

Α. Σ. ΣΚΑΝΔΑΜΗ

Η ΤΡΙΑΚΟΝΤΑΕΤΙΑ ΤΗΣ ΒΑΣΙΛΕΙΑΣ ΤΟΥ ΟΘΩΝΟΣ

ΑΘΗΝΑΙ - 1961

ΣΕΛΙΔΕΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΚΑΙ ΚΡΙΤΙΚΗΣ

ΑΝΔΡΕΑ ΣΠ. ΣΚΑΝΔΑΜΗ

ΣΕΛΙΔΕΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΚΑΙ ΚΡΙΤΙΚΗΣ

Η ΤΡΙΑΚΟΝΤΑΕΤΙΑ ΤΗΣ ΒΑΣΙΛΕΙΑΣ ΤΟΥ ΟΘΩΝΟΣ 1832 – 1862

ΤΟΜΟΣ ΠΡΩΤΟΣ - ΜΕΡΟΣ Ι
ΑΘΗΝΑΙ
1961

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΙΚΟΝΕΣ ΚΑΙ ΟΜΟΙΟΤΥΠΑ	

ΤΑ ΕΡΓΑ ΤΟΥ ΑΝΔΡΕΑ ΣΚΑΝΔΑΜΗ

ΔΙΗΓΗΜΑΤΑ (Πάτραι 1928. 'Εξηντλημένον).

ΦΩΤΙΕΣ ΑΠΟ ΤΗΝ ΚΟΛΑΣΗ (Διηγήματα. 'Αθῆναι 1932. 'Εξηντλημένον).

ΟΙ ΘΕΟΙ ΤΩΝ ΓΥΝΑΙΚΩΝ (Διηγήματα. 'Αθῆναι 1936. 'Εξηντλημένον).

ΔΩΔΕΚΑ ΜΟΡΦΕΣ ΤΟΥ ΕΙΚΟΣΙΕΝΑ (Βιογραφίες ἡρώων. 1939. 'Εξηντλημ.).

ΤΟ ΤΑΞΙΔΙ ΕΝΟΣ ΠΡΙΓΚΙΠΟΣ ('Εντυπώσεις ἀπὸ τὴν 'Ασία. 1940. 'Εξηντλ.)

Η ΚΟΡΗ ΤΟΥ ΚΥΚΝΟΥ (Μυθιστόρημα ἀπὸ τὰ 'Ομηρικὰ Ἔπη. 1943).

ΒΑΣΙΛΙΚΗ Η ΑΘΗΝΑΙΑ ('Ιστορικὸ μυθιστόρημα. 1944. 'Εξηντλημένον).

ΕΛΛΗΝΙΔΕΣ ΠΟΥ ΠΟΛΕΜΗΣΑΝ (Βιογραφίες ἡρωΐδων. 1945. 'Εξηντλ.).

ΠΡΙΓΚΙΠΙΣΣΑ ΦΡΕΙΔΕΡΙΚΗ (Βιογραφία τῆς νῦν Βασιλίσσης. 1946).

ΒΑΣΙΛΙΣΣΑ ΣΟΦΙΑ (Βιογραφία. 1947. 'Εξηντλημένον).

ΚΟΚΚΙΝΟΙ ΛΥΚΟΙ (Τὸ Χρονικὸν τῆς ἀντεθνικῆς ἀνταρσίας. 1947).

Η ΜΑΧΗ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ ('Αγῶνες, ἡρωισμοὶ καὶ θυσίαι. 1948 'Εξηντλ.).

ΤΟ ΟΛΟΚΑΥΤΩΜΑ ΤΟΥ ΝΥΜΦΑΙΟΥ (Σελίδες μαρτυρίου καὶ δόξης 1948)

Η ΕΞΟΔΟΣ ΤΗΣ ΧΑΛΑΝΔΡΙΤΣΑΣ (Ἥρωες τῆς 'Ελευθερίας. 1949. 'Εξηντλ.)

ΔΗΜΗΤΣΑΝΑ (Ἕνας 'Εθνικὸς Βωμός. 1950. 'Εξηντλημένον).

ΟΙ ΒΑΣΙΛΕΙΣ ΕΙΣ ΤΑΣ ΕΠΑΛΞΕΙΣ (Ρεπορτὰζ ἀπὸ τὰς Βασιλικὰς περιοδείας 1947–1951. 'Εξηντλημένον).

ΜΙΑ ΚΑΡΔΙΑ ΚΙ' ΕΝΑ ΣΤΕΜΜΑ (Βιογρ. Κωνστ. Παλαιολόγου. 1952. 'Εξηντλ.)

ΕΝΕΝΗΝΤΑ ΧΡΟΝΙΑ ΑΘΗΝΑΙΚΗΣ ΖΩΗΣ ('Εφημ. «'Ακρόπολις». 1953).

ΕΛΛΗΝΙΚΟΙ ΘΡΥΛΟΙ (Λαογραφικὴ μελέτη. 1953. 'Εξηντλημένον).

ΠΡΙΓΚΙΨ ΓΕΩΡΓΙΟΣ (Βιογραφία. 1955).

ΣΕΛΙΔΕΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΚΑΙ ΚΡΙΤΙΚΗΣ ('Η τριακονταετία τοῦ Ὄθωνος. 1832—1862). Τόμος Α'. Μέρη ΙΙ. 1961.

ΠΡΟΣ ΕΚΔΟΣΙΝ

ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΠΑΥΛΟΣ (Βιογραφία).

ΕΙΚΟΣΙ ΣΥΝΟΜΙΛΙΕΣ ΜΕ ΤΗΝ ΒΑΣΙΛΙΣΣΑ ΦΡΕΙΔΕΡΙΚΗ (Συνεντεύξεις μὲ Ἕλληνας καὶ ξένους δημοσιογράφους 1946—60).

ΒΙΒΛΟΣ ΑΡΕΤΗΣ (Τὸ Ἔπος τῶν 'Ελλήνων στὰ χρόνια τῶν πολέμων 1940—49).

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΚΗ ΕΓΚΥΚΛΟΠΑΙΔΕΙΑ ('Ιστορία – Τέχναι – 'Επιστῆμαι. Τόμοι 3).

ΤΑ ΠΑΙΔΙΚΑ ΧΡΟΝΙΑ ΤΩΝ ΗΡΩΩΝ ΤΟΥ ΕΙΚΟΣΙΕΝΑ ('Ιστορικὰ ἀφηγήματα).

ΜΑΡΓΑΡΙΤΩ (Βιογραφία τῆς 'Οσίας Πελαγίας).

ΔΟΜΝΑ ΒΙΣΒΙΖΗ ('Η Μπουμπουλίνα τῆς Θράκης. Βιογραφία).

ΜΟΡΦΕΣ ΚΑΙ ΙΔΕΕΣ (Στὴν Πολιτική, στὴν Τέχνη, στὰ Γράμματα).

ΑΝΔΡΕΑ ΣΠ. ΣΚΑΝΔΑΜΗ

ΣΕΛΙΔΕΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΚΑΙ ΚΡΙΤΙΚΗΣ

Η ΤΡΙΑΚΟΝΤΑΕΤΙΑ ΤΗΣ ΒΑΣΙΛΕΙΑΣ ΤΟΥ ΟΘΩΝΟΣ

1832 - 1862

ΤΟΜΟΣ ΠΡΩΤΟΣ

ΜΕΡΟΣ Ι

ΑΘΗΝΑΙ - 1961

Ἕκαστον ἀντίτυπον φέρει τὴν ὑπογραφὴν τοῦ συγγραφέως

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η ΑΛΗΘΗΣ καὶ πράγματι ἀμερόληπτος πολιτικὴ ἱστορία τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος, ἴσως, δὲν ἔχει ἀκόμη γραφῆ. Τοῦτο βεβαίως δὲν σημαίνει ὅτι παραγνωρίζω τὴν ἀξίαν πολλῶν ἱστορικῶν συγγραμμάτων, ποὺ ἔχουν κατὰ καιροὺς ἰδῆ τὸ φῶς τῆς δημοσιότητος. Ἀλλὰ τὰ πλεῖστα τῶν συγγραμμάτων τούτων ἢ ἐγράφησαν ἀπὸ πρόσωπα ποὺ διεδραμάτισαν μικρὸν ἢ μεγάλον ρόλον εἰς τὴν πολιτικὴν ζωὴν τῆς χώρας, κατὰ τὴν ἐξιστορουμένην ὑπ᾽ αὐτῶν περίοδον ἤ, ἀκόμη, ἐδημοσιεύθησαν κατὰ τὸν χρόνον τῶν συγκεχυμένων ἐντυπώσεων καὶ ὑπὸ τὸ κράτος τῆς ἐξάψεως καὶ τῆς συγκινήσεως ἐκ τῶν ἐπισυμβάντων ἐθνικῶν ἢ πολιτικῶν γεγονότων. Καὶ ἠμπορεῖ βεβαίως τὰ συγγράμματα ταῦτα νὰ χρησιμοποιηθοῦν ὡς ἐνδιαφέρουσαι πηγαί, ἀλλὰ πολὺ ἀπέχουν ἀπὸ τοῦ νὰ δίδουν τὴν πραγματικὴν καὶ ἀνεπηρέαστον ἱστορικὴν εἰκόνα, ποὺ δύναται ν᾽ ἀποτελέσῃ τὸ βάθρον τῆς ἐπιστημονικῆς μελέτης.

Ὑπάρχει ἀκόμη καὶ μία τρίτη κατηγορία ἱστορικῶν συγγραμμάτων. Πρόκειται περὶ ἐκείνων, διὰ τῶν ὁποίων οἱ συγγραφεῖς των προσπαθοῦν νὰ ἐπιβάλουν τὰ ἴδια αὐτῶν φρονήματα, παρουσιάζοντες τὰ γεγονότα ὑπὸ τὸ πρῖσμα τοῦ πολιτικοῦ φανατισμοῦ των.

Μέσα ἀπὸ αὐτὸ τὸ χάος τῶν ἀλληλοσυγκρουομένων ἀπόψεων, κρίσεων καὶ συμπερασμάτων, ποὺ κυριαρχεῖ εἰς τὰ περισσότερα ἱστορικὰ βιβλία, ποὺ ἀναφέρονται εἰς τὴν πολιτικὴν ζωὴν τῆς χώρας ἀπὸ τῆς ἱδρύσεως τοῦ Ἑλληνικοῦ Βασιλείου καὶ ἐντεῦθεν, εἶναι ἀσφαλῶς πολὺ δύσκολον νὰ μορφώσῃ κανεὶς μίαν ὀρθὴν γνώμην καὶ νὰ ἐξαγάγῃ ἕνα ἀσφαλὲς συμπέρασμα διὰ πρόσωπα, ἰδέας καὶ γεγονότα ἱστορικά. Εἶναι βεβαίως μέγα σφάλμα νὰ γράφεται ἡ ἱστορία σύμφωνα μὲ τοὺς προσωπικοὺς πολιτικοὺς προσανατολισμοὺς τοῦ συγγραφέως, ἀλλ᾽ εἶναι ἐπίσης καὶ μέγα κατόρθωμα, ὅταν δυνηθῇ κανεὶς ν᾽ ἀπομονώσῃ πλήρως τὴν ἰδεολογικήν του τοποθέτησιν, πολιτικὴν καὶ κοινωνικήν, ἀπὸ κείμενα, τὰ ὁποῖα ἐπιθυμεῖ νὰ ἐμφανίσῃ μὲ ἀξιώσεις κριτικῆς γεγονότων καὶ μορφῶν, ποὺ ἀνήκουν εἰς τὴν περιοχὴν τῆς ἱστορίας. Αὐτὸ πράγματι συμβαίνει σπανίως. Ἀλλ᾽ ἀκριβῶς αὐτὸ τὸ σπάνιον ἐπίτευγμα ἐφιλοδόξησα νὰ πραγματοποιήσω. Καὶ κατέβαλα μεγάλην προσπάθειαν καὶ ἀδιάλειπτον μόχθον, κατὰ τὴν μακρὰν διερεύνησιν τῶν ἱστορικῶν πηγῶν, διὰ νὰ φθάσω εἰς τὸ ἐπιδιωκόμενον ἀποτέλεσμα τῆς ἀντικειμενικῆς κριτικῆς ἐξιστορήσεως μιᾶς πολυταράχου ἐθνικῆς καὶ πολι-

τικῆς περιόδου τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος. Εἰς τὸν ἀναγνώστην ἐναπόκειται νὰ κρίνῃ κατὰ πόσον τὸ ἐπέτυχα.

* * *

Ἔχω τὴν γνώμην ὅτι ἡ Ἱστορία, διὰ νὰ ἀποκτήσῃ δημιουργικὸν περιεχόμενον, πρέπει νὰ πληροῖ ἕνα οὐσιώδη ὅρον. Πρέπει νὰ μᾶς ἀποκαλύπτῃ τὰ γενεσιουργὰ αἴτια τῶν ἱστορικῶν φαινομένων καὶ πράξεων καὶ νὰ μᾶς δίδῃ τὴν πεῖραν ἐκείνην, ποὺ εἶναι πολύτιμος ὁδηγὸς διὰ τὸ μέλλον ἑνὸς Ἔθνους. Διὰ νὰ ἐξαχθῇ ὅμως τὸ ἱστορικὸν συμπέρασμα, χρειάζεται νὰ ἐρευνήσωμεν μὲ πολλὴν ὑπομονήν, μὲ σύστημα, μὲ τρόπον κριτικῆς καὶ συναρμολογήσεως τῶν γεγονότων, μὲ μέθοδον, δηλαδή, ποὺ προϋποθέτει φιλοσοφίαν τῆς ἱστορίας. Ἔχει καὶ ἡ ἱστορία τοὺς νόμους της καὶ τοὺς κανόνας της, συμφώνως πρὸς τοὺς ὁποίους δημιουργεῖται καὶ ἐξελίσσεται. Πρωταρχικὴ ὅμως ἐπιδίωξις εἶναι ἡ φιλοσοφικὴ ἱστορικὴ ἐνατένισις τῶν γεγονότων καὶ τῶν δυνάμεων ποὺ τὰ ἐδημιούργησαν.

Ἐδῶ, δὲν χωροῦν συμβιβασμοί, οὔτε μονομέρεια τῶν πηγῶν διὰ τὴν ἄντλησιν τοῦ ὑλικοῦ. Ἀπαιτεῖται ἐμπεριστατωμένη ἀνερεύνησις τῶν αἰτίων καὶ αἰτιατῶν ὅλων τῶν φαινομένων, ποὺ ἀνάγονται εἰς τὴν ἱστορικὴν περίοδον ποὺ ἀναφερόμεθα. Ἀτυχῶς, ἡ ὀρθόδοξος αὐτὴ ἀρχὴ δὲν τηρεῖται πάντοτε. Δι' αὐτὸ βλέπομεν τὴν ἱστορίαν μας ἄλλοτε νὰ ἐμφανίζεται ἐπιεικὴς καὶ ἄλλοτε ἀμείλικτος καὶ ἄδικος εἰς κρίσεις καὶ συμπεράσματα. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον, μεγάλα ἱστορικὰ καὶ ἐθνικὰ γεγονότα τὰ γνωρίζομεν ἢ ἀτελῶς ἢ διαστρεβλωμένα. Τὴν ἱστορικὴν ἀλήθειαν ὀλίγοι τὴν ἠγάπησαν. Καὶ τοῦτο, εἴτε ἠθελημένως, εἴτε ἐξ ἀγνοίας τῶν πηγῶν.

Ἡ μελέτη μιᾶς ἱστορικῆς περιόδου οὐδέποτε δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ἐξαντληθεῖσα ὁριστικῶς. Ἡ πάροδος τοῦ χρόνου, ἡ ἐξέλιξις τῶν ἰδεῶν, ἡ διαφοροποίησις συστημάτων καὶ μορφῶν, διανοίγουν πάντοτε νέους ὁρίζοντας ἱστορικῶν ἐρευνῶν.

Οὕτως, ὁ χρόνος κυρίως ἀπεδείχθη ὅτι συχνὰ μᾶς παρουσιάζει περιέργους ἐκπλήξεις. Ἄλλοτε ρίπτει νέον φῶς διὰ νὰ ὑπογραμμίσῃ τὰς ἀρετὰς τῶν ἀνθρώπων, ποὺ διεδραμάτισαν ἱστορικὸν ρόλον εἰς τὴν ζωὴν τοῦ Ἔθνους καὶ ἄλλοτε ἀποκαλύπτει σκιὰς διὰ νὰ ἀμαυρώσῃ τὰ ἴδια αὐτὰ πρόσωπα. Αὐτὸ διεπίστωσα κατὰ τὴν πορείαν τῆς ἐρεύνης μου, ἰδίως κατὰ τὰς ἀναδιφήσεις μου εἰς κρατικὰ καὶ ἰδιωτικὰ ἀρχεῖα ἐν Ἑλλάδι καὶ εἰς τὴν Ἀλλοδαπήν. Καὶ ὑπῆρξαν στιγμαί, κατὰ τὰς ὁποίας ἐστάθην μετὰ δέους πρὸ τοῦ διλήμματος, ποὺ ὠρθοῦτο ἐνώπιόν μου, ἐὰν ἀδικῶ ἢ δὲν ἀδικῶ, ἐὰν παρ' ἀξίαν ἐπαινῶ ἢ ἀδίκως καταδικάζω. Διὰ ν' ἀποφύγω τὸν ὀλισθηρὸν δρόμον προετίμησα τὸν βασανιστικὸν ἔλεγχον

κάθε στοιχείου, τὸ ὁποῖον θὰ ἐχρησιμοποίουν. Διΰλισα, θὰ ἔλεγα, τὰ πάντα κάτω ἀπὸ τὸ πρῖσμα μιᾶς πειθαρχημένης ἀντικειμενικότητος καὶ δὲν ἐκράτησα παρὰ μόνον τὰ στοιχεῖα ἐκεῖνα, ποὺ εὑρίσκοντο πλησιέστερον πρὸς τὴν ἀλήθειαν. Τοιουτοτρόπως, ἀφοῦ τὰ ἀντιπαρέβαλα μὲ ἄλλα σχετικά, ἀπεφάσισα τελικῶς νὰ τὰ παραθέσω, διότι τὰ ἐθεώρησα, κατὰ τὴν κρίσιν μου, ὡς τὰ πλέον ἔγκυρα καὶ ἀληθῆ. Παρὰ ταῦτα, ἡ κοπιώδης αὐτὴ ἐργασία δὲν μοῦ ἔδιδε τὸ αἴσθημα τῆς ἱκανοποιήσεως. Καὶ συνέχισα τὴν ἔρευνάν μου. Ἐπεζήτουν τὴν ὁλοκλήρωσίν της μὲ νέαν προσφοράν, ἀνέκδοτον.

Ἐγνώριζα, βεβαίως, ποῦ ὑπῆρχεν ἡ πηγὴ αὐτή, ὅπως ἐγνώριζα καὶ τὰς δυσχερείας ποὺ θὰ συναντοῦσα, εἰς τὴν προσπάθειάν μου ν' ἀντλήσω ἐξ αὐτῆς τὸ πολύτιμον ὑλικόν, ποὺ μοῦ ἐχρειάζετο. Αὐτὸν τὸν νέον καὶ ἴσως κυρίαρχον παράγοντα, ποὺ θὰ ἔδιδε τὴν ἱστορικὴν ἀκτινοβολίαν του εἰς τὸ ἔργον μου, θὰ τὸν ἀναζητοῦσα εἰς τὰ ἀπόρρητα βασιλικὰ ἀρχεῖα τοῦ Οἴκου τῶν Βίττελσμπαχ εἰς τὸ Μόναχον. Μετέβην ἐκεῖ καὶ ἡ τύχη μὲ ἐβοήθησε νὰ φέρω εἰς αἴσιον πέρας τὴν ἀποστολήν μου. Εἰς ἄλλας σελίδας τοῦ βιβλίου αὐτοῦ παραθέτω ἕνα σημαντικὸν μέρος τῆς περιφήμου, ὅσον καὶ ἀπορρήτου, ἐν πολλοῖς, μέχρι τοῦδε, ἀλληλογραφίας τοῦ Βασιλέως Ὄθωνος μετὰ τοῦ πατρός του Βασιλέως τῆς Βαυαρίας Λουδοβίκου. Ἡ χορήγησις τῆς ἀδείας ἐκ μέρους τῆς Αὐτοῦ Βασιλικῆς Ὑψηλότητος τοῦ Δουκὸς Ἄλμπρεχτ τῆς Βαυαρίας Ἀρχηγοῦ τοῦ Οἴκου τῶν Βίττελσμπαχ, διὰ νὰ μελετήσω τὴν βασιλικὴν ἀλληλογραφίαν, ἀπετέλεσε δι' ἐμὲ μίαν σημαντικὴν συμβολὴν διὰ τὴν πραγματοποίησιν τοῦ σκοποῦ μου, ὁ ὁποῖος ἐνισχύθη διὰ τῆς προθύμου ἐξυπηρετήσεως τὴν ὁποίαν μοῦ παρέσχεν ὁ διευθύνων τὸ μυστικὸν βασιλικὸν ἀρχεῖον, καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου κ. Χάνς Ράλλ. Κατόπιν τούτου προῆλθον εἰς τὴν ἀπόφασιν τῆς ἐκδόσεως τοῦ ἀνὰ χεῖρας τόμου, διότι ἤμην βέβαιος, ὅτι εἰς τὰ ἤδη γνωστὰ ἱστορικὰ στοιχεῖα, προσέθετον νέον ὑλικόν, δυνάμενον νὰ φωτίσῃ ὡρισμένας σκοτεινὰς μέχρι τοῦδε πτυχὰς τῆς πολιτικῆς ἱστορίας τοῦ Ἔθνους. Οὕτω δέ, ἀναθεωροῦνται καὶ συμπληρώνονται ἀρκεταὶ ἱστορικαὶ ἀσάφειαι καὶ ἀτελεῖς ἔννοιαι καὶ ἀμφίβολοι κρίσεις, ἐπὶ γεγονότων καὶ προσώπων, ποὺ διεδραμάτισαν βασικὸν ρόλον εἰς τὴν θεμελίωσιν καὶ ἐξέλιξιν τοῦ Ἑλληνικοῦ κράτους. Τὰ συμπεράσματα δὲν στηρίζονται πλέον εἰς πιθανότητας, ἀλλ' εἰς ἔγκυρα στοιχεῖα καὶ εἰς ἐπίσημα κείμενα.

Ἡ Ὀθωνικὴ περίοδος, μία περίοδος τριάκοντα περίπου ἐτῶν, ἦτο κάπως αἰνιγματικὴ διὰ τὸν βαθὺν μελετητὴν τῆς ἱστορίας. Ἔδιδε τροφὴν εἰς πολλὰ ἐρωτηματικά, τὰ περισσότερα τῶν ὁποίων ἢ ἔμενον ἄνευ ἀπαντήσεως ἢ ἡρμηνεύοντο κατὰ τὸ δοκοῦν ἑκάστου συγγραφέως. Σήμερον τὰ πράγματα εἶναι διαφορετικά. Τὸ ἀπόρρητον βασιλικὸν ἀρ-

χεῖον ἐκπέμπει τὸ ἱστορικόν του φῶς διὰ νὰ διαλευκάνῃ κάθε αἴνιγμα, νὰ ἄρῃ κάθε παρεξήγησιν, νὰ διαλύσῃ κάθε ἀπορίαν, γύρω ἀπὸ τὴν μορφήν, τὴν δρᾶσιν καὶ τὸ ἔργον τοῦ πρώτου Βασιλέως τῆς Ἑλλάδος, ἀλλὰ καὶ τὴν κατάστασιν τῆς ὅλης ἱστορικῆς ἐκείνης περιόδου, κατὰ τὴν ὁποίαν τὸ νεοσύστατον Ἑλληνικὸν Βασίλειον συνεκλονίζετο συνεχῶς ἀπὸ καταιγίδας καὶ θυέλλας καὶ ἐπάλαιεν ἀπεγνωσμένως ἐναντίον μυρίων ἀντιξοοτήτων δι' αὐτὴν ταύτην τὴν ὕπαρξιν καὶ ἐπιβίωσίν του.

Τὸ ἔργον μου αὐτὸ περιλαμβάνεται εἰς τρεῖς τόμους. Ὁ πρῶτος ἐξ αὐτῶν, ὁ ἀνὰ χεῖρας, ὅστις ἀποτελεῖται ἀπὸ δύο μέρη, ἀναφέρεται εἰς τὴν ταραχώδη τριακονταετίαν τῆς Βασιλείας τοῦ Ὄθωνος, ἤτοι ἀπὸ τοῦ 1832 ἕως τὸ 1862. Ὁ δεύτερος θὰ περιλαμβάνῃ τὴν πεντηκονταετίαν τῆς Βασιλείας τοῦ Γεωργίου τοῦ Α', ἤτοι ἀπὸ τοῦ 1863 ἕως τὸ 1913. Ὁ τρίτος δὲ τόμος, θ' ἀναφέρεται εἰς τὴν δευτέραν πεντηκονταετίαν τῆς Ἑλληνικῆς Δυναστείας, ἤτοι ἀπὸ τοῦ 1913 ἕως τὸ 1963.

Τέλος, ἔχω νὰ προσθέσω ὅτι προσεπάθησα, ὅσον μοῦ ἦτο δυνατόν, νὰ ἀξιοποιήσω τὸ ὑλικόν, τὸ ὁποῖον ἤντλησα ἀπὸ ἕνα πλῆθος πηγῶν, γνωστῶν καὶ ἀγνώστων, καὶ νὰ παρουσιάσω ἕνα ἔργον, τὸ ὁποῖον νὰ βασίζεται εἰς ἐπηληθευμένας μαρτυρίας.

Ἡ εἰλικρίνεια καὶ ἡ ἀντικειμενικότης, ὑπῆρξαν οἱ διαρκεῖς προσανατολισμοί μου εἰς τὴν συγγραφὴν αὐτῆς τῆς μελέτης. Μὲ τὴν βεβαιότητα, ὅτι ἡ ἀκριβὴς γνῶσις τῆς ἱστορίας τοῦ τόπου μας ἀναπτύσσει τὸ αἴσθημα τῆς φιλοπατρίας καὶ κρατύνει τὸ ἐθνικὸν φρόνημα, ὅτι παραδειγματίζει καὶ δίδει τὸ μέτρον τῆς πείρας διὰ νέας ἱστορικὰς ἀνελίξεις, παραδίδω τὸ βιβλίον μου αὐτὸ εἰς τὸν Ἑλληνικὸν λαόν, μὲ τὴν ἐλπίδα, ὅτι τοῦτο θὰ καταστήσῃ ἔτι πλέον ἰσχυρὰν τὴν πίστιν ὅλων τῶν Ἑλλήνων εἰς τὰ πεπρωμένα τοῦ Ἔθνους.

Α. Σ. ΣΚΑΝΔΑΜΗΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄

ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΙ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ 1827-1832

ΕΚΡΙΝΑ απαραίτητον νά προτάξω μίαν συνοπτικήν αναδρομήν είς τήν πολιτικήν καί διπλωματικήν ιστορίαν τής περιόδου των ετών 1827–1832, διότι υπήρξε κατ' εξοχήν σημαντική διά τήν περαιτέρω ζωήν καί εξέλιξιν τοῦ Ελληνικοῦ Κράτους. Ἡ περίοδος αὐτή, κατά τήν οποίαν ετέθησαν τά θεμέλια τῆς Ἐθνικῆς μας ανεξαρτησίας καί ἐν συνεχεία επραγματοποιήθησαν ἡ σύστασις τοῦ Κράτους καί ἡ ἵδρυσις τοῦ Βασιλείου τῆς Ἑλλάδος, δέν εἶναι μόνον αὐτή καθ' εαυτήν σπουδαιοτάτη καί πρωταρχικῆς σημασίας, ἀλλά διέπεται ολόκληρος ἀπό τάς χαρακτηριστικάς επεμβάσεις τῶν ξένων Δυνάμεων, αἱ ὁποῖαι εἶχον μεταβάλει τήν μικράν καί αἱματόβρεκτον αὐτήν γωνίαν τῆς γῆς εἰς πεδίον ανταγωνισμῶν, δολοπλοκιῶν καί ἀλληλοσυγκρουομένων συμφερόντων. Ἡ διαχείρισις τοῦ Ἑλληνικοῦ ζητήματος ἐκ μέρους τῆς Εὐρωπαϊκῆς διπλωματίας ὑπογραμμίζεται ἀπό μίαν σφοδράν πολιτικήν πάλην πρός ἐπικράτησιν ἰδιοτελῶν σκοπῶν, καθώς καί ἀπό μίαν ἀδίστακτον προσπάθειαν συναγωνισμοῦ, εἰς τόν τρόπον καί τά μέσα, διά τόν στραγγαλισμόν τῶν ἀπαραγράπτων Ἑλληνικῶν δικαίων.

Θά ἦτο κοινοτοπία ἐάν προέβαινε κανείς εἰς συγκρίσεις τῶν ξενικῶν ἐπεμβάσεων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης μέ τάς μεταγενεστέρας καί τάς σημερινάς. Διότι τά γεγονότα ὁμιλοῦν τόσον εὔγλωττα, ὥστε μᾶς πείθουν ἀφ' ἑαυτῶν, ὅτι ἡ ἱστορία ἐπαναλαμβάνεται καί ὅτι τά ἔθνη καί οἱ λαοί ἐμφοροῦνται πάντοτε ἀπό τάς ἰδίας κακίας καί τάς ἰδίας ἀρετάς, ἀπό τάς αὐτάς πανουργίας, ἀπό τούς αὐτούς ἀπαραδέκτους σκοπούς καί σκληρότητας, διά νά ἐπιτύχουν τήν κυριαρχίαν των, ἥτις ἀποβλέπει εἰς τήν ὑποδούλωσιν τῶν ἀσθενεστέρων λαῶν, ἐντός καί ἐκτός τῶν συνόρων τῆς ἐπικρατείας τῶν ἰσχυρῶν. Καί ἡ ἀθέμιτος αὐτή ἐνέργεια καλύπτεται πάντοτε ἀπό τό ψεῦδος καί τήν ἀπάτην, ἐμπεριέχεται δέ ἡ πρόφασις, ὅτι δῆθεν ἀσκεῖται διά τήν εἰρήνην, τήν εὐημερίαν καί τόν πολιτισμόν τῆς ἀνθρωπότητος.

Ἀλλ' ἐάν σήμερον τά αἴτια τῶν ξενικῶν ἐπεμβάσεων, ἐξ Ἀνατολῶν

καὶ ἐκ Δυσμῶν, εἶναι πασίγνωστα, τότε, εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ 19ου αἰῶνος, δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ γίνουν κατανοητὰ ἀπὸ ἕνα λαόν, ὡς ὁ Ἑλληνικός, ὁ ὁποῖος ἐξερχόμενος ἀπὸ τὸ σκότος αἰώνων, δὲν διέθετε πολιτικὴν ἢ διπλωματικὴν πεῖραν καὶ ἐπὶ πλέον διεξῆγεν εἰσέτι πόλεμον καὶ ἔχυνε τὸ αἷμα του, διὰ τὴν ἀπόκτησιν τῆς ἐλευθερίας του. Ἐγνώριζον οἱ ὑπόδουλοι Ἕλληνες, ὅτι τὸ δένδρον τῆς Ἐλευθερίας χρειάζεται πολὺ αἷμα διὰ νὰ ἀναπτυχθῇ καὶ τὸ ἔδιδον χωρὶς ὅρια θυσιῶν. Δὲν ἦσαν ὅμως εἰς θέσιν νὰ γνωρίζουν ἐπακριβῶς τὰ τεκταινόμενα εἰς τὰ Ἀνακτοβούλια τῆς Εὐρώπης, τὰς μυστικὰς συμμαχίας, τὰ πρωτόκολλα, τὰς μηχανορραφίας καὶ τὰς δολοπλοκίας τῶν μεγάλων Δυνάμεων, εἰς βάρος τοῦ ἀγωνιζομένου τὸν ἔσχατον ἀγῶνα Ἑλληνικοῦ Ἔθνους πρὸς ἀποτίναξιν τοῦ Ὀθωμανικοῦ ζυγοῦ.

Ἐκ τοῦ λόγου ἴσως τούτου, τῆς ἀγνοίας δηλαδὴ τῶν διπλωματικῶν παρασκηνίων, αἱ τρεῖς μεγάλαι Χριστιανικαὶ Δυνάμεις, ἡ Ἀγγλία, ἡ Γαλλία καὶ ἡ Ρωσία, ἀπεκλήθησαν ὑπὸ τοῦ γενναίου καὶ ὑψηλόφρονος Ἑλληνικοῦ λαοῦ «προστάτιδες» τῶν δικαίων του, τὰ ὁποῖα κατεπατοῦντο ὑπὸ τῶν Ὀθωμανῶν, χωρὶς ἴσως νὰ ὑποπτεύωνται οἱ Ἕλληνες, ὅτι τὸ ἴδιον ἀπεσκοπεῖτο καὶ ὑπ' αὐτῶν τῶν ἰδίων Δυνάμεων—προστατίδων του.

Ἐν τούτοις, τρεῖς ἀκραιφνεῖς καὶ διορατικοὶ Ἕλληνες ἀγωνισταὶ τοῦ 1821, διέκρινον τὶ ἐκρύπτετο ὑπὸ τὸν μανδύαν τῆς «προστασίας» τῶν ξένων. Καὶ αὐτοὶ ἦσαν ὁ Κωνσταντῖνος Ὑψηλάντης, ὁ Θεόδωρος Κολοκοτρώνης καὶ ὁ Νικήτας Σταματελόπουλος, ὁ θρυλικὸς Νικηταρᾶς ὁ Τουρκοφάγος.

Ὀλίγα ἔτη πρὶν ἐκραγῇ ἡ Ἑλληνικὴ Ἐπανάστασις, ὁ Κ. Ὑψηλάντης ἀπὸ τῆς ἐπιθανατίου κλίνης του ἀφῆκε τὴν ἑξῆς ἱερὰν ὑποθήκην πρὸς τὸν υἱόν του Ἀλέξανδρον :

«Υἱέ μου, μὴ λησμονήσῃς ποτέ, ὅτι οἱ Ἕλληνες εἰς ἑαυτοὺς πρέπει νὰ στηρίζωνται ὅπως γίνωσιν ἐλεύθεροι».

Ὁ Θ. Κολοκοτρώνης, ἀφοῦ πρῶτον ὑπηρέτησεν εἰς τὸν γαλλικόν, τὸν ἀγγλικὸν καὶ τὸν ρωσικὸν στρατόν, μετὰ τὴν περίφημον Σύνοδον τῆς Βιέννης, τὸ 1815, κατὰ τὴν ὁποίαν αἱ μεγάλαι Δυνάμεις ἔλαβον τὴν ἀπόφασιν τῆς ἐγκαταλείψεως τῆς Ἑλλάδος, ἔγραψε τότε τὰ ἑξῆς ἐπιγραμματικά :

«Ὅ,τι κάμομεν, θὰ τὸ κάμωμε μοναχοί μας, καὶ δὲν ἔχουμε ἐλπίδα καμμιὰ ἀπὸ τοὺς ξένους».

Ἀδιάφορον ἂν ὁ ἴδιος, μετά τινα ἔτη, ἐγένετο ἐπιλήσμων τῆς ἰδίας αὐτοῦ ἐθνικῆς ὑποθήκης καὶ προσεδέθη εἰς τὸ ἅρμα τῆς ρωσικῆς πολιτικῆς.

Καὶ τέλος, κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 21, ὁ Νικηταρᾶς, εὑρισκόμενος πλησίον τῆς Καλαμάτας, ἀπέστειλε τὸ ἑξῆς μήνυμα εἰς τὸν Ὀθωμανὸν διοικητὴν τῆς πόλεως :

«Κανένα βοηθὸ δὲν ἔχουμε στὸν ἀγῶνα μας διὰ τὴν Ἐλευθερία τῆς Πατρίδος. Καὶ μήτε μᾶς χρειάζεται ἀπὸ κανένα μέρος βοήθεια. Τὸ δίκαιο θὰ τὸ πάρουμε μὲ τὰ χέρια μας».

Αὐταὶ αἱ ἱστορικαὶ φράσεις, ποὺ προέρχονται ἀπὸ τὸν νοῦν καὶ τὴν καρδίαν τοῦ πλέον ἁγνοῦ καὶ γενναίου Ἕλληνος ἀγωνιστοῦ τοῦ 21, συνθέτουν τὴν ἐθνικὴν πολιτικὴν τῆς Ἑλλάδος, τὴν ὁποίαν ὅμως εἰς ἐλαχίστας περιπτώσεις ἀπεπειράθησαν νὰ ἀκολουθήσουν οἱ ἑκάστοτε χειριζόμενοι τὰς τύχας τῆς χώρας. Τὴν ἰδίαν πολιτικὴν ἐπίστευον καὶ διεκήρυττον καὶ οἱ ἰθύνοντες τῆς Φιλικῆς Ἑταιρίας, ὁ ἀρχηγὸς τῆς ὁποίας Ἀλέξανδρος Ὑψηλάντης ἔγραψε τὰ ἑξῆς βαρυσήμαντα: «Ἀδελφοὶ ὁμογενεῖς, ἔχετε πάντοτε πρὸ ὀφθαλμῶν, ὅτι ποτὲ ξένος δὲν βοηθεῖ ξένον, χωρὶς μεγαλώτατα κέρδη. Τὸ αἷμα, τὸ ὁποῖον θέλουσι χύσει δι' ἡμᾶς, θέλομεν τὸ πληρώσει ἀκριβώτατα. Ὅταν ὅμως μόνοι μας ἀποσείσωμεν τὸν ζυγὸν τῆς τυραννίας, τότε τῆς Εὐρώπης ἡ πολιτικὴ θέλει βιάσει ὅλας τὰς ἰσχυρὰς Δυνάμεις νὰ κλείσωσι μὲ ἡμᾶς συμμαχίας καὶ ἐπιμαχίας ἀδιαλύτους».

Αὐτὴν τὴν πολιτικήν, ἀτυχῶς, δὲν κατέστη δυνατὸν νὰ ἀκολουθήσῃ, οὔτε ἡ ἐπαναστατική, οὔτε ἡ μετεπαναστατικὴ Ἑλλάς. Οἱ λόγοι ποὺ ἠνάγκασαν κατὰ καιροὺς τοὺς Ἕλληνας κυβερνήτας νὰ παρεκκλίνουν ταύτης, δὲν στεροῦνται βεβαίως προσωπικῶν φιλοδοξιῶν, ἰδιοτελείας καὶ ἐγωισμοῦ, μὲ κύριον ἀντικειμενικὸν σκοπὸν τὴν ἄνοδον εἰς τὴν ἐξουσίαν. Εἰς τὴν συνέχειαν τῆς μελέτης αὐτῆς θὰ ἐξετασθοῦν ἀναλυτικώτερον αἱ ἐπὶ μέρους εὐθῦναι τῶν ἡγητόρων τῆς πολιτικῆς ζωῆς τῆς χώρας ἐπὶ τοῦ σημείου αὐτοῦ.

Ἤδη, δέον νὰ σημειωθῇ ὅτι οὐδεὶς δύναται νὰ παραγνωρίσῃ τὰς πολυτίμους ὑπηρεσίας, τὰς ὁποίας προσέφερεν ὁ διεθνὴς φιλελληνισμὸς εἰς τὴν ἀγωνιζομένην Ἑλλάδα, κατὰ τὴν κρίσιμον ἐκείνην ἐποχὴν τοῦ ἱεροῦ πολέμου ὑπὲρ τῆς ἐθνικῆς ἀποκαταστάσεως. Ἀλλὰ δὲν πρέπει νὰ παροραθῇ, ὅτι ἡ εὐγενὴς φιλελληνικὴ δρᾶσις εἶχε τὴν πηγήν της εἰς τὰς φιλελευθέρας συνειδήσεις διαπρεπῶν ξένων καὶ ὄχι εἰς τὰς ἐπισήμους κυβερνήσεις τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Ἀνατολῆς, αἱ ὁποῖαι ἀπὸ τῆς ἐνάρξεως τοῦ Ἑλληνικοῦ ἀπελευθερωτικοῦ ἀγῶνος, ὑπῆρξαν ἔναντι αὐτοῦ ἐχθρικαὶ καὶ ὄχι μόνον τὸν ἀπεδοκίμασαν, ἀλλά, συμφώνως πρὸς τὴν πολιτικὴν τῆς Ἱερᾶς Συμμαχίας, ἔφθασαν μέχρι τοῦ σημείου νὰ χαρακτηρίσουν τὴν Ἑλλάδα ὡς ταραχοποιὸν καὶ νὰ ἀπειλήσουν αὐτὴν μὲ πόλεμον, ἐὰν ἐξηκολούθει νὰ διασαλεύῃ τὴν εἰρήνην.

Θὰ ἦτο ἄδικον, ἂν μή τι ἄλλο, νὰ μὴ παραδεχθῇ τις, ὅτι ὡρισμέναι ἐκδηλώσεις τῶν μεγάλων Δυνάμεων ἠθελημέναι — κυρίως ὅμως μὴ ἠθελημέναι—εἶχον ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος αὐτόχρημα εὐεργετικὰ ἀποτελέσματα. Ἀλλὰ δὲν δύναται νὰ παραβλεφθῇ καὶ τὸ ὅτι, κάθε τυχὸν

προσφορὰ εὐεργεσίας ὑπὸ τῶν ξένων εἰς τὴν χώραν μας, ἐπληρώθη πάντοτε μὲ τὸ ἀκριβώτερον νόμισμα ἀπὸ τὸν λαὸν αὐτόν, τοῦ ὁποίου ὁ συναισθηματισμὸς καὶ ἡ γενναιοψυχία τὸν παρασύρουν πολλάκις εἰς τὸ νὰ δοκιμάζῃ ἀπογοητεύσεις, πικρίας, ταπεινώσεις καὶ παντοειδεῖς ἐθνικὰς περιπετείας.

Εἶναι προφανὲς ὅτι τὸ ἐπίμαχον θέμα τῶν ξενικῶν ἐπεμβάσεων εἰς τὴν Ἑλλάδα εἶναι τόσον εὐρύ, ὥστε θὰ ἀπῄτει πολυσέλιδον τόμον διὰ νὰ ἀναπτυχθῇ. Ἐν τούτοις, διὰ νὰ γίνουν περισσότερον κατανοητὰ τὰ ὅσα περιλαμβάνονται εἰς τὸ κεφάλαιον αὐτὸ τὸ ἀναφερόμενον εἰς τὴν πολιτικὴν καὶ διπλωματικὴν ἐπισκόπησιν τῶν ἐτῶν 1827—1832, ἔκρινα ὅτι ἐπεβάλλετο ν' ἀναφερθῶ, ἔστω καὶ διεξοδικῶς, εἰς τὸν τρόπον τῆς ἀσκήσεως τῆς πολιτικῆς τῶν μεγάλων Δυνάμεων εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ πρὶν ἀπὸ τὴν ὡς ἄνω χρονικὴν περίοδον.

ΑΙ ΜΗΧΑΝΟΡΡΑΦΙΑΙ ΤΩΝ ΜΕΓΑΛΩΝ ΔΥΝΑΜΕΩΝ

Κυρίως μετὰ τὴν ἔναρξιν τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως ἤρχισεν ἡ Εὐρωπαϊκὴ διπλωματία ν' ἀσχολῆται μὲ τὴν Ἑλλάδα. Συνέπεσε τότε ἡ διάσκεψις τοῦ Λάϋμπαχ, κατὰ τὴν ὁποίαν οἱ ἐκπρόσωποι τῆς Ἱερᾶς Συμμαχίας συνεσκέπτοντο διὰ τὴν κατοχύρωσιν τῆς εἰρήνης, ὅπως διετείνοντο, ἀλλ' εἰς τὴν οὐσίαν, διὰ τὴν διατήρησιν τῶν δεσποτικῶν καθεστώτων. Εἰς τὴν διάσκεψιν, ἐκυριάρχει ἡ σατανικὴ μορφὴ τοῦ καγκελλαρίου τῆς Αὐστρίας Μέττερνιχ.

Δὲν ἦτο δυνατὸν παρὰ ὁ Ἑλληνικὸς ἀγὼν νὰ τύχῃ γενικῆς ἀποδοκιμασίας ὑπὸ τῶν συνηγμένων ἐκεῖ Αὐτοκρατόρων.

Ὁ Ἰωάννης Καποδίστριας, ὁ ὁποῖος ἦτο σύμβουλος τοῦ Ρώσου Αὐτοκράτορος Ἀλεξάνδρου Α', ματαίως προσεπάθησε νὰ ἀποτρέψῃ τὰς ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων ἀποφάσεις τοῦ Μέττερνιχ. Τὸ Πάσχα τοῦ 1821 συνέβησαν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν τὰ τραγικὰ ἐκεῖνα γεγονότα, κατὰ τὰ ὁποῖα ἡ θηριωδία τῶν Ὀθωμανῶν ἐξαπέλυσεν ἄγριον ἐγκληματικὸν κῦμα ἐναντίον τῶν Χριστιανῶν. Ὁ Καποδίστριας τότε κατέστη δυνατὸν νὰ πείσῃ τὸν Ρῶσον Αὐτοκράτορα, ὅπως συμφώνως πρὸς τὴν συνθήκην τοῦ Κιουτσοὺκ—Καϊναρτζῆ, ἀσκήσῃ τὰ δικαιώματά του περὶ προστασίας τῶν Ὀρθοδόξων Χριστιανῶν. Καὶ ὄντως τὴν 16/29 Ἰουνίου τοῦ 1821 ὁ Ρῶσος πρέσβυς εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἔλαβεν ἐντολὴν νὰ ἐπιδώσῃ εἰς τὸν Σουλτᾶνον τελεσίγραφον, εἰς τὸ ὁποῖον ἐτονίζετο ὅτι ὤφειλεν οὗτος νὰ ἐξασφαλίσῃ εἰς τὴν χώραν του τὴν προστασίαν τῆς ζωῆς τῶν ὑπηκόων του, ποὺ ἐπρέσβευον τὴν Ὀρθόδοξον Χριστιανικὴν Θρησκείαν. Τὸ τελεσίγραφον κατέληγε μὲ τὴν ἀπειλὴν ὅτι, εἰς περίπτωσιν κατὰ τὴν ὁποίαν ἠρνεῖτο ἡ Τουρκία ὅπως ἐντὸς ὀκτὼ

ημερών δώση εις τον Τσάρον ικανοποιητικήν απάντησιν, θα εδικαιολογείτο απολύτως ή προστασία ,την οποίαν ήτο διατεθειμένη να προσφέρη ή Ρωσία εις τους Έλληνας. Ό Ρώσος, όμως, πρέσβυς ουδεμιας έτυχεν απαντήσεως εκ μέρους του Σουλτάνου και ούτως ήναγκάσθη περί τας αρχάς του Αύγούστου να εγκαταλείψη την Κωνσταντινούπολιν. Αυτή ήτο ή πρώτη επίσημος ξενική επέμβασις υπέρ του Ελληνικού αγώνος, παρά την πλήρη αντίθεσιν προς τα συμφωνηθέντα κατά την διάσκεψιν της Ίεράς Συμμαχίας, εις την οποίαν μετείχε και ή Ρωσία. Ανεξαρτήτως όμως του ατυχούς αποτελέσματος, το όποιον είχεν ή ενέργεια αυτή, είναι φανερόν ότι απέβλεπεν εις το να καλύψη τους ύποπτους σκοπούς της ρωσικής πολιτικής, την οποίαν, βεβαίως, δεν συνεκίνουν αί σφαγαί των Ελλήνων Χριστιανών τόσον, όσον το ίδιον αυτής συμφέρον, ή παλαιά δηλαδή επιδίωξις της Ρωσίας, όπως επιτύχη, διά του διαμελισμού της Τουρκίας, την κάθοδόν της εις την Μεσόγειον. Πρόσχημα, υπό το όποιον έκρυπτε την επιδίωξίν της, θεωρείται το επιχείρημά της περί δήθεν προστασίας της Ορθοδοξίας. Και όμως την εποχήν εκείνην εύρέθησαν αρκετοί, οί περισσότεροι ίσως Έλληνες, οί όποιοι είχον την αφέλειαν να πιστεύουν ως αληθή τα ρωσικά αυτά κηρύγματα και ούτω να καλλιεργηθή φιλορωσικόν πνεύμα εν Ελλάδι. Διά την Ρωσίαν ή απόσπασις της Ελλάδος από τον κορμόν της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, ήτο ένα σοβαρόν πλήγμα διά τον εχθρόν της, χωρίς όμως τούτο να εγγυάται και την απελευθέρωσιν της χώρας μας, ή οποία εν τοιαύτη περιπτώσει το πιθανώτερον το όποιον θα είχε να ύποστή ήτο ή αλλαγή του «αυθέντου».

Παραλλήλως όμως ενεφανίσθη εις το προσκήνιον και ή Αγγλία, ή πολιτική της οποίας επεδίωκε πάντοτε ν' ανακόψη την κάθοδον της Ρωσίας εις την Μεσόγειον. Μοιραίως διά την Αγγλίαν, ή ακεραιότης της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας ήτο απαραίτητος, διά να μη εξυπηρετηθούν αί ρωσικαί βλέψεις. Εν τούτοις ή επιτυχία, την οποίαν έσημείωνεν ή Ελληνική Επανάστασις ήτο—όπως και απεδείχθη βραδύτερον—αρχή διαλύσεως της τόσον προσφιλούς εις την Αγγλίαν Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.

Ήμπορεί να έσφάζοντο κατά χιλιάδας οί Χριστιανοί από τους Τούρκους, και ή Αγγλία να ήτο ευσεβής «Χριστιανική» χώρα, αλλ' έκλειε πάντοτε τους οφθαλμούς, διά να μη βλέπη τας τουρκικάς κακουργίας. Εν τοσούτω, τους είχεν ανοικτούς πάντοτε διά να επισκοπή μόνον τα ιδικά της συμφέροντα.

Αί αίσθηματολογίαι βεβαίως δεν έχουν θέσιν εις την πολιτικήν, παρά μόνον εφ' όσον είναι χρήσιμοι εις την εξυπηρέτησιν ωρισμένων σκοπών.

Εἰς τὴν παρεμπόδισιν τῆς Ρωσίας νὰ πραγματοποιήση τοὺς καταχθονίους σκοπούς της, ἦτο σύμφωνος καὶ ἡ γαλλικὴ πολιτική, διότι ὁ κίνδυνος ἦτο κοινός. Τοῦτο ὅμως δὲν ἠμπόδιζε τὸν ὀξύτατον Ἀγγλογαλλικὸν ἀνταγωνισμὸν εἰς τὴν Μεσόγειον, μὲ ἀντικειμενικὸν σκοπὸν τὴν κατοχὴν τῆς Αἰγύπτου. Διότι ἡ Ἀγγλία εἶχεν ὑπ' ὄψιν της τὸ σχέδιον τοῦ Ναπολέοντος διὰ τὴν διάνοιξιν τῆς διώρυγος τοῦ Σουέζ, ἡ ὁποία ἐὰν εὑρίσκετο εἰς γαλλικὰς χεῖρας, θὰ ἀπετέλει σοβαρὰν ἀπειλὴν διὰ τὰς Ἀνατολικὰς Ἰνδίας. Αἱ μηχανορραφίαι καὶ τῶν δύο αὐτῶν Δυνάμεων ὠργίαζον εἰς τὴν Αἴγυπτον, ἡ ὁποία εἶχε καταστῆ τὸ μῆλον τῆς σιωπηρᾶς των ἔριδος. Ἐν πάσῃ περιπτώσει ἡ Γαλλία ἦτο σύμφωνος μὲ τὴν Ἀγγλίαν εἰς τὴν ἀντιρωσικήν της πολιτικήν.

Ἡ Αὐστρία, πρωταγωνίστρια τῆς Ἱερᾶς Συμμαχίας, ἔβλεπε τὴν Ἑλληνικὴν Ἐπανάστασιν, ὄχι ὡς δίκαιον ἀγῶνα ἑνὸς ὑποδούλου λαοῦ διὰ τὴν ἐλευθερίαν του, ἀλλὰ ὡς μίαν στάσιν ἐναντίον τῆς καθιερωμένης τάξεως. Καὶ βλέψεις μὲν δὲν εἶχεν ἀμέσους εἰς τὴν Ἑλλάδα, εἶχεν ὅμως εἰς τὴν βόρειον Βαλκανικήν, ἐν τῇ ὁποίᾳ καὶ ἀνέπτυσσε τὰς προσπαθείας της.

Γενικῶς δύναται νὰ λεχθῇ, ὅτι ἡ Εὐρωπαϊκὴ διπλωματία ὄχι μόνον δὲν ἐνεφανίζετο ἀπαθὴς ἔναντι τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως, ἀλλὰ διὰ παντὸς μέσου προσεπάθει νὰ τὴν καταπνίξῃ. Μία ἀκόμη ἀπόδειξις εἶναι καὶ τὸ κατὰ τὸν Νοέμβριον τοῦ 1821 συνελθὸν συνέδριον τῆς Βερώνας, εἰς τὸ ὁποῖον μετέσχον οἱ Μονάρχαι τῆς Εὐρώπης, πρὸς τοὺς ὁποίους ἐστάλη ὁ Ἀνδρέας Μεταξᾶς ὅπως ἐκλιπαρήσῃ τὴν βοήθειάν των καὶ ὅστις ὄχι μόνον δὲν ἐγένετο δεκτός, ἀλλὰ ἐξεδιώχθη ἐκεῖθεν. Εἰς ἐπίρρωσιν τοῦ ἰσχυρισμοῦ ὅτι αἱ μεγάλαι Δυνάμεις δὲν ἐπεθύμουν τὴν σύστασιν ἀνεξαρτήτου Ἑλληνικοῦ κράτους, ἔρχεται τὸ γεγονὸς ὅτι αὗται λίαν εὐαρέστως εἶδον τὴν ἐπέμβασιν τοῦ Μεχμὲτ Ἀλῆ, ἀποστείλαντος τὸν Ἰμπραήμ, διὰ νὰ δῃώσῃ τὴν Ἑλλάδα καὶ νὰ ἐξοντώσῃ τοὺς ἐπαναστατήσαντας Ἕλληνας.

Ἐν συνεχείᾳ, ὁ ἐκραγεὶς καθ' ἅπασαν τὴν Εὐρώπην καὶ τὴν Ἀμερικὴν φιλελληνισμός, ἀπετέλεσεν ἕνα σοβαρὸν ἔρεισμα, τὸ ὁποῖον ἠνάγκασε τὰς μεγάλας Δυνάμεις νὰ ἀμβλύνουν τὴν ἀντιδραστικὴν πολιτικήν των ἔναντι τῆς ἀγωνιζομένης Ἑλλάδος. Οὕτως, ἐπετεύχθη νὰ συναφθῇ τὸ πρῶτον δάνειον εἰς τὴν ἀγορὰν τοῦ Λονδίνου, διὰ τὴν ἐνίσχυσιν τοῦ Ἑλληνικοῦ ἀγῶνος κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1824, ἐκ λιρῶν Ἀγγλίας 800 χιλιάδων.

Εἶναι χαρακτηριστικοὶ οἱ ὅροι, ὑπὸ τοὺς ὁποίους συνήφθη τὸ δάνειον αὐτὸ καὶ ἐπιβάλλεται ν' ἀναγραφοῦν, διὰ νὰ μορφώσῃ κανεὶς γνώμην περὶ τοῦ τί ἐστὶ ἀγγλικὴ τοκογλυφία, τὴν ὁποίαν λόγῳ ἀδηρίτου ἀνάγκης ἐδέχθη ἐν γνώσει της νὰ τὴν ὑποστῇ ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις.

Τὸ δάνειον συνωμολογήθη ὑπὸ τοὺς ἑξῆς ὅρους : Τόκος 5 ο)ο, χρεωλύσιον 1 ο)ο καὶ τιμὴ ἐκδόσεως 59 ο)ο. Δηλαδή, ἀπὸ τὰς 800 χιλιάδας λίρας μόλις 250 χιλιάδας ἔλαβεν ἡ Κυβέρνησις, αἱ δὲ λοιπαὶ ἐκρατήθησαν ὡς προμήθεια, ὡς τόκοι καὶ ἔξοδα. Παρὰ ταῦτα, μετὰ ἓν ἔτος, τὸ 1825, συνήφθη ἐν Λονδίνῳ καὶ δεύτερον δάνειον ἐκ 2 ἑκατομμυρίων λιρῶν, μὲ τόκον 5% καὶ τιμὴν ἐκδόσεως 55 $^1/_2$% ἐπὶ ὑποθήκῃ τῶν ἐθνικῶν κτημάτων. Οἱ Ἄγγλοι δηλαδὴ ἐλήστευον τοὺς Ἕλληνας, ἐνῷ συγχρόνως οἱ Ὀθωμανοὶ τοὺς ἔσφαζον!..

Ἐκ τῶν δύο ἑκατομμυρίων θὰ ἐδίδετο, συμφώνως πρὸς τοὺς ὅρους, τὸ ἓν ἑκατομμύριον. Ἀλλὰ καὶ ἐκ τοῦ ποσοῦ τούτου ἐκρατήθησαν δύο ἐτῶν τόκοι, οἱ τόκοι τοῦ προηγουμένου δανείου καὶ μερικὰ ἄλλα ποσὰ διὰ τὴν ἀγορὰν δύο μικρῶν πλοίων καὶ ἀριθμοῦ πολεμεφοδίων. Οὕτως ἐκ τῶν 2 ἑκατομμυρίων τοῦ δευτέρου δανείου, ἔφθασαν τελικῶς εἰς τὴν Ἑλλάδα μόλις 230.115 λίρες, ἓν σελλίνιον καὶ μία πέννα!..

Ο ΦΙΛΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ ΕΝ ΔΡΑΣΕΙ

Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ φιλελληνισμὸς ὠγκοῦτο καὶ προσελάμβανε καθολικὴν μορφὴν ἐν τῇ διεθνεῖ κοινῇ γνώμῃ, διότι τὰ μαρτύρια καὶ αἱ θυσίαι τῶν Ἑλλήνων εἶχον συγκινήσει τοὺς φίλους τῆς ἐλευθερίας λαούς.

Ὁ Φρειδερῖκος Ἔγκελ—Τανοσὶ εἰς τὸ βιβλίον του «Ἡ Αὐστρία καὶ αἱ ἀρχαὶ τοῦ Βασιλείου τῆς Ἑλλάδος», τὸ ὁποῖον ἐξεδόθη ἀγγλιστὶ εἰς Ν. Ὑόρκην μόλις τὸ 1941, γράφει σχετικῶς :

«...Ὁ μελετῶν τὰ στρατιωτικὰ καὶ πολιτικὰ γεγονότα τῶν χρόνων ἐκείνων, ἀδυνατεῖ νὰ παρίδῃ τὴν πνευματικὴν κίνησιν, τὴν γνωστὴν ὡς «Φιλελληνισμόν», ὁ ὁποῖος ἐνίοτε εἶχε μεγάλην ἐπίδρασιν. Ὁ Ἑλληνικὸς ἀγὼν ἦτο συνώνυμος μὲ τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὸν πολιτισμόν. Οἱ νεώτεροι Ἕλληνες ἐθεωροῦντο ὡς οἱ ἄμεσοι ἀπόγονοι τοῦ Ἐπαμεινώνδα καὶ τοῦ Ξενοφῶντος».

Μεταξὺ τῶν ἡγεμόνων τῆς Εὐρώπης, ἐξαίρεσιν εἰς τὸν κανόνα ἀπετέλεσεν ἡ ἐμφανὴς ἐκδήλωσις ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος τοῦ Βασιλέως τῆς Βαυαρίας Λουδοβίκου, πατρὸς τοῦ μετέπειτα Βασιλέως Ὄθωνος. Οὗτος ἐκηρύχθη ἐντόνως ὑπὲρ τῶν Ἑλληνικῶν δικαίων καὶ ἐνίσχυσεν ἠθικῶς καὶ ὑλικῶς τὸν ἀγῶνα [1]. Ἐπίσης τὸν Δεκέμβριον τοῦ 1826 ὁ Λουδοβῖκος, ἰδίαις δαπάναις, ἀπέστειλεν εἰς τὴν Ἑλλάδα τὸν συνταγματάρχην Ἔϊντεκ ἐπὶ κεφαλῆς δώδεκα ἀξιωματικῶν καὶ ὑπαξιωματικῶν

---

1. «Ὁ βασιλεὺς τῆς Βαυαρίας ἀσπασθεὶς παρρησίᾳ καὶ ἐνθουσιωδῶς τὸν Ἑλληνικὸν ἀγῶνα, καθ' ὃν καιρὸν ἅπαντες οἱ συνάδελφοί του τὸν ἀπεδοκίμαζον, τινὲς δὲ καὶ τὸν κατέτρεχαν, τὸν ἐξύμνει ὡς ποιητὴς καὶ τὸν ἐξεικόνιζεν ὡς φιλότεχνος ἐν μιᾷ τῶν στοῶν τοῦ Μονάχου» (Σπ. Τρικούπη Ἱστ. Ἑλλ. Ἐπ. τ. Δ'. σ. 31).

τοῦ βαυαρικοῦ στρατοῦ, διὰ νὰ προσφέρουν τὰς ὑπηρεσίας των εἰς τὸν ἀπελευθερωτικὸν ἀγῶνα. Παραλλήλως ὁ Γαλλικὸς λαὸς ἀπῄτει ἀπὸ τὴν κυβέρνησίν του νὰ ἐπέμβῃ ὑπὲρ τῶν ἀγωνιζομένων Ἑλλήνων Φιλελληνικαὶ ὀργανώσεις καὶ σύλλογοι διεξῆγον ἐράνους καὶ ἐξέδιδον φυλλάδια καὶ εἰκόνας ὑπὲρ τῆς ἐνισχύσεως τοῦ Ἑλληνικοῦ ἀγῶνος Ἦτο πράγματι ἡ κίνησις αὐτὴ μία ἰσχυρὰ πίεσις, ἐκδηλουμένη πανταχόθεν, ἐνώπιον τῆς ὁποίας αἱ κυβερνήσεις Ἀγγλίας καὶ Γαλλίας ἠναγκάσθησαν νὰ ὑποκύψουν καὶ νὰ ἐξεύρουν ἕνα τρόπον ρυθμίσεως τοῦ Ἑλληνικοῦ ζητήματος, ὁ ὁποῖος χωρὶς νὰ θίγῃ οὐσιωδῶς τὴν Ὀθωμανικὴν Αὐτοκρατορίαν, θὰ ἔδιδε μίαν ἐπίφασιν ἐλευθερίας εἰς τὸν Ἑλληνικὸν λαόν. Εἰς τοῦτο συνετέλεσε καὶ ὁ διορισμὸς ὡς ὑπουργοῦ τῶν Ἐξωτερικῶν τῆς Ἀγγλίας τοῦ Γεωργίου Κάνιγκ, ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ ὁποίου ἐπετεύχθη ποιά τις μεταβολὴ τῆς ἀγγλικῆς πολιτικῆς ἔναντι τῆς Ἑλλάδος. Ὁ Κάνιγκ ἐθεώρει ὅτι θὰ ἀπέβαινε πρὸς τὸ συμφέρον τῆς χώρας του ἐὰν ἡ Ἑλλὰς ἀπηλευθεροῦτο μὲ τὴν μεσολάβησιν τῆς Ἀγγλίας. Προετίμα νὰ σχηματίσουν οἱ Ἕλληνες τὴν γνώμην ὅτι ἡ ἐλευθερία των ὠφείλετο εἰς τὴν βοήθειαν τῆς Ἀγγλίας παρὰ τῆς Ρωσίας, τῆς ὁποίας ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ἡ ἐπιρροὴ θὰ καθίστατο ἐπικίνδυνος διὰ τὰ ἐν τῇ Μεσογείῳ συμφέροντα τῆς Μεγάλης Βρεταννίας. Παραλλήλως ὁ Κάνιγκ ἐπίστευεν ὅτι ἐὰν ἐπετυγχάνετο μία ἀγγλορωσικὴ προσέγγισις ἐπὶ τῆς διευθετήσεως τοῦ Ἑλληνικοῦ θέματος, θὰ καθίστατο δυνατὸν νὰ μὴ λυθῇ τὸ μέγα καὶ ἐπίμαχον Ἀνατολικὸν ζήτημα συμφώνως πρὸς τὰ σχέδια μόνον τῶν Ρώσων. Εἰς τὸ σημεῖον αὐτό, ἡ διπλωματικὴ ὀξύνοια τοῦ Κάνιγκ θὰ μετέβαλε τὴν πολιτικὴν τῆς ἀντιθέσεως τῶν δύο κρατῶν εἰς πολιτικὴν συνθέσεως, χωρὶς αὐτὸ βεβαίως νὰ ἐμποδίζῃ τὰ ἴδια ἑκάστου τῶν συμβαλλομένων συμφέροντα νὰ ὑφίστανται ἀκέραια καὶ ἀκόμη νὰ ἐξυπηρετοῦνται ταῦτα, ἀλλὰ μὲ διάφορον χειρισμόν Ἡ μεταβολὴ ὅμως αὐτὴ διὰ νὰ πραγματοποιηθῇ, θὰ ἀπῄτει χρόνον καὶ πράγματι, ἕως ἕνα σημεῖον ἐπετεύχθη. Ἡ πρώτη ἐκδήλωσις τῆς πολιτικῆς τῆς Ἀγγλίας ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος ἐνεφανίσθη μὲ τὴν ἐπίσημον τρόπον τινὰ ἀναγνώρισιν ὑπὸ ταύτης τοῦ ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων ἀποκλεισμοῦ τῶν τουρκικῶν παραλίων, γεγονὸς τὸ ὁποῖον ἐμμέσως συνεπήγετο τὴν ἀναγνώρισιν τῶν Ἑλλήνων ὡς ἐμπολέμων.

Ἡ ἀγγλικὴ αὐτὴ ἐνέργεια ἀνησύχησε τὴν Ρωσίαν, ἡ ὁποία ἔσπευσε νὰ καταστῇ ἀπαιτητικωτέρα ἔναντι τῆς Τουρκίας διὰ τὰ ζητήματα τῆς Ὀρθοδοξίας καὶ συγχρόνως συνέταξε σχέδιον διὰ μίαν εὐνοϊκὴν λύσιν τοῦ Ἑλληνικοῦ προβλήματος, τὸ ὁποῖον ἀνεκοίνωσεν ἐμπιστευτικῶς καὶ πρὸς τὰ ἀνακτοβούλια τῆς Ἀγγλίας, Γαλλίας καὶ Αὐστρίας τὴν 28 Δεκεμβρίου /9 Ἰανουαρίου τοῦ 1824. Τὸ σχέδιον τοῦτο εἶναι χρονολογικῶς τὸ

πρῶτον ἐπίσημον ἔγγραφον, τὸ ὁποῖον ὑποστηρίζει τὴν ἀπαλλαγὴν τῶν Ἑλλήνων ἀπὸ τὸν τουρκικὸν ζυγόν.

Δι' αὐτοῦ προετείνετο ἡ ἵδρυσις τριῶν αὐτονόμων Ἑλληνικῶν ἡγεμονιῶν. Τὸ ρωσικὸν σχέδιον συνώδευεν ὑπόμνημα ἄξιον ἐμβριθοῦς μελέτης, ἐν τῷ ὁποίῳ μεταξὺ ἄλλων περιείχοντο καὶ τὰ ἑξῆς: «Ἡ Αὐλὴ τῆς Ρωσίας προβάλλει ὡς μέσον ὅρον τὸν ἀκόλουθον τρόπον τῆς εἰρηνοποιήσεως, παρέχοντα τοῖς μὲν-ἐννοεῖ τοὺς Ἕλληνας—τὰς ἀναγκαίας ἐγγυήσεις, τῇ δὲ—ἐννοεῖ τὴν Τουρκίαν—ὠφελείας πραγματικάς, ἀντὶ κυριαρχίας σχλευούσης. Φρονεῖ λοιπὸν ὅτι συμφέρει νὰ συσταθῶσι τρεῖς ὑποτελεῖς τῇ Πύλῃ ἡγεμονίαι ἐπὶ τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος: Ἡ μὲν ἐκ Θεσσαλίας, Βοιωτίας καὶ Ἀττικῆς, ὅ ἐστι τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος, ἡ δὲ ἐξ Ἠπείρου καὶ Ἀκαρνανίας, ὅ ἐστι τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος, ἡ δὲ ἐκ Πελοποννήσου καὶ Κρήτης, ὅ ἐστιν ἐκ τῆς μεσημβρινῆς Ἑλλάδος, αἱ δὲ νῆσοι νὰ διοικῶνται δημογεροντικῶς, καθὼς καὶ μέχρι τοῦδε».

Τὸ ρωσικὸν αὐτὸ σχέδιον ἐθεωρήθη ὅτι ἀπέβλεπεν εἰς τὸν διαμελισμὸν τοῦ Ἑλληνισμοῦ διὰ τριῶν ἡγεμονιῶν, ἐν αὐτῷ δὲ διαφαίνεται ὅτι ἡ Ρωσία δὲν ἐπεθύμει ἰσχυρὰν καὶ ἀνεξάρτητον, ἀλλ' ἀντιθέτως, ἀδύνατον καὶ κατατετμημένην Ἑλλάδα. Κατὰ πόσον οἱ ἰσχυρισμοὶ αὐτοὶ ἀνταποκρίνονται πρὸς τὴν πραγματικότητα θὰ ἐξετασθῇ, ἴσως διὰ πρώτην φοράν, ἐν συνεχείᾳ.

Τὸ σχέδιον τοῦτο δὲν ἐγένετο δεκτόν, ἀλλὰ καὶ δὲν ἀπερρίφθη ἀπὸ τὰς μεγάλας Δυνάμεις, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν Ἀγγλίαν, ἡ ὁποία εἴτε διότι ἐπεφύλασσεν εἰς ἑαυτὴν τὸ δικαίωμα τῆς ρυθμίσεως τοῦ Ἑλληνικοῦ ζητήματος, εἴτε διότι δὲν ἤθελε νὰ ἴδῃ τὴν Ρωσίαν νὰ ἔχῃ ἐπ' αὐτοῦ τὴν πρωτοβουλίαν, τὸ ἐπολέμησεν εἰς τρόπον ὥστε νὰ μὴ πραγματοποιηθῇ. Παρὰ ταῦτα, συνῆλθον εἰς τὴν Πετρούπολιν οἱ πρέσβεις τῶν μεγάλων Δυνάμεων διὰ νὰ μελετήσουν τὸ ρωσικὸν σχέδιον. Αἱ ἐργασίαι τῆς διασκέψεως αὐτῆς ἤρχισαν τὸν Ἰούνιον τοῦ 1824, ἐπροχώρησαν ἄνευ θετικοῦ ἀποτελέσματος καὶ διεκόπησαν περὶ τὰ τέλη τοῦ ἰδίου ἔτους. Ἐν τούτοις ἐπανελήφθησαν τὸν Φεβρουάριον τοῦ 1825. Διὰ νὰ ἐπέλθῃ δὲ πλήρως τὸ ναυάγιον τοῦ ρωσικοῦ σχεδίου, ἡ Ἀγγλία τὸ ἐγνωστοποίησεν ἀνεπισήμως εἰς τὰ ἐνδιαφερόμενα κράτη, τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν Τουρκίαν, χωρὶς νὰ παραλείψῃ νὰ διοχετεύσῃ καταλλήλως καὶ τὰς ἐπ' αὐτοῦ ἀπόψεις της, αἱ ὁποῖαι ἦσαν ἀπορριπτικαί.

Καί, φυσικῷ τῷ λόγῳ, ἡ Τουρκία συνεφώνησε μὲ τὴν Ἀγγλικὴν ἄποψιν, διότι τοῦτο ἐπέβαλλε τὸ συμφέρον της. Παραδόξως ὅμως ἐξηγέρθησαν κατὰ τοῦ σχεδίου τούτου καὶ οἱ Ἕλληνες, οἱ ὁποῖοι διὰ μίαν φορὰν ἀκόμη ἔπιπτον θύματα τῆς ὑπούλου καὶ καταχθονίου Ἀγγλικῆς πολιτικῆς. Τὸ Ἑλληνικὸν Ἔθνος ἐστερεῖτο πολιτικῶν πεπειραμένων, οἱ ὁποῖοι νὰ δύνανται νὰ ἑλίσσωνται ἐνώπιον τῆς διεθνοῦς διπλωματίας

καὶ νὰ ἐπωφελοῦνται τῶν ἑκάστοτε, ἐκ τῆς διαμάχης τῶν μεγάλων Δυνάμεων, παρουσιαζομένων εὐκαιριῶν. Οὕτως, ἀντὶ νὰ δεχθοῦν τὸ ρωσικὸν σχέδιον, διὰ τοῦ ὁποίου ὁ ἐπαναστατικὸς ἀγὼν θὰ ἐτερματίζετο τότε καί, μάλιστα, κατὰ τρόπον μᾶλλον ἱκανοποιητικόν, δεδομένου ὅτι ἔκτοτε—1825—θὰ ἀπεδίδετο ἡ ἐλευθερία εἰς τὴν Θεσσαλίαν, τὴν Ἤπειρον καὶ τὴν Κρήτην, ἐντὸς συντομωτάτου δὲ διαστήματος θὰ ἐπήρχετο ἀσφαλῶς ἡ ἐθνικὴ ἑνότης καὶ ἡ πλήρης ἀνεξαρτησία, προετίμησαν νὰ ὑποβληθοῦν εἰς νέας θυσίας μὲ ἀποτέλεσμα τὴν δημιουργίαν τοῦ μικροσκοπικοῦ καὶ καχεκτικοῦ Ἑλληνικοῦ Βασιλείου, ἐνῶ τὰ περισσότερα Ἑλληνικὰ ἐδάφη ἔμειναν ὑπὸ τοὺς Τούρκους, διὰ νὰ χρειασθοῦν νέοι ἀγῶνες πρὸς ἀπελευθέρωσίν των.

Ἐπὶ πλέον, εἶναι χαρακτηριστικὸν τὸ ἑξῆς: Ὅτι ἀπεποιήθησαν τὸ μεῖζον καὶ ἐδέχθησαν τὸ ἔλασσον. Οὕτω, μετὰ ἓν ἔτος ἡ Ἑλλάς, ἡ ὁποία ἐν τῷ μεταξὺ εἶχεν ἀπορρίψει τὸ ρωσικὸν σχέδιον, ἐδέχθη τὰς προτάσεις τῆς Ἀγγλίας περὶ ἱδρύσεως ἡγεμονίας ὑπὸ τὴν ἐπικυριαρχίαν τοῦ Σουλτάνου, κατὰ πολὺ περιωρισμένης, ἤτοι περιλαμβανούσης μόνον τὴν Πελοπόννησον μέχρι τοῦ Ἰσθμοῦ. Εἶναι ὄντως πολὺ παράδοξον τὸ γεγονὸς αὐτὸ καὶ ἀποδεικνύει τὴν σατανικότητα τῆς ἀγγλικῆς πολιτικῆς, τὴν ὁποίαν οἱ Ἕλληνες εὑρίσκοντο πάντοτε πρόθυμοι νὰ ἀκολουθήσουν, ἀνεξαρτήτως τῶν συνεπειῶν ποὺ τοὺς ἐπεφύλασσεν. Εἶναι ἐπίσης περίεργον πῶς, ἡ μισοῦσα τὴν Ἑλληνικὴν Ἐπανάστασιν Ρωσία, προέτεινεν ἕνα τοιοῦτον σχέδιον, τὴν ἀξίαν τοῦ ὁποίου δὲν κατέστη δυνατὸν νὰ ἐκτιμήσουν ἐγκαίρως οἱ κυβερνῶντες τότε τὴν χώραν, ἡ ὁποία ἐδοκιμάζετο ἀπὸ παντοειδῆ δεινά. Δὲν ὑπάρχει βεβαίως ἀμφιβολία ὅτι τὸ ρωσικὸν σχέδιον ἀπέβλεπεν εἰς τὴν ἐξουδετέρωσιν τῆς ἀγγλικῆς πολιτικῆς ἐν Ἑλλάδι καὶ τὴν αὔξησιν τῆς ἐπιρροῆς τῆς Ρωσίας εἰς τὰ Ἑλληνικὰ πράγματα. Παραλλήλως, ὅμως, διὰ τοῦ τρόπου αὐτοῦ, ἐπετυγχάνετο καὶ ἕνας σοβαρὸς ἀκρωτηριασμὸς τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας, πρὸς τὴν ὁποίαν διέκειτο ἀνέκαθεν ἐχθρικῶς ἡ Ρωσία.

Πάντως, γεγονὸς εἶναι ὅτι, ἐν τῇ ἐξυπηρετήσει, κατὰ πρώτιστον λόγον, τῶν ρωσικῶν συμφερόντων, συνέπιπτε τότε νὰ ἐξυπηρετοῦνται συγχρόνως καὶ τὰ Ἑλληνικὰ συμφέροντα. Συνεπῶς ἡ Ἀγγλία εἶχε κάθε λόγον νὰ καταπολεμήσῃ τὴν ἐφαρμογὴν τοῦ ρωσικοῦ σχεδίου εἰρηνεύσεως τῆς Ἑλλάδος, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἐπέτυχε συνεπικουρούσης καὶ τῆς εὐπιστίας καὶ ἀπειρίας τῶν Ἑλλήνων. Κατόπιν αὐτῶν δέον νὰ θεωρηθῇ ὡς σοβαρὸν σφάλμα τῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς τῆς ἐπαναστατημένης Ἑλλάδος, τῆς ἀσκουμένης ὑπὸ τοῦ ἀγγλοφίλου Ἀλεξάνδρου Μαυροκορδάτου, τὸ γεγονός, ὅτι δὲν κατέστη δυνατὸν τὸ Ἔθνος νὰ σταθμίσῃ ὀρθῶς τὰς ἐν λόγῳ ρωσικὰς προτάσεις, ἀπὸ τὰς ὁποίας θὰ προέκυπτον ἀσφαλῶς σημαντικὰ ὀφέλη διὰ τὴν περαιτέρω ἐξέλιξιν

τῆς ἐλευθέρας ζωῆς του. Ὡς αἰτία εἶναι δυνατὸν νὰ καταλογισθοῦν αἱ ὑφιστάμεναι ἔξωθεν πιέσεις, αἱ δυσχέρειαι καὶ κυρίως αἱ ἐν ἐξάψει εὑρισκόμεναι τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἐμφύλιοι ἔριδες καὶ διαμάχαι. Τὰ ἐπακολουθήσαντα γεγονότα δικαιώνουν πλήρως τὴν ἄποψιν αὐτὴν καὶ ἡ κριτικὴ τῆς πολιτικῆς μας ἱστορίας τῆς περιόδου ἐκείνης καταδικάζει τὴν ἐπιδειχθεῖσαν ἀβουλίαν τῶν κυβερνώντων, οἱ ὁποῖοι δὲν κατώρθωσαν νὰ ἀρθοῦν εἰς τὸ ὕψος τῶν ἐθνικῶν περιστάσεων.

***

Τὸν Αὔγουστον τοῦ 1825 οἱ ὁπλαρχηγοὶ καὶ οἱ πρόκριτοι τῆς Ἑλλάδος ὑπέγραψαν αἴτησιν, διὰ τῆς ὁποίας ἔθετον τὸ Ἔθνος ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς Ἀγγλίας. Τὴν αἴτησιν αὐτὴν τὴν ὑπέγραψαν ἀκόμη καὶ οἱ σκληροτράχηλοι ἔναντι τῆς ἀγγλικῆς πολιτικῆς Θεοδ. Κολοκοτρώνης καὶ Ἰω. Γκούρας. Ἡ ἀπάντησις τῆς Ἀγγλίας ἦτο ἀρνητική. Δὲν ἀπεδέχετο τὴν προστασίαν, διότι «δὲν ἐπεθύμει νὰ ἐμπλακῇ εἰς πόλεμον μετὰ τῆς Τουρκίας», ὑπέμνησε πρὸς τοὺς Ἕλληνας ὁ Κάνιγκ. Προσέθεσεν ὅμως, χαρακτηριστικῶς, ὅτι «ἡ Ἑλλὰς δὲν ἔπρεπε νὰ ἐπιζητήσῃ προστασίαν ἀπὸ ἄλλην τινὰ Δύναμιν καὶ ὅτι ἡ Ἀγγλία ἤθελε πράξει πᾶν ὅ,τι τὸ δυνατὸν ὑπὲρ τῶν ἀγωνιζομένων Ἑλλήνων».

Τὰ ἔτη 1826 καὶ 1827 χαρακτηρίζονται ἀπὸ τὴν ἔντασιν τοῦ ἀγγλορωσικοῦ ἀνταγωνισμοῦ, ἐνῷ ἐσωτερικῶς ἡ Ἑλλὰς ἐσπαράσσετο ἐκ τῆς ἐπεμβάσεως τῶν Αἰγυπτίων καὶ τῆς διοργανώσεως νέας τουρκικῆς στρατιᾶς πρὸς συντριβὴν τῆς Ἐπαναστάσεως. Ἀλλ' ὁ Ἑλληνικὸς λαός, παρ' ὅλην τὴν ἀνικανότητα τῶν πολιτικῶν του ἀρχηγῶν, ἐπέδειξε τοιοῦτον ἡρωϊσμὸν καὶ αὐτοθυσίαν, ὥστε ἠνάγκασε τελικῶς τὴν Εὐρώπην νὰ ἀναγνωρίσῃ, ἔστω καὶ ὑποτυπωδῶς, τὴν ἀνεξαρτησίαν του.

Ἐν τῷ μεταξὺ ἀρχηγὸς τοῦ νέου Ἑλληνικοῦ στόλου διωρίσθη ὁ λόρδος Κόχραν καὶ ἀρχιστράτηγος τοῦ κατὰ ξηρὰν στρατοῦ ὁ Ριχάρδος Τζώρτζ. Ἀμφότεροι οἱ Βρεταννοὶ οὗτοι ἐπληρώθησαν διὰ τὴν προσφορὰν τῶν ὑπηρεσιῶν των ὑπὸ τῆς πτωχῆς Ἑλλάδος, ποὺ ἐζήτησε τὰ φῶτα των, δι' ἁδρᾶς ἀμοιβῆς.

Τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 1826 ἡ Ἀγγλικὴ κυβέρνησις, ποιοῦσα χρῆσιν τοῦ δικαιώματος, τὸ ὁποῖον τῆς παρεῖχεν ἡ αἴτησις προστασίας τῶν Ἑλλήνων, ἤρχισε διαπραγματεύσεις μετὰ τῆς Ρωσίας, αἱ ὁποῖαι κατέληξαν εἰς τὴν σύνταξιν μυστικοῦ πρωτοκόλλου, διὰ τοῦ ὁποίου ἡ Τουρκία θὰ ἀνεγνώριζεν ἕνα εἶδος ἀνεξαρτησίας τῆς Ἑλλάδος, ἡ ὁποία ὅμως θὰ ἐξηκολούθει νὰ εἶναι ὑποτελὲς κράτος εἰς τὸν Σουλτᾶνον, συνδεόμενον μετὰ τῆς Τουρκίας διὰ τοῦ δεσμοῦ τοῦ κυριάρχου. Καὶ ὅσον ἀφορᾷ μὲν τὴν ἔννοιαν τῆς λέξεως Ἑλλάς, αὕτη περιελάμβανε μόνον τὴν Πελοπόν-

νησον μέχρι τοῦ Ἰσθμοῦ, ὅσον ἀφορᾷ δὲ τὴν ἐπιτευχθεῖσαν συμφωνίαν τῶν δύο Δυνάμεων, καθίσταται φανερὸν ὅτι αὕτη ἀποτέλει γνήσιον προϊὸν τῶν μισελληνικῶν διαθέσεών των. Ἐν τούτοις οἱ Ἕλληνες, ἴσως λόγῳ ψυχικῆς κοπώσεως, ἀλλὰ καὶ λόγῳ τῆς ἐπιδεινωθείσης ἐν τῷ μεταξὺ ἀπὸ πάσης πλευρᾶς καταστάσεώς των, καταστάσεως πλήρους οἰκονομικῆς καὶ πολιτικῆς ἐξαθλιώσεως καὶ στρατιωτικῆς ἀναρχίας, συνεφώνησαν μὲ τὸ περιεχόμενον τοῦ πρωτοκόλλου τῆς ὑποτελείας.

Ἡ Τουρκία ὅμως ἠρνήθη νὰ παραδεχθῇ τοῦτο, ὅταν τῆς ἐπεδόθη ὑπὸ τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει πρεσβευτῶν τῆς Ἀγγλίας καὶ Ρωσίας.

Ἐν συνεχείᾳ αἱ δύο «σύμμαχοι» Δυνάμεις προσεταιρίσθησαν καὶ τὴν Γαλλίαν. Βραδύτερον τὸ ἐν λόγῳ πρωτόκολλον προσέλαβε χαρακτῆρα τριμεροῦς συνθήκης, ἡ ὁποία ὑπεγράφη εἰς τὸ Λονδῖνον τὴν 24 Ἰουνίου/6 Ἰουλίου τοῦ ἔτους 1827. Εἰς τὴν συνθήκην αὐτὴν προσηρτήθη καὶ μυστικὸν πρωτόκολλον μὲ ὁδηγίας τῶν τριῶν Δυνάμεων πρὸς τοὺς πρεσβευτάς των εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ πρὸς τοὺς ναυάρχους τῶν στόλων αὐτῶν, οἱ ὁποῖοι εὑρίσκοντο εἰς τὴν Ἀνατολικὴν Μεσόγειον. Αἱ ὁδηγίαι αὐταὶ ἔδιδον εὐρεῖαν ἐλευθερίαν δράσεως εἰς τοὺς ναυάρχους, διετάσσοντο ὅμως οὗτοι, ὅπως ἀποφύγουν νὰ προβοῦν εἰς ἐνεργείας ἐχούσας χαρακτῆρα ἐχθροπραξιῶν κατὰ τῶν Τούρκων. Ἡ Πύλη ἀντέταξεν ἐκ νέου ἀπόλυτον ἄρνησιν νὰ παραδεχθῇ τὰς ἀποφάσεις τῶν τριῶν Δυνάμεων καὶ τοῦτο διότι ὁ Σουλτᾶνος Μαχμούτ, γνωρίζων ἐκ πείρας τὴν ὑφισταμένην διαμάχην μεταξὺ τῶν Δυνάμεων, ἐπίστευεν ὅτι ἡ ὑπογραφὴ τῆς Ἀγγλίας καὶ Γαλλίας τοὐλάχιστον εἰς τὴν συνθήκην ἐκείνην, εἶχε τυπικὴν μᾶλλον σημασίαν καὶ ὅτι αἱ δύο αὐταὶ Δυνάμεις τελικῶς δὲν θὰ ἐπέμενον εἰς τὴν ἐφαρμογήν της. Ἡ τουρκικὴ αὐτὴ ἄρνησις ἀπετέλεσεν ἀληθὲς πλῆγμα διὰ τὸ κῦρος τῶν Δυνάμεων, αἱ ὁποῖαι εἰς ἀπόδειξιν τῆς ἐμμονῆς των εἰς τὰ ἀποφασισθέντα, ἤτοι τὴν κατάπαυσιν τῶν ἐχθροπραξιῶν καὶ τὴν σύστασιν αὐτονόμου Ἑλληνικῆς ἡγεμονίας, διέταξαν ὅπως ἀνὰ μία μοῖρα τῶν στόλων των πλεύσῃ εἰς τοὺς ἑλληνικοὺς λιμένας πρὸς ἐπίδειξιν ἰσχύος καὶ ἀπειλῆς ἔναντι τοῦ τουρκοαιγυπτιακοῦ στόλου.

Ἐν τῷ μεταξὺ ἡ ἐν Πελοποννήσῳ καὶ Στερεᾷ Ἑλλάδι κατάστασις παρουσίαζεν ἐμφανῆ σημεῖα ἐπιδεινώσεως. Ἡ διχόνοια, ἡ ἀναρχία, ἡ πυρκαϊὰ τοῦ Ἰμπραήμ, ἡ ἀπ' ἄκρου εἰς ἄκρον καταστροφή, ἠπείλουν νὰ ἀποσυνθέσουν πᾶν, ὅ,τι κατόπιν τόσων ἀγώνων καὶ θυσιῶν εἶχεν ἐπιτευχθῆ. Οἱ πολεμικοὶ ἡγέται, Κολοκοτρώνης καὶ Καραϊσκάκης, ἔβλεπον ἐπικείμενον τὸ οἰκτρὸν καὶ ἀναπόδραστον τέλος. Τότε ἀπηυθύνθησαν, ὡς εἰς μόνον σωτῆρα, εἰς τὸν Ἰωάννην Καποδίστριαν, ἀπὸ τὸν ὁποῖον ἐζήτησαν νὰ ἀναλάβῃ τὴν διακυβέρνησιν τῶν ἀπελευθερωθεισῶν περιοχῶν τῆς χώρας. Καὶ συνετέλεσαν δι' ὅλης τῆς ἐπιρροῆς των εἰς τὴν ἐκ-

δοσιν τοῦ στ' Ψηφίσματος τῆς ἐν Τροιζῆνι Γ' Ἐθνικῆς Συνελεύσεως (2 Ἀπριλίου 1827), διὰ τοῦ ὁποίου «ὁ κόμης Ἰωάννης Καποδίστριας ἐκλέγεται παρὰ τῆς Συνελεύσεως ταύτης ἐν ὀνόματι τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους Κυβερνήτης τῆς Ἑλλάδος καὶ ἐμπιστεύεται τὴν νομοτελεστικὴν αὐτῆς ἐξουσίαν εἰς αὐτὸν ἐπὶ ἑπταετίαν».

Εὐθὺς ὡς ἔλαβε γνῶσιν τοῦ ἄνω ψηφίσματος ὁ Καποδίστριας καὶ πρὶν ἀπαντήσῃ ἀποδεχόμενος τὸ ἀξίωμα, μετέβη εἰς τὴν Πετρούπολιν διὰ νὰ ὑποβάλῃ εἰς τὸν Αὐτοκράτορα τὴν παραίτησίν του ἀπὸ τὸ ὑψηλὸν ἀξίωμα, τὸ ὁποῖον εἶχεν ἐν τῇ Αὐλῇ του, ἀλλὰ καὶ διὰ νὰ συνηγορήσῃ πλησίον αὐτοῦ, ὑπὲρ τῆς πατρίδος του, ἐξηντλημένης ἤδη ἀπὸ τὸν μακρὸν καὶ ἄνισον ἀγῶνα. Ὁ Αὐτοκράτωρ Νικόλαος ὁ Α' τὸν ηὐχαρίστησε, διὰ τὰς προσφερθείσας αὐτῷ ὑπηρεσίας, τὸν ἐνεθάρρυνε διὰ τὴν εὐόδωσιν τοῦ ἔργου του καὶ τοῦ προσέφερεν ἐτησίαν σύνταξιν ἑξήκοντα χιλιάδων ρουβλίων, τὴν ὁποίαν ὅμως ὁ Καποδίστριας ἀπεποιήθη, διὰ νὰ εἶναι πλήρως ἀνεξάρτητος ἀπὸ παντὸς δεσμοῦ εἰς τὴν νέαν του θέσιν.

Ἀλλὰ τὴν χαρὰν τοῦ Κυβερνήτου ἠλάττωσαν τότε ὁ ἐπισυμβὰς θάνατος του Καραϊσκάκη καὶ αἱ πληροφορίαι περὶ τῆς κρισίμου καταστάσεως τῆς Ἑλλάδος, εἰς τὴν ὁποίαν τὸ φάσμα τῆς δυστυχίας καὶ τῆς πείνης προέβαλεν εἴπερ ποτὲ καὶ ἄλλοτε στυγνόν.

Τὴν περίοδον ἀκριβῶς ἐκείνην, αἱ μοῖραι τῶν στόλων των τριῶν Δυνάμεων ἔπλεον πρὸς τὸν λιμένα τῆς Πύλου, ὅπου ἦτο ἠγκυροβολημένος ὁ τουρκοαιγυπτιακὸς στόλος, διὰ νὰ ἔλθουν εἰς συνεννοήσεις μὲ τὸν Ἰμπραὴμ καὶ νὰ τοῦ γνωστοποιήσουν τὰς ὁδηγίας, τὰς ὁποίας εἶχον ἀπὸ τὰς κυβερνήσεις των, ὅπως ἀπαιτήσουν τὴν κατάπαυσιν τῶν κατὰ ξηρὰν ἐχθροπραξιῶν, ὡς καὶ πᾶσαν ἐχθρικὴν ἀπὸ θαλάσσης κίνησιν. Ὁ Ἰμπραὴμ ἀπήντησεν ὅτι διαταγὰς δέχεται μόνον ἐκ μέρους τοῦ πατρός του Μεχμὲτ Ἀλῆ ἢ τοῦ Σουλτάνου Μαχμούτ, πρὸς τοὺς ὁποίους καὶ θὰ ἀπευθυνθῇ, ὑποσχεθεὶς ὅμως ὅτι μέχρις ὅτου λάβῃ παρ' αὐτῶν σχετικὰς ὁδηγίας, θὰ ἀπόσχῃ τῶν ἐχθροπραξιῶν. Παρὰ τὸ ὅτι δὲν ἐκρίθη ὑπὸ τῶν ναυάρχων, Κόδριγκτων τῆς Ἀγγλίας, Δεριγνὺ τῆς Γαλλίας καὶ Χέϋδεν τῆς Ρωσίας, ἱκανοποιητικὴ ἡ ἀπάντησις τοῦ Ἰμπραήμ, εὑρέθησαν οὗτοι σύμφωνοι νὰ ἀναμείνουν ἐπί τι διάστημα ἐν ἀδρανείᾳ, παρακολουθοῦντες ὅμως ἀγρύπνως τὴν ἐξέλιξιν τῆς καταστάσεως.

Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα, ὁπότε, μετὰ διήμερον τὴν 8/20 Ὀκτωβρίου 1827, μία τυχαία ὅλως σύμπτωσις, καθ' ἣν ἐκινήθησαν ἐν τῷ λιμένι τοῦ Ναυαρίνου μερικὰ ὀθωμανικὰ πλοῖα, ἐξελήφθη ὡς παράβασις τῶν ὑπεσχημένων ὑπὸ τοῦ Ἰμπραήμ, ὁ ὁποῖος ἐνομίσθη ὅτι προετίθετο νὰ παραπλανήσῃ τοὺς ναυάρχους καὶ νὰ δράσῃ ἐχθρικῶς.

Κατόπιν τούτου ὁ Ἄγγλος ἀντιναύαρχος Κόδριγκτων, ὁ ὁποῖος ὡς

ἀρχαιότερος τῶν ἄλλων ναυάρχων, εἶχε τὸ γενικὸν πρόσταγμα, εὗρε πρόσφορον ἀφορμὴν νὰ συνάψῃ ναυμαχίαν διαρκέσασαν ἐπὶ τρεῖς περίπου ὥρας, μὲ ἀποτέλεσμα τὴν πλήρη σχεδὸν καταστροφὴν τοῦ τουρκοαιγυπτιακοῦ στόλου. Ἐκ τῶν 92 πλοίων τοῦ ἐχθροῦ διεσώθησαν μόνον 27, ἀλλὰ καὶ αὐτὰ ἡμικατεστραμμένα. Αἱ ἀπώλειαι Αἰγυπτίων καὶ Ὀθωμανῶν ἀνῆλθον εἰς 6 χιλιάδας ἄνδρας. Αἱ ἀπώλειαι τῶν συμμάχων ὑπῆρξαν μόνον 82 νεκροὶ καὶ 190 τραυματίαι.

Ο ΑΝΤΙΚΤΥΠΟΣ ΤΗΣ ΝΑΥΜΑΧΙΑΣ ΤΟΥ ΝΑΥΑΡΙΝΟΥ

Ποικίλαι ἐγένοντο κατὰ καιροὺς κρίσεις περὶ τῆς ἐν Ναυαρίνῳ ναυμαχίας. Ἡ ἀκριβεστέρα ὅμως εἶναι ὅτι αὐτὴ ἀπετέλεσε τὸν θρίαμβον τῶν ἰδεῶν τῶν φιλελευθέρων λαῶν καὶ τὴν ἧτταν τῶν δοξασιῶν τῶν τυραννικῶν καθεστώτων τῆς Εὐρώπης καὶ Ἀνατολῆς. Ἀπετέλεσεν ἀκόμη μίαν νίκην τοῦ διεθνοῦς φιλελληνισμοῦ, ὁ ὁποῖος, παρακολουθῶν μὲ συγκίνησιν τὴν ἐν Ἑλλάδι κατάστασιν, ᾐσθάνθη ἱκανοποίησιν διὰ τὸ ἐπιτευχθὲν ἀποτέλεσμα, τὸ ὁποῖον ἐὰν δὲν εἶχεν ἄμεσον συνέπειαν ἐπὶ τῆς ἀπελευθερώσεως τῆς Ἑλλάδος, οὐχ ἧττον ἠδύνατο νὰ θεωρηθῇ ὡς ἕνα ἰσχυρὸν ράπισμα κατὰ τῆς Τουρκίας, εὑρισκομένης ἤδη εἰς τὰ πρόθυρα τοῦ διαμελισμοῦ της.

Οἱ ἁπανταχοῦ Ἕλληνες ἐξ ἄλλου, ἐδέχθησαν τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ναυμαχίας μετ' ἄκρας ἀγαλλιάσεως καὶ ὑπερμέτρου ἐνθουσιασμοῦ. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθές, ὅτι ἔκτοτε μετεβλήθη ἡ ὅλη διεθνὴς ἀτμόσφαιρα πέριξ τῆς Ἑλλαδος, ἀλλ' αὐτὸ δὲν σημαίνει ὅτι εἶχεν αὐτὴ καὶ ἄμεσα εὐεργετικὰ ἀποτελέσματα ἐπὶ τοῦ διεξαγομένου ἀπελευθερωτικοῦ ἀγῶνος. Τοὐναντίον, εὐθὺς μετὰ τὴν ἧτταν, τὴν ὁποίαν ὑπέστη ἡ Τουρκία ἐν Ναυαρίνῳ, τόσον ὁ Ἰμπραήμ, ὅσον καὶ ὁ Σουλτᾶνος ἀναδιωργάνωσαν τὰ στρατεύματά των καὶ τὰ ἐνίσχυσαν μὲ νέας δυνάμεις διὰ νὰ δράσουν ἀποτελεσματικῶς εἰς τὴν Πελοπόννησον καὶ τὴν Στερεάν, ὥστε νὰ μὴ ἀφήσουν «λίθον ἐπὶ λίθου». Συγχρόνως ἡ Πύλη ἐγένετο περισσότερον ἀδιάλλακτος ἔναντι τῶν μεγάλων Δυνάμεων, ὅσον ἀφορᾷ τὰς προτάσεις αὐτῶν διὰ τὸ Ἑλληνικὸν πρόβλημα καὶ κηρύττουσα ὅτι δῆθεν τὸ Ἰσλὰμ εὑρίσκετο ἐν διωγμῷ, ἐξήγειρε τὸν θρησκευτικὸν φανατισμὸν τῶν Μουσουλμάνων ἐναντίον τῶν Χριστιανῶν καὶ εἰδικώτερον τῶν Ἑλλήνων.

Ἐν τούτοις δὲν εἶναι ὑπερβολὴ νὰ λεχθῇ, ὅτι ἡ ναυμαχία τοῦ Ναυαρίνου, λόγῳ ἀκριβῶς τοῦ ἀποτελέσματος τὸ ὁποῖον εἶχεν, ἦτο ἐντελῶς ἀνεπιθύμητος καὶ εἰς αὐτὰς ἀκόμη τὰς τρεῖς μεγάλας Δυνάμεις, ὡς ἐξάγεται ἀπὸ τὴν στάσιν, τὴν ὁποίαν ἐτήρησαν μετ' αὐτήν. Καὶ πρῶτον οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει πρεσβευταὶ τῆς Ἀγγλίας, Γαλλίας καὶ Ρωσίας κατόπιν ἐντολῆς τῶν κυβερνήσεών των, προέβησαν εἰς διάβημα πρὸς τὸν

Σουλτᾶνον ἐκφράζοντες τὴν λύπην των διὰ τὸ συμβάν, τὸ ὁποῖον, ἐτόνιζον, ἐπῆλθε παρὰ τὴν θέλησιν τῶν ὑπευθύνων ἡγετῶν τῶν χωρῶν των. Ὁ Σουλτᾶνος ἐξεμάνη ἀπὸ τὸ διάβημα αὐτὸ καὶ ἀπήντησεν ὅτι θεωρεῖ πλέον διακεκομμένας τὰς σχέσεις τῆς Τουρκίας πρὸς τὰς τρεῖς Δυνάμεις, συγχρόνως δὲ ἐζήτησε νὰ τοῦ δοθῇ σοβαρὰ χρηματικὴ ἀποζημίωσις διὰ τὴν ἀπώλειαν τοῦ τουρκοαιγυπτιακοῦ στόλου, ὡς καὶ τὴν ἀποχὴν τοῦ λοιποῦ τῶν Δυνάμεων ἀπὸ τὰς ὑποθέσεις τῶν Τούρκων ὑπηκόων. Οἱ πρέσβεις ἀπέκρουσαν τὰς τουρκικὰς προτάσεις ὡς ἀπαραδέκτους καὶ ἀνεχώρησαν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως.

Χαρακτηριστικὴ ἐν προκειμένῳ ἦτο ἡ προηγηθεῖσα συνάντησις τῶν πρέσβεων μετὰ τοῦ ὑπουργοῦ τῶν Ἐξωτερικῶν τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας Περτέβ—Ἐφένδη. Οἱ πρέσβεις τῶν Δυνάμεων διεβεβαίωσαν αὐτόν, κατ' ἐντολὴν τῶν κυβερνήσεών των, περὶ τῶν φιλικῶν διαθέσεων ἀπέναντι τῆς Τουρκίας καὶ τῶν τριῶν Κρατῶν, τὰ ὁποῖα ἐξεπροσώπουν. Τότε ὁ ὑπουργὸς τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας τοὺς ἀπήντησεν, ὅτι ἡ στάσις των ἦτο ἀντιφατική, «διότι δὲν ἠννόει πῶς θὰ ἦτο δυνατόν, ὅταν θραύσῃ κανεὶς τὴν κεφαλὴν ἑνὸς ἀνθρώπου, νὰ διαβεβαιοῖ αὐτὸν ταὐτοχρόνως περὶ τῶν φιλικῶν του αἰσθημάτων»!..

Ἡ Ἀγγλία, ἐνδιαφερομένη πάντοτε διὰ τὴν ἀκεραιότητα τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας, ἔσπευσε πρώτη ἐξ ὅλων τῶν Δυνάμεων νὰ καταδικάσῃ τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ναυμαχίας. Ἡ κυβέρνησις τῶν Τόρυς ἦτο πλήρης ἀγανακτήσεως[1], διότι «προσεβλήθη, ὡς ἐτονίζετο, δύναμις νομίμως καθεστηκυῖα καὶ ἀνέκαθεν φίλη τῆς Ἀγγλίας, ἡ ὁποία ἠμποδίσθη νὰ ὑπερασπίσῃ ἑαυτήν, κατὰ τοῦ ἀπὸ βορρᾶ ἀπειλοῦντος αὐτὴν κινδύνου». Καὶ προσετίθετο: «Ἐπετέθημεν κατὰ τῶν πιστῶν ἡμῶν συμμάχων, τῶν Τούρκων, ἑνωθέντες μετὰ τῶν χειρίστων αὐτῶν ἐχθρῶν».

Εἰς τὰ πληρώματα τῶν ἀγγλικῶν πλοίων, τὰ ὁποῖα ἔλαβον μέρος εἰς τὴν ναυμαχίαν, δὲν ἐδόθη ἡ συνήθως κατόπιν νίκης χορηγουμένη ἀμοιβή, μετ' οὐ πολὺ δὲ ἐξευρέθη ἀσήμαντός τις ἀφορμή, ὅπως ἀφαιρεθῇ ἀπὸ τὸν ναύαρχον Κόδριγκτων ἡ στολαρχία τῆς Μεσογείου, διότι οὗτος εἶχεν ἤδη περιπέσει εἰς δυσμένειαν ἐξ ἀφορμῆς τῆς ναυμαχίας τοῦ Ναυαρίνου. Ἐξ ἄλλου ὁ Βασιλεὺς τῆς Ἀγγλίας εἰς ἐπίσημον λόγον του ἐχαρακτήρισε τὴν ἐν Ναυαρίνῳ ναυμαχίαν ὡς «συμβὰν ἀπαίσιον, διότι κατεπολεμήθη ἡ θαλασσία δύναμις τῶν παλαιῶν συμμάχων μας».

Εἰς τὴν Γαλλίαν ἡ ἀπήχησις τοῦ ἀποτελέσματος τῆς ναυμαχίας δὲν ἦτο κατὰ πολὺ διάφορος, καίτοι ὁ βασιλεὺς Κάρολος ὁ Ι' τὴν ἐχαρακτήρισεν ὡς «παραίτιον δόξης τῶν γαλλικῶν ὅπλων καὶ ἐγγύησιν τῆς συμ-

---

1. Μεντ. Μπαρτόλντυ τ. Α' σ. 687—689.

πνοίας τῶν τριῶν Δυνάμεων». Εἶναι ἐπίσης ἀκριβὲς ὅτι ὁ Γάλλος ναύαρχος Δεριγνύ, ὀλίγον μετὰ τὴν ναυμαχίαν, κρίνων τὸ ἀποτέλεσμα αὐτῆς, τὸ ὁποῖον θὰ ὠφέλει κατὰ τὴν γνώμην του περισσότερον ἀπὸ τοὺς Ἕλληνας, τοὺς Ρώσους καὶ τοὺς Ἄγγλους, μετενόησε διότι ἔλαβε μέρος εἰς αὐτὴν καὶ τὴν ἐχαρακτήρισε δημοσίᾳ ὡς «ἕνα θλιβερώτατον γεγονός».

Ἐπίσης ὁ Τσάρος Νικόλαος ὁ Α' εἰς δηλώσεις του ἐτόνισεν, ὅτι ἐλυπεῖτο διὰ τὴν αἱματοχυσίαν τοῦ Ναυαρίνου, ἥτις ὑπῆρξε ξένη τῶν προθέσεων τῶν Δυνάμεων. Ἐπὶ πλέον ἡ ρωσικὴ πολιτικὴ ἔκρινεν, ὅτι τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ναυμαχίας, ἴσως κατ' οὐσίαν νὰ τῆς ἦτο ἀρεστόν, ἐφ' ὅσον δι' αὐτῆς κατεφέρετο σοβαρὸν πλῆγμα εἰς τὴν Τουρκίαν, ἀλλὰ ἤθελε νὰ τὸ ἐπιτύχῃ χωρὶς τὴν βοήθειαν τῆς Ἀγγλίας καὶ τῆς Γαλλίας. Μόνον οὕτω θὰ ἔδιδε τὴν ἐντύπωσιν. ὅτι εἶναι εἰς θέσιν μὲ τὰς ἰδίας της δυνάμεις νὰ κατατροπώσῃ τὸν Ὀθωμανικὸν στόλον. Ἐκ τοῦ λόγου τούτου ὄχι μόνον δὲν ἦτο ἱκανοποιημένη ἡ Ρωσία, ἀλλὰ καὶ ὡς ἐκ τῶν συνθηκῶν, ὑπὸ τὰς ὁποίας ἐγένετο ἡ ναυμαχία, ἦτο ὑποχρεωμένη νὰ τὴν ἀποκηρύξῃ διὰ λόγους γοήτρου. Καὶ αὐτὸ ἔπραξεν.

Ο ΙΩΑΝΝΗΣ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΣ ΕΙΣ ΝΑΥΠΛΙΟΝ

Τὴν 9ην Ἰανουαρίου τοῦ 1828, κατόπιν μακρᾶς περιοδείας, τὴν ὁποίαν ἐνήργησεν, ἐπισκεφθεὶς τὰ ἀνακτοβούλια τῆς Εὐρώπης, ἀπεβιβάσθη εἰς τὸ Ναύπλιον ὁ Ἰωάννης Καποδίστριας, τὸν ὁποῖον ὁ λαὸς ὑπεδέχθη μὲ ἐνθουσιασμὸν καὶ συγκίνησιν, ὡς σωτῆρα τῆς Ἑλλάδος. Ἡ κατάστασις τὴν ὁποίαν εὗρεν ὁ Κυβερνήτης ἦτο ὄντως κατ' ἐξοχὴν κρίσιμος καὶ δεινή. Ὁλόκληρον τὸ ἀπελευθερωθέν, κατόπιν τόσων θυσιῶν, τμῆμα τῆς Ἑλληνικῆς πατρίδος, ἐλυμαίνετο ἡ ἀναρχία καὶ ἡ αὐθαιρεσία τῶν ὀλίγων, οἱ ὁποῖοι ἐπίεζον τοὺς πολλούς. Ἔνοπλοι ὁμάδες ἀγωνιστῶν, κατατρυχομένων ἐκ πείνης, διήρπαζον τὴν μικρὰν ἐσοδείαν τῶν γεωργῶν, οἱ ὁποῖοι διετέλουν ὑπὸ τὸ κράτος τοῦ φόβου καὶ δι' αὐτὴν τὴν ζωήν των. Ἡ ληστεία ἐκυριάρχει εἰς τὴν ὕπαιθρον καὶ ἡ πειρατεία ἤκμαζεν εἰς τὴν θάλασσαν. Τὰ φρούρια τῶν πόλεων καὶ χωρίων εἶχον ἀποβῆ ὁρμητήρια διὰ τὰς ἐπιδρομὰς τῶν ὁπλαρχηγῶν καὶ τῶν παλληκαριῶν των. Τὸ δημόσιον ταμεῖον δὲν διέθετεν οὔτε ἓν γρόσιον. Δὲν ὑπῆρχεν οὔτε ἓν σχολεῖον. Δὲν ἐλειτούργει οὐδεμία δικαστικὴ ἐξουσία, δὲν ὑφίστατο οὔτε ἴχνος διοικητικῆς ἀρχῆς. Ἡ εἰκὼν τὴν ὁποίαν ἐνεφάνιζεν ἡ χώρα, ἦτο εἰκὼν ἐρημώσεως καὶ ἀφανισμοῦ.

Ὁ Φίνλεϋ γράφει εἰς τὴν ἱστορίαν του τὸν ἑξῆς ἐπιγραμματικὸν χαρακτηρισμὸν διὰ τὴν Ἑλλάδα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. «Τὴν ἐγνώρισα κατακρεουργημένην καὶ ἀσθμαίνουσαν ὡς εἷς βάτραχος, ὁ ὁποῖος μόλις πρὸ ὀλίγου εἶχε καταξεσχισθῆ ἀπὸ τὰς σιαγόνας ἑνὸς ὄφεος». Τέλος

ἀμυδρὰν ἰδέαν τῆς καταστάσεως ἐκείνης ἀποκτᾶ τις καὶ ἐκ τῆς ἀναγνώσεως ἀποσπασμάτων ἐπιστολῶν ἢ ὑπομνημάτων ποὺ ἔχουν γραφῆ ὑπὸ τοῦ ἰδίου τοῦ Καποδίστρια, ὅστις ἐκλήθη νὰ δημιουργήση ἐκ τοῦ χάους τὸ νέον Ἑλληνικὸν κράτος, νὰ συγκροτήση ἐκ τοῦ μηδενὸς τὴν μόλις ἀναθάλλουσαν ἐκ τῆς τέφρας Ἑλλάδα.

Ο ΚΥΒΕΡΝΗΤΗΣ ΙΩ. ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΣ

«Ἐν μέσῳ ἐνδείας φοβερᾶς καὶ συμφορῶν ἀναριθμήτων, ἐν μέσῳ λαοῦ πεινῶντος καὶ ὑπὸ τῆς κακοδαιμονίας μαστιζομένου, ὑπὸ τῆς οθωμανικῆς δὲ ρομφαίας ἀπειλουμένου μέχρι τελείας καταστροφῆς, ἔγραφεν εἰς ἐπιστολήν του ὁ Καποδίστριας πρὸς τὸν ἐν Βαϊμάρη στενὸν φίλον του Στάϊν, ἀναλαμβάνω τὸ τραχὺ ἔργον τοῦ Κυβερνήτου τῆς Ἑλλάδος». Τὴν αὐτὴν εἰκόνα ἐπίσης ἀπέδιδεν εἰς ὑπόμνημά του πρὸς τὰς μεγάλας Δυνάμεις ὑπογραμμίζων τὰ ἑξῆς: «Αἱ κῶμαι, τὰ χωρία καὶ αἱ πόλεις τῆς Ἑλλάδος κατεστράφησαν καὶ κατήντησαν ἐρείπια καὶ ἐρημίαι. Ἄλλο δὲν ἔμεινεν εἰς τοὺς κατοίκους της εἰμὴ ὁ ἀρχαῖος χαρακτὴρ αὐτῶν καὶ ἡ ὁμόφωνος καὶ ἀμετάθετος ἀπόφασίς των, νὰ μὴ ὑποκύψουν εἰς τὸν ζυγὸν τοῦ Τούρκου ἢ ἄλλου τινὸς ξένου, καίπερ ὅλως γυμνοὶ καὶ ἄποροι ὄντες».

Ἐνώπιον τῆς δραματικῆς αὐτῆς καταστάσεως ὁ Καποδίστριας, ὡπλισμένος μὲ ἀκατανίκητον ψυχικὸν σθένος, δὲν ἀπεθαρρύνθη. Ἐπεκαλέσθη εἰς τὸ πρῶτον του διάγγελμα τὴν ἑνότητα ὅλων τῶν Ἑλλήνων, διεκήρυξεν ὅτι «ἐὰν ὁ Θεὸς μεθ' ἡμῶν, οὐδεὶς καθ' ἡμῶν» καὶ δίδων πρῶτος αὐτὸς τὸ ἔμπρακτον παράδειγμα τῆς ἀενάου ἐργατικότητος καὶ φιλοπάτριδος αὐτοθυσίας, ἤρξατο τοῦ ἔργου τῆς ἀναγεννήσεως τῆς Ἑλλάδος. Ἀλλὰ περὶ τοῦ ἐπιτελεσθέντος ἔργου τοῦ πρώτου Κυβερνήτου τῆς χώρας θὰ ἀσχοληθῶ ἐν συντομίᾳ περαιτέρω. Ἤδη, μετὰ τὰς ἀπειλὰς τῆς Τουρκίας καὶ τῆς ἐν γένει ἀλαζονικῆς της στάσεως ἔναντι κυρίως τῆς Ρωσίας, μετὰ τὸν ἐξαπολυθέντα παρ' αὐτῆς ἄγριον διωγμὸν κατὰ παντὸς Χριστιανοῦ τῆς Αὐτοκρατορίας, ὁ Τσάρος Νικόλαος ἀπεφάσισε νὰ φθάση μέχρι πολέμου

κατὰ τῶν Τούρκων, ἔχων καὶ ὑπὲρ αὐτοῦ τὸ πρόσχημα, ὅτι ἀποβλέπει εἰς τὸ νὰ τοὺς ἐξαναγκάσῃ, ὅπως δεχθοῦν τὰς προτάσεις της συνθήκης τοῦ Λονδίνου, ὅσον ἀφορᾷ τὴν ρύθμισιν τοῦ Ἑλληνικοῦ ζητήματος. Πρὸς τοῦτο ἐβολιδοσκόπησε τὰς μεγάλας Δυνάμεις διὰ νὰ ἐξασφαλίσῃ εἰς μίαν τοιαύτην περίπτωσιν τὴν οὐδετερότητά των. Ἐξ αὐτῶν ἡ Πρωσσία καὶ ἡ Αὐστρία τὴν ὑπεσχέθησαν. Ἡ Ἀγγλία καὶ ἡ Γαλλία, αἱ ὁποῖαι ἐκλήθησαν ὑπὸ τῆς Ρωσίας νὰ μετάσχουν τῆς πολεμικῆς αὐτῆς ἐνεργείας, κατ'ἀρχὴν ἠρνήθησαν. Ἐν συνεχείᾳ ὅμως ἡ μὲν Ἀγγλία προέτεινεν εἰς τοὺς Ρώσους ὅτι ἦτο διατεθειμένη νὰ προβῇ μὲ τὸν στόλον της εἰς τὸν ἀποκλεισμὸν τῶν Ἑλληνικῶν παραλίων καὶ τῆς Ἀλεξανδρείας καὶ ἂν ἐχρειάζετο νὰ τὸν ἐπεκτείνῃ καὶ εἰς ἠπειρωτικὸν τοιοῦτον, ὥστε νὰ καθίστα ἀνέφικτον τὸν ἐπισιτισμὸν τοῦ Ἰμπραὴμ καὶ ἀπὸ ξηρᾶς, ἡ δὲ Γαλλία θὰ ἀπέστελλε 14 χιλιάδας στρατοῦ εἰς τὴν Ἑλλάδα ὑπὸ τὸν στρατηγὸν Μαιζών, ἵνα ἐν συνεργασίᾳ μετὰ τῶν Ἑλληνικῶν στρατευμάτων ἐκδιώξουν τοὺς Τούρκους ἀπὸ τὴν Πελοπόννησον καὶ τὴν Στερεάν. Οὕτω, τὸν Ἰούλιον τοῦ 1828 ὑπεγράφη εἰς τὸ Λονδῖνον μεταξὺ τῶν τριῶν Δυνάμεων, καὶ σχετικὸν πρωτόκολλον ἐν τῷ ὁποίῳ ἀνεφέροντο τὰ ἀνωτέρω συμφωνηθέντα.

Ἐν τῷ μεταξύ, τρεῖς μῆνας ἐνωρίτερον, τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 1828, ἡ Ρωσία εἶχε κηρύξει τὸν πόλεμον ἐναντίον τῆς Τουρκίας, τὸ δὲ ἀναφερθὲν πρωτόκολλον συνετάγη μεταγενεστέρως, διότι ἡ Ἀγγλία καὶ ἡ Γαλλία δὲν ἐπεθύμουν νὰ ἀφήσουν τὴν Ρωσίαν νὰ ρυθμίσῃ ἄνευ αὐτῶν τὸ Ἑλληνικὸν θέμα, ὁπότε ἡ ἐπιρροή της εἰς τὴν Ἑλληνικὴν πολιτικὴν θὰ τῆς ἔδιδε τὴν πρώτην θέσιν. Αὐτὸς ὁ λόγος ἠνάγκασε τὰς δύο δυτικὰς Δυνάμεις νὰ συμμαχήσουν μὲ τὴν Ρωσίαν, χωρὶς ὅμως αὗται νὰ θεωρηθοῦν ἐμπόλεμοι, ἰδίως ἡ Ἀγγλία μετὰ τῆς Τουρκίας, δεδομένου ὅτι τὸ πρωτόκολλον τοῦ Ἰουλίου 1828 δὲν τὴν ὑπεχρέωνε νὰ προβῇ εἰς πολεμικὴν δρᾶσιν. Ἐπίσης ἡ Ἀγγλία δὲν εἶδε μὲ εὐχάριστον βλέμμα καὶ τὴν ἀποστολὴν τοῦ γαλλικοῦ στρατοῦ εἰς τὴν Πελοπόννησον, τὴν ἀπεδέχθη ὅμως, ὅταν ἔλαβε διαβεβαιώσεις ἐκ μέρους τῶν Γάλλων ἰθυνόντων, ὅτι ἀποκλειστικὸς σκοπὸς τοῦ στρατιωτικοῦ αὐτοῦ μέτρου ἦτο ἡ ἐξουδετέρωσις τῆς αὐξανομένης ρωσικῆς ἐπιρροῆς. Διὰ νὰ καταστήσῃ ὅμως ἡ ἀγγλικὴ διπλωματία συντομωτέραν, διὰ πᾶν ἐνδεχόμενον, τὴν παραμονὴν τοῦ γαλλικοῦ ἐκστρατευτικοῦ σώματος εἰς τὸ Ἑλληνικὸν ἔδαφος, διέτασσε συγχρόνως τὸν ναύαρχον Κόδριγκτων νὰ πλεύσῃ μὲ τὸν στόλον εἰς Ἀλεξάνδρειαν καὶ νὰ πείσῃ τὸν Μεχμὲτ Ἀλῆ νὰ ἐπισπεύσῃ τὴν ἀποχώρησιν τῶν στρατευμάτων του ἀπὸ τὴν Πελοπόννησον. Οὕτω, μετὰ δέκα περίπου ἡμέρας καὶ ἐνῷ οἱ Γάλλοι στρατιῶται ἀπεβιβάζοντο σχεδὸν ἀκόμη εἰς τὰς ἀκτὰς τῆς Πελοποννήσου, ἤρχισε συγχρόνως καὶ ἡ ἐπιβίβασις τῶν αἰγυπτιακῶν στρατευμάτων εἰς τὰ ἐπὶ τούτῳ ἀφιχθέντα πλοῖα τοῦ Μεχμὲτ Ἀλῆ.

Τὴν 22αν Μαρτίου τοῦ 1829 ὑπεγράφη εἰς τὸ Λονδῖνον, τῇ πρωτο-

βουλία τῆς 'Αγγλίας, νέον πρωτόκολλον διὰ τοῦ ὁποίου αἱ τρεῖς Δυνάμεις ἀπεφάσιζον καὶ πάλιν τὴν σύστασιν φόρου ὑποτελοῦς εἰς τὸν Σουλτᾶνον, 'Ελληνικοῦ κράτους, τὸ ὁποῖον θὰ συνώρευε μὲ τὴν Τουρκίαν εἰς τὴν γραμμὴν Ἄρτης —Βόλου. 'Η νέα αὐτὴ ἀπόφασις τῆς Εὐρωπαϊκῆς διπλωματίας ἐβελτίωνεν ἔν τινι μέτρῳ τὴν ὁροθεσίαν τῆς 'Ελλάδος, ἡ ὁποία συμφώνως πρὸς τὸ προμνησθὲν πρωτόκολλον τοῦ 'Ιουλίου 1827 ἔφθανε μέχρι τοῦ 'Ισθμοῦ.

'Αλλ' ὁ Καποδίστριας, πρὸς τὸν ὁποῖον ἐκοινοποιήθησαν οἱ ὅροι τῆς νέας συμφωνίας τῶν Δυνάμεων, ἦτο ἀρκετὰ εὐφυὴς καὶ διορατικός, διὰ νὰ προβάλῃ οἵαν προέβαλε κατηγορηματικὴν ἄρνησιν νὰ ἀποδεχθῇ τὸν ὅρον τῆς ὑποτελείας. 'Η ἐπακολουθήσασα, ἄλλωστε, ἐξέλιξις τῶν πραγμάτων τὸν ἐδικαίωσε πλήρως.

Η ΣΥΝΘΗΚΗ ΤΗΣ ΑΔΡΙΑΝΟΥΠΟΛΕΩΣ

Ἤδη, τὰ ρωσικὰ στρατεύματα εἶχον διαβῆ τὸν Δούναβιν καὶ κατήρχοντο πρὸς νότον, ἀπωθοῦντα τοὺς Τούρκους καὶ περὶ τὰ τέλη τοῦ Αὐγούστου 1829 εἰσῆλθον εἰς τὴν 'Αδριανούπολιν. Οἱ Τοῦρκοι, ἡττηθέντες κατὰ κράτος, ἔσπευσαν νὰ ζητήσουν ἀνακωχήν, ταὐτοχρόνως δὲ καὶ τὴν ἔναρξιν τῶν διαπραγματεύσεων διὰ τὴν σύναψιν συνθήκης εἰρήνης μετὰ τῆς Ρωσίας. 'Ο Σουλτᾶνος εἶχε κυριολεκτικῶς τρομοκρατηθῆ καὶ καταληφθῆ ὑπὸ νευρικότητος, ἐπεθύμει δὲ ὅσον τάχιστα τὴν ὑπογραφὴν τῆς συνθήκης. Οἱ Ρῶσοι ἔθεσαν τοὺς ὅρους, ὡς αὐτοὶ ἤθελον, σχετικῶς μὲ τὰ ρωσοτουρκικὰ σύνορα εἰς τὴν 'Ασίαν καὶ ἄλλα τινὰ ζητήματα ἀφορῶντα τὰς δύο χώρας καὶ πέραν τούτων οὐδὲν ἄλλο. Οἱ Τοῦρκοι ἄνευ οὐδεμιᾶς καθυστερήσεως ἐδέχθησαν νὰ ὑπογράψουν τὴν συνθήκην. Μέχρι τῆς στιγμῆς ὅμως ἐκείνης καὶ ἐνῷ ὅλα ἦσαν ἕτοιμα διὰ νὰ λήξῃ ἡ ρωσοτουρκικὴ διαφορά, εἶχε παντελῶς λησμονηθῆ τὸ 'Ελληνικὸν ζήτημα. Καὶ ὅτε τέλος ὁ Ρῶσος ἀρχιστράτηγος Ντῆμπιτς τὸ ἐνεθυμήθη [1], οἱ πρέσβεις τῶν λοιπῶν μεγάλων Δυνάμεων, οἵτινες παρίσταντο κατὰ τὴν ὑπογραφὴν τῆς Συνθήκης τῆς 'Αδριανουπόλεως, ἀπήτησαν ὅπως μὴ ἀναγραφῇ ἐν αὐτῇ τίποτ. τὸ σχετικὸν μὲ τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς 'Ελλάδος. Καὶ τοῦτο, διότι δὲν ἤθελον νὰ προέλθῃ μέσῳ τῆς Ρωσίας οὐδεμία καλυτέρευσις τῶν ἐν 'Ελλάδι πραγμάτων, μὴ τυχὸν τοῦτο ἐπηρεάσῃ τὰ αἰσθήματα τῶν 'Ελλήνων ὑπὲρ τῆς ὁμοθρήσκου των Αὐτοκρατορίας. Οὕτω προετίμων νὰ βλέπουν ἕνα μαρτυρικὸν λαὸν νὰ στενάζῃ ὑπὸ τὸ βάρος τῆς δουλείας καὶ τῆς ἀθλιότητος, παρὰ νὰ προβοῦν ἔστω καὶ εἰς τὴν πλέον ἀσήμαντον παραχώρησιν, ἡ ὁποία τυχὸν θὰ ἐνίσχυε τὴν Δύναμιν, ἡ ὁποία εἶχε τὴν ἐν προκειμένῳ πρωτοβουλίαν.

---

1. Φ. Μιχαλοπούλου: 'Η συνθήκη τῆς 'Αδριανουπόλεως. 'Εφημερὶς «'Εμπρὸς» 3-5-1949.

Ὁ Ντῆμπιτς, ὅμως, δὲν ἤθελε νὰ δυσαρεστήσῃ τὸν Ι. Καποδίστριαν, ὄχι μόνον διότι τὸν ἐθεώρει δεδοκιμασμένον φίλον τοῦ Τσάρου, ἀλλὰ καὶ διότι, ὅταν ἐζήτησε παρ' αὐτοῦ νὰ ἐνεργήσῃ στρατιωτικὸν ἀντιπερισπασμὸν ὑπὲρ τῆς Ρωσίας τὸ 1828, ὁ Καποδίστριας ἐξετέλεσε την ἐπιθυμίαν του ἀποστείλας πρὸς τοῦτο τὸν Ἑλληνικὸν στόλον εἰς τὴν Κρήτην, τὴν Χῖον καὶ τὸν Ἑλλήσποντον.

Κατόπιν τούτου ὁ Ρῶσος ἀρχιστράτηγος ἐπέμεινεν ἐντόνως, ὅπως προστεθῇ εἰς τὸ κείμενον τῆς συνθήκης καὶ ἓν ἀκόμη ἄρθρον, τὸ 10ον, περὶ τῆς αὐτονομίας τῆς Ἑλλάδος. Οἱ πρέσβεις πρὸ τῆς ἐπιμονῆς τοῦ Ντῆμπιτς ἠναγκάσθησαν τέλος νὰ δεχθοῦν νὰ ἀναγραφῇ καὶ τὸ ἄρθρον τοῦτο, διαπιστώσαντες, ἄλλωστε, ὅτι δὲν ἐπρόκειτο περὶ νέας τινὸς παραχωρήσεως εἰς τοὺς Ἕλληνας, ἀλλ' ἁπλῶς ἐγίνετο μνεία πρὸς ἐπικύρωσιν τῆς γνωστῆς ἤδη συμφωνίας τοῦ Λονδίνου τοῦ 1827, τὴν ὁποίαν εἶχε τότε ἀρνηθῇ νὰ ἀναγνωρίσῃ ὁ Σουλτᾶνος. Ἤδη, βεβαίως, οἱ Τοῦρκοι οὐδεμίαν προέβαλον ἀντίρρησιν σχετικῶς μὲ τὸ ἐν λόγῳ ἄρθρον, δεδομένου ὅτι ἡ Ἑλλὰς θὰ ἐξηκολούθει νὰ εἶναι ὑποτελὴς ἡγεμονία εἰς τὸν Σουλτᾶνον καὶ τὰ ὅριά της δὲν θὰ ἐξετείνοντο πέραν τοῦ Ἰσθμοῦ ἢ τὸ πολὺ νὰ περιελάμβανον τὴν Ἀττικὴν καὶ τὴν Εὔβοιαν. Καὶ ὅμως ἦτο τὴν στιγμὴν ἐκείνην τοιαύτη ἡ ψυχολογικὴ κατάστασις τῆς Τουρκίας, λόγῳ τῆς ἥττης της, ὥστε μία καὶ μόνον λέξις τοῦ Ρώσου ἀρχιστρατήγου, θὰ ἦτο ἱκανὴ διὰ νὰ παραδεχθῇ αὕτη τὴν εὐρυτέραν λύσιν τοῦ Ἑλληνικοῦ προβλήματος. Λύσιν διὰ τῆς ὁποίας θὰ παρείχετο ἀφ' ἑνὸς μὲν ἡ ἐπέκτασις τῶν συνόρων τῆς Ἑλλάδος, μέχρι τῆς Θεσσαλίας περιλαμβανομένης, τῶν Κυκλάδων καὶ τῆς Κρήτης, ἀφ' ἑτέρου δὲ καὶ ἡ πλήρης ἀνεξαρτησία τῆς χώρας. Ἀλλ' ἡ ρωσικὴ πολιτική, ἤθελε μὲν ἀσθενῆ τὴν Τουρκίαν, ἔτι ὅμως ἀσθενεστέραν ἐπεθύμει τὴν Ἑλλάδα, διὰ νὰ καθίσταται πάντοτε αὕτη πηγὴ συνεχῶν σκευωριῶν μεταξὺ τῶν ἄλλων Δυνάμεων.

Ὁ Καποδίστριας μαθὼν τὴν σύναψιν τῆς ἐν Ἀδριανουπόλει συνθήκης, διέταξε νὰ ἑορτασθῇ τὸ γεγονὸς μετὰ πάσης μεγαλοπρεπείας καὶ νὰ τελεσθοῦν δοξολογίαι εἰς τοὺς ναοὺς ἐπὶ τῇ νίκῃ τῶν ρωσικῶν ὅπλων. Ὁ Κυβερνήτης δὲν εἶχεν ἀκόμη ἀναγνώσει τὸ 10ον ἄρθρον τῆς συνθήκης καὶ ἤλπιζε καὶ ἀνέμενε πολλὰ ἀπὸ τὴν Ρωσίαν. Ἀνέμενε νὰ τοῦ ἀναγνωρισθῇ καὶ νὰ τύχῃ σημαντικοῦ ἀνταλλάγματος ὁ στρατιωτικὸς ἀντιπερισπασμός, τὸν ὁποῖον ἐνήργησεν ὑπὲρ αὐτῆς, κατόπιν αἰτήσεώς της καὶ ἀκόμη ἦτο ἔτι αἰσιόδοξος διὰ τὰς ρωσικὰς διαθέσεις πρὸς τὴν Ἑλλάδα, ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἐπέκτασιν τῶν ὁρίων της, διότι ἐπίστευεν ὅτι ἡ ρωσικὴ πολιτικὴ ἐπεθύμει νὰ ἀποτελέσῃ ἔργον ἀποκλειστικῶς ἰδικόν της ἡ ἀπελευθέρωσις καὶ ἡ ἀνεξαρτησία τῆς Ἑλλάδος.

Ὁποία ὅμως ὑπῆρξεν ἡ ἔκπληξις τοῦ Καποδίστρια, ὅταν τὴν 4η Ὀκτωβρίου 1829 ἔφθασεν εἰς Ναύπλιον τὸ κείμενον τῆς συναφθείσης ρω-

σοτουρκικῆς συνθήκης καὶ ἀνέγνωσε τὸ ἀφορῶν τὴν Ἑλλάδα 10ον ἄρθρον.

Δὲν ἀνέμενε ποτὲ τοιοῦτον ἔγγραφον καὶ τοιαύτην μεταχείρισιν ἐκ μέρους τῆς «φίλης» Ρωσίας. Ἀπεδείχθη δέ, παρ' ὅτι εἶχε διατελέσει ὑπουργὸς τοῦ Τσάρου, ὅτι δὲν εἶχεν ἐμβαθύνει εἰς τὰ ἄδυτα τῆς ρωσικῆς πολιτικῆς. Ἄλλως δὲν θὰ διεψεύδοντο αἱ ἐλπίδες του, δὲν θὰ ἐξωργίζετο καὶ δὲν θὰ ἔφθανεν ἐκ τῶν ὑστέρων νὰ τονίσῃ εἰς τὸν ἀντιπρέσβυν τῆς Ρωσίας βαρῶνον Ρούκμαν, ὅταν τοῦ διεβίβασεν ὡρισμένας ὁδηγίας ἐκ μέρους τοῦ ὑπουργοῦ τῶν Ἐξωτερικῶν τοῦ Τσάρου κόμητος Νέσερολντ : «Γράψατέ του ὅτι δὲν ἔχω ἀνάγκην ἀπὸ τὰς συμβουλάς του».

Η ΑΠΙΣΤΙΑ ΚΑΙ Η ΔΟΛΙΟΤΗΣ ΤΗΣ ΡΩΣΙΑΣ

Δι' ἡμᾶς βεβαίως δὲν θεωρεῖται σήμερον παράδοξος ὁ τρόπος, μὲ τὸν ὁποῖον ἐχειρίζετο τὸ Ἑλληνικὸν πρόβλημα ἡ ρωσικὴ πολιτική. Διότι ἡ Ρωσία ὑπῆρξε πάντοτε ἀχάριστος καὶ ἐπιλήσμων, τόσον διὰ τοὺς ἀνθρώπους, ὅσον καὶ διὰ τὰ ἔθνη, τὰ ὁποῖα ποικιλοτρόπως τὴν ἐξυπηρέτησαν. Αὐτὴ μόνον εἰς τὰ ρωσικὰ συμφέροντα ἀποβλέπει, θυσιάζουσα πάντοτε καὶ φίλους καὶ συμμάχους καὶ λησμονοῦσα προσφερθείσας πρὸς αὐτὴν ὑπηρεσίας. Ἐξοφλεῖ πάντοτε τοὺς λογαριασμούς της μὲ τὸ νόμισμα τῆς ἀχαριστίας. Δι' αὐτὸ καὶ ὁ Τσάρος Νικόλαος ἠγνόησε καὶ τοὺς Ἕλληνας καὶ τὴν χώραν των κατὰ τὴν κρίσιμον ἐκείνην στιγμήν, ἀφοῦ προηγουμένως τοὺς ἐξεμεταλλεύθη. Δὲν ἦτο δυνατὸν ἄλλωστε νὰ παρεκκλίνῃ τῆς καθιερωμένης ρωσικῆς τακτικῆς, τὴν ὁποίαν δὲν ἐδικαιολογεῖτο νὰ ἀγνοῇ ὁ Ἰωάννης Καποδίστριας. Θαυμασίως χαρακτηρίζει εἰδικῶς εἰς τὴν περίπτωσιν ταύτην, τὸν Κυβερνήτην ὁ Μεντ. Μπαρτόλντυ[1] ὁ ὁποῖος ἔγραψε τὰ ἑξῆς : «... Ἡ εἰρήνη τῆς Ἀδριανουπόλεως καὶ αἱ ἐξ αὐτῆς προελθοῦσαι συνθῆκαι διέψευσαν τὰς προσδοκίας τοῦ Καποδίστρια, πικρὰ δὲ ἀπογοήτευσις ἐπηκολούθησεν εἰς τὸ ὑπέρπολυ τῆς ἐλπίδος...».

Θὰ συνεχίσω ὅμως τὰς ἱστορικὰς ἀποκαλύψεις ἐπὶ τοῦ θέματος αὐτοῦ, διὰ ν' ἀντικρούσω πολλοὺς ἱστορικούς, οἱ ὁποῖοι παλαιότερον, ἀλλὰ καὶ προσφάτως, ὑπεστήριξαν ὅτι ἡ συνθήκη τῆς Ἀδριανουπόλεως ἀπετέλεσε «τὸ διεθνὲς συμβόλαιον, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἐστηρίχθη ἡ ἵδρυσις τοῦ ἐλευθέρου Ἑλληνικοῦ Κράτους». Καθὼς καὶ ὅτι «διὰ τῆς συνθήκης τῆς Ἀδριανουπόλεως ἡ Ἑλλὰς ἀνεγνωρίζετο ὡς κράτος ἐντελῶς ἐλεύθερον καὶ ἀνεξάρτητον». Ἤδη πρέπει νὰ τονισθῇ ὅτι ὅλαι αὐταὶ αἱ κρίσεις εἶναι καθαρῶς ὑποθετικαὶ καὶ δὲν ἀνταποκρίνονται εἰς τὰ πράγματα.

Εἶναι ὅμως ἀπαραίτητον νὰ ἐρευνήσῃ κανεὶς καὶ τὰ προηγηθέντα

1. Μ. Μπ. τ. Β' σ. 232.

τῆς ἐν λόγῳ συνθήκης, διὰ νὰ εἶναι εἰς θέσιν νὰ μορφώσῃ ἀκριβεστέραν γνώμην, τόσον διὰ τὴν σημασίαν της, ὅσον καὶ διὰ τὰς ἀντιλήψεις τῶν Ρώσων περὶ τῆς Ἑλλάδος καὶ τῶν Ἑλλήνων. Κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ Ρωσοτουρκικοῦ πολέμου ἀντηλλάγησαν ἀρκεταὶ ἐπιστολαὶ μεταξὺ τοῦ Ντῆμπιτς καὶ τοῦ Ι. Καποδίστρια.

Μερικαὶ ἀπὸ αὐτὰς περιελήφθησαν εἰς ἕνα σπανιώτατον τεῦχος, τὸ ὁποῖον ἔγραψε καὶ ἐξέδωσεν ὁ ἰδιαίτερος κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην γραμματεὺς τοῦ Κυβερνήτου, ἱερολοχίτης καὶ κατόπιν ἀγωνιστὴς εἰς τὴν Ἐπανάστασιν τοῦ 1821, Ἰωάννης Καλεύρας, ὁ ὁποῖος ὑπῆρξε καὶ φανατικὸς ρωσόφιλος. Εἰς τὸ τεῦχος αὐτό, τὸ ὁποῖον φέρει τὸν τίτλον : «Ἡ Ρωσοφοβία καὶ ὁ Πανσλαβισμὸς ἢ ἡ πολιτικὴ τῆς Ρωσίας ὡς πρὸς τὴν Ἑλλάδα» ἐν Ἀθήναις 1860, ὁ Καλεύρας ἀναφέρει τὰ ἑξῆς σχετικῶς: «Ὁ Ντῆμπιτς ἔγραψε πρὸς τὸν Κυβερνήτην ὅτι ὁ Αὐτοκράτωρ τῆς Ρωσίας τὸν διέτασσε νὰ τὸν ἐρωτήσῃ κατὰ πόσον δύναται νὰ ὠφεληθῇ ἡ Ἑλλὰς ἀπὸ τὴν περίστασιν ταύτην, ἐπειδὴ ἔμελλε νὰ γίνῃ ἐντὸς ὀλίγου εἰρήνη. Ὁ Καποδίστριας ἀπήντησε πρὸς αὐτὸν θαρραλέως, ὅτι οὐδένα ἡ Ρωσία ἔχει φόβον νὰ ἔμβῃ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ ν' ἀποδιώξῃ τὸν τύραννον καὶ ἔπειτα νὰ προσκαλέσῃ τὰς συμμάχους Δυνάμεις, ἵνα ἐκ συμφώνου διορίσωσι τὸν ἁρμόδιον Αὐτοκράτορα τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τὴν προστασίαν καὶ τῶν τριῶν μεγάλων Δυνάμεων».

Αὐτὴ ἦτο ἡ ὑπόδειξις τοῦ Καποδίστρια πρὸς τὸν Τσάρον, ἡ ὁποία ὅμως φαίνεται ὅτι δὲν συνεκίνησε τὸν Αὐτοκράτορα, διότι δὲν ἐζήτει οὗτος συμβουλὰς περὶ τῆς πορείας τῆς ρωσικῆς πολιτικῆς, ἀλλ' ἁπλῶς τὸν ἠρώτα, ἀπὸ λόγους ἀσφαλῶς ἐπιδεικτικῆς φιλοφροσύνης, εἰς τί θὰ ἠδύνατο νὰ ὠφεληθῇ δῆθεν ἡ Ἑλλὰς ἀπὸ τὴν συνθήκην τῆς Ἀδριανουπόλεως. Ὅσον καὶ ἂν ἡ ἐρώτησις αὐτὴ τοῦ Τσάρου εἶναι ἀφελὴς-διότι ἀσφαλῶς ἐγνώριζε τί ἐπεζήτουν οἱ Ἕλληνες–εἶναι συγχρόνως καὶ σκόπιμος, ὑποδηλοῦσα τὸ «ἐνδιαφέρον» τῆς Ρωσίας διὰ τὰ ἐν Ἑλλάδι. Ἐνδιαφέρον βεβαίως ἄνευ περιεχομένου, ἀποβλέπον μόνον πρὸς συσκότισιν ἔτι πλέον τῆς καταστάσεως. Ἀπὸ τὸ πνεῦμα αὐτὸ ἄλλωστε διέπεται καὶ ἡ ἀποσταλεῖσα ἀπάντησις τοῦ Τσάρου πρὸς τὸν Καποδίστριαν, ὡς αὕτη περιλαμβάνεται εἰς τὴν συνέχειαν τοῦ τεύχους τοῦ Καλεύρα. Ὁ Ντῆμπιτς ἀνταπήντησε πρὸς τὸν Καποδίστριαν ἐκ μέρους τοῦ Αὐτοκράτορος, ὅστις τὸν διέταξε νὰ εἴπῃ εἰς αὐτὸν τὰ ἑξῆς : «Ἡ Ἑλλὰς θεωρεῖται ὡς ἓν βρέφος, τὸ ὁποῖον δὲν δύναται νὰ σταθῇ εἰς τοὺς πόδας του ὄρθιον... ὅταν ἀποδείξῃ ἀξιότητα τότε θέλει ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ἡ πρότασίς σας. Τώρα κοινοποιήσατε κατὰ πόσον καὶ ἐπὶ ποιων ἀντικειμένων δύναται νὰ ὠφεληθῇ ἡ Ἑλλὰς ἀπὸ τὴν μέλλουσαν ειρήνην».

Ἡ ἀπάντησις τοῦ Τσάρου δὲν ἦτο δυνατὸν βεβαίως νὰ ἱκανοποιήσῃ τὸν Καποδίστριαν. Ητο, ἄλλωστε, τόσον δηκτικὴ ὥστε ὁ τελευταῖος,

ώς νὰ ἐθίγῃ, ἔσπευσε νὰ γράψῃ πρὸς τὸν Ντῆμπιτς μερικὲς μόνον λέξεις, ὡς ἀναγράφει ἐν συνεχείᾳ ὁ Καλεύρας, εἰς τὴν σελίδα 25 τοῦ τεύχους του: «Ὁ περινούστατος Κυβερνήτης ἐζήτησε ν' ἀναγνωρισθῇ ἡ Ἑλλὰς ἀνεξάρτητον κράτος». Καὶ συμπληρώνει ὁ ἴδιος ἀφηγητὴς συμπερασματικῶς: «ὅπερ καὶ ἐγένετο».

Ἀλλ' ἀτυχῶς δὲν ἐγένετο τότε. Τὸ «ἐγένετο» τοῦ Καλεύρα εἶναι ἀπόρροια τῆς φανατικῆς ρωσοφιλίας του καὶ οὐχὶ ἀμερολήπτου καὶ ἐξ ἀντικειμένου ἀναγραφῆς τῶν γεγονότων, τὰ ὁποῖα ἦσαν τελείως διαφορετικὰ τῶν ἐλπίδων καὶ τῶν προσδοκιῶν τοῦ Κυβερνήτου καὶ αὐτοῦ, ὡς ἐξετέθη καὶ ἐν τοῖς προηγουμένοις. Ἡ στάσις τῆς Ρωσίας ἔναντι τοῦ Ἑλληνικοῦ ζητήματος καὶ κατὰ τὴν σύναψιν τῆς συνθήκης τῆς Ἀδριανουπόλεως, ἦτο σύμφωνος πρὸς τὴν παράδοσιν τῆς ρωσικῆς πολιτικῆς: Ἐγκατάλειψις τῆς Ἑλλάδος εἰς τὸ ἔλεος τοῦ Θεοῦ καὶ ἐν ταὐτῷ, εἰς τὴν διάθεσιν τῶν ἀλληλοσυγκρουομένων συμφερόντων τῶν μεγάλων Δυνάμεων. Οὕτως ἐπολιτεύθη ἔναντι τῆς πολυπαθοῦς χώρας μας καὶ κατὰ τὸν πόλεμον τοῦ 1768—1774 ἐπὶ Αἰκατερίνης, ὅτε οἱ Ἕλληνες, ἐνεργήσαντες καὶ τότε τὸν αἰτηθέντα παρὰ τῆς Ρωσίας στρατιωτικὸν ἀντιπερισπασμόν, ἐθυσιάσθησαν χάριν αὐτῆς, πληρώσαντες τὴν εὐπιστίαν των μὲ αἷμα καὶ καταστροφάς. Καὶ ὅμως οὔτε μία λέξις δὲν ἀνεγράφη εἰς τὴν συνθήκην τοῦ Κιουτσοὺκ Καϊναρτζῆ ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος. Τὸ αὐτὸ ἔπραξε καὶ κατὰ τὴν σύναψιν τῆς συνθήκης τοῦ Ἰουνίου τὸ 1792, ὁπότε καὶ πάλιν οἱ Ἕλληνες μετέσχον εἰς τὸν Ρωσοτουρκικὸν πόλεμον του 1787—1792. Οὕτως ἐνήργησε καὶ κατὰ τὸν πόλεμον ἐπὶ Ναπολέοντος καὶ οὔτε μνεία κἂν περὶ τῶν Ἑλλήνων ἐγένετο εἰς τὴν εἰρήνην τοῦ Βουκουρεστίου τὸ 1812. Τοιουτοτρόπως τέλος ἐφέρθη καὶ ἤδη κατὰ τὴν ὑπογραφὴν τῆς συνθήκης τῆς Ἀδριανουπόλεως.

Ἡ ἐγκατάλειψις τῆς Ἑλλάδος ἢ μᾶλλον ἡ προδοσία, ὑπῆρξε πάντοτε ἡ τακτικὴ τῆς Ρωσίας ἔναντι τῆς χώρας μας ἀπὸ τοῦ Μεγάλου Πέτρου μέχρι σήμερον. Δὲν τὴν συνέφερεν ἡ ὕπαρξις ἰσχυρᾶς Ἑλλάδος εἰς τὰ πρόθυρα τοῦ Σλαβισμοῦ. Τὰ κύρια σημεῖα τῆς Βαλκανικῆς: ἡ Κωνσταντινούπολις, ἡ Θεσσαλονίκη καὶ μερικαὶ νῆσοι τοῦ Αἰγαίου, ἔπρεπε κατὰ τὴν Ρωσίαν νὰ περιέλθουν εἰς χεῖρας τοῦ Σλαβισμοῦ. Τὸ διεκήρυξεν ὁ Τσάρος Ἀλέξανδρος ὁ Α' ἀπὸ τοῦ 1824: «Μισῶ καὶ ἀπεχθάνομαι τοὺς Ἕλληνας. Δὲν θέλω τὴν ἀπελευθέρωσίν των, δὲν τὴν ἀξίζουν. Θὰ ἦτο ὀλέθριον, ἐὰν κατώρθωναν νὰ ἐλευθερωθῶσιν. Οἱ Ἕλληνες δέον νὰ μείνωσιν ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τῆς Πύλης». Ἀπὸ τὰ ἴδια ἐξ ἄλλου μισελληνικὰ αἰσθήματα διεπνέετο καὶ ὁ Τσάρος Νικόλαος, ὁ ὁποῖος τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 1825 εἶχε δηλώσει δημοσίᾳ: [1] «Δὲν ὀνομάζω

1. Μεντ. Μπαρτόλντυ τ. Α' σ. 534.

αὐτοὺς Ἕλληνας, ἀλλὰ ἀποστάτας καὶ ὡς τοιούτους οὐδέποτε θέλω βοηθήση αὐτούς».

Αὐταὶ ἦσαν ἀνέκαθεν αἱ ρωσικαὶ διαθέσεις ἔναντι τῶν Ἑλλήνων. Ἐπίσης ἡ συνύπαρξις Ἑλληνισμοῦ καὶ Σλαβισμοῦ εἰς τὰ Βαλκάνια ἦτο ἰδέα ἀκατανόητος εἰς τὴν σκέψιν τῶν Ρώσων πολιτικῶν καὶ ἡ ἰδέα αὕτη ἐξακολουθεῖ καὶ σήμερον ἀκόμη ρυθμίζουσα τὴν πολιτικήν των ἔναντι τῆς Ἑλλάδος. Ἡ τακτικὴ αὐτὴ δὲν μετεβλήθη οὔτε ἐπὶ Καποδίστρια, ὅστις προσωπικῶς συνεδέετο διὰ φιλίας μὲ τοὺς Ρώσους ἡγέτας, πεσὼν ἐν τέλει καὶ αὐτὸς τραγικὸν θῦμα τῆς ρωσοφιλίας του. Εἰς πεῖσμα ὅμως τῆς πολιτικῆς αὐτῆς, ἡ Ἑλλάς, μετὰ μακρὰς δοκιμασίας, κατέχει σήμερον τὴν Κρήτην, τὴν Μακεδονίαν, τὴν Θράκην, ἔφθασε δὲ τὸ θέρος τοῦ 1920 μέχρι Μοναστηρίου καὶ Ἀδριανουπόλεως, ἡ ὁποία κατελήφθη κατόπιν σφοδρᾶς μάχης ὑπὸ τοῦ Ἑλληνικοῦ Στρατοῦ καὶ παρέμεινεν εἰς χεῖρας τῶν Ἑλλήνων μέχρι τοῦ φθινοπώρου τοῦ 1922. Καὶ θὰ περιήρχετο ὁριστικῶς εἰς τὴν Ἑλλάδα ἡ Ἑλληνικωτάτη Ἀδριανούπολις, ἂν δὲν ἐμεσολάβουν αἱ ἐπικατάρατοι ἐσωτερικαί μας πολιτικαὶ διαμάχαι καὶ αἱ ἄδικοι ἐπεμβάσεις τῶν Δυτικῶν Δυνάμεων εἰς βάρος τῆς ἀγωνισθείσης Ἑλλάδος.

Η ΑΝΘΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΗΣ ΑΓΓΛΙΑΣ

Ἀλλ' ἂς ἐπανέλθω εἰς τὰ ἐπακολουθήσαντα τῆς συνθήκης Ἀδριανουπόλεως τοῦ 1829 διπλωματικὰ παρασκήνια, τὰ ἔχοντα σχέσιν μὲ τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς Ἑλλάδος. Οὕτω, μετά τινας μῆνας ἤρχισαν νέαι διαπραγματεύσεις μεταξὺ τῶν μεγάλων Δυνάμεων διὰ τὸ Ἑλληνικὸν ζήτημα. Ἡ Ἀγγλία ἐπέμενε καὶ πάλιν μὲ πεῖσμα εἰς τὸν ὅρον τῆς ὑποτελείας, προβάλλουσα τὸ ἐπιχείρημα ὅτι ἡ Ἑλλάς, ὡς κράτος ἀνεξάρτητον, «θὰ ἐδημιούργει ἀνησυχίας» εἰς τὴν Ἀνατολήν. Οἱ σκοποὶ τῆς Ἀγγλικῆς πολιτικῆς παρέμενον πάντοτε οἱ ἴδιοι : Ἡ διάσωσις τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας, μὲ κάθε τρόπον καὶ μὲ πᾶσαν πρόφασιν. Καὶ μόνον πέντε μῆνας ἀργότερον, ὑπὸ τὴν ἰσχυρὰν πίεσιν τῶν πραγμάτων—ὡς ἡ ἐκδηλωθεῖσα ἐντόνως πανταχόθεν ἀγανάκτησις τῶν φιλελλήνων καὶ τῶν φιλελευθέρων συνειδήσεων τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Ἀμερικῆς, ἐνώπιον τοῦ συνεχιζομένου στραγγαλισμοῦ τῶν Ἑλληνικῶν δικαίων, συμπαρομαρτούσης δὲ καὶ τῆς πλήρους ἀνεκτικότητος τῆς Τουρκίας, λόγω τῆς ἥττης της—ἐδέχθη ἡ Ἀγγλία ν' ἀναγνωρίση τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς Ἑλλάδος, ἀλλ' ἀφοῦ ἐπέτυχε νὰ περιορίση τὰ ἐδάφη τοῦ ἐλευθέρου κράτους εἰς τὴν νοτιωτέραν γραμμὴν Ἀσπροποτάμου—Σπερχειοῦ, ἀποκλείσασα τὴν Σάμον καὶ τὴν Κρήτην. Ἡ ζημία τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας ἔπρεπε νὰ εἶναι ὅσον τὸ δυνατὸν μικροτέρα.

Τὴν δὲ Κρήτην, ζωτικὸν καὶ ναυτικὸν ἔρεισμα εἰς τὴν Μεσόγειον, ἡ Ἀγγλία ὠρέγετο δι' ἑαυτὴν εἰς ἀπώτερον χρόνον καὶ οὐδὲ συζήτησιν περὶ αὐτῆς ἐδέχετο. Ἐν συνεχείᾳ τὸ θέμα τῆς Κρήτης ὑπῆρξε καὶ εἷς ἐκ τῶν κυρίων λόγων, διὰ τοὺς ὁποίους ὁ ὁρισθεὶς κατόπιν ὡς ἡγεμὼν τῆς Ἑλλάδος Πρίγκιψ Λεοπόλδος τοῦ Σὰξ Κοβούργου δὲν ἐδέχθη τὴν ἐκλογήν. Εἶναι χαρακτηριστικὴ ἡ ἀπάντησις τῆς Ἀγγλικῆς Κυβερνήσεως διὰ τοῦ στόματος τοῦ Ἄμπεοντιν πρὸς τὸν Λεοπόλδον, ὁ ὁποῖος ἐθεώρει ἀπαραίτητον τὴν προσάρτησιν τῆς Κρήτης, προκειμένου ν' ἀποδεχθῇ τὸν Ἑλληνικὸν θρόνον:[1] «Εἶσθε ἐλεύθερος νὰ παραιτηθῆτε. Αἱ Δυνάμεις δὲν σκοποῦσι νὰ διαπραγματευθῶσι πρὸς ὑμᾶς καὶ ἤθελον θεωρήσει ὡς ἄρνησιν τὴν ὑπὸ ὅρους ἀποδοχήν».

Εἶναι ἐξ ἄλλου λίαν ἀποκαλυπτικὸν καὶ τὸ ἐμπιστευτικὸν ὑπόμνημα, τὸ ὁποῖον ἀπέστειλεν ὁ Οὐέλιγκτων πρὸς τὸν Μέττερνιχ, καὶ ἐν τῷ ὁποίῳ μεταξὺ ἄλλων ἀνεγράφοντο καὶ τὰ ἑξῆς: «Οἱ Τοῦρκοι δὲν ἀπέθανον, ἀλλ' ἐθεώρησαν μόνον ἑαυτοὺς ἡττηθέντας. Οἱ Ἕλληνες δὲ δὲν ζῶσι καὶ ἐπὶ μακρὸν ἔτι θέλουσι ἐξακολουθήσει διάγοντες δάνειον βίον. Ἡ Ρωσία οὐδέποτε θὰ θελήσῃ Ἑλληνικὸν Βασίλειον. Ἢ πάντα μὲ ἀπατῶσιν ἢ θέλομεν ἴδῃ τὸν Αὐτοκράτορα Νικόλαον παριστάμενον ἀπὸ τῆς στιγμῆς ταύτης προστάτην τῶν Τούρκων».

Ἀπὸ τὰς σκέψεις αὐτὰς ἐλαυνομένη ἡ ἀγγλικὴ πολιτικὴ προέβη εἰς τὴν ἀναγνώρισιν, ὅτι ὑπάρχει μὲν ἀνάγκη δημιουργίας ἀνεξαρτήτου Ἑλληνικοῦ Κράτους, διότι ἡ Ἑλλὰς ὡς ὑποτελὴς ἡγεμονία θὰ ἐξυπηρέτει μᾶλλον τὰ συμφέροντα τῆς Ρωσίας, ἀλλ' ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ ἐπεθύμει τὴν ἵδρυσιν ἰσχυροῦ κράτους. Παραλλήλως, ἡ Ρωσία ἔχουσα ὑπ' ὄψιν της πάντοτε τὴν ὑπ' αὐτῆς ἐξάρτησιν τῆς Ἑλλάδος, ἔστω καὶ ἀνεξαρτήτου, ἐπὶ τῇ ἐλπίδι ἰσοβιότητος τοῦ Καποδίστρια, δὲν ἀπέκρουσε τὴν ἀγγλικὴν πρότασιν περὶ τῆς Ἑλληνικῆς ἀνεξαρτησίας.

Ἐξ ἄλλου ἡ Γαλλία, κληθεῖσα νὰ ἐκφέρῃ τὰς ἀπόψεις της ἐπὶ τῆς ἐνεργείας αὐτῆς, δὲν εὑρέθη διατεθειμένη νὰ προβάλῃ ἀντιρρήσεις. Ὑπὸ τὰς συνθήκας αὐτὰς κατηρτίσθη καὶ ὑπεγράφη εἰς τὸ Λονδῖνον ὑπὸ τῶν ἐκπροσώπων τῶν τριῶν μεγάλων Δυνάμεων τὴν 3ην Φεβρουαρίου 1830 τὸ περίφημον πρωτόκολλον, διὰ τοῦ ὁποίου ἐπὶ τέλους ἀνεγνωρίζετο ἡ ἀνεξαρτησία τῆς Ἑλλάδος. Ἀλλὰ τὸ ἀπελευθερωθὲν ἐκεῖνο, κατόπιν τόσων ποταμῶν αἵματος, τεμάχιον τῆς Ἑλλάδος δὲν ἔπαυσε ν' ἀποτελῇ πεδίον τῶν ξένων ἀνταγωνισμῶν καὶ μετὰ τὴν ἀνεξαρτοποίησίν του. Ἑκάστη τῶν τριῶν «προστατίδων» Δυνάμεων, εἰργάζετο διὰ τοὺς ἰδικούς της σκοπούς, προσπαθοῦσα ν' αὐξήσῃ τὴν ἐπιρροήν

---

1. Μεντ. Μπαρτόλντυ τ. Β' σελ. 262.

της ἐπὶ τῶν πολιτικῶν πραγμάτων τῆς χώρας, ἐξουδετεροῦσα τὴν ἐπιρροὴν τῶν ἄλλων δύο. Ἡ Ἀγγλία καὶ ἡ Γαλλία ἔβλεπον μὲ φόβον τὴν πρόοδον τῆς Ρωσίας εἰς τὴν Βαλκανικὴν καὶ τὴν διαγραφομένην ἀπειλὴν καθόδου αὐτῆς πρὸς τὴν Μεσόγειον. Ἡ Ρωσία, φυσικά, πρὸς αὐτὸν τὸν σκοπὸν ἔτεινεν, ἐντὸς τοῦ πλαισίου τῶν εὐρυτέρων σχεδίων της, τῆς διαλύσεως ἢ ὑποταγῆς τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας. Ἡ Γαλλία ἐνδιαφερομένη διὰ τὴν Ἀνατολικὴν Μεσόγειον καὶ εὑρισκομένη πάντοτε εἰς σιωπηρὰν ἀντίθεσιν πρὸς τὴν Ἀγγλίαν, ἔκρινεν ὅτι ἡ Πελοπόννησος καὶ ἡ Στερεὰ Ἑλλὰς ἀπετέλουν πολύτιμον βάσιν δι' αὐτὴν καὶ κατάβαλλε προσπαθείας, ἐκμεταλλευομένη τὴν παρουσίαν τοῦ ἐκστρατευτικοῦ σώματος τοῦ Μαιζῶνος, νὰ παραμείνῃ, θέτουσα σταθερὸν πόδα, διὰ τὴν ἐξυπηρέτησιν τῶν μελλοντικῶν της σχεδίων. Παραλλήλως ἡ Ἀγγλία μίαν ἔμμονον ἐπιδίωξιν εἶχε: Νὰ ἐκτοπίσῃ, πλὴν τῆς ρωσικῆς ἐπιρροῆς—ἐκπρόσωπον τῆς ὁποίας ἐθεώρει τὸν Καποδίστριαν—καὶ τοὺς Γάλλους καὶ νὰ μεταβάλῃ τὸ δημιουργηθὲν ἐλεύθερον κράτος εἰς πιστὸν ὄργανον τῆς πολιτικῆς της καὶ τῶν συμφερόντων της.

Μὲ ὑποσχέσεις, ραδιουργίας, πιέσεις, μὲ τὴν βίαν ἐνίοτε, μὲ ὅλα τὰ θεμιτὰ καὶ ἀθέμιτα μέσα, αἱ «προστάτιδες» Δυνάμεις ἀνεμιγνύοντο συνεχῶς εἰς τὰ ἐσωτερικὰ πράγματα τοῦ μόλις ἀποτινάξαντος τὸν τουρκικὸν ζυγὸν Ἑλληνικοῦ λαοῦ καὶ ἐπέτυχον τελικῶς νὰ τὸν διαιρέσουν εἰς τρεῖς ἀντιμαχομένας φανατικὰς παρατάξεις : Τὴν ἀγγλόφιλον, τὴν γαλλόφιλον καὶ τὴν ρωσόφιλον.

Θὰ ἦτο ἄδικον ν' ἀρνηθῇ τις πατριωτισμὸν καὶ ἁγνὰς προθέσεις εἰς τοὺς Ἕλληνας πολιτικοὺς ποὺ ἡγοῦντο τῶν τριῶν αὐτῶν μερίδων, ὅπως καὶ εἰς τοὺς ὀπαδούς των. Ὅλοι ἐπίστευον ὅτι μὲ τὴν ἰδικήν των ἕκαστος πολιτικήν, δηλαδὴ τὴν ξενικήν, ἐξυπηρέτουν τὸ Κράτους, τὸ Ἔθνος καὶ τὰ ἰδεώδη τῆς Φυλῆς. Καὶ ὅμως, δὲν ἦτο δυνατὸν παρὰ νὰ ἦτο εἰς ὅλους γνωστὸν τὸ γεγονὸς ὅτι αἱ κατὰ καιροὺς φορτικαὶ ἐπεμβάσεις τῶν ξένων εἰς τὰ ἐσωτερικὰ τῆς χώρας, ὑπῆρξαν αἱ κύριαι αἰτίαι τῶν ἑκάστοτε ταραχῶν, κινημάτων καὶ ἐμφυλίων πολέμων.

Ἀτυχῶς, ὡς ἐκ τῆς γεωγραφικῆς της θέσεως, ἡ Ἑλλάς, ἦτο μοιραῖον νὰ εὑρεθῇ, ἀπὸ τὰ πρῶτα ἀκόμη βήματα τοῦ ἐλευθέρου βίου της —ὅπως καὶ πρότερον ἄλλωστε— μέσα εἰς τὸν φοβερὸν δαίδαλον τῶν διασταυρουμένων μηχανορραφιῶν καὶ τοῦ λυσσαλέου ἀνταγωνισμοῦ τῶν μεγάλων Δυνάμεων καὶ πολλάκις ν' ἀντιμετωπίσῃ λίαν δυσχερεῖς καὶ κρισιμωτάτας περιστάσεις.

ΠΟΥ ΟΦΕΙΛΕΤΑΙ Η ΑΝΕΞΑΡΤΗΣΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Ἔχει γραφῆ ἀπὸ Ἕλληνας καὶ ξένους ἱστορικοὺς ὅτι ἡ Ἑλλὰς ὀφείλει τὴν ἀνεξαρτησίαν της εἰς τὰς μεγάλας Δυνάμεις. · Ἀποτελεῖ

τὸ ὀλιγώτερον ἀσύγγνωστον ὑπερβολὴν ὁ τοιοῦτος ἰσχυρισμός. Ὑπάρχει ἐν προκειμένῳ τὸ ἑξῆς περιστατικόν, τὸ ὁποῖον χαρακτηρίζει ἀρκούντως τὴν λαϊκὴν δυσφορίαν ἐναντίον τῶν Δυνάμεων: Εὐθὺς ὡς ἐγνώσθησαν οἱ ὅροι τοὺς ὁποίους περιεῖχε τὸ πρωτόκολλον τῆς ἀνεξαρτησίας, τὸ ἐν Ναυπλίῳ γνωστότατον τότε καφενεῖον ὑπὸ τὴν προσωνυμίαν «Αἱ τρεῖς Δυνάμεις» μετωνομάσθη χλευαστικῶς: «Αἱ τρεῖς ἀγχόναι»!..

Ἐλπίζω νὰ ἐγένετο ἐν τοῖς προηγουμένοις νοητὸν τὸ διατυπωθέν, βάσει ἐπισήμων στοιχείων, ὅτι εἰς τὴν πραγματικότητα οὐδεμία ἐκ τῶν τριῶν μεγάλων Δυνάμεων ἐπεθύμει τὴν ἀποκατάστασιν τῆς Ἑλλάδος εἰς κράτος ἐλεύθερον καὶ ἀνεξάρτητον. Τὸ ἂν τελικῶς, ἀποβλέπουσα ἑκάστη εἰς τὸ ἴδιον αὐτῆς συμφέρον, ἔκριναν ὅτι ἡ Ἑλληνικὴ ἀνεξαρτησία θὰ παρεῖχεν εἰς αὐτὰς προσφορώτερον ἔδαφος πρὸς ἐξυπηρέτησιν τῆς ἰδίας πολιτικῆς των, ἀπὸ ὅ,τι ἐὰν ἐξηκολούθει ἡ Ἑλλὰς νὰ ἦτο ὑποτελὴς εἰς τὸν Σουλτᾶνον, αὐτὸ βεβαίως ἀφορᾶ αὐτὰς ἐξ ὁλοκλήρου, ἀνεξαρτήτως τοῦ ἂν συνέπιπτε νὰ ὠφεληθῇ καὶ ἡ χώρα μας, ὡς εὑρισκομένη εἰς τὸ ἐπίκεντρον τῶν ἀνταγωνισμῶν των. Τοῦτο ἐνδιέφερε πολὺ ὀλιγώτερον τὰς Δυνάμεις, αἱ ὁποῖαι ἀπέβλεπον μόνον εἰς τὸ νὰ μεταβάλῃ, ἑκάστη διὰ λογαριασμόν της, τὴν ἀπελευθερωθεῖσαν Ἑλλάδα εἰς ὄργανον τῶν ἐπιδιώξεών της. Καὶ πρέπει νὰ ὁμολογηθῇ ὅτι πολλάκις ἐπέτυχον τὴν πραγματοποίησιν τῆς ἐπιδιώξεώς των αὐτῆς, εἰς βάρος καὶ ἐπὶ ἐθνικῇ καὶ ὑλικῇ πάντοτε ζημίᾳ τῆς Ἑλλάδος καὶ τοῦ λαοῦ της.

Ἡ ἀνεξαρτησία τοῦ μαρτυρικοῦ αὐτοῦ τόπου ὀφείλεται κυρίως εἰς τὸ ἀγωνιστικὸν πνεῦμα, τὴν καρτερίαν καὶ τὰς ἑκατόμβας τῶν θυσιῶν τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ, πάσης τάξεως, φύλου καὶ ἡλικίας. Ὀφείλεται εἰς τὸν ὀκταετῆ σκληρόν, ὅσον καὶ περίλαμπρον, ἐκεῖνον ἀγῶνα, ὁ ὁποῖος ἐπυράκτωσε τὴν Ἑλληνικὴν ψυχὴν μὲ τὰς φλόγας ἀφαντάστων ἡρωισμῶν καὶ θριάμβων, ποὺ συνεκλόνισαν τὸν πνευματικὸν κόσμον τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Ἀμερικῆς. Ὀφείλεται εἰς τὴν ἀκατάλυτον ἐκείνην δύναμιν, ἡ ὁποία χαλυβδώνει τὰς θελήσεις καὶ κρατύνει τὴν προαιωνίαν πάλην τοῦ Γένους, διὰ τὴν ἐπικράτησιν τῶν μεγάλων ἰδανικῶν τῆς Ἐλευθερίας καὶ τοῦ Πολιτισμοῦ, μὲ τὰ ὁποῖα ἡ Ἑλλὰς ἐγαλούχησε τὴν ψυχὴν τῆς Ἀνθρωπότητος. Θὰ ἦτο ἐκδήλωσις ἀγνωμοσύνης ἐὰν δὲν ἐγίνετο μνεία διὰ μίαν φορὰν ἀκόμη τῆς συμπαραστάσεως καὶ τῆς ἐν γένει ἠθικῆς καὶ ὑλικῆς συμβολῆς εἰς τὸν Ἑλληνικὸν ἀγῶνα τῆς μεγάλης στρατιᾶς τῶν φιλελλήνων, γνωστῶν καὶ ἀφανῶν, πολλοὶ τῶν ὁποίων ἔπεσαν μαχόμενοι διὰ τὴν Ἐλευθερίαν τῆς Ἑλλάδος, τὴν ὁποίαν ἐθεώρουν καὶ ὡς ἰδικήν των ἐλευθερίαν.

Ἐν πάσῃ περιπτώσει ἡ οὐσία ἔπρεπε νὰ περιβληθῇ καὶ μὲ χρίσμα τοῦ τύπου. Δὲν ἤρκει τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ Ἑλληνικὴ ἀνεξαρτησία ἀνέθαλε μέσα ἀπὸ τὴν κάμινον τῆς Ἐπαναστάσεως, ὅτι ἐκερδήθη ἔπειτα ἀπὸ

ποταμούς αἵματος καὶ πρωτοφανεῖς εἰς πεῖσμα καὶ αὐτοθυσίαν ἀγῶνας, ἔπρεπεν ἀπαραιτήτως νὰ τύχῃ καὶ τῆς ἀναγνωρίσεως τῶν μεγάλων Δυνάμεων. Ἀλλὰ διὰ νὰ μᾶς δοθῇ αὐτὴ ἡ ἐπιβεβαιωτικὴ μαρτυρία, ἐχρειάσθη νὰ συμβιβασθοῦν τὰ διεστῶτα: Τὰ συμφέροντα καὶ αἱ ἐπιδιώξεις τῶν ξένων εἰς βάρος τῆς χώρας μας. Προϊὸν αὐτῆς τῆς ὑποχθονίου διπλωματικῆς πάλης εἶναι τὸ πρωτόκολλον τῆς 3ης Φεβρουαρίου τοῦ 1830, διὰ τοῦ ὁποίου ἀνεγνωρίσθη, ἐπὶ τέλους, ἡ ἀνεξαρτησία τῆς Ἑλλάδος καὶ ὡρίσθη συγχρόνως ὅτι τὸ πολίτευμα αὐτῆς θὰ ἦτο μοναρχικὸν καὶ κληρονομικὸν κατὰ τάξιν πρωτοτοκίας. Ἐξ ἄλλου, τὴν ἰδίαν ἡμέραν ὑπεγράφη καὶ ἕτερον πρωτόκολλον περὶ ἀναγορεύσεως τοῦ πρίγκιπος Λεοπόλδου τοῦ Σὰξ Κοβούργου ὡς ἡγεμόνος κυριάρχου τῆς Ἑλλάδος. [1]

ΟΙ ΜΝΗΣΤΗΡΕΣ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΘΡΟΝΟΥ

Ὑπάρχει ἐν προκειμένῳ μία ὁλόκληρος σειρὰ διαπραγματεύσεων καὶ παρασκηνιακῶν ἐνεργειῶν, διὰ τὴν ἐξεύρεσιν τοῦ καταλλήλου ἡγεμόνος τῆς Ἑλλάδος. Οὕτω, πρὸ τοῦ Λεοπόλδου ὑποψήφιοι διὰ τὸν Ἑλληνικὸν θρόνον ὑπῆρξαν ἀρκετοὶ ξένοι πρίγκιπες καὶ δοῦκες, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἦσαν καὶ οἱ ἀκόλουθοι:

Ὁ πρίγκιψ Φρειδερῖκος τῆς Ὀρανίας, ὁ Βερνάρδος τῆς Βαϊμάρ, ὁ Κάρολος τῆς Βαυαρίας, ὁ Ἰωάννης τῆς Σαξωνίας, ὁ πρίγκιψ Φίλιππος τῆς Ἔσσης Ὁμβοὺργ κ.λ.π. Ὅλοι αὐτοὶ οἱ μνηστῆρες τοῦ θρόνου τῆς Ἑλλάδος ἀπεκλείσθησαν ὑπὸ τῶν μεγάλων Δυνάμεων, διὰ διαφόρους λόγους, κυρίως ὅμως, διότι ὅλοι καὶ εἷς ἕκαστος χωριστά, συνώδευον τὴν ὑποβολὴν τῆς ὑποψηφιότητός των μὲ ἓν ὑπόμνημα, τὸ ὁποῖον στερεοτύπως περιελάμβανε τὸν ἀπαραίτητον ὅρον, ὅπως ἐπεκταθοῦν τὰ ἀσφυκτικὰ ὅρια τοῦ Ἑλληνικοῦ κράτους. Μόνον οὕτως ἐδέχοντο νὰ συζητηθῇ ἡ ὑποψηφιότης των, ἄλλως, ἐτόνιζον, δέον ὅπως μὴ ληφθῇ ὑπ' ὄψιν αὐτή. Καὶ ὄντως, οὐδεμία ἐξ αὐτῶν ἐλήφθη ὑπ' ὄψιν ὑπὸ τῶν Δυνάμεων, αἱ ὁποῖαι κάθε ἄλλο, παρὰ ἦσαν διατεθειμέναι νὰ σεβασθοῦν ἕνα τοιοῦτον ὅρον, ὁ ὁποῖος θὰ ἐβελτίωνε καὶ θὰ ἰσχυροποίει τὸ Ἑλληνικὸν κράτος, εἰς βάρος τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας. Οὕτως ἀπεκλείσθησαν μὲ τὴν σειρὰν ἅπαντες οἱ μνηστῆρες τοῦ θρόνου, ἄνευ ἑτέρας συζητήσεως.

Εὐθὺς μετὰ τὴν ἀπόρριψιν ὅλων τῶν ὑποψηφίων ἡγεμόνων τῆς Ἑλλάδος ὑπὸ τῶν Δυνάμεων, ὑπέβαλεν ὑποψηφιότητα ὁ πρίγκιψ Λεοπόλδος, ὁ ὁποῖος ἠκολούθησε τὴν ἀντίθετον τακτικὴν τῶν προμνησθέντων,

1. Ἑλληνικοὶ Κώδικες τ. Δ' σ. 84.

ἐλπίζων ὅτι οὕτω θὰ ἐπετύγχανεν ἀσφαλέστερον τοῦ σκοποῦ του. Οὗτος ὑπέβαλε τὴν ὑποψηφιότητά του ἄνευ οὐδενὸς ὅρου καὶ φυσικὰ ἐγένετο πάραυτα ἀποδεκτή, πρῶτον ὑπὸ τοῦ Ἀγγλικοῦ Ἀνακτοβουλίου καὶ ἐν συνεχείᾳ καὶ ὑπὸ τῶν λοιπῶν Δυνάμεων. Ὁ Λεοπόλδος ἐνόμισεν ὅτι ἦτο διπλωματικώτερον νὰ ἐνεργήσῃ ὡς ἐνήργησε, διὰ νὰ ἐπιτύχῃ πρῶτον τὴν ἐπιδίωξίν του καὶ κατόπιν νὰ θέσῃ τοὺς ὅρους, ὑπὸ τοὺς ὁποίους ἦτο διατεθειμένος ν' ἀνέλθῃ εἰς τὸν θρόνον τῆς Ἑλλάδος. Παρ' ὅτι τοῦτο ἐκρίθη ὡς σφάλμα, νομίζω ὅτι καλῶς ἐχειρίσθη τὸ ζήτημα ὁ μετέπειτα ἐξαίρετος Βασιλεὺς τοῦ Βελγίου Λεοπόλδος, διότι, τοιουτοτρόπως, ἔδωσεν ἀφορμὴν νὰ ἀποκαλυφθοῦν, δημοσίᾳ πλέον, αἱ πραγματικαὶ διαθέσεις τῶν Δυνάμεων ἔναντι τῆς Ἑλλάδος, ἡ πολιτικὴ τῶν ὁποίων ὑπῆρξε πάντοτε ἀντιδραστικὴ διὰ τὴν πρόοδον καὶ τὴν εὐημερίαν τοῦ Ἑλληνικοῦ κράτους. Ἀνέκαθεν ἤθελον τὴν Ἑλλάδα μικράν, καχεκτικὴν καὶ πενομένην, διὰ νὰ τείνῃ χεῖρα βοηθείας καὶ ἐλέους πρὸς αὐτάς, αἱ ὁποῖαι οὕτω μοιραίως θὰ τὴν καθίστων ὑποχείριον καὶ τυφλὸν ὄργανον ἐξυπηρετήσεως τῶν συμφερόντων των.

Ο ΛΕΟΠΟΛΔΟΣ ΤΟΥ ΣΑΞ ΚΟΜΠΟΥΡΓ

Πέριξ τοῦ πρίγκιπος Λεοπόλδου, ὁ ὁποῖος ἐκτὸς τοῦ θερμοῦ φιλελληνισμοῦ του, συνεκέντρωνε πολύτιμα προσόντα, λόγῳ τῆς ὡρίμου ἡλικίας του καὶ τῆς εὐρείας μορφώσεώς του, εἶχον συναντηθῆ κατ' ἀρχὴν ὁμοφώνως αἱ εὐμενεῖς ὑπὲρ τοῦ διορισμοῦ του διαθέσεις ὅλων τῶν Δυνάμεων.

Μετὰ τῆς Ἀγγλικῆς Βασιλικῆς Οἰκογενείας συνεδέετο οὗτος διὰ στενῶν συγγενικῶν δεσμῶν. Μετὰ τῶν Ρωμανὼφ ἐπίσης συνεδέετο συγγενικῶς ὁ Λεοπόλδος, λόγῳ τοῦ γάμου τῆς ἀδελφῆς του μετὰ τοῦ μεγάλου δουκὸς Κωνσταντίνου. Ὁ ἐν Λονδίνῳ δὲ πρέσβυς τῆς Ρωσίας ἔγραφεν εἰς τὴν Πετρούπολιν σχετικῶς τὰ ἑξῆς [1] : «Ὁ Πρίγκιψ

1. Μεντ. Μπαρτόλδυ τ. Β' σ. 263.

Λεοπόλδος, ἦν ὁ ἀνήρ, ὅστις ἐπὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ θρόνου ἠδύνατο νὰ ἐννοήσῃ τὴν ἀνάγκην στενοῦ μετὰ τῆς Ρωσίας συνδέσμου καὶ νὰ καταστήσῃ συνάμα ἀκίνδυνον τὴν μόνην ἀληθῶς ἐχθρικὴν πρὸς τοὺς Ἕλληνας πολιτικὴν τῆς Ἀγγλίας». Τέλος, ἡ συναίνεσις τοῦ Ἀνακτοβουλίου τῶν Παρισίων ἦλθε μετὰ προθυμίας, λόγῳ παλαιᾶς προσωπικῆς συμπαθείας τοῦ Γάλλου Βασιλέως πρὸς τὸν Λεοπόλδον.

ΛΕΟΠΟΛΔΟΣ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΣ

Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα ὅτε, μαθὼν ὁ Καποδίστριας τὸν διορισμὸν τοῦ Ἡγεμόνος τῆς Ἑλλάδος, ἔσπευσεν, ὄχι ἁπλῶς μόνον νὰ συγχαρῇ αὐτόν, ἀλλὰ διὰ συνεχῶν ὑπομνημάτων του νὰ τὸν ἐνημερώσῃ εἰς τὰ ἐν τῇ χώρᾳ κρατοῦντα καὶ μάλιστα μὲ ἔντονα, «ἐκ τοῦ φυσικοῦ» ὅμως, χρώματα. Ἡ ἐνέργεια αὐτὴ τοῦ Καποδίστρια παρεξηγήθη καὶ ἔδωσεν ἀφορμὴν νὰ δημιουργηθῇ πέριξ αὐτοῦ μία δυσμενὴς ἀτμόσφαιρα, τὴν ὁποίαν ἐκαλλιέργει μετὰ φανατισμοῦ ἡ ὁμὰς τῶν δυσηρεστημένων ἀπὸ τὴν ἄσκησιν τῆς πολιτικῆς του.

Πολλὰ ἐλέχθησαν καὶ ἐγράφησαν διὰ τὴν «ἀνεξήγητον ἐκείνην στάσιν τοῦ Κυβερνήτου»—ὡς γράφει ὁ Καρολίδης—ἔναντι τοῦ Λεοπόλδου. Ἐπίσης ὁ ἱστορικὸς Γερβῖνος, ὁ Θήρσιος καὶ ἄλλοι ξένοι καὶ Ἕλληνες συγγραφεῖς, ἀποδίδουν ἀπεριφράστως ὑστεροβουλίαν εἰς τὸ περιεχόμενον τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Καποδίστρια πρὸς τὸν ἐκλεγέντα Ἡγεμόνα τῆς Ἑλλάδος.

Τοιουτοτρόπως, ὑπεστηρίχθη ὅτι ἡ παραίτησις τοῦ Λεοπόλδου, ἡ ὁποία καὶ ἀπὸ τῆς πλευρᾶς τῆς Ἑλλάδος ἐγένετο πρόξενος μεγάλων ἐθνικῶν περιπετειῶν καὶ ἀπὸ τῆς πλευρᾶς προσωπικῶς τοῦ Καποδίστρια, εἶχε σοβαρᾶς συνεπείας, «ἀποτελεῖ ἓν ἀπὸ τὰ πλέον σκοτεινὰ σημεῖα τῆς περιόδου ἐκείνης». Νομίζω, ὅτι ὁ χαρακτηρισμὸς οὗτος εἶναι ὑπερβολικὸς καὶ δὲν ἀνταποκρίνεται εἰς τὴν πραγματικότητα. Διότι πῶς εἶναι δυνατὸν νὰ ἰσχυρισθῇ κανεὶς ὅτι ἀποτελεῖ «αἴνιγμα», καὶ μάλιστα «σκοτεινόν», τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ Καποδίστριας ἐθεώρησε, καὶ δικαίως χρέος του, νὰ ἀποκαλύψῃ εἰς τὸν μέλλοντα Βασιλέα—ἀφοῦ μάλιστα αὐτὸς ὁ ἴδιος τοῦ τὸ ἐζήτησε— τὴν ἀληθῆ μορφὴν τῶν Ἑλληνικῶν πραγμάτων καὶ νὰ τοῦ δώσῃ μίαν ἐναργῆ, ὅσον καὶ δυσμενῆ—ὅπως πράγματι ἦτο—εἰκόνα τῆς ἐν Ἑλλάδι καταστάσεως ; Καὶ ἀκόμη διατὶ θὰ ὑπέκρυπτε δολιότητα τὸ νὰ εἰσηγηθῇ τὰ ἀπαραίτητα καὶ ἐνδεδειγμένα ἐκεῖνα μέτρα, τὰ ὁποῖα ἔπρεπεν ὁ Λεοπόλδος νὰ ἐξασφαλίσῃ πλησίον τῶν Δυνάμεων, διὰ τὸ καλὸν καὶ τὴν εὐημερίαν τοῦ τόπου ;

Πῶς εἶναι λοιπὸν δυνατὸν νὰ υἱοθετήσῃ τις, ὡς ἐξήγησιν τῶν ἀνωτέρω, «τὰς ὑπούλους καὶ ἀντιδραστικὰς ἐνεργείας τοῦ Καποδίστρια»

καὶ τὴν «ὑστεροβουλίαν» του, ὅπως συμπερασματικῶς τοῦ καταμαρτυροῦν, μὲ τὸν ἰσχυρισμὸν περὶ ἰδιοτελείας τοῦ Κυβερνήτου, ἡ ὁποία δῆθεν ἀπέβλεπεν εἰς τὴν ἱκανοποίησιν τῆς «ἐνδομύχου διαθέσεως τοῦ Καποδίστρια πρὸς μονιμοποίησιν τῆς κυριαρχίας του, μέχρι τοῦ νὰ ἀνακηρυχθῇ αὐτὸς ὁ ἴδιος Βασιλεύς» !...

Ἡ δυσκολία δι' ἕνα ψύχραιμον καὶ ἀμερόληπτον συμπέρασμα, νομίζω ὅτι ἔγκειται εἰς τὸ γεγονὸς ὅτι, κατὰ κανόνα, οἱ παλαιότερον ἀσχοληθέντες μὲ τὴν διερεύνησιν τοῦ θέματος αὐτοῦ, δὲν διεκρίνοντο δι' ἀντικειμενικότητα. Καὶ τοῦτο ὄχι πάντοτε ἀπὸ ἔλλειψιν καλῆς προθέσεως, ἀλλὰ κυρίως λόγῳ τῆς δημιουργηθείσης ὀξύτητος, τῶν ἀντιθέσεων καὶ τῆς ἐπικρατησάσης συγχύσεως, κατὰ τὰ ἔτη ἐκεῖνα τῶν διαρκῶν αναταραχῶν καὶ τῶν πολιτικῶν συγκρούσεων.

Ἀκόμη θὰ ἦτο ἀφελὴς ἡ σκέψις νὰ ὑποθέσῃ τις ὅτι ὁ Λεοπόλδος ἤχθη εἰς τὴν ἀπόφασιν τῆς παραιτήσεώς του ἐκ μόνου τοῦ περιεχομένου τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Καποδίστρια. Διότι οὕτω θὰ ἀπεδείκνυεν ἑαυτὸν στερούμενον σωφροσύνης καὶ συνέσεως, προσόντων τὰ ὁποῖα ὄντως ἐκέκτητο. Ἐπὶ πλέον εἶναι γνωστὸν ὅτι ὁ Λεοπόλδος ἦτο ἤδη μνηστὴρ τοῦ Ἑλληνικοῦ θρόνου ἀπὸ τοῦ 1825 καὶ ὅτι ἔκτοτε ἐπιμόνως εἶχεν ἐργασθῇ ὑπὲρ τῆς ἐκλογῆς του, ἡ ὁποία κατ' ἀρχὴν συνήντα τὴν ζωηρὰν ἀντίδρασιν τῆς Ἀγγλίας. Ἀλλὰ τὴν ἀντίδρασιν ταύτην ἀκριβῶς, ἐπιδεξίως ἐξεμεταλλεύθη ὁ Λεοπόλδος, ἵνα ἐπιτύχῃ τὴν εὐμενῆ στάσιν τῆς Ρωσίας. Ἄλλως τε, ἀκόμη καὶ ἡ ἐπικοινωνία του μὲ τὸν Καποδίστριαν καὶ ἡ δήλωσίς του ὅτι «θὰ τὸν διατηρήσῃ σύμβουλόν του» εἰς αὐτὸ ἀκριβῶς ἀπέβλεπον : εἰς καθησύχασιν τῆς Ρωσίας ὅτι ὁ Λεοπόλδος δὲν εἶχε πρόθεσιν νὰ γίνῃ ὄργανον τῆς Ἀγγλίας ἐν Ἑλλάδι. Πράγματι δὲ ὁ Νέσελροντ, ὁ Ρῶσος ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν, τὸν ἐπίστευσεν.

Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Λεοπόλδος συνέχιζε τὰς προσπαθείας του πλησίον τῶν Ἀνακτοβουλίων τῆς Εὐρώπης, διὰ νὰ κάμψῃ τὰς ὑφισταμένας ἀντιρρήσεις των ἐπὶ τῆς ἐκλογῆς του. Καὶ τὰς ἔκαμψε πράγματι τελικῶς, κατὰ τὴν κατάλληλον ἐκείνην στιγμήν, καθ' ἣν αἱ μεγάλαι Δυνάμεις εἶχον ἀποκρούσει ὅλας τὰς ὑποψηφιότητας τῶν μνηστήρων τοῦ Ἑλληνικοῦ θρόνου, ἐνισχύσας οὕτως ἔτι πλέον τὴν ἰδικήν του προβολὴν μὲ τὸ «τέχνασμα» τῆς ἄνευ οὐδενὸς ὅρου ἀποδοχῆς του, ἐλπίζων ὅτι ἐκ τῶν ὑστέρων, καὶ ἴσως ὑπὸ τύπον διπλωματικῆς πιέσεως, θὰ ἐπετύγχανεν ὡρισμένα ὀφέλη ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος, ἐκ μέρους τῶν «προστατίδων» αὐτῆς Δυνάμεων.

Τοιουτοτρόπως, ὁ Λεοπόλδος εἶδε τὰς προσπαθείας του στεφομένας ὑπὸ πλήρους ἐπιτυχίας. Ἡ ἐκλογή του διὰ τὸν θρόνον τῆς Ἑλλάδος ἦτο πλέον τετελεσμένον γεγονός, ἐπισήμως ἐπικυρωθὲν διὰ τοῦ γνωστοῦ Λον-

δινίου πρωτοκόλλου. Θὰ ἦτο λοιπὸν σφάλμα ἀσυγχώρητον, προσιδιάζον μόνον εἰς ἐπιπόλαιον ἄνθρωπον —καὶ τοιοῦτος οὐδέποτε ἐκρίθη ὁ Λεοπόλδος— ν' ἀρχίσῃ οὗτος διστάζων εὐθὺς ἀπὸ τῆς ἐπομένης τῆς ἐπιτεύξεως τοῦ σκοποῦ του καὶ οἱ δισταγμοί του, ἐπιτεινόμενοι συνεχῶς, νὰ ἀπολήξουν εἰς παραίτησιν δύο καὶ ἥμισυ μῆνας μετὰ τὴν ἐκλογήν του.

Δύναται νὰ ὑποστηριχθῇ σοβαρῶς ὅτι τὸ γεγονὸς τὸ ἐπιδρᾶσαν ἀποφασιστικῶς ἐπὶ τοῦ Λεοπόλδου, ἦσαν αἱ ἐπιστολαί, τὰς ὁποίας τοῦ ἀπέστειλεν ὁ Καποδίστριας, ἔστω καὶ ἂν τὸ περιεχόμενόν των δὲν ἐστερεῖτο καὶ ποιᾶς τινος ὑστεροβουλίας ; Νομίζω ὅτι ἡ θετικωτέρα ἀπάντησις δίδεται ἀπὸ τὰ γεγονότα : Δὲν ἦτο δυνατὸν ποτὲ νὰ ἐπηρεασθῇ εἰς τοιοῦτον βαθμὸν ἀπὸ τὰς ἐκθέσεις τοῦ Κυβερνήτου, δεδομένου ὅτι ὁ Λεοπόλδος τὴν ἐνημέρωσίν του ἐπὶ τῆς ἐν Ἑλλάδι καταστάσεως δὲν τὴν ὤφειλε μόνον εἰς αὐτόν,ἀλλὰ καὶ εἰς ἄλλας πηγάς,ἐξ ἴσου σοβαρὰς καὶ ἀξιοπίστους. Ἀπόδειξις τούτου εἶναι ὅτι εἰς ἐπιστολήν του πρὸς τὸν Καποδίστριαν, ὑπὸ ἡμερομηνίαν 1ης Ἰανουαρίου 1830, ὁ Λεοπόλδος, μεταξὺ ἄλλων, ἐξεδήλωνε τὴν βαθεῖαν ἐντύπωσιν, τὴν ὁποίαν τοῦ ἐπροξένησεν ἡ σύμπτωσις τῶν ὅσων πληροφοριῶν τοῦ ἔδιδεν ὁ Κυβερνήτης, μὲ ἐκείνας, τὰς ὁποίας τοῦ διεβίβαζεν ὁ στρατηγὸς Τσῶρτς. Ἰδοὺ ἡ σχετικὴ παράγραφος τῆς ἐν λόγῳ ἐπιστολῆς τοῦ Λεοπόλδου : «...Αἱ ἐπιστολαί σας ἐνήργησαν ἰσχυρότερον παρ' ἐμοί, δεδομένου ὅτι συμφωνοῦσι μὲ τὰς ἄλλας ἰδιαιτέρας εἰδήσεις τὰς ἐκ διαφόρων μερῶν ἐρχομένας καὶ μάλιστα μὲ τὰς ἐπιστολὰς τοῦ στρατηγοῦ Τσῶρτς, ὁ ὁποῖος διατυπώνει τοὺς ἰδίους μὲ ὑμᾶς φόβους μὲ φράσεις ἔτι πλέον μελανάς». Καὶ εἶναι γνωστὸν ὅτι ὁ Τσῶρτς ὑπῆρξεν ἄσπονδος ἀντίπαλος τοῦ Καποδίστρια. Ἐν τούτοις αἱ ἀπόψεις ἀμφοτέρων ἐπὶ τῶν ἐν Ἑλλάδι πραγμάτων ἦσαν ταυτόσημοι. Γεγονὸς ποὺ ἀποδεικνύει ὅτι, ἐνῶ εἶχον οὗτοι ἐκ διαμέτρου ἀντιθέτους πολιτικὰς ἀντιλήψεις, συνεφώνουν ἐν προκειμένῳ καθ' ὅλα, διότι καὶ οἱ δύο ἀπεικόνιζον εἰς τὰς ἐκθέσεις των πιστὴν τὴν ἀλήθειαν καὶ μόνην τὴν ἀλήθειαν, ἔστω καὶ ἂν αὕτη ἦτο ὄντως πικρά.

Ποῖον, λοιπόν, εἶναι τὸ ἀποκλειστικῶς βαρῦναν γεγονὸς εἰς τὴν ἀποθάρρυνσιν τοῦ Λεοπόλδου, ἡ ὁποία τὸν ὡδήγησεν εἰς παραίτησιν ἀπὸ τοῦ θρόνου; Μήπως αἱ ὑποδείξεις τοῦ Καποδίστρια, ὅπως ἀσπασθῇ τὸ ὀρθόδοξον Χριστιανικὸν θρήσκευμα καὶ συμμορφωθῇ μὲ τὰς ἀποφάσεις τῆς ἐν Ἄργει Συνελεύσεως, ὡς καὶ μέ τινας ἄλλας δευτερευούσης σημασίας συστάσεις ; Διότι πολλοὶ τὰ ὑπηνίχθησαν καὶ αὐτά. Ἀσφαλῶς ὄχι. Ὁ Λεοπόλδος, ὡς ἐκ τοῦ κύρους καὶ τῆς καταγωγῆς του, πιθανὸν νὰ δυσηρεστήθη καὶ νὰ ἐθεώρησεν ὅτι ὁ Κυβερνήτης παρεξέκλινεν ἴσως τῆς ἐθιμοτυπίας, φθάσας μέχρις ὑποδείξεων—ἐξ ἀγαθοῦ συνειδότος—τὰς ὁποίας ἐκεῖνος—ὁ Λεοπόλδος—τὸν ἄφησε νὰ ἐννοήσῃ ὅτι ἔχε

μόνον δὲν ἦτο διατεθειμένος νὰ τὰς δεχθῇ, ἀλλ' οὔτε καὶ τυπικὴν ἔστω ἀπάντησιν νὰ δώσῃ εἰς αὐτάς.

Ἀλλοῦ, λοιπόν, πρέπει νὰ ἀναζητηθῶσιν οἱ πραγματικοὶ λόγοι τῆς παραιτήσεώς του. Πρῶτον: Εἰς τὴν ἀλλαγὴν τῆς συμπεριφορᾶς τῶν μεγάλων Δυνάμεων, ἔναντι τοῦ ἐκλεγέντος Ἡγεμόνος τῆς Ἑλλάδος, ἀλλαγὴν ἡ ὁποία ἦτο ἀπότοκος τῶν ἀναφυεισῶν ἐν τῷ μεταξὺ διαφωνιῶν των ἐπὶ τοῦ προσώπου του, ὡς καὶ ἡ διαμορφωθεῖσα, ἐκ τῶν διεθνῶν συνθηκῶν, πνιγηρὰ ἀτμόσφαιρα ἔναντι τῆς Ἑλλάδος. Δεύτερον, ἐν στενῇ συναρτήσει μὲ τ' ἀνωτέρω ἦλθεν ἡ ἀπόρριψις τῶν ὅρων, τοὺς ὁποίους ὑπέβαλεν ὁ Λεοπόλδος πρὸς τὰς Δυνάμεις, διὰ νὰ καταστῇ δυνατὸν νὰ βελτιώσῃ τὴν ἐν γένει θέσιν τῆς Ἑλλάδος—καὶ τὴν ἰδικήν του προφανῶς — ἡ ὁποία Ἑλλὰς κυριολεκτικῶς ἀσφυκτιοῦσεν, ὡς ἐκ τῶν ἐπιβληθέντων εἰς αὐτὴν περιωρισμένων πλαισίων τῆς οροθεσίας της.

Αὐτὴ νομίζω εἶναι ἡ ὀρθὴ τοποθέτησις, ἐπὶ τῆς ὁποίας ἑδράζονται οἱ ἀληθεῖς λόγοι τῆς παραιτήσεως τοῦ Λεοπόλδου. Ἔκρινα ἀπαραίτητον νὰ ἐπιμείνω ἐπὶ τοῦ σημείου τούτου, διὰ τὴν ἀποκατάστασιν τῆς ἱστορικῆς πραγματικότητος, ἡ ὁποία παρέμεινεν, ἀτυχῶς, ὑπὸ σκιὰν ἀκόμη καὶ μέχρι τῶν ἡμερῶν μας, διότι, περιέργως, ὅλοι οἱ ἐρευνηταὶ εἵλκοντο περισσότερον εἰς τὴν διατύπωσιν τῶν ἀπόψεών των ἐπὶ τοῦ θέματος αὐτοῦ, ἀντλοῦντες τὰ ἐπιχειρήματά των κατὰ προτίμησιν ἀπὸ τοὺς κατηγόρους τοῦ Καποδίστρια, μεταξὺ τῶν ὁποίων πρωτεύουσαν κατέχουν θέσιν ὁ Γερβῖνος καὶ ὁ Θήρσιος.

ΟΙ ΟΡΟΙ ΤΟΥ ΛΕΟΠΟΛΔΟΥ

Ἤδη παραθέτω τοὺς ἀρχικοὺς ὅρους, τοὺς ὁποίους ὑπέβαλεν ὁ Λεοπόλδος εἰς τὰς Δυνάμεις καὶ ἐκ τῆς παραδοχῆς τῶν ὁποίων ἐξήρτα τὴν κάθοδόν του εἰς τὴν Ἑλλάδα, πρὸς ἀνάληψιν τῶν καθηκόντων τοῦ Ἡγεμόνος. Οἱ ὅροι οὗτοι ἦσαν οἱ ἑξῆς:

α) Ἐγγύησις ἀσφαλὴς τῶν τριῶν Δυνάμεων ὑπὲρ τοῦ νέου κράτους καὶ ὑπόσχεσις βοηθείας ἐν περιπτώσει ἐπιθέσεως κατ' αὐτοῦ.

β) Προστασία καὶ μεσολάβησις ὑπὲρ τῶν κατοίκων τῆς Κρήτης καὶ τῆς Σάμου.

γ) Ὅρια πρὸς βορρᾶν ἀσφαλέστερα.

δ) Χρηματικὰ βοηθήματα. Καὶ

ε) Ἐπικουρικὰ στρατεύματα.

Ἐν συνεχείᾳ ὅμως ὑπέβαλε μακρὸν —τὸ τελευταῖον— ἐμπιστευτικὸν ὑπόμνημα πρὸς τὰς Δυνάμεις, εἰς τὸ ὁποῖον ἀνέφερεν οὗτος τὴν ἀδυναμίαν βιώσεως τοῦ νέου κράτους, ἐφ' ὅσον εἰς τὰ ὅρια αὐτοῦ δὲν ἤθελον

συμπεριληφθῇ, πλὴν τῆς Ἀκαρνανίας, τῆς Αἰτωλίας καὶ Φθιώτιδος, ἡ Χῖος, ἡ Σάμος, τὰ Ψαρά, ἡ Ἀστυπάλαια, ἡ Κάσος καὶ ἡ Κρήτη. Ἐπίσης ἐτόνιζε τὴν ἀνάγκην μιᾶς ἠγγυημένης ἀνεξαρτησίας τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τὰς ἐπιρροὰς τῶν μεγάλων Δυνάμεων, τὴν πάλην καὶ τὰς ἀντιθέσεις τῶν ὁποίων διέβλεπε σαφῶς, ὡς μελλούσας νὰ ἐπεκταθοῦν ἐπὶ τοῦ ἀρτισυστάτου κράτους καὶ νὰ προκαλέσουν μεγάλας ἀναταραχάς. Ἦτο ἑπόμενον τὰ αἰτήματα αὐτὰ τοῦ Λεοπόλδου νὰ προκαλέσουν τὴν δυσαρέσκειαν τῆς Ἀγγλικῆς Κυβερνήσεως, ἡ ὁποία, ἐν συνεννοήσει καὶ μὲ τὰς λοιπὰς Δυνάμεις, ἀπήντησε πρὸς αὐτὸν μὲ τὰς κατωτέρω ἀποφάσεις, ληφθείσας ἀπὸ κοινοῦ, ἐπὶ τῶν ἀντιστοίχων ἀξιώσεων τοῦ νεοεκλεγέντος Ἡγεμόνος τῆς Ἑλλάδος:

α) Αἱ προθέσεις τῶν τριῶν Αὐλῶν, ὡς πρὸς τὴν ἐγγύησιν, συμφωνοῦσι πρὸς τὰς ἐπιθυμίας τοῦ Πρίγκιπος.

β) Δὲν ἀναγνωρίζουν αὗται εἰς τὸν κυρίαρχον Ἡγεμόνα τῆς Ἑλλάδος τὸ δικαίωμα νὰ ἀναμιγνύεται εἰς τὴν διαγωγὴν τῶν Τούρκων ὡς πρὸς τοὺς Κρῆτας καὶ τοὺς Σαμίους, ἀλλὰ θὰ προσπαθήσουν νὰ προστατεύσουν τοὺς κατοίκους τῶν ἀναφερθεισῶν νήσων κατὰ τῆς βίας καὶ τῆς αὐθαιρεσίας.

γ) Τὰ ὅρια δὲν δύνανται πλέον νὰ μεταβληθῶσιν.

δ) Αἱ Δυνάμεις θὰ ἐγγυηθῶσι δάνειον, τοῦ ὁποίου σκοπὸς θὰ εἶναι ὁ σχηματισμὸς καὶ ἡ διατήρησις τῆς ἀναγκαίας στρατιωτικῆς δυνάμεως.

ε) Τὰ ἐν Πελοποννήσῳ εὑρισκόμενα γαλλικὰ στρατεύματα θὰ παραμείνουν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ Ἡγεμόνος.

Ἡ ἀπάντησις αὐτὴ τῶν Δυνάμεων δὲν ἐθεωρήθη ὑπὸ τοῦ Λεοπόλδου ὅτι ἱκανοποιεῖ τὰ αἰτήματά του καὶ κυρίως τὸ τῆς ἐπεκτάσεως τῶν συνόρων τοῦ νέου κράτους. Κατόπιν τούτου ἠναγκάσθη, πρὸς τὸ συμφέρον πρῶτον τῆς χώρας, εἰς τὴν ὁποίαν ἐπρόκειτο νὰ βασιλεύσῃ, ἀλλὰ καὶ τὸ ἰδικόν του, νὰ ὑποβάλῃ τὴν παραίτησίν του, ἡ ὁποία λόγῳ τῶν ἀπὸ μακροῦ καταβληθεισῶν ἐνεργειῶν του, ὅπως ἐκλεγῇ Ἡγεμὼν τῆς Ἑλλάδος, δὲν ἀνεμένετο ἀπὸ τὰς Εὐρωπαϊκὰς Αὐλάς. Οὕτως, ὅταν ἦλθεν εἰς τὴν δημοσιότητα τὸ περιεχόμενον τοῦ ἐγγράφου τῆς παραιτήσεως τοῦ Ἡγεμόνος, προεκλήθη σφοδρὰ συζήτησις εἰς τὴν Ἀγγλικὴν Βουλὴν καὶ ἐπερρίφθησαν κατ' αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ λόρδου Ἄμπερντιν βαρεῖαι μομφαί. Ἀλλ' ἡ ἀντιπολίτευσις ὑπερημύνθη τοῦ Λεοπόλδου καὶ κατέκρινε τὴν Ἀγγλικὴν Κυβέρνησιν, διὰ τὴν ὅλην διαχείρισιν τοῦ Ἑλληνικοῦ ζητήματος, τὴν ὁποίαν ἐχαρακτήρισεν ὡς ἄστοχον καὶ ἀτυχῆ.

Ὁ Τσάρος Νικόλαος ὠνόμασε τὴν διαγωγὴν τοῦ Λεοπόλδου «ἐπαίσχυντον ἀποστασίαν». Ὁ Μέττερνιχ ὅμως, εἰς ἐπιστολήν του πρὸς

τὸν Φίγκελμαν, ὑπὸ ἡμερομηνίαν 17ης Ἰουλίου 1830, ἔγραφε τὰ ἑξῆς: «Τίνα Πρίγκιπα δύνανται νὰ πείσωσιν αἱ Δυνάμεις ν' ἀναλάβῃ κυβέρνησιν λέμβου στερουμένης θαλάσσης καὶ πηδαλίου;».

Εἶναι χαρακτηριστικὴ ἡ ἑβδόμη παράγραφος τοῦ κειμένου τοῦ ἐγγράφου τῆς παραιτήσεως τοῦ Λεοπόλδου, ἔχουσα οὕτως: «Ὁ ὑπογεγραμμένος θεωρεῖ ὡς πρᾶγμα ἀσυμβίβαστον μὲ τὸν χαρακτῆρα του καὶ μὲ τὰ αἰσθήματά του, νὰ ὑποχρεωθῇ ὥστε νὰ ἁρπάσῃ τρόπον τινὰ τὴν ἡγεμονίαν ἑνὸς λαοῦ, νομίζοντος αὐτὸν αἴτιον τῆς ἐλαττώσεως τῶν ὁρίων του, τῆς ἐγκαταλείψεως τῶν συναγωνιστῶν ἀδελφῶν του καὶ τῆς ἀποξενώσεως ἀπὸ τὰς γαίας καὶ τὰς ἑστίας των, ἀπὸ τὰς ὁποίας ἕως τώρα οἱ Τοῦρκοι δὲν ἠδυνήθησαν ποτὲ νὰ τοὺς ἐξώσωσι παρὰ διὰ προσκαίρων ἐπιδρομῶν. Ἀποκρούω τὸ ἔργον ἐπιτρόπου τῶν συμμάχων Δυνάμεων, ὅπως τηρῶ ὑποτεταγμένην τὴν Ἑλλάδα διὰ τῆς βίας τῶν ὅπλων των. Μία τοιαύτη ἀποστολὴ ἤθελεν εἶναι ἀποτρόπαιος καὶ ὑβριστικὴ δι' ἐμέ».

Ἐν συνεχείᾳ, καταθέτων τὴν ἐντολήν, ἐβεβαίωνε τὰς Δυνάμεις ὅτι «δὲν ἠδύνατο νὰ ἐκπληρώσῃ τὰ καθήκοντα, ἅτινα τοῦ ἀνέθεσαν, οὔτε πρὸς ἰδίαν αὐτοῦ τιμήν, οὔτε πρὸς ὄφελος τῆς Ἑλλάδος, οὔτε διὰ τὰ γενικὰ συμφέροντα τῆς Εὐρώπης».

Ἀκολούθως, τὴν 10ην Ἰουνίου τοῦ 1830, ὁ Λεοπόλδος, εἰς ἐπιστολήν του πρὸς τὸν φίλον του Στάιν, ἔγραφε μεταξὺ ἄλλων: «Προβλέπω ὅτι αἱ Δυνάμεις ἤθελον βραδύτερον ἀναγκασθῇ νὰ μεταβάλωσι τὰ ὅρια τῆς Ἑλλάδος, διότι οὐδεὶς ἔντιμος ἀνὴρ θὰ θελήσῃ νὰ ἀναλάβῃ τὴν ἡγεμονίαν της ὑπὸ τοιούτους ἐπαχθεῖς ὅρους».

Εἰς τὴν Ἑλλάδα ἡ εἴδησις τῆς παραιτήσεως τοῦ Λεοπόλδου κατελύπησε πάντας. Καὶ ἂν τυχὸν ὑπῆρχον καί τινες, ἔστω καὶ ἐλάχιστοι, οἱ ὁποῖοι ἐμεμψιμοίρουν διὰ τὸν τρόπον τῆς ἐκλογῆς του, ἤδη ἐξεφράζοντο εὐνοϊκῶς διὰ τὴν ἀκεραιότητα τοῦ χαρακτῆρος του καὶ τὴν ἄκαμπτον στάσιν του ἔναντι τῶν Δυνάμεων. Ἀλλὰ περισσότερον ὅλων ἐδοκίμασε βαθυτάτην θλῖψιν αὐτὸς ὁ ἴδιος ὁ Λεοπόλδος, ὁ ὁποῖος μὴ σταθμίσας καλῶς τὰ γεγονότα, ἔχασε τὴν πρώτην διπλωματικήν του μάχην μὲ τὰς Δυνάμεις, ἐνῷ ἡ Ἑλλὰς τὸν πρῶτον Βασιλέα της πρὶν ἀκόμη τὸν γνωρίσῃ.

ΠΙΣΤΟΣ ΕΡΑΣΤΗΣ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΘΡΟΝΟΥ

Ὁ παραιτηθεὶς τὴν 21ην Μαΐου 1830 τοῦ Ἑλληνικοῦ θρόνου Λεοπόλδος τοῦ Σὰξ Κοβούργου, μετὰ ἓν ἀκριβῶς ἔτος ἐστέφθη εἰς Βρυξέλλας Βασιλεὺς τοῦ Βελγίου. Κατὰ τὸ μακρὸν δὲ διάστημα τῆς εὐτυχοῦς βασιλείας του, ἐπέδειξεν ἄριστα προσόντα : Σύνεσιν, ἱκανότητα τοῦ ἄρχειν καὶ δημιουργικὸν πνεῦμα. Χάρις εἰς τὴν ἐπιβλητικήν του προσωπικότητα ὁ Βελγικὸς λαὸς ἐγνώρισεν ἐπὶ τῆς βασιλείας του τὴν πρόοδον καὶ εὐημερίαν.

Ἐν τούτοις, καίτοι ὑπῆρξεν ἀναμφισβήτητος ἡ σταθερότης τοῦ θρόνου του καὶ ἡ ἀγάπη τοῦ λαοῦ του πρὸς τὸν Λεοπόλδον, οὗτος δὲν ἔπαυσε μέχρι βαθυτάτου γήρατος νὰ νοσταλγῇ τὸν ἀπολεσθέντα θρόνον τῆς Ἑλλάδος. Ἡ Ἑλλάς, ἡ ὁποία ἐδοκίμαζε συνεχῶς παντοειδεῖς ἀναταραχὰς καὶ ἐσπαράσσετο ἀπὸ δραματικὰ γεγονότα, ἡ Ἑλλάς αὐτὴ τῶν ἀδιαλείπτων ἀγώνων ἀλλὰ καὶ τῆς ἀφθίτου δόξης, εἶχε κατακτήσει βαθέως τὴν καρδίαν του καὶ ἡ σκέψις του δὲν κατέστη δυνατὸν μέχρι τῆς ὑστάτης πνοῆς του ν' ἀπομακρυνθῇ ἀπ' αὐτῆς.

Δύο ἀδιάψευστοι ἱστορικαὶ μαρτυρίαι μᾶς ἐπιβεβαιοῦν τοῦτο : Κατὰ τὸ 1841, μετὰ παρέλευσιν μιᾶς ὁλοκλήρου δεκαετίας ἀφ' ὅτου κατέστη βασιλεὺς τοῦ Βελγίου, ἔγραφε πρὸς τὴν Βασίλισσαν Βικτωρίαν τῆς Ἀγγλίας μεταξὺ ἄλλων καὶ τὰ ἑξῆς :[1]

«...Θὰ ἐπεθύμουν ὅλως ἰδιαιτέρως, ἐὰν καθίσταται τοῦτο δυνατόν, νὰ τύχω τῆς ὑμετέρας εὐνοίας προκειμένου ν' ἀνταλλάξω τὸν θρόνον μου μὲ τὸν θρόνον τῆς Ἑλλάδος. Ὁ Ὄθων θὰ ἦτο περισσότερον εὐτυχὴς ὡς Βασιλεὺς τοῦ Βελγίου καὶ ἐγὼ θὰ ἤμην λίαν ἱκανοποιημένος ὡς Βασιλεὺς τῆς Ἑλλάδος, διότι οὕτω θὰ ἐπραγματοποίουν μίαν παλαιάν μου ἐπιδίωξιν, μίαν διακαῆ φιλοδοξίαν μου, ἡ ὁποία δὲν θὰ μὲ ἐγκαταλείψῃ ποτέ. Ἀγαπῶ τόσον τὴν ἐνδιαφέρουσαν αὐτὴν χώραν τῶν Ἑλλήνων, μὲ τὸν θερμὸν ἥλιον καὶ τὴν λαμπρότητα τῶν μνημείων της. Ὁ λαός της μοῦ εἶναι ἐξαιρετικὰ συμπαθής, παρὰ τὸ ἰδιόρρυθμον καὶ ἐριστικὸν τοῦ χαρακτῆρος του. Θὰ προσπαθήσω νὰ πείσω τὸν Ὄθωνα νὰ συμφωνήσῃ μαζί μου. Θὰ τοῦ καταστήσω ὅσον δύναμαι περισσότερον ἀντιληπτόν, ὅτι θὰ ἀποβῇ πρὸς τὸ καλόν του, ἐὰν δεχθῇ αὐτὴν τὴν ἀλλαγήν. Νομίζω ὅτι ἡ Δύσις δὲν μὲ χρειάζεται περισσότερον ἀπὸ ὅ,τι, ὡς ἐλπίζω, θὰ φανῶ χρήσιμος εἰς τὴν Ἑλλάδα».

Ἡ σημαντικὴ αὐτὴ ἐπιστολή, ἡ ὁποία διὰ πρώτην φορὰν ἔρχεται εἰς τὸ φῶς τῆς δημοσιότητος, εἶναι μία εὔγλωττος ἀπόδειξις τοῦ ἔρωτος,

---

1. Ἐπιστολαὶ Βασιλίσσης Βικτωρίας. Κρατικὰ Ἀρχεῖα τοῦ Λονδίνου. Μετὰ της Βικτωρίας ὁ Λεοπόλδος συνεδέετο διὰ συγγενειας.

ὑπὸ τοῦ ὁποίου ἐφλέγετο ὁ Λεοπόλδος διὰ τὴν χώραν μας, καὶ ἐν ταὐτῷ φανερώνει τὴν πικρίαν, τὴν ὁποίαν ἐδοκίμασεν ἐκ τῆς παραιτήσεώς του ἀπὸ τὸν θρόνον τῆς Ἑλλάδος.

Δὲν ἐδίστασε νὰ φθάσῃ εἰς τὰ ἄκρα, διακυβεύων νὰ στερηθῇ—ὅπως καὶ ἐστερήθη—τῆς ζωηρᾶς ἐπιθυμίας του νὰ ἡγεμονεύσῃ τῆς Ἑλλάδος, ἐπαφιέμενος εἰς μόνην τὴν ἐλπίδα, ὅτι ἦτο πιθανὸν νὰ πεισθοῦν ἐπὶ τέλους αἱ μεγάλαι Δυνάμεις, ὅτι ἡ Ἑλλὰς διὰ νὰ ὀρθοποδήσῃ εἶχεν ἀνάγκην τῆς στοργῆς των —τῆς ὁποίας ἦτο καθ' ὅλα ἀξία— καὶ τῆς καλυτερεύσεως τῶν ὅρων διαβιώσεώς της. Ἡ ἐλπίς του ὅμως ἀπεδείχθη ματαία καὶ δὲν εἶχεν ἄλλο ἀποτέλεσμα εἰμὴ ν' ἀποκαλύψῃ μόνον τὴν ἀκαμψίαν καὶ τὴν ἀστοργίαν τῶν Δυνάμεων πρὸς τὴν μαρτυρικὴν αὐτὴν χώραν.

Ἀλλ' ἂς ἐπανέλθω εἰς τὴν τύχην τὴν ὁποίαν εἶχεν ἡ ἱστορικὴ ἐπιστολὴ τοῦ Λεοπόλδου πρὸς τὴν Βασίλισσαν Βικτωρίαν. Ἡ ἐπιστολὴ αὐτὴ παρεδόθη ὑπὸ τῆς Βασιλίσσης εἰς τὸν λόρδον Μέλμπουρν, ἁρμόδιον ἐπὶ τοιούτων θεμάτων, διὰ νὰ διατυπώσῃ τὰς ἀπόψεις του ἐπὶ τοῦ περιεχομένου της. Ὁ Μέλμπουρν, ἀναγνώσας τὴν ἐπιστολήν, εὗρεν, ὡς γράφει, ἀπραγματοποίητον τὸ αἴτημα τοῦ Λεοπόλδου, καὶ ὑπὸ τὸ πνεῦμα αὐτὸ ὑπέβαλε τὴν γνώμην του πρὸς τὴν Βασίλισσαν Βικτωρίαν, τονίζων μεταξὺ ἄλλων καὶ τὰ ἑξῆς:[1] «...Ὁ Βασιλεὺς Λεοπόλδος, ἴσως ἐπειδὴ δὲν κατέκτησε τὴν ἀγάπην τοῦ Βελγικοῦ λαοῦ, παρὰ τὰς ἱκανότητάς του εἰς τὸ ἄρχειν, ἐπιθυμεῖ ἀκόμη τὸν θρόνον τῆς Ἑλλάδος. Ἀλλὰ τὰ στέμματα τῶν δύο χωρῶν δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ὑποστοῦν τοιούτου εἴδους διακυμάνσεις καὶ ἀλλαγάς. Τὰ νέα αὐτὰ Βασίλεια δὲν ἔχουν εἰσέτι στερεῶς ἑδραιωθῆ καὶ κατὰ συνέπειαν δὲν εὐσταθεῖ ὅπως ἐπιπροσθέτως ἐπιβαρυνθῇ ἡ ρευστὴ κατάστασίς των, μὲ τὴν ἀβεβαιότητα τοῦ ἐνδεχομένου μιᾶς τοιαύτης ἀλλαγῆς».

Καὶ ἡ Βασίλισσα Βικτωρία, ἐκφράζουσα τὴν λύπην της πρὸς τὸν Λεοπόλδον, ἐπεσύναψεν εἰς τὴν πρὸς αὐτὸν ἀπάντησίν της τὰς γνώμας τοῦ Λόρδου Μέλμπουρν.

Παρὰ ταῦτα ὁ Βασιλεὺς τοῦ Βελγίου δὲν ἀπεγοητεύθη. Ἀπὸ τοῦ θρόνου του τῶν Βρυξελλῶν δὲν ἔπαυσε νὰ ὁραματίζεται τὰς Ἀθήνας. Παρηκολούθει ἐκ τοῦ μακρόθεν τὸν νευρώδη καὶ ἀνήσυχον αὐτὸν λαόν, μὲ τὸ ἔνδοξον παρελθὸν καὶ τὸ ἀβέβαιον μέλλον, ὁ ὁποῖος δὲν εἶχεν ἀκόμη κατορθώσει νὰ ἐξέλθῃ ἀπὸ τὰς συμπληγάδας τῶν ἐσωτερικῶν παθῶν, ἀπὸ τὰ ἐρείπια τοῦ ἀπελευθερωτικοῦ πολέμου, ἀπὸ τὴν δυστυχίαν καὶ τὴν πενίαν, ποὺ εἶχον ἀποβῆ τὸ μόνιμον καθεστὼς τῆς χώρας. Ἐπὶ πλέον αἱ ξενικαὶ ἐπεμβάσεις συνεχίζοντο, διὰ νὰ προσθέτουν διαρ-

1. Ἐπιστολαὶ Βασιλίσσης Βικτωρίας. Κρατικὰ Ἀρχεῖα τοῦ Λονδίνου.

κῶς καὶ νέας δυσχερείας εἰς τὴν ὅλην ὀργάνωσιν καὶ διακυβέρνησιν τῆς Ἑλλάδος. Καὶ χωρὶς ὁ Λεοπόλδος νὰ παραιτηθῇ τοῦ σχεδίου του, ἀνέμενε τὴν κατάλληλον εὐκαιρίαν, διὰ νὰ ἐπανέλθῃ ἐπὶ τοῦ προσφιλοῦς του θέματος, πλησίον τοῦ Ἀγγλικοῦ Ἀνακτοβουλίου.

Θὰ θεωρηθῇ ὡς κάπως παράδοξον τὸ γεγονὸς ὅτι, ἐνῷ οἱ Ἕλληνες μόνον ἀπὸ εἰκόνας εἶχον γνωρίσει τὸν Λεοπόλδον, ὄχι μόνον ἐλυπήθησαν διὰ τὴν παραίτησίν του, ἀλλὰ συχνὰ ὡμίλουν μετὰ συμπαθειας δι' αὐτόν, καίτοι εἶχον παρέλθει ἀρκετὰ ἔτη ἔκτοτε, εἰς δὲ τὸν θρόνον εὑρίσκετο ἀπὸ δεκαετίας καὶ πλέον ὁ Ὄθων. Ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἔχομεν μίαν σημαντικὴν μαρτυρίαν ὀφειλομένην εἰς τὸν ἐν Ἑλλάδι Ἐπιτετραμμένον τοῦ Βελγίου Μ. Μαρύ, ὁ ὁποῖος, ὅπως ἀναφέρει εἰς ἐπίσημον ἔκθεσίν του—ἀνέκδοτον μέχρι τοῦδε—ὁ Βρεταννὸς ἐν Ἀθήναις Πρέσβυς Λάιονς, τοῦ εἶπε τὰ ἑξῆς:[1] «Εἰς τελευταίαν συνομιλίαν μου μετὰ τοῦ Βέλγου Ἐπιτετραμμένου οὗτος μοῦ ἐδήλωσεν ὅτι κατὰ τὴν διάρκειαν προσφάτου ταξιδίου του ἀνὰ τὰς πόλεις τῆς Πελοποννήσου, πολλοὶ σημαίνοντες Ἕλληνες ἀνήκοντες εἰς τὰς τάξεις τῶν ὁπλαρχηγῶν καὶ τῶν προκρίτων, ἀλλὰ καὶ πολιτικοὶ διαφόρων κομμάτων, τοῦ ἐξέφρασαν τὰ παράπονά των, διότι τὸ Βέλγιον, ἔλεγον, ἐστέρησε τὴν Ἑλλάδα ἑνὸς ἱκανοῦ Βασιλέως, ὁ ὁποῖος ἐὰν ἀνήρχετο εἰς τὸν Ἑλληνικὸν θρόνον ἀσφαλῶς ἡ τύχη τῆς χώρας καὶ τοῦ λαοῦ θὰ ἦτο καλυτέρα. Ἐν συνεχείᾳ δέ, προσέθεσαν: «Ἡ Βασιλεία τοῦ Λεοπόλδου ὑπῆρξεν εὐτυχὴς διὰ τὸ Βέλγιον, ἐνῷ ἡ Βασιλεία τοῦ Ὄθωνος, ἴσως παρὰ τὴν θέλησίν του, ἐπεσώρευσε πολλὰς δυσχερείας εἰς τὸν τόπον μας καὶ ἀκόμη δὲν εἴδαμεν μίαν καλὴν ἡμέραν». Ἡ παραίτησις τοῦ Λεοπόλδου, εἶπον τινὲς εἰς τὰς Πάτρας, ἡ ὁποία ὠφείλετο εἰς τὴν κακὴν ἀντίληψιν τῶν μεγάλων Δυνάμεων, αἱ ὁποῖαι δὲν ἤθελον νὰ δώσουν εἰς τὴν Ἑλλάδα ἕνα ὥριμον τὴν ἡλικίαν, ἱκανὸν καὶ σώφρονα Βασιλέα, ἐγένετο ἀφορμὴ ν' ἀνέλθῃ εἰς τὸν Ἑλληνικὸν θρόνον ὁ Βαυαρὸς Πρίγκιψ, ὁ ὁποῖος δὲν δύναται ἀτυχῶς οὔτε νὰ βλέπῃ, οὔτε νὰ ἀκούῃ, οὔτε νὰ ὁμιλῇ».

Τὰ περιλαμβανόμενα εἰς τὴν ἐξαιρετικῆς σημασίας αὐτὴν ἔκθεσιν, τὰ ὁποῖα ἐν συνεχείᾳ υἱοθετεῖ ἐν πολλοῖς ὁ Βρεταννὸς πρέσβυς ἰσχυριζόμενος ὅτι αἱ κρίσεις αὐταὶ ἀπήχουν πράγματι τὸ Ἑλληνικὸν δημόσιον φρόνημα, περιέχουν βεβαίως πολλὰς ὑπερβολάς, ἀνεφέρθησαν ὅμως εἰς τὸν ὑπουργὸν τῶν Ἐξωτερικῶν τῆς Ἀγγλίας Πάλμερστον ὑπὸ τοῦ Λάιονς τὸν Αὔγουστον τοῦ 1846, διότι ἦσαν ἐνισχυτικαὶ τῆς

1. Ἀρχεῖα Ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν τῆς Ἀγγλίας. Τόμος 130. Φακ. 32.

πολιτικῆς τοῦ τελευταίου ἔναντι τοῦ Ὄθωνος, εἰς τὸ ἔργον τοῦ ὁποίου παρενέβαλεν, ὡς θὰ ἴδωμεν περαιτέρω, πλείστας δυσχερείας.

Εἶναι πιθανὸν νὰ ἐξεφράσθησαν πράγματι δυσμενῶς πρὸς τὸν Βέλγον Ἐπιτετραμμένον ὡρισμένοι ἰθύνοντες παράγοντες τῆς Πελοποννήσου, δυσηρεστημένοι ἐκ τῆς πολιτικῆς τοῦ Ὄθωνος. Ἀλλὰ ποῖος δύναται νὰ βεβαιώσῃ ὅτι ὅσα ὁ Μαρὺ μετέδωσεν εἰς τὸν Λάϊονς ἦσαν ὄντως αὐτὰ τὰ ὁποῖα τοῦ ἐνεπιστεύθησαν; Παραλλήλως δέ, ὁ Βρετανὸς πρέσβυς, ἀνέφερεν ἄρα γε ἐπακριβῶς τὰ λεχθέντα εἰς αὐτὸν ὑπὸ τοῦ Βέλγου, εἰς τὸν προϊστάμενόν του ὑπουργόν; Ἡ διπλωματικὴ ραδιουργία ὠργίαζε κυριολεκτικῶς τὴν ἐποχὴν ἐκείνην λόγῳ τοῦ ὑφισταμένου ἀνταγωνισμοῦ τῶν μεγάλων Δυνάμεων, αἱ ὁποῖαι ἐξεμεταλλεύοντο πᾶσαν εὐκαιρίαν διὰ ν' ἀσκήσουν τὴν πολιτικὴν ἐπιρροήν των εἰς τὴν Ἑλλάδα.

Ἐν πάσῃ περιπτώσει τὸ συμβὰν αὐτὸ εἶχε καὶ συνέχειαν. Ἐκτὸς τοῦ ὅτι ἔλαβε πλήρη γνῶσιν τῶν λεχθέντων ὁ Λεοπόλδος, ὁ Λάϊονς συνέστησεν εἰς τὸν Βέλγον Ἐπιτετραμμένον νὰ ζητήσῃ ἀκρόασιν ἀπὸ τὸν Ὄθωνα καὶ νὰ γνωστοποιήσῃ καὶ εἰς αὐτὸν τὰ ὅσα ἤκουσεν. Ὄντως ὁ Μαρὺ ἀπεδέχθη τὴν σύστασιν καὶ γενόμενος δεκτὸς ὑπὸ τοῦ Ὄθωνος τοῦ ἀνέφερεν ἓν μέρος μόνον ἐκ τῶν παραπόνων τῶν Πελοποννησίων. Ὁ Ὄθων ἤκουσε μετὰ προσοχῆς τὸν ἐπίσημον Βέλγον, καὶ εὐθὺς ἀμέσως, χωρὶς νὰ δείξῃ τὴν παραμικρὰν ταραχήν, ἔπλεξε τὸ ἐγκώμιον τοῦ Βασιλέως Λεοπόλδου, ἐξάρας τὴν σύνεσιν καὶ τὰς ἱκανότητας αὐτοῦ. Ἀκολούθως, δὲν παρέλειψεν ὁ Ὄθων δι' ἐπιστολῆς του νὰ ἐνημερώσῃ σχετικῶς τὸν πατέρα του Βασιλέα Λουδοβῖκον ἐπὶ τῆς διεξαχθείσης συζητήσεως. Ἡ ἀπάντησις τοῦ Λουδοβίκου ἦτο καθησυχαστική. Ἐνέκρινε τὴν συμπεριφορὰν τοῦ υἱοῦ του πρὸς τὸν Μαρὺ καὶ τοῦ ἐτόνιζεν ὅτι ὁ Λεοπόλδος «τὸν ἐξετίμα πολὺ καὶ οὐδὲν ἔχει νὰ φοβῆται ἀπὸ αὐτόν».

Πράγματι ὁ Λουδοβῖκος, ὁ ὁποῖος ἦτο ἐξάδελφος τοῦ Λεοπόλδου, καίτοι ἐγνώριζε τὸ ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον τοῦ τελευταίου διὰ τὴν Ἑλλάδα, ἐπίστευεν ὅτι δὲν ὑπῆρχε πλέον δι' αὐτὸν ἔδαφος διὰ νὰ ἐποφθαλμιᾶ τον Ἑλληνικὸν θρόνον, δεδομένου μάλιστα ὅτι κατεῖχεν αὐτὸν ἤδη ἀπὸ ἐτῶν ὁ ἀνεψιός του Ὄθων.

Δὲν ἦτο λοιπὸν δυνατόν, ὅπως συμπερασματικῶς θὰ ὑπέθετέ τις, θεῖος καὶ ἀνεψιός—ἀμφότεροι ἤδη βασιλεῖς—νὰ ἤρχοντο ποτὲ εἰς ρῆξιν, ἄνευ σοβαροῦ τινος λόγου, ὁ ὁποῖος καὶ ἂν ἀκόμη ἦτο πιθανὸν νὰ προκύψῃ, θὰ ἦτο πάντως—κατὰ τὸν Λουδοβῖκον—ξένος πρὸς τὴν ἐκ νέου διεκδίκησιν τοῦ Ἑλληνικοῦ θρόνου ὑπὸ τοῦ Λεοπόλδου. Ἐκ τῶν πραγμάτων τοὐλάχιστον ἡ γνώμη αὐτὴ ἐμπεριέχει ὅλα τὰ στοιχεῖα τοῦ ὀρθολογισμοῦ καὶ φυσικὸν ἦτο νὰ τὴν παραδέχεται καὶ ὁ Λουδοβῖκος. Καὶ ὅμως παρὰ τὴν λογικὴν αὐτὴν σειρὰν τῶν σκέψεων, ἡ πρα-

γματικότης ἦτο τελείως διάφορος. Αὐτὴ ἤρχετο νὰ ἐπιβεβαιώση διὰ μίαν φορὰν ἀκόμη τὸ ἀθεράπευτον πάθος τοῦ Λεοπόλδου πρὸς ἄνοδόν του εἰς τὸν θρόνον τῆς Ἑλλάδος. Ἡ ἐπίμονος αὕτη ἐπιδίωξίς του, παρὰ τὰ ἀνυπέρβλητα ἐμπόδια, τὰ ὁποῖα ἑκάστοτε συνήντα, ἦτο ἀπιθάνως ἰσχυρά, εἰς τρόπον ὥστε πρὸ αὐτῆς τὰ αἰσθήματα καὶ οἱ συγγενικοὶ δεσμοί του πρὸς τὸν Βασιλικὸν Οἶκον τῶν Βίττελσμπαχ νὰ ὑποχωροῦν καὶ οὐδὲν νὰ ὑφίσταται ἱκανόν, ὅπως τὴν ματαιώση ὁριστικῶς.

Αὐτὴν τὴν περίεργον κατάστασιν ἦτο ἀδύνατον καὶ νὰ ὑποθέση κἂν ὁ Λουδοβῖκος, ὁ ὁποῖος φύσει ρομαντικὸς καὶ ὀνειροπόλος, ἔβλεπε τοὺς ἀνθρώπους καὶ τὴν ζωὴν μὲ τὴν ἰδικήν του συναισθηματικὴν νοοτροπίαν, ἡ ὁποία πολλάκις εὑρίσκετο μακρὰν ἀπὸ τὰς διπλωματικὰς μηχανορραφίας τῆς ἐποχῆς του. Ἐκ τοῦ λόγου τούτου, οὐδέποτε ἔθεσεν ἐν ἀμφιβόλῳ τὰ ὑπὲρ αὐτοῦ καὶ τοῦ υἱοῦ του ἀγαθὰ αἰσθήματα τοῦ Λεοπόλδου.

Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα ὁπότε τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 1846 ἡ πολιτικὴ κατάστασις εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐπεδεινώθη ἔτι περισσότερον. Ἡ Ἀγγλία ἐξεδήλωνεν ἐκ τοῦ ἐμφανοῦς τὴν δυσαρέσκειάν της πρὸς τὴν δύσμοιρον αὐτὴν χώραν καὶ αἱ ραδιουργίαι τοῦ ἐν Ἀθήναις πρεσβευτοῦ της Λάϊονς ἐναντίον τοῦ Ὄθωνος ἐλάμβανον ἐπικινδύνους διαστάσεις. Ἡ ἐχθρότης τῆς ἀγγλικῆς πολιτικῆς κατὰ τοῦ ἀτυχοῦς Βασιλέως ἦτο καταφανής, προοιωνίζουσα σοβαρωτέρας περιπλοκὰς εἰς τὴν διαχείρισιν τῶν κοινῶν.

Τὴν περίοδον ἀκριβῶς ἐκείνην ὁ Λεοπόλδος ἐθεώρησεν ὡς κατάλληλον εὐκαιρίαν διὰ νὰ ἐπαναλάβη τὰς γνωστὰς ἐνεργείας του πρὸς ἐπιδίωξιν τοῦ σκοποῦ του. Καὶ τὸν Ὀκτώβριον τοῦ ἰδίου ἔτους μετέβη εἰς τὸ Λονδῖνον διὰ νὰ συναντηθῇ προσωπικῶς μετὰ τῆς Βασιλίσσης Βικτωρίας καὶ νὰ τῆς ἀναπτύξη προφορικῶς τὰς παλαιάς του ἀπόψεις, ὅτι ὑπὸ τὸ σκῆπτρον του ἡ Ἑλλὰς θὰ ἠδύνατο νὰ διακυβερνηθῇ σταθερῶς, χωρὶς τὰς διαρκεῖς ἐσωτερικὰς ἀνωμαλίας, ἐνῷ παραλλήλως ἡ ἄσκησις τῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς της δὲν θὰ παρουσίαζε τὰς ὑφισταμένας ὀξύτητας. Ἡ Βικτωρία, ἡ ὁποία διέκειτο πράγματι συμπαθῶς πρὸς τὸν Λεοπόλδον, ἠθέλησε νὰ τοῦ παράσχη τὴν βοήθειάν της καὶ ἐκάλεσε τὸν Πάλμερστον, πρὸς τὸν ὁποῖον ἐξέθεσεν ἡ ἰδία τὰς ἀπόψεις τοῦ Βασιλέως τοῦ Βελγίου σχετικῶς μὲ τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν ἐκ νέου ἐπιθυμίαν του περὶ ἀνταλλαγῆς τῶν θρόνων. Ὁ Ἄγγλος ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν, καίτοι ἦτο δυσηρεστημένος ἀπὸ τὴν πολιτικὴν τοῦ Ὄθωνος καὶ ἐπεθύμει μᾶλλον τὴν ἐκθρόνισίν του, ἐν τούτοις δὲν ἐνέδωσεν εἰς τὴν βασιλικὴν σύστασιν. Ἐδικαιολόγησε δὲ τὴν ἄρνησίν του αὐτὴν εἰπὼν ὅτι κατὰ τὴν γνώμην του δὲν ἐθεώρει τὸν Ὄθωνα ἱκανὸν πρὸς ἄσκησιν τῶν Βασιλικῶν του καθηκόντων τόσον ἐν Ἑλλάδι,

όσον καὶ ἀλλαχοῦ. Προσέθεσεν ἐπίσης ὅτι ἡ αὐτὴ ἀντίληψις ἐπεκράτει καὶ εἰς τὰ μέλη τῆς Κυβερνήσεως τῆς Αὐτῆς Μεγαλειότητος καὶ ὅτι συνεπῶς δὲν ἠδύνατο νὰ γίνῃ λόγος ἐπὶ ἑνὸς τοιούτου θέματος. Τέλος ὁ Πάλμερστον δὲν παρέλειψε νὰ ἐξάρῃ τὰς ἱκανότητας τοῦ Λεοπόλδου καὶ νὰ τονίσῃ ὅτι τὸ Βέλγιον ἐπὶ τῶν ἡμερῶν του θὰ ἴδῃ εὐτυχεῖς ἡμέρας.

Κατόπιν τούτου καὶ τὸ νέον αὐτὸ διάβημα τοῦ Λεοπόλδου εἶχε τὴν ἀποτυχίαν τῶν προηγουμένων. Καὶ ὅμως, οὔτε καὶ τότε ἀπεγοητεύθη οὗτος, ὡς θὰ ἴδωμεν ἐν συνεχείᾳ.

Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Λουδοβῖκος τελῶν ἐν πλήρει ἀγνοίᾳ τῶν ἐνεργειῶν τοῦ Λεοπόλδου καὶ μὴ φανταζόμενος ποτὲ ὅτι ἦτο δυνατὸν οὗτος νὰ ὀρέγεται δι' ἑαυτὸν τὸν θρόνον τοῦ υἱοῦ του, ἀλλ' ἀντιθέτως πιστεύων ἀπολύτως εἰς τὰ εἰλικρινῆ αἰσθήματα τούτου ἔναντι τοῦ Ὄθωνος, ἀπέστειλεν εἰς αὐτὸν κατὰ τὴν κρίσιμον ἐκείνην περίοδον θερμὴν ἐπιστολὴν ζητῶν τὴν ἐνίσχυσίν του.

Δύο μῆνας ἀκριβῶς ἀργότερον ἐνετάθησαν περισσότερον αἱ σχέσεις τῆς Ἀγγλίας πρὸς τὴν Γαλλίαν, ἐξ ἀφορμῆς τῆς ἐν Ἑλλάδι ὑπερισχύσεως τῆς γαλλικῆς πολιτικῆς. Οὕτως, ὁ Λουδοβῖκος φοβούμενος μήπως ἐκ τοῦ γεγονότος τούτου δημιουργηθῇ ἔτι δυσμενὲς κλῖμα εἰς τὰς σχέσεις τῆς Ἀγγλίας πρὸς τὴν Ἑλλάδα, ἐσκέφθη πρὸς ἐξουδετέρωσιν ἑνὸς τοιούτου ἐνδεχομένου νὰ ἐπικαλεσθῇ τὴν μεσολάβησιν τοῦ Βασιλέως τοῦ Βελγίου, τοῦ ὁποίου ἐγνώριζε τοὺς στενοὺς δεσμοὺς μετὰ τῆς Βασιλίσσης τῆς Ἀγγλίας καὶ τῆς Βρεταννικῆς Κυβερνήσεως.

Εἰς τὴν Ἑλλάδα ὑπῆρχε τότε —1846— ἡ Κυβέρνησις τοῦ Ι. Κωλέττη, ἀρχηγοῦ τοῦ γαλλικοῦ κόμματος καὶ ἡ ἐν γένει πολιτική της εἶχε προκαλέσει τὴν ἔκδηλον δυσφορίαν τοῦ Βρεταννοῦ πρέσβεως Λάιονς, ὁ ὁποῖος, εἰς ἀλλεπαλλήλους ἐκθέσεις του πρὸς τὸν Πάλμερστον, κατεφέρετο τόσον ἐναντίον τοῦ Ὄθωνος, ὅσον καὶ ἐναντίον τῆς «γαλλοφίλου» κυβερνήσεως. Αἱ ραδιουργίαι μεταξὺ τῶν Δυνάμεων μὲ στόχον πάντοτε τὰ Ἑλληνικὰ πράγματα, ἐλάμβανον ὁσημέραι ἐπικινδύνους διαστάσεις, ὁ δὲ Ὄθων εἶχε περιέλθει εἰς ἀδιέξοδον. Διὰ συνεχῶν ἐπιστολῶν του πρὸς τὸν πατέρα του διηρμήνευε τοὺς φόβους του καὶ ἐζήτει τὴν συμβουλήν του καὶ τὰ φῶτα του πρὸς ἀντιμετώπισιν τῶν προκαλουμένων ἑκάστοτε, ἀπὸ τὰς ἐπεμβάσεις τῶν ξένων, δυσχερειῶν εἰς τὴν διακυβέρνησιν τῆς χώρας. Τότε ἀκριβῶς ὁ Λουδοβῖκος ἔσπευσε νὰ ἐπικαλεσθῇ τὴν συνδρομὴν τοῦ Λεοπόλδου, γράφων εἰς αὐτὸν τὴν κάτωθι ἐπιστολὴν ὑπὸ ἡμερομηνίαν 2 Δεκεμβρίου 1846. Καίτοι ἐν μέρει τῶν ἀπορρήτων, κατὰ τὸ πλεῖστον, ἐπιστολῶν τοῦ Λουδοβίκου καὶ τοῦ Ὄθωνος θὰ περιληφθοῦν εἰς εἰδικὸν κεφάλαιον τῆς μελέτης αὐτῆς, ἐν τούτοις, ἔκρινα ἀπαραίτητον νὰ παραθέσω ἐδῶ τὴν ἐνδιαφέ-

ρουσαν αὐτὴν ἐπιστολὴν τοῦ Βασιλέως τῆς Βαυαρίας—διὰ πρώτην φορὰν ἐρχομένην εἰς φῶς—διότι νομίζω ὅτι ἔχει τὴν θέσιν της πρὸς συμπλήρωσιν τῶν ἀφορώντων τὸν Λεοπόλδον, ἀγνώστων ἐν πολλοῖς στοιχείων. Ἰδοὺ τὸ κείμενον τῆς ἐπιστολῆς: [1]

«Καλοκαγαθώτατε Ὑψηλότατε, καὶ Πανίσχυρε Ἄρχων.

»Πολυαγαπημένε μου Ἀδελφὲ καὶ Ἐξάδελφε.

»Ἡ λυπηρὰ ἔντασις τῶν σχέσεων μεταξὺ Γαλλίας καὶ Ἀγγλίας, ἀποτέλεσμα τῶν τελευταίων πολιτικῶν γεγονότων, ἐμφανίζεται παρερχομένων τῶν ἡμερῶν κατὰ τρόπον διαρκῶς καὶ πλέον ἀνησυχητικόν, καὶ μὲ πληροῖ μὲ φόβους, ἰδιαιτέρως ὅσον ἀφορᾷ τὴν Ἑλλάδα, ὅπου ὁ θρόνος τοῦ υἱοῦ μου, τοῦ Βασιλέως Ὄθωνος, τόσον οὐσιωδῶς ἔχει ἀνάγκην τῆς αἰθρίας καὶ εἰρηνικῆς συνεργασίας τῶν Δυνάμεων, ποὺ εἶναι αἱ Προστάτιδες τοῦ νέου Βασιλείου. Τὸ εὐεργετικὸν ἐνδιαφέρον, τὸ ὁποῖον ἡ Μεγαλειότης Σας ἔχει ἐπιδείξει, καὶ ὄχι ὀλιγώτερον τὰ φιλικὰ αἰσθήματα, τῶν ὁποίων πάντοτε ἀπήλαυσα ἐκ μέρους Σας, μοὶ ἐπιτρέπουν νὰ ἐκφράσω τὴν ἐπιθυμίαν, τὴν τόσον διακαῆ, ὅπως, διὰ τῆς πολυδυνάμου ἐπιρροῆς Σας ἐπὶ τῆς Βασιλίσσης Βικτωρίας, καθὼς καὶ ἐπὶ τῆς Βρεταννικῆς Κυβερνήσεως, κάθε τι ποὺ θὰ ἠδύνατο νὰ ἐκπηδήσῃ ἀπὸ τὰς τεταραγμένας σχέσεις μεταξὺ τῆς Γαλλικῆς καὶ Βρεταννικῆς Αὐλῆς, πρὸς ζημίαν τῆς Ἑλλάδος, μὴ ἐγγίσῃ τὴν παλαίουσαν ἀπεγνωσμένως ἐν μέσω μυρίων δυσχερειῶν Κυβέρνησιν τοῦ πολυαγαπημένου υἱοῦ μου. Τοῦτο ἀφορᾷ κυρίως τὸν Βρεταννὸν Πρέσβυν εἰς τὰς Ἀθήνας, ὅστις δύναται νὰ προξενήσῃ μεγαλειτέρας ἀκόμη δυσκολίας. Ἂς ἔχῃ τὴν καλοκαγαθότητα ἡ Αὐτοῦ Μεγαλειότης νὰ λάβῃ ὑπὸ σημείωσιν τὴν ἔκκλησιν ταύτην λόγω τῆς πατρικῆς μου μερίμνης διὰ τὴν εὐτυχίαν τοῦ υἱοῦ μου καὶ νὰ θεωρήσῃ τὴν παροῦσαν μου ὡς ἔνδειξιν τῆς αἰωνίας πιστῆς φιλίας καὶ τοῦ εἰλικρινοῦς σεβασμοῦ, μεθ' ὧν διατελῶ.

Ὁ ἀφωσιωμένος Σας Ἀδελφὸς καὶ Ἐξάδελφος

Λουδοβῖκος

Μόναχον, 2α Δεκεμβρίου 1846».

Δὲν εἶναι ἀτυχῶς γνωστὴ ἡ ἀπάντησις τοῦ Λεοπόλδου εἰς τὴν ὡς ἄνω ἐπιστολήν, ὡς μὴ ὑπάρχουσα εἰς τὴν ἐρευνηθεῖσαν ἀπόρρητον ἀλληλογραφίαν Λουδοβίκου—Ὄθωνος. Οὔτε ἐπίσης εἶναι γνωστὸν ἐὰν τυχὸν ἐγένετο ἐκ μέρους τοῦ Λεοπόλδου μεσολαβητική τις ἐνέργεια παρὰ τῇ Βρεταννικῇ Κυβερνήσει, πρὸς βελτίωσιν τῶν σχέσεων Ἀγγλίας καὶ Ἑλλάδος.

---

1. Ἡ ἐπιστολὴ αὕτη προερχομένη ἐκ τῶν Ἀπορρήτων Ἀρχείων τοῦ Οἴκου τῶν Βίττελσμπαχ, μοὶ ἐχορηγήθη ὑπὸ τῶν Ἄγγλων συγγραφέων Λ. Μπάουερ καὶ Δ. Μπόλιτο, οἵτινες τὸ 1937 ἠρεύνησαν τὸ ἐν λόγω Ἀρχεῖον.

'Εν πάση περιπτώσει, φυσικὸν εἶναι τὰ νομίση τὶς ὅτι κατόπιν τῆς τροπῆς, τὴν ὁποίαν εἶχε λάβει τὸ θέμα τὸ ἀπασχολῆσαν τόσον τὸν Λεοπόλδον, θὰ ἔληγε πλέον ὁριστικῶς. 'Εν τούτοις μετὰ παρέλευσιν δέκα επτὰ ὁλοκλήρων ἐτῶν ἔκτοτε, τὸ 1863, ὅτε οὗτος εἰς ἡλικίαν ἑβδομήκοντα ἐτῶν, εἶχε παραιτηθῆ πλέον τοῦ θρόνου του ὑπὲρ τοῦ υἱοῦ του, προέτεινεν εἰς τὰς Δυνάμεις διὰ τὴν πλήρωσιν τοῦ ἐν χηρεία 'Ελληνικοῦ θρόνου — μετὰ τὴν ἔξωσιν τοῦ Ὄθωνος — τὸν ἀνεψιόν του Πρίγκιπα 'Ερνέστον ὡς Βασιλέα τῆς 'Ελλάδος καὶ τὸν ἑαυτόν του ὡς 'Αντιβασιλέα αὐτῆς.

'Αλλὰ καὶ πάλιν αἱ Δυνάμεις δὲν συνήνεσαν εἰς τὰς προτάσεις τοῦ Λεοπόλδου, αἱ ὁποῖαι καὶ τότε συνωδεύοντο ὑπὸ ὡρισμένων ὅρων, ἡ παραδοχὴ τῶν ὁποίων θὰ ἀπέβαινεν εἰς βελτίωσιν τῶν ὑφισταμένων ἐν 'Ελλάδι συνθηκῶν.

Αὐτὴ ἦτο ἡ τελευταία ἀπόπειρα πρὸς πραγματοποίησιν τῆς εὐγενοῦς φιλοδοξίας τοῦ Λεοπόλδου καὶ ἡ ὁποία ἦτο μοιραῖον νὰ συναντήση τὴν ἰδίαν τύχην, τὴν ὁποίαν εἶχον καὶ αἱ προηγηθεῖσαι.

Οὐδείς, βεβαίως, δύναται νὰ προβῆ εἰς εἰκασίας περὶ τοῦ ἐὰν ὁ Λεοπόλδος θὰ ἐπετύγχανεν ἢ μή, ὡς Βασιλεὺς τῆς 'Ελλάδος. 'Αλλὰ καὶ οὐδεὶς δύναται νὰ τοῦ ἀρνηθῆ τὴν βαθυτάτην ἀγάπην του πρὸς τὴν χώραν αὐτήν, καὶ νὰ μὴ τοῦ ἀναγνωρίση ὅτι αἱ μακροχρόνιοι ἐπίμονοι ἐνέργειαί του πρὸς ἐπιδίωξιν τοῦ σκοποῦ του, ἔτεινον εἰς ὄφελος τῆς 'Ελλάδος, τῆς ὁποίας ὁ παραμείνας ἐν τῇ 'Ελληνικῇ ἱστορία ὡς «μόνιμος ἐραστὴς τοῦ θρόνου της» ὡραματίζετο — ρεαλιστικώτατα — τὴν πρόοδον καὶ εὐημερίαν.

Η ΔΟΛΟΦΟΝΙΑ ΤΟΥ ΚΥΒΕΡΝΗΤΟΥ

'Απὸ τοῦ Μαΐου τοῦ 1830 καὶ ἐντεῦθεν, ἡ ἐν 'Ελλάδι κατάστασις ἔβαινε διαρκῶς ἐπὶ τὰ χείρω. 'Ο Καποδίστριας διεξῆγε σκληρὸν ἀγῶνα πρὸς καταστολὴν τῆς ἐσωτερικῆς ἀναρχίας, ἡ ὁποία ἐλάμβανεν ὁλονὲν καὶ μεγαλυτέρας διαστάσεις. 'Εν τῷ μεταξύ, τὸ ὑπὸ τὸν Ι. Κωλέττην γαλλικὸν κόμμα καὶ τὸ ὑπὸ τὸν 'Αλ. Μαυροκορδᾶτον αγγλικόν, εἰργάζοντο διὰ παντὸς θεμιτοῦ καὶ ἀθεμίτου τρόπου, διὰ νὰ ἐπιτύχουν τὴν ἐξόντωσιν τοῦ Κυβερνήτου. Οὕτω, τῇ βοηθεία τῶν ἐν Ναυπλίῳ ἀντιπρέσβεων τῆς Γαλλίας Ρουὰν καὶ 'Αγγλίας Ντώκινς, ἐπετεύχθη, ὥστε ἡ νῆσος Ὕδρα νὰ καταστῆ τὸ κέντρον τῆς συνωμοτικῆς δράσεως ἐναντίον τοῦ Καποδίστρια. Τὴν Ὕδραν ἐμιμήθη μετ' ὀλίγον ἡ Μάνη. Εἰς τὸ Ναύπλιον οἱ συνωμόται συνεδρίαζον εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Γάλλου ἀντιπρέσβεως. Οἱ δυσηρεστημένοι ἐναντίον τοῦ Καποδίστρια ὠνόμαζον αὐτὸν Ρῶσον ἀνθύπατον, δεσποτικὸν καὶ τύραννον, ὁ ὁποῖος κατεδυνά-

στευε τὴν Ἑλλάδα. Ἡ χορεία τῶν δυσηρεστημένων ἀπετελεῖτο κυρίως ἀπὸ τοὺς κομματάρχας καὶ ἐκ μιᾶς μερίδος τῶν ὁπλαρχηγῶν. Ὁ λαός, ἐκτιμῶν τὸ ὀργανωτικὸν καὶ ἀνορθωτικὸν ἔργον τοῦ Κυβερνήτου, ἦτο μαζί του.

Τὴν ἐκραγεῖσαν ἐν συνεχείᾳ στάσιν εἰς Μάνην, κατώρθωσε νὰ καταστείλῃ ὁ Καποδίστριας. Ἀλλ' ἀμέσως ἐξερράγη ἑτέρα στάσις εἰς Ὕδραν. Ὁ ναύαρχος Ἀνδρ. Μιαούλης ἦτο ἐπὶ κεφαλῆς τῆς ἀνταρσίας, τὴν ὁποίαν ὑπεβοήθουν γαλλικὰ πλοῖα. Ὁ Κυβερνήτης, μείνας ἄνευ στόλου, ἠναγκάσθη νὰ ἐπικαλεσθῇ τὴν βοήθειαν τοῦ Ρώσου ναυάρχου Ρίκορντ. Οὕτω, μοῖρα τοῦ ρωσικοῦ στόλου, ἐνισχυθεῖσα καὶ μὲ πλοιάρια τινὰ ὑπὸ τὸν ἡρωικὸν ναυμάχον Κωνσταντῖνον Κανάρην, ἐπολιόρκησεν εἰς τὸν Πόρον τοὺς στασιαστάς, τοὺς ὁποίους τελικῶς ἠνάγκασε νὰ παραδοθοῦν, ἀφοῦ προηγουμένως ὁ Μιαούλης ἔκαυσε δύο πλοῖα τοῦ Ἑλληνικοῦ στόλου, τὴν φρεγάτα «Ἑλλάς» καὶ τὸ «Ὕδρα», διὰ νὰ μὴ περιέλθουν εἰς χεῖρας τοῦ «τυράννου» ὅπως ἀπεκάλει τὸν Καποδίστριαν.

Τοιουτοτρόπως ἔληξαν τὰ δραματικὰ γεγονότα τοῦ Πόρου, ἀλλ' ἡ ἐπαναστατικὴ κυβέρνησις τῆς Ὕδρας ἐξηκολούθει νὰ ὑφίσταται. Ἡ κατάστασις γενικῶς ἐπεδεινοῦτο ἡμέρα τῇ ἡμέρα. Ἐπίσης ἐνετάθη ἡ στασιαστικὴ δραστηριότης ἐκ νέου εἰς τὴν Μάνην, μὲ ἀποτέλεσμα ἔνοπλα στίφη Μανιατῶν νὰ εἰσβάλουν τὴν 15ην Σεπτεμβρίου 1831 εἰς Καλαμάταν ἔνθα διήρπασαν τὸ δημόσιον ταμεῖον καὶ ἐλεηλάτησαν τὴν πόλιν. Ἡτοιμάζοντο δὲ ἀκολούθως νὰ ἐξορμήσουν εἰς ὁλόκληρον τὴν Μεσσηνίαν πρὸς διαρπαγήν, ἀλλὰ κατέφθασεν ἐγκαίρως ὁ Θ. Κολοκοτρώνης ἐπὶ κεφαλῆς ἑνὸς τάγματος τακτικοῦ Ἑλληνικοῦ στρατοῦ, ἐνισχυμένου καὶ μὲ ἀτάκτους ὀπαδούς του, καὶ κατέλαβε τὸ Νησίον ἀναχαιτίσας τοὺς ἐπιδρομεῖς. Συγχρόνως ὁ Κανάρης περιέπλεε μὲ στολίσκον τὰ παράλια τῆς Μάνης, διὰ νὰ ἐμποδίσῃ τὴν ἄφιξιν ἐνισχύσεων ἐξ Ὕδρας, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἐπέτυχε, παρὰ τὰς ἀντιθέτους ξενικὰς ἐπεμβάσεις.

Οὕτω καὶ ἡ δευτέρα στάσις τῶν Μανιατῶν κατεστάλη, ἀλλὰ συγχρόνως ἐσημειοῦτο ἄλλη. Ὁ Θ. Γρίβας ὕψωσε τὴν σημαίαν τῆς ἀνταρσίας εἰς τὴν Δυτικὴν Ἑλλάδα καὶ ἠπείλει νὰ εἰσβάλῃ εἰς τὴν Πελοπόννησον μὲ πολυπληθῆ στίφη ἐνόπλων, ἐν οἷς καὶ πολλοὶ τουρκαλβανοί, διὰ ν' ἀνατρέψῃ τὸν Κυβερνήτην.

Ὑπὸ τὰς συνθήκας αὐτάς, περὶ τὰ τέλη Σεπτεμβρίου 1831, ἡ τάξις εἶχεν ἐκλείψει καθ' ὅλον τὸ Κράτος, ἐκτὸς μιᾶς περιοχῆς τῆς Ἀρκαδίας, εἰς τὴν ὁποίαν ἐπεκράτει ἡ ἰσχυρὰ μορφὴ τοῦ Κολοκοτρώνη, πιστοῦ φίλου τοῦ Καποδίστρια. Ὁ Κυβερνήτης κατέβαλεν ἀπεγνωσμένας προσπαθείας διὰ νὰ περισώσῃ ὅ,τι ἦτο δυνατόν. Καὶ κατώρθωσε μὲν νὰ ἀντιμετωπίσῃ παντοῦ ἐπιτυχῶς τὰς ἐνόπλους ἐξεγέρσεις, ἀλλὰ τὸ συνωμοτικὸν πνεῦμα ἐναντίον του ἐνεδυναμοῦτο συνεχῶς, ὑπὸ τὴν ἠθικὴν

πίεσιν τῶν ἰθυνόντων τὴν ἀντίδρασιν ἐξ Ὕδρας. Ὁ δάκτυλος της Ἀγγλίας καὶ Γαλλίας εἰς τὴν δημιουργίαν τῶν ἀναταραχῶν, τῶν στάσεων καὶ συγκρούσεων μεταξὺ τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ, ἦτο πλέον ἐμφανής.

Κατόπιν ἀγγλικῆς πιέσεως καὶ ἀπειλῶν, ὑπεχρεώθη ἡ Σῦρος νὰ ἀποστατήση, ἐνῶ εἰς τὸ Ναύπλιον ὠργίαζε τὸ γαλλικὸν κόμμα, οἱ όπαδοὶ τοῦ ὁποίου, ὠθούμενοι ἀπὸ τοὺς ἰθύνοντας αὐτό, καὶ κυρίως ὑπὸ τοῦ ἀρχηγοῦ του Ι. Κωλέττη, διέδιδον ἀναφανδὸν τὸ κήρυγμα τῆς «τυραννοκρατίας».

Ἐν μέσω μιᾶς ἀτμοσφαίρας ἀναταραχῶν, ἐξάψεως τῶν πνευμάτων καὶ μίσους, τὸ ὁποῖον ὑπεδαύλιζον μὲ τὴν ἀγρίαν πολεμικὴν πού ἐνήργουν τὰ δημοσιογραφικὰ ὄργανα τῆς Ὕδρας, αἱ ἐφημερίδες «Ἀπόλλων» καὶ «Ὕδρα» ἀποκαλοῦσαι τὸν Κυβερνήτην «μισητὸν τύραννον καὶ ἐχθρὸν τῆς Πατρίδος», ἐπῆλθε τὸ γεγονὸς τῆς ἀγρίας δολοφονίας τοῦ Καποδίστρια τὴν 27ην Σεπτεμβρίου τοῦ 1831. Οἱ δολοφόνοι Κωνσταντῖνος καὶ Γεώργιος Μαυρομιχάλης — θεῖος καὶ ἀνεψιός — ἰσχυρίζοντο, ἀκόμη καὶ πρὸ τοῦ ἐγκλήματος, ὅτι συνέλαβον τὴν ἰδέαν τῆς πραγματοποιήσεώς του ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι ὁ Κυβερνήτης εἶχε διατάξει τὴν προσωρινὴν φυλάκισιν τοῦ γηραιοῦ Πετρόμπεη, ἀρχηγοῦ τῆς οἰκογενείας Μαυρομιχαλαίων, θεωρηθέντος ὡς ἐμπνευστοῦ τῶν στάσεων εἰς τὴν Μάνην. Ἀλλ' ὁ ἐπιζήσας, ἐκ τῶν ἐκτελεσάντων τὴν δολοφονίαν, Γεώργιος Μαυρομιχάλης — υἱὸς τοῦ Πετρόμπεη — διεκήρυττεν ὀλίγον μετ' αὐτὴν ὅτι, φονεύσαντες τὸν Κυβερνήτην, ἐπίστευον ὅτι προσέφερον ὑπηρεσίαν εἰς τὸν Ἔθνος, διότι τὸ ἀπήλλασσον ἀπὸ τὴν παρουσίαν ἑνὸς τυράννου.

ΤΟ ΕΡΓΟΝ ΤΟΥ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑ

Ἡ ἀπώλεια τοῦ Καποδίστρια, ἡ ὁποία ἀπετέλεσεν ἓν ἀπὸ τὰ μεγαλύτερα πένθη τῆς Ἑλληνικῆς ἱστορίας, προεκάλεσεν ἀλγεινὴν ἐντύπωσιν εἰς ὅλην τὴν Ἑλλάδα, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν Εὐρώπην, ἔνθα ὅλοι οἱ φιλέλληνες ἀνωμολόγουν ὅτι οὐδεὶς Ἕλλην εἶχεν Ἑλληνικωτέραν τούτου ψυχήν. Εἰδικώτερον ὁ Ἑλβετὸς φιλέλλην Εὐνάρδος ἐπὶ τῇ θλιβερᾷ εἰδήσει τοῦ φόνου τοῦ Κυβερνήτου συνεκινήθη βαθύτατα καὶ ἀνέκραξεν: «Ὁ δολοφονήσας τὸν Καποδίστριαν, ἐδολοφόνησε τὴν Ἑλλάδα».

Τὸ ἔργον τοῦ Καποδίστρια ὑπῆρξεν εὐρὺ καὶ πολύμορφον. Ὑπῆρξεν ἔργον ἀξίου θεμελιωτοῦ Κράτους, ὁ ὁποῖος εἶχε τὸ ψυχικὸν σθένος καὶ τὴν δημιουργικὴν ἱκανότητα νὰ οἰκοδομήση μέσα ἀπὸ τὰ ἐρείπεια τοῦ επαναστατικοῦ ἀγῶνος μίαν νέαν Ἑλλάδα καὶ νὰ διανοίξη τὰς ὁδοὺς τῆς ἐκπολιτιστικῆς προόδου της. Ὅ,τι ἐβλάστησεν ἐπάνω εἰς τὴν ἄγονον

γῆν τῆς μόλις ἀπελευθερωθείσης τότε χώρας, ὅ,τι ὠργανώθη ἐν αὐτῇ, ἐσπάρη ἀπὸ τὸν Καποδίστριαν. Ὑπῆρξεν ὄντως ἡ μεγαλυτέρα Ἑλληνικὴ φυσιογνωμία τῆς ἐποχῆς του, ἀξία θαυμασμοῦ καὶ ἡ μόνη μὲ διεθνῆ προβολήν.

Ἦλθεν εἰς τὴν Ἑλλάδα διὰ νὰ τὴν συγκροτήσῃ εἰς Κράτος καὶ ἤρχισε τὴν ἐργώδη καὶ πολύμοχθον προσπάθειάν του ἀπὸ τὸ ἄλφα. Ἐπάλαισεν ἐναντίον ὀξυτάτων ἐξωτερικῶν καὶ ἐσωτερικῶν ἀντιδράσεων καὶ ἐπέτυχε ν' ἀντιπαρέλθῃ μυρίας ὅσας ἀντιξοότητας. Ἐμόχθησεν ἐν μέσῳ ὀρεσιβίων, ἕως χθές, ἐνόπλων καὶ ἀμαθῶν, οἱ ὁποῖοι ἐφαντάζοντο ὅτι ἐλευθερία ἐσήμαινεν ἀσυδοσίαν καὶ διανομὴν τῆς Ἑλλάδος εἰς καπετανάτα. Ἔζησεν εἰς μίαν ἐποχήν, κατὰ τὴν ὁποίαν εἰς τὴν χώραν ἐπλανᾶτο ἡ σκιὰ τῶν σφοδροτέρων ἀνταγωνισμῶν τῶν μεγάλων Δυνάμεων. Οἱ Ἄγγλοι τὸν ἐμίσουν, οἱ Γάλλοι τὸν ἠχθρεύοντο καὶ οἱ Ρῶσοι ἦσαν δυσηρεστημένοι μαζί του. Τὸν εἶχον χαρακτηρίσει ὡς ρωσόφιλον, καὶ μέχρις ἑνὸς σημείου πράγματι ἦτο. Ἀλλὰ ὑπὲρ πᾶν ἄλλο ἦτο καθαρόαιμος Ἕλλην καὶ μόνον Ἕλλην.

Ἡ διπλωματική του ἱκανότης ἦτο μεγίστη. Πολλοὶ ἱστορικοὶ τὸν παραβάλλουν μὲ τὸν Καβούρ. Ὁσάκις ὅμως ἔβλεπεν ὅτι αἱ ἐπεμβάσεις τῶν ξένων εἰς τὰ ἐσωτερικὰ τῆς Ἑλλάδος ἦσαν ἐπιζήμιοι, ἔσπευδε νὰ τοὺς στηλιτεύσῃ, ἀδιάφορον ἂν αἱ ἐπεμβάσεις αὐταὶ προήρχοντο ἀπὸ τὴν Ρωσίαν, τὴν Ἀγγλίαν ἢ τὴν Γαλλίαν. Ὑπεράνω ὅλων, καὶ τῶν προσωπικῶν του ἀκόμη συμπαθειῶν, ἀπέδειξε διὰ τῶν πράξεών του ὅτι δὲν ἔβλεπε παρὰ τὴν Ἑλλάδα καὶ μόνον αὐτήν.

Τὰ δημοσιογραφικὰ ὄργανα τῶν κομμάτων δὲν ἔπαυον νὰ τὸν ὑβρίζουν καὶ νὰ τὸν συκοφαντοῦν. Καὶ εἶχον κατορθώσει νὰ ἐπηρεάσουν μίαν μερίδα τοῦ λαοῦ ἐναντίον του. Ἓν ἔντυπον, τὸ ὁποῖον ἐξέδιδε τὸ ἀγγλικὸν κόμμα, ἔγραφεν ὅτι «ὁ φόνος τοῦ Καποδίστρια ἀποτελεῖ ἐκπλήρωσιν ἱεροῦ πατριωτικοῦ καθήκοντος». Ἡ δυσαρέσκεια ὑπεδαυλίζετο κυρίως ἀπὸ τοὺς «κοτζαμπάσηδες», τοὺς ὁποίους ὁ Κυβερνήτης περιεφρόνει, ἀπὸ τοὺς Φαναριώτας, τοὺς ὁποίους ὑπωπτεύετο, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τοὺς ὁπλαρχηγούς, τοὺς ὁποίους ἐθεώρει ἀνικάνους νὰ καταλάβουν διοικητικὰς θέσεις.

Ἡ ἱκανότης, ἡ πεῖρα, ἡ ὀξυδέρκεια, πλαισιωμέναι ἀπὸ μίαν σπανίαν πολιτικὴν καὶ διπλωματικὴν κατάρτισιν, ἀπετέλουν τὰ κύρια προσόντα τοῦ Καποδίστρια. Καὶ ὅμως τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, ὄχι μόνον δὲν τοῦ ἀνεγνωρίσθησαν, ἀλλ' ἀντιθέτως ἐξελήφθησαν ὑπὸ πολλῶν ὡς ἐλαττώματα.

Ἡ φιλοπατρία του καὶ ἡ ἀνιδιοτέλειά του ἦσαν αἱ ἀρεταί, αἱ ὁποῖαι τὸν συνώδευον μέχρι τῆς ὑστάτης πνοῆς του. Οὐδέποτε ὡς Κυβερνήτης τῆς Ἑλλάδος εἰσέπραξεν ἀντιμισθίαν τινά. Ἐγνώριζε τὰς πολλαπλᾶς ἀνάγκας τῆς χώρας καὶ πολλάκις ἐκ τῆς προσωπικῆς του περιουσίας

ἐδαπάνα σημαντικὰ ποσὰ διὰ κοινωφελεῖς σκοπούς. Μοναδικὸς πόθος τοῦ Καποδίστρια ἦτο ὅπως ἐπὶ τῶν ερειπίων οἰκοδομήση Κράτος ἔννομον, ἐμπνέον τὸν σεβασμόν. Ἀλλ' ὁ ἀδιάλειπτος αὐτὸς ἀγὼν του, χάριν τοῦ ὁποίου ἐθυσίασε καὶ τὴν τελευταίαν ἰκμάδα τῆς ζωῆς του, παρεξηγήθη ἀτυχῶς ἀπὸ ἓν μέρος τοῦ λαοῦ, καὶ αἱ πράξεις του ἐχαρακτηρίσθησαν ὅτι ἔτεινον εἰς ὑπερβολὰς καὶ ὅτι ἦσαν ξέναι πρὸς τὰ παραδεδεγμένα, ἤτοι τὴν ἀσυδοσίαν καὶ τὸν «κοτζαμπασιδισμόν».

Ὁ Καποδίστριας, βεβαίως, δὲν ἦτο ἄμοιρος σφαλμάτων, ἀλλ' ἡ ἐκ τούτων προερχομένη φθορὰ ἀντηνάκλα πολὺ περισσότερον εἰς αὐτὸν τὸν ἴδιον προσωπικῶς καὶ κατ' ἐλάχιστον εἰς τὰ κοινά.

Εἶναι χαρακτηριστικὴ μία φράσις ἀπὸ σχετικὴν ἔκθεσιν τοῦ Αὐστριακοῦ διπλωμάτου Πρόκες—Όστεν, ὁ ὁποῖος, καίτοι διέκειτο δυσμενῶς πρὸς τὸν Κυβερνήτην, ἔγραψε τὰ ἑξῆς: «Εἶναι πιθανώτερον νὰ βαστάξη ὁ Καποδίστριας τὴν Ἑλλάδα ἢ ἡ Ἑλλὰς τὸν Καποδίστριαν». Ἡ ἔκθεσις αὐτή, ἡ ὁποία εὑρίσκεται εἰς τὰ Κρατικὰ ἀρχεῖα τῆς Βιέννης, εἶναι κατὰ τὸ πλεῖστον εἰσέτι ἀνέκδοτος, φέρει δὲ ἡμερομηνίαν 1η Ὀκτωβρίου 1830. Ἐν αὐτῇ ὁ Κυβερνήτης κρίνεται μὲ πνεῦμα προκαταλήψεως καὶ μεροληψίας, περιέχονται δὲ εἰς αὐτὴν πλεῖσται ἀνακρίβειαι, μεταξὺ τῶν ὁποίων ὅτι ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς ἤθελε ν' ἀπαλλαγῇ τοῦ «τυράννου». Ἀλλ' ὁ Ἑλληνικὸς λαός, ἐξηντλημένος ἀπὸ τὸν ὀκταετῆ αἱματηρὸν ἀγῶνα τῆς ἐπαναστάσεως, ἤθελε πρὸ πάντων ἡσυχίαν καὶ τάξιν διὰ νὰ ἐπιδοθῇ πλέον εἰς τὰ εἰρηνικὰ ἔργα του. Ἐτίμα δὲ καὶ ἐσέβετο τὸν Καποδίστριαν, διὰ τὰς διοικητικὰς ἀρετάς του, διὰ τὴν ἁπλότητα τοῦ βίου του καὶ τὴν Χριστιανικὴν εὐσέβειαν του. Ἀκόμη καὶ ὁ Πρόκες—Όστεν εἰς ἄλλην περικοπὴν τῆς ἐκθέσεώς του διαπιστώνει ὅτι: «οἱ πρόκριτοι καὶ οἱ λογιώτατοι, τῶν ὁποίων τὰς μεγάλας καὶ ἀλλεπαλλήλους ἰδιοτελεῖς ἀξιώσεις δὲν ἠδύνατο, ὡς ἐκ τῆς ἀνεπαρκείας κυρίως τῶν μέσων, νὰ ἱκανοποιήση ὁ Καποδίστριας, ἐτάχθησαν μὲ τὴν κατ' αὐτοῦ ἀντιπολίτευσιν».

Καὶ πράγματι αὐτοὶ ἦσαν ἐκεῖνοι, οἱ ὁποῖοι, ἐν συνεχεία, μετεβλήθησαν εἰς ὄργανα ἐξυπηρετήσεως τῶν ξένων οἵτινες ἐπεδίωκον τὴν ἐξόντωσιν τοῦ Κυβερνήτου, ὡς μὴ στέργοντος νὰ ἱκανοποιήση τὰς ἐντολάς των. Οὕτως ἐπολέμησαν ἀπὸ κοινοῦ τὴν πολιτικὴν τοῦ Καποδίστρια, ὑψώσαντες κατ' αὐτοῦ τὴν σημαίαν τῶν λαϊκῶν ἐλευθεριῶν, τὰς ὁποίας δῆθεν ἐπεδίωκεν οὗτος νὰ στραγγαλίση. Καὶ ὁ Αὐστριακὸς διπλωμάτης εἰς τὴν συνέχειαν τῆς ἐκθέσεώς του ἰσχυρίζεται ἀνακριβῶς ὅτι: «Λόγω τῆς δεσμεύσεως τῶν πολιτικῶν ἐλευθεριῶν, τὴν ὁποίαν ἐπέβαλεν ὁ Κυβερνήτης, ὑπῆρξε διχοστασία μεταξὺ τῆς χώρας καὶ τῆς Κυβερνήσεως, δι' ὃ καὶ οὐδεμία, εἰς οὐδένα κλάδον τῆς διοικήσεως, παρετηρήθη πρόοδος». Τοῦτο ὅμως εἶναι ψευδέστατον. Ἐπὶ Καποδίστρια κατεπολεμήθη ἀπο-

τελεσματικῶς ἡ πειρατεία, ἱδρύθησαν σχολεῖα, ἡ γεωργία ἤρχισε νὰ ἀναθάλλῃ, καθὼς καὶ τὸ ἐμπόριον. Διχοστασία ὑπῆρχε μόνον μεταξὺ τοῦ Κυβερνήτου καὶ τῆς ἀντιπολιτεύσεως καὶ ὄχι μεταξὺ τοῦ λαοῦ καὶ αὐτοῦ. Καὶ τοῦτο, διότι ὁ Καποδίστριας ἐπεδίωξε νὰ ἐφαρμόσῃ αὐστηρὰν διοίκησιν, ἴσως ἐνίοτε δεσποτικήν, καὶ νὰ χαλιναγωγήσῃ τὴν πολιτικὴν ἀκολασίαν, τὴν ὁποίαν εὗρε νὰ λυμαίνεται τὴν Ἑλλάδα. Ὅτι δὲ τὸ σύστημα μὲ τὸ ὁποῖον διώκησε τὴν χώραν, ἦτο τὸ μόνον ἐνδεδειγμένον καὶ τὸ ὁποῖον, σὺν τοῖς ἄλλοις, περιώριζε τὰς αὐθαιρεσίας τῶν ἰσχυρῶν, ἐντοπίων καὶ ξένων, περὶ τούτου ἀνενδοιάστως δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ ἀμφιβολία. Ἄλλωστε, τὰ γεγονότα ἐδικαίωσαν πανηγυρικῶς τὸν Κυβερνήτην καὶ τὴν διοίκησίν του.

***

Ἰδιαιτέρως εἶναι ἐνδιαφέρον ἓν ἀπόσπασμα ἀπὸ μακρὰν ἐπιστολὴν τοῦ Καποδίστρια, ἐν τῇ ὁποίᾳ καταφαίνεται πῶς οὗτος ἠννόει τὴν Πατρίδα καὶ τὰ συμφέροντά της: «Ἐννοῶ ὁποία κατάχρησις γίνεται συνήθως τῆς λέξεως «Πατρὶς» καὶ ὁποία ἔπρεπε νὰ εἶναι αὕτη ἵνα ἀπαιτῇ παρ' ὅλων τῶν τέκνων της νὰ τρέχωσιν εἰς πάντα κίνδυνον ὑπὲρ τοῦ κοινοῦ συμφέροντος καὶ νὰ θυσιάζωσιν ὑπὲρ τῆς Πατρίδος πᾶν ὅ,τι ἡ καρδία ἔχει πολύτιμον καὶ ἡ φύσις συνδέει μεθ' ἡμῶν, τὴν γυναῖκα, τὰ τέκνα, τοὺς γονεῖς, τοὺς ἀδελφούς, τὴν περιουσίαν καὶ τέλος αὐτὴν τὴν ζωήν. Ἀλλὰ σπεῖραι φιλοδόξων καὶ ἰδιοτελῶν, ὑπὸ τὴν σημαίαν ταύτην, καταθερίζουν μυριάδας ἀνθρώπων καὶ τοὺς ἀφήνουν νὰ τήκωνται ὡς ἀπαῖται. Τοῦτο τάχα εἶναι Πατρίς; Ὑπάρχει Πατρὶς καὶ ὑπὲρ ταύτης αἱ εὐγενεῖς καρδίαι προσήνεγκον τὰς μεγίστας θυσίας, ἀλλὰ πρέπει νὰ εἶναι ἀλήθεια καὶ ὄχι ψεῦδος... Πολὺ φοβοῦμαι ὅτι εἰς τὰ χείλη τῶν κομματαρχῶν ἡ λέξις Πατρὶς δὲν εἶναι ἀλήθεια».

Καὶ περαιτέρω: «Ἐργάζομαι νὰ σχηματίσω ἀπὸ τὸ ἄθροισμα πολλῶν ἀνθρώπων, ἕνα λαόν. Ἀγωνίζομαι νὰ συμπήξω Κράτος. Οἱ ἀντίπαλοί μου δὲν εἶναι ἐχθροί μου προσωπικοί, εἶναι ἐχθροὶ τῆς τάξεως καὶ τῆς εὐνομίας, καὶ οἱ σοβαρώτεροι σύμμαχοι τῶν κομμάτων, ἅτινα ἀντιπράττουν εἰς τὸ ἔργον μου, εἶναι αἱ ἀντιζηλίαι τῶν Δυνάμεων. Καὶ αὐτὰ τὰ Ἀνακτοβούλια, οὐχὶ σπανίως, γίνονται φατριαστικά. Δὲν πρέπει νὰ περιμένῃ τις πάντοτε παρ' αὐτῶν δικαιοσύνην καὶ ἀλήθειαν...».

Τὸ περιεχόμενον τῆς ἐπιστολῆς αὐτῆς τοῦ Καποδίστρια θὰ ἔλεγέ τις ὅτι εἶναι προφητικόν. Ἐκτὸς τῶν σοφῶν ἀληθειῶν, τὰς ὁποίας διακηρύττει ἐν αὐτῇ, τοποθετεῖ ἐπακριβῶς τὰ πράγματα καὶ εἰκονίζει πιστῶς τὴν ἐπικρατοῦσαν τότε κατάστασιν ἐν τῇ χώρᾳ. Ἂν ληφθοῦν δὲ ὑπ' ὄψιν αἱ σχετικαὶ ἀναλογίαι, δὲν εἶναι, δυστυχῶς, πολὺ διάφορος τῆς συγχρόνου ἐποχῆς, ὅπου ἡ ἔννοια τῆς λέξεως Πατρὶς ἔχει χάσει ἐν

πολλοῖς τὴν σημασίαν της και ἀλληλοσυγκρούεται μὲ τὴν ἀλήθειαν καὶ τὸ ψεῦδος, χάριν τοῦ κομματικοῦ συμφέροντος.

***

Μίαν ἀκόμην μαρτυρίαν, αρκετὰ αποκαλυπτικὴν διὰ τὴν ἐξυφανθεῖσαν συνωμοσίαν ἐναντίον τοῦ Κυβερνήτου, μᾶς παρέχει ὁ ἀξιόπιστος, κατὰ τὸν Ι. Βλαχογιάννην, χρονογράφος τῆς εποχῆς Γ. Δημητρακάκης, τοῦ ὁποίου ἡ σχετικὴ μελέτη εἶναι εἰσέτι ἀνέκδοτος. Ἐν αὐτῇ, ὁ Δημητρακάκης ὑποστηρίζει, ὅτι ὅταν ὁ Κωνσταντῖνος Ζωγράφος, ὁ γνωστὸς πολιτικὸς καὶ διπλωμάτης, ὅστις μετέπειτα διετέλεσεν ἐπανειλημμένως ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν, ἐξωρίζετο ὑπὸ τοῦ Καποδίστρια εἰς Ὕδραν, ἐνεπιστεύθη εἰς τὸν Ἀνδρέαν Λόντον, ἐχθρὸν ἐπίσης τοῦ Κυβερνήτου, τὰ ἑξῆς:

«Μόνον ἕνα πιστόλι θὰ μᾶς σώσῃ ἀπὸ τὸν ἄνθρωπον αὐτόν» (τὸν Καποδίστριαν).

Ὁ Λόντος συνεφώνησε μαζί του καί, ἐν συνεννοήσει μετὰ τοῦ Λαζάρου Κουντουριώτου, ἤρχισαν νὰ καλλιεργοῦν αὐτὴν τὴν ἰδέαν. Ὁ τελευταῖος μάλιστα προσεφέρθη νὰ δώσῃ 1.000 «βενέτικα φλουριὰ» εἰς τὸν ἐκτελεστὴν τοῦ Καποδίστρια.

Ἐν συνεχεία ὁ ἐξόριστος ἐν Ὕδρα Κ. Ζωγράφος ἔγραψεν εἰς ἕνα προεστὸν τῶν Πατρῶν τὸν Ἀδρέαν Καλαμογδάρτην, «φαυλόβιον πρὸ καὶ μετὰ τὴν Ἐπανάστασιν» ὡς γράφει ὁ Δημητρακάκης, ὅπως ἀναλάβῃ τὴν διεκπεραίωσιν τῆς «ὑποθέσεως», ἤγουν τὴν δολοφονίαν τοῦ Κυβερνήτου. Ὁ Καλαμογδάρτης και ἐκ τοῦ λόγου ὅτι ἀνῆκε καὶ αὐτὸς εἰς τὴν χορείαν τῶν δυσηρεστημένων καὶ ἐκ τοῦ ὅτι θὰ εἶχε καὶ ὑλικὴν ἀμοιβὴν διὰ τὰς συνωμοτικὰς ἐνεργείας του, ἔσπευσε τῇ βοηθείᾳ τῆς κόρης του, Καλλιόπης Παπαλεξοπούλου, φίλης στενῆς τῶν Μαυρομιχαλαίων, νὰ πείσῃ τοὺς τελευταίους ὅπως ἀναλάβουν οὗτοι νὰ φέρουν εἰς πέρας τὴν ἐξόντωσιν τοῦ Κυβερνήτου. Ἡ Παπαλεξοπούλου, ἡ ὁποία διεκρίνετο διὰ τὴν εὐφράδειαν τοῦ λόγου καὶ τὴν μόρφωσίν της, καὶ ἡ ὁποία, κατὰ τὴν Ὀθωνικὴν περίοδον, ὑπῆρξε δρῶσα συνωμότις ἐναντίον τοῦ καθεστῶτος, ἀπεκάλεσε πρώτη τοὺς Μαυρομιχαλαίους τυραννοκτόνους, προσαγορεύσασα αὐτοὺς μὲ τὰ ὀνόματα τῶν τυραννοκτόνων τῶν ἀρχαίων Ἀθηνῶν Ἁρμοδίου καὶ Ἀριστογείτονος. Οὕτως, οἱ Μαυρομιχαλαιοι, οἱ ὁποῖοι εἶχον καὶ προσωπικοὺς λόγους ἐναντίον τοῦ Καποδίστρια ἔθεσαν εἰς εφαρμογὴν τὸ σχέδιον των, ἀπευθυνθέντες κατὰ πρῶτον εἰς τοὺς ἐν Μεσσηνίᾳ Γάλλους, παρὰ τῶν ὁποίων ἐζήτησαν τὴν συνδρομήν των εἰς τὸ ἔγκλημα καὶ συγκεκριμμένως τὴν διάθεσιν ἑνὸς γαλλικοῦ πλοίου, διὰ νὰ τοὺς παραλάβῃ καὶ φυγαδεύσῃ μετὰ τὴν διάπραξιν τῆς δολοφονίας.

«Οἱ ἐν Μεσσηνίᾳ Γάλλοι, γράφει ὁ Δημητρακάκης, παρεδέχθησαν τὸ σχέδιον καὶ τὸ ἀνεκοίνωσαν εἰς τοὺς ἐν Ναυπλίῳ ἀντιπροσώπους τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Ἀγγλίας, νὰ δώσωσιν συνδρομὴν εἰς τοὺς δολοφόνους μετὰ τὴν πρᾶξιν». Ἐκ τοῦ γεγονότος αὐτοῦ ἐξηγεῖται καὶ ἡ προστασία, τὴν ὁποίαν παρέσχεν ὁ ἐν Ναυπλίῳ Γάλλος ἀντιπρέσβυς Ρουάν, εἰς τὸν ἐκ τῶν δολοφόνων Γεώργιον Μαυρομιχάλην, ὅστις μετὰ τὴν δολοφονίαν, κατέφυγεν ἐν τῇ οἰκίᾳ του, προφανῶς κατόπιν συνεννοήσεως, διὰ νὰ τὴν χρησιμοποιήσῃ ὡς ἀπαραβίαστον ἄσυλον καὶ νὰ ἀποφύγῃ τὴν σύλληψιν. Ἐν τούτοις, παρὰ τὴν ἀρχικὴν ἄρνησιν τοῦ Ρουάν, ὅπως παραδώσῃ τοῦτον εἰς τὰς Ἑλληνικὰς ἀρχάς, οὗτος δὲν κατέστη δυνατὸν νὰ τὸν προστατεύσῃ περισσότερον, ἀναγκασθεὶς ὑπὸ τὴν πίεσιν τοῦ ἐκμανέντος λαοῦ νὰ παραιτηθῇ τοῦ σχεδίου τῆς φυγαδεύσεως τοῦ δολοφόνου, ὁ ὁποῖος κατόπιν ἔδωσε λόγον τοῦ στυγεροῦ ἐγκλήματός του εἰς τὴν Ἑλληνικὴν δικαιοσύνην, ἡ ὁποία κατεδίκασεν αὐτὸν εἰς θάνατον.

Ἀργότερον, ὅπως συμβαίνει συνήθως, ἰδίως ἐν Ἑλλάδι, ὅπου τὰ πολιτικὰ πάθη καὶ μίση λαμβάνουν πολλάκις μορφὴν ὑφαιστείου ἐν ἐκρήξει, ἡ μερὶς ἐκείνη τῶν πολιτικῶν, ἥτις ἀντεπολιτεύθη τὸν Καποδίστριαν, παρασύρασα καὶ ἕνα ἀριθμὸν ἰδιωτῶν καὶ στρατιωτικῶν, ἐξεδήλωσε πλήρως τὴν μετάνοιάν της, ἀναγνωρίσασα ὅτι τὸν εἶχεν ἀδικήσει καὶ ὅτι «συνετέλεσεν εἰς τὴν ἀπώλειαν ἑνὸς ἐξόχου ἀνδρός, ὁ ὁποῖος ἐκυβέρνησε μόνος τὴν Ἑλλάδα, εἰς μίαν ἀπὸ τὰς πλέον δυσχερεῖς περιόδους τοῦ βίου της, ἀγωνισθεὶς μὲ σωφροσύνην ἐναντίον τοῦ ἀχαλινώτου ρεύματος ὅλων πρὸς κατάκτησιν τῆς ἐξουσίας».

Ἤδη, θὰ ἤθελα νὰ προσθέσω τὸ καλύτερον ἴσως ἐγκώμιον, τὸ ὁποῖον ἐλέχθη περὶ τοῦ Καποδίστρια καὶ τῆς πολιτικῆς του καὶ τὸ ὁποῖον προέρχεται ἀπὸ χείλη μὴ φιλικὰ πρὸς αὐτόν. Τὸ διετύπωσεν ὁ Ἄγγλος ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν Ἔμπερτιν, ἀπευθυνόμενος πρὸς τὸν Σπ. Τρικούπην—ἐχθρὸν καὶ αὐτὸν τοῦ Κυβερνήτου—παρωθούμενος ἴσως καὶ ἀπὸ τύψεις συνειδήσεως:[1] «... Τὸ κατ' ἐμέ, ἔχω τὴν πεποίθησιν ὅτι ὁ Καποδίστριας ἠγάπα ἀληθῶς τὴν Ἑλλάδα, ὅτι οὐδέποτε συνέλαβε τὴν ἰδέαν νὰ θυσιάσῃ αὐτὴν εἰς τὴν Ρωσίαν καὶ ὅτι καταδιώξασα αὐτὸν ἡ Ἀγγλία, καὶ τὸν ἄνδρα ἠδίκησε καὶ τὴν ὑμετέραν Πατρίδα ἐζημίωσεν».

Εἶναι ὄντως μία εἰλικρινὴς ὁμολογία, ἀνατρέπουσα ὅλας τὰς κατὰ τοῦ Κυβερνήτου συκοφαντίας, τὰς ὁποίας κατὰ καιροὺς τοῦ προσήνεγκον Ἕλληνες καὶ ξένοι πολιτικοὶ καὶ διπλωμάται.

Ἐπίσης χαρακτηριστικὸν ἐν προκειμένῳ εἶναι καὶ τὸ ἑξῆς ἀπόσπασμα ἀπὸ τὴν ἐπίσημον ἔκθεσιν τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει πρέσβεως

1. Ἐπ. Ι. Μάλαινος: Ἱστορία τῶν ξενικῶν ἐπεμβάσεων τ. Α' σ. 19.

τῆς Αὐστρίας ὑπὸ ἡμερομηνίαν 25 Ὀκτωβρίου 1831: [1] «Καίτοι ὁ φόνος τοῦ Καποδίστρια — γράφει ὁ πρέσβυς πρὸς τὸ Αὐστριακὸν ὑπουργεῖον τῶν Ἐξωτερικῶν — ἦτο ἀποτέλεσμα ἰδιωτικῆς ἐκδικήσεως τῆς οἰκογενείας τῶν Μαυρομιχαλαίων, ἐχθρῶν πάντοτε τοῦ Κυβερνήτου, δὲν πρέπει οὐχ ἧττον νὰ μὴ ἀποδοθῇ τὸ ἔγκλημα τοῦτο εἰς τὴν γενικὴν τῶν πνευμάτων ἀγανάκτησιν, ἣν ἐπηύξησεν ἡ ἐπέμβασις τῶν ρωσικῶν δυνάμεων ἐν Πόρῳ καὶ ἐν Μεσσηνίᾳ. Ἱκανῶς δὲ ἐπίσης συνετέλεσεν εἰς τὸ οἰκτρὸν αὐτὸ τέλος, ἡ μακρὰ αὐτοῦ ἐγκατάλειψις ὑπὸ τῆς Ἀγγλίας καὶ Γαλλίας καὶ αἱ πρὸς τοὺς ἀντιπάλους του ἐνθαρρύνσεις τοῦ κομιτάτου τῶν Παρισίων».

Τέλος θὰ κλείσω τὸ περὶ Καποδίστρια, κεφάλαιον μὲ μίαν ἐπίσης σημαντικὴν ἀποκάλυψιν, βαρύνουσαν ἐπὶ τῆς διαλευκάνσεως τῶν αἰτίων τῆς δολοφονίας, εἰς τὰ ὁποῖα δὲν εἶναι ἀμέτοχοι οἱ «ξένοι προστάται» ἐλεγχόμενοι ἤδη, ὡς ἠθικοὶ αὐτουργοὶ τοῦ ἐγκλήματος. Κατὰ τὸ 1840, ὁ γέρων Πετρόμπεης Μαυρομιχάλης — ἀδελφὸς καὶ πατὴρ τῶν δολοφόνων Κωνσταντίνου καὶ Γεωργίου Μαυρομιχάλη — εὑρεθεὶς εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ ἰατροφιλοσόφου Διον. Πύρρου, εἶπε πρὸς αὐτόν, ὁ ὁποῖος μὲ βαρυτάτας ἐκφράσεις ἐμέμφετο τὴν πολιτείαν τοῦ Καποδίστρια, τὰ ἑξῆς: [2] «Δεν τα μετρᾷς καλά, φιλόσοφε. Ἀνάθεμα τοὺς Ἀγγλογάλλους, ποὺ ἦταν ἡ αἰτία, κι' ἐγὼ ἔχασα τοὺς δικούς μου καὶ τὸ Ἔθνος ἔχασε ἕναν ἄνθρωπο, ποὺ δὲν θὰ τονε ματαβρῇ, καὶ τὸ αἷμα του μὲ παιδεύει ὡς σήμερα».

Η ἠθικὴ ἀκτινοβολία τοῦ πρώτου Κυβερνήτου τῆς ἀναγεννηθείσης Ἑλλάδος, ἔμεινεν εἰς τὴν νεωτέραν Ἑλληνικὴν ἱστορίαν, ὡς ἀσύγκριτος καὶ μοναδική. Καὶ ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς δὲν θὰ παύσῃ ποτὲ νὰ παραδειγματίζεται ἀπὸ τὰς πράξεις του καὶ νὰ περιβάλλῃ μὲ τιμὴν καὶ σεβασμὸν τὴν μνήμην του.

Τὴν ἐπομένην τῆς δολοφονίας τοῦ Ι. Καποδίστρια, ἡ Γερουσία ἐξέλεξε προσωρινὴν διοικητικὴν ἐπιτροπὴν ἀποτελεσθεῖσαν ἀπὸ τὸν ἀδελφὸν τοῦ Κυβερνήτου Αὐγουστῖνον Καποδίστριαν, τὸν Θ. Κολοκοτρώνην καὶ τὸν Ι. Κωλέττην. Ἀλλ' οἱ ἀντιπρόσωποι τῆς Ἀγγλίας καὶ Γαλλίας δὲν ἐθεώρησαν νόμιμον τὴν Κυβερνητικὴν αὐτὴν ἐπιτροπήν, ἡ ὁποία οὕτως εὑρέθη ἐν ἀδυναμίᾳ νὰ ἐπιβάλῃ τὴν τάξιν. Κατόπιν τούτου ἐθεωρήθη σκόπιμος ἡ σύγκλησις ἐν Ἄργει Ἐθνικῆς Συνελεύσεως. Ἐν τῷ μεταξὺ οἱ ἀντιπολιτευόμενοι κομματάρχαι ἐξ Ὕδρας, μὲ ἐπικεφαλῆς τοὺς Κουν-

1. Κρατικὰ Ἀρχεῖα τῆς Βιέννης.
2. Γ. Βλαχογιάννη: Ἱστορικὴ Ἀνθολογία σ. 59.

τουριώτας καὶ τὸν Μαυροκορδᾶτον, ἐθεώρησαν κατάλληλον τὴν στιγμὴν νὰ ἐπιδιώξουν τὴν συμμετοχήν των εἰς τὴν Ἐξουσίαν. Οὕτω, συναθροίσαντες περὶ τοὺς ἑβδομήκοντα πληρεξουσίους ἐκ διαφόρων νήσων, ἠξίωσαν νὰ λάβουν μέρος εἰς τὴν Συνέλευσιν. Παρὰ τὰς ἀντιρρήσεις τοῦ Αὐγουστίνου Καποδίστρια καὶ τοῦ Κολοκοτρώνη, τῇ μεσολαβήσει τοῦ Ι. Κωλέττη, ἡ πρότασίς των ἔγινε δεκτὴ καὶ ἡ Ἐθνικὴ Συνέλευσις ἤρχισε τὰς ἐργασίας της ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ Δ. Τσαμαδοῦ. Κατ' αὐτήν, ὁ Αὐγουστῖνος Καποδίστριας ἐξελέγη νέος Κυβερνήτης τῆς Ἑλλάδος. Ἡ ἀπόφασις ὅμως αὕτη, καίτοι ἐλήφθη κατὰ πλειοψηφίαν ἐκ μέρους τῆς Συνελεύσεως, ἠρέθισε τὰς ἀντιμαχομένας πολιτικὰς παρατάξεις καὶ προεκάλεσε νέας ἐμφυλίους συρράξεις. Ὁ Μαυροκορδᾶτος καὶ οἱ Κουντουριῶται μετὰ τῶν πληρεξουσίων ἐκείνων, οἱ ὁποῖοι κατεψήφισαν τὴν ἐκλογὴν τοῦ Αὐγουστίνου, παρασύραντες μερικοὺς ὁπλαρχηγοὺς μὲ τὰς ὁμάδας των, ἐπετέθησαν ἐναντίον τῶν Κυβερνητικῶν στρατευμάτων, τὰ ὁποῖα ἐτέλουν ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ Ρώσου συνταγματάρχου Ραΐκωφ. Ἐπηκολούθησε συμπλοκὴ ἐντὸς τοῦ Ἄργους, ὡς καὶ ἑτέρα εἰς τὴν μεταξὺ τοῦ Ἄργους καὶ τοῦ Ναυπλίου πεδιάδα. Τὰ Κυβερνητικὰ στρατεύματα ἀπώθησαν τοὺς στασιαστάς, ἀλλὰ τὴν ἐπομένην προσετέθησαν εἰς τοὺς τελευταίους καὶ ἕτεροι χίλιοι διακόσιοι ὑπὸ τὸν Θ. Γρίβαν, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἦσαν καὶ πλεῖστοι τουρκαλβανοί. Μετ' αὐτῶν ἡνώθη, ἐγκαταλείψας τὴν Κυβερνητικὴν παράταξιν καὶ ὁ Ι. Κωλέττης. Ἐν τούτοις παρὰ τὴν ἐπικουρίαν αὐτήν, οἱ στασιασταὶ δὲν ἠδυνήθησαν νὰ ὑπερισχύσουν τοῦ Κυβερνητικοῦ στρατοῦ καὶ κατόπιν τούτου ἠναγκάσθησαν νὰ ὑποχωρήσουν εἰς Περαχώραν. Ἐκεῖ, ἐξέλεξαν νέαν τριμελῆ διοικητικὴν ἐπιτροπὴν ἐκ τῶν Κωλέττη, Ζαΐμη καὶ Κουντουριώτη, ὥρισαν δὲ ὡς τόπον συγκροτήσεως Ἐθνικῆς Συνελεύσεως τὰ Μέγαρα. Τοιουτοτρόπως ἐνῷ τὰ ἔνοπλα στίφη ὑπὸ τὸν Θ. Γρίβαν ἐλεηλάτουν τὴν περιοχὴν μεταξὺ Ναυπλίου καὶ Κορίνθου, δύο κυβερνήσεις καὶ δύο Συνελεύσεις ἀντιμετώπιζον ἀλλήλας καὶ ὁ ἐμφύλιος πόλεμος εὑρίσκετο ἐπὶ θύραις.

***

Κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1832 ἡ κατάστασις διεγράφετο ὡς ἑξῆς: Ἡ ἐν Ναυπλίῳ Κυβέρνησις προσεπάθει πρὸς ἐνίσχυσιν κυρίως ἑαυτῆς νὰ στρατολογήσῃ Πελοποννησίους, οἱ δὲ στασιασταὶ ἐστρατολόγουν Στερεοελλαδίτας διὰ νὰ κινηθοῦν κατὰ τοῦ Ναυπλίου. Οἱ Μανιᾶται ἐξ ἄλλου προέβαινον εἰς σύντονον προπαρασκευήν, διὰ νὰ βοηθήσουν τοὺς στασιαστάς, ἐκστρατεύοντες ἐπίσης ἐναντίον τῶν Κυβερνητικῶν τοῦ Ναυπλίου. Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Αὐγουστῖνος Καποδίστριας παρέπεμψεν εἰς δίκην ἐπὶ στάσει τὸν Κωλέττην καὶ τὸν Νοταρᾶν, ὁ ὁποῖος εἶχε διο-

ρισθῇ πρόεδρος τῆς Συνελεύσεως τῶν στασιαστῶν, ὁ δὲ Κωλέττης ἀντιπαρέπεμψεν εἰς δίκην τὸν Αὐγουστῖνον, ὡς σφετεριστὴν τῆς ἐξουσίας. Αἱ ἀντιμαχόμεναι παρατάξεις προητοίμαζον ἤδη ἀποφασιστικὴν σύγκρουσιν.

Ο ΟΘΩΝ ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Τὴν περίοδον ἀκριβῶς ἐκείνην, αἱ μεγάλαι Δυνάμεις συνέχιζον τὰς συζητήσεις καὶ διαπραγματεύσεις των, διὰ νὰ δυνηθοῦν νὰ ὁμογνωμήσουν ἐπὶ τῆς ἐκλογῆς τοῦ μέλλοντος ἡγεμόνος τῆς Ἑλλάδος, ὁ ὁποῖος κατερχόμενος ὅσον τάχιον εἰς τὴν ἀναρχουμένην χώραν, θὰ ἐπέβαλλε τὴν τάξιν καὶ τὴν νομιμότητα καὶ θὰ ἤμβλυνε τὰς ὀξύτητας τῶν κομματικῶν παθῶν. Οὕτως ἐγένετο σχετικὴ πρότασις πρὸς τὸν πρίγκιπα Αἰμίλιον τοῦ Ἔσσεν Δάρμστατ, ὁ ὁποῖος ἀπήντησεν ἀρνητικῶς. Ἀκολούθως ὁ πρίγκιψ Παῦλος τῆς Βυτεμβέργης ὑπέβαλεν ὑποψηφιότητα ἡγεμόνος τῆς Ἑλλάδος, ἀλλ' οἱ ὅροι του ἐκρίθησαν ἀπαράδεκτοι ὑπὸ τῶν Δυνάμεων καὶ ἀπερρίφθη αὕτη. Τὸ Ἀγγλικὸν Ἀνακτοβούλιον παρώτρυνε νὰ θέσῃ ὑποψηφιότητα τὸν πρίγκιπα Φρειδερῖκον τῆς Ὀλλανδίας, ἀλλ' οὗτος ἠρνήθη. Ἐπίσης ἡ Γαλλικὴ Βουλὴ ἐψήφισε πρότασιν ὑπὲρ τῆς ὑποψηφιότητος πρίγκιπος τοῦ Οἴκου τῆς Ὀρλεάννης, ἀλλὰ ἡ Ἀγγλία καὶ ἡ Ρωσία τὴν ἀπέρριψαν. Ἐν συνεχείᾳ ἡ Γαλλία ἐμεσολάβησεν ὑπὲρ τοῦ δουκὸς τῆς Βαυαρίας Καρόλου, ἀλλ' οὗτος ἠρνήθη. Τότε ὁ φιλέλλην Βασιλεὺς τῆς Βαυαρίας, Λουδοβῖκος ὁ Α', προέτεινε τὸν 17ετῆ δευτερότοκον υἱόν του πρίγκιπα Ὄθωνα. Ἡ Γαλλία πρώτη ἔσπευσε νὰ ὑποστηρίξῃ τὴν πρότασιν ταύτην καὶ ἀκολούθως συνεφώνησε καὶ ἡ Ἀγλλία, ἡ ὁποία ἐθεώρησε τὴν ἀνηλικιότητα τοῦ Ὄθωνος ὡς συμφέρουσαν, διότι ἀφ' ἑνὸς μὲν τὸ βαρὺ φορτίον τῆς διακυβερνήσεως τῆς χώρας θὰ τὸ ἀνελάμβανεν Ἀντιβασιλεία ἐξ ἐμπείρων καὶ δεδοκιμασμένων ἀνδρῶν, ἀφ' ἑτέρου δέ, διότι ὁ νεαρὸς πρίγκιψ ἐνηλικιούμενος ἐν Ἑλλάδι, ἠδύνατο νὰ γίνῃ καταλληλότερος ὡς ἡγεμὼν αὐτῆς, δεδομένου ὅτι θὰ εἶχεν ὅλον τὸν καιρὸν νὰ μελετήσῃ τὰ πράγματα τῆς χώρας του καὶ νὰ ἀφομοιωθῇ, τρόπον τινά, μὲ τὰς τοπικὰς ἰδιομορφίας, ἤθη, ἔθιμα κ.λ.π. τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ. Ἡ Ρωσία ἐπίσης οὐδεμίαν ἀντίρρησιν προέβαλεν εἰς τὴν ἐκλογὴν τοῦ Ὄθωνος, ἀποβλέπουσα κυρίως εἰς τὸ ὅτι, κατὰ τὸ διάστημα τὸ μεσολαβοῦν μέχρι τῆς ἐνηλικιώσεώς του, θὰ καθίστατο δυνατὸν ν' ἀσκήσῃ αὕτη ἀποδοτικωτέραν τὴν ἐπιρροήν της εἰς τὰ Ἑλληνικὰ πράγματα, μὲ προοπτικὴν μελλοντικῆς ἐπικρατήσεως ταύτης.

Οὕτως ἐχόντων τῶν πραγμάτων, τὴν 13ην Φεβρουαρίου 1832 ἐξελέγη ἐπισήμως ἐν Λονδίνῳ ὑπὸ τῶν ἐκπροσώπων τῶν τριῶν Δυνάμεων ὡς Ἡγεμὼν τῆς Ἑλλάδος ὁ πρίγκιψ τῆς Βαυαρίας Ὄθων καὶ ἐστάλη

πρὸς τὸν Βασιλέα Λουδοβῖκον ἡ σχετικὴ γνωστοποίησις, ὡς καὶ πρόσκλησις πρὸς τὸν ἐκλεγέντα, διὰ τὴν ἐπιτάχυνσιν τῆς καθόδου του εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ὁ Βασιλεὺς τῆς Βαυαρίας ὅμως, ἀποδεχθεὶς τὴν γνωστοποίησιν τῆς ἐκλογῆς τοῦ υἱοῦ του, ἔσπευσε δι' ἐμπεριστατωμένου ὑπομνήματός του νὰ ὑποβάλῃ πρὸς τὰς Δυνάμεις ὡρισμένους ὅρους, οἱ ὁποῖοι κατ' αὐτὸν ἐθεωροῦντο ἀπαραίτητοι ὅπως περιληφθῶσιν εἰς τὸ ἐπίσημον πρωτόκολλον τῆς ἀνακηρύξεως τοῦ νέου Ἡγεμόνος. Καὶ πρῶτον ἀπήτησεν ὅπως δοθῇ εἰς τὸν υἱόν του ὁ τίτλος τοῦ Βασιλέως τῆς Ἑλλάδος. Δεύτερον τὰ ὅρια τοῦ νέου Βασιλείου νὰ ἐπεκταθοῦν μέχρις Ἄρτης καὶ Βόλου. Ἐπίσης ἐζήτησε νὰ συμπεριληφθῶσιν ἐντὸς αὐτοῦ ἡ Κρήτη καὶ ἡ Σάμος. Ἀπήτησε τὴν χορήγησιν δανείου ἑξήκοντα ἑκατομμυρίων φράγκων, τριμελῆ Ἀντιβασιλείαν, τὴν κάθοδον εἰς τὴν Ἑλλάδα 3.500 ἀνδρῶν Βαυαρικοῦ στρατοῦ, καὶ τὴν ἐκ τῶν προτέρων συγκατάθεσιν τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ εἰς τὴν ἐκλογὴν ὑπὸ τῶν Δυνάμεων τοῦ υἱοῦ του, ὡς Βασιλέως τῆς Ἑλλάδος, ὑπέβαλε δὲ καί τινα ἄλλα, δευτερευούσης σημασίας, αἰτήματα.

Τὸ ὑπόμνημα αὐτὸ τῆς Βαυαρικῆς Αὐλῆς συνεζητήθη τὸν Ἀπρίλιον τοῦ ἰδίου ἔτους εἰς τὸ Λονδῖνον, ὑπὸ τῶν ἀντιπροσώπων τῶν Δυνάμεων καὶ τὸ περιεχόμενόν του κατὰ τὸ πλεῖστον ἐγένετο δεκτόν. Ἀπερρίφθη, ὡς ἦτο ἑπόμενον, τὸ αἴτημα τῆς ἐπεκτάσεως τῶν ὁρίων καὶ ἰδίως, ὅπως ἡ Κρήτη περιληφθῇ εἰς τὸ νέον Βασίλειον. Ὅσον ἀφορᾷ τὴν Σάμον, δι' ἄλλης συνθήκης ἐκηρύσσετο αὕτη μετά τινα χρόνον αὐτόνομος ἡγεμονία, φόρου ὑποτελὴς εἰς τὸν Σουλτᾶνον. Πρὸ τῆς ἐπιμόνου ἀρνήσεως τῶν Δυνάμεων ὅπως στέρξωσι καὶ ἀποδεχθῶσιν ἐν τῷ συνόλῳ των τὰ αἰτήματα τοῦ Βασιλέως τῆς Βαυαρίας, ὅστις ἐνήργει ὑπὲρ τοῦ ἀνηλίκου υἱοῦ του, ἠναγκάσθη ὁ Λουδοβῖκος τελικῶς νὰ συγκατατεθῇ καὶ ἐν συνεχείᾳ ὑπεγράφη τὴν 7ην Μαΐου 1832 ἡ περίφημος συνθήκη τοῦ Λονδίνου, διὰ τῆς ὁποίας ἱδρύθη τὸ Βασίλειον τῆς Ἑλλάδος. Οἱ σημαντικώτεροι ὅροι τῆς ἐν λόγῳ συνθήκης εἶναι οἱ ἑξῆς :

«1. Αἱ Αὐλαὶ τῆς Γαλλίας, τῆς Μεγάλης Βρεταννίας καὶ τῆς Ρωσίας, δυνάμει τῆς πρὸς αὐτὰς δοθείσης προσηκόντως πληρεξουσιότητος ὑπὸ τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους, προσφέρουσι τὴν διαδοχικὴν κυριαρχίαν τῆς Ἑλλάδος πρὸς τὸν πρίγκιπα Φρειδερῖκον Ὄθωνα τῆς Βαυαρίας, δευτερότοκον υἱὸν τῆς Α. Μ. τοῦ Βασιλέως τῆς Βαυαρίας.

»2. Ἡ Α. Μ. ὁ Βασιλεὺς τῆς Βαυαρίας, ἐνεργῶν ἐξ ὀνόματος τοῦ μνησθέντος υἱοῦ αὐτοῦ, ἀνηλίκου εἰσέτι, ἀποδέχεται ἀντ' αὐτοῦ τὴν διαδοχικὴν κυριαρχίαν τῆς Ἑλλάδος ὑπὸ τοὺς ἐφεξῆς προσδιοριζομένους ὅρους.

»3. Ὁ πρίγκιψ Ὄθων τῆς Βαυαρίας θέλει φέρει τον τίτλον «Βασιλεὺς τῆς Ἑλλάδος».

»4. Ἡ Ἑλλάς, ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τοῦ πρίγκιπος Ὄθωνος τῆς Βαυαρίας καὶ τὴν ἐγγύησιν τῶν τριῶν Αὐλῶν, θέλει ἀποτελῇ Κράτος μοναρχικόν, ἀνεξάρτητον, ὡς τοῦτο ὁρίζεται ὑπὸ τοῦ ὑπογραφέντος τὴν 3ην Φεβρουαρίου 1830, ὑπὸ τῶν ρηθεισῶν τριῶν Αὐλῶν, πρωτοκόλλου καὶ γενομένου δεκτοῦ ὑπό τε τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Ὀθωμανικῆς Πύλης.

»5. Τὰ ὅρια τῆς Ἑλλάδος θέλουν εἶσθαι ὁριστικῶς, οἷα θὰ προσδιορισθῶσι βάσει ὑφισταμένων ἤδη διαπραγματεύσεων μεταξὺ τῶν Αὐλῶν τῆς Γαλλίας, τῆς Μεγάλης Βρεταννίας καὶ τῆς Ρωσίας πρὸς τὴν Ὀθωμανικὴν Πύλην, δυνάμει τοῦ πρωτοκόλλου τῆς 26ης Σεπτεμβρίου».

Ἐπακολουθεῖ σειρὰ ἀκόμη ὅρων, διὰ τῶν ὁποίων ἐρρυθμίζοντο ὅλα τὰ συναφῆ ζητήματα. Μεταξὺ αὐτῶν, ὁ 8ος ὅρος ἐρρύθμιζε τὸ ζήτημα τῆς διαδοχῆς. Ὡρίζετο ὅτι τὸ Στέμμα καὶ τὸ Βασιλικὸν ἀξίωμα, τὰ ὁποῖα θὰ ἦσαν διαδοχικά, θὰ περιήρχοντο εἰς τοὺς κατιόντας κατ' εὐθεῖαν γραμμὴν γνησίους ἀπογόνους τοῦ πρίγκιπος Ὄθωνος, κατὰ τάξιν πρωτοτοκίας, ἂν δὲ ὁ Πρίγκιψ ἀπέθνησκεν ἄνευ ἀπογόνων, κατ' εὐθεῖαν γραμμήν, θὰ περιήρχοντο εἰς τὸν νεώτερον ἀδελφόν του ἢ τοὺς κατ' εὐθεῖαν ἀπογόνους του ἢ καὶ εἰς τὸν ἀμέσως νεώτερον ἀδελφόν του ἢ τοὺς κατ' εὐθεῖαν ἀπογόνους του. Ἀλλ' εἰς καμμίαν περίπτωσιν δὲν ἠδύνατο τὸ Βαυαρικὸν Στέμμα καὶ τὸ Ἑλληνικὸν νὰ ἑνωθοῦν ἐπὶ τῆς αὐτῆς κεφαλῆς.

Δι' ἄλλων ὅρων καθωρίζετο ὅτι ὁ πρίγκιψ Ὄθων θὰ ἐνηλικιοῦτο ὡς Βασιλεὺς τῆς Ἑλλάδος εὐθὺς ὡς συνεπλήρωνε τὸ 20ὸν ἔτος τῆς ἡλικίας του, ἤτοι τὴν 19ην Μαΐου 1ην Ἰουνίου 1835. Διαρκούσης δὲ τῆς ἀνηλικιότητος τοῦ Βασιλέως, τὰ κυριαρχικὰ αὐτοῦ δικαιώματα θὰ ἠσκοῦντο εἰς ὅλην τὴν ἔκτασίν των ὑπὸ Ἀντιβασιλείας, ἡ ὁποία θὰ ἀπετελεῖτο ἀπὸ τρεῖς συμβούλους, τοὺς ὁποίους θὰ ὥριζεν ὁ Βασιλεὺς τῆς Βαυαρίας.

Διὰ τοῦ 14ου ὅρου τῆς συνθήκης ὡρίζετο ὅτι: «Ἡ Α.Μ. ὁ Βασιλεὺς τῆς Βαυαρίας θέλει διευκολύνει πρὸς τὸν πρίγκιπα Ὄθωνα τὰ μέσα τοῦ νὰ στρατολογήσῃ ἐν Βαυαρίᾳ καὶ νὰ παραλάβῃ εἰς τὴν ὑπηρεσίαν αὐτοῦ, ὡς Βασιλεὺς τῆς Ἑλλάδος, σῶμα στρατιωτικὸν μέχρι τριῶν χιλιάδων πεντακοσίων ἀνδρῶν, τοῦ ὁποίου τὸν ὁπλισμόν, τὴν ἀποσκευὴν καὶ μισθοδοσίαν θέλει χορηγήσει τὸ Ἑλληνικὸν Κράτος. Τὸ σῶμα τοῦτο θέλει ἀποσταλῇ αὐτόσε ὅσον τάχιστα, διὰ ν' ἀντικαταστήσῃ τὰ μέχρι τοῦδε ἐν Ἑλλάδι διατελοῦντα συμμαχικὰ στρατεύματα. Ἀλλ' ὁ τελευταῖος οὗτος στρατὸς θέλει διαμείνει εἰς τὴν διάθεσιν τῆς Α. Μ. τοῦ Βασιλέως τῆς Ἑλλάδος μέχρι τῇ ἀφίξεως τοῦ ἀνωτέρω σώματος».

Διὰ τῆς αὐτῆς συνθήκης διεκανονίζοντο καὶ οἱ ὅροι ἑνὸς δανείου μέχρ ς 60 εκατομμυρίων φράγκων, τὸ ὁποῖον ἐχορηγεῖτο εἰς τὴν Ἑλλάδα ὑπὸ τὴν ἐγγύησιν τῶν τριῶν Δυνάμεων εἰς τρεῖς ἴσας δόσεις καὶ δὴ εἰς τὸν Ὄθωνα, ὑπὸ τὴν ἰδιότητά του ὡς Βασιλέως τῆς Ἑλλάδος.

"Οσον δ' ἀφορᾶ τὰ ὅρια τοῦ νέου Κράτους, ταῦτα καθωρίσθησαν δι' ἄλλης συνθήκης ὑπογραφείσης εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν τὴν 27ην 'Ιουνίου/10ην 'Ιουλίου 1832, ὑπὸ τῶν ἀντιπροσώπων τῶν ἰδίων Δυνάμεων, ποὺ ὑπέγραψαν τὴν συνθήκην τοῦ Λονδίνου τὴν 6ην 'Ιουλίου 1827. 'Εχαράχθησαν δὲ τὰ ὅρια αὐτὰ ὑπὸ μικτῆς ἐπιτροπῆς, ἥτις ἀπετελέσθη ἀπὸ τοὺς συνταγματάρχας Μπάκερ, "Αγγλον, Μπαρτελεμύ. Γάλλον, Σκαλόν, Ρῶσον, τὸν "Ελληνα στρατηγὸν Στάϊκον καὶ τὸν Τοῦρκον στρατηγὸν Χουσεῒν μπέην.

'Η ὁροθετικὴ γραμμὴ ἔδιδεν εἰς τὴν 'Ελλάδα τὴν Αἰτωλίαν, 'Ακαρνανίαν καὶ Φθιώτιδα. 'Ακολούθως ἔφθανεν εἰς τὸν Μαλιακὸν κόλπον, περιελάμβανε τὴν κορυφογραμμὴν τῆς "Οθρυος, διήρχετο διὰ τῆς κορυφῆς τοῦ Τυμφρηστοῦ καὶ ἀπέληγε, δυτικῶς, εἰς τὸν Αμβρακικὸν κόλπον, μεταξὺ Κοπραίνης καὶ Κομποτίου.

Τὰ νέα αὐτὰ ὅρια, καίτοι ἐλαφρῶς βελτιωμένα, δὲν ἀνταπεκρίνοντο βεβαίως πρὸς τὰς ἐλπίδας καὶ τοὺς πόθους τοῦ 'Ελληνικοῦ Λαοῦ. 'Αλλὰ πρὸ τῆς ἀκάμπτου θελήσεως τῶν Δυνάμεων ἐγένοντο ἀποδεκτά, χάριν τοῦ γενικωτέρου συμφέροντος τῆς ἀποκαταστάσεως τοῦ νέου Κράτους.

***

'Εν τῷ μεταξὺ αἱ ἐμφύλιοι ἔριδες καὶ διαμάχαι συνεχίζοντο ἀπ' ἄκρου εἰς ἄκρον τῆς Πελοποννήσου, ἐνώπιον δὲ τῆς καταστάσεως αὐτῆς, ἡ ὁποία ὁσημέραι προσελάμβανε μορφὴν γενικῆς ἀναρχίας, ὁ Αὐγουστῖνος Καποδίστριας δὲν διέθετε τὸ ἀναγκαῖον ψυχικὸν σθένος ν' ἀμυνθῆ. πολλῷ μᾶλλον νὰ ἐπιβληθῆ ὡς κυβερνήτης τῆς χώρας. Κατόπιν τούτου ἀπεφάσισε νὰ παραιτηθῆ καὶ ν' ἀπομακρυνθῆ ἐκ Ναυπλίου. Πράγματι τὴν 10ην Αὐγούστου 1832 ὁ Αὐγουστῖνος παρέλαβε τὸ λείψανον τοῦ ἀδελφοῦ του Ι. Καποδίστρια, τὴν ἀλληλογραφίαν του καὶ μερικὰ ἐκ τῶν προσωπικῶν του ἀντικειμένων καί, ἐπιβιβασθεὶς ρωσικοῦ πλοίου μετέβη εἰς Κέρκυραν, ὅπου καὶ ἐγκατεστάθη.

'Εν συνεχείᾳ ἡ Κυβέρνησις, εὑρεθεῖσα ἐν μέσῳ μυρίων δυσχερειῶν, ἠναγκάσθη νὰ προσκαλέσῃ τὰ γαλλικὰ στρατεύματα νὰ καταλάβουν τὸ Ναύπλιον καὶ τὰς Πάτρας, ἐλπίζουσα ὅτι οὕτω θὰ ἐπετυγχάνετο ἡ ἀποκατάστασις τῆς τάξεως, τὴν ὁποίαν οἱ ἀλληλομισούμενοι "Ελληνες καὶ αἱ ἔνοπλοι ὁμάδες τῶν ἀτάκτων πολεμιστῶν ἦτο ἀδύνατον νὰ ἑδραιώσουν. Πράγματι τὸ Ναύπλιον κατελήφθη ὑπὸ γαλλικῶν στρατιωτικῶν δυνάμεων καὶ ἐπὶ τῶν φρουρίων τῆς πόλεως ἐκυμάτιζε μόνον ἡ γαλλικὴ σημαία. 'Αλλ' εἰς τὰς Πάτρας, ὅπου ἔφθασεν ἓν γαλλικὸν τάγμα. διὰ νὰ καταλάβῃ τὴν πόλιν, δὲν συνέβη τὸ ἴδιον. 'Η φρουρὰ τῶν Πατρῶν μὲ ἐπὶ κεφαλῆς τὸν Κίτσον Τζαβέλλαν, ὁ ὁποῖος ἦτο ἐχθρὸς τοῦ Κωλέττη

καὶ φίλος τοῦ Κολοκοτρώνη, ἐξῆλθε τῆς πόλεως καὶ λαβοῦσα ἐχθρικὴν στάσιν ἔναντι τῶν Γάλλων, ἀπηγόρευσεν εἰς αὐτοὺς νὰ εἰσέλθουν εἰς τὰς Πάτρας. Κατόπιν τούτου τὸ γαλλικὸν τάγμα ἀπεσύρθη καὶ ἐστρατοπέδευσε μακρὰν τῆς πόλεως, ἀναμένον διαταγὰς τοῦ Μαιζῶνος ἐκ Ναυπλίου.

Ἑκάστη ἐπαρχία τῆς ἀπελευθερωθείσης χώρας εὑρίσκετο ἐν ἀναστατώσει. Ἡ κατάστασις ἀπέβαινεν εἰς ἄκρον κρίσιμος, ἡ δὲ Κυβέρνησις ματαίως ἠγωνίζετο ν' ἀποτρέψῃ τὰ δεινὰ τοῦ ἐμφυλίου πολέμου. Πολλοὶ ὁπλαρχηγοὶ εἶχον καταλάβει διάφορα ὑψώματα πέριξ τοῦ Ναυπλίου καὶ τοῦ Ἄργους καὶ εἶχον ὑψώσει τὴν σημαίαν μὲ τὸν φοίνικα, τὸ σῆμα τοῦ Καποδίστρια, ἀπειλοῦντες τὴν Κυβέρνησιν καὶ ἀξιοῦντες τὴν καταβολὴν καθυστερουμένων μισθῶν. Ὁ Κωλέττης κατηγορεῖτο ὑπὸ τῶν ὀπαδῶν τοῦ Κολοκοτρώνη, ὅτι ἐπρόδωσε τὴν Πατρίδα εἰς τοὺς Γάλλους, ὅπως πρότερον τὸ κόμμα τοῦ Κωλέττη κατηγόρει τὸν Καποδίστριαν ὅτι ἐπρόδωσε τὴν Πατρίδα εἰς τοὺς Ρώσσους.

Διὰ τὸν κατευνασμὸν τῶν παθῶν καὶ πρὸς ἀποφυγὴν τῆς ἀναμενομένης ἀπὸ στιγμῆς εἰς στιγμὴν συρράξεως, ὁ Κωλέττης ἐσκέφθη νὰ συγκαλέσῃ Ἐθνικὴν Συνέλευσιν, τὴν ὁποίαν ἐζήτουν ὅλα τὰ κόμματα μὲ τὴν ἐλπίδα τῆς ἐπικρατήσεως καὶ ἐξυπηρετήσεως τῶν ἰδίων αὐτῶν σκοπῶν. Πράγματι ἡ Ἐθνοσυνέλευσις συνεκροτήθη εἰς τὸ Ἄργος ἀρχικῶς, διὰ νὰ καταφύγῃ μετ' ὀλίγον, διὰ λόγους ἀσφαλείας, εἰς τὸ Ναύπλιον καὶ ἐν συνεχείᾳ εἰς τὸ προάστιον τοῦ Ναυπλίου Πρόνοια. Ἦτο αὕτη ἡ Δ' Ἐθνοσυνέλευσις τῶν Ἑλλήνων καὶ ὄχι ἡ Ε', διότι δὲν ἦτο νέα, ἀλλὰ συνέχεια τῆς προηγουμένης. Οἱ πληρεξούσιοι συνέρρευσαν ἐκ διαφόρων ἐπαρχιῶν εἰς τὸ Ἄργος, ἀλλ' οἱ περισσότεροι μὲ ἀτελῆ πληρεξούσια ἢ καὶ ἄνευ τινὸς ἐξουσιοδοτήσεως. Ἡ Συνέλευσις, ἀπὸ τῆς πρώτης ἡμέρας τῆς συγκλήσεώς της, ἦτο φανερὸν ὅτι ἐνέκλειεν εἰς τὰ σπλάγχνα της σφοδρὰ μίση καὶ ἀντιθέσεις μεταξὺ τῶν πολιτικῶν ἀρχηγῶν. Τὸ σύνολον τῶν πληρεξουσίων ἀνήρχετο μόνον εἰς ἑκατὸν εἴκοσι.

Μεταξὺ τῶν ψηφισμάτων, τὰ ὁποῖα ἐξέδωσεν, ἦτο καὶ τὸ τῆς ἐπικυρώσεως τῆς ἐκλογῆς τοῦ Βασιλέως Ὄθωνος τὴν 26ην Ἰουλίου 1823. Δέον νὰ σημειωθῇ ὅτι ἡ πρό τινος γνωσθεῖσα εἴδησις τῆς ἐκλογῆς τοῦ Ὄθωνος ὡς Βασιλέως τῆς Ἑλλάδος, προεκάλεσεν εὔλογον αἴσθημα χαρᾶς καὶ ἀγαλλιάσεως εἰς ἅπαντα τὸν Ἑλληνισμόν. Ἰδιαιτέρως ὁ λαὸς τῆς ἀναγεννηθείσης χώρας ἐχαιρέτισε τὴν ἐκλογὴν τοῦ Ὄθωνος πλήρης ἐλπίδων διὰ τὴν ἀποκατάστασιν τῆς τάξεως, τῆς γαλήνης καὶ τῆς εὐημερίας εἰς τὸ νεοσύστατον Ἑλληνικὸν Κράτος, τὸ ὁποῖον ἐξηκολούθει νὰ κλυδωνίζεται ἀπὸ τὰς ἀλλεπαλλήλους ξενικὰς ἐπεμβάσεις καὶ τὰς ἐσωτερικὰς κομματικὰς διαμάχας.

Μετ' ὀλίγον ἡ προσωρινὴ Κυβέρνησις ἐξέλεξε τριμελῆ Ἐπιτροπὴν

ἐκ τοῦ ναυάρχου 'Ανδρ. Μιαούλη, τοῦ στρατηγοῦ Κωνσταντ. Μπότσαρη καὶ τοῦ συνταγματάρχου Γενναίου Κολοκοτρώνη [1] «ὅπως μεταβῇ εἰς Μόναχον καὶ συμφώνως πρὸς τὰς ὁμοφώνους εὐχὰς τοῦ Ἔθνους διαδηλώσῃ εἰς τὸν Μεγαλειότατον Βασιλέα τῆς Βαυαρίας τὴν κοινὴν ἀγαλλίασιν τοῦ λαοῦ διὰ τὴν ἀνάβασιν εἰς τὸν Βασιλικὸν Θρόνον τῆς Πατρίδος τῆς Α.Β.Υ. τοῦ Πρίγκιπος Ὄθωνος τῆς Βαυαρίας καὶ νὰ προσφέρῃ τὴν ἀφοσίωσιν καὶ ὑποταγὴν τοῦ Ἔθνους πρὸς τὸν Βασιλέα του».

Τὸν Ὄθωνα ὡς Βασιλέα τῆς Ἑλλάδος ἀνεγνώρισαν ἀλληλοδιαδόχως ὅλα τὰ κράτη τῆς Εὐρώπης, τέλος δὲ καὶ ἡ Τουρκία διὰ τῆς ἀπὸ 14ης Δεκεμβρίου 1832 ἐπισήμου διακοινώσεώς της, μέσω τοῦ ὑπουργοῦ τῶν Ἐξωτερικῶν Ρεΐς Ἐφένδη.

Παραλλήλως, ὑπεγράφη εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν συνθήκη, βάσει τῆς ὁποίας ὁ Σουλτᾶνος ἀνεγνώριζε τὸ Βασίλειον τῆς Ἑλλάδος ὡς τελείως ἀνεξάρτητον Κράτος καὶ συγκατετίθετο ὅπως ἐκκενώσῃ τὰ κατεχόμενα εἰσέτι ὑπὸ τῶν στρατευμάτων του ὀχυρὰ ἐν Ἑλλάδι, ἔναντι καταβολῆς ἀποζημιώσεως ἐκ 40.000.000 γροσίων, ἡ ὁποία θὰ ἐπληρώνετο ἀπὸ τὸ δάνειον, τὸ ὁποῖον θὰ ἐχορηγεῖτο εἰς τὴν Ἑλλάδα ὑπὸ τὴν ἐγγύησιν τῶν Δυνάμεων, συγχρόνως μὲ τὴν κάθοδον τοῦ Βασιλέως.

Ἐν τῷ μεταξὺ συνεχίζοντο, ἐν μέσῳ θορύβου καὶ συνεχῶν ἀντεγκλήσεων, αἱ ἐργασίαι τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως ἐν Προνοίᾳ. Κατὰ τὰς συνεδριάσεις αὐτάς, οἱ πληρεξούσιοι κατετρίβοντο εἰς ἀσκόπους συζητήσεις καὶ οἱ μὲν ἐπεδίωκον τὴν θέσπισιν συνταγματικοῦ συστήματος συμφώνως μὲ τὸ πνεῦμα τῶν ψηφισμάτων τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως τῆς Τροιζῆνος, οἱ δὲ ἐκήρυττον τὰ ψηφίσματα ἐκεῖνα ὡς ἄκυρα. Ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου ἐπεκράτησε πλήρης σύγχυσις. Ἐξ ἄλλου, ὑπῆρχον καὶ ἄλλοι οἱ ὁποῖοι ἐζήτουν τὴν συγκρότησιν ἐκτελεστικοῦ σώματος, ἕτεροι τὴν σύστασιν μιᾶς κυβερνητικῆς ἐπιτροπῆς ἐκ πέντε ἢ ἑπτὰ μελῶν, ἄλλοι, τέλος, ἀπέκλινον ὑπὲρ τῆς ἐκλογῆς δικτάτορος.

Ἀλλ' ἐνῷ μὲ τοιαῦτα θέματα κατεγίνετο ἡ Ἐθνοσυνέλευσις, καταναλίσκουσα τὰς συνεδριάσεις αὐτῆς εἰς δημαγωγικὰς καὶ κομματικὰς συζητήσεις, εἰς στιγμὰς κατὰ τὰς ὁποίας ἡ χώρα διετέλει ἐν ἀναβρασμῷ καὶ ἀναστατώσει, ἔλαβε χώραν τὸ ἑξῆς θλιβερὸν γεγονός:

Ὁ ἐν Ναυπλίῳ Βρεταννὸς διπλωματικὸς ἀντιπρόσωπος Ντώκινς, διερχόμενος ἔφιππος πλησίον τοῦ οἰκήματος, τὸ ὁποῖον ἐστέγαζε τοὺς πληρεξουσίους, συνηντήθη μὲ ἔνοπλα στίφη ὑπὸ τὸν Κριεζώτην, τὰ

1. Ἀντὶ τοῦ Γενναίου Κολοκοτρώνη, ὁ ὁποῖος λόγῳ τῆς ἐπικρατούσης ἐν Ἑλλάδι κρισίμου καταστάσεως ἐθεώρησε σκόπιμον νὰ μὴ ἀπομακρυνθῇ αὐτῆς, μετέβη τελικῶς εἰς τὸ Μόναχον ὁ Δ. Πλαπούτας, ὡς τρίτον μέλος τῆς Ἐπιτροπῆς.

όποία τόν περιεκύκλωσαν κάμνοντα έκκλησιν πρός αυτόν νά τούς βοηθήση, διότι άπό μακρού ούτε έσιτοδοτούντο, ούτε έμισθοδοτούντο. Ό Ντώκινς τούς άπήντησεν ότι δέν ήδύνατο νά κάμη τίποτε δι' αυτούς, άλλά τούς υπέδειξε τόν έξής τρόπον ικανοποιήσεως τών αιτημάτων των : Ύψωσε τό μαστίγιόν του καί τούς είπε, δεικνύων τήν οικίαν ένθα συνεδρίασεν ή Συνέλευσις :

— «Ίδού, εις τήν αίθουσαν αυτήν υπάρχουν πολλοί, οί όποιοι θά ήδύναντο νά πληρώσουν τούς μισθούς σας. Δέν έχετε παρά νά τούς άνεύρετε».

Αί ένοπλοι ομάδες δέν έχρειάζοντο περισσότερα διά ν' άντιληφθούν τάς υποδείξεις του Ντώκινς. «Μέ καταπλήσσουσαν προθυμίαν —γράφει ό Φίνλεϋ—ήρχισαν νά τρέχουν πρός τό οίκημα τής Έθνοσυνελεύσεως κραυγάζοντες ώς έρυθρόδερμοι». Όντως αί όρδαί τού Κριεζώτου έπέπεσαν κατά τής Έθνοσυνελεύσεως καί «δικαιώματι ξίφους» ήπείλησαν ότι θά αιχμαλωτίσουν τούς πληρεξουσίους, έάν δέν έπληρώνοντο οί καθυστερούμενοι μισθοί των. Ή Έθνοσυνέλευσις ήναγκάσθη τότε νά συζήτηση μετ' αυτών καί τελικώς ούτοι έδέχθησαν τήν προταθεϊσαν δεκαήμερον προθεσμίαν ικανοποιήσεως τού αιτήματός των.

Αί ταχθεϊσαι όμως δέκα ήμέραι παρήλθον χωρίς νά καταστή δυνατόν νά πραγματοποιηθή ή υπόσχεσις τής Συνελεύσεως, οπότε τά ένοπλα στίφη τού Κριεζώτου, έξαγριωθέντα, έπέπεσαν έν ώρα συνεδριάσεως κατά τών πληρεξουσίων, κακοποιήσαντα όσους δέν ήδυνήθησαν νά τραπούν έγκαίρως εις φυγήν. Ούτω, συνελήφθη ό Πρόεδρος τής Συνελεύσεως γέρων Νοταράς καί έπτά έκ τών πλουσιωτέρων πληρεξουσίων, οί όποιοι άπήχθησαν εις τά όρη καί έκρατήθησαν ώς όμηροι, μέχρι τής πληρωμής τού ποσού τών έκατόν δέκα χιλιάδων γροσίων, αί όποίαι άντεπροσώπευον ένα μέρος πρός έξόφλησιν τής μισθοδοσίας των.

Οί αιχμάλωτοι παρέμειναν έπί είκοσι δύο ήμέρας έν μέσω τών όρδών τού Κριεζώτου. Τήν είκοστήν τρίτην δέ έπετεύχθη ή έξ ιδίων των συγκέντρωσις τού αιτηθέντος ποσού τών λύτρων, τά όποια ευθύς ώς κατεβλήθησαν, ήλευθερώθησαν οί κρατούμενοι καί έπέστρεψαν εις τάς έστίας των.

Τό θλιβερόν αυτό έπεισόδιον έχει διατυπωθή ώς έξής εις τήν έπίσημον έκθεσιν υπό ήμερομηνίαν 20ήν Αυγούστου 1832 τήν υπογραφεϊσαν υπό 62 πληρεξουσίων, οί όποιοι ευθύς μετά τήν βιαίαν διάλυσιν τής Συνελεύσεως κατέφυγον πρός σωτηρίαν των εις Ναύπλιον : «...Ώς άγρια θηρία, ώς τίγρεις λυσσώδεις έπέπεσαν οί στρατιώται κατά τών πληρεξουσίων κραυγάζοντες ότι παρήλθε καί ή δευτέρα παρ' αυτών ταχθεϊσα προθεσμία, ότι ή Συνέλευσις κατεδαπάνα τόν καιρόν αυτής εις έλεεινάς σκευωρίας, άντί νά φροντίση περί τών άτυχών πολεμιστών τού τόπου.

Κατεβίβασαν τῆς ἕδρας του τὸν ὀγδοηκοντούτην πρόεδρον Νοταρᾶν, ὕβρισαν καὶ ἠπείλησαν διὰ θανάτου τοὺς πληρεξουσίους, ἐγύμνωσαν αὐτοὺς καὶ ἀπήγαγον τέλος ἑπτά, τοὺς πλουσιωτέρους αὐτῶν, καὶ τὸν πρόεδρον εἰς Ἄρειαν...».

Ἡ ληστρικὴ αὐτὴ ἐνέργεια ἔπληξε θανασίμως τὸ γόητρον τῆς Συνελεύσεως καὶ ἐπέφερεν ἐν τέλει τὴν διάλυσίν της. Ἀναμφισβητήτως τὸ γεγονὸς αὐτὸ ἐπέπρωτο νὰ ἔχῃ σοβαρὰς συνεπείας ἐπὶ τῆς πολιτικῆς ἐξελίξεως τῆς χώρας. Διότι θὰ ἦτο διαφορετικὴ ἡ κατάστασις, ἐὰν κατὰ τὴν ἄφιξιν τοῦ Ὄθωνος ὑφίστατο ἓν ἀντιπροσωπευτικὸν τοῦ λαοῦ Σῶμα, τὸ ὁποῖον, λόγῳ τοῦ κύρους του, θὰ ἠδύνατο ν' ἀσκήσῃ τὴν ἐπιρροήν του καὶ νὰ καταστείλῃ τυχὸν αὐταρχικὰς τάσεις τῶν μελῶν τῆς Ἀντιβασιλείας. Θὰ ἠδύνατο, δηλαδή, μία ἰσχυρά, ἡνωμένη καὶ ὁμονοοῦσα Ἐθνοσυνέλευσις, νὰ παίξῃ σημαντικὸν ρόλον εἰς τὰ τῆς διαχειρίσεως τῶν κοινῶν καὶ θὰ ἦτο δύσκολον νὰ τὴν ἀγνοήσουν, πολὺ δὲ περισσότερον νὰ τὴν καταργήσουν, οἱ Βαυαροὶ τιτλοῦχοι. Θὰ ἦτο ἀσφαλῶς μία ἀπὸ τὰς πλέον ἄφρονας πράξεις τῆς Ἀντιβασιλείας, ἐὰν ἐπεχείρει νὰ καταστρατηγήσῃ τὰ δικαιώματα μιᾶς τοιαύτης Ἐθνοσυνελεύσεως, διότι οὕτω θὰ ἔθετεν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἐν ἀμέσῳ κινδύνῳ αὐτὴν ταύτην τὴν ὕπαρξίν της. Συνεπῶς ἡ ὕπαρξις Συνελεύσεως θ' ἀπετέλει ἰσχυρὰν τροχοπέδην εἰς τὰς τυχὸν ἀσυνέτους ἐνεργείας τῆς Ἀντιβασιλείας καὶ θὰ συνέδραμεν ἀσφαλῶς ὁλόκληρον τὴν πολιτείαν αὐτῆς, πρὸς ὄφελος τοῦ Ἔθνους καὶ τοῦ λαοῦ. Ἀντιθέτως ἡ ἔλλειψις Ἐθνοσυνελεύσεως, ἦτο μοιραῖον νὰ ἐπιφέρῃ πλείστας ὅσας ἀνωμαλίας εἰς τὴν διοίκησιν τοῦ νεοπαγοῦς Κράτους, νὰ δημιουργήσῃ ὀξύτητας μεταξὺ τῶν κομμάτων, νὰ προσφέρῃ ἔδαφος γόνιμον διὰ τὰς ἐπεμβάσεις τῶν ξένων καὶ τέλος ν' ἀφήσῃ ἀδέσμευτον τὴν Ἀντιβασιλείαν νὰ κυβερνήσῃ τὴν χώραν κατὰ τὸ δοκοῦν, τὸ ὁποῖον ὅμως «δοκοῦν» δὲν ἦτο πάντοτε σύμφωνον μὲ τὰς ἐλπίδας καὶ τὰς προσδοκίας ἑνὸς λαοῦ, τόσον δεινοπαθήσαντος διὰ τὴν ἀπόκτησιν τῆς Ἐλευθερίας του.

*
* *

Ἐν πάσῃ περιπτώσει, εἰς αὐτὸ τὸ θλιβερὸν σημεῖον εἶχον φθάσει τὰ πράγματα εἰς τὴν διὰ μίαν φορὰν ἀκόμη ἐν ἐπαναστάσει διατελοῦσαν Ἑλλάδα τοῦ 1832. Ἐφ' ὅσον δὲ ἐπλησίαζεν ἡ ἡμέρα τῆς ἀφίξεως τοῦ Βασιλέως, τοσοῦτον οἱ ἀρχηγοὶ τῶν πολιτικῶν κομμάτων κατέβαλλον ἀπεγνωσμένας προσπαθείας, ὅπως ἕκαστος ἐξ αὐτῶν καταλάβῃ τὴν ἐξουσίαν, εἰς τρόπον ὥστε τὸ ὑπ' αὐτὸν κόμμα ὡς Κυβέρνησις, νὰ ὑποδεχθῇ τὸν Ἄνακτα. Ἐκ τοῦ λόγου αὐτοῦ αἱ κομματικαὶ ἀντιζηλίαι ηὔξανον συνεχῶς, προοιωνιζόμεναι νέας ἀναταραχάς.

Πρὸς ἀποφυγὴν αὐτοῦ τοῦ βεβαίου κινδύνου, κατώρθωσαν κατόπιν πολλῶν συνεννοήσεων νὰ ἔλθουν εἰς συμβιβασμὸν οἱ ἰσχυρότεροι ἐκ τῶν πολιτικῶν αρχηγῶν, ὁ Θ. Κολοκοτρώνης και ὁ Ι. Κωλέττης. Ἀποτέλεσμα τῆς συνεννοήσεως αὐτῆς ὑπῆρξεν ἡ συγκρότησις μιας Οἰκουμενικῆς, τρόπον τινά, Κυβερνήσεως, εἰς τὴν ὁποίαν ἀντιπροσωπεύθησαν ὅλα τὰ κόμματα και αὕτη κατηρτίσθη τελικῶς ἐκ τῶν Θ. Κολοκοτρώνη, Ι. Κωλέττη, Ἀνδρ. Ζαΐμη, Β. Βουδούρη καὶ Ἀνδρ. Μεταξᾶ. Εἰς διάγγελμά της, ἡ νέα Κυβέρνησις, πρὸς τὸν λαόν, ἐγνώριζε τοὺς σκοποὺς τῆς συγκροτήσεώς της, οἱ ὁποῖοι ἀπέβλεπον εἰς τὴν παγίωσιν τῆς τάξεως, ἐπὶ τῇ προσεχεῖ ἀφίξει τοῦ Βασιλέως καὶ προσεκάλει τοὺς πάντας νὰ ὑπακούσουν εἰς τὰ κελεύσματά της.

Δεν παρῆλθον ὅμως παρὰ ἐλάχισται ἡμέραι καὶ τὸ νέον αὐτὸ κυβερνητικὸν σχῆμα ἤρχισε νὰ κλονίζεται ὑπονομευόμενον ἀπο αὐτοὺς τοὺς ἰδίους πολιτικοὺς ἀρχηγούς, οἵτινες τὸ ἀπετέλουν. Τὸ καίριον ὅμως πλῆγμα πρὸς διάλυσιν τῆς οἰκουμενικῆς αὐτῆς κυβερνήσεως προῆλθεν ἀπὸ τοὺς ὁπλαρχηγούς, οἱ ὁποῖοι ἔφερον βαρέως τὴν συγκρότησίν της, ἄνευ τῆς συγκαταθέσεώς των, καὶ ἰδίως ἄνευ τῆς συμμετοχῆς των εἰς αὐτήν.

Ἐπὶ πλέον ἄλλαι ἔνοπλοι ὁμάδες, ἐξεγερθεῖσαι λόγῳ τῆς πληρωμῆς τῶν μισθῶν εἰς τοὺς ὀπαδοὺς τοῦ Κριεζώτου, ἐζήτουν ἤδη νὰ καταβληθοῦν ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως καὶ εἰς τοὺς ἄνδρας αὐτῶν οἱ ἐπὶ μακρὸν καθυστερούμενοι μισθοί των.

Ἡ ὑπὸ τὸν Σπ. Τρικούπην ὅμως Κυβέρνησις δὲν διέθετεν οὔτε ὀβολὸν εἰς τὸ ταμεῖον της καὶ ὡς ἐκ τούτου εὑρέθη ἐνώπιον νέας ἀπειλῆς καὶ βίας ἐκ μέρους τῶν ὀρεσιβίων ὁπλαρχηγῶν. Εἰς ἐπίμετρον ἐπῆλθε καὶ διαφωνία μεταξὺ τῶν ἐν τῇ Κυβερνήσει συμπραττόντων πολιτικῶν ἡγετῶν καὶ ἡ κατάστασις ἔφθασεν ἐκ νέου εἰς ἀδιέξοδον.

Η διαμαχη τῶν κομμάτων ὑπεδαυλίζετο καὶ ὑπὸ τῶν ξένων Δυνάμεων, ἑκάστη τῶν ὁποίων περιέβαλλε διὰ τῆς ἐμπιστοσύνης της τοὺς φίλα πρὸς αὐτὴν διακειμένους πολιτικοὺς ἀρχηγούς, ἐξωθοῦσα αὐτοὺς ἐν συνεχείᾳ εἰς τὴν διὰ παντὸς τρόπου ἐπικράτησίν των.

Τὸ ἔναυσμα τοῦ νέου ἐμφυλίου πολέμου τὸ ἔδωσε πάλιν ὁ Ι. Κωλέττης.

Ὁ Κολοκοτρώνης, διαβλέπων ὅτι τὰ πράγματα ἔβαινον μοιραίως πρὸς σύγκρουσιν, αἱ δὲ συστάσεις του περὶ ἑνότητος οὐδεμίαν ἀπήχησιν εὕρισκον ἐν τῇ Κυβερνήσει, ἀπεφάσισε ν' ἀποχωρήσῃ αὐτῆς, διὰ νὰ μὴ ἔχῃ εὐθύνας, ὡς ἐκ τῶν ἀστοχων καὶ ἐπικινδύνων μέτρων, τὰ ὁποῖα ἐλαμβάνοντο κυρίως ὑπὸ τοῦ Κωλέττη. Καὶ ἀπῆλθεν ἐκ Ναυπλίου ἐγκατασταθεὶς εἰς τὸ φρούριον τῆς Καρυταίνης.

Μετά τινας ἡμέρας ἡ ρῆξις ἐπῆλθεν. Ὁ Κωλέττης ἀπέστειλεν ἐναντίον του τὸν Θεόδ. Γρίβαν, ἐπικεφαλῆς σώματος ἀτάκτων. Τὸ γεγονὸς

αὐτὸ ἐξηρέθισε τὸν Κολοκοτρώνην, ὁ ὁποῖος συνεκέντρωσε τὰς δυνάμεις του—ὡπλισμένους ὀπαδούς του—καὶ διὰ προκηρύξεώς του πρὸς τὸν Ἑλληνικὸν λαὸν ἐχαρακτήριζε τὴν ἐν Ναυπλίῳ Κυβέρνησιν ὡς ἀντιπατριωτικήν. Ἐπηκολούθησαν αἱματηραὶ συμπλοκαὶ μὲ ἀποτέλεσμα νὰ ἡττηθοῦν τὰ κυβερνητικὰ στρατεύματα καὶ νὰ ἐγκλεισθοῦν ἐντὸς τοῦ Ναυπλίου. Ὁ Κωλέττης ἐζήτησεν ἐκ νέου τὴν προστασίαν τῆς Κυβερνήσεως ἐκ μέρους τῶν γαλλικῶν στρατευμάτων, τὰ ὁποῖα ἔσπευσαν νὰ παράσχουν ταύτην. Ἀποτέλεσμα τῆς ξενικῆς ἐπεμβάσεως ἦτο νὰ προκληθοῦν σφοδραὶ συρράξεις εἰς τὸ Ἄργος, καθ' ἃς ἐφονεύθησαν περὶ τοὺς ἑκατὸν ἑξήκοντα Ἕλληνες, ἰσάριθμοι δὲ ἐτραυματίσθησαν, ἰδίως ἄοπλοι ἄνδρες, γυναῖκες καὶ παιδιά. Ἡ πόλις τοῦ Ἄργους ἐρημώθη. Ἐκ τῶν Γάλλων στρατιωτικῶν ἐφονεύθησαν περὶ τοὺς τεσσαράκοντα. Ἐν τῷ μεταξὺ εἰς ὁλόκληρον τὴν ἀπελευθερωθεῖσαν Ἑλλάδα ἐλάμβανον χώραν ἐμφύλιοι πόλεμοι.

Ὁ Κολοκοτρώνης, συγκεντρώσας περὶ τὰς ὀκτὼ χιλιάδας στρατοῦ, κατῆλθεν εἰς τὴν πεδιάδα τοῦ Ἄργους καὶ ἡτοιμάζετο νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὸ Ναύπλιον. Οἱ Κυβερνητικοί, μὴ διαθέτοντες οὐδὲ ἕνα στρατιώτην, ἐδέχθησαν τελικῶς τοὺς ὅρους τοῦ Κολοκοτρώνη περὶ καταθέσεως τῆς ἀρχῆς. Κατόπιν τούτου συνεστήθη νέα τριμελὴς Διοικητικὴ Ἐπιτροπὴ ἐκ τῶν Κωλέττη, Ζαΐμη καὶ Μεταξᾶ, ὑπὸ τὴν ἀνοχὴν τοῦ Κολοκοτρώνη καὶ ὑπὸ τὸν ὅρον νὰ παραμείνῃ ἀσκοῦσα τὴν ἐξουσίαν μέχρις τῆς ἀφίξεως τοῦ Βασιλέως.

* * *

Ἀπὸ τῆς ἐπισήμου ἀναγγελίας τῆς ἐκλογῆς τοῦ Ὄθωνος, τὸν Ἰούλιον τοῦ 1832, μέχρι τοῦ Ἰανουαρίου τοῦ 1833, ὅτε ὁ Βασιλεύς, μετὰ τῆς ἀκολουθίας του ἀπεβιβάσθη εἰς τὸ Ναύπλιον, δηλαδὴ κατὰ τὸ μεσολαβῆσαν διάστημα τῶν ἓξ μηνῶν, ἡ Ἑλλὰς εἶχε μεταβληθῆ εἰς κάμινον φλεγομένην ἀπὸ τοὺς ἐμφυλίους σπαραγμούς. Τὰ κόμματα, ὁ λαός, τὰ στίφη τῶν ἐνόπλων, αἱ ξενικαὶ ἐπεμβάσεις καὶ ἰδίως τὰ γαλλικὰ στρατεύματα, συνέθετον τὴν πλέον θλιβεράν, τὴν πλέον δραματικὴν εἰκόνα ἀναρχουμένης χώρας, ἐν τῇ ὁποίᾳ ἐκυριάρχουν τὸ δίκαιον τοῦ ἰσχυροτέρου καὶ οἱ νόμοι τῆς ζούγκλας. Ἀλληλοσφαγή, ἀλληλοεξόντωσις, συνεχεῖς ἀναταραχαί, κομματικαὶ ἔριδες, πολιτικαὶ διχόνοιαι, κατάστασις ἀθλιότητος καὶ παραφροσύνης, ἐπεκράτουν εἰς ὁλόκληρον τὴν ἄρτι ἀπελευθερωθεῖσαν χώραν, κατόπιν τόσων ἀγώνων, ἡρωισμῶν καὶ θυσιῶν. Ἐπάνω εἰς τὸ ἡφαιστειῶδες αὐτὸ ἔδαφος, το πλῆρες ἀκανθῶν καὶ τριβόλων, τὸ κλυδωνιζόμενον ἀνηλεῶς ἀπὸ ὀξύτατα ἐμφύλια πάθη καὶ μίση, ἡ Ἀντιβασιλεία τοῦ Ὄθωνος ἔπρεπεν ἀπὸ τῆς ἑπομένης τῆς ἀφίξεώς της νὰ ἀρχίσῃ τὸ ἔργον τῆς ἀναδημιουργίας. Ἔργον, τὸ ὁποῖον εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ὤφειλε νὰ προσλάβῃ κοσμογονικὴν μορφήν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

ΤΟ ΕΡΓΟΝ ΤΗΣ ΑΝΤΙΒΑΣΙΛΕΙΑΣ

ΕΙΣ ΤΟ ΠΡΩΤΟΝ φύλλον τῆς «Ἐφημερίδος τῆς Κυβερνήσεως» ὑπὸ ἡμερομηνίαν 25ης Ἰανουαρίου 1833, ἐδημοσιεύθη ἡ πρώτη προκήρυξις τοῦ Βασιλέως Ὄθωνος πρὸς τοὺς Ἕλληνας, τὴν ὁποίαν ὑπέγραψαν ἐπ' ὀνόματι αὐτοῦ τὰ μέλη τῆς Ἀντιβασιλείας, τὰ ὁποία θὰ ἀσκοῦσαν τὴν ἐξουσίαν μέχρι τῆς ἐνηλικιώσεώς του. Ἡ προκήρυξις αὐτή, ἡ ὁποία ἐξετυπώθη τὴν ἰδίαν ἡμέραν τῆς ἀποβιβάσεως τοῦ Βασιλέως καὶ τῆς ἀκολουθίας του εἰς τὸ Ναύπλιον, ἐτοιχοκολλήθη εἰς ὅλας τὰς ὁδοὺς τῆς πόλεως, ὅπου πλήθη λαοῦ ἔσπευσαν νὰ τὴν ἀναγνώσουν. Εἰς τὸ διάγγελμα τοῦτο ὁ Ὄθων ἐτόνιζεν ὅτι ἀνήρχετο εἰς τὸν θρόνον τῆς Ἑλλάδος ὅπως ἐκπληρώσῃ τὰς ὑποχρεώσεις, τὰς ὁποίας ἀνέλαβε τόσον πρὸς τὸν Ἑλληνικὸν λαόν, ὅσον καὶ πρὸς τὰς μεσολαβησάσας μεγάλας Δυνάμεις.

«Διὰ μακροῦ καὶ φονικοῦ πολέμου, θυσιάζοντες ἑκουσίως τὰ μέγιστα καὶ πολύτιμα ἀγαθά σας—ἔλεγεν—ἀνεκτήσατε τὴν πολιτικήν σας ὕπαρξιν καὶ ἀνεξαρτησίαν, τὸν θεμελιώδη ὅρον τῆς εὐτυχίας καὶ εὐημερίας παντὸς ἔθνους καὶ διὰ τῆς ἡρωικῆς σας εὐτολμίας ἀνεδείχθητε ἄξιοι ἀπόγονοι τῶν μεγάλων προγόνων σας, τῶν ὁποίων ἡ δόξα ἀπὸ τὸ σκότος τῶν ἀρχαιοτέρων αἰώνων μέχρι τοῦδε διαυγάζει μὲ ἀπαραμείωτον λαμπρότητα. Ἀλλ' ἕως τώρα στερεῖσθε ἀκόμη τοὺς καρποὺς τοῦ ἐνδοξοτάτου ἀγῶνος σας. Οἱ ἀγροί σας εἶναι ἠρημωμένοι, ἡ βιομηχανία σας ἀπονεκρωμένη, τὸ ἐμπόριόν σας, τὸ ἄλλοτε τόσον ἀκμάζον, εἰς πτῶσιν. Εἰς μάτην ὑπὸ τὴν αἰγίδα τῆς εἰρήνης ἐπερίμεναν αἱ τέχναι καὶ αἱ ἐπιστῆμαι τὴν ὥραν, καθ' ἣν ἤθελε ταῖς συγχωρεθῆ νὰ ἐπανέλθωσιν εἰς τὴν ἀρχαίαν πατρίδα των. Τὸν τόπον τοῦ δεσποτισμοῦ κατέλαβεν ἡ ἀναρχία, ἡ ὁποία πλήττει τὰ νῶτα σας ἀπανθρώπως μὲ τὴν αἱμοσταγῆ μάστιγά της. Καὶ ὅ,τι καλὸν ὁ ἔρως τῆς πατρίδος ἀπέκτησε δι' ἐσᾶς διὰ τοῦ πλέον εὐγενοῦς ἐνθουσιασμοῦ, τὸ ἀφανίζει ἡ ἐσωτερικὴ διχόνοια διὰ τοῦ πλέον βδελυροῦ ἐγωισμοῦ.

»Το νὰ δώσω τέλος εἰς τὴν τοιαύτην κατάστασιν, καθ' ἣν διὰ τῆς φθοροποιοῦ ἀλληλομαχίας καταναλίσκονται αἱ πρώτισται δυνάμεις, τὸ νὰ συγκεντρώσω εἰς τὸ ἑξῆς πᾶσαν σπουδὴν εἰς ἕνα καὶ μόνον σκοπόν, τὸν τῆς ἀκμῆς, τῆς εὐδαιμονίας καὶ δόξης τῆς πατρίδος σας, ἀποκατασταθείσης ἤδη καὶ ἰδικῆς μου, τὸ νὰ ἐξαλείψω προσέτι κατ' ὀλίγον, διὰ τῆς εὐλογίας τῆς εἰρήνης καὶ τῆς σωτηριώδους ἐπιρροῆς τῆς κοινῆς εὐταξίας, τὰ πολυάριθμα τῶν προτέρων καὶ ἐσχάτων δυστυχημάτων ἴχνη, τὰ ὁποῖα καλύπτουσι τὴν τόσω ὡραίαν καὶ ἀπὸ τὴν φύσιν τόσω πλουσίως πεπροικισμένην γῆν σας, τὸ νὰ λάβω εἰς σκέψιν τὰς ὑπὲρ πατρίδος θυσίας σας καὶ τὰς εκδουλεύσεις σας, τὸ νὰ ὑπερασπισθῶ μὲ τὴν αἰγίδα τοῦ νόμου καὶ τῆς δικαιοσύνης τὰ πρόσωπά σας καὶ τὴν ἰδιοκτησίαν σας ἀπὸ τὸ αὐθαίρετον καὶ τὴν ἀκολασίαν, καὶ δι' ὡρίμων καὶ σταθερῶς θεμελιωμένων θεσμοθεσιῶν, ἀναλόγων μὲ τὴν κατάστασιν τοῦ τόπου καὶ μὲ τὰς δικαίας εὐχὰς τοῦ Ἔθνους, νὰ σᾶς προμηθεύσω τὰ ἀγαθὰ μιᾶς ἀληθοῦς ἐλευθερίας, ἡ ὁποία δὲν εὑρίσκεται παρὰ ὑπὸ τὸ σκῆπτρον τῶν νόμων καὶ οὕτω νὰ φέρω εἰς πέρας τὴν ἀναγέννησιν τῆς Ἑλλάδος, τοῦτο εἶναι, ὦ Ἕλληνες, τὸ ἔνδοξον μέν, ἀλλὰ δυσχερὲς ἔργον, τὸ ὁποῖον ἀναθέμην εἰς ἐμαυτὸν καὶ χάριν τοῦ ὁποίου προθύμως θυσιάζω τὸν εἰς τὴν πατρῴαν μου γῆν εὐφρόσυνον καὶ εὐδαίμονα βίον, τρέφων τὸ ἴδιον αἴσθημα, ἀπὸ τὸ ὁποῖον κινούμενος ὁ Βασιλεύς, ὁ πατήρ μου, πρῶτος μεταξὺ ὅλων τῶν Μοναρχῶν, σᾶς ἔδωκε χεῖρα βοηθείας εἰς τὸν ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας ἡρωικόν σας ἀγῶνα.

»Μὲ πλήρη πεποίθησιν ἀποτείνω τὴν φωνήν μου πρὸς ἐσᾶς, Ἕλληνες, καὶ ζητῶ ν' ἀφιερώσητε μοναδικῶς εἰς τὸ ἑξῆς ἐν ἀδελφικῇ ἀγάπῃ τὰς δυνάμεις σας ἐκ συμφώνου μὲ ἐμέ, εἰς τὸ κοινὸν καλὸν καὶ νὰ μὴν στέρξητε ποτὲ νὰ ἀφανισθῶσιν ἐν τῷ μέσῳ τῶν σπασμῶν καὶ τῶν σπαραγμῶν τῶν ἐμφυλίων διχονοιῶν καὶ τῆς ἀναρχίας, τὰ ἀγαθά, ὅσα ἀπεκτήσατε διὰ τῆς ἀνδρείας σας, διὰ τῆς εἰς τοὺς κινδύνους καρτερίας σας, διὰ τοῦ πρὸς τὴν πατρίδα ἔρωτός σας, καὶ διὰ τοῦ θάρρους σας εἰς τὴν θείαν Πρόνοιαν, οὐδὲ νὰ καταδεχθῆτε νὰ σπιλωθῇ ἀπὸ τὰς παραφορὰς τῶν χαμερπῶν παθῶν τὸ ὄνομά σας, τοῦ ὁποίου τόσαι ἡρωικαὶ πράξεις ἐγγυῶνται τὴν ἀθανασίαν. Ὅσον μεγάλοι καὶ ἂν εἶναι οἱ ἀγῶνες, τοὺς ὁποίους ἀπαιτεῖ παρ' ἡμῶν ὁ ὑψηλὸς οὗτος σκοπός, ἡ ἐπιτυχία του μόνη θέλει μᾶς εἶναι πλουσιωτάτη ἀνταμοιβή.

»Ἀναβαίνων τὸν Θρόνον τῆς Ἑλλάδος δίδω τὴν πάνδημον βεβαίωσιν τοῦ νὰ προστατεύσω εὐσυνειδήτως τὴν Θρησκείαν σας, νὰ διατηρῶ πιστῶς τοὺς νόμους, νὰ διανέμεται ἡ δικαιοσύνη πρὸς ἕνα ἕκαστον καὶ νὰ διαφυλάττω ἀκέραια διὰ τῆς Θείας βοηθείας ἐναντίον ὁποιουδήποτε τὴν ἀνεξαρτησίαν σας, τὰς ἐλευθερίας σας καὶ τὰ δικαιώματά σας. Ἡ

πρώτη μου φροντὶς θέλει εἶναι ἡ ἀνόρθωσις καὶ στερέωσις τῆς κοινῆς ἡσυχίας καὶ εὐταξίας, ὥστε ν' ἀπολαμβάνῃ καθεὶς ἐξ ἴσου ἀνενοχλήτως καὶ ἀνεπηρεάστως νόμιμον ἀσφάλειαν. Παραδίδων εἰς τὴν λήθην τὰς εἰς τὸ παρελθὸν πολιτικὰς παραφοράς, περιμένω πεποιθότως ὅτι ἕκαστος ὑμῶν, ὦ Ἕλληνες, ν' ἀποδώσῃ εἰς τὸ Ἔθνος τὴν προσήκουσαν ὑποταγὴν εἰς τοὺς νόμους καὶ εἰς τὰς ἀρχὰς τὰς ἐπιτετραμμένας τὴν τούτων ἐκτέλεσιν καὶ νὰ ἐπιστρέψῃ εἰρηνικῶς εἰς τὴν ἑστίαν του.

Ο ΟΘΩΝ ΔΕΚΑΟΚΤΑΕΤΗΣ

»Τοιουτοτρόπως ἐλπίζω μετὰ βεβαιότητος ὅτι θέλω ἴδῃ ἐμαυτὸν ἀπηλλαγμένον τῆς θλιβερᾶς ἀνάγκης τοῦ νὰ κάμω νὰ καταδιωχθῶσι μὲ ὅλην τὴν αὐστηρότητα τῶν νόμων οἱ ταράττοντες τὴν κοινὴν ἡσυχίαν καὶ οἱ ἀποστάται».

Καὶ ἡ προκήρυξις κατέληγε μὲ τὴν ἑξῆς φράσιν: «Εἴθε ἡ Θεία Πρόνοια νὰ εὐλογήσῃ τοὺς κοινοὺς ἡμῶν ἀγῶνας καὶ νὰ εὐδοκήσῃ νὰ ἐπανακμάσῃ λαμπρότερον ὁ ὡραῖος αὐτὸς τόπος, ὅστις καλύπτει τὴν κόνιν τῶν μεγίστων ἀνδρῶν καὶ τῶν μεγίστων πολιτῶν, τῶν ὁποίων οἱ ἀρχαῖοι χρόνοι ἀποτελοῦσι μίαν τῶν ὡραιοτέρων ἐποχῶν τῆς ἱστορίας καὶ τοῦ ὁποίου τόπου οἱ κάτοικοι εἰς τοὺς τελευταίους καιροὺς ἀπέδειξαν εἰς τοὺς συγχρόνους των, ὅτι ὁ ἡρωισμὸς καὶ τὸ εὐγενὲς φρόνημα τῶν ἀθανάτων προγόνων των δὲν ἀπεσβέσθησαν ἀπὸ τὰς καρδίας των».

Ἡ προκήρυξις αὐτή, συντεταγμένη καὶ ὑπογεγραμμένη ἐν ὀνόματι τοῦ Βασιλέως ὑπὸ τοῦ τριμελοῦς Συμβουλίου τῆς Ἀντιβασιλείας, ἦτο ἐπηρεασμένη ἀπὸ τὰ Ναπολεόντια πρότυπα καὶ ἐστερεῖτο σαφῶν καὶ συγκεκριμένων ὑποδείξεων καὶ προτάσεων, ὡς πρὸς τὴν μελλοντικὴν διακυβέρνησιν τῆς χώρας. Ἐν τούτοις ἐνέπλησε χαρᾶς τοὺς Ἕλληνας καὶ ἀνεπτέρωσε τὰς ἐλπίδας των, ὅτι ἡ ἄφιξις τοῦ Βασιλέως εἰς τὴν Ἑλλάδα θὰ ἔθετε τέρμα εἰς τὰ δεινά των, οὕτως ὥστε νὰ καταστῇ δυνατὸν νὰ εἰσέλθουν συντόμως εἰς τὴν ὁδὸν τῆς εἰρήνης καὶ τῆς προόδου.

Αὐταὶ ἦσαν αἱ προσδοκίαι ὅλων τῶν Ἑλλήνων τὴν ἐποχὴν ἐκείνην. Ἀνέμενον, δηλαδή, περίπου, ὅτι ἡ ἐγκατάστασις τοῦ Βασιλέως ἦτο ἀρκετὴ διὰ ν' ἀλλάξουν τὰ πάντα εἰς τὴν κατεστραμμένην χώραν καὶ ὡς διὰ μαγείας ἡ μακροχρόνιος κακοδαιμονία, ἡ ὁποία ἐμάστιζε τὸν τόπον καὶ τὸν λαόν, θὰ μετεβάλλετο εὐθὺς εἰς ἀστείρευτον πηγὴν εὐδαιμονίας!

Ὑπῆρξαν ὅμως καὶ μερικοὶ μορφωμένοι Ἕλληνες, οἱ ὁποῖοι ἐδέχθησαν τὴν βασιλικὴν προκήρυξιν μὲ σκεπτικισμὸν καὶ ἀκόμη μέ τινας ἐπιφυλάξεις. Αἰτία εἰς τὴν στάσιν των αὐτὴν ἦτο ἡ διαπίστωσις ὅτι αἱ ὑποσχέσεις, αἱ ὁποῖαι ἐδίδοντο διὰ τῆς προκηρύξεως, ἦσαν μᾶλλον ἀσαφεῖς καί, ἐπὶ πλέον, ἐθεωρήθη ὡς οὐσιώδης παράλειψις ἡ ἀνυπαρξία ἔστω καὶ ὑπαινιγμοῦ σχετικῶς πρὸς τὴν χορήγησιν μορφῆς τινὸς συντάγματος εἰς τὴν χώραν. Τὸ σημεῖον τοῦτο ἀνησύχησεν ἰδίως ὀλιγάριθμον ὁμάδα Ἑλλήνων, μεταξὺ τῶν ὁποίων περιελαμβάνοντο καὶ μερικοὶ Φαναριῶται, οἵτινες ἦσαν ἐπηρεασμένοι ἀπὸ Εὐρωπαϊκάς τινας ἰδέας, αἵτινες ἔτεινον ὑπὲρ τῆς φιλελευθέρας διακυβερνήσεως τῶν λαῶν. «Μοναρχία, ἔλεγον τινές, ἐστερημένη συντάγματος, ὑπενθύμιζε πολὺ τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ τὴν τυραννίαν τῶν Σουλτάνων».

Ἀλλ' αἱ αἰτιάσεις αὗται ἦσαν ἀδικαιολόγητοι. Πρῶτον, διότι δὲν εἶχον ἀκόμη σβήσει αἱ πικραὶ ἀναμνήσεις ἀπὸ τὴν ἀσύδοτον λειτουργίαν τῶν δῆθεν δημοκρατικῶν θεσμῶν κατὰ τὴν περίοδον τῆς ἀγωνιζομένης Ἑλλάδος, καὶ δεύτερον, διότι οὐδεμία ὑπόσχεσις περὶ ἀμέσου τοὐλάχιστον καθιερώσεως τῆς συνταγματικῆς Μοναρχίας εἶχε δοθῆ διὰ τῆς συνθήκης τῆς 25ης Ἀπριλίου 1832, διὰ τῆς ὁποίας ἐρρυθμίσθησαν ὁριστικῶς τὰ τῆς ἐκλογῆς τοῦ Βασιλέως Ὄθωνος μεταξὺ τῶν τριῶν προστατίδων Δυνάμεων καὶ τοῦ Βασιλέως τῆς Βαυαρίας.

Εἶναι ἀληθὲς ὅμως ὅτι ἐν συνεχείᾳ, τὴν 18ην Αὐγούστου τοῦ ἰδίου ἔτους, διὰ τῆς προκηρύξεως τῆς Συνδιασκέψεως τοῦ Λονδίνου, ἐδίδετο ἁπλῶς συμβουλὴ πρὸς τοὺς Ἕλληνας ὅπως βοηθήσουν τὸν Βασιλέα μετ' ἀφοσιώσεως διὰ νὰ δώσῃ εἰς τὸ Κράτος ὁριστικὸν Σύνταγμα. Παραλλήλως ὅμως εἶναι γεγονὸς ὅτι ὁ ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν ὑπουργὸς τῆς Βαυαρίας, διεβεβαίωσε τὴν προσωρινὴν Κυβέρνησιν τῆς Ἑλλάδος ὅτι: «ἐκ τῶν πρώτων φροντίδων τῆς Ἀντιβασιλείας ἔσται ἡ σύγκλησις γενικῆς τοῦ Ἔθνους Συνελεύσεως, ἡ ὁποία θὰ ἐπιφορτισθῇ νὰ συνεργασθῇ μετὰ τῆς Ἀντιβασιλείας εἰς τὴν προπαρασκευὴν τοῦ ὁριστικοῦ τοῦ Κράτους πολιτεύματος».

Τοιαύτη πρόθεσις ὅμως οὔτε εἰς τὴν προκήρυξιν ἀνεφέρετο, οὔτε μετέπειτα ἐξεδηλώθη. Τοῦτο ἀπεδόθη εἰς τὸν Βασιλέα Λουδοβῖκον, ὁ ὁποῖος ἦτο μᾶλλον συντηρητικὸς εἰς τὰς ἰδέας του, καὶ ὁ ὁποῖος ἔσπευσε νὰ δώσῃ ὁδηγίας εἰς τοὺς Ἀντιβασιλεῖς πρὶν ἀκόμη κατέλθουν

εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὅπως κρατήσουν εἰς χεῖρας των τὴν ἐξουσίαν καὶ κυβερνήσουν τὴν χώραν χωρὶς νὰ συγκαλέσουν Ἐθνοσυνέλευσιν ἢ νὰ χορηγήσουν Σύνταγμα.

Ἀργότερον ὁ Λουδοβῖκος ἤλλαξε γνώμην καὶ εἰς ἐπιστολήν του πρὸς τὸν Ὄθωνα, τοῦ ἔλεγεν ὅτι τὸ θέμα τοῦ Συντάγματος δέον ὅπως συζητηθῇ μετὰ τὴν ἐνηλικίωσίν του καὶ πάντοτε ὑπὸ τὴν ρητὴν προϋπόθεσιν νὰ ἐνημερωθῇ πλήρως ἐπὶ τοῦ περιεχομένου τοῦ σχετικοῦ σχεδίου, πρὶν τοῦτο ἐπικυρωθῇ.

Ἡ τοιαύτη ἐνέργεια τοῦ Λουδοβίκου, γνωσθεῖσα εὐρύτατα, ἐκρίθη ὑπὸ πολλῶν ἱστορικῶν ὅτι ἀπετέλει μίαν ἀπροκάλυπτον ἐπέμβασιν εἰς τὰ ἐσωτερικὰ τῆς Ἑλλάδος, ἐπέμβασιν ἡ ὁποία μάλιστα, προσέθετον, εὑρίσκετο εἰς πλήρη ἀντίθεσιν μὲ τὰς ἐπικρατούσας εἰς τὸν Ἑλληνικὸν λαὸν φιλελευθέρας ἰδέας.

Ἀλλ' ὁ ἰσχυρισμὸς αὐτὸς εἶναι τοὐλάχιστον ἀτυχής. Εὑρίσκεται ἄλλωστε ἐν τῇ οὐσίᾳ ἐκτὸς τόπου καὶ χρόνου. Διότι εἰς μίαν χώραν, ὡς ἡ Ἑλλὰς τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, εἰς τὴν ὁποίαν τὰ πάντα θὰ ἤρχιζον ἐκ τοῦ μηδενός, θὰ ἦτο ἀσφαλῶς λίαν παρακεκινδυνευμένη καὶ ἡ συζήτησις ἁπλῶς περὶ παροχῆς συνταγματικῶν ἐλευθεριῶν, εἰς λαὸν διατελέσαντα ἐπὶ σειρὰν ἐτῶν εἰς μόνιμον κατάστασιν διοικητικῆς ἀναρχίας, ἐμφυλίων πολέμων καὶ παντοειδῶν αὐθαιρεσιῶν. Εἶναι εὐνόητον ὅτι ἡ Ἑλλὰς ἐχρειάζετο, πρὶν ἀπὸ τὴν παροχὴν φιλελευθέρου συστήματος διακυβερνήσεως καὶ εἰδικώτερον συνταγματικοῦ τοιούτου, νὰ γίνῃ πρῶτον ἔννομον κράτος, νὰ τεθοῦν τὰ θεμέλια τῆς διαβιώσεώς της, ν' ἀποκατασταθῇ ἡ τάξις, νὰ λειτουργήσουν οἱ νόμοι καὶ κατόπιν εἶχε τὸν χρόνον νὰ σκεφθῇ διὰ τὴν ἀπόκτησιν Συνταγματικοῦ χάρτου.

Δύναται δὲ νὰ φαντασθῇ τις εὐκόλως, ἐὰν τυχὸν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς μὲ τὴν ἄφιξιν τῆς Ἀντιβασιλείας παρείχοντο συνταγματικαὶ ἐλευθερίαι, εἰς ποίαν δεινὴν κατάστασιν θὰ περιήρχοντο τὰ ἐσωτερικὰ Ἑλληνικὰ πράγματα, δεδομένου ὅτι οὔτε μὲ τὸ δικτατορικόν, τρόπον τινά, σύστημα, τὸ ὁποῖον ἐν πολλοῖς ἐφήρμοζεν ἡ Ἀντιβασιλεία, δὲν κατέστη δυνατὸν νὰ πραγματοποιηθῇ ἐξ ὁλοκλήρου ἡ ἀναμενομένη ἀνασυγκρότησις καὶ ἡ ἐν γένει δημιουργία ἑνὸς καθεστῶτος ἐξασφαλίζοντος, ἔστω καὶ στοιχειωδῶς, τὴν εὐημερίαν καὶ τὴν πρόοδον τοῦ λαοῦ. Αὐτὸ βεβαίως δὲν σημαίνει ὅτι ὅλαι αἱ προσπάθειαι τῶν Ἀντιβασιλέων δὲν ἔτεινον πρὸς αὐτὴν τὴν κατεύθυνσιν, ἀνεξαρτήτως τῶν δυσχερειῶν καὶ τῶν ἀνυπερβλήτων πολλάκις ἐμποδίων, τὰ ὁποῖα ἐπὶ μακρὸν δὲν ἔπαυσαν ὑφιστάμενα. Συνεπῶς ὁ Λουδοβῖκος καλῶς ἔπραξε δόσας ἐντολὰς εἰς τὴν Ἀντιβασιλείαν νὰ ἀποφύγῃ πάντα ὑπαινιγμὸν περὶ παροχῆς Συνταγματικοῦ πολιτεύματος, κατὰ τὴν σύνταξιν τῆς πρώτης βασιλικῆς προκηρύξεως πρὸς τὸν Ἑλληνικὸν λαόν.

'Εν τούτοις τὸ θέμα τοῦτο ἔχει μίαν μικρὰν προϊστορίαν, τὴν ὁποίαν κρίνω ἀπαραίτητον νὰ ὑπομνήσω, διὰ τὴν πληρότητα τῆς τοποθετήσεως τοῦ ὅλου ζητήματος. Ὡς προανεφέρθη ἤδη, ἐν τῇ οὐσίᾳ τόσον ἡ Γερουσία ὅσον καὶ ἡ 'Εθνοσυνέλευσις εὑρίσκοντο ἐν διαλύσει κατὰ τὰς παραμονὰς τῆς ἀφίξεως τοῦ Ὄθωνος καὶ τῆς 'Αντιβασιλείας. Αἱ ἔριδες μεταξὺ τῶν πολιτικῶν ἀρχηγῶν, ὡς καὶ αἱ στάσεις καὶ αἱ βίαιαι ἐπεμβάσεις τῶν ὁπλαρχηγῶν εἶχον προκαλέσει μίαν ἄνευ προηγουμένου ἀναταραχὴν εἰς τὴν χώραν, εἰς τὴν ὁποίαν οὐδεμία νόμιμος ἀρχὴ ὑφίστατο. 'Εν τῇ οὐσίᾳ λοιπὸν ἐπεκράτει χάος καὶ ἀναρχία. Τὴν ὅλην κατάστασιν ἀποδίδει μὲ ἐνάργειαν, πιστότητα καὶ σαφήνειαν ὁ ἐκ τῶν μελῶν τῆς 'Αντιβασιλείας Φὸν Μάουρερ εἰς τὸ βιβλίον του «Ὁ Ἑλληνικὸς Λαὸς» τόμος Β' σελὶς 59.

'Εν ἀρχῇ ἀναφέρεται οὗτος εἰς τὴν πρώτην ἡμέραν τῆς ἀφίξεως τοῦ Ὄθωνος εἰς τὸ Ναύπλιον καὶ εἰς τὸ δίλημμα, ἐνώπιον τοῦ ὁποίου εὑρέθησαν οἱ 'Αντιβασιλεῖς κατὰ τὰς παρουσιάσεις τῶν διαφόρων Ἑλλήνων ἐπισήμων πρὸ τοῦ Βασιλέως. Καὶ συνεχίζει ὡς ἑξῆς :

«... Σοβαρώτατον ἦτο τὸ ζήτημα τῆς ἀναγνωρίσεως ἢ μὴ ἀναγνωρίσεως τῆς Γερουσίας καὶ τῆς ἐν Προνοίᾳ Συνελεύσεως.

«Εἶχον βεβαίως ἀναγγελθῆ πρὸς παρουσίασιν εἰς τὸν Βασιλέα ἐπιτροπαὶ καὶ τῆς μιᾶς καὶ τῆς ἄλλης. Κατὰ τὰς πληροφορίας τὰς ὁποίας εἴχομεν ἡ Γερουσία εἶχε διαλυθῆ ὑπὸ τῆς 'Εθνοσυνελεύσεως, ἀλλ' ἓν τμῆμα αὐτῆς δὲν ὑπήκουσεν εἰς τὴν διάλυσιν καὶ συγκεντρωθὲν ἐν Σπέτσαις, ἐξαπέλυσεν ἐκεῖθεν κατὰ τῆς 'Εθνοσυνελεύσεως κεραυνούς. Μᾶς ὑπεδείχθη περαιτέρω ὅτι τὰ δύο ταῦτα Σώματα δὲν ἀντιπροσώπευον εἰμὴ διάφορα, ἐχθρικῶς πρὸς ἄλληλα κείμενα, κόμματα, καὶ δὴ ἡ μὲν Γερουσία, τὸ νεκραναστὰν ρωσικὸν κόμμα, ἡ δὲ 'Εθνοσυνέλευσις τὰ δύο ἄλλα, ἤτοι τὸ ἀγγλικὸν καὶ τὸ γαλλικόν. Ἡ ἀναγνώρισις λοιπὸν τῆς Γερουσίας θὰ ἐσήμαινε, τρόπον τινά, προσανατολισμὸν πρὸς τὸ ρωσικὸν κόμμα.

»Τὸ νὰ ἀναγνωρίσωμεν ἐξ ἄλλου τὴν 'Εθνοσυνέλευσιν θὰ ἐσήμαινεν ἐκδήλωσιν ἡμῶν ὑπὲρ τοῦ ἀγγλικοῦ καὶ τοῦ γαλλικοῦ κόμματος εἰς βάρος τοῦ ρωσικοῦ. 'Επειδὴ ὅμως ἐνομίσαμεν ἀνάξιον μιᾶς Βασιλικῆς Κυβερνήσεως νὰ ἐκδηλωθῇ αὕτη καὶ ἀμέσως καὶ ἐκ προοιμίων ὑπὲρ οἱουδήποτε κόμματος δὲν ἔγιναν δεκταὶ οὔτε ἡ ἀντιπροσωπεία τῆς Γερουσίας, οὔτε ἡ τῆς 'Εθνοσυνελεύσεως· περὶ τῆς ἀναγνωρίσεως ὅμως ἢ μὴ τῆς τελευταίας οὐδὲν ἀπεφασίσθη τότε.

»Διὰ τοῦ τρόπου τούτου ἐλύθη καὶ τὸ ἄλλο ζήτημα, τὸ τῆς ἀμέσου δηλαδὴ συγκλήσεως ἢ μὴ τῆς 'Εθνοσυνελεύσεως.

»Οἱ ἀρχηγοὶ μάλιστα τῆς λεγομένης συνταγματικῆς μερίδος, οἱ ὁποῖοι προήρχοντο ἀπὸ τὸ ἀγγλικὸν καὶ τὸ γαλλικὸν κόμμα, ἦσαν συμ-

φωνοι ὅτι ὑπὸ τὰς κρατούσας συνθήκας δὲν ἔπρεπε νὰ συγκληθῇ ἡ Ἐθνοσυνέλευσις. Τὸ χάος τὸ ὁποῖον ἐπεκράτει τότε ἀπὸ ἀπόψεως ὑλικῆς καὶ πνευματικῆς, εἶχε φθάσει εἰς τόσω μεγάλον βαθμόν, ὥστε οὐδεὶς ἤρεμος καὶ ἀμερόληπτος παρατηρητὴς ἠδύνατο νὰ προσδοκᾷ τι τὸ καλὸν ἐκ συγκλήσεως τότε τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως. Περὶ τούτου ἦσαν ὅλοι σύμφωνοι, ἀκόμη καὶ οἱ διαυγῶς βλέποντες Ἕλληνες ἐκ τῆς συνταγματικῆς μερίδος. Μερικοὶ μόνον ἐνόμιζον, ὅτι ἔπρεπε νὰ συγκληθῇ ἡ Ἐθνοσυνέλευσις δι' ὀλίγας μόνον ἡμέρας, διὰ νὰ μᾶς ἐξουσιοδοτήσῃ ἔστω καὶ κατὰ τύπους μόνον—ὅπως εἶχε γίνει καὶ μὲ τὸν Καποδίστριαν—διὰ τὴν λῆψιν ὅλων τῶν ἀναγκαιούντων κυβερνητικῶν μέτρων. Ἀλλ' ἀπὸ τοῦ Καποδίστρια οἱ καιροὶ εἶχον ἀλλάξει σημαντικῶς. Ἡ Ἑλλὰς εἶχε τώρα Βασιλέα. Ἴσχυε λοιπὸν καὶ εἰς τὴν χώραν ταύτην τὸ μοναρχικὸν πολίτευμα, κατὰ τοῦτο δὲ δὲν εἶχεν ὁ Βασιλεὺς πλέον ἀνάγκην τοιαύτης ἐξουσιοδοτήσεως. Ἡ Ἐθνοσυνέλευσις ὡς ἐκ τούτου δὲν συνεκλήθη, ἀλλὰ καὶ τὰ δικαιώματα τοῦ Λαοῦ κατ' οὐδένα τρόπον προσεβλήθησαν ἢ δὲν ἀνεγνωρίσθησαν, ἔστω καὶ πόρρωθεν. Ἡ Ἀντιβασιλεία αὐτὴ αὕτη ἔθεσε μᾶλλον χεῖρα ἐπὶ τῆς γενικῆς ὀργανώσεως τῆς χώρας πρὸς προπαρασκευὴν ἐκείνης τῆς νομικῆς καὶ ὁριστικῆς καταστάσεως, ἡ ὁποία ἐπεδιώκετο ὡς ὄνειρον, καὶ διὰ τὴν ὁποίαν εἶχε γίνει ἀγών. Δοθέντος δ' ὅτι λόγω τῆς τότε καταστάσεως τῶν πραγμάτων ἡ Ἀντιβασιλεία δὲν ἀνέμενεν ἀπὸ μίαν τοιαύτην Συνέλευσιν καμμίαν βοήθειαν, ἀλλὰ μόνον ἐμπόδια, ἐκ τῆς συγκλήσεως ταύτης, μόνον μειονεκτήματα θὰ προέκυπτον εἰς βάρος τῶν πραγματικῶν συμφερόντων τοῦ Ἔθνους. Διὰ νὰ ἐπιτευχθῇ κάποτε ὁ σκοπὸς ἐκεῖνος, τὸν ὁποῖον ἔθεσεν ὡς προορισμόν του τὸ Ἑλληνικὸν Ἔθνος διαρκοῦντος τοῦ Ἀγῶνος κατὰ τῆς τουρκικῆς δεσποτείας, ἔπρεπε προηγουμένως νὰ ἐπικρατήσῃ ἡσυχία εἰς τὴν Χώραν, τάξις εἰς τὸν τόπον καὶ εἰς τοὺς ἐγκεφάλους τῶν κατοίκων του, κυρίως δὲ ἀπῃτεῖτο νὰ ὀργανωθοῦν καὶ τακτοποιηθοῦν οἱ διάφοροι κλάδοι τῆς Διοικήσεως τοῦ Κράτους.

»Ὡς ἐκ τούτου, τὸ ζήτημα εἰς ποῖον χρονικὸν σημεῖον θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ ἐπιτευχθῇ τοῦτο ἐξηρτᾶτο κυρίως ἐκ τῆς στάσεως αὐτῶν τούτων τῶν Ἑλλήνων. Πρὸ παντὸς ἔπρεπε νὰ καταδείξουν ὅτι καὶ μία συνταγματικὴ διοίκησις ἦτο δυνατὸν νὰ συμβαδίσῃ μετ' αὐτῶν. Ὅλοι ἔμειναν τέλος σύμφωνοι, ὅτι ἡ στιγμὴ αὕτη δὲν εἶχεν ἔλθει ἀκόμη. Πότε ὅμως θὰ ἔλθῃ δὲν δύναται νὰ τὸ προΐδῃ ἀνθρώπινος ὀφθαλμός. Ἐν πάσῃ περιπτώσει μόνον αὐτὸς ὁ Βασιλεὺς ἠδύνατο ν' ἀποφασίσῃ ἓν ζήτημα τόσω σοβαρόν, καὶ ὄχι οἱαδήποτε Ἀντιβασιλεία ἀντ' αὐτοῦ.

»Ἀπὸ τοιαύτην ἐκτίμησιν τῶν πραγμάτων ἐνεφοροῦντο τότε ὅλοι οἱ Ἕλληνες, οἱ ὁποῖοι ἔβλεπον διαυγῶς καὶ ἠγάπων τὴν πατρίδα των, ὥστε κατὰ τὸν πρῶτον καιρὸν οὔτε μία ἐφημερὶς ἀνέφερέ τι, ἔστω καὶ

πόρρωθεν περὶ Συντάγματος, βραδύτερον δὲ ἔκαμε τοῦτο μόνον ἡ ἀντιπολίτευσις, παραδόξως δὲ καὶ ἐκεῖνοι, οἱ ὁποῖοι ἀνῆκον προηγουμένως εἰς τὸ κόμμα ἀκριβῶς τὸ ἀντιτιθέμενον πρὸς τὴν Συνταγματικὴν μερίδα».

Αὐτὴ ἦτο πράγματι ἡ εἰκών, τὴν ὁποίαν παρουσίαζε τότε ἡ Ἑλλάς, ὡς λαὸς καὶ ὡς τόπος, καὶ αὐταὶ ἦσαν αἱ πρώτισται ἀνάγκαι ποὺ ἔπρεπε ν' ἀντιμετωπισθοῦν, πρὶν γίνῃ καὶ σκέψις κἂν περὶ παροχῆς Συνταγματικοῦ χάρτου. Καὶ ὅμως, ὡς ἀναφέρουν πολλοὶ ἱστορικοί, ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ὡμίλουν ὑπὲρ αὐτοῦ—πρόωρως καὶ ἀσυνέτως—μερικοὶ «προηγμένοι», ὡς σπουδάσαντες εἰς τὴν Εὐρώπην, Ἕλληνες.

ΠΟΙΑ ΗΣΑΝ ΤΑ ΜΕΛΗ ΤΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ ΤΗΣ ΑΝΤΙΒΑΣΙΛΕΙΑΣ

Τὸ ἔργον τὸ ὁποῖον ἀνελάμβανεν ὁ Ὄθων καὶ κυρίως τὰ μέλη τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἀντιβασιλείας ἦτο πράγματι δυσχερέστατον. Ἔπρεπε τὸ πᾶν νὰ δημιουργηθῇ ἐξ ἀρχῆς. Πρὶν ὅμως ἀσχοληθῶ μὲ τὸ ἐπιτελεσθὲν ἔργον, θ' ἀναφερθῶ πρῶτον εἰς τὴν σύνθεσιν τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἀντιβασιλείας. Τοῦτο ἀπετελεῖτο ἀπὸ τὸν Κόμητα Ἰωσὴφ Λουδοβῖκον φὸν Ἄρμανσπεργκ, τὸν Γεώργιον Λουδοβῖκον φὸν Μάουρερ καὶ τὸν ὑποστράτηγον Κάρολον Ἕιντεκ. Εἰς τούτους προσετέθησαν συμπάρεδρα μέλη ὁ σύμβουλος Πρεσβείας Κάρολος φὸν Ἄμπελ, καὶ ὁ ἀνώτερος διοικητικὸς ὑπάλληλος φὸν Γκράινερ, τῶν ὁποίων ἡ ψῆφος ἦτο συμβουλευτική, αἱ δὲ ἀποφάσεις ἐλαμβάνοντο κατὰ πλειοψηφίαν ὑπὸ τῶν τριῶν πρώτων μελῶν, προεδρεύοντος πάντοτε τοῦ Ἄρμανσπεργκ.

Ἡ ἐκλογὴ τῶν προσώπων τῆς Ἀντιβασιλείας ἐγένετο ἀπ' εὐθείας ὑπὸ τοῦ Βασιλέως τῆς Βαυαρίας, ὁ ὁποῖος ἐθεώρει ταῦτα ὡς τὰ πλέον ἐνδεδειγμένα διὰ νὰ φέρουν εἰς πέρας τὸ βαρὺ ἔργον, τὸ ὁποῖον τοὺς ἀνετίθετο. Κατὰ πόσον ἡ ἐκλογὴ αὐτὴ ἦτο ἐπιτυχὴς ἢ μή, θὰ ἴδωμεν ἐν συνεχείᾳ.

Ἤδη θὰ δώσω ἐν συντομίᾳ τὴν σκιαγράφησιν ἑνὸς ἑκάστου μέλους τῆς Ἀντιβασιλείας. Καὶ πρῶτον. Ὁ Κόμης Ἄρμανσπεργκ εἶχε διατελέσει ὑπουργὸς τῶν Οἰκονομικῶν τῆς Βαυαρίας καὶ Σύμβουλος τοῦ κράτους. Ἠναγκάσθη ὅμως νὰ παραιτηθῇ λόγῳ τῶν φιλελευθέρων ἰδεῶν του, αἱ ὁποῖαι δὲν ἐθεωροῦντο τότε τόσον προσφιλεῖς παρὰ τῇ Βαυαρικῇ Κυβερνήσει. Ἐν τούτοις, κατὰ τὴν περίοδον τῆς ὑπουργίας του, ἐπέτυχε νὰ ἐπανορθώσῃ τὴν πίστιν τῆς χώρας του καὶ ἡ ἐν γένει ἄσκησις τῆς οἰκονομικῆς πολιτικῆς του συνετέλεσεν εἰς τὴν πλήρη αναδιοργάνωσιν τῆς οἰκονομίας τῆς Βαυαρίας, μὲ ἀποτελέσματα λίαν ἱκανοποιητικά.

Ὡς ἐκ τῆς ἱκανότητός του αὐτῆς, εἶχε προσελκύσει τὴν ἰδιαιτέραν

ἐκτίμησιν τῶν Ἄγγλων τραπεζιτῶν ἀδελφῶν Ρότσιλντ. Ὅμως οἱ ἴδιοι οἱ Ρότσιλντ, μετὰ πάροδον ὀλίγων ἐτῶν, ὡμολόγησαν ὅτι ἔσφαλον, ἀναγνωρίσαντες εἰς τὸν Ἄρμανσπεργκ ἐξαιρέτους οἰκονομικὰς ἱκανότητας, διότι οὗτος τελικῶς διέψευσε τὴν καλὴν φήμην, τὴν ὁποίαν εἶχον σχηματίσει περὶ αὐτοῦ. Παρὰ ταῦτα, ὁ Ἄρμανσπεργκ ὑπῆρξεν ὄντως φωτεινὸς νοῦς, ἄκαμπτος, πείσμων εἰς τὰς ἰδέας του καὶ μὲ ηὐξημένην τὴν συναίσθησιν τῆς προσωπικότητός του. Διετήρησεν ἓν εἶδος ἀνεξαρτησίας κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς προεδρίας τῆς Ἀντιβασιλείας μὴ ἐπηρεαζόμενος ἀπὸ εὐνοίας καὶ μὴ συνθηκολογῶν μὲ οἱονδήποτε, ἐὰν εἶχεν ἀντίθετον γνώμην. Ἀκριβῶς δὲ αὐτὴ ἡ ψυχρὰ ἀντικειμενικότης, τὴν ὁποίαν ἐτήρει, ἐφ' ὅσον δὲν ἤρχετο εἰς ἀντίθεσιν μὲ τὴν προσήλωσίν του εἰς τὰ προσωπικά του συμφέροντα καὶ ἐπὶ πλέον ἡ σπουδαιοφανὴς ὑπεροπτικότης του πρὸς τὰ λοιπὰ μέλη τοῦ συμβουλίου τῆς Ἀντιβασιλείας, τὸν εἶχον στερήσει πάσης σχεδὸν δημοφιλίας. Τὴν ἀναφυεῖσαν δὲ ἀντιπάθειαν τοῦ λαοῦ πρὸς τὸ πρόσωπόν του τὴν ηὔξανεν ἡ συμπεριφορὰ τῆς συζύγου του, τῆς ὁποίας ἡ τάσις πρὸς πλουτισμὸν καὶ τὸ πάθος τῆς ὑπεροψίας, τὴν εἶχον καταστήσει ἀνεπιθύμητον πρόσωπον ἐν Ἑλλάδι.

Λεπτομερῆ εἰκόνα τοῦ χαρακτῆρος τοῦ Ἄρμανσπεργκ, ὡς ἀνθρώπου καὶ ὡς προέδρου τῆς Ἀντιβασιλείας, μᾶς ἔδωσεν ὁ φὸν Μάουρερ εἰς τὰς ἐμπιστευτικὰς ἐκθέσεις του περὶ τῆς πολιτείας τούτου πρὸς τὸν Βασιλέα Λουδοβῖκον, ὡς καὶ εἰς τὸ πολυσέλιδον ἔργον του ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἑλληνικὸς Λαός», τὸ ὁποῖον ὅμως εἶναι γραμμένον εἰς ὡρισμένα σημεῖα μὲ ἔντονον ἐμπάθειαν καὶ μεροληψίαν.

Ἀπὸ τὸν Μάουρερ, μεταξὺ ἄλλων, παρέχεται καὶ ἡ πληροφορία ὅτι ἀπὸ τὸ πρῶτον συμβούλιον τῆς Ἀντιβασιλείας, τὸ ὁποῖον ἔλαβε χώραν εἰς τὸ Μόναχον, εὐθὺς μετὰ τὴν συγκρότησιν ταύτης, κατ' εἰσήγησιν τοῦ ἰδίου τοῦ Ἄρμανσπεργκ, ἐκανονίσθη ὁ μηνιαῖος μισθὸς τούτου εἰς τὸ πενταπλάσιον ἀπὸ αὐτόν, τὸν ὁποῖον εἶχεν οὗτος εἰς τὴν Βαυαρίαν, ἐνῶ διὰ τὰ δύο ἄλλα μέλη τοῦ συμβουλίου, ὁ μισθός των ἔφθανε μόνον εἰς τὸ τριπλάσιον.... Καὶ ἦσαν οἱ μισθοὶ οὗτοι κυριολεκτικῶς ἀστρονομικοί, διὰ τὸ ἰσχνὸν δημόσιον ταμεῖον τῆς Ἑλλάδος.

Ἐπ' αὐτοῦ εἶναι περισσότερον συγκεκριμένη ἡ φράσις τοῦ Φίνλεϋ εἰς τὸν ἕβδομον τόμον τῆς ἱστορίας του, ὅπου ἀναφέρονται τὰ ἑξῆς:

»Τὴν 10ην Ὀκτωβρίου τοῦ 1832 οἱ Ἄρμανσπεργκ, Μάουρερ καὶ Ἔιντεκ συνεκρότησαν συμβούλιον εἰς τὸ Μόναχον, κατὰ τὸ ὁποῖον μεταξὺ ἄλλων ἐπαισχύντων καταχρήσεων τῶν Ἑλληνικῶν χρημάτων, προσέθεσαν 4500 λίρας Ἀγγλίας εἰς τὸν μισθὸν τοῦ κόμητος Ἄρμανσπεργκ, διὰ νὰ δύναται οὗτος νὰ δίδῃ δεξιώσεις καὶ χοροὺς εἰς τοὺς ξένους καὶ τοὺς Φαναριώτας».

Ὁ Ἄρμανσπεργκ, παρὰ τὴν φαινομενικὴν πολιτικὴν καὶ διπλωματικὴν ἀνεξαρτησίαν του, ἦτο ἐκ συνειδήσεως ἀγγλόφιλος καί, καθ' ὅλην τὴν ἐν Ἑλλάδι σταδιοδρομίαν του, ὑπεστηρίζετο φανατικῶς ὑπὸ τοῦ Ἄγγλου ὑπουργοῦ τῶν Ἐξωτερικῶν Πάλμερστον καὶ τῶν Βρεταννῶν πρέσβεων Ντώκινς καὶ Λάϊονς. Μέχρι τῆς ἀντικαταστάσεώς του, τὸ 1837, ὁ Ἄρμανσπεργκ ὑπῆρξε τὸ κέντρον τῆς Βρεταννικῆς πολιτικῆς, ὅσον ἀφορᾷ τὰ Ἑλληνικὰ πράγματα, καὶ ἡ συντηρητικότης του μαζὶ μὰ τὰς εὐλόγους ἀντιζηλίας τῶν ἄλλων Δυνάμεων, δὲν συνετέλεσαν ὀλίγον εἰς τὰς περιπλοκάς, ἀνωμαλίας καὶ πάσης φύσεως δυσχερείας εἰς τὴν ἀναδιοργάνωσιν τοῦ Κράτους καὶ τὴν εὐημερίαν τοῦ λαοῦ.

ΙΩΣΗΦ ΛΟΥΔ. ΑΡΜΑΝΣΠΕΡΓΚ

Ὁπωσδήποτε δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ τοῦ ἀμφισβητήσῃ τις ὅτι ἦτο ἐπιδέξιος διπλωμάτης, παρὰ τὴν αἰσθητὴν δόσιν ἐλαφρότητος, τὴν ὁποίαν εἶχεν. Εἶναι αληθὲς ὅτι ἐθεώρει τὴν προεδρίαν τῆς Ἀντιβασιλείας ὡς μίαν εὐκαιρίαν διὰ νὰ δράσῃ εἰς εὐρεῖς διπλωματικοὺς κύκλους καὶ ἀποκτήσῃ οὕτω φήμην πολιτικοῦ διεθνοῦς μορφῆς. Ἐξ ἄλλου ἐνδιεφέρετο ὅπως τακτοποιήσῃ τὰ προσωπικὰ οἰκονομικά του, εἰς βάρος τοῦ Ἑλληνικοῦ Δημοσίου καὶ ἀποκαταστήσῃ τὰς τρεῖς θυγατέρας του. Δὲν ἀποκλείεται δέ, ὡς πρὸς τὸ τελευταῖον τοῦτο, νὰ εἶναι βάσιμος ἡ ὑπόνοια, ὅτι ἀπέβλεπε νὰ περιπλέξῃ τὸν Ὄθωνα μὲ μίαν τῶν θυγατέρων του, μὲ τὴν ἐλπίδα νὰ τὴν ἴδῃ Βασίλισσαν τῆς Ἑλλάδος.

Συνεπὴς πρὸς τὰς ἐπιδιώξεις του αὐτάς, ἐθεώρει ἔν τινι μέτρῳ τὸ ἀξίωμα τοῦ προέδρου τῆς Ἀντιβασιλείας ὡς μέσον πρὸς ἱκανοποίησιν ἀτομικῶν του ὑποθέσεων, θέτων ἐνίοτε εἰς δευτέραν μοῖραν τὴν ἀποστολήν του, δηλαδὴ τὴν ὀργάνωσιν τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους. Ἐκ τοῦ λόγου τούτου ἐξηγεῖται ἡ ἐπίμονος προσπάθειά του, ἡ ὁποία καὶ ἐπέτυχε, πρὸς ἐκτόπισιν τῶν δύο ἄλλων μελῶν τῆς Ἀντιβασιλείας, διὰ νὰ μείνῃ μόνος ἄρχων τῶν Ἑλληνικῶν πραγμάτων.

Τέλος, ὅσον ἀφορᾶ τὴν φήμην του ὅτι ἐνεπνέετο ὑπὸ φιλελευθέρων ἀρχῶν, αὐτὴ ἦτο ἐκ διαμέτρου ἀντίθετος πρὸς τὴν πραγματικότητα. Αἱ φιλελεύθεροι ἀρχαὶ τοῦ κόμητος Ἄρμανσπεργκ ἦσαν ἐπιφανειακαὶ καὶ ἐπίπλαστοι, ἐξητμίζοντο δὲ εἰς ὡραίας καὶ κενὰς φράσεις περὶ λαϊκῆς εὐημερίας καὶ εἰς θεωρίας ἄνευ περιεχομένου. Ἀπεδείχθη δὲ ἐκ τῆς πολιτείας του, ὅτι πολλαὶ πράξεις του ἐνεπνέοντο ὑπὸ τῆς αὐθαιρεσίας καὶ τοῦ ἐγωισμοῦ. Δὲν εἶχε πάντοτε σαφῆ ἀντίληψιν τῶν ἀναγκῶν καὶ τῶν συμφερόντων τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ, δι' ὃ καὶ τὸ ὑπὲρ αὐτοῦ ἐνδιαφέρον του περιωρίζετο πολλάκις εἰς σχέδια, τὰ ὁποῖα καθίσταντο ἐκ τῶν πραγμάτων ἀνεφάρμοστα.

Ἐνίοτε ἡ πολιτεία του ἐν Ἑλλάδι, ὄχι μόνον ἐδυσχέραινε τὴν πρόοδον τοῦ τόπου, ἀλλὰ καθίστατο πηγὴ διαρκῶν ἀναταραχῶν, πολιτικῶν καὶ διπλωματικῶν, πρὸς βλάβην τῶν συμφερόντων τοῦ λαοῦ, ὁ ὁποῖος ἐξηκολούθει νὰ ἀσφυκτιᾷ μέσα εἰς τὴν δίνην τῶν ἐσωτερικῶν καὶ ἐξωτερικῶν ἀνωμαλιῶν.

***

Τὸ δεύτερον μέλος τῆς Ἀντιβασιλείας, ὁ φὸν Μάουρερ συνωδεύετο ἀπὸ ἀξιολόγους ἐπιστημονικὰς περγαμηνάς. Εἶχε διατελέσει Βασιλικὸς Σύμβουλος τῆς Βαυαρικῆς Ἐπικρατείας, τακτικὸν μέλος τῆς ἐν Μονάχῳ Ἀκαδημίας τῶν Ἐπιστημῶν, καθηγητὴς τῆς Νομικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Χάϊντελμπεργκ καὶ εἶχε φήμην διακεκριμένου νομομαθοῦς. Ἐκ τῶν τριῶν Ἀντιβασιλέων ἦτο ὁ περισσότερον μορφωμένος, σεμνὸς καὶ ἐμβριθής. Ἦτο ὅμως δύστροπος, ὑπερβολικὰ σχολαστικὸς καὶ γραφειοκράτης. Αὐτὸς πρῶτος ἐθέσπισε τὸ πολυδαίδαλον γραφειοκρατικὸν σύστημα τῶν Δημοσίων μας ὑπηρεσιῶν, τὸ ὁποῖον ὑφίσταται ἀτυχῶς μέχρι σήμερον ἐν Ἑλλάδι. Αἱ ρίζαι τοῦ κακοῦ αὐτοῦ, τὸ ὁποῖον ταλαιπωρεῖ τόσον καὶ τοὺς συγχρόνους Ἕλληνας, ἀνάγονται εἰς τὴν περίοδον τῶν πρώτων ἡμερῶν τῆς Ἀντιβασιλείας τοῦ Ὄθωνος καὶ μετεφυτεύθησαν εἰς τὸν τόπον μας κυρίως ἀπὸ τὸν Μάουρερ.

Εἶναι χαρακτηριστικὴ ἐν προκειμένῳ μία περικοπὴ ἀπὸ τὸ μνημονευθὲν βιβλίον τοῦ Βαυαροῦ νομομαθοῦς, ὑποδηλοῦσα τὸ γραφειοκρατικόν του πάθος [1]. «Ἀμέσως ἀπὸ τῆς πρώτης ἡμέρας μετὰ τὴν ἀποβίβασίν μας εἰς τὸ Ναύπλιον, γράφει, ἐνῷ εἰς τὴν οἰκίαν μου δὲν εἶχον οὔτε κάθισμα, οὔτε τραπέζι, οὔτε κονδυλοφόρον, οὔτε μελάνι, ἔγραψα μὲ μολύβι ἐπὶ τοῦ τοίχου τοῦ δωματίου μου τὸ σχέδιον τῆς πρώτης ἐντολῆς πρὸς τὸ ὑπουργικὸν Συμβούλιον, ἐν τῷ ὁποίῳ ἐζητοῦντο ἐκθέσεις διὰ τὰ ληπτέα πρῶτα μέτρα».

---

1 Γ. Μάουρερ: «Ἑλληνικὸς Λαός». Τόμ. Β' σελ. 65.

Ἡ ἐπιστημονικὴ κατάρτισις τοῦ Μάουρερ ἦτο πράγματι εὐρυτάτη καὶ ὁμολογουμένως πολλὰ ὀφείλει ἡ Ἑλληνικὴ Νομοθεσία εἰς τὰ φῶτα του. Ὁ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν κ. Χρ. Πράτσικας, ὁ ὁποῖος μετέφρασεν ἐκ τοῦ γερμανικοῦ τὸν δεύτερον τόμον τοῦ ἔργου τοῦ Μάουρερ, εἰς τὸν ἐπίλογον τοῦ βιβλίου, ὁ ὁποῖος περιέχει τὰς προσωπικὰς κρίσεις καὶ συμπεράσματά του καὶ εἰς τὴν σελίδα 497, γράφει μεταξὺ ἄλλων καὶ τὰ ἑξῆς :

ΓΕΩΡΓ. ΛΟΥΔ. ΜΑΟΥΡΕΡ

«. . . Παρ' ὅλα ταῦτα, δὲν δύνανται οἱ Ἕλληνες νομικοὶ παρὰ νὰ ἀναγνωρίσουν καὶ τὰ ἀγαθὰ τῆς δράσεως τοῦ Μάουρερ ἐν Ἑλλάδι. Τοιαύτην τινὰ ἀναγνώρισιν προσέφερον καὶ ἐμπράκτως οἱ νομικοὶ τῆς χώρας μετὰ μίαν 25ετίαν (1858), ὅτε ἐκ δευτέρου ἐπεσκέφθη ὁ Μάουρερ τὴν Ἑλλάδα. Κατεσκευάσθη τότε χρυσοῦν μετάλλιον βάρους 80 δραμίων, φέρον ἐπὶ τῆς μιᾶς ὄψεως τὴν προτομὴν τοῦ Βαυαροῦ νομομαθοῦς, ἐπὶ δὲ τῆς ἄλλης τὸ ἔμβλημα τῆς Ἀθηνᾶς, τὴν γλαῦκα. καὶ ὑπ' αὐτὴν ἐπίγραμμα ποιηθὲν ὑπὸ τοῦ λογίου δικηγόρου Γ. Βέλλιου».

Τὸ ἐπίγραμμα αὐτὸ εἶναι συντεταγμένον εἰς τὴν ἀρχαΐαν Ἑλληνικήν, διὰ νὰ γίνῃ δὲ εὐρύτερον καταληπτὸν τὸ μεταφέρω εἰς τὴν καθομιλουμένην :

«Βασιλεύοντος τοῦ Ὄθωνος ἦλθεν ὁ Μάουρερ εἰς τὴν Ἑλληνικὴν γῆν καὶ ἐγκατέστησε τὴν εὐνομίαν καὶ ἀνέστησε τὸν ἀγλαὸν ναὸν (τῆς Θέμιδος). Εἰς τὸν εὐμενῆ αὐτὸν ξένον οἱ νομικοὶ τῆς Ἑλλάδος, δίδουν τὸ μετάλλιον τουτο. 25 Ἰανουαρίου 1858».

Ὁ Μάουρερ εἶχεν ἔλθει τότε εἰς τὴν Ἑλλάδα ὡς μέλος τῆς ἀντιπροσωπείας τῆς Βαυαρικῆς Αὐλῆς, διὰ νὰ παραστῇ εἰς τὰς τελετὰς ἐπὶ τῇ εἰκοσιπενταετηρίδι τῆς Βασιλείας τοῦ Ὄθωνος, ἔτυχε δὲ πολλῶν τιμῶν καὶ περιποιήσεων, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον δηλοῖ, ὅτι τὸ νομοθετικόν του ἔργον εἶχε τύχει πλέον τοῦ ὀφειλομένου σεβασμοῦ.

'Ολίγον μετά τὴν ἐπιστροφήν του εἰς Μόναχον ὁ Μάουρερ, συγκεκινημένος ἀπὸ τὴν ἐγκάρδιον ὑποδοχήν, τὴν ὁποίαν τοῦ ἐπεφύλαξαν αἱ 'Αρχαὶ καὶ ὁ ἐπιστημονικὸς κόσμος τῆς 'Ελλάδος, ἀπέστειλε τὴν ἑξῆς ἐπιστολὴν πρὸς τὸν Βασιλέα "Οθωνα[1]:

«Μεγαλειότατε,

»Εἴχατε τὴν ὑψηλὴν εὐμένειαν νὰ μὲ δεχθῆτε κατὰ τὴν σπανίαν ἑορτὴν (ἐννοεῖ τὸ ἰωβιλαῖον τοῦ "Οθωνος) μὲ τὸν εὐμενέστερον τρόπον. Σπεύδω ἐντεῦθεν, μετὰ τὴν εὐτυχῆ ἐπάνοδόν μου εἰς τὸ Μόναχον, νὰ καταθέσω εἰς τοὺς πόδας Σας, τὰς βαθυτάτας μου εὐχαριστίας. 'Η Βασιλικὴ δεξίωσις ὑπῆρξε δι' ἐμὲ γλυκεῖα ἀμοιβὴ διὰ τοὺς πρὸ εἰκοσιπενταετίας κόπους καὶ μόχθους. Χαίρω δὲ διότι οὗτοι δὲν παρέμειναν ἄκαρποι. Καθ' ὅσον τὸ ἀποτέλεσμα μιᾶς εἰκοσιπενταετοῦς σοφῆς διακυβερνήσεως εἶναι ἡ σημερινὴ ἀνθηρὰ κατάστασις καὶ ὁ ὁλονὲν προαγόμενος σκοπὸς ἑνὸς μεγάλου μέλλοντος τῆς χώρας. Εἴθε μία σοφὴ Πρόνοια νὰ προασπίζῃ τὸν θρόνον καὶ τὴν χώραν ἐναντίον ποικίλων κινδύνων, νὰ χαρίζῃ εἰς τὴν ὑμετέραν Β. Μεγαλειότητα ἀκόμη μίαν μακρὰν καὶ εὐτυχῆ Κυβέρνησιν καὶ εἰς ἐμὲ αὐτὸν νὰ ἐπιτρέπῃ τὴν εὐκαιρίαν, ἐπίσης μακρόθεν, νὰ δύναμαι ἀκόμη νὰ ὑπηρετῶ τὸ παρὸν Βασίλειον, παρὰ τὸ λίκνον τοῦ ὁποίου ἐστάθην πρὸ 25 ἐτῶν καὶ ἤδη ἔκτοτε εἶχον διαρκῶς εἰς πάντας τοὺς θεσμούς μου πρὸ ὀφθαλμῶν τὸ μέλλον μεγαλεῖον του.

»Τῆς ὑμετέρας Μεγαλειότητος εὐπειθέστατος θεράπων
Φὸν Μάουρερ
Σύμβουλος τῆς 'Επικρατείας

'Εν Μονάχῳ τῇ 2α 'Απριλίου 1858».

Εἰς τὴν ὄντως εἰλικρινῆ καὶ ἐμπνευσμένην αὐτὴν ἐπιστολὴν τοῦ Βαυαροῦ νομομαθοῦς ὁ Βασιλεὺς "Οθων ἔσπευσε νὰ ἀπαντήσῃ ἰδιοχείρως διὰ τῆς ἑξῆς ἐπιστολῆς του, ὑπὸ ἡμερομηνίαν 12 'Απριλίου 1858:

«Κύριον Γεώργιον Μάουρερ,
Σύμβουλον 'Επικρατείας

»Τὸ τελευταῖον ταχυδρομεῖον μοῦ ἔφερε τὴν ἀπὸ 2 'Απριλίου ἐπιστολήν σας, ἐκ τῆς ὁποίας μετ' εὐχαριστήσεως ἔμαθα, ὅτι εὐμενὴς εἶναι ἡ ἀνάμνησις ὑμῶν ἐκ τῆς τελευταίας διαμονῆς σας ἐν 'Ελλάδι καὶ ὅτι κατωρθώσαμεν ἐγὼ καὶ ἡ Κυβέρνησίς μου νὰ καταστήσωμεν ὑμῖν

---

1. Τόσον ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Μάουρερ, ὅσον καὶ ἡ πρὸς αὐτὸν ἀπάντησις τοῦ "Οθωνος εὑρίσκονται εἰς τὰ 'Απόρρητα 'Αρχεῖα τοῦ Οἴκου τῶν Βίττελσμπαχ εἰς τὸ Μόναχον.

σαφῶς ποίαν μεγάλην ἀξίαν ἡ Ἑλλὰς ἀναγνωρίζει εἰς τὰ ἔργα, τὰ ὁποῖα ὀφείλει εἰς τοὺς ὀξυδερκεῖς καὶ ἀτρήτους κόπους σας, κατὰ τὴν πρώτην ἐν αὐτῇ διαμονήν σας. Χαρὰ καὶ ὑπερηφάνεια δικαία πρέπει νὰ πληροῖ ἡμᾶς, μαθόντες ὅτι οἱ νόμοι, τοὺς ὁποίους συνετάξατε διὰ τὴν Ἑλλάδα μετὰ εἰκοσιπενταετῆ σχεδὸν ἐφαρμογὴν διαφυλάσσονται καὶ ἡ ἀναγνώρισις αὐτῶν ἐκρατύνθη. Ἐπίσης καὶ ὅταν ληξάσης τῆς ἐν Ἑλλάδι ὑμετέρας δράσεως ἐπανήλθατε εἰς τὴν πατρίδα, ἐπωφελήθητε πάσης εὐκαιρίας ἵνα διαδηλώσητε τὰ καλά σας πρὸς ἐκείνην αἰσθήματα.

»Δεχθῆτε δι' ὅλα ταῦτα τὰς συνεχεῖς μου εὐχαριστίας, συγχρόνως δὲ τὴν διαβεβαίωσιν τῆς ὑπολήψεως καὶ εὐμενείας μεθ' ὧν διατελῶ.

Ὅλως Ὑμέτερος
Ὄ θ ω ν»

Ἕνα μελανὸν σημεῖον τῆς πολιτείας τοῦ Μάουρερ ἐν Ἑλλάδι—ἡ ὁποία διήρκεσε δέκα ὀκτὼ μῆνας—ἀναφέρεται εἰς τὴν περίφημον δίκην τοῦ Κολοκοτρώνη, τῆς ὁποίας κατὰ ἕνα μέρος ὑπῆρξεν αὐτὸς ὁ ἴδιος ἐμπνευστής. Κατὰ τὰ ἄλλα πρέπει καὶ σήμερον νὰ τοῦ ἀναγνωρισθῇ παρὰ τὸ γραφειοκρατικόν του πνεῦμα, τὸ ἐπιτυχὲς νομοθετικὸν καὶ διοικητικὸν σύστημα, τὸ ὁποῖον κατήρτισε καὶ ἐφήρμοσεν ὡς καὶ τὸ δικαστικὸν καὶ τὸ ἐκπαιδευτικόν.

Ὁ Μάουρερ ἦτο ἄνθρωπος φιλοσοφημένος. Ἐθαύμαζεν εἰλικρινῶς τὸν ἀρχαῖον Ἑλληνικὸν πολιτισμόν, τὸν ὁποῖον εἶχε βαθύτατα μελετήσει καὶ ἠγάπα τὸν Ἑλληνικὸν λαόν. Τὸν ἐγνώριζεν ὅμως ἀνεπαρκῶς. Ἦτο χαλκέντερος εἰς τὴν ἐργασίαν του καὶ ἔζη εἰς τὸ Ναύπλιον σχεδὸν ἀσκητικῶς, ἄνευ κοινωνικῶν ἐπιδείξεων. Ἐνεφορεῖτο ὑπὸ τοῦ Γερμανικοῦ ἐκείνου πνεύματος τῆς συστηματοποιήσεως καὶ μεθοδικότητος, τὸ ὁποῖον ὑποτάσσει τὰ πάντα εἰς τὴν θεωρίαν. Ἡ καλὴ πρόθεσις δὲν τοῦ ἔλειπεν. Ἀντιθέτως, προσεπάθησε νὰ κατατοπισθῇ εἰς τὰς ἀνάγκας τῆς ζωῆς τῶν Ἑλλήνων καὶ νὰ τοὺς γνωρίσῃ ἐκ τοῦ πλησίον, εἰς ὅλας τὰς ἐκδηλώσεις των.

Πρὸς τοῦτο κατήρτισε καὶ πλουσίαν συλλογὴν λαογραφικοῦ ὑλικοῦ, ἀπὸ τὰ ἤθη, τὰ ἔθιμα καὶ τὰς παραδόσεις τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ, διὰ νὰ συντάξῃ βάσει αὐτῶν τὸν Ἑλληνικὸν Ἀστικὸν Κώδικα, τὸν ὁποῖον ὅμως δὲν ὡλοκλήρωσε, λόγῳ τῆς ἀνακλήσεώς του ἐξ Ἑλλάδος.

Παρὰ τὸ ὅτι εἶχε σπουδάσει καὶ εἰς τὴν Γαλλίαν, καὶ ἔπρεπε νὰ ἐμφορῆται ἀπὸ φιλελευθέρας ἰδέας, ἦτο ἐπηρεασμένος ἀπὸ τὸ ἐπικρατοῦν ἐν Εὐρώπῃ πνεῦμα τῆς «Ἱερᾶς Συμμαχίας» καὶ διεπνέετο ἀπὸ ἀντιλήψεις φιλομοναρχικάς, τάσσων τὸν Μονάρχην καὶ τὸ Κράτος ὑπεράνω ὅλων. Ἐν τούτοις, καίτοι ἀπεστρέφετο τὴν πολιτικήν, διὰ νὰ ἐκδηλώσῃ καὶ εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ τὴν ἀντίθεσίν του πρὸς τὸν Ἄρμαν-

σπεργκ, ἦτο θιασώτης τῆς Γαλλικῆς πολιτικῆς, τῆς ἐκπροσωπουμένης ἐν Ἑλλάδι ὑπὸ τοῦ Ἰ. Κωλέττη, πρὸς τὸν ὁποῖον διέκειτο φιλικώτατα.

Εἶναι χαρακτηριστικὴ μία φράσις τοῦ Μάουρερ, τὴν ὁποίαν οὗτος ἀπηύθυνε πρὸς τὸν Κωλέττην κατὰ τὴν πρώτην ἐπίσκεψιν τοῦ τελευταίου πρὸς τὸν Βαυαρὸν καθηγητήν, ὀλίγας ἡμέρας μετὰ τὴν ἐγκατάστασιν τῆς Ἀντιβασιλείας εἰς τὸ Ναύπλιον : «Διαρκῶς πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν μας, εἶπεν ὁ Μάουρερ, ἐξ ὀνόματος καὶ τῶν ἄλλων μελῶν τοῦ Συμβουλίου, ἔχομεν τὴν Ἑλλάδα, τὴν ὁποίαν ἐπιθυμοῦμεν νὰ καταστήσωμεν μεγάλην καὶ ἰσχυράν, ὡς ὑπῆρξεν ἄλλοτε. Πρὸς τὸν σκοπὸν δὲ τοῦτον θὰ ἀφιερώσωμεν ὅλας μας τὰς δυνάμεις. Ὅλα μας τὰ μέτρα θὰ κατατείνουν εἰς τὸ μεγαλεῖον καὶ τὴν ἰσχὺν καὶ τὴν εὐημερίαν τῆς Ἑλληνικῆς Ἐθνότητος καὶ εἰς τὴν ἐπέκτασιν τῶν στενῶν ὁρίων, εἰς ἃ ἔχει καταδικασθῆ».

Αἱ σκέψεις αὐταί, αἱ ὁποῖαι εἶναι φυσικὸν νὰ συγκινοῦν κάθε Ἑλληνικὴν καρδίαν, εἶναι πιθανὸν ν' ἀπηχοῦσαν τὰ αἰσθήματα, ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἐνεφορεῖτο προσωπικῶς ὁ Μάουρερ καὶ νὰ ἀπεκάλυπτον τὴν ἐν τῇ συνειδήσει του εὐθύνην, ὡς πρὸς τὴν ἄσκησιν τῶν ὑψηλῶν καθηκόντων του. Ἀτυχῶς, ἡ πραγματικότης ἀπέδειξεν ὅτι αἱ ἐπαγγελίαι του αὐταὶ ἐπέπρωτο, κατὰ μέγα ποσοστόν, νὰ μὴ πραγματοποιηθοῦν. Εἰς τοῦτο κυρίως συνετέλεσαν ἡ ἐμφιλοχωρήσασα διένεξις, αἱ ἀντιθέσεις καὶ αἱ προσωπικαὶ ἀντιζηλίαι μεταξὺ τῶν μελῶν τῆς Ἀντιβασιλείας, αἱ ὁποῖαι μὲ τὴν πάροδον τοῦ χρόνου ὠξύνοντο, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ ἐξελιχθοῦν εἰς ἕνα ἀγῶνα ἐξοντώσεως, ὁ ὁποῖος μοιραίως εἶχεν ὀλέθριον ἀντίκτυπον εἰς τὸ ὑπὸ ἀνασυγκρότησιν Ἑλληνικὸν Κράτος.

***

Τέλος, ὅσον ἀφορᾷ τὸ τρίτον μέλος τῆς Ἀντιβασιλείας, τὸν ὑποστράτηγον Κάρολον Ἔιντεκ, οὗτος εἶχεν ἐκλεγῆ ὑπὸ τοῦ Λουδοβίκου μᾶλλον ἐκ τοῦ λόγου, ὅτι εἶχεν ἔλθει εἰς τὴν Ἑλλάδα κατὰ τὸ διάστημα τοῦ Ἀγῶνος τῆς ἀνεξαρτησίας τὸ 1826 καὶ ὑπετίθετο ὅτι ἐγνώριζε πρόσωπα καὶ πράγματα τοῦ τόπου, καλύτερον τῶν δύο ἄλλων μελῶν, τὰ ὁποῖα διὰ πρώτην φορὰν ἤρχοντο εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ἐν τούτοις οὐδεμίαν ἀξιόλογον πολεμικὴν δρᾶσιν εἶχεν εἰς τὸ ἐνεργητικόν του τὴν περίοδον, καθ' ἣν οἱ Ἕλληνες καὶ ἡ πλειὰς τῶν φιλελλήνων ἐμάχοντο ὑπὲρ τῆς ἀνεξαρτησίας τοῦ Ἔθνους.

Λόγῳ τῆς ἐντιμότητός του εἶχεν ὁρισθῆ τότε πρόεδρος τῆς Ἐπιτροπῆς τῶν Ἐράνων ὑπὲρ τῆς ἀγωνιζομένης χώρας. Ἐπὶ Καποδίστρια εἶχε διορισθῆ φρούραρχος Ναυπλίου, ἀργότερον δὲ διεδέχθη τὸν παραιτηθέντα Φαβιέρον εἰς τὴν διοίκησιν τοῦ τακτικοῦ στρατοῦ. Ὡς μέ-

λος τῆς Ἀντιβασιλειας οὐδεμίαν σημαντικὴν πρωτοβουλίαν ἀνέπτυξεν, οὐδὲ ἰδίαν γνώμην εἶχεν, ἀκόμη καὶ διὰ θέματα τῆς ἁρμοδιότητός του.

ΚΑΡΟΛΟΣ ΕΪΝΤΕΚ

Ἠκολούθει τυφλῶς τὸν Μάουρερ, τὸν ὁποῖον ἐθαύμαζε διὰ τὴν πολυμάθειάν του καὶ τὸ ὀργανωτικὸν πνεῦμα του.

Κατὰ τὴν δίκην τοῦ Κολοκοτρώνη ἐτάχθη ὑπὲρ τῆς θανατικῆς αὐτοῦ καταδίκης ἐκ συμφώνου πρὸς τὸν Μάουρερ. Ἡ φήμη τοῦ Ἔιντεκ, ὡς ἐξεχούσης στρατιωτικῆς προσωπικότητος, ἦτο μᾶλλον ἐσφαλμένη. Ἀναμφισβητήτως ὅμως ὑπῆρξεν ἀφιλοκερδὴς καὶ ἰδεολόγος φιλέλλην.

Ὁ Ἔιντεκ δὲν ἀνεκλήθη ὑπὸ τοῦ Λουδοβίκου, ὡς ὁ Μάουρερ, παρ' ὅτι ἡ προσφορά του ὡς μέλους τῆς Ἀντιβασιλείας ἦτο ἀσήμαντος, δεδομένου ὅτι τὸν περισσότερον χρόνον του τὸν διέθετεν εἰς ἐρασιτεχνικὰς ἀσχολίας, εἰς τὴν συλλογὴν κοχυλίων, εἰς τὴν ζωγραφικὴν καὶ εἰς ἐκδρομὰς ἀνὰ τὴν χώραν, τῆς ὁποίας ἀπηθανάτισε διὰ τοῦ χρωστῆρος του πολλὰς γραφικὰς τοποθεσίας.

Εἶναι χαρακτηριστικὴ ἐν προκειμένῳ μία ἔκθεσις τῆς Πρωσσικῆς Πρεσβείας ἐν Ναυπλίῳ, ὑπὸ ἡμερομηνίαν 12η Νοεμβρίου 1833, ἡ ὁποία ἀναφερομένη εἰς τὸν Ἔιντεκ, ἀποκαλεῖ αὐτόν, «ὡς τὸν κακὸν δαίμονα τῆς Ἑλλάδος, ὡς ἄνθρωπον νωθρὸν καὶ ἀνάξιον καὶ ὅτι ἐμίσει τοὺς Ἕλληνας». Εἰς τὰς πληροφορίας αὐτὰς τοῦ Πρώσσου Πρέσβεως δὲν πρέπει ν' ἀποδοθῇ καὶ μεγάλη σημασία, λόγω τοῦ ἀνταγωνισμοῦ, ὁ ὁποῖος ἐπεκράτει τότε μεταξὺ τῶν δύο Γερμανικῶν κρατῶν, Βαυαρίας καὶ Πρωσσίας. Ὁπωσδήποτε, ὅμως, ἐφάπτονται τῆς ἀληθείας, διότι ὁ Ἔιντεκ, παρὰ τὰς ἐρασιτεχνικὰς ἀσχολίας του, δὲν παρέλειπε ν' ἀναμιγνύεται ἐνεργῶς εἰς τὰς διπλωματικὰς ραδιουργίας τῶν ξένων καὶ τὰς πολιτικὰς ἀντεγκλήσεις τῶν Ἑλλήνων πολιτευομένων.

Παρὰ τὸ πενιχρὸν ἔργον του ὡς Ἀντιβασιλέως, ὅταν τὸ 1840 εἶχε πλέον ἀποσυρθῇ τῆς ὑπηρεσίας του καὶ εὑρίσκετο εἰς τὸ Μόναχον, ἡ

Βαυαρική Κυβέρνησις τὸν προήγαγεν εἰς τὸν βαθμὸν τοῦ ἀντιστρατήγου καὶ ὁ Βασιλεὺς τοῦ ἀπένειμε τὸν τίτλον τοῦ βαρώνου.

Παραιτηθεὶς ἔκτοτε τοῦ Βαυαρικοῦ στρατοῦ, ἠσχολήθη μὲ τὴν συγγραφὴν τῶν «'Απομνημονευμάτων» του, τὰ ὁποῖα ἀναφέρονται κατὰ τὸ πλεῖστον εἰς τὴν ἐν Ἑλλάδι δρᾶσιν του, ἐξεδόθησαν δὲ ταῦτα κατὰ τὸ 1897. Τὸ βιβλίον του αὐτὸ[1] περιέχει πολλὰς ἀληθείας περὶ τῆς τότε καταστάσεως εἰς τὴν χώραν μας, χωρὶς ὅμως νὰ εἶναι ἀπηλλαγμένον ἀπὸ τὴν ἐμπάθειαν καὶ τὰ πολιτικὰ πάθη τῆς ἐποχῆς εἰς τὴν ὁποίαν ἀναφέρεται. Αἱ κρίσεις τοῦ Ἔιντεκ διὰ τοὺς Ἕλληνας εἶναι πολλάκις δηκτικαί. Δὲν παραλείπει βεβαίως εἰς τὸ βιβλίον του νὰ ἐξάρῃ τὸν πατριωτισμὸν καὶ τὸ ἀγωνιστικὸν πνεῦμα των, ἀλλὰ κατὰ βάσιν μεροληπτεῖ εἰς τὰς ἀπόψεις του. Ἐπὶ πλέον ἐπιρρίπτει πολλὰς εὐθύνας εἰς τὸν ἀτίθασον χαρακτῆρα τῶν Ἑλλήνων, διὰ νὰ καλύψῃ ὡρισμένα σφάλματα τῆς Ἀντιβασιλείας εἰς τὸ διοργανωτικὸν ἔργον της.

Διὰ τὰ συμπάρεδρα μέλη τῆς Ἀντιβασιλείας, τὸν Ἄμπελ καὶ τὸν Γκράινερ, θὰ πρέπει νὰ σημειωθῇ ὅτι οὗτοι εἶχον πράγματι διακριθῇ εἰς τὴν Πατρίδα των, ὡς ἀνώτατοι πολιτικοὶ καὶ διοικητικοὶ ὑπάλληλοι. Τοῦτο βεβαίως δὲν ἐσήμαινεν ὅτι θὰ διεκρίνοντο καὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα, διὰ τὰς αὐτὰς ἱκανότητάς των. Ἐξ αὐτῶν ὁ Ἄμπελ ἦτο πιστὸν καὶ ἀφωσιωμένον ὄργανον τοῦ Μάουρερ, ὁ δὲ Γκράινερ τοῦ Ἄρμανσπεργκ. Συνεπῶς ἡ ἀποστολή των περιωρίζετο μᾶλλον εἰς τὸ νὰ καθιστοῦν ἔτι πλέον ἀγεφύρωτον τὸ χάσμα, τὸ ὁποῖον ἀπὸ τὰς πρώτας σχεδὸν ἡμέρας τῆς ἀφίξεως τῆς Ἀντιβασιλείας, ἐδημιουργήθη μεταξὺ τῶν μελῶν της καὶ νὰ ὑποδαυλίζουν τὴν διχόνοιαν καὶ τὴν ρῆξιν ἐν μέσῳ αὐτῶν.

* * *

Γεννᾶται, λοιπόν, ἀφ' ἑαυτοῦ τὸ ἐρώτημα, κατὰ πόσον χαρακτῆρες τόσον ἀνομοιογενεῖς, θὰ ἠδύναντο νὰ συνεργασθοῦν καὶ νὰ ἀποτελέσουν ἓν ἑνιαῖον συμπαγὲς καὶ ὁμονοοῦν σῶμα, τὸ ὁποῖον ἐπεβάλλετο νὰ καταρτισθῇ, προκειμένου νὰ φέρῃ εἰς πέρας ἕνα ἀληθῶς δύσκολον ἔργον, ὡς αἱ τεράστιαι εὐθῦναι καὶ τὰ καθήκοντα καὶ αἱ ὑποχρεώσεις τῆς διακυβερνήσεως μιᾶς χώρας, τελούσης μάλιστα ὑπὸ τὰς ἰδιομόρφους συνθήκας ὑφ' ἃς ἐτέλει τότε ἡ Ἑλλάς.

Ἐκ τῶν πραγμάτων ἀπεδείχθη ὅτι δὲν ὑπῆρχεν εἰς τὰ μέλη τῆς Ἀντιβασιλείας ἡ ἀρραγὴς ἐκείνη σύμπνοια, ἡ ὁποία θὰ διηυκόλυνε κατὰ μέγα μέρος τὴν ἀποστολήν των. Ἡ διαίρεσις, ὁ φθόνος, αἱ ραδιουργίαι καὶ τὰ μίση, ἐξεδηλώθησαν ἀπὸ τοὺς πρώτους μῆνας, μεταξὺ τῶν

1. Ἐδημοσιεύθη ἐν μεταφράσει μακρὰ περίληψις τούτου εἰς τὸ περιοδικὸν «Ἁρμονία» τῶν ἐτῶν 1900—1901.

'Αντιβασιλέων καὶ συνεπείᾳ τούτου κατέστη ἀναπόφευκτον νὰ περιορισθῇ ἡ δημιουργικὴ ἔφεσις εἰς τὴν ἐπιτέλεσιν τοῦ ἔργου των, τὸ ὁποῖον. αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ δυσχερές, προσελάμβανε πλέον τὴν μορφὴν ἄθλου.

'Επὶ τούτοις, ἡ ἐκ μέρους αὐτῶν ἄγνοια τοῦ λαοῦ, τῆς γλώσσης του, τῶν ροπῶν καὶ κλίσεών του, ἡ πλημμελὴς ἐν γένει γνῶσις προσώπων καὶ πραγμάτων, ἐπεσώρευσαν νέας δυσχερείας εἰς τοὺς 'Αντιβασιλεῖς. αἱ ὁποῖαι ηὐξήθησαν ἀπὸ τοὺς ὀλίγους ἐκείνους Ἕλληνας, οἱ ὁποῖοι, εὑρεθέντες μοιραίως ἐγγύτερον τῆς 'Αντιβασιλείας, προσέφερον κακὰς συμβουλὰς καὶ κακίστας ὑπηρεσίας. Διότι καὶ αὐτοὶ ἀλληλοϋπεβλέποντο καὶ ἀλληλοεμισοῦντο, ὡς συνέβαινε μὲ τὸ σύνολον τοῦ λαοῦ, τοῦ ἐρίζοντος κατὰ τάξεις καὶ οἰκογενείας.

Κατ' ἀρχήν, λοιπόν, πρέπει νὰ ὑπογραμμισθῇ τὸ γεγονὸς ὅτι ἦτο μᾶλλον ἀτυχὴς ἡ ἐκλογὴ τῶν προσώπων, ποὺ ἀπετέλεσαν τὸ συμβούλιον τῆς 'Αντιβασιλείας. 'Αλλ' ἐὰν ὑποτεθῇ, ὅτι ἦσαν ἄλλα τὰ πρόσωπα τῶν 'Αντιβασιλέων, δύναται νὰ ὑποστηριχθῇ σοβαρῶς ὅτι τὰ πάντα θὰ ἐξελίσσοντο καλῶς εἰς τὸν τόπον καὶ ὅτι ἡ 'Ελλάς, τὴν ὁποίαν ἐβάρυνεν ἡ ἐξαθλίωσις καὶ ἡ πενία, θ' ἀνεδεικνύετο ἐν συντόμῳ μάλιστα διαστήματι εἰς κράτος ἰδεωδῶς ὠργανωμένον καὶ εὐημεροῦν; Εἶναι νομίζω πολὺ τολμηρὸν νὰ ἐξαχθῇ ἕνα παρόμοιον συμπέρασμα, ἐὰν προηγουμένως δὲν ἐρευνηθοῦν ὅλοι οἱ παραπλήσιοι παράγοντες, ποὺ ἀρχίζουν ἀπὸ τὴν ἀτυχῆ, ἔστω, ἐκλογὴν τῶν μελῶν τῆς 'Αντιβασιλείας καὶ φθάνουν εἰς τὸν τελικὸν καταλογισμὸν τῶν διαπραχθέντων σφαλμάτων.

Κατὰ κύριον λόγον, οἱ παράγοντες αὐτοὶ δέον ν' ἀναζητηθοῦν πρῶτον εἰς αὐτὸν τὸν ἴδιον τὸν 'Ελληνικὸν λαόν, ὁ ὁποῖος, ἐξερχόμενος ἀπὸ μακρὰν δουλείαν καὶ κατεχόμενος ἀπὸ ἕξεις καὶ συνηθείας ἀποκτηθείσας ἐκ τοῦ συγχρωτισμοῦ του μὲ τοὺς κατακτητάς, ἦτο εἰς ἄκρον δυσδιοίκητος. Καὶ δεύτερον εἰς τὰς ἐπεμβάσεις τῶν μεγάλων Δυνάμεων, αἱ ὁποῖαι ὑπὸ τὸν μανδύαν τῆς προστασίας καὶ τοῦ ἐνδιαφέροντός των ὑπὲρ τῆς 'Ελλάδος, προέβαλλον ἄπειρα ἐμπόδια εἰς τὰς καταβαλλομένας προσπαθείας διὰ τὴν πρόοδον καὶ ἀνασυγκρότησιν τῆς χώρας.

'Εν πάσῃ περιπτώσει, ἐν μέσῳ μιᾶς ὄντως ἠλεκτρισμένης ἀτμοσφαίρας, ἡ 'Αντιβασιλεία ἐπροχώρησεν, ὅσον ἠδύνατο, εἰς τὴν ἐπιτέλεσιν τῆς ἀποστολῆς της.

Πρὶν ἀσχοληθῶ διεξοδικώτερον μὲ τὰ πεπραγμένα της θὰ πρέπει νὰ προσθέσω ἀκόμη τὰ ἑξῆς :

'Εγράφη ὅτι τὸ ἔργον τῶν 'Αντιβασιλέων ἦτο ὀλιγώτερον δυσχερὲς ἀπὸ αὐτὸ ποὺ εἶχεν ἀντιμετωπίσει προηγουμένως ὁ Κυβερνήτης Καποδίστριας. 'Ως αἰτιολογικὸν τῆς παρατηρήσεως αὐτῆς ἀναφέρεται, ὅτι ἤδη ἡ εἰρήνη ἐξωτερικῶς ἦτο ἐπησφαλισμένη μὲ τὴν ἐγγύησιν τῶν Δυνάμεων ἐσωτερικῶς δὲ διὰ τῆς παρουσίας 3500 ἀνδρῶν τοῦ Βαυαρικοῦ

στρατοῦ. Ἐπίσης, ὅτι ἡ Ἀντιβασιλεία εἶχεν εἰς τὴν διάθεσίν της τὴν καταβληθεῖσαν πρώτην δόσιν τοῦ δανείου ἐξ εἴκοσι ἑκατομμυρίων φράγκων, πρὸς ἀντιμετώπισιν τῶν μᾶλλον ἐπειγουσῶν ἀναγκῶν. Ἐπὶ πλέον, ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς ἐπεζήτει καὶ ἐπόθει νὰ ἐξέλθῃ ἀπὸ τὸ χάος τῆς ἀναρχίας καὶ νὰ εἰσέλθῃ ὅσον τὸ δυνατὸν συντομώτερον εἰς τὴν ὁδὸν τῆς ἐννόμου διοικήσεως, τῆς ἀσφαλείας καὶ τῆς τάξεως. Πάντα ταῦτα ἦσαν ἀληθῆ. Ἀλλὰ διὰ νὰ κριθοῦν κατ' ἀξίαν, πρέπει νὰ ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ὅτι ὁ Καποδίστριας ἦτο Ἕλλην καὶ εἶχεν ὅλας τὰς ἀρετὰς καὶ ὅλα τὰ ἐλαττώματα τοῦ Ἕλληνος. Ἐνῶ οἱ Ἀντιβασιλεῖς ἦσαν ξένοι καὶ εἶχον ἄγνοιαν πολλῶν πραγμάτων τοῦ τόπου καὶ ἰδίως τῆς ψυχοσυνθέσεως καὶ τοῦ τρόπου τοῦ σκέπτεσθαι τοῦ λαοῦ. Ἐπομένως, αἱ δυσκολίαι δι' αὐτοὺς μοιραίως ἦσαν περισσότεραι, ἀφοῦ ἐπὶ πλέον δὲν ἠδύναντο οὔτε νὰ συνεννοηθοῦν μὲ τοὺς Ἕλληνας, ἄνευ τῆς μεσολαβήσεως διερμηνέως, οἱ ὁποῖοι καὶ ὀλίγοι ἦσαν καὶ ὄχι πάντοτε εἰλικρινεῖς. Ὅσον διὰ τὴν νοοτροπίαν τοῦ λαοῦ ἐπὶ Ἀντιβασιλείας, αὕτη ἦτο τελείως διαφορετικὴ ἐκείνης, τὴν ὁποίαν εἶχεν οὗτος ἐπὶ Καποδίστρια.

Ὁ λαὸς ἤδη ἐπεθύμει ν' ἀπολαύσῃ τὰ μεγάλα ἀγαθὰ τῆς εὐημερίας καὶ τῆς προόδου, χωρὶς νὰ θέλῃ νὰ κοπιάσῃ, νὰ ἐργασθῇ, νὰ συνεισφέρῃ εἰς τὴν κοινὴν προσπάθειαν, ἀλλὰ τὰ ἀνέμενε κατὰ τρόπον μοιρολατρικόν, σχεδὸν ἐξ οὐρανοῦ, ὑπερβάλλων ἀκόμη καὶ τὰς δυνατότητας τῶν μελῶν τῆς Ἀντιβασιλείας, πρὸς τὰ ὁποῖα προσέβλεπεν, ὡς νὰ ἦσαν προικισμένα μὲ θαυματουργοὺς ἰδιότητας. Δὲν ἦτο δηλαδὴ εἰς θέσιν νὰ σταθμίσῃ τὴν πραγματικότητα, ὁ σχεδὸν ἐν τῇ ὁλότητί του ἀμαθὴς ἐκεῖνος λαός, διὰ τὸν ὁποῖον αἱ τεράστιαι καταστροφαὶ αἱ ἐπενεχθεῖσαι ἀπὸ τοὺς Τούρκους καὶ ἀπὸ τοὺς Ἕλληνας καὶ ἡ ἐν γένει χαώδης κατάστασις ἐν τῇ σκέψει του ἦσαν ἥσσονος σημασίας, ἀπὸ τὴν σημασίαν τὴν ὁποίαν ἀπέδιδεν εἰς τὴν ἄμεσον θεραπείαν τῶν ἀναγκῶν του. Οὕτως, ἐνώπιον τοῦ ὑφισταμένου ἐκείνου καθεστῶτος, τὸ ὁποῖον συνέθετε τὴν πλέον θλιβερὰν εἰκόνα ἀπὸ πάσης ἀπόψεως, οἱ Ἕλληνες ἀνέμενον μὲ ἀσυγκράτητον ἀνυπομονησίαν τὴν σωτηρίαν των ἀπὸ τοὺς τρεῖς Βαυαροὺς Ἀντιβασιλεῖς, ὡς ἀπὸ τρεῖς μάγους, οἱ ὁποῖοι μάλιστα αὐτὴν τὴν φορὰν δὲν προήρχοντο οὔτε ἐξ Ἀνατολῶν...

Βεβαίως, οὐδεὶς δύναται νὰ ἀρνηθῇ ὅτι οἱ Ἀντιβασιλεῖς διεπνέοντο ὑπὸ ἀγαθῶν προθέσεων καὶ καλῆς θελήσεως πρὸς δημιουργίαν ἑνὸς σοβαροῦ νομοθετικοῦ καὶ διοικητικοῦ ἔργου καὶ γενικῶς πρὸς ἀνασυγκρότησιν τῶν πάντων ἐκ τοῦ μηδενός. Καὶ ἀκόμη ὅτι, παρὰ τὰ σφάλματα τὰ ὁποῖα διέπραξαν καὶ παρὰ τὰς μυρίας ἀντιξοότητας, ἐξωτερικὰς καὶ ἐσωτερικάς, τὰς ὁποίας συνήντησαν, ἐπετέλεσαν σημαντικὰ ἐπιτεύγματα εἰς τοὺς διαφόρους τομεῖς τῆς διαρθρώσεως τῆς χώρας εἰς ἔννομον κράτος, συμφώνως μὲ τὰ ἐν Εὐρώπῃ κρατοῦντα. Ὁπωσδή-

ποτε ὅμως, αἱ καταβληθεῖσαι προσπάθειαι ὑπὸ τῶν μελῶν τῆς Ἀντιβασιλείας ὑπελείποντο τῶν ὑποσχέσεων, αἱ ὁποῖαι ἐδόθησαν ὑπὸ τοῦ Ὄθωνος καὶ αἱ ὁποῖαι συνυπογράφοντο καὶ ὑπ' αὐτῶν διὰ τῆς ἱστορικῆς ἐκείνης προκηρύξεως ἅμα τῇ ἀφίξει των, τὴν 25ην Ἰανουαρίου 1833

ΣΠΥΡΙΔΩΝ ΤΡΙΚΟΥΠΗΣ

***

Δύο ἦσαν τὰ θεμελιώδη ζητήματα, ἐπὶ τῶν ὁποίων συνεκεντρώθησαν πρωτίστως αἱ μέριμναι τῆς Ἀντιβασιλείας: Τὸ πολιτικὸν καὶ τὸ στρατιωτικόν, διότι καὶ πολιτικῶς καὶ στρατιωτικῶς ἡ χώρα εὑρίσκετο ἐν πλήρει καταρρεύσει. Οὕτως οἱ Ἀντιβασιλεῖς, μὲ τὴν πρόθεσιν νὰ θέσουν τέρμα εἰς τὰς ἀντιθέσεις τῶν κομμάτων καὶ νὰ ἐξομαλύνουν τὰς προστριβὰς αὐτῶν πρὸς ἄλληλα, ἀπέφυγον κατ' ἀρχὰς πᾶσαν ἰδιαιτέραν κλίσιν ἢ προτίμησιν πρὸς αὐτὰ καὶ τοὺς ἀρχηγούς των. Ἄφησαν εἰς τὴν θέσιν του τὸ Ὑπουργεῖον Σπυρίδωνος Τρικούπη, τὸ ὁποῖον εὗρον ἐν τῇ ἀρχῇ ὡς ἀκριβῶς εἶχεν, ἀλλ' ὑπεβίβασαν τρόπον τινὰ τοὺς Ἕλληνας ὑπουργοὺς εἰς γραμματεῖς, διώρισαν δὲ ξένους εἰδικούς, ἰδίως Βαυαρούς, εἰς ὅλας σχεδὸν τὰς πολιτικὰς καὶ διοικητικὰς θέσεις.

Τὴν 3ην Ἀπριλίου τοῦ ἰδίου ἔτους (1833) ἡ Ἀντιβασιλεία προέβη εἰς ἀνασχηματισμὸν τοῦ Ὑπουργείου (τῆς Κυβερνήσεως) ἀναθέσασα τὴν προεδρίαν αὐτοῦ πάλιν εἰς τὸν Σπ. Τρικούπην, ὁ ὁποῖος ἦτο καὶ γραμματεὺς ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν καὶ προσωρινῶς ἐπὶ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν, μὲ συμμετοχὴν τοῦ Ι. Κωλέττη ἐπὶ τοῦ Ἐμπορίου καὶ τῶν Ναυτικῶν καὶ τοῦ Ἀλ. Μαυροκορδάτου ἐπὶ τῶν Οἰκονομικῶν.

Μετὰ τρίμηνον ἐγένετο νέος ἀνασχηματισμὸς καὶ συνεπληρώθη τὸ Ὑπουργεῖον διὰ τῆς προσλήψεως τοῦ Γ. Ψύλλα ἐπὶ τῶν Ἐσωτερικῶν, τοῦ Γ. Πραΐδη ἐπὶ τῆς Δικαιοσύνης καὶ τοῦ στρατηγοῦ Σμάλτς ἐπὶ τῶν Στρατιωτικῶν. Ἐκ τῆς καταρτίσεως τοῦ Ὑπουργείου τούτου καταφαίνεται ὅτι ἡ Ἀντιβασιλεία δὲν ἐτήρησε τὴν ἀρχικὴν ἀπόφασίν

της περὶ μὴ χρησιμοποιήσεως τῶν πολιτικῶν ἀρχηγῶν καὶ παραγόντων τῶν κομμάτων, εἰς τρόπον ὥστε νὰ ἀποφύγῃ πᾶσαν κρίσιν ὅτι ἀποκλίνει ὑπὲρ τῆς μιᾶς ἢ τῆς ἄλλης πολιτικῆς, τῆς ἀπορρεούσης ἀπὸ τὰς μεγάλας Δυνάμεις. Οὕτως, εἰς τὸ νέον Ὑπουργεῖον ἐμειονέκτει ἡ ρωσικὴ πολιτικὴ καὶ ἐπλεονέκτουν ἡ ἀγγλικὴ καὶ γαλλική. Τοῦτο ἔδωσεν ἀφορμὴν δυσχερεσκειῶν ἐκ μέρους τῆς Ρωσίας, ἡ ὁποία ἐξεμεταλλεύθη τὸ γεγονὸς διὰ τῆς ἀσκήσεως σφοδρᾶς πολεμικῆς ἐναντίον τῶν μέτρων τῆς διοικήσεως τῆς Ἀντιβασιλείας καὶ κυρίως κατὰ τοῦ προέδρου αὐτῆς Ἄρμανσπεργκ.

Ὑπῆρχεν ἄρα γε τρόπος καταρτίσεως ἀχρόου Ἑλληνικοῦ Ὑπουργείου, ἄνευ δηλαδὴ συμμετοχῆς εἰς αὐτὸ ἐκπροσώπων τῶν ὑφισταμένων κομμάτων; Ἡ Ἀντιβασιλεία ἐν ἀρχῇ ἀντεμετώπισε καὶ τὴν περίπτωσιν αὐτήν, ἀλλ' εὑρέθη ἀτυχῶς ἐνώπιον πλήρους ἀνυπαρξίας προσωπικοτήτων, εἴτε ἐξ ἰδιωτῶν εἴτε ἐκ στρατιωτικῶν, δηλαδὴ ὁπλαρχηγῶν. Ἅπαντες ἦσαν προσδεδεμένοι εἰς τὰς ἐπιρροὰς τῶν ξένων Δυνάμεων. Ὀρθόδοξον Ἑλληνικὸν πολιτικὸν κόμμα δὲν ὑπῆρχε καὶ ἀτυχῶς ὄχι μόνον τότε ἦτο αἰσθητὴ ἡ ἔλλειψίς του, ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς μεταγενεστέρους χρόνους ἐγένετο αἰσθητοτέρα ἡ ἀπουσία του. Κατόπιν τούτου ἡ Ἀντιβασιλεία ἔπρεπε διὰ παντὸς τρόπου νὰ ἐξασφαλίσῃ μίαν ἰσορροπίαν δυνάμεων μεταξὺ τῶν ξενοφίλων Ἑλλήνων πολιτικῶν ἀρχηγῶν κατὰ τὸν σχηματισμὸν τῆς Κυβερνήσεως. Φαίνεται ὅμως ὅτι τοῦτο δὲν κατέστη δυνατὸν νὰ ἐπιτευχθῇ, ἐξ οὗ καὶ ἐδημιουργοῦντο ἑκάστοτε κυβερνητικοὶ ἀνασχηματισμοί, προστριβαὶ καὶ ἀντεγκλήσεις, αἱ ὁποῖαι μοιραίως εἶχον δυσμενεῖς συνεπείας.

Η ΔΙΑΛΥΣΙΣ ΤΟΥ ΣΤΡΑΤΟΥ

Τὸν Μάρτιον 1833 ἡ Ἀντιβασιλεία προέβη εἰς τὴν ἔκδοσιν δύο διαταγμάτων περὶ διαλύσεως τοῦ τακτικοῦ καὶ ἀτάκτου Ἑλληνικοῦ στρατοῦ. Εἰς τὴν ἀπόφασιν αὐτὴν προῆλθεν ἡ Ἀντιβασιλεία ἐκ τῶν ἑξῆς λόγων: Πρῶτον, διότι ἔπρεπε νὰ παγιωθῇ μία τάξις εἰς τὰ στρατιωτικὰ ζητήματα τῆς χώρας, διὰ τῆς συστάσεως ἰσχυρῶν καὶ πειθαρχημένων στρατιωτικῶν μονάδων, μὲ κοινὸν σύστημα ἐκπαιδεύσεως καὶ ὁμοιόμορφον στολήν. Δεύτερον, διότι ὁ ἄτακτος ἰδίως στρατός, εἶχεν ἀναμιχθῆ κατὰ τὸ παρελθὸν εἰς διαφόρους ταραχὰς καὶ πολιτικὰς διαμάχας. Ἦτο ὄργανον τῶν ἀρχηγῶν τῶν κομμάτων καὶ ὑπῆρχε πιθανότης, ἂν δὲν διελύετο, ν' ἀποβῇ καὶ εἰς τὸ μέλλον ὄργανον εἰς χεῖρας παντὸς ἀντιθέτου τῆς Ἀντιβασιλείας καὶ τοῦ Κράτους. Οἱ ἄτακτοι ὄντες ἐντελῶς ἀπείθαρχοι καὶ ἀπαίδευτοι, ἦσαν ἄνθρωποι οἵτινες ὄχι μόνον οὐδένα πόρον ζωῆς εἶχον, ἀλλ' οὐδὲ ἐργασίαν τινὰ ἐγνώριζον.

'Επὶ πλέον εἶχον φήμην θορυβοποιῶν στοιχείων, τὰ ὁποῖα ἀπέζων ἀπὸ τὴν ἑκάστοτε ἐκμίσθωσιν, τρόπον τινά, τῶν «ὑπηρεσιῶν» των ἐκ μέρους τῶν 'Ελλήνων πολιτικῶν πρὸς ἐπιδίωξιν ἰδιοτελῶν σκοπῶν. 'Ενίοτε αἱ ὑπηρεσίαι των αὗται ετίθεντο ἀκόμη καὶ ὑπὸ τὴν οδηγίαν τῶν ξένων, οἱ ὁποῖοι βεβαίως δὲν ἐνδιεφέροντο διὰ τὰ 'Ελληνικὰ συμφέροντα.

'Εν πάσῃ περιπτώσει, τὰ ἄτακτα σώματα κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ ἀπελευθερωτικοῦ ἀγῶνος προσέφερον πολλὰς ὑπηρεσίας εἰς τὸ Ἔθνος. 'Αλλά, μετὰ τὴν λῆξιν τούτου, παρεξέκλινον τῆς ἀποστολῆς των, διότι ακριβῶς ἡ ἀποστολή των εἶχε πλέον τερματισθῆ. Καὶ επεδόθησαν ἀτυχῶς εἰς τὴν ἐξυπηρέτησιν ἥκιστα πατριωτικῶν σκοπῶν. Διηρέθησαν εἰς ὁμάδας καὶ προέβαινον εἰς παντοειδεῖς αὐθαιρεσίας καὶ εἰς βιαιοπραγίας ἀκόμη, διὰ νὰ ἐξοικονομήσουν τὰ πρὸς τὸ ζῆν. Τὰ ποικιλώνυμα, λοιπόν, αὐτὰ σώματα τῶν ἀτάκτων πολεμιστῶν, ἡ 'Αντιβασιλεία ἐθεώρησεν ἐπιβεβλημένον νὰ τὰ διαλύσῃ καὶ ἐν συνεχείᾳ νὰ ἀναθέσῃ εἰς ἐπιτροπήν, ὅπως προβῇ εἰς τὴν κατάταξιν μέρους ἐκ τούτων εἰς τὰ ὑπὸ συγκρότησιν δέκα τάγματα πεζικοῦ, εἰς τὰ ὁποῖα θὰ κατετάσσοντο καὶ οἱ ἄνδρες τοῦ τακτικοῦ στρατοῦ. 'Αλλ' οἱ ἄτακτοι δὲν ἐδέχθησαν νὰ ὑπηρετήσουν εἰς τὸν νέον στρατόν, διότι ἀπεστρέφοντο τὴν ἐκπαίδευσιν, τὴν πειθαρχίαν, ἀκόμη καὶ τὴν ἐνδυμασίαν, τὴν ὁποίαν ἀπεκάλουν περιφρονητικῶς τὰ «στενά». Οἱ ἀνήκοντες ὅμως εἰς τὸν τακτικὸν στρατόν, οἱ ὁποῖοι ἀνήρχοντο εἰς 700 περίπου, ἐδέχθησαν νὰ ὑπηρετήσουν εἰς τὰ τάγματα. 'Εκ τῶν ἀτάκτων μόνον τριάκοντα πέντε καὶ αὐτοὶ κατὰ τὸ πλεῖστον ἀνάπηροι, κατετάγησαν εἰς αὐτά. Οὕτως ἐδημιουργήθη ἕνα ὀξύτατον ζήτημα. 'Αρκετοὶ Ἕλληνες, ὡς καὶ ξενοι, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ ὁ στρατηγὸς Ριχάρδος Τζώρτζ, ἐπεχείρησαν νὰ ματαιώσουν τὴν εφαρμογὴν τοῦ διατάγματος τῆς διαλύσεως τοῦ στρατοῦ, ἀλλὰ δὲν εἰσηκούσθησαν ὑπὸ τῶν 'Αντιβασιλέων, οἱ ὁποῖοι ἔκρινον ὅτι τὸ μέτρον τοῦτο ἐπεβάλλετο νὰ ληφθῇ διὰ τὴν ἡσυχίαν τοῦ τόπου.

Οἱ ἄτακτοι, οἱ ὁποῖοι ἀνήρχοντο εἰς πέντε χιλιάδες περίπου, οἱ πλεῖστοι δ' ἐξ αὐτῶν κατήγοντο ἀπὸ τὰς μὴ ἀπελευθερωθείσας 'Ελληνικὰς περιοχάς, ἤτοι ἐκ Θεσσαλίας, 'Ηπείρου, Μακεδονίας καὶ Κρήτης καὶ ἦτο αδύνατον νὰ ἐπιστρέψουν εἰς τὰς εστίας των, διεμαρτυρήθησαν ἐντόνως τόσον πρὸς τὴν Κυβέρνησιν, ὅσον καὶ πρὸς τὴν 'Αντιβασιλείαν καὶ πρὸς αὐτὸν τὸν Ὄθωνα. 'Αλλ' αἱ διαμαρτυρίαι των ἀπέβησαν ἐπὶ ματαίῳ. 'Εδόθη ομως πρὸς αὐτοὺς ἡ ὑπόσχεσις ὅτι θὰ ἐλαμβάνετο ειδικὴ ὑπὲρ αὐτῶν μέριμνα. 'Αλλ' οἱ ἄτακτοι ἐθεώρησαν ὅτι ἡ μόνη πλέον διέξοδος, ἡ ὁποία τοὺς ἀπέμενεν, ἦτο νὰ τραποῦν—οἱ πλεῖστοι ἐξ αὐτῶν—εἰς τὸν ληστρικὸν βίον, ὁ ὁποῖος προσηρμόζετο περισσότερον πρὸς τὰς συνηθείας των καὶ πρὸς τὸν ὁποῖον ερρεπον λόγῳ

της προτέρας ζωῆς των. Μιᾶς ζωῆς ἐπάνω εἰς τὰ ὄρη, ὅπου εἶχον τὰ κρησφύγετά των καὶ ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἐπραγματοποίουν τὰς ἐξορμήσεις των ἐναντίον τοῦ Ὀθωμανοῦ κατακτητοῦ, ἀλλὰ πολλάκις καὶ ἐναντίον αὐτῶν τῶν Ἑλλήνων εἰς τὴν ὕπαιθρον καὶ τὰς πόλεις.

Κατόπιν τῆς τροπῆς αὐτῆς, τὴν ὁποίαν ἔλαβον τὰ πράγματα, ὡς ἐκ τῆς διαλύσεως τῶν ἀτάκτων σωμάτων, ἡ Ἑλλὰς ἀπελευθερωθεῖσα ἐκ τοῦ Τουρκικοῦ ζυγοῦ, ἐνεφάνιζε θέαμα χώρας ληστοκρατουμένης. Ἡ φοβερὰ μάστιξ τῆς ληστείας, ἡ ὁποία ἐπὶ σειρὰν δεκαετηρίδων ἔπληττε τὸν τόπον, εἶχε τὴν ἀρχήν της εἰς τὸ μέτρον τοῦτο τῆς Ἀντιβασιλείας, τὸ ὁποῖον ὅμως ἐλήφθη ἐξ ἀναποδράστου ἀνάγκης, προκειμένου νὰ ἐπιτευχθῇ ἡ ριζικὴ ἀναδιοργάνωσις τοῦ Ἑλληνικοῦ στρατοῦ.

* * *

Οὐδέν, ἴσως, ἄλλο μέτρον τῆς Ἀντιβασιλείας ἐκρίθη τόσον αὐστηρὰ ὅσον τὸ τῆς διαλύσεως τῶν ἀτάκτων, τὸ ὁποῖον ἐχαρακτηρίσθη ἀπὸ ὅλους σχεδὸν τοὺς Ἕλληνας καὶ ξένους ἱστορικοὺς ὡς ἓν ἐκ τῶν σοβαρωτέρων σφαλμάτων τῶν Βαυαρῶν Ἀντιβασιλέων.

Ἀλλὰ δύναται πράγματι νὰ καταλογισθῇ ὡς σφάλμα, καὶ μάλιστα, ὅπως πολλοὶ ἰσχυρίζονται, σοβαρώτερον καὶ ἀπὸ αὐτὸ τῆς εἰς θάνατον καταδίκης τοῦ Θ. Κολοκοτρώνη; Νομίζω ὅτι αἱ γνῶμαι καὶ αἱ κρίσεις καὶ οἱ συνεπείᾳ τούτων ἀφορισμοὶ ἐναντίον τῆς Ἀντιβασιλείας δὲν εὐσταθοῦν, διότι δὲν βασίζονται εἰς τὰ πραγματικὰ δεδομένα καὶ κυρίως εἰς τὰ πρόσωπα καὶ τὴν ἐποχήν των.

Καὶ εἶναι ν' ἀπορῇ κανεὶς πῶς ἱστορικοὶ ὡς ὁ Γ. Κρέμος, ὁ Ἐπ. Κυριακίδης, ὁ Σπ. Τρικούπης, ὁ Τρ. Εὐαγγελίδης, ὁ Γ. Ἀσπρέας, ὁ Ι. Κορδᾶτος καὶ πλεῖστοι ἄλλοι, βλέπουν τὸ θέμα τῆς διαλύσεως τῶν ἀτάκτων πανομοιοτύπως καὶ διατυπώνουν συμπεράσματα καὶ προσάπτουν χαρακτηρισμούς, ποὺ συσκοτίζουν τὸ ζήτημα καὶ τὸ ἀπομακρύνουν ἀπὸ τὴν ἀληθῆ βάσιν του.

Ἐπὶ τοῦ προκειμένου κρίνεται ὡς ὀρθοτάτη ἡ παρατήρησις τοῦ Οὐΐλλιαμ Μίλλερ ἐν τῇ ἱστορίᾳ του, ὅπου τονίζει τὰ ἑξῆς[1]: «. . . Τὸ πρῶτον πρόβλημα οὗ παρέστη ἀντιμέτωπος ἡ Ἀντιβασιλεία, ὑπῆρξεν ἡ διάλυσις τῶν ἀτάκτων. Μετὰ τὴν παῦσιν παντὸς πολέμου ὑπάρχουσιν ἐν ἁπάσαις ταῖς χώραις ἱκανοὶ «ἥρωες» ἐξαιρέτως μὲν χρήσιμοι ἐφόσον ὑπάρχει ἀνάγκη ἀγῶνος, ἀλλὰ πολλὰς παρέχοντες ἐνοχλήσεις, ὅταν ἡ κοινωνία ἐπανέλθῃ εἰς τὴν κανονικὴν τροχιάν. . .».

Θὰ ἦτο, ἐνδεχομένως, σφάλμα τῆς Ἀντιβασιλείας ἡ ἔκδοσις τοῦ

1. Οὐΐλ. Μίλλερ: Ἡ Τουρκία καταρρέουσα. Μετάφρασις Σπ. Λάμπρου σ. 203.

διατάγματος τῆς διαλύσεως τῶν ἀτάκτων μόνον εἰς περίπτωσιν καθ' ἣν δὲν ἐλαμβάνετο συγχρόνως καὶ ποιά τις πρόνοια δι' αὐτούς, ἵνα μὴ ἐγκαταλειφθοῦν εἰς τὸ ἔλεος τοῦ Θεοῦ. 'Αλλ' ἡ μέριμνα αὐτὴ ἐλήφθη, πράγματι, δι' ὁλοκλήρου σειρᾶς εὐεργετικῶν μέτρων.

Καὶ πρῶτον, ἐκτὸς τῆς δυνατότητος, ἡ ὁποία παρείχετο εἰς τοὺς ἀτάκτους ὅπως καταταγοῦν κατόπιν ἐπιλογῆς εἰς τὰ ὑπὸ συγκρότησιν δέκα τάγματα, ἐξεδόθησαν διάφορα ὑπὲρ αὐτῶν νομοθετήματα καὶ ἐχορηγήθησαν εἰς αὐτοὺς ἐπιδόματα καὶ ἐθνικαὶ γαῖαι.

Συγκεκριμένως, τὸ διάταγμα τῆς διαλύσεως, δημοσιευθὲν τὴν 8ην Μαρτίου 1833, προέβλεπεν ὅτι οἱ ἀνήκοντες εἰς τὰ ἄτακτα στρατεύματα διῃροῦντο εἰς δύο κατηγορίας : Τοὺς πρὸ τῆς 1ης Δεκεμβρίου 1831 στρατολογηθέντας καὶ τοὺς μετὰ ταύτην. Καὶ οἱ μὲν τῆς πρώτης κατηγορίας, θεωρηθέντες ὅτι ἐστρατολογήθησαν κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν πολεμικῶν ἐπιχειρήσεων ἐναντίον τοῦ κατακτητοῦ, εἶχον νὰ εκλέξουν μεταξὺ τῆς ἀπολύσεώς των, ὑφ' οὓς ὅρους θὰ καθωρίζετο αὐτὴ καὶ τῆς κατατάξεώς των εἰς τὸν νέον τακτικὸν στρατόν. Οἱ δὲ μετὰ τὴν 1ην Δεκεμβρίου 1831 στρατολογηθέντες, θεωρούμενοι ὡς κινητοποιηθέντες ὑπὸ τὰς ἀνωμάλους τότε περιστάσεις, διὰ λόγους ἀποκλειστικῶς κομματικούς, ἔδει νὰ ἀπολυθῶσι. Διὰ τοῦ ἄρθρου 4 τοῦ αὐτοῦ διατάγματος ἡ Κυβέρνησις ἐδήλου ὅτι «...θέλομεν λάβει εἰς σκέψιν χωρὶς ἀναβολήν, τὰς περιπτώσεις τῶν ἀξιωματικῶν, ὑπαξιωματικῶν καὶ στρατιωτῶν τῶν ἀτάκτων στρατευμάτων...καὶ μάλιστα θέλομεν φροντίσει νὰ δοθῇ γῆ εἰς τοὺς μὴ ἔχοντας ἑστίας ἐντὸς τῶν ὁρίων τοῦ Βασιλείου, διὰ νὰ τὴν καλλιεργήσουν εἰς ὄφελος των».

Μετὰ τὴν δημοσίευσιν τοῦ διατάγματος τούτου, συνεστήθη τὴν 31ην Μαρτίου 1833 εἰδικὴ ἐπιτροπὴ διὰ νὰ μεριμνήσῃ πρὸς ἐφαρμογὴν αὐτοῦ, ὡς καὶ διὰ τὴν κατάταξιν καὶ ἐκτίμησιν τῶν ἀπαιτήσεων ἑνὸς ἑκάστου τῶν ἀξιωματικῶν, ὑπαξιωματικῶν καὶ στρατιωτῶν.

'Ακολούθως, τὴν 8ην Μαΐου, ἱδρύθη ὁ λόχος 'Απομάχων, εἰς τὸν ὁποῖον κατετάγησαν ἀρκετοὶ ἐκ τῶν ἀτάκτων, ὡς καὶ ἄλλοι παλαίμαχοι ἀγωνισταί. Εἰς τούτους παρείχετο μισθὸς καὶ τροφοδοσία. Συγχρόνως ἐλήφθη μέριμνα διὰ τὰς χήρας καὶ τὰ ὀρφανὰ τῶν πολεμιστῶν καὶ ὅπως βεβαιοῖ καὶ ὁ Μάουρερ [1] «χιλιάδες ἐξ αὐτῶν προσήρχοντο κατὰ μῆνα εἰς τὰ δημόσια ταμεῖα, ἵνα εἰσπράξωσι τὸ μικρὸν μέν, ἀλλὰ ὑπὸ τὰς τότε συνθήκας ἐξαιρετικῶς γενναιόφρον ἐπίδομα τοῦ κράτους».

'Εξ ἄλλου τὴν 26ην Μαΐου 1833 ἐδημοσιεύθη ἕτερος νόμος διὰ τοῦ ὁποίου ἐχορηγοῦντο γαῖαι ἀξίας 2.000 δραχμῶν εἰς ἕκαστον τῶν ἀγρο-

1. Γ. Μάουρερ : 'Ο 'Ελληνικὸς Λαὸς τ. Β' σελ. 257.

των, μεταξὺ τῶν ὁποίων πλεῖστοι ὅσοι προήρχοντο ἀπὸ τὰ διαλυθέντα ἄτακτα τμήματα. Ἡ χορήγησις ἐγένετο κατόπιν δημοπρασίας καί, ἔναντι τῆς ἀξίας τῆς καλλιεργησίμου γῆς, ἐδίδοντο ὑπὸ τοῦ ἀγοραστοῦ πρὸς τὸ Δημόσιον γραμμάτια ἐξοφλητέα ἐντὸς 36 ἐτῶν καὶ μὲ χρεωλύσιον 6 ο]ο [1].

Ἐπίσης τὴν 1ην Ἰουνίου τοῦ ἰδίου ἔτους ἐδημοσιεύθη ἕτερον διάταγμα, διὰ τοῦ ὁποίου ἱδρύετο τὸ σῶμα τῆς χωροφυλακῆς, συγκροτούμενον ἐκ δυνάμεως 1200 ἀνδρῶν, τὸ ὁποῖον ἐτέθη ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τοῦ Γάλλου φιλέλληνος Γκοαγιάρ, καὶ εἰς τὸ ὁποῖον ἔσπευσε νὰ καταταγῆ ἕνα εὐάριθμον μέρος τῶν ἀτάκτων.

Ἐν συνεχείᾳ δι' ἑτέρου διατάγματος, δημοσιευθέντος εἰς τὴν «Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως», τὴν 1ην Ἰουνίου τοῦ 1834, ἐλαμβάνετο συστηματικωτέρα μέριμνα ὑπὲρ τῶν μετασχόντων εἰς τὸν ἀγῶνα πολεμιστῶν, οἱ ὁποῖοι, κατόπιν ἐρεύνης τῶν τίτλων των ὑπὸ ειδικῆς ἐπιτροπῆς, ελάμβανον πρὸς ἐγκατάστασιν των ἐκτάσεις γῆς ἀξίας 1.200 ἕως 7 χιλιάδων δραχμῶν, ἀποδοτέων εἰς μακροπροθέσμους δόσεις. Ἐξ ἄλλου ἀπελάμβανον πλήρους φορολογικῆς ἀτελείας κατὰ τὰ πρῶτα ετη, ἐχορηγοῦντο δὲ εἰς αὐτοὺς καὶ βοηθήματα εἰς χρῆμα δι' ἀγορὰν σπόρων. Οὕτω διὰ τοῦ διατάγματος αὐτοῦ ἐχορηγήθησαν γαῖαι ἀξίας ἐν συνόλῳ 10.648.000 δραχμῶν εἰς 4.670 ἀξιωματικούς, ὑπαξιωματικοὺς καὶ στρατιώτας τῶν διαλυθέντων ἀτάκτων σωμάτων.

Ἀκολούθως συνεκροτήθη τὴν 18ην Σεπτεμβρίου τοῦ 1835 ἡ «Ἑλληνικὴ Φαλαγξ», εἰς τὴν ὁποίαν κατετάγησαν πλεῖστοι πολεμισταὶ ἐκ τοῦ τακτικοῦ καὶ τοῦ ἀτάκτου στρατοῦ. Τέλος, βραδύτερον, τὴν 1ην Ἰανουαρίου 1838, ἐξεδόθη νέος νόμος περὶ προικοδοτήσεως τῶν ἀγωνιστῶν, διὰ τοῦ ὁποίου διενεμήθησαν εἰς αὐτοὺς ἐν ὅλῳ 163.608 στρέμματα γῆς. Διὰ τοῦ εὐεργετικοῦ αὐτοῦ νόμου ἐτέθησαν ὄντως αἱ βάσεις μιᾶς εὐρείας κοινωνικῆς καὶ ἀγροτικῆς πολιτικῆς ἐν Ἑλλάδι.

Παρὰ ταῦτα ὅμως αἱ διαμαρτυρίαι καὶ αἱ αἰτιάσεις τῶν ἀνδρῶν τῶν διαλυθέντων ἀτάκτων σωμάτων ἐναντίον τῆς Ἀντιβασιλείας, ἦσαν συνεχεῖς καὶ ὀξύταται. Πολλὰ ἐπεισόδια καὶ αἱματηραὶ σκηναὶ ἔλαβον χώραν, αἱ ὁποῖαι τυπικῶς μόνον δύνανται νὰ ἀποδοθοῦν εἰς τὸ διάταγμα τοῦτο, οὐσιαστικῶς ὅμως εἰς τὰς κακὰς συνηθείας τῶν «παλληκαριῶν» τὰ ὁποῖα ἐκ παραδόσεως καὶ συνηθείας ἀποκτηθείσης κατὰ τοὺς μακροὺς ἀγῶνας, ἀπεστρέφοντο τὴν ἐργασίαν καὶ τὴν εἰρηνικὴν ζωήν.

Αἱ διαμαρτυρίαι των αὐταὶ ὑπεδαυλίζοντο καὶ ὑπὸ τῶν κομματαρχῶν καὶ τῶν παλαιῶν ὁπλαρχηγῶν, ὡς τοῦ Μακρυγιάννη, ὁ ὁποῖος εἰ-

1. Βλέπε καὶ Ἱστορίαν της Νεωτέρας Ἑλλάδος τοῦ Ι. Κορδάτου τ. Γ' σελ. 38.

χεν ἀναλάβει ἐκ τοῦ ἐμφανοῦς τὴν ὑποστήριξίν των, θεωρῶν αὐτοὺς ὡς ἀδικηθέντας. Πρὸς τοῦτο ὁ Μακρυγιάννης[1] ἀπηύθυνε μακρὸν ὑπόμνημα πρὸς τὴν Κυβέρνησιν, εἰς τὸ ὁποῖον, μεταξὺ ἄλλων, ἐτόνιζεν ὅτι ὄχι μόνον οἱ ἄτακτοι πρέπει νὰ καταταγοῦν ὅλοι εἰς τὸν νέον στρατόν, ἀλλὰ καὶ ὅτι πρέπει νὰ δοθοῦν εἰς ἕκαστον στρατιώτην πενῆντα στρέμματα γῆς καὶ ἐπὶ πλέον χίλια γρόσια ὡς ἀποζημίωσις διὰ τὰς ὑπηρεσίας, τὰς ὁποίας προσέφερον εἰς τὴν Πατρίδα. Τὰ αὐτὰ ἐπανέλαβεν ὁ γηραιὸς στρατηγὸς καὶ πρὸς τὸν Ἔιντεκ, ὁ ὁποῖος ἐχειρίζετο τὰ στρατιωτικὰ θέματα καὶ ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τοῦ Μάουρερ εἶχον συντάξει τὸ Βασιλικὸν διάταγμα τῆς διαλύσεως τοῦ στρατοῦ.

Ἀλλ' αἱ ἀπαιτήσεις αὗται τοῦ ὑπερασπιστοῦ τῶν «δικαιωμάτων» τῶν ἀτάκτων ἦτο ἐκ τῶν πραγμάτων ἀδύνατον νὰ ἱκανοποιηθοῦν. Διότι τὰ οἰκονομικὰ τοῦ νεοπαγοῦς Βασιλείου δὲν ἐπέτρεπον οὔτε σκέψις νὰ γίνῃ διὰ τὴν κάλυψιν τοιούτων δαπανῶν, ἀκόμη καὶ ἐὰν ὁλόκληρος ἡ δευτέρα σειρὰ τοῦ δανείου διετίθετο ἀποκλειστικῶς πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτόν.

Καὶ ὅμως, δὲν ἦτο μόνον ὁ Μακρυγιάννης, ὁ ὁποῖος ἐπέμενε νὰ δοθοῦν αἱ ὑπερβολικαὶ αὗται παροχαὶ πρὸς τοὺς ἀτάκτους. Ἦσαν καὶ ὁ Τρικούπης, ὁ Μαυροκορδᾶτος καὶ ἄλλοι πολιτικοὶ ἀρχηγοί, οἱ ὁποῖοι εἶχον τὴν ἰδίαν γνώμην, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἀπεδείκνυεν ὅτι τὸ ζωηρὸν αὐτὸ ἐνδιαφέρον τους διὰ τοὺς ἀτάκτους, δὲν ἦτο ἄμοιρον προσωπικοῦ ὑπολογισμοῦ καὶ ὑστεροβουλίας.

Ἐπίσης ἀρκετοὶ ἐκ τῶν χρονικογράφων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἐπροθυμοποιήθησαν νὰ ὑπεραμυνθοῦν τῶν «δικαίων» τῶν ἀτάκτων.

Τὸ αὐτὸ ἔπραξεν εἰς τὰς «Ἀναμνήσεις» του καὶ ὁ Νικ. Δραγούμης. Εἶναι δὲ ἀπορίας ἄξιον πῶς καὶ αὐτὸς ἀκόμη ὁ Καρολίδης ὑπεστήριξεν ὅτι ἔπρεπε νὰ καταταχθῶσιν εἰς τὸν τακτικὸν στρατὸν ὅλοι οἱ ἄτακτοι καὶ νὰ καταβληθῶσι εἰς αὐτοὺς ὅλοι οἱ ἀπαιτούμενοι μισθοί των. Ἀλλά, διερωτᾶται τις, διὰ ποίων χρημάτων θὰ καθίστατο τοῦτο δυνατόν, ὡς καὶ ποίαν ἀσφάλειαν ἠδύνατο νὰ προσφέρῃ εἰς τὸ Κράτος ὁ οὕτω καταρτιζόμενος στρατός;

Ἐπὶ πλέον, ἕνα ἀποκαρδιωτικὸν φαινόμενον τῆς ρευστῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως τῶν ἀτάκτων, διὰ τοὺς ὁποίους ἐκόπτοντο οἱ κομματάρχαι ὑπερασπισταί των, εἶναι καὶ τὸ ἑξῆς, τὸ ὁποῖον ἀναφέρει καὶ ὁ Ν. Δραγούμης[2], ὡς σημειωθὲν τὴν 26ην Μαρτίου 1833, δηλαδὴ μόλις 18 ἡμέρας μετὰ τὴν διάλυσίν των :

---

1. Μακρυγιάννη : Ἀπομνημονεύματα Ἀθῆναι 1907 τ. Β' σ. 324.
2. Ν. Δραγούμη : Ἱστορικαὶ ἀναμνήσεις τ. Β' σ. 17.

«Ταύτην τὴν στιγμὴν ὅπου σὲ γράφομεν–ἔγραφεν ὁ ἀρχηγὸς ἑνὸς σώματος ἀτάκτων πρὸς τὸν θηριώδη τουρκαλβανὸν Ταφὶλ Μπούζην εὑρισκόμενον εἰς Δομοκὸν–ἤλθομεν εἰς Ἅγιον Μαρῖνον... καὶ εἰς τέσσαρας ἡμέρας διάστημα ἐλπίζομεν νὰ ἀνταμωθοῦμεν καὶ τότε ὁμιλοῦμεν στοματικῶς. Ἡμεῖς εἴμεθα ὅλοι ἀδελφοί σου καὶ χρείας τυχούσης, θέλομεν συντρέξει ἀναμφιβόλως. Μόνον ἡ ἀφεντιά σου ὅ,τι σκοπὸν ἔχει τώρα διπλασίασέ τον καὶ νὰ γράψῃς εἰς τὸν Ἐμὶν Βεζύρη καὶ Μουσταφᾶ Πασᾶ ἂν θέλουν νὰ κατατρέξωμεν τὸν Βαβαρέζον νὰ μᾶς δώσουν ὅλα τὰ ψωμιὰ καὶ τέσσαρες χιλιάδες χαζάρια καὶ ὅλα τὰ ἀναγκαῖα πολεμοφόδια καθὼς εἴχομεν ὁμιλήσει, διότι ἦλθαν τὰ Βαβαρέζικα στρατεύματα εἰς τὴν Λεβαδεῖαν διὰ νὰ παραλάβουν τὸ Ζητοῦνι καὶ τοὺς βαροῦμεν εἰς τὴν Φοντάναν. Ὅτι τὸ ἔμαθες διὰ ὅλους τοὺς καπεταναίους μὲ τί τρόπον τοὺς μεταχειρίστηκεν ὁ Βαβαρέζος καὶ τώρα εἶναι καιρὸς ἀδελφέ μας διὰ νὰ οἰκονομήσωμεν τὸ συμφέρον μας».

Οὕτως ἔγραφον μερικοὶ ἄτακτοι Ἕλληνες πολεμισταὶ καὶ ὑπὸ τοιούτων αἰσθημάτων διεπνέοντο ἔναντι τῆς Ἀντιβασιλείας καὶ ἔναντι τῆς Πατρίδος των κατὰ τῆς ὁποίας, ἐλαφρᾷ τῇ καρδίᾳ, ἦσαν ἕτοιμοι νὰ ἐπιτεθοῦν, ζητοῦντες πρὸς τοῦτο βοήθειαν ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς ἄλλοτε κατακτητάς της διὰ νὰ τὴν ὑποδουλώσουν ἐκ νέου!...

Συγχρόνως, ἄλλοι ὁπλαρχηγοί, μεταξὺ τῶν ὁποίων, ὡς ἀναφέρει καὶ ὁ Μακρυγιάννης, οἱ Γαοδικιώτης καὶ Θεόδωρος Γρίβας, ἐπειδὴ ἡ Ἀντιβασιλεία διέλυσε τὰ σώματα τῶν ἀτάκτων, τῶν ὁποίων ἡγοῦντο καὶ συνεπῶς δὲν τοὺς ἔδιδε μισθοὺς ἢ τοὺς βαθμούς, τοὺς ὁποίους ἀνέμενον «ἔβγαζαν λῃστὰς παντοῦ... κι' ἀφάνιζαν τοὺς κατοίκους». Ἐπίσης, ὡς βεβαιοῖ ὁ Μάουρερ [1] «δὲν ὑπῆρχεν οὐδὲ εἷς κάτοικος, ἰθαγενὴς ἢ πρόσφυξ, ὁ ὁποῖος νὰ μὴ εἶχε θυσιάσει τὴν περιουσίαν του, τὴν ὕπαρξίν του καὶ νὰ μὴ ἐζήτει διὰ τοῦτο ἀποζημίωσιν, μισθοὺς ἢ θέσεις. Τὸ χειρότερον δὲ ἦτο, ὅτι οἱ μὲν ἐνόμιζον ὅτι εἶχον ἤδη προσφέρει ἀρκετά, ὥστε μετὰ τὴν ἄφιξιν τοῦ Βασιλέως νὰ δύνανται νὰ ἀναπαύωνται ἠρέμως ἐπὶ τῶν δαφνῶν των, οἱ δὲ ἤθελον μὲν νὰ πράξωσί τι, ἀλλ' ἦτο ἀδύνατον νὰ γίνωσι χρήσιμοι. Ἀτυχῶς, ἐκεῖνοι οἱ ὁποῖοι εἶχον προσφέρει τὰ περισσότερα, ἦσαν οἱ πρόκριτοι, οἱ ὁποῖοι ὅμως ἐστεροῦντο πάσης μορφώσεως καὶ οὐδὲ τὸ ὄνομα αὐτῶν ἠδύναντο νὰ γράψωσι».

*
* *

Ἐνώπιον αὐτῆς τῆς καταστάσεως τί ἔπρεπε νὰ πράξῃ ἡ Ἀντιβασιλεία; Ἦτο ὀρθὸν νὰ χρησιμοποιήσῃ τὰ διάφορα ἄτακτα σώματα

1. Γ. Μάουρερ: Ἑλληνικὸς Λαὸς τ. Β' σ. 210.

τῶν οπλαρχηγῶν, ἐμπιστευομένη εἰς αὐτοὺς τὰς διοικήσεις, ἢ νὰ τὰ διαλύσῃ ἀπὸ τὰς πρώτας ἡμέρας τῆς ἐγκαταστάσεώς της, ἀνασυγκροτοῦσα βαθμιαίως καὶ διὰ καταλλήλου ἐπιλογῆς καὶ προπαιδεύσεως τῶν στελεχῶν, ἕνα πράγματι ἐθνικὸν βασιλικὸν στρατόν, μὴ ἀποτελούμενον ἀπὸ ὀρδὰς προσωπικῶς ἐξαρτωμένας παρ' ἑκάστου ὀπλαρχηγοῦ; Ἐπ' αὐτοῦ δὲ ὀρθότατα γράφει ὁ Μάουρερ : «Ἔπρεπεν ἄρά γε ἡ νέα Κυβέρνησις εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς νὰ καταστῇ κυβέρνησις ἑνὸς κόμματος; Οἱ πολεμισταὶ ἀπετέλουν οἱ ἴδιοι ἓν κόμμα καὶ ἦσαν μισητότεροι οἱουδήποτε ἄλλου ἀντιπάλου των κόμματος».

Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο θὰ παραθέσω ἕνα χαρακτηριστικὸν ἀπόσπασμα ἀπὸ τὸ περισπούδαστον βιβλίον τοῦ κ. Τ. Ν. Πιπινέλη: «Ἡ Μοναρχία ἐν Ἑλλάδι». Εἰς τὴν σελίδα 26 ἀναγράφονται τὰ ἑξῆς : «Διατήρησις σωμάτων, τὰ ὁποῖα ἀπετέλουν τον ζῶντα μηχανισμὸν τῆς ἀναρχίας, θὰ ἐσήμαινεν ἐγκατάλειψιν τοῦ μέλλοντος εἰς τὴν τύχην ἀνυπολογίστων περιπετειῶν. Ὅλαι αἱ πολιτικαὶ φιλοδοξίαι, αἱ ὁποῖαι δικαίως ἢ ἀδίκως θὰ παρηγκωνίζοντο ἀπὸ τὴν πρόοδον μιᾶς νέας κυβερνητικῆς καταστάσεως, θὰ εὕρισκον εἰς τὰ ἔνοπλα σώματα, εἰς στιγμὰς μάλιστα δυσπραγίας ὅπως προεβλέπετο τὸ ἐγγὺς μέλλον, τὸ πλέον γόνιμον ἔδαφος πρὸς μηχανορραφίας καὶ τολμήματα».

Καὶ περαιτέρω :

«Ἐξουδετέρωσις τῶν μὲν διὰ τῶν δέ, θὰ ἦγεν εἰς μίαν ἀέναον καὶ ἄγονον σπατάλην δραστηριότητος καὶ θὰ περιέπλεκε τὴν Κυβέρνησιν εἰς ἕνα δαίδαλον ραδιουργιῶν καὶ δολιχοδρομιῶν, αἱ ὁποῖαι όχι μόνον θὰ κατέρριπτον θᾶττον ἢ βράδιον το γόητρόν της, ἀλλὰ καὶ θὰ ἐξέθετον αὐτὴν εἰς τὰς ἀντιζηλίας, τον φθόνον και τὰς προδοσίας ἑνὸς κόσμου πολεμιστῶν ἀπὸ μακροῦ εἰθισμένου εἰς τὸ ἔργον τοῦτο».

Ἐπ' εὐκαιρίᾳ πρέπει νὰ σημειωθῇ ὅτι ὁ συγγραφεὺς τοῦ ἱστορικοῦ συγγράμματος : «Ἡ Μοναρχία ἐν Ἑλλάδι» εἶναι ἴσως ὁ μόνος ἐκ τῶν συγχρόνων, ὁ ὁποῖος δικαιώνει πλήρως τὴν ἀπόφασιν τῆς Ἀντιβασιλείας περὶ διαλύσεως τῶν ἀτάκτων.

Τὸ μέτρον τοῦτο, καὶ ἂν ἀκόμη συμφωνήσῃ τις, ότι ἦτο κάπως σκληρόν, δὲν δύναται ὅμως νὰ ἀγνοήσῃ ὅτι ἦτο ἐπιβεβλημένον. Εἶναι προτιμότερον νὰ ἀφαιρεθῇ τὸ βεβλαμμένον, τὸ σαπρὸν τμῆμα ἀπὸ ἕνα οργανισμόν, ὅσον τάχιον, πριν ἀκόμη προκαλέσῃ τὴν γενικὴν σῆψιν, τὴν ὁλοκληρωτικὴν φθορὰν τούτου. Μὲ αὐτὴν τὴν ἀντίληψιν προέβη ἡ Ἀντιβασιλεία εἰς τὴν ἐν προκειμένῳ ἀπόφασίν της καὶ πρέπει νὰ τῆς ἀναγνωρισθῇ ὅτι ὀρθῶς ἐνήργησεν, ἀνεξαρτήτως τῆς θυέλλης τῶν διαμαρτυριῶν, αἱ ὁποῖαι ἠγέρθησαν καὶ αἱ ὁποῖαι ἀσφαλῶς δὲν ἦσαν ξέναι κάποιας ὑστεροβούλου σκοπιμότητος.

'Εν τούτοις, μεταξὺ τῶν παλαιοτέρων ἱστορικῶν καὶ ὁ Γ. Κρέμος εἰς τὸν Δ' τόμον τῆς ἱστορίας του, σελὶς 1016, ἀναφερόμενος εἰς τὴν διάλυσιν τῶν ἀτάκτων, προβαίνει εἰς βαρυτάτους χαρακτηρισμοὺς ἐναντίον τῆς 'Αντιβασιλείας, ἀναγράφων μεταξὺ ἄλλων καὶ τὰ ἑξῆς:

«...Διὰ τοῦ βαρβάρου καὶ ἀδίκου τούτου τρόπου οἱ 'Αντιβασιλεῖς παρεσκεύαζον ἐχθροὺς τῇ Κυβερνήσει καὶ ὑπέθαλπον ἀνοήτως τὴν ἀναρχίαν, τὰς στάσεις καὶ τὸ δὴ χείριστον τὴν φοβερὰν λῃστείαν, ἥτις κατὰ παράδοσιν διετηρήθη μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων–1890– ὡς λείψανον ἡρωικῆς ἐποχῆς καὶ περιφρονουμένης καὶ ἀναξιοπαθούσης ἀνδρείας».

'Ασφαλῶς αἱ κρίσεις αὐταὶ εἶναι ὄχι μόνον ἄστοχοι, ἀλλὰ καὶ καθ' ὁλοκληρίαν μεροληπτικαί, διότι ἐνῷ ὑπογραμμίζεται ἡ περιφρονημένη καὶ ἀναξιοπαθοῦσα ἀνδρεία τῶν παλληκαριῶν, οὐδαμοῦ γίνεται μνεία περὶ τῆς σειρᾶς τῶν εὐεργετικῶν μέτρων, τὰ ὁποῖα ἐλήφθησαν ὑπὸ τῆς 'Αντιβασιλείας ἐν τῇ μερίμνῃ της ὅπως ἱκανοποιηθοῦν, ἐν τῷ πλαισίῳ τῶν δυνατοτήτων τοῦ Κράτους, οἱ ἀπολυθέντες ἄτακτοι πολεμισταί.

'Αντιθέτως, ἡ διάλυσις τῶν ἀτάκτων θεωρεῖται ὡς ἐπαρκὴς δικαιολογία διὰ νὰ καλύψῃ τὰς βιαιοπραγίας, τὰς λεηλασίας καὶ τὰ ἐγκλήματα ὅλων ἐκείνων, οἱ ὁποῖοι, συνεπείᾳ τῆς διαλύσεως τῶν ἀναρχουμένων σωμάτων των, ἠκολούθησαν τὸν λῃστρικὸν βίον. 'Επίσης σκοπίμως, ἀσφαλῶς, παρασιωπᾶται τὸ γεγονός, τὸ ἥκιστα βεβαίως τιμητικόν, ὅτι ἀρκετοὶ τῶν ἀτάκτων διέβησαν τὰ σύνορα τῆς χώρας καὶ ἐτέθησαν ὑπὸ τὰς διαταγὰς τῶν προαιωνίων ἐχθρῶν τῆς 'Ελλάδος. Οὔτε ἀκόμη ἀναφέρεται, ὅτι ἐκλήθησαν οὗτοι κατ' ἐπανάληψιν νὰ καταταγοῦν εἰς τὰ συσταθέντα τάγματα ἀκροβολιστῶν καὶ ἠρνήθησαν ἐπιμόνως.

'Η δικαιολογία δὲ τῆς ἀρνήσεώς των ἦτο, ὡς γνωστόν, ὅτι ἀπεχθάνοντο τὴν πειθαρχίαν, τὴν ἐκπαίδευσιν, τὸν ὁπλισμὸν τοῦ τακτικοῦ στρατοῦ καὶ τὴν Εὐρωπαϊκὴν στρατιωτικὴν στολήν.

'Ο Αὐστριακὸς Πρόκες–Ὄστεν, κατακριτὴς καὶ αὐτὸς τοῦ διατάγματος τῆς διαλύσεως τῶν ἀτάκτων, εἰς σχετικὴν ἔκθεσίν του εὑρισκομένην εἰς τὰ κρατικὰ ἀρχεῖα τῆς Βιέννης, ὑπὸ ἡμερομηνίαν 23 Αὐγούστου 1833, παραδέχεται ὡς ἀληθεῖς τοὺς ἄνω λόγους, συνεπείᾳ τῶν ὁποίων οἱ ἄτακτοι δὲν ἠθέλησαν νὰ καταταγοῦν εἰς τὸν 'Ελληνικὸν στρατὸν καὶ ἀναγράφει τὰ ἑξῆς : «Εἶναι βέβαιον ὅτι αἱ πρὸς τὸν Εὐρωπαϊκὸν ἱματισμὸν καὶ ἐξοπλισμὸν διαταγαὶ τῆς 'Αντιβασιλείας ἀπεμάκρυνον ἐκ τῆς στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας χρησιμωτάτους ἄνδρας καὶ μετέβαλον αὐτοὺς εἰς δυσηρεστημένους».

'Αλλ' εἶναι δυνατὸν νὰ θεωρήσῃ τις ὡς περιφρονουμένην τὴν ἀνδρείαν τῶν ἀτάκτων, ἐπὶ τῷ λόγῳ ὅτι διετάχθησαν οὗτοι νὰ ἀποβάλουν τὴν ἔνδοξον μέν. ἀλλὰ «λερὴν φαστανέλλα» καὶ νὰ περιβληθοῦν καινούργη

στρατιωτικὴν στολὴν καὶ ἀντὶ τοῦ «γιαταγανίου» νὰ φέρουν συγχρονισμένον ὁπλισμόν;

Καὶ ὅμως οἱ παλαιοὶ ἐκεῖνοι ἀγωνισταὶ εἰθισμένοι εἰς τὸν ἄτακτον βίον, ἐνόμισαν ἐν τῇ ἀφελείᾳ των ὅτι ἡ ἔνταξίς των εἰς τὸν τακτικὸν στρατὸν καὶ ὁ ἐκσυγχρονισμὸς τῆς περιβολῆς καὶ τοῦ ὁπλισμοῦ των τοὺς ἔθιγον, τρόπον τινά, τὴν φιλοτιμίαν.

Ἀλλ' οἱ πολιτικοὶ ἀρχηγοὶ καὶ οἱ φωτισμένοι παράγοντες τοῦ τόπου, ὤφειλον νὰ τοὺς πείσουν ὅτι εὑρίσκοντο ἐν ἀδίκῳ. Ἀντὶ τούτου ὅμως ὄχι μόνον συνεμμερίσθησαν τὰς ἀπόψεις των, ἀλλὰ καὶ ὑπερέβαλον ταύτας μὲ ἀποτέλεσμα νὰ δημιουργηθῇ μία ὁλόκληρος στρατιὰ φωνασκούντων θορυβοποιῶν, οἱ ὁποῖοι ἐθεώρουν ἑαυτοὺς ἀδικηθέντας ὑπὸ τῆς Ἀντιβασιλείας. Ἐπανειλημμένως δὲ πολυμελεῖς ἐπιτροπαὶ ἐξ αὐτῶν, ὡς προανεφέρθη, ἐπεσκέφθησαν τοὺς Ἀντιβασιλεῖς καὶ τὴν Κυβέρνησιν καὶ διεμαρτυρήθησαν διὰ τὴν ἀπόλυσίν των. Τὰ αἰτήματά των ἦσαν κυρίως τὰ ἑξῆς: Νὰ τοὺς καταβληθοῦν οἱ καθυστερούμενοι μισθοί των, νὰ ἀνακληθῇ τὸ διάταγμα τῆς ἀπολύσεώς των καὶ νὰ συνεχισθῇ ἡ μισθοδοσία των. Ἡ ἀπάντησις, ὅμως, ἡ ὁποία τοὺς ἐδίδετο δὲν τοὺς ἱκανοποιοῦσε, διότι ἦτο ἀπάντησις προερχομένη ἀπὸ ἔννομον Κράτος, τὸ ὁποῖον δὲν εἶχον ἄλλοτε γνωρίσει καί, φυσικῷ τῷ λόγῳ, δὲν ἠδύναντο νὰ ἐννοήσουν ὅτι ἔπρεπε νὰ ὑποταχθοῦν εἰς τὰ διατάγματά του, ἔστω καὶ ἂν ταῦτα ἦσαν αὐστηρά, ἔστω καὶ ἂν συνέβαινεν, ἔν τινι μέτρῳ, ἀκόμη καὶ νὰ τοὺς ἀδικοῦν.

Τέλος, τὸν Μάϊον τοῦ ἰδίου ἔτους, ἄλλη ἐπιτροπὴ ἀτάκτων παρουσιάσθη καὶ εἰς τὸν Βασιλέα Ὄθωνα, πρὸς τὸν ὁποῖον, ἀφοῦ ἐξέθεσε τὰ γνωστὰ αἰτήματά των, κατέθεσε πρὸ τῶν ποδῶν αὐτοῦ τρεῖς μικρὰς σημαίας μπαϊράκια ὑπὸ τὰς ὁποίας, ἐτόνισαν, εἶχον ἄλλοτε πολεμήσει ὑπὲρ τῆς Ἀνεξαρτησίας τῆς Ἑλλάδος.

Ὁ δεκαοκταετὴς Ὄθων συνεκινήθη ἀπὸ τὴν ἐντυπωσιακὴν αὐτὴν χειρονομίαν τῶν γηραιῶν ἀγωνιστῶν καὶ τοὺς ἐβεβαίωσεν, ὅτι θὰ δώσῃ τὰς καταλλήλους ἐντολὰς εἰς τὴν Ἀντιβασιλείαν, ὅπως ληφθῇ τὸ ταχύτερον σχετικὴ μέριμνα δι' αὐτούς. Διέταξε δὲ ὅπως τοῖς χορηγηθοῦν ἀμέσως χρηματικὰ βοηθήματα καὶ δὴ ἐκ τοῦ ἰδιαιτέρου ταμείου του.

Ἐν συνεχείᾳ, σημαίνοντες Ἕλληνες πολιτικοὶ καὶ ὁπλαρχηγοὶ ἐπεσκέπτοντο τὸν Ὄθωνα καὶ διεβίβαζον εἰς αὐτὸν τὰς διαμαρτυρίας καὶ τὴν δυσαρέσκειαν τῶν ἀτάκτων, οἱ ὁποῖοι ἰσχυρίζοντο ὅτι ἀφέθησαν εἰς τὸ ἔλεος τοῦ Θεοῦ, νήστεις καὶ γυμνοί. Ὁ νεαρὸς Βασιλεύς, ἀγνοῶν πρόσωπα καὶ πράγματα, ἤρχισε νὰ βασανίζεται ὑπὸ τῆς ἀμφιβολίας μήπως τὸ ληφθὲν ὑπὸ τῆς Ἀντιβασιλείας μέτρον τῆς διαλύσεως τῶν ἀτάκτων σωμάτων ἦτο ὄντως σκληρὸν καὶ ἄδικον. Κατόπιν τούτου ἐξέθεσε τὰ γεγονότα δι' ἐπιστολῆς του εἰς τὸν πατέρα του Βασιλέα

Λουδοβῖκον, ζητῶν τὴν γνώμην του καὶ τὰς συμβουλάς του. Ἡ ἀπάντησις τοῦ Λουδοβίκου ἦτο καθησυχαστική. Διέλυσε τὰς ἀμφιβολίας τοῦ Ὄθωνος καὶ τὸν ἔπεισε περὶ τῆς ὀρθότητος τοῦ ληφθέντος μέτρου.

***

Μεταξὺ τῶν ὀλίγων συγγραφέων καὶ στρατιωτικῶν, οἱ ὁποῖοι ἀνεγνώρισαν ὅτι εἰς τὴν προκειμένην περίπτωσιν ἡ Ἀντιβασιλεία ἠκολούθησε πράγματι τὸν ὀρθὸν δρόμον, δέον ὅπως ἀναφερθοῦν οἱ ἑξῆς :

Πρῶτος ὁ Φαβιέρος, ὁ ὁποῖος ἐγνώριζε καλύτερον παντὸς ἄλλου τὰ στρατιωτικὰ πράγματα τῆς Ἑλλάδος καὶ συνεπῶς ἡ γνώμη του ἐνέχει βαρύνον κῦρος. Βεβαίως τὴν κριτικήν του ἐπὶ τῆς ἀξίας τῶν ἀτάκτων σωμάτων, τὴν ἐξέθεσεν ἀρκετὰ πρίν, ἀπὸ τοῦ 1829, εἰς τὸν Ι. Καποδίστριαν, συστήσας ἀπεριφράστως εἰς αὐτόν, ὅτι «τοῦ λοιποῦ πρέπει νὰ παύσῃ νὰ ἐλπίζῃ εἰς τοὺς ἀτάκτους καὶ νὰ σπεύσῃ νὰ ὀργανώσῃ, ὅσον ἦτο ἀκόμη καιρός, τὸν τακτικὸν στρατόν».

Ἐπίσης ὁ Θήρσιος, εἰς τὸν Α' τόμον τοῦ βιβλίου του καὶ εἰς τὴν σελίδα 250, ἀναφερόμενος εἰς τὰς ἀπαιτήσεις τὰς ὁποίας ἤγειρον τὰ ἄτακτα σώματα, γράφει τὰ ἑξῆς :

«...Θὰ ἦτο ἀδύνατον νὰ ἀναγνωρισθῶσιν αἱ χιλιάδες τῶν ἀξιωματικῶν, οἵτινες κατὰ τὸ πλεῖστον ἦσαν ἀγράμματοι καὶ οὐδεμίαν παρεῖχον ἀσφάλειαν. Οὔτε ἐπίσης θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ τοὺς πληρώνωνται οἱ μισθοί των ἐπὶ τῇ βάσει τῶν πιστοποιητικῶν, τὰ ὁποῖα παρουσίαζαν».

Πλέον κατηγορηματικὸς ἐν προκειμένῳ εἶναι ὁ Μπράντις, ὁ ὁποῖος εἰς τὸ περὶ Ἑλλάδος ἱστορικὸν ἔργον του, ἐκδοθὲν εἰς Λειψίαν τὸ 1842 καὶ εἰς τὸν Γ' τόμον σελὶς 263, ἀναγράφει τὴν ἑξῆς φράσιν : «Ἦτο ἐπιβεβλημένον νὰ διαλυθῶσι τὰ ἄτακτα στίφη τοῦ στρατοῦ, τὰ ὁποῖα ἦσαν ἀπειθάρχητα καὶ βάρβαρα καὶ δὲν ἠδύναντο παρὰ μόνον νὰ χρησιμεύσουν εἰς τὴν ὑποστήριξιν τῶν ἐγωιστικῶν προσπαθειῶν τῶν ὁπλαρχηγῶν καὶ εἰς τὴν διατήρησιν τοῦ ἐμφυλίου πολέμου ἐν τῇ νέα τάξει πραγμάτων».

Ὁ Φίνλεϋ ἐπίσης, παρ' ὅτι ὑπῆρξεν εἷς ἀπὸ τοὺς πλέον αὐστηροὺς καὶ ἀδίκους ἐν πολλοῖς ἐπικριτὰς τοῦ ἔργου τῆς Ἀντιβασιλείας, εἰς τὸ θέμα τῆς διαλύσεως τῶν ἀτάκτων παραδέχεται εἰς τὴν ἱστορίαν του (τόμος ζ' σελὶς 5), ὅτι «τίποτε ἄλλο δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ γίνῃ ἀπὸ τοῦ νὰ διαλυθῶσιν οἱ ἄτακτοι, ἀλλὰ νὰ τύχουν ποιᾶς τινος ἀποζημιώσεως». Καὶ περαιτέρω :

«Αἰσθάνομαι ὀλίγους ἐνδοιασμοὺς προκειμένου νὰ εἴπω—γράφει—ὅτι τὸ μέτρον τοῦτο, ἂν καὶ ἦτο αὐστηρόν, ἦτο ἀναγκαῖον διὰ τὴν ἀσφάλειαν τῆς Μοναρχίας ἐν Ἑλλάδι. Δὲν δύναται νὰ ἀμφισβητηθῇ ὅτι μία

τόσον δραστηρία καὶ αἰφνιδιαστικὴ ἐνέργεια ἦτο ἀπαραίτητος διὰ νὰ διαλυθῶσι τὰ σώματα αὐτά, πριν ἢ κατορθώσωσι νὰ ἑνώσωσι τὰς δυνάμεις των».

Τέλος καὶ αὐτὸς ὁ Μεντ. Μπαρτόλντυ, εἰς τὸν Β' τόμον τῆς ἱστορίας του, σελὶς 472, καίτοι ἀρχικῶς χαρακτηρίζει τὸ μέτρον ὡς ἄδικον, καταλήγει παραδεχόμενος ὅτι «... ἐν πάσῃ περιπτώσει ἡ Κυβέρνησις ἀπηλλάγη ἀπὸ τὰ πολυδάπανα καὶ ἀπειθάρχητα αὐτὰ σώματα καὶ ἀπὸ τὰς ἀπαιτήσεις αὐτῶν δι' ὀφειλομένους μισθούς, ἀπαιτήσεις αἱ ὁποῖαι πολλὰς Κυβερνήσεις εἶχον προηγουμένως καταρρίψει».

Αὐτὰ ἔγραψαν οἱ ἀνωτέρω ξένοι ἱστορικοί, οἱ ὁποῖοι ἦσαν σύγχρονοι τῶν γεγονότων ποὺ ἔλαβον χώραν ἐν Ἑλλάδι, ἐπὶ τοῦ θέματος τῆς διαλύσεως τῶν ἀτάκτων σωμάτων. Καὶ ἂν μή τι ἄλλο, δὲν χαρακτηρίζουν ὡς σφάλμα τῆς Ἀντιβασιλείας τὴν ἔκδοσιν τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος Βασιλικοῦ Διατάγματος, ὅπως τὴν θεωροῦν συλλήβδην ὅλοι οἱ Ἕλληνες ἱστορικοί– ἐξαιρέσει τοῦ κ. Τ. Ν. Πιπινέλη–οἱ ὁποῖοι ἠσχολήθησαν μὲ τὸ ἐπίμαχον αὐτὸ θέμα.

Ἐν πάσῃ περιπτώσει, ἡ Ἀντιβασιλεία ἐπροχώρησεν εἰς τὴν ὀργάνωσιν τοῦ νέου τακτικοῦ στρατοῦ μετὰ πάσης δραστηριότητος. Συνήντησεν ὅμως πολλὰς δυσχερείας εἰς τὴν ἐπάνδρωσιν τῶν συσταθέντων δεκα ταγμάτων πεζικοῦ. Οἱ ἐκ τοῦ παλαιοῦ τακτικοῦ στρατοῦ προερχόμενοι ἄνδρες κατετάγησαν ἅπαντες, ἀλλὰ δὲν ἦσαν ἀρκετοὶ διὰ νὰ καλύψουν τὰ κενά.

Κατόπιν τούτου, ὡς ἀναγράφει καὶ ὁ Μ. Μπαρτόλντυ, ἡ Κυβέρνησις ἠναγκάσθη δι' ἀπεσταλμένων της νὰ ἔλθῃ εἰς ἐπαφὴν μὲ τοὺς ὁπλαρχηγοὺς τῶν διαλυθέντων ἀτάκτων καὶ νὰ καταβάλῃ προσπαθείας ὅπως τοὺς πείσῃ νὰ ἔλθουν μὲ τοὺς ἄνδρας των νὰ ἐνταχθοῦν εἰς τὸν νέον στρατόν. Αἱ ἐνέργειαι ὅμως αὗται ἀπέτυχον. Οἱ ἄτακτοι ἦσαν αμετάπειστοι. Καὶ μόλις τριάκοντα πέντε ἐξ αὐτῶν, ὡς προανεφέρθη, προσῆλθον πρὸς κατάταξιν. Οἱ λοιποὶ οὐδεμίαν τοιαύτην διάθεσιν ἐπέδειξαν

Ἡ στάσις των αὐτὴ ὠφείλετο καὶ εἰς τοῦτο, ὡς ἀναφέρει καὶ ὁ κ. Τ. Ν. Πιπινέλης εἰς τὸ προμνησθὲν βιβλίον του καὶ εἰς τὴν σελίδα 34: «Οἱ παλαιοὶ κλέφται–τὰ ἄτακτα σώματα–ἔπειτα ἀπὸ τὸν εὔκολον βίον τῆς λαφυραγωγίας καὶ τὰς ὑπὲρ τοῦ «Συντάγματος» ἢ τῆς Κυβερνήσεως τῆς Περαχώρας προσπαθείας των, δὲν ἦσαν διατεθειμένοι νὰ ὑπαχθῶσιν εἰς τὴν αὐστηρὰν καὶ ἄχαρι κατάστασιν ἑνὸς συντεταγμένου στρατιωτικοῦ σώματος. Ἀντὶ νὰ εὕρωσι μίαν πενιχρὰν ἔστω ἐξοικονόμησιν, προετίμων νὰ γυμνητεύουν, στρατολογούμενοι ἀπὸ τὸν πρῶτον τυχόντα καὶ ἀναστατώνοντες τὴν Ἑλλάδα διὰ τῶν διαμαρτυριῶν των».

Καὶ ἀκριβῶς αὐτὰς τὰς ἀδικαιολογήτους διαμαρτυρίας τῶν ἀτάκτων υἱοθέτησαν οἱ ἱστοριογράφοι τῆς ἐποχῆς των, ἀλλὰ καὶ οἱ μεταγενέ

στεροι, διὰ νὰ εὕρουν σφάλματα εἰς τὸν τρόπον τῆς διακυβερνήσεως τῆς χώρας ὑπὸ τῆς 'Αντιβασιλείας. Ὅτι διεπράχθησαν σφάλματα βεβαίως οὐδεὶς δύναται νὰ τὸ ἀμφισβητήσῃ. Ἐν προκειμένῳ ὅμως θὰ ἦτο ἄδικον τὸ μέτρον τῆς διαλύσεως τῶν ἀτάκτων νὰ θεωρηθῇ ὡς τοιοῦτον.

Η ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΗ ΟΡΓΑΝΩΣΙΣ ΤΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ

Ἄλλη ἐπείγουσα ἀνάγκη τοῦ κράτους, ἦτο ἡ διοικητικὴ αὐτοῦ ὀργάνωσις, ἡ ὁποία καὶ θ' ἀπετέλει τὸ θεμέλιον τῆς λειτουργίας του. Ποῖον σύστημα θὰ ἐφηρμόζετο ; Συγκεντρωτικὸν ἢ ἀποκεντρωτικόν ; Κατὰ τὴν μακρὰν περίοδον τῆς δουλείας, οἱ Ἑλληνικοὶ πληθυσμοὶ εἰς τὰ περιθώρια ποὺ ἐπέτρεπεν ὁ δυνάστης, εἶχον διοικηθῇ μὲ τὸ σύστημα τῶν δημογερόντων.

Αἱ τοπικαὶ αὐταὶ διοικήσεις, εἰς ἄλλας περιφερείας εἶχον περιωρισμένα δικαιώματα, εἰς ἄλλας δὲ εὐρύτερα, ἀναλόγως μὲ τὰ εἰδικὰ προνόμια τὰ ὁποῖα ἐνίοτε παρεχώρει ὁ Σουλτᾶνος

Θεωρητικῶς, ὁ τρόπος αὐτὸς τῆς διοικήσεως ἦτο ἄριστος με τὴν προϋπόθεσιν ὅτι τοὺς ἄρχοντας θὰ ἐξέλεγεν ὁ λαός, ὅπως τοὺς ἐκλέγει σήμερον. Τοῦτο ὅμως σπανίως συνέβαινε. Τοὺς δημογέροντας ὑπεδείκνυον συνήθως οἱ προεστοί, ὁ δὲ λαὸς περιωρίζετο εἰς τὴν διὰ βοῆς ἔγκρισίν των. Οὕτως ἠνδρώθη μία ὀλιγαρχία, ἡ ὁποία ἀπεκλήθη «κοτζαμπασηδισμός». Αὐτὴ διαθέτουσα ὑλικὴν δύναμιν καὶ ἰσχυρὰν πολιτικὴν ἐπιρροήν, διεδραμάτισε σημαντικὸν ρόλον καὶ κατὰ τὴν Ἐπανάστασιν καὶ κατὰ τοὺς πρώτους μετ' αὐτὴν χρόνους.

Τοῦτο ὅμως δὲν ἠδύνατο νὰ συνεχισθῇ εἰς κράτος εὐνομούμενον καὶ δὴ εἰς κράτος ἀπολύτως Μοναρχικόν, ὅπως ἦτο ἡ πρώτη περίοδος τῆς Βασιλείας τοῦ Ὄθωνος καθ' ἣν ἔπρεπεν οἱ πάντες νὰ πειθαρχοῦν εἰς τὴν κεντρικὴν διοίκησιν.

Παραλλήλως δὲν ἦτο δυνατὸν ν' ἀγνοηθῇ καὶ τὸ ἀποκεντρωτικὸν σύστημα, τὸ ὁποῖον ἔχει ἕνα ἀναμφισβήτητον πλεονέκτημα: Ὅτι προάγει τὴν αὐτοδιοίκησιν καὶ δίδει τὴν δυνατότητα εἰς τοὺς ἐπὶ κεφαλῆς τῶν νομῶν ἢ τῶν δήμων νὰ προβαίνουν εὐχερῶς εἰς τὴν ἐπίλυσιν τῶν τοπικῶν ζητημάτων. Γενικῶς δὲ παρέχονται δι' αὐτοῦ περιθώρια τοπικῆς προόδου καὶ ἀναπτύξεως, τὰ ὁποῖα ἀποτελοῦν καὶ τὴν βάσιν τῆς κρατικῆς καὶ κοινωνικῆς λειτουργίας ἑνὸς πολιτισμένου κράτους.

Ἡ 'Αντιβασιλεία κατενόησε τὰ πλεονεκτήματα τοῦ ἀποκεντρωτικοῦ διοικητικοῦ συστήματος, καὶ ἀφοῦ ἐπέφερεν ὡρισμένας τροποποιήσεις εἰς αὐτό, τροποποιήσεις ἀπαραιτήτους διὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, ἀπεφάσισε νὰ τὸ εἰσαγάγῃ τελικῶς ἐντὸς τῶν πλαισίων τῆς εὐρυτέρας

διοικητικῆς ὀργανώσεως τοῦ κράτους, χωρὶς βεβαίως νὰ καταργήσῃ τὰς τοπικὰς ἀρχὰς τῶν δημογερόντων.

Τοῦτο καθωρίσθη διὰ τοῦ Βασιλικοῦ Διατάγματος τῆς 3ης 'Απριλίου 1833 «περὶ τῆς διαιρέσεως τοῦ Βασιλείου καὶ τῆς διοικήσεώς του», κατὰ τὸ ὁποῖον τὸ κράτος θ' ἀπετελεῖτο ἀπὸ 10 νομούς, ὑποδιαιρουμένους εἰς 42 ἐπαρχίας. Τὸ ἐν λόγῳ Διάταγμα προέβλεπε τὴν σύστασιν νομαρχιακῶν καὶ ἐπαρχιακῶν συμβουλίων καὶ τὴν διατήρησιν τοῦ συστήματος τῶν δημογερόντων. Οἱ δημογέροντες, οἱ ὁποῖοι θὰ προΐσταντο τῶν δήμων, θὰ ἐξελέγοντο ὑπὸ τῶν δημοτῶν, μαζὶ μὲ τὰ μέλη τῶν δημογεροντικῶν συμβουλίων, ἡ δὲ ἐκλογή των ὑπέκειτο εἰς τὴν ἐπικύρωσιν τοῦ Βασιλέως ἢ τοῦ ἐν ὀνόματι τούτου ἐνεργοῦντος νομάρχου. Οἱ νομάρχαι θὰ εἶχον τὴν ἀνωτέραν ἐποπτείαν τοῦ ἔργου τῶν τοπικῶν αἱρετῶν ἀρχῶν.

'Η ἐποπτεία αὕτη καθίστατο ἀναγκαία, ἰδίως κατὰ τοὺς πρώτους χρόνους τῆς ἐφαρμογῆς τοῦ νέου συστήματος, διότι ἔπρεπε νὰ περιορισθῇ τὸ στενὸν τοπικιστικὸν πνεῦμα, τὸ ὁποῖον πιθανῶς θὰ ἐξεδηλοῦτο ὡς συνέχεια τῆς προεπαναστατικῆς παραδόσεως.

Εἰς τὴν ἔκθεσίν της, ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ὁποίας καὶ ἐξεδόθη τὴν 27ην 'Ιανουαρίου 1834 τὸ διάταγμα περὶ τῆς ἱδρύσεως καὶ τῆς διαιρέσεως τῶν δήμων, ἡ 'Αντιβασιλεία, ἐπεξηγοῦσα τὰς σκέψεις, αἱ ὁποῖαι διεῖπον τὴν σχετικὴν νομοθεσίαν, ἐτόνιζε τὰ ἑξῆς: «Οἱ δήμαρχοι καὶ πάρεδροι δὲν εἶναι μόνον ὑπάλληλοι τοῦ δήμου, ἀλλὰ καὶ ὑπάλληλοι τοῦ Βασιλέως, ὥστε εἰς τὸν διορισμὸν αὐτῶν δὲν ἠμπορεῖ ν' ἀποκλεισθῇ ἡ σύμπραξις τῆς Κυβερνήσεως». 'Η διάταξις αὕτη προέβλεπε, τρόπον τινά, κάποιον περιορισμὸν εἰς τὴν αὐτοδιοίκησιν, ἀλλ' ἐκρίθη ὅτι ἐπεβάλλετο νὰ ληφθῇ οὕτος λόγῳ τῶν ἐπικρατουσῶν τότε συνθηκῶν ἐν τῇ χώρᾳ, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὸ συμφέρον τῆς τάξεως καὶ τῆς ἡσυχίας τῶν πολιτῶν.

Τὸ σχέδιον τοῦ νόμου τούτου προέβλεπεν ὅπως δοθῇ εἰς τοὺς δήμους νόμιμος ἐλευθερία καὶ ὄχι ἀχαλίνωτος ἐξουσία πρὸς αὐθαίρετον διεύθυνσιν τῶν ὑποθέσεών των. Τοῦτο βεβαίως δὲν ἐσήμαινεν ὅτι ἐφαλκιδεύετο ἡ σχετικὴ ἀνεξαρτησία καὶ πρωτοβουλία τῶν δήμων, ὅπως ὑπεστήριξαν τινές. 'Ακριβῶς δὲ διὰ νὰ προστατευθοῦν αἱ τοπικαὶ ἀρχαὶ ἀπὸ τὰς ὑπερβολὰς καὶ τὰς αὐθαιρεσίας τῆς Διοικήσεως ἀπηγορεύθη εἰς τὰ ὄργανα αὐτῆς—τοὺς νομάρχας—νὰ παρεμβαίνουν εἰς τὰ δικαιώματα τῶν δημάρχων καὶ τῶν δημοτικῶν συμβουλίων, ἢ νὰ παρεμποδίζουν τυχὸν τὴν κίνησιν τῶν δημοτικῶν ἀρχῶν.

Τὸ διάταγμα τοῦτο δὲν προέβλεπε καθολικὴν ψηφοφορίαν. Αὕτη καθιερώθη βραδύτερον. Τὸ δικαίωμα τῆς ψήφου ἀνεγνωρίζετο εἰς τοὺς περισσότερον φορολογουμένους πολίτας, ἐν πάσῃ ὅμως περιπτώσει, τὸ

σύνολον τῶν ψηφοφόρων δὲν ἠδύνατο νὰ εἶναι ὀλιγώτερον τοῦ ἑνὸς ὀγδόου τοῦ πληθυσμοῦ ἑκάστου δήμου.

Τὸ τοιουτοτρόπως ἐκλεγόμενον δημογεροντιακὸν συμβούλιον προέτεινε τρεῖς ὑποψηφίους δημάρχους, ἐκ τῶν ὁποίων ἡ Κυβέρνησις διώριζε τὸν ἕνα.

Εἰς τοὺς δήμους παρεσχέθησαν εὐρέα δικαιώματα, ἀλλ' ἐπεβλήθησαν ἐπίσης καὶ καθήκοντα. Καὶ πρῶτον ἐξησφαλίσθησαν εἰς αὐτοὺς ἱκαναὶ καὶ σταθεραὶ πρόσοδοι. Ἀνεγνωρίσθη εἰς τοὺς δήμους τὸ δικαίωμα νὰ εἰσπράττουν ὡρισμένους ἐμμέσους καὶ ἀμέσους φόρους, ἀργότερον δὲ–τὸ 1836–τὸ δικαίωμα ἐκποιήσεως τῆς περιουσίας τῶν ἐνοριακῶν ναῶν. Ἐδόθη ἀκόμη εἰς αὐτοὺς ποσοστὸν 2 ο]ο ἀπὸ τὴν ἀπόδοσιν τοῦ φόρου τῆς δεκάτης καὶ τὸ 20 ο]ο ἀπὸ τὰ ἔσοδα τοῦ φόρου ἐπιτηδεύματος.

Κατόπιν τῶν μέτρων τούτων οἱ δῆμοι εἶχον ἱκανὰ οἰκονομικὰ ἐφόδια διὰ νὰ ἐπιδοθοῦν εἰς τὴν ἀποστολήν των, ἡ ὁποία περιελάμβανε τὴν ἵδρυσιν καὶ λειτουργίαν σχολείων, τὴν κατασκευὴν ὁδῶν, γεφυρῶν καὶ διαφόρων ἄλλων κοινωφελῶν ἔργων.

Πράγματι δὲ τὸ διοικητικὸν τοῦτο σύστημα, ἀναπτυχθὲν ὑπὸ τὸν ἔλεγχον τῆς ἀνωτάτης Διοικήσεως, χωρὶς ὅμως νὰ θίγεται ἡ τοπικὴ πρωτοβουλία, ἀπέδωσεν ἀξιολόγους καρπούς. Ἀψευδὴς ἀπόδειξις τούτου εἶναι τὸ γεγονὸς ὅτι διετηρήθη ἐπὶ μακρὰν σειρὰν ἐτῶν, αἱ δὲ βάσεις του, κατὰ ἕνα μέρος, ὑφίστανται καὶ μέχρι σήμερον. Συγκεκριμένως ἡ ὀργάνωσις τῶν δήμων ἐπὶ Ἀντιβασιλείας ὑπῆρξε τόσον ἐπιτυχὴς ὥστε διετηρήθη αὕτη ἐξ ὁλοκλήρου μέχρι τοῦ ἔτους 1914, ὅτε ἐπὶ κυβερνήσεως Ἐλ. Βενιζέλου ἀντικατεστάθη διὰ τοῦ θεσμοῦ τῶν κοινοτήτων.

Η ΟΡΓΑΝΩΣΙΣ ΤΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΕΩΣ

Ἄλλος σημαντικὸς τομεύς, ὁ ὁποῖος ἀνέμενε τὴν ἐξ ὑπαρχῆς διοργάνωσίν του, ἦτο ἡ δημοσία ἐκπαίδευσις. Ἀπὸ αὐτὴν ἐξηρτᾶτο τὸ μέλλον καὶ ἡ πρόοδος τοῦ Ἔθνους. Ὀλίγοι Ἕλληνες ἦσαν μορφωμένοι κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους καὶ αὐτοὶ εἶχον σπουδάσει εἰς Εὐρωπαϊκὰς χώρας. Ἡ μεγίστη πλειονότης τοῦ λαοῦ ἔπλεεν εἰς τὸ σκότος τῆς ἀγραμματωσύνης.

Ἡ πρώτη προσπάθεια διὰ τὴν θεμελίωσιν τῆς δημοσίας ἐκπαιδεύσεως εἶχε γίνει ὑπὸ τοῦ Καποδίστρια, ὁ ὁποῖος ἵδρυσεν ὀλίγα σχολεῖα, ἐκ τῶν ὁποίων ἡ σχολὴ τῆς Αἰγίνης ἦτο πράγματι ἐκπαιδευτικὸν ἵδρυμα ἀνωτέρας κλάσεως διὰ τὴν ἐποχὴν καὶ τὸν τόπον, τὴν διηύθυνε δὲ ὁ ἐπιφανὴς διδάσκαλος Γ. Γεννάδιος. Εἰς τὴν Αἴγιναν ἐλειτούργει

ἐπίσης καὶ ὀρφανοτροφεῖον, συσταθὲν καὶ αὐτὸ ὑπὸ τοῦ Καποδίστρια.

Ἡ χώρα ὅμως ἐχρειάζετο σχολεῖα πολλὰ καὶ προπαντὸς Ἐκπαιδευτικὸν σύστημα συγχρονισμένον καὶ κατάλληλον διὰ τὰς συνθήκας τοῦ τόπου. Ἀλλά, ἐκτὸς τῶν σχολείων, ἐχρειάζετο καὶ διδακτικὸν προσωπικόν, τὸ ὁποῖον ἐπίσης δὲν ὑπῆρχεν.

Καὶ ἐνῶ ἡ Ἀντιβασιλεία ἐμερίμνα ἐπειγόντως διὰ τὴν συμπλήρωσιν τῶν ὑπὸ τοῦ Κυβερνήτου ἱδρυθέντων σχολείων, καὶ μετέτρεπε τὸ ὀρφανοτροφεῖον Αἰγίνης, δίδουσα εἰς αὐτὸ χαρακτῆρα ἐπαγγελματικῆς σχολῆς καὶ ἵδρυεν ἐν Ναυπλίῳ Ἑλληνικὸν σχολεῖον καὶ Γυμνάσιον, συνέστησε συγχρόνως ἐπιτροπήν, εἰς τὴν ὁποίαν ἀνέθεσε νὰ μελετήσῃ τὸ ὅλον ἐκπαιδευτικὸν πρόβλημα καὶ νὰ ὑποδείξῃ τὸν τρόπον τῆς ἐν γένει ὀργανώσεως τῆς δημοσίας ἐκπαιδεύσεως. Ἡ ἐπιτροπή, ἐργασθεῖσα ἐπὶ ἐννέα μῆνας ὑπὸ τὴν ἐποπτείαν τοῦ Μάουρερ, κατήρτισε πράγματι ἕνα πλῆρες ἐκπαιδευτικὸν σχέδιον. Ἐπὶ τῇ βάσει δὲ τούτου, συνετάχθη καὶ ἐδημοσιεύθη τὸ Βασιλικὸν Διάταγμα τῆς 15ης Μαΐου 1834, διὰ τοῦ ὁποίου εἰσήγετο ὁ ὀργανισμὸς τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδεύσεως. Τὸ διάταγμα αὐτὸ ὤφειλε κατὰ μέγα μέρος τὴν σύνταξίν του εἰς τοὺς τότε ἰσχύοντας ἐκπαιδευτικοὺς νόμους τῆς Βαυαρίας καὶ τῆς Γαλλίας.

Κατὰ τὸ δημοσιευθὲν Διάταγμα ἡ δημοτικὴ ἐκπαίδευσις ἦτο ἑπταετὴς καὶ ὑποχρεωτικὴ δι' ὅλους τοὺς Ἑλληνόπαιδας τοὺς συμπληρώσαντας τὸ ἕκτον ἔτος τῆς ἡλικίας των, παρείχετο δὲ ἀτελῶς. Εἰς τὰ δημοτικὰ σχολεῖα ἐδιδάσκοντο ἐκτὸς ἀπὸ τὰς στοιχειώδεις γραμματικὰς γνώσεις καὶ πρακτικαὶ τοιαῦται, σχετικαὶ μὲ τὴν γεωργίαν, τὴν κτηνοτροφίαν, τὴν δενδροκομίαν καὶ τὴν μελισσοκομίαν. Ἡ διδασκαλία ἐγίνετο ἀπὸ τὰς πρώτας ἀκόμη τάξεις εἰς τὴν καθαρεύουσαν. Ἐπίσης ἐφηρμόσθη καὶ ἡ λεγομένη ἀλληλοδιδακτικὴ μέθοδος, κατὰ τὴν ὁποίαν μαθηταὶ προηγμένοι, ἐχρησίμευον ὡς ὁδηγοὶ καὶ διδάσκαλοι μαθητῶν καθυστερημένων. Τὰ ἀπαιτούμενα ἔξοδα διὰ τὴν συντήρησιν τῶν δημοτικῶν σχολείων θὰ κατεβάλλοντο ὑπὸ τῶν δήμων, ἐὰν δὲ οἱ πόροι των δὲν ἐπήρκουν πρὸς τοῦτο, θὰ ἤρχετο ἀρωγὸν τὸ κράτος.

Διὰ τοῦ ἰδίου Διατάγματος ἱδρύετο ἀνὰ ἓν Γυμνάσιον εἰς τὰς πρωτευούσας τῶν νομῶν, εἰς τὰς πρωτευούσας δὲ τῶν ἐπαρχιῶν καὶ τῶν σπουδαιοτέρων δήμων ἓν τριτάξιον σχολεῖον μέσης ἐκπαιδεύσεως, τὸ ὁποῖον σκοπὸν εἶχε νὰ συμπληρώσῃ τὴν μόρφωσιν τοῦ δημοτικοῦ σχολείου, ἀλλὰ καὶ νὰ χρησιμεύσῃ ὡς προπαρασκευαστικὸν διὰ τὸ Γυμνάσιον. Εἰς τὸ τριτάξιον ἐδόθη τὸ ὄνομα Ἑλληνικὸν Σχολεῖον, κατ' απομίμησιν τῶν Γερμανικῶν.

Διὰ τὸν καταρτισμὸν διδακτικοῦ προσωπικοῦ ἱδρύθη Διδασκαλεῖον, τὸ ὁποῖον διηύθυνεν ἀρχικῶς ὁ Γερμανὸς ἐκπαιδευτικὸς Μ. Κόρκ. Τοῦ-

το μέχρι του 1839, απέδωσε 250 διδασκάλους. Πρέπει να σημειωθῆ επίσης και ἡ σύστασις Παρθεναγωγείου εἰς Ναύπλιον.

Διὰ νὰ τιμήσῃ τοὺς πολεμιστὰς τοῦ 'Αγῶνος, ἡ 'Αντιβασιλεία ἀπεφάσισε νὰ φοιτοῦν κατ' ἔτος δαπάναις τῆς Κυβερνήσεως εἰς τὸ ἐν λόγῳ Παρθεναγωγεῖον 14 θυγατέρες ἀγωνιστῶν καὶ ν' ἀποστέλλωνται εἰς τὴν ἀλλοδαπὴν καὶ κυρίως εἰς Μόναχον, 24 υἱοὶ ἀγωνιστῶν δι' εὐρυτέρας σπουδάς.

Εἰς τὰ πλαίσια τῆς προσπαθειας διὰ τὴν πνευματικὴν ἀνάπτυξιν τῶν 'Ελλήνων, ὑπάγεται καὶ ἡ ἵδρυσις βιβλιοθήκης εἰς Ναύπλιον. Παραλλήλως ἡ 'Αντιβασιλεία ἔστρεψε τὴν προσοχήν της καὶ πρὸς τὴν ἀρχαιολογικὴν πλευράν, πρὸς τὴν ὁποίαν ἰδιαιτέραν ἀδυναμίαν εἶχεν ὁ πατὴρ τοῦ Ὄθωνος Λουδοβῖκος. Οὕτως συνεστήθη ἡ 'Αρχαιολογικὴ ὑπηρεσία, ἥτις ἀπετελέσθη ἀπὸ τρεις ἐφορείας: Τῆς Σύρου, τῶν 'Αθηνῶν καὶ τοῦ Ναυπλίου, μὲ γενικὸν ἔφορον ἀρχαιοτήτων Γερμανὸν ἀρχαιολόγον καὶ διενήργησεν ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τούτου τὰς πρώτας ἐν 'Ελλάδι ἀνασκαφάς.

Διὰ τῶν ἀποφάσεων αὐτῶν ετίθεντο αἱ βάσεις τῆς 'Ελληνικῆς παιδείας. Τὰ σχολεῖα ἤρχισαν πλέον νὰ λειτουργοῦν καθ' ὅλην τὴν χώραν και οἱ 'Ελληνόπαιδες ἐμορφώνοντο. 'Αρκεῖ νὰ σημειωθῇ ὅτι κατὰ τὸ 1834 ἐλειτούργουν ἐν συνόλῳ εἰς τὴν χώραν περὶ τὰ 71 δημοτικὰ σχολεῖα, μὲ ἀριθμὸν μαθητῶν 6.271. Κατὰ δὲ τὸ 1854, ἐλειτούργουν δημοτικὰ σχολεῖα ἀρρένων 357 μὲ ἀριθμὸν μαθητῶν 30.520. 'Επίσης κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος ἐλειτούργουν δημοτικὰ σχολεῖα θηλέων 52 μὲ ἀριθμὸν μαθητριῶν 4.753. Κατὰ τὴν ἰδίαν περίοδον εἶχον ἱδρυθῆ 80 τριτάξια 'Ελληνικὰ σχολεῖα μὲ συνολικὸν ἀριθμὸν μαθητῶν καὶ μαθητριῶν 4.224. Επίσης ελειτούργουν καὶ 7 Γυμνάσια εἰς τὰ ὁποῖα ἐφοίτων 968 μαθηταί.

Μετά τινα ἔτη, τὸ 1837, ἡ ἵδρυσις του Πανεπιστημίου καὶ βραδύτερον τῆς 'Ακαδημίας, ὡλοκλήρωσαν τὴν ὀργάνωσιν τῆς δημοσίας ἐκπαιδεύσεως.

Ερωτᾶται ὅμως: τὸ προηγμένον αὐτὸ εκπαιδευτικὸν σύστημα ἦτο τὸ ἐνδεδειγμένον διὰ νὰ εἰσαχθῇ τότε εἰς τὸ νεαρὸν 'Ελληνικὸν Βασίλειον;

Πολλοὶ διετύπωσαν επιφυλάξεις ἐπ' αὐτοῦ καὶ κατελόγισαν εὐθύνας εἰς τα μέλη τῆς 'Αντιβασιλείας, ἐκ του λόγου ὅτι δὲν ἔλαβον ὑπ' ὄψιν κατα τον καταρτισμὸν τοῦ εκπαιδευτικοῦ προγράμματος, τὰς ἐπικρατούσας εἰς τὴν χώραν συνθήκας, ὅσον ἀφορᾷ ἰδίως τὴν ὑφισταμένην ἀμάθειαν τοῦ λαοῦ.

'Αλλ' αἱ αιτιάσεις αὐταὶ δὲν εὐσταθοῦν. Διότι ακριβῶς τὴν ἀμάθειαν ἤρχετο νὰ ἐξουδετερώσῃ τὸ εκπαιδευτικὸν σύστημα, ὡς συνετάχθη ὑπὸ τῆς 'Αντιβασιλείας—καὶ ὁμολογουμένως ὑπῆρξε καθ' ὅλα

άρτιον—ανεξαρτήτως του ότι κατά την αρχικήν εφαρμογήν του δεν εσημείωσε την αναμενομένην επιτυχίαν. Εις τούτο όμως ασφαλώς δεν πταίει η Ἀντιβασιλεία. Ἐὰν ἡ ἐν τῇ πράξει ἐφαρμογὴ τῶν ἐκπαιδευτικῶν νόμων δὲν ὑπῆρξεν ἐξ ὁλοκλήρου ἀποτελεσματική, τοῦτο ὀφείλεται κατὰ πρῶτον λόγον εἰς τοὺς Ἕλληνας γονεῖς, οἱ ὁποῖοι δὲν ἠθέλησαν νὰ συμμορφωθοῦν μὲ τὰς διατάξεις των, ὡς καὶ εἰς τοὺς μαθητὰς οἱ ὁποῖοι ἀπεστρέφοντο κατὰ τὸ πλεῖστον τὸ σχολεῖον. Τέλος καὶ εἰς αὐτοὺς τοὺς διδασκάλους, οἱ ὁποῖοι ἐστεροῦντο τῆς ἀναλόγου παιδαγωγικῆς μορφώσεως.

Ἐπίσης ἄλλη ἀφορμὴ τῆς ἀρχικῆς ἀποτυχίας τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ συστήματος ἦτο — ἐκτὸς τοῦ ὅτι δὲν κατέστη δυνατὸν νὰ καθιερωθῇ πλήρως ἡ ὑποχρεωτικὴ φοίτησις τῶν παιδιῶν εἰς τὰ σχολεῖα—καὶ ἡ ἐπέμβασις τῆς πολιτικῆς εἰς τον διορισμὸν τῶν διδασκάλων, ὡς καὶ οἱ διάφοροι κατὰ τόπους κομματικοὶ παράγοντες, οἱ ὁποῖοι ἤσκουν ἐπιρροὴν ἐπὶ τῶν δημάρχων, καὶ οὕτω παρενέβαλλον καὶ αὐτοὶ ἐμπόδια εἰς τὴν ὁμαλὴν λειτουργίαν τῶν δημοσυντηρήτων σχολείων.

Ὑπὸ τοιαύτας ἀντιξόους περιστάσεις ἀποτελεῖ σημαντικὸν ἐπίτευγμα τὸ γεγονὸς ὅτι τελικῶς κατέστη δυνατόν, ὄχι μόνον νὰ ἐπικρατήσῃ, ἀλλὰ σὺν τῷ χρόνῳ νὰ ἑδραιωθῇ εἰς τὴν χώραν τὸ σύστημα ἐκπαιδεύσεως τὸ εἰσαχθὲν ὑπὸ τῆς Ἀντιβασιλείας, ἐπ' ὠφελείᾳ τῆς σπουδαζούσης Ἑλληνικῆς νεότητος. Ἀπόδειξις δὲ ὅτι ὑπῆρξε τοῦτο μελετημένον καὶ καθ' ὅλα κατάλληλον εἶναι τὸ ὅτι διετηρήθη ἐν Ἑλλάδι ἐπὶ μίαν ὁλόκληρον ἑκατονταετίαν περίπου καὶ ὅτι ἰσχύει κατὰ τὸ πλεῖστον, μὲ ὡρισμένας τροποποιήσεις, ἀκόμη καὶ ἐπὶ τῶν ἡμερῶν μας.

Η ΑΠΟΝΟΜΗ ΤΗΣ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗΣ

Αἱ κομματικαὶ ἐπιρροαὶ καὶ αἱ αὐθαίρετοι ἐπεμβάσεις ἐπὶ τῶν δικαστηρίων μέχρι τῆς ἀφίξεως τοῦ Ὄθωνος, εἶχον καταλύσει τὴν ἔννοιαν τῆς απονομῆς δικαιοσύνης εἰς τὴν χώραν. Τὰ δικαστήρια εἶχον ἐκπέσει εἰς τὴν συνείδησιν τοῦ λαοῦ, μετὰ τὴν δολοφονίαν τοῦ Καποδίστρια καὶ ἰδίως λόγῳ τῆς μεροληψίας, τὴν ὁποίαν ἐπέδειξαν κατὰ τὰς ταραχὰς τῆς διαλύσεως τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως εἰς τὴν Πρόνοιαν. Οὕτω κατὰ τὸ τέλος τοῦ 1832 ἐθεωροῦντο ὡς τελείως κατηργημένα. Συνεπείᾳ τούτου εἶχεν ἐπικρατήσει ἡ αὐτοδικία, τὸ πνεῦμα τῆς αὐθαιρεσίας καὶ τὸ δίκαιον τοῦ ἰσχυροτέρου. Οἱ ἀδικούμενοι καὶ οἱ φίλοι τῆς εὐνομίας ἐπερίμενον τὴν ἔλευσιν τοῦ Βασιλέως διὰ νὰ ἰδοῦν ἀποκαθιστάμενον τὸν νόμον, ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ ὁποίου ἐπεθύμουν νὰ ζοῦν καὶ νὰ ἐργάζωνται ὡς μέλη εὐνομουμένης πολιτείας.

Κατόπιν τούτου καθίστατο ἐπιτακτικὴ ἡ ἀνάγκη ν' ἀνασυσταθοῦν τὰ δικαστήρια καὶ νὰ συνταχθῇ δικαστικὴ νομοθεσία. Πράγματι ἡ

'Αντιβασιλεία, πριν παρέλθη μὴν ἀπὸ τῆς ἀφίξεώς της, ἔσπευσε νὰ ἱδρύσῃ τρία δικαστήρια — εἰς Ναύπλιον, Μεσολόγγιον καὶ Θήβας— ἐτοποθέτησε δὲ εἰς αὐτὰ ἱκανοὺς καὶ ἀνωτέρου ἤθους δικαστάς, οἱ ὁποῖοι ἐνέπνευσαν τὸν σεβασμὸν εἰς τὸν λαὸν καὶ ἐν μέρει ἀποκατέστησαν μὲ τὰς ἀποφάσεις των τὸ κῦρος τῆς Δικαιοσύνης.

Μετὰ πάροδον ἑνὸς περίπου ἔτους, ἐδημοσιεύετο τὸ Βασιλικὸν Διάταγμα διὰ τοῦ ὁποίου καθωρίζετο ἡ δικαστικὴ ὀργάνωσις τῆς Χώρας. Αὐτὴ περιελάμβανε δέκα πρωτόκλητα δικαστήρια, τὰ λεγόμενα σήμερον Πρωτοδικεῖα, μὲ ποινικὸν καὶ ἀστικὸν τμῆμα, συσταθέντα εἰς τὴν ἕδραν ἑκάστου νομοῦ. 'Επίσης ἱδρύθησαν δύο 'Εφετεῖα, ἐξ ὧν τὸ ἓν εἰς 'Αθήνας καὶ τὸ ἕτερον εἰς Τρίπολιν. 'Εξ ἄλλου, Εἰρηνοδικεῖα συνεστήθησαν εἰς ὅλας τὰς ἕδρας τῶν δήμων. Τέλος ἱδρύθη καὶ τὸ ἀνώτατον δικαστήριον, ὁ Ἄρειος Πάγος, μὲ ἕδραν τὰς 'Αθήνας. Τὸ Δικαστήριον τοῦτο, κατὰ τὴν φράσιν τοῦ Μάουρερ, ἱδρύθη «... λόγῳ ἐπιβεβλημένης ἀνάγκης, ὅπως θέσῃ τάξιν εἰς τὴν τότε χαώδη κατάστασιν τοῦ δικαίου ἐν τῇ χώρα, ἔνθα οὐδεὶς ἐγνώριζε τί τὸ ἰσχῦον δίκαιον, ἐπίσης δὲ καὶ πρὸς ὁμοιόμορφον ἐφαρμογὴν τῶν νόμων καὶ ἀκύρωσιν τῶν εἰς αὐτοὺς ἀντιτιθεμένων ἀποφάσεων τῶν κατωτέρων δικαστηρίων».

Παραλλήλως ὅμως ἐχρειάζετο νὰ ὁπλισθῇ ἡ δικαιοσύνη καὶ μὲ νομοθεσίαν σύγχρονον διὰ τὴν ἐποχήν της, ἀλλὰ καὶ μὴ ἀφισταμένην τῶν 'Ελληνικῶν παραδόσεων. Τὸ δυσχερὲς τοῦτο ἔργον ἀνέλαβεν ὁ Μάουρερ, ὁ ὁποῖος συνέταξε τὴν νέαν 'Ελληνικὴν νομοθεσίαν, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἠθῶν καὶ ἐθίμων τῶν διαφόρων περιφερειῶν τοῦ Κράτους καὶ τῶν κωδίκων τῶν πλέον προηγμένων Εὐρωπαϊκῶν χωρῶν.

Οὕτω τὴν 30ην Δεκεμβρίου 1833 ἐξεδόθη ὁ Ποινικὸς Κῶδιξ, τὴν 2αν Φεβρουαρίου 1834 ὁ 'Οργανισμὸς τῶν Δικαστηρίων, τὴν 22αν Μαρτίου 1834 ἡ Ποινικὴ Δικονομία καὶ τὴν 14ην 'Απριλίου 1834 ἡ Πολιτικὴ Δικονομία. Τέλος ἐξεδόθη ὁ Κανονισμὸς τῶν Συμβολαιογραφείων καὶ ὁ 'Εμπορικὸς Κῶδιξ.

Τὸ Νομοθετικὸν τοῦτο ἔργον ὑπῆρξε κολοσσιαῖον, ἐπερατώθη δὲ εἰς σύντομον χρονικὸν διάστημα, ἐὰν ληφθῇ μάλιστα ὑπ' ὄψει ὅτι τὸ ἐπετέλεσεν εἷς μόνος ἄνθρωπος μὲ ἕνα βοηθόν, τὸν Σχινᾶν, ἀναλαβόντα τὴν μετάφρασιν εἰς τὴν ἑλληνικὴν τῆς νομοθεσίας. 'Η ἐπιστημονικὴ ἀξία τῶν νομοθετημάτων αὐτῶν τοῦ Μάουρερ ὑπῆρξεν ἀναμφισβήτητος, ἔτυχε δὲ, μεταγενεστέρως, τῆς γενικῆς ἀναγνωρίσεως καὶ προεκάλεσε δικαίως τὸν θαυμασμὸν τῶν κορυφαίων 'Ελλήνων καὶ ξένων νομομαθῶν. 'Ιδιαιτέρως πρέπει νὰ ἐξαρθῇ τὸ γεγονὸς ὅτι τὸ ὅλον νομοθετικὸν ἔργον τοῦ Βαυαροῦ αὐτοῦ ἐπιστήμονος, δὲν ἀποτελεῖ ἁπλῆν ἀπομίμησιν τῶν ὁμωνύμων Γαλλικῶν θεσμῶν, ἀλλ' ἐπιτυχῆ συνδυασμὸν καὶ ἐναρμόνισιν τῆς 'Ελληνικῆς ἁπλότητος μὲ τὴν Γερμανικὴν ἐμβρίθειαν καὶ

βαρύτητα. Μίαν απόδειξιν τούτου μάς δίδει ακόμη και αυτός ο αυστηρός επικριτής τοῦ ἔργου της 'Αντιβασιλείας, ὁ ἱστορικός Φίνλευ, ὁ ὁποῖος γράφει τὰ ἑξῆς : «...Εἰς τὸν τόπον–ἐννοεῖ τὴν Ἑλλάδα–ὁ ὁποῖος δὲν ἐγνώρισε παρὰ μόνον τὴν αὐθαιρεσίαν, ἐπέτυχεν ὁ Μάουρερ διὰ τῶν νομοθετημάτων του νὰ ἐπιβάλη τὸ κῦρος τοῦ νόμου κατὰ τρόπον εὐεργετικὸν διὰ τὸ σύνολον τοῦ λαοῦ».

'Εν τούτοις εὑρέθησαν ἀρκετοὶ ἱστορικοὶ καὶ ἰδίως νομομαθεῖς, οἱ ὁποῖοι, καίτοι ἐχαρακτήρισαν ὡς ἐπιτυχῆ τὰ νομοθετήματα αὐτά, ὑπεγράμμισαν ὅτι ταῦτα εἶχον μᾶλλον θεωρητικὴν ἀξίαν καὶ οὐχὶ πραγματικήν. «Θὰ ἦσαν ἀσφαλῶς χρήσιμα, λέγουν, διὰ τὸ μέλλον, παρὰ διὰ τὸ παρόν, διότι δὲν ἀντεπεκρίνοντο πρὸς τὰς περιστάσεις καὶ τὰς συνθήκας ὑπὸ τὰς ὁποίας διετέλει ἡ Ἑλλὰς τὴν ἐποχὴν ἐκείνην». Καὶ τέλος οἱ κατήγορει τοῦ Μάουρερ προσέθετον ὅτι «ἡ νομοθεσία του γενικῶς ἦτο δυσπροσάρμοστος καὶ κατάλληλος νὰ ἐφαρμοσθῇ μόνον εἰς εὐνομούμενα κράτη, μὲ κατοίκους προηγμένους εἰς τὸν πολιτισμόν».

Αἱ παρατηρήσεις αὐταὶ ὅμως δὲν δύνανται ν' ἀποτελέσουν κατηγορητήριον. Ἡ νομοθεσία τοῦ Βαυαροῦ 'Αντιβασιλέως ἦτο ἀκριβῶς ἐκείνη ἡ ὁποία ἔλειπε τότε ἀπὸ τὴν χώραν καὶ ἐπὶ πλέον εἶχε τὸ προσὸν ὅτι ὁ συντάκτης της ἐμερίμνησεν ὥστε αὐτὴ νὰ ἔρχεται εἰς ἁρμονίαν μὲ τὰς τοπικὰς παραδόσεις, καὶ ἐν γένει μὲ τὴν νοοτροπίαν τοῦ λαοῦ. Εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ καὶ πρὸς ἐπιβεβαίωσιν τῆς ἐπιτυχοῦς σταδιοδρομίας τῶν νομοθετημάτων διὰ τὴν ἀπονομὴν τῆς δικαιοσύνης, δύναται νὰ ἐπικαλεσθῇ τις αὐτὴν καὶ μόνον τὴν διάρκειάν των καὶ τὴν ἐν πολλοῖς ἰσχύν των μέχρι σήμερον.

ΤΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΑ ΤΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ

Μία ἀπὸ τὰς πρώτας καὶ βασικὰς φροντίδας τῆς 'Αντιβασιλείας, ἦτο ἡ ρύθμισις τῶν οἰκονομικῶν τοῦ Κράτους, ἐπὶ τῶν ὁποίων θὰ ἐστηρίζετο καὶ πᾶσα προσπάθεια διὰ τὴν πρόοδον καὶ τὴν εὐημερίαν τοῦ λαοῦ. 'Επρόκειτο ὄντως περὶ ἔργου ἐκτάκτως δυσχεροῦς, δεδομένου ὅτι ἦσαν ἀνύπαρκτοι οἱαιδήποτε πηγαὶ πλούτου εἰς τὴν χώραν.

Ὁ ἀγὼν τῆς 'Ανεξαρτησίας, ἡ ἐπακολουθήσασα ἀναρχία καὶ οἱ ἐμφύλιοι πόλεμοι, εἶχον κατερειπώσει τὸν τόπον. Ὁ πληθυσμὸς εἶχεν ἀνάγκην νὰ οἰκοδομήση τὰς οἰκίας του, νὰ ἐφοδιασθῇ μὲ ζῶα καὶ ἀγροτικὰ ἐργαλεῖα, διὰ νὰ ἐπιδοθῇ εἰς τὴν καλλιέργειαν τῆς γῆς, ἐνῷ τὸ Κράτος εἶχε καὶ ἐκεῖνο ἀνάγκην χρημάτων διὰ νὰ ὀργανώση τὰς ὑπηρεσίας του νὰ πληρώση τοὺς μισθοὺς τῶν ὑπαλλήλων καὶ τοῦ στρατοῦ καὶ νὰ καλύψη τὰς ἀναριθμήτους ὅσον καὶ ἐπιτακτικὰς ἀνάγκας του. Τὸ ἐμπορικὸν ἰσοζύγιον καὶ ὁ κρατικὸς προϋπολογισμὸς παρουσίαζον σημαντικὰ ἐλλείμ-

ματα. Οἱ φόροι, εἰσπραττόμενοι ἀκόμη μὲ τὸ παλαιὸν σύστημα, ἐλάχιστα ἀπέδιδον, λόγῳ ἀδυναμίας τοῦ πληθυσμοῦ νὰ τοὺς καταβάλῃ. Κατόπιν τούτου εἶχε δημιουργηθῆ ἕνας φαῦλος οἰκονομικὸς κύκλος, ὁ ὁποῖος ὡδήγει μοιραίως εἰς ἀδιέξοδον. Ἐπὶ πλέον ὑπῆρχε καὶ ἡ ὑποχρέωσις καταβολῆς εἰς τὴν Ὀθωμανικὴν κυβέρνησιν σεβαστοῦ ποσοῦ, ἐπιβληθέντος ὑπὸ τῶν συνθηκῶν, λόγῳ τῆς τροποποιήσεως τῶν Ἑλληνικῶν συνόρων εἰς ὄφελος τῆς χώρας.

Μόνη ἐλπὶς διεξόδου ἀπὸ τὸ οἰκονομικὸν χάος ἦτο ὁ ἐξωτερικὸς δανεισμός, ὁ ὁποῖος θὰ ἐπέτρεπεν εἰς τὸ Κράτος ν' ἀντιμετωπίσῃ τὰς ὑποχρεώσεις του, νὰ ὀργανώσῃ τὰς ὑπηρεσίας του καὶ νὰ δώσῃ ὀλίγην ἄνεσιν εἰς τὴν οἰκονομικὴν ζωὴν τοῦ τόπου διὰ νὰ ἀναπτυχθῆ.

Διὰ τῆς συνθήκης τοῦ Λονδίνου τῆς 27Ἀπριλίου/9 Μαΐου 1832, αἱ μεγάλαι Δυνάμεις εἶχον ἐγγυηθῆ τὸ δάνειον τῶν 60 ἑκατομμυρίων φράγκων, τὸ ὁποῖον θὰ κατεβάλλετο τμηματικῶς καὶ θὰ ἐχρησιμοποιεῖτο διὰ τὴν διοργάνωσιν τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους.Ἐν ὄψει τῆς ἐγκρίσεως τοῦ ἐν λόγῳ δανείου, εἶχον ἤδη, ἀπὸ τοῦ 1830, καταβληθῆ εἰς τὸν Καποδίστριαν ὡρισμέναι προκαταβολαί. Ἀλλὰ καὶ ἡ Ἀντιβασιλεία, πρὶν ἀκόμη κατέλθῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα,εἶχεν ἐπιτύχει νὰ πραγματοποιήσῃ καὶ αὐτὴ μερικὰς προκαταβολὰς ἀπὸ τὴν Βαυαρικὴν Κυβέρνησιν καὶ ἀπό τινα Τραπεζιτικὸν Οἶκον τοῦ Μονάχου. Αἱ προκαταβολαὶ ὅμως αὗται εἶχον ἤδη δαπανηθῆ καὶ ἔπρεπε νὰ ἐπιδιωχθῆ ἐπειγόντως ἡ εἴσπραξις τῆς πρώτης δόσεως τοῦ δανείου, ἡ ὁποία ἀνήρχετο εἰς 20 ἑκατομμύρια φράγκα. Τοῦτο ἐπετεύχθη ἔπειτα ἀπὸ μακρὰς προσπαθείας, τὸν Ἰούνιον τοῦ 1833, ὁπότε ἐδόθη καὶ ἡ καθυστερήσασα ἔγκρισις τῆς Γαλλικῆς Βουλῆς, εἰς τὴν ὁποίαν αἱ ἀντιπολιτευόμεναι τὴν Γαλλικὴν Κυβέρνησιν πολιτικαὶ μερίδες, ἐπὶ πολὺ χρόνον ἔφερον προσκόμματα εἰς τὴν ὑπόθεσιν τοῦ πρὸς τὴν Ἑλλάδα δανείου.

Ἡ ἀποστολὴ ὅμως τῆς πρώτης δόσεως τοῦ δανείου ἐμειώθη κατὰ πολύ, διότι ὑπῆρχον παλαιαὶ ὑποχρεώσεις τοῦ Κράτους πρὸς ἐξόφλησιν. Ἤτοι ἡ καταβολὴ εἰς τὴν Ὀθωμανικὴν κυβέρνησιν τῆς ἀποζημιώσεως διὰ τὴν συνοριακὴν μεταρρύθμισιν, ἡ ἐπιστροφὴ τῶν προκαταβολῶν εἰς τὴν Βαυαρικὴν κυβέρνησιν καὶ τὸν Τραπεζιτικὸν Οἶκον καὶ ἡ ἐπιστροφὴ ἐπίσης εἰς τὰς μεγάλας Δυνάμεις τῶν προκαταβολῶν, αἱ ὁποῖαι εἶχον δοθῆ εἰς τὸν Καποδίστριαν ἔναντι τοῦ δανείου.

Πάντως καὶ μετὰ τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν ὑποχρεώσεων αὐτῶν, αἱ ὁποῖαι παρὰ τὰς καταβληθείσας προσπαθείας, δὲν κατέστη δυνατὸν ν' ἀναβληθοῦν, ἀπέμεινεν ἕνα χρηματικὸν ποσόν, τὸ ὁποῖον ἐπέτρεπεν ὅπως τεθοῦν ἔστω καὶ στοιχειωδῶς αἱ βάσεις τῆς οἰκονομικῆς ἀνασυγκροτήσεως τῆς χώρας. Ἡ ρύθμισις τῶν οἰκονομικῶν τοῦ Κράτους ἦτο βεβαίως ἀνεπαρκὴς ἔναντι τῶν κολοσσιαίων ἀναγκῶν πού εἶχε ν' ἀντιμετω-

πίστη, ἐν τούτοις ἐσημειώθη ποιά τις αὔξησις τῶν κρατικῶν εἰσπράξεων. Πράγματι, μὲ βραδὺν ἀλλὰ σταθερὸν ρυθμόν, εἶχεν ἀρχίσει νὰ παρατηρῆται συνεχὴς ἄνοδος εἰς τὴν γεωργίαν, τὸ ἐμπόριον καὶ τὴν βιοτεχνίαν, ἡ πρόοδος δὲ αὕτη ἐπέτρεπεν αἰσιόδοξον προοπτικὴν διὰ τὸ μέλλον.

Τὸ οἰκονομικὸν πρόβλημα τῆς χώρας, ὅμως, δὲν περιωρίζετο μόνον εἰς τὴν ἐξεύρεσιν χρημάτων διὰ τὴν ἐνίσχυσιν τοῦ κρατικοῦ προϋπολογισμοῦ. Εἶχε καὶ ἄλλας πλευράς, αἱ ὁποῖαι ἦσαν ἀπότοκοι τῆς ἐπὶ αἰῶνας Ὀθωμανικῆς κυριαρχίας. Μεταξὺ αὐτῶν δὲ ἦσαν τὸ νόμισμα καὶ τὸ ἰσχῦον φορολογικὸν σύστημα.

Τὸ κυκλοφοροῦν νόμισμα ἐξηκολούθει νὰ εἶναι τὸ γρόσσι, ἀλλὰ τοῦτο ἦτο πλέον ἀπαράδεκτον διὰ τὸ Κράτος, τὸ ὁποῖον ἐπεθύμει ν' ἀπαλλαγῇ ἀπὸ πᾶσαν κληρονομίαν τοῦ κατακτητοῦ του. Ὁ Καποδίστριας εἶχεν ἐπιχειρήσει τὴν κατάργησιν τοῦ τουρκικοῦ νομίσματος, ἀλλὰ χωρὶς ἐπιτυχίαν. Εἶχε δὲ προβῇ εἰς τὴν κοπὴν Ἑλληνικῆς νομισματικῆς μονάδος, τοῦ «φοίνικος», ἡ ὁποία ὅμως λόγῳ κακῆς κατασκευῆς ἀπεσύρθη τῆς κυκλοφορίας, κατόπιν διαταγῆς τῆς Ἀντιβασιλείας. Ἐπετράπη ὅμως νὰ κυκλοφοροῦν μόνον τὰ κλάσματα τοῦ «φοίνικος».

Ὁ Καποδίστριας εἶχεν ἐπίσης ἐκδώσει κατὰ τὸ 1831 καὶ χαρτονόμισμα, τὸ ὁποῖον δυσπίστως ἀπεδέχθη ὁ λαός. Τοῦτο ταχέως ἔχασε σημαντικὸν μέρος τῆς ἀξίας του, ὅσοι δὲ εὑρέθησαν νὰ κατέχουν χαρτονομίσματα, ἔπρεπε ν' ἀποζημιωθοῦν διὰ τὴν ζημίαν ποὺ εἶχον ὑποστῆ.

Ἡ Ἀντιβασιλεία ἐπεδόθη εἰς τὴν λύσιν ἀμφοτέρων τῶν ζητημάτων, εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς. Μὲ τὸ Διάταγμα τῆς 8ης Φεβρουαρίου 1833 κατήργησε τὰ ἰσχύοντα νομίσματα καὶ καθιέρωσεν ὡς νομισματικὴν μονάδα τὴν δραχμήν. Τὰ νέα νομίσματα παρηγγέλθησαν εἰς Μόναχον καὶ ἦσαν τῶν μὲν 20 καὶ 30 δραχμῶν χρυσᾶ, τῆς μιᾶς καὶ τῶν 5 δραχμῶν ἀργυρᾶ, τὰ δὲ κλάσματα τῆς δραχμῆς χάλκινα. Συγχρόνως δέ, ἡ Ἀντιβασιλεία παρήγγειλεν εἰς Μόναχον καὶ μηχανήματα κοπῆς νομισμάτων διὰ τὸ μέλλον, τὰ ὁποῖα ἐτέθησαν εἰς χρῆσιν βραδύτερον εἰς Ἀθήνας. Μετὰ τὴν κυκλοφορίαν τῶν Ἑλληνικῶν νομισμάτων, τὸ γρόσσι ἀπηγορεύθη νὰ χρησιμοποιῆται εἰς τὰς συναλλαγάς.

***

Ἀπέμενεν ἤδη ἡ φορολογικὴ μεταρρύθμισις, διὰ τὴν ἀντικατάστασιν τοῦ συστήματος τῆς δεκάτης, ἡ ὁποία καὶ ἀπετέλει ἕως τότε τὸ κυριώτερον φορολογικὸν ἔσοδον τοῦ Δημοσίου. Ἀπόφασις τῆς Ἀντιβασιλείας ἦτο νὰ εἰσαγάγῃ καὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα τὸ Βαυαρικὸν φορολογικὸν σύστημα, τὸ ὁποῖον ἐθεωρεῖτο ὡς τὸ πλέον συγχρονισμένον διὰ τὴν ἐποχήν του. Ἀλλ' αἱ συνθῆκαι τοῦ τόπου δὲν ἐπέτρεπον τότε ριζικὴν ἀλλαγὴν καὶ τὴν ἐπιβολὴν καινοτομιῶν τοιαύτης σημασίας, ἀπὸ τῆς μιᾶς ἡμέρας εἰς τὴν ἄλλην.

Ἔπρεπε προηγουμένως νὰ μελετηθοῦν τὰ Ἑλληνικὰ δεδομένα, νὰ ὑπολογισθοῦν αἱ πλουτοπαραγωγικαὶ πηγαὶ τῆς χώρας καὶ ἡ φορολογικὴ ἀποδοτικότης αὐτῶν. Ἔργον τὸ ὁποῖον ἀπῄτει χρόνον καὶ σαφῆ γνῶσιν τῆς Ἑλληνικῆς πραγματικότητος. Διὰ τοὺς λόγους τούτους ἐκρίθη ὅτι ἐπεβάλλετο νὰ διατηρηθοῦν τὰ ἰσχύοντα φορολογικὰ συστήματα, ἰδίως δὲ ἡ δεκάτη, ὅπως αὕτη εἶχε τροποποιηθῆ ἐπὶ Καποδίστρια. Τὸν φόρον τοῦτον (10% ἐπὶ τῆς παραγωγῆς) κατέβαλλον οἱ καλλιεργοῦντες ἰδιοκτήτους γαίας, ἐνῶ οἱ ἐκμεταλλευόμενοι ἐθνικὰς γαίας κατέβαλλον τὸ ἓν τέταρτον τῆς παραγωγῆς. Εἰς τὴν εἴσπραξιν τῶν φορολογιῶν τούτων, ὡς καὶ εἰς τὸν τρόπον τῆς ἐνοικιάσεως τῶν ἐθνικῶν γαιῶν, ἡ Ἀντιβασιλεία ἐπέφερε διαρρυθμίσεις τινάς, αἱ ὁποῖαι ἐπέτρεψαν καλυτέραν ἀπόδοσιν. Μία τῶν μεταρρυθμίσεων τοῦ ἰσχύοντος τότε συστήματος, ἦτο καὶ ἡ ἀντικατάστασις τοῦ φόρου τῶν λειβαδίων, διὰ τοῦ κεφαλικοῦ φόρου ἐπὶ τῶν ἀροτριώντων ζώων.

Κατὰ τὸ 1836 εἰσήχθη ὁ φόρος ἐπιτηδεύματος, ὁ ὁποῖος καθώριζε τὴν καταβολὴν 5% ἐπὶ τῶν καθαρῶν κερδῶν τῶν ἐπαγγελματιῶν, κατατασσομένων εἰς πέντε κατηγορίας. Τὸ αὐτὸ ἔτος ἐπεβλήθη καὶ ὁ φόρος οἰκοδομῶν, ὁ ὁποῖος ἀνήρχετο εἰς 7% ἐπὶ τοῦ πραγματικοῦ μισθώματος διὰ τὰ ἐνοικιαζόμενα, ἢ τοῦ τεκμαρτοῦ διὰ τὰ ἰδιοκατοικούμενα οἰκήματα. Παραλλήλως διωργανώθη καὶ ἡ λειτουργία τῶν Τελωνείων, εἰς τρόπον ὥστε αἱ ἐξ αὐτῶν εἰσπράξεις ταχέως ἐσημείωσαν ἀξιόλογον ἄνοδον.

Ἡ προσπάθεια τῆς οἰκονομικῆς ἀνορθώσεως τοῦ Κράτους, ἀπῄτει φυσικὰ καὶ τὴν σύστασιν τῶν καταλλήλων ὑπηρεσιακῶν ὀργάνων, τὰ ὁποῖα θ' ἀπετέλουν καὶ τὸν πυρῆνα τῆς μελλοντικῆς οἰκονομικοτεχνικῆς ὀργανώσεως τοῦ Βασιλείου. Οὕτως ἡ Ἀντιβασιλεία ἵδρυσε τὸ Ἐλεγκτικὸν Συνέδριον (27 Σεπτεμβρίου/9 Ὀκτωβρίου 1833), τὸ Γενικὸν Λογιστήριον, συνέστησε τριμελὲς Γραφεῖον Δημοσίας Οἰκονομίας εἰς τὸ Ὑπουργεῖον Ἐσωτερικῶν καὶ διωργάνωσε τὰς Ἐφοριακὰς ὑπηρεσίας.

Βεβαίως ἠκούοντο διαμαρτυρίαι ἐναντίον τῆς φορολογικῆς πολιτικῆς τῆς Ἀντιβασιλείας. Ἀλλὰ αἱ διαμαρτυρίαι τῶν φορολογουμένων οὐδέποτε ἔλειψαν, οὔτε θὰ λείψουν. Ὁ σήμερον ὅμως ἐξετάζων τὰ πράγματα, ἔχων ὑπ' ὄψιν τὴν εἰκόνα τῆς οἰκονομικῆς ἀθλιότητος, τὴν ὁποίαν παρουσίαζε τότε ἡ χώρα, μὲ πληθυσμὸν δυστυχῆ καὶ πένητα, θὰ παραδεχθῆ ὅτι ἡ Ἀντιβασιλεία ἐνήργησεν εἰς τὸν οἰκονομικὸν τομέα μὲ φρόνησιν καὶ σαφῆ ἐπίγνωσιν τῆς πραγματικότητος. Δὲν ἐπέδειξε βίαν εἰς τὴν ἐφαρμογὴν τοῦ οἰκονομικοῦ προγράμματός της, ἀλλὰ ἐβάδισε μὲ περίσκεψιν, ἐπιθυμοῦσα νὰ θέσῃ τὰς βάσεις ἐπὶ τῶν ὁποίων θὰ ἐστηρίζετο ἡ ἐπιβίωσις τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ καὶ ἡ ὕπαρξις τοῦ Κράτους.

Η ΑΝΕΞΑΡΤΗΣΙΑ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ

Ἡ ρύθμισις τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ ζητήματος παρουσιάζετο τότε ὡς ἐξαιρετικῶς ἐπείγουσα, δεδομένου ὅτι τοῦτο παρέμενεν ἐκκρεμὲς ἐπὶ μακρόν. Κατόπιν αὐτοῦ ἡ Ἀντιβασιλεία εἶχεν ὑποχρέωσιν νὰ προβῆ εἰς τὴν διευθέτησίν του. Τὸ ζήτημα ἦτο ἄκρως λεπτὸν καὶ ὁ τρόπος τοῦ χειρισμοῦ του δὲν ἦτο εὐχερής, ἰδίως λόγω τῆς διαφορᾶς τοῦ θρησκεύματος μεταξὺ Βασιλέως καὶ λαοῦ, μία δὲ ἄστοχος ἐνέργεια θὰ ἠδύνατο νὰ προκαλέση ἀληθῆ σάλον.

Τὸ θέμα εἶχεν ὡς ἑξῆς :

Ἀπὸ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς Ἐπαναστάσεως εἶχε δημιουργηθῆ διάστασις εἰς τοὺς κόλπους τῆς Ἑλληνικῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας. Εἶχε δηλαδὴ προκληθῆ συνεπεία τοῦ Ἀγῶνος, ἕνας οὕτως εἰπεῖν χωρισμός, μεταξὺ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος καὶ τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως. Ὑποστηρίζεται ἀπὸ μερικοὺς ἱστορικοὺς ὅτι τοῦτο συνέβη ἐξ ἀναποτρέπτου ἀνάγκης τῶν πραγμάτων καὶ ὅτι ὁ χωρισμὸς δὲν ἦτο οὐσιαστικός, ἀλλ' ἐπιφανειακός, δεδομένου ὅτι ἡ Ἐκκλησία τῆς Κωνσταντινουπόλεως μετεῖχεν ἐξ ὁλοκλήρου τοῦ ἀγῶνος τοῦ Ἔθνους καὶ μάλιστα εἶχε προσφέρει καὶ ἀρκετὰ θύματα καὶ μάρτυρας τῆς ἐμμονῆς της εἰς τὰς ἐθνικὰς παραδόσεις.

Γεγονὸς ἀναμφισβήτητον ὅμως εἶναι ὅτι τὸ Πατριαρχεῖον καὶ ὁ ἀνώτερος κλῆρος τῆς μὴ ἐπαναστατημένης Ἑλλάδος, ἐκ λόγων ἀντικειμενικῶν, εἶχον ἀναγκασθῆ, εἴτε κατόπιν πιέσεως, εἴτε καὶ ἐξ ἰδίας ἐνίοτε πρωτοβουλίας, νὰ τηρήσουν, τοὐλάχιστον ἐκ τοῦ ἐμφανοῦς, στάσιν ἀποδοκιμασίας ἔναντι τῶν Ἑλλήνων, ποὺ εἶχον ἐγείρει τὰ ὅπλα ἐναντίον τοῦ κατακτητοῦ. Η δικαιολογία δὲν ἦτο ἀβάσιμος : Ἡ προστασία τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῶν ὑποδούλων περιοχῶν, ἀπὸ τὴν μάχαιραν τῶν Ὀθωμανῶν.

Τὴν τακτικὴν ὅμως αὐτὴν δὲν ἠδύνατο νὰ παραδεχθῆ ἡ ἐπαναστατήσασα Ἑλλάς, ὁ λαὸς τῆς ὁποίας εἶχε λάβει τὴν ἀπόφασιν νὰ θυσιάση τὰ πάντα εἰς τὴν ἰδέαν τῆς Ἐλευθερίας. Πολὺ δὲ περισσότερον δὲν ἐδέχετο νὰ συγχωρήση τοὺς Πατριαρχικοὺς ἀφορισμοὺς ἐναντίον τῶν ἠγετῶν τῆς Ἑλληνικῆς ἐξεγέρσεως. Παραλλήλως ὁ κλῆρος τῆς μαχομένης Ἑλλάδος, ὁ ὁποῖος ἔλαβε μέρος εἰς τον ἀγῶνα, καὶ τόσας θυσίας προσέφερεν εἰς αὐτόν, μὴ λαμβάνων, καὶ ὀρθῶς, ὑπ' ὄψιν του οἱανδήποτε σκοπιμότητα, εὑρέθη αὐτομάτως ἀποκεκομμένος ψυχικῶς καὶ ὀργανικῶς ἀπὸ τὴν Ἀνωτάτην Ἀρχὴν τῆς Ὀρθοδοξίας.

Εἶναι θλιβερὸν ν' ἀναφέρωνται τοιαῦτα περιστατικά, ἀλλ' ἡ ἱστορία ἑνὸς Ἔθνους ὀφείλει ν' ἀναγράφη εἰς τὰς σελίδας της καὶ τὰς μελανὰς αὐτῆς ὄψεις. Διότι τὸ Πατριαρχεῖον εἶχε φθάσει μέχρι τοῦ σημείου ἀκόμη καὶ ἐπὶ Καποδίστρια, ν' ἀποστείλη δι' ἐπιτροπῆς ἐκ τεσσάρων

ἱεραρχῶν, προτάσεις ὑποταγῆς εἰς τὸν Σουλτᾶνον, ὁ ὁποῖος εἰς ἀντάλλαγμα προσέφερεν ἀμνηστείαν εἰς τοὺς ἀγωνιστὰς καὶ ἀπαλλαγὴν ἀπὸ τοὺς φόρους.

Κατόπιν τούτου ἦτο φυσικὸν ἡ διάστασις μεταξὺ τοῦ κλήρου τῆς μετεπαναστατικῆς Ἑλλάδος καὶ τοῦ Πατριαρχείου νὰ ἔχῃ βαθύτατα πληγώσῃ τὴν ψυχὴν τοῦ λαοῦ, ὁ ὁποῖος μετὰ θλίψεως ἀνεμιμνήσκετο τὴν φιλότουρκον πολιτικὴν τοῦ Φαναρίου.

Οὕτω, χωρισμένος ἀπὸ τὴν Ἀνωτάτην Ἐκκλησιαστικὴν Ἀρχήν, ὁ κλῆρος τῆς ἐλευθέρας πλέον Ἑλλάδος, εἶχε περιέλθει καὶ λόγῳ τῶν ἐπαναστατικῶν γεγονότων, ὄχι μόνον εἰς ἐσωτερικὴν ἀποδιοργάνωσιν, ἀλλὰ καὶ εἰς οἰκονομικὴν ἐξαθλίωσιν. Διότι ἡ Ἐκκλησία εἶχε στερηθῇ τῆς ἄλλοτε μεγάλης περιουσίας της, ὁ δὲ κλῆρος ἐπένετο κυριολεκτικῶς.

Τὸ πρωταρχικὸν θέμα, πάντως, τὸ ὁποῖον προέκυπτεν ἤδη, ἦτο ὁ καθορισμὸς τῶν σχέσεων τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας μὲ τὰ Πατριαρχεῖα.

Θὰ ὑπήγετο καὶ πάλιν εἰς αὐτά, ἢ θ'ἀπετέλει Αὐτοκέφαλον Ἐκκλησίαν;

Ὑπῆρχον ἐν προκειμένῳ δύο ἀντίθετοι ἀπόψεις. Ἡ μία, ὅτι, διὰ λόγους γενικωτέρου συμφέροντος τοῦ Ἔθνους καὶ τῆς Ὀρθοδοξίας, ἐπεβάλλετο ἡ ἀνασύνδεσις τῶν σχέσεων μὲ τὴν Ἀνωτάτην Ἀρχὴν τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας. Προεβάλλετο δὲ καὶ τὸ βάσιμον ἐπιχείρημα ὅτι ἡ τυχὸν ἀπόσπασις τῆς Ἐκκλησίας τοῦ ἐλευθέρου Ἑλληνικοῦ Κράτους ἀπὸ τὰ Πατριαρχεῖα, θ' ἀπετέλει προηγούμενον καὶ διὰ τὰς Ἐκκλησίας ἄλλων Ὀρθοδόξων Κρατῶν, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον καὶ ἐγένετο εἰς τοὺς μετ' ἔπειτα χρόνους.

Ἡ ἀντίθετος ἄποψις ὑπεστήριζεν ὅτι ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος ἔπρεπε νὰ εἶναι ἀνεξάρτητος, διότι ἡ ὑπαγωγή της ἐκ νέου εἰς τὰ Πατριαρχεῖα Κωνσταντινουπόλεως, θὰ ἐξέθετε ταύτην εἰς ἐπιρροὴν ἐξυπηρετοῦσαν ξένην καὶ δὴ ἐχθρικὴν πολιτικήν, ὅπως κατέδειξεν ἡ στάσις τῶν Πατριαρχείων κατὰ τὴν Ἐπανάστασιν.

Ὑπέρμαχος τῆς ἀντιλήψεως αὐτῆς ὑπῆρξεν ὁ σοφὸς θεολόγος ἀρχιμανδρίτης Θεόκλητος Φαρμακίδης, ὁ ὁποῖος εἰς δεινὸν ἀπεδύθη ἀγῶνα διὰ τὴν κατίσχυσιν τῶν ἰδεῶν του. Αὗται δὲ καὶ τελικῶς ἐπεκράτησαν, διότι υἱοθετήθησαν πλήρως ὑπὸ τοῦ Μάουρερ.

Τὴν γνώμην αὐτὴν ἐν συνεχείᾳ ἠσπάσθη ἐξ ὁλοκλήρου ἡ Ἀντιβασιλεία, ἡ ὁποία ἔκρινεν ὅτι ἡ Ἑλληνικὴ Ἐκκλησία ἔπρεπε νὰ εἶναι Αὐτοκέφαλος καὶ νὰ ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὸ Κράτος καὶ ὄχι ἀπὸ Ἀρχὴν ἑδρεύουσαν ἐκτὸς τῶν συνόρων του καὶ μάλιστα εἰς τὴν πρωτεύουσαν τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας.

Ἐν τέλει, διὰ τὴν ὁριστικὴν ρύθμισιν τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ ζητήματος, συνεστήθη τὴν 15ην Μαρτίου 1833 Ἐπιτροπή, ἡ ὁποία ἀπετελέσθη ἀπὸ

τὸν πρώην ἐπίσκοπον Ἀρδαμερείου Ἰγνάτιον, τὸν πρώην Ἐλαίας καὶ τοποτηρητὴν Μεσσηνίας Παΐσιον, τὸν Θεόκλητον Φαρμακίδην, τὸν Σκαρλᾶτον Βυζάντιον, τὸν Πανοῦτσον Νοταρᾶν, τὸν Κωνσταντῖνον Σχινᾶν καὶ τὸν Ὑπουργὸν τῶν Ἐκκλησιαστικῶν Σπυρίδωνα Τρικούπην.

Αἱ συζητήσεις τῆς ἐπιτροπῆς ἤρχισαν τὴν 17ην Ἀπριλίου καὶ ἐπερατώθησαν τὴν 2αν Μαΐου, ὅτε ἐξεδόθη καὶ τὸ πόρισμα αὐτῆς. Δι' αὐτοῦ μεταξὺ ἄλλων ἐλαμβάνετο ὁμοφώνως ἡ ἀπόφασις ὅπως «...ἡ Ἐκκλησία τοῦ Βασιλείου τῆς Ἑλλάδος πνευματικῶς μὲν μὴ γνωρίζουσα οὐδένα ἀρχηγὸν ἢ κεφαλήν της, παρὰ μόνον τὸν θεμελιωτὴν τῆς Ἐκκλησίας Ἰησοῦν Χριστόν, πολιτικῶς δὲ ἔχουσα καὶ γνωρίζουσα ἀρχηγόν της τὸν Βασιλέα τῆς Ἑλλάδος, εἶναι καὶ μένει ἀνεξάρτητος ἀπὸ πᾶσαν ἄλλην Ἐκκλησίαν, καθόσον δε ἀφορᾷ τὸ δογματικὸν εἶναι καὶ μένει διὰ παντὸς ἡνωμένη μὲ ὅλας τὰς λοιπὰς Ἐκκλησίας τοῦ Ἀνατολικοῦ Δόγματος. Τὴν ἀνεξαρτησίαν της ταύτην, ἀφοῦ ἡ Ἑλληνικὴ Ἐκκλησία τὴν ανακηρύξῃ ἐπισήμως, θέλει τὴν γνωστοποιήσῃ ἐγγράφως διὰ τῆς πολιτικῆς ἀρχῆς εἰς ὅλας τὰς Ἐκκλησίας τοῦ Ἀνατολικοῦ Δόγματος».

Ἡ τελικὴ ἀπόφασις ἐπὶ τῆς ἀνωτέρω εἰσηγήσεως τῆς Ἐπιτροπῆς, ἐλήφθη ὑπὸ τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Συνεδρίου, τὸ ὁποῖον συνεκλήθη τὴν 15ην Ἰουλίου 1833 καὶ ἀπηρτίσθη ἀπὸ 22 ἀρχιερεῖς. Τὸ ἐν λόγῳ συνέδριον, κατ' εἰσήγησιν τοῦ Σπυρίδωνος Τρικούπη, ἀνεκήρυξε τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας «ἀπὸ πάσης ξένης ἐξουσίας καθ' ὅσον ἀποβλέπει εἰς τὴν ἐξωτερικὴν αὐτῆς θέσιν, φυλαττομένης ἀπαραχαράκτου τῆς δογματικῆς ἑνότητος κατὰ τὰ παρὰ πασῶν τῶν Ἐκκλησιῶν τοῦ Ἀνατολικοῦ Δόγματος παραδεδεγμένα».

Οὕτω συνεστήθη ἡ Ὀρθόδοξος Ἀνατολικὴ Ἀποστολικὴ Ἐκκλησία τοῦ Βασιλείου τῆς Ἑλλάδος, ἀνωτάτη ἀρχὴ τῆς ὁποίας ἦτο πενταμελὴς Ἱερὰ Σύνοδος, διοριζομένη ὑπὸ τοῦ Βασιλέως. Ἀρχηγὸς δὲ τῆς Ἐκκλησίας ὁ Βασιλεύς. Βασιλικὸς Ἐπίτροπος θ' ἀντεπροσώπευε τὴν Κυβέρνησιν παρὰ τῇ Ἱερᾷ Συνόδῳ.

Ἡ Πολιτεία ἀνελάμβανεν ὄντως πολλὰ δικαιώματα εἰς τὴν διοίκησιν τῆς Ἐκκλησίας ὅπως π.χ. τὸν διορισμὸν ἐπισκόπων[1] καὶ ἀρχιεπισκόπου. Ἐπίσης ὅλαι αἱ πράξεις τῆς Ἱερᾶς Συνόδου ἔπρεπε νὰ ἐπικυροῦνται ὑπὸ τῆς Πολιτείας.

Τὴν 25ην Ἰουλίου 1833 συνεκροτήθη ἡ πρώτη Ἱερὰ Σύνοδος, μὲ Πρόεδρον αὐτῆς τὸν Μητροπολίτην Κορινθίας Κύριλλον, γραμματέα τὸν Θεόκλητον Φαρμακίδην καὶ Βασιλικὸν Ἐπίτροπον τὸν ὑπουργὸν Κ. Σχινᾶν.

1. Τὸ Κράτος διῃρέθη εἰς 10 ἐπισκοπάς, τῶν ὁποίων τὰ ὅρια συνέπιπτον μὲ τὰ ὅρια τῶν 10 νομῶν.

Ὡς ἦτο ἐπόμενον, ἡ δοθεῖσα λύσις εἰς τὸ ζήτημα τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος προεκάλεσε μεγάλην ἀναταραχήν. Ἐθεωρήθη ὡς λύσις ριζοσπαστική, ἡ ὁποία εἶχε σκοπὸν νὰ διχάσῃ τὸ χριστεπώνυμον ποίμνιον καὶ νὰ ἐξεγείρῃ τὰς ἀληθεῖς Χριστιανικὰς συνειδήσεις. Τόσον οἱ ὑπὸ τὴν αἰγίδα τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως κληρικοί, ὅσον καὶ μερικοὶ ἐν Ἑλλάδι ἐδημιούργησαν μέγαν θόρυβον καὶ ἐπέρριψαν ὅλας τὰς εὐθύνας τῆς ἐκδόσεως τῶν σχετικῶν Βασιλικῶν Διαταγμάτων διὰ τῶν ὁποίων ἀνεγνωρίζετο τὸ Αὐτοκέφαλον τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας, εἰς τὴν Ἀντιβασιλείαν. Ἰδίως κατέκριναν τὸν Μάουρερ ὡς ἐνσπείραντα τὸν διχασμὸν μεταξὺ τῶν Ὀρθοδόξων. Συγχρόνως ἐκυκλοφόρησαν πολλὰ φυλλάδια, τὰ ὁποῖα περιεῖχον διάφορα συκοφαντικὰ καὶ δημοκοπικὰ ἐπιχειρήματα ἐναντίον τῶν μελῶν τῆς νεοσυσταθείσης Ἱερᾶς Συνόδου καὶ τῆς Ἀντιβασιλείας.

Ἐπὶ κεφαλῆς τῆς κινήσεως αὐτῆς ἦτο ὁ Κωνσταντῖνος Οἰκονόμου ὁ ἐξ Οἰκονόμων, θεολόγος καὶ κάτοχος μεγάλης μορφώσεως. Ἐννοεῖται τὴν κατακραυγὴν ἐδέχετο κατὰ μέγα μέρος καὶ ὁ Θεόκλητος Φαρμακίδης, ἐναντίον τοῦ ὁποίου ἐξεδηλώθη μετὰ φανατισμοῦ τὸ μένος τῆς ἀντιθέτου παρατάξεως.

Ὁ ἀγὼν αὐτὸς διήρκεσεν ἕως τὸ 1850, ὁπότε ἔστερξε τὸ Πατριαρχεῖον ν' ἀναγνωρίσῃ τὸ νέον Ἐκκλησιαστικὸν καθεστὼς τῆς Ἑλλάδος, τὸ ὁποῖον ἐθεσπίσθη ὑπὸ τῆς Ἀντιβασιλείας καὶ μετὰ τυπικάς τινας τροποποιήσεις, ὑφίσταται καὶ μέχρι σήμερον.

Ἡ ἀντίθετος παράταξις ὅμως δὲν ἔπαυσε νὰ ὑφίσταται καὶ συχνὰ ἔδιδεν ἀφορμὰς θρησκευτικῶν ἀναταραχῶν μεταξὺ τοῦ λαοῦ. Τὰ ἐπιχειρήματά της, καίτοι δὲν εὐσταθοῦσαν, ἔδιδον τροφὴν εἰς συζητήσεις καὶ ἐξῆπτον τὸν φανατισμὸν τῆς μερίδος ἐκείνης τῶν ἀμαθῶν θρησκολήπτων, οἱ ὁποῖοι, ὡς συνήθως, ἔπιπτον θύματα τῆς εὐπιστίας των.

Τὸ ἀληθὲς εἶναι ὅτι τὸ Ἑλληνικὸν κράτος ἦτο πλέον ἀνεξάρτητον καὶ ἐλεύθερον καὶ εἶχεν ὅλο τὸ δικαίωμα νὰ ρυθμίσῃ ὅπως αὐτὸ ἤθελε τὰ Ἐκκλησιαστικὰ πράγματα τῆς χώρας. Ἀρκεῖ ἡ ρύθμισις αὐτὴ νὰ εὑρίσκετο ἐντὸς τῶν κανόνων ποὺ ἐπιβάλλεται νὰ διέπουν τὴν ἐσωτερικὴν ὀργάνωσιν τῆς Ἐκκλησίας. Καὶ ἀσφαλῶς αὐτὸ ἀκριβῶς συνέβη ἐν προκειμένῳ. Ἡ δοθεῖσα λύσις ἦτο ὀρθοτάτη καὶ ἐκ τῶν πραγμάτων ἡ ἐνδεδειγμένη. Πᾶσα ἀντίθετος ἄποψις δέον νὰ θεωρηθῇ ὅτι ἐνεπνέετο ἀπὸ ἰδιοτέλειαν καὶ σκοπιμότητα καὶ ὡς μὴ ἐξυπηρετοῦσα τὸ γενικὸν συμφέρον τῆς Ἐκκλησίας.

Ἡ Ἀντιβασιλεία ὅμως ἐδέχθη δι' ἄλλην μίαν φορὰν τοὺς μύδρους τῶν θρησκολήπτων Ἑλλήνων, οἱ ὁποῖοι τὴν ἐθεώρουν ὡς ὑπαιτίαν τῆς λύσεως ἡ ὁποία ἐδόθη. Ἀλλ' ὁ ἐμπνευστὴς καὶ πρωτεργάτης εἰς τὴν πραγματοποίησιν τῆς λύσεως αὐτῆς, ἦτο κατ' οὐσίαν ὁ Φαρμακίδης, τοῦ ὁποίου

αἱ ἀπόψεις, κριθεῖσαι ὡς ἐποικοδομητικαὶ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων, ἐγένοντο δεκταὶ ὑπὸ τῆς Ἀντιβασιλείας, καὶ τῇ συνεργασίᾳ τοῦ Μάουρερ, ἔλαβον τὴν μορφὴν Βασιλικῶν Διαταγμάτων, διὰ τῶν ὁποίων ἐθεσπίζετο ὁριστικῶς πλέον τὸ νέον Ἐκκλησιαστικὸν καθεστὼς τῆς χώρας. Δὲν δύναται λοιπὸν ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου νὰ καταλογισθοῦν εὐθῦναι εἰς τὴν Ἀντιβασιλείαν, οὔτε τὰ ἐκδοθέντα σχετικὰ Διατάγματα νὰ θεωρηθοῦν αὐθαίρετα καὶ ἐπαναστατικά, ὅπως πολλοὶ ἠθέλησαν νὰ τὰ παρουσιάσουν.

***

Μετὰ τὴν ρύθμισιν τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ ζητήματος, ἡ Ἀντιβασιλεία ἐπεδόθη εἰς τὴν τακτοποίησιν τοῦ θέματος τῶν μοναστηριακῶν κτημάτων. Πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως, αἱ μοναί, ἀνερχόμεναι εἰς 500 περίπου, εἶχον συγκεντρώσει τεραστίαν κτηματικὴν περιουσίαν, ἡ ὁποία ὑπελογίζετο εἰς τὸ ἓν τέταρτον τῶν κτημάτων τῆς χώρας. Ἀπέδιδε δὲ ἐτησίως περὶ τὰ 2 1/2 ἑκατομμύρια δραχμῶν τῆς ἐποχῆς. Ἡ περιουσία αὕτη εἶχε δημιουργηθῆ κατὰ τὴν πάροδον τοῦ χρόνου, κυρίως ἀπὸ κληροδοτήματα πιστῶν καὶ ἀπὸ τὴν μεταβίβασιν τῶν κτημάτων τῶν ἀσπαζομένων τὸν μοναχικὸν βίον. Ἀλλὰ καὶ πολλοὶ κτηματίαι, διὰ ν'ἀποφύγουν δημεύσεις τῶν περιουσιακῶν των στοιχείων ἀπὸ τοὺς Τούρκους, μετεβίβαζον σημαντικὸν μέρος αὐτῶν εἰς τὰς μονάς, ἔχοντες τὴν ἐπικαρπίαν αὐτῶν, ἐφ' ὅσον ἔζων. Οὕτω δὲ καὶ σήμερον ἀκόμη, παρὰ τὰς ἐπανειλημμένας ἀπαλλοτριώσεις, ὑπάρχουν μοναὶ αἱ ὁποῖαι κατέχουν κτήματα ἀπὸ τὴν ἐποχὴν τῆς τουρκοκρατίας.

Ἡ λαῖλαψ τῆς Ἐπαναστάσεως εἶχε παρασύρει πολλὰ μοναστήρια εἰς τὴν διάλυσιν, τὰ ὁποῖα καὶ παρέμενον κλειστά, ἄλλα δὲ ἠρίθμουν ἐλαχίστους μοναχοὺς μετρουμένους εἰς τὰ δάκτυλα τῆς μιᾶς χειρός. Ἐξ ἄλλου ἡ κτηματικὴ περιουσία τῶν μονῶν διηρπάζετο καὶ ἔπρεπε νὰ τεθῇ τέρμα εἰς τὴν κατάστασιν αὐτήν, κατὰ τρόπον δὲ τοιοῦτον, ὥστε μέρος τῆς περιουσίας τῶν μονῶν καὶ τοῦ εἰσοδήματος τῶν μοναστηριακῶν κτημάτων νὰ χρησιμοποιηθῇ διὰ γενικωτέρους κοινωνικοὺς σκοπούς. Δὲν ἦτο γνώμη μόνον τῆς Ἀντιβασιλείας αὐτή, ἀλλὰ κοινὴ πεποίθησις. Ἄλλως τε εἶχε προηγηθῇ ἡ κατὰ τὸ 1829 ἀπόφασις τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως τοῦ Ἄργους, ὅπως τὰ εἰσοδήματα τῶν μονῶν διατεθοῦν διὰ τὴν μισθοδοσίαν τοῦ κλήρου καὶ τὴν Δημοσίαν Ἐκπαίδευσιν.

Ἤδη ἡ Ἀντιβασιλεία ἐθεώρησε καλὸν νὰ προβῇ καὶ εἰς τὴν λύσιν τοῦ ζητήματος αὐτοῦ καὶ τὴν 25ην Σεπτεμβρίου 1833 ἐδημοσίευσε τὸ Διάταγμα «Περὶ τῶν ἐν τῷ Βασιλείῳ μοναστηρίων», ὅπερ ὥριζεν ὅτι αἱ ἐγκαταλελειμμέναι μοναί, αἱ ὁποῖαι ἀνήρχοντο εἰς 120 περίπου, ὅπως καὶ ἐ-

κεῖναι πού εἶχον ὀλιγωτέρους τῶν 5 μοναχῶν, ὑπήγοντο εἰς τὴν διαχείρισιν τοῦ Κράτους.

Τὰ δὲ μοναστήρια τὰ ὁποῖα θὰ διετηροῦντο, ὑπεχρεοῦντο νὰ καταβάλλουν τὸ 10% τῶν εἰσοδημάτων των εἰς τὸ Δημόσιον. Οὕτω σημαντικὸν μέρος τῆς μοναστηριακῆς περιουσίας περιῆλθεν ἐν συνεχείᾳ εἰς τὸ ἱδρυθὲν ἐπὶ τούτῳ εἰδικὸν ἀνεξάρτητον Ταμεῖον, τὸ ὁποῖον κατὰ τὸ πρῶτον ἔτος εἰσέπραξε τὸ ποσὸν τῶν 400 χιλιάδων δραχμῶν. Ἀποτέλεσμα τῆς εφαρμογῆς του Διατάγματος τούτου ἦτο ὅτι ἀπὸ τὰ 500 μοναστήρια παρέμειναν μόλις 85, ἐκ τῶν ὁποίων τὰ 3 ἦσαν μοναστήρια γυναικῶν. Ἦτοι ἡ μονὴ τῆς Καισαριανῆς εἰς τὴν Ἀττικήν, τῆς Μεταμορφώσεως εἰς τὴν Κυνουρίαν καὶ τοῦ Ἁγίου Νικολάου εἰς τὴν νῆσον Θήραν. Ἑκάστη τῶν γυναικείων αὐτῶν μονῶν περιελάμβανε 30 μοναχάς, αἵτινες εἶχον ἡλικίαν ὑπερβαίνουσαν τὸ 40ὸν ἔτος.

Ἓν ἔτος βραδύτερον, τὴν 1ην Δεκεμβρίου 1834, ἱδρύθη τὸ Ἐκκλησιαστικὸν Ταμεῖον, εἰς τὸ ὁποῖον συνεκεντροῦντο ὅλα τὰ εἰσοδήματα ἐκ τῶν μονῶν, τὰ ὁποῖα διετίθεντο ἐξ ἡμισείας ὑπὲρ τῶν αναγκῶν τοῦ κλήρου καὶ τῆς ἐκπαιδεύσεως.

Διὰ τῶν ἀνωτέρω μέτρων, παρὰ τὰς σημειωθείσας ἀντιδράσεις, ἀναποφεύκτους ἄλλως τε, ἡ Ἀντιβασιλεία ἐρρύθμισε καὶ τὸ οργανωτικὸν θέμα τῆς Ἐκκλησίας καὶ τὸ ζήτημα τῶν μοναστηριακῶν περιουσιῶν κατὰ τὸν πλέον ἐνδεδειγμένον τρόπον.

ΑΙ ΣΥΓΚΟΙΝΩΝΙΑΙ

Ἀπὸ ἀπόψεως συγκοινωνιῶν διὰ ξηρᾶς ἢ διὰ θαλάσσης, ἡ Ἑλλὰς εὑρίσκετο τότε εἰς ἐντελῶς πρωτόγονον κατάστασιν. Ἡ ἔλλειψις ἰδίως δρόμων ἦτο παντελής. Κατόπιν τούτου, ἡ Ἀντιβασιλεία ἐπέδειξεν ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς συγκοινωνίας, ἡ ὁποία ἦτο απαραίτητος διὰ τὴν κυκλοφορίαν ανθρώπων καὶ αγαθῶν, διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ἐμπορικῆς κινήσεως καὶ διὰ τὴν στενωτέραν ἐπικοινωνίαν τοῦ πληθυσμοῦ. Καὶ ἀνέθεσεν εἰς ἀξιωματικοὺς τοῦ Βαυαρικοῦ στρατοῦ, ανήκοντας εἰς τὸ μηχανικόν, νὰ ἐκπονήσουν ἕνα πλῆρες πρόγραμμα ὁδοποιΐας, τὸ ὁποῖον ὄντως ἐμελετήθη καὶ προέβλεπε τὴν χάραξιν ἐπαρκῶν ὁδῶν. Τελικῶς ὅμως δὲν κατωρθώθη νὰ ἐφαρμοσθῇ τοῦτο λόγῳ ἐλλείψεως οἰκονομικῶν μέσων. Ὁπωσδήποτε, κατεσκευάσθησαν μερικοὶ δρόμοι, μεταξὺ τῶν ὁποίων, ἐκ τῶν πρώτων, ὁ συνδέων τὸ Ἄργος μὲ τὸ Ναύπλιον.

Παραλλήλως ἡ Ἀντιβασιλεία ἐξεδήλωσεν ἐνδιαφέρον καὶ πρὸς τὰς θαλασσίας συγκοινωνίας, αἱ ὁποῖαι κατὰ ἕνα μέρος ἠδύναντο νὰ ἐξυπηρετήσουν τὰς ἀνάγκας τῆς χώρας. Καὶ πράγματι ἡ ἱστιοφόρος ναυτιλία, ἡ

ὁποία ἦτο μᾶλλον καλῶς ὠργανωμένη, ἐτέθη εἰς τὴν διάθεσιν τῶν ἐσωτερικῶν μεταφορῶν, δίδουσα ὤθησιν εἰς τὴν διακίνησιν τοῦ ἐμπορίου καὶ ἐξασφαλίζουσα ἔν τινι μέτρῳ τὴν ἐπικοινωνίαν τοῦ πληθυσμοῦ.

Διὰ τὴν σύνδεσιν τῆς χώρας μὲ τὸ ἐξωτερικόν, ἐχρησιμοποιήθη κατ' ἀρχὰς τὸ ἀτμόπλοιον «Ἑρμῆς» εἰς ἐκτέλεσιν δρομολογίων μέχρι Τεργέστης καὶ ἐπετεύχθη συμφωνία μὲ τὴν Ἰονικὴν κυβέρνησιν διὰ τὴν προσέγγισιν τῶν ἀτμοπλοίων τῆς Ἰονικῆς ἀτμοπλοΐας εἰς τοὺς Ἑλληνικοὺς λιμένας. Ἡ σοβαρωτέρα ὤθησις, ὅμως, εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ἀτμοπλοϊκῆς συγκοινωνίας μὲ τὸ Ἐξωτερικόν, ἐδόθη διὰ τῆς συμβάσεως μὲ τὸν τραπεζίτην Φεράλδι, ὁ ὁποῖος μὲ μηνιαίαν ἐπιχορήγησιν 4 χιλιάδων δραχμῶν, τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 1833, ἐνεκαινίασε τὰς ἑξῆς τέσσαρας θαλασσίας γραμμάς: Κέρκυρα -Τεργέστη, Μάλτα-Μασσαλία, Σῦρος-Σμύρνη, Χανιά-Ἀλεξάνδρεια. Ἀργότερον ὁ Φεράλδι προσέθεσεν ἄλλα δύο πλοῖα, τὸ ἕνα εἰς τὴν γραμμὴν Τεργέστης καὶ τὸ ἄλλο εἰς τὴν γραμμὴν Λιβόρνου. Μὲ αὐτὰς τὰς ναυτιλιακὰς συνδέσεις, ἡ Ἑλλὰς ἀποκατέστησε κατὰ ἕνα τρόπον τὰς πρώτας διὰ θαλάσσης ἐπαφὰς μὲ τὰς ἄλλας χώρας. Σὺν τῷ χρόνῳ ὅμως τόσον αἱ χερσαῖαι, ὅσον καὶ αἱ θαλάσσιαι συγκοινωνίαι, ἀνεπτύχθησαν καὶ ἐξειλίχθησαν λίαν ἱκανοποιητικῶς. Αἱ βάσεις εἶχον τεθῆ ἤδη ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῆς Ἀντιβασιλείας.

Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΩΝ ΜΕΓΑΛΩΝ ΔΥΝΑΜΕΩΝ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟΝ ΤΗΣ ΑΝΤΙΒΑΣΙΛΕΙΑΣ

Ὅπως ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ Ι. Καποδίστρια, ἡ πολιτικὴ τῶν μεγάλων Δυνάμεων παρενέβαλλε πλεῖστα ὅσα ἐμπόδια διὰ ν' ἀνακόψῃ τὴν πορείαν τοῦ ἀναδημιουργικοῦ ἔργου τοῦ Κυβερνήτου, οὕτω καὶ κατὰ τὴν περίοδον τῆς Ἀντιβασιλείας, ἡ διπλωματία τῶν Δυνάμεων ἀνέπτυσσεν ἐνεργὸν δρᾶσιν, ἡ ὁποία σκοπὸν εἶχε νὰ δυσχεράνῃ ἔτι πλέον τὴν πρόοδον τῶν Ἑλληνικῶν πραγμάτων.

Ἀτυχῶς, τὸ ὀλέθριον ἐκεῖνο ἔργον τῶν ξενικῶν παρεμβάσεων εὕρισκε γόνιμον ἔδαφος διὰ ν' ἀναπτυχθῇ, ἀφ' ἑνὸς μὲν λόγῳ τῶν ἀντιζηλιῶν καὶ τῶν ἐρίδων, αἱ ὁποῖαι ἐνεφανίσθησαν μεταξὺ τῶν μελῶν τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἀντιβασιλείας, ἀφ' ἑτέρου δὲ λόγῳ τῆς φιλαρχίας τῶν Ἑλλήνων πολιτευομένων.

Πολλοὶ ἱστορικοὶ ὑπεστήριξαν ὅτι ἡ ἀνάμιξις τῶν μεγάλων Δυνάμεων εἰς τὴν Διοίκησιν τοῦ νεοπαγοῦς Ἑλληνικοῦ Κράτους ἦτο ἀναπόφευκτος, λόγῳ τῶν ὑφισταμένων τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ὀξυτάτων πολιτικῶν καὶ οἰκονομικῶν ἀναγκῶν τῆς χώρας. Τὸ ἐπιχείρημα τοῦτο δὲν στερεῖται βεβαίως ἀληθείας μέχρις ἑνὸς σημείου. Ἀλλὰ πέραν τούτου, ἡ πλήρης ὑπακοὴ τῶν Ἀντιβασιλέων εἰς τὸ κελεύσματα τῶν ξένων καὶ

ἐπὶ πλέον ἡ ἄνευ δισταγμοῦ ὑποταγὴ τῶν Ἑλλήνων πολιτικῶν εἰς τὰς Δυνάμεις, ἀναλόγως τῶν προτιμήσεων ἑνὸς ἑκάστου πρὸς αὐτάς, συνέθετον τὴν θλιβερὰν εἰκόνα, τὴν ὁποίαν ἐνεφάνιζεν ἡ Ἑλλάς, ἀπὸ ἀπόψεως ἐξωτερικοῦ προσανατολισμοῦ, μὲ μοιραίαν συνέπειαν τὴν κακοδαιμονίαν τῆς ἐσωτερικῆς διοικήσεως.

Τοιουτοτρόπως οἱ Ἀντιβασιλεῖς μὲ τὰς διχονοίας των καὶ τὰ ταπεινὰ μέσα τὰ ὁποῖα ἐχρησιμοποίουν πρὸς ἀλληλοεξόντωσίν των ἀπὸ τῆς μιᾶς πλευρᾶς, καὶ ἀπὸ τῆς ἄλλης ἡ νοσηρὰ ἀρχομανία τῶν Ἑλλήνων πολιτικῶν καὶ ἡ καθ' ὅλα ὑποτακτικὴ στάσις των ἔναντι τῶν Δυνάμεων, ἔρριψαν, καὶ μάλιστα ἐπὶ μακρὸν χρόνον, τὴν Ἑλλάδα εἰς τὸ τρικυμιῶδες πέλαγος τῶν ραδιουργιῶν τῆς διεθνοῦς διπλωματίας.

Ἡ Ἀγγλία, ἡ Γαλλία, ἡ Ρωσία, ἡ Βαυαρία καὶ ἡ Αὐστρία, ἔπαιζον τὰς τύχας, τὴν πρόοδον καὶ αὐτὴν τὴν ὕπαρξιν τῆς μόλις ἐξελθούσης ἐκ τοῦ σκληροῦ καὶ πολυνέκρου Ἀγῶνος Ἑλλάδος, μὲ τὴν ψυχρὰν ἐκείνην λογικήν, ποὺ ὑπαγορεύει συνήθως τὸ συμφέρον τοῦ ἰσχυροῦ ἔναντι τοῦ ἀδυνάτου. Αὐτὴ ὑπῆρξεν ἡ Μοῖρα τῆς πτωχῆς καὶ μικρᾶς αὐτῆς χώρας ἀπὸ τὰ πρῶτα βήματα τῆς Ὀθωνικῆς Βασιλείας. Ἀλλὰ καὶ μετὰ ταύτην ἐξηκολούθησεν ἡ ἰδία τακτικὴ ὅσον ἀφορᾶ τὰς ξενικὰς ἐπεμβάσεις, συνεπείᾳ τῶν ὁποίων ἡ Ἑλλὰς ἀντεμετώπισε δεινὰς περιόδους καὶ ὑπέστη μεγάλας καταστροφάς.

Δὲν εἶχε παρέλθει εἰμὴ μόνον ἓν ἔτος ἀπὸ τῆς ἐγκαθιδρύσεως τῆς Ἀντιβασιλείας εἰς τὸ Ναύπλιον, ὁπότε ἐξεδηλώθη ρῆξις μεταξὺ τῶν μελῶν της, ἥτις, προϊόντος τοῦ χρόνου, ἔφθασεν εἰς ὀξύτατον σημεῖον. Ὁ Ἄρμανσπεργκ, ὡς πρόεδρος τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἀντιβασιλείας, ἀπελάμβανεν ὡρισμένων προνομίων, τὰ ὁποῖα τοῦ ἔδιδον ἕνα πρόσθετον κῦρος καὶ μίαν πρωτοβουλίαν εἰς τὴν διαχείρισιν τῶν κοινῶν, ἡ ὁποία ἐπεσκίαζε τὴν δρᾶσιν καὶ τὴν προσωπικότητα τῶν ἄλλων μελῶν, τοῦ Μάουρερ, τοῦ Ἔϊντεκ καὶ τοῦ Ἄμπελ. Ὁ Ἄρμανσπεργκ ἦτο ἐκ φύσεως κενόδοξος καὶ ἡ προβολή του, τὴν ὁποίαν ἐκαλλιέργει καὶ ἡ σύζυγός του μὲ τὰς κοσμικὰς δεξιώσεις τὰς ὁποίας ἔδιδε καὶ εἰς τὰς ὁποίας ἐκαλεῖτο πάντοτε ὁ νεαρὸς Βασιλεὺς καὶ τὸ διπλωματικὸν σῶμα, εἶχε προκαλέσει τὴν ἀντιζηλίαν καὶ τὴν δυσαρέσκειαν τῶν συναδέλφων του.

Ἐπὶ πλέον τὸ χάσμα κατέστη ἀγεφύρωτον, συνεπείᾳ τῶν ἀπροκαλύπτων ἐπεμβάσεων τῆς ξένης διπλωματίας, ἐπεμβάσεων, αἵτινες εὗρον εἰς τὴν διχασμένην Ἀντιβασιλείαν πρόσφορον ἔδαφος διὰ νὰ προκαλέσουν μεγαλυτέραν σύγχυσιν καὶ ἀναταραχὴν εἰς τὴν ἐν γένει ἔξαψιν τῶν πολιτικῶν παθῶν ἐν τῇ χώρᾳ.

Ὁ Ἄρμανσπεργκ, συνδεόμενος στενῶς μετὰ τοῦ πρέσβεως τῆς Ἀγγλίας Ντώκινς, ηὐνόει τὴν ἐπιρροὴν τοῦ ἀγγλικοῦ κόμματος ὑπὸ τὸν Μαυροκορδᾶτον, ἐνῷ ὁ Μάουρερ καὶ ὁ Ἄμπελ ηὐνόουν τὴν ἐπιρροὴν

τοῦ ὑπὸ τὸν Κωλέττην γαλλικοῦ κόμματος. Ὁ Ἔιντεκ ἐφαίνετο ὅτι συνεπάθει τὸ ρωσικὸν κόμμα, ἀλλ' ἐτήρει μᾶλλον οὐδετερότητα εἰς τὰς εκδηλώσεις του. Οἱ ὀπαδοὶ τοῦ ρωσικοῦ κόμματος ἐθεωροῦντο παρηγκωνισμένοι, διότι δὲν ἐπροστατεύοντο ὑπὸ οὐδενὸς μέλους τῆς Ἀντιβασιλείας. Ἡ δυσαρέσκειά των δὲ αὐτὴ πρὸς τὴν Ἀντιβασιλείαν, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὴν Κυβέρνησιν, εἶχεν ὡς αἰτίαν τὸ γεγονὸς ὅτι εἶχον ἐκτοπισθῆ ἀπὸ κάθε σημαίνουσαν θέσιν εἰς τὴν Διοίκησιν καὶ ἐπὶ πλέον διότι ἐξεδήλωσαν τὴν ἀντίθεσίν των πρὸς τὴν Ἐκκλησιαστικὴν πολιτικήν, ἡ ὁποία ἐθέσπισε διὰ Βασιλικοῦ Διατάγματος τὸν χωρισμὸν τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Τὸν Ἰούνιον τοῦ 1833 ὁ Θ. Κολοκοτρώνης ἀπηύθυνεν ἐπιστολὴν πρὸς τὸν ὑπουργὸν τῶν Ἐξωτερικῶν τῆς Ρωσίας Νέσελροντ, εἰς τὴν ὁποίαν μεταξὺ ἄλλων διετύπωνε τὰς ἀνησυχίας του διὰ τὴν ἐγκαινιαζομένην ὑπὸ τῆς Ἀντιβασιλείας πολιτικήν. Ὁ Νέσελροντ ὑπέβαλε τὴν ἐπιστολὴν τοῦ Κολοκοτρώνη [1] εἰς τὸν Τσάρον καὶ ἀκολούθως εἰς τὴν ἀπάντησίν του πρὸς αὐτὸν ἔγραψε τὴν γνώμην τοῦ Αὐτοκράτορος, ἀλλὰ καὶ τὴν ἰδικήν του, περὶ τῶν ἐν Ἑλλάδι πραγμάτων.

Ἡ ἐν λόγῳ ἀπάντησις τοῦ Νέσελροντ ἔχει γραφῆ εἰς τὴν γαλλικήν, τὸ πλῆρες δὲ κείμενον αὐτῆς, παρὰ τὴν σοβαρὰν σημασίαν του, δὲν ἀναφέρεται ὑπὸ τῶν συγχρόνων Ἑλλήνων ἱστορικῶν, οἱ ὁποῖοι παραθέτουν μόνον μερικὰ ἀποσπάσματα ταύτης. Ἔκρινα ὅμως ἀπαραίτητον νὰ ἀναζητήσω τὴν ἐπιστολὴν αὐτὴν καὶ τὴν ἀνεῦρον εἰς ἕνα σπανιώτατον τεῦχος ἐκδοθὲν ἐν Ἀθήναις τὸ 1843. Πρόκειται περὶ τοῦ βιβλίου ποὺ φέρει τὸν ἑξῆς τίτλον: «Ἡ δίκη τοῦ ἀοιδίμου Θ. Κολοκοτρώνη καὶ τοῦ Δ. Πλαπούτα. Σκηνὴ πολιτικὴ τοῦ 1833 ἔτους. Πρόθεσις κατὰ τοῦ Ἐθνισμοῦ, ὑπὸ Β. Ἐν Ἀθήναις. Ἐκ τῆς τυπογραφίας Κ. Ἀντωνιάδου, ὁδὸς Ἑρμοῦ. Ἄνω τῆς Καπνικαρέας, 1843».

Εἰς τὸ βιβλίον αὐτὸ καὶ εἰς τὴν σελίδα 61, περιλαμβάνεται ὁλόκληρος ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Νέσελροντ πρὸς τὸν Κολοκοτρώνην, ἥτις νομίζω ὅτι ἀποτελεῖ ἕνα ἀψευδὲς δεῖγμα τῆς Ρωσικῆς ὑποκρισίας καὶ δολιότητος. Ἰδοὺ τὸ πλῆρες κείμενον ταύτης :

«Ἐν Πετρουπόλει, 11 Ἰουλίου 1833

Στρατηγέ μου,

»Μὲ πολλὴν εὐχαρίστησιν ἔλαβον τὴν ἐπιστολήν, τὴν ὁποίαν μοὶ ἀπηυθύνατε καὶ ἔσπευσα νὰ ἀνακοινώσω αὐτὴν εἰς τὸν Αὐτοκράτορα.

»Ἡ Αὐτοῦ Αὐτοκρατορικὴ Μεγαλειότης ηὐδόκησε νὰ διαπιστώση μὲ

1. Τὸ ἀκριβὲς κείμενον τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Κολοκοτρώνη δὲν εἶναι γνωστόν. Μόνον ἐκ τῆς ἀπαντήσεως τὴν ὁποίαν ἔλαβεν οὗτος εἰκάζεται περίπου τοῦτο.

ἱκανοποίησιν τὴν βαθεῖαν εὐγνωμοσύνην, τὴν ὁποίαν μοὶ ἐκφράζετε, τόσον ἐξ ὀνόματός σας, ὅσον καὶ ἐξ ὀνόματος τῶν συμπατριωτῶν σας, διὰ τὴν προστασίαν καὶ ὑποστήριξιν, τὴν ὁποίαν ὁ κύριος Ρίκορντ καὶ ὁ κύριος Ρώκμαν διαρκῶς παρεῖχον, συμφώνως πρὸς τὰς διαταγὰς Αὐτῆς, εἰς πάντας τοὺς φιλησύχους καὶ καλοὺς κατοίκους τῆς Ἑλλάδος, ἀντιτασσόμενοι εἰς τὴν πρόοδον τῆς ἀναρχίας, τῆς ὁποίας ἡ πατρίς σας παρ' ολίγον θὰ εἶχε καταστῆ θῦμα. Ὁ Αὐτοκράτωρ εἶχε τότε αἰσθανθῆ ὀδύνην διὰ τὰ καταστρεπτικὰ ἐκεῖνα γεγονότα, τὰ ὁποῖα δὲν ἔπρεπε νὰ ἀναμένῃ κατόπιν τῶν διαρκῶν του φροντίδων καὶ τῶν γενναίων θυσιῶν, τὰς ὁποίας ἀπὸ συμφώνου μετὰ τῶν συμμάχων εἶχεν ἐπιδαψιλεύσει πρὸς ἐξασφάλισιν τῆς ἀνεξαρτησίας καὶ τῆς εὐτυχίας τῆς Ἑλλάδος. Κολακεύεται νὰ πιστεύῃ, ὅτι τὸ μέλλον θὰ ἐξαλείψῃ ἐντελῶς τὰς θλιβερὰς ἀναμνήσεις τοῦ παρελθόντος καὶ ὅτι, διδασκόμενοι ἐκ τῶν τελευταίων συμφορῶν οἱ Ἕλληνες ὅλων τῶν τάξεων καὶ ὅλων τῶν κομμάτων, θὰ σπεύσουν νὰ συσπειρωθοῦν μὲ ἀγάπην καὶ ὑποταγὴν πέριξ τοῦ θρόνου τοῦ νεχροῦ αὐτῶν Ἡγεμόνος. Κληθεὶς ὑπὸ τῆς Θείας Προνοίας ἵνα ἐπανορθώσῃ τὰ δεινὰ αὐτῶν καὶ προστατεύσῃ τὴν εὐτυχίαν τῆς Πατρίδος των, ὁ Βασιλεὺς Ὄθων θὰ δυνηθῇ, ὡς δὲν ἀμφιβάλλομεν, νὰ ἐκπληρώσῃ τὴν ὑψηλὴν ταύτην ἀποστολήν.

»Αἱ εὐχαί, τὰς ὁποίας ἡ Αὐτοῦ Αὐτοκρατορικὴ Μεγαλειότης ἐκφράζει ἐν προκειμένῳ, εἶναι τοσούτῳ μᾶλλον εἰλικρινέστεραι, ἐφ' ὅσον ἡ Αὐτοῦ Μεγαλειότης, συνδεομένη μετὰ τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους διὰ τῶν δεσμῶν τῆς κοινῆς θρησκείας, θὰ ἀφιεροῖ εἰς αὐτὸ τὴν πλήρη ἐνδιαφέροντος μέριμνάν της.

»Εἴθε οἱ Ἕλληνες νὰ μὴ λησμονήσουν, ὅτι ἡ ὑποταγὴ αὐτῶν εἰς τὴν Κυβέρνησιν των καὶ ἡ πίστις αὐτῶν εἰς τὰ δόγματα τῆς θρησκείας των, τὴν πολύτιμον παρακαταθήκην, τὴν ὁποίαν οἱ πρόγονοί των ἐκληροδότησαν εἰς αὐτοὺς ἄθικτον, εἶναι συγχρόνως ἡ προϋπόθεσις καὶ ἡ ἐγγύησις τῆς ἐθνικῆς αὐτῶν εὐημερίας.

»Ὅσον ἀφορᾷ ὑμᾶς προσωπικῶς, στρατηγέ μου, ὁ Αὐτοκράτωρ γνωρίζει καὶ ἐκτιμᾷ τὸν πατριωτισμόν σας, ὡς ἐπίσης καὶ τὴν εἰλικρίνειαν τοῦ χαρακτῆρος σας, δὲν ἀμφιβάλλει δὲ ὅτι εἰς τὴν εὐμένειαν τοῦ Βασιλέως Ὄθωνος καὶ εἰς τὴν ἐκτίμησιν τῶν συμπατριωτῶν σας, θὰ εὕρητε τὴν ανταμοιβὴν τῶν ἐξόχων ὑπηρεσιῶν σας.

»Παρέχων εἰς ὑμᾶς τὸ δεῖγμα τοῦτο τῶν αἰσθημάτων, τὰ ὁποῖα ἡ Αὐτοῦ Αὐτοκρατορικὴ Μεγαλειότης εὐδοκεῖ νὰ διατηρῇ ἔναντι ὑμῶν καὶ τοῦ Ἔθνους σας, δὲν δύναμαι νὰ τερματίσω τὴν παροῦσαν, στρατηγέ μου, χωρὶς νὰ διαβεβαιώσω ὑμᾶς, ὅτι συμμετέχων, καθ' ὅσον μὲ ἀφορᾷ ἰδιαιτέρως, μετὰ ζέσεως εἰς τὴν εὐτυχῆ ἔκβασιν ἐνεργειῶν, αἱ ὁποῖαι εἶχον ὡς ἀντικείμενον τὴν ἀνεξαρτησίαν καὶ τὴν εὐημερίαν τῆς

Ἑλλάδος, θὰ θεωρῶ ἐμαυτὸν εὐτυχῆ ἐὰν δύναμαι εἰς πᾶσαν εὐκαιρίαν καὶ συμφώνως πρὸς τὰς ὑψηλὰς θελήσεις τοῦ Αὐτοκράτορος-Αὐθέντου μου, νὰ συμβάλω εἰς τὴν πραγματοποίησιν τῶν εὐμενῶν αὐτοῦ προθέσεων ἔναντι τῆς Πατρίδος Ὑμῶν.

»Δεχθῆτε παρακαλῶ μετὰ τῶν ἀνωτέρω, τὴν διαβεβαίωσιν τῆς λίαν διακεκριμένης ὑπολήψεώς μου».

ΣΥΝΩΜΟΤΙΚΑΙ ΕΝΕΡΓΕΙΑΙ ΤΟΥ ΡΩΣΙΚΟΥ ΚΟΜΜΑΤΟΣ

Οἱ περιλαμβανόμενοι ἐν τῇ ὡς ἄνω ἐπιστολῇ ὑπαινιγμοὶ τοῦ Αὐτοκράτορος καὶ αἱ ἐνθαρρύνσεις τοῦ Νέσελροντ περὶ τῶν διαθέσεων τῆς Ρωσίας, ὅπως συμβάλῃ εἰς τὴν εὐημερίαν τῆς Ἑλλάδος, εἰς τὸ βάθος τῶν ὁποίων βεβαίως ἐκρύπτετο ἡ σκοπιμότης τῆς ἐπικρατήσεως τῆς Ρωσικῆς ἐπιρροῆς ἐν Ἑλλάδι, ἡρμηνεύθησαν ὑπὸ τοῦ Κολοκοτρώνη καὶ τῶν ὀπαδῶν του, ὅτι ἀπετέλουν μίαν ὑπόσχεσιν, τρόπον τινά, περὶ παροχῆς ἐνισχύσεως ἐκ μέρους τῆς Ρωσίας εἰς περίπτωσιν ἐξεγέρσεώς των κατὰ τῆς Ἀντιβασιλείας. Βάσει τῆς ἑρμηνείας αὐτῆς, ἀλλὰ καὶ διὰ νὰ τονώσῃ τὸ κῦρος του, ὁ Κολοκοτρώνης ἐκυκλοφόρησεν εἰς πολλὰ ἀντίτυπα καὶ μάλιστα εἰς ὡρισμένα σημεῖα οὐχὶ κατὰ λέξιν, ἀλλ' εἰς ἐλευθέραν μετάφρασιν καὶ παραποιημένην, συμφώνως μὲ τὰς ἀντιλήψεις του, τὴν ἐπιστολὴν τοῦ Νέσελροντ. Τὴν ἐπιστολὴν ἐκυκλοφόρησεν εἰς τοὺς φίλους καὶ ὀπαδοὺς τοῦ κόμματός του, ἐπιδιώκων νὰ πληροφορήσῃ αὐτούς, ὅτι εὑρίσκετο εἰς μυστικὴν συνεννόησιν μὲ τὸν Τσάρον, ὁ ὁποῖος ἦτο πρόθυμος νὰ ἐνισχύσῃ ἐπαναστατικὴν κίνησιν πρὸς κατάργησιν τῆς Ἀντιβασιλείας. Μετ' ὀλίγον, ἐνθαρρυνθέντες ἐκ τῆς ἀρξαμένης κινήσεως, εἰς τὴν ὁποίαν προσετέθησαν πλεῖστοι ὅσοι δυσηρεστημένοι καὶ βλέποντες ὅτι αἱ ἐνέργειαί των αὐταὶ εὕρισκον ἀπήχησιν εἰς τὸν λαόν, οἱ ὀπαδοὶ τοῦ Κολοκοτρώνη[1], συνέστησαν τὴν μυστικὴν φιλορθόδοξον ἑταιρίαν «ὁ Φοῖνιξ» καὶ ἐν συνεχείᾳ ἔπεισαν αὐτὸν νὰ προβῇ εἰς τὴν σύνταξιν μακρᾶς ἀναφορᾶς πρὸς τὸν Τσάρον, εἰς τὴν ὁποίαν διεξετραγωδεῖτο ἡ κατάστασις, εἰς τὴν ὁποίαν εἶχον περιέλθει καὶ παρεκαλεῖτο ὁ Αὐτοκράτωρ Νικόλαος[2] νὰ ἀσκήσῃ τὴν ἰσχυρὰν ἐπιρροήν του ἵνα προστατευθῇ ἡ ὀρθόδοξος θρησκεία, καταπολεμουμένη ὑπὸ ἀλλοδόξου Ἀντιβασιλείας, καταργηθῇ ἡ πολυκέφαλος κυβέρνησις τῆς Ἀντιβασιλείας καὶ ἀναλάβῃ προσωπικῶς ὁ Βασιλεὺς τὴν διακυβέρνησιν τῆς χώρας, θεωρούμενος ἀπὸ τοῦδε ὡς ἐνῆλιξ.

---

1. Γ. Ν. Φιλαρέτου: Ἡ Ξενοκρατία καὶ Βασιλεία ἐν Ἑλλάδι σ. 85 καὶ Μέντ. Μπαρτόλντυ σ. 477.

2. Ν. Βλάχου: Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος σ. 42.

Ἡ ἀναφορὰ αὐτὴ δὲν εἶναι γνωστὸν ἂν τελικῶς ἀπεστάλη εἰς τὸν Τσάρον. Πάντως εἶναι γεγονός, ὅτι ἐκυκλοφόρησεν εὐρύτατα εἰς διαφόρους πόλεις τῆς Πελοποννήσου, ὅπου ἔμπιστοι τοῦ Κολοκοτρώνη τὴν περιέφερον πρὸς συλλογὴν ὑπογραφῶν ἐκ μέρους σημαινόντων προσώπων. Τὸ διάβημα τοῦτο ἀπετέλει, βεβαίως, μίαν ἀπόπειραν συνωμοσίας ἐναντίον της καθεστηκυίας τάξεως. Ὑπὸ τὸ πρόσχημα δῆθεν ὅτι ἐκινδύνευεν ἡ ὀρθόδοξος θρησκεία, ἡ ὁποία ἐν τῇ πραγματικότητι οὐδένα ἀπολύτως διέτρεχε κίνδυνον, καὶ ὅτι ἔπρεπε νὰ κηρυχθῇ πρὸ τῆς ὥρας του ἐνῆλιξ ὁ Βασιλεύς, πρᾶγμα ποὺ ἦτο γνωστὸν βάσει συνθήκης, τὴν ὁποίαν εἶχεν ὑπογράψει καὶ ἡ Ρωσία, πότε θὰ ἐγίνετο τοῦτο, ἐπεδιώκετο ἀποκλειστικῶς καὶ μόνον ἡ κατάργησις τῆς Ἀντιβασιλείας, ἡ ὁποία ἐπιστεύετο ὅτι δὲν ηὐνόει τὸ Ρωσικὸν κόμμα, τοῦ ὁποίου ἀρχηγὸς ἦτο ὁ Κολοκοτρώνης,

Ὁ χαρακτηρισμὸς τοῦ διαβήματος τούτου ὡς συνωμοσίας ὑπεστηρίχθη ὅτι δὲν εὐσταθεῖ. Ὅτι ὅμως ἐγένοντο συνωμοτικαὶ ἐνέργειαι καὶ μυστικαὶ συγκεντρώσεις εἰς τὰς οἰκίας τοῦ Κολοκοτρώνη καὶ τοῦ Πλαπούτα, κατὰ τὰς ὁποίας οἱ λαμβάνοντες μέρος εἰς αὐτὰς ἐξεδήλουν τὴν ἀγανάκτησίν των ἐναντίον τῶν μέτρων τῆς Ἀντιβασιλείας, ὅτι εἶχε συσταθῇ μυστικὴ ἑταιρία κατὰ τὸ πρότυπον τῆς Φιλικῆς, τῆς ὁποίας τὰ μέλη ἀπετελοῦντο ἀπὸ δυσηρεστημένους τοῦ καθεστῶτος καὶ ὅτι, τέλος, ἐζητήθη δι' ἀναφορᾶς ἡ ἐπέμβασις τοῦ Τσάρου, διὰ τὴν ἐνίσχυσιν σχεδιαζομένης ἐξεγέρσεως, ἦσαν γεγονότα ἀληθῆ. Βεβαίως παραμένει ἀμφίβολον μέχρι ποίου σημείου ἔμελλον νὰ πραγματοποιηθοῦν αἱ σκέψεις αὐταὶ καὶ ἐνέργειαι τῶν ὀπαδῶν τοῦ Ρωσικοῦ κόμματος καὶ κατὰ πόσον ὁ Τσάρος θὰ παρεῖχεν εἰς αὐτοὺς τὴν ἔμπρακτον ὑποστήριξίν του, εἰς περίπτωσιν ἐνόπλου ἐξεγέρσεως. Ὁπωσδήποτε ὅμως ἡ ὅλη κίνησις πέριξ τοῦ Κολοκοτρώνη, ὡς ἀρχηγοῦ κόμματος, εἶχεν ὅλα τὰ στοιχεῖα τῆς προμελετημένης συνωμοτικῆς ἀποπείρας ἐναντίον τῆς κυβερνώσης Ἀντιβασιλείας. Δι' αὐτὸ εὐθύς, ὅταν τὰ μέλη αὐτῆς ἐπληροφορήθησαν ἀπὸ ἀκριτομυθίας περὶ τῆς περιφερομένης πρὸς ὑπογραφὴν ἀναφορᾶς, κινούμενα καὶ ἀπὸ τὸ ἔνστικτον τῆς αὐτοσυντηρήσεως, ἐθεώρησαν ἐπιβεβλημένον νὰ λάβουν αὐστηρὰ μέτρα, ὥστε νὰ ματαιώσουν ἐν τῇ γενέσει της πᾶσαν ἐπαναστατικὴν κίνησιν, στρεφομένην κατὰ πρῶτον λόγον ἐναντίον των. Διαπιστώσασα δὲ ἡ Ἀντιβασιλεία, ὅτι ἡ συνωμοσία ἐξυφαίνετο εἰς τοὺς κόλπους τοῦ Ρωσικοῦ κόμματος, ἐθεώρησε σκόπιμον νὰ προβῇ εἰς τὴν σύλληψιν καὶ προφυλάκισιν τοῦ Κολοκοτρώνη, τοῦ Πλαπούτα καὶ πολλῶν ἄλλων ἀγωνιστῶν, μὲ τὴν κατηγορίαν ὅτι ἦσαν ἀναμεμιγμένοι εἰς συνωμοσίαν ἐναντίον τοῦ καθεστῶτος.

Τὴν ἰδίαν περίοδον, ὁ θεωρούμενος ὡς ἑλληνικῆς καταγωγῆς διερμηνεὺς τῆς Ἀντιβασιλείας Ἰωαν. Φράντς (Φρασικλῆς) συνδεόμενος ἰδιαιτέρως μετὰ τοῦ Ἄρμανσπεργκ καὶ ἀπολαύων τῆς πλήρους εὐνοίας τούτου, συνέταξε δύο ἀναφορὰς πρὸς τὸν Βασιλέα τῆς Βαυαρίας Λουδοβῖκον, διὰ τῶν ὁποίων ἐζητεῖτο ὅπως περιορισθῇ ὁ ἀριθμὸς τῶν μελῶν τῆς Ἀντιβασιλείας «χάριν τῆς εὐρύθμου διακυβερνήσεως τῆς χώρας» καὶ πρὸς τοῦτο προετείνετο ἡ ἀνάκλησις τοῦ Μάουρερ καὶ τοῦ Ἄμπελ καὶ ἡ συγκέντρωσις ὅλων τῶν ἐξουσιῶν εἰς τὸν Ἄρμανσπεργκ.

Τὰ κείμενα τῶν ἀναφορῶν αὐτῶν περιῆλθον ἐγκαίρως εἰς χεῖρας τοῦ Μάουρερ καὶ τοῦ Ἄμπελ, οἱ ὁποῖοι ἔσπευσαν νὰ τὰ θέσουν ὑπ' ὄψιν τοῦ Ἄρμανσπεργκ, διὰ ν' ἀποκαλυφθῇ ἡ ἐνοχή του εἰς τὴν ἐναντίον των συνωμοτικὴν αὐτὴν ἐνέργειαν. Ὁ Ἄρμανσπεργκ εὑρέθη οὕτω πρὸ ἀδιεξόδου, ἠναγκάσθη δὲ νὰ ὁμολογήσῃ ὅτι :[1] «ὁ Φράντς ἦλθε πρὸς αὐτὸν καὶ τοῦ ὡμίλησε δι' ἀορίστων ἐκφράσεων περὶ τῆς σκοπιμότητος τῆς ἀναθέσεως τῆς ἐξουσίας τῆς Ἀντιβασιλείας εἰς αὐτὸν μόνον καὶ ὅτι αὐτὸς ἀπήντησεν ὅτι συμφωνεῖ ὅτι θὰ ἦτο πολὺ καλύτερον καὶ ὠφελιμώτερον ἂν εἷς καὶ μόνος ἀνελάμβανε τὰ ἔργα τῆς Ἀντιβασιλείας, ἀλλ' ὅτι ἕκαστος ἐκ τῶν τριῶν μελῶν θὰ ἦτο ἐξ ἴσου καλὸς πρὸς τοῦτο».

Αἱ ἐξηγήσεις βεβαίως αὐταὶ ἦτο φανερὸν ὅτι ἐπρόδιδον τὴν ἐνοχὴν τοῦ Προέδρου τῆς Ἀντιβασιλείας. Ἐν τούτοις εὑρέθη σύμφωνος ὅπως συλληφθῇ καὶ προφυλακισθῇ ὁ Φράντς. Ἀπὸ τῆς ἐπομένης ὑπεβλήθη εἰς ἐξονυχιστικὴν ἀνάκρισιν ὁ Φράντς καὶ λόγῳ τοῦ ὅτι ὁ Ἄρμανσπεργκ τὸν παρέδωσεν εἰς τὴν διάκρισιν τῶν ἐχθρῶν του, προέβη οὗτος εἰς πλήρεις ὁμολογίας, αἱ ὁποῖαι ἐστρέφοντο ἐξ ὁλοκλήρου κατὰ τοῦ πρώην προστάτου του. «Τὰ ὅσα κατέθεσεν ὁ Φράντς ὡς πρὸς τὸν Ἄρμανσπεργκ—γράφει ὁ Μάουρερ— δὲν περιελήφθησαν ἐν τῷ πρωτοκόλλῳ, διότι ἐφείσθημεν τοῦ Προέδρου τῆς Ἀντιβασιλείας». Τελικῶς ὁ Μάουρερ καὶ ὁ Ἄμπελ ἔκριναν ὅτι ἡ ἐναντίον των σκευωρία τοῦ Φράντς, ἡ ὁποία ἐκυοφορήθη τῇ συνεργείᾳ τοῦ Ἄρμανσπεργκ, δὲν ἔπρεπε νὰ ἀχθῇ ἐνώπιον τῶν Ἑλληνικῶν δικαστηρίων, διότι θὰ ἤρχοντο εἰς φῶς γεγονότα ἐκθέτοντα τὸ κῦρος καὶ τὴν ἀξιοπρέπειαν ὅλων τῶν μελῶν τῆς Ἀντιβασιλείας. Κατόπιν τούτου διετάχθη ὁ Φράντς νὰ ἐγκαταλείψῃ τὸ ταχύτερον τὴν Ἑλλάδα, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον καὶ ἔγινε μετ' ὀλίγας ἡμέρας. Ἡ ἀποκάλυψις ὅμως τῶν ἀθεμίτων ἐνεργειῶν τοῦ Ἄρμανσπεργκ καὶ ἡ ματαίωσις τῶν σχεδίων του, ἀπετέλουν διὰ τὴν πλειοψηφίαν τῆς Ἀντιβασιλείας, μίαν νίκην εἰς τὸν ὑποχθόνιον ἀγῶνα τῆς ἀλληλοεξοντώσεως, ὁ ὁποῖος εἶχεν ἤδη ἀρχίσει καὶ ἦτο πλέον ἀδύνατον νὰ τερματισθῇ.

1. Γ. Μάουρερ : Ὁ Ἑλληνικὸς Λαὸς τ. Β' σ. 513.

ΣΥΝΕΧΕΙΑ ΡΑΔΙΟΥΡΓΙΩΝ

Ἐν τῷ μεταξὺ τὰ πράγματα εἰσῆλθον εἰς νέαν φάσιν μὲ τὴν ἐμφάνισιν εἰς τὸ προσκήνιον τῶν μηχανορραφιῶν τοῦ γραμματέως τῆς Ἀγγλικῆς Πρεσβείας Ἑρρίκου Πάρις, ὁ ὁποῖος τὸν Δεκέμβριον τοῦ 1833 ἀπέστειλε τὴν ἑξῆς ἐπιστολὴν πρὸς τὸν ναύαρχον Πούλτενυ Μάλκολμ, ὁ ὁποῖος ἦτο ἀρχηγὸς τῶν Βρεταννικῶν ναυτικῶν δυνάμεων εἰς τὸ Αἰγαῖον [1].

«Ρητῶς καὶ εἰλικρινῶς ἐνετάλην ὑπὸ τῆς Ἀντιβασιλείας νὰ ζητήσω τὴν παρουσίαν σας εἰς τὸ Ναύπλιον, εἰ δυνατὸν πρὶν ἑτοιμασθῇ ὁ διπλωματικὸς φάκελλος δι' Ἀγγλίαν. Ἡ ἐξοχότης σας εἶναι ἐπάναγκες νὰ ὑποστηρίξῃ ζήτημα συνεπαγόμενον ἴσως τὴν ὕπαρξιν τῆς Ἑλλάδος καὶ ὄχι ὀλιγώτερον τὴν τιμὴν καὶ τὰ συμφέροντα τῆς Μεγάλης Βρεταννίας. Ἡ μεγίστη περίσκεψις θὰ εἶναι ἀναγκαία ἐκ μέρους σας ἐὰν θὰ ἔλθετε. Πρὶν ἴδῆτε τὸν κ. Ντώκινς, ἀπὸ τὸν ὁποῖον εἰδικῶς πρέπει νὰ ἀποκρύψητε τὸν σκοπὸν τῆς ἐπισκέψεώς σας μὲ ἕνα οἱοδήποτε πρόσχημα, παρακαλῶ νὰ μοῦ δώσετε ἰδιαιτέραν συνέντευξιν διὰ νὰ σᾶς ἐκθέσω περὶ τίνος ἀκριβῶς πρόκειται».

Ὁ Ἄγγλος ναύαρχος Μάλκολμ ἔλαβε καὶ ἄλλας δύο ἀκόμη ἐπιστολὰς ἐκ μέρους τοῦ Πάρις ὑπὸ τὸ αὐτὸ αἰνιγματικὸν πνεῦμα. Χωρὶς ὅμως τὸν ἐλάχιστον δισταγμὸν ἐθεώρησε πρέπον νὰ τὰς ἀποστείλῃ εἰς τὸν ἐν Ναυπλίῳ Βρεταννὸν Πρέσβυν Ντώκινς, μὲ τὴν παρατήρησιν ὅτι ἡ ἐνέργεια αὐτὴ τοῦ γραμματέως του ἐγγίζει τὰ ὅρια τῆς παραφροσύνης.

Ὁ Πάρις ἐκατηγόρει τὸν Ντώκινς ὅτι ὑπεστήριζε τον Ρῶσον Πρέσβυν, ὅτι ἐξεφράσθη δημοσίᾳ ἀπρεπῶς κατὰ τῶν Μάουρερ καὶ Ἄμπελ, ὅτι εἶχε χάσει τὴν δημοφιλίαν, λόγῳ τῆς συμπεριφορᾶς του, καὶ τέλος ἐζητεῖτο ἡ ἀνάκλησις τούτου. Ὑπὸ τὸ αὐτὸ πνεῦμα ἔγραψεν ὁ Πάρις καὶ εἰς τὸν ὑπουργὸν τῶν Ἐξωτερικῶν τῆς Ἀγγλίας Πάλμερστον, ὁ ὁποῖος ἐξωργίσθη ἐκ τῆς ἀήθους αὐτῆς ἐνεργείας τοῦ γραμματέως τῆς Βρεταννικῆς Πρεσβείας καὶ διέταξε τὴν ἄμεσον μετάθεσίν του ἐκ Ναυπλίου.

Ἐπὶ πλέον, εἰς ἐπιστολήν του πρὸς τὸν Τρικούπην, ὁ Πάλμερστον, ὁ ὁποῖος εἶχε πλήρως ἐνημερωθῆ διὰ τὰ τεκταινόμενα ἐν Ἑλλάδι ὑπὸ τοῦ Ντώκινς, ἐξέφραζε τὴν λύπην του, διότι ἡ Ἀντιβασιλεία—ἠννόει τὸν Μάουρερ καὶ τὸν Ἄμπελ— ἐχρησιμοποίει τελείως ἀβάσιμα στοιχεῖα διὰ νὰ κατηγορήσῃ τὸν Ἄγγλον Πρέσβυν καὶ ταὐτοχρόνως τοῦ ἐκα-

1. Ἀρχεῖα Ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν τῆς Ἀγγλίας τ. 44 σ. 32.

μνε γνωστὴν τὴν σταθερὰν ἀπόφασίν του νὰ μὴ μετακινήσῃ τὸν Ντώκινς ἀπὸ τὸ Ναύπλιον[1]. «Ἀπορῶ, ἔγραφε, πῶς ἐσκέφθη ἡ Ἀντιβασιλεία νὰ προσεταιρισθῇ τὸν Πάρις καὶ νὰ τὸν μεταβάλῃ εἰς κατήγορον τοῦ προϊσταμένου του. Δὲν δύναμαι νὰ μὴ παρατηρήσω ὅτι μία κυβέρνησις, ἡ ὁποία ἐξωθεῖ ἕνα κατώτερον μέλος μιᾶς ξένης ἀποστολῆς εἰς προφανῆ παραβίασιν τοῦ δημοσίου του καθήκοντος, ἐνεργεῖ κατὰ τρόπον, ὁ ὁποῖος ἐλάχιστα συντείνει εἰς τὴν ἐξασφάλισιν τῆς ἐμπιστοσύνης καὶ τοῦ σεβασμοῦ τῶν ἄλλων Δυνάμεων πρὸς αὐτήν».

Ἐπὶ πλέον ὁ Πάλμερστον ἔδωσεν ὁδηγίας εἰς τὸν Ντώκινς νὰ καταβάλῃ πᾶσαν προσπάθειαν ἐξουδετερώσεως τῆς Ρωσικῆς ἐπιρροῆς εἰς τὴν Ἑλλάδα, εἴτε μέσω τῶν δυσηρεστημένων μελῶν τῆς Ἀντιβασιλείας, εἴτε μέσω ἀκόμη καὶ αὐτῶν τῶν ὀπαδῶν τοῦ Κολοκοτρώνη καὶ τῆς μυστικῆς φιλορωσικῆς ἑταιρίας. Παραλλήλως συνίστα ὅπως ὁ Ἄρμανσπεργκ ἐνισχυθῇ ὑπὸ τοῦ Βρεταννοῦ Πρέσβεως διὰ νὰ συνεχίσῃ τὴν ἄσκησιν τῆς μέχρι τοῦδε πολιτικῆς του - ἡ ὁποία, καίτοι ἄκρως ἀγγλόφιλος, ἐχαρακτηρίζετο ὡς ἀνεξάρτητος ὑπὸ τοῦ Πάλμερστον — συμφώνως πρὸς ἐντολάς, τὰς ὁποίας ἔδιδεν οὗτος πρὸς τὸν Ντώκινς.

Ἐν τῷ μεταξύ, μετὰ τὴν ἀποτυχίαν τοῦ διαβήματος τοῦ Πάρις περὶ τοῦ ὁποίου ἦσαν ἐνήμεροι ὁ Μάουρερ καὶ ὁ Ἄμπελ, οἵτινες ἐξ ἴσου ἐπεθύμουν τὴν ἀνάκλησιν τοῦ Ντώκινς, ἐθεώρησαν πρέπον νὰ ἀναθέσουν εἰς τὸν Σχινᾶν, ὅστις ἦτο μέλος τῆς Κυβερνήσεως, τὴν ἐμπιστευτικὴν ἀποστολὴν ὅπως μεταβῇ εἰς τὸ Λονδῖνον καὶ ζητήσῃ παρὰ τοῦ Πάλμερστον τὴν ἀντικατάστασιν τοῦ Ντώκινς, μὲ τὴν αἰτιολογίαν ὅτι αὐτὸς εἶχε χάσει τὴν ἐμπιστοσύνην τῆς Ἀντιβασιλείας. Ἀλλὰ καὶ τὸ διάβημα τοῦτο ἀπέτυχε καὶ ἀντὶ νὰ κλονίσῃ τὴν θέσιν τοῦ Ντώκινς, τὴν ἐσταθεροποίησε περισσότερον.

*
* *

Τὴν ἐποχὴν αὐτὴν οἱ Ἀντιβασιλεῖς εὑρίσκοντο εἰς πλήρη διάστασιν. Ὁ Ἄρμανσπεργκ, ὑποστηριζόμενος ὑπὸ τοῦ Ντώκινς καὶ τοῦ Λάιονς, ἀντεμετώπιζε τὴν ἡνωμένην ἀντιπολίτευσιν τοῦ Μάουρερ καὶ τοῦ Ἄμπελ, οἱ ὁποῖοι ἐνεθαρρύνοντο εἰς τὴν πολεμικήν των ὑπὸ τῶν Πρεσβευτῶν τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Βαυαρίας. Ἐξ ἄλλου τὸ Ρωσικὸν κόμμα καὶ ὁ Ρῶσος Πρέσβυς διέκειντο ἐχθρικώτατα κατὰ τοῦ Μάουρερ, ὥστε νὰ συνταχθοῦν μετ' αὐτοῦ ἐναντίον τοῦ Ἄρμανσπεργκ. Διότι τόσον ὁ Μάουρερ, ὅσον καὶ ὁ πρόεδρος τῆς Ἀντιβασιλείας, εἶχον εὑρεθῇ ἀπολύτως σύμφωνοι εἰς τὴν σύλληψιν καὶ προφυλάκισιν τοῦ Κολοκοτρώνη

1. Ἀρχεῖα Ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν τῆς Ἑλλάδος. Ἀριθ. Φακ. 1394.

Συγχρόνως ὁ πρέσβυς τῆς Βαυαρίας, δι' ἀναφορῶν του πρὸς τὸ Μόναχον, ἐνημέρωνε τὸν Βασιλέα Λουδοβῖκον περὶ τῆς ὅλης καταστάσεως, ἡ ὁποία ὁσημέραι ἐγίνετο ὀξυτέρα, δεδομένου ὅτι αἱ ἔριδες μεταξὺ τῶν μελῶν τῆς 'Αντιβασιλείας ἐξειλίσσοντο εἰς βαθμὸν ὄχι μόνον σοβαρόν, ἀλλὰ καὶ ἐπικίνδυνον διὰ τὰ 'Ελληνικὰ πράγματα.

Τὸ κορύφωμα τῆς δυσφορίας καὶ τῆς καταφορᾶς ἐναντίον τοῦ "Αρμανσπεργκ τὸ ἐπέτυχον οἱ Μάουρερ καὶ "Αμπελ κατόπιν μιᾶς ἐκτεταμένης καὶ λεπτομεροῦς ἐκθέσεώς των ἐπὶ τῶν γεγονότων, τὴν ὁποίαν ἀπέστειλαν πρὸς τὸν Βασιλέα Λουδοβῖκον δι' ἐμπίστου των βαυαροῦ ἀξιωματικοῦ. Εἰς τὴν ἔκθεσιν αὐτὴν ἀνεγράφοντο ὅλαι αἱ κατὰ τοῦ 'Αρμανσπεργκ κατηγορίαι, μεταξὺ τῶν ὁποίων προέχουσαν θέσιν κατεῖχεν ἡ ἀποδιδομένη εἰς αὐτὸν διασπάθισις τοῦ δημοσίου χρήματος τῆς 'Ελλάδος. Κατέληγον δὲ εἰς τὴν ὑπόδειξιν ὅπως τὸ ταχύτερον οὗτος ἀνακληθῇ καὶ προσαχθῇ ἐνώπιον τῶν δικαστηρίων τοῦ Μονάχου, ἵνα λογοδοτήσῃ καὶ ἐλεγχθῇ δι' ἀθέτησιν ἐντολῆς τοῦ Βασιλέως τῆς Βαυαρίας, δι' ἀπείθειαν, ἀπιστίαν καὶ πλημμελῆ ἐκτέλεσιν τῶν καθηκόντων του

'Η ἐνέργεια αὐτὴ τῶν δύο μελῶν τῆς 'Αντιβασιλείας ἐνισχύθη καὶ ἀπὸ ἑτέραν ἀναφορὰν τοῦ Βαυαροῦ πρέσβεως, ὁ ὁποῖος ἐπίσης ἐκινεῖτο δραστηρίως ἐναντίον τοῦ "Αρμανσπεργκ πλησίον τοῦ βασιλέως "Οθωνος καὶ τοῦ βασιλέως Λουδοβίκου. Κατόπιν τῶν διαβημάτων αὐτῶν ἦτο φυσικὸν ὁ Λουδοβῖκος νὰ ταχθῇ ἀνεπιφυλάκτως ἐναντίον τοῦ προέδρου τῆς 'Αντιβασιλείας, δεδομένου ὅτι εἶχε καὶ ἄλλους σοβαροὺς λόγους νὰ εἶναι δυσαρεστημένος μαζί του. Οἱ λόγοι οὗτοι εἶχον τὴν πηγήν των εἰς τὸ φημολογούμενον εἰδύλλιον τοῦ "Οθωνος μετὰ μιᾶς τῶν θυγατέρων τοῦ "Αρμανσμπεργκ.

Οὕτως εἶχεν ὡριμάσει πλέον εἰς τὸν Λουδοβῖκον ἡ σκέψις, ὅτι ἦτο καιρὸς νὰ προβῇ εἰς τὴν ἀνάκλησιν τοῦ Προέδρου τῆς 'Αντιβασιλείας, πρᾶγμα, ἄλλωστε, τὸ ὁποῖον ἐξ ἀκριτομυθιῶν εἶχε γίνει γνωστὸν εἰς τὸ Ναύπλιον καὶ ἀνεμένετο ἀπὸ στιγμῆς εἰς στιγμήν. 'Η φήμη αὐτὴ μάλιστα εἶχεν ἴδῃ καὶ τὸ φῶς τῆς δημοσιότητος εἴς τινας γερμανικὰς ἐφημερίδας. Ὁ Μάουρερ καὶ ὁ "Αμπελ, ἐνθαρρυνθέντες εἰς τὰς ἐνεργείας των αὐτὰς ἀπὸ τὴν σιωπηλὴν συγκατάνευσιν τοῦ "Οθωνος, ὡς καὶ ἀπὸ τὴν διάχυτον κατακραυγὴν τοῦ λαοῦ ἐναντίον τοῦ "Αρμανσπεργκ, ἐπίστευσαν ὅτι τὸ σχέδιόν των θὰ ἐπετύγχανε πλήρως καὶ συντόμως θὰ ἀπηλλάσσοντο τοῦ ἀνεπιθυμήτου Προέδρου. 'Επὶ πλέον δὲν παρέλειπον, ὅπως εἰς ἑκάστην παρουσιαζομένην εὐκαιρίαν ἐκδηλώνουν ἀπροκαλύπτως τὰς ἐχθρικάς των διαθέσεις κατὰ τοῦ "Αρμανσπεργκ, διακηρύσσοντες ὅτι οὗτος τυπικῶς μόνον ἦτο Πρόεδρος. εἰς τὴν οὐσίαν δὲ ἴσος πρὸς τοὺς συναδέλφους του 'Αντιβασιλεῖς. Διὰ νὰ γίνῃ δὲ περισσότερον πιστευτὸν τοῦτο, ἔλαβον ἐν συμβουλίῳ τὴν ἀπόφασιν ὅπως ἀπομακρυνθῇ τὸ

θησαυροφυλάκιον τῆς 'Αντιβασιλείας ἐκ τῆς οἰκίας τοῦ Ἄρμανσπεργκ ὅπου εὑρίσκετο, εἰς τρόπον ὥστε ἀφ' ἑνὸς μὲν οὗτος νὰ θιγῇ ἠθικῶς καὶ ἀφ' ἑτέρου νὰ περιορισθοῦν αἱ δαπάναι του εἰς δεξιώσεις καὶ ἄλλας σπατάλας, εἰς τὰς ὁποίας οὗτος εἶχεν ἀνενδοιάστως ἐπιδοθῆ.

Δέον νὰ σημειωθῇ ὅτι κατὰ τὸ πρῶτον Συμβούλιον τῆς 'Αντιβασιλείας, τὸ ὁποῖον συνῆλθεν εἰς τὸ Μόναχον τὸν 'Οκτώβριον τοῦ 1832, ὀλίγον μετὰ τὴν σύστασίν της, ἐνεκρίθη τῇ εἰσηγήσει τοῦ Ἄρμανσπεργκ ἐτησία ἐπιχορήγησις μόνον δι' ἔξοδα παραστάσεώς του ὡς προέδρου, τὸ ποσὸν τῶν 50.000 φιορινίων, τὸ ὁποῖον ἀντεστοίχει μὲ 117.000 δραχμὰς τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Δηλαδὴ τεράστιον ποσόν, τὸ ὁποῖον δὲν ὑπελείπετο παρὰ μόνον κατὰ τὸ ἥμισυ περίπου ἀπὸ τὸ ποσὸν τῆς Βασιλικῆς χορηγίας τοῦ Ὄθωνος.

Ἤδη ὁ Μάουρερ καὶ ὁ Ἄμπελ διὰ μιᾶς αὐθαιρέτου, ἀλλὰ καὶ δικαίας ἀποφάσεώς των, περιώρισαν τὰ ἔξοδα παραστάσεως τοῦ Ἄρμανσπεργκ εἰς 12.000 φιορίνια, ἤτοι εἰς 28.000 δραχμὰς ἐτησίως καὶ μάλιστα ἐτονίζετο, ὅτι ἡ κατὰ πλειοψηφίαν τῶν μελῶν τῆς 'Αντιβασιλείας ληφθεῖσα, ὡς εἴρηται, ἀπόφασις, θὰ εἶχεν ἀναδρομικὴν ἰσχύν. καθοριζομένην ἀπὸ τῆς 1ης Μαΐου τοῦ 1833. Τοῦτο ἐσήμαινεν ὅτι ὁ Ἄρμανσπεργκ ὑπεχρεοῦτο νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὸ 'Ελληνικὸν Δημόσιον ὅσα χρήματα εἶχεν εἰσπράξει ἐπὶ πλέον.

Ὑπῆρχον ὅμως καὶ ἄλλαι ἐνέργειαι, δεσμευτικαὶ τοῦ κύρους καὶ τῆς δικαιοδοσίας τοῦ Ἄρμανσπεργκ, αἱ ὁποῖαι ἐπεβλήθησαν εἰς αὐτὸν ἐκ μέρους τῶν δύο συναδέλφων του, ὡς π.χ. ἡ ὑπογραφὴ ὅλων τῶν εγγράφων τῆς 'Αντιβασιλείας οὐχὶ μόνον ὑπὸ τοῦ Προέδρου αὐτῆς, ὡς ἐγίνετο μέχρι τοῦδε, ἀλλ' ὑφ' ὅλων τῶν μελῶν, ἡ δὲ ἐπίσημος σφραγὶς δὲν θὰ παρέμενεν εἰς χεῖρας τοῦ ἑνὸς —τοῦ Ἄρμανσπεργκ— ὅπως συνέβαινεν ἕως τότε, ἀλλὰ θὰ ἐφυλάσσετο εἰς εἰδικὸν ἑρμάριον καὶ θὰ ἐτίθετο εἰς τὰ ἔγγραφα παρουσίᾳ ὅλων τῶν 'Αντιβασιλέων.

Η ΔΙΚΗ ΤΟΥ ΚΟΛΟΚΟΤΡΩΝΗ

Εἰς αὐτὸ τὸ καθ' ὅλα θλιβερὸν καὶ ἀποκαρδιωτικὸν σημεῖον εἶχον φθάσει τὰ πράγματα εἰς τοὺς κόλπους τῆς 'Αντιβασιλείας, ὅταν ἐπέστη ὁ καιρός, μετὰ παρέλευσιν ἑνὸς ἑξαμήνου ἀπὸ τῆς συλλήψεως καὶ προφυλακίσεως τοῦ Κολοκοτρώνη, νὰ διεξαχθῇ ἡ δίκη τούτου. Ὁ τρόπος τῆς διαδικασίας καὶ τῆς ἐν γένει διεξαγωγῆς τῆς δίκης περιεῖχε πολλὰ στοιχεῖα, τὰ ὁποῖα ἐβάρυνον ἐπὶ τοῦ ἀμεροληπτου τῆς ἀπονομῆς δικαιοσύνης.

Τόσον οἱ σύγχρονοι, ὅσον καὶ οἱ μεταγενέστεροι ἱστορικοί, κατὰ τὸ πλεῖστον, ἐμέμφθησαν τὴν 'Αντιβασιλείαν, ὅτι ἐμπαθῶς ἐχειρίσθη τὴν

ὅλην ὑπόθεσιν τῆς καταδίκης εἰς θάνατον τοῦ Κολοκοτρώνη. Ὅτι ἐξεμαιεύθη ἡ ἀπόφασις τοῦ δικαστηρίου κατόπιν ἀσκηθείσης βίας καὶ ὅτι τέλος δὲν ἐπετεύχθη ἡ παμψηφεὶ ἔκδοσις αὐτῆς, δεδομένου ὅτι δύο ἐκ τῶν δικαστῶν, οἱ Γεώργιος Τερτσέτης καὶ Ἀναστ. Πολυζωΐδης, ἠρνήθησαν νὰ ὑπογράψουν ταύτην.

Ἡ κατηγορία, βάσει τῆς ὁποίας ἐδικάσθη ὁ Κολοκοτρώνης καὶ οἱ συνεργάται του, ἦτο ὅτι[1] «ὠργάνωσαν συνωμοσίαν, μὲ σκοπὸν τὴν διατάραξιν τῆς δημοσίας τάξεως καὶ ὅτι ὑπέσκαψαν τὴν ἀνεξαρτησίαν τοῦ Ἔθνους». Εἰδικῶς ἀνεφέρετο ἐν αὐτῇ[2], ὅτι «οἱ κατηγορούμενοι Θ. Κολοκοτρώνης, Δ. Πλαπούτας, Θ. Γρίβας, Κ. Τζαβέλλας, Ι. Μαμούρης, Σπ. Μήλιος, Τσάμης Καρατάσσος, Γκριζιώτης κ.λ.π. ὑπέγραψαν ἀναφορὰν πρὸς ξένην Δύναμιν (τὴν Ρωσίαν), διὰ τῆς ὁποίας ἐζήτουν τὴν κατάργησιν τῆς Ἀντιβασιλείας, δηλαδὴ τοῦ νομίμου καθεστῶτος».

Τὴν κατηγορίαν ταύτην, ὡς καὶ τὴν ὕπαρξιν ἀναφορᾶς πρὸς τὸν Τσάρον, κατὰ τὴν δίκην ἠρνήθησαν ὁ Κολοκοτρώνης, οἱ συγκατηγορούμενοί του, ὡς καὶ οἱ μάρτυρες ὑπερασπίσεως τούτων. Τὴν ἐπεβεβαίωσαν ὅμως οἱ μάρτυρες τῆς κατηγορίας, οἱ ὁποῖοι κατέθεσαν ὅτι ὁ Κολοκοτρώνης τοὺς προέτεινε νὰ ὑπογράψουν μίαν ἀναφορὰν πρὸς τὸν Τσάρον, τὴν ὁποίαν εἶχον ἤδη ὑπογράψει ὁ Νικηταρᾶς, ὁ Παπαγιαννόπουλος, ὁ Τουρκοβασίλης καὶ ἄλλοι. Ὁπωσδήποτε γεγονὸς ἦτο ἕν, ὅτι ἡ Ἀντιβασιλεία, ἐνεργήσασα ὡς ἐνήργησεν, εἶχε θετικὰς πληροφορίας περὶ μελετωμένου γενικωτέρου πραξικοπήματος ἐν Πελοποννήσῳ ὑπὸ τοῦ Κολοκοτρώνη καὶ τῶν ὀπαδῶν του. Καὶ αἱ πληροφορίαι της αὐταὶ ἀπεδείχθησαν καθ' ὅλα βάσιμοι, δεδομένου ὅτι μετὰ τὴν δίκην τοῦ Κολοκοτρώνη, ἐξερράγη πράγματι κίνημα εἰς τὴν Μεσσηνίαν ἀπὸ ὀπαδοὺς τοῦ καταδικασθέντος ἀρχιστρατήγου, τὸ ὁποῖον ὅμως κατεστάλη συντόμως ὑπὸ τῆς Ἀντιβασιλείας.

Ἱερὰν ἀγανάκτησιν ἐνεποίησεν εἰς πλείστους μελετητὰς ἡ καταδίκη αὐτὴ τοῦ Κολοκοτρώνη καὶ ἠκούσθησαν καὶ ἐγράφησαν ἀραὶ διὰ τὴν «βέβηλον» ἐνέργειαν τῆς Ἀντιβασιλείας ἐναντίον ἑνὸς ἐκ τῶν μεγαλυτέρων ἀγωνιστῶν τῆς Ἐπαναστάσεως. Αἱ αὐστηραὶ αὐταὶ κρίσεις ὅμως εἶναι ὑπεράγαν ὑπερβολικαὶ καὶ δὲν ἀνταποκρίνονται εἰς τὰ ἀληθῆ γεγονότα καὶ εἰς τὴν ζέουσαν πραγματικότητα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Δι' ὃ καὶ αὐτὸς ὁ Π. Καρολίδης, ὅστις δὲν ὑπῆρξε καθόλου ἐπιεικὴς πρὸς τὴν Ἀντιβασιλείαν, ἔγραψε τὰ ἑξῆς ἐν τῷ Β' τόμῳ τῆς Ἱστορίας του εἰς τὴν

1. Ν. Βλάχου: Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος σ. 44.
2. Τ. Κανδηλώρου: Ἡ δίκη τοῦ Κολοκοτρώνη σ. 21.

σελίδα 67 «. . . Καὶ ὑπῆρξαν μὲν οὐκ ὀλίγοι βεβαίως ἀλγεινῶς ἐκπλαγέντες ἐπὶ τῇ συμφορᾷ εἰς ἕνα τῶν μεγίστων ἀρχηγῶν καὶ ἡρώων τοῦ ἀγῶνος, ἂν μὴ τὸν μέγιστον πάντων, ἀλλ' ἦσαν πάλιν πολλοὶ καὶ οἱ ἐν τοῖς γενομένοις διορῶντες τὸν βραχίονα τοῦ νόμου πλήττοντα ἀμειλίκτως οἱονδήποτε ἰσχυρὸν κατ' ἰδίαν ἄνδρα, διὰ τὰ δικαίως ἢ ἀδίκως ἀποδιδόμενα αὐτῷ ἐναντίον τῆς ἀρχῆς καὶ τοῦ κράτους ἀδικήματα καὶ τὴν ἰσχὺν τῆς νέας τάξεως τῶν πραγμάτων ἀπέναντι τῶν δυνάμεων τοῦ παρελθόντος.».

'Ανεξαρτήτως τοῦ ὅτι ἡ περίφημος αὐτὴ δίκη καὶ κυρίως ἡ καταδίκη εἰς θάνατον τοῦ Κολοκοτρώνη, δὲν εἶναι ἀπηλλαγμένη μεροληψίας καὶ ἡ ὅλη διαδικασία της ἀποκαλύπτει τὸν ἐμπαθῆ χαρακτῆρα τοῦ Μάουρερ, ὁ ὁποῖος ἐπρωτοστάτησε — προκειμένου νὰ ἐξασφαλίσῃ τὸ ἀποτέλεσμα ποὺ ἐπεδίωκεν,— εἰς τὴν χρησιμοποίησιν μέσων καὶ μεθόδων ἥκιστα τιμητικῶν δι' αὐτόν, πρέπει νὰ τονισθῇ, ὅτι οἱ σκοποὶ εἰς τοὺς ὁποίους ἀπέβλεπεν ἡ 'Αντιβασιλεία, δὲν ἦσαν εἰς τὸ νὰ ὁδηγηθῇ ὁ ἀρχιστράτηγος τῆς Πελοποννήσου πρὸ τοῦ ἐκτελεστικοῦ ἀποσπάσματος. Κυρίως ἐπεδίωκεν, ὅπως ἀναφέρουν ὁ Καρολίδης καὶ ἄλλοι ἱστορικοί, νὰ ἀποδειχθῇ ἰσχυρὰ ἡ ἰσχὺς τοῦ πολιτεύματος καὶ συν αὐτῷ ἡ ἀποτελεσματικὴ ἄμυνα τοῦ καθεστῶτος, ἐναντίον πάσης διαθέσεως ἀνατροπῆς τούτου. 'Επρόκειτο, δηλαδή, περὶ πολιτικῆς βιαίων ἔστω κτυπημάτων, ὡς ἀναφέρει καὶ ὁ Γ. 'Ασπρέας ἐν τῇ ἱστορίᾳ του, ὁ ὁποῖος προσθέτει τὰ ἑξῆς εἰς τὸν Β' τόμον καὶ εἰς τὴν σελίδα 133 : «'Επίστευεν ἡ 'Αντιβασιλεία ὅτι ἰσχυρὸν κτύπημα κατὰ πολιτικῆς καὶ στρατιωτικῆς κορυφῆς, ὅπως ὁ Κολοκοτρώνης, ἤθελεν ἀσκήσει ἐπὶ τοῦ ὅλου τῶν ἀντιδρώντων ἀληθῆ τρόμον καὶ ἤθελε καταβάλει πᾶσαν ἀντίδρασιν. . . . .».

Εἰς τὴν προώθησιν ὅμως τῆς 'Αντιβασιλείας νὰ φέρῃ ἐνώπιον τοῦ δικαστηρίου τὸν Κολοκοτρώνη μὲ τὴν κατηγορίαν τῆς ἐσχάτης προδοσίας, συνήργησαν καὶ οἱ πολιτικοὶ αὐτοῦ ἀντίπαλοι, ἤτοι ὁ Μαυροκορδᾶτος καὶ ὁ Κωλέττης, ὡς καὶ οἱ πρέσβεις τῆς 'Αγγλίας καὶ Γαλλίας, οἱ ὁποῖοι ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ καταδικασθέντος ἐζήτουν νὰ πλήξουν τὸ ρωσικὸν κόμμα, τοῦ ὁποίου ἡγεῖτο μὲν ὁ 'Ανδρ. Μεταξᾶς, ἀλλ' ἀνεγνωρίζετο ὑπὸ πάντων ὅτι ἀρχηγὸς αὐτοῦ ἦτο ὁ στρατάρχης τῆς Πελοποννήσου. Τοιουτοτρόπως ἡ 'Αντιβασιλεία, εὑρεθεῖσα περιέργως ἡ ἰδία ἐν προκειμένῳ ἡνωμένη, ἐξυπηρέτει συγχρόνως διὰ τοῦ διαβήματός της ὅπως δικάσῃ τὸν Κολοκοτρώνη, ἀφ' ἑνὸς μὲν τοὺς σκοποὺς τῶν πολιτικῶν τούτου ἀντιπάλων καὶ ἀφ' ἑτέρου ἱκανοποίει τὰς ἀντιζηλίας τῶν ἀντιπροσώπων τῶν δύο δυτικῶν Δυνάμεων, αἱ ὁποῖαι ἀπὸ κοινοῦ, ἀλλὰ καὶ χωριστὰ ἑκάστη, ἐπεδίωκον τὴν ἐξουδετέρωσιν τῆς ρωσικῆς ἐπιρροῆς ἐν 'Ελλάδι.

Ἐν πάσῃ περιπτώσει, δέον ὅπως προστεθῇ διὰ τὴν πληρότητα τῶν αἰτίων, τὰ ὁποῖα ὤθησαν τὴν Ἀντιβασιλείαν εἰς τὴν δίκην τοῦ Κολοκοτρώνη καὶ ἡ ὀρθοτάτη παρατήρησις, τὴν ὁποίαν περιλαμβάνει εἰς τὸ βιβλίον του : «Ἡ Μοναρχία ἐν Ἑλλάδι» ὁ κ. Τ. Πιπινέλης, ὁ ὁποῖος εἰς τὴν σελίδα 134 γράφει σχετικῶς τὰ ἑξῆς : «Διὰ νὰ ἐκριζωθοῦν συνήθειαι τοῦ παρελθόντος καὶ νὰ παύσουν ἅπαξ διὰ παντὸς αἱ μετὰ Ρώσων, Ἄγγλων ἢ Γάλλων σκευωρίαι τῶν πολιτικῶν προσώπων, αἵτινες εἶχον ἤδη ἀτυχῶς ἀρχίσει νὰ ἀποτελῶσι τὴν βαθυτέραν πληγὴν τῆς πολιτικῆς ζωῆς τῆς Ἑλλάδος, μόνον μεγάλα παραδείγματα ἀποφασιστικότητος θὰ ἦσαν ἐπαρκῆ. Μία εὔλογος αὐστηρότης ραγδαίως ἐξασκουμένη ἐφ' ὅσον συνέτρεχον ὅλα τὰ στοιχεῖα, ἅτινα ἠθικῶς καὶ πολιτικῶς τοὐλάχιστον τὴν ἐδικαιολόγουν, ἦτο φυσικὸν νὰ δώσῃ τὴν ἐντύπωσιν ὅτι τὸ ἐν ἰσχύϊ καθεστὼς ἠννόει νὰ ἀμυνθῇ καὶ νὰ ἐξασφαλίσῃ δι' ὅλων τῶν μέσων τὴν ἐπιβολήν του καὶ τὴν δημοσίαν τάξιν, θὰ ἀπέτρεπε δὲ πλείστας ἄλλας διαθέσεις ἀνατροπῶν» Καὶ περαιτέρω: «Δι' αὐτὸ πλήττουσα τὴν κυοφορουμένην ἀναρχίαν εἰς αὐτὸ τὸ ψυχικὸν ἂν μὴ οὐσιαστικὸν κέντρον της, τὸν Κολοκοτρώνη, καὶ προβαίνουσα εἰς τὴν σύλληψίν του, ἡ Ἀντιβασιλεία ἔδωκε μίαν συνταρακτικήν, ὅσον καὶ σκληρὰ καὶ ἂν ἦτο, προειδοποίησιν εἰς τὰς σοβούσας δυνάμεις τῆς ἀναρχίας καὶ ἐστερέωσεν ἀπολύτως τὸ πρὸς στιγμὴν κλονισθὲν κῦρός της».

Ὑπ' αὐτὸ πράγματι τὸ πνεῦμα προέβη ἡ Ἀντιβασιλεία εἰς τὴν καταδίκην τοῦ Κολοκοτρώνη καὶ τοῦ Πλαπούτα, ὅταν τὸν Ἰούνιον τοῦ 1834 ἐξεδόθη ἡ ἐναντίον τούτων καταδικαστικὴ εἰς θάνατον ἀπόφασις, ἡ ὁποία ὡς γνωστὸν δὲν ἐξετελέσθη, ὄχι διότι δὲν καθίστατο τοῦτο δυνατόν, ἀλλὰ διότι δὲν εἶχεν ἐκδοθῇ δι' αὐτὸν τὸν σκοπόν.

Τὴν ἐπομένην ἀκριβῶς τῆς καταδίκης, ὁ Βασιλεὺς Ὄθων μετέτρεψε τὴν ἀπόφασιν εἰς εἰκοσαετῆ εἱρκτήν. Ἄλλωστε, διὰ τὴν μετατροπὴν τῆς ποινῆς εἶχεν ἐκφράσει εὐχὴν αὐτὸ τοῦτο τὸ δικαστήριον. Οὕτως εἰς τὴν τρίτην παράγραφον τῆς καταδικαστικῆς ἀποφάσεως ἀνεγράφοντο τὰ ἑξῆς. «Οἱ κατηγορούμενοι κρίνονται ἄξιοι τῆς Βασιλικῆς χάριτος, τὴν ὁποίαν θέλει ζητήσει ἐπισήμως τὸ Δικαστήριον ἀπὸ τὴν Αὐτοῦ Μεγαλειότητα». Καὶ περαιτέρω : «Ἀναβάλλεται ἡ ἐκτέλεσις τῆς παρούσης ἀποφάσεως μέχρι τῆς ἐκβάσεως τῆς περὶ τῆς χάριτος αἰτήσεως».

Μετὰ ἓν ἔτος ὅμως, τὴν 20ὴν Μαΐου/1ην Ἰουνίου τοῦ 1835, ὁ Βασιλεὺς ἐπὶ τῇ ἐνηλικιώσει του ἔδωσε πλήρη χάριν εἰς τὸν Κολοκοτρώνη, συνοδευομένην μὲ ἰδιαιτέρας τιμὰς πρὸς τὸ πρόσωπόν του, ὡς ἐκδήλωσιν σεβασμοῦ καὶ ἀγάπης πρὸς τὸν ἥρωα πρωταγωνιστὴν τῆς Ἑλληνικῆς ἐλευθερίας.

Η ΑΝΑΚΛΗΣΙΣ ΤΩΝ ΜΑΟΥΡΕΡ ΚΑΙ ΑΜΠΕΛ

Ἐν τῷ μεταξύ, ἡ ὑπάρχουσα κρίσις εἰς τοὺς κόλπους τῆς Ἀντιβασιλείας, εἰσήρχετο ἤδη εἰς νέαν ἀποφασιστικὴν φάσιν. Ἀπεσταλμένοι τοῦ Ἄρμανσπεργκ, τοῦ Ντώκινς, τοῦ Μάουρερ καὶ τοῦ Ἄμπελ, μετέφερον ἐμπιστευτικὰς ἐκθέσεις, ἐναλλὰξ ἢ καὶ ταὐτοχρόνως, πότε εἰς τὸ Λονδῖνον καὶ πότε εἰς τὸ Μόναχον.

Εἰς τὰς ἐκθέσεις αὐτὰς οἱ μὲν κατηγοροῦν τοὺς δὲ καὶ ἀντιστρόφως. Αἱ ραδιουργίαι, αἱ συκοφαντίαι καὶ οἱ ἀθέμιτοι ἀνταγωνισμοὶ μεταξὺ τῶν μελῶν τῆς Ἀντιβασιλείας, εἶχον φθάσει εἰς τὸ κατακόρυφον. Εἰς αὐτὸν τὸν πόλεμον τῶν μηχανορραφιῶν, ἡ συμμετοχὴ τῶν πρεσβευτῶν Ἀγγλίας, Γαλλίας, Ρωσίας καὶ Βαυαρίας ἦτο σημαντική, εἰς βαθμὸν ὥστε ἐπ' ἀρκετὸν ν'ἀποτελῇ τὸ μοναδικὸν ἔργον αὐτῶν ἐν Ἑλλάδι. Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα ὅτε, χωρὶς οὐδὲ αὐτὸς ὁ Ὄθων νὰ τὸ γνωρίζῃ, τὴν 19 Ἰουλίου τοῦ 1834, ἔφθασεν εἰς τὸ Ναύπλιον ἐκ Μονάχου ὁ σύμβουλος τῆς Ἐπικρατείας φὸν Κόμπελ, φέρων διαταγὴν τοῦ Βασιλέως Λουδοβίκου, διὰ τῆς ὁποίας ἀνεκαλοῦντο ὁ Μάουρερ καὶ ὁ Ἄμπελ. Δι' αὐτῆς ὁ Κόμπελ ἀντικαθίστα τον Μάουρερ καὶ ὁ Γκράϊνερ τὸν Ἄμπελ. Εἰς τὴν ἀπόφασιν αὐτὴν προῆλθεν ὁ Λουδοβῖκος κατόπιν ἰσχυρᾶς πιέσεως, ἡ ὁποία ἠσκήθη ἐπ' αὐτοῦ ἐκ μέρους τοῦ Βρεταννοῦ Πρέσβεως εἰς τὸ Μόναχον, ἐνεργοῦντος κατὰ ρητὴν διαταγὴν του Πάλμερστον. Κατόπιν τούτου, παρὰ τὴν ἐπιθυμίαν του, ὁ Λουδοβῖκος ἠναγκάσθη νὰ στέρξῃ εἰς τὴν ἐνέργειαν αὐτήν, καίτοι ἐπίστευεν ὅτι ὁ Μάουρερ εἶχεν ἐπιδείξει ὡς μέλος τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἀντιβασιλείας ἐργατικότητα καὶ ζῆλον εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῶν καθηκόντων του. Ἀλλ' ἐθεωρήθη ὡς ἀναγκαῖον νὰ ὑποστῇ τὴν δοκιμασίαν αὐτὴν ὁ Βαυαρὸς νομομαθής, χρησιμεύων ὡς ἐξιλαστήριον θῦμα τῆς Ἀγγλικῆς πολιτικῆς, χάριν τῶν συμφερόντων τῆς Ἑλλάδος. Ὁ Μέντ. Μπαρτόλντυ γράφει σχετικῶς εἰς τὴν ἱστορίαν του καὶ εἰς τὴν σελίδα 484, ὅτι ὁ Λουδοβῖκος, δικαιολογῶν τὴν ἀνάκλησιν εἶπεν ὅτι : «Πρέπει νὰ ἱκανοποιήσωμεν τὴν εὔλογον εὐθιξίαν τῆς Μεγάλης Βρεταννίας».

Ἡ νέα σύνθεσις ὅμως τῆς Ἀντιβασιλείας ὡς μόνον ἀποτέλεσμα εἶχε νὰ συγκεντρωθῇ εἰς χεῖρας τοῦ Ἄρμανσπεργκ ὁλόκληρος ἡ ἐξουσία, ἐνῷ συγχρόνως ἀνεκόπτετο πᾶσα δημιουργικὴ ἐργασία διὰ τὴν πρόοδον τοῦ τόπου καὶ τὴν εὐημερίαν τοῦ λαοῦ. Ὅσον ἀφορᾶ τὸν ἀντικαταστάτην τοῦ Μάουρερ, οὗτος ὄχι μόνον ὑπελείπετο κατὰ πολὺ εἰς μόρφωσιν καὶ δραστηριότητα τοῦ προκατόχου του, ἀλλ' ἐστερεῖτο καὶ ἴχνους πρωτοβουλίας. Τὸ μόνον προσόν του ἦτο ἡ πλήρης ὑπακοή του εἰς τὰ κελεύσματα τοῦ Ἄρμανσπεργκ, ὁ ὁποῖος ἐν τῷ προσώπῳ του εἶχεν εὕρει ἁπλῶς ἕνα τυφλὸν καὶ πειθήνιον ὄργανον.

'Εν τούτοις πολλοί ἦσαν ἐκεῖνοι—ἰδίως οἱ ἀνήκοντες εἰς τὸ 'Αγγλικὸν κόμμα— οἱ ὁποῖοι ἀνέμενον ὅτι ἤδη, ὑπὸ τὴν νέαν μορφήν του, τὸ συμβούλιον τῆς 'Αντιβασιλείας θὰ συνέχιζε τὴν ἀπὸ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1833 ἀρξαμένην προσπάθειαν πρὸς ὀργάνωσιν τοῦ νεοπαγοῦς Κράτους, κατὰ τρόπον γόνιμον καὶ ἀποτελεσματικόν. Αἱ ἐλπίδες ὅμως αὗται συντόμως διεψεύσθησαν.

Καὶ ναὶ μὲν ἐξέλειπε πλέον ἡ ἀντιπολίτευσις, ἀλλὰ τοῦτο δὲν ἀπετέλει σοβαρὸν λόγον διὰ νὰ προσδοκᾶται βελτίωσις τῆς καταστάσεως. 'Επὶ πλέον πρέπει νὰ σημειωθῇ, ὅτι αὐτὴ ἡ ἀντιπολίτευσις εἰς τὸ Συμβούλιον τῆς 'Αντιβασιλείας, ἥτις ἀπετελεῖτο ἀπὸ τὸν Μάουρερ καὶ τὸν Ἄμπελ, ἦτο ἐκείνη ἡ ὁποία εἰργάζετο εὐδοκίμως εἰς ὅλους τοὺς τομεῖς τῆς ἐκπολιτιστικῆς διαρθρώσεως τῆς χώρας. Τοῦτο εἶναι ἐκτὸς πάσης ἀμφιβολίας. 'Ανεξαρτήτως δὲ τῆς πικρίας τὴν ὁποίαν ἐδοκίμασαν, ἰδίως ὁ Μάουρερ, ἐκ τῆς ἀνακλήσεώς των, εἶναι ἀληθὲς ὅτι καὶ ὁ Ὄθων, ὁ ὁποῖος παρηκολούθει τὴν ἐργώδη προσπάθειάν των, ἐθλίβη ἐκ τῆς απομακρύνσεως τούτων ἐξ 'Ελλάδος. 'Ιδιαιτέρως ὅμως συνεπάθει ὁ νεαρὸς Βασιλεὺς τὸν Ἄμπελ, ὁ ὁποῖος ἦτο, τρόπον τινά, καὶ διδάσκαλός του εἰς τὴν πολιτικὴν τέχνην. 'Αργότερον ὁ Ἄμπελ ἔγινεν ὑπουργὸς τῆς Βαυαρίας.

'Εν τῷ μεταξὺ ὁ Μάουρερ καὶ ὁ Ἄμπελ ἀπέστελλον συχνὰ ἀπὸ τὸ Μόναχον πρὸς τὸν Ὄθωνα ἐκθέσεις καὶ ὑπομνήματα ἐπὶ τῆς ἐν 'Ελλάδι καταστάσεως καὶ παρεῖχον τῷ Βασιλεῖ συστάσεις, συμβουλὰς καὶ ὑποδείξεις, τὰς ὁποίας ὁ Ὄθων ἐλάμβανε πάντοτε ὑπ' ὄψιν του διὰ τὴν διακυβέρνησιν τῆς χώρας κατὰ τὸ παρὸν καὶ τὸ μέλλον. Καὶ ἦτο τόσον ἱκανοποιημένος ἀπὸ τὴν δι' ἀλληλογραφίας αὐτὴν ἐπαφήν του, ὥστε εἶχε κατὰ νοῦν νὰ μετακαλέσῃ τὸν ἕνα τοὐλάχιστον ἐξ αὐτῶν, τὸν Ἄμπελ, εὐθὺς ἅμα τῇ ἐνηλικιώσει του. 'Αλλ' ἀντὶ νὰ διαφυλάξῃ μυστικὴν τὴν ἐπιθυμίαν του ταύτην καὶ νὰ τὴν ἐκπληρώσῃ αὐτοβούλως, ὅτε θὰ ἤρχετο ὁ καιρός, τὴν ἐνεπιστεύθη κατὰ μίαν συνέντευξιν, τὴν ὁποίαν εἶχε μετὰ τοῦ Βρεταννοῦ πρέσβεως Λάϊονς, ὁ ὁποῖος εἶχεν ἐν τῷ μεταξὺ διαδεχθῆ τὸν Ντώκινς. 'Ο Λάϊονς, ὅμως, ἀπήντησεν ἀπεριφράστως πρὸς τὸν Ὄθωνα, ὅτι μία τοιαύτη ἐνέργεια δὲν θὰ ἦτο ἀρεστὴ εἰς τὸν Πάλμερστον καὶ πιθανὸν νὰ προεκάλει τὴν δυσαρέσκειαν τούτου. Καὶ τέλος προέβη οὗτος εἰς τὴν ὑπόδειξιν, ὅτι ὁ Βασιλεὺς εἶχε πράγματι ἀνάγκην ἑνὸς πεπειραμένου καὶ ὀξυδερκοῦς πολιτικοῦ συμβούλου, ἀλλ' ὅτι ὁ Ἄμπελ ἦτο ἀνίκανος διὰ μίαν τοιαύτην θέσιν [1]. «Τὸ κατάλληλον πρόσωπον δι' αὐτὸν τὸν σκοπόν, προσέθεσεν, ὑπάρχει ἐν 'Ελλάδι καὶ

---

1. 'Αρχεῖα 'Υπουργείου 'Εξωτερικῶν τῆς 'Αγγλίας. τ. 46 σ. 33.

δύναται ἡ Μεγαλειότης σας νὰ κάμῃ ἀνεπιφυλάκτως χρῆσιν τῶν ὑπηρεσιῶν του».

Ὁ Λάιονς ἠννόει ὅτι τὸ πρόσωπον αὐτὸ ἦτο ὁ Ἄρμανσπεργκ, τὸ ὁποῖον καὶ τελικῶς ὑπεχρεώθη ἀργότερον ὁ Ὄθων νὰ χρίσῃ ἀρχικαγκελλάριον.

Ἤδη ὑπὸ τὴν νέαν της σύνθεσιν ἡ Ἀντιβασιλεία, τὸ πρῶτον ἐμπόδιον τὸ ὁποῖον ἀντεμετώπισεν, ἀπὸ τὴν πρώτην συνεδρίασιν τῶν μελῶν της, ἦτο ἡ σοβαρὰ οἰκονομικὴ κρίσις, εἰς τὴν ὁποίαν εἶχε περιέλθει τὸ κράτος. Προέβαλλε δηλαδὴ ὑπὸ τὴν ὀξυτέραν του μορφὴν τὸ οἰκονομικὸν πρόβλημα τῆς χώρας. Ἐξαντληθείσης καὶ τῆς δευτέρας δόσεως τοῦ δανείου τῶν 60 ἑκατομμυρίων φράγκων, ἡ Ἀντιβασιλεία εὑρέθη εἰς τὴν ἀδήριτον ἀνάγκην νὰ ζητήσῃ καὶ τὴν τρίτην δόσιν. Καὶ πρῶτον ἀπηυθύνθη πρὸς τὴν Βρεταννικὴν Κυβέρνησιν, ἡ ὁποία λόγω τοῦ ὅτι ὁ Ἄρμανσπεργκ ἦτο ὄργανον τῆς πολιτικῆς ἐπιρροῆς της ἐν Ἑλλάδι ἐδέχθη, κατόπιν καὶ τῆς συνηγορίας τοῦ Πάλμερστον, νὰ ἐγγυηθῇ διὰ τὸ εἰς αὐτὴν ἀναλογοῦν μέρος ἐκ τῆς τρίτης δόσεως τοῦ δανείου τοῦ συναφθέντος τὸ 1832. Αἱ κυβερνήσεις ὅμως τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Ρωσίας, βλέπουσαι ὅτι ὑπερίσχυεν ἡ ἐπιρροὴ τῆς Ἀγγλίας ἐν Ἑλλάδι, ἠρνήθησαν νὰ ἐγγυηθοῦν τὸ ἀναλογοῦν εἰς αὐτὰς μέρος τῆς τρίτης δόσεως τοῦ δανείου. Διὰ νὰ αἰτιολογήσουν δὲ τὴν στάσιν των αὐτήν, χωρὶς ν' ἀποκρύψουν καὶ τὴν δυσφορίαν των, ἐδήλωσαν ὅτι πρὶν δώσουν τὴν ἐγγύησίν των, ἐπεθύμουν νὰ τεθῇ ὑπ' ὄψιν των λεπτομερὴς κατάστασις, εἰς τὴν ὁποίαν νὰ ἐμφαίνεται κατὰ ποῖον τρόπον καὶ διὰ ποίους σκοποὺς διετέθησαν αἱ χορηγηθεῖσαι εἰς τὴν Ἑλλάδα δύο προηγούμεναι δόσεις τοῦ δανείου. Τοῦτο βεβαίως ἦτο μία ὑπεκφυγή, ἡ ὁποία ἔμελλε νὰ περιπλέξῃ τὰ πράγματα περισσότερον, χωρὶς ὅμως νὰ πείσῃ τὴν Κυβέρνησιν, ὅτι δὲν ἦτο ἀνεκτὴ διὰ τὰς ἄλλας Δυνάμεις ἡ ἐκδήλωσις προτιμήσεως ἐκ μέρους της εἰς μίαν ἐξ αὐτῶν.

Ἐν πάσῃ περιπτώσει, λόγω τῆς μονολιθικῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς τοῦ Ἄρμανσπεργκ, δὲν ἔδωσαν τότε τὴν ἐγγύησίν των ἡ Γαλλία καὶ ἡ Ρωσία, καίτοι ὑπεβλήθη αὐταῖς ἡ κατάστασις, τὴν ὁποίαν ἐζήτησαν, ἵνα προβοῦν εἰς ἔλεγχον τοῦ τρόπου διαθέσεως τῶν αναληφθεισῶν δύο δόσεων τοῦ δανείου. Ἀπήντησαν δὲ ἁπλῶς ὅτι ἐκ τῶν στοιχείων τὰ ὁποῖα ταῖς ὑπεβλήθησαν, δὲν ἦσαν ἱκανοποιημέναι.

Ὑπὸ τὰς περιστάσεις αὐτὰς ἦτο μοιραῖον ν' ἀνακοπῇ πᾶσα δημιουργικὴ ἐργασία πρὸς ὀργάνωσιν τοῦ Κράτους.

Ἐν τούτοις δύο γεγονότα εἶναι ἀξιομνημόνευτα, ὡς ἐπιτελεσθέντα κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἀνασχηματισθείσης Ἀντιβασιλείας. Ἡ σύνταξις τοῦ σχεδίου τοῦ νόμου «περὶ προικοδοτήσεως τῶν Ἑλληνικῶν οἰκογενειῶν» καὶ ἡ μεταφορὰ τῆς πρωτευούσης τοῦ Κράτους ἀπὸ τὸ

Ναύπλιον εἰς τὰς Ἀθήνας. Καίτοι ὁ ρηθεὶς νόμος ἐδημοσιεύθη ἀργότερον, τὸ περιεχόμενόν του, τὸ ὁποῖον ἐξεπονήθη ὑπὸ τοῦ Ἄρμανσπεργκ, ἀπετέλει μίαν σοβαρὰν ἐκδήλωσιν κοινωνικῆς προνοίας καὶ ἐν ταὐτῷ τὴν καθιέρωσιν μιᾶς σταθερᾶς γεωργικῆς πολιτικῆς. Διὰ τοῦ νόμου τούτου ἐθεσπίζετο ἡ ἐλευθερία τῆς ἰδιοκτησίας, διὰ τῆς διανομῆς 10 ἑκατομμυρίων περίπου στρεμμάτων γῆς εἰς τοὺς ἔχοντας τὸ δικαίωμα προικοδοτήσεως, οἵτινες ἦσαν ἅπαντες οἱ αὐτόχθονες καὶ ἀκόμη, ὑπό τινας προϋποθέσεις, καὶ οἱ πέραν τῶν ὁρίων τοῦ Κράτους ὁμογενεῖς.

Ὡς βάσις ἰδιοκτησίας δι' ἕκαστον κληροδοτούμενον ὡρίσθη ἔκτασις γῆς ἐκ 40 στρεμμάτων. Μετὰ τὴν σύνταξιν τῶν ὀνομαστικῶν καταλόγων ὑπὸ τῶν δήμων καὶ τὴν ἐπικύρωσιν αὐτῶν ὑπὸ τοῦ ὑπουργείου Ἐσωτερικῶν, ἕκαστος δικαιοῦχος ἐλάμβανεν εἰδικὰ πιστωτικὰ γραμμάτια, ἐκδιδόμενα ὑπὸ τοῦ ὑπουργείου τῶν Οἰκονομικῶν, διὰ ποσὸν 2 χιλιάδων δραχμῶν. Τὰ γραμμάτια αὐτὰ ἐχρησίμευον ἀποκλειστικῶς πρὸς ἀγορὰν τῶν κτημάτων προικοδοτήσεως, θὰ ἐξωφλοῦντο δὲ μετὰ 36 ἔτη. Τὰ εὐεργετήματα τοῦ νόμου τούτου ἦσαν προφανῆ διὰ τοὺς ἀκτήμονας καὶ κυρίως διὰ τοὺς ἀγωνιστὰς ἐκ τῶν διαλυθέντων ἀτάκτων σωμάτων.

Ὅσον ἀφορᾶ τὴν μεταφορὰν τῆς πρωτευούσης τοῦ Βασιλείου τῆς Ἑλλάδος ἐκ Ναυπλίου [1] εἰς Ἀθήνας, αὕτη ἐγένετο τῇ ἐπιμόνῳ συστάσει τοῦ Βασιλέως τῆς Βαυαρίας Λουδοβίκου. Ἡ ἐγκατάστασις τοῦ Ὄθωνος καὶ τῶν δημοσίων ὑπηρεσιῶν εἰς Ἀθήνας συνετελέσθη τὴν 1/13 Δεκεμβρίου 1834, ὡς ἀναγράφει τὸ ἐκδοθὲν σχετικῶς Βασιλικὸν Διάταγμα. Ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν τότε ἦτο ἕνα πενιχρὸν χωρίον μὲ ὀλίγας κατοικισίμους οἰκίας, χωρὶς ὁδοὺς καὶ πλήρης ἀπὸ σωροὺς ἐρειπίων, χωμάτων καὶ λίθων. Δὲν ἔπαυεν ὅμως νὰ εἶναι πόλις τῆς κλασσικῆς ἀρχαιότητος, τῆς ὁποίας τὰ περικαλλῆ μνημεῖα καὶ τὰ ἐρείπια, ὡμίλουν διὰ τὴν ἔνδοξον ἀκτινοβολίαν τοῦ παρελθόντος της.

ΠΩΣ ΕΠΟΛΙΤΕΥΘΗ Η ΑΝΤΙΒΑΣΙΛΕΙΑ

Ἐν τῷ μεταξὺ ἐτερματίζετο ὁ χρόνος, ὁ ὁποῖος εἶχε καθορισθῆ διὰ τὴν διακυβέρνησιν τῆς χώρας ὑπὸ τῆς Ἀντιβασιλείας, δεδομένου ὅτι ἐπέκειτο ἡ ἐνηλικίωσις τοῦ Βασιλέως, ὁ ὁποῖος θ' ἀνελάμβανε προσωπικῶς τὴν διοίκησιν τοῦ Κράτους.

Ἡ Ἀντιβασιλεία κατέθεσε τὴν ἀρχὴν τὴν 20ην Μαΐου/1 Ἰουνίου 1835. Κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην ἀνεκηρύχθη ὁ Ὄθων ἐνῆλιξ.

---

1. Τὸ Ναύπλιον διετέλεσεν ἐπὶ δύο ἔτη πρωτεύουσα τοῦ Ἑλληνικοῦ Βασιλείου.

Ὁ ἀπολογισμὸς τῆς περιόδου τῆς Ἀντιβασιλείας, ἡ ὁποία διήρκεσεν ἐπὶ 2 ἔτη καὶ 4 μῆνας, ἴσως νὰ μὴ ὑπῆρξεν ἀρκετὰ γόνιμος εἰς ἐπιτεύγματα.

Ἕνας λόγος, ὁ ὁποῖος συνετέλεσεν εἰς τοῦτο δύναται ν' ἀναζητηθῇ καὶ εἰς τὴν ὀρθὴν παρατήρησιν, τὴν ὁποίαν περιλαμβάνει εἰς σχετικὸν ἄρθρον του ὁ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Μονάχου κ. Χὰνς Ράλλ, τὸ ὁποῖον ἐδημοσιεύθη εἰς τὸ περιοδικὸν «Μέριον» τοῦ Ἀμβούργου τὸν Δεκέμβριον τοῦ 1958. Ἐν αὐτῷ ἀναφέρεται ἡ ἑξῆς κρίσις περὶ τῶν Ἀντιβασιλέων: «Διώκησαν ψυχραίμως καὶ ξηρῶς, ἠθέλησαν νὰ εἰσαγάγουν εἰς τὴν χώραν τῶν προστατευομένων των προοδευτικῶς θριάμβους καὶ κατακτήσεις τῆς Ἐπιστήμης, αἵτινες εἰσαγόμεναι καὶ εἰς τὴν ἰδικήν των ἀκόμη χώραν θὰ ἐθεωροῦντο καινοτομίαι καὶ νεωτερισμοί».

Τοῦτο βεβαίως εἶναι ἀληθὲς καὶ ἀσφαλῶς ἐβάρυνεν εἰς τὸ ὅλον διοικητικὸν σύστημα, τὸ ὁποῖον ἐφήρμοσαν. Παρὰ ταῦτα ὁ ἀπολογισμὸς τῆς δραστηριότητος τῆς Ἀντιβασιλείας θὰ ἠδύνατο νὰ ἦτο πλουσιώτερος καὶ περισσότερον ἐπωφελὴς διὰ τὸ νεοσύστατον Κράτος. Τὰ διαπραχθέντα σφάλματα, μοιραῖα καὶ ἀναπόφευκτα ἄλλωστε εἰς παρομοίας περιστάσεις, δὲν θὰ ἐλάμβανον τὰς διαστάσεις ποὺ ἔλαβον, ἐὰν δὲν συνετέλουν πρὸς τοῦτο τρεῖς βασικοὶ παράγοντες: Αἱ ξενικαὶ ἐπεμβάσεις, οἱ ἴδιοι οἱ Ἕλληνες καὶ αἱ ἔριδες μεταξὺ τῶν μελῶν τῆς Ἀντιβασιλείας.

Τί ἤθελον οἱ ξένοι ἀπὸ τὴν μόλις ἀπελευθερωθεῖσαν μικρὰν καὶ πτωχὴν χώραν; Ἁπλούστατα νὰ παίζουν οἱονεὶ εἰς τὸ ζατρίκιον τὰς τύχας της. Νὰ διασταυρώσουν τοὺς ἀνταγωνισμούς, τὰς ἐπιρροὰς καὶ τὰ συμφέροντά των εἰς τὴν ἀτυχῆ Ἑλλάδα, ἀπὸ τὰ πρῶτα βήματα τοῦ ἐλευθέρου της βίου.

Τί ἐπεζήτουν οἱ Ἕλληνες; Οἱ μὲν κοτζαμπάσηδες, οἱ πρόκριτοι, οἱ ὁπλαρχηγοὶ καὶ οἱ πολιτικοί, νὰ μεταφέρουν τὰ πάθη, τὰ μίση, τὰς ἀντιζηλίας, τὰς προσωπικὰς διαφοράς των, τὰ συμφέροντά των, τὰς εὐνοίας των καὶ τὰς ἔχθρας των εἰς τοὺς κόλπους τῆς Ἀντιβασιλείας. Δηλαδὴ ἕκαστος καὶ ὅλοι μαζὶ ἐπεζήτουν ὅπως ἡ Ἀντιβασιλεία γίνῃ ἰδική των, ὥστε νὰ τεθῇ εἰς τὴν ἐξυπηρέτησιν τῶν θεμιτῶν καὶ ἀθεμίτων ἀκόμη ἐπιδιώξεών των. Καὶ ἦσαν καλοὶ οἱ Βαυαροὶ ὅταν ἐφαίνοντο ὅτι ἦσαν διατεθειμένοι νὰ ἱκανοποιήσουν τοὺς προσωπικοὺς σκοποὺς τῶν Ἑλλήνων. Τοῦτο βεβαίως σπανιώτατα συνέβαινεν. Ἦσαν κακοὶ ὅμως καὶ ἐπωνομάζοντο «ἀκρίδες» ὅταν ὄχι μόνον δὲν ἔστεργον νὰ ἱκανοποιήσουν τὰς ἀξιώσεις των, ἀλλὰ τοὺς ἀπεμάκρυνον ἢ ἐνίοτε καὶ τοὺς κατέτρεχον.

Οἱ λοιποὶ Ἕλληνες — ὁ κατὰ τὸ πλεῖστον ἀμαθὴς λαὸς τῆς ἐποχῆς ἐκείνης — οἱ ὁποῖοι οὐδεμίαν τέχνην ἢ ἐπιστήμην ἐγνώριζον, ἤθελον

μισθοὺς καὶ θέσεις. Ἤθελον νὰ συνεχίσουν τὴν ζωήν των εἰς τὰ ἄτακτα σώματα, νὰ μισθοδοτοῦνται καὶ νὰ ἀναπαύωνται ἔπειτα ἀπὸ τὸν ἑπταετῆ πολεμικὸν ἀγῶνα. Ἡ ἐργασία, ἡ πειθαρχία, ἡ τάξις ἦσαν δι' αὐτοὺς ἔννοιαι μᾶλλον ἀντιπαθεῖς.

Τέλος, αὐτοὶ οἱ ἴδιοι οἱ Ἀντιβασιλεῖς, καίτοι ἕνας ἕκαστος εἶχεν ἀναμφισβήτητα προσόντα καὶ ἱκανότητας ὀργανωτικὰς καὶ διοικητικάς, εἶχον τὰς ἀδυναμίας των, αἱ ὁποῖαι ὅσον καὶ ἂν εἶναι ἀνθρώπινοι, ἐν προκειμένῳ ἦσαν λίαν ἐπιζήμιοι διὰ τὸ ἀναδιοργανούμενον Ἑλληνικὸν κράτος, τὸ ὁποῖον ἀπὸ τὴν πεῖραν καὶ τὴν σοφίαν των ἀνέμενε τὴν ὕπαρξιν καὶ τὴν πρόοδόν του.

Νομίζω ὅτι κατένειμα ὅσον ἦτο δυνατὸν ἐν πνεύματι δικαιοσύνης τὰς εὐθύνας καὶ τὰ αἴτια τῶν σφαλμάτων, τὰ ὁποῖα ἐδημιουργήθησαν κατὰ τὴν περίοδον τῆς Ἀντιβασιλείας.

Πέραν αὐτῶν ὅμως θὰ ἦτο ἄδικον νὰ ὑποστηριχθῇ, ὅτι δι' ὅλα ὅσα συνέβησαν κατὰ τὸ διάστημα ἐκεῖνο εὐθύνεται ἀποκλειστικῶς τὸ συμβούλιον τῆς Ἀντιβασιλείας καὶ τότε ὅτε ἦτο ἡνωμένον καὶ μετὰ ὅτε διῃρέθη.

Ἐν τούτοις ὅλοι—μὲ μίαν ἢ δύο ἐξαιρέσεις— οἱ ἀσχοληθέντες μὲ τὴν πολιτείαν καὶ τὴν δρᾶσιν τῆς Ἀντιβασιλείας τοῦ Ὄθωνος, ἔρριψαν τὸν λίθον τοῦ ἀναθέματος ἐναντίον τῶν Βαυαρῶν, οἵτινες ἀπετέλουν τὸ συμβούλιον αὐτῆς. Δὲν ἐκρίθη, ἀτυχῶς, ψυχραίμως καὶ ἀντικειμενικῶς τὸ ἔργον των. Μὲ ἐμφανῆ προδιάθεσιν ἐκφράσεως ἀφορισμῶν, κατακραυγῆς, ὕβρεων καὶ ἀπαραδέκτων χαρακτηρισμῶν, ἔχει περιβληθῆ ἀπὸ συγχρόνους καὶ μεταγενεστέρους ἱστορικοὺς ὅ,τι ἐπετελέσθη ὑπὸ τῆς Ἀντιβασιλείας εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ἴσως νὰ ἐνόμιζον μερικοί, ὅτι ἡ Ἀντιβασιλεία εἶχε συγκροτηθῆ ἀπὸ θαυματοποιοὺς καὶ δι' αὐτὸ ἀνέμενον νὰ ἐπιτελέσῃ θαύματα. Ἴσως ἡ ἀγανάκτησίς των νὰ ἀπέρρεεν ἀπὸ τὴν κρίσιμον ψυχολογικὴν κατάστασιν τοῦ λαοῦ, λόγῳ τῶν πολλαπλῶν ἀναγκῶν καὶ τῶν προβλημάτων, τὰ ὁποῖα ἀντεμετώπιζον ἡ χώρα καὶ ὅλοι οἱ Ἕλληνες καὶ τὰ ὁποῖα ἀνεμένετο ὅτι ἡ Ἀντιβασιλεία αὐτομάτως θὰ ἐπέλυεν.

Δὲν δύναται ὅμως ν' ἀποδοθῇ σοβαρὰ σημασία εἰς τὰς πάσης φύσεως αἰτιάσεις, αἱ ὁποῖαι εἶδον τὸ φῶς ἐναντίον τῆς Ἀντιβασιλείας, δεδομένου ὅτι πολλαὶ ἐξ αὐτῶν εἶναι τόσον ἀπίθανοι, ὥστε καθίστανται ἀφελεῖς. Δὲν θ' ἀναφερθῶ εἰς ὀνόματα κατηγόρων, οὔτε εἰς γεγονότα παραποιηθέντα ἀπὸ τὴν ὑπερβολὴν καὶ τὴν ἐμπάθειαν. Θὰ περιορισθῶ μόνον νὰ ὑπογραμμίσω, ὅτι ὅταν κανεὶς ἀρχίζῃ μίαν ἐργασίαν ἐκ τοῦ μηδενός, μόνον ἂν ἔχῃ θεϊκὰς ἰδιότητας δύναται νὰ τὴν ἐπιτελέσῃ μὲ πληρότητα. Ἂν δὲν ἔχῃ ὅμως τοιαύτας, θὰ περιπέσῃ ἀναποφεύκτως εἰς λάθη, σφάλματα, θὰ παρουσιάσῃ ἀτελείας, αἱ ὁποῖαι ἐνίοτε εἶναι καὶ δικαιο-

λογημέναι, ἂν ληφθοῦν ὑπ' ὄψιν αἱ συνθῆκαι καὶ τὸ περιβάλλον, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἐπιτελεῖται τὸ ἔργον.

Διατί νὰ μὴ παραδεχθῶμεν, ὅτι κάτι παρόμοιον συνέβη καὶ ἀπὸ τὰ μέλη τῆς 'Αντιβασιλείας. τὰ ὁποῖα ἦλθον εἰς τὴν 'Ελλάδα εἰς μίαν περίοδον, κατὰ τὴν ὁποίαν ὅλοι οἱ τομεῖς τῆς κρατικῆς καὶ κοινωνικῆς λειτουργίας ἔπρεπε τὸ πρῶτον νὰ συσταθοῦν ; Καὶ διατί νὰ μὴ ἀναγνωρίσωμεν, ὅτι τὰ θεμέλια, τὰ ὁποῖα ἔθεσε τότε διὰ ν' ἀνεγερθῇ τὸ κρατικόν μας οἰκοδόμημα, δυνατὸν νὰ μὴ εἶχον ὅλον ἐκεῖνον τὸν βαρὺν ὁπλισμόν, ὁ ὁποῖος ἐχρειάζετο, ἦσαν ὅμως ἀρκετὰ σταθερά, ὥστε νὰ μὴ κλονισθοῦν ἐπὶ μίαν ὁλόκληρον ἑκατονταετίαν, ἀλλ' ἁπλῶς μόλις πρὶν ἀπὸ 30—40 ἔτη, νὰ ἐνισχυθοῦν καὶ νὰ παραμείνουν τὰ ἴδια ἐν πολλοῖς μέχρι καὶ τῶν ἡμερῶν μας ;

Θὰ μεταφέρω ἐδῶ ἕνα χαρακτηριστικὸν ἀπόσπασμα ἀπὸ τὸ ἐκδοθὲν τὸ 1925 ἱστορικὸν ἔργον τοῦ Γ.Σ. Φραγκούδη ὑπὸ τὸν τίτλον «Το Ρωμαίϊκο». Εἰς τὴν σελίδα 32 ἀναγράφονται τὰ ἑξῆς : «. . Δικαιολογίας τῆς κατὰ τῆς 'Αντιβασιλείας πολεμικῆς ἠμπορεῖ τις νὰ εὕρῃ πολλάς. Κακίζεται ἡ 'Αντιβασιλεία ὅτι συνέλαβε τὸν Κολοκοτρώνην ὀργανοῦντα στάσιν, καὶ ὅτι τὸν κατεδίκασεν ἐπὶ ἐσχάτῃ προδοσίᾳ. 'Αλλὰ τί ἔπρεπε νὰ κάμῃ ἡ 'Αντιβασιλεία ἐνώπιον νέων σκευωριῶν πρὸς νέαν ἀναρχίαν ; Ἔπειτα Ἕλληνες διέβαλον τὸν Κολοκοτρώνην, ὅστις καὶ προηγουμένως εἶχε καταδικασθῆ ἐπὶ ἐσχάτῃ προδοσίᾳ. Οἱ ἀντιπρέσβεις δὲ Γαλλίας καὶ 'Αγγλίας ἐσκευώρουν ἐπίσης μὲ τοὺς Ἕλληνας κατὰ τοῦ Κολοκοτρώνη, ὡς ἀρχηγοῦ τοῦ ρωσικοῦ κόμματος».

Εἰς τὰς ὀλίγας αὐτὰς γραμμὰς δίδεται κατὰ τρόπον ἀνάγλυφον ἡ ὅλη ἀτμόσφαιρα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Καὶ ἐπὶ πλέον ἀναφέρονται αὐτοὶ ποὺ εὐθύνονται διὰ τὸ συντελεσθέν, ἔστω καὶ ἀτελὲς ἔργον, ὑπὸ τῆς 'Αντιβασιλείας τοῦ Ὄθωνος. Ἔργον ἐν τούτοις τὸ ὁποῖον ἐὰν δὲν ἐπέφερε τὴν εὐδαιμονίαν εἰς τὴν χώραν, δὲν μετέβαλε τὰ ράκη εἰς ἀπαστραπτούσας ἐσθῆτας καὶ τὴν πενίαν εἰς χλιδήν, ἐγκαθίδρυσεν ὅμως σταθερῶς τὰς ἀρχὰς ἐκείνας, αἱ ὁποῖαι κατὰ τὸ μέτρον τοῦ δυνατοῦ εὐηργέτησαν τὸν τόπον καὶ τοῦ ἔδωσαν τὴν ἔφεσιν τῆς ἐκπολιτιστικῆς προόδου καὶ ἐξελίξεως.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ

ΑΡΜΑΝΣΠΕΡΓΚ ΚΑΙ ΡΟΥΝΤΧΑΡΤ ΠΡΩΘΥΠΟΥΡΓΟΙ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Η ΕΝΗΛΙΚΙΩΣΙΣ τοῦ Ὄθωνος ἐχαιρετίσθη ἀπὸ τὸν Ἑλληνικὸν λαὸν μὲ ἐνθουσιασμὸν καὶ ἀγαλλίασιν, ἐδημιούργησε δὲ νέας προσδοκίας διὰ τὴν βελτίωσιν τῆς καταστάσεως ἐν τῇ χώρᾳ. Ὄντως ἤρχιζε μία νέα ἐποχὴ διὰ τὴν Ἑλλάδα, ὅπως ὑπέσχετο καὶ διὰ τῆς Βασιλικῆς προκηρύξεώς του ὁ Ὄθων, τονίζων ἐν αὐτῇ μεταξὺ ἄλλων καὶ τὰ ἑξῆς: «Ἕλληνες, γνωρίζω τὰ αἰσθήματά σας, τὰς εὐχάς σας, γνωρίζω τὰς ἀπαραδειγματίστους θυσίας, ὅσας προσεφέρατε ὑπὲρ τῆς Πατρίδος, τὴν μεγαλοψυχίαν σας, τὴν ἡρωικὴν ἀνδρείαν μὲ τὴν ὁποίαν ἠγωνίσθητε. Γνωρίζω ὁλόκληρον τὴν ἔκτασιν τῆς ἀξίας σας καὶ τὰς δικαίας ὑμῶν περὶ λαμπροτέρας τύχης καὶ εὐδαιμονίας ἀξιώσεις». Καὶ περαιτέρω: «Εἰς τὴν ἀγάπην καὶ τὴν ἐμπιστοσύνην ὑμῶν εὑρίσκω τὴν μεγίστην μου ἀγαλλίασιν. Τὸ ἔργον της Κυβερνήσεως εἶναι πολύπονον, τὸ αἰσθάνομαι, Ἕλληνες, δὲν πρέπει μηδὲ σεῖς νὰ παραπονῆσθε, διότι ἠλπίσατε πολλά. Βαθμηδὸν μόνον εἶναι δυνατὸν νὰ φθάσετε εἰς τὸ τέρμα τῶν εὐχῶν σας πού εἶναι καὶ ἰδικαί μου εὐχαί. Μὲ θάρρος ἀναλαμβάνω τὰ χρέη, τα ὁποῖα ἡ χεὶρ τοῦ Ὑψίστου μοῦ ἐπέβαλε. Μὲ τὴν θείαν ἀντίληψιν καὶ τὴν ὑμετέραν συνδρομὴν θέλω τὰ ἐκπληρώσῃ. Ἡ δόξα, ἡ εὐδαιμονία σας εἶναι ὁ μόνος σκοπός μου. Ἡ ἐπιτυχία αὐτοῦ θέλει εἶσθαι ἡ μεγίστη μου ἀνταμοιβή».

Ἡ τελετὴ τῆς ἐνηλικιώσεως εἶχεν ὅλην τὴν ἐπιβλητικὴν λαμπρότητα, ποὺ ἥρμοζεν εἰς μίαν τόσον σημαντικὴν διὰ τὸ Ἔθνος ἐπέτειον. Ὁ ἑορτασμὸς διήρκεσεν ἐπὶ τριήμερον. Κατ' αὐτὸν ἐγένετο δοξολογία εἰς τὸν μητροπολιτικὸν ναὸν τῆς Ἁγίας Εἰρήνης, διεξήχθησαν ἀθλητικοὶ ἀγῶνες καὶ ὁ Δῆμος ἔδωσεν ἐπίσημον χορόν. Αἱ Ἀθῆναι ἐπὶ τρεῖς νύκτας ἐφωταγωγοῦντο, ἐκαίοντο πυροτεχνήματα καὶ εἰς τὸν Λυκαβηττὸν ἑκατὸν λύχνοι ἐσχημάτιζον ἕνα τεράστιον Ο. Εἰς τὰ προσωρινὰ ἀνάκτορα ὑπεβλήθησαν πρὸς τὸν Ὄθωνα τὰ συγχαρητήρια καὶ αἱ εὐχαὶ τῶν μελῶν τῆς Κυβερνήσεως, τοῦ διπλωματικοῦ σώματος καὶ τῶν Ἀρχῶν.

Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἐν προκειμένῳ ἡ προσφώνησις τοῦ προϊστα-

μένου τοῦ Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου Ι. Κωλέττη, ἡ ὁποία ἤρχιζε μὲ τὴν ἑξῆς φράσιν: «Βασιλεῦ, ὅλα τὰ ἔθνη ἔχουν μίαν ἡμέραν εὐτυχίας. Ἡ σημερινή, εἶναι ἡ ἡμέρα τῆς Ἑλλάδος». Καὶ κατέληγεν ὡς ἑξῆς: «Νεῦσον Βασιλεῦ, νὰ δεχθῇς μετ' εὐμενείας τὰς εἰλικρινεῖς εὐχάς, μὲ τὰς ὁποίας τὸ Ὑπουργικὸν Συμβούλιον συνοδεύει δι' ἐμοῦ τὴν εὐτυχῆ ἄνοδόν σου εἰς τὸν θρόνον τῆς Ἑλλάδος. Καὶ ὡς ὑπαλλήλους σου, Βασιλεῦ, καὶ ὡς ἁπλοῦς πολίτας, θέλεις μᾶς εὕρη πιστοὺς εἰς τὰ συμφέροντα τῆς κοινῆς μας Πατρίδος».

Ἀλλ' ἡ ἐνηλικίωσις τοῦ Ὄθωνος, εἶχεν ὡς ἄμεσον καὶ φυσικὴν συνέπειαν τὴν ἀλλαγὴν τοῦ τρόπου διακυβερνήσεως τῆς χώρας. Ἡ ἀποστολὴ τῆς Ἀντιβασιλείας, ἐνεργούσης καὶ κυβερνώσης ἐν ὀνόματι τοῦ Βασιλέως, εἶχε λήξει πλέον. Ὁ Ὄθων, ἀναλαμβάνων τὴν βασιλικὴν ἐξουσίαν, ἀντεμετώπιζε τὸ θέμα τοῦ πρωθυπουργοῦ. Ποίαν προσωπικότητα θὰ ἐξέλεγε διὰ νὰ διορίσῃ ἀρχηγὸν τῆς Κυβερνήσεως;

Τὸ πρᾶγμα δὲν ἦτο τόσον ἁπλοῦν. Διότι διὰ τὸ πρόσωπον τοῦ πρωθυπουργοῦ δὲν ἐνδιεφέρετο μόνον ἡ χώρα, ἀλλὰ καὶ αἱ ξέναι Δυνάμεις. Ἰδίως ἡ Ἀγγλία καὶ ἡ Γαλλία, αἱ ὁποῖαι ἐπεζήτουν δύο τινά: Πρῶτον νὰ ἐξαφανίσουν τὴν Ρωσικὴν ἐπιρροὴν καὶ δεύτερον ἑκάστη νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν ἰδικήν της.

Στοιχειώδης φρόνησις ἐπέβαλλε νὰ εὑρεθῇ τρόπος νὰ μὴ δυσαρεστηθοῦν αἱ δυτικαὶ Δυνάμεις. Ἀλλὰ δὲν ἦτο καὶ δυνατὸν νὰ ἱκανοποιηθοῦν ἀμφότεραι. Ἐν πάσῃ περιπτώσει ἀπεφασίσθη, ὅτι τὸ πρόσωπον τὸ ὁποῖον παρεῖχε περισσότερον παντὸς ἄλλου τὰς ἐπιδιωκομένας ἐγγυήσεις, ἦτο ὁ Ἄρμανσπεργκ. Τὸν διορισμόν του, ἄλλως τε, δὲν παρέλειψε νὰ ζητήσῃ ἀπεριφράστως ἡ Ἀγγλία. Ὁ ἀντικαταστήσας τὸν Ντώκινς Βρεταννὸς Πρεσβευτὴς Λάιονς παρέδωσεν εἰς τὸν Βασιλέα Ὄθωνα ἐπιστολὴν [1] τοῦ Βασιλέως τῆς Ἀγγλίας Γουλιέλμου Δ' ἐν τῇ ὁποίᾳ, ἀφοῦ συνέχαιρεν αὐτὸν ἐπὶ τῇ ἐνηλικιώσει του, διετύπωνε τὴν ἐπιθυμίαν τῆς Ἀγγλίας, ὅπως παραμείνῃ ὁ Ἄρμανσπεργκ εἰς τὴν ἐξουσίαν.

Παραλλήλως ὁ Ἄγγλος πρέσβυς εἰς τὸ Μόναχον ἐνήργει καταλλήλως πλησίον τοῦ Βασιλέως Λουδοβίκου καὶ τῆς Βαυαρικῆς Κυβερνήσεως, ὅπως ἀσκηθῇ πίεσις πρὸς τὸν Ὄθωνα διὰ νὰ διατηρήσῃ εἰς τὴν Ἀρχὴν τὸν Ἄρμανσπεργκ.

Ἀπὸ τῆς ἀπόψεως αὐτῆς ὁ Ὄθων δὲν ἠδύνατο νὰ ἐνεργήσῃ ἐλευθέρως. Ἄλλωστε, ὡς εἶχον τὰ πράγματα τότε, ἰσχυρίζοντο πολλοὶ ὅτι πᾶσα ἀντίθετος ἐνέργεια πρὸς τὰς ὑποδείξεις τῆς Ἀγγλίας, θὰ εἶχεν

---

1. Π. Καρολίδης τ. Β'. σ. 23.

ἀντίκτυπον ἐπὶ τῆς ὅλης ἐν Ἑλλάδι καταστάσεως. Ἡ τυχὸν ἀντίδρασις τῆς Ἀγγλικῆς πολιτικῆς ἔπρεπε παντὶ τρόπῳ ν' ἀποφευχθῇ. Αὐτὴ ἦτο καὶ ἡ γνώμη τοῦ Βασιλέως Λουδοβίκου, ὁ ὁποῖος συνέστησε πράγματι εἰς τὸν Ὄθωνα νὰ ἐνδώσῃ εἰς τὴν Ἀγγλικὴν ἀξίωσιν καὶ νὰ θεωρήσῃ ὅτι αὐτὴ ὑπηγορεύετο ἀπὸ τὴν πολιτικὴν φρόνησιν καὶ ἀπὸ τὸ συμφέρον τοῦ Κράτους.

Δὲν δύναται βεβαίως νὰ ἰσχυρισθῇ τις, ὅτι ἡ προτεινομένη λύσις εἰς τὸ ζήτημα τοῦ πρωθυπουργοῦ ἦτο ἡ καλυτέρα. Ἐκρίθη ὅμως ὡς ἡ ἐνδεδειγμένη εἰς τὴν περίπτωσιν ἐκείνην, λόγῳ τῆς φορᾶς τῶν πραγμάτων. Ἐν τούτοις τόσον ὁ Λουδοβῖκος ὅσον καὶ ὁ Ὄθων, δὲν εἶχον λόγους συμπαθείας πρὸς τὸ πρόσωπον τοῦ Ἄρμανσπεργκ. Ἀντιθέτως πολλὰ ἦσαν τὰ στοιχεῖα ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα συνηγοροῦν ὑπὲρ τοῦ ἀντιθέτου. Ζήτημα, λοιπόν, ἐπιμόνου Ἀγγλικῆς ἐπεμβάσεως καὶ ἀνάγκης, ὅπως μὴ διαταραχθοῦν αἱ σχέσεις Ἀγγλίας καὶ Ἑλλάδος, ἦτο ὁ διορισμὸς τοῦ τέως προέδρου τῆς Ἀντιβασιλείας ὡς Ἀρχιγραμματέως τῆς Ἐπικρατείας, μὲ καθήκοντα προέδρου τοῦ Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου. Δηλαδὴ πρωθυπουργοῦ, ὁ ὁποῖος ἔφερε τὸν τίτλον τοῦ ἀρχικαγκελλαρίου.

Τὸ Βασιλικὸν Διάταγμα τοῦ διορισμοῦ τοῦ Ἄρμανσπεργκ, ἔγραφε μεταξὺ ἄλλων καὶ τὰ ἑξῆς, ποὺ ἀποτελοῦν τρόπον τινὰ ἀπολογίαν τοῦ Ὄθωνος διὰ τὴν ἐνέργειάν του αὐτήν : «... Παρεκινήθημεν νὰ τὸν παρακαλέσωμεν νὰ παραμείνῃ ἀκόμη ὀλίγον καιρὸν εἰς τὸ Βασίλειόν μας, διὰ νὰ δυνάμεθα νὰ ἔχωμεν τὴν πολύτιμον συμβουλήν του εἰς τὰς πολιτικὰς ὑποθέσεις τῆς χώρας...».

Ἡ ἐκλογὴ τοῦ Ἄρμανσπεργκ διὰ τὸ ἀξίωμα τοῦτο, ὡς ἦτο ἑπόμενον, προεκάλεσε τὴν δυσαρέσκειαν τῶν περισσοτέρων πολιτευομένων, οἱ ὁποῖοι ἀνέμενον ὅτι ὁ Ὄθων θὰ ἐνεκαινίαζε τὴν ἐνηλικίωσίν του μὲ τὴν ἀνάθεσιν τῆς πρωθυπουργίας εἰς Ἕλληνα πολιτικόν.

Ἐκεῖνος ἰδίως ὁ ὁποῖος ἀνέμενε τὴν θέσιν αὐτὴν—ἀκόμη δὲ καὶ ἡ κοινὴ γνώμη—ἦτο ὁ Ι. Κωλέττης, ἡ μόνη, ἄλλωστε, ἐξέχουσα πολιτικὴ φυσιογνωμία, ποὺ εἶχε παραμείνει εἰς τὸν τόπον, ἀφ' ἧς ἡ Ἀντιβασιλεία ἀπεμάκρυνεν εὐσχήμως τὸν Σπυρ. Τρικούπην, τὸν Ἀλεξ. Μαυροκορδᾶτον καὶ τὸν Ἀνδρέαν Μεταξᾶν, διορίσασα αὐτοὺς πρεσβευτάς, τὸν πρῶτον εἰς Λονδῖνον, τὸν δεύτερον εἰς Μόναχον καὶ τὸν τρίτον εἰς Μαδρίτην.

Ἀντὶ τῆς πρωθυπουργίας, ὅμως, ὁ Κωλέττης ἔλαβε τὴν Πρεσβείαν τῶν Παρισίων. Αὐτὴ ἦτο ἡ πρώτη ἐνέργεια τοῦ Ἄρμανσπεργκ, εὐθὺς ὡς ἐγένετο ἀρχικαγκελλάριος. Καὶ ναὶ μὲν διετήρησε τὰ λοιπὰ πρόσωπα εἰς τὰ Ὑπουργεῖα των, τὸν Κωλέττην ἐν τούτοις ἐθεώρησε φρόνιμον ν' ἀποσταλῇ μακρὰν τῆς Ἑλλάδος, διότι ἐφοβεῖτο ὅτι ὁ εὐφυὴς καὶ ἰσχυ-

ρογνώμων ἐκεῖνος πολιτικὸς θὰ ὑπέσκαπτε τὴν θέσιν του. Ἡ πρᾶξις αὕτη τοῦ Ἄρμανσπεργκ δὲν ἐστερεῖτο βεβαίως πολιτικότητος. Ἐφ' ὅσον ἀπουσίαζον ἐκ τῆς χώρας οἱ τρεῖς ἄλλοι πολιτικοὶ ἀρχηγοὶ καὶ ἰδίως ὁ Μαυροκορδᾶτος, ὁ κύριος ἀντίπαλος τοῦ Κωλέττη, θὰ ἐθεωρεῖτο ὡς ἄνισος μεταχείρισις ἔναντι αὐτῶν ἡ παραμονὴ τοῦ τελευταίου ἐν Ἑλλάδι. Καὶ δὲν εἶναι δυνατὸν βεβαίως νὰ προβῇ τις εἰς εἰκασίας περὶ τοῦ τί θὰ ἔπραττον οἱ πολιτικοὶ αὐτοὶ ἀρχηγοὶ ἐὰν δὲν ἀπεμακρύνοντο ἀπὸ τὴν ἐνεργὸν πολιτικὴν ζωὴν τῆς χώρας κατὰ τὴν περίοδον ἐκείνην. Τὸ βέβαιον, ὅμως, εἶναι ὅτι ἀπὸ τῶν θέσεών των ὡς πρεσβευτῶν εἰς τὰς πρωτευούσας τῶν μεγάλων δυτικῶν Δυνάμεων, ἐξεπροσώπησαν λαμπρῶς τὴν Ἑλλάδα, ἀπολαμβάνοντες μεγίστου προσωπικοῦ κύρους καὶ ὑπηρέτησαν τὰ Ἐθνικὰ συμφέροντα, ὅσον ἦτο δυνατὸν καλύτερον, ὑπὸ συνθήκας ἐκτάκτως δυσχερεῖς.

Ὁ Ἄρμανσπεργκ κατωχύρωσεν εὐθὺς ἀμέσως τὴν θέσιν του καὶ τὴν ἀπόλυτον ὑπ' αὐτοῦ ἄσκησιν τῆς ἐξουσίας μὲ τὸ Διάταγμα τῆς 20 Μαΐου 1835 «περὶ τῶν καθηκόντων καὶ τοῦ βαθμοῦ τοῦ ἀρχιγραμματέως τῆς Ἐπικρατείας», τὸ ὁποῖον ὥριζεν ὅτι οὗτος, ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ Βασιλέως, εἶχε «τὴν ἀνωτάτην ἐπιτήρησιν καὶ τὸν ἔλεγχον παντὸς κλάδου τῆς διοικήσεως ἀνεξαιρέτως».

Ἐπίσης μὲ τὸ Διάταγμα τῆς 18 Σεπτεμβρίου 1835 προέβη εἰς τὴν σύστασιν τοῦ Συμβουλίου Ἐπικρατείας, τὸ ὁποῖον θ' ἀπετέλει τὴν ἀνωτάτην συμβουλευτικὴν καὶ δικαστικὴν ἀρχὴν τοῦ Κράτους. Τὸ Συμβούλιον τῆς Ἐπικρατείας, συγκείμενον ἀπὸ 20 μέλη, ἦτο εἰς τὴν πραγματικότητα πολιτικὸν σῶμα τὸ ὁποῖον, παρ' ὅλον ὅτι ὁ χαρακτήρ του ὡρίζετο συμβουλευτικός, προωρίζετο νὰ ἔχῃ εὐρυτέραν ἐπίδρασιν εἰς τὸ νομοθετικὸν ἔργον τοῦ Κράτους. Ἡ ἐπιλογὴ καὶ ὁ διορισμὸς τῶν μελῶν του ἔγινε μὲ ἰδιαιτέραν προσοχήν, ὥστε πράγματι τὸ Συμβούλιον τῆς Ἐπικρατείας ν' ἀποτελεσθῇ ἀπὸ τὰ ἐκλεκτότερα καὶ πλέον ἀδιάβλητα πρόσωπα τῆς χώρας.

ΤΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΑ ΤΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ

Ἡ προσοχὴ τῆς ὑπὸ τὸν Ἄρμανσπεργκ κυβερνήσεως ἐστράφη ἰδιαιτέρως πρὸς τὴν βελτίωσιν καὶ ἑδραίωσιν τῶν οἰκονομικῶν τοῦ Κράτους. Ἐπέτυχε δὲ τοῦ σκοποῦ του, ἀκολουθήσας ὑγιᾶ οἰκονομικὴν πολιτικήν, ἡ ὁποία συνίστατο εἰς τὴν ἐπιδίωξιν αὐξήσεως τῶν κρατικῶν ἐσόδων, οὐχὶ διὰ τῆς ἐπιβολῆς νέων φορολογιῶν, ἀλλὰ διὰ τῆς συστηματικῆς εἰσπράξεως τῶν ὑπαρχόντων φόρων καί, ἐν τῷ μέτρῳ τοῦ δυνατοῦ, διὰ τῆς ἐλαφρύνσεως τῶν φορολογικῶν βαρῶν.

Ἡ διὰ τῆς πολιτικῆς ταύτης ἀνάπτυξις τῆς οἰκονομικῆς κινήσεως τοῦ τόπου, θὰ ἐπέφερεν αὐτομάτως καὶ τὴν ἀνάλογον βελτίωσιν τῆς

ἀποδόσεως τῶν φορολογιῶν, τοῦτο δὲ καὶ ἐγένετο. Οὕτως, ἐνῶ κατὰ τὸ 1834 τὰ κρατικὰ ἔσοδα ἀνήρχοντο εἰς 7.721.370 δραχμάς, τὸ 1837 ἔφθασαν εἰς 16.331.640 δραχμάς, ἤτοι τὸ ὑπερδιπλάσιον. Παρ' ὅλα ταῦτα, ὅμως, ὁ προϋπολογισμὸς εἶχεν ἐλλείμματα, τὰ ὁποῖα κατὰ τὸ 1836 ἀνῆλθον εἰς τέσσαρα ἑκατομμύρια δραχμάς, τὸ δὲ 1837 εἰς τρία περίπου ἑκατομμύρια. Τὰ ἐλλείμματα αὐτὰ ὠφείλοντο εἰς τὰς μεγάλας δαπάνας, αἱ ὁποῖαι ἦσαν ἀναπόφευκτοι εἰς κράτος, τὸ ὁποῖον μόλις εἶχε θέσει τὰ θεμέλια τῆς ὀργανώσεώς του.

Διὰ τὴν κάλυψιν τῶν ἐλλειμμάτων ἡ Κυβέρνησις ἐπεδίωξεν ἐκ νέου τὴν εἴσπραξιν τῆς τρίτης δόσεως τοῦ δανείου τῶν 60 ἑκατομμυρίων φράγκων. Ἡ σχετικὴ αἴτησις, ὅμως, ὑποβληθεῖσα εἰς τὴν διάσκεψιν τοῦ Λονδίνου, παρὰ τὴν ἔνθερμον συνηγορίαν τοῦ Πάλμερστον, συνήντησε τὴν σφοδρὰν ἀντίδρασιν τῶν Ρώσων καὶ τῶν Γάλλων καὶ τελικῶς τὸ ζήτημα ἀνεβλήθη δι' εὐθετώτερον χρόνον.

Πρὸς ἀντιμετώπισιν τῆς δυσχεροῦς αὐτῆς καταστάσεως, ἀνεζητήθη πρόχειρος λύσις τοῦ ζητήματος εἰς τὸ Μόναχον, ὅπου, τῇ μεσολαβήσει τοῦ Βασιλέως Λουδοβίκου, ἡ Βαυαρικὴ κυβέρνησις ἐνέκρινε νὰ δοθοῦν εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὑπὸ τύπον προκαταβολῆς ἔναντι τῆς τρίτης δόσεως τοῦ δανείου, δύο ἑκατομμύρια φράγκων, ἐξ ὧν τὸ ἓν τὴν 30ην Ἰουλίου 1835 καὶ τὸ ἕτερον τὴν 10ην Μαρτίου 1836. Ἐπειδὴ δὲ ἡ καταβολὴ τῆς τελευταίας δόσεως τοῦ δανείου καθυστέρει ἀκόμη ἐπὶ πολὺν χρόνον, λόγω τῆς διαφωνίας τῶν Δυνάμεων, τὴν 25ην Ἰανουαρίου 1837 ἐδόθη καὶ ἄλλη προκαταβολὴ ἐκ Βαυαρίας, ἀνερχομένη εἰς ἕνα καὶ ἥμισυ περίπου ἑκατομμύριον φράγκων.

Παραλλήλως ὁ Ἄρμανσπεργκ κατέβαλε μεγάλας προσπαθείας καὶ διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ἐμπορίου μὲ τὰς ξένας χώρας. Οὕτως ὑπεγράφησαν ἐμπορικαὶ συμβάσεις μὲ τὴν Ἀγγλίαν, τὴν Σουηδίαν, τὴν Νορβηγίαν, τὰς Ἡνωμένας Πολιτείας, τὴν Πρωσσίαν, τὸ Βέλγιον καὶ ἄλλα κράτη. Συγχρόνως ἐλήφθη σειρὰ μέτρων διὰ νὰ δοθῇ ὤθησις εἰς τὸ ἐμπόριον, τὴν βιομηχανίαν, τὴν ναυτιλίαν, ὡς καὶ εἰς ὅλους τοὺς πλουτοπαραγωγικοὺς κλάδους. Ἐπίσης ἐπετεύχθη, κατόπιν πολλῶν δυσχερειῶν, ἡ συμφωνία μὲ τὴν Τουρκίαν διὰ τὰ ζητήματα ἰθαγενείας καὶ μεταναστεύσεως, καί, ἐν συνεχείᾳ, ὑπεγράφη ἄλλη συμφωνία διὰ τὴν ἐξαγορὰν τῶν ἐγκαταλειφθέντων ἐν Ἑλλάδι τουρκικῶν κτημάτων. Διεξήχθησαν ἐπίσης μακραὶ διαπραγματεύσεις μὲ κεφαλαιούχους τοῦ Λονδίνου διὰ τὴν ἵδρυσιν Ἐθνικῆς Τραπέζης. Ἡ ὑπόθεσις αὕτη ὅμως τελικῶς ἐναυάγησεν. Ἐπίσης ἐπὶ Ἄρμανσπεργκ συνεστήθη ἡ «Φιλεκπαιδευτικὴ Ἑταιρία» χάρις εἰς τὴν μεγάλην δωρεὰν τοῦ ἐθνικοῦ εὐεργέτου Ἀρσάκη. Τότε ἐξ ἄλλου ἐδημοσιεύθησαν ὁ ὀργανισμὸς τοῦ Ἐλεγκτικοῦ Συνεδρίου, ὁ νόμος περὶ προστασίας τῶν δασῶν καὶ ὁ

νόμος περὶ συστάσεως δωδεκαμελοῦς ἐπιτροπῆς ἐθνικῆς βιομηχανίας.

Καθ' ὅλον τὸ διάστημα τῆς πρωθυπουργίας του, ὁμολογουμένως ὁ Ἄρμανσπεργκ ἀνέπτυξεν ἀξιόλογον δραστηριότητα εἰς τὴν ὀργάνωσιν καὶ τὴν διοίκησιν τοῦ Κράτους. Συγχρόνως ἐπίσης καὶ ἡ Ἀγγλικὴ ἐπιρροὴ ἐγίνετο ὁσημέραι σταθερωτέρα, ἐνῶ ὁ ἀρχικαγκελλάριος ἐπροχώρει εἰς τὸ ἔργον του μὲ ζῆλον. Τὰ νομοθετικὰ μέτρα, τὰ ὁποῖα ἔλαβεν, ἦσαν τόσον σημαντικά, ὥστε ἐκίνησαν τὸν φθόνον ἀκόμη καὶ εἰς τὴν Αὐλὴν τοῦ Μονάχου. Ἐθεωρήθη δηλαδὴ ὅτι τὰ ἐπιτεύγματα τοῦ Ἄρμανσπεργκ ἠμαύρωναν τρόπον τινὰ τὸ Βασιλικὸν γόητρον, ἐν ἀπουσίᾳ μάλιστα τοῦ Βασιλέως Ὄθωνος, ὁ ὁποῖος ἀπὸ τοῦ Ἀπριλίου τοῦ 1836 εὑρίσκετο εἰς τὴν Βαυαρικὴν πρωτεύουσαν, ἵνα τελέσῃ τοὺς γάμους του.

***

Ἐν τῷ μεταξύ, παρὰ τὴν δημιουργικὴν ἀπόδοσιν τοῦ νομοθετικοῦ ἔργου τοῦ Ἄρμανσπεργκ, τὸ ὁποῖον ἐρρύθμιζε τὴν λειτουργίαν τῆς κρατικῆς μηχανῆς καὶ ἔδιδεν εἰς τὴν χώραν μίαν πολιτισμένην ὑπόστασιν, ὁ Ἀρχικαγκελλάριος ἀντεμετώπιζε σφοδρὰν ἐσωτερικὴν ἀντίδρασιν μὲ σύνθημα «νὰ φύγουν οἱ Βαυαροί». Τὴν κίνησιν αὐτὴν ὑπέθαλπον ἡ Γαλλία, ἡ Ρωσία καὶ ἡ Αὐστρία, αἱ ὁποῖαι οὐδεμιᾶς ἐφείδοντο προσπαθείας διὰ νὰ ὑποσκάπτουν ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Βαυαροῦ Πρωθυπουργοῦ, τὴν ἀγγλικὴν πολιτικὴν ἐν Ἑλλάδι. Ἐνισχύθη δὲ ἡ καταφορὰ κατὰ τῆς Κυβερνήσεως, διὰ τῆς προσχωρήσεως εἰς τὴν κίνησιν τοῦ στρατηγοῦ Μακρυγιάννη.

Τὸ ἀντιπολιτευτικὸν ρεῦμα διαρκῶς ὠγκοῦτο καὶ οἱ δυσφοροῦντες κατὰ τῆς Κυβερνήσεως ἐπληθύνοντο. Βεβαίως κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο σφάλματα ἐγένοντο ἀρκετά. Ἀλλὰ ποία Κυβέρνησις εἶναι ἀπηλλαγμένη σφαλμάτων ; Ἐπίσης πολλοὶ ἦσαν ἐκεῖνοι, οἱ ὁποῖοι, ἔχοντες συμφέροντα, ἐπλήττοντο ἀπὸ τὰ λαμβανόμενα διάφορα διοικητικὰ καὶ λοιπὰ μέτρα καὶ αὐτοὶ προσετίθεντο εἰς τοὺς δυσηρεστημένους, τοὺς ἀσκοῦντας εἰς τὰ καφενεῖα τὴν ἀντιπολίτευσιν κατὰ τῆς Κυβερνήσεως.

Ἡ ἐντατικὴ δραστηριότης εἰς ὅλους τοὺς τομεῖς τῶν δημοσίων ὑπηρεσιῶν, ἀκόμη καὶ αὐτὴ ἡ συγκρότησις τῆς «Ἑλληνικῆς Φάλαγγος», ἡ ὁποία περιελάμβανε τοὺς διαπρέψαντας εἰς τὸν Ἀγῶνα ἄνδρας, προεκάλεσε δυσμενῆ σχόλια εἰς τοὺς παρηγκωνισμένους πολιτικολογους.

Ἡ ἐναντίον τῶν ξένων καταφορά, οἱ ὁποῖοι ἐξηκολούθουν νὰ κατέχουν σημαινούσας θέσεις ἐν τῇ πολιτείᾳ καὶ ἡ δυσφορία ἐναντίον τοῦ Ἄρμανσπεργκ, διότι εἶχε συγκεντρώσει εἰς χεῖράς του ἁπάσας τὰς ἐξουσίας τοῦ κράτους, εὕρισκον γόνιμον ἔδαφος διὰ νὰ ἀναπτυχθοῦν εἰς τὰς στήλας τοῦ ἀντιπολιτευομένου τὴν Κυβέρνησιν τύπου, ὁ ὁποῖος

διηρμήνευε μετά φανατισμού τάς επιδιώξεις τών θορυβοποιών.

'Αλλ' εάν είς τάς 'Αθήνας ή άντιπολίτευσις περιώριζε τήν δρασίν της είς λόγους, είς άρθρα είς τάς εφημερίδας καί είς μυστικάς συγκεντρώσεις συνωμοτικού χαρακτήρος, είς τήν ύπαιθρον τά πράγματα ήσαν διαφορετικά. Είς τήν Πελοπόννησον καί τήν Στερεάν πολυμελείς ομάδες ληστών ήρχισαν νά εμφανίζωνται, όχι μόνον είς τά όρη, άλλά καί είς τά χωρία καί τάς πόλεις καί νά προβαίνουν είς πάσης φύσεως βιαιοπραγίας καί εγκληματικάς πράξεις.

'Εν συνεχεία έλαβον χώραν στάσεις είς 'Αχαίαν, 'Ηλείαν, 'Ακαρνανίαν, Φωκίδα καί Λοκρίδα, ενώ αί ληστοσυμμορίαι επληθύνοντο είς τήν ύπαιθρον. 'Η νεοσύστατος χωροφυλακή ετίθετο τότε είς κίνησιν πρός καταδίωξίν των καί επέτυχεν όντως ικανοποιητικά αποτελέσματα. 'Αλλά ή εξάρθρωσις τού κακού ήτο είς άκρον δυσχερής.

'Η οργή καί ή αγανάκτησις μιάς ευαρίθμου καί ζωηράς μερίδος τού λαού, είχε πάντοτε τήν πηγήν της είς τήν έχθραν εναντίον τών Βαυαρών καί τής «Βαυαροκρατίας». 'Εζητείτο νά φύγουν όλοι οί ξένοι από τήν 'Ελλάδα, εκτός τού Όθωνος. Αί εφημερίδες δέ τής εποχής ανέγραφον: «..Διά νά υπάρξη ασφάλεια πρέπει ή 'Ελλάς νά κυβερνηθή από Έλληνας...». 'Η εφημερίς «Σωτήρ» τόν 'Οκτώβριον τού 1836 είς άρθρον της ετόνιζεν: «'Η 'Ελλάς όλη έκ συμφώνου ζητεί τά εξής «Σύστημα αντιπροσωπευτικόν καί έκ στόματος όλου τού Έθνους δέν ακούει τις από καιρού ειμή τήν λέξιν Σύνταγμα». Τήν ιδίαν περίοδον ή εφημερίς «'Ελπίς» έγραφεν: «...Τό υποκείμενον τού κυρίου Άρμανσπεργκ δέν αποστρέφονται οί Έλληνες. 'Αποστρέφονται όμως τόν τίτλον καί τό νά κυβερνώνται ώς Βαυαρική αποικία».

Είς μίαν εποχήν ευδοκίμου διοικητικής καί κοινωνικής δράσεως τού Κράτους, τά αιώνια πολιτικά πάθη ανερριπίζοντο από τόν άνεμον τής φιλοπρωτίας, από εγωισμούς, σκοπιμότητας καί συμφέροντα, διά νά διακόψουν πάσαν περαιτέρω πρόοδον. Τό ανεδαφικόν σύνθημα περί παροχής Συντάγματος, τό όποιον έρριψεν ό τύπος, ήτο ό μανδύας, υπό τόν όποιον εκρύπτοντο αί επιδιώξεις τών καιροσκόπων, οί όποιοι έβαλλον εναντίον τής Κυβερνήσεως, όχι διότι δέν παρήγαγεν αξιόλογον έργον, αλλά διότι παρέμενον ούτοι εκτός αυτής.

'Η καταφορά εναντίον τού Άρμανσπεργκ όσημέραι ωξύνετο. Πλείσται κατηγορίαι διετυπούντο εναντίον του, άλλαι περισσότερον καί άλλαι ολιγώτερον άδικοι. 'Εν τούτοις ό Ν. Δραγούμης έγραφεν είς τάς «'Ιστορικάς 'Αναμνήσεις του» ότι «ό Άρμανσπεργκ, απόντος μάλιστα τού Βασιλέως, ανέπτυξε μεγίστην φιλοπονίαν καί δραστηριότητα».

'Αλλά καί ό Μαυροκορδάτος, ώς βεβαιοί ό Δραγούμης είς τόν Β' τόμον τών «'Αναμνήσεών» του καί είς τήν σελίδα 26, έγραφεν έκ Μο-

νάχου : «Δὲν εἶμαι ἐκ τῶν ἐπιθυμούντων τὴν γενικὴν ξενηλασίαν· ἀπ' ἐναντίας φρονῶ ὅτι ἔχομεν διπλῆν ἀνάγκην ξένων· πρῶτον ἀποίκων τεχνιτῶν καὶ γεωργῶν ὅσον τὸ δυνατὸν περισσοτέρων καὶ δεύτερον, ὀλίγων ἀλλ' ἐκλεκτῶν ἀνδρῶν στρατιωτικῶν καὶ πολιτικῶν...».

'Αλλὰ καὶ μετὰ παρέλευσιν ὁλοκλήρων δεκαετηρίδων ἐλευθέρας ζωῆς, ὑπὸ συνταγματικὸν πολίτευμα, οἱ Ἕλληνες ἠκούσθημεν πολλάκις νὰ λέγωμεν : «Ἔχομεν ἀνάγκην εἰς ὅλα ξένων ὀργανωτῶν». Καὶ σήμερον ἀκόμη, ὅτε ἡ Ἑλλὰς ἔχει νὰ ἐπιδείξῃ τεραστίαν ἐκπολιτιστικὴν ἐξέλιξιν, ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις δὲν ἔπαυσε νὰ μετακαλῇ ἑκάστοτε ξένους εἰδικοὺς διαφόρων ἐπιστημονικῶν κλάδων, διὰ νὰ μελετήσουν καὶ ὀργανώσουν ὡρισμένας κρατικὰς ὑπηρεσίας.

Δύναται, λοιπόν, εὐκόλως νὰ φαντασθῇ τις πόσον ἄδικον εἶχον οἱ Ἕλληνες τῆς ἐποχῆς—τοῦ 1836— ὅτε διεμαρτύροντο, ἠγανάκτουν καὶ ὠργίζοντο, διότι ἡ διοργάνωσις τοῦ Κράτους εἶχεν ἀνατεθῇ εἰς τοὺς Βαυαρούς.

Ὁ Ἄρμανσπεργκ βεβαίως εἶχε πολλὰ ἐλαττώματα, ἐν οἷς καὶ ἡ φιλοχρηματία του καὶ αἱ ὑπερβολικαὶ ἐπιδείξεις του καὶ ἡ ὑπεροψία του καὶ ἡ αὐταρχικότης του. 'Αλλὰ οὐδεὶς δύναται νὰ τοῦ ἀρνηθῇ τὴν διοικητικὴν ἱκανότητα, τὴν πεῖραν καὶ τὰς γνώσεις του, τὰς ὁποίας ἔθεσεν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους, διὰ νὰ προσδώσῃ εἰς αὐτὸ τὰ ἐκπολιτιστικὰ ἐκεῖνα στοιχεῖα τῆς προόδου, τῶν ὁποίων τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἐστερεῖτο παντελῶς καὶ ὡς χώρα καὶ ὡς λαός, τὸ νεοπαγὲς Ἑλληνικὸν Βασίλειον. Καὶ ὀρθῶς γράφει ὁ Δραγούμης ὅτι «δὲν πρέπει νὰ εἴμεθα ἀγνώμονες καὶ ὑπεροφίλαυτοι καὶ νὰ μὴ ὁμολογοῦμεν ὅτι, νέοι ὄντες πρὸς τὸν πολιτικὸν βίον καὶ τότε εἴχομεν ἀνάγκην χειραγωγίας καὶ μετὰ παρέλευσιν τεσσαράκοντα καὶ ἐπέκεινα ἐτῶν, ἀμοιρῶμεν τῶν γνώσεων, ὅσας ἀπαιτεῖ σύμπηξις διοικήσεως καὶ νομοθεσίας...».

Η ΠΤΩΣΙΣ ΤΟΥ ΑΡΜΑΝΣΠΕΡΓΚ

'Εν τῷ μεταξύ, εἰς τὰς διεξαχθείσας πρώτας δημοτικὰς ἐκλογὰς τοῦ 1835 εἰς τὰς 'Αθήνας, ἐπλειοψήφησεν ἡ παράταξις τῶν ἀντιδραστικῶν πρὸς τὴν Κυβέρνησιν τοῦ Ἄρμανσπεργκ. Αἱ 'Αθῆναι εἶχον γίνει κέντρον πάσης φύσεως ραδιουργιῶν. Εἷς διπλωμάτης τῆς ἐποχῆς ἐκείνης εἶχεν εἴπει ὅτι : «Ὁ ἀποτροπιαζόμενος τὰς ραδιουργίας θὰ ὤφειλε νὰ μὴ ἐπισκεφθῇ τὰς 'Αθήνας ἢ ἐὰν διέμενεν ἤδη εἰς αὐτάς, νὰ φύγῃ τὸ ταχύτερον». Ὁ δὲ Δ. Καμπούρογλου ἔγραψεν εἰς τὸν ἱστορίαν του ὅτι : «Τότε ἔζη τις εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐντὸς κοινωνίας ἀποτελουμένης ἀπὸ στοιχεῖα ποικίλων προελεύσεων, τάσεων καὶ τάξεων, μὴ συνδεόμενα

πρὸς ἄλληλα. Διὰ τοῦτο ἡ ἱστορία τῶν πρώτων ἰδίως ἐτῶν τῆς Βασιλείας τοῦ Ὄθωνος, δύναται νὰ γραφῆ ὑπὸ τέσσαρας διαφόρους καὶ ἀνεξαρτήτους ἀπόψεις ὡς : ἱστορία τῶν προστατίδων καὶ μὴ Δυνάμεων, ἱστορία τῶν Βαυαρῶν, ἱστορία τοῦ τόπου καὶ ἱστορία τῶν στάσεων καὶ ληστειῶν».

Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα, ὅτε τὸ δημοτικὸν συμβούλιον Ἀθηναίων ἐπέτυχε, παρὰ τὴν ἄρνησιν τῆς μειοψηφίας τῶν μελῶν του, νὰ λάβη ἀπόφασιν περὶ καταρτίσεως πολιτοφυλακῆς, ἀρχηγὸν τῆς ὁποίας διώρισε τὸν Μακρυγιάννην. Ἦτο δὲ προφανὲς διὰ ποίους σκοποὺς προωρίζετο ἡ πολιτοφυλακή, ἥτις θ' ἀπετέλει ἰδίαν δύναμιν ὑπαγομένην εἰς τὸ Δῆμον. Ὁ Ἄρμανσπεργκ ἐθορυβήθη διὰ τὴν ἐνέργειαν αὐτὴν τοῦ δημοτικοῦ συμβουλίου, ἡ ὁποία ὅμως τοῦ ἔδιδε πλήρη εἰκόνα τοῦ ἀκηρύκτου πολέμου μεταξὺ Κυβερνήσεως καὶ Δήμου. Φυσικὰ ἐματαίωσε τὴν πραγματοποίησιν τῆς ἀποφάσεως ταύτης, κατόπιν ἐντολῆς τὴν ὁποίαν ἔδωσε πρὸς τὸν Νομάρχην Ἀττικῆς, ἵνα μὴ τὴν ἐπικυρώση. Τοῦτο προεκάλεσε νέαν ἀναταραχὴν εἰς τὸ δημοτικὸν συμβούλιον, τοῦ ὁποίου ὁ Πρόεδρος, στρατηγὸς Μακρυγιάννης, συνέταξεν ἀναφορὰν πρὸς τὸν Βασιλέα Ὄθωνα, εὑρισκόμενον εἰσέτι εἰς τὸ Μόναχον. Τὴν ἀναφορὰν αὐτὴν τὴν συνυπέγραψαν καὶ πολλοὶ φίλοι του ἀξιωματικοὶ διὰ νὰ δοθῆ μεγαλύτερον κῦρος εἰς τὸ περιεχόμενόν της. Ἐν αὐτῆ ἐξιστορεῖτο : «ποῦ κατήντησαν οἱ ὑπήκοοι τοῦ Βασιλέως, πῶς ἐνεργοῦν ἐναντίον των» καὶ τέλος ὑπεδεικνύετο εἰς τὸν Ὄθωνα «νὰ ἀρνηθῆ νὰ κυβερνήση τὸ κράτος του». Ἐν συνεχεία ἡ ἀναφορὰ ἐστρέφετο ἐναντίον τοῦ Ἄρμανσπεργκ καὶ ἐγίνετο μνεία τῆς αὐταρχικότητός του, ὡς καὶ τῆς δυσαρεσκείας τοῦ λαοῦ.

Τὴν ἰδίαν περίοδον συνέβη καὶ ἕνα ἄλλο γεγονός, τὸ ὁποῖον ἐδυσχαίρανεν ἔτι περισσότερον τὴν θέσιν τοῦ Ἄρμανσπεργκ. Ἡ φιλικώτατα μέχρι τοῦδε διακειμένη πρὸς τὸν ἀρχικαγκελλάριον Βρεταννικὴ Κυβέρνησις, ἤρχισεν ἤδη, παλινωδοῦσα, νὰ στερῆ αὐτὸν τῆς προστασίας της. Ἀφορμὴ πρὸς τοῦτο ὑπῆρξεν ὅτι ἔπαυσε πλέον νὰ ἐξυπηρετῆται δι' αὐτοῦ ἡ ἐπιρροή της ἐν Ἑλλάδι. Τοιουτοτρόπως ἡ θέσις τοῦ Ἄρμανσπεργκ ἐγίνετο περισσότερον ἐπισφαλής.

Εἰς μήνυμα τοῦ λόρδου Πάλμερστον πρὸς τὸν Ἄγγλον ἐν Ἀθήναις πρεσβευτὴν Λάιονς, περιείχοντο μεταξὺ ἄλλων καὶ τὰ ἑξῆς : «Ἡ Βρεταννικὴ Κυβέρνησις δὲν συνηθίζει νὰ ἀναμιγνύεται εἰς τὰ ἐσωτερικὰ ζητήματα τῶν ξένων κρατῶν, θεωρεῖ ὅμως δικαίωμα κεκτημένον τὴν ἀποκατάστασιν φιλελευθέρου πολιτεύματος εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἐφ' ὅσον αἱ Συνελεύσεις τῆς Ἐπιδαύρου καὶ τῆς Τροιζῆνος ἀπεδέχθησαν ἤδη τοιαῦτα φιλελεύθερα πολιτεύματα».

Ὁ Ἄρμανσπεργκ ἔλαβεν εὐθὺς γνῶσιν τοῦ μηνύματος αὐτοῦ

καὶ μάλιστα ὁ Λάϊονς τοῦ συνέστησε συμφώνως μὲ τὰς οδηγίας τοῦ Λονδίνου ὅτι : «θὰ ἦτο εὐκταῖον ἐὰν τὸ ζήτημα παροχῆς Συντάγματος ἐλύετο ὑπὸ τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας καὶ ὄχι ἐν μέσω τῶν ταραχῶν, αἱ ὁποῖαι ἦτο ἐνδεχόμενον νὰ προκύψουν ἐκ τῆς δυσαρεσκείας τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ...».

Ὁ ἀρχικαγκελλάριος εἶχε πλέον διμέτωπον ἀγῶνα νὰ ἀντιμετωπίση. Καίτοι ἔλεγεν ὅτι διεπνέετο ὑπὸ φιλελευθέρων ἰδεῶν, ἐπίστευεν ὅτι δὲν ἔπρεπε οὔτε κἂν νὰ γίνη σκέψις περὶ παροχῆς Συντάγματος εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ἡ Αὐλὴ τῆς Βαυαρίας ἦτο τελείως ἀντίθετος πρὸς μίαν τοιαύτην κατεύθυνσιν. Ἄλλωστε ὁ Ἄρμανσπεργκ ἦτο μὲν ὄργανον τῆς Ἀγγλικῆς ἐπιρροῆς ἐν Ἑλλάδι, ἀλλὰ δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ λησμονήση ὅτι ἦτο καὶ πρωθυπουργὸς τοῦ Ὄθωνος. Κατόπιν τούτου εὑρέθη ἐνώπιον τοῦ ἑξῆς διλήμματος : Ἐὰν ἱκανοποίει τὰς ἀξιώσεις τῆς Ἀγγλίας θὰ δυσηρέστει σφοδρῶς τόσον τὸν Λουδοβῖκον, ὅσον καὶ τὸν Ὄθωνα, καὶ ἀσφαλῶς θὰ ἔχανε τὴν πρωθυπουργίαν. Ἀλλὰ καὶ ἐὰν δὲν ὑπήκουεν εἰς τὰς ἐντολὰς τῆς Ἀγγλίας, θὰ ἔχανε τὴν ὑποστήριξίν της, ὁπότε καὶ πάλιν ἡ θέσις του θὰ ἐκλονίζετο.

Ἐν πάση περιπτώσει ἐθεώρησε καλὸν ν' ἀπαντήση εἰς τὸ διάβημα τοῦ Λάϊονς μὲ γλῶσσαν ἠσκημένου εἰς τὴν διπλωματίαν πολιτικοῦ : Δηλαδὴ μὲ ὑπεκφυγάς, μὲ ἀορίστους ὑποσχέσεις, μὲ ἀκαθορίστους καὶ ἀσαφεῖς προτάσεις. Ἡ Βρεταννικὴ Κυβέρνησις ὅμως διέθετεν ἰσχυροτέραν διπλωματικὴν ἱκανότητα καὶ ἀντελήφθη ἀμέσως τὰς ἀνειλικρινεῖς διαθέσεις τοῦ ἀρχικαγκελλαρίου, διαθέσεις αἱ ὁποῖαι προεκάλεσαν τὴν δυσφορίαν τοῦ Πάλμερστον καὶ τὸν ἔπεισαν περὶ τοῦ ἀπολυταρχικοῦ πνεύματος, τὸ ὁποῖον διεῖπε τὰς ἐνεργείας καὶ τὴν ἐν γένει πολιτείαν τοῦ Ἄρμανσπεργκ.

Τοιουτοτρόπως ὁ πρῶτος Βαυαρὸς πρωθυπουργὸς τῆς Ἑλλάδος εὑρέθη εἰς δεινὴν θέσιν. Ἔπρεπε νὰ παλαίση καὶ εἰς τὸ Ἐσωτερικὸν καὶ εἰς τὸ Ἐξωτερικόν. Ἐπιέζετο πανταχόθεν ἀπὸ ἰσχυροὺς ἀντιπάλους. Ἀλλὰ τελικῶς ὑπέκυψεν. Ἀπεμονωμένος σχεδὸν ἀπὸ τὰς συμπαθείας τῆς Ἀγγλίας καὶ διατελῶν ὑπὸ τὸ κράτος μιᾶς ἄνευ προηγουμένου καταφορᾶς ἐκ μέρους τῶν δυσανασχετούντων Ἑλλήνων, ἀντελαμβάνετο ὅτι ἐπλησίαζεν εἰς τὸ τέρμα της ἡ ὑπεροπτικὴ πολιτεία του καὶ ὅτι τὸν ἀνέμενεν ἡ ἀφάνεια εἴς τινα πόλιν τῆς Βαυαρίας.

Ἕνα σημαντικὸν γεγονός, τὸ ὁποῖον ἐπετάχυνε τὴν πτῶσιν τοῦ Ἄρμανσπεργκ ἦτο τὸ ἑξῆς : Τὴν 5ην Ἰανουαρίου 1837 τὸ δημοτικὸν συμβούλιον Ἀθηναίων, προέβη εἰς τὴν σύνταξιν ψηφίσματος διὰ νὰ τὸ ἐπιδώση εἰς τὸν Βασιλέα, κατὰ τὴν ἐπικειμένην ἐπιστροφήν του εἰς τὴν Ἑλλάδα.

Ἐν τῷ ψηφίσματι τούτῳ ἐξεφράζοντο ἀνεπιφυλάκτως αἱ ἐχθρι-

καὶ διαθέσεις τοῦ λαοῦ τῶν 'Αθηνῶν πρὸς τοὺς Βαυαρούς. Οὕτω μεταξὺ ἄλλων ἀνεφέρετο ὅτι : «... 'Ο Δῆμος 'Αθηναίων, Βασιλεῦ, ἐλπίζει ὅτι εἰς τὸ ἑξῆς σύμβουλοι Ἕλληνες θέλουν περικυκλώσει τὸν θρόνον σου καὶ ὅτι οἱ ξένοι θέλουν ἀπομακρυνθῇ διὰ παντός». Περαιτέρω ἐγίνετο μνεία περὶ παροχῆς Συντάγματος, τὸ ὁποῖον ἐτονίζετο ὅτι εἶχον ὑποσχεθῇ αἱ Δυνάμεις καὶ ὁ Βασιλεὺς τῆς Βαυαρίας πρὸς τὸν 'Ελληνικὸν λαόν. Τὸ περιεχόμενον τοῦ δημοτικοῦ αὐτοῦ ψηφίσματος ἐκοινολογήθη καὶ ἦλθεν εἰς γνῶσιν τοῦ Ἄρμανσπεργκ, ὁ ὁποῖος δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ παραμείνῃ πλέον μὲ ἐσταυρωμένας τὰς χεῖρας. 'Αντιθέτως ἔδρασε μὲ ταχύτητα διὰ νὰ ἐξουδετερώσῃ τὰς ἐνεργείας τῶν «συνωμοτῶν», ὡς τοὺς ἐχαρακτήριζεν. Διέλυσεν ἀμέσως τὸ Δημοτικὸν συμβούλιον μὲ τὴν αἰτιολογίαν ὅτι εἶχε παρεκκλίνει τῶν καθηκόντων του καὶ διέταξε τὴν ἀπέλασιν τοῦ Μακρυγιάννη, ἡ ὁποία ὅμως τελικῶς δὲν ἐπραγματοποιήθη, διότι ὁ στρατηγὸς προέβαλε λόγους ὑγείας. Κατόπιν τούτου ἐτέθη ὑπὸ περιορισμὸν εἰς τὴν οἰκίαν του, ὅπου ἐφρουρεῖτο ἀγρύπνως.

'Ακολούθως ὁ Ἄρμανσπεργκ ἔπαυσε τὸν πρῶτον δήμαρχον τῆς Πρωτευούσης 'Ανάργυρον Πετράκην. 'Εν συνεχείᾳ ἀπέσπασε ψήφισμα τοῦ Συμβουλίου τῆς 'Επικρατείας, διὰ τοῦ ὁποίου ἐπεδοκιμάζετο ἡ πολιτική του καὶ τὸ εὐδόκιμον ἔργον του. Τὸ ψήφισμα θὰ ἐπεδίδετο εἰς τὸν Ὄθωνα, ὁ ὁποῖος ἀνεμένετο νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς 'Αθήνας μετά τινας ἡμέρας. Τέλος ὁ ἀρχικαγκελλάριος ἠγωνίζετο δραστηρίως διὰ νὰ παραμείνῃ εἰς τὴν πρωθυπουργίαν, ἔχων πρὸς τοῦτο ἀκόμη συμπαραστάτην τὸν Λάιονς. Αἱ προσπάθειαί του ὅμως ἀπέβησαν ἄκαρποι. 'Η τύχη του εἶχεν ἤδη κριθῇ ἀπὸ πολλοῦ εἰς Μόναχον. 'Ο Ὄθων, ἔπειτα ἀπὸ ὥριμον σκέψιν, τῇ συναινέσει καὶ τοῦ πατρός του, εἶχεν ἀποφασίσει ν' ἀπομακρύνῃ τὸν Ἄρμανσπεργκ, πρὸς τοῦτο δὲ εἶχε ἐκλέξει καὶ τὸν ἀντικαταστάτην του. Ἦτο ὁ Ρούντχαρτ, τὸν ὁποῖον, μάλιστα, εἶχε παραλάβει εἰς τὸ πλοῖον «Πόρτλαντ», ποὺ ἔφερε τὸ Βασιλικὸν ζεῦγος εἰς τὴν 'Ελλάδα. 'Ο Λάιονς, τῇ παρακλήσει τοῦ Ἄρμανσπεργκ, ἀνελθὼν πρῶτος εἰς τὸ πλοῖον, προσεπάθησε νὰ πείσῃ τὸν Βασιλέα νὰ τὸν κρατήσῃ. Εἰς μάτην ὅμως.

'Ολίγην ὥραν βραδύτερον ὁ Ὄθων ἀνεκοίνωσεν εἰς τὸν ἀρχικαγκελλάριον, ὁ ὁποῖος ἐν τῷ μεταξὺ εἶχεν ἀνέλθει εἰς τὸ πλοῖον, τὴν ἀπόφασίν του, εἰπὼν εἰς αὐτὸν ὅτι ἔκαμε δεκτὴν τὴν παραίτησίν του. Πράγματι ὁ Ἄρμανσπεργκ, ὁσάκις ὁ Βασιλεὺς συνέβαινε νὰ ἀντιτίθεται εἰς τὰ ὑπ' αὐτοῦ λαμβανόμενα μέτρα, ὑπέβαλλεν ἐγγράφως τὴν παραίτησίν του, βέβαιος ἐκ τῶν προτέρων ὅτι δὲν θὰ ἐγίνετο αὕτη ἀποδεκτή. Συγχρόνως ὅμως ἐπετύγχανεν ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἐπεδίωκεν Ἤδη ὅμως τὰ πράγματα εἶχον τελείως μεταβληθῇ. Ὅταν μετ' ὀλί-

γον ὁ Ἄρμανσπεργκ κατῆλθε τοῦ σκάφους, δὲν ἦτο πλέον πρωθυπουργὸς τῆς Ἑλλάδος.

Ἡ πτῶσις τοῦ Ἄρμανσπεργκ ἔγινε δεκτὴ ἐνθουσιωδῶς ἀπὸ τὸ μέγιστον τμῆμα τοῦ λαοῦ, ὁ ὁποῖος ἐπανηγύριζε τὸ γεγονὸς ὡς συμβολίζον τὴν λῆξιν τῆς «Βαυαροκρατίας». Μετὰ τὴν παῦσίν του ὁ Ἄρμανσπεργκ δὲν εἶχε κανένα λόγον νὰ παραμείνῃ πλέον εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὅπου, ἄλλως τε, ἦτο ἀρκετὰ ἀντιπαθής. Ἀνεχώρησε μὲ τὴν οἰκογένειάν του εἰς Βαυαρίαν, ὅπου ἔκτοτε ἰδιώτευσεν. Ἀπέθανε τὸ 1857.

Η ΠΡΩΘΥΠΟΥΡΓΙΑ ΤΟΥ ΡΟΥΝΤΧΑΡΤ

Ὁ Βασιλεὺς Ὄθων, τὴν ἑπομένην τῆς ἐπιστροφῆς του εἰς τὰς Ἀθήνας, μετὰ ἐννέα μηνῶν διαμονὴν εἰς Βαυαρίαν, ὅπου ἐτέλεσε τοὺς γάμους του μετὰ τῆς Πριγκιπίσσης Ἀμαλίας τοῦ Ὄλτεμπουργκ, ἀπηύθυνε νέαν προκήρυξιν πρὸς τὸν Ἑλληνικὸν λαόν. Ἐν αὐτῇ μεταξὺ ἄλλων ἐτόνιζε καὶ τὰ ἑξῆς: «...Ἰσχυρὸς διὰ τῆς ἀγάπης σας, ἰσχυρὸς διὰ τῆς φιλικῆς εὐμενείας ὅλων τῶν Δυνάμεων, ἰσχυρὸς διὰ τῆς καθαρότητος τῶν φρονημάτων Μου καὶ τῆς πρὸς τὸν Ὕψιστον πεποιθήσεώς Μου, δὲν φοβοῦμαι οὔτε κινδύνους ἔξωθεν, οὔτε τὰς ἀποπείρας τῆς ἀπονοίας (διχονοίας) καὶ τῆς διαφθορᾶς εἰς τὰ ἐντὸς τοῦ Κράτους.

»Ὁ θρόνος καὶ ὁ λαὸς εἶναι ἀδιαχώριστα. Ποῖος ἠμπορεῖ νὰ εἴπῃ ὅτι ἀγαπᾷ περισσότερον ἀπὸ Ἐμὲ τὸν Λαὸν καὶ νὰ τὸν πιστεύσωσιν οἱ ὀρθοφρονοῦντες;

»Ἐμπιστευθῆτε, Ἕλληνες, εἰς ἐμέ, καθὼς καὶ Ἐγὼ εἰς ἐσᾶς ἐμπιστεύομαι. Καὶ τότε ἡ εὐδαιμονία καὶ ἡ νεαρὰ μόρφωσίς σας θέλει μεγαλυνθῇ, καὶ τὸ οἰκοδόμημα τῶν νέων θεσμοθεσιῶν θέλει λάβει τὸ εὐτυχὲς τέλος του. Εὐλογοῦντες θέλουν στρέφει πρὸς τὸ κοινόν μας τοῦτο ἔργον καὶ πρὸς ἡμᾶς αὐτοὺς τὰ βλέμματά των τὰ τέκνα μας καὶ ὅλαι αἱ ἐπερχόμεναι γενεαί...».

Τὸ πνεῦμα τῆς Βασιλικῆς προκηρύξεως ἐνεποίησεν ἀγαθὴν ἐντύπωσιν εἰς τὸν λαόν, τοῦ ὁποίου ἀνεπτέρωσε τὰς ἐλπίδας δι' ἕνα καλύτερον μέλλον.

Τὴν ἰδίαν ἡμέραν ὑπεγράφη καὶ τὸ Βασιλικὸν Διάταγμα τῆς ἀναλήψεως τῶν καθηκόντων τοῦ προέδρου τοῦ Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου καὶ γραμματέως—ὑπουργοῦ—ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν, ὑπὸ τοῦ ἱππότου Ἰγνατίου φὸν Ρούντχαρτ. Ὁ νέος Πρωθυπουργὸς τῆς Ἑλλάδος δὲν ἦτο ἐξ ἐπαγγέλματος πολιτικὸς ἢ διπλωμάτης. Ἦτο ἕνας ὥριμος ἄνδρας 48 ἐτῶν μὲ εὐρυτάτην μόρφωσιν, διδάκτωρ τῆς Νομικῆς τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Μονάχου, ὁ ὁποῖος εἶχε διατελέσει ἐπὶ ἕνα διάστημα νομάρχης εἰς τὴν Βαυαρίαν. Κατήγετο ἀπὸ εὐπορωτάτην οἰκογένειαν καὶ

τὴν περίοδον ἐκείνην —Δεκέμβριος 1836— ἦτο σύμβουλος τοῦ Βαυαρικοῦ Συμβουλίου Ἐπικρατείας.

Ἐπίσης, μετὰ τὸ πέρας τῶν σπουδῶν του, εἶχεν ἐπιδοθῆ εἰς τὴν συγγραφὴν δημοσιολογικῶν μελετῶν καὶ εἶχεν ἐκδώσει δύο βιβλία ἐπὶ θεμάτων δημοσίας καὶ ἰδιωτικῆς οἰκονομίας, τὰ ὁποῖα εἶχον προκαλέσει εὐμενεστάτας κρίσεις μεταξὺ τῶν ἁρμοδίων ἐπιστημονικῶν κύκλων τῆς πατρίδος του.

Ὁ Ρούντχαρτ ὅμως ἀπεστρέφετο τὴν πολιτικὴν καὶ προετίμα ν' ἀσχοληθῆ μὲ τὰς πατρικὰς ἐμπορικὰς ἐπιχειρήσεις του, τὰς ὁποίας ἐγκατέλειψε μόνον ὅταν ἡ Βαυαρικὴ Κυβέρνησις, χωρὶς νὰ τὸ ζητήση ὁ ἴδιος, τὸν διώρισεν ἀρχικῶς νομάρχην, καὶ κατόπιν Σύμβουλον τοῦ Κράτους λόγω τῆς εὐρυτάτης μορφώσεως καὶ τοῦ ἤθους του.

Ἐν συνεχείᾳ ὅμως, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρός του, ἠθέλησε νὰ παραιτηθῆ τῆς δημοσίας ὑπηρεσίας, διὰ νὰ ἐπανέλθη εἰς τὰς παλαιὰς ἀσχολίας του. Ἀλλὰ πρὶν ἀκόμη γίνη δεκτὴ ἡ παραίτησίς του ἐκλήθη ὑπὸ τοῦ Βασιλέως τῆς Βαυαρίας, διὰ νὰ ἐρωτηθῆ ἐὰν δέχεται νὰ προσφέρη τὰς ὑπηρεσίας του εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ μάλιστα ὡς Πρωθυπουργὸς τῆς χώρας. Ὁ Ρούντχαρτ, τοῦ ὁποίου ἦσαν γνωστὰ τὰ φιλελληνικὰ αἰσθήματα, ἐδέχθη προθύμως τὴν τιμητικὴν αὐτὴν διάκρισιν, ὅπως ὁ ἴδιος τὴν ἐχαρακτήρισε, καὶ ἠκολούθησε μετά τινας ἡμέρας τὸν Ὄθωνα καὶ τὴν Ἀμαλίαν, ἐπιβὰς μαζί των τῆς ἀγγλικῆς φρεγάτας «Πόρτλαντ» διὰ τὴν Ἑλλάδα.

Ἔχει γραφῆ, ἰδίως ὑπὸ Ἑλλήνων ἱστορικῶν, ὅτι ὁ Ρούντχαρτ εἶχε διατελέσει ὑπουργὸς τῆς Βαυαρίας, τοῦτο ὅμως δὲν εἶναι ἀκριβές. Μόνον ὡς νομάρχης καὶ Σύμβουλος Ἐπικρατείας ὑπηρέτησεν.

Εὐθὺς ὡς ἀνέλαβε τὰ νέα του καθήκοντα ἐν Ἑλλάδι, ἔνθα εἶχε κληθῆ νὰ ὑπηρετήση ἐπὶ μίαν τετραετίαν ὡς Πρωθυπουργός, ἐδόθη μία νέα πνοὴ εἰς τὰ Ἑλληνικὰ πράγματα καὶ ἀνεπτύχθη μία ἀληθὴς δραστηριότης εἰς ὅλους τοὺς τομεῖς τῆς κρατικῆς μηχανῆς. Καθ' ὅλον τὸ διάστημα τῆς Πρωθυπουργίας του, ὁ Ρούντχαρτ ἔδωσε δείγματα ἀνθρώπου μὲ εὐθὺ χαρακτῆρα, εὐγενῆ αἰσθήματα, εἰλικρίνειαν καὶ ἀνιδιοτέλειαν. Ἴσως λόγω τῆς εὐθύτητος τοῦ χαρακτῆρός του, ἀλλὰ καὶ διότι δὲν προήρχετο ἀπὸ τὸν πολιτικὸν κόσμον, ἐστερεῖτο πολιτικότητος καὶ διπλωματικότητος, ἰδιοτήτων δηλαδὴ αἱ ὁποῖαι προϋποθέτουν ἰσχυρὰν δόσιν ὑποκρισίας. Ὡς ἐκ τούτου οὐδεμίαν ἔφεσιν εἶχεν εἰς ραδιουργίας καὶ παρασκηνιακὰς ἐνεργείας, εἰς τὰς ὁποίας εἶχε διαπρέψει ὁ προκάτοχός του, ἀρχιγραμματεὺς Ἄρμανσπεργκ.

Ὁ διορισμός του ὅμως ὡς Πρωθυπουργοῦ προεκάλεσε τὴν δυσφορίαν τῆς Ἀγγλίας, τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Ρωσίας ἀκόμη, ἀφ' ἑνὸς μέν,

διότι δὲν ἐτέλουν αἱ ἐν λόγῳ τρεῖς Δυνάμεις ἐν γνώσει τῆς ἐνεργείας αὐτῆς τοῦ Λουδοβίκου, ἀφ' ἑτέρου δέ, διότι ἐθεώρουν τὸν Ρούντχαρτ ὡς ὄργανον τῆς Αὐστριακῆς πολιτικῆς.

Ο ΡΟΥΝΤΧΑΡΤ

Τὸ τελευταῖον αὐτὸ στοιχεῖον τὸ ἔφερεν εἰς φῶς ὁ Πάλμερστον καὶ ἔγινεν ἀμέσως πιστευτὸν καὶ ἀπὸ τὰς ἄλλας Δυνάμεις. Εἰς μάτην ὁ Ρούντχαρτ προσεπάθει νὰ ἀποσείσῃ τὴν κατηγορίαν αὐτὴν καὶ ν' ἀμβλύνῃ τὴν ἐκδηλωθεῖσαν πρὸς αὐτὸν καὶ τὸ ἔργον του ἐχθρότητα τῶν μεγάλων Δυνάμεων. Οἱ Ἄγγλοι ἰδίως ἐπέμενον ἐπὶ τῶν ἰσχυρισμῶν των, μὲ τὸ σύνηθες εἰς αὐτοὺς πεῖσμα.

Εἶναι χαρακτηριστικὸν τὸ κείμενον μιᾶς ἐκθέσεως τοῦ Ρούντχαρτ πρὸς τὸν Πάλμερστον, τὸ ὁποῖον ἀναφέρει καὶ ὁ Ν. Δραγούμης [1]: «Οὐδέποτε ἐζήτησα, ἔγραφε, νὰ ὑποσκελίσω (ἀντικαταστήσω) τὸν ἀρχιγραμματέα, οὐδὲ τὸν Βασιλέα ἐπίεσε ξένη Δύναμις ἵν' ἀποβάλῃ αὐτὸν καὶ παραλάβῃ ἐμέ. Ἐγὼ δὲ ἦλθον ἐνταῦθα (ἐν Ἀθήναις) πρῶτον μὲν ὡς ἀφωσιωμένος, ὅπως καὶ πάντες οἱ Βαυαροί, εἰς τὴν Βασιλικὴν οἰκογένειαν καὶ δεύτερον ἐπὶ τῇ ἐλπίδι νὰ φανῶ ὠφέλιμος εἰς εὐγενὲς Ἔθνος, ἀφήσας εἰς ἀλλοτρίας χεῖρας τὴν ἐπιμέλειαν τῶν κτημάτων καὶ τῶν βιομηχανικῶν καταστημάτων μου».

Ἐν συνεχείᾳ ὁ Ρούντχαρτ ἀναφέρεται λεπτομερῶς εἰς τοὺς ὅρους ὑπὸ τοὺς ὁποίους ἐδέχθη ν' ἀναλάβῃ τὴν Πρωθυπουργίαν καὶ οἱ ὁποῖοι εἶναι οἱ ἑξῆς:

«α'. Νὰ ἐπινεύσῃ ὁ Βασιλεὺς εἰς πάσας τὰς σκοπούσας τὴν ρύθμισιν τῆς διοικήσεως διατάξεις, ὅπως παύσῃ δεομένη αὐτὴ τῆς συνδρομῆς τῶν ξένων, ὧν ὁ ἀριθμός, καὶ ἀσήμαντος ὤν, δίδει ἀφορμὴν εἰς παράπονα, δίκαια ἢ ἄδικα δὲν ἐξετάζω.

1. Ν. Δραγούμη: Ἱστορικαὶ Ἀναμνήσεις τ. Β'. σ. 38.

»β'. Νὰ καταργηθῇ ἡ ἀρχιγραμματεία καὶ οὕτω νὰ ἔλθῃ ὁ Βασιλεὺς εἰς ἀμέσους σχέσεις πρὸς τοὺς ὑπουργοὺς αὐτοῦ.

»γ'. Νὰ παρασκευασθῶσι τὰ δέοντα ὅπως φθάσωμεν εἰς τὴν συγκρότησιν τακτικοῦ Ἑλληνικοῦ στρατοῦ, ὅπερ οὔτε ἐπὶ Ἀντιβασιλείας, οὔτε ἐπὶ ἀρχιγραμματείας ἐγένετο καὶ νὰ παύσῃ ἡ ἀνάγκη ξένου στρατοῦ.

»δ'. Νὰ ἐλαττωθῶσιν αἱ δαπάναι, ἵνα ἐπιτύχῃ πίστεως ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις καὶ

»ε'. Νὰ τηρηθῶσι σχέσεις φιλικώταται πρὸς τὰς ξένας καὶ ἰδίως τὰς τρεῖς Δυνάμεις».

Περαιτέρω ὁ Ρούντχαρτ ἐτόνιζεν εἰς τὴν ἔκθεσίν του καὶ τὰ ἑξῆς: «Διαδίδει ὁ πρέσβυς τῆς Ἀγγλίας (ἐν Ἀθήναις) ὅτι διατελῶ πολιτευόμενος ὑπὸ τὴν ἐπιρροὴν τῆς Αὐστρίας καὶ τῆς Ρωσίας καὶ ὅτι πρὸ τῆς ἀφίξεώς μου, ἔλαβον αὐτοπροσώπως ὁδηγίας παρὰ τοῦ Μέττερνιχ. Ἀλλ' ἐγώ, δύο μόνον ἡμέρας διέτριψα ἐν Βιέννῃ, ὅπου ἦλθον ἐπίτηδες ἵνα συνδιαλεχθῶ πρὸς τὸν τραπεζίτην Σίνα καὶ προτρέψω αὐτὸν νὰ συστήσῃ τράπεζαν χρηματιστικὴν ἐν Ἑλλάδι».

Ὁ Πάλμερστον ἀνέγνωσε πάντα ταῦτα μετὰ δυσπιστίας. Ἐπέμενε δὲ εἰς τὴν δῆθεν ἀκρίβειαν τῶν πληροφοριῶν του, διὰ νὰ εὕρῃ πρόσχημα καὶ δικαιολογίαν τῆς ἐχθρικῆς πρὸς τὴν Ἑλλάδα Ἀγγλικῆς πολιτικῆς τῶν χρόνων ἐκείνων. Οὕτως ἔγραφεν εἰς τὸν ἐν Ἀθήναις Βρεταννὸν Πρέσβυν: «Γνωρίζω μετὰ θετικότητος ὅτι ὁ κ. Ρούντχαρτ ἦλθεν εἰς διεξοδικὴν συνέντευξιν μετὰ τοῦ Μέττερνιχ, ὅτι ἐξέθηκε καὶ συνεζήτησε μετ' αὐτοῦ τὸ σχέδιον τῆς διοικήσεως ἐν Ἑλλάδι, ὅτι ἔλαβε τὴν συγκατάθεσιν τοῦ Αὐστριακοῦ πρωθυπουργοῦ... Ὁ κ. Ρούντχαρτ ἐξαιτεῖται τὴν ὑποστήριξιν τῆς Ἀγγλίας, ἀλλὰ τότε μόνον θέλει δοθῇ αὐτὴ ὅταν ἀποδείξῃ ὅτι μόνον τῆς Ἑλλάδος τὰ συμφέροντα ἐπιδιώκει. Συμφέροντα δὲ ἐννοῶ τὴν εὐρυτέραν ἀνάπτυξιν τῶν ἐλευθέρων θεσμῶν, τὸ σέβας πρὸς τὴν ἐλευθεροτυπίαν, ἐν ἑνὶ λόγῳ τὴν παραδοχὴν ἀντιπροσωπευτικοῦ συστήματος...»

Ὁ Ρούντχαρτ μετὰ πολλῆς στενοχωρίας ἔλαβε γνῶσιν τοῦ ἀνωτέρω ἐγγράφου τοῦ Πάλμερστον καὶ προσεπάθησε νὰ μεταπείσῃ τὸν Λάιονς ὅτι ἡ πραγματικότης ἦτο διαφορετική. Ματαίως ὅμως. Ἐπὶ πλέον, μετά τινας ἡμέρας ἐλήφθη εἰς τὸ ὑπουργεῖον Ἐξωτερικῶν ἔκθεσις τοῦ ἐν Λονδίνῳ πρεσβευτοῦ Σπ. Τρικούπη, ἐν τῇ ὁποίᾳ ἀνεφέρετο περίληψις τοῦ προμνησθέντος ἐγγράφου καὶ ἐν συνεχείᾳ ἐπισημοτέρα ἐπικύρωσις τῶν ἐν αὐτῷ προερχομένων ἤδη ὑπ' αὐτοῦ τοῦ ἰδίου τοῦ Βασιλέως τῆς Ἀγγλίας, ὅστις εἶπεν εἰς τὸν Τρικούπην τὰ ἑξῆς:

«Τὴν κατάστασιν τῶν πραγμάτων ἐν Ἑλλάδι νομίζω ἀσυντελῆ πρὸς τὴν εὐδαιμονίαν αὐτῆς τε καὶ τοῦ Βασιλέως. Λυποῦμαι δὲ εἰς ἄκρον διότι καὶ ὑπὲρ τῶν δύο ἐνδιαφέρομαι καὶ τοῦ ἐνδιαφέροντός μου ἔδωκα

ἀποδείξεις. Ὁ Βασιλεὺς ὀφείλει ν' ἀπομακρύνῃ πάντα ξένον, νὰ περιστοιχισθῇ δὲ ὑπὸ ἐντοπίων καὶ εἰς τούτους ν' ἀναθέσῃ τὴν διοίκησιν, διότι οὐδέποτε ἔθνος ηὐτύχησεν ὑπὸ ξένους. Καὶ ἐγὼ ἂν εἶχον περὶ ἐμὲ Ἀννοβερίους θὰ ἐμισούμην ὑπὸ πάντων τῶν ὑπηκόων μου».

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΟΣ ΑΓΩΝ ΕΝΑΝΤΙΟΝ ΤΟΥ ΡΟΥΝΤΧΑΡΤ

Ἐνώπιον αὐτῆς τῆς καταστάσεως ἀπὸ Ἀγγλικῆς πλευρᾶς, εὑρέθη ὁ Ρούντχαρτ ἀπὸ τὰς πρώτας ἡμέρας τῆς ἀναλήψεως ὑπ' αὐτοῦ τῆς Πρωθυπουργίας. Καταστάσεως ἡ ὁποία προοιώνιζε τὸν δεινὸν διπλωματικὸν ἀγῶνα τῆς Βρεταννικῆς Κυβερνήσεως, μὲ ἐπακόλουθα δυσάρεστα εἰς τὴν πρόοδον τοῦ τόπου.

Καὶ ὡς πρὸς μὲν τὴν παροχὴν συνταγματικῶν ἐλευθεριῶν ὁ Ρούντχαρτ ἦτο τελείως ἀντίθετος, διότι κατενόει πόσον ἀπαράσκευος ἦτο ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς πρὸς μίαν τοιαύτην πολιτικὴν κατεύθυνσιν. Ὅσον διὰ τὴν ἀπομάκρυνσιν τῶν ξένων, ἦτο σύμφωνος, ἀλλὰ ἐπίστευεν ὅτι τοῦτο δὲν ἔπρεπε νὰ γίνῃ ἀμέσως, ἀλλὰ βαθμηδόν, χάριν αὐτοῦ τούτου τοῦ συμφέροντος τοῦ τόπου. Ἐν πάσῃ περιπτώσει, παρὰ τὰς ἐμμέσους ἀπειλὰς τῆς Ἀγγλίας, ὁ Ρούντχαρτ ἐπροχώρησεν εἰς τοὺς σκοποὺς τῆς ἀποστολῆς του. Τὸ πρόγραμμά του ὡς τὸ κατήρτισεν ὁ ἴδιος ἀνταπεκρίνετο πράγματι πρὸς τὰς ἀπαιτήσεις τῆς χώρας καὶ πρὸς τὴν ψυχολογίαν τῆς ὑγιοῦς κοινῆς γνώμης. Καὶ ἐπέτυχε, δίδων πρῶτος τὸ παράδειγμα τῆς ἐμμονῆς καὶ τῆς ἐργατικότητος, νὰ θέσῃ Ἕλληνας καὶ ξένους εἰς ἐντατικὴν κίνησιν, διὰ τὴν διοργάνωσιν ὅλων τῶν κρατικῶν ὑπηρεσιῶν.

Ἐν τούτοις, παρὰ τὰς καταβαλλομένας ἀόκνους προσπαθείας του, οἱ Ἕλληνες καὶ ἰδίως οἱ πολιτικοί, δὲν ἦσαν ἱκανοποιημένοι ἀπὸ τὸν νέον Πρωθυπουργόν. Δὲν ἠδύναντο, βεβαίως, νὰ τοῦ ἀρνηθοῦν τὴν καλὴν πίστιν, τὴν τιμιότητα καὶ τὴν διάθεσιν ὅπως ἀνταποκριθῇ εἰς τὰς ἐπειγούσας ἀνάγκας τοῦ Κράτους, ἀλλὰ δὲν ἠδύναντο νὰ τοῦ συγχωρήσουν ὅτι ἦτο καὶ αὐτὸς Βαυαρός. Τοῦτο δὲν ἀφεώρα δὲ μόνον αὐτόν, ἀλλ' ἐστρέφετο κυρίως ἐναντίον τοῦ Βασιλέως, ὁ ὁποῖος ἐπεδείκνυε δυσπιστίαν, ὡς ἐλέγετο, πρὸς πᾶν ὅ,τι τὸ Ἑλληνικόν. Ἡρμηνεύετο δηλαδὴ ὅτι δὲν ἔτρεφεν ἐμπιστοσύνην ὁ Βασιλεὺς πρὸς τοὺς Ἕλληνας πολιτικούς, πρὸς τοὺς Ἕλληνας στρατιωτικούς, πρὸς τοὺς Ἕλληνας διοικητικοὺς ὑπαλλήλους, καίτοι ἦσαν ἐλάχιστοι ἐκεῖνοι ποὺ θὰ ἠδύναντο νὰ καθέξουν διοικητικὰς θέσεις. Ὅλοι οἱ ἰδιαίτεροι σύμβουλοι τοῦ Βασιλέως ἦσαν Βαυαροί. Ὑπεστηρίζετο ἀκόμη ὅτι καὶ αὐτὸς ὁ Σουλτᾶνος εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, παρὰ τὴν ἀπέχθειάν του πρὸς τὸ Ἑλληνικὸν Ἔθνος, εἶχεν Ἕλληνας ἰατροὺς εἰς τὴν ὑπηρεσίαν του, ἐνῶ ὁ Βασιλεὺς τῆς Ἑλλάδος εἶχεν ἰατροὺς ξένους Βαυαρούς, τῶν ὁποίων ἡ πρὸς τὸν θρόνον

πίστις δὲν ἦτο σταθερά, τοὐλάχιστον ὡς πρὸς τὴν περίπτωσιν τοῦ Βύτμερ, ὁ ὁποῖος ἐτόλμησε νὰ ὑπογράψῃ ψευδῆ βεβαίωσιν, ὅτι δῆθεν ὁ Ὄθων «σωματικῶς καὶ διανοητικῶς δὲν ἦτο προωρισμένος νὰ ἱδρύσῃ Δυναστείαν».

Οἱ Ἕλληνες, λοιπόν, ἦσαν δυσηρεστημένοι, ὄχι διότι ὁ Ρούντχαρτ δὲν ἦτο καλὸς Πρωθυπουργός, ὄχι διότι δὲν εἰργάζετο μετὰ ζήλου, ὄχι διότι δὲν ἦτο τίμιος καὶ ἀνιδιοτελής, ἀλλὰ διότι ἦτο Βαυαρός. Ἐπὶ πλέον, ἐξαπολυθεῖσα ὑπὸ τῆς ἐν δράσει τελούσης Ἀγγλικῆς δολοπλοκίας, ταχέως ἔλαβεν ἔκτασιν ἡ διάδοσις ὅτι ὁ Ρούντχαρτ ἦτο φίλος τῆς Αὐστριακῆς πολιτικῆς καὶ ὄργανον τοῦ Μέττερνιχ, τοῦ ὁποίου δῆθεν θὰ ἐξυπηρέτει τοὺς καταχθονίους σκοποὺς ἐν Ἑλλάδι. Τὴν διάδοσιν αὐτὴν εὑρέθησαν πρόθυμοι νὰ ἐπιβεβαιώσουν καὶ αἱ ἄλλαι Δυνάμεις καὶ τοιουτοτρόπως ἡ Ἑλλὰς ἔμελλε νὰ ἀπομονωθῇ τῆς «προστασίας» των. «Αἱ χείρισται τῶν φημῶν, γράφει ὁ Κυριακίδης [1], ἤρξαντο ἕνεκα τούτου κυκλοφοροῦσαι ἐν Ἀθήναις, ψεύδη ἐπὶ ψευδῶν μετεδίδοντο ἀπὸ στόματος εἰς στόμα, αἱ μᾶλλον ἀβάσιμοι τῶν διαβολῶν ἐπιστεύοντο καὶ ἡ ἀγανάκτησις ἦτο γενικὴ ἀπὸ τῶν πρώτων ἡμερῶν τῆς διοικήσεως τοῦ Ρούντχαρτ, ὅστις ἴσως οὐδὲ καλῆς θελήσεως, οὐδὲ ἱκανότητος ἐστερεῖτο». Καὶ ἐν συνεχείᾳ ὁ Κυριακίδης ἀναγράφει συμπερασματικῶς :

«Ἀλλὰ τίς πολιτικὸς ἀνὴρ ἠδύνατο νὰ διοικήσῃ λαόν, ὅστις ἀπὸ τῆς πρώτης ἡμέρας τῆς ἐν τῇ ἀρχῇ ἐγκαταστάσεώς του, ἦτο διατεθειμένος πᾶσαν πρᾶξιν νὰ ἐπικρίνῃ, πᾶν αὐτοῦ διάβημα νὰ θεωρήσῃ ὕποπτον ; Τούτου ἀκριβῶς ἕνεκα ὁ Ρούντχαρτ ἀπέτυχεν, ὡς ἤθελεν ἀποτύχει καὶ πᾶς ἕτερος ἀντ' αὐτοῦ».

Αἱ κρίσεις αὗται τοῦ Κυριακίδη εἶναι ὀρθαὶ καὶ βάσιμοι. Πράγματι ἐκυκλοφόρουν διάφορα ψεύδη εἰς βάρος τοῦ Πρωθυπουργοῦ, ἐναντίον τῶν ὁποίων ὡς μόνον ὅπλον ἀμύνης ὁ Ρούντχαρτ διέθετε τὴν καλήν του θέλησιν, τὴν πίστιν, τὴν εἰλικρίνειαν καὶ τὴν ἐνεργητικότητά του εἰς τὴν διοργάνωσιν τοῦ Κράτους. Μὲ αὐτὰς τὰς ἰδιότητας ὁ Ρούντχαρτ θὰ ἔπρεπε νὰ ἐπιτύχῃ εἰς τὴν ἀποστολήν του. Ἀλλὰ ἠδύνατό τις νὰ τοῦ ζητήσῃ εὐθύνας καὶ νὰ τὸν κατακρίνῃ, ὅταν αἱ μὲν Δυνάμεις τὸν ἐσυκοφάντουν καὶ ἐπαγίδευον τὸ ἔδαφος ὑπὸ τοὺς πόδας του, οἱ δὲ Ἕλληνες πολιτικοὶ τὸν ἔβλεπον ὡς ἀνταγωνιστήν των, ὀρεγόμενοι νὰ καταλάβουν αὐτοὶ τὴν ἐξουσίαν ; Ἐπὶ πλέον ὑπῆρχε καὶ ὁ ἀφελὴς τότε Ἑλληνικὸς λαός, ὁ ὁποῖος ἔδιδε πίστιν εἰς τὰς διαβολὰς καὶ τοιουτοτρόπως τὸ ἔργον τοῦ Ρούντχαρτ καθίστατο πλέον ὄχι μόνον δύσκολον, ἀλλὰ καὶ ἀδύνατον ὑπὸ τὰς συνθήκας ἐκείνας νὰ συνεχισθῇ. Θὰ ἦτο βεβαίως εὐκταῖον ἐὰν καθίστατο δυνατὸν νὰ καταπολεμηθοῦν αἱ διαδόσεις καὶ αἱ φῆμαι περὶ δῆθεν φιλοαυστριακῆς

1 Ἐπ. Κυριακίδου : Ἱστορία τοῦ Συγχρόνου Ἑλληνισμοῦ τ. Α' σ. 323.

πολιτικῆς τοῦ Ρούντχαρτ, κατὰ κύριον λόγον ἀπὸ αὐτὸν τὸν ἴδιον τὸν Ἑλληνικὸν λαὸν καὶ νὰ ἀφήνετο ἀπερίσπαστος ὁ Βαυαρὸς Πρωθυπουργὸς τῆς Ἑλλάδος νὰ φέρῃ εἰς πέρας τὴν ἀποστολήν του.

Τότε ἀσφαλῶς τὰ ἀποτελέσματα τῆς τετραετοῦς Πρωθυπουργίας του, ἐὰν διηνύετο αὕτη, θὰ ἦσαν ἐξόχως εὐεργετικὰ διὰ τὴν χώραν καὶ τὸν λαόν της. Τότε ἀσφαλῶς θὰ ἐμακάριζον τὸν Ὄθωνα ἀκόμη καὶ οἱ ἐθελοτυφλοῦντες, διότι ἔφερεν εἰς τὸν τόπον αὐτόν, τὸν ἀνάστατον ἀπὸ τὰς ἐσωτερικὰς ἔριδας καὶ τὰς ἐξωτερικὰς δολοπλοκίας, ἕνα ἄριστον Κυβερνήτην, τοῦ ὁποίου ἡ φιλοδοξία ἦτο νὰ ὑπηρετήσῃ μὲ συνείδησιν εὐθύνης τὸ «εὐγενὲς αὐτὸ Ἔθνος», ὅπως ὁ ἴδιος διεκήρυξεν ἐγγράφως καὶ ὅπως τοὐλάχιστον ἀπέδειξε κατὰ τὸ δεκάμηνον διάστημα τῆς Πρωθυπουργίας του, ὅτι ἀπὸ αὐτὰ τὰ αἰσθήματα ἐνεπνέετο.

Ἐν τούτοις δὲν παραδέχονται ὅλοι οἱ ἱστορικοί, Ἕλληνες καὶ ξένοι, τὴν κατηγορίαν τὴν ὁποίαν προσῆψαν ἐναντίον τοῦ Ρούντχαρτ οἱ Ἄγγλοι, διὰ νὰ ἀμαυρώσουν τὴν λευκότητα τῆς πολιτικῆς του καὶ νὰ ἀνακόψουν τὸ δημιουργικὸν ἔργον του. Εἶναι δὲ κάπως περίεργον πῶς τὴν υἱοθέτησαν καὶ μάλιστα μετὰ βεβαιότητος μερικοὶ ἐξ αὐτῶν καὶ ἰδίως ὁ Ε. Κυριακίδης καὶ ὁ Γ. Ἀσπρέας, ἐκ τῶν ὁποίων ὁ πρῶτος παραδέχεται τὴν ἀκρίβειαν τῆς δημοσιευθείσης ἐν Ἀγγλίᾳ εἰδήσεως ὅτι «ὁ Ρούντχαρτ πρὸ τῆς καθόδου του ἐν Ἀθήναις εἶχε πολύωρον συνέντευξιν εἰς Βιέννην μετὰ τοῦ πρίγκιπος Μέττερνιχ».

Ἡ πηγὴ λοιπὸν τῆς πληροφορίας εἶναι Ἀγγλική, συνεπῶς πῶς εἶναι δυνατὸν νὰ τὴν θεωρήσωμεν ὡς ἀδιάβλητον, νὰ τὴν πιστεύσωμεν καὶ ν' ἀποφανθῶμεν ὅτι ὁ Ρούντχαρτ «διέπραξε σφάλμα, ἐπειδὴ συνωμίλησε μὲ τὸν Μέττερνιχ;».

Ἀλλὰ ἀκόμη καὶ ἂν παραδεχθῇ τις ὅτι ὄντως συνηντήθη ὁ Ρούντχαρτ μὲ τὸν Αὐστριακὸν ὑπουργὸν τῶν Ἐξωτερικῶν, τοῦτο σημαίνει ὅτι ὁ Ρούντχαρτ μετεβλήθη εἰς ὄργανον τῆς Αὐστριακῆς διπλωματίας ; Νομίζω ὅτι εἶναι πολὺ τολμηρὸν δι' ἕνα ἱστορικόν, σεβόμενον τὴν ἀλήθειαν, νὰ ἐξάγῃ συμπεράσματα, στηριζόμενα εἰς τοιαύτας εἰκασίας.

Ἔτι παράδοξοι εἶναι οἱ συλλογισμοὶ καὶ αἱ κρίσεις τοῦ ἱστορικοῦ Γ. Ἀσπρέα, ὁ ὁποῖος εἰς τὸν Α' τόμον τῆς ἱστορίας του καὶ εἰς τὴν σελίδα 152, ἀναγράφει τὰ ἑξῆς : «. . . Ὁ προϊστάμενος τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως—ἐννοεῖ τὸν Ρούντχαρτ— εἶχεν ὄντως ἀκούσει παρὰ τοῦ Μέττερνιχ παραινέσεις ἐπὶ τῆς πολιτικῆς τοῦ Ἑλληνικοῦ Βασιλείου. . . . Φιλίαν καὶ εἰρηνικὴν συμβίωσιν μετὰ τῆς Τουρκικῆς Αὐτοκρατορίας καὶ προσήλωσιν πρὸς συγκεντρωτικὴν ἀνάπτυξιν ὅλων τῶν ψυχικῶν καὶ ὑλικῶν δυνάμεων τῆς χώρας καὶ τῆς Φυλῆς. Τοῦτο εἶχε συμβουλεύσει ὁ Μέττερνιχ πρὸς τὸν Ρούντχαρτ». Ἀλλὰ πόθεν ὁ Ἀσπρέας ἠρύ-

σθη τὴν φράσιν εἰς τὴν ὁποίαν περιέχεται «ἡ συμβουλὴ» αὐτὴ τοῦ Αὐστριακοῦ διπλωμάτου, δὲν μᾶς τὸ ἀναφέρει. Ἐπίσης οὐδὲν ἐπίσημον κείμενον ὑπάρχει, τὸ ὁποῖον ν' ἀναγράφῃ ὅσα οὗτος ὑποστηρίζει ὅτι εἶπεν ὁ Μέττερνιχ εἰς τὸν Ρούντχαρτ.

Οὐδεμίαν ἐξ ἄλλου ἔχομεν μαρτυρίαν, ἥτις νὰ βεβαιώνῃ ὅτι ἐγένετο ἔστω καὶ ἁπλῆ συνάντησις τῶν δύο ἀνδρῶν εἰς Βιέννην, ἐκτὸς τῆς ὑποβολιμαίας εἰδήσεως, τῆς ἀναγραφείσης εἰς ἐφημερίδα τοῦ Λονδίνου καὶ ὄχι τῆς Βιέννης. Αἱ ἐφημερίδες δηλαδὴ τῆς Βιέννης, ἠγνόουν μίαν τοιαύτην διπλωματικὴν συνάντησιν, τὴν ὁποίαν ὅμως ἐγνώριζαν αἱ ἐφημερίδες τοῦ Λονδίνου!

Ἀλλ' ὑπεράνω ὅλων τῶν ὑποθέσεων, κρίσεων καὶ συμπερασμάτων, ἔχομεν αὐτὸ τοῦτο τὸ κείμενον τῆς ἐπιστολῆς—ὡς προανέφερον— τοῦ Ρούντχαρτ, εἰς τὸ ὁποῖον ὑπογραμμίζεται σαφῶς καὶ κατηγορηματικῶς παρὰ τούτου ὅτι ἔμεινε δύο ἡμέρας εἰς τὴν Βιέννην «ὅπου, γράφει, ἦλθον ἐπίτηδες ἵνα συνδιαλεχθῶ μὲ τὸν τραπεζίτην Σίνα. . .».

Δὲν ἀναφέρει οὐδαμοῦ ὅτι συνηντήθη μὲ τὸν Μέττερνιχ. Ἀντιθέτως. Τοῦτο, ὑποστηρίζει ὁ Ρούντχαρτ, «διαδίδει ὁ πρέσβυς τῆς Ἀγγλίας». Ἑπομένως, ὅταν αὐτὸς ὁ ἴδιος ὁ Ρούντχαρτ βεβαιώνῃ ὅτι ἡ συνάντησις καὶ ἡ συνομιλία του μὲ τὸν Μέττερνιχ, ἀποτελεῖ διάδοσιν τῆς Ἀγγλικῆς διπλωματίας, διατὶ ἡμεῖς ν' ἀμφισβητοῦμεν τὴν ἀλήθειαν τῶν λεγομένων του; Ἔχομεν δεῖγμά τι ὅτι ὁ Ρούντχαρτ ἦτο ψευδολόγος; Ἀσφαλῶς ὄχι. Παραλλήλως διατὶ ἀποδεχόμεθα τὸν ἀμφίβολον ἐν προκειμένῳ ἰσχυρισμὸν τῆς Ἀγγλίας, ἐνῶ ἔχομεν τόσα δείγματα τῆς ὑστεροβουλίας της καὶ τῆς ἄλλοτε φιλικῆς καὶ ἄλλοτε ἐχθρικῆς στάσεώς της ἔναντι τῆς Ἑλλάδος;

Αὐτὰ τὰ ερωτήματα ἔχουν βεβαίως τὴν θέσιν των ἔναντι τῶν κειμένων ὡρισμένων ἱστορικῶν, διὰ νὰ διακριβωθῇ ἡ ἀλήθεια καὶ διὰ νὰ ἐπιδιωχθῇ ὁ σκοπὸς τῆς μελέτης αὐτῆς, ποὺ συνίσταται εἰς τὴν ὅσον τὸ δυνατὸν ὀρθὴν ἱστορικὴν τοποθέτησιν γεγονότων καὶ μορφῶν τοῦ ἐθνικοῦ μας βίου κατὰ τὴν περίοδον ἐκείνην.

ΤΟ ΑΔΟΞΟΝ ΤΕΛΟΣ ΜΙΑΣ ΚΑΛΗΣ ΠΡΟΣΠΑΘΕΙΑΣ

Ἀλλ' ἂς ἔλθωμεν εἰς τὸν ἀπολογισμὸν τοῦ κυβερνητικοῦ ἔργου κατὰ τὸ δεκάμηνον διάστημα τῆς Πρωθυπουργίας τοῦ Ρούντχαρτ. Παρὰ τὴν σφοδρὰν ἀντιπολίτευσιν, τὴν ὁποίαν ἀντεμετώπιζεν οὗτος συνεχῶς, προέβη δὶς εἰς τὸν ανασχηματισμὸν τῆς Κυβερνήσεως, εἰς τὴν ὁποιαν περιελήφθησαν ἐπίλεκτα πρόσωπα, ἅτινα κατὰ τὸ πλεῖστον δὲν ἀνῆκον εἰς κόμματα, εἰς τρόπον ὥστε νὰ εἶναι ἀδέσμευτα ὑποχρεώσεων καὶ πολιτικῶν συναλλαγῶν.

Ἓν ἐκ τῶν πρώτων μέτρων, τὰ ὁποῖα ἔλαβεν ὁ Ρούντχαρτ ἦτο ἡ ἔκδοσις Βασιλικοῦ Διατάγματος διὰ τοῦ ὁποίου κατηργεῖτο ἡ γερμανικὴ ὡς ἐπίσημος δευτέρα γλῶσσα τῆς νομοθεσίας καὶ τῶν δημοσίων ὑπηρεσιῶν. Ἡ ἐντύπωσις ἐκ τοῦ μέτρου τούτου ὑπῆρξε πράγματι λαμπρά, διότι ἀπηλλάσσοντο αἱ δημόσιαι ὑπηρεσίαι τῆς ταλαιπωρίας, τὴν ὁποίαν ὑφίσταντο κατὰ τὴν διεξαγωγὴν τῆς ἐπισήμου ἀλληλογραφίας των εἰς τὰς δύο γλώσσας. Ἐπίσης ἔκτοτε καὶ ἡ «Ἐφημερὶς τῆς Κυβερνήσεως» συνετάσσετο μόνον εἰς τὴν Ἑλληνικήν.

Ἐν συνεχείᾳ ἐξεπονήθη ὑπὸ τοῦ Βαυαροῦ συνταγματάρχου Πούρκαρντ, ὁ ὁποῖος εἶχε τὴν θέσιν τοῦ τεχνικοῦ συμβούλου εἰς τὸ ὑπουργεῖον Στρατιωτικῶν, ὁ νόμος περὶ στρατολογίας, ὁ ὁποῖος ἐχαρακτηρίσθη ὡς καθ' ὅλα ἄρτιος καὶ ὁ ὁποῖος ἐπὶ μακρὸν ἐξηκολούθει νὰ διέπῃ τὰ τῆς στρατολογίας ἐν Ἑλλάδι.

Συγχρόνως εἰς τὸν Ναύσταθμον ἐπερατώθη, τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 1837, ἡ ναυπήγησις τοῦ πρώτου ἐν Ἑλλάδι ναυπηγηθέντος ἀτμοπλοίου «Μαξιμιλιανός», ἐνῶ τὸν Σεπτέμβριον τοῦ αὐτοῦ ἔτους ἐτίθετο ὑπὸ κατασκευὴν νέον ἀτμόπλοιον, τὸ «Ὄθων», 430 τόννων.

Παραλλήλως ἀποκατεστάθη τακτικὴ ἐπικοινωνία μὲ τὴν Εὐρώπην, δι' ἀτμοπλοίων τοῦ Λόϋντ, τὰ ὁποῖα ἐξετέλουν τὸ δρομολόγιον Τεργέστης—Λουτρακίου. Ἐκεῖ, ἐπεβιβάζοντο ἢ ἀπεβιβάζοντο οἱ ἐπιβάται, μὲ κέντρον ἐπικοινωνίας μὲ τὸ Λουτράκι τὸν ὅρμον Καλαμακίου, ὁπόθεν κρατικὸν πλοῖον ἐξετέλει τὸν μέχρι Πειραιῶς πλοῦν.

Εἰς λίαν περιωρισμένον χρονικὸν διάστημα κατεσκευάσθησαν πολλὰ δημόσια ἔργα, ὅπως ἡ ὁδὸς Καλαμακίου—Λουτρακίου, συγχρονισμένον Λοιμοκαθαρτήριον εἰς Πειραιᾶ, ὑδραγωγεῖα καὶ γυναικεῖαι φυλακαὶ εἰς Χαλκίδα, ἐγένετο δὲ καὶ βελτίωσις τοῦ λιγνιτωρυχείου Κύμης.

Τότε ἐπίσης ἐτέθησαν καὶ τὰ θεμέλια τῆς ἀνεγέρσεως τοῦ Πολιτικοῦ ἐν Ἀθήναις Νοσοκομείου «Ἐλπίς», χάριν τοῦ ὁποίου ὁ Βασιλεὺς Λουδοβῖκος προσέφερε τὸ ποσὸν τῶν 60 χιλιάδων φιορινίων.

Εἰς δὲ τὸν τομέα τῆς πνευματικῆς ἀναπτύξεως τῆς χώρας, τὸ σπουδαιότερον ἐπίτευγμα τῆς Πρωθυπουργίας τοῦ Ρούντχαρτ ὑπῆρξεν ἡ λειτουργία τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. Τὴν ἐπιτέλεσιν τοῦ ἔργου τούτου εἶχεν ἤδη προγραμματίσει ὁ Μάουρερ, ἀλλὰ δὲν ἠδυνήθη νὰ τὸ πραγματοποιήσῃ λόγω τῆς ἀνακλήσεώς του ἐξ Ἑλλάδος. Οὕτως, ἐν μέσῳ ἀτμοσφαίρας δικαιολογημένης συγκινήσεως καὶ ἐθνικῆς ὑπερηφανείας, ἐτελέσθησαν τὴν 3 Μαΐου 1837 τὰ ἐγκαίνια τῆς λειτουργίας τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, παρουσίᾳ τοῦ Βασιλέως Ὄθωνος καὶ χιλιάδων λαοῦ. Τὸ πρῶτον Πανεπιστήμιον περιελάμβανε τέσσαρας σχολάς: Τὴν Θεολογικήν, Νομικήν, Ἰατρικὴν καὶ Φιλοσοφικήν. Ἐγκατεστάθη δὲ προσωρινῶς εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ ἀρχιτέκτονος Κλεάνθους, εἰς τὴν Πλά-

καν. Συγχρόνως, ἐνῷ ἤρχισαν καὶ τὰ μαθήματα ἐν αὐτῷ, διδασκόμενα ἀπὸ ἐξέχοντας Ἕλληνας ἐπιστήμονας, ἔγινεν ἔκκλησις πρὸς τὸν Ἑλληνισμὸν τοῦ ἐξωτερικοῦ, διὰ τὴν ἀνέγερσιν Πανεπιστημιακοῦ μεγάρου, ὁ θεμέλιος λίθος τοῦ ὁποίου ἐτέθη μετὰ διετίαν, τὴν 2αν Ἰουλίου 1839.

***

Τὸ Κυβερνητικὸν ἔργον ἐπὶ Πρωθυπουργίας τοῦ Ρούντχαρτ πρὸς ἐπίτευξιν τῆς Ἐθνικῆς καὶ κοινωνικῆς προόδου τοῦ Ἑλληνικοῦ Βασιλείου, ὑπῆρξεν ὄντως ἀξιόλογον. Ἀποκτᾷ δὲ μεγαλυτέραν σημασίαν, ὅταν ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ὅτι διεξήγετο ὑπὸ τὴν πίεσιν τῆς ἐξωτερικῆς ἀντιδράσεως καὶ ὑπὸ δεινὰς οἰκονομικὰς συνθήκας. Κυρίως αἱ δύο μεγάλαι δυτικαὶ Δυνάμεις συνέχιζον τὴν δυσμενῆ στάσιν των, παρὰ τὰς φιλικὰς διαβεβαιώσεις, τὰς ὁποίας ἐν πάσῃ εἰλικρινείᾳ ἔδιδεν ὁ Ρούντχαρτ πρὸς τοὺς πρεσβευτάς των, καὶ τὰς προσπαθείας του νὰ διαλύσῃ τὴν προκλητικὴν ἐχθρότητα τοῦ Λάιονς.

Ἀτυχῶς, τὴν δυσάρεστον αὐτὴν κατάστασιν ἦλθε νὰ ἐπιδεινώσῃ τὸν Αὔγουστον τοῦ 1837 ἐν ἁπλοῦν ἐπεισόδιον ἀπελάσεως ἑνὸς ξένου πολιτικοῦ φυγάδος, τοῦ Ἰταλοῦ Οὐρσίλιο. Οὗτος εἶχεν ἔλθει εἰς τὴν Ἑλλάδα ἄνευ θεωρήσεως τοῦ ἀγγλικοῦ διαβατηρίου του καὶ ἡ Κυβέρνησις, πραγματοποιοῦσα ἀπόφασιν εἰλημμένην ἐπὶ Ἄρμανσπεργκ, τὸν ἀπήλασεν. Ὁ Λάιονς ἐξεμεταλλεύθη τὸ ἀσήμαντον αὐτὸ γεγονὸς διὰ νὰ δημιουργήσῃ ζήτημα. Ἀντηλλάγησαν ὀξύταται διακοινώσεις μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ Ρούντχαρτ, αἱ ὁποῖαι αργότερον ἐδημοσιεύθησαν εἰς τὰς γερμανικὰς ἐφημερίδας. Συνεπείᾳ τῆς δημοσιεύσεως αὐτῆς, νέαι διακοινώσεις ἀντηλλάγησαν, ὁ δὲ Λάιονς διέκοψε τὰς σχέσεις του μὲ τὴν Αὐλὴν καὶ τὴν Κυβέρνησιν. Καὶ φανερῶς πλέον καὶ ἄνευ προσχημάτων ὁ Ἄγγλος πρεσβευτὴς ἔγινε κῆρυξ καὶ ὑποκινητὴς τῆς ἐσωτερικῆς ἀντιδράσεως, ἡ ὁποία εἶχεν ἀρχίσει νὰ λαμβάνῃ διαστάσεις. Διότι ἡ Κυβέρνησις τοῦ Ρούντχαρτ, παρ' ὅλον ὅτι εἰργάζετο ἀκαμάτως διὰ τὴν ὀργάνωσιν τοῦ κράτους καὶ τὸν ἐκσυγχρονισμὸν τῆς χώρας, δὲν ἦτο δυνατὸν ἀπὸ τῆς μιᾶς ἡμέρας εἰς τὴν ἄλλην νὰ ἐπιτελέσῃ θαύματα, οὔτε νὰ ἱκανοποιήσῃ τὰς ἀπαιτήσεις πάντων, ἔστω καὶ ἂν μερικαὶ ἐξ αὐτῶν ἦσαν δίκαιαι.

Τὴν προσπάθειαν τῆς Κυβερνήσεως Ρούντχαρτ διὰ τὴν προώθησιν τῆς παραγωγῆς καὶ τοῦ ἐμπορίου, ἀνέκοψεν ἡ οἰκονομικὴ κρίσις, ἡ ὁποία εἶχεν ἐκδηλωθῆ εἰς τὴν Εὐρώπην καὶ ἡ ὁποία εἶχε τὴν ἐπίδρασίν της καὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ἡ οἰκονομικὴ ζωὴ τοῦ τόπου σχεδὸν ἀπενεκρώθη καὶ τὴν εὐκαιρίαν αὐτὴν ἐξεμεταλλεύθη ἡ ἀντιπολίτευσις διὰ νὰ ἐξαπολύσῃ νέαν σφοδράν, διὰ τοῦ τύπου, ἐπίθεσιν ἐναντίον τῆς Κυβερ-

νήσεως, εἰς τὴν ὁποίαν ἀπέδιδεν ἐπίσης τὴν εὐθύνην διὰ τὸ ναυάγιον τῶν διαπραγματεύσεων μὲ Ἄγγλους κεφαλαιούχους πρὸς ἵδρυσιν Τραπέζης. Ναυάγιον τὸ ὁποῖον προεκλήθη ἐκ τῶν ὑπεράγαν τοκογλυφικῶν αξιώσεων, τὰς ὁποίας προέβαλλον ὡς ὅρους οἱ Βρεταννοὶ τραπεζῖται και αἱ ὁποῖαι ἀπερρίφθησαν ὑπὸ του Ρούντχαρτ, ὡς ἀσύμφοροι καὶ ἀπαράδεκτοι διὰ τὴν Ἑλληνικὴν οἰκονομίαν.

Κατόπιν ὅλων αὐτῶν εἶχε δημιουργηθῆ ἕνα γενικὸν πνεῦμα δυσφορίας, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ σημειωθῆ καὶ ἡ στάσις τῶν Πατρῶν, ἐξ ἀφορμῆς τῆς ἀρνήσεως τῶν ἐμπόρων νὰ πληρώσουν τοὺς φόρους των.

Εἰς τὰς δυσχερείας, πρὸς τὰς ὁποίας ἀντιπάλαιεν ἡ Κυβέρνησι. Ρούντχαρτ, προσετέθη ἀκόμη καὶ ἡ πανώλης, ποὺ ἐξεδηλώθη τότε εἰς τὸ Πόρον. Τὴν εἶχε μεταδώσει τὸ πλήρωμα ἑνὸς πλοίου, ποὺ προήρχετο ἀπὸ λιμένα πλησίον τοῦ Ἁγίου Ὄρους. ἐστοίχισε δὲ τὴν ζωὴν εἰς διακοσίους περίπου κατοίκους.

ΕΛΛΗΝΕΣ ΚΑΙ ΞΕΝΟΙ ΕΝΑΝΤΙΟΝ ΤΟΥ ΡΟΥΝΤΧΑΡΤ

Ἐν τῷ μεταξύ, ἡ δυσφορία συνεχῶς ηὐξάνετο, καλλιεργουμένη ἐντατικῶς ἀπὸ τὸν τύπον τῆς ἀντιπολιτεύσεως, ὁ ὁποῖος χωρὶς συναίσθησιν εὐθύνης, ἀπέδιδε πάντα τὰ δυσάρεστα εἰς τὴν Κυβέρνησιν. Ἐπὶ πλέον ἡ ἀντίδρασις αὐτὴ εἶχε σαφῶς ἀντιβαυαρικὸν χαρακτῆρα, εὕρισκε δὲ πραγματικὸν ἔρεισμα εἰς τὴν περίπτωσιν πολεμιστῶν τοῦ ἱεροῦ ἀγῶνος, οἱ ὁποῖοι εἶχον παραγκωνισθῆ καὶ ἐδυστυχοῦσαν, ἐνῷ οἱ Βαυαροὶ ἀξιωματικοὶ ἠμείβοντο καλῶς. Ὁ στρατηγὸς Μακρυγιάννης εἰς τὰ Ἀπομνημονεύματά του, δίδει ζωντανὴν περιγραφὴν τοῦ δράματος τῶν ἀπομάχων τῆς Ἐπαναστάσεως καὶ τῶν οἰκογενειῶν τῶν φονευθέντων ἀγωνιστῶν. Κατόπιν προσωπικοῦ διαβήματος τοῦ Μακρυγιάννη, ὁ Ὄθων διέταξε νὰ ἐνταχθῆ εἰς τὸν στρατὸν καὶ ἕτερος ἀριθμὸς στρατιωτικῶν καὶ νὰ τακτοποιηθῆ ἡ θέσις τῶν λοιπῶν καὶ τῶν οἰκογενειῶν των, ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ μητρώου τῶν ἀγωνιστῶν, τοῦ καταρτισθέντος ἐπὶ Καποδίστρια. Εἰς τὸ ζήτημα τοῦτο, ὅμως, ἐθριάμβευσεν η ἀσυνειδησία καὶ ἡ ἐπιτηδειότης τῶν εκμεταλλευτῶν πάσης περιστάσεως Ἐσβέσθησαν ἢ παρεποιήθησαν πλεῖστα ὀνόματα πραγματικῶν ἀγωνιστῶν καὶ ἀντ' αὐτῶν ἐτέθησαν τὰ ὀνόματα ἄλλων, οἱ ὁποῖοι οὐδὲν εἶχον δικαίωμα. Μεταξὺ Ἑλλήνων διεπράχθη ἡ κατάπτυστος αὐτὴ πρᾶξις, ἀλλὰ ἡ δικαία ἀγανάκτησις τῶν ἀδικημένων, μοιραίως τὴν «Βαυαροκρατίαν» καὶ τὴν Κυβέρνησιν εἶχε στόχον.

Ἡ ἀντιπολίτευσις ἐξεμεταλλεύετο τὰ πάντα διὰ νὰ ὀξύνῃ τὴν ἐπίθεσίν της κατὰ τῆς Κυβερνήσεως καὶ τῶν Βαυαρῶν, εἶχε δὲ ἀποβάλει

πάντα χαλινὸν καὶ ἐξηρέθιζε τὴν κοινὴν γνώμην. Αὐτὴ ἡ κατάστασις τῆς διαρκοῦς ἐξάψεως τῶν πνευμάτων, ἔκαμε τὴν Κυβέρνησιν Ρούντχαρτ νὰ λάβῃ τὴν ἀπόφασιν τῆς συντάξεως νέου νόμου περὶ τύπου, ὁ ὁποῖος περιεῖχε διατάξεις αὐστηροτέρας τοῦ νόμου τοῦ 1833. Ὁ νέος νόμος, δημοσιευθεὶς τὴν 23 Νοεμβρίου 1837, ὥριζε προσόντα πράγματι δυσεύρετα διὰ τοὺς συντάκτας τῶν ἐφημερίδων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Μεταξὺ τῶν ἄλλων ἀπήτει ἀπὸ τούτους νὰ ἔχουν περιουσίαν ἄνω τῶν 5 χιλιάδων δραχμῶν, νὰ εἶναι κάτοχοι τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς καὶ πέντε ἔτη μετὰ τὴν δημοσίευσιν τοῦ νόμου, νὰ ἔχουν καὶ δίπλωμα πανεπιστημιακῶν σπουδῶν. Προέβλεπε δὲ ὁ νόμος οὗτος βαρυτάτας ποινὰς διὰ τοὺς παραβάτας. Ὅπως ἦτο ἑπόμενον, τὸ ἐν λόγῳ περιοριστικὸν μέτρον ἔπαιξε τὸν ρόλον τοῦ ἐλαίου τοῦ ριπτομένου ἐπὶ τῆς πυρᾶς. Ἔφερε τὰ ἀντίθετα ἀκριβῶς ἀποτελέσματα καὶ παρώξυνε τὸν τύπον τῆς ἀντιπολιτεύσεως μὲ τὴν ἐνίσχυσιν τῶν πρεσβευτῶν Ἀγγλίας καὶ Γαλλίας.

Ὁ Ρούντχαρτ, διὰ νὰ φέρῃ τρόπον τινὰ ἀντιπερισπασμὸν εἰς τὴν ἐπικρατοῦσαν παρὰ τῷ λαῷ δυσμενῆ ἐναντίον τῆς Κυβερνήσεως του ἀτμόσφαιραν, προῆλθεν εἰς τὴν ἀπόφασιν ὅπως ὑποβάλῃ κατεσπευσμένως εἰς τὸν Βασιλέα νομοσχέδιον, διὰ τοῦ ὁποίου προεβλέπετο ἡ ἀπομάκρυνσις ὡρισμένου ἀριθμοῦ Βαυαρῶν ὑπαλλήλων τοῦ Κράτους, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ ἑνὸς μέρους στρατιωτικῶν. Τὸ νομοσχέδιον τοῦτο εἶχε βεβαίως ὑπ' ὄψιν του νὰ συντάξῃ ὁ Ρούντχαρτ ἐν εὐθέτῳ χρόνῳ, ὅτε αἱ συνθῆκαι θὰ ἐπέτρεπον τοῦτο. Ἦτο, ἄλλωστε, ἐντὸς τοῦ προγράμματός του ἀπ' ἀρχῆς ἡ ἐνέργεια αὐτή, τὴν ὁποίαν εἶχεν ἐγκρίνει καὶ ὁ Ὄθων. Δὲν εἶχεν ὅμως καθορισθῆ πότε ἀκριβῶς θὰ ἐγίνετο αὐτή. Ἤδη, λόγῳ τῆς σφοδρᾶς κατακραυγῆς τοῦ λαοῦ, ἡ ὁποία ὑπεδαυλίζετο καὶ διὰ τῶν βιαίων ἄρθρων τῶν ἐφημερίδων ἐναντίον τῆς «Βαυαροκρατίας» ὁ Ρούντχαρτ ἔκρινεν ὅτι τὸ νομοσχέδιον τοῦτο θὰ ἤρχετο ὡς ἀντιστάθμισμα τῆς καταφορᾶς, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ ἀνακόψῃ τὴν ἀχαλίνωτον δημαγωγίαν καὶ νὰ δώσῃ τρόπον τινὰ μίαν διέξοδον εἰς τὸν δεινὸν ἐκεῖνον ἀγῶνα τῆς ἀντιπολιτεύσεως.

Ὁ Βασιλεὺς εὐθὺς ὡς ἔλαβε γνῶσιν τοῦ νομοσχεδίου τούτου ἐπεφυλάχθη νὰ ἀπαντήσῃ εἰς τὸν Πρωθυπουργόν του, ἄφησε δὲ νὰ διαφανῇ ποιά τις δυσαρέσκεια διὰ τὸ περιεχόμενόν του. Τὴν ἑπομένην ὁ Ὄθων ἐκάλεσε παρ' αὐτῷ τὸν Πρόεδρον τοῦ Συμβουλίου Ἐπικρατείας Γ. Κουντουριώτην καὶ τοὺς δύο ἀντιπροέδρους Α. Ζαΐμην καὶ Θ. Κολοκοτρώνην καὶ τοὺς ἔθεσε ξηρῶς τὸ ἐρώτημα: Συμφέρει νὰ φύγουν τώρα οἱ Βαυαροὶ ἐξ Ἑλλάδος; Αὐθορμήτως καὶ οἱ τρεῖς δὲν ἠδυνήθησαν νὰ δώσουν ἄλλην ἀπάντησιν, εἰμὴ ὅτι τοῦτο πρὸς τὸ παρὸν ἦτο ἀνέφικτον διότι ἔπρεπε νὰ ὁλοκληρωθοῦν ὡρισμένα κρατικὰ ἔργα, διὰ τὰ ὁποῖα οἱ Βαυαροὶ ἦσαν ἀπαραίτητοι. Κατόπιν τῆς ἀπαντήσεως αὐτῆς, ὡς

βεβαιοῖ καὶ ὁ Ντριὼ εἰς τὸν Β' τόμον τῆς ἱστορίας του σελὶς 170, ὁ Βασιλεὺς χωρὶς νὰ ἐνημερώση τὸν Ρούντχαρτ, συνεκάλεσεν ὁλόκληρον τὸ Συμβούλιον τῆς Ἐπικρατείας, τὸ ὁποῖον κατόπιν πολλῶν συζητήσεων καὶ ἀντεγκλήσεων, τελικῶς ἔλαβεν ὁμόφωνον ἀπόφασιν νὰ γνωματεύση ἐπὶ τῆς Βασιλικῆς ἐρωτήσεως περὶ ἀποχωρήσεως ἢ μὴ τῶν Βαυαρῶν, ὅτι κρίνεται ἀναγκαία εἰσέτι ἡ παραμονὴ τούτων ἐν Ἑλλάδι.

Ἡ ἐνέργεια αὐτὴ τοῦ Βασιλέως ἔθιξεν ὡς ἦτο φυσικὸν τὴν ἀξιοπρέπειαν τοῦ Ρούντχαρτ, ὁ ὁποῖος οὕτως εὑρέθη εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ ὑποβάλῃ εἰς τὸν Ὄθωνα τὴν παραίτησίν του.

Ὁ Βασιλεύς, λόγῳ τῆς ὑφισταμένης πρὸς τὸν Πρωθυπουργόν του δυσμενείας τῶν μεγάλων Δυνάμεων, ἀλλὰ καὶ λόγῳ τῶν πρωτοβουλιῶν, τὰς ὁποίας ἀνελάμβανεν οὗτος εἰς τὴν διοίκησιν τοῦ Κράτους, δύναται νὰ ὑποθέσῃ τις ὅτι ὄντως ἐπεθύμει νὰ ἀπαλλαγῇ τῶν ὑπηρεσιῶν τοῦ Ρούντχαρτ, δι' ὃ καὶ ἔκαμεν ἀμέσως δεκτὴν τὴν παραίτησίν του

Τοιουτοτρόπως ἔληξε τὴν 8ην Δεκεμβρίου 1837 ἡ πρωθυπουργία τοῦ Ρούντχαρτ ἐν Ἑλλάδι, ἡ ὁποία ὅμως ἐσημείωσε σταθμὸν διὰ τὴν ἐργώδη προσπάθειαν, ἡ ὁποία κατεβλήθη πρὸς ὀργάνωσιν τοῦ κράτους ἐν συγκρίσει μὲ τὸ ἐλάχιστον —μόλις δεκάμηνον— χρονικὸν διάστημα τῆς διαρκείας της. Τὸ πλέον χαρακτηριστικὸν στοιχεῖον, τὸ ὁποῖον ἐπισφραγίζει τὴν πολιτείαν καὶ τὴν δρᾶσιν τοῦ Ρούντχαρτ ὑπῆρξεν ἡ θαρραλέα παρ' αὐτοῦ ἀντιμετώπισις τοῦ ραδιουργιῶν τῶν ξένων καὶ ἰδίως τῆς Ἀγγλικῆς διπλωματίας, τῆς ὁποίας διαρκῶς ἐδέχετο τὰ βέλη τῆς συκοφαντίας καὶ τῆς δολιότητος.

Ἐκυβέρνησεν εὐθέως καὶ ἠγάπησεν εἰλικρινῶς τὸν τόπον. Ὁ Φιλελληνισμός του ἦτο δι' αὐτὸν μία πηγὴ ἐμπνεύσεων διὰ τὴν βελτίωσιν τῶν συνθηκῶν, ὑπὸ τὰς ὁποίας ἠνδροῦτο τὸ Ἑλληνικὸν Βασίλειον Ἡ μόνη του φιλοδοξία ἦτο νὰ ὑπηρετήσῃ μὲ ὅλας του τὰς δυνάμεις τὴν Ἑλλάδα καὶ νὰ συνδέσῃ τὸ ὄνομά του μὲ τὴν πρόοδον καὶ τὴν ἐκπολιτιστικήν της ἐξέλιξιν. Ἀτυχῶς ἡ μοῖρα δὲν τὸν ἄφησε νὰ συνεχίσῃ τὸ ἔργον του. Ἡ δρᾶσις του περιεπλάκη ἐν μέσῳ μυρίων ἀντιξοοτήτων καὶ τελικῶς ἀνεστάλη. Ὁ Ὄθων ἀσφαλῶς, ἔστω καὶ οὐχὶ ἠθελημένως, συνετέλεσεν εἰς τοῦτο, προκειμένου κυρίως νὰ ἐξουδετερώσῃ τὴν Ἀγγλικὴν μῆνιν, ἡ ὁποία ἐστρέφετο φαινομενικῶς μὲν κατὰ τοῦ προσώπου τοῦ Πρωθυπουργοῦ, ἐν τῇ οὐσίᾳ ὅμως ἐναντίον τῶν γενικωτέρων συμφερόντων τῆς χώρας καὶ τοῦ λαοῦ. Ἐκ τῆς σκέψεως αὐτῆς ὁρμώμενος, ἔκαμε δεκτὴν τὴν παραίτησιν τοῦ Ρούντχαρτ. Σκέψεως βεβαίως πατριωτικῆς, ἡ ὁποία, ἤλπιζε, θὰ ἔθετε τέρμα εἰς τὴν προκύ-

ψασαν διαμάχην μεταξὺ τοῦ Βρεταννοῦ Πρέσβεως καὶ τοῦ Πρωθυπουργοῦ τῆς Ἑλλάδος. Ἡ ἐλπὶς ὅμως αὐτὴ ἴσως ἐπί τινα καιρὸν νὰ ἐφαίνετο πραγματοποιήσιμος, ἀλλὰ μετά τινα χρόνον ἡ πολεμικὴ τῆς Ἀγγλίας ἔναντι τοῦ Ὄθωνος, προσωπικῶς πλέον, ἐνετάθη περισσότερον.

Ἐν πάσῃ περιπτώσει ὁ Ρούντχαρτ ὑπῆρξεν ὁ δεύτερος καὶ τελευταῖος Βαυαρὸς Πρωθυπουργός. Πλήρης πικρίας μετά τινας ἡμέρας ἀνεχώρησεν οὗτος ἐξ Ἑλλάδος καὶ ὀλίγους μῆνας ἀργότερον—τὸν Μάϊον τοῦ 1838–ἀπέθανεν εἰς Τεργέστην, ἐνῷ ἐπέστρεφεν εἰς τὴν πατρίδα του. Εἰς τὸν πρόωρον θάνατόν του—ἀπέθανεν εἰς ἡλικίαν μόλις 48 ἐτῶν—δὲν συνετέλεσεν ὀλίγον ἡ θλῖψις, τὴν ὁποίαν ἐδοκίμασε διὰ τὴν ἄδικον πράγματι τύχην, ποὺ εἶχεν ἡ εἰλικρινὴς προσπάθειά του νὰ ὑπηρετήσῃ τὴν Ἑλλάδα.

Εἶναι ὄντως χαρακτηριστικαὶ αἱ κρίσεις, αἱ ὁποῖαι ἐγράφησαν ὑπὸ ὡρισμένων Ἑλλήνων καὶ ξένων ἱστορικῶν περὶ τοῦ Ρούντχαρτ. Κυρίως ὁ Θήρσιος, ὁ ὁποῖος μάλιστα εἶχε, προσωπικῶς, λόγους νὰ κρίνῃ δυσμενῶς τοὺς ἐν Ἑλλάδι Βαυαρούς, ἔγραψεν ἐπιγραμματικῶς εἰς τὸ βιβλίον του καὶ εἰς τὴν σελίδα 384 ὅτι «ὁ Ρούντχαρτ ἦτο ὁ ἄριστος τῶν ἐν Ἑλλάδι πολιτικῶν». Ὑπὸ τὸ αὐτὸ πνεῦμα ἔγραψε καὶ ὁ Μπράντις εἰς τὴν σελίδα 278 τοῦ βιβλίου του, ὑπογραμμίζων τὰς ἱκανότητας τοῦ Ρούντχαρτ. Ἐπίσης ἐκ τῶν ἡμετέρων ὁ κ. Τ. Πιπινέλης εἰς τὸ βιβλίον του «Ἡ Μοναρχία ἐν Ἑλλάδι» καὶ εἰς τὴν σελίδα 246 ἔγραψε τὰ ἑξῆς, ἅτινα ἰδιαιτέρως τιμοῦν τὸν ἐξαίρετον ἐκεῖνον Βαυαρόν: «Ὁ Ρούντχαρτ ἐκοσμεῖτο ὑπὸ ἀναμφισβητήτου εὐθύτητος χαρακτῆρος καὶ πλήρους ανιδιοτελείας, ἡ ἀνιδιοτέλεια δὲ αὐτὴ περιτράνως κατεδείχθη ὅταν παρητήθη τῶν 6.000 δραχμῶν, ἐξόδων παραστάσεως, ἅτινα τοῦ ἐπεδίκασε τὸ Συμβούλιον τῆς Ἐπικρατείας...».

Τέλος τὸν καλύτερον χαρακτηρισμὸν διὰ τὸν ἄνδρα, μᾶς τὸν ἔδωσε μὲ τὴν γραφικήν του ἁπλότητα εἰς τὰ «Ἀπομνημονεύματά» του ὁ Μακρυγιάννης [1], ὁ ὁποῖος εἶναι γνωστὸν ὅτι ἔτρεφεν αἰσθήματα βαθυτάτης ἀντιπαθείας πρὸς τοὺς Βαυαρούς. Ἔγραψε λοιπὸν περὶ τοῦ Ρούντχαρτ τὰ ἑξῆς: «Εἶναι ἡ ἀλήθεια τοῦ Θεοῦ, ὅσον καιρὸν κυβέρνησεν αὐτὸς μεγάλη δικαιοσύνη καὶ εἰλικρίνεια εἴδαμεν. Καὶ ξοδίαζε κ' ἐξ ἰδίων του πολλά. Ἀλλὰ τὴν ἀρετὴ εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἡ ἰδιοτέλεια τὴν κάνει κακία. Δὲν τὸν θέλει τὸν καλὸν ἄνθρωπον ὁ Λάγιονς (ἐννοεῖ τὸν Λάϊονς), δὲν τὸν θέλουν οἱ ἄλλοι πρέσβεις, δὲν τὸν θέλουν οἱ ἰδικοί μας οἱ ἀπατεῶνες. Καθὼς τοῦλεγαν ἐκεῖνοι νὰ κυβερνήσῃ δὲν τοὺς ἔκαμε τὸ χέρι τους—ἔδωσε τὴν ἀπαραίτησίν του. Τὸν Βασιλέα τὸν ἀπάτησαν

1. Ι. Μακρυγιάννη «Ἀπομνημονεύματα» σ. 333.

οἱ ἄλλοι οἱ Μπαμπαρέζοι. 'Αντενεργοῦσαν ὅλοι κι' ἔφυγε ἀπὸ τὴν πατρίδα μας ὁ καλὸς κι' ἀγαθὸς ἄνθρωπος. Καὶ εἰς τὸν δρόμον πέθανε ἀπὸ τὴν πίκρα του. Ὁ Θεὸς νὰ τόχει τὴν ψυχήν του αὐτουνοῦ τοῦ ἀγαθοῦ ἀνθρώπου...».

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ΄

Η ΜΕΓΑΛΗ ΙΔΕΑ ΚΑΙ Ο ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΟΘΩΝ

Η ΠΡΩΤΑΡΧΙΚΗ μορφὴ τῆς μεγάλης ἰδέας τοῦ Ἑλληνισμοῦ δέο ὅπως ἀναζητηθῇ εἰς τὴν π.Χ. ἐκείνην περίοδον, κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ Φίλιππος ὁ Μακεδὼν κατενίκησεν εἰς τὴν Χαιρώνειαν τὰς ἀντιθέσει καὶ τὰς ἀδυναμίας τοῦ Ἑλληνικοῦ κόσμου, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ συντελεσῃ εἰς τὴν ἑνότητα αὐτοῦ. Ἔκτοτε τὸ μεγαλεπήβολον ὄνειρον τοῦ Θεμιστοκλέους καὶ τοῦ Ἀγησιλάου, τὸ ὄνειρον τῆς οἰκουμενικότητος το Ἑλληνισμοῦ, ἤρχισε νὰ γίνεται πραγματικότης. Ὄντως, ὑπῆρξε κατα πληκτικὴ ἡ ἀέναος ἐκπολιτιστικὴ προσπάθεια τῶν Ἑλλήνων, ὡς καὶ ἡ ἐπίδρασις τὴν ὁποίαν εἶχεν αὕτη εἰς τὴν πνευματικὴν καὶ ἠθικὴν ἀν μόρφωσιν τῆς Οἰκουμένης.

Δὲν θὰ ἀναφερθῶ εἰς τὴν κοσμοϊστορικὴν πορείαν τοῦ Μεγάλο Ἀλεξάνδρου, τῶν Διαδόχων καὶ τῶν Ἐπιγόνων αὐτοῦ διὰ μέσου τῶν ἀπεράντων Ἀσιατικῶν πεδιάδων, τῆς Ἀραβικῆς ἐρήμου καὶ τῆς κοιλάδο τοῦ Νείλου, ὅπου μετελαμπαδεύθη τὸ φῶς τῆς ἐλευθερίας, τῆς σκέψεω καὶ τοῦ πολιτισμοῦ. Θ᾽ἀρκεσθῶ μόνον νὰ σημειώσω ὅτι τότε, χάρις εἰς τὴν ἑνότητα καὶ τὴν πνευματικὴν ὑπεροχὴν τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς, κατέστη δυνατὸν νὰ ἀναπτυχθῇ καὶ διαδοθῇ ἡ μεγάλη ἰδέα τοῦ Ἑλληνισμο εἰς τὰ πέρατα τοῦ κόσμου. Λαοὶ καὶ χῶραι δὲν κατεκτήθησαν ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων μὲ τὴν στενὴν ἔννοιαν τῶν ἀποικιοκρατικῶν θεσμῶν, ἀλλ ἐξελληνίσθησαν καὶ ἐξεπολιτίσθησαν, διὰ νὰ ἀποτελέσουν ἑστίας, τὰς ὁποίας ἐφώτιζεν ὁ πυρσὸς τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς προόδου.

Αὐτὸ ὑπῆρξεν ἀρχικῶς τὸ βαθύτερον νόημα τῆς μεγάλης ἰδέας τοῦ Ἑλληνισμοῦ κατὰ τοὺς προχριστιανικοὺς χρόνους. Νόημα πανανθρωπίνης πολιτιστικῆς ἐξελίξεως, τὸ ὁποῖον κατίσχυσε τῆς βίας καὶ τῆς βαρβαρότητος ἐπὶ σειρὰν αἰώνων.

Ἀργότερον ἡ μεγάλη ἰδέα, ἡ ὁποία εἶχε πάντοτε πνευματικὸν καὶ ὑλικὸν φορέα τὸν Ἑλληνισμόν, ἐτελειοποιήθη διὰ τῆς διδασκαλίας τοῦ Χριστοῦ καὶ ἀπετέλεσεν ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας τὸ ἐπίκεντρον τοῦ πολιτισμοῦ τῆς ἀνθρωπότητος.

Ἐν τούτοις οἱ Ἕλληνες κατὰ τὴν μεταχριστιανικὴν περίοδον διῆλθον ἀπὸ πολλὰς περιπετείας. Ἀντεμετώπισαν θανασίμους κινδύνους καὶ ἔζησαν τραγικὰς ἡμέρας. Ἡμέρας καταστροφῶν καὶ δηώσεων, φρίκης καὶ τρόμου. Ἡ ὕπαρξίς των, ὅμως, οὐδέποτε διεκυβεύθη. Ἡ ἰσχὺς τῆς βίας τῶν ἐπιδρομέων πολλάκις ἐδέσμευσε τὴν ἀποστολὴν καὶ τὰς τύχας τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Οὐδέποτε ὅμως ὑπεστάλη ἡ σημαία τῶν μεγάλων ἰδανικῶν τῆς φυλῆς.

Κατὰ τὴν περίοδον τῆς Φραγκοκρατίας ὁ Ἑλληνισμὸς ὑπέστη σκληρὰς δοκιμασίας. Ὑπὸ τὰ ἀνηλεῆ κτυπήματα τῶν σταυροφόρων τῆς Δύσεως ἡ Κωνσταντινούπολις ὑπέκυψε καὶ οἱ Ἕλληνες ἐγνώρισαν ἕνα ἄνευ προηγουμένου ἐξανδραποδισμόν, ταπεινώσεις καὶ καταστροφάς. Εὐθὺς ὅμως ὡς ἡ κατάκτησις ὑπὸ τῶν Φράγκων τῶν Ἑλληνικῶν ἐδαφῶν ὡλοκληρώθη, ἤρχισε νὰ ἐκδηλοῦται κατὰ τὸν πλέον ἔντονον τρόπον εἰς τὰς ψυχὰς των Ἑλλήνων τὸ ἱερὸν αἴσθημα τῆς ἐλευθερίας. Τὸ αἴσθημα βεβαίως αὐτὸ ποτὲ δὲν ἔλειψεν ἀπὸ τὸν Ἑλληνικὸν κόσμον καὶ ὅταν ἀκόμη ἡ Ἑλλὰς ἦτο διῃρημένη εἰς χωριστὰς πολιτείας.

Ἀλλ' ἤδη ἡ ἰδέα αὐτῆς καὶ μόνης τῆς ἐλευθερίας δὲν ἀρκοῦσε διὰ νὰ χαλυβδώσῃ τὴν πίστιν τῶν ὑποδούλων πρὸς ἀποτίναξιν τοῦ ζυγοῦ. Ἔπρεπε μαζὶ με αὐτὴν νὰ ὑπάρχῃ ζῶσα καὶ ἡ ἐθνικὴ συνείδησις. Συνείδησις Ἑλληνικοῦ ἔθνους. Ὅτι δηλαδὴ οἱ Ἕλληνες ἀπετέλουν μίαν ἑνότητα, χαρακτηριζομένην ἀπὸ τὴν ἰδίαν θρησκείαν, τὴν ἰδίαν γλῶσσαν, τὸν αὐτὸν πολιτισμόν. Μίαν ἐθνικὴν ἑνότητα ἐμπνεομένην κυρίως ἀπὸ τὰς αὐτὰς παραδόσεις καὶ τὰ αὐτὰ ἰδεώδη.

Πρὸ τοῦ 1204—δηλαδὴ πρὸ τῆς ἁλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Λατίνων— ἡ ἐθνική μας συνείδησις διετηρεῖτο βεβαίως, ἀλλ' εὑρίσκετο τρόπον τινὰ εἰς λανθάνουσαν κατάστασιν. Δὲν εἶχεν ἀφομοιωθῆ πλήρως μὲ τὴν λαϊκὴν ψυχήν. Δὲν ἀπετέλει ἀκόμη τὸ βάθρον, τὸ ὁποῖον θὰ ἐστήριζε τὸν μεταβυζαντινὸν μεγαλοϊδεατισμόν. Παρὰ ταῦτα ὅμως, ἔστω καὶ μὲ τὴν λανθάνουσαν ἐκείνην συνείδησιν, οἱ Ἕλληνες ἐπέτυχον ἕνα μέγα κατόρθωμα.

Ὅπως ἡ ἀρχαία Ἑλλάς, κατακτηθεῖσα ὑπὸ τῆς Ρώμης, κατέκτησεν αὐτὴν διὰ τοῦ πολιτισμοῦ της, οὕτω καὶ τώρα οἱ Ἕλληνες, ἀπὸ τὸ Ἀνατολικὸν ἥμισυ τῆς Ρωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας, ἐπέτυχον νὰ δημιουργήσουν τὴν Ἑλληνικὴν Αὐτοκρατορίαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Τοιουτοτρόπως μαζὶ μὲ τὴν ἀνάκτησιν τῆς ἐλευθερίας καὶ τὴν ἀναβίωσιν τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους, διεπιστώθη ὅτι εὑρίσκετο πλέον εἰς ὥριμον κατάστασιν παρὰ τῷ λαῷ ἡ συνείδησις τῆς Ἑλληνικῆς ἐθνότητος. Εἶχε σφυρηλατηθῆ αὕτη κατὰ τὰ ἔτη τῆς δουλείας καὶ εἶχεν εὕρει τὸν δρόμον της ἐν μέσῳ τῆς ἱστορικῆς πορείας τοῦ Ἑλληνισμοῦ.

Εἶχεν εἰσέλθει εἰς τὰς ψυχὰς ὅλων τῶν Ἑλλήνων, διὰ νὰ τοὺς δονήσῃ μὲ τὴν ἰαχὴν τοῦ ἱεροῦ χρέους πρὸς τὴν κοινὴν πατρίδα καὶ νὰ τοὺς πυρακτώσῃ μὲ τὴν λάμψιν τοῦ μεγαλείου της.

***

Μὲ αὐτὰ τὰ αἰσθήματα προήγετο ἡ ἰδέα τῆς ἑθνότητος τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Μέσα ἀπὸ αὐτὴν τὴν κάμινον ἀνεπήδησεν, ἄλλωστε, καὶ ἡ ἔννοια τοῦ Ἑλληνικοῦ Γένους. Καὶ οὕτως ἠδυνήθη ὁ Ἑλληνισμὸς νὰ συνεχίσῃ τὴν θριαμβευτικήν του πορείαν, ὡς ἑνιαῖον πλέον ἔθνος, ὑπὸ τὴν σκέπην τῆς ἀναβιωσάσης, μετὰ τὴν Φραγκοκρατίαν, Ἑλληνικῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας.

Δύο καὶ ἥμισυ περίπου αἰῶνες παρῆλθον ἔκτοτε, κατὰ τὸ διάστημα τῶν ὁποίων ἡ μεγάλη ἰδέα τοῦ ἔθνους ὑπῆρξεν ὁ φορεὺς τῆς προόδου καὶ τῆς ἐξελίξεως τοῦ Ἑλληνικοῦ Βυζαντινοῦ κράτους εἰς τὸν στρατιωτικὸν καὶ πολιτικὸν τομέα, εἰς τὰς τέχνας καὶ τὰ γράμματα, ποὺ συνθέτουν τὴν δόξαν καὶ τὸ μεγαλεῖον του. Χάρις δὲ εἰς τὸν πολιτισμόν του αὐτόν, πνευματικὸν καὶ ὑλικόν, παρέμεινε τὸ Βυζαντινὸν Κράτος, ἐπὶ κεφαλῆς τῆς Εὐρώπης μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ δεκάτου τρίτου αἰῶνος. Ἀλλὰ καὶ ἐν συνεχείᾳ μέχρι τῆς πτώσεως αὐτοῦ, ἦτο ὁ πλέον ἀξιόλογος παράγων τῆς διεθνοῦς ζωῆς τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Καὶ συγχρόνως ἀπετέλει τὴν μεγαλυτέραν δύναμιν τοῦ κόσμου, ἡ ὁποία ἔσωσε τὸν Εὐρωπαικὸν πολιτισμὸν ἀπὸ τὰς πείσμονας καὶ ἀκαταπαύστους βαρβαρικὰς ἐπιθέσεις.

Τοιουτοτρόπως ἡ Ἑλληνικὴ Αὐτοκρατορία τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀπέβη, ἔναντι τῆς πάντοτε ἀπειλητικῆς Ἀνατολῆς, τὸ προπύργιον τῆς Δύσεως. Τὰ ἀπόρθητα δηλαδὴ τείχη τῆς πρωτευούσης τῶν Βυζαντινῶν Αὐτοκρατόρων δὲν ἐπροστάτευον μόνον τὴν πνευματικὴν κληρονομίαν τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, ἀλλὰ καὶ τὴν εἰς βρεφικὴν ἡλικίαν εὑρισκομένην ἀκόμη Εὐρώπην.

Ἐπὶ πλέον τὸ Ἑλληνικὸν Βυζαντινὸν Κράτος, χάρις εἰς τοὺς ἀκαταβλήτους Ἕλληνας ὑπερασπιστὰς τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἀπεμάκρυνεν ἀκόμη καὶ μετὰ τὴν πτῶσιν του τὸν ὀθωμανικὸν κίνδυνον ἀπὸ τὴν Δυτικὴν Εὐρώπην. Καὶ τοῦτο διότι οἱ ὀθωμανοὶ ἐπὶ ἕνα περίπου αἰῶνα ἐχρονοτρίβουν πρὸ τῶν τειχῶν τῆς Βασιλίδος τῶν πόλεων καὶ ὅταν τέλος αὐτὴ ἐξεπορθήθη, τὰ στρατεύματά των εἶχον κατατριβῆ εἰς τοιοῦτον βαθμὸν ὥστε ἦτο ἀδύνατον νὰ ἐπιτύχουν τὴν κατάκτησιν τῆς Εὐρώπης, τὴν ὁποίαν ἐπεδίωκον. Ἐν τούτοις, μετά τινα χρόνον τὰ ἐξηντλημένα ἔφιππα στίφη τοῦ Σουλειμὰν τοῦ Μεγαλοπρεποῦς, κατώρθωσαν νὰ προχωρήσουν σχεδὸν μέχρι τῆς Βιέννης. Κατέστη ὅμως

αδύνατον εἰς τὸν ἀρχηγόν των νὰ πραγματοποιήση τὸν ὅρκον τοῦ προγόνου του, Μωάμεθ Β' τοῦ Πορθητοῦ «νὰ ποτίση, δηλαδή, τὸν ἵππον του εἰς τὸν Τίβεριν καὶ νὰ μεταβάλη τὸν ναὸν τοῦ Ἁγίου Πέτρου εἰς σταῦλον».

Ἐν πάσῃ περιπτώσει εἶναι γεγονὸς ὅτι, ὅταν τὴν 29ην Μαΐου τοῦ 1453 ἔπιπτεν εἰς τὴν πέμπτην ἔφοδον τῶν Ἀσιατῶν ἐπιδρομέων ἡ Κωνσταντινούπολις καὶ μαζὶ μὲ αὐτὴν καὶ ὁ τελευταῖος Ἕλλην Αὐτοκράτωρ, μαχόμενος ὡς ἁπλοῦς στρατιώτης εἰς τὴν μοιραίαν πύλην τοῦ Ρωμανοῦ, ἕνα ρῖγος τρόμου διέδραμε τὴν Εὐρώπην ὁλόκληρον. Κανεὶς δὲν ἦτο εἰς θέσιν ν' ἀντιμετωπίσῃ τὴν αἱμοσταγῆ μάχαιραν τοῦ Ἰσλάμ. Εἶχεν ἀπολεσθῆ πλέον πᾶσα ἐλπὶς πρὸς βοήθειαν τῆς ἀγωνιώσης Ἑλληνικῆς Χριστιανοσύνης. Κατόπιν τούτου ὁ Ἀσιάτης βάρβαρος ἠδυνήθη νὰ ἐξαπλωθῆ καὶ νὰ καλύψη ὡς ἕνα τεράστιον σκοτεινὸν σύννεφον τὸ σῶμα τῆς Ἑλληνικῆς Αὐτοκρατορίας.

Ἔκτοτε αἱ Ἑλληνικαὶ χῶραι καὶ ἰδιαιτέρως ἡ ἑλλαδικὴ Ἑλλάς, ἐπέπρωτο ν' ἀποτελέσουν τὸ αἰένναον θέατρον τῶν βιαιοτέρων ἐπιδρομῶν καὶ τῶν σκληροτέρων πολέμων. Ἐν τούτοις παρὰ τὰς ἀκαταπαύστους ἐπιδρομάς, αἱ ὁποῖαι ὡς τυφῶνες ἐθέριζον τὰ δάση τῶν Ἑλληνικῶν γενεῶν, τὸ Ἑλληνικὸν γένος δὲν κατέστη δυνατὸν οὔτε νὰ ἐκριζωθῆ, οὔτε νὰ λυγίση, οὔτε νὰ λησμονήσῃ τὰ ἰδανικά του.

ΘΡΥΛΟΙ ΚΑΙ ΠΑΡΑΔΟΣΕΙΣ

Ἤδη, ὀλίγους μῆνας μετὰ τὴν πτῶσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἀνέθαλε καὶ πάλιν εἰς τὰς ψυχὰς τῶν ὑποδούλων Ἑλλήνων ἡ μεγάλη ἰδέα. Τὸ περιεχόμενόν της ἤδη εἶχεν ὑποστῆ μίαν διαφοροποίησιν. Παρὰ τὸ ὅτι ὑφίσταντο ἀκόμη αἱ παλαιότεραι ρίζαι της, διὰ τὰς ὁποίας ὡμίλουν οἱ Ἑλληνικοὶ αἰῶνες, ἐλάμβανε τώρα μίαν νέαν μορφήν. Δὲν ἀπηρνεῖτο βεβαίως τὸ παρελθόν της. Ἀλλ' ὡς συνέχεια ἐκείνου, ἡ μεγάλη ἰδέα τοῦ Ἔθνους ὠρθοῦτο μέσα εἰς τὸ σκότος τῆς δουλείας, ὡς ἕνας φωτεινὸς πίδαξ, ὁ ὁποῖος ἐξηκόντιζεν εἰς θεόρατα ὕψη τὸ ὅραμα ἑνὸς θρύλου. Ἑνὸς μυστηριακοῦ θρύλου, ὁ ὁποῖος ἦτο δημιούργημα αὐτῆς ταύτης τῆς ψυχῆς τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους. Ἐπρόκειτο περὶ τοῦ θρύλου τοῦ «Μαρμαρωμένου Βασιλιᾶ», ὁ ὁποῖος ὡμίλει διὰ τὴν διακοπεῖσαν λειτουργίαν εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἁγίας Σοφίας, διὰ τὴν «Κυρὰ Δέσποινα» ποὺ ἐθρήνει, διὰ τὸ «πάλι μὲ χρόνια μὲ καιροὺς πάλι δικά μας θἆναι». Ποτὲ ἄλλοτε θρῦλος δὲν ἤσκησε τοιαύτην ἐπίδρασιν ἐπὶ ἑνὸς ὁλοκλήρου λαοῦ, ὅσον ὁ θρῦλος αὐτός, ὁ ὁποῖος ἔδιδε τὴν ἀνέσπερον ἀκτινοβολίαν του διὰ νὰ μετουσιώσῃ τὴν μεγάλην ἰδέαν εἰς ἐθνικὴν πα-

ράδοσιν. Παράδοσιν μὲ τὴν ὁποίαν ἐγαλουχήθησαν αἱ γενεαὶ τῶν υποδούλων Ἑλλήνων καὶ μὲ τὴν ὁποίαν ἐζωογόνησαν αὗται τὸν μεγάλον ἀγῶνα τοῦ 1821.

Ἡ ἔννοια τὴν ὁποίαν περιέκλειεν ἡ μεγάλη ἰδέα, συνίστατο πλέον εἰς τὴν ἀπελευθέρωσιν ὁλοκλήρου τοῦ Ἔθνους ἀπὸ τὸν τουρκικὸν ζυγόν, διὰ τοῦ κλονισμοῦ τῆς ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας, διὰ τῆς ἀνακτήσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τῆς ἐκδιώξεως τῶν Μωαμεθανῶν ἀπὸ τὴν Ἁγίαν Σοφίαν, διὰ τῆς ἀναστηλώσεως τοῦ καταπεσόντος θρόνου τοῦ Βυζαντίου. Ποτὲ οἱ Ἕλληνες, παρὰ τοὺς ἀπηνεῖς διωγμοὺς τοὺς ὁποίους ὑπέστησαν ἐπὶ τέσσαρας αἰῶνας, ἀλλὰ καὶ μετέπειτα, δὲν ἀνεγνώρισαν τοὺς Ὀθωμανοὺς ὡς κληρονόμους τῶν δικαιωμάτων των ἐπὶ τῆς Ἑλληνικῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας. Ἔκτοτε, βεβαίως, παρέμειναν καὶ παραμένουν ἐν αὐτῇ οἱ Τοῦρκοι μόνον ὡς κατακτηταὶ καί, ὑπὸ τὴν ἰδιότητά των αὐτήν, ἰδιοποιήθησαν τὰ Ἑλληνικὰ ἐδάφη, τὰ ὁποῖα ἐθνογραφικῶς καὶ γεωγραφικῶς δὲν θὰ παύσουν ποτὲ νὰ διακηρύττουν τὴν Ἑλληνικὴν καταγωγήν των. Εἶναι δὲ ἀληθὲς καὶ πρέπει νὰ ὁμολογηθῇ ὅτι καὶ οἱ Τοῦρκοι, ποτὲ δὲν ἰσχυρίσθησαν ἢ ἠξίωσαν ὅτι εἶναι διάδοχοι τῶν Ἑλλήνων εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν.

Μετὰ τὴν ἅλωσιν καὶ τὴν ὀλίγον ἔπειτα ἀπὸ αὐτήν, ἐμφάνισιν τοῦ ανωνύμου ποιητοῦ τοῦ «Θρήνου», ὁ Καισάριος Δαπόντες ἀφηγήθη εἰς στίχους ἕνα ὄνειρόν του κατὰ τὸ ὁποῖον μεταξὺ ἄλλων εἶδε καί: «Ἕνα αετὸν δικέφαλον εἰς τὸν οὐρανὸ ἐπάνω». Τὸ ἔμβλημα δηλαδὴ τῶν Βυζαντινῶν Αὐτοκρατόρων. Ἔκτοτε οἱ Ἕλληνες τεχνῖται ἐζωγράφιζον ἢ ἔκαμνον ξυλογλύπτους δικεφάλους ἀετοὺς διὰ νὰ ἐμφανίζουν συνεχῶς τὸ βασιλικὸν ἔμβλημα ἐν μέσῳ τοῦ ὑποδούλου λαοῦ. Εἰς τὰς θύρας τῶν οἰκιῶν, εἰς τὸ δάπεδον, εἰς τοὺς ἄμβωνας τῶν ἐκκλησιῶν, ἐπὶ τάφων, παντοῦ ὅπου καθίστατο τοῦτο δυνατόν, ὑπῆρχον δικέφαλοι ἀετοί, διότι ἐπιστεύετο ὅτι ἡ θέα καὶ μόνον τούτων ὠλιγόστευε τὰς πικρίας τῆς δουλείας καὶ ἐνεδυνάμωνε τὰς ἐλπίδας τῆς ἀποκαταστάσεως τοῦ Βυζαντινοῦ Θρόνου. Τοιουτοτρόπως διετηροῦντο ἄσβεστοι οἱ ἐθνικοὶ πόθοι καὶ αἱ ἐθνικαὶ παραδόσεις αἱ ὁποῖαι ἐδημιουργήθησαν ἀπὸ τῶν πρώτων ἡμερῶν τῆς τουρκοκρατίας καὶ διεσώθησαν ἀπὸ στόματος εἰς στόμα ἐπὶ αἰῶνας. Θρῦλοι, παραδόσεις, προσδοκίαι, ἐθνικοὶ ὁραματισμοί, συνίστων τὸ περιεχόμενον τῆς μεγάλης ἰδέας, ὅπως αὕτη διεμορφώθη μετὰ τὴν πτῶσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Οὕτω τὸ ὑπόδουλον Ἔθνος, μὲ σημαιοφόρον πάντοτε τὰ ἐθνικά του ὁλανικά, διενήργει κατὰ καιροὺς ἐξεγέρσεις ἐναντίον τοῦ Ὀθωμανοῦ δυνάστου, χωρὶς νὰ ὑπολογίζῃ ὅτι αὗται ἦτο μοιραῖον νὰ πνιγοῦν εἰς τὸ αἷμα τῶν τέκνων του. Καὶ τοιαῦται ἐθνικαὶ ἐξεγέρσεις—ἄλλαι μικραὶ καὶ ἄλλαι μεγαλύτεραι—αἱ ὁποῖαι ὅμως εἶχον πάντοτε ὡς σημαίαν, ὡς

ἱερὸν λάβαρον, τὴν μεγάλην ἰδέαν, ἔγιναν ἄπειροι κατὰ τὸ μακρὸν διάστημα τῆς δουλείας.

Μέσα εἰς τὸ βαθὺ σκότος οἱ Ἕλληνες ἀνεπόλουν τὸ λαμπρὸν παρελθόν, τὴν οἰκουμενικὴν αἴγλην τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας καὶ τὴν ἀθάνατον λάμψιν τοῦ πρώτου Ἑλληνισμοῦ. Καὶ δὲν ἤργησαν νὰ ἀποκτήσουν τὴν συναίσθησιν τῆς εὐθύνης ὅτι οὗτοι ἦσαν οἱ κληρονόμοι καὶ οἱ συνεχισταὶ τοῦ μεγάλου ἔργου, τῆς φωτεινῆς ἑστίας τοῦ Ἑλληνοχριστιανικοῦ πολιτισμοῦ. Ἐπίστευον ὅτι ὁ κατακτητὴς ἦτο τὸ προσωρινὸν κακόν, ὅτι οὗτος ἀπετέλει οἱονεὶ τὴν τιμωρίαν τὴν ὁποίαν ἐπέβαλεν ἡ Σοφία τοῦ Θεοῦ εἰς τοὺς παρεκτραπέντας χριστιανούς. Συνεπῶς τὸ κακὸν θὰ ἀπήρχετο ὅταν τὸ Γένος ἐπανεύρισκε τὴν ὁδὸν τῆς βαθείας καὶ εἰλικρινοῦς πίστεως. Τὴν ὁδὸν τοῦ ἀγῶνος καὶ τῆς θυσίας. Τὴν ὁδὸν τῆς ἀρετῆς. Δι᾽ αὐτὸ ἄλλωστε ἦσαν βέβαιοι οἱ Ἕλληνες, διότι ἐπίστευον πολλοὶ ὅτι ὁ Θεός, ὡς ἐχέγγυον τῆς μελλοντικῆς ἐθνικῆς ἀναστάσεώς των, διετήρει ζῶντα τὸν τελευταῖον Βυζαντινὸν Αὐτοκράτορα :

«Κοιμᾶται μόνον, τὴ χρυσῆ κορῶνα στο κεφάλι,
τὸ σκῆπτρον του στὸ χέρι˙ ....»

Τοιουτοτρόπως εἰς τὸ ὑπόδουλον Γένος ἔγινε πίστις θρησκευτικὴ ἡ μεγάλη ἰδέα, ἡ ὁποία ἀπέβλεπεν εἰς τὸ ὅπως μίαν ἡμέραν ἡ ἀπολεσθεῖσα Αὐτοκρατορία ἐπανέλθῃ εἰς τοὺς φυσικοὺς κληρονόμους της. Ὁ βάρβαρος κατακτητὴς δὲν ἦτο δυνατὸν παρά, θᾶττον ἢ βράδιον, νὰ φύγῃ μακράν, πολὺ μακρὰν «πέρα ἀπ᾽ τὴν Κόκκινη Μηλιά», μυθικὸν τόπον, χωρὶς γεωγραφικὴν ὑπόστασιν. Καὶ τότε τὸ ζωογόνον φῶς τοῦ Ἑλληνοχριστιανικοῦ πολιτισμοῦ θὰ κατηύγαζε καὶ πάλιν τὴν οἰκουμένην.

Ἔπειτα ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς ὡραίους ὁραματισμούς, ἔπειτα ἀπὸ αὐτὰς τας προσδοκίας, ἡ μεγάλη ἰδέα ἦτο φυσικὸν νὰ προσλάβῃ εἰς τὴν συνείδησιν τοῦ σκλαβωμένου ἔθνους καὶ τὴν ὑλικὴν πλέον μορφήν, διὰ τὴν ἐνεργὸν ἀντίστασιν πρὸς ἀπελευθέρωσιν τοῦ Γένους. Αἱ ἰδέαι ἐπικρατοῦν ὁσάκις γίνονται θρησκεῖαι. Τὰ «σήμαντρα τοῦ μεγάλου μοναστηριοῦ καὶ τὰ δάκρυα τῆς Παναγίας» ἦσαν τότε ἰσχυρὰ ἐθνικὰ συνθήματα, πρὸς γένεσιν τῆς λυρικῆς ἐκείνης διαθέσεως, τῆς ἐπικῆς ἐκείνης ἀτμοσφαίρας, ἡ ὁποία ἦτο ἀπαραίτητον νὰ γεμίσῃ τὴν ψυχὴν τοῦ λαοῦ, μὲ τὸν ἱερὸν ἐκεῖνον ἐνθουσιασμόν, ποὺ ὁδηγεῖ εἰς τὸ πεδίον τῆς ἐνεργείας καὶ τῆς δράσεως.

Καὶ ὀρθῶς ἀνέγραψεν εἰς τὴν ἐμπεριστατωμένην μελέτην του ὁ κ. Κωνστ. Βοβολίνης ὑπὸ τὸν τίτλον : «Ὁ Παρνασσὸς εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς μεγάλης ἰδέας» εἰς τὸ ὁμώνυμον περιοδικόν, τόμος Α΄ σελὶς 104, ὅτι: «Οἱ λαοὶ διὰ νὰ ὑπάρξουν, ἔχουν ἀνάγκην ἀπόλυτον, ζωτικήν, ἀναμ-

φισβήτητον ἀνάγκην, ἰδανικῶν. Ἀλλοίμονον εἰς τοὺς λαούς, οἵτινες θὰ παύσουν ἔχοντες ἰδανικά. Εἰδικώτερον καὶ δι' ἡμᾶς τοὺς Ἕλληνας εἶναι ἀπαράδεκτον καὶ τὸ νὰ διανοηθῇ τις ὅτι εἶναι δυνατὸν νὰ γεννηθῶμεν, νὰ ἐκτραφῶμεν, νὰ ἀνδρωθῶμεν καὶ ἐν μιᾷ λέξει νὰ ἀναπνέωμεν, χωρὶς νὰ διεπώμεθα ἀπὸ τὰ ἰδανικὰ ἐκεῖνα, ἅτινα μᾶς ἐπιτρέπουν καὶ νὰ ὑπάρχωμεν καὶ νὰ μεγαλυνώμεθα» Καὶ περαιτέρω προσθέτει : «Διότι πράγματι τὰ Ἑλληνικὰ ἰδανικὰ εἶναι σκοπός, τείνων διὰ τοῦ πνεύματος καὶ τῶν πράξεων, εἰς τὴν δημιουργίαν ἑνὸς τελειοτέρου κόσμου, καθιστῶντος ἀξίαν τὴν ζωήν».

Ἐπὶ τέσσαρας ὁλοκλήρους αἰῶνας, ἀπὸ βρεφικῆς ἡλικίας, ὅλοι οἱ Ἑλληνόπαιδες ἐμεγάλωναν μὲ τὸ «παραμύθι τῆς γιαγιᾶς», ποὺ εἶχε τὴν ἔμπνευσίν του εἰς τὴν μεγάλην ἰδέαν. Διεπαιδαγωγοῦντο εἰς τὸ «κρυφὸ σχολειό», ὅπου καὶ ἐκεῖ τοὺς ὡμίλουν δι' αὐτήν. Ἐπίσης εἰς τὰς ἐκκλησίας καὶ τὰς μονάς, οἱ ἴδιοι θρῦλοι ἠκούοντο, ἀπὸ τοὺς ἱερεῖς καὶ τοὺς μοναχούς.

Ἡ μεγάλη ἰδέα ἀπετέλει, οὕτως εἰπεῖν, τὸν ἀόρατον συνδετικὸν κρίκον, ὁ ὁποῖος διετήρει ζῶσαν τὴν Ἑλληνικὴν φυλήν, ὁ ὁποῖος ἐφλόγιζε τὸν νοῦν, ἐθέρμαινε τὰς καρδίας καὶ διεμόρφωνε τὴν ἐθνικὴν συνείδησιν τοῦ λαοῦ. Καὶ ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεὰν ἡ μεγάλη ἰδέα παρεδίδετο τρόπον τινὰ ὡς σκυτάλη, μὲ τὴν ἐλπίδα ὅτι θὰ φθάσῃ κάποτε εἰς τὸ μακρυνὸν τέρμα τῆς πραγματοποιήσεώς της.

Εἶναι χαρακτηριστικὴ ἐπὶ τοῦ προκειμένου μία φράσις ἀπὸ τὸ βιβλίον τοῦ Καρόλου Τάκερμαν, ὁ ὁποῖος γράφει τὰ ἑξῆς : [1] »... Τὸ ἄνευ ὀδόντων ἔτι βρέφος βυζάνει αὐτὴν—τὴν μεγάλην ἰδέαν— ἐν τῷ γάλακτι τῆς μητρός του, καὶ ὑπὲρ αὐτῆς ἀφθόνους σπένδει σπονδὰς ρητινίτου ὁ νωδὸς γέρων. Ὁ ποιμὴν ὀνειροπολεῖ ταύτην ἐν τῷ ψυχρῷ τοῦ ὄρους ἀέρι ὑπὸ τὴν τριχίνην κάπαν του καὶ ὁ πλούσιος κτηματίας σχεδιαγραφεῖ ταύτην ἐν τοῖς νέφεσι τοῦ καπνοῦ του...»

ΑΦΕΤΗΡΙΑ ΔΙΑ ΝΕΟΥΣ ΑΓΩΝΑΣ

Μὲ ἀποκλειστικὸν σκοπὸν ὅπως λάβῃ σάρκα καὶ ὀστᾶ ἡ μεγάλη ἰδέα διεξήγοντο ἑκάστοτε οἱ αἱματηροὶ ἀγῶνες τῶν ὑποδούλων Ἑλλήνων ἐναντίον τοῦ Ὀθωμανοῦ δυνάστου. Αἱ συχναὶ ἐπαναστάσεις, μέχρι τῆς μεγάλης ἐξεγέρσεως τοῦ 1821, ἀποτέλεσμα τῆς ὁποίας ὑπῆρξεν ἡ πραγματοποίησις ἔστω καὶ ἑνὸς μέρους μόνον τῶν ἐθνικῶν μας ἰδεωδῶν, τὴν μεγάλην ἰδέαν εἶχον ὡς ὁδηγόν.

---

[1] Καρόλου Τάκερμαν : Οἱ Ἕλληνες τῆς σήμερον σ. 98.

'Αλλὰ τὸ μέγα ὄνειρον, τὸ ὁποῖον ἐλίκνιζε τὴν ψυχὴν τοῦ Γένους κατὰ τὸν μακρὸν ὕπνον τῆς δουλείας, τὸ ὄνειρον τῆς ἀνασυστάσεως τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας, ἐξηκολούθει νὰ ὑφίσταται ὡς ὄνειρον ἀπραγματοποίητον. 'Η ἀφύπνισις ἦτο πράγματι δραματικὴ διὰ τοὺς Ἕλληνας τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Δραματικὴ διὰ τὰς ἑκατόμβας τῶν θυσιῶν των εἰς τὸν βωμὸν τῆς ἐλευθερίας, καὶ ἔτι περισσότερον δραματική, διότι αἱ θυσίαι των αὐται, μόλις κατώρθωσαν νὰ ἐγγίσουν τὴν ποθητὴν προσδοκίαν, δηλαδὴ τὴν ἐνσάρκωσιν τῆς μεγάλης ἰδέας.

Διὰ τοὺς πρώτους ἐκείνους ἐνδόξους Ἕλληνας μαχητάς, ὅπως καὶ δι' ὅλους ὅσοι ἐπὶ ἕνα αἰῶνα κατόπιν συνέχισαν κατὰ τὸν ἕνα ἢ τὸν ἄλλον τρόπον τὸ ἔργον ἐκείνων, ἡ ἀναγεννηθεῖσα 'Ελλὰς τοῦ 1832 δὲν ἀπετέλει Κράτος. ἀλλ' ἓν εἶδος προγεφυρώματος, ἀπ' ὅπου μίαν ἡμέραν ἡ 'Ελληνικὴ φυλή, ὡς εἷς ἄνθρωπος ἔμελλε νὰ ἐκκινήσῃ διὰ νὰ ἐκπληρώσῃ τὸν σκοπὸν τῆς ἐθνικῆς της ἑνότητος. Διὰ νὰ πραγματοποιήσῃ τὴν μεγάλην ἰδέαν, ἥτις ἀπέβλεπεν εἰς τὴν ἀπελευθέρωσιν ὅλων τῶν δούλων ἀδελφῶν καὶ εἰς τὴν ἐξάπλωσιν της 'Ελληνικῆς κυριαρχίας ὄχι μόνον εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἀλλ' εἰς ὁλόκληρον τὴν Βαλκανικὴν καὶ τὴν 'Εγγὺς 'Ανατολήν.

Ἤδη, μετὰ ἕνα ἑπταετῆ ἡρωικὸν καὶ πολύνεκρον ἀγῶνα, ὁ ὁποῖος συνετάραξε καὶ κατέπληξε τὴν Εὐρώπην καὶ ὁ ὁποῖος ἤρχισε μὲ τὴν προοπτικὴν τῆς ἀπελευθερώσεως ὅλων τῶν 'Ελληνικῶν πληθυσμῶν, οἱ Ἕλληνες ἠναγκάσθησαν νὰ περιορισθοῦν εἰς τὴν ἐλευθέρωσιν ἑνὸς μόνον 'Ελληνικοῦ τμήματος, τὸ ὁποῖον θὰ ἐχρησιμοποιεῖτο ὡς πυρήν, διὰ τὴν συνέχισιν τῆς προσπαθείας.

'Εν τούτοις ἂν καὶ μικρὰ ἡ 'Ελλάς, πτωχὴ καὶ κατεστραμμένη, ἐπαῖτις τραγική, κατὰ τὸ τέλος τῆς ἐπαναστάσεως, μὲ ἔνδοξα ράκη, τὰ ὁποῖα μόλις ἐκάλυπτον τὰς ἀνοικτὰς πληγάς της, ἐζήτησε παρὰ τῶν προστατίδων Δυνάμεων, μετὰ παρρησίας καὶ θάρρους. τὴν ἐπέκτασιν τῶν ἀσφυκτικῶν ὁρίων της. 'Ατυχῶς συνήντησε κατηγορηματικὴν ἄρνησιν πρὸς ἱκανοποίησιν τοῦ δικαιοτάτου αὐτοῦ αἰτήματός της. Εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ θὰ ἀναφερθῶ καὶ πάλιν εἰς τὸν Τάκερμαν [1] διὰ νὰ παραθέσω μίαν ἐντόνως χαρακτηριστικὴν φράσιν του ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου: «Μὴ εὐχαριστηθεῖσα αὕτη—ἡ 'Ελλὰς— μὲ τὸ κοχλιάριον πολιτικοῦ ζωμοῦ ὅπερ τῆς ἐδόθη ἀνερυθριάστως, ἐζήτησε περισσότερον. Οἱ προστάται της ἔμειναν ἐνεοί, συνελθόντες δὲ κατεπειγόντως εἰς σύσκεψιν ἀπεφάσισαν νὰ ἐπιθέσωσιν ἐπὶ τῆς μικρᾶς ὀψιπλούτου τὴν σφραγῖδα τῆς μελανωτέρας ἀχαριστίας, ἠρνήθησαν δὲ δευτέραν δόσιν...».

---

1. Καρόλου Τάκερμαν: Οἱ Ἕλληνες τῆς σήμερον σ. 103.

Οὕτω, συμπαγεῖς Ἑλληνικοὶ πληθυσμοί, οἵτινες εἶχον ἐλπίσει εἰς τὴν ἐθνικήν των ἀνάστασιν, κατεδικάζοντο νὰ παραμείνουν εἰς τὴν δουλείαν. Ἐκ τούτου βαθυτάτη ὑπῆρξεν ἡ πικρία καὶ ἡ ἀγανάκτησις, τὴν ὁποίαν ἐδοκίμασαν οἱ Ἕλληνες, ἐλεύθεροι καὶ ὑπόδουλοι. Ἐν τούτοις δὲν ἀπεγοητεύθησαν. Ἡ ἀρχὴ τῆς ἀποκαταστάσεως εἶχε γίνει ἤδη. Ἐχρειάζοντο ὅμως νέοι ἀγῶνες διὰ τὴν ὁλοκλήρωσίν της. Καὶ ἀκριβῶς τὴν ἐπομένην τῆς ἀνεξαρτησίας, ἤρχιζεν ὁ ἀγὼν διὰ τὴν ἐθνικὴν ἀνάστασιν τῶν ὑποδούλων. Ἡ μεγάλη ἰδέα συνέχιζε τὴν φωτεινὴν πορείαν της εἰς τοὺς Ἑλληνικοὺς οὐρανοὺς καὶ μὲ τὴν ἰσχυρὰν ἀκτινοβολίαν της ἐθέρμαινε τὰς γενεὰς ποὺ ἤρχοντο, ἐμπνέουσα πίστιν καὶ τιθεμένη ὡς κύριος σκοπὸς τῆς ἐσωτερικῆς καὶ ἐξωτερικῆς πολιτικῆς τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους.

Ἀλλ' αἱ μεγάλαι Δυνάμεις δὲν ἠννόουν νὰ ἐγκαταλείψουν τὴν ἀντιδραστικὴν τακτικήν των ἔναντι τῆς Ἑλλάδος, καὶ οὕτω νὰ ἱκανοποιήσουν τὰς δικαίας βλέψεις τοῦ μαρτυρικοῦ λαοῦ της. Ἐπροχώρησαν δὲ καὶ πέραν τούτου. Ἔφθασεν ἐκ τοῦ ἐμφανοῦς πλέον ἡ Εὐρωπαϊκὴ διπλωματία νὰ λοιδωρῇ καὶ νὰ ἐμπαίζῃ τοὺς Ἕλληνας εἰς ὅ,τι ἀφεώρα τὴν ἐθνικήν των ἀποκατάστασιν. Ἕνα δεῖγμα τῆς παλινωδίας αὐτῆς τῶν Δυνάμεων ἦτο καὶ τὸ γεγονός, ὅτι εἶχον αὗται σαφῶς ὑποσχεθῆ πρὸς τὸν Ἑλληνικὸν λαὸν ὅτι αἱ διαθέσεις των ἦσαν λίαν εὐνοϊκαί, ἂν ὄχι διὰ τὴν ὁλοκληρωτικὴν ἀπελευθέρωσιν τῶν Ἑλληνικῶν ἐδαφῶν, τοὐλάχιστον διὰ τὴν βεβαίαν διεύρυνσιν τῶν συνόρων τῆς Ἑλλάδος. Εἰς τὸ ἐπίσημον μήνυμά των, διὰ τοῦ ὁποίου ἀνήγγελλον τὸ πρῶτον εἰς τοὺς Ἕλληνας τὴν ἐκλογὴν τοῦ Ὄθωνος ὡς Βασιλέως τῆς Ἑλλάδος, διεκήρυττον μεταξὺ ἄλλων ὅτι : «. . . Ὁ Βασιλεὺς τῶν Ἑλλήνων δὲν θὰ βραδύνῃ νὰ ἔλθῃ διὰ νὰ πλάσῃ ὁ ἴδιος τοὺς ἱερωτέρους δεσμοὺς μὲ τὸ Ἔθνος, κομίζων εἰς αὐτὸ τὴν δικαίαν ἐλπίδα δι' ἀσφαλέστερα καὶ πλέον ἐκτεταμένα σύνορα».

Ἡ ρητὴ αὐτὴ ὑπόσχεσις τῶν Δυνάμεων ἦτο φυσικὸν νὰ ἀναζωπυρώσῃ τὰ ὄνειρα καὶ τοὺς πόθους τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ, ὁ ὁποῖος μὲ δικαιολογημένην αἰσιοδοξίαν ἐπίστευεν, ὅτι εὐθὺς μὲ τὴν ἄφιξιν τοῦ Ὄθωνος εἰς τὴν Ἑλλάδα, αἱ ἐθνικαὶ διεκδικήσεις του θὰ εἰσήρχοντο εἰς εὐνοϊκὴν φάσιν.

Ἀλλὰ πολὺ συντόμως οἱ Ἕλληνες διεπίστωσαν ὅτι ἡ ἐπίσημος αὐτὴ ὑπόσχεσις τῶν Δυνάμεων ἔμελλε παντελῶς νὰ λησμονηθῇ, ὅπως κατὰ τὸ πλεῖστον συμβαίνει μὲ τὰς ἑκάστοτε ὑποσχέσεις τῶν μεγάλων πρὸς τοὺς μικρούς. . . Ἐν τούτοις τὰ ἀγωνιστικὰ ἀποθέματα τοῦ Ἔθνους ἦσαν ἀνεξάντλητα. Τὸ πεῖσμα διὰ τὴν ἱκανοποίησιν τῶν ἐθνικῶν δικαίων οὐδὲ ἐπὶ στιγμὴν κατέλειπε τὸν νοῦν καὶ τὴν καρδίαν παντὸς Ἕλληνος.

Ἡ μεγάλη ἰδέα καθ' ὅλην τὴν περίοδον τῆς Βασιλείας τοῦ Ὄθωνος—ὅπως καὶ μετ' αὐτήν— ἀπετέλει τὸν ἄξονα περὶ τὸν ὁποῖον περιεστρέφετο ἡ πολιτικὴ ζωὴ τοῦ κράτους καὶ τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ λαοῦ. Αὐτὴ ἦτο ὁ κύριος σκοπός, πρὸς τὸν ὁποῖον ἀπέβλεπον οἱ πάντες, ἄρχοντες καὶ ἀρχόμενοι. Αὐτὴ κατηύθυνε καὶ ἐνέπνεε κυβερνήσεις καὶ κόμματα, τὸν τύπον, τὸν κλῆρον καὶ τὸ σχολεῖον, τὰς τέχνας καὶ τὰ γράμματα. Οἱ ἐλεύθεροι Ἕλληνες εἶχον πάντοτε ἐστραμμένην τὴν σκέψιν πρὸς τοὺς ὑποδούλους ἀδελφούς των καὶ ἐκεῖνοι ἔστρεφον ἐναγωνίως τὰ βλέμματα πρὸς τὴν ἐλευθέραν πατρίδα, εἰς τὴν ὁποίαν εἶχον ἀποθέσει τὰς ἐλπίδας των. Ἀλλ' ὁ μεγάλος αὐτὸς σκοπός, δὲν ἦτο, βεβαίως, δυνατὸν κατὰ τὰ δύσκολα ἐκεῖνα ἔτη νὰ ἐπιτευχθῇ διὰ τῶν δυνάμεων τὰς ὁποίας διέθετεν ἡ Ἑλλάς. Ἡ Ἑλλάς, μόλις ἐξελθοῦσα ἀπὸ τὸν ἱερὸν ἀγῶνα, πτωχὴ καὶ ἐρειπωμένη, μὲ περιωρισμένον στρατὸν καὶ ναυτικόν—καὶ αὐτὰ ὑποτυπωδῶς ὠργανωμένα καὶ ἐξωπλισμένα—δὲν ἦτο εἰς θέσιν νὰ διεξαγάγῃ πόλεμον.

Τὴν ἐποχὴν ἐκείνην μόνον μία προσπάθεια ἦτο ἐνδεδειγμένη: Νὰ πεισθοῦν αἱ μεγάλαι Δυνάμεις ὅτι τὸ δίκαιον καὶ τὸ συμφέρον τῆς διεθνοῦς τάξεως, ἐπέβαλλε τὴν ἐπέκτασιν τῶν ἐδαφικῶν ὁρίων τῆς Ἑλλάδος. Καὶ πρὸς αὐτὴν τὴν κατεύθυνσιν ἔτεινον αἱ πρῶται ἐνέργειαι, εὐθὺς μετὰ τὴν ἐγκατάστασιν τοῦ Ὄθωνος.

Ἡ Ἀντιβασιλεία ἀπαρτιζομένη ἀπὸ ἀνθρώπους, οἱ ὁποῖοι ἐλάτρευον τὸ ἀρχαῖον Ἑλληνικὸν πνεῦμα, εἶχεν ἀρχικῶς τάσεις καθαρῶς Ἑλλαδικάς, δὲν ἐβράδυνε δὲ νὰ ἐμποτισθῇ καὶ αὐτὴ ἀπὸ τὴν καθολικὴν ἐπιταγὴν τοῦ λαοῦ καὶ νὰ ἀσκήσῃ ἔκτοτε μίαν ἔντονον ἀπελευθερωτικὴν προσπάθειαν.

Εἶναι τῷ ὄντι ἄξιον θαυμασμοῦ, καὶ τὸ ἀναφέρω διότι δίδει ὅλον τὸ μέτρον τῆς καθολικότητος τοῦ αἰτήματος, καὶ διότι ἴσως δὲν εἶναι ἀρκούντως γνωστόν, ὅτι εὐθὺς ἀπὸ τοὺς πρώτους μῆνας τῆς συγκροτήσεως τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους ἡ Ἀντιβασιλεία, ὑπὸ τὴν πίεσιν τῆς κοινῆς γνώμης, ἐπεδόθη εἰς μίαν ἐμπνευσμένην καὶ ἐπίμονον διπλωματικὴν προσπάθειαν πρὸς τὴν κατεύθυνσιν ταύτην. Τὸ Ὑπουργεῖον τῶν Ἐξωτερικῶν ὠργανώθη ἀκριβῶς διὰ τὸν σκοπὸν τοῦτον. Ἡ ὑπόδουλος Ἑλλὰς διηρέθη εἰς τομεῖς, ἕκαστος τῶν ὁποίων, ἐξυπηρετούμενος ὑπὸ ἀρίστων προξένων, ὑπήγετο εἰς εἰδικὴν ὑπηρεσίαν τοῦ κέντρου. Σπανίως εἰς ἄλλην ἐποχὴν ἡ Ἑλληνικὴ διπλωματικὴ ὑπηρεσία διέθετε τόσον ἀριθμὸν ἐπιλέκτων στελεχῶν, τόσα Προξενεῖα καὶ τόσας Πρεσβείας. Οἱ καλύτεροι Ἕλληνες ἐστάλησαν εἰς τὰς Εὐρωπαϊκὰς πρωτευούσας. Ὁ Σπυρίδων Τρικούπης εἰς τὸ Λονδῖνον, ὁ Μαυροκορδᾶτος εἰς τὸ Βερολῖνον καὶ τὸ Μόναχον, ὁ Μ. Σοῦτσος εἰς τὴν Πετρούπολιν, ὁ Χρηστάκης Ζωγράφος εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Καὶ ὅλοι αὐτοὶ οἱ νέοι Πρεσβευταὶ ἐλάμβανον

ἐκτενεῖς καὶ ἐγγράφους ὁδηγίας, ἡ ἀνάγνωσις τῶν ὁποίων δίδει ὅλην τὴν ἔντασιν τοῦ παλμοῦ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Εἰς τὸν Σπυρ. Τρικούπην συγκεκριμένως, ἀναχωρήσαντα διὰ τὴν θέσιν του τὸν Δεκέμβριον τοῦ 1833, ἐδίδετο μια πλήρης εἰκὼν τῆς διεθνοῦς καταστάσεως ἐν μέσῳ τῆς ὁποίας θὰ εἶχε νὰ κινηθῇ. Ἦτο ἡ ἐποχὴ τῶν μεγάλων διεθνῶν διπλωματικῶν ἀναστατώσεων, τὰς ὁποίας εἶχε προκαλέσει ἡ συνθήκη τοῦ Οὐνκιὰρ Σκελεσσί. Ἐδίδοντο δὲ ἐντολαὶ εἰς τὸν Τρικούπην ὅπως ἔχῃ κατὰ νοῦν, ὅτι, ἐὰν ἡ Εὐρωπαϊκὴ διπλωματία κατέληγε νὰ ὑπερπηδήσῃ τὴν κρίσιν αὐτήν, τὸ Ἑλληνικὸν πρόβλημα θὰ ἤγετο μοιραίως εἰς ὕφεσιν. Ἐὰν ὅμως ἡ κρίσις αὐτὴ ἔμελλε νὰ ὁδηγήσῃ εἰς περιπλοκὰς ἔπρεπε νὰ μὴ διστάσῃ νὰ φέρῃ ἐπὶ τάπητος τὸ Ἑλληνικὸν πρόβλημα, ἐξηγῶν λεπτομερῶς τὴν σημασίαν του, διὰ νὰ στηρίξῃ τὰς ἀπαιτήσεις μας ἐπὶ τῆς Κρήτης, τῆς Θεσσαλίας και ὁλοκλήρου τῆς Ἠπείρου. Ὁ Τρικούπης ἤρχισεν ἀμέσως τὰς ἐνεργείας του, ἀλλὰ δὲν εὗρεν, ἀτυχῶς, τὴν ἀναγκαίαν κατανόησιν δι' ὃ ὀλίγους μῆνας βραδύτερον ἔγραψε πρὸς τὴν Ἀντιβασιλείαν ὅτι ἡ μεγάλη κρίσις ἐφαίνετο ἀναβαλλομένη, ὅτι αἱ μεγάλαι Δυνάμεις δὲν ἐπεδείκνυον καμμίαν διάθεσιν νὰ διακινδυνεύσουν τὸ παραμικρὸν διὰ τὴν Ἑλλάδα καὶ ὡς ἐκ τούτου δὲν ἔμενεν ἄλλη ἐλπὶς παρὰ νὰ διαθέσωμεν τὴν τρίτην δόσιν τοῦ ἐξωτερικοῦ δανείου—ἡ ὁποία ἦτο καταβλητέα ἐκείνην τὴν ἐποχήν— διὰ νὰ ἀγοράσωμεν 6 κορβέττας, μὲ τὴν βοήθειαν τῶν ὁποίων ὁ Ἑλληνικὸς στόλος θὰ ἐξέπλεε καὶ θὰ ἐξησφάλιζε τὴν κυριαρχίαν τοῦ Αἰγαίου διὰ νὰ ἐπιβάλῃ τὴν θέλησίν μας ἐπὶ τοῦ Σουλτάνου.

Αὐτὸ ἦτο το πνεῦμα τὸ ὁποῖον διεῖπε τὴν ἐποχὴν ἐκείνην τὴν διπλωματίαν μας καὶ τὸ Ἔθνος ὁλόκληρον. Και τὸ πνεῦμα αὐτὸ ἔμελλον νὰ ἐνστερνισθοῦν, περισσότερον παντὸς ἄλλου, ὁ Βασιλεὺς Ὄθων καὶ ἡ Βασίλισσα Ἀμαλία.

Πράγματι εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ Ὄθωνος, ἡ μεγάλη ἰδέα εὗρε τον φανατικώτερον ὀπαδόν, τὸν πιστότερον ἡγέτην καὶ ἐμπνευστὴν μιᾶς ἀδιακόπου πάλης πρὸς πραγματοποίησίν της. Ὁ νεαρὸς Βασιλεύς, ὁ ἀνατραφεὶς εἰς τὴν Βαυαρικὴν Αὐλήν, ἀλλὰ ποτισθεὶς μὲ τὴν εἰλικρινῆ φιλελληνικὴν ἐπιρροὴν τοῦ πατρός του Βασιλέως Λουδοβίκου, εὐθὺς ὡς ἦλθεν εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἐναπέθεσεν εἰς τὴν ψυχήν του τὸ μέγα Ἐθνικὸν ἰδεῶδες ὅλων τῶν Ἑλλήνων.

Η μεγάλη ἰδέα ἦτο τὸ πρόγραμμα τοῦ Ὄθωνος, ἡ πυξὶς ποὺ κατηύθυνε τὴν πορείαν του, τὸ ὄνειρον ποὺ τὸν ἀπησχόλει ἡμέραν καὶ νύκτα. Πιστὸς και ἐξ ἴσου φανατικὸς συμπαραστάτης ἡ Ἀμαλία ἐνεκολπώθη τὴν μεγάλην ἰδέαν καὶ ἔπαιξε σημαντικὸν ρόλον εἰς ὅλα τὰ γεγονότα ποὺ συνέβησαν κατὰ τὴν βασιλείαν των καὶ ἔτειναν πρὸς τὸν ἱερὸν αὐτὸν σκοπόν. Ὁ εἷς ἐνεθάρρυνεν, ἐνεκαρδίωνε καὶ συνεπλήρωνε τὸν ἄλλον. Ἦσαν

καὶ οἱ δύο βέβαιοι, ὅτι ἐπὶ τῶν ἡμερῶν των θὰ ἐπηλήθευον οἱ θρῦλοι καὶ ὅτι αὐτοὶ ἦσαν τεταγμένοι ἀπὸ τὴν μοῖραν νὰ τεθοῦν ἐπὶ κεφαλῆς τῆς Ἑλληνικῆς ἐξορμήσεως διὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τοῦ Γένους καὶ τὴν ἀποκατάστασίν του εἰς ἑνιαίαν ἐθνικὴν κοινότητα. Τοιουτοτρόπως ἔβλεπον τὰ πράγματα, μὲ τὴν ρομαντικὴν των ἰδιοσυγκρασίαν καὶ μὲ τὰ μάτια τῆς ψυχῆς των. Καὶ ἦτο τόσος ὁ ἐνθουσιασμός των, κατὰ τὰς ἡμέρας ἰδίως τῶν κρισίμων γεγονότων ποὺ ἐπηκολούθησαν, ὥστε πολλάκις ἔκριναν ταῦτα ὡς εὐκαιρίαν δράσεως πρὸς τὸν τεταγμένον σκοπόν. Κατόπιν τούτου ἐχρειάσθη συχνὰ νὰ ἐπέμβουν ὄχι μόνον οἱ Πρεσβευταὶ τῶν μεγάλων Δυνάμεων, ἀλλὰ καὶ αὐταὶ αἱ ὑπεύθυνοι Ἑλληνικαὶ Κυβερνήσεις διὰ ν' ἀνακόψουν τὴν ὁρμήν των, ἡ ὁποία, ἄλλως, ἐθεωρεῖτο βέβαιον ὅτι θὰ ἐξέθετε τὴν χώραν εἰς σοβαρωτάτους κινδύνους.

«... Ὁ Ὄθων, γράφει σχετικῶς ὁ Φιλάρετος[1] εἰς τὰς ἐξωτερικὰς σχέσεις τοῦ κράτους ἐξυπηρέτει εἰλικρινῶς τὴν ἐθνικὴν πολιτικὴν καὶ ἦτο θιασώτης τῆς μεγάλης ἰδέας μέχρι μονομανίας. Ὁσάκις εὑρέθη εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ συμφωνήσῃ εἰς ὑποδείξεις διπλωματικάς, τοῦτο ἔπραξεν ἐκ πεποιθήσεως, ὅτι ἐξυπηρέτει τὰ ἐθνικὰ συμφέροντα. Οὐδέποτε δὲ ἐγένετο ὄργανον τῶν ξένων καὶ τῶν συμφερόντων ἐκείνων...»

Ἀλλ' αἱ Εὐρωπαϊκαὶ Δυνάμεις, ἔχουσαι ἀλληλοσυγκρουόμενα συμφέροντα εἰς τὴν Βαλκανικήν, τὴν Ἀνατολὴν καὶ τὴν Μεσόγειον καὶ ἀλληλοϋποβλεπόμεναι, εἰς ἕνα σημεῖον εὑρίσκοντο σύμφωνοι: Νὰ μὴ θίξουν τὴν ἀκεραιότητα τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας.

Μόνον ἡ Ρωσία ἐπεθύμει τὴν διάλυσίν της, ἀλλὰ δι' ἴδια αὐτῆς συμφέροντα καὶ ὄχι διὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῶν Ἑλλήνων, ὅπως πολλοὶ εἶχον τότε πιστεύσει. Ἡ Ρωσία ἐνδιεφέρετο νὰ ἐπεκτείνῃ τὴν κυριαρχίαν της, ν' ἀποκτήσῃ διέξοδον πρὸς τὴν θάλασσαν, νὰ καταλάβῃ αὐτὴ τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ νὰ δημιουργήσῃ μεγάλην Βουλγαρίαν ὡς ὄργανόν της εἰς τὴν Βαλκανικήν, εἰς βάρος ὅμως τῶν Ἑλληνικῶν πληθυσμῶν.

Τὰ σχέδιά της αὐτά, ἄλλωστε, ἀπεκαλύφθησαν μὲ τὴν τερατώδη συνθήκην τοῦ Ἁγίου Στεφάνου, ἡ ὁποία ὅμως ἠκυρώθη πρὶν ἐφαρμοσθῇ, διὰ τῆς ἐπακολουθησάσης συνθήκης τοῦ Βερολίνου. Ἕως τότε ἡ ἐξωτερικὴ πολιτικὴ τῆς Ἑλλάδος, ἀποβλέπουσα πάντοτε εἰς τὴν προώθησιν τῆς μεγάλης ἰδέας, ἐστήριξε τὰς προσπαθείας της εἰς τὰς ἑκάστοτε διεθνεῖς κρίσεις, κατὰ τὰς ὁποίας ἔσπευδε νὰ ἐξυπηρετήσῃ πότε τὴν πολιτικὴν τῆς μιᾶς Δυνάμεως καὶ πότε τῆς ἄλλης. Τελικῶς ὅμως διὰ νὰ ἀπογοητευθῇ ἀπὸ ὅλας. Πρέπει ἐπίσης νὰ τονισθῇ ὅτι αἱ ὑπάρχουσαι

1. Γ. Φιλαρέτου: Ξενοκρατία καὶ Βασιλεία ἐν Ἑλλάδι σ. 83.

ἐν τῇ χώρᾳ τρεῖς πολιτικαὶ μερίδες, ἡ ἀγγλόφιλος, ἡ γαλλόφιλος, καὶ ἡ ρωσόφιλος ὑπὸ Ἕλληνας ἀρχηγούς, ἕνα καὶ μόνον ἰδεῶδες εἶχον· Τὴν ἐθνικὴν ἀποκατάστασιν. Ἀτυχῶς αὐτὸν τὸν εἰλικρινῆ καὶ ἁγνὸν πόθον τῶν Ἑλλήνων ἐξεμεταλλεύοντο αἱ μεγάλαι Δυνάμεις, διὰ νὰ παίζῃ ἑκάστη τὸ ἰδικόν της παιγνίδι εἰς βάρος πάντοτε τοῦ τόπου καὶ τοῦ λαοῦ, εἰς τὸν ὁποῖον ἐνέσπειρον τὸν διχασμόν, εἰς τρόπον ὥστε ἡ Ἑλλὰς νὰ εὑρίσκεται εἰς διαρκῆ πολιτικὴν ἀναστάτωσιν.

Ἔδιδον, βεβαίως, ὑποσχέσεις αἱ ξέναι κυβερνήσεις καὶ ἀνεγνώριζον τυπικῶς τὰ δίκαια τῶν Ἑλλήνων. Ἀλλ' ὁσάκις ἡ Ἑλλὰς ἀπεπειρᾶτο νὰ δράσῃ πρὸς ἱκανοποίησιν τῶν δικαίων της, αἱ ἰταμαὶ ἐπεμβάσεις τῶν μεγάλων δυνάμεων ἀνέκοπτον ἐν τῇ γενέσει της πᾶσαν κίνησιν καὶ προεκάλουν τὴν πικρίαν καὶ τὴν δικαίαν ἀγανάκτησιν τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ

* * *

Εἶναι ἀποκαλυπτικὴ ἐν προκειμένῳ καὶ ἐλάχιστα γνωστὴ μία διαλογικὴ συζήτησις, ἡ ὁποία διεξήχθη ἐν Ἀθήναις μεταξὺ τοῦ Βρεταννοῦ Πρέσβεως Λάϊονς καὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου Μαυροκορδάτου, ἀρχηγοῦ τοῦ λεγομένου ἀγγλικοῦ κόμματος, κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς Ὀθωνικῆς Βασιλείας.

Ὁ Λάϊονς ἐγνωστοποίησε τὴν ἐνδιαφέρουσαν αὐτὴν συνομιλίαν εἰς τὸν Πάλμερστον, δι' ἐπισήμου ἐγγράφου, καὶ οὕτω διεσώθη αὕτη, διὰ νὰ χαρακτηρίζῃ τὸ πνεῦμα τῆς ἐποχῆς κατὰ τὴν ὁποίαν διεξήχθη καὶ τὴν ἐπικρατοῦσαν τότε ἀντίληψιν περὶ τῶν Ἑλληνικῶν πραγμάτων τόσον ἐκ μέρους τῆς Ἀγγλίας, ὅσον καὶ τῆς Εὐρώπης γενικώτερον.

Ὁ Μαυροκορδᾶτος, λοιπόν, κατὰ μίαν συνάντησίν του μὲ τὸν Βρεταννὸν Πρέσβυν, ἐπεξήγησεν εἰς τοῦτον, ὅτι μία ἀπὸ τὰς κυριωτέρας αἰτίας τῆς ἐν γένει κακοδαιμονίας τοῦ τόπου, εἶναι τὰ περιωρισμένα σύνορα τῆς Ἑλλάδος, τὰ ὁποῖα δὲν συντελοῦν εἰς τὴν εὐημερίαν της, παραλλήλως δὲ καὶ ὁ ἀνικανοποίητος πανελλήνιος πόθος πρὸς ἀπελευθέρωσιν, ἔστω καὶ ἑνὸς μέρους τῶν ὑποδούλων Ἑλλήνων, δεδομένου ὅτι ὁ ἀριθμὸς τούτων εἶναι κατὰ πολὺ ὑπέρτερος τῶν ἐλευθέρων ἀδελφῶν των.

Εἰς ἀπάντησιν ὁ Λάϊονς εἶπε τὰ ἑξῆς εἰς τὸν Ἕλληνα ἀγγλόφιλον πολιτικόν: «Ἀφοῦ δὲν δύνασθε νὰ διοικήσετε τὸ ὑπάρχον—ἠννόει τὴν μικρὰν ἐδαφικῶς ἐλευθέραν Ἑλλάδα—πῶς δύνασθε νὰ πείσετε τὴν Εὐρώπην ὅτι εἶσθε ἱκανοὶ νὰ κυβερνήσετε κράτος εὐρύτερον;»[1]

---

1 Ἀρχεῖα Ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν της Ἀγγλίας τ. 58 σ. 32.

Εἰς τὴν παρατήρησιν αὐτὴν ὁ Μαυροκορδᾶτος ἀπήντησε προσφυέστατα ὡς ἑξῆς: «Ὁ τρόπος οὗτος τοῦ συζητεῖν ἐμποιεῖ ἡμῖν τὴν αὐτὴν ἐντύπωσιν, ἣν θὰ ἐνεποίει εἰς χωλόν τινα ἂν τῷ ἐλέγατε: ἀφοῦ δὲν δύνασαι νὰ περπατήσῃς μὲ τὴν κνήμην, ἥτις σοὶ ἀπομένει, μὴ λυπῆσαι διὰ τὴν ἀπώλειαν τῆς ἑτέρας· δὲν θὰ ἐγίνωσκες νὰ τὴν χρησιμοποιήσῃς καὶ ἂν τὴν εἶχες».

Ἡ ἀπάντησις τοῦ Ἕλληνος διπλωμάτου, παρὰ τὴν ἐπιτυχῆ διὰ παραβολῆς ἐκφραστικότητά της, δὲν ἔπεισε βεβαίως τὸν Βρεταννὸν Πρέσβυν, ὁ ὁποῖος δὲν εἶχεν οὐδὲ ἴχνος διαθέσεως ν' ἀποστῇ τοῦ Ἀγγλικοῦ, οὕτως εἰπεῖν, δόγματος, τοῦ νὰ μὴ θιγῇ ἡ Ὀθωμανικὴ Αὐτοκρατορία παρ' οὐδενὸς καὶ περισσότερον νὰ μὴ θιγῇ πρὸς ὄφελος τῆς Ἑλλάδος.

Ἐν τῷ μεταξὺ τὸ ἀπελευθερωθὲν τεμάχιον τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἀποτελοῦν μέλος τὸ ὁποῖον ἀπεκόπη τοῦ ὅλου σώματος, διετέλει συνεχῶς ὑπὸ τὸ κράτος τῆς ἀγωνίας διὰ τὴν αὔριον. Μεταξὺ τῆς μικρᾶς ἐκείνης γωνίας ἐπὶ τῆς ὁποίας εἶχε συσταθῇ τὸ Ἑλληνικὸν Βασίλειον καὶ τῆς ἀλυτρώτου Ἑλλάδος, ἦτο φυσικὸν ν' ἀναπτυχθοῦν ὁρμεμφύτως οἱ ἀκατάλυτοι ἐκεῖνοι ἐθνικοὶ δεσμοί, ποὺ ἀντικατοπτρίζοντο εἰς τὴν ἔννοιαν τῆς μεγάλης ἰδέας. Κάθε Ἕλλην εἶχε κλείσει εἰς τὴν καρδίαν του τὸ νόημα αὐτό, τὸ ὁποῖον ἐσκόπει εἰς τὴν ἀπελευθέρωσιν ὅλων τῶν ἀλυτρώτων Ἑλληνικῶν πληθυσμῶν ἀπὸ τῆς Κρήτης μέχρι τοῦ Αἵμου καὶ ἀπὸ τῆς Ἀδριατικῆς θαλάσσης μέχρι τοῦ Εὐξείνου Πόντου, τῶν παραλίων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ μέχρι τῆς Κύπρου.

Ο ΟΘΩΝ ΕΙΣ ΤΗΝ ΣΜΥΡΝΗΝ

Ὁ Βασιλεὺς Ὄθων, πρὶν ἀκόμη ἐγκλιματισθῇ ὑπὸ τὴν Ἀκρόπολιν, ἔδωσε τὸ πρῶτον δεῖγμα, τὸ ὁποῖον ἐχαρακτήρισεν αὐτὸν ὡς ἐνσαρκωτὴν καὶ διερμηνέα τῶν ἐθνικῶν πόθων τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ὀλίγους μῆνας μετὰ τὴν ἄφιξίν του εἰς τὸ Ναύπλιον, τὴν 5ην Ἰουνίου τοῦ 1833, ᾐσθάνθη ἔντονον τὴν ἐπιθυμίαν νὰ μεταβῇ εἰς τὴν Σμύρνην, ἡ ὁποία ἀπετέλει ἓν ἐκ τῶν μεγαλυτέρων κέντρων τῆς ἀλυτρώτου Ἑλλάδος, διὰ νὰ χαιρετίσῃ, νὰ ἐνθαρρύνῃ καὶ νὰ παρηγορήσῃ τοὺς ὑποδούλους Ἕλληνας.

Διὰ τοῦ ταξιδίου αὐτοῦ ὁ Ὄθων ἤθελε νὰ πείσῃ τὸν ἐν Ἰωνίᾳ Ἑλληνισμὸν ὅτι τὸν θεωρεῖ ἀναπόσπαστον τμῆμα τοῦ Ἑλληνικοῦ Βασιλείου, ὅτι τὸν σκέπτεται καὶ ὅτι τὸν ἀπασχολεῖ ἡ τύχη του. Βεβαίως οὐσιαστικὸν ἀποτέλεσμα οὐδὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἐπιτύχῃ ἡ βασιλικὴ ἐπίσκεψις εἰς τὴν Σμύρνην. Ἐν τούτοις δὲν ἐστερεῖτο συμβολισμοῦ. Ἦτο, οὕτως εἰπεῖν, ὡς ἓν ἐθνικὸν βάλσαμον διὰ τοὺς ὑποδούλους, τῶν ὁποίων ἀνεπτέ-

ρωνε τὰς ἐλπίδας καὶ προεκάλει τὴν συγκίνησιν καὶ τὸν ἐνθουσιασμόν. Μετέδιδεν ἐπίσης τὸ πατριωτικὸν ἐκεῖνο ρῖγος εἰς τὴν καρδίαν καὶ τὴν διάνοιαν ὅλων τῶν Ἑλλήνων, οἵτινες διεβίουν ἀκόμη ὑπὸ τὸν ὀθωμανικὸν ζυγὸν καὶ ἐσυμβόλιζε τὴν ἑνότητα τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ὅπως τὴν ἐφαντάζετο καὶ ὅπως τὴν ἐπίστευεν ὅτι θὰ ἐπραγματοποιεῖτο ἀσφαλῶς μίαν ἡμέραν ἐπὶ τῆς Βασιλείας του ὁ Ὄθων.

Προηγήθησαν πολλὰ διπλωματικὰ διαβήματα διὰ νὰ συγκατατεθῇ ὁ Σουλτᾶνος ὅπως ὁ Βασιλεὺς τῆς Ἑλλάδος ἐπισκεφθῇ τὴν Σμύρνην. Ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἕλλην Πρέσβυς Κ. Ζωγράφος ἤρχισε τὰς ἐνεργείας του, κατόπιν βεβαίως ἐντολῆς τῆς Ἀντιβασιλείας, μὲ τὴν ὑποβολὴν αἰτήσεως πρὸς τὴν Πύλην, εἰς τὴν ὁποίαν διετυποῦτο ἡ εὐχὴ τῆς ἀναπτύξεως φιλικῶν σχέσεων μεταξὺ τῶν δύο χωρῶν. Ὡς ἔναρξιν αὐτῆς τῆς προσπαθείας ὁ Βασιλεὺς Ὄθων ἐξέφραζε τὴν ἐπιθυμίαν ὅπως ἐπισκεφθῇ τὸν Σουλτᾶνον Μαχμοὺτ καὶ συνομιλήσῃ μετ' αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου. Ἀλλ' ἡ αἴτησις αὕτη ἀπερρίφθη ἀσυζητητὶ παρὰ τῆς Ὑψηλῆς Πύλης. Ὁ Σουλτᾶνος ὄχι νὰ ἴδῃ, ἀλλ' οὔτε ν' ἀκούσῃ κἂν ἤθελε τὴν ὕπαρξιν τοῦ Βασιλέως τῆς Ἑλλάδος. Ἄλλωστε ὅλαι αἱ κατ' ἐπανάληψιν προσπάθειαι τοῦ Ζωγράφου ὅπως γίνῃ δεκτὸς ὁ ἴδιος ὑπὸ τὴν ἰδιότητα τοῦ διπλωματικοῦ ἀντιπροσώπου τῆς Ἑλλάδος, εἶχον ἀπορριφθῆ ὑπὸ τοῦ Σουλτάνου. Τοῦρκος δὲ πρέσβυς ἀκόμη δὲν εἶχε σταλῆ εἰς Ναύπλιον.

Παρὰ τὸ δυσμενὲς κλῖμα, τὸ ὁποῖον ἐπεκράτει εἰς τὴν Πύλην διὰ πᾶν τὸ Ἑλληνικόν, ὁ Ζωγράφος συνέχισε μετ' ἐπιμονῆς τὰς προσπαθείας του. Ἐπεσκέφθη ἐν συνεχείᾳ τὸν Τοῦρκον Ὑπουργὸν τῶν Ἐξωτερικῶν καὶ τοῦ ἐζήτησε τὴν ἄδειαν ἁπλῆς καὶ ἀνεπισήμου ἐπισκέψεως τοῦ Ὄθωνος εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἀλλὰ καὶ πάλιν ὁ Ἕλλην Πρέσβυς συνήντησεν ἄρνησιν, ἥτις μάλιστα δὲν συνωδεύετο ὑπὸ οὐδεμιᾶς καὶ τυπικῆς ἔστω δικαιολογίας.

Κατόπιν τούτου ὁ Ζωγράφος ἐπεκαλέσθη τὴν βοήθειαν τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ρώσου πρέσβεως [1] ὁ ὁποῖος καὶ παρέσχε ταύτην. Τελικῶς δὲ ἐδόθη ἡ ἄδεια ὅπως ὁ Ὄθων, ὑπὸ ὅρους, μεταβῇ μόνον εἰς τὴν Σμύρνην. Πρῶτος ὅρος ἦτο ὅτι τὸ ταξίδιόν του θὰ ἦτο μυστικὸν καὶ ἡ ἐπίσκεψίς του τελείως ἀνεπίσημος. Ὁ ἀποκλειστικὸς δὲ αὐτῆς σκοπὸς θὰ ἦτο ὅπως ὁ Ὄθων συναντηθῇ μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ του Πρίγκιπος Μαξιμιλιανοῦ τῆς Βαυαρίας, ὁ ὁποῖος περιήρχετο τότε τὴν Ἀνατολὴν καὶ θὰ διήρχετο καὶ ἐκ Σμύρνης.

Τοιουτοτρόπως ὁ Ὄθων ἐπραγματοποίησε τὴν ἐπιθυμίαν του νὰ

---

1 Ε. Κυριακίδου: Ἱστορία τοῦ Συγχρόνου Ἑλληνισμοῦ τ. Α' σ. 392.

ἐπισκεφθῇ τὴν ὡραίαν πόλιν τῆς Ἰωνίας, μὲ τὸν πολυάνθρωπον Ἑλληνικὸν πληθυσμὸν καὶ ἔτυχεν ἀπεριγράπτου εἰς ἐθνικὰς ἐκδηλώσεις ὑποδοχῆς. Μὲ δάκρυα χαρᾶς καὶ ὑπερηφανείας οἱ Ἕλληνες τῆς Σμύρνης προσῆλθον διὰ νὰ ἴδουν τὸν Βασιλέα τῆς Ἑλλάδος. Πράγματι ὁ συνωστισμὸς τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ τῆς Σμύρνης ἦτο πρωτοφανής, τὸ δὲ παραλήρημα τοῦ ενθουσιασμοῦ του, αἱ ἐπευφημίαι του καὶ αἱ παντοειδεῖς ἐκδηλώσεις του ἦσαν τοιαῦται, ὥστε εὐθὺς ὡς ἀπεβιβάσθη ὁ Ὄθων εἰς τὴν παραλίαν ἐθεώρησε σκόπιμον ν' ἀποσυρθῇ καὶ νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὸ πλοῖον. Ὁ νεαρὸς Βασιλεὺς ἦτο ἀδύνατον νὰ προχωρήσῃ διὰ μέσου τοῦ μαινομένου ἐκείνου πλήθους, τὸ ὁποῖον ἐξητωκραύγαζε συνεχῶς καὶ ἐδημιούργει πέριξ του ἕνα πανδαιμόνιον θορύβων διὰ νὰ ἐκδηλώσῃ τὰ πατριωτικά του αἰσθήματα.

Τὴν ἑπομένην, κατόπιν ἐπεμβάσεως τῶν Ἑλλήνων προκρίτων τῆς Σμύρνης, ἐπετεύχθη ὅπως ὁ Ἑλληνικὸς πληθυσμὸς ἀποφύγῃ τὰς ἀκρότητας εἰς τὰς ἐκδηλώσεις του καὶ τηρήσῃ κάποιαν τάξιν, οὕτως ὥστε νὰ δυνηθῇ ν' ἀποβιβασθῇ εὐχερῶς ὁ νεαρὸς Βασιλεύς.

Ὄντως τὴν 6ην Ἰουνίου, περὶ τὴν 10ην πρωινήν, ὁ Ὄθων καὶ ἡ συνοδεία του ἐγκατέλειπον ἐκ νέου τὸ ἀγγλικὸν πλοῖον «Μαδαγασκάρη», τὸ ὁποῖον τοὺς εἶχε φέρει ἐκ Ναυπλίου καὶ ἀπεβιβάσθησαν εἰς τὴν προκυμαίαν τῆς Σμύρνης. Ὁ ἐνθουσιασμὸς τῶν Ἑλλήνων ἐπι τῇ ἐμφανίσει ἐν μέσῳ αὐτοῦ τοῦ Βασιλέως τῆς Ἑλλάδος ἦτο πρωτοφανής. Χιλιάδες λαοῦ συνωθοῦντο πέριξ του καὶ ἐξητωκραύγαζον ἀδιακόπως. Καὶ μαζὶ μὲ τοὺς Ἕλληνας ὁλόκληρος ἡ Εὐρωπαϊκὴ κοινωνία τῆς Σμύρνης μετεῖχε τῆς παλλομένης ἀπὸ χαρὰν καὶ συγκίνησιν αὐθορμήτου ἐκείνης ὑποδοχῆς, ἡ ὁποία ἀπετέλει διὰ τοὺς ἀλυτρώτους τὴν μεγαλυτέραν ψυχικὴν ἀγαλλίασιν.

Ἐννέα ἡμέρας παρέμεινε πλησίον τῶν Ἑλλήνων τῆς Σμύρνης ὁ Βασιλεύς, κατὰ τὰς ὁποίας ἐπεσκέφθη τὰ σχολεῖα, τὸ νοσοκομεῖον καὶ τὰ λοιπὰ Ἑλληνικὰ ἱδρύματα καὶ συνωμίλησε μὲ τοὺς τροφίμους αὐτῶν καὶ παρεκάθησεν εἰς γεύματα, ποὺ ἐδόθησαν πρὸς τιμήν του ὑπὸ Ἑλλήνων καὶ Ἄγγλων κατοίκων τῆς πόλεως.

Ἰδιαιτέρως χαρακτηριστικὴ ὑπῆρξεν ἡ δοξολογία, ἡ ὁποια ἐτελέσθη παρουσίᾳ τοῦ Ὄθωνος καὶ τοῦ ἀφιχθέντος ἐν τῷ μεταξὺ ἀδελφοῦ του Μαξιμιλιανοῦ, εἰς τὸν Μητροπολιτικὸν ναὸν τῆς Ἁγίας Φωτεινῆς. Ὁ Μητροπολίτης Σμύρνης Σεραφεὶμ καὶ ὁ διευθυντὴς τῆς ἐκεῖ Εὐαγγελικῆς Σχολῆς Ὁμηρόλης, προσεφώνησαν τὸν Βασιλέα τῆς Ἑλλάδος μὲ πατριωτικὴν ἔξαρσιν, μὲ εὐλάβειαν καὶ βαθεῖαν συγκίνησιν. Ὁλόκληρον τὸ πολυπληθὲς ἐκκλησίασμα ἐδάκρυσε καὶ μετ' αὐτοῦ ὁ Ἄγγλος πλοίαρχος τῆς «Μαδαγασκάρης» ὡς καὶ οἱ ἀξιωματικοὶ τοῦ πλοίου,

οἱ ὁποῖοι κατέστη ἀδύνατον νὰ μείνουν ψυχροὶ ἐνώπιον τοῦ ἀσυλλήπτου ἐκείνου θεάματος τῆς ἱερᾶς συγκινήσεως τῶν Ἑλλήνων.

Ὁ Ε. Κυριακίδης, ἀναφερόμενος εἰς τὴν ὑποδοχὴν τοῦ Ὄθωνος ἐν Σμύρνῃ, γράφει εἰς τὴν ἱστορίαν του τὰ ἑξῆς : «. . . Ἐπὶ τέσσαρας αἰῶνας —τὸ Ἔθνος— ἐνισχύετο εἰς τὸ ὑπομένειν τὰ παθήματα διὰ τῆς παρηγόρου ἐλπίδος, ὅτι ἐπελεύσεται ἡμέρα, καθ' ἣν ἀνυψωθήσεται καὶ πάλιν τὸ λάβαρον τῆς πεσούσης Αὐτοκρατορίας του. Ἐπὶ τέσσαρας αἰῶνας ἠγωνίζετο, ἐταλαιπωρεῖτο, ἐμάχετο ἵνα ἐπισπεύσῃ τὴν ἡμέραν ταύτην. Ἡ ἐνώπιον αὐτοῦ — τοῦ λαοῦ— παρουσία τοῦ Ἕλληνος Μονάρχου τοῦ ἐφαίνετο ὡς ἐκ νεκρῶν ἀνάστασις, ὡς ἂν ἠνοίχθησαν οἱ τάφοι τῶν Κωνσταντίνων καὶ ἀνεπήδησεν εἷς ἐξ αὐτῶν, τὴν ἀνάστασιν τοῦ Γένους εὐαγγελιζόμενος. Τῇ στιγμῇ ἐκείνῃ ἐλησμόνησεν ὅτι μία μόνον γωνία τῶν Ἑλληνικῶν χωρῶν ἠλευθερώθη, ὅτι αὐτοὶ ἐγκατελείφθησαν ἐν δουλεία, ὅτι ὑφίστατο ξένη διοίκησις καὶ ὅτι Τοῦρκοι πασάδες ἐκυβέρνων αὐτούς. Ἓν ἔβλεπον. τὸν ἐνώπιον αὐτῶν Βασιλέα τῆς Ἑλλάδος καὶ τρέμοντες ἐκ τῆς συγκινήσεως, παραπαίοντες ἐκ τῆς μέθης τοῦ πατριωτισμοῦ ἠγάλλοντο, ἐπευφήμουν. . .».

Ὅταν ὅμως ὁ Ὄθων μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ του ἐπεβιβάσθησαν τῆς αγγλικῆς φρεγάτας, ἐπὶ τοῦ πρωραίου ἱστοῦ τῆς ὁποίας ἐκυμάτιζεν ὑπερηφάνως ἡ Ἑλληνικὴ σημαία, ἀναχωρήσαντες ἐκεῖθεν, οἱ ὑπόδουλοι Ἕλληνες ἀφυπνίσθησαν ἀπὸ τὸ ὡραῖον πατριωτικὸν ὄνειρον ποὺ εἶχον ἐπὶ ἐννεαήμερον ζήσει. Καὶ τότε μόνον ἐπανῆλθον εἰς τὴν σκληρὰν πραγματικότητα.

ΤΟΥΡΚΙΚΑ ΑΝΤΙΠΟΙΝΑ

Οἱ Τοῦρκοι, θορυβηθέντες ἀπὸ τὴν ἔνθερμον ὑποδοχὴν τοῦ Βασιλέως τῆς Ἑλλάδος ἐν Σμύρνῃ, προέβησαν ἀμέσως εἰς ἀντίποινα, διὰ νὰ κατευνάσουν τὰ πνεύματα καὶ νὰ ἐξαλείψουν κάθε ἴχνος ἐνθουσιασμοῦ, ὁ ὁποῖος εἶχε συγκλονίσει μέχρι τῶν μυχίων των τοὺς ὑποδούλους Ἕλληνας. Οὕτως ἡ Ὑψηλὴ Πύλη διὰ τοῦ Πατριαρχείου τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐζήτησε τὴν ἄμεσον ἀπομάκρυνσιν τοῦ Μητροπολίτου Σεραφεὶμ ἐκ Σμύρνης. Κατόπιν τῆς πιέσεως αὐτῆς ὁ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης Κωνστάντιος Α', ὁ ἀπὸ Σιναίου, ἠναγκάσθη ν' ἀποστείλῃ εἰς Σμύρνην δύο ἐπιτιμητικὰ ἔγγραφα, ἐξ ὧν τὸ ἓν ἀπηύθυνε πρὸς τὸν Κλῆρον γενικῶς καὶ τοὺς ἐκεῖ Ἕλληνας Χριστιανοὺς καὶ τὸ ἕτερον προσωπικῶς πρὸς τὸν Μητροπολίτην, ἐν τῷ ὁποίῳ ἐγνωρίζετο εἰς αὐτὸν ἡ παῦσις του, ἤτοι ἡ ἐκθρόνισίς του καὶ ὁ τόπος τῆς ἐξορίας του, ὁ ὁποῖος ἦτο ἡ Προῦσα. Αὐτούσια τὰ ἱστορικὰ αὐτὰ ἔγγραφα ἐδημοσιεύθησαν τὸ πρῶτον εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ Ε. Κυριακίδου εἰς τὸν Α' τόμον σελὶς 396 καὶ

εἰς τὸ πρῶτον ἐξ αὐτῶν μεταξὺ ἄλλων περιέχονται καὶ αἱ ἑξῆς φράσεις: «... μία ἄκαιρος ἀπόδοσις ἐπισήμου προπομπῆς προσφερομένη μετὰ δημοσίου κρότου εἰς ἡγεμόνα ἀλλότριον—ἐννοεῖ τὸν Ὄθωνα— ἔπεται δικαίως νὰ λογισθῇ ὡς προφανὴς ἔλλειψις τῶν χρεῶν ἐκείνου, ὅστις ἔχων ὁποιανδήποτε προεστηκίαν θέσιν ὀφείλει καὶ αὐτὸς νὰ γνωρίζῃ καὶ τοῖς ὑποδεεστέροις λόγῳ καὶ ἔργῳ νὰ ὑπομιμνήσκῃ τὴν πολιτικὴν καὶ ἠθικὴν εὐταξίαν. Εἰς τὸ πταῖσμα τοῦτο περιέπεσεν ἤδη τύχῃ κακῇ ὁ Ἀρχιερεὺς ὑμῶν, γενόμενος πρωτουργὸς τῆς πολυκρότου ἐκείνης ἐπ' ἐκκλησίαις παρατάξεως καὶ τῶν κραυγαλέων πολυετισμῶν εἰς τὴν αὐτόθι περιήγησιν τοῦ Μεγαλειοτάτου Βασιλέως Ὄθωνος ... δι' αὐτοὺς τοὺς λόγους αὐθόρμητοι ἡμεῖς εἰς τὸ νὰ ἐπιβάλωμεν ἐπὶ τοῦ σφάλματος τὴν πρέπουσαν ἱκανοποίησιν ἀπεφασίσαμεν νὰ ἀπομακρύνωμεν τὸν ῥηθέντα Ἀρχιερέα ἀπὸ τῆς ἐπαρχίας αὐτῆς, τὸ μὲν διὰ νὰ μὴ περιπέσῃ αὐτὸς ἄλλοτε εἰς τοιούτου εἴδους σκανδαλῶδες ἀτόπημα, τὸ δὲ καὶ διὰ νὰ κινήσωμεν παραδειγματικῶς τὴν προσοχὴν τῶν ἐν ταῖς ἐπαρχίαις ἀρχιερατικῶν προϊσταμένων, ὥστε ἕκαστος νὰ εὑρίσκεται πάντοτε ἀτενῶς προσηλωμένος εἰς τὴν διενέργειαν τῶν χρεῶν καὶ καθηκόντων του.».

Ἐν τέλει δὲ τὸ πατριαρχικὸν αὐτὸ ἔγγραφον παρεῖχε συμβουλὰς «εἰς τοὺς ἀφελεστέρους εἰς τὸ νὰ ἀποφεύγωσι τὰ κινήματα, ὅσα ἐμφαίνουσιν αὐθάδειαν καὶ ἀψηφησίαν, πρὸ πάντων δὲ νὰ μὴ διαλείπωσιν ἅπαντες προσφέροντες πρὸς Θεὸν δεήσεις, ὑπὲρ τῆς πολυχρονίου ζωῆς τοῦ κραταιοτάτου καὶ δικαιοτάτου ἡμῶν ἄνακτος Σουλτὰν Μεχμὲτ ἐφένδη μας, διὰ νὰ ζῶμεν ἅπαντες ὑπὸ τὴν σκιὰν τοῦ ἐλέους του ἐν ἀνέσει καὶ εὐδαιμονίᾳ».

Τὸ περιεχόμενον τοῦ ἐγγράφου αὐτοῦ πιθανὸν νὰ ἐκληφθῇ ὅτι συνετάγη αὐτοβούλως ἢ μᾶλλον αὐθορμήτως ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου ὡς ἀναφέρεται ἐν αὐτῷ, ἀλλ' εἰς τὴν οὐσίαν ὑποδηλοῦται ὅτι ὀφείλεται ἀφ' ἑνὸς μὲν εἰς τὴν ἀσκηθεῖσαν πίεσιν ἐκ μέρους τῆς Πύλης, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἀποτελεῖ δεῖγμα τῆς ἀκολουθουμένης ἐν προκειμένῳ πολιτικῆς ὑπὸ τοῦ Φαναρίου. Καὶ ἀπὸ τὰς προαναφερθείσας μόνον φράσεις τοῦ ἐγγράφου πείθεταί τις περὶ τῆς διπλωματικότητος τὴν ὁποίαν ἐχρησιμοποίει τὸ Πατριαρχεῖον διὰ νὰ παρακάμπτῃ τὰς παρουσιαζομένας ἑκάστοτε δυσχερείας εἰς τὰς σχέσεις του μὲ τὰς Τουρκικὰς ἀρχάς, οὕτως ὥστε ν' ἀντιμετωπίζωνται ἀκινδύνως αἱ κρίσιμοι περιστάσεις εἰς τὰς ὁποίας πολλάκις περιήρχετο ὁ ἀλύτρωτος Ἑλληνισμός.

Πολλοὶ ὑπῆρξαν ἐκεῖνοι οἱ ὁποῖοι ἔψεξαν τὴν πολιτικὴν αὐτὴν τοῦ Πατριάρχου καὶ μάλιστα προσῆψαν εἰς αὐτὸν τὴν κατηγορίαν τῆς ἐθνικῆς μειοδοσίας. Ἀλλὰ νομίζω ὅτι ἐὰν θελήσῃ τις ψυχραίμως νὰ κρίνῃ τὰ γεγονότα ἐκ τῶν πραγμάτων, θὰ ἀναγκασθῇ νὰ δικαιώσῃ τὴν τηρηθεῖσαν στάσιν τοῦ Πατριαρχείου τόσον εἰς τὴν προκειμένην περίπτωσιν, ὅσον

καὶ εἰς παρεμφερεῖς ἄλλας. Ἴσως εἶναι σκληρὸν νὰ ἀποφαίνεται κανεὶς τόσον κατηγορηματικῶς διὰ τὴν τύποις ἀντιτιθεμένην ἔναντι τῶν ἐθνικῶν δικαίων πολιτικὴν τῆς ὑπερτάτης Ἀρχῆς τῆς Ἑλληνικῆς Ὀρθοδοξίας. Ἀλλ' ἀνάγκα καὶ θεοὶ πείθονται. Διότι οὐδεὶς δύναται νὰ παραγνωρίσῃ τοὺς ἀγῶνας καὶ τὰς θυσίας τοῦ Κλήρου γενικῶς καὶ ἰδιαιτέρως τῶν Πατριαρχῶν τοῦ Φαναρίου.

* * *

Ἐν πάσῃ περιπτώσει ἐνεποίησε βαθυτάτην ἐντύπωσιν ὄχι μόνον εἰς τοὺς ἁπανταχοῦ Ἕλληνας, ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς ξένους, τὸ γεγονὸς τῆς ἐπισκέψεως τοῦ Ὄθωνος εἰς τὴν Σμύρνην καὶ τῆς ἀποθεωτικῆς ὑποδοχῆς τῆς ὁποίας οὗτος ἔτυχε. Πολλαὶ Εὐρωπαϊκαὶ ἐφημερίδες ἔγραψαν διάφορα σχόλια ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου καὶ μερικαὶ δὲν παρέλειψαν μὲ τὰ βέλη των νὰ τραυματίσουν τὴν ἐθνικὴν ψυχὴν εἰς τὸ εὐαίσθητον σημεῖον τοῦ μεγαλοϊδεατισμοῦ της, εὑροῦσαι τὴν εὐκαιρίαν νὰ ὑπεραμυνθοῦν τῆς ἀκεραιότητος τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας, ἡ ὁποία, κατ' αὐτάς, ἀπετέλει ἐγγύησιν τῆς τάξεως καὶ τῆς εἰρήνης εἰς τὴν νευραλγικὴν περιοχὴν τῆς Βαλκανικῆς καὶ πέραν ταύτης.

Εἶναι ἀξιοπαρατήρητα τὰ ὅσα ἀναφέρονται εἰς τὸ βιβλίον τῶν Ἄγγλων συγγραφέων Λεονάρδου Μπάουερ καὶ Γκόρντον Μπόλιτο ὑπὸ τὸν τίτλον: «Ὄθων ὁ πρῶτος Βασιλεὺς τῶν Ἑλλήνων» τὸ ὁποῖον ἐξεδόθη τὸ 1939 εἰς τὸ Λονδῖνον, σχετικῶς μὲ τὴν βασιλικὴν ἐπίσκεψιν εἰς Σμύρνην. Εἰς τὴν σελίδα 16 τοῦ ἐν λόγῳ βιβλίου περιγράφεται ἡ ὑποδοχὴ τοῦ Ὄθωνος ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων μὲ τὰς ἑξῆς χαρακτηριστικὰς φράσεις: «... Προσέβλεπον πρὸς αὐτὸν ὡς πρὸς τὸν Χριστὸν ἐρχόμενον καὶ πάλιν ἐπὶ τῆς Γῆς. Διὰ τὸν Ἑλληνικὸν λαὸν ἡ Ἐπανάστασις τοῦ Εἰκοσιένα δὲν εἶχε λήξει ἀκόμη, ἐφ' ὅσον ὑπῆρχον οἱ ἀλύτρωτοι Ἕλληνες, οἱ διατελοῦντες ὑπὸ τὴν Τουρκικὴν κυριαρχίαν καὶ οἵτινες ἔπρεπε νὰ ὑπαχθοῦν ὑπὸ τὴν σκιὰν τῆς κυανολεύκου. Ὑπεράνω ὅλων ἤλπιζον νὰ ἴδωσι τὸν Ὄθωνα εἰσερχόμενον εἰς τὴν πραγματικὴν πρωτεύουσάν των, ἐν μέσῳ δηλαδὴ τῆς δόξης τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Αὐτὴ ἡ αἰωνόβιος φιλοδοξία τῶν Ἑλλήνων ἐξεφράσθη εἰς τὸν Ὄθωνα μετὰ μερικὰς ἑβδομάδας ἀπὸ τῆς ἀφίξεώς του εἰς τὸ Ναύπλιον καὶ τὴν ἐπίσκεψίν του εἰς τὴν Σμύρνην. Ἔκτοτε δὲ ἐχρωμάτισε τὴν πολιτικὴν τῆς Βασιλείας του μὲ τὴν ἐπικίνδυνον λάμψιν της».

Καὶ περαιτέρω οἱ Ἄγγλοι συγγραφεῖς προσέθετον:

«... Ἡ «ἐκστρατεία» τοῦ Ὄθωνος εἰς τὴν Σμύρνην ὑπῆρξεν ὁ πρῶτος θρίαμβος αὐτοῦ ὡς Βασιλέως τῆς Ἑλλάδος. Χιλιάδες ἀλυτρώτων Ἑλλήνων ἐπευφήμησαν ἐνθουσιωδῶς τὸν νεαρὸν Βασιλέα ὡς ἀρχηγόν των.

'Η Τουρκική Κυβέρνησις δὲν διεμαρτυρήθη ἐπισήμως διὰ τὴν ἐπιτυχίαν αὐτὴν τοῦ Ὄθωνος. Ἐξεδήλωσεν ὅμως τὴν δυσαρέσκειάν της μέσῳ τῶν Πατριαρχείων, τὰ ὁποῖα προέβησαν εἰς τὴν ἐξορίαν τοῦ Ἀρχιερέως της Σμύρνης. Παρὰ ταῦτα ὁ Ὄθων εἶχε πιστεύσει ὅτι ἦτο ὁ ἀνεγνωρισμένος πλέον ἀρχηγὸς ὁλοκλήρου της Ἑλληνικῆς Ἐθνότητος, ἐλευθέρας καὶ ὑποδούλου, καὶ ἐν τῇ σκέψει του εἶχε τοποθετήσει τὸν ἑαυτόν του εἰς τὴν σειρὰν τῶν Βυζαντινῶν Αὐτοκρατόρων».

Αὐτὴ ἡ χαρακτηριστικὴ παρατήρησις εἶναι ὄντως ὀρθοτάτη και οἱ Ἄγγλοι συγγραφεῖς ἐν τῇ προσπαθείᾳ των νὰ διερμηνεύσουν τὰς σκέψεις καὶ ν' ἀνατάμουν τὴν ψυχοσύνθεσιν τοῦ Ὄθωνος, εὑρίσκοντο ἐντὸς της πραγματικότητος. Τοιουτοτρόπως ἐσκέπτετο ὄχι μόνον τότε, ἀλλὰ καθ' ὅλην τὴν περίοδον της Βασιλείας του ὁ Ὄθων. Ὀπτασιάζετο συνεχῶς τὴν δόξαν καὶ τὸ μεγαλεῖον τῶν Ἑλλήνων Αὐτοκρατόρων τοῦ Βυζαντίου, καὶ τὴν καρδίαν του κατέκαιεν ὁ ἱερὸς πόθος τῆς ἀνόδου του μίαν ἡμέραν εἰς τον θρόνον ἐκεῖνον, ποὺ εἶχε καθαγιάσει ἡ ἱστορία καὶ ὁ θρῦλος τῶν Παλαιολόγων.

ΡΩΣΙΚΑΙ ΔΟΛΙΟΤΗΤΕΣ ΚΑΙ ΨΕΥΔΗ

Ἐπίσης εἶναι ἀξιοσημείωτον ἐν προκειμένῳ ν' ἀναφερθῇ ἕνα ενδιαφέρον ἀπόσπασμα ἀπὸ μίαν σχετικὴν συνομιλίαν, τὴν ὁποίαν εἶχεν ὁ Τσάρος Νικόλαος μετὰ τοῦ ἐν Πετρουπόλει πρέσβεως της Αὐστρίας τὴν 18ην Φεβρουαρίου τοῦ 1833. Περίληψιν τῆς συνομιλίας αὐτῆς περιέλαβεν εἰς τὸ βιβλίον του «Ἡ Κριμαία», σελὶς 68, ὁ Ἄγγλος ἱστορικὸς Τέμπερλυ. Συμφώνως μὲ αὐτὴν ὁ Τσάρος φέρεται ὅτι ἐνεπιστεύθη εἰς τὸν Αὐστριακὸν πρέσβυν τὰ ἑξῆς : «. . . Δὲν ἔχω ἐμπιστοσύνην εἰς τὴν ἐπιβίωσιν τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας. Εἶμαι βέβαιος ὅτι θὰ καταρρεύσῃ θᾶττον ἢ βράδιον. Καὶ τὰ ἀποτελέσματα αὐτῆς τῆς καταρρεύσεως θὰ εἶναι ὀλέθρια. Εἰς μίαν τοιαύτην ὅμως περίπτωσιν πρέπει νὰ ὑπάρχῃ μία διέξοδος πρὸς ἀντιμετώπισιν τῶν πραγμάτων, μία λύσις τοῦ προβλήματος, τὸ ὁποῖον θὰ προκύψῃ. Ὡς καλύτερον καὶ φυσικώτερον θεωρῶ τὴν ἀκόλουθον : Ἡ Τουρκικὴ Αὐτοκρατορία—ἐτόνισεν ὁ Τσάρος Νικόλαος— διὰ τῆς κατακτήσεως διεδέχθη τὴν Ἑλληνικὴν Αὐτοκρατορίαν. Αἱ ρίζαι τῆς Τουρκικῆς κυριαρχίας δὲν εἶναι βαθεῖαι. Οἱ κάτοικοι τῶν ἐπαρχιῶν τῆς παλαιᾶς Ἑλληνικῆς Αὐτοκρατορίας ἀκόμη καὶ ἐπὶ τῆς Ἀσιατικῆς πλευρᾶς τοῦ Βοσπόρου, εἰναι κατὰ τὸ πλεῖστον Χριστιανοί. Ὅταν ἡ Τουρκικὴ Αὐτοκρατορία καταστρέψῃ ἑαυτὴν διὰ τῆς ἀνικανότητός της, διατὶ νὰ μὴ προσπαθήσωμεν νὰ ἐπανιδρύσωμεν τὴν Ἑλληνικὴν Αὐτοκρατορίαν ; Ὑπάρχουν ἤδη αἱ ἀρχαὶ

ἑνὸς Ἑλληνικοῦ κράτους. Δὲν γνωρίζω προσωπικῶς τὸν Βασιλέα Ὄθωνα. Δὲν γνωρίζω ἐὰν εἶναι ἱκανὸς νὰ ἐπωμισθῇ ἕνα τοιοῦτο πεπρωμένον. Δὲν βλέπω ὅμως τίποτε καλύτερον τούτου ἀπὸ τῆς ἰδικῆς μου πλευρᾶς ὅτι δύναται νὰ γίνῃ ἐν περιπτώσει καταρρεύσεως τῆς Τουρκίας».

Αὐταὶ αἱ σκέψεις εἶναι τὸ ὀλιγώτερον παράδοξοι, δεδομένου ὅτι προέρχονται ἀπὸ τὸν γνωστὸν διὰ τὸν μισελληνισμόν του Τσάρον Νικόλαον καὶ μετ' ἐπιφυλάξεως δύναταί τις νὰ πιστεύσῃ ὅτι ὄντως ἐγεννήθησαν καὶ ἐξεφράσθησαν μετὰ τοιαύτης παρρησίας. Ἐν τούτοις ὁ Ἄγγλος ἱστορικὸς βεβαιώνει ὅτι ἠρύσθη τὸ περιεχόμενον τῆς συνομιλίας αὐτῆς ἀπὸ τὰ ἐπίσημα Αὐστριακὰ ἀρχεῖα. Ἐν πάσῃ περιπτώσει δὲν εἶναι δύσκολον νὰ συμπεράνῃ κανεὶς τί ἀκριβῶς ἐκρύπτετο κάτω ἀπὸ τὸ περίβλημα τῶν θερμῶν αὐτῶν φιλελληνικῶν διαθέσεων τοῦ Τσάρου : Ὑποκρισία καὶ δολιότης εἰς τὴν διάνοιαν καὶ εἰς τὰ ἔργα συνέθετον ἀνέκαθεν τὰς διαθέσεις, ποὺ ἔτρεφεν ὁ Ρῶσος ἡγήτωρ ἔναντι τῆς Ἑλλάδος καὶ τοῦ λαοῦ της. Ἀντιλαμβανόμενος δηλαδὴ ὁ Τσάρος ὅτι τὸ ἐνδιαφέρον τῆς Ἀγγλίας ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος ἦτο ἀσθενές, καίτοι ἰδιοτελές, ἐνῷ τὸ ὑπὲρ τῆς Τουρκίας ἦτο θερμὸν καὶ οὐσιαστικόν, ἐπενόησεν ὡς δόλωμα τὴν διαδοχὴν τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας διὰ τῆς ἐπανιδρύσεως τῆς Ἑλληνικῆς, μὲ τὴν ἐλπίδα ὅτι διὰ τῆς καλλιεργείας αὐτῆς τῆς ἰδέας, θὰ ἐκέρδιζε τὴν συμπάθειαν τῶν Ἑλλήνων. Τοιουτοτρόπως κρίνων τὰ πράγματα, ἐπίστευσεν ἀσφαλῶς ὅτι θὰ ἦτο εὐκολώτερον νὰ ὑπεδούλωνε τοὺς Ἕλληνας, στερουμένους μιᾶς πραγματικῆς ὑποστηρίξεως ἐκ μέρους τῆς Ἀγγλίας, παρὰ τοὺς Τούρκους, οἱ ὁποῖοι ἀπελάμβανον τῆς ὁμοθύμου Βρεταννικῆς προστασίας.

Ἀλλὰ οἱ διαλογισμοὶ αὐτοὶ τοῦ Τσάρου ἦτο ἑπόμενον νὰ παραμείνουν διαλογισμοί, διότι ἡ Ἀγγλία ὑπερημύνετο πεισμόνως τῆς ἀκεραιότητος τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας καὶ ἀνὰ πᾶσαν στιγμὴν ἦτο ἑτοίμη νὰ τὴν ὑπερασπισθῇ καὶ νὰ ματαιώσῃ τὴν κατάρρευσίν της. Ἡ ἀνικανότης τῶν Τούρκων νὰ κυβερνήσουν τὰ ὑπ' αὐτῶν κατακτηθέντα ἐδάφη ἦτο βεβαίως καταφανής. Τοῦτο ὅμως δὲν συνεπήγετο καὶ τὴν ἄμεσον πτῶσιν τῆς Αὐτοκρατορίας των, τὴν ὁποίαν ὑπεστήριζον μετὰ φανατισμοῦ αἱ Δυτικαὶ Δυνάμεις, μὲ συμμετοχὴν ἀτυχῶς καὶ ὡρισμένων Ἑλλήνων, οἱ ὁποῖοι κατεῖχον ἰθυνούσας θέσεις εἰς τὴν διοίκησιν καὶ τὴν Αὐλὴν τοῦ Σουλτάνου.

Συνεπῶς ἡ προαναφερθεῖσα συνομιλία μεταξὺ Τσάρου καὶ Αὐστριακοῦ Πρέσβεως, ἡ ὁποία διὰ πρώτην φορὰν ἔρχεται εἰς φῶς ἀπὸ Ἑλληνικῆς πλευρᾶς, στερεῖται οὐσιαστικοῦ ἐνδιαφέροντος καὶ οὐδόλως δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ἀπόρροια καλοπροαιρέτου διαθέσεως τῆς Ρωσίας ἔναντι τῆς Ἑλλάδος. Ἐὰν τυχὸν ὑπῆρχε καὶ ἴχνος ἀκόμη τοιαύτης διαθέσεως, ἡ Ρωσία θὰ ἠδύνατο νὰ τὴν ἐκδηλώσῃ ἀπὸ πολὺ

πρίν, ὅτε οἱ Τοῦρκοι ἡττηθέντες ὑπὸ τῶν Ρώσων, δὲν θὰ ἠρνοῦντο νὰ προβοῦν εἰς ἐδαφικὰς παραχωρήσεις πρὸς ὄφελος τῆς Ἑλλάδος, κατὰ τὴν ὑπογραφὴν τῆς συνθήκης τῆς Ἀδριανουπόλεως τὸ 1829.

Ἀλλ' ἡ Ρωσία οὐδέποτε ἐπολιτεύθη εὐθέως καὶ οὐδέποτε παρ' ὅσα ἐκ προφανοῦς ὑστεροβουλίας ἰσχυρίζετο ὁ Τσάρος Νικόλαος, θὰ ἔστεργεν εἰς τὴν μεγένθυσιν τῆς Ἑλλάδος.

Ἀντιθέτως ἡ Ρωσία ἤθελεν ἴσως ἀπεσπασμένην τὴν Ἑλλάδα ἀπο τὴν Τουρκίαν, ἀλλ' ὄχι Ἑλλάδα ἰσχυρὰν ἢ μεγάλην, ὥστε νὰ δυνηθῇ μίαν ἡμέραν νὰ κατακτήσῃ αὐτὴ τὴν Τουρκίαν. Διότι τοῦτο ἀντέκειτο εἰς τοὺς μελλοντικοὺς αὐτῆς σκοπούς, οἱ ὁποῖοι ἀπέβλεπον εἰς τὸ νὰ κατακτήσῃ ἡ Ρωσία τὴν Τουρκίαν καὶ ἔπειτα βαθμηδὸν καὶ τὰ χωρισθέντα ἀπ' αὐτῆς μεσημβρινὰ ἐδάφη, διὰ νὰ ἔχῃ διέξοδον εἰς τὴν Μεσόγειον.

Παραλλήλως ἡ Ἀγγλία καὶ ἡ Γαλλία, διακείμεναι φιλικώτερον πρὸς τὴν Τουρκίαν παρὰ πρὸς τὴν Ἑλλάδα, ἠκολούθουν τὴν ἑξῆς πολιτικὴν διὰ τὴν ρύθμισιν τῶν ζητημάτων τῆς Ἀνατολῆς. Δὲν ἤθελον κατ' ἀρχὴν πᾶν ὅ,τι ἤθελεν ἡ Ρωσία καὶ ἤθελον πάντοτε ὅ,τι ἐκείνη δὲν ἤθελεν. Τὰ συμφέροντά των ἦσαν ἐκ διαμέτρου ἀντίθετα, ὥστε καὶ ἐὰν ποτὲ ἡ Δυτικὴ καὶ ἡ Ρωσικὴ πολιτικὴ συνεφώνουν, ἡ συμφωνία ἐγίνετο μᾶλλον κατ' ἐπιφάνειαν καὶ εἰς εἰδικὰ ζητήματα καὶ τοῦτο ἐξ ἀνάγκης ἢ ἐκ πλάνης εἰς τοὺς πολιτικοὺς ὑπολογισμούς των. Οἱ Ἕλληνες ἴσως νὰ μὴ ἐγνώριζον ἐπακριβῶς τοῦτο τὴν ἐποχὴν ἐκείνην. Καὶ ὅμως ἡ ἐπιμονὴ τῶν δυτικῶν Δυνάμεων ἀφ' ἑνὸς νὰ διατηροῦν καὶ ὑποστηρίζουν μὲ πᾶσαν θυσίαν τὸ Ὀθωμανικὸν κράτος καὶ ἀφ' ἑτέρου νὰ παραμελοῦν ἢ ἀκόμη καὶ νὰ δυσχεραίνουν τὴν ζωὴν τῆς ἐλευθέρας Ἑλλάδος, ὑπῆρξε τόσον ἐμφανὴς ὅσον καὶ ἀκατανόητος. Αὗται ἦσαν πάντοτε ἡνωμέναι εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ πάντοτε διῃρημέναι εἰς τὰς Ἀθήνας, ὡς ἐὰν δὲν εἶχον καὶ ἐδῶ τὰ αὐτὰ συμφέροντα νὰ ὑποστηρίξουν. Ἀπησχολοῦντο μὲ τὸ ἀμφίβολον ἔργον τῆς ἀναμορφώσεως τοῦ Ὀθωμανικοῦ κράτους καὶ τῆς ἐξασφαλίσεως τῆς ἀκεραιότητός του καὶ παρημέλουν τὸ κέντρον τοῦ Ἑλληνισμοῦ, τὸ ὁποῖον παρέδιδον εἰς τὴν τύχην του καὶ εἰς τὴν διάκρισιν τῶν φυσικωτέρων ἐχθρῶν του, τῶν Τούρκων καὶ τῶν Ρώσων, χωρὶς νὰ στοχασθοῦν, ὅτι ὁ Ἑλληνισμὸς καὶ ἡ προαγωγή του ἦσαν ὅπλα ἰσχυρότατα κατὰ τῶν κατακτητικῶν σχεδίων τῆς Ρωσίας.

Αὐτὴ ἀτυχῶς ὑπῆρξεν ἡ πολιτικὴ τῶν μεγάλων Δυνάμεων ἔναντι τῆς Ἑλλάδος, ἡ ὁποία πολιτικὴ τόσας συμφορὰς ἐπεσώρευσεν εἰς τὸν τόπον αὐτὸν καὶ τόσον ἐβάρυνεν εἰς τὴν πραγματοποίησιν τῶν ἀπαραγράπτων ἐθνικῶν του διεκδικήσεων.

Ἡ Ρωσία εἶχε πλήρως κατανοήσει τὸ διπλωματικὸν αὐτὸ παιγνίδι,

τὸ ὁποῖον ἐπαίζετο ὑπὸ τῶν Δυτικῶν κρατῶν εἰς βάρος τῆς Ἑλλάδος, δι' ὃ καὶ ἑκάστοτε ἤλλαζε τακτικήν, ὥστε νὰ δημιουργῇ ἀντιθέσεις, διχασμοὺς καὶ διαμάχας ἐν μέσῳ τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ. Ὁσάκις ἡ ἐπιρροὴ τῆς Ἀγγλίας εἰς τὴν πολιτικὴν τῆς Ἑλλάδος καθίστατο ἐπικρατεστέρα, ἔσπευδεν ἡ Ρωσία νὰ τὴν ἐξουδετερώσῃ, ἐπιτιθεμένη κατὰ τῆς Τουρκίας, διὰ νὰ παραπλανήσῃ τοὺς Ἕλληνας ὅτι ὁ Σουλτᾶνος ἦτο ὁ κοινὸς ἐχθρός των καὶ ὅτι ἡ Ἑλλὰς δύναται νὰ βασίζεται εἰς τὴν συμμαχίαν καὶ συνηγορίαν τῶν Ρώσων ὑπὲρ τῶν ἐθνικῶν της διεκδικήσεων. Αὐτὴ ἡ διπλωματικὴ διελκυστίνδα τῶν μεγάλων Δυνάμεων ἦτο ἑπόμενον νὰ ἔχῃ πολυπληθῆ θύματα ἐν Ἑλλάδι, λόγῳ τῆς εὐπιστίας καὶ τοῦ εὐκόλου ἐνθουσιασμοῦ, ποὺ ἐχαρακτήριζον κατὰ τὸ πλεῖστον τὸν Ἑλληνικὸν λαόν.

ΟΝΕΙΡΑ ΚΑΙ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΣ

Ἐν τούτοις καίτοι ὁλόκληρος ἡ Εὐρώπη ἐθεώρει τελείως ἀνεκπλήρωτον καὶ μάταιον τὸ ὄνειρον τοῦ Ὄθωνος περὶ ἀναγεννήσεως τῆς Ἑλληνικῆς Αὐτοκρατορίας τοῦ Βυζαντίου, ὁ νεαρὸς Βασιλεὺς τῆς Ἑλλάδος οἰστρηλατούμενος ἀπὸ τὸν δακαῆ πόθον τοῦ λαοῦ του, ἤλπιζε μετὰ φανατισμοῦ ὅτι θὰ καθίστατο τοῦτο πραγματοποιήσιμον ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τῆς Βασιλείας του.

Ὁ μεγαλοϊδεατισμὸς ἀπετέλει, δύναταί τις νὰ εἴπῃ, κοινὴν συνείδησιν δι' ὅλους τοὺς Ἕλληνας, ἰδίως κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη, κατὰ τὰ ὁποῖα αἱ Ἀθῆναι ἐγένοντο πρωτεύουσα τοῦ νεοσυστάτου Ἑλληνικοῦ Κράτους. Χαρακτηριστικὸν τῆς ἐπικρατούσης αὐτῆς ἀντιλήψεως εἶναι καὶ τὸ γνωστὸν ἀνέκδοτον, κατὰ τὸ ὁποῖον ὁ ἀγωνιστὴς Γεώργιος Γλαράκης, ὁ ὁποῖος μετέπειτα διετέλεσε καὶ ὑπουργὸς τοῦ Ὄθωνος, ἠγόρασε μίαν μικρὰν οἰκίαν παρὰ τὴν ὁδὸν Μουσῶν. Ὅταν ἐπληροφορήθη τοῦτο ὁ σύγγαμβρός του Νικόλαος Φλογαΐτης, δικαστής, τοῦ εἶπεν εἰς σοβαρὸν τόνον:

—Ἀγόρασες Γιώργη σπίτι στὴν Ἀθήνα; Μὰ σὲ λίγο καιρὸ θὰ λαλήσουν κοῦκκοι στὰ κεραμίδια του!..

—Γιατί;

—Γιατὶ ἡ πρωτεύουσα τοῦ Βασιλείου θὰ μεταφερθῇ στην Ἑπτάλοφο!..

Αὐτὴ ἡ πεποίθησις ἐπεκράτει τότε ὄχι μόνον εἰς τοὺς ἁπλοὺς ἀνθρώπους, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς προηγμένας πνευματικῶς τάξεις τῆς Ἀθηναϊκῆς κοινωνίας. Οἱ Ἕλληνες τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ἐπίστευον ὅτι ἡ ἵδρυσις τοῦ Ἑλληνικοῦ Βασιλείου ἀπετέλει βεβαίως τὸν καρπὸν μα-

κρῶν αγώνων καὶ θυσιῶν, ἀλλ' ὅτι ἦτο τρόπον τινὰ ἕνας ὅρος ἀνακωχῆς τῶν ἐχθροπραξιῶν μετὰ τῆς 'Οθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας...

Δὲν ἐθεώρουν, δηλαδή, ὅτι ὁ πόλεμος τῆς 'Ελευθερίας εἶχε λήξει καὶ ὅτι εἶχεν ἀποκατασταθῆ ἡ εἰρήνη μεταξὺ τῶν ἐμπολέμων. 'Αντιθέτως ἐπίστευον ὅτι ἐπρόκειτο περὶ ἀνακωχῆς, ἡ ὁποία ὤφειλεν ὅσον τὸ δυνατὸν ταχύτερον νὰ λήξῃ! Αὐτὸ τὸ πνεῦμα, ἄλλωστε, ἐχρησιμοποίησεν ὡς λάβαρον τοῦ πολιτικοῦ του προγράμματος τὸ κόμμα τοῦ Ι. Κωλέττη, τὸ ὁποῖον ὠνομάζετο 'Εθνικὸν ἢ τῆς «φουστανέλλας» ἐκ τῆς ἐνδυμασίας, τὴν ὁποίαν ἔφερεν ὁ ἀρχηγός του. Καὶ πράγματι ὁ Κωλέττης, ὡς θὰ περιγραφῇ εἰς ἄλλο κεφάλαιον τοῦ βιβλίου αὐτοῦ, ἐφρόνει ὅτι ὁ πρῶτος καὶ κύριος σκοπὸς τοῦ νεαροῦ κράτους [1] «ἔπρεπε νὰ εἶναι ἡ τῶν ὁρίων ἐπέκτασις καὶ ὅτι τὸ ἔργον τῆς ἐσωτερικῆς ἀναβιώσεως ἦτο ἀνέφικτον διὰ τῶν γλίσχρων μέσων τοῦ ἐλευθερωθέντος τεμαχίου τῆς 'Ελληνίδος γῆς».

'Ο Ὄθων ἠσπάζετο τὰς ἀρχὰς αὐτὰς καὶ εἶχεν ἀδιαλείπτως ἐστραμμένην τὴν σκέψιν του πρὸς τὸ Βυζάντιον, ἐπιθυμῶν διακαῶς ὅπως μίαν ἡμέραν φέρῃ ὑπερηφάνως ἐπὶ τῆς κεφαλῆς του τὸ στέμμα τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας!..

Κατὰ τὴν περίοδον ἐκείνην τοὺς πολιτικοὺς τῆς Εὐρώπης ἀπησχόλει ἡ ἐπιδείνωσις τῶν πραγμάτων τῆς 'Οθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας. Ἤδη διὰ δευτέραν φορὰν ἐντὸς δέκα ἐτῶν ὁ Μεχμὲτ 'Αλῆ τῆς Αἰγύπτου εἶχεν εἰς τοιοῦτον σημεῖον ἰσχυροποιηθῆ, ὥστε ἐφαίνετο ὅτι ἀπὸ στιγμῆς εἰς στιγμὴν θὰ διέλυε τὸ 'Οθωμανικὸν Κράτος. 'Εν τῷ μεταξὺ ἀπέθανεν ὁ Σουλτᾶνος Μαχμοὺτ ὁ Β' πρὶν λάβῃ γνῶσιν τῆς συντριπτικῆς ἥττης, τὴν ὁποίαν ὑπέστησαν τὰ στρατεύματά του ἀπὸ τοὺς Αἰγυπτίους εἰς τὸ Νεζὶμπ, τὴν 24ην 'Ιουνίου τοῦ 1839.

'Ολίγον δὲ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Σουλτάνου συνέβη καὶ ἄλλο δυσάρεστον διὰ τοὺς Τούρκους γεγονός: 'Ολόκληρος ὁ 'Οθωμανικὸς στόλος ἀπέπλευσεν ἀπὸ τὰ ὕδατα τῆς Αὐτοκρατορίας δι' Ἀλεξάνδρειαν, ὅπου παρεδόθη εἰς τὸν Μεχμὲτ 'Αλῆ.

Κατὰ τὴν κρίσιμον ἐκείνην καμπήν, τὴν ὁποίαν διήρχετο ἡ 'Οθωμανικὴ Αὐτοκρατορία, ὁ Βασιλεὺς Ὄθων ἔκρινεν ὅτι ἐπέστη ἡ στιγμὴ διὰ νὰ πραγματοποιηθοῦν τὰ ὄνειρα ὁλοκλήρου τῆς 'Ελληνικῆς Φυλῆς, τῆς ὁποίας ἐφιλοδόξει νὰ καταστῇ Ἄρχων. 'Ο ἔντονος πατριωτικὸς πόθος τῶν ἀλυτρώτων 'Ελλήνων, τὸν ὁποῖον εἶχε διαπιστώσει κατὰ τὴν ἐπίσκεψίν του εἰς τὴν Σμύρνην, ὡς καὶ ἡ ἔφεσις τῶν ὑπηκόων του εἰς τὸ ἐλεύθερον 'Ελληνικὸν Βασίλειον πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῶν ὑποδούλων, τὸν ἐνεθάρρυνον εἰς τὸ ν' ἀποπειραθῇ νὰ θέσῃ εἰς ἐφαρμογὴν

---

1. Γ. Ν. Φιλαρέτου: Ξενοκρατία καὶ Βασιλεία ἐν 'Ελλάδι σ. 94.

τὰ μεγαλεπήβολα Ἐθνικά του σχέδια. Καὶ ἄνευ δισταγμοῦ, ἀλλὰ καὶ χωρὶς περίσκεψιν, ἐκάλεσεν εἰς τὰ ἀνάκτορα τὸν ὑπουργὸν τῶν Ναυτικῶν ναύαρχον Ἀντώνιον Κριεζῆ καὶ τὸν διέταξε νὰ θέσῃ ἀμέσως ὑπ' ἀτμὸν τὴν Βασιλικὴν θαλαμηγὸν «Ὄθων», διὰ νὰ ἡγηθῇ τοῦ Ἑλληνικοῦ στόλου. Ὁ Κριεζῆς ἐζήτησε τότε νὰ μάθῃ τὴν αἰτίαν τῆς ἐνεργείας αὐτῆς καὶ ὁ Ὄθων τοῦ ἔδωσε τὴν ἑξῆς ἀπάντησιν:[1] «Δὲν γνωρίζετε, λοιπόν, ὅτι ὁ Σουλτᾶνος ἀπέθανεν; Ἔ! Ἐννοῶ νὰ ὑπάγω ἀμέσως εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ὅταν θὰ μὲ ἴδωσιν ἐκεῖ δὲν θὰ προθυμοποιηθῶσι νὰ μὲ ἀνακηρύξωσιν Αὐτοκράτορα τῆς Ἀνατολῆς;» Καὶ ἐν συνεχείᾳ ὁ Κ. Λεβίδης, ὁ ὁποῖος βεβαιοῖ ὅτι τὸ ἀνέκδοτον τοῦτο γνωρίζει ἐκ διηγήσεως πρὸς αὐτόν, αὐτοῦ τοῦ ἰδίου τοῦ Κριεζῆ, προσθέτει τὰ ἑξῆς: «Εὐτυχῶς τὸ μοναδικὸν ἀτμόπλοιον, τὸ ὁποῖον διέθετε τὸ Ἑλληνικὸν ναυτικὸν κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην—ἐκτὸς τῶν ἱστιοφόρων—εὑρίσκετο εἰς Πόρον πρὸς ἐπισκευήν, ἡ δὲ μετὰ δύο ἡμέρας μεταδοθεῖσα εἴδησις περὶ ἀναρρήσεως εἰς τὸν Ὀθωμανικὸν θρόνον τοῦ Σουλτάνου Ἀβδοὺλ—Μετζίτ διέλυσε τὰ ὄνειρα τοῦ φιλοδόξου Βασιλέως».

Καὶ ὅμως τὰ ὄνειρα τοῦ Ὄθωνος δὲν διελύθησαν. Ἠμπορεῖ νὰ μὴ ἐπραγματοποιήθησαν, ἀλλὰ ποτὲ δὲν ἔπαυσαν νὰ πυρακτώνουν μὲ τὴν ἄσβεστον φλόγα των τὸν νοῦν καὶ τὴν καρδίαν του.

Τὴν ἰδίαν ἐποχήν, —Δεκέμβριος τοῦ 1839— ὁ ἐν Ἀθήναις Αὐστριακὸς Πρέσβυς Ὄστεν—Πρόκες κατέβαλεν ἀπεγνωσμένας προσπαθείας διὰ νὰ ἐπιτύχῃ τὴν μεσολάβησιν τῆς Ἱερᾶς Συμμαχίας ὑπὲρ τῆς Ἑλληνικῆς Μοναρχίας, ἀλλ' ἄνευ ἀποτελέσματος. Καίτοι ἐγνώριζεν ὅτι ἡ Ἑλλὰς ἐξηρτᾶτο ἐκ τῆς οἰκονομικῆς προστασίας τῆς Ἀγγλίας, ἐπίστευεν, ἐν τούτοις, ὅτι ἐὰν ἐπετύγχανε νὰ προσφέρῃ εἰς τὸν Ὄθωνα πραγματικὴν ὑποστήριξιν οὗτος θὰ ἠκολούθει τὰς συμβουλάς του. Διὰ νὰ φέρῃ εἰς πέρας τὸν σκοπὸν αὐτὸν ὁ Πρόκες ἀνεχώρησε τὴν 15ην Δεκεμβρίου εἰς Βιέννην διὰ νὰ ἐκθέσῃ τὰς γνώμας του εἰς τὸν Μέττερνιχ, ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἐξέλιξιν τῶν Ἑλληνικῶν πραγμάτων καὶ τὸν ρόλον τῆς Αὐστρίας ἐν προκειμένῳ. Ἕνα μέρος τῆς διαμειφθείσης σοβαρωτάτης αὐτῆς συνομιλίας περιέχεται εἰς τὴν μελέτην τοῦ Φρειδ. Ἔγκελ—Ζανοσί: «Ἡ Αὐστρία καὶ αἱ ἀρχαὶ τοῦ Βασιλείου τῆς Ἑλλάδος» ἡ ὁποία ἐξεδόθη εἰς Νέαν Ὑόρκην τὸ 1941. Εἰς τὸ ἐν λόγῳ βιβλίον αναγράφονται σχετικῶς τὰ ἑξῆς: «Ὁ Πρόκες εἶπεν εἰς τὸν Μέττερνιχ ὅτι ἔχει τὴν γνώμην ὅτι ἐντὸς τῆς προσεχοῦς δεκαετίας ἡ Τουρκία

---

1 Κ. Λεβίδη: Ἡ Ἑλλὰς καὶ ὁ Βασιλεὺς Ὄθων σ. 6.

θὰ καταρρεύσῃ καὶ ὅτι ὁ χῶρος ἀπὸ τῶν Ἀθηνῶν μέχρι τῆς Κωνσταντινουπόλεως θὰ καταστῇ Ἑλληνικός. Ὁ Αὐστριακὸς Ἀρχικαγκελλάριος συνεφώνησε προσθέσας, ὅτι «πρέπει νὰ καταστοῦν Ἑλληνικαὶ ὅλαι αἱ περιοχαί, εἰς τὰς ὁποίας ὑπερισχύει ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα. Αἱ Ἀθῆναι, ἐτόνισε, πρέπει μίαν ἡμέραν νὰ μεταφερθοῦν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν». Ὁ Πρόκες τότε τοῦ εἶπεν: «Αὐτό, ἀκριβῶς, ἐλπίζει ὁ Βασιλεὺς Ὄθων καὶ πιστεύει ὅτι θὰ τὸν βοηθήσωμεν πρὸς ἐπιδίωξιν τοῦ σκοποῦ αὐτοῦ. Δὲν ἠθέλησα νὰ τοῦ ἀφαιρέσω αὐτὴν τὴν ἐλπίδα, οὔτε νὰ τοῦ τὴν μειώσω. Τοῦ ἔλεγον δὲ πάντα: «Καταστήσατε τὸν ἑαυτόν σας ἰσχυρόν. Ὀργανώσατε τὰς στρατιωτικὰς δυνάμεις τῆς χώρας σας. Σχηματίσατε τοὺς καταλλήλους πυρῆνας διὰ νὰ σᾶς βοηθήσουν εἰς τὸ ἔργον σας. Αὐτὸς εἶναι ὁ ἀσφαλέστερος δρόμος διὰ νὰ φθάσετε εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν». Ὁ Μέττερνιχ ἀπήντησεν εἰς τὸν Πρόκες ὅτι αἱ συμβουλαί του πρὸς τὸν Ὄθωνα ἦσαν ἀπολύτως ὀρθαί: Καὶ προσέθεσεν: «Ὁμολογῶ ὅτι δὲν ἐγνώριζα ἐπακριβῶς τὰς σκέψεις αὐτὰς τοῦ Βασιλέως τῆς Ἑλλάδος, ἀλλὰ ἀπὸ ὅσα μοῦ λέγετε ἀντιλαμβάνομαι διατὶ ἡ γνώμη τῆς Ἀγγλίας, Γαλλίας καὶ Ρωσίας στρέφεται ἐναντίον του. Αὐτὴν τὴν δυσμενῆ γνώμην συμμεριζόμην καὶ ἐγὼ μέχρι τοῦδε. Ἀλλ' ἤδη τὴν ἐγκατέλειψα βασιζόμενος εἰς τοὺς λόγους σας. Δι' αὐτὸ θὰ προσπαθήσω νὰ ὑποστηρίξω ἐν παντὶ καὶ ὅσον δύναμαι τὸν Ὄθωνα». Καὶ ὁ Πρόκες προσέθεσεν: «Ἡ Ὑψηλότης Σας δὲν θὰ παραπλανηθῇ πράττουσα τοῦτο. Βοηθήσατέ τον παντοιοτρόπως. Ὑποστηρίξατέ τον. Ἡ Αὐστρία δύναται οὕτω νὰ ἔχῃ τὴν εὐνοϊκωτέραν θέσιν ἐν Ἑλλάδι».

Ἐν συνεχείᾳ ὁ προαναφερθεὶς Αὐστριακὸς ἱστορικὸς ἀναφέρεται εἰς τὰ ἰδιόχειρα προσωπικὰ ἔγγραφα τοῦ κόμητος Ὄστεν — Πρόκες, τὰ ὁποῖα εὑρίσκονται εἰς τὰ κρατικὰ ἀρχεῖα τῆς Βιέννης. Εἰς αὐτὰ ὁ Αὐστριακὸς διπλωμάτης ὑπογραμμίζει τὴν συνηγορίαν του διὰ τὴν παροχὴν οὐσιαστικῆς βοηθείας εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ διατυπώνει ὡς ἑξῆς τὰ συμπεράσματά του ἐκ τῆς ὡς ἄνω ἐπισήμου συνομιλίας του μετὰ τοῦ Ἀρχικαγκελλαρίου: «Ὁ Μέττερνιχ ἔχει τὴν ἰδέαν ὅτι ἡ δημιουργία μιᾶς μεγαλυτέρας Ἑλλάδος τῇ συνδρομῇ του θὰ ἀνεδεικνύετο σύμμαχος τῆς Αὐστρίας κατὰ τῆς Ρωσίας. Ἐν τούτοις τὸ σχέδιον τοῦτο ἔμεινεν ἀπραγματοποίητον. Οὐδεμίαν συγκεκριμένην ἔνδειξιν μοῦ παρέσχεν ὡς πρὸς τὸν τρόπον τοῦ σχηματισμοῦ μιᾶς μεγαλυτέρας Ἑλλάδος. Κατόπιν τούτου ἡ προσπάθειά μου ὅπως ἐκδηλώσῃ οὗτος ἐμπράκτως τὸ ἐνδιαφέρον του ὑπὲρ τῆς ἐπεκτάσεως τοῦ Ἑλληνικοῦ Βασιλείου δὲν εἶχεν οὐσιαστικὸν ἀποτέλεσμα. Ἤδη εἶμαι ὑποχρεωμένος νὰ πιστεύσω ὅτι τόσον εἰς τὸν Μέττερνιχ, ὅσον καὶ εἰς τὸν Πάλμερστον, ἡ καλυτέρα τακτικὴ ἐφαίνετο ἁπλῶς ὅτι ἦτο ἡ διατήρησις τῆς ἀκεραιότητος τῆς Ὀθω-

μανικῆς Αὐτοκρατορίας, ἐφ' ὅσον, βεβαίως, θὰ ἦτο δυνατὴ ἡ διατήρησις αὐτή. Συνεπῶς διὰ τὴν τύχην τῆς Ἑλλάδος ἄλλο δὲν μένει παρὰ νὰ καταστῆ αὕτη βαθμιαίως καὶ ὅσον δύναται ἀνεξάρτητος ἀπὸ τὰς ἐπιρροὰς τῶν μεγάλων Δυνάμεων καὶ κυρίως τῆς Ρωσίας».

Αὐτὴ ἦτο ἡ γνώμη τοῦ Αὐστριακοῦ διπλωμάτου διὰ τὰ Ἑλληνικὰ πράγματα, ὑπὲρ τῆς βελτιώσεως τῶν οποίων εἰργάσθη ἐν πολλοῖς μετ' εἰλικρινείας, χωρὶς ὅμως νὰ δυνηθῆ νὰ διασπάση τὸν κλοιόν, ὁ ὁποῖος περιέσφιγγε πανταχόθεν τὴν ἀτυχῆ αὐτὴν χώραν. Δι' ὃ αὕτη ἐξηκολούθησεν ἐπὶ δεκαετηρίδας ὁλοκλήρους νὰ διατελῆ ὑπὸ τὸ ἀπατηλὸν προσωπεῖον τῆς προστασίας τῶν μεγάλων Δυνάμεων, αἱ ὁποῖαι ἐπάσχιζον ὅπως παραμένη ἡ Ἑλλὰς ἀσθενὴς καὶ καχεκτική, διὰ νὰ ἄγεται καὶ νὰ φέρεται ἑκάστοτε συμφώνως μὲ τὰς ἐπιδιώξεις των καὶ τὰ συμφέροντά των.

Καὶ ὅμως, παρὰ τὰς συνεχεῖς ἀντιξοότητας, τὰς ὁποίας συναντοῦσεν ὁ Ὄθων εἰς τὴν πραγματοποίησιν τῶν ἐθνικῶν ὀνείρων τῶν Ἑλλήνων, οὐδὲ ἐπὶ στιγμὴν διέκοψε τὰς προσπαθείας του πρὸς ἐπιδίωξιν τοῦ σκοποῦ του. Δὲν ἐβράδυνε δὲ νὰ παρουσιασθῆ ἡ εὐκαιρία ὅπως ἀποδείξη ὅτι ἀληθῶς ἡγεῖτο τῆς ἐθνικῆς πολιτικῆς. Κατὰ τὴν κρίσιν του πάντοτε, ἐθεώρησε σκόπιμον νὰ χρησιμοποιήση πᾶν μέσον δυνάμενον νὰ ἱκανοποιήση τὸ αἴτημα τῶν Ἑλλήνων πρὸς ἐπέκτασιν τῶν συνόρων τῆς Ἑλλάδος. Τὸ πανεθνικὸν αἴτημα τῆς μεγάλης ἰδέας.

Ο ΟΘΩΝ ΚΑΙ Η ΚΡΗΤΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΙΣ ΤΟΥ 1841

Ἦτο γνωστὸν ὅτι ἡ ἡρωικὴ Κρήτη, παρὰ τὴν σπουδαίαν συμμετοχὴν τῶν τέκνων της εἰς τὸν ὑπὲρ τῆς Ἀνεξαρτησίας ἀγῶνα, εἶχε δοθῆ ὡς δῶρον πρὸς τὸν Αἰγύπτιον σατράπην Μεχμὲτ Ἀλῆ, διὰ τὴν παρασχεθεῖσαν ὑπ' αὐτοῦ ἐπικουρίαν πρὸς τὴν Τουρκίαν κατὰ τὸν πόλεμον ἐναντίον τῆς Ἑλλάδος. Ἤδη διὰ τῆς συνθήκης τῶν τεσσάρων Δυνάμεων πρὸς τὴν Τουρκίαν, ἡ Κρήτη ἀπηλλάσσετο τοῦ Μεχμὲτ Ἀλῆ καὶ ἐπανέπιπτεν εἰς τὴν ἐξουσίαν τοῦ Σουλτάνου. Οἱ Κρῆτες ἐνόμισαν κατάλληλον τὴν στιγμὴν κατὰ τὴν μεταβατικὴν ἐκείνην περίοδον νὰ ἐξεγερθοῦν καὶ νὰ ζητήσουν διὰ τῶν ὅπλων τὴν πραγματοποίησιν τοῦ ζωηροῦ αὐτῶν πόθου: τῆς ἑνώσεως τῆς νήσου μετὰ τῆς μητρὸς Ἑλλάδος.

Ἦτο Φεβρουάριος τοῦ 1841 ὅτε ἤρχισεν ὁ νέος Κρητικὸς ἀγὼν διὰ τὴν ἐλευθερίαν. Ὁ Ὄθων ἐσκίρτησεν ἀπὸ ἀγαλλίασιν. Μέσα εἰς τὰ μύχια τῆς καρδίας του ἐπτερύγισεν ἡ ἐλπίδα, ὅτι ἦλθε τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου, διὰ νὰ ἐπανέλθη ἡ ἡρωικὴ μεγαλόνησος εἰς τὰς ἀγκάλας τῆς Ἑλλάδος. Ἐλπὶς καὶ πίστις ὅτι οἱ μακραίωνοι ἀγῶνες τῶν Κρητῶν θὰ εὕρισκον, ἐπὶ τέλους, τὴν δικαίωσίν των. Ἡ Κρήτη εἶχε χύσει ποταμοὺς

αἱμάτων διὰ τὴν ελευθερίαν της καὶ ὅμως ἦτο ἀκόμη ὑπόδουλος. Ἐσκέφθη τότε ὁ νεαρὸς Βασιλεὺς μὲ τὸν φλογερὸν ἐνθουσιασμόν του, μήπως τυχὸν καθίστατο δυνατόν, ἀντὶ τῶν ὅπλων, νὰ ἐχρησιμοποίει τὸ χρῆμα διὰ νὰ ἐπιτύχῃ τὸ ποθούμενον ἀποτέλεσμα. Νὰ ἀγοράσῃ δηλαδὴ ἀπὸ τοὺς Τούρκους τὴν νῆσον καὶ νὰ τὴν προσαρτήσῃ εἰς τὸ Ἑλληνικὸν Βασίλειον. Ἐγνώριζεν ὅτι τὰ οἰκονομικὰ τῆς Τουρκίας εὑρίσκοντο εἰς ἀθλίαν κατάστασιν, ὅπως ἐγνώριζε πόσον παραδόπιστοι ἦσαν οἱ Ὀθωμανοί. Ἀλλα μήπως καὶ τὰ οἰκονομικὰ τῆς ἐλευθέρας Ἑλλάδος εὑρίσκοντο εἰς καλυτέραν μοῖραν; Ἀσφαλῶς ὄχι. Ἐν τούτοις ὑπῆρχε μία διέξοδος. Ἡ μὴ χορηγηθεῖσα εἰσέτι τρίτη δόσις τοῦ δανείου τῶν ἑξήκοντα ἑκατομμυρίων φράγκων. Καὶ ἐπὶ πλέον πρὸς συμπλήρωσιν τοῦ ἀπαιτηθησομένου ποσοῦ τῆς ἀγορᾶς ἐσκέφθη νὰ συνάψῃ ἕτερον δάνειον παρὰ τῆς Βαυαρικῆς Κυβερνήσεως, ἐλπίζων πρὸς τοῦτο εἰς τὴν θερμὴν ὑποστήριξιν τοῦ πατρός του Βασιλέως Λουδοβίκου τῆς Βαυαρίας.

Κατ' ἀρχὴν ἀπηυθύνθη πρὸς τὸν Πάλμερστον καὶ τοῦ ἐξέθεσε τὸ σχέδιόν του, προσπαθήσας νὰ πείσῃ τοῦτον ὅπως τὸ ποσὸν τῶν 20 ἑκατομμυρίων φράγκων τῆς τρίτης δόσεως τοῦ δανείου χορηγήσῃ ἀπ' εὐθείας ἡ Ἀγγλία πρὸς τὸν Σουλτᾶνον δι' ἐξαγορὰν τῆς Κρήτης. Ἐν συνεχείᾳ δὲ παρεκάλει ὅπως ἡ Ἀγγλία μεσολαβήσῃ παρὰ τῇ Πύλῃ διὰ τὴν διεξαγωγὴν τῶν διαπραγματεύσεων, αἱ ὁποῖαι ἀσφαλῶς θὰ ἀπέληγον εἰς αἰσίαν ἔκβασιν, ἐὰν ἡ Ἑλληνικὴ ἄποψις ὑπεστηρίζετο ὑπὸ τῆς Βρεταννικῆς Κυβερνήσεως.

Παραλλήλως ὁ Ὄθων ἐπεκαλέσθη τὴν συνδρομὴν τοῦ ἐν Ἀθήναις ὡς καὶ τοῦ ἐν Μονάχῳ Αὐστριακοῦ πρέσβεως, ὅπως προσεταιρισθῇ εἰς τὸ σχέδιόν του καὶ τὸν Μέττερνιχ. Καὶ ὄντως ἐγένοντο τὰ σχετικὰ διαβήματα καὶ ὁ Αὐστριακὸς Ἀρχικαγκελλάριος. παρὰ τὸ ὅτι ἐθεώρει τὸ διάβημα τοῦ Ὄθωνος ὡς φυσικόν, ἠρκέσθη μόνον νὰ τονίσῃ τὰς δυσκολίας, αἱ ὁποῖαι ἔπρεπε νὰ ὑπερνικηθοῦν διὰ τὴν πραγματοποίησίν των. Εἰς ἐπιστολήν του πρὸς τὸν Ὄθωνα ὑπὸ ἡμερομηνίαν 9 Φεβρουαρίου 1841 [1] ἔγραφε μεταξὺ ἄλλων καὶ τὰ ἑξῆς: «... Ἡ Αὐστριακὴ Κυβέρνησις δὲν δύναται νὰ ἐγείρῃ τὴν φωνὴν πρὸς ἐπιδίωξιν τῆς δικαίας αὐτῆς ὑποθέσεως, τῆς προσαρτήσεως κατόπιν ἀγορᾶς τῆς Κρήτης εἰς τὴν Ἑλλάδα. Λυποῦμαι διότι, ὡς ἔχουν σήμερον τὰ πράγματα ἐν Εὐρώπῃ, τὴν μόνην βοήθειαν, τὴν ὁποίαν δύναμαι νὰ δώσω εἰς Ὑμᾶς εἶναι νὰ σᾶς συστήσω νὰ μὴ προβῆτε εἰς καμμίαν ἐπὶ τοῦ προκειμένου κίνησιν...».

Ὑπὸ τὸ αὐτὸ περίπου πνεῦμα ἀπήντησε καὶ ὁ Πάλμερστον πρὸς τὸν

1. Κρατικὰ Ἀρχεῖα τῆς Βιέννης φ. 145.

Όθωνα. Ἐν ἀρχῇ ὁ Βρεταννὸς Ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν ἐξέφρασε τὴν εὐχαρίστησίν του διὰ τὴν ἔνδειξιν ἐμπιστοσύνης τοῦ Ὄθωνος εἰς τὰς εὐνοϊκὰς διαθέσεις τῆς Μεγάλης Βρεταννίας ἔναντι τῆς Ἑλλάδος. Ἐν συνεχείᾳ, ὅμως, ἐτόνιζεν ὅτι [1] «...Τὸ μέγιστον μέρος τῆς τρίτης δόσεως τοῦ δανείου ἔχει ἤδη σχεδὸν ἀπορροφηθῆ διὰ τὴν ἀπόσβεσιν τῶν τόκων καὶ συνεπῶς τὸ ἐναπομένον ποσὸν εἶναι ἀνεπαρκὲς διὰ τὴν ἀγορὰν τῆς νήσου. Ἀνεξαρτήτως, ὅμως, τούτου δὲν δύναμαι νὰ ὑποστηρίξω τὴν πρότασίν σας ἀκόμη καὶ εἰς περίπτωσιν, καθ' ἣν ὁ Σουλτᾶνος ἦτο διατεθειμένος νὰ πωλήσῃ τὴν νῆσον...».

Τὴν ἀπάντησιν αὐτὴν τῆς Ἀγγλίας πρὸς τὸ διάβημα τοῦ Ὄθωνος ἦτο ἑπόμενον νὰ τὴν ἀναμένῃ τις, δεδομένου ὅτι ὡς γράφει καὶ ὁ Κυριακίδης [2] «τὴν νῆσον ταύτην—τὴν Κρήτην— διαρκῶς ὑπέβλεπεν ἡ ἄπληστος Ἀγγλία. Τούτου ἕνεκεν κατὰ τὴν ἵδρυσιν τοῦ Ἑλληνικοῦ Βασιλείου ἡ Ἀγγλία ἐπέτυχε παντὶ σθένει νὰ μὴ συνενωθῇ ἡ Κρήτη πρὸς τὸ Ἑλληνικὸν Βασίλειον, ὅπερ διὰ τῆς κτήσεως ταύτης ἤθελε προσλάβει σπουδαίαν ναυτικὴν σημασίαν ἐν τῇ Μεσογείῳ».

Ἐν τούτοις ὁ Ὄθων δὲν ἐδίστασε νὰ προβῇ εἰς τὸ διάβημά του αὐτό, καίτοι τοῦτο ἦτο καταδικασμένον εἰς ἀποτυχίαν. Δὲν ἀπεγοητεύθη ὅμως. Συνέχισε τὰς προσπαθείας του πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ ἀντικειμενικοῦ του σκοποῦ, τῆς ἐπεκτάσεως, δηλονότι, τῶν ἀσφυκτικῶν ὁρίων τῆς Ἑλλάδος. Καὶ ἦλθεν εἰς νέας συνεννοήσεις μέσῳ τοῦ ἐν Ἀθήναις Ἄγγλου πρέσβεως, ἀποβλέπων εἰς τὸ νὰ ἀμβλύνῃ τὴν ἄκαμπτον στάσιν τοῦ Πάλμερστον καὶ ἀποσπάσῃ τὴν εὔνοιαν τούτου ἔναντι τῆς συνεχιζομένης Κρητικῆς ἐπαναστάσεως.

Πράγματι δέ, μετὰ παρέλευσιν ἑνὸς διμήνου περίπου, ἐπέτυχε νὰ συνάψῃ μυστικὴν συμφωνίαν μετὰ τῆς Ἀγγλίας, ὡς πρὸς τὴν μέλλουσαν τύχην τῆς ἀγωνιζομένης Κρήτης. Ἡ συμφωνία αὕτη ἐπίστευεν ὁ Ὄθων ὅτι ἐὰν τελικῶς ἐτηρεῖτο, θὰ ἐβελτίωνε τὴν ἔκρυθμον ἐν Κρήτῃ κατάστασιν καὶ θ' ἀπετέλει μία μέσην λύσιν τοῦ Κρητικοῦ προβλήματος. Λύσιν ἡ ὁποία ἐὰν δὲν ἀνταπεκρίνετο ἐξ ὁλοκλήρου πρὸς τὸ πανελλήνιον αἴτημα τῆς ἑνώσεως, παρεῖχεν ἐν τούτοις σημαντικὰς ἐγγυήσεις διὰ τὴν μελλοντικὴν εὐτυχῆ ἔκβασιν τῆς ὑποθέσεως.

Τὸ κείμενον τῆς ἐν λόγῳ συμφωνίας [3], ἡ ὁποία ἴσως ἔρχεται διὰ πρώτην φορὰν εἰς φῶς, μεταξὺ ἄλλων περιλαμβάνει καὶ τὸν ἑξῆς ὅρον: «Ἐὰν οἱ Ἕλληνες κάτοικοι τῆς νήσου ζητήσουν τὴν προστασίαν τῆς Ἀγγλίας, αὕτη θὰ παράσχῃ ταύτην ὑπὸ τὴν ρητὴν προϋπόθεσιν

1. Κρατικὰ Ἀρχεῖα τοῦ Λονδίνου τ. 32 φ. 5.
2. Ἱστορία τοῦ Συγχρόνου Ἑλληνισμοῦ τ. Α' σ. 43?.
3. Κρατικὰ Ἀρχεῖα τοῦ Λονδίνου τ. 32 φ. 8.

ὅπως ἡ Κρήτη ἀποτελέσῃ αὐτόνομον ἡγεμονίαν ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς Μεγάλης Βρεταννίας ...».

Ὁ Ὄθων ἐδέχθη τὸν δεσμευτικὸν αὐτὸν ὅρον ὄχι διότι ἐθεώρει ὅτι ἦτο προτιμότερον ἡ Κρήτη νὰ τελῇ ὑπὸ τοὺς ὄνυχας τῆς Ἀγγλίας, παρὰ τῆς Τουρκίας, ἀλλὰ διότι ἤλπιζεν ὅτι θὰ ἐξησφάλιζε δι' αὐτῆς δύο τινά: Πρῶτον τὴν ὑπὸ τῆς Ἑλλάδος ἐκ τοῦ ἐμφανοῦς ἠθικὴν καὶ ὑλικὴν ὑποστήριξιν τῆς Κρητικῆς ἐπαναστάσεως καὶ δεύτερον ὅτι θὰ ἀπεφεύγοντο εὐρύτεραι αἱματηραὶ συγκρούσεις μεταξὺ Κρητῶν καὶ Τούρκων, διὰ τῆς ἐγκαίρου ἐπεμβάσεως τῆς Ἀγγλίας πρὸς ρύθμισιν τῆς καταστάσεως.

Οὕτως ἐχόντων τῶν πραγμάτων συνεστήθη τότε εἰς Ἀθήνας Κεντρικὴ Ἐπιτροπὴ τῶν Κρητῶν, τῆς ὁποίας πρόεδρος ὡρίσθη ὁ Ρενιέρης καὶ μέλη ἔγκριτοι Κρῆτες διαβιοῦντες ἐν Ἑλλάδι. Ἡ Ἐπιτροπὴ ἐπελήφθη ἀμέσως τοῦ ἔργου της καὶ κατήρτισε σώματα ἀγωνιστῶν, τὰ ὁποῖα ἀπέστειλεν εἰς τὴν Μεγαλόνησον μὲ πλήρη πολεμικὸν ἐφοδιασμόν. Τὰ σώματα αὐτὰ τῶν ὁποίων ἀρχηγοὶ ἦσαν οἱ Ἐμμανουὴλ Παπαδάκης, Σγουρός, Δεικτάκης, Λαμπρινίδης καὶ ἄλλοι, ἡνώθησαν μὲ τὰ σώματα τῶν ὁπλαρχηγῶν τῆς νήσου, Χάλη, Χαιρέτη, Βουρδουμπῆ, Μπιστάκη καὶ ἄλλων καὶ ἀπετέλεσαν ἰσχυρὰν στρατιωτικὴν δύναμιν. Ἀξίζει νὰ σημειωθῇ ἰδιαιτέρως τὸ συγκροτηθὲν ἐν Ἀθήναις σῶμα ἐκ Λακώνων ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Ἀλεξάνδρου Κουμουνδούρου, τοῦ μετέπειτα ἀναδειχθέντος πολλάκις Πρωθυπουργοῦ τῆς Ἑλλάδος, τὸ ὁποῖον ἀπεστάλη εἰς τὴν Κρήτην καὶ μετέσχε τοῦ ἀγῶνος.

Ἐν τῷ μεταξὺ ἡ ἐπαρχία τῶν Σφακίων ἐγένετο ἡ ἕδρα τῆς ἐπαναστάσεως. Τὴν 5ην Ἀπριλίου 1841 οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν ἐπαναστατῶν συνεκεντρώθησαν εἰς τὸ χωρίον Βαφὲ Ἀποκορώνου καὶ ἀπέστειλαν ἐπιτροπὴν εἰς τὴν Σούδαν, διὰ νὰ προσκαλέσουν ἐκεῖ τοὺς ναυάρχους τοῦ Ἀγγλικοῦ καὶ Τουρκικοῦ στόλου, ὡς καὶ τὸν διοικητὴν τῆς νήσου Μουσταφᾶ πασᾶν, ὅπως προβοῦν εἰς κοινὴν συνεννόησιν διὰ νὰ προληφθῇ ἄδικος καὶ ματαία αἱματοχυσία. Ὁ Ἄγγλος ναύαρχος φρονῶν πάντοτε ὅτι πρόκειται νὰ ἐφαρμοσθῇ ἡ μετὰ τοῦ Ὄθωνος μυστικὴ συμφωνία, τὴν ὁποίαν ὤφειλον νὰ γνωρίζουν οἱ ἀρχηγοὶ τῶν ἐπαναστατῶν, ἔσπευσε μετὰ τοῦ Τούρκου ναυάρχου καὶ τοῦ διοικητοῦ τῆς νήσου νὰ μεταβῇ εἰς Βαφὲ καὶ ν' ἀκούσῃ τὰ αἰτήματα τῶν ἀγωνιστῶν. Ἀλλὰ παραδόξως, εἴτε διότι οἱ ὁπλαρχηγοὶ δὲν εἶχον σαφεῖς ὁδηγίας ἐκ μέρους τοῦ Ὄθωνος περὶ τῶν συμφωνηθέντων ἐπισήμως, εἴτε διότι ἐνόμισαν ὅτι ἦσαν εἰς θέσιν ν' ἀναμετρηθοῦν νικηφόρως τόσον μετὰ τοῦ Τουρκικοῦ στρατοῦ τῆς Κρήτης, ὅσον καὶ μετὰ τοῦ Ἀγγλικοῦ καὶ Τουρκικοῦ στόλου, ετήρησαν στάσιν ἀτίθασσον, τολμηρὰν καὶ ὑπερήφανον. Οὕτως εἰς ἐρώτησιν τοῦ Ἄγγλου ναυάρχου περὶ τοῦ τί ἐζήτουν, αὐτοὶ ἐν μιᾷ φωνῇ

ανέκραξαν ότι θέλουν την μετά της Ἑλλάδος ἔνωσιν. Ἡ ἀπάντησις τῶν επαναστατῶν ἠρέθισε τὸν Ἄγγλον ναύαρχον, ὁ ὁποῖος ἀσφαλῶς δὲν τὴν ἀνέμενε κατόπιν τῶν διαταγῶν, τὰς ὁποίας εἶχεν ἐκ Λονδίνου, ὅπως κηρύξῃ τὴν αὐτονομίαν τῆς Κρήτης, ὑπὸ τὴν Βρεταννικὴν προστασίαν καὶ ὄχι βεβαίως νὰ δεχθῇ τὴν ἕνωσιν.

Τοιουτοτρόπως αἱ συνεννοήσεις διεκόπησαν. Ἐπηκολούθησεν ἡ ἄμεσος ἀναχώρησις τῶν επισήμων ἐκπροσώπων τῆς Ἀγγλίας καὶ Τουρκίας καὶ ἐν συνεχείᾳ, ἐνῷ μέχρι τῆς ἡμέρας ἐκείνης ὁ Ἄγγλος ναύαρχος παρεκώλυε πᾶσαν κατὰ τῶν ἐπαναστατῶν ἐπίθεσιν τῶν Τούρκων, συνέστησεν εἰς τὸν Μουσταφᾶ πασᾶ νὰ προβῇ πάραυτα εἰς την καταστολὴν τῆς ἀνταρσίας, ὑποσχεθεὶς εἰς αὐτὸν τὴν συνδρομήν του.

Τὴν ἐπομένην 6ην Ἀπριλίου 1841, ἤρχισαν πράγματι αἱ ἐπιχειρήσεις τοῦ Τουρκικοῦ στρατοῦ ἐναντίον τῶν ἐπαναστατῶν ὑπὸ τὸ πῦρ τῶν μονάδων τοῦ Ἀγγλικοῦ στόλου. Τὸ ἀποτέλεσμα ἦτο, ἐντὸς ὀλίγων ἡμερῶν ἡ Κρητικὴ ἐπανάστασις νὰ καταπνιγῇ εἰς τὸ αἷμα τῶν ἀγωνιστῶν τῆς Ἐλευθερίας καὶ ἐν ταὐτῷ ν' αὐξηθῇ ἡ δυσμένεια τῆς Ἀγγλίας ἔναντι τοῦ Ὄθωνος, μὲ ἄμεσον ἀντίκτυπον εἰς τὰ ἐσωτερικὰ τοῦ Βασιλείου τῆς Ἑλλάδος. Οὕτω τὸ μεγαλοϊδεατικὸν ὄνειρον τοῦ Βασιλέως ἐπέπρωτο νὰ διαλυθῇ ἀδόξως, ὡς πρὸς τὴν ἀτυχῆ Κρήτην, ἀλλ' αὐτὸ δὲν ἠμπόδιζε νὰ παραμείνῃ ἐν ζωῇ, ὅσον ἀφορᾷ τὴν λοιπὴν Ἑλλάδα.

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΟΙ ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΜΟΙ

Κατὰ τὴν περίοδον τῶν ἐτῶν 1845—1846 ὁ κομματικὸς ἀνταγωνισμὸς μεταξὺ τῶν δύο μεγάλων πολιτικῶν ἡγετῶν, τοῦ Κωλέττη καὶ τοῦ Μαυροκορδάτου εἶχε φθάσει εἰς ὀξύτατον σημεῖον. Ἀποτέλεσμα τῆς ἐσωτερικῆς αὐτῆς διαμάχης ἦτο νὰ ἔλθουν εἰς διάστασιν οἱ ἐν Ἀθήναις πρέσβεις τῆς Ἀγγλίας, Γαλλίας, Ρωσίας καὶ Αὐστρίας ἐν τῇ προσπαθείᾳ των ὅπως ἕκαστος ἀσκήσῃ ἐπικρατέστερον τὴν πολιτικὴν ἐπιρροήν του εἰς τὰ ἐσωτερικὰ τῆς Ἑλλάδος.

Ὁ Ὄστεν Πρόκες ἐδημοσίευσε τότε ενα βαρυσήμαντον ὑπόμνημα επὶ τῆς ἐν Ἑλλάδι καταστάσεως τὸ ὁποῖον κυρίως ἀπέβλεπεν ὅπως θέσῃ ἔλαιον εἰς τὴν πυράν. Τὸ ὑπόμνημα τοῦτο ἦλθε κατὰ πρῶτον εἰς τὸ φῶς τῆς δημοσιότητος ἀπὸ τὰς στήλας τῆς «Ἐφημερίδος τῆς Αὐγούστης», ἡ ὁποία ἦτο ἓν ἀπὸ τὰ πλέον ἔγκυρα δημοσιογραφικὰ ὄργανα τῆς Εὐρώπης. Ἐν αὐτῷ ὁ Πρόκες μεταξὺ ἄλλων ἐτόνιζεν ὅτι «... Ἡ Αὐστρία προθύμως ἤθελεν ἀποστείλει στρατὸν εἰς τὴν Ἑλληνοτουρκικὴν μεθόριον πρὸς διατήρησιν τῆς εἰρήνης καὶ πρὸς ἐξασφάλισιν τοῦ Βασιλέως Ὄθωνος...»

Ἡ ἀποκάλυψις αὐτὴ ἠρέθισε τὴν Ἀγγλίαν, ἡ ὁποία διὰ νὰ κάμῃ προφανῆ τὴν δυσαρέσκειάν της ἔναντι τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως, ἐζήτησε διὰ τοῦ ἐν Ἀθήναις Πρεσβευτοῦ της τὴν καταβολὴν τῶν τόκων καὶ τοῦ χρεωλυσίου τοῦ δανείου. Ὁ Λάϊονς παρουσιάσθη εἰς τὸν Πρωθυπουργὸν Ι. Κωλέττην καὶ ὑπεστήριξε διὰ μακρῶν τὰ δῆθεν καταπατούμενα δικαιώματα τῶν πιστωτῶν τῆς Ἑλλάδος. Τὸ ζήτημα τοῦ δανείου ἀπετέλεσεν ἐπὶ σειρὰν ἐτῶν μέγα ὅπλον εἰς χεῖρας τῆς Ἀγγλίας ἐναντίον τῆς χώρας μας. Εἰς δαμόκλειον σπάθην εἶχε μεταβάλει τὰς οἰκονομικὰς ἀπαιτήσεις της, προκειμένου νὰ ἐκφοβίσῃ, νὰ τρομοκρατήσῃ ἢ καὶ νὰ ἐκβιάσῃ ἀκόμη τὴν Ἑλληνικὴν Κυβέρνησιν, ὁσάκις ἐχάραττεν αὕτη πολιτικήν, ἡ ὁποία ἤρχετο εἰς ἀντίθεσιν μὲ τὰς ἀγγλικὰς ἐπιδιώξεις.

Ἐξ ἄλλου ὁ Πάλμερστον ὁμιλῶν εἰς τὸ Ἀγγλικὸν κοινοβούλιον ἐπετέθη σφοδρῶς κατὰ τῆς Ἑλλάδος τονίσας ὅτι «...Ἡ χώρα αὕτη δὲν κυβερνᾶται συνταγματικῶς, ἀλλὰ διὰ συστήματος βίας, διαφθορᾶς καὶ παρανομίας...». Ἐν συνεχείᾳ περιέγραψε διὰ τῶν μελανωτέρων χρωμάτων τὴν ἐν Ἑλλάδι κατάστασιν, ἀποβλέπων εἰς τὸ νὰ προκαλέσῃ τὴν ἀντίδρασιν καὶ τὴν ἀγανάκτησιν τῶν Ἑλλήνων ἐναντίον τῆς Κυβερνήσεως Κωλέττη.

Οἱ ἐν τῇ ἀντιπολιτεύσει εἰς τὴν Ἑλλάδα πολιτικοί, ἔλαβον τότε ἀφορμὴν ἐκ τῶν λόγων τοῦ Πάλμερστον νὰ ἐπιτεθοῦν σφοδρῶς διὰ τοῦ τύπου ἐναντίον τῆς Κυβερνήσεως, γενόμενοι οὕτως ἀκουσίως συνεργοὶ εἰς τὰς κακοβούλους Ἀγγλικὰς σκευωρίας. Παραλλήλως ἡ Βρεταννικὴ Κυβέρνησις, ἐπιζητοῦσα τὴν πτῶσιν τοῦ Κωλέττη, κατήγγειλεν εἰς τὴν Πύλην ὅτι οὗτος προετοιμάζει ἐπαναστατικὸν κίνημα εἰς τὰς ὁμόρους περιοχὰς τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας. Ἡ Πύλη, κατόπιν τούτου, ἔσπευσε νὰ λάβῃ τὰ προσήκοντα στρατιωτικὰ μέτρα πρὸς ἀντιμετώπισιν πάσης τυχὸν ἐξεγέρσεως τῶν ὑποδούλων Ἑλλήνων εἰς τὰ σύνορα τῆς Ἠπείρου καὶ τῆς Θεσσαλίας.

* * *

Ἐν τῷ μεταξὺ τὰ ἐν Εὐρώπῃ ἐπερχόμενα ραγδαίως γεγονότα ηὔξησαν τὰς διενέξεις τῆς Ρωσίας πρὸς τὴν Τουρκίαν. Ὁ προσβευτὴς τοῦ Τσάρου ἐν Ἀθήναις ἐνίσχυε τὰς προθέσεις τοῦ Κωλέττη, προσπαθῶν νὰ προκαλέσῃ διὰ τῆς ἐν Ἑλλάδι ἐπικρατούσης ἀναταραχῆς, περιπλοκὰς εἰς τὴν χερσόνησον τοῦ Αἵμου, δυναμένας νὰ ἐξυπηρετήσουν τὴν ἐν τῇ Ἀνατολῇ πολιτικὴν τῆς Ρωσίας. Ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις, ἔρριψε τότε ἐκ νέου τὸ σύνθημα τῆς μεγάλης ἰδέας τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ἔχουσα δὲ σύμφωνον εἰς τὰς ἐνεργείας της καὶ τὸν Βασιλέα Ὄθωνα, ἤρχισε νὰ κινῆται διὰ παντὸς μέσου ἵνα ἐξεγείρῃ τὰ πνεύματα καὶ συγ-

χρόνως νὰ προπαρασκευάση τὴν ἐκδήλωσιν ἐπαναστατικοῦ πραξικοπήματος ἐν Ἠπείρῳ. Ὁ Βασιλεὺς ἐλάμβανε γνῶσιν τῶν ἐνεργειῶν αὐτῶν τῆς Κυβερνήσεως, τὰς ὁποίας βεβαίως ἐκ καθαρῶς συναισθηματικῶν λόγων ἐνέκρινεν, ὡς θερμὸς ἄλλωστε θιασώτης τῆς μεγάλης ἰδέας.

Θέλων ὅμως νὰ ἔχῃ καὶ τὴν γνώμην τῆς ἀντιπολιτεύσεως ἐπὶ τῶν κινήσεων αὐτῶν, ἐκάλεσε πρὸς τοῦτο εἰς τὰ ἀνάκτορα τὸν Ἀλέξανδρον Μαυροκορδᾶτον, τὸν ὁποῖον ἰδιαιτέρως ἐξετίμα διὰ τὴν σύνεσιν καὶ τὴν πολιτικὴν πεῖραν του.

Ὁ Μαυροκορδᾶτος, ἀφοῦ ἤκουσε τὰς σκέψεις τοῦ Βασιλέως ἐπὶ τῶν ἐθνικῶν ζητημάτων καὶ τῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς τῆς Ἑλλάδος, ἐπεφυλάχθη ν' ἀπαντήσῃ ἀμέσως, εἰπὼν ὅτι προετίμα νὰ ἐκθέσῃ γραπτῶς τὰς ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἀπόψεις του. Πράγματι μετά τινας ἡμέρας ὑπέβαλεν εἰς τὸν Ὄθωνα μακρὸν ὑπόμνημα, τὸ ὁποῖον ἐχαρακτήριζε βαθεῖα γνῶσις τῶν Ἑλληνικῶν προβλημάτων. Ἐν αὐτῷ ὑπεδείκνυε τὰς κατὰ τὸ παρελθὸν ἀπολεσθείσας περιστάσεις, λόγῳ τοῦ ὅτι ἡ Ἑλλὰς ἦτο ἀπαράσκευος στρατιωτικῶς καὶ ὑπεγράμμιζεν ὅτι μόνον εἰς περίπτωσιν ρωσοτουρκικοῦ πολέμου δύναται ἡ Ἑλλὰς νὰ προβῇ εἰς ἐνεργείας τεινούσας εἰς τὴν ἀπολύτρωσιν τῶν ὑποδούλων Ἑλλήνων. Ἀλλὰ πάντοτε, προσέθετεν, ὑπὸ τὴν ρητὴν προϋπόθεσιν ὅτι θὰ κατεβάλλετο συστηματικὴ προσπάθεια ἀνορθώσεως τῆς χώρας καὶ διοργανώσεως τῶν ἐνόπλων δυνάμεων αὐτῆς. Ἄλλως ἡ Ἑλλὰς ὡς ἦτο ἀπαράσκευος οὐδὲν ἠδύνατο τελεσφόρως νὰ πράξῃ κατὰ τῆς Τουρκίας.

Ὁ Ὄθων ἔκρινεν ὡς ὀρθὰς τὰς σκέψεις καὶ τὰς ὑποδείξεις τοῦ Μαυροκορδάτου, ἀλλ' ἀτυχῶς δὲν κατέστη δυνατὸν νὰ λάβουν αὗται τὴν πρακτικὴν μορφήν των. Ὁ ἐνθουσιασμὸς τοῦ Κωλέττη ὑπερεφαλάγγιζε τὰς συνετὰς αὐτὰς ἀπόψεις καὶ ἡ ἀνυπομονησία, ἢ μᾶλλον ἡ ἀπερισκεψία τοῦ λαοῦ πρὸς φιλοπόλεμον δρᾶσιν, παρέσυρε τὴν Κυβέρνησιν εἰς νέας ἀτυχεῖς ἀποπείρας.

Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Πάλμερστον ἐξηγριώθη ἀπὸ τὴν στάσιν τῶν Ἑλληνικῶν Ἀρχῶν καὶ ἰδιαιτέρως τοῦ μεγαλοιδεάτου Βασιλέως καὶ τοῦ Πρωθυπουργοῦ του καὶ ἀπέστειλε τὸ θέρος τοῦ 1848 τὸν Ἄγγλον Πρεσβευτὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει Στάτφορντ Κάνιγγ, ὅπως παράσχῃ εἰς τὸν Ὄθωνα συμβουλὰς περὶ τῆς τηρητέας ἐκ μέρους τῆς Ἑλλάδος πολιτικῆς ἐν τῷ ἐσωτερικῷ καὶ τῷ ἐξωτερικῷ.

Ὁ Κάνιγγ ὑπέδειξε ρητῶς εἰς τὸν Βασιλέα ὅτι πᾶσα κίνησις τῆς Ἑλλάδος ἤθελε προκαλέσῃ ὀδυνηρὰς συνεπείας διὰ τὸ μέλλον τῆς χώρας του, ὅτι καθῆκον αὐτοῦ ἦτο νὰ σχηματίσῃ ἰσχυρὰν Κυβέρνησιν διὰ τῆς συμμετοχῆς ἐξεχόντων πολιτικῶν ἀνδρῶν καὶ τέλος ὅτι ὤφειλε νὰ ἱκανοποιήσῃ ὡρισμένας ἀπαιτήσεις τῆς Βρεταννικῆς Κυβερνήσεως. Ὁ Ὄθων ἀπήντησεν ὅτι θὰ λάβῃ ὑπ' ὄψει του τὰς Ἀγγλικὰς ὑποδείξεις,

ἀλλὰ φαίνεται ὅτι ἡ ἀόριστος αὐτὴ ἀπάντησίς του δὲν ἱκανοποίησε τὴν ὑπεροψίαν τοῦ Ἄγγλου Πρεσβευτοῦ.

Ἐν συνεχείᾳ ὁ Πάλμερστον ἤρχισε διπλωματικὴν ἐπίθεσιν κατὰ της Ἑλλάδος. Ἡ Ἀγγλικὴ Κυβέρνησις διὰ διακοινώσεώς της ἰσχυρίζετο ὅτι αἱ νησῖδες Σαπιέντζα καὶ Ἐλαφόνησος κακῶς κατελήφθησαν ὑπὸ τῆς Ἑλλάδος, διότι αὗται ἀνήκουσιν εἰς τὴν ὑπὸ τὴν κατοχήν της Ἑπτάνησον. Ἐπίσης προέβαλεν ἄλλας πέντε ἀξιώσεις, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἀπῄτει ἀποζημίωσιν ἐκ 1.126 ἱσπανικῶν ταλλήρων διὰ δῆθεν λῃστευθέντα ἐξ ἰονικὰ πλοιάρια ὑπὸ Ἑλλήνων πειρατῶν. Ὡσαύτως ἀποζημίωσιν ἐξ 886.736 δραχμῶν καὶ 67 λεπτῶν, διὰ τὴν λαφυραγώγησιν τῆς οἰκίας τοῦ Ἰουδαίου Ἄγγλου ὑπηκόου Πατσιφίκου καὶ τέλος τὴν ἱκανοποίησιν διὰ τινας ἄλλας ἀδίκους ἀξιώσεις.

ΤΑ ΠΑΡΚΕΡΙΚΑ

Ὁ διαδεχθεὶς τὸν Λάϊονς πρεσβευτὴς τῆς Ἀγγλίας Οὐάϊς, διετάχθη νὰ ἐπιζητήσῃ δραστηρίως τὴν ἐπίλυσιν τῶν ὡς ἄνω μετὰ τῆς Ἑλλάδος διαφορῶν, ἐνῷ ταὐτοχρόνως ἰσχυρὰ μοῖρα τοῦ Ἀγγλικοῦ στόλου περιέπλεεν εἰς τὸ Αἰγαῖον, ὅπως εἰς δεδομένην στιγμὴν ἐπέμβῃ καὶ ἐξαναγκάσῃ οὕτω τὴν Ἑλληνικὴν Κυβέρνησιν νὰ ἐνδώσῃ εἰς τὰς Ἀγγλικὰς ἀξιώσεις. Ματαίως ἡ Ἑλλὰς ἀπήντα διὰ πειστικῶν ἐπιχειρημάτων ὅτι αἱ ἀπαιτήσεις τῆς Ἀγγλίας ἦσαν ἄδικοι. Εἰς οὐδὲν ἐπίσης ὠφέλησαν τὰ συνηγοροῦντα ὑπὲρ τῶν Ἑλληνικῶν ἀπόψεων διαβήματα τῶν πρεσβευτῶν τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Ρωσίας παρὰ τῷ Βρεταννῷ πρεσβευτῇ. Οὕτω, συνεπείᾳ τῆς ἀρνήσεως τῆς Ἑλλάδος ὅπως ἱκανοποιήσῃ τὰς Ἀγγλικὰς ἀξιώσεις, ὁ ναύαρχος Πάρκερ προέβη μὲ τὸν στόλον του εἰς τὸν ἀποκλεισμὸν τοῦ Πειραιῶς, ὁ ὁποῖος ἐν συνεχείᾳ ἐπεξετάθη καὶ εἰς τοὺς λιμένας Πατρῶν, Σύρου, Ὕδρας καὶ Ναυπλίου.

Κατὰ τὴν κρίσιμον ἐκείνην περίοδον ὑπῆρξεν ὁμολογουμένως ἀξιοθαύμαστον τὸ σθένος τοῦ Ὄθωνος, ὡς καὶ τῆς Κυβερνήσεως, ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ Ἀντωνίου Κριεζῆ, ἡ ὁποία ἐνισχύετο πλέον ὑπὸ ὁλοκλήρου τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ, ἀδιακρίτως κομματικῶν ἀποχρώσεων. Η τρωθεῖσα ἐθνικὴ φιλοτιμία ἐξηφάνισε ταχύτατα τὰ ξενόφρονα κόμματα. Ὡς δὲ ἔγραφεν ὁ Πρεσβευτὴς τῆς Γαλλίας Θουβενὲλ εἰς τὸ ἀπὸ 16 Ἰανουαρίου 1850 ἔγγραφόν του πρὸς τὸ Ὑπουργεῖον Ἐξωτερικῶν τῆς χώρας του, «... ἀκόμη καὶ οἱ ὀπαδοὶ τοῦ Ἀγγλικοῦ κόμματος, ἐκτὸς ἐλαχίστων ἐξαιρέσεων, ἐπικρίνουσι τὰς πράξεις τῆς Ἀγγλίας».

Ὁ δὲ Κυριακίδης[1] γράφει τὰ ἑξῆς: «Ἐν μέσῳ τοιαύτης καταστά-

1. Ἱστορία τοῦ Συγχρόνου Ἑλληνισμοῦ τ. Α. σ. 600

σεως οὐδεὶς ἐδειλίασεν. Ὁ Βασιλεὺς Ὄθων ἐτήρει στάσιν ἀξιοπρεπεστάτην καὶ οὐδαμῶς ἤθελε νὰ ὑποχωρήσῃ εἰς τὰς αὐθάδεις Ἀγγλικὰς ἀπαιτήσεις. Τὰ μέλη τοῦ ὑπουργείου Κριεζῆ ἦσαν πρόθυμα καὶ εἰς αὐτὰ τὰ ἔσχατα μέτρα νὰ προβῶσι πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς ἐθνικῆς ἀξιοπρεπείας καὶ παρὰ τὴν ἀδυναμίαν τῆς Ἑλλάδος ἐμερίμνων ἵνα ἐν δεδομένῃ στιγμῇ ἐντίμως ἡττηθῶσιν εἰς τὸν κατὰ τῆς ἰσχυρᾶς Ἀγγλίας ἀγῶνα...»

Οἱ ἡγέται τῆς ἀντιπολιτεύσεως Μαυροκορδᾶτος καὶ Τρικούπης συνίστων εἰς τοὺς φίλους καὶ ὀπαδούς των ὅπως παράσχουν πᾶσαν ἠθικὴν ἐνίσχυσιν πρὸς τὸν Βασιλέα καὶ τὴν Κυβέρνησιν. Ἐπίσης αἱ ἐφημερίδες τῆς ἀντιπολιτεύσεως εἰς τὰ ἄρθρα των ἐφέροντο μετὰ ἀβροφροσύνης πρὸς τὰς κυβερνητικὰς ἀρχάς, τῶν ὁποίων ἐπεδοκίμαζον τὴν τηρουμένην ἄψογον στάσιν ἔναντι τῆς ἀσκουμένης βίας ὑπὸ τῆς Ἀγγλικῆς Κυβερνήσεως. Τέλος ἡ κοινὴ γνώμη τῆς Εὐρώπης ἐθορυβήθη ἐπὶ τῇ προσγενομένῃ ἀδικίᾳ κατὰ τῆς Ἑλλάδος καὶ ἐχαρακτήρισεν ὡς ἀπαράδεκτον τὴν Ἀγγλικὴν ἐνέργειαν.

Τοιουτοτρόπως τὸ Ἀνακτοβούλιον τοῦ Λονδίνου κατέστη φανερὸν ὅτι ἠπατήθη εἰς τοὺς ὑπολογισμούς του, πιστεῦσαν ὅτι εὐθὺς ὡς κατέπλεεν ἡ ἐκ 14 σκαφῶν μοῖρα τοῦ Ἀγγλικοῦ στόλου εἰς τὰ Ἑλληνικὰ ὕδατα καὶ ἐνήργει τὸν ἀποκλεισμὸν τῶν παραλίων τῆς χώρας, ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις θὰ ὑπεχώρει ἀμέσως εἰς τὰς Βρεταννικὰς ἀξιώσεις, ὁ δὲ λαὸς ἤθελεν ἐξεγερθῇ καὶ ἀνατρέψῃ αὐτήν. Αἱ ἐλπίδες τῆς Ἀγγλίας διεψεύσθησαν διότι Βασιλεύς, Κυβέρνησις καὶ λαός, ἐνώπιον τοῦ συναισθήματος τῆς ἐθνικῆς ἀξιοπρεπείας, εὑρέθησαν ἡνωμένοι καὶ παρὰ τὰς δοκιμασίας, τὰς ὁποίας ὑφίσταντο, ἀντέταξαν ἐμμονὴν καὶ καρτερίαν. Ἐπὶ τρεῖς δὲ ὁλοκλήρους μῆνας δὲν ὑπέκυψαν εἰς τὴν βίαν παρὰ μόνον, ὅταν περιῆλθον εἰς τὴν ἐσχάτην ἀνάγκην καὶ μετὰ τὴν ἐξάντλησιν παντὸς μέσου ἀντιστάσεως.

Ἡ Ἀγγλία διὰ τῶν ἀδίκων ἐκείνων ἐνεργειῶν της ἐπεδίωκε κυρίως νὰ πλήξῃ τὴν προσήλωσιν τοῦ Βασιλέως Ὄθωνος καὶ τοῦ λαοῦ πρὸς τὴν μεγάλην ἰδέαν καὶ νὰ διαλύσῃ ἅπαξ διὰ παντὸς τὸ ὄνειρον τῆς ἐπανιδρύσεως τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας. Ἐπεζήτει δηλαδὴ νὰ καταστήσῃ φανερὰν εἰς τὸν Ἑλληνικὸν λαὸν τὴν πλήρη ἀδυναμίαν του πρὸς πᾶσαν ἀπόπειραν ἐξεγέρσεως πρὸς ἐπέκτασιν τῶν συνόρων τῆς Ἑλλάδος καὶ νὰ τὸν πείσῃ ὅτι τὴν ὕπαρξιν καὶ τὴν ἐλευθερίαν του τὴν ὀφείλει μᾶλλον εἰς τὴν γενναιοδωρίαν καὶ τὴν μεγαλοψυχίαν τῆς Ἀγγλίας.

Ἀλλ' ὁ τρόπος αὐτός, τὸν ὁποῖον μετεχειρίσθη πρὸς ἐπιδίωξιν τῶν σκοπῶν της ἡ κραταιὰ θαλασσοκράτειρα, ἦτο προσβλητικὸς καὶ ἀπαράδεκτος. Δι' αὐτοῦ δὲ ἐπῆλθε τὸ ἀντίθετον ἀκριβῶς ἀποτέλεσμα ἐκείνου τὸ ὁποῖον ἐπεδίωκε. Καὶ τοῦτο διὰ τοὺς ἑξῆς λόγους :

Πρῶτον. "Οσον καὶ ἂν ἡ μεγάλη ἰδέα ἀπετέλει κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἕνα ὀπτασιασμόν, ἐν τούτοις ἦτο ἀδύνατον νὰ ἐκριζωθῇ αὕτη ἀπὸ τὴν ἐθνικὴν ψυχήν. Δεύτερον. Ἡ Ἑλλάς, καίτοι ἐτέλει ἐν ἐπιγνώσει τῆς ἀδυναμίας της, ὅπως κηρύξῃ πόλεμον κατὰ τῆς Τουρκίας, πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῶν ὑποδούλων Ἑλλήνων, ἐν τούτοις ποτὲ δὲν παρητήθη τῆς σκέψεως, οὔτε τῆς διαθέσεως, νὰ ἀναμετρηθῇ μαζί της, διότι ποτέ, ἀπὸ τὰ πανάρχαια χρόνια μέχρι τῶν ἡμερῶν μας, ποτὲ δὲν τὴν ἐπτόησεν ὁ ὄγκος τῆς ὑλικῆς δυνάμεως τοῦ ἐχθροῦ. Ἀνέκαθεν οἱ Ἕλληνες δὲν συνήθιζον νὰ σταθμίζουν τὰ ὑπὲρ καὶ τὰ κατά, τὰς ὑλικὰς δυνατότητας, τοὺς ἀριθμοὺς ἢ τὴν γενικὴν κατάστασιν, ἔστω καὶ ἂν ὅλα προεδίκαζον τὸ ἄνισον καὶ μάταιον τοῦ ἀγῶνος. Καὶ τρίτον. Οὐδένα ἦτο δυνατὸν νὰ πείσῃ ἡ Ἀγγλία ὅτι ὀφείλομεν τὴν ἐλευθερίαν μας εἰς τὴν γενναιοδωρίαν καὶ μεγαλοψυχίαν της. Εἷς τοιοῦτος ἰσχυρισμὸς ἦτο καὶ εἶναι ἀπαράδεκτος διὰ πάντα Ἕλληνα. Τόσον ἐὰν προέρχεται ἀπὸ τὴν Ἀγγλίαν, ὅσον καὶ ἀπὸ οἱανδήποτε ἄλλην χώραν τῆς Δύσεως ἢ τῆς Ἀνατολῆς. Διότι, τὴν ἐλευθερίαν μας τὴν ὀφείλομεν εἰς τοὺς ἀγῶνας καὶ τὰς θυσίας τῶν πάππων καὶ τῶν πατέρων μας. Εἰς τοὺς ποταμοὺς τοῦ αἵματος ποὺ ἐπότισαν τὴν γῆν αὐτήν, εἰς «τὰ κόκκαλα τῶν Ἑλλήνων τὰ ἱερά», κατὰ τὴν ἐπιγραμματικὴν ἔκφρασιν τοῦ ἐθνικοῦ μας ποιητοῦ

Τέλος, παρὰ τὸν συμβιβασμόν, ὁ ὁποῖος ὑπεγράφη ἐν συνεχείᾳ μεταξὺ Ἀγγλίας καὶ Ἑλλάδος, γεγονὸς εἶναι ὅτι κατὰ τὴν Ἀγγλικὴν ἐκείνην ἐπίθεσιν τοῦ 1850 ἐναντίον τῆς χώρας μας, ἡ Ἑλλὰς κατήγαγε μίαν πρώτου μεγέθους ἠθικὴν νίκην καὶ ἀπέσπασε τὰς συμπαθείας τῶν Εὐρωπαϊκῶν Κρατῶν, ὡς καὶ τῆς Ρωσίας, διὰ τὴν ὑπερήφανον στάσιν της. Καὶ διὰ μὲν τοῦ συμβιβασμοῦ, βάσει τοῦ ὁποίου ἡ Ἑλλὰς ὑπεχρεώθη νὰ καταβάλῃ πρὸς ἀποζημίωσιν τοῦ Πατσιφίκου καὶ τῶν Ἑπτανησίων 330.000 δραχμῶν, ἱκανοποιήθη ὁ Ἀγγλικὸς ἐγωισμός, δὲν ἐπῆλθον ὅμως τὰ ἀποτελέσματα, τὰ ὁποῖα ἀνέμενεν ἡ Ἀγγλικὴ Κυβέρνησις ἐκ τῆς ἐντυπωσιακῆς ἐκείνης ἐπιδείξεως ἰσχύος, τὴν ὁποίαν ἐνήργησε διὰ τοῦ ἀποκλεισμοῦ. Ἀντιθέτως, ὁ Βασιλεὺς Ὄθων ἐγένετο συμπαθέστερος καὶ δημοτικώτερος εἰς τὸν λαὸν τὴν περίοδον ἐκείνην· τὸ ἴδιον καὶ ἡ Κυβέρνησις. Συνεπῶς, κατ' ἐπίφασιν μόνον ἐνίκησεν ἡ Ἀγγλία, εἰς τὴν πραγματικότητα δὲ ἐνίκησαν ὁ Ὄθων καὶ ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις.

Βραδύτερον, τὸν Φεβρουάριον τοῦ 1851, ἡ συσταθεῖσα διασυμμαχικὴ ἐπιτροπὴ πρὸς ἐπίλυσιν τῶν Ἑλληνοαγγλικῶν διαφορῶν ἐξέδωκε τὸ πόρισμά της, διὰ τοῦ ὁποίου ἀπεφαίνετο ὅτι ὁ Πατσίφικος δὲν ἐδικαιοῦτο νὰ λάβῃ τὸ ποσὸν τῶν 886.736 δραχμῶν καὶ 67 λεπτῶν, ἀλλὰ μόνον 3.750 δραχμάς, αἱ ὁποῖαι καὶ τοῦ κατεβλήθησαν.

ΤΟ ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΙΚΟΝ ΚΙΝΗΜΑ ΕΙΣ ΗΠΕΙΡΟΝ ΚΑΙ ΘΕΣΣΑΛΙΑΝ

Τὸ διάστημα τῆς τριετίας ἀπὸ τοῦ 1853—1856, ὑπῆρξεν ἴσως ἡ πλέον δραματικὴ περίοδος εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν πρώτων Βασιλέων τῆς Ἑλλάδος. Ἐξαιρετικῆς σοβαρότητος ἐσωτερικὰ καὶ ἐξωτερικὰ γεγονότα, τὰ ὁποῖα εἶχον δημιουργηθῆ ἐξ ἀφορμῆς τοῦ Κριμαϊκοῦ πολέμου, ἀπησχόλουν τὸν Ὄθωνα καὶ τὴν Κυβέρνησιν τοῦ ναυάρχου Ἀντωνίου Κριεζῆ.

Ἀπὸ τοῦ Ἰανουαρίου τοῦ 1854, δηλαδὴ πρὸ τῆς εἰσβολῆς τῶν στρατευμάτων τῆς Ρωσικῆς Αὐτοκρατορίας εἰς τὰς παραδουναβίους χώρας, ἤρχισεν εἰς τὰς Ἀθήνας ζωηρὰ κίνησις διὰ τὴν προπαρασκευὴν ἐπαναστατικοῦ κινήματος εἰς τὴν Θεσσαλίαν καὶ τὴν Ἤπειρον. Ὁ Εὐρωπαϊκὸς πόλεμος ἔδωσε πτερὰ εἰς τὴν μεγάλην ἰδέαν τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ συνήρπασε τὸν νοῦν καὶ τὴν καρδίαν τοῦ Ὄθωνος, ὁ ὁποῖος ὡραματίζετο ἐκ νέου τὴν πραγματοποίησιν τῶν παραδόσεων καὶ τῶν θρύλων, οἱ ὁποῖοι συνέδεον τὸ Γένος μὲ τὰ πεπρωμένα του. Ὁ μεγαλοϊδεατισμὸς ἐξηκολούθει νὰ εἶναι τότε μία θρησκεία, μὲ σημαιοφόρον τὸν Ὄθωνα καὶ μὲ ὀπαδοὺς ὅλους τοὺς Ἕλληνας. Ὁ ρομαντικὸς ἐκεῖνος ἡγέτης, ὁ ὁποῖος ἐκήρυττε τὴν φυγὴν ἀπὸ τὴν πραγματικότητα, κατήγετο ὡς γνωστὸν ἀπὸ φυλὴν ὀνειροπόλων. Ἐκ τοῦ λόγου τούτου ἡ λατρεία του πρὸς τὴν μεγάλην ἰδέαν τὸν ἔκαμνε νὰ ζῇ διαρκῶς μέσα εἰς τὸ ὅραμα τοῦ Βυζαντίου, ἐνῷ ἡ σκέψις του ὥδευεν ἀνεμπόδιστος πρὸς τὴν Ἑπτάλοφον.

Εἶναι χαρακτηριστικὴ μία ἐπιγραμματικὴ φράσις τοῦ Ἀριστοτέλους Πετσάλη, σχετικῶς μὲ τὴν ψύχωσιν, θὰ ἔλεγέ τις, αὐτὴν τοῦ Ὄθωνος: «Τοὔδινες, ἔλεγε, τέσσερες στρατιῶτες καὶ σηκωνόταν νὰ πάη στὴν Πόλη».

Ἐν πάσῃ περιπτώσει, ὁ Κριμαϊκὸς ἐκεῖνος πόλεμος τοῦ 1854 ἦτο μοιραῖον νὰ περιπλέξῃ τὴν Ἑλλάδα εἰς τὴν δίνην μιᾶς ἀπὸ τὰς σοβαρωτέρας ἐθνικὰς περιπετείας ποὺ ἐγνώρισεν ἡ χώρα. Καὶ τοῦτο, διότι κατὰ τὴν διάρκειαν αὐτοῦ ὄχι μόνον ἔγινεν ἡ Ἀγγλογαλλικὴ κατοχὴ τοῦ Πειραιῶς, ἀλλά, κατ' ἀρχήν, ἀπεφασίσθη ὑπὸ τῶν δύο συμμάχων Δυνάμεων, Ἀγγλίας καὶ Γαλλίας, ἡ καθ' οἱονδήποτε τρόπον ἀπομάκρυνσις τοῦ Ὄθωνος ἀπὸ τὸν Ἑλληνικὸν θρόνον. Κατὰ τὴν σύρραξιν ἐκείνην συνεμάχησαν, ὡς γνωστόν, ἡ Ἀγγλία, ἡ Γαλλία καὶ ἡ Τουρκία, ἐναντίον τῆς Ρωσίας. Κυριωτέρα δὲ ἀφορμὴ τοῦ πολέμου ὑπῆρξεν ἡ μακρὰ διαμάχη περὶ τὸν Πανάγιον Τάφον, μεταξὺ καθολικῶν καὶ ὀρθοδόξων καὶ ἰδίως ἡ πρωτοβουλία ὑπὲρ τῶν τελευταίων τῆς Ρωσικῆς Αὐτοκρατορίας, ποὺ ἐπεδίωξε δι' ἐκτάκτων ἐνεργειῶν νὰ ἐξαναγκάσῃ

τὸν Σουλτᾶνον εἰς ἀποδοχὴν καὶ ἐξασφάλισιν προνομίων τῆς 'Ανατολικῆς 'Ορθοδόξου 'Εκκλησίας, ἐντὸς τῆς 'Οθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας.

Τοιουτοτρόπως ἡ Ρωσία ἐπέτυχε νὰ προσδώση εἰς τὸν πόλεμον ἐκεῖνον μᾶλλον μορφὴν θρησκευτικήν, γεγονὸς τὸ ὁποῖον συνεκίνησε βαθύτατα τοὺς ἐν 'Αθήναις ἀνευθύνους πατριώτας. 'Επίστευσαν δηλαδὴ οἱ Ἕλληνες, ὅτι κοινὰ συμφέροντα συνέδεον τότε τὴν ἐλευθέραν 'Ελλάδα μὲ τὴν Ρωσικὴν Αὐτοκρατορίαν, λόγω τοῦ θρησκευτικοῦ χαρακτῆρος τοῦ πολέμου, τῶν «φιλελληνικῶν» διακηρύξεων τοῦ Τσάρου Νικολάου καὶ τῶν ἐπισήμων δηλώσεων τῆς Ρωσικῆς Κυβερνήσεως, ὅτι ἡ Ρωσία ἠγωνίζετο διὰ τὴν βελτίωσιν τῆς τύχης τῶν ὑποδούλων ὀρθοδόξων χριστιανῶν καὶ ὑπὲρ τῶν ἀπειλουμένων προνομίων τῆς 'Ορθοδόξου 'Εκκλησίας. Ταῦτα ἦσαν ἀρκετὰ διὰ νὰ προκαλέσουν τὸ φιλοπόλεμον μένος εἰς τὸν 'Ελληνικὸν λαὸν καὶ ἰδίως εἰς τοὺς 'Αθηναίους, οἱ ὁποῖοι πλήρεις ἐνθουσιασμοῦ ὕψωσαν τὸ λάβαρον τῆς μεγάλης ἰδέας, πιστεύοντες ὅτι ὁ κώδων τῆς ἱστορίας ἐσήμανε τὴν ὥραν τοῦ πεπρωμένου . . . Ὅτι ἦλθε τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου διὰ νὰ λάβουν σάρκα καὶ ὀστᾶ τὰ ὄνειρα καὶ οἱ πόθοι τοῦ Γένους.

'Η πραγματικότης βεβαίως ἦτο τελείως διαφορετική. 'Η Ρωσία ἀπέβλεπεν, ὅπως πάντοτε, εἰς ἴδιους σκοποὺς καὶ εἰς ἴδια συμφέροντα. Θὰ ἦτο ἀσύγγνωστος ἀφέλεια καὶ νὰ ὑποθέση τις ὅτι ἐνδιεφέρετο εἰλικρινῶς διὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῶν ὑποδούλων χριστιανῶν καὶ κυρίως τῶν 'Ελλήνων. Καὶ ὅμως, τότε οὐδεὶς ἐτόλμα καὶ νὰ διανοηθῆ κἂν τὴν ἀλήθειαν αὐτὴν ἢ νὰ θέση ἐν ἀμφιβόλω τὰς «ἀγαθὰς» προθέσεις τῆς Ρωσίας, ὑπὲρ τῶν ὀρθοδόξων χριστιανικῶν λαῶν τῆς Βαλκανικῆς. Οἱ Ἕλληνες, λόγω τοῦ μίσους των πρὸς τὴν Τουρκίαν, δὲν ἠδύναντο νὰ ἑρμηνεύσουν διαφοροτρόπως τὰς ρωσικὰς ἐπαγγελίας, εἰμὴ ὅτι αὗται ὄχι μόνον ἦσαν ἀληθεῖς, ἀλλ' ὅτι ἀπετέλουν μοναδικὴν εὐκαιρίαν ἐξυπηρετήσεως τῶν ἐθνικῶν συμφερόντων τῆς χώρας.

***

'Υπὸ τὰς προϋποθέσεις αὐτὰς δὲν εἶναι παράδοξον τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ Βασιλεὺς Ὄθων καὶ ἡ Βασίλισσα 'Αμαλία ἐτέθησαν ἐπὶ κεφαλῆς τῆς ὅλης ἐπαναστατικῆς κινήσεως. Ἔγιναν οἱ πρωτεργάται καὶ ἐμψυχωταὶ αὐτῆς καὶ ἐφλέγοντο νὰ λάβουν μέρος εἰς τὴν παράτολμον ἐκείνην ἐκστρατείαν πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῶν ὑποδούλων 'Ελληνικῶν περιοχῶν.

'Ολίγον μετὰ τὴν διακοπὴν τῶν διπλωματικῶν σχέσεων μεταξὺ τῆς Ρωσικῆς καὶ τῆς 'Οθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας καὶ πρὶν ἀρχίση ἡ κατὰ τῆς Ρωσίας ἐπίθεσις εἰς τὴν Κριμαίαν, ἔμπιστα πρόσωπα τοῦ ἰδιαιτέρου περιβάλλοντος τῶν Βασιλέων ἀνέλαβον τὴν διοργάνωσιν ἐν τάχει

ἐπαναστατικοῦ κινήματος μεταξὺ τῶν χριστιανῶν τῆς Θεσσαλίας καὶ Ἠπείρου. Κυριώτεροι παράγοντες τοῦ κινήματος αὐτοῦ ἦσαν οἱ παλαιοὶ ὑπασπισταὶ τοῦ Ὄθωνος Δημήτριος Καρατάσσος, Χριστόδουλος Χατζηπέτρος καὶ Κῖτσος Τζαβέλλας. Καὶ οἱ τρεῖς αὐτοὶ ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ πρώτου, ἕδρασαν εἰς τὴν Θεσσαλίαν, ἐνῶ διὰ τὴν Ἤπειρον ὡρίσθησαν ἀρχηγοὶ ὁ στρατηγὸς Θεόδωρος Γρίβας καὶ ὁ υἱός του Δημήτριος, ὁ συνταγματάρχης Σπυρίδων Καραϊσκάκης, υἱὸς τοῦ «Ἀετοῦ τῆς Ρούμελης», ὁ στρατηγὸς Ἰωάννης Ράγκος καὶ ὁ συνταγματάρχης Σωτήριος Στράτος.

Σημειωτέον ὅτι ἀπὸ τὰ μέλη τῆς Κυβερνήσεως τοῦ ναυάρχου Ἀντωνίου Κριεζῆ, μόνον ὁ ὑπουργὸς τῶν Στρατιωτικῶν Σκαρλᾶτος Σοῦτσος ἐμυήθη καὶ μετεῖχε τῆς ἐπαναστατικῆς αὐτῆς ὀργανώσεως, τῆς ὁποίας κυριώτερος σκοπὸς ἦτο νὰ ἐκστρατεύσῃ προσωπικῶς ὁ Βασιλεὺς Ὄθων εἰς τὴν Θεσσαλίαν, συνοδευόμενος ἀπὸ τὴν Βασίλισσαν καὶ ὁλόκληρον τὴν Αὐλήν, εὐθὺς μετὰ τὴν ἐπικράτησιν τοῦ ἐπαναστατικοῦ κινήματος.

Εἰς μάτην οἱ συνετώτεροι ἐκ τῶν αὐλικῶν προσεπάθουν νὰ συγκρατήσουν τὸν θερμόαιμον Βασιλέα κατὰ τὴν περίοδον τῶν προετοιμασιῶν καὶ νὰ τονίσουν τοὺς ἐκ τοῦ παρατόλμου κινήματος κινδύνους, τοὺς ὁποίους καὶ αὐτὸς ὁ ἴδιος μὲ τὴν Βασίλισσαν θὰ διέτρεχον. Ὁ Ὄθων ἦτο ἀσυγκράτητος. Ἐπέμενεν εἰς τὰς προετοιμασίας διὰ νὰ εἰσβάλῃ αἰφνιδίως εἰς τὴν περιοχὴν τῆς ἐπαναστάσεως καὶ νὰ εὑρεθῇ, ὡς ἔλεγε, μεταξὺ τῶν ὑποδούλων Ἑλλήνων, πρὸς πραγματοποίησιν τῆς μεγάλης Ἰδέας.

Εἰς μάτην ἐπίσης ὁ Πρωθυπουργὸς Κριεζῆς ἔπνιγε τὰ αἰσθήματά του καὶ συνίστα εἰς τὸν Ὄθωνα σύνεσιν καὶ ψυχραιμίαν. Ὁ ἐνθουσιώδης Βασιλεὺς ἐπέμενε νὰ γίνῃ ὁ νεώτερος Κόδρος καὶ ἀντέτασσε πατριωτικὰ ἐπιχειρήματα, τὰ ὁποῖα ὁ Πρωθυπουργός, γόνος ἐνδόξου Ὑδραϊκῆς οἰκογενείας, μὲ πολλὴν δυσκολίαν, φυσικά, ἠμποροῦσε ν' ἀντικρούσῃ.

Καὶ ὅταν ἀκόμη ὁ ὑπουργὸς τῆς Δικαιοσύνης Σπυρίδων Πήλικας, ἀνέλαβε νὰ ὁμιλήσῃ κάπως ἀποφασιστικώτερα εἰς τὸν Βασιλέα καὶ νὰ τοῦ ὑποδείξῃ τὸν φοβερὸν κίνδυνον, εἰς τὸν ὁποῖον θὰ ἐξετίθετο ἡ Ἑλλάς, μὲ οἱανδήποτε τυχοδιωκτικὴν ἐκστρατείαν, ὁ Ὄθων ἐξανέστη καὶ ἀπήντησεν ἐντόνως:

— Οἱ Ἕλληνες τῆς Ἐλευθέρας Ἑλλάδος, κύριε ὑπουργέ, ὀφείλουν νὰ συνεχίσουν τὸ ἔργον τῶν πατέρων των. Ὁ δὲ Βασιλεὺς τῆς Ἑλλάδος εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ ὑποβληθῇ εἰς οἱανδήποτε θυσίαν, καὶ μέχρις αὐτῆς ἀκόμη τῆς ζωῆς του.

Ἐν συνεχείᾳ τὸ ἐπαναστατικὸν ρεῦμα ἐνισχύθη σημαντικῶς καθ' ὅλην τὴν Ἑλλάδα, ἀπὸ τὴν φλογερὰν προκήρυξιν τοῦ στρατηγοῦ Σπυ-

ρίδωνος Καραϊσκάκη, πού παρητήθη τῶν τάξεων τοῦ στρατοῦ καὶ προσεχώρησεν εἰς τὸ ἐπαναστατικὸν κίνημα τῆς Ἠπείρου. Ἡ ἱστορικὴ προκήρυξις τοῦ διαδόχου τοῦ «Ἀετοῦ τῆς Ρούμελης», ἡ ὁποία ἐκυκλοφόρησεν εἰς τὰς Ἀθήνας, κατὰ τὰς πρώτας ἡμέρας τοῦ Φεβρουαρίου τοῦ 1854 ἤρχιζεν ὡς ἑξῆς :

«Ἕλληνες! Ἀποθνήσκων ὁ πατήρ μου, ἔκραξε : «λυτροῦτε τὰς Ἀθήνας». Ἀφεὶς δὲ ὡς μόνον κληρονόμημα εἰς ἐμὲ τὴν μάχαιραν αὐτοῦ, ἐξέπνευσε. Λαβὼν τὸ κληροδότημα τοῦ πατρός, καὶ τὰς μὲν Ἀθήνας εὑρὼν ἐλευθέρας, τὴν δὲ γῆν τῆς γεννήσεως αὐτοῦ δούλην, ἔδραμον πρὸς ὑμᾶς, ὦ λαὲ τῆς Ἠπείρου καὶ τὴν Σημαίαν τῆς ἐλευθερίας ὕψωσα μεθ' ὑμῶν. Ἕλληνες, ὁ δεύτερος ἀπελευθερωτικὸς ἀγὼν ἄρχεται. Ἡ πυρκαϊὰ τῆς Ἐπαναστάσεως ἥναψε καὶ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα τῆς ἐλευθερίας ἐπιφυσεῖ καὶ αὐξάνει τὰς φλόγας τῆς πυρκαϊᾶς. Ἰδοὺ ἡ Ἑπτάνησος, ὡς ἑπτακέφαλος δράκων συρίζει. Ἡ Ἤπειρος κινεῖται, ἡ Θεσσαλία σείεται, ἡ Μακεδονία σαλεύει, ἡ Θράκη περιμένει, ἡ δὲ αὐτόνομος Ἑλλὰς ὡς Αἴτνα, σφενδονίζει ἐπὶ τὰς χώρας αὐτὰς φλογεροὺς μύδρους, τοὺς στρατηγοὺς αὐτῆς. Θαρρῆτε, λοιπόν, θαρρῆτε».

Καὶ κατέληγεν εἰς τὴν ἐνθουσιώδη προκήρυξίν του, ὁ ἡρωικὸς γόνος τοῦ μεγάλου ἀγωνιστοῦ, ὡς ἑξῆς :

«... Οὐδείς, οὐδαμοῦ ἂς μὴ μείνῃ ἄχρηστος. Οἱ νέοι πολεμοῦμεν. Οἱ γέροντες συμβουλεύετε. Αἱ γυναῖκες ἐξυφαίνετε τὰ ξαντὰ τῶν ἐνδόξων πληγῶν. Ἡ πατρὶς πανταχόθεν τοὺς πάντας συγκαλεῖ καὶ ὁ ἀγὼν περὶ πάντων. Ὁ Θεὸς μεθ' ἡμῶν.

»Ἐκ τοῦ περὶ τὴν Ἄρταν Γενικοῦ Ἑλληνικοῦ Στρατοπέδου, τῇ 30ῃ Ἰανουαρίου 1854. Ὁ ἀδελφὸς καὶ πατριώτης : Σπυρ. Καραϊσκάκης».

Μετὰ τὴν προκήρυξιν αὐτήν, ἤρχισεν ἡ ἀθρόα προσχώρησις καὶ ἄλλων ἀξιωματικῶν καὶ πλήθους πολιτῶν ἐξ ὅλης τῆς Ἑλλάδος εἰς τὸ ἐπαναστατικὸν κίνημα Ἠπείρου καὶ Θεσσαλίας. Μετὰ παρέλευσιν δὲ ὀλίγων ἡμερῶν, ἔφθασαν εἰς τὸ ὑπουργεῖον τῶν Στρατιωτικῶν αἱ παραιτήσεις δύο ἐκ τῶν ἐπιφανεστέρων ἀνωτέρων ἀξιωματικῶν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, τοῦ παλαιοῦ ἀγωνιστοῦ Ἰωάννου Ράγκου καὶ τοῦ ὑποστρατήγου Σωτηρίου Στράτου. Ὁ πρῶτος ἔγραφε πρὸς τὸν ὑπουργὸν Σκαρλᾶτον Σοῦτσον ὑπὸ ἡμερομηνίαν 3 Φεβρουαρίου 1854 ὅτι :

«...Ἡ φωνὴ τῆς πατρίδος, πού ἤχησεν εἰς τὰς ἀκοὰς κάθε γνησίου Ἕλληνος, ἤχησε καὶ εἰς τὰς ἰδικάς μου». Καὶ ἐν συνεχείᾳ ἐτόνιζεν ὅτι ἔσπευσε νὰ ἐκπληρώσῃ τὸ πρὸς αὐτὴν χρέος του. Ἐπειδή, ὅμως, ἔφερε τὸν βαθμὸν τοῦ ἀνωτάτου Ἕλληνος ἀξιωματικοῦ, ἐθεώρησε καθῆκον του νὰ παραιτηθῇ τῶν τάξεων τοῦ στρατοῦ καὶ ὡς ἐλεύθερος πολίτης νὰ ὑπακούσῃ εἰς τὴν φωνὴν τῆς συνειδήσεώς του.

«Ἡ Ἐξοχότης σου— προσέθετεν εἰς τὸ κείμενον τῆς παραιτή-

σεώς του ὁ στρατηγὸς Ράγκος— πρέπει νὰ πεισθῇ ὅτι τὸ κίνημα ὅπερ κάμνω δὲν ὑπαγορεύεται ἀπὸ ἄλλον τινὰ σκοπόν, εἰμὴ ἀπὸ τὸ πρὸς τὴν πατρίδα μου ὀφειλόμενον χρέος...».

Ὁ συνταγματάρχης Στράτος, ὑποβάλλων καὶ αὐτός, ὑπὸ τὴν ἰδίαν ἡμερομηνίαν, τὴν παραίτησίν του, ἔγραφεν εἰς τὸν ὑπουργὸν ὅτι ἠναγκάζετο νὰ παραιτηθῇ, διότι ἐθεώρει ὅτι δὲν ἔπρεπε νὰ μείνῃ ἀσυγκίνητος εἰς τὴν φωνὴν τῆς ὑποδούλου Πατρίδος καὶ τῶν ὁμογενῶν Ἠπειροσουλιωτῶν συναδέλφων του.

Ἐκτὸς τοῦ Πρωθυπουργοῦ, ὅλα τὰ ἄλλα μέλη τῆς Κυβερνήσεως ἀπὸ τὰς φήμας μόνον καὶ ἀπὸ τὴν κίνησιν τῶν ἐθελοντῶν καὶ τὰς ἐκδηλώσεις τῶν φοιτητῶν, ποὺ ἐζητωκραύγαζον τὸν Βασιλέα Ὄθωνα, ἐπληροφοροῦντο τὰ τῆς ὀργανώσεως τοῦ κινήματος εἰς τὰς παραμεθορίους περιοχάς. Ζωηρὰ εἰκὼν τῆς καταστάσεως ποὺ ἐπεκράτει εἰς τὰς Ἀθήνας κατὰ τὰς ἀνησύχους ἐκείνας ἡμέρας, ἀπαντᾶται εἰς τὸ φύλλον τῆς 30ῆς Ἰανουαρίου 1854 τῆς ἐφημερίδος «Ταχύπτερος Φήμη», ἡ ὁποία ἔγραφε:

«Μέγας ἐνθουσιασμὸς ἐπικρατεῖ μεταξὺ τοῦ λαοῦ τῆς Πρωτευούσης κατ' αὐτάς. Πανταχοῦ, ὅπου καὶ ἂν στρέψῃ τις τὰ βλέμματα, δὲν βλέπει καὶ δὲν ἀκούει παρὰ μόνον θούρια ᾄσματα καὶ πολεμικὰς ἑτοιμασίας. Τὰ ὁπλοποιεῖα εὑρίσκονται εἰς ἀδιάκοπον κίνησιν. Εἰς τὰς ὁδοὺς ἡ νεολαία ζητωκραυγάζει ἀκαταπαύστως. Ὁ λαὸς ἠλεκτρίσθη τόσον, ὥστε οὐδὲ κἂν λόγος πλέον γίνεται περὶ τῶν κατὰ τὸν Δούναβιν κολοσσιαίων ρωσικῶν δυνάμεων...».

ΜΙΑ ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΣΥΝΕΔΡΙΑΣΙΣ ΤΟΥ ΥΠΟΥΡΓΙΚΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ

Ἐπὶ τέλους, οἱ ὑπουργοὶ ἐπληροφορήθησαν ἐπισήμως τὰ τοῦ επαναστατικοῦ κινήματος εἰς τὴν Ἤπειρον, κατὰ τὸ ὑπουργικὸν συμβούλιον τῆς 28ης Ἰανουαρίου 1854, τὸ ὁποῖον ἔγινεν εἰς τὰ Ἀνάκτορα, ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ Βασιλέως Ὄθωνος. Ἡ συζήτησις, ἡ ὁποία διεξήχθη κατ' αὐτό, προσέλαβε τόνον δραματικοῦ μεγαλείου. Ὁ Ὄθων μὲ προφανῆ συγκίνησιν ἤρχισε λέγων τὰ ἑξῆς, ὡς ἀναγράφει εἰς τὰ ἀπομνημονεύματά του ὁ ὑπουργὸς τῆς Δικαιοσύνης Σπυρίδων Πήλικας[1], ὅστις μετεῖχε τοῦ ὑπουργικοῦ συμβουλίου:

«Γνωρίζετε, εἶπεν ὁ Βασιλεύς, ὅτι εἰς τὸ Ραδοβίτζι ἐδίωξαν τὰς Τουρκικὰς ἀρχὰς οἱ ἐντόπιοι, ἐκτύπησαν μερικοὺς Τούρκους, ἐκήρυξαν ὅτι θέλουν ν' ἀποτινάξουν τὸν ζυγὸν τοῦ Σουλτάνου καὶ νὰ ἑνωθοῦν μὲ τὴν Ἑλλάδα. Ὅτι αἱ σκληρότητες καὶ κακοπραγίαι τῶν Τούρκων, τὸ βοη-

1. Σπ. Πήλικα: Ἀπομνημονεύματα σ. 137.

θητικὸν τῶν περιστάσεων, καὶ αὐτοὺς ἔσπρωξαν καὶ ἄλλους δὲν εἶναι ἀμφιβολία, κατὰ τὰς ὁποίας ἔχομεν πληροφορίας, ὅτι θέλουν σπρώξει εἰς ἐπανάστασιν. Αἱ πλησίον τοῦ κινήματος ἐπαρχίαι συγχρόνως εἶναι εἰς μεγάλον ἀναβρασμόν. Λέγεται, ὅτι ὁ Ράγκος, ὁ Καραισκάκης, ὁ Μπότσαρης καὶ ἄλλοι πολλοί, ἢ ἐξῆλθον, ἢ ἑτοιμάζονται νὰ ἐξέλθουν. Εἰς τοιαύτην κατάστασιν τῶν πραγμάτων γεννᾶται τὸ ζήτημα, ποίαν διαγωγὴν πρέπει νὰ φυλάξῃ ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις καὶ σᾶς προσεκάλεσα ν' ἀκούσω τὴν γνώμην σας. Πρῶτον λοιπὸν ζήτημα εἶναι, ἂν πρέπει νὰ ὑποθάλψωμεν, νὰ ὑποβοηθήσωμεν τὸ κίνημα. Ἂν τὸ κίνημα εἶνε ὅσιον, ἐθνικόν. Ἂν ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς τρέξῃ εἰς βοήθειαν τῶν ἀδελφῶν του, κινδυνευόντων, διὰ τὴν ἐλευθερίαν, τί πρέπει νὰ κάμῃ ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις, ἔχουσα ὑπ' ὄψιν καὶ τὰς ἐξωτερικάς μας σχέσεις πρὸς τὴν Τουρκίαν καὶ τὰς Δυνάμεις».

ΣΠ. [illegible]

»Ἔλαβε πρῶτος ὁ Παΐκος τὸν λόγον. Ἐξέφρασε τὴν χαράν του διὰ τὸ κίνημα, τὸ ὁποῖον βέβαια —εἶπε— φανερώνει δάκτυλον Θεοῦ, ἀλλά πρ σ:θεσε, διὰ τὴν θέσιν της ἀπέναντι τῆς Τουρκίας καὶ τῶν θαλασσινῶν Δυνάμεων, ἡ Ἑλλὰς πρέπει νὰ βαδίσῃ μὲ πολλὴν φρόνησιν, διότι εἰς τὴν τωρινὴν κατάστασιν τῶν πραγμάτων τῆς Ἀνατολῆς, ὅλοι μᾶς συμβουλεύουν, καὶ ὁ Τρικούπης καὶ ὁ Μαυροκορδᾶτος καὶ ὁ Μεταξᾶς, νὰ μείνωμεν ἥσυχοι διὰ νὰ μὴ περιπλεχθῶμεν εἰς τὴν μεγάλην τρικυμίαν, ἡ ὁποία προετοιμάζεται. Πρέπει λοιπὸν νὰ πληροφορηθῶμεν μὲ ἀκρίβειαν, ἂν τὸ κίνημα τοῦτο ἔχῃ ἔκτασιν, ἂν ἀλλοῦ τὸ συμμερίζωνται, ἂν πρέπει νὰ στείλωμεν ἀπεσταλμένους διὰ νὰ μάθωμεν τὰς διαθέσεις τῶν λαῶν εἰς Ἤπειρον, εἰς Θεσσαλίαν, εἰς Μακεδονίαν καί, ἀφοῦ συνάξωμεν τὰς πληροφορίας ταύτας, θὰ εἴμεθα εἰς κατάστασιν, ἔχοντες τούτων γνῶσιν, νὰ λάβωμεν ὁριστικώτερα μέτρα. Ὡμίλησαν καὶ ἄλλοι Ὑπουργοί, ἐκφράζοντες ὅλοι τὴν χαράν των καὶ τὸ χρέος τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως, ὄχι μόνον νὰ μὴ ἀντισταθῇ εἰς τὴν ὁρμὴν τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ, διότι καὶ ἤθελε συντριβῇ

ἀπὸ τὴν γενικὴν θέλησιν, ἀλλὰ καὶ νὰ τὸ βοηθήση μυστικῶς καὶ μὲ φρόνησιν, διὰ νὰ μὴ ἐκτεθῇ ἀπέναντι τῆς Τουρκίας. Αἱ Δυνάμεις, περιμένομεν ὅλοι, ὅτι εἰς τὴν ἀρχὴν θὰ εἶναι δυσμενεῖς, ὡς καὶ κατὰ τὸ 1821, ἀλλ' εἰς τὸ τέλος θὰ γνωρίσουν καὶ αὐταὶ αἱ ἴδιαι, ὅτι τὸ κίνημα εἶναι πρὸς τὸ συμφέρον των καὶ δίδει τὴν καλυτέραν λύσιν τοῦ Ἀνατολικοῦ ζητήματος καὶ θὰ τὸ βοηθήσουν. Τινὲς ὅμως ἐδέχοντο τὴν γνώμην τοῦ Παΐκου ὡς ὀρθήν, ὁ δὲ Βλάχος ἔλεγεν, ὅτι ἔμαθεν ἀπὸ μερικοὺς καλογήρους, ὅτι εἰς τὸ Ἅγιον Ὄρος καὶ τὰ πέριξ συναθροίζουν ὅπλα καὶ ἄλλα μέσα πρὸς πόλεμον.

»Ὁ Βασιλεύς, μὴ ἀποδεχόμενος τὴν γνώμην τοῦ Παΐκου, εἶπεν:

—Οἱ ἔξω ὁμογενεῖς δὲν ἐπιθυμοῦν ἀνεξαιρέτως ὅλοι τὴν ἀπελευθέρωσίν των; Ἡμεῖς δὲν ἐπιθυμοῦμεν ὅλοι ἀνεξαιρέτως τὴν ἐθνικὴν ἑνότητα; Ποία ἡ ἀνάγκη ἄλλων πληροφοριῶν;

—Βεβαίως, ναί, εἶπα, λαβὼν τὸν λόγον, ἀλλ' ὅλαι αὐταὶ αἱ ἐπιθυμίαι δὲν εἶναι συγκεντρωμέναι εἰς μίαν θέλησιν, ἢ εἰς ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν τόπον, ὥστε νὰ συνενωθοῦν εὔκολα καὶ ν' ἀποτελέσουν μίαν θέλησιν. Εἶναι διεσκορπισμέναι εἰς μεγάλην ἔκτασιν τόπου καὶ ὄχι εἰς μεγάλας χώρας, ἀλλ' εἰς μικρὰ χωρία, ἄλλα ὀχυρά, ἄλλα μή, ἄλλα μόνον χριστιανικά, ἄλλα μὲ ὀλίγους Τούρκους καὶ ἄλλα μὲ πολλούς. Ὅλας αὐτὰς τὰς διαθέσεις πρέπει νὰ διαπεράση ὡς ἠλεκτρικὸς σπινθὴρ ἡ συνεννόησις, καὶ τότε δυνάμεθα νὰ περιμένωμεν ἀποτέλεσμα εὐχάριστον. Διὰ τῶν πληροφοριῶν, τὰς ὁποίας ζητεῖ ὁ κ. Παΐκος, θέλομεν μάθει, ποῦ ὑπάρχουν ἄνθρωποι δυνάμενοι νὰ λάβουν τὰ ὅπλα, ποῦ ὄχι, ποῦ ἀρκετοί, ποῦ ὀλίγοι, ποῦ ἔχουν ὅπλα, ποῦ δὲν ἔχουν πολεμεφόδια, ποῦ ἔχουν χρείαν ἀρχηγῶν, ποῦ ὄχι, ποῦ ἔχουν θάρρος, ποῦ περιμένουν βοήθειαν, πόση εἶναι ἡ ἐχθρικὴ δύναμις, ποῦ σταθμεύει, καὶ ποῖοι οἱ ἀρχηγοί της. Συγχρόνως πρέπει οἱ χριστιανοὶ νὰ εἰδοποιηθοῦν, νὰ συνεννοηθοῦν διὰ νὰ ἐκταθῇ μὲ ταχύτητα ἡ ἐπανάστασις, διότι εἰς μόνην τὴν ταχύτητα κεῖται ἡ ἐπιτυχία της. Ὁ τελικὸς σκοπὸς εἶναι βέβαια ὁ αὐτός, ἀλλὰ πρέπει νὰ ὁρισθῇ πλέον συγκεκριμένως, καὶ ὡς τοιοῦτος νὰ γίνη γνωστὸς εἰς ὅλους, διὰ νὰ χρησιμεύη ὡς ἡ αὐτὴ ὁδηγία· νὰ περιποιηθοῦν καὶ αὐτοὺς τοὺς Τούρκους, νὰ δείξωσιν ὅτι ὑποτάσσονται δῆθεν εἰς αὐτούς, διὰ νὰ μὴ φανῶμεν εἰς τὴν Εὐρώπην πραγματικῶς ἀδικώτεροι ἀφ' ὅ,τι εἰς τὸ φαινόμενον δείχνεται ἀπὸ τοὺς φίλους μας ἡ Τουρκία.

— Κατὰ τὸ παρόν— διέκοψεν ὁ Βασιλεύς, ὁ ὁποῖος δὲν ἔκρυβε τὴν ἀνυπομονησίαν του εἰς τὰς τοιαύτας σκέψεις, θεωρῶν αὐτὰς ἀνωφελεῖς— κατὰ τὸ παρὸν εἴμεθα σύμφωνοι νὰ ὑποθάλψωμεν τὸ κίνημα μυστικῶς καὶ μὲ φρόνησιν.

—Βεβαίως, ἀπεκρίθημεν.

—Ὁ ἁρμόδιος, λοιπόν, Ὑπουργός, θέλει ἐνεργεῖ καὶ γνωστοποιεῖ εἰς τὸ Ὑπουργικὸν Συμβούλιον τὰ πραττόμενα».

***

Μετὰ τὸ ὑπουργικὸν ἐκεῖνο συμβούλιον ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ Βασιλέως, κατὰ τὸ ὁποῖον ἐγένετο τὸ πρῶτον λόγος διὰ τὸ ἐπαναστατικὸν κίνημα, ἡ ἐσωτερικὴ κατάστασις τῆς χώρας ἐχειροτέρευσεν. Αἱ μεγαλοποιημέναι εἰδήσεις περὶ τοῦ κινήματος τῶν χριστιανῶν τῆς Ἠπείρου καὶ αἱ φῆμαι περὶ τῶν συζητήσεων μεταξὺ Βασιλέως καὶ Ὑπουργῶν, αἱ ὁποῖαι ἐκυκλοφόρησαν εἰς τὸ ἐν ἀγωνίᾳ τελοῦν κοινόν, προεκάλεσαν πρωτοφανῆ λαϊκὸν συναγερμὸν τόσον εἰς τὰς Ἀθήνας, ὅσον καὶ εἰς τὰς ἐπαρχίας. Κατόπιν τούτου ἦτο φανερὸν ὅτι ἡ Κυβέρνησις Κριεζῆ εἶχε περιέλθει εἰς δύσκολον θέσιν. Οὕτως εὑρέθη πλέον ἐν μέσῳ δύο ἰσχυρῶν παραγόντων τῆς ἐσωτερικῆς ἀναστατώσεως: Τῆς ἐπαναστατικῆς ὀργανώσεως, ἡ ὁποία εἰργάζετο εἰς τὰ Ἀνάκτορα καὶ τῶν πράξεων τῶν ἀνευθύνων, τοὺς ὁποίους οὔτε ἡ ἀστυνομική, οὔτε καμμία ἄλλη κυβερνητικὴ δύναμις ἠμποροῦσε νὰ ἐμποδίσῃ. Παραλλήλως ἡ Κυβέρνησις περιήρχετο καὶ ἐξωτερικῶς ἐπίσης εἰς λίαν δυσάρεστον θέσιν.

Οἱ πρέσβεις τῆς Τουρκίας, Ἀγγλίας καὶ Γαλλίας ἐκαραδόκουν καὶ ἀπὸ στιγμῆς εἰς στιγμὴν ἦσαν ἕτοιμοι νὰ ἐπέμβουν ἀποφασιστικῶς. Μετ' ὀλίγον τὰ πράγματα ἐπεδεινώθησαν ὅταν ἐκυκλοφόρησαν αἱ πρῶται εἰδήσεις περὶ ἐπικειμένης εἰσβολῆς τοῦ Ρωσικοῦ στρατοῦ εἰς τὰς παραδουναβίους χώρας καὶ περὶ μεγάλων ἐπιτυχιῶν τῶν ἀνωτάτων Ἑλλήνων ἀξιωματικῶν, οἱ ὁποῖοι διηύθυνον τὰς ἐπιχειρήσεις τοῦ ἐπαναστατικοῦ κινήματος εἰς τὴν Ἤπειρον. Ὁ ἐνθουσιασμὸς τῶν φιλοπολέμων τότε ἐκορυφώθη καὶ ὅλοι ἐζήτουν νὰ φύγουν, εἴτε μὲ ὅπλα, εἴτε χωρὶς ὅπλα διὰ τὴν Ἤπειρον ἢ τὴν Θεσσαλίαν. Μαθηταί, καθηγηταί, ἔμποροι, βιομήχανοι, δικηγόροι, ἁπλοῖ ἐργάται, κατελήφθησαν ἀπὸ πολεμικὸν παραλήρημα. Ἄλλοι συνήρχοντο εἰς συνελεύσεις, ἄλλοι συνεκρότουν διαδηλώσεις, ἄλλοι ἔφευγον διὰ τὰς ἐπαρχίας, ἄλλοι διὰ τὰ σύνορα, ἄλλοι ἐστρατολόγουν καὶ ἄλλοι τέλος κατετάσσοντο ἐθελονταί. Ἡ κίνησις ηὔξανε παντοῦ. Οἱ δὲ ἄσκοποι πυροβολισμοὶ τῶν ὀπαδῶν τοῦ κινήματος, ποὺ ἔφευγον διὰ τὴν μεθόριον, ἠκούοντο ἀδιακόπως, ἰδίως ἀπὸ τῆς δύσεως τοῦ ἡλίου μέχρι βαθείας νυκτός.

Ο ΝΑΠΟΛΕΩΝ Ο Γ' ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΟΘΩΝΑ

Τὴν 5ην Μαρτίου 1854, ὅταν πλέον ὁ πολεμικὸς πυρετὸς εἰς τὰς Ἀθήνας εἶχε φθάσει εἰς τὸ κατακόρυφον, ὁ πρέσβυς τῆς Γαλλίας, κατόπιν ἐντολῆς τῆς Κυβερνήσεώς του, ἐνεχείρισεν εἰς τὸν Ὄθωνα προ

σωπικὴν ἐπιστολὴν τοῦ Ναπολέοντος τοῦ Γ'. Τὸ κείμενον τῆς ἐμπιστευτικῆς αὐτῆς ἐπιστολῆς ἐνέχει πράγματι ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον, διότι ἀποκαλύπτει τὰς «φιλικὰς» διαθέσεις τῆς Γαλλίας ἔναντι τῆς Ἑλλάδος καὶ τὴν ὑποκριτικὴν δεινότητα τῆς γαλλικῆς πολιτικῆς, ἡ ὁποία ἐκ συμφώνου μετὰ τῆς ἀγγλικῆς, ἐπεδίωκον τὸν μαρασμὸν καὶ τὴν καχεκτικότητα τοῦ Ἑλληνικοῦ κράτους. Ἰδοὺ τί ἀνέγραφεν ἡ Ναπολεόντειος ἐκείνη πρὸς τὸν Ὄθωνα ἐπιστολή [1], ἥτις ἔφερεν ἡμερομηνίαν 26ην Φεβρουαρίου 1854 :

«Μεγαλειότατε Ἀδελφέ μου,

»Ἡ εἰλικρινὴς φιλία, τὴν ὁποίαν τρέφω διὰ τὴν Μεγαλειότητά Σας, καὶ τὸ καλοκάγαθον ἐνδιαφέρον, ἔγραφεν ὁ Ναπολέων ὁ Γ', τὸ ὁποῖον ἡ Γαλλία πάντοτε ἐπέδειξε διὰ τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος, μοῦ δίδουν τὸ δικαίωμα ν' ἀποκαλύψω εἰς Ὑμᾶς τὰς εἰλικρινεῖς μου σκέψεις. Ἡ τελευταία στάσις τῆς Κυβερνήσεως τῆς Μεγαλειότητος Σας μὲ ἔχει πείσει ὅτι αἱ προθέσεις της εἶναι πολὺ διάφοροι ἀπὸ ἐκείνας, τὰς ὁποίας ἤλπιζα. Ἀντὶ αὐτὴ νὰ διαφωτίσῃ τοὺς ὑπηκόους τῆς Μεγαλειότητός Σας ἐπὶ τῆς καταστάσεως, ἐπέτρεψεν εἰς αὐτοὺς νὰ παραπλανηθοῦν. Καὶ μέσῳ τῆς ἀδυναμίας της αὐτῆς καὶ τῆς συμπράξεώς της, τὰ πράγματα ἔχουν φθάσει μέχρι τοιούτου σημείου, ὥστε οἱ ἐπαναστάται εἰς τὴν Ἤπειρον ἐκ τοῦ ἐμφανοῦς στρατολογοῦν ὑποστηρικτάς, ὄχι μόνον μεταξὺ τῶν ὑπηκόων Σας πολιτῶν, ἀλλὰ ἀκόμη καὶ μεταξὺ τῶν στρατευμάτων Σας. Θὰ ἐλυπούμην ὑπὸ οἱασδήποτε συνθήκας πικρῶς ἐὰν ἡ Ἑλλὰς θὰ ἐρριψοκινδύνευε τὰς τύχας της, προκαλοῦσα ταραχὰς εἰς τὴν Ἐγγὺς Ἀνατολήν· ἀλλὰ ἡ Μεγαλειότης Σας θὰ κατανοήσῃ ὅτι σήμερον θὰ ἤμην ὑποχρεωμένος νὰ θεωρήσω οἱανδήποτε προσβολὴν καὶ ἐπίθεσιν στρεφομένην κατὰ τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας, ὡς στρεφομένην ἐναντίον αὐτῆς ταύτης τῆς Γαλλίας. Ἡ πολιτική, τὴν ὁποίαν ἔχω ἀκολουθήσει, ἐκ συμφώνου μὲ τὴν Κυβέρνησιν τῆς ἀγαπητῆς μου ἀδελφῆς Βασιλίσσης Βικτωρίας, Σᾶς εἶναι ἀρκετὰ γνωστή, ὥστε νὰ μὴ εἰσχωρῇ οὐδεμία ὡς πρὸς αὐτὴν παρανόησις.

»Εἶμαι ἀποφασισμένος νὰ ὑποστηρίξω τὴν Τουρκίαν κατὰ τῆς ἀδίκου ἐπιθέσεως τοῦ Αὐτοκράτορος τῆς Ρωσίας καὶ ταχέως οἱ στρατοί μου θὰ χορηγήσουν τὴν ὑποστήριξίν των ταύτην εἰς τὸν Σουλτᾶνον, τὴν ὁποίαν ὁ στόλος μου ἤδη ἤρχισε νὰ δίδῃ.

»Πρόκειται λοιπὸν τὰ στρατεύματά μου νὰ ἔχουν ὡς ἀντιπάλους, αὐτοὺς τοὺς ἰδίους Ἕλληνας, οἱ ὁποῖοι, πρὸ εἴκοσι πέντε ἐτῶν, ὑπεδέχθησαν δι' ἐπευφημιῶν τὴν ἄφιξίν των εἰς τὰς ἀκτὰς τοῦ Ναυαρίνου καὶ

1. Ἀρχεῖα Ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν τῆς Γαλλίας. Πολιτικὴ Ἀλληλογραφία τ. Ἑλλάς ς. 45

τῆς Κορώνης καὶ τοῦ Ναυπλίου ; Πρέπει λοιπὸν αἱ θυσίαι, τὰς ὁποίας ὑπέστησαν οἱ Γάλλοι—μὴ συμπεριλαμβανομένης τῆς ἐξυπηρετήσεως τοῦ δανείου τοῦ 1832—καὶ αἱ ὁποῖαι ηὔξησαν τὸ δημόσιον χρέος τῆς Γαλλίας κατὰ ἑκατὸν ἑκατομμύρια φράγκα νὰ ἀμειφθοῦν διὰ τῆς λήθης καὶ τῆς ἀγνωμοσύνης ; Αὐτὸ εἶναι τὸ θέμα, Μεγαλειότατε Ἀδελφέ μου, τὸ ὁποῖον θέτω ἐνώπιόν Σας ἐν πάσῃ εἰλικρινείᾳ. Σπεύδω νὰ εἴπω, ὅτι δὲν δύναμαι νὰ πιστεύσω, ὅτι ἀφοῦ λάβετε ὑπ' ὄψιν αὐτὰ τὰ συναισθήματα, αὐτὰς τὰς ἀναμνήσεις καὶ τὰ συμφέροντα τῶν ὑπηκόων Σας, ἡ Μεγαλειότης Σας θὰ ἐδίσταζεν ὡς πρὸς τὴν ἀκολουθητέαν γραμμήν.

»Ἡ Μεγαλειότης Σας θὰ ἐνθυμῆται, ὅτι εἰς μίαν προγενεστέραν περίοδον, ἡ Ρωσία, ἀφοῦ ὑπεδαύλισε μίαν ἐπανάστασιν εἰς τὴν Πελοπόννησον, ἐγκατέλειψε τελείως τοὺς ἐπαναστάτας· καὶ δὲν θὰ θελήσητε νὰ γίνετε τὸ ὄργανον μιᾶς φιλοδοξίας, ἡ ὁποία, ἐὰν ἤθελεν ἐπιτύχει τοὺς σκοποὺς της, ταχέως θὰ ἐξώθει τὴν Ἑλλάδα εἰς τὴν θέσιν τῆς αναποφεύκτου προσαρτήσεώς της ὑπὸ ἄλλης Αὐτοκρατορίας. Κολακεύομαι νὰ πιστεύω ὅτι ἡ Μεγαλειότης Σας θὰ σταθμίσῃ αὐτὰς τὰς σκέψεις καὶ δίδουσα εἰς τὴν Γαλλίαν καὶ τὴν Μεγάλην Βρεταννίαν ὅλας τὰς ἐγγυήσεις, τὰς ὁποίας κατ' αὐτὰς τὰς σοβαρὰς περιστάσεις αὗται ἔχουν τὸ δικαίωμα νὰ ἀξιώσουν, θὰ τοποθετήσετε τὰς σχέσεις Σας μὲ τὰς δυτικὰς Δυνάμεις ἐπὶ μιᾶς βάσεως, ἡ ὁποία θὰ ἐπιτρέψῃ εἰς αὐτὰς νὰ μὴ ἀμφιβάλλουν πλέον διὰ τὴν νομιμοφροσύνην τῶν προθέσεων τῆς Κυβερνήσεώς Σας, καὶ θὰ ἀπαλλάξῃ αὐτὰς ἀπὸ τοῦ νὰ ἀναγκασθοῦν νὰ προσφύγουν εἰς μέτρα, τὰ ὁποῖα ὁ ρόλος των ὡς ἐμπολέμων, θὰ τὰς ἐξαναγκάσῃ νὰ λάβουν ἐναντίον ἑνὸς ἀνεγνωρισμένου συμμάχου ἢ καλοκαγάθου βοηθοῦ τῆς Ρωσίας εἰς τὴν Μεσόγειον. Πρὸς ἀποφυγὴν τῆς εὐθύνης διὰ τὰ δεινά, ποὺ θὰ ἠδύναντο νὰ προκύψουν διὰ τὴν Ἑλλάδα ἐκ μιᾶς ἀλλαγῆς ὅσον ἀφορᾶ τὰς φιλικὰς σχέσεις, τὰς ὁποίας πάντοτε κατέβαλα κάθε κόπον νὰ διατηρήσω μὲ τὴν Μεγαλειότητά Σας, προσεπάθησα νὰ κάμω ἔκκλησιν πρὸς τὴν καρδίαν τῆς Αὐτοῦ Μεγαλειότητός Σας, ἀνοίγων τὴν ἰδικήν μου καρδίαν. . .».

Ὁ Ὄθων ἦτο εἰλικρινὴς εἰς τὴν ἀπάντησίν του. Δὲν ἐδίστασε μετὰ παρρησίας νὰ ὑποστηρίξῃ τὰς πεποιθήσεις του καὶ νὰ ὑποδείξῃ εἰς τὸν Ναπολέοντα, ὅτι ὡς Χριστιανός, ἐθεώρει καθῆκον του νὰ ἐνισχύσῃ τοὺς Ἕλληνας ἐπαναστάτας, οἱ ὁποῖοι ἐπολέμων διὰ τὴν ἐλευθερίαν των.

Ἰδοὺ τὸ κείμενον τῆς ἐπιστολῆς του [1], ἥτις φέρει ἡμερομηνίαν 17ην Μαρτίου 1854:

---

1. Ἡ ἐπιστολὴ αὕτη τοῦ Ὄθωνος πρὸς τὸν Ναπολέοντα Γ' προέρχεται ἀπὸ τοὺς Μπάουερ καὶ Μπόλιτο, ἀναφέρεται δὲ καὶ ἀπὸ τὸν Δ. Πετρακάκον εἰς τὴν Κοινοβουλευτικὴν Ἱστορίαν του τ. Β' σ. 159.

«Κύριε Ἀδελφέ μου,

»Ἔλαβον ἀπὸ τῶν χειρῶν τοῦ βαρώνου Φόρθ—Ρουὲν τοῦ Ἀπεσταλμένου Αὐτῆς παρὰ τῇ Αὐλῇ μου, τὴν ἐπιστολήν, ἣν ἡ Ὑμετέρα Μεγαλειότης εὐηρεστήθη νὰ μοὶ γράψῃ τὴν 26ην Φεβρουαρίου. Ἡ ἀνάγνωσις τῆς ἐπιστολῆς αὐτῆς προὐκάλεσεν ἐν ἐμοὶ αἰσθήματα ποικίλα. Εὗρον εἰς αὐτὴν μετ' εὐγνωμοσύνης τοὺς λόγους τῆς στοργῆς, ἥτις πρὸς ἐμὲ τὴν ἐμπνέει καὶ πρὸς τὴν χώραν μου· ἀλλὰ δὲν ἠδυνήθην ἐξ ἄλλου ἢ νὰ θλιβῶ βαθέως διότι ἡ Ὑμετέρα Μεγαλειότης θὰ ἀμφέβαλλε καὶ ἐπὶ μίαν μόνην στιγμὴν περὶ τῆς εἰλικρινείας τῶν εὐγνωμόνων αἰσθημάτων, ὑφ' ὧν διαπνεόμεθα καὶ ἡ Ἑλλὰς καὶ ἐγὼ πρὸς τὴν Γαλλίαν. Οὐδέποτε θὰ λησμονήσωμεν τὰς ὅσας εὐεργεσίας ἡ Γαλλία ἐν πάσῃ ὥρᾳ ἐπεδαψίλευσεν ἐν Ἑλλάδι, οὐδὲ τὰ δείγματα τῆς φιλίας τὰ πασίδηλα τὰ παρὰ τῆς Υ.Μ. ἰδιαίτατα καὶ πλειστάκις παρασχεθέντα.

»Δι' ὃ καὶ ἀδυνατῶ νὰ ὑπομείνω τὴν ἰδέαν ὅτι οἱ στρατιῶται, αὐτοὶ ἐκεῖνοι τῆς Γαλλίας, οὓς τὸ Ἑλληνικὸν Ἔθνος ἐχαιρέτισέ ποτε ὡς φίλους, ὡς ἀτρομήτους προασπιστὰς τῆς ἱερᾶς του ὑποθέσεως, αὐτοὶ οἱ ἴδιοι οἱ στρατιῶται ἐμφανίζονται τώρα ὡς ἐχθροὶ τῆς ἰδίας αὐτῆς Ἑλλάδος. Ἡ Υ. Μ. φρονεῖ ὅτι ὀφείλει νὰ παραπονεθῇ διὰ τὴν παρὰ τῆς Κυβερνήσεώς μου τηρηθεῖσαν στάσιν τοὺς τελευταίους τούτους καιρούς. Φαίνεται νομίζουσα ὅτι ἡ Ἑλλὰς προεκάλεσεν ἐν Ἀνατολῇ ταραχάς. Ἀδύνατον νὰ ἀποδεχθῶ τοιαύτην ὑπόνοιαν. Καὶ διακηρύττω κατηγορηματικώτατα ὅτι ἡ Κυβέρνησις τοῦ Βασιλείου μου, μακρὰν τοῦ νὰ προκαλέσῃ ταραχὰς ἐν τῇ γείτονι χώρᾳ, ἔπραξε πᾶν ὅ,τι ἐξ αὐτῆς ἐξηρτᾶτο ὅπως τὰς προλάβῃ καὶ μὴ ἐκραγῶσι. Δὲν θέλω νὰ ἀρνηθῶ βεβαίως διὰ τούτου ὅτι ἐν τῇ Ἑλλάδι δὲν ἐξεδηλώθησαν συμπάθειαι πρὸς τοὺς χριστιανοὺς τῆς Ἠπείρου καὶ τῆς Θεσσαλίας, τοὺς ἐξ ἀπογνώσεως λαβόντας τὰ ὅπλα. Ἡ Υ. Μ. ὅμως θὰ ὑπολογίσῃ ἀσφαλῶς ποῖος δεσμὸς εὐγνωμοσύνης συσφίγγει τοὺς πολίτας τοῦ Βασιλείου πρὸς τοὺς ἀδελφούς των, τοὺς ποτὲ χύσαντας τὸ αἷμα αὐτῶν χάριν τῆς ἱδρύσεως τοῦ σημερινοῦ Ἑλληνικοῦ Βασιλείου.

»Παραβλέπων ὅ,τι ὑπερβολικὸν καὶ ἀτελὲς ἐντεῦθεν καὶ ἐκεῖθεν εἰς τὰς πρὸς Ὑμᾶς, ὡς φαίνεται, περιερχομένας εἰδήσεις, ἐπείγομαι νὰ διαβεβαιώσω τὴν Υ.Μ. ὅτι εἰς ὅσα ἐν Ἑλλάδι συμβαίνουσιν, οὐδὲν ὑπάρχει τὸ ἐχθρικὸν πρὸς τὴν Γαλλίαν, καὶ ὅτι οὐ μόνον πρόθεσις τοιαύτη τελείως ἀπουσιάζει, ἀλλ' ἕκαστος ὑπὸ τῆς πεποιθήσεως οἰστρηλατεῖται, ὅτι ἡ πραγμάτωσις τοῦ θρησκευτικοῦ καὶ ἐθνικοῦ πόθου, οὐδ' αὐτὴ θὰ ἐνεῖχε τι τὸ κατ' ἀλήθειαν πλῆττον τὰ συμφέροντα τοῦ παλαιοῦ τούτου προασπιστοῦ καὶ συμμάχου, ἢ τὸ ἀσύμφωνον ὡσαύτως πρὸς τὰ συμφέροντα οἱασδήποτε ἄλλης χριστιανικῆς Εὐρωπαικῆς Δυνάμεως. Βεβαίως

δὲν μὲ κατέχει ἡ οἴησις ὅτι κρίνω κάλλιον τῶν ἄλλων τί ταῖς ἀρέσκει, ἀλλ᾽ ὅ,τι μὲ ἀφορᾷ, εἶναι νὰ ἐξάρω τὴν ἁγνότητα τῶν ἡμετέρων προθέσεων.

»Ἡ Υ. Μ. εὐηρεστήθη νὰ μοὶ λαλήσῃ μετ᾽ εἰλικρινείας. Θὰ ἐθεώρουν ἁμάρτημά μου πρὸς τὴν φιλίαν, ἣν τῇ χρεωστῶ, ἐὰν δὲν τῇ ἀπεκρινόμην ἐξ ἴσου εἰλικρινῶς. Δὲν θέλω ἄρα νὰ τῇ ἀποκρύψω ὅτι ὡς χριστιανὸς συμπονῶ βαθέως πρὸς τοὺς χριστιανούς, τοὺς στενάζοντας ὑπὸ τὸν ζυγὸν εἰς τοὺς φυσικοὺς ἐχθροὺς τῆς πρὸς τὸν Κύριον Ἡμῶν πίστεως, τῶν ὁποίων τὸ θρησκευτικὸν αἴσθημα καὶ ἡ ἐθνικὴ ἐμμονὴ καθιστῶσι δυσβάστακτον τὸ τοιαύτης δεσποτείας βάρος, τοσοῦτον, ὥστε ὅλα τοῦ κόσμου τὰ ἀγαθὰ νὰ μὴ ἐπήρκουν ὅπως σβέσωσιν ἐκ τῆς ψυχῆς αὐτῶν τὸ ἠθικὸν ἄλγος, ὑπὸ τοῦ ὁποίου κατατρύχονται. Καὶ πέποιθα ὅτι, ὢν μόνος ἐγὼ χριστιανὸς Βασιλεὺς ἐν τῇ Ἀνατολῇ, κέκλημαι καὶ νὰ ὑψώσω τὴν φωνὴν ὑπὲρ αὐτῶν τῶν χριστιανῶν, νὰ ὑψώσω τὴν φωνὴν ὑπὲρ τῶν ἱερῶν αἰτημάτων τοῦ Σταυροῦ. Ὁ Θεὸς ἂς μὲ βοηθήσῃ καὶ ἂς ἐμπνεύσῃ τοὺς ἰσχυροὺς τῆς Εὐρώπης κυριάρχους, ἵνα χρησιμοποιήσωσι πάντα τρόπον καὶ στηρίξωσι τὸ ἔργον ἐμπραγμάτως καὶ τελεσφόρως.

»Ἡ Υ.Μ. δυσφορεῖ μὴ ἡ τύχη τῆς Ἑλλάδος ἐκτίθηται εἰς κλονισμούς. Δὲν ἀρνοῦμαι τοὺς ἐν τῇ περιστάσει αὐτῇ κινδύνους. Περιορίζομαι μόνον ν᾽ ἀνταποκριθῶ: Μέγας ὁ Θεὸς καὶ οὐκ ἐγκαταλείψει τὸν ἀγῶνα τοῦ Σταυροῦ.

»Ἡ Υ.Μ. ζητεῖ ἐγγυήσεις ἀπ᾽ ἐμοῦ. Ποίαν ἤθελον παράσχει Αὐτῇ καλυτέραν τῆς ἀδόλου εἰλικρινείας τῶν αἰσθημάτων μου καὶ τῆς φωνῆς μου; Δράττομαι ἐπὶ τούτοις τῆς εὐτυχοῦς περιστάσεως ὅπως ἐπαναλάβω Ὑμῖν τὰς διαβεβαιώσεις τῆς ὑψηλῆς τιμῆς καὶ τῆς ἀναλλοιώτου φιλίας, μεθ᾽ ὧν θὰ διατελῶ πάντοτε.

Κύριε Ἀδελφέ μου τῆς Ὑμετέρας Μεγαλειότητος ὁ καλὸς ἀδελφὸς

ΟΘΩΝ»

Ὁ Ναπολέων ἐξέφρασεν ἀπροκαλύπτως τὴν δυσαρέσκειάν του ἐκ τῆς ὡς ἄνω ἐπιστολῆς τοῦ Ὄθωνος, τὸ περιεχόμενον τῆς ὁποίας τὸν ἐξώργισε. Συνεπείᾳ τούτου διέκοψεν οὗτος τὰς σχέσεις του μετὰ τοῦ Βασιλέως τῆς Ἑλλάδος καὶ ἄφησε πλήρη ἐλευθερίαν εἰς τὴν Γαλλικὴν Κυβέρνησιν νὰ πράξῃ ὅ,τι ἐνόμιζεν εἰς δεδομένην στιγμὴν ἐναντίον τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπικρατείας, πρὸς διασφάλισιν τῶν συμφερόντων τῆς Γαλλίας ἐν τῇ Ἀνατολῇ καὶ τῇ Μεσογείῳ.

Ὁ Ὄθων ὅμως ἐξηκολούθει νὰ διατηρῇ τὴν ψυχραιμίαν του καὶ τὸν ἐνθουσιασμόν του. Ἐπίστευε μετὰ φανατισμοῦ εἰς τὸ δίκαιον τοῦ

ἀγῶνος, χωρὶς νὰ εἶναι εἰς θέσιν νὰ σταθμίσῃ τὰ γεγονότα καὶ τὰς συνεπείας των. Παρὰ τὴν ἐπιφυλακτικὴν στάσιν τῆς Κυβερνήσεως, παρὰ τὰς ἀλλεπαλλήλους διπλωματικὰς διακοινώσεις καὶ τὰ διαβήματα τῶν πρεσβευτῶν τῆς Ἀγγλίας καὶ τῆς Γαλλίας, ὁ Ὄθων ἦτο ἄκαμπτος εἰς τὰς πεποιθήσεις του. Εἰς μίαν συνάντησίν του μετὰ τῶν πρέσβεων τῆς Πρωσσίας καὶ Αὐστρίας τοὺς εἶπεν ὅτι :[1] «.. Αἱ καταβαλλόμεναι προσπάθειαι ὑπὸ τῶν δυτικῶν Δυνάμεων ὅπως μὲ παρεμποδίσουν νὰ τεθῶ ὁ ἴδιος ἐπὶ κεφαλῆς ἐκστρατείας κατὰ τῆς Τουρκίας, ἰσοδυναμοῦν μὲ τὴν καταστροφήν μου. Πιστεύω ὅτι ἔχω μίαν Θείαν ἀποστολὴν εἰς τὴν Ἀνατολὴν πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῶν χριστιανῶν ἀπὸ τὸν Μωαμεθανικὸν ζυγόν...».

***

Τὴν ἰδίαν περίοδον ὁ Ὄθων συνέχιζε τὰς μυστικὰς συνεννοήσεις του μὲ διαφόρους στρατιωτικοὺς παράγοντας, τοὺς ὁποίους ἐνίσχυεν οἰκονομικῶς διὰ νὰ προβοῦν εἰς στρατολογίαν ὁπλιτῶν πρὸς πύκνωσιν τῶν ἀνταρτικῶν σωμάτων εἰς τὰ σύνορα τῆς Θεσσαλίας καὶ τῆς Ἠπείρου. Ἐπὶ τοῦ προκειμένου εἶναι λίαν χαρακτηριστικὴ τῆς ἀνησύχου ψυχολογικῆς καταστάσεως καὶ τῆς ἀγωνίας, εἰς τὴν ὁποίαν εὑρίσκοντο οἱ ὑπουργοὶ τῆς Κυβερνήσεως Κριεζῆ, ἡ σχετικὴ περικοπὴ ἐκ τῶν ἀπομνημονευμάτων τοῦ ὑπουργοῦ Σπυρίδωνος Πήλικα, ὁ ὁποῖος μεταξὺ τῶν ἄλλων ἔγραφεν[2] :

«... Ὁ Παΐκος, ὁ Προβελέγγιος καὶ ἐγὼ ἤμεθα τεταραγμένοι. Εἰς τὰ Ὑπουργικὰ Συμβούλια ἐρωτοῦσαμεν : Ἔχομεν πόλεμον ; Τί κάμνει ἡ Ἀστυνομία ; Τί γίνεται τὸ «μυστικῶς καὶ μὲ φρόνησιν νὰ ὑποθάλψωμεν τὸ κίνημα ;». Οἱ ἄλλοι ὑπουργοὶ καὶ ὁ τῶν Στρατιωτικῶν, ὅτε τὸν ἐβλέπομεν, διότι ἀπὸ τότε ἐπειδὴ εἰργάζετο ὅλην τὴν ἡμέραν καὶ τὴν νύκτα μὲ τὸν Βασιλέα σπανίως τὸν ἐβλέπομεν, ὡμολογοῦσαν τὸ ἄτοπον. Ἀλλὰ τί νὰ γίνῃ ; ἔλεγον, τοῦ κόσμου ὁ ἐνθουσιασμὸς εἶναι ἀκράτητος, νὰ τὸν ψυχράνωμεν δὲν εἶναι πολιτικόν, δὲν ἔχομεν καὶ τὰ μέσα νὰ προλάβωμεν τὰ ἀποτελέσματά του...».

Ἐν τῷ μεταξὺ οἱ πρεσβευταὶ τῆς Ἀγγλίας Οὐάϊς καὶ τῆς Γαλλίας Ρουὰν ἐπίεζον δεινῶς τὸν Ὄθωνα διὰ ν' ἀπόσχῃ πάσης ἐπαναστατικῆς κινήσεως. Ἐν ἀρχῇ οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν μεγάλων Δυνάμεων ἐχρησιμοποίησαν τὴν διπλωματικὴν γλῶσσαν πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ σκοποῦ των, ὁ ὁποῖος ἀπέβλεπεν εἰς τὴν τήρησιν πλήρους οὐδετερότητος ἐκ μέρους τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τὴν σύρραξιν ἐκείνην τῆς Ρωσίας μετὰ τῶν

1. Κρατικὰ Ἀρχεῖα τῆς Βιέννης.
2. Σ. Πήλικα : Ἀπομνημονεύματα σ. 143.

συμμάχων κρατῶν. Ἀλλ' ἡ πειθὼ οὐδὲν εἶχεν ἀποτέλεσμα διὰ τὸν Ὄθωνα. Κατόπιν τούτου οἱ πρεσβευταὶ ἐχρησιμοποίησαν ἀπειλάς, ἀλλὰ καὶ πάλιν ὁ Βασιλεὺς ἔμεινεν ἀμετάπειστος, δίδων ὑπερηφάνους καὶ ἀξιοπρεπεῖς ἀπαντήσεις εἰς τὰς ἐκβιαστικὰς προτάσεις τῶν ξένων.

Ὅταν μετά τινας ἡμέρας ἀνηγγέλθη εἰς τὰς Ἀθήνας ὅτι ὁ ἀξιωματικὸς Σκυλοδῆμος, διοικητὴς ἑνὸς τάγματος τοῦ τακτικοῦ Ἑλληνικοῦ στρατοῦ εἰς τὴν μεθόριον, ἐξ ἀφορμῆς ἀτυχοῦς ἐπιχειρήσεως τῶν ἐπαναστατῶν, παρεβίασε τὰ σύνορα καὶ ἔσπευσε μὲ τὴν δύναμίν του εἰς βοήθειάν των, προεκλήθη μεγάλη συγκίνησις καὶ ἐνθουσιασμὸς εἰς τὴν Πρωτεύουσαν. Καὶ τοῦτο διότι ἦτο ἡ πρώτη φορά, κατὰ τὴν ὁποίαν μετέσχε τμῆμα Ἑλληνικοῦ στρατοῦ εἰς τὰς ἐπαναστατικὰς ἐκείνας ἐπιχειρήσεις καὶ μάλιστα μὲ νικηφόρον ἀποτέλεσμα, δεδομένου ὅτι εἰς τὴν δημοσιευθεῖσαν εἰς τὰς ἐφημερίδας εἴδησιν ἐτονίζετο ὅτι «ὁ ἥρως Σκυλοδῆμος ἔτρεψεν εἰς φυγὴν τοὺς Τούρκους». Τὸ γεγονὸς τοῦτο ἐθορύβησεν ἰδιαιτέρως δύο ἐκ τῶν ὑπουργῶν τῆς Κυβερνήσεως Κριεζῆ, τοὺς Κ. Προβελέγγιον τῶν Οἰκονομικῶν καὶ Σπ. Πήλικαν τῆς Δικαιοσύνης, οἱ ὁποῖοι δικαιολογημένως ἀνησύχησαν ζωηρῶς διὰ τὰς συνεπείας τοῦ διαβήματος ἐκείνου, τὸ ὁποῖον ἐξέθετε τόσον τὴν Ἑλλάδα καὶ τὸν Βασιλέα. Καὶ πράγματι ἡ δημιουργηθεῖσα κατάστασις ἦτο ἄκρως ἐπικίνδυνος, διότι ἐφ' ὅσον ἡ Ἑλλὰς ἐξηκολούθει νὰ διατηρῇ σχέσεις μετὰ τῆς Τουρκίας, ἐπεβάλλετο κατὰ τὰ διεθνῆ νόμιμα οἱ Ἕλληνες στρατιῶται νὰ μένωσι μακρὰν πάσης ἀναμίξεως. Κατόπιν τούτου οἱ προαναφερθέντες ὑπουργοὶ ἐζήτησαν νὰ γίνωσι δεκτοὶ ὑπὸ τοῦ Βασιλέως διὰ νὰ τοῦ ὑποβάλουν τὰς ἀπόψεις των ἐπὶ τῆς καταστάσεως. Ἐπειδὴ δὲ κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην ἦτο ἀδιάθετος ὁ Βασιλεύς, ἐδέχθη αὐτοὺς ἡ Βασίλισσα Ἀμαλία.

Η ΘΑΡΡΑΛΕΑ ΣΤΑΣΙΣ ΤΗΣ ΑΜΑΛΙΑΣ

«Λαβὼν τὸν λόγον—ἀναγράφει ὁ ἴδιος ὁ Πήλικας εἰς τὰ Ἀπομνημονεύματά του [1]—ἤρχισα νὰ τῆς ἐκθέτω τὰς σκέψεις μου. Ἡ Βασίλισσα ὅμως, πρὶν ἀκόμη ἐκθέσω τὰς ἀρχάς, τὰς ὁποίας ἔπρεπε νὰ ἔχῃ ὁδηγὸν ἡ Κυβέρνησις, μὲ διέκοψε καὶ ἔλαβε τὸν λόγον διὰ νὰ θέσῃ, ὡς ἔλεγε, καλύτερα τὸ ζήτημα :

—Ἡ Εὐρώπη δόσασα τὸν θρόνον εἰς τὸν Ὄθωνα—ἔλεγεν ἡ Ἀμαλία— ἐφαντάσθη νὰ τὸν ἔχῃ ἐδῶ ἁπλοῦν ὀργανόν της, τῶν ἰδικῶν της συμφερόντων καὶ τῆς πολιτικῆς της, ἀλλ' ἔσφαλεν. Ὁ Ὄθων συνεταύτισε τὴν τύχην του μὲ τὴν τύχην τοῦ Ἔθνους. Τὸ Ἔθνος ἔχει μεγάλην

1. Σπ. Πήλικα : Ἀπομνημονεύματα σ. 154.

αποστολὴν εἰς τὴν Ἀνατολὴν καὶ ὁ Ὄθων τὴν ἀπεδέχθη ολόκληρον ἔστω καὶ μὲ κίνδυνόν του. Ὁ κ. Ρουὰν δὲν ἐντράπη νὰ μᾶς προτείνῃ ὅτι ὁ Βασιλεύς, ὁ ἔχων ἄλλην θρησκείαν παρὰ τὴν Ὀρθόδοξον, δὲν ὤφειλε νὰ ἀναμιγνύεται εἰς τὴν τωρινὴν πάλην, καὶ ὅτι, ἐὰν φοβῆται τὸ ἐθνικὸν αἴσθημα, ἡ Γαλλία εἶναι πρόθυμος νὰ τὸν βοηθήσῃ ἀποστέλλουσα στρατὸν πρὸς ἐξασφάλισιν».

»Καὶ λέγουσα ταῦτα ὕψωνε τὴν φωνήν της ἐν προφανεῖ ταραχῇ.

»—Τὸ ζήτημα τῆς Ἀνατολῆς, ἐξηκολούθησεν ἡ Ἀμαλία, εἶναι εἰς τὸ χέρι τῆς Ἑλλάδος καὶ τοῦ Ὄθωνος καὶ ὄχι εἰς ἄλλου τινὸς τὴν δύναμιν. Εἰς τὴν Ἀνατολὴν ὁ Ὄθων εἶναι ὁ ἰσχυρότερος ὅλων. Ἔχει τὸ δίκαιον ὑπὲρ αὐτοῦ, τὴν ὁσιωτέραν τῶν ὑποθέσεων, ὅλα τὰ ἑκατομμύρια τῶν χριστιανῶν ὑπηκόων τῆς Τουρκίας, ὅλον τὸ Ἑλληνικὸν Ἔθνος, χωρὶς διάκρισιν κομμάτων. Νὰ κινήσῃ ὁ Βασιλεὺς καὶ τὸ ζήτημα ἐλύθη καὶ ἡ τοιαύτη λύσις δὲν ἀντίκειται εἰς τ' ἀληθινὰ συμφέροντα τῆς Εὐρώπης, ὥστε ὅταν γρήγορα ἢ ἀργὰ ἀναγνωρίσῃ τὴν μεγάλην αὐτὴν ἀλήθειαν ἡ Εὐρώπη, θέλει μᾶς εἶναι βοηθητική· ἂς μὴ μᾶς ξιπάζουν λοιπὸν αἱ τωριναὶ ἀπειλαί. Οὕτως ἦτο δυσμενὴς κατ' ἀρχὰς εἰς τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1821 καὶ διὰ τὸν αὐτὸν λόγον κατόπιν θ' ἀλλάξῃ γνώμην. Ποῖος εἶναι ὁ μόνος φόβος; Μήπως ἐκ φόβου δὲν ἐγκαρτερήσωμεν ἢ διαιρεθῶμεν καὶ τὸ κίνημα δὲν λάβει ἰσχυρὰν ὤθησιν. Τὸ ἐναντίον φοβοῦνται αἱ Δυνάμεις, διὰ τοῦτο καὶ μᾶς περιποιοῦνται, διὰ τοῦτο ὁ πρέσβυς τῆς Τουρκίας ἀκόμη δὲν ἔφυγε καὶ ἡ Τουρκία δὲν μᾶς ἐκήρυξε τὸν πόλεμον. Αὐτοὶ φοβοῦνται μὴ ὁ Βασιλεὺς τεθῇ ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ κινήματος καὶ ἐξέλθῃ ἔξω. Τὸ μόνον σωτήριον διὰ τὴν Ἑλληνικὴν Κυβέρνησιν, τὸ Ἔθνος καὶ τὸ μέλλον του εἶναι νὰ προχωρήσῃ, ν' ἀνάψῃ ἡ ἐπανάστασις. Φωτιὰ λοιπόν, φωτιὰ καὶ πανταχόθεν φωτιά».

»Καὶ λέγουσα αὐτὰ ἡ Βασίλισσα, ἐπιλέγει ὁ Πήλικας, ἐνθουσιασμένη καὶ χειρονομοῦσα, μᾶς ἀπεχαιρέτησε καὶ ἔφυγεν».

Πρέπει νὰ ὁμολογηθῇ, ἂν μὴ τι ἄλλο, ὅτι οἱ λόγοι τῆς Ἀμαλίας περιέκλειον, θὰ ἔλεγέ τις, τὸ πνεῦμα τοῦ προγονικοῦ μεγαλείου, τῆς αὐταπαρνήσεως καὶ τῆς ἀνθρωπίνης ἀξιοπρεπείας, τὰ ὁποῖα ἀπετέλεσαν διὰ μέσου τῶν Ἑλληνικῶν αἰώνων τὰ βάθρα τῆς φυλῆς αὐτῆς, διὰ νὰ μεγαλουργήσῃ καὶ ν' ἀποτελέσῃ τὸ ἀθάνατον λίκνον τοῦ πολιτισμοῦ τῆς Ἀνθρωπότητος. Ἦσαν λόγοι τοὺς ὁποίους κάθε Ἑλληνὶς τῆς ἐποχῆς τῶν παλαιοτέρων, ὡς καὶ τῶν προσφάτων ἐθνικῶν ἀγώνων καὶ θυσιῶν, θὰ υἱοθετοῦσε πλήρως, διότι ἦσαν γνήσιοι Ἑλληνικοί. Καὶ ὅμως, παρὰ τὸ πατριωτικὸν περιεχόμενόν των, οὐδόλως ἐπέδρασαν εἰς τὸ νὰ κλονίσουν τὴν πίστιν ἐπὶ τῶν ἀπόψεών των τῶν δύο ὑπουργῶν, οἱ ὁποῖοι διέβλεπον εἰς τὰ ὑποστηριζόμενα ὑπὸ τῆς Βασιλίσσης τὴν γενεσιουργὸν

αἰτίαν μιᾶς φρικτῆς τραγωδίας, εἰς τοὺς ἱστοὺς τῆς ὁποίας θὰ περιεπλέκετο ἡ Ἑλλὰς καὶ ὁ λαός της. Τῆς ἰδίας γνώμης ἦσαν καὶ οἱ Ἕλληνες πρεσβευταὶ ἐν Λονδίνῳ, Παρισίοις καὶ Κωνσταντινουπόλει, οἱ ὁποῖοι δι' ἀλλεπαλλήλων ἐκθέσεων των πρὸς τὸν Βασιλέα καὶ τὴν Κυβέρνησιν συνίστων ἀποχὴν τῆς Ἑλλάδος ἐκ πάσης ἀναμίξεως εἰς τὴν Εὐρωπαϊκὴν ἐκείνην σύρραξιν. Ἴσως ἡ ψυχρὰ λογικὴ νὰ ὑπηγόρευεν αὐτὴν τὴν ἐπιφυλακτικότητα, ἴσως ἡ πολιτικὴ καὶ διπλωματικὴ διορατικότης νὰ ἐνεπνέετο ἀπὸ τὸ ρεαλιστικὸν ἐκεῖνο πνεῦμα τῆς ἐπιβεβλημένης σταθμίσεως τῶν γεγονότων, τοῦ ὑπολογισμοῦ καὶ τῆς εὐθύνης. Ἀλλὰ ποῖος ἦτο δυνατὸν τότε νὰ ἐπικαλεσθῇ τὰ ἐπιχειρήματα αὐτὰ εἰς τὸν λαὸν διὰ νὰ τοῦ ἀφαιρέσῃ τὸν ἐνθουσιασμόν, τὰς ἐλπίδας καὶ τὸ φιλοπόλεμον μένος, χωρὶς νὰ διατρέχῃ τὸν ἄμεσον κίνδυνον νὰ χαρακτηρισθῇ προδότης τῆς Πατρίδος του; Ἀσφαλῶς οὐδείς, εἴτε ἐκ τῶν ὑπευθύνως χειριζομένων τὰ κοινά, εἴτε ἐκ τῶν ἁπλῶν πολιτῶν. ἦτο εἰς θέσιν νὰ διακηρύξῃ δημοσίᾳ τὴν οὐδετερότητα τῆς Ἑλλάδος κατὰ τὴν πολεμικὴν ἐκείνην περίοδον, τῆς συγκρούσεως τῶν δυτικῶν Δυνάμεων μετὰ τῆς Ρωσίας. Μία τοιαύτη ἐκδήλωσις ἦτο ξένη πρὸς τὴν ψυχοσύνθεσιν, τὸν χαρακτῆρα καὶ τὸν τρόπον τοῦ σκέπτεσθαι παντὸς Ἕλληνος, ἔστω καὶ ἐὰν ὁ τρόπος αὐτὸς ἦτο ἐσφαλμένος. Δι' ὃ καὶ τὰ πράγματα ἠκολούθησαν τὸν μοιραῖον δρόμον των.

***

Ἡ Πύλη, τῇ παροτρύνσει τῆς Ἀγγλίας καὶ τῆς Γαλλίας, ἀπηύθυνε τελεσίγραφον πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν Κυβέρνησιν τὴν 7|19 Μαρτίου τοῦ 1854, διὰ τοῦ ὁποίου ἐζητεῖτο ἡ καταστολὴ τῆς ἐπαναστάσεως, ἐὰν δὲ ἐντὸς 48 ὡρῶν δὲν ἐδίδετο ἱκανοποιητικὴ ἀπάντησις, ἠπειλεῖτο ἡ διακοπὴ τῶν σχέσεων. Τὴν ἐπομένην οἱ πρέσβεις τῶν μεγάλων Δυνάμεων συνεβούλευσαν τὴν Κυβέρνησιν ν' ἀποδεχθῇ τὰς Τουρκικὰς ἀπαιτήσεις. Συνῆλθε τότε τὸ Ὑπουργικὸν Συμβούλιον καὶ μετὰ προηγουμένην ἀπόφασιν καὶ τῶν νομοθετικῶν Σωμάτων, Βουλῆς καὶ Γερουσίας, ἐδόθη ἀπάντησις μετριοπαθὴς μὲν τὴν ἔκφρασιν, ἀλλ' ἀπορρίπτουσα κατ' οὐσίαν τὰς Τουρκικὰς ἀξιώσεις. Κατόπιν τούτου ἡ Πύλη διέκοψε τὰς διπλωματικὰς σχέσεις της μὲ τὴν Ἑλλάδα. Ἀνεκλήθη ὁ Τοῦρκος πρέσβυς, ἐνῷ συγχρόνως ἀπεδιώκοντο ἐκ τῆς Τουρκίας οἱ Ἕλληνες πολῖται καὶ ἀπηγορεύετο ἡ προσέγγισις ἑλληνικῶν πλοίων εἰς τουρκικοὺς λιμένας. Κατὰ τῶν μέτρων τούτων διεμαρτυρήθη ἐντόνως ἡ Ἑλλάς, ἐν τέλει δὲ ἀνεκλήθησαν οἱ διπλωματικοὶ ἀντιπρόσωποί της εἰς τὴν Τουρκίαν καὶ διετάχθη ἡ λῆψις τῶν αὐτῶν μέτρων κατὰ τῶν Ὀθωμανῶν ὑπηκόων καὶ τῶν τουρκικῶν σκαφῶν.

Εὐθὺς μετὰ τὴν διακοπὴν τῶν σχέσεων Ἑλλάδος καὶ Τουρκίας,

ἡ διαμάχη εἰς τὰς Ἀθήνας μεταξὺ τοῦ Βασιλέως Ὄθωνος καὶ τῶν πρέσβεων Ἀγγλίας καὶ Γαλλίας ἔγινεν ὀξυτέρα. Παρὰ ταῦτα ὁ Ὄθων καὶ ἡ Ἀμαλία δὲν ἔχασαν τὴν ψυχραιμίαν των. Ἀπεναντίας διετήρησαν ἐξ ὁλοκλήρου τὴν αἰσιοδοξίαν των. Μετὰ δὲ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ Ὀθωμανοῦ πρέσβεως Νεσὲτ μπέη, ὁ Ὄθων ἔλεγεν εἰς τοὺς Ὑπουργούς του ὅτι: «οὕτως ἀπηλλάγημεν πάσης ὑποχρεώσεως ἐξ ἐκείνων ποὺ ἐδόθησαν εἰς αὐτόν, ἐξ ἀφορμῆς τοῦ τουρκικοῦ τελεσιγράφου ἐν τῇ Ἑλληνικῇ ἀπαντήσει».

ΜΙΑ ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑ ΠΟΥ ΔΕΝ ΕΓΙΝΕ

Ἐν τούτοις ὁ ἀναβρασμὸς τῶν πνευμάτων εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ τὰς ἐπαρχίας ηὖξανε. Διεδίδετο πανταχοῦ ἐπιμόνως ὅτι ὁ Βασιλεὺς καὶ ἡ Βασίλισσα ἦσαν ἕτοιμοι πρὸς ἀναχώρησιν διὰ τὰ σύνορα, συνοδευόμενοι ἀπὸ πολλοὺς ἐφίππους, αὐλικοὺς καὶ στρατιωτικούς. Ἐν τῷ μεταξὺ σημαντικαὶ δυνάμεις στρατοῦ μετεφέροντο ἀπὸ τὴν Πελοπόννησον εἰς τὰ σύνορα, ἰδίως τὰ Θεσσαλικά, μέγα δὲ μέρος τοῦ ὑπάρχοντος πολεμικοῦ ὑλικοῦ ἀπεστέλλετο εἰς παραλαβὴν τῶν ἀρχηγῶν τῶν παραμεθορίων στρατιωτικῶν σωμάτων. Ἀλλ' ἡ διάδοσις περὶ προσωπικῆς ἐκστρατείας τοῦ Βασιλέως Ὄθωνος πρὸς τὴν ἐπαναστατημένην Θεσσαλίαν ἀνησύχησε ζωηρότατα τὴν Κυβέρνησιν Κριεζῆ καὶ περισσότερον τοὺς ὑπουργοὺς Ἐξωτερικῶν Παΐκον, Ἐσωτερικῶν Ι. Ἀμβροσιάδην, Οἰκονομικῶν Κ. Προβελέγγιον καὶ Δικαιοσύνης Σπ. Πήλικαν. Οὗτοι ἔσπευσαν ἀγωνιῶντες εἰς τὰ ἀνάκτορα καὶ ἐζήτησαν νὰ γίνουν δεκτοὶ ὑπὸ τοῦ Βασιλέως. Ὅταν εἰσήχθησαν εἰς τὸ γραφεῖον τοῦ Ὄθωνος, πρῶτος ὡμίλησεν ὁ Παΐκος, ὁ ὁποῖος ἐζήτησε διευκρινήσεις ἀπὸ τὸν Βασιλέα περὶ τοῦ κατὰ πόσον ἠλήθευεν ἡ κυκλοφοροῦσα διάδοσις περὶ συντόμου ἀναχωρήσεώς του διὰ τὰ σύνορα, ἵνα εὑρεθῇ μεταξὺ τῶν ἐπαναστατῶν τῆς Θεσσαλίας πρὸς τόνωσιν καὶ ἐπικράτησιν τοῦ κινήματος τῶν ὑποδούλων χριστιανικῶν πληθυσμῶν.

—Μεγαλειότατε, προσέθεσεν ὁ ὑπουργός, ζητοῦμεν ἐπὶ τοῦ σπουδαιοτάτου τούτου ζητήματος μίαν σαφῆ ἐξήγησιν. Ἐὰν πράγματι ἐλάβατε μίαν τοιαύτην ἀπόφασιν θὰ παρακαλέσωμεν νὰ μᾶς τὴν ἀνακοινώσητε, διότι εἴμεθα ὑποχρεωμένοι νὰ πράξωμεν καὶ ἡμεῖς τὸ καθῆκον μας».

Ὁ Ὄθων, θέλων νὰ ὑποδαυλίσῃ τὴν φιλοτιμίαν τῶν ὑπουργῶν του, τοὺς ἀπήντησεν ὡς ἑξῆς: «Κύριοι ὑπουργοί, ἔπρεπε νὰ τὸ περιμένετε ὅτι μίαν ἡμέραν ὁ Βασιλεὺς θὰ σᾶς ἀνεκοίνωνε τὰς ἀποφάσεις του. Ἤδη δὲν μένει παρὰ νὰ διατάξω τὰ κατὰ τὴν ἀπουσίαν μου καὶ νὰ ἱππεύσω ἵνα μετάσχω τοῦ ἀγῶνος τῶν λαῶν τῆς Ἀνατολῆς. Θὰ ἤμην δὲ εὐτυχὴς ἐὰν ἤκουον ὅτι θέλετε νὰ ἔλθετε μαζί μου».

Εἰς τὰ λεχθέντα ὑπὸ τοῦ Βασιλέως ὁ Προβελέγγιος ἀπήντησεν ὡς ἑξῆς: «Φυσικά, Μεγαλειότατε, θὰ ἦτο καὶ δι' ἡμᾶς μεγάλη τιμὴ νὰ σᾶς ἀκολουθήσωμεν. Ἀλλ' ἔχομεν τὴν πεποίθησιν ὅτι ἕνα τοιοῦτον διάβημα, θὰ ἐξέθετεν ὄχι μόνον τὸν τόπον εἰς καταστρεπτικὰς συνεπείας, ἀλλὰ καὶ προσωπικῶς τὴν Μεγαλειότητά σας εἰς κίνδυνον τῆς θυσίας τῆς ζωῆς της, χωρὶς τοὐλάχιστον νὰ ἔχετε καὶ τὴν ἐλπίδα νὰ γίνετε ὁ Κόδρος τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος. Ἀλλ' εἰς μίαν τοιαύτην περίπτωσιν δὲν μᾶς συγχωρεῖ ἡ συνείδησις νὰ εἴμεθα πλέον ὑπουργοί».

Εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ ἡ Βασίλισσα Ἀμαλία,—ὡς ἀνέγραψεν ὁ Πήλικας[1], ἡ ὁποία παρηκολούθει σιωπηλὴ μέχρι τῆς στιγμῆς ἐκείνης τὴν συζήτησιν, παρενέβη καὶ μὲ ἀποφασιστικὸν ὕφος εἶπεν :

—Ἐπὶ τέλους, Κύριοι Ὑπουργοί, τί θὰ μᾶς κάμουν αἱ δυτικαὶ Δυνάμεις; Θὰ καταλάβουν τὰς Ἀθήνας; Ἂς ἔλθουν· ἰδού, τοὺς ἀφήνομεν τὸ παλάτι μας· δὲν ἐγγίζομεν τίποτε. Ἂς ἔλθουν ν' ἀναπαύωνται ἐδῶ· ἡμεῖς προχωροῦμεν εἰς τὴν Θεσσαλίαν. Θὰ ἐμποδισθοῦν νὰ ταξιδεύσουν τὰ πλοῖα μας; Ἰδοὺ ὅτι ἡ θεία Πρόνοια μᾶς βοηθεῖ· ἂν τοῦτο ἄλλοτε θὰ ἐπροξένει ἴσως γογγυσμόν, τώρα ὅμως οὐδετερώθη. Ὁ πόλεμος Τουρκίας καὶ Ρωσίας ἔπαυσε το ἐμπόριον τῆς Μαύρης Θαλάσσης. Θὰ μᾶς πάρουν τὰ ὀλίγα πολεμικὰ πλοῖα μας καὶ δὲν θὰ μᾶς ἀφήσουν κατὰ θάλασσαν νὰ κινηθῶμεν ; Ἀλλὰ τότε θὰ ἐμποδίσουν καὶ τὴν Τουρκίαν. Δὲν θὰ μᾶς δέσουν χέρια καὶ πόδια καὶ ἔπειτα νὰ εἰποῦν τῶν Τούρκων : «ἐλᾶτε νὰ τοὺς σκοτώσετε». Ἀλλὰ καὶ θὰ μᾶς καύσουν μερικὰς πόλεις ἢ τὰ πλοῖα ; Καὶ εἰς τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1821 τὰ ἔκαυσεν ἡ Ἑλλὰς καὶ πάλιν τὰ ξανάκαμεν· ἡ ζημία εἶναι μόνον ὑλική. Δὲν ἔχομεν χρήματα; ἂς φάγωμεν χόρτα. Πρώτη ἐγὼ τρώγω».

Ἡ Ἀμαλία ὡμίλει πράγματι ἀπὸ τὸ ὑπερήφανον βάθρον μιᾶς ἀληθοῦς Ἑλληνίδος Βασιλίσσης. Δὲν εἶχεν ἀπομείνει εἰς τὴν ψυχήν της τίποτε ἀπὸ τὸν βορεινὸν τόπον τῆς γεννήσεώς της. τίποτε ἀπὸ τὴν αταραξίαν καὶ τὴν ψυχραιμίαν τῶν συμπατριωτῶν της. Ἦτο ἡ φλογερὰ Ἑλληνίς, πρωτοπόρος μιᾶς Ἐθνικῆς ἐπαναστάσεως, ἀξία τῆς ὑψηλῆς ἀποστολῆς της καὶ ἀξία τῆς ἡρωικῆς αὐτῆς χώρας, τῆς κατάσπαρτης ἀπὸ μυθικοὺς ἄθλους καὶ τρόπαια ἐνδόξων ἀγωνιστῶν, ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν.

Θὰ προσέθετον ὅτι οἱ λόγοι της ἴσως εἶχον μέσα των κάτι ἀπὸ τὸ περίφημον «Μολὼν Λαβὲ» τοῦ Λεωνίδα, κάτι ἀπὸ τὸ ἱερὸν σύνθημα τῆς Ἐθνικῆς ἐξεγέρσεως : «Ἐλευθερία ἢ Θάνατος». Αἱ προθέσεις της ἦσαν ἅγιαι. Τὰ μέσα ὅμως πρὸς πραγματοποίησίν των ἦσαν ἀνίσχυρα. Ἡ πτωχὴ καὶ ἀνοργάνωτος χώρα δὲν ἦτο εἰς θέσιν νὰ προβῇ εἰς πολεμικὴν

1. Σ. Πήλικα : Ἀπομνημονεύματα σ. 166.

δρᾶσιν. Δι' ὃ καὶ ἡ σύνεσις καὶ ἡ περίσκεψις, τὰς ὁποίας συνεβούλευον οἱ ὑπουργοί, ἀνταπεκρίνοντο πρὸς τὴν σκληρὰν πραγματικότητα. Ὅσον και ἐὰν δι' αὐτῶν ἐτραυματίζετο ἡ ἐθνικὴ φιλοτιμία, ὅσον καὶ ἂν ἐπλήττετο ὁ συναισθηματισμὸς τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ, τὸ συμφέρον τῆς Ἑλλάδος ἴσως εὑρίσκετο μὲ τὰς ἀπόψεις τῶν ἀγωνιώντων ὑπουργῶν, τὰς ὁποίας ματαίως προσεπάθουν ν' ἀναπτύξουν εἰς τοὺς Βασιλεῖς καὶ ἔτι περισσότερον νὰ τοὺς πείσουν περὶ τῆς ὀρθότητός των. Ὁ Ὄθων δὲν ἔπαυε νὰ ὑποστηρίζῃ ὅτι τὸ ἐπαναστατικὸν κίνημα θὰ ἐπετύγχανε καὶ μόνον μὲ τὴν παρουσίαν του ἐν μέσῳ τῶν ἐπαναστατῶν.

Μία ζωντανὴ εἰκὼν τῶν διαδραματιζομένων γεγονότων περιέχεται εἰς τὸ βιβλίον τοῦ Γ. Φιλαρέτου [1] ὁ ὁποῖος ἀνέγραφε τὰ ἑξῆς :

«.. Δραματικὰ ἀληθῶς ἦσαν τὰ ἐν τοῖς ἀνακτόροις τότε τελούμενα. Αἱ διπλωματικαὶ διακοινώσεις, ἡ ὑπουργικὴ διάστασις, ἡ δειλία ὑπουργῶν τινων καὶ αἱ διηνεκεῖς συσκέψεις καθίστων τὸν Βασιλέα καὶ τὴν Βασίλισσαν ἀξίους λύπης. Ἄγρυπνος, ὠχρός, πολλάκις κλαίων ὁ Βασιλεύς, ἡ δὲ Βασίλισσα ὑπὸ τὸ κράτος διηνεκοῦς ἐρεθισμοῦ, ἀμφότεροι δὲ πλήρεις εὐγενοῦς αἰσθήματος, ἀποφάσεως καὶ γενναιότητος. Τοιαύτην εἰκόνα παρεῖχον τότε τὰ Ἑλληνικὰ ἀνάκτορα. Εἰκὼν θλιβερὰ μέν, σεβαστὴ δὲ καὶ ἐπιβάλλουσα Βασιλικοῦ ζεύγους, παλαίοντος κατὰ ἀνυπερβλήτων δυσχερειῶν, παρεξηγουμένου καὶ πολεμουμένου, ἀλλ' ἐπιμένοντος εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ πρὸς τὴν Πατρίδα καθήκοντος».

ΑΝΤΑΛΛΑΓΗ ΕΠΙΣΤΟΛΩΝ ΜΕΤΑΞΥ ΟΘΩΝΟΣ ΚΑΙ ΤΣΑΡΟΥ ΝΙΚΟΛΑΟΥ

Ἐνώπιον τῆς δεινῆς αὐτῆς καταστάσεως, πρὸ τῆς θλιβερᾶς αὐτῆς εἰκόνος, ἀπομεμονωμένος πανταχόθεν, ὁ Ὄθων ἐπάλαιεν ἀπεγνωσμένως, διὰ τὴν πραγματοποίησιν τοῦ ὀνείρου τῆς μεγάλης Ἰδέας. Τίποτε δὲν ἦτο ἱκανὸν νὰ λυγίσῃ τὴν πίστιν του πρὸς αὐτήν. Εἰς τὰς μυστικὰς ἐκκλήσεις του πρὸς διάφορα κράτη, μὲ τὰς Αὐλὰς τῶν ὁποίων συνεδέετο διὰ συγγενείας—ἐκτὸς βεβαίως τῆς Ἀγγλίας καὶ Γαλλίας—ὅπως τον ἐνισχύσουν εἰς τὸν ἀγῶνα του, συνήντησε μὲν πνεῦμα συμπαθείας, ἀλλ' οὐδεμιᾶς οὐσιαστικῆς βοηθείας ἔτυχε. Καὶ τότε ἠναγκάσθη νὰ στραφῇ πρὸς τὴν Ρωσίαν, ἐλπίζων ὅτι θὰ ἐτύγχανε ποιᾶς τινος θετικῆς συμπαραστάσεως. Ἡ Ἀμαλία εἶχεν ἤδη ἀπευθυνθῇ εἰς τὸν Τσάρον Νικόλαον, μετὰ τοῦ ὁποίου συνεδέετο συγγενικῶς καὶ οὗτος ἔσπευσε νὰ τῆς ἀποστείλῃ ἕνα σημαντικὸν χρηματικὸν ποσὸν πρὸς ἐνίσχυσιν τοῦ ἐπαναστατικοῦ ἀγῶνος εἰς Θεσσαλίαν καὶ Ἤπειρον.

---

1. Γ. Φιλαρέτου : Ξενοκρατία καὶ Βασιλεία ἐν Ἑλλάδι σ. 120.

Ὁ Ὄθων ἔγραψε πρὸς τὸν Τσάρον ἐπιστολὴν ἐν τῇ ὁποίᾳ ἐξῆρε τὸν ἀγῶνα τῆς Ρωσίας ὑπὲρ τῶν χριστιανικῶν λαῶν τῆς Ἀνατολῆς, χωρὶς ὅμως καὶ νὰ θίξῃ τὸ θέμα τῆς βοηθείας ὑπ' αὐτῆς τῆς Ἑλλάδος, ἀφήσας τὸ ζήτημα ἀνοικτόν, οὕτως ὥστε νὰ λάβῃ τοῦτο τὴν μορφὴν τῆς προσωπικῆς πρωτοβουλίας τοῦ Αὐτοκράτορος. Τὸ διάβημα αὐτὸ τοῦ Ὄθωνος εὐτυχῶς ἔμεινε μυστικόν, ἡ δὲ Ρωσία δὲν ἔσπευσε νὰ τὸ ἐκμεταλλευθῇ καὶ οὕτως ἡ Ἑλλὰς διέφυγεν ἕνα εἰσέτι κίνδυνον, ὁ ὁποῖος ἐὰν τυχὸν ἐξεδηλοῦτο θὰ εἶχε σοβαρωτάτας συνεπείας ἀκόμη καὶ δι' αὐτὴν τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς χώρας. Ὁ Ὄθων ἦτο φυσικὸν νὰ συμπαθῇ καὶ νὰ εὐνοῇ τοὺς Ρώσους, οἱ ὁποῖοι ἐπολέμων ἐναντίον τῶν Τούρκων, τῶν προαιωνίων ἐχθρῶν τῶν Ἑλλήνων. Διέβλεπεν ἄλλωστε ὅτι εἰς περίπτωσιν ρωσικῆς νίκης — διὰ τὴν ὁποίαν φαίνεται ἦτο βέβαιος — θὰ ἐπηκολούθει ἡ προσάρτησις τοὐλάχιστον τῆς Θεσσαλίας εἰς τὸ Ἑλληνικὸν Βασίλειον. Ἀτυχῶς τοῦ ἦτο ἀδύνατον νὰ ἀντιληφθῇ τὰς κατακτητικὰς βλέψεις τῆς Ρωσίας, τὰς ἀπωτέρας σκέψεις τῶν ἡγετῶν της, τοὺς δολίους σκοποὺς τοὺς ὁποίους ὑπέκρυπτεν ἐναντίον τῆς Ἑλλάδος ἡ ἐκστρατεία της κατὰ τῆς Τουρκίας, ὑπὸ τὸ πρόσχημα τῆς δῆθεν προστασίας τῶν χριστιανικῶν λαῶν. Τελῶν ὁ Ὄθων ὑπὸ τὴν προφανῆ αὐτὴν ἄγνοιαν, ἔγραψε πρὸς τὸν Τσάρον ὑπὸ ἡμερομηνίαν 2α Ἀπριλίου 1854 τὴν ἑξῆς ἐπιστολὴν[1]:

«Κύριε Ἀδελφέ μου,

»Ἡ Υ.Μ. διετράνωσεν ἀείποτε τὴν μεγαλυτέραν στοργὴν πρὸς τοὺς χριστιανοὺς τῆς Ἀνατολῆς. Ὡς χριστιανὸς καὶ ὡς Βασιλεὺς τῆς Ἑλλάδος, προσέσχον μετὰ τοῦ βαθυτέρου ἐνδιαφέροντος πᾶν ὅ,τι ἡ Υ. Μ. εὐηρεστήθη νὰ πράξῃ ἐπ' ἐσχάτων, ὅπως προασπίσῃ τελεσφόρως τὰ θρησκευτικὰ δίκαια τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας ἐν Τουρκίᾳ, ἐν τῇ ὁποίᾳ Ἐκκλησίᾳ ἀνήκει ἡ μεγάλη πλειονοψηφία τῶν ἐμῶν ὑπηκόων, θὰ ἀνήκωσι δὲ καὶ τὰ τέκνα μου, ἐὰν ὁ Θεὸς μοὶ δώσῃ τοιαῦτα, ἐν πάσῃ δὲ περιπτώσει οἱ κληρονόμοι τοῦ Στέμματός μου.

»Ἡ ἀπόφασις, ἣν ἡ Υ.Μ. ἔγνω νὰ λάβῃ ὑπὲρ τῶν χριστιανῶν τῶν εἰς ἀπόγνωσιν περιελθόντων καὶ ὁπλισθέντων, ὅπως ὑπεραμύνωνται τῆς ἐκκλησίας των καὶ τῶν ἑστιῶν των, οὐχὶ δ' ὀλιγώτερον ὁ γενναῖος καὶ ὑπεροχώτατος τρόπος, δι' οὗ ἡ Υ.Μ. ἐξήγγειλε τὴν ὑψηλὴν καὶ στερρὰν Της θέλησιν νὰ προσέλθῃ αὐτοῖς ἀρωγός, φέρει ὅσα ηὐχήθησαν τὰ πλήθη ταῦτα εἰς τὸ κορύφωμα τῆς πληρώσεως. Καὶ δὲν πράττω ἢ νὰ ἱκανοποιήσω τὸ γενικὸν αἴσθημα τῆς βαθυτέρας εὐγνωμοσύνης, ἀπευθύνων τῇ Υ.Μ. τὰς εἰλικρινεστέρας εὐχαριστίας μου.

»Εἰμὶ δ' εὐτυχὴς θαρρῶν νὰ ἐπιπροσθέσω ἐκφράσεις ὅλων τῶν αἰσθη-

---

1. Δ. Πετρακάκος: Κοινοβουλευτικὴ Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος τ. Β' σ. 161.

μάτων, εἰς ὁπόσα μὲ ἤγαγον αἱ γενναιόφρονες προθέσεις τῆς Υ.Μ. ὑπὲρ τοῦ Βασιλείου, τοῦ εἰς τὰς φροντίδας μου ἐπαφιεμένου· αἰσθημάτων, τὰ ὁποῖα ἐβασίζοντο ἤδη ἐπὶ τῆς μνήμης τῶν παμπόλλων εὐεργετημάτων, ὧν αὕτη ἡ χώρα ἀπήλαυσεν ἀπὸ τῆς Υ.Μ. συνεχῶς, καὶ τὰ ὁποῖα δὲν ἠδύναντο ἢ νὰ ἐνδυναμωθῶσιν ἐκ νέου, ἐξ ὧν νέων ἐδέχοντο δειγμάτων τῆς Ὑμετέρας στοργῆς.

»Ἡ Υ.Μ. συνέβαλε κρατερῶς μετὰ τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Μ. Βρεταννίας πρὸς ἀπολύτρωσιν μέρους τοῦ ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ, ὑπὲρ οὗ κεῖται ἡ Συνθήκη τῆς Ἀδριανουπόλεως· ἀλλ' ἐὰν αἱ ἀνεξιχνίαστοι βουλαὶ τῆς Θείας Προνοίας ἐπεφύλασσον τῇ Υ.Μ. τὸ ἔνδοξον ἔργον νὰ περάνῃ μόνη ὅ,τι ἀτελὲς ἀπέμεινεν, αἱ εὐλογίαι καὶ ἡ εὐγνωμοσύνη Ἔθνους ὁλοκλήρου, ἀνάμικτοι πρὸς δάκρυα χαρᾶς, εἰς Αὐτὴν θὰ ἀπευθύνωνται μόνην ἀμερίστως.

»Παρακαλῶ τὴν Υ.Μ. νὰ πιστεύῃ εἰς τὰ τῆς ὑψηλῆς τιμῆς καὶ εἰλικρινοῦς φιλίας αἰσθήματα, μεθ' ὧν εἰμί.

Κύριε Ἀδελφέ μου τῆς Υ.Μ. ὁ καλὸς ἀδελφός

ΟΘΩΝ »

Μετὰ παρέλευσιν ἑνὸς μηνὸς ὁ Ὄθων ἔλαβεν ἀπάντησιν ἀπὸ τὸν Τσάρον, εἰς τὴν ὁποίαν οὗτος τοῦ ἐξέφραζε τὴν λύπην καὶ τὴν συμπάθειάν του.

Ἰδοὺ τὸ κείμενον τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Τσάρου Νικολάου πρὸς τὸν Ὄθωνα[1]:

«Κύριε Ἀδελφέ μου,

»Συνεκινήθην βαθύτατα ἐκ τῆς ἐπιστολῆς τῆς Υ.Μ. καὶ αἰσθάνομαι τὴν ἀνάγκην νὰ Τῇ ἐκφράσω καὶ ἐγώ, ὁπόσον συμμερίζομαι τὴν ἐν ᾗ Αὐτὴ εὕρηται ἐκ τῶν περιστάσεων δυσφορίαν, καὶ ὁποῖον ἐνδιαφέρον μοὶ ἐμπνέει ἡ ὑπόθεσις, ὑπὲρ ἧς κέκληται νὰ ἐπιδείξῃ ἀγάπην ἡ Υ.Μ. ἐκ τῆς συνειδήσεως Ὑμῶν ὡς Ἡγεμόνος Χριστιανοῦ, ὅσον καὶ ἐκ τῶν ὁμοφώνων πόθων τοῦ Ἔθνους, ὅπερ κυβερνᾶτε.

»Εἶναι ἀλγεινὸν τὸ ὁρᾶν Κυβερνήσεις χριστιανῶν, ἄλλας ἀπογυμνωμένας παντὸς αἰσθήματος οἴκτου, ἔναντι τῆς ἀνθρωπότητος, πάσης εὐλαβείας πρὸς τὸν Σταυρόν, ἵνα μόνον βοηθῶσι τὸν μωαμεθανικὸν φανατισμὸν νὰ συντρίβῃ χριστιανῶν πλήθη, ἕως νῦν οὐδένα ποτὲ προσβαλόντα, καὶ μὴ προσδραμόντα ἐν τέλει εἰς τὰ ὅπλα πρὸς ἄμυναν ὑπὲρ τῆς ζωῆς των καὶ τῶν οἰκογενειῶν των.

»Ὁ Θεὸς δὲν θὰ ἀφήσῃ νὰ συντελῶνται γεγονότα τοσούτῳ ἀθέμιτα,

---

1. Δ. Πετρακάκος: Κοινοβουλευτικὴ Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος τ. Β' σ. 162.

καὶ ἐν τῇ δικαιοσύνῃ Αὐτοῦ, θὰ στρέψῃ εἰς ὄφελος τοῦ γενναίου καὶ εὐσεβοῦς Ἑλληνικοῦ Ἔθνους καὶ εἰς δόξαν τῆς Υ.Μ. τὰ γεγονότα ταῦτα· τὰ τοσούτω σήμερον πιέζοντα τὴν Ἀνατολὴν πᾶσαν, καὶ ἐν οἷς πειρῶνται νὰ ἐγκυκλώσωσι τὴν Ἑλλάδα.

»Ἀτενίζων πρὸς τὸν θρόνον Ὑμῶν καὶ πρὸς τὰ πεπρωμένα τοῦ Ἔθνους, οὗ βασιλεύετε, ὡς ἡνωμένα πρὸς τὰ ἱερὰ συμφέροντα, ἃ ἡ Ρωσία κέκληται νὰ προασπίζῃ, ἐπανεκφράζω τῇ Υ.Μ. τὰ αἰσθήματα τῆς εἰλικρινοῦς στοργῆς καὶ τὴν ὑψηλὴν τιμήν, μεθ' ὧν εἰμί.

Πετρούπολις 1η Μαΐου 1854

Κύριε Ἀδελφέ μου τῆς Υ.Μ. ὁ καλὸς ἀδελφός

ΝΙΚΟΛΑΟΣ »

Ὑπ' αὐτὸ τὸ ὑποκριτικὸν πνεῦμα ἔγραφεν ὁ Τσάρος πρὸς τὸν Ὄθωνα, ὁ ὁποῖος ὅμως ᾐσθάνθη ψυχικὴν ἀγαλλίασιν, διὰ τὴν «ἠθικὴν» ἐκείνην συμπαράστασιν τῆς Ρωσίας εἰς τὰς ἐλπίδας του πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ Ἑλληνικοῦ ἀγῶνος. Ἀλλ' ὅμως ἀπὸ ἑλληνικῆς πλευρᾶς ἡ ὑπόθεσις τῆς ἐθνικῆς ἐκείνης ἐξορμήσεως, τὴν ὁποίαν προητοίμαζον οἱ Βασιλεῖς ἦτο καταδικασμένη εἰς ἀποτυχίαν. Ἐν τούτοις ὁ Ὄθων συνέχιζε τὰς προσπαθείας του πρὸς πᾶσαν κατεύθυνσιν διὰ τὴν ἐξυπηρέτησιν τοῦ σκοποῦ τῆς μεγάλης Ἰδέας. Οἱ ἡγέται τῆς Πρωσσίας καὶ Αὐστρίας τοῦ ἐξέφρασαν καὶ αὐτοὶ μὲ τὴν σειράν των τὰς συμπαθειας των καὶ οὐδὲν πέραν τούτου. Ἀλλὰ διὰ τὴν διεξαγωγὴν ἑνὸς ἀγῶνος καὶ μάλιστα ὑπὸ τὴν μορφὴν τὴν ὁποίαν προσελάμβανε τότε ὁ Ἑλληνικός, αἱ συμπάθειαι βεβαίως εἶναι ἀπαραίτητοι, ἀλλὰ δὲν ἀρκοῦν.

Ἐν τῷ μεταξύ, τὴν δεινότητα τῆς καταστάσεως ἐκορύφωσαν νέαι δυσχέρειαι καὶ κίνδυνοι, συνεπείᾳ τῆς ἀποφάσεως τῶν δύο Δυνάμεων, Ἀγγλίας καὶ Γαλλίας, περὶ καταλήψεως τοῦ Πειραιῶς. Οἱ Πρεσβευταὶ Οὐάϊς καὶ Ρουάν, τὴν 8ην Ἀπριλίου 1854, ἀπέστειλον ἀπειλητικωτάτην διακοίνωσιν πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν Κυβέρνησιν ἀναφέροντες ἐν αὐτῇ ὅτι θὰ λάβουν μέτρα «τὰ ὁποῖα θὰ ἀποβῶσιν ἐπικίνδυνα εἰς τὸν θρόνον καὶ εἰς τὴν εὐημερίαν τῆς Ἑλλάδος». Εἰς τὴν διακοίνωσιν τῆς Γαλλίας μεταξὺ ἄλλων περιείχετο καὶ ἡ ἑξῆς φράσις: «. . .Ἡ διαγωγὴ τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως δὲν μᾶς ἐπιτρέπει πλέον νὰ θεωρῶμεν αὐτὴν ὡς οὐδετέραν, ὡς πρὸς τὴν Τουρκίαν, οὐδὲ ὡς φίλην τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Μεγάλης Βρεταννίας. Καθιστῶμεν λοιπὸν ὑπεύθυνον τὴν Ἑλληνικὴν Κυβέρνησιν πασῶν τῶν κινήσεων καὶ πασῶν τῶν ἐνεργειῶν, αἵτινες ἀποβλέπουσιν ἐν Ἑλλάδι εἴτε νὰ διεγείρωσιν εἰς ἐπανάστασιν τοὺς χριστιανοὺς ὑπηκόους τῆς Ὑψηλῆς Πύλης, εἴτε νὰ παράσχωσι βοήθειαν τῇ Ρωσίᾳ εἰς τὸν κατὰ τῆς Τουρκίας πόλεμον. . .».

Ἡ διακοίνωσις ἐξ ἄλλου τῆς Ἀγγλίας, μεταξὺ ἄλλων ἐτόνιζε τὰ

ἑξῆς: «... ἐπειδὴ ἡ σύμπραξις ἐκ μέρους τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Κυβερνήσεως ἐν ταῖς κατὰ τῆς Τουρκίας ἐχθροπραξίαις εἶναι βεβαία καὶ ἐπειδὴ ἡ Κυβέρνησις τῆς Αὐτῆς Μεγαλειότητος καὶ ἡ τῆς Γαλλίας εἰσὶν ἀποφασισμέναι νὰ μὴ ἀφήσωσι νὰ παρεμποδίζηται ἡ πολιτικὴ αὐτῶν, ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις ὀφείλει ν' ἀναμένῃ τὰς συνεπείας τῶν ἰδίων αὐτῆς πράξεων...».

Η ΓΑΛΛΙΚΗ ΚΑΤΟΧΗ

Ἐν συνεχείᾳ, μετά τινας ἡμέρας, τὴν 13ην Μαΐου, ἐνεφανίσθησαν τὰ πρῶτα γαλλικὰ πλοῖα πρὸ τοῦ λιμένος τοῦ Πειραιῶς καὶ ἀπεβίβασαν πολυάριθμον στρατὸν ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ στρατηγοῦ Φορέϋ, ἐνῶ οἱ πρεσβευταὶ τῶν δύο Δυνάμεων ἀπηύθυνον προσβλητικώτατον τελεσίγραφον πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν Κυβέρνησιν.

Ἐνώπιον τῆς δημιουργηθείσης ἀνωμάλου ὅσον καὶ δραματικῆς αὐτῆς καταστάσεως, τὴν ὁποίαν ἐχαρακτήριζεν ἡ πραξικοπηματικὴ ἐπέμβασις τῶν ξένων Δυνάμεων, ἐπέμβασις βίας καὶ ἀπειλῆς καὶ αἱ ἐν τῷ ἐσωτερικῷ διϊστάμεναι ἀπόψεις εἰς τὰ μέλη τῆς Κυβερνήσεως, δὲν ἔμενεν ἄλλη διέξοδος εἰς τὸν Ὄθωνα εἰμὴ ἡ ὑποχώρησις. Ἡ ὑποστολὴ τῆς σημαίας τῆς μεγάλης Ἰδέας ἦτο πλέον ἀναπόφευκτος. Ὁ Βασιλεὺς καὶ ἡ Βασίλισσα μόλις συνεκράτουν τὴν ὀργὴν καὶ τὴν ἀγανάκτησίν των. Αἱ δύο δυτικαὶ Δυνάμεις ὄχι μόνον δὲν ἐπέτρεπον τὴν ὑλικὴν ἢ ἠθικὴν συμπαράστασιν τῆς ἐπισήμου Ἑλλάδος εἰς τοὺς ἐπαναστατήσαντας ἑλληνικοὺς πληθυσμοὺς τῆς Θεσσαλίας καὶ Ἠπείρου, ἀλλ' ἐζήτουν καὶ τὴν ἀποκήρυξίν των. Ὁ Ὄθων ἠρνήθη τοὐλάχιστον τὴν ἀποδοκιμασίαν των. Ἠρκέσθη νὰ κηρύξῃ τὴν οὐδετερότητα τῆς Ἑλλάδος εἰς τὸν πόλεμον ἐκεῖνον καὶ νὰ καταρτίσῃ νέαν Κυβέρνησιν, ὑπὸ τὸν ἀγγλόφιλον Ἀλέξανδρον Μαυροκορδᾶτον, ἡ ὁποία ἐκλήθη «Ὑπουργεῖον Κατοχῆς». Ἤδη ἤρχιζε διὰ τὴν Ἑλλάδα μία περίοδος τραγικῆς δοκιμασίας. Στόλος καὶ στρατὸς τῶν Δυνάμεων εἶχον κατακλύσει τὸν Πειραιᾶ καὶ τὰς Ἀθήνας καὶ ναῦται καὶ στρατιῶται προέβαινον εἰς παντοειδῆ ἔκτροπα.

Ὁ Ὄθων καὶ ἡ Ἀμαλία ἔζων ὑπὸ τὸ κράτος ψυχικοῦ πόνου καὶ ἀγωνίας μαζὶ μὲ ὅλους τοὺς Ἕλληνας, οἱ ὁποῖοι ἠσθάνοντο τὴν σκληρότητα καὶ τὸν κατατρεγμὸν ἐκ μέρους χριστιανικῶν λαῶν. Ἡ νέα Κυβέρνησις ἀποκατέστησε τὰς προτέρας σχέσεις μετὰ τῆς Τουρκίας καὶ τὴν 27ην Μαΐου 1854 προέβη εἰς τὴν ὑπογραφὴν ἐμπορικῆς συνθήκης, ἡ ὁποία ὑπῆρξεν ἡ πρώτη, ἥτις συνωμολογήθη μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας.

Κατὰ τὴν περίοδον τῆς ξενικῆς κατοχῆς, ἡ ὁποία διήρκεσεν ἐπὶ τρία περίπου ἔτη, ὑπέστη καὶ ἄλλο δεινὸν πλῆγμα ἡ Ἑλλὰς συνεπείᾳ τῆς

μεταδοθείσης ὑπὸ τῶν γαλλικῶν στρατευμάτων επαράτου νόσου της χολέρας, ἡ ὁποία κυριολεκτικῶς ἀπεδεκάτισε τὸν πληθυσμόν της.

Τὴν εὐκαιρίαν τὴν ὁποίαν παρεῖχεν ὁ Κριμαϊκὸς πόλεμος, πρὸς πραγματοποίησιν μιᾶς εὐρυτέρας ἐθνικῆς ἐξορμήσεως ὑπὲρ τῶν ἀλυτρώτων Ἑλλήνων, δὲν ἠδυνήθη ἀτυχῶς νὰ ἐκμεταλλευθῇ ἡ Ἑλλάς, διότι τῆς ἔδεσαν τὰς χεῖρας. Ὅσον ἀφορᾷ τὸν Ὄθωνα, ὡς αναγράφει ὁ Κυριακίδης [1], «ἡ πολιτική του ἦτο ἐθνικὴ πολιτική, ἀναμφιβόλως δὲ ὁ Ἑλληνισμὸς καθῆκον εἶχε τοιαύτην νὰ τηρήσῃ στάσιν, ἣν ἐτήρησεν. Ἐὰν οὐδὲν ὠφελήθη, ἐὰν ἐζημιώθη, τοῦτο εἶναι ἀδιάφορον, ἡ θέσις αὐτοῦ, τὸ παρελθόν του, ἡ ἱστορία του, τοιαύτην διέγραφον πολιτικὴν καὶ ταύτην ὤφειλε ν' ἀκολουθήσῃ Βασιλεύς, ἔχων συνείδησιν τῆς ἐθνικῆς ἀποστολῆς του».

Ἐν πάσῃ περιπτώσει, αἱ ἐθνικαὶ ἐκεῖναι δοκιμασίαι εἶχον καὶ ἕνα ἀγαθὸν ἀποτέλεσμα. Εἰς τὴν συνείδησιν τοῦ Βασιλέως καὶ τοῦ λαοῦ ἔγινε πλέον πίστις ὅτι ἀπὸ τὰς συμπαθείας τῶν ξένων Δυνάμεων ἦτο σφάλμα νὰ ἀναμένεται ἡ ἀναγνώρισις τοῦ δικαίου. Ἡ Ἑλλὰς ἔπρεπε, κυρίως, νὰ βασισθῇ εἰς ἰδίαν ἀξιόλογον στρατιωτικὴν καὶ ναυτικὴν δύναμιν, διὰ νὰ λαμβάνεται ὑπ' ὄψιν καὶ νὰ βαδίσῃ εἰς μέλλουσαν εὐκαιρίαν τὴν προδιαγεγραμμένην ἱστορικήν της πορείαν, χωρὶς αἰσθηματικότητας καὶ ρομαντισμούς. Ἡ πεποίθησις αὐτὴ εἶχεν ὡς ἄμεσον ἀποτέλεσμα νὰ παύσουν ὑφιστάμενα ἐν Ἑλλάδι τὰ τρία ξενόφρονα κόμματα, αγγλικόν, γαλλικὸν καὶ ρωσικόν. Οἱ Ἕλληνες πολιτικοὶ αρχηγοὶ εἶχον ἤδη αποκτήσει πικρὰ διδάγματα ἐκ τῆς στάσεως τῶν «προστατίδων» Δυνάμεων καὶ ὁ λαός, ὁ ὁποῖος ἀπέστρεψε τὸ βλέμμα ἀπὸ αὐτάς, δὲν ἠνείχετο πλέον κόμματα διεκδικοῦντα τὰς συμπαθείας των. Ἤδη τὸ Ἔθνος διήρχετο περίοδον νέων πολιτικῶν ζυμώσεων, αἱ ὁποῖαι ἐὰν τελικῶς δὲν τὸ ὠφέλησαν, τὸ ἔβλαψαν πάντως ὀλιγώτερον ἀπὸ τὴν προηγουμένην πολιτικὴν κατάστασιν.

Δέον ἐπίσης νὰ σημειωθῇ ὅτι, τόσον κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς κατοχῆς, ὅσον καὶ ἐπ' αρκετὸν ἔπειτα ἀπὸ αὐτήν, ὁ Ὄθων καὶ ἡ Ἀμαλία εἶχον γίνει λίαν προσφιλεῖς εἰς τὸν Ἑλληνικὸν λαὸν λόγῳ τῆς ἄκρως ἐθνικῆς πολιτικῆς τὴν ὁποιαν ἤσκησαν κατὰ τὰς κρισίμους ἐκείνας ἡμέρας. Τοῦτο κατεδείχθη καὶ κατὰ τὸν πανηγυρισμὸν τῆς εἰκοσιπενταετηρίδος τῆς Βασιλείας των, τὴν 25ην Ἰανουαρίου τοῦ 1858, ὅπου ὁ λαὸς μετέσχε πανδήμως, μὲ εἰλικρινῆ ἐνθουσιασμὸν καὶ συγκίνησιν, εἰς τὰς γενομένας τελετάς.

---

1. Επ. Κυριακίδης: Ἱστορία τοῦ Συγχρόνου Ἑλληνισμοῦ τ. Α'. σ. 674.

Παρὰ τὰς δοκιμασίας τὰς ὁποίας ὑπέστη ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς ἐκ τῶν συνεπειῶν τῶν ἐξωτερικῶν πολεμικῶν γεγονότων καὶ τῶν ἐσωτερικῶν ἀνωμαλιῶν, ἐν τούτοις ἂς μὴ νομισθῇ ὅτι κατέστη δυνατὸν νὰ σβεσθῇ εἰς τὴν ψυχήν του ὁ ἔρως του πρὸς τὴν μεγάλην Ἰδέαν. Ὁ σφοδρὸς ἄνεμος ὁ ὁποῖος ἔπνευσεν ἐκ τοῦ ἀτυχοῦς ἐκείνου ἐπαναστατικοῦ κινήματος εἰς τὴν Θεσσαλίαν καὶ Ἤπειρον, ἐμετρίασε πρὸς στιγμὴν τὴν φλόγα της, ἀλλ' αὕτη μετ' ὀλίγον ὑψώθη μὲ νέας δυνάμεις, διὰ νὰ πυρακτώσῃ τὰς καρδίας καὶ διὰ ν' ἀποτελέσῃ καὶ πάλιν τὸν ὁδηγὸν τοῦ Ἔθνους.

Ἤδη ηὐρύνετο τὸ περιεχόμενον τῆς μεγάλης Ἰδέας. Παραλλήλως μὲ τὴν ὑφισταμένην ἀρχικὴν μορφήν της, προσέλαβεν εἰς τὸν κύκλον τῶν επιδιώξεων καὶ τῶν σκοπῶν της τὴν πνευματικὴν καὶ πολιτιστικὴν καλλιέργειαν τῶν Ἑλλήνων, ὥστε ἡ Ἑλλὰς νὰ καταλάβῃ ζηλευτὴν θέσιν εἰς τὸν ἠθικὸν χῶρον τῆς Βαλκανικῆς καὶ τῆς Εὐρώπης. Ἦτο καὶ ἡ ἐπιδίωξις αὐτὴ μία ἐπανάστασις διὰ τὴν ἐποχὴν καθ' ἣν ἐνεφανίσθη. Ἐπανάστασις πνευμάτων καὶ ψυχῶν, ἡ ὁποία ἔφερε τὰ ἀποτελέσματά της. Ἐπραγματοποιήθη ὄντως μία ἐθνικὴ ἀναγέννησις, εἰς τὴν ὁποίαν ἐρρίφθη ὁ λαὸς μὲ ὅλην τὴν ὁρμήν του καὶ μὲ κίνητρον τὴν πικρίαν ποὺ τὸν ἐπότισεν ἡ σκληρὰ στάσις τῶν μεγάλων Δυνάμεων.

Ὁ Ὄθων καὶ ἡ Ἀμαλία ἐτέθησαν καὶ πάλιν ἐπὶ κεφαλῆς αὐτῆς τῆς πνευματικῆς ἀνατάσεως, ἡ ὁποία ἐξεδηλώθη εἰς ὅλους τοὺς τομεῖς τῆς κρατικῆς διαρθρώσεως. Πρωταρχικὸς σκοπός της ἦτο ὅπως ἡ Ἑλλὰς αποκτήσῃ πλήρως τὴν ἐθνικήν της ἑνότητα, γίνῃ κράτος ὑπολογίσιμον καὶ στοιχεῖον προόδου καὶ πολιτισμοῦ εἰς τὴν νοτιοανατολικὴν Εὐρώπην. Ἀληθῶς ἦτο μέγα καὶ δύσκολον νὰ ἐπιτελεσθῇ τὸ ἐπίτευγμα τοῦτο. Ἀλλ' ἡ ἀρχὴ εἶχε γίνει καὶ αἱ ἀπαιτούμεναι προϋποθέσεις διὰ τὴν επιδίωξίν του ὑπῆρχον διάσπαρτοι εἰς ὅλας τὰς κοινωνικὰς τάξεις. Ὁ λαὸς ἐδέχθη προθύμως ν' ἀκολουθήσῃ τὴν νέαν αὐτὴν κατεύθυνσιν καὶ ἔδωσεν ἀρκετὰ δείγματα ὅτι ἐνεφορεῖτο ἀπὸ τὸν πόθον τῆς δημιουργίας ἑνὸς καλυτέρου μέλλοντος.

ΑΙ ΣΥΝΕΝΝΟΗΣΕΙΣ ΤΟΥ ΟΘΩΝΟΣ ΜΕΤΑ ΤΗΣ ΣΕΡΒΙΑΣ ΚΑΙ ΙΤΑΛΙΑΣ

Κινούμενος εἰς τὰ προδιαγεγραμμένα πλαίσια τῆς προόδου καὶ τῆς ἐξελίξεως, ὁ Ὄθων δὲν ἔπαυεν οὐδὲ ἐπὶ στιγμὴν νὰ ἔχῃ ἐστραμμένα τὰ βλέμματα πρὸς τὰς ἀλυτρώτους ἐκείνας περιοχάς, εἰς τὰς ὁποίας ἐστέναζον ὑπὸ τὸν τουρκικὸν ζυγὸν οἱ Ἕλληνες. Καὶ ἀνέμενε νέαν εὐκαιρίαν πρὸς δρᾶσιν. Τοιουτοτρόπως ἡ μεγάλη Ἰδέα ἐξηκολούθει τὴν πορείαν της, ἀλλ' ὅπως πάντα, εἰς ἕνα δρόμον πλήρη ἀκανθῶν καὶ ἐμποδίων. Ἀσφαλῶς

δέ, εἰς περίπτωσιν καθ' ἣν θὰ ἐξεδηλοῦτο αὕτη ἐν τῇ πράξει, θὰ ὑφίστατο καὶ πάλιν νέα πλήγματα ἐκ μέρους τῶν ἰσχυρῶν.

Πράγματι αὐτὸ ἀκριβῶς συνέβη ὅταν τὸ Μαυροβούνιον καὶ ἡ Σερβία ἐξηγέρθησαν ἐναντίον τῆς Τουρκίας, περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1859. Τότε ὁ Ὄθων ἤρχισε μυστικὰς συνεννοήσεις μετὰ τῆς Σερβίας διὰ τὴν διεξαγωγὴν κοινοῦ ἀγῶνος κατὰ τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας. Αἱ συνεννοήσεις ὅμως αὗται, παρὰ τὴν μυστικότητά των, περιῆλθον ἐγκαίρως εἰς γνῶσιν τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει Βρεταννοῦ πρέσβεως Ἐρρίκου Βούλουερ, ὁ ὁποῖος ἔσπευσε νὰ καλέσῃ παρ' αὐτῷ τὸν Ν. Δραγούμην, πρέσβυν τῆς Ἑλλάδος ἐν Τουρκίᾳ, πρὸς τὸν ὁποῖον ἀπεκάλυψε τὰς σχετικὰς ἐνεργείας τοῦ Ὄθωνος. Ἐν συνεχείᾳ δὲ συνέστησε πρὸς τὸν Δραγούμην ὅπως οὗτος ἀναχωρήσῃ τὸ ταχύτερον εἰς Ἀθήνας, διὰ νὰ πείσῃ τὸν Βασιλέα νὰ παραιτηθῇ τοῦ σχεδίου του, «διότι, ὡς ἐτόνιζε, ζητῶν ὁ Ὄθων νὰ ὑποσκάψῃ τὸν θρόνον τοῦ Σουλτάνου, ἀνασκάπτει τὰ θεμέλια τοῦ ἰδίου του θρόνου».

Ὄντως ὁ Δραγούμης ἀνεκοίνωσε πάντα ταῦτα εἰς τὸν Βασιλέα, συστήσας καὶ αὐτὸς σύνεσιν εἰς πᾶσαν ἀπόπειραν ἐξεγέρσεως, πρὸς ἀποφυγὴν δυσαρέστων συνεπειῶν ἐκ μέρους τῶν Δυνάμεων. Ὁ Ὄθων ἀπήντησεν εἰς τὸν Δραγούμην, ἐπὶ λέξει, ὡς ἑξῆς: «Εἰς τοιαύτας ἀπειλὰς εἶμαι συνηθισμένος». Δι' ὃ καὶ δὲν παρέλειψε μετά τινα χρόνον ν' ἀποστείλῃ ὁ Βασιλεὺς ἔμπιστα πρόσωπα ὅπως συναντήσουν τὸν ἡγεμόνα τῶν Σέρβων Μιλός, πρὸς ὑπογραφὴν Ἑλληνοσερβικῆς συμφωνίας διὰ κοινὴν ἐνέργειαν κατὰ τῆς Τουρκίας. Τελικῶς ὅμως αἱ διαπραγματεύσεις αὗται δὲν κατέληξαν εἰς οὐσιαστικὸν ἀποτέλεσμα. Τοῦτο ἐθεωρήθη ἀπὸ τοὺς ἀνευθύνους πατριώτας τῶν Ἀθηνῶν ὅτι εἶχεν ὡς ἀφορμὴν τὰς ὑποψίας δῆθεν τῶν Σέρβων ὅτι ὁ Ὄθων ἐνεπνέετο ἀπὸ φιλοαυστριακὰ αἰσθήματα. Ἡ διάδοσις αὕτη, ἡ ὁποία ἐκυκλοφόρησεν εὐρύτατα, ἦτο ὄχι μόνον ἀναληθής, ἀλλὰ καὶ κακόβουλος. Καὶ τοῦτο διότι ὑπῆρχον τόσαι ἀδιάψευστοι μαρτυρίαι ὑποστηρίζουσαι ἀκριβῶς τὸ ἀντίθετον. Ἦτο γνωστὸν ὅτι ὁλόκληρος ἡ πολιτεία τοῦ Ὄθωνος διεπνέετο ἀπὸ τὰ πλέον ἀκραιφνῆ Ἑλληνικὰ ἰδεώδη καὶ ὡς φανατικὸς ὀπαδὸς τῆς μεγάλης Ἰδέας, ὁ Ὄθων δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ὑπαναχωρήσῃ εἰς τὰς πεποιθήσεις του, εἰ μὴ μόνον πρὸ τῆς ἀμειλίκτου βίας.

Τὴν ἰδίαν τύχην εἶχον καὶ αἱ σχετικαὶ ἐνέργειαι τοῦ Ὄθωνος κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ ἀπελευθερωτικοῦ πολέμου τῶν Ἰταλῶν κατὰ τὸ 1860 καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1862. Καὶ τότε εἶχεν ἔλθει εἰς σχετικὰς συνεννοήσεις διὰ κοινὴν δρᾶσιν μὲ τὸν Βίκτωρα Ἐμμανουὴλ καὶ τὸν Ἰωσὴφ Γαριβάλδην, ὁ ὁποῖος ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ σώματος τῶν ἐρυθροχιτώνων, ἐπρόκειτο νὰ μεταβῇ εἰς τὴν χερσόνησον τοῦ Αἵμου πρὸς ἐξέγερσιν τῶν χριστιανῶν ἐναντίον τῆς Ὀθωμανικῆς κυριαρχίας.

Είδικώτερον, περὶ τὰ τέλη τοῦ 1861, ὅτε συνεχίζετο ὁ πόλεμος ἐναντίον τῶν Αὐστριακῶν ἐν Ἰταλίᾳ, ὁ Ὄθων ἀπέστειλεν ἐκεῖ τὸν στρατηγὸν Δημήτριον Μπότσαρην, πρὸς ὑπογραφὴν τῆς καταρτισθείσης ἐν τῷ μεταξὺ μυστικῆς συνθήκης συμμαχίας μεταξὺ Ἑλλάδος–Ἰταλίας. Ὄντως ἡ συνθήκη αὐτὴ ὑπεγράφη ὑπὸ τοῦ Ἰταλοῦ ὑπουργοῦ τῶν Ἐξωτερικῶν Ρατότσι ἐκ μέρους τῆς Ἰταλικῆς Κυβερνήσεως καὶ τοῦ Δημ. Μπότσαρη ἐκ μέρους τῆς Ἑλληνικῆς.

Εἶναι χαρακτηριστικὴ ἐν προκειμένῳ μία φράσις ἀπὸ τὴν ἐνθουσιώδη ἀγόρευσιν τοῦ στρατηγοῦ Νίνο Μπίξιο εἰς τὴν Ἰταλικὴν Βουλήν, ὀλίγον μετὰ τὴν ὑπογραφὴν τῆς προαναφερθείσης συνθήκης: «Διακηρύττω ἀπὸ τοῦ βήματος τούτου, εἶπεν ὁ Ἰταλὸς ἐπίσημος, ὅτι εἰς μὲν τὴν Ρώμην θὰ ὑπάγωμεν ἡμεῖς, εἰς δὲ τὴν Κωνσταντινούπολιν οἱ Ἕλληνες...».

Ὅταν ἐγνώσθη εἰς τὰς Ἀθήνας τὸ κείμενον τῆς ἀγορεύσεως τοῦ Ἰταλοῦ στρατηγοῦ, προεκάλεσε θύελλαν ἐνθουσιασμοῦ καὶ ρίγη ἐθνικῆς συγκινήσεως. Τότε δὲ ἀρκετοὶ Ἕλληνες ἀνεχώρησαν ἐξ Ἑλλάδος διὰ νὰ κατατάγοῦν ἐθελονταὶ εἰς τὸν Ἰταλικὸν στρατόν. Παραλλήλως ὁ στρατηγὸς Δημήτριος Μπότσαρης δι' ἐμπιστευτικῆς του ἐκθέσεως πρὸς τὸν Ὄθωνα, τοῦ ἐγνώριζεν ὅτι ἡ Ἰταλικὴ Κυβέρνησις τοῦ παρέσχε ρητὴν ὑπόσχεσιν περὶ σημαντικῆς ἐνισχύσεως ἐπαναστατικοῦ ἀγῶνος εἰς Ἤπειρον καὶ Ἀλβανίαν. Συμφώνως πρὸς τὰς ἐπισήμους ἰταλικὰς ἀνακοινώσεις, θ' ἀπεστέλλοντο εἰς τὴν Ἑλλάδα πεντήκοντα χιλιάδες ὅπλα, τρία μεγάλα πολεμικὰ πλοῖα καὶ εἴκοσι πέντε χιλιάδες στρατοῦ, πρὸς σύμπραξιν μετὰ τῶν Ἑλλήνων, διὰ κοινὴν ἐπιθετικὴν ἐνέργειαν ἐναντίον τῶν Τούρκων κατακτητῶν, τῶν Ἑλληνικῶν περιοχῶν Ἀλβανίας καὶ Ἠπείρου. Ἡ ἐμπιστευτικὴ αὐτὴ ἔκθεσις[1] ἐνεποίησεν ἰδιαιτέραν χαρὰν καὶ συγκίνησιν εἰς τὸν Ὄθωνα καὶ ἀνεπτέρωσεν ἐκ νέου τὰς ἐλπίδας του πρὸς πραγματοποίησιν τῆς μεγάλης Ἰδέας.

Ἐν συνεχείᾳ δὲ ὁ Βασιλεύς, λόγῳ τῆς ὑφισταμένης ἐν Ἑλλάδι δεινῆς οἰκονομικῆς κρίσεως, ἀπέστειλεν εἰς τὴν Ἰταλίαν τὸν ὑποδιοικητὴν τῆς Ἐθνικῆς Τραπέζης Γεώργιον Βασιλείου, ἵνα διαπραγματευθῇ μετὰ τοῦ Βασιλέως τῆς Ἰταλίας Βίκτωρος Ἐμμανουὴλ τὴν σύναψιν δανείου προσωπικοῦ τοῦ Ὄθωνος ἐκ τεσσάρων ἑκατομμυρίων φράγκων, διὰ τὰς ἀνάγκας τῆς ἐπαναστάσεως εἰς τὴν Ἤπειρον.

Εἰς αὐτὸ τὸ σημεῖον εὑρίσκοντο τὰ πράγματα ὅτε, μετά τινας μῆνας,

1. Τὸ πλῆρες κείμενον τῆς σημαντικῆς αὐτῆς ἱστορικῆς ἐκθέσεως εὑρίσκεται εἰς τὸ ἀνέκδοτον ἀρχεῖον τῆς οἰκογενείας Μπότσαρη καὶ εἰς χεῖρας τοῦ ἐπιζῶντος διακεκριμένου μέλους αὐτῆς στρατηγοῦ καὶ τέως ὑπουργοῦ κ. Δημητρίου Νότη Μπότσαρη.

ὑπεγράφη ἡ Γαλλοσαρδηνιακὴ συνθήκη, ἡ ὁποία ἱκανοποίησε τὰς ἰταλικὰς διεκδικήσεις καὶ ἀνέκοψε τὰς περαιτέρω ἐπαναστατικὰς ἐνεργείας τῶν Ἰταλῶν. Συγχρόνως δέ, εἴτε διότι ἡ Ἰταλικὴ Κυβέρνησις διεπίστωσεν ὅτι δὲν ὑπῆρχεν ἡ ἀναγκαία σύμπνοια μεταξὺ τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους καὶ τοῦ Ἡγεμόνος του, εἴτε διότι ἐπέδρασεν εἰς τὰς ἀποφάσεις της τὸ παράδειγμα τῆς ἀποτυχούσης ἐπαναστάσεως εἰς Ἤπειρον καὶ Θεσσαλίαν τὸ 1854, εἴτε, τέλος, διότι ἐπιέσθη ἀπὸ τὰς δυτικὰς Δυνάμεις, ὑπανεχώρησεν εἰς τὰς προτάσεις της καὶ τελικῶς ἠρνήθη νὰ πραγματοποιήσῃ τὰς ὑποσχέσεις τὰς ὁποίας ἔδωσεν εἰς τὸν Ὄθωνα.

ΤΟ ΠΡΩΤΟΝ ΒΑΛΚΑΝΙΚΟΝ ΣΥΜΦΩΝΟΝ

Μία μᾶλλον ἄγνωστος σελὶς τῆς Βασιλείας τοῦ Ὄθωνος εἶναι ἐκείνη, ἡ ὁποία ἀναφέρεται εἰς τὸ ὅτι οὗτος τὸ πρῶτον συνέλαβε τὴν ἰδέαν τῆς συνάψεως Βαλκανικοῦ συμφώνου συμμαχίας καὶ πολεμικῆς δράσεως ἐναντίον τῆς Τουρκίας. Τὰ παρασκήνια τῆς συμφωνίας αὐτῆς, τὰ ὁποῖα ἔρχονται διὰ πρώτην φορὰν εἰς φῶς, ὀφείλονται εἰς τοὺς Ἄγγλους συγγραφεῖς Μπάουερ καὶ Μπόλιτο, οἵτινες ἤντλησαν τὸ ὑλικόν των ἀπὸ τὰς πλέον ἐγκύρους πηγὰς τοῦ Μονάχου καὶ τοῦ Λονδίνου.

Ἀναμφισβητήτως ἡ ἰδέα τοῦ Ὄθωνος περὶ συνάψεως Βαλκανικοῦ συμφώνου περὶ τὰ τέλη τοῦ θέρους τοῦ 1861, ὑπῆρξε καὶ ἀπὸ θεωρητικῆς καὶ ἀπὸ ρεαλιστικῆς πλευρᾶς πολύτιμος καὶ ἐθνωφελής. Καίτοι τελικῶς ἡ ἰδέα αὕτη δὲν κατέστη δυνατὸν νὰ τύχῃ πρακτικῆς ἐφαρμογῆς τότε, ἐν τούτοις παραμένει ὡς γεγονὸς ὅτι ἐπέπρωτο νὰ πραγματοποιηθῇ αὕτη μετὰ παρέλευσιν πεντήκοντα ἑνὸς ἐτῶν, τὸ 1912, καὶ νὰ ἀποδώσῃ, ὡς γνωστόν, ἄριστα ἀποτελέσματα ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος.

Ἔκρινα ἀξιοσημείωτον ν' ἀναφερθῶ ἔστω καὶ ἐν συντομίᾳ εἰς τὸ μεγαλοφυὲς αὐτὸ σχέδιον, διὰ ν' ἀποδειχθῇ πόσον πατριωτικῶς ἐσκέπτετο ὁ Ὄθων, ὁ ὁποῖος ὡραματίζετο διαρκῶς τὴν δόξαν καὶ τὸ μεγαλεῖον τῆς Ἑλλάδος.

Αὐτὴν τὴν φορὰν ὁ Ὄθων ἀνεκοίνωσε πρῶτον τὸ σχέδιόν του εἰς τὸν ὑπουργὸν τῶν Ἐξωτερικῶν Ἀνδρέαν Γ. Κουντουριώτην καὶ ἐν συνεχείᾳ εἰς τὸν πρόεδρον τῆς Κυβερνήσεως Ἀθ. Μιαούλην, οἱ ὁποῖοι ἄνευ οὐδενὸς ἐνδοιασμοῦ τὸ ἐνέκρινον, θεωρήσαντες τοῦτο ὡς ἀποτελεσματικὸν διὰ τὴν ἐξυπηρέτησιν τῶν ἐθνικῶν συμφερόντων. Τὸ σύμφωνον τοῦτο θὰ ὑπεγράφετο ὑπὸ τῆς Ἑλλάδος, τῆς Σερβίας, τοῦ Μαυροβουνίου καὶ τῶν παραδουναβίων Πριγκιπάτων, θὰ ἀπέβλεπε δὲ εἰς σύγχρονον γενικὴν ἐξέγερσιν τῶν ἐν λόγῳ κρατῶν ἐναντίον τῆς Τουρκίας. Εἰς περίπτωσιν ἐπιτυχοῦς ἐκβάσεως τοῦ ἀναληφθησομένου ἀγῶνος ἕκαστον τῶν μετεχόντων τοῦ συμφώνου κρατῶν θὰ προσήρτα εἰς ἑαυτὸ τὰ μέρη

ἐκεῖνα τῆς Εὐρωπαϊκῆς Τουρκίας, τὰ ὁποῖα κατῳκοῦντο ὑπὸ ὁμοεθνῶν των.

Τρία ἦσαν τὰ κυριώτερα ἄρθρα τοῦ συμφώνου: Ἐσωτερικὴ ὀργάνωσις, διπλωματικὴ περίνοια καὶ πολεμικὴ δρᾶσις. Αἱ στρατιωτικαὶ καὶ ναυτικαὶ δυνάμεις τῶν χωρῶν τοῦ συμφώνου ἔπρεπε νὰ εἶναι ἕτοιμαι ἀνὰ πᾶσαν στιγμὴν διὰ μίαν αἰφνιδίαν πολεμικὴν ἐνέργειαν. Τοῦτο θὰ ἐπεδιώκετο διὰ μιᾶς συστηματικῆς ὀργανώσεως τῶν ἐνόπλων δυνάμεων ἐπὶ τῇ βάσει μελετημένου προγράμματος ἐκπαιδεύσεως αὐτῶν. Ἐπίσης προεβλέπετο ὅπως εἰ δυνατὸν ἐξασφαλισθῇ ἡ μὴ ἐπέμβασις τῶν δυτικῶν Δυνάμεων. Πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτὸν παρείχοντο ὁδηγίαι πρὸς ὅλα τὰ κράτη —μέλη τοῦ συμφώνου, ὅπως τελοῦν ἐν πλήρει ὁμοφωνίᾳ ἐπὶ παντὸς σημείου, εἰς τρόπον ὥστε νὰ δύνανται ν' ἀσκήσουν διπλωματικὴν πίεσιν, ἔχοντα πάντοτε ὑπ' ὄψιν ὅτι πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ σκοποῦ ἀπῃτεῖτο ἡ ἄμεσος μαχητικὴ δρᾶσις ἐναντίον τῆς Τουρκίας. Ἀπεσκόπουν δὲ ὅπως αἰφνιδιάσουν ταύτην, τάσσοντα προθεσμίαν εἰκοσι τεσσάρων ὡρῶν διὰ νὰ κάμῃ αὐτὴ δεκτὰ τὰ αἰτήματά των· ἄλλως θὰ προέβαινον εἰς ταὐτόχρονον κήρυξιν πολέμου. Τέλος προεβλέπετο ὅπως τὰ μετέχοντα τοῦ συμφώνου Ἔθνη, ἀποστείλουν μυστικοὺς πράκτορας εἰς τὴν Τουρκίαν, διὰ νὰ προπαρασκευάσουν τὸ ἔδαφος μεταξὺ τῶν ἐκεῖ ὁμοεθνῶν των, νὰ καλλιεργήσουν εἰς αὐτοὺς τὸ πνεῦμα τῆς ὁμονοίας καὶ τῆς ἀδελφοσύνης καὶ νὰ τοὺς μυήσουν εἰς τὴν ἐνίσχυσιν τοῦ κοινοῦ ἀγῶνος ὡς καὶ εἰς τὰ κατὰ μέρους ὀφέλη, ἅτινα θὰ προέκυπτον ἐκ τῆς ἐπιτυχίας τούτου.

Ἐν συνεχείᾳ, κατόπιν μακρᾶς συνεργασίας τοῦ Ὄθωνος μετὰ τοῦ Α. Κουντουριώτη, ὁ ὁποῖος εἶχε σπουδάσει πολιτικὰς ἐπιστήμας εἰς Παρισίους, συνετάχθη τὸ σχέδιον τοῦ συμφώνου, τὸ ὁποῖον ὑπεγράφη ὑπὸ τοῦ τελευταίου, ὡς ἐκ τῆς ἰδιότητός του ὡς ὑπουργοῦ τῶν Ἐξωτερικῶν τῆς Ἑλλάδος. Κατόπιν δι' εἰδικοῦ ἀπεσταλμένου μεταβάντος ἐπὶ τούτῳ εἰς Βελιγράδιον, ἐτέθη τοῦτο τὸ πρῶτον ὑπ' ὄψιν τῆς Σερβικῆς Κυβερνήσεως. Οἱ Σέρβοι ἔμειναν κατ' ἀρχὴν σύμφωνοι μὲ τοὺς διατυπουμένους ἐν τῇ συνθήκῃ συμμαχίας ὅρους καὶ ἐξέφρασαν μάλιστα τὴν ἱκανοποίησιν καὶ τὴν ἐμπιστοσύνην των πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν Κυβέρνησιν. Ἀλλὰ διετύπωσαν μίαν σοβαρὰν ἐπιφύλαξιν. Ὑπεστήριξαν ὅτι δὲν θὰ ἦτο φρόνιμον νὰ ὑπεγράφετο τὸ σύμφωνον ἀμέσως ὑπὸ τῶν τεσσάρων ἐθνῶν, πρὶν γίνουν σχετικαὶ συνεννοήσεις. Κυρίως οἱ Σέρβοι ἐθεώρουν ὅτι δὲν ἦτο σκόπιμον ν' ἀποκαλύψουν τὸ σχέδιον αὐτὸ εἰς τὸ Μαυροβούνιον καὶ τὰ παραδουνάβια Πριγκιπάτα, διότι ἐπίστευον ὅτι ἦτο ἐνωρίς, δεδομένου ὅτι τὰ πνεύματα εἰς τὰ κράτη αὐτὰ δὲν ἦσαν ἐπαρκῶς προδιατεθειμένα νὰ δεχθοῦν τὴν Βαλκανικὴν συμφωνίαν. Ἐπὶ πλέον ἡ Σερβικὴ Κυβέρνησις διεμήνυσεν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν ὅτι εἶχε τὴν γνώ-

μην ὅτι λόγῳ τῆς ἐπικρατούσης συγχύσεως εἰς τὰ Βαλκανικὰ κράτη, τὰ πλεονεκτήματα τὰ ὁποῖα θὰ προέκυπτον ἐκ τῆς ὑπογραφῆς τοῦ συμφώνου συμμαχίας, δὲν θὰ ἰσοφάριζον ἢ μᾶλλον δὲν θὰ ἐξουδετέρουν τοὺς σοβαροὺς κινδύνους, οἱ ὁποῖοι θὰ προέκυπτον ἐκ τῆς τυχὸν διαφυγῆς τοῦ «μυστικοῦ». Εἰς περίπτωσιν δὲ καθ' ἣν αἱ δυτικαὶ Δυνάμεις ἐλάμβανον γνῶσιν τούτου, αὐτομάτως τὸ σύμφωνον ἦτο καταδικασμένον εἰς ἀποτυχίαν.

Κατόπιν τῶν διατυπωθεισῶν αὐτῶν ἐπιφυλάξεων ἐκ μέρους τῶν Σέρβων, ἐγένοντο νέαι συνεννοήσεις μεταξὺ τῶν δύο Κυβερνήσεων Ἑλλάδος καὶ Σερβίας πρὸς τὴν ἑξῆς κατεύθυνσιν : Νὰ προβοῦν εἰς διπλωματικὰ διαβήματα Ἕλληνες καὶ Σέρβοι εἰς τοὺς ἐν Παρισίοις ἐπισήμους κύκλους, νὰ βολιδοσκοπήσουν τὰς διαθέσεις των καὶ νὰ καταβάλουν πᾶσαν προσπάθειαν ὅπως πείσουν τοὺς Γάλλους ἡγέτας εἰς περίπτωσιν ἐξεγέρσεως ἐκ μέρους τῶν δύο Βαλκανικῶν κρατῶν ἐναντίον τῶν Τούρκων νὰ μὴ ἐπέμβῃ ἡ Γαλλία ἢ τοὐλάχιστον νὰ καθυστερήσῃ τὴν ἐπέμβασίν της, ὥστε τελικῶς νὰ εὑρεθῇ ἐνώπιον τετελεσμένων γεγονότων. Ἐν συνεχείᾳ δὲ καὶ ἀναλόγως τῆς ἐξελίξεως τῶν πραγμάτων ἐν Γαλλίᾳ, θὰ ἐγίνοντο συνεννοήσεις διὰ τὴν συμμετοχὴν εἰς τὸ Βαλκανικὸν σύμφωνον καὶ τῶν ἄλλων γειτονικῶν κρατῶν.

Ὁ Ὄθων μὴ δυνάμενος νὰ πράξῃ ἄλλως, κατόπιν τῶν δισταγμῶν τῶν Σέρβων ὅπως τὸν ἀκολουθήσουν πρὸς ἄμεσον δρᾶσιν, ἠναγκάσθη νὰ συμφωνήσῃ μὲ τὰς ἀπόψεις των καὶ νὰ τελῇ ἐν ἀναμονῇ τῆς ἐκβάσεως τῶν ὡς ἄνω ἀπὸ κοινοῦ διπλωματικῶν ἐνεργειῶν.

Εἰς αὐτὸ τὸ σημεῖον εἶχε φθάσει ἡ ἱστορία τοῦ πρώτου ὑπὸ τῆς Ἑλλάδος συνταχθέντος Βαλκανικοῦ συμφώνου. Οὐδεμία δὲ πρόοδος ἐσημειώθη ἔκτοτε ὅπως τοῦτο ἀνταποκριθῇ εἰς τὸν σκοπὸν διὰ τὸν ὁποῖον συνετάχθη. Δι' ὃ καὶ παρέμεινεν ἀνυπόγραφον. Ἀλλ' ὡς ἰδέα ποτὲ δὲν ἐξέλιπεν. Ἐπέπρωτο δὲ νὰ πραγματοποιηθῇ, πάλιν διὰ τῆς πρωτοβουλίας τῆς Ἑλλάδος, μετὰ παρέλευσιν πεντήκοντα καὶ πλέον ἐτῶν.

Ἐν πάσῃ περιπτώσει, λόγῳ τῆς τύχης, τὴν ὁποίαν εἶχεν ἡ ὡραία αὐτὴ ἰδέα τοῦ Ὄθωνος περὶ Βαλκανικῆς συμμαχίας καὶ πολεμικῆς δράσεως ἐναντίον τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας, ἐδοκίμασεν οὗτος βαθυτάτην πικρίαν, διότι εἶδε διὰ μίαν ἀκόμη φορὰν νὰ διαψεύδωνται αἱ ἐλπίδες του καὶ νὰ ματαιοῦνται αἱ ἐθνικαὶ βλέψεις του πρὸς ἐπέκτασιν τῶν συνόρων τῆς Ἑλλάδος.

Καὶ ὅμως, εἰς ἐπίμετρον τῆς βαθείας λύπης, τὴν ὁποίαν ἠσθάνθη ὁ Ὄθων, ὡς ἐκ τοῦ ἀτυχοῦς ἀποτελέσματος καὶ τῶν ἐνεργειῶν του ἐκείνων, ἐγράφη τότε, εἰς τινα ἐφημερίδα τῆς ἀντιπολιτεύσεως, ὅτι ὁ Βασιλεὺς κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν Σερβικῶν καὶ Ἰταλικῶν ἀπελευθερωτικῶν ἐξεγέρσεων ἐτήρησεν οὐδετερότητα, λόγῳ τῶν φιλοαυστριακῶν αἰσθημάτων

του. Ὡς ἐκ τῶν πραγμάτων ὅμως καὶ τῶν ἐπισήμων ἐγγράφων ἐμφαίνεται, μία τοιαύτη κατηγορία ἐλέγχεται ὡς τελείως ἀνακριβής. Διότι ὁ Ὄθων ἐνήργησεν ὄντως διαπραγματεύσεις μετὰ τῆς Σερβίας καὶ τῆς Ἰταλίας, διὰ τὴν συμμετοχὴν τῆς Ἑλλάδος εἰς κοινὴν ἐπαναστατικὴν δρᾶσιν. Μία δὲ εἰσέτι ἀπόδειξις περὶ τῶν ἀναμφισβητήτων ἐκείνων ἐθνικῶν ἐνεργειῶν του, τὰς ὁποίας καθιστᾷ περισσότερον ἀδιαψεύστους, εἶναι καὶ τὸ γεγονὸς ὅτι αὗται προεκάλεσαν κατ' ἐπανάληψιν τὰς ἀπειλητικὰς διπλωματικὰς διακοινώσεις τῆς Ἀγγλίας πρὸς τὸν Ὄθωνα.

ΝΕΑΙ ΑΠΕΙΛΑΙ ΤΗΣ ΑΓΓΛΙΑΣ

Οὕτω διὰ νὰ ἀποσπάσῃ τὴν προσοχὴν τοῦ Βασιλέως ἀπὸ τὴν ὀργάνωσιν ἐπαναστατικῶν ἐκδηλώσεων, ἡ Ἀγγλία ἀπέστειλε τὴν 1ην Μαρτίου τοῦ 1862 εἰς Ἀθήνας τὸν Ἔλλιοτ ὑπὸ τὴν ἰδιότητα τοῦ ἐκτάκτου διπλωματικοῦ ἀντιπροσώπου. Ὁ Ἔλλιοτ, ὡς ἀναγράφει ὁ Φιλάρετος, ἦτο ἐπιδέξιος διπλωμάτης καὶ «εἶχε διακριθῆ ἐπὶ ἐκθρονίσει ἡγεμόνων». Οὗτος ἐνεφανίσθη εἰς τὸν Ὄθωνα καὶ τοῦ παρέδωσεν ἔγγραφον τοῦ Ἄγγλου ὑπουργοῦ τῶν ἐξωτερικῶν Ρῶσελ, ἐν τῷ ὁποίῳ ἀνεγράφοντο μεταξὺ ἄλλων ὅτι ἡ Βρεταννικὴ Κυβέρνησις ἐζήτει παρὰ τοῦ Βασιλέως τῆς Ἑλλάδος ὅπως προβῇ οὗτος εἰς τὴν ἄμεσον διάλυσιν τῆς Βουλῆς, εἰς τὴν ἀντικατάστασιν τῆς Κυβερνήσεως καὶ εἰς τὴν πιστὴν ἐφαρμογὴν τοῦ συντάγματος.

Ἀλλ' ὁ Ὄθων δεν ἔδειξεν οὐδεμίαν προθυμίαν εἰς τὴν υἱοθέτησιν τῶν ἀγγλικῶν αὐτῶν ἀξιώσεων. Ἠρκέσθη μόνον νὰ δώσῃ ἀορίστους καὶ ἀσαφεῖς τινας ἐξηγήσεις, τονίσας ἰδιαιτέρως ὅτι «ἡ Ἑλλὰς εἶναι ἐλεύθερον καὶ ἀνεξάρτητον Κράτος» καὶ ὅτι ἐν πάσῃ περιπτώσει θὰ ἔχῃ κατὰ νοῦν τὰς συστάσεις τῆς «φίλης» καὶ «συμμάχου» Ἀγγλίας.

Κατόπιν τῆς ἀξιοπρεποῦς αὐτῆς ἀπαντήσεως τοῦ Ὄθωνος εἰς τὰς ἀπαιτήσεις τῆς ἀγγλικῆς διπλωματίας, ὁ Ἔλλιοτ ἀνεκλήθη ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως του ὡς ἀποτυχὼν εἰς τὴν ἀποστολήν του. Μόνον δὲ μετὰ παρέλευσιν ἑνὸς τριμήνου περίπου, ὁ Βασιλεὺς ἐσχημάτισε νέαν Κυβέρνησιν ὑπὸ τὸν Γενναῖον Κολοκοτρώνην.

Ἐν συνεχείᾳ, ἕνεκα τῆς ἐπιμονῆς τοῦ Ὄθωνος εἰς τὰς ἐθνικὰς ἐνεργείας του, ἡ Ἀγγλία ἀπέστειλεν εἰς Ἀθήνας τὴν 14ην Αὐγούστου 1862 ἕτερον διπλωμάτην, τὸν Σκάρλετ, μὲ τὴν ἐντολὴν ὅπως παραδώσῃ εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Κυβέρνησιν ἐπίσημον ἔγγραφον τοῦ Βρεταννικοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐξωτερικῶν. Εἰς τὸ ἔγγραφον τοῦτο, ὡς ἀναγράφει εἰς τὰς «Ἱστορικὰς Ἀναμνήσεις» του ὁ Ν. Δραγούμης, ἀνεφέροντο «τὰ σπουδαῖα ἐπακόλουθα, ἅτινα ἐνδέχεται νὰ προκύψωσιν ἐκ πάσης ἐπιθέσεως τῆς Ἑλλάδος κατὰ τῆς Τουρκίας». Εἰς τὸ ἔγγραφον ἐτονίζετο

ἐπίσης ἡ ἑξῆς φράσις: «Εἰδοποιήσατε ἐξαιρέτως τὸν Βασιλέα τῆς Ἑλλάδος, ὅτι ὁ πόλεμος κατὰ τῆς Τουρκίας θέλει φέρει ἐντὸς βραχυτάτου χρόνου τὴν ἐκθρόνισιν καὶ τὴν καθαίρεσιν αὐτοῦ...».

Ὁ Πρωθυπουργὸς ἔσπευσε νὰ ἐνημερώσῃ τὸν Ὄθωνα ἐπὶ τοῦ περιεχομένου τοῦ ἥκιστα εὐπρεποῦς διπλωματικοῦ ἐκείνου ἐγγράφου, ἀλλ' ὁ Βασιλεὺς καίτοι ἐλυπήθη, δὲν ἀνησύχησεν. Εἶχεν ἴσως ἀντιληφθῆ ὅτι τὰ πράγματα ἠκολούθουν πλέον τὸν μοιραῖον των δρόμον, ἀπὸ τὸν ὁποῖον τίποτε δὲν ἐφαίνετο ἱκανὸν νὰ τὰ ἀναχαιτίσῃ.

***

Ἐν συνεχείᾳ μετὰ ἑξαήμερον, τὴν 20ὴν Αὐγούστου, ὁ ἐν Ἀθήναις πρέσβυς τῆς Ἀγγλίας διεβίβασε διακοίνωσιν πρὸς τὴν Κυβέρνησιν, ὅτι τὸ Ἀγγλικὸν Ἀνακτοβούλιον «κατέχει ἐγγράφους ἀποδείξεις τῶν ἐνεργειῶν τοῦ Ὄθωνος καὶ ὅτι καθῆκον ἑαυτῆς θεωρεῖ ἡ Ἀγγλικὴ Κυβέρνησις διὰ τελευταίαν φορὰν ν' ἀναγγείλῃ ὅτι, ἐν περιπτώσει οἱουδήποτε κινήματος, ἡ Ἀγγλία θέλει θεωρήσει ὑπεύθυνον τὴν Βασιλείαν καὶ θέλει κάμει χρῆσιν περισταλτικῶν μέτρων».

Κατόπιν ὅλων αὐτῶν τῶν ἀκλονήτων μαρτυριῶν, εἶναι ἀπορίας ἄξιον πῶς εὑρέθησαν τότε Ἕλληνες νὰ θέσουν ἐν ἀμφιβόλῳ τὸν πατριωτισμὸν τοῦ Ὄθωνος καὶ νὰ τοῦ προσάψουν τὴν συκοφαντίαν ὅτι ἐτήρησε δῆθεν οὐδετερότητα κατὰ τὸν Σερβικὸν καὶ Ἰταλικὸν ἀπελευθερωτικὸν ἀγῶνα, λόγῳ φιλοαυστριακῆς πολιτικῆς. Πῶς ἦτο δυνατὸν νὰ παρερμηνεύσουν εἰς τοιοῦτον βαθμὸν τὴν ἐθνικὴν γραμμήν, τὴν ὁποίαν ἠκολούθησε πάντοτε ὁ Ἑλληνολάτρης ἐκεῖνος Βασιλεὺς καὶ νὰ τὸν θεωρήσουν ἱκανὸν νὰ θέσῃ ὑπεράνω τῶν Ἑλληνικῶν συμφερόντων ἀκόμη καὶ τοὺς φιλικοὺς ἔστω δεσμούς του μετὰ τῆς Αὐστρίας;

Εἶχε λοιπὸν τόσον ταχέως διαγραφῆ ἀπὸ τὴν μνήμην των ἡ σθεναρὰ καὶ ἄκαμπτος στάσις τοῦ Ὄθωνος εἰς τὰς ἀπειλὰς καὶ τὴν βίαν τῶν δυτικῶν Δυνάμεων κατὰ τὸ 1854-1857; Εἶχε λησμονηθῆ ἡ ὑπ' αὐτοῦ ἐπιδειχθεῖσα τότε ἐγκαρτέρησις καὶ ἐμμονὴ μέχρις αὐταπαρνήσεως εἰς τὴν μεγάλην Ἰδέαν τοῦ Ἑλληνισμοῦ; Ἀσφαλῶς ὄχι. Ἀλλὰ τὰς ἐναντίον τοῦ Βασιλέως ἀσυστάτους διαδόσεις τὰς ἔθετε σκοπίμως εἰς κυκλοφορίαν ἡ ἐν Ἀθήναις ἀντιπολίτευσις διὰ νὰ πλήξῃ τὴν δημοτικότητά του, μὲ τὸ νὰ τὸν ἐμφανίσῃ ὡς ἐπιλήσμονα τῶν ἱερῶν πρὸς τὸ Ἔθνος ὑποχρεώσεών του. Ὀρθῶς δὲ καὶ ἀπροκαλύπτως ἔγραψεν ἐπὶ τοῦ σημείου αὐτοῦ καὶ ὁ Κυριακίδης[1] ἐν τῇ ἱστορίᾳ του τονίσας τὰ ἑξῆς: «... Καὶ οἱ ἐν Ἑλλάδι ἀντιπολιτευόμενοι ἄνευ ἐπιγνώσεως,

1. Ἐπ. Κυριακίδης: Ἱστορία Συγχρόνου Ἑλληνισμοῦ τ. Β' σ. 79.

ἀκουσίως ἐπήρχοντο ἵνα πραγματοποιήσουν τὴν ἐπιθυμίαν τῆς ἐχθρᾶς Δυνάμεως (τῆς 'Αγγλίας), ἥτις πάντοτε προσεπάθησε νὰ δεσμεύσῃ τας χεῖρας τῆς Ἑλλάδος καὶ περιορίσῃ τὸ μέλλον αὐτῆς καὶ πάντοτε ἀνησύχως ἔβλεπε τὴν ἐν τῷ Ἑλληνικῷ θρόνῳ ὕπαρξιν Βασιλέως ἐμπνεομένου ἐξ εὐγενοῦς φιλοδοξίας καὶ διηνεκῶς διαλογιζομένου τὴν πραγμάτωσιν τῶν ἐθνικῶν πόθων τοῦ λαοῦ του».

Ἐν τούτοις αἱ ἐναντίον τοῦ Βασιλέως ἐκτοξευθεῖσαι συκοφαντίαι, ἐπὶ Αὐστροφιλίᾳ καὶ οὐδετερότητι, ἔγινον πιστευταὶ ἀπὸ μίαν μερίδα τοῦ λαοῦ καὶ σὺν τῷ χρόνῳ ἔλαβον τὴν μορφὴν σημαίας εἰς χεῖρας τῆς νεολαίας καὶ τῶν ὄπισθεν αὐτῆς φαύλων πολιτικῶν διὰ νὰ ἐπισπευχθῇ ἡ ἐκθρόνισις τοῦ Ὄθωνος. Ἔπρεπε δὲ νὰ συντελεσθῇ αὕτη διὰ νὰ καταστῇ δυνατὸν κατόπιν, κατὰ τὴν ἔρευναν τῆς προσωπικῆς ἀλληλογραφίας του Βασιλέως ὑπὸ τῶν ἐπαναστατῶν, νὰ διαπιστώσουν οἱ ἴδιοι—ὅπως καὶ τὸ διεκήρυξαν—ὅτι «ἔβγαλαν τὰ μάτια τους καὶ τὰ μάτια τοῦ Ἔθνους». Διότι ἀναζητοῦντες τὸν προδότην, ἀπεκάλυψαν τὸν ἀληθῆ Ἕλληνα πατριώτην, ὅπως πράγματι ἦτο ὁ Ὄθων.

Ἀλλ' ἐάν, ἀπὸ λόγους καθαρῶς ἀντιπολιτευτικούς, ἐγράφησαν τότε αἱ ἀναφερθεῖσαι αἰτιάσεις ἐναντίον τοῦ Ὄθωνος, εἰς τὰς ἡμέρας μας πῶς δύναται νὰ ἐξηγηθῇ τὸ πρᾶγμα ὅτι αὗται ἐπανελήφθησαν καὶ μάλιστα ἐπηυξημέναι; Εἶναι ὄντως περίεργον τὸ γεγονὸς ὅτι εὑρέθη Ἕλλην συγγραφεύς, ὁ ὁποῖος ἀναφερόμενος εἰς τὴν πολιτείαν τοῦ Ὄθωνος κατὰ τὴν περίοδον 1859–1862, ἀνέγραψε προσφάτως εἰς ἄρθρον του, ἔστω καὶ ἐρωτηματικῶς, τὴν φράσιν: «Ἐπρόδιδεν ὁ Ὄθων;». Καὶ ἐν συνεχείᾳ δίδει ὁ ἴδιος καταφατικὴν μᾶλλον ἀπάντησιν. Δὲν θ' ἀναφερθῶ ἐν προκειμένῳ εἰς πρόσωπα καὶ κείμενα. Ἀρκεῖ μόνον νὰ λεχθῇ ὅτι ὑπῆρξε τόσον ἀδυσώπητος ὁ κατατρεγμὸς τῆς μοίρας ἐναντίον τοῦ Ὄθωνος, ὥστε καὶ μετὰ παρέλευσιν μιᾶς περίπου ἑκατονταετίας ἀπὸ τῆς ἐκθρονίσεώς του, νὰ εὑρίσκωνται ἀκόμη Ἕλληνες, οἱ ὁποῖοι ἐλαφρᾷ τῇ συνειδήσει νὰ τοῦ προσάπτουν ἕνα τόσον βαρύ, ὅσον καὶ ἀδικαιολόγητον, χαρακτηρισμόν.

Η ΔΟΛΙΑ ΠΡΟΣΦΟΡΑ ΤΗΣ ΕΠΤΑΝΗΣΟΥ

Ἤδη θ' ἀναφερθῶ εἰς ἕνα ἀκόμη περιστατικόν, τὸ ὁποῖον ἔλαβε χώραν περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1861, ἐπανελήφθη δὲ καὶ κατὰ τὸ τελευταῖον ἔτος τῆς Βασιλείας τοῦ Ὄθωνος. Ἐξ αὐτοῦ διὰ μίαν φορὰν ἀκόμη καταφαίνεται ἡ θρησκευτικὴ προσήλωσις τοῦ ἀτυχοῦς Βασιλέως εἰς τὴν μεγάλην Ἰδέαν, ὅσον καὶ ἂν αὕτη ἀπετέλει, λόγῳ τῶν ἐξωτερικῶν καὶ ἐσωτερικῶν συνθηκῶν, σχεδὸν μίαν χίμαιραν.

Ἐν τῇ συνεχῇ προσπαθείᾳ της ἡ Ἀγγλία, ὅπως θέσῃ τέρμα εἰς τὸν

ἀκοίμητον ζῆλον τοῦ Ὄθωνος πρὸς ὀργάνωσιν ἐθνικῶν ἐπαναστατικῶν ἐκδηλώσεων, ἀπεφάσισε νὰ τὸν δελεάσῃ διὰ τῆς προσφορᾶς τῆς Ἑπτανήσου εἰς τὴν Ἑλλάδα. Πρὸς τοῦτο ὁ Πάλμερστον, διὰ τοῦ ἐν Λονδίνῳ πρεσβευτοῦ Σπ. Τρικούπη, προέτεινεν εἰς τὸν Ὄθωνα τὴν προσάρτησιν τῆς Ἑπτανήσου, ἐπὶ τῷ ρητῷ ὅμως ὅρῳ αὐστηρᾶς ἀποχῆς τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ πάσης ἐνεργείας καὶ πάσης ἐπιθέσεως κατὰ τῆς γείτονος Ἐπικρατείας, δηλαδὴ τῆς Τουρκίας.

Ὁ Τρικούπης, ἐλθὼν εἰς Ἀθήνας, διεβίβασε τὴν Ἀγγλικὴν πρότασιν πρὸς τὸν Ὄθωνα, ὅστις ὅμως τὴν ἀπέρριψεν ἀμέσως, τονίσας σὺν τοῖς ἄλλοις τὰ ἑξῆς πρὸς τὸν Ἕλληνα πολιτικόν: «Οὐδαμῶς δικαιοῦμαι καταδικάζων εἰς δουλείαν μέγα μέρος τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς, νὰ ἐπιτύχω τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς Ἑπτανήσου».

Ἡ ἀπάντησις αὕτη τοῦ Ὄθωνος ἀπεγοήτευσε τὸν Τρικούπην. Συγχρόνως ὅμως ἀπετέλει αὕτη καὶ ἕνα ἰσχυρὸν ράπισμα κατὰ τῆς ἀγγλικῆς πολιτικῆς, τὸ ὁποῖον ὁ Πάλμερστον δὲν ἠδύνατο ν' ἀνεχθῇ. Δι' αὐτὸ συνέχισε τὰς προσπαθείας του, ὅπως πείσῃ τὸν Ὄθωνα νὰ δεχθῇ τὴν παραχώρησιν τῆς Ἑπτανήσου, ἀποστείλας παρ' αὐτῷ τὸν Ἔλλιοτ. Κατὰ τὴν ἐπίσκεψίν του πρὸς τὸν Βασιλέα, ὁ Ἄγγλος διπλωμάτης, διὰ νὰ τοῦ ἐκθέσῃ τὰς ἀπόψεις τῆς Κυβερνήσεώς του ἐπὶ τοῦ θέματος αὐτοῦ, παρουσίασεν εἰς τὸν Ὄθωνα πρὸς ὑπογραφὴν καὶ ἐπίσημον πρωτόκολλον[1] παραχωρήσεως τῆς Ἑπτανήσου εἰς τὴν Ἑλλάδα, εἰς τὸ ὁποῖον ἀνεγράφετο ὁ ὅρος, ὅπως ἡ Ἑλλὰς «καταπαύσῃ πᾶσαν ἐνέργειαν ἐπαναστατικὴν ἐν τῇ Τουρκικῇ χώρᾳ καὶ μηδέποτε εφεξῆς ἐνοχλήσῃ τὴν Τουρκίαν ὁπωσδήποτε».

Ὁ Ὄθων ἀνέγνωσε μετὰ προσοχῆς τὸ Ἀγγλικὸν πρωτόκολλον καὶ θεωρήσας τὸν ἑαυτόν του θιγόμενον, ἀπέκρουσε μετ' ἀγανακτήσεως τὴν πρότασιν, εἰπὼν εἰς τὸν Ἔλλιοτ: «Ἐγὼ δὲν γίνομαι προδότης τοῦ Ἔθνους μου». «Μεγαλειότατε, ἀπήντησεν ὁ Ἔλλιοτ, σᾶς ἀφήνω, ἵνα ὡριμώτερον σκεφθῆτε, τρεῖς ἡμέρας, μετὰ τὴν πάροδον τῶν ὁποίων θὰ ἐπανέλθω». Πράγματι δὲ ἐπανῆλθε ζητῶν ἀπὸ τὸν Βασιλέα ὁριστικὴν ἀπάντησιν ἐπὶ τῆς προτάσεώς του. «Σᾶς ἐπαναλαμβάνω, τοῦ εἶπεν ὁ Ὄθων, ὅτι εἶναι ἀδύνατον νὰ γίνω προδότης τοῦ Ἔθνους μου». «Ἀλλ' ἐννοεῖτε τὰς συνεπείας τῆς τοιαύτης ἀρνήσεως ὑμῶν, Μεγαλειότατε ;» ἀπήντησεν ὁ Ἔλλιοτ. «Τὰς ἐννοῶ πολὺ καλά, ἀνταπήντησεν ὁ Ὄθων. Εἶναι τίποτε ἄλλο ἀπὸ τοῦ νὰ χάσω τὸν θρόνον μου ; Προτιμῶ τοῦτο παρὰ νὰ γίνω προδότης τῆς Ἑλλάδος».

Ἀπελπισθεὶς ὁ Ἔλλιοτ ὅτι θὰ φέρῃ εἰς πέρας τὴν ἀποστολήν του ἀπεχώρησεν, ἐνῷ ὁ Βασιλεὺς παραμείνας μόνος εἰς τὸ γραφεῖον του,

1. Α. Κλεομένους: Περὶ τῶν πρώτων τῆς Ἑλλάδος Βασιλέων σ. 63.

ἤρχισε νὰ βηματίζῃ ἀπὸ τοῦ ἑνὸς ἄκρου τῆς αἰθούσης μέχρι τοῦ ἄλλου καὶ νὰ μονολογῇ μὲ προφανῆ ἐκνευρισμόν. Τὸν μονόλογον ἐκεῖνον τοῦ Βασιλέως τὸν ἤκουσεν ὁ εἰσελθὼν εἰς τὸ γραφεῖον του ἐκείνην τὴν στιγμὴν αὐλικὸς Καλλίνσκυ, ὁ ὁποῖος τὸν ἀφηγήθη ἀργότερον εἰς τὸν Κλεομένους, ὅστις καὶ τὸν ἀναφέρει εἰς τὸ βιβλίον του :

« Ἀκούς ἐκεῖ, ἔλεγεν ὁ Ὄθων, νὰ μοῦ προτείνουν νὰ γίνω προδότης τοῦ Ἔθνους μου ! Ποτὲ ἐγὼ ἔδωκα ἀφορμὴν νὰ μὲ ὑποθέτουν ἄξιον τοιαύτης πράξεως ; Πότε ;».

Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Σπυρίδων Τρικούπης, παρὰ τὴν ἀπογοήτευσιν τὴν ὁποίαν ἐδοκίμασεν ἐν τῇ προσπαθείᾳ του νὰ πείσῃ τὸν Βασιλέα νὰ δεχθῇ τὴν ἀγγλικὴν πρότασιν περὶ προσαρτήσεως τῆς Ἑπτανήσου, συνέχιζε τὰ διαβήματά του πρὸς τὸν Ὄθωνα μέσῳ διαφόρων πολιτικῶν καὶ στρατιωτικῶν παραγόντων. Ἀλλ' ὁ Ὄθων παρέμενεν ἀνένδοτος. Τέλος ἐχρησιμοποίησε διὰ τὸν αὐτὸν σκοπὸν καὶ τὸν ἀναλαβόντα τότε τὸ χαρτοφυλάκιον τοῦ ὑπουργοῦ τῶν Ἐξωτερικῶν Νικόλαον Δραγούμην. Ὄντως ὁ τελευταῖος, εὑρὼν τὴν κατάλληλον εὐκαιρίαν, ἐπανέλαβε τὴν περὶ Ἑπτανήσου πρότασιν τῆς Ἀγγλίας εἰς τὸν Βασιλέα. Ἰδοὺ πῶς ἀκριβῶς ἀφηγεῖται ὁ Δραγούμης[1] τὰ διαμειφθέντα μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ Ὄθωνος : «Καὶ τίς ἐμποδίζει, μὲ ἠρώτησεν ὁ Βασιλεύς, τὴν παραχώρησιν ; Καὶ τὸ Ἔθνος καὶ ἐγὼ θὰ εὐγνωμονῶμεν !». «Ὅτε ὅμως — συνεχίζει ὁ Δραγούμης — ἀνέμνησα καὶ τὸν ὅρον, καθ' ὃν θὰ ἐγίνετο ἡ δωρεά, τὴν ἀποχὴν τουτέστιν ἀπὸ πάσης ἐνεργείας κατὰ τοῦ γείτονος κράτους, ὁ Βασιλεὺς ἐσιώπησε καὶ μετὰ βραχεῖαν σκέψιν εἶπε μοι τὰ ἑξῆς :

— Προτείνω σοι ν' ἀλλάξωμεν πρόσωπον πρὸς στιγμήν. Σὺ μὲν νὰ γίνῃς Βασιλεύς, ἐγὼ δὲ Ὑπουργὸς καὶ οὕτω θὰ λάβῃς ὁριστικὴν ἀπάντησιν περὶ τῆς Ἑπτανήσου.

Καὶ ὑποδυθεὶς σχῆμα ὑποδεεστέρου, εἶπεν :

— Οἱ Ἄγγλοι, Μεγαλειότατε, παραχωροῦσι τὴν Ἑπτάνησον εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἐπὶ τῷ ὅρῳ ὅμως νὰ μὴ σκεφθῇς, μήτε νὰ ἐνεργήσῃς τι πλέον ὑπὲρ τῶν δούλων ἀδελφῶν ἡμῶν. Δὸς λοιπὸν τὸν βασιλικόν σου λόγον.

Καὶ ἐπειδὴ ἐδίστασα, ὁ Ὄθων ἐπανέλαβε :

— Δὸς τὸν βασιλικόν σου λόγον καὶ ἡ παραχώρησις θὰ γίνῃ εὐθύς.

Ἐπειδὴ δὲ καὶ πάλιν ἐσιώπησα :

— Βλέπεις, ἀνεφώνησεν, ὅτι καὶ σὺ εἶσαι ἄδικος ; Κατακρίνετε τὸν ἄλλον ὡς μὴ πράττοντα ὅ,τι θεωρεῖτε ἄτοπον νὰ πράξετε ὑμεῖς. Καὶ

1. Ν. Δραγούμης : Ἱστορικαὶ Ἀναμνήσεις τ. Β' σ. 293.

έννοεῖς Βασιλέα τῆς Ἑλλάδος μὴ μεριμνῶντα ἡμέραν καὶ νύκτα περὶ τῆς τύχης τῶν δούλων Ἑλλήνων; Ναὶ μὲν καὶ οἱ Ἑπτανήσιοι εἰσὶ δοῦλοι, ἀλλὰ δοῦλοι Εὐρωπαϊκῆς Κυβερνήσεως, τακτικῆς καὶ φιλονόμου, οἵτινες ἐπὶ τέλους θὰ ἑνωθῶσι μεθ' ἡμῶν.

Ἔκτοτε δὲ οὐδεὶς πλέον λόγος περὶ Ἑπτανήσου ἐγένετο μεταξὺ τοῦ Βασιλέως καὶ ἐμοῦ».

Ὁ δραματικὸς τόνος τοῦ διαλόγου αὐτοῦ, μεταξὺ Βασιλέως καὶ ὑπουργοῦ, προκαλεῖ ἀσφαλῶς ἀμέριστον τὴν συμπάθειαν πρὸς τὸν μεγαλοϊδεάτην Ὄθωνα, ὁ ὁποῖος ἐδονεῖτο ἀπὸ τόσην πατριωτικὴν συγκίνησιν, ὁσάκις ἐπρόκειτο διὰ τὰ ζητήματα τοῦ ἀλυτρώτου Ἑλληνισμοῦ. Ἡ λογική του ἦτο συνδεδεμένη ἀπολύτως μὲ τὸ συναίσθημα. Ἡ σκέψις του Ὄθωνος συνελάμβανεν ὁράματα, ἅτινα εὑρίσκοντο ἴσως μακρὰν τῆς πραγματικότητος καὶ οὐδέποτε παρεξέκλινεν ἀπὸ τὴν γραμμήν του αὐτήν. Τον ἐχαρακτήριζεν εἰς ὅλας του τὰς εκδηλώσεις, ἡ ἠθικὴ καὶ ἡ τιμιότης, εἰς τὴν ἰδανικωτέραν των εκφρασιν. Ποτὲ δὲν ἐσκέφθη ὅτι ἐπεβάλλετο νὰ εἶναι ἄλλη ἡ εννοια τῆς ἠθικῆς διὰ τὰ ἄτομα καὶ ἄλλη διὰ τὰ κράτη. Τὰ ἄτομα πρέπει βεβαίως νὰ τὰ διακρίνῃ εἰλικρίνεια καὶ αὐτοσεβασμός. Τὰ κράτη ὅμως ὀφείλουν νὰ ἔχουν ὡς γνώμονα τῆς ὑπάρξεώς των τὸ συμφέρον καὶ τὸν ὑπολογισμόν.

Τὰ εθνικὰ ζητήματα χρειάζονται ἀσφαλῶς νὰ πλαισιοῦνται ἀπο παιᾶνας, ἀπὸ ἐξάρσεις καὶ ρητορικὰ σχήματα, ποὺ συγκινοῦν τὰς λαϊκὰς μάζας. Ἀλλὰ κατὰ τὴν διαχείρισιν αὐτῶν ἀπὸ τοὺς ὑπευθύνους ἡγέτας μιᾶς χώρας , προέχει κυρίως ἡ τοποθέτησίς των ἐπὶ ρεαλιστικῆς βάσεως. Μόνον ἡ τακτικὴ αὐτὴ δύναται νὰ ὁδηγήσῃ εἰς θετικὰ ἀποτελέσματα τὴν λύσιν των. Ὁ συγκερασμὸς ρεαλισμοῦ καὶ αἰσθήματος βεβαίως ἀποτελεῖ τὴν καλυτέραν ὁδὸν πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ ἐπιδιωκομένου σκοποῦ εἰς τὴν ἄσκησιν τῆς Ἐθνικῆς πολιτικῆς. Ἀλλά, ἡ προβολὴ ἀποκλειστικῶς συναισθημάτων, ὅσον καὶ ἂν αὐτὰ εἶναι δίκαια, εἰς οὐδὲν ὠφελεῖ, ἐφ' ὅσον στεροῦνται ρεαλιστικοῦ πνεύματος καὶ ὑπολογισμένης εὐθύνης. Ὁ Ὄθων ἔκρινε τὰ πράγματα τοῦ τόπου αὐτοῦ, ὡς νὰ ἐπρόκειτο περὶ θεμάτων καθαρῶς προσωπικῶν του. Καὶ μὲ τὴν ἰδεαλιστικὴν καὶ ρομαντικήν του προδιάθεσιν, ἦτο ἀδύνατον νὰ διακρίνῃ ὅτι τὰ συμφέροντα τοῦ Ἔθνους ἀπῄτουν κάποιαν παρέκκλισιν ἀπὸ τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς πεποιθήσεις του. Καὶ ὅμως αἱ συνθῆκαι ὑπὸ τὰς ὁποίας εὑρίσκετο τότε ἡ χώρα, ἥτις ἀπετέλει τὸ ἐπίκεντρον τῶν ἀντιτιθεμένων συμφερόντων τῶν μεγάλων Δυνάμεων, ἔπρεπε νὰ τὸν εἶχον πείσει ὅτι ὤφειλε ν' ἀκολουθῇ ἐνίοτε τὴν «τεθλασμένην» διὰ νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν ἐπιτυχίαν τῶν ἐπιδιώξεών του.

ΥΠΗΡΞΕ ΣΦΑΛΜΑ Η ΔΙΑΚΗΡΥΞΙΣ ΤΗΣ ΜΕΓΑΛΗΣ ΙΔΕΑΣ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ;

Αἱ Ἐθνικαὶ διεκδικήσεις ἐπὶ Ὄθωνος δὲν προωθήθησαν εἰς εὐτυχεῖς λύσεις. Ἀντιθέτως, ἡ Ἑλλὰς ὑπέστη πολλὰς ταπεινώσεις, πολλὰς δοκιμασίας καὶ συμφορὰς ἀπὸ τοὺς ἐχθρούς της, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ ἐκείνους τοὺς ὁποίους ἐθεώρει φίλους της. Ἔσφαλε, λοιπόν, ὁ Ὄθων διότι ἐπεδίωξε τὴν πραγματοποίησιν τῆς μεγάλης Ἰδέας καὶ κατέστησε ταύτην μοναδικὸν σύμβολον καὶ ὁδηγὸν τῆς Βασιλείας του; Τὰ γενονότα ποὺ ἐπηκολούθησαν αὐτὰς τὰς ἀποπείρας, δίδουν καταφατικὴν ἀπάντησιν εἰς τὸ ἐρώτημα. Ὁ Ὄθων προέτρεξεν. Ἐμπνεόμενος ἀπὸ τὸν βαθὺν πατριωτισμόν του, τὴν ρομαντικήν του διάθεσιν καὶ τὴν πίστιν εἰς τὸ δίκαιον, ἔβλεπεν ὡς ἐν ὀνείρῳ τὸ τέρμα τοῦ δρόμου, οὐχὶ ὅμως καὶ τὰ ἀνυπέρβλητα ἐμπόδια τὰ ὡρθούμενα ἀπὸ τοῦ πρώτου βήματος.

Ο ΟΘΩΝ*

Ἕνας ψυχρὸς καὶ ἀμερόληπτος παρατηρητὴς ὅστις θὰ εὑρίσκετο ἔξω τοῦ Ἑλληνικοῦ χώρου, καὶ θὰ ἦτο ξένος τῆς ψυχικῆς ἰδιομορφίας τοῦ Ἕλληνος, θὰ ἔλεγεν ὅτι τὸ νεοπαγὲς καὶ καχεκτικὸν ἐκεῖνο κρατίδιον—ὡς ἦτο τότε ἡ Ἑλλάς—θὰ ἔπρεπε πρῶτον νὰ θέσῃ κάποιαν τάξιν εἰς τὴν ἐσωτερικήν του διοίκησιν, κάποιαν πειθαρχίαν εἰς τὴν κρατικήν του ὀργάνωσιν καὶ πολὺ ὕστερον νὰ σκεφθῇ διὰ τὴν ἐπέκτασιν τῶν συνόρων του. Καὶ ἀκόμη ὅτι ἡ ἐπέκτασις αὐτὴ θὰ ἤρχετο μᾶλλον ὡς ἐπιβράβευσις τῆς «σεμνῆς καὶ κοσμίας διαγωγῆς του». Συνεπῶς ἡ μεγαλοιδεατικὴ πολιτικὴ τοῦ Ὄθωνος θα ἔπρεπε νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς ἐπιπολαία, ἀπερίσκεπτος καὶ ἐπιβλαβὴς διὰ τὰ συμφέροντα τοῦ Ἔθνους; Αὐτὸ τοὐλάχιστον ἐξάγεται ὡς συμπέρασμα τῆς ψυχρας λογικῆς. Ἀλλὰ ποῦ ἦτο δυνατὸν νὰ

* Εἰκὼν ληφθεῖσα ἀπὸ προσωπογραφίαν τοῦ Ὄθωνος τοῦ ἔτους 1854.

εὑρεθῆ αὐτὴ ἡ λογικὴ κατὰ τὴν Ὀθωνικὴν περίοδον, διὰ νὰ τὴν ἀκολουθήσῃ τὸ Ἔθνος καὶ νὰ διασφαλισθῆ ἀπὸ τόσας περιπετείας;

Σήμερον εἶναι ἴσως εὔκολον νὰ κρίνωμεν ἢ νὰ ἐπικρίνωμεν τὰ πρόσωπα καὶ τὰ γεγονότα μιᾶς περασμένης ἐποχῆς. Ἀλλὰ πρὸ πάσης ἐτυμηγορίας πρέπει νὰ σταθῶμεν καὶ νὰ μελετήσωμεν τὸ πνεῦμα τὸ ὁποῖον ἐπεκράτει τότε, τὴν ἀτμόσφαιραν μέσα εἰς τὴν ὁποίαν ἔζη ὁ λαός, τὰς ἐκρηκτικὰς ἐκδηλώσεις τῆς ψυχοσυνθέσεώς του. Αὐτὸ τοὐλάχιστον ἀπαιτεῖ ἡ ἀντικειμενικότης. Ὑπῆρχον λοιπὸν προϋποθέσεις παρεκκλίσεως ἀπὸ τὸ πανελλήνιον αἴτημα τῆς ἀπελευθερώσεως τῶν ὑποδούλων Ἑλλήνων, οἱ ὁποῖοι καίτοι ἠγωνίσθησαν καὶ ἔχυσαν τὸ αἷμα των διὰ νὰ ποτισθῇ τὸ δένδρον τῆς Ἑλληνικῆς ἐλευθερίας, ἐν τούτοις ἐξηκολούθουν νὰ διαβιοῦν ἀκόμη ὑπὸ τὸν ζυγόν; Ὑπῆρχε δυνατότης νὰ παραμερισθοῦν τὰ περίπλοκα, πιεστικὰ καὶ ἀπαιτητικὰ ἐθνικὰ αἰτήματα ; Καὶ ποῖος ἦτο εἰς θέσιν ν' ἀναλάβῃ αὐτὴν τὴν πρωτοβουλίαν τῆς ἐλαστικῆς καὶ χαλαρᾶς καὶ τρόπον τινὰ «ἐπιταφίου» διαχειρίσεως τοῦ ἔχοντος τὸ προβάδισμα θέματος τῶν ἐθνικῶν διεκδικήσεων; Νομίζω ὅτι οὐδεὶς ὑπῆρχε τότε ἱκανὸς νὰ ἐπωμισθῇ τὸ βάρος μιᾶς τοιαύτης ἀποστολῆς. Οὔτε φυσικὰ ὁ Βασιλεὺς Ὄθων, οὔτε οἱαδήποτε Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις θὰ ἠδύνατο νὰ τύχῃ τῆς ἐπιεικείας τοῦ Ἔθνους, τοῦ ὁποίου ἡ ἀπόφασις ἐν προκειμένῳ θὰ ἦτο δι' ὁποιονδήποτε ἀμετακλήτως καταδικαστική. Ἑπομένως ἡ ἄσκησις τῆς μεγαλοϊδεατικῆς πολιτικῆς τοῦ Ὄθωνος ὄχι μόνον εὑρίσκετο ἐντὸς τοῦ κλίματος, εἰς τὸ ὁποῖον ἔζη, ἐκινεῖτο, ἐσκέπτετο καὶ ἠγρύπνει ὁ Ἑλληνικὸς λαός, ἀλλ' ἔρρεεν ὅπως τὸ αἷμα μέσα εἰς τὰς φλέβας του. Αὐτὸς ὁ χείμαρρος τοῦ ἐθνικοῦ αἰσθήματος, ὁ ὁποῖος ἐπλημμύρει τοὺς πάντας καὶ τὰ πάντα, δὲν ἦτο δυνατὸν ν' ἀναστραφῇ, ὅπως τὰ ὕδατα τοῦ Ἰορδάνη. Ἐκτὸς ἐὰν ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ Ἔθνους εὑρίσκετο ἕνας κατ' ἐξοχὴν ἰσχυρὸς οἰακοστρόφος. Ἀλλὰ τοιοῦτος δὲν ὑπῆρχεν.

Μία πανεθνικὴ ἐπανάστασις, ὡς τοῦ 1821, δυστυχῶς δὲν ἔδωσεν εἰς τὴν Ἑλλάδα τὴν μεγάλην ἐκείνην πολιτικὴν φυσιογνωμίαν, ἡ ὁποία θὰ ἠδύνατο διὰ τοῦ κύρους της, καὶ τῆς ἡγετικῆς της ἀκτινοβολίας νὰ ἐπιβληθῇ εἰς τὸν λαόν. Ὄχι, οὔτε μεγάλοι, οὔτε μέτριοι, ὑπῆρξαν διὰ τὸν πολιτικὸν στίβον, ἐκεῖνοι οἱ ὁποῖοι ἐδημιούργησαν ἀπὸ τὴν τέφραν της τὴν ἐλευθέραν Πατρίδα. Ἦσαν ἁπλῶς σκληροτράχηλοι πολεμισταί. Ἥρωες εἰς τὸν ἀγῶνα. Ἄτεγκτοι εἰς τὴν πάλην τοῦ δικαίου. Ἀλλὰ πολιτικαὶ διάνοιαι καὶ διπλωματικαὶ προσωπικότητες δὲν ὑπῆρχον μεταξύ των. Δι' αὐτὸ ἡ Ἑλλὰς ὑφίστατο ἑκάστοτε τὰς σκληρὰς συνεπείας τῆς μεγάλης Ἰδέας, ὅταν ἀπεπειρᾶτο νὰ τὴν πραγματοποιήσῃ, ἀπαράσκευος, σχεδὸν ἄοπλος καὶ ἀνοργάνωτος. Καὶ πρέπει νὰ ὁμολογηθῇ ὅτι, καίτοι ὁ Ὄθων δὲν ὑπῆρξε μεγαλοϊδεάτης ἀπὸ ὑπολογισμὸν καὶ ὑστεροβουλίαν, ἀλλὰ ἐξ ἁγνῆς ὅσον καὶ ἰσχυρᾶς πεποιθήσεως, ἐν τούτοις, ἐπειδὴ ἦτο ὁ

διερμηνεὺς τῶν πατριωτικῶν αἰσθημάτων τοῦ λαοῦ, παρέμεινεν ἐπὶ τριάκοντα περίπου ἔτη εἰς τὸν Ἑλληνικὸν θρόνον. Ἀπόδειξις ὅτι αἱ ἀνακριβεῖς διαδόσεις περὶ αὐστροφιλίας καὶ περὶ δῆθεν οὐδετερότητος αὐτοῦ κατὰ τὰς ἐξεγέρσεις τῶν Σέρβων καὶ τῶν Ἰταλῶν — αἱ ὁποῖαι ἐν τούτοις ἔγινον πιστευταὶ — μαζὶ μὲ τὴν μὴ ἀποδοχὴν παρὰ τοῦ Ὄθωνος τῆς ἀγγλικῆς προτάσεως περὶ τῆς Ἑπτανήσου, ἀπετέλεσαν ἕνα βαρύτατον πλῆγμα, τὸ ὁποῖον κατεφέρθη εἰς τοὺς δεσμοὺς ἀφοσιώσεως τῶν Ἑλλήνων πρὸς τὸν Ἡγεμόνα των. Τὴν περίπτωσιν δὲ αὐτὴν ἔσπευσε νὰ ἐκμεταλλευθῇ ἡ ἀγγλικὴ πολιτική, διὰ νὰ διαβάλῃ τὸν Ὄθωνα ὅτι οὗτος δῆθεν ἀπεμπόλει τὰ συμφέροντα τοῦ Ἔθνους.

Ἦτο πράγματι μία φοβερὰ κατηγορία, ἡ ὁποία καίτοι τελείως ἀναληθής, εἶχε βαθυτάτην ἀπήχησιν, εἰς βαθμὸν ὥστε νὰ κλονίσῃ τὸν θρόνον ἐκ θεμελίων. Καὶ ἡ ἔξωσις τοῦ Βασιλέως δὲν ἦτο πλέον εἰμὴ ζήτημα ἡμερῶν διὰ νὰ πραγματοποιηθῇ. Οὕτω καὶ συνέβη.

Ὅμως ἡ ἱστορικὴ δικαιοσύνη δὲν καθυστέρησε νὰ ἔλθῃ διὰ νὰ δώσῃ ἐν τῇ εὐθυκρισίᾳ της τὴν μόνην ἠθικὴν ἱκανοποίησιν εἰς τὸν Ὄθωνα καὶ συγχρόνως νὰ προκαλέσῃ τὰς τύψεις καὶ τὴν εἰλικρινῆ μετάνοιαν τῶν Ἑλλήνων κατηγόρων τοῦ μάρτυρος ἐκείνου Βασιλέως. Διότι ἀπεδείχθη, ὅτι ὁ Ὄθων διὰ τῆς πολιτείας του ἔθετε πάντοτε τὸ συμφέρον τῆς Ἑλλάδος ὑπεράνω ὅλων.

***

Μετά τινας μῆνας καὶ ἀφοῦ ἀπεμακρύνθη τοῦ θρόνου ὁ Ὄθων, οἱ Ἄγγλοι παρεχώρησαν, δῆθεν ἄνευ ὅρων, τὰ Ἑπτάνησα εἰς τὴν Ἑλλάδα.

***

Δέον νὰ σημειωθῇ διὰ τὴν ἱστορίαν, ὅτι ὁ Ὄθων ἀκόμη καὶ κατὰ τὰς πικρὰς ἡμέρας τῆς ἐξορίας του εἰς Μπάμπεργκ ποτὲ δὲν ἔπαυσε νὰ σκέπτεται καὶ ν' ἀγαπᾷ τὴν Ἑλλάδα, καὶ μὲ τὴν ἰδίαν προσήλωσιν, νὰ πιστεύῃ εἰς τὴν μεγάλην Ἰδέαν. Τοῦτο μαρτυρεῖ καὶ τὸ γεγονὸς ὅτι τὸ 1866, κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς Κρητικῆς ἐπαναστάσεως, προσέφερεν ὑπὲρ ἐνισχύσεως τῶν ἐθνικῶν σκοπῶν της ὁλόκληρον τὴν ἐτησίαν Βασιλικὴν χορηγίαν του ἐκ τοῦ Βαυαρικοῦ Κράτους, ἡ ὁποία ἀνήρχετο εἰς τὸ ποσὸν τῶν 100.000 φιορινίων, ἤτοι εἰς 200.000 χρυσᾶς δραχμάς. Καίτοι οὐδὲν δι' ἑαυτὸν ἤλπιζε καὶ οὐδὲν ἀντάλλαγμα προσεδέχετο, προέβη εἰς τὴν συγκινητικὴν ἐκείνην γενναιοδωρίαν, διὰ νὰ ἐκδηλώσῃ διὰ μίαν φορὰν ἀκόμη τὴν ἀθεράπευτον νοσταλγίαν του πρὸς τὴν Ἑλλάδα, τὴν ὁποίαν πάντοτε ὠνειροπόλει μέσα ἀπὸ τὸ κάτοπτρον τοῦ μεγαλοϊδεατισμοῦ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε΄

Ο ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΤΥΠΟΣ ΕΠΙ ΟΘΩΝΟΣ

ΕΝΑ ΑΠΟ ΤΑ πλέον ακανθώδη προβλήματα, τα όποια αντιμετώπισεν ή χώρα κατά την περίοδον της Βασιλείας τοῦ Ὄθωνος, ὑπῆρξε καὶ ἡ ἀχαλίνωτος ἐλευθεροστομία τοῦ Ἑλληνικοῦ Τύπου.

Παρὰ τοὺς εἰδικοὺς νόμους, οἱ ὁποῖοι προέβλεπον τὸν περιορισμὸν τῆς ἐφημεριδογραφικῆς «καπηλείας» καὶ ἐπέβαλλον τὸν σεβασμὸν πρὸς τὰ ἱερὰ καὶ τὰ ὅσια τοῦ Ἔθνους, ὁ τύπος διὰ τῆς ἐμπαθοῦς τακτικῆς του ἐξηκολούθει ν' ἀποτελῇ ἕνα σοβαρὸν πρόβλημα. Τὸ πρόβλημα τοῦτο βεβαίως δὲν ὑπῆρξε νέον διὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην. Ὑφίστατο σχεδὸν ἀφ' ὅτου ἐξεδόθη εἰς τὴν ἐπαναστατημένην Ἑλλάδα ἡ πρώτη Ἑλληνικὴ ἐφημερίς, ἔγινε δὲ ὀξύτερον ἐπὶ Κυβερνήτου Ι. Καποδίστρια καὶ ὀξύτατον ἐπὶ Ὄθωνος. Ἐξηκολούθησεν ὅμως νὰ ὑφίσταται καὶ ἐπὶ Γεωργίου τοῦ Α΄, ἀλλὰ καὶ μεταγενεστέρως, μέχρις ἀκόμη καὶ σήμερον καὶ πάντοτε, ἐφ' ὅσον θὰ ὑπάρχουν δημοσιογράφοι ἐπιλήσμονες τῆς ὑψηλῆς ἀποστολῆς των.

Οὐδεὶς βεβαίως εἶναι δυνατον ν' ἀμφισβητήσῃ ὅτι ὁ τύπος ἀποτελεῖ μέγα λειτούργημα, ὅτι παίζει σημαντικὸν ρόλον εἰς τὴν κοινωνικὴν ἐξέλιξιν καὶ ὅτι δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς καθρέπτης τῆς ἀναπτύξεως καὶ τῆς προόδου μιᾶς χώρας. Ἡ δύναμις τοῦ τύπου εἶναι τεραστία. Ἐκ τοῦ λόγου τούτου ἄλλωστε ὠνομάσθη καὶ «Τετάρτη Ἐξουσία». Εἰς τὴν πραγματικότητα ὅμως εἶναι ἰσχυροτέρα τῶν τριῶν γνωστῶν ἐξουσιῶν, ἤτοι τῆς νομοθετικῆς, τῆς ἐκτελεστικῆς καὶ τῆς δικαστικῆς. Καὶ ὀρθῶς ἀπεφάνθη τελευταίως εἷς Ἕλλην πολιτικός, τονίσας ὅτι «τὴν ἐξουσίαν τὴν ὁποίαν κατέχει ὁ τύπος ὄχι μόνον πρέπει νὰ φοβούμεθα ὅταν εἴμεθα κακοί, ἀλλ' ἀκόμη ἀναγκαζόμεθα νὰ τὴν φοβούμεθα καὶ ὅταν εἴμεθα καλοί».

Αὐτὸ δηλοῖ, ὅτι μὲ ὅσην εὐκολίαν δύναται ὁ τύπος νὰ προσφέρῃ τὰς μεγάλας ὑπηρεσίας του ἐπ' ὠφελείᾳ τοῦ Ἔθνους καὶ τῆς κοινωνίας, μὲ ἄλλην τόσην εὐκολίαν, ἀπὸ ἀδεξιότητα ἢ ἐμπάθειαν, δύναται ν' ἀναστατώσῃ ἐκ θεμελίων μίαν χώραν, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ μὴ μείνῃ τίποτε ὄρθιον. Αὐτὸ τοὐλάχιστον, ἰδιαιτέρως ἡμᾶς τοὺς Ἕλληνας, διδάσκουν ἡ πεῖρα καὶ τὰ ἱστορικὰ γεγονότα ἀπὸ τοῦ 1821 μέχρι σήμερον.

Καὶ ὁμολογουμένως ὑπῆρξαν χαρακτηριστικοὶ οἱ λόγοι ἑνὸς

γενναίου τέκνου τῆς ἡρωικῆς Μάνης: τοῦ Παναγιώτη Κρεββατᾶ, ὁ ὁποῖος, ὅπως μᾶς πληροφορεῖ ὁ Πουκεβίλ, εἰς μίαν συνέλευσιν τῶν προκρίτων καὶ ὁπλαρχηγῶν, ὀλίγον μετὰ τὴν ἔναρξιν τῆς ἐπαναστάσεως εἰς Καλαμάτα, λόγου γενομένου περὶ ἐκδόσεως ἐφημερίδος, εἶπε τὰ ἑξῆς:

«Δεν μας χρειάζονται πρὸς τὸ παρὸν ἐφημερίδες, γιατὶ ἡ δημοσιογραφία θὰ χαλάσῃ τὰ μυαλὰ τῶν ξυπόλητων καὶ τῶν κολλιγάδων, θὰ πάρῃ ὁ νοῦς των ἀέρα, γιατὶ οἱ γαζετατζῆδες (δημοσιογράφοι) θὰ γράφουν ὅ,τι τοὺς κατέβη καὶ θὰ μᾶς φέρουν τὴν ἀθεΐα καὶ τὸ ρεμπούπλικο, ὅπως καὶ στὴ Φράντζα».

Οἱ λόγοι αὐτοὶ τοῦ Κρεββατᾶ εὗρον πολλοὺς ὑποστηρικτὰς εἰς τὴν συνέλευσιν καὶ ἀρκετοὶ ὑπῆρξαν ἐκεῖνοι, οἱ ὁποῖοι ἀντέδρασαν εἰς τὴν ἐγκατάστασιν τυπογραφείων καὶ τὴν ἔκδοσιν ἐφημερίδων εἰς τὴν ἐπαναστατημένην Ἑλλάδα. Τελικῶς ὅμως ἐκάμφθησαν καὶ ἐλήφθη ἀπόφασις ὅπως ζητήσουν ἀπὸ τὸ ἐξωτερικὸν τὴν ἀποστολὴν τυπογραφικῶν στοιχείων καὶ μηχανημάτων πρὸς ἔκδοσιν ἐφημερίδος. Καὶ πράγματι τὸν Αὔγουστον τοῦ 1821 ἐξεδόθη εἰς τὴν Καλαμάτα ἡ πρώτη ἐφημερίς, ἐπὶ ἐλευθέρου Ἑλληνικοῦ ἐδάφους, ὑπὸ τὸν τίτλον «Σάλπιγξ Ἑλληνική».

Ἐκδότης καὶ συντάκτης της ἦτο ὁ Θεόκλητος Φαρμακίδης. Ἡ ζωὴ ὅμως τῆς πρώτης ἐκείνης ἐφημερίδος ἔφθασε μόνον μέχρι τοῦ τρίτου φύλλου της. Τέταρτον δὲν ἐξεδόθη. Τὴν αἰτίαν τὴν ἀνευρίσκομεν εἰς τὸν ἀφορισμὸν τοῦ Κρεββατᾶ. Ἐπειδὴ ὁ μαχητικὸς ἐκεῖνος δημοσιογράφος καὶ θεολόγος μὲ τὴν εὐρεῖαν μόρφωσιν καὶ τὸν ατίθασον χαρακτῆρα—ὁ Φαρμακίδης—ἤθελε νὰ γράφῃ «ὅ,τι τοῦ κατέβη», δηλαδὴ ὅ,τι κατὰ τὴν κρίσιν του ἐνόμιζεν ὀρθόν, διεφώνησε μὲ τὸν Δημήτριον Ὑψηλάντην, ὁ ὁποῖος ὡς ἀντιπρόσωπος τοῦ Γενικοῦ Ἐπιτρόπου τῆς Ἐπαναστάσεως, εἶχε καὶ τὴν εὐθύνην δι' ὅ,τι ἔγραφε τὸ ἐπίσημον δημοσιογραφικὸν ὄργανον τοῦ Ἀγῶνος. Ἀποτέλεσμα τῆς διαφωνίας αὐτῆς, ἡ ὁποία προέκυψεν ἀπὸ τὸν ἔλεγχον, τὸν ὁποῖον ἐνήργησεν ὁ Ὑψηλάντης εἰς τὰ χειρόγραφα ἑνὸς ἄρθρου τοῦ Φαρμακίδη, ἦτο ἡ διακοπὴ τῆς ἐκδόσεως τῆς ἐφημερίδος, διότι ὁ τελευταῖος ἐθεώρησε τοῦτο ὡς προσωπικὴν προσβολὴν καὶ ὡς ἄσκησιν λογοκρισίας ἐπὶ τῶν γραφομένων του. Ἄμεσος συνέπεια τῆς αὐθαιρέτου αὐτῆς ἀντιλήψεως τοῦ Φαρμακίδη, ὑπῆρξε νὰ στερηθῇ ἐπὶ μίαν ὁλόκληρον διετίαν ἔκτοτε ἡ ἐν ἐπαναστάσει τελοῦσα Ἑλλὰς τῆς ἐκδόσεως ἐφημερίδος.

Ἐν συνεχείᾳ ἐξεδόθησαν εἰς τὸ Μεσολόγγιον τὰ «Ἑλληνικὰ Χρονικὰ» καὶ μετ' ἔπειτα ὁ «Ἑλληνικὸς Τηλέγραφος», εἰς τὴν Ὕδραν ὁ «Φίλος τοῦ Νόμου», εἰς τὸ Ναύπλιον ἡ «Γενικὴ Ἐφημερὶς τῆς Ἑλλάδος», ὡς καὶ εἰς ἄλλα μέρη διάφοροι ἐφημερίδες, αἱ ὁποῖαι προσέφερον ὁμολογουμένως πολυτίμους ὑπηρεσίας εἰς τὸν συνεχιζόμενον ἀπελευθερωτικὸν ἀγῶνα τοῦ Ἔθνους.

Παρὰ ταῦτα, πολλάκις διεπιστώθη ὅτι, εἴτε ἀπὸ ὑπερβολικὸν ζῆλον, εἴτε ἀπὸ ἀφέλειαν, ὑπῆρξαν καὶ ἐφημερίδες, αἱ ὁποῖαι ἔσπειρον διχονοίας μεταξὺ τῶν ἀγωνιστῶν, ἐκ τῶν ὁποίων ἄλλους ἐξύμνουν καὶ ἄλλους κατέκρινον κατὰ τὸ δοκοῦν.

Ἐπίσης ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ Καποδίστρια ἐξεδόθησαν εἰς τὸ Ναύπλιον καὶ ἀλλαχοῦ ἀρκεταὶ ἐφημερίδες, αἱ ὁποῖαι ἀπὸ τῆς ἐκδόσεώς των ἐτήρησαν στάσιν ἀντιπολιτευτικὴν ἢ μᾶλλον ἐχθρικὴν πρὸς τὸν Κυβερνήτην καὶ τὸ ἔργον του. Μερικαὶ δὲ ἔφθασαν μέχρι τοῦ σημείου νὰ ζητοῦν ἀπροκαλύπτως ὄχι μόνον τὴν ἐκδίωξιν τοῦ Καποδίστρια, ἀλλὰ τὴν ἐξόντωσιν καὶ ἀκόμη τὴν δολοφονίαν τούτου, τὴν ὁποίαν ἐχαρακτήριζον ὡς «πρᾶξιν πατριωτικήν».

Αὐτὴ ὑπῆρξεν ἡ μία ἡ σκοτεινὴ πλευρὰ τῆς παραδόσεως τοῦ Ἑλληνικοῦ τύπου, ἀπὸ τὰ πρῶτα βήματα τῆς ἐμφανίσεώς του, καὶ αὐτὴν τὴν δημοσιογραφικὴν ἀμετροέπειαν κατὰ τὸ πλεῖστον εἶχε ν' ἀντιμετωπίση ἀρχικῶς ἡ Ἀντιβασιλεία τῶν Βαυαρῶν καὶ ἐν συνεχείᾳ ὁ Ὄθων καὶ αἱ ἑκάστοτε Ἑλληνικαὶ Κυβερνήσεις, τόσον πρὸ τῆς παραχωρήσεως τοῦ Συντάγματος, ὅσον καὶ μετὰ τοῦτο.

Ὁ τύπος «ἐκόπτετο» διὰ τὴν παροχὴν συνταγματικῶν ἐλευθεριῶν καί, ὅταν αὗται ἐθεσπίσθησαν, ἰσχυρίζετο ὅτι κατεπατοῦντο καὶ ἐζήτει νέας ἐλευθερίας, δηλαδὴ πλήρη ἀσυδοσίαν. Εἶναι χαρακτηριστικὴ ἐν προκειμένῳ ἡ κάτωθι περικοπὴ ἀπὸ τὸ βιβλίον τοῦ Π. Παλαιολόγου «Ἐφημερίδες. .» τὸ ὁποῖον ἐξεδόθη τὸ 1930. Καίτοι ὁ συγγραφεύς του ὁμιλεῖ διὰ μακρῶν περὶ τῆς ἀγαθοποιοῦ ἐν γένει δυνάμεως τοῦ τύπου, δὲν ἀποκρύπτει ὅτι: «...Συμβαίνει νὰ πλανᾷ καὶ νὰ πλανᾶται. Νὰ διαστρέφῃ τὴν ἀλήθειαν καὶ νὰ παρασύρῃ εἰς δρόμους σφαλερούς. Νὰ παραμερίζῃ ἀξίας καὶ ν' ἀνεβάζῃ μηδαμινότητας. Νὰ γίνεται ὄργανον δημαγωγίας. Νὰ ἐξυπηρετῇ συμφέροντα ταπεινά. Νὰ πωλῇ εἰς τὸν διάβολον τὴν ψυχήν του. Νὰ διαφθείρεται καὶ νὰ διαφθείρῃ. Νὰ κολακεύῃ τοὺς ἰσχυροὺς καὶ νὰ ἀδικῇ τοὺς ἀδυνάτους...».

Εἶναι πράγματι μία ἄποψις αὐτή, ἡ ὁποία συναντᾶται συχνά, ὄχι μόνον εἰς τὸν Ἑλληνικὸν τύπον, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸν τύπον τῆς Ἀλλοδαπῆς. Δὲν ἀνήκουν βεβαίως αἱ κρίσεις αὗται εἰς τὸ σύνολον τῶν ἐφημερίδων. Εἶναι ὅμως ἀληθεῖς καὶ ὀρθαί, διὰ μίαν μερίδα τοῦ τύπου–ἀτυχῶς σεβαστὴν ἡ ὁποία ἀσκεῖ τὸ δημοσιογραφικὸν λειτούργημα μὲ ἰδιοτέλειαν, μὲ ὑπολογισμὸν καὶ μὲ καθαρῶς ἐπιχειρηματικὸν πνεῦμα, ἔστω καὶ ἂν τοῦτο ἔρχεται εἰς ἀντίθεσιν μὲ τὰ γενικώτερα συμφέροντα τῆς χώρας.

* * *

Τὴν παρέκκλισιν τοῦ τύπου ἀπὸ τὸν φωτεινὸν δρόμον τοῦ ὑψηλοῦ προορισμοῦ του τὴν ἀνευρίσκομεν ἀπὸ τὴν ἡμέραν τῆς ἐμφανίσεώς του

ἐν Ἑλλάδι, μὲ ἐπίδρασιν ἐξικνουμένην εἰς τοιοῦτον βαθμόν, ὥστε νὰ μὴ δυνηθῇ ὁλοσχερῶς ν' ἀπαλλαγῇ οὐδὲ καὶ σήμερον ἀπὸ τὰς παντοειδεῖς μικρότητας, τοὺς συμφεροντολογικοὺς σκοπούς, τὴν διαφθορὰν καὶ τὴν ὕποπτον ἐθνικὴν καὶ πολιτικὴν γραμμὴν τὴν ὁποίαν ἐνίοτε ἀκολουθεῖ.

Ἐξ ἀφορμῆς τοῦ γεγονότος αὐτοῦ, τὸν Δεκέμβριον τοῦ 1959, ὁ Καθηγητὴς τῆς Φιλοσοφίας τοῦ Δικαίου εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν κ. Κωνστ. Τσάτσος, ὁμιλῶν πρὸς τὰ μέλη τῆς Ἑνώσεως Συντακτῶν Ἡμερησίων Ἐφημερίδων Ἀθηνῶν, ὡς Ὑπουργὸς Προεδρίας Κυβερνήσεως, ἀφοῦ ὑπέμνησε τὴν ἀνάγκην ὅπως οἱ δημοσιογράφοι μείνουν πιστοὶ εἰς τὸν βωμὸν τῶν ἠθικῶν κανόνων, ἐτόνισε τὰ ἑξῆς: «Ζῶμεν εἰς ἕνα τόπον, ὅπου ρέπομεν εἰς ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον πρῶτοι ἡμεῖς τὸ ὠνομάσαμεν μὲ τὴν λέξιν συκοφαντία. Ζῶμεν εἰς ἕνα τόπον, ὅπου ὁ κακὸς λόγος φαίνεται γλυκός. Εἰς ἕνα τόπον, ὅπου ἡ κακότης ἀσκεῖ κάποιαν γοητείαν. Εἴμεθα σκληροὶ μεταξύ μας καὶ ἀμείλικτοι...».

Αἱ διαπιστώσεις αὐταί, εἶναι φανερὸν ὅτι δὲν ἀνήκουν μόνον εἰς τὴν σήμερον. Ἀνήκουν καὶ εἰς τὴν χθές, δι' ὃ καὶ τὰς ἀνευρίσκομεν ἐν ἀναγλύφῳ καταστάσει νὰ κυριαρχοῦν καθ' ὅλην τὴν περίοδον τῆς Βασιλείας τοῦ Ὄθωνος, ὅπου ὁ τύπος ὑπῆρξε διὰ τὸν ἀτυχῆ ἐκεῖνον Βασιλέα ἓν ἀνηλεὲς καὶ λυσσαλέον ὄργανον ἀδυσωπήτου εἰς βάρος του πολεμικῆς. Ὄργανον ἀκόμη διακωμῳδήσεως καὶ διαπομπεύσεως τούτου. Ἀρκεῖ νὰ σημειωθῇ τοῦτο:

Κατὰ τὸ 1839 ἐξερράγη τὸ γνωστὸν σκάνδαλον περὶ δῆθεν πνευματικῆς ἀνικανότητος τοῦ Ὄθωνος, βάσει μιᾶς γνωματεύσεως τοῦ Βαυαροῦ ἀρχιάτρου τῆς Αὐλῆς Καρόλου Βίμπμερ, τὴν ὁποίαν οὗτος ἔσπευσε νὰ ἀναιρέσῃ. Ὁ ἀντιπολιτευόμενος τύπος τῶν Ἀθηνῶν ἀνεδημοσίευσε τὴν γνωμάτευσιν ἐκείνην ἀπὸ τὰς Ἀγγλικὰς ἐφημερίδας, εἰς τὰς ὁποίας τὸ πρῶτον εἶδε τὸ φῶς τῆς δημοσιότητος καὶ ἔκτοτε ἀπετέλεσεν αὕτη ἕνα ἀκόμη ὅπλον διὰ τὴν κατάλυσιν τῆς Ὀθωνικῆς Βασιλείας. Συχνὰ δὲ ἀνεγράφοντο ἀλληγορικὰ σχόλια καὶ ἐδίδοντο χονδροειδεῖς ἑρμηνεῖαι τῆς συκοφαντικῆς ἐκείνης γνωματεύσεως, μέσῳ ὡρισμένων ἐφημερίδων, αἱ ὁποῖαι εἶχον ἀποβάλει παν ἴχνος σεβασμοῦ πρὸς τὸ πρόσωπον τοῦ Ἀνωτάτου Ἄρχοντος.

Οὕτως εἰς τὴν ἐφημερίδα «Ἐλπὶς» τοῦ Κ. Λεβίδη καὶ εἰς τὸ φύλλον τῆς 7ης Σεπτεμβρίου 1847, ἐδημοσιεύθη μία ἐπιστημονικὴ δῆθεν ἐπιφυλλὶς περὶ πνευματικῆς ἀναπηρίας, περιλαμβάνουσα πολλοὺς ὑπαινιγμοὺς ἐναντίον τοῦ Ὄθωνος. Ἀκόμη καὶ κατὰ τὸν Αὔγουστον τοῦ 1860 εἰς τὴν ἐφημερίδα το «Μέλλον τῆς Πατρίδος» ἐδημοσιεύθη ἑτέρα μακρὰ ἐπιφυλλὶς ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου, ὑπὸ τον τίτλον: «Τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς βλακείας». Το περιεχόμενόν της εἶναι ὄντως θλιβερὸν καὶ δεικνύει

τὴν ἀπερίφραστον μικρότητα τοῦ ἐκδότου τῆς ἐφημερίδος. Εἰς αὐτὴν μεταξὺ ἄλλων ἀνεγράφοντο καὶ τὰ ἑξῆς :

«... Οἱ βλάκες παρουσιάζουν διαφόρους φυσικὰς καὶ διανοητικὰς ἐλλείψεις, ὡς βαρηκοΐαν, ἡ ὁποία αὐξάνει μὲ τὴν ἡλικίαν».

Ἡ φράσις αὕτη ὑπαινίσσεται σαφῶς τὸν Ὄθωνα, ὁ ὁποῖος ὡς γνωστὸν ἦτο βαρήκοος. Καὶ περαιτέρω :

«Ἡ βλακεία εἰς πολλὰ μέρη εἶναι ἐνδημικὴ π. χ. εἰς διαφόρους πόλεις τῶν Γερμανικῶν κρατῶν. Πολλοὶ βλάκες ὑπῆρξαν ὡραῖοι καὶ δι' αὐτὸ ἦσαν πλέον ἐπικίνδυνοι εἰς τὴν κοινωνίαν. Ἄλλοι ἐπίσης εἶναι δύσπιστοι, σχολαστικοί, κάμνουν τὸν ἐνάρετον καὶ ζητοῦν νὰ φαίνωνται δίκαιοι καὶ εὐσεβεῖς. Ὅσον διὰ τὰ λουτρά, ζήτημα εἶναι ἂν ὠφελοῦν εἰς τὴν θεραπείαν τῆς βλακείας».

Αἱ φράσεις αὗται, δι' ὅλους τοὺς Ἕλληνας τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ἦτο γνωστὸν ὅτι ἀπετέλουν περιγραφὴν τοῦ Βασιλικοῦ προτύπου, παραποιημένην βεβαίως, ἀλλ' ἀρκούντως ἐμφανῆ. Ὅλοι ἐγνώριζον ὅτι ὁ Ὄθων κατήγετο ἀπὸ τὴν Βαυαρίαν, ὅτι ἦτο ὡραῖος καὶ ὅτι εἶχε χαρακτῆρα μᾶλλον δύσπιστον καὶ σχολαστικόν. Ἐπίσης ὅτι μετέβαινεν εἰς τὴν Εὐρώπην πάντοτε κατὰ τὸ θέρος διὰ λουτρά.

Ἡ κακότεχνος καὶ ταπεινὴ αὕτη πολεμικὴ τοῦ ἀντιπολιτευομένου τύπου, ἡ τόσον προσβλητικὴ διὰ τὸν Βασιλέα, ἦτο φυσικὸν νὰ προκαλέσῃ τὴν ἔννομον δίωξιν τοῦ συντάκτου τῆς ἐφημερίδος, ὁ ὁποῖος ἐν τούτοις, εἶχε τὸ θράσος νὰ προβῇ εἰς ἐντόνους διαμαρτυρίας περὶ τῆς δῆθεν δεσμεύσεως τῶν ἐλευθεριῶν τοῦ λαοῦ καὶ τῆς καταργήσεως τῆς ἐλευθεροτυπίας.

Καὶ ὅμως, τόσον κατὰ τὴν περίοδον τοῦ Καποδίστρια, ὅσον καὶ τοῦ Ὄθωνος, οὐδεμία οὐσιαστικὴ δέσμευσις καὶ πολλῷ μᾶλλον κατάργησις τῆς ἐλευθεροτυπίας ἐθεσπίσθη. Ὅσον ἀφορᾷ δὲ τοὺς περὶ τύπου νόμους, οἱ ὁποῖοι ἐξεδόθησαν κατὰ καιρούς, οὐδένα ἄλλον σκοπὸν εἶχον, εἰμὴ τὸν περιορισμόν, εἰ δυνατόν, τῆς ἀποχαλινώσεως αὐτοῦ.

Παρὰ ταῦτα ὅμως, αἱ ἐφημερίδες τῆς ἀντιπολιτεύσεως δὲν ἔπαυσαν νὰ ἐκσφενδονίζουν πυρίνους μύδρους ἐπὶ δικαίους καὶ ἀδίκους ἄνευ δισταγμοῦ καὶ πολλάκις ἄνευ ἐντροπῆς.

ΑΙ ΠΡΩΤΑΙ ΕΠΙΘΕΣΕΙΣ ΤΟΥ ΤΥΠΟΥ

Ὀλίγους μῆνας μετὰ τὴν ἐγκατάστασιν τῆς Ἀντιβασιλείας τοῦ Ὄθωνος εἰς τὸ Ναύπλιον, ἤρχισεν ἡ ἀναγραφὴ εἰς τὰς ἐφημερίδας εἰδήσεων καὶ ἄρθρων ἐναντίον τοῦ καθεστῶτος, τὸ ὁποῖον ἐχαρακτηρίζετο ὡς δεσποτικὸν κατ' ἀρχάς, τυραννικὸν κατόπιν καὶ τέλος ἐξεφράζετο ἡ «εὐχὴ τοῦ Ἔθνους» περὶ ἀμέσου καταργήσεώς του. Ἡ λέξις «Βαυαροκρατία» ἀνεφέρετο διαρκῶς καὶ συνωδεύετο μὲ ἥκιστα κολακευτικὰ

ἐπίθετα. Ἐν συνεχείᾳ ἀνεγράφοντο παντοειδεῖς λοιδωρίαι ἐναντίον τῶν προσώπων τῶν Ἀντιβασιλέων καὶ τῆς Κυβερνήσεως, τὴν ὁποίαν κατηγόρουν διὰ πλήρη ἀνικανότητα καὶ τῆς συνίστων νὰ παραιτηθῇ.

Συγχρόνως οἱ κομματικοὶ ἀνταγωνισμοί, ὑποδαυλιζόμενοι ἀπὸ τὰς ἐπεμβάσεις τῶν ἐκπροσώπων τῶν μεγάλων Δυνάμεων, ἔρριπτον ἔλαιον εἰς τὴν πυράν, ἐξῆπτον τὰ πολιτικὰ πάθη καὶ τὸν φανατισμὸν τῶν ἐφημεριδογράφων, οἱ ὁποῖοι προέβαινον εἰς σφοδρὰς ἐπιθέσεις ἐναντίον τῆς καθεστηκυίας τάξεως.

Ἐνώπιον τῆς καταστάσεως αὐτῆς ἡ Ἀντιβασιλεία εὑρέθη εἰς τὴν ἀνάγκην, τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 1833, νὰ προβῇ διαδοχικῶς εἰς τὴν ἔκδοσιν τριῶν νόμων περὶ τύπου, διὰ τῶν ὁποίων ἐλαμβάνοντο ὡρισμένα μέτρα πρὸς ἐξουδετέρωσιν τῆς καταχρήσεως τῶν δικαιωμάτων τῶν ἐφημερίδων, αἱ ὁποῖαι, ὡς ἐγράφοντο, ἔβλαπτον τὰ ἐθνικὰ συμφέροντα. Οἱ νόμοι οὗτοι ἐθεωρήθησαν ἀπὸ πολλοὺς ὅτι ἀπέβλεπον εἰς τὴν κατάργησιν τῆς ἐλευθεροτυπίας, διότι δι' αὐτῶν ἐλαμβάνοντο ὡρισμένα μέτρα, ὡς ποιναὶ φυλακίσεως μέχρι δύο ἐτῶν καὶ καταβολὴ προστίμων, δι' ἐκείνας τὰς ἐφημερίδας, αἱ ὁποῖαι θὰ κατηγοροῦντο δι' ἐξύβρισιν, χλευασμὸν ἢ δυσφήμησιν τῆς Ἀρχῆς καὶ τοῦ προσώπου τοῦ Βασιλέως. Διότι ὁ ἐπιθυμῶν τὴν ἔκδοσιν ἐφημερίδος ὑπεχρεοῦτο νὰ ζητήσῃ ἄδειαν ἀπὸ τὴν οἰκείαν ὑπηρεσίαν. Ἐπίσης διότι ἐζητεῖτο νὰ μὴ ἔχῃ καταδικασθῇ δι' ἐγκληματικὰς πράξεις, νὰ καταθέσῃ εἰς εἰδικὸν Ταμεῖον πέντε χιλιάδας δραχμὰς καὶ νὰ ἔχῃ ἓν πιστοποιητικὸν γραμματικῶν γνώσεων.

Οἱ νόμοι οὗτοι, καίτοι ἐκρίθησαν ὡς αὐστηροί, δὲν κατέστη δυνατὸν νὰ φέρουν θετικὸν ἀποτέλεσμα εἰς τὸν περιορισμὸν τῆς «ἐλευθεροτυπίας», ἡ ὁποία τότε ἦτο ταυτόσημος μὲ τὴν ἔννοιαν τῆς ἀσυδοσίας. Εἰς τοιοῦτον δὲ βαθμὸν εἶχε φθάσει τὸ ἀντιπολιτευτικὸν μένος ὡρισμένων ἐφημερίδων καὶ ἰδίως τῆς «Ἐλπίδος», ὥστε δὲν ἠρκοῦντο αὗται εἰς τὸ νὰ ὑβρίζουν τὴν Ἀντιβασιλείαν, τὸν Ὄθωνα καὶ τὴν Κυβέρνησιν, ἀλλ' ἐπροχώρουν εἰς τὴν ἐκτόξευσιν παντοίων κατηγοριῶν ἐναντίον καὶ αὐτῆς τῆς Βασιλικῆς οἰκογενείας τῆς Βαυαρίας. Κυρίως ἡ ἀγανάκτησίς των ἐστρέφετο κατὰ τοῦ φιλέλληνος Βασιλέως Λουδοβίκου, εἰς τὸν ὁποῖον δὲν συνεχώρουν ὅτι διὰ τῶν ἐμπείρων συμβουλῶν του καθωδήγει τὸν υἱόν του Ὄθωνα εἰς τὴν ἄσκησιν τῶν ὑψηλῶν καθηκόντων του. Τοῦτο ἐχαρακτηρίσθη ὑπὸ τοῦ τύπου ὡς ἐπέμβασις εἰς τὰ ἐσωτερικὰ τῆς Ἑλλάδος καὶ προεκάλεσε σφοδρὰν κατακραυγὴν κατὰ τοῦ προσώπου τοῦ Λουδοβίκου, ὁ ὁποῖος εἰς ἐπιστολήν του πρὸς τὸν Ὄθωνα, ὑπὸ ἡμερομηνίαν 2 Ὀκτωβρίου 1837, ἔγραφε μεταξὺ ἄλλων καὶ τὰ ἑξῆς:

«. . . Περιττὸν κρίνω νὰ σᾶς εἴπω ὅτι δὲν εἶναι ποσῶς εὐχάριστον εἰς ἕνα πατέρα νὰ βλέπῃ ἑαυτὸν κατ' ἐπανάληψιν ὑβριζόμενον κατὰ τὸν ἀναισχυντότερον τρόπον εἰς ἐφημερίδας ἐκδιδομένας εἰς τὴν χώραν τοῦ υἱοῦ

του, ενώ θὰ ἤρκει μία καὶ μόνον λέξις, τὴν ὁποίαν ἔχει τὸ δικαίωμα καὶ τὴν δύναμιν νὰ εἴπῃ, διὰ νὰ θέσῃ τέρμα εἰς τὴν τοιαύτην ἀπρέπειαν. Ἡ ἐλευθεροτυπία καταλήγει εἰς ἀναιδειοτυπίαν, παραπλανᾷ τὴν δημοσίαν γνώμην καὶ τελικῶς ὑποσκάπτει τὸν θρόνον».

Ἀλλ' ὅμως τίποτε δὲν ἦτο ἱκανὸν νὰ περιστείλῃ εἰς ἀνεκτὰ ὅρια τὴν ἀσύδοτον ἐλευθερίαν τοῦ Ἑλληνικοῦ τύπου, ὁ ὁποῖος ἐν τούτοις διεμαρτύρετο συνεχῶς, ὅτι κατεδιώκετο ἀπηνῶς ὑπὸ τοῦ καθεστῶτος. Μία ἀπόδειξις ὅτι συνέχιζε τὴν ἔξαλλον τακτικὴν τοῦ ὑβρεολογίου του εἶναι καὶ τὸ ὅτι μετὰ ἓν ἔτος, τὴν 22αν Δεκεμβρίου 1838, ὁ Λουδοβίκος ἠναγκάσθη ν' ἀπευθύνῃ καὶ ἑτέραν ἐπιστολὴν πρὸς τὸν Ὄθωνα, ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ θέματος, ἐν τῇ ὁποίᾳ μεταξὺ ἄλλων ἐτόνιζε τὰ ἑξῆς :

«.. Ἡ ἀκολασία τοῦ τύπου εἰς τὸ Βασίλειόν σου δὲν ἔπαυσε, περιττὸν δὲ κρίνω νὰ σοῦ εἴπω ποίαν κακὴν ἐντύπωσιν κάμνει εἰς τὸν Ρῶσον Αὐτοκράτορα νὰ βλέπῃ ἑαυτὸν ὑβριζόμενον. Καὶ τὸ αὐτὸ γίνεται καὶ εἰς βάρος τοῦ πρεσβυτέρου σου ἀδελφοῦ, εἰς τὴν χώραν ἀκριβῶς ὅπου σὺ εἶσαι μονάρχης, περιβεβλημένος μὲ ἀπεριόριστον δύναμιν. Μὴ δυσαρεστῆσαι ἐὰν καὶ πάλιν κάμνω λόγον περὶ τῆς ἐλευθερίας ἢ μᾶλλον περὶ τῆς ἀκολασίας τοῦ τύπου. Ἄφησες τὸν τύπον νὰ προχωρήσῃ εἰς τὸ καταστρεπτικὸν ἔργον του, ὥστε νὰ ὑποσκάψῃ πᾶσαν κρηπῖδα τοῦ θρόνου σου καὶ νὰ ἀποστερήσῃ σέ, πάσης ἐμπιστοσύνης. Εἴθε ἡ φωνή μου νὰ μὴ ἀποβῇ φωνὴ Κασσάνδρας!».

Ἐν τῷ μεταξὺ αἱ ἐφημερίδες δὲν περιώριζον τὴν πολεμικήν των ἐναντίον προσώπων, ἀλλ' ἀκόμη τὴν ἐπεξέτεινον καὶ ἐναντίον παντὸς ἐπιτεύγματος τοῦ Κράτους, τὸ ὁποῖον ἀπέβλεπεν εἰς τὴν πρόοδον καὶ τὴν ἐξέλιξιν τῆς χώρας. Καὶ ἡ πολεμικὴ αὐτὴ εἶχε πάντοτε ὡς ἀφορμὴν τὴν ἄσκησιν διὰ παντὸς τρόπου καὶ μέσου ἀντιπολιτεύσεως κατὰ τῆς Κυβερνήσεως. Οὕτως, ὅταν τὸ 1839 ἔγινεν ἡ σύστασις τοῦ Πανεπιστημίου καὶ ἐπέκειτο ἡ ἔναρξις τῶν μαθημάτων αὐτοῦ, ἡ ἐφημερὶς «Ἐλπὶς» ἔγραφε σχετικῶς τὰ ἑξῆς :

«... Ἡ σύστασις Πανεπιστημίου εἶναι μία τῶν γελοίων ἐκείνων καὶ ἀγυρτικῶν ἐπιδείξεων, μὲ τὰς ὁποίας προσπαθοῦν οἱ ξενοκράται μας νὰ φενακίσουν τοὺς μωροπίστους, ὡς πρὸς τὰ πράγματα τῆς Ἀνατολῆς, Εὐρωπαίους, καὶ νὰ ἐμπαίξουν καὶ τὴν διψῶσαν ἀπὸ ἐπιστημονικὴν ἐκπαίδευσιν νεολαίαν μας».

Εἶναι χαρακτηριστικὸν ἐν προκειμένῳ τὸ κάτωθι ἀπόσπασμα ἐκ τοῦ βιβλίου τοῦ Τρ. Εὐαγγελίδη [1] σχετικῶς μὲ τὸν ρόλον τοῦ τύπου καὶ τῶν δημοσιογράφων ἐπὶ Ὄθωνος :

«.... Μεθ' ὅλην τὴν περὶ τύπου αὐστηρότητα τοῦ νόμου, ἐξηκολούθει

1. Τρ. Εὐαγγελίδη: Ἱστορία τοῦ Ὄθωνος σ. 772.

οὕτος νὰ ἐπιπίπτῃ λαύρως κατά τε τῆς Βασιλείας καὶ τῆς Κυβερνήσεως. Αἱ εφημερίδες αἵτινες τότε ἐξεδίδοντο ἅπαξ, δὶς ἢ τρὶς τῆς ἑβδομάδος, ἔγεμον ὕβρεων- ἐκτὸς σοβαρῶν φύλλων- καὶ ἀντεκδικήσεων, ὁ δὲ λόγος ἐν αὐταῖς ἦτο αείποτε περὶ προσώπων καὶ ατομικῶν συμφερόντων, οὐδέποτε ἀσχοληθεῖσαι περὶ τῶν γενικῶν τῆς χώρας πραγμάτων, εἴτε περὶ ἐπιδοκιμασίας καλῆς τινος πράξεως. Ἐντεῦθεν δὲ οἱ δημοσιογράφοι ελαχίστην ἢ οὐδεμίαν παρέσχον τῇ χώρα ὠφέλειαν καὶ ἐγένοντο καὶ πρόξενοι κακοῦ, διαδίδοντες καὶ τοῖς ἔξω τῆς ἐλευθέρας Ἑλλάδος ὁμογένεσιν απαισίας κατὰ τῆς Κυβερνήσεως ειδήσεις. Ἦσαν δὲ τότε πολυάριθμοι, διότι, πᾶς τις οἱοσδήποτε Ἕλλην πολίτης εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ εκδίδῃ τύπῳ τὰς ἰδέας αὐτοῦ καὶ πολλοὶ τῶν πολιτευομένων εγραφον τοιαυτας, ινα δι' αὐτῶν ἐξυβρίσωσι τὴν Κυβέρνησιν».

Ἔχει χαρακτηρισθῆ ὡς παροιμιώδης ἡ ἑξῆς φράσις, ἡ ὁποία ἐπανελαμβάνετο συχνὰ τοτε ἀπο τοὺς πολιτευομένους : «Ἢ ὑπούργημα μοῦ δίδεις, ἢ εφημερίδα βγάζω». Δι' αὐτὸ καὶ ὁ αριθμὸς τῶν ἐκδιδομένων εφημερίδων ἦτο τελείως δυσανάλογος μὲ τὸν πληθυσμὸν τῆς χώρας, γεγονὸς τὸ ὁποῖον δηλοῖ ὅτι τὸ πάθος τοῦ Ἕλληνος νὰ δημοσιογραφῇ ἦτο καὶ εἶναι αθεράπευτον.

Ἰδοὺ μερικοὶ τίτλοι εφημερίδων τῆς οθωνικῆς εποχῆς : Σωτήρ, Ἀθηνᾶ, Ἐλπίς, Αἰών, Παρατηρητής, Καρτερία, Συντηρητική, Νέα γενεά, Εθνοφύλαξ, Αὐγή, Συνταγματική, Νέος Κόσμος, Χρόνος, Ταχυδρόμος, Πρωινός Κήρυξ, Φίλος τοῦ Λαοῦ, Μέριμνα, Φήμη, Ἐποχή, Ἥλιος, Τριπτόλαιμος, Πρόοδος, Θεατής, Ἶρις, Σφαῖρα, Ἄγγελος Ἀθηνῶν, Κλέπτης, Ἀναγεννηθεῖσα Ἑλλάς, τὸ Ἄστρον τῆς Ἀνατολῆς, Ἑλληνικὴ Πλάστιγξ, Ἠώς, Ἀνεξάρτητος, Ἐφημερίς, Μνημοσύνη, Ἀτίθασος, Εθνική, Ἑλλάς, Φανὸς τῆς Μεσογείου καὶ ἄλλαι. Ἐξ αὐτῶν μόνον εἰς τὰς Ἀθήνας, ὑπῆρξε περίοδος, καθ' ἣν ἐξεδίδοντο ἕνδεκα εφημερίδες. Τὸ πλεῖστον δὲ τῶν ὡς ἄνω εφημερίδων ἀνῆκον εἰς τὰ διάφορα πολιτικὰ κόμματα, τὰ ὁποῖα καὶ τὰς ἐχρηματοδότουν. Οὕτως αἱ ἐφημερίδες τοῦ αγγλοφίλου κόμματος ἐπληρώνοντο μὲ λίρας, τοῦ γαλλοφίλου μὲ φράγκα καὶ τοῦ ρωσοφίλου μὲ ρούβλια. Δραχμὰς ἐλάμβανον μόνον μία ἢ δύο εφημερίδες, αἱ ὁποῖαι ὑπεστήριζον τὴν πολιτικὴν τῶν εκάστοτε Ἑλληνικῶν Κυβερνήσεων. Τελείως ανεξάρτητοι οἰκονομικῶς καὶ αδέσμευτοι πολιτικῶς ἐφημερίδες δὲν ὑπῆρχον. Μόνον μία ἢ δύο περιπτώσεις ανεξαρτήτων αληθῶς εφημερίδων ἐσημειώθησαν, ἀλλ' ἀπο τῆς ἐκδόσεώς των κατέστησαν θνησιγενεῖς καὶ ἔκλεισαν.

Ὑπὸ τὴν θολὴν αὐτὴν ατμόσφαιραν τῶν παθῶν, τῶν πολιτικῶν αντεγκλήσεων, τῶν ξενικῶν επεμβάσεων—πολιτικοοικονομικῆς μορφῆς—ἦτο φυσικὸν ὁ Ἑλληνικὸς τύπος τῆς περιόδου εκείνης νὰ ἔχῃ παρεκκλίνει τελείως ἀπὸ τὴν μεγάλην εθνικὴν καὶ κοινωνικὴν αποστολήν του καὶ

νὰ ἔχῃ μεταβληθῇ εἰς τυφλὸν ὄργανον ἐξυπηρετήσεως ἰδιοτελῶν συμφερόντων καὶ σκοτεινῶν σκοπῶν. Παρὰ ταῦτα, πολλοὶ ὡμίλησαν καὶ ἔγραψαν, περὶ τῶν δῆθεν σκληρῶν ἀγώνων τοῦ «προοδευτικοῦ» ἐκείνου τύπου, ὁ ὁποῖος ἀψηφοῦσε τοὺς διωγμούς, τοὺς ὁποίους ὑφίστατο ἀπὸ τὸ «δεσποτικὸν» καθεστὼς τῆς «Βαυαροκρατίας» ἐμμένων εἰς τὰς συνταγματικὰς ἀρχάς του.

ΚΩΝΣΤ. ΛΕΒΙΔΗΣ

Ἀλλ' αἱ ἐφημερίδες αἱ ὁποῖαι περισσότερον ἐπρωτοστάτησαν διὰ τὴν χορήγησιν τοῦ Συντάγματος, ἦσαν ἀκριβῶς ἐκεῖναι, αἵτινες πρῶται ἀπεγοητεύθησαν ἀπὸ τὰς παρασχεθείσας συνταγματικὰς ἐλευθερίας. Μεταξὺ αὐτῶν ἦτο καὶ ἡ ἐφημερίς, ἡ ὁποία εἶχε γράψει φλογερώτατα ὑπὲρ τοῦ Συντάγματος ἄρθρα, ἡ μαχητικὴ «Ἐλπίς», ὁ συντάκτης τῆς ὁποίας, ὁ γνωστὸς εὐπαίδευτος Ἕλλην Κωνσταντῖνος Λεβίδης, συνεπεία τῆς δριμυτάτης ἀντιοθωνικῆς ἀρθρογραφίας του, ἐδιώχθη καὶ ἐφυλακίσθη κατ' ἐπανάληψιν. Ἐν τούτοις αὐτὸς ὁ ἴδιος εἰς τὸ φύλλον τῆς 12ης Νοεμβρίου 1843, εὐθὺς μετὰ τὴν ἔναρξιν τῶν ἐργασιῶν τῆς συγκροτηθείσης Ἐθνοσυνελεύσεως, ἔγραφεν ἕνα μακροσκελὲς ἄρθρον, τὸ ὁποῖον ἔδιδε πλήρη εἰκόνα τῆς δημιουργηθείσης καταστάσεως καὶ ἐτόνιζεν ἐν αὐτῷ τὴν πικρίαν, τὴν ὁποίαν ἐδοκίμασεν ἀπὸ τὰ ἐπελθόντα γεγονότα. Ἀξίζει νὰ μεταφέρω ἐδῶ ὀλίγας γραμμάς του :

«...Μίαν καὶ μόνην φορὰν—ἔγραφεν ὁ Λεβίδης—καθ' ὅλον τὸ πολύμοχθον στάδιόν της ἡ «Ἐλπὶς» ἐν γνώσει κατεπάτησε τὴν ἀλήθειαν, ἔπνιξε τὴν φωνὴν τῆς συνειδήσεώς της καὶ ἴσως τὸ Ἔθνος ἔχει δίκαιον ν' ἀγανακτῇ καθ' ἡμῶν. Ὠνομάσαμεν τὸ Ὑπουργεῖον τῆς 3ης Σεπτεμβρίου, Ὑπουργεῖον Ἐθνικόν, ἔργον τῶν χειρῶν τοῦ λαοῦ, ἐνῷ ἡ σύνθεσίς του ἦτο ἡ ἐσχάτη προδοσία κατὰ τῆς ἐνδόξου ἐκείνης ἡμέρας. Ἦτο ἐσχάτη προδοσία κατὰ τοῦ λαοῦ, ὅστις ὑψώθη κατὰ τῆς αὐθαιρεσίας. Δὲν ἐννοοῦμεν νὰ προσβάλωμεν ὅλα τὰ ἀπαρτίζοντα αὐτὸ μέλη, διότι μεταξὺ αὐτῶν καὶ

σεβαστὰ παρὰ πᾶσιν ὑπάρχουσι πρόσωπα, ἀλλὰ δὲν εἶναι μακρὰν πλέον ὁ καιρὸς καθ' ὅν, στερεωθέντος τοῦ Ἐθνικοῦ οἰκοδομήματός μας, θέλομεν ἐκθέσει εἰς τὸ Πανελλήνιον τὰ περὶ τῆς 3ης Σεπτεμβρίου, τὰ κατ' αὐτὴν καὶ τὰ μετέπειτα διὰ νὰ μὴ ἐγκαυχῶνται εἰς τὰ ἄθλα ἄλλων, οἱ γνωρίζοντες τόσον ἐπιτηδείως νὰ σκέπτωνται περὶ τῶν ἀτομικῶν καὶ κομματικῶν συμφερόντων των καὶ ἐν τῷ μέσῳ ἀκόμη τοῦ μεγάλου περὶ ζωῆς καὶ θανάτου κινδύνου. Εἰλικρινῆ αἰσθήματα πατριωτισμοῦ, προεκάλεσαν τὴν ἐπιθυμίαν μας κατ' ἐκείνην τὴν λαμπρὰν ἡμέραν νὰ μὴ δώσωμεν τὴν παραμικρὰν ἀφορμὴν συγχύσεως καὶ ταραχῆς, τῆς ὁποίας τὰ ἀποτελέσματα ἐδύναντο νὰ ὑποδείξωσι πνεῦμα κομματικόν. Ἡ ἰδέα μας ἦτο ὅτι ὁ ἥλιος τῆς 3ης Σεπτεμβρίου ἤθελε τέλος πάντων φωτίσει τοὺς ἀνθρώπους τοῦ σκότους. Ταῦτα πάντα ἔπεισαν ὅλους μας νὰ σιωπήσωμεν εἰς τὴν γενομένην προδοσίαν καὶ νὰ καταπνίξωμεν τὴν ἀγανάκτησιν τοῦ λαοῦ, ὅστις ἤθελε τιμωρήσει αὐθωρεὶ τοὺς σφετερισθέντας τὴν θέλησίν του καὶ καταχρασθέντας τοῦ ὀνόματός του...».

Εἰς αὐτὸν τὸν τόνον ἔγραφε πάντα ὁ Λεβίδης καὶ ὅτε εὑρίσκετο ἐν δικαίῳ καὶ ὅτε ἐτέλει ἐν ἀδίκῳ...

Μία δὲ ἀπὸ τὰς περιπετείας του εἶναι καὶ ἐκείνη κατὰ τὴν ὁποίαν ὑπέστη ἐπίθεσιν ἐντὸς τοῦ καφενείου «Ὡραία Ἑλλὰς» ὑπὸ Βαυαρῶν ἀξιωματικῶν, ἔναντι τῶν ὁποίων ἡ πολεμική του ὑπῆρξεν ἐξαιρετικῶς σφοδρὰ καὶ προσβλητική. Τὸ ἐπεισόδιον τοῦτο ἔχει γραφῆ ἀπὸ ὅλους τοὺς ἱστορικούς, ὅπου σημειοῦται ὅτι ἀρχηγὸς τῆς ἐπιθέσεως κατὰ τοῦ Λεβίδη, ἦτο ὁ Βαυαρὸς Ταγματάρχης Φέντερ. Ἤδη θὰ παραθέσω μερικὰ ἀποσπάσματα ἀπὸ τὴν ἀνέκδοτον ἐπίσημον ἔκθεσιν ἐπὶ τοῦ γεγονότος τούτου, τὴν γραφεῖσαν ἀπὸ τὸν Αὐστριακὸν[1] ἐν Ἀθήναις Πρεσβευτὴν καὶ ὑποβληθεῖσαν πρὸς τὸν Ἀρχιδοῦκα Ἰωάννην, ὑπὸ ἡμερομηνίαν 27 Νοεμβρίου 1857 : «... Ἐπειδὴ οἱ ἐκ Γερμανίας κατὰ πρόσκλησιν τοῦ Βασιλέως ἐλθόντες ἀξιωματικοὶ–ἀναγράφει ἡ ἔκθεσις–ἐστεροῦντο πάσης προστασίας ἐκ μέρους τῆς Κυβερνήσεως κατὰ τῶν ὕβρεων τοῦ τύπου, ἠναγκάσθησαν οὗτοι νὰ φθάσουν μέχρις αὐτοδικίας. Ἡ «Ἐλπὶς» εἰς τὸ ὑπ' ἀριθμὸν 48 φύλλον, ὅπερ ἐπισυνάπτω, προεκάλεσεν αὐτούς. Εἷς Βαυαρὸς ἀξιωματικός, συνοδευόμενος ὑπὸ ἑνὸς στενοῦ φίλου του Ἕλληνος τῆς οἰκογενείας Μαυρομιχάλη, κατέφερε δημοσίᾳ κατὰ τοῦ συντάκτου τῆς «Ἐλπίδος», ἑνὸς κακοῦ δημαγωγοῦ, ἐπανειλημμένα ραπίσματα. Κατόπιν τοῦ ἐπεισοδίου τούτου ἐκυκλοφόρησεν οὗτος τὴν ἑπομένην τὴν ἐφημερίδα του ἀναγράφων ἄρθρον, διὰ τοῦ ὁποίου ἠπείλει Σικελικὸν ἑσπερινὸν καὶ τὴν Κυβέρνησιν δι' ἐνόπλου ἀνταρσίας. Ἐπίσης δι' ἐπι-

---

1. Κρατικὰ Ἀρχεῖα τῆς Βιέννης.

στολῶν του ἐκάλει τὸν λαὸν τῆς Πελοποννήσου εἰς στάσιν. Τὶ φυσικώτερον ἀπὸ τοῦ νὰ φυλακίσῃ ἡ Κυβέρνησις τὸν ἄνθρωπον αὐτόν; Ἀλλ' ὁ Βασιλεὺς δὲν ἐπείθετο. Τὴν εσπέραν ἄνθρωποι τοῦ Λεβίδη ἐκακοποίησαν βαναύσως ἕνα τῶν ὑπασπιστῶν τοῦ Βασιλέως. Καὶ τοῦτο ὅμως δὲν ἐπέδρασε. Μόλις μετὰ εἰκοσιτετράωρον ὁ Ροὺντχαρτ κατώρθωσε ν' ἀποσπάσῃ ἀπὸ τὸν Βασιλέα διαταγὴν συλλήψεως τοῦ Λεβίδη, ὡς καὶ τοῦ Βαυαροῦ Ταγματάρχου Φέντερ. Ὁ Ροὺντχαρτ ἀπέστειλεν ἀμφοτέρας τὰς διαταγὰς πρὸς τὸ ἁρμόδιον Ὑπουργεῖον ζητῶν τὴν ἄμεσον ἐκτέλεσιν αὐτῶν. Τὴν πρωίαν ὅμως τῆς ἐπομένης ἐπληροφορήθη ἐκ στόματος τοῦ Βασιλέως ὅτι ὁ ὑπουργὸς τῆς Δικαιοσύνης ἠρνήθη νὰ ἐκτελέσῃ τὰς ἀποσταλείσας εἰς αὐτὸν διαταγάς, δι' ὃ καὶ ἠναγκάσθη ὁ Ὄθων νὰ ἀποσύρῃ ταύτας. Τέλος ἀνῆλθεν εἰς τὰ ἀνάκτορα τὸ Προεδρεῖον τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας, ὁμοῦ μετὰ τοῦ γηραιοῦ Θ. Κολοκοτρώνη καὶ ὑπέδειξαν εἰς τὸν Βασιλέα νὰ μὴ ἀφήσῃ ἔκθετον τὴν χώραν εἰς ἕνα ἄστατον δημαγωγόν. Παρῆλθον πολλαὶ ὧραι διὰ ν' ἀποφασίσῃ τελικῶς ὁ Βασιλεὺς τὴν σύλληψιν τοῦ Λεβίδη. Ὁ ὑπουργὸς τῶν Ἐσωτερικῶν, ὅστις ἐνετάλη πρὸς τοῦτο, ἀνέμενε δώδεκα ὥρας πέραν τῆς δοθείσης προθεσμίας, ἵνα παράσχῃ καιρὸν εἰς τὸν Λεβίδην, ὅπως ἀσφαλίσῃ τὰ ἔγγραφά του. Ὁ Ἄγγλος Πρέσβυς τὴν ἡμέραν ἐκείνην ἐπεσκέφθη πεντάκις τὸν Λεβίδην. Τέλος ὁ δημαγωγὸς ἐφυλακίσθη, ἐπίσης δὲ καὶ ὁ Φέντερ.

»Ἐν τούτοις μετὰ τρεις ἡμέρας ὁ Λεβίδης ἀπεφυλακίσθη, ἀκυρωθείσης ὑπὸ τοῦ δικαστηρίου τῆς συλλήψεώς του. Αὐτὰ εἰναι τὰ γεγονότα. Πολλάκις εἶπον εἰς τὸν Ὄθωνα: «Μεταρρυθμίσατε τὰ Δικαστήρια». Δὲν μὲ ἤκουσε. Πολλάκις ἐτόνισα εἰς τὸν Βασιλέα: «Δὲν θὰ δυνηθῆτε ν' ἀντιμετωπίσετε τοιοῦτον τύπον. Θὰ σᾶς προκαταλάβουν τὰ γεγονότα. Περιορίσατε τὴν ἀπόλυτον ελευθεροτυπίαν μέχρις ενὸς θεμιτοῦ ὁρίου. Θὰ συντριβῆτε ἐὰν δὲν τὸ πράξητε». Ὁ Ὄθων ἀπήντα εἰς ἐμέ, ὡς ἕνας φιλελεύθερος θεωρητικὸς ἐν πλήρει νομιμότητι. Ποῦ θὰ πλεύσῃ τώρα τὸ σκάφος τῆς πολιτείας; Τὸ γνωρίζει μόνον ὁ Θεός».

Ἡ σπουδαιοτάτη αὐτὴ ἔκθεσις, ἡ ἀναφέρουσα πιστῶς τὰ γεγονότα, ἐνέχει ἰδιαιτέραν σημασίαν, διότι ἀποκαλύπτεται ἐν αὐτῇ ὅτι ὁ Ὄθων προσωπικῶς ἀπέφευγεν ὅσον τοῦ ἦτο δυνατὸν νὰ διατάσσῃ συλλήψεις δημοσιογράφων. Καὶ τοῦτο, ὄχι διότι ἦτο ἱκανοποιημένος ἀπὸ τὴν πολιτείαν των, ἀλλὰ διότι ἐνόμιζεν ὅτι ἡ ἐπιεικὴς στάσις του ἔναντι των, θὰ ἤμβλυνε τὰς ὀξύτητας τῶν παθῶν καὶ ὅτι αἱ ἐφημερίδες θὰ εὕρισκον ἐπὶ τέλους τὸν δρόμον τῆς αληθοῦς ἀποστολῆς των.

Ἀλλ' ἦσαν μάταιαι αἱ προσδοκίαι του. Ἀντιθέτως δὲ ἡ ἀνοχὴ του Βασιλέως ἀπεθράσυνε τὸν τύπον, ὁ ὁποιος ἐξέλαβεν αὐτὴν ὡς ἀδυναμίαν καὶ κατέστη μαχητικώτερος εἰς τοὺς ἀγῶνας του εναντίον τῆς Κυβερνήσεως καὶ τοῦ θρόνου.

ΟΙ ΝΟΜΟΙ ΠΕΡΙ ΤΥΠΟΥ

Μεταξὺ τῶν δημοσιογραφικῶν πολεμίων τοῦ Ὄθωνος, πρωτεύουσαν θέσιν κατεῖχε καὶ ὁ Ἀλέξανδρος Σοῦτσος, ὁ ὁποῖος μεταξὺ ἄλλων ἔγραψε τότε καὶ τὸ γνωστὸν αὐτὸ δηκτικὸν τετράστιχον :

«Ἕως πότε ἡ ξένη ἀκρίδα
Ἕως πότε κουφὸς Βαυαρὸς
Θὰ βυζαίνῃ τὴν δόλια Πατρίδα.
Σηκωθῆτε, ἀδέλφια καιρός».

Τὴν ἰδίαν περίοδον ἐξεδόθη νέος νόμος περὶ τύπου, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς οὐδὲν θετικὸν ἀποτέλεσμα ἀπέδωσε. Καὶ ναὶ μὲν προεβλέποντο αὐστηρότεραι ποιναὶ κατὰ τῶν παραβατῶν δημοσιογράφων, ἀλλ' αὐτὸ κατ' οὐδὲν ἴσχυσεν εἰς τὴν περιστολὴν τοῦ κακοῦ. Ἀντιθέτως, αἱ ἐφημερίδες ἐδημοσίευσαν καυστικὰ ἄρθρα ἐναντίον καὶ τοῦ νέου νόμου. Ἡ «Ἀθηνᾶ» δὲ τὸν ὠνόμασε «τυποκτόνον» καὶ «ἀντάξιον τῶν ἱεροδικαστηρίων τοῦ 16ου αἰῶνος». Ἐπίσης ὁ «Αἰὼν» ἔγραφε σχετικῶς τὰ ἑξῆς :

«Φημίζεται ὅτι ἀπὸ τοῦ στόματος τοῦ Ἀντιπροέδρου τοῦ Συμβουλίου Ἐπικρατείας κ. Ἀνδρέα Ζαίμη ἠκούσθη τόσον ἄσεμνος ὕβρις κατὰ τοῦ τύπου, ὥστε αἰσχυνόμεθα νὰ τὴν δημοσιεύσωμεν, διὰ νὰ μὴ μολύνωμεν τὸ φύλλον μας, καθ' ὃν ἐμολύνθη τρόπον τὸ κατάστημα τοῦ Συμβουλίου ἀπὸ τὴν ἀναθυμίασιν τοιούτων λόγων, οἱ ὁποῖοι, ἢ ὅμοιοι ἐξεφράσθησαν ἄλλοτε καὶ ἐπὶ τῆς συζητήσεως τοῦ περὶ τύπου νομοσχεδίου τὸ 1837. Ὅταν κατὰ τῆς ἱερότητος τοῦ τύπου προφέρωνται τοιαῦται βάναυσοι ἐκφράσεις, ἐκεῖ ὅπου ἡ ἠθική, ἡ σοβαρότης, ἡ συνείδησις καὶ ὁ πατριωτισμὸς ἔπρεπε νὰ ἔχωσι τὴν πρώτην αὐτῶν ἕδραν, τί μένει πλέον διὰ τὰ καφενεῖα καὶ τὰ ἄλλα καταφύγια τῆς κακοηθείας; Ὢ ἤθη! Ὁ τύπος, ὁ τόσον σεβαστὸς καὶ ἀπὸ τὸν βαρβαρώτερον τῶν ἀνθρώπων, ὁ τύπος, εἶναι ἄξιος τοιαύτης μομφῆς ;».

Πράγματι ὁ τύπος οὐδόλως εἶναι ἄξιος τοιαύτης μομφῆς. Ἀλλ' ὁ τύπος βεβαίως, ὁ σεβόμενος ἑαυτὸν καὶ μὴ ἀσεβῶν κατὰ τοῦ Κράτους, καὶ τοῦ συμφέροντος τοῦ Ἔθνους. Εἰς τὴν προκειμένην ὅμως περίπτωσιν τὰ πράγματα ἦσαν τελείως διαφορετικά. Ὁ συνετὸς ἐκεῖνος ἐκ Καλαβρύτων ἀγωνιστὴς καὶ πολιτικός, ὁ ὑπὲρ πατρίδος ἀναλώσας τὴν ζωήν του ὁλόκληρον, δὲν θὰ προέβαινε ποτὲ εἰς τὴν ἔκφρασιν ὕβρεων καὶ μάλιστα τόσον βαρυτάτων, ὥστε νὰ μὴ δύναται νὰ γραφῶσιν, ἐὰν ὁ τύπος ἦτο πράγματι εἰς τὸ ὕψος τῆς ἀποστολῆς του καὶ ἄξιος, οὐχὶ καταφορᾶς, ἀλλὰ τῆς εὐγνωμοσύνης τοῦ Ἔθνους. Διότι πῶς ἄλλως δύναται νὰ ἐξηγηθῇ τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ φιλόπατρις καὶ σώφρων Ἀνδρέας Ζαΐμης, ἔφθασε

πλήρης οργής καὶ ἀγανακτήσεως νὰ ἐκφρασθῇ ἐν τῷ Συμβουλίῳ Ἐπικρατείας ὡς ἐξεφράσθη ;

Ὁ συντάκτης της «Ἀθηνᾶς» Ἐμ. Ἀντωνιάδης, ὡμίλει περὶ τῆς ἱερότητος, τῆς ἠθικῆς καὶ τῆς σοβαρότητος τοῦ τύπου. Ἀλλὰ τὰς ἐννοίας τῶν λέξεων αὐτῶν, αὐτὸς ὁ ἴδιος ὁ τύπος τὰς εἶχεν ἀπὸ πολλοῦ καταστήσει κενὰς περιεχομένου. Πῶς ἤθελε λοιπὸν νὰ τοῦ ἀναγνωρισθοῦν ; Τοῦ ἀπεδόθη ἐκ στόματος τοῦ Ζαΐμη ἀκριβῶς ὅ,τι τοῦ ἀνῆκεν, ὅ,τι δηλαδὴ εἶχεν ὁ τύπος διὰ τῆς τακτικῆς του ἐκφράσει, προκαλέσας τὴν ἀγανάκτησιν εἰς τὰς συνειδήσεις τῶν ὑγιῶς σκεπτομένων Ἑλλήνων.

Εἶναι λυπηρὸν ἴσως νὰ γράφωνται αἱ ἀλήθειαι αὗται καὶ μάλιστα ἀπὸ ἄνθρωπον, ὁ ὁποῖος εὑρέθη ἐπὶ τριάκοντα ὁλόκληρα ἔτη εἰς τὰς ἐπάλξεις τοῦ δημοσιογραφικοῦ ἐπαγγέλματος. Ἀλλὰ κάποτε ἔπρεπε νὰ λεχθοῦν διὰ νὰ μὴ συνεχίζωνται αἱ παραποιήσεις τῶν ἱστορικῶν γεγονότων καὶ διὰ νὰ μὴ ὁμιλοῦμεν διαρκῶς περὶ δῆθεν σκληρῶν καὶ προοδευτικῶν ἀγώνων τοῦ τύπου, τοὺς ὁποίους μάλιστα ἐτοποθετήσαμεν εἰς μίαν ἀπὸ τὰς κρισιμωτέρας καμπὰς τοῦ ἐθνικοῦ μας βίου, ἤτοι κατὰ τὴν περίοδον ἀπὸ τοῦ 1832-1862. Διότι πρέπει νὰ ὁμολογηθῇ ὅτι τὴν ἐποχὴν ἀκριβῶς ἐκείνην, ὁ τύπος εἶχε, κατὰ τὸ πλεῖστον, μεταβληθῆ εἰς ἀργυρώνητον ὄργανον τῶν ξένων Δυνάμεων καὶ μερικῶν ἐπιτηδείων πολιτικῶν, ἐνῶ ἡ ἀληθὴς ἀποστολή του ἦτο ἡ ἐξυπηρέτησις τῶν συμφερόντων τοῦ Ἔθνους, ὁ ἄδολος πατριωτισμὸς καὶ τὸ σωτήριον κήρυγμα ὑπὲρ τῆς ἑνότητος καὶ τῆς συμπνοίας μεταξὺ ὅλων τῶν Ἑλλήνων.

Ὅταν ὅμως ὡρισμέναι ἐφημερίδες ὑποκινούμεναι καὶ ἀμειβόμεναι ὑπὸ τοῦ ἀγγλοφίλου κόμματος, μέσῳ τοῦ Βρεταννοῦ Πρέσβεως, ὕψωσαν τὴν σημαίαν τῶν συνταγματικῶν ἐλευθεριῶν, πολὺ δύναται ν' ἀμφιβάλλῃ τις κατὰ πόσον ἐπίστευον ὅτι πράγματι εὐθὺς μετὰ τὴν χορήγησιν τοῦ Συντάγματος, τὰ πάντα θὰ ἔβαινον καλῶς ἐν Ἑλλάδι. Δι' ὃ καὶ πιστεύεται ὅτι τὸ αἴτημα αὐτό, εἰς τὸ ὁποῖον οἱ δημοσιογράφοι προσέδιδον πανελλήνιον μορφήν, δὲν ἦτο παρὰ ἓν ἔρεισμα διὰ τὴν ἄσκησιν ἀντιπολιτεύσεως καὶ μειώσεως τοῦ γοήτρου τοῦ Βασιλέως. Διότι ἦτο γνωστὸν ὅτι ἡ μεγάλη πλειονότης τοῦ λαοῦ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ὄχι μόνον δὲν ἐνδιεφέρετο συνειδητῶς διὰ τὴν ἀπόκτησιν Συντάγματος, ἀλλ' οὔτε κἂν ἐγνώριζε τὶ ἀκριβῶς ἦτο τὸ Σύνταγμα [1].

Χαρακτηριστικὴ ἐν προκειμένῳ εἶναι μία φράσις τοῦ Ἀλεξάνδρου Ραγκαβῆ, ὁ ὁποῖος μᾶς δίδει τὴν ἑξῆς εἰκόνα :

«...Ἡ μερὶς τῶν δυσηρεστημένων, εἰς ἣν ἀνῆκον ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ καὶ οἱ ἑκάστοτε ἀπολυόμενοι ὑπουργοὶ καὶ ἣν συνεδαύλιζον συνήθως καὶ αἱ

1. Περὶ τῆς συμμετοχῆς τοῦ λαοῦ εἰς τὴν ἐπανάστασιν τῆς 3ης Σεπτεμβρίου 1843 γίνεται μνεία διὰ μακρῶν εἰς ἕτερον κεφάλαιον τοῦ βιβλίου.

ξέναι Πρεσβεῖαι, ἐπέγραφεν ἐπὶ τῆς σημαίας της ὡς πρῶτον σύνθημα τὸ Σύνταγμα, λέξιν μαγικήν, ἥτις ἐξήγειρε τὴν φαντασίαν τῶν νέων, ἔθελγε τοὺς λογίους, ἠχοῦσα εἰς τὰ ὦτα ὡς συνώνυμος τῆς ἀπεριορίστου ἐλευθερίας. Οὕτως ἡ ἀντιπολίτευσις, ἐν ὀνόματι τοῦ Συντάγματος, ὁσημέραι ηὔξανε καὶ ἀπέβαινεν ἀπειλητική, αἱ πλεῖσται δὲ τῶν ἐφημερίδων μετ' αὐτῆς συνετάσσοντο».

Ἐν πάσῃ περιπτώσει καὶ ἀνεξαρτήτως τοῦ ἐὰν ἦτο πρόσφορον ἢ ὄχι νὰ χορηγηθῇ τότε τὸ Σύνταγμα, τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι οἱ ὑπὲρ αὐτοῦ ἀγῶνες τοῦ τύπου ὠνομάσθησαν φιλελεύθεροι καὶ προοδευτικοὶ καὶ ἐξακολουθοῦν νὰ λέγωνται οὕτω, καίτοι οὐδεμίαν πρόοδον καὶ οὐδεμίαν βελτίωσιν εἰς τὰ ἐσωτερικά της πράγματα ἐγνώρισεν ἡ Ἑλλὰς μετὰ καὶ ἐπ' ἀρκετὸν ἀπὸ τὴν χορήγησιν τοῦ Συντάγματος. Συνεπῶς ὅλη ἡ κατα κραυγὴ καὶ τὸ ἀντιπολιτευτικὸν μένος τῶν δημοσιογράφων τοῦ 1832–1862, δὲν εἶχεν ἄλλον κίνητρον, ἐν τῇ οὐσίᾳ, παρὰ τὸν ἀτίθασον, τὸν φίλεριν καὶ τὸν ἀπερίσκεπτον, ἐν πολλοῖς, χαρακτῆρα τοῦ Ἕλληνος, ὁ ὁποῖος μὲ τὸ ἀνήσυχον πνεῦμα του, τὸν ἐγωισμὸν καὶ τὴν φιλοπρωτίαν του, δημιουργεῖ ἐνίοτε ζητήματα, τὰ ὁποῖα μοιραίως ἐπιφέρουν ἀνυπολογίστους ζημίας εἰς τὴν πολιτικὴν καὶ κοινωνικὴν πρόοδον τοῦ τόπου καὶ τοῦ λαοῦ.

Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΣΑΤΥΡΑ

Θὰ σταχυολογήσω ἀπὸ τὰς ἐφημερίδας τῆς ἐποχῆς ἐκείνης μερικὰ ἀμίμητα, εἰς στίχους ἢ εἰς πεζὰ κείμενα, τὰ ὁποῖα δεικνύουν τὸν τρόπον τῆς ἀσκήσεως τῆς πολεμικῆς τῶν δημοσιογράφων ἐναντίον τοῦ Βασιλέως Ὄθωνος καὶ τῶν Κυβερνήσεών του. Ὁ Ἀλέξανδρος Σοῦτσος μὲ τὴν καυστικήν του σάτυραν διεκωμῴδει συνεχῶς τὰς Ἀρχὰς καὶ προεκάλει οὕτω τὰς βάσει τῶν νόμων διώξεις του. Διὰ τῆς «Ἑλληνικῆς Πλάστιγγος» καὶ διὰ τοῦ «Περιπλανωμένου» κατόπιν ἐπεδίωκε ν' ἀποδείξῃ ὅτι τὸ καθεστὼς τοῦ Ὄθωνος ἦτο τὸ πλέον τυραννικόν, τὸ ὁποῖον ἐγνώρισεν ὁ τόπος. Μεταξὺ ἄλλων ἔγραψε τότε καὶ τὸ ἑξῆς τρίστιχον, ἀπευθυνόμενον πρὸς τὸν Βασιλέα :

«Ἂν μᾶς ορίζεις δεῖξε μας, ὦ Βαυαρὲ τὸν χάρτην
Μὲ τὸν ὁποῖον ἔλαβες ὡς δούλην σου τὴν Σπάρτην
Καὶ ὡς θεραπαινίδα σου κατέχεις τὰς Ἀθήνας».

Ἐπίσης ὁ ἴδιος, ἔγραψεν ἐξ ἀφορμῆς τοῦ τροποποιηθέντος ἐπὶ τὸ αὐστηρότερον νόμου περὶ τύπου, τὰ ἑξῆς εἰς τὴν «Ἑλληνικὴν Σάλπιγγα» «. . . Καὶ τώρα φιλελεύθεροι τινὲς καὶ ἀστεῖοι δικασταί, φιλικώτατα σφίγγοντες τὴν δεξιάν των, λέγουν καθ' ἡμέραν χαμογελῶντες:

«Εἶν' ἐλεύθερος ὁ τύπος,
φθάνει μόνον νὰ μᾶς φέρῃ
πρόστιμον καθ' ἑβδομάδα
δραχμῶν μίαν χιλιάδα».

Ὁ Ἀλέξ. Σοῦτσος, παρὰ τὰς ἐκ τοῦ νόμου διώξεις, τὰς ὁποίας ὑφίστατο, συνέχιζεν ἀπτόητος τὸ δριμὺ σατυρικὸν κατηγορητήριόν του ἐναντίον τοῦ καθεστῶτος. Οὕτως εἰς τὴν «Ἑλληνικὴν Σάλπιγγα» ἔγραψε μεταξὺ πολλῶν καυστικῶν στίχων καὶ τοὺς ἑξῆς :

«Ὢ, ἀναιδὴς ἀδράνεια καὶ ὤ, παραλυσία.
Ὢ, ὑπουργῶν διαφθορὰ καὶ ὤ, ἀναλγησία.
Ἐγκληματίαι καὶ μωροί, φαντάσθηκαν οἱ ξένοι
πῶς ἡ ξενοκρατία των παντοτεινὴ θὰ μένῃ.
Εἶν' ἱκανοὶ ἐκήρυττον καὶ ἔχωσιν ἐκεῖνοι
τὸ κράτος ὡς ἀσφάλειαν, τοὺς Ἕλληνας ὡς κτήνη».

Παραλλήλως ὁ Λεβίδης ἀπὸ τὴν «Ἐλπίδα» συνεπλήρωνεν εἰς πεζὸν λόγον διὰ τῶν ἄρθρων του τὸν Σοῦτσον ὡς ἑξῆς :

«. . . Ἂς παύσῃ πλέον ἡ Κυβέρνησις νὰ ἀντιτάττῃ ἀπαραδειγμάτιστον ἀδιαφορίαν καὶ νὰ ἀπατᾶται ἀπὸ πέντε–ἓξ ἀγύρτας, ποὺ τὴν περιτριγυρίζουν. . .».

Κατὰ τὸ 1837 συνειργάζετο εἰς τὴν «Ἐλπίδα» καὶ ὁ Α. Πολυζωίδης, ὁ μετέπειτα ὑπουργὸς τῶν Ἐσωτερικῶν, ὁ ὁποῖος ἔγραφε συχνὰ ἄρθρα, στηλιτεύων τὴν πολιτείαν τῆς Ἀντιβασιλείας. Εἰς ἓν ἐκ τῶν ἄρθρων του αὐτῶν, τὸν Ἰανουάριον 1837, μεταξὺ ἄλλων ἔγραφε καὶ τὰ ἑξῆς: . . . . .

«. . . Ὡς νὰ ἦλθεν αὕτη (ἡ Ἀντιβασιλεία) εἰς δορύκτητον τόπον, ὡς νὰ ἐκαλέσθη νὰ διοικήσῃ Γότθους καὶ ὄχι ἀπογόνους Ἑλλήνων, φίλους τῆς ἐλευθερίας, κατέφυγεν ἀμέσως εἰς μέτρα αὐθαίρετα καὶ ὅλως ἀντεθνικά. . .».

Ὁ Πολυζωΐδης, ἐν τούτοις μετά τινα καιρὸν ἤλλαξε γνώμην. Ἀπεκήρυξε τὰ ὅσα ἔγραψε διὰ τὴν Ἀντιβασιλείαν καὶ τὸν Ὄθωνα καὶ ἐτάχθη ἀνεπιφυλάκτως παρὰ τὸ πλευρὸν τῆς Κυβερνήσεως, προθυμοποιηθεὶς νὰ προσφέρῃ τὰς ὑπηρεσίας του εἰς οἱονδήποτε τομέα τῆς κρατικῆς μηχανῆς.

***

Ἐν τῷ μεταξὺ ἡ πολεμικὴ τοῦ τύπου ἐναντίον τοῦ Ὄθωνος συνεχίζετο μετὰ τῆς ἰδίας σφοδρότητος. Ὁ ἐκ Καλαβρύτων μαχητικὸς δημοσιογράφος Παναγιώτης Σοφιανόπουλος, ἀπὸ τῶν στηλῶν τῆς ἐφημερίδος του «Πρόοδος», ἔγραψεν ἄρθρον προκαλῶν τὸν Βασιλέα κατ' ἀπρεπέστατον τρόπον, κατέληγε δὲ ὡς ἑξῆς : . . . . .

«...Ὄθων, σὲ ἠπάτησαν τὰ μέλη τῆς Ἀντιβασιλείας σου καὶ οἱ ὑπουργοί σου Τρικούπης, Μαυροκορδᾶτος, Χρηστίδης κ.λ.π. Ποτὲ ἐκ μέρους σου δὲν ἔπρεπε νὰ εἴπουν καὶ νὰ ὑπογράψουν ὅτι ἐστάλης εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἐλέῳ Θεοῦ, ἤγουν νὰ κάμῃς ὅ,τι θέλεις τοὺς Ἕλληνας. Σύ, Ὄθων, ἦλθες εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐλέῳ Ἑλληνικοῦ λαοῦ, ἐλέῳ Γαλλικοῦ, Ἀγγλικοῦ καὶ Ρωσικοῦ...».

Τὸ ἐν λόγῳ ἄρθρον ἐκρίθη βεβαίως ὡς καθαπτόμενον τοῦ προσώπου τοῦ Βασιλέως καὶ ὁ Σοφιανόπουλος κατεδικάσθη εἰς ὀλιγοήμερον φυλάκισιν καὶ εἰς πρόστιμον. Ἀλλ' αὐτὸ τὸ ἀνέμενεν, ὅπως τὸ ἀνέμενον ὅλοι οἱ δημοσιογράφοι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, οἱ ὁποῖοι ἔγραφον ἐν γνώσει των εἰς τόνον ἀπάδοντα πρὸς τοὺς νόμους τοῦ Κράτους, πιστεύοντες ὅτι ὅταν διὰ τῆς γραφίδος των προεκάλουν τὸν διωγμόν των ὑπὸ τῆς πολιτείας, ἡρωοποιοῦντο καὶ φυσικὰ ἐκαυχῶντο διὰ τὰς καταδίκας των. Αὕτη ἦτο ἀτυχῶς ἡ χαρακτηρίζουσα τοὺς ἀνθρώπους τοῦ τύπου νοοτροπία κατὰ τὴν κρίσιμον ἐκείνην περίοδον, καθ' ἣν τὸ Ἑλληνικὸν Βασίλειον διήνυε τὰ πρῶτα δύσκολα ἔτη ἀπὸ τῆς συστάσεώς του.

Μία ἄλλη ἐφημερὶς ὑπὸ τὸν τίτλον «Μέριμνα», τῆς ὁποίας ἐκδότης καὶ συντάκτης ἦτο ὁ Θεόδωρος Θερμογιάννης, ἀντεπολιτεύθη μετὰ δριμύτητος ἀσυνήθους τὸν Ὄθωνα καὶ τὰς κυβερνήσεις του. Εἰς ἄρθρον του ὁ Θερμογιάννης, δημοσιευθὲν εἰς τὸ φύλλον τῆς 9ης Μαρτίου 1856, ἀπευθυνόμενος πρὸς τὸν Βασιλέα, ἔγραφε μεταξὺ ἄλλων καὶ τὰ ἑξῆς:

«...Ἓν βῆμα δὲν ἀποφασίζετε νὰ προβῆτε, ὡς νὰ ἐπρόκειτο νὰ πέσητε κατὰ κρημνῶν καὶ μετὰ φρίκης ὀπισθοδρομεῖτε ὅταν τι γενναῖον παρακαλεῖσθε νὰ πράξητε ὑπὲρ τοῦ Ἔθνους. Ἡ πρόοδος τάχα τῆς Ἑλλάδος εἶναι ἐναντίον τοῦ προορισμοῦ σας; Ἄλλως τε, τίς δαίμων σᾶς κρατεῖ εἰς τοιαύτην ἐλεεινὴν αδράνειαν καὶ στασιμότητα; Ἔχετε τὴν δύναμιν; Διατὶ δὲν ποιεῖσθε νόμιμον χρῆσιν αὐτῆς ὑπὲρ τῶν ἐθνικῶν συμφερόντων, διατὶ δὲν ἐνισχύετε τὰ προοδευτικὰ στοιχεῖα τοῦ Ἔθνους καὶ δὲν συμβαδίζετε μετὰ θάρρους καὶ τόλμης, τὰ ὁποῖα ἐμπνέει ἡ εἰλικρίνεια καὶ ἡ πίστις πρὸς τὸ δίκαιον καὶ τὸ ὠφέλιμον τῶν πραττομένων;».

Διὰ τὸ ὑβριστικὸν αὐτὸ ἄρθρον ἔναντι τοῦ προσώπου τοῦ Βασιλέως, ὁ συντάκτης τῆς «Μερίμνης» κατεδικάσθη εἰς διετῆ φυλάκισιν, ἀλλὰ παρέμεινεν ὀλιγώτερον τοῦ ἔτους εἰς τὰς φυλακάς, διότι ὁ Ὄθων τοῦ ἔδωσε χάριν. Εὐθὺς ὅμως ὡς ἀπεφυλακίσθη ἐπανεξέδωσε τὴν «Μέριμναν» καὶ συνέχισε τὴν πολεμικήν του ἐναντίον τοῦ Βασιλέως, καταστὰς εἷς ἀπὸ τοὺς πρωτεργάτας τῆς ἐπαναστάσεως τῆς 10ης Ὀκτωβρίου 1862. Εἰς ἕκαστον φύλλον τῆς ἐφημερίδος του, στερεοτύπως ἐπωνόμαζε τὸν Ὄθωνα «Τύραννον» τὴν δὲ Ἀμαλίαν «Ὕαιναν».

Τὴν 1ην Φεβρουαρίου τοῦ 1860 προσετέθη εἰς τὸν ἀντιπολιτευόμενον τύπον καὶ μία εἰσέτι πολιτικοσατυρικὴ ἐφημερὶς τὸ «Φῶς» τοῦ Σοφοκλ.

Καρύδη, ἡ ὁποία ἀπὸ τοῦ πρώτου της φύλλου ἐξεδηλώθη σφόδρα ἐναντίον τῆς καταστάσεως. «Ἡ κατάστασίς μας, ἐτόνιζεν εἰς ἄρθρον του ὁ Καρύδης, εἶναι ἀθλία, ἀθλιεστάτη. Πᾶν βῆμα τοῦ ἐπικρατοῦντος συστήματος εἶναι καὶ μία καταπάτησις τῶν ἐλευθεριῶν μας. Ἡ εἰσαγγελικὴ ψαλὶς ἔκοψε τὴν γλῶσσαν τῶν τολμηροτέρων δημοσιογράφων καὶ ἐχειρόδεσεν αὐτούς...». Εἰς τὸ δεύτερον φύλλον του ὁ συντάκτης τοῦ «Φωτὸς» θέλων νὰ ὑπογραμμίσῃ τὴν χρεοκοπίαν τῆς Κυβερνήσεως, ἐδημοσίευσεν ἄρθρον ὑπὸ τὸν τίτλον: «Δημοπρασίαν», τὸ ὁποῖον ἤρχιζεν οὕτως: «Ἐκτίθεται εἰς μειοδοτικὴν δημοπρασίαν» τὸ ὑπουργεῖον τῶν Ἐσωτερικῶν, μὲ τὸν γενικὸν γραμματέα του, τοὺς διευθυντὰς καὶ τμηματάρχας του κλπ.». Τὸ αὐτὸ ἐπανελάμβανε δι' ὅλα τὰ ὑπουργεῖα προσθέτων εἰς τὸ τέλος τὴν δήλωσιν: «Μένει εἰς τὸν ἰδιοκτήτην». Ἐλλείψει, δηλαδή, μειοδότου ὡς ἄχρηστον.

Τὴν ἑπομένην ἐκλήθη ὁ Καρύδης εἰς τὴν Ἀστυνομίαν, ὅπου τοῦ ἐγένοντο συστάσεις νὰ μὴ καταφέρεται μετὰ τοιαύτης ἐμπαθείας ἐναντίον τῶν ὑπουργῶν καὶ ὅτι ἠδύνατο βεβαίως νὰ προβαίνῃ εἰς καλόπιστον ἔλεγχον τῶν κυβερνητικῶν πράξεων, χωρὶς ὅμως νὰ διακωμωδῇ τὰς Ἀρχάς. Ὁ συντάκτης τοῦ «Φωτὸς» ἤκουσε τὰς συστάσεις τοῦ διευθυντοῦ τῆς Ἀστυνομίας καὶ εἰς τὸ ἑπόμενον φύλλον τῆς ἐφημερίδος του ἔγραψε τὴν ἑξῆς ἔμμετρον ἀπάντησιν :

«Μὲ τοὺς ὑπουργοὺς ὡρκίσθην
ἀπὸ χθὲς νὰ εἶμαι φίλος.
Καὶ εἰς τὴν ὑπόσχεσίν μου
σταθερὸς νὰ μείνω στύλος.
Σ' ὅσα πράττουσι νὰ στέκω
μὲ τὸ θυμιατὸ στὸ χέρι.
Κι' ὅσα χρήματα μοῦ δίδουν
νὰ τὰ βάλω στὸ κεμέρι.
Ἄμποτε, νὰ εἶχε, φίλοι,
ἡ ὡραία μας Πατρὶς
σὰν αὐτοὺς καὶ ἄλλους τρεῖς»

Καὶ ὁ Καρύδης συνέχισε τὴν καυστικήν του σάτυραν εἰς τὸ «Φῶς», ὅπου εἰς ἕτερον φύλλον κατεχώρησε «κριτικὴν» διὰ τοὺς περὶ τύπου νόμους ὑπὸ τὸν τίτλον: «Ὁ ἐνταφιασμὸς τῆς ἐλευθεροτυπίας». Ἀπὸ τὸ μακρὸν αὐτὸ ἄρθρον θὰ παραθέσω ἓν ἀπόσπασμα, διὰ ν' ἀντιληφθῇ κανεὶς μὲ ποῖον εἶδος σατυρικῆς διαθέσεως διεκωμωδεῖτο ἡ Ἐκκλησία καὶ τὸ Κράτος:

«...Χθές, μετὰ πολυώδυνον ἀσθένειαν προελθοῦσαν ἀπὸ πολλὰ τραύματα, τὰ ὁποῖα ἔλαβε κατὰ καιροὺς ἡ προσφιλὴς καὶ ἀξιαγάπητος κόρη

τοῦ Συντάγματος, ἡ ἐλευθεροτυπία, παρέδωκε τὸ πνεῦμα πρὸς Κύριον. . .

»Δεκαεξαέτις ἡ μακαρῖτις καὶ εἰς τὸ ἄνθος τῆς ἡλικίας της δὲν ἠδύνατο ἢ νὰ ἀφήσῃ ἀπαρηγόρητον θλῖψιν εἰς τοὺς ἀναριθμήτους αὐτῆς ἐραστὰς καὶ φίλους. Χεῖρες στιβαραί, χεῖρες μολύβδινοι, οὔτε τὴν λεπτὴν αὐτῆς κρᾶσιν, οὔτε τὴν εὐγενῆ καταγωγήν της ἐσεβάσθησαν καὶ ἰδοὺ αὕτη νεκρὰ σήμερον πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν ὅλων :

»Ἡ ἐκφορά της ἐγένετο ἐν πομπῇ καὶ παρατάξει. Τὸ φέρετρόν της ἔφερον κρατοῦντες ὁ εἰσαγγελεὺς καὶ ὁ διευθυντὴς τῆς Ἀστυνομίας ἔμπροσθεν καὶ οἱ δύο ἀντεισαγγελεῖς, ὄπισθεν. Ἐπροπορεύοντο δὲ φέροντες τὰ ἐξαπτέρυγα, κλητῆρες καὶ χωροφύλακες καὶ συνώδευσαν τὸν νεκρὸν αὐτῆς τὰ δάκρυα, οἱ στεναγμοὶ καὶ οἱ θρῆνοι μέχρι τοῦ ναοῦ τῆς Κοιμήσεως, ὅπου ὁ ὑπουργὸς τῶν Οἰκονομικῶν διένειμε τὰ κηρία, οἱ δὲ δύο ἀντεισαγγελεῖς τῶν Ἐφετῶν ἔψαλλον δεξιόθεν καὶ ἀριστερόθεν τὴν ἐφεξῆς ἐπιτάφιον ἀκολουθίαν :

»Μετὰ πτωμάτων δικαίων διαλελυμένων τὸ πτῶμα τῆς δούλης σου, θάνατε, ἀνάπαυσον, φυλάττων αὐτὸ εἰς τάφον κατάκλειστον ἀπὸ πᾶσαν νεκρανάστασιν.

»Ἄμωμοι ἐν Μενδρεσέ. Ἀλληλούια.

»Εὐλογητὸς εἶ ὁ νεκρός· κύτταξόν με, πλὴν ποῦ τὰ ὄμματά σου; Ἀλληλούια.

»Ἐπεπόθησεν ἡ ψυχή μου τοῦ ἐπιθυμῆσαι τὸν θάνατόν σου πρὸ πολλοῦ καιροῦ. Ἀλληλούια.

»Ἐνύσταξεν ἡ ψυχή μου ἀπὸ ἀνομίας· βέβαιον τοῦτο ἐκ τῶν λόγων μου. Ἀλληλούια.

»Κλείσας τὴν καρδίαν μου εἰς τὰ μαρτύριά σου ἠνέωξα τὸν τάφον σου. Ἀλληλούια.

»Μέτοχος ἐγὼ εἰμὶ πάντων τῶν θελησάντων καὶ ἐπενεγκόντων τὸν θάνατόν σου. Ἀλληλούια.

»Αἱ χεῖρες μου συνέλαβόν σε καὶ ἐφόνευσάν σε, φοβέρισον τὸν δοῦλον σου. . .».

Ἡ νεκρώσιμος ἀκολουθία τῆς ἐλευθεροτυπίας συνεχίζετο εἰς τὸ ἴδιον ὕφος καὶ μὲ σατυρικὴν διασκευὴν ὅλων σχεδὸν τῶν νεκρωσίμων εὐχῶν καὶ τροπαρίων. Ἀφοῦ ἔφθασεν εἰς τὸν ἐπικήδειον «τὸν ὁποῖον ἐξεφώνησεν ὁ ἐπὶ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν ὑπουργὸς ἀναβὰς ἐπ' ἄμβωνος», ἐπροχώρει εἰς τὸ «δεῦτε τελευταῖον ἀσπασμὸν» καὶ ἔφθανεν εἰς τὴν ταφήν:

«Μετὰ τὸν τελευταῖον ἀσπασμὸν μετεφέρθη (ἡ Ἐλευθεροτυπία) εἰς τὸ νεκροταφεῖον καὶ ἐτάφη χωρὶς παπᾶν. Ὁ ὑπουργὸς τῶν Ἐσωτερικῶν ἐμοίρασε τότε τὰ κόλλυβα, ὁ δὲ τῶν Στρατιωτικῶν διέταξε τὸν στρατὸν καὶ ἐπυροβόλησε τρὶς ἄνωθεν τοῦ τάφου της, διὰ νὰ βεβαιωθῇ μήπως ὁ θάνατός της αὐτὸς εἶναι ὕπνος καὶ οὐχὶ θάνατος».

Τὸ δημοσίευμα αὐτό, ὅπως ἦτο ἐπόμενον, ὡδήγησε τὸν Καρύδην εἰς τὸ δικαστήριον, τὸ ὁποῖον κρίνον αὐτὸν ἐπιεικῶς, τελικῶς τὸν ἀπήλλαξε τῆς κατηγορίας. Ἐν τούτοις ὁ ὁρμητικὸς συντάκτης τοῦ «Φωτὸς» ἐξηκολούθησε τὸ «σωτήριον» ἔργον του καὶ εἰς ἕτερον φύλλον τῆς ἐφημερίδος του. εἰς τὴν στήλην τῶν κοινωνικῶν, ἀνέγραψε τὰ ἑξῆς :

«Ἀνεχώρησαν χθὲς ὁ πατριωτισμός, ἡ ὁμόνοια, ἡ οἰκονομία, ἡ ελευθεροτυπία, ἡ συνείδησις, ἡ φουστανέλλα, ὁ ἡρωισμός, τὰ ἤθη, ἡ ἁπλότης. ἡ αγάπη. ἡ εὐλάβεια. ἡ αλήθεια. ἡ τιμιότης καὶ ἡ αρετή, οἰκογενειακῶς....»

Τέλος ὁ ἴδιος προσέθεσε κάτωθι τοῦ τίτλου τῆς ἐφημερίδος του τὸ γνωστὸν δίστιχον :

«Καὶ ὁ Δεῖνας καὶ ὁ Τάδες
Εἶναι ὅλοι μασκαράδες».

Μετά τινας δὲ ἡμέρας συνεπλήρωσε τὸν ἀφορισμόν του αὐτόν. καταπλήξας τοὺς ἀναγνώστας του μὲ τὴν παράθεσιν ἐν συνεχείᾳ καὶ τοῦ ἑξῆς διστίχου :

«Καὶ ὁ συντάκτης τοῦ «Φωτὸς»
μασκαρᾶς ειναι κι' αὐτός !».

Εἰς τὴν χορείαν τῶν ἀντιπολιτευομένων τὸν Ὄθωνα ἐφημερίδων, αἱ ὁποῖαι ἐξεδίδοντο εἰς τὰς Ἀθήνας δέον ὅπως προστεθοῦν ὁ «Αἰών», ὁ «Φίλος τοῦ Λαοῦ», «ἡ Καρτερία», ἡ «Συνταγματική», ὁ «Ἥλιος», «ἡ Νέα Γενεά», τὸ «Μέλλον τῆς Πατρίδος» καὶ ὁ «Ἐθνοφύλαξ».

Ὑπῆρχον βεβαίως καὶ εφημερίδες τῆς συμπολιτεύσεως, ὅπως ἡ «Αὐγή», ἡ ὁποία, καίτοι ἀρχικῶς εἶχεν ἐκδοθῇ ὡς ἐφημερὶς τῆς ἀντιπολιτεύσεως, ἐν συνεχείᾳ ἐτάχθη ἀναφανδὸν ὑπὲρ τοῦ Ὄθωνος καὶ ἐπέκρινεν αυστηρότατα τὰ ἐκδηλωθέντα επαναστατικὰ κινήματα εἰς Ναύπλιον καὶ αλλαχοῦ, συνιστῶσα ὑπακοήν, ἀφοσίωσιν καὶ πίστιν εἰς τὸν θρόνον.

Ἐπίσης ἑτέρα κυβερνητικὴ ἐφημερὶς ἦτο ἡ «Γενικὴ Ἐφημερὶς τῆς Ἑλλάδος», ἡ ὁποία διὰ τῶν ἄρθρων της ὑπερημύνετο τῶν ἐθνικῶν συμφερόντων καὶ κατεφέρετο εναντίον τῆς ἀσυδοσίας τῶν ἐφημερίδων τῆς ἀντιπολιτεύσεως. αἵτινες, ἔγραφε, «διὰ κυκλοφοριακοὺς λόγους προέβαινον εἰς τὸν διασυρμὸν τῶν ἱερωτέρων συμβόλων τοῦ Ἔθνους». Εἰς ἕτερον ἄρθρον της ἡ «Γενικὴ Ἐφημερὶς» προέβαινεν εἰς παραινέσεις πρὸς τοὺς νέους, καλοῦσα αὐτοὺς νὰ μὴ παρασύρωνται ἀπὸ τὰς ἀναρχικὰς θεωρίας ὡρισμένων δημοσιογραφικῶν οργάνων καὶ νὰ συσπειρωθῶσι πέριξ τοῦ Βασιλέως καὶ τῆς Κυβερνήσεως «ποὺ κατέστησαν τὴν Ἑλλάδα, παρὰ τὴν μικρὰν της ἔκτασιν καὶ τὴν πενιχρὰν παραγωγήν της, εφάμιλλον πρὸς τὰς Εὐρωπαϊκὰς χώρας».

Ἐξεδόθησαν βεβαίως κατὰ καιροὺς καὶ ἄλλαι κυβερνητικαὶ ἐφημε-

ρίδες, αἱ ὁποῖαι ὅμως δὲν εἶχον μακρὰν ζωήν. Ἐπίσης μερικαὶ ἀπὸ ὅσας ἐξεδόθησαν ἀρχικῶς ὡς ἀντιπολιτευόμεναι τὸν θρόνον καὶ τὴν κυβέρνησιν, ἤλλαξαν τακτικήν, εἴτε διότι διεκόπησαν αἱ κομματικαὶ ἐπιχορηγήσεις, τὰς ὁποίας εἰσέπραττον, εἴτε διότι ἀντελήφθησαν οἱ ἐκδόται των ὅτι ἠκολούθουν ἐσφαλμένην πολιτικὴν γραμμήν.

Ἐν πάσῃ περιπτώσει ὅμως, αἱ ἔχουσαι τὴν μεγαλυτέραν κυκλοφορίαν ἐφημερίδες ἦσαν ἐκεῖναι, αἱ ὁποῖαι ἀνῆκον εἰς τὴν παράταξιν τῆς ἀντιπολιτεύσεως. Ἡ σκανδαλοθηρικὴ δημοσιογραφικὴ δρᾶσις εἶχεν εὕρει ἀτυχῶς γόνιμον ἔδαφος παρὰ τῷ λαῷ, ὁ ὁποῖος μετὰ βουλιμίας ἀνεγίγνωσκε διαφόρους ἐντυπωσιακὰς εἰδήσεις ἢ ἄρθρα, τὰ ὁποῖα ἐσχολίαζον μὲ ἀρκετὴν δόσιν δηλητηρίου, γεγονότα καὶ μορφὰς τῆς ἐθνικῆς ζωῆς τοῦ τόπου. Ἡ ῥοπὴ αὐτὴ τοῦ κοινοῦ νὰ καταβροχθίζῃ πᾶν τὸ ἔχον σχέσιν μὲ τὴν ἐπίκρισιν ἢ τὴν συκοφάντησιν, ἦτο μᾶλλον εὐεξήγητος τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, δι' ἕνα λαὸν ἀδιαμόρφωτον ἐν πολλοῖς κοινωνικῶς καὶ ἀνώριμον πολιτικῶς.

Τοιουτοτρόπως αἱ διαμάχαι τῶν κομμάτων, αἱ στάσεις καὶ ἐπαναστάσεις, αἱ ὁποῖαι ἐπὶ μίαν τριακονταετίαν δὲν ἔπαυσαν νὰ διαδέχωνται διαρκῶς ἡ μία τὴν ἄλλην, ὡς καὶ τὰ ἑκάστοτε διαπραττόμενα κυβερνητικὰ σφάλματα – πάντοτε ἀναπόφευκτα – ἐτροφοδότουν τὴν πολεμικὴν τῶν ἐφημερίδων τῆς ἀντιπολιτεύσεως, αἱ ὁποῖαι σὺν τοῖς ἄλλοις διεμαρτύροντο διὰ τὴν δῆθεν κατάργησιν τῆς ἐλευθεροτυπίας.

Ο ΤΥΠΟΣ ΕΠΙ ΓΑΛΛΙΚΗΣ ΚΑΤΟΧΗΣ

Ἐν τούτοις ὑπῆρξε καὶ μία περίοδος, κατὰ τὴν ὁποίαν ὡς ἐκ συνθήματος εὑρέθη σχεδὸν ἡνωμένος ὁλόκληρος ὁ τύπος τῶν Ἀθηνῶν, ὁ ὁποῖος ἐξέφραζε διὰ τῶν ἄρθρων του ζωηρὰ αἰσθήματα συμπαθείας καὶ σεβασμοῦ πρὸς τοὺς Βασιλεῖς. Οἱ δημοσιογράφοι ἐλησμόνησαν τότε τὰς παλαιὰς πολιτικὰς ἀντιθέσεις των – πρέπει δὲ νὰ ὁμολογηθῇ ὅτι τὸ γεγονὸς τοῦτο περιποιεῖ ὑψίστην τιμὴν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν δημοσιογραφίαν – καὶ εὑρέθησαν ἅπαντες παρὰ τὸ πλευρὸν τοῦ Ὄθωνος καὶ τῆς Ἀμαλίας, φρουροὶ τοῦ μεγαλείου τοῦ Θρόνου, τοῦ συμβολίζοντος τὴν Ἐθνικὴν ἀξιοπρέπειαν καὶ τὸν ὑπερήφανον Ἑλληνικὸν πατριωτισμόν.

Πρόκειται περὶ τῆς περιόδου τῆς Γαλλικῆς κατοχῆς, ἡ ὁποία ἐπεβλήθη εἰς τὴν χώραν μας τὸ 1854 καὶ ὅπου ἐξ ἀφορμῆς τοῦ Κριμαϊκοῦ πολέμου οἱ Βασιλεῖς ἦσαν ἕτοιμοι νὰ τεθοῦν ἐπὶ κεφαλῆς ἐθνικῆς ἐπαναστάσεως πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῶν ὑποδούλων Ἑλλήνων τῆς Θεσσαλίας καὶ τῆς Ἠπείρου. Τότε ἔπαυσαν ὑφιστάμενα τὰ ἀγγλόφιλα καὶ γαλλόφιλα πολιτικὰ κόμματα καὶ αἱ ἐφημερίδες, αἱ ὁποῖαι τὰ ὑπεστήριζον, τὰ ἀπεκήρυξαν, μαζὶ μὲ τοὺς Ἕλληνας ἀρχηγούς των καὶ κατεφέροντο δριμύ-

τατα εναντίον τῆς βαναύσου συμπεριφορᾶς τῶν δύο Δυτικῶν Δυνάμεων ἔναντι τῆς 'Ελλάδος καὶ τοῦ Βασιλέως.

Συνεπεία τῆς ὑπὸ τὸ πνεῦμα αὐτὸ ἀρθρογραφίας του ὁ ἐκδότης τῆς ἐφημερίδος «Αἰὼν» Ι. Φιλήμων συνελήφθη ὑπὸ τῶν Γάλλων καὶ ἐνεκλείσθη εἰς τὰς φυλακάς, τὸ δὲ τυπογραφεῖον του κατεσχέθη. "Οταν μετὰ τὴν ἀποχώρησιν τῶν στρατευμάτων κατοχῆς τὸ 1857, ἐπανεξεδόθη ὁ «Αἰὼν» ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν πλέον τοῦ υἱοῦ τοῦ Ι. Φιλήμονος, Τιμολέοντος, εἰς τὸ πρῶτον ἄρθρον του ἀνεφέρετο εἰς τὰς περιπετείας, τὰς ὁποίας ὑπέστη τὸ Ἔθνος καὶ ἡ ἐφημερὶς ἐξ αἰτίας τῆς κατοχῆς. 'Εν συνεχείᾳ δὲ ἐτόνιζεν ὅτι ὁ «Αἰὼν» «καίτοι εἶναι ἀφωσιωμένος εἰς τὴν συνταγματικὴν μοναρχίαν, οὐδέποτε θὰ παύσῃ νὰ ἐμφανίζεται ἐνώπιον αὐτῆς μὲ τὴν πανοπλίαν τῆς εἰλικρινείας καὶ νὰ ὑποδεικνύῃ τὰ πραγματικὰ συμφέροντα τοῦ Θρόνου ...».

'Ατυχῶς τὴν ὑπόσχεσίν του αὐτὴν δὲν τὴν ἐτήρησεν εἰ μὴ μόνον δι' ἕνα μικρὸν χρονικὸν διάστημα ὁ «Αἰών». 'Ακολούθως δὲ ἔγινε φανατικὸς πολέμιος τοῦ "Οθωνος καὶ ἐπρωτοστάτησεν εἰς τὴν ἐπαναστατικὴν κίνησιν τῆς ἐξώσεώς του.

'Αλλὰ δὲν ἦτο μόνον ὁ «Αἰὼν» ὁ ὁποῖος ὕψωσε τὴν σημαίαν τῆς ἀνταρσίας ἐναντίον τοῦ Βασιλέως καὶ τῆς Κυβερνήσεως. Ἦσαν καὶ ἄλλαι ἐφημερίδες τῆς πρωτευούσης καὶ τῶν ἐπαρχιῶν, αἱ ὁποῖαι ἔρριψαν τὸ σύνθημα τῆς ἀπαλλαγῆς τοῦ λαοῦ ἀπὸ τὴν δῆθεν «'Οθωνικὴν τυραννίαν».

'Εφημερίδες ἐξεδίδοντο τότε εἰς τὰς Πάτρας, τὴν Καλαμάτα, τὴν Τρίπολιν, τὸ Ναύπλιον, τὸ Μεσολόγγιον, τὴν Λαμίαν καὶ εἰς τὰς νήσους Σύρον καὶ Χίον. 'Επίσης καὶ εἰς τὰ 'Επτάνησα, κυρίως εἰς τὴν Ζάκυνθον, Κεφαλληνίαν καὶ Κέρκυραν. Αἱ ἐκδιδόμεναι ἐκεῖ ἐφημερίδες ἐπηρεάζοντο ἀπὸ τὰς πολιτικὰς ἐκδηλώσεις τῆς ἐλευθέρας 'Ελλάδος καὶ συμμετεῖχον εἰς αὐτὰς διὰ τῶν ἄρθρων των, τὰ ὁποῖα διεκρίνοντο διὰ τὴν μαχητικότητά των.

ΑΙ ΕΛΛΗΝΙΚΑΙ ΕΦΗΜΕΡΙΔΕΣ ΤΟΥ ΕΞΩΤΕΡΙΚΟΥ

'Ακόμη ὑπῆρχον αἱ ἑλληνικαὶ ἐφημερίδες τοῦ ἐξωτερικοῦ, ἰδίως τῆς Σμύρνης καὶ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, αἱ ὁποῖαι μὴ ὑφιστάμεναι κυρώσεις, εἶχον τελείως ἐκτροχιασθῆ καὶ ἡ λιβελλογραφικὴ ἀρθρογραφία των ἐναντίον τοῦ 'Ελληνικοῦ καθεστῶτος κατέφερε βαρύτατα πλήγματα εἰς τὰ ἐθνικὰ συμφέροντα τῆς χώρας.

'Επὶ τοῦ σημείου αὐτοῦ ἔγραψεν ὁ κ. Τ. Πιπινέλης [1] ἐπὶ τῇ βάσει

1. Τ. Ν. Πιπινέλη: 'Η Μοναρχία ἐν 'Ελλάδι σ. 383.

επισήμων στοιχείων ληφθέντων ἀπὸ τὰ ἀρχεῖα τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐξωτερικῶν τὰ ἑξῆς :

«... Εἰς τὴν Σμύρνην ὁ Ἑλληνικὸς τύπος μαίνεται. Τερατώδεις εἰδήσεις περὶ ἐπαναστάσεων ἐν Ἑλλάδι κυκλοφοροῦσιν. Ὁ πρόξενος τῆς Ἑλλάδος ἀνησυχεῖ καὶ γράφει εἰς τὴν Κυβέρνησίν του διὰ νὰ τὴν ἐρωτήση ἐὰν πράγματι ἐπαναστάτησέ τις. Τῇ 4/16 Αὐγούστου 1837 ὁ αὐτὸς Πρόξενος γράφει ὅτι ἐκυκλοφόρησεν ἐν Σμύρνῃ φυλλάδιον φέρον τὸν τίτλον: «Ἡ θεία Πρόνοια διέπουσα τὴν Ἑλλάδα» τυπωθὲν ἐν Ἀθήναις καὶ καθαπτόμενον τοῦ προσώπου τοῦ Βασιλέως Ὄθωνος. Ἕτερον τοιοῦτον φυλλάδιον ἐκτυποῦται ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ἀκόμη καὶ κατὰ τῆς ἱδρύσεως τῆς Ἐθνικῆς Τραπέζης ἐκσπᾷ ἡ μανία τῶν ἀντιδρώντων. Ἀπὸ μίαν ἐπιστολὴν τοῦ Εὐνάρδου πρὸς τὸν Σταύρου, ὑπὸ ἡμερομηνίαν 26 Αὐγούστου 1843, βλέπομεν ὅτι οἱ Ἕλληνες Τραπεζῖται, φαίνονται ἀντιδρῶντες κατ' αὐτῆς. «Ἐννοῶ, προσέθετεν ὁ Εὐνάρδος, ὅτι αἱ ἐργασίαι τῆς Τραπέζης θὰ ἐμποδίσωσι τὴν ὕψωσιν τοῦ τόκου καὶ τοῦτο δὲν ἀρέσκει εἰς τοὺς τοκογλύφους». Εἰς τὰς ἐφημερίδας τοῦ Μονάχου καὶ τοῦ Λονδίνου τακτικὰ βλέπουν τὸ φῶς ἀνταποκρίσεις ἐξ Ἀθηνῶν ἢ Πατρῶν, αἱ ὁποῖαι παριστῶσι τὴν κατάστασιν, ὡς ἐπὶ ξυροῦ ἀκμῆς ἱσταμένην...».

Οὕτως ἡ δημοσιογραφία τῆς Ὀθωνικῆς ἐποχῆς δὲν ἠρκεῖτο νὰ ἐπιτίθεται μόνον ἐναντίον τοῦ καθεστῶτος ἐντὸς τῆς Ἑλλάδος,ἀλλ' ἐπεξέτεινε τὴν δρᾶσιν της καὶ εἰς τὸ ἐξωτερικόν, διὰ νὰ ὁλοκληρώσῃ τὸν διασυρμὸν τοῦ Ἔθνους καὶ εἰς τὰ ὄμματα τῶν ξένων, οἱ ὁποῖοι χαιρεκάκως παρηκολούθουν τὸ φαινόμενον νὰ πλήττεται ἐξ οἰκείων ἡ Ἑλλάς.

Ὁ Ἑλληνικὸς τύπος τῆς Ἀλλοδαπῆς, ὁ ὁποῖος θὰ ἠδύνατο νὰ δώσῃ διεθνῆ προβολὴν εἰς τὰς ἐθνικὰς διεκδικήσεις τῆς χώρας καὶ τὰ λοιπὰ προβλήματα, τὰ ὁποῖα ἀπησχόλουν τὸ νεοσύστατον κράτος, προετίμα νὰ μεταφέρῃ εἰς τὴν ξένην τὰς μικρότητας τῆς πολιτικῆς, τὰς προσωπικὰς ἔριδας, τὰς διαμάχας καὶ τὰς ὕβρεις, τὰς ὁποίας δὲν ἠδύναντο νὰ χρησιμοποιήσουν πάντοτε εἰς ἀπεριόριστον ἔκτασιν αἱ ἐφημερίδες τοῦ ἐσωτερικοῦ. Καὶ οἱ Ἕλληνες συντάκται προκειμένου νὰ ἱκανοποιήσουν τὰς ἀτομικὰς φιλοδοξίας των, τὰ πάθη καὶ τὰ μίση των κυρίως ἐναντίον τοῦ Βασιλέως ὡς καὶ ἡγετικῶν μορφῶν τῆς Ἑλλάδος, κατέφευγον εἰς αὐτὴν τὴν διέξοδον – εἰς τὸ ἐξωτερικόν –, διὰ νὰ πλήξουν ἐκ τοῦ ἀσφαλοῦς τὸν ἀναγεννώμενον τόπον καὶ τὸν μοχθοῦντα Ἑλληνικὸν λαόν.

Εἶναι πράγματι ἀπάγαυσμα πείρας καὶ σοφίας αἱ ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἐμπεριστατωμέναι γνῶμαι, τὰς ὁποίας παραθέτει εἰς τὴν «Ἐπιστολιμαίαν βιβλιοκρισίαν» του ὁ Δημ. Βερναρδάκης, καὶ ἥτις συμπεριελήφθη ὡς συνέχεια εἰς τὴν Β' ἔκδοσιν τῶν «Ἱστορικῶν Ἀναμνήσεων» τοῦ Ν. Δραγούμη. Ἀξίζει λοιπὸν νὰ μεταφέρω ἐδῶ μερικὰ ἀποσπάσματα, ἔχοντα σχέσιν μὲ τὰς Ἑλληνικὰς ἐφημερίδας, αἱ ὁποῖαι ἐξεδίδοντο εἰς τὴν Τουρκίαν.

«... Οἱ πολιτικοὶ ἄνδρες τῆς Τουρκίας—γράφει ὁ Βερναρδάκης—γνωρίζοντες ἐκ πείρας ὅτι ὁ Ἑλληνικὸς τύπος εἶναι δριμύτατον θειϊκὸν ὀξὺ ἱκανὸν ν' ἀποσυνθέσῃ καὶ τὰς στερεωτέρας οὐσίας, ἐδέχθησαν αὐτὸν μετὰ χαρᾶς καὶ προθυμίας ἀπροσδοκήτου εἰς τοὺς κόλπους τῆς Ὀθωμανικῆς ἐπικρατείας, ἀφοῦ πρότερον ἔδεσαν αὐτὸν χειροπόδαρα, ὡς πρὸς τὰς σχέσεις αὐτοῦ πρὸς τὸν Τοῦρκον ὑπήκοον, ἀφῆκαν δὲ αὐτὸν πανελεύθερον, ὡς πρὸς τοὺς γκιαούρηδες, προμαντεύσαντες ὀρθῶς τὰ σωτήρια μὲν εἰς ἑαυτούς, τὰ ὀλέθρια δὲ εἰς τὸν Ἑλληνισμὸν ἀποτελέσματα τοῦ Ἑλληνικοῦ τύπου. Τὰ δὲ πράγματα ἀπέβησαν, ἀληθῶς, ὅπως αὐτοὶ προεῖδον».

Ἐν συνεχείᾳ ἀναφέρεται ὁ Βερναρδάκης εἰς τὴν «ἐθνωφελῆ» δρᾶσιν τοῦ τύπου καὶ εἰς τὰς γνωστὰς «ανιάτους» ἐθνικὰς συμφοράς, τὰς ὁποίας ἐπεσώρευσε, τόσον εἰς τὸ Ἑλληνικὸν Κράτος, ὅσον καὶ εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, ἐναντίον τῆς ὁποίας ἔστρεψεν ἐν συνεχείᾳ τὰ «κανονιοστάσιά» του. Καὶ προσθέτει: «Εἰς τὸν ἐμφύλιον τοῦτον πόλεμον ἐχορηγήθη ὑπὸ τῆς Τουρκικῆς Κυβερνήσεως πλήρης καὶ ἀπόλυτος ἐλευθερία».

Τοιούτου ἀκριβῶς εἴδους ἐλευθερίαν ἐζήτουν ν' ἀπολαύσουν καὶ οἱ ἐν Ἀθήναις ἐκδόται τῶν ἐφημερίδων τῆς ἀντιπολιτεύσεως, διὰ νὰ ἐπιταχυνθῇ τὸ φθοροποιὸν ἔργον των, ἐπὶ προσώπων καὶ πραγμάτων. χάριν τῆς ἀτομικῆς των ἱκανοποιήσεως, χάριν πολλάκις τῆς ἰδιοτελείας των, χάριν πάντοτε ὅμως τῆς τηρήσεως τῶν δῆθεν καταστρατηγουμένων συνταγματικῶν θεσμῶν. Ἤθελον τὴν ἀπόλυτον, τὴν απεριόριστον ἐλευθεροτυπίαν, διὰ τὴν ἄσκησιν τοῦ ἐπαγγέλματός των. Ἤθελον την αναρχίαν εἰς τὸ δημοσιογραφεῖν ὑπὸ τὴν σκεπην τοῦ νόμου. Καὶ ἐπειδὴ εἰθισται οἱ νόμοι τῆς ἀναρχίας καὶ τῆς ἀσεβείας νὰ εἶναι ἄγραφοι, προετίμων νὰ ἐφαρμόζουν αὐτοὺς κατὰ βούλησιν, ἔχοντες τὴν ἀξίωσιν νὰ μένουν ἀτιμώρητοι, ἀδιάφορον ἐὰν ἔζων ἐντὸς ἐννόμου πολιτείας καὶ ὑπὸ καθεστὼς συνταγματικῆς μοναρχίας.

Καὶ ὀρθῶς, ἔγραφεν ὁ Βερναρδάκης: «... Ἐκεῖ δὲ ποὺ ἐφθάσαμεν εἶναι θαῦμα πῶς καὶ ἁπλῶς ὑπάρχει ἀκόμη πολιτεία μετὰ τοιαύτην ἀναρχίαν καὶ ἀσέβειαν ἰδεῶν καὶ φρονημάτων».

Διδων δὲ ἐν συνεχείᾳ τὸν ὁρισμὸν τῆς ἐλευθεροτυπίας, προσθέτει μετὰ παρρησίας: «Ἡ ἐλευθεροτυπία εἶναι καθ' ἑαυτὴν ὅ,τι ἄριστον καὶ ὅ,τι κάκιστον. Εἶναι ὅπλον φοβερόν, μάχαιρα κοπτερὰ καὶ δίστομος. Ὅπως δὲ πᾶν ὅπλον, οὕτω καὶ ἡ ἐλευθεροτυπία ἀποβαίνει μέγα ἀγαθὸν ἢ μέγα κακόν, ἀναλόγως τῆς καλῆς ἢ τῆς κακῆς ἐφαρμογῆς καὶ χρήσεως. Ὅτι δὲ παρ' ἡμῖν ἐγένετο ἀνέκαθεν καὶ γίνεται ἔτι μᾶλλον σήμερον, κακὴ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ χρῆσις τῆς ἐλευθεροτυπίας, δὲν χρειάζεται μεγάλη ὀξυδέρκεια διὰ νὰ τὸ ἴδῃ τις».

Καὶ ἀληθῶς ἡ παραστατικὴ αὐτὴ εἰκὼν ἀποδίδει πλήρως τὴν πρα-

γματικότητα, εἰς τὴν ὁποίαν ἐτέλει ὁ τύπος ἐπὶ Ὄθωνος. Ὅσον δ' ἀφορᾷ τοὺς ἐκδοθέντας νόμους πρὸς περιστολὴν τῆς ἀναρχουμένης ἐλευθεροτυπίας, τόσον κατὰ τὴν περίοδον τῆς Ἀντιβασιλείας, ὅσον καὶ μεταγενεστέρως καθ' ὅλην τὴν ἐποχὴν τοῦ Ὄθωνος, ἐὰν ἠθέλομεν τοὺς συγκρίνει μὲ τοὺς ἤδη ἐν ἰσχύϊ θὰ ἴδωμεν ὅτι μετὰ ὁλόκληρον ὑπερεκατονταετῆ συνταγματικὸν βίον οἱ σημερινοὶ περὶ τύπου νόμοι εἶναι κατὰ πολὺ αὐστηρότεροι ἐκείνων. Καὶ ὅμως οὐδεμία ἐφημερὶς ἠσχολήθη μὲ τὸ θέμα τῆς ἐλευθεροτυπίας, ἡ ὁποία βεβαίως ὑφίσταται, ἀλλ' ὑπὸ ὡρισμένους ἐκ τοῦ συντάγματος περιορισμούς, ἀπαραιτήτους διὰ τὴν εὔρυθμον λειτουργίαν τοῦ πολιτεύματος.

Λαμβανομένης ὑπ' ὄψιν τῆς ἐποχῆς, ἔπρεπε νὰ συνέβαινεν ἀκριβῶς τὸ ἀντίθετον. Οἱ περὶ τύπου νόμοι τοῦ Ὄθωνος νὰ ἦσαν αὐστηρότεροι τῶν σημερινῶν. Ἀλλὰ παραδόξως ἦσαν μᾶλλον ἐπιεικεῖς, δι' ὃ καὶ κατεστρατηγοῦντο συχνὰ ὑπὸ τῶν δημοσιογράφων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, παρὰ τὰς περὶ τοῦ ἐναντίου διαμαρτυρίας των. Ἐπίσης εἶναι ἀληθὲς ὅτι ὁ Ὄθων καίτοι εἶχε κατ' ἐπανάληψιν διαπιστώσει ὅτι ἡ μεγαλυτέρα μερὶς τοῦ Ἑλληνικοῦ τύπου ὑπέσκαπτε συνεχῶς τὰ θεμέλια τοῦ θρόνου του, ἐν τούτοις, ἐν τῇ μεγαθυμίᾳ του, ἔκρινε σκόπιμον νὰ συστήσῃ εἰς τοὺς ὑπουργοὺς τῶν Ἐσωτερικῶν καὶ τῆς Δικαιοσύνης νὰ μὴ ἐξαντλοῦν πάντοτε τὴν αὐστηρότητα τοῦ νόμου εἰς τὰς περιπτώσεις ἐκδικάσεως ὑποθέσεων ἐπὶ παραβάσει τῆς περὶ τύπου νομοθεσίας.

Ἐνόμιζεν ὁ Βασιλεὺς ὅτι οὕτω πράττων θὰ ἐμετρίαζε τὸν φανατισμὸν τῶν πολιτικῶν παθῶν, τὰ ὁποῖα κατὰ τὸ πλεῖστον ἐδημιούργουν καὶ μετέφερον εἰς τὰς στήλας τῶν ἐφημερίδων των αὐτοὶ οἱ ἴδιοι οἱ δημοσιογράφοι. Ἀλλ' αἱ Βασιλικαὶ προθέσεις του, παρὰ τὴν ἀγαθότητά των, οὐδὲν θετικὸν ἀποτέλεσμα ἐπέφερον. Ὁ ἐκτροχιασμὸς τοῦ τύπου ἦτο ἀδύνατον νὰ περιορισθῇ. Ἀντιθέτως μὲ τὴν φορὰν τὴν ὁποίαν εἶχε λάβει οὗτος, καθημερινῶς ἐγίνετο ἀπειλητικώτερος. Ἐξ οὗ καὶ ἀρκετοὶ ἐκδόται ἐφημερίδων ὡδηγήθησαν εἰς τὸ ἑδώλιον τοῦ κατηγορουμένου καὶ κατεδικάσθησαν εἰς φυλακίσεις καὶ χρηματικὰς ποινάς.

Αἱ ἀλλεπάλληλοι ὅμως κατασχέσεις τῶν ἐφημερίδων καὶ αἱ διώξεις τῶν δημοσιογράφων, καίτοι ἐγίνοντο νομίμως, ἀπήρεσκον εἰς τὸν Ὄθωνα. Κατόπιν τούτου συνέστησεν εἰς τὴν Κυβέρνησιν ὅπως συντάξῃ νομοσχέδιον περὶ χορηγήσεως ἀμνηστίας εἰς τοὺς παραβάτας τοῦ περὶ τύπου νόμου. Παρὰ τὰς ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἀντιρρήσεις ὡρισμένων μελῶν τοῦ Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου, συνετάχθη τελικῶς καὶ ὑπεβλήθη εἰς τὸν Βασιλέα τὸ σχετικὸν Διάταγμα, τὸ ὁποῖον ὁ Ὄθων ὑπέγραψε τὴν 7ην Ἰουνίου 1862. Ἐν αὐτῷ ἀνεφέροντο καὶ τὰ ἑξῆς :

«...'Απονέμομεν ἀμνηστίαν εἰς τὰς ἐντὸς τοῦ κράτους μέχρι τῆς σήμερον διαπραχθείσας ἀξιοποίνους πράξεις διὰ τοῦ τύπου, ἐξαιρέσει τῶν προσβολῶν κατὰ τῆς τιμῆς ἰδιωτῶν».

Βάσει τοῦ Διατάγματος αὐτοῦ ἀπεφυλακίσθησαν ὅσοι ἐκ τῶν δημοσιογράφων ἐκρατοῦντο καὶ ὅσοι ἐφυγοδίκουν ἐπανῆλθον εἰς τὰς ἐργασίας των. 'Επίσης ἐπανεξεδόθησαν ὅσαι ἐκ τῶν ἐφημερίδων εἶχον διακόψει τὴν ἔκδοσίν των συνεπείᾳ φυλακίσεως τῶν ἐκδοτῶν των. 'Αλλὰ καὶ τὸ εὐεργετικὸν αὐτὸ μέτρον, τὸ ληφθὲν χάρις εἰς τὴν Βασιλικὴν μεγαλοψυχίαν, εἰς οὐδὲν ἴσχυσε διὰ νὰ συνετίσῃ τοὺς δημοσιογράφους καὶ νὰ χαλιναγωγήσῃ τὴν ἔξαλλον ἀρθρογραφίαν των ἐναντίον τῆς Κυβερνήσεως καὶ τοῦ Θρόνου. Εἶναι δὲ χαρακτηριστικὸν τῆς ἐξημμένης δημοσιογραφικῆς νοοτροπίας τῆς ἐποχῆς ἐκείνης τὸ γεγονὸς ὅτι, ὄχι μόνον ὁ τύπος ἐξηκολούθησε τὴν ἀδικαιολόγητον πολεμικήν του ἐναντίον τοῦ Ὄθωνος, ἀλλὰ τὴν συνέχισεν ἔν τινι μέτρῳ καὶ μετὰ τὴν ἔξωσιν τούτου. Εἰδικώτερον δέ, τὴν ἐπομένην τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 'Οκτωβρίου 1862 καὶ τῆς συνεπείᾳ ταύτης καταργήσεως τῆς Δυναστείας τοῦ Ὄθωνος, ἡ ἐφημερὶς «'Εθνοφύλαξ» εἰς τὸ φύλλον αὐτῆς τῆς 11ης 'Οκτωβρίου, ἐδημοσίευσεν ἓν ἀπὸ τὰ ὑβριστικώτερα ἄρθρα, ποὺ εἶδον ποτὲ τὸ φῶς τῆς δημοσιότητος.

Ὁ «ἱπποτισμὸς» τοῦ ἀρθρογράφου—πρόκειται πιθανῶς περὶ τοῦ Ι. Γιαννοπούλου, τοῦ 'Ηπειρώτου—τοῦ ὑπηγόρευσε ν' ἀρχίσῃ τὸ ἄρθρον του μὲ τὴν ἑξῆς φράσιν, ἀψευδὲς δεῖγμα ἀνιάτου ἐμπαθείας :

«Ἡ ἐπάρατος Βαυαρικὴ Δυναστεία, τὸ ἀποφώλιον τοῦτο τέρας, ὅπερ ἐπὶ τριακονταετίαν περίπου ἐλυμαίνετο τὴν ὡραίαν ἡμῶν Πατρίδα, καὶ τὸ ὁποῖον καὶ ὁ τύπος καὶ σύμπαν τὸ Ἑλληνικὸν Ἔθνος ἀκαμάτως καὶ μετ' αὐταπαρνήσεως ἐπολέμει, ὑπὸ τὸν τεχνητὸν ὅρον τὸ «σύστημα», κατέπεσε καὶ ἐξωντώθη ἀπὸ τοῦ Ἑλληνικοῦ ἐδάφους...».

Η ΕΚ ΤΩΝ ΥΣΤΕΡΩΝ ΜΕΤΑΜΕΛΕΙΑ

Ἐν ἀντιθέσει μὲ τ' ἀνωτέρω πρέπει νὰ σημειώσω ὅτι ὑπῆρξαν καὶ ἀρκετοὶ δημοσιογράφοι, τέως πολέμιοι τοῦ Ὄθωνος, οἱ ὁποῖοι εὐθὺς μετὰ τὴν ἔξωσίν του μετεμελήθησαν εἰλικρινῶς. Μεταξὺ αὐτῶν συγκαταλέγονται οἱ 'Οδυσσεὺς 'Ιάλεμος, ὁ 'Αριστομένης Βαλέτας καὶ ὁ ποιητὴς 'Αχ. Παράσχος.

Ὁ 'Ιάλεμος ὑπῆρξεν ὁ φλογερὸς ἀρθρογράφος τῆς ἐφημερίδος «Μέλλον τῆς Πατρίδος», ἡ ὁποία ἤσκει δριμυτάτην πολεμικὴν ἐναντίον τοῦ Βασιλέως. Δὲν εἶχον παρέλθει εἰμὴ ἐλάχιστα ἔτη μετὰ τὴν ἔξωσιν τοῦ Ὄθωνος καὶ ὁ 'Ιάλεμος «μὲ βραδὺ τὸ βῆμα, ὡς ἀναγράφει ὁ Ἄγις

Κλεομένης[1], ἔβαινεν ἐν τῇ ὁδῷ Σταδίου, ὁπότε φίλος τις αὐτοῦ τὸν ἠρώτησε :

—Τί ἔχεις Ἰάλεμε καὶ εἶσαι τόσον καταβεβλημένος ;

—Τί θέλεις νὰ ἔχω, ἀπεκρίθη ὁ Ἰάλεμος, πληρώνω τὰ ἀντίποινα τῆς πρὸς τὸν Ὄθωνα διαγωγῆς μου. Ἐκεῖνος ἦτο εὐδιάθετος νὰ μὲ ἀποστείλῃ εἰς τὴν Γερμανίαν ὡς ὑπότροφόν του νὰ σπουδάσω, οἵαν ἤθελον ἐπιστήμην, ἐγὼ δὲ ἐπροτίμησα νὰ τὸν πολεμήσω μέχρις ἐξοντώσεως. Ἁδρὰ τὰ ἀντίποινα, τὰ ὁποῖα πληρώνω, πλὴν δίκαια».

Ὁ Ἀριστομένης Βαλέτας διηύθυνε τὴν ἀντιοθωνικὴν εφημερίδα «Ἀθηνᾶν» καὶ δύο ἡμέρας πρὸ τῆς ἐξώσεως τοῦ Ὄθωνος ἐξέδωσεν αὐτὴν ἐπὶ ἐρυθροῦ χάρτου καὶ μὲ περιεχόμενον καθαρῶς ἐπαναστατικὸν ἐναντίον τοῦ Βασιλέως. Οὗτος μετά τινα ἔτη, ἡμέραν τινά, συναντηθεὶς μετὰ φίλου του ἐπαναστάτου ἐπίσης, ὡς ἀναγράφει καὶ πάλιν ὁ Κλεομένης εἰς τὴν ἰδίαν σελίδα τοῦ βιβλίου του, τοῦ εἶπεν :

—«Ἠξεύρεις, ὅτι πολλάκις συλλογίζομαι ὅταν εἰς τὸν ἄλλον κόσμον συναντηθῶμεν μὲ τὸν Ὄθωνα, ἐὰν μᾶς ἐρωτήσῃ : Τί κακὸν ἔκαμα εἰς τὴν Ἑλλάδα, τί κακὸν εἰς σᾶς αὐτούς ; Τί θὰ ἀποκριθῶμεν ;

Ὁ φίλος τοῦ Βαλέτα, διὰ νὰ τὸν καθησυχάσῃ τοῦ ἀπήντησε :

—Μὴ φοβοῦ, δὲν θὰ συναντηθῶμεν μὲ τὸν Ὄθωνα, διότι ἐκεῖνος μὲν εἶναι ἐν τοῖς οὐρανοῖς, ἐνῷ ἡμεῖς θὰ ὑπάγωμεν εἰς τὴν κόλασιν».

Τέλος εἶναι γνωστὸν τὸ «ἐλεγεῖον εἰς τὸν Ὄθωνα» τοῦ Ἀχιλλέως Παράσχου—φανατικοῦ ἀντιοθωνιστοῦ—ὁ ὁποῖος ὄχι μόνον ἔγραφεν, ἀλλὰ καὶ ἀπήγγελλεν ὁ ἴδιος, μὲ τὴν στομφώδη καὶ στεντορείαν φωνήν του, ἐπαναστατικὰ ποιήματα κατὰ τοῦ Βασιλέως. Τὸ ἐλεγεῖόν του εἶναι ἓν τρανὸν δεῖγμα τῆς βαθείας μετανοίας του, δι' ὅ,τι ἔγραψε καὶ ὅ,τι ἔπραξεν ἐναντίον τοῦ Ὄθωνος. Μεταφέρω ἐδῶ τὸ πρῶτον του ἑξάστιχον :

«Ἂν πάντες ἐσιώπησαν, οἱ ἄνανδροι σου φίλοι.
Οὓς ἀπὸ σκότος ἔφερες βαθὺ εἰς τὴν ἡμέραν.
Ἐὰν δὲν ἤνοιξεν οὐδεὶς καὶ διὰ σὲ τὰ χείλη.
Κ' εἰς λήθην σ' ἐγκατέλειψαν θανάτου βαρυτέραν.
Ἐγώ, ὁ πρὶν πολέμιος, ἓν δάκρυ μου θα χύσω.
Δὲν λησμονῶ, καθὼς αὐτοί, πῶς Βασιλεύς μου ἦσο»

Βεβαίως ὑπῆρξαν καὶ ἄλλοι λογοτέχναι καὶ δημοσιογράφοι, οἱ ὁποῖοι μετὰ τὴν ἔξωσιν τοῦ Ὄθωνος ἐδοκίμασαν τὸ αἴσθημα τῆς μετανοίας, δι' ὅσα κατ' αὐτοῦ ἔγραψαν. Καὶ ὡς μάλιστα ἀποκαλύπτει εἰς τὸ βιβλίον της ἡ Σωτηρία Ἀλιμπέρτη, προῆλθεν εἰς τὴν ἀπόφασιν

1. Α. Κλεομένης : Περὶ τῶν πρώτων τῆς Ἑλλάδος Βασιλέων σ. 119.

νὰ γράψῃ τὴν βιογραφίαν τῆς Βασιλίσσης 'Αμαλίας τῇ προτροπῇ τοῦ ἀδελφοῦ της "Αγιδος Κλεομένους—τὸν ὁποῖον προανέφερον—καὶ ὁ ὁποῖος ὑπῆρξε φανατικὸς ὀπαδὸς τῆς ἐπαναστάσεως, διὰ τὴν ἔξωσιν τοῦ Ὄθωνος. «Φοιτητὴς τότε ὢν—γράφει ἡ 'Αλιμπέρτη[1] —ἐγνώρισε τὰς φυλακὰς τοῦ Καρμπολᾶ, μετὰ τῶν ὁμοφρόνων του, διὰ τὰς ἐπαναστατικὰς ἰδέας του... Βαθύτατα ὅμως συνησθάνθη τὸ ἀδίκημα καὶ νέφος ἐσκίαζε πάντοτε τὴν μεγαλόφρονα ψυχήν του. Αὐτὸς δὲ εἶναι ἐκεῖνος, ὅστις μὲ παρώτρυνεν ἐπιμόνως νὰ γράψω περὶ τῆς Βασιλίσσης 'Αμαλίας».

'Αλλ' ἀνεξαρτήτως τοῦ ὅτι ἕνας ἀριθμὸς ἀντιοθωνιστῶν δημοσιογράφων μετεμελήθη, γεγονὸς παραμένει ὅτι ὁ 'Ελληνικὸς τύπος τῆς περιόδου ἐκείνης, εἶχε παρανοήσει πλήρως τὴν ἀποστολήν του. Διὰ τῆς τακτικῆς του, οὔτε ὠφέλησεν, οὔτε συνέβαλεν, ἀλλ' ἀνέστειλε τὴν ἀνασυγκρότησιν τῆς χώρας. 'Ορμητικός, πλήρης πολεμικοῦ μένους, ἀλλόφρων ἐνίοτε, ὁ τύπος ἐπὶ Ὄθωνος ἔγινεν ἀφορμὴ ἀναμοχλεύσεως τῶν πολιτικῶν παθῶν εἰς τοιοῦτον βαθμόν, ὥστε νὰ προκληθοῦν λαϊκαὶ ἐξεγέρσεις, αἱματηραὶ ταραχαὶ καὶ ἐπαναστάσεις, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ ἀνακόπτεται ἑκάστοτε πᾶσα δημιουργικὴ ἐργασία, τείνουσα εἰς τὴν βελτίωσιν τῆς ἐσωτερικῆς καταστάσεως.

Δὲν πρέπει βεβαίως νὰ παραβλεφθῇ ὅτι ὁ 'Ελληνικὸς λαὸς κατὰ τὴν οθωνικὴν ἐποχὴν κάθε ἄλλο παρὰ ἀνεπτυγμένην εἶχε τὴν πολιτικὴν ὡριμότητα καὶ εὐθυκρισίαν. Φύσει εὐερέθιστος ὁ Ἕλλην, ἀλλὰ καὶ εὐκολόπιστος, παρεσύρετο ἀπὸ τὰ δημοσιεύματα τοῦ τύπου καὶ ἐξεδήλωνε πολλάκις τὰ ἀνυπότακτα αἰσθήματά του, κατὰ τρόπον τοιοῦτον, ὥστε νὰ εὑρίσκουν εὐκαιρίαν οἱ ἐχθροὶ τῆς 'Ελλάδος νὰ ἐκμεταλλεύωνται τὰς ἐσωτερικὰς ἀναστατώσεις καὶ τὰς πολιτικὰς κρίσεις, καὶ νὰ βάλλουν κατὰ τοῦ καθεστῶτος πρὸς ἴδιον αὐτῶν ὄφελος.

'Ο τύπος διὰ τῶν ἀντικαθεστωτικῶν ἀγώνων του καὶ τῶν ὑπὲρ τῆς δῆθεν ἐλευθεροτυπίας-ἡ ὁποία δὲν εἶχε δεσμευθῇ πέραν τῶν θεμιτῶν ὁρίων—ἐγένετο ἄμεσος συνεργὸς τῆς ἱκανοποιήσεως τῶν συμφερόντων τῶν ξένων, ἐπὶ ἀνυπολογίστῳ ζημίᾳ τῆς ἐθνικῆς προόδου καὶ ἑνότητος. Ὁμολογουμένως δὲ ἐπέτυχε τοῦ σκοποῦ του, ἐν συναρτήσει βεβαίως καὶ μὲ ἄλλους παράγοντας, οἵτινες ἐπεδίωξαν τὴν πτῶσιν τῆς Βασιλείας τοῦ Ὄθωνος. Καὶ ὀρθῶς ἐλέχθη ὅτι, ὅπως διὰ τῶν ἤχων τῶν σαλπίγγων τοῦ 'Ιησοῦ τοῦ Ναυῆ ἔπεσαν τὰ τείχη τῆς 'Ιεριχοῦς, οὕτω καὶ διὰ τῶν σαλπίγγων του τύπου εἶναι δυνατὸν νὰ καταπέσωσιν ὄχι εἷς, ἀλλὰ δέκα θρόνοι ἀλληλοδιαδόχως. 'Αρκεῖ μόνον ἡ ἐλευθεροτυπία νὰ εἶναι τόσον «δεσμευμένη» ὅσον ἦτο ἐπὶ Ὄθωνος.

---

1. Σ. 'Αλιμπέρτη: 'Αμαλία ἡ Βασίλισσα τῆς 'Ελλάδος. Μέρος Β'. 'Επιστολαὶ σ. 4.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΤ΄

ΑΜΑΛΙΑ: Η ΒΑΣΙΛΙΣΣΑ ΚΑΙ Η ΓΥΝΑΙΚΑ

Η ΖΩΗ καὶ ἡ δρᾶσις τῆς Ἀμαλίας, ὡς Βασιλίσσης καὶ ὡς γυναικός, καλύπτεται ἀπὸ ἕνα περίεργον πέπλον ἀβεβαιότητος. Ὅπως συμβαίνει μὲ ὅλα σχεδὸν τὰ πρόσωπα τῆς Ἱστορίας, οὕτω καὶ ἐν προκειμένῳ, ἡ εἰκὼν τῆς Ἀμαλίας ἔχει δοθῆ κατὰ καιροὺς παραποιημένη καὶ ὑπὸ διαφορετικὸν πνεῦμα. Κυρίως ὅμως ὑπὸ τὸ πνεῦμα τῆς αἰωνίας πολιτικῆς μεροληπτικότητος, ἐκ τοῦ ὁποίου πηγάζουν αἱ ἀντιθέσεις, αἱ ἤ λοιωμέναι ἐντυπώσεις καὶ αἱ ἐσκεμμέναι φαντασιώσεις, αἱ ὁποῖαι φθάνουν μέχρι τῆς κακοπιστίας. Ἑπόμενον δὲ εἶναι ὅτι ὑπὸ τοιαύτας συνθήκας καὶ τοιαῦτα κριτήρια νὰ στερούμεθα σήμερον τοῦ πίνακος τοῦ εἰκονίζοντος, ὅσον τὸ δυνατὸν πιστότερον, τὴν ἀληθῆ φυσιογνωμίαν τῆς πρώτης Βασιλίσσης τῆς Ἑλλάδος.

Διὰ τὴν αἰσθητὴν αὐτὴν ἔλλειψιν δυνάμεθα ἄραγε νὰ καταλογίσωμεν ἄγνοιαν ἢ πρόθεσιν εἰς τοὺς ἱστοριογράφους τῆς παρελθούσης γενεᾶς; Δὲν θὰ ἤθελον νὰ εἴπω: ἴσως ναί. Θέλω νὰ πιστεύω ὅτι τοῦτο ὀφείλεται εἰς τὴν μὴ χρησιμοποίησιν αὐθεντικῶν πηγῶν καὶ ἀδιαβλήτων στοιχείων, εἴτε διότι τοῦτο δὲν καθίστατο προσιτόν, εἴτε διότι ἡ πεπατημένη ὁδηγεῖ πάντα εἰς τὴν «εὔκολον λεία».

Ἐν πάσῃ περιπτώσει τὸ ἀληθὲς εἶναι ὅτι ἡμεῖς οἱ μεταγενέστεροι ἐγνωρίσαμεν τὸ «πορτραῖτο» τῆς Ἀμαλίας τοποθετημένον ἀπὸ τοὺς παλαιοτέρους, ἀλλὰ καὶ τοὺς συγχρόνους ἱστορικούς, ἐπάνω εἰς βάθρα ἀσταθῆ. Καὶ τόσον αὐτά, ὅσον καὶ τὸ «εἴδωλον» τὸ ὁποῖον φέρουν, μᾶς ὁμιλοῦν πλέον ἐκ τοῦ ἐμφανοῦς περὶ τῆς πλαστότητος ἀμφοτέρων. Τὰ νέα ἐπίσημα στοιχεῖα ποὺ ἔρχονται ἤδη εἰς φῶς «βεβαιοῦν τοῦ λόγου τὸ ἀσφαλές».

Ποικίλα ἐπίσης ὑπῆρξαν τὰ κίνητρα τῶν συγγραφέων ἐκείνων, οἵτινες ἔγραψαν περὶ τῆς Ἀμαλίας ὡς γυναικός. Εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν δὲν ὑπάρχει μόνον ἕνα πλῆθος ἀνακριβειῶν, ἀλλὰ τὸ κυριαρχοῦν στοιχεῖον εἰς τὰ κείμενα αὐτά, εἶναι κάποιο μυστηριακὸν ἡμίφως, τὸ ὁποῖον πλαισιώνει τὴν μορφὴν τῆς Ἀμαλίας, διὰ νὰ συσκοτίσῃ τὴν πραγματικότητα καὶ νὰ δώσῃ τροφὴν εἰς τὴν φαντασίαν, διὰ νὰ καλπάσῃ ἐπάνω εἰς ἀνύ-

παρκτα ρομαντικὰ εἰδύλλια, εἰς ζηλοτυπίας, εἰς ταπεινὰ μίση καὶ κακοβούλους μεταθανατίους ἀφορισμούς.

Τοιουτοτρόπως κατεβλήθησαν ἀπεγνωσμέναι προσπάθειαι–ἀκόμη καὶ ἐπὶ τῶν ἡμερῶν μας–διὰ νὰ θιγῇ ἡ μνήμη μιᾶς νεκρᾶς Βασιλίσσης καὶ νὰ σπιλωθῇ ἡ τιμὴ καὶ ὑπόληψις μιᾶς γυναικός, ἡ ὁποία καὶ ὅταν ἔζη, ἀλλὰ καὶ μετὰ τὸν θάνατόν της, μᾶς ἄφησε τόσα δείγματα, διὰ νὰ ὁμιλοῦν περὶ τῆς ἀρετῆς τῆς ψυχῆς της καὶ τῆς ἀπείρου ἀγάπης της πρὸς τὴν Ἑλλάδα.

Ἤδη, μακρὰν ἀπὸ τὴν ὑπάρχουσαν σύγχυσιν ἰδεῶν, προθέσεων καὶ ἀνακριβῶν γεγονότων, τὰ ὁποῖα συνοδεύουν τὴν ἱστοριογραφίαν τῆς Ἀμαλίας, θὰ προσπαθήσω ἐπὶ τῇ βάσει ἐπισήμων καὶ ἀνεκδότων στοιχείων νὰ ρίψω ἕνα νέον φῶς, διὰ νὰ διαλυθοῦν ὡρισμένα σκοτεινὰ καὶ ἀμφισβητούμενα σημεῖα ἀπὸ τὴν δημοσίαν καὶ ἰδιωτικὴν ζωὴν αὐτῆς. Ἡ ἐνδιαφέρουσα μορφὴ τῆς Ἀμαλίας, ὑπὸ τὴν διττὴν ἔννοιαν τῆς Βασιλίσσης καὶ τῆς γυναικός, θὰ ἔπρεπε κάποτε νὰ γραφῇ μὲ τὴν κρυσταλλίνην ἐκείνην διαύγειαν, ποὺ ἀπαιτεῖ τὸ χρέος πρὸς τὴν ἀλήθειαν καὶ τὸ καθῆκον τοῦ ἀντικειμενικοῦ ἐρευνητοῦ. Ὑπὸ τὸ πνεῦμα αὐτὸ θὰ δώσω εἰς ἕνα σύντομον κεφάλαιον τὴν Ἀμαλίαν.

***

Ἐὰν ἡ μοῖρα, ποὺ κυβερνᾷ τὰς τύχας ἐθνῶν καὶ ἀνθρώπων, δὲν τῆς εἶχε προδιαγράψει νὰ μοιρασθῇ τὸ ἀκάνθινον στέμμα τοῦ πρώτου Βασιλέως τῆς Ἑλλάδος, ἡ Ἀμαλία θὰ διήρχετο τὸν ἤρεμον καὶ εἰδυλλιακὸν βίον τῶν Γερμανίδων πριγκιπισσῶν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ἐν μέσῳ χορῶν, ἑορτῶν καὶ διασκεδάσεων. Τὰ δουκικὰ στέμματα ἦσαν ἀρκετὰ τότε εἰς τὴν Κεντρικὴν Εὐρώπην, αἱ τοπικαὶ Αὐλαὶ εὐτυχεῖς καὶ πλούσιαι καὶ ὁ πολιτικὸς οὐρανός των αἴθριος. Ἑκατοντάδες Πριγκιπισσῶν ἐγεννήθησαν, ἐνυμφεύθησαν, ηὐτύχησαν, ἐγήρασαν καὶ ἀπέθανον χωρὶς ν' ἀφήσουν ἄλλην ἀνάμνησιν τῆς ὑπάρξεώς των ἀπὸ ἕνα πίνακα μὲ τὴν προσωπογραφίαν των, εἰς τὴν πινακοθήκην κάποιου ἀνακτόρου καὶ τὸ ὄνομά των ἐπάνω εἰς τὸ ψυχρὸν μάρμαρον ἑνὸς τάφου...

Ἀπήλαυσαν ἴσως ἕνα βίον ἀνέφελον, χωρὶς στενοχωρίας, ἔδρεψαν χειροφιλήματα, ἔλαμψαν μὲ τὴν χάριν καὶ τὴν ὡραιότητά των, ἐτιμήθησαν μὲ τὸν σεβασμὸν καὶ τὰς ὑποκλίσεις τῶν ὑπηκόων των, ἀλλὰ ἡ ἱστορία, ἡ ὁποία ἀναφέρει ὀνόματα σχετιζόμενα μὲ σπουδαῖα γεγονότα, ἠγνόησε τὰ ἰδικά των.

Εἰς παρόμοιον εὐτυχὲς περιβάλλον εἶδε τὸ φῶς τῆς ζωῆς καὶ ἡ Ἀμαλία. Ἀλλὰ ἡ μοῖρα ἄλλον δρόμον τῆς προητοίμασε: Νὰ γίνῃ Βασίλισσα ἐπὶ «τρακιστείου», τὸ ὁποῖον κατὰ τὴν εἰκοσιπενταετῆ Βασιλείαν της,

οὐδέποτε περιέστειλε τὰς φλόγας του ἢ ἐμείωσε τὰς ἐκρήξεις του. Νὰ ἐγκαταλείψη εἰς ἡλικίαν 18 ἐτῶν, τὴν ἄνεσιν καὶ τὴν μεγαλοπρέπειαν τῆς Αὐλῆς εἰς τὴν ὁποίαν ἐγεννήθη καὶ νὰ ἔλθη εἰς μίαν χώραν, ἡ ὁποία μόλις εἶχεν ἐξέλθει ἀπὸ τὸ σκότος μιᾶς μακραίωνος δουλείας, μὲ ὅλας τὰς συνεπείας ἐπὶ τῆς ψυχοσυνθέσεως καὶ τῆς νοοτροπίας τοῦ λαοῦ της. Ν' ἀφήση τὰ πλούσια ἀνάκτορά της καὶ νὰ βασιλεύση εἰς καπνίζοντα ἀκόμη ἐρείπια. 'Απεδέχθη προθύμως τὸ πεπρωμένον της, διότι θὰ ἔλεγε τις ἦτο προητοιμασμένη δι' αὐτό.

Η ΑΜΑΛΙΑ

'Η 'Αμαλία καθ' ὅλον τὸ διάστημα τῆς Βασιλείας τοῦ Ὄθωνος, ἀπέδειξεν ὅτι εἶχεν ὅλα τὰ στοιχεῖα τῆς πραγματικῆς Βασιλίσσης: 'Αξιοπρέπειαν, ὑπερηφάνειαν χαρακτῆρος, ἀνώτερον ἦθος καὶ ψυχικὸν μεγαλεῖον εἰς τὰς καλὰς καὶ εἰς τὰς ζοφερὰς στιγμάς, ποὺ ἦσαν καὶ αἱ περισσότεραι. 'Αλλὰ καὶ κάτι σπουδαιότερον ἀκόμη: Εἶχε τὴν πίστιν, ὅτι μία Πριγκίπισσα, εἰς ἄλλην χώραν γεννηθεῖσα καὶ ἀνατραφεῖσα, ἀφ' ἧς στιγμῆς ἀποδέχεται τὸ Στέμμα μιᾶς ἄλλης χώρας, ἀποκτᾶ νέαν πατρίδα, μὲ τὴν ὁποίαν πρέπει νὰ ἑνώση τὴν ψυχὴν καὶ τὸν νοῦν της, ὡς ἂν καὶ οἱ ἀπώτεροι πρόγονοί της νὰ εἶχον γεννηθῆ εἰς αὐτήν. Καὶ ἡ 'Αμαλία ἀπὸ τῆς πρώτης ἡμέρας ἀφωσιώθη πράγματι εἰς τὴν 'Ελλάδα καὶ ὡς 'Ελληνὶς ᾐσθάνετο μέχρι τῆς τελευταίας της πνοῆς.

Κρίνοντες σήμερον τὴν 'Αμαλίαν πρέπει νὰ τὴν τοποθετήσωμεν εἰς τὴν τάξιν τῶν τραγικῶν Βασιλισσῶν τῆς 'Ιστορίας. Δὲν ὡδηγήθη βεβαίως εἰς τὸν δήμιον, ὅπως ἄλλαι ἀτυχεῖς Βασίλισσαι εἰς περασμένας, καθὼς καὶ νεωτέρας ἐποχάς, ἂν καὶ ὀλίγον ἔλειψε νὰ χάση τὴν ζωήν της, κατὰ τὴν δολοφονικὴν ἀπόπειραν ἐναντίον της ὑπὸ τοῦ φοιτητοῦ Δοσίου. 'Αλλ' ὅλη ἡ ζωή της, ὡς Βασιλίσσης, ὑπῆρξε μαρτυρική, ὅπως καὶ τοῦ Ὄθωνος, μὲ τὸν ὁποῖον ἐμοιράζετο τὰς πικρίας. Κοινὸν ἦτο τὸ Στέμμα, κοιναὶ αἱ ἐλπίδες, οἱ ἐνθουσιασμοὶ καὶ αἱ ἀπογοητεύσεις.

Οὐδέποτε ἴσως Βασίλισσα παρεξηγήθη καὶ ἐσυκοφαντήθη ὅσον ἡ Ἀμαλία. Ταπειναὶ ὕβρεις ἐξετοξεύοντο ἐναντίον της, ἐξωφρενικοὶ μῦθοι ποὺ τὴν ἔθιγον ὡς Βασίλισσαν καὶ ὡς γυναῖκα, ἐπλάθοντο καὶ ἐγίνοντο πιστευτοί. Δημοσιογραφικαὶ ἐπιθέσεις ἐξαπελύοντο συνεχῶς διὰ νὰ ἐξάψουν τὰ πνεύματα τοῦ εὐπίστου πλήθους, λίβελλοι προσβλητικοὶ ἐκυκλοφόρουν, ὅλα τὰ αθέμιτα μέσα ετίθεντο διαρκῶς εἰς ἐνέργειαν ὑπὸ τῶν εχθρῶν τῆς πρώτης Βασιλείας, διὰ νὰ κλονίσουν τὴν Ἀμαλίαν ἀπὸ τὸ ὕψος εἰς τὸ ὁποῖον ἵστατο. Ἀλλὰ δὲν τὴν ἐκλόνισαν. Ἡ Ἀμαλία, μέσα εἰς τὸν ἀτέρμονα καταρράκτην τῶν ραδιουργιῶν, τῶν ὕβρεων καὶ τῶν συκοφαντιῶν, ἐτήρησε πάντοτε τὴν ἀξιοπρέπειαν καὶ τὴν ὑπερηφάνειάν της, χωρὶς νὰ μειωθῇ οὐδὲ κατ' ἐλάχιστον ἡ ἀγάπη της πρὸς τοὺς Ἕλληνας καὶ τὴν Ἑλλάδα.

***

Πρωτότοκος θυγάτηρ τοῦ Μεγάλου Δουκὸς τοῦ Ὄλντεμπουργκ Φρειδερίκου Αὐγούστου καὶ τῆς Πριγκιπίσσης Ἀδελαΐδος τοῦ Ἄνχαλτ Σάουμπουργκ, ἡ Βασίλισσα Ἀμαλία ἐγεννήθη εἰς τὰ ἀνάκτορα τοῦ Ὄλντεμπουργκ, τὴν 27ην Δεκεμβρίου 1818. Ἡ μήτηρ της κατήγετο ἀπὸ τὸν βασιλεύσαντα εἰς Σουηδίαν Οἶκον Βάζα, ὁ ὁποῖος ἐξεθρονίσθη ὑπὸ τοῦ Μεγάλου Ναπολέοντος. Ἦτο βρέφος ἀκόμη ὅταν ἀπέθανεν ἡ μήτηρ της καὶ ὁ πατήρ της ἀνέθεσε τὴν ανατροφήν της εἰς τὴν βαρωνίδα Σέλλα, ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν τῆς ὁποίας ἡ Ἀμαλία ἔλαβεν ἐπιμεμελημένην ἀνατροφὴν καὶ μόρφωσιν, ἁρμόζουσαν εἰς Γερμανίδα Πριγκίπισσαν. Τὸ αὐστηρὸν περιβάλλον εἰς τὸ ὁποῖον διῆλθε τὰ παιδικά της χρόνια καὶ ἡ πατρικὴ ἐποπτεία ἐνεπότισαν τὴν καρδίαν της μὲ τὰς ἠθικὰς ἐκείνας ἀρχάς, ποὺ τὴν διέκρινον εἰς ὅλην της τὴν ζωήν.

Ἡ Ἀμαλία ἠγάπα πολὺ τὴν μελέτην. Ἐπεδόθη δὲ σὺν τοῖς ἄλλοις καὶ εἰς τὴν ἐκμάθησιν ξένων γλωσσῶν, εἰς τὴν ἱππασίαν, τὴν οἰκοκυρικήν, τὸν χορὸν καὶ τὴν μουσικήν. Καὶ ὅταν εφθασε τὴν ηλικίαν τῶν 18 ἐτῶν, ἦτο ἤδη ἕνα πνεῦμα καλλιεργημένον καὶ ἕνας χαρακτὴρ ὡλοκληρωμένος, μὲ ὥριμον σκέψιν καὶ ἰσχυρὰν θέλησιν. Ἀπὸ τῆς μικρᾶς της ηλικίας ἀκόμη ἔδειξεν ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον πρὸς τὸ ὕπαιθρον καὶ τὴν ἱππασίαν[1]. Διατρέχουσα ἔφιππος τὰ δάση τῆς πατρίδος της εἰς μακροὺς περιπάτους εἶχεν ἀναδειχθῆ εἰς αληθῆ αμαζόνα. Ἡ δὲ ἀγάπη της πρὸς τὴν φύσιν καὶ τὸ πάθος της διὰ τὴν δενδροκομίαν καὶ τὴν ἀνθοκομίαν, ἐξεδηλώθησαν ἀργότερον πρὸς ὄφελος τῆς Ἑλληνικῆς πρωτευούσης, ἡ ὁποία

1. Τὸ πάθος της διὰ τὴν ἱππασίαν διετήρησεν, ὡς γνωστόν, καθ' ὅλην τὴν περίοδον τῆς Βασιλείας της, ἐξερχομένη εἰς καθημερινοὺς μακρυνοὺς περιπάτους ἀνὰ τὴν Ἀττικήν.

ἐπὶ τῶν ἡμερῶν της ἀπέκτησε τὸν Βασιλικὸν Κῆπον καὶ τὰς πρώτας δενδροστοιχίας.

Ἡ Ἀμαλία ἦτο ὡραία κόρη, ἐφημίζετο δὲ εἰς τὰς Γερμανικὰς Αὐλὰς καὶ διὰ τὴν καλλονήν της καὶ διὰ τὸ πνεῦμα της. Καὶ εἰς αὐτὴν ἔπεσεν ἡ ἐκλογὴ τοῦ Βασιλέως τῆς Βαυαρίας Λουδοβίκου, διὰ νὰ γίνῃ σύζυγος τοῦ υἱοῦ του Ὄθωνος καὶ Βασίλισσα τῆς Ἑλλάδος. Ἀλλ' ἡ ἐκλογὴ τῆς Ἀμαλίας ἔχει μικρὰν μέν, σημαντικὴν ὅμως, προϊστορίαν.

ΑΙ ΥΠΟΨΗΦΙΑΙ ΒΑΣΙΛΙΣΣΑΙ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Μετὰ τὴν ἐνηλικίωσιν τοῦ Ὄθωνος, ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς ἀνέμενε νὰ ἴδῃ καὶ Βασίλισσαν. Ὄχι μόνον διὰ νὰ ὁλοκληρωθῇ ἡ Βασιλεία, ἀλλὰ καὶ διὰ νὰ ἀποκτήσῃ τὸ Στέμμα διάδοχον, ὁ ὁποῖος θὰ ἱκανοποίει τὸ ἐθνικὸν αἴσθημα. Ἐπὶ πλέον ὁ διάδοχος, γεννώμενος εἰς τὴν Ἑλληνικὴν γῆν, θὰ ἦτο ὄχι μόνον Ἕλλην, ἀλλὰ καὶ ὀρθόδοξος τὸ θρήσκευμα.

Πρὶν ἀκόμη ἐνηλικιωθῇ ὁ Ὄθων φαίνεται ὅτι ὁ φιλόδοξος κόμης Ἄρμανσπεργκ καὶ ἡ ἐξ ἴσου φιλόδοξος σύζυγός του, εἶχον συλλάβει τὴν τολμηρὰν ἰδέαν ν' ἀναβιβάσουν εἰς τὸν θρόνον τῆς Βασιλίσσης τῆς Ἑλλάδος τὴν μίαν ἐκ τῶν τριῶν θυγατέρων των : τὴν Σοφίαν, πρὸς τὴν ὁποίαν καὶ ὁ Ὄθων ἐδείκνυε κάποιαν συμπάθειαν, ποὺ ἐσχολιάζετο εἰς τοὺς κοσμικοὺς κύκλους τῶν Ἀθηνῶν. Αὐτὴν τὴν συμπάθειαν τὸ ζεῦγος Ἄρμανσπεργκ ὑπέθαλπε καὶ ἐκαλλιέργει.

Ἀλλὰ τὰς ὑπερφιάλους αὐτὰς φιλοδοξίας διέλυσεν ὁ Λουδοβῖκος – ὁ ὁποῖος τὰς εἶχε πληροφορηθῇ – ὅταν ἦλθεν εἰς τὴν Ἑλλάδα περὶ τὰ τέλη τοῦ 1835. Ὁ Ὄθων ἔπρεπε νὰ νυμφευθῇ κόρην πριγκιπικοῦ οἴκου. Ἀλλὰ ποίαν; Ὁ γάμος ἑνὸς Βασιλέως ἢ καὶ Πρίγκιπος ἀκόμη, εἰς τοὺς χρόνους ἐκείνους, δὲν ἦτο ἁπλῶς θέμα ἐκλογῆς τοῦ καταλλήλου προσώπου ὡς συζύγου, ἦτο πολὺ περισσότερον, ζήτημα πολιτικὸν καὶ διπλωματικόν. Διότι τότε οἱ Βασιλεῖς διηύθυνον τὴν ἐσωτερικὴν καὶ τὴν ἐξωτερικὴν πολιτικὴν τῶν κρατῶν, αἱ δὲ βασιλικαὶ συγγένειαι, ἔπαιζον θετικὸν ἢ ἀρνητικὸν ρόλον εἰς τὰς τύχας τῶν Ἐθνῶν.

Δι' ἑνὸς βασιλικοῦ γάμου ἐκερδίζοντο ἢ ἐχάνοντο ἐπιρροαί. Διὰ νὰ κερδίσουν αὐτὴν τὴν ἐπιρροὴν δι' ἑνὸς βασιλικοῦ συγγενικοῦ δεσμοῦ εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἐνδιεφέροντο κυρίως δύο μεγάλαι Δυνάμεις : Ἡ Γαλλία καὶ ἡ Ρωσία. Καὶ ἡ μὲν Γαλλία, διὰ τοῦ ἐν Ἀθήναις πρεσβευτοῦ της Ρουὰν ἐνήργει νὰ προτιμηθῇ ὡς σύζυγος τοῦ Ὄθωνος ἡ Πριγκίπισσα Κλημεντίνη, κόρη τοῦ Καρόλου τῶν Βουρβώνων, ἡ ὁποία ἦτο μία ἀπὸ τὰς ὡραιοτέρας καὶ εὐφυεστέρας Γαλλίδας Πριγκιπίσσας. Τὴν ὑποψηφιότητα τῆς Κλημεντίνης, (ἡ ὁποία ἀπέθανε τέσσαρα ἔτη μετὰ τὰς ἀκάρπους ἐνεργείας τοῦ Γάλλου πρεσβευτοῦ) ὑπέθαλψεν ὅπως ἦτο φυσικὸν καὶ

ἡ ἐν Παρισίοις Ἑλληνικὴ παροικία, ἐθεωρεῖτο δὲ τόσον βεβαία ἡ ἐκλογή της, ὥστε ἡ Πριγκίπισσα εἶχεν ἀρχίσει νὰ ἐκμανθάνῃ καὶ τὴν Ἑλληνικήν, προσλαβοῦσα ὡς διδάσκαλόν της τὸν ἐκ Σαντορίνης, εἰς Παρισίους τότε σπουδάζοντα, Σπυρίδωνα Δεσιγάλαν.

Ἡ Ρωσία ὅμως, μετὰ δυσφορίας ἔβλεπε τὰ γαλλικὰ σχέδια, ἡ πραγματοποίησις τῶν ὁποίων ἐδραίωνε τὴν γαλλικὴν θέσιν ἐν Ἑλλάδι, ἐπὶ ζημίᾳ τῆς ρωσικῆς. Καὶ ἐνήργησεν ἀμέσως διὰ νὰ τὰ ματαιώσῃ, ἀπευθυνθεῖσα εἰς τὸ κατάλληλον πρόσωπον : Τὸν πατέρα τοῦ Ὄθωνος.

Ὁ ἐν Μονάχῳ Ρῶσος πρέσβυς διετάχθη νὰ προβῇ εἰς σχετικὰ διαβήματα πρὸς τὸν Λουδοβῖκον. Τὸ ἐπιχείρημα τὸ ὁποῖον μετεχειρίσθη ἡ Ρωσία διὰ ν' ἀποτρέψῃ αὐτὸν τὸν γάμον ὑπῆρξεν ὅτι θὰ ἦτο σφάλμα ἡ πρώτη Βασίλισσα τῆς Ἑλλάδος νὰ εἶναι καθολική.

Ὁ Λουδοβῖκος ἔγραψεν ἀμέσως εἰς τὸν υἱόν του ὅτι δὲν ἐφαντάζετο ὅτι θὰ ἀπεφάσιζε νὰ νυμφευθῇ, χωρὶς νὰ ζητήσῃ τὴν συμβουλὴν καὶ τὴν συγκατάθεσιν τοῦ πατρός του. Οὕτως ἡ ἐπιδίωξις τῆς γαλλικῆς πολιτικῆς ἐναυάγησε, διότι σὺν τοῖς ἄλλοις ὁ Λουδοβῖκος ἐτόνιζεν εἰς τὸν υἱόν του ὅτι «δὲν θὰ ἠνείχετο ποτὲ νὰ ἔχῃ ὡς νύμφην μίαν Γαλλίδα».

Ἀλλὰ ἡ Ρωσία δὲν ἐνδιεφέρετο μόνον νὰ ματαιώσῃ τὰς γαλλικὰς βλέψεις ἐπὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ Στέμματος. Ἐπιθυμία της ἦτο νὰ δώσῃ αὐτὴ Βασίλισσαν εἰς τὴν Ἑλλάδα, μετὰ τὴν ἀποτυχίαν της νὰ προσηλυτίσῃ τὸν Ὄθωνα εἰς τὴν Ὀρθοδοξίαν. Καὶ ὡς τοιαύτην προέτεινε τὴν Μεγάλην Δούκισσαν Ὄλγαν, κόρην τοῦ Αὐτοκράτορος Νικολάου. Διὰ τὴν καλλιέργειαν αὐτῆς τῆς ἰδέας, ἦλθεν ἀπεσταλμένος εἰς τὰς Ἀθήνας ὁ κόμης Στρογονώφ, διὰ νὰ ἐργασθῇ ἀπὸ κοινοῦ μὲ τὸν Ρῶσον πρέσβυν, εἰς τρόπον ὥστε νὰ δώσῃ ὁ Ὄθων τὴν συγκατάθεσίν του.

Ἡ ἐν Ἑλλάδι ρωσόφρων παράταξις ἐνθουσιωδῶς ἔβλεπε τὴν ὑποψηφιότητα αὐτήν, ἡ ὁποία ἐκολάκευεν ἐξ ἄλλου καὶ τὴν Ὀρθοδοξίαν γενικώτερον. Ἡ ἐκλογὴ ὅμως Ρωσίδος Πριγκιπίσσης, μὲ τοὺς ἀναποφεύκτους πολιτικοὺς σκοποὺς της θὰ προεκάλει τὴν εὔλογον ἀντίδρασιν τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Ἀγγλίας, αἱ ὁποῖαι πάντοτε μετὰ πείσματος διεξεδίκουν τὴν ἐπιρροὴν ἐν Ἑλλάδι. Ὅπως καὶ ἡ ἐκλογὴ τῆς Γαλλίδος θὰ προεκάλει ἀντιστρόφως τὴν ὀργὴν τῆς Ρωσίας, ἀλλὰ καὶ τῆς Ἀγγλίας. Ἡ φρόνησις ἐπέβαλεν ὅπως ἡ μέλλουσα Βασίλισσα τῆς Ἑλλάδος ἐκλεγῇ ἀπὸ Οἶκον κράτους, τὸ ὁποῖον δὲν εἶχε πολιτικὰ συμφέροντα ἐν Ἑλλάδι. Καὶ εἰς αὐτόν, πρὸ παντός, τὸν λόγον ὠφείλετο καὶ ἡ ἔλευσις εἰς Ἀθήνας τοῦ Λουδοβίκου. Ἡ ἄφιξίς του ἔθεσε τέρμα καὶ εἰς τὰς ἐνεργείας τῶν δύο Δυνάμεων καὶ εἰς τὸ θρυλούμενον τότε εἰδύλλιον τοῦ Ὄθωνος μὲ τὴν κόρην τοῦ Ἄρμανσπεργκ.

Η ΕΚΛΟΓΗ ΤΗΣ ΑΜΑΛΙΑΣ

Ὁ Λουδοβῖκος ἔκρινεν ὅτι ἡ ἐνδεικνυομένη σύζυγος διὰ τὸν Ὄθωνα ἔπρεπε νὰ εἶναι Γερμανίς. Οὐδεμία τότε ἐκ τῶν μεγάλων Δυνάμεων ἠδύνατο νὰ προβάλῃ ἀντίρρησιν. Ὁ δὲ Λουδοβῖκος εἶχεν ἤδη ἐπισημάνει τὴν μέλλουσαν σύζυγον τοῦ υἱοῦ του, ἐν τῷ προσώπῳ τῆς πριγκιπίσσης Μαρίας, Φρειδερίκης, Ἀμαλίας. Τὰ τοῦ βασιλικοῦ συνοικεσίου εἶναι βέβαιον ὅτι συνεζητήθησαν μεταξὺ Λουδοβίκου καὶ Ὄθωνος ἐν Ἀθήναις καὶ συνεφωνήθη μεταξύ των ὅτι ὁ γάμος θὰ συνήπτετο κατὰ τὴν μετάβασιν τοῦ Ὄθωνος εἰς τὴν Βαυαρίαν, ὑπὸ τὸν τύπον τῆς ἀνταποδόσεως τῆς πατρικῆς ἐπισκέψεως. Ἐτηρήθη ὅμως πλήρης ἐχεμύθεια ἐπ' αὐτοῦ καὶ τὰ ἀποφασισθέντα δὲν ἀνεκοινώθησαν οὔτε εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Κυβέρνησιν. Τοῦτο εὐλόγως προεκάλεσε κατόπιν τὴν δυσφορίαν καὶ τοῦ πολιτικοῦ κόσμου καὶ τῆς κοινῆς γνώμης, διότι ἐκ τῶν ὑστέρων ἐπληροφορήθησαν ὅτι ὁ Ὄθων ἐνυμφεύθη.

Ἡ πρώτη γνωριμία τοῦ Ὄθωνος μετὰ τῆς μελλούσης συζύγου του ἔγινεν εἰς τὰ ἀνάκτορα τοῦ Ὀλντεμπουργκ, ὅπου οὗτος εἶχε προσκληθῆ ὑπὸ τοῦ πατρὸς τῆς Ἀμαλίας διὰ κυνήγιον. Τὸν ἔθελξε δὲ τόσον ἡ ἐμφάνισις, ἡ εὐφυΐα, καὶ ἡ ὁμιλητικότης τῆς νεαρᾶς πριγκιπίσσης, ὥστε τὴν ἑπομένην τῆς ἀφίξεώς του τὴν ἐζήτησεν εἰς γάμον. Κατενθουσιασμένος ὁ Ὄθων ἀπὸ τὴν ἐκλογὴν τῆς μελλούσης συζύγου του, ἔσπευσε νὰ γράψῃ πρὸς τὸν πατέρα του ὅτι ἡ νύμφη ἦτο πράγματι ἔκτακτος ἀπὸ πάσης ἀπόψεως.

Παραθέτω τὸ κείμενον τῆς ἐπιστολῆς αὐτῆς, ἡ ὁποία ἀποκαλύπτει μίαν πτυχὴν τοῦ εἰλικρινοῦς χαρακτῆρος τοῦ Βασιλέως : «Σᾶς βεβαιῶ ἀγαπητέ μου πατέρα — ἔγραφεν ὁ Ὄθων — ὅτι ἡ Πριγκίπισσα εἶναι θαῦμα ὡραιότητος, πραγματικὸν ἀριστούργημα. Ἠμπορεῖ νὰ μὴ τὴν ἔχω ἀγαπήσει ἀκόμη, οὐχ ἧττον, ὅμως θαυμάζω τὰ χαρίσματά της καὶ δὲν ἔχω οὐδεμίαν ἀμφιβολίαν ὅτι πολὺ συντόμως θὰ γίνῃ ὁ ἀπαρχίτητος καὶ πολυαγαπημένος σύντροφός μου καὶ ἀξιαγάπητος Βασίλισσα τῶν Ἑλλήνων. Γνωρίζω πολὺ καλῶς τὴν περὶ αὐτῆς γνώμην σας καὶ δὲν μὲ στενοχωρεῖ οὐδόλως ποὺ ἡ ὑπόθεσις τοῦ γάμου μου λύεται χωρὶς ὁρμητικὸν πάθος. Εἶμαι ὅμως βέβαιος ὅτι πολὺ γρήγορα θὰ τὴν ἀγαπήσω ὅσον τῆς ἀξίζει».

Ταὐτοχρόνως καὶ ἡ μέλλουσα Βασίλισσα τῆς Ἑλλάδος ἔγραφε καὶ αὐτὴ πρὸς τὸν μέλλοντα πενθερόν της ἑτέραν ἐπιστολήν, ἡ ὁποία ἤρχιζεν ὡς ἑξῆς : «Μεγαλειότατε, ὁ Βασιλεὺς Ὄθων μὲ διεβεβαίωσεν ὅτι ἡ Υ.Μ. ἐνέκρινεν ἐκ τῶν προτέρων τὴν ἐκλογήν του. Τολμῶ, συνεπῶς, νὰ ζητήσω ἡ ἰδία τὴν εὔνοιάν σας, καὶ τὴν Βασιλικὴν καλωσύνην σας ! ».

Ἐν συνεχείᾳ ἡ Ἀμαλία ἐβεβαίωνε τὸν πατέρα τοῦ Ὄθωνος ὅτι ὡς

υψηλότερος σκοπὸς τῆς ζωῆς της ετίθετο πλέον ἡ εὐτυχία τοῦ υἱοῦ του καὶ ἡ ἐξασφάλισις τῆς ψυχικῆς εὐδαιμονίας τούτου.

Οἱ γάμοι τοῦ Ὄθωνος καὶ τῆς Ἀμαλίας ἐτελέσθησαν εἰς τὸ Μόναχον τὴν 10ην Νοεμβρίου 1836. Μερικὰς ἡμέρας κατόπιν δι'ὀλιγολόγου ἐπιστολῆς του ὁ Ὄθων ἐκ Μονάχου διέτασσε τὴν Γραμματείαν ἐπὶ τῶν Ἐσωτερικῶν νὰ εὐπρεπίσῃ τὰ ἀνάκτορα διὰ τὴν ἄφιξιν τῆς Βασιλίσσης καὶ νὰ ἐνοικιάσῃ τὰς πέριξ οἰκοδομὰς διὰ τὴν ἀκολουθίαν της. Ἀλλὰ εἰς τὴν επιστολὴν δὲν ἀνεφέρετο οὔτε κἂν τὸ ὄνομα τῆς Βασιλίσσης. Καὶ εἶναι ἄγνωστον πῶς ἐδημιουργήθη καὶ διεδόθη ἡ φήμη ὅτι ἡ μέλλουσα Βασίλισσα ἦτο ἡ πρωτότοκος θυγάτηρ τοῦ Βασιλέως τῆς Βυτεμβέργης Μαρία. Μόλις μετὰ τεσσαράκοντα ἡμέρας – τὴν 18ην Δεκεμβρίου 1836 – αἱ ἐφημερίδες τῶν Ἀθηνῶν ἀνέγραψαν ξηρὰν τὴν ἑξῆς εἴδησιν :

«Μανθάνομεν ἀπὸ γράμματα ἐκ Μονάχου ὅτι περὶ τὴν 7ην ἑσπερινὴν ὥραν τῆς 10ης Νοεμβρίου ἐ. ἔ. ὁ Βασιλεὺς Ὄθων ἐτέλεσε τοὺς γάμους αὐτοῦ μὲ τὴν πριγκίπισσαν τοῦ Ὄλντεμπουργκ Ἀμαλίαν–Μαρίαν».

Εἶναι περίεργον οτι ουτε ἡ αγγλικὴ διπλωματία, ἡ ὁποία ἐπληροφορεῖτο τὰ πάντα, εἶχε λάβει εγκαίρως γνῶσιν τοῦ γάμου τοῦ Ὄθωνος, ὁ ὁποῖος ἔγινεν ἀνεπισήμως εἰς τὸ ἀνακτορικὸν παρεκκλησιον τοῦ Ἁγίου Μαξιμιλιανοῦ. Οἱ λόγοι οἱ ὁποῖοι ὑπηγόρευσαν εἰς τὸν Λουδοβῖκον αὐτὴν τὴν εχεμύθειαν δὲν δύνανται νὰ εξηγηθοῦν, ἐκτὸς ἐὰν τὸν γάμον τοῦ υἱοῦ του, τὸν ἐθεώρει ὡς καθαρὰν οἰκογενειακὴν ὑπόθεσιν.

Μετά τινας ἡμέρας ἐδημοσιεύθησαν ἐν Ἀθήναις νεώτεραι εἰδήσεις, αἱ ὁποῖαι ἐπληροφόρουν τὴν κοινὴν γνώμην ὅτι ἡ Βασίλισσα θὰ φέρῃ τὸ ὄνομα Ἀμαλία καὶ ὅτι τὰ τέκνα, τὰ ὁποῖα ἔμελλον νὰ γεννηθοῦν, τὰ μὲν ἄρρενα θὰ ἠκολούθουν τὸ ορθόδοξον δόγμα, τὰ δὲ θήλεα τῶν διαμαρτυρομένων.

Ἡ ἄγνοια εἰς τὴν ὁποίαν ἐτηρήθη ὁ λαὸς διὰ τοὺς γάμους τοῦ Βασιλέως του, ἐδημιούργησε πνεῦμα δυσαρεσκείας, τὸ ὁποῖον διετυπώθη καὶ εἰς τὸ σχετικὸν συγχαρητήριον ψήφισμα τοῦ Δήμου Ἀθηναίων. Τοῦτο κατέληγε μὲ τὴν εὐχὴν προς τον Βασιλέα νὰ παύσῃ τοὺς ξένους ἀπὸ τὰς Ἑλληνικὰς υπηρεσίας. Ἐπίσης αἱ ξέναι προπαγάνδαι, αἱ ὁποῖαι ὠργίαζον εἰς τὴν Ἑλλάδα, δὲν ἄφησαν ανεκμετάλλευτον τὴν εὐκαιρίαν, διὰ νὰ προκαλέσουν ἀντιοθωνικὰ αἰσθήματα. Ἀλλὰ δὲν ἐπέτυχον τοῦ σκοποῦ των. Τὴν αρχικὴν δυσφορίαν διεδέχθη αἴσθημα χαρᾶς, ἰδίως ὅταν ἐγνώσθη ὅτι ἡ Βασίλισσα τῆς Ἑλλάδος ἦτο «νεᾶνις χρηστοήθης καὶ περικαλλής».

***

Εἰς τὰς 2 Φεβρουαρίου 1837 τὸ Βασιλικὸν ζεῦγος ἔφθασεν εἰς τὰς Ἀθήνας. Ὁλόκληρος ἡ Πρωτεύουσα εὑρέθη ἐπὶ ποδός, ὅταν ἡ Ἀγγλικὴ

φρεγάττα «Πότλαντ» ἡ φέρουσα τοὺς Βασιλεῖς, κατέπλευσεν εἰς Πειραιᾶ. Ἡ πομπὴ ἀπὸ Πειραιῶς εἰς Ἀθήνας ἦτο μεγαλοπρεπὴς καὶ ἀπετέλεσε θέαμα λαμπρὸν διὰ τοὺς κατοίκους τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῶν πέριξ χωρίων, ποὺ εἶχον συρρεύσει καὶ καταλάβει τὰς δύο πλευρὰς τῆς ὁδοῦ Πειραιῶς, κρατοῦντες σημαίας, κλάδους καὶ ἄνθη. Ὁ λαὸς ἐξητωκραύγασε ζωηρῶς τὸ Βασιλικὸν ζεῦγος. Ἐκεῖνο δὲ ποὺ τὸν ἐνεθουσίασεν ἦτο ἡ ὡραιότης τῆς δεκαοκταέτιδος Βασιλίσσης του, ἡ ὁποία ἐκέρδισεν ἀμέσως τὴν ἀγάπην του. Ἡ πρώτη ἡμέρα τῆς Ἀμαλίας εἰς τὴν Ἑλλάδα ἤρχιζεν ὑπὸ τοὺς αἰσιωτέρους οἰωνούς.

Ο ΟΘΩΝ *

Ἡ ἐφημερὶς «Ἐλπὶς» τοῦ Κ. Λεβίδη ἔγραφε σχετικῶς διὰ τὴν Ἀμαλίαν μεταξὺ ἄλλων καὶ τὰ ἑξῆς : «... Ἐφάνη εἰς ὅλους κοσμία, μαγευτική, λαμπρὰ τὴν ὄψιν, ὑποκρύπτουσα καρδίαν λαμπροτέραν...». Καὶ ὁ «Ταχυδρόμος» ἐτόνιζεν : «... Ἦτο σωστὸς ἄγγελος. Θεία καλλονή, ἀληθὲς ρόδον. Ἡ ὡραία αὐτῆς κεφαλὴ ἱσταμένη ὑπερηφάνως κατεστέφετο ὑπὸ πλαισίου χρυσιζούσης κόμης, ἡ δὲ μαρμαρυγὴ τῆς σπανίας ἀνθηρότητος ἀνεδείκνυεν ἔτι μᾶλλον τὴν χιονώδη καὶ ροδίνην χροιὰν τῆς μορφῆς της. Οἱ μεγάλοι καὶ βαθυκύανοι αὐτῆς ὀφθαλμοί, συναφόμενοι ὑπὸ πυκνῶν βλεφαρίδων καὶ ἐπαλλάσσοντες ἐν τῇ βλέψει τὸ γλαυκὸν τοῦ Ἑλληνικοῦ οὐρανοῦ, ἐξήστραπτον ἀκτῖνας ζωῆς, εὐφυίας καὶ σθένος ψυχῆς. Τὸ πᾶν ἐν αὐτῇ ἐνέπνεε κάλλος καὶ μεγαλεῖον».

Μετά τινα ὅμως ἔτη καὶ αἱ δύο ὡς ἄνω ἐφημερίδες ἔγιναν πολέμιοι τῆς Ἀμαλίας. Ἀμφότεροι οἱ ἐκδόται των ἔγραψαν πύρινα ἄρθρα ἐναντίον της, τὰ ὁποῖα ἔθιγον καὶ τὴν Βασίλισσαν καὶ τὴν γυναῖκα.

---

* Εἰκὼν ληφθεῖσα ἀπὸ προσωπογραφίαν τοῦ Ὄθωνος κατὰ τὴν ἐποχὴν τῶν γάμων του.

Τὴν ἰδίαν ἐποχὴν Ἕλλην χρονογράφος περιγράφων τὴν ὑποδοχὴν τῆς ὁποίας ἔτυχε τὸ Βασιλικὸν ζεῦγος ἔγραφε μεταξὺ ἄλλων : «... Ὁ λαὸς ἐνθουσιῶν καὶ θαυμάζων, ἀπέβλεπε πρὸς αὐτὴν οὐχὶ ὡς γυναῖκα ἢ Βασίλισσαν, οὐχὶ ὡς εἰς τὴν μυθολογουμένην Ἄρτεμιν ἢ Ἀθηνᾶν, ἀλλ' ὡς ἀνώτερον καὶ φανταστικὸν ὄν, ὡς πρὸς ζῶσαν θεότητα, κατελθοῦσαν ἐκ τῶν νεφελῶν καὶ προκαλοῦσαν μετὰ τῶν ἐπευφημιῶν καὶ ζητωκραυγῶν καὶ ὑποκλίσεις σεβασμοῦ καὶ λατρείας».

Τὴν ἐπομένην τῆς ἀφίξεως τοῦ Βασιλικοῦ ζεύγους ὁ Ὄθων ἀπηύθυνε προκήρυξιν πρὸς τὸν Ἑλληνικὸν λαόν, εἰς τὴν ὁποίαν μεταξὺ ἄλλων ἐτόνιζε τὰ ἑξῆς: «... Σᾶς ἔφερα Βασίλισσαν, νέον ἐνέχυρον (τεκμήριον) τῆς πρὸς τὸν λαόν μου ἀγάπης, νέον ἐχέγγυον μέλλοντος λαμπροῦ καὶ εὐδαίμονος, τὸ ὁποῖον ὑπὸ τὴν προστασίαν καὶ μὲ τὴν εὐλογίαν τοῦ Θεοῦ, ἔχω σταθερὰν θέλησιν νὰ σᾶς προετοιμάσω. Καθὼς ἐγώ, καὶ ἡ Βασιλική μου σύζυγος ἔχει πλήρη ἐμπιστοσύνην εἰς τὴν πίστιν σας, εἰς τὴν ἀφοσίωσίν σας, εἰς τὴν διάγνωσιν, τὴν ὁποίαν διὰ πολυχρονίου πείρας ἀπεκτήσατε τῶν ἀληθῶν συμφερόντων σας καὶ εἰς τὴν εὐγενῆ φιλοπατρίαν σας, ἥτις εἶναι ἐπαξία Ἔθνους, τοῦ ὁποίου ἡ δόξα εἶναι τόσον ἀρχαία, ὅσον καὶ τὸ ὄνομά του, καὶ τὸ ὁποῖον εἰς τὴν ἰδίαν του ἱστορίαν εὑρίσκει δείγματα τρανώτατα τί ἐστὶ καὶ τί δύναται νὰ εἶναι φιλοπατρία...».

«Σᾶς ἔφερα Βασίλισσαν»,εὐηγγελίσθη εἰς τὴν προκήρυξίν του ὁ Ὄθων. Πράγματι, τὸ χαρωπὸν αὐτὸ μήνυμα ἀνταπεκρίνετο εἰς τοὺς θερμοτέρους πόθους τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ, ὁ ὁποῖος ἐν τῷ προσώπῳ μιᾶς Βασιλικῆς Οἰκογενείας, ἀξίας τοῦ Ἔθνους, ὡραματίζετο ἐνσαρκωμένας τὰς ἐλπίδας του, αἱ ὁποῖαι ἀπέβλεπον εἰς τὴν ἐξασφάλισιν τῆς ἐλευθερίας του, εἰς τὴν ἕνωσιν ὅλων τῶν Ἑλλήνων καὶ εἰς τὴν δικαίωσιν τῶν πολυετῶν σκληρῶν ἀγώνων του.

***

Ἀπὸ τὰς πρώτας ἡμέρας τῆς ἐγκαταστάσεώς της ἐν Ἀθήναις, ἡ Ἀμαλία ἀπέδειξεν ὅτι, παρὰ τὸ νεαρὸν τῆς ἡλικίας της, εἶχε πλήρη συναίσθησιν τῆς ἀποστολῆς της ὡς Βασιλίσσης. Ἀντελήφθη ὅτι ἡ ἔλευσίς της ἦτο ἡ πρώτη βάσις διὰ τὴν σύστασιν τῆς Ἑλληνικῆς κοινωνίας. Διότι κοινωνία ἐν Ἑλλάδι μὲ τὴν πλήρη ἔννοιάν της, δὲν εἶχε σχηματισθῆ ἀκόμη ὀλίγα μόλις ἔτη μετὰ τὴν Ἐπανάστασιν.

Ὑπῆρχον τότε τρία στοιχεῖα ἀπὸ τὰ ὁποῖα θὰ ἐσχηματίζετο ἡ Ἑλληνική, ἢ μᾶλλον ἡ Ἀθηναϊκὴ κοινωνία : Οἱ αὐτόχθονες, οἱ Φαναριῶται καὶ οἱ Ἐπήλυδες, ὅπως ἐλέγοντο οἱ Ἕλληνες οἱ ἐλθόντες καὶ ἐγκατασταθέντες εἰς τὰς Ἀθήνας ἀπὸ διάφορα μέρη τοῦ ἐξωτερικοῦ ἢ τῆς δούλης Ἑλλάδος. Καὶ εἰς μὲν τοὺς αὐτόχθονας ἀνῆκον αἱ ἀρχοντικαὶ οἰκογένειαι, ποὺ εἶχον προνόμια ἀπὸ τὴν προεπαναστατικὴν ἀκόμη περί-

οδον, ἀλλὰ κυρίως αἱ οἰκογένειαι τῶν διακριθέντων κατὰ τὴν Ἐπανάστασιν Ἀγωνιστῶν, εἰς τοὺς ὁποίους ἡ Ἑλλὰς ὤφειλε τὴν ὕπαρξίν της ὡς Κράτος. Ἡ τάξις τῶν Φαναριωτῶν ἀπετελεῖτο ἀπὸ διακεκριμένας οἰκογενείας, ποὺ εἶχον ἔλθει ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ διεκρίνοντο διὰ τὴν μόρφωσιν καὶ τὴν γλωσσομάθειάν των. Τέλος εἰς τοὺς Ἐπήλυδας ἀνῆκον ὅσοι εἶχον συρρεύσει ἀπὸ τὰς νήσους, τὴν Ἤπειρον, τὴν Σμύρνην, τὴν Τεργέστην καὶ ἀπὸ ἄλλας πόλεις, εὔποροι Ἕλληνες εὐελπιστοῦντες νὰ καταστήσουν τὰς Ἀθήνας ἐμπορικὸν κέντρον τῆς Ἀνατολῆς.

Αἱ τρεῖς αὐταὶ τάξεις, αἱ ὁποῖαι συνεχωνεύθησαν μὲ τὴν πάροδον τῶν ἐτῶν, ἦσαν χωρισμέναι μεταξύ των. Ἀπὸ αὐτὰ τὰ στοιχεῖα ὅμως ἔπρεπε νὰ συμπηχθῇ ἡ Ἑλληνικὴ κοινωνία. Ἡ ἱστορία, τὸ πνεῦμα, τὸ παρελθὸν καὶ ὁ πλοῦτος, θὰ ἦσαν ὁ πυρήν, ὁ ὁποῖος θὰ ἔδιδεν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Πρωτεύουσαν τὸν χαρακτῆρα τῆς κοινωνικῆς ζωῆς, ἡ ὁποία ἔλειπεν ἐντελῶς τότε.

Τὸ ἔργον τῆς Βασιλίσσης ἦτο δυσχερές, διότι ἡ Ἀθηναϊκὴ κοινωνία ἔπρεπε νὰ δημιουργηθῇ ἐξ ἀρχῆς, κατὰ τὸ ὑπόδειγμα τῶν Εὐρωπαϊκῶν κοινωνιῶν. Καὶ ἔπρεπε νὰ κατανικηθοῦν προλήψεις, παρεξηγήσεις καὶ ἀντιζηλίαι. Εἰς τὸ θέμα τοῦτο ἡ Ἀμαλία ἔδειξε πνεῦμα δημιουργικόν. Ὁ Ὄθων τῆς ἀφῆκε πλήρη πρωτοβουλίαν. Καί, ἐντὸς ὀλίγου χρόνου, τὰ ἀνάκτορα ἔγιναν ἡ πρώτη Ἑλληνικὴ ἑστία, πέριξ τῆς ὁποίας συνεκεντρώθη ὅ,τι ἐκλεκτὸν εἶχε τότε τὸ Ἔθνος.

Η ΑΥΛΗ ΤΗΣ ΑΜΑΛΙΑΣ

Ἡ Ἀμαλία ἠσχολήθη συγχρόνως καὶ μὲ τὸν σχηματισμὸν τῆς Αὐλῆς της, ἡ ὁποία ἔπρεπε νὰ εἶναι καθαρῶς Ἑλληνική. Ἐὰν ἐτίθεντο κριτήρια μορφώσεως καὶ κοινωνικῆς παραστάσεως, αἱ ἐνδεικνυόμεναι Κυρίαι τῆς Τιμῆς ἔπρεπε νὰ ἦσαν αἱ προερχόμεναι ἀπὸ τὴν τάξιν τῶν Φαναριωτῶν. Διότι μόνον αὐταὶ θὰ ἠδύναντο νὰ ἐμφανισθοῦν εὐπροσώπως εἰς τὴν Αὐλὴν καὶ νὰ συνδιαλέγωνται μὲ τοὺς ξένους, ποὺ προσεκαλοῦντο εἰς τὰ ἀνάκτορα.

Ἀλλὰ καὶ αἱ οἰκογένειαι τῶν Ἀγωνιστῶν δὲν ἠμποροῦσαν νὰ παραμερισθοῦν, ἐπειδὴ ὑστέρουν εἰς μόρφωσιν καὶ κοινωνικὴν παράστασιν, εἶχον ὅμως ἀπαράγραπτα δικαιώματα. Ἡ Ἀμαλία ἀπησχολήθη ἐπ' ἀρκετὸν μὲ τὴν λύσιν αὐτοῦ τοῦ ζητήματος, ἔπειτα δὲ ἀπὸ ὥριμον σκέψιν κατέληξεν εἰς τὴν ἑξῆς ὀρθὴν ἀπόφασιν : Νὰ προτιμήσῃ νεάνιδας καὶ κυρίας ἀπὸ τὰς οἰκογενείας τῶν Ἀγωνιστῶν, διὰ νὰ τιμήσῃ ἐν τῷ προσώπῳ των ἐκείνους ποὺ ἐπολέμησαν ὑπὲρ τῆς Ἀνεξαρτησίας τοῦ τόπου.

Ὡς πρώτην Κυρίαν τῆς Τιμῆς, ἡ Ἀμαλία ἐξέλεξε τὴν Αἰκατερίνην Μπότσαρη, τὴν ἐξαιρετικῆς καλλονῆς θυγατέρα τοῦ ἥρωος Μάρκου Μπό-

τσαρη. Ἡ ὡραία Σουλιώτισσα, ὅταν ἐκλήθη εἰς τὰ ἀνάκτορα, εἶχεν ἁπλοῦς καὶ ἀφελεῖς τρόπους, μὴ συμβιβαζομένους μὲ τὴν αὐστηρὰν ἐθιμοτυπίαν τῆς Αὐλῆς. Ἀλλά, χάρις εἰς τὴν ὀξυτάτην ἀντίληψίν της, προσηρμόσθη ταχύτατα πρὸς τὸ νέον περιβάλλον της.

Ὅταν δὲ κατὰ τὸ 1844 ἡ Αἰκατερίνη συνώδευσε τὴν Ἀμαλίαν εἰς Βαυαρίαν, ἡ ὡραιότης της προεκάλεσε τοιαύτην ἐντύπωσιν, ὥστε ἡ προσωπογραφία της ἀνηρτήθη εἰς τὴν αἴθουσαν τῶν καλλονῶν τοῦ ἀνακτόρου τοῦ Νύμφεμπουργκ τοῦ Μονάχου, ὅπου εὑρίσκεται καὶ σήμερον.

Ἄλλαι ἐπίτιμοι Κυρίαι τῆς Τιμῆς – μερικαὶ τῶν ὁποίων εἰσῆλθον εἰς τὴν Αὐλὴν ἀργότερον – ἦσαν ἡ Κυριακοῦλα Α. Κριεζῆ (κόρη τοῦ διοικητοῦ τῆς Ὕδρας Γεωργίου Βούλγαρη καὶ σύζυγος τοῦ ἐνδόξου ναυάρχου Ἀντωνίου Κριεζῆ), ἡ Φωτεινὴ Γενναίου Κολοκοτρώνη (ἐγγονὴ τῆς ἡρωΐδος Σουλιώτισσας Μόσχως Τζαβέλλα, κόρη τοῦ Κίτσου Τζαβέλλα καὶ σύζυγος τοῦ Γενναίου Κολοκοτρώνη), ἡ Μαρία Α. Μοναρχίδου (τῆς οἰκογενείας τοῦ Ψαριανοῦ ναυμάχου Ἀποστόλη), ἡ Χρυσηΐς Μαυρομιχάλη (νύμφη τοῦ Πετρόμπεη Μαυρομιχάλη), ἡ Φωτεινὴ Μαυρομιχάλη (τῆς οἰκογενείας Μαυρομιχαλαίων), ἡ Ἑλένη Μπότραση (τοῦ μεγάλου οἴκου τῶν Μποτασσαίων τῶν Σπετσῶν). ἡ Βασιλικὴ Μπασκλαβάνη (ἀνεψιὰ τοῦ Ι. Κωλέττη) , ἡ Πηνελόπη Λιδωρίκη (τῆς οἰκογενειας τῶν ἀγωνιστῶν τῆς Δωρίδος) ἡ Βιλελμίνη Ράϊνεκ (κόρη τοῦ συνταγματάρχου βαρώνου Ράϊνεκ), ἡ Ἑλένη Τσαμαδοῦ (τῆς Ὑδραϊκῆς οἰκογενείας, ἀνεψιὰ τοῦ ναυάρχου Σαχίνη) , ἡ Ἀσπασία Καρμπούνη (θυγάτηρ τοῦ ἐκ Μεσολογγίου Ἰωάννου Καρμπούνη, διαγγελέως τοῦ Ὄθωνος) καὶ ἡ Μαρία Γρίβα Γαρδικιώτη (τῆς οἰκογενειας τοῦ μεγάλου ἀγωνιστοῦ).

Τὸ ἡρωικὸν πνεῦμα τοῦ 21 ἐτιμᾶτο εἰς τὴν πρώτην Ἑλληνικὴν Αὐλήν, ὅπου ἀντιπροσωπεύοντο τὰ ἐνδοξότερα Ἑλληνικὰ ὀνόματα. Καὶ ἀξίζει νὰ ὑπογραμμισθῇ καὶ ἡ λεπτομέρεια ὅτι, κατ' ἀπαίτησιν τῆς Ἀμαλίας, αἱ Κυρίαι τῆς Τιμῆς ἔφερον τὰς γραφικὰς ἐνδυμασίας τῆς ἰδιαιτέρας των πατρίδος. Ἀλλὰ καὶ ἡ Βασίλισσα συχνάκις ἔφερε τὴν ἐθνικήν μας ἐνδυμασίαν εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ εἰς τὸ Ἐξωτερικὸν ἀκόμη.

Ὅπως ἦτο ἑπόμενον ὁ παραμερισμὸς τῶν Φαναριωτικῶν οἰκογενειῶν, εἶχεν ὡς συνέπειαν τὴν δυσαρέσκειαν τούτων. Ὑπῆρξαν δὲ καὶ ἐκδηλώσεις δυσφορίας λίαν ἐπιδεικτικαί. Πολὺ περισσότεραι ὅμως καὶ δικαιότεραι θὰ ἦσαν αἱ διαμαρτυρίαι ἐὰν ἠγνοοῦντο αἱ οἰκογένειαι τῶν Ἀγωνιστῶν, χάριν τῶν Φαναριωτῶν. Ἡ Ἀμαλία ἐν τῷ μεταξὺ κατέβαλε μεγάλας προσπαθείας διὰ νὰ ἐπιτύχῃ τὴν συγχώνευσιν τῶν τριῶν μερίδων τῆς Ἀθηναϊκῆς κοινωνίας διὰ τῆς ἐπιμιξίας των, ὥστε νὰ ἐκλείψῃ αὐτὸς ὁ διαχωρισμὸς καὶ νὰ προκύψῃ μία κοινωνικὴ ὁμογένεια.

ΤΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΝ ΚΑΙ ΦΙΛΑΝΘΡΩΠΙΚΟΝ ΕΡΓΟΝ ΤΗΣ ΠΡΩΤΗΣ ΒΑΣΙΛΙΣΣΗΣ

Λόγω τοῦ ὅτι ἡ κοινωνικὴ ζωὴ τῆς Πρωτευούσης κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἦτο μηδαμινή, ἡ 'Αμαλία κατενόησε τὴν ἀνάγκην νὰ δοθῇ μία ὤθησις εἰς αὐτὴν καὶ καθιέρωσε τοὺς ἀνακτορικοὺς χορούς. 'Η ἀναγγελία τοῦ πρώτου ἀνακτορικοῦ χοροῦ ὑπῆρξε γεγονὸς σημαντικὸν διὰ τὰς 'Αθήνας τοῦ 1837, προεκάλεσε δὲ τὴν ἀγωνίαν πολλῶν ἐπιφανῶν 'Αθηναίων ἢ θεωρούντων ἑαυτοὺς ἐπιφανεῖς, διότι δι' αὐτοῦ καθιεροῦτο μία κοινωνικὴ ἱεράρχησις.

Εἰς τὰς ἀποσταλείσας προσκλήσεις ἐπεκράτει πνεῦμα αὐστηρᾶς ἐπιλογῆς τῶν προσώπων, διότι ἡ 'Αμαλία ἦτο ἄτεγκτος εἰς τὰ ζητήματα τῆς ἠθικῆς. 'Η Αὐλὴ τῶν 'Αθηνῶν εἶχεν οὕτω καταστῇ ἕνα εἶδος ἐγγυητηρίου τῶν ὑπολήψεων, τὸ ὁποῖον ἴσχυεν ἐξ ἴσου διὰ γυναῖκας καὶ ἄνδρας. 'Η αὐστηρότης αὐτὴ τῆς 'Αμαλίας εἰς τὰ ζητήματα τῆς ἐντιμότητος καὶ τῆς ἠθικῆς ὡς ἦτο ἑπόμενον εἶχε καὶ τὴν γενικωτέραν ἐπίδρασίν της ἐπὶ τῆς 'Αθηναϊκῆς κοινωνίας, ἡ ὁποία πράγματι κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην εὑρίσκετο εἰς ὑψηλὴν ἠθικὴν στάθμην.

Χάρις εἰς τὴν ταχεῖαν της ἀντίληψιν καὶ μίαν ἔμφυτον ἐξοικείωσιν μὲ τὰς ξένας γλώσσας, ἡ 'Αμαλία ἐξέμαθε τὴν 'Ελληνικὴν ἐντὸς συντόμου χρονικοῦ διαστήματος. Διδάσκαλός της ὑπῆρξεν – ὅπως καὶ τοῦ Ὄθωνος – ὁ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Φίλιππος 'Ιωάννου. Δύο μόλις ἔτη μετὰ τὴν ἄφιξίν της εἰς τὴν 'Ελλάδα, ἐγένετο τελείως κάτοχος τῆς γλώσσης τῆς νέας της πατρίδος. 'Εν ἀντιθέσει δὲ πρὸς τὸν Ὄθωνα, ὁ ὁποῖος εἶχε περιορίσει τὴν γνῶσιν τῆς 'Ελληνικῆς εἰς τὴν καθαρεύουσαν, ἡ 'Αμαλία ἐξέμαθε καὶ τὴν ὁμιλουμένην, τὴν ὁποίαν, ὀλίγα ἔτη βραδύτερον, ὡμίλει ὡς 'Ελληνίς, μὲ πλοῦτον ἐκφράσεων καὶ ὅλους τοὺς ἰδιωματισμούς. Εἰς τοῦτο συνετέλεσε κατὰ πολὺ καὶ ἡ καθημερινὴ συναναστροφή της μὲ τὰς Κυρίας τῆς Τιμῆς, αἱ ὁποῖαι προήρχοντο ἀπὸ διάφορα μέρη τῆς χώρας.

Σχετικῶς ὁ 'Αρχιδοὺξ τῆς Αὐστρίας Μαξιμιλιανὸς εἰς τὰς ἐντυπώσεις του ἀπὸ τὴν 'Ελλάδα ἔγραψε καὶ τὰ ἑξῆς περὶ τῆς 'Αμαλίας : «.... Μοῦ ἐφάνη ἀπίστευτον τὸ ὅτι μία κόρη Γερμανικῆς οἰκογενείας συνηθισμένη εἰς τὰς ἀνέσεις καὶ τὰς τέρψεις τῆς πατρίδος της, κατώρθωσε νὰ προσαρμοσθῇ τόσον λαμπρὰ εἰς τὰ 'Ελληνικὰ ἤθη καὶ νὰ ἐκμάθῃ ὡς δευτέραν μητρικήν της γλῶσσαν τὴν 'Ελληνικὴν ...».

Εἷς τομεὺς εἰς τὸν ὁποῖον ἡ 'Αμαλία εἰργάσθη μὲ ζῆλον ἀκαταπόνητον, εἶναι ὁ κοινωνικός. Διὰ νὰ γνωρίσῃ τὸν λαὸν καὶ τὰς ἀνάγκας τοῦ

τόπου, κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς Βασιλείας της – ὅπως καὶ κατόπιν – περιηγήθη μετὰ τοῦ Ὄθωνος ὅλην σχεδὸν τὴν Ἑλλάδα ἔφιππος ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, διότι τότε δὲν ὑπῆρχον ὁδικαὶ συγκοινωνίαι. Διὰ δὲ τὰς Ἀθήνας ἔδειξεν ὅλως ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον. Ὠργάνωσε τὴν κοινωνικὴν ζωήν των καὶ ἐκαλλιέργησε μὲ τὸ παράδειγμά της τὸ αἴσθημα τῆς καλαισθησίας εἰς τὰς ἀνωτέρας τάξεις. Ὠργάνωσε θεατρικὰς παραστάσεις εἰς τὴν Αὐλήν, καίτοι ἡ Ἀμαλία δὲν εἶχε κλίσιν πρὸς τὰς καλὰς τέχνας, εἰ μὴ μόνον εἰς τὸν χορόν. Γενικῶς ἐμερίμνησεν, ὥστε, ἡ ἀθηναϊκὴ κοινωνία νὰ προσαρμοσθῇ, κατὰ τὸ δυνατόν, καὶ πρὸς τὸ Εὐρωπαϊκὸν πνεῦμα, διατηροῦσα ὅμως πάντοτε τὰς ἐθνικὰς παραδόσεις της.

Μεγίστην φροντίδα ἐπίσης ἐξεδήλωσε καὶ διὰ τὸ πράσινον. Ἡ Ἑλληνικὴ πρωτεύουσα δὲν ἦτο τότε παρὰ ἕνα χωρίον, μέσα εἰς τὴν αὐχμηρὰν πεδιάδα τῆς Ἀττικῆς, τῆς ὁποίας τὰ δάση εἶχον ἀποψιλωθῇ κατὰ τὰ ἔτη τῆς Ἐπαναστάσεως.

Εἶχεν ἐξ ἄλλου ἔμφυτον ἀγάπην πρὸς τὰ ἄνθη καὶ ἐτέθη ἀμέσως εἰς τὴν πραγματοποίησιν μεγάλων σχεδίων, διὰ ν' ἀποκτήσουν αἱ Ἀθῆναι κήπους καὶ δενδροστοιχίας. Εἰς τοῦτο τὴν ἐνεθάρρυνε καὶ ὁ πενθερός της Λουδοβῖκος, ὁ ὁποῖος τῆς ἔγραφε συνεχῶς καὶ τῆς ἔκαμνεν ὑποδείξεις. Εἰς μίαν ἐπιστολήν του μεταξὺ ἄλλων τῆς ἔγραφεν : «... Αἱ Ἀθῆναι χρειάζονται πολλὰ δένδρα, διὰ νὰ μετριάζεται ὁ καύσων τῆς Ἀττικῆς». Ὑπὸ τὰς ὁδηγίας της καὶ τὴν ἐποπτείαν της ἐσχεδιάσθη καὶ ἐφυτεύθη ὁ Βασιλικὸς κῆπος, ὡς πρότυπον τοῦ ὁποίου ἐλήφθη ὁ κῆπος τοῦ Μονάχου. Ἐπίσης ἐν συνεχείᾳ ἐφυτεύθησαν ὁ κῆπος τοῦ Κλαυθμῶνος, ὁ κῆπος τῶν Μουσῶν, ὁ κῆπος τοῦ Λαοῦ (εἰς τὸν Κεραμεικόν), τὸ ἄλσος τοῦ Ἀρδηττοῦ, ἀνεδασώθησαν τὰ πρανῆ τοῦ Λυκαβηττοῦ καὶ ὁ λόφος τῆς Πνυκὸς καὶ ἔγιναν αἱ δενδροστοιχίαι τῶν ὁδῶν Πατησίων, Λιοσίων, Ἀθηνῶν–Πειραιῶς, Λεωφόρου Ἀμαλίας, Ἡρώδου τοῦ Ἀττικοῦ καὶ ἄλλαι.

Φιλοδοξοῦσα ν' ἀναπτύξῃ τὴν γεωργίαν καὶ τὴν κτηνοτροφίαν ἐν Ἑλλάδι, ἔκτισε ἐξοχικὴν ἔπαυλιν παρὰ τὰ Λιόσια τὴν ὁποίαν εἶχεν ὀνομάσει «Ἑπτάλοφον» καὶ ἡ ὁποία διατηρεῖται καὶ σήμερον ὑπὸ τὴν ὀνομασίαν «Πύργος τῆς Βασιλίσσης». Τὸ γύρω τῆς ἐπαύλεως ἀγρόκτημα μετέβαλεν εἰς πρότυπον κέντρον μελετῶν, ὅπου μετέφερεν ἀγελάδας καὶ ὀρνιθοειδῆ ἀπὸ τὸ Ἐξωτερικὸν καὶ ἐφύτευσε μορέας καὶ ἄλλα φυτά, διὰ νὰ ὠθήσῃ τοὺς κατοίκους τῶν πέριξ χωρίων νὰ ἐπιδοθοῦν εἰς τὴν σηροτροφίαν, τὴν συστηματικὴν καλλιέργειαν τῆς γῆς καὶ εἰς τὴν κτηνοτροφίαν. Πλησίον δὲ τοῦ κτήματος, ἵδρυσε καὶ τὸ χωρίον «Νέα Λιόσια» καὶ ἔκτισεν ἐν αὐτῷ δι' ἰδίων της δαπανῶν ἐκκλησίαν καὶ σχολεῖον.

Ἡ Ἀμαλία ἐπίσης ἐπρωτοστάτησεν εἰς τὴν ὀργάνωσιν τῆς φιλανθρωπικῆς κινήσεως ἐν Ἑλλάδι. Ἐπὶ τῶν ἡμερῶν της ἱδρύθη τὸ πρῶτον ἐν Ἀθήναις νοσοκομεῖον, ἡ «Ἐλπὶς»–τὸ σημερινὸν «Δημοτικὸν»–καὶ τὸ

ὀφθαλμιατρεῖον, διὰ τὴν οἰκοδόμησιν καὶ λειτουργίαν τῶν ὁποίων διέθεσε μεγάλα ποσὰ ἐκ τοῦ ἰδιαιτέρου ταμείου της.

Συνέστησεν ἐν συνεχείᾳ τὴν «Φιλανθρωπικὴν Ἑταιρίαν Κυριῶν»

Ὁ παρὰ τὰ Νέα Λιόσια Πύργος τῆς Βασιλίσσης *

ἡ ὁποία ὑπὸ τὴν ἄμεσον ἐποπτείαν της ἀνέπτυξε σημαντικὴν δρᾶσιν. Τὸ ἐπιστέγασμα ὅμως, τῆς κοινωφελοῦς της μερίμνης, ὑπῆρξε τὸ «Ἀμαλιεῖον

* Ἡ εἰκὼν τοῦ Πύργου τῆς Βασιλίσσης εἶναι πρόσφατος καὶ μοὶ ἐχορηγήθη ὑπὸ τοῦ σημερινοῦ ἰδιοκτήτου τοῦ Πύργου καὶ τοῦ ἀγροκτήματος κ. Ι. Σερπιέρη. Τὸ κτίριον εἶναι γοτθικοῦ ρυθμοῦ καὶ ἀνηγέρθη τὸ 1854. Ἡ περιοχὴ τοῦ κτήματος ἐκ 2.500 στρεμμάτων ἐκτείνεται ἐπὶ 7 λόφων, ἐκ τῶν ὁποίων ὁ εἷς εἶναι τεχνικός, σχηματισθεὶς τότε ἵνα δοθῇ παρὰ τῆς Ἀμαλίας εἰς τὸν Πύργον ἡ συμβολικὴ ὀνομασία «Ἑπτάλοφος».

Ὁ Πύργος διατηρεῖται ἤδη, χάρις εἰς τὰς ἀξιεπαίνους φροντίδας τοῦ ζεύγους Σερπιέρη, εἰς ἀρίστην κατάστασιν, καίτοι ἀριθμεῖ ζωὴν 106 ἐτῶν. Ἀποτελεῖται δὲ ἀπὸ τὸ ἰσόγειον, ἔνθα ὑπάρχουν δύο αἴθουσαι καὶ ἀπὸ ἕνα ὄροφον, ὁ ὁποῖος ἐχρησιμοποιεῖτο ὡς αἴθουσα ὑποδοχῆς. Τὸ δάπεδον, ἡ ὀροφὴ καὶ οἱ τοῖχοι τῆς αἰθούσης εἶναι θαυμασίως διακεκοσμημένοι ἀπὸ τὸν διάσημον Γάλλον ἀρχιτέκτονα Μπουλανζὲ καὶ σώζονται σχεδὸν ἀνέπαφοι.

Ὁ Πύργος ἐπωλήθη ἀρχικῶς τὸ 1864 ὑπὸ τοῦ Βασιλέως Ὄθωνος εἰς τὸν βαρῶνον Σίνα, ὁ ὁποῖος μετὰ δεκαετίαν τὸν μετεπώλησεν εἰς τὸν τότε βουλευτὴν Ἀθηνῶν Γ. Παχύ, παρὰ τοῦ ὁποίου τὸν ἐκληρονόμησε τὸ 1914 ἡ ἀδελφὴ τούτου Λαυρία Σερπιέρη. Σήμερον δὲ ἀνήκει εἰς τὸν υἱὸν ταύτης κ. Ἰωάννην Σερπιέρην, ὅστις φιλοδοξεῖ νὰ μεταβάλῃ τὸν ἱστορικὸν Πύργον τῆς Βασιλίσσης εἰς μουσεῖον τῆς Ὀθωνικῆς ἐποχῆς. Κυρίως τὴν μέριμναν αὐτὴν ἔχει ἀναλάβει μὲ ζῆλον ἡ ἐρίτιμος κυρία Ἰουλία Σερπιέρη, ἡ ὁποία συνεκέντρωσεν ἤδη εἰς τὰς αἰθούσας τοῦ Πύργου σπανίας καὶ πολυτίμους εἰκόνας, αὐτόγραφα, βασιλικὰς ἐνδυμασίας, ὡς καὶ διάφορα ἐνθύμια τοῦ Ὄθωνος καὶ τῆς Ἀμαλίας. Ἡ ὡραία ὅσον καὶ ἐθνικὴ αὐτὴ πρωτοβουλία ἀποτελεῖ τὴν μόνην μέχρι τῆς στιγμῆς ἐκδήλωσιν τιμῆς εἰς τὴν μνήμην τῶν πρώτων Βασιλέων τῆς Ἑλλάδος.

'Ορφανοτροφεῖον» τὸ ὁποῖον ἱδρύθη τὸ 1855 καὶ εἰς τὸ ὁποῖον εὗρον στέγην, περίθαλψιν καὶ μόρφωσιν αἱ ἀπορφανισθεῖσαι νεάνιδες ἀπὸ τὴν ἐπιδημίαν τῆς χολέρας τότε· καὶ κατόπιν – καὶ μέχρι σήμερον – χιλιάδες κορίτσια ποὺ ἔμειναν ὀρφανά. Ἡ 'Αμαλία ἐνίσχυεν οἰκονομικῶς αὐτὰ τὰ ἱδρύματα, ὡς καὶ πολλὰς πτωχὰς οἰκογενείας, διαθέτουσα ἐξ ἰδίων σημαντικὰ ποσά.

'Αλλὰ τὴν ὑψηλὴν συναίσθησιν καθηκόντων καὶ τὴν ψυχικὴν συμμετοχὴν εἰς τὰ δεινὰ τοῦ λαοῦ, ἔδειξεν ἡ 'Αμαλία, ὅπως καὶ ὁ Ὄθων ἐξ ἴσου, κατὰ τὴν φοβερὰν ἐπιδημίαν τῆς χολέρας τοῦ 1854. Ἡ Ἑλληνικὴ πρωτεύουσα ἔζησε πέντε μῆνας φρίκης καὶ τρόμου. Τὴν νόσον ἔφερον τὰ ξένα στρατεύματα τῆς κατοχῆς. Ἡ χολέρα μετεδόθη ἀρχικῶς εἰς τὸν Πειραιᾶ καὶ κατόπιν εἰσέβαλεν εἰς 'Αθήνας, ὅπου προσέλαβε τρομακτικὴν ἐπέκτασιν. Εἰς ἑκαντοντάδας ἀνήρχοντο οἱ καθημερινοὶ θάνατοι. Ἔντρομοι οἱ ἐπιζῶντες ἢ οἱ μὴ προσβληθέντες ἀκόμη, ἄφηνον τοὺς πάσχοντας οἰκείους των ἑτοιμοθανάτους καὶ ἐτρέποντο μακρὰν τῶν 'Αθηνῶν, ἐλπίζοντες εἰς σωτηρίαν. Ἔφευγον ἀκόμη ὑπουργοὶ καὶ ἀνώτεροι ὑπάλληλοι, παραιτούμενοι ἀπὸ τὰς θέσεις των. Μέσα εἰς αὐτὴν τὴν φρίκην, ὅπου υἱοὶ ἐγκατέλειπον τοὺς γονεῖς καὶ ἀδελφοὶ τοὺς ἀδελφούς, ὁ Ὄθων καὶ ἡ 'Αμαλία περιήρχοντο τὰς οἰκίας τῶν χολεριώντων, διὰ νὰ τοὺς παρηγορήσουν καὶ νὰ φροντίσουν διὰ τὴν περίθαλψίν των, ἀδιαφοροῦντες διὰ τὸν κίνδυνον. Εἶναι χαρακτηριστικὴ ἡ σχετικὴ ἐπιστολὴ τῆς Κυρίας ἐπὶ τῶν Τιμῶν Πηνελόπης Λιδωρίκη, ἡ ὁποία ἔγραφεν :

«... Οἱ Βασιλεῖς οὐδόλως δειλιῶσιν, ἀφιππεύουσι καὶ πλησιάζουσι τοὺς πάσχοντας ὅλως ἡσύχως. Διὰ τὸν Βασιλέα εἶναι φυσικόν. Τοιοῦτος ὁ χαρακτήρ του, γενναῖος, ἀτάραχος, ἱππότης πάντοτε, εἰσερχόμενος ἐν τῇ καμίνῳ διὰ νὰ σώσῃ δίμηνον βρέφος καὶ ἀπεκδυόμενος τοῦ ἐνδύματός του διὰ νὰ σκεπάσῃ ἀσθενοῦντα, ἀλλ' ἡ Βασίλισσα; Ἡ ταραττομένη εἰς τὸ παραμικρόν, ἡ φρικιῶσα εἰς τὴν ἐπίψαυσιν τῆς θαλαμηπόλου της διὰ νὰ κλείσῃ τὸ περὶ τὸν λαιμόν της περιδέραιον, αὕτη νὰ κρατῇ τὴν χεῖρα τοῦ πυρέσσοντος ἐκ χολέρας, αὕτη νὰ παρακάθηται ἐπὶ τῆς χλόης μετὰ τῆς δυστυχοῦς γυναικός, τῆς ἀπολεσάσης τὸν ἄνδρα της καὶ καταφυγούσης μὲ τὰ ὀρφανά της ὑπὸ τὰς ἐλαίας; Αὕτη νὰ ἀπεμάσσῃ μὲ τὸ ἴδιόν της ρινόμακτρον τὰ δάκρυα τῶν μικρῶν πεινώντων, διὰ νὰ ἴδῃ τοὺς ὡραίους ὀφθαλμούς των, ἕως οὗ φέρωσιν οἱ ἀπεσταλμένοι της τὰς τροφὰς ἐκ τῆς ἐπαύλεως».

Το κοινωνικὸν καὶ φιλανθρωπικὸν ἔργον τῆς Βασιλίσσης 'Αμαλίας, παρὰ τὰ γλίσχρα οἰκονομικὰ μέσα, ὑπῆρξεν ὑποδειγματικόν, διότι ἐν αὐτῷ ἐκυριάρχει ἡ στοργὴ καὶ ἡ ἀγάπη, ποὺ ἐπήγαζον ἀπὸ τὴν ἀνεξάντλητον πηγὴν τῶν ὡραίων αἰσθημάτων της.

Η ΕΘΝΙΚΗ ΔΡΑΣΙΣ ΤΗΣ ΑΜΑΛΙΑΣ

Ἡ Ἀμαλία ἦτο μία ἰσχυρὰ προσωπικότης, ἀκτινοβολοῦσα μὲ τὸ πνεῦμα της καὶ τὴν δρᾶσιν της εἰς ὅλους τοὺς τομεῖς τῆς ἐθνικῆς ζωῆς. Εἶχεν ἐνστερνισθῆ τὴν μεγάλην Ἰδέαν, τὴν ὁποίαν εἶχε κάμει πίστιν καὶ προορισμόν της, συμμεριζομένη ἐν ταὐτῷ τὰς ἰδέας τοῦ Ὄθωνος καὶ ἐκδηλοῦσα αὐτὰς ἐνίοτε κατὰ τρόπον πολὺ ἔντονον.

Εἶναι χαρακτηριστικὴ ἐν προκειμένῳ ἡ κριτικὴ παρατήρησις τὴν ὁποίαν ἀναφέρει εἰς τὴν ἱστορίαν του ὁ Π. Καρολίδης: «... Πάντως ὑπὸ ἠθικὴν καὶ ἐθνικὴν ἔποψιν οὔτε ὁ Ὄθων, οὔτε ἡ Ἑλλὰς ἐζημιώθησαν διότι ἀντὶ τῆς Ὄλγας, ὡς Βασίλισσα, ἦλθεν ἡ Ἀμαλία. Ἡ Ὄλγα ὁμολογουμένως ὡς Βασίλισσα τῆς Βυτεμβέργης (βραδύτερον) ἔδειξεν ἀρετὰς ἡγεμονικὰς καὶ φιλανθρωπικάς. Ἀλλ' ὡς πρὸς τὸ πνεῦμα, τὸ ὕψος τῶν φρονημάτων καὶ τῶν αἰσθημάτων καὶ τὸν ἐνστερνισμὸν τῆς ἐθνικῆς ἰδέας καὶ τῶν ἐθνικῶν αἰσθημάτων τοῦ λαοῦ οὐ ἦρχεν, οὐδεμία ἴσως σύγχρονος ἐκ τῶν ἀνελθουσῶν εἰς θρόνους ξένους, ἀνῆλθεν εἰς τὸ ἠθικὸν ὕψος τῆς Ἀμαλίας ...».

Ἔχει γραφῆ ὅτι ἡ Ἀμαλία εἶχεν ἀκόμη καὶ πολιτικὰς φιλοδοξίας. Τοῦτο εἶναι μᾶλλον ὑπερβολή. Θὰ ἦτο ὅμως κανεὶς ἐκτὸς τῆς ἱστορικῆς πραγματικότητος, ἐὰν ἠρνεῖτο ὅτι ἡ Ἀμαλία ἤσκει ἐπιρροὴν ἐπὶ τῶν σκέψεων τοῦ Ὄθωνος. Ἡ ἐπιρροὴ τῆς συζύγου ὅμως εἶναι νόμος ἄγραφος ἰσχύων τόσον διὰ τοὺς Βασιλεῖς, ὅσον καὶ διὰ τοὺς κοινοὺς θνητούς, τοὺς συζῶντας ἁρμονικῶς καὶ συνδεδεμένους μὲ ἀγάπην καὶ ἀφοσίωσιν. Ἐφ' ὅσον κοινὴ εἶναι ἡ θέσις, κοινὰ τὰ συμφέροντα, κοιναὶ αἱ φιλοδοξίαι καὶ κοιναὶ αἱ ἐπιδιώξεις, ἡ μεταξὺ συζύγων συνεννόησις καὶ ἐπὶ τῶν σοβαρωτέρων θεμάτων ἀκόμη εἶναι ἀναπόφευκτος, λογικὴ καὶ ἔντιμος. Καὶ ὅταν αὐτὸ συμβαίνῃ μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων, κατὰ ποίαν λογικὴν δὲν πρέπει νὰ παρατηρηθῇ καὶ μεταξὺ Βασιλέων;

Τί ἰδιαιτέρας φιλοδοξίας καὶ ἰδίους σκοποὺς θὰ ἠμποροῦσε νὰ ἔχῃ ἡ Ἀμαλία διαφορετικοὺς ἀπὸ τὸν Ὄθωνα; Μαζὶ ἐβασίλευσαν, μαζὶ ἐδοκιμάσθησαν ψυχικῶς κατὰ τὴν κοινὴν εἰκοσιπενταετῆ βασιλείαν των, τὴν πλήρη ἀναστατώσεων καὶ τρικυμιῶν, μαζὶ ἔγιναν στόχος τῶν ἐχθρῶν τῆς Δυναστείας, μαζὶ ἐξεθρονίσθησαν καὶ μαζὶ διεμοιράσθησαν τὴν πικρίαν τῆς ἐξορίας, ἔστω καὶ εἰς τὴν πρώην αὐτῶν πατρίδα.

Ἡ ἐπιρροή, λοιπόν, τῆς Ἀμαλίας ἐπὶ τοῦ Ὄθωνος δὲν ἠμπορεῖ νὰ τοποθετηθῇ παρὰ μόνον εἰς τὸ πλαίσιον τῆς ἀμοιβαίας ἀγάπης καὶ ἁρμονικῆς συμβιώσεως καὶ εἰς τὴν εὐγενῆ προσπάθειαν, διὰ τὴν ἐπέκτασιν τῶν ἀσφυκτικῶν ὁρίων τοῦ Κράτους. Εἰς τὴν διακαῆ ἐπιθυμίαν ὅπως ἐξα-

σφαλίσουν ὁμαλὴν πολιτικὴν διακυβέρνησιν τῆς χώρας καὶ συντελέσουν εἰς τὴν πρόοδον καὶ τὴν εὐημερίαν τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ.

Ἡ Ἀμαλία, καίτοι εἶχεν ἀνατραφῆ μὲ τὰς μοναρχικὰς ἰδέας, ποὺ ἐπεκράτουν κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους εἰς τὰς Γερμανικάς, ἀλλὰ καὶ ὅλας τὰς Βασιλικὰς Αὐλάς, εἶχε τὴν ἱκανότητα ν' ἀντιλαμβάνεται τὰς περιστάσεις καὶ νὰ προσαρμόζεται πρὸς αὐτάς. Ἡ ἔγκαιρος ἀποδοχὴ τῶν αἰτημάτων τῶν στασιαστῶν τῆς 3ης Σεπτεμβρίου 1843 καὶ ἡ ἀποφυγὴ αἱματοχυσίας, εἰς αὐτὴν κυρίως ὠφείλοντο.

Ὁ Ὄθων, εἰς τὸν ὁμιλήσαντα πρὸς αὐτὸν ἐκ μέρους τῶν ἐπαναστατῶν στρατηγὸν Καλλέργην ὅπως ἱκανοποιήση «τὴν αἴτησιν τοῦ στρατοῦ καὶ τοῦ λαοῦ, ζητούντων σύνταγμα», ἀπήντησεν ὅτι «θὰ σκεφθῇ».

Ἀλλ' ἡ στάσις ἐν τῷ μεταξὺ ἐνισχύετο. Καὶ τότε ἡ Ἀμαλία, διαισθανομένη τὰς συνεπείας τῆς ἀναβλητικότητος τοῦ Ὄθωνος, ἡ ὁποία δὲν εἶχε θέσιν κατὰ τὰς στιγμὰς ἐκείνας, τοῦ συνέστησε. μὲ δάκρυα εἰς τοὺς ὀφθαλμούς, ν' ἀποδεχθῇ τὸ Σύνταγμα. Καὶ ὁ Ὄθων ὑπεχώρησε. Ἔκτοτε δὲ ἤρχισε καὶ ἡ ἀνάμιξις τῆς Ἀμαλίας εἰς τὴν πολιτικὴν ζωήν, πάντοτε ὅμως ὑπὸ τύπον συμβουλῶν πρὸς τὸν Ὄθωνα.

***

Ἐντὸς ὀλίγου ἐδημιουργήθη πέριξ τῆς Βασιλίσσης ἕνας κύκλος ἀνθρώπων, ὁ ὁποῖος ἐχαρακτηρίσθη καὶ ὡς «προσωπικόν της κόμμα». Οἱ ἀφωσιωμένοι εἰς τὴν Ἀμαλίαν ἀνῆκον εἰς δύο κατηγορίας ἀνθρώπων: Εἰς τοὺς κόλακας, οἱ ὁποῖοι συνήθως περιστοιχίζουν τὰς ἰσχυρὰς προσωπικότητας πρὸς ἐξυπηρέτησιν ἰδίων σκοπῶν καὶ εἰς τοὺς ἱκανοὺς καὶ εντίμους ἀνθρώπους, οἱ ὁποῖοι ἐπίστευον ὅτι ἡ Ἀμαλία, διὰ τῆς ἐπιρροῆς της θὰ ἐξώθει τὸν συνήθως διστακτικὸν καὶ ἀναβλητικὸν Ὄθωνα εἰς μεγάλας ἀποφάσεις, πρὸς τὸ καλὸν τοῦ Ἔθνους.

Οἱ ἀφωσιωμένοι εἰς τὴν Βασίλισσαν, ἄλλως τε, οὐδέποτε ἐτήρησαν στάσιν ἐχθρικὴν ἢ καὶ ἔδειξαν ἀδιαφορίαν πρὸς τὸν Ὄθωνα, τὸν ὁποῖον ἡ Ἀμαλία ὑπερηγάπα.

Ἔβλαψεν ἢ ὠφέλησεν ἡ ἀνάμιξις τῆς Ἀμαλίας εἰς τὴν πολιτικὴν ζωὴν τῆς χώρας; Ἐὰν ἐξετάση κανεὶς ὅλας τὰς περιπτώσεις, κατὰ τὰς ὁποίας ἐξεδηλώθη αὕτη καὶ τὴν ἀποδοτικὴν ἐργατικότητα κατὰ τὰς τέσσαρας περιόδους τῆς Ἀντιβασιλείας της, θὰ ἀπαντήση ἀδιστάκτως ὅτι ὠφέλησεν.

Ἡ στάσις καὶ ἡ δρᾶσις τῆς Ἀμαλίας ἐπὶ τῶν ἐθνικῶν ζητημάτων, δὲν ἠμποροῦν βεβαίως νὰ κριθοῦν κεχωρισμένως ἀπὸ τὸν Ὄθωνα. Εἰς τὸ κεφάλαιον αὐτό, περισσότερον παντὸς ἄλλου, Ὄθων καὶ Ἀμαλία, ἦσαν δύο σώματα μὲ μίαν ψυχὴν καὶ μίαν σκέψιν. Τοῦτο μόνον θὰ ἠμποροῦσε

νὰ ὑπογραμμισθῇ : Ὅτι ἡ Ἀμαλία, λόγῳ τοῦ ἐκδηλωτικοῦ καὶ εὐσυγκινήτου χαρακτῆρος της, δὲν ἐχρησιμοποίει διπλωματικὰς περιστροφάς, ὅταν ἀντιμετώπιζε τὰς ταπεινωτικὰς ἐπεμβάσεις τῶν ξένων. Ὡμίλει πρὸς αὐτοὺς μὲ δριμύτητα γλώσσης, ποὺ ἀπεκάλυπτεν ὅλην τὴν ἀγανάκτησίν της καὶ τὸν πόνον της. Δι' αὐτὸ καὶ ἡ ἀντίδρασις τῶν ξένων Πρεσβευτῶν, ἐστρέφετο μὲ ἰδιαιτέραν ἔντασιν ἐναντίον της. Εἰς τὴν ἀντίδρασιν δὲ ταύτην, ἐλάμβανον ἀξιόλογον μέρος καὶ αἱ σύζυγοι τῶν διπλωματῶν, αἱ ὁποῖαι δὲν ἠνείχοντο τὴν ὑπερηφάνειαν Βασιλίσσης μικροῦ κρατιδίου.

Κατὰ τὴν ἄδικον περιπέτειαν τῶν Παρκερικῶν, τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1850, ἡ ψυχὴ τοῦ Ἔθνους ἠτένιζε μὲ βαθεῖαν ἀγάπην πρὸς τὰ πρόσωπα τῶν Βασιλέων. Ἦτο μία ἀπὸ τὰς κρισίμους ἐκείνας ἐθνικὰς περιστάσεις κατὰ τὰς ὁποίας οἱ Ἕλληνες, λησμονοῦντες ἀντιθέσεις, πάθη καὶ μίση, συνεσωματοῦντο διὰ ν' ἀντιμετωπίσουν τὸν κοινὸν κίνδυνον ἢ τὴν κοινὴν προσβολήν. Ἡ ἀντιπολίτευσις ἀπέθεσε τὰ ὅπλα της, ἡ δὲ ἔντονος καὶ σταθερὰ στάσις τοῦ Ὄθωνος καὶ τῆς Ἀμαλίας, ἔδωσαν εἰς τοὺς Βασιλεῖς μίαν δημοτικότητα ἄνευ προηγουμένου. Εἶναι χαρακτηριστικὴ μία σχετικὴ ἀνταπόκρισις, ἡ ὁποία ἐδημοσιεύθη τότε εἰς τὸν «Διπλωματικὸν Μηνύτορα». Ἀφοῦ δίδει ἐν ἀρχῇ ὁ συντάκτης της μίαν παραστατικὴν εἰκόνα τῶν πνευμάτων τοῦ λαοῦ, προσθέτει : «... Ἐν τῷ μεταξὺ ἀξιοθαύμαστος εἶναι ἡ διαγωγὴ τῶν Βασιλέων. Εἶδα πρὸ ὀλίγων ἡμερῶν τὴν Βασίλισσαν. Ἡ ἀγωνία τῶν τελευταίων γεγονότων τὴν κατέβαλε πολύ. Εἶναι ὠχρὰ καὶ οἱ ὀφθαλμοί της φέρουν καθαρὰ τὰ σημεῖα τῆς αὐπνίας. Ψυχραιμότερος πάντοτε ὁ Βασιλεύς, κρύπτει τὴν ἀγανάκτησίν του ὑπὸ τὴν ἀγαθήν του ἔκφρασιν. Ἡ Βασίλισσα ὅμως δὲν συγκρατεῖται. Αἱ θερμαὶ πρὸς αὐτὴν ἐκδηλώσεις τοῦ λαοῦ τῆς προξενοῦν ζωηροτάτην συγκίνησιν καὶ πρὸ τινων ἡμερῶν, διελθοῦσα πρὸ ἑνὸς καφενείου καὶ ἰδοῦσα τοὺς θαμῶνας του ἐγερθέντας καὶ χαιρετίσαντας αὐτὴν σιωπηλῶς, ἐπέστρεψεν εἰς τὰ ἀνάκτορα καὶ κατελήφθη ὑπὸ λυγμῶν, εἰσορμήσασα δὲ εἰς τὸ γραφεῖον τοῦ Βασιλέως, παρέμεινε μόνη πλησίον του ἐπὶ τέσσαρας ὥρας. Οἱ ὑπάλληλοι ἀνερχόμενοι εἰς τὰ ἀνάκτορα διὰ ν' ἀνακοινώσουν εἰς τὸν Βασιλέα τὰς διαφόρους φάσεις τῆς ὑποθέσεως, τὴν εὑρίσκουν πάντοτε πλησίον τοῦ Ὄθωνος».

***

Τὰς ἰδίας ἐκρήξεις πατριωτικοῦ αἰσθήματος καὶ συγκινήσεων ἐδοκίμασεν ἡ Ἀμαλία καὶ κατὰ τὴν περίοδον τῆς ματαιωθείσης ἐκστρατείας τῆς Θεσσαλίας. Κατὰ τὴν ἔκθεσιν τοῦ Ἄγγλου πρεσβευτοῦ Οὐάϊς, ἡ ὁποία ἀναφέρεται εἰς τὸ κοινὸν διάβημα μετὰ τοῦ Γάλλου πρεσβευτοῦ Ρουάν, ἡ Ἀμαλία ὡμίλει ἀντὶ τοῦ Ὄθωνος, τὸν ἐβοήθει ν' ἀκούῃ, δὲν

ἄφηνε νὰ τῆς διαφύγη οὐδεὶς ὑπαινιγμός. Καὶ εἰς μίαν στιγμὴν ὡμίλησεν ἡ ἴδια μετ' ἀπροκαλύπτου δριμύτητος κατὰ τῆς πολιτικῆς τῆς Γαλλικῆς Κυβερνήσεως, τονίσασα ὅτι ἡ Γαλλία, χριστιανικὴ χώρα, ὑπερησπίζετο τὴν Τουρκίαν εἰς βάρος τῆς Ἑλλάδος. Ὁ Ρουὰν ἀπήντησε ὅτι τὸ κίνημα δὲν προήρχετο πράγματι ἐξ ἐθνικῆς ἐξεγέρσεως, ἀλλ' ὠφείλετο εἰς αὐλικὰς ἐνεργείας. Οἱ Βασιλεῖς ἐταράχθησαν ἀπὸ τὴν ἐπίθεσιν αὐτήν, ἡ ὁποία ἦτο ὄχι μόνον ἄδικος, ἀλλὰ καὶ κακόβουλος. Ἡ Ἀμαλία ὅμως ἀνακτήσασα ταχέως τὴν ψυχραιμίαν της εἶπεν εἰς τὸν Γάλλον πρεσβευτήν: «Θὰ ἐννοήσετε πόσον σφάλλετε, ὅταν ἔλθη ἡ κατάλληλος στιγμή».

Καθ' ὅλην τὴν ἀγωνιώδη ἐκείνην περίοδον ἡ Ἀμαλία παρουσίασεν ὑπέροχα δείγματα πατριωτισμοῦ. Ἐνεθουσιάζετο καὶ παρεφέρετο καὶ προεξώφλει τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ κινήματος καὶ ἐφαντάζετο τὴν ἐξέγερσιν ἐξαπλουμένην εἰς τὰ πέρατα τοῦ Ἑλληνικοῦ κόσμου. Ἦτο βεβαία ὅτι τίποτε δὲν θὰ ἐσταματοῦσε τὴν ὁρμὴν τῆς ἐπαναστάσεως. Ἐφαντάζετο τὴν Θεσσαλίαν ἐλευθέραν καὶ ἐσκέπτετο τὴν ὤθησιν ποὺ θὰ ἔδιδεν εἰς τὴν γεωργίαν καὶ τὴν κτηνοτροφίαν. Εἰς τὴν δενδροφύτευσιν καὶ τὸν συγχρονισμὸν τῶν ἑλληνικῶν ἐκείνων περιοχῶν, ποὺ ἐτέλουν ἀκόμη ὑπὸ τὸν ζυγόν. Οἱ ἐθνικοὶ πόθοι ἐφαίνοντο ἤδη πραγματοποιηθέντες εἰς τὴν θερμὴν φαντασίαν της. Καὶ ὅταν ἦλθεν ἡ δραματικὴ νὺξ κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ ἐπέμβασις τῶν ξένων ἐματαίωσε τὴν ἐκστρατείαν ἐκείνην, ὀλίγας μόλις ὥρας πρὶν ἀναχωρήσουν οἱ Βασιλεῖς διὰ τὴν Θεσσαλίαν, ἡ Ἀμαλία ὑπέστη τὸν ἰσχυρότερον ψυχικὸν κλονισμὸν τῆς ζωῆς της. Διότι ἡ ρομαντικὴ ἐκείνη Βασίλισσα δὲν ἐπίστευε μόνον εἰς τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς Θεσσαλίας. Αὐτὸ θὰ ἦτο τὸ πρῶτον βῆμα πρὸς τὴν ὁλοκλήρωσιν τῆς μεγάλης Ἰδέας, ἡ ὁποία θὰ ἤρχετο ἐν συνεχείᾳ. Ἡ Ἀμαλία ἦτο βεβαία ὅτι θὰ ἐβασίλευε μίαν ἡμέραν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, κάποτε δὲ εἶπεν :

- Ἐὰν εἶχα υἱὸν θὰ τὸν ὠνόμαζα Κωνσταντῖνον! ...

Ἀργότερον, εἰς ἕνα βιβλίον του περὶ Ἑλλάδος, ὁ Κάρολος Μπὲκ ἔγραψε διὰ τὴν Ἀμαλίαν καὶ αὐτὴν τὴν φράσιν : «... Ἠθική, χρηστή, ἀφωσιωμένη ὑπηρέτις τοῦ καθήκοντος ἡ Βασίλισσα, εἶναι μία ἁγνὴ Ἑλληνίς, λατρεύουσα τὴν Ἑλλάδα καὶ τὸν λαόν της καὶ εὐγενῶς φιλοδοξοῦσα τὸ μεγαλεῖον τῆς θετῆς πατρίδος της...».

Η ΑΝΤΙΒΑΣΙΛΕΙΑ ΤΗΣ ΑΜΑΛΙΑΣ

Ὡς χαρακτὴρ ἡ Ἀμαλία διέφερε πολὺ τοῦ συζύγου της. Ὁ Ὄθων ἦτο λεπτολόγος, διστακτικὸς καὶ κατετρίβετο πολλάκις καὶ εἰς τὰς ἐλαχίστας λεπτομερείας τῶν ζητημάτων, ἀκόμη καὶ εἰς τὰς λεκτικὰς διατυπώσεις τῶν ἐγγράφων, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἀπῄτει χρόνον πολύν. Δὲν ἦτο ὅμως ἐντελῶς ἀδικαιολόγητος, τηρῶν αὐτὴν τὴν σχολαστικότητα

εἰς τὴν ρύθμισιν τῶν κρατικῶν ὑποθέσεων. Διότι ὁ Ὄθων ἐγνώριζεν ὅτι εἶχε ν' ἀντιπαλαίσῃ πρὸς μυρίας δολοπλοκίας ἡμετέρων καὶ ξένων, πρὸς ἰδιοτελῆ πολιτικὰ καὶ προσωπικὰ συμφέροντα καὶ ὑπωπτεύετο, ὅτι κάτω ἀπὸ μίαν ἁπλῆν καὶ ἀθώαν φραστικὴν διατύπωσιν ἢ καὶ μίαν λέξιν, ἠμποροῦσαν νὰ ὑποκρύπτωνται ἀνόσιοι σκοποί. Τὴν φιλυποψίαν του ἐνίσχυε καὶ τὸ φυσικὸν ἐλάττωμά του τῆς βαρηκοίας. Ὅταν οἱ ὑπουργοί του τοῦ ὑπέβαλλον ἔγγραφα καὶ σχέδια νόμων τὰ ἐμελέτα προσεκτικῶς, ὥστε νὰ πεισθῇ πλήρως ὅτι δὲν ὑπῆρχεν εἰς αὐτὰ τίποτε τὸ ὕποπτον καὶ τὸ διαβλητόν.

Ἀντιθέτως ἡ Ἀμαλία διείπετο ἀπὸ πνεῦμα ἐνεργητικότητος καὶ δραστηριότητος, αὐτὰ δὲ τὰ χαρίσματα, συνεπικουρούμενα καὶ ἀπὸ τὴν ὀξυτάτην της ἀντίληψιν, ἐπέδειξε κατὰ τὰς τέσσαρας περιόδους τῆς Ἀντιβασιλείας της κατὰ τὰς ὁποίας, δυνάμει τοῦ νόμου ΡΞΣΤ' τῆς 28ης Ἰουλίου 1850, ἀνεπλήρωνε τὸν ἀπουσιάζοντα εἰς τὸ Ἐξωτερικὸν Ὄθωνα. Ἐκ τῶν τεσσάρων Ἀντιβασιλειῶν, αἱ δύο τελευταῖαι – τοῦ 1856 καὶ τοῦ 1858 – ὑπῆρξαν αἱ ἀξιολογώτεραι. Διότι κατὰ τὴν περίοδον τοῦ 1856, ἡ Ἀμαλία εἶχε ν' ἀντιμετωπίσῃ τὴν ξένην κατοχήν. Οἱ πρεσβευταὶ καὶ οἱ ναύαρχοι τῆς Ἀγγλίας καὶ Γαλλίας ἐπεδίωκον τὴν ταπείνωσιν τοῦ Ἔθνους καὶ τῆς Βασιλείας, ἐπεμβαίνοντες μὲ τὴν ἰταμότητα τῶν ἰσχυρῶν εἰς ὅλας τὰς ἐσωτερικὰς ὑποθέσεις τοῦ Κράτους. Ἡ Ἀμαλία ἠσθάνετο ὀδύνην διὰ τὴν περιπέτειαν ἐκείνην τῆς Ἑλλάδος, οὐδεμίαν δὲ εὐκαιρίαν παρέλειπε διὰ νὰ περιφρουρήσῃ τὴν βασιλικὴν ἀξιοπρέπειαν, ἀνθισταμένη εἰς πᾶσαν ταπεινωτικὴν ἀπόπειραν.

Ἡ Ἀντιβασιλεία τῆς Ἀμαλίας κατὰ τὸ 1858 ἀπέβη ἡ ἀποδοτικωτέρα πάσης ἄλλης περιόδου τῆς Βασιλείας τοῦ Ὄθωνος. ἀπὸ ἀπόψεως θετικῆς ἐργασίας. Τὸ ἀγαθὸν τοῦτο ἀποτέλεσμα ὠφείλετο βεβαίως καὶ εἰς τὴν σχετικὴν ἡσυχίαν ποὺ ἐπεκράτει κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, ἰδίως ἀπὸ ἐξωτερικὰς περιπλοκὰς καὶ εἰς τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ τότε Κυβέρνησις Ἀθ. Μιαούλη ἀπετελεῖτο ἀπὸ ἄνδρας χρηστοὺς καὶ ἱκανούς. Κατὰ μέγα μέρος ὅμως ὠφείλετο εἰς τὰς πρωτοβουλίας καὶ τὴν ἐργατικότητα τῆς Ἀμαλίας, ἡ ὁποία ἐπωφελήθη τῶν εὐνοϊκῶν περιστάσεων διὰ νὰ θέσῃ εἰς ἐφαρμογὴν πρόγραμμα ποὺ θὰ ἐξησφάλιζε τὴν πρόοδον καὶ τὸν συγχρονισμὸν τοῦ Ἑλληνικοῦ κράτους.

Πολλὰ ἔγιναν τότε καὶ θὰ ἐγίνοντο περισσότερα, ἐὰν νέαι πολιτικαὶ δυσχέρειαι δὲν ἀνέκοπτον τὴν πραγματοποίησιν τοῦ μεγάλου ἐκείνου προγράμματος. Ἡ μακρὰ πεῖρα ποὺ εἶχεν ἀποκτήσει ἡ Ἀμαλία, τὴν εἶχε καταστήσει ἱκανωτάτην εἰς τὴν διαχείρισιν τοῦ ἔργου της. Ἐγνώριζεν ὅλην τὴν νομοθεσίαν, κάθε τροποποίησιν ποὺ εἶχεν ἐπενεχθῇ εἰς αὐτήν, ὅλας τὰς κρατικὰς ὑποθέσεις, τὰ πρόσωπα καὶ τὰ ὀνόματα ὄχι μόνον τῶν πολιτευτῶν, τῶν στρατιωτικῶν, τῶν ἐπιστημόνων, τῶν λογίων καὶ τῶν ἀνω-

τάτων κρατικῶν λειτουργῶν, ἀλλὰ πολλάκις καὶ κατωτέρων ἀκόμη ὑπαλλήλων, τῶν ὁποίων εἶχε σταθμίσει τὰ προσόντα καὶ τὴν ἀξίαν.

Ἡ Ἀμαλία εἰσήρχετο εἰς τὸ βασιλικὸν γραφεῖον τὴν 8ην πρωινὴν καὶ εἰργάζετο συνεχῶς μέχρι τῆς μεσημβρίας. Ἔπειτα ἀπὸ μικρὰν διακοπὴν ἐξηκολούθει τὴν ἐργασίαν της μέχρι βαθείας νυκτὸς καὶ οἱ Ἀθηναῖοι, ὅσοι διήρχοντο κατὰ τὰς προκεχωρημένας ὥρας ἔξω ἀπὸ τὰ ἀνάκτορα, ἔβλεπον τὰ παράθυρα τοῦ διαμερίσματός της φωτισμένα.

Εἰς τὴν βιβλιοθήκην καὶ τὸ βασιλικὸν γραφεῖον, ὑπῆρχον τοποθετημένοι πολλοὶ φάκελλοι μὲ ἔγγραφα, ἀρκετὰ τῶν ὁποίων παρέμενον ἐκκρεμῆ ἀπὸ μηνῶν. Ἡ Ἀμαλία ἐπεδίδετο εἰς τὴν ταχεῖαν διεκπεραίωσίν των. Ἐδέχετο τοὺς ὑπουργοὺς εἰς τακτικὰς συνεργασίας καὶ συνεζήτει μετ' αὐτῶν ὅλα τὰ θέματα τῆς ἁρμοδιότητός των. Κυρίως τὴν ἐνδιέφερεν ἡ οὐσία τῶν ζητημάτων, τὰ ὁποῖα κατενόει ἀμέσως. Τότε δὲ ἐκυκλοφόρησε καὶ ἡ ἀμφίστομος φράσις, ἡ ὁποία ἔθιγεν ἀμφοτέρους τοὺς βασιλεῖς : «Ὁ Ὄθων, ἔλεγον, ἀναγιγνώσκει χωρὶς νὰ ὑπογράφῃ. Ἡ Ἀμαλία ὑπογράφει χωρὶς ν' ἀναγιγνώσκῃ».

Τοῦτο ὡς σχῆμα λόγου εἶναι ἴσως ἐπιτυχές, ὄχι ὅμως καὶ ἀκριβές. Ἡ Ἀμαλία δὲν παρημέλει καθόλου τὰς λεπτομερείας. Τοὐναντίον μάλιστα. Ἀνεγίγνωσκεν ἐπιμόνως καὶ προσεκτικὰ τὰ ἔγγραφα ποὺ τῆς ὑπέβαλλον οἱ ὑπουργοί, ἐζήτει συμπληρωματικὰς πληροφορίας καὶ κατόπιν ὑπέγραφε. Σπανίως θέματα ποὺ συνεζητοῦντο μὲ τοὺς ὑπουργοὺς ἀνεβάλλοντο διὰ τὴν ἐπομένην , συχνότατα δὲ αἱ γνῶμαι τῆς Βασιλίσσης ἐπεκράτουν, ὄχι διότι ἦσαν βασιλικαὶ γνῶμαι, ἀλλὰ διότι ἀνεγνωρίζοντο ὡς πρακτικώτεραι καὶ ὀρθότεραι. Δὲν περιωρίζετο δὲ μόνον εἰς τὴν λῆψιν ἀποφάσεων ἡ Ἀμαλία. ἀλλὰ παρηκολούθει καὶ τὴν ἐφαρμογήν των. Διότι ἐν Ἑλλάδι συνηθίζεται, δυστυχῶς, ν' ἀποφασίζωνται πολλὰ ὀρθὰ καὶ ὠφέλιμα, ἀλλὰ κατόπιν ὑπεισέρχεται τὸ πνεῦμα τῆς ἀναβλητικότητος καὶ τὰ καταδικάζει εἰς τὴν λήθην...

***

Οἱ ἀντιδυναστικοὶ ὅμως, οἱ ὁποῖοι κατηγοροῦν τὸν Ὄθωνα ὡς διστακτικὸν καὶ ἀναποφάσιστον, δὲν ἐδίστασαν νὰ στρέψουν τὰ βέλη των καὶ ἐναντίον τῆς Ἀμαλίας, διὰ τὸν ἀντίθετον ἀκριβῶς λόγον. Ἡ ἔντονος δραστηριότης της, κατ' αὐτούς, δὲν ὠφείλετο εἰς τὴν ἐπιθυμίαν της νὰ ἐξυπηρετήσῃ τὸν τόπον, ἀλλὰ εἰς τὴν οπισθόβουλον σκέψιν της ν' ἀναδειχθῇ ἱκανωτέρα τοῦ Ὄθωνος.

Εἰς ἕνα δὲ ἀπὸ τὰ φυλλάδια , τὰ ὁποῖα ἀφθόνως ἐκυκλοφόρουν τότε, ἡ Ἀμαλία ἐκαυτηριάζετο δριμύτατα, διότι δῆθεν προσεπάθει, μὲ τὴν στάσιν της αὐτήν, νὰ εἰρωνευθῇ τὸν Βασιλέα! Οἱ ἀντιοθωνικοὶ παρουσιάζοντο τώρα ὡς συμπαθοῦντες τὸν Ὄθωνα! Ἀρκεῖ ὅτι οὕτω θὰ ἐπληγώνετο ἡ

'Αμαλία, ἡ ὁποία εἶχε καταστῆ πλέον ὁ στόχος διὰ τὰ δηλητηριώδη βέλη τῆς ἀντιδυναστικῆς μερίδος τοῦ λαοῦ.

Γεγονὸς ὅμως τὸ ὁποῖον οὐδεὶς ἐκ τῶν ἱστορικῶν ἀμφισβητεῖ, εἶναι ὅτι κατὰ τὴν τελευταίαν 'Αντιβασιλείαν τῆς 'Αμαλίας ἐγένετο λαμπρὰ ἐργασία , ἀποβλέπουσα εἰς τὸν ἐκσυγχρονισμὸν τῆς χώρας. Κατ' ἐκείνην τὴν περίοδον ἔγινεν ἡ διόρυξις καὶ ἡ γεφύρωσις τοῦ πορθμοῦ τοῦ Εὐρίπου, καὶ ἡ ἐγκατάστασις ὑποβρυχίου τηλεγράφου μεταξὺ Πειραιῶς καὶ Σύρου. Τότε συνεπληρώθησαν αἱ μελέται περὶ τομῆς τοῦ 'Ισθμοῦ τῆς Κορίνθου καὶ συνήφθη σύμβασις διὰ τὴν ἀποξήρανσιν τῆς λίμνης Κωπαΐδος. 'Εξησφαλίσθη ἀκόμη ἡ ἀτελὴς εἰσαγωγὴ σταφίδος εἰς τὴν Ρωσίαν, ἐνισχύθη ἡ ἀτμοπλοΐα Σύρου, κατεβλήθησαν προσπάθειαι διὰ τὴν ρύθμισιν τοῦ δημοσίου χρέους, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἐπέφερεν εὐνοϊκὴν μεταστροφὴν εἰς τὴν στάσιν τῶν Δυνάμεων ἀπέναντι τῆς 'Ελλάδος ἐπί τινα χρόνον, καὶ ἐτέθησαν αἱ πρῶται βάσεις τῆς ἀναδιοργανώσεως τοῦ πολεμικοῦ Ναυτικοῦ. 'Απόδοσις δηλαδὴ τεραστία, εἰς διάστημα μικρόν.

Ἄλλη φροντὶς τῆς 'Αμαλίας, ἦτο ἡ κατασκευὴ σιδηροδρόμου 'Αθηνῶν—Πειραιῶς. Εἶχεν ὑποβάλει σχετικὴν πρότασιν ὁ 'Ιταλὸς ἐπιχειρηματίας Φεράλντι, εἰς τὸν ὁποῖον ὀφείλεται καὶ ἡ πρώτη ὀργάνωσις συγκοινωνιῶν εἰς τὴν 'Ελλάδα. Τὸ σχέδιον ὅμως τῆς ἐγκαταστάσεως σιδηροδρόμου ἐναυάγησε τότε, προσκροῦσαν εἰς τὴν περίεργον ἀντίδρασιν τῶν 'Αθηναίων τῶν χρόνων ἐκείνων.

'Επίσης καὶ ὁ τύπος τῆς ἀντιπολιτεύσεως, μὲ ἐπὶ κεφαλῆς τὴν «'Ελπίδα» καὶ τὴν «'Αθηνᾶν» ἐξαπέλυσε λυσσώδη ἐκστρατείαν ἐναντίον τῆς κατασκευῆς σιδηροδρόμου, τὸν ὁποῖον ἐχαρακτήριζον ὡς «γελοίαν ἀπομίμησιν τῶν ξενικῶν ἐθίμων». Οὕτως ἐματαιώθη δι' ἀρκετὰς δεκαετίας ἡ εἰσαγωγὴ τοῦ πρώτου ἀτμοκινήτου σιδηροδρόμου εἰς τὴν 'Ελλάδα.

Εἰς τόσον ἰσχυράς, ὅσον καὶ ἀκατανοήτους ἀντιδράσεις, εἶχον νὰ παλαίσουν οἱ πρῶτοι Βασιλεῖς τῆς 'Ελλάδος, εἰς τὴν προσπάθειάν των διὰ τὴν πρόοδον τῆς χώρας.

Πρέπει ἀκόμη νὰ σημειωθῇ καὶ κάτι ἄλλο, τὸ ὁποῖον ἀποδεικνύει τὴν δραστηριότητα τῆς 'Αμαλίας καὶ τὴν ἐπίγνωσιν ἐκ μέρους της τῶν ορίων μέχρι τῶν ὁποίων ἔφθανον τὰ δικαιώματά της. Καὶ κατὰ τὰς τέσσαρας 'Αντιβασιλείας της, ἡ 'Αμαλία περιωρίσθη εἰς τὴν διεκπεραίωσιν θεμάτων ἀποκλειστικῶς τῆς ἐσωτερικῆς ζωῆς τοῦ κράτους. Διότι, καίτοι κατεῖχε πλήρως τὰ ἐξωτερικὰ ζητήματα, ἀπέφευγεν ἐπιμελῶς ν' ἀναμιχθῇ εἰς αὐτά, διὰ νὰ μὴ δημιουργηθοῦν νέαι περιπλοκαί.

ΤΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΤΗΣ ΔΙΑΔΟΧΗΣ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΘΡΟΝΟΥ

Τὸ μέγα ψυχικὸν δρᾶμα, τὸ ὁποῖον κατέστησεν ἀτυχὲς καθ' ὅλην τὴν ζωήν του τὸ πρῶτον Βασιλικὸν ζεῦγος τῆς 'Ελλάδος, ἦτο ἡ ἀτεκνία.

Τὸ θέμα τοῦτο, προεκάλεσεν ἀλληλοσυγκρουομένας ἑρμηνείας καὶ ἀπετέλεσεν ἀποφασιστικὸν μοχλὸν εἰς χεῖρας τῶν ἀντιοθωνιστῶν διὰ τὸν ἐκθρονισμὸν τῆς πρώτης Δυναστείας. Ἀλλὰ πρὶν ἐκθέσω τὰς ἐπ' αὐτοῦ ἀπόψεις μου, βάσει ἀνεκδότων ἐπισήμων στοιχείων, θ' ἀσχοληθῶ μὲ τὸ πρόβλημα τῆς διαδοχῆς καὶ τὴν στάσιν τὴν ὁποίαν ἐτήρησεν ἐπ' αὐτοῦ ἡ Ἀμαλία.

Τὸ σχετικὸν πρὸς τὴν διαδοχὴν ἄρθρον τοῦ Συντάγματος τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως τοῦ 1844 προέβλεπε περὶ τοῦ ζητήματος τούτου καὶ ὥριζεν ὅτι, ἐν περιπτώσει ἀτεκνίας τοῦ Ὄθωνος, διάδοχός του θὰ ἦτο ὁ νεώτερος ἀδελφὸς αὐτοῦ, ὅστις ὤφειλε νὰ μεταστῇ εἰς τὴν Ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν. Οὗτος ἦτο ὁ πρίγκιψ Λουϊτπόλδος, ὁ ὁποῖος ὅμως ἠρνήθη ν' ἀλλάξῃ δόγμα, ὅταν τοῦ ἐπροτάθη τοῦτο ὑπὸ τοῦ Ὄθωνος, μεταβάντος περὶ τὰ τέλη τοῦ 1850 εἰς Μόναχον πρὸς διευθέτησιν τοῦ ζητήματος τούτου. Κατόπιν αὐτοῦ ὁ Ὄθων ἀπηυθύνθη πρὸς τὸν μετὰ τὸν Λουϊτπόλδον μικρότερον ἀδελφόν του Ἀδαλμπέρτον, ὁ ὁποῖος ἐδέχθη τὴν διαδοχὴν τοῦ Ἑλληνικοῦ Θρόνου ὑπὸ τοὺς ἑξῆς ὅρους: Πρῶτον ὅτι δὲν θὰ ὑπεχρεοῦτο νὰ μεταβάλῃ δόγμα μέχρι τῆς ὥρας τῆς ἐπὶ τοῦ θρόνου ἀναρρήσεώς του. Καὶ δεύτερον νὰ τύχῃ ἐπισήμου ἐγγυήσεως ἀπὸ τοῦδε ὑπὸ τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως, μεθ' ὅλων τῶν πρὸς αὐτὸν ὑποχρεώσεών της ἐπὶ τοῦ τίτλου του. Τόσον ὁ Ὄθων, ὅσον καὶ ἐν συνεχείᾳ ἡ Κυβέρνησις, ἀπέρριψαν τοὺς ὅρους τοῦ Ἀδαλμπέρτου, ὁ ὁποῖος σὺν τοῖς ἄλλοις εἶχε νυμφευθῆ καὶ Ἱσπανίδα πριγκίπισσαν καθολικὴν τὸ θρήσκευμα. Συνεπείᾳ τούτου αἱ προσπάθειαι τοῦ Ὄθωνος πρὸς λύσιν τοῦ προβλήματος τῆς διαδοχῆς ἀπέτυχον.

Παραλλήλως, ὅμως, μὲ τὸν Ὄθωνα, ἐνήργει καὶ ἡ Ἀμαλία, ὑπὲρ τοῦ μικροῦ ἀδελφοῦ της Πέτρου, Ἀρχιδουκὸς τοῦ Ὄλντεμπουργκ. Καὶ αἱ μὲν ὀθωνικαὶ πηγαὶ ἀποσιωποῦν τὸ γεγονὸς τοῦτο, ἴσως διότι τὸ ἐθεώρησαν ὡς σκιὰν εἰς τὴν ζωὴν τῆς Ἀμαλίας. Ἀλλὰ εἶναι ἀληθές. Ἐκεῖνο ὅμως ποὺ ὁπωσδήποτε ὀφείλει ν' ἀποκλείσῃ τις εἶναι ὅτι αἱ σχετικαὶ προσπάθειαι τῆς Ἀμαλίας κατεβλήθησαν ὄπισθεν τῆς ράχεως τοῦ Ὄθωνος. Ἡ ἀφοσίωσις πρὸς τὸν σύζυγόν της, τὴν ὁποίαν ἔτρεφε καθ' ὅλον της τὸν βίον ἡ Ἀμαλία, δὲν ἀφήνει οὐδὲ ἁπλῆν ὑποψίαν περὶ τούτου. Ἦτο φυσικὸν βεβαίως νὰ προετίμα αὕτη τὸν ἀδελφόν της, ὡς διάδοχον τοῦ Θρόνου. Πιθανῶς δὲ νὰ εἶχεν αὐτὴν τὴν ἐπιθυμίαν καὶ ἀπὸ μακροῦ. Ἀλλὰ δὲν τὴν ἐξεδήλωσεν, εἰμὴ μόνον ὅταν κατέστη γνωστὸν ὅτι οἱ ἀδελφοὶ τοῦ Ὄθωνος ἠρνήθησαν τὴν Ὀρθοδοξίαν, ἐνῷ ὁ ἀδελφός της θὰ τὴν ἐδέχετο. Πρὸς τὴν γνώμην τῆς Ἀμαλίας εἶχε συνταχθῆ καὶ ὁ ἀρχηγὸς τοῦ ρωσικοῦ κόμματος Ἀνδρέας Μεταξᾶς, ὁ ὁποῖος ἔπεισε τὴν Βασίλισσαν νὰ καλέσῃ τὸν ἀδελφόν της εἰς τὰς Ἀθήνας. Ἡ ἐπίσκεψις αὐτὴ ἠλπίζετο ὅτι θὰ ἔκαμνε καλὴν ἐντύπωσιν εἰς τὸν λαόν, ὁ ὁποῖος θὰ ἐπληροφορεῖτο ὅτι ὁ σκοπὸς τοῦ ταξιδίου τοῦ Ἀρχιδουκὸς τοῦ Ὄλντεμπουργκ συνεδέετο

μὲ τὸ ζήτημα τῆς διαδοχῆς τοῦ Βασιλικοῦ ζεύγους. Ὄντως μετά τινα χρόνον, καὶ ἐνῶ ὁ Ὄθων ἀπουσίαζεν, ἐπραγματοποιήθη αὐτὴ ἡ ἐπίσκεψις. Κατὰ τὸ διάστημα τῆς παραμονῆς τοῦ Πέτρου εἰς τὰς Ἀθήνας διεξήχθησαν μακραὶ συζητήσεις μεταξὺ τῆς Βασιλίσσης, τοῦ πρεσβευτοῦ τῆς Ρωσίας, τοῦ Α. Μεταξᾶ καὶ τοῦ συνοδεύοντος τὸν Ἀρχιδοῦκα πολιτικοῦ συμβούλου τῆς Αὐλῆς τοῦ Ὄλντεμπουργκ βαρώνου Μόζαρ. Ὁ ρόλος τοῦ Ἀρχιδουκὸς εἰς τὰς συνεντεύξεις αὐτὰς ἦτο ἁπλῶς διακοσμητικός, διότι ὁ Πέτρος ἦτο μόλις ὀκταετὴς τότε. Καὶ τὸ δόγμα τῆς ὀρθοδοξίας θὰ τὸ ἠσπάζετο – ἐὰν ὁ σκοπὸς ἐπετυγχάνετο – χωρὶς νὰ ἔχῃ πλήρη ἐπίγνωσιν τοῦ πράγματος. Ὅπως ἦτο ἑπόμενον, αἱ συνεννοήσεις ἐκεῖναι δὲν παρέμειναν μυστικαί. Κατ' ἀρχὰς διετυπώθησαν εἰκασίαι, ἔπειτα δὲ φῆμαι, αἱ ὁποῖαι προσέλαβον ταχέως τὴν μορφὴν ἐγκύρων πληροφοριῶν.

Οἱ ἐχθροὶ τῆς Ἀμαλίας ἥρπασαν τότε τὴν εὐκαιρίαν διὰ νὰ τὴν κατηγορήσουν ὅτι ἐνήργει ὑπὲρ τοῦ ἀδελφοῦ της ἐν ἀγνοίᾳ τοῦ Ὄθωνος, διὰ νὰ τον φέρῃ ἐνώπιον τετελεσμένου γεγονότος. Ἀλλὰ καὶ ἡ Ἀγγλικὴ πρεσβεία, ἡ ὁποία ἔτρεφεν ἰδιαιτέραν ἀντιπάθειαν πρὸς τὴν Ἀμαλίαν, ἐπωφελήθη καὶ αὐτὴ τῆς εὐκαιρίας, διὰ νὰ καταστήσῃ ἀντιδημοτικὴν τὴν Βασίλισσαν καὶ διέσπειρε τερατώδεις φήμας εἰς βάρος της. Μεταξὺ τῶν ἄλλων ἐλέγετο ἀκόμη ὅτι ὁ μικρὸς Ἀρχιδοὺξ Πέτρος, ὁ ὁποῖος προωρίζετο ὡς διάδοχος τοῦ Ἑλληνικοῦ Θρόνου, εἶχε τοιοῦτα θηριώδη ἔνστικτα, ὥστε εἶχε φονεύσει τρεῖς ἵππους τῆς Αὐλῆς καὶ εἶχε καταστήσει ἀνάπηρον ἕνα ὑπηρέτην ! Καὶ νὰ σκεφθῇ κανεὶς ὅτι αἱ συκοφαντίαι αὐταὶ ἀπεδίδοντο εἰς ἕνα μόλις ὀκταετὲς παιδίον ! Ἐν τούτοις αἱ φῆμαι αὐταὶ συνεζητοῦντο εὐρύτατα παρὰ τῷ λαῷ καὶ ἔδωσαν νέον ἔναυσμα εἰς τοὺς δυσηρεστημένους κατὰ τῆς Βασιλίσσης.

Τὴν νύκτα τῆς 2ας Ἀπριλίου 1851 ἐτοιχοκολλήθησαν εἰς τὰς ὁδοὺς τῶν Ἀθηνῶν λίβελλοι μὲ τὴν ἐπιγραφήν : «Νέον τύραννον ἡμεῖς δὲν στέργομεν» καὶ μὲ δριμὺ κατηγορητήριον ἐναντίον τῆς Ἀμαλίας. Ἀλλὰ καὶ αἱ ἐφημερίδες τῆς ἀντιπολιτεύσεως ἔγραψαν ἄρθρα μὲ σαφεῖς ὑπαινιγμοὺς καὶ προεκλήθη τοιοῦτος ἐρεθισμός, ὥστε ὁ Ὄθων ἠναγκάσθη νὰ ἐπισπεύσῃ τὴν ἐπάνοδόν του εἰς τὴν Ἑλλάδα.

Τὸ ζήτημα ὅμως τῆς διαδοχῆς τοῦ θρόνου ὑπὸ τοῦ ἀδελφοῦ τῆς Ἀμαλίας ἦτο πλέον κατεδικασμένον εἰς ἀποτυχίαν. Καὶ ἐνῶ προσεφέρετο ὡς μία ἀπὸ τὰς καλυτέρας λύσεις, παρεγνωρίσθη καὶ ἔκλεισε πρὶν τύχῃ τῆς ἐνδελεχοῦς μελέτης, τόσον ὑπὸ τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως, ἡ ὁποία ἔλαβεν ἐγκαίρως γνῶσιν τῶν σχετικῶν συζητήσεων, ὅσον καὶ ὑπὸ τοῦ Ὄθωνος, ὁ ὁποῖος τὸ ἀπέκλεισεν ἀμέσως.

Ἀλλὰ διατί ἐτηρήθη αὐτή, ἡ τοὐλάχιστον περίεργος, στάσις, ἐνώπιον ἑνὸς θέματος τοιαύτης σοβαρότητος ; Πῶς παρεβλέφθη ὅτι εἰς περίπτωσιν ἐπιτυχοῦς ἐκβάσεως τούτου, θὰ ἐτίθεντο ἀμέσως βαθεῖαι

αἱ ρίζαι τῆς Δυναστείας εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἐνῷ συγχρόνως θὰ ἀπεμακρύνετο ὁ κίνδυνος τῆς πτώσεως αὐτῆς, εἰς τὴν ὁποίαν συνετέλεσε σὺν τοῖς ἄλλοις κατὰ μέγα μέρος ἡ ἔλλειψις διαδόχου;

Φαίνεται ὅμως ὅτι ἐκτὸς τῶν ὡς ἄνω, ἐπέδρασαν καὶ ἕτεροι παράγοντες ἐν προκειμένῳ, ὥστε νὰ θεωρηθῇ ὡς ναυαγήσασα ἡ ὑπόθεσις τῆς διαδοχῆς ὑπὸ τοῦ Πέτρου. Πρῶτον, ἠναντιώθη εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἡ Αὐλὴ τοῦ Μονάχου ἔναντι ἑνὸς τοιούτου ἐνδεχομένου καί, δεύτερον, λόγῳ τῆς συγκαταθέσεως τῆς Ρωσίας πρὸς τὴν λύσιν αὐτὴν—ὡς ἀνεκοίνωσεν ὁ Πρέσβυς της εἰς τὴν Ἀμαλίαν—προεκλήθη ἡ ἀντίθεσις τῆς Ἀγγλίας καὶ τῆς Γαλλίας. Δεδομένου μάλιστα ὅτι ἤδη αἱ δύο δυτικαὶ Δυνάμεις ἐπεδίωκον μᾶλλον τὴν ἐκθρόνισιν τῆς πρώτης Δυναστείας, παρὰ τὴν σταθεροποίησιν αὐτῆς.

Ὁ Ὄθων ἐπέστρεψε τὴν 1ην Μαΐου 1851, ἤτοι τρεῖς μῆνας ἐνωρίτερον. Ἡ Ἀμαλία τὸν προϋπάντησεν ἐπιβαίνουσα τῆς βασιλικῆς θαλαμηγοῦ πολὺ ἔξω τοῦ λιμένος τοῦ Πειραιῶς. Πρὶν ἀκόμη τὴν ἀσπασθῇ, ὁ Ὄθων, μόλις τὴν ἀντίκρυσε τῆς εἶπε γερμανιστί:

— Τίποτε!...

Καὶ ἡ Ἀμαλία, εἰς τὴν ὁποίαν ἀπεδίδοντο σκότιοι ἐνέργειαι διὰ τὸ αὐτὸ ζήτημα, προσέθηκε καὶ αὐτὴ θλιβερῶς:

— Τίποτε!...

Καὶ οἱ δύο σύζυγοι ἠσπάσθησαν ἀλλήλους μὲ τὴν συνήθη τρυφερότητά των, ἐνῷ εἰς τὰς Ἀθήνας εἶχε διαδοθῇ ὅτι ὁ Ὄθων ἤρχετο μὲ τὴν ἀπόφασιν νὰ διαζευχθῇ τὴν Ἀμαλίαν!...

Ἐν πάσῃ περιπτώσει θὰ ἦτο αὐθαίρετον νὰ ὑποστηρίξῃ τις ὅτι ἡ Ἀμαλία δὲν εἶχε καταστήσει κοινωνὸν τῶν σχεδίων της, σχετικῶς μὲ τὴν ὑποψηφιότητα τοῦ ἀδελφοῦ της, τὸν Ὄθωνα. Ἡ ἀγάπη καὶ ἡ ἀφοσίωσις, ποὺ ἐξηκολούθησαν μεταξὺ τῶν δύο συζύγων, ἀπὸ τῆς πρώτης ὥρας τῆς ἐπανόδου τοῦ Ὄθωνος, ἄγουν εἰς τὸ ἀντίθετον ἀκριβῶς συμπέρασμα. Πάντως, αἱ ἐνέργειαι ἐκεῖναι τῆς Ἀμαλίας τῆς προσέθεσαν νέους ἐχθροὺς καὶ κυρίως τὴν Αὐλὴν τοῦ Μονάχου, ἡ ὁποία ἔδειξε μεγάλην δυσφορίαν ὅταν τὰς ἐπληροφορήθη. Τὴν ἀντιπάθειάν των δὲ οἱ ἀδελφοὶ τοῦ Ὄθωνος τὴν ἔδειξαν ἐκ τοῦ ἐμφανοῦς πρὸς τὴν Ἀμαλίαν ὅταν αὐτὴ μετέβη εἰς Μόναχον μετὰ παρέλευσιν 5 ἐτῶν, κατὰ τὸ 1857. Ἀλλὰ καὶ ἀργότερον, ὅταν εὐθὺς μετὰ τὴν ἔξωσιν οἱ Βασιλεῖς ἔφθασαν εἰς τὸ Μόναχον καὶ ἐφιλοξενήθησαν εἰς τὰ ἀνάκτορα τοῦ Βασιλέως Μαξιμιλιανοῦ.

ΤΑ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΑ ΑΙΤΙΑ ΤΗΣ ΑΤΕΚΝΙΑΣ ΤΗΣ ΑΜΑΛΙΑΣ

Ἀπὸ τὴν ζωὴν τῆς Ἀμαλίας ἔλειπε τὸ κυριώτερον θέλγητρον: Ἡ μητρότης. Διὰ τὴν ἔλλειψιν αὐτήν, ἡ ὁποία βεβαίως παρατηρεῖται

συχνὰ εἰς τὰς γυναῖκας, ἐλέχθησαν καὶ ἐγράφησαν ἄπειροι μῦθοι καὶ ἀλληλοσυγκρουόμεναι ἀπόψεις, χωρὶς νὰ καταστῇ δυνατὸν νὰ διευκρινισθῇ τὸ σοβαρὸν αὐτὸ ζήτημα. Ἤδη, ὅμως, νομίζω ὅτι χάρις εἰς τὰ ἀνέκδοτα στοιχεῖα, τὰ ὁποῖα φέρω εἰς φῶς, τὸ θέμα τοποθετεῖται εἰς τὴν πραγματικήν του βάσιν καὶ ἐξηγοῦνται ἐπαρκῶς τὰ αἴτια τῆς ἀτεκνίας τῆς πρώτης Βασιλίσσης.

Τὸ ζήτημα τοῦτο κυρίως περιεπλάκη εἰς τὸν δαίδαλον τῶν ἀπιθάνων ἑρμηνειῶν, ὅσον ἀφορᾶ τὸν καταμερισμὸν τῶν εὐθυνῶν διὰ τὴν μὴ ἀπόκτησιν διαδόχου, ἀφ' ἧς στιγμῆς ἐγνώσθη ὅτι ὁ ἀρχίατρος τῆς Αὐλῆς τοῦ Ὄθωνος Καρ. Βίμπμερ ὑπέγραψε πιστοποιητικὸν περὶ ἀνικανότητος τοῦ Βασιλέως, καθὼς καὶ ὅταν, μετὰ τὸν θάνατον τῆς Ἀμαλίας, ἐκυκλοφόρησεν ἡ φήμη καθ' ἣν αὕτη κατῆλθεν εἰς τὸν τάφον ἄσπιλος, ὡς ἁγνὴ κόρη. Τόσον ὅμως τὸ ὡς ἄνω πιστοποιητικὸν διὰ τὸν Ὄθωνα, ὅσον καὶ ἡ φήμη διὰ τὴν Βασίλισσαν, ἦσαν ἀμφότερα ὑποβολιμαῖα καὶ ἀνακριβῆ. Ἐν τούτοις ὑπῆρξαν ἱκανὰ διὰ νὰ δημιουργήσουν μέγαν θόρυβον, νὰ συσκοτίσουν τὴν πραγματικότητα καὶ νὰ ὁδηγήσουν εἰς ἐσφαλμένας κρίσεις καὶ συμπεράσματα ἀκόμη καὶ σοβαροὺς μελετητάς.

Ἤδη, ἐν τῇ προσπαθεία μου νὰ διαλευκάνω τὸ ὅλον θέμα τῆς ἀτεκνίας τοῦ Βασιλικοῦ ζεύγους, θὰ ἀναφερθῶ λεπτομερῶς πρῶτον εἰς τὸ ἱστορικὸν τῆς προελεύσεως τοῦ ἀποδεικτικοῦ, τὸ ὁποῖον διεπραγματεύετο ὄχι μόνον περὶ τῆς σωματικῆς, ἀλλὰ καὶ τῆς πνευματικῆς ἀτελείας τοῦ Ὄθωνος. Τὸ πρωτότυπον κείμενον τῆς ἰατρικῆς αὐτῆς γνωματεύσεως δὲν εὑρίσκεται οὔτε εἰς τὰ ἀπόρρητα ἀρχεῖα τοῦ Μονάχου, οὔτε εἰς τὰ κρατικὰ ἀρχεῖα τοῦ Λονδίνου. Ἐκ τῆς ἐπακολουθησάσης ὅμως διαψεύσεως αὐτῆς συμπεραίνομεν θετικῶς τί περίπου ἀνέγραφεν.

Ἀλλὰ πῶς συνετάχθη ἕνα τοιοῦτον ἔγγραφον ; Τὴν αἰτίαν θὰ τὴν εὕρωμεν ἀρχικῶς εἰς τὰς πολιτικὰς φιλοδοξίας τοῦ κόμητος Ἄρμανσπεργκ, εἰς τὰς διπλωματικὰς σκευωρίας τῆς Ἀγγλικῆς πολιτικῆς καὶ ἀκόμη κατὰ ἕνα μέρος εἰς αὐτὴν τὴν Αὐλὴν τοῦ Μονάχου 1 . . .

Κατὰ τὴν περίοδον τοῦ 1836 ἡ θέσις τοῦ ἀρχικαγκελλαρίου Ἄρμανσπεργκ ἤρχισε νὰ κλονίζεται. Διαμαρτυρίαι ἠκούοντο πανταχόθεν εἰς βάρος του, ἄλλοτε ἄδικοι καὶ ἄλλοτε δίκαιαι, γενικῶς δὲ ἡ πολεμικὴ τοῦ τύπου ἐναντίον του εἶχε φθάσει εἰς ὀξύτατον σημεῖον. Ἡ Ἀγγλία, ἥτις εἶχε συνδέσει τὴν ἐν Ἑλλάδι πολιτικήν της μὲ τὸ πρόσωπον τοῦ Ἄρμασπεργκ, ἀνησύχησε καὶ ὁ ἐν Μονάχῳ Βρεταννὸς πρέσβυς ἔλαβεν ἐντολὰς ἀπὸ τὸν Πάλμερστον ὅπως ἐνεργήσῃ ἀποφασιστικῶς πλησίον τοῦ Βασιλέως Λουδοβίκου, ἵνα παραμείνῃ εἰς τὴν ἐξουσίαν ὁ ἀρχικαγκελλάριος. Παραλλήλως ὁ Ἄρμανσπεργκ ἀπέστειλεν ἐμπιστευτικὰς ἀναφορὰς πρὸς τὸν Βασιλέα τῆς Βαυαρίας, διὰ τῶν ὁποίων ἀπεφαίνετο ὅτι ἦτο ἀπαραίτητον νὰ διατηρηθῇ ἡ πατρικὴ πνευματικὴ κηδεμονία του

ἐπὶ τοῦ Ὄθωνος λόγῳ τῶν ὑφισταμένων δυσχερειῶν εἰς τὴν διοίκησιν τῶν πολιτικῶν πραγμάτων τῆς Ἑλλάδος. Ἀποτέλεσμα τῶν ἐνεργειῶν αὐτῶν ἦτο νὰ ἐξυφανθῇ μία τρόπον τινὰ «τριμερὴς» δολοπλοκία, ἕκαστον μέρος τῆς ὁποίας εἶχεν ἰδίους σκοποὺς καὶ ἴδια συμφέροντα, εἰς βάρος βεβαίως τοῦ Ὄθωνος. Ἤτοι: Ἡ Ἀγγλικὴ διπλωματία, ὁ Ἄρμασπεργκ καὶ ἡ Αὐλὴ τοῦ Μονάχου.

Οὕτως οἱ δύο πρῶτοι ἀπὸ τοὺς συνωμοτοῦντας ἔδωσαν μυστικὴν ἐντολὴν εἰς τρεῖς ἀνωτέρους ὑπαλλήλους τῶν ἀνακτόρων τῶν Ἀθηνῶν νὰ συντάξουν καὶ ὑπογράψουν πρακτικὸν περὶ τῆς πνευματικῆς καὶ σωματικῆς ἀνικανότητος τοῦ Ὄθωνος. Ὄντως τὸ πρακτικὸν αὐτὸ ἐξεδόθη καὶ ἔφερε τὰς ὑπογραφὰς τῶν Καρ. Βίμπμερ, Ἀρχιάτρου τῆς Α.Μ. τοῦ Βασιλέως, τοῦ Λεμάϊρ, ἀντισυνταγματάρχου καὶ τοῦ βαρώνου Στεφ. Στέγκελ, γραμματέως τοῦ Ἀνακτοβουλίου. Τὸ πρακτικὸν τοῦτο ἐκοινοποιήθη πρῶτον εἰς τὸν Ἄρμανσπεργκ, μετὰ εἰς τὸν Πάλμερστον καὶ τελευταῖον εἰς τὴν Αὐλὴν τοῦ Μονάχου. Βάσει αὐτοῦ ἐλέχθη καὶ ἡ γνωστὴ φράσις τοῦ Πάλμερστον ὅταν συνεζητεῖτο τὸ θέμα τῆς ἐκλογῆς νύμφης διὰ τὸν Ὄθωνα ὅτι «δὲν ἐπεθύμει νὰ καταδικάσῃ εἰς τὴν σκληροτέραν καταδίκην καὶ τὴν πλέον ἄσημον Ἀγγλίδα».

Τὸ περίεργον εἶναι πῶς ὁ Λουδοβῖκος, ὁ ὁποῖος ἔλαβε γνῶσιν τοῦ πρακτικοῦ αὐτοῦ, τοῦ θίγοντος τόσον τὸν υἱόν του, δὲν ἔσπευσε νὰ διαμαρτυρηθῇ καὶ νὰ ζητήσῃ τὴν ἄμεσον τιμωρίαν τῶν συνταξάντων αὐτό. Ἴσως νὰ μὴ διέβλεπε ὁποῖαι σατανικαὶ σκέψεις ἐκρύπτοντο μέσα εἰς τὰς γραμμάς του, ἢ ἴσως ἔμενε μὲ τὴν ἐντύπωσιν ὅτι οὐδεὶς ἄλλος πλὴν αὐτοῦ καὶ τοῦ Ἄρμανσπεργκ, ἐγνώριζε τὴν ὕπαρξίν του, ἢ τέλος, λόγῳ τοῦ νεαροῦ τῆς ἡλικίας τοῦ Ὄθωνος, ἐπίστευεν ὄντως ὅτι ἡ πνευματική του κατάρτισις ἦτο ἐλλιπὴς καὶ κατὰ συνέπειαν ὀρθῶς ἐφρόνει ὁ ἔμπειρος εἰς τὰ πολιτικὰ Ἄρμανσπεργκ ὅτι δὲν ἦτο ἱκανὸς ὁ Ὄθων ν' ἀναλάβῃ ἀμέσως, ἐπὶ τῇ ἐνηλικιώσει του, τὴν διακυβέρνησιν τῆς χώρας. Ἐν πάσῃ περιπτώσει ὅμως τὸν βαρύνει ἡ σιωπὴ τὴν ὁποίαν ἐτήρησε καὶ ἡ ὁποία ἰσοδυνάμει μὲ ἀνοχὴν καὶ υἱοθέτησιν τοῦ περιεχομένου τοῦ πρακτικοῦ.

Ἐξ αὐτοῦ συμπεραίνεται ὅτι, καίτοι ὁ Ὄθων μετέπειτα ἤθελε νὰ ἀπαλλαγῇ τῶν ὑπηρεσιῶν τοῦ Ἄρμανσπεργκ, ὁ πατήρ του εἰς ἐπιστολήν του τοῦ συνίστα νὰ ἔχῃ ἀπόλυτον ἐμπιστοσύνην εἰς τὸν ἀρχικαγκελλάριον.

Ἀλλ' οἱ συνωμόται δὲν ἠρκέσθησαν εἰς ἓν καὶ μόνον πιστοποιητικὸν περὶ τῆς δῆθεν πνευματικῆς ἀνεπαρκείας τοῦ Ὄθωνος. Εὐθὺς κατόπιν συνέταξαν καὶ ἕτερον, τὸ ὁποῖον, ἐκτὸς τοῦ Βίμπμερ, τὸ ὑπέγραψε καὶ ἄλλος, Βαυαρὸς καὶ αὐτός, ἰατρὸς τῆς Αὐλῆς τῶν Ἀθηνῶν. Εἰς αὐτὸ ἐβεβαιοῦτο κατ' ἐμφαντικώτερον τρόπον ὅτι, διαπιστωθείσης τῆς σωματικῆς καὶ διανοητικῆς ἀνικανότητος τοῦ Ὄθωνος, δὲν ἐπρόκειτο

οὗτος νὰ ἀποκτήσῃ διάδοχον. Ἐν συνεχείᾳ ἐξεδόθη καὶ τρίτον πιστοποιητικὸν φέρον ἐπίσης τὴν ὑπογραφὴν τοῦ Βίμπμερ, εἰς τὸ ὁποῖον ἀνεγράφετο ὅτι: «Ἡ θεία Πρόνοια δὲν ἐπεφύλασσε διαδοχὴν εἰς τὸν Βασιλέα, λόγῳ σωματικῆς ἀτελείας...».

Ὅλα τὰ ψευδῆ αὐτὰ ἀποδεικτικὰ ἐτηρήθησαν μυστικὰ ἀφ' ἧς ἐξεδόθησαν μέχρι τοῦ 1839, δηλαδὴ περίπου ἐπὶ μίαν τριετίαν, ὁπότε ἐξερράγη τὸ σκάνδαλον. Ὁ Ἀγγλικὸς τύπος ἀνέγραψε πρῶτος ὅτι «ὁ Ὄθων ἦτο ἀνίκανος νὰ κυβερνήσῃ τὴν Ἑλλάδα, λόγῳ τοῦ ὅτι ἦτο καθυστερημένος πνευματικῶς, ὡς ἐβεβαίουν οἱ ἰδιαίτεροι ἰατροὶ αὐτοῦ εἰς ἐπίσημον πρακτικόν των». Ἡ εἴδησις αὕτη εἶχε τὴν πηγήν της εἰς τὸ ὑπουργεῖον τῶν Ἐξωτερικῶν τῆς Ἀγγλίας, τὴν ἀνεκοίνωσε δὲ ὁ ἴδιος ὁ Πάλμερστον, ὁ ὁποῖος ἐπεδίωκε νὰ ἐκφοβίσῃ τὸν Ὄθωνα, ὅτι ἦτο ἐνδεχόμενον ν' ἀπομακρυνθῇ τοῦ Ἑλληνικοῦ Θρόνου, ἐπειδὴ δὲν ἔστεργε νὰ ἱκανοποιήσῃ τὴν ἐπιθυμίαν τῆς Μ. Βρεταννίας διὰ τὴν χορήγησιν Συντάγματος εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ἀπὸ τὰς ἀγγλικὰς ἐφημερίδας ἡ εἴδησις ἀνεδημοσιεύθη εἰς τὰς ἑλληνικὰς καὶ προεκάλεσε μέγαν θόρυβον. Ἡ ἐφημερὶς «Φίλος τοῦ Λαοῦ» ἔγραψε τότε μεταξὺ ἄλλων τὰ ἑξῆς: «...Οἱ διορισθέντες παρὰ τοῦ Βασιλέως τῆς Βαυαρίας σύμβουλοι παρὰ τῷ ἡμετέρῳ ἡγεμόνι ἔγραψαν ὀλιγώτερον εὐφήμως τοῦ Πρίγκιπος Βαλερστάϊν [1] περὶ τῆς διανοητικῆς ἱκανότητος τοῦ Ὄθωνος. Τὸ ἀποδεικτικὸν ἐκεῖνο προὐξένησε μέγα σκάνδαλον διά τε τὴν τόλμην καὶ τὴν ἀγνωμοσύνην τῶν Βαυαρῶν, οἵτινες τὸ ὑπέγραψαν. Ἐπρόκειτο τότε ὁ Βασιλεὺς νὰ κυβερνήσῃ τὴν Ἑλλάδα διὰ τῶν Ἑλλήνων, ἀποβάλλων τοὺς Βαυαροὺς, τοὺς ὁποίους τὸ Ἔθνος καὶ οἱ Σύμμαχοι ἐθεώρουν ὡς τοὺς αἰτίους τῶν δυστυχημάτων τοῦ λαοῦ. Ἀλλ' ἡ Αὐλὴ τοῦ Μονάχου, διὰ νὰ διατηρήσῃ τὴν κηδεμονίαν της ἐπὶ τῆς Ἑλλάδος, ὑπηγόρευσε τὸ πολυθρύλητον ἐκεῖνο ἀποδεικτικόν, διὰ τοῦ ὁποίου, κηρύττουσα τὸν Βασιλέα Ὄθωνα ἀνίκανον νὰ κυβερνήσῃ, ἐνόμιζεν ὅτι θέλει ἐπιτύχει τοῦ σκοποῦ της...».

Τὰ αὐτὰ περίπου ἔγραφε καὶ ἡ ἐφημερὶς «Ἐλπίς», ἡ ὁποία ἐβεβαίωνεν ὅτι τὸ σκάνδαλον τὸ προεκάλεσεν ἡ Αὐλὴ τοῦ Μονάχου μὲ σκοπὸν νὰ ἐμφανίσῃ τὸν Ὄθωνα ἀνίκανον καὶ νὰ διατηρήσῃ τὴν πνευματικὴν κηδεμονίαν του ἡ Βαυαρία.

---

1. Ὁ Βαλερστάϊν, πρέσβυς τῆς Βαυαρίας εἰς Παρισίους, εἶχεν ἀποστείλει ὑπόμνημα εἰς τὰς Εὐρωπαϊκὰς Αὐλάς, διὰ τοῦ ὁποίου ἐτόνιζεν ὅτι ὁ Βασιλεὺς Ὄθων κυβερνᾷ την Ἑλλάδα χάρις εἰς τὴν ἀντιβασιλείαν καὶ τον πατέρα του, ἄλλως ὁ ἴδιος θὰ ἦτο ἀδύνατον ν' ἀνταποκριθῇ εἰς τὰ καθήκοντά του, λόγῳ της νεαρᾶς ἡλικίας του. Περίληψις τοῦ ὑπομνήματος τούτου ἐδημοσιεύθη καὶ εἰς τὰς Ἀθήνας κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον παραποιημένη, συμφώνως μὲ τὸ πνεῦμα τῆς ἀντιπολιτεύσεως, διὰ νὰ θιγῇ ἐξ οἰκείων ὁ Ὄθων.

Αἱ κρίσεις ὅμως αὐταὶ τῶν ἀντιπολιτευομένων ἐφημερίδων φαίνονται μᾶλλον ὑπερβολικαί. Δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐπιρριφθοῦν ὅλαι αἱ εὐθῦναι, αἱ τόσον βαρεῖαι, εἰς τὴν Αὐλὴν τοῦ Μονάχου καὶ μάλιστα ὅτι ἐξ αὐτῆς προῆλθεν ἡ ἔμπνευσις τῆς ἐκμαιεύσεως ἑνὸς τόσον ἀνακριβοῦς ἀποδεικτικοῦ. Εἶναι ὅμως γεγονὸς ὅτι ἤσκει πράγματι πνευματικὴν κηδεμονίαν ὁ Λουδοβῖκος ἐπὶ τοῦ Ὄθωνος, ἐν τῇ ἐπιθυμίᾳ του νὰ προστατεύσῃ τὸν νεαρὸν υἱόν του ἀπὸ τὰς παγίδας τῆς πολιτικῆς, ἐσωτερικῆς καὶ ἐξωτερικῆς, καὶ νὰ τὸν ἐνισχύσῃ εἰς τὸ βαρὺ ἔργον του τῆς διακυβερνήσεως τῆς χώρας, ἐπ' ἀγαθῷ βεβαίως όχι μόνον τοῦ Ὄθωνος, αλλὰ γενικώτερον τῆς Ἑλλάδος. Ἀπὸ τοῦ σημείου ὅμως αὐτοῦ μέχρι τοῦ να προσάπτεται εἰς τὴν Αὐλὴν τοῦ Μονάχου ἡ κατηγορία ὅτι ἐπεδίωξεν αὕτη νὰ ἐκδοθῇ πιστοποιητικὸν πνευματικῆς ἀνικανότητος τοῦ Ὄθωνος, ὑπάρχει μεγάλη διαφορά, φθάνουσα τὰ ὅρια τοῦ ἀπιθάνου. Τὸ ὅτι ὅμως, οὕτως ἢ ἄλλως, τὸ ἀποδεικτικὸν αὐτὸ ἐξεδόθη καὶ δὲν ἔσπευσε νὰ τὸ ἀποκηρύξῃ καὶ νὰ ζητήσῃ τὴν παραδειγματικὴν τιμωρίαν τῶν συνταξάντων αὐτό, τοῦτο ἀσφαλῶς πρέπει νὰ καταλογισθῇ ὡς σοβαρὸν ἐπιβαρυντικὸν στοιχεῖον εἰς τὸν τρόπον τῆς ἐνεργείας τῆς Βαυαρικῆς Αὐλῆς.

Ἐν πάσῃ περιπτώσει, ὅταν τὸ ἐν λόγῳ πρακτικὸν εἶδε τὸ φῶς εἰς τὰς στήλας τῶν Ἀθηναϊκῶν ἐφημερίδων, ὁ Ὄθων ἐν τῷ δικαίῳ του κατελήφθη ὑπὸ ἀγανακτήσεως καὶ ὀργῆς. Διεμαρτυρήθη πρῶτον εἰς τὸν πατέρα του διὰ τὴν σιγὴν τὴν ὁποίαν ἐτήρησε καὶ ἀμέσως ἔσπευσε νὰ καλέσῃ αὐτούς, οἱ ὁποῖοι τὸ ὑπέγραψαν. Εἶναι δὲ ἀξιοθρήνητον τὸ ὅτι οἱ «δράσται» εἶχον τὸ θράσος νὰ ἀρνηθοῦν ἐνώπιον τοῦ Βασιλέως ὅτι ὑπέγραψαν ἕν τοιοῦτον πρακτικόν !.. Ἐν συνεχείᾳ δέ, ἀφοῦ ὑπέβαλον πρὸς τὸν Ὄθωνα τὰς παραιτήσεις των, ἔδωσαν πρὸς δημοσίευσιν, τὴν ἑξῆς διάψευσιν, τὴν ὁποίαν ἀνέγραψε καὶ ἡ ἐφημερὶς «Ἑλλάς», εἰς τὸ φύλλον της τῆς 13ης Ἰουλίου 1839 :

«Ἐκπληροῦντες χρέος ἀπαραίτητον ὑπὲρ τῆς τιμῆς μας καὶ τῆς ἀληθείας ἀπαντῶμεν εἰς τὰ λεγόμενα διαφόρων ἐφημερίδων, διακηρύττοντες ἐπισήμως διὰ τοῦ παρόντος ὅτι ποτὲ δὲν ἐξεφράσθημεν, ὅτι θεωροῦμεν ἀνίκανον τοῦ κυβερνᾶν τὴν Α.Μ. τὸν Βασιλέα. Ἐξ ἐναντίας κηρύττομεν ὡς ψεύστην ἕκαστον ὅστις ἤθελεν ἐκφράσει περὶ τῆς Α.Μ. παρόμοιον στοχασμόν. Ἀφοῦ ἐξετελέσαμεν τοιουτοτρόπως τὸ ἱερὸν χρέος μας ὑπὲρ τῆς πρὸς τὸν Βασιλέα ὑπολήψεώς μας καὶ ὑπὲρ τῆς τιμῆς ἡμῶν τῶν ἰδίων, παρατηροῦμεν ἐν ταὐτῷ ὅτι ποτὲ δὲν θέλομεν ἀπαντήσει εἰς τὸ ἑξῆς εἰς παρομοίας κατηγορίας τοῦ τύπου, ἐπειδὴ τὸ αἴσθημα τοῦ σεβασμοῦ μας πρὸς τὴν Μεγαλειότητά Του μᾶς ἀπαγορεύει νὰ περιπλέκωμεν τὸ ὄνομά του εἰς διατριβὰς ἐφημερίδων.

»Ἐν Ἀθήναις τῇ 11ῃ Ἰουλίου 1839.

»Δρ. Καρ. Βίμπμερ, 'Αρχίατρος τῆς Α.Μ. τοῦ Βασιλέως, Λεμάϊρ ἀντισυνταγματάρχης, Στεφ. Στέγκελ, γραμματεὺς τοῦ 'Ανακτοβουλίου».

'Η διάψευσις ὅμως αὐτὴ ὄχι μόνον δὲν ἦτο κατηγορηματικὴ ἐπὶ τῶν ὅσων περιελαμβάνοντο εἰς τὸ πρακτικόν, ἀλλ' ἦτο ἐπὶ πλέον ἀόριστος καὶ ἀσαφής. Δὲν διεψεύδετο ἐν αὐτῇ τὸ ὅτι ὑπέγραψαν ἀποδεικτικὸν πνευματικῆς ἀνικανότητος τοῦ Ὄθωνος, ἀλλ' ὅτι ἁπλῶς δὲν ἐξεφράσθησαν ὅτι ὁ Βασιλεὺς ἦτο ἀνίκανος εἰς τὸ κυβερνᾶν. Ὑποκρισία ἀφελὴς καὶ ἀδεξία, ἡ ὁποία φυσικὸν ἦτο νὰ μὴ γίνῃ πιστευτή, ἀλλ' ἀντιθέτως νὰ προκαλέσῃ νέαν ἀναταραχήν, καὶ νὰ δώσῃ τροφὴν εἰς νέα δυσμενῆ σχόλια, ἰδίως εἰς τὰς στήλας τῶν ἀγγλικῶν ἐφημερίδων.

'Εν τῷ μεταξὺ αἱ παραιτήσεις τοῦ Στέγκελ καὶ τοῦ Λεμάϊρ ἔγιναν δεκταὶ ὑπὸ τοῦ Βασιλέως καὶ οὗτοι ἀνεχώρησαν ταχέως ἐξ 'Αθηνῶν, διὰ νὰ μὴ ἐπιστρέψουν πλέον. Ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἀπόλυσιν τοῦ κυρίως ὑπευθύνου, τοῦ ἰατροῦ Βίμπμερ, αὐτὴ ἀνεβλήθη δι' ἀργότερον, διότι ἐκρίθη ὅτι θὰ ἦτο σκοπιμώτερον νὰ διετηρεῖτο οὗτος εἰς τὴν θέσιν του, ὥστε νὰ πιστευθῇ ὅτι ἐθεωρήθησαν ἱκανοποιητικαὶ αἱ ἐξηγήσεις τὰς ὁποίας ἔδωσε καὶ ὅτι ὁ Βασιλεὺς ἐξηκολούθει νὰ τὸν περιβάλλῃ διὰ τῆς ἐμπιστοσύνης του. Εἰς τὴν πραγματικότητα βεβαίως συνέβαινε τὸ ἀντίθετον. Ὅταν δὲ μετά τινα χρόνον ἀπολυθεὶς οὗτος ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Βαυαρίαν, ὄχι μόνον δὲν ἐγένετο δεκτὸς εἰς τὰ ἀνάκτορα, ἀλλὰ καὶ ἔτυχε γενικῆς περιφρονήσεως, μὴ κατορθώσας ἔκτοτε ν' ἀποκαταστήσῃ τὴν κοινωνικήν του θέσιν. Τὸ θέμα ὅμως τῆς ἀνικανότητος τοῦ Βασιλέως δὲν ἔληξεν οὔτε εἰς τὸ σημεῖον αὐτό.

***

'Η ἐφημερὶς «Πρωινὰ Χρονικὰ» τοῦ Λονδίνου ἐδημοσίευσε δύο ἀνταποκρίσεις ἐξ 'Αθηνῶν, τῇ ἐμπνεύσει ἀσφαλῶς τοῦ Βρεταννοῦ πρεσβευτοῦ Λάιονς, εἰς τὰς ὁποίας ἐθίγετο τὸ πρόσωπον τοῦ Βασιλέως, ἐσχολιάζετο δὲ τὸ πρακτικὸν περὶ ἀνικανότητος τούτου κατὰ τὸν πλέον αὐθαίρετον τρόπον. Μεταξὺ ἄλλων τὰ «Πρωινὰ Χρονικὰ» ἔγραψαν ὅτι:

«...Ὁ Ὄθων λόγω τῆς σωματικῆς ἀνικανότητός του ἐπιδεικνύει ἀδιαφορίαν πρὸς τὴν ὡραίαν του σύζυγον, ἡ ὁποία ἔχει καταληφθῇ ὑπὸ μελαγχολίας καὶ ἔχει περιέλθει εἰς ἀδιέξοδον». Κατόπιν τῶν κατηγοριῶν αὐτῶν τῇ ὑποδείξει τοῦ Ὄθωνος ὁ ἐν 'Αθήναις πρέσβυς τῆς Βαυαρίας Φρειδερ. Στρόγκ, ἔγραψε μακρὸν ἄρθρον ὑπὸ τύπον ἐπιστολῆς ἐν τῇ ὁποίᾳ διεψεύδοντο μία πρὸς μίαν ὅλαι αἱ ἀνακρίβειαι καὶ οἱ ὑπαινιγμοὶ ἐναντίον τοῦ Βασιλέως. 'Εν συνεχείᾳ δὲ ἐξυμνοῦντο ἡ δραστηριότης αὐτοῦ, ἡ ἐν παντὶ ἔκδηλος ἱκανότης του καὶ ἡ εὐφυΐα του. Τὸ ἄρθρον τοῦτο ἐδημοσιεύθη εἰς τοὺς «Τάϊμς» τοῦ Λονδίνου καὶ εἰς τὸ φύλλον τῆς 30ῆς Μαρτίου 1839.

Μετὰ ἕνα καὶ ἥμισυ μῆνα, εἰς τὰς 15 Μαΐου τοῦ 1839, τὰ «Πρωινὰ Χρονικὰ» τοῦ Λονδίνου ἐδημοσίευσαν ἀπάντησιν πρὸς τὴν ἐπιστολὴν ἐκείνην, ἡ ὁποία ἐφέρετο ὅτι εἶχε γραφῆ ἀπὸ τὸν ἐν Ἀθήναις «ἰδιαίτερον ἀνταποκριτὴν» τῆς ἐν λόγῳ ἐφημερίδος. Εἰς τὴν οὐσίαν ὅμως εἶχεν ἀποσταλῆ ἀπὸ τὴν Βρεταννικὴν Πρεσβείαν τῶν Ἀθηνῶν. Ἰδοὺ τί ἔγραφεν ὁ «ἀνταποκριτής» [1] :

«Μία ἐπιστολὴ ὑπογεγραμμένη ὑπὸ τοῦ κ. Φρειδερίκου Στρόγκ, προξένου τῆς Βαυαρίας εἰς Ἀθήνας, ἡ ὁποία ἐδημοσιεύθη εἰς τοὺς «Τάϊμς» τῆς 30ῆς Μαρτίου ἔχει ἀνάγκην μιᾶς ἀπαντήσεως ἐκ μέρους μου. Ὁ κ. Στρὸγκ ἐν ὀνόματι τῆς Βαυαρίας κατηγορηματικῶς ἀντικρούει, διὰ νὰ μεταχειρισθῶ τὴν ἰδικήν του ἔκφρασιν, ὡς ἕνα τερατῶδες ψεῦδος, ὅτι ποτὲ ἐγράφη πιστοποιητικὸν δηλοῦν ὅτι ὁ Βασιλεὺς Ὄθων εἶναι ἀνίκανος νὰ κυβερνᾶ. Ὁ κ. Στρόγκ οὕτω πράττων μὲ πείθει ὅτι ἡ διαμονή του εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ ἡ φύσις τοῦ διορισμοῦ του δὲν τὸν κατέστησαν ἱκανὸν νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν οὐσίαν ἐκείνων τὰ ὁποῖα συνέβησαν. Ὄχι μόνον ἓν πιστοποιητικὸν ὑπεγράφη ἐπὶ τοῦ ἀξιοθρηνήτου ἐκείνου θέματος, ἀλλὰ τρία πιστοποιητικὰ συνετάχθησαν ἐντὸς μικροῦ χρονικοῦ διαστήματος. Τὸ ἓν ὑπεγράφη εἰς Ναύπλιον ὑπὸ μόνου τοῦ δόκτορος Βίμπμερ. ἀλλ' ἐπειδὴ δὲν ἐθεωρήθη ὅτι ἐνεῖχε τὸ ἀπαιτούμενον κῦρος, ὁ Βασιλεὺς τῆς Βαυαρίας, τοῦ ὁποίου ὁ ἐπιδιωκόμενος σκοπὸς ἦτο νὰ κυβερνᾶται ἡ Ἑλλὰς ὑπὸ Βαυαρικὴν Ἀντιβασιλείαν, διέταξε νὰ συνταχθοῦν καὶ ἄλλα πιστοποιητικὰ πριν ὁ Ὄθων ἐνηλικιωθῇ. Ἀναμφιβόλως ὁ κ. Στρὸγκ θὰ ἔχει ἐνημερωθῆ ὅτι ἓν ἐκ τῶν πιστοποιητικῶν αὐτῶν, τὸ ἔχουν ὑπογράψει ὁ κόμης Σαπόρτα, ὁ Βίμπμερ, ὁ Λεμάϊρ, ὁ βαρῶνος Στέγκελ καὶ ὁ βαρῶνος Χούνολσταϊν. Ὁ τελευταῖος μάλιστα λόγῳ τοῦ ὅτι ὑπῆρξε τιμιώτερος ἀπὸ τοὺς ἄλλους δὲν ᾐσθάνετο τὸν ἑαυτόν του διατεθειμένον νὰ ἀρνηθῇ οὔτε τὴν ὕπαρξιν, οὔτε τὴν ὑπογραφήν του ἐπὶ τοῦ ἐν λόγῳ πιστοποιητικοῦ, δι' ὃ καὶ διετάχθη νὰ ἀναχωρήσῃ ἀμέσως ἐξ Ἀθηνῶν. Πῶς εἶναι δυνατὸν ὁ κ. Στρὸγκ νὰ ἀγνοῇ ὅλα αὐτὰ τὰ γεγονότα ; Ὄχι, ἡ ἄγνοιά του δὲν δύναται νὰ προταχθῇ ὡς δικαιολογία. Θὰ σᾶς ἔχουν πιθανῶς εἴπει νὰ ἀρνηθῆτε τὸ πρᾶγμα καὶ συνεμορφώθητε εἰς τοῦτο. Ἀλλ' ὅταν προσθέτετε ὅτι ἔχετε συχνάκις γίνει δεκτὸς ὑπὸ τοῦ Βασιλέως, ὅτι ἔχετε συνδιαλεχθῆ μετ' αὐτοῦ καὶ ὅτι τὸν ἔχετε εὕρει «τέλειον νέον, πλήρη σφρίγους, ὡραιότητος καὶ εὐφυέστατον» θὰ μοῦ ἐπιτρέψητε νὰ παρατηρήσω ὅτι ὅσοι ἔχουν κάμει χρῆσιν παρομοίας εὐκαιρίας, θὰ εἶναι διατεθειμένοι νὰ σᾶς θεωροῦν μᾶλλον τυφλόν».

---

1. Τὸ κείμενον τῆς ἀνταποκρίσεως αὐτῆς ἀπὸ ἑλληνικῆς πλευρᾶς ἔρχεται τὸ πρῶτον εἰς φῶς.

Τὸ κείμενον τῆς τόσον δηκτικῆς αὐτῆς ἐπιστολῆς δὲν ἀνεδημοσιεύθη εἰς τὰς Ἀθηναϊκὰς ἐφημερίδας, ἴσως διότι δὲν ἔλαβον οἱ ἐκδόται των γνῶσιν ταύτης. Ἀλλὰ κυρίως διότι ὁ Ὄθων ἔσπευσεν ἀμέσως νὰ διαμαρτυρηθῇ, μέσω τοῦ Βαυαροῦ πρέσβεως εἰς τὸ Λονδῖνον, πρὸς τὸν Πάλμερστον καὶ νὰ τοῦ ἐκθέσῃ ὅτι ἡ δημοσίευσις τοιούτων ἀνταποκρίσεων ἦτο ἀνάρμοστος διὰ τὸ πρόσωπον τοῦ Βασιλέως. Κατόπιν τῆς ἐνεργείας αὐτῆς ὁ Λάιονς ἔλαβεν ἐντολὴν ἐκ Λονδίνου νὰ μὴ συνεχίσῃ ἐπὶ τοῦ σημείου αὐτοῦ τὴν πολεμικήν του ἐναντίον τοῦ Ὄθωνος, ὡς ἐπίσης καὶ νὰ μὴ δώσῃ πρὸς δημοσίευσιν τὰ ἀντίγραφα τῶν ἐκθέσεων περὶ ἀνικανότητος τοῦ Βασιλέως, τὰ ὁποῖα ἰσχυρίζετο ὅτι κατεῖχεν.

Παραλλήλως ὁ Ὄθων ἔγραψε καὶ ἑτέραν ἐπιστολὴν εἰς τὸν πατέρα του ἐν τῇ ὁποίᾳ διετύπωνεν ὅλην τὴν πικρίαν καὶ τὸν ψυχικόν του πόνον διὰ τὰ ἐλθόντα εἰς φῶς πιστοποιητικὰ καὶ τὰ εἰς βάρος του σχόλια τοῦ τύπου, τὰ ὁποῖα τὸν ἐξέθετον σοβαρώτατα ἐν Ἑλλάδι καὶ τοῦ ὑπεβίβαζον τὸ κῦρος ἐνώπιον τῶν μεγάλων Δυνάμεων.

***

Περὶ τὰ τέλη τοῦ 1837 ὁ Ὄθων ἀνέλαβεν εἰς χεῖρας του τὴν διακυβέρνησιν τῆς χώρας καὶ ἀνέπτυξεν ὄντως ὅσην ἠδύνατο δραστηριότητα, διὰ ν' ἀνταποκριθῇ εἰς τὰ καθήκοντά του. Ἦτο μία κρίσιμος περίοδος δι' αὐτόν, τὴν ὁποίαν ὅμως ἀντιμετώπισε μετὰ θάρρους καὶ ἀκαταπονήτου ἐργατικότητος. Ἦτο πλέον ἔκδηλος ἡ ἔλλειψις ἐμπιστοσύνης τοῦ Βασιλέως πρὸς τοὺς Βαυαρούς—τοὺς πλείστους ἐξ αὐτῶν εἶχεν ἤδη ἀπομακρύνει—ὅσον καὶ πρὸς τοὺς Ἕλληνας πολιτικούς, λόγω τῶν μεταξύ των ἀντιθέσεων καὶ ἠναγκάζετο νὰ καταπονῆται ὑπὸ τὸ βάρος τῆς διεξαγωγῆς ὅλων τῶν κρατικῶν ὑποθέσεων. Παρὰ τὸν τεράστιον ὄγκον τῆς ἐργασίας του, χάρις εἰς τὴν προσήλωσίν του πρὸς αὐτὴν δὲν δυσανεσχέτει, ἀλλ' εἰργάζετο ἐπὶ πολλὰς ὥρας, ἀπὸ πρωίας μέχρι βαθείας νυκτός, αἰσθανόμενος ἀκμαίας τὰς δυνάμεις του. Ὁ ἀκοίμητος ζῆλος του εἰς τὸ νὰ φέρῃ εἰς πέρας τὴν ἀποστολήν του, τὴν ὁποίαν ἐθεώρει ὡς ἱερὸν χρέος ἔναντι τῆς χώρας καὶ τοῦ λαοῦ, καὶ ἡ ἐν γένει ἀλλαγὴ ἡ ὁποία ἐσημειοῦτο εἰς τὸν τρόπον τῆς ζωῆς τοῦ Ὄθωνος, ἔδιδε τὴν πλέον ἀποστομωτικὴν ἀπάντησιν εἰς τοὺς συκοφάντας του περὶ τοῦ θρύλου τῆς ἀνικανότητός του.

Δέκα μῆνας ἀργότερον ὁ ἰατρὸς Βίμπμερ, ὁ ὁποῖος κατετρύχετο ἀπὸ τύψεις συνειδήσεως διὰ τὴν προδοσίαν του ἔναντι τοῦ Βασιλέως, καὶ ὁ ὁποῖος δὲν εἶχεν ἀκόμη παυθῇ ἀπὸ τὴν θέσιν τοῦ ἀρχιάτρου τῆς

Αὐλῆς, ἔγραψεν αὐθορμήτως τὴν ἑξῆς ἐπιστολὴν πρὸς τὸν πατέρα τοῦ Ὄθωνος ὑπὸ ἡμερομηνίαν 26 Νοεμβρίου 1838 [1].

«...Ἡ ὑγιεινὴ κατάστασις τῆς Α.Μ. τοῦ Βασιλέως Ὄθωνος ἔχει βελτιωθῆ τόσον οὐσιαστικῶς, ὥστε νὰ μὴ ἔχω περαιτέρω φόβους διὰ τὸ μέλλον. Τὸ σῶμα καὶ ὁ νοῦς ἔχουν δυναμώσει, εὐθυμία καὶ διαύγεια πνεύματος ἔχουν ἐπανέλθει καὶ αὐτοπεποίθησις καὶ ἐνέργεια ἔχουν ἀφυπνισθῆ ἐν αὐτῷ...».

Ὁ μῦθος λοιπόν, ὁ ὁποῖος εἶχε πλασθῆ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ ἰδίου τοῦ Βίμπμερ ὑπὸ μορφὴν ἐπισήμου πρακτικοῦ ἀνικανότητος κατέρρεε πλέον, διαλυόμενος ὑπὸ τῆς ἰδίας χειρός, ἡ ὁποία τὸν εἶχεν ἐσκεμμένως δημιουργήσει. Ἐν τούτοις ὁ Βίμπμερ δὲν εἶχε τὸ θάρρος νὰ δώσῃ τὴν ἐπιστολὴν αὐτὴν πρὸς δημοσίευσιν, δι' αὐτὸ καὶ ἔμεινεν ἄγνωστος, φυλαχθεῖσα μέχρι σήμερον εἰς τὸ ἀπόρρητον βασιλικὸν ἀρχεῖον τοῦ Μονάχου.

Κατ' οὐσίαν ὅμως ὁ μῦθος αὐτός, ὁ ὁποῖος ἔπληξε τόσον τὸν Ὄθωνα ἐν Ἑλλάδι καὶ εἰς τὸ Ἐξωτερικόν, διελύετο πλέον διὰ τοῦ ἰδίου παραδείγματος τοῦ Βασιλέως, τοῦ ὁποίου οὐδεὶς ἠδύνατο νὰ ἀμφισβητήσῃ τὴν ἐνάργειαν καὶ τὴν ἱκανότητα ἐν παντί. Ἀκόμη καὶ αὐτὸς ὁ Λάιονς ἔγραψεν εἰς τὸν Πάλμερστον διὰ τὴν σημειωθεῖσαν αὐτὴν ἀλλαγὴν εἰς τὴν ἐν γένει ζωὴν τοῦ Ὄθωνος, ἡ ὁποία ἤρχετο εἰς πλήρη ἀντίθεσιν μὲ τὰ εἰς τὰ περίφημα πιστοποιητικὰ διαλαμβανόμενα. Οὕτως ὅλα ὅσα ἐλέχθησαν καὶ ἐγράφησαν περὶ πνευματικῆς καὶ σωματικῆς ἀτελείας τοῦ Βασιλέως διελύοντο πλέον ὡς χάρτινος πύργος, καίτοι ὁ ἑλληνικὸς τύπος τῆς ἀντιπολιτεύσεως δὲν ἔπαυεν ἐπὶ μακρὸν καὶ μέχρι τῆς ἐξώσεως τοῦ Ὄθωνος, νὰ τὰ ἐπικαλῆται καὶ νὰ τὰ χρησιμοποιῇ, ὡς ἓν ἰσχυρὸν ὅπλον διὰ νὰ πλήξῃ τὴν πρώτην Δυναστείαν.

* * *

Θὰ πρέπει ὅμως ἐν προκειμένῳ νὰ ἐρευνηθῇ διεξοδικώτερον τὸ σημεῖον τὸ ὁποῖον ἀφορᾷ τὸν Ὄθωνα, ὡς πρὸς τὴν ἱκανότητα αὐτοῦ ὡς συζύγου. Ἦτο δηλαδὴ ὁ τέλειος τύπος τοῦ ἀνδρὸς μὲ τὴν πλήρη σωματικὴν ἀρτιότητα, ὥστε ὡς ἔγγαμος νὰ ἠδύνατο νὰ ἀποκτήσῃ τέκνα; Διότι ἀπὸ πολλοὺς συγγραφεῖς ἠμφισβητήθη τοῦτο καὶ πολλάκις ἐτέθη ἐν ἀμφιβόλῳ καὶ ὑπεστηρίχθη ὅτι ἡ ἔλλειψις διαδόχου ὠφείλετο εἰς τὴν δῆθεν ἀνδρικὴν ἐλαττωματικότητα τοῦ Ὄθωνος.

---

1. Ἡ ἀνέκδοτος αὐτὴ ἐπιστολὴ προέρχεται ἀπὸ τοὺς Ἄγγλους συγγραφεῖς Μπάουερ καὶ Μπόλιτο, οἱ ὁποῖοι ἐμελέτησαν τὸ ἀπόρρητον ἀρχεῖον τοῦ Βασιλέως Λουδοβίκου Α' τὸ 1937.

Κατ' ἀρχήν, ἐκτὸς τῶν σχετικῶν ἰατρικῶν γνωματεύσεων καὶ διαφόρων ἄλλων περιστατικῶν, τὰ ὁποῖα θὰ ἀναφέρω ἐν συνεχείᾳ, νομίζω ὅτι τὸ πλέον ἐνδεδειγμένον πρόσωπον τὸ ὁποῖον ἠδύνατο νὰ ἔχῃ ἄμεσον καὶ σαφῆ γνώμην ἐπ' αὐτοῦ, ἦτο ἡ ἰδία ἡ σύζυγος τοῦ Ὄθωνος. Τὴν μαρτυρίαν λοιπὸν τῆς Ἀμαλίας θὰ πρέπει νὰ ἐπικαλεσθῇ τις κατὰ πρῶτον διὰ τὴν λύσιν τοῦ αἰνιγματικοῦ αὐτοῦ σημείου. Καὶ τὴν μαρτυρίαν αὐτὴν τὴν ἀνεῦρον εἰς μίαν ἀπόρρητον ἐπιστολὴν τῆς Ἀμαλίας πρὸς τὸν πενθερόν της Βασιλέα Λουδοβῖκον ὑπὸ ἡμερομηνίαν 2α Ἰανουαρίου τοῦ 1844. Ἐν αὐτῇ ἡ Ἀμαλία ἐπήνει μὲ ὅλην τὴν δύναμιν τῆς ψυχῆς της τὸν Ὄθωνα καὶ ὡς σύζυγον καὶ ὡς Βασιλέα, θαυμάζουσα τὰς ἱκανότητας αὐτοῦ. Ἰδοὺ τὸ κείμενον τῆς ἐπιστολῆς αὐτῆς, ἡ ὁποία ἀρχίζει μὲ θερμὰς εὐχὰς ἐπὶ τῷ νέῳ ἔτει καὶ εἰς τὴν ὁποίαν ἐν συνεχείᾳ τονίζονται τὰ ἑξῆς:

> «...Ἑκάστην ἡμέραν ὁ ἀγαπητός μου σύζυγος ἔχει συνεργασίας μὲ ὑπουργοὺς καὶ βουλευτάς ... Ἔχει τὴν ὑπομονὴν ἑνὸς ἀγγέλου. Ὅσον ἀφορᾷ ἐμὲ τὸ μόνον ποὺ δύναμαι νὰ εἴπω, ἀγαπητέ μου Πάτερ, εἶναι ὅτι εἶμαι πολὺ εὐτυχὴς μαζί του καὶ εὐχαριστῶ τὸν Θεὸν διότι μοῦ ἐχάρισεν ἕνα τοιοῦτον σύζυγον, τὸν ὁποῖον ἀγαπῶ καὶ σέβομαι. Καίτοι εὑρίσκομαι εἰς μίαν χώραν μὲ χιλιάδας μειονεκτημάτων, τὴν ἀγαπῶ, διότι πιστεύω ὅτι ἔχει ὅλας τὰς δυνατότητας δι' ἕνα θαυμάσιον μέλλον. Τοῦ μόνου τοῦ ὁποίου στερούμεθα εἶναι τὰ τέκνα. Ἀλλὰ πιστεύω ὅτι ὁ Θεὸς θὰ μοῦ τὰ δώσῃ μίαν ἡμέραν καθ' ἣν Ἐκεῖνος θὰ θελήσῃ...».

Ἡ σπουδαιοτάτη αὐτὴ ἐπιστολή[1], ἐρχομένη τὸ πρῶτον εἰς τὴν δημοσιότητα, ρίπτει ἄπλετον φῶς ἐπὶ τοῦ λεγομένου «συζυγικοῦ δράματος» τῆς Ἀμαλίας. Διότι ὅταν μία σύζυγος διακηρύττῃ, οὐχὶ εἰς ξένους, ἀλλὰ εἰς τὸ οἰκογενειακὸν περιβάλλον της—πρᾶγμα ποὺ ἀποκλείει τὸ ἐνδεχόμενον ἀνειλικρινείας—ὅτι εἶναι εὐτυχὴς σύζυγος, ὅτι ἀγαπᾷ τὸν ἄνδρα της καὶ εὐχαριστεῖ τὸν Θεὸν ποὺ τῆς ἔδωσεν ἕνα ἄξιον σύζυγον, δὲν χωρεῖ οὐδεμία ἀμφιβολία περὶ τῆς πλήρους ἀρτιότητος τόσον τοῦ Ὄθωνος, ὅσον καὶ τῆς ἰδίας.

Διότι ἄλλως, πῶς θὰ ἠδύνατο νὰ θεωρῇ τὸν ἑαυτόν της εὐτυχῆ; Διὰ νὰ ὑπάρχῃ συζυγικὴ εὐτυχία προϋποτίθεται ὅτι ὑπάρχει ἁρμονικὴ συνεννόησις ψυχῆς καὶ σώματος. Τὸ ὅτι δὲ ἡ Ἀμαλία ἔγραφε μετὰ

---

1. Ἡ ἀνέκδοτος αὐτὴ ἐπιστολὴ προέρχεται ἀπὸ τοὺς Ἄγγλους συγγραφεῖς Μπάουερ καὶ Μπόλιτο.

πίστεως ὅτι θὰ ἀποκτήσῃ τέκνα, εἶναι σαφὴς ὁμολογία τῆς μεταξὺ τοῦ ζεύγους πληρότητος, ἡ ὁποία δὲν ἄφηνε περιθώρια ἀμφιβολίας περὶ τῆς ἱκανότητος ἀμφοτέρων πρὸς τεκνοποίησιν.

Ὅσον ἀφορᾷ τὸν ἕτερον μῦθον περὶ παρθενικότητος τῆς Ἀμαλίας θὰ δώσω περὶ αὐτοῦ ἐν συνεχείᾳ ἀδιάβλητα στοιχεῖα, τὰ ὁποῖα τὸν ἐξαφανίζουν, καίτοι ἡ ὡς ἄνω ἐπιστολὴ καὶ μόνον θὰ ἤρκει πρὸς τοῦτο.

Διὰ νὰ πλησιάσῃ κανεὶς περισσότερον πρὸς τὴν ἱστορικὴν ἀλήθειαν εἶναι ἀσφαλῶς ἀπαραίτητον νὰ μὴ ἀγνοήσῃ τὰς φήμας καὶ τοὺς μύθους ποὺ συνήθως συνοδεύουν κάθε ἱστορικὸν γεγονός. Ὀφείλει συνεπῶς νὰ τοὺς μελετήσῃ, νὰ τοὺς διαλύσῃ, ἐὰν κατέχῃ εἰς χεῖρας του στοιχεῖα καὶ κατόπιν νὰ φθάσῃ εἰς διαυγῆ καὶ ἀκλόνητα συμπεράσματα. Τὸ σύστημα αὐτὸ ἠκολούθησα μὲ σχολαστικὴν εὐλάβειαν καὶ εἰς τὴν παροῦσαν μελέτην μου, χάρις εἰς τὴν μακρὰν ἔρευναν τὴν ὁποίαν ἐνήργησα εἰς τὰς ἐν Ἑλλάδι καὶ τῇ ἀλλοδαπῇ πηγάς, ἀπορρήτους, ἰδιωτικὰς καὶ δημοσίας.

Ἐκ τῶν ἤδη ἀναφερθέντων νομίζω ὅτι καταρρέουν αὐτομάτως τὰ ὅσα κατεμαρτύρουν ἐναντίον τοῦ Ὄθωνος περὶ σωματικῆς ἀτελείας του, καίτοι θὰ προσθέσω καὶ ἄλλα περιστατικά. Ἴσως ὅμως δὲν εἶναι ἀρκετὰ διὰ νὰ διαπιστωθῇ καὶ ἡ «δραστηριότης» του ὡς ἀνδρὸς καὶ δὴ ὡς συζύγου καὶ συγχρόνως ἡ ἱκανότης πρὸς τεκνοποίησιν τῆς Ἀμαλίας.

Δι' αὐτὸ θὰ ἐπικαλεσθῶ καὶ πάλιν τὸ ἀπόρρητον ἀρχεῖον τοῦ Οἴκου των Βίττελσμπαχ ἐν Μονάχῳ, τὸ ὁποῖον πρὶν ἀπὸ ἐμὲ εἶχον πλήρως μελετήσει οἱ Ἄγγλοι ἱστορικοὶ Μπάουερ καὶ Μπόλιτο καὶ ἐκ τῶν ὁποίων ἀντλῶ τὰ στοιχεῖα–ἐπιστολάς, τὰς ὁποίας παραθέτω. Ἀκριβῶς δὲ διὰ τὸν λόγον αὐτὸν δὲν ἀνεζήτησα τὰς ἰδίας ἐπιστολὰς εἰς τὸ ἀρχεῖον τοῦ Μονάχου, ἐκ τοῦ ὁποίου μοὶ ἐχορηγήθησαν μόνον αἱ ἐπιστολαὶ ἐκεῖναι τὰς ὁποίας ἐπεθύμουν νὰ ἔχω καὶ αἱ ὁποῖαι οὔτε εἶχον παραληφθῆ, οὔτε εἶχον χρησιμοποιηθῆ παρ' ἄλλων μέχρι τοῦδε.

Ἀλλὰ εἰδικώτερον περὶ τῆς μυστικῆς Βασιλικῆς ἀλληλογραφίας, θὰ ἀναφερθῶ διὰ μακρῶν εἰς ἕτερον κεφάλαιον τοῦ παρόντος βιβλίου.

Ἤδη μία ἀδιάψευστος ἀκόμη ἀπόδειξις τῆς πλήρους φυσιολογικῆς καταστάσεως τοῦ Ὄθωνος καὶ τῆς Ἀμαλίας, ὡς ἀτόμων διαβιούντων μίαν ἁρμονικωτάτην καὶ ὁλοκληρωμένην συζυγικὴν ζωήν, μᾶς παρέχεται ἐπὶ τῇ βάσει μιᾶς σημαντικῆς καὶ ἀνεκδότου ἐπιστολῆς τοῦ Ὄθωνος πρὸς τὸν Λουδοβῖκον ὑπὸ ἡμερομηνίαν 8ης Ἰουνίου 1837. Ἐν αὐτῇ ὁ Ὄθων μετ' ἀσυγκρατήτου χαρᾶς ἀνήγγελλεν εἰς τὸν πατέρα του τὰ ἑξῆς :

> «...Ἀπό τινος χρόνου ἐνεφανίσθησαν ποιά τινα σημεῖα εἰς τὴν κατάστασιν τῆς ἀγαπητῆς μου συζύγου, ἀπὸ τὰ ὁποῖα δύναταί τις νὰ συμπεράνῃ ὅτι δικαιολο-

γούμεθα απολύτως ελπίζοντες, αγαπητέ μοι Πάτερ, ότι θά σάς παράσχωμεν τήν εύτυχίαν νά καταστήτε πάππος, πράγμα τό όποιον τόσον ζωηρώς επιθυμείτε, όπως άλλως τε καί ήμεις. Ήδη απηγορεύθη υπό των ιατρών εις τήν 'Αμαλίαν ή ιππασία καί ό χορός...».

'Επίσης ό Όθων δι' ετέρας επιστολής του ανήγγελλε τήν κατάστασιν εγκυμοσύνης της 'Αμαλίας καί εις τόν αδελφόν του πρίγκιπα Μαξιμιλιανόν.

'Επί του προκειμένου όμως είναι περίεργον πώς δέν διεσώθη επίσημος ιατρική γνωμάτευσις καί πώς δέν εκοινολογήθη ένα τόσον σημαντικόν διά τον θρόνον καί τήν πρώτην Δυναστείαν γεγονός. Ουδεμία άλλη πηγή αναφέρει ότι ή 'Αμαλία τήν περίοδον εκείνην ευρίσκετο εις κατάστασιν εγκυμοσύνης. Ή εξήγησις του πράγματος είναι πιθανόν νά οφείλεται εις δύο τινά : Ή ότι μετά τινα χρόνον ή Βασίλισσα ούσα έγκυος έσχεν αυτόματον εκβολήν ή ότι δέν επρόκειτο έν τη ουσία περί εγκυμοσύνης, άλλά περί καθυστερήσεως της εμμήνου ρύσεως, ή οποία έδωσεν υποψίας εγκυμοσύνης.

'Εν πάση περιπτώσει τό συμπέρασμα, τό όποιον ευκόλως ό καθείς δύναται νά εξαγάγη είναι αρκετά σαφές : Πρώτον ότι ό Όθων ήτο ικανός καί καθ' όλα φυσιολογικός καί δεύτερον ότι ή 'Αμαλία δέν ήτο δυνατόν νά ευρέθη παρθένος μετά θάνατον, εφ' όσον διήγεν ωλοκληρωμένην συζυγικήν ζωήν καί επί πλέον κατέστη καί έγκυος, εάν λάβωμεν υπ' όψιν την μίαν εκδοχήν, ήτις προκύπτει εκ του κειμένου της ως άνω επιστολής του Όθωνος.

Μέ τήν άποψιν αυτήν συμφωνεί καί ό ιστορικός συγγραφεύς κ. 'Επαμειν. Κ. Στασινόπουλος, ό όποιος καίτοι ετέλει έν άγνοια της προαναφερθείσης επιστολής, εις σχετικόν άρθρον του περί της ατεκνίας του πρώτου Βασιλικού ζεύγους, είναι ό μόνος όστις ανέγραψεν ότι ό Όθων καί ή 'Αμαλία ήσαν «φυσιολογικώτατοι». 'Εν συνεχεία δέ προσέθεσεν: «Όλα τά άλλα πού έχουν γραφή σχετικά μέ τήν ατεκνία των πρώτων Βασιλέων καί μάλιστα μερικά τελευταίως μέ επιστημονικάς αξιώσεις, είναι εκτός της πραγματικότητος». Ό κ. Στασινόπουλος ίσως μέ τήν φράσιν του αυτήν νά υπαινίσσεται τήν ερμηνείαν ή οποία εδόθη προσφάτως υπό καθηγητού της 'Ιατρικής Σχολής του Πανεπιστημίου 'Αθηνών καί ήτις περιελήφθη εις τόν Β' τόμον της «Κοινοβουλευτικής 'Ιστορίας» του Δ. Πετρακάκου, ως καί εις τό λεξικόν του «'Ηλίου» καί περί της οποίας θά κάμω μνείαν περαιτέρω.

'Υπάρχει όμως επί του θέματος τούτου καί μία άλλη αξιόλογος με-

λέτη ἐκδοθεῖσα ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ τῆς Μαιευτικῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν κ. Ν. Κ. Λούρου ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἀνέκδοτα ἔγγραφα σχετικὰ μὲ τὴν ἀτεκνία τῶν Βασιλέων Ὄθωνος καὶ Ἀμαλίας». Ὁ διακεκριμένος καθηγητὴς εἰς τὴν εἰσαγωγὴν τῆς μελέτης του ἀναγράφει ἐπὶ λέξει τὰ ἑξῆς [1]: «Εἶναι γνωστὸ καὶ θὰ ἔλεγε κανεὶς ἐξασφαλισμένο γεγονὸς ὅτι τόσον ὁ Βασιλεὺς Ὄθων, ὅσο καὶ ἡ Ἀμαλία παρουσίασαν ψυχοσωματικὲς ἀνωμαλίες, ποὺ δὲν τοὺς ἐπέτρεψαν ν' ἀποκτήσουν διάδοχο».

Εἶναι περίεργον πῶς ὁ κ. Λοῦρος ἐξήγαγεν αὐτὸ τὸ συμπέρασμα ὅταν τὰ ἔγγραφα τὰ ὁποῖα παραθέτει ἐν συνεχείᾳ καὶ τὰ ὁποῖα συνετάχθησαν ὑπὸ τῶν ἰατρῶν, οἵτινες προσωπικῶς ἐξήτασαν τὴν Ἀμαλίαν, ὁμιλοῦν ἀκριβῶς περὶ τοῦ ἀντιθέτου.

Ἐπὶ πλέον περαιτέρω ἀναγράφει τὰ ἑξῆς [2]: «... Σχετικὰ μὲ τὸ γεννητικὸ σύστημα τῆς Ἀμαλίας ὑπάρχει τὸ ἀποστομωτικὸ πρωτόκολλο τῆς νεκροψίας της, ποὺ βεβαιώνει ὅτι κατέβηκε στὸν τάφο παρθένος...».

Ἀλλὰ τοιοῦτον πρωτόκολλον, ὡς ἐκτενῶς ἀναγράφω ἐν συνεχείᾳ, δὲν ὑπάρχει οὐδαμοῦ. Τὸ χαρακτηριστικώτερον ὅμως εἶναι ὅτι ἀκόμη καὶ ὁ κ. Λοῦρος ἀμφισβητεῖ ἐν συνεχείᾳ εἰς τὴν ἰδίαν μελέτην του (σελὶς 41) τὴν ὕπαρξιν ἑνὸς τοιούτου πρωτοκόλλου!...

Τέλος, ἀνεξαρτήτως ὅλων αὐτῶν, ἡ δημοσίευσις τῶν ἀνεκδότων ἐγγράφων, τὰ ὁποῖα ἀνήκουν εἰς τοὺς κληρονόμους τοῦ Ν. Κωστῆ, ὁ ὁποῖος διετέλεσεν ἰατρὸς τῆς Ἀμαλίας, ἀποτελεῖ σπουδαίαν συμβολὴν εἰς τὴν ἔρευναν τοῦ θέματος τῆς ἀτεκνίας τοῦ Βασιλικοῦ ζεύγους. Τὰ ἔγγραφα ταῦτα, δέκα τὸν ἀριθμόν, εἶναι πρωτότυπα καὶ ἀφοροῦν ἰατρικὰς γνωματεύσεις, πρακτικὰ ἰατρικῶν συμβουλίων καὶ θεραπευτικὴν ἀγωγὴν πρὸς ἐξουδετέρωσιν τῶν αἰτίων τῆς ἀτεκνίας τῆς Βασιλίσσης.

Εἶναι λίαν χαρακτηριστικὴ ἡ κάτωθι γνωμάτευσις τοῦ αὐλικοῦ ἰατροῦ Ν. Κωστῆ, ὁ ὁποῖος μετὰ τὴν ἐξέτασιν τῆς Ἀμαλίας ἀπεφάνθη ἐπὶ λέξει ὡς ἑξῆς, συμφώνως μὲ τὰ εἰς τὰ ἔγγραφά του ἀναφερόμενα :

> «. . . Ὅλα εἶναι ὁμαλά, θὰ ἤθελα ὅλαι αἱ γυναῖκες νὰ εἶναι οὕτω, δὲν ἐννοῶ ἀληθῶς διατὶ δὲν συμβαίνει γονιμοποίησις».

Εἰς τὰ περισσότερα ὅμως τῶν ἐγγράφων αὐτῶν, ἀναφέρεται ὅτι οἱ ἰατροί, οἱ ὁποῖοι κατὰ καιροὺς ἐξήτασαν τὴν Ἀμαλίαν, διεπίστωσαν ὅτι ἐνεφάνιζεν αὕτη μίαν ἰδιομορφίαν τῆς «λεκάνης», μάλιστα εἷς ἐξ αὐτῶν ἀνέγραψε τὴν ἑξῆς παρατήρησιν : «Εἶναι πιθανὸν ἡ μήτρα νὰ ἔχῃ θέσιν δυσχεραίνουσαν τὴν σύλληψιν». Τὸ συμπέρασμα πάντως εἰς τὸ ὁποῖον

1. Νικ. Κ. Λούρου «Πανηγυρικὸν Τεῦχος» Κ. Λούρου σ. 35
2. » » » » » » 37

κατέληξαν οἱ αὐλικοὶ ἰατροί, Κωστῆς, Βοῦρος, Ρόεζερ καὶ Φίσερ εἶναι ὅτι διεπίστωσαν «μίαν νοσηρῶς ηὐξημένην εὐαισθησίαν τῶν ἐξωτερικῶν γεννητικῶν ὀργάνων τῆς Βασιλίσσης» καὶ ὑπέδειξαν ὡς θεραπείαν μίαν ἰδικήν των μέθοδον, τὴν μέθοδον τῶν «σπόγγων», οἱ ὁποῖοι καταλλήλως τοποθετούμενοι ἐντὸς του κόλπου, θὰ ἐξουδετέρωνον τὴν «παθολογικὴν ὑπερευαισθησίαν».

Ἐν συνεχείᾳ ὁ κ. Λοῦρος σχολιάζων τὰς γνωματεύσεις, τὰς ὁποίας περιέχουν τὰ «ἔγγραφα Κωστῆ» προσθέτει: «Λειτουργικὴ ὅμως ἀνεπάρκεια, δὲν πιστοποιεῖται πουθενά, ἀφοῦ δὲν ἀμφισβητεῖται ἡ δυνατότης τῆς συνουσίας». Καὶ κατόπιν παρατηρεῖ: «Δὲν μπορεῖ νὰ καταλήξῃ βέβαια κανεὶς στὸ συμπέρασμα τῆς θετικῆς καὶ ὁμαλῆς σεξουαλικῆς σχέσεως τῶν Βασιλέων».

Αὐτὴ ἡ φράσις ἀποτελεῖ τὴν δευτέραν ἀντίφασιν, ὄχι μόνον πρὸς τὰ ὑποστηριζόμενα ὑπὸ τοῦ κ. Καθηγητοῦ, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὰ ἀναφερόμενα εἰς τὴν ὡς ἀνωτέρω δημοσιευομένην ἀνέκδοτον μέχρι τοῦδε ἐπιστολὴν τῆς Ἀμαλίας (σελὶς 308), ἐν τῇ ὁποίᾳ ὁμιλεῖ αὐτὴ σαφῶς περὶ τῆς συζυγικῆς της εὐτυχίας, ἡ ὁποία δὲν θὰ ὑπῆρχεν ἐὰν ὑφίστατο μεταξὺ τοῦ ζεύγους ποιά τις σεξουαλικὴ ἀνωμαλία. Καὶ τέλος προστίθεται ὑπὸ τοῦ κ. Λούρου: «Ὁπωσδήποτε ὅμως τέτοιες σεξουαλικὲς συνθῆκες, ὅσο ἀνώμαλες καὶ ἂν εἶναι δὲν ἀποτελοῦν ἀπόλυτη αἰτία στειρώσεως...».

Ἐν πάσῃ περιπτώσει, ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἐξάγεται ἀπὸ τὴν ἐπισταμένην μελέτην τόσον τῶν ἰατρικῶν ἐγγράφων τοῦ Ν. Κωστῆ, ὅσον καὶ τῶν σχετικῶν ἰατρικῶν γνωματεύσεων, εἶναι ὅτι—εἶμαι ὑποχρεωμένος δὲ νὰ τονίσω ὅτι τοῦτο ὑποστηρίζει τελικῶς καὶ ὁ κ. Λοῦρος.— ὁ Ὄθων καὶ ἡ Ἀμαλία ἀκόμη καὶ εἰς τὸν σεξουαλικὸν τομέα ὑπῆρξαν θύματα τῆς ἐποχῆς των. Δηλαδὴ ἡ διαπιστωθεῖσα νοσηρότης τῆς Ἀμαλίας, ἡ ὁποία ἠμπόδιζε τότε τὴν σύλληψιν καὶ ἡ ὁποία συναντᾶται συχνὰ εἰς τὰς γυναῖκας εἶναι ἴσως πιθανὸν μὲ τὴν σημερινὴν πρόοδον τῆς ἐπιστήμης νὰ ἐθεραπεύετο.

*
* *

Ἀλλ' ἐπὶ τῶν αἰτίων τῆς ἀτεκνίας τῶν πρώτων Βασιλέων, ὑπάρχει καὶ ἡ ἔκθεσις πρὸς τὸν Μέττερνιχ τοῦ ἐν Ἀθήναις πρεσβευτοῦ τῆς Αὐστρίας Φὸν Πρόκες, ἡ ὁποία εὑρίσκεται εἰς τὰ κρατικὰ ἀρχεῖα τῆς Βιέννης καὶ τὴν ὁποίαν παρέθεσεν εἰς τὴν ἱστορίαν του ὁ Δ. Πετρακάκος [1] κατὰ μετάφρασιν εἰς τὴν ἑλληνικὴν καὶ μεθ' ὑποσημειώσεων τοῦ ὁμοτίμου καθηγητοῦ τῆς Ἰατρικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν κ. Ι. Κούμαρη. Ἡ ἔκθεσις αὐτή, ἡ ὁποία κατ' ἐμὲ πολλῷ ἀπέχει ἀπὸ τοῦ νὰ ἀποτε-

---

1. Δ. Πετρακάκου: Κοινοβουλευτικὴ Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος τ. Β' σ. 19.

λῇ θετικὴν συμβολὴν εἰς τὴν ἔρευναν τοῦ θέματος, φέρει ἡμερομηνίαν 21 Φεβρουαρίου 1844. Ὁ Πρόκες ἔγραψεν ἐν ἀρχῇ τὰ ἑξῆς:«...Ἐπίστευον (οἱ Ἕλληνες) ὅτι ἑκάστην πρωίαν θὰ ἀκούσουν ὅτι ἡ Βασίλισσα θὰ εὑρίσκετο εἰς ἐνδιαφέρουσαν κατάστασιν». Καὶ περαιτέρω: «Ἡ Βασίλισσα, γυνὴ ὑγιεστάτη καὶ ὡραία, εἶχεν ὑποβληθῇ κατὰ τὸ τελευταῖον εἰς Γερμανίαν ταξίδιον αὐτῆς εἰς ἐξέτασιν, τῆς ὁποίας πόρισμα ἦτο ὅτι ὁ ἰατρὸς δόκτωρ Μπρέσκαου, τοῦ Μονάχου, ἐθεώρει αὐτὴν «πλήρως ἱκανὴν νὰ συλλάβῃ καὶ ἄνευ ὑπάρξεως κωλύματος οἱουδήποτε».

Κατόπιν ὅμως ὁ Πρόκες προσέθετεν εἰς τὴν πρὸς τὸν Μέττερνιχ ἔκθεσίν του, ὅτι ὁ αὐλικὸς ἰατρὸς Ρόεζερ τοῦ ἀνεκοίνωσεν ἐμπιστευτικῶς ὅτι ἔπειτα ἀπὸ ἐξέτασιν τῆς Βασιλίσσης τὴν ὁποίαν ἐνήργησε προσωπικῶς βοηθούμενος ὑπὸ μαίας, ἐπείσθη ὅτι: «Μετὰ ἑπταετῆ γάμον ἡ Βασίλισσα ἦτο σχεδὸν παρθένος. Αἰτία τούτου οὐδαμῶς ἦτο ἡ ἀδυναμία τοῦ Βασιλέως, ἀλλ' ὀφείλεται εἰς δυσπλασίαν τῶν μερῶν καὶ τὴν ὕπαρξιν μιᾶς λίαν ἐκδήλου τοπικῆς εὐαισθησίας τῆς Βασιλίσσης, ἡ ὁποία γίνεται ἀφορμὴ ἑκάστοτε σπασμοῦ».

Ἐν συνεχεία ὁ κ. Κούμαρης παραθέτει ἑρμηνευτικὸν σημείωμα τῆς ἐκθέσεως τοῦ Πρόκες «διὰ τὸ μὴ ἰατρικὸν κοινόν», ὡς ἀναγράφει, τὸ ὁποῖον ὅμως ἂς μοῦ ἐπιτραπῇ νὰ φρονῶ ὅτι συσκοτίζει περισσότερον τὸ ἀλληλοσυγκρουόμενον περιεχόμενον τῆς ἐν λόγῳ ἐκθέσεως. Κατ' ἀρχήν, ἐν αὐτῇ περιέχονται δύο ἰατρικαὶ γνωματεύσεις. Ὁ κ. Κούμαρης προετίμησεν, ἄγνωστον διατί, νὰ ἀγνοήσῃ σχεδὸν τὴν μίαν ἐξ αὐτῶν καὶ νὰ σχολιάσῃ διὰ μακρῶν τὴν ἑτέραν. Οὕτω τὴν λέξιν ἢ τὸν ἰατρικὸν ὅρον «δυσπλασίαν» τὸν ἐξηγεῖ ὡς «παιδομορφισμὸν» ἢ «παιδομορφίαν». Δηλαδή, ὑποστηρίζει ὅτι: «ἡ διάπλασις τοῦ σώματος ἢ τῶν μερῶν αὐτοῦ, σταματᾷ ἐνωρίτερον τοῦ κανονικοῦ χρόνου καὶ ἑπομένως δὲν εἶναι πλήρης. Τὰ ὄργανα ἐμφανίζουν ὑποπλασίαν, ἤτοι παραμένουν εἰς παιδικώτερον στάδιον καὶ κατὰ τὴν μορφήν, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν λειτουργίαν. Τοῦτο δὲ ἰδιαιτέρως ἀφορᾷ τὰ «μέρη» (ὡς ὀνομάζεται ἐν τῇ ἐκθέσει ἡ γεννητικὴ σφαῖρα γενικῶς) τά τε ἐξωτερικά, ἀλλὰ κατὰ κανόνα καὶ τὰ ἐσωτερικά. Μείζων δὲ ἀ' θεκτικότης τοῦ ὑμένος ἢ τοὐναντίον εὐρύτερος ἢ διασταλτὸς ὑμήν, ἐξηγοῦν τὴν ἐντύπωσιν, ἥτις σημειοῦται ἐν τῇ ἐκθέσει τῆς «σχεδὸν παρθενίας». Ἕνεκα τῆς ὅλης τοιαύτης καταστάσεως, ἡ ἕνωσις τῶν φύλων γίνεται ἀτελής, ἢ οὐδόλως ἐπιτυγχάνεται».

Αὐτὴ εἶναι ἡ ἑρμηνεία τῆς ἐκθέσεως κατὰ τὸν κ. Ἰω. Κούμαρην, ὁ ὁποῖος καταλήγει συμπερασματικῶς: «Ἡ μετὰ ἕνα αἰῶνα «διάγνωσις» τοῦ αἰτίου τῆς ἀτυχίας ἑνὸς Βασιλικοῦ ζεύγους καὶ ἑνὸς λαοῦ, ἱκανοποιεῖ ἴσως τὴν ἐπιστημονικὴν περιέργειαν καὶ πληροφορεῖ τὸν Ἑλληνικὸν λαὸν περὶ τῶν αἰτίων τῆς τε στειρώσεως μιᾶς Δυναστείας, ὡς καὶ τῆς περιπετείας αὐτοῦ τοῦ λαοῦ».

Εἶναι πράγματι περίεργα ἂν μὴ ἀπίθανα, τὰ ὅσα συμπεριλαμβάνονται εἰς τὴν ἐν λόγῳ ἔκθεσιν ὡς καὶ εἰς τὴν ἑρμηνείαν ταύτης. Καὶ πρῶτον, πῶς ὁ αὐλικὸς ἰατρὸς ἐνεπιστεύθη τὴν ἰδιάζουσαν αὐτὴν γνωμάτευσίν του περὶ τῶν αἰτίων τῆς ἀτεκνίας τῶν Βασιλέων ἀποκλειστικῶς καὶ μόνον εἰς τὸν Αὐστριακὸν πρέσβυν Πρόκες καὶ δὲν τὴν διετύπωσεν εἰς τοὺς συναδέλφους του κατὰ τὰ συνελθόντα κατ' ἐπανάληψιν ἰατρικὰ συμβούλια ἐν Ἀθήναις, ἐν Μονάχῳ καὶ Λειψίᾳ ἢ καὶ εἰς τοὺς ἐνδιαφερομένους; Διότι εἰς τὰ προαναφερθέντα «ἔγγραφα Κωστῆ», ὁ ἰατρὸς Ρόεζερ δὲν ἀνέφερε ποτὲ ὅτι κατὰ τὴν ἐξέτασιν τῆς Βασιλίσσης διεπίστωσε «δυσπλασίαν» ὅπως ἐν τούτοις ὑποστηρίζεται ὅτι ἀνεκοίνωσεν εἰς τὸν Πρόκες.

Ἐξ ἄλλου καὶ ἂν ἀκόμη παραδεχθῶμεν ὅτι ἦτο εἰς τὸν Ρέεζερ γνωστὸς ὁ ὅρος «δυσπλασία» καὶ ὅτι ὄντως ἐξεφράσθη πρὸς τὸν Πρόκες ὅτι ἐξ αὐτῆς ἔπασχεν ἡ Βασίλισσα, νομίζω ὅτι εἶναι κάπως τολμηρὸν νὰ ὑποστηριχθῇ ὅτι ὁ ὅρος «δυσπλασία» εἶναι συνώνυμος μὲ τὴν παιδομορφίαν ἢ παιδομορφισμόν, ὅπως ἀναφέρεται εἰς τὴν ἑρμηνείαν τοῦ κ. Κούμαρη.

Ὁ γράφων, μὴ ἰατρός, ἀπευθυνόμενος ἐν προκειμένῳ εἰς τὸ μὴ ἰατρικὸν κοινόν, μεταφέρει ἐκ τοῦ λεξικοῦ τὰς ἐννοίας καὶ τῶν δύο αὐτῶν ἰατρικῶν ὅρων: «Δυσπλασία: Διαταραχὴ περὶ τὴν ἀνάπτυξιν τῶν ἱστῶν ἢ τῶν ὀργάνων ἢ καὶ ἀνατομικῶν μερῶν, συνεπαγομένη δυσμορφίαν ἢ καὶ τερατομορφίαν. Παιδομορφισμός: Ἀνωμαλία τῆς σωματικῆς διαπλάσεως χαρακτηριζομένη διὰ τῆς διατηρήσεως ἐπὶ ἐνηλίκων ἀτόμων φυσικῶν καὶ ψυχικῶν χαρακτήρων τῆς παιδικῆς ἡλικίας. Ὁ πάσχων ἔχει μικρὸν ὡς παιδὸς ἀνάστημα, ἐμφανίζει καθυστερημένην διανοητικὴν ἀντίληψιν καὶ στοιχειώδη μόνον ἀνάπτυξιν τῶν γεννητικῶν ὀργάνων».

Ἀντιλαμβάνεταί τις εὐκόλως ὅτι, κατόπιν τῆς διαφορετικῆς σημασίας τῶν ὡς ἄνω λέξεων, δὲν χωρεῖ πλέον οὐδὲν σχόλιον ἐπὶ τοῦ συσχετισμοῦ τῶν δύο αὐτῶν ἰατρικῶν ὅρων καὶ περισσότερον δὲν συγχωρεῖται νὰ ἐπιχειρήσῃ τις σήμερον νὰ ἰσχυρισθῇ ὅτι ἡ ἀτεκνία τῆς Ἀμαλίας ἔχει ποιάν τινα σχέσιν μὲ τὰς ἐννοίας ποὺ περιέχουν μεμονωμένως ἕκαστος τῶν ἐν λόγῳ ἰατρικῶν ὅρων.

Ἐπὶ πλέον ὅμως ἔχομεν ἤδη τὰ ἔγκυρα «ντοκουμέντα» τὰ «ἔγγραφα Κωστῆ», τὰ ὁποῖα κάμνουν σαφῆ μνείαν περὶ τῆς παθήσεως καὶ τῆς θεραπείας τῆς Βασιλίσσης. Εἰς τὸ ἕκτον ἔγγραφον[1] τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖ πρωτόκολλον ἰατρικοῦ συμβουλίου συνελθόντος εἰς Ἀθήνας τὴν 25ην Ὀκτωβρίου 1853, μετὰ τὸ συμβούλιον τῆς Λειψίας τῆς 4ης Ἰουλίου τοῦ ἰδίου ἔτους, οἱ ἰατροὶ Βοῦρος, Κωστῆς καὶ Ρόεζερ προέτεινον εἰς τὴν Ἀμαλίαν μερικὰς συμβουλὰς διὰ τὴν θεραπείαν τῆς «δυσπαρευνίας». Τί σημαίνει ὁ ἰατρικὸς ὅρος «δυσπαρεύνια»; Πάλιν θὰ καταφύγω εἰς τὸ λεξι-

---

1. Ν. Κ. Λούρου. Πανηγυρικὸν Τεῦχος Κωνστ. Λούρου σ. 54.

κόν: «Πρόκειται περὶ παθολογικῆς καταστάσεως νευρικῆς ἢ λειτουργικῆς μορφῆς, ἡ ὁποία θεραπεύεται μὲ καταπραΰντικὰ μέσα». Δι' ὃ καὶ οἱ ἀναφερθέντες ἰατροί, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ ὁ Ρόεζερ, καθώρισαν ὡς θεραπευτικὴν ἀγωγὴν «ἐντριβάς, δὶς τῆς ἡμέρας εἰς τοὺς μηροὺς καὶ τὸ ὑπογάστριον, λουτρὸν θερμοκρασίας 14–15 βαθμῶν καὶ πεζοπορίαν ἡμίσειαν τοὐλάχιστον ὥραν καθ' ἑκάστην».

Ὅσον ἀφορᾷ τέλος τὴν διάγνωσιν τοῦ ἐν Μονάχῳ ἰατροῦ Μπρέσκαου, τὴν ἀναφερομένην εἰς τὴν ἔκθεσιν τοῦ Πρόκες καὶ ἡ ὁποία ἔρχεται εἰς πλήρη ἀντίθεσιν μὲ τὴν προμνησθεῖσαν τοῦ Ρόεζερ, ὁ κ. Κούμαρης κρίνων ἴσως αὐτὴν ὡς μὴ εὐσταθοῦσαν, ἀναγράφει ὅτι ὁ Βαυαρὸς αὐτὸς ἰατρὸς ὅταν τὴν ἐξέδωσεν «ἦτο ἐντελῶς ἐν καλῇ πίστει»!..

Δὲν θὰ προχωρήσω ὅμως εἰς περαιτέρω σχόλια, οὔτε ἐπὶ τῆς ἐκθέσεως, οὔτε ἐπὶ τῆς ἑρμηνείας ταύτης, διότι νομίζω πλέον ὅτι παρέλκει. Πρέπει ὅμως νὰ σημειωθῇ ἰδιαιτέρως τὸ γεγονὸς καὶ μόνον ὅτι ἡ ἔκθεσις αὐτὴ ὡς προερχομένη ἀπὸ τὸν γνωστὸν Αὐστριακὸν διπλωμάτην Πρόκες, ἀποτελεῖ σαφῆ ἔνδειξιν διὰ νὰ πεισθῇ τις ὅτι δὲν ἔπρεπε νὰ τύχῃ σοβαρᾶς ἐπιστημονικῆς ἐρεύνης καὶ νὰ θεωρηθῇ ὡς ἀποκαλυπτικὴ ἀναφορικῶς μὲ τὰ αἴτια τῆς ἀτεκνίας τῶν Βασιλέων. Πρῶτον διότι οὐδὲν νέον στοιχεῖον προσθέτει, τὸ ὁποῖον νὰ δύναται νὰ διαλευκάνῃ τὸ θέμα τοῦτο. Καὶ δεύτερον ὁ Πρόκες μετέφερεν ἐν αὐτῇ γνώμας ἰατρῶν, ἐκ τῶν ὁποίων ἡ τοῦ Ρόεζερ οὐδέποτε ἀλλαχοῦ ὑπὸ τοῦ ἰδίου διετυπώθη, τοῦτο δὲ ἀσφαλῶς εἶναι πλέον ἢ ἱκανὸν νὰ θέσῃ ταύτην ἐν ἀμφιβόλῳ [1]. Συνήθως δὲ αἱ διπλωματικαὶ ἐκθέσεις, καὶ μάλιστα τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, ἦτο γνωστὸν ὅτι δὲν ἐφημίζοντο διὰ τὸ ἀκριβὲς καὶ εἰλικρινὲς περιεχόμενόν των, δεδομένου ὅτι ἐχαρακτηρίζοντο κυρίως ἀπὸ λόγους πολιτικῆς σκοπιμότητος.

* * *

Ὑπάρχουν ὅμως καὶ ἄλλα στοιχεῖα τὰ ὁποῖα πείθουν περὶ τῆς σεξουαλικῆς ἱκανότητος τοῦ Βασιλικοῦ ζεύγους. Μία ἰσχυρὰ ἀπόδειξις εἶναι ἡ ἀμοιβαία τρυφερότης καὶ λατρεία, ἡ ὁποία συνέδεε τὸν Ὄθωνα καὶ τὴν Ἀμαλίαν. Εἶναι τοῦτο γεγονὸς ἀναμφισβήτητον καὶ συναντᾶται εἰς ὅλας τὰς ἱστορικὰς πηγάς. Ἡ ἀγάπη τῆς Ἀμαλίας μάλιστα ἔφθανε μέχρι ζηλοτυπίας. Παρηκολούθει ὅλας τὰς κινήσεις τοῦ Ὄθωνος καὶ ἦτο ἑτοίμη ἀνὰ πᾶσαν στιγμὴν νὰ ὑπερασπισθῇ μὲ κάθε θυσίαν τὸ ἐρωτικὸν πάθος τὸ ὁποῖον ᾐσθάνετο διὰ τὸν σύζυγόν της.

Ὁ Γ. Βλαχογιάννης εἰς ἄρθρον του: «Ἡ Αὐλὴ ἐπὶ Ὄθωνα» δημοσιευθὲν εἰς τὴν «Ν. Ἑστίαν» καὶ εἰς τὸ τεῦχος τῆς 15ης Ἰουλίου

---

1. Ὅρα καὶ ἐπιστολὴν Ρόεζερ εἰς σελίδα 318 μὲ περιεχόμενον συμφωνοῦν μὲ τὴν γνωμάτευσιν τοῦ ἐκ Μονάχου ἰατροῦ Μπρέσκαου.

1944 έγραψε σχετικώς: «Τὸ Βασιλικὸ ζευγάρι τῆς Ἑλλάδος ἦταν αχώριστα ενωμένο ἀπὸ τὴν ἄποψι τῶν συζυγικῶν χρεῶν». Ἐν συνεχείᾳ δὲ κάμνει μνείαν περὶ τῆς ἀνησυχίας τὴν ὁποίαν ἐδοκίμασεν ἡ Ἀμαλία ὅταν ὑπέπεσεν ,εἰς τὴν ἀντίληψίν της ὅτι ὁ Ὄθων ἐδείκνυεν ἰδιαιτέραν προσοχὴν πρὸς τὴν «ὡραιοτάτην καὶ σεμνοτάτην» Φωτεινὴν Μαυρομιχάλη, Κυρίαν τῆς Τιμῆς τῆς Βασιλίσσης.

Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ἐλέχθησαν τότε πολλὰ γύρω ἀπὸ τὴν ὑπόθεσιν αὐτήν, τὰ ὁποῖα ἄφηνον νὰ ἐννοηθῇ ὅτι ὑπῆρχε κάποιος πλατωνικὸς μᾶλλον δεσμὸς μεταξὺ τοῦ Ὄθωνος καὶ τῆς Φωτεινῆς Μαυρομιχάλη, εἰς τὴν ὁποίαν ἀργότερον ὑπεδείχθη παρ' ἐμπίστου προσώπου τῆς Ἀμαλίας ὅτι ἔπρεπε ν' ἀποχωρήσῃ τῆς Αὐλῆς. Μία δὲ ἐφημερὶς τῆς ἐποχῆς ἔγραψεν ὅτι αὕτη «ἀπεπέμφθη ὑπὸ τῆς Βασιλίσσης, ἥτις ὑπέδειξεν εἰς αὐτὴν ὅτι δὲν ἔχει πλέον θέσιν εἰς τὴν Αὐλήν». Ὁ δὲ Α. Γούδας εἰς τὸν περὶ Ὄθωνος τόμον του ἔγραψε τὰ ἑξῆς: «Ἡ Κυρία τῆς Αὐλῆς Φωτεινὴ Μαυρομιχάλη, ὁ τύπος οὗτος τῆς ἀρετῆς, ἐδιώχθη διὰ νυκτὸς ἐκ τῆς Αὐλῆς συναποφέρουσα καὶ μίαν στυγερὰν κατὰ τῆς τιμῆς της συκοφαντίαν». Ἐκ τοῦ λόγου τούτου ἐξηγεῖται ἴσως καὶ τὸ μῖσος ποὺ ἔτρεφεν ἡ οἰκογένεια Μαυρομιχάλη διὰ τοὺς πρώτους Βασιλεῖς καὶ τὸ ὁποῖον οὐδέποτε ἠμβλύνθη. Ὅσον διὰ τὴν Φωτεινήν, τῆς ὁποίας τὴν καλλονὴν ὕμνησαν Ἕλληνες καὶ ξένοι εἰς τὰ βιβλία των, αὕτη ἐκλείσθη ἔκτοτε εἰς τὴν οἰκίαν της περιπεσοῦσα εἰς βαθυτάτην μελαγχολίαν καὶ θλῖψιν. Ἀπέθανε δὲ ἄγαμος εἰς ηλικίαν 45 ἐτῶν ἀφήσασα ἐπιστολὴν ἐν τῇ ὁποίᾳ παρεκάλει τοὺς οἰκείους της «ὅπως οὔτε μουσική, οὔτε λόγος ἐπιτάφιος συνοδεύσωσι τὸν ἀπὸ τὸν κόσμον τοῦτον χωρισμόν της».

ΦΩΤΕΙΝΗ ΜΑΥΡΟΜΙΧΑΛΗ

Καὶ ἡ κηδεία της, τὴν ὁποίαν παρηκολούθησεν ολόκληρος ἡ Ἀθηναϊκὴ κοινωνία, ἔγινε μὲ ὅλην τὴν ἐκκλησιαστικὴν μεγαλοπρέπειαν, μὲ εἰλικρινὲς πένθος καὶ μὲ εὐλαβικὴν κατάθεσιν ἀναριθμήτων ἀνθέων.

Ἐπίσης ὁ Βλαχογιάννης, ἀναφερόμενος ἐν συνεχείᾳ εἰς τὰ αἴτια τῆς

ατεκνίας τῶν Βασιλέων, παραθέτει τὴν μαρτυρίαν τοῦ ἐγγονοῦ τοῦ ἰατροῦ Ν. Κωστῆ, ὁ ὁποῖος τοῦ ἀνεκοίνωσεν ὅτι, ὡς ἦτο εἰς θέσιν νὰ γνωρίζῃ ἀπὸ τὸν πάππον του, ταῦτα ὠφείλοντο εἰς τὸ ὅτι «ἡ Ἀμαλία ἔπασχεν ἀπὸ διαστροφὴν τῆς μήτρας».

Εἰς τὴν προαναφερθεῖσαν μελέτην τοῦ κ. Λούρου περιέχεται καὶ ἡ ἑξῆς φράσις[1]. «....ὑπῆρχε στὸ Μόναχο μία γριὰ Κυρία ποὺ ἕως τὰ τελευταῖα χρόνια στόλιζε τὸν τάφο τοῦ Ὄθωνος μὲ ἄνθη καὶ ἔλεγε πὼς ἦταν κόρη του». Αὐτὴ ἡ ἀποκάλυψις μοῦ προεκάλεσε τὸ ἐνδιαφέρον νὰ ἐρευνήσω, κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς παραμονῆς μου εἰς τὸ Μόναχον τὸ θέρος τοῦ 1959, κατὰ πόσον ἀνταπεκρίνετο εἰς τὴν ἀλήθειαν. Ἐκτὸς βεβαίως ἀπὸ τὴν ἀνωτέρω φράσιν τοῦ κ. Ν. Λούρου, εἶχον ὑπ' ὄψιν μου καὶ αὐτὰ ποὺ ἔχουν γραφῆ εἰς διάφορα βιβλία, ὅτι ὁ Ὄθων πρὸ τοῦ γάμου του εἶχεν εἰς τὰ ἀνάκτορα τῶν Ἀθηνῶν ὡραίας νεάνιδας ἐκ Βαυαρίας, ὡς βοηθητικὸν προσωπικὸν καὶ ὅτι ἑκάστοτε ἐμερίμνα διὰ τὴν ἀποκατάστασίν των μὲ Βαυαροὺς φύλακας ἢ στρατιώτας.

Δὲν κατέστη ὅμως δυνατὸν νὰ πληροφορηθῶ κάτι τὸ συγκεκριμένον ἐπὶ τῆς ἀναφερθείσης «ἀποκαλύψεως», καίτοι εἶχον ἀνακοινώσει ταύτην εἰς ἀρκετοὺς Ἕλληνας καὶ Γερμανοὺς τοῦ Μονάχου. Ἐν τούτοις, ὀλίγον πρὸ τῆς ἀναχωρήσεώς μου, χάρις εἰς ἕνα παλαιὸν φίλον μου ἐγκατεστημένον ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν εἰς τὸ Μόναχον, τὸν ἰατρὸν κ. Ν. Δίπλαν, ἔμαθον ὅτι εἰς μίαν ἐξοχικὴν τοποθεσίαν βορείως τῆς πόλεως, ὑπῆρχε μία Γερμανὶς κυρία, ἡ ὁποία «κάτι» ἐγνώριζε σχετικῶς. Μετέβημεν ὄντως πρὸς συνάντησίν της καὶ τὴν ἀνεύρομεν. Ἦτο μία συμπαθὴς γυναίκα ἡλικίας ὀγδοήκοντα περίπου ἐτῶν καὶ μᾶς εἶπεν ὅτι συνεδέετο φιλικῶς μὲ μίαν κυρίαν, ἡ ὁποία τῆς ὡμίλει συχνὰ περὶ τοῦ Ὄθωνος καὶ ὅτι αὐτὴ εἶχεν ἤδη ἀποθάνει πρὸ εἰκοσιπενταετίας περίπου. Μᾶς ἀνεκοίνωσεν ἐπίσης ὅτι ἡ φίλη της ἐκείνη τῆς εἶχε πράγματι ἐκμυστηρευθῆ ὅτι ἦτο κόρη τοῦ πρώτου Βασιλέως τῆς Ἑλλάδος, ὁ ὁποῖος εἶχεν ἀποκαταστήσει τὴν μητέρα της μὲ ἕνα Βαυαρὸν λοχίαν εἰς τὰς Ἀθήνας. Τῆς ἦτο δὲ γνωστὸν ὅτι ἡ ἀποβιώσασα μετέβαινε συχνὰ εἰς τὸν τάφον τοῦ Ὄθωνος καὶ κατέθετεν ἄνθη, τὰ ὁποῖα συνέλεγε μόνη ἀπὸ τὸν μικρὸν κῆπον τῆς οἰκίας της.

Δὲν θὰ ἔδιδον πολλὴν πίστιν εἰς τὴν ἀφήγησιν τῆς γηραιᾶς Γερμανίδος κυρίας, ὀνομαζομένης Γκρέτας Καίνιχ, ἐὰν δὲν εἶχον τὴν ἔνδειξιν μιᾶς τοιαύτης παραδόσεως, ἔστω καὶ ἀπὸ ἀκριτομυθίας, τὴν ὁποίαν ἀνέφερεν εἰς τὴν μελέτην του καὶ ὁ κ. Λοῦρος. Δὲν ἀποκλείεται λοιπὸν νὰ εἶχον οὕτω τὰ πράγματα. Ἄλλωστε εἶναι γνωστὸν ὅτι ὁ Ὄθων ἐθεωρεῖτο μᾶλλον «ζωηρὸς» εἰς τοιαύτας περιπτώσεις, δι' ὃ καὶ

---

1. Νικ. Κ. Λούρου: «Πανηγυρικὸν Τεῦχος» Κωνστ. Λούρου σ. 37.

σώζονται ἐπιστολαὶ τοῦ πατρός του, ὁ ὁποῖος τοῦ ἔκαμνεν αὐστηρὰς συστάσεις σχετικῶς, ὑποδεικνύων εἰς αὐτὸν νὰ προσέχῃ καὶ νὰ προφυλάσσεται ἀπὸ παρομοίας «παρεκτροπάς». Ἀφορμὴν ἀρχικῶς διὰ τοιαύτας παρατηρήσεις εἶχεν ὁ Λουδοβῖκος ἐκ τοῦ φημολογηθέντος εὐρύτατα εἰδυλλίου τοῦ Ὄθωνος μετὰ τῆς θυγατρὸς τοῦ Ἄρμανσμπεργκ. Ἀλλ' αἱ ἐπιστολαὶ αὐταὶ θεωρηθεῖσαι ὡς αὐστηρῶς προσωπικαὶ καὶ ἀπόρρητοι, δὲν πρόκειται νὰ ἔλθουν εἰς τὴν δημοσιότητα, κατόπιν ρητῆς ἀπαγορεύσεως τῶν ἀπογόνων τοῦ Οἴκου τῶν Βίττελσμπαχ.

Τέλος, πρὸς ἐπίρρωσιν τῆς γνώμης ὅτι οὐδὲν κώλυμα ὑπῆρχε παρεμποδίζον τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν ἰδιαιτέρων συζυγικῶν ὑποχρεώσεων τοῦ Βασιλικοῦ ζεύγους, θὰ παραθέσω μίαν εἰσέτι ἐπιστολὴν ἐν τῇ ὁποίᾳ ὁ Βασιλεὺς Λουδοβῖκος ἀνεκοίνωσεν εἰς τὸν υἱόν του μίαν σχετικὴν διάγνωσιν τοῦ ἰατροῦ Ρόεζερ. Ἡ ἐπιστολὴ αὔτη φέρει ἡμερομηνίαν 24 Νοεμβρίου 1844 καὶ προέρχεται ἀπὸ τοὺς Μπάουερ καὶ Μπόλιτο. Εἰς αὐτὴν ὁ πατὴρ τοῦ Ὄθωνος ἀνέγραφε λεπτομερῶς τὰς ἀπόψεις τοῦ ὡς ἄνω αὐλικοῦ ἰατροῦ, ὁ ὁποῖος τοῦ ὑπεγράμμισε τὰ ἑξῆς :

> «Δὲν ὑπάρχει οὐδὲν φυσικὸν ἐλάττωμα, οὔτε εἰς τὸν Ὄθωνα, οὔτε εἰς τὴν Ἀμαλίαν, εἰς τὸ ὁποῖον θὰ ἠδύνατο νὰ ἀποδοθῇ ἡ ἔλλειψις τέκνων».

Ἐν συνεχείᾳ—ἔγραφεν—ὁ Ρόεζερ ὅτι τὴν ἔλλειψιν αὐτὴν τὴν ἀπέδιδε μᾶλλον εἰς ψυχολογικοὺς λόγους.

Ὡς συμπέρασμα ὅλων τῶν προαναφερθεισῶν ἰατρικῶν γνωματεύσεων καὶ κρίσεων ἐπὶ τῶν αἰτίων τῆς ἀτεκνίας τῶν Βασιλέων, τὸ πλησιέστερον πρὸς τὴν ἀλήθειαν γεγονὸς εἶναι ὅτι ἡ Ἀμαλία ἔπασχεν ἐκ στειρώσεως. Ἡ κατάστασις αὔτη εἶναι γνωστὸν ὅτι ἔχει ποικίλας ἀφορμάς, ἄλλοτε δὲ εἶναι δεκτικὴ θεραπείας καὶ ἄλλοτε ὄχι. Εἰς τὴν δευτέραν κατηγορίαν ἀνῆκεν ἴσως καὶ ἡ περίπτωσις τῆς στειρώσεως τῆς πρώτης Βασιλίσσης.

Ἀλλὰ διὰ νὰ περιβληθῇ καὶ μὲ τὸ ἀνάλογον ἐπιστημονικὸν κῦρος τὸ συμπέρασμά μου αὐτό, ἔκρινα ἀπαραίτητον ὅπως τὰ περιλαμβανόμενα εἰς τὰς σελίδας 299 μέχρι 319, πρὶν τὰ φέρω εἰς τὸ φῶς τῆς δημοσιότητος, θέσω ταῦτα ὑπ' ὄψιν τοῦ διακεκριμένου καθηγητοῦ τῆς Μαιευτικῆς καὶ Γυναικολογίας εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν κ. Δημ. Ἀντωνοπούλου, ὁ ὁποῖος ἀφοῦ τὰ ἐμελέτησε συνέταξεν ἰδίαις χερσὶ τὸ κάτωθι ἰατρικὸν κείμενον σχετικῶς μὲ τὸ ἐπίμαχον θέμα :

«Ὡς ἐκ τῶν νέων στοιχείων τὰ ὁποῖα ἐθέσατε ὑπ' ὄψιν μου, ἐμφαίνεται πρῶτον, ὅτι ἡ Ἀμαλία ὑπῆρξε καλῶς διαπεπλασμένη γυνή, μὲ

άρτια γεννητικά όργανα, καί ότι ή συζυγική ζωή της μετά τοῦ Ὄθωνος, σωματικῶς καί τούτου άρτίως διαπεπλασμένου, ἦτο άρμονική καί όμαλή.

»Δεύτερον. Ἡ μή απόκτησις τέκνων ύπό τοῦ πρώτου Βασιλικοῦ ζεύγους, παρά τήν διακαῆ επιθυμίαν του, πρέπει ν' ἀποδοθῆ εἰς ἀνερεύνητα αἴτια, διά τήν εποχήν εκείνην τουλάχιστον, περί τήν λειτουργίαν τοῦ γεννητικοῦ συστήματος τῆς Ἀμαλίας, εἰς τὰ ὁποῖα ὠφείλετο ή κατάστασις στειρώσεως αὐτῆς, δεδομένου ότι ὁ Ὄθων πρό τοῦ γάμου του εἶχεν αποκτήσει τέκνα. Ἡ επιστήμη τῆς εποχῆς εκείνης—πρό εκατόν καί πλέον ετῶν — δέν ἦτο εἰς θέσιν νά προβῆ εἰς ἔλεγχον τῆς διαβατότητος τῆς μήτρας καί τῶν σαλπίγγων διά τῆς ἀκτινογραφήσεως, οὔτε ἦτο δυνατόν νά γίνη ἔλεγχος τῆς ὁρμονικῆς λειτουργίας τῶν ὠοθηκῶν διά κυτταρολογικῆς ἐξετάσεως τοῦ κολπικοῦ ἐπιχρίσματος ἢ τῶν ὁρμονῶν εἰς τά οὖρα κ.λ.π. εἰς τρόπον ὥστε νά διαπιστωθοῦν τά πραγματικά αἴτια τῆς στειρώσεως τῆς Ἀμαλίας καί νά τύχη αὕτη τῆς ἐνδεικνυομένης θεραπευτικῆς αγωγῆς.

» Ὅσον ἀφορᾶ δέ τήν ύπό τοῦ ἐν Ἀθήναις συνελθόντος ιατρικοῦ συμβουλίου τῆς 25ης Ὀκτωβρίου 1853, ἐκφρασθεῖσαν γνώμην περί «υστηρῶς ηὐξημένης ἐρεθηστιμότητος ἢ εὐαισθησίας εἰς τήν ἀφήν κ.λ.π.» τῆς Ἀμαλίας, νομίζω ότι θά ἐπρόκειτο περί συνήθους παροδικῆς φλεγμονῆς τῶν ἔξω γεννητικῶν οργάνων προκαλούσης δυσπαρευνίαν, ή όποία όμως δεν έτυχε τῆς δεούσης θεραπείας ύπό τῶν ἐξετασάντων τήν Βασίλισσαν ιατρῶν.

»Διά τόν λόγον αὐτόν ή ατεκνία τῆς Ἀμαλίας μόνον εἰς ἄγνωστον αἴτιον στειρώσεως δύναται νά ἀποδοθῆ χωρίς νά δυνάμεθα νά προσδιορίσωμεν ακριβῶς αὐτό, οὔτε νά καθορίσωμεν ἐάν τοῦτο ἦτο δεκτικόν θεραπείας».

Κατόπιν τῆς ὡς ἄνω επιστημονικῆς γνωματεύσεως τοῦ εγκρίτου ειδικοῦ καθηγητοῦ κ. Ἀντωνοπούλου. καταλήγω πλέον εἰς τό ὡς ἄνω τελικόν συμπέρασμα ἀναφορικῶς μέ τούς λόγους τῆς ατεκνίας τοῦ Βασιλικοῦ ζευγους, οἱ ὁποῖοι στηρίζονται ἤδη εἰς τήν σύγχρονον ιστορικήν καί ιατρικήν ἔρευναν τοῦ ὅλου θέματος καί ὡς ἐκ τούτου εἶναι ἐκτός πάσης ἀμφισβητήσεως. Συνεπῶς δέον νά σημειωθῆ ότι ὅλα τά μέχρι τοῦδε γραφέντα σχετικῶς καταρρέουν ἀφ' ἑαυτῶν, εἴτε ταῦτα ἐδημοσιεύθησαν μέ ιστορικάς, εἴτε μέ ιατρικάς ἀξιώσεις.

Εν πάση περιπτώσει όμως παραμένει ὡς ουσιῶδες γεγονός ότι ή ατεκνια τῆς Ἀμαλίας — φαινόμενον τό ὁποῖον παρετηρήθη εσχάτως καί εἰς τήν τέως αὐτοκράτειραν τῆς Περσίας Σοράγιαν — ενεῖχεν ὅλως ιδιαιτέραν σημασίαν, διότι ἐβάρυνεν ἀποφασιστικῶς εἰς τήν μοῖραν τῶν πρώτων Βασιλέων, ἀλλά καί γενικώτερον τῆς Ἑλλάδος.

Ἡ Ἔλλειψις Διαδόχου ὑπῆρξεν ἓν ἀπό τά σοβαρώτερα θέματα,

τὸ ὁποῖον ἀπησχόλει ὄχι μόνον τοὺς Βασιλεῖς, ἀλλὰ καὶ τὴν Κυβέρνησιν καὶ τὸν λαόν. Ἤδη ὑπῆρχεν ἡ διαφορὰ τοῦ θρησκεύματος τῶν Βασιλέων, γεγονὸς τὸ ὁποῖον ἀνέκαθεν ἀπετέλεσε σιωπηρὸν λόγον δυσφορίας διὰ τοὺς Ἕλληνας, οἱ ὁποῖοι ἐπαρηγοροῦντο μὲ τὴν ἰδέαν ὅτι θὰ ἐγεννᾶτο κάποτε ὁ Διάδοχος, ὁ ὁποῖος θὰ ἐβαπτίζετο ὀρθοδόξως. Ὁ Διάδοχος, ἔχει λεχθῆ ἀπὸ ξένον πολιτικὸν ὅτι «εἶναι ἕνα εἶδος ὑπνωτικοῦ διὰ τὰς ἐπαναστάσεις. Ἕνα Βασιλικὸν βρέφος ἔχει πολλάκις τὴν δύναμιν ν' ἀποκοιμίζῃ ἕνα ὁλόκληρον λαόν». Εἶναι βεβαίως τοῦτο μία ἄποψις. Ἀσφαλῶς ὅμως οὐχὶ ἡ καλυτέρα. Δι' ἡμᾶς τοὺς Ἕλληνας τὰ πράγματα εἶναι διαφορετικά. Ἓν Βασιλικὸν βρέφος, τὸ ὁποῖον γεννᾶται εἰς τὸν τόπον αὐτὸν τῶν θρύλων καὶ τῶν παραδόσεων, ἀποκτᾶ αὐτομάτως τὴν δύναμιν νὰ δίδῃ πτερὰ πίστεως καὶ μεγαλείου εἰς τὸν λαὸν καὶ νὰ τοῦ δημιουργῇ ὄνειρα καὶ ἐλπίδας δι' ἕνα λαμπρὸν καὶ ἔνδοξον μέλλον !...

Ἀλλ' ὅταν λείπῃ ; Ὅταν εἶναι πεπρωμένον νὰ μὴ γεννηθῇ ; Τότε ποία Δυναστεία δύναται νὰ σταθῇ εἰς τὸν θρόνον της ; Τοιουτοτρόπως ὅταν τὸ 1860 κατέστη πλέον γνωστὸν ἐν Ἑλλάδι ὅτι Διάδοχος τοῦ θρόνου δὲν ἐπρόκειτο νὰ γεννηθῇ, ἦτο φυσικὸν τοῦτο νὰ ἀποτελέσῃ ἂν ὄχι τὴν ἀπαρχήν, ἀσφαλῶς ὅμως τὴν ἐνίσχυσιν τῆς ὑφισταμένης ἤδη παρὰ τῷ λαῷ δυσφορίας ἐναντίον τῶν πρώτων Βασιλέων. Δυσφορίας, ἡ ὁποία διαρκῶς ηὔξανε καὶ ἥτις, ὑποκινουμένη καὶ ἀπὸ ἄλλας αἰτίας, κατέληξεν εἰς τὴν ἐκθρόνισιν τῆς Δυναστείας.

Ὁ Ὄθων καὶ ἡ Ἀμαλία βεβαίως ἀντιμετώπισαν τὸ αἴτημα τῆς διαδοχῆς κατὰ διαφόρους τρόπους. Τελικῶς ὅμως ἀπέτυχον νὰ τὸ ἱκανοποιήσουν. Ἐν τούτοις ἐξηκολούθουν νὰ ἐλπίζουν. Εἰς τί ὅμως ; Τὸ πεπρωμένον φυγεῖν ἀδύνατον. Τὰ ἔτη παρήρχοντο καὶ τέκνον δὲν εἶχον ἀποκτήσει, οὔτε ἀνεμένετο πλέον. Ἡ ἀξίωσις τοῦ Ἔθνους καὶ ἡ ἐπιταγὴ τοῦ Συντάγματος εἶχον ἀτονήσει ὡς πρὸς τὸν ἀναμενόμενον Διάδοχον. Μία τοιαύτη περίπτωσις ὅμως δὲν εἶναι ποτὲ ἄμοιρος συνεπειῶν. Καὶ αἱ συνέπειαι αὗται ἦλθον πράγματι, ἔστω καὶ μὲ καθυστέρησιν.

ΕΧΘΡΟΙ ΚΑΙ ΣΥΚΟΦΑΝΤΑΙ

Δύο ἀντίθετα αἰσθήματα ἐνέπνευσεν ἡ Ἀμαλία κατὰ τὴν Βασιλείαν της : Ἀγάπην καὶ ἐχθρότητα. Καὶ τὰ δύο αὐτὰ ἐκ διαμέτρου ἀντίθετα αἰσθήματα, ἐξεδηλώθησαν ὀξύτατα. Τὴν ἠγάπησαν καὶ τῆς ἀφωσιώθησαν ὅσοι εἶδον καὶ ἀνεγνώρισαν τὴν λατρείαν της πρὸς τὴν Ἑλλάδα καὶ κάθε τί τὸ Ἑλληνικόν, τὴν ἀξιοπρέπειάν της καὶ τὸ ἦθος της. Καὶ τὴν ἐμίσησαν καὶ ὅσοι ἔγιναν ἐχθροὶ τῆς πρώτης Δυναστείας, ἀλλὰ καὶ ἄλλοι, οἱ ὁποῖοι εἶχον προσωπικοὺς λόγους ἐναντίον της. Εἶναι ἴδιον

τῶν ἰσχυρῶν προσωπικοτήτων νὰ ἐμπνέουν αἰσθήματα συμπαθείας ἢ μίσους. Συνεκέντρωσε δὲ ἡ 'Αμαλία μεγαλυτέραν καὶ ἐμφανεστέραν ἐχθρότητα παρὰ ὁ Ὄθων καὶ ἐδέχθη τὰ βέλη τῶν ἐχθρῶν της καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς Βασιλείας της.

Οἱ πρῶτοι ποὺ δυσηρεστήθησαν μὲ τὴν 'Αμαλίαν ἦσαν οἱ ἐν 'Αθήναις Φαναριῶται. Μὲ τὴν συναίσθησιν τῆς πνευματικῆς των καλλιεργείας καὶ τῆς Εὐρωπαϊκῆς μορφώσεως καὶ μὲ τοὺς τίτλους οἰκογενειακῆς καταγωγῆς, ἐθεώρουν ἑαυτοὺς ὡς τὴν πλέον ἐκλεκτὴν μερίδα τῆς Ἑλληνικῆς κοινωνίας, ἡ ὁποία ἐδικαιοῦτο αὐτοδικαίως νὰ εἰσαχθῇ πρώτη εἰς τὴν Αὐλὴν καὶ νὰ λάβῃ τὰς τιμητικὰς θέσεις. Ὁ παραγκωνισμός της ἀπὸ τὴν 'Αμαλίαν, ἡ ὁποία προετίμησε τὰς οἰκογενείας τῶν 'Αγωνιστῶν, κρίνουσα ὅτι αὐτῶν τὸ αἷμα καὶ αἱ θυσίαι ἔδωσαν τὴν ἐλευθερίαν εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἐθεωρήθη ὡς προσβολή. Καὶ οἱ προσβαλλόμενοι μισοῦν. Οὕτως ἐδημιουργήθη ὁ πρῶτος πυρὴν τῶν ἐχθρῶν τῆς 'Αμαλίας, οἱ ὁποῖοι ἐνισχύθησαν ἐν συνεχείᾳ καὶ ἀπὸ μίαν ἄλλην κατηγορίαν δυσηρεστημένων:

Ἦσαν ἐκεῖνοι—καὶ περισσότερον ἐκεῖναι—ποὺ ἡ 'Αμαλία δὲν ἐδέχετο εἰς τὰ 'Ανάκτορα καὶ εἰς τὰς δεξιώσεις τῆς Αὐλῆς, διότι δὲν παρουσίαζον ἄμεμπτον ἠθικὸν μητρῷον. Εἰς αὐτάς, ἐν τῇ παρόδῳ τῶν ἐτῶν, προσετίθεντο ἀκόμη οἱ πολιτικοὶ ἐχθροὶ τῆς πρώτης Δυναστείας, οἱ ὁποῖοι ἔβαλλον ἐναντίον τῆς Βασιλίσσης λόγῳ τῆς ἐπιρροῆς της ἐπὶ τοῦ Ὄθωνος.

Διὰ τὸν αὐτὸν λόγον, ἐκτὸς τῶν ἐντοπίων, ὑπῆρχον καὶ οἱ ξένοι ἀντίπαλοι τῆς 'Αμαλίας: οἱ ἐκπρόσωποι τῶν μεγάλων Δυνάμεων, οἱ ὁποῖοι δὲν παρέλειπον εὐκαιρίαν νὰ τὴν ταπεινώσουν.

Σπανίως εἰς τὴν ἱστορίαν Βασίλισσα ἐμισήθη ὅσον ἡ 'Αμαλία. Καὶ τὸ προσωπικὸν μῖσος ἐναντίον της δὲν θὰ ἠδύνατο ν' ἀποδώσῃ ἀποτελέσματα, τείνοντα εἰς τὴν φυσικὴν ἢ ἠθικὴν ἐξόντωσίν της, ἐὰν δὲν ἐκαλλιεργεῖτο εἰς τὴν κοινὴν γνώμην, ἡ ὁποία μὲ τὴν εὐπιστίαν ποὺ τὴν ἐχαρακτήριζεν, ἀπέδιδε τὴν κακοδαιμονίαν τῆς χώρας εἰς τὸν προβαλλόμενον στόχον: Τὴν Βασίλισσαν 'Αμαλίαν. Ὑπὸ τὴν ἔντεχνον δὲ καὶ πανοῦργον καθοδήγησιν τῶν ἐπιτηδείων, τὸ πλῆθος παρεσύρετο εἰς τρόπον ὥστε νὰ δημιουργηθῇ μία ὁμαδικὴ ἐχθρικὴ κίνησις, ἡ ὁποία ἐνίοτε κατέληγεν εἰς σοβαρὰς ἐπαναστατικὰς ἐκδηλώσεις.

Ποῖον δὲ ἄλλο ὅπλον ἠμπορεῖ νὰ χρησιμοποιηθῇ διὰ τὴν ἐπιτυχίαν ἑνὸς τοιούτου σκοποῦ, ἀπὸ τὴν συκοφαντίαν; Αὐτὴν μετεχειρίσθησαν καὶ οἱ ἐχθροὶ τῆς 'Αμαλίας, θέσαντες εἰς τὴν ὑπηρεσίαν αὐτῶν τὸν ἀχαλίνωτον τύπον. 'Εναντίον της ἐπλάσθησαν καὶ ἐγράφησαν μῦθοι σατανικοί, ἐξετοξεύθησαν ἀπαίσιοι ῥύποι, ἐκυκλοφόρησαν κατηγορίαι ἀπίστευτοι. Εὕρισκον ὅμως εὐήκοα ὦτα, διὰ νὰ ἀποδειχθῇ ὅτι δὲν

στερεῖται ἀληθείας τὸ γνωστὸν ἀξίωμα: «Συκοφάντει, συκοφάντει, εἰς τὸ τέλος κάτι απομένει».

Τὴν κατηγόρησαν ὅτι εἶχεν οργανώσει πυκνὸν δίκτυον κατασκοπείας, τὸ ὁποῖον τῆς ἔδιδε καθημερινὴν ἀναφορὰν ἐπὶ ὅλων τῶν συμβαινόντων εἰς τὴν Πρωτεύουσαν, ἀκόμη καὶ εἰς τὰ ἰδιαίτερα τῶν οἰκογενειῶν, καὶ ὅτι κατεσκοπεύετο καὶ αὐτὸς ὁ Ὄθων! Ὡς κύριος πράκτωρ δὲ τῆς κατασκοπευτικῆς αὐτῆς ὀργανώσεως, ἀνεφέρετο ὁ περίφημος Ἀράπης τῆς Βασιλίσσης...

Ποῖος ἦτο αὐτὸς ὁ Ἀράπης; Ἦτο εἷς ἐκ τῶν μαύρων, οἱ ὁποῖοι εἶχον ἀπομείνει εἰς τὴν Ἑλλάδα ἀπὸ τὴν εποχὴν τῆς Τουρκοκρατίας. Προσελήφθη παῖς ἀκόμη ὡς ὑπηρέτης τῶν ἀνακτόρων, ἐβαπτίσθη καὶ ὠνομάσθη Μᾶρκος, ἡ δὲ Ἀμαλία τὸν προσέλαβεν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν της. Αὐτὸν τὸν πιστὸν ὑπηρέτην, οἱ ἐχθροὶ τῆς Βασιλίσσης τὸν προεχείρισαν ὡς κατάσκοπον, ὠτακουστὴν καὶ ἀκόμη ὡς... ἐραστὴν τῆς Ἀμαλίας!

Αἱ διαδόσεις αἱ προσβάλλουσαι τὴν τιμὴν τῆς Βασιλίσσης, προφορικαὶ αἱ περισσότεραι, ἦσαν πολλαὶ καὶ ἀνενεοῦντο ἑκάστοτε μὲ νέα πρόσωπα, τὰ ὁποῖα δῆθεν εἶχον ἐρωτικὸν σύνδεσμον μαζί της... Μεταξὺ τῶν προσώπων αὐτῶν ἀνεφέροντο τὰ ὀνόματα τῶν ὑπασπιστῶν Σχαρλάτου, Σούτσου καὶ Μουρούζη, ὡς καὶ τοῦ στρατηγοῦ Δ. Καλλέργη, διὰ τὸν ὁποῖον αἱ φῆμαι ἐπέμενον περισσότερον. Ἀπὸ στόματος εἰς στόμα αἱ διαδόσεις προσελάμβανον διαστάσεις καὶ ἐπλουτίζοντο μὲ σκανδαλώδεις λεπτομερείας, τὰς ὁποίας ἡ ρέπουσα πρὸς τὰς τοιαύτας φήμας λαϊκὴ φαντασία, ἀπεδέχετο καὶ ἐπηύξανεν.

Δὲν ὑπῆρξεν εὐκαιρία τὴν ὁποίαν νὰ μὴ ἐξεμεταλλεύθησαν οἱ ἐχθροὶ τῆς Ἀμαλίας, διὰ νὰ μειώσουν τὸ γόητρόν της, καὶ νὰ τὴν καταβιβάσουν εἰς τὰ χαμηλότερα επίπεδα. Τὴν κατηγόρησαν ὅτι συνεβουλεύετο μάγους, διὰ νὰ πληροφορηθῇ ἐὰν θὰ ἀπέκτα τέκνα. Ἐπειδὴ κάποτε, κατὰ τὴν ἀκρόασιν τὴν ὁποίαν εἶχε μὲ μίαν ξένην κυρίαν, λόγῳ ἀπροόπτου ἀδιαθεσίας της ἐλιποθύμησε, διεδόθη ὅτι ἡ Ἀμαλία ἔπασχεν ἀπὸ ἐπιληψίαν! Ἡ φήμη αὐτὴ ἐξεπορεύθη ἀπὸ τὰ χείλη τοῦ Ἄγγλου πρεσβευτοῦ Λάïονς, κατὰ τὴν διάρκειαν μιᾶς δεξιώσεως εἰς τὴν Ἀγγλικὴν πρεσβείαν. Δὲν ἐβράδυνε δὲ νὰ διασπαρῇ εἰς ὁλόκληρον τὴν Πρωτεύουσαν, ἐφ' ὅσον μάλιστα προήρχετο ἀπὸ τόσον ἐπίσημον πηγήν.

Καθὼς παρήρχοντο τὰ ἔτη καὶ ἡ ἀντιδυναστικὴ κίνησις ἐλάμβανε διαστάσεις, ὠγκοῦτο καὶ τὸ κῦμα τῶν συκοφαντιῶν. Φυλλάδια ὑβριστικὰ ἐξετυποῦντο καὶ διενέμοντο, ποιήματα καθαπτόμενα τῆς Βασιλίσσης ἐγράφοντο καὶ ἀπηγγέλλοντο, ἐνῷ βάναυσοι ὑπαινιγμοὶ διετυποῦντο εἰς τὰς εφημερίδας της ἀντιπολιτεύσεως.

Καὶ ὅμως ἡ ἠθικὴ τῆς Ἀμαλίας ἦτο ὑπεράνω πάσης ὑποψίας. Ὁ

αὐστηρὸς καὶ ὑπερήφανος χαρακτήρ της, ὁ ἐγωισμός καὶ ἡ τευτονικὴ πειθαρχία της, ἡ ἔμφυτος ἀξιοπρέπεια καὶ ἡ ὑψηλὴ συναίσθησις τοῦ καθήκοντος, ἦσαν ἀρεταί, αἱ ὁποῖαι τὴν συνώδευον πάντοτε καὶ ὡς Βασίλισσαν καὶ ὡς γυναῖκα. Καὶ οὐδέποτε, οὐδὲ κατὰ κεραίαν παρεξέκλινε τῶν ἀρχῶν της αὐτῶν.

Ἐν τούτοις ἡ συκοφαντία δὲν ὠρρωδοῦσε πρὸ οὐδενός. Ἡ συστηματικὴ ἐκστρατεία τοῦ ψεύδους καὶ τῆς κακίας, εἶχεν ἤδη ἐπιτύχει τοῦ σκοποῦ της. Εἶχε καλλιεργήσει, δηλαδή, τὸ ἔδαφος εἰς τὰ πνεύματα σημαντικῆς μερίδος τοῦ λαοῦ, ἡ ὁποία εἶχε πιστεύσει ὅτι αἰτία τῶν δεινῶν του ἦτο ἡ πρώτη Δυναστεία καὶ ἰδιαιτέρως ἡ Ἀμαλία.

Ἐναντίον της ἐξηκολούθουν νὰ λέγωνται οἱ μεγαλύτεροι ἐξωφρενισμοί. Ὅταν ἐζήτει νὰ καταβάλλωνται βιαίως αἱ ταραχαί, αἱ ὁποῖαι διεδέχοντο ἀλλήλας, καίτοι τοῦτο ὠφείλετο εἰς τὸν σεβασμόν της πρὸς τὴν ἔννομον τάξιν, οἱ ἐχθροί της διέδιδον ὅτι «ὠνειρεύετο νὰ λουσθῇ εἰς κρουνοὺς λαικοῦ αἵματος». Κατὰ τὰς ἐπαναστάσεις τοῦ Ναυπλίου καὶ τῆς Σύρου, ὅπου ἐφονεύθησαν οἱ πρωτεργάται αὐτῶν Λεωτσάκος, Μωραϊτίνης καὶ Σκαρβέλης, ἐλέχθη ὅτι τῇ προσωπικῇ ἐπεμβάσει τῆς Ἀμαλίας ἐπετεύχθη ἡ ἐξόντωσις τῶν τριῶν ἐπαναστατῶν, δι' ὃ καὶ ὠνομάσθη τότε «αἱμοσταγὴς Βασίλισσα»!...

Ἐν συνεχεία τὸ θέρος τοῦ 1861, ἀσκοῦσα τὴν Ἀντιβασιλείαν ἐπυροβολήθη ἡ Ἀμαλία ἀπὸ τὸν δεκαοκταετῆ φοιτητὴν Ἀριστείδην Δόσιον, ἀνήκοντα εἰς τὴν ὁμάδα τῆς συνωμοτικῆς ἀντιπολιτεύσεως ὑπὸ τὴν αἰγίδα τῆς ἐφημερίδος «Μέλλον τῆς Πατρίδος». Κατὰ τὴν ἀνάκρισιν ὁ Δόσιος ἰσχυρίσθη ὅτι δὲν ἔλαβε παρ' οὐδενὸς ἐντολὴν νὰ φονεύσῃ τὴν Ἀμαλίαν, ἀλλ' ὅτι ἐπίστευεν ὅτι οὕτω πράττων ἐξυπηρέτει τὴν πατρίδα του. Παρ' ὅλον ὅτι ἡ ἀγαθότης τῆς Βασιλίσσης ἐμετρίασε τὴν ποινὴν τοῦ καταδικασθέντος εἰς θάνατον δράστου τῆς ἀποπείρας, ἡ ἐναντίον της ἐχθρότης ὁλονὲν ηὔξανεν.

Ἠμπορεῖ κανεὶς νὰ εἴπῃ ὅτι ὀλίγας ἡμέρας εὐτυχίας καὶ ψυχικῆς ἠρεμίας ἔζησεν ἡ Ἀμαλία, καθ' ὅλην τὴν περίοδον τῆς Βασιλείας της. Αἱ ἐθνικαὶ περιπέτειαι, αἱ πολιτικαὶ ἀναστατώσεις, αἱ συνεχεῖς στάσεις, αἱ σκευωρίαι τῶν ξένων πρεσβευτῶν, αἱ ταπειναὶ συκοφαντίαι, αἱ παντοειδεῖς ἐκδηλώσεις ἐχθρότητος, δὲν ἔλειψαν ποτέ.

Ὡς συμπλήρωμα δὲ τῶν ψυχικῶν δοκιμασιῶν της ἦτο ἡ ἀπογοήτευσις διὰ τὴν ἔλλειψιν τέκνου. Αὐταὶ αἱ συνεχεῖς πικρίαι, ὅπως ἦτο φυσικόν, κατέβαλον τὴν Ἀμαλίαν. Τὰ νεῦρα της ἐκλονίσθησαν, ἔγινεν ἐξαιρετικῶς εὐερέθιστος καὶ κατελαμβάνετο ἀπὸ κρίσεις. Εἰς τοιαύτας νευρικὰς στιγμὰς ἡ Ἀμαλία ἄφηνε νὰ ἐκδηλωθῇ ὅλος ὁ ψυχικός της πόνος καὶ ἐνώπιον αὐλικῶν καὶ ἐπισκεπτῶν καὶ ξένων ἀκόμη, ἐξεφράζετο ἐνίοτε μὲ δριμείας φράσεις, χωρὶς νὰ σκέπτεται τὰς συνεπείας. Οὕτω δὲ

συνεσώρευε νέους ἐχθροὺς γύρω της. Ὁ Ἀλ. Ραγκαβῆς διηγεῖται ὅτι κάποτε ἐφέρθη τόσον ἀποτόμως εἰς ξένον πρεσβευτήν, ὥστε οὗτος ἠναγκάσθη νὰ προβῇ εἰς ἐντόνους παραστάσεις πρὸς τὴν Κυβέρνησιν.

Ἡ ἔλλειψις διπλωματικότητος τῆς Ἀμαλίας καὶ ἡ σκληρότης κάποτε τῶν ἐκφράσεών της, προσέθεσαν εἰς τοὺς ἐχθρούς της καὶ τὸν Ναπολέοντα τὸν Γ'. Ὅταν ὁ Ναπολέων ἀνεκηρύχθη πραξικοπηματικῶς Αὐτοκράτωρ τῆς Γαλλίας καὶ ἀπεφάσισε νὰ νυμφευθῇ, ἐζήτησεν εἰς γάμον τὴν Πριγκίπισσαν Βάζα τοῦ Βασιλεύοντος ἐν Σουηδίᾳ Οἴκου, ἐκ τοῦ ὁποίου ἐκ μητρὸς κατήγετο ἡ Ἀμαλία. Ἐπειδὴ ὅμως ἡ νεαρὰ πριγκίπισσα ἦτο ὀρφανή, ἔπρεπε νὰ ζητηθῇ ἡ συγκατάθεσις τῶν συγγενῶν της. Ὅταν δὲ ἡ μεσολαβοῦσα Ἀγγλὶς κυρία τῆς ἀνωτάτης ἀριστοκρατίας ἀπετάθη εἰς τὴν Ἀμαλίαν, ἐκείνη ὄχι μόνον ἠρνήθη, ἀλλ' ἀπήντησεν:

— Δὲν δίδω ἐγὼ τὴν ἀνεψιάν μου εἰς ἕνα σφετεριστήν!..

Τὸ συνοικέσιον ἐναυάγησεν. Ἀλλὰ ὁ Ναπολέων, θιγεὶς εἰς τὴν φιλοτιμίαν του, ἐξεδικήθη τὴν Ἀμαλίαν μερικὰ ἔτη βραδύτερον, κατὰ μίαν βασιλικὴν δεξίωσιν εἰς τὴν Στουτγάρδην, ὅπου ὁ Αὐτοκράτωρ τῆς Γαλλίας συνηντήθη μὲ τὸν Τσάρον, τὸν Βασιλέα τῆς Βυτεμβέργης καὶ ἄλλους ἐστεμμένους. Εἰς τὴν δεξίωσιν ἐκείνην ὁ Ναπολέων ἐτήρησε προσβλητικὴν στάσιν ἔναντι τῆς Ἀμαλίας, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον τῆς ἐστοίχισε μίαν ἀκόμη νευρικὴν κρίσιν.

Κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς Βασιλείας της εἶχε γίνει περισσότερον νευρικὴ καὶ ἐξεδήλωνεν ἄνευ προσχημάτων τὰ αἰσθήματά της. Ἀλλ' ἐὰν συχνὰ ὑπῆρξεν αὐστηρά, μνησίκακος δὲν ὑπῆρξε ποτέ. Κρίνουσα ἡ ἰδία τὰς πράξεις της ἔσπευδε πολλάκις, ὅπου ὁ λόγος της εἶχε προκαλέσει πικρίαν τινά, νὰ διασκεδάσῃ τὴν ἐντύπωσιν καὶ νὰ ἐπανορθώσῃ τυχὸν ἀπερίσκεπτον φράσιν της, ὁσάκις τοὐλάχιστον ἐπρόκειτο περὶ προσώπων τοῦ ἀμέσου περιβάλλοντός της.

Παραλλήλως ὅμως ἐπήρχετο καὶ ἡ σωματική της κατάπτωσις. Ἡ ὡραιότης καὶ ἡ χάρις τοῦ προσώπου της ὑπεχώρησαν. Τὸ μειδίαμά της, ποὺ ἦτο αὐθόρμητον κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς ἀφίξεώς της εἰς Ἑλλάδα, ἐσβέσθη. Ἡ Ἀμαλία εἶχεν ἀρχίσει προώρως νὰ βαδίζῃ πρὸς τὸ γῆρας.

Καὶ ἡ χαριστικὴ βολὴ ἦλθεν ὑπὸ τὴν μορφὴν τῆς ἐπαναστάσεως ἡ ὁποία ἐξερράγη τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1862, ὁπότε ἡ Ἀμαλία ἔλαβε μετὰ τοῦ Ὄθωνος τὸν πικρὸν δρόμον τῆς ἐξορίας.

ΤΑ ΤΕΛΕΥΤΑΙΑ ΕΤΗ

Μετὰ τὴν ἔξωσιν, ἡ Ἀμαλία καὶ ὁ Ὄθων μετέβησαν εἰς τὸ Μόναχον. Ἐκεῖ ἡ Ἀμαλία δὲν εὗρε στοργικὸν περιβάλλον. Συνήντησε τὴν ἀντιπάθειαν τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Ὄθωνος Μαξιμιλιανοῦ—Βασιλέως τότε τῆς Βαυαρίας—ἀλλὰ καὶ ὅλης τῆς οἰκογενείας του, διότι αὐτὴν ἐθεώρουν ὡς

ὑπαίτιον τῆς πτώσεως τῆς Δυναστείας. Καὶ ἐπὶ πλέον δὲν τῆς συνεχώρουν τὰς ἐνεργείας της διὰ τὴν διαδοχὴν τοῦ θρόνου ὑπὸ τοῦ ἀδελφοῦ της. Κατόπιν τούτου, ἔπειτα ἀπὸ οκτάμηνον θλιβερὰν διαμονὴν εἰς Μόναχον, ὁ Ὄθων καὶ ἡ Ἀμαλία ἐξέλεξαν ὡς τόπον οριστικῆς ἐγκαταστάσεώς των τὴν μικρὰν πόλιν Μπάμπεργκ, ὅπου διῆλθον τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς ζωῆς των.

Ἡ πικρία τῆς ἐξορίας, δὲν μετέβαλε τὰ αἰσθήματα ἀγάπης πρὸς τὴν Ἑλλάδα, οὔτε τοῦ Ὄθωνος, οὔτε τῆς Ἀμαλίας. Ἡ Μπάμπεργκ ἔγινε δι' αὐτοὺς μία γωνία τῆς Ἑλληνικῆς γῆς, τὴν ὁποίαν ἡ Ἀμαλία ὠνόμασεν «Ἑλληνικὴν Ἀποικίαν». Ἐσχηματίσθη δὲ μικρὰ Αὐλὴ ἀπὸ τοὺς ἀκολουθήσαντας τὸν Ὄθωνα ὑπασπιστὰς καὶ ἀφωσιωμένους αὐλικούς, Ἕλληνας καὶ ξένους. Τὴν Ἀμαλίαν ἠκολούθησεν ἡ Μεγάλη Κυρία τῆς Τιμῆς Βιλελμίνη Πλουσκώφ, ὁ ταμίας της Μηναράκης καὶ αἱ Κυρίαι τῆς Τιμῆς Μαρία Γαρδικιώτη Γρίβα καὶ Ἀσπασία Καρμπούνη, ἡ ὁποία ἀντικατεστάθη ἀργότερον ἀπὸ τὴν Ξανθὴν Χατζίσκου.

Καὶ ἐκεῖ διετηρήθη ἡ ἐν Ἀθήναις αὐλικὴ ἐθιμοτυπία. Κατ' ἀπαίτησιν τῆς Ἀμαλίας, αἱ Ἑλληνίδες Κυρίαι τῆς Τιμῆς, ἔφερον καὶ ἐκτὸς τῆς Ἑλλάδος τὴν ἑλληνικὴν ἐνδυμασίαν. Ἕλληνες οἱ ὁποῖοι ἐπεσκέπτοντο τὴν Γερμανίαν ἐθεώρουν χρέος των νὰ μεταβοῦν καὶ εἰς τὸ ἀνάκτορον τῆς Μπάμπεργκ διὰ νὰ ὑποβάλουν τὰ σέβη των πρὸς τοὺς ἐξορίστους Βασιλεῖς καὶ νὰ τοὺς ἐκφράσουν τὴν μεταμέλειαν τῶν Ἑλλήνων. Αἱ συζητήσεις αὗται ἔδιδον εἰς τὴν Ἀμαλίαν καὶ τὸν Ὄθωνα τὴν ἀφορμὴν διὰ νέας συγκινητικὰς ἀναπολήσεις. Καὶ εἰς τὴν ἐξορίαν της ἀκόμη ἡ Ἀμαλία ᾐσθάνετο ὡς Ἑλληνὶς καὶ ἐνδιεφέρετο πάντοτε νὰ πληροφορῆται νέα ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα.

Εἶναι χαρακτηριστικὸν τὸ ἑξῆς ἀνέκδοτον [1]:

Ὁ Ἀρχιτέκτων Γ. Λαύρας, ὅστις εἶχε μεταβῆ ἐξ Ἀθηνῶν εἰς τὸ Μόναχον δι' εὐρυτέρας σπουδὰς τὸ φθινόπωρον τοῦ 1866 καὶ ὁ ὁποῖος ἐπεσκέφθη τὴν Ἀμαλίαν εἰς τὴν Μπάμπεργκ, διηγεῖτο ὅτι ἡ ἐξόριστος Βασίλισσα τὸν παρηκολούθει μὲ εὐλαβικὴν προσοχὴν ὅταν τῆς ὡμίλει περὶ τῆς κοινωνικῆς καὶ πολιτικῆς ζωῆς τῆς Πρωτευούσης. Ἐδίψα νὰ μάθῃ κάθε λεπτομέρειαν ποὺ εἶχε σχέσιν μὲ πρόσωπα καὶ γεγονότα τῶν Ἀθηνῶν. Ἀκολούθως τὸν παρεκάλεσε νὰ παραμείνῃ εἰς τὸ πρόγευμα. Κατὰ τὴν διάρκειαν αὐτοῦ ὁ γραμματεὺς τῆς Ἀμαλίας, Γερμανὸς καθηγητής, ἐπεχείρησε νὰ ὁμιλήσῃ ἑλληνιστὶ πρὸς τὸν Λαύραν. Ἡ Βασίλισσα χαμογελῶσα διὰ τὰ γραμματικὰ λάθη καὶ διὰ τὴν ἐρασμικὴν προφορὰν τοῦ καθηγητοῦ, εἶπεν ἀποτεινομένη πρὸς τὸν Ἕλληνα ἀρχιτέκτονα:

—Αὐτοὶ οἱ Γερμανοί, ὅταν ἐπιχειροῦν νὰ ὁμιλήσουν τὴν γλῶσσαν μας

1. Μοῦ τὸ ἀφηγήθη ὁ ἀείμνηστος θεῖος μου Θᾶνος Πετραλιάς.

τόσον τὴν διαστρέφουν καὶ τόσον ἄθλια τὴν προφέρουν, ὥστε δὲν δύναταί τις νὰ κρατήσῃ τὸν γέλωτα.

Ἀκολούθως μετὰ τὸ πρόγευμα, ὅτε ἡ συζήτησις περὶ Ἑλλάδος συνεχίσθη, ἡ Ἀμαλία εἶπεν εἰς τὸν Λαύραν μὲ καταφανῆ μελαγχολίαν:

—Τίποτε δὲν μοὶ ἀρέσκει ἐδῶ, οὔτε ἡ γλῶσσα των, οὔτε τὰ ἤθη των, οὔτε ὁ τόπος των. Ὦ, Ἀθῆναι, Ἀθῆναι!..

Καὶ πράγματι ἡ Ἀμαλία ἔζη μὲ τὴν ἀθεράπευτον νοσταλγίαν τῆς ἑλληνικῆς Πρωτευούσης, τὴν ὁποίαν τόσον εἶχεν ἀγαπήσει. Ἔζη μὲ τὰς ἀναμνήσεις τῆς εἰκοσιπενταετοῦς ζωῆς της εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἀναμνήσεις, αἱ ὁποῖαι, καὶ παρὰ τὴν πικρίαν των, ὑπῆρξαν δι' αὐτὴν ἀλησμόνητοι μέχρι τῆς τελευταίας της πνοῆς.

Ὁ Ὄθων εἰς τὴν ἐξορίαν *

Εἰς τὴν Μπάμπεργκ ἡ Ἀμαλία ἐδέχθη τὸ θλιβερώτερον πλῆγμα τῆς ζωῆς της: Τὴν 13/26 Ἰουλίου 1867 ὁ Ὄθων ἀπέθανεν. Ἐθρήνησε τὴν ἀπώλειαν τοῦ συζύγου της μὲ ὅλον τὸ πάθος τῆς ἀφοσιώσεως καὶ τῆς ἀγάπης, τὸ ὁποῖον ἔτρεφε δι' αὐτόν.

Ὀλίγας ἡμέρας μετὰ τὸν θάνατον τοῦ προσφιλοῦς συζύγου της ἡ Ἀμαλία ἔγραψεν ἐπιστολὴν πρὸς τὸν πενθερόν της Λουδοβῖκον, εἰς τὴν ὁποίαν περιέγραφε διὰ μακρῶν τὴν ζωήν της πλησίον τοῦ Ὄθωνος. Ἀνεπόλει καὶ ὑπεμίμνησκεν ἐν αὐτῇ τὰς πρώτας ἡμέρας τῆς γνωριμίας της μετὰ τοῦ Βασιλέως τῆς Ἑλλάδος εἰς τὸ

* Μία ἀπὸ τὰς τελευταίας φωτογραφίας τοῦ Ὄθωνος ληφθεῖσα εἰς τὴν Μπάμπεργκ περὶ τὰ τέλη τοῦ 1866, ὀλίγους μῆνας πρὸ τοῦ θανάτου του. Ὁ Ὄθων ἦτο τότε ἡλικίας 51 ἐτῶν.

Όλντεμπουργκ, τὴν ἄπειρον ἀγάπην καὶ τρυφερότητα, τὴν ὁποίαν ᾐσθάνετο δι' αὐτήν, τὸν ἀνέφελον συζυγικὸν βίον των καὶ κατέληγεν ἐπὶ λέξει ὡς ἑξῆς [1] :

«...Ἤδη ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Ὄθωνος ἔχασα τὰ πάντα. Ἐπὶ τριακονταετίαν ὑπῆρξεν ὁ πολυαγαπημένος, ὁ πιστὸς καὶ εὐγενικός μου σύζυγος. Καὶ ἀπὸ τὶ δὲν ἐπεράσαμεν μαζί. Πόσον κάθε μαρτύριον συνετέλει εἰς τὸ νὰ συνδεώμεθα περισσότερον. Ἐξηρτώμεθα ἀπολύτως ὁ ἕνας ἀπὸ τὸν ἄλλον μέχρι τῆς ὑστάτης του στιγμῆς».

Ἡ Ἀμαλία ὡμίλει πάντοτε περὶ τοῦ Ὄθωνος καὶ τῆς Ἑλλάδος. Ὡμίλει περὶ ἑαυτῆς ὡς νὰ ἦτο γνησία Ἑλληνὶς καὶ ὡς νὰ εὑρίσκετο ἐξόριστος εἰς ξένην χώραν. Συχνὰ ἔκλαιε μὲ λυγμοὺς ὅταν ἤρχοντο νέα ἀπὸ τὰς Ἀθήνας. καίτοι δὲ ᾐσθάνετο ὅτι ποτὲ πλέον δὲν θὰ τὰς ἐπανέβλεπεν, ἐπανελάμβανεν ἑκάστοτε πρὸς τὴν Ἑλληνίδα Κυρίαν τῆς Τιμῆς Ξανθὴν Χατζίσκου, ὅτι ἡ μοναδικὴ πλέον ἐπιθυμία της ἦτο ὅταν θὰ ἀπέθνησκε νὰ ταφῇ εἰς τὸ χῶμα τῆς Ἀττικῆς γῆς, εἰς τὸ ὁποῖον ηὔχετο νὰ μεταφερθοῦν καὶ τὰ ὀστᾶ τοῦ Ὄθωνος.

* * *

Τὰ τελευταῖα ὀκτὼ ἔτη μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ὄθωνος τὰ διῆλθεν ἐν βαθυτάτῃ θλίψει, ἀναζητήσασα τὴν λήθην εἰς τὰ φιλανθρωπικὰ ἔργα.

Ὀλίγα ἔτη βραδύτερον συνέβη ὁ θάνατος τῆς ἀδελφῆς τοῦ Βασιλέως Ὄθωνος, πριγκιπίσσης Ἀλεξάνδρας. Ἐπειδὴ ἡ Αὐλὴ τοῦ Μονάχου ἐξηκολούθει νὰ τηρῇ ἔναντι τῆς Ἀμαλίας μίαν μᾶλλον ψυχρὰν στάσιν, ἀλλὰ καὶ λόγῳ ἀσθενείας της, δὲν παρέστη ἡ ἰδία εἰς τὴν κηδείαν, ἀλλ' ἔστειλεν ὡς ἀντιπρόσωπόν της τὸν αὐλάρχην της Θεόδωρον φὸν Πέλλιντς. Δι' αὐτοῦ δὲ ἀπέστειλε πρὸς τὸν Βασιλέα τῆς Βαυαρίας, τὸν εἰκοσαετῆ Λουδοβῖκον τὸν Β', τὴν ἑξῆς ἐπιστολήν : [2]

«Μεγαλειότατε,

»Μαζὶ μὲ τὴν ἔκφρασιν τῆς βαθυτάτης λύπης μου ἐπὶ τῷ θανάτῳ τῆς προσφιλεστάτης θείας ὑμῶν Πριγκιπίσσης Ἀλεξάνδρας, ἔχω νὰ γνωρίσω καὶ νὰ παρακαλέσω τὴν Μεγαλειότητά σας ὅτι ὁ διακαὴς πόθος μου

---

1. Ἡ ἀπόρρητος αὐτὴ ἐπιστολὴ δὲν ἀνευρέθη ὁλόκληρος, εἰμὴ μόνον αἱ ἀνωτέρω ἐπὶ λέξει φράσεις αὐτῆς, μοὶ ἐχορηγήθη δὲ ἡ ἀνωτέρω περικοπὴ παρὰ τῶν Ἄγγλων συγγραφέων Μπάουερ καὶ Μπόλιτο.

2. Ἡ ἀνέκδοτος αὐτὴ ἐπιστολὴ τῆς Βασιλίσσης Ἀμαλίας προέρχεται ἀπὸ τοὺς Μπάουερ καὶ Μπόλιτο.

εἶναι ὅπως διαφυλαχθῇ δι' ἐμαυτὴν ἡ ἐν τῷ κοιμητηρίῳ τῆς Βασιλικῆς Οἰκογενείας ὑπάρχουσα κενὴ] θέσις παρὰ τῷ Ὄθωνι καὶ μὴ κατατεθῇ ἐν αὐτῇ ἡ θανοῦσα. Λυποῦμαι, διότι λόγῳ ἀσθενείας εὑρίσκομαι κλινήρης καὶ δὲν δύναμαι νὰ παραστῶ εἰς τὴν νεκρικὴν πομπὴν . . .».

Ἡ Ἀμαλία ἦτο πράγματι ἀσθενὴς ἐκ σοβαροῦ κρυολογήματος, ἀπὸ τὰς τελευταίας ἡμέρας τοῦ Ἀπριλίου τοῦ 1875. Οἱ ἰατροὶ διέγνωσαν ἐν αὐτῇ συμπτώματα πνευμονίας μετ' ἐπιπλοκῆς τοῦ καρδιακοῦ νοσήματος, ἀπὸ τὸ ὁποῖον ἔπασχεν ἀπό τινων ἐτῶν ἡ Βασίλισσα. Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Βασιλεὺς Λουδοβῖκος ὁ Β', ὁ ὁποῖος ἐπίστευε καὶ αὐτὸς ὅτι αἱ δῆθεν ῥαδιουργίαι τῆς Ἀμαλίας αἱ στρεφόμεναι ὑπὲρ τοῦ διορισμοῦ τοῦ ἀδελφοῦ της ὡς διαδόχου τοῦ Ὄθωνος, ἐστοίχισαν εἰς τὴν οἰκογένειαν τῶν Βίττελσμπαχ τὸ Στέμμα τῆς Ἑλλάδος, μετὰ δυσφορίας ἐδέχθη τὴν ἐν τῇ προμνησθείσῃ ἐπιστολῇ παράκλησιν τῆς Ἀμαλίας. Μετά τινας δὲ ἡμέρας ἀπήντησε δι' ἐπιστολῆς του εἰς αὐτὴν τονίσας μεταξὺ ἄλλων τὴν ἑξῆς σκληρὰν φράσιν[1].

Ἡ Ἀμαλία εἰς τὴν ἐξορίαν *

«. . . Δὲν ὑπάρχει ἀτυχῶς χῶρος ἐντὸς τῆς μικρᾶς

* Μία ἀπὸ τὰς τελευταίας ἀνεκδότους φωτογραφίας τῆς Ἀμαλίας, ληφθεῖσα εἰς τὴν Μπάμπεργκ κατὰ τὸ 1866. Μοὶ παρεχωρήθη ἀπὸ τὸ ἀρχεῖον τοῦ κ. Γ. Λαδᾶ.

1. Τὴν ἀνέκδοτον αὐτὴν ἐπιστολὴν τὴν ὀφείλω εἰς τοὺς Μπάουερ καὶ Μπόλιτο.

κρύπτης τῆς ἐκκλησίας, ὅπου ἔχει ταφῆ ὁ Βασιλεὺς Ὄθων καὶ συνεπῶς ἡ αἴτησίς σας δὲν δύναται νὰ γίνῃ ἀποδεκτή...».

Ἡ Ἀμαλία ἔλαβε τὴν ἐπιστολὴν αὐτὴν—ὑπὸ ἀληθῆ μορφὴν κεραυνοῦ—τὴν πρωίαν τῆς 8/20ης Μαΐου 1875 καὶ ἔμεινεν ἐμβρόντητος. Μετὰ κατελήφθη ὑπὸ νευρικῆς διεγέρσεως, ὑπέστη παροξυσμὸν τῆς ἀσθενείας της καὶ ἐντὸς ὀλίγων ὡρῶν ἐπῆλθε τὸ μοιραῖον. Ἦτο μεσημβρία, ἡμέρα Πέμπτη, ὅταν ἔκλεισε διὰ πάντα τοὺς ὀφθαλμούς της, ἐνῷ ἐκράτει τὴν χεῖρα τῆς Ἑλληνίδος Κυρίας τῆς Τιμῆς Χατζίσκου.

Ὁ Βασιλεὺς Λουδοβῖκος δὲν ἦτο εἰς θέσιν νὰ κατανοήσῃ τὴν σπουδαιότητα τὴν ὁποίαν ἀπέδιδεν ἡ Ἀμαλία, εἰς τὸ νὰ ταφῆ πλησίον τοῦ Ὄθωνος. Ὅταν τὸ ἀντελήφθη, ἦτο πλέον ἀργά! Οἱ ἰατροὶ καὶ οἱ οἰκεῖοι τῆς Ἀμαλίας ἀπεφάνθησαν ὅτι ἡ ἐπιστολὴ ἐκείνη ἐπετάχυνε τὸ τέλος τῆς ἀτυχοῦς Βασιλίσσης. Ὁ Λουδοβῖκος πληροφορηθεὶς αὐθημερὸν τὸν θάνατον τῆς Ἀμαλίας, μετεμελήθη πικρῶς καὶ ἔσπευσε νὰ δώσῃ διαταγὰς εἰς τὸν αὐλάρχην του, ὅπως κενωθῇ ἀμέσως ἡ θέσις παρὰ τὸν τάφον τοῦ Ὄθωνος καὶ ἐναποτεθῇ εἰς αὐτὴν ἡ σορὸς τῆς Ἀμαλίας. Τοῦτο δὲ ἐγνωστοποίησε καὶ εἰς τὸν ἀδελφὸν τῆς θανούσης Πέτρον, Μέγαν Δοῦκαν τοῦ Ὄλντεμπουργκ. Ἡ κηδεία τῆς Ἀμαλίας ἔγινε μετὰ πάσης ἐπισημότητος εἰς τὸ Μόναχον, παρέστησαν δὲ εἰς αὐτὴν ὅλα τὰ μέλη τῆς Αὐλῆς τῆς Βαυαρίας, τοῦ Μπάμπεργκ καὶ τοῦ Ὄλντεμπουργκ, ὡς καὶ πλῆθος κόσμου.

Η ΜΟΙΡΑ ΤΗΣ ΑΜΑΛΙΑΣ ΜΕΤΑ ΘΑΝΑΤΟΝ

Πράγματι, εἶναι παράδοξον τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ καταφορὰ τῆς μοίρας ἠκολούθησε τὴν Ἀμαλίαν καὶ πέραν τοῦ τάφου. Ὅσον καὶ ἂν τὰ μίση καὶ τὰ πάθη ἐμετρίασεν ἡ πάροδος τοῦ χρόνου, ἐν τούτοις ποτὲ δὲν ἔλειψαν ἀκόμη καὶ μεταθανατίως ἐκεῖνοι, οἱ ὁποῖοι ἠσέβησαν καὶ ἀτυχῶς ἐξακολουθοῦν καὶ ἐπὶ τῶν ἡμερῶν μας νὰ ἀσεβοῦν πρὸς τὴν μνήμην τῆς νεκρᾶς Βασιλίσσης [1]. Δι' ὀλίγας γυναῖκας καὶ μάλιστα Βασιλίσσας ἀφιερώθη διὰ τὴν ἱστορίαν των τόση φιλολογία. Τοῦτο εἶναι ἴσως εὐεξήγητον διότι ἡ Ἀμαλία ὑπῆρξε μία ἰσχυρὰ φυσιογνωμία. Καὶ ὅπως συμβαίνει

1. Τὸ θέρος τοῦ 1958 ἀνεβιβάσθη ἀπὸ τῆς σκηνῆς Ἀθηναϊκοῦ Θεάτρου τὸ ἔργον «Ἀμαλία» εἰς τὸ ὁποῖον περιείχετο σκηνὴ παρουσιάζουσα τὴν Ἀμαλίαν ὡς συνδεομένην ἐρωτικῶς μετὰ τοῦ Δ. Καλλέργη. Ὑπῆρχον δὲ καὶ «τρυφεροὶ» διάλογοι μεταξὺ τῶν δύο «ερωτευμένων»!... Ἐδημοσιεύθησαν τότε ἐπιστολαὶ διαμαρτυρίας διὰ τὴν διαστρέβλωσιν της ἱστορικῆς ἀληθείας, ἀλλ' εἰς μάτην. Τὸ ἔργον εὗρε πλείστους ὅσους ὑπερασπιστάς, οἱ ὁποῖοι τὸ ἐπήνεσαν, ἐσημείωσε δὲ μακρὰν σειρὰν παραστάσεων.

πάντα αἱ τοιαῦται φυσιογνωμίαι δημιουργοῦν φανατικούς φίλους καὶ ἀδιαλλάκτους ἐχθρούς. Ὅμως, τὰ ἀνθρώπινα πάθη συνήθως σταματοῦν πρὸ τοῦ τάφου. Ἐλάχισται ὑπῆρξαν αἱ περιπτώσεις κατὰ τὰς ὁποίας αἱ ἀραὶ ἰδίως συνώδευσαν μεγάλας προσωπικότητας καὶ μετὰ θάνατον. Εἰς τὰς σπανίας αὐτὰς περιπτώσεις ἀνήκει καὶ ἡ Ἀμαλία, τῆς ὁποίας τὸ πεπρωμένον τῆς ἐπεφύλασσε μίαν ἀκόμη σκληρότητα μέσα εἰς τὸν τάφον της. Ὀλίγας ἡμέρας μετὰ τὸν θάνατόν της ἐκυκλοφόρησεν ἐν Γερμανίᾳ ἡ ἀσεβὴς φήμη ὅτι δῆθεν κατόπιν ἐνεργηθείσης νεκροψίας διεπιστώθη ὅτι ἡ Ἀμαλία κατῆλθεν εἰς τὸν τάφον ὡς κόρη ἄσπιλος, ὡς νὰ μὴ εἶχε ποτὲ νυμφευθῇ!..

Τὸ πρᾶγμα προεκάλεσε κατάπληξιν καίτοι ἀνεγράφη ὡς ἁπλῆ εἴδησις, χωρὶς ἐπίσημον προέλευσιν, εἰς τὰς γερμανικάς, ἀγγλικὰς καὶ γαλλικὰς ἐφημερίδας. Εἰς τὰς ἑλληνικὰς ἀνεγράφη μετὰ παρέλευσιν ἀρκετῶν ἐτῶν, καθὼς καὶ εἰς βιβλία καὶ εἰς ἑλληνικὰ ἐγκυκλοπαιδικὰ λεξικὰ ἀκόμη. Ἐνθυμοῦμαι δὲ ὅτι καὶ κατὰ τὸ 1939 μία ἀθηναϊκὴ ἐφημερὶς προανήγγειλεν ὅτι θὰ ἐδημοσίευε τὴν βιογραφίαν τῆς Ἀμαλίας, ὑπὸ τὸν ἐντυπωσιακὸν τίτλον: «Ἡ παρθένος Βασίλισσα τῆς Ἑλλάδος...» Τελικῶς ὅμως χάρις εἰς τὴν ἔγκαιρον ἐπέμβασιν τοῦ ὑπουργείου Τύπου ὁ τίτλος τοῦ ἀναγνώσματος ἤλλαξεν.

Ἀλλὰ ποῦ ἔχει τὴν πηγήν της αὐτὴ ἡ τερατώδης φήμη; Πολὺ μὲ ἀπησχόλησε αὐτὸ τὸ θέμα. Καὶ ἠρεύνησα τόσον εἰς τὸ Μόναχον, εἰς τὴν Μπάμπεργκ, καὶ εἰς τὸ Ὄλντεμπουργκ, διὰ νὰ εὕρω ἕνα ἐπίσημον στοιχεῖον, τὸ ὁποῖον νὰ ἐπιβεβαιοῖ, ἢ ἀκόμη καὶ νὰ διαψεύδῃ τὴν φήμην.

Κατ' ἀρχὴν ἔλαβον ὡς δεδομένον αὐτὸ ποὺ εἶχον ἀναγνώσει εἰς τόσα βιβλία καὶ ἀνεζήτησα νὰ εὕρω τὸ πρωτότυπον τῆς περὶ ἧς ὁ λόγος ἐκθέσεως νεκροψίας τῆς Ἀμαλίας. Οὐδαμοῦ ὅμως ἀνεῦρον τοιοῦτον ἔγγραφον. Εἰς οὐδένα ἀρχεῖον, ἀπόρρητον ἢ μή, ἰδιωτικὸν ἢ δημόσιον ὑπάρχει μία τοιαύτη ἔκθεσις, ὅπως τοὐλάχιστον μὲ ἐπληροφόρησαν ἔγκυρα πρόσωπα. Πῶς λοιπὸν εἶναι δυνατὸν νὰ υἱοθετοῦμεν μετὰ τόσης ἀπερισκεψίας μίαν τοιαύτην φήμην καὶ νὰ τὴν καταχωρίζωμεν εἰς τὰ λεξικά μας καὶ νὰ τὴν ἐπαναλαμβάνωμεν, ὡς νὰ ἦτο πραγματικὸν γεγονός; Τὴν ἀπάντησιν δὲν χρειάζεται νὰ τὴν δώσῃ ὁ γράφων. Δύναται νὰ τὴν δώσῃ ὁ καθεὶς ποὺ «παροικεῖ εἰς τὴν Ἱερουσαλήμ»... Ἡ ἐπιπολαιότης ἔχει καὶ ἐδῶ τὸν πρῶτον λόγον.

Ἐν πάσῃ περιπτώσει, ἀφοῦ δὲν ὑπάρχει οὐδαμοῦ τοιαύτη ἔκθεσις, πῶς ἐκυοφορήθη ἡ φήμη της;

Εἶχον ἐμπιστευθῆ τὴν ἀπορίαν μου αὐτὴν τὸ 1950 εἰς τὸν μακαρίτην πλέον καθηγητὴν Δημ. Πετρακάκον, τὸν ἀκούραστον ἐκεῖνον συγγραφέα τῆς Κοινοβουλευτικῆς Ἱστορίας τῆς Ἑλλάδος, ὁ ὁποῖος εἶχεν ἐνεργήσει πολυετεῖς ἐρεύνας εἰς τὰ ἀπόρρητα ἀρχεῖα τοῦ Μονάχου καὶ τῆς Βιέννης. Καὶ ὁ ἴδιος μοῦ ἀπεκάλυψεν ὅτι καὶ αὐτὸς κατείχετο ὑπὸ τῆς ἰδίας ἐπιθυμίας

νὰ διαλευκάνῃ αὐτὸ τὸ «μυστήριον».'Ηρεύνησε, μοῦ εἶπε, συστηματικῶς ὅλας τὰς γραπτὰς πηγάς, χωρὶς νὰ ἀνεύρῃ οὐδὲν στοιχεῖον. Κατόπιν τούτου ἠρεύνησε καὶ τὰς προφορικάς. 'Ανεζήτησεν ἀπογόνους τῶν προσώπων ποὺ εἶχον ζήσει εἰς τὴν Αὐλὴν τῆς 'Αμαλίας εἰς τὴν Μπάμπεργκ καὶ εἰς τὴν Αὐλὴν τοῦ "Ολντεμπουργκ. Καὶ τέλος μετὰ πολλὰς προσπαθείας ἀνεῦρεν ἕνα ἀνεψιὸν τοῦ Γερμανοῦ Αὐλάρχου τῆς 'Αμαλίας ὀνόματι Φρειδερῖκον Παίλλνιτς. Οὗτος κατόπιν ἐπιμόνου παρακλήσεώς του τοῦ ἀπεκάλυψεν ὅτι εἶχεν ἀκούσει ἀπὸ τὸν θεῖον του, ὅτι ἡ φήμη αὐτὴ προῆλθε μᾶλλον ἀπὸ τὸν ἰδιαίτερον ἰατρὸν τῆς 'Αμαλίας, ὁ ὁποῖος παρέστη παρὰ τὴν κλίνην της μέχρι τῶν τελευταίων της στιγμῶν. Πέραν τούτου οὐδὲν ἄλλο κατέστη δυνατὸν νὰ ἐξακριβώσῃ ὡς μοῦ εἶπεν ὁ Πετρακάκος, ἀκόμη δὲ οὔτε τὸ ὄνομα τοῦ αὐλικοῦ ἰατροῦ ἐγνώριζε, δι' ὃ καὶ διέκοψε τὴν ἔρευνάν του.

"Οταν ὅμως τὸ θέρος τοῦ 1959 μετέβην εἰς Μόναχον, Μπάμπεργκ καὶ "Ολντελπουργκ, προσεπάθησα νὰ συνεχίσω τὴν ἔρευναν αὐτήν, ὥστε νὰ μορφώσω μίαν σαφῆ, ὅσον τὸ δυνατόν, γνώμην περὶ τῶν λόγων κυρίως, οἱ ὁποῖοι ὤθησαν τὸν ἰατρὸν τῆς Αὐλῆς τῆς 'Αμαλίας νὰ προβῇ ἐν γνώσει του εἰς τὴν ἀνακριβῆ ἐκείνην διάδοσιν. Συνωμίλησα μὲ ἀρκετοὺς Γερμανοὺς ἐπιστήμονας, ἀλλὰ καὶ ἀνθρώπους τοῦ λαοῦ, πρεσβύτας ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, καθὼς καὶ μὲ "Ελληνας ἐγκατεστημένους ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν εἰς τὰς ρηθείσας πόλεις. "Ολαι μου ὅμως αἱ προσπάθειαι κατ' ἀρχὴν ἀπέβησαν ἄκαρποι. Τίποτε τὸ συγκεκριμένον ἐπὶ μῆνας ὁλοκλήρους δὲν κατέστη δυνατὸν νὰ μὲ ὁδηγήσῃ εἰς τὴν διαλεύκανσιν τοῦ σκοτεινοῦ αὐτοῦ σημείου ἀπὸ τὴν ζωὴν τῆς 'Αμαλίας.

'Εν τούτοις δὲν ἀπεγοητεύθην. Καὶ πράγματι εἶχον τὴν τύχην κατόπιν πολλῶν αναζητήσεων νὰ ἔλθω τέλος εἰς ἐπικοινωνίαν μὲ ἕνα ἐκ τῶν ἐπιζώντων συγγενῶν, τὸν μοναδικὸν ἴσως, τοῦ Γραμματέως τῆς Α.Β.Υ. τοῦ Μ. Δουκὸς τοῦ "Ολντεμπουργκ, ἡλικίας σήμερον πλέον τῶν ἑβδομήκοντα πέντε ἐτῶν, ὁ ὁποῖος μοῦ ἔκαμε μίαν συνταρακτικὴν ἀποκάλυψιν. Οὗτος ὀνομάζεται Κάρολος Ράϊνερ καὶ διετέλεσε καθηγητὴς τῆς χημείας. Τόσον ὅμως τὸ ὄνομά του, ὅσον καὶ ἡ ἰδιότης του, ἀλλὰ κυρίως οἱ παλαιοὶ δεσμοὶ τοῦ οἰκογενειακοῦ του δένδρου μὲ τὴν Αὐλὴν τοῦ Δουκάτου τοῦ "Ολντεμπουργκ μὲ παρεκάλεσε νὰ μὴ γνωσθοῦν. 'Ομολογῶ ὅτι τοῦ τὸ ὑπεσχέθην. Παρὰ ταῦτα, κατέστη ἀνώτερον τῶν δυνάμεών μου νὰ τηρήσω τὴν ὑπόσχεσίν μου, ἐνώπιον μιᾶς τόσον ἀποκαλυπτικῆς μαρτυρίας, τὴν ὁποίαν μοὶ ἐνεπιστεύθη καὶ ἐθεώρησα χρέος μου ὡς ἱστορικὸς νὰ μὴ κρατήσω μυστικὰ τὰ ἀτομικά του στοιχεῖα. "Αλλως, ἡ ἀφήγησίς του θὰ καθίστατο ἀνώνυμος, ἐνῶ προέρχεται ἐξ ὑπαρκτῆς πηγῆς, ἔστω καὶ προφορικῆς.

'Ο Ράϊνερ λοιπὸν μοῦ ὡμολόγησεν ὅτι ὡς εἶναι εἰς θέσιν νὰ γνωρίζῃ ἀπὸ τὸ αὐθεντικώτερον ἐν προκειμένῳ πρόσωπον, τὸν ἰδιαίτερον ἰατρὸν

τῆς 'Αμαλίας, ὁ ὁποῖος ὠνομάζετο Χάνς Βίγε καὶ ὁ ὁποῖος συνεδέετο στενώτατα μετὰ τοῦ πατρός του, ἰατροῦ ἐπίσης, ὅτι κατόπιν ἐντολῆς τῶν ἀδελφῶν τῆς θανούσης Βασιλίσσης, προέβη οὗτος τότε εἰς δημοσίαν δήλωσιν ὅτι ἡ 'Αμαλία κατῆλθεν εἰς τὸν τάφον ἄσπιλος. Νεκροψία ὄντως ἐγένετο, ἀλλὰ ὄχι διὰ νὰ διαπιστωθῇ ἡ παρθενικότης τῆς Βασιλίσσης, ἡ ὁποία δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ὑφίστατο εἰς μίαν ἔγγαμον γυναῖκα, ἡ ὁποία ἦτο γνωστὸν εἰς τὴν οἰκογένειάν της καὶ εἰς τὴν οἰκογένειαν τοῦ συζύγου της ὅτι ἔζη ὡλοκληρωμένην συζυγικὴν ζωὴν καὶ μάλιστα ὅτι εἶχε διατελέσει εἰς πιθανὴν κατάστασιν ἐγκυμοσύνης.

Οἱ λόγοι ὅμως, οἱ ὁποῖοι ὤθησαν τοὺς ἀδελφοὺς τῆς 'Αμαλίας, τὸν Μέγα Δοῦκα Πέτρον καὶ τὸν Πρίγκιπα "Ελιμαρντ νὰ δώσουν ἐντολὴν εἰς τὸν ἰατρόν της νὰ προβῇ εἰς μίαν τοιαύτην, ἔστω καὶ οὐχὶ ἐπίσημον, δήλωσιν, ἡ ὁποία ὅμως ἐδημοσιεύθη εἰς τὸν τύπον, προέρχονται ἐκ τοῦ ἑξῆς γεγονότος.

'Η Δουκικὴ Αὐλὴ τοῦ "Ολντεμπουργκ, κατὰ τὸν Ράϊνερ, ἦτο ἐν γνώσει τῆς δυσαρέστου συμπεριφορᾶς, τὴν ὁποίαν ἐτήρει ἡ Βασιλικὴ Αὐλὴ τοῦ Μονάχου ἔναντι τῆς 'Αμαλίας. 'Ο ἐκ τῶν ἀδελφῶν αὐτῆς Μέγας Δοὺξ Πέτρος, ὁ ὁποῖος τὴν ὑπερηγάπα, ἔφερε βαρέως τὸ γεγονὸς αὐτό, τὸ ὁποῖον ἔπληττε τὴν Βασίλισσαν τῆς 'Ελλάδος, τόσον κατὰ τὴν ἐν 'Αθήναις παραμονήν της, ὅσον, ἀκόμη περισσότερον, κατὰ τὰ ἔτη τῆς ἐξορίας της εἰς Μόναχον καὶ Μπάμπεργκ. Οὗτος εἶχε διακόψει σχεδὸν πᾶσαν ἐπαφὴν μὲ τὰ μέλη τῆς Οἰκογενειας τῶν Βίττελσμπαχ καὶ ᾐσθάνετο τρόπον τινὰ ὅτι ἐξ αἰτίας του ὑφίστατο ἡ 'Αμαλία τὸν ἀκήρυκτον ἐκεῖνον διωγμὸν τῆς οἰκογενείας τοῦ συζύγου της. Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα μέχρι τῆς ἡμέρας καθ' ἣν ἡ 'Αμαλία ἐδέχθη τὸ τελευταῖον κτύπημα ἐκ μέρους τοῦ Βασιλέως Λουδοβίκου τοῦ Β' ἐν εἴδει ἀπαντητικῆς ἐπιστολῆς του, εἰς τὴν ὁποίαν ἠρνεῖτο, ἐκ λόγων φανερᾶς ἐχθρότητος, δύο μέτρα χώρου πρὸς ταφήν της πλησίον τοῦ "Οθωνος. Οἱ ἀδελφοὶ τῆς 'Αμαλίας ἐπίστευον ὅτι ἡ μοιραία εκείνη επιστολὴ ἦτο τὸ ἐγχειρίδιον, τὸ ὁποῖον ἔπληξεν εἰς τὴν καρδίαν τὴν ἀδελφήν των, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ τὴν ὁδηγήση εἰς τὸν τάφον. Αὐτὸ δὲν τὸ συνεχώρησαν ποτὲ εἰς τὸν Λουδοβῖκον Β', καίτοι οὗτος ἔσπευσε νὰ ἐκδηλώση τὴν μεταμέλειάν του ἱκανοποιήσας μετὰ θάνατον τὴν ἐπιθυμίαν τῆς 'Αμαλίας. 'Εν τούτοις, ἡ ἀπόστασις ἡ ὁποία ἐχώριζε τὰς δύο οἰκογενείας, ὄχι μόνον δὲν κατέστη δυνατὸν νὰ σμικρυνθῇ, ἀλλ' ἀντιθέτως μετεβλήθη εἰς ἀγεφύρωτον χάσμα. Δὲν ὑπῆρχεν ὅμως οὐδεὶς πλέον τρόπος ἐκ μέρους τῶν μελῶν τῆς Αὐλῆς τοῦ "Ολντεμπουργκ οὔτε νὰ διαμαρτυρηθοῦν, οὔτε νὰ ἀμυνθοῦν κἂν ἔναντι τῶν Βίττελσμπαχ.

Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα, ὁπότε – κατὰ τὸν Γερμανὸν συνομιλητήν μου πάντοτε– ὁ νεώτερος ἐκ τῶν ἀδελφῶν τῆς 'Αμαλίας Δοὺξ "Ελιμαρντ συνέλαβε τὴν σατανικὴν ἰδέαν, τὴν ὁποίαν υἱοθέτησε καὶ ὁ Μέγας Δοὺξ

Πέτρος, νὰ διακηρυχθῇ ὑπὸ τοῦ ἰατροῦ τῆς Βασιλίσσης δόκτορος Βίχε ὅτι αὕτη, κατόπιν νεκροψίας, εὑρέθη δῆθεν ἁγνὴ κόρη. Τοῦτο ἐθεωρήθη παρ' αὐτῶν ὡς ἕνας τρόπος ἀντεκδικήσεως πρὸς τοὺς Βίττελσμπαχ, διότι, διὰ τῆς ἔστω καὶ ἀνακριβοῦς αὐτῆς δηλώσεως, ἐθίγετο ὁ Ὄθων εἰς τὸν ὁποῖον ἐπερρίπτοντο ἐξ ὁλοκλήρου πλέον, λόγῳ πλήρους δῆθεν ἀνικανότητος, τὰ αἴτια τῆς ἐλλείψεως Διαδόχου τοῦ Ἑλληνικοῦ θρόνου. Συγχρόνως δὲ ἐδικαιολογοῦντο ἐπαρκῶς καὶ αἱ ἐνέργειαι τῆς ὑποχρεωθείσης δῆθεν νὰ ζῇ ἐν παρθενίᾳ Ἀμαλίας, ὅπως ἡ διαδοχὴ τοῦ θρόνου περιέλθη ἐκ τῆς οἰκογενείας τοῦ συζύγου της εἰς τὴν ἰδικήν της.

Καὶ ὁ κ. Ράϊνερ κατέληξεν ἐπὶ λέξει : «Αὐτοὶ εἶναι οἱ λόγοι, ὅπως καὶ εἰς ἐμὲ τοὺς ἀφηγήθησαν πρόσωπα καθ' ὅλα ἀξιόπιστα, οἱ προκαλέσαντες τὴν κυκλοφορήσασαν καὶ ἐν πολλοῖς πιστευθεῖσαν ὡς ἀληθῆ φήμην περὶ παρθενικότητος τῆς Ἀμαλίας».

Ὁμολογουμένως ἡ ἐκδοχὴ αὐτὴ εἶναι ἡ περισσότερον πιθανὴ ἂν ὄχι ἡ ἀπολύτως ἀκριβής, ἡ ὁποία ὅμως διαφωτίζει ἀρκετὰ τὴν ὅλην ὑπόθεσιν. Εἶναι ἐπίσης εὔλογος καὶ δὲν ἀφήνει περιθώρια σοβαρῶν ἐπιφυλάξεων, ἂν μάλιστα λάβῃ τις ὑπ' ὄψιν του τὰς συνθήκας τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, τὴν νοοτροπίαν τῶν ἀνθρώπων, τὰς ἀντιθέσεις, τὰς ραδιουργίας καὶ τὰς σκοτεινὰς ἐνεργείας, εἰς τὰς ὁποίας κατέφευγον συχνὰ οἱ Ὑψηλοὶ τιτλοῦχοι, μὲ τὴν συνεργασίαν τῶν ἀνθρώπων ποὺ ἔζων πλησίον τῶν Αὐλῶν. Τότε θὰ δικαιολογήσῃ ἀναμφιβόλως τὴν ἀπαράδεκτον ἐκείνην ἐνέργειαν τῆς σκηνοθετηθείσης νεκροψίας, συνεπείᾳ τῆς ὁποίας ἐπλάσθη ὁ θρῦλος περὶ τοῦ ἀσπίλου τῆς Ἀμαλίας. Ἕνεκα τούτου δὲ δὲν ἀνευρέθη οὐδαμοῦ ἐπίσημος ἔκθεσις νεκροψίας, παρὰ τὰς προσωπικάς μου ἐρεύνας.

Ἀλλ' ἤδη θὰ ἦτο ἐνδιαφέρον νὰ προσθέσω ποία ὑπῆρξεν ἡ ἀντίδρασις τῆς Αὐλῆς τοῦ Μονάχου ἐνώπιον αὐτῆς τῆς σκευωρίας, ἡ ὁποία ἐστρέφετο καταφώρως ἐναντίον τοῦ Ὄθωνος καὶ διέστρεφε τόσον τὴν πραγματικότητα. Ἡ Αὐλὴ τοῦ Μονάχου ἐπέδειξεν ὁμολογουμένως ἐν προκειμένῳ γενναιόφρονα καὶ ἀξιοπρεπῆ στάσιν. Παρὰ τὴν δυσαρέσκειαν τὴν ὁποίαν ἔτρεφε καὶ ἐξεδήλωσε πρὸς τὴν Ἀμαλίαν, ἐστάθη τοὐλάχιστον εὐλαβὴς πρὸ τοῦ τάφου της. Ἐτήρησε βαθυτάτην σιγήν. Ἠγνόησε τὰς φήμας καὶ ἀντιπαρῆλθεν, ἐν ἀγανακτήσει βεβαίως, ὅσα ἐλέγοντο καὶ ὅσα ἐγράφοντο σχετικῶς. Οὔτε ἀπεκάλυψε, καίτοι ἐγνώριζε τοὺς δημιουργοὺς τῆς ἀνιέρου ἐκείνης φήμης, ἡ ὁποία διέστρεφε πλήρως τὴν ἀλήθειαν καὶ ὡς πρὸς τὴν Ἀμαλίαν καὶ ὡς πρὸς τὸν Ὄθωνα, οὔτε ἔδωσε συνέχειαν εἰς μίαν τοιαύτην «τυμβωρυχικὴν» ὑπόθεσιν. Καὶ ἡ ἄψογος αὐτὴ στάσις της περιποιεῖ ἀσφαλῶς τιμὴν εἰς τὰ μέλη τοῦ Οἴκου τῶν Βίττελσμπαχ, τὰ ὁποῖα ἔκριναν ὅτι ἔπρεπε νὰ σεβασθοῦν τοὺς νεκροὺς Βασιλεῖς, οἱ ὁποῖοι ἐν ζωῇ εἶχον μοιρασθῆ ὅλας τὰς πικρίας καὶ ὅλας τὰς ἀπογοητεύσεις τοῦ Ἑλληνικοῦ Στέμματος. Καὶ ἐσιώπησαν διὰ νὰ μὴ ταράξουν περισσότερον τὴν γαλήνην τοῦ τάφου των.

Θὰ τελειώσω τὸ κεφάλαιον τὸ ἀφορῶν τὴν σύντομον σκιαγράφησιν τῆς Ἀμαλίας, προσθέτων ὅτι οὐδεὶς δύναται νὰ ἀμφισβητήσῃ τὴν ἀγάπην της πρὸς τὴν Ἑλλάδα, ἡ ὁποία προβάλλει μὲ ὅλην της τὴν θέρμην καὶ εἰς τὴν ἐπιστολὴν ποὺ ἔγραψεν ἰδιοχείρως πρὸς τὸν ἀδελφόν της Μέγαν Δοῦκα Πέτρον, πρὸς τὸν ὁποῖον ἀνεκοίνωσε τὴν σύνταξιν τῆς διαθήκης της. Εἰς τὴν ἐπιστολὴν ἐκείνην ἔγραφε μεταξὺ ἄλλων καὶ τὰ ἑξῆς[1] :

> «...Αἰτῶ συγγνώμην παρ' οἱουδήποτε, τὸν ὁποῖον ἠδίκησα ἢ ἐλύπησα. Συγχωρῶ ἐκ τοῦ βάθους τῆς καρδίας μου πάντας ἐκείνους οἵτινες μὲ προσέβαλον, μὲ ἐσυκοφάντησαν, οἵτινες μὲ κατεδίωξαν ἢ μὲ ἠδίκησαν. Ὁ ἔρως μου πρὸς τὴν Ἑλλάδα καὶ τὸν Λαόν της, μὲ κατέχει μέχρι τῆς τελευταίας πνοῆς μου, ὡς κατεῖχε καὶ τὸν πολυαγαπημένον μου Ὄθωνα, μέχρι τῆς στιγμῆς καθ' ἣν ὁ Θεὸς ἐκάλεσεν αὐτὸν πλησίον του. Εἴθε νὰ γίνῃ εὐτυχὴς τόσον, ὅσον ἀμφότεροι ἐποθήσαμεν νὰ τὴν καταστήσωμεν. Εἴθε τὰ ὄνειρα τῆς νεότητος ἡμῶν νὰ πραγματοποιηθῶσιν. Ἡ εὐλογία τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τοῦ τόπου τούτου καὶ τοῦ Λαοῦ. Εἴθε νὰ διαφωτίζῃ αὐτοὺς ὁ Θεὸς ὅπως ἐνισχύωνται καὶ προοδεύωσιν ἐν ὁμονοίᾳ, ἐν αὐταπαρνήσει καὶ ἐν μεγαλόφρονι φιλοδοξίᾳ, πρὸς τὸν σκοπὸν ὃν Αὐτὸς ὥρισεν αὐτοῖς. Εἴη ὁ Θεὸς μετ' αὐτῶν ...».

Ἐὰν ἀπεφάσιζα, τέλος, νὰ ἀναφερθῶ εἰς ὅσα ἔχουν γραφῆ διὰ νὰ ὑμνήσουν μέχρις ἑβδόμου οὐρανοῦ ἢ νὰ συκοφαντήσουν μέχρι ποταπότητος τὴν Ἀμαλίαν, θὰ ἐχρειάζετο ἕνας ὁλόκληρος τόμος. Τόσοι ὑπῆρξαν οἱ ὕμνοι καὶ οἱ λίβελλοι, ποὺ ἐγράφησαν κατὰ διαφόρους ἐποχὰς δι' αὐτήν. Ἀλλ' οὔτε εἰς τοὺς μέν, οὔτε εἰς τοὺς δὲ εὑρίσκεται ἡ ἀλήθεια. Ἡ πραγματικότης εἶναι ὅτι ἡ πρώτη Βασίλισσα τῆς Ἑλλάδος ἦτο προικισμένη μὲ εὐφυΐαν, μὲ ἁπλότητα, ἦτο εὔχαρις, ἠγάπα πολὺ τὸν σύζυγόν της καὶ κατέστη ἀληθῶς ἡ πρώτη Ἑλληνὶς εἰς τὸν νοῦν καὶ τὴν καρδίαν. Τὰ αἰσθήματα τῆς πίστεως καὶ τῆς ἀφοσιώσεώς της πρὸς τὴν Ἑλλάδα καὶ τὸν λαόν της οὐδεὶς δύναται νὰ τῆς τὰ ἀρνηθῇ. Ὑπῆρξαν πράγματι εἰλικρινῆ.

Ἀτυχῶς ὁ τόπος αὐτὸς δὲν τῆς τὰ ἀνταπέδωσεν, οὔτε ὅταν ἔζη καὶ εἰργάζετο διὰ τὴν πρόοδον καὶ τὴν εὐημερίαν του, οὔτε ὅταν εὑρίσκετο ἐν ἐξορίᾳ καὶ τὸν ἐνοστάλγει καὶ ἐπόθει τὴν εὐτυχίαν του. Ἀλλ' οὔτε καὶ μετὰ τὸν θάνατόν της, ὅπου, ὅσον ἀκόμη καὶ ἂν τυχὸν ἔσφαλεν, ὡς νεκρὰ δεδικαίωται.

---

1. Σωτ. Ἀλιμπέρτη: Ἀμαλία ἡ Βασίλισσα τῆς Ἑλλάδος σ. 164.

'Ογδοήκοντα πέντε έτη έχουν παρέλθει άπό τήν ήμέραν τοῦ θανάτου τῆς 'Αμαλίας καί ή σκληρά μοῖρα της δέν έννοεῖ νά τήν έγκαταλείψη ούτε καί ώς νεκρά. Έτσι έξηγεῖται τό γεγονός ότι έάν τήν ένθυμούμεθα άκόμη καί είς τάς ήμέρας μας, συμβαίνει συχνά νά διαγράφωμεν τάς άρετάς της καί νά προσθέτωμεν ψόγους είς τήν ίδιωτικήν καί δημοσίαν ζωήν της, χάριν ίδιοτελῶν σκοπῶν ή χάριν τῆς περιφήμου «ρωμαίικης έξυπνάδας».

'Εν πάση περιπτώσει θά τό έθεώρουν παράλειψιν νά μή παραθέσω τήν τελευταίαν έπιθυμίαν τῆς Βασιλίσσης 'Αμαλίας, τήν όποίαν έξεμυστηρεύθη όλίγους μῆνας πρό τοῦ θανάτου της είς τάς 'Ελληνίδας Κυρίας έπί τῶν Τιμῶν, αί όποῖαι τήν ήκολούθησαν είς τήν έν Μπάμπεργκ έξορίαν της:

«Πόσον θά έπεθύμουν, είπε, νά κατεσκεύαζον μίαν ήμέραν οί Έλληνες τήν προτομήν μου έκ πεντελικοῦ μαρμάρου καί νά τήν έστηνον είς μίαν γωνίαν τοῦ Βασιλικοῦ Κήπου, τόν όποῖον έφύτευσα καί τόσον έπεριποιήθην διά νά εύδοκιμήση !..».

Αί 'Ελληνίδες Κυρίαι έσπευσαν νά βεβαιώσουν τήν Βασίλισσαν ότι ή έπιθυμία της άσφαλῶς θά πραγματοποιηθῆ μίαν ήμέραν. 'Αλλ' άπό τότε παρῆλθον τόσαι δεκαετηρίδες καί ούδείς γνωρίζει πόσαι άκόμη θά παρέλθουν, διά νά έκπληρωθῆ, όχι άπλῶς ή εύχή αύτή, άλλά τό χρέος πλέον όλων τῶν 'Ελλήνων, πρός τήν μνήμην της, πρός τό έργον της καί τήν άρετήν τῆς 'Αμαλίας, ώς Βασιλίσσης καί ώς γυναικός.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ'

ΣΤΑΣΕΙΣ ΚΑΙ ΚΙΝΗΜΑΤΑ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΒΑΣΙΛΕΙΑΝ ΤΟΥ ΟΘΩΝΟΣ

Η ΙΣΤΟΡΙΑ τῶν ἑλληνικῶν ἐσωτερικῶν ἐπαναστάσεων χρονολογεῖται ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ἀκόμη κατὰ τὴν ὁποίαν δὲν ὑφίστατο ἡ ἐλευθέρα Ἑλλάς. Ἡ ἔναρξις αὐτῶν ἐδημιουργήθη κυρίως ἀπὸ τῆς στιγμῆς καθ' ἣν ἐπετεύχθη νὰ συσταθῇ ἡ πρώτη προσωρινὴ Διοίκησις εἰς τὴν ἀγωνιζομένην χώραν. Εὐθὺς κατόπιν ἤρχισαν καὶ αἱ ἐπαναστατικαὶ κινήσεις τῶν δυσηρεστημένων ἐναντίον αὐτῆς. Ὀλίγον πρότερον ἡ Ἑλλάς, χωρὶς Κυβέρνησιν, χωρὶς καταστατικὸν χάρτην, εἶχε κατορθώσει νὰ ἐξοπλίσῃ στρατὸν καὶ στόλον καὶ νὰ καταγάγῃ θριαμβευτικὰς νίκας κατὰ τοῦ πανισχύρου κατακτητοῦ. Ἀφ' ὅτου ὅμως συνεστήθη ἡ πρώτη Διοίκησις αὐτῆς ἤρχισεν ὁ ἀγὼν διὰ τὴν ἅλωσιν τῆς ἐξουσίας, λαβὼν τὴν μορφὴν ἐμφυλίου πολέμου, ὁ ὁποῖος διετηρήθη μέχρι τῆς ἀφίξεως τοῦ Καποδίστρια, ὁπότε ἀνεκόπη ἐπί τινα καιρόν, διὰ νὰ ἐπαναληφθῇ ὀλίγον βραδύτερον μετὰ μείζονος βιαιότητος.

Ὅσον ἀφορᾷ τὰ αἴτια τῶν πρώτων ἐκείνων ἐπαναστάσεων, ἀλλὰ καὶ τῶν ἐπακολουθησασῶν, ἦσαν κατὰ κανόνα πάντοτε τὰ αὐτά: Ἡ δῆθεν σωτηρία τῆς κινδυνευούσης Πατρίδος. Καὶ ἡ σωτηρία αὐτὴ θὰ ἐξησφαλίζετο διὰ τῆς ἐνόπλου βίας τῶν ἐκτὸς τῆς ἀρχῆς ἐναντίον τῶν κρατούντων.

Ὑπῆρξε πολὺ παλαιὰ ἡ συνήθεια τῆς ἐκμεταλλεύσεως τοῦ ὀνόματος τῆς Πατρίδος ἢ τῶν κινδυνευόντων θεσμῶν, πρὸς ἐξυπηρέτησιν ἰδιοτελῶν σκοπῶν. Εἰς τοιαύτας δὲ περιπτώσεις ὁ λαὸς παρέμενε κατὰ τὸ πλεῖστον ἀμέτοχος, διὰ νὰ ὑποστῇ ὅμως κατόπιν τὰς μοιραίας συνεπείας τῶν ἑκάστοτε ἐπαναστατικῶν συγκρούσεων. Τὰ πραγματικὰ συμφέροντα τοῦ λαοῦ σπανίως, ἂν μὴ οὐδέποτε, ἐλαμβάνοντο ὑπ' ὄψιν, ὁσάκις δὲ ἐχρησιμοποιήθησαν ταῦτα ὡς πρόσχημα μιᾶς ἐνόπλου ἐξεγέρσεως, ἐλησμονήθησαν μετὰ τὴν ἐπικράτησιν αὐτῆς. Τοῦτο ἀτυχῶς ἀποτελεῖ ἀξίωμα ἰσχῦον σχεδὸν δι' ὅλα τὰ ἀπειροπληθῆ ἄλλωστε κινήματα, ποὺ συνετάραξαν τὴν χώραν μας ἀπὸ τῆς συστάσεως τοῦ Ἑλληνικοῦ κράτους καὶ ἐντεῦθεν.

* * *

Κατὰ τὴν περίοδον τοῦ Κυβερνήτου Ι. Καποδίστρια ἐσημειώθησαν νέαι αἱματηραὶ στάσεις, αἱ ὁποῖαι εἶχον δυσαρέστους συνεπείας διὰ τὸ

ἀναγεννώμενον Κράτος καὶ τὸν λαόν. Κατὰ τὴν ἐν Ἄργει συνέλευσιν τοῦ 1829 ἐξεδηλώθη ἀπροκαλύπτως ἡ ἀντίδρασις τῶν πολιτικῶν ἀντιπάλων τοῦ Καποδίστρια, οἱ ὁποῖοι παρέσυρον μὲ τὸ μέρος των μίαν μερίδα τῶν νησιωτῶν ἀγωνιστῶν μὲ ἀποτέλεσμα ἐντὸς μικροῦ χρονικοῦ διαστήματος ἡ Ὕδρα νὰ καταστῇ τόπος συγκεντρώσεως ὅλων τῶν δυσηρεστημένων ἀπὸ τὴν διοίκησιν τοῦ Κυβερνήτου. Ἐν συνεχείᾳ δὲ ἐξερράγη εἰς τὴν νῆσον ἐπανάστασις, ἡ ὁποία ἀνέδειξεν ἰδίαν Κυβέρνησιν. Ἡ ἀνταρσία αὐτὴ διετηρήθη ἐπ' ἀρκετὸν καταλήξασα ὡς γνωστὸν εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ Μιαούλη πυρπόλησιν τοῦ ἑλληνικοῦ στόλου.

Ἀκολούθως δευτέρα στάσις ἐσημειώθη εἰς τὴν Μάνην. Κατὰ τὴν μετάβασιν δὲ τοῦ Πετρόμπεη Μαυρομιχάλη ἐκ Ναυπλίου εἰς Μάνην, ὅπως τεθῇ ἐπὶ κεφαλῆς τῶν ἐπαναστατῶν, συνελήφθη οὗτος ὑπὸ τοῦ Κωνσταντίνου Κανάρη εἰς Κατάκωλον ἔνθα καὶ ἐφυλακίσθη.

Μετὰ τὴν δολοφονίαν τοῦ Καποδίστρια ἤρχισε νέα περίοδος ἐσωτερικῶν ἀνωμαλιῶν καὶ συγκρούσεων, κατὰ τὰς ὁποίας ἡ μόλις ἀπελευθερωθεῖσα χώρα περιῆλθεν εἰς κατάστασιν πλήρους ἀναρχίας, διατηρηθείσης μέχρι τῆς ἀφίξεως εἰς Ναύπλιον τοῦ Ὄθωνος μετὰ τῆς Ἀντιβασιλείας. Ἀλλ' ἂς μὴ νομισθῇ ὅτι ἡ στασιαστικὴ κίνησις ἐξέλιπεν ὑπὸ τὸ νέον καθεστὼς τῆς ἀπολύτου Μοναρχίας. Ἀντιθέτως, ἐνωρίτατα ἐξεδηλώθη αὕτη διὰ νὰ θέσῃ τὴν σφραγῖδα τῶν νέων ἀναταραχῶν, τῶν νέων ἐθνικῶν περιπετειῶν, μὲ ἀναπόφευκτα ἀποτελέσματα τὴν κακοδαιμονίαν τοῦ τόπου καὶ τὴν ἀναστολὴν κάθε προσπαθείας πρὸς εὐημερίαν καὶ πρόοδον.

* * *

Ὁ Ὄθων ἦλθεν εἰς τὴν Ἑλλάδα μὲ δύο κυρίως φιλοδοξίας ποὺ ἐθέρμαινον τὴν νεανικήν καρδίαν του: Νὰ ὁδηγήσῃ τὸ μικρὸν τότε Βασίλειον εἰς τὴν ὁδὸν τῆς ἐξελίξεως, διὰ τῆς ἀναπτύξεως τῆς γεωργίας, τοῦ ἐμπορίου, τῆς βιομηχανίας, τῶν συγκοινωνιῶν, τῆς ἐπιστήμης καὶ τῶν γραμμάτων καὶ συγχρόνως νὰ τὸ προπαρασκευάσῃ διὰ τὴν πραγματοποίησιν τῶν ἐθνικῶν του ἰδεωδῶν. Ἀπαραίτητος προϋπόθεσις, ὅμως, διὰ τὴν ἐπιτυχίαν καὶ τῶν δύο αὐτῶν σκοπῶν, ἦτο ἡ ἐπικράτησις εὐνομίας, τάξεως, ἀσφαλείας καὶ κοινωνικῆς πειθαρχίας. Αὐτὰ ἄλλωστε εἶναι τὰ θεμέλια ἐπὶ τῶν ὁποίων οἰκοδομεῖται πάντοτε ἡ πολιτικὴ τῶν κρατῶν, ποὺ θέλουν νὰ ζήσουν καὶ νὰ εὐημερήσουν καὶ ἄνευ τῶν ὁποίων οἱαδήποτε προοπτικὴ δι' εὐρυτέρους ἐθνικοὺς καὶ ἐκπολιτιστικοὺς ὁρίζοντας, εἶναι καταδικασμένη νὰ καταρρεύσῃ.

Πρὸς αὐτὸν τὸν σκοπὸν ἔτεινον, εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς, αἱ προσπάθειαι τοῦ Ὄθωνος. Ἀλλὰ κατὰ τὴν τριακονταετῆ Βασιλείαν του ὀλίγαι καὶ ὀλιγοχρόνιοι ὑπῆρξαν αἱ περίοδοι κατὰ τὰς ὁποίας ἐπεκράτησεν ἐσωτερικὴ

τάξις. Συνεχεῖς στάσεις, αἱ ὁποῖαι διεδέχοντο ἡ μία τὴν ἄλλην, ἀνέκοπτον τὸ ἔργον τοῦ Βασιλέως καὶ τὸ ἐπανέστρεφον εἰς τὴν ἀφετηρίαν του. Στάσεις μικρᾶς καὶ μεγάλης ἐκτάσεως, μὲ διάφορα προσχήματα καὶ ποικίλα κίνητρα: Πολιτικά, στρατιωτικά, οἰκονομικά, θρησκευτικά, ἐγωιστικά. Στρατιωτικοί, ποὺ ἐνόμιζον ὅτι παρηγκωνίζοντο, πολιτευόμενοι, ποὺ ἐπεδίωκον νὰ καταλάβουν τὴν ἐξουσίαν, παλαιοὶ ἀγωνισταί, ποὺ ἐζήτουν ἠθικὴν καὶ ὑλικὴν ἀναγνώρισιν τῶν ὑπηρεσιῶν των – συχνὰ ὑπερβολικὴν καὶ μὴ δυναμένην νὰ ἱκανοποιηθῇ λόγῳ τῶν περιωρισμένων οἰκονομικῶν μέσων τοῦ κράτους καὶ τῶν ἀπεριορίστων ἀπαιτήσεων. Ἐπίσης ἄτομα παρασυρόμενα ἀπὸ θρησκευτικὸν φανατισμόν, εὐφάντασται νέοι, οἱ ὁποῖοι ἐπόθουν νὰ μιμηθοῦν τὰς Εὐρωπαϊκὰς ἐξελίξεις καὶ τὰς νέας ἰδέας, τὰς ὁποίας οὔτε κἂν ἦσαν εἰς θέσιν νὰ κατανοήσουν καὶ πλεῖστοι ἄλλοι ὕψωνον τὴν σημαίαν τῆς ἀνταρσίας καὶ ἐλάμβανον τὰ ὅπλα ἐναντίον τοῦ καθεστῶτος. Εἰς πολλὰς ἀπὸ τὰς στάσεις αὐτὰς δὲν ἔλειπε βεβαίως τὸ πνεῦμα ἀντιπαθείας ἐναντίον τῶν Βαυαρῶν, τὸ ὁποῖον ἐκαλλιεργεῖτο συστηματικῶς, ἀπὸ ὡρισμένην μερίδα τοῦ λαοῦ, τὴν ὁποίαν ἀπετέλουν διάφοροι πολιτικοστρατιωτικοὶ παράγοντες.

Καὶ ἄλλα μὲν κινήματα διελύθησαν κατόπιν διαπραγματεύσεων, ἄλλα δὲ – τὰ περισσότερα – κατεστάλησαν διὰ τῶν ὅπλων καὶ ἐστοίχισαν ἀρκετὸν αἷμα εἰς τὴν καθημαγμένην Ἑλλάδα.

Ἴσως μερικὰ αἰτήματα τῶν στασιαστῶν, εἰς ἐνίας περιπτώσεις, νὰ περιεῖχον καὶ στοιχεῖα τινὰ δικαίου. Ἠμποροῦσαν ὅμως νὰ διεκδικηθοῦν διὰ τῆς ὁμαλῆς ὁδοῦ καὶ νὰ τύχουν ἱκανοποιήσεως. Ἀλλὰ ὁ μακρὸς ἐθισμὸς εἰς τὰ ὅπλα, ἀποκτηθεὶς κατὰ τὴν ὀκταετίαν τοῦ μεγάλου Ἀγῶνος καὶ ἡ ἔλλειψις τοῦ αἰσθήματος τῆς πειθαρχίας, ὑπῆρξαν τὰ δύο κυρίαρχα στοιχεῖα εἰς τὰ ὁποῖα πρέπει ν' ἀναζητηθοῦν οἱ ψυχολογικοὶ παράγοντες, ποὺ ἐξηγοῦν τὴν ἀπίστευτον ἐκείνην σωρείαν τῶν εσωτερικῶν ἀνωμαλιῶν.

Θὰ πρέπει δὲ νὰ σημειωθῇ ὅτι ἀρκετὰ ἀπὸ τὰ κινήματα ποὺ ἔγιναν, ἰδίως κατὰ τὴν πρώτην περίοδον τῆς Βασιλείας τοῦ Ὄθωνος, εἶχον καὶ ληστρικὸν χαρακτῆρα ἢ προσελάμβανον τοῦτον κατόπιν. Στασιασταὶ συνειργάζοντο μὲ ληστάς, οἱ ὁποῖοι ἐλυμαίνοντο τὴν ὕπαιθρον καὶ ἀπετέλουν πραγματικὴν μάστιγα τοῦ λαοῦ. Μετὰ δὲ τὴν λῆξιν τῶν στάσεων, ὄχι μόνον οἱ μετέχοντες εἰς αὐτὰς λησταὶ ἐπανήρχοντο εἰς τὴν προσφιλῆ των ἀσχολίαν, ἀλλὰ καὶ πολλοὶ στασιασταὶ τοὺς ἠκολούθουν, προσχωροῦντες εἰς τὸν ληστρικὸν βίον.

Θὰ ἦτο ὅμως ἄδικον ἐὰν ὅλην τὴν εὐθύνην τῶν ἀλλεπαλλήλων ἐκείνων ἀνταρσιῶν, ἀπέδιδε τις ἀποκλειστικῶς καὶ μόνον εἰς τοὺς ἡγήτορας αὐτῶν καὶ τοὺς μετασχόντας. Καὶ τοῦτο διότι μερικαὶ ἀπὸ τὰς στάσεις αὐτάς, καὶ δὴ αἱ πλέον σημαντικαί, ἦσαν δημιουργήματα τῆς δολίας Ἀγγλικῆς πολιτικῆς, ἡ ὁποία πάντοτε ἀντεπολιτεύετο τὸν Ὄθωνα καὶ δὲν

ἐφείδετο οὐδενὸς μέσου διὰ νὰ τοῦ δημιουργῇ ἑκάστοτε σοβαρὰς δυσχερείας εἰς τὴν διαχείρισιν τῶν κοινῶν. Ὁ Ἄγγλος πρεσβευτὴς Λάϊονς, ὁ ὁποῖος ἐπωνομάσθη «ὁ κακὸς δαίμων τῆς Ἑλλάδος», ἐνεργῶν κατ' ἐντολὴν τῶν προϊσταμένων του, εἰργάζετο ἀόκνως πρὸς πᾶσαν κατεύθυνσιν, ποὺ θὰ ἠμποροῦσε νὰ ἐξυπηρετήσῃ τοὺς σκοτεινοὺς σκοποὺς τῆς πολιτικῆς του. Κάθε τι τὸ ὁποῖον ἦτο δυνατὸν νὰ δημιουργήσῃ προσκόμματα εἰς τὸ ἔργον τῆς Βασιλείας, ἐτίθετο πάντοτε εἰς ἐνέργειαν. Ἡ Ἑλλὰς δὲν ἔπρεπε ν' ἀπολαύσῃ τὸ ἀγαθὸν τῆς ἐσωτερικῆς τάξεως. Ἔπρεπε νὰ διατελῇ εἰς διαρκῆ ἀναταραχήν, ἡ ὁποία θ' ἀπησχόλει στρατόν, χωροφυλακὴν καὶ ὅλας τὰς δυνάμεις τοῦ Ἔθνους. Οὐδὲν δὲ καλύτερον μέσον ὑπάρχει πρὸς ἐπικράτησιν τῶν διπλωματικῶν καὶ πολιτικῶν βλέψεων μιᾶς ξένης Δυνάμεως ἀπὸ τὴν πρόκλησιν καὶ τὴν τροφοδότησιν ὑπὸ ταύτης ἐσωτερικῶν κινημάτων.

Ἡ στάσις τῆς 3ης Σεπτεμβρίου τοῦ 1843 ὑπῆρξε κατὰ τὸ πλεῖστον δημιούργημα τῆς Ἀγγλικῆς πολιτικῆς. Ἀλλὰ καὶ αἱ ἄλλαι δύο μεγάλαι Δυνάμεις – Γαλλία καὶ Ρωσία– δὲν ὑπῆρξαν, εἰς μικροτέραν κλίμακα, ἀμέτοχοι τῶν ἐν Ἑλλάδι ἐσωτερικῶν ἀναταραχῶν.

Πλὴν τῶν Ἄγγλων, ὅμως, ἀκόμη καὶ οἱ Τοῦρκοι ἐνίσχυον τοὺς κατὰ καιροὺς στασιάζοντας Ἕλληνας μὲ τὸν ἰδικόν των τρόπον. Τοὺς παρεῖχον ἄσυλον εἰς τὰ γειτονεύοντα μὲ τὴν Ἑλλάδα ἐδάφη τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας, ὅπου εἰσήρχοντο ἐλευθέρως ὅταν ἐδιώκοντο, διὰ νὰ ἐπιχειροῦν ἐκεῖθεν ἐξορμήσεις, ὁσάκις ἐπεθύμουν. Ἐκεῖ ἀνασυνετάσσοντο, ἐφωδιάζοντο καὶ ὠργανοῦντο. Ἡ ὕπαρξις συνεχοῦς ἐσωτερικῆς ἀνωμαλίας εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἦτο ἀσφαλὴς ἐγγύησις διὰ τὴν Αὐτοκρατορίαν ὅτι οἱ Ἕλληνες δὲν θὰ εἶχον καιρὸν νὰ σκεφθοῦν τὰς Ἐθνικάς των ἐπιδιώξεις. Δι' αὐτὸ ἐδέχοντο προθύμως ἐπαναστάτας καὶ παντὸς εἴδους κακοποιούς, οἱ ὁποῖοι μετὰ τὰς ἐγκληματικάς των πράξεις «περνοῦσαν στὸ Τούρκικο».

Ἀπὸ τὰ κινήματα ἐκεῖνα τῆς Ὀθωνικῆς περιόδου δύο ὑπῆρξαν τὰ σοβαρώτερα, ποὺ ἀπετέλεσαν καὶ σταθμοὺς εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος: Ἡ στάσις τῆς 3ης Σεπτεμβρίου 1843, ἡ ὁποία κατήργησε τὴν «ἐλέῳ Θεοῦ Μοναρχίαν» καὶ ἠνάγκασε τὸν Ὄθωνα νὰ δεχθῇ προώρως τὸ Σύνταγμα καὶ ἡ ἐπανάστασις τῆς 10ης Ὀκτωβρίου 1862, ποὺ κατέληξεν εἰς τὴν ἐκθρόνισιν τῆς Δυναστείας τοῦ Ὄθωνος.

Ἤδη θὰ ἀρχίσω τὴν ἐξιστόρησιν τῶν στάσεων κατὰ χρονολογικὴν σειράν. Δέον νὰ σημειωθῇ δὲ ὅτι αὗται κατὰ τὸ διάστημα τῆς Βασιλείας τοῦ Ὄθωνος, ἐπὶ μίαν δηλαδὴ τριακονταετίαν, ἀνῆλθον εἰς εἴκοσι δύο, ἐκ τῶν ὁποίων ἄλλαι ὑπῆρξαν περιωρισμένης τοπικῆς μορφῆς καὶ ἄλλαι γενικωτέρας τοιαύτης, ἀλλὰ πάντοτε μὲ δραματικὰς συνεπείας διὰ τὸ Ἔθνος καὶ τὸν λαόν.

Η ΣΤΑΣΙΣ ΤΗΣ ΜΑΝΗΣ

Ένα καὶ ἥμισυ μόλις ἔτος ἀπὸ τῆς ἐλεύσεως τοῦ Ὄθωνος, ἐξερράγη ἡ πρώτη στάσις εἰς τὴν Μάνην, τὸν Μάϊον τοῦ 1834. Εἰς τὴν ἔξαψιν τῶν πνευμάτων συνετέλεσε βεβαίως καὶ ἡ ἀπήχησις ἐκ τῆς καταδίκης τοῦ Θ. Κολοκοτρώνη, τὴν ὁποίαν εἶχεν ἐκμεταλλευθῆ ἐπιτυχῶς τὸ ρωσικὸν κόμμα. Κυρία ἀφορμὴ ὅμως ὑπῆρξεν ἡ προσπάθεια τῆς Ἀντιβασιλείας νὰ ἐξαλείψη τὸ καὶ ἀκόμη μέχρι σήμερον μὴ ἐντελῶς ἐξαλειφθὲν ἔθιμον τῆς βεντέττας. Ἡ Ἀντιβασιλεία, ἐπιδιώκουσα νὰ ἐφαρμόση σύστημα συγχρονισμένης δικαιοσύνης ἐπὶ τῇ βάσει τῆς νομοθεσίας τοῦ Μάουρερ εἰς ἕνα νεοσύστατον κράτος, μόλις ἐξελθὸν πολυετῶν αἱματηρῶν ἀγώνων, δὲν ἠδύνατο ν' ἀνεχθῆ τὴν ὕπαρξιν τῆς αὐτοδικίας, μὲ τὴν ὁποίαν οἱ Μανιᾶται ἐρρύθμιζον τὰς προσωπικάς των διαφοράς. Ἡ ἐπιδίωξις αὐτὴ τῆς Ἀντιβασιλείας ἦτο βεβαίως ὀρθὴ καὶ καλῶς ἔπραξε ν' ἀναλάβη τὴν πραγματοποίησιν της. Ὁ τρόπος ὅμως τῆς διεξαγωγῆς τῶν σχετικῶν ἐνεργειῶν της ἔπρεπε ἀπαραιτήτως νὰ συνδυασθῆ μὲ τὴν πλήρη ἐνημέρωσίν της εἰς τὸ ἐπικρατοῦν ἰδιότυπον καθεστὼς ἐν Μάνῃ ἐπὶ τοῦ θέματος αὐτοῦ, τὸ ὁποῖον ἐστηρίζετο εἰς αἰωνόβια, ὅσον καὶ πρωτόγονα, ἤθη καὶ ἔθιμα.

Βεβαίως μὲ τὴν πάροδον τῶν ἐτῶν καὶ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῶν νεωτέρων ἰδεῶν, ἡ αὐτοδικία ὑπὸ τὴν μορφὴν τῆς βεντέττας, ἡ ὁποία ἐβύθιζεν εἰς τὸ πένθος πλῆθος οἰκογενειῶν, ἔχει διαβρωθῆ πλέον καὶ παρόμοιαι ἐκδηλώσεις εἶναι σήμερον σποραδικαί, ὡς συμπτωματικαὶ ἐπιβιώσεις τοῦ παλαιοῦ καὶ ἀγρίου αὐτοῦ ἐθίμου. Τὴν ἐποχὴν ὅμως ἐκεί νην εὑρίσκοντο ἀκόμη εἰς ὅλην τὴν ἀκμήν των.

Εἰς τὴν Μάνην ὑπῆρχον περὶ τοὺς ὀκτακόσιοι πύργοι, εἶδος φρουρίων, ὅπου ἠσφαλίζοντο αἱ ἰσχυραὶ οἰκογένειαι Μανιατῶν καὶ οἱ πιστοί των. Αὐτοὶ οἱ πύργοι ὑπῆρχον ἀπὸ τὴν περίοδον τῆς Τουρκοκρατίας. Ἐχρησιμευον δὲ ὄχι μόνον διὰ τὴν ἄμυναν ἔναντι τῶν Τούρκων, ἀλλὰ καὶ ἔναντι ἐχθρικῶς διακειμένων οἰκογενειῶν ἢ φατριῶν, ἀπὸ τὰς ὁποίας τὰς ἐχώριζον θανάσιμα μίση. Ἦσαν, τρόπον τινά, οἱ πύργοι ἐκεινοι ὁρμητήρια ἐπιθέσεων καὶ ἀσφαλῆ ἀμυντικὰ καταφύγια. Ἀλλὰ καὶ ἕδραι προσωπικῆς δυνάμεως διαφόρων τοπαρχῶν. Συνέβαινον δὲ τότε συχνὰ δι' ἀσήμαντον ἀφορμὴν πολύνεκροι συμπλοκαὶ μεταξὺ τῶν ἀλληλομισουμένων οἰκογενειῶν. Καὶ οἱ νεκροί, θύματα τοῦ ἐθίμου τῆς βεντέττας, ἦσαν πάντοτε Ἕλληνες!...

Ἐσκέφθη λοιπὸν ἡ Ἀντιβασιλεία ὅτι ἐὰν κατεδάφιζε τοὺς οἰκογενειακοὺς αὐτοὺς πύργους, θ' ἀπεστέρει τοὺς ἰσχυροὺς τοπάρχας ἀπὸ τὸ κυριώτερον ὑλικὸν στοιχεῖον τῆς ἰσχύος των,τοιουτοτρόπως δὲ θὰ τοὺς ἠνάγκαζεν εἰς ἐξεύρεσιν τρόπου εἰρηνικῆς συμβιώσεως καὶ εἰς ὑποταγὴν εἰς τοὺς νόμους, ποὺ διεῖπον τὸ ελεύθερον κράτος. Ἡ σκέψις αὕτη, δὲν ἦτο

ἀποκλειστικῶς σκέψις τῆς 'Αντιβασιλείας. Τὴν εἶχε πρῶτος ὑποδείξει ὁ νομάρχης Λακωνίας Γ. Πραΐδης, ὁ ὁποῖος τὴν ὑπεστήριξε μετὰ φανατισμοῦ εἰς ἐπανειλημμένας ἀναφοράς του πρὸς τὴν Κυβέρνησιν.

Εἶναι ὄντως χαρακτηριστικὴ μία ἀπὸ τὰς ἀναφορὰς αὐτὰς τοῦ Πραΐδη πρὸς τὸν ὑπουργὸν τῶν 'Εσωτερικῶν[1] ἐν τῇ ὁποίᾳ μεταξὺ ἄλλων ἐτόνιζε τὰ ἑξῆς : «... Ἕκαστος δὲ πύργος ἀνήκει ὄχι εἰς ἕνα, ἀλλ' εἰς οἰκογένειαν ἢ εἰς φατρίαν τινὰ ἐκτεταμένην, ἡ ὁποία ὡς τοπαρχία τὶς στηρίζεται εἰς αὐτὸν πρὸς ἀποφυγὴν ἐκδικήσεως. Τοὺς πύργους ὅθεν ὑπερασπίζονται ὅλοι οἱ κάτοικοι τῆς Μάνης, ἔχοντες ὅλοι συμφέρον ἐξ αὐτῶν κατὰ τὴν τωρινὴν ἠθικήν των κατάστασιν. Διὰ τοῦτο καὶ φυλάττονται διαδοχικῶς καὶ ἀδιαλείπτως παρ' αὐτῶν. Ἄνθρωποι τεταγμένοι εἰς τὴν φύλαξίν των εἶναι καταδικασμένοι νὰ μὴ εὐγαίνουν ἔξω δι' ὁλοκλήρους μῆνας. 'Εν ὅσῳ λοιπὸν τὰ προπύργια ταῦτα τῆς κακουργίας ἵστανται, ἐν ὅσῳ τὰ τοιαῦτα ἔθιμά των διατηροῦνται, οἱ ἄνθρωποι προσηλωμένοι εἰς αὐτὰ καὶ κατειλημμένοι ἀπὸ τὰς κακὰς ἕξεις, ὀλίγον προσέχουν τὴν νέαν τῶν πραγμάτων τάξιν...».

Κατόπιν τῶν ἀναφορῶν αὐτῶν αἱ προτεινόμεναι ὑποδείξεις τοῦ Νομάρχου Λακωνίας υἱοθετήθησαν ὑπὸ τῆς 'Αντιβασιλείας, ἡ ὁποία ἐξέδωσε τρία σχετικὰ Βασιλικὰ Διατάγματα «πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς εἰρηνεύσεως τῆς Μάνης διὰ τῆς κατεδαφίσεως τῶν πύργων». 'Η ἐκτέλεσις τῶν Διαταγμάτων αὐτῶν, διὰ τῶν ὁποίων μεταξὺ ἄλλων προεβλέπετο καὶ ἡ χρηματικὴ ἀποζημίωσις τῶν ἰδιοκτητῶν τῶν πρὸς κατεδάφισιν πύργων, ἀρχικῶς ἀνετέθη εἰς τὸν Βαυαρὸν ταγματάρχην τοῦ μηχανικοῦ Φέντερ, ὁ ὁποῖος ἀπεστάλη εἰς τὴν Μάνην τὸν Φεβρουάριον τοῦ 1834 μεθ' ἑνὸς λόχου σκαπανέων. 'Η ἀποστολὴ ὅμως αὐτὴ τοῦ Φέντερ, ὡς ἐκ τοῦ τρόπου τῆς ὀργανώσεώς της, ἦτο καταδικασμένη εἰς ἀποτυχίαν. Αἱ προτάσεις τούτου δὲν εὗρον οὐδεμίαν ἀπήχησιν μεταξὺ τῶν Μανιατῶν, οἱ ὁποῖοι ἠρνήθησαν νὰ ὑπακούσουν εἰς τὰς ἀποφάσεις τῆς Κυβερνήσεως.

Κατόπιν τούτου διετάχθη παρὰ τοῦ ὑπουργοῦ τῶν στρατιωτικῶν Λεσουίρου ἡ μεταφορὰ εἰς Μάνην δύο λόχων τοῦ Β' Βαυαρικοῦ συντάγματος «διὰ νὰ τεθῇ εἰρηνικὴ τάξις εἰς τὰ τῶν πεπλανημένων Μανιατῶν». 'Ατυχῶς ἡ Κυβέρνησις δὲν ἐστάθμισε καλῶς τὰ πράγματα, παρὰ τὰς σχετικὰς ὑποδείξεις τοῦ Νομάρχου καὶ τὰς ἀναφορὰς τοῦ Διοικητοῦ χωροφυλακῆς μοιράρχου Γ. Πετμεζᾶ. 'Η ἀποσταλεῖσα νέα στρατιωτικὴ δύναμις οὔτε εἰς ἀριθμὸν ἀνδρῶν, οὔτε εἰς πολεμικὰ μέσα ἦτο ἐπαρκής. Θὰ ἔλεγέ τις ὅτι σκοπὸς τῆς ἀποστολῆς της δὲν ἦτο ἡ ἐπιβολὴ τῶν ἀποφάσεων τοῦ κράτους, ἀλλ' ἡ ἐνέργεια ἁπλῶς στρατιωτικῆς ἐπιδείξεως. Τοῦτο συμπεραίνεται καὶ ἐκ τοῦ ὅτι ἕκαστος στρατιώτης εἶχεν ἐφοδιασθῇ μὲ δέκα φυ-

1. Αἱ ἀναφοραὶ αὐταὶ εὑρίσκονται εἰς τὰ Γενικὰ 'Αρχεῖα τοῦ Κράτους.

σίγγια μόνον, δι' ὃ καὶ αἱ συνέπειαι τοῦ ἀστόχου αὐτοῦ μέτρου ὑπῆρξαν πράγματι θλιβεραί. Ἰδοὺ πῶς ἐξειλίχθησαν τὰ γεγονότα:

Ὅταν οἱ δύο λόχοι, περὶ τὰς ἀρχὰς Μαΐου 1834, ἔφθασαν εἰς τὸ χωρίον Τζίμοβον τῆς Μάνης, ἔτυχον παρὰ τῶν κατοίκων «εγκαρδίου ὑποδοχῆς». Οἱ πρόκριτοι παρουσιασθέντες εἰς τὸν Βαυαρὸν διοικητὴν τὸν διεβεβαίωσαν ὅτι εἶναι πρόθυμοι νὰ συμβάλουν εἰς τὴν εἰρηνικὴν διευθέτησιν τοῦ ζητήματος τῆς κατεδαφίσεως τῶν πύργων. Συγχρόνως ὅμως ἐζήτησαν μικρὰν πίστωσιν χρόνου προκειμένου, ὅπως ἰσχυρίσθησαν, νὰ συνεννοηθοῦν καὶ μετὰ τῶν συνενδιαφερομένων κατοίκων τῶν γειτονικῶν χωρίων. Εἰς ἔνδειξιν δὲ τῶν ἀγαθῶν διαθέσεων των παρεχώρησαν ὡρισμένους ἐκ τῶν ὑπὸ κατεδάφισιν πύργων πρὸς στρατωνισμὸν τῶν ἀνδρῶν τῶν δύο λόχων. Πράγματι οἱ Βαυαροὶ ἀξιωματικοὶ καὶ στρατιῶται ἐδέχθησαν τὴν προσφορὰν καὶ κατενεμήθησαν εἰς τὰ οἰκήματα – ὀχυρά, ἀπὸ τὰς ἀπογευματινὰς ὥρας τῆς ἀφίξεώς των. Ἐδείπνησαν καὶ ἐκοιμήθησαν μακαρίως.

Ἀπὸ τῆς στιγμῆς ὅμως ἐκείνης οἱ Μανιᾶται εἶχον ἐπιτύχει τὸ τέχνασμά των. Ἡ δῆθεν φιλοξενία των εἶχε τὴν μορφὴν παγίδος. Διότι, πρὶν ἀκόμη ἀνατείλῃ ἡ ἐπομένη οἱ ἄνδρες τοῦ ἀποσπάσματος ἀφυπνίσθησαν ὑπὸ πυκνῶν πυροβολισμῶν. Καὶ τότε ἀντελήφθησαν ὅτι εἶχον περικυκλωθῆ ὑπὸ τετρακοσίων Μανιατῶν. Ἐπὶ δύο ἡμερονύκτια ἠμύνθησαν οἱ πολιορκημένοι Βαυαροὶ στρατιῶται, ὁπότε εἶδον τὸ μάταιον τοῦ ἀγῶνος, κυρίως λόγῳ ἐλλείψεως πυρομαχικῶν καὶ ἐπεχείρησαν ἔξοδον. Οἱ πολιορκηταὶ «γενναιοφρόνως» φερόμενοι τοὺς ἄφησαν ν' ἀποχωρήσουν χωρὶς νὰ τοὺς κτυπήσουν, ὑπὸ τὸν ὅρον νὰ ἔφευγον ἀμέσως μακρὰν τῆς Μάνης. Ἀλλ' ἕνα τμῆμα τοῦ ἀποσπάσματος ἐκ 35 ἀνδρῶν ὑπὸ τὸν ὑπολοχαγὸν Μάν, τὸ ὁποῖον εἶχε στρατωνισθῆ εἴς τινα πλησίον πύργον, ἐπέμενε νὰ ἀμύνεται μέχρις ἐξαντλήσεως καὶ τοῦ τελευταίου φυσιγγίου του. Ἀποτέλεσμα τῆς ἐνεργείας των αὐτῆς ἦτο νὰ συλληφθοῦν ἅπαντες οἱ ἄνδρες αἰχμάλωτοι καὶ νὰ ὑποστοῦν δεινοὺς ἐξευτελισμοὺς καὶ διαπομπεύσεις. Ἀφοῦ τοὺς ἀφώπλισαν οἱ Μανιᾶται, ὑπεχρέωσαν τὸν μὲν ἀτυχῆ ὑπολοχαγὸν νὰ παίξῃ τὸν αὐλόν, τὸν ὁποῖον ἔφερε μαζί του, τοὺς δὲ στρατιώτας νὰ χορεύουν ἄνευ περισκελίδων....

Ἡ Κυβέρνησις πληροφορηθεῖσα τὰ συμβάντα, ἦλθεν εἰς διαπραγματεύσεις μετὰ τῶν ἐπαναστατῶν, διὰ τὴν ἐξαγορὰν τῶν αἰχμαλώτων. Τότε οἱ Μανιᾶται διὰ νὰ ἐξευτελίσουν ἀκόμη περισσότερον τοὺς Βαυαροὺς ἐπώλησαν εἰς τὸ κράτος τοὺς μὲν στρατιώτας πρὸς ἕνα ἱσπανικὸν τάλληρον, τοὺς δὲ ἀξιωματικοὺς πρὸς ἕνα μόνον φοίνικα!...

Αὐτὸ τὸ θλιβερὸν ἐπεισόδιον ἦτο ὁ πρόλογος μεγαλυτέρας στάσεως, ἡ ὁποία ἐξεδηλώθη μετ' ὀλίγον.

Εἶναι ἴσως πιθανὸν οἱ Μανιᾶται νὰ ἤρχοντο εἰς συνεννόησιν μὲ τὴν Κυβέρνησιν διὰ τὴν ὁμαλὴν λύσιν τοῦ ζητήματος τῶν πύργων. Διότι ἀρκετοὶ ἐχέφρονες καπεταναῖοι ἔβλεπον ὅτι τὸ μέτρον τῆς κατεδαφίσεως ἦτο ὀρθὸν καὶ θὰ συνετέλει εἰς τὴν ἀποκατάστασιν τῆς τάξεως εἰς τὴν περιοχήν των. Ἀλλὰ τὸ ρωσικὸν κόμμα ἐπελήφθη τῆς εὐκαιρίας διὰ νὰ ἐξαπολύσῃ ἔντεχνον προπαγάνδαν, ὅτι δῆθεν οἱ Βαυαροὶ ἀπεσκόπουν εἰς κατεδάφισιν ὄχι μόνον τῶν πύργων, ἀλλὰ καὶ τῶν ἐκκλησιῶν, διὰ ν' ἀλλάξουν τὴν πίστιν τῶν Ἑλλήνων! Ἡ συστηματικὴ αὐτὴ προπαγάνδα εἶχεν ὡς ἀποτέλεσμα νὰ ἐξάψῃ τὰ πνεύματα τῶν Μανιατῶν, οἱ ὁποῖοι καὶ ἐκήρυξαν πραγματικὴν ἐπανάστασιν, ἔπειτα ἀπὸ γενικὴν συνέλευσιν τῶν προυχόντων τῆς Μάνης.

Διὰ νὰ καταπνίξῃ τὴν ἀνταρσίαν αὐτὴν ἡ Κυβέρνησις ἀπέστειλε μετ' ὀλίγας ἡμέρας καὶ συγκεκριμένως τὴν 14ην Μαΐου ὁλόκληρον τάγμα Βαυαρῶν μὲ τέσσαρα πυροβόλα ὑπὸ τὸν συνταγματάρχην Σαούτινερ. Ἀλλὰ ὁ τακτικὸς βαυαρικὸς στρατὸς ἐντελῶς ἀνίδεος τῶν πολεμικῶν μεθόδων, ποὺ ἐχρησιμοποίουν οἱ Μανιᾶται καὶ μὴ γνωρίζων τὴν ἐδαφικὴν ἰδιομορφίαν τῆς περιοχῆς, ὑπέστη σφοδρὰ πλήγματα. Τὸ τάγμα παγιδευθὲν εἰς μίαν χαράδραν εἰς τὰ Κακοβούνια καὶ βαλλόμενον πανταχόθεν, συνελήφθη αἰχμάλωτον. Ἡ Κυβέρνησις κατόπιν τούτου ἀπέστειλε νέας δυνάμεις, τέσσαρας λόχους Βαυαρῶν, ὑπὸ τὸν συνταγματάρχην Στρούντς. Παρὰ τὰς συστάσεις ποὺ ἔγιναν εἰς τὸν Στρούντς, ὅτι δὲν ἦτο φρόνιμον νὰ ἐμπλακῇ εἰς πολεμικὴν περιπέτειαν εἰς τὰ ἀπρόσιτα ἐκεῖνα καὶ ἄγνωστα εἰς αὐτὸν ὄρη, οὗτος ἐθεώρησε καθῆκον του νὰ προχωρήσῃ, ἔχων ὡς συνεπίκουρον καὶ τὸν μοίραρχον Κατσάκον. Φθάσας εἰς Πετροβούνι, ἤρχισε σφοδρὸν κανονιοβολισμὸν ἐναντίον ἑνὸς πύργου, ὅπου ἦσαν ὠχυρωμένοι περὶ τοὺς ἑκατὸν Μανιᾶται, ὑπὸ τοὺς ὁπλαρχηγοὺς Ζερβουλάκον καὶ Βέϊκον. Ἀλλ' ἐδέχθη μετ' ὀλίγον αἰφνιδιαστικὴν ἐπίθεσιν ἀπὸ 800 ἄλλους Μανιάτας καθ' ἣν ὑπέστη μεγάλας ἀπωλείας καὶ ἠναγκάσθη νὰ ὑποχωρήσῃ εἰς Γύθειον, μὲ μικρὸν μόνον τμῆμα τῆς δυνάμεώς του. Πολλοὶ Βαυαροὶ κατέφυγον εἰς τὰ ὄρη διὰ νὰ σωθοῦν καὶ ἄλλοι συνελήφθησαν αἰχμάλωτοι καὶ ὑπέστησαν πρωτοφανεῖς ἐξευτελισμούς. Ἀρκετοὶ δέ, ὡς ἀνέγραψεν ὁ Μεντ. Μπαρτόλντυ, κατεκρεουργήθησαν.

Ἐν τῷ μεταξὺ τὸ ἐπαναστατικὸν κίνημα ἐξηπλοῦτο εἰς ὁλόκληρον τὴν Δυτικὴν Μάνην. Ἐνώπιον τῆς κρισίμου αὐτῆς καταστάσεως ἡ Κυβέρνησις ἀπέστειλε νέας ἰσχυρὰς δυνάμεις πρὸς καταστολὴν τῆς ἀνταρσίας. Ἕξ χιλιάδες στρατιῶται, ὑπὸ τὸν στρατηγὸν Σμάλτς, ἀπεβιβάσθησαν εἰς Γύθειον μὲ πλήρη πολεμικὸν ἐξοπλισμόν. Ἐπρόκειτο ἤδη περὶ πραγματικῆς ἐκστρατείας, εἰς τὴν ὁποίαν μετεῖχον καὶ νομιμόφρονες ἀξιω-

ματικοὶ Μανιᾶται, ὡς οἱ συνταγματάρχαι Μαυρομιχάλης καὶ Τζανετάκης, δυνάμεις τοῦ τακτικοῦ Ἑλληνικοῦ στρατοῦ, ἀποσπάσματα χωροφυλακῆς καὶ ἐθελονταί.

Ὁ Στρατηγὸς Σμάλτς συγκεντρώσας καὶ κατανείμας τὰς δυνάμεις του ἐξαπέλυσε γενικὴν ἐπίθεσιν κατὰ τοῦ Πετροβουνίου, μίαν μόλις ἡμέραν μετὰ τὴν ἄφιξίν του. Ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἡ ἐκστρατεία ἀπέτυχεν. Οἱ Μανιᾶται, γνῶσται τοῦ ἐδάφους καὶ τῶν μυστικῶν τοῦ πολέμου τῶν ἀτάκτων, ἀντεπετίθεντο ἐξ ἀπροβλέπτων σημείων καὶ τελικῶς ἠνάγκασαν τὸν Σμάλτς εἰς ὑποχώρησιν. Εἶναι πράγματι ἀποκαρδιωτικόν, τὸ ὅτι ἡ γενναιότης καὶ ἡ πολεμικὴ ἐμπειρία τῶν Μανιατῶν ἐξεδηλώθη εἰς ἐμφύλιον πόλεμον, δι' ἀφορμὴν ποὺ δὲν ἤξιζε τόσας θυσίας.

Τὰ τμήματα τοῦ Σμάλτς, διεσκορπίσθησαν ἄλλα πρὸς Λάγιαν, ἄλλα εἰς Πόρτο-Κάγιο, διὰ νὰ συγκεντρωθοῦν καὶ ν' ἀνασυνταχθοῦν κατόπιν εἰς Γύθειον. Ἀποτυχούσης οὕτω καὶ τῆς σοβαρᾶς αὐτῆς πολεμικῆς ἐπιχειρήσεως διὰ τὴν καταστολὴν τῆς στάσεως, ἡ Κυβέρνησις ἐσκέφθη ὅτι, ἐὰν συνέχιζε τὴν δυναμικὴν τακτικήν, τὸ μόνον ἀποτέλεσμα τὸ ὁποῖον θὰ προέκυπτε θὰ ἦτο ἡ μακρὰ παράτασις μιᾶς ἐμφυλίου διαμάχης, εἰς τὴν ὁποίαν θὰ ἐδαπανᾶτο αἷμα πολὺ καὶ πολεμικὸν ὑλικόν, ποὺ ἐχρειάζετο εἰς τὸν μόλις ὀργανωθέντα τακτικὸν στρατόν, ὁ ὁποῖος δι' ἄλλας προωρίζετο ἀποστολάς.

Ὡς ἐκ τούτου ἐπεκράτησαν πολιτικώτεραι σκέψεις. Προετιμήθη ἤδη ἡ ὁδὸς τῆς συνεννοήσεως μὲ τοὺς στασιαστάς. Τὰς διαπραγματεύσεις διεξήγαγον οἱ νομοεπιθεωρηταὶ Γρηγοράκης καὶ Μαυρομιχάλης καὶ ὁ λοχαγὸς Φέντερ. Αὐτοὶ κατ' ἀρχὴν ἔπεισαν τοὺς Μανιάτας ὅτι εἶχον πέσει θύματα προπαγάνδας καὶ ὅτι ὅλαι αἱ διαδόσεις περὶ κρημνίσεως τῶν ἐκκλησιῶν καὶ ἀλλαγῆς τῆς πίστεως, ἦσαν μυθεύματα. Ἐξήγησαν τοὺς λόγους διὰ τοὺς ὁποίους ἐπεβάλλετο ἡ κατεδάφισις τῶν πύργων καὶ προῆλθον εἰς συμφωνίαν, κατόπιν τῶν ὑποσχέσεων τὰς ὁποίας ἔδωσαν, ὅτι οἱ ἰδιοκτῆται των θ' ἀπεζημιοῦντο, οἱ ὁπλαρχηγοὶ θὰ κατελάμβανον θέσεις εἰς τὸν τακτικὸν στρατὸν καὶ τὴν χωροφυλακὴν καὶ ὅτι θὰ ἐχορηγεῖτο γενικὴ ἀμνηστία.

Παραλλήλως, διὰ νὰ κατευνάσῃ τὰ πνεύματα, ἡ Κυβέρνησις ἀπεφυλάκισε τοὺς ὑποδίκους, οἱ ὁποῖοι ἐκρατοῦντο ὡς συνένοχοι τῶν εἰς θάνατον καταδικασθέντων Θεοδώρου Κολοκοτρώνη καὶ Πλαπούτα. Οἱ Μανιᾶται, ἔναντι αὐτῶν τῶν ἀνταλλαγμάτων, ἐδέχθησαν νὰ κατεδαφίσουν τοὺς περισσοτέρους πύργους, ἐκτὸς ὀλίγων, ποὺ θὰ ἔμενον καὶ θ' ἀφωπλίζοντο. Καὶ πράγματι ἡ συμφωνία ἐτέθη ἀμέσως εἰς ἐφαρμογήν, πολλοὶ πύργοι κατεδαφίσθησαν καὶ τὴν 30ὴν Μαΐου τὸ αἱματόβρεχτον Πετροβούνι περιῆλθεν εἰρηνικῶς εἰς χεῖρας τῶν κυβερνητικῶν δυνάμεων.

Ἐπὶ ἕνα περίπου μῆνα ἐπεκράτησεν εἰς τὴν Μάνην εἰρήνη, πρὸς γενικὴν ἀνακούφισιν τοῦ πληθυσμοῦ.

Τὴν σχετικὴν ἠρεμίαν ὅμως διετάραξαν νέα στασιαστικὰ κρούσματα, τὰ ὁποῖα ἐξεδηλώθησαν τὴν 10ην Ἰουνίου. Ἐπαναστατικαὶ ὁμάδες ὑπὸ τοὺς ὁπλαρχηγοὺς Μάρτζινον καὶ τοὺς ἀδελφοὺς Ἀνδραβιτσανέους, ἐνεφανίσθησαν εἰς διάφορα σημεῖα τῆς Δυτικῆς Μάνης. Ἡ στάσις ἐλάμβανε πλέον ἔκτασιν καὶ ἠπειλεῖτο ἐπανάληψις τοῦ πολέμου. Ἡ Κυβέρνησις εἶχεν ἤδη πλήρη τὴν ἠθικὴν δικαίωσιν, ἀκόμη καὶ εἰς τὴν συνείδησιν τῶν συνετῶν Μανιατῶν, νὰ καταπνίξῃ δυναμικῶς τὴν ὑποτροπὴν αὐτὴν τῆς ἀνταρσίας. Νέα στρατεύματα ἀπεβιβάσθησαν, ἐπηκολούθησαν αἱματηρόταται συμπλοκαί, μὲ ἑκατοντάδας νεκρῶν ἑκατέρωθεν, ἀλλὰ τέλος τὸ κράτος τοῦ Νόμου ἐπεβλήθη. Ἐπωφεληθεὶς τῆς νίκης του ὁ ἀρχηγὸς τῶν κυβερνητικῶν στρατευμάτων στρατηγὸς Σμάλτς, ἐξηκολούθησε τὴν καταδίωξιν τῶν ἐπαναστατῶν, κατορθώσας μετὰ μίαν περίπου ἑβδομάδα νὰ καταστείλῃ ὁριστικῶς τὴν τρομερὰν ἐκείνην ἐξέγερσιν, ἡ ὁποία ἐπέφερεν ἀνυπολογίστους καταστροφὰς εἰς τὸν τόπον καὶ ἐξ αἰτίας τῆς ὁποίας ἑκατοντάδες θυμάτων ἐθρηνήθησαν. Ἐν συνεχείᾳ ἡ χορήγησις γενικῆς ἀμνηστίας, τὴν 13ην Αὐγούστου 1834 καὶ ἡ ἀποστολὴ τοῦ ἀποφυλακισθέντος Θεοδ. Γρίβα, τὸν ὁποῖον ὑπελήπτοντο οἱ Μανιᾶται, ὡς μεσολαβητοῦ, ἐπέφερον τέλος τὴν εἰρήνευσιν τῆς Μάνης.

Ἐν τούτοις πολλοὶ ἐκ τῶν ἐπαναστατῶν μὴ θελήσαντες νὰ ἐπωφεληθῶσι τῆς δοθείσης εἰς αὐτοὺς ἀμνηστίας κατέφυγον εἰς τὰ ὄρη, ἀποτελέσαντες μίαν διαρκῆ ἀπειλὴν κατὰ τῆς γαλήνης τοῦ τόπου

* * *

Εἶναι ἐξαιρετικοῦ ἐνδιαφέροντος μία συνοπτικὴ ἔκθεσις τῶν συμβάντων εἰς Μάνην, ἡ ὁποία εὑρίσκεται εἰς τὸ ἀπόρρητον ἐν Μονάχῳ ἀρχεῖον τοῦ οἴκου τῶν Βίττελσμπαχ. Ἡ ἔκθεσις αὐτή, τὴν ὁποίαν ἀναφέρει καὶ ὁ Δ. Πετρακάκος εἰς τὸν Β' τόμον, μέρος δεύτερον, σελὶς 136 τῆς «Κοινοβουλευτικῆς Ἱστορίας τῆς Ἑλλάδος» δίδει κυρίως μίαν ἐναργῆ εἰκόνα, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰς προθέσεις τῆς Κυβερνήσεως ἔναντι τῆς ἐν Μάνῃ ἐπαναστάσεως καὶ εἰς τοὺς λόγους, οἱ ὁποῖοι ὤθησαν αὐτὴν διὰ τὴν λῆψιν τῶν πρὸς καταστολήν της μέτρων. Καίτοι ἡ ἐπίσημος αὐτὴ ἔκθεσις, ἥτις ἔχει γραφῆ εἰς τὴν ἑλληνικήν, δὲν φέρει ὑπογραφήν, οὔτε ἡμερομηνίαν ὑποβολῆς της, ἐν τούτοις εἶναι ἀρκετὰ διαφωτιστική, δι' ὃ καὶ παραθέτω τὰ κύρια αὐτῆς σημεῖα:

«. Ἡ Κυβέρνησις τῆς Αὐτοῦ Μεγαλειότητος προβαίνουσα εἰς τὸν ὀργανισμὸν του Κράτους δὲν ἠδύνατο νὰ ἀφήσῃ ἀνοργάνιστον τὴν Μάνην καὶ τοὺς κατοίκους της ἀλληλομαχοῦντας καὶ ἀλληλοσφαζομένους καὶ μεταχειριζομένους τοὺς πύργους των ὡς προμαχῶνας ἀτομικῶν διεκδι-

κήσεων. Τὸ νὰ μετασχηματισθῶσιν οἱ πολεμικοί των πύργοι εἰς εἰρηνικοὺς οἴκους, τὸ ν' ἀφαιρεθῶσι τὰ κανόνια ἀπὸ ἁπλοὺς πολίτας, τὸ ν'ἀφοπλισθῶσιν οἱ περιφερόμενοι εἰς εἰρηνικὰς ἀγορὰς πολῖται, τὸ νὰ ἐκτελεσθῇ τὸ περὶ μοναστηρίων σοφὸν Διάταγμα, τὸ ἀποβλέπον εἰς τὴν μεταρρύθμισιν τοῦ κλήρου καὶ τὴν ἐκπαίδευσιν τοῦ Ἔθνους, τὸ νὰ ὑποχωρήσωσιν αἱ ἀέναοι ἀλληλομαχίαι καὶ ἡ ἀέναος ἀταξία εἰς κοινωνικὰς φιλικὰς σχέσεις καὶ εἰς τακτικὴν στάσιν πραγμάτων, τὸ νὰ δυνηθῇ ἡ Κυβέρνησις νὰ φροντίσῃ περὶ τῆς βιομηχανίας, περὶ τῆς ἐκπαιδεύσεως φύλων ἀπαιδεύτων καὶ πενητευομένων, ἦτο ὄχι μόνον χρέος διοικητικόν, ἀλλὰ καὶ φιλάνθρωπον ἔργον.

»'Επειδὴ διὰ διαταγῶν πρὸς τοὺς 'Επάρχους Γυθείου καὶ Οἰτύλου ὁ ὀργανισμὸς τῆς Μάνης δὲν ἠδύνατο νὰ ἐκτελεσθῇ, ὁ Νομάρχης Λακωνίας διετάχθη νὰ διευθυνθῇ εἰς τὴν Μάνην καὶ νὰ ἐνεργήσῃ κατὰ πρῶτον τὰ Βασιλικὰ Διατάγματα τὰ ἀφορῶντα τὸν ἀφοπλισμὸν καὶ τὸν μετασχηματισμὸν τῶν πύργων εἰς οἴκους».

'Επὶ τοῦ σημείου τούτου, ἀλλὰ καὶ ἐν συνεχείᾳ, ἡ ἔκθεσις δὲν κάμνει λόγον περὶ κατεδαφίσεως τῶν πύργων, ἀλλὰ περὶ «μετασχηματισμοῦ» αὐτῶν εἰς οἰκίας. Οἴκοθεν ὅμως νοεῖται ὅτι διὰ νὰ συντελεσθῇ αὐτὸ ἀπητεῖτο ἂν ὄχι ἡ ὁλοκληρωτικὴ κατεδάφισις, τοὐλάχιστον μέρος αὐτῆς ἦτο ἀπαραίτητον, διὰ τὸν «μετασχηματισμὸν» τῶν πύργων, οἱ ὁποῖοι ἀντὶ παραθύρων εἶχον μικρὰς πολεμίστρας καὶ ἀντὶ θύρας ἕνα μικρὸν «ἄνοιγμα», διὰ τοῦ ὁποίου οἱ εἰσερχόμενοι ἔπρεπε νὰ κύπτουν τὸν κορμὸν εἰς θέσιν παράλληλον τοῦ ἐδάφους.

'Εν συνεχείᾳ ἡ ἔκθεσις ἀναφέρει τὰς στρατιωτικὰς ἐπιχειρήσεις πρὸς καταστολὴν τῆς στάσεως καὶ τονίζει ὅτι: «.... οἱ ἐντιμότεροι τῶν Μανιατῶν κι' οἱ ἀπεσταλμένοι τῆς Συνόδου ἐξήγαγον ἀπὸ τὴν ἀποπλάνησιν τὸν λαόν. 'Ο λαὸς καὶ τῆς 'Ανατολικῆς Μάνης καὶ τῆς Δυτικῆς συνῆλθεν ἐν τάχει, καὶ εἰς μὲν τὴν πρώτην ἐπαρχίαν δι' ἀναφορῶν ἀπὸ 23 Μαΐου/4 'Ιουνίου, 8/20 'Ιουνίου καὶ 9/21 'Ιουνίου ἐπεκαλέσθη τὴν Βασιλικὴν συγχώρησιν, εἰς δὲ τὴν δευτέραν ἤρχισεν εὐπειθῶς νὰ μετασχηματίζῃ τοὺς πύργους εἰς οἴκους καὶ νὰ παραδίδῃ τὰ κανόνια... Τὴν 28ην 'Ιουνίου/10 'Ιουλίου παρεδόθησαν εἰς χεῖρας τῆς ἐξουσίας ὁ ἐπίσκοπος 'Ασίνης καὶ ὁ πρωτοσύγκελλος Λάγιας, καὶ σήμερον ἡ ἐπανάστασις καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν τῆς Μάνης κατέπαυσε καὶ ἡ ἡσυχία καὶ ἡ πρὸς τοὺς νόμους εὐπείθεια τὴν διεδέχθη».

Πολλοὶ ἱστορικοὶ ὑπεστήριξαν ὅτι ἡ ἐξέγερσις τῆς Μάνης δὲν ἀπετέλει ἐπαναστατικὴν ἐκδήλωσιν πρὸς ἀνατροπὴν τῆς Κυβερνήσεως. Τοῦτο εἶναι ὀρθόν. Μὲ τὴν διαφορὰν ὅτι καὶ ἂν ἀκόμη οἱ Μανιᾶται εἶχον μίαν τοιαύτην πρόθεσιν, αὐτὴ θὰ παρέμενεν ὁπωσδήποτε ἀπραγματοποίητος. Ἄλλοι πάλιν ἐχαρακτήρισαν τὴν στάσιν τῆς Μάνης

ὡς ἕνα ἀποκαλυπτικὸν μήνυμα, ὡς μίαν ἰδιάζουσαν ἔνδειξιν κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ λαὸς δὲν θὰ ἐδέχετο ἀδιαμαρτυρήτως ὅσας κυβερνητικὰς ἀποφάσεις δὲν ἔκρινεν ὡς ὀρθάς. Καὶ τοῦτο εἶναι, ἀτυχῶς, ἀληθές. Ἀλλὰ πρέπει νὰ προστεθῇ ὅτι κατὰ κύριον λόγον τοῦτο ὠφείλετο εἰς τὰς κακὰς ἕξεις τοῦ ἀπειθάρχου τότε Ἕλληνος, ὁ ὁποῖος ἐνόμιζεν ὅτι ὀρθὸν ἦτο μόνον ὅ,τι ἐσκέπτετο αὐτὸς καὶ ὄχι ἐκεῖνοι πού ἐτάχθησαν νὰ κυβερνήσουν τὴν χώραν, οἱ ὁποῖοι ἔβλεπον τὸ ὀρθὸν εἰς τὴν εὐρυτέραν καὶ συνολικήν του ἔννοιαν. Ἐν πάσῃ περιπτώσει ἐὰν τὰ πράγματα εἰς τὴν Μάνην ἡσύχασαν τότε, ἡ λοιπὴ Πελοπόννησος ἤρχισεν εὐθὺς ἀμέσως νὰ συνταράσσεται ἀπὸ νέας αἱματηρὰς ἐξεγέρσεις.

ΑΙ ΣΤΑΣΕΙΣ ΑΡΚΑΔΙΑΣ ΚΑΙ ΜΕΣΣΗΝΙΑΣ

Ἀρχηγοὶ τῆς νέας αὐτῆς ἐξεγέρσεως, ἦσαν οἱ ἀδελφοὶ Πλαπούτα καὶ ὁ Ἀσημάκης Σεργόπουλος. Ὡς ἀφορμαί, διὰ νὰ ἐξαφθοῦν τὰ πνεύματα καὶ νὰ παρασυρθοῦν ὀπαδοί, ἐχρησιμοποιήθησαν οἱ φόροι, τὸ θέμα τῆς διανομῆς τῶν ἐθνικῶν γαιῶν καὶ ὁ ψευδὴς ἰσχυρισμὸς ὅτι ἡ Ἀντιβασιλεία ἐσκόπευε τὴν ἀλλαγὴν τοῦ θρησκευτικοῦ δόγματος καὶ τὴν ἐπιβολὴν τοῦ Καθολικισμοῦ εἰς τοὺς Ἕλληνας. Ἰδιαιτέρως εὐπαθὴς εἰς τὰ θρησκευτικά του συναισθήματα, ὁ Ἑλληνικὸς λαός, ἐπηρεάζετο ἀπὸ τὴν ἔντεχνον αὐτὴν προπαγάνδαν, πού ἤκουεν ἀπὸ τὰ χείλη παλαιῶν ἀγωνιστῶν, διὰ τὸν πατριωτισμὸν τῶν ὁποίων δὲν ἠδύνατο ν' ἀμφιβάλῃ.

Ἐξ ἄλλου ἡ προσπάθεια τῆς Ἀντιβασιλείας νὰ ὀργανώσῃ κράτος κατὰ τὰ Εὐρωπαϊκὰ πρότυπα, συνήντα τὴν ψυχολογικὴν ἀντίδρασιν, μεγάλης μερίδος τοῦ λαοῦ, ἰδίως εἰς ὅ,τι ἀφεώρα τὴν εἰσαγωγὴν φορολογικοῦ συστήματος. Τοιουτοτρόπως ἡ ἐπιτηδεία ἐκμετάλλευσις αὐτῶν τῶν παραγόντων, ἐκ μέρους ἀρχηγῶν πού ἐπεδίωκον προσωπικὰ συμφέροντα ἢ τὴν ἱκανοποίησιν ἀτομικῶν φιλοδοξιῶν, ἔφερε συνήθως τὰ προσδοκώμενα ἀποτελέσματα. Τοῦτο ἀκριβῶς συνέβη καὶ μὲ τὰς ἐξεγέρσεις πού ἐσημειώθησαν εἰς τὴν Μεσσηνίαν καὶ Ἀρκαδίαν τὴν 27ην Ἰουλίου 1834. Οἱ ἀρχηγοὶ τῶν στάσεων δὲν παρέλειψαν διὰ νὰ παρασύρουν τὰ εὔπιστα πλήθη τῶν χωρικῶν—ἡ στάσις ἐξεδηλώθη τὸ πρῶτον εἰς τὸ χωρίον Μπέλεσι τῆς Ἀρκαδίας—νὰ μεταχειρισθῶσι καὶ ἄλλο ψεῦδος: Ὅτι εἰς τὸ κίνημά των εἶχον καὶ τὴν μυστικὴν συμπαράστασιν μεγάλης ξένης Δυνάμεως, ὑπονοοῦντες τὴν Ρωσίαν.

Εἰς τὴν στάσιν παρεσύρθησαν ὀλίγαι δεκάδες χωρικῶν εἰς τὴν ἀρχήν, αἱ ὁποῖαι ἔγιναν πολυπληθέστεραι ἐντὸς ὀλίγων ἡμερῶν. Διότι τὸ ἐπαναστατικὸν πνεῦμα, ὅταν εὑρίσκῃ πρόσφορον ἔδαφος, μεταδίδεται μὲ

ταχύτητα επιδημίας καὶ τοιουτοτρόπως ἡ στάσις ἐπεξετάθη καὶ εἰς Μεσσηνίαν, ὅπου ἔνοπλα τμήματα κατελάμβανον πόλεις καὶ χωρία, καὶ κατέλυον τὰς Ἀρχάς. Καὶ οἱ μὲν ἀρχηγοὶ της στάσεως είς τὴν Ἀρκαδίαν ἐζήτουν τὴν σύγκλησιν Ἐθνοσυνελεύσεως, οἱ δὲ της Μεσσηνίας ἐκήρυττον τὴν κατάργησιν τῆς Ἀντιβασιλείας ζητοῦντες συγχρόνως τὴν ἄμεσον ἐνηλικίωσιν τοῦ Ὄθωνος. Οἱ τολμηρότεροι δὲ ἐξ αὐτῶν ἐζήτουν καὶ την ἐκδίωξίν του.

Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ ὁπλαρχηγὸς Κόλιας Πλαπούτας ἐπὶ κεφαλῆς επαναστατικοῦ σώματος ἐξ ὀρεσιβίων Ἀρκάδων ἐκυρίευσε σημαντικὸν τμῆμα τῆς Ἀρκαδίας, ενῶ ὁ ὁπλαρχηγὸς Γκρίτζαλης ἐπροχώρει εἰς Μεσσηνίαν καὶ συνελάμβανεν αἰχμαλώτους τὸν Νομάρχην καὶ τὸν Διοικητὴν τῆς χωροφυλακῆς. Ἐν συνεχεία ἐπῆλθε πλήρης διάλυσις πάσης κρατικῆς Ἀρχῆς καὶ ἐννοίας εἰς τὰς περιοχὰς ὅπου ἐκυριεύοντο ὑπὸ τῶν στασιαστῶν, αἱ τάξεις τῶν ὁποίων ἐνισχύοντο διαρκῶς διὰ τῆς προσχωρήσεως εκατοντάδων ἀφελῶν χωρικῶν. Γενικὸν σύνθημα ἦτο ὁ ἀντιβαυαρισμός, διότι οἱ Βαυαροὶ ἐθεωροῦντο ὑπαίτιοι παντὸς ὅ,τι συνέβαινεν εἰς τὸν τόπον καὶ προεκάλει δικαίας ἢ μὴ δυσαρεσκείας.

Ὁ κίνδυνος ἐνεφανίζετο πράγματι ἐκτάκτως σοβαρός. Διότι ἠπειλεῖτο ἐπέκτασις τῆς στάσεως καὶ εἰς τὴν λοιπὴν Πελοπόννησον, ἡ οποία ἀπετέλει καὶ τὸν κύριον κορμὸν τοῦ νεοσυστάτου Κράτους. Κατόπιν τούτου ἡ Κυβέρνησις ἀπέστειλεν ἰσχυρὰ στρατιωτικὰ τμήματα διὰ νὰ καταπνίξῃ καὶ τὴν νέαν αὐτὴν ανταρσίαν. Ἀλλ' ἤδη διὰ ψυχολογικοὺς λόγους ἐθεωρήθη σκόπιμον νὰ μὴ ἀποσταλοῦν σοβαραὶ δυνάμεις Βαυαρικοῦ στρατοῦ, ὡς συνέβη μὲ τὴν καταστολὴν τῆς ανταρσίας τῆς Μάνης. Δι' ὃ καὶ ἡ Κυβέρνησις ἀνέθεσε τὴν διαχείρισιν τοῦ θέματος καὶ τὴν ἐν γένει διεξαγωγὴν τῆς πολεμικῆς ἐπιχειρήσεως εἰς τον Ι. Κωλέττην, ὁ ὁποῖος ἀπὸ τοῦ Ὀκτωβρίου τοῦ 1833 εἶχε διορισθῆ ὑπουργὸς τῶν Ἐσωτερικῶν.

Πράγματι ὁ Κωλέττης λαβὼν παρὰ τοῦ προέδρου τῆς Ἀντιβασιλείας πλήρη ἐξουσιοδότησιν πρὸς ἀντιμετώπισιν τῆς καταστάσεως ἐπελήφθη δραστηρίως τοῦ ἔργου του. Καὶ πρῶτον ἔσπευσε νὰ ἐφαρμόσῃ τὴν γνωστὴν μέθοδόν του, τὴν ὁποίαν ἐχρησιμοποίει συνήθως ἐναντίον τῶν ἀντιπάλων του κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν ἐμφυλίων πολέμων τῆς περιόδου τοῦ 1825. Ἐκάλεσε δηλαδὴ διαφόρους Ρουμελιώτας ὁπλαρχηγοὺς ἀφωσιωμένους εἰς αὐτὸν καὶ τοὺς ἀνέθεσε νὰ σχηματίσουν ἐνόπλους ὁμάδας ἐκ παλαιῶν καὶ ἐμπείρων ἀγωνιστῶν. Οἱ ὁπλαρχηγοὶ αὐτοὶ μεταξὺ τῶν ὁποίων ἦτο καὶ ὁ Χατζηχρῆστος, εντὸς μικροῦ χρονικοῦ διαστήματος ἐπέτυχον νὰ συγκεντρώσουν περὶ τοὺς 3.000 ἀτάκτους, οἱ ὁποιοι ὁμοῦ μὲ 2.000 ἄνδρας τοῦ

τακτικοῦ στρατοῦ, ἐτέθησαν ὑπὸ τὴν διοίκησιν τοῦ στρατηγοῦ Σμάλτς. Κυρίως ὅμως ἡ ἀντιμετώπισις τῶν ἐπαναστατῶν ἀνετέθη εἰς τοὺς ἀτάκτους, ἐνῷ ὁ Σμάλτς μὲ τὰς δυνάμεις τοῦ τακτικοῦ στρατοῦ, περιωρίζετο εἰς τὴν κατάληψιν στρατηγικῶν σημείων καὶ δὲν ἐπετίθετο κατὰ τῶν στασιαστῶν.

Συγχρόνως συνεστήθη στρατοδικεῖον, μὲ πρόεδρον τὸν Θωμᾶν Γόρντον, Βασιλικὸν ἐπίτροπον τὸν Δ. Σοῦτσον καὶ μέλη τοὺς Α. Λόντον, Σπύρο-Μήλιον, Φωκᾶν καὶ Γιατράκον. Οἱ ἐπαναστάται πολὺ συντόμως περιῆλθον εἰς δύσκολον θέσιν. Ἀπεμονώθησαν πολλαὶ ομάδες ἐξ αὐτῶν, συνελήφθησαν πολλοὶ αἰχμάλωτοι, ἐνῶ τὸ κύριον σῶμα περικυκλωθὲν ἐξηναγκάσθη εἰς παράδοσιν. Τὸ στρατοδικεῖον απήγγειλε πλείστας καταδίκας, αἱ ὁποῖαι ὅμως ἔμειναν ἀνεκτέλεστοι. Καὶ τοῦτο διότι ἡ Κυβέρνησις καὶ ἡ Ἀντιβασιλεία ἔκριναν ὅτι δὲν ἔπρεπε νὰ ὀξυνθοῦν περισσότερον τὰ πνεύματα, ἀλλ' ὅτι θὰ ἦτο πολὺ συμφερωτέρα διὰ τὸ Κράτος καὶ τὸν λαὸν ἡ ἐπίδειξις γενναιοφροσύνης καὶ μεγαλοψυχίας. Οὕτω καὶ οἱ στασιασταὶ τῆς Ἀρκαδίας καὶ Μεσσηνίας περιελήφθησαν εἰς τὴν γενικὴν ἀμνηστίαν τῆς 13ης Αὐγούστου 1834.

Ἐγράφη ὅτι ἡ ἐπιεικὴς αὐτὴ στάσις ἔναντι τῶν ἐπαναστατῶν ἐτηρήθη τῇ ὑποδείξει καὶ τῇ ἐπιμονῇ τοῦ Ἄρμανσπεργκ, ὁ ὁποῖος ἐπεδίωκε νὰ ἐκθέση τὸν Κωλέττην καὶ ἐνώπιον τῶν ὀπαδῶν του καὶ ἔναντι τῶν στασιαστῶν. Τοῦτο ὡς πολιτικὴ σκευωρία, ἴσως νὰ ἔχη ποιάν τινα σκοπιμότητα. Ἐν τῇ οὐσίᾳ ὅμως ὁ Κωλέττης εἶχεν ἐπιτύχει αὐτὸ τὸ ὁποῖον ἐπεζήτει. Δηλαδὴ νὰ καταστήση γνωστὸν εἰς τὴν Ἀντιβασιλείαν, τὴν Κυβέρνησιν καὶ τὸν λαόν, ὅτι χάρις εἰς τοὺς ἀφωσιωμένους ὀπαδούς του εἶχε σημαντικὴν ἰσχύν, δυναμένην ὄχι μόνον νὰ καταστείλη οἱαδήποτε ἐπαναστατικὴν ἐξέγερσιν, ἀλλὰ καὶ νὰ ἱκανοποιήση εὐρυτέρας ἐπιδιώξεις του εἰς τὸν πολιτικὸν τομέα.

Δὲν ἐβάρυνε λοιπὸν εἰς τὴν πολιτικὴν σταδιοδρομίαν τοῦ Κωλέττη ἡ εἰρήνευσις τῶν ἐπαναστατησασῶν περιοχῶν τῆς Μεσσηνίας-Ἀρκαδίας. Ἀντιθέτως τοῦ προσεπόρισεν αὕτη ἠθικὰ ὀφέλη καὶ ἰσχυροποίησε τὴν προσωπικότητά του μὲ ἀποτέλεσμα ὅμως αὐτὸ τοῦτο τὸ γεγονὸς νὰ τὸν ἀπομακρύνη ἐξ Ἑλλάδος ὑπὸ τὸ πρόσχημα τῆς ἐκπροσωπήσεως ὑπ' αὐτοῦ τῆς χώρας ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ. Ὁ διορισμὸς ἐν συνεχείᾳ τοῦ Κωλέττη ὡς πρεσβευτοῦ τῆς Ἑλλάδος εἰς Γαλλίαν ἔγινε πράγματι τῇ εἰσηγήσει τοῦ Ἄρμανσπεργκ, ὁ ὁποῖος διὰ τοῦ τρόπου αὐτοῦ ἐπεδίωκε νὰ ἐξουδετερώση τὴν πολιτικὴν ἰσχὺν τούτου.

Η ΣΤΑΣΙΣ ΤΗΣ ΔΥΤΙΚΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Δὲν εἶχε προφθάσει τὸ Κράτος νὰ συνέλθη ἀπὸ τὴν αἱματηρὰν ἀναστάτωσιν τῆς Μάνης, τῆς Ἀρκαδίας καὶ τῆς Μεσσηνίας, ὅταν τὸ

θέρος τοῦ 1835, νέα στάσις συνετάραξε τὴν Στερεὰν Ἑλλάδα, αὐτὴν τὴν φοράν. Ἀρχηγοὶ τῆς στάσεως αὐτῆς, εἰς τὴν ὁποίαν ἔλαβον μέρος περὶ τοὺς 650 ἔνοπλοι, ἦσαν οἱ Δῆμος Τσέλιος, Νικ. Ζέρβας, Μαλάμος, Πεσλῆς, Στράτος, Κοσάδης καὶ Καλαμάτας, παλαιοὶ ἀγωνισταὶ τῆς Ἐπαναστάσεως οἱ πλεῖστοι. Οὗτοι ὡρμῶντο κυρίως ἀπὸ προσωπικὰ ἐλατήρια, διότι ἐπίστευον ὅτι εἶχον παραγκωνισθῆ καὶ δὲν τοὺς εἶχον δοθῆ οἱ βαθμοὶ καὶ τὰ ἀξιώματα, τὰ ὁποῖα ἐνόμιζον ὅτι ἔπρεπε νὰ λάβουν. Οἱ προσωπικοὶ λόγοι διεφαίνοντο σαφῶς καὶ εἰς τὴν προκήρυξιν ποὺ ἐξέδωσαν, τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1836, ἐν κατακλεῖδι τῆς ὁποίας, ἀφοῦ ἐδήλωναν ὅτι θὰ ἠγωνίζοντο διὰ τὴν «ἐκδίωξιν τῶν Βαβαρέζων» προέβαλον καὶ τὸ αἴτημα τῆς συγκλήσεως Ἐθνικῆς Συνελεύσεως.

Οἱ περισσότεροι ἐκ τῶν ὁπλαρχηγῶν αὐτῶν, εἶχον σχηματίσει πρὸ πολλοῦ διαφόρους ὁμάδας ἐνόπλων καὶ εἶχον καταφύγει εἰς τὰ παρὰ τὴν Ἑλληνοτουρκικὴν μεθόριον ὄρη, ὥστε νὰ ἔχουν εὔκολον τὴν διαφυγήν. Παραλλήλως, ὅμως, τὴν Δυτικὴν Ἑλλάδα ἐλυμαίνετο καὶ ἡ ληστεία. Οἱ δὲ λησταί, τῶν ὁποίων αἱ τάξεις ἐπυκνοῦντο, εἶχον ἀποθρασυνθῆ εἰς τοιοῦτον βαθμόν, ὥστε ἐνεφανίζοντο δημοσίᾳ εἰς πόλεις καὶ χωρία καὶ ἐλάμβανον μέρος ἐπιδεικτικῶς εἰς ἑορτὰς καὶ πανηγύρεις. Ποῖος ἦτο δυνατὸν νὰ τοὺς ἀντιταχθῆ ; Φόνοι, ληστεῖαι, ἐμπρησμοὶ καὶ ἄλλα κακουργήματα ἐσημειοῦντο καθημερινῶς. Ὁ δυστυχὴς λαὸς τῆς ὑπαίθρου μόλις ἀπελευθερωθεὶς ἀπὸ τὴν μακροχρόνιον δουλείαν, εἶχε περιπέσει εἰς τὰς χεῖρας τῶν νέων αὐτῶν ἐντοπίων τυράννων, ἐναντίον τῶν ὁποίων δὲν ἠμποροῦσε νὰ πράξῃ ἐντελῶς τίποτε. Ὅσοι τυχὸν παρήκουον εἰς τὰς ἐντολὰς τῶν ληστρικῶν συμμοριῶν, ἔβλεπον τὰς οἰκίας των καὶ τὴν περιουσίαν των νὰ παραδίδωνται εἰς τὸ πῦρ, μερικοὶ δὲ ἐφονεύοντο πρὸς παραδειγματισμὸν τῶν ἄλλων.

Ἡ δρᾶσις τῶν ληστῶν ἐμαίνετο εἰς ὅλην τὴν Δυτικὴν Ἑλλάδα μέχρι καὶ τοῦ Ἰσθμοῦ ἀκόμη. Φυσικὰ οἱ λησταὶ ἀπηξίωναν νὰ δεχθοῦν τὴν βάναυσον αὐτὴν ὀνομασίαν καὶ προετοίμων διὰ τὸ ρομαντικώτερον τοῦ πράγματος, τὸν τίτλον τῶν «παλληκαριῶν». Ἀρκετοὶ ἐκ τῶν ληστῶν εἶχον προσχωρήσει εἰς τὰς τάξεις τῶν στασιαστῶν, ἡ σύμπραξις δὲ αὐτὴ προσέδωσε μίαν ἰδιάζουσαν μορφὴν εἰς τὴν ἐπαναστατικὴν ἐκείνην κίνησιν, ἡ ὁποία εἶχε παραλύσει κάθε ἔννοιαν κρατικῆς ἰσχύος εἰς τὴν Δυτικὴν Ἑλλάδα.

Διὰ νὰ δώσουν πολιτικήν, τρόπον τινά, μορφὴν εἰς τὴν ἐξέγερσίν των οἱ στασιασταί, ὕψωσαν τὴν σημαίαν τοῦ «Φοίνικος». Πρώτη δὲ ἐπιχείρησίς των ὑπῆρξεν ἡ ἐμφάνισις ὁμάδος ἀπὸ 70 στασιαστὰς εἰς τὴν θέσιν Σκαλί, ἀπέναντι τοῦ Αἰτωλικοῦ, ἡ ὁποία ἀπεῖχε μόλις μίαν ὥραν ἀπὸ τὸ Μεσολόγγιον. Αὐτὴν τὴν θέσιν κατέλαβον ἀρχικῶς καὶ

ἐντὸς ὀλίγου συνέλαβον τριάκοντα πολίτας, ποὺ διήρχοντο ἐκεῖθεν καὶ παρὰ τῶν ὁποίων ἐζήτουν λύτρα διὰ νὰ τοὺς ἀπελευθερώσουν. Ἐπίσης συνέλαβον τὸν Βαυαρὸν λοχαγὸν τῶν σκαπανέων Κράους, μετὰ τοῦ ἱπποκόμου του, οἵτινες μετέβαινον ἀπὸ Ἀγρινίου εἰς Μεσολόγγιον, καὶ τοὺς ἐφόνευσαν. Παραλλήλως ἄλλοι 40 στασιασταὶ κατελάμβανον τὰ στενὰ τῶν Θερμοπυλῶν, ὅπου ὠχυρώθησαν εἰς τὰ «ταμπούρια τοῦ Φαρμάκη» καὶ ἐλήστευον τοὺς διαβάτας.

Τοιουτοτρόπως ἡ κατάστασις ἤρχισε νὰ λαμβάνῃ ἀνησυχητικὴν τροπήν. Ἡ Κυβέρνησις ἔσπευσεν ἀμέσως ν' ἀποστείλῃ δύναμιν ἐθνοφυλακῆς ὑπὸ τὸν ἀντισυνταγματάρχην Γεώργιον Τσόγκαν, ἀγωνιστὴν τοῦ 21, ὁ ὁποῖος ἐπετέθη ἐναντίον τῶν ληστανταρτῶν καὶ τοὺς ἐξεδίωξεν ἀπὸ τὰς θέσεις ποὺ εἶχον καταλάβει. Οἱ στασιασταὶ ἠναγκάσθησαν ν' ἀποσυρθοῦν μέν, ἀλλ' ὄχι καὶ νὰ διαλυθοῦν. Ἀντιθέτως εἰς ἐνίσχυσίν των ἦλθον καὶ ἄλλοι. Ἐσχηματίσθησαν οὕτω νέαι συμμορίαι αἱ ὁποῖαι καὶ ἐτρομοκράτουν ὁλόκληρον τὴν περιοχὴν ἐκείνην. Τότε ἡ Κυβέρνησις ἠναγκάσθη ν' ἀποστείλῃ νέας δυνάμεις, μὲ ἐπὶ κεφαλῆς τὸν Βαυαρὸν συνταγματάρχην Γκόρντον. Συνήφθησαν πεισματώδεις συμπλοκαί, κατὰ τὰς ὁποίας οἱ ἐθνοφύλακες ἰδίως, πιστοὶ εἰς τὴν Πατρίδα καὶ τὸν Βασιλέα, ἐπέδειξαν αὐταπάρνησιν καὶ ἡρωισμόν.

Κατὰ τὴν σφοδρὰν ἐπίθεσιν τῆς 23ης Ἰουνίου, τὴν ἐνεργηθεῖσαν ὑπὸ τμήματος ἐθνοφυλάκων κατὰ τῶν ληστανταρτῶν, οἵτινες εὑρίσκοντο εἰς τὸ χωρίον Βενέτικο, τῆς περιοχῆς Κραβάρων, ἔπεσε μαχόμενος ὁ ἀξιωματικὸς Χρ. Παπαδόπουλος. Οἱ λησταντάρται ἐκδιωχθέντες ἐκεῖθεν ὑπεχώρησαν εἰς Λοκρίδα, ἐνῷ ἡ καταδίωξίς των συνεχίζετο κατὰ πόδας. Εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Λοκρίδος ὁ πληθυσμὸς ἀναθαρρήσας, ἐβοήθησε σημαντικῶς τὰ στρατιωτικὰ τμήματα. Ἀποφασιστικὸν δὲ ρόλον ἔπαιξεν ὁ παλαιὸς ἀγωνιστὴς Βασίλειος Μαστραπᾶς, ὁ ὁποῖος εἶχεν ἀποσυρθῆ ἐκεῖ καὶ ἰδιώτευεν. Εἰς μίαν αἱματηρὰν συμπλοκὴν ὅμως ἐφονεύθη.

***

Ἀλλά, παρ' ὅλα τὰ πλήγματα ποὺ ὑφίσταντο, οἱ ληστανάρται δὲν παρητοῦντο τοῦ ματαίου ἀγῶνος των. Ἐξεδιώκοντο ἀπὸ τὴν μίαν περιοχὴν καὶ ἐνεφανίζοντο εἰς τὴν ἄλλην. Παρουσιάσθησαν δὲ ἰδιαιτέρως ἐνισχυμένοι καὶ ἀπειλητικοὶ τὸν Φεβρουάριον τοῦ 1836, ὅτε κατώρθωσαν νὰ θέσουν ὑπὸ τὸν ἔλεγχόν των τὸ μεγαλύτερον μέρος τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος. Τοῦτο τὸ ἐπέτυχον κυρίως διὰ τῆς βιαίας στρατολογίας τῶν χωρικῶν, τοὺς ὁποίους ἐξηνάγκαζον νὰ προσχωρήσουν εἰς τὴν «ἐπανάστασιν». Οἱ οὕτως αὐξηθέντες στασιασταὶ κατώρθωσαν νὰ κατα-

λάβουν τὸν Μύτικα καὶ νὰ πολιορκήσουν καὶ αὐτὸ ἀκόμη τὸ Μεσολόγγιον. Τὰ πράγματα ἐλάμβανον ἤδη σαβαρὰς διαστάσεις, ἡ δὲ κοινὴ γνώμη εἰς τὴν Πρωτεύουσαν διετέλει εἰς κατάστασιν πλήρους ἀνησυχίας.

Ἀλλὰ οἱ κάτοικοι τῶν νέων περιφερειῶν, εἰς τὰς ὁποίας εἶχον εἰσβάλει οἱ λησταντάρται δὲν τοὺς ὑπεστήριζον πλέον, παρὰ τὸν ἐξαναγκασμὸν τὸν ὁποῖον ὑφίσταντο. Ἀντιθέτως μάλιστα ἔσπευσαν νὰ βοηθήσουν τὰς στρατιωτικὰς δυνάμεις, ἰδίως οἱ Μεσολογγῖται. Εἰς τὴν μάχην τοῦ Δραγαμέστου,—πρωτε οὔσης τότε τῆς ἐπαρχίας Ξηρομέρου. ἔνθα τὸ σ μερ νὸν χωρίον Βασιλόπουλον—οἱ στασιασταὶ ὑπέστησαν μεγάλην ἧτταν. Ἡ Κυβέρνησις διὰ προκηρύξεώς της, τὴν ὁποίαν ἐξέδωσε τὴν 10ην Φεβρουαρίου 1836, συνεχάρη τοὺς κατοίκους διὰ τὴν πατριωτικὴν στάσιν των καὶ διέγραψεν ἀπὸ τοὺς καταλόγους τῆς «φάλαγγος» τοὺς ἐκ τῶν ἀρχηγῶν τῶν ανταρτῶν Νικόλαον Ζέρβαν, Δῆμον Τσέλιον καὶ Μαλάμον.

Συγχρόνως ὅμως ἡ Κυβέρνησις ἔλαβε καὶ ἄλλα μέτρα. Ἀπέστειλε τὸν Μπενιζέλον Ρoῦφον ὡς ἔκτακτον ἐπίτροπον εἰς Αἰτωλίαν καὶ Ἀκαρνανίαν, διὰ νὰ ἐξετάσῃ ἐπιτοπίως τὴν κατάστασιν. Ἐπίσης συνέστησε δύο ἔκτακτα στρατοδικεῖα, τὸ ἓν εἰς Αἰτωλοακαρνανίαν καὶ τὸ ἕτερον εἰς Φωκίδα καὶ Λοκρίδα. Καὶ ἀπέστειλε δύναμιν δύο χιλιάδων ἐθνοφυλάκων εἰς τὰ σύνορα, διὰ νὰ ἐνισχύσουν τὰς συνοριακὰς φρουράς, ὥστε νὰ τεθῇ φραγμὸς εἰς τὴν ἐλευθέραν εἴσοδον καὶ ἔξοδον τῶν λησταναρτῶν, ποὺ ἐχρησιμοποίουν ὡς καταφύγιον καὶ ὡς ὁρμητήριον τὸ τουρκικὸν ἔδαφος.

Ἡ Κυβέρνησις ὅμως καὶ πάλιν ἐπέδειξε πνεῦμα μεγαλοψυχίας ἀπέναντι τῶν στασιαστῶν, οἱ περισσότεροι τῶν ὁποίων εἶχον παρασυρθῆ ἀπὸ τοὺς φιλοδόξους ἀρχηγούς των. Ἐθεωρήθη ὅτι ἦτο προτιμότερον νὰ καταβληθῇ προσπάθεια πρὸς ἐπαναφορὰν τῶν παραπλανηθέντων εἰς τὴν εὐθεῖαν ὁδόν, παρὰ ἡ αὐστηρὰ ἐπιβολὴ ποινῶν. Διὰ τὸν λόγον αὐτὸν τὸ ἐν συνεχείᾳ ἐκδοθὲν Βασιλικὸν Διάταγμα ἔδιδεν ἀμνηστίαν εἰς ὅσους, ἐντὸς τεσσάρων ἡμερῶν, θὰ κατέθετον τὰ ὅπλα. Ἀπὸ τὴν ἀμνηστίαν ἐξῃροῦντο οἱ Δῆμος Τσέλιος, Νικόλαος Ζέρβας, Μαλάμος, Καινούργιος, Πεσλῆς, Στράτος, Χοσάδας, Ρουπάκης, Καλαμάτας, Καρενάρης, Χομχότζας, Καντουράνης, Ποταγκίνας, Γκέκας, Μελισσόβας καὶ Κούτρας. Ἐπίσης ὅσοι εἶχον διαπράξει ὠμότητας καὶ ὅσοι, μετὰ τὴν καταστολὴν τῆς στάσεως, ἤθελον ἐπανέλθει εἰς τὸν ληστρικὸν βίον.

Ἐν τῷ μεταξὺ ἡ καταδίωξις τῶν στασιαστῶν συνεχίζετο ἀμείλικτος. Αἱ ἀποφασιστικώτεραι ἐπιχειρήσεις ἐναντίον των διεξήχθησαν εἰς τὰς παραμεθορίους περιοχάς, ἀπὸ τὰς ἀποσταλείσας δυνάμεις

ἐθνοφυλάκων, ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τῶν Θεοδ. Γρίβα, Κ. Τζαβέλλα, Βάσου Μαυροβουνιώτη, Ἰωάν. Γκούρα, Μαμάρη καὶ Τσόγκα. Ἡ σκληροτέρα δὲ μάχη ἔγινε τὴν 10ην Ἀπριλίου τοῦ 1836 ἔξωθι τοῦ Ἀσπροχωρίου, ὅπου ὁ Θεόδ. Γρίβας ἐπετέθη ὁρμητικῶς κατὰ τῶν στασιαστῶν, ἐνισχυθεὶς καὶ ἀπὸ τὸν προσδραμόντα μετὰ τριῶν ὀρεινῶν πυροβόλων Κ. Τζαβέλλαν. Οἱ ληστανντάρται, πρὸ τοῦ κινδύνου νὰ φονευθοῦν ἢ νὰ συλληφθοῦν αἰχμάλωτοι, ἐτράπησαν εγκαίρως εἰς φυγὴν κατὰ τὴν νύκτα, διαιρεθέντες εἰς δύο τμήματα. Ἀλλὰ μετὰ τρεῖς ἡμέρας ἐδέχθησαν καὶ αὐτὰ νέαν ἐπίθεσιν καὶ ἀπεδεκατίσθησαν, τὸ ἕνα εἰς τὸ Θεριάκι ἀπὸ τὸν Γρίβαν καὶ τὸ ἄλλο εἰς Κομποτάδες ἀπὸ τὸν Τζαβέλλαν. Ὅσοι ἐκ τῶν στασιαστῶν ἐπέζησαν, κατέφυγον εἰς τὸ τουρκικὸν ἔδαφος.

Ἡ δύναμις τοῦ Κράτους ἀφ' ἑνὸς καὶ ἡ παροχὴ ἀμνηστίας ἀφ' ετέρου, ἐπέφερον τὴν διάλυσιν καὶ τῆς στάσεως ἐκείνης, ὄχι ὅμως καὶ τὴν πλήρη ἀπαλλαγὴν τῆς ὑπαίθρου ἀπὸ τὰς ἐπιδρομὰς τῶν ληστῶν. Διότι οὗτοι κατέφυγον εἰς τὸ «τούρκικο» ὁπόθεν ἐπεχείρουν νέας ἐπιδρομάς. Καὶ ἐχρειάσθη μετά τινα χρόνον, κατὰ τὰς ἀρχὰς Μαΐου, νὰ διεξαχθῇ νέα ἐκστρατεία διὰ ν' ἀποκατασταθῇ ἡ ἀσφάλεια εἰς τὴν ὕπαιθρον τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος, ἀλλὰ καὶ πάλιν ὄχι ἐντελῶς.

Η ΣΤΑΣΙΣ ΤΩΝ ΧΟΝΔΡΟΓΙΑΝΝΑΙΩΝ

Ἐνῶ, ὅμως, ἐξηκολούθουν αἱ ἐκκαθαριστικαὶ ἐπιχειρήσεις εἰς τὴν Δυτικὴν Ἑλλάδα, ἄλλη στάσις, μικροτέρας σημασίας, ἐξερρηγνύετο εἰς Ἀχαιοήλιδα. Ἐπρόκειτο περὶ τῆς ἀποκληθείσης «στάσεως τῶν Χονδρογιανναίων». Ἀφορμὴ τῶν νέων αὐτῶν ταραχῶν, ποὺ ἀνεστάτωσαν τὴν περιοχὴν Ἀχαΐας καὶ Ἤλιδος, ὑπῆρξεν ἡ ἀκύρωσις τῆς ὑποσχέσεως χάριτος ποὺ εἶχε δώσει ὁ συνταγματάρχης Πετμεζᾶς, πρὸς ἕνα ἀπὸ τοὺς συλληφθέντας Χονδρογιανναίους, ὁ ὁποῖος κατηγορεῖτο διὰ ληστρικὴν δρᾶσιν.

Οὗτος προσῆλθε πράγματι καὶ παρεδόθη εἰς τὸν Πετμεζᾶν, ὁ ὁποῖος καὶ τὸν ἐφυλάκισε, θεωρήσας αὐτὸν ὡς ἕνα ἐκ τῶν ἐπικινδύνων ληστῶν, ὁ ὁποῖος ἦτο βεβαρημένος μὲ πλούσιον ἐπαναστατικὸν παρελθόν. Ἡ Κυβέρνησις ἐν προκειμένῳ ἔμεινεν ἀμέτοχος. Ἀφ' ἑνὸς μὲν διότι δὲν ἐθεώρησεν ὅτι ἐδεσμεύετο ἀπὸ τὴν ὑπόσχεσιν τοῦ συνταγματάρχου, ἀφ' ἑτέρου δὲ διότι δὲν ἐνδιεφέρθη διὰ τὴν ἀποφυλάκισιν τοῦ στασιαστοῦ, ἐπειδὴ οὗτος εἶχε χαρακτηρισθῇ ὡς εἷς ἐκ τῶν ἀρχηγῶν τῆς στάσεως τῆς ἐκδηλωθείσης εἰς τὴν ὕπαιθρον τῆς Ἡλείας καὶ συνεπῶς δὲν ἐδικαιοῦτο ἀμνηστίας.

Ἡ τοιαύτη ὅμως τακτικὴ ἐξώργισε τοὺς ὑπολοίπους δύο ἀδελφοὺς

Χονδρογιανναίους, οἱ ὁποῖοι συνέπηξαν πολυάριθμον συμμορίαν καὶ ἐτρομοκράτουν τοὺς κατοίκους τῆς περιοχῆς των. Διέπραττον ληστείας και φόνους καὶ κατέστησαν ἐντὸς ὀλίγου ἡ μάστιξ τῆς 'Αχαϊοήλιδος, ἐπιδιώκοντες συγχρόνως νὰ ἐξεγείρουν εἰς στάσιν τὸν λαόν. 'Αλλὰ ἡ δρᾶσις των δὲν διήρκεσεν ἐπὶ πολύ.

Τὴν νύκτα τῆς 15ης 'Ιανουαρίου 1836, ἐπολιόρκησαν οἱ λησταὶ τὴν οἰκίαν τοῦ προύχοντος τοῦ Αἰγίου Λ. Μεσσηνέζη, διὰ νὰ τὸν ληστεύσουν. Ὁ Μεσσηνέζης ἀπὸ τῆς προηγουμένης ἐφιλοξένει ἐν τῇ οἰκίᾳ του τὸν Πρῶσσον πρίγκιπα Πύκλερ Μοσκάου. Οἱ Χονδρογιανναῖοι ἐγνώριζον τοῦτο καὶ ἐπέδραμον μὲ σκοπὸν ν' ἀπαγάγουν τὸν φιλοξενούμενον. Ὁ οἰκοδεσπότης ὅμως καὶ τὸ προσωπικὸν τῆς οἰκίας του ἀντέταξαν ἔνοπλον ἄμυναν, ἐπηκολούθησε δὲ αἱματηρὰ συμπλοκή. Οἱ λησταὶ ὅμως ἔκαμψαν συντόμως τὴν ἀντίστασιν καὶ εἰσέβαλον εἰς τὸ ἀρχοντικὸν τοῦ Αἰγιώτου προύχοντος. 'Αλλ' ἐντὸς ὀλίγου κατέφθασεν ἀπόσπασμα χωροφυλακῆς καὶ συνήφθη νέα συμπλοκὴ μὲ ἀποτέλεσμα νὰ συλληφθοῦν οἱ Χονδρογιανναῖοι καὶ μερικοὶ ἐκ τῶν ὀπαδῶν των. Οἱ συλληφθέντες μετεφέρθησαν εἰς τὸ Ναύπλιον καὶ ἐνεκλείσθησαν εἰς τὰς ἐκεῖ φυλακάς. Μετά τινα καιρὸν ὅμως κατώρθωσαν νὰ δραπετεύσουν καὶ νὰ ἐπαναλάβουν ἐπὶ ἀρκετοὺς μῆνας τὴν ληστρικὴν καὶ στασιαστικὴν δρᾶσιν των εἰς τὴν 'Αχαϊοήλιδα. Κατέλυον τὰς ἀρχὰς τῶν χωρίων καὶ ἐξήγειρον τὸν λαὸν ἐναντίον τῆς Κυβερνήσεως. Τέλος, τὸν 'Οκτώβριον τοῦ ἰδίου ἔτους, ἐπετεύχθη ἐκ νέου ἡ σύλληψίς των καὶ ἐν συνεχείᾳ ἔγινεν ἡ ἐκτέλεσίς των διὰ τῆς λαιμητόμου. Οὕτως ἀπηλλάγη ἡ περιοχὴ ἐκείνη τῆς Πελοποννήσου ἀπὸ τοὺς αἱμοσταγεῖς Χονδρογιανναίους καὶ ἡ τάξις ἀποκατεστάθη.

Η ΣΤΑΣΙΣ ΤΗΣ ΥΔΡΑΣ

Μία ἀπὸ τὰς σοβαρὰς στάσεις ποὺ ἐξεδηλώθησαν κατὰ τὴν πρώτην δεκαετίαν τοῦ 'Οθωνος, ὑπῆρξε καὶ ἡ στάσις τῆς Ὕδρας, ἡ ὁποία ἤρχισε τὴν 7ην 'Απριλίου 1838. 'Αφορμαὶ τῆς στάσεως αὐτῆς ὑπῆρξαν μᾶλλον οἰκονομικοὶ λόγοι. Αἱ τρεῖς ναυτικαὶ νῆσοι τῆς Ἑλλάδος, Ὕδρα, Σπέτσαι καὶ Ψαρά, αἱ ὁποῖαι εἶχον ἐπωμισθῆ τὸ κατὰ θάλασσαν μέρος τοῦ 'Αγῶνος, εἶχον ἀπαιτήσεις ἀπὸ τὸ Κράτος δι' ἀποζημιώσεις. Εὔλογοι ἴσως αἱ ἀπαιτήσεις, διότι αἱ τρεῖς νῆσοι ὄχι μόνον τὰ πλοῖα των διέθεσαν καὶ ἐξώπλισαν δι' ἰδίων χρημάτων ὑπὲρ τοῦ κοινοῦ 'Αγῶνος, ἀλλὰ καὶ τοὺς μισθοὺς τῶν πληρωμάτων συχνὰ ἐξ ἰδίων ἐπλήρωνον οἱ πλοιοκτῆται. Μετὰ τὴν λῆξιν τοῦ πολέμου καὶ τὴν ἐπίτευξιν τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς χώρας, ἐδικαιοῦντο νὰ τύχουν ἀποζημιώσεως. Καὶ ἡ μὲν Ὕδρα, τῆς ὁποίας ἡ συμβολὴ ἦτο καὶ ἡ μεγαλυτέρα, ἐζήτει 11.320.923 γρόσια, αἱ Σπέτσαι ἀπήτουν 5.610.871, τὰ δὲ Ψαρὰ 4.850.719. Ἕνας δὲ λόγος

ὁ ὁποῖος κυρίως συνηγόρει ὑπὲρ τῶν ἀποζημιώσεων αὐτῶν, ὡς ὑπεστήριζον καὶ οἱ νησιῶται, ἦτο ὅτι ὁ ἐμπορικὸς στόλος τῶν τριῶν ἡρωικῶν νήσων εἶχε κατὰ τὸ πλεῖστον καταστραφῆ καὶ πολλοὶ ναυτικοὶ παρέμενον ἄνεργοι καὶ ὑπέφερον.

Παραλλήλως ὅμως καὶ τὸ Κράτος ἀντιμετώπιζε πανταχόθεν αἰτήσεις ἀποζημιώσεων καὶ ἀποκαταστάσεων, λόγω δὲ τῶν ἰσχνῶν οἰκονομικῶν του δὲν ἠδύνατο ν' ἀνταποκριθῆ πρὸς ὅλα αὐτὰ τὰ αἰτήματα. Τοῦτο ὅμως, κατὰ κανόνα, οὐδέποτε σχεδὸν σκέπτονται οἱ ζητοῦντες, οἱ ὁποῖοι ὑπολογίζουν μόνον τὰ δικαιώματα ποὺ ἔχουν ἢ νομίζουν ὅτι ἔχουν. Τοιουτοτρόπως καὶ οἱ κάτοικοι τῶν τριῶν νήσων, διεγειρόμενοι ἐπιτηδείως ὑπὸ τῶν πρακτόρων τῆς ἀντιπολιτεύσεως, διετέλουν εἰς κατάστασιν ἀγανακτήσεως, τὰ δὲ παράπονά των, ἰδίως τῶν Ὑδραίων, ἐνισχύοντο καὶ ἀπὸ τὰς συνεπείας τοῦ σεισμοῦ ποὺ εἶχε πλήξει τὴν Ὕδραν τὸ 1837. Τὴν δεινὴν οἰκονομικὴν κατάστασιν τῶν κατοίκων καὶ τὸ ψυχικὸν δρᾶμα τὸ ὁποῖον ἔζων ἐκ τῆς θεομηνίας, ἔσπευσε νὰ ἐκμεταλλευθῆ εἰς βάρος τοῦ Ὄθωνος καὶ τῆς Κυβερνήσεώς του καὶ ὁ Ἄγγλος πρεσβευτὴς Λάϊονς, ὁ ὁποῖος μετέβη εἰς Ὕδραν μὲ τὸ πρόσχημα ὅτι λόγω τῶν σεισμῶν θὰ διένεμε βοηθήματα εἰς τοὺς πληγέντας. Εἰς τὴν πραγματικότητα ὅμως διὰ νὰ ρίψῃ ἔλαιον εἰς τὴν πυρὰν καὶ νὰ ἐξωθήσῃ τοὺς Ὑδραίους εἰς τὰ ἔσχατα, φέρων τοιουτοτρόπως νέας δυσχερείας εἰς τὴν κυβέρνησιν τῆς χώρας.

Ἀποτέλεσμα τῶν ἐνεργειῶν αὐτῶν ἦτο νὰ ἐξαφθοῦν τὰ πνεύματα ἔτι περισσότερον, καὶ δὲν ἔμενε πλέον παρὰ ἡ τυπικὴ ἀφορμὴ διὰ νὰ ἐκραγῇ ἡ στάσις. Καὶ ἡ ἀφορμὴ αὐτὴ ἐδόθη μὲ τὴν ἔναρξιν τῆς ἐφαρμογῆς κατὰ τὴν περίοδον ἐκείνην τοῦ περὶ στρατολογίας νόμου. Κατὰ τὸν νόμον τοῦτον ὑπεχρεοῦντο οἱ νησιῶται νὰ στρατευθοῦν ὡς στρατιῶται τῆς ξηρᾶς, ἐνῶ ἐκεῖνοι ἐζήτουν νὰ ὑπηρετοῦν προνομιακῶς μόνον εἰς τὸ ναυτικόν. Τὴν ἐφαρμογὴν τοῦ νόμου τούτου ἐπεχείρησε, τὴν πρώτην μετὰ τὸ Πάσχα ἑβδομάδα, ὁ Βαυαρὸς διοικητὴς τῆς νήσου Πάκμωρ. Ἐπειδὴ δὲ οἱ Ὑδραῖοι ἀντέδρων, ὁ Πάκμωρ διέταξε τὴν σύλληψιν μερικῶν ἐκ τῶν πρωτοστατούντων εἰς τὴν ἀντίδρασιν, οἱ ὁποῖοι καὶ ἐφυλακίσθησαν.

Η σύλληψις τῶν ὀλίγων Ὑδραίων, ἦτο ἡ θρυαλλὶς εἰς τὸ βαρέλιον τῆς πυρίτιδος. Τὴν 7ην Ἀπριλίου πλήθη Ὑδραίων ἐπολιόρκησαν τὸ κτίριον τοῦ διοικητηρίου καὶ ἐπετέθησαν ἐναντίον τῶν κρατικῶν ὀργάνων. Κατὰ τὴν ἐπίθεσιν, ἐτραυματίσθη καὶ ὁ διοικητὴς τῆς νήσου ἀπὸ μίαν Ὑδραίαν γυναῖκα, ὀνόματι Σκουμπάφεναν, καὶ ἠναγκάσθη, διὰ ν' ἀποφύγῃ χειροτέρας συνεπείας, νὰ καταφύγῃ διὰ λέμβου εἰς τὴν Πάρον.

Τοιουτοτρόπως ἡ νῆσος παρέμεινεν ἐν ἐξεγέρσει καὶ ἀναρχίᾳ,

μέχρις ὅτου ἔφθασεν ἐκεῖ, ὡς ἀπεσταλμένος τῆς Κυβερνήσεως μετὰ στρατιωτικῆς δυνάμεως, ὁ ὑπουργὸς τῶν Ναυτικῶν Ἀντώνιος Κριεζῆς, ὁ ὁποῖος, χάρις εἰς τὴν ἐπιδεξίαν καὶ συνετὴν συμπεριφοράν του, ἐπέτυχε μετὰ πάροδον ἡμερῶν τινων ν' ἀποκαταστήση τὴν τάξιν. Δὲν παρέλειψεν ὅμως ἐν συνεχεία νὰ ἐγκαταστήση στρατοδικεῖον, μὲ πρόεδρον τὸν Γ. Καρατζᾶν, διὰ νὰ δικάση τοὺς πρωταιτίους.

Ἀλλ' οἱ ἐξωθήσαντες τὸν Ὑδραϊκὸν λαὸν εἰς τὴν στάσιν καὶ πρωταγωνιστήσαντες εἰς αὐτήν, ἐπρόφθασαν καὶ ἐδραπέτευσαν εἰς Σμύρνην καὶ Κωνσταντινούπολιν, τὸ δὲ στρατοδικεῖον ἠσχολήθη μὲ τοὺς ἄλλους, ποὺ ἔπαιξαν δευτερεύοντα ρόλον. Ἐκ τούτων κατεδίκασεν ἀρκετοὺς μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ τὴν περιβόητον Σκουμπάφεναν. Καὶ πρὸς τοὺς στασιαστὰς ὅμως αὐτοὺς ἐπεδείχθη πνεῦμα ἐπιεικείας. Ἡ Κυβέρνησις τοὺς ἠμνήστευσε τὴν 20ὴν Μαΐου, ἐκτὸς 47 στασιαστῶν, οἱ ὁποῖοι καὶ αὐτοὶ ἔτυχον βασιλικῆς χάριτος ὀλίγον βραδύτερον.

Οὕτως ἔληξεν ἡ στάσις τῆς Ὕδρας, ἀλλὰ χωρὶς νὰ δοθῆ ἀνάπαυλα εἰς τὴν Κυβέρνησιν. Διότι τὸν Αὔγουστον τοῦ αὐτοῦ ἔτους, ἐξεδηλώθησαν νέα στασιαστικὰ κρούσματα εἰς Μεσσηνίαν, τὰ ὁποῖα καὶ κατεπνίγησαν ραγδαίως ἀπὸ τὸν στρατιωτικὸν διοικητὴν τῆς περιοχῆς Ἰωάννην Σοῦτσον. Συγχρόνως ἐσημειώθη ἐμφάνισις καὶ ἄλλων πολυαρίθμων ληστρικῶν συμμοριῶν, εἰς τὰς πλησίον τῶν συνόρων περιοχὰς καὶ ἡ Κυβέρνησις ἠναγκάσθη, κατὰ τὸ τέλος τοῦ 1839, νὰ ἐκδώση νέον περὶ ληστείας νόμον, πολὺ αὐστηρότερον τοῦ παλαιοτέρου.

ΑΙ ΤΑΡΑΧΑΙ ΤΩΝ ΠΑΤΡΩΝ

Ματαίως τὸ νεοσύστατον Κράτος κατέβαλλε προσπαθείας νὰ χαράξη μίαν γραμμήν, ν' ἀποκαταστήση τὴν τάξιν, νὰ ἐμπνεύση σεβασμὸν πρὸς τοὺς νόμους καὶ τὰς Ἀρχάς, νὰ προχωρήση εἰς τὴν ὀργάνωσιν εὐνομουμένης πολιτείας καὶ νὰ ὁδεύση πρὸς τὴν πρόοδον. Ἡ μία στάσις διεδέχετο τὴν ἄλλην. Καί οὕτως, ὅλη πλέον ἡ προσοχὴ τῶν Κυβερνώντων ἐστρέφετο πρὸς αὐτὸν τὸν τομέα, μὲ μοιραῖον ἐπακόλουθον νὰ τίθεται τροχοπέδη εἰς τὸ κυβερνητικὸν ἔργον. Ὅλας δὲ αὐτὰς τὰς στάσεις τὰς ὑπεκίνει μία ἀδίστακτος ἀντιπολίτευσις, ἡ ὁποία παρέσυρε τὸν εὔπιστον λαόν, μὲ ἀσύστολα ψεύδη καὶ παραπλανητικὰ συνθήματα, ἐνισχυομένη καὶ ἀπὸ τὸν ἀσκοῦντα τὴν ἀγγλικὴν πολιτικὴν πρεσβευτὴν Λάϊονς.

Μὲ τοιαῦτα συνθήματα παρεσύρθη καὶ ὁ νομοταγὴς πληθυσμὸς τῶν Πατρῶν καὶ προέβη εἰς στασιαστικὰς ἐκδηλώσεις τὸν Μάρτιον τοῦ 1839. Τὰ ὄργανα τῆς ἀντιπολιτεύσεως ἐκαλλιέργουν συστηματικῶς τὴν ἰδέαν ὅτι, ἡ πραγματικὴ δῆθεν ἔννοια τῆς πολιτικῆς ἐλευθε-

ρίας καὶ ἀνεξαρτησίας, συνεπήγετο τὴν κατάργησιν τῶν φόρων. Καὶ ὅτι, ἐὰν ἐψηφίζετο τὸ Σύνταγμα, τὸ ὁποῖον ἐπροπαγάνδιζον, ἡ ἀπαλλαγὴ τῶν πολιτῶν ἀπὸ τοὺς φόρους ἦτο βεβαία! Εἶναι περιττὸν νὰ λεχθῇ ὅτι τοιούτου εἴδους ἀπίθανοι δοξασίαι εὕρισκον ἀτυχῶς εὐήκοα ὦτα καὶ προθύμους ὀπαδούς. Ὡς ἐκ τούτου ὁ λαὸς προέβαλεν ἄρνησιν εἰς τὴν πληρωμὴν τῶν φόρων, ἰδιαιτέρα δὲ ἄρνησις ἐσημειώθη ἐκ μέρους τῶν ἐμπόρων καὶ ἐπαγγελματιῶν εἰς τὴν καταβολὴν τοῦ φόρου ἐπιτηδεύματος. Ἐπρόκειτο δηλαδὴ περὶ πραγματικοῦ ἀντιφορολογικοῦ κινήματος. Ὁ διοικητὴς τῶν Πατρῶν καὶ ὁ οἰκονομικὸς ἐπίτροπος—ὁ ἔφορος—τῆς πόλεως, πρὸ τῆς ἀρνήσεως τῶν ἐμπόρων, εὑρέθησαν πλέον εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ προβοῦν εἰς αὐθαίρετον προσδιορισμὸν τῶν φόρων. Ἐπὶ τῇ βάσει δὲ τοῦ συνταχθέντος φορολογικοῦ καταλόγου ἐκάλεσαν τὴν 2αν Μαρτίου τὸν ἐκεῖ μεγαλέμπορον Φακίρην νὰ πληρώσῃ ὡς φόρον ἐπιτηδεύματος τὸ ποσὸν τῶν ἑξακοσίων δραχμῶν, ποὺ τοῦ εἶχον καταλογίσει. Ἐκεῖνος ἠρνήθη. Καὶ τότε ἐδόθη ἐντολὴ κατασχέσεως. Χωροφύλακες εἰσῆλθον εἰς τὸ κατάστημα τοῦ Φακίρη μὲ τὴν ἐντολὴν ν' ἀποκομίσουν ἐμπορεύματα ἀξίας ἑξακοσίων δραχμῶν, ὅπερ καὶ ἔπραξαν.

Τὸ γεγονὸς διεδόθη ἀστραπιαίως εἰς τὴν πόλιν. Ἔμποροι, ἐπαγγελματίαι, βιοτέχναι ἔκλεισαν ἀμέσως τὰ καταστήματα των εἰς ἔνδειξιν διαμαρτυρίας. Μεταξὺ αὐτῶν δὲ ἦσαν καὶ οἱ ἀρτοποιοί. Ὁ Διοικητὴς τότε ἐκάλεσε τοὺς τελευταίους ν' ἀνοίξουν τὰ ἀρτοποιεῖα των, διὰ νὰ μὴ σημειωθῇ ἔλλειψις ἄρτου. Καὶ ἐπειδὴ οἱ ἀρτοποιοὶ ἠρνήθησαν, διέταξε τὴν σύλληψίν των ἐπὶ ἀπειθείᾳ πρὸς τοὺς νόμους.

Τὰ γεγονότα ταῦτα προεκάλεσαν γενικὴν ἀναταραχὴν εἰς τὴν πόλιν. Ὁ λαὸς εἶχεν ἐξέλθει εἰς τὰς ὁδούς, πυκναὶ δὲ ὁμάδες ἐκ τῶν ζωηροτέρων στοιχείων, ἐπετέθησαν ἐναντίον τῶν χωροφυλάκων, οἵτινες ὡδήγουν τοὺς ἀρτοποιοὺς εἰς τὰς φυλακὰς καὶ ἀπέσπασαν πολλοὺς ἐξ αὐτῶν ἀπὸ τὰς χεῖρας των. Ἐξ ἄλλου ἀρκετοὶ χωροφύλακες ἐκακοποιήθησαν ὑπὸ τοῦ πλήθους. Ἐντὸς ὀλίγου αἱ Ἀρχαὶ εἶχον οὐσιαστικῶς καταλυθῇ. Πλήρης δὲ ἀναρχία ἐπεκράτησεν εἰς τὴν πόλιν ἐπί τινας ἡμέρας. Τὴν 19ην Μαρτίου ὅμως ἔφθασεν εἰς τὰς Πάτρας ὁ κυβερνητικὸς ἐπίτροπος Βαλτινός, συνοδευόμενος ἀπὸ ἰσχυρὰ τμήματα στρατοῦ. Τὸ γεγονὸς αὐτὸ καὶ μόνον ὑπῆρξεν ἀρκετόν, ὥστε ἐντὸς ἐλαχίστου χρόνου ν' ἀποκατασταθῇ ἡ τάξις.

Η ΣΤΑΣΙΣ ΤΟΥ ΓΥΘΕΙΟΥ

Περισσότερον σοβαρὰ ὑπῆρξεν ἡ στάσις ἡ ὁποία ἐσημειώθη τὴν 8ην Ἀπριλίου τοῦ 1839 εἰς τὸ Γύθειον, ἔνθα εἰσέβαλον ὀκτακόσιοι περίπου ἔνοπλοι ἐκ Σπάρτης καὶ τῶν πέριξ χωρίων, μὲ ἐπὶ κεφαλῆς τοὺς

Θ. Ζαμπέκον, Η. Γεωργακαράκον, Ι. Καράμπελαν, Π. Πολυμενάκον, Κ. Καλογρῆν καὶ Ι. Μιχαλάκον. Οὗτοι εἶχον δραπετεύσει τῶν φυλακῶν ὅπου ἐκρατοῦντο διὰ ληστρικὴν δρᾶσιν καὶ ἐξήγειραν τὸν λαόν, ὁ ὁποῖος τρομοκρατηθεὶς, τοὺς ἠκολούθησεν εἰς Γύθειον. Ἐκεῖ οἱ στασιασταὶ κατέλυσαν τὰς Ἀργάς, συνέλαβον τὸν δήμαρχον καὶ ἓν ἀπόσπασμα τῆς χωροφυλακῆς ἐκ 14 ἀνδρῶν, ποὺ ἐπεχείρησε ν' ἀντισταθῇ καὶ ἐν συνεχείᾳ προέβησαν εἰς ἁρπαγάς, λεηλασίας καὶ ἐμπρησμούς. Ὁλόκληρος ἡ πόλις τοῦ Γυθείου ἐπὶ τριήμερον εὑρίσκετο εἰς τὴν διάθεσιν τῶν στασιαστῶν, οἱ ὁποῖοι περιεφέροντο ἐλεύθεροι διαπράττοντες παντοειδῆ ἐγκλήματα.

Τὴν 11ην Ἀπριλίου κατέφθασαν ἐκ Καλαμῶν ὁ ταγματάρχης Φέντερ, ὁ λοχαγὸς Καπετανάκης καὶ ὁ ὑπομοίραρχος Γ. Μακάτης ἐπὶ κεφαλῆς 250 ἀνδρῶν, στρατιωτῶν καὶ χωροφυλάκων, οἱ ὁποῖοι κατόπιν ἀγῶνος ἐναντίον τῶν στασιαστῶν ἐπέτυχον ν' ἀποκαταστήσουν τὴν τάξιν καὶ νὰ προβοῦν εἰς συλλήψεις τῶν πρωταιτίων τοῦ κινήματος. Μεταξὺ αὐτῶν συνέλαβον τοὺς Ζαμπέκον, Πολυμενάκον καὶ Καλογρῆν, οἵτινες κατεδικάσθησαν εἰς τὴν ποινὴν τοῦ θανάτου. Ἀργότερον ὅμως ἔτυχον Βασιλικῆς χάριτος. Μετά τινα δὲ ἔτη ἐξῆλθον τῶν φυλακῶν, διὰ νὰ εὑρεθοῦν ἐν συνεχείᾳ εἰς τὰς πρώτας γραμμὰς τῶν ἐπαναστατῶν τοῦ Ὀκτωβρίου 1862, οἱ ὁποῖοι ἐπεδίωκον καὶ ἐπέτυχον τελικῶς τὴν ἐκθρόνισιν τοῦ Ὄθωνος.

Η ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΙΣ ΤΗΣ 3ΗΣ ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΥ

ΤΑ ΠΟΛΙΤΕΥΜΑΤΑ της νεωτέρας Ἑλλάδος ἔχουν μακρὰν ἱστορίαν τὴν ὁποίαν συνθέτουν σκληροὶ καὶ αἱματηροὶ ἀγῶνες. Ἐν τούτοις, πρέπει νὰ ὁμολογηθῇ ὅτι ἐκεῖνοι ποὺ διεξήγαγον ὡς ἀρχηγοὶ τοὺς ἀγῶνας αὐτούς, παρὰ τὰς ἐνίοτε ἀγαθὰς προθέσεις των, ἐκινοῦντο κυρίως ἀπὸ προσωπικὰ ἐλατήρια καὶ σχεδὸν πάντα ἀπὸ ἰδιοτελεῖς σκοπούς. Φανατικὰ μίση καὶ ἀχαλίνωτα πάθη φιλαρχίας καὶ ἐγωισμοῦ, ἀπετέλουν συνήθως τὸ ἔρεισμα τῆς ἑκάστοτε ἐναλλαγῆς τῶν πολιτευμάτων εἰς τὴν Ἑλλάδα.

Ἡ πολιτική μας ἱστορία γέμει ἄλλωστε ἀπὸ τοιαῦτα παραδείγματα. Συνταγματικοὶ καὶ ἀντισυνταγματικοί, ἢ κυβερνητικοὶ καὶ ἀντικυβερνητικοί, Ἀγγλόφιλοι, Γαλλόφιλοι ἢ Ρωσόφιλοι, ἦσαν οἱ Ἕλληνες ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ἀκόμη κατὰ τὴν ὁποίαν δὲν εἶχε συσταθῇ τὸ Ἑλληνικὸν Βασίλειον. Εἰδικώτερον ἡ πάλη τῶν πολιτικῶν ἰδεῶν ἔγινεν ἀρκετὰ ἔντονος κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως. Εἶναι δὲ περίεργον, ἂν μὴ ἀνεξήγητον, τὸ γεγονὸς ὅτι τότε ἀκριβῶς ἐσημείωσε τὴν μεγαλυτέραν της ἔντασιν ἡ, κατ' εὐφημισμὸν βεβαίως, ἰδέα τοῦ Συντάγματος μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων.

Ἐκ τοῦ λόγου τούτου προέκυψε σειρὰ «συνταγμάτων» τὰ ὁποῖα, ἐξ αὐτῆς τῆς φύσεώς των καὶ τοῦ τρόπου καθ' ὃν εἶχον ψηφισθῆ, ἦτο μοιραῖον νὰ καταστοῦν ἀνάπηρα καὶ βραχύβια. Αἱ Ἐθνικαὶ Συνελεύσεις συνήρχοντο ἡ μία κατόπιν τῆς ἄλλης καὶ ἐψήφιζον καταστατικοὺς χάρτας, οἱ πλεῖστοι τῶν ὁποίων ἴσχυον ὑποτυπωδῶς ἐπ' ἐλάχιστον ἢ ἔμενον τελείως ἀνεφάρμοστοι.

Τί ἦσαν καὶ τί ἀπέδωσαν καὶ κατὰ πόσον ὠφέλησαν τὴν ἀναγεννωμένην τότε Ἑλλάδα τὰ συντάγματα ἐκεῖνα τῆς Ἐπιδαύρου, τοῦ Ἄστρους, τῆς Τροιζῆνος, τοῦ Ναυπλίου, τῆς Προνοίας; Δὲν εἶναι δύσκολον νὰ τὸ συμπεράνῃ κανείς. Ὁ ἀπολογισμὸς τῆς ἀποδόσεως τῶν συνταγμάτων αὐτῶν χαρακτηρίζεται ἀπὸ τὰς ἐπανειλημμένας ταραχάς, τὰς ἐμφυλίους διαμάχας καὶ τὰ δεινὰ τὰ ὁποῖα ἐπεσώρευσαν εἰς τὸν τόπον, μὲ ἄμεσον συνέπειαν ν' ἀμαυρώσουν ἐν πολλοῖς τὰς ἐνδόξους σελίδας, ποὺ ἔγραψαν μὲ τὸν ἡρωισμόν των οἱ πολεμισταὶ τῆς Ἐλευθερίας. Αὐτὰ ἀπέδωσαν εἰς τὸ Ἔθνος τὰ συντάγματα ἐκεῖνα,

τὰ ὁποῖα εἶχον τὴν ἀτυχῆ ἔμπνευσιν νὰ εἰσαγάγουν τότε οἱ ἐλάχιστοι εὐπαίδευτοι Ἕλληνες, πρὸς ἐπίδειξιν πολιτικῶν γνώσεων καὶ πείρας. Αὐτοί, καὶ ὄχι ὁ λαός, τὸν ὁποῖον ἰσχυρίζοντο ὅτι ἐξεπροσώπουν, ἔσπευσαν νὰ θεσπίσουν τὰς λεγομένας συνταγματικὰς ἐλευθερίας ἐπὶ μιᾶς χώρας, ἡ ὁποία ἐπάλαιεν ἐναντίον μυρίων ἀντιξοοτήτων καὶ ἡ ὁποία ἀκόμη δὲν εἶχεν ἐπιτύχει νὰ διασφαλίσῃ οὐδὲ αὐτὴν τὴν ἰδίαν της ἐλευθερίαν. Εἰς ἕνα τόπον πλήρη ἀπὸ ἀναριθμήτους σωρούς ἐρειπίων, ἀπὸ στρατιὰς πενήτων καὶ ἐνδεῶν οἱ «πολιτικοί» του ἔκριναν ὅτι τὸ μόνον ποὺ εἶχεν ἄμεσον ἀνάγκην ὁ λαὸς αὐτὸς ἦτο ἡ χορήγησις συντάγματος. Καὶ ἔπρεπε νὰ ἔλθῃ ὁ Ι. Καποδίστριας εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὁ σοφὸς καὶ ἐνάρετος ἐκεῖνος Κυβερνήτης, διὰ νὰ ἔχῃ τὸ θάρρος νὰ κηρυχθῇ, ἔστω καὶ συγκεκαλυμμένως, ἐναντίον τῆς παραχωρήσεως συντάγματος εἰς τὸν Ἑλληνικὸν λαόν. Ἡ περίοδος δὲ τῆς πολιτείας τοῦ Καποδίστρια ὑπῆρξεν ἡ μόνη , ὡς γνωστόν, κατὰ τὴν ὁποίαν συνετελέσθη τὸ πρωταρχικὸν ὅσον καὶ δημιουργικὸν ἔργον ἐν Ἑλλάδι, τὸ ἀποβλέπον εἰς τὴν ἀποκατάστασιν τῆς τάξεως, τοῦ νόμου καὶ εἰς τὴν πρόοδον τῆς χώρας.

Πολλοί, ἐν τούτοις, κατηγόρησαν τὸν Κυβερνήτην ὅτι, ἐπειδὴ ἔζησεν εἰς τὴν ἀπολυταρχικὴν Ρωσίαν, εἶχεν ἀνελεύθερα αἰσθήματα καὶ ἤθελε νὰ διοικήσῃ δικτατορικῶς. Ἀλλ' ὁ Καποδίστριας ἦτο πράγματι ἐκπρόσωπος τοῦ καλῶς ἐννοουμένου φιλελευθερισμοῦ, ὁ ὁποῖος διὰ νὰ καταστῇ δυνατὸν νὰ εἰσαχθῇ τότε καὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἔπρεπεν ἀπαραιτήτως νὰ περιβληθῇ μὲ δικτατορικὸν μανδύαν. Διότι τότε αἱ φιλελεύθεραι ἰδέαι, ἰσοδυνάμουν παρὰ τῷ ἀμαθεῖ λαῷ μὲ τὴν ἀναρχίαν καὶ τὴν ἀσυδοσίαν. Δὲν ὑπῆρχον ἀτυχῶς οἱ δυνάμενοι νὰ διακρίνουν τὴν ἔννοιαν τῆς ἐλευθερίας ἀπὸ τὴν ἔννοιαν τῆς ἀναρχίας. Ὁ Καποδίστριας ἦτο ὁ πρῶτος ὁ ὁποῖος ἀντελήφθη τὴν ἐπικρατοῦσαν αὐτὴν σύγχυσιν καὶ κατέβαλεν ὑπερανθρώπους προσπαθείας διὰ νὰ παγιώσῃ μίαν κατάστασιν ἐμπνεομένην ἀπὸ τὸν σεβασμὸν πρὸς τὸ Κράτος καὶ τὴν εὐρυθμίαν. Ἀλλὰ τελικῶς δὲν τὸ κατώρθωσεν. Οἱ λεγόμενοι «συνταγματικοὶ» τον ἐδολοφόνησαν.

Εἶναι ἀξιομνημόνευτοι αἱ περὶ Συντάγματος ἰδέαι τοῦ Καποδίστρια, ὁ ὁποῖος ἐπίστευεν ὅτι ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς δὲν ἦτο ὥριμος δι' ἀπόλυτον ἐλευθερίαν. Μᾶς τὰς διέσωσεν ὁ Ν. Δραγούμης, ὁ ὁποῖος ὑπηρέτησεν ὑπὸ τὸν Κυβερνήτην καὶ συνεδέετο μαζί του στενώτατα. Ἰδοὺ τί ἔγραψε σχετικῶς εἰς τὰς Ἱστορικὰς Ἀναμνήσεις του:

«...Ὁ Κυβερνήτης, ὑποπτεύων μὴ οἱ πληρεξούσιοι τῆς ἐν Ἄργει συγκληθείσης Ἐθνοσυνελεύσεως ψηφίσωσι Σύνταγμα, ὡς τὸ τῆς Τροιζῆνος, ἐπενήργησε νὰ δοθῇ αὐτοῖς ἐντολὴ περιωρισμένη, οὐχὶ βδελυττόμενος τοὺς φιλελευθέρους θεσμούς, διότι ἀναγορευθεὶς μέγας πολί-

της καὶ πολλὰ ἔτη βιώσας κατὰ προτίμησιν ἐν Ἑλβετίᾳ, ἔδειξεν ὅτι ἔχαιρε ζῶν ἐν ἐλευθερίᾳ καὶ ἰσότητι. Ἀλλ' ἔχων πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν προσφάτους τοὺς καρποὺς τῶν τριῶν συνταγμάτων ἐνόμιζεν ἐπικίνδυνον νὰ δοθῇ εἰς χεῖρας βρέφους ξιράφι».

Ἐπίσης, εἰς συζήτησιν τὴν ὁποίαν εἶχε, κατὰ ἓν θαλάσσιον ταξίδιον, ὁ Καποδίστριας μετὰ τοῦ πλοιάρχου τοῦ πλοίου, περὶ Συντάγματος, εἶπε τὰ ἑξῆς:

«Προσκληθεὶς νὰ κυβερνήσω τὸν τόπον αὐτόν, τόπον κλυδωνιζόμενον ὅσον καὶ τὸ πλοῖον μας ἐν ὥρᾳ τρικυμίας καὶ νὰ φέρω αὐτὸ εἰς λιμένα σωτηρίας, οὔτε σκοπῶ, οὔτε σκέπτομαι νὰ πράξω παρὰ τὸ καθῆκον μου. Ὀφείλω νὰ σώσω καὶ ὄχι νὰ καταστρέψω! Ἐὰν δώσετε εἰς τὸ βρέφος αὐτὸ—εἶπε δεικνύων τὸ ἑπταετὲς παιδίον τοῦ πλοιάρχου—ἕνα ξιράφι, δὲν θὰ κόψῃ ἐξ ἀγνοίας τὸν λαιμόν του; Τὸ αὐτὸ συμβαίνει καὶ μὲ τοὺς ἀμαθεῖς λαούς. Τὸ Σύνταγμα ὁμοιάζει μὲ ξιράφι, εἰς τοῦ ὁποίου τὴν χρῆσιν δὲν ἐγυμνάσθησαν ἀκόμη τὰ χέρια τῶν Ἑλλήνων».

Ὀρθοτάτη παρατήρησις, ἥτις προήρχετο ἀπὸ τὴν ἄμεσον καὶ ἀληθῆ ἀντίληψιν τῆς ἐν Ἑλλάδι τότε καταστάσεως. Ἀτυχῶς ἡ παρατήρησις αὕτη ἀπήρεσκεν εἰς τὴν μερίδα ἐκείνην τῶν πολιτικῶν ταραχοποιῶν, οἱ ὁποῖοι ἔβλεπον ὅτι αἱ περὶ διοικήσεως ἰδέαι τοῦ Καποδίστρια τοὺς παρηγκώνιζον καὶ τοὺς ἐξουδετέρωνον τὴν ὑποτιθεμένην παρὰ τῷ λαῷ ἰσχύν των. Τὰ μετὰ τὴν δολοφονίαν τοῦ Καποδίστρια πολιτικὰ γεγονότα, ἐδικαίωσαν πλήρως τὰς πεποιθήσεις τοῦ Κυβερνήτου, ὅσον ἀφορᾷ τὸ εἶδος τοῦ πολιτεύματος, τὸ ὁποῖον ἐχρειάζετο ἡ Ἑλλὰς διὰ νὰ διοικηθῇ.

Αἱ ἐν ὀνόματι τοῦ Συντάγματος ἐξεγέρσεις τοῦ Ι. Κωλέττη καὶ τοῦ Θ. Γρίβα, αἱ ὁποῖαι εἶχον ὡς ἀποτέλεσμα τὴν λεηλασίαν τῆς Ἑλληνικῆς ὑπαίθρου, ἀποτελοῦν ἀδιάψευστον μαρτυρίαν περὶ τοῦ πῶς ἠννόουν τὴν ἄσκησιν τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ πολίτου οἱ ὁπλαρχηγοὶ καὶ οἱ πολιτικοὶ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Εἶναι δὲ χαρακτηριστικὴ ἡ ἐρώτησις τῶν ἀμαθῶν «παλληκαριῶν» ποὺ ἠκολούθουν τοὺς καπεταναίους εἰς τοὺς ἀγῶνας των διὰ τὴν ἐπικράτησιν τῶν πολιτικῶν ἐπιδιώξεών των: «Τί λογῆς εἶναι αὐτὸς ὁ Σύνταγμας;», ἠρώτων μὲ ἀπορίαν κατ' ἀρχάς. Ἀλλὰ κατόπιν ἔπαυσαν νὰ ἐρωτοῦν, διότι εἶχον ἀντιληφθῇ πλέον ἐν τοῖς πράγμασιν ὅτι «σύνταγμας» ἐσήμαινε «πλιάτσικο»!... Καὶ ὑπῆρξαν τοιαῦται αἱ καταστροφαὶ εἰς τὴν Πελοπόννησον, τὰς ὁποίας ἐν ὀνόματι τοῦ συντάγματος εἶχον διαπράξει τὰ ἄτακτα στρατεύματα τοῦ Κωλέττη καὶ τοῦ Γρίβα, ὥστε οἱ χωρικοὶ ἔλεγον ἀργότερον, δεικνύοντες τὰς ἠρειπωμένας οἰκίας των: «Τὰ σπίτια μας τὰ ρήμαξε τὸ σύνταγμα...». Ἀπὸ τότε δὲ αἱ μητέρες

ἔλεγον εἰς τὰ τέκνα των διὰ νὰ τὰ φοβίσουν : «Σῶπα γιατὶ θὰ φωνάξω τὸ σύνταγμα νὰ σὲ φάῃ !».

Ὁ ἀρχαιολόγος Ρὼς ἔγραψεν εἰς τὰς ἀναμνήσεις του ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα, ὅτι συνήντησε εἰς χωρίον τῆς Πελοποννήσου ἕνα μικρὸν βοσκόν, ὁ ὁποῖος ἔκλαιε καὶ τὸν ἠρώτησε τί τοῦ συμβαίνει. Καὶ ὁ βοσκὸς τοῦ ἀπήντησε : «Πέντε γουρούνια εἶχα καὶ μοῦ τἄφαγε τὸ σύνταγμα...». Ἀργότερον, ἡ λέξις σύνταγμα ἔγινε συνώνυμος μὲ τὴν λέξιν στάσις, δι' ὃ καὶ ὑπῆρχε τὸ λαϊκὸν δίστιχον :

«Νὰ γίνῃ κι' ἕνα σύνταγμα
Κι' ἕνα κακὸ σεφέρι...»

Ἐν πάσῃ περιπτώσει, τοὺς «συνταγματικοὺς» τοῦ Κωλέττη τοὺς ἐξεδίωξαν ἀπὸ τὴν Πελοπόννησον οἱ «ἀντισυνταγματικοὶ» τοῦ Κολοκοτρώνη. Ἐν συνεχείᾳ, ὑπὸ τὸ πρόσχημα τῆς συμφιλιώσεως καὶ τῆς παγιώσεως τῆς τάξεως, συνῆλθε τὸν Ἰούλιον τοῦ 1832 νέα Ἐθνοσυνέλευσις εἰς τὸ προάστιον τοῦ Ναυπλίου Πρόνοια. Ἡ μόνη ἀξιόλογος πρᾶξις τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως ἐκείνης, ἦτο ἡ διὰ ψηφίσματος ἐπικύρωσις τῆς ἐκλογῆς τοῦ Βασιλέως Ὄθωνος. Ἡ Συνέλευσις ὅμως αὐτή, ἡ ὁποία ἦτο καὶ ἡ τελευταία τῆς ἐπαναστατικῆς περιόδου, δὲν εἶχεν αἴσιον τέλος. Διελύθη βιαίως ἀπὸ τοὺς ἀτάκτους στρατιώτας τοῦ Κριεζώτου, οἱ ὁποῖοι ἐζήτουν τοὺς καθυστερημένους μισθούς των καὶ ἠπείλουν μὲ γενικὴν σφαγὴν τοὺς πληρεξουσίους !... Μετὰ τὴν διάλυσιν τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως, ἡ ἀναρχία ἐπεξετάθη εἰς ὅλην τὴν Ἑλλάδα, ἔγινε δὲ ἕνα εἶδος «ἀνακωχῆς» ἐπὶ τῇ προσεγγίσει τῆς ἡμέρας τῆς ἀφίξεως τοῦ Βασιλέως, παρὰ τοῦ ὁποίου ἀνέμενον οἱ πάντες ὅτι θὰ ἐσώζετο ἡ χώρα ἀπὸ τὰ δεινὰ ἑνὸς νέου ἐμφυλίου πολέμου.

ΣΚΕΨΕΙΣ ΚΑΙ ΚΡΙΣΕΙΣ ΠΕΡΙ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΟΣ

Ἡ Ἀντιβασιλεία τοῦ Ὄθωνος, εὐθὺς ἅμα τῇ ἐγκαταστάσει της, ἐπεδόθη μετὰ ζήλου εἰς τὴν δημιουργίαν ἑνὸς εὐνομουμένου συγχρόνου κράτους. Ἀλλὰ διὰ τὴν ἐπιτυχίαν τῆς προσπαθείας αὐτῆς ἔπρεπε κατ' ἀρχὴν νὰ τεθῇ ὡς θεμέλιον ἡ παγίωσις τῆς τάξεως καὶ ἀσφαλείας, καὶ ὄχι, βεβαίως, ἡ χορήγησις συνταγματικῶν ἐλευθεριῶν, αἱ ὁποῖαι μοιραίως θὰ ἐδυσχέραινον τὸ ἔργον τῆς διοικήσεως. Ἐκρίθη σκόπιμον—καὶ ὀρθῶς—ὅτι ἐνώπιον τῆς ἰσχυούσης ἐκείνης ἀνωμάλου καταστάσεως, ἔπρεπεν ἡ διοίκησις νὰ λειτουργήσῃ ἐν τῷ πλαισίῳ ἑνὸς αὐστηρῶς συντηρητικοῦ φιλελευθερισμοῦ, διὰ νὰ δυνηθῇ νὰ ἐπιλύσῃ τὴν σωρείαν τῶν ἀκανθωδῶν προβλημάτων, ποὺ ἀπησχόλουν τοὺς πάντας καὶ τὰ πάντα. Ὑπὸ τὸ πνεῦμα αὐτὸ ἤρχισε μία ἐργώδης προσπάθεια, ἡ ὁποία ὅμως διαρκῶς ὑφίστατο ἀνασχετικὰς ἐπιδράσεις,

λόγω τῶν ἑκάστοτε σημειουμένων σφοδρῶν εσωτερικῶν καὶ ἐξωτερικῶν ἀντιδράσεων. Ἀποτέλεσμα τῆς καταστάσεως αὐτῆς ὑπῆρξε τοῦτο: Ἡ διαρρεύσασα περίοδος τῆς Ἀντιβασιλείας, ἀπὸ τοῦ Ἰανουαρίου 1833 μέχρι τοῦ Μαΐου 1835, νὰ μὴ δυνηθῇ νὰ ἐπιφέρῃ τὴν ὁμαλότητα, οὔτε εἰς τὴν κοινωνικήν, οὔτε εἰς τὴν πολιτικὴν ζωὴν τῆς χώρας, ἡ ὁποία ἐκλυδωνίζετο συνεχῶς ἀπὸ τὰς ἀτέρμονας διαμάχας τῶν ἀρχηγῶν τῶν πολιτικῶν κομμάτων.

Ἡ περίοδος ἐκείνη, ἀλλὰ καὶ ἡ μετέπειτα, ἐχαρακτηρίζετο κυρίως ἀπὸ τὴν διάθεσιν ἀλληλοεξοντώσεως τῶν διαφόρων κομματικῶν παρατάξεων τῇ ὑποκινήσει τῶν ξένων Δυνάμεων, ἥτις εἶχε δημιουργήση μίαν ἀτμόσφαιραν ἀσταθείας, ἐξεγέρσεων, προστριβῶν καὶ ἀτελευτήτων επεισοδίων.

Ἐγράφη παρὰ πολλῶν ἱστορικῶν καὶ μάλιστα ὑπὸ μορφὴν βαρείας ἐπικρίσεως, τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ Αὐλὴ τοῦ Μονάχου ἠθέτησε δοθεῖσαν ὑπόσχεσίν της μέσω τοῦ ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν Βαυαροῦ ὑπουργοῦ πρὸς τὸ Συνέδριον τοῦ Λονδίνου καὶ πρὸς τὴν ἐν Ἑλλάδι Διοικητικὴν Ἐπιτροπήν, ὅτι ἡ «Ἀντιβασιλεία θ' ἀσχοληθῇ τῇ ελευθέρα συμπράξει τοῦ Ἔθνους εἰς παρασκευὴν Συντάγματος». Ἡ «εὐτυχὴς» αὐτὴ παραβίασις τῆς ρηθείσης ὑποσχέσεως, ὠφείλετο ἀποκλειστικῶς εἰς τὸν Βασιλέα Λουδοβῖκον, ὅστις προέβλεψεν ἐγκαίρως τὰς συνεπείας ενὸς τοιούτου ἐγχειρήματος. Διότι, ἐὰν εἰς τὰς τόσας ἀντιξοότητας καὶ δυσχερείας, τὰς ὁποίας ἀντιμετώπιζεν ἡ Ἀντιβασιλεια εἰς τὴν προσπάθειαν της διὰ τὴν δημιουργίαν κράτους ἐκ τοῦ μηδενός, προσετίθετο καὶ ἡ μέριμνα τῆς προπαρασκευῆς πρὸς παροχὴν συντάγματος, τὰ Ἑλληνικὰ πράγματα ἀσφαλῶς θὰ ἐχειροτέρευον καὶ ὁ τόπος θα διέτρεχε τὸν ἔσχατον κίνδυνον. Ἀστάθμητοι εἶναι εἰς παρομοίας περιπτώσεις οἱ παράγοντες τῆς καταστροφῆς. Τὰ δεδομένα τοὐλάχιστον εἰς αὐτὸ τὸ συμπέρασμα ὁδηγοῦν. Συνεπῶς εἶναι εὐτύχημα διὰ τὸ Ἔθνος τὸ ὅτι ἡ ὑπόσχεσις περὶ συντάγματος, τῇ ἐπεμβάσει τοῦ Λουδοβίκου, ἠτόνησε τότε.

Μετὰ τὴν ἀνάληψιν τῆς Ἀρχῆς ὑπὸ τοῦ ἐνηλικιωθέντος Ὄθωνος αἱ ξενικαὶ ἐπεμβάσεις ἔγιναν περισσότερον ἔντονοι. Ἐπὶ πλέον ἡ οἰκονομικὴ κατάστασις τῆς Ἑλλάδος περιῆλθεν εἰς ἀδιέξοδον. Παραλλήλως ἐνετείνετο ὁ ἀγὼν ὑπὲρ τῆς χορηγήσεως συνταγματικῶν ελευθεριῶν, ὑποκινούμενος κυρίως ὑπὸ τοῦ ἐν Ἀθήναις Βρεταννοῦ πρεσβευτοῦ Λάιονς, συμφώνως μὲ τὰς ἐντολὰς τῆς Κυβερνήσεως του.

Ἡμέρα τῇ ἡμέρα ἡ ἀτμόσφαιρα ἐθολοῦτο ἀπὸ τὴν σφοδρότητα τῶν πολιτικῶν παθῶν, τὰ ὁποῖα εὕρισκον τὴν ἔκφρασίν των εἰς τὴν ἀσκουμένην ὑπὸ τοῦ τύπου πολεμικὴν ἐναντίον τοῦ Ὄθωνος. Ἐπὶ μίαν ὁλόκληρον δεκαετίαν ὁ Ὄθων ἐπέτυχε νὰ ἀποφύγῃ τὸν «σκόπελον»

τῆς παραχωρήσεως συντάγματος, παρὰ τὰς πιέσεις τὰς ὁποίας ὑφίστατο ἀπὸ Ἕλληνας καὶ ξένους. Ἐπίστευεν ὅτι ἡ θέσπισις ἀπολύτου πολιτικῆς ἐλευθερίας θὰ ἐπέφερεν εἰς τὴν χώραν νέα δεινὰ καὶ θὰ ὡδήγει εἰς ἐμφύλιον πόλεμον.

Τῆς ἰδίας γνώμης ἦτο καὶ ὁ πατὴρ τοῦ Ὄθωνος, Λουδοβῖκος, ὁ ὁποῖος ἐπίστευεν ὅτι οἱ Ἕλληνες δὲν ἦσαν ἀκόμη πολιτικῶς ὥριμοι διὰ νὰ δεχθοῦν ἀντιπροσωπευτικὴν κυβέρνησιν. Χαρακτηριστικῶς δὲ ἔγραφεν εἰς τὸν υἱόν του τὰ ἑξῆς[1]:

«...Ἕνα σύνταγμα ὁμοιάζει μὲ τὸ ἄντρον ἑνὸς λέοντος, ἀπὸ τὸ ὁποῖον δὲν ἐξέρχονται τὰ βήματα τῶν εἰσερχομένων. Ἔχει συνεπείας τὰς ὁποίας κανεὶς δὲν δύναται νὰ προΐδῃ...».

Τὴν ἐμμονὴν τοῦ Ὄθωνος εἰς τὴν διατήρησιν τῆς Μοναρχίας ἀναφέρει καὶ ὁ πρέσβυς τῆς Αὐστρίας Πρόκες, ὁ ὁποῖος ἔγραφεν[2] εἰς τὴν Κυβέρνησίν του:

«...Χθὲς εἶδον κατ' ἰδίαν τὸν Βασιλέα καὶ μετὰ πολλὰς λεπτομερείας περὶ τῆς ἡμετέρας διοικήσεως ἀπεφήνατο γνώμην μέγαν ἐμφαίνουσαν σεβασμὸν ὑπὲρ τῆς αὐστηρᾶς καὶ ἀκραιφνοῦς διατηρήσεως τῆς μοναρχικῆς ἀρχῆς, ἐνίσχυσα δὲ αὐτὸν καὶ ἐγὼ ἐν τῇ γνώμῃ αὐτοῦ ταύτῃ καὶ ἐπέστησα τὴν προσοχὴν αὐτοῦ ἐναντίον τῶν συνταγματικῶν σκευωριῶν, τεινουσῶν ἀπ' εὐθείας εἰς καταστροφὴν αὐτοῦ τε καὶ τῆς χώρας».

Παραλλήλως καὶ ὁ πρέσβυς τῆς Γαλλίας εἰς συνομιλίαν του μετὰ τῶν λεγομένων συνταγματικῶν Ἑλλήνων πολιτικῶν συνίστα εἰς αὐτοὺς νὰ χαλιναγωγήσουν τὰς ἰδέας των, διότι ἡ Ἑλλὰς δὲν παρεῖχε τὸ κατάλληλον ἔδαφος διὰ νὰ καλλιεργηθοῦν αἱ συνταγματικαὶ ἐλευθερίαι. Τὸ συνταγματικὸν πολίτευμα, ἔλεγεν, εἶναι πρόωρον καὶ ἐπιβλαβὲς εἰς τὰ μικρὰ καὶ ἀνεξάρτητα Ἔθνη[3]. «Θέλετε, ἐπαναλάμβανε συνεχῶς καὶ ἀπροκαλύπτως, θέλετε νὰ προσαρμόσετε εἰς ἀτμόπλοιον μικρὸν μηχανὴν ἀτμοπλοίου μεγάλου καὶ δὲν ἐννοεῖτε ὅτι μόλις κινηθεῖσα θὰ κατακερματίσῃ διὰ τὸ δυσανάλογον τὸ σκάφος; Τὸ αὐτὸ θὰ συμβῇ καὶ ἐπὶ τοῦ σκάφους τῆς πολιτείας. Ζητεῖτε τὴν συνταγματικὴν μηχανὴν τῆς μεγάλης Γαλλίας καὶ τῆς μεγάλης Ἀγγλίας, διὰ τὸ μικροσκοπικὸν ὑμῶν κράτος καὶ δὲν ἐνθυμεῖσθε ὅτι ἀκρογωνιαῖος λίθος τῶν ἐλευθέρων πολιτειῶν ἐστὶν ἡ μεταξὺ τῶν τριῶν τμημάτων, ἐξ ὧν σύγκειται ἡ μηχανή, αἰώνιος πάλη. Καὶ νομίζετε ἱκανὸν ν' ἀντιστῇ χωρὶς νὰ διαρραγῇ εἰς τὴν ἀδιάκοπον ταύτην ἔφοδον καὶ ἄμυναν τὸ κοῦφον ἐφόλκιον τῆς Ἑλλάδος; Ὁ ἄνεμος θὰ μαίνεται συνεχής, τὰ κύματα

1. Ἐκ τῆς συλλογῆς τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Λουδοβίκου ὑπὸ τοῦ Λ. Τρόστ.
2. Ν. Δραγούμη: Ἱστορικαὶ Ἀναμνήσεις τ. Α'. σ. 65.
3. Ν. Δραγούμη: Ἱστορικαὶ Ἀναμνήσεις τ. Α'. σ. 65 - 66.

ἐπερχόμενα ἀλλεπάλληλα θὰ ἐπαφρίζωσι τὴν διαφθοράν, ἥτις, πολὺ ἢ ὀλίγον, παρέπεται εἰς τὰ ἐλεύθερα πολιτεύματα. Δὲν θ' ἀπορήσω δὲ εἴ ποτε τὴν ἀναρχικὴν ταύτην κατάστασιν, χώρας κειμένης κατὰ τὸν ὀμφαλὸν τῆς Εὐρώπης, βιασθῶσιν ἐπὶ τέλους νὰ καταστείλωσι τὰ ξένα ἔθνη, ἵνα μὴ μεταδώσῃ καὶ εἰς αὐτὰ τὸ μόλυσμα τῆς ἀναρχίας».

Αὐταὶ ἦσαν αἱ γνῶμαι τοῦ Γάλλου πρέσβεως, ὁ ὁποῖος ὁμολογουμένως ἔκρινεν ἀμερολήπτως τὰ πράγματα, γεγονὸς τὸ ὁποῖον σπανίως διέκρινε τότε τόσον τὴν Γαλλίαν, ὅσον καὶ τὰς ἄλλας Δυνάμεις εἰς τὴν ἄσκησιν τῆς πολιτικῆς των ἔναντι τῆς Ἑλλάδος. Παραλλήλως δέ, ὁ ἴδιος πρέσβυς δὲν παρέλειπεν εὐκαιρίαν νὰ συνιστᾷ εἰς τὸν Βασιλέα Ὄθωνα ὅτι ἦτο ἐπάναγκες νὰ ἐπιφέρῃ εἰς τὸ κράτος ὡρισμένας «διοικητικὰς μεταρρυθμίσεις».

Ἐκ τούτου καταφαίνεται ὅτι ἡ Γαλλία δὲν μετεῖχεν ἐξ ἀρχῆς τῆς συνωμοσίας διὰ τὴν μεταβολὴν τοῦ πολιτεύματος. Ὀλίγον βραδύτερον ὅμως, ἡ πολιτική της προσανατολίσθη πλήρως πρὸς την Ἀγγλικήν. Καὶ οὕτως Ἀγγλία, Γαλλία καὶ Ρωσία, διὰ τῶν ἐν Ἀθήναις ἀντιπροσώπων των, εὑρέθησαν ἐν ἀπολύτῳ συμφωνίᾳ καὶ συμπράξει εἰς τὴν προετοιμαζομένην ἐπανάστασιν τῆς 3ης Σεπτεμβρίου 1843.

Η ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΑ ΑΓΓΛΙΑΣ ΚΑΙ ΡΩΣΙΑΣ ΔΙΑ ΤΗΝ ΧΟΡΗΓΗΣΙΝ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΟΣ ΕΝ ΕΛΛΑΔΙ

Ἀληθῶς εἶναι ἐν προκειμένῳ κάπως δυσεξήγητος—κατ' ἀρχὴν—ἡ στάσις τὴν ὁποίαν ἐτήρησεν ἔναντι τῶν συνταγματικῶν ὁ πρέσβυς τῆς Ρωσίας Κατακάζυ. Οὗτος, καίτοι ἦτο ἀντιπρόσωπος ἑνὸς ἐκ τῶν πλέον ἀπολυταρχικῶν κρατῶν τοῦ κόσμου, ὑπεβοήθει καὶ ἐνεθάρρυνε τοὺς Ἕλληνας πολιτικοὺς τοὺς ἐπιδιώκοντας τὴν ἐγκαθίδρυσιν πολιτεύματος παρέχοντος τὴν ἀπόλυτον ἐλευθερίαν. Διὰ πρώτην φορὰν ἴσως ἡ Ἀγγλικὴ καὶ Ρωσικὴ διπλωματία, παρὰ τοὺς ἀλλοτρίους σκοποὺς τοὺς ὁποίους ἐπεδίωκεν ἑκάστη, εὑρέθησαν σύμφωνοι ὡς πρὸς τὴν πολεμικήν των ἐναντίον τοῦ Ὄθωνος καὶ εἰδικώτερον ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν παραχώρησιν συντάγματος ἐν Ἑλλάδι. Ἡ ἑρμηνεία τῆς ἀπὸ κοινοῦ αὐτῆς ἐνεργείας τῶν δύο πρεσβευτῶν, ὠφείλετο εἰς τοὺς ἑξῆς λόγους:

Ὁ Κατακάζυ, μετὰ τὴν ἀποτυχίαν τῶν σκοπῶν του μέσῳ τῆς φιλορθοδόξου ἑταιρείας διὰ τῆς ὁποίας ἐπεδίωκε νὰ διαγείρῃ τὸν λαὸν ἐναντίον τοῦ Ὄθωνος, τὸν ὁποῖον παρουσίαζε δῆθεν ὡς ἐχθρὸν τῆς Ὀρθοδοξίας, ἐσκέφθη νὰ προσεταιρισθῇ τοὺς ὀπαδοὺς τοῦ ἀγγλικοῦ κόμματος καὶ νὰ ταυτίσῃ τὰς προσπαθείας του πρὸς κοινὴν δρᾶσιν ἐναντίον τοῦ Βασιλέως.

Τὸ Ἀγγλικὸν κόμμα ἀντεπολιτεύετο σφοδρῶς τὴν Κυβέρνησιν

καὶ τὸν Ὄθωνα, ἐπιδιῶκον τὴν κατάλυσιν τοῦ μοναρχικοῦ καθεστῶτος. Ἐν τῷ μεταξὺ ἡ μὴ προσχώρησις τοῦ Βασιλέως εἰς τὴν Ὀρθοδοξίαν, ὡς καὶ τῶν ὑποψηφίων διαδόχων αὐτοῦ, τὸν εἶχεν ἀποξενώσει τῆς ἀπολύτου εὐμενείας ἐκ μέρους τῆς Ρωσίας. Ἡ ἐμφιλοχωρήσασα αὐτὴ δυσφορία, καίτοι συγκεκαλυμμένη, ἐπίεζε πάντοτε τὴν ἐξέλιξιν τῶν Ἑλληνικῶν ζητημάτων. Ἀλλὰ βεβαίως μέχρις ἑνὸς ὁρίου, τὸ ὁποῖον δὲν ἐδικαιολογεῖτο νὰ ὑπερβῇ ὁ ἐν Ἀθήναις Ρῶσος διπλωμάτης καὶ μάλιστα εἰς τοιοῦτον βαθμόν, ὥστε νὰ προβῇ εἰς στενὴν συνεργασίαν μετὰ τοῦ ἀγγλικοῦ κόμματος. Διότι οὕτω πράττων, ἦτο προφανὲς ὅτι ἔθετεν εἰς κίνδυνον τὴν μοναρχικὴν ἀρχήν, τὴν ὁποίαν ἡ Ρωσικὴ Κυβέρνησις εἶχε κάθε λόγον νὰ μὴ θίξῃ οὐδὲ κατὰ κεραίαν. Ὁ Κατακάζυ ὅμως, ἴσως λόγῳ τῆς πολυπραγμοσύνης του, ἐξ ἰδίας πρωτοβουλίας κινούμενος, ἐνόμισεν ὅτι θὰ ἐξυπηρέτει ἐπωφελέστερον τὴν πολιτικὴν τῆς Κυβερνήσεώς του ἐὰν προσεχώρει εἰς τὰ ἀντιδραστικὰ στοιχεῖα, τὰ ὁποῖα ἔβαλλον συνεχῶς ἐναντίον τοῦ Ὄθωνος. Μὴ σταθμίσας ὅμως καλῶς τὰ γεγονότα, ἐπίστευεν ὅτι ἡ ἀντιπολίτευσις ἐπεδίωκε μὲν τὴν χορήγησιν τοῦ συντάγματος, ἀλλ' ὅτι ὁ Βασιλεὺς οὐδέποτε θὰ ἔστεργεν εἰς τοῦτο καὶ συνεπῶς θὰ ἐξηναγκάζετο εἰς παραίτησιν. Κενουμένου δὲ τοῦ Ἑλληνικοῦ θρόνου, θὰ ἦτο δυνατὴ ἡ πλήρωσίς του διὰ Ρώσου ἢ τουλάχιστον ὀρθοδόξου Πρίγκιπος, ὁπότε θὰ ἐνισχύετο ἡ ρωσικὴ ἐπιρροὴ εἰς τὴν Ἑλλάδα. Εἰς τὴν περίπτωσιν ἐπιτυχίας τοῦ σχεδίου του αὐτοῦ, ὁ Κατακάζυ ἦτο βέβαιος ὅτι ἐκ τῶν ὑστέρων θὰ ἐτύγχανε τοῦτο ὄχι μόνον τῆς ἐπιδοκιμασίας τῆς Κυβερνήσεώς του, ἀλλὰ καὶ ὅτι θὰ τοῦ ἐξησφάλιζε μίαν πρώτου μεγέθους διπλωματικὴν νίκην.

Τὸ ὅτι ὑπὸ αὐτὰς τὰς προϋποθέσεις ἐσκέπτετο καὶ ἐνήργει ὁ Ρῶσος πρέσβυς, ἐπιβεβαιοῦται καὶ ἀπὸ τὸν Ν. Δραγούμην καὶ τὸν Α. Ραγκαβῆν. Ὁ τελευταῖος μάλιστα ἔγραψε σχετικῶς τὰ ἑξῆς[1]: «... Ὁ ὑπὲρ τῶν φιλελευθέρων θεσμῶν ζῆλος τοῦ κ. Κατακάζυ προήρχετο, ὡς μετέπειτα ἐβεβαίουν οἱ μεμυημένοι, ἐκ τῆς ἐλπίδος ἣν ὡς φαίνεται οὗτος διέτρεφεν, ὅτι στάσεως καὶ ἀνατροπῆς προκαλουμένης, θὰ ἐξεβάλλετο ὁ Βασιλεὺς Ὄθων καὶ θ' ἀντικαθίστατο εἰ οὐχὶ ὑφ' ἡγεμόνος ὀρθοδόξου, τοὐλάχιστον ὑπὸ ἔχοντος διάδοχον, ὅστις νὰ δεχθῇ τὸ ὀρθόδοξον δόγμα».

Ἐπίσης ὑπάρχει ἐπὶ τοῦ ἰδίου θέματος σχετικὸν σημείωμα εἰς τὸ ἀρχεῖον τοῦ Ἔϋναρντ, ὡς ἀναγράφει καὶ ὁ Τ. Ν. Πιπινέλης[2]

1. Ἀλεξ. Ραγκαβῆ: Ἀπομνημονεύματα τ. Β', σ. 127.
2. Τ.Ν. Πιπινέλη: Ἡ Μοναρχία ἐν Ἑλλάδι σ. 369.

καὶ τὸ ὁποῖον ἐπιβεβαιοῖ ὅτι «μεταξὺ τοῦ ὠθήσαντος εἰς τὴν ἐπανάστασιν κόσμου ὑπῆρχον δύο μερίδες, αἵτινες ἐπεδίωκον νὰ φέρωσι τὸν Βασιλέα εἰς παραίτησιν : Ἡ μία τῶν δυσηρεστημένων φιλελευθέρων καὶ ἡ δευτέρα ἀνήκουσα πολιτικῶς καὶ θρησκευτικῶς εἰς τὸ ρωσικὸν κόμμα. Αὕτη ἐπεδίωκε νὰ φέρῃ τὸν Ὄθωνα εἰς παραίτησιν καὶ ἐπικαλουμένη κατόπιν ἐνώπιον τοῦ Αὐτοκράτορος τὸ τετελεσμένον γεγονός, νὰ ὑποδείξῃ εἰς τὸν θρόνον τὸν δοῦκα τοῦ Λέχτενμπεργκ».

Ἐν συνεχείᾳ εἰς τὸ ἐν λόγῳ σημείωμα περιείχετο καὶ μία ἐμπιστευτικὴ συνομιλία τοῦ Ι. Κωλέττη μὲ τὸν ὑπουργὸν τῶν Ἐξωτερικῶν τῆς Γαλλίας Γκιζώ, καθ' ἣν οὗτος ἠρώτησε τὸν Κωλέττην ἐὰν τὸ κίνημα τῆς 3ης Σεπτεμβρίου 1843 ἦτο αὐθόρμητον, ἐθνικὸν καὶ καθαρῶς Ἑλληνικόν. Ὁ Κωλέττης δὲ τοῦ ἀπήντησεν ὅτι «δὲν ἐπρόκειτο περὶ καθαρῶς αὐθορμήτου καὶ ἐθνικοῦ κινήματος». Καὶ προσέθεσεν : «Ἦτο μία ρωσικὴ ὑπόθεσις. Θεωρῶ τὸν βασιλέα Ὄθωνα ὅτι ἔχασε τὸν θρόνον του».

Καὶ ὁ Πιπινέλης ἀναγράφει συμπερασματικῶς τὰ ἑξῆς : «Ἄλλως τε αὐτὰ τὰ πρόσωπα, τὰ κατ' ἐξοχὴν ἀναμιχθέντα εἰς τὴν ἐπανάστασιν, δηλαδὴ ὁ Μεταξᾶς, ὁ Λόντος, ὁ Ζωγράφος κ.τ.λ. ἀνῆκον ὅλα εἰς τὸ ρωσικὸν κόμμα, ἡ δὲ ἀρθρογραφία τοῦ ναπιστικοῦ τύπου, ὅστις καθ' ὅλην τὴν ἐποχὴν ἐκείνην εἶχε συμμαχίσει πρὸς τὸν φιλελεύθερον τύπον ζητῶν σύνταγμα, ἐνισχύει ἀπολύτως τὴν ἰδέαν αὐτήν. Καὶ ἂν ὑπῆρχεν ἄλλως τε ἡ ἐλαχίστη ἀμφιβολία περὶ τῆς καταχθονίου ταύτης πολιτικῆς τοῦ Κατακάζυ, ἐμφανῶς μὲν ἐχομένου τῆς ἀπολύτου μοναρχικῆς ἀρχῆς, παρασκηνιακῶς δὲ ἐργαζομένου διὰ τὴν πτῶσιν τοῦ Ὄθωνος ὑπὲρ ἄλλου ρωσόφρονος ἡγεμόνος, ἡ μῆνις τοῦ Αὐτοκράτορος Νικολάου κατὰ τοῦ ἐν Ἀθήναις πρεσβευτοῦ του, ὅταν μετὰ τὴν 3ην Σεπτεμβρίου ἀπεκαλύφθησαν αἱ ραδιουργίαι του, εἶναι ἱκανὴ διὰ νὰ διασκεδάσῃ πᾶσαν ἀμφιβολίαν [1]».

«. . . Διώκω ἀπὸ τῆς ὑπηρεσίας μου, εἶπε διατάσσων τὴν παῦσιν τοῦ Κατακάζυ, τοιοῦτον προδότην, ἄξιον θανάτου. Πῶς εἶναι δυνατὸν ὁ ἰδικός μου πρέσβυς νὰ συμβουλεύσῃ εἰς τὸν Βασιλέα Ὄθωνα νὰ ὑπογράψῃ τὴν ἀτίμωσιν αὐτοῦ ; Ἀντὶ τοῦ Ὄθωνος θὰ κατέθετον τὸ στέμμα, ἢ θὰ ἄφηνον νὰ μὲ φονεύσουν».

Ὁ Τσάρος εἶχε γίνει πράγματι ἔξω φρενῶν ἐκ τῆς στάσεως τοῦ πρεσβευτοῦ του, ἐλέχθη δὲ ὅτι, εὐθὺς ὡς ἐπέστρεψεν οὗτος εἰς τὴν Ρωσίαν, ἐτιμωρήθη δι' ἐξορίας εἰς τὴν Σιβηρίαν. Ἔκτοτε ἡ ἐν Ἀθήναις Ρωσικὴ Πρεσβεία ἔμεινεν ἐπ' ἀρκετὸν χρονικὸν διάστημα ἄνευ πρεσβευτοῦ, διηυθύνετο δὲ ἀπὸ ἁπλοῦν ἐπιτετραμμένον.

---

1. Ε. Γκιζώ : Ἀπομνημονεύματα τ. 7ος σ. 290.

Ἡ τελευταία ἐν Ἀθήναις, ἐπίσης ἀτυχής, ἐνέργεια τοῦ Κατακάζυ, πρὶν ὁ Τσάρος τὸν παύσῃ, ἦτο ἡ ἑξῆς: Τὴν ἑπομένην τῆς ἐπαναστάσεως, ὅτε πλέον εἶδε τὰ σχέδιά του νὰ ἔχουν καταρρεύσει, προσεποιήθη ὅτι ἐνδιεφέρετο διὰ τὸν Βασιλέα καὶ συνεβούλευσεν αὐτὸν μέσῳ τοῦ πρέσβεως τῆς Βαυαρίας[1] «ὅπως διορίσῃ Ἀντιβασιλείαν καὶ ἀναχωρήσῃ εἰς Μόναχον καὶ νὰ ἦτο βέβαιος ὅτι λόγῳ τῆς ἐπερχομένης ἀναρχίας ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς θὰ τὸν παρεκάλει ἐν μετανοίᾳ νὰ ἐπανέλθῃ καὶ ὅτι τότε θὰ ἐπανήρχετο ἐν θριάμβῳ».

Ἀλλ' ὁ Ὄθων ἀντελήφθη ἀμέσως τὸ τέχνασμα τοῦ Κατακάζυ καὶ δὲν τὸν ἠξίωσεν οὐδεμιᾶς ἀπαντήσεως. Ἀργότερον μάλιστα ὁ Βασιλεύς, εἰς σχετικὴν συνομιλίαν του μετὰ τοῦ Γάλλου πρέσβεως Γκασὲρ τοῦ εἶπε τὰ ἑξῆς[2]: «Ἀφοῦ ὁ Κατακάζυ δὲν μὲ ἠνάγκασε διὰ τῆς δυνάμεως εἰς παραίτησιν ἤθελε νὰ μὲ κάμῃ νὰ παραιτηθῶ οἰκειοθελῶς». Ἐν πάσῃ περιπτώσει, διὰ τῆς ἐπιπολαίας στάσεώς του ὁ Κατακάζυ εἰς ἓν μόνον συνετέλεσεν: Ὅπως ἡ Ἀγγλία διὰ τοῦ πρεσβευτοῦ της Λάιονς καταγάγῃ διττὴν διπλωματικὴν ἐπιτυχίαν. Ἤτοι, τὴν πραγματοποίησιν τῆς ἐπιδιώξεώς της ὅπως ἐγκαθιδρυθῇ ἐν Ἑλλάδι συνταγματικὸν πολίτευμα καὶ μάλιστα τῇ συνδρομῇ τοῦ ρωσικοῦ κόμματος καὶ ἐπὶ πλέον, ὅπως καταστήσῃ τὸ κόμμα τοῦτο δυσμενὲς εἰς τὸν Βασιλέα.

Εἰς τὴν πραγματικότητα ὅμως ἡ Ρωσία οὔτε τὸ σύνταγμα ἤθελε, οὔτε τὴν πτῶσιν τοῦ Ὄθωνος ἐπεδίωκεν. Ἐὰν δὲ ἐδυσφόρει διὰ τὸ ζήτημα τοῦ θρησκεύματος, τοῦτο δὲν ἀπετέλει ἐπαρκῆ λόγον διὰ νὰ διάκειται ἀπολύτως δυσμενῶς πρὸς τὸν Βασιλέα. Ἀντιθέτως, τὸ γεγονὸς καὶ μόνον ὅτι ἡ Ἀγγλία ἐξεδήλωνεν ἐκ τοῦ ἐμφανοῦς τὴν δυσαρέσκειάν της πρὸς τὸν Ὄθωνα—ἀλλὰ καὶ ὁ Βασιλεὺς δὲν διέκειτο συμπαθῶς πρὸς αὐτήν—ἦτο ἀρκετὸν διὰ τὴν Ρωσίαν νὰ διασφαλίσῃ τὴν ἐπιρροήν της ἐν Ἑλλάδι. Συνεπῶς ἐν τῇ οὐσίᾳ οὐδὲν συμφέρον εἶχε νὰ ὑποκινήσῃ τὴν ἀπομάκρυνσιν τοῦ Ὄθωνος ἐκ τοῦ Ἑλληνικοῦ θρόνου. Δι' αὐτὸ ἄλλωστε ἔσπευσε νὰ καταδικάσῃ τὰς κακῶς ἐννοουμένας πρωτοβουλίας τοῦ πρεσβευτοῦ της, ὁ ὁποῖος διὰ τῆς συμμετοχῆς του, παρὰ τῷ πλευρῷ τοῦ Ἄγγλου πρέσβεως, εἰς τὴν ἐπανάστασιν τῆς 3ης Σεπτεμβρίου, ἀνέστειλε τὰς ἐπιδιώξεις τῆς ρωσικῆς πολιτικῆς ἐν Ἑλλάδι, ἐνῷ συγχρόνως ἔδωσε μίαν νίκην εἰς τὴν ἀγγλικὴν διπλωματίαν, πρὸς ζημίαν τῶν ρωσικῶν συμφερόντων.

---

1. Ε. Ντριώ: τ. Β'. σ. 242 καὶ Ν. Δραγούμη τ. Β'. σ. 79.
2. Ε. Ντριώ: τ. Β'. σ. 243.

ΟΙ ΚΑΤΑΧΘΟΝΙΟΙ ΣΚΟΠΟΙ ΤΗΣ ΑΓΓΛΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

Ἀλλὰ τί ἀκριβῶς ἐπεδίωκεν ἡ Ἀγγλία, ἐν τῇ ἐπιμόνῳ μερίμνῃ της ὅπως χορηγηθῇ σύνταγμα εἰς τὴν Ἑλλάδα ; Μήπως ἡ προσπάθειά της αὐτὴ προήρχετο ἀπὸ τὸ ὅτι ἐπεθύμει τὴν πρόοδον καὶ τὴν εὐημερίαν τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ ἢ διότι ἐνδιεφέρετο εἰλικρινῶς διὰ τὴν ἀποκατάστασιν μιᾶς πολιτικῆς ὁμαλότητος ἐν Ἑλλάδι, δυναμένης, κατ' αὐτήν, νὰ ἐπιδιωχθῇ διὰ τοῦ συνταγματικοῦ πολιτεύματος ;

Οὐδὲν τούτων εἶχε κατὰ νοῦν ἡ Ἀγγλία. Διότι ἀμφότερα ἀπήρεσκον εἰς αὐτήν. Ἀκριβῶς δὲ τὰ ἀντίθετα ἦτο περισσότερον πιθανόν, ἂν μὴ βέβαιον, ὅτι θὰ προήρχοντο ἐκ τῶν δολίων αὐτῶν ἐπιδιώξεών της. Καὶ συγκεκριμένως : Ἡ Ἀγγλικὴ διπλωματία ἀπεσκόπει κυρίως ὅπως περιορίσῃ τὴν ἐξουσίαν καὶ τὰς προνομίας τοῦ Ὄθωνος, διὰ τῆς καταργήσεως τῆς ἀπολύτου Μοναρχίας. Τοῦτο δὲ ἐγνώριζε καλλίτερον τοῦ Ρώσου πρέσβεως ὅτι δὲν ἦτο ἀρεστὸν εἰς τὴν Ρωσίαν. Καὶ ὅ,τι δὲν ἦτο ἀρεστὸν εἰς τοὺς Ρώσους ἦτο ἐπιθυμητὸν εἰς τοὺς Ἄγγλους!.. Ἐπίσης ἡ Ἀγγλία ἦτο εἰς θέσιν νὰ γνωρίζῃ ὅτι φιλελεύθερον πολίτευμα, παρεχόμενον εἰς μικρὸν ἔθνος καὶ μάλιστα εἰς ἔθνος τὸ ὁποῖον μόλις πρό τινων ἐτῶν ἀπετίναξε τὸν ζυγὸν μακραίωνος δουλείας, δὲν θὰ καθίστατο δυνατὸν νὰ τοῦ ἐξασφαλίσῃ κυβερνητικὴν μονιμότητα, ἄνευ τῆς ὁποίας εἶναι ἀδύνατον νὰ συντελεσθῶσιν ἔργα πολεμικῆς προπαρασκευῆς ἢ καὶ διπλωματικῶν συνδυασμῶν. Καὶ φυσικὰ οὔτε ἡ πρόοδος, οὔτε ἡ εὐημερία δύνανται νὰ ἔχωσι θέσιν εἰς ἕνα τοιοῦτον ἀσταθὲς κυβερνητικὸν καθεστώς.

Ἐπὶ πλέον ἦτο γνωστὸν ὅτι, διὰ τοῦ συνταγματικοῦ πολιτεύματος, τὰ μικρὰ ἰδίως ἔθνη ρίπτονται ἀκατάσχετα εἰς τὰς κομματικὰς διαμάχας καὶ τὰς ἐσωτερικὰς ἀναταραχὰς καὶ ἡ προσοχή των ἀπομακρύνεται ἀπὸ τὰ ἐξωτερικὰ γεγονότα, τὰ ὁποῖα καὶ νὰ ἐπεθύμουν δὲν θὰ ἠδύναντο ν' ἀντιμετωπίσουν, διότι εἶναι ἀνέτοιμα καὶ διότι ἡ δραστηριότης των ἔχει ἐν τῷ μεταξὺ ἀπορροφηθῆ ἀπὸ τὰς πολιτικὰς ἔριδας καὶ τοὺς κομματικοὺς ἀγῶνας. Καὶ ἡ Ἀγγλία ἐνδιεφέρετο ζωηρῶς ὅπως ἡ Ἑλλὰς ριφθῇ εἰς τὸν πολιτικὸν καιάδα ἑνὸς συνταγματικοῦ κοινοβουλίου, ὡς πράγματι ἐκρίθη τὸ κοινοβούλιον τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, τοῦ ὁποίου τὰ μέλη ἐπεδίδοντο εἰς ἀτέρμονας κομματικὰς συζητήσεις, εἰς ἀντεγκλήσεις, εἰς προσωπικὰ συμφέροντα καὶ εἰς συνήθεις ἐπαρχιακὰς μωροφιλοδοξίας . . . Τοῦτο ἤρκει, κατὰ τὴν γνώμην της, ὥστε ἡ προσοχὴ τῶν Ἑλλήνων νὰ περιορισθῇ εἰς τὰ ἐσωτερικὰ ζητήματα—τὰ κομματικὰ μᾶλλον—καὶ ν' ἀπομακρυνθῇ ἀπὸ τὰς ἐθνικὰς βλέψεις των, τὰς στρεφομένας ἐναντίον τῆς ἀκεραιότητος τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτο-

κρατορίας. Τὸ γεγονὸς αὐτὸ καὶ μόνον ἱκανοποιεῖ τὴν ἀγγλικὴν πολιτικήν, ἥτις ὑπὲρ πᾶν ἄλλο ἐνδιεφέρετο ὅπως μὴ θιγῇ ἡ Τουρκία, ἀπὸ τυχὸν ἐξεγέρσεις τῶν Ἑλλήνων πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῶν ὑποδούλων ἀδελφῶν των.

Τοῦτο ὡς σκέψις, περιέχουσα τὸ στοιχεῖον τῆς διπλωματικῆς σκευωρίας, ἦτο ἐπιτυχής, ἀλλὰ προκειμένου νὰ χρησιμοποιηθῇ αὕτη ἐν τῇ ἐφαρμογῇ της εἰς τὸν Ἑλληνικὸν λαόν, τὸ πρᾶγμα ἐνεῖχε κάποιαν διαφοράν. Διότι, καίτοι οἱ Ἕλληνες μετὰ τὸ σύνταγμα κατετρίβοντο ἀληθῶς εἰς ἀτελειώτους κομματικοὺς ἀγῶνας, ἐν τούτοις οὐδ' ἐπὶ στιγμὴν ἐγένοντο ἐπιλήσμονες τοῦ ἱεροῦ χρέους των ἔναντι τῶν ὑπὸ ζυγὸν τελούντων ὁμογενῶν. Αἱ ἐθνικαί, λοιπόν, βλέψεις δὲν ἐγκατέλειψαν αὐτούς, ὡς ὑπέθεσεν ὅτι θὰ συνέβαινεν ἡ Ἀγγλία. Ἐκεῖνο ὅμως τὸ ὁποῖον δὲν κατώρθωσαν νὰ ἐπιτελέσουν οἱ Ἕλληνες, λόγῳ ἀκριβῶς τῆς ἀπασχολήσεώς των μὲ τὰ πολιτικὰ ζητήματα, ἦτο ἡ ἀξιόμαχος πολεμικὴ προπαρασκευὴ τοῦ Ἔθνους, ὥστε νὰ δύναται νὰ διεξαγάγῃ, εἰς δεδομένην εὐκαιρίαν, πόλεμον ἐναντίον τῆς ὁμόρου ἐπικρατείας.

Ἐπέτυχε, δηλαδή, ἡ Ἀγγλία εἰς τὴν καταχθόνιον πολιτικήν της νὰ μειώσῃ μόνον τὴν ὑλικὴν ἰσχὺν τῆς Ἑλλάδος. Τὴν ἀδάμαστον ψυχήν της ὅμως καὶ τὸ πνεῦμα της δὲν κατέστη δυνατὸν νὰ ἐπηρεάσῃ, οὔτε μὲ τὴν διπλωματίαν της, οὔτε μὲ τὴν ἰσχὺν τῆς βίας, τὴν ὁποίαν ἀργότερον ἐφήρμοσεν. Αὐτὴ ἡ ἑρμηνεία δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ἡ πλέον θετικὴ διὰ τὴν ἀποκάλυψιν τῶν πραγματικῶν σκοπῶν τῆς ἀγγλικῆς πολιτικῆς εἰς τὴν προσπάθειάν της ὅπως χορηγηθῇ σύνταγμα εἰς τὴν Ἑλλάδα.

Ἐπ' αὐτοῦ ἔγραψε λίαν χαρακτηριστικῶς καὶ ὁ Ε. Κυριακίδης[1] τονίσας τὰ ἑξῆς: «Εἰργάσθη ἡ πονηρὰ Ἀλβιὼν πρὸς παροχὴν συντάγματος, εἰργάσθη δηλονότι πρὸς διάσπασιν τῶν ἐθνικῶν δυνάμεων... Τοῦτο καὶ μόνον ἐζήτει καὶ δυστυχῶς τὸ ἐπέτυχε, καὶ οὐδαμῶς ἐμέριμνα περὶ τῶν φιλελευθέρων δογμάτων, ἡ ὑπὸ τὸ πρόσχημα αὐτῶν τὰ φοβερώτερα αἴσχη τοῦ δεσποτισμοῦ διαπράττουσα Ἀγγλικὴ κυβέρνησις».

Τέλος, οἱ Ἕλληνες ἀρχηγοὶ τῶν πολιτικῶν κομμάτων, οἱ ὁποῖοι ἐνεκολπώθησαν τὴν Βρεταννικὴν πολιτικὴν καὶ ἔγιναν ἀκούσια ὄργανα τῶν ἀνθελληνικῶν ἐπιδιώξεών της, ὑπέχουν βαρυτάτας εὐθύνας ἔναντι τοῦ Ἔθνους, αἱ ὁποῖαι δὲν δύνανται νὰ μειωθοῦν, ἔστω καὶ ἂν καταλογισθῇ εἰς αὐτοὺς τὸ ἐλαφρυντικὸν τῆς ἀγνοίας καὶ τῆς διπλωματικῆς ἀπειρίας. Διότι, ἦτο ἀδύνατον νὰ μὴ ἐτέλουν ἐν πλήρει γνώσει τοὐλάχιστον τῆς ἐσωτερικῆς καταστάσεως τῆς χώρας καὶ τοῦ λαοῦ, πρᾶγμα

1. Ε. Κυριακίδη: Ἱστορία τοῦ Συγχρόνου Ἑλληνισμοῦ τ. Α' σ. 374.

τὸ ὁποῖον τοὺς ἔδιδεν ἀνάγλυφον τὴν εἰκόνα νὰ κρίνωσιν ὅτι ἦτο ἀνεπίκαιρος καὶ ἀκατάλληλος τότε ἡ εἰσαγωγὴ τοῦ συνταγματικοῦ πολιτεύματος εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἡ ὁποία μόλις πρὸ δεκαετίας εἶχεν ἀπαλλαγῆ ἀπὸ τὰ δεσμὰ τῆς δουλείας.

***

Πρὸς συμπλήρωσιν τῶν διπλωματικῶν παρασκηνιακῶν ἐνεργειῶν τῶν ξένων Δυνάμεων διὰ τὴν χορήγησιν συντάγματος, πρέπει νὰ προσθέσω καὶ τὸν ρόλον τῆς Γαλλίας, καίτοι οὗτος ὑπῆρξεν ἀσθενής. Ἀρχικῶς ἡ γαλλικὴ πολιτικὴ ἦτο μᾶλλον ἀντίθετος πρὸς τὰς ἀγγλικὰς ραδιουργίας. Ἐν τούτοις οὐδεμίαν ἀντίδρασιν ἐξεδήλωσεν. Ἐτήρησε τρόπον τινὰ στάσιν ἀνοχῆς. Ὁ Γάλλος πρέσβυς ἠρκέσθη εἰς ἁπλᾶς συστάσεις πρὸς τοὺς Ἕλληνας πολιτικούς, ὅπως ἀποφύγουν, πρὸς τὸ παρὸν τοὐλάχιστον , πᾶσαν κίνησιν πρὸς παροχὴν συνταγματικῶν ἐλευθεριῶν, αἱ ὁποῖαι, ὡς τοὺς ἐτόνισε, «θὰ ἀπέβαινον εἰς βάρος τῆς ὁμαλότητος καὶ τῆς προόδου τῆς χώρας». Ἀλλ' αἱ συστάσεις του αὐταὶ οὐδὲν ἀποτέλεσμα εἶχον, διότι δὲν ἐλήφθησαν σοβαρῶς ὑπ' ὄψιν ἀπὸ ἐκείνους εἰς τοὺς ὁποίους ἀπηυθύνοντο. Ἐπὶ πλέον ἡ Γαλλία δὲν εἶχε οὐδένα λόγον νὰ διαφωνήσῃ πρὸς τὴν ἀγγλικὴν πολιτικὴν καὶ νὰ τηρήσῃ ἄκαμπτον στάσιν, ἐκδηλώνουσα τὴν ἀντίθεσίν της πρὸς αὐτήν, ἔστω καὶ ἂν ἡ ἀντίθεσις αὐτὴ θὰ ἀπέβαινε πρὸς τὸ καλὸν τῆς Ἑλλάδος. Οἱ ξένοι ὑπῆρξαν πάντοτε ξένοι. Προετίμησε λοιπὸν τελικῶς ν' ἀκολουθήσῃ καὶ ἐπὶ τοῦ θέματος αὐτοῦ τὴν χαραχθεῖσαν γραμμὴν ὑπὸ τῆς συμμάχου της Ἀγγλίας, χωρὶς νὰ προβάλῃ ἐπιφυλάξεις, δεδομένου μάλιστα ὅτι ὡς «προστάτις» Δύναμις τῆς Ἑλλάδος εἶχε πράξει ἤδη τὸ καθῆκον της μὲ τὸ νὰ ἐπισημάνῃ ἐγκαίρως τοὺς κινδύνους, οἵτινες ἀπέρρεον ὡς ἐκ τῆς παροχῆς συντάγματος. Καὶ ἐφ' ὅσον δὲν εὗρε τὴν δέουσαν κατανόησιν καὶ ἐφ' ὅσον ἐκ τούτου τὰ ἴδια αὐτῆς συμφέροντα δὲν ἐθίγοντο, ἦτο φυσικὸν νὰ συμφωνήσῃ μὲ τὴν ἀγγλικὴν πολιτικήν. Δι' ὃ καὶ ταχέως ἡ Γαλλία ἐκηρύχθη ὑπὲρ τοῦ συντάγματος, ἐκ συμφώνου μὲ τὰς ἑτέρας δύο Δυνάμεις.

Τὸν Ἰούλιον τοῦ 1834 ὁ Γάλλος πρεσβευτὴς Πισκατόρι ἔγραφε πρὸς τὴν Κυβέρνησίν του :[1] «Πρέπει νὰ ὁμολογήσω ὅτι εἶναι εὐχὴ γενικὴ ἡ ἀπαίτησις περὶ εἰσαγωγῆς συνταγματικοῦ πολιτεύματος, εὐχὴ ὅμως τοῦ πόνου καὶ τῆς ἀγανακτήσεως, διότι ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἐπιθυμεῖ ἡ Ἑλλὰς δὲν εἶναι τόσον τὸ συνταγματικὸν πολίτευμα, ἀλλὰ ἡ μεταβολὴ τῆς καταστάσεως. Θέλουν δηλαδὴ νὰ δεσμεύσουν τὴν

---

1. Ἀρχεῖα ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν τῆς Γαλλίας. τ. Ἑλλάς φ. 52.

πρωτοβουλίαν τοῦ Βασιλέως, νομίζοντες ὅτι οὕτω θὰ προχωρήσῃ καὶ θὰ εὐημερήσῃ ἡ χώρα».

Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα ἀπὸ ἐξωτερικῆς πλευρᾶς. Ἀπὸ εσωτερικῆς, συνέπιπτε ὥστε τὰ πάντα νὰ εὐνοοῦν τὴν ἐπιτάχυνσιν τῆς μεταβολῆς παρὰ τῶν δραστηρίως κινουμένων Ἑλλήνων πολιτικῶν, ὀργάνων τῶν ξένων διπλωματῶν. Ἡ ἀνεπάρκεια τῆς Κυβερνήσεως πρὸς ἀντιμετώπισιν τῶν φλεγόντων ζητημάτων τῆς χώρας ἦτο καταφανής. Αἱ αἰτιάσεις τοῦ τύπου κατὰ τῆς ἀπολύτου Μοναρχίας ἦσαν ἀδιάλειπτοι καὶ ἐπὶ πλέον ἡ ἐπιδείνωσις τῶν οἰκονομικῶν τοῦ κράτους ὑπῆρξεν ἄνευ προηγουμένου.

Παραλλήλως ἡ Ἀγγλία ἔσπευσε νὰ θέσῃ ἐπὶ τάπητος ἐκ νέου τὸ ὅλον οἰκονομικὸν ζήτημα τῆς Ἑλλάδος. Οἱ ἐν Λονδίνῳ πρεσβευταὶ τῶν τριῶν Δυνάμεων συνῆλθον εἰς συνδιάσκεψιν καὶ ἐξήτασαν τὰ ἑλληνικὰ οἰκονομικὰ ἐπὶ τῇ βάσει τῶν αἰτηθέντων παρ' αὐτῶν καὶ ὑποβληθέντων παρὰ τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως ἐγγράφων ἐπὶ τοῦ προϋπολογισμοῦ τῆς χώρας.

Ἡ ἀπόφασις τῆς διασκέψεως, ἡ ὁποία ἐκοινοποιήθη διὰ τοῦ πρωτοκόλλου τῆς 5ης Ἰουλίου 1843 εἰς την Ἑλληνικὴν Κυβέρνησιν, ὥριζε τὸ ποσὸν τῆς περικοπῆς τῶν ἐξόδων τοῦ Κράτους εἰς 3.742.000 δραχμῶν, διὰ νὰ ἐξασφαλισθῇ ἡ ἀνελλιπὴς πληρωμὴ τῶν τόκων καὶ τῶν χρεωλυσίων τῶν δύο πρώτων σειρῶν τοῦ δανείου καὶ ἡ ἐπιστροφὴ τῶν προκαταβολῶν ἐκ τῆς τρίτης σειρᾶς τούτου. Ὁ Βασιλεὺς καὶ ἡ Κυβέρνησις ἠσθάνθησαν βαρέως τὴν νέαν αὐτὴν κηδεμονίαν τῶν Δυνάμεων, τελικῶς δὲ ἠναγκάσθησαν νὰ δεχθοῦν τὰ προτεινόμενα ὑπ' αὐτῶν μέτρα.

Ὁ Ὄθων ἐξεχώρησεν αὐθορμήτως ἐκ τῆς ἐτησίας βασιλικῆς χορηγίας του 200.000 δραχμῶν. Ἡ Κυβέρνησις ἐμείωσε πάντας τοὺς μισθοὺς τῶν ὑπαλλήλων, ἠλάττωσε τὴν ἀριθμητικὴν δύναμιν τοῦ στρατοῦ, κατήργησε τὰς πρεσβείας τοῦ ἐξωτερικοῦ καὶ προέβη εἰς παντοειδεῖς οἰκονομίας, εἰς τρόπον ὥστε νὰ καταστῇ δυνατὸν ν' ἀνταποκριθῇ πρὸς τὰς οἰκονομικὰς ὑποχρεώσεις της ἔναντι τῶν Δυνάμεων.

Ἀλλ' αἱ συνέπειαι ἐκ τῶν μέτρων αὐτῶν ἐπέφερον νέας δυσχερείας εἰς τὰ ἐσωτερικὰ τοῦ Κράτους. Ἡ πολεμικὴ τοῦ τύπου ἐκορυφώθη. Αἱ ἐπικρίσεις ἐναντίον τοῦ Βασιλέως καὶ τῆς Κυβερνήσεως κατέκτων διαρκῶς ἔδαφος παρὰ τῷ λαῷ. Ἀναταραχὴ δὲ καὶ σύγχυσις ἐπεκράτει εἰς μεγάλην μερίδα τῆς κοινῆς γνώμης. Ἐν μέσῳ τῆς ἠλεκτρισμένης αὐτῆς ἀτμοσφαίρας οἱ Ἕλληνες πολιτικοὶ ὕψωσαν τὴν σημαίαν τοῦ συντάγματος, ἀποδίδοντες εἰς αὐτὸ καταπληκτικὰς ἰδιότητας, δυναμένας νὰ ἐπιλύσουν ὅλα τὰ προβλήματα τῆς χώρας!...

ΟΙ ΣΥΝΩΜΟΤΑΙ ΕΠΙ ΤΟ ΕΡΓΟΝ

Ἐν τούτοις, ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς κατὰ τὴν πλειοψηφίαν του ἄωρος πολιτικῶς, ἀμόρφωτος κοινωνικῶς καὶ ἐξηντλημένος οἰκονομικῶς, ὀλίγην προσοχὴν ἔδιδεν εἰς τὰς συνταγματικὰς θεωρίας, αἱ ὁποῖαι ἐξηγγέλοντο ὑπὸ τοῦ τύπου καὶ τῶν πολιτικῶν. Καὶ οὐδεμίαν προθυμίαν ἐδείκνυεν ὅπως κινηθῇ ἐπαναστατικῶς πρὸς κατάκτησιν τοῦ συντάγματος, παρὰ τὰς δελεαστικὰς ὑποσχέσεις αἱ ὁποῖαι τὸ συνώδευον.

Δὲν ἐπεζήτει ὁ λαὸς παρὰ τὴν τάξιν καὶ τὴν ἀσφάλειαν, ἡ ὁποία θὰ τοῦ ἐπέτρεπε νὰ ἐπιδοθῇ ἀπερίσπαστος εἰς τὰς ἐργασίας του. Τὰ παραπλανητικὰ κηρύγματα τῶν πολιτικῶν συνεκίνουν βεβαίως ἕνα σημαντικὸν ποσοστὸν τοῦ λαοῦ, ἀλλ' ἐν μέσῳ αὐτοῦ δὲν καθίστατο δυνατὸν ν' ἀνευρεθοῦν ἐπαναστάται, διατεθειμένοι νὰ ἐγείρουν ὅπλα ἐναντίον τοῦ θρόνου καὶ τοῦ καθεστῶτος.

Οὕτω, ταχέως διεψεύσθησαν αἱ ἐλπίδες τῆς πολιτικῆς ἡγεσίας τοῦ τόπου περὶ λαϊκῆς ἐξεγέρσεως καὶ πᾶσα προσμονὴ δι' ἕνα γενικὸν πραξικόπημα ἐξέλειπεν. Κατόπιν τούτου ἡ μόνη ὁδός, ἡ ὁποία ἀπέμενεν, ἦτο ἡ συνωμοσία. Δι' αὐτῆς ἔβλεπον οἱ πολιτικοὶ ἡγέται ὅτι θὰ ἐπετύγχανον τοῦ σκοποῦ των: τὴν ἀνατροπὴν τῆς Κυβερνήσεως καὶ τὸν ἐξαναγκασμὸν τοῦ Ὄθωνος εἰς τὴν χορήγησιν συντάγματος ἤ, ἐν ἐναντίᾳ περιπτώσει, εἰς τὴν παραίτησιν τούτου.

Ἀρχηγοὶ τῆς συνωμοσίας ἦσαν κατ' ἀρχὰς ὁ Ἀνδρέας Λόντος, ὁ ὁποῖος εἶχεν ὑποκαταστήσει εἰς τὴν ἀρχηγίαν τοῦ ἀγγλικοῦ κόμματος τὸν Μαυροκορδᾶτον. Ὁ τελευταῖος, λόγῳ τῆς δοθείσης πρὸς τὸν Βασιλέα ὑποσχέσεώς του ὅτι δὲν θὰ μετεῖχεν εἰς τὴν ἀντιπολίτευσιν, ἔμεινε μακρὰν τῆς ἐνεργοῦ δράσεως, καίτοι ἀσφαλῶς διετέλει ἐν πλήρῃ γνώσει τῶν τεκταινομένων. Ἄλλωστε ὁ Λόντος, καταγόμενος ἐξ ἐπιφανοῦς οἰκογενείας τοῦ Αἰγίου καὶ προσενεγκὼν πολυτίμους ὑπηρεσίας εἰς τὸν ὑπὲρ τῆς ἀνεξαρτησίας ἀγῶνα, ἦτο ἐκ φύσεως τολμηρὸς καὶ ριψοκίνδυνος καὶ πλέον κατάλληλος τοῦ Μαυροκορδάτου διὰ τὴν διοργάνωσιν καὶ τὴν ἐκτέλεσιν τῆς στάσεως.

Δεύτερος ἐκ τῶν ἡγετῶν τῆς συνωμοσίας ἦτο ὁ ἀρχηγὸς τοῦ ρωσικοῦ κόμματος Ἀνδρέας Μεταξᾶς, ὁ ὁποῖος εἶχε διαδεχθῇ εἰς τὴν θέσιν αὐτὴν τὸν πρὸ ὀλίγων μηνῶν ἀποθανόντα στρατάρχην τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως Θ. Κολοκοτρώνην. Τρίτος ἦτο ὁ στρατηγὸς Ι. Μακρυγιάννης, Πρόεδρος τοῦ δημοτικοῦ συμβουλίου Ἀθηναίων.

Τοὺς τρεῖς αὐτοὺς κορυφαίους συνωμότας περιεστοίχισαν ὁ Κ. Ζωγράφος, ὁ ναύαρχος Κ. Κανάρης, ὁ Μπότσαρης, ὁ Σισίνης καὶ ἄλλοι.

Ἀλλὰ μία συνωμοσία διὰ νὰ ἐπιτύχῃ, καὶ μάλιστα χωρὶς τὴν συμμε-

τοχὴν τοῦ λαοῦ, εἶναι ἀπαραίτητον νὰ προσεταιρισθῇ τὴν στρατιωτικὴν ἡγεσίαν, διὰ νὰ ἐξασφαλισθῇ ἡ διὰ τῶν ὅπλων ἐπικράτησίς της. Εἰς ὅλας τὰς ἐσωτερικὰς ἐπαναστάσεις ποὺ ἐσημειώθησαν εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἀκόμη καὶ πρὸ τῆς συστάσεως τοῦ Ἑλληνικοῦ Βασιλείου, ὁ στρατὸς ἔπαιξε πάντα τὸ κυριώτερον μέρος. Ὁ στρατὸς ἦτο ὁ μοχλὸς τῆς ἐπιτυχίας.

Ο Δ. ΚΑΛΛΕΡΓΗΣ

Μετὰ δὲ τὴν ἐπικράτησιν τῆς ἐπαναστάσεως ἡ προσπάθεια τοῦ στρατοῦ τείνει πάντα νὰ παρουσιάσῃ ὅτι τὸ κίνημα εἶχε τὰς ρίζας του εἰς τὴν λαϊκὴν ψυχήν. Καὶ ὁ λαός, συμβαίνει συνήθως, νὰ εἶναι σύμφωνος μὲ τὴν γνώμην αὐτὴν ἐκ τῶν ὑστέρων. Αὐτὸ ἀκριβῶς συνέβη καὶ τὸ 1843.

Οἱ ἀναλαβόντες τὴν πρωτοβουλίαν τοῦ κινήματος κατενόησαν ὅτι ἡ πολιτικὴ συνωμοσία δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ εὐοδωθῇ ἄνευ ἐνόπλου βοηθείας. Ἄνευ δηλαδὴ τῆς συνεργασίας τοῦ στρατοῦ, ἦτο ἀδύνατον νὰ κατορθωθῇ τι ἄξιον λόγου ἐναντίον τῆς Κυβερνήσεως, ἡ ὁποία διέθετεν ὠργανωμένον στρατόν. Κατόπιν τούτου αἱ προσπάθειαι τῶν συνωμοτῶν ἐστράφησαν εἰς τὴν ἐξεύρεσιν τοῦ καταλλήλου στρατιωτικοῦ ἡγέτου τῆς στάσεως. Καὶ οὗτος εὑρέθη ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ συνταγματάρχου Δημ. Καλλέργη, διοικητοῦ τοῦ ἱππικοῦ εἰς τὸ Ἄργος.

Εὐθὺς ὡς οἱ συνωμόται ἔμειναν σύμφωνοι περὶ τοῦ ὅτι οὗτος ἦτο πράγματι ὁ ἐνδεδειγμένος στρατιωτικὸς ἀρχηγὸς τοῦ κινήματος ἐμερίμνησαν καὶ ἐπέτυχον τὴν εἰς Ἀθήνας μετάθεσίν του, μυήσαντες ἀμέσως τοῦτον εἰς τὰ συνωμοτικά των σχέδια. Ὁ Καλλέργης εὑρέθη πρόθυμος νὰ ἠγηθῇ τῆς στάσεως, διότι πρὸ πολλοῦ ἠσπάζετο καὶ αὐτὸς τὰς περὶ Συντάγματος ἰδέας. Οὗτος ἦτο τότε ἡλικίας 39 ἐτῶν. Κατήγετο ἐκ Κρήτης καὶ εἶχε τύχει ἐπιμεμελημένης παιδείας εἰς Βιέννην, ἦτο δὲ εἰς ἄκρον τολμηρὸς καὶ φιλόδοξος.

Ὁ Καλλέργης ἀναλαβὼν τὴν ἀρχηγίαν τῆς ἀνατρεπτικῆς κινήσεως, ἔσπευσε νὰ προσεταιρισθῇ τὸν συνταγματάρχην Σπῦρον Μήλιον,

διοικητὴν τῆς Σχολῆς τῶν Εὐελπίδων, τὸν συνταγματάρχην Σκαρβέλην, διοικητὴν τοῦ πεζικοῦ καὶ τὸν λοχαγὸν τοῦ πυροβολικοῦ Σχινάν. Τὸ σχέδιον τῆς ἐπαναστάσεως προέβλεπε τὴν πολιορκίαν ὑπὸ τοῦ στρατοῦ τῶν ἀνακτόρων καὶ τὴν ἀπαίτησιν τῆς ἀνακηρύξεως τοῦ συντάγματος ὑπὸ τοῦ Βασιλέως. Εἰς περίπτωσιν δὲ ἀρνήσεως τοῦ Ὄθωνος νὰ ἱκανοποιήσῃ τὴν ἀξίωσιν αὐτὴν τῶν ἐπαναστατῶν, ὁ Καλλέργης δὲν θὰ ἐδίσταζε, συμφώνως μὲ τὸ σχέδιον, νὰ ἐξωθήσῃ τὸν Βασιλέα εἰς παραίτησιν.

Ἐν τῷ μεταξὺ καὶ ἰδίως τὰ τελευταῖα 24ωρα πρὶν ἐκραγῇ ἡ στάσις, ἡ Κυβέρνησις καὶ ὁ Βασιλεὺς ἐπληροφορήθησαν τὰ τῆς συνωμοσίας, ὡς καὶ τὰ ὀνόματα τῶν ἡγετῶν αὐτῆς. Τοῦτο μαρτυρεῖ καὶ ἡ ἀνευρεθεῖσα εἰς τὸ ἀπόρρητον ἐν Μονάχῳ ἀρχεῖον τοῦ Ὄθωνος, ἐμπιστευτικὴ ἔκθεσις, τὴν ὁποίαν θὰ παραθέσω ἐν συνεχείᾳ.

Ἀλλ' ἀντὶ νὰ ληφθοῦν ἀμέσως τὰ δέοντα μέτρα καὶ νὰ προβοῦν πάραυτα εἰς τὴν σύλληψιν τῶν πρωτεργατῶν τῆς ἀποστασίας, ἤρχισαν —Κυβέρνησις καὶ Βασιλεὺς—νὰ σκέπτωνται περὶ συγκροτήσεως ἐκτάκτου στρατοδικείου καὶ περὶ τῆς παραπομπῆς εἰς αὐτὸ τῶν αναμεμιγμένων εἰς τὴν στάσιν, πρὶν ἀκόμη τοὺς συλλάβουν, ἀξιωματικῶν καὶ πολιτικῶν, μὲ τὴν κατηγορίαν τῆς ἐσχάτης προδοσίας. Τὰ γεγονότα ὅμως τοὺς προκατέλαβον.

ΤΑ ΣΥΜΒΑΝΤΑ ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ

Τὴν ἐξέλιξιν τῶν συμβάντων ἐν λεπτομερείᾳ τὴν δίδει εἰς μίαν μακρὰν περιγραφήν του ὁ Ἐμ. Ἀντωνιάδης εἰς τὴν ἐφημερίδα του «Ἀθηνᾶ» καὶ εἰς τὸ φύλλον τῆς 8ης Σεπτεμβρίου 1843. Τὴν παραθέτω ολόκληρον, καίτοι δὲν εἶναι ἄμοιρος ὑπερβολῶν καὶ ὡρισμένων ἀνακριβειῶν :

«Τὸ σύνθημα, γράφει, εἶχε δοθῇ κατ' ἀρχὰς διὰ τὴν νύκτα τῆς 1—2 Σεπτεμβρίου, ἀλλ' ἀνεβλήθη πάλιν τὸ κίνημα διὰ νὰ γίνῃ περὶ τὸν ὄρθρον τῆς 3 Σεπτεμβρίου. Ὁ στρατηγὸς Μακρυγιάννης ἔμελλε νὰ κινήσῃ ἀπὸ τὴν οἰκίαν του μὲ λαὸν ὡπλισμένον καὶ μὲ ἀτάκτους στρατιώτας, ὁ δὲ συνταγματάρχης Καλλέργης ἀπὸ τοῦ στρατῶνος μὲ τὸν τακτικὸν στρατόν. Ὁ Καλλέργης, ὑπὸ τὸ πρόσχημα τοῦ νὰ διατηρήσῃ τὴν κοινὴν ἡσυχίαν, διὰ τοὺς φόβους οἱ ὁποῖοι ἤδη διεδίδοντο, ἐξέρχεται εἰς τὴν πόλιν, περὶ τὴν ἑνδεκάτην πρὸ τοῦ μεσονυκτίου, μὲ τὸ ἱππικόν του, προσδοκῶν τὴν συμφωνηθεῖσαν τῆς ῥήξεως ὥραν· ἀλλ' αἴφνης ἠναγκάσθη νὰ ἐπισπεύσῃ τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ ἔργου, ἀφοῦ ἔμαθεν ὅτι ἡ χωροφυλακὴ περιεκύκλωσε τὴν οἰκίαν τοῦ Μακρυγιάννη καὶ ὅτι εἷς λόχος τῶν ἀκροβολιστῶν διετάχθη νὰ διευθυνθῇ

εἰς τὸ αὐτὸ μέρος, διὰ νὰ βοηθήσῃ τὴν χωροφυλακὴν εἰς τὴν σύλληψιν τοῦ Μακρυγιάννη καὶ τῶν ὀπαδῶν του. Τὰ μέτρα ταῦτα ἐκ μέρους τῆς ἀρχῆς ἐδείκνυον, ὅτι τὸ σχέδιον εἶχεν ἀνακαλυφθῆ. Ἤδη δὲ καὶ πρὸ ἡμερῶν δὲν εἶχον λείψει κατάσκοποι, οἱ ὁποῖοι εἰδοποίησαν τὴν ἀρχὴν περὶ ἑνὸς προμελετημένου κινήματος καὶ κατὰ συνέπειαν τῶν καταμηνύσεων τούτων, εἶχεν ἀποφασισθῆ ἡ σύστασις τοῦ στρατιωτικοῦ συμβουλίου. Ἀλλα χωρὶς νὰ χάσῃ καιρὸν ὁ Καλλέργης διευθύνεται εἰς τὸν στρατῶνα καὶ διατάσσει τὴν σύναξιν. Εἶχε παρέλθει ἡ ὥρα τοῦ μεσονυκτίου. Συνῆλθον οἱ ἀξιωματικοί, καὶ ἐν τῷ κύκλῳ αὐτῶν παρευρέθη καὶ ὁ διοικητὴς τῆς στρατιωτικῆς σχολῆς συνταγματάρχης Σπῦρος Μήλιος μετὰ τριῶν ἐκ τῶν ἀξιωματικῶν αὐτῆς, τῶν Κ. Πασχάλη, Ράλλη καὶ ἑνὸς τρίτου, τοῦ ὁποίου ἀγνοοῦμεν τὸ ὄνομα.

»Τότε πρὸς αὐτοὺς ἀγορεύσας ὁ Καλλέργης, εἶπεν ὅτι ἡ κατάστασις τοῦ Ἔθνους ἦτο ἀπελπιστική, ἐὰν ἡ φρουρὰ δὲν ἤθελε τὸν ἀκολουθήσει, διὰ νὰ ἐκτελέσῃ τὸ κίνημα ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον οἱ ἀξιωματικοὶ τοῦ στρατοῦ ἐγνώριζον, καὶ τὸ ὁποῖον ἔπρεπεν ἢ νὰ ἐπιτύχουν ἢ νὰ ἀποθάνουν. Οἱ ἀξιωματικοὶ δεικνύουν εἰς αὐτὸν τὴν πλήρη ἀφοσίωσίν των. Ἐκ τούτων ὀλίγοι τινὲς ἠγνόουν τὸ σχέδιον, ἀλλ' ὅμως τὸν ἠκολούθησαν μιμούμενοι τοὺς συντρόφους των. Ἀφ' ἑτέρου ὁ Καλλέργης εἶχε παρατεταγμένους παρὰ τὴν θύραν τοῦ στρατῶνος πιστοὺς ἱππεῖς, μὲ τὰ πιστόλια εἰς τὰς χεῖρας διὰ νὰ φονεύσουν εὐθὺς ἐκεῖνον ὅστις ἤθελε φανῇ ἐναντιούμενος εἰς τὸ κίνημα. Ἅμα δὲ οἱ ἀξιωματικοὶ ἐξέφρασαν τὴν προθυμίαν των ὁ Καλλέργης ἐκφωνεῖ: «Ζήτω τὸ Σύνταγμα» καὶ τὴν φωνὴν ταύτην ἐπαναλαμβάνουν ἅπαντες. Ρίπτονται δύο τουφέκια, καθὼς ἦτο τὸ σύνθημα, διὰ νὰ εἰδοποιηθῶσι καὶ οἱ λοιποὶ συνεταῖροι, ὁ δὲ Καλλέργης, τιθέμενος ἐπὶ κεφαλῆς τῆς φρουρᾶς, ἥτις συνίστατο ἀπὸ τὸ τάγμα τῆς γραμμῆς, τὸ ἱππικὸν καὶ ἕνα λόχον τῶν ἀκροβολιστῶν, διότι ὁ ἕτερος εἶχεν ἀναχωρήσει διὰ νὰ συλλάβῃ μὲ τοὺς χωροφύλακας τὸν Μακρυγιάννην, ὡδήγησε τοὺς στρατιώτας τὴν πρώτην ὥραν μετὰ τὸ μεσονύκτιον πρὸς τὰ ἀνάκτορα· ἐξήλαυνον δὲ μὲ τὴν μουσικήν, μὲ τὰς σάλπιγγας, μὲ τὰς σημαίας, βαδίζοντες κατὰ φάλαγγα καὶ διελθόντες τὴν πόλιν, ἔφθασαν εἰς τὴν πλατεῖαν τῶν ἀνακτόρων, ὅπου παρετάχθησαν εἰς δύο γραμμὰς κραυγάζοντες: «Ζήτω τὸ Σύνταγμα».

»Ταὐτοχρόνως ὁ Καλλέργης πέμπει ἀποσπάσματα στρατιωτῶν διὰ νὰ καταλάβουν τὰς Γραμματείας, τὴν Τράπεζαν, τὸ Ταμεῖον καὶ ἓν ἄλλο ἱππέων διὰ νὰ ἐλευθερώσῃ τὸν Μακρυγιάννην, ὅστις πολιορκούμενος ἤδη δύο ὥρας, διέτρεχε πολὺν κίνδυνον. Ὁ Μακρυγιάννης ἦτο κεκλεισμένος εἰς τὴν οἰκίαν του μὲ ὀλίγους στρατιώτας ἰδίους καὶ

ὀλίγους τοῦ Γιάννη Κώστα, ὅταν ἔφθασαν οἱ χωροφύλακες· οὗτοι δὲ μὴ θέλοντες νὰ βιάσωσι τὴν οἰκίαν περιωρίσθησαν νὰ τὴν περικυκλώσουν καὶ ἐνταῦθα παρέμενον ἐν σιγῇ. Ἀλλ' ὅταν προσεπάθησαν ν' ἀφοπλίσουν ἕνα τῶν στρατιωτῶν, ὅστις εἶχεν ἐξέλθει, οἱ τοῦ Μακρυγιάννη πυροβολήσαντες ἐφόνευσαν τὸν ἐνωμοτάρχην καὶ δύο ἄλλους χωροφύλακας ἐπλήγωσαν· οἱ χωροφύλακες ἀντιπυροβολοῦν καὶ ἡ συμπλοκὴ ἤθελεν ἐξακολουθήσει, ἐὰν τις ἀπὸ τῆς οἰκίας δὲν ἐφώναζεν εἰς αὐτοὺς «ὦ ἄνδρες, τί πολεμοῦμεν ; ἡμεῖς εἴμεθα ἀδελφοί, διατί νὰ φονευώμεθα μεταξύ μας ; κανένα κακὸν δὲν ἔχομεν, ἀπ' ἐναντίας ζητοῦμεν νὰ ὠφελήσωμεν τὴν πατρίδα· εἰς τοῦτο εἶναι σύμφωνος ὅλος ὁ στρατὸς καὶ ὅλος ὁ λαός· ἀκούσατε τί γίνεται πέραν». Κατ' ἐκείνην τὴν στιγμὴν ἠκούσθησαν αἱ σάλπιγγες τῶν ἐκπορευομένων στρατιωτῶν καὶ αἱ φωναὶ «Ζήτω τὸ Σύνταγμα». Οἱ χωροφύλακες τότε ὑπήκουσαν, ὁ δὲ λόχος τῶν ἀκροβολιστῶν, ὅστις ἔχων τὸ σύνθημα δὲν ἔλαβε μέρος εἰς τὴν συμπλοκήν, ἀλλὰ παρέμενε μέχρις ἐκείνης τῆς ὥρας θεατής, ἅμα εἶδε τοὺς χωροφύλακας παύσαντας τὸ πῦρ καὶ ἤκουσε τὰς κραυγὰς τῶν λοιπῶν σωμάτων, ἔσπευσε νὰ ἑνωθῇ μὲ αὐτά, καὶ φωνάζων «Ζήτω τὸ Σύνταγμα» ἡνώθη μὲ τὸν ἄλλον λόχον εἰς τὴν πλατεῖαν τῶν ἀνακτόρων. Ταὐτοχρόνως ἔφθανεν εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Μακρυγιάννη ὁ Σκυλοδημάκης μὲ ὀλίγους ἀτάκτους καὶ τὸ ἀπόσπασμα τῶν ἱππέων. Οἱ χωροφύλακες ὑποχωροῦσι καὶ ὁ Μακρυγιάννης ἐξέρχεται μετὰ τῶν ἰδικῶν του.

»Ἐνῷ ταῦτα συνέβαινον, οἱ πολῖται ἐγερθέντες τοῦ ὕπνου, ἐξήρχοντο οἱ μὲν ὡπλισμένοι, οἱ δὲ ἄοπλοι, ἄλλοι δὲ στρατιῶται ἄτακτοι, μεταξὺ τῶν ὁποίων οἱ Κρῆτες διεκρίνοντο ἀπὸ τὰ μακρὰ τουφέκια, ἔσπευδον διευθυνόμενοι ἅπαντες πρὸς τὴν πλατεῖαν. Κατ' ἀρχὰς οἱ πολῖται ἦσαν ὀλίγοι καὶ ἔτρεχον σκορπισμένοι, ἀγνοοῦντες οἱ πολλοὶ τὸ πρακτέον καὶ ὀλίγον διακρινόμενοι μεταξύ των εἰς τὸ σκότος· ἦτο ἡ νὺξ νεφελώδης. Ὀλίγοι χωροφύλακες ἔτρεχον εἰς τὴν ὁδὸν Ἑρμοῦ, ὅπου συνέπιπτον οἱ ἐξερχόμενοι πολῖται καὶ οὕτως ἡ ὁδὸς αὕτη ἀπὸ Καπνικαρέας μέχρι τῶν ἀνακτόρων, ἦτο σκηνὴ συγχύσεως καὶ σιγανοῦ θορύβου ἀνθρώπων σπευδόντων, ἐνῷ ὁ μὲν Μακρυγιάννης ἐπυροβόλει ἀπὸ τῆς οἰκίας του, οἱ δὲ στρατιῶται ἐκραύγαζον ἐπὶ τῆς πλατείας. Ἀφοῦ αἱ κραυγαὶ ἠκούσθησαν εἰς τὰ ἀνάκτορα, ἐξῆλθον ἐκεῖθεν ὁ ὑπασπιστὴς τοῦ Βασιλέως Κ. Γαρδικιώτης–Γρίβας μετὰ τοῦ γραμματέως (ὑπουργοῦ) τῶν Στρατιωτικῶν Κ. Α. Βλαχοπούλου. Ὁ γραμματεύς, πλησιάσας εἰς τὸν Καλλέργην καὶ τοὺς στρατιώτας καὶ πειραθεὶς νὰ τοὺς προτρέψῃ νὰ διαλυθῶσι, συλλαμβάνεται, κατὰ διαταγὴν τοῦ Καλλέργη, μετὰ τοῦ Γαρδικιώτη καὶ ἀμφότεροι πέμπονται ὑπὸ κράτησιν εἰς τὸν στρατῶνα. Τότε φανεὶς ὁ βασιλεὺς μετὰ

τοῦ συνταγματάρχου Χές, εἰς μίαν θυρίδα τῶν κατωτέρω τοῦ παλατίου, τῶν ἀπέναντι τῆς πλατείας, προσκαλεῖ τὸν Καλλέργην καὶ τὸν ἐρωτᾶ τί δηλοῖ τὸ κίνημα τοῦτο τῶν στρατιωτῶν. Ὁ Καλλέργης ἀποκρίνεται ὅτι λαὸς καὶ στρατὸς ζητοῦν τὸ σύνταγμα. «Ἂς διαλυθῶσιν, εἶπεν ὁ βασιλεύς, καὶ θέλω φροντίσει περὶ τῆς αἰτήσεώς των». «Μεγαλειότατε, ἀπήντησεν ὁ Καλλέργης, δὲν θέλουν διαλυθῇ, ἕως οὗ ἡ Υ. Μ. δὲν ἀποφασίσῃ μετὰ τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας». Εἰς ταύτην τὴν ἀπάντησιν ὁ Χὲς ἀντιτείνει παρατηρήσεις, ἀλλ' ὁ Καλλέργης τον διέκοψε πλήρης ὀργῆς, ἤλεγξεν αὐτὸν ὡς παραίτιον καὶ συμμέτοχον τῆς δεινῆς θέσεως εἰς τὴν ὁποίαν εἶχον ἐπιβούλως καταντήσει τὸν βασιλέα οἱ αὐλικοί του, καὶ τὸν διέταξε νὰ ἀπέλθῃ ἀπὸ τῆς θυρίδος. Εἰσῆλθεν ὁ Χὲς καὶ μετ' ὀλίγον ὁ βασιλεύς. Ταῦτα ἰδόντες οἱ ἐν τοῖς ἀνακτόροις καὶ τὴν ἀπόφασιν τῶν στρατιωτῶν ἀμετάβλητον, πέμπουσι τὸν διαγγελέα τοῦ βασιλέως Στάϊνστόρφ, ἵνα διατάξῃ τὸν λοχαγὸν Σχινὰν νὰ φέρῃ τὰ πυροβόλα, ἀλλ' ὁ Σχινᾶς εἰς αὐτὸν μὲν ἀπαντᾷ διστακτικῶς, διατάξας δὲ νὰ ζευχθῶσι τὰ ὑποζύγια φέρει τὰ πυροβόλα, τέσσαρα τὸν ἀριθμόν, εἰς τὴν πλατεῖαν καὶ παραταχθεὶς μεταξὺ τῶν δύο γραμμῶν τοῦ πεζικοῦ φωνάζει μετὰ τῶν λοιπῶν «Ζήτω τὸ Σύνταγμα». Οὕτως ὅλα τὰ σώματα τῆς φρουρᾶς συνηνώθησαν εἰς τὸ κίνημα. Τότε ἤρχισε νὰ συρρέῃ τὸ πλῆθος τοῦ λαοῦ. Ὁ μοίραρχος τῆς χωροφυλακῆς Κουτσογιαννόπουλος, ὅστις ἐν τῇ ἑρμαϊκῇ ὁδῷ μέ τινας χωροφύλακας ἱππεῖς ἐκώλυε τὸ πλῆθος, μεταπεμφθεὶς παρὰ τοῦ Καλλέργη διατάττεται νὰ ὑποχωρήσῃ καὶ συλλαμβάνεται. Οἱ ὀλίγοι χωροφύλακες δὲν κάμνουν οὐδεμίαν ἀντίστασιν, οὔτε ἡ λοιπὴ χωροφυλακή, ὅπου καὶ ἂν ἀπηντᾶτο. Οἱ στρατιῶται τοῦ ἀγῶνος, οἱ συνιστῶντες τὸ ὡραῖον τοῦτο σῶμα, δὲν ἤθελον βεβαίως νὰ πολεμήσωσι μὲ τοὺς ἀδελφούς των, τοὺς ζητοῦντας τὰ δικαιώματα τῆς πατρίδος, καὶ οἱ πυροβολήσαντες κατὰ τοῦ Μακρυγιάννη το ἔπραξαν χωρὶς νὰ ἠξεύρουν τὰ διατρέχοντα, ὥστε καὶ ὁ φονευθεὶς ἐνωμοτάρχης ἔγινε μᾶλλον θῦμα ἀγνοίας, παρὰ αὐτῆς τῆς ἐπαναστάσεως.

»Ἐν τούτοις τὸ πλῆθος ηὔξανε εἰς τὴν πλατεῖαν καὶ αἱ κραυγαὶ ἐγίνοντο ζωηρότεραι. Οὐδεμία δὲ σύγχυσις συνέβαινεν. Οἱ στρατιῶται ἀκίνητοι, εἰς ἣν τάξιν ἦσαν παρατεταγμένοι, ἐτήρουν πειθαρχίαν καὶ εὐταξίαν ἀπαραδειγμάτιστον· ὁ δὲ λαὸς περιεφέρετο κραυγάζων χωρὶς νὰ πειράζῃ κανένα οὐδ' αὐτοὺς τοὺς ἀνθρώπους καθ' ὧν ἐκινεῖτο. Ἐνῷ δέ τις τῶν παρευρισκομένων, διακρίνας δύο ἀξιωματικοὺς Βαυαροὺς προσερχομένους, ἀνεβόησε καὶ ἔσυρε τὴν προσοχὴν τῶν ἀνθρώπων πρὸς αὐτούς, ὁ ὑπολοχαγὸς Τολμίδης, πλησιάσας τοὺς ἔλαβεν ἀπὸ τὰς χεῖρας καὶ φοβούμενος τοὺς διήγαγε διὰ τοῦ πλήθους καὶ τῶν στρατιωτῶν, χωρὶς νὰ κινήσῃ τις νὰ τοὺς κακοποιήσῃ. Ὅλοι ἦσαν

ἐνησχολημένοι νὰ ἐκφράσωσι τὸν ἐνθουσιασμόν των, ὡς ἂν εἶχον ἤδη τὸ Σύνταγμα εἰς χεῖρας. Αἱ κραυγαὶ ὑπὲρ τοῦ Συντάγματος ἐσυγχέοντο μετὰ τῆς στρατιωτικῆς μουσικῆς, ἥτις δὲν ἔπαυε παιανίζουσα καὶ οὕτως ἡ συνάθροισις ἐνέφαινε μᾶλλον χαρακτῆρα πανηγύρεως, παρὰ τὴν τρομερὰν τῶν ἐπαναστάσεων εἰκόνα. Οἱ στρατιῶται ἐφέροντο εὐνοϊκώτατα καὶ ἀδελφικῶς πρὸς τοὺς πολίτας, οἱ πολῖται μὲ ἀγάπην καὶ σέβας πρὸς τοὺς στρατιώτας. Οὐχὶ μόνον δὲν ἐζημιώθη ἢ ἐβλάφθη οὐδεὶς ἐκεῖ, ἀλλὰ μεταξὺ τῆς συναθροίσεως ἐκείνης ᾐσθάνετό τις ἑαυτὸν ἀσφαλῆ, ὡς ἐν τῷ μέσῳ μιᾶς παρατάξεως.

»Οὕτω τὸ κίνημα ἐπέτυχε καθ' ὅσον ἀφορᾷ τοὺς στρατιωτικοὺς συνδυασμούς. Τοῦ Μακρυγιάννη ὁ ἀποκλεισμὸς εἶχε διαλυθῆ, ἡ χωροφυλακὴ εἶχεν ἀποσυρθῆ, αἱ Γραμματεῖαι, ἡ Τράπεζα, τὸ Ταμεῖον ἦσαν κατηλειμμένα, οἱ γραμματεῖς ὑπὸ κράτησιν καὶ ἡ ἡσυχία τῆς πόλεως ἐξησφαλισμένη· ὅλα δὲ ταῦτα χρεωστοῦνται εἰς τὴν ἑτοιμότητα καὶ τὴν γενναιότητα τοῦ Καλλέργη, εἰς τὴν ταχύτητα καὶ τὴν ἑνότητα τῶν κινήσεών του, εἰς τὸν πατριωτισμὸν καὶ τὴν ἱκανότητα τῶν ἀξιωματικῶν του καὶ εἰς τὴν πειθαρχίαν καὶ εὐταξίαν τοῦ στρατοῦ. Συνήργησεν ἐπὶ τοσοῦτον εἰς τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ ἔργου ὁ Μακρυγιάννης, ὡς ἀρχηγὸς τοῦ ὡπλισμένου λαοῦ καὶ οἱ ἀρχηγοὶ Γιάννης Κώστας, οἱ δύο Στράτοι, καὶ ὁ Σκυλοδημάκης. Μεταξὺ τῶν ἀξιωματικῶν διεκρίθησαν ὁ Βέϊκος, ὁ Πετμεζᾶς, ὁ Τολμίδης, ὁ Μανιτάκης, οἱ λοχαγοὶ τοῦ τάγματος Παπαβιέρος, Λαζαρέτης, Ἀρτέμης καὶ λοιποί, οἱ ἀξιωματικοὶ τῶν ἀκροβολιστῶν καὶ ἄλλοι, τῶν ὁποίων τὰ ὀνόματα ἢ δὲν ἐνθυμούμεθα ἢ ἀγνοοῦμεν. Πρέπει ν' ἀναφέρωμεν καὶ τοὺς ἀρχηγοὺς τῶν σωμάτων, οἱ ὁποῖοι συγκατένευσαν ν' ἀκολουθήσωσι μὲ τὰ σώματά των τὸν Καλλέργην καὶ νὰ συγκινδυνεύσωσιν· εἶναι δὲ οὗτοι ὁ συνταγματάρχης Σκαρβέλης, ὁ ταγματάρχης Ροδίτης καὶ ὁ λοχαγὸς τοῦ πυροβολικοῦ Σχινᾶς· συνηγωνίσθη καὶ ὁ συνταγματάρχης Σπῦρος Μήλιος, καὶ οἱ ἀξιωματικοί του ἐδιήκουν οὐλαμοὺς τοῦ τάγματος. Τελευταῖον ἄξιοι μνείας εἶναι καὶ οἱ πρώην ἐν τῇ Ἑλληνικῇ ὑπηρεσίᾳ Γάλλοι ἀξιωματικοὶ τοῦ στρατοῦ, οἱ ὁποῖοι πρὸ ὀλίγου κατασταθέντες διαθέσιμοι, ἔσπευσαν ν' ἀναλάβωσι κατ' ἐκείνην τὴν νύκτα ἐπικίνδυνα καθήκοντα.

Η ΣΥΝΕΔΡΙΑΣΙΣ ΤΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ ΕΠΙΚΡΑΤΕΙΑΣ

»Ἦτο ἡ ὥρα τρίτη τῆς νυκτός, ὅτε ὁ λαὸς ἔσπευσε νὰ συγκαλέσῃ τοὺς συμβούλους· πρῶτοι ἐφάνησαν μόνοι των ἐρχόμενοι, οἱ σύμβουλοι Ἀν. Μεταξᾶς, Α. Λόντος, Τούρτς καὶ Ζωγράφος· ἡ παρουσία των ἐνεψύχωσε στρατιώτας καὶ λαόν· διελθόντες δὲ τὴν πλατεῖαν πλήρεις θάρρους ἀταράχου ἀνευφημήθησαν ζωηρῶς· ὁ λαὸς περιεκύκλωσε τὸν

Μεταξᾶν, τὸν Λόντον, καὶ τοὺς ἐχαιρέτισε μὲ τὰ ὀνόματα τῶν παλαιῶν ἀγώνων. Οἱ ἄνδρες οὗτοι, οἵτινες εἶχον τὴν διεύθυνσιν τοῦ κινήματος, δὲν χάνουν καιρόν, πορεύονται εἰς τὸ κατάστημα τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας, τὸ ὁποῖον εὗρον ἐν τῷ σκότει· ὁ Λόντος διατάσσει νὰ φέρουν φῶτα ἀπὸ τὴν πλησίον οἰκίαν του· ὁ Μακρυγιάννης θέτει φρουρὰν εἰς τὴν θύραν τοῦ καταστήματος· ὁ λαὸς τρέχει νὰ καλέσῃ καὶ τοὺς ἄλλους συμβούλους. Πρῶτοι ἔρχονται ὁ Ρήγας Παλαμήδης καὶ ὁ Μανσόλας, μετέπειτα οἱ λοιποί, ὁ εἷς κατόπιν τοῦ ἄλλου, φερόμενοι ἀπὸ κύματα βοώντων ἀνθρώπων· ὁ Σπῦρος Μήλιος εἰσέρχεται εἰς τὸ Συμβούλιον ὡς ἀντιπρόσωπος τοῦ στρατοῦ, ἅμα δὲ τὸ Συμβούλιον συνεκροτήθη, μετὰ βραχεῖαν συζήτησιν, συνέταξε προκήρυξιν, τὴν ὁποίαν ὁ Α. Λόντος προσδιωρίσθη νὰ κάμῃ γνωστὴν εἰς τὸν ἐν τῇ πλατείᾳ τοῦ παλατίου συνηθροισμένον λαὸν καὶ στρατόν. Ἐνταῦθα ἀνυπόμονοι περιέμενον πάντες τὴν πρᾶξιν ἑνὸς σώματος, εἰς τὸ ὁποῖον εἶχον ἐναποθέσει τὰς ἐλπίδας των καὶ τὰς τύχας τῆς πατρίδος. Ἀνέτελλεν ὁ ἥλιος, ὅταν ὁ Κ. Σῖμος ἀνέγνω, εἰς ἐπήκοον πάντων, ἐν τῷ μέσῳ τῆς πλατείας τὴν προκήρυξιν τοῦ Συμβουλίου, ὅτε δὲ ἔφθασεν εἰς τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ ὅρκου, στρατιῶται καὶ λαός, ἅπαντες αὐθορμήτως, ἀπέτειναν τὰς χεῖρας εἰς τὸν οὐρανόν.

»Ἡ προκήρυξις τοῦ Συμβουλίου, ἀναγνωρίζουσα τὸ κίνημα καὶ ἀποκαθιστάνουσα αὐτὸ τὸ Σῶμα συνυπεύθυνον, καθησύχασε τὸν λαὸν καὶ τὸν στρατὸν καὶ τοὺς ἐνέπνευσε νέον θάρρος χωρὶς νὰ τοὺς ἐξάψῃ. Λαὸς καὶ στρατὸς εἶχον ἤδη ὅ,τι ἐπεθύμουν, τὴν νομιμότητα ἀντιπροσωπευομένην ἀπὸ ἓν νομοθετικὸν σῶμα, τὸ ὁποῖον εἰς τὴν κατάστασιν ταύτην, τὴν ἄνευ κυβερνήσεως, ἀνελάμβανε τὴν διεύθυνσιν τῶν πραγμάτων καὶ ἐξησφάλιζε τὴν κοινὴν ἡσυχίαν. Ὅλοι ηὐχαριστήθησαν καὶ τῶν πολιτῶν αἱ χεῖρες αἴρουσαι τὸν Λόντον, τὸν μετέφερον μὲ ζωηρὰς ἀνευφημήσεις εἰς τὸ Συμβούλιον τῆς Ἐπικρατείας.

»Τότε ἤρχισεν ἡ σκέψις περὶ τοῦ πρακτέου· ὁ Μεταξᾶς, ὁ Λόντος, ὁ Ρ. Παλαμήδης, προτείνουσι τὴν σύνταξιν τῆς πρὸς τὸν Βασιλέα ἀναφορᾶς, ἡ ὁποία καὶ ὑπεγράφη μετά τινα συζήτησιν· ἐκλέγουσι δὲ ἐπιτροπήν, συγκειμένην παρὰ τῶν κ.κ. Κουντουριώτου, Α. Μαυρομιχάλη, Αἰνιᾶνος, Ψύλλα, Ἀναστασίου Λόντου καὶ τοῦ γραμματέως τοῦ συμβουλίου Προβελεγγίου, διὰ νὰ παρουσιάσωσι τὴν ἀναφορὰν εἰς τὸν βασιλέα, δόσαντες εἰς αὐτοὺς μιᾶς μόνης ὥρας προθεσμίαν διὰ νὰ φέρωσι τὴν ἀπάντησιν· οἱ ἀπεσταλμένοι πορευθέντες εἰς τὰ ἀνάκτορα ἔμειναν ἐκεῖ ὥραν ἱκανήν, καταβάντες δ' ἔπειτα εἰς τὴν θύραν καὶ καλέσαντες ἐντεῦθεν τὸν Καλλέργην, τὸν ἠρώτησαν ἐὰν ἐδίδετο ἄδεια εἰς τοὺς πρέσβεις τῶν ξένων Δυνάμεων νὰ προσκληθῶσι καὶ νὰ εἰσέλθωσιν εἰς τὰ ἀνάκτορα. Θόρυβος ἐγένετο εἰς τοιαύτην πρότασιν

μεταξὺ τοῦ λαοῦ βοῶντος νὰ μὴ συγχωρηθῇ ἡ εἴσοδος εἰς τοὺς πρέσβεις, ὁ δὲ Καλλέργης, μόλις ἀκουόμενος μεταξὺ τῶν κραυγῶν, ἀπεποιήθη τὴν αἴτησιν. Τότε ἡ μὲν ἐπιτροπὴ ἀνέβη πάλιν εἰς τὰ ἀνάκτορα, οἱ δὲ πρέσβεις της 'Αγγλίας, Γαλλίας, καὶ Ρωσίας καὶ οἱ της Αὐστρίας καὶ Πρωσσίας ὁμοῦ προσελθόντες ζητοῦν ἀπὸ τὸν Καλλέργην τὴν ἄδειαν της εἰσόδου. Ὁ Καλλέργης ἀπαντᾶ, ὅτι μέχρις ὅτου τὸ Συμβούλιον τῆς 'Επικρατείας δὲν ἤθελεν ἀποφασίσει μετὰ τοῦ βασιλέως, δὲν ἠδύνατο ν' ἀφήσῃ οὐδένα οὔτε νὰ εἰσέλθῃ οὔτε νὰ ἐξέλθῃ. Εἰς ταῦτα οἱ μὲν πρέσβεις τῶν τριῶν συμμάχων Δυνάμεων οὐδὲν ἀντέτεινον, ὁ δὲ τῆς Αὐστρίας διαμαρτύρεται καὶ διαμαρτύρησιν ἐπαναλαμβάνει καὶ ὁ πρέσβυς τῆς Πρωσσίας, ἀλλ' ὁ Καλλέργης ὑπενθυμίζει εἰς τοῦτον λόγους διὰ τοὺς ὁποίους ἐξήλεγχεν ὡς παράκαιρον τὴν διαμαρτύρησίν του. 'Εν τούτοις ὁ λαὸς θορυβεῖται καὶ προσκαλεῖ τὴν ἐπιτροπὴν νὰ ἐξέλθῃ. Μετὰ τὴν παρέλευσιν τῆς ὥρας ἡ ἐπιτροπὴ ἐξέρχεται, ἔχουσα ἀνὰ χεῖρας τὰ διατάγματα, δι' ὧν συνεκροτεῖτο τὸ νέον Ὑπουργεῖον, καὶ διετάττετο ἡ σύγκλησις τῆς 'Εθνικῆς Συνελεύσεως, τὰ ὁποῖα καὶ ἀναγινώσκει εἰς ἐπήκοον τοῦ λαοῦ· τότε συμβαίνει μικρὰ σύγχυσις, ἐπειδὴ οἱ ἄνθρωποι ἢ δὲν ἤκουσαν ἢ δὲν ἠννόησαν τὰ διατάγματα· ἀλλ' ἡ σύγχυσις ταχέως κατεπραΰνθη.

»Τελευταῖον οἱ νέοι ὑπουργοὶ παρουσιάσθησαν εἰς τὸν βασιλέα καὶ δόσαντες τὸν ὅρκον συνέταξαν καὶ συνυπέγραψαν μετ' αὐτοῦ δέκα διατάγματα. Οὕτως ἐτελείωσε τὸ πᾶν, παρόντων καὶ τῶν πρέσβεων τῶν τριῶν συμμάχων Δυνάμεων. Περὶ τὰς 3 μ.μ. οἱ στρατιῶται, οἵτινες εἶχον μείνει 14 ὥρας ἀκίνητοι εἰς τὴν γραμμήν, παρελαύνοντες ἀνεχώρησαν ἐν παρατάξει, ὁμοῦ μὲ τὸν λαόν, ὅστις παρηκολούθει χαίρων καὶ κραυγάζων «Ζήτω τὸ Σύνταγμα καὶ ὁ Βασιλεύς». Μετὰ ἡμίσειαν ὥραν ὁ περιδιαβάζων εἰς τὴν πλατεῖαν δὲν ἠδύνατο νὰ ἴδῃ σημεῖον οὐδέν, δι' οὗ νὰ συμπεράνῃ ὅτι λαὸς ὁλόκληρος καὶ στρατὸς ἐξετέλεσαν ἐκεῖ πρὸ ὀλίγου μίαν ἐπανάστασιν. Εἰς τοῦτο πάντες ἐχάρησαν καὶ οἱ Ἕλληνες ἔδειξαν πόσον προέβησαν εἰς τὸν πολιτισμόν, πόσον κατενόησαν τὰ δικαιώματά των καὶ τὸν τρόπον καθ' ὃν πρέπει νὰ τὰ ἀποκτήσωσι, χωρὶς ν' ἀφήσωσιν οὐδεμίαν κηλῖδα εἰς τὴν ἱστορίαν. Δέκα ἔτη τοὺς ἐσυκοφάντησαν ὡς ἀνθρώπους πλήρεις παθῶν καὶ μίσους καὶ δόλου, τοὺς ἐξηυτέλισαν ὡς ὑπομένοντας τὴν δουλείαν καὶ τὴν διαφθοράν, καὶ εἰς μίαν ἡμέραν ἔδειξαν οὗτοι πόσον εἶναι ζηλότυποι τῆς ἐλευθερίας των, πόσον ἐπιεικεῖς μετὰ τὴν νίκην, πόσον εἶναι γενναῖοι πρὸς τοὺς προξένους τῆς δυστυχίας των».

* * *

Παρέθεσα ὁλόκληρον τὴν περιγραφὴν τοῦ φύλλου τῆς «'Αθηνᾶς» τοῦ 1843, πρῶτον, διότι δὲν ἔχει οὐδαμοῦ περιληφθῆ αὐτὴ αὐτουσία

καὶ δεύτερον, διὰ νὰ ἔχῃ τις ἕνα δεῖγμα τοῦ τρόπου μὲ τὸν ὁποῖον ἐγράφοντο τότε αἱ ἐφημερίδες καὶ διὰ νὰ ἐκτιμήσῃ τὴν μεροληπτικότητα καὶ τὴν ἐμπάθειαν ποὺ ἐχαρακτήριζον τοὺς συντάκτας των. Ὁ Ἀντωνιάδης εἰς τὴν προκειμένην περίπτωσιν ἔφθανε μέχρι τοῦ σημείου νὰ ἰσχυρίζεται ὅτι οἱ ἀντιπολιτευόμενοι τὸν Ὄθωνα καὶ τὴν Κυβέρνησιν διετέλουν δῆθεν ὑπὸ τὸ πέλμα τῆς δουλείας καὶ τῆς διαφθορᾶς καὶ ὅτι τοὺς ἐσυκοφάντουν ὡς ἀνθρώπους τοῦ μίσους καὶ τοῦ δόλου. Πλήρης δηλαδὴ διαστροφὴ τῆς πραγματικότητος, διότι οὐδεμία δουλεία ἠσκεῖτο καὶ πολὺ περισσότερον ὅτι ἔδιδε δῆθεν δείγματα διαφθορᾶς ἡ Κυβέρνησις τοῦ Ὄθωνος, τῆς ὁποίας ἡγεῖτο, μετὰ τὴν παραίτησιν τοῦ Α. Μαυροκορδάτου τὴν 8ην Αὐγούστου τοῦ 1841, μέχρι τῆς 3ης Σεπτεμβρίου τοῦ 1843 ὁ Δ. Χρηστίδης. Ὁ Πρωθυπουργὸς οὗτος τοῦ Ὄθωνος δὲν ἀνῆκεν εἰς τὰς τάξεις τῶν γνωστῶν πολιτικῶν ἀρχηγῶν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Ἀνῆκεν εἰς οἰκογένειαν ἀγωνιστῶν. Ὁ Χρηστίδης εἶχε διακριθῆ κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1821 καὶ μετ' αὐτήν. Ἐπίσης εἶχε σπουδάσει οἰκονομικὰς ἐπιστήμας εἰς τὴν Εὐρώπην. Δὲν ἦτο βεβαίως μεγαλοφυὴς πολιτικός. Ἦτο ὅμως ἔντιμος ἄνθρωπος καὶ ἐργατικώτατος. Τοῦ ἔλειπεν ἴσως ἡ πολιτικὴ ὄσφρησις, ἡ πολιτικὴ δημαγωγία, δι' ὃ καὶ ἐστερεῖτο ἐπαρκοῦς δημοφιλίας. Ἡ Κυβέρνησίς του ὅμως δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ κατηγορηθῇ ὅτι ἐκήρυττε τὴν διαφθοράν. Κάθε ἄλλο. Ἡ πολιτικὴ διαφθορά, τότε τοὐλάχιστον, ἔλειπε παντελῶς ἀπὸ τὸν Χρηστίδην. Ἀλλ' αὐτὸ δὲν ἦτο ἱκανὸν διὰ νὰ ἐμποδίσῃ τὸν Ἀντωνιάδην ἀπὸ τοῦ νὰ γράψῃ ὅτι ἡ Κυβέρνησις τοῦ Χρηστίδη εἶχε θέσει ὑπὸ «δουλείαν» τὴν ἀντιπολίτευσιν καὶ ὅτι ἀπετέλει αὕτη καθεστὼς διαφθορᾶς !

Ὅσον ἀφορᾷ τοὺς χαρακτηρισμούς, τοὺς ὁποίους ἀνέγραψεν ἡ «Ἀθηνᾶ», περὶ ἀνθρώπων τοῦ μίσους καὶ τοῦ δόλου, οἱ ὁποῖοι ἄγνωστον ἀπὸ ποίους ἀπεδίδοντο καὶ ἂν ἀπεδίδοντο, ἐναντίον τῶν ἐπαναστατῶν τῆς 3ης Σεπτεμβρίου, νομίζω ὅτι εἶναι οἱ πλέον ἀκριβεῖς. Διότι ἀσφαλῶς δολίως ἐνήργησαν οἱ συνωμόται τῆς 3ης Σεπτεμβρίου καὶ ἀσφαλῶς αἱ ἐνέργειαί των, ἔχουσαι ὡς κίνητρον τὸ μῖσος πρὸς τὸν Ὄθωνα καὶ τοὺς Κυβερνῶντας, τὴν πολιτικὴν ἐμπάθειαν καὶ τὴν φιλαρχίαν, ἤχθησαν τῇ προτροπῇ καὶ συνεργασίᾳ τῶν ξένων εἰς τὴν ἐπαναστατικῷ δικαίῳ μεταβολὴν τοῦ πολιτεύματος.

Ὑπάρχουν ἐξ ἄλλου καὶ πολλὰ κενὰ εἰς τὴν ἐν λόγῳ δημοσιογραφικὴν περιγραφὴν τῶν συμβάντων τῆς 3ης Σεπτεμβρίου. Τὰ γεγονότα ἐκεῖνα ἔχουν ἐκτεθῆ διαφοροτρόπως εἰς τὰς διαφόρους ἐφημερίδας καὶ δὲν συμφωνοῦν πάντοτε μὲ τὰς ἐπισήμους ἐκθέσεις τῆς ἐποχῆς. Διὰ νὰ σχηματίσῃ δέ τις μία πλήρη καὶ σαφῆ εἰκόνα περὶ τοῦ πῶς ἀκριβῶς ἐξηλίχθησαν, νομίζω ὡς ἀπαραίτητον νὰ παραθέσω μερικὰ κείμενα—ἀνέκδοτα

καὶ μή—τὸ ἐνδιαφέρον περιεχόμενον τῶν ὁποίων συμπληρώνει τὸ ὅλον θέμα τῆς Σεπτεμβριανῆς ἐπαναστάσεως.

Ο ΑΣΤΑΘΜΗΤΟΣ ΚΑΙ ΤΟΛΜΗΤΙΑΣ ΚΑΛΛΕΡΓΗΣ

Καὶ πρῶτον ὁ στρατιωτικὸς ἀρχηγὸς τῆς στάσεως Δ. Καλλέργης ἀφηγήθη τὰ τῆς δράσεώς του τὴν ἑσπέραν ἐκείνην πρὸς τὸν Ν. Δραγούμην κατὰ τρόπον ὁ ὁποῖος παρέχει ἴσως ἐπιφυλάξεις τινὰς διὰ τὴν ακρίβειαν τῶν ὑπ' αὐτοῦ ἱστορουμένων. Ἡ ἐν λόγῳ ἀφήγησις δὲν εἶναι δυνατὸν βεβαίως ν' ἀμφισβητηθῇ, διότι ἐὰν δὲν τὴν εἶχεν ἀκούσει ἐκ στόματος τοῦ Καλλέργη ὁ ἴδιος ὁ Δραγούμης, οὐδέποτε θὰ τὴν περιελάμβανεν εἰς τὰς «Ἀναμνήσεις» του. Ἐν τούτοις ἐὰν ὑπάρχῃ ποιά τις παραποίησις ἐν αὐτῇ δέον νὰ θεωρηθῇ ὅτι σκοπίμως ἐγένετο αὕτη ὑπὸ τοῦ Καλλέργη, ὁ ὁποῖος ἐξ ἀμέτρου φιλοδοξίας κινούμενος ἠθέλησε τρόπον τινὰ νὰ μονοπωλήσῃ δι' εαυτὸν τὴν ὅλην ὑπόθεσιν τῆς ἐπαναστάσεως. Καὶ συγχρόνως νὰ καταστήσῃ ἐμφανὲς ὅτι ἄνευ τῆς πρωτοβουλίας του καὶ τῆς προσωπικῆς δράσεώς του, αὕτη ἦτο μοιραῖον ν' ἀποτύχῃ πριν εἰσέτι ἐκδηλωθῇ.

Οἱ λόγοι ποὺ ὤθησαν τὸν Καλλέργην νὰ παρουσιάσῃ τὸν ἑαυτόν του ὡς τὸν μόνον πρωταγωνιστὴν τῶν συμβάντων τῆς 3ης Σεπτεμβρίου, τοὺς δὲ συνεργάτας του νὰ ἐμφανίσῃ ὡς ανικάνους, αδικεῖς καὶ κοιμωμένους εἰς ὥρας κρισίμους, ὀφείλεται εἰς τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ ἐπανάστασις, εὐθὺς ὡς ἐπεκράτησεν, ἐξέφυγε τελείως τῶν χειρῶν του καὶ περιῆλθεν ἐξ ὁλοκλήρου εἰς τὴν διαχείρισιν τῆς πολιτικῆς ἡγεσίας. Ὁ παραγκωνισμὸς αὐτός, τὸν ὁποῖον ὑπέστη ἐκ μέρους τῶν πολιτικῶν, ὡς αμοιβὴν τῶν υπηρεσιῶν του, ἐμείωνε το γόητρον καὶ ἔθιγε τὸν ἐγωισμὸν τοῦ Καλλέργη. Δὲν ἠδύνατο νὰ ὑποθέσῃ κἂν ὅτι αὐτὸς ὁ ὁποῖος ὑπῆρξεν ὁ κύριος μοχλός, ὁ ὁποῖος ἐπωμίσθη ὅλον τὸ βάρος τῶν εὐθυνῶν καὶ τῶν κινδύνων καὶ ἔφερεν εἰς πέρας τὴν ἐπανάστασιν, θὰ ἐτίθετο ἤδη, μετὰ τὴν ἐπελθοῦσαν πολιτικὴν μεταβολήν, εἰς τὸ περιθώριον, διὰ νὰ καρπωθοῦν ἄλλοι τὰ ὀφέλη τὰ προκύπτοντα ἐξ αὐτῆς.

Ἀπὸ τὰς σκέψεις αὐτάς, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, εἶναι ἐμπνευσμένη ἡ πρὸς τὸν Δραγούμην ἀφήγησις του, σκοποῦσα ν' ἀπομονώσῃ πάσης συμβολῆς καὶ πάσης ἐνεργείας τοὺς πολιτικοὺς εἰς τὴν ἐπανάστασιν καὶ νὰ καταδείξῃ ὅτι αὐτὸς καὶ μόνον ὑπῆρξε τὸ δρῶν πρόσωπον καὶ ὅτι εἰς αὐτὸν ἀνήκουν αἱ δάφναι τῆς ἐπιτυχίας.

Ἰδοὺ ἡ ἀφήγησις πρὸς τὸν Δραγούμην ὑπὸ τοῦ «ἀσταθμήτου» καὶ «τολμητία» Καλλέργη τῶν κατὰ τὴν νύκτα τῆς 2ας πρὸς τὴν 3ην Σεπτεμβρίου [1] συμβάντων :

1. Ν. Δραγούμη: Ἱστορικαὶ Ἀναμνήσεις τ. Β' σ. 81.

«'Εξελθὼν τὸ μεσονύκτιον τοῦ θεάτρου μετέβην εἰς τοῦ Μεταξᾶ καὶ τοῦ Λόντου ἵνα λάβω ὁδηγίας, ἀλλὰ καὶ οἱ δύο εἶχον νομίσει ἀσφαλέστερον νὰ διανυκτερεύσωσιν ἀλλαχοῦ. 'Αποτυχὼν δὲ ἐπορεύθην εἰς τοῦ Μακρυγιάννη, ὅστις καθ' ἃ μὲ εἶχον βεβαιώσει ἔμελλεν, ἄγων ὑπερηφάνως πυκνὰς φάλαγγας πολιτῶν, νὰ περικυκλώσῃ ἐν θριάμβῳ τὸ παλάτιον. 'Αλλὰ τί εἶδον ; Εἶδον αὐτὸν μὲν φοροῦντα ἀντὶ περικεφαλαίας νυκτικὴν σκούφιαν, τόπον δὲ πολιτῶν ἐπέχοντα τὰ κούρβουλα τῆς ἀμπέλου αὐτοῦ. 'Αποτυχὼν δὲ καὶ ἐνταῦθα, περιῆλθον τὴν πόλιν καί, πλὴν χωροφυλάκων, οὐδὲ ψυχὴν γεννητὴν ἀπήντησα. Ὅθεν, ἀπορῶν τί νὰ πράξω, διηυθύνθην πρὸς τὸν στρατῶνα τοῦ πεζικοῦ, ὅπου εὗρον ἕτοιμον μὲν τὸ τάγμα, ἐξηκολούθουν ὅμως ν' ἀμηχανῶ. Ἐπὶ τέλους, χωρὶς νὰ πολυσυλλογισθῶ, ἐτραύλισα ἀσυναρτήτους τινὰς λέξεις καὶ ἀνασπάσας τὸ ξίφος ἀνεφώνησα : «Ζήτω τὸ Σύνταγμα». Οἱ στρατιῶται ἀφαρπασθέντες ἀνέκραξαν καὶ αὐτοὶ «Ζήτω τὸ Σύνταγμα» καὶ οὕτω διαβάντες διὰ τῆς ὁδοῦ Αἰόλου καὶ εἶτα τῆς τοῦ Ἑρμοῦ, κατεσκηνώσαμεν ἐν τῇ πλατείᾳ τῶν 'Ανακτόρων. Ἡ σιωπὴ καὶ ἡ ἐρημία ἦσαν καὶ ἐνταῦθα βαθύταται. Μὴ βλέπων δὲ μηδ' ἕνα πολίτην, διέταξα τινὰς στρατιώτας νὰ εἰσέλθωσιν εἰς τὴν πόλιν καὶ διὰ τῆς σπάθης νὰ διώξωσι πρὸς τὴν πλατεῖαν ὅν τινα ἀπήντων. Ἐν τοσούτῳ ἠνεῴχθησαν αἱ φυλακαί, οἱ ἐν αὐταῖς συνέρρευσαν πρὸ τοῦ παλατίου, καὶ οὕτω στρατιῶται, κάτοικοι τοῦ Μενδρεσέ, περιτρίμματα τινὰ τῆς ἀγορᾶς καὶ ἐλάχιστος ἀριθμὸς πολιτῶν ἀνεβόησαν ζητοῦντες Σύνταγμα».

'Ακολούθως ὁ Καλλέργης, διηγεῖται ὁ Δραγούμης, κύψας πρὸς τὸ οὖς μου καὶ ἀνακαγχάσας κατὰ τὴν συνήθειαν αὐτοῦ : «πόσον εὐθυνά, προσέθετο, ἀγοράζει δόξαν ὁ ἄνθρωπος».

ΑΙ ΑΓΩΝΙΩΔΕΙΣ ΣΤΙΓΜΑΙ ΤΩΝ ΒΑΣΙΛΕΩΝ

Δραματικὰς ἀληθῶς ὥρας διῆλθεν ὁ Ὄθων κατὰ τὴν νύκτα τῆς 2ας πρὸς τὴν 3ην Σεπτεμβρίου. Ὅλοι εἰς τὰ ἀνάκτορα ἐτέλουν ἐν προφανῆ ἐκνευρισμῷ καὶ ἀγωνίᾳ. Ὁ Ὄθων ἦτο ἀπομεμονωμένος. Ἦτο ἐν τῇ οὐσίᾳ αἰχμάλωτος τῆς ἐπαναστάσεως καὶ εἰς τὴν ἀπόλυτον διάθεσιν τοῦ ἐπὶ κεφαλῆς αὐτῆς συνταγματάρχου Καλλέργη, ὁ ὁποῖος διηύθυνε τὰ πάντα μετὰ θάρρους καὶ ἀποφασιστικότητος. Ἡ 'Αμαλία παρὰ τὸ πλευρὸν τοῦ Ὄθωνος καὶ αὐτὴ διήρχετο ἀγωνιώδεις στιγμάς, βλέπουσα ὅμως ὅτι ἡ ἐπανάστασις εἶχεν ἐπικρατήσει καὶ πᾶσα ἀντίστασις ἦτο ματαία, ἐπεχείρησε νὰ πείσῃ τὸν Βασιλέα νὰ ὑποταχθῆ εἰς τὰς περιστάσεις.

Ὁ Ὄθων πιθανῶς νὰ ἤθελε τὴν χορήγησιν συντάγματος, ἀλλὰ

κατόπιν σκέψεως καὶ εἰς κατάλληλον καιρόν. Ἀπεχθάνετο τὴν βίαν καὶ ἡ ἔμφυτος ἀξιοπρέπειά του δὲν τοῦ ἐπέτρεπε νὰ ἐνδώσῃ εἰς τὰ κελεύσματα τῶν ἐπαναστατῶν. Δι' αὐτὸ ἦτο διστακτικὸς καὶ ἀναποφάσιστος. Δὲν ἠννόει νὰ παραχωρήσῃ σύνταγμα ὑπὸ τὰς ἀπειλὰς τῶν λογχῶν καὶ τῶν πυροβόλων. Ἡ Βασίλισσα ὅμως ἐπέμενε, τελοῦσα ὑπὸ τὴν ἐπήρειαν βαθείας θλίψεως καὶ ταραχῆς.

Ἔξωθι τῶν ἀνακτόρων, εἰς τὴν πλατεῖαν, τὸ συγκεντρωθὲν πλῆθος ἀναμεμιγμένον μὲ τὰ παρατεταγμένα στρατεύματα ἐφωνάσκει, ἐθορύβει καὶ ἐζητωκραύγαζεν ὑπὲρ τοῦ συντάγματος. Ὁ Δραγούμης, ὁ ὁποῖος εὑρίσκετο μεταξὺ τῶν ἐπαναστατῶν ἔγραψε τὸ ἑξῆς χαρακτηριστικὸν εἰς τὰς «Ἱστ. Ἀναμνήσεις του»:[1] «. . .«Ζάτω σύνταμμα» ἐμυκᾶτο ἀλλεπαλλήλως ὄπισθέν μου φωνὴ βάρβαρος. Καὶ στραφείς: «ἕως πότε φωνάζεις; εἶπον μετ' ὀργῆς πρὸς κτηνοπρόσωπον ὄν, Αἰθίοπος ὄψιν ἔχον καὶ γυμνὸν μέχρις ὀσφύος. Φθάνει πλέον. «Καλὸ πράμμα σύνταμμα» ἀπεκρίθη τὸ τέρας, «μ' εβγαλ' ἀπ' τὸ χάψι». Καὶ ἀκούσας ἔφριξα. . .».

Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Ὄθων ἐν τῇ ἀπελπισίᾳ του ἔγραψε τὴν ὀλιγόλογον αὐτὴν ἐπιστολὴν πρῶτον πρὸς τὸν Βρεταννὸν πρέσβυν Λάιονς: «Ἐπιθυμῶν νὰ ὁμιλήσω πρὸς τοὺς ἀντιπροσώπους τῶν τριῶν προστατίδων Δυνάμεων, καλῶ ὑμᾶς νὰ ἔλθητε ἀμέσως εἰς τὰ Ἀνάκτορα. Λάβετε τὴν διαβεβαίωσιν τῆς ὑπολήψεώς μου».

Ὁ Ὄθων ἔγραψε γαλλιστὶ τρεῖς ὁμοίας ἐπιστολὰς ἵνα ἀνὰ μία ἐπιδοθῇ πρὸς ἕνα ἕκαστον τῶν Πρεσβευτῶν. Ἀλλ' αἱ ἐπιστολαὶ αὐταὶ δὲν ἔφθασαν εἰς τὸν προορισμόν των, διότι εὐθὺς ὡς ὁ ἀπεσταλμένος τοῦ Βασιλέως ἐξῆλθε τῶν ἀνακτόρων, συνελήφθη ὑπὸ τοῦ Δ. Καλλέργη, ὁ ὁποῖος κατέσχε τὰς ἐπιστολάς. Ἐν τῷ μεταξὺ ὅμως πληροφορηθέντες τὰ γεγονότα κατέφθασαν ἐν σώματι ὅλοι οἱ ἐν Ἀθήναις Πρέσβεις, ἄνευ εἰδοποιήσεως, πρὸ τῶν ἀνακτόρων καὶ ἐζήτουν νὰ εἰσέλθουν διὰ νὰ συνομιλήσουν μετὰ τοῦ Βασιλέως. Ὁ Καλλέργης ὅμως δὲν τοὺς ἐπέτρεψε τὴν εἴσοδον. Τοὺς παρεκάλεσε ν' ἀπέλθουν, ὑποσχεθεὶς εἰς αὐτοὺς ὅτι μόνον μετὰ τὴν ὑπογραφὴν ὑπὸ τοῦ Βασιλέως τῶν σχετικῶν μὲ τὴν χορήγησιν τοῦ συντάγματος διαταγμάτων, θὰ ἠδύναντο νὰ ἐπικοινωνήσουν μετ' αὐτοῦ. Εἰς τὴν ἐνέργειάν του αὐτὴν προέβη ὁ Καλλέργης, διότι ἐγνώριζεν ὅτι αἱ γνῶμαι τῶν Πρέσβεων ἐπὶ τοῦ συντάγματος δεν ἦσαν ὁμόφωνοι. Οἱ Πρέσβεις ἰδίως τῆς Βαυαρίας, τῆς Αὐστρίας καὶ τῆς Πρωσσίας ἦσαν τελείως ἀντίθετοι. Ἐπὶ πλέον ὅμως, ὡς ἀφηγεῖται ὁ Δραγούμης, ὀλίγον πρὶν ἐμφανισθοῦν οἱ Πρέσβεις εἶχεν ἔλθει πρὸς συνάν-

---

1. Ν. Δραγούμη: Ἱστορικαὶ Ἀναμνήσεις τ. Β' σ. 83.

τησίν του —τοῦ Δραγούμη— ὁ γραμματεὺς τῆς ἀγγλικῆς Πρεσβείας Γρίφιτς, ὁ ὁποῖος τοῦ εἶπε νὰ διαβιβάσῃ εἰς τὸν Καλλέργην τὰ ἑξῆς: «Οἱ Πρέσβεις ἔρχονται ἐν σώματι ὅπως ἐμβῶσιν εἰς τὸ παλάτιον. Ὁ κ. Λάιονς σὲ παρακαλεῖ νὰ ἀναγκάσῃς τὸν Καλλέργην νὰ μὴ ἐπιτρέψῃ τὴν εἴσοδον πρὶν ἢ ὑπογραφῶσι τὰ Διατάγματα. Ἐννοεῖς διατί». Συγχρόνως ὁ Ἄγγλος πρέσβυς ἀπέστειλε καὶ τὸ ἑξῆς μήνυμα πρὸς τὸν Α. Λόντον: «Προσέξατε καλῶς νὰ μὴ πειραχθῇ μηδὲ θρὶξ τῆς κεφαλῆς τοῦ Βασιλέως, διότι πρὸς ἀσφάλειαν αὐτοῦ καὶ ὁλόκληρον στόλον θὰ φέρω ἵνα ἀποβιβάσῃ τρεῖς ἢ τέσσαρας χιλιάδας στρατιωτῶν».

Ἐκ τῶν ἐσπευσμένων αὐτῶν ἐνεργειῶν τοῦ Βρεταννοῦ πρέσβεως εἶναι φανερὸν ὅτι οὗτος, κατόπιν βεβαίως ἐντολῶν τῆς Κυβερνήσεώς του, ὄχι μόνον δὲν ἐπεθύμει τὴν πτῶσιν τοῦ Ὄθωνος, ἀλλὰ ἀνὰ πᾶσαν στιγμὴν ἦτο ἕτοιμος νὰ προστατεύσῃ τὸν Βασιλέα ἀκόμη καὶ διὰ τῶν ὅπλων ἀπὸ οἱουδήποτε κινδύνου, ὁ ὁποῖος θὰ ἠπείλει τὸν θρόνον του. Ἐξ αὐτοῦ δὲ συμπεραίνεται ὅτι παρὰ τὰς κοινὰς μετὰ τοῦ Ρώσου πρέσβεως ἐνεργείας διὰ τὴν χορήγησιν συντάγματος, ὁ Λάιονς εἶχεν ἤδη κατανοήσει πλήρως τὰς ἰδιαιτέρας ἐπιδιώξεις τοῦ Κατακάζυ, ὁ ὁποῖος τύποις ἐνδιεφέρετο διὰ τὸ σύνταγμα, ἐν τῇ οὐσίᾳ δὲ ὁ σκοπός του ἦτο, ὡς προελέχθη, ὅπως ἡ ἐξέλιξις τῶν πραγμάτων ὁδηγήσῃ εἰς τὴν παραίτησιν τοῦ Ὄθωνος. Τοῦτο ὅμως ἀπήρεσκεν εἰς τὴν Ἀγγλίαν. Ἀπόδειξις, ὅτι εὐθὺς μετὰ τὴν ὑπογραφὴν τῶν διαταγμάτων διὰ τὸ σύνταγμα, ὁ Λάιονς ἦτο ἄκρως ἐνθουσιασμένος, διὰ τὴν ἐπιτυχῆ ἔκβασιν τῆς ἀσκηθείσης πολιτικῆς του, δι' ὃ καὶ εἶπεν ὡς ἀναγράφει ὁ Ντριώ:[1] «Ἡ Ἑλλὰς ἔχει ἤδη ἓν σύνταγμα, ἄρα διαφεύγει τῶν χειρῶν τῆς Ρωσίας καὶ ἔρχεται πρὸς τὴν Ἀγγλίαν».

Ἀλλὰ δὲν ἦτο μόνον ὁ Ρῶσος πρέσβυς, ὁ ὁποῖος ἐπίστευεν ὅτι προσήγγιζεν ἡ ὥρα τῆς πτώσεως τοῦ Ὄθωνος. Ἐξ ἴσου μὲ αὐτὸν ἦσαν βέβαιοι ὅτι τοῦτο ἀκριβῶς θὰ συνέβαινε καὶ ὁ Μεταξᾶς, ὁ Λόντος καὶ ὁ Ζωγράφος. Τὰς γνώμας των αὐτὰς ἢ μᾶλλον τὰς πεποιθήσεις των, οἱ προαναφερθέντες ἐστήριζον εἰς τὴν γνωστὴν καὶ μάλιστα ὑπερβάλλουσαν συναίσθησιν τῆς ἡγεμονικῆς ἀξιοπρεπείας τοῦ Ὄθωνος, ὁ ὁποῖος ἦσαν βέβαιοι ὅτι θὰ προετίμα νὰ παραιτηθῇ τοῦ θρόνου, παρὰ νὰ συγκατατεθῇ εἰς τὴν ἱκανοποίησιν αἰτήσεων γενομένων ὑπὸ τὸ κράτος τῆς βίας.

Τὰ γεγονότα ὅμως διέψευσαν πλήρως τοὺς ὑπολογισμούς των καὶ ἐδικαίωσαν τὴν πολιτικὴν καὶ διπλωματικὴν ὀξυδέρκειαν τῆς Μεγάλης Βρεταννίας. Ὡς δὲ ἀναγράφει καὶ ὁ Πιπινέλης:[2] «Δὲν ὑπῆρξε δι'

---

1. Ε. Ντριώ: Διπλωματικὴ Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος τ. Β' σ. 293.
2. Τ. Ν. Πιπινέλη: Ἡ Μοναρχία ἐν Ἑλλάδι σ. 397.

αὐτὸν (τὸν Ρῶσον πρέσβυν) δδυνηροτέρα ἔκπληξις, καταστρέφουσα τελείως τὰ σχέδιά του ἢ ὅταν ὁ Ὄθων ἐδέχθη τὸ σύνταγμα».

* * *

Ἐν τῷ μεταξὺ εἰς τὰ ἀνάκτορα ἡ ἀγωνία τοῦ Ὄθωνος καὶ τῆς Ἀμαλίας εἶχε φθάσει εἰς τὸ κατακόρυφον. Ὁ Βασιλεὺς διετήρει ἀκόμη ἐνδοιασμούς. Δὲν ἐπεθύμει νὰ προβῇ εἰς τὴν πλήρη ἀποδοχὴν τῶν αἰτημάτων τῶν ἐπαναστατῶν. Ἡ Βασίλισσα ἔκλαιε καὶ παρεκάλει τὸν Ὄθωνα ν' ἀποβάλῃ τὰς ἐπιφυλάξεις καὶ τοὺς δισταγμούς του. Ὑπὸ τὴν ψυχολογικὴν αὐτὴν πίεσιν ἀφ' ἑνὸς καὶ ἀφ' ἑτέρου ὑπὸ τὴν ἀπειλὴν τῶν πρὸ τῶν θυρῶν τῶν ἀνακτόρων πυροβόλων, ὁ Ὄθων ὑπεχώρησεν. Ἐκάλεσε παρ' αὐτῷ τὴν ἀναμένουσαν τὰς ἀποφάσεις του, εἰς τὴν παραπλεύρως τοῦ γραφείου του αἴθουσαν, ἐπιτροπὴν τοῦ Συμβουλίου Ἐπικρατείας καὶ ὑπέγραψε τὰ Διατάγματα συγκλήσεως Ἐθνοσυνελεύσεως καὶ διορισμοῦ νέας Κυβερνήσεως.

Παραμείνας πλέον εἰς τὴν διάθεσιν τοῦ στρατοῦ, ὡς ἀνέγραψε καὶ ὁ Πιπινέλης, μὴ ἔχων δὲ οὐδεμίαν ὑλικὴν δύναμιν ν' ἀντιτάξῃ, δὲν εἶχε πλέον παρὰ νὰ ἐκλέξῃ μεταξὺ ἀποδοχῆς τῶν αἰτημάτων της ἐπαναστάσεως καὶ τῆς παραιτήσεώς του ἀπὸ τὸν θρόνον. Καὶ τελικῶς προετίμησε τὸ πρῶτον.

Εὐθὺς μετὰ τὴν ὑπογραφὴν τῶν ἀναφερθέντων Διαταγμάτων ὁ Ὄθων ἐδέχθη τοὺς προσελθόντας ἐκ νέου Πρεσβευτάς, τοὺς ὁποίους ἤδη ὁ Καλλέργης ἀφῆκε νὰ ἐπικοινωνήσουν μετὰ τοῦ Βασιλέως. Μεταξὺ τῶν ἀντιπροσώπων τῶν ξένων Δυνάμεων ἦτο καὶ ὁ τῆς Τουρκίας, ὁ ὁποῖος ἐτήρησεν ἄψογον στάσιν, μὴ ἀναμιχθεὶς οὐδὲ εἰς ἁπλῆν συζήτησιν ἐπὶ τῶν διαδραματιζομένων γεγονότων.

Η ΕΠΙΣΗΜΟΣ ΕΚΘΕΣΙΣ ΤΩΝ ΠΡΕΣΒΕΥΤΩΝ

Ἡ κατ' ἐξοχὴν σοβαρὰ καὶ ἄκρως ἐνδιαφέρουσα συνομιλία ἡ ὁποία διεξήχθη μεταξὺ τοῦ Ὄθωνος καὶ τῶν Πρεσβευτῶν συμπεριελήφθη, σὺν τοῖς ἄλλοις, εἰς τὴν ἐπίσημον ἔκθεσιν τὴν ὁποίαν συνέταξαν ἀπὸ κοινοῦ οἱ πρέσβεις Γαλλίας, Ἀγγλίας καὶ Ρωσίας διὰ νὰ ἐνημερώσουν τὰς Κυβερνήσεις των. Ἐν αὐτῇ περιέχονται αἱ ἑξῆς λεπτομέρειαι :[1]

«...Ἡ Α.Μ. ηὐδόκησε νὰ μᾶς ἐκθέσῃ ὅλα τὰ γεγονότα τῆς νυκτὸς καὶ τῆς πρωίας, προσθέτουσα ὅτι εἶχε μάθει ὅτι οἱ συνταγματικοὶ εἶχον κυριεύσει τὸ Ναύπλιον, τὸ Μεσολόγγιον καὶ τὴν Χαλκίδα. Ἐν συνεχείᾳ

1. Ἀντίγραφον τῆς ἐκθέσεως αὐτῆς ὑπάρχει καὶ εἰς τὰ ἀρχεῖα τοῦ Ἑλληνικοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐξωτερικῶν.

ὁ Βασιλεὺς κατεχόμενος ὑπὸ ζωηρᾶς συγκινήσεως μᾶς εἶπε : «Παρητήθην ὅλων μου τῶν προνομίων, δὲν εἶμαι πλέον Βασιλεύς. Ὅταν μοῦ ἐπέβαλον ὑπουργούς, σύγκλησιν Ἐθνικῆς Συνελεύσεως, σύνταγμα, ἐπειδὴ ὁ στρατὸς ἔπαυσε νὰ ὑπακούῃ εἰς ἐμέ, διηρωτήθην ἂν ἔπρεπε νὰ διατηρήσω τὸ στέμμα ἢ νὰ παραιτηθῶ. Ὡς ἄνθρωπος ἐθεώρουν πλέον ἀξιοπρεπῆ τὴν παραίτησιν, ἀλλ' ὡς Βασιλεὺς ἀνελογίσθην τὴν ἀναρχίαν, ἡ ὁποία θὰ ἐπήρχετο ἀπαραιτήτως μετὰ τὴν παραίτησίν μου. Δι' αὐτὸ ὑπετάγην εἰς τὴν βίαν τῶν περιστάσεων. Ἀλλ' οἱ νέοι ὑπουργοί, τοὺς ὁποίους μοῦ ὑπέδειξε τὸ Συμβούλιον Ἐπικρατείας, ἰσχυρίζονται ὅτι δὲν ἠμποροῦν ν' ἀναλάβουν εὐθύνην περὶ τῆς κοινῆς ἡσυχίας καὶ ν' ἀπομακρύνουν τὸν στρατὸν καὶ τὸν λαόν, τῶν ὁποίων ἀκούετε τὰς κραυγάς, ἐὰν δὲν ὑπογράψω προκήρυξιν, διὰ τῆς ὁποίας νὰ εὐχαριστῶ τὸ Ἔθνος διὰ τὴν φρόνησιν αὐτοῦ καὶ τὸν στρατὸν διὰ τὴν τηρηθεῖσαν ὑπ' αὐτοῦ τάξιν, καὶ Διάταγμα, διὰ τοῦ ὁποίου νὰ ἀπονέμω μετάλλια εἰς ὅλους τοὺς λαβόντας μέρος εἰς τὸ κίνημα. Ἀλλ' ὑποχώρησις εἰς τοιαύτην ἀξίωσιν εἶναι ταπείνωσις, εἰς τὴν ὁποίαν ἀρνοῦμαι νὰ ὑποβληθῶ. Σεῖς, κύριοι, τί σκέπτεσθε περὶ ὅλων αὐτῶν ;».

»Παρεκαλέσαμεν τὸν Βασιλέα νὰ μᾶς ἐπιτρέψῃ, καίτοι ἀντελαμβανόμεθα τὰ αἰσθήματά του, νὰ μὴ ἐκφέρωμεν γνώμην, πρὶν συνομιλήσωμεν μὲ τοὺς νέους ὑπουργοὺς καὶ πρὶν πληροφορηθῶμεν τὸ σύνολον τῶν ἀξιώσεων τῆς νέας καταστάσεως. Συνηντήθημεν μὲ τοὺς ὑπουργοὺς καὶ τοὺς ὑπεδείξαμεν τοὺς κινδύνους οἱ ὁποῖοι θὰ ἐδημιουργοῦντο ἀπὸ τυχὸν ταπείνωσιν τοῦ Βασιλέως, ὡς καὶ τὸ καθῆκον τὸ ὁποῖον εἶχον νὰ προλάβωσι τὴν ἐπέκτασιν τοῦ ἤδη δημιουργηθέντος κακοῦ. Μᾶς ἀπήντησαν ὅτι δὲν ἠμποροῦσαν ν' ἀποκαταστήσουν τὴν ἡσυχίαν, ἂν δὲν ἱκανοποιηθῶσιν αἱ ἀξιώσεις τοῦ λαοῦ καὶ τοῦ στρατοῦ. Ἐπανελθόντες πλησίον τοῦ Βασιλέως τοῦ ἐζητήσαμεν νὰ προβῇ καὶ εἰς τὴν τελευταίαν ταύτην θυσίαν, ἐν ὀνόματι τοῦ αἰσθήματος τὸ ὁποῖον τοῦ εἶχεν ὑπαγορεύσει σπουδαιοτέρας ἀποφάσεις. Ὁ Βασιλεὺς ἐνέδωσε, καὶ ἐμφανισθεὶς μετὰ τῶν ὑπουργῶν αὐτοῦ εἰς τὸν ἐξώστην, ἔνθα ἐνομίσαμεν ὅτι ἔπρεπε νὰ τὸν συνοδεύσωμεν, ἔγινε δεκτὸς μὲ τὰς ἐπευφημίας : «Ζήτω ὁ Βασιλεὺς» «Ζήτω τὸ Σύνταγμα».

»Οἱ ὑπουργοὶ ὡρκίσθησαν ἐνώπιον τοῦ Βασιλέως, καθ' ἣν στιγμὴν ἡμεῖς εὑρισκόμεθα πλησίον τῆς Βασιλίσσης, καὶ κατελθόντες εἰς τὴν πλατεῖαν τῶν ἀνακτόρων ἀνεκοίνωσαν τὰς τελευταίας παραχωρήσεις τοῦ Βασιλέως εἰς τὸν λαὸν καὶ τὸν στρατόν, οἱ ὁποῖοι καὶ ἀπεσύρθησαν ἀμέσως. Τὸ διπλωματικὸν σῶμα παρέμεινε πλησίον τοῦ Βασιλέως μέχρι τῆς 3ης μ.μ. καὶ ἀπῆλθε τῶν ἀνακτόρων ἀφοῦ ἐβεβαιώθη ὅτι, πρὸς τὸ παρόν, εἶχεν ἀποκατασταθῆ πλήρως ἡ ἡσυχία».

Η ΚΑΤΑΡΡΑΚΩΣΙΣ ΤΗΣ ΒΑΣΙΛΙΚΗΣ ΑΞΙΟΠΡΕΠΕΙΑΣ

Τὸ σημαντικώτερον σημεῖον τῆς επισήμου αὐτῆς ἐκθέσεως τῶν Πρεσβευτῶν, τῆς οποίας ἔδωσα περίληψιν, ἀνευρίσκεται εἰς τὰς ἀπεγνωσμένας φράσεις τοῦ Βασιλέως, αἱ ὁποῖαι περιεῖχον ολην την πικρίαν τὴν οποίαν ἠσθάνετο, ἐνδίδων ἐξ ανάγκης ἐνώπιον τῆς ωμῆς βίας τῶν ἐπαναστατῶν. Ἀντηνάκλων τὴν ταπείνωσιν τὴν ὁποίαν ὑφίστατο καὶ συγχρόνως τὴν παντελῆ ἔλλειψιν καὶ τῆς στοιχειώδους δυνάμεως πρὸς ἄμυναν. Διὰ τον χαρακτῆρα τοῦ Ὄθωνος τὰ συμβάντα εκεῖνα, εἶχον ὄντως οδυνηρὰν ἀπήχησιν. Ἐν τούτοις ὑπέστη καρτερικώτατα τὰ πάντα.

Οἱ λόγοι οἵτινες ἠνάγκασαν τον Βασιλέα εἰς πλήρη παραδοχὴν τῶν ἀξιώσεων τῶν ἐπαναστατῶν δέον οπως ἀναζητηθοῦν εἰς δύο τινά :

Εἰς τὴν ζωηρὰν ἐπιθυμίαν του νὰ διατηρήσῃ τὸν Ἑλληνικὸν θρόνον καὶ εἰς τὴν σκέψιν ὅτι εἰς περίπτωσιν παραιτήσεώς του, θὰ ἐπηκολούθει ἀναρχία ἡ οποία θὰ ἔσειεν ἐκ θεμελίων τὸ Κράτος, τοῦ ὁποίου πιθανῶς νὰ διεκυβεύετο καὶ αὐτὴ ἀκόμη ἡ ὕπαρξις καὶ ανεξαρτησία. Ἐν πάσῃ περιπτώσει ἀφ' ἧς στιγμῆς ἐνέδιδε εἰς τὴν ἱκανοποίησιν τῶν ἐπαναστατικῶν απαιτήσεων, ἐνέδιδεν καὶ εἰς τὴν οριστικὴν λῆξιν τῆς Μοναρχίας ἐν Ἑλλάδι. Ἡ ἀλλαγὴ τοῦ πολιτεύματος εἶχε πλέον ἐπέλθει κατὰ τρόπον βίαιον μέν, ἀλλ' ἀναίμακτον, ἐξαιρέσει τοῦ φόνου ἑνὸς ενωμοτάρχου καὶ τοῦ τραυματισμοῦ δύο χωροφυλάκων καὶ δύο ἰδιωτῶν.

Ἐν συνόλῳ τὰ Διατάγματα τὰ ὁποια ὑπέγραψεν ὁ Ὄθων τὰς πρώτας πρωινὰς ὥρας τῆς 3ης Σεπτεμβρίου ἦσαν δέκα. Μεταξὺ αὐτῶν ἦσαν τὰ Διατάγματα περὶ απονομῆς σιδηροῦ αριστείου εἰς τοὺς μετασχοντας τῆς ἐπαναστάσεως, περι καθιερώσεως τῆς 3ης Σεπτεμβρίου ὡς ἐθνικῆς εορτῆς, περὶ ἀπολύσεως ὅλων τῶν ὑπηρετούντων εἰς ἑλληνικὰς δημοσίας υπηρεσίας ξένων, δηλαδὴ Βαυαρῶν, πλὴν τῶν παλαιῶν φιλελλήνων, καὶ τὸ Διάταγμα διὰ τοῦ ὁποίου ὁ Βασιλεὺς ἐξέφραζε τὴν εὐμένειάν του πρὸς τὸν Καλλέργην καὶ τὸν Μακρυγιάννην. Τὸ Διάταγμα τοῦτο, αποτελοῦν τρανὸν δεῖγμα τῆς φιλαυτίας τῶν πρωτεργατῶν τῆς ἐπαναστάσεως, τὸ ὁποῖον ὁ Ὄθων ὑπέγραψε κατόπιν τῆς ἐκφρασθείσης επιμόνου συστάσεως τῶν Πρεσβευτῶν, περιελάμβανε τὰ ἑξῆς :

«Ἀπονέμομεν τὴν Βασιλικὴν Ἡμῶν Εὐχαρίστησιν εις τε τὸν Διοικητὴν τῆς Φρουρᾶς Συνταγματάρχην Δημήτριον Καλλέργην, εἰς τὸν Πρόεδρον τοῦ Δημοτικοῦ Συμβουλίου τῆς Πρωτευούσης Συνταγματάρχην Ι. Μακρυγιάννην καὶ λοιποὺς ἀνωτέρους καὶ κατωτέρους ἀξιωματικοὺς τῆς Φρουρᾶς τῆς Πρωτευούσης, διὰ τὴν εὐταξίαν καὶ ασφάλειαν, ἣν συνετήρησαν εἰς τὰ συμβάντα τῆς παρούσης ημέρας».

Ὅλα τὰ Διατάγματα ἐδημοσιεύθησαν αὐθημερὸν εἰς τὸ ὑπ' ἀριθ. 31 φύλλον της Ἐφημερίδος τῆς Κυβερνήσεως. Μεταξὺ αὐτῶν ἦσαν καὶ τα

Διατάγματα περὶ παύσεως τῶν παλαιῶν καὶ διορισμοῦ τῶν νέων ὑπουργῶν ὡς καὶ συγκλήσεως τῆς 'Εθνοσυνελεύσεως ἐντὸς τριάκοντα ἡμερῶν. Τῶν Διαταγμάτων προηγεῖτο ἡ ἀκόλουθος προκήρυξις τῆς νέας Κυβερνήσεως :

«Ἕλληνες,

»Τέλος πάντων αἱ εὐχαὶ ἡμῶν εἰσηκούσθησαν· ὁ λαός, ὁ στρατὸς τῆς Πρωτευούσης καὶ τὸ Συμβούλιον τῆς 'Επικρατείας ἐξέφρασαν σήμερον πρὸς τὴν Α.Μ. τὸν σεβαστὸν ἡμῶν Βασιλέα, τὰς περὶ συγκλήσεως 'Εθνικῆς Συνελεύσεως καὶ περὶ ὁριστικοῦ Συντάγματος ἐφέσεις τοῦ Ἔθνους, τὰς ὁποίας καὶ εὐχαρίστως ἀπεδέχθη ἡ Α.Μ. εὐδοκήσασα ἅμα καὶ νὰ καλέσῃ ἡμᾶς εἰς τὴν διεύθυνσιν τῶν πραγμάτων.

»Σπεύδοντες λοιπὸν νὰ σᾶς δώσωμεν τὴν εὐχάριστον ταύτην ἀγγελίαν, σᾶς παρακαλοῦμεν εἰς συντήρησιν τελείαν τῆς τάξεως καὶ τῆς ἡσυχίας, ἵνα συμπληρωθῇ ὁ μέγας σκοπὸς τῆς ἐθνικῆς εὐημερίας καὶ ἵνα δυνηθῶμεν ν' ἀποδείξωμεν ὅτι γνωρίζομεν νὰ ἐκτελῶμεν καὶ τὰ ἀληθῆ συμφέροντα τῆς πατρίδος μας, κατὰ τὸν εὐσχήμονα τρόπον καθ' ὃν αὐτὰ δύνανται νὰ πραγματοποιηθῶσιν· οὕτω φερόμενοι καὶ τὸ προσῆκον σέβας εἰς τὰς καθεστώσας ἀρχὰς ἀποδίδοντες, θέλετε δώσει εἰς ἡμᾶς καιρὸν καὶ βοήθειαν πρὸς εὐχερεστέραν τῆς ἐντὸς τριακονθημέρου συγκαλέσεως τῆς 'Εθνικῆς Συνελεύσεως, παρ' ἧς ἀναμένεται ἡ παγίωσις τοῦ Συνταγματικοῦ Θρόνου εἰς τὴν 'Ημετέραν Πατρίδα καὶ τὸ εὐτυχὲς μέλλον αὐτῆς.

»'Εν 'Αθήναις τῇ 3ῃ Σεπτεμβρίου 1843.

»Τὸ 'Υπουργικὸν Συμβούλιον

»'Ο Πρόεδρος Α. Μεταξᾶς. Τὰ μέλη : Α. Λόντος, Ρ. Παλαμήδης, Δ. Μανσόλας, Λ. Μελᾶς, Μ. Σχινᾶς, Κ. Κανάρης».

ΜΙΑ ΑΝΕΚΔΟΤΟΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΤΟΥ ΟΘΩΝΟΣ ΕΠΙ ΤΩΝ ΣΥΜΒΑΝΤΩΝ ΤΗΣ 3ης ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΥ

'Ιδιαιτέρως χαρακτηριστική, ὡς δίδουσα μίαν συνοπτικὴν εἰκόνα τῆς καταστάσεως, εἶναι ἡ κάτωθι ἐπιστολὴ τοῦ Ὄθωνος πρὸς τὸν πατέρα του Λουδοβῖκον ὑπὸ ἡμερομηνίαν 15ης Σεπτεμβρίου 1843. 'Η ἐπιστολὴ αὐτή, ἥτις περιέχει τὰς δραματικὰς στιγμὰς τῆς ἀμηχανίας, τὰς ὁποίας ἔζησεν ὁ Βασιλεὺς τὴν νύκτα τῆς 2ας πρὸς τὴν 3ην Σεπτεμβρίου, εὑρίσκεται εἰς τὸ ἐν Μονάχῳ ἀπόρρητον Βασιλικὸν 'Αρχεῖον, ἐκτὸς δὲ τοῦ ὅτι εἶναι ἀνέκδοτος, εἶναι ἀξιομνημόνευτος διὰ τὴν ἁπλότητα τοῦ ὕφους της καὶ κυρίως διὰ τὴν πιστότητα καὶ τὴν ἀκρίβειαν μὲ τὰς ὁποίας ἀποδίδονται τὰ λαβόντα χώραν ἐπαναστατικὰ γεγονότα. 'Ιδοὺ ὁλόκληρον τὸ κείμενον τῆς ἐνδιαφερούσης αὐτῆς ἐπιστολῆς :[1]

1. 'Η προέλευσις τῆς ἐπιστολῆς ὀφείλεται εἰς τοὺς Μπάουερ καὶ Μπόλιτο.

«Πολυαγαπητέ μοι Πάτερ.

»Ὡς ἀποτέλεσμα ἐπαναστάσεως, ἡ ὁποία ἔλαβε χώραν τὴν νύκτα τῆς 2/14ης καὶ 3/15ης Σεπτεμβρίου, ἐξηναγκάσθην νὰ δηλώσω, ὅτι θὰ προσεκάλουν Ἐθνοσυνέλευσιν ἐντὸς τριάκοντα ἡμερῶν, διὰ νὰ χορηγήσω εἰς τὴν χώραν Σύνταγμα.

»Πρὶν γράψω πληρέστερον ἐπὶ τοῦ προκειμένου, τὸ ὁποῖον τώρα μόνον ἐλαφρῶς δύναμαι νὰ θίξω, λόγω τῆς ἐπικειμένης ἀναχωρήσεως τοῦ ἀτμοπλοίου διὰ Μασσαλίαν, νομίζω ὅτι πρέπει νὰ σᾶς εἴπω, διὰ τὴν εἰρήνην τοῦ πνεύματός σας, ὅτι ἡ ἐπανάστασις ἔληξεν εἰς τὴν Πρωτεύουσαν. Ἵππευσα χθὲς μὲ τὴν συνήθη συνοδείαν μου καὶ ὁ λαὸς ἐπευφήμει: «Ζήτω ὁ Βασιλεύς».

»Καὶ τώρα σχετικῶς πρὸς τὸ ζήτημα αὐτὸ καθ' ἑαυτό: Τὴν νύκτα τῆς 1/13ης Σεπτεμβρίου, ἐπληροφορήθην, ὅτι μεγάλη συγκέντρωσις θὰ ἐλάμβανε χώραν ἐνώπιον τῶν ἀνακτόρων μου, εἰς μίαν τῶν προσεχῶν ἡμερῶν, πρὸς τὸν σκοπὸν ὅπως ζητηθῇ ἡ ἐκχώρησις συντάγματος καὶ οὕτω καθεξῆς. Ἔδωσα διαταγάς, ὅπως ὅλοι οἱ ἀξιωματικοὶ εὑρίσκωνται ἐν ἐπιφυλακῇ εἰς τοὺς στρατῶνας των κατὰ τὰς νύκτας αὐτάς. Τὴν ἐπομένην ἤκουσα, ὅτι αὐτὰ τὰ προφυλακτικὰ μέτρα ἐθεωρήθησαν γελοῖα καὶ ὑπερβολικά. Τὴν ἰδίαν ἑσπέραν ἐδέχθην δύο μηνύματα: ἕνα πρὸς πληροφορίαν μου, ὅτι οἱ συνωμόται ἐπρόκειτο νὰ συγκεντρωθοῦν εἰς τὰς 10 εἰς μίαν οἰκίαν, ὀλίγον ἀπέχουσαν ἀπὸ τὸ ἀνάκτορόν μου, τὸ ἄλλο δὲ ἀνέφερεν ὅτι εἰς τὰς 2 μ.μ. προετίθεντο νὰ μὲ ἐξαναγκάσουν εἰς τὸ νὰ ὑπογράψω κάτι.

»Εἰς τὰς 11. 30', ἤκουσα ἐπανειλημμένας βολὰς τυφεκίων εἰς τὸ ἀναφερθὲν σημεῖον, καὶ ὁ ὑπασπιστής μου, ὅστις ἦτο μαζί μου ἐκείνην τὴν ὥραν, ὑπέθεσεν ὅτι οἱ συνωμόται εἶχον συλληφθῆ. Αἰφνιδίως ἠκούσαμεν φωνὰς ἐρχομένας ἀπὸ ἄλλην πλευράν, ἀπὸ τὸ μέσον τῆς πόλεως, καὶ δὲν ἤργησε πολὺ ὅπως ὁλόκληρον τὸ ἱππικὸν καὶ τὸ πεζικόν, ποὺ εἶχε λάβει διαταγὰς νὰ παραταχθῇ πρὸ τῶν ἀνακτόρων μὲ τὴν πρώτην ἀναλαμπὴν ὅπλων καὶ ἐκπυρσοκροτήσεων, ἐπροχώρησεν ἐναντίον αὐτῶν (δηλ. τῶν ἀνακτόρων) μὲ τὸ σύνθημα: «Ζήτω τὸ Σύνταγμα». Ἐντὸς ὀλίγου κατέφθασε καὶ τὸ πυροβολικόν. Ἕνα πυροβόλον ἔλαβε στόχον ἐπὶ τῆς κυρίας εἰσόδου καὶ ἐγέμισε. Μόνον ἡ Βασιλικὴ Φρουρά, ἡ διπλασιασθεῖσα κατὰ διαταγήν μου, παρέμενε παρὰ τὸ πλευρόν μου νομιμοφρόνως. Ἡ ἀφοσίωσίς των μὲ ἔκαμε νὰ κλαύσω. Ἀπέστειλα τὸν Ὑπουργὸν τῶν Στρατιωτικῶν καὶ τὸν γενναῖον πρῶτον ὑπασπιστήν μου Γαρδικιώτην Γρίβαν κάτω διὰ νὰ προσκαλέσῃ τὰ στρατεύματα νὰ ἐπανέλθουν εἰς τὴν νομιμοφροσύνην. Ἀμφότεροι, φαντάζομαι, συνελήφθησαν, πρὸτοῦ νὰ δυνηθοῦν νὰ ὁμιλήσουν εἰς τὸ πεζικόν. Ἐν τῷ μεταξὺ ὅλα τὰ στρατεύματα

εἶχον συναθροισθῆ, ἀλλὰ μόνον ἀργότερον ἔκαμε τὸ πλῆθος τὴν ἐμφάνισίν του. Πάντως πολῖται ὄχι καὶ πολλοί. Ἀπὸ τὸν ἐξώστην ἐφώναξα εἰς τὸν ἀρχηγὸν τῆς ἐπαναστάσεως, τὸν συνταγματάρχην τῶν Λογχοφόρων Καλλέργην, ν' ἀποσύρῃ τὰ στρατεύματα, ἐνῷ συγχρόνως τοῦ ἔλεγα, ὅτι ἤμην διατεθειμένος νὰ ἐκχωρήσω τὸ ποθούμενον, ἀλλ' ὅτι ἐπεθύμουν νὰ συζητήσω τὸ πρᾶγμα μὲ τοὺς ἁρμοδίους ἐπισήμους. Ἡ πρὸς τὸν λαόν μου ἀγάπη θὰ μὲ ὑπεστήριζεν εἰς τοῦτο. Τὰ στρατεύματα ἀπεῖχον πολὺ καὶ δὲν ἠδύναντο νὰ μὲ ἀκούσουν. Ἀκολούθως ἐξέδωσα προκήρυξιν, εἰς τὴν ὁποίαν ἔλεγον ὅτι θὰ συνεφώνουν μὲ τοὺς Πρέσβεις τῶν τριῶν φίλων μεγάλων Δυνάμεων, αὐτὴν ταύτην τὴν πρωίαν. Ἀλλὰ πρὸς οὐδὲν ὄφελος. Δὲν ὑπῆρχε διακοπὴ εἰς τὴν ἐξακολουθητικὴν ἐπῳδόν : «Ζήτω τὸ Σύνταγμα», συχνὰ ἀναμεμιγμένην μὲ τὴν ἐπιφώνησιν : «Ζήτω ὁ Βασιλεύς». Τὴν πρωίαν ἀπέστειλα ἐπιστολὰς εἰς τοὺς Πρέσβεις τῶν τριῶν μεγάλων Δυνάμεων, καὶ εἰς τὸν Πρέσβυν τῆς Βαυαρίας, ζητῶν ἀπὸ αὐτούς, ὅπως ἔλθουν νὰ μὲ ἴδουν ὅσον τὸ δυνατὸν ἐνωρίτερον. Δὲν ἐπετράπη νὰ διέλθουν αἱ ἐπιστολαὶ διὰ τῶν γραμμῶν. Ἀκολούθως ἦλθεν ἀντιπροσωπία μελῶν τοῦ Συμβουλίου Ἐπικρατείας, τὸ ὁποῖον συνήχθη κατὰ τὴν νύκτα ὑπὸ τὴν ἀπειλὴν τῶν ὅπλων. Συνεκρότησαν συνεδρίασιν, ἐνῷ οἱ στρατιῶται παρέμενον εἰς τὸν ἀντιθάλαμον. Ἡ ἀντιπροσωπία μοὶ ἐνεχείρισε τὰς ἀποφάσεις των ἐγγράφως : Ὑπεχρεούμην νὰ ἀντικαταστήσω τοὺς προηγουμένους Ὑπουργοὺς μὲ μερικοὺς ἄλλους καὶ νὰ ὑποσχεθῶ τὴν σύγκλησιν Ἐθνοσυνελεύσεως καὶ τὴν παροχὴν Συντάγματος. Ἐζήτησα ὅπως ἐπιτρέψουν νὰ διέλθουν διὰ τῶν στρατευμάτων πρὸς τὸν προορισμόν των τὰ γράμματά μου πρὸς τοὺς Πρεσβευτάς, ἀλλ' ὅταν ἤκουσα ὅτι οἱ κύριοι αὐτοὶ εἶχον ἀρνηθῆ τὴν εἴσοδον εἰς τοὺς ἤδη ἐλθόντας Πρέσβεις, καὶ ὅτι τὸ πλῆθος εἶχε καταστῆ ἀνυπομονέστερον, ἀπεφάσισα νὰ ὑποχωρήσω. Ἐγνώριζα ὅτι ἡ παραίτησίς μου θὰ ἔρριπτε τὸν λαὸν εἰς ἀναρχίαν, ἂν καὶ αὐτὴ ἡ στάσις μου θὰ ἦτο προσωπικῶς δι' ἐμὲ εὐπροσδεκτοτέρα. Τὰ στρατεύματα ὅμως ἀκόμη δὲν ἀπεσύροντο. Ἐπεθύμουν ν' ἀναμένουν μέχρις ὅτου οἱ νέοι Ὑπουργοὶ ἐμφανισθοῦν μαζί μου.

»Μετὰ μακρὸν χρόνον, ἦλθον οὗτοι πρὸς ἐμέ. Τώρα νέα δυσκολία προέκυψεν, ὅταν ἠρνήθην νὰ ὑπογράψω Διατάγματα, διὰ τῶν ὁποίων οἱ ἀρχηγοὶ τῆς ἐπαναστάσεως θὰ ἔπρεπε ν' ἀμειφθοῦν ἠθικῶς, διότι διετήρησαν τὴν τάξιν, νὰ τοῖς ἀπονεμηθῇ μετάλλιον καὶ νὰ ὁρισθῇ ἡμέρα διὰ τὸν ἐτήσιον ἑορτασμὸν τῆς ἐπετείου τῆς ἡμέρας ταύτης. Ἐν τῷ μεταξὺ οἱ Ἀντιπρόσωποι τῶν Δυνάμεων ἀφίχθησαν. Ἠρώτησα αὐτοὺς ἂν ἦσαν πρόθυμοι νὰ μεταπείσουν τοὺς Ὑπουργούς μου ἀπὸ τὰς ἀξιώσεις των, καὶ ἂν ὤφειλον νὰ ὑποχωρήσω ἢ νὰ δώσω τὴν παραίτησίν μου, εἰς ἣν περίπτωσιν τοῦτο δὲν θὰ ἦτο δυνατόν. Προετίμων τὴν δευτέραν περίπτωσιν. Ἀφοῦ ἀκάρπως συνεζήτησαν μὲ τοὺς Ὑπουργούς μου, μὲ συνεβούλευσαν νὰ

προσθέσω καὶ αὐτὴν τὴν μικρὰν ἐκχώρησιν εἰς τὴν μεγάλην θυσίαν, τὴν ὁποίαν εἶχα κάμει, ὑπισχνούμενοι εἰς ἐμέ, ὅτι θὰ προσεπάθουν νὰ ἐπανορθώσουν τὸ Βασιλικὸν γόητρον, τὸ τόσον τώρα καταρρακωθέν. Προσεχώρησα εἰς τὰς ἐπιθυμίας των καὶ ἐνεφανίσθην μὲ τοὺς Ὑπουργοὺς καὶ τοὺς Πρέσβεις ἀπὸ τοῦ ἐξώστου μου, ἀλλὰ τοῦτο μὲ δυσαρέσκειάν μου. Παρέμεινα ἐκεῖ μόνον διὰ μίαν στιγμήν, ἐν μέσῳ τῶν ζωηρῶν ἐπευφημιῶν τοῦ λαοῦ, ὅστις κατόπιν ἀπεσύρθη.

»Παρέλειψα νὰ προσθέσω καὶ τὰ ἑξῆς :

»Κατὰ τὴν τελευταίαν σύσκεψιν, ἐγένετο ἀπειλὴ ὅτι θὰ ἐτινάσσετο εἰς τὸν ἀέρα ἡ θύρα τῶν ἀνακτόρων, καὶ ὁ Καλλέργης ἀπέστειλε μήνυμα ὅτι ὡμιλούσαμεν ἐπὶ πολὺ χρονικὸν διάστημα καὶ ὅτι τώρα ἐχορήγει μόνον ἕνα τέταρτον τῆς ὥρας ἀκόμη. Ἐπίσης ὅτι τὸ φρούριον τῆς Χαλκίδος κατελήφθη.

»Αἱ τελευταῖαι ἀναφοραὶ ἀπὸ τὸ ὑπόλοιπον Βασίλειον δεικνύουν ἡσυχίαν. Κάποια δραστηριότης ἀνεφέρθη ἐνωρίτερον εἰς διαφόρους θέσεις καὶ μέρη. Ἡ ἐπιθυμία διὰ Σύνταγμα ἀναμφιβόλως κατέστη ἤδη γενική, καίτοι τοῦτο δὲν θὰ χορηγήσῃ τὰ ἀναγκαιοῦντα στοιχεῖα καὶ ἰδίως τὴν διατήρησιν τῆς εἰρήνης. Ἡ ἀναρχία καὶ ἡ κατάθλιψις τοῦ λαοῦ ἀπὸ ἀτάκτους στρατιώτας θὰ προκύψῃ ἐκ τούτου. Εἴθε ὁ Θεὸς ταχέως νὰ ἔλθῃ βοηθὸς τῆς χώρας.

»Τοὺς υἱικούς μου χαιρετισμοὺς εἰς τὴν Μητέρα καὶ εἰς Σᾶς ἀγαπητέ μοι Πάτερ.

Ὄθων»

ΤΑ ΠΑΡΑΣΚΗΝΙΑ ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ

Ἀλλὰ πριν δώσω τὰ προκύπτοντα ἀπὸ τὴν ἱστορικὴν αὐτὴν ἐπανάστασιν συμπεράσματα, θὰ ἐπανέλθω εἰς τὰ ἐνδιαφέροντα παρασκήνια ταύτης, διὰ νὰ φωτισθοῦν ὅλαι αἱ πτυχαὶ αὐτῆς ἀπὸ ἐσωτερικῆς καὶ ἐξωτερικῆς πλευρᾶς. Καὶ πρῶτον πρέπει νὰ σημειωθῇ μία ἐπίσημος μαρτυρία ὡς πρὸς τὰς διαθέσεις τοῦ Ὄθωνος διὰ τὴν παροχὴν τοῦ συντάγματος. Εἶναι βέβαιον ὅτι τόσον ὁ πατήρ του Λουδοβῖκος, ὅσον καὶ αὐτός, ἐθεώρουν πρόωρον διὰ τὸν Ἑλληνικὸν λαὸν τὸ συνταγματικὸν πολίτευμα. Ἐν τούτοις παρὰ τὰς γνώμας αὐτὰς καὶ ἀνεξαρτήτως τῆς ὀρθότητός των ἢ μή, τὸν τελευταῖον καιρὸν ἴσως λόγῳ τοῦ θορύβου, ὁ ὁποῖος εἶχε δημιουργηθῆ μέσῳ τῶν περισσοτέρων ἐφημερίδων, εἴτε λόγῳ τῶν διαφόρων διαδόσεων περὶ ἐπικειμένης ἐξεγέρσεως τοῦ λαοῦ, εἴτε ἀκόμη διότι ὡρισμένοι πολιτικοὶ παράγοντες, ὡς ἐλέγετο, εἶχον ἐπιτύχει καὶ τὴν συγκατάθεσιν τῆς Ἀμαλίας εἰς τὰς περὶ συντάγματος ἀπόψεις των, βέβαιον ἦτο ὅτι ὁ Ὄθων εἶχε καμφθῆ καὶ εἶχε ἀρχίσει νὰ προσανατολίζεται πρὸς τὸ ἐνδεχόμενον αὐτό

Ἐὰν λοιπὸν ληφθῇ ὑπ' ὄψιν τοῦτο, εἶναι εὔλογον, ἡ πικρία τοῦ Ὄθωνος νὰ ἦτο μεγαλυτέρα ἤδη, ὅτε παρεχώρησε τὸ σύνταγμα ὑπὸ τὸ κράτος τῆς βίας καὶ τῆς ἀπειλῆς, ἐνῷ ἠδύνατο νὰ κάμῃ τοῦτο αὐτοβούλως. Τὰς διαθέσεις του αὐτὰς ὁ Ὄθων τὰς ἐξεδήλωσε πρὸς τὸν Λάιονς μερικὰς ἡμέρας μετὰ τὴν ἐπανάστασιν κατὰ μίαν μακρὰν συνομιλίαν τὴν ὁποίαν εἶχε μετὰ τοῦ Βρεταννοῦ πρέσβεως. Ὁ Λάιονς τὴν ἑπομένην ἔσπευσε νὰ γνωστοποιήσῃ τὴν ἐμπιστευτικὴν ἐκείνην συνομιλίαν του μετὰ τοῦ Βασιλέως πρὸς τὴν Κυβέρνησίν του διὰ τῆς ὑπὸ ἡμερομηνίαν 15ης Σεπτεμβρίου ἀπορρήτου ἐκθέσεώς του:[1]. Εἰς τὴν ἔκθεσιν αὐτήν, ἥτις ἔρχεται διὰ πρώτην φορὰν εἰς φῶς, ὁ Βρεταννὸς πρέσβυς μεταξὺ ἄλλων ἐτόνιζεν ὅτι ὁ Ὄθων τοῦ ἐξεμυστηριεύθη τὰ ἑξῆς:

«... Εἶχον πράγματι ἀποφασίσει νὰ ἐκχωρήσω, εἶπεν ὁ Βασιλεύς, ἕνα συντηρητικὸν κατ' ἀρχὰς Σύνταγμα, δέκα πέντε ἡμέρας πρὶν τοῦτο μοὶ ἐπιβληθῇ δι' ἐπαναστάσεως. Λυποῦμαι ποὺ δὲν ἔσπευσα ἐγκαίρως νὰ σᾶς καταστήσω κοινωνὸν τῶν ἀποφάσεών μου αὐτῶν. Προγοπόρησαν καὶ τὰ γεγονότα μὲ προέλαβον. Ἴσως ἐὰν ἐγνωρίζατε τοῦτο, ἡ ἐπανάστασις νὰ μὴ ἐξεδηλοῦτο καὶ τὰ πράγματα νὰ ἐξειλίσσοντο ὁμαλῶς. Ἐνῷ ἤδη ἐξεβιάσθην εἰς παραχωρήσεις, τὰς ὁποίας θὰ ἠδυνάμην νὰ κάμω ἐξ ἰδίας πρωτοβουλίας, χωρὶς νὰ ὑποστῶ τὴν μείωσιν τοῦ Βασιλικοῦ μου γοήτρου. Δικαιολογήσατε λοιπὸν τὴν ἄχαριν συμπεριφοράν μου καὶ μερικὰ ἴχνη μνησικακίας ποὺ εἶναι ἀνθρώπινον νὰ αἰσθάνωμαι, κατόπιν τῶν ὅσων συνέβησαν...».

Ἡ ἐμπιστευτικὴ αὐτὴ ὁμολογία τοῦ Ὄθωνος πρέπει νὰ θεωρηθῇ μᾶλλον εἰλικρινής, διότι ἐπιβεβαιοῦται καὶ ἀπὸ τὴν τηρηθεῖσαν περαιτέρω στάσιν τοῦ Βασιλέως ἔναντι τῶν ἐπαναστατῶν, ἀλλὰ καὶ ἔναντι τοῦ Λάιονς. Αἱ σχέσεις τῶν Βασιλέων μετὰ τοῦ Βρεταννοῦ Πρέσβεως, ἔπειτα ἀπὸ τὴν παραχώρησιν τοῦ συντάγματος, ἔστω καὶ προσωρινῶς, ἔγιναν περισσότερον στεναὶ καὶ δύναταί τις εἴπειν ἐγκαρδίως φιλικαί. Τοῦτο ἐμφαίνεται καὶ ἀπὸ ἐπιστολὴν τῆς Ἀμαλίας πρὸς τὸν πενθερόν της Λουδοβῖκον, ὑπὸ ἡμερομηνίαν 19ης Ὀκτωβρίου 1843,[2] ἐν τῇ ὁποίᾳ μεταξὺ ἄλλων τοῦ ἔγραφε καὶ τὰ ἑξῆς: «... Μάλιστα πρέπει νὰ ἐπαινέσω τον Σερ Ἐντμόντ Λάϊονς, ὁ ὁποῖος εἶναι τώρα τόσον ἔνθερμος φίλος, ὅσον προηγουμένως ὑπῆρξεν ἐχθρός μας. Ὑπεστήριξε καὶ ὑποστηρίζει οὗτος τὰ Βασιλικά μας προνόμια κατὰ τρόπον πολὺ ἔντονον καὶ μὲ μεγάλην σοβαρότητα...».

Ὑπὸ τὴν ἐπιρροὴν τῆς Ἀμαλίας καὶ τοῦ Λάϊονς ταχέως προσηρμόσθη

---

1. Ἀρχεῖα Ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν τῆς Ἀγγλίας τ. 32 φ. 122.
2. Ἡ περικοπὴ τῆς ἀνεκδότου αὐτῆς ἐπιστολῆς προέρχεται ἀπὸ τοὺς Μπάουερ καὶ Μπόλιτο.

ἡ στάσις τοῦ Ὄθωνος πρὸς τὴν νέαν κατάστασιν. Ἡ ἀρχικὴ ψυχρότης, ἡ δυσαρέσκεια του καὶ ἡ ποιά τις περιφρόνησις πρὸς τοὺς ἡγέτας τῆς ἐπαναστάσεως παρῆλθον. Ἐντὸς συντόμου χρονικοῦ διαστήματος ὁ Ὄθων συνεφιλιώθη μετ' αὐτῶν καὶ συνεταύτισεν ἐξ ὁλοκλήρου πλέον τὴν τύχην του μὲ τὴν αλλαγὴν τοῦ πολιτεύματος.

Τὴν 7ην Ὀκτωβρίου, ἕνα μῆνα μετὰ τὴν ἐπανάστασιν, ὁ Ὄθων καὶ ἡ Ἀμαλία παρέθεσαν ἐπίσημον γεῦμα εἰς τὰ ἀνάκτορα, εἰς τὸ ὁποῖον παρεκάθησαν ὁ Καλλέργης καὶ οἱ λοιποὶ αρχηγοὶ τοῦ κινήματος τῆς 3ης Σεπτεμβρίου. Κατ' αὐτὸ ἐπεκράτησε πνεῦμα ἐγκαρδιότητος καὶ συνδιαλλαγῆς μεταξὺ τῶν Βασιλέων καὶ τῶν προσκεκλημένων των, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἐδείκνυε τὴν πλήρη παραδοχὴν καὶ κατανόησιν ὑπὸ τῶν Ἐστεμμένων τῆς νέας πολιτειακῆς τάξεως, δηλαδὴ τῆς συνταγματικῆς Βασιλείας, ἡ ὁποία καθιεροῦτο πλέον ὡς τὸ νόμιμον πολίτευμα τῆς Ἑλλάδος.

Ἐπὶ πλέον ὑπάρχει καὶ σχετικὴ ἐπιστολὴ τοῦ Ὄθωνος πρὸς τὸν Λουδοβῖκον, ὑπὸ ἡμερομηνίαν 10ης Ὀκτωβρίου 1843, εἰς τὴν ὁποίαν περιέχονται καὶ τὰ ἑξῆς :[1]

«...Συνεκέντρωσα σήμερον, ἔγραφεν ὁ Ὄθων, ὅλα τὰ μέλη τῆς Αὐλῆς καὶ προειδοποίησα ἕνα ἕκαστον ἐξ αὐτῶν τονίσας ὅτι : Ἐὰν ὑπάρχῃ τις ἐξ ὑμῶν, ὅστις δὲν συμφωνεῖ καὶ δὲν ὑποστηρίζει τὸ νέον καθεστὼς τῆς συνταγματικῆς Βασιλείας, ὀφείλει νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν ὑπηρεσίαν μου. Ἐν ἐναντίᾳ περιπτώσει εἶμαι ὑποχρεωμένος νὰ σᾶς δηλώσω ὅτι θὰ θεωρήσω κάθε τυχὸν διαφωνοῦντα ὡς παραβιάζοντα τὸν νόμον καὶ ὡς προσωπικόν μου ἐχθρόν ...».

Ὑπ' αὐτοῦ τοῦ πνεύματος ἐνεφορεῖτο ὁ Ὄθων, ὅσον ἀφορᾷ τὴν πίστιν του πρὸς τὸν συνταγματικὸν πολίτευμα , ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τῆς καθιερώσεως τούτου εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ὅσα δὲ ἐλέχθησαν καὶ ἐγράφησαν περὶ τοῦ ἀντιθέτου, ὅτι δηλαδὴ ἀφ' ἧς στιγμῆς τὸ παρεχώρησεν, ἤρχισε καὶ νὰ παραβιάζῃ τοῦτο μὲ τὰς ἀντισυνταγματικὰς παρεμβάσεις του πλησίον τῶν ἑκάστοτε Κυβερνήσεων, τοῦτο δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ἀπολύτως ἀκριβές, ὡς θὰ διαπιστωθῇ ἐν συνεχείᾳ.

ΕΠΙΣΗΜΟΣ ΕΚΘΕΣΙΣ ΠΡΟΣ ΕΝΗΜΕΡΩΣΙΝ ΤΟΥ ΛΟΥΔΟΒΙΚΟΥ ΕΠΙ ΤΩΝ ΣΥΜΒΑΝΤΩΝ

Ἤδη ἀποτελεῖ οὐσιαστικὸν στοιχεῖον ἐπὶ τῶν συμβάντων τῆς 3ης Σεπτεμβρίου ἡ ἀπόρρητος ἐπίσημος ἔκθεσις ἐπ' αὐτῶν, ἡ ἀποσταλεῖσα εἰς Μόναχον πρὸς ἐνημέρωσιν τοῦ Βασιλέως Λουδοβίκου. Ἡ ἔκθεσις αὐτή, ἡ ὁποία φαίνεται ὅτι ἐγράφη ὑπὸ Βαυαροῦ ἀξιωματούχου ὀλίγας ἡμέρας

1. Ἡ περικοπὴ τῆς ἀνεκδότου αὐτῆς ἐπιστολῆς προέρχεται ἀπὸ τοὺς Μπάουερ καὶ Μπόλιτο.

μετὰ τὴν ἐπανάστασιν,εἶναι γερμανιστὶ συντεταγμένη καὶ στερεῖται ἡμερομηνίας καὶ ὑπογραφῆς, ἴσως διότι συνωδεύετο ὑπὸ σχετικῆς διαβιβαστικῆς ἐπιστολῆς, μὴ ἀνευρεθείσης ἐν τῷ 'Αρχείῳ. 'Η σημαντικὴ αὐτὴ ἔκθεσις περιελήφθη τὸ πρῶτον εἰς τὸ ἐκδοθὲν τὸ 1891 εἰς Μπάμπεργκ βιβλίον τοῦ ἀρχειοφύλακος Λουδοβίκου Τρέστ. Εἰς τὸ ἐνδιαφέρον αὐτὸ βιβλίον, τοῦ ὁποίου δὲν ὑπάρχει μετάφρασις εἰς τὴν ἑλληνικήν, ἀκόμη δὲ καὶ τὸ πρωτότυπον εἶναι ἐξαιρετικῶς δυσεύρετον σήμερον περιέχεται ἕνα σημαντικὸν μέρος τῶν ἐπιστολῶν τοῦ απορρήτου 'Αρχείου τοῦ Οἴκου τῶν Βίττελσμπαχ. 'Επίσης τὴν ἰδίαν ἔκθεσιν περιέλαβεν εἰς τὴν Κοινοβουλευτικὴν 'Ιστορίαν του καὶ ὁ Δ. Πετρακάκος. 'Ιδοὺ μία περίληψις τοῦ κειμένου ταύτης :

«. . 'Ο Βασιλεὺς "Οθων εἶχε προ πολλοῦ χρόνου πληροφορηθῆ ὅτι θὰ ἐλάμβανε χώραν πρὸ τῶν 'Ανακτόρων του λαϊκὴ ἐκδήλωσις καὶ μάλιστα καθ' ὃν χρόνον θὰ ἦτο ἀρχηγὸς τῆς φρουρᾶς ἀξιωματικὸς ὁμόφρων μὲ τοὺς διαδηλωτάς. Τὴν 1ην Σεπτεμβρίου, τὴν ἑσπέραν, εἶχε τὴν εἰδοποίησιν, ὅτι ἐντὸς τῶν δύο προσεχῶν ἡμερῶν θὰ ἐπραγματοποιεῖτο τὸ σχέδιον τοῦτο. Κατ' ἀκολουθίαν, ἐλήφθησαν μέτρα καὶ οἱ ἀξιωματικοὶ διετάχθησαν νὰ κοιμῶνται εἰς τὸν στρατῶνα. Τόσον ὀλίγον ἐφαίνετο ὁ κόσμος σκεπτόμενος μίαν ἐξέγερσιν, ὥστε ὅλοι ἐγέλασαν διὰ τὰ ὑπερβολικὰ ταῦτα μέτρα. . »

Περαιτέρω γίνεται μνεία ἐν τῇ ἐκθέσει περὶ τῆς πραγματοποιηθείσης ἐξεγέρσεως, τῆς συγκεντρώσεως πρὸ τῶν ἀνακτόρων τοῦ στρατοῦ μὲ ἐπικεφαλῆς τὸν Δ. Καλλέργην, περὶ τῶν διαμειφθέντων μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ "Οθωνος, ὡς καὶ περὶ τῶν ἐπακολουθησάντων γεγονότων. 'Εν συνεχείᾳ ἡ ἔκθεσις ἀναφέρεται εἰς τὴν ἔκτακτον συνεδρίασιν τοῦ Συμβουλίου 'Επικρατείας καὶ τονίζονται τὰ ἑξῆς:

«. . . Τὴν τρίτην πρωϊνήν, ἀφοῦ συνηθροίσθησαν ὅλοι οἱ τακτικοὶ καὶ ἔκτακτοι Σύμβουλοι τῆς 'Επικρατείας, ἤρχισεν ἡ συνεδρίασις τοῦ Συμβουλίου. Πρὸ τοῦ κτιρίου ἐφύλαττε στρατιωτικὴ φρουρά, ἐντὸς δὲ αὐτοῦ εὑρίσκοντο οἱ συνταγματάρχαι Σπύρος–Μήλιος καὶ Μακρυγιάννης, μετὰ πολλῶν ἄλλων ἀξιωματικῶν, ἐκ τῶν ὁποίων εἷς μὲ γυμνὴν τὴν σπάθην ἐφρούρει πρὸ τῆς θύρας τῆς αἰθούσης τῶν συνεδριάσεων, ἀπαγορεύων εἰς πάντας τὴν εἴσοδον καὶ ἔξοδον.

»'Ο Ρήγας Παλαμήδης ἔλαβε πρῶτος τὸν λόγον καὶ εἶπεν ὅτι ὀφείλεται ἡ πρέπουσα ἀναγνώρισις εἰς τὸν στρατόν, διὰ τὴν ἐξαίρετον διαγωγήν του καὶ ἠξίωσεν ὅπως τὰ στρατεύματα ὁρκισθῶσι ταὐτοχρόνως εἰς τὸ Σύνταγμα. 'Ο Δρόσος Μανσόλας ἐδήλωσεν ἐπὶ τούτῳ ὅτι ἡ σημερινὴ ἡμέρα, ἕνεκεν τῶν εὐεργετικῶν συμβάντων, πρέπει νὰ ὑψωθῇ εἰς ἐθνικὴν ἡμέραν. 'Αφοῦ συνετάχθησαν αἱ ἀναγκαῖαι προκηρύξεις, κατ' ἀκουλουθίαν τῶν μέτρων τούτων, πρὸς τὰ ὁποῖα οὐδείς, πρὸ τοῦ ἀπει-

λοῦντος κινδύνου, ἐτόλμα νὰ ἀντιταχθῇ, ὡρκίσθη ὁ συνταγματάρχης Λόντος μὲ τὸν ὑπαγορεύσαντα τὸ κείμενον τῶν προκηρύξεων Σύμβουλον τῆς Ἐπικρατείας Σίμον, ἀνέγνω τὰς προκηρύξεις εἰς τὰ στρατεύματα καὶ ὥρκισε ταὐτοχρόνως τὸν στρατὸν ἐπὶ τοῦ Συντάγματος. Μετὰ τοῦτο ὁ Ζωγράφος προέτεινεν ὅτι τὸ πρῶτον καθῆκον τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας εἶναι, μὴ ὑπαρχούσης πλέον Κυβερνήσεως, νὰ ἐγκαταστήσῃ μίαν ἄλλην, δηλαδὴ νὰ προτείνῃ νέους Ὑπουργοὺς εἰς τὸν Βασιλέα καὶ κατόπιν νὰ ζητηθῇ ὑπὸ τοῦ Βασιλέως ἡ σύγκλησις τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως καὶ ἡ παραχώρησις τοῦ Συντάγματος. Ἐὰν ὅμως ἠρνεῖτο ὁ Ὄθων τὴν ἔγκρισιν τῶν ἐν λόγῳ προτάσεων, τὸ Συμβούλιον θὰ εἶχε νὰ σκεφθῇ ἐπὶ τῆς περαιτέρω διατηρήσεως τοῦ Συνταγματικοῦ Θρόνου, διότι ἐθεώρει ἀναγκαῖον, ὅπως διατηρηθῇ εἰς τὴν Ἑλλάδα ἡ ἀρχὴ τῆς Μοναρχίας. Ὁ Ψύλλας παρετήρησεν ἐπὶ τούτοις, ὅτι τὸ Συμβούλιον τῆς Ἐπικρατείας δὲν ἐπιτρέπεται νὰ διαλυθῇ, πρὶν ἢ συμπληρώσῃ πλήρως τὸ ἀρξάμενον ἔργον, ὅτι ὁ Ζωγράφος ἀρκετὰ σαφῶς ὡμίλησεν, ὅτι δὲ τέλος καὶ ἂν ὁ Βασιλεὺς ἀρνηθῇ τὸ Σύνταγμα, τὸ Συμβούλιον τῆς Ἐπικρατείας πρῶτον νὰ φροντίσῃ διὰ τὴν διατήρησιν τοῦ Μοναρχικοῦ Θρόνου, χωρὶς νὰ λάβῃ ὑπ᾽ ὄψει τὸ πρόσωπον τοῦ ὑπάρχοντος Μονάρχου. Ὁ Μαγγίνας ἠθέλησε νὰ εἴπῃ ὅτι πρέπει νὰ δοθῇ ἰδιαιτέρα προσοχή, ὅπως μὴ θιχθῇ ἡ ἀνεξαρτησία τῆς Ἑλλάδος, διεκόπη ὅμως ὑπὸ τῶν πρὸ τῆς θύρας ἀξιωματικῶν καὶ ἄλλων εἰσελθόντων. Ὡσαύτως ἠπειλήθη ὑπὸ τοῦ Σπύρου–Μίλιου ὁ Ἀναστάσιος Λόντος, ὅστις προῆλθεν εἰς παρατήρησιν, ἥτις ἀπήρεσεν εἰς τοὺς συνωμότας, χάρις δὲ εἰς τοὺς ἐν τῷ μεταξὺ εἰσελθόντας, προελήφθη κακοποίησις τοῦ Συμβούλου τούτου τῆς Ἐπικρατείας. Οὕτως, οὐδεὶς ἐτόλμησε νὰ ὁμιλήσῃ περαιτέρω, πλὴν τῶν : Ρήγα Παλαμήδη, Α. Μεταξᾶ, Γ. Ψύλλα καὶ Κ. Ζωγράφου. Μετὰ τοιαύτας τινὰς συζητήσεις, ὁ συνταγματάρχης Μακρυγιάννης παρουσίασεν εἰς τὸ Συμβούλιον φύλλον χάρτου, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἦσαν γεγραμμένα τὰ ὀνόματα τῶν μᾶλλον ἀξίων διὰ τὰς ὑπουργικὰς θέσεις, εἰς τὰς ὁποίας καὶ πράγματι διωρίσθησαν. Ὁ Μαγγίνας εἶχεν ἤδη παρατηρήσει, ὅτι καλὸν θὰ ἦτο, ἐὰν τὸ Συμβούλιον προέτεινε δέκα, δέκα πέντε ὑποψηφίους, ἵνα ἐξ αὐτῶν ἐξέλεγεν ὁ Βασιλεύς. Ἀλλὰ ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖον οἱ ὑποψήφιοι ἐπίεσαν τὸ Συμβούλιον, ἠνάγκασεν αὐτὸ νὰ μὴ ἀντιστῇ ἐπὶ πλέον, ἀλλὰ νὰ ἐγκρίνῃ τὴν ἐκλογήν. Προετάθη περαιτέρω, ὅπως οἱ Ὑπουργοί, καταστῶσιν ὑπεύθυνοι πρὸ τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας· κατὰ τοῦτο ὅμως ἀντέλεξεν ὁ Ρήγας Παλαμήδης καὶ ὁ Α. Μεταξᾶς, ἀξιώσαντες τὸ ἀνεύθυνον τῶν Ὑπουργῶν, μέχρι τῆς παρουσίας τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως. Τέλος ἐλήφθη ἀπόφασις, ὅπως οἱ Ὑπουργοὶ λογοδοτήσωσιν εἰς τὴν Ἐθνικὴν Συνέλευσιν. Συνεζητήθη κατόπιν ὅπως εἰς τὰς πρὸς τὸν Βασιλέα παρουσιάσεις, συμπεριληφθῇ ἡ ἀπόλυσις πάντων τῶν ἐν δημοσίᾳ ὑπηρεσίᾳ εὑρισκομένων ξένων, ἐξαιρουμένων τῶν φιλελλήνων, παρετηρή-

θη ὅμως ὑπό τινων, ὅτι εἰς τὰς παρούσας στιγμάς, δὲν ἦτο σκόπιμον, τοῦτο νὰ ἀφεθῇ δὲ εἰς τοὺς νέους Ὑπουργοὺς ἡ περὶ τούτου φροντίς.

»Ἡ ληφθεῖσα ὑπὸ τοῦ Συμβουλίου ἀπόφασις συνετάχθη ὑπὸ τοῦ Ζωγράφου. εἶτα δὲ ἐξελέγη Ἐπιτροπή πρὸς ἐπίδοσιν ταύτης εἰς τὸν Ἡγεμόνα. Ἂν καὶ τινες ἐκ τῶν πρὸς τοῦτο ἐκλεγέντων δὲν ἦσαν τόσον πρόθυμοι, εὑρέθησαν ἐν τοσούτῳ ἠναγκασμένοι νὰ ἐνδώσουν λόγῳ τῆς ἀπειλητικῆς στάσεως τοῦ στρατοῦ. Ἡ ἐπιτροπεία, συνοδευομένη ὑπό τινων στρατιωτῶν ὡς προστατευτικῆς φρουρᾶς, μετέβη εἰς τὰ Ἀνάκτορα καὶ ἐπέδωκεν εἰς τὸν Βασιλέα τὸ ἀναφερόμενον ὑπόμνημα, μὲ τὴν παράκλησιν, ἵνα θελήσῃ νὰ ἐγκρίνῃ τὰς περιεχομένας προτάσεις, αἵτινες, ἕνεκεν τοῦ ἐπικρατοῦντος κινδύνου, κατέστησαν ἀπαραίτητοι. Τινὰ τῶν μελῶν τῆς Ἐπιτροπῆς παρετήρησαν ταὐτοχρόνως, ὅτι διὰ τῆς βίας ὡδηγήθησαν εἰς τὸ Συμβούλιον τῆς Ἐπικρατείας. Ὁ Βασιλεὺς εἶπεν ὅτι θλίβεται πολύ, διὰ τὸ γεγονὸς αὐτό, ὅτι ὅμως ἐν πάσῃ περιπτώσει, πρὶν ἢ ἀποφασίσῃ ἀξιοῖ νὰ σταλῶσιν αἱ ἐπιστολαί του εἰς τοὺς πρέσβεις τῶν τριῶν μεγάλων Δυνάμεων, αἵτινες τοσοῦτον ἐνεργὸν μέρος εἶχον λάβει εἰς τὴν ἀναγέννησιν τῆς Ἑλλάδος διότι ἤθελεν ἀποφασίσει ἀφοῦ συνεννοεῖτο μετ' αὐτῶν. Ἵνα δὲ ἐνισχύσῃ τὴν πρότασιν ταύτην, παρετήρει, ὅτι αἱ Δυνάμεις, αἵτινες τόσον ζωηρῶς μέρος λαμβάνουσιν εἰς τὰς ὑποθέσεις τῆς Ἑλλάδος, θὰ διεμαρτύροντο κατὰ τῆς νέας καταστάσεως τῶν πραγμάτων. Ὁ Βασιλεὺς διεβεβαίου ὅτι ἐν πάσῃ περιπτώσει, λαμβάνων ὑπ' ὄψιν τὰς συνθήκας τῆς στιγμῆς, θὰ ὡδηγεῖτο ἀπὸ τὴν ἀγάπην του πρὸς τὸ Ἔθνος.

»Ἀφοῦ ὅμως κατέστη γνωστόν, ὅτι ὁ στρατὸς ἀπέκρουσε τὴν εἴσοδον τῶν Πρεσβευτῶν εἰς τὰ Ἀνάκτορα, ὁλονὲν δὲ ἐπετείνοντο αἱ ἐπαναστατικαὶ κινήσεις καὶ ἀπειλαὶ τοῦ πρὸ τῶν Ἀνακτόρων συνηγμένου λαοῦ καὶ στρατοῦ, εὑρέθη ὁ Βασιλεὺς ἠναγκασμένος νὰ προβῇ εἰς ἀποφάσεις, χωρὶς νὰ περιμένῃ πλειότερον χρόνον τοὺς Πρέσβεις. Ὁ Βασιλεύς, ἀκολουθῶν τὰ αἰσθήματά του, θὰ προετίμα νὰ παραιτηθῇ τοῦ Στέμματος, ἢ νὰ ἐνδώσῃ εἰς τὰς τοιαύτας ἀξιώσεις. Ἀναλογιζόμενος ὅμως ὅτι ἡ χώρα θὰ ἐξετίθετο εἰς τὰ δεινὰ τῆς ἀναρχίας, ἀπεφάσισε νὰ ὑπογράψῃ. Ἔδωκε δὲ εἰς τὴν Ἐπιτροπὴν δύο Διατάγματα, τὸ ἓν περὶ τοῦ διορισμοῦ τῶν νέων Ὑπουργῶν, τὸ ἕτερον περὶ συγκλήσεως τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως, ἵνα συντάξῃ τὸ Σύνταγμα. Μόλις ἡ Ἐπιτροπὴ εἶχεν ἐξέλθει τῆς θύρας τῶν Ἀνακτόρων, περιεκυκλώθη ὑπὸ τοῦ συγκεντρωμένου πλήθους, τὸ ὁποῖον ἠξίου ἀνυπομόνως νὰ μάθῃ τὴν ἀπόφασιν τοῦ Βασιλέως. Ἓν μέλος τῆς Ἐπιτροπῆς ἀνέγνωσεν εἰς τὸν λαὸν τὰ δύο Διατάγματα, ἐνῷ τὰ λοιπὰ μέλη ἐπεζήτησαν τὴν σωτηρίαν των εἰς τὴν φυγήν. Ὁ λαὸς ὅμως, οὐδαμῶς εὐχαριστημένος ἀπὸ τὴν σύγκλησιν τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως, ἠξίου νὰ ὑπογράψῃ ὁ Βασιλεὺς τὸ Σύνταγμα τῆς Τροιζῆνος, ἐνῷ ἄλλοι ἠξίουν νὰ συγκλη-

θῶσιν οἱ πληρεξούσιοι τῆς Συνελεύσεως τῆς Προνοίας καὶ ἄλλοι ἄλλως. Αἰφνιδίως τότε ἐκσπᾶ μία κραυγή, ὅτι τὰ Διατάγματα δὲν εἶναι ὑπογεγραμμένα καὶ ὅτι τὰ ἔχει ἓν μέλος τῆς 'Επιτροπῆς (ὁ γραμματεὺς τοῦ Συμβουλίου), ὁπότε τὸ πλῆθος ἐπιπίπτει μανιωδῶς κατὰ τοῦ μέλους τούτου (τοῦ Προβελεγγίου), αρπάζει ἀπὸ τὴν χεῖρα του τὰ Διατάγματα, τὰ ἐξαφανίζει διὰ τῶν ὀδόντων καὶ ἦτο ἕτοιμον νὰ τὸν κακοποιήσῃ, ὅταν ὁ Καλλέργης μόλις προέλαβε νὰ τὸν σώσῃ ἀπὸ τὰς χεῖρας τοῦ λυσσῶντος πλήθους καὶ νὰ τὸν ἐπαναφέρῃ εἰς τὴν θύραν τῶν 'Ανακτόρων. Ὅτε ὁ Προβελέγγιος ἀνέφερε τοῦτο εἰς τὸν Βασιλέα, συνετάχθησαν δύο νέα Διατάγματα, τὰ ὁποῖα καὶ ἔφθασαν εἰς τὸ Συμβούλιον τῆς 'Επικρατείας. 'Εν τῷ μεταξὺ ὁ λαὸς ἠπείλει νὰ εἰσορμήσῃ διὰ τῶν παραθύρων εἰς τὰ 'Ανάκτορα, ἐξακολουθητικῶς ἐκβάλλων τὰς φρικωδεστέρας κραυγάς. Ἂν καὶ τὰ Διατάγματα ἐπεδόθησαν εἰς τὸν 'Αρχηγὸν τῶν ἐπαναστατῶν, ἠρνεῖτο ἐν τοσούτῳ οὗτος ν' ἀποσύρῃ τὰ στρατεύματα μέχρις ὅτου προσέλθωσιν οἱ νέοι 'Υπουργοὶ εἰς τὸν Βασιλέα.

»Μετὰ πολὺν χρόνον προσῆλθον οἱ 'Υπουργοί, ἵνα δώσωσι πρὸ τοῦ Βασιλέως τὸν ὅρκον. Προσεκόμισαν δὲ μεταξὺ πολλῶν ἄλλων προτάσεων καὶ δύο Διατάγματα, ἐκ τῶν ὁποίων τὸ ἓν ὥριζε τὴν ἀπονομὴν ἀριστείου εἰς τοὺς στρατιωτικοὺς καὶ πολιτικούς, ὅσοι ἔλαβον μέρος εἰς τὰ συμβάντα, τὸ ἕτερον ὅμως ἀνεφέρετο εἰς τὴν ἔκφρασιν εὐαρεσκείας πρὸς τὸν 'Αρχηγὸν τῶν ἐπαναστατῶν, διὰ τὴν τήρησιν τῆς τάξεως. 'Ο Βασιλεὺς ὑπογράψας ὅλα τὰ ἄλλα, ἠρνήθη νὰ ἐγκρίνῃ τὰ δύο ταῦτα, μὲ τὴν παρατήρησιν ὅτι οἱ νέοι 'Υπουργοί, ἐν τῷ ἐνδιαφέροντι ὑπὲρ τοῦ καλοῦ τῆς χώρας, δὲν ἔπρεπε ν' ἀξιώσουν ὅ,τι ἐμείου τὴν βασιλικὴν αἴγλην· ὅτε ὅμως αὐτοὶ ἰσχυρίσθησαν, ὅτι δὲν ἠδύναντο νὰ καθησυχάσωσιν ἄλλως τὸν λαόν, ἐπετράπη εἰς αὐτοὺς νὰ ἐκδώσωσι τὰς ἀποφάσεις ταύτας, ἐκ τῆς ἰδίας ἁρμοδιότητος. Ἐν τῷ μεταξὺ προσῆλθον οἱ προσημειωθέντες πρεσβευταὶ μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ ὁ Τοῦρκος. 'Ο Βασιλεὺς κατέστησεν αὐτοὺς ἐνημέρους τῶν γεγονότων καὶ ἠξίου τὴν γνώμην αὐτῶν, ἀλλ' ἦτο προτιμότερον, ἀντὶ νὰ ὑπογράψῃ νὰ παρῃτεῖτο τοῦ Θρόνου ὑπὲρ τοῦ ἀδελφοῦ του. Οἱ Πρεσβευταὶ ἐπεζήτησαν πρὸ παντὸς νὰ πείσωσι τοὺς 'Υπουργοὺς νὰ μὴ ἐμμένωσιν εἰς τὴν ὑπογραφὴν τῶν δύο νέων Διαταγμάτων, ἀλλ' ἐπειδὴ οἱ 'Υπουργοὶ ἐπέμενον, ὅτι δὲν ἠδύναντο κατ' ἄλλον τρόπον νὰ καθησυχάσωσι τὸν λαόν, ἀλλὰ καὶ τὸν διορισμόν των δὲν ἠδύναντο νὰ δεχθῶσιν ἄνευ τῆς ὑπογραφῆς τῶν ἐν λόγῳ δύο Διαταγμάτων, οἱ Πρεσβευταὶ μετέβησαν πάλιν παρὰ τῷ Βασιλεῖ καὶ συνεβούλευον αὐτόν, ὁπότε ὁ Καλλέργης εἰδοποίησεν, ὅτι μόλις ἓν τέταρτον τῆς ὥρας ὑπολείπεται ἀκόμη διὰ τὰς μεγάλας θυσίας, τὰς ὁποίας προσέφερεν ἤδη, ἐπ' ἀγαθῷ τῆς χώρας, ἵνα συμπληρώσῃ ἀκόμη ταύτας. 'Αφοῦ οἱ Πρέσβεις τῶν τριῶν προστατίδων Δυνάμεων ὑπεσχέθησαν ὅτι θὰ ὑψώσωσι καὶ

πάλιν τὸ βασιλικὸν γόητρον, ὁ Ὄθων ὑπέγραψε τέλος τὰ Διατάγματα ταῦτα. Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ λαὸς ἠπείλει ν' ἀνατινάξῃ τὰς θύρας, ἐὰν ὁ Βασιλεὺς δὲν ἐνεφανίζετο ἀμέσως εἰς τὸν ἐξώστην μετὰ τῶν Ὑπουργῶν του Ὁ Βασιλεὺς ἵνα καθησυχάσῃ τὸ ἀπειλητικὸν πλῆθος, ἐξῆλθε πραγματι μετὰ τῶν Ὑπουργῶν καὶ τῶν Πρέσβεων εἰς τὸν ἐξώστην, ὅπου καὶ παρέμεινε στιγμάς τινας, ὑπὸ τὰς ζητωκραυγὰς τοῦ λαοῦ. Οἱ Ὑπουργοὶ ὤμοσαν ἀκολούθως τὸν ὅρκον καὶ ἐγκατέλειπον τὰ Ἀνάκτορα, ἀλλὰ ὁ λαός, περικυκλώσας τούτους, ἠξίου νὰ ἀναγκάσωσι τὸν Βασιλέα νὰ ζητωκραυγάσῃ ὑπὲρ τοῦ Συντάγματος. Οἱ Ὑπουργοὶ ἐν τοσούτῳ διέταξαν τὸν στρατὸν νὰ διαλύσῃ το πλῆθος καὶ νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τοὺς στρατῶνας, διότι ὁ Βασιλεὺς ἀπεδέχθη πάσας τὰς ἀξιώσεις. Τοιουτοτρόπως εἰς τὰς τρεῖς τὸ ἀπόγευμα τῆς 3ης Σεπτεμβρίου, ἀπεσύρθησαν τὰ στρατεύματα ἀπὸ τὴν πλατεῖαν τῶν Ἀνακτόρων καὶ το πλῆθος διελύθη.

»Κατὰ τὴν ἐξέγερσιν ταύτην (πλὴν τῶν ἐπεισοδίων τοῦ Προβελεγγίου) ἐφονεύθη εἷς ἐνωμοτάρχης καὶ ἐτραυματίσθησαν δύο χωροφύλακες, παρὰ τὴν οἰκίαν τοῦ Μακρυγιάννη, πρὸς δὲ ἐκακοποιήθησαν, πρὸ τῶν Ἀνακτόρων ὑπὸ τοῦ ὄχλου, κατὰ βάναυσον τρόπον δύο ἄτομα τὸ ἓν διὰ τὴν ἁπλουστάτην αἰτίαν, ὅτι ἰσχυρίσθη, ὅτι τὰ Διατάγματα εἶναι ὑπογεγραμμένα καὶ ὅστις δυσπιστεῖ, δύναται νὰ πεισθῇ περὶ τούτου. μεταβαίνων εἰς τὸ Συμβούλιον τῆς Ἐπικρατείας, τὸ ἄλλο, διότι ἠθέλησε νὰ δώσῃ δὶς εἰς τὸ πλῆθος νὰ ἐννοήσῃ ὅτι, αἱ ζητωκραυγαὶ καὶ αἱ ἐξακολουθητικαὶ ἀπειλαί, θὰ παρεῖχον ἀφορμὴν πρὸς ἀταξίας, ἐνῶ διὰ μετριοπαθεστέρου τρόπου θὰ ἐπετύγχανον τὸν σκοπόν των...»

ΚΑΙ ΑΛΛΑΙ ΕΚΘΕΣΕΙΣ ΕΠΙ ΤΩΝ ΓΕΓΟΝΟΤΩΝ

Πρὸς συμπλήρωσιν τῆς ὡς ἄνω ἐκθέσεως ὑπάρχει καὶ ἑτέρα τοιαύτη ἐν τῷ ἀπορρήτῳ ἀρχείῳ περιέχουσα μερικὰς εἰσέτι πληροφορίας. Εἶναι καὶ αὐτὴ ἀνώνυμος καὶ γραμμένη γερμανιστί, τὴν περιέλαβε δὲ καὶ ὁ Πετρακάκος εἰς τὴν ἱστορίαν του. Παραθέτω ἤδη μικρὰν περίληψιν ταύτης :

«...Εἰς τὰ Ἀνάκτορα, εἶχε συσταθῆ πολεμικὸν δικαστήριον, τὸ ὁποῖον τὴν πρωίαν τῆς τρίτης Σεπτεμβρίου θὰ ἐδίκαζε 40 πρόσωπα, στρατιωτικὰ καὶ πολιτικά, ἵνα διὰ τῆς ἐπιβολῆς τοῦ τρόμου, ἀνετρέπετο ἡ λαϊκὴ ἐξέγερσις. Το στρατοδικεῖον τοῦτο ἀπετέλουν ὁ ὑποστράτηγος Ἀλμεΐδας, οἱ συνταγματάρχαι Χατζηπέτρος καὶ Πίσσας, καὶ ὁ ταγματάρχης Φέντερ, ὡς ἐπίτροπος. Τὴν νύκτα ἐδιπλασιάσθη τῶν Ἀνακτόρων ἡ φρουρὰ καὶ στρατιωτικὰ ἀποσπάσματα ἐτάχθησαν περὶ τὴν Ἁγίαν Εἰρήνην. Μετὰ τὸ θέατρον, ὅπου ἐδόθη ἡ «Λουκρητία Βοργία», μυστηριώδης ἐβασίλευε σιγή. Ὁ συνταγματάρχης Πίσσας, προσχωρήσας εἰς τοὺς ἐπαναστάτας μόλις τὴν ἑνδεκάτην τῆς νυκτός, εἶχε βεβαιώσει τὸν Βασιλέα περὶ τῆς

πίστεως καὶ τῆς ὑπακοῆς του. Διὰ τῆς ὁδοῦ Ἑρμοῦ ἐβάδισε τὸ πρῶτον τάγμα τοῦ πεζικοῦ ὑπὸ τὸν ταγματάρχην Σκαρβέλην, ἡ δευτέρα ἴλη τοῦ ἱππικοῦ ὑπὸ τὸν ἴλαρχον Παπαδόπουλον καὶ ἀποσπάσματά τινα ὑπὸ τὸν Σπηλιωτόπουλον...».

***

Ἐξ ἄλλου ἐνδιαφέρουσαι πληροφορίαι περὶ τῆς ἐπαναστάσεως ὑπάρχουν καὶ εἰς τὰ ἀρχεῖα τοῦ Ἑλληνικοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐξωτερικῶν [1]. Ἀπὸ τὸν σχετικὸν φάκελλον θὰ μεταφέρω ἐδῶ τὴν ἐπίσημον ἔκθεσιν ἥτις εἶναι συντεταγμένη γαλλιστὶ καὶ ἀπευθύνεται πρὸς τοὺς Πρεσβευτὰς τῶν Εὐρωπαϊκῶν Δυνάμεων. Ἡ Ἔκθεσις αὕτη φέρει τὴν ὑπογραφὴν τοῦ προέδρου τῆς Σεπτεμβριανῆς Κυβερνήσεως Α. Μεταξᾶ καὶ ἔχει οὕτω κατὰ πιστὴν μετάφρασιν :

«Ἀθῆναι 4/16 Σεπτεμβρίου 1843

»Κύριε,

»Τὸ Ἔθνος ἐζήτει, ἀπὸ πολλοῦ, δι' ὅλων τῶν δι' ὧν ἡ φωνή του θὰ ἠδύνατο νὰ ἀκουσθῇ μέσων, τὴν ἐπαναφορὰν τοῦ συνταγματικοῦ πολιτεύματος. Ἠσθάνετο ὅτι τὰ σφάλματα τοῦ παρελθόντος, αἱ δυσχέρειαι τοῦ παρόντος καὶ οἱ ἐξ αὐτῶν δυσάρεστοι συνέπειαι διὰ τὸ μέλλον, δὲν θὰ εὕρισκον τέλος ἢ ἐν τῇ ἀλλαγῇ συστήματος ὑπὸ τῆς πείρας καταδεδικασμένου.

»Τὸ κίνημα τῆς 3/15 τοῦ μηνὸς τούτου εἶναι ἐκδήλωσις τῶν αἰσθημάτων καὶ πόθων συσσώμου τοῦ Ἔθνους. Ἡ παρὰ τῶν στρατευμάτων ὑποστηριχθεῖσα διαδήλωσις τῶν συμμεριζομένων πλήρως τὰς πεποιθήσεις τοῦ ἐπιλοίπου Ἔθνους, παρέσχε περίστασιν εὔνουν τῷ Συμβουλίῳ τοῦ Κράτους, ὅπως καὶ αὐτὸ διατρανώσῃ τὸν αὐτὸν ὑφ' οὗ ἐνεπνέετο πόθον καὶ τὴν ἣν περισσότερον πάσης ἄλλης ἠσθάνετο ἀνάγκην τῆς τῶν πραγμάτων μεταβολῆς.

»Ἡ σύμπραξις τοῦ στρατοῦ ἠσφάλισε τὴν τάξιν, καὶ ἡ ἐπέμβασις τοῦ Συμβουλίου τοῦ Κράτους περιβληθέντος ἐξουσίας ἐκτάκτους, ἀλλ' ἀναποφεύκτους ἐκ τῆς τῶν περιστάσεων ἐπιβολῆς καὶ τῆς ἀνάγκης τῆς σωτηρίας τοῦ θρόνου καὶ τῆς πολιτείας, ἐχρησίμευσε πρὸς ἐπιτάχυνσιν τοῦ κινήματος.

---

1 Ὁ φάκελλος φέρει τίτλον: Ἡ ἐπιβολὴ τοῦ συνταγματικοῦ πολιτεύματος 1843, καὶ ὑπότιτλον : «Περὶ τῶν γεγονότων τῆς 3ης Σεπτεμβρίου». Περιέχονται δὲ εἰς αὐτὸν ἀνακοινώσεις εἰς ἀντιπροσώπους ξένων κρατῶν καὶ ἀπαντήσεις αὐτῶν. Ἀνακοίνωσις εἰς τοὺς ἐν τῷ ἐξωτερικῷ Ἕλληνας ἀντιπροσώπους. Συνοπτικὴ ἔκθεσις ἐπὶ τῶν γεγονότων ὑπὸ Α. Μεταξᾶ, τὸν λόγον τοῦ θρόνου τῆς 2–10–43 κλπ.

»Εὐθὺς ὡς τὰ Διατάγματα ἐξεδόθησαν ὑπὸ τοῦ σώματος τούτου καὶ προσήχθησαν εἰς τοὺς πόδας τοῦ θρόνου παρ' ἐπιτροπῆς πρὸς ὑπογραφὴν ἡ Α.Μ. ἡ αείποτε πρὸ ὀφθαλμῶν σχοῦσα τὴν ευδαιμονίαν τοῦ λαοῦ αὐτῆς, ἀπεδέξατο προφρόνως τὰ διατυπούμενα μέτρα διὰ διαταγῆς, ἧς τὸ κείμενον ἐπίσης ἔχω τὴν τιμὴν νὰ ἀπευθύνω πρὸς ὑμᾶς, δι' ἧς δ' εθνικὴ συνέλευσις συγκαλεῖται διὰ τὴν 3ην 'Οκτωβρίου 1843 ἐν τῇ Πρωτευούσῃ, ὅπως ὁμοφώνως πρὸς τὴν βασιλικὴν ἐξουσίαν ἐπιληφθῇ τοῦ τῆς οριστικῆς τοῦ κράτους συγκροτήσεως ἐνδόξου ἔργου.

»Οὕτω δέ, κύριε, καὶ ἐτερματίσθη ἐν γαλήνῃ καὶ τάξει τελεία διαδήλωσις ἀπηχήσασα, θεωρῶ χρέος μου νὰ τὸ ἐπανείπω, τοὺς πόθους τοῦ Ἔθνους ὅλου.

»Ὑπολείπεται δὲ νῦν τῇ νέᾳ Κυβερνήσει τοῦ Βασιλέως μεγάλη οφειλή, ἡ πρὸς τὸ Στέμμα ἀρωγὴ ὅπως ἐξασφαλίσῃ τὴν εὐτυχίαν τῆς χώρας, δι' ἐμπεδώσεως κατευθύνσεων σωτηρίων τοῖς ἔργοις τῆς 'Εθνοσυνελεύσεως ἐκπροσωπούσης σύσσωμον τὸ Ἔθνος, καὶ τοῖς ἔργοις τῆς κυβερνήσεως ὑπὲρ τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ.

»Ὁ χρόνος εἶναι βραχὺς λίαν, καὶ ἡ Κυβέρνησις μόλις τριακονθήμερον δύναται νὰ ἀφιερώσῃ ταῖς σημαντικαῖς ἑτοιμασίαις, αἱ ὁποῖαι οφείλουν νὰ προηγηθῶσι τῶν ἐργασιῶν τῆς 'Εθνοσυνελεύσεως. Εἰς τοῦτο ἄρα περιστραφήσεται κατ' ἀνάγκην ἡ ἀποκλειστική της προσοχή, καὶ εὐελπιστεῖ ὅτι θὰ ἐπιτύχῃ εἰς τὸν σκοπὸν αὐτόν, ἐὰν ἐνθαρρυνθῇ καὶ ἐνισχυθῇ ὑφ' ὅσων ποθοῦσι τὴν κραταίωσιν τοῦ θρόνου καὶ την τῆς Ἑλλάδος εὐδαιμονίαν.

»Καταλήγων παρακαλῶ, κύριε, ὅπως εὐαρεστούμενος ὑποβάλητε τῇ Ὑμετέρᾳ κυβερνήσει τὴν ἀνακοίνωσιν ταύτην. Κολακεύονται δὲ πιστεύοντες οἱ ὑπουργοὶ τοῦ Βασιλέως, ὅτι ἡ Ἑλλὰς ὑπὸ τὸ σκῆπτρον Μονάρχου συνταγματικοῦ καὶ ὑπὸ καθεστώς, τὸ ὁποῖον ἀποβλέπει εἰς τὴν τοῦ θρόνου σωτηρίαν καὶ τὴν 'Εθνικὴν εὐτυχίαν, θὰ ἐξακολουθήσῃ χαίρουσα τῆς στοργῆς τῶν Δυνάμεων.

»Δέξασθε Κύριε τῆς ἐξαιρέτου ὑπολήψεως μεθ' ἧς διατελῶ
Α. Μεταξᾶς»

ΑΙ ΚΡΙΣΕΙΣ ΤΩΝ ΞΕΝΩΝ ΔΥΝΑΜΕΩΝ ΕΠΙ ΤΗΣ ΜΕΤΑΒΟΛΗΣ ΤΗΣ 3ΗΣ ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΥ

'Επίσης εἶναι ἐνδιαφέρον νὰ προστεθῇ πῶς εἶδον αἱ ξέναι Δυνάμεις τὴν Σεπτεμβριανὴν ἐπανάστασιν εἰς τὴν Ἑλλάδα. 'Εξ ὅλων τῶν Δυνάμεων θὰ ἠδύνατο νὰ λεχθῇ, ὅτι μόνον ἡ ρωσικὴ κυβέρνησις κυρίως ἀπεδοκίμασε τὴν ἐπανάστασιν καὶ ἐδήλου, ὅτι ἡ συμπαράστασις τοῦ Ρώσου ἐν 'Αθήναις πρεσβευτοῦ πρὸς τοὺς ἐπαναστάτας ὠφείλετο εἰς προσωπικήν του πρωτοβουλίαν.'Επιφυλάξεις ἐπίσης διετύπωσαν ἡ Αὐστρία, ἡ Πρωσσία,

καὶ ἡ Βαυαρία. Ἡ Τουρκία ἐτήρησε μᾶλλον ἀδιάφορον στάσιν. Ἡ Ἀγγλία καὶ ἡ Γαλλία περιττεύει νὰ προστεθῇ, ὅτι ἦσαν ἀπολύτως σύμφωνοι μὲ τὴν νέαν κατάστασιν, διὰ τὴν ἐγκαθίδρυσιν τῆς ὁποίας ἄλλωστε τόσον συνέβαλον.

Ἐν πάσῃ περιπτώσει θὰ παραθέσω μερικὰ ἀποσπάσματα ἐκθέσεων τῶν ἀντιπροσώπων τῶν ξένων κρατῶν ἐπὶ τῶν κρίσεων αὐτῶν, ἀναφορικῶς μὲ τα συμβάντα τῆς 3ης Σεπτεμβρίου. Ὁ Αὐστριακὸς πρέσβυς Φὸν Πρόκες ἔγραψεν εἰς τὸν Μέττερνιχ τὴν 10ην Σεπτεμβρίου 1843 μεταξὺ ἄλλων καὶ τὰ ἑξῆς : [1].

«...Ἐφθάσαμεν οὕτως εἰς τὴν θλιβερὰν στιγμήν, ἣν ἀπὸ μακροῦ προέβλεπεν ἡ Ἐξοχότης σας καὶ τῆς ὁποίας τὴν ἀπομάκρυνσιν ἐπὶ ματαίῳ προσεπαθήσαμεν. Ὁ χρόνος δὲν ἐπιτρέπει μομφὰς διὰ τὸ παρελθόν. Τὸ μέλλον ἀπαιτεῖ ἐπειγόντως τὴν συνδρομήν μας, ἄλλως θὰ ἴδωμεν ἐδῶ βιαίας ταραχὰς ἢ τὸν φόνον τοῦ Βασιλέως...»

Καὶ περαιτέρω :

«...Δὲν πρόκειται περὶ ἐπαναστάσεως, ἀλλα περὶ συνωμοσίας γεννηθείσης ἀπὸ τὰ σφάλματα τῆς Κυβερνήσεως καὶ πρέπει νὰ τὸ εἴπωμεν ἀπὸ τὴν ἐν Λονδίνῳ διάσκεψιν,τῆς ὁποίας ἡ ἄθλια ἐπίδρασις συνετέλεσε κυρίως, ἵνα ὀγκωθῇ ἡ δυσαρέσκεια καὶ ἀφοπλισθῇ ὁλοσχερῶς ὁ Βασιλεὺς μετὰ τῶν ὀπαδῶν του. Τὸ σύνταγμα, ὄπισθεν τοῦ ὁποίου εὑρίσκονται οἱ ὀπαδοὶ τῆς γαλλικῆς καὶ ἀγγλικῆς σχολῆς, εἶναι διὰ τοὺς συνωμότας μία σημαία, ἀλλὰ σήμερον αὕτη ἀποτελεῖ τὸν ἐλάχιστον κίνδυνον. Ὁ ἀληθής, ὁ μέγας κίνδυνος θὰ εἶναι ἡ Ἐθνοσυνέλευσις, διότι ἐν αὐτῇ ἐπιζητοῦσιν οἱ συνωμόται τὰ μέσα πρὸς ἐκδίωξιν τοῦ Βασιλέως. Οἱ Φαναριῶται καὶ οἱ ἄνθρωποι τοῦ 1821 εἶναι οἱ σοβαρώτεροι συνωμόται... Ὁ Λεβίδης, ἀνήκων καὶ αὐτὸς εἰς τοὺς συνωμότας, ὀργανώνει κόμμα πρὸς τὸν σκοπὸν νὰ καταστήσῃ τὸν Βασιλέα κατηγορούμενον πρὸ τῆς μελλούσης νὰ συγκληθῇ Ἐθνοσυνελεύσεως καὶ νὰ τὸν δικάσῃ. Σύλλογοι σχηματίζονται ἵνα ἐξαναγκασθῇ ὑπὸ τῆς Συνελεύσεως ὁ Βασιλεὺς καὶ ἀσπασθῇ τὴν Ὀρθοδοξίαν...».

Ἡ ἔκθεσις τοῦ Πρόκες εἶναι ἐμφανές, ὅτι περιέχει ἀρκετὰς ὑπερβολάς, μὴ ἀποδίδουσα πιστὴν τὴν πραγματικότητα,ἐκτὸς τῆς παρατηρήσεως, ἡ ὁποία εἶναι μᾶλλον πιθανή, ὅτι ἡ ἐπανάστασις προεκλήθη ἀπὸ τὰ σφάλματα τῆς Κυβερνήσεως, ἀπὸ τοὺς ἐπαχθεῖς ὅρους ποὺ ἐπέβαλεν εἰς τὴν Ἑλλάδα ἡ διάσκεψις τοῦ Λονδίνου ἀναφορικῶς μὲ τὰ οἰκονομικὰ θέματα, ὡς καὶ ἀπὸ τὰς ἐνεργείας τῶν πρεσβευτῶν τῆς Ἀγγλίας καὶ Γαλλίας πρὸς ἐνθάρρυνσιν τῶν ἐπαναστατῶν διὰ τὴν πραγματοποίησιν τῶν σκοπῶν

1. Κρατικὰ Ἀρχεῖα της Βιέννης.

των. Κατὰ τὰ ἄλλα αἱ διατυπούμεναι κρίσεις τοῦ Πρόκες ἦσαν ἐσφαλμέναι.

Ἐξ ἄλλου λίαν ἐνδιαφέρουσαι εἶναι ἐν προκειμένῳ αἱ ἀντιλήψεις τοῦ Μέττερνιχ διὰ τὰ ἐν Ἑλλάδι, τὰς ὁποίας ἐγνώρισεν εἰς τὸν Πρόκες ὀλίγας ἡμέρας μετὰ τὴν ἐπανάστασιν [1]:

«...Ὁ θρόνος, ἔγραφε, πλέον δὲν ὑφίσταται κατ' οὐσίαν εἰς τὴν Ἑλλάδα. Βασιλεύς, ἐξαναγκασθεὶς νὰ δώσῃ ὅρκον εἰς νόμον θεμελιώδη κράτους, τὸ ὁποῖον μόλις ἱδρύθη, δὲν βασιλεύει πλέον καὶ ἡ κυβερνῶσα ἀντ' αὐτοῦ εἶναι φατρία ὑποτεταγμένη εἰς τὴν αὐτὴν τύχην τὴν τῶν φατριῶν ὅλων τοῦ παρελθόντος, τοῦ παρόντος καὶ τοῦ μέλλοντος. Ἡ πολιτεία ὑμῶν κατὰ τὴν ἀξιοθρήνητον αὐτὴν περίστασιν θὰ ἐξακολουθήσῃ οὖσα σύμφωνος πρὸς τὰς ἀρχὰς ἡμῶν καὶ πρὸς τὴν πορείαν εἰς ἣν χωροῦμεν, ἀφ' ἧς ἡ ὕπαρξις τοῦ Ἑλληνικοῦ Βασιλείου περιεβλήθη τὸ ἐκ τοῦ Σουλτάνου κῦρος. Δὲν θὰ ἀναμιχθῶμεν εἰς τὰ ἐσωτερικὰ τοῦ τόπου, ὅτι ὅμως ἀπόκειται τῇ ἡμετέρᾳ δικαιοδοσίᾳ θετικῶς, εἶναι τὸ γρηγορεῖν ὅπως ἡ ἐν Ἑλλάδι ἀναστάτωσις μὴ ἐπιδράσῃ ἐπὶ τῶν αὐτῆς πραγμάτων καὶ ἐκτὸς τῶν ὁρίων τῆς χώρας της».

Ὁ Μέττερνιχ γράφων οὕτως ἦτο σύμφωνος πρὸς τὰς περὶ δεσποτισμοῦ πεποιθήσεις του, ἀπὸ τὰς ὁποίας βεβαίως δὲν ἠδύνατο ν' ἀπομακρυνθῇ. Συνεπῶς εἶδε τὴν ἐν Ἑλλάδι νέαν κατάστασιν μὲ δυσμενὲς βλέμμα καὶ ἐνώπιον τῶν τετελεσμένων γεγονότων δὲν ἠρκέσθη νὰ τηρήσῃ τοὐλάχιστον στάσιν ἀνοχῆς, ἀλλ' ἐπροχώρησε πέραν τούτου διατυπώνων γνώμας προφητικὰς περὶ τοῦ μέλλοντος τῆς Ἑλλάδος. Τὰς σκέψεις τοῦ Μέττερνιχ συνεμερίζετο καὶ ἡ Πρωσσία, ὁ αρμόδιος ὑπουργὸς τῆς ὁποίας ἔγραψεν ὑπὸ τὸ αὐτὸ περίπου πνεῦμα πρὸς τὸν ἐν Ἀθήναις πρεσβευτήν του.

Ὅσον διὰ τὴν ἀπήχησιν τῶν γεγονότων τῆς 3ης Σεπτεμβρίου εἰς τὸ Ἀγγλικὸν κοινοβούλιον, αὕτη ὑπῆρξεν οἵα ἀνεμένετο, περιέχεται δὲ εἰς τὰς ἐν αὐτῷ ἀνακοινώσεις καὶ κρίσεις τοῦ λόρδου Πάλμερστον [2]:

«...Τὰ τελευταῖα ἐν Ἑλλάδι συμβάντα, εἶπε, δὲν τὰ ὀνομάζω ἐπανάστασιν, διότι ἡ ἔκφρασις αὐτὴ θὰ ἦτο μᾶλλον ἀνάρμοστος διὰ τὴν πρᾶξιν τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους, ἐπιζητήσαντος καὶ λαβόντος τὸ Σύνταγμα, τὸ ὁποῖον νομίμως τῷ ὠφείλετο. Ὥστε κατὰ τὴν στενὴν ἔννοιαν τῆς λέξεως, δὲν συνέβη οὔτε κἂν ἀλλαγὴ θεσμοθεσιῶν. Τὰ συμβάντα αὐτὰ προσήνεγκον τὴν μεγαλυτέραν τιμὴν εἰς τὰ αἰσθήματα τῶν Ἑλλήνων. Πολλοὶ συνήθιζον

---

1. Κρατικὰ Ἀρχεῖα Βιέννης.
2. Ἀρχεῖα τοῦ Ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν τῆς Ἀγγλίας καὶ Δ. Πετρακάκου Κοινοβουλετικὴ Ἱστορία τ. Β. σ. 315.

νὰ λέγωσιν ὅτι οἱ Ἕλληνες, διαμείναντες ὑπὸ δουλείαν αἰώνων, ἦσαν ἀνάξιοι ἀκόμη φιλελευθέρων θεσμοθεσιῶν. Τὰ πράγματα ἀπέδειξαν πόσον ἡ ἰδέα αὐτὴ ἦτο λανθασμένη. Ἐπαναλαμβάνω ὅτι μεγάλως ἐτίμησε τὸ Ἑλληνικὸν Ἔθνος, ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖον ἐπέτυχε τὴν ἀνάκτησιν τοῦ Συντάγματός του, προσθέτω ὅμως ὅτι καὶ ἡ διαγωγὴ τοῦ Βασιλέως τῆς Ἑλλάδος, εἰς αὐτὴν τὴν δύσκολον περίστασιν, τοῦ φέρει μεγάλην τιμήν».

Παρὰ τὰς ἀληθείας, τὰς ὁποίας ἐμπεριέχει—ἔν τινι μέτρῳ—ἡ περίληψις αὕτη τοῦ λόγου τοῦ Πάλμεστρον εἰς τὴν ἀγγλικὴν βουλήν, εἶναι ἐμφανὴς ἡ ὑποκριτικὴ τακτική, μὲ τὴν ὁποίαν ἡ μεγάλη Βρεταννία ἐκάλυπτε τὰς ἰδίας της ἐνεργείας εἰς τὴν ἄσκησιν τῆς πολιτικῆς της ἐν Ἑλλάδι, ἥτις βεβαίως ὑπῆρξε πάντοτε ἐξυπηρετικὴ τῶν ἰδίων της σκοπῶν καὶ συμφερόντων.

Ἀλλὰ καὶ ἡ Γαλλία ἔχει τὸ μέρος της καὶ μάλιστα σημαντικὸν εἰς τὰ συμβάντα, πρὸ καὶ μετὰ τὴν ἐπανάστασιν τῆς 3ης Σεπτεμβρίου. Εἶναι δὲ ἐξαιρετικοῦ ἐνδιαφέροντος ἡ διεξαχθεῖσα ἐπίσημος ἀλληλογραφία μεταξὺ τοῦ ἐν Ἀθήναις Γάλλου πρεσβευτοῦ Πισκατόρυ καὶ τοῦ ὑπουργοῦ τῶν Ἐξωτερικῶν τῆς Γαλλίας Γκιζώ, ἡ ὁποία ἀναφέρεται εἰς τὴν ἐν γένει ἐξέλιξιν τῶν Ἑλληνικῶν πραγμάτων. Ἕνα μέρος τῆς ἀλληλογραφίας αὐτῆς, τὸ πλέον χαρακτηριστικόν, περιέλαβεν εἰς σχετικὴν ὀλιγοσέλιδον μελέτην του ὁ Ἰωάννης Χρ. Ποῦλος, τὴν ὁποίαν ἐδημοσίευσεν εἰς τὸν XI τόμον τοῦ Δελτίου τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας τῆς Ἑλλάδος. Ἐκ τῆς ἐρεύνης, τὴν ὁποίαν ἐνήργησεν οὗτος εἰς τὰ ἀρχεῖα τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐξωτερικῶν τῆς Γαλλίας, ἦλθον εἰς φῶς ἄγνωστοι λεπτομέρειαι ἐπὶ τῶν γεγονότων τῆς ἐπαναστάσεως, ὡς καὶ κρίσεις ἐπ' αὐτῶν συμφώνως μὲ τὰς γαλλικὰς ἀπόψεις. Ἡ πρώτη ἔκθεσις τοῦ Γάλλου πρεσβευτοῦ Πισκατόρυ πρὸς τὴν κυβέρνησίν του, τὴν ὁποίαν ἀπέστειλεν οὗτος τὴν 16ην Σεπτεμβρίου, περιέχει μεταξὺ ἄλλων καὶ τὰ ἑξῆς: [1].

«...Ὁ λαὸς οὐδεμίαν προυκάλεσε διασάλευσιν τῆς τάξεως. Ἐπὶ 14 ὥρας ὁ στρατὸς παρέμεινεν ὑπὸ τὰ ὅπλα, χωρὶς οὐδὲ εἷς στρατιώτης νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν τάξιν ἢ τὴν θέσιν του. Τὸ ἐπελθὸν γεγονὸς ἐπεταχύνθη κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον ἀπὸ αὐτὸ ἢ ἐκεῖνο τὸ συμβάν. Αὐτὰ ἢ ἐκεῖνα τὰ πρόσωπα ἔλαβον μέρος, ἄλλα περισσότερον καὶ ἄλλα ὀλιγώτερον... Ἐνταῦθα (ἐννοεῖ τὰς Ἀθήνας) πληροφοροῦνται ὅτι ἐν Ναυπλίῳ καὶ ἐν Χαλκίδι ἡ ἐξέγερσις ὑπῆρξεν ὁμόθυμος καὶ χωρὶς διασάλευσιν τῆς τάξεως. Πρέπει ἐν τούτοις νὰ ἴδῃ τις τί θὰ πράξουν τὰ παλληκάρια τῶν συνόρων καὶ οἱ ἀρχηγοί των. Πῶς θὰ δεχθοῦν μίαν ἐπανάστασιν γενομένην χωρὶς τὴν συμμετοχήν των; Καὶ χωρὶς οὗτοι νὰ ἀποκομίσουν ἐκ ταύτης κέρδη;

---

1. Ι Ποῦλου: Δελτίον Ἱστ. καὶ Ἐθν. Ἑτ. τ. XI σ. 236.

Εἶναι τοῦτο ἐξ ὁλοκλήρου ἐναντίον τῶν συνηθειῶν των. Ἔχω παρὰ ταῦτα πεποίθησιν εἰς τὴν ὁμοφωνίαν τοῦ δημοσίου αἰσθήματος. Ἐκεῖνοι οἱ ὁποῖοι δὲν ἐπιθυμοῦν τὸ γενόμενον καὶ ἐκεῖνοι οἵτινες ἐπιθυμοῦν πέραν τούτου εἶναι πολὺ ἐλάχιστοι [1].

»Πρέπει ἐπίσης νὰ ἴδῃ τις τί θὰ κάμῃ ὁ Βασιλεύς. Δὲν φρονῶ ὅτι θὰ παραιτηθῇ ὅπως τινὲς ὑποστηρίζουν. Ἐκεῖνο, περὶ τοῦ ὁποίου δύναταί τις ν' ἀμφιβάλῃ εἶναι, ἐὰν τελικῶς θὰ ὑποκύψῃ».

Καὶ περαιτέρω :

«Ὁ Βασιλεὺς θὰ περιπέσῃ εἰς αὐταπάτας περὶ τοῦ τί εἶναι δυνατὸν νὰ γίνῃ· καὶ ἡ ἐλαχίστη δὲ ἀπερισκεψία δύναται νὰ ὁδηγήσῃ εἰς τὴν ἰδέαν τὴν γενομένην παραδεκτὴν ἀπὸ ὅλον τὸν κόσμον : Μὲ τὸν Βασιλέα Ὄθωνα τίποτε δὲν εἶναι δυνατόν [2]. Εἶναι βέβαιον ὅτι ἂν χθὲς δὲν ὡδηγήθη εἰς τὸν Πειραιᾶ καὶ δὲν ἐπεβιβάσθη, συνέβη τοῦτο ἀπὸ σεβασμὸν πρὸς τὴν Εὐρώπην καὶ περισσότερον ἀκόμη ἀπὸ τὸν φόβον τῆς ἀναρχίας. Ἀλλὰ ἀφοῦ εἶδα αὐτὸν τὸν Πρίγκιπα (ἐννοεῖ τὸν Ὄθωνα) πρό, κατὰ τὴν διάρκειαν καὶ μετὰ τὰ γεγονότα τῆς χθές, εἶμαι περισσότερον πεπεισμένος παρὰ ποτε, ὅτι δὲν εἶναι προωρισμένος νὰ κυβερνήσῃ ἐπὶ μακρὸν τὴν Ἑλλάδα [3]. Πῶς νὰ φαντασθῇ τις ὅτι εἶναι δυνατὸν νὰ κατευθύνῃ, νὰ ἐφαρμόσῃ ἕνα Σύνταγμα, τὸ ὁποῖον θὰ εἶναι προφανῶς ἐλλιπές. Δὲν ἐπήρκεσεν ἐν τῇ προσπαθείᾳ, τόσον εὔκολον εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὑπὸ τὸ καθεστὼς τῆς ἀπολύτου μοναρχίας. Εἶναι ἀδύνατον νὰ φέρῃ εἰς πέρας τὴν προσπάθειαν, ἡ ὁποία ἀρχίζει τώρα δι' αὐτόν, ἢ ἀντιθέτως ἡ καλὴ θέλησις, ἡ εὐφυΐα τῆς χώρας θὰ πληρώσουν τὰς συνεπείας τῆς μεγάλης αὐτῆς δυσκολίας».

Ἐν συνεχείᾳ ὁ Γάλλος πρέσβυς ἀνέφερεν εἰς τὴν ἔκθεσίν του κρίσεις τινὰς ἐπὶ τῶν ἀπόψεων καὶ τῶν ἐνεργειῶν τῶν συναδέλφων του καὶ ἰδίως τοῦ πρεσβευτοῦ τῆς Ρωσίας. Ἀκολούθως δὲ προσέθεσεν ἐπιγραμματικῶς :

«Δὲν ὑπάρχει τίποτε τὸ τόσον κακὸν τὴν στιγμὴν αὐτὴν παρὰ νὰ δοθῇ ἡ ἐντύπωσις εἰς τὸν Βασιλέα ὅτι θὰ τύχῃ βοηθείας ἐν τῇ ἀντιδράσει

---

1. Ὑπαινίσσεται τοὺς ἀνθρώπους τῶν ἄκρων, δηλαδὴ τοὺς ἀφωσιωμένους εἰς τὸν Ὄθωνα ἀφ' ἑνὸς καὶ τοὺς ἐπιθυμοῦντας τὴν ἐκδίωξίν του ἀφ' ἑτέρου.

2. Ὁ Γάλλος πρέσβυς φοβεῖται μήπως ἡ ὑποχώρησις τοῦ Ὄθωνος ἢ ἡ προσπάθειά του νὰ ἐξουδετερώσῃ τὰς συνεπείας τῆς ἐπαναστάσεως πείσουν τὴν πλειονοψηφίαν τοῦ Ἔθνους ὅτι ἡ ἐκδίωξίς του εἶναι ἀναπόδραστος, πρὸς τὸ συμφέρον τῆς χώρας.

3. Αἱ προβλέψεις τοῦ Πισκατόρυ δὲν ἦσαν βεβαίως πάντοτε ἀκριβεῖς. Ὁ Ὄθων μετὰ τὸ σύνταγμα ἐβασίλευσεν ἐπὶ 19 ἀκόμη ἔτη, διάστημα δηλαδὴ ἀρκετὰ μακρόν.

τὴν ὁποίαν διαλογίζεται». Περαιτέρω ἐσημείωσε τὰ ὀνόματα ἑνὸς ἑκάστου τῶν ὑπουργῶν τῆς νέας Κυβερνήσεως συνοδεύσας αὐτὰ μὲ τοὺς ἑξῆς χαρακτηρισμούς :

« Ὁ κ. Μεταξᾶς εἶναι ὁ ἀνὴρ ὁ πλέον σοβαρός, τοῦ ρωσικοῦ κόμματος. Εἶναι ἕνα πνεῦμα ἱκανὸν καὶ ἐλάχιστα σχολαστικός. Οἱ κύριοι Ρήγας καὶ Δρόσος Μανσόλας, εἶναι ἀπόντος τοῦ κ. Κωλέττη, οἱ πλέον ἀξιόλογοι εἰς τὸ γαλλικὸν κόμμα. Πάντοτε συνταγματικοὶ καὶ ἀποχωρισθέντες μόλις πρὸ ὀλίγου ἀπὸ τὸν κ. Χρηστίδην, ὁ πρῶτος ἔχει πολὺ πνεῦμα, ὁ δεύτερος ὅστις ὑπῆρξεν ἤδη ὑπουργὸς εἶναι μία καλὴ ἐκλογή. Εἶναι καὶ οἱ δύο σοβαροὶ ὑπουργοί, πρὸ παντὸς τὴν στιγμὴν αὐτήν. Παρὰ ταῦτα ἡ θέσις των εἶναι δυσχερής. Ὁ κ. Λόντος εἶναι ἀξιόλογος, εἶναι ἕνας καλὸς καὶ γενναῖος ἀξιωματικὸς τοῦ Ἀγῶνος. Εἶναι ἕνα σταθερὸν πνεῦμα καὶ ὑπὲρ πᾶν ἄλλο πολὺ συνταγματικός. Θεωρεῖται ὡς ἀνήκων εἰς τὸ ἀγγλικὸν κόμμα. Γνωρίζω ὅτι ἔλεγεν εἰς κάποιον : «Μάλιστα εἶμαι ἀγγλόφιλος ὄχι διότι πιστεύω εἰς τὰς καλὰς διαθέσεις τῆς Ἀγγλίας διὰ τὴν Ἑλλάδα, ἀλλὰ διότι ἔχει μίαν πολιτικὴν καθωρισμένην ἐνταῦθα, ἐνῶ ἡ πολιτικὴ τῆς Γαλλίας δὲν εἶναι τοιαύτη». Ὁ κ. Σχινᾶς, ἀφωσιωμένος εἰς τὸν κ. Μεταξᾶν εἶναι ἕνας ἄνθρωπος σκοτεινός, καί, πιστεύω, χωρὶς ἀξίαν. Ὁ Κανάρης εἶναι τοῦ ρωσικοῦ κόμματος καὶ δὲν ἔχει ἄλλην ἀξίαν παρὰ τὸ ὄνομά του... Θὰ ἐξακολουθήσω ὅπως φέρω εἰς γνῶσιν τοῦ Βασιλέως πᾶν ὅ,τι θὰ πιστεύω ὅτι εἶναι καλὴ συμβουλή. Θὰ καταστήσω σαφὲς ἐν πάσῃ περιπτώσει τὴν θέλησιν τῆς γαλλικῆς Κυβερνήσεως διὰ τὴν διατήρησιν τῆς Βασιλείας καὶ τοῦ Βασιλέως Ὄθωνος. Θὰ συγκρατήσω τοὺς φίλους μας ἐπὶ τοῦ μετριοπαθοῦς συνταγματικοῦ πεδίου... Μολονότι ἀμφιβάλλω ἂν ὅλοι οἱ ἀρχηγοὶ τῆς ἐξεγέρσεως εἶναι ὀπαδοὶ τοῦ συντάγματος, ἡ ἐξέγερσις εἶναι πάντως συνταγματική. Δὲν ὀφείλομεν λοιπὸν νὰ ἔχωμεν ἄλλον σκοπὸν παρὰ νὰ θέσωμεν τὸν Βασιλέα εἰς μίαν λογικὴν ὁδὸν καὶ νὰ ἐπιτύχωμεν νὰ εἰσέλθουν εἰς τὴν Ἐθνοσυνέλευσιν ἄνθρωποι ἀληθῶς ἄξιοι τῆς χώρας. Διὰ τὸν δύσκολον αὐτὸν σκοπὸν ὁ Κωλέττης εἶναι ἀπαραίτητος. Δὲν εὐθύνεται διὰ τὰ πρῶτα γεγονότα. Παρὰ ταῦτα λυποῦμαι διὰ τὴν ἀπουσίαν του. Δύναται νὰ ἔλθῃ τώρα διὰ νὰ ἐμποδίσῃ ὥστε νὰ στραφῇ καὶ τεθῇ ἡ κίνησις εἰς τὴν ὑπηρεσίαν ξένης σημαίας. Θὰ καταβάλλω ὅλας μου τὰς προσπαθείας πρὸς συγκράτησιν τῶν φίλων του ἐπ' αὐτοῦ τοῦ σημείου, ἂν καὶ εἶναι τοῦτο δύσκολον...».

Παρέθεσα περίληψιν τῆς ἀποκαλυπτικῆς αὐτῆς ἐκθέσεως τοῦ Γάλλου πρεσβευτοῦ πρὸς τὴν Κυβέρνησίν του, διότι ἐν αὐτῇ καταφαίνονται οἱ σκοποὶ τῆς γαλλικῆς πολιτικῆς, περιέχονται κρίσεις καὶ προοπτικαὶ ἐπὶ τῆς δημιουργηθησομένης καταστάσεως καὶ δίδεται μία πλήρης εἰ-

κών, οὐχὶ βεβαίως ἀπηλλαγμένη ὑστεροβουλίας, τοῦ τρόπου τῶν ξενικῶν ἐπεμβάσεων εἰς τὰ ἐσωτερικὰ τῆς χώρας.

Ἐξ ἴσου ἐνδιαφέρουσαι εἶναι αἱ ὁδηγίαι αἱ, ὁποῖαι διεβιβάσθησαν εἰς τὸν Πισκατόρυ ἐκ μέρους τοῦ ὑπουργοῦ τῶν Ἐξωτερικῶν τῆς Γαλλίας Γκιζώ, σχετικῶς μὲ τὴν ἔναντι τῆς Ἑλλάδος καὶ τοῦ Βασιλέως Ὄθωνος πολιτικὴν τῆς Γαλλίας, ὡς αὕτη διεμορφώθη μετὰ τὴν ἐπανάστασιν τῆς 3ης Σεπτεμβρίου:[1]

«...Ἀπὸ μακροῦ χρόνου εἴχομεν προΐδει, ἔγραφεν ὁ Γκιζώ, θλιβόμενοι ἐκ τῶν προτέρων, αὐτὸ τὸ ὁποῖον πρὸ ὀλίγου συνετελέσθη εἰς τὴν Ἑλλάδα. Εἴχομεν δώσει εἰς τὸν Βασιλέα Ὄθωνα τὰς μόνας, καθ' ἡμᾶς, ἐνδεικνυομένας συμβουλάς, ἵνα τὸν προειδοποιήσωμεν. Τώρα, ὁπότε τὰ γεγονότα συνετελέσθησαν πλήρως καὶ ἐγένοντο ἀποδεκτὰ παρ' αὐτοῦ τοῦ Βασιλέως Ὄθωνος, ὁ ὁποῖος οὐδαμοῦ, οὔτε ἐκτὸς τῆς χώρας του, οὔτε ἐντὸς τῆς Αὐλῆς του, οὐδὲν εὗρε στήριγμα διὰ νὰ ἀντιστῇ, δὲν ὑπολείπεται πλέον παρὰ νὰ συγκρατήσῃ τις τὰς συνεπείας ἐντὸς τῶν ὀρθῶν (λογικῶν) ὁρίων καὶ νὰ τὰς κατευθύνῃ καλῶς.

»Ὁ Βασιλεὺς Ὄθων θὰ ὑποβληθῇ ἴσως εἰς τὸν πειρασμὸν νὰ ἐπιχειρήσῃ τι μὲ τὴν ὑποστήριξιν ἀκόμη ἀνδρῶν, οἱ ὁποῖοι οὐδόλως τὸν ὑπεστήριξαν κατὰ τὴν ὥραν τοῦ κινδύνου, θὰ εὕρῃ προφανῶς ὅπως τὸν προειδοποιήσατε (ἀνθρώπους) οἱ ὁποῖοι θὰ τὸν συμβουλεύσουν νὰ τηρήσῃ στάσιν διάφορον–ἐκείνης, τὴν ὁποίαν ὑπεσχέθη, – νὰ ἐργασθῇ ὅπως ἀπαλλαγῇ τῶν ὑποχρεώσεων, νὰ ἀναιρέσῃ ὅ,τι ὑπεσχέθη, νὰ συντελέσῃ εἰς τὴν ἀποτυχίαν τῆς νέας τάξεως πραγμάτων, εἰς τὴν ὁποίαν ἐπισήμως ἐτοποθετήθη. Μία τοιαύτη διαγωγή, εἴμεθα βαθύτατα πεπεισμένοι περὶ τούτου, θὰ εἶναι ἐξ ἴσου ἐλάχιστα συνετὴ καὶ ἐλάχιστα ἔντιμος. Εἶναι ἐνίοτε καθῆκον τῶν Βασιλέων νὰ ἀρνηθοῦν τὰς ὑποχρεώσεις, αἵτινες ζητοῦνται παρ' αὐτῶν· ἀλλ' ἅπαξ τὰς ἀπεδέχθησαν καθῆκον των ἐπίσης εἶναι νὰ ἐνεργήσουν νομιμοφρόνως ἔναντι τῶν λαῶν των. Ἡ πίστις εἰς τὰς ὑποχρεώσεις, ὁ σεβασμὸς τοῦ δοθέντος λόγου, εἶναι ἕνα παράδειγμα σωστικόν, τὸ ὁποῖον πάντοτε πρέπει νὰ προέρχεται ἀπὸ τὴν κορυφὴν τοῦ θρόνου καὶ τὸ ὁποῖον ἀργὰ ἢ γρήγορα ὑπηρετεῖ τ' ἀληθῆ συμφέροντα τῆς Βασιλείας. Ὁ Βασιλεὺς Ὄθων ὁ ἴδιος σᾶς εἶπε ὅτι συνεζήτησε προκειμένου ν' ἀποφασίσῃ ἂν θὰ συνεφώνει εἰς ὅ,τι ἐζήτουν ἀπὸ αὐτὸν ἢ ἐὰν θὰ παρῃτεῖτο. Καὶ ὅτι ἡ πρόνοια ὅπως ἀποφευχθοῦν ἡ ἀναρχία, ἡ ὁποία θὰ ἐπηκολούθει τὴν ἄρνησίν του καὶ οἱ κίνδυνοι, εἰς τοὺς ὁποίους θὰ περιέπιπτεν ἡ χώρα, αὐτὰ καὶ μόνον τὸν ἔκαμαν νὰ μὴ παραιτηθῇ κατ' οὐδένα τρόπον. Φρονοῦμεν ὅτι συνετῶς ἐνήργησε καὶ ὅτι εἰς τὴν νέαν κατάστασιν εἰς τὴν

---

1. Ἀρχεῖα Ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν τῆς Γαλλίας. Πολιτικὴ Ἀλληλογραφία τ. Ἑλλὰς φ. 40ος. Καὶ Ι. Πούλου: Δελ. Ἱστ. καὶ Ἐθν. Ἑτ. τ. XI. σ. 257.

οποίαν ἐτοποθετήθη δύναται νὰ προσφέρῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα ἀνυπολογίστους ὑπηρεσίας καὶ νὰ φέρῃ πολὺ ἐπαξίως τὸ στέμμα. Θὰ ἔχῃ βεβαιότατα πολλὰς δυνατότητας νὰ ἀσκήσῃ ἐπὶ τοῦ μελλοντικοῦ συντάγματος τῆς χώρας, τὸ ὁποῖον πρέπει νὰ συντάξῃ ἀπὸ συμφώνου μετὰ τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως, μίαν ἐπιρροὴν νόμιμον, νὰ τὴν χρησιμοποιήσῃ ἄνευ δισταγμοῦ καὶ ἄνευ ὑστεροβουλίας, νὰ προσπαθήσῃ εἴτε ὁ ἴδιος, εἴτε διὰ τῶν συμβούλων του ὥστε νὰ ἰσχύσουν εἰς τὸ μέγα αὐτὸ ἔργον αἱ μοναρχικαὶ ἀρχαὶ καὶ αἱ ἀπαραίτητοι προϋποθέσεις μιᾶς Κυβερνήσεως ὁμαλῆς. Θὰ συναντήσῃ χωρὶς ἀμφιβολίαν σοβαρὰς δυσκολίας. Θὰ ἀποκομίσῃ ἀκόμη θλιβερὰς ἐντυπώσεις.

»Ἀλλὰ ἡ σταθερότης τοῦ θρόνου καὶ ἡ μορφὴ τῆς Κυβερνήσεως εἶναι προφανέστατα τὸ πρώτιστον συμφέρον τῆς Ἑλλάδος, ὥστε ὁ λαὸς οὗτος ὁ τόσον εὐφυὴς νὰ μὴ τὸ ἀντιλαμβάνεται ὁ ἴδιος καὶ νὰ μὴ δεχθῇ νὰ περιβάλῃ τὸν βασιλικὸν θεσμὸν μὲ ἀξιοπρέπειαν, μὲ κῦρος καὶ μέσα δράσεως, τὰ ὁποῖα ὑπὸ τὸ συνταγματικὸν καθεστώς, ὡς ἐμφανῶς τὸ ἀποδεικνύουν μεγάλα παραδείγματα, δύναται κατ' ἐξοχὴν νὰ κατέχῃ.

»Ἐὰν δὲ ἀντιθέτως ὁ Βασιλεὺς Ὄθων ἀφήνετο εἰς τὸν πειρασμὸν νὰ ὑποχωρήσῃ, νὰ ἀποσύρῃ τὰς ὑποχωρήσεις, ἐὰν εἰσήρχετο εἰς μίαν ὁδὸν ἀσταθείας, ἀνειλικρινείας, δολιότητος, μυστικῆς ἐργασίας ἐναντίον τῶν δημοσίων του πράξεων καὶ τῆς ἐπισήμου του θέσεως, εἶναι ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἀκριβῶς δι' αὐτὸν φοβούμεθα. ἤτοι δοκιμασίας πλέον πικρὰς ἐκείνων, τὰς ὁποίας ὑπέστη καὶ διὰ τὴν Ἑλλάδα ὅλους τοὺς κινδύνους, τοὺς ὁποίους ἠθέλησε νὰ ἀπομακρύνῃ ὅταν ἀπεφάσισε νὰ μὴ καταθέσῃ ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ τὸ στέμμα. Αὐταὶ εἶναι, κύριε, αἱ συμβουλαί, τὰς ὁποίας ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν ἑνὸς λίαν εἰλικρινοῦς αἰσθήματος, τὸ ὁποῖον ἔχομεν τὸ δικαίωμα νὰ κρίνωμεν ὡς συνετὸν καὶ φωτισμένον, ὁ Βασιλεὺς καὶ ἡ Κυβέρνησίς του (ἐννοεῖ τῆς Γαλλίας) ἐπιτρέπουν εἰς ἑαυτοὺς νὰ δώσουν εἰς τὸν Βασιλέα Ὄθωνα. Αὐταὶ εἶναι αἱ ἀπόψεις. αἱ ὁποῖαι θὰ καταβάλωμεν προσπάθειαν νὰ ἰσχύσουν πλησίον τῶν προστατίδων Δυνάμεων τῆς Ἑλλάδος. Ὑπὸ τὸ πνεῦμα αὐτὸ σᾶς καλῶ, ὅπως καὶ σεῖς καθορίσετε τὴν στάσιν σας, τὰ διαβήματά σας καὶ πᾶν ὅ,τι ἐξαρτᾶται ἐξ ὑμῶν ὡς συνέπεια τῆς νομίμου ἐπιρροῆς σας. Καταβάλατε πᾶσαν προσπάθειαν χωρὶς ἀνάπαυλαν νὰ συγκεντρώσετε καὶ συνδέσετε περὶ τὸν θρόνον ὅλους τοὺς ἀφωσιωμένους εἰς τὴν χώραν των Ἕλληνας, νὰ τοὺς κάμετε νὰ ἐννοήσουν πόσον εἶναι συμφέρον των νὰ σταθεροποιήσουν καὶ καταστήσουν ἰσχυρὸν τὸν βασιλικὸν θεσμόν, τὸ βάθρον αὐτὸ τοῦ κοινωνικοῦ οἰκοδομήματος, τὸ κεντρικὸν αὐτὸ ἐλατήριον τῆς Κυβερνήσεως, τὴν πρωταρχικὴν αὐτὴν ἐγγύησιν τῶν δημοσίων ἐλευθεριῶν. Εἶναι προφανὲς δι' ἓν νεοπαγὲς Κράτος, περιβαλλόμενον ἀπὸ Κράτη ἰσχυρότερα, εἰς τὸ ὁποῖον ἡ ἐξασθένησις τοῦ βασιλικοῦ κύρους, ἡ βιαιότης καὶ ἡ συ-

χνότης τῶν ἐμφυλίων ἀγώνων θὰ ἀπέβαινον μοιραῖα. Ἐλπίζω ὅτι κατὰ τὴν δύσκολον κρίσιν, εἰς τὴν ὁποίαν ἐθελουσίως εἰσῆλθεν, ἡ καλὴ θέλησις τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ θὰ συντελέσῃ ὥστε νὰ ἀποφύγῃ τὸν ἐπικίνδυνον αὐτὸν σκόπελον. Ἡ Βασιλικὴ Κυβέρνησις θὰ παραμείνῃ πιστὴ εἰς τὴν καλὴν διάθεσιν, τὴν ὁποίαν ἐπέδειξε πρὸς τὴν Ἑλλάδα καὶ εἰς πᾶσαν περίπτωσιν θὰ πράξῃ πᾶν ὅ,τι ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς δυνάμεώς της πρὸς ἐξυπηρέτησιν τῶν ἀληθῶν καὶ νομίμων της συμφερόντων».

ΕΝ ΠΕΡΙΕΡΓΟΝ ΒΑΥΑΡΙΚΟΝ ΥΠΟΜΝΗΜΑ

Ἡ προκληθεῖσα ἀπήχησις μεταξὺ τῶν ξένων κρατῶν ἐκ τῆς συντελεσθείσης ἐν Ἑλλάδι μεταβολῆς ὑπῆρξε περισσότερον ἰσχυρὰ εἰς τὴν Βαυαρίαν. Ἡ Αὐλὴ καὶ ἡ Κυβέρνησις τοῦ Μονάχου μετὰ δυσαρεσκείας ἔλαβον γνῶσιν τῶν ἐν Ἀθήναις γεγονότων καὶ ἐξεδήλωσαν ἀμέσως τὰς ἀνησυχίας των ὡς πρὸς τὴν τύχην τοῦ Βασιλέως καὶ τοῦ θρόνου. Ἐξαιρετικῆς σπουδαιότητος εἶναι ἐν προκειμένῳ τὸ ἐλθὸν ὑπὸ τοῦ Δ. Πετρακάκου [1], τὸ πρῶτον εἰς φῶς, ἀπόρρητον ὑπόμνημα Βαυαρικῆς πηγῆς, τὸ ὁποῖον ὅμως δὲν φέρει ὑπογραφήν, οὔτε ἡμερομηνίαν. Ἡ γνησιότης του ἐν τούτοις δέον ὅπως θεωρηθῇ ἀναμφισβήτητος, διότι εὑρέθη εἰς τὸ ἐν Μονάχῳ ἀπόρρητον Βασιλικὸν Ἀρχεῖον. Τοῦτο φέρει τὸν τίτλον: «Περὶ τῆς ἐνεστώσης καταστάσεως τῆς Κυβερνήσεως ἐν Ἑλλάδι μετὰ τὴν ἀνατροπήν, τὴν λαβοῦσαν χώραν κατὰ τὴν 3/15 Σεπτεμβρίου 1843».

Ἐκ τοῦ παρατιθεμένου κειμένου τοῦ ὑπομνήματος δύναται εὐκόλως νὰ συμπεράνῃ τις τὴν ἐπίσημον ἰδιότητα τοῦ συντάξαντος τοῦτο, ὁ ὁποῖος καὶ γνώσεις καὶ πεῖραν πολυσχιδῆ διέθετεν. Ἀσφαλῶς δὲ δὲν θὰ ἦτο δυνατὸν ὁ Βασιλεὺς Λουδοβῖκος νὰ ἦτο ξένος πρὸς τὰς ἀναπτυσσομένας ἐν αὐτῷ ἰδέας, συστάσεις καὶ συμβουλάς. Τὸ ὑπόμνημα ἀποτελεῖται ἀπὸ εἴκοσι ἄρθρα, χαρακτηριστικὰ τοῦ ἐπικρατοῦντος τότε μοναρχικοῦ πνεύματος εἰς ὡρισμένας Εὐρωπαϊκὰς Αὐλάς.

Εἶναι ἐπίσης γεγονὸς ὅτι ὁ ἀποδέκτης του, ὁ Βασιλεὺς Ὄθων, κατὰ τὸ πλεῖστον συνεμορφώθη πρὸς τὰς νουθεσίας καὶ τὰς ὑποδείξεις τοῦ γράψαντος τὸ ὑπόμνημα, ὁ ὁποῖος ἐν τούτοις περιέλαβεν ἐν αὐτῷ σκέψεις, τῶν ὁποίων ἡ ὀρθότης εἶναι ἀμφίβολος καὶ ἐνίοτε ἥκιστα ἐποικοδομητική, ὅσον ἀφορᾷ τὴν ὁμαλὴν ἐξέλιξιν τῶν πραγμάτων. Ἐπίσης εἶναι ἐμφανὴς ἐν αὐτῷ ἡ ἄγνοια τοῦ ὑπομνηματογράφου ἐπὶ τῶν Ἑλληνικῶν συνθηκῶν, ὡς καὶ ἐπὶ τοῦ ἰδιομόρφου χαρακτῆρος τοῦ Ἕλληνος. Δι' ὃ καὶ τὰ πλεῖστα ἀπὸ τὰ ὑποδεικνυόμενα μέτρα δὲν κατέστη δυνατὸν νὰ ἐφαρμοσθοῦν ἢ ἐὰν ἐφηρμόσθησαν ἐπί τινα καιρὸν ἀπέτυχον. Ἡ θεωρία πολλάκις ἀπέχει

1. Δ. Πετρακάκου: Κοινοβουλευτικὴ Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος τ. Β', σ. 341.

τῆς πράξεως, πολὺ δὲ περισσότερον ὅταν ἡ θεωρία δὲν ἀνταποκρίνεται πρὸς τὰς συνηθείας καὶ τὰς παραδόσεις ἐκείνων, εἰς τοὺς ὁποίους ἀπευθύνεται διὰ νὰ τύχῃ πρακτικῆς ἐφαρμογῆς. Αὐτὸ ἀκριβῶς συνέβη καὶ εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτήν. Πάντως εἶναι μᾶλλον βαρὺς ὁ χαρακτηρισμός, ὁ ὁποῖος ἀπεδόθη εἰς τὸ ἐν λόγῳ ὑπόμνημα, ὅτι ἀπετέλει Βαυαρικὴν ὑπονόμευσιν τῆς ἐν Ἑλλάδι καταστάσεως καὶ ὅτι ὠφείλετο εἰς τὰς μηχανορραφίας τῆς Αὐλῆς τοῦ Μονάχου, διὰ τὸν κλονισμὸν τοῦ θρόνου τοῦ Ὄθωνος. Τοῦτο δὲν εἶναι ἀκριβές. Ἀντιθέτως ἡ Βαυαρικὴ Αὐλὴ ἐπεδίωκε τὴν κραταίωσιν τοῦ Ἑλληνικοῦ θρόνου καὶ ἐνδιεφέρετο διὰ τὴν διατήρησιν τούτου ὑπὸ τοῦ Ὄθωνος. Τὸ θέμα εἶναι ὅτι τὰ μέσα καὶ οἱ τρόποι, τοὺς ὁποίους ἐχρησιμοποίει πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτὸν δὲν ἦσαν πάντοτε οἱ ἐνδεδειγμένοι διὰ νὰ τὸν πραγματοποιήσουν.

Ἐν πάσῃ περιπτώσει ἐθεώρησα απαραίτητον νὰ παραθέσω αὐτούσιον τὸ ὑπόμνημα τοῦτο, τὸ ὁποῖον συνδέεται τόσον μὲ τὰ συμβάντα τῆς 3ης Σεπτεμβρίου, ὅσον καὶ μὲ τὴν περαιτέρω πολιτείαν καὶ δρᾶσιν τοῦ Ὄθωνος. Ἰδοὺ τὸ πλῆρες κείμενον :

«1. Τὸ πρόσωπον τοῦ Βασιλέως εὑρίσκεται ἐν Ἑλλάδι εἰς νέαν καὶ δυσχερῆ θέσιν, οὐχὶ πάντως ἀπελπιστικήν. Τὸ μοναρχικὸν γόητρον συνετρίβη ἐντὸς ὀλίγων ὡρῶν καὶ πρέπει ἐντεῦθεν ἐπὶ νέων βάσεων νὰ ἀποκατασταθῇ.

»2. Πιθανότητες τοῦ μέλλοντος.

»Ἡ Λ. Μ. ἐδέχθη νέον Ὑπουργεῖον, ὑπεσχέθη δὲ ἓν Σύνταγμα καὶ τὴν ἀπομάκρυνσιν ὅλων τῶν ἀλλοδαπῶν. Πρέπει λοιπὸν νὰ τηρήσῃ τὰς ὑποσχέσεις ταύτας. Ἤδη πρόκειται περὶ τούτου, ἐκ τῆς ὑφισταμένης καταστάσεως νὰ ἐπιδιωχθῶσι τὰ μᾶλλον δυνατὰ πλεονεκτήματα, λαμβανομένου ὑπ' ὄψει ὅτι αἱ ἐπαναστάσεις οὐδέποτε ἠρεμοῦσιν. Ἡ πρώτη ἡμέρα των εἶναι ὡραία, εἶναι ὡς νέα τις ἐποχή· αἱ ἀξιώσεις των ὅμως διαρκῶς αὐξάνουσι καὶ δὲν ἀποκάμνουσιν ὅπως ἐξασθενῶσι τὸ βασιλικὸν γόητρον καὶ εἶτα, ὅταν ἐκμηδενίσωσιν αὐτό, ἀπορρίπτουσι τοῦτο ἐν περιφρονήσει. Ἐν τῇ παρούσῃ στιγμῇ τὸ μᾶλλον ἐπεῖγον εἶναι ὅπως ὑποκινηθῇ τὸ ἐνδιαφέρον τῶν μεγάλων Δυνάμεων πρὸς διατήρησιν τῆς Μοναρχίας.

»3. Διπλωματικὴ ἀλληλογραφία.

»Ὁ Βασιλεὺς θέλει ἐννοήσει ὅτι θὰ ἠδύνατο νὰ εἶναι λίαν ἐπωφελὲς Αὐτῷ νὰ ἔλθῃ εἰς ἄμεσον καὶ προσωπικὴν ἀλληλογραφίαν μετὰ τῶν Κυβερνήσεων Γαλλίας καὶ Αὐστρίας. Θὰ ἠδύνατο νὰ ἐπιδείξῃ ἔναντι αὐτῶν—ἐν πάσῃ περιπτώσει μετὰ προσοχῆς—ἰδιαιτέραν ἐμπιστοσύνην, ὥστε νὰ μετέχωσιν ἐνεργῶς, εἰς πλείστας δὲ περιπτώσεις νὰ ἐργάζωνται πλειότερον τῶν μᾶλλον ἐπιτηδείων πρεσβευτῶν.

»4. Ἐξωτερικὴ στρατιωτικὴ δύναμις.

»Αἱ ἐξωτερικαὶ δυνάμεις θὰ ἀποστείλωσιν ἀναμφιβόλως εἰς τὴν Ἑλλάδα νέαν στρατιωτικὴν δύναμιν ἢ τοὐλάχιστον θέλουσιν ἐνισχύσει τὰς ναυτικὰς βάσεις. Θὰ ἦτο εὐκταῖον νὰ ἐγκαθίστατο σῶμα στρατοῦ ἐν αὐταῖς ταῖς Ἀθήναις. Ἡ ἀποστολὴ αὕτη, μακροτέρας ἢ βραχυτέρας διαρκείας, θὰ προκαλέσῃ ἀσφαλῶς διαμαρτυρίας. Ἀλλ' ἡ Κυβέρνησις δύναται εὐλόγως νὰ προστατεύσῃ τὴν χώραν ἀπὸ τῆς ἀναρχίας, τῆς σημερινῆς καταστάσεως τῶν ἐπαρχιῶν, τῆς διακοπῆς τῆς κανονικῆς λειτουργίας τῆς δικαιοσύνης, τῆς ἀνεπαρκείας τοῦ ὑπὸ τὰ ὅπλα στρατοῦ, τῆς ἐξαντλήσεως τέλος τῶν δημοσίων κεφαλαίων. Ὅταν ἀποβιβασθῶσι τὰ στρατεύματα, θὰ προκληθῶσι ζηλοτυπίαι καὶ ἀντιδράσεις, αἵτινες πρέπει νὰ περιορισθῶσι καὶ καταπραϋνθῶσι. Πιθανώτατα ἡ παραμονὴ ξένων στρατευμάτων θέλει προκαλέσει δυσχερείας, διὰ τὰς ὁποίας πρέπει νὰ εἶναι τις ἐκ τῶν προτέρων παρεσκευασμένος, ἀποτελεῖ ὅμως ἀνάγκην.

»5. Ἐκλογὴ διπλωματικῶν ἀπεσταλμένων.

»Ὁ Βασιλεὺς ὀφείλει νὰ ἔχῃ ἱκανὸν ἀντιπρόσωπον εἰς τὴν Συνδιάσκεψιν τοῦ Λονδίνου, ἕνα ἄνδρα ὅστις πράγματι νὰ θέλῃ τὴν διατήρησιν τοῦ μοναρχικοῦ ἀξιώματος, ὡσαύτως εἰς τὴν Αὐστριακὴν Αὐλὴν ἄνδρα τῆς ἐμπιστοσύνης. Τοῦ ἀντιπροσώπου τούτου ἡ ἐκλογὴ εἶναι σπουδαία· δύναται καὶ νὰ ὠφελήσῃ καὶ νὰ βλάψῃ πολύ. Οἱ παρὰ ταῖς Αὐλαῖς τῆς Ρωσίας καὶ Κωνσταντινουπόλεως ἐκπρόσωποι δέον νὰ ἐπιτηρῶνται ἰδιαζόντως.

»6. Ὑποστήριξις ἐκ μέρους Αὐστρίας καὶ Γαλλίας.

»Ἡ Γαλλία καὶ ἡ Αὐστρία ἔσονται εἰς πᾶσαν περίστασιν τὰ ἀληθῆ στηρίγματα τοῦ Ἑλληνικοῦ θρόνου. Ἡ Γαλλία ἐπλανήθη ἐσχάτως ἐν τῇ ἣν ἔδωκε κατευθύνσει τῆς διπλωματίας αὐτῆς ἔναντι τῆς Ἑλλάδος, ἀναμφιβόλως ὅμως θέλει ἐπανορθώσει τὸ μέγα σφάλμα. Ἐπὶ τῶν πρεσβευτῶν ἀμφοτέρων τούτων τῶν Δυνάμεων ὀφείλει πράγματι νὰ στηρίζηται ὁ Βασιλεὺς·ἀλλὰ μετὰ φειδοῦς (τοὐλάχιστον φαινομενικῶς). Τῶν ἄλλων αἱ προθέσεις καὶ τὰ συμφέροντα δέον νὰ ἐκτιμῶνται προσηκόντως. Ἐάν τις τῶν ἐκτὸς τῆς χώρας ὑπουργῶν ἠξίου τι, διὰ τοῦ ὁποίου ἡ βασιλικὴ δύναμις θὰ ἐξησθένει, πρέπει ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει μετὰ θάρρους καὶ σταθερᾶς ἐπιμονῆς νὰ ἀποκρουσθῇ. Αἱ Δυνάμεις ἐπεζήτησαν πάντοτε ὅπως θέσωσιν ὑπὸ κηδεμονίαν τὸ βασιλικὸν ἀξίωμα. Ὑπὸ τὰς σημερινὰς συνθήκας θέλει εὑρεθῇ ἠναγκασμένη ἡ Α. Μεγαλειότης νὰ φαίνεται πολὺ ἐνδοτικώτερος ἐκεῖ ὅπου οὐδαμῶς ἡ ἐκτελεστικὴ ἐξουσία μειοῦται. Ἀλλ' ὁ Βασιλεὺς ὀφείλει πρὸ παντὸς νὰ προσβλέπῃ μετὰ δυσπιστίας πρὸς τὰς προτάσεις ἐκείνων τῶν Δυνάμεων, αἵτινες ἔχουσι συμφέρον εἰς τὴν ταπείνωσιν τῆς Ἑλλάδος».

Σχετικῶς πρὸς τὰς ἐν τῷ ἐσωτερικῷ κυβερνητικὰς ἐνεργείας ἀναγράφει τὸ ὑπόμνημα τὰ ἀκόλουθα σημεῖα, τὰ ὁποῖα δέον νὰ ἑφελκύωσι τὴν προσοχὴν τῆς Α. Μεγαλειότητος.

«7. Ἡ ὑπὸ τοῦ Ἡγεμόνος ἐπιβαλλομένη προσπάθεια καὶ ἡ καθημερινὴ δρᾶσις πρὸς διατήρησιν τῆς ἐξουσίας.

»Αἱ λεπτομέρειαι, αἱ γενικαὶ παρατηρήσεις ἢ αἱ μικραὶ συσκέψεις δέον νὰ ἐγκαταλειφθῶσι καὶ ἡ Μεγαλειότης του ἑκάστην πρωίαν πρὶν ἢ ἀρχίσῃ τὴν καθημερινὴν ἐργασίαν, νὰ ἐπαναλαμβάνῃ ὁ ἴδιος: Ἡ ἡμέρα αὕτη πρέπει νὰ ἀποτελῇ ἓν ἀκόμη βῆμα πρὸς ἀποκατάστασιν τοῦ βασιλικοῦ μου κύρους καὶ τῆς δημοσίας τάξεως. Ἡ παροῦσα στιγμὴ εἶναι καιρὸς πολεμικῆς κατὰ τῆς ἀπολύτου ἐξουσίας, μία πολιτικὴ ἐκστρατεία. Ἡ κανονικὴ πορεία τῶν ἐργασιῶν, ἡ τακτικὴ λειτουργία τῆς Κυβερνήσεως διεκόπησαν. Ὁ Βασιλεὺς εἶναι ἐν ρήξει καὶ πρέπει νὰ βαδίζῃ ἰσχυρῶς. Θέλει ἀνακοινοῖ εἰς τοὺς ἀποτελοῦντας τὸ περιβάλλον αὐτοῦ τὰς ἐνεργείας του καὶ ἐπιθέτει τὴν σφαγῖδα ἰσχυρᾶς καὶ ἐνεργητικῆς ἀποφαστιστικότητος. Τοῦτο δέον νὰ αἰσθάνωνται ἀπανταχοῦ τοῦ Βασιλείου. Εἰς ἐπαναστατικὰς ἐποχὰς οὐδὲν εἶναι ἐπικινδυνωδέστερον, ὅσον τὸ ἀναποφάσιστον καὶ ἡ βραδύτης. Ὑπάρχουσι πολλὰ μέτρα, ἅτινα ἐν τῇ ἐξελίξει πρέπει νὰ βελτιοῦνται καὶ τροποποιοῦνται· ἐν τοσούτῳ πρέπει νὰ ἐφαρμόζωνται προσωρινῶς ἵνα μὴ βραδύτερον καθίστανται ἀνεφάρμοστα.

»Ὁ ἀρχηγὸς τῆς Γαλλικῆς Κυβερνήσεως ἐπέτυχε διὰ καθημερινοῦ ἀγῶνος καὶ ἐπιμόνου ἐνεργείας νὰ καταπνίξῃ τὰς ἀπειλητικὰς συνεπείας τῆς Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως, ἐκ τῆς ὁποίας προῆλθεν. Ὑπερεπήδησεν ὀλίγον κατ' ὀλίγον διὰ τῆς σκληρᾶς του ἀντιστάσεως ὅλα τὰ ἐμπόδια, καὶ ἀνυπερβλήτους δυσχερείας μετέτρεψεν εἰς ἴδιον ὄφελος, ἐφαρμόζων πάντοτε τὸ πρόγραμμα πρὸς στερέωσιν τῆς ἐξουσίας του καὶ τῆς δυναστείας του.

»8. Χαρακτὴρ τῶν ὑπουργῶν καὶ τῶν ἀνωτάτων δημοσίων ὑπαλλήλων.

»Πᾶσα ἀνάγκη ἐστὶν ἵνα ἐξακριβώσῃ τὰς πραγματικὰς προθέσεις τῶν ἀνδρῶν, τοὺς ὁποίους ἡ ἐπανάστασις ἔφερεν εἰς τὸ ὑπουργεῖον καὶ ἐπὶ κορυφῆς τῆς Κυβερνήσεως. Ἀναμφιβόλως ὑπάρχουσι παρὰ τῇ Α. Μεγαλειότητι πρόσωπα, τὰ ὁποῖα θὰ δύνανται νὰ ὑποβοηθήσωσιν ἐν τούτῳ τὸν Βασιλέα, παρασκευάζοντα τὰ μέσα ἵνα σχηματίσῃ περὶ τούτων πλήρη ἀντίληψιν. Οἱ ὑπουργοὶ οὗτοι καὶ οἱ ἀνώτεροι δημόσιοι ὑπάλληλοι ἢ εἶναι δημοκρατικοὶ καὶ ἄνθρωποι πουλημένοι εἰς τοὺς ξένους, ὥστε νὰ θέλωσι τὴν ἀναρχίαν (διότι εἶναι σπάνιον νὰ εὑρεθῶσι δημοκρατικοὶ μὲ ἀγαθὸν φρόνημα, ὁπότε πάλιν οὗτοι εἶναι ἐπικίνδυνοι ἰδεολόγοι), ἢ οὐδαμῶς δύνανται νὰ ἱκανοποιηθῶσιν, ἐκτὸς τῆς ὁλοκληρωτικῆς ἐκ-

μηδενίσεως τῆς μοναρχικῆς ἐξουσίας. Οὐδεμία σωτηρία ὑπάρχει διὰ τὴν μοναρχίαν ἐὰν τοιοῦτοι ἐπικρατήσωσιν ἄνδρες, μέχρις ὅτου ἅπασαι αἱ πράξεις τῆς ἐπαναστάσεως ἀκυρωθῶσιν ὑπὸ τῶν ἐξωτερικῶν Δυνάμεων καὶ ἡ Ἑλλὰς καταληφθῇ ἐν συνεχείᾳ πάλιν στρατιωτικῶς ἵνα ἀνασυγκροτηθῇ ἐκ νέου ἡ Κυβέρνησις. Ἐὰν πάλιν εἶναι φιλόδοξοι, δύνανται νὰ ὑπηρετήσωσι τὴν βασιλικὴν ὑπόθεσιν διὰ τῆς εἰς τούτους παροχῆς πλουσίας μερίδος ἐκ τῶν καρπῶν τῆς ἐπαναστάσεως, τὴν ὁποίαν προεκάλεσαν αὐτοὶ καὶ νὰ χρησιμοποιηθῶσιν ὡς δραστήρια ὄργανα. Διότι ἐὰν εἶναι μὲ ποιάν τινα ἱκανότητα πεπροικισμένοι, θέλουσιν ἀντιληφθῇ ὅτι δὲν ἀπομένει εἰς αὐτοὺς ἄλλο τι ἢ νὰ ἀσφαλίσωσιν ἑαυτοῖς τὰ ἰδιαίτερα ὀφέλη, τὰ ὁποῖα δύνανται νὰ ἀντλήσωσιν ἐκ τῆς νέας τάξεως τῶν πραγμάτων, συντελοῦντες πρὸς στερέωσιν τοῦ κύρους ἐκείνου, οὗτινος σύμβουλοι καὶ θεράποντες ἐγένοντο. Ἐὰν πάλιν, ὅπερ σπάνιον, συνέπιπτε νὰ μὴ δύνανται τὸ ἴδιον νὰ ἀντιληφθῶσι συμφέρον, δύναται ὁ Ἡγεμὼν νὰ τὸ ὑποδείξῃ, μετὰ δοκιμασίαν νὰ σαγηνεύσῃ αὐτοὺς καὶ δι' ἐγγύησιν νὰ τοὺς δεσμεύσῃ.

»9. Πρόσληψις ἱκανωτέρων καὶ ἀσφαλεστέρων δημοσίων λειτουργῶν.

»Μετὰ τὰς ἐπισήμους δηλώσεις, εἰς τὰς ὁποίας ἐδέησε νὰ προβῇ ἡ Κυβέρνησις, δὲν δύναταί τις πλέον νὰ σκεφθῇ περὶ διατηρήσεως τῶν ξένων εἰς τὰς πολιτικὰς καὶ τὰς στρατιωτικὰς ὑπηρεσίας. Κατὰ συνέπειαν δέον ἵνα καταβληθῇ φροντὶς πρὸς εὕρεσιν τῶν ἱκανωτέρων καὶ εὐτολμοτέρων ἀνδρῶν, οἵτινες διατελοῦσιν ὑπὸ τὸ νέον κυβερνητικὸν σύστημα, ν' ἀφεθῇ δὲ αὐτοῖς πᾶσα ἐλευθερία, ἐὰν ἤθελον ἐν πνεύματι συντηρητικῷ νὰ συνειργάζοντο μετὰ τῆς βασιλικῆς ἐξουσίας.

»10. Στρατιωτικὸς διοικητής.

»Ἐξαιρέτως σημαίνων εἶναι ὁ διοικητὴς τῆς στρατιωτικῆς δυνάμεως ἐν Ἀθήναις. Ὁ Βασιλεὺς πρέπει νὰ μεταχειρισθῇ τὰ πάντα ὅπως καταστήσῃ τοῦτον ἀφωσιωμένον, ἐὰν ὄντως πρόκειται περὶ ἀνδρός, εἰς τὸν χαρακτῆρα τοῦ ὁποίου νὰ δύναται νὰ ἐμπιστευθῇ. Οἱ ἐπαναστάται ὀρκίζονται πρὸς ἱκανοποίησιν τῶν ἐπιθυμιῶν των. Τούτου συντελεσθέντος, δύναταί τις συχνάκις νὰ εὕρῃ μεταξὺ αὐτῶν ἄνδρας, οἵτινες ἐργάζονται μὲ ἐνεργητικότητα διὰ τὴν Διοίκησιν καὶ τὴν διατήρησιν τοῦ Θρόνου. Ἀφοῦ χρησιμοποιήσῃ τις αὐτούς, πρέπει διὰ τῆς ἐπιδείξεως τῆς Βασιλικῆς εὐνοίας νὰ τοὺς ἀποσπάσῃ τῆς ἀντιπολιτεύσεως. Ἐπίσης εἶναι καλὸν νὰ βεβαιωθῇ ὅτι δὲν εἶναι πουλημένοι εἰς ὡρισμένας ἐξωτερικὰς Αὐλάς. Ἡ Ἰουλιανὴ Κυβέρνησις τῆς Γαλλίας προσέλαβε τοὺς ἱκανοὺς καὶ θετικοὺς ἄνδρας, οἵτινες εἶχον συμβάλει εἰς τὴν ἐπανάστασιν· οὕτω δὲ μικρὸν κατὰ μικρὸν ἀπεμάκρυνε καὶ κατέστησεν ἀβλαβεῖς τοὺς ἄλλους. Πιθανῶς ἡ ἀμοιβαία ζηλοτυπία νὰ χωρίσῃ ἐπίσης τοὺς Ἕλ-

ληνας. Ἐν τούτῳ ὁ χαρακτὴρ τοῦ Ἕλληνος ὁμοιάζει τῷ γαλλικῷ ἀπολύτως. Παρ' ἀμφοτέροις τοῖς λαοῖς εὑρίσκει τις ποιάν τινα ἐπιπολαιότητα, ἐπικίνδυνον ἀστασίαν, δυσχεραίνουσαν μεγάλως τὸ κυβερνᾶν, ἀξιοῦται δ' ἐντεῦθεν πολλὴ δύναμις ἐκ μέρους τοῦ Ἡγεμόνος, ἀπέναντι καὶ τῶν ἀρχηγῶν καὶ τοῦ Ἔθνους γενικῶς.

»11. Βελτίωσις ἐν τῷ στρατῷ.

»Αἱ πρὸς βελτίωσιν τῶν στρατευμάτων μεταρρυθμίσεις κατέστησαν ἀναπόφευκτοι. Ἔναρξις αὐτῶν ὅσῳ τὸ δυνατὸν ταχύτερον. Πίστις τῶν διοικητῶν, πειθαρχία τῶν στρατιωτῶν, ἰδοὺ πρὸς τί ἡ προσπάθεια. Οἱ ἀξιωματικοί, οἱ ποθοῦντες τὴν ἀναρχίαν, πρέπει νὰ ἀπομακρυνθῶσι καὶ νὰ ἐπιτηρῶνται, οἱ ἄλλοι νὰ προσελκυσθῶσιν. Ὁ Βασιλεὺς θὰ ἔπρεπε ἀμέσως νὰ εἶχε καταρτίσει εἰδικὸν πίνακα ὅλων τῶν ἀξιωματικῶν μὲ ἀκριβεῖς καὶ ἀσφαλεῖς σημειώσεις διὰ τὸν χαρακτῆρα καὶ τὰς κλίσεις αὐτῶν, ὥστε νὰ συγκροτήσῃ ἓν ἢ καὶ ἥμισυ σύνταγμα ἢ τοὐλάχιστον ἓν τάγμα, προσωπικῶς καὶ σταθερῶς εἰς αὐτὸν ἀφωσιωμένον.

»12. Στρατιωτικὴ ζωή.

»Ὁ Βασιλεὺς πρέπει νὰ διάγῃ εἰς τὸ μέλλον στρατιωτικὴν ζωήν, στρατιωτικὴ δὲ νὰ εἶναι καὶ ἡ Κυβέρνησίς του. Ἡ Ἑλλὰς δὲν εἶναι ἀκόμη τοσούτῳ προηγμένη εἰς τὸν πολιτισμόν, ὥστε νὰ ἐγίνετο διαφόρως. Ἡ ὑλικὴ δύναμις ἔχει νὰ παίξῃ ἐκεῖ μέγαν ρόλον. Πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ σκοποῦ τούτου θὰ ὤφειλεν ὁ Βασιλεὺς νὰ ἐπισκέπτηται συχνότερον τοὺς στρατῶνας, νὰ συνομιλῇ μετὰ τῶν στρατιωτῶν, νὰ ἐνδιαφέρηται διὰ τὰς ἀνάγκας των, διὰ καταλλήλου τρόπου νὰ καθιστᾷ ἑαυτὸν ἀγαπητόν, νὰ μετέχῃ τῶν στρατιωτικῶν γυμνασίων καὶ ἐν τῷ διαστήματι τῆς ἡμέρας νὰ εἶναι ὁ ἴδιος ἀληθὴς ἀξιωματικός. Διὰ τοῦ τρόπου δὲ τούτου θὰ ἔπρεπε αὐστηρὰν νὰ εἰσῆγε πειθαρχίαν εἰς τὸ σῶμα (τὸ στράτευμα). Συχναὶ στρατιωτικαὶ ἀνὰ τὴν χώραν ἐκδρομαὶ καὶ διεξοδικαὶ ἐπιθεωρήσεις τῶν ὠχυρωμένων θέσεων θὰ ἦσαν πολὺ ὠφέλιμοι· ἐὰν δὲ ἡ παρουσία τῆς στρατιωτικῆς δυνάμεως εἰς ὡρισμένα μέρη καθίσταται ἀναγκαία, ἡ Μεγαλειότης του πρέπει ἀπροσδοκήτως νὰ ἐμφανίζηται καὶ μὲ τὸ ξίφος εἰς τὴν χεῖρα νὰ ἐπιβάλῃ τὴν ἐνεργὸν τῶν νόμων λειτουργίαν.

»13. Ὀχυροὶ στρατῶνες.

»Ἐφ' ὅσον ἐπιτρέψωσιν αἱ περιστάσεις, θὰ ἀπέβαινεν ἀπολύτως ἀναγκαία ἡ ἵδρυσις ὠχυρωμένου στρατῶνος, κατὰ τὸν τύπον τοῦ ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως φρουρίου. Θὰ ἠδύνατο τὸ μέτρον τοῦτο νὰ ἐπραγματοποιεῖτο μετ' ἐπιμονῆς ὑπὸ εὐσχημόν τινα πρόφασιν, οὕτως ὥστε νὰ μὴ ἦτο εὔκολον νὰ διακοπῇ ἡ ἐπικοινωνία μετὰ τοῦ παλατίου, ἐν περιπτώσει διαταράξεως τῆς δημοσίας τάξεως.

»14. Σχέδιον ἀσφαλείας καὶ ἀμύνης.

»Ὁ Βασιλεὺς ὤφειλεν, ἐν συνεργασίᾳ μετὰ τοῦ ὑπουργοῦ τῶν Στρατιωτικῶν ἢ τοῦ κυρίου ἀρχηγοῦ τῆς ἐν Ἀθήναις στρατιωτικῆς δυνάμεως, νὰ καταστρώσῃ σχέδιον πρὸς πρόληψιν νέων ταραχῶν καὶ σχέδιον πρὸς ἄμυναν ἢ ὑποχώρησιν διὰ τὴν περίπτωσιν πραγματικῆς ἐκρήξεως τούτων. Καθημερινῶς πρέπει νὰ λαμβάνωνται ὅλα τὰ μέτρα καὶ αἱ ἐκθέσεις νὰ συντάσσωνται, ὡς ἐὰν πρόκειται νὰ ἐκραγῇ ἐπανάστασις. Οὕτως εἰργάσθησαν ἐν Παρισίοις, ὅπου συχνὰ ἐσκηνοθετεῖτο εἶδός τι ἐξεγέρσεως, ἵνα ἐδοκίμαζον τὴν ἀποτελεσματικότητα τῶν ἐκ τῶν προτέρων λαμβανομένων στρατιωτικῶν μέτρων πρὸς ἀσφάλειαν τῆς Κυβερνήσεως.

»15. Σχέδιον ὑποχωρήσεως.

»Ἐὰν ἐν τῇ ἐξελίξει τῶν γεγονότων εὑρίσκετο ἡ Α. Μεγαλειότης ἠναγκασμένη νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν καθέδραν του, θὰ ἠδύνατο ἴσως νὰ ἀπεσύρετο ταὐτοχρόνως εἰς ἰσχυρὸν μέρος τοῦ Βασιλείου του, ὅπερ νὰ εἶχεν ἐκλέξει αὐτὸς οὗτος ἐκ τῶν προτέρων, νὰ ἐνεκλείετο ἐκεῖ καὶ νὰ ἐπεκοινώνει μὲ τὰς μαχίμους δυνάμεις ξηρᾶς καὶ θαλάσσης τῶν ἐξωτερικῶν Δυνάμεων. Οὐδὲν εἶναι εὐκολώτερον τοῦ νὰ παραιτηθῇ καὶ νὰ ἀποχωρήσῃ τις, ἀλλ' εἶναι ἀξιοπρεπέστερον δι' ἕνα χαρακτῆρα, ὡς ἐκεῖνον ὃν κατέδειξεν ἡ Α. Μεγαλειότης κατὰ τὴν νύκτα τῆς ἐπαναστάσεως, νὰ ἀγωνισθῇ ἵνα διαφυλάξῃ θρόνον, τὸν ὁποῖον ἡ Εὐρώπη τῷ ἀνεγνώρισεν. Ἡ εὐγενὴς συμπεριφορά του κατὰ τὰς μνησθείσας περιστάσεις προεκάλεσε τὸν θαυμασμὸν πάσης ὑψηλόφρονος ψυχῆς.

»16. Πολιτειακὴ ἀστυνομία.

»Ἓν ἐκ τῶν μελῶν τοῦ ὑπουργείου θὰ ἔπρεπε, ὑπὸ τὸ πρόσχημα διαφόρων λειτουργιῶν, νὰ ἀπέδιδεν ἰδιαιτέραν μέριμναν εἰς τὴν κρατικὴν ἀστυνομίαν, δηλαδή : Νὰ παρακολουθῇ τὴν συμπεριφορὰν καὶ τὰς πράξεις τῶν ἀνδρῶν, τῶν ἀσκούντων τὴν μεγαλυτέραν ἐπιρροὴν καὶ τὰ μάλα ἐπικίνδυνον ὡς καὶ τὰς διακυμάνσεις τῆς κοινῆς γνώμης. Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἔπρεπε νὰ ὑπάρχωσι καλῶς πληρωνόμενοι κατάσκοποι, οὐ μόνον ἐν Ἀθήναις, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰ σπουδαιότερα τοῦ Βασιλείου σημεῖα.

»17. Ἰδιωτικὴ ἀλληλογραφία.

»Ἐκτὸς τούτου θὰ ἔπρεπε ἡ Α.Μ. νὰ ἔφερεν εἰς γνῶσιν τῶν ἀριστέων ὑπαλλήλων, τόσω τῆς πολιτικῆς ὅσω καὶ τῆς στρατιωτικῆς υπηρεσίας, ὅτι ἐπιθυμεῖ νὰ διατηρῇ μετ' αὐτῶν ἰδιαιτέραν ἀλληλογραφίαν, τὴν ὁποίαν οὐδεὶς ἄλλος, πλὴν αὐτοῦ, θὰ ἔβλεπε καὶ ἥτις μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν θὰ ἔπρεπε νὰ ἐκαίετο.

»18. Οἰκονομικά.

»Τὰ οἰκονομικὰ ἐχρησιμοποιήθησαν πολλάκις ὡς πρόφασις διὰ τὰς ἀξιώσεις τῶν ξένων Δυνάμεων καὶ διὰ τὰς ἐπιθέσεις τοῦ τύπου. Πρέ-

πει ὡς ἐκ τούτου νὰ ἐπιζητηθῇ ν' ἀνταπεξέλθῃ τις ἐναντίον τῆς αἰτίας ταύτης τῶν δυσχερειῶν. Αὐστηρὰ οἰκονομία εἶναι προτιμοτέρα τῆς φρονήσεως καὶ τοῦ ἐφευρετικοῦ πνεύματος τῶν οἰκονομολόγων. Ἐὰν κατὰ τὰς παραμονὰς τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1789 ἐπετυγχάνετο διὰ φιλικῆς ὁδοῦ, ὥστε νὰ παρεχώρει ὁ κλῆρος μέρος τῶν ὑλικῶν του ἀγαθῶν, ἐὰν προελαμβάνοντο αἱ καταχρήσεις καὶ εἰσήγετο πανταχοῦ αὐστηρὰ οἰκονομία, θὰ ἦτο δυνατὸν πιθανῶς νὰ προελαμβάνετο ἡ τεραστία καταστροφή, ἥτις ἐπηκολούθησεν. Ὁ συντηρητικώτατος προϋπολογισμὸς παραμένει λοιπὸν τὸ μόνον ἀλάθητον μέσον καὶ πᾶσα πολυτελείας δαπάνη δέον νὰ ἐκλείπῃ· αἱ δαπανηραὶ πρὸς βελτίωσιν μεταρρυθμίσεις, λαμβανομένου ὑπ' ὄψει τοῦ δημοσίου συμφέροντος, πρέπει νὰ ἀναβληθῶσι. Μόνον διὰ τοὺς μισθοὺς τῶν στρατιωτικῶν καὶ τῶν δημοσίων ὑπαλλήλων δὲν πρέπει νὰ γίνεται οἰκονομία. Ἀμφοτέρας τὰς δυνάμεις ταύτας πρέπει νὰ ἐξαγοράσῃ τις μὲ πᾶσαν θυσίαν καὶ νὰ διατηρῇ.

»19. Θησαυροφυλάκιον.

»Ἡ φρόνησις ἀπαιτεῖ ὥστε ἡ Α. Μεγαλειότης ἐκ τῶν εἰσοδημάτων του νὰ σχηματίσῃ ἐφεδρικὸν ἀποταμίευμα, ἵνα ἐν καταστάσει ἀνάγκης ἀνοίξῃ ἰδιαιτέραν καὶ μυστικὴν βοηθητικὴν πηγήν. Τοιαύτη τις πρόνοια ἐν καιρῷ ἐπαναστάσεως ἀπομακρύνει μεγάλας δυσχερείας.

»20. Νόμος ἐκλογικὸς καὶ περὶ τύπου. Ὀργάνωσις τῶν Δικαστηρίων.

»Ὅταν τέλος ἐπιστῇ ἡ στιγμὴ τοῦ νέου Συντάγματος, ἄρξωνται δὲ αἱ κοινοβουλευτικαὶ συζητήσεις, πρέπει τότε νὰ καταβληθῇ μεγάλη προσπάθεια, ὥστε νὰ συντελεσθῶσι, κατὰ τὰς μοναρχικὰς ἀρχάς, νόμος ἐκλογικὸς καὶ νόμος περὶ τύπου. Ἐὰν οἱ νόμοι οὗτοι ἤθελον ἀνταποκριθῇ πρὸς τοὺς πόθους τοῦ λαοῦ, ὁ ἐξ αὐτῶν κίνδυνος ἢ ἡ ἀνεπάρκεια θὰ ἀπεφεύγοντο βαθμιαίως. Κατὰ τὴν ὀργάνωσιν τῶν δικαστηρίων θὰ ἠλέγχετο μετ' αὐστηρότητος ἡ ἐκλογὴ τῶν ὑπαλλήλων. Ἐὰν δὲν ἤθελεν ἐπιτευχθῇ ἡ χαλιναγώγησις τῆς ἀκολασίας τοῦ τύπου ἐν σχέσει πρὸς τὸ βασιλικὸν γόητρον καὶ ὁ περιορισμὸς τῶν δημοσιογράφων καὶ τῶν δικηγόρων, τότε ἐν πάσῃ περιπτώσει, πρέπει νὰ ἀμφιβάλλῃ τις διὰ τὸ μέλλον τῆς βασιλικῆς ἐξουσίας εἰς τὴν Ἑλλάδα».

ΑΙ ΠΡΩΤΑΙ ΕΡΙΔΕΣ ΤΩΝ ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΩΝ
ΑΙ ΔΙΑΜΑΧΑΙ ΜΕΤΑΞΥ Δ. ΚΑΛΛΕΡΓΗ ΚΑΙ Ι. ΜΑΚΡΥΓΙΑΝΝΗ

Ὀλίγας ἡμέρας μετὰ τὴν Σεπτεμβριανὴν ἐπανάστασιν ἤρχισαν νὰ ἀναφαίνωνται διαφωνίαι καὶ ἔριδες μεταξὺ τῶν πρωταγωνιστῶν αὐτῆς. Ἀρχικῶς αἱ διαμάχαι ἦσαν περιωρισμέναι καὶ ἀφεώρων εἰς τὴν διεκδίκησιν τῶν πρωτείων καὶ τῶν «δαφνῶν» μεταξὺ τῶν πολιτικῶν καὶ στρατιωτικῶν παραγόντων τῆς στάσεως. Ἐν συνεχείᾳ ὅμως ἐπεξετάθησαν

εἰς γενικωτέραν σύγχυσιν ἀπόψεων καὶ ἰδεῶν καὶ οἱ πρωτεργάται τοῦ κινήματος ἤρχισαν νὰ διερωτῶνται ἐὰν ἐνήργησαν καλῶς, ἢ ἐὰν ἔσφαλον, ἢ ἐὰν ἔπεσαν θύματα τῶν ξένων ἐπιδιώξεων...

ΙΩΑΝΝΗΣ ΜΑΚΡΥΓΙΑΝΝΗΣ

Ἡ πρώτη ἀντίδρασις ἐκ τῆς ἐξελίξεως τῶν πολιτικῶν πραγμάτων ἐξεδηλώθη ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Καλλέργη ὑπὸ μορφὴν δυσαρεσκείας ἀρχικῶς διὰ νὰ φθάσῃ ἐν συνεχείᾳ εἰς τὴν ἐκ τοῦ ἐμφανοῦς μεταμέλειαν τούτου, διότι ἀνέλαβεν, ὡς ἔλεγεν, ἀπερισκέπτως νὰ ἡγηθῇ τῆς στάσεως. Καὶ προσέθεσεν ὅτι ἐὰν ἠδύνατο νὰ μαντεύσῃ τὰ ἐπακόλουθα αὐτῆς, θὰ προετίμα νὰ μὴ ἀνεμιγνύετο εἰς τὴν συνωμοσίαν. Ἠσθάνετο ἐκ τῶν ὑστέρων τύψεις διὰ τὴν ὅλην του δρᾶσιν καὶ ἰδίως διὰ τὴν σκαιὰν συμπεριφοράν του ἔναντι τοῦ Βασιλέως.

Ὁ Μακρυγιάννης μάλιστα εἰς τὰ «Ἀπομνημονεύματά» του τονίζει ὅτι ὁ Καλλέργης « γονάτισε ἐμπρός του (εἰς τὸν Ὄθωνα) καὶ τοῦ ἔλεγε νὰ τὸν συγχωρήσῃ δι' αὐτὸ ὅπου ἔκαμεν». Ὁ διορισμὸς δὲ ὀλίγον ἀργότερον τοῦ Καλλέργη ὡς ὑπασπιστοῦ τοῦ Ὄθωνος ἔδωσεν εἰς αὐτὸν τὴν εὐκαιρίαν νὰ γνωρίσῃ καλύτερον τὸν Βασιλέα καὶ νὰ σχηματίσῃ περισσότερον δικαίας περὶ αὐτοῦ γνώμας.

Τέλος ὑπῆρξε τοιαύτη ἡ ἀλλαγὴ τοῦ τέως στρατιωτικοῦ ἀρχηγοῦ τῆς ἐπαναστάσεως, ὥστε ὁ ποιητὴς Ἀλ. Σοῦτσος ἔγραψε περὶ αὐτοῦ τὸ ἑξῆς δίστιχον :

«... Καὶ παρίσταται τὴν 3ην Σεπτεμβρίου ἐξυβρίζων
ὁ τῆς 3ης Σεπτεμβρίου ἥρως τώρα Ὀθωνίζων».

Τὴν ἰδίαν περίοδον κατὰ μίαν συνομιλίαν, τὴν ὁποίαν εἶχεν ὁ Καλλέργης μετὰ τοῦ Γάλλου πρεσβευτοῦ, καὶ καθ' ἣν ὁ τελευταῖος τὸν συνεχάρη διὰ τὴν δρᾶσιν του ὑπὲρ τοῦ συντάγματος, ὁ Καλλέργης ἐδέχθη μὲν τὰ συγχαρητήρια, τοῦ εἶπεν ὅμως καὶ τὰ ἑξῆς :

—«Σᾶς εὐχαριστῶ πολύ. Ἀλλὰ σᾶς βεβαιῶ ὅτι τὸ πρῶτον θῦμα τοῦ συντάγματος θὰ εἶμαι ἐγώ!».

Καὶ πράγματι ὀλίγον ἀργότερον τὰ γεγονότα τὸν ἐδικαίωσαν.

Συγχρόνως ὅμως τὰ πρωτεῖα δι' ἐπαναστατικὴν δρᾶσιν διεξεδίκει ἤδη καὶ ὁ Μακρυγιάννης, ὁ ὁποῖος δὲν εἶχε τύχει τῆς ἀναμενομένης ἱκανοποιήσεως, καίτοι ὑπῆρξεν ἐκ τῶν πρωτεργατῶν τῆς ἐπαναστάσεως. Οὗτος ταχέως ἦλθεν εἰς ρῆξιν μὲ τοὺς πολιτικούς, ἐναντίον τῶν ὁποίων κατεφέρετο δημοσίᾳ, διακηρύττων ὅτι ὡδήγουν εἰς καταστροφὴν τὴν Πατρίδα.

Ἐξ ἄλλου αἱ ἐφημερίδες «Αἰὼν» τοῦ Φιλήμονος καὶ «Ἐλπὶς» τοῦ Λεβίδη ἔβαλλον διὰ τῶν ἄρθρων των μετὰ σφοδρότητος ἐναντίον τοῦ Μακρυγιάννη.

Κατόπιν τούτου ἔσπευσεν ὁ γηραιὸς στρατηγὸς νὰ παραπονεθῇ εἰς τὸν Μεταξᾶν, διὰ τὴν ἐναντίον του ἐπίθεσιν καὶ μάλιστα τὸν ἠπείλησεν ὅτι θὰ ἐξήγειρε τὸν λαὸν ἐναντίον τῆς καταστάσεως, διὰ νὰ τεθῇ τάξις εἰς τὰ πράγματα. Ὁ Μεταξᾶς ὅμως τοῦ ἀπήντησε σκαιότατα: «Εἰς ὅποιον, τοῦ εἶπε, δὲν ἀρέσει ἡ κατάστασις ἂς κάμῃ ὅπως θέλῃ». Ἡ ἀπάντησις αὐτη ἠρέθισεν ἔτι μᾶλλον τὸν Μακρυγιάννην, διότι δι' αὐτῆς οἱ πολιτικοὶ τοῦ ἐδήλουν ἀπεριφράστως ὅτι οὐδόλως τὸν ὑπελόγιζον. Ὅτι τὸν ἐθεώρουν ὡς ἄνθρωπον στερούμενον πάσης ἰσχύος, εἴτε στρατιωτικῆς, εἴτε πολιτικῆς.

Παραλλήλως ὁ Καλλέργης, ὁ ὁποῖος ἐν τῷ μεταξὺ εἶχε ταχθῇ μὲ τὴν παράταξιν τῶν πολιτικῶν, εἰδοποίησε τὸν Μακρυγιάννην ὅτι δὲν ἐδικαιοῦτο νὰ ζητῇ ἀνταλλάγματα, διότι αἱ ὑπηρεσίαι του εἰς τὴν ἐπανάστασιν ὑπῆρξαν μηδαμιναί. Ὡσαύτως δέ, νὰ μὴ λησμονῇ ὅτι ὁ στρατὸς ἐξηκολούθει νὰ πειθαρχῇ εἰς αὐτόν. Ἐξεμάνη κυριολεκτικῶς ἀπὸ τὴν συμπεριφορὰν τοῦ Καλλέργη ὁ Μακρυγιάννης καὶ ἤρχισεν ἀμέσως συνεννοήσεις μὲ τὸν Κριεζώτην καὶ τὸν Γρίβαν διὰ κοινὴν ἐπαναστατικὴν δρᾶσιν. Συνῆλθον οὗτοι εἰς ἐπανειλημμένας συσκέψεις, ἀλλὰ τελικῶς αἱ προσπάθειαί των ἀπέτυχον, διότι τὸ πλεῖστον τῶν ὁπλαρχηγῶν δὲν ἠθέλησαν νὰ τοὺς ἀκολουθήσουν. Αἱ συνωμοτικαὶ ὅμως αὗται ἀπόπειραι ἐγένοντο γνωσταὶ εἰς τοὺς πολιτικοὺς καὶ τὸν Καλλέργην, ὁ ὁποῖος ἐδήλωσεν εἰς τοὺς ὁπλαρχηγοὺς ὅτι ἐὰν δὲν παραιτηθοῦν τῶν σχεδίων των ἦτο ἕτοιμος νὰ ἡγηθῇ τοῦ στρατοῦ ἐναντίον των.

Πρὸ τοῦ κινδύνου αὐτοῦ οἱ συνωμόται διέκοψαν τὰς συνεννοήσεις των, μένεα πνέοντες ἐναντίον τῶν τέως συνεργατῶν των. Ἐκ τοῦ λόγου τούτου ἐξηγεῖται καὶ ἡ βαθεῖα δυσαρέσκεια καὶ ἐχθρότης τοῦ Μακρυγιάννη ἐναντίον τοῦ Καλλέργη, τὴν ὁποίαν ἀνέφερεν εἰς τὰ «Ἀπομνημονεύματά» του, εἰς τὰ ὁποῖα ἀφοῦ ἀφηγεῖτο ὅτι ὅλα εἶχον ἑτοιμασθῇ διὰ νὰ ἐκραγῇ ἡ ἐπανάστασις τὴν νύκτα τῆς 1ης πρὸς τὴν 2αν Σεπτεμβρίουπροσέθετεν:

«...Ἔγιναν ὅλα αὐτά, τάβαλα σὲ τάξη. Γιόμωσα τὸ περιβόλι μου ἀνθρώπους. Μετανογάει ὁ Καλλέργης κι' ὅλο τὸ ταχτικό, οἱ ἀξιωματικοὶ καὶ δὲν βαροῦνε. Τότε προδοθήκαμεν, ἀλλὰ δὲν ἤξερεν ἀκόμη

τί τρέχει ἡ ἐξουσία. Τότε οἱ σύντροφοί μου, ὅλοι αὐτοῖνοι κι' οἱ πολιτικοί, ἄλλος ἢ θὰ κρυφτῇ σὲ πρεσβεία κι' ἄλλος θὰ φύγῃ μὲ καΐκι νὰ γλυτώσῃ κι' ὁ Μακρυγιάννης κι' ὅλη του ἡ οἰκογένεια ἦταν εἰς τὸν χαμόν. Διάλυσα τοὺς ἀνθρώπους, τοὺς παρεκάλεσα νὰ μὴ μὲ προδώσουν. Τὴν αὐγὴ μὲ πλάκωσε ὁ Τσῆνος μὲ πολλοὺς χωροφύλακες κι' ἄλλους ἀπὸ τὰ τάματα τῶν Σπαρτιατῶν· μόζωσαν τὸ σπίτι μου. Εἶχα ὁρκισμένον τὸν ἀρχηγὸν τῶν Σπαρτιατῶν, τὸν Πιερράκο—κι' αὐτὸς τὴν ἀρετὴ τὴν εἶχεν εἰς τὰ παποῦτσα του—τύχην θέλουν αὐτοῖνοι καὶ ὄχι πατρίδα. Τὸ πρωὶ ἔρχεται ὁ Ζυγομαλᾶς εἰς τὸ σπίτι μου, εἰς τὰς δύο τοῦ μηνός, κι' ὁ Ἀλέξανδρος Μετζέλος ὡς γιατροί, ὅτι ἔκαμα τὸν ἄρρωστο. Ὁ Μιχάλης Τσῆνος κι' ἄλλοι μοῦ κρατοῦσαν τὰ μπλόκα καὶ μ' αὐτοὺς Ζυγομαλᾶν καὶ Μετζέλον παράγγειλα τοῦ Μεταξᾶ καὶ Καλλέργη κι' ἀλλουνῶν καὶ ἔλεγα τὴν ἀπιστία ὅπου μοῦκαμαν καὶ χάνομαι μ' ὅλο μου τὸ σπίτι. Ἀφοῦ πῆγαν τόσοι ἄνθρωποι, ἀποφάσισαν νὰ βαρέσουμε τὸ βράδι ξημερώνοντας τρεῖς τοῦ μηνός».

Ἡ προσπάθεια τοῦ Μακρυγιάννη, ὡς καταφαίνεται ἀπὸ τὴν ἀφήγησίν του, ἔτεινεν εἰς τὸ νὰ κατηγορήσῃ τὸν Καλλέργην ὡς ὑπαίτιον τῆς ἀναβολῆς τῆς ἐκρήξεως τῆς ἐπαναστάσεως καὶ ὅτι συνεπείᾳ τοῦ γεγονότος τούτου διέτρεξεν ἄμεσον κίνδυνον νὰ συλληφθῇ καὶ νὰ φονευθῇ. Καὶ ἐν συνεχείᾳ προσέθετεν ὅτι διεσώθη ὅταν κατέφθασαν εἰς τὴν οἰκίαν του διάφοροι φίλοι του ὁπλαρχηγοὶ ἐπὶ κεφαλῆς ὁμάδων ἐνόπλων πολιτῶν.

Περαιτέρω ὁ Μακρυγιάννης εἰς τὰ «Ἀπομνημονεύματά» του διαστρεβλώνων ἐν μέρει τὰ γεγονότα, προσπαθεῖ νὰ ἐμφανίσῃ ἑαυτὸν ὡς τὸν κύριον πρωταγωνιστὴν τῆς ἐπαναστάσεως. Καὶ τὰς σκέψεις του αὐτὰς δὲν τὰς ἔγραψε μόνον, ἀλλὰ τὰς διεκήρυττε δημοσίᾳ διὰ νὰ μειώσῃ ἰδίως τὸν Καλλέργην καὶ τοὺς ἤδη ἐν τῇ Κυβερνήσει συνεργάτας του. Κατόπιν τοῦ θορύβου αὐτοῦ, τὸν ὁποῖον ἐδημιούργει πέριξ τοῦ ἀτόμου του ὁ Μακρυγιάννης, ἠναγκάσθη ὁ Καλλέργης νὰ προβῇ εἰς δημοσίευσιν ἐνυπογράφου ἐπιστολῆς εἰς τὴν ἐφημερίδα «Ἀθηνᾶ»[1] εἰς τὴν ὁποίαν μεταξὺ ἄλλων ἔγραφε καὶ τὰ ἑξῆς :

«. . . Ὁ Μακρυγιάννης ἦτο ἐνάντιος εἰς τὸ νὰ γίνῃ τὸ κίνημα, ἐντὸς τῆς Πρωτευούσης, ἐπιμένων πάντοτε εἰς τὸ νὰ γενῇ εἰς ἐπαρχίαν τινὰ τοῦ Κράτους. Ἤμην μεμονωμένος ἀπὸ ἄνδρας σημαντικούς. Ὁ Μακρυγιάννης δὲν ἠδύνατο λοιπὸν νὰ μοῦ χρησιμεύσῃ, καθὼς πραγματικῶς δὲν μᾶς ἐχρησίμευσε κατὰ τὴν 3ην Σεπτεμβρίου».

Οὔτε ὅμως καὶ ἡ γνώμη αὐτὴ τοῦ Καλλέργη, ἡ δημοσίως λεχθεῖσα, διὰ τὴν συμβολὴν τοῦ Μακρυγιάννη εἰς τὴν ἐπανάστασιν, ἦτο ἀκριβής. Καὶ τοῦτο, διότι ὅταν ἀμφότεροι οἱ συνωμόται εὑρίσκοντο εἰς τὴν πλα-

1. Φύλλον τῆς 3ης Μαΐου 1844.

τεῖαν τῶν ἀνακτόρων, ἀπειλοῦντες τὸν Ὄθωνα νὰ ὑπογράψῃ τὰ Διατάγματα περὶ συγκλήσεως τῆς Ἐνθοσυνελεύσεως καὶ περὶ ἄλλων τινῶν αἰτημάτων, ἐζήτουν ἐν ἰσοτιμία δι' ἄλλου Διατάγματος, τὸ ὁποῖον ὁ Βασιλεὺς ὑπεχρεώθη τελικῶς νὰ ὑπογράψῃ, νὰ τοὺς ἀπονεμηθῇ ἡ Βασιλικὴ εὐαρέσκεια ὀνομαστί, ὡς συναρχηγῶν δηλαδὴ τῆς στάσεως, μὲ τὸ αἰτιολογικὸν ὅτι διησφάλισαν τὴν τάξιν. Ἤδη ὅμως οὔτε ὁ Μακρυγιάννης ἀνεγνώριζεν ὡς ἀρχηγὸν τῆς ἐπαναστάσεως τὸν Καλλέργην, οὔτε φυσικὰ ὁ Καλλέργης ὡς ἀρχηγὸν αὐτῆς τὸν Μακρυγιάννη. Ἀμφότεροι εἶχον ἐμπλακῇ εἰς ἀτελευτήτους προσωπικὰς ἔριδας, ἀποβλέποντες ἕκαστος νὰ μονοπωλήσῃ δι' ἑαυτὸν τὰς καταβληθείσας προσπαθείας, αἱ ὁποῖαι ὡδήγησαν εἰς τὴν ἐπικράτησιν τῆς στάσεως.

***

Εἶναι ἐξ ἄλλου ἀξιομνημόνευτος μία ἐπιστολὴ τοῦ Καλλέργη, ἥτις ἐδημοσιεύθη εἰς τὰς Ἀθηναϊκὰς ἐφημερίδας τῆς 8/20 Νοεμβρίου 1844, διὰ τῆς ὁποίας οὗτος προσεπάθει ν' ἀποποιηθῇ τὴν κατηγορίαν, τὴν ὁποίαν του προσῆψεν ὁ βουλευτὴς Δουβεργιέρος ὅτι δὲν ἐσέβετο πλέον τὸ συνταγματικὸν πολίτευμα καὶ ὅτι τότε ποὺ ἐπρωτοστάτησε διὰ τὴν ἐγκαθίδρυσίν του ἦτο ὄργανον τῶν ξένων Δυνάμεων. Καίτοι τὰ λεχθέντα ὑπὸ τοῦ ὡς ἄνω βουλευτοῦ ἀπέδιδον μᾶλλον τὴν πραγματικότητα, διότι ὄντως ὁ Καλλέργης ἦτο ἀπογοητευμένος ἀπὸ τὴν ἐξέλιξιν τῶν πραγμάτων, τὴν ὁποίαν κατ' ἄλλον τρόπον ἐφαντάζετο· καὶ διότι ὑπῆρξε τῇ ἀληθείᾳ ὄργανον τῶν ξένων καὶ ἰδιαιτέρως τοῦ Ρώσου πρέσβεως, ἐν τούτοις ὁ παλαιὸς ἐπαναστάτης διὰ νὰ ὑπερασπίσῃ ἑαυτὸν δημοσίᾳ προέβη εἰς τὴν δημοσίευσιν τῆς κάτωθι ἐπιστολῆς, ἐν γνώσει του βεβαίως ὅτι τὸ περιεχόμενον ταύτης ἦτο κατὰ τὸ πλεῖστον ἀνακριβές. Διὰ νὰ περισώσῃ ὅμως τὰ προσχήματα καὶ διὰ νὰ μὴ θεωρηθῇ ὅτι ἀπαρνεῖται τὸ παρελθόν του, ἔκρινεν ὅτι ἔπρεπε νὰ ὑποστηρίξῃ μεταξὺ ἄλλων καὶ τὰ ἑξῆς :

«. . . Ὁ μόνος σκοπὸς τῆς μεταβολῆς τῆς 3ης Σεπτεμβρίου, ἔγραφεν, ἦτο ἡ ἀντικατάστασις τῆς δεκαετοῦς αὐθαιρεσίας διὰ συνταγματικῶν ἀσφαλειῶν· περὶ τούτου ἤμεθα σύμφωνοι, καὶ οὐδέποτε ἡ παραμικρὰ ἔστω διαφωνία περὶ τοῦ σκοποῦ δὲν μᾶς διήρεσεν, οὔτε ἐντός, οὔτε ἐκτὸς τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας. Μοῦ εἶναι ἄγνωστον ἄν τις τῶν αὐτουργῶν τοῦ μεγάλου ἐκείνου δράματος εἶχε ποτὲ κατὰ νοῦν τὴν ἀποβολὴν ἢ τὴν παραίτησιν τοῦ Βασιλέως καὶ βεβαίως κανεὶς δὲν ἤθελε τολμήσῃ νὰ μοὶ προτείνῃ νὰ συνεργήσω εἰς τοιαύτην πρᾶξιν. Ὁ ἰδικός μου σκοπὸς ἦτο μόνον ἡ ἐγκατάστασις Συνταγματικῆς Κυβερνήσεως, ἀλλὰ τὴν ἤθελα μὲ τὸν Βασιλέα Ὄθωνα, πρὸς ὃν δὲν ἔπαυσα διατελῶν ἀφωσιωμένος, καὶ ἄνευ τοῦ ὁποίου δὲν ἔβλεπα οὔτε ἐλπίδα ἐπιτυχίας τῆς ἐπιχειρήσεως, οὔτε εὐδαιμονίαν διὰ τὸ μέλλον. Ἡ εὐγένεια τῶν αἰσθημάτων καὶ ἡ εἰλικρίνεια

τῆς Α.Μ. μοῦ ἦσαν γνωσταί, καὶ τὰ συμβεβηκότα δικαιολογοῦν κατὰ πάντα σήμερον τὴν πρόβλεψίν μου ὡς πρὸς τοῦτο. Δὲν δύναμαι λοιπὸν νὰ δεχθῶ τὴν ἀξίαν ἀντιπολιτεύσεως, ἥτις δὲν ἔτυχε νὰ φανῇ. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ἐν τῷ μέσῳ τῆς ταραχῆς τοῦ λαοῦ, ἐμπρὸς τῶν θυρῶν τῶν ἀνακτόρων αὐτῶν, μοῦ ἐγένοντο προσκλήσεις πρὸς βεβιασμένην παραίτησιν, ἀλλ' αὐταί, τὸ λέγω πρὸς δόξαν τῶν συμπατριωτῶν μου, δὲν μοῦ ἐγένοντο παρ' Ἕλληνος. Ὡς πρὸς τὰ δύο Διατάγματα τῆς 3ης Σεπτεμβρίου, περὶ τοῦ ἀριστείου τῆς 3ης Σεπτεμβρίου καὶ περὶ εὐχαριστίας πρὸς ἐκείνους οἵτινες προκατέλαβον καὶ ἐνίκησαν τὴν βασιλείαν, ὅ,τι ἐξεύρω εἶναι, ὅτι ἡ πρώτη ἰδέα αὐτῶν δὲν ἀνήκει ἐπίσης εἰς Ἕλληνας, καὶ ὁ σκοπὸς ἐμοῦ, παραδεχθέντος αὐτά, δὲν ἦτο ἡ ταπείνωσις τῆς βασιλείας, ἀλλ' ἡ ἀπόλαυσις μεγαλυτέρας διὰ τὸ μέλλον μας ἀσφαλείας, μέχρι τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως. Κηρύττω ὅτι καὶ ἐγὼ καὶ πᾶς ἄλλος Ἕλλην ἐστενάζομεν εὑρεθέντες εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ προσφύγωμεν εἰς τὴν βίαν, διὰ νὰ ἀνακτήσωμεν τὰ δικαιώματα, τῶν ὁποίων μόνοι οἱ δόλιοι σύμβουλοι, οἱ περικυκλοῦντες τὸν θρόνον, ἐβράδυνον τὴν ἐκπλήρωσιν. Ἡ ἕνωσις τῆς χρήσεως τῆς βίας μὲ τὴν ταπείνωσιν τοῦ προσώπου τοῦ Βασιλέως ἤθελε μοὶ φανῇ ἀναξία τοῦ εὐγενοῦς ἀγῶνος, τὸν ὁποῖον ὑπεστήριζα. Ἡ ἀγάπη πρὸς τὴν Α.Μ. καὶ τὸ πρὸς τὴν βασιλείαν σέβας ἦσαν, ὅπως ἦσαν ἀείποτε, ἀναλλοίωτα εἰς τὴν καρδίαν τῶν Ἑλλήνων ἄνευ διακρίσεως φρονημάτων. Νομίζω δὲ ἔντιμον χρέος νὰ διακηρύξω ἐνταῦθα, ὅτι οὔτε ὁ κ. Κατακάζης, οὔτε ἄλλος πρέσβυς ξένος, συνήργησεν ἐμμέσως ἢ ἀμέσως εἰς κίνημα, τὸ ὁποῖον ἦτο ἐθνικόν, καὶ τοῦ ὁποίου ἡ πρώτη ἰδέα, ἡ προπαρασκευή, ἡ ἐκτέλεσις καὶ αἱ συνέπειαι ἀνήκουν ὅλως εἰς Ἕλληνας, ὡς τὸ ἔδειξεν ἡ Ἐθνικὴ Συνέλευσις».

Ἦτο προφανὲς ὅτι ἡ ὡς ἄνω ἐπιστολὴ τοῦ Καλλέργη περιεῖχε πλείστας ἀνακριβείας, τὰς ὁποίας σκοπίμως οὗτος ἐχρησιμοποίησεν, ἀποβλέπων εἰς τὸ νὰ παρουσιάσῃ τὸν ἑαυτόν του ἀφ' ἑνὸς μὲν ὡς πρωταγωνιστὴν τῆς στάσεως, ἀφ' ἑτέρου δὲ νὰ διακηρύξῃ τὴν πρὸς τὸν Βασιλέα πίστιν του, τὸν ὁποῖον ὅμως δὲν ἐδίστασε διὰ τῆς σκαιᾶς συμπεριφορᾶς του νὰ ταπεινώσῃ. Τέλος, γράφων περὶ μὴ ἀναμίξεως τῶν ξένων εἰς τὸ κίνημα τῆς 3ης Σεπτεμβρίου όχι μόνον δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ γίνῃ πιστευτός, ἀλλὰ διὰ τῆς ψευδοῦς αὐτῆς διακηρύξεώς του ἐθίγετο πρῶτον ὁ ἴδιος καὶ συγχρόνως ἀπεστέρει πάσης σοβαρότητος ὁλόκληρον τὸ κείμενον τῆς ὡς ἄνω ἐπιστολῆς του.

Γεγονὸς πάντως ἦτο ὅτι ὁ Καλλέργης, ὁ πάντοτε ἀστάθμητος εἰς τὰς προβλέψεις καὶ τὰ ἔργα του, εὑρίσκετο ἤδη εἰς τὰς τάξεις τῶν δυσηρεστημένων ἀπὸ τὴν ἐξέλιξιν τῆς καταστάσεως, τὴν σύγχυσιν τῆς ὁποίας ἀπέδιδεν εἰς τὸν ἄστοχον χειρισμὸν ταύτης ὑπὸ τῶν πολιτικῶν. Τόσον δὲ εἶχον ὀξυνθῆ τὰ πράγματα καὶ ἐν συνεχείᾳ τόσον βαθεῖα ὑπῆρξεν

ἡ ἀπογοήτευσίς του ὥστε–βραδύτερον–ἔφθασεν ὁ Καλλέργης μέχρι τοῦ σημείου νὰ προτείνῃ εἰς τὸν Βασιλέα Ὄθωνα, ὅπως τοῦ ἐπιτρέψῃ νὰ ἠγηθῇ ἀντεπαναστάσεως πρὸς κατάλυσιν τοῦ συνταγματικοῦ καθεστῶτος καὶ ἐπαναφορὰν τῆς ἀπολύτου Μοναρχίας. Ὁ Ὄθων ὅμως τὸν ἀπέτρεψε πάσης τοιαύτης ἐνεργείας, ἡ ὁποία ἀσφαλῶς θὰ ἀπέβαινε πρὸς ζημίαν τῶν ἐθνικῶν συμφερόντων.

Ἐν τῷ μεταξὺ ὅμως αἱ σημειούμεναι ἑκάστοτε διενέξεις μεταξὺ τῶν ἄλλοτε ἡνωμένων ἐπαναστατῶν, προεκάλουν εὐλόγους ἀνησυχίας εἰς τὴν κοινὴν γνώμην περὶ ἐπικειμένων πολιτικῶν γεγονότων. Φῆμαι δὲ ἤρχισαν νὰ κυκλοφοροῦν περὶ προετοιμαζομένης ἀντεπαναστάσεως, εἰς τὴν ὁποίαν θὰ ἐλάμβανον μέρος καὶ ἀρκετοὶ ἐκ τῶν ἄλλοτε ἐν δράσει συνταγματικῶν καὶ ἤδη δυσηρεστημένων.

ΜΙΑ ΑΣΤΟΧΟΣ ΕΝΕΡΓΕΙΑ ΤΟΥ ΓΕΝΝΑΙΟΥ ΚΟΛΟΚΟΤΡΩΝΗ ΚΑΙ ΕΝ ΥΠΟΜΝΗΜΑ ΤΟΥΤΟΥ ΜΕ ΠΟΛΛΑΣ ΑΛΗΘΕΙΑΣ

Τὴν 9ην Ὀκτωβρίου οἱ Αὐλικοὶ ἀνέφερον εἰς τὸν Βασιλέα ὅτι ἐπεκράτει σύγχυσις καὶ ἀναβρασμὸς παρὰ τῷ λαῷ καὶ ὅτι οἱ ἀξιωματικοὶ τοῦ στρατοῦ διετέλουν ἐν ἀναμονῇ συνθήματος διὰ νὰ ἐξεγερθοῦν ἐναντίον τῶν συνταγματικῶν. Διὰ νὰ βεβαιωθῇ ὁ Ὄθων περὶ τῆς ἀληθείας ἢ μὴ τῶν φημῶν αὐτῶν διέταξε τὸν ἐκ τῶν ὑπασπιστῶν του Γενναῖον Κολοκοτρώνην ὅπως μεταβῇ εἰς τοὺς στρατῶνας καὶ πληροφορηθῇ τὰ διατρέχοντα. Πράγματι ὁ Γενναῖος ἐξῆλθε τῶν ἀνακτόρων πρὸς ἐκτέλεσιν τῆς βασιλικῆς ἐντολῆς, ἀλλ' ἠτύχησεν εἰς τὰς ἐνεργείας του πρὸς ἐξακρίβωσιν τῆς ἀληθείας.

Ὁ Ἀλ. Μαυροκορδᾶτος γράφων περὶ αὐτοῦ εἰς τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει εὑρισκομένην τότε σύζυγόν του ἐτόνιζε τὰ ἑξῆς σχετικῶς :

«...Ὁ τρελλοΓενναῖος ἐξέρχεται, ἦτο 1,30' μετὰ τὸ μεσονύκτιον· ἀπαντᾷ ἕνα περίπολον καὶ ἐρωτᾷ τὸν ὑπαξιωματικόν : «Ἔχετε καὶ σεῖς ταραχὰς εἰς τὸ σῶμα σας ;» Ὁ ὑπαξιωματικὸς ἀποκρίνεται ἀπορῶν, ὄχι, ἔπειτα τὸν παραγγέλλει : «ἂν ἀκούσῃς ταραχάς, νὰ διευθυνθῇς εἰς τὸ παλάτι». Ἐκεῖθεν ἀπέρχεται εἰς τὸν στρατῶνα, εὑρίσκει τὰ πάντα ἥσυχα καὶ μόλα ταῦτα ἐξυπνᾷ τοὺς ἀξιωματικοὺς καὶ ζητεῖ μίαν διλοχίαν διὰ τὸ παλάτι, ἂν τυχὸν συμβῇ ταραχή. Εἰδοποιεῖται τότε ὁ Καλλέργης, τρέχει μὲ μερικοὺς ἱππεῖς πρὸς τὸν στρατῶνα, ἀπαντᾷ τὸν Γενναῖον, καὶ τοῦ λέγει ὅσα ἔπρεπε νὰ τοῦ εἰπῃ...».

Περὶ τοῦ ἐπεισοδίου αὐτοῦ ἔγραφε καὶ ὁ Μακρυγιάννης[1] τὰ ἑξῆς : «..... Ὁ Γενναῖος Κολοκοτρώνης ἐρέθισε τοὺς ἀξιωματικοὺς κι' ἄλλους πολλοὺς μ' ἐπίβολον σκοπόν. Κι' αὐτὸ τόμαθε ἡ Κυβέρνησις καὶ

1. Ι. Μακρυγιάννη «Ἀπομνημονεύματα» σ. 392.

μίλησε μὲ τὸν Βασιλέα δι' αὐτόν. Καὶ τὸν ἀπόβαλε ὁ Βασιλεὺς ὅπου τὸν εἶχε ὑπασπιστή. Ζήτησε ἡ Κυβέρνησις καὶ τὸν ἔκαμαν ἐξορία διὰ τὴν Μπαυαρία κι' ὅσο νὰ κατεβῇ κάτω εἰς τὸν Πειραιᾶ συντροφιασμένος μὲ τὸν Τζαβέλλα, ὑποκίνησαν τὸν λαὸν ἀνόητοι καὶ κόντεψαν νὰ τοὺς σκοτώσουν εἰς τον δρόμον καὶ τοὺς δύο...».

Ἐν πάσῃ περιπτώσει ἀποτέλεσμα τῆς ἀπερισκέπτου αὐτῆς ἐνεργείας τοῦ Γενναίου Κολοκοτρώνη ἦτο νὰ διαταχθῇ ἡ ἄμεσος ἀπομάκρυνσίς του ὄχι μόνον ἐκ τῆς Αὐλῆς, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς Ἑλλάδος. Κατόπιν τούτου κατέφυγεν οὗτος εἰς Μόναχον, ὅπου ἐπεσκέφθη τὸν Βασιλέα Μαξιμιλιανόν, ὁ ὁποῖος τοῦ ἐζήτησε πληροφορίας περὶ τῆς ἐν Ἑλλάδι καταστάσεως. Ὁ Κολοκοτρώνης κατόπιν τούτου συνέταξεν ἓν ἐμπεριστατωμένον ὑπόμνημα, τὸ ὁποῖον παρὰ τὸν τόνον τῆς ὑποκειμενικότητος, ἡ ὁποία τὸ διέκρινε, περιεῖχε πολλὰς ἀληθείας καὶ ἐνδιαφερούσας λεπτομερείας ἐπὶ τῆς ἐξελίξεως τῶν πολιτικῶν πραγμάτων. Τὸ ὑπόμνημα τοῦτο φέρον ἡμερομηνίαν 3η Νοεμβρίου 1843 ἀνευρέθη εἰς τὴν ἀπόρρητον βασιλικὴν ἀλληλογραφίαν τῶν ἀρχείων τοῦ Μονάχου καὶ τὸ ἔφερε πρῶτος εἰς φῶς ὁ Δ. Πετρακάκος [1], ἔχει δὲ αὐτούσιον ὡς ἑξῆς:

«Ὅτε ἡ Α.Μ. ὁ Βασιλεὺς τῆς Ἑλλάδος ἐν ἔτει 1837 μετὰ τὴν ἐκ Γερμανίας ἐπιστροφήν του ἀνέλαβεν ἀποκλειστικῶς τὰ ἡνία τῆς Κυβερνήσεως, εὗρε τὰ οἰκονομικὰ τῆς χώρας εἰς ὄχι εὐχάριστον κατάστασιν. Ὁ λαὸς ἦτο κατατετμημένος εἰς κόμματα, διαδηλώσεις δ' ἐλάμβανον χώραν τόσον ἐκ μέρους ἰδιωτῶν, ὅσον καὶ ἐκ μέρους στρατιωτικῶν· πλῆθος δὲ χηρῶν καὶ ὀρφανῶν ὑπῆρχον. Ὁ Βασιλεὺς μετ' ἐξαιρετικῆς δραστηριότητος προσεπάθησε νὰ ἱκανοποιήσῃ συμφώνως πρὸς τὸ δίκαιον τὰς ἐγερθείσας ἀπαιτήσεις καὶ τὰς παραλόγους τοιαύτας κατὰ τὸ δυνατὸν νὰ παραμερίσῃ. Ἀλλὰ διὰ τὴν πραγμάτωσιν τοῦ σκοποῦ τούτου ὁ Βασιλεὺς ἦτο ὑποχρεωμένος νὰ ἐκζητήσῃ πρῶτον μεταξὺ τῶν ἀντιμαχομένων τὴν ἀλήθειαν καὶ εἶτα, εὑρὼν ταύτην, ν' ἀποφασίσῃ. Ἐκ τούτου προῆλθεν ἐπιβράδυνσις καὶ ἐλέγετο ὅτι ὁ Βασιλεὺς εἶναι μὲν δίκαιος, ἀλλὰ βραδὺς εἰς τὰς ἀποφάσεις του.

»Μεγαλειότατε, ἔσχον τὴν τιμήν, ἑπτὰ ἔτη νὰ εἶμαι ὁ ὑπασπιστής του καὶ γνωρίζω ἐκ τούτου ἐπακριβῶς τὰς προσπαθείας ἃς πρὸς τοῦτο ὁ Βασιλεὺς κατέβαλλεν, ἵνα μεταχειρισθῇ τὸν λαόν του ἐν δικαιοσύνῃ καὶ ἀποκαταστήσῃ τὴν τάξιν καὶ γενικῶς προσεπάθει νὰ πράξῃ τὸ πᾶν, ὅπερ ἤθελε συμβάλει εἰς τὴν εὐποιΐαν καὶ τὴν ἀνακούφισιν τῶν ὑπηκόων του. Δὲν ἦτο μόνον ὅλην τὴν ἡμέραν ἀπησχολημένος, ἀλλὰ πολλάκις καὶ ἐν μέρος τῆς νυκτός. Ἔζη ὄχι ὡς Βασιλεὺς καὶ οὐδενὸς ἐφείδετο κόπου, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ὅμως προσέβαλεν αὐτὴν τὴν ὑγείαν του καὶ

1. Δ. Πετρακάκου: Κοινοβουλευτικὴ Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος - Β' σ. 333

τοῦτο πάλιν διὰ τὸ καλὸν τῆς πατρίδος του. Πάντοτε ὅμως ὑφίσταντο μερικαὶ μικρότεραι συνωμοσίαι, εἰς τὴν ἐξέγερσιν ἢ τὴν μεγέθυνσιν τῶν ὁποίων δὲν ἦσαν αμέτοχοι καί τινες τῶν ξένων ἀπεσταλμένων (πρεσβευτῶν).

»Εἶναι τῇ Μεγαλειότητί Σας γνωστόν, ὅτι, ὅτε ὁ Μαυροκορδᾶτος τὸ 1841 ἐκλήθη ἐκ Λονδίνου εἰς Ἀθήνας, ἐπεδίωξε, κατὰ τὴν διάσκεψιν τοῦ Λονδίνου, νὰ ἀποκτήσῃ ὁδηγίας ὡς πρὸς τὰς ἐκ μέρους τοῦ Βασιλέως ἀπαιτήσεις. τὴν κατάστασιν τοῦ κοινοβουλίου κλπ. Ἂν καὶ δι' ἕνα ὑπήκοον δὲν ἥρμοζε νὰ κάμνῃ προτάσεις πρὸς τὸν Βασιλέα.

»Ὅτε δὲ οὗτος ἦλθεν εἰς Ἀθήνας, τότε ἠννόησαν οἱ Ἕλληνες ὅτι ἠδύναντο αἱ ἄλλαι Δυνάμεις ν' ἀναμιχθῶσιν εἰς τὰς ὑποθέσεις ἑνὸς ἐλευθέρου κράτους καὶ εἰς τὰ ἐσωτερικὰ τούτου ζητήματα ἰδιαιτέρως μάλιστα, ὅτι εἰς ὑπήκοος ἠδύνατο νὰ ἐγείρῃ ἀπαιτήσεις ἀπὸ τὸν Βασιλέα. Οἱ σκοποὶ τοῦ Μαυροκορδάτου ἀπέτυχον μέν, ὅμως ἡ μνημονευθεῖσα παρὰ τοῖς Ἕλλησιν ἀντίληψις παρέμεινεν. Ἡνώθησαν δὲ καὶ πλεῖστοι ἄνδρες μετά τινων ξένων ἐπιτετραμμένων εἰς ἀντιπολίτευσιν κατὰ τῆς Κυβερνήσεως. Μόνον ὅτι παρ' ὅλας τὰς προσπαθείας των οὐδὲν κατώρθουν ὅπως προσπορισθῶσι τὸν λαόν. Ἤρχισαν οὗτοι μὲ τὸ μέσον τῆς ἐλευθεροτυπίας ἐν τε τῷ ἐσωτερικῷ καὶ τῷ ἐξωτερικῷ νὰ δρῶσιν, ἀλλ' ἄνευ τῆς ἐπιδιωκομένης καὶ ἐπιθυμητῆς ἐπιτυχίας. Εἶτα συνέταξαν οὗτοι ὑπομνήματα καὶ ἀπέστειλαν εἰς τὴν ἐν Λονδίνῳ διάσκεψιν, τέλος δ' ἐνεφανίσθη ἡ ρωσικὴ διακοίνωσις, ἥτις ἐνεθάρρυνε τοὺς συνωμότας, ἐνῷ τοὺς ἄλλους ἀπεγοήτευσεν. Ἀλλὰ καὶ τοῦτο δὲν ἦτο ἀρκετὸν εἰς πραγμάτωσιν τοῦ σκοποῦ των. Ἐν τέλει ὅμως κατώρθωσαν νὰ πείσουν τοὺς ἐν Λονδίνῳ, ὅτι δι' οἰκονομικοὺς λόγους ἔδει νὰ μειωθῇ ὁ στρατός. Εἰς μάτην ἀνέπτυσσεν ὁ Βασιλεὺς διὰ τῶν Ὑπουργῶν του εἰς τοὺς Πρεσβευτὰς ὅτι ἡ διατήρησις τῶν ὑφισταμένων στρατιωτικῶν δυνάμεων ἀποτελεῖ ἀδήριτον ἀνάγκην εἰς ἀσφάλειαν τῶν συνόρων, εἰς τήρησιν τῆς τάξεως καὶ εἰς εἴσπραξιν τῶν φόρων, ἵνα ἡ Ἑλλὰς δυνηθῇ νὰ ἐκπληρώσῃ τὰς πρὸς τοὺς δανειστὰς ὑποχρεώσεις της καὶ ἀνταποκριθῇ πρὸς τὰς ἀνάγκας τῆς τρεχούσης κρατικῆς ὑπηρεσίας.

»Ἂν καὶ οἱ Πρεσβευταὶ ὤφειλον ν' ἀναγνωρίσωσι καὶ τὴν τοῦ κράτους κατάστασιν καὶ τὴν ὅλην ἀνάγκην τῆς διατηρήσεως τοῦ στρατοῦ, ἐν τούτοις ἐπέμενον εἰς τὰς ἀπαιτήσεις των. Οὕτως ἐπετελέσθη ἡ μείωσις τοῦ στρατοῦ καὶ ἔφερε τοὺς μὲν εἰς ἀμφιβολίαν λόγῳ τῆς ἀπωλείας τῶν θέσεών των καὶ τῶν μέσων τῆς συντηρήσεώς των, τοὺς δὲ ἔθεσεν εἰς κατάστασιν φόβου, ἐκ τῆς ἀγωνίας ὅτι ἡ ἰδία ἴσως τύχη ἀνέμενε καὶ αὐτούς. Τότε ἤρχισαν οἱ προδόται, ἀφοῦ αἱ πρὸς τὸν λαὸν προσπάθειαί των ἔμενον ἄνευ ἀποτελέσματος, νὰ δρῶσιν εἰς τὸν στρατόν. τοῦθ' ὅπερ ὡδήγησεν εἰς τὸ ἀποτέλεσμα τῆς 3/15 Σεπτεμβρίου.

»Αἱ συνωμοσίαι ἦσαν τῷ Βασιλεῖ ἐν μέρει γνωσταί· μόνον ὅτι λόγῳ τῆς ἀνωτερότητός του καὶ τῆς εὐγενοῦς του ψυχῆς, δὲν ἠξίωσε ν' ἀναλάβῃ τι κατὰ τῶν τεκταινομένων. Ἐννοεῖται δ' ὅτι δὲν ἐσκέφθη ποτέ, ὅτι θὰ εὑρίσκετο εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ μεταχειρισθῇ οὕτω τὸν στρατόν. Ἦλθον μίαν ἡμέραν, μετὰ τὰ γεγονότα, ἐκ τῆς ἀδείας μου εἰς Ἀθήνας, παρουσιάσθην εἰς τὸν Βασιλέα καὶ ἐζήτησα τὰς διαταγάς του. Αὗται δ' ἦσαν ἁπλῶς ὅτι ὤφειλον νὰ γράψω πρὸς τοὺς ἐν ταῖς ἐπαρχίαις φίλους καὶ συγγενεῖς μου ὅτι ἔχουν ὑποχρέωσιν νὰ διατηρήσωσι τὴν τάξιν, διότι ὁ Βασιλεὺς δὲν ἐπιθυμεῖ τὴν χύσιν αἵματος. Οἱ τῶν συνόρων στρατιωτικοὶ τομεῖς καὶ αἱ φρουραὶ παρέμειναν βεβαίως πισταὶ εἰς τὸν Βασιλέα καίτοι οἱ πλεῖστοι τῶν μεγάλην ἀσκούντων ἐπίδρασιν ἀνδρῶν δὲν ἦσαν σύμφωνοι πρὸς τὸ ἐκραγὲν κίνημα.

»Ἡ νέα Κυβέρνησις συναισθανομένη τὰς ἀδυναμίας της καὶ πρὸς τὸν σκοπὸν ὅπως δημιουργήσῃ παρ' αὐτῇ ὁμόφρονας, ἀπέλυσε σχεδὸν ὅλους τοὺς ἐγκληματίας καὶ καταδίκους ἐκ τῶν φυλακῶν καὶ ἀνεκάλεσε πάντας τοὺς ἀπὸ τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1836, ὡς ὑπονομευτάς, ἐξορίστους. Μετέθεσεν ἀξιωματικοὺς εἰς διαθεσιμότητα, ἐξώρισεν ἄλλους, ἀπέλυσεν ὑπαλλήλους καὶ ἐτοποθέτησεν ἄλλους, προήγαγε κατ' ἀνεπιτήδειον τρόπον κλπ.

»Ὁ Βασιλεύς, γνωρίζων καλῶς τὰ πρόσωπα, ἔβλεπε τὸ ἀνάρμοστον τῶν πράξεων τούτων· μόνον ὅτι δὲν ἠδύνατο νὰ μεταβάλῃ τὴν κατάστασιν. Ὁ σκοπὸς τῆς Κυβερνήσεως ἦτο διὰ τῶν μέτρων τούτων ν' ἀποκτήσῃ τὴν πλειοψηφίαν τῶν ἀντιπροσώπων ἐν τῇ Ἐθνοσυνελεύσει.

»Ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος ἤρχισαν οἱ ὀπαδοὶ τοῦ Βασιλέως καὶ τῆς πατρίδος οἱ σώφρονες, νὰ ἐνεργῶσιν ὥστε νὰ ἐκλεγῶσι πατριῶται καὶ βασιλόφρονες ὡς ἀντιπρόσωποι ἐν τῇ Ἐθνοσυνελεύσει. Εἰς πραγμάτωσιν τοῦ ὡς ἄνω σκοποῦ ἦτο ἀναγκαία ἡ εἰς Πελοπόννησον διαμονή μου. Ἀλλ' ἡ Κυβέρνησις ἠρνεῖτο εἰς τὸν Βασιλέα νὰ ἐγκρίνῃ τὴν ἄδειαν μου ἐκείνην. Μὴ οὖσα δὲ ἡ Κυβέρνησις εὐχαριστημένη, κατεκράτει ἀκόμη τὰς ἐπιστολάς μου, ἵνα οἱ ἐν ταῖς ἐπαρχίαις φίλοι μου διατηρῶνται ἐν ἀβεβαιότητι. Ἐκ τούτου δ' ἀπεδείχθη καὶ ἡ πραγματικὴ τῆς Κυβερνήσεως πρόθεσις.

»Ἐν Ἀθήναις ἐμορφώθη μία διαίρεσις ἐκ τῆς ἀκολούθου αἰτίας: Οἱ καλῶς φρονοῦντες καὶ μᾶλλον σημαίνοντες συνεφώνησαν κρυφίως, ὅτι θὰ ἔδει νὰ δοθῇ ἓν μεμετρημένον Σύνταγμα, ὅπερ θὰ συνήνου τὴν τιμὴν τοῦ θρόνου μὲ τὰς ἀνάγκας τῆς χώρας καὶ ὅτι ἔδει νὰ ψηφισθῇ ὅπως πράγματι τὰ τέκνα τοῦ Βασιλέως, ὄχι ὅμως καὶ ὁ ἴδιος προσωπικῶς, ὦσιν ὀρθοδόξου θρησκεύματος, ὅτι οὗτος ὡς διάδοχον ἔδει νὰ υἱοθετήσῃ ἕνα υἱὸν τοῦ πρίγκιπος Λεοπόλδου, ὁπότε ὤφειλεν οὗτος νὰ ἔλθῃ εἰς Ἑλλάδα καὶ ἀνατραφῇ ἑλληνοπρεπῶς καὶ ἐν τῇ θρησκείᾳ

τῇ ἑλληνικῇ. Καὶ ἐὰν ἀκόμη ὁ Βασιλεὺς προετίθετο ὁ ἴδιος νὰ ὁρίσῃ διάδοχον, πάλιν ὁ διάδοχος οὗτος ἔδει ὡς Πρίγκιψ νὰ παραμένῃ πάντοτε ἐν Ἑλλάδι. Περαιτέρω ἔλεγον οὗτοι ὅτι ἔδει νὰ σχηματισθῇ μία ἐπιτροπὴ ἐπιστημόνων, ἵνα, λαμβάνουσα ὑπ' ὄψιν τὴν διακοίνωσιν τοῦ ἔτους 1832, ἥτις σαφῶς ἐκφράζει ὅτι συγκαλεῖται μία ἐπιτροπὴ ὑπὸ τοῦ Βασιλέως καὶ μία ἄλλη ἐκ μέρους τῆς Ἐνθοσυνελεύσεως ὅπως εἰσηγηθῇ τὴν σύνταξιν τῆς μελλούσης τοῦ κράτους νομοθεσίας, νὰ σχεδιάσῃ ἓν Σύνταγμα καὶ καταθέσῃ εἶτα τοῦτο εἰς τὴν Ἐθνοσυνέλευσιν.

»Περὶ ὅλων τῶν συμβάντων τούτων κατέστησα ἐνήμερον τὸν Βασιλέα. Ἡ ἄλλη ὅμως μερὶς ἐψήφισεν ὑπὲρ ἑνὸς λίαν ἐλευθέρου Συντάγματος καὶ δὲν ἤθελε νὰ σχηματισθῇ ἡ ἐπιτροπὴ αὕτη πρὸς προεργασίαν ἀκόμη δ' ὅτι αὕτη δὲν ἔπρεπε κἂν νὰ σχετισθῇ πρὸς τὴν διακοίνωσιν καὶ εἰσηγοῦντο ὅτι ὁ Βασιλεὺς διὰ τοῦ κατὰ τὸν τρόπον τοῦτον καταρτισθησομένου Συντάγματος θ' ἀπέκτα ἐπίδρασιν ἐπὶ τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως. Διότι οὗτοι ἐξηπάτων τὸν λαὸν ὅτι ἓν ἐλεύθερον Σύνταγμα ἔγκειται ἐν τούτῳ, ὅτι ὀλιγοστεύει τὰς δαπάνας, μοιράζει τὴν χώραν ἐν δικαιοσύνῃ καὶ ὅτι θὰ ἐγίνοντο προαγωγαὶ καὶ θὰ ἐχορηγοῦντο μισθοί. Δι' ὅλων δὲ τούτων ὁ ἀφελὴς ἐξηπατᾶτο. Ἐκ τῆς μερίδος ὅμως ταύτης συνίστατο καὶ ἓν μέρος τῶν ἐν τῇ Ἐθνοσυνελεύσει ἀντιπροσώπων. Διὰ τοὺς λόγους τούτους ἐπεκράτει ἐν Ἀθήναις μία μεγάλη ἀμφιταλάντευσις γνωμῶν, οἱ καλῶς ὅμως φρονοῦντες κατώρθωσαν διὰ τῶν ἀπόψεών των ν' ἀποκτήσουν ὀπαδοὺς μεταξὺ τῶν ἀνωτέρω κυριάρχων τάξεων, οὕτως ὥστε καὶ αὐτὸς ὁ συνταγματάρχης Μακρυγιάννης, ὅστις ἵστατο μετὰ τοῦ Καλλέργη ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ κινήματος, ἐδήλωσε φιλίαν πρὸς τὸν Βασιλέα.

»Πολλάκις συγκατετέθη ἡ Κυβέρνησις εἰς σχετικὰς ἀπαιτήσεις τῶν λαβόντων εἰς τὴν ἐπανάστασιν μέρος ἀξιωματικῶν. Ἀλλ' ἤδη ἡ Κυβέρνησις αὕτη δὲν ἦτο συμπαγής· μόνον ἡ ἀμφίβολος κατάστασίς της ἐκράτει ταύτην εἰς φαινομενικὴν ἕνωσιν.

»Τὸ μεγαλύτερον μέρος τῆς γαλλικῆς μερίδος ἐπεζήτει νὰ κερδίσῃ τὸν στρατηγὸν Κριεζώτην, ὅστις ἐκράτει σταθερῶς τῆς Χαλκίδος, ἵνα ἐκεῖ ἐν ἀναμονῇ τῆς ἀφίξεως τοῦ Κωλέττη σχηματίσῃ τὸ κέντρον τῆς ἀντιπολιτεύσεως κατὰ τῆς παρούσης Κυβερνήσεως. Οἱ καλῶς φρονοῦντες καὶ οἱ μᾶλλον σημαίνοντες ἀπεφαίνοντο ὅτι δὲν ἔπρεπεν ἡ Ἐθνοσυνέλευσις νὰ λάβῃ χώραν ἐν Ἀθήναις ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῶν στρατιωτικῶν φρουρῶν ἱσταμένη καὶ τῆς ἀμφιβόλου Κυβερνήσεως, ἀλλ' εἰς ἓν ἄλλο μέρος, ὅπου οὗτοι (οἱ πληρεξούσιοι) ἐλεύθεροι καὶ ἀνεξάρτητοι ἠδύναντο ν' ἀποφασίσωσι περὶ τοῦ καλοῦ τῆς χώρας καὶ τοῦ Βασιλέως, ὅστις ἐπὶ τοῦ παρόντος ἦτο ὁ ἐγγυητὴς τῆς ὑποστάσεως τῆς Ἑλλάδος. Ἐπειδὴ ἡ Κυβέρνησις διέβλεπεν ὅτι ἐγὼ εἶμαι μεταξὺ τῶν κυρίων

οργανωτῶν τῆς τοιαύτης τῶν πραγμάτων στροφῆς, ἐζήτει μίαν εὐκαιρίαν, ἵνα ἐμὲ προσωπικῶς θυσιάσῃ ἢ τοὐλάχιστον μὲ ἀπομακρύνῃ.

»'Αφοῦ ἤδη μεταξὺ στρατιωτῶν καὶ ἀξιωματικῶν μερικαὶ περιπτώσεις ἀνυπακοῆς καὶ στάσεως παρουσιάσθησαν, ὁ ἀξιωματικὸς τῆς ὑπηρεσίας λοχαγὸς Μαυρομιχάλης ἔλαβε τὴν νύκτα τῆς 9ης πρὸς τὴν 10ην 'Οκτωβρίου τὴν πληροφορίαν ὅτι στρατιωτικὰ σώματα ἐζήτουν νὰ ἐπαναστατήσουν κατὰ τῶν ἀξιωματικῶν των καὶ τῶν προϊσταμένων των. 'Αφοῦ δὲ ὁ Βασιλεὺς ἠρεύνησεν καλῶς τὸ ζήτημα καὶ ἐβεβαιώθη περὶ τῆς μὴ ὀρθότητος τοῦ συμβάντος ἀπέστειλε τὸν ὡς ἄνω ἀξιωματικὸν καὶ τὸν 'Υπουργὸν τῶν Στρατιωτικῶν διὰ νὰ λάβῃ τὰ προσήκοντα μέτρα καὶ εἰς τοὺς ἐν 'Αθήναις κατοικοῦντας πρεσβευτὰς τῆς 'Αγγλίας καὶ τῆς Αὐστρίας διὰ νὰ πληροφορηθοῦν οὗτοι τὴν μελετωμένην ἐπανάστασιν. 'Εμὲ ὅμως ἀπέστειλεν ὁ Βασιλεὺς εἰς τοὺς στρατῶνας τοῦ πεζικοῦ, ἵνα παροτρύνω ἐν ὀνόματί του τοὺς στρατιώτας εἰς τάξιν καὶ πειθαρχίαν πρὸς τοὺς προϊσταμένους των· μερικοὶ δὲ ὑπαξιωματικοὶ εἶχον ἤδη προφυλακισθῆ. Εὗρον εἰς τοὺς στρατῶνας ἡσυχίαν. 'Ανεκοίνωσα τὰ γενόμενα εἰς τὸν Βασιλέα, ὅστις ἡσυχάσας προσωπικῶς ἐκάλεσε τὴν ἐπομένην πρωίαν τὸν 'Υπουργὸν τῶν Στρατιωτικῶν Λόντον καὶ τὸν Καλλέργην καὶ διέταξεν αὐτοὺς μετὰ μεγάλης προσεκτικότητος νὰ ἐνεργήσωσιν εἰς διατήρησιν τῆς ἡσυχίας καὶ ὅπως πᾶσαν παρομοίαν τυχὸν περίπτωσιν γνωρίζωσιν αὐτῷ ἀμέσως εἰς ἀποφυγὴν ἐσφαλμένων ἐπιφυλακῶν. 'Αλλ' οὗτοι, ἀντὶ νὰ ὦσιν εὐγνώμονες πρὸς τὸν Βασιλέα, ὅτι μὲ εἶχεν ἀποστείλει εἰς τοὺς στρατῶνας διὰ νὰ ἐπαναφέρω τοὺς στρατιώτας εἰς τάξιν, ἔλαβον ἐκ τούτου ἀφορμὴν νὰ σχηματίσωσι τὴν συκοφαντίαν, ὅτι ὁ Βασιλεὺς αὐτὸς ἠθέλησε δι' ἐμοῦ νὰ κάμῃ ἀντεπανάστασιν, ἵνα διὰ τῆς ἐξεγέρσεως τῶν στρατιωτῶν καὶ τοῦ λαοῦ, δι' ἐπιθέσεως κατὰ τῆς ζωῆς τοῦ Καλλέργη κ.τ.λ. ἐκμηδενίσῃ πάντα τὰ ἀποτελέσματα τῆς 3/15 Σεπτεμβρίου, τοῦθ' ὅπερ παρὰ τοῖς πολλοῖς εὗρεν εὐήκοον ἀπήχησιν καὶ ἐπιστεύθη. Συνῆλθεν ἐκτάκτως τὸ 'Υπουργικὸν Συμβούλιον καὶ ἀπήτησε παρὰ τοῦ Βασιλέως τὴν ἀπομάκρυνσίν μου ἔξω τῆς χώρας ἐντὸς δύο ὡρῶν, ἄλλως δὲν ἠδύναντο νὰ ἐγγυηθῶσιν οὔτε διὰ τὸ πρόσωπον τοῦ Βασιλέως, οὔτε διὰ τὴν ἀσφάλειαν τῆς πόλεως· ἐπίσης ὅτι ἄλλως θὰ ἔπρεπεν ὁ Βασιλεὺς νὰ παραιτηθῇ κ.τ.λ. 'Εκ τούτου συνεπέρανα ὅτι τοῦτο ἢ ἀπέβλεπεν ἀνυπερθέτως κατ' ἐμοῦ προσωπικῶς ἢ ὅτι πολλῷ μᾶλλον ἐπεδίωκε τὸν κύριον σκοπὸν τῆς ἐπαναστάσεως τῆς 3/15 Σεπτεμβρίου, ὅστις τότε ἀπέτυχεν, ἤτοι τὴν ἀπομάκρυνσιν τοῦ Βασιλέως, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἤλπιζε νῦν ἀσφαλέστερον νὰ ἐπιτύχῃ.

»'Ο Βασιλεὺς ἐκάλεσε τοὺς Πρεσβευτὰς τῆς 'Αγγλίας καὶ τῆς Γαλλίας, ἀλλ' οὗτοι δὲν ἠδύναντο βεβαίως νὰ μεταβάλωσι τὴν κατάστασιν τῶν 'Υπουργῶν καὶ ἴσως ἦσαν μετ' ἐκείνων σύμφωνοι. 'Εκ τούτου δὲ

ὁ Βασιλεὺς συγκατετέθη εἰς τὴν φυγήν μου διὰ τοῦ γαλλικοῦ πλοίου. Ἐκ μέρους τῆς Κυβερνήσεως ἐδόθη μοι ἓν αόριστον διαβατήριον ὅτι λόγῳ ἐκτάκτου ἀνάγκης ἔπρεπε ν' ἀναχωρήσω διὰ Νεάπολιν. Ὅτε δὲ τῇ συνοδείᾳ τοῦ στρατηγοῦ Τζαβέλλα ἐταξίδευον εἰς Πειραιᾶ διὰ τὴν ἀναχώρησιν εἰς τὸ ἐξωτερικόν, εὕρομεν ἐκεῖ μίαν συγκέντρωσιν πλήθους, ἥτις ὑπὸ τὰς διαταγὰς δύο ἀξιωματικῶν καὶ ἑνὸς ὑπαλλήλου τῆς ἀστυνομίας, διέταξε τὴν ἅμαξαν καὶ ἡμᾶς εἰς ἐπιστροφὴν εἰς Ἀθήνας, ἐνταῦθα δὲ ἐτραυματίσθη καὶ ὁ στρατηγὸς Τζαβέλλας. Ἐπειδὴ δὲ τὸ γαλλικὸν πλοῖον εἶχεν ἀναχωρήσει, ὥρισεν ἡ Κυβέρνησις ἐν Ἀθήναις μίαν συνοδείαν ἱππικοῦ δι' ἐμὲ ἵνα μὲ ὁδηγήσῃ μέχρις ἑλληνικοῦ τινος ἀτμοπλοίου, ὅπως μὲ μεταφέρῃ εἰς Σῦρον, ὁπόθεν ἤμην ὑποχρεωμένος νὰ ἐπιβιβασθῶ εἰς τὸ πρῶτον ἐκεῖθεν διελευσόμενον ἀτμόπλοιον διὰ τὸ ἐξωτερικόν. Εὗρον μόνον πρῶτον τὸ αὐστριακὸν πλοῖον ἐκεῖ καὶ ἐταξίδευσα μέχρι Τεργέστης, ἐκεῖθεν δὲ μέχρι Μονάχου καὶ παρακαλῶ εἰς εὐμενῆ, φιλόξενον παραδοχὴν παρὰ τῇ Ὑμετέρᾳ βασιλικῇ Μεγαλειότητι.

»Ἐπιτρέψατέ μοι, Μεγαλειότατε, νὰ διαβεβαιώσω Ὑμᾶς, ὅτι ὁ Βασιλεὺς Ὄθων ἀπολαύει τῆς ἀγάπης τῶν ὑπηκόων του, ὡς ἀπόδειξιν δὲ τούτου προσάγω ὅτι μεταξὺ 142 διευθύνσεων τῶν κοινοτικῶν ἀρχῶν περὶ ἀναγνωρίσεως τῆς νέας διατάξεως τῶν πραγμάτων αἱ 138 εἶναι ὑπὲρ τοῦ συνταγματικοῦ θρόνου τοῦ Ὄθωνος, καὶ μόνον 4, ἐν τῷ πνεύματι τῆς 3/15 Σεπτεμβρίου, δὲν ἀναφέρουσι τὸ ὄνομα τοῦ Ὄθωνος.

»Μόνον ὅτι ὁ Βασιλεὺς δὲν εὑρίσκετο ἐλεύθερος μεταξὺ τοῦ λαοῦ του, ἀλλ' ἐν Ἀθήναις, ἐν μέσῳ τῆς ἐπιδράσεως τῆς Κυβερνήσεως καὶ τῆς ἐπιβούλου φρουρᾶς. Δι' ὃ καὶ ἠθικὴ βοήθεια εἶναι ἀναγκαία καὶ ταχυτάτη ἀνάκλησις τῶν ξένων ἐκείνων ἐπιτετραμμένων, οἵτινες ἐξ ἀρχῆς ἤδη ἔλαβον μέρος εἰς τὰ ἔκτροπα ταῦτα καὶ ἦσαν σύμφωνοι μὲ τὴν νέαν Κυβέρνησιν, ἵνα πρὸς τοῦτο λάβωσι τὴν ἐντολὴν ἄνδρες, οἵτινες ὄχι μόνον εἶναι διπλωμάται, ἀλλὰ καὶ τὰ βασιλικὰ δίκαια καὶ τὴν βασιλικὴν ὑπόληψιν εἰλικρινῶς διαφυλάττουν. Τότε θέλουσιν οὗτοι ὑπὸ τῶν καλῶς φρονούντων ὑποστηριχθῆ καὶ ἡ τιμὴ οὕτω τοῦ βασιλικοῦ θρόνου ἀποκατασταθῆ.

»Ἐπειδὴ διὰ τῆς παρούσης Κυβερνήσεως πλεῖσται αὐθαίρετοι δαπάναι ἐγένοντο καὶ ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος οὐδεμία ἐκτελεῖται πληρωμή, φαίνεται ἐκτάκτως ἀναγκαῖον νὰ τεθῶσιν εἰς τὸν Βασιλέα τὰ χρηματικὰ μέσα, ἵνα μὴ προέλθῃ, κατόπιν τῆς δημιουργηθείσης δυσχεροῦς θέσεως, βλάβη τις εἰς αὐτὸν ἐλλείψει χρημάτων. Μάλιστα οὐδεμία πρὸς τοῦτο ἀπώλεια χρόνου ἐπιτρέπεται.

»Ἐν τέλει τολμῶ καὶ ὡς πρὸς τοῦτο νὰ ὑπομνήσω εἰς τὴν Υ.Μ. πόσον δηλ. ἀπείρως ἀναγκαῖον εἶναι, ἵνα ὁ Πρέσβυς τῆς βασιλικῆς Βαυαρι-

κῆς Αὐλῆς εἶναι ἀνὴρ γνώσεων καὶ πείρας, ἀνὴρ συμβουλευτικὸς καὶ συγχρόνως δραστήριος, πρὸ παντὸς δὲ ἀνὴρ δυνάμενος ν' ἀποκτήσῃ οὐ μόνον τὴν ἐμπιστοσύνην τοῦ Βασιλέως, ἀλλὰ καὶ τῶν λοιπῶν Πρεσβευτῶν. Πρέπει λοιπὸν ν' ἀπολαμβάνῃ τῆς ἀπολύτου ἐμπιστοσύνης καὶ ἐκτιμήσεως πάντων, ἵνα οὕτω δυνηθῇ ν' ἀναλάβῃ τὴν κατ' ἐξοχὴν λεπτὴν ὑπηρεσίαν τῆς μεταξὺ τοῦ Βασιλέως καὶ τῶν λοιπῶν πρεσβευτῶν μεσιτείας εἰς ἐμφανιζομένας τυχὸν διχογνωμίας».

ΣΥΝΕΧΕΙΑ ΤΩΝ ΠΑΡΑΣΚΗΝΙΩΝ ΤΟΥ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΟΣ

Τὰ παρασκήνια ὅμως τῆς Σεπτεμβριανῆς μεταβολῆς δίδουν ἄφθονον ἱστορικὸν ὑλικὸν εἰς τὸν ἐρευνητήν. Μεταξὺ ἄλλων ὅμως νομίζω ὅτι εἶναι ἀπαραίτητον νὰ σημειωθῇ πῶς ὁ Βασιλεὺς τῆς Βαυαρίας ἐδέχθη τὰ ἐπαναστατικὰ γεγονότα τῶν Ἀθηνῶν, πῶς τὰ ἔκρινε καὶ πῶς τὰ ἀντιμετώπισε. Κατ' ἀρχήν, ὡς προεῖπον, ὁ Λουδοβῖκος ἦτο πολέμιος τοῦ καθεστῶτος τῶν συνταγματικῶν ἐλευθεριῶν. Περισσότερον ὅμως ἄκαμπτος εἰς τὰς πεποιθήσεις του ἐπ' αὐτοῦ ἦτο προκειμένου νὰ παραχωρηθῇ σύνταγμα εἰς τὴν Ἑλλάδα, τὸν λαὸν τῆς ὁποίας ἐθεώρει ὡς τὸν πλέον ἀκατάλληλον διὰ νὰ κυβερνηθῇ συνταγματικῶς. Δι' ὃ καὶ εἰς ἐπιστολήν του πρὸς τὸν Ὄθωνα ὑπὸ ἡμερομηνίαν 9 21 Σεπτεμβρίου 1834 [1] ἔγραφε μεταξὺ ἄλλων καὶ τὰ ἑξῆς: «... Σύνταγμα εἰς τὴν Ἑλλάδα ὄχι μόνον σήμερον, ἀλλὰ καὶ μετὰ παρέλευσιν πολλοῦ καιροῦ θὰ εἶναι πιθανῶς ὀλέθριον. Ἡ Ἑλλὰς ἀτυχῶς εἶναι γεμάτη ἀπὸ πολιτικὰ κόμματα καὶ πολιτικοὺς ἡγέτας, δι' αὐτὸ πιστεύω ὅτι (μετὰ τὸ σύνταγμα) θ' ἀρχίσῃ νὰ διεξάγεται μεγάλη πάλη ἔχουσα ὡς κίνητρα τὴν ἰδιοτέλειαν καὶ τὰς φιλοδοξίας».

Ὄντως δὲ αἱ προβλέψεις αὐταὶ τοῦ Λουδοβίκου ἐδικαιώθησαν πλήρως μετά τινα καιρόν.

Ἐν συνεχείᾳ τὴν 24ην Σεπτεμβρίου ὁ Λουδοβῖκος εὑρισκόμενος πλέον πρὸ τετελεσμένων γεγονότων ἔγραψεν ἑτέραν ἐπιστολὴν εἰς τὸν Ὄθωνα περιέχουσαν μεταξὺ ἄλλων καὶ τὰ ἑξῆς: [2] «... Εὐγενῶς καὶ μεγαλοφρόνως προσηνέχθης, ἀγαπητὲ Ὄθων, θυσιάσας τὸ αἴσθημα τῆς Βασιλικῆς ἀξιοπρεπείας εἰς τὸ καλὸν τοῦ λαοῦ σου ἵνα σώσῃς αὐτὸν ἐκ τῆς ἀναρχίας».

Καὶ περαιτέρω:

«Πόσον λυπηρῶς μὲ διέθεσαν τὰ γεγονότα δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ εἴπω,

---

1. Τὴν ἐν λόγῳ ἐπιστολὴν τὴν ἀναφέρει καὶ ὁ Π. Καρολίδης: Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους τ. Γ'. σ. 473.

2. Τὴν ἰδίαν ἐπιστολὴν ἀναφέρει καὶ ὁ Τ. Πιπινέλης: Ἡ Μοναρχία ἐν Ἑλλάδι σ. 402.

ἀφοῦ σοὶ εἶναι γνωστὸν ὅτι ἐθεώρουν τὴν Ἑλλάδα ἐπὶ μακρὸν ἔτι χρόνον οὐχὶ ὥριμον διὰ Σύνταγμα. Ἀλλὰ μετὰ τὰ γεγονότα καὶ τὴν οὕτω δημιουργηθεῖσαν κατάστασιν τῶν πραγμάτων συμφέρον εἶναι νὰ ἐνεργήσῃς ἵνα τὸ σύνταγμα γίνῃ εἰ δυνατὸν Μοναρχικὸν καὶ τὸ ὅλον ζήτημα λυθῇ εἰρηνικῶς. Περὶ ἀντεπαναστάσεως οἱασδήποτε οὐδεὶς πρέπει νὰ γίνῃ λόγος...».

Ἐν συνεχείᾳ τοῦ ἐκδηλωθέντος ἐνδιαφέροντος τοῦ Λουδοβίκου ὑπὲρ τοῦ υἱοῦ του καὶ φυσικὰ καὶ τῆς Ἑλλάδος, ἐθεώρησεν οὗτος σκόπιμον ν' ἀποστείλῃ τὸν βαρῶνον Βαλλενστάϊν εἰς τὰς Αὐλὰς τῆς Δύσεως διὰ νὰ ἐκθέσῃ εἰς τοὺς ἁρμοδίους τὰς ἐπὶ τοῦ συντάγματος ἀπόψεις τῆς Βαυαρικῆς Αὐλῆς. Ὄντως ὁ Βαλλενστάϊν μετέβη ἀρχικῶς εἰς Παρισίους καὶ κατόπιν εἰς τὸ Λονδῖνον, ἔνθα ἐπρόκειτο νὰ συνέλθῃ καὶ ἡ ὁρισθεῖσα συνδιάσκεψις διὰ νὰ ἐξετάσῃ τὰ οἰκονομικὰ τῆς Ἑλλάδος. Ἐκεῖ ὁ ἐπίσημος ἀπεσταλμένος τοῦ Λουδοβίδου εἰσηγήθη, ἰδίως εἰς τοὺς ἀντιπροσώπους τῆς Ἀγγλίας καὶ τῆς Γαλλίας, τὰ ἑξῆς αἰτήματα:

α' Νὰ υἱοθετήσουν καὶ νὰ ἐπιδιώξουν αἱ Δυτικαὶ Δυνάμεις οὕτως ὥστε ὁ συνταγματικὸς χάρτης τῆς Ἑλλάδος νὰ συνταχθῇ ὑπὸ πνεῦμα συντηρητικότητος, διὰ νὰ μὴ ἐξασθενισθοῦν αἱ βάσεις τῆς Μοναρχίας.

β' Νὰ συντελέσουν ὥστε νὰ στερεωθῇ ἡ Δυναστεία τοῦ Ὄθωνος.

Τὰ αἰτήματα αὐτὰ ἐλήφθησαν πράγματι ἐν μέρει ὑπ' ὄψιν, δι' ὃ καὶ εἰς τὸ συνταχθὲν τὸν Νοέμβριον 1843 περὶ τῶν οἰκονομικῶν πραγμάτων τῆς Ἑλλάδος πρωτόκολλον, τὸ ὁποῖον φέρει τὰς ὑπογραφὰς τῶν ἐκπροσώπων τῶν τριῶν μεγάλων Δυνάμεων, περιελήφθη καὶ ἡ φράσις:

«...Ὅπως ἐκπληρώσωμεν καθῆκον, τὸ ὁποῖον ἐνδιαφέρει καὶ τὰς τρεῖς Δυνάμεις, δηλοῦμεν ἐπισήμως ὅτι καὶ αἱ τρεῖς Δυνάμεις ὁμοφώνως καὶ κατὰ τοὺς σκοποὺς καὶ κατὰ τοὺς πόθους κηρύττονται ὑπὲρ τῆς ἐμπεδώσεως (διατηρήσεως) τοῦ θρόνου καὶ τῆς ἱδρυθείσης τὴν 25ην Ἀπριλίου /7ην Μαΐου 1832 Δυναστείας...».

Ἀλλ' ὡς εἶναι γνωστόν, ἐξ αὐτῶν τῶν γεγονότων, ἡ ἐπίσημος αὐτὴ δήλωσις τῶν Δυνάμεων εἶχε μᾶλλον πλατωνικὸν χαρακτῆρα, διότι ἡ πολιτική των, ὡς ἐκ τοῦ τρόπου καθ' ὃν αὕτη ἠσκήθη ἐν συνεχείᾳ εἰς την Ἑλλάδα, ἀπέβλεπεν εἰς ἀκριβῶς τὸ ἀντίθετον ἀποτέλεσμα. Δηλαδή, ἐχρησιμοποιήθη ὑπὸ τῶν Δυνάμεων κάθε μέσον, τὸ ὁποῖον θὰ ετεινεν εις τὴν μείωσιν τοῦ γοήτρου καὶ τοῦ κύρους τοῦ Βασιλέως καὶ τελικῶς ἐπιδίωξις τούτων, ἰδίως τῆς Ἀγγλίας, ὑπῆρξεν ἡ ἐκθρόνισις τοῦ Ὄθωνος, ἥτις καὶ ἐπετεύχθη.

Εἰναι ἐξ ἄλλου γεγονὸς ὅτι ὁ Ὄθων, ἀκολουθῶν τὰς συμβουλὰς τοῦ πατρός του, κατέβαλε πᾶσαν προσπάθειαν ὅπως προσλάβῃ τὸ σύνταγμα μία συντηρητικὴν γραμμήν. Πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ σκοποῦ αὐτοῦ κατὰ τὴν διαρκειαν τῶν εργασιῶν τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως ὁ ἐκ τῶν ἀφωσιω-

μένων εἰς τὴν Αὐλὴν πληρεξούσιος Κ. Προβελέγγιος εἰσηγήθη ὡρισμένας προτάσεις τοῦ Βασιλέως καὶ ὑπεστήριξε μετὰ φανατισμοῦ ταύτας. Ἡ Συνέλευσις ὅμως ἀπέρριψεν, ἐκτὸς ἐλαχίστων, τὰς διαβιβασθείσας διὰ τοῦ Προβελεγγίου βασιλικὰς προτάσεις. Κατόπιν τούτου τὸ ζήτημα ἤχθη εἰς τὸ ὑπουργικὸν συμβούλιον, ἀλλὰ καὶ ἐδῶ, παρὰ τὰς ἐπιμόνους ἐνεργείας τοῦ Προβελεγγίου, αἱ προτάσεις εἶχον τὴν ἰδίαν τύχην. Ἅπαντα τὰ μέλη τοῦ ὑπουργικοῦ συμβουλίου συνεφώνησαν μὲ τὴν ἄποψιν τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως. Μαθὼν τοῦτο ὁ Ὄθων ἐξέφρασε τὴν δυσαρέσκειάν του κατὰ μίαν σχετικὴν συζήτησιν τὴν ὁποίαν εἶχε μετὰ τοῦ Ι. Κωλέττη, πρὸς τὸν ὁποῖον μάλιστα ἀφῆκε νὰ ἐννοηθῇ ὅτι πιθανῶς θὰ ἔφθανε μέχρι παραιτήσεως, ἐὰν τελικῶς δὲν ἐγίνοντο δεκταὶ αἱ τροπολογίαι του εἰς τὸ σχέδιον τοῦ συντάγματος. Πρὸς ἐξουδετέρωσιν τῆς συγκεκαλυμμένης βασιλικῆς ἀπειλῆς, ὁ ἑτοιμόλογος Κωλέττης δὲν ἐδίστασε νὰ ἐκστομίσῃ τὴν ἑξῆς σκαιὰν φράσιν πρὸς τὸν Ὄθωνα :

—Μεγαλειότατε, εἶπεν, εἶδα πολλοὺς βασιλεῖς χωρὶς θρόνον. Δὲν εἶδα ὅμως κανένα θρόνον χωρὶς βασιλέα !.

Ὁ Ὄθων, ὁ ὁποῖος δὲν ἀνέμενε μία τόσον ἰταμὴν ἀπάντησιν διέκοψεν ἀποτόμως τὴν περὶ συντάγματος συζήτησιν καὶ ἠγέρθη τῆς θέσεώς του. Ἀργότερον ὅμως ὁ Κωλέττης ὑπῆρξεν εἷς ἐκ τῶν πλέον ἀφωσιωμένων εἰς τὸν Βασιλέα πολιτικῶν ἀρχηγῶν, ἀποσπάσας ἀμέριστον τὴν ἐμπιστοσύνην τοῦ Ὄθωνος.

Ὑπάρχει ὅμως καὶ δευτέρα φάσις τῶν βασιλικῶν ἀντιρρήσεων ἐπὶ τοῦ συντάγματος, ἡ ὁποία ἐξεδηλώθη κατὰ τὴν ἐπίδοσιν τούτου ἐν σχεδίῳ τὴν 4ην Μαρτίου 1844 ὑπὸ τῆς ἁρμοδίας Ἐπιτροπῆς εἰς τὸν Ὄθωνα. Αἱ διατυπωθεῖσαι βασιλικαὶ ἀντιλογίαι προεκάλεσαν τότε νέας συζητήσεις, ἀλλὰ καὶ πάλιν ἡ Κυβέρνησις ἐπέμενεν εἰς τὰς ἀπόψεις τῆς Συνελεύσεως. Εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτήν, ὁ πειθαναγκασμὸς τοῦ πρώην Μονάρχου καὶ μετέπειτα συνταγματικοῦ Βασιλέως νὰ δεχθῇ τὴν νέαν κατάστασιν ποὺ ἐπέβαλλεν ὁ ὑπὸ τῆς Συνελεύσεως ψηφισθεὶς νέος καταστατικὸς χάρτης τῆς χώρας, διεκρίνετο διὰ μέσου τῶν γραμμῶν τῆς ἐπιστολῆς ποὺ ἀπηύθυνεν ὁ ἴδιος πρὸς τὸν πρόεδρον τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως :

«Κύριε Πρόεδρε, Λαβὼν τὸ παρὰ τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως σχέδιον τοῦ Συντάγματος, ἀπηύθυνα εἰς αὐτὴν τὰς ἐπ' αὐτοῦ παρατηρήσεις μου. Πληροφορηθεὶς ἤδη τὰς τελευταίας εὐχὰς αὐτῆς ἐκ τῶν διαβιβασθεισῶν σημειώσεων, δὲν διστάζω νὰ παραδεχθῶ αὐτάς, ἀφοῦ ἐξεπλήρωσα τὸ χρέος μου, παραστήσας εἰς αὐτὴν ὅ,τι εἰλικρινῶς ἔκρινα συντελεστικὸν εἰς τὴν εὐημερίαν τοῦ Ἔθνους. Εὔχομαι νὰ εὐλογῇ ὁ Θεὸς τὸ πολιτικὸν τοῦ Κράτους Σύνταγμα».

ΠΟΙΟΙ ΠΑΡΕΒΙΑΖΟΝ ΤΟ ΣΥΝΤΑΓΜΑ

Τὴν παραδοχὴν αὐτὴν τοῦ συντάγματος, τὴν ὁποίαν καὶ γραπτῶς ὑπεσχέθη ὁ Ὄθων τὴν ἐτήρησε πάντοτε ἀπαρεγκλίτως, συνίστα δὲ εἰς ὅλους σεβασμὸν πρὸς τὸ σύνταγμα, τοῦ ὁποίου ὁ ἴδιος ἐτάχθη φρουρὸς καὶ ὑπερασπιστής. Ἐν τούτοις ἔχει γραφῆ ὅτι ἀπὸ τῆς ἐπομένης τῆς κυρώσεως τοῦ συνταγματικοῦ χάρτου ἐπεδόθη δῆθεν ὁ Βασιλεὺς εἰς συστηματικὴν παραβίασιν τούτου, διὰ τῶν συχνῶν ἐπεμβάσεών του, αἱ ὁποῖαι ἀνέκοπτον τὴν ὁμαλὴν λειτουργίαν τοῦ συνταγματικοῦ πολιτεύματος. Τοῦτο ἐλέγχεται ὡς ἀνακριβές. Τὸ ὅτι ὅμως παρεβιάζετο ἑκάστοτε τὸ σύνταγμα εἶναι γεγονός, ἀλλ' αἱ παραβιάσεις του ὠφείλοντο πάντοτε εἰς τοὺς πολιτικοὺς ἀρχηγούς, εἰς τὰ μέλη τῶν Κυβερνήσεων, ὡς καὶ εἰς ἐξωκοινοβουλευτικοὺς παράγοντας. Ἄλλωστε αὐτὴ ἡ αἰτία, τὸ κίνητρον καὶ ὁ ἰσχυρότατος μοχλὸς τῆς 3ης Σεπτεμβρίου, κατὰ τὸν Ν. Δραγούμην, ὑπῆρξεν ἡ φιλαυτία τῶν Α. Λόντου καὶ Α. Μεταξᾶ, οἵτινες προσεταιρισθέντες τοὺς δυσηρεστημένους ἀνεδείχθησαν πρωτουργοὶ τῆς ἐπελθούσης μεταπολιτεύσεως. Ἐκ τοῦ λόγου δὲ τούτου ἡ σύγκλησις τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως, ὡς καὶ ἡ ψήφισις καὶ δημοσίευσις τοῦ συντάγματος δὲν ὡδήγησαν εἰς ὁμαλὸν πολιτικὸν βίον. Διότι ἀπεδείχθη ὅτι οἱ πολιτικοὶ ἀρχηγοὶ τῶν τριῶν μεγάλων κομμάτων, τοῦ ἀγγλικοῦ, ρωσικοῦ καὶ γαλλικοῦ, Μαυροκορδᾶτος, Μεταξᾶς καὶ Κωλέττης, ἐνδιεφέροντο πρωτίστως περὶ τῆς ἀνόδου των εἰς τὴν ἐξουσίαν, ἀδιαφοροῦντες ὅταν εὑρίσκοντο εἰς τὴν Κυβέρνησιν διὰ τὴν ὕπαρξιν ἢ μὴ συντάγματος. Ἀντιθέτως, ἐμάχοντο πάντες ὑπὲρ τῶν συνταγματικῶν ἐλευθεριῶν, ὁσάκις εὑρίσκοντο εἰς τὴν ἀντιπολίτευσιν.

Ἐπίσης, μεταξὺ τῶν ἐπικρίσεων ποὺ ἔχουν γραφῆ διὰ τοὺς πρωτεργάτας τῆς ἐπαναστάσεως, οἱ περισσότεροι ἱστορικοὶ συμφωνοῦν ὅτι οὗτοι δὲν ἐκινήθησαν ἀπὸ ἰδεολογικὰ ἐλατήρια καὶ ὅτι ὁ ἀληθὴς σκοπός των δὲν ἦτο νὰ καταργήσουν τὴν Μοναρχίαν ἢ νὰ ἐπιβάλουν τὸ σύνταγμα, ἀλλὰ νὰ ἐπιτύχουν τὴν ἐκθρόνισιν τοῦ Ὄθωνος.

«Τὸ ὅλον κίνημα—γράφει ὁ Π. Καρολίδης τ.Β'σ. 439, —διηύθυνεν ἡ τριανδρία Α. Μεταξᾶ, Α. Λόντου καὶ Κ. Ζωγράφου ἀποβλεπόντων πάντων εἰς τὴν ἐκθρόνισιν». Τὸ αὐτὸ ὑπεστήριξε καὶ ὁ Ν. Δραγούμης εἰς τὰς «Ἀναμνήσεις» του. Τέλος ὁ Π. Καρολίδης εἰς τὸν τ. ΣΤ' τῆς ἱστορίας του σ. 255 προσέθεσεν ὅτι : «Οἱ ὑπὲρ τοῦ Συντάγματος συνωμόται πολιτικοὶ ἄνδρες ὡρμῶντο κυρίως ὑπὸ ἐλατηρίων ἀτομικῶν... Οἱ πρωτουργοὶ τυφλωμένοι ἐξ ἐγωιστικῶν φρονημάτων καὶ βουλευμάτων καὶ παθῶν, ἐνόμισαν ὅτι ἠδύναντο νὰ ἐπιτύχωσι τῆς τούτων πληρώσεως ὑπὸ τὸ πρόσχημα ἰδέας προσφιλοῦς τῷ λαῷ».

Ὅσον ἀφορᾷ ὅμως ἐὰν ἦτο πράγματι ἰδέα προσφιλὴς εἰς τὸν λαὸν

ἡ παραχώρησις συντάγματος, τοῦτο δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ἀκριβές. Διότι ἦτο γνωστὸν ὅτι ὁ λαὸς κατὰ τὸ πλεῖστον ἐτήρησε στάσιν ἀδρανῆ, ὑπῆρξεν ἀμέτοχος τοῦ κινήματος καὶ ἔμεινε μᾶλλον ἀπαθὴς πρὸς τὴν μεταβολὴν τοῦ πολιτεύματος. Τὸ κίνημα δὲν ἀπέρρευσεν ἐκ τῆς θελήσεως τοῦ λαοῦ, ὁ ὁποῖος ἠδιαφόρει περὶ τοῦ εἴδους τοῦ πολιτεύματος, ἀποζητῶν μόνον τάξιν, ἀσφάλειαν καὶ δικαιοσύνην, ὅπως δυνηθῇ νὰ ἐπουλώσῃ τὰς πληγὰς τοῦ παρελθόντος. Ἀλλ' ὅσον ἀφορᾷ τὸ γραφὲν ὑπὸ τοῦ Καρολίδη περὶ ἐλατηρίων ἀτομικῶν των πολιτικῶν, οἱ ὁποῖοι ἐπρωτοστάτησαν εἰς τὸ κίνημα, τοῦτο ἀνταποκρίνεται εἰς τὴν ἀλήθειαν, διότι ὄντως οὗτοι προσεπορίσθησαν ἐξ αὐτοῦ προσωπικὰ ὀφέλη. Ὁ Μεταξᾶς ἔγινε Πρωθυπουργὸς ἀμέσως μετὰ τὸ κίνημα. Ὁ Α. Λόντος ὑπουργὸς τῶν Στρατιωτικῶν καὶ μετὰ τῶν Ἐσωτερικῶν. Ἐπίσης καὶ ὁ Καλλέργης, ὡς ὡμολόγει ὁ ἴδιος «ἠγόρασεν εὐθηνὰ δόξαν».

ΑΝΔΡ. ΛΟΝΤΟΣ

Η ΜΕΤΑΜΕΛΕΙΑ ΤΩΝ ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΩΝ

Ἐν τούτοις ἀργότερον ἅπαντες οἱ συνωμόται μετεμελήθησαν διὰ τὴν ενεργὸν ἀνάμιξίν των εἰς τὸ κίνημα. Ὁ Μεταξᾶς παρηγκωνίσθη καὶ εὑρίσκετο μεταξὺ τῶν δυσηρεστημένων συνεπείᾳ τοῦ συντάγματος, καταρώμενος τὴν στιγμὴν κατὰ τὴν ὁποίαν συνήργησε διὰ τὴν παραχώρησίν του. Τὸ ἴδιον καὶ ὁ Καλλέργης, ὁ ὁποῖος ἀργότερον ἐπεζήτει τὴν βιαίαν ἀνατροπὴν τοῦ συνταγματικοῦ πολιτεύματος. Ὅσον διὰ τὸν Α. Λόντον, τόσον ἀπεγοητεύθη οὗτος ἀπὸ τὰ ἐπακολουθήσαντα τὴν επανάστασιν γεγονότα, ὥστε, μετὰ τριετίαν, βαρέως φέρων τὴν συμμετοχήν του εἰς αὐτήν, ηὐτοκτόνησεν.

Ὁ βιογράφος τοῦ Λόντου Ἀγαπητὸς [1] ἔγραψε τὰ ἑξῆς : «Ἀπεγοητεύθη ὁ Λόντος—ὅταν εἶδεν, ὅτι οὐδὲν τὸ ἐκ τῆς ἐπαναστάσεως ὄφελος, ὅταν εἶδε ὅτι ἠπατήθη. Ἔκτοτε ἤρχισεν ὁ στρατηγὸς νὰ νοσῇ...»

Καὶ ὁ ἕτερος βιογράφος τοῦ Λόντου ὁ Τ. Σταματόπουλος [2] ἔγραψε σχετικῶς τὰ ἑξῆς :

«... Τώρα πάμπτωχος, παραγκωνισμένος καὶ ξεχασμένος πρόωρα, ὁ ἄλλοτε πανίσχυρος, αὐθαίρετος καὶ πλούσιος κοτζάμπασης, κατάντησε νὰ βλέπῃ τὶς προσπάθειες ὅλης τῆς ζωῆς του, ποὺ τοῦ ἐστοίχισαν τόσο χρῆμα καὶ αἷμα νὰ τὶς καρπώνωνται οἱ ἀντίπαλοί του καὶ τὴν ἐξουσία καὶ τὴν πολιτεία, ποὺ ἀγωνίστηκε γιὰ τὴν καλλιτέρεψή της, συνωμοτώντας καὶ προδίδοντας τὶς ἀρχές του, νὰ πέφτει στὰ χέρια τοῦ παληοῦ του ἐχθροῦ, τοῦ Κωλέττη, παρ' ὅλο ποὺ δὲν εἶχε λάβει μέρος καθόλου στὸ κίνημα. Ἡ φιλαυτία καὶ ἡ αδύναμη ψυχή του δὲν ἄντεξαν στὸ καθημερινὸ αὐτὸ μαρτύριο».

Ἀξιοσημείωτος ἐπίσης εἶναι ἡ πρὸς τὸν Δραγούμη ἐκμυστήρευσις τοῦ Λόντου κατὰ τὴν προηγουμένην ἡμέραν τῆς αὐτοκτονίας του. Ἰδοὺ πῶς περιέγραψε τὴν σχετικὴν σκηνὴν καὶ τὴν συνάντησιν, τὴν τελευταίαν τὴν ὁποίαν εἶχε μετὰ τοῦ παλαιοῦ ἀγωνιστοῦ, ὁ Δραγούμης [3] :

«... Τὴν προτεραίαν τοῦ ἀξιοθρηνήτου συμβάντος, μεταβὰς εὗρον αὐτὸν ἐξερχόμενον. Μόλις δὲ ἰδών με καὶ στηριχθεὶς ἐπὶ τοῦ βραχίονός μου ἤρξατο περιγράφων τὴν πορείαν τῆς ἐξουσίας καὶ παριστῶν αὐτὴν ἐθνοβλαβῆ, διηρμήνευε βαθεῖαν λύπην διὰ τὰ γενόμενα. «Ποτὲ δὲν ἤλπιζον, εἶπεν σὺν τοῖς ἄλλοις, ὅτι καὶ μετὰ τὴν αἰσίαν ἔκβασιν τοῦ κινήματος τοῦ Σεπτεμβρίου καὶ τὴν εἰλικρίνειαν τῶν ἡμετέρων σκοπῶν θὰ ἐλάμβανον τοιαύτην τροπὴν τὰ πράγματα». Καὶ τοιαῦτα λέγων... ἀπέσυρεν ἀπὸ τοῦ βραχίονός μου τὴν δεξιάν, ἐπισφραγίσας τὸν διάλογον διὰ τῶν λέξεων τούτων : «Ὅσον βλέπω ὅτι ἐφέραμεν εἰς κίνδυνον τὴν Πατρίδα, ὅπως διοικῇ σήμερον ταύτην ὁ υἱός της... (ὅπως ἐπωνόμαζεν ἕνα τῶν τότε ὑπουργῶν) μ' ἔρχεται νὰ σκοτωθῶ ἀπὸ τὴν ἀδημονίαν μου».

Καὶ πράγματι τὴν ἑπομένην 27ην Σεπτεμβρίου 1846 ἔθετε τραγικὸν τέρμα εἰς τὴν πολυκύμαντον ζωήν του. Τὴν σκηνὴν τῆς αὐτοκτονίας του τὴν ἔδωσεν ἐπιγραμματικῶς, ὅσον καὶ παραστατικώτατα ὁ Δραγούμης διὰ τῆς ἑξῆς φράσεως :

«... Στὰς πρὸ κατόπτρου εἰσήγαγε τὸ στόμιον πιστολίου εἰς τὸ στόμα αὐτοῦ καὶ πυροβολήσας κατέπεσεν ὕπτιος, ἐνῶ τῆς κατακερματισθεί-

---

1. Βίοι πρωταγωνιστῶν τῆς Ἐλευθερίας σ. 207.
2. Ἀνδρέας Λόντος σ. 121.
3. Ν. Δραγούμη : Ἱστορικαὶ Ἀναμνήσεις τ. Β'. σ. 76.

σης κεφαλῆς τὰ τρίμματα διεσκορπίσθησαν περὶ τοὺς τοίχους καὶ τὴν ὀροφήν».

Ἀλλὰ καὶ ἕτερος ἐκ τῶν μετασχόντων εἰς τὸ κίνημα ὡδηγήθη προώρως εἰς τὸν τάφον. Πρόκειται περὶ τοῦ διοικητοῦ τοῦ ἐν Ἀθήναις τάγματος πεζικοῦ συνταγματάρχου Σκαρβέλη, ὁ ὁποῖος ὑπῆρξεν αὐστηρὸς τηρητὴς τοῦ καθήκοντος μέχρι τῆς στιγμῆς, καθ' ἣν μετεπείσθη ν' ἀκολουθήσῃ τοὺς ἐπαναστάτας. Οὗτος ᾐσθάνθη τοιαύτην μεταμέλειαν μετὰ τὸ κίνημα, ὥστε ὡς ἔγραψεν ὁ Δραγούμης [1] «... τὴν δίκην τοῦ ἁμαρτήματος αὐτοῦ ἀπέτισε διὰ τοῦ θανάτου του, ὃν ἐπετάχυνεν ὁ ἀκοίμητος σκώληξ τῆς συνειδήσεως...».

ΚΡΙΣΕΙΣ ΚΑΙ ΕΠΙΚΡΙΣΕΙΣ ΕΠΙ ΤΗΣ ΜΕΤΑΒΟΛΗΣ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΕΥΜΑΤΟΣ

Διὰ νὰ ὁλοκληρωθῇ τὸ κεφάλαιον τῆς ἐπαναστάσεως τῆς 3ης Σεπτεμβρίου πρέπει νὰ προστεθοῦν καὶ αἱ συνέπειαι, αἵτινες προέκυψαν ἐκ ταύτης, ἐν συνδυασμῷ μὲ τὰς κρίσεις καὶ ἐπικρίσεις ποὺ ἐξάγονται ἀπὸ τὰ ἐπακολουθήσαντα γεγονότα. Κατ' ἀρχὴν πρέπει νὰ τονισθῇ, ὅτι ὅτε ἐχορηγήθη τὸ σύνταγμα δὲν ἦτο μόνον πρόωρον, ἀλλὰ καὶ ἐπικίνδυνον διὰ τὰ ἐθνικὰ συμφέροντα. Ἕνας λαός, ὁ ὁποῖος ἠρίθμει ἐλεύθερον βίον μόλις μιᾶς δεκαετίας περίπου, ἦτο προφανὲς πόσον οὗτος ἦτο ἀπαράσκευος διὰ νὰ δεχθῇ συνταγματικὸν πολίτευμα. Ἡ λειτουργία τοῦ συντάγματος προϋποθέτει πολιτικὴν ὡριμότητα τοῦ λαοῦ, προϋποθέτει παράδοσιν καὶ κοινωνικὴν ἀγωγὴν καὶ πολλὰ ἄλλα, τὰ ὁποῖα κέκτηνται οἱ πολῖται τῶν προηγμένων εἰς τὸν πολιτισμὸν κρατῶν. Οἱ Ἕλληνες ὅμως τῆς ἐποχῆς ἐκείνης οὔτε σαφῆ ἰδέαν εἶχον περὶ συντάγματος, οὔτε καὶ ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον διὰ νὰ τὸ ἀποκτήσουν. Ἦτο δὲ τόσον συγκεχυμένη ἡ γνώμη περὶ τῆς ἐννοίας τῶν συνταγματικῶν ἐλευθεριῶν, ὥστε εὐθὺς ὡς οἱ κάτοικοι τῶν χωρίων τῆς Ἀττικῆς ἐπληροφορήθησαν ὅτι ἐχορηγήθη Σύνταγμα ἡτοιμάσθησαν μὲ τὰ ὑποζύγιά των νὰ κατέλθωσιν ἐν σώματι εἰς τὴν Πρωτεύουσαν διὰ νὰ ἐπιδοθοῦν εἰς ἁρπαγὰς καὶ λεηλασίας. Τῇ ἐπεμβάσει ὅμως τῆς χωροφυλακῆς ἐματαιώθη ἐγκαίρως ἡ κάθοδος τῶν χωρικῶν, οἱ ὁποῖοι διεμαρτύροντο τονίζοντες : «Θὰ παραπονεθοῦμε στὸ σύνταγμα». Τοιουτοτρόπως ἐσκέπτοντο τότε κατὰ τὸ πλεῖστον οἱ Ἕλληνες, οἱ ὁποῖοι ἐταύτιζον τὴν ἔννοιαν τῆς ἐλευθερίας μὲ τὴν τῆς ἀναρχίας. Τοὺς διέφευγε τὸ γεγονὸς ὅτι μόνον διὰ τῆς αὐστηρότητος, τῆς πειθαρχίας καὶ τῆς καλῆς διοικήσεως θὰ ἠδύναντο ὀλίγον κατ' ὀλίγον νὰ διαπαιδαγωγηθοῦν καὶ νὰ φθάσουν διὰ τῆς ἐξελίξεως εἰς ποιάν τινα πολιτικὴν ὡριμότητα.

---

1. Ν. Δραγούμη : Ἱστορικαὶ Ἀναμνήσεις τ. Β'. σ. 81.

Ἦτο φυσικὸν λοιπὸν νὰ καθίσταται δι' αὐτοὺς ἀδύνατον νὰ ἐννοήσουν τὰς ἐκ τοῦ συντάγματος ἀπορρεούσας ὑποχρεώσεις των, τὰ καθήκοντά των ὡς συνταγματικῶν πολιτῶν, ὡς καὶ τὸ δόγμα τοῦ σεβασμοῦ τῆς ἐλευθερίας τοῦ ἀτόμου. Καὶ τοῦτο διότι ἡ ἐπελθοῦσα μεταβολὴ τοῦ πολιτεύματος ἦτο ξένη πρὸς τὴν θέλησιν τοῦ συνόλου τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ καὶ ἄγνωστον τὸ περιεχόμενόν της ἐν τῇ διανοίᾳ του. Ἦτο αὕτη καθαρὸν πραξικόπημα τοῦ στρατοῦ, ἔργον τοῦ στρατῶνος, ὡς προσφυῶς ἐχαρακτηρίσθη ὑπὸ Γάλλου πολιτικοῦ. Ἀλλὰ καὶ ὡς στρατιωτικὸν πραξικόπημα ἦτο ἀτυχὲς καὶ αἴολον καὶ δι' αὐτὸ ἀκριβῶς παρέμεινεν ἄνευ ἠθικῆς καὶ πολιτικῆς δικαιώσεως.

Κατελύθη ἡ Μοναρχία τὴν ὁποίαν οἱ δημοκόποι κατηγοροῦν ὡς αἰτίαν ὅλων τῶν δεινῶν τῆς Ἑλλάδος, καὶ ἦλθε τὸ σύνταγμα, τὸ ὁποῖον ἀπεδείχθη τελείως ἀκατάλληλον διὰ τοὺς Ἕλληνας τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, οἱ ὁποῖοι συνωδεύοντο ἀπὸ ὅλας τὰς κακὰς ἕξεις τὰς κτηθείσας κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς δουλείας καὶ τοῦ ἐπαναστατικοῦ ἀγῶνος. Ἕξεις καὶ ἐθισμοὶ χείριστοι, οἱ ὁποῖοι διὰ νὰ δαμασθοῦν καὶ ν' ἀποβληθοῦν δὲν ἐχρειάζοντο πολίτευμα συνταγματικόν, ἀλλὰ μᾶλλον αὐστηρῶς δικτατορικόν, διὰ νὰ παγιωθῇ μία τάξις πραγμάτων, νὰ τεθῇ κάποια πειθαρχία εἰς τὴν ἐνδημοῦσαν ἀναρχίαν, νὰ χαλιναγωγηθοῦν αἱ ἐπικίνδυνοι πολιτικαὶ φιλοδοξίαι τῶν αὐτοχειρισθέντων καπεταναίων εἰς πολιτικοὺς καὶ σὺν τῷ χρόνῳ νὰ δημιουργηθῇ τὸ κατάλληλον κλίμα, διὰ τῆς πνευματικῆς καὶ ἐκπολιτιστικῆς ἐν γένει διαπαιδαγωγήσεως τοῦ λαοῦ, οὕτως ὥστε νὰ καταστῇ οὗτος δεκτικός, ἴσως μόνον, διὰ συντηρητικῶς φιλελευθέρας ἀρχάς.

Δὲν ἀποτελεῖ βεβαίως πολιτικὸν δόγμα, οὔτε διεκδικεῖ τὸ ἀλάθητον μία τοιαύτη κριτικὴ τοποθέτησις τῶν πολιτικῶν πραγμάτων τῆς Ἑλλάδος τοῦ 1843-44. Ἀλλ' ἡ ὑποστηριζομένη ἄποψις νομίζω ὅτι δὲν στερεῖται ὀρθότητος, οὔτε δύναται ν' ἀμφισβητηθῇ ὅτι αὕτη ἔχει τὰς βάσεις της καὶ τὴν δικαίωσίν της εἰς αὐτὰ καθ' ἑαυτὰ τὰ πολιτικὰ γεγονότα, τὰ ὁποῖα ἐμεσολάβησαν πρὶν καὶ μετὰ τὴν ἐπανάστασιν τῆς 3ης Σεπτεμβρίου. Συνεπῶς δὲν πρέπει οὐδένα νὰ ξενίσῃ ἐὰν ὑπογραμμισθῇ ὅτι ἡ συνετὴ δικτατορία τοῦ Ι. Καποδίστρια καὶ ἡ ἀπολυταρχία τοῦ Ὄθωνος—παρὰ τὰ σφάλματά της—ὑπῆρξαν αἱ μορφαὶ ἐκεῖναι τοῦ πολιτεύματος, τοῦ ὁποίου εἶχεν ἀπόλυτον ἀνάγκην τότε ὁ τόπος, διὰ νὰ οἰκοδομήσῃ ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τὴν πρόοδον καὶ τὴν εὐημερίαν τοῦ λαοῦ. Ἀλλ' οὔτε τὸν Καποδίστρια, οὔτε τὸν Ὄθωνα ἄφησαν νὰ ἐπιτελέσουν τὸ ἔργον των, οἱ ἐσωτερικοὶ καὶ ἐξωτερικοὶ ἐχθροὶ τῆς Ἑλλάδος. Καὶ οἱ μὲν καὶ οἱ δὲ δὲν ἤθελον τὴν ἡσυχίαν, τὴν τάξιν, τὴν ἐκπολιτιστικὴν ἐξέλιξιν τῆς χώρας. Ἤθελον νὰ ὑπάρχουν μονίμως ἐν αὐτῇ ἡ ἀναταραχή, ἡ ἔξαψις τῶν παθῶν, ἡ καλλιέργεια τοῦ μίσους καὶ τῆς ἐχθρότητος μετα-

ξὺ τῶν Ἑλλήνων. Ἐπεδίωκον συστηματικῶς νὰ ἐπιφέρουν τὴν διαίρεσιν αὐτῶν, τὰς στερήσεις καὶ τὴν πενίαν των καὶ κάθε τὶ τὸ ὁποῖον θὰ ἦτο ἀντίθετον πρὸς τὴν γαλήνην καὶ τὴν εὐνομίαν, τὴν περισυλλογὴν καὶ τὴν πνευματικὴν καὶ ὑλικὴν ἀνάπτυξιν τῆς Ἑλλάδος.

Καὶ διὰ νὰ ἐπιτύχουν τοῦ σκοποῦ των αὐτοῦ αἱ δυτικαὶ κυρίως Δυνάμεις—διότι ὡρισμένοι ἐπιτήδειοι Ἕλληνες ὑπῆρξαν τυφλὰ ὄργανά των ἄλλοτε ἀργυρώνητα καὶ ἄλλοτε ἐξ... ἰδεολογίας—ἐπεδίωξαν διὰ παντὸς τρόπου νὰ εἰσαγάγουν εἰς τὴν χώραν τὸ συνταγματικὸν πολίτευμα, διότι μόνον οὕτω θὰ ἐνέσπειρον ἀσφαλέστερον τὰ μίση καὶ τὰς διχονοίας ἐν μέσω τοῦ λαοῦ καὶ θὰ ἐτροφοδότουν τὰς συχνὰς στάσεις, τὰ κινήματα καὶ τὰς ληστρικὰς ἐπιθέσεις ἐναντίον τῶν δημοσίων ταμείων.

Τὸ σύνταγμα, κατὰ τὴν ἀγγλικὴν ἄποψιν, ἦτο τὸ καλύτερον μέσον διὰ ν' ἀπορροφήση τὴν δραστηριότητα τῶν Ἑλλήνων, οἱ ὁποῖοι οὕτω θὰ ἐπεδίδοντο εἰς ἀτελευτήτους πολιτικοὺς ἀγῶνας καὶ διαμάχας, εἰς ἔριδας καὶ φανατικὰ πάθη. Διὰ τοῦ τρόπου αὐτοῦ ἤλπιζεν ἡ πονηρὰ Ἀλβιὼν ὅτι θὰ ἀπέσπα τὸν νοῦν καὶ τὴν καρδίαν ἀκόμη τῶν συνταγματικῶν πλέον Ἑλλήνων ἀπὸ τὰς ἐθνικὰς βλέψεις των. Ὡς διπλωματικὸς ὑπολογισμὸς ἦτο βεβαίως ἄριστος ὁ ἀγγλικὸς ἑλιγμός. Ἄριστος ὅμως διὰ νὰ ἐφαρμοσθῇ ἴσως ἐπὶ λαοῦ διαφόρου πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν ἐθνότητα. Διότι παρὰ τὰ δεινὰ ποὺ ἐπεσώρευσεν ὁ κοινοβουλευτισμὸς εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ παρὰ τὰς σφοδρὰς πολιτικὰς ἀντεγκλήσεις ποὺ τὸν συνώδευον, ποτὲ οἱ Ἕλληνες δὲν κατέστη δυνατὸν ν' ἀποσπάσουν τὴν σκέψιν των καὶ τὰ φλογερὰ ἐν τῇ καρδίᾳ των αἰσθήματα ὑπὲρ τῆς ἀπελευθερώσεως τῶν ὑποδούλων ἀδελφῶν των. Οἱ ἐθνικοὶ πόθοι ποτὲ δὲν ἐσβέσθησαν καὶ ποτὲ δὲν ἐλησμονήθησαν αἱ στενάζουσαι ὑπὸ τὸ πέλμα τοῦ δυνάστου ἑλληνικαὶ περιοχαί. Οὔτε καὶ τότε, οὔτε καὶ σήμερον, οὔτε καὶ εἰς τὸ μέλλον θὰ καταστῇ ποτὲ δυνατὸν ἡ Ἑλλὰς νὰ παραιτηθῇ τῶν ἐθνικῶν της διεκδικήσεων.

Ἀλλά, παρὰ τὴν ἀναμφισβήτητον αὐτὴν ἀλήθειαν, πρέπει νὰ ὁμολογηθῇ ὅτι ἡ ἀγγλικὴ διπλωματία διὰ τοῦ συνταγματικοῦ πολιτεύματος, τὸ ὁποῖον ἐπέβαλεν εἰς τὴν Ἑλλάδα, χρησιμοποιήσασα πρὸς τοῦτο πᾶν θεμιτὸν καὶ ἀθέμιτον μέσον, ἐπέτυχεν ἐμμέσως τοὐλάχιστον κατὰ μέγα μέρος τοῦ καταχθονίου σκοποῦ της. Χάριν τοῦ συντάγματος οἱ Ἕλληνες περιέπεσαν ταχέως εἰς τὴν δίνην τῶν πολιτικῶν φατριασμῶν, τῆς πολιτικῆς διαφθορᾶς, τῆς συναλλαγῆς καὶ τῶν ἐσωτερικῶν ἀνωμαλιῶν, μὲ μοιραίαν ὅσον καὶ ὀδυνηρὰν συνέπειαν, νὰ τεθῇ εἰς ἥσσονα μοῖρα ἡ ὀργάνωσις τοῦ κράτους καὶ κυρίως ἡ στρατιωτικὴ προπαρασκευὴ τούτου. Οἱ ἑκάστοτε πολιτικοὶ ἀρχηγοί, οἵτινες ἐσχημάτιζον Κυβέρνησιν, ἔρριπτον συνήθως ὅλον τὸ βάρος τῆς ἐνεργητικότητός των εἰς τὴν ἐξυπηρέτησιν ἰδιοτελῶν σκοπῶν, διὰ νὰ καρπωθοῦν κομματικὰ ὀφέλη. Ἀτυχῶς

τὸ πολιτικὸν συμφέρον ἐτίθετο πολλάκις ὑπεράνω τοῦ ἐθνικοῦ, δι' ὃ καὶ ἡ χώρα εὑρίσκετο πάντοτε γυμνὴ ἀπὸ πᾶσαν σοβαρὰν προσπάθειαν τείνουσαν εἰς τὴν ὀργάνωσιν, τὴν ἐκπαίδευσιν καὶ τὸν ἐξοπλισμὸν τῶν στρατιωτικῶν της δυνάμεων. Οἱ πολιτικοὶ ἐκεῖνοι ἄνδρες δὲν ἐστεροῦντο βεβαίως πατριωτισμοῦ, ἀλλ' ὁ πατριωτισμός των περιωρίζετο εἰς καθαρῶς συναισθηματικὰ πλαίσια καὶ ἦτο ἀποξενωμένος τοῦ ἀπαραιτήτου ἐκείνου ρεαλιστικοῦ πνεύματος, τὸ ὁποῖον τὸν θωρακίζει καὶ τὸν ἀξιοποιεῖ.

Ἐκ τοῦ λόγου τούτου ἡ Ἑλλὰς δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐκμεταλλευθῇ τὰς εὐκαιρίας ἐκείνας, αἱ ὁποῖαι τῆς ἐδόθησαν κατ' ἐπανάληψιν, ὡς ἐκ τῶν διεθνῶν συρράξεων καὶ νὰ προβῇ εἰς μίαν σοβαρὰν πολεμικὴν ἐκδήλωσιν πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῶν ὑποδούλων Ἑλληνικῶν πληθυσμῶν. Δὲν ἦτο ἀτυχῶς εἰς θέσιν νὰ παρατάξῃ μίαν ἀξιόμαχον στρατιωτικὴν δύναμιν, ἡ ὁποία θὰ τὴν ἔκαμνε σεβαστὴν εἰς τοὺς ἐχθρούς της καὶ ἡ ὁποία, ἔστω καὶ παρὰ τὰς ἀντιρρήσεις τῶν Δυνάμεων, θὰ ἤσκει ἀσφαλῶς μίαν ἀποφασιστικὴν ἐπίδρασιν ἐπὶ τῶν ἀπαραγράπτων ἐθνικῶν της διεκδικήσεων. Οὐδὲ τὴν ἐλαχίστην ὅμως ἐπίδειξιν ἰσχύος ἠδύνατο νὰ πραγματοποιήσῃ τότε ἡ Ἑλλάς. Πολλοὶ ἦσαν οἱ λόγοι ποὺ τὴν ἠμπόδιζον πρὸς τοῦτο. Ὁ κυριώτερος ὅμως ὠφείλετο εἰς τὸ ὅτι ἐτέλει ὑπὸ τὰς συνθήκας τοῦ καθεστῶτος τῶν συνταγματικῶν ἐλευθεριῶν, αἱ ὁποῖαι, ὡς ἐκ τῆς ἀκαταλληλότητος τοῦ λαοῦ της δι' αὐτάς, εἶχον αὗται ὡς μοιραῖον ἐπακόλουθον νὰ ἐγκαταστήσουν μονίμως τὴν ἀσυδοσίαν καὶ τὴν πολιτικὴν ἀναρχίαν εἰς τὰς σχέσεις τοῦ κράτους μετὰ τῶν πολιτῶν.

Καὶ ἀκριβῶς αὐτὸ ἐπεδίωκε καὶ ἐπέτυχεν ἡ ἀγγλικὴ διπλωματία, διὰ τῆς ἐπιβολῆς τοῦ συντάγματος εἰς τὴν χώραν, οὕτως ὥστε νὰ καταστήσῃ ταύτην ἀνοργάνωτον καὶ ἀπόλεμον, διασφαλίζουσα συγχρόνως τὴν ἀκεραιότητα τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας ἐκ πάσης ἀπὸ Ἑλληνικῆς πλευρᾶς ἐπιθέσεως. Αὐτὸς ἦτο ὁ κύριος ἀντικειμενικὸς σκοπὸς τῆς Βρεταννικῆς πολιτικῆς ἔναντι τῆς Ἑλλάδος, ὁ ὁποῖος ἐπετεύχθη πλήρως χάρις εἰς τὴν εὐπιστίαν καὶ τὴν ἀπειρίαν τῶν Ἑλλήνων πολιτευομένων.

* * *

Δύναται ὅμως νὰ ὑποστηριχθῇ ὅτι εἰς περίπτωσιν καθ' ἣν δὲν ἐλάμβανε χώραν ἡ ἐπανάστασις τῆς 3ης Σεπτεμβρίου καὶ δὲν ἐξεβιάζετο ὁ Ὄθων νὰ παραχωρήσῃ τὸ σύνταγμα, τὰ Ἑλληνικὰ πράγματα θὰ ἐξειλίσσοντο ὁμαλῶς ὑπὸ τὸ μοναρχικὸν πολίτευμα καὶ ἡ Ἑλλὰς θὰ ανασυνεκρότει τὰς δυνάμεις της καὶ θὰ παρουσίαζε προόδους εἰς τὸν ἐκπολιτιστικὸν καὶ τὸν στρατιωτικὸν τομέα ; Ἡ ἀπάντησις δὲν δύναται παρὰ νὰ ἔχῃ μᾶλλον συμβολικὴν μορφήν. Εἶναι ριψοκίνδυνον νὰ προβῇ τις εἰς θετικὰ συμπεράσματα, βασιζόμενα εἰς μίαν ὑποθετικὴν παρατήρησιν.

Ἐν τούτοις τὰ δεδομένα ἀποτελοῦν μίαν μαρτυρίαν ἀδιάψευστον. Ἐὰν κρίνωμεν τὸ ἀναδημιουργικὸν ἔργον τὸ ὁποῖον συνετελέσθη, ἐκ τοῦ μηδενὸς δέ, κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς δεκαετίας 1833—1843, τὸ ὁποῖον ὁμολογουμένως παρὰ τὰς μυρίας ἀντιξοότητας ὑπῆρξε πλούσιον εἰς σοβαρὰ ἐπιτεύγματα δύναται νὰ θεωρηθῇ ἂν ὄχι βέβαιον, πιθανώτατον ὅτι ἡ τύχη τῆς χώρας θὰ ἦτο διαφορετική. Δὲν ἦτο ἄμοιρον βεβαίως σφαλμάτων τὸ ἀπολυταρχικὸν καθεστὼς τοῦ Ὄθωνος, ἀλλὰ τὰ σφάλματα ἐκεῖνα ἦσαν πολὺ ὀλιγώτερα ἀπὸ ὅσα συνετελέσθησαν κατὰ τὸ συνταγματικὸν καθεστὼς εἰς ἰσόχρονον διάστημα. Καὶ ἐπὶ πλέον τὰ πρῶτα ἐκεῖνα σφάλματα δὲν ἠμπόδισαν τὴν ἀναδιοργάνωσιν ἐκ βάθρων τῶν στρατιωτικῶν δυνάμεων τοῦ Κράτους, ἐνῷ ἐπὶ τῆς συνταγματικῆς περιόδου ἀνεκόπη ἡ προσπάθεια αὐτὴ καὶ οὐδεμία σοβαρὰ μέριμνα ἐλήφθη διὰ ν' ἀποκτήσῃ ἡ Ἑλλὰς ἀξιόμαχον στρατὸν καὶ στόλον. Καὶ ἐνῷ τὸ θέμα τοῦτο ἦτο ὄχι μόνον πρωταρχικῆς, ἀλλ' αὐτόχρημα ἐθνικῆς σημασίας, δὲν ἔτυχε τῆς δεούσης προσοχῆς ὑπὸ τῶν ἰθυνόντων τῶν ἑκάστοτε Κυβερνήσεων, τοὺς ὁποίους ἀπησχόλει ὑπὲρ πᾶν ἄλλο ἡ συνεχὴς πολιτικολογία, ἡ δημαγωγία, ἡ πολιτικὴ ἐμπάθεια καὶ ἡ διὰ παντὸς τρόπου ἐξασφάλισις τῆς ἀνόδου των εἰς τὴν ἐξουσίαν.

Ὑπὸ τοιαύτας προϋποθέσεις ἀποτελεῖ θαῦμα τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ Ἑλλὰς κατώρθωσε ν' ἀνταπεξέλθῃ ἐνώπιον τόσων δυσχερειῶν, αἱ ὁποῖαι κατὰ κύριον λόγον προήρχοντο ἀπὸ τὴν ἀνίατον πολιτικομανίαν, ἥτις ἀπέρρεεν ἀπὸ τὸ συνταγματικὸν πολίτευμα μὲ ἀναπόφευκτον συνέπειαν τὴν ζημίαν τῶν ἐθνικῶν συμφερόντων.

Ἀλλ' ὑπάρχει καὶ μία ἄλλη ἔνδειξις περὶ τῆς ἀποτυχίας, τὴν ὁποίαν ἐσημείωσεν ἡ μεταβολὴ τοῦ πολιτεύματος. Καὶ τὴν ἔνδειξιν αὐτὴν θὰ τὴν ἀνεύρῃ κανεὶς εἰς τὸ ἀμείλικτον ἐρώτημα, τὸ ὁποῖον αὐτομάτως ἐτέθη εἰς τὰ χείλη τῶν πρωτεργατῶν τῆς ἐπαναστάσεως ὀλίγον μετὰ τὴν ἐπικράτησίν της, περὶ τοῦ «ἐὰν ἔπραξαν καλῶς, ἐὰν ὠφέλησαν ἢ ἔβλαψαν τὴν Πατρίδα», διὰ τῶν συνωμοτικῶν ἐνεργειῶν των πρὸς ἐπιβολὴν τοῦ συντάγματος. Ἐρώτημα, τοῦ ὁποίου ἡ ἀπάντησις ἀνευρίσκεται εἰς τὴν μεταμέλειαν τῶν κυριωτέρων παραγόντων, πολιτικῶν καὶ στρατιωτικῶν, τῆς μεταβολῆς. Πιθανὸν ἡ μεταμέλεια αὐτὴ νὰ ὠφείλετο εἰς τὸ γεγονὸς ὅτι δὲν ἐκαρπώθησαν ὅλοι τὰ ὀφέλη τὰ ὁποῖα προσεδόκουν, νὰ ἦτο δηλαδὴ αὕτη καθαρῶς ὑποκειμενικὴ καὶ προσωπική. Ἔστω. Ἀλλὰ δὲν εἶναι δυνατὸν μαζὶ μὲ τὴν ἀπογοήτευσιν τὴν ὁποίαν ἐδοκίμασαν ὡς ἄτομα, νὰ μὴ ἐμπεριείχετο ἐν αὐτῇ καὶ ἡ ἀπογοήτευσις ἐκ τῆς ἐπὶ τὰ χείρω διαμορφωθείσης πολιτικῆς καὶ κοινωνικῆς καταστάσεως τῆς χώρας.

Πέραν ὅμως τῆς κριτικῆς αὐτῆς τοποθετήσεως τῶν συνεπειῶν, αἱ ὁποῖαι προέκυψαν ἐκ τῆς ἐπαναστάσεως τῆς 3ης Σεπτεμβρίου, ὑπάρχουν ἐπὶ τοῦ προκειμένου καὶ ἕτεραι γνῶμαι καὶ συμπεράσματα, τὰ ὁποῖα

διετυπώθησαν κατὰ καιροὺς ὑπὸ παλαιῶν καὶ νεωτέρων ἱστορικῶν. Καὶ ἀσφαλῶς δὲν πρέπει, τοὐλάχιστον τὰ κυριώτερα ἐξ αὐτῶν, νὰ παραλειφθοῦν ἀπὸ τὰς σελίδας τῆς μελέτης αὐτῆς. Προηγεῖται πάντοτε ὁ Παπαρρηγόπουλος, ὁ ὁποῖος ἔγραψεν εἰς τὴν ἱστορίαν του μεταξὺ ἄλλων τὴν ἑξῆς δογματικὴν φράσιν : «... Ἡ ἐπανάστασις τῆς 3ης Σεπτεμβρίου καὶ αἱ συνέπειαι αὐτῆς, ὑπῆρξαν ἀρνητικῶς χρήσιμοι διὰ τὸν τόπον». Τοῦτο ἀναμφιβόλως ἀποτελεῖ μίαν ἀλήθειαν μὴ ἐπιδεχομένην ἀμφισβήτησιν. Εἶναι ἐξ ἄλλου ὁ ἐπιεικέστερος χαρακτηρισμὸς τῆς ἐπαναστάσεως, ἡ ὁποία ὑπῆρξεν ὄντως «ἄρνησις» καὶ οὐχὶ «θέσις» ἢ ἀφετηρία προόδου τῆς δημοσίας ζωῆς τοῦ τόπου.

Διεξοδικώτερος εἶναι ἐπὶ τοῦ θέματος ὁ Ἐπ. Κυριακίδης, ὅστις, καίτοι εἰς τὰς κρίσεις του δὲν ὑπῆρξε πάντοτε ἀντικειμενικός, ἐν προκειμένῳ ὅμως παρ' ὅτι ἴσως ἀδικεῖ τὸ μοναρχικὸν πολίτευμα καὶ τὸν Ὄθωνα, ἐν τούτοις εἶναι περισσότερον κατηγορηματικὸς εἰς τὰς ἐκφράσεις του ἐναντίον τοῦ συντάγματος [1] : «... Δοξάζονται, ἔγραφε, πρὸς στιγμὴν οἱ διοργανωταὶ τοιούτων στάσεων, ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ αὐτοὶ οἱ ἴδιοι δυσανασχετοῦντες ἀναμιμνήσκονται τὴν εἰς ταύτας συμμετοχήν. Οὕτω πάντοτε συμβαίνει ὅταν προώρως ἐπιτελῶνται μεταβολαί, δι' ἃς οὔτε προπαρεσκευασμένος εἶναι ὁ λαός, οὔτε προέρχονται ἐκ τῆς ἐνδομύχου αὐτοῦ πεποιθήσεως. Καὶ αἱ γενόμεναι κατὰ τὴν δεκαετίαν στάσεις καὶ ἡ ἐπανάστασις τῆς 3ης Σεπτεμβρίου, οὐδαμῶς ὑπὸ τοῦ λαοῦ προήρχοντο· ἦσαν ἔργα ὀλίγων. Ἄκαιροι φιλοδοξίαι, ἀπαιτήσεις μὴ ἱκανοποιούμεναι πολιτευτῶν ἐριζόντων περὶ τῆς ἀρχῆς καὶ ἀνικανότης Μοναρχίας ἄφρονος καὶ παλιμβούλου, ἐδημιούργησαν τὴν 3ην Σεπτεμβρίου· οἱ νικηταὶ τῆς ἡμέρας ταύτης ἦσαν ἀντάξιοι τῶν ἡττημένων. Οὔτε ἀρχαὶ ἐπάλαισαν, οὔτε ἀρχαὶ ἐνίκησαν· ἄτομα κατέβαλον ἄτομα· ἔπεσε μία Κυβέρνησις καὶ διωρίσθη ἑτέρα· οὔτε, ἡ μία ἀπέρρεεν ἀπὸ τοῦ λαοῦ, οὔτε ἡ ἄλλη· ἡ μία ἦτο προϊὸν Βασιλέως ἄνευ θελήσεως, περικυκλουμένου ὑπὸ ξένων καὶ Ἑλλήνων αὐλοκολάκων· ἡ ἄλλη ἦτο ἀποτέλεσμα τῆς συνεργασίας ὀλίγων ἀνδρῶν, ὧν οἱ μὲν παρεπλανήθησαν ὑπὸ ξένων συμβουλῶν, οἱ δὲ ἐπεδίωξαν τὴν ἐγκατάστασιν αὐτῶν ἐν τῇ ἀρχῇ καὶ ἄλλοι ἐκ τῆς λελογισμένης φιλοδοξίας παρωρμήθησαν. Δὲν κατελύθη μία τυραννία, διότι οὐδόλως τοιαύτη ὑφίστατο· δὲν ἠνοίχθη μία Βαστίλη, ἵνα ἐξέλθωσιν οἱ ἀδίκως κρατούμενοι ἐργάται τοῦ πνεύματος· ἠνοίχθησαν κοιναὶ φυλακαὶ καὶ ἐξῆλθον τῆς ἀγορᾶς περιτρίμματα. Ὁ λαὸς ἔστη ἀπαθής· περιέργως εἶδε τὰ τελούμενα εἰς τὸν ἀγῶνα δύο παλαιστῶν· οὔτε ἐλυπήθη διὰ τὴν πτῶσιν τῆς ἀπολύτου Μοναρχίας,

1. Ε. Κυριακίδη: Ἱστορία τοῦ Συγχρόνου Ἑλληνισμοῦ τ. Α' σ. 383

οὔτε ἐχάρη διὰ τὴν ἀνακήρυξιν τοῦ συντάγματος· οὔτε τὸ ἓν σύστημα, οὔτε τὸ ἕτερον ἀπέρρεεν ἐξ αὐτοῦ...».

Κατὰ διαφορετικὸν τρόπον ἔκρινε τὰ πράγματα ὁ Γ. Κρέμος εἰς τὴν ἱστορίαν του, ὁ ὁποῖος ἔγραψε τὰ ἑξῆς:[1]

«... Τὸ σύνταγμα τοῦ 1843 πηγὴν ἔχον οὐχὶ τὰ ἤθη καὶ ἔθιμα παλαιά τε καὶ νέα τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους καὶ τὸν πολιτικὸν αὐτοῦ βίον εἶναι ἀπομίμημα τῶν παρ' ἀλλοδαπῇ ἰσχυόντων καὶ ἔν τισιν ἀντιγραφή, ξένου ἄρα τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους. Ἐπειδὴ καὶ ὁ Βασιλεὺς Ὄθων ὡς ὢν φύσει αὐτάρχης, ἐξ ἀνάγκης δ' ἀπεδέξατο πολίτευμα ἐπιβληθὲν αὐτῷ ἄκοντι, φανερώτατον ὅτι καὶ αὐτὸς ἦν ξένος τοῦ συνταγματικοῦ πολιτεύματος. Ἐντεῦθεν ἀσφαλῶς θὰ ἠδύνατό τις νὰ προΐδῃ τὴν ἀποτυχίαν παρ' Ἕλλησι τοῦ συνταγματικοῦ πολιτεύματος. Τούτων οὕτως ἐχόντων καὶ οἱ ἀποστέργοντες τὴν συγκέντρωσιν ὡς αἰτίαν τῆς ἀποτυχίας καὶ οἱ τὴν ἀποκέντρωσιν ὡς ἄγκυραν σωτηρίας τοῦ συνταγματικοῦ βίου στέργοντες, στοχάζονται μόνον ἐν μέρει τοῦ ἀληθοῦς, διότι τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος καὶ ἄλλα ἀπολαυόντα αὐτοδιοικήσεως ἐκακοδαιμόνησαν οὐχὶ σπανίως καὶ ὑπ' αὐταρχίαν ἔστιν ὅτε εὐδαιμόνησαν, ὅπερ τεκμήριον ὅτι ἀλλαχοῦ ζητητέα ἡ αἰτία τῆς κακοδαιμονίας καὶ εὐδαιμονίας τῶν λαῶν... Ἀλλ' οὐδὲν ἧττον οἱ Ἕλληνες καὶ μετὰ τὴν ψήφισιν τοῦ συντάγματος διετέλουν ὄντες οἱ αὐτοί. Ἐπανελαμβάνοντο τὰ αὐτὰ ἀδικήματα οἷα καὶ πρότερον. Αὐτὴ ἡ ἐθνικὴ συνέλευσις πλὴν ἄλλων ἐδίχασεν ἀδίκως καὶ ἀσυνέτως τοὺς Ἕλληνας εἰς αὐτόχθονας καὶ ἑτερόχθονας. Τὸ ψήφισμα τοῦτο μεγάλως ἐλύπησε τοὺς ἐκτὸς τῆς Ἑλλάδος Ἕλληνας καὶ σχίσμα μέγα ἐγένετο μεταξὺ τῶν ἀγωνισαμένων καὶ μὴ Ἑλλήνων, μεταξὺ τῶν ἔσω καὶ ἔξω...».

Πλέον κατηγορηματικὸς εἰς τὰς κρίσεις του ἦτο ὁ Γ. Σ. Φραγκούδης, ὁ ὁποῖος ἔγραψε τὰ ἑξῆς:[2]

«... Ὁ Ὄθων θέτων τὴν ὑπογραφήν του κάτω τοῦ συντάγματος τοῦ 1843 εἶπεν: «Ὑπογράφω τὴν καταδίκην τῆς Ἑλλάδος». Ἐν τούτοις ἐπὶ δέκα ἔτη θὰ ἀναλάβῃ τὸν ἀγῶνα, νὰ ὑπερασπίσῃ τὸ σύνταγμα κατὰ τῶν ἀτιμιῶν τῶν κομμάτων, διὰ νὰ πέσῃ τέλος ὑπερασπίζων τὴν τιμὴν καὶ τὴν ὕπαρξιν τοῦ Κράτους. Τὰ κόμματα ἀχαλίνωτα ἐρρίφθησαν κατ' ἀλλήλων συκοφαντούμενα, ὑβριζόμενα. Ρωσικόν, Ἀγγλικόν, Γαλλικόν, οὐδὲν ὅμως Ἑλληνικόν. Φαντασθῆτε κομματάρχην τὸν Θ. Γρίβαν, ὅστις χιλιάκις εἶχε στασιάσει καὶ ἁρπάσει τὰ ταμεῖα. Ὁ Γρίβας λοιπὸν ἐχαιρέτησε τὸ σύνταγμα μὲ μία στάσιν διὰ ν' ἀποδείξῃ ὅτι δὲν ἦτο ἡ «ἀπολυταρχία» τοῦ Καποδίστρια, τῆς Ἀντιβασιλείας ἢ τοῦ Ὄθωνος,

---

1. Γ. Κρέμου: Νεωτάτη Γενικὴ Ἱστορία τ. Δ' σ. 1091 Ἀθῆναι 1890.
2. Γ. Σ. Φραγκούδη: Τὸ Ρωμαίϊκο σ. 35.

πού ἔπταιεν, ἀλλὰ τὰ κομματικὰ πάθη καὶ τὰ προσωπικὰ συμφέροντα .. Ὁ Κωλέττης, ἀργότερον, συναθροίσας ἔνοπλα στίφη εἰς τὰς Ἀθήνας ἐζήτησε νὰ ἀνατρέψη τὴν Κυβέρνησιν, ἥτις ἠναγκάσθη νὰ παραιτηθῇ. Αὐτὰ ἦσαν τὰ πρωτόλεια τοῦ συντάγματος...».

ΕΝΑΣ ΑΦΟΡΙΣΜΟΣ ΚΑΤΑ ΤΟΥ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΟΣ

Θὰ τελειώσω τὸ κεφάλαιον τῆς ἐπαναστάσεως τῆς 3ης Σεπτεμβρίου προσθέτων τὰς σοφὰς κρίσεις ἐπὶ τοῦ ἐν Ἑλλάδι συνταγματικοῦ πολιτεύματος, τὰς ὁποίας ἔγραψε πρὸς τὸν Ν. Δραγούμην εἰς τὴν ἐπιστολιμαίαν βιβλιοκρισίαν του διὰ τὰς «Ἱστορικὰς Ἀναμνήσεις» του, ὁ ἐξαίρετος ἐκεῖνος Ἕλλην τοῦ παρελθόντος αἰῶνος Δημ. Βερναρδάκης :

«... Δι' ἐμὲ ὅμως, ἔγραφε[1], και τότε καὶ σήμερον μια καὶ μόνη εἶναι ἡ περί τε τοῦ συντάγματος καὶ τοῦ Ὄθωνος ἀλήθεια. Ὁ Ὄθων ἐφρόνει ὅτι τὸ σύνταγμα εἶναι πολίτευμα οὐ μόνον ἀκατάλληλον, ἀλλὰ καὶ ὀλέθριον διὰ τὴν Ἑλλάδα, ὅθεν καὶ οὐδέποτε οἰκειοθελῶς παρεχώρησεν αὐτό. Ἐπεβλήθη εἰς αὐτὸν δι' ἐπαναστάσεως καὶ τὸ ἐδέχθη ἄκων· δεχθεὶς δὲ ἅπαξ αὐτὸ ἐτήρησεν ἀκριβέστατα, καὶ δὲν ὑπάρχει εν καὶ μόνον γεγονὸς μαρτυροῦν ὅτι τὸ ἐπαραβίασεν, ὅπως ἐκραύγαζον οἱ ἐχθροί του. Ἀλλὰ τὸ σύνταγμα, ὡς ἐκ τῆς καταγωγῆς και τῆς φύσεως αὐτοῦ, εἶναι πολίτευμα ψευδές, ἐὰν δὲ ὑπάρχη ἔθνος ἐν Εὐρώπῃ, εἰς τὸ ὁποῖον ἡ ἐφαρμογὴ τοῦ πολιτεύματος τούτου εἶναι ἀκατόρθωτος, το ἔθνος τοῦτο εἶναι τὸ Ἑλληνικόν. Οὔτε συνετάχθη, οὔτε εἶναι δυνατὸν νὰ συνταχθῇ ποτὲ πολιτικὴ δικονομία, ὁρίζουσα καὶ διακρίνουσα λεπτομερῶς τὸν τρόπον τῆς ἐνασκήσεως τῶν δικαιωμάτων καὶ καθηκόντων τῶν δύο συναλλαττομένων ἐν τῷ πολιτεύματι τούτῳ μερῶν, τοῦ Στέμματος καὶ τοῦ Ἔθνους, κατὰ τὴν ἐπικρατήσασαν ἀπὸ τῶν περὶ Μοντεσκιε καὶ ἐφεξῆς πολιτειολόγων φαντασιώδη θεωρίαν. Οἱ ὅροι τοῦ συνταγματικοῦ συμβολαίου εἶναι γενικαί τινες καὶ ἀόριστοι ἀρχαί, ὧν τὸ πνεῦμα και τὸ γράμμα ὑπόκειται εἰς πλείστας ὅσας καὶ παρεξηγήσεις καὶ καταδολιεύσεις, ἀρκεῖ τὸ ἕτερον τῶν συναλλαχθέντων μερῶν νὰ ἔχῃ τὴν πρὸς τοῦτο ἀπαιτουμένην δύναμιν καὶ θέλησιν. Τὴν ἀλήθειαν ταύτην μαρτυρεῖ ὁλόκληρος ἡ ἱστορία, ὄχι μόνον τῆς κατὰ τὴν γαλλικὴν ἐπανάστασιν κατὰ μίμησιν τῆς Ἀγγλίας συνταγματευθείσης Εὐρώπης, ἀλλὰ και αὐτῆς τῆς Ἀγγλίας, ὅπου τὸ σύνταγμα δὲν ἐφηρμόσθη ὅπως σήμερον, ὅτε κάθηται γυνὴ ἐπὶ τοῦ θρόνου, ἡ Βικτωρία. Τὴν ἰδιάζουσαν δε ταύτην φύσιν τοῦ συνταγματικοῦ πολιτεύματος ἀπεικόνισέ ποτε κάλλιστα

1. Ἐπιστολιμαία Βιβλιοκρισία σ. 364. Ἐδημοσιεύθη ἀρχικῶς ἐν τῇ «Νέα Ἡμέρα» τῆς Τεργέστης τὴν 5ην Νοεμβρίου 1874 συμπεριελήφθη δε εἰς τὰς «Ἱστορικὰς Ἀναμνήσεις» τοῦ Ν. Δραγούμη, διὰ τὰς ὁποίας καὶ ἐγράφη.

ὁ γηραιὸς Κανάρης. Γνωρίζεις, φίλτατε, ἐκ πείρας ὅτι ὁσάκις ἐξαντληθῆ ἡ κατὰ τῆς βασιλείας ὁπλοθήκη των, οἱ ἀντιπολιτευόμενοι δὲν ἀφήνουσι τὸν ἔνδοξον γέροντα νὰ ἐπαναπαύσῃ ἥσυχος τὸ γῆρας του εἰς τὰς ἐκ τῶν ἀθανάτων ἔργων του ἀμαράντους δάφνας, ἀλλ' ὠθοῦσιν ἀσεβῶς εἰς ἀντιπολιτεύσεις καὶ ἀναρμόστους λόγους. Τῷ καιρῷ λοιπὸν ἐκείνῳ ὁ Κανάρης, ὃν ἡ ἀντιπολίτευσις προέστησεν ἑαυτῆς κατὰ τοῦ Ὄθωνος, ἐξεφώνησεν ἐν τῇ γερουσίᾳ λόγον, χειροκροτηθέντα μὲν παταγωδέστατα ὑπὸ σύμπαντος τοῦ ἑλληνικοῦ, καὶ πολυθρύλητον γενόμενον, κενὸν ὅμως καὶ διάκενον ἄλλως, ἐν ᾧ παρωμοίασε τὸ σύνταγμα πρὸς τρυτάνην, ἧς τὴν μὲν ἑτέραν τῶν πλαστίγγων κατέχει ὁ Βασιλεύς, τὴν δὲ ἑτέραν τὸ ἔθνος. Ἐν ὅσῳ ἡ γλῶσσα τῆς τρυτάνης, εἶπεν ὁ Κανάρης, εἶναι ἀκριβῶς κάθετος καὶ οἱ δύο πλάστιγγες ἰσορροποῦσι, τὸ σύνταγμα λειτουργεῖ· καθὼς ὅμως παρεκκλίνει καὶ ὀλίγον ἑτέρωθεν τῆς καθέτου ἡ γλῶσσα, ἢ τῶν πλαστίγγων ἡ ἑτέρα γύρει καὶ ὀλίγον μόνον, ἡ λειτουργία τοῦ συντάγματος ἔπαυσε. Λειτουργίαν συντάγματος λέγω καὶ ἐγώ, φίλε, κατ' ἀνάγκην διὰ νὰ σοὶ γίνω καταληπτός, διότι πρὸς τοῖς ἄλλοις εἰρήσθω ἐν παρόδῳ, ἀφ' οὗ ἐξηντλήσαμεν ὑπὲρ τοῦ συντάγματος οἱ Ἕλληνες πᾶσαν ἐθνικὴν δύναμιν καὶ ζωήν, ἐπὶ τέλους, διὰ νὰ ἐπαρκέσωμεν εἰς τὰς ἀτελευτήτους συνταγματικὰς ἀνάγκας, ἐπεβάλομεν χεῖρα ἀσεβῆ καὶ ἐπὶ λέξεως, ἥτις μέχρι τοῦδε ἐξέφραζε τὸ ἱερώτατον τῶν χριστιανικῶν μυστηρίων. Τὸ δὲ ἀξιοσημείωτον εἶναι ὅτι ἡ ἀσεβὴς αὕτη ἱεροσυλία ἐτελέσθη ὅλως ἀνεπαισθήτως, διότι ἀκριβῶς ἀφ' ὅτου ἠρχίσαμεν οἱ Ἕλληνες νὰ καταγινώμεθα μὲ τὴν λειτουργίαν τοῦ συντάγματος, ἀφήκαμεν καὶ ἐλησμονήσαμεν βαθμηδὸν τὴν λειτουργίαν τῆς ἐκκλησίας. Διὰ νὰ λειτουργῇ λοιπὸν τὸ σύνταγμα, ἡ τρυτάνη πρέπει νὰ μένῃ κάθετος καὶ ἰσόρροπος· ἡ ἐλαχίστη δὲ διατάραξις τῆς ἰσορροπίας ταύτης ἐκθέτει ὁλόκληρον τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος εἰς τὸν φοβερὸν κίνδυνον νὰ μείνῃ συνταγματικῶς ἀλειτούργητον! Ἀλλ' εἶναι δυνατὴ τοιαύτη φαντασιώδης ἰσορροπία τῆς συνταγματικῆς τρυτάνης; Ἐὰν δὲ ἡ ἰσορροπία αὕτη εἶναι δύσκολος, διὰ νὰ μὴ εἴπω ἀδύνατος, εἰς τὴν Ἀγγλίαν, πῶς εἶναι δυνατὸν νὰ πραγματοποιηθῇ εἰς τὴν Ἑλλάδα, τὸν ἀνταρκτικὸν πόλον τῆς Ἀγγλίας, τόπον ὅπου ἐπικρατεῖ ἀδιάκοπος καὶ αἰώνιος καὶ τρικυμιώδης ὁ ἄνεμος τῶν παθῶν, οὗτινος καὶ ἡ ἐλαχίστη πνοὴ εἶναι ἱκανὴ νὰ διαταράξῃ καθ' ὁλοκληρίαν καὶ ἀνὰ πᾶσαν στιγμὴν τὴν ἰσορροπίαν τῆς συνταγματικῆς τρυτάνης; Τὸ κύριον ἐλατήριον τοῦ πολιτικοῦ τούτου μηχανισμοῦ εἶναι ἡ εἰλικρίνεια καὶ ἡ μετριοπάθεια, ἀρεταὶ ἐξόχως μὲν ἀγγλικαί, ἥκιστα δὲ ἑλληνικαί, καθ' ἃς ἑκάτερον τῶν συναλλαχθέντων μερῶν δὲν ἐκρήγνυται εἰς ποτνιασμοὺς τραγικούς, ἅμα ὡς ἴδῃ κλίνουσαν ὀλίγον τὴν πλάστιγγα, οὐδὲ ὁρμᾷ ἀκατάσχετον εἰς διαδηλώσεις καὶ ὀχλαγωγίας καὶ ἀνταρσίας καὶ ἐπαναστάσεις, ἀλλ' ὑποφέρει

μετριοπαθῶς μέχρις οὗ παύση ὁ ἄνεμος, ἀρκούμενος εἰς τὸ ὅτι ὑπάρχει πάντοτε ἡ τρυτάνη μὲ τὰς δύο της πλάστιγγας, ἔστω καὶ μὴ ἀκριβῶς ἰσορρόπους. Ἐννοεῖται λοιπὸν ὅτι, καὶ ἂν ἄγγελος ἐξ οὐρανοῦ καταβὰς καθήση ἐπὶ τοῦ ἑλληνικοῦ θρόνου καὶ θελήση νὰ ἐφαρμόση τὸ σύνταγμα, θέλει ἀποτύχη δι' ἔλλειψιν εἰλικρινείας καὶ μετριοπαθείας ὄχι ἀπὸ μέρους τοῦ Βασιλέως—ὅπερ μέχρι τοῦδε τοὐλάχιστον δὲν συνέβη— ἀλλ' ἀπὸ μέρους τῶν ἀντιπροσώπων τοῦ ἔθνους, ὅπερ πάντοτε μέχρι τοῦδε συνέβη. Καὶ ταῦτα μὲν ὡς πρὸς τὴν διαμφισβητουμένην τοῦ Βασιλέως Ὄθωνος συνταγματικότητα... Δυστυχῶς ὅμως αἱ ὀλέθριαι συνέπειαι τοῦ συντάγματος ἦτο ἀδύνατον νὰ μὴ ἀναφανῶσιν ἀργὰ ἢ γρήγορα ἐν ὅλη των τῇ ἀσχημίᾳ. Οὕτως ἡ ἐπιδρομὴ τοῦ συνταγματικοῦ πολιτεύματος κατέστρεψε τὰ πάντα, διότι οὐ μόνον οἴκοθεν ἐπέδρασεν εἰς τὸ ὅλον τῆς πολιτείας ὁ ἀγγλικὸς οὗτος πιθηκισμός, ἀλλὰ καί, ὡς ἦτο ἑπόμενον, ἀφῆκεν ἐλεύθερον τὸ στάδιον καὶ εἰς τὸν ἐπίλοιπον ἐκ τῆς Δύσεως ψευδοπολιτισμόν, ὃν καὶ εἰσηγμένον ἅπαξ ἠδύνατο ἄνευ τοῦ συντάγματος νὰ ἐξουδετερώση μεγάλως σπουδαία καὶ φωτισμένη Κυβέρνησις. Τὰ πολιτεύματα καὶ οἱ νόμοι εὐδοκιμοῦσι τότε μόνον ὅταν συναρμόζωνται ἐπωφελῶς καὶ σκοπίμως ἔνθεν μὲν πρὸς τὸ καθόλου πνεῦμα καὶ τὸν χαρακτῆρα τῶν ἐθνῶν, εἰς ἃ ἐπιβάλλονται, ἔνθεν δὲ πρὸς τὰς διαφόρους χρονικὰς καὶ τοπικὰς περιστάσεις τοῦ ἐθνικοῦ βίου. Ἐὰν δὲ ὑπῆρχε πολίτευμα ἀνάρμοστον ὅλως εἰς τὴν νέαν Ἑλλάδα, καὶ ὡς ἐκ τοῦ καθόλου χαρακτῆρος τοῦ ἔθνους καὶ ὡς ἐκ τῶν περιστάσεων τοῦ ἐθνικοῦ βίου, τὸ πολίτευμα τοῦτο κατ' ἐμὲ ἦτο τὸ συνταγματικόν. Τὸ σύνταγμα ἐγεννήθη καὶ ηὐδοκίμησεν ἐν Ἀγγλίᾳ, ἀλλ' Ἀγγλία καὶ Ἑλλὰς εἶναι δύο ἄκρα ἀντίθετα».

Καὶ ὁ Βερναδάκης κατέληγεν : «... Δὲν θὰ σώση ποτὲ τὴν Ἑλλάδα ἡ θαυματουργὸς ψῆφος τοῦ ἐκλογέως Κώστα καὶ Παύλου, ἀλλ' ἡ συνετὴ καὶ φιλόπατρις ἐνέργεια τῶν ἱκανῶν νὰ τὴν σώσωσι, καὶ τοιοῦτοι ὑπῆρξαν πανταῦ καὶ πάντοτε ὄχι οἱ πολλοί, ἀλλὰ οἱ ὀλίγοι».

ΑΙ ΣΤΑΣΕΙΣ ΜΑΥΡΟΜΙΧΑΛΗ, ΓΡΙΒΑ ΚΑΙ ΑΙ ΤΑΡΑΧΑΙ ΤΩΝ ΑΘΗΝΩΝ

ΟΛΙΓΟΣ χρόνος εἶχε παρέλθει ἀπὸ τῆς στάσεως τῆς 3ης Σεπτεμβρίου καὶ ἡ κατάστασις κάθε ἄλλο παρὰ ἤρεμος ἦτο. Αἱ ἐπαγγελίαι, αἱ ἐλπίδες καὶ αἱ ὑποσχέσεις τῶν πρωταγωνιστῶν τοῦ κινήματος ἐκείνου, ὅτι τάξις καὶ εὐημερία θὰ ἐπεκράτουν αὐτομάτως εἰς τὴν χώραν μετὰ τὴν ἐπιψήφισιν τοῦ συντάγματος, ἀπεδείχθησαν, ὡς ἦτο ἑπόμενον, μῦθοι.

Ἡ ἀντιπολίτευσις ἐμαίνετο ἐναντίον τοῦ Μαυροκορδάτου, ὁ ὁποῖος ἐσχημάτισε τὸ πρῶτον συνταγματικὸν Ὑπουργεῖον τὸν Μάρτιον τοῦ 1844 μὲ τὴν ὑποστήριξιν τοῦ ἀγγλικοῦ καὶ γαλλικοῦ κόμματος. Ὅταν ἐν συνεχείᾳ ἀνεκοινώθη ἡ προκήρυξις τῶν ἐκλογῶν διὰ τὴν 27ην Ἰουλίου, οἱ κομματικοὶ ἀνταγωνισμοὶ προσέλαβον νέαν ὀξύτητα. Ἐναντίον τοῦ Μαυροκορδάτου δὲ ἐκινεῖτο κυρίως τὸ ρωσικὸν κόμμα ὑπὸ τὸν Α. Μεταξᾶν, τὸ ὁποῖον ἦτο ἐκτὸς τῆς Κυβερνήσεως καὶ ἔβλεπε δυσαρέστως τὴν ἐπικρατοῦσαν ἀγγλογαλλικὴν ἐπιρροήν. Συνεπείᾳ τούτου ἡ πολιτικὴ μερὶς ἡ ἐκπροσωποῦσα τὸ ρωσικὸν κόμμα, μετεχειρίζετο ἀδιστάκτως πᾶν μέσον διὰ νὰ δημιουργήσῃ ζητήματα εἰς τὴν Κυβέρνησιν καὶ νὰ ἐπιτύχῃ τὴν πτῶσιν αὐτῆς.

Κυρίως ὅμως ἐξεμεταλλεύετο τὸ ἀνακῦψαν τότε θρησκευτικὸν ζήτημα, ἐξ ἀφορμῆς τῆς ἀνεξαρτοποιήσεως τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας ἀπὸ τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον. Ἡ θρησκεία ἦτο πάντοτε ἡ εὐαίσθητος χορδὴ τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ. Ὁσάκις δὲ ἔθιξαν αὐτὴν τὰ κόμματα, διὰ καταλλήλου προπαγάνδας καὶ ἐπιτηδείου διαστροφῆς τῆς πραγματικότητος, κατώρθωσαν νὰ παρασύρουν τὰς ἁγνὰς ἀλλ᾽ἀφελεῖς λαϊκὰς μάζας.

Διὰ τὴν ἐντεχνοτέραν καλλιέργειαν τοῦ θρησκευτικοῦ θέματος, τὸ ρωσικὸν κόμμα συνέστησε μυστικὴν συνωμοτικὴν ἑταιρίαν, ἐπὶ κεφαλῆς τῆς ὁποίας ἐτέθησαν ὁ Ρήγας Παλαμήδης καὶ ὁ Κ. Ζωγράφος. Ἐμβλήματα τῆς ἐν λόγῳ ἑταιρίας ὑπῆρξαν τὰ συνθήματα «ἐθνικότης, ὀρθοδοξία, ἀνεξαρτησία ἀπὸ πάσης ἐξωτερικῆς ἐπιρροίας». Ἐπιδίωξίς της δὲ ἡ ἀνατροπὴ τῆς Κυβερνήσεως καὶ ὁ ἐκφοβισμὸς τοῦ Ὄθωνος. Ἡ ἑταιρία ὠργάνωσε μὲ θέρμην ἀξίαν καλυτέρου σκοποῦ τὸν ἀγῶνα της, ἐξετύπωσε

μαχητικὰς προκηρύξεις μὲ ἐμπρηστικὰ συνθήματα, οἱ δὲ πράκτορές της διετυμπάνιζον ὅτι ὁ Μαυροκορδᾶτος ἤθελε ν' ἀλλάξῃ τὴν θρησκείαν καὶ ἦτο ὄργανον τῶν Φράγκων.

Ἰδιαιτέραν ἀπήχησιν ἡ εταιρία εἶχεν εἰς Πελοπόννησον, ὅπου ἱερεῖς καὶ μοναχοί, πιστεύσαντες τὰς διαβολάς, ἐφανάτιζον τὰ πλήθη. Ὁ Κ. Ζωγράφος, ἔχων ἐγκαταστήσει τὸ στρατηγεῖον του εἰς τὴν Μονὴν τοῦ Μεγάλου Σπηλαίου, περιήρχετο τὴν Δυτικὴν Πελοπόννησον καὶ συνήγειρε τὸν λαόν, ἐνῷ ὁ Ρήγας Παλαμήδης ἐπεσκέπτετο τὴν Τρίπολιν, ὅπου ὁ λαὸς τοῦ ἐπεφύλαττε θερμὴν ὑποδοχήν. Παραλλήλως ἐν Μεσσηνίᾳ οἱ ὀπαδοὶ τῆς εταιρίας ἐξωπλίζοντο, ἕτοιμοι νὰ ἐπαναστατήσουν.

Ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν Στερεὰν Ἑλλάδα τὰ πράγματα δὲν εὑρίσκοντο εἰς καλυτέραν μοῖραν. Ὁ Θεόδωρος Γρίβας, ἐπὶ κεφαλῆς πολυπληθοῦς ὁμάδος ἐνόπλων, περιώδευε τὰ χωρία καὶ ἐκάλει τὸν λαὸν εἰς ἐξέγερσιν.

Ὅπως ἦτο φυσικόν, ἡ ἔξαψις αὐτὴ τῶν πνευμάτων, εἶχε καὶ τὴν ἔμπρακτον ἐκδήλωσίν της. Πρώτη δὲ ἦτο ἡ συγκέντρωσις 2000 ἐνόπλων ὀπαδῶν τοῦ Μαυρομιχάλη, τοῦ Πιερράκου καὶ τοῦ Τζανετάκη εἰς τὴν Τζίμοβα τῆς Μάνης. Ἡ Κυβέρνησις, εὐθὺς ὡς ἐπληροφορήθη τὸ γεγονός, ἀπέστειλεν ἀμέσως διὰ τοῦ ἀτμοπλοίου «Ὄθων» τὸν Κίτσον Τζαβέλλαν μὲ ἰσχυρὰν στρατιωτικὴν δύναμιν διὰ νὰ διαλύσῃ τοὺς ἐνόπλους.

Εὐτυχῶς ὅμως τελικῶς δὲν ἐχρειάσθη τοιαύτη ἐνέργεια. Διότι, χάρις εἰς τὴν ἔγκαιρον καὶ ἀποφασιστικὴν ἐπέμβασιν τῶν τοπικῶν ἀρχῶν, ἡ στάσις συντόμως διελύθη χωρὶς νὰ χυθῇ αἷμα.

* * *

Μικροτέρας σημασίας στάσις ἦτο ἡ ἐπακολουθήσασα ὑπὸ τὸν Καρακίτσον, τὸν Πετροπουλάκην καὶ τὸν Πολύκαρπον, οἱ ὁποῖοι ἐστασίασαν διὰ καθαρῶς προσωπικοὺς λόγους. Οὗτοι ἐπυρπόλησαν τὸν στρατῶνα τῆς Στεφανιᾶς, ἐπολιορκήθησαν ὅμως ὑπὸ τοῦ ἀποσταλέντος ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως μὲ ἱκανὴν δύναμιν στρατοῦ Πέτρου Μαυρομιχάλη καὶ τελικῶς συνελήφθησαν.

Ἀλλὰ σοβαρωτέρα ἐκδήλωσις τῆς ἐπαναστατικῆς ἐκείνης κινήσεως, ὑπῆρξεν ἡ στάσις τοῦ Θεοδώρου Γρίβα, ὁ ὁποῖος καὶ ἐν τῇ Ἐθνοσυνελεύσει δὲν ἀπέκρυπτε τὰ ἀντιδυναστικά του φρονήματα. Ὁ Γρίβας, ἀναχωρήσας ἀπὸ τὰς Ἀθήνας μὲ τὸν σκοπὸν νὰ προκαλέσῃ κίνημα, εὑρίσκετο ἐν Ἀκαρνανίᾳ περιοδεύων εἰς τὰ χωρία τῆς περιοχῆς καὶ ἐξεγείρων τὸν λαόν. Ἡ Κυβέρνησις ἐπληροφορήθη τὰς κινήσεις του καὶ τὸν ἐκάλεσε νὰ ἐπιστρέψῃ ἀμέσως εἰς τὴν Πρωτεύουσαν. Ὁ Γρίβας ὅμως ὄχι μόνον ἠρνήθη, ἀλλὰ καὶ ὠχυρώθη μὲ δισχιλίους ἐνόπλους εἰς τὸ χωρίον Ἀβαρῖκος, ἕτοιμος νὰ συγκρουσθῇ μὲ τὰς κυβερνητικὰς δυνάμεις.

Ἐπὶ πλέον δὲ ὑπῆρχεν ἡ πληροφορία ὅτι τάγματα τουρκαλβανῶν,

ὑπὸ τὸν 'Αχμὲτ Ντῖνον, θὰ εἰσέβαλον ἐκ τοῦ τουρκικοῦ ἐδάφους διὰ νὰ τὸν ἐνισχύσουν.

'Η Κυβέρνησις διὰ νὰ προλάβη τοιοῦτον ἐνδεχόμενον, ἀπέστειλεν ἐσπευσμένως καὶ πάλιν τὸν Κίτσον Τζαβέλλαν μὲ ἰσχυρὰν στρατιωτικὴν δύναμιν, ὁ ὁποῖος καὶ ἐπολιόρκησε στενῶς τὸν Γρίβαν εἰς 'Αβαρῖκον.

'Αλλὰ καὶ αὐτὴ ἡ ἀπειλουμένη σύγκρουσις, ἡ ὁποία προεμηνύετο σοβαρά, ἐματαιώθη τὴν τελευταίαν στιγμήν, κατόπιν συνεννοήσεων ποὺ ἔγιναν ἐν 'Αθήναις, μὲ τὴν μεσολάβησιν τοῦ Γάλλου πρεσβευτοῦ Πισκατόρυ, ὁ ὁποῖος καὶ ἀνέλαβε νὰ μεταφέρη καὶ παραδώση τὸν Γρίβαν εἰς τὰς 'Αθήνας. Πράγματι ἀπέστειλε τὸ ἐν Πειραιεῖ ναυλοχοῦν γαλλικὸν ἀτμόπλοιον «Παπῖνος», τὸ ὁποῖον καὶ μετέφερεν εἰς Πειραιᾶ τὸν Γρίβαν. 'Αλλὰ δὲν τὸν παρέδωσεν εἰς τὴν Κυβέρνησιν, ὡς εἶχεν ὑποσχεθῆ. Προφασιζόμενος ὅτι ὁ Θεόδωρος Γρίβας εἶχε ζητήσει τὴν προστασίαν τῆς Γαλλίας, τὸν διεπεραίωσεν εἰς ἄλλο γαλλικὸν ἀτμόπλοιον εὑρισκόμενον εἰς Πειραιᾶ, τὸ ὁποῖον καὶ τὸν μετέφερεν εἰς 'Αλεξάνδρειαν.

Διὰ νὰ ἠρεμήση τὰ πνεύματα ἡ Κυβέρνησις ἐχορήγησε καὶ εἰς τοὺς μετασχόντας αὐτῶν τῶν στάσεων ἀμνηστίαν, ἐξαιρέσει τῶν ἀρχηγῶν. 'Υπελόγιζεν ἡ Κυβέρνησις, ὅτι ἡ ἀμνήστευσις ἐκείνων, ποὺ ἤγειραν τὰ ὅπλα κατὰ τοῦ νομίμου καθεστῶτος, θὰ εἶχεν ὡς ἀποτέλεσμα τὸν μετριασμὸν τῶν κομματικῶν παθῶν, πρὸ παντὸς δὲ τῶν ἐνόπλων ἀντικυβερνητικῶν ἐκδηλώσεων. 'Αλλ' ἠπατήθη. Διότι εἰς τὴν ἀντιπολίτευσιν προσεχώρησεν ἤδη καὶ ὁ Κωλέττης, τοῦ ὁποίου ἑκατοντάδες ἐνόπλων ὀπαδῶν ἤρχισαν νὰ καταφθάνουν εἰς τὰς 'Αθήνας, νὰ ἐπιδίδωνται εἰς προκλητικὰς ἐνεργείας καὶ νὰ καταφέρωνται δημοσίᾳ ἐναντίον τῆς Κυβερνήσεως.

'Η κατάστασις παρουσίαζε καὶ πάλιν τὴν εἰκόνα ἡφαιστείου ἑτοίμου νὰ ἐκραγῆ, ἐν ὄψει μάλιστα τῶν ἐκλογῶν, αἱ ὁποῖαι εἶχον ὁρισθῆ διὰ τὸν 'Ιούλιον τοῦ 1844.

'Ο ἀρχηγὸς τῆς ἀντιπολιτευτικῆς κινήσεως Α. Μεταξᾶς, διὰ νὰ προλάβη τὸ ἀποτέλεσμα τῶν ἐκλογῶν, τὸ ὁποῖον πιθανῶς ἐφοβεῖτο, προέβη εἰς στασιαστικὴν ἐνέργειαν ἐν 'Αθήναις τὰς πρώτας ἡμέρας τοῦ 'Ιουνίου. Πυκναὶ ὁμάδες ὡπλισμένων φίλων του, περιήρχοντο τὰς ὁδοὺς καὶ ἐζήτουν διὰ κραυγῶν τὴν παραίτησιν τῆς Κυβερνήσεως. 'Επηκολούθησαν μικροσυμπλοκαὶ μὲ τὴν χωροφυλακὴν καὶ οἱ ὀπαδοὶ τοῦ Α. Μεταξᾶ διελύθησαν. 'Αλλ' ἡ κατάστασις ἐξηκολούθει νὰ εἶναι ἀνησυχητικὴ καὶ πολλοὶ προέβλεπον συνέχειαν, ἡ ὁποία καὶ δὲν ἐβράδυνε νὰ ἔλθη. Αὐτὴν τὴν φορὰν ἦτο ἡ σειρὰ τοῦ Κωλέττη νὰ ἐπιδείξη τὴν δύναμίν του.

Τὴν 11ην 'Ιουνίου οἱ ὀπαδοί του, τὰ «παλληκάρια», ποὺ ἦλθον ἐπὶ τούτω ἀπὸ τὴν Ἤπειρον, τὴν Θεσσαλίαν καὶ τὴν Μακεδονίαν, προέβησαν εἰς ἐνόπλους διαδηλώσεις εἰς τὴν Πρωτεύουσαν, κραυγάζοντες «θάνατος

εἰς τὸν Μαυροκορδᾶτον» ἐκτοξεύοντες ἀπειλὰς ἐναντίον τῶν δῆθεν ἐπιβουλευομένων τὸ σύνταγμα καὶ τῶν «διαφθορέων» τῆς ὀρθοδοξίας..

Οἱ διαδηλωταὶ διελύθησαν καὶ πάλιν ὑπὸ τῆς ἀστυνομίας, χωρὶς αἱ ταραχαὶ νὰ λάβουν μεγαλυτέρας διαστάσεις. Ἀποτέλεσμα τούτων ὅμως καὶ τοῦ ἐπικρατοῦντος φανατισμοῦ μεταξὺ τῶν διαφόρων πολιτικῶν μερίδων, ἦτο αἱ ἐκλογαί, αἱ ὁποῖαι εἶχον ὁρισθῆ εἰς τὰς Ἀθήνας διὰ τὴν 27ην Ἰουλίου, ν' ἀναβληθοῦν διὰ τὴν 30ὴν τοῦ αὐτοῦ μηνὸς καὶ κατόπιν διὰ τὴν 3ην Αὐγούστου, ἐνῶ εἰς τὰς ἐπαρχίας ἐνηργοῦντο ἤδη ἀπὸ τῆς 15ης Ἰουνίου.

Ἡ Κυβέρνησις Μαυροκορδάτου εἶχε λάβει πάντα τὰ ἐνδεικνυόμενα μέτρα διὰ τὴν ἐλευθέραν καὶ ἀπρόσκοπτον διενέργειαν τῶν ἐκλογῶν. Ὁ δὲ Βασιλεὺς Ὄθων, ἐπιθυμῶν τὴν ἀδιάβλητον ἔκφρασιν τῆς λαϊκῆς θελήσεως καὶ διὰ νὰ μὴ δοθῇ ἡ ἐλαχίστη ἀφορμὴ εἰς οἱανδήποτε πολιτικὴν μερίδα νὰ ἰσχυρισθῇ ὅτι ἐγένετο ἔστω καὶ ἀπόπειρα ἐπεμβάσεως, ἐκάλεσε τοὺς ὑπουργοὺς καὶ τοὺς ἔδωσεν αὐστηρὰν ἐντολὴν ὅπως, κατὰ τὰς ἡμέρας τῆς ψηφοφορίας, οὐδεὶς στρατιώτης ἐξέλθῃ τῶν στρατώνων.

Παρὰ ταῦτα, ἡ ἀντιπολίτευσις συνέχιζε τὰς ὀχλαγωγίας, τὴν δὲ δευτέραν ἡμέραν τῶν ἐκλογῶν αἱ προκλητικαὶ ἐκδηλώσεις ἔφθασαν εἰς τὸ κατακόρυφον. Ἀφορμὴν ἔδωσεν ἡ ἐμφάνισις τοῦ ὑποψηφίου Δημητρίου Καλλέργη, τὴν ὑποψηφιότητα τοῦ ὁποίου ὑπεστήριζε, κατὰ τοὺς ἰσχυρισμοὺς τῆς ἀντιπολιτεύσεως, ὁ Ὄθων.

Οἱ φίλοι τοῦ Καλλέργη τὸν ἐζητωκραύγασαν ζωηρῶς, ὅταν ἐνεφανίσθη οὗτος πλησίον τοῦ ναοῦ τῆς Ἁγίας Εἰρήνης, ἔνθα διεξήγετο ἡ ψηφοφορία. Οἱ ὀπαδοὶ τῆς ἀντιπολιτεύσεως ὅμως προέβησαν εἰς ἀγρίας ἐναντίον του ἀποδοκιμασίας καὶ ἤρξατο συμπλοκή, ἡ ὁποία ἠπειλεῖτο νὰ μετατραπῇ εἰς γενικωτέραν αἱματοχυσίαν.

Τοῦτο ἐπληροφορήθη ἐγκαίρως ὁ Ὄθων, ὁ ὁποῖος, παρὰ τὰς συμβουλὰς τῶν αὐλικῶν, κατέφθασε ταχέως εἰς τὸν τόπον τῆς συμπλοκῆς μετὰ τοῦ ὑπασπιστοῦ του Γρίβα Γαρδικιώτη. Ἡ ἐμφάνισις καὶ οἱ λόγοι τοῦ Βασιλέως, εἶχον τὴν ἄμεσον ἀγαθὴν των ἐπίδρασιν καὶ ἔθεσαν τέρμα εἰς τὴν ἀπειλουμένην σύρραξιν.

Ἐν μέσῳ μιᾶς τοιαύτης ἠλεκτρισμένης ἀτμοσφαίρας διεξήχθησαν αἱ πρῶται βουλευτικαὶ ἐκλογαὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα. Καὶ εἰς μὲν τὴν Πρωτεύουσαν, χάρις εἰς τὴν προσωπικὴν ἐπέμβασιν τοῦ Ὄθωνος, δὲν συνέβησαν σοβαραὶ ταραχαί. Εἰς τὰς περισσοτέρας ἐπαρχίας, ὅμως, ἐπεκράτησεν ἀληθὲς ἐκλογικὸν ὄργιον.

Ὁ Τρ. Εὐαγγελίδης ἔγραψεν εἰς τὸ βιβλίον του «Ἱστορία τοῦ Ὄθωνος» τὰ ἑξῆς:

«...Ἀπὸ τῶν μέσων Ἰουνίου καὶ καθ' ἅπαντα τὸν Ἰούλιον, ἐσπαράσσετο ἡ Ἑλλὰς ὑπὸ τῶν ἐκλογικῶν παθῶν. Στίφη ἔνοπλα εἰσήρχοντο εἰς τοὺς

ναούς, φιλήσυχοι πολῖται ἐκακοποιοῦντο, κάλπαι ἐθραύοντο καί, ἐν γένει, τὰ πάντα ἐπράττοντο, ἵνα νοθευθῇ τὸ δημόσιον φρόνημα...».

Τὸ περίεργον ὅμως εἶναι ὅτι, ὅλαι αὐταὶ αἱ ἐπεμβάσεις διὰ τὴν θρασυτάτην νόθευσιν τῆς λαϊκῆς θελήσεως δὲν διεπράττοντο ἀπὸ τὰς κυβερνητικὰς ἀρχὰς ἢ τοὺς φίλους τῆς Κυβερνήσεως, ἀλλὰ ἀπὸ τοὺς ὠργανωμένους ὀπαδοὺς τῆς ἀντιπολιτεύσεως. Τῆς ἀντιπολιτεύσεως ἡ ὁποία κατηγόρει τὴν Κυβέρνησιν ὅτι μετήρχετο πᾶν μέσον διὰ νὰ κερδίσῃ τὰς ἐκλογάς, ὅτι ἐσχεδίαζε στρατιωτικὴν ἐπέμβασιν διὰ τὴν ἀνατροπὴν τῶν καλπῶν καὶ τὴν τρομοκράτησιν τοῦ λαοῦ, τὸν δὲ Ὄθωνα καὶ τὴν Αὐλὴν ὅτι ηὐνόουν δῆθεν τὰς κυβερνητικὰς αὐτὰς ἐνεργείας καὶ σκέψεις.

Ἀπόδειξις ὅμως τῆς εἰλικρινείας καὶ τοῦ σεβασμοῦ πρὸς τὴν κοινὴν γνώμην, ποὺ διεῖπον τὴν Κυβέρνησιν Μαυροκορδάτου καὶ τῆς ἐπιθυμίας τοῦ Ὄθωνος νὰ μὴ γίνῃ ἡ παραμικρὰ μεροληπτικὴ ἐκδήλωσις κατὰ τὰς πρώτας ἐκείνας ἐκλογάς, ἦτο καὶ τὸ ἀποτέλεσμα τούτων : Ὁ Μαυροκορδᾶτος, Πρωθυπουργὸς ὤν, ὑπέστη συντριπτικὴν ἧτταν. Εἰς δὲ τὴν Πελοπόννησον ἐπὶ 55 βουλευτῶν οἱ 51 ἦσαν τῆς ἀντιπολιτεύσεως καὶ μόνον 4 κυβερνητικοί.

ΑΙ ΣΤΑΣΕΙΣ ΓΡΙΒΑ ΚΑΙ ΚΡΙΕΖΩΤΟΥ

Μετὰ τὰς ἐκλογὰς τοῦ 1844 καὶ τὸν σχηματισμὸν τῆς Κυβερνήσεως Ι. Κωλέττη, μέχρι τοῦ 1847, ἐπεκράτησε σχετικὴ ὁμαλότης. Κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο δὲν ἐσημειώθη οὐδεμία σοβαρὰ ἔνοπλος στάσις. Βεβαίως ἡ ἐσωτερικὴ κατάστασις πολὺ ἀπεῖχε ἀπὸ τοῦ νὰ εἶναι ἤρεμος.

Ὁ κομματικὸς φανατισμός, ἐνισχυόμενος ἀπὸ τὰς ραδιουργίας τῶν τριῶν μεγάλων Δυνάμεων, εὑρίσκετο πάντοτε ἐν ἐξάψει. Συγχρόνως δὲ τὴν χώραν ἐλυμαίνετο ἡ ληστεία. Αἱ ληστρικαὶ συμμορίαι εἶχον πληθυνθῆ ἐπικινδύνως, παρὰ τὰς διδομένας συνεχεῖς ἀμνηστίας. Οἱ λησταὶ χρησιμοποιούμενοι καὶ ὡς ὄργανα διαφόρων πολιτευομένων τῆς ἐποχῆς, εὕρισκον παρ' αὐτῶν πλήρη ὑποστήριξιν. Τοιουτοτρόπως ἀντὶ νὰ δικασθοῦν καὶ τιμωρηθοῦν εἰς βαρυτάτας ποινάς, διὰ τῆς μεσολαβήσεως τῶν ἰσχυρῶν προστατῶν των, ἐλάμβανον χάριτας, ἀπεφυλακίζοντο καὶ ἐπανήρχοντο εἰς τὰς ληστρικὰς ἀσχολίας των.

Ὁ Πρωθυπουργὸς Ἰωάννης Κωλέττης, ἦτο ἀνὴρ εὐφυὴς καὶ πολυπράγμων. Ὠνειρεύετο τὴν ἀποκατάστασιν τῆς μεγάλης Ἑλλάδος, ἀλλὰ συγχρόνως ἦτο καὶ ὑπεράγαν ἐπιρρεπὴς εἰς τὴν κομματικὴν συναλλαγήν. Παρὰ ταῦτα ὅμως, δυσηρέστησε τὸν Θεόδωρον Γρίβαν, ὅστις εἶχεν ἐν τῷ μεταξὺ ἀμνηστευθῆ καὶ εἶχεν ἐπανέλθει εἰς Ἀθήνας, ὡς καὶ τὸν Νικόλαον Κριεζώτην, κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1847, ἀρνηθεὶς νὰ ἱκανοποιήσῃ ὡρισμένας ἀξιώσεις των.

Ἦσαν δὲ ἤδη ὁ μὲν πρῶτος ἐπιθεωρητὴς τοῦ στρατοῦ, ὁ δὲ δεύτερος εἶχε τὴν θέσιν τοῦ νομοεπιθεωρητοῦ Εὐβοίας. Οἱ δύο αὐτοί, ἄλλοτε φίλοι τοῦ Κωλέττη, μετεστράφησαν ἀμέσως εἰς ἐχθρούς του, καὶ δὴ εἰς παραμονὰς ἐκλογῶν.

Ἐν τῷ μεταξύ, τὴν 14ην Ἀπριλίου 1847, ὁ Κωλέττης διέλυσε τὴν Βουλὴν ἐξ μῆνας πρὸ τῆς λήξεως τῆς περιόδου καὶ προεκήρυξεν ἐκλογάς. Ἐσκέφθη τότε ν' ἀποκαταστήσῃ τὰς παλαιάς του σχέσεις μὲ τὸν Γρίβαν καὶ Κριεζώτην καὶ ἐπεκαλέσθη πρὸς τοῦτο τὴν μεσολάβησιν τοῦ Ι. Μακρυγιάννη. Πράγματι ὁ γηραιὸς στρατηγὸς συνήντησε ἀμφοτέρους καὶ τοὺς μετεβίβασε τὰς περὶ συμφιλιώσεως προτάσεις τοῦ Κωλέττη. Αἱ προτάσεις ὅμως αὐταί, καίτοι ἦσαν ἀρκετὰ δελεαστικαί, δὲν ἐγένοντο δεκταὶ ὑπὸ τῶν Γρίβα καὶ Κριεζώτη.

Ὁ Κωλέττης τοὺς προσέφερε θέσεις εἰς τοὺς κυβερνητικοὺς συνδυασμοὺς καὶ εἰς περίπτωσιν ἀποτυχίας των κατὰ τὰς ἐκλογάς, τοὺς ὑπέσχετο ὅτι θὰ τοὺς ἐξέλεγε γερουσιαστάς. Ἀντὶ ἄλλης συζητήσεως ὅμως οἱ τέως ὁπλαρχηγοὶ τοῦ Ἀγῶνος μετέβησαν εἰς τὰς περιφερείας των καὶ ἡγήθησαν τῶν συνδυασμῶν τῆς ἀντιπολιτεύσεως. Ὕβριζον καπηλικώτατα τὸν Κωλέττην, ἐνῷ συγχρόνως ἐστρατολόγουν ὀπαδούς. Τότε ὁ Κωλέττης διέταξε τὴν σύλληψιν ἀμφοτέρων. Κατόπιν τούτου ὁ Γρίβας ἐνθυμηθεὶς τὴν παλαιοτέραν δρᾶσιν του ἐπὶ κυβερνήσεως Μαυροκορδάτου ἐπανέλαβε τὴν ἰδίαν τακτικήν. Συνοδευόμενος καὶ πάλιν ἀπὸ ὁμάδας ὁπλοφόρων συνήγειρε την Ἀκαρνανίαν καὶ ἐκήρυξε στάσιν. Ἐν συνεχείᾳ ὠχυρώθη εἰς τὰ κτήματά του, εἰς τὸ χωρίον Περατειά, εὑρισκόμενον πλησίον τῆς ἀκτῆς ἔναντι τῆς Λευκάδος.

Ὁ Κωλέττης ἀπέστειλε τότε στρατιωτικὴν δύναμιν ὑπὸ τὸν συνταγματάρχην Στρᾶτον, διὰ νὰ τὸν συλλάβῃ καὶ διαλύσῃ τοὺς στασιαστάς.

Συγχρόνως ὁ Κωλέττης ἐζήτησεν ἀπὸ τὸν Ἄγγλον ἁρμοστὴν τῶν Ἰονίων Νήσων νὰ τοῦ ἐπιτρέψῃ τὸν ἀπὸ θαλάσσης ἀποκλεισμὸν τοῦ Γρίβα, ὥστε νὰ τὸν ἐξαναγκάσῃ εἰς παράδοσιν. Ὁ Ἄγγλος ἁρμοστής, ὅμως, ὄχι μόνον ἠρνήθη, ἀλλὰ καὶ διηυκόλυνε τὸν Γρίβα νὰ διαφύγῃ. Τὴν 13ην Ἰουνίου 1847 τοῦ διέθεσεν ἀγγλικὸν πλοῖον, ὅπως κατὰ τὴν προηγουμένην στάσιν του τοῦ εἶχε διαθέσει ἐν Πειραιεῖ γαλλικὸν ὁ Γάλλος πρεσβευτής, τὸ ὁποῖον καὶ τὸν μετέφερεν εἰς τὴν ἀγγλοκρατουμένην Λευκάδα. Ἐκεῖθεν ὁ Γρίβας μετά τινα καιρὸν μετέβη εἰς Πρέβεζαν καὶ ἀκολούθως εἰς τὰ τουρκοκρατούμενα Ἰωάννινα. Ἐκεῖ συνέχισε τὸ ὑβρεολόγιον του ἐναντίον τοῦ Κωλέττη τὸν ὁποῖον ἀπεκάλει χαρακτηριστικῶς «ψεύτακαν».

Αὐτὸ ἦτο τότε τὸ τέλος τῆς στάσεως τοῦ Θ. Γρίβα, ὁ ὁποῖος ὅμως ἀργότερον ἐπανῆλθεν εἰς τὸ προσκήνιον τῶν ἐπαναστατικῶν του ἀσχολιῶν.

Τὴν ἰδίαν περίοδον ἐξερράγη καὶ ἡ στάσις τοῦ Νικ. Κριεζώτη εἰς τὴν Χαλκίδα. Ὁ παλαιὸς αὐτὸς ἀγωνιστής, χολωθεὶς μὲ τὸν Κωλέττην, διὰ μὴ ἱκανοποιηθέντα προσωπικά του συμφέροντα, προσεπάθει νὰ διεγείρῃ τὸν λαὸν ἐναντίον τῆς Κυβερνήσεως, ἀποβλέπων εἰς τὴν δημιουργίαν ταραχῶν. Ἡ Κυβέρνησις, διὰ νὰ ματαιώσῃ τοὺς σκοποὺς του, ἐχρησιμοποίησεν ὡς πρόσχημα παλαιά του ἀδικήματα διαπραχθέντα κατὰ τὸ 1843— εἶχε συλλάβει τότε κάποιον ὀνόματι Πετεινάρην καὶ τοῦ εἶχεν ἀφαιρέσει τὰ ὑπάρχοντά του καὶ εἶχε φυλακίσει δι' ἀνυπάρκτους αἰτίας πολίτας χάριν χρηματισμοῦ— καὶ διέταξε τὴν σύλληψίν του.

Ὄντως ὁ Κριεζώτης συνελήφθη καὶ ἐνεκλείσθη εἰς τὰς φυλακάς. Ἀλλὰ μερικοὶ δεσμοφύλακες δωροδοκηθέντες ἀπὸ τοὺς φίλους του τὸν ἄφησαν νὰ δραπετεύσῃ. Μένεα πνέων τότε ὁ Κριεζώτης, συνήθροισε περὶ τοὺς ἑξακοσίους ἐνόπλους καὶ ὠχυρώθη εἰς τὴν πλησίον τῆς Χαλκίδος θέσιν Ἐλεοῦσα.

Ὁ Κωλέττης διέταξε τὸν Γαρδικιώτην Γρίβαν—ἀδελφὸν τοῦ Θεοδώρου— ὅπως τεθῇ ἐπὶ κεφαλῆς στρατιωτικῆς δυνάμεως μετὰ πυροβολικοῦ καὶ μεταβῇ εἰς Χαλκίδα διὰ νὰ ἐπιτεθῇ ἐναντίον τῶν στασιαστῶν. Τοῦτο καὶ ἔγινεν. Ὁ Γαρδικιώτης Γρίβας ἐπολιόρκησε τὸν Κριεζώτην, ὁ ὁποῖος ἀντέταξε λυσσώδη ἄμυναν. Κατὰ τὴν γενομένην ὅμως μάχην, βλῆμα πυροβόλου ἀπέκοψε τὴν δεξιὰν χεῖραν τοῦ Κριεζώτη. Ἀναφέρεται δὲ σχετικῶς ὅτι τὴν πληγεῖσαν χεῖραν του, ἡ ὁποία ἐκρέματο, ἀπέσπασεν ὁ ἴδιος διὰ τῆς ἑτέρας !..

Ὁ τραυματισμὸς τοῦ Κριεζώτη, ἔκρινε καὶ τὴν ἔκβασιν τῆς συμπλοκῆς. Οἱ περισσότεροι ἀπὸ τοὺς ὀπαδούς του, ἀπωλέσαντες τὸ ἠθικόν των, τὸν ἐγκατέλειψαν. Καὶ ὁ Κριεζώτης, κατιδὼν τὸ μάταιον τοῦ ἀγῶνος, ἐπέβη πλοιαρίου καὶ κατέφυγεν ἀρχικῶς μὲν εἰς τὴν τουρκοκρατουμένην Χῖον, κατόπιν δὲ εἰς Σμύρνην, συνοδευόμενος ὑπὸ τεσσαράκοντα πιστῶν φίλων του. Ὁ Κριεζώτης δὲν ἐπανῆλθε πλέον εἰς τὴν Ἑλλάδα, διὰ τὴν ἐλευθερίαν τῆς ὁποίας εἶχε πολεμήσει κατὰ τὸν ἀγῶνα τῆς Ἀνεξαρτησίας. Ἀπέθανε μετά τινα ἔτη εἰς τὴν Σμύρνην. Οἱ ὀπαδοί του δὲ ἀμνηστευθέντες ἐπέστρεψαν εἰς Χαλκίδα.

Η ΣΤΑΣΙΣ ΤΗΣ ΝΑΥΠΑΚΤΟΥ

Αἱ στάσεις τοῦ Θ. Γρίβα καὶ τοῦ Ν. Κριεζώτη, καίτοι ἀποτυχοῦσαι καὶ συντριβεῖσαι, ὑπῆρξαν τὸ ἔναυσμα νέας σειρᾶς ἀνταρσιῶν, αἱ ὁποῖαι ἐταλαιπώρησαν τὸ Κράτος καὶ αἱ ὁποῖαι συνήθως ἐξερρηγνύοντο εἰς περιόδους ἐκλογῶν.

Τὰς ὡς ἄνω δύο στάσεις ἠκολούθησεν ἡ ἀνταρσία τῆς Ναυπάκτου,

κατ' Αὔγουστον τοῦ 1847. Πρωταγωνισταὶ ταύτης ἦσαν ὁ συνταγματάρχης Ι. Φαρμάκης, ὁ ταγματάρχης Α. Μακρυγιάννης καὶ οἱ Δ. Μπότσαρης, Λ. Εὐθυμίου, Π. 'Αλεξίου καὶ ὁ φρούραρχος Ναυπάκτου 'Αντ. Βοτσαίτης. Οὗτοι, μαζὶ μὲ ἄλλους ἀξιωματικοὺς καὶ στρατιώτας, τὴν 17ην Αὐγούστου 1847, ἐξῆλθον ἀπὸ τὴν Ναύπακτον καὶ ἐκυκλοφόρησαν προκήρυξιν, ἐξηγοῦντες τοὺς λόγους οἱ ὁποῖοι τοὺς ὤθησαν εἰς τὸ κίνημά των. Ἦσαν δὲ οὗτοι, κατὰ τὴν προκήρυξιν, ὁ πόθος τῆς «ὑπερασπίσεως τῶν ἐλευθεριῶν καὶ τῶν δικαιωμάτων τοῦ λαοῦ».

Οἱ στασιασταί, ἀνερχόμενοι εἰς δύο ἑκατοντάδας περίπου, ὠχυρώθησαν εἰς θέσιν Ζήλιτσαν, ὁπόθεν, διὰ τῶν προκηρύξεων των, ἐζήτουν βοήθειαν ἀπὸ πιθανοὺς ὁμοϊδεάτας των. 'Η Κυβέρνησις ὅμως ἀπέστειλεν ἄνευ χρονοτριβῆς στρατιωτικὸν τμῆμα ὑπὸ τὸν 'Ιωάννην Μαμούρην, τὸ ὁποῖον ἐπιτεθὲν ἐναντίον τῶν στασιαστῶν ἐξηνάγκασεν αὐτοὺς νὰ ἐγκαταλείψουν τὴν θέσιν των καὶ νὰ καταφύγουν εἰς Κερασιάν. 'Εκεῖ προσεπάθησαν νὰ ἔλθουν εἰς ἐνίσχυσίν των καὶ ἄλλοι στασιασταὶ ἀπὸ πλησίον περιοχὰς τῆς Στερεᾶς 'Ελλάδος, ὑπὸ τοὺς Παπακώσταν, Τζαμάλαν, Βελέντζαν, Κοντογιάννην, καὶ Μπαλατσόν. Τελικῶς ὅμως δὲν τὸ κατώρθωσαν. Αἱ δυνάμεις τοῦ Μαμούρη τοὺς ἐπετέθησαν καὶ εἰς τὰς συμπλοκὰς ποὺ ἐπηκολούθησαν, οἱ στασιασταὶ ὑπέστησαν δεινὴν ἧτταν καὶ διεσκορπίσθησαν. Οἱ περισσότεροι δ' ἐξ αὐτῶν κατέφυγον εἰς τὸ τουρκικὸν ἔδαφος.

'Ολίγας ἡμέρας μετὰ τὴν διάλυσίν των, οἱ ἐπὶ κεφαλῆς τῆς στάσεως Ι. Φαρμάκης, Α. Μακρυγιάννης καὶ 'Αντ. Βοτσαίτης, ἀνευρέθησαν ἐντὸς καλύβης, ὅπου ἐκρύπτοντο καὶ συνελήφθησαν. 'Αλλὰ μετά τινας μῆνας —τὴν 25ην Μαρτίου 1848, ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς ἐθνικῆς ἑορτῆς—ἔτυχον καὶ αὐτοὶ ἀμνηστίας ἀπὸ τὴν τότε Κυβέρνησιν τοῦ Γ. Κουντουριώτη. Τῆς νέας αὐτῆς ἀμνηστίας εἶχον ἐξαιρεθῆ ὁ Θεόδωρος Γρίβας καὶ ὁ Ν. Κριεζώτης, οἱ ὁποῖοι εὑρίσκοντο ἐκτὸς τῆς 'Ελλάδος.

'Η εἰσηγητικὴ ἔκθεσις τοῦ περὶ ἀμνηστίας Βασιλικοῦ Διατάγματος ἔγραφε τὰ ἑξῆς : « 'Ο Βασιλεὺς θέλων νὰ λαμπρύνῃ τὴν ἑορτὴν τῆς 25ης Μαρτίου διὰ πράξεως συγκαταβάσεως καὶ πατρικῆς ἐπιεικείας, ἀπένειμεν ἀμνηστίαν εἰς ὅλους τοὺς μετασχόντας τῶν στάσεων τοῦ 1847 ἐξαιρουμένων τῶν Θ. Γρίβα, Ν. Κριεζώτου καὶ τοῦ ὑποφρουράρχου Ναυπάκτου 'Αντωνίου Βοτσαΐτου. Περὶ αὐτῶν ἐπιφυλασσόμεθα νὰ ἀποφασίσωμεν».

Το ὅτι ἐξῃρέθησαν τῆς ἀμνηστίας οἱ ὡς ἄνω ἀρχηγοὶ τῆς στάσεως ἦτο ὀρθὸν μέτρον, ἐν τούτοις ἐκ τοῦ λόγου τούτου πολλοὶ στασιασταὶ δεν ἐπωφελήθησαν τοῦ εὐεργετικοῦ αὐτοῦ μέτρου καὶ παρέμεινον πιστοὶ εἰς τοὺς ἀρχηγούς των, προτιμήσαντες νὰ διαβιοῦν μακρὰν τῆς 'Ελλάδος, εἰς τὸ τουρκικὸν ἔδαφος, ἔνθα προπαρεσκεύαζον νέας ἀντεθνικὰς ἐκδηλώσεις.

Η ΣΤΑΣΙΣ ΤΟΥ ΜΕΡΕΝΤΙΤΗ ΕΙΣ ΠΑΤΡΑΣ

Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ θάνατος τοῦ Ι. Κωλέττη, τὴν 31ην Αὐγούστου 1847, εἶχε δημιουργήσει ἕνα κενὸν εἰς τὸν πολιτικὸν βίον τῆς χώρας, συγχρόνως δὲ εἶχεν ἀφήσει ἔδαφος πρόσφορον εἰς τὴν καλλιέργειαν στασιαστικοῦ πνεύματος. Ὁ Κωλέττης ὑπῆρξεν ἀναμφισβητήτως ἰσχυρὸς πολιτικὸς ἀνήρ, ὁ ὁποῖος, κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς πρωθυπουργίας του, εἶχε κατορθώσει καὶ διὰ τῆς ἰσχύος καὶ διὰ τῆς πολιτικότητός του νὰ ἐξασφαλίσῃ μίαν περίοδον ἐσωτερικῆς εἰρήνης καὶ ν' ἀποσοβήσῃ, ἔστω καὶ προσκαίρως, τὰς συνήθεις παρὰ τῷ λαῷ ἐκ κακῆς κληρονομίας ἕξεις πρὸς ἀνταρσίαν.

Μετὰ τὸν θάνατόν του ὅμως, πάντες οἱ ἔχοντες στασιαστικὰς ῥοπάς, ἀνεθάρρησαν. Οὕτως, ἤρχισε μία νέα σειρὰ στάσεων, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ ἡ ἐν Πάτραις, ὑπὸ τὸν λοχαγὸν Μερεντίτην. Ὁ ἐν λόγῳ ἀμνηστευθεὶς ἄλλοτε στασιαστής, εἶχεν ἐπανέλθει εἰς τὸν στρατὸν μὲ τὸν βαθμὸν τοῦ λοχαγοῦ καὶ εἶχε τοποθετηθῇ εἰς τὰς Πάτρας ὡς διοικητὴς ἑνὸς λόχου τοῦ ἐκεῖ ἑδρεύοντος τάγματος ὀροφυλάκων, τοῦ ὁποίου διοικητὴς ἦτο ὁ ταγματάρχης Στουρνάρας. Κατὰ τὸν Νοέμβριον τοῦ 1847, δύο μῆνας μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Κωλέττη, τὸν ὁποῖον διεδέχθη εἰς τὴν πρωθυπουργίαν ὁ Κίτσος Τζαβέλλας, ὁ Μερεντίτης ἐπληροφορήθη ὅτι ἡ Κυβέρνησις ἐπρόκειτο νὰ τὸν μεταθέσῃ, γεγονὸς τὸ ὁποῖον τὸν ἐξηρέθισε. Διὰ νὰ ματαιώσῃ τὴν μετάθεσίν του ἦλθεν ἀρχικῶς εἰς μυστικὰς συνεννοήσεις μὲ ὄργανα τῶν ξένων Δυνάμεων ἐν Πάτραις ἔτυχε δὲ ἰδιαιτέρως θερμῆς ὑποδοχῆς τὸ αἴτημά του παρὰ τοῦ ἐκεῖ Ἄγγλου προξένου Βούδ. Ἐνθαρρυνθεὶς ὑπὸ τοῦ τελευταίου ἐστασίασε παρασύρας καὶ τοὺς ἄνδρας τοῦ λόχου του, ὡς καὶ ἑνὸς εἰσέτι λόχου, ἀκολούθως δὲ προέβη εἰς τὴν σύλληψιν καὶ φυλάκισιν τοῦ διοικητοῦ τοῦ τάγματος Στουρνάρα.

Ἐν συνεχείᾳ ἐγένετο κυρίαρχος ὁλοκλήρου τῆς πόλεως τῶν Πατρῶν καὶ προέβη εἰς ὡρισμένας τρομοκρατικὰς ἐνεργείας. Ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας οἱ κάτοικοι ἔζησαν εἰς μίαν ἀτμόσφαιραν ἐφιαλτικῆς ἀγωνίας. Ὁ Μερεντίτης ὅμως ἔστρεψε κυρίως τὰς προσπαθείας του εἰς τὴν ἁρπαγὴν τῶν δημοσίων χρημάτων. Καὶ πράγματι κατώρθωσε νὰ παραλάβῃ 117 χιλιάδας δραχμῶν ἀπὸ τὸ ὑποκατάστημα τῆς Ἐθνικῆς Τραπέζης καὶ 32 χιλιάδας ἀπὸ τὸ δημόσιον Ταμεῖον. Παραλλήλως ἠξίωσεν ἀπὸ τοὺς κατοίκους νὰ τοῦ καταβάλουν 200 χιλιάδας δραχμῶν, τὰς ὁποίας θὰ συνεκέντρωναν δι' ἐράνου.

Πρὸ πάσης ἐνεργείας των, ὅμως οἱ πρόκριτοι τῶν Πατρῶν ἐζήτησαν τὴν παρέμβασιν τῶν προξένων. Ὁ Μερεντίτης προσεκλήθη εἰς τὸ αὐστριακὸν προξενεῖον, ἀλλὰ δὲν προσῆλθε. Τότε ἐμεσολάβησεν ὁ

Ἄγγλος πρόξενος καὶ ἔπεισε τὸν Μερεντίτη νὰ περιορίσῃ τὰς ἀξιώσεις του εἰς 100 χιλιάδας δραχμάς, τοῦ ὑπεσχέθη δὲ ὅτι θὰ τὸν ἐφυγάδευε δι' ἀγγλικοῦ πλοίου εἰς Μάλταν.

Κατὰ τὴν διάρκειαν ὅμως τῶν διαπραγματεύσεων αὐτῶν ὁ νομαρχεύων γραμματεὺς τῆς Νομαρχίας Ροντόπουλος ἐπέτυχε νὰ θέσῃ τέρμα εἰς τὴν στάσιν. Οὗτος ἀπὸ τὴν πρώτην ἡμέραν τῆς ἀνταρσίας ἀπεμακρύνθη τῆς πόλεως μεταβὰς εἰς τὰ περίχωρα διὰ νὰ συγκροτήσῃ ἐνόπλους νομοταγεῖς ὁμάδας. Πράγματι, τὴν τρίτην ἀπὸ τῆς κηρύξεως τῆς στάσεως ἡμέραν, ὁ Ροντόπουλος εἰσῆλθεν εἰς τὰς Πάτρας μὲ τὴν ἐσπευσμένως στρατολογηθεῖσαν δύναμίν του καὶ ἐπετέθη ἐναντίον τοῦ Μερεντίνη.

Κατὰ τὴν σφοδρὰν συμπλοκὴν ἥτις ἐπηκολούθησεν ἐφονεύθησαν αρκεταὶ ἐκ τῶν στασιαστῶν, ἀλλὰ ὁ Μερεντίτης μὲ μικρὸν ἀριθμὸν ἐκ τῶν ἀνδρῶν του καὶ μὲ τὸ ἁρπαγὲν χρῆμα, εὗρεν ἀσφαλὲς καταφύγιον εἰς τὸ ἀγγλικὸν πλοῖον «Σπίτφορ», τὸ ὁποῖον ἦτο ἐλλιμενισμένον εἰς τὰς Πάτρας καὶ ἐτέλει εἰς τὴν διάθεσιν τοῦ Προξένου.

Οἱ Ἄγγλοι ἐπωφελήθησαν πάλιν τῆς εὐκαιρίας—ὅπως εἶχον πράξει καὶ μὲ τὸν Θ. Γρίβαν— νὰ προσφέρουν τὰς «καλὰς» ὑπηρεσίας των εἰς τοὺς στασιάζοντας. Καὶ προθύμως παρέσχον ἄσυλον, εἰς τὸν Μερεντίτην ὑπὸ τὸ πρόσχημα ὅτι οὗτος ἦτο δῆθεν «πολιτικὸς» φυγάς, συγχρόνως ὅμως τὸ ἁρπαγὲν δημόσιον χρῆμα ἠρνήθησαν ὅπως ἀποδωθῇ τοῦτο εἰς τὰς νομίμους κρατικὰς ἀρχάς.

Τὸ πλοῖον μὲ τοὺς στασιαστὰς παρέμεινεν ἐπὶ ὁλόκληρον δεκαπενθήμερον εἰς τὸν λιμένα τῶν Πατρῶν ἀπέπλευσε δὲ τὴν 14ην Δεκεμβρίου διὰ Μάλταν, ὅπου καὶ ἀπεβίβασε τούτους. Περιττὸν νὰ λεχθῇ ὅτι εἰς τὴν Μάλταν οἱ στασιασταὶ ἔτυχον πολλῶν περιποιήσεων.

Ἡ ἐνέργεια αὐτὴ τοῦ Ἄγγλου προξένου Βούδ, ὡς καὶ ἡ μετέπειτα στάσις τῶν ἀγγλικῶν ἀρχῶν ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου, ἀπέδειξεν ὅτι ὄχι μόνον ἡ στάσις τοῦ Μερεντίτη εἶχεν ὑποκινηθῇ ὑπὸ τῶν Ἄγγλων, ἀλλ' ὅτι οὗτοι εὐχαρίστως ἔβλεπον καὶ ὑπέθαλπον ἐν πολλοῖς τὰ ἑκάστοτε στασιαστικὰ κινήματα ἐν Ἑλλάδι. Καὶ τοῦτο διότι ταῦτα ἀπέσπων τὸ ἐνδιαφέρον καὶ τὴν προσοχὴν τοῦ λαοῦ, ἀπησχόλουν τὴν Κυβέρνησιν καὶ ἀνέκοπτον πᾶσαν προσπάθειαν αὐτῆς πρὸς ἀνασυγκρότησιν τῆς χώρας. Ἐπὶ πλέον δὲ εἶχον δυσμενῆ ἐν γένει ἀντίκτυπον διὰ τὴν Βασιλείαν τοῦ Ὄθωνος.

Χαρακτηριστικὸν τεκμήριον τῆς ἀσκουμένης ἀγγλικῆς πολιτικῆς ἀπετέλουν ἐν προκειμένῳ καὶ αἱ σχετικαὶ δηλώσεις τοῦ Ἄγγλου ὑπουργοῦ τῶν Ἐξωτερικῶν λόρδου Πάλμερστον, ὁ ὁποῖος ἐτόνισε τὰ ἑξῆς: «...Τὸ ἀπὸ μακροῦ χρόνου γενόμενον δεκτὸν σύστημα ὑπὸ τῆς Ἑλληνικῆς κυβερνήσεως, ἐν ᾧ διατείνεται ὅτι ἀπόφασιν ἔχει νὰ ἐμμείνῃ,

ὑπῆρξε σύστημα παρανομίας, διαφθορᾶς, βίας, ἀδικίας καὶ τυραννίας καταπιεστικῆς καὶ ἀπεχθοῦς τῷ Ἑλληνικῷ ἔθνει, ὅπου δήποτε ἐπεκτείνεται ἡ ἐπιρροὴ τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως καὶ τῶν οργάνων της».

Μὲ αὐτὴν τὴν σκαιότητα ὡμίλει ἡ Ἀγγλία περὶ τῶν ἑλληνικῶν πραγμάτων, οσάκις αἱ Ἑλληνικαὶ Κυβερνήσεις δὲν ἀπελάμβανον τῆς εμπιστοσύνης της καὶ κατὰ συνέπειαν δὲν ἐξυπηρετοῦντο τὰ συμφέροντα καὶ ἡ επιρροή της. Ἐξ ἄλλου ὁ Πάλμερστον, ὅταν κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1848 εἶχε τεθῆ ζήτημα σχηματισμοῦ νέας Κυβερνήσεως ἐδήλωσε ρητῶς ὅτι οὐδέποτε θὰ ἐνέκρινε Κυβέρνησιν, ἡ οποία δὲν θὰ εἶχεν ὡς πρόεδρόν της τὸν ἀρχηγὸν τοῦ ἀγγλικοῦ κόμματος Ἀλεξ. Μαυροκορδᾶτον.

Τὰς ἀγγλικὰς ὅμως συστάσεις καὶ ἀπειλὰς ὁ Ὄθων δὲν τὰς ἐλάμβανε πάντοτε ὑπ' ὄψιν, γεγονὸς τὸ όποιον εἶχεν ὡς συνέπειαν ἡ Ἑλλὰς νὰ ὑφίσταται ἑκάστοτε τὰς ἀγγλικὰς επεμβάσεις, αἱ ὁποῖαι ἐξικνοῦντο μέχρι σκληρῶν ταπεινώσεων, ὡς συνέβη μὲ τὰ γεγονότα τοῦ Ἰανουαρίου 1850, τὰ γνωστὰ ὑπὸ τὴν επωνυμίαν «Παρκέρικα».

Ἐν τῷ μεταξύ, ἀρχομένου τοῦ 1848, ἡ ἀναρχία ἐξηπλοῦτο εἰς ὅλην τὴν Ἑλλαδα. Παλαιοὶ οπλαρχηγοὶ τῆς Ἐπαναστάσεως, θεωροῦντες εαυτοὺς παραγκωνισθέντας, συνεκέντρωναν ομάδας ενόπλων καὶ ὕψωναν τὴν σημαῖαν τῆς ἀνταρσίας, ἄλλοτε μὲν παραπλανοῦντες τοὺς εὐπίστους μὲ πολιτικὰ συνθήματα, ἄλλοτε δὲ στρατολογοῦντες διὰ τῆς βίας ἀτυχεῖς χωρικούς.

Παραλλήλως πολυάριθμοι συμμορίαι ληστῶν κατεδυνάστευον τὴν ὕπαιθρον, εἰσερχόμεναι, κατὰ τὸ πλεῖστον, ἀπὸ τὸ τουρκικὸν ἔδαφος, ὅπου εὕρισκον πάντοτε καὶ φιλοξενίαν καὶ ἐνθάρρυνσιν. Μόνον εἰς τὴν Στερεὰν Ἑλλάδα ὑπελογίζετο εἰς ὀκτακοσίους ἡ ἀριθμητικὴ δύναμις τῶν ληστῶν. Διακόσιοι δ' ἐκ τούτων εὑρίσκοντο μόνον εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ Μεσολογγίου καὶ ἠπείλουν καὶ αὐτὴν τὴν πόλιν. Λησταὶ ἐπίσης συνέλαβον τότε, παρὰ τὴν Λεβάδειαν, καὶ τὸν οπλαρχηγὸν Βέικον, καίτοι συνωδεύετο ὑπὸ ὁμάδος πιστῶν οπαδῶν του καὶ τὸν ἐλήστευσαν, διεσώθη δὲ κατόπιν καταβολῆς λύτρων.

Η ΜΕΓΑΛΗ ΑΝΤΑΡΣΙΑ ΤΟΥ 1848

Ἡ ἄνοιξις τοῦ 1848 ἐπισημαίνεται μὲ μίαν νέαν ἀνταρσίαν, εὐρείας εκτασεως καὶ πολυαίμακτον, ἡ ὁποία συνεκλόνισε κυριολεκτικῶς τὴν Ἑλλάδα. Ἀπὸ ἀπόψεως σημασίας, ἡ στάσις αὐτη ἔρχεται τρίτη μετὰ τὴν ἐπανάστασιν τῆς 3ης Σεπεμβρίου 1843 καὶ τὴν τῆς 10ης Ὀκτωβρίου 1862, ἡ οποία εἶχεν ὡς ἀποτέλεσμα τὴν ἐκθρόνισιν τοῦ Ὄθωνος.

Ἡ νέα αὐτὴ ἀνταρσία ἀπὸ μακροῦ ὠργανοῦτο εντὸς τοῦ τουρκικοῦ εδάφους, ὅπου εἶχον καταφύγει οἱ παλαιοὶ στασιασταί, πρώην ἀντι-

συνταγματάρχης Ι. Βελέντζας, Παπακώστας, Τζαμάλας, Μπαλατσός, Κοντογιάννης καὶ ἄλλοι. Ἐκεῖ ὠργάνωσαν οὗτοι πολυπληθεῖς ἐνόπλους ὁμάδας, ἐν συνεχείᾳ δὲ διέβησαν τὴν μεθόριον εἰς τὸ σημεῖον Ντερβέν-Φοῦρκα καὶ εἰσέβαλον εἰς τὸ ἑλληνικὸν ἔδαφος. Τὴν 9ην Ἀπριλίου 1848 αἱ δυνάμεις των διηρέθησαν εἰς δύο τμήματα. Τὸ ὑπὸ τὸν Βελέντζαν, ἐκ 200 ἀνδρῶν, καὶ τὸ ἕτερον ὑπὸ τὸν Τζαμάλαν ἐκ 500. Εὐθὺς ὡς εἰσέβαλον καὶ ἐνῷ ἐπροχώρουν ἐντὸς τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος, διὰ τῆς προσχωρήσεως διαφόρων ἐπαναστατικῶν στοιχείων, ὡς καὶ διὰ στρατολογίας χωρικῶν, ὁ ἀριθμὸς τῶν στασιαστῶν ηὔξανε συνεχῶς, φθάσας τελικῶς τὰς 3.000.

Εἰς τούτους προσετέθησαν καὶ οἱ ἄνδρες τοῦ ἐπαναστατήσαντος ἐν τῷ μεταξὺ 8ου τάγματος πεζικοῦ. Τὸ τάγμα τοῦτο κατηργήθη ὑπὸ της Κυβερνήσεως διὰ τὴν «ἀτιμωτικὴν ταύτην πρᾶξιν του» διὰ τοῦ Νομοθετικοῦ Διατάγματος τῆς 16/4/1848 καὶ διεγράφη ἐκ τῆς δυνάμεως τοῦ τακτικοῦ Ἑλληνικοῦ στρατοῦ.

Ἐν συνεχείᾳ ὁ Βελέντζας μὲ τὰς ἐνόπλους δυνάμεις του κατέλαβε τὴν κωμόπολιν Σάρπην, τὴν 12ην Ἀπριλίου, ὅπου οἱ στατιασταὶ διένειμον προκηρύξεις αἵτινες περιεῖχον τοὺς γνωστοὺς ψευδεῖς ἰσχυρισμούς : Ὅτι ἠγωνίζοντο διὰ τὴν «ὑπεράσπισιν τῶν ἐλευθεριῶν», ὅτι ἐπάλαιον ἐναντίον τῆς «τυραννίας» καὶ ὅτι ἐπεδίωκον τὴν «σωτηρίαν τῆς κινδυνευούσης Πατρίδος». Παραλλήλως ὁ Βελέντζας ἀπηύθυνε καὶ ἐπιστολὴν πρὸς τὸν νομάρχην Φθιώτιδος Παναγιώτην Λιδωρίκην, τὸν ὁποῖον ἐκάλει νὰ προσχωρήσῃ εἰς τοὺς στασιαστὰς μεθ' ὅλης τῆς ἐθνοφυλακῆς Λαμίας. Παρομοίας ἐπιστολὰς τοῦ ἀπηύθυνον καὶ οἱ ἀρχηγοὶ τῶν ἄλλων τμημάτων τῶν στασιαστῶν. Ἀλλ' ὁ νομάρχης τοὺς ἀπηξίωσε πάσης ἀπαντήσεως.

Αἱ πρῶται εἰδήσεις περὶ καθόδου τῶν ἐπαναστατῶν καὶ περὶ μερικῶν ἐπιτυχιῶν αὐτῶν—διότι, ὅπως ἦτο επόμενον, δὲν εὗρον ἰσχυρὰν καὶ ὠργανωμένην ἀντίστασιν—προεκάλεσαν μεγίστην ἀνησυχίαν εἰς τὴν Πρωτεύουσαν. Ἡ Κυβέρνησις συνῆλθεν εἰς ἐπανειλημμένα ὑπουργικὰ συμβούλια, διὰ νὰ λάβῃ μέτρα ἀποτελεσματικῆς ἀντιμετωπίσεως τῶν γεγονότων. Διότι οἱ στασιασταὶ πληθυνόμενοι, κατὰ τὴν προέλασίν των, εἶχον καταλάβει πολλὰ χωρία τῆς Φθιώτιδος, ὅλα σχεδὸν τὰ πέριξ τῆς Λαμίας, οἱ δὲ Παπακώστας καὶ Τζαμάλας κατηυθύνοντο πρὸς Ἀράχωβαν καὶ Ἄμφισσαν τὰς ὁποίας καὶ κατέλαβον. Ἐπίσης μερικαὶ ὁμάδες στασιαστῶν εἶχον κατέλθει ἀκόμη καὶ πέραν τοῦ Ἑλικῶνος, δηλαδὴ εἰς τὰ πρόθυρα περίπου τῶν Ἀθηνῶν. Οὐσιαστικῶς ὅμως μόνον ἡ πόλις τῆς Λαμίας ἐπολιορκεῖτο. Οἱ κάτοικοι ἔχοντες πικρὰν πεῖραν ἐκ τοῦ παρελθόντος ἀπέκρυπτον ἐσπευσμένως πάντα τὰ κινητά των

πράγματα καὶ τὰ χρήματά των, διὰ νὰ μὴ «κατασχεθοῦν» ὑπὸ τῶν στασιαστῶν.

Ἀπὸ πολιτικῆς ἀπόψεως, ἡ Κυβέρνησις εὗρῆκε σύμμαχον καὶ τὸν Ἀλ. Μαυροκορδᾶτον, ὁ ὁποῖος, καίτοι εὑρίσκετο εἰς τὴν ἀντιπολίτευσιν, παρέσχεν ἀμέριστον τὴν συμπαράστασίν του, ἐνισχύσας οὕτως ἠθικῶς τὸ νόμιμον Κράτος, διὰ τὴν καταστολὴν τῆς νέας αὐτῆς ἀνταρσίας.

Ἦτο πράγματι τοιαύτη ἡ ἔκτασις τοῦ κινήματος ἐκείνου καὶ τόσον σοβαρὸς ὁ κίνδυνος, ὥστε ἡ Κυβέρνησις ἀντελήφθη εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ὅτι μὲ τὰς τακτικὰς δυνάμεις ποὺ διέθετε, δὲν θὰ ἠδύνατο εὐχερῶς νὰ τὸ καταστείλῃ. Κατόπιν τούτου ἀπεφάσισε νὰ προβῇ εἰς ἔκτακτον τοπικὴν στρατολογίαν εἰς τὰς περιοχὰς τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος ἡ ὁποία εὑρίσκετο ὑπὸ τὸν ἔλεγχόν της. Συγχρόνως, μονάδες στρατοῦ ἀπεσύρθησαν ἀπὸ τὴν φρουρὰν Ναυπλίου καὶ ἀπὸ ἄλλα μέρη τῆς Πελοποννήσου καὶ μετεφέρθησαν εἰς Λαμίαν.

Παραλλήλως δὲ τὴν στρατολογίαν—παράνομον βεβαίως—ἐνέτεινον καὶ οἱ στατιασταί, ἐν ὄψει ἀποφασιστικῆς συγκρούσεως, ἡ ὁποία ἐφαίνετο βεβαία. Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ ὑπουργὸς τῶν Ἐσωτερικῶν Λυκοῦργος Κρεστενίτης, ἀπέστειλεν ἐγκύκλιον πρὸς τοὺς νομάρχας εἰς τὴν ὁποίαν μεταξὺ ἄλλων ἐτόνιζεν ὅτι :

«... Καθ' ἃς ἔκαμεν ἡ Κυβέρνησις ἐσχάτως ἀποκαλύψεις (πληροφορίας) οἱ ἀποστᾶται Ι. Βελέντζας, Παπακώστας, Τζαμάλας καὶ λοιποὶ παρακολουθούμενοι, ὑποστηρίζονται εἰς τὰ ἀποστατικὰ κινήματα ὑπὸ Τούρκων, ἐχθρῶν τῆς πίστεως καὶ τῆς Πατρίδος, προέθεντο τὸν ἀντεθνικὸν καὶ ὀλέθριον σκοπὸν ν' ἀνατρέψωσι τὰ καθεστῶτα καὶ νὰ καταστρέψωσι τὰς πολυτίμους ἐλευθερίας τοῦ ἔθνους δουλεύοντες ἀλλοτρίους σκοποὺς καὶ συμφέροντα».

Ἐν συνεχείᾳ ἐτέθησαν ἐπὶ κεφαλῆς τῶν δυνάμεων τοῦ Κράτους, ὁ ὑποστράτηγος Ι. Μαμούρης εἰς Ἀνατολικὴν Ἑλλάδα, ὁ ἀντισυνταγματάρχης Ι. Κλίμακας, ὁ συνταγματάρχης Ι. Φαρμάκης— ὁ ἀμνηστευθεὶς ἀρχηγὸς τῆς στάσεως τῆς Ναυπάκτου τοῦ 1847—μὲ τὸν ταγματάρχην Πράπαν εἰς τὴν Δυτικὴν Ἑλλάδα καὶ ὁ Γαρδικιώτης Γρίβας, ὁ ὁποῖος ἀπεστάλη εἰς Θήβας. Εἰς δὲ τὸν ὑποστράτηγον Ἀνδρέαν Ἴσκον ἀνετέθη ἡ στρατολογία εἰς Αἰτωλίαν καὶ Ἀκαρνανίαν.

Ἡ ἀποστολὴ τῶν ἀνωτέρω στρατιωτικῶν ἡγετῶν μὲ ἰσχυρὰς δυνάμεις, ἔγινεν ἐπὶ τῇ βάσει στρατηγικοῦ σχεδίου, ἀναλόγως μὲ τὰς θέσεις τὰς ὁποίας εἶχον καταλάβει οἱ ἐπαναστάται. Οἱ τελευταῖοι ὅμως διέπραξαν ἕνα σφάλμα, ποὺ ἀπέβη μοιραῖον δι' αὐτοὺς καὶ διηυκόλυνε τὴν διάλυσίν των. Διεσκόρπισαν δηλαδὴ τὰς δυνάμεις των πρὸς διαφόρους τομεῖς καὶ κατευθύνσεις καὶ οὕτως ἐξησθένησαν τὸν κύριον ὄγκον

τῶν τμημάτων των. Τοιουτοτρόπως αἱ ὁμάδες ὑπὸ τοὺς Παπακώσταν καὶ Μπαλατσὸν κατηυθύνθησαν πρὸς Ἄμφισσαν, αἱ δὲ ὑπὸ τὸν Βελέντζαν καὶ Κοντογιάννην ἐκινοῦντο πρὸς Λαμίαν. Πρέπει νὰ σημειωθῇ ὅτι, κατὰ τὰς κρισίμους ἐκείνας ἡμέρας, κατὰ τὰς ὁποίας ἐδοκιμάσθη καὶ πάλιν τὸ Κράτος, διεξήχθησαν ἐν Ἀθήναις παρασκηνιακαὶ ἐνέργειαι διὰ συμβιβαστικὴν λύσιν τῆς κρίσεως. Ἀλλ' ὁ τότε πρωθυπουργὸς Γ. Κουντουριώτης, διερμηνεύων καὶ τὴν θέλησιν τοῦ λαοῦ ἀντέστη ἀδιαλλάκτως εἰς αὐτὰς τὰς προσπαθείας, μίαν δὲ ἔβλεπε λύσιν : Τὴν ριζικὴν ἐκκαθάρισιν τῆς καταστάσεως καὶ τὴν ἐπιβολὴν τοῦ νόμου. Δικαίως ἄλλωστε εἶχε πεποίθησιν εἰς τὰς ἐθνικὰς δυνάμεις, αἱ ὁποῖαι, μὲ τὴν ἔκτακτον στρατολογίαν, εἶχον φθάσει ἤδη τὰς δεκα περίπου χιλιάδας ἀνδρῶν.

Τέλος, ἔπειτα ἀπὸ μερικὰς δευτερευούσης σημασίας τοπικὰς συγκρούσεις, ἤρχισαν σύντονοι ἐκκαθαριστικαὶ ἐπιχειρήσεις ἐναντιον τῶν στασιαστῶν. Τὴν 22αν Ἀπριλίου ὁ Γαρδικιώτης Γρίβας εἰσῆλθεν εἰς Λεβάδειαν, ὅπου ἐπετέθη κατὰ τοῦ Τζαμάλα καὶ κατόπιν σκληρᾶς μάχης τὸν ἔτρεψεν εἰς φυγήν. Ὁ Τζαμάλας μὲ τὸ τμῆμα του κατέφυγεν εἰς Φθιώτιδα. Ἀλλ' ἐκεῖ, παρὰ τὸ χωρίον Στράνωμα τῆς Ναυπακτίας, τοῦ ἐπετέθη ὁ Ἰωάννης Φαρμάκης μὲ τὸν Πράπαν καὶ τὸν κατετρόπωσαν. Παραλλήλως ὁ Σ. Γιολδάσης ἐξώρμησεν ἐναντίον των ὑπὸ τὸν Κοντογιάννην στασιαστῶν παρὰ τὸν Τυμφρηστόν, ὅπου τελικῶς τοὺς ἐξηνάγκασεν εἰς ἄτακτον ἀποχώρησιν. Εἰς τὴν Βοιωτίαν ἐπίσης ὁ ἀντισυνταγματάρχης Ι. Κλίμακας κατεδίωξε καὶ ἐξώντωσε πολλὰς μικροομάδας στασιαστῶν, ποὺ εἶχον προωθηθῆ μέχρι Θηβῶν.

Ἡ κρίσιμος μάχη ὅμως ἐδόθη εἰς τὴν Ὑπάτην, ἔνθα εἶχον συγκεντρωθῆ καὶ περιχαρακωθῆ τὰ ὑπὸ τὸν Βελέντζαν καὶ Μπαλατσὸν τμήματα, μὲ τὰ ὁποῖα εἶχεν ἑνωθῆ ἤδη καὶ ὁ Κοντογιάννης.

Ὁ Ι. Μαμούρης καὶ ὁ Ι. Γκούρας μὲ τὰς δυνάμεις των ἐπολιόρκουν ἐπὶ μίαν ἑβδομάδα τὴν Ὑπάτην. Τέλος δὲ τὸ μεσονύκτιον τῆς 9ης Μαΐου ἐνήργησαν αἰφνιδιαστικὴν γενικὴν ἐπίθεσιν, καὶ ἐξεδίωξαν τους στασιαστάς. Κατὰ τὰς πεισματώδεις ἐκείνας μάχας ἐσημειώθησαν ἀρκεταὶ ἀπώλειαι εἰς νεκροὺς καὶ τραυματίας ἑκατέρωθεν. Τὴν ἧτταν ὅμως τῶν ἐπαναστατῶν ἠκολούθησεν ἡ πλήρης διάλυσίς των. Ὁ Βελέντζας καὶ ὁ Κοντογιάννης ἐτράπησαν πρὸς τὰ σύνορα, καταφυγόντες εἰς τὸ τουρκικὸν ἔδαφος, καθὼς καὶ οἱ ἄλλοι ἀρχηγοὶ τῶν στασιαστῶν, ἐκτὸς τῶν Καταραχιᾶ καὶ Θεοχάρη, οἱ ὁποῖοι συνελήφθησαν.

Ἡ στασιαστικὴ ἐκείνη ἐκδήλωσις ἐστοίχισε σοβαρωτάτας ἀπωλείας εἰς τὸ Κράτος γενικώτερον. Διότι, αἱ μὲν ἀπώλειαι εἰς ἀνθρώπους– νεκροὺς καὶ τραυματίας– ἀμφοτέρων τῶν παρατάξεων ὑπελογίσθησαν εἰς δύο ἑκατοντάδας, αἱ δὲ ὑλικαὶ καταστροφαὶ τῶν περιοχῶν ἔνθα διεξη-

χθησαν αἱ μάχαι, ὡς καὶ αἱ στρατιωτικαὶ δαπάναι πρὸς καταστολὴν τοῦ κινήματος, ὑπῆρξαν σημαντικαί.

ΤΟ ΚΙΝΗΜΑ ΤΩΝ ΠΕΡΡΩΤΗ ΚΑΙ ΡΕΝΤΗ

᾿Αλλὰ ἡ εἰσβολὴ τοῦ Βελέντζα, τοῦ Παπακώστα, τοῦ Κοντογιάννη καὶ τῶν ἄλλων εἰς τὴν ᾿Ανατολικὴν ῾Ελλάδα, δὲν ἦτο ἡ μόνη στασιαστικὴ κίνησις ποὺ ἐξεδηλώθη τὴν ἄνοιξιν τοῦ 1848. Συγχρόνως σχεδὸν ἐξερράγησαν καὶ ἄλλαι εἰς τὴν Πελοπόννησον, αἱ ὁποῖαι προφανῶς ἦσαν προσχεδιασμέναι, ἐν συνεννοήσει μὲ τοὺς ἀρχηγοὺς τῆς προηγουμένης εἰσβολῆς καὶ τῇ ὑποκινήσει τῶν Ἄγγλων.

Οὕτως εἰς τὴν Μεσσηνίαν ὁ Γ. Περρωτῆς, εἰδικῶς ἀναχωρήσας ἐξ ᾿Αθηνῶν, εἰσέβαλεν ἐπὶ κεφαλῆς πεντακοσίων ὁπλοφόρων εἰς Καλαμάταν τὴν 28ην ᾿Απριλίου καὶ κατέλαβε τὴν πόλιν καταλύσας τὰς ἀρχὰς καὶ ἀπολύσας τοὺς εἰς τὰς φυλακὰς κρατουμένους. Διὰ προκηρύξεώς του δὲ εἰς τὸν λαὸν ἐτόνιζε τὰ ἑξῆς :[1]

«Φίλοι συμπολῖται.

»Κάμνοντες χρῆσιν τοῦ συνταγματικοῦ δικαιώματος τοῦ ἐλευθέρως ἐκφράζεσθαι, φέρομεν κατὰ τὰς ἐπικειμένας δεινὰς περιστάσεις τῇ Α.Μ. τὰς ἑξῆς σκέψεις : Νέα ἐποχὴ ἱστορίας μετέβαλε τὴν φύσιν τοῦ Κόσμου. Τὰ ἔθνη ἐγείρονται πρὸς ἀνάκτησιν καὶ ὑπεράσπισιν τῶν καταπατηθέντων δικαιωμάτων των καὶ ἐλευθεριῶν των. Τὰ παλαιὰ ὀλέθρια συστήματα κατέπεσαν ὡς ἱστὸς ἀράχνης. ῾Ο Μεττερνῖχος καὶ μετ᾿ αὐτοῦ τὸ σύστημά του κατέπεσαν. ῾Ο Βασιλεὺς Φίλιππος καὶ ὁ Γκυζῶτος, οἵτινες κυβερνῶντες συνταγματικῶς ἐμόλυνον τὸ Σύνταγμα διὰ τῶν αἰσχροτέρων μέσων τῆς διαφθορᾶς, κατέπεσαν μετὰ τοῦ συστήματός των. Τὰ ἔθνη, εἰς τὰ ὁποῖα ἐπεξετείνοντο αἱ ἁλύσεις τῶν συστημάτων τούτων, διέσπασαν αὐτὰς καὶ αἱ κυβερνήσεις ἐχειραφέτησαν τοὺς λαοὺς αὐτῶν ὑπὸ συστημάτων ὑγιῶν ἀρχῶν. Μία φωνὴ ἐγείρεται πανταχόθεν, ἡ φωνὴ τῆς ἑνώσεως τῶν ἐθνοτήτων. ῾Η Γερμανία σχηματίζεται εἰς ἕν· ἡ ᾿Ιταλία θέλει ἀποτελεῖ ἓν ἔθνος· εἰς δὲ τὴν ἀδελφὴν αὐτῆς, τὴν ἔνδοξον ῾Ελλάδα, δὲν ἁρμόζει νὰ μένῃ ἁπλοῦς θεατής. ῾Η ἀπελευθέρωσις καὶ ἡ συγκέντρωσις τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς ὑπὸ τὴν νέαν ῾Ελλάδα καὶ ὑπὸ ἕνα ἀρχηγόν, τὸν ἀρχηγὸν αὐτῆς, εἶναι τὸ αἴσθημα τὸ κυριεῦον τοὺς ἁπανταχοῦ Ἕλληνας, καὶ τὸ μόνον ὑπάρχον σύστημα. ᾿Απὸ τὰς ἰδέας ταύτας καὶ ἀπὸ τὰ αἰσθήματα ταῦτα κυριευόμενος καὶ ὁ Μακεδονικὸς λαός, καὶ ἀπὸ τὴν πεποίθησιν ὅτι τὸ κυβερνητικὸν τῆς ῾Ελλάδος φθοροποιὸν σύστημα ἀπορ-

---

1. ῾Η προκήρυξις αὕτη εὑρίσκεται ἐν πρωτοτύπῳ εἰς τὸ ἀρχεῖον τῆς οἰκογενείας Δ. Περρωτῆ

ρέει ἐκ τῶν φθοροποιῶν ἐκείνων συστημάτων, ἐγείρεται σήμερον καὶ ἐκφράζει πανδήμως καὶ μετὰ θάρρους τὰ μέσα ἐκεῖνα, διὰ τῆς ἐνεργείας τῶν ὁποίων δύναται νὰ φθάσῃ εἰς τὸν περὶ οὗ ὁ λόγος σκοπόν, πρὸς ἀποφυγὴν τοῦ ἐπικειμένου κινδύνου καὶ πρὸς σωτηρίαν τῆς πατρίδος καὶ τοῦ θρόνου. Τὰ δὲ μέσα ταῦτα εἶναι τὰ ἑξῆς : 1) Διάλυσις τῆς παρανόμως σχηματισθείσης Βουλῆς. 2) Γενικὴ ἀμνηστία εἰς τοὺς ἕνεκα πολιτικῶν ἐγκλημάτων καταδικασμένους. 3) Πλήρης καὶ ἱερὰ ἐφαρμογὴ τοῦ Συντάγματος. 4) Κατάργησις συστήματος κυβερνητικοῦ, στηριζομένου εἰς πρόσωπα καὶ διαιροῦντος τὸ ἔθνος εἰς φατρίας καὶ καθιέρωσις συστήματος ὑγιῶν ἀρχῶν ἠθικῆς, καὶ εἰς ἀνθρώπους οὐχὶ ἀμαθεῖς, ἀλλ' ἄνδρας παιδείας, ἀρετῆς καὶ ἱκανότητος, ἀπολαύοντας γενικῆς τοῦ Ἔθνους ὑπολήψεως. 5) Ἀπομάκρυνσις ὅλων τῶν προσώπων τῶν περιστοιχούντων ἐπιβούλως τὸν θρόνον. 6) Σχηματισμὸς ἐθνοφυλακῆς καὶ βαθμηδὸν ἀνάπτυξις καὶ αὔξησις τοῦ ναυτικοῦ στόλου καὶ τοῦ στρατοῦ».

Ἐγράφη ὅτι ἡ ὡς ἄνω προκήρυξις δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ ἐπαναστατικοῦ χαρακτῆρος. Ἀλλ' αὐτὸ ἀποτελεῖ μίαν ἀφελῆ δικαιολογίαν, διότι ἐκτὸς τοῦ ὅτι τὸ περιεχόμενόν της ὁμιλεῖ περὶ ἐξεγέρσεως τοῦ λαοῦ ἐναντίον τοῦ καθεστῶτος, ἐκτὸς τῶν ὑπαινιγμῶν περὶ λαϊκῆς ἀγανακτήσεως καὶ τῶν ἀπειλῶν της ἐναντίον τοῦ Βασιλέως, αὐταὶ αἱ ἐνέργειαι καὶ τὰ ἔργα τοῦ Περρωτῆ καὶ τῶν ὀπαδῶν του ἦσαν καθαρῶς ἐπαναστατικά.

Τὴν ἰδίαν περίοδον ἐξεδηλώθη καὶ ἑτέρα στάσις εἰς τὴν Κορινθίαν. Τὴν ανταρσίαν ἐκείνην ἐκήρυξαν οἱ Ἀριστείδης Ρέντης καὶ ὁ ταγματάρχης Γ. Χελιώτης ἢ Λύκος. Καὶ ὁ μὲν πρῶτος συνεκέντρωσε τοὺς ἐνόπλους ὀπαδούς του εἰς τὰς Κλεωνάς, ὁ δὲ δεύτερος εἰς τὴν Περαχώραν.

Ἐκεῖθεν πρὶν ἐκκινήσουν δι' ἐπαναστατικὴν δρᾶσιν ἐξέδωσαν καὶ διένειμον τὴν ἑξῆς προκήρυξιν[1] εἰς τὸν λαὸν τῆς περιφερείας διὰ νὰ προσεταιρισθοῦν ὀπαδούς :

« Λαὲ τῆς Ἑλλάδος. Τὰ παθήματά σου ὑπερέβησαν πᾶν ὅριον. Ἡ διαίρεσις, τὸ μῖσος, αἱ ἐκδικήσεις, οἱ πολιτικοὶ διωγμοὶ καὶ τὰ παρόμοια τούτων εἶναι ἡ καθημερινὴ τροφή σου· αἱ κατὰ καιροὺς ἐξουσίαι σὲ περιεφρόνησαν, σὲ ἐξύβρισαν καὶ ἐκωμώδησαν τὰ δικαιώματά σου. Ἐλογίσθης ὡς κτῆνος. Εἰς μόνην τὴν 3ην Σεπτεμβρίου ἤλπισας αἰσιώτερον μέλλον· ἀλλὰ καὶ τὸ ὄνειρον τοῦτο διέλυσεν ἡ ἐπιβουλή. Εὑρίσκεσαι λοιπὸν ἀπηλπισμένος καὶ φλεγόμενος ἀπὸ τὴν ἐπιθυμίαν καλυτερεύσεως

1. Τὸ πρώτυπον τῆς προκηρύξεως αὐτῆς εὑρίσκεται εἰς τὸ ἀρχεῖον τῆς οἰκογενείας Κ. Ρέντη.

τῆς τύχης σου, τρέχων κατόπιν τῶν μεταβολῶν καὶ σπρώχνεσαι ματαίως εἰς ἀποστασίας καὶ ἐπαναστάσεις, ἀλλὰ τοῦ σκοποῦ σου εἰσέτι δὲν ἐπέτυχες. Ὁ καιρὸς τέλος πάντων ἦλθε καὶ τὰ δεινά σου πρέπει ἅπαξ διὰ παντὸς νὰ παύσουν. Τίποτε δὲν ἔχεις, τὰ πάντα σοῦ λείπουν· διαφθορά, παραλυσία, ἀνέχεια, χρεωκοπία, πενία, αὐθαιρεσία, καὶ ἄρχοντες οἱ χαμερπέστεροι καὶ οὐτιδανώτεροι ἄνθρωποι νὰ σὲ καταδυναστεύουν. Ἰδοὺ ὅ,τι σὲ ἐπροίκισε 15 χρόνων κυβερνητικὸν σύστημα. Τὶ λοιπὸν μέλλει γενέσθαι; Τὶς εἶναι ἁρμόδιος νὰ σκεφθῇ περὶ τῆς διορθώσεως καὶ θεραπείας αὐτῶν; Μόνον τὸ Ἔθνος καὶ ὁ Βασιλεύς. Ἀνάγκη νὰ συγκαλεσθῇ τὸ Ἔθνος, ἀνάγκη Ἐθνοσυνελεύσεως».

Καὶ περαιτέρω:

«Ἀδελφοὶ ἡμῶν! Ὑψώσατε τὴν φωνήν σας, τὴν «εἰρηνικὴν φωνήν σας» πρὸς τὸν Ἄρχοντα τοῦ Κράτους καὶ ζητήσατε τὴν θεραπείαν τῶν πληγῶν σας. Ἐγέρθητε καὶ ὅλοι ὁμοῦ ὁδηγήσατε μὲ θάρρος καὶ ἀπόφασιν τὰ βήματα πρὸς αὐτόν. Εἴπατέ τῳ ὅτι πάσχετε καὶ ὅτι θεραπείαν δὲν εὑρίσκετε ἀλλοῦ εἰ μὴ εἰς τὴν σύγκλησιν Ἐθνοσυνελεύσεως. Ἀλλ' ἂν οἱ δορυφόροι τοῦ θρόνου καὶ οἱ δοῦλοι τῆς ἐξουσίας θελήσουν νὰ σᾶς ἐμποδίσουν, ἐστὲ ὡπλισμένοι νὰ τοὺς ἀπομακρύνητε. Ἀξιωματικοὶ τοῦ στρατοῦ! Σεῖς ἐδιδάξατε τὴν 3ην Σεπτεμβρίου εἰς τὸ ἔθνος καὶ τὸ καθῆκον τοῦ στρατιώτου πρὸς τὴν κοινωνίαν καὶ ἡ Εὐρώπη ὅλη σᾶς ἐμιμήθη, ἐσώσατε τὴν πατρίδα ἀπὸ ἐμφύλιον πόλεμον. Εἶναι καθῆκον σας νὰ εὐκολύνετε τὴν προσέλευσιν τοῦ λαοῦ πρὸς τὸν Βασιλέα· πᾶν ἄλλο εἶναι ἔγκλημα καὶ πᾶσα ἀδιαφορία προδοσία κατὰ τῆς πατρίδος. Παρακαλοῦμεν ἐπὶ τέλους τὸν κλῆρον νὰ ἄρῃ τὸν σταυρὸν ὑπὲρ τῆς ἀληθείας, ἥτις εἶναι ὁ Χριστός· τὸν παρακαλοῦμεν καὶ τὸν ἐξορκίζομεν ἐν ὀνόματι τοῦ μεγάλου Θεοῦ νὰ σπεύσῃ, διότι ὁ σατανᾶς ἔθεσε πλέον τὸν θρόνον του ὑπεράνω τοῦ θρόνου τοῦ Θεοῦ. Ἕως πότε, σεβαστοὶ λειτουργοὶ τοῦ Ὑψίστου, ἡ ἠθικὴ αὕτη παραλυσία καὶ ἐξαχρείωσις; Ἕως πότε ἡ τόση ἀπιστία καὶ περιφρόνησις πρὸς πᾶν ὅσιον; μέχρι πότε ἡ βασιλεία τοῦ ψεύδους καὶ τῆς ἀπάτης; Ποιμένες τοῦ λαοῦ! Μὴ ἀναισθητεῖτε· τὸ ποίμνιόν σας τὸ κατεξέσχισαν οἱ λύκοι, τὸ διεσκόρπισαν καὶ μόνον ἡ προκειμένη μεταβολὴ θέλει σᾶς χορηγήσει τὰ μέσα τῆς συναγωγῆς αὐτοῦ· βοηθεῖτε ἐν τάχει, διὰ νὰ σωθῆτε ἀπὸ τὴν ὀργὴν τοῦ Κυρίου».

Παρὰ τὰς ἀπεγνωσμένας ὅμως ἐπαναστατικὰς προσπαθείας τοῦ Ρέντη καὶ τοῦ Χελιώτη τελικῶς δὲν κατώρθωσαν οὗτοι νὰ παρασύρουν ἱκανὸν ἀριθμὸν ὀπαδῶν καὶ ἡ αὐταρχία των συντόμως κατέρρευσεν. Ὑπῆρξε δὲ χαρακτηριστικὸν τὸ γεγονὸς ὅτι, οἱ εὐφυεῖς κάτοικοι τῆς Κορινθίας δὲν κατέστη δυνατὸν νὰ παραπλανηθοῦν ἀπὸ τὰ συνθήματα τῶν στασιαστῶν, τοὺς ὁποίους ἐν τέλει ἀπεδοκίμασαν καὶ τοὺς ἠνάγκασαν νὰ παραιτηθοῦν τῶν σχεδίων των.

Κατόπιν τῆς δυσαρέστου αὐτῆς τροπῆς τῶν πραγμάτων διὰ τοὺς κινηματίας, οὗτοι ἀκολουθούμενοι ὑπὸ μερικῶν φίλων των, ὑπέστησαν ἀπηνῆ καταδίωξιν ἐκ μέρους τῶν Κυβερνητικῶν στρατιωτικῶν τμημάτων. Τότε ἐπεζήτησαν τὴν σωτηρίαν των διὰ τῆς φυγῆς. Κατέφυγον εἰς διάφορα χωρία τῆς περιφερείας ζητοῦντες ἄσυλον, ἀλλ' οἱ χωρικοὶ ἐτήρησαν δυσμενῆ στάσιν πρὸς αὐτούς. Καὶ ὁ μὲν Χελιώτης κατώρθωσε νὰ διαφύγῃ τὴν σύλληψιν χάρις εἰς ἀσφαλὲς κρυσφύγετον, τὸ ὁποῖον τοῦ παρεχωρήθη ὑπὸ συγγενοῦς του, ἐπὶ μακρὸν δὲ ἐθεωρεῖτο ὡς ἐξαφανισθείς. Ὁ Ρέντης ὅμως συνελήφθη μετά τινας ἡμέρας, τὴν 12ην Μαΐου, εἴς τινα οἰκίσκον παρὰ τὰ Σεπόλια τῶν Ἀθηνῶν ἔνθα ἐκρύπτετο.

Παραλλήλως ὅμως τὸ κίνημα τοῦ Περρωτῆ διήρκεσε περισσότερον χρόνον καὶ ἐχρειάσθη νὰ διεξαχθῇ πραγματικὴ ἐκστρατεία μέχρις ὅτου κατασταλῇ. Ὁ Περρωτής, μετὰ τὴν εἴσοδόν του εἰς Καλαμάταν, παρέλαβε σημαντικὸν τμῆμα τῆς δυνάμεώς του καὶ ὥδευσε πρὸς Μελιγαλᾶ καὶ Κυπαρισσίαν. Ἐν τῷ μεταξὺ ὅμως ὠργανοῦτο ταχύτατα καὶ ἡ ἐπιθετικὴ ἄμυνα τοῦ Κράτους ἐναντίον τῶν στασιαστῶν. Ἐντὸς ἐλαχίστων ἡμερῶν, διὰ τοπικῆς στρατολογίας, ὁ ὑποστράτηγος Α. Μαυρομιχάλης, ὁ Χαρ. Μαυρομιχάλης καὶ ὁ βουλευτὴς Γρ. Κορφιωτάκης συνεκέντρωσαν περὶ τοὺς 350 Μεσσηνίους καὶ Μανιάτας, ὁ Ι. Κολοκοτρώνης 700 εἰς Γορτυνίαν καὶ οἱ Παναγ. Νοταρᾶς καὶ Παπατσώνης ἑτέρους 250. Ὅλοι ἐτέθησαν εἰς καταδίωξιν τοῦ Περρωτῆ, ὁ ὁποῖος εἶχεν ὀχυρωθῇ εἰς τὴν μονὴν Βουλκάνου τῆς Ἰθώμης. Ἐκεῖ ἐδόθη καὶ ἡ τελικὴ μάχη, κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ Περρωτὴς ἡττήθη, ὑποστὰς σημαντικὰς ἀπωλείας, συνελήφθησαν δὲ αἰχμάλωτοι οἱ περισσότεροι τῶν ὀπαδῶν του. Ὁ ἀρχηγὸς τῆς στάσεως ὅμως, μὲ εἰκοσάδα ἐνόπλων κατώρθωσε νὰ διαφύγῃ καὶ νὰ ζητήσῃ τὴν ἀγγλικὴν προστασίαν, ἡ ὁποία καὶ πάλιν προθύμως παρεσχέθη. Ὁ Περρωτὴς διεπεραιώθη εἰς Κύθηρα, τὰ ὁποῖα κατεῖχον οἱ Ἄγγλοι καὶ ἐκεῖθεν μετέβη εἰς Ζάκυνθον.

Ὡς ὑστερόγραφον δὲ τῶν στασιαστικῶν ἐκείνων κινημάτων – Στερεᾶς Ἑλλάδος καὶ Πελοποννήσου – ἐξεδηλώθη περὶ τὰ μέσα Μαΐου καὶ μικρὰ στάσις εἰς Πύργον τῆς Ἠλείας, τὸν ὁποῖον κατέλαβεν ἐπ' ὀλίγον ὁ οπλαρχηγὸς Λύσσανδρος Βιλαέτης μὲ ἑκατοντάδα ἐνόπλων.

Αὐτὴ ἡ στάσις ὅμως κατεπνίγη εὐχερῶς. Καὶ μὲ τὴν διάλυσιν καὶ αὐτοῦ τοῦ κινήματος ἐτέθη ἐπί τινα καιρὸν τέρμα εἰς τὴν συνδεδυασμένην ἐκείνην στασιαστικὴν ἐξόρμησιν, ἡ ὁποία συνεκλόνισε κυριολεκτικῶς τὴν Ἑλλάδα. Μετὰ ἓν ἔτος περίπου, τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 1849, ἐχορηγήθη ἀμνηστία εἰς τοὺς ἐπαναστάτας τῆς Πελοποννήσου ὑπὸ τῆς Κυβερνή-

σεως Κ. Κανάρη, ἡ ὁποία διεδέχθη τὴν παραιτηθεῖσαν τὴν 12ην Ὀκτωβρίου 1848 Κυβέρνησιν Γ. Κουντουριώτη. Τῆς ἀμνηστίας ἐξηρέθησαν μόνον οἱ εὑρισκόμενοι ἐπὶ τουρκικοῦ ἐδάφους στασιασταί.

Η ΣΤΑΣΙΣ ΤΟΥ ΠΑΠΟΥΛΑΚΟΥ

Ὡς νὰ μὴ ἔφθανον αἱ ἀνταρσίαι καὶ τὰ διάφορα κινήματα, ποὺ ἐκηρύσσοντο ἀπὸ δυσηρεστημένους στρατιωτικοὺς ἢ παρηγκωνισμένους ὁπλαρχηγούς, καὶ τὰ ὁποῖα, καθ' ὅλην σχεδὸν τὴν βασιλείαν τοῦ Ὄθωνος, ἐλυμαίνοντο τὴν χώραν, ὁλόκληρος ἡ Ἑλλὰς κατὰ τὸ τέλος τοῦ 1851 καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1852 συνεταράχθη ἀπὸ ἕνα ἄλλο κίνημα, τὸ ὁποῖον ἦτο θρησκευτικοπολιτικοῦ χαρακτῆρος.

Ἐπρόκειτο περὶ τῆς κινήσεως τοῦ Παπουλάκου, τὸ ὄνομα τοῦ ὁποίου ὡς μακρυνὸς θρῦλος, ἀκούεται ἀκόμη καὶ σήμερον ἐν Πελοποννήσῳ. «Παπουλάκος» ἢ «Παπουλάκης» ἦτο τὸ προσωνύμιον ποὺ εἶχον δώσει εἰς τὸν ἥρωα τῆς ἐκπληκτικῆς ἐκείνης ἀναστατώσεως οἱ ἀφελεῖς ὀπαδοί του, κατ' ἀπομίμησιν τῆς αὐτῆς ὀνομασίας ποὺ εἶχεν ἀποδοθῇ κατὰ τὸ 1825 εἰς ἕναν ἀγύρτην καλόγηρον, ὁ ὁποῖος εἶχεν ἐμφανισθῆ τότε εἰς τὴν ἐπαρχίαν Ἠλείας κηρύττων δῆθεν τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ἐν τῇ οὐσίᾳ ἐκμεταλλευόμενος πρὸς ἴδιον συμφέρον τὴν θρησκοληψίαν τοῦ πλήθους.

Ἦτο ἡ ἐποχὴ κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ Ἰμβραὴμ ἐδῄωνε τὴν Πελοπόννησον, σκορπίζων παντοῦ τὴν φρίκην καὶ τὸν θάνατον. Ἀπελπισμένοι οἱ κάτοικοι τῆς Πελοποννήσου, εἶχον ἀποθέσει πλέον τὰς ἐλπίδας τῆς σωτηρίας των εἰς τὸν Θεόν. Τὴν ψυχολογικὴν αὐτὴν κατάστασιν τοῦ λαοῦ ἐξεμεταλλεύθη ὁ ἐν λόγῳ καλόγηρος, ὑποσχόμενος διὰ τῆς «Θείας Χάριτος» τὸν ἀφανισμὸν τοῦ Ἰμβραήμ. Πρὸς τοῦτο δὲ συνέλεγε τὰ χρήματα καὶ τὰ τιμαλφῆ τοῦ εὐπίστου πλήθους. Τὸν Παπουλάκον ἐξόντωσεν ὁ Ἰμβραήμ, ἀποστείλας στρατιωτικὸν τμῆμα εἰς τὴν μονὴν Τριποτάμων, ὅπου εἶχε τὴν ἕδραν του. Τελικῶς δὲ ἐφονεύθη ὅτε ἐπεχείρησε νὰ δραπετεύσῃ μαζὶ μὲ μερικοὺς ὀπαδούς του. Αὐτὸ τὸ ὄνομα ἐδόθη καὶ εἰς τὸν μετὰ εἰκοσαετίαν ἀναφανέντα νέον θρησκευτικὸν δημεγέρτην, καίτοι ὁ τελευταῖος ἦτο ὑποδεέστερος τοῦ πρώτου κατὰ τὴν ἀγυρτείαν.

Τὸ καλογηρικὸν ὄνομά του ἦτο Χριστοφόρος. Τὸ δὲ κοσμικὸν Παναγιωτόπουλος. Κατήγετο ἀπὸ τὸ χωρίον Ἄρμπουνα τῶν Καλαβρύτων καὶ μέχρι προκεχωρημένης ἡλικίας ἀκόμη, ἐπηγγέλετο τὸν κρεοπώλην. Ἦτο μέχρι τῆς ἐποχῆς ποὺ ἀπεφάσισε νὰ περιβληθῇ τὸ μοναχικὸν σχῆμα, ἄνθρωπος φιλήσυχος, οὐδεμίαν δίδων ὑποψίαν περὶ τοῦ συνταρακτικοῦ μέλλοντος, τὸ ὁποῖον τοῦ ἐπεφυλάσσετο. Ἀλλ' οὔτε καὶ τὴν ἐπακολουθήσασαν ἀφοσίωσίν του εἰς τὸν μοναχικὸν βίον ἦτο δυνατὸν νὰ ὑποθέσῃ τις.

Ἡ αἰφνιδία ἀλλαγή του ὠφείλετο εἰς βαρεῖαν νόσον ἀπὸ τὴν ὁποίαν προσεβλήθη, τυφοειδῆ πυρετόν, ὡς ἀναφέρεται. Κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς νόσου, ἔμεινε τρεῖς ἡμέρας ἐν πλήρει ἀφασία. Ὅταν ἀνέρρωσε, παρουσίασε τὴν ἀπότομον μεταβολήν. Ἀπηρνήθη τὸ ἐπάγγελμά του καὶ τὰ ἐγκόσμια, περιεβλήθη τὸ μοναχικὸν σχῆμα, προσέλαβε τὸ ὄνομα «Χριστοφόρος» καὶ ἤρχισε περιοδεύων τὰ χωρία τῆς περιοχῆς, ὅπου ἐκήρυττε τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ καὶ ἐπεδίδετο εἰς ἐπαιτείαν.

Ἐν συγκρίσει ὅμως πρὸς τὸν πρῶτον Παπουλάκον, ὁ δεύτερος δὲν ἦτο φιλοχρήματος. Ἀντιθέτως, μάλιστα, ὅσας ἐλεημοσύνας συνέλεγε, τὰς διένειμεν εἰς τοὺς πτωχούς. Καὶ καθ' ὅλην τὴν σύντομον μέν, ἀλλὰ συνταρακτικὴν σταδιοδρομίαν του, τὴν αὐτὴν στάσιν ἐτήρησε. Καὶ ἡ διαγωγή του αὐτή, διαδιδομένη ἀπὸ στόματος εἰς στόμα καὶ προσλαμβάνουσα τὰς διογκουμένας διαστάσεις τῆς φήμης, του ἐξησφάλισε τὸν τίτλον περίπου τοῦ Ἁγίου. Πρέπει ἀκόμη νὰ σημειωθῇ ὅτι τὴν φήμην του τὴν ὤφειλε κυρίως εἰς τὴν εὐπιστίαν καὶ τὴν εὐσέβειαν τῶν γυναικῶν τοῦ λαοῦ.

Ὁ μοναχὸς Χριστοφόρος ἦτο σχεδὸν ἀγράμματος, ἀλλὰ εὐφυὴς καὶ πανοῦργος. Εἶχε δὲ καὶ τὸ χάρισμα τῆς εὐφραδείας καὶ τῆς πειστικότητος, τὸ ὁποῖον εὐλόγως ἤσκει ἐπίδρασιν ἐπὶ τῶν ἀμαθῶν, ποὺ ἀπετέλουν τὴν συντριπτικὴν πλειονότητα τοῦ λαοῦ κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην. Ἀφοῦ ἐνήργησεν ἐπί τινα χρόνον περιοδείας ἀνὰ τὰ χωρία τῆς βορειοδυτικῆς Πελοποννήσου, ἐπανῆλθεν ἐκ νέου εἰς Ἄρμπουνα, κατεσκεύασε μίαν καλύβην εἰς τὸ πλησίον ὄρος καὶ ἐκεῖ ἐμόναζε μέχρι τοῦ 1847, μελετῶν διάφορα θρησκευτικὰ φυλλάδια, περιέχοντα ἀποκαλύψεις περὶ τοῦ μέλλοντος καὶ τὰ ὁποῖα ἐμαγνήτιζον τὰ πλήθη κατὰ τὰς παλαιοτέρας ἰδίως ἐποχάς.

Περὶ τὰ τέλη τοῦ 1847, ἐγκατέλειψε τὴν σκήτην του καὶ ἤρχισε νέαν περιοδείαν εἰς τὴν ὕπαιθρον τῆς Ἀχαΐας, κηρύττων τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ, προφητεύων τὰ μέλλοντα καὶ ποιῶν «θαύματα». Αὐτὰ τὰ δῆθεν «θαύματα» ὅμως καὶ οἱ ἀκατανόητοι «χρησμοὶ» ποὺ ἐξήρχοντο τῶν χειλέων του, μαζὶ μὲ τὰς ἠθικάς του παραινέσεις καὶ τὴν φιλανθρωπίαν του, ταχύτατα διεδόθησαν καὶ μάλιστα ἐπηυξημένα ἀπὸ τοὺς ἀφηγουμένους ταῦτα. Κατὰ τὰ ἄλλα, ἡ «διδασκαλία» του ἦτο ἁπλῆ καὶ περιεῖχεν ἠθικὰ κηρύγματα. Ἐκήρυττε τὴν ἀποχὴν ἀπὸ τὴν κλοπήν, τὴν λῃστείαν, τὴν ψευδορκίαν καὶ τὰ ἄλλα ἁμαρτήματα καὶ συνίστα τὴν μετ' εὐλαβείας τήρησιν τῶν θρησκευτικῶν τύπων καὶ κανόνων. Κατεφέρετο ὅμως καὶ ἐναντίον τῆς παιδείας, λέγων ὅτι τὰ ὀλίγα καὶ στοιχειώδη γράμματα ἤρκουν, τὰ δὲ περισσότερα ἦσαν τοῦ διαβόλου. Ὅλα αὐτὰ προεκάλουν εἰς τὰ πλήθη ἐκπληκτικὴν ἐντύπωσιν, ἐνισχυόμενα καὶ ἀπὸ τὴν ἐμφα-

νισιν τοῦ Χριστοφόρου. ὁ ὁποῖος ἦτο βραχύσωμος καὶ λευκόθριξ, εβδομηκοντούτης γέρων, μὲ πενιχροτάτην καλογηρικὴν περιβολήν.

Ἐν τούτοις γεγονὸς ἀναμφισβήτητον ἦτο ὅτι τὰ ἠθικά του διδάγματα εὕρισκον πραγματικὴν ἀπήχησιν εἰς τὸ πολυπληθὲς ἀκροατήριόν του. Ἁμαρτωλοὶ ἐπανῆλθον εἰς τὴν εὐθεῖαν ὁδόν, εἰς ὡρισμένας δὲ περιοχὰς παρετηρήθη καὶ ἐλάττωσις μέχρις ἐξαλείψεως σχεδὸν τῆς ζωοκλοπῆς.

Μετὰ τὴν Ἀχαΐαν, ὁ Χριστοφόρος μετέβη εἰς τὴν Ἀρκαδίαν, συνεχίζων τὴν διδασκαλίαν του. Εἶχε προηγηθῆ ἡ φήμη του καὶ ὅταν ἔφθανεν εἰς τὰ διάφορα χωρία, οἱ ἁπλοϊκοὶ χωρικοὶ ἔσπευδον σὺν γυναιξὶ καὶ τέκνοις, μὲ δέος καὶ κατάνυξιν ν' ἀκροασθοῦν τὸ κήρυγμά του. Ἡ επιτυχία του αὐτὴ δικαίως ἐξῆψε τὴν φιλοδοξίαν του διὰ ν' αποκτήση καὶ ἐπισήμως τὸν τίτλον τοῦ ἱεροκήρυκος. Τὸ 1848 ἦλθεν εἰς Ἀθήνας καὶ ἐζήτησε νὰ ἐξετασθῆ ἀπὸ τὴν Ἱερὰν Σύνοδον. Ἀλλὰ οἱ Συνοδικοὶ συνομιλήσαντες μετ' αὐτοῦ διεπίστωσαν ὅτι ἦτο ἕνας φανατικός, ἀμόρφωτος καλόγηρος καὶ ἀπέρριψαν τὴν αἴτησίν του. Ὁ Χριστοφόρος ὅμως δὲν παρητήθη τοῦ ἔργου του. Ἐπανῆλθεν εἰς Πελοπόννησον, περιηγήθη καὶ ἄλλας περιοχὰς καὶ κατὰ τὸ 1851, κατώρθωσε πλέον νὰ λάβη τὴν ἄδειαν τοῦ ἱεροκήρυκος. Κατὰ τὸ ἔτος αὐτὸ ἔληξεν ἡ πρώτη περίοδος τῆς δράσεως τοῦ Παπουλάκου, ἡ ὁποία δὲν περιεῖχεν ἀνησυχητικὰ στοιχεῖα καὶ ἤρχιζεν ἡ δευτέρα, ἡ ὁποία καὶ ἀνεστάτωσε κυριολεκτικῶς τὴν χώραν.

Η ΦΙΛΟΡΘΟΔΟΞΟΣ ΕΤΑΙΡΙΑ

Τὰ κηρύγματα τοῦ Παπουλάκου, προσέλαβον ἤδη ἐπαναστατικὸν περιεχόμενον, διὰ νὰ καταλήξουν εἰς τὰ δραματικὰ γεγονότα τῆς Μάνης, ὅπου εὗρον τὰ πνεύματα ἕτοιμα νὰ τὰ ἀποδεχθοῦν. Διότι, τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, σοβαρωτάτη ὑπῆρχε διάστασις εἰς τὴν κοινὴν γνώμην, χρονολογουμένη ἀπὸ τοῦ 1833 ἐξ ἀφορμῆς τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ζητήματος. Δηλαδὴ τῆς καθιερώσεως τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς Ἑλληνικῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας, ἡ ὁποία κατωχυροῦτο καὶ διὰ τοῦ ἄρθρου 2 τοῦ Συντάγματος τοῦ 1844. Τὸ ἄρθρον τοῦτο ἐθέσπιζε μὲν ὅτι ἡ ὀρθόδοξος ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος ἦτο ἀναποσπάστως ἡνωμένη δογματικῶς μὲ τὸ Πατριαρχεῖον Κωνσταντινουπόλεως, ἦτο ὅμως αὐτοκέφαλος, ἐνεργοῦσα ἀνεξαρτήτως πάσης ἄλλης Ἐκκλησίας τὰ κυριαρχικὰ αὐτῆς δικαιώματα καὶ διοικεῖτο ὑπὸ Ἱερᾶς Συνόδου ἀρχιερέων. Τὸ Πατριαρχεῖον μὲ μεγάλην δυσαρέσκειαν ἔβλεπε τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος καὶ σφόδρα ἀντέδρα εἰς ταύτην, ἐπιζητοῦν τὴν πλήρη ὑπαγωγήν της εἰς αὐτό. Καὶ ἐχρειάσθησαν μακραὶ διαπραγματεύσεις, αἱ ὁποῖαι διήρκεσαν ἐπὶ εἰκοσαετίαν μέχρι τοῦ 1850, ἕως ὅτου τὸ Πατριαρχεῖον ἄρη τὰς ἀντιρρήσεις του καὶ ἀναγνωρίση τὸ Αὐτοκέφαλον.

Τὸ θέμα τοῦτο ἀπησχόλησε ζωηρότατα τὸν Ἑλληνικὸν λαόν, δια-

πνεόμενον πάντοτε ἀπὸ ἔντονον θρησκευτικὸν συναίσθημα. Ἐδημιουργήθησαν δέ, ἐξ ἀφορμῆς τῆς ἀνωτέρω διαφωνίας, δύο μερίδες: τῶν παλαιορθοδόξων καὶ τῶν νεωτεριστῶν. Ἡ πρώτη ὑπεστήριζε τὰ πατροπαράδοτα δικαιώματα τοῦ Πατριαρχείου, ἡ δευτέρα τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς Ἐκκλησίας τοῦ ἐλευθέρου Ἑλληνικοῦ Κράτους. Ἡ διαμάχη ἦτο ὀξυτάτη, ὡς ἦτο δὲ ἑπόμενον, δὲν ἔλειψεν ἡ πολιτικὴ ἐκμετάλλευσις τοῦ ζητήματος. Οἱ ρωσόφιλοι, οἱ ἐπιλεγόμενοι «ναπαῖοι», εἶχον κηρυχθῆ ὑπὲρ τῆς πλήρους ὑπαγωγῆς τῆς Ἐκκλησίας εἰς τὸ Πατριαρχεῖον, ἐνῶ οἱ «νεωτερισταί», ἀνήκοντες εἰς τὰ ἄλλα κόμματα, ὑπεστήριζον τὴν ἀντίθετον ἄποψιν. Εἰς τὴν διαμάχην ἀνεμίχθη παρασκηνιακῶς καὶ ἡ Ρωσία, ἡ ὁποία ἤθελεν ὅλας τὰς ὀρθοδόξους ἐκκλησίας ὑπὸ τὸ Πατριαρχεῖον, διότι οὕτως ἐξυπηρέτει καλύτερον τὰς πολιτικάς της ἐπιδιώξεις.

Οἱ παλαιορθόδοξοι εἶχον ἱδρύσει τὴν «Φιλορθόδοξον Ἑταιρίαν», τῆς ὁποίας ἀρχηγὸς ἦτο ὁ Κεφαλλὴν Κοσμᾶς Φλαμιᾶτος, μὲ ἕδραν τὰς Πάτρας. Τὰ ὀπισθοδρομικώτερα στοιχεῖα τῆς χώρας, ἄνθρωποι θρησκόληπτοι, θύματα τοῦ φανατισμοῦ καὶ τῶν προλήψεων, ἀπετέλουν τὴν «Φιλορθόδοξον Ἑταιρίαν», ἥτις εἶχεν ἐξαπολύσει εὐρυτάτην προφορικὴν καὶ ἔντυπον προπαγάνδαν, ἡ ὁποία εὕρισκεν ἀπήχησιν μεταξὺ τῶν ἁπλοϊκῶν λαϊκῶν στρωμάτων τῆς ὑπαίθρου καὶ τῶν πόλεων.

Ἰσχυρίζοντο δὲ οἱ ἡγέται τῆς Ἑταιρίας ὅτι ὁ Βασιλεὺς Ὄθων, ἡ Κυβέρνησις, οἱ δημόσιοι ὑπάλληλοι καὶ οἱ στρατιωτικοὶ ἦσαν ὄργανα τῆς Ἀγγλίας καὶ ὅτι σκοπός των ἦτο νὰ διαλύσουν τὴν ὀρθόδοξον Χριστιανικὴν θρησκείαν. Κατηγορεῖτο ἀκόμη καὶ ἡ Ἱερὰ Σύνοδος ὡς εὐνοοῦσα τὴν «ἀλλαγὴν» τῆς θρησκείας καὶ ἐργαζομένη δι' αὐτήν. Ἀλλὰ καὶ ἐναντίον τῶν καθηγητῶν καὶ διδασκάλων ἔβαλλεν ἡ προπαγάνδα, ἡ ὁποία ἐθεώρει καὶ αὐτοὺς ὡς ὄργανα τῆς διαφθορᾶς τῆς ἐθνικῆς καὶ θρησκευτικῆς συνειδήσεως, ἐξώρκιζε δὲ τοὺς γονεῖς νὰ μὴ στέλλουν τὰ τέκνα των εἰς τὰ σχολεῖα! Ἐκαλεῖτο ἀκόμη ὁ λαὸς νὰ μὴ ὑπακούῃ εἰς τοὺς νόμους, διότι ἦσαν «σατανικαὶ ἐπινοήσεις τῆς Ἀντιβασιλείας» καὶ οὔτε νὰ προσέρχεται εἰς τὰς τάξεις τοῦ στρατοῦ, ὅταν ἐκαλεῖτο, ἀφοῦ καὶ οἱ ἀξιωματικοὶ ἦσαν ἐπίσης ὄργανα τῆς διαλύσεως τοῦ ἔθνους καὶ τῆς θρησκείας! Εἰς τὴν λυσσαλέαν αὐτὴν προπαγάνδαν ἀνεμιγνύοντο καὶ αἱ προφητεῖαι τοῦ Ἀγαθαγγέλου, αἱ ὁποῖαι ἀνέφερον περὶ τοῦ «ξανθοῦ γένους τοῦ Βορρᾶ» – δηλαδὴ τῶν Ρώσων– ποὺ θ' ἀπελευθέρωνε τὴν χριστιανοσύνην καὶ θὰ κατέκτα τὸν κόσμον!

Ἐὰν λάβῃ τις ὑπ' ὄψιν του τὴν πνευματικὴν κατάστασιν, εἰς τὴν ὁποίαν εὑρίσκετο τότε ὁ λαός, ὡς καὶ τὰς συνθήκας τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, δύναται νὰ κατανοήσῃ διατὶ ἡ Ἑταιρία τῶν Φιλορθοδόξων εἶχεν ἀποκτήσει χιλιάδας φανατικῶν ὀπαδῶν, μεταξὺ τῶν ὁποίων ὑπῆρχον καὶ πλεῖστοι ἱερεῖς καὶ μοναχοὶ – ἰδίως οἱ τοῦ Μεγάλου Σπηλαίου – ἀλλὰ καὶ δήμαρχοι

καὶ δημοτικοὶ σύμβουλοι καὶ ὑπάλληλοι. Ὅλα τὰ μοναστήρια τῆς Πελοποννήσου ἦσαν ὁρμητήρια τῶν «Φιλορθοδόξων», καλόγηροι δὲ φέροντες ἐπὶ τοῦ ράσου των σταυρὸν κεντημένον δι' ἐρυθρᾶς μετάξης καὶ κάτωθι τὰς λέξεις «ἐν τούτῳ νίκα» ὡς χαρακτηριστικὸν ἔμβλημα, διέτρεχον τὴν Πελοπόννησον, ἐξάπτοντες τὸν δεισιδαίμονα φανατισμὸν εἰς τὰ ἀφελῆ πλήθη.

ΤΑ ΚΗΡΥΓΜΑΤΑ ΤΟΥ ΠΑΠΟΥΛΑΚΟΥ

Εἰς τοιοῦτον καλλιεργημένον ψυχολογικῶς ἔδαφος, ἦλθε νὰ ριφθῇ καὶ νὰ εὐδοκιμήσῃ ὁ σπόρος τῶν Παπουλακείων κηρυγμάτων. Τὸ φθινόπωρον τοῦ 1851 ἐπεχείρησεν ὁ Παπουλάκος τὴν δευτέραν καὶ συνταρακτικὴν περιοδείαν του εἰς Πελοπόννησον. Τὸ πρόγραμμα τῆς νέας πορείας του ἤρχιζεν ἀπὸ τὰς ἐπαρχίας Ὀλυμπίας καὶ Τριφυλίας, συνεχίζετο εἰς τὸν νομὸν Ἀρκαδίας, μετὰ εἰς τὸν νομὸν Λακωνίας καὶ κατόπιν εἰς τὰς Καλάμας, ὅπου ἔφθασε τὴν 10ην Ὀκτωβρίου 1851.

Κατὰ τὴν διαδρομὴν τοῦ Παπουλάκου διὰ μέσου τῶν πόλεων καὶ τῶν χωρίων τῆς Πελοποννήσου, πλήθη κόσμου συνέρρεον καὶ ἤκουον τὰ κηρύγματά του μετὰ βαθυτάτης εὐλαβείας καὶ θρησκευτικοῦ δέους. Ἡ φήμη ἐπίσης περὶ θαυματουργιῶν του διωγκοῦτο. Τοιαύτη δὲ ἦτο ἡ σαγήνη τὴν ὁποίαν ἤσκει ἐπὶ τῶν εὐσεβῶν, ἀλλ' ἁπλοϊκῶν ψυχῶν, ὥστε οἱ ἀκροαταί του ἀπέκοπτον τεμάχια ἀπὸ τὸ ράσον του, τὰ ὁποῖα ἐφύλαττον εἰς τὰ εἰκονοστάσια ἢ τὰ ἔφερον μαζί των ὡς φυλακτά. Ἤδη, εἰς τὴν νέαν του περιοδείαν, ὁ Παπουλάκος συνωδεύετο ἀπὸ κουστωδίαν ὀπαδῶν, αἱ τάξεις τῶν ὁποίων συνεχῶς ἐπληθύνοντο. Δήμαρχοι ἀκόμη τὸν προσεκάλουν ἐπισήμως νὰ ἐπισκεφθῇ τὰς περιφερείας των καὶ νὰ «διδάξῃ».

Ὅταν ὁ Παπουλάκος μὲ τὴν συνοδείαν του εἰσήρχετο εἰς τὰ χωρία, ὅπου ἡ ἄφιξίς του εἶχε προαναγγελθῆ, οἱ κάτοικοι ἐξήρχοντο ὁμαδικῶς διὰ νὰ τὸν ὑποδεχθοῦν, ἐνῶ οἱ κώδωνες τῶν ἐκκλησιῶν ἤχουν χαρμοσύνως. Γυναῖκες προσεκόμιζον τὰ τέκνα των διὰ νὰ τὰ εὐλογήσῃ ὁ «Ἅγιος». Συχνὰ δὲ εἰς προϋπάντησίν του ἔσπευδον ἱερεῖς φέροντες τὰ ἄμφιά των καὶ διδάσκαλοι μετὰ τῶν μαθητῶν. Ἦτο τοιαύτη ἡ πίστις πρὸς τὴν ἁγιότητα καὶ τὴν θαυματουργὸν ἰδιότητα τοῦ Παπουλάκου, ὥστε ἐὰν κανεὶς εὐφυὴς ἢ δύσπιστος ἐτόλμα νὰ τὰς ἀμφισβητήσῃ, διέπραττε παρακεκινδυνευμένον τόλμημα.

Τὰ κηρύγματα τοῦ Παπουλάκου, ὁσάκις περιωρίζοντο εἰς ἠθικὰς διδαχάς, εἶχον εὐεργετικὰ ὄντως ἀποτελέσματα. Εἶναι δίκαιον ν' ἀναφερθῇ ὅτι κατὰ τὴν διέλευσίν του ἐκ Λακωνίας, κατώρθωσεν οὗτος νὰ συμφιλιώσῃ οἰκογενείας, τὰς ὁποίας ἐχώριζε βαθὺ καὶ θανάσιμον μῖσος, αἱ δὲ δολοφονίαι, αἱ ὀφειλόμεναι εἰς τὸ αἱματοβαφὲς ἔθιμον τῆς βεντέττας, ἠλαττώθησαν αἰσθητῶς. Ἀλλὰ καὶ τὰ κοινὰ ἐγκλήματα ἐπίσης εἶχον

μειωθῇ. Αὐταὶ αἱ ἐπιτυχίαι, ὅπως ἦτο εὐνόητον, ἑδραίωσαν τὴν φήμην τοῦ Παπουλάκου, ὡς ἀγαθοποιοῦ καὶ εἰρηνοποιοῦ ἀπεσταλμένου τοῦ Ὑψίστου . . .

***

Αὐτὴν τὴν φοράν, ὅμως, ὁ Παπουλάκος δὲν περιωρίσθη μόνον εἰς τὸ χριστιανικὸν περιεχόμενον τῆς διδασκαλίας του, καίτοι κατὰ ἁπλοϊκὸν τρόπον ἐκτιθεμένης, οὔτε εἰς τὴν τέλεσιν «θαυμάτων», διὰ τὴν ἑδραίωσιν τῆς πίστεως ἐπὶ τῆς ἁγιότητός του. Ὁ Παπουλάκος μεθυσθεὶς προφανῶς ἀπὸ τὸ λαϊκὸν προσκύνημα ποὺ τοῦ ἐγίνετο καὶ ἀπὸ τὴν ἐπιρροὴν ποὺ εἶχεν ἐπὶ τῶν λαϊκῶν τάξεων, ἐπίστευσεν ὅτι ἡ ἀποστολή του ἦτο πολὺ εὐρυτέρα ἀπὸ τὴν τοῦ ἱεροκήρυκος καὶ ὅτι ἦτο ἴσως κεκλημένος ὑπὸ τῆς Θείας Προνοίας νὰ διαδραματίσῃ ρόλον θεοπέμπτου ἡγέτου . . .

Ὑπὸ τὸ κράτος τῆς ἰδίας φαντασιώσεώς του, ἤρχισε πλέον νὰ σπείρῃ πολιτικὰ ζιζάνια. Ἀνέπτυσσε τὰς ἰδέας τῆς «Φιλορθοδόξου Ἑταιρίας», ἡ ὁποία καὶ τὸν προσεταιρίσθη, βάλλων ἀκόμη καὶ κατὰ τοῦ «ἀλλοθρήσκου Βασιλέως», διὰ μιᾶς παραβολῆς ποὺ μετεχειρίζετο συχνά :Ὡμίλει περὶ «ψωριῶντος ἐριφίου, τὸ ὁποῖον ἔπρεπε νὰ ἐκδιωχθῇ διὰ νὰ μὴ μεταδώσῃ τὴν νόσον καὶ εἰς ὅλον τὸν ποίμνιον». Ἡ δὲ ὁμιλία του εἰς τὰς Καλάμας, ὅπου πραγματικὸς συναγερμὸς ἐσημειώθη διὰ τὴν ὑποδοχήν του, εἶχε καταφανῆ στασιαστικὸν χαρακτῆρα. Τοῦτο ἀνέφερεν εἰς τὴν πρὸς τὴν Κυβέρνησιν ἔκθεσίν του, ὁ νομάρχης Μεσσηνίας, ὁ ὁποῖος ἔγραψε μεταξὺ ἄλλων καὶ τὰ ἑξῆς : [1]

«...Πλῆθος τὸν προέπεμπεν ἐρχόμενον ἐκ Λακωνίας καὶ ὁλόκληρος ἡ πόλις τὸν ὑπεδέχθη μετ' ἐνθουσιασμοῦ· καὶ αὐτοὶ οἱ νοημονέστεροι πολῖται, προκατειλημμένοι ἀπὸ τὴν φήμην, ἐπερείμενον ἀνυπομόνως νὰ τὸν ἀκούσουν. Ἀλλὰ μόλις ἀπήγγειλε τὴν πρώτην του ὁμιλίαν, τῆς ὁποίας αὐτήκοος ὑπῆρξα καὶ ἐγώ, αἱ προσδοκίαι παντὸς νοήμονος δὲν ἐβράδυναν νὰ διαψευσθοῦν· τὸ προσωπεῖον του ἔπεσεν εἰς τὴν πόλιν ταύτην, παρετηρήθη εὐθὺς ὅτι εἶναι χυδαῖος, ἀγοραῖος εἰς τὰς ἰδέας, χωρὶς κρίσιν καὶ νοῦν, ὅτι μεταχειρίζεται ἀνηκούστους αἰσχρολογίας καὶ προσβάλλει τὴν ἠθικήν. Τοιαύτην ἐκ πρώτης ὄψεως ἔκαμεν ἐντύπωσιν, καὶ οἱ νοήμονες πολῖται ἤθελον χλευάσει αὐτόν, ἂν δὲν ηὐλαβοῦντο τὰς προλήψεις τοῦ παρισταμένου ὄχλου, τοῦ ὁποίου ὁ ἐνθουσιασμός, μὲ ὅλα τὰ ἄτοπα τῆς ὁμιλίας τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος, ἐφαίνετο ἀκράτητος.

»Τὴν ἐπιοῦσαν ὡμίλησε πάλιν δίς, πρωίαν καὶ δείλην, ἀλλ' αἱ ὁμιλίαι του αὗται ἐπέσυρον σπουδαίως τὴν προσοχήν μου. Ἐλάλησε κατὰ

---

1. Μπάμπη Ἀννίνου : Ἱστορικὰ Σημειώματα. σ. 416.

τοῦ ὅρκου τοῦ διδομένου ἐνώπιον τῶν Δικαστηρίων εἰς πολιτικὰς καὶ ποινικὰς ὑποθέσεις· παρέστησεν ὅτι ὁ ὅρκος ἀντιβαίνει εἰς τὰς παραγγελίας τοῦ Εὐαγγελίου, ὅτι ἐνῶ ἐπὶ Τουρκοκρατίας δὲν ἦτο εἰς χρῆσιν, πρὸ εἴκοσι ἐτῶν (αἰτιώμενος διαρρήδην τὴν ἐποχὴν ἀφ' ἧς ἐγκατεστάθη ἡ Βασιλεία εἰς τὴν Ἑλλάδα) ὁ ὅρκος ἐπολλαπλασιάσθη· ἐξύβρισε τὴν ἐπιβάλλουσαν τοῦτον νομοθεσίαν μας καὶ τὰ Δικαστήρια, εἰς ἃ μεταφέρεται ἀπὸ τὴν Ἐκκλησίαν καὶ τὸ Ἱερὸν Εὐαγγέλιον διὰ τὰς ὁρκοδοσίας, τὰ ἀπεκάλεσε γυφτόσπιτα. Ἁπτόμενος τῆς καταστάσεως τῶν θρησκευτικῶν, εἶπεν ὅτι δὲν ἔχομεν Πατριάρχην, Ἀρχιερεῖς καὶ ἄλλους λειτουργοὺς τῆς πίστεως καὶ παρέστησε τὴν Ἐκκλησίαν ὡς ἐπιβουλευομένην δῆθεν ἀπὸ ἑτεροδόξους· προέτρεπε τοὺς ἀκροωμένους νὰ ἐμμένουν εἰς αὐτήν, κατέκρινε τὴν διδακτικὴν μέθοδον τῶν γραμμάτων καὶ τὴν ἀλληλοδιδακτικήν, ἐσύστησεν ἐκείνην τοῦ Ὀκτωήχου καὶ Ψαλτηρίου καὶ ἐλάλησε κατὰ τῆς Ἀγγλίας, ὡς προσπαθούσης δῆθεν νὰ κατακτήση τὴν Ἑλλάδα . . . ».

Μὲ τὴν παραστατικὴν αὐτὴν ἔκθεσίν του, ὁ νομάρχης Μεσσηνίας ἔδιδε πλήρη εἰκόνα τοῦ Παπουλάκου, ὁποῖος ἦτο εἰς τὴν πραγματικότητα, ὡς καὶ τὸ στασιαστικὸν περιεχόμενον τοῦ κηρύγματός του. Ἐπεσήμαινεν ἐν συνεχείᾳ, τὸν σοβαρὸν κίνδυνον ποὺ ἀπετέλει οὗτος διὰ τὴν δημοσίαν τάξιν καὶ ἐζήτει ἀπὸ τὴν Κυβέρνησιν ν' ἀποστείλη μορφωμένους ἱεροκήρυκας διὰ νὰ ἐξουδετερώσουν τὴν ἐπίδρασιν τῶν λόγων του.

Παραλλήλως ὁ νομάρχης, διὰ τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ τοποτηρητοῦ τῶν Καλαμῶν, ὑπέδειξεν εἰς τὸν Παπουλάκον νὰ ἐγκαταλείψη τὴν πόλιν καὶ νὰ περιορισθῆ εἰς τὸ θρησκευτικὸν μέρος τῶν ὁμιλιῶν του. Ὁ Παπουλάκος κατόπιν τούτου ἀνεχώρησεν ἐκ Καλαμῶν καὶ μετέβη εἰς μερικὰ χωρία τῆς περιφερείας, ἐκεῖ ὅμως ἔγινε προκλητικώτερος. Ὁ νομάρχης τὸν ἐξηνάγκασε τότε ν' ἀπέλθη ἀπὸ τὸν νομὸν Μεσσηνίας. Ὁ Παπουλάκος συνεμορφώθη καὶ μετέβη εἰς Τρίπολιν καὶ Κυπαρισσίαν, ἔνθα συνέχισε τὰς δημεγερτικὰς ὁμιλίας του, ἐξεγείρων τὰ πλήθη

Η ΕΠΕΜΒΑΣΙΣ ΤΗΣ ΙΕΡΑΣ ΣΥΝΟΔΟΥ

Ἡ Κυβέρνησις τότε, ἀρχίσασα πλέον ν' ἀνησυχῇ σοβαρῶς διὰ τὴν δημιουργηθεῖσαν ἔξαψιν τῶν πνευμάτων, ἐζήτησεν ἀπὸ τὴν Ἱερὰν Σύνοδον νὰ ἐπέμβη. Ἡ Ἱερὰ Σύνοδος πράγματι ἐκάλεσε τὸν Παπουλάκον νὰ ἔλθη εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ νὰ ἐμφανισθῆ ἐνώπιον της. Ὁ Παπουλάκος ὅμως, δὲν συνεμορφώθη. Ἀνεχώρησεν ἀπὸ τὴν Τριφυλίαν, ἔμεινεν ἐπ' ὀλίγας ἑβδομάδας ἥσυχος εἰς τὴν παρὰ τὰ Καλάβρυτα σκήτην του καὶ ἐκεῖθεν ἐπεχείρησε νέαν περιοδείαν εἰς Σπέτσας, Ἑρμιονίδα, Ἀργολίδα καὶ Κορινθίαν. Καὶ ἐκεῖ ἐπανελαμβάνοντο αἱ αὐταὶ σκηναὶ θρησκο-

λήπτου φρενίτιδος. Λαμπαδηφορίαι τῶν οπαδῶν του Παπουλάκου ὠργανοῦντο, τὸ ὄνομά του δὲ ἐμνημονεύετο ἀντὶ τοῦ Βασιλέως. Αὐτὴ ἡ διέγερσις τῶν πνευμάτων συνεχίζετο εἰς τὴν περιοχὴν ἐκείνην καὶ μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ Παπουλάκου διὰ Λακωνίαν.

Τὰ μέτρα ὅμως τὰ ὁποῖα ἡ Κυβέρνησις, δικαίως ἀνησυχήσασα, ἔλαβε διὰ τὸν περιορισμὸν τοῦ πρωτοφανοῦς ἐκείνου κινήματος, ἐξήγειρον τὰ πλήθη. Τὸ αὐτὸ ἀποτέλεσμα εἶχε καὶ ἡ πρὸς τοὺς Λάκωνας ἐγκύκλιος τῆς Ἱερᾶς Συνόδου, ἡ ἐκδοθεῖσα τὴν 15ην Μαΐου, ὡς καὶ ἡ ἀποστολὴ τοῦ μορφωμένου κληρικοῦ Νεοφύτου Κωνσταντινίδη, ὁ ὁποῖος ἐστάλη εἰς τὴν ἐπαρχίαν Ἑρμιονίδος διὰ νὰ διαφωτίσῃ τὸν λαόν.

Οἱ τυφλωμένοι ἀπὸ τὸν φανατισμὸν οπαδοὶ τοῦ Παπουλάκου, διέδωσαν τότε ὅτι ἡ Ἱερὰ Σύνοδος, διὰ τῆς ἐγκυκλίου της, ἀπηγόρευε τὸ βάπτισμα πρὸ τοῦ εἰκοστοῦ ἔτους, τὴν χρῆσιν τοῦ ἁγίου μύρου καὶ διέτασσε τὴν κατάργησιν τῶν νηστειῶν καὶ τὴν καθαίρεσιν τῶν ἁγίων εἰκόνων. Αἱ ἐξωφρενικαὶ αὗται διαδόσεις ἐγίνοντο ἀτυχῶς πιστευταὶ ἀπὸ τὰ ἔξαλλα πλήθη, διότι τὰς διελάλουν καὶ ἱερεῖς ἀκόμη, οἱ ὁποῖοι ἐκάλουν τὸν λαὸν νὰ χρησιμοποιήσῃ βίαν, διὰ νὰ ματαιώσῃ τὰ εἰς βάρος τῆς ὀρθοδοξίας τεκταινόμενα.

Ὡς ἦτο ἑπόμενον αἱ μωρίαι αὗται ἐξήγειρον τὸν ὄχλον. Τὴν νύκτα τῆς 22ας Μαΐου τρεῖς χιλιάδες Σπετσιῶται ἐλιθοβόλησαν τὴν οἰκίαν τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ἐπιτρόπου, ἐπολιόρκησαν τὸ γραφεῖον του ἐπάρχου καὶ ἐζήτουν τὴν ἐγκύκλιον τῆς Ἱερᾶς Συνόδου καὶ τὰ ἔγγραφα τὰ ἀφορῶντα τὸν δημεγέρτην καλόγηρον, διὰ νὰ τὰ καύσουν. Αἱ ταραχαὶ συνεχίζοντο καὶ κατὰ τὰς ἑπομένας ἡμέρας. Ὁ ἔπαρχος ἀπηύθυνε διαφωτιστικὴν ἐγκύκλιον πρὸς τοὺς κατοίκους—τὴν 12ην Ἰουνίου—ἐνῶ συγχρόνως προέβαινεν εἰς τὴν σύστασιν πολιτοφυλακῆς διὰ νὰ προλάβῃ ἀπειλουμένην στάσιν.

Παρόμοια γεγονότα συνέβαινον καὶ εἰς τὸ Κρανίδιον, ὅπου ὁ ὄχλος ἐλιθοβόλησε τὴν οἰκίαν, εἰς τὴν ὁποίαν κατέλυσεν ὁ ὑπὸ τῆς Ἱερᾶς Συνόδου ἀποσταλεὶς κληρικὸς Νεόφυτος. Κατόπιν τούτου ὁ ἐν λόγῳ ἱεροκήρυξ ἠναγκάσθη ν' ἀναχωρήσῃ ἄπρακτος. Ἀκόμη καὶ ἐναντίον τοῦ στρατῶνος τῆς χωροφυλακῆς ἐπετέθησαν τὰ μαινόμενα πλήθη, διότι εἶχε διαδοθῆ ὅτι οἱ χωροφύλακες εἶχον ἀποσπάσει ἕνα ἀπὸ τοὺς σταυρούς, τοὺς ὁποίους ἐτοποθέτουν οἱ οπαδοὶ τοῦ Παπουλάκου καὶ ἐν μέσῳ τῶν ὁποίων ἵστατο οὗτος διὰ νὰ ἐκφωνήσῃ τὰ κηρύγματά του.

Τοιαύτην ἀπίστευτον ἔξαψιν πνευμάτων ἐδημιούργει παντοῦ ἀπὸ ὅπου διήρχετο ὁ ἐκπληκτικὸς ἐκεῖνος καλόγηρος, ὅστις μετὰ τὰς Σπέτσας καὶ τὴν Ἑρμιονίδα, ἐπεχείρησε τὴν τελευταίαν καὶ δραματικωτέραν περιοδείαν του, ἡ ὁποία ἐσημείωσε καὶ τὴν λῆξιν τῆς σταδιοδρομίας του.

Τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 1852 ἀπεβιβάσθη εἰς Μονεμβασίαν. Περιῆλθε τὰ χωρία τῆς περιφερείας καὶ ἐντὸς ὀλίγου ἀνεστάτωσε κυριολεκτικῶς ὁλόκληρον τὴν Λακωνίαν, τὴν ὁποίαν ἐπεσκέπτετο διὰ δευτέραν φοράν. Οἱ Λάκωνες, λόγῳ τῶν παλαιῶν παραδόσεων, ἦσαν περισσότερον ἄλλων ἐπιρρεπεῖς εἰς κηρύγματα ἀφορῶντα τὴν θρησκείαν. Ἐπὶ πλέον συνηθισμένοι κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς Τουρκοκρατίας εἰς ἕνα εἶδος τοπικῆς ἀνεξαρτησίας, ὀφειλομένης καὶ εἰς τὸ δυσπρόσιτον τοῦ ἐδάφους καὶ εἰς τοὺς σκληροὺς ἀγῶνας των, ἐδυσφόρουν διὰ τοὺς περιορισμούς, εἰς τοὺς ὁποίους ἔπρεπε νὰ ὑποβληθοῦν ὡς τμῆμα τοῦ ἑνιαίου ἐλευθέρου Κράτους. Κυρίως δὲ εἶχον ὀργισθῆ ἐκ τῆς διαδόσεως ὅτι ἐπέκειτο καὶ εἰς τὴν Λακωνίαν ἐπιβολὴ τῆς φορολογικῆς νομοθεσίας.

Τὴν ψυχολογικὴν αὐτὴν κατάστασιν τῶν Λακώνων ἐπληροφορήθη ὁ Παπουλάκος καὶ τὴν ἐξεμεταλλεύθη ἐπιτυχῶς. Ἡ ἐνθουσιώδης δὲ ὑποδοχὴ ποὺ τοῦ ἐπεφυλάχθη τὸν ἀπεθράσυνε πλήρως. Οὕτω δὲν ἠρκεῖτο πλέον εἰς ὑπαινιγμούς, παραβολὰς καὶ αἰνιγματικοὺς χρησμούς. Ὡμίλει σαφέστατα καὶ κατεφέρετο μὲ γλῶσσαν δριμυτάτην καὶ ἄνευ προσχημάτων ἐναντίον τοῦ Βασιλέως, τῆς Κυβερνήσεως, τῆς Ἱερᾶς Συνόδου, τῆς Δικαιοσύνης, τοῦ Στρατοῦ, τῆς Ἐκπαιδεύσεως. Ἐξετόξευε δὲ καὶ ἀπειλάς: Ὅτι ἐπὶ κεφαλῆς 20 χιλιάδων ὀπαδῶν του θὰ ὥδευεν εἰς Ἀθήνας καὶ θὰ κατέλυε τὰς ἀρχάς, διὰ νὰ σώσῃ τὸ ἔθνος καὶ τὴν ὀρθοδοξίαν! Ἐδήλωνεν ἀκόμη ὅτι, μετὰ τὰς Ἀθήνας, θὰ ἐξεστράτευεν ἐναντίον τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ ὅτι ἦσαν ἕτοιμοι οἱ Ρῶσοι νὰ τὸν συνδράμουν...

Η ΕΞΕΓΕΡΣΙΣ ΣΥΝΕΧΙΖΕΤΟ

Μεταβαίνων ἀπὸ χωρίου εἰς χωρίον ὁ Παπουλάκος, συνωδεύετο ἀπὸ πολυάριθμον σωματοφυλακήν, ἡ ὁποία ηὐξάνετο συνεχῶς, διὰ τῆς προσκολλήσεως καὶ νέων ὀπαδῶν του, ἰδίως δὲ γυναικῶν, αἱ ὁποῖαι εἶχον μεταβληθῆ εἰς μαινάδας. Μὲ τὰ βρέφη εἰς τὰς ἀγκάλας ἠκολούθουν, ἐπὶ ἡμερονύκτια πεζοποροῦσαι, τὸν καλόγηρον. Εἰς ὡρισμένας περιπτώσεις, τὰ πλήθη ποὺ τὸν ἠκολούθουν ἔφθανον τὰς τρεῖς καὶ πλέον χιλιάδας, ἀναφέρεται δὲ καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν ἓξ χιλιάδων πιστῶν εἰς τὸ χωρίον Μαυροβοῦνι. Ἐπρόκειτο δηλαδὴ περὶ ὁμαδικῆς παρακρούσεως.

Οἱ ὀπαδοί του τὸν εἶχον ἀνακηρύξει εἰς Προφήτην Ἠλίαν, ἦσαν δὲ ἕτοιμοι νὰ θυσιάσουν καὶ τὴν ζωήν των ὑπὲρ αὐτοῦ, πιστεύοντες ὅτι οὕτω θὰ ἀνεγνωρίζοντο ὡς μάρτυρες! Καὶ ὄχι μόνον ὁ λαός, ἀλλὰ καὶ ἡ μεγαλυτέρα μερὶς τοῦ κλήρου συμμετεῖχεν εἰς αὐτὰς τὰς ἐκδηλώσεις.

Ὑπὸ τοιαύτας συνθήκας πῶς ν' ἀντιδράσουν οἱ μορφωμένοι καὶ εὐφυεῖς πολῖται—οἱ ὀλίγοι ποὺ ὑπῆρχον— καὶ πῶς νὰ ἐπέμβουν αἱ Ἀρχαί;

Ὅσοι τὸ ἐτόλμησαν, ἀνεθεματίζοντο ὑπὸ τοῦ πλήθους καὶ ἐξέθετον εἰς ἄμεσον κίνδυνον καὶ τὴν ζωήν των. Οἱ δὲ ἱερεῖς τοὺς ἀφώριζον ! Τὴν ἁγιότητα τοῦ Παπουλάκου ἀνεγνώρισεν ἀκόμη καὶ ὁ γέρων ἐπίσκοπος Ἀσσήνης Μακάριος, ὁ ὁποῖος τὸν ὑπεδέχθη φέρων τὰ ἀρχιερατικά του ἄμφια ! Καὶ μόνον τὴν 23ην Μαΐου, ὁ ἐν λόγῳ ἐπίσκοπος, φοβηθεὶς διὰ τὴν θέσιν του, λόγῳ τῶν λαμβανομένων Κυβερνητικῶν μέτρων, ἐγκατέλειψε καὶ ἀπεκήρυξε τὸν Παπουλάκον...

* * *

Διὰ νὰ δοθῇ μία χαρακτηριστικὴ εἰκὼν τοῦ καταπληκτικοῦ ἐκείνου Παπουλακείου συναγερμοῦ, θὰ ἤρκει μία περικοπὴ ἀπὸ σχετικὴν ἀναφορὰν τοῦ μοιράρχου Κουτσογιαννοπούλου, διοικητοῦ χωροφυλακῆς Λακωνίας :[1]

« Ὁ ἁπλοῦς λαὸς τῆς Λακωνίας — ἀνέφερεν ὁ μοίραρχος— οὔτε κατὰ τὴν ἐποχὴν καθ' ἣν ὁ Ἰμβραήμης ἐζήτει νὰ εἰσβάλῃ εἰς Λακωνίαν δὲν ἔδειξε τοιοῦτον συναγερμόν, ὅσον τώρα ὑπὲρ τοῦ κακούργου Χριστοφόρου. Καὶ ἔμεινα, βεβαιωθῆτε, ἐκστατικός, ὅταν εἶδα γέροντας, ἄνδρας, γυναῖκας, ἱερεῖς, παιδία καὶ κοράσια νὰ δίδουν ἀφορμὴν διὰ νὰ φονευθῶσι πρὸς τὸν σκοπὸν ν' ἁγιάσωσι».

Ὁ Παπουλᾶκος διὰ νὰ φανατίσῃ ἀκόμη περισσότερον τὸν λαὸν καὶ νὰ ἑδραιώσῃ τὴν φήμην του ὡς ἁγίου, ἰσχυρίζετο ὅτι συνωμίλει μὲ τὴν Παναγίαν, ὅτι ὅταν ἐπιθυμῇ γίνεται ἀόρατος, ὅπως ὁ Προφήτης Ἠλίας, ἀνερχόμενος ἐπὶ πυρίνου ἅρματος εἰς τοὺς οὐρανούς ! Ὅλα δὲ αὐτὰ ἐγίνοντο τυφλοῖς ὄμμασι πιστευτά. Καὶ καθὼς ἡ ἐπιρροή του ηὔξανε, διωγκοῦτο ἀναλόγως καὶ τὸ θράσος του. Προεχείρισεν ἀκόμη τὸν ἑαυτόν του εἰς στρατηγὸν καὶ ἀπένειμε βαθμοὺς εἰς τοὺς ὀπαδούς του ! Ἔφθασε δὲ εἰς τοιοῦτον σημεῖον ἡ μέθη του, ὥστε ἐτόλμησε ν' ἀπευθύνῃ καὶ ἔγγραφον πρὸς τὸν Βασιλέα Ὄθωνα, πλῆρες ἀπειλῶν, ἀσυναρτησιῶν καὶ ὕβρεων.

Ἐν τῷ μεταξὺ ἡ «Φιλορθόδοξος Ἑταιρία», τῆς ὁποίας ἰσχυρὸς παράγων ἦτο ὁ Παπουλάκος, εἶχεν ἀναπτύξει κατὰ τοὺς πρώτους μῆνας τοῦ 1852, ἐξαιρετικὴν δρᾶσιν. Μεμυημένοι κληρικοὶ καὶ καλόγηροι, συνέρρεον εἰς τὴν Πρωτεύουσαν μὲ συνωμοτικοὺς σκοπούς, ἐνῷ τὸ ὄργιον τοῦ Παπουλάκου συνεχίζετο ἀμείωτον εἰς τὴν Μάνην. Ἡ κατάστασις ἀπέβαινεν ἀνησυχητική. Καὶ ἡ Κυβέρνησις ἀπεφάσισε πλέον νὰ λάβῃ δραστικὰ μέτρα, διὰ νὰ θέσῃ τέρμα εἰς τὴν νέαν αὐτὴν ἀπειλήν, ἡ ὁποία ὑπέσκαπτε τὰ θεμέλια τοῦ Κράτους. Καὶ πρῶτον προέβη εἰς τὴν σύλληψιν τοῦ ἡγέτου τῆς «Φιλορθοδόξου Ἑταιρίας» Φλαμιάτου εἰς τὰς Πάτρας καὶ τῶν μοναχῶν τοῦ Μεγάλου Σπηλαίου, ὅπου καὶ ἡ ἕδρα τῆς

---

1. Γενικὰ ἀρχεῖα τοῦ Κράτους

όργανώσεως. Συλλήψεις έπίσης ένηργήθησαν καί είς άλλα μέρη τῆς Πελοποννήσου, ὡς καί είς τάς 'Αθήνας. Οἱ συλληφθέντες άνῆλθον είς 150 περίπου, ἦσαν δέ κατά τό πλεῖστον κληρικοί ! 'Εκ παραλλήλου διετάσσετο ή σύλληψις τοῦ Παπουλάκου καί ή διάλυσις τῆς ἐν Μάνῃ κινήσεώς του.

Διά τήν ἐκτέλεσιν αὐτῆς τῆς ἀποφάσεως ὅμως, ἀπητεῖτο πραγματική εκστρατεία, ἀλλά καί φρόνησις ἱκανή. Αὐτή ή λεπτή αποστολή ἀνετέθη είς τόν ὑποστράτηγον Γενναῖον Κολοκοτρώνην. Οὗτος συνεκρότησεν ἐκστρατευτικόν σῶμα ἐκ 200 ἀνδρῶν, μέ οκτώ πυροβόλα, τό ὁποῖον καί μετέφερεν είς Λακωνίαν μέ τά σκάφη «'Αμαλία» καί «Ναυπλία». Συγχρόνως ἐδόθη ἐντολή είς τόν Κολοκοτρώνην νά στρατολογήσῃ καί ἀτάκτους, ἐάν ἔκρινε τοῦτο ἀναγκαῖον. Καί ἐνῷ ή Κυβέρνησις ἐλάμβανε τά ἀναπόφευκτα αὐτά μέτρα, ὁ Παπουλάκος ἀπτόητος ἐξηκολούθει τήν στασιαστικήν περιοδείαν του. Περιήρχετο τάς ἐπαρχίας Γυθείου και Οἰτύλου, ἀκολουθούμενος πάντοτε ἀπό τάς χιλιάδας τῶν ὀπαδῶν του.

'Η χωροφυλακή βεβαίως δέν ἦτο δυνατόν νά ἐπέμβῃ, λόγῳ τοῦ ολιγαρίθμου τῆς δυνάμεώς της. Μόλις 8 χωροφύλακες ὑπῆρχον είς Γύθειον και 12 είς Οἴτυλον, διά ν' ἀντιμετωπίσουν ολόκληρον στρατόν ἐξαλλων ἀνθρώπων. 'Ενωμοτάρχης, ἐπιχειρήσας μέ ἀπόσπασμα ἐκ πέντε χωροφυλάκων νά συλλάβῃ τόν Παπουλάκον, μεταβαίνοντα είς Λάγειαν, ἠναγκάσθη ταχέως νά παραιτηθῇ τοῦ τολμηροῦ εγχειρήματός του, διοτι ἐκινδύνευσε νά λυντσαρισθῇ ἀπό τό αφηνιασμένον πλῆθος ἐκ δύο χιλιάδων ἀτόμων, τό ὁποῖον ἠκολούθει τόν δημεγέρτην. Τήν αὐτήν τύχην εἶχον καί ἄλλαι σχετικαί ἀπόπειραι.

ΤΑ ΚΥΒΕΡΝΗΤΙΚΑ ΜΕΤΡΑ

'Αλλ' ἤδη εἶχεν αρχίσει νά καταφθάνῃ ή στρατιωτική δύναμις, ή ἀποσταλεῖσα ὑπό τῆς Κυβερνήσεως. 'Ο διοικητής χωροφυλακῆς Κουτσογιαννόπουλος, ἐνισχυθείς καί μέ 150 ἄνδρας τῆς ὀροφυλακῆς, ἀπεφάσισε νά συλλάβῃ τόν Παπουλάκον είς τό Φλαμοχῶρι, ὅπου εἶχε καταφύγει. Ἔφθασεν ἀρχικῶς είς τό Ριγανοχῶρι τήν νύκτα τῆς 15ης Μαΐου, ἐλπίζων ὅτι ή ἐμφάνισις τόσης δυνάμεως, είς τήν ὁποίαν εἶχον προστεθῆ ἤδη καί δύο λόχοι στρατοῦ, θά ἐπτόει τούς οπαδούς τοῦ Παπουλάκου. 'Αλλ' ἦτο ματαία ἐλπίς. Συνεχεῖς κωδωνοκρουσίαι προεκάλεσαν συναγερμόν τῶν Παπουλακικῶν είς ὅλα τά πλησίον χωρία. Είς ελάχιστον χρόνον συνεκεντρώθησαν περί τάς 3.000 κάτοικοι, οἱ περισσότεροι δέ ἔνοπλοι. Τμῆμα τούτων κατέλαβε στενωπόν, ἀπό τήν ὁποίαν θά διήρχετο ή στρατιωτική δύναμις, μέ σκοπόν νά προβῇ είς ἐπίθεσιν. 'Ηπει-

λεῖτο ἀγρία καὶ ἀνωφελὴς αἱματοχυσία. Διὰ νὰ τὴν ἀποφύγῃ ὁ Κουτσογιαννόπουλος, ὑπεχώρησε καὶ ἐπέστρεψεν εἰς Γύθειον τὴν 17ην Μαΐου. Δύο ἀκόμη ἀπόπειραι, ἡ μία ἀπὸ τὸν Λάκωνα ἀντισυνταγματάρχην Γερμανὸν Μαυρομιχάλην καὶ ἡ ἄλλη—μετὰ δύο ἡμέρας— ἀπὸ τὸν ἀντισυνταγματάρχην Πουλικάκον ἐπίσης ἀπέτυχον. Τὰ μαινόμενα στίφη τοῦ Παπουλάκου, μὲ τὰς ἐξηγριωμένας γυναῖκας εἰς τὴν πρώτην γραμμήν, ἐπετίθεντο μὲ λίθους καὶ ρόπαλα ἐναντίον τῶν ἀνδρῶν τῶν ἀποσπασμάτων, ἐτραυμάτισαν ἀρκετοὺς καὶ ἐξηνάγκασαν τοὺς ἄλλους εἰς ὑποχώρησιν.

Ἀλλά, ἐν τῷ μεταξύ, στρατιωτικαὶ δυνάμεις ἀπεβιβάζοντο συνεχῶς, ἡ καταδίωξις ἐνετείνετο καὶ ὁ Παπουλάκος, ἀφοῦ ἐκρύφθη ἐπί τινας ἡμέρας, ἀπεφάσισε νὰ φύγῃ ἀπὸ τὴν Λακωνίαν καὶ νὰ μεταβῇ εἰς Μεσσηνίαν μὲ σκοπὸν νὰ ἐπαναστατήσῃ τοὺς Μεσσηνίους. Ἀπηύθυνε δὲ προσκλητήριον πρὸς τοὺς Μανιάτας νὰ τὸν ἀκολουθήσουν: «Ὅσοι ἀγαπᾶτε τὸν Χριστὸν νὰ ἔλθετε μαζί μου», ἔγραφεν εἰς τὴν προκήρυξίν του.

Καὶ πράγματι χιλιάδες Λακώνων τὸν ἠκολούθησαν εἰς τὴν πορείαν του πρὸς τὰς Καλάμας. Τότε ὁ Παπουλάκος ἐσκέφθη ὅτι πρὸς ἐπιτυχίαν του σκοποῦ του, ἔπρεπε νὰ καλλιεργήσῃ εἰς αὐτοὺς τὴν ἰδέαν τῆς λεηλασίας. Καὶ διὰ τῶν λόγων πού τοὺς ἀπηύθυνεν, ἔκαμε προφανεῖς ὑπαινιγμοὺς περὶ αὐτοῦ.

Ἡ εἴδησις ὅτι μετ' οὐ πολὺ θὰ κατέφθανεν ὁ Παπουλάκος, συνοδευόμενος ἀπὸ χιλιάδας ὀπαδῶν του, προεκάλεσε τὸν φόβον καὶ τὸν τρόμον εἰς τοὺς κατοίκους τῶν Καλαμῶν, οἱ ὁποῖοι λόγῳ τοῦ τεραστίου ὄγκου τῆς συνοδείας διέβλεπον ὑπόπτους σκοπούς. Κατόπιν τούτου ἔσπευσαν νὰ προβοῦν εἰς τὴν ἐξασφάλισιν τῶν περιουσιῶν των καὶ τὴν ἀσφαλῆ ἀπόκρυψιν τῶν τιμαλφῶν καὶ ἄλλων ἀντικειμένων, τὰ ὁποῖα θὰ διέτρεχον τὸν κίνδυνον ἁρπαγῆς.

Παραλλήλως αἱ ἀρχαὶ ἔσπευσαν νὰ λάβουν σύντονα μέτρα δια να αποκρούσουν τὴν εἰσβολὴν της ἐξάλλου ἐκείνης στρατιᾶς. Τὸ δημόσιον χρῆμα μετεφέρθη ἐγκαίρως εἰς τὸ βρίκιον «Ἀθηνᾶ», πού εὑρίσκετο εἰς τὸν λιμένα, ἐνῷ συνεχίζετο ἡ συγκέντρωσις στρατιωτικῶν τμημάτων.

Τὴν 27ην Μαΐου ὁ νομάρχης Μεσσηνίας ἐξέδωσε προκήρυξιν ἀπευθυνομένην πρὸς τὸν λαὸν τῶν Καλαμῶν, συνιστῶν ψυχραιμίαν και ὀχύρωσιν τῶν κατοίκων εἰς τὰς οἰκίας των. Οἱ δυνάμενοι δε νὰ φέρουν ὅπλα, ἐκαλοῦντο εἰς ἐνίσχυσιν τοῦ στρατοῦ καὶ τῆς χωροφυλακῆς.

Ὁ Παπουλάκος, ἡγούμενος τοῦ ἐνόπλου ἐκείνου συρφετοῦ, ἐπλησίαζεν εἰς Καλάμας. Ἀλλ' ὅταν ἔφθασεν εἰς τὸ χωρίον Γιαννιτσα, διεπιστωσεν ὅτι τὰ πνεύματα εἶχον ἀλλάξει πλέον. Οἱ κάτοικοι τοῦ χωριου τούτου δὲν τοῦ ἐπέτρεψαν τὴν εἴσοδον καὶ τοῦ ἐδήλωσαν ὅτι εἰναι με τὸ μέρος τῆς Κυβερνήσεως. Συγχρόνως, ἐνῷ αἱ στρατιωτικαὶ δυνάμεις κατελάμβα-

νον τὰ πρὸ τῶν Καλαμῶν ὀχυρὰ σημεῖα, τριμελὴς ἐπιτροπὴ προκρίτων τῆς πόλεως, ἐπεσκέφθη τὸν Παπουλάκον καὶ τοῦ κατέστησε γνωστόν, ὅτι ὁ λαὸς τῶν Καλαμῶν δὲν τὸν δέχεται εἰς τὴν πόλιν του καὶ ὅτι θ' ἀντιταχθῇ βιαίως εἰς πᾶσαν ἀπόπειραν εἰσόδου του.

Εἰς ἀπόδειξιν δὲ τῆς ὑποδοχῆς ποὺ τοῦ ἐπεφυλάσσετο, οἱ κάτοικοι τῶν Καλαμῶν ἐξυλοκόπησαν ἀγρίως καλόγηρον ἀπεσταλμένον τοῦ Χριστοφόρου, διὰ νὰ συνεννοηθῇ μαζί των. Τότε ὁ Παπουλάκος, ἀντιληφθεὶς τὸν κίνδυνον, παρῃτήθη τοῦ σχεδίου του νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὰς Καλάμας. Τοῦτο ἐδήλωσε συντετριμμένος πρὸς τοὺς ἀκολουθοῦντας αὐτὸν ὀπαδούς του. Ἐκεῖνοι ὅμως ἐπέμενον νὰ εἰσβάλουν. Καὶ ὁ Παπουλάκος ὑπεχώρησεν.

Τὴν 28ην Μαΐου ἤρχισεν ἡ πορεία διὰ τὴν εἴσοδον εἰς τὰς Καλάμας. Ἀλλ' ὁ λαὸς τῆς Μεσσηνίας εἶχε στραφῇ πλέον ἐναντίον του. Ἑκατοντάδες χωρικῶν, μὲ τοὺς κοινοτάρχας των ἐνίσχυσαν τὴν ἐθνοφυλακήν, δύναμις δὲ ἐφίππου χωροφυλακῆς μὲ τὸν διοικητὴν Δημακόπουλον ἐξῆλθε τῆς πόλεως διὰ ν' ἀνακόψῃ τὴν πορείαν τοῦ Παπουλακείου συρφετοῦ.

Οἱ ἀσύντακτοι ὀπαδοὶ τοῦ καλογήρου, ἀφοῦ εἶδον ὅτι εἶχον ν' ἀντιμετωπίσουν ἀποφασιστικὴν ἀντίστασιν, ἐτράπησαν εἰς φυγήν. Ὁ Παπουλάκος μὲ ὁμάδα πιστῶν, κατέφυγεν εἰς τὴν ἐκεῖ ὀρεινὴν τοποθεσίαν Σελιτσάνικα Καλύβια. Φοβηθεὶς ὅμως ὅτι θὰ ἐγίνετο ἀντιληπτὸς ἀπὸ τὰς κυβερνητικὰς δυνάμεις ἀπεσύρθη εἰς ὑψηλότερον σημεῖον, μετὰ μικρὰν δὲ παραμονὴν ἐκεῖ ἐπανῆλθεν εἰς τὸν δῆμον Ἀβίας. Τότε ἔγινεν ἀπόπειρα ὑπὸ τῶν ἀρχῶν διὰ τὴν σύλληψίν του, ἀλλ' ἀπέτυχεν, διότι 300 Μανιᾶται ὠχυρωμένοι προέβαλον ἀντίστασιν. Ἡ ἀποτυχία ὅμως τῆς εἰσόδου τοῦ Παπουλάκου εἰς τὴν πόλιν τῶν Καλαμῶν, ἀπετέλει ἤδη τὴν ἔναρξιν τῆς καταρρεύσεώς του.

Ὁ Παπουλάκος ἐπεχείρησε καὶ πάλιν νὰ συναγείρῃ τοὺς Λάκωνας, ἀλλὰ ματαίως αὐτὴν τὴν φοράν. Καὶ ἐδῶ τὰ πνεύματα εἶχον ἀρκετὰ μεταστραφῇ καὶ ἀπὸ τὴν ἐντύπωσιν, ποὺ ἐδημιούργησεν ἡ παρουσία κυβερνητικῶν στρατευμάτων καὶ ἀπὸ τοὺς σώφρονας λόγους φωτισμένων ἱεροκηρύκων, ποὺ ἀπεστάλησαν διὰ νὰ κατευνάσουν τὰ πνεύματα τῶν κατοίκων. Πλεῖστοι ὀπαδοὶ τοῦ Παπουλάκου τὸν ἐγκατέλειψαν, οἱ κάτοικοι δὲ πολλῶν δήμων ἐξέδιδον ψηφίσματα ἀφοσιώσεως πρὸς τὸν Βασιλέα καὶ τὴν Κυβέρνησιν.

Η ΣΥΛΛΗΨΙΣ ΤΟΥ ΠΑΠΟΥΛΑΚΟΥ

Ἡ καταδίωξις τοῦ Παπουλάκου ἐν τῷ μεταξὺ ἐνετείνετο, οὗτος δὲ ἠναγκάσθη νὰ τραπῇ πρὸς διάφορα ἀπρόσιτα σημεῖα τοῦ Ταϋγέτου, διὰ ν' ἀποφύγῃ τοὺς διώκτας του. Ἀκόμη καὶ τὸ ράσον ἐγκατέλειψε

καὶ περιεβλήθη τὴν φουστανέλλαν, διὰ νὰ μὴ τὸν ἀναγνωρίσουν. Οἱ Λάκωνες ὅμως, τηροῦντες τὰ πατροπαράδοτα ἔθιμα τῆς φιλοξενίας, τοῦ παρέσχον ἄσυλον. Καὶ θὰ ἦτο δυσχερὲς νὰ συλληφθῇ ὁ Παπουλάκος ὑπὸ τοιαύτας συνθήκας, ἐὰν δὲν εὑρίσκετο πρόθυμος καταδότης, δεχθεὶς ἔναντι τῆς ἁδρᾶς διὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἀμοιβῆς τῶν 6.000 δραχμῶν νὰ προδώσῃ τὸ κρησφύγετόν του. Ὁ καταδότης εὑρέθη εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ ἱερέως Παπαβασίλαρου, ὁ ὁποῖος μέχρι πρό τινος ἦτο ἔνθερμος ὀπαδὸς καὶ ἐκ τῶν ὑπασπιστῶν, οὕτως εἰπεῖν, τοῦ Παπουλάκου. Δι' εὐφυοῦς τεχνάσματος ὁ ἀκαταμάχητος ἡγέτης τοῦ συνταρακτικοῦ ἐκείνου κινήματος παρεσύρθη—ὑπὸ τὸ πρόσχημα τῆς ἀσφαλοῦς δραπετεύσεώς του εἰς Κρήτην— ὑπὸ τοῦ Παπαβασίλαρου καὶ μετημφιεσμένος εἰς χωροφύλακα μετέβησαν ὅμου εἰς τὴν μονὴν Τζέγκου, παρὰ τὰς ἀκτὰς τοῦ δήμου Λεύκτρα. Ἐκεῖ ἀποσταλὲν ἀπόσπασμα ὀροφυλάκων καὶ ναυτῶν τὸν συνέλαβεν, ἄνευ ἀντιστάσεως, τὴν 24ην Ἰουνίου. Κατόπιν τὸν ὡδήγησαν διὰ θαλάσσης πλησίον τοῦ Γυθείου καὶ ἐκεῖθεν διὰ τοῦ ἀτμοπλοίου «Ὄθων» εἰς Πειραιᾶ.

Ἡ εἴδησις τῆς συλλήψεως τοῦ Παπουλάκου ἐπροξένησε μεγάλην ἐντύπωσιν εἰς Λακωνίαν. Ἀλλὰ πολὺ συντόμως οἱ Λάκωνες ἀντελήφθησαν ἀπὸ ποῖον κίνδυνον ἀγρίου ἐμφυλίου πολέμου εἶχον διαφύγει. Τότε οἱ κάτοικοι πόλεων καὶ χωρίων, ἔσπευσαν νὰ διατρανώσουν μὲ ψηφίσματά των τὴν μεταμέλειάν των καὶ τὴν ἀφοσίωσίν των εἰς τὸν Βασιλέα. Τὰ πνεύματα εἶχον πλέον κατευνασθῇ. Μεγίστην δὲ χαρὰν καὶ ἀνακούφισιν ᾐσθάνθησαν οἱ κάτοικοι τῶν Καλαμῶν, οἱ ὁποῖοι διὰ τῆς ἀντιστάσεώς των, κατέφερον τὸ πρῶτον πλῆγμα ἐναντίον τοῦ κινήματος Παπουλάκου. Εἰς ἀναγνώρισιν αὐτῆς τῆς ἐθνικῆς ὑπηρεσίας ἐξεφράσθη πρὸς τὸν λαὸν τῶν Καλαμῶν, διὰ Βασιλικοῦ Διατάγματος, φέροντος τὴν ὑπογραφὴν τῆς Ἀμαλίας, ὡς Ἀντιβασιλίσσης, τὴν 13ην Αὐγούστου 1852, ἡ Βασιλικὴ εὐαρέσκεια. Ἐκ παραλλήλου ἡ Κυβέρνησις, ἐπιδεικνύουσα καὶ πάλιν πνεῦμα μεγαλοψυχίας, ἐχορήγησε γενικὴν ἀμνηστίαν εἰς ὅλους τοὺς μετασχόντας εἰς τὴν στάσιν τοῦ Παπουλάκου, ἐξηρέθησαν μόνον ὁ Παπουλάκος καὶ ὀκτὼ ἐκ τῶν συλληφθέντων συνεργατῶν του.

Ὁλόκληρος ἡ Ἑλλὰς ἀνέπνευσεν, ὅταν ἐτέθη τέρμα εἰς τὸ περίεργον ἐκεῖνο στασιαστικὸν κίνημα, τὸ ὁποῖον ὀλίγου δεῖν νὰ αἱματοκύλει τὴν Πελοπόννησον, ἐὰν δὲν ἐπεδεικνύετο φρόνησις καὶ δεξιότης εἰς τὴν καταστολήν του. Ἀποτέλεσμα τῆς συλλήψεως τοῦ Παπουλάκου ἦτο ἡ διάλυσις τῆς «Φιλορθοδόξου Ἑταιρίας» τῆς ὁποίας ὁ ἀρχηγὸς Φλαμιᾶτος ἀπέθανεν ὀλίγας ἡμέρας κατόπιν εἰς τὰς φυλακὰς Πατρῶν.

Ὁ Παπουλάκος μετεφέρθη εἰς τὰς φυλακὰς τοῦ Ρίου, ὅπου ἔμεινε μέχρι τοῦ Ἰουνίου τοῦ 1853. Τὴν 23ην Ἰουνίου εἶχεν ὁρισθῇ ἡ δίκη του εἰς τὸ κακουργιοδικεῖον Ἀθηνῶν. Ἄπειρον πλῆθος εἶχε συγκεντρωθῇ

είς τὰς ὁδοὺς διὰ νὰ τὸν ἴδῃ. Ἡ δίκη ὅμως ἀνεβλήθη, λόγῳ μὴ προσελεύσεως ὡρισμένων μαρτύρων.

Ἀλλὰ τὰ παρεμπεσόντα γεγονότα, μὲ τὸν ἐπὶ θύραις Κριμαϊκὸν πόλεμον, ἐματαίωσαν τὴν ἐπανάληψιν τῆς δίκης. Ἡ νέα Κυβέρνησις ἐχορήγησε τότε ἀμνηστίαν εἰς τοὺς κρατουμένους συνενόχους του, ὁ δὲ Παπουλάκος δι' ἀποφάσεως τῆς Ἱερᾶς Συνόδου, ἀπεστάλη καὶ ἐνεκλείσθη εἰς τὴν μονὴν Παναχράντου τῆς Ἄνδρου, ἔνθα καὶ παρέμεινε μέχρι τῆς 18ης Ἰανουαρίου 1854, ὁπότε ἀπέθανε, ταφεὶς εἰς τὸν περίβολον τοῦ μοναστηρίου. Ἂς σημειωθῇ ὅτι καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τοῦ ἐγκλεισμοῦ του ἐν τῇ μονῇ, πολλοὶ ἀφελεῖς, πιστεύοντες ἀκόμη εἰς τὴν ἁγιότητα τοῦ Παπουλάκου, μετέβαινον ἐκεῖ νὰ τὸν ἐπισκεφθοῦν, προερχόμενοι ἀπὸ διάφορα μέρη τῆς χώρας. Ἀλλὰ καὶ σήμερον ἀκόμη τὸ ὄνομα καὶ ὁ θρῦλος τοῦ Παπουλάκου δὲν ἔχουν τελείως ἐξαλειφθῆ. Διετηρήθησαν ὡς ἕνα εἶδος μακρυνῆς ἀναμνήσεως τῆς παρελθούσης ἐκείνης ἐποχῆς κατὰ τὴν ὁποίαν μεταξὺ ἄλλων ἤκμαζεν εἰς τὸ ἔπακρον ὁ φανατισμὸς καὶ ἡ θρησκοληψία.

ΤΑ ΣΚΙΑΔΙΚΑ

Ὁ μεσολαβήσας Κριμαϊκὸς πόλεμος, τὸ ἐπεισόδιον Πατσίφικου, τὰ «Παρκερικά», ἡ ἀγγλογαλλικὴ κατοχή, ἡ ἀτυχὴς ἐθνικὴ ἐξέγερσις πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῆς Θεσσαλίας καὶ Ἠπείρου, ἦσαν γεγονότα, τὰ ὁποῖα ἀπερρόφησαν ὁλόκληρον τὴν προσοχὴν τοῦ ἔθνους κατὰ τὰ ἐπακολουθήσαντα, μετὰ τὸ 1851, ἔτη. Ἐκ τῶν λόγων αὐτῶν δὲν ἐσημειώθησαν στασιαστικὰ κινήματα, παρ' ὅλον ὅτι ἡ πολιτικὴ κατάστασις ἦτο τεταραγμένη.

Τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1858 ἑωρτάσθη κατὰ τὸν πανηγυρικώτερον τρόπον ἡ εἰκοσιπενταετηρὶς τῆς βασιλείας τοῦ Ὄθωνος, ἐν μέσῳ πανελληνίου ἐνθουσιασμοῦ. Μετὰ τὰς ἑορτὰς ὅμως, τὰ πολιτικὰ πάθη ἀνεζωπυρήθησαν ἐκ νέου, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ ἐξυφανθοῦν νέαι συνωμοσίαι.

Οὕτω κατὰ τὸ 1858 ἱδρύθη μυστικὴ πολιτικὴ ἑταιρία, μὲ σαφῶς ἀντιδυναστικὸν χαρακτῆρα. Ἡ ἑταιρία διένειμε κατὰ χιλιάδας φακέλλους, οἱ ὁποῖοι περιεῖχον λιβέλλους ἐναντίον τοῦ Ὄθωνος καὶ τῆς Ἀμαλίας. Ἡ εἰσαγγελία καὶ ἡ ἀστυνομία προέβησαν εἰς τὰ κατάλληλα μέτρα, ἀλλ' αὐτὸ δὲν ἠμπόδισε νὰ κυκλοφορήσουν μετά τινας ἡμέρας καὶ δεύτεροι λίβελλοι. Οἱ γνωστότεροι κάτοικοι τῶν Ἀθηνῶν ἔλαβον μίαν πρωίαν εἰς τὰς οἰκίας των φακέλλους μυστηριωδῶς δοθέντας εἰς τὸ ταχυδρομεῖον καὶ περιέχοντας ἐπιστολὰς ὑβριστικοῦ περιεχομένου διὰ τοὺς Βασιλεῖς καὶ τὴν Κυβέρνησιν, εἰς τὰς ὁποίας ἀντὶ ὑπογραφῆς ὑπῆρχεν ἡ φράσις : «Ἡ ἄγνωστος, ἀλλὰ πανίσχυρος λαϊκὴ θέλησις».

Εἰς τὰς ἐπιστολὰς αὐτὰς ἡ Κυβέρνησις ἐχαρακτηρίζετο ὡς ὑποδουλωμένη εἰς τὰς θελήσεις τῆς Αὐστρίας καὶ τῆς Ρωσίας καὶ ὡς λαμβάνουσα διαταγὰς ἀπὸ τὰ 'Ανάκτορα, διότι ἐστερεῖτο πάσης πρωτοβουλίας. 'Επίσης προανηγγέλλετο ἐν αὐταῖς ὡς ἀσφαλεστάτη ἡ ἔξωσις τοῦ Ὄθωνος καὶ τῆς 'Αμαλίας καὶ ἐκαλεῖτο ὁ λαὸς νὰ λάβῃ μέτρα κατὰ τῆς ἀταξίας καὶ τῶν κινδύνων, τοὺς ὁποίους θὰ προεκάλει ἡ μεταβολὴ τῶν πραγμάτων. 'Η σύνταξις τῶν ἐπιστολῶν αὐτῶν ἀπεδόθη εἰς τὴν μυστικὴν ἑταιρίαν, τῆς ὁποίας προΐστατο ὁ 'Επ. Δεληγεώργης, ζωηρότατος τότε νέος καὶ εἷς ἐκ τῶν μᾶλλον ἀδιαλλάκτων ἀντιβασιλικῶν. Ὁ Δεληγεώργης ἀπὸ τοῦ 1854 εἶχεν ἀρχίσει νὰ δημοσιεύῃ συχνὰ φλογερώτατα ἄρθρα κατὰ τῆς Βασιλείας, εἰς ἓν τῶν ὁποίων ἠναγκάσθη ὁ Ὄθων ν' ἀπαντήσῃ δι' ἄρθρου γραφέντος ὑπὸ τῶν Λεβίδη καὶ Προβελεγγίου καὶ δημοσιευθέντος εἰς τὴν «'Ελπίδα».

Τὰ πνεύματα ἦσαν καὶ πάλιν ἐξημμένα, ἀλλ' αὐτὴν τὴν φορὰν τὸ προβάδισμα εἰς ζωηρὰς ἐκδηλώσεις ἀνῆκεν εἰς τὴν νεολαίαν τῆς ἐποχῆς, ἡ ὁποία παρεσύρετο εὐκολώτερον ἀπὸ τὰ ἐπαναστατικὰ κηρύγματα. Ἡ σπουδάζουσα νεολαία ἀνεμίχθη τὸ πρῶτον τότε εἰς τὴν πολιτικὴν κίνησιν καὶ τὰς κομματικὰς διαμάχας, ἐγγράφουσα οὕτω μίαν ἐπικίνδυνον κληρονομίαν διὰ τὰς ἐπερχομένας γενεάς, τῆς ὁποίας τὰ ἀποτελέσματα ἐζημίωσαν καὶ τὸ ἔθνος καὶ τὴν νεολαίαν.

Τὰ πρῶτα ἐπεισόδια, τὰ ὁποῖα ἐδημιούργησεν εἰς τὰς 'Αθήνας ἡ πανεπιστημιακὴ νεότης, μὲ τὸν εὐέξαπτον χαρακτῆρα της καὶ τὴν ἀπειρίαν τῆς ἡλικίας της, ἀνάγονται εἰς τὸν Μάϊον τοῦ 1859. 'Η θρυαλλὶς εἶχεν ἐπιτηδείως τοποθετηθῆ εἰς τὰ ἀθῷα φοιτητικὰ ἕδρανα, ἐπιζητοῦσα θύματα μεταξὺ τῆς σπουδαζούσης νεότητος. Καὶ πράγματι αἱ ἐνθουσιώδεις καὶ φλογεραὶ ψυχαὶ τῶν νέων εὑρέθησαν κατάλληλοι διὰ νὰ παίξουν μάλιστα καὶ ρόλους πρωταγωνιστῶν, πρὸς ἐπικράτησιν ὑπόπτων πολιτικῶν συνθημάτων μὲ δυσαρέστους συνεπείας διὰ τὴν ἐθνικὴν ζωὴν τῆς χώρας.

Τὰ ἐπεισόδια καὶ αἱ ταραχαὶ αἱ ὁποῖαι ἔγιναν εἰς τὰς 10 Μαΐου τοῦ 1859 εἶχον τὴν ἀρχήν των εἰς ἕνα παιδαριῶδες γεγονός: 'Η σπουδάζουσα νεολαία ἀπεφάσισεν αἰφνιδίως τὰς ἡμέρας ἐκείνας νὰ φέρῃ ψάθινα καπέλλα κατεσκευασμένα ἐν Σίφνῳ, γνωστὰ ὑπὸ τὸ ἀρχαιοπρεπὲς ὄνομα «σκιάδια». Εἶχον δὲ αὐτὰ τὰ σκιάδια ὡς μοναδικὴν προσθήκην μίαν ταινίαν μὲ τὰ ἐθνικὰ χρώματα. Καὶ ὡς πρόφασις μὲν τῆς καθιερωθείσης αὐτῆς συνηθείας— ἡ διάρκεια τῆς ὁποίας ἦτο ἀρκετὰ σύντομος— προεβλήθη ὁ ἰσχυρισμὸς ὅτι οἱ μαθηταὶ τῶν Γυμνασίων καὶ οἱ φοιτηταὶ ἤθελον νὰ διακρίνωνται ἀπὸ τοὺς μὴ σπουδάζοντας νέους. Εἰς τὴν πραγματικό-

τητα ὅμως, ἐπρόκειτο περὶ πολιτικῆς ἐπιδείξεως, δηλούσης ὅτι ἡ νεολαία συνεμερίζετο τὰ ἀντιπολιτευτικὰ αἰσθήματα. Αὐτήν, ἄλλως τε, τὴν σημασίαν εἶχον δώσει πάντες, εἰς τὴν περίεργον ἐκείνην ὁμαδικὴν ἐμφάνισιν τῶν σπουδαστῶν.

Ὡς ἐκ συνθήματος δὲ ὅλοι σχεδὸν οἱ μαθηταὶ καὶ φοιτηταί, φέροντες ἐπιδεικτικῶς τὰ «σκιάδια», συνεκεντρώθησαν τὴν Κυριακήν, 10ην Μαΐου 1859, εἰς τὸ πεδίον τοῦ Ἄρεως, ὅπου συνήθως ἐπαιάνιζεν ἡ στρατιωτικὴ μουσικὴ τῆς φρουρᾶς Ἀθηνῶν. Εἰς μίαν στιγμὴν ὅμως ὅλως αἰφνιδίως ἠκούσθησαν ζωηραὶ φωναὶ ἀποδοκιμασίας τῆς Κυβερνήσεως ἐκ μέρους τῶν νέων. Τὰ ἐπεισόδια ἦσαν πλέον ἀναπόφευκτα. Ἔγινε συμπλοκὴ μὲ τὴν ἀστυνομίαν, ἡ ὁποία ἐπεχείρησε νὰ διαλύσῃ τοὺς θορυβοῦντας καὶ ἡ ὁποία εἶχε καὶ συνέχειαν εἰς τὴν συνοικίαν Νεαπόλεως, ὅπου προσέτρεξαν καὶ ἄλλοι ὀπαδοὶ τῆς ἀντιπολιτεύσεως. Ἐκδιωχθέντες ἀπὸ ἐκεῖ οἱ σκιαδοφοροῦντες νέοι, συνεκεντρώθησαν καὶ πάλιν ἔξωθι τοῦ καφενείου ἡ «Ὡραία Ἑλλάς» καὶ ἐν συνεχείᾳ συνεκρότησαν διαδήλωσιν εἰς τὴν πρὸ τῶν ἀνακτόρων πλατεῖαν.

Τὰ αἰτήματα τῶν διαδηλωτῶν ἦσαν: ἡ ἄμεσος ἀπόλυσις τριῶν συλληφθέντων συναδέλφων των καὶ ἡ ἀπομάκρυνσις τοῦ διευθυντοῦ τῆς ἀστυνομίας. Τὰ ἐπεισόδια ἐξηκολούθησαν μέχρι τοῦ μεσονυκτίου, ὁπότε ἡ ἀστυνομία κατώρθωσε, χωρὶς νὰ κάμῃ χρῆσιν τῶν ὅπλων, νὰ διαλύσῃ τὰς συγκεντρώσεις τῶν σκιαδιστῶν.

Τὴν ἑπομένην ὅμως αἱ σκηναὶ ἐπανελήφθησαν. Οἱ σπουδασταί, εἰς τὰς τάξεις τῶν ὁποίων εἶχον προστεθῆ καὶ ξένα ταραχοποιὰ στοιχεῖα, συνεκεντρώθησαν εἰς τὰ προπύλαια τοῦ Πανεπιστημίου, συνεκρότησαν διαδήλωσιν εἰς τὰς κεντρικὰς ὁδοὺς τῆς πόλεως καὶ κατέληξαν ἔξωθι τοῦ κτιρίου τῆς ἀστυνομικῆς διευθύνσεως, ὑβρίζοντες τὸν διευθυντὴν τῆς ἀστυνομίας.

Κατόπιν ἡ διαδήλωσις ἐστράφη πρὸς τὸ ὑπουργεῖον Ἐσωτερικῶν. Ἐπιτροπὴ φοιτητῶν παρουσιάσθη τότε εἰς τὸν ὑπουργὸν τῶν Ἐσωτερικῶν Προβελέγγιον καὶ ἐζήτησε τὴν παῦσιν τοῦ ἀστυνομικοῦ διευθυντοῦ ὀνόματι Δημητριάδη. Ὁ ὑπουργὸς ὅμως, τοὺς ἀπήντησεν εὐθαρσῶς ὅτι οὗτος θ' ἀπομακρυνθῇ μόνον ἐὰν ἀποδειχθῇ ὅτι προέβη εἰς ὑπέρβασιν τῶν καθηκόντων του. Ἀκόμη καὶ εἰς τὰ Ἀνάκτορα ἀνῆλθεν ἐπιτροπὴ φοιτητῶν διὰ νὰ ζητήσῃ ἀπὸ τὸν Βασιλέα τὴν παῦσιν τοῦ Δημητριάδη. Ἀλλ' ὁ Βασιλεὺς ἠρνήθη νὰ δεχθῇ αὐτήν.

Ἐν τῷ μεταξὺ αἱ συγκεντρώσεις εἰς τὸ Πανεπιστήμιον καὶ εἰς ἄλλα σημεῖα τῆς πόλεως συνεχίζοντο, μὲ φωνὰς καὶ παντοειδεῖς ζωηρὰς ἐκδηλώσεις.

Τότε διὰ νὰ προληφθοῦν αἱματηραὶ ταραχαί, ἀπεστάλη μὲ ἰσχυρὰν στρατιωτικὴν δύναμιν ὁ φρούραρχος Ἀθηνῶν Σοῦτσος, ὁ ὁποῖος ἐξε-

δίωξε τοὺς συναθροισθέντας ἔξωθι τοῦ Πανεπιστημίου. Τὸ ἀπόγευμα συνῆλθεν ἐκτάκτως τὸ Ὑπουργικὸν Συμβούλιον καὶ κατόπιν μακρᾶς συζητήσεως ἀπεδέχθη τὴν παραίτησιν τοῦ ἀστυνομικοῦ διευθυντοῦ, ἐνῶ συγχρόνως ἔλαβε τὴν ἀπόφασιν νὰ κλείσῃ τὸ Πανεπιστήμιον διὰ μερικὰς ἡμέρας καὶ ν' ἀπαγορεύσῃ πᾶσαν συγκέντρωσιν.

Μὲ τὰ μέτρα αὐτὰ ἀποκατεστάθη ἡ τάξις εἰς τὴν πόλιν, τὰ γεγονότα δὲ τοῦ ταραχώδους ἐκείνου διημέρου ὠνομάσθησαν «Σκιαδικά».

Η ΑΠΟΠΕΙΡΑ ΚΑΤΑ ΤΗΣ ΑΜΑΛΙΑΣ

Τὰ «Σκιαδικὰ» ἀπετέλουν τὴν πρώτην ἔνδειξιν τῆς κυοφορουμένης εὐρυτάτης πολιτικῆς συνωμοσίας, ἡ ὁποία, μὲ ἕδραν πάντοτε τὴν Πρωτεύουσαν, ἐξηπλοῦτο εἰς τὰ περισσότερα κέντρα τῆς χώρας, ἐρήμην τοῦ λαοῦ, ὁ ὁποῖος, ἐν τῇ μεγίστῃ πλειοψηφίᾳ του, παρέμενε ξένος πρὸς τὰ ἐπαναστατικὰ κηρύγματα, ἐνδιαφερόμενος μόνον διὰ τὴν τάξιν καὶ τὴν προκοπήν του.

Οἱ ἐν Ἀθήναις συνωμόται, ὅμως, καθίσταντο, διαρκῶς προκλητικώτεροι καὶ εἰς τοὺς λόγους καὶ εἰς τὰς πράξεις των. Αἱ ἐφημερίδες των ἐμαίνοντο ἐναντίον τῶν Βασιλέων καὶ ἐξῆπτον τὰ πάθη καὶ τὸν φανατισμόν. Εἰς τὴν κίνησιν ἐκείνην ἀνεμιγνύετο ἐμφανῶς καὶ ἐπιδεικτικῶς πλέον ἡ φοιτητικὴ νεολαία. Πρὸς τοὺς νέους ἀπηυθύνοντο κατ' ἀρχὴν οἱ συνωμόται ἀγρεύοντες τὰ θύματά των. Καὶ πράγματι ἐντὸς ὀλίγου κατέστη δυνατὸν μερικὰ στοιχεῖα τῆς σπουδαζούσης νεολαίας νὰ ἐξαφθοῦν εἰς τοιοῦτον βαθμόν, ὥστε ὡς μοιραῖον ἐπακόλουθον τοῦ φανατισμοῦ των νὰ θεωρηθῇ καὶ ἡ δολοφονικὴ ἀπόπειρα, ἡ ὁποία ἔγινε τὴν 9ην νυκτερινὴν τῆς 6ης Σεπτεμβρίου 1861, ἐναντίον τῆς Ἀμαλίας.

Τὴν περίοδον ἐκείνην ὁ Βασιλεὺς εὑρίσκετο εἰς τὸ Μόναχον, ἡ δὲ Βασίλισσα ἤσκει τὴν Βασιλικὴν ἐξουσίαν διὰ τετάρτην καὶ τελευταίαν φοράν. Δράστης τῆς ἀποπείρας ἦτο ὁ φοιτητὴς τῆς Νομικῆς Ἀριστείδης Δόσιος, ὁ ὁποῖος ἐδημοσιογράφει καὶ εἰς τὴν ἀντιπολιτευτικὴν ἐφημερίδα «Μέλλον τῆς Πατρίδος».

Ὁ Δόσιος, γνωρίζων ὅτι ἡ Ἀμαλία ἐπέστρεφε συνήθως κατ' ἐκείνην τὴν ὥραν ἔφιππος ἀπὸ τὸν ἑσπερινὸν περίπατόν της, ἐνήδρευεν εἰς μικρὰν ἀπόστασιν ἀπὸ τῶν Ἀνακτόρων καὶ ἀκριβῶς ὅπου σήμερον τὸ ξενοδοχεῖον τῆς «Μεγάλης Βρεταννίας» ὡπλισμένος μὲ ἐπαναληπτικὸν περίστροφον. Καὶ ὅταν ἡ Ἀμαλία προπορευομένη τῆς συνοδείας της ἐνεφανίσθη ἐκεῖ πλησίον, τὴν ἐπυροβόλησεν. Λόγω ἀπειρίας του ὅμως εἰς τὴν σκόπευσιν, ἴσως δὲ καὶ λόγω νευρικότητος, ἡ σφαῖρα ἠστόχησεν. Ἡ Ἀμαλία δὲν ἐθίγη. Ὁ νεαρὸς δράστης συνελήφθη ἀμέσως, μὲ τὸ ὅπλον ἀνὰ χεῖρας, ἐνῶ ἡ Βασίλισσα ἐπέστρεφεν ἐν τάχει εἰς τὰ Ἀνάκτορα.

Τὸ γεγονός, διαδοθὲν ταχύτατα εἰς τὴν πόλιν, προεκάλεσε βαθεῖαν συγκίνησιν εἰς τὸν λαόν. Ὁ πρωθυπουργὸς Ἀθ. Μιαούλης καὶ οἱ ὑπουργοὶ ἀνῆλθον ἀμέσως εἰς τὰ Ἀνάκτορα διὰ νὰ συγχαροῦν τὴν Βασίλισσαν ἐπὶ τῇ διασώσει της. Καὶ κατόπιν συνῆλθε τὸ Ὑπουργικὸν Συμβούλιον, εἰς τὴν αἴθουσαν τοῦ ὑπουργείου Στρατιωτικῶν, ὅπου ὡδηγήθη καὶ ὁ ἔνοχος τῆς ἀποπείρας.

Δὲν ἐφάνη καθόλου μεταμελημένος διὰ τὴν πρᾶξιν του ὁ νεαρὸς Δόσιος. Ἀντιθέτως δέ, εἰς τὰς ἐρωτήσεις ποὺ τοῦ ὑπέβαλον, ἀπήντησε μὲ ἰταμότητα καὶ κατὰ τρόπον, ὁ ὁποῖος ἀπεδείκνυε ὅτι εἶχε πρὸ πολλοῦ σκεφθῇ καὶ ἀποφασίσει τὴν δολοφονίαν τῆς Βασιλίσσης. Τοῦτο, ἄλλως τε, ἀπεδείχθη καὶ ἀπὸ μίαν ἐπιστολὴν ποὺ εὑρέθη εἰς τὰ θυλάκιά του, διὰ τῆς ὁποίας ἐξέθετε διὰ μακρῶν τοὺς «πατριωτικοὺς» λόγους ποὺ τὸν ὤθησαν εἰς τὴν ἐλεεινὴν ἐκείνην ἐνέργειαν. Τὴν ἰδίαν νύκτα τὸ Ὑπουργικὸν Συμβούλιον ἀπηύθυνε τὴν ἑξῆς προκήρυξιν πρὸς τὸν Ἑλληνικὸν λαόν:

«Συμπολῖται,

»Ὁ Θεός, ὁ ἀγαπῶν τὴν Ἑλλάδα, ἔσωσεν αὐτὴν ἐκ φοβεροῦ κινδύνου. Τὴν ἑσπέραν ταύτην περὶ τὴν 9ην μ.μ. ὥραν ἡ Αὐτῆς Μεγαλειότης ἡ ἀντιβασιλεύουσα Βασίλισσα ἐπιστρέφουσα ἐκ τοῦ περιπάτου ἔφιππος ἐπυροβολήθη ὑπὸ ἀπονενοημένου νεανίου διὰ πιστολίου ρεβόλβερ, ὀλίγον μακρὰν τῶν Ἀνακτόρων. Ἡ μελετηθεῖσα στυγερὰ πρᾶξις ἀπέτυχε κατ' εὐχὴν καὶ ἡ Αὐτῆς Μεγαλειότης, ἡ σεπτὴ ἡμῶν Ἄνασσα, ἠκολούθησεν ἀβλαβὴς τὸν δρόμον της. Ὁ ἔνοχος συνελήφθη ἀμέσως καὶ τεθεὶς ὑπὸ ἀνάκρισιν ὡμολόγησεν τὴν πρᾶξιν του, εἰπὼν ὅτι δὲν εἶχε συνενόχους. Ἄκρα ἡσυχία ἐπικρατεῖ εἰς τὴν πρωτεύουσαν. Τὸ κύριον αἴσθημα εἶναι ἡ ἀγανάκτησις ὅλων τῶν πολιτῶν κατὰ τοῦ ἀνοσιουργήματος καὶ αἴσθημα εὐγνωμοσύνης πρὸς τὸν Ὕψιστον διὰ τὴν ἐπελθοῦσαν σωτηρίαν.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 6 Σεπτεμβρίου 1861 ὥρα 11 μ.μ. ».

Τὴν ἑπομένην ἐψάλη δοξολογία εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἁγίας Εἰρήνης, καθὼς καὶ εἰς τὰς ἐκκλησίας τῶν καθολικῶν καὶ τῶν διαμαρτυρομένων. Εἰς αὐτὰς τὰς δοξολογίας, ἐκτὸς ἀπὸ τὰς Ἀρχὰς καὶ τὸν στρατόν, συνέρρευσαν πλήθη λαοῦ, τὰ ὁποῖα, μὲ τὴν παρουσίαν των καὶ τὰς ἐκδηλώσεις των, ἔδειξαν τὰ πραγματικὰ πρὸς τὴν Δυναστείαν αἰσθήματά των.

Ὁ Δόσιος εἰς τὴν ἀνάκρισιν ἰσχυρίσθη ὅτι δὲν εἶχε συνενόχους, ἀλλὰ μόνος ἐσκέφθη καὶ ἀπεφάσισε την δολοφονίαν τῆς Βασιλίσσης. Τοῦτο ὅμως δὲν θεωρεῖται ἀληθές. Καίτοι οὐδὲν στοιχεῖον ἐπίσημον ὑπάρχει τὸ ὁποῖον νὰ βεβαιοῖ περὶ τοῦ ἀντιθέτου, γεγονὸς ἦτο ὅτι ἡ ἀπόπειρα ἐναντίον τῆς Ἀμαλίας ἀπετέλει μέρος συνωμοτικοῦ προγράμματος τῶν ἀντιδυναστικῶν. Κατεφάνη δὲ καὶ ἐκ τοῦ ὅτι, ὀλίγας ἑβδο-

μάδας ἀργότερον, ἀπεκαλύφθη ὅτι δύο ἀξιωματικοὶ τοῦ ἱππικοῦ εἶχον σχεδιάσει καὶ δολοφονίαν τοῦ Ὄθωνος, ὁ ὁποῖος ἐπρόκειτο νὰ ἐπιστρέψῃ ἀπὸ τὴν Γερμανίαν. Οἱ δύο αὐτοὶ ἀξιωματικοὶ συνελήφθησαν καθὼς καὶ μερικοὶ ἄλλοι, οἱ ὁποῖοι ἀπετέλουν μέλη ὁμάδος συνωμοτῶν.

Ἐκτὸς τοῦ Δοσίου συνελήφθησαν μὲ τὴν κατηγορίαν τῶν συνενόχων καὶ οἱ ἰδιαίτεροι φίλοι του, δρῶντα μέλη τῆς ἀντιπολιτευτικῆς ὁμάδος τοῦ «Μέλλοντος τῆς Πατρίδος» Δεληγεώργης, καὶ Καμπᾶς. Ἐπειδὴ ὅμως ἐκ τῆς διεξαχθείσης ἀνακρίσεως οὐδὲν ἐπιβαρυντικὸν στοιχεῖον προέκυψεν ἐναντίον των, μετὰ τινας ἡμέρας διετάχθη ἡ ἀποφυλάκισις ἀμφοτέρων.

Μετὰ τὸ πέρας τῶν ἀνακρίσεων ἡ ὑπόθεσις ἤχθη εἰς τὸ δικαστήριον. Ὁ Δόσιος ἐπανέλαβε καὶ ἐκεῖ τὰς ἰδίας διαβεβαιώσεις, ὅτι ἐνήργησε μόνος του ἄνευ συνεννοήσεως πρὸς ἄλλους. Ἐν τούτοις εὐρύτατα ἐκυκλοφόρησεν ἡ διάδοσις τότε, ἀλλὰ καὶ κατόπιν μετὰ τὴν ἔξωσιν τῶν Βασιλέων, ὅτι ὁ Δόσιος ἀνέλαβε νὰ φονεύσῃ τὴν Βασίλισσαν, διότι ὁ κληρωθεὶς ὑπὸ τῶν συνωμοτῶν διὰ νὰ ἐκτελέσῃ τὴν πρᾶξιν ταύτην ἐδειλίασεν.

Ἐν πάσῃ περιπτώσει τὸ κακουργιοδικεῖον κατεδίκασε τὸν Δόσιον εἰς τὴν ἐσχάτην τῶν ποινῶν. Εἰς ἐρώτημα τὸ ὁποῖον ὑπεβλήθη ὑπὸ τῶν συνηγόρων τοῦ καταδικασθέντος καὶ ἀποβλέπον εἰς τὸν χαρακτηρισμὸν τούτου ὡς ἀκαταλογίστου, οἱ ἔνορκοι ἀπήντησαν ἀρνητικῶς. Αἴτησις δὲ ἀναιρέσεως ὑποβληθεῖσα εἰς τὸν Ἄρειον Πάγον ἀπερρίφθη. Ὁ Δόσιος ἐνεκλείσθη εἰς τὰς φυλακὰς τοῦ Μεντρεσέ, προκειμένου ὡς θανατοποινίτης νὰ μεταφερθῇ ἀργότερον εἰς τὸ φρούριον τοῦ Παλαμηδίου. Ἀλλὰ δὲν μετεφέρθη, διότι ἐν τῷ μεταξὺ ἡ Βασίλισσα, μεγαλοψύχως φερομένη, τοῦ ἐχάρισε τὴν ποινὴν τοῦ θανάτου, ἐπιφυλασσομένη μᾶλλον νὰ μετριάσῃ καὶ τὴν ποινὴν τῶν ισοβίων δεσμῶν, εἰς τὴν ὁποίαν ἐπέμενε πρὸς παραδειγματισμὸν ἡ Δικαιοσύνη.

Ἡ εἴδησις τῆς ἀπονομῆς βασιλικῆς χάριτος ἠκούσθη μὲ ἀνακούφισιν καὶ ὁ πατὴρ τοῦ Δοσίου ἔσπευσεν εἰς τὰ Ἀνάκτορα διὰ νὰ ἐκφράσῃ τὴν εὐγνωμοσύνην του πρὸς τὴν Ἀμαλίαν. Μετὰ παρέλευσιν ὀλίγων μηνῶν, βεβαιωθεῖσα ἡ Βασίλισσα ὅτι τὸ διάβημα τοῦ Δοσίου ἦτο ἀποτέλεσμα τῆς ἐπιδράσεως τῆς ἀντιδυναστικῆς ἐπιρροῆς, τὴν ὁποίαν ἤσκησαν ἐπ' αὐτοῦ οἱ φίλοι του καὶ τῆς ὁποίας οὗτος ὑπῆρξεν θῦμα, διέταξε νὰ χαλαρωθῇ ἡ ἐν ταῖς φυλακαῖς αὐστηρότης τῶν μέτρων ἔναντι τοῦ καταδίκου. Εὐθὺς ὡς ἐπληροφορήθησαν τοῦτο οἱ φίλοι του ἀπεφάσισαν νὰ τὸν φυγαδεύσουν. Πρὸς τοῦτο ἐμυήθη εἰς τὴν συνωμοσίαν εἷς ἐκ τῶν ὑπαξιωματικῶν δεσμοφυλάκων διὰ νὰ διευκολύνῃ τὴν ἀπόδρασιν καὶ εὑρέθη καὶ εἷς πλοίαρχος, ὁ ὁποῖος διέθετε τὸ πλοῖον του διὰ νὰ μεταφέρῃ τὸν Δόσιον εἰς τὴν Σμύρνην. Ὅλαι ὅμως αὐταὶ αἱ ἐνέργειαι ἔγιναν

γνωσταὶ εἰς τὴν 'Αμαλίαν ἀπὸ τὸ ἄμεσον περιβάλλον της. 'Ερωτηθεῖσα δὲ ἐὰν ἔπρεπε νὰ ληφθοῦν μέτρα πρὸς ματαίωσιν τῆς ἀποδράσεως, δὲν ἔδωσεν οὐδεμίαν ἀπάντησιν. 'Απλῶς μόνον, ἔκλεισε τοὺς ὀφθαλμοὺς καὶ ἐκίνησε τὴν κεφαλήν της, ὑπονοοῦσα ὅτι συγκατετίθετο σιωπηρῶς εἰς τὴν ἀπόδρασιν τοῦ Δοσίου.

Κατὰ τὴν διάρκειαν ὅμως καθ' ἣν ἐσχεδιάζετο εἰς ὅλας τὰς λεπτομερείας της ἡ δραπέτευσις τοῦ καταδίκου, ἐξερράγη ἡ ἐπανάστασις τῆς 10ης 'Οκτωβρίου 1862, ὁπότε οἱ φίλοι τοῦ Δοσίου, ἐπωφεληθέντες τῆς δημιουργηθείσης ἀναρχίας, ἔσπευσαν εἰς τὰς φυλακὰς καὶ τὸν ἀπηλευθέρωσαν.

'Αργότερον ὁ Δόσιος μετέβη εἰς τὸ Μόναχον καὶ ἐνεγράφη εἰς τὴν Νομικὴν Σχολὴν τοῦ ἐκεῖ Πανεπιστημίου. 'Η 'Αμαλία, ἐξόριστος πλέον εἰς τὴν Μπάμπεργκ, εὐθὺς ὡς ἔμαθε περὶ τῆς διαμονῆς τοῦ Δοσίου εἰς τὸ Μόναχον, ἐζήτησε νὰ τὸν ἴδη. 'Αλλ' ἐκεῖνος ἠρνήθη νὰ ἱκανοποιήση τὴν ἐπιθυμίαν της, ὄχι διότι ἐμίσει τὴν Βασίλισσαν, ἀλλὰ διότι δὲν εἶχε τὸ σθένος νὰ τὴν ἀντικρύση, οὐδὲ τὴν δύναμιν νὰ ζητήση νὰ τοῦ συγχωρήση τὸ διάβημά του.

Μετά τινα χρόνον ὁ Δόσιος ἐπέστρεψεν εἰς 'Αθήνας, ἀλλ' ἦτο περισσότερον μελαγχολικὸς καὶ σύννους καὶ συχνὰ ἔλεγεν εἰς τοὺς οἰκείους καὶ εἰς τοὺς φίλους του : [1] «Εἶναι ἀδύνατον νὰ φαντασθῇ κανεὶς τί ὑποφέρω εἰς τὴν ψυχήν μου».

'Εν συνεχείᾳ τὸ λογικόν του ἔπαθε διάσεισιν καὶ ὁ ἀτυχὴς ὡδηγήθη εἰς τὸ φρενοκομεῖον, ὅπου καὶ ἀπεβίωσε, θῦμα τῶν συνωμοτικῶν καὶ αναρχικῶν ἰδεῶν τῆς νεότητός του, αἱ ὁποῖαι εἶχον κυριεύσει τὴν ψυχὴν καὶ τὸν νοῦν του. Θῦμα ἐπίσης τῆς εἰλικρινοῦς μεταμελείας του καὶ τῶν τύψεων, τὰς ὁποίας ᾐσθάνετο, διότι ὕψωσεν ἀδικαιολογήτως δολοφονικὸν ὅπλον ἐναντίον τῆς Βασιλίσσης.

Η ΣΤΑΣΙΣ ΤΟΥ ΝΑΥΠΛΙΟΥ

Κατὰ τὴν διαρκειαν τοῦ ἔτους 1862 ἐσημειώθησαν τρεῖς ἐκ τῶν σημαντικωτέρων ἐν 'Ελλάδι ἐπαναστάσεων. 'Εξ αὐτῶν αἱ δύο πρῶται, ἡ τοῦ Ναυπλίου καὶ τῆς Κύθνου, ἀπετέλεσαν τὸν πρόλογον τῆς ἀποφασιστικῆς ἐπαναστατικῆς ἐκδηλώσεως τῆς 10ης 'Οκτωβρίου, ἡ ὁποία κατέληξεν εἰς τὴν ἐκθρόνισιν τῶν Βασιλέων. Τὸ Ναύπλιον, ἀπὸ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1861 ἰδίως, κατέστη ἡ βασικὴ ἑστία μιᾶς εὐρυτέρας συνωμοτικῆς κινησεως, ἡ ὁποία διεκλαδοῦτο εἰς πολλὰ ἐπαρχιακὰ κέντρα καὶ εἰς αὐτὴν τὴν Πρωτεύουσαν τοῦ κράτους.

---

1 Γ. Τσοκοπούλου : 'Η Βασίλισσα 'Αμαλία σ. 260.

Πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ σκοποῦ των, οἱ συνωμόται τοῦ Ναυπλίου ἐπεδίδοντο μετὰ ζήλου εἰς τὴν μύησιν ἀξιωματικῶν τῶν κατὰ τόπους φρουρῶν. Ἐν τῷ μεταξὺ ὅμως ἀρκετοὶ συνωμόται εἶχον ἀνακαλυφθῆ καὶ ἐκρατοῦντο εἰς τὰς φυλακὰς Ναυπλίου, ἄλλοι δὲ ἐτέλουν ὑπὸ ἐπιτήρησιν. Οἱ κρατούμενοι συνωμόται, ἀξιωματικοὶ διαφόρων ὅπλων, ἐπέτυχον νὰ παραπείσουν ἀρκετοὺς συναδέλφους των ἐκ τῆς φρουρᾶς Ναυπλίου, ὡς καὶ εὐαρίθμους πολίτας, εἰς τρόπον ὥστε νὰ ἐνταθῇ τὸ στασιαστικὸν ρεῦμα καὶ νὰ λάβῃ ἐπικίνδυνον τροπήν.

Ἀποφασιστικὴ ὅμως ὑπῆρξεν ἡ συμμετοχή, καί μάλιστα ὑπὸ μορφὴν ἡγετικήν, εἰς τὴν συνωμοσίαν τοῦ διοικητοῦ τοῦ ἐκεῖ ἑδρεύοντος Β' πεζικοῦ τάγματος, ἀντισυνταγματάρχου Ἀρτεμίου Μίχου. Ἐπίσης συμμετεῖχον εἰς τὴν στασιαστικὴν κίνησιν καὶ ἐπίλεκτοι πολῖται, μεταξὺ τῶν ὁποίων ὁ ἐφέτης Γ. Πετμεζᾶς, ὁ πρωτοδίκης Πέτρος Μαυρομιχάλης, ὁ ὑποπρόξενος τοῦ Βελγίου Σπ. Ζαβιτσᾶνος, οἱ δικηγόροι Ι. Παπαζαφειρόπουλος, Γρηγ. Δημητριάδης, Κ. Ἀντωνόπουλος καὶ ἄλλοι.

Ὅλοι αὐτοὶ οἱ συνωμόται, ἀξιωματικοὶ καὶ πολῖται, ἐσύχναζον εἰς τὴν οἰκίαν τῆς Καλλιόπης Παπαλεξοπούλου—χήρας τοῦ γερουσιαστοῦ Σπ. Παπαλεξοπούλου, τὸ γένος Καλαμογδάρτη—ἡ ὁποία εἶχε καταστῇ «πραγματικὴ ἀντιοθωνικὴ κυψέλη».

Ὁ ἀνώνυμος ἱστορικὸς τῆς Ναυπλιακῆς ἐπαναστάσεως ἔγραφε τὰ ἑξῆς, εἰς τὴν σελίδα 7ην τοῦ βιβλίου του :

«... εἰς τοῦτο δὲ συνετέλει τὰ μέγιστα ἡ Καλλιόπη Παπαλεξοπούλου, καλλιεργοῦσα ἐπιτυχῶς πᾶν ὅ,τι συνετέλει εἰς τὴν εὐόδωσιν τοῦ σκοποῦ τῶν συνωμοτῶν ...».

Ἐπ' αὐτοῦ ἔγραψε σχετικῶς καὶ ἡ Κούλα Ξηρουδάκη τὰ ἑξῆς :[1] «... Ἡ ἀντιπολίτευσις ἦταν πιὰ φανερὸ ὅτι ἑτοίμαζε ἐπανάσταση κι' ὁ λαὸς ἦταν ψυχολογικὰ ἕτοιμος νὰ τὴν δεχθῇ. Ἡ Καλλιόπη δροῦσε συστηματικά, οἱ ἀρχηγοὶ στὴν Ἀθήνα ὑπελόγιζαν στὴ δρᾶσι της καὶ τὴν θεωροῦσαν σὰν σοβαρὸ κεφάλαιο στὴν πραγματοποίησι τοῦ σκοποῦ τους. Στὸ σπίτι της συντάσσονταν ἔγγραφα, ἀναφορές, ἐντολὲς καὶ σχεδιάζονταν κινητοποιήσεις... Ὅλοι οἱ ἰθύνοντες ἦταν ἄνθρωποι τοῦ ἀμέσου περιβάλλοντός της, ὅπως ὁ δήμαρχος Πολυχρόνης Ζαφειρόπουλος, ὁ ἀστυνόμος Ἠλίας Κρεμμύδας κλπ. Τοὺς ἐπηρέαζε δὲ σὲ σημεῖον ποὺ ὁ Χ. Χριστόπουλος—ὑπουργὸς τῶν Ἐσωτερικῶν— τοὺς χαρακτήριζε «ὡς ὄργανα μᾶλλον αὐτῆς ἢ τῆς ἐξουσίας».

Τὴν ἑσπέραν τῆς 1ης Ἀπριλίου 1861 ὁ δικηγορικὸς σύλλογος Ναυπλίου διωργάνωσεν ἑορταστικὸν δεῖπνον εἰς τὸ Ἄργος, ἐπ' εὐκαιρίᾳ

---

1. Κούλας Ξηρουδάκη : Καλλιόπη Παπαλεξοπούλου — Ἡ ἡρωΐδα τῆς Ναυπλιακῆς ἐπαναστάσεως σ. 73.

δῆθεν τῆς πρὸ ἑξαημέρου ἐθνικῆς ἑορτῆς τῆς 25ης Μαρτίου. Εἰς αὐτὸ παρεκάθησαν περὶ τὰ 300 ἄτομα, ἀξιωματικοὶ καὶ πολῖται. Μεταξὺ αὐτῶν ἦσαν ὁ στρατηγὸς Τσόκρης, ὁ ἀντισυνταγματάρχης Π. Κορωναῖος, ὁ ταγματάρχης Δ. Μπότσαρης, ὁ Πάνος Κολοκοτρώνης, ὁ Χ. Ζυμβρακάκης, ὁ ἴλαρχος Χρυσιππίδης, οἱ ὑπίλαρχοι Α. Τριτάκης καὶ Ἀλ. Νικολαΐδης, οἱ ὑπολοχαγοὶ Π. Μαυρομιχάλης καὶ Ι. Ρόδιος καὶ πολλοὶ ἄλλοι.

Μετὰ τὸ πέρας τοῦ γεύματος ἐξεφωνήθησαν πύρινοι λόγοι ἐναντίον τῆς Κυβερνήσεως καὶ ἠγέρθησαν πλεῖσται προπόσεις, αἱ ὁποῖαι περιεῖχον ἀσεβεῖς φράσεις κατὰ τοῦ Βασιλέως, ὁ ὁποῖος ἀπεκαλεῖτο «τύραννος». Αἱ αἴθουσαι τοῦ συμποσίου εἶχον καταλλήλως διακοσμηθῆ μὲ σημαίας καὶ εἰκόνας τῶν ἀγωνιστῶν τοῦ 21, πρὸ τῶν ὁποίων ὡρκίσθησαν ὅλοι οἱ παρευρεθέντες ὅτι θ' ἀγωνισθοῦν διὰ τὴν ἀλλαγὴν τῆς καταστάσεως καὶ διὰ τὴν ἐξασφάλισιν τῶν συνταγματικῶν ἐλευθεριῶν.

ΟΙ ΣΥΝΩΜΟΤΑΙ ΕΠΙ ΤΟ ΕΡΓΟΝ

Ὡς ἦτο επόμενον αἱ ἐκδηλώσεις αὗται ἔγιναν γνωσταὶ εἰς τὴν Κυβέρνησιν, ἡ ὁποία ἀπέστειλεν εἰς Ναύπλιον τὸν ταγματάρχην Γενοβέλην πρὸς διενέργειαν ἀνακρίσεων. Μετὰ παρέλευσιν δύο περίπου μηνῶν ἐξεδόθη τὸ πόρισμα τῶν ἀνακρίσεων, βάσει τοῦ ὁποίου διετάχθη ἡ σύλληψις καὶ φυλάκισις τῶν περισσοτέρων ἐκ τῶν λαβόντων μέρος εἰς τὸ δεῖπνον τοῦ Ἄργους. Ἀνάλογοι διώξεις ἔγιναν καὶ εἰς ἄλλας περιοχὰς τοῦ Κράτους, ὅπου ὑπῆρχον ἐνδείξεις ὅτι ἐκαλλιεργεῖτο ἐπαναστατικὴ κίνησις ἐναντίον τοῦ καθεστῶτος. Ἀλλὰ τὰ πράγματα σὺν τῷ χρόνῳ ἔβαινον περισσότερον ἐπικινδύνως εἰς τὸ Ναύπλιον, εἰς τὸ ὁποῖον εἶχε συγκεντρωθῆ, διὰ νὰ ἐγκλεισθῇ εἰς τὰς ἐκεῖ φυλακάς, σημαντικὸς ἀριθμὸς ἀντιοθωνικῶν. Οὗτοι, καίτοι διετέλουν ὑπὸ κράτησιν, ἐν τούτοις δὲν ἔπαυσαν νὰ ἔρχωνται εἰς μυστικὰς συνεννοήσεις μὲ τοὺς τοπικοὺς παράγοντας τῆς ἀντιπολιτεύσεως, προστιθέμενοι οὕτως εἰς τὰς τάξεις τῶν ἐν Ναυπλίῳ ἀντιδυναστικῶν. Καὶ ἐνῷ αἱ διώξεις τῶν συνωμοτῶν συνεχίζοντο καὶ ἐλαμβάνοντο αὐστηρὰ μέτρα παρὰ τῆς Κυβερνήσεως πρὸς καταστολὴν πάσης ἐπαναστατικῆς κινήσεως, οἱ ἐν Ναυπλίῳ ἀντιδυναστικοὶ καὶ κυρίως οἱ ἀξιωματικοί, συνεννοοῦντο μὲ τοὺς διοικητὰς διαφόρων φρουρῶν τῆς Πελοποννήσου, διὰ τὴν αἰφνιδιαστικὴν ἐκ πολλῶν σημείων ἐκδήλωσιν τῆς ἐπαναστάσεως.

Τέλος, ἐπὶ τῇ βάσει καταρτισθέντος μυστικοῦ σχεδίου, ὡρίσθη ἡ νὺξ τῆς 3ης Φεβρουαρίου 1862 διὰ τὴν ἔκρηξιν τῆς στάσεως. Ἕν ὅμως, μᾶλλον ἐσκεμμένον, γεγονός, τὴν ἐπέσπευσε κατὰ τρεῖς ἡμέρας. Ἐπὶ τοῦ προκειμένου, ὁ Ναυπλιεὺς ἱστορικὸς Μιχαὴλ Γ. Λαμπρινίδης, εἰς τὴν

μελέτην του «Ἡ Ναυπλία», ἥτις ἐξεδόθη τὸ πρῶτον ἐν Ἀθήναις τὸ ἔτος 1898, ἔγραψε τὰ ἑξῆς :[1]

«... Τὸ σχέδιον τοῦτο τῶν συνωμοτῶν ἤρξατο χαλαρούμενον ἀπὸ τῆς περὶ τὰς ἀρχὰς Ἰανουαρίου μεταβάσεως εἰς Ἀθήνας τοῦ Ἀρτεμίου Μίχου, ὅστις πολλὰ ἔσχε δείγματα προσωπικῆς εὐνοίας παρὰ τοῦ Βασιλέως· Οἱ δισταγμοὶ οὓς μετὰ τὴν ἐξ Ἀθηνῶν ἐπάνοδόν του ἐξέφρασεν ὁ Ἀρτ. Μίχου, περὶ τῆς ἐπιτυχίας τῆς ἐπαναστάσεως, σπουδαίως ἐκλόνισαν τὰς ἐπ' αὐτὸν πεποιθήσεις καὶ τὴν ἐμπιστοσύνην τῶν λοιπῶν συνωμοτῶν, οἵτινες ἤρξαντο μελετῶντες τὸν τρόπον, καθ' ὃν ἐκθέτοντες αὐτὸν πρὸς τὴν Κυβέρνησιν, ἤθελον τὸν πειθαναγκάση νὰ συνκινέση εἰς τὴν κήρυξιν τῆς ἐπαναστάσεως. Ἔνοχοι ἐπιστολαὶ τῶν ἐν Ναυπλίῳ συνωμοτῶν, ἐν αἷς καὶ τοῦ Ἀρτεμίου Μιχου, πρὸς τοὺς συνωμότας των Ἀθηνῶν, ἐσφραγισμέναι ἐν φακέλλῳ τοῦ ἐν Ναυπλιω Βελγικοῦ προξενείου, παρεδοθησαν τὴν εσπέραν τῆς 30ης Ἰανουαρίου 1862 εἰς τὸ ταχυδρομεῖον Ναυπλίου ὑπὸ τοῦ ἐπίσης συνωμότου ὑποπροξένου τοῦ Βελγίου Σπυρ. Ν. Ζαβιτσάνου. Μετὰ τὴν παράδοσιν τοῦ φακέλλου τῶν ἐπιστολῶν εἰς τὸ ταχυδρομεῖον Ναυπλίου, εἷς τῶν πρωτεργατῶν τῆς συνωμοσίας, ὁ ὑπολοχαγὸς τοῦ πεζικοῦ καὶ ἐξόριστος ἐν Ναυπλιῳ Δημ. Θ. Γρίβας, ἔπεισε τὸν Σπυρ. Ν. Ζαβιτσάνον νὰ μεταβῇ εἰς τὸ ταχυδρομεῖον τοῦ Ναυπλίου καὶ ζητήσῃ νὰ ἀναλάβῃ τὸν φάκελλον, ὃν νὰ παραδώσῃ αὐτῷ. Ὁ Δημ. Γρίβας προυτίθετο διὰ τοῦ μέτρου τούτου, κάτοχος γινόμενος τῶν ἐνόχων ἐπιστολῶν, νὰ ἐξαναγκάσῃ τοὺς συνωμότας καὶ ἰδίως τοὺς ἐπ' ἐσχάτων σημεια τινὰ δισταγμοῦ καὶ μεταμελειας ἐκδηλώσαντας, εἰς τὴν ταχεῖαν κήρυξιν τῆς ἐπαναστάσεως. Ὁ Σπυρ. Ν. Ζαβιτσάνος μετέβη πράγματι αὐτοπροσώπως εἰς τὸ ταχυδρομεῖον Ναυπλίου καὶ ἐζήτησε νὰ ἀναλάβῃ τὸν φάκελλον, ἐπὶ τῇ προφάσει ὅτι εἶχεν ἀνάγκην νὰ συμπληρώσῃ τὰς ἐν αὐτῷ ὑπηρεσιακὰς ἐπιστολάς. πλὴν κατὰ τὴν διαβεβαίωσιν τοῦ ἐπιστάτου τοῦ ταχυδρομείου, ὁ ταχυδρομικὸς σάκκος εἶχεν ἄρτι ἀναχωρήσει δι' Ἄργος. Ὁ Σπυρ. Ν. Ζαβιτσάνος χωρὶς νὰ χάσῃ καιρὸν ἀποστέλλει εἰς Ἄργος ἕνα τῶν ὑπαλλήλων του, ὅπως ζητήσῃ παρὰ τοῦ ταχυδρόμου Ἄργους τὴν ἀποσφράγισιν τοῦ ταχυδρομικοῦ σάκκου τοῦ Ναυπλίου, τοῦ διὰ τοῦ Ἄργους διερχομένου, καὶ τὴν εἰς αὐτὸν παράδοσιν τοῦ ἐντὸς αὐτοῦ εὑρισκομένου φακέλλου τοῦ Βελγικοῦ προξενείου. Τὸ ἄστοχον τοῦτο διάβημα, ἀνεπιτηδείως πως διεξαχθέν, διήγειρε τὰς ὑπονοίας τοῦ νοήμονος καὶ ρεκτου τότε ἀστυνόμου Ἄργους Ἀλεξίου Στ. Παπαλεξοπούλου, ὅστις ἀμέσως προέβη εἰς τὴν κατάσχεσιν τοῦ ὑπόπτου φακέλλου, ὃν ἀλύμαντον διεβίβασε πρὸς τὸν ἐν Ναυπλίῳ Νομάρχην. Μάτην ὁ Σπυρ. Ν. Ζαβιτσάνος, ὡς ὑποπρό-

1. Μ. Λαμπρινίδη : Ἡ Ναυπλία σ. 337.

ξενος τοῦ Βελγίου, τὴν πρωΐαν τῆς ἐπιούσης, ἐντόνως διαμαρτυρόμενος, ἐζήτει παρὰ τοῦ Νομάρχου Ροντοπούλου τὴν ἄμεσον παράδοσιν τοῦ κατασχεθέντος φακέλλου τοῦ φέροντος τὰς σφραγῖδας καὶ τὰ σήματα τοῦ Βελγικοῦ προξενείου. Ὁ Νομάρχης, κατόπιν συμβουλίου μετὰ τῶν λοιπῶν αρχῶν τῆς πόλεως, ἀπεφάσισε νὰ ἀποστείλῃ τὸν ὕποπτον τοῦτον φάκελλον πρὸς τὸν ὑπουργὸν τῶν Ἐσωτερικῶν εἰς Ἀθήνας διὰ τοῦ κατὰ τὴν ἰδίαν ἑσπέραν ἀναχωροῦντος τακτικοῦ ἀτμοπλοίου. Τὸ ἀπροσδόκητον τοῦτο περιστατικόν, περιάγον εἰς προφανῆ καὶ ἄμεσον κίνδυνον τὴν προσωπικὴν ἀσφάλειαν τῶν ἐν Ναυπλίῳ συνωμοτῶν, τῶν ἐνοχοποιουμένων ἐκ τῶν ἐν τῷ φακέλλῳ εὑρισκομένων ἐπιστολῶν, ἠνάγκασεν αὐτοὺς κατόπιν μακροῦ ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ τότε ἐφέτου καὶ συνωμότου Γεωρ Πετμεζᾶ Συμβουλίου, νὰ προβῶσιν εἰς τὴν μεμονωμένην ἐξέγερσιν τῆς φρουρᾶς τοῦ Ναυπλίου εἰς τὰ ὅπλα κατὰ τὴν αὐτὴν ἐκείνην νύκτα τῆς 31ης Ἰανουαρίου πρὸς τὴν 1ην Φεβρουαρίου 1862».

»Ἅμα τῷ πέρατι τοῦ Συμβουλίου— γράφει ἐν συνεχείᾳ ὁ Λαμπρινίδης— ὁ ἀντισυνταγματάρχης τοῦ πεζικοῦ Ἀρτέμιος Μίχου, συνοδευόμενος καὶ ὑπὸ τῶν συνωμοτῶν Π. Κορωναίου, Δ. Γρίβα, Χ. Κατσικογιάννη, Ι. Δημοπούλου, Γ. Πετμεζᾶ καὶ Π. Μαυρομιχάλη, ἔσπευσε νὰ μεταβῇ εἰς Ἀκροναυπλίαν, ὅπου ἐστρατωνίζετο τὸ ὑπ' αὐτοῦ διοικούμενον Β' πεζικὸν τάγμα, καὶ ἐκεῖ καλέσας τινὰς τῶν συνωμοτῶν ὑπαξιωματικῶν ἐπεφόρτισε αὐτούς, προϊούσης τῆς νυκτός, νὰ ἐξεγείρωσι τοὺς ἄνδρας, οὓς νὰ παρατάξωσιν ἐν ὅπλοις ἐκτὸς τοῦ στρατῶνος ὅσον οἷον τε ἀθορύβως. Ἡ διαταγὴ ἐξετελέσθη ἐπιτυχῶς, οἱ στρατιῶται λαβόντες τὰ ὅπλα ἐξῆλθον καὶ παρετάχθησαν πρὸ τοῦ στρατῶνος ἐν ἄκρᾳ σιγῇ, ὅτε περὶ τὴν 2αν ὥραν μετὰ τὸ μεσονύκτιον, προσελθὼν ὁ Διοικητὴς αὐτῶν ἐπὶ κεφαλῆς καὶ τινων ἀξιωματικῶν, ἀπέτεινεν αὐτοῖς τὴν ἑξῆς προσφώνησιν : «Στρατιῶται, τὸ Ἔθνος ζητεῖ τὴν συνδρομὴν τοῦ στρατοῦ πρὸς ὑποστήριξιν τῶν δικαιωμάτων του, ὅπως τὴν ἐζήτησε καὶ κατὰ τὴν 3ην Σεπτεμβρίου 1843 πρὸς καθιέρωσιν τοῦ Συντάγματος. Δὲν πρέπει νὰ τῷ ἀρνηθῶμεν αὐτὴν σήμερον, ὡς δὲν τῷ ἠρνήθη τότε ἡ φρουρὰ τῶν Ἀθηνῶν. Κατὰ τὴν στιγμὴν ταύτην αἱ ἅγιαι ψυχαὶ τῶν ἡρώων τοῦ Ἑλληνικοῦ ἀγῶνος, πετῶσαι πέριξ ἡμῶν καὶ πέριξ τῶν ἄλλων αδελφῶν μας, μᾶς ονειδίζουν διὰ τὴν κατάστασιν τοῦ Ἔθνους, ὑπὲρ τοῦ ὁποίου αὐτοὶ τόσον ἐνδόξως ἐμόχθησαν, καὶ θεωροῦσαι ἡμᾶς τὸ κύριον ὄργανον τῆς καταπατήσεως τῶν δικαιωμάτων καὶ τῶν ἐλευθεριῶν του, μὲ φωνὴν ἀγανακτήσεως μᾶς καλοῦν νὰ βαδίσωμεν εἰς τὰ ἴχνη των καὶ τὰ πρὸς τὸ Ἔθνος αἰσθήματα. Ἐμπρός, λοιπόν, αἱ εὐχαὶ των μεθ' ἡμῶν· καὶ ὁ Θεὸς ἂς εὐλογήσῃ τὸ ἔργον μας».

»Μετὰ τὴν προσφώνησιν ταύτην, ὁ Ἀρτέμιος Μίχου πυροβολήσας δὶς διὰ τοῦ πιστολίου του, ἀνεφώνησε : «Ζήτω τὸ Ἔθνος ! Ζήτω τὸ

Σύνταγμα ! Ζήτω ἡ Ἐθνοσυνέλευσις». Οἱ στρατιῶται μηχανικῶς ἔσπευσαν νὰ μιμηθῶσι τὸ παράδειγμα τοῦ ἀρχηγοῦ αὐτῶν πυροβολοῦντες καὶ ζητωκραυγάζοντες. Τὸ ἐν τῇ Ἀκροναυπλίᾳ σύνθημα τῆς ἐξεγέρσεως ἀκούσαντες καὶ οἱ ἐν τῇ πόλει γρηγοροῦντες συνωμόται ἀξιωματικοὶ ἔσπευσαν πρὸς τὸν στρατῶνα τῆς πλατείας τοῦ Συντάγματος, ἔνθα ἐστρατωνίζετο τὸ Α' πεζικὸν τάγμα καὶ ὁ λόχος τοῦ πυροβολικοῦ, καὶ πρὸς τὸν στρατῶνα τοῦ Ὁπλοστασίου καὶ ἐξήγειραν τοὺς ἄνδρας, οὓς ὡδήγησαν καὶ παρέταξαν εἰς τὴν πλατεῖαν τοῦ Συντάγματος ἐνόπλους καὶ μετὰ τῶν πυροβόλων· ἐνταῦθα δ' ἐν τῷ μεταξὺ κατέφθασε καὶ ὁ Ἀρτέμιος Μίχου, ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ ἐν Ἀκροναυπλίᾳ ἀποστατήσαντος ἤδη στρατοῦ, φέροντος ἀναπεπταμένην τὴν ἐρυθρὰν σημαίαν τῆς ἐπαναστάσεως, ἣν πάντες ἐχαιρέτισαν διὰ ζητωκραυγῶν. Ἀπὸ τῆς στιγμῆς ταύτης ἅπασα ἡ φρουρὰ τῆς πόλεως καὶ τῆς Ἀκροναυπλίας συγκεντρωθεῖσα εἰς τὴν πλατεῖαν τοῦ Συντάγματος, ἤρξατο ἀδιακόπων πυροβολισμῶν καὶ ζητωκραυγῶν ὑπὲρ τοῦ Ἔθνους καὶ τῆς Συνελεύσεως, παιανιζουσῶν ἀμφοτέρων τῶν ἐν Ναυπλίῳ μουσικῶν τῶν δύο ταγμάτων ἐθνικοὺς ὕμνους καὶ παιᾶνας. Οἱ στρατιῶται, μετὰ τὴν ἐπίσημον οὕτως εἰπεῖν ἐν τῇ πλατείᾳ ἀνακήρυξιν τῆς ἐπαναστάσεως, διαιρεθέντες εἰς ὁμάδας, περιέτρεχον τὴν πόλιν πυροβολοῦντες καὶ ζητωκραυγάζοντες μέχρι τῆς πρωίας. Αἱ πισταὶ εἰς τὸν πρὸς τὸν Βασιλέα ὅρκον αὐτῶν πολιτικαὶ ἀρχαὶ τῆς πόλεως, ἤτοι ὁ Νομάρχης Ροντόπουλος, ὁ Εἰσαγγελεὺς τῶν ἐφετῶν Κασιέρης, ὁ Φρούραρχος Σπηλιωτόπουλος, ὁ Διοικητὴς τοῦ Α' πεζικοῦ τάγματος Ζορμπᾶς καὶ τινες ἄλλοι κατώτεροι ἀξιωματικοὶ καὶ ὁ Νομίατρος Α. Σακελλαρίδης, ἀρνηθέντες νὰ ὀμόσωσι τὸν ἐπαναστατικὸν ὅρκον, συνελήφθησαν τὴν αὐτὴν νύκτα καὶ καθείρχθησαν ἐν Ἀκροναυπλίᾳ. Οἱ πολῖται τοῦ Ναυπλίου, πλὴν τῶν εὐαρίθμων συνωμοτῶν, ἐν παντελεῖ τῶν γενομένων ἀγνοίᾳ διατελοῦντες, ἔκπληκτοι ἐξηγέρθησαν τοῦ ὕπνου ἐκ τοῦ θορύβου καὶ τῶν πυροβολισμῶν, εὑρεθέντες οὕτως ἀπροσδοκήτως ἐν πλήρει στρατιωτικῇ κατὰ τῶν καθεστώτων ἐπαναστάσει, ἧς ἠγνόουν τὰς διαστάσεις καὶ τὰ αἴτια, καὶ ἥτις τοὺς μὲν νεωτέρους ἐνεθουσίασε, τοὺς δὲ γεροντοτέρους, ἀνακαλοῦντας εἰς τὴν μνήμην αὐτῶν τοὺς κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας ἀγῶνος φοβεροὺς ἐμφυλίους σπαραγμούς, ὧν θέατρον ὑπῆρξε τὸ Ναύπλιον, ἐνέπλησσε φρίκης καὶ ἀπογνώσεως. Τῇ 9η ὥρᾳ τῆς πρωίας τῆς αὐτῆς ἡμέρας (1ης Φεβρουαρίου) ἀπεστάτησε καὶ ἡ φρουρὰ τοῦ Παλαμηδίου, ἀπομονωθέντων τοῦ τε φρουράρχου αὐτοῦ ἀντισυνταγματάρχου Λ. Στέλβαχ καὶ τοῦ διοικητοῦ τοῦ ἐκεῖσε φρουροῦντος λόχου τοῦ πεζικοῦ λοχαγοῦ Ι. Γιαννάρου ὑπὸ τῶν κατωτέρων ἀξιωματικῶν καὶ ὑπαξιωματικῶν τῆς φρουρᾶς καὶ τινων στρατιωτικῶν καταδίκων. Ἡ ἐπαναστατήσασα φρουρὰ τοῦ Παλαμηδίου ἐν τοῖς πρώτοις προέβη εἰς τὴν ἀπόλυσιν τῶν στρατιωτικῶν

καταδίκων, ολίγον δὲ βραδύτερον ἀπέλυσε καὶ πάντας τοὺς ἐν ταῖς φυλακαῖς Παλαμηδίου κρατουμένους βαρυποίνους πολιτικοὺς καταδίκους, τοὺς πλείστους ληστάς, καταδεδικασμένους εἰς θάνατον και εἰς ἰσόβια δεσμά. Ἡ φρουρὰ τοῦ Παλαμηδίου ἀδελφωθεῖσα μετὰ τῶν ἀπολυθέντων καταδίκων κατῆλθεν εἰς τὴν πόλιν καὶ ἡνώθη μὲ τὴν φρουρὰν αὐτῆς, ἥτις μιμουμένη τὸ παράδειγμα τῶν ἐν Παλαμηδίῳ, προέβη καὶ αὐτὴ εἰς τὴν ἀπελευθέρωσιν τῶν ἐν τῇ πόλει κρατουμένων πολιτικῶν καταδίκων καὶ ὑποδίκων, οἵτινες λαβόντες ὅπλα ἐκ τῶν δημοσίων ἀποθηκῶν ἐτάχθησαν παρὰ τὸ πλευρὸν τοῦ ἀποστατήσαντος στρατοῦ».

ΤΟ ΣΥΝΟΝΘΥΛΕΥΜΑ ΤΩΝ ΣΤΑΣΙΑΣΤΩΝ

Ἡ ἐπαναστατήσασα φρουρὰ τοῦ Ναυπλίου ἀπετελεῖτο ἐκ δύο ταγμάτων πεζικοῦ, συνολικῆς δυνάμεως επτακοσίων περίπου ἀνδρῶν καὶ ἐκ δύο λόχων πυροβολικοῦ. Εἰς τούτους προσετέθησαν διακόσιοι ὁπλοφόροι πολῖται καὶ χίλιοι περίπου κατάδικοι καὶ ὑπόδικοι, μεταξὺ τῶν οποίων ἦσαν καὶ περὶ τοὺς δέκα ἀξιωματικοί. Τὰ δὲ ἐπὶ τῶν προμαχώνων τοῦ φρουρίου τοποθετημένα πυροβόλα καὶ οἱ ὅλμοι δὲν ὑπερέβαινον τὰ ἑκατόν. Τὸ σύνθημα τῶν συνωμοτῶν ἦσαν αἱ λέξεις: «Σκοτάδι και Σπαθί». Τοῦτο ἀνῆκεν εἰς ἔμπνευσιν τοῦ Ζαβιτσάνου, ὁ ὁποῖος, φέρων τὴν στολὴν τοῦ ὑποπροξένου τοῦ Βελγίου, ἀνέλαβε τὴν διοίκησιν τῆς συσταθείσης πολιτοφυλακῆς καὶ ὁ ὁποῖος τὴν ἑπομένην εὗρε τὸν καιρὸν νὰ γράψῃ καὶ νὰ μελοποιήσῃ τὸν ὕμνον τῆς ἐπαναστάσεως, τοῦ ὁποίου τὸ πρῶτον τετράστιχον ἦτο τὸ ἑξῆς :

«Χαῖρε πρώτη, χαῖρε πρώτη τοῦ μηνὸς Φεβρουαρίου,
ὁ στρατὸς καὶ οἱ πολῖται εἰς τὸ σκότος τὸ βαθὺ
ἐξανίστανται καὶ τρέμουν αἱ ἐπάλξεις τοῦ Ναυπλίου
εἰς τὸ σύνθημα Σκοτάδι, εἰς τὸ σύνθημα Σπαθί».

Τὴν πρωίαν οἱ πρωτεργάται τῆς συνωμοσίας συνῆλθον εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Α. Μίχου, τὸν ὁποῖον καὶ ἀνεκήρυξαν ἀρχηγὸν τῆς ἐπαναστάσεως. Ἐπίσης τὸν ἀντισυνταγματάρχην Π. Κορωναῖον διώρισαν αρχηγὸν τοῦ ἐπιτελείου, τὸν ταγματάρχην Δ. Μπότσαρην φρούραρχον Ναυπλίου καὶ ὑποφρούραρχον τὸν ἴλαρχον Παραμυθιώτην, φρούραρχον Παλαμηδίου τὸν Χ. Ζυμβρακάκην, στρατιωτικὸν ἀστυνόμον τὸν Δημ. Γρίβαν καὶ δημοτικὸν ἀστυνόμον τὸν δικηγόρον Εὐθυμιόπουλον.

Τὴν ἰδίαν ἡμέραν ὁ δήμαρχος Ναυπλιέων Πολ. Ζαφειρόπουλος ἐξέδωσε τὴν ἑξῆς προκήρυξιν πρὸς τὸν λαόν :

«Συμπολῖται,

»Ὁ ἐν τῇ πόλει στρατός, τεθεὶς ὑπὸ τὰ ὅπλα ἀπὸ τῆς 3ης ὥρας τῆς

νυκτός, καθιέρωσε τὴν ἐπάνοδον τῶν καταποντισθέντων ἀπὸ πολλοῦ εθνικῶν συμφερόντων, τηρήσας ἀξιοσημείωτον καθ' ὅλον τὸ διάστημα τάξιν καὶ περιβαλὼν ὑπὸ τὴν ἀσφάλειάν του τὰς δημοσίας καὶ ἰδιωτικὰς περιουσίας. Ἡ διαγωγὴ αὕτη τοῦ στρατοῦ, τοῦ ἀρχηγοῦ αὐτοῦ καὶ τῶν κ.κ. ἀξιωματικῶν τῶν λαβόντων μέρος, εἶναι ἐθνοσωτήριος. Συσταίνων εἰς ἅπαντας τὴν τήρησιν τῆς τάξεως, ἐπισφραγιζούσης τὸ κίνημα, ὡς εθνικὸν, τοὺς παρακαλῶ νὰ ἐπιδοθῶσιν ἀνενδότως εἰς τὰ ἔργα των εκαστος, ἔχων ὑπ' ὄψιν ὅτι ὁ στρατὸς εἶναι φρουρὸς τῆς τιμῆς καὶ τῆς περιουσίας του.

»Ἐν Ναυπλίῳ τὴν 1ην Φεβρουαρίου, 9ην ὥραν π.μ. 1862».

Ἐπίσης τὸ δημοτικὸν συμβούλιον συνῆλθεν εἰς ἔκτακτον συνεδρίασιν καὶ ἐξέδωσε ψήφισμα, τὸ ὁποῖον ἐτοιχοκολλήθη εἰς τὰς ὁδοὺς τῆς πόλεως. Εἰς αὐτὸ ἐτονίζετο μεταξὺ ἄλλων ὅτι : «...παρεδέχθη ὁμοθυμαδὸν τὸ κίνημα ὡς συντελεστικὸν εἰς τὴν εὐημερίαν τοῦ τόπου καὶ ἀνέθετο τὴν ἀσφάλειαν τῆς πόλεως καὶ τὴν τήρησιν τῆς τάξεως εἰς τὸν στρατὸν καὶ τὸν ἀρχηγόν του...».

Ἐξ ἄλλου τὴν εσπέραν τῆς αὐτῆς ἡμέρας ἀφίχθη εἰς Ναύπλιον ἴλη ἱππικοῦ ἑδρεύουσα εἰς Ἄργος, καὶ εχουσα ἐπὶ κεφαλῆς τὸν ὑπολοχαγὸν ἱππικοῦ Δ. Τριτάκην, ὁ ὁποῖος ἐτέθη μετὰ τῶν ἀνδρῶν του ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς στάσεως. Τὴν ἑπομένην συνεστήθη επαναστατικὴ επιτροπὴ ἐκ προκρίτων τοῦ Ναυπλίου, εἰς τὴν οποίαν μετέσχον δικαστικοί, ἰατροί καὶ δικηγόροι. Ἡ επιτροπὴ ἐξέδωσε προκήρυξιν ἀπευθυνομένην πρὸς ὅλους τοὺς Ἕλληνας τοῦ Βασιλείου, διὰ τῆς ὁποιας ἐκάλει αὐτοὺς εἰς γενικὴν ἐπανάστασιν πρὸς καθιέρωσιν των ἀρχῶν, ἃς ἡ επανάστασις τοῦ Ναυπλίου ἐπεδίωκεν, ἤτοι : «τῆς καταπτώσεως τοῦ ἰσχύοντος κυβερνητικοῦ συστήματος, τῆς διαλύσεως τῆς Βουλῆς καὶ τῆς συγκλήσεως Ἐθνικῆς Συνελεύσεως...».

Οὕτως ἐχόντων τῶν πραγμάτων, ἡ στάσις εἶχεν ἐπιτυχως ἐκδηλωθῆ. Τί θὰ ἐγίνετο, ὅμως, ἐν συνεχεία διὰ τὴν ἐπιτυχίαν καὶ τοῦ γενικωτέρου προγράμματος της ; Συνεκροτήθη συμβούλιον ἐκ τῶν συνωμοτῶν ἀξιωματικῶν εἰς τὸ ὁποιον ὁ Κορωναῖος προέτεινε νὰ ἐφαρμοσθῇ τὸ ἀρχικὸν σχέδιον : Ἡ εκστρατεία ἐναντίον τῆς Πρωτευούσης. Τὴν ἄποψιν αὐτὴν συνεμερίσθησαν καὶ ἄλλοι συνωμόται. Τελικῶς ὅμως επεκράτησεν ἡ γνώμη τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς στάσεως Α. Μίχου, ὁ ὁποῖος ἐπίστευεν ὅτι ἡ ἐπίδρασις τῆς εἰδήσεως ὅτι ἐστασίασαν αἱ φρουραὶ Ναυπλίου καὶ Ἄργους, θὰ εἶχεν ὡς ἀποτέλεσμα τὴν πτῶσιν τῆς Κυβερνήσεως καὶ τὴν ἐπίτευξιν τῶν σκοπῶν του κινήματος.

Ἐν συνεχεία τὴν ἰδίαν ἡμέραν ὁ στασιάσας στρατὸς ἔδωσεν «ὅρκον» ἐν δημοσίᾳ τελετῇ, μεθ' ὃ συνεστήθη «πολεμικὸν συμβούλιον» ὑπὸ τὴν αρχηγίαν τοῦ Π. Κορωναίου, κατ' ἀπόφασιν τοῦ ὁποίου διετάχθη ἡ ὀχυ-

ρωσις τῶν ἐπικαίρων σημείων τῆς πόλεως. Πράγματι δὲ ἔσπευσαν οἱ στασιασταὶ νὰ τοποθετήσουν εἰς τὰς ὀχυρωθείσας θέσεις 80 πυροβόλα.

Οἱ συνωμόται ἐπιδιώκοντες τὴν γενίκευσιν τῆς στάσεως, ὅπως προεβλέπετο ἄλλως τε ἀπὸ τὰ σχέδιά των, ἀπέστειλαν εἰς Τρίπολιν ἀπόσπασμα ἱππικοῦ ὑπὸ τὸν ὑπίλαρχον Γαρδικιώτην, διὰ νὰ συνεννοηθῇ καὶ μετὰ τῶν ἐκεῖ στασιαστῶν. Τὴν ἀποστολὴν συνώδευσαν, ὡς πολιτικὰ μέλη, ὁ ἐφέτης Γ. Πετμεζᾶς καὶ οἱ δικηγόροι Ι. Παπαζαφειρόπουλος καὶ Κ. Ἀντωνόπουλος. Καὶ πράγματι, τὴν 3ην Φεβρουαρίου ἐστασίασεν ἡ ὀλιγάριθμος φρουρὰ τῆς Τριπόλεως, ὑπὸ τὸν φρούραρχον αὐτῆς λοχαγὸν Καπετανάκην καὶ τὸν ὑποφρούραρχον ὑπολοχαγὸν Κουμανδαράκην. Ἡ χωροφυλακή, ὅμως, ἀνερχομένη εἰς δύναμιν 50 ἀνδρῶν, δὲν μετέσχε καὶ ἐτέθη ὑπὸ περιορισμόν. Συνελήφθησαν δὲ ὡς ἀντιδρῶντες εἰς τὸ κίνημα ὁ ταγματάρχης Κροκίδας καὶ ὁ ἐνωμοτάρχης Ἀλεξανδρόπουλος.

ΤΑ ΚΥΒΕΡΝΗΤΙΚΑ ΜΕΤΡΑ

Ἡ στάσις τοῦ Ναυπλίου εἶχε πράγματι ἐπιτύχει. Καὶ οἱ συνωμόται, ἐν τῷ ἐνθουσιασμῷ τῆς προσκαίρου ἐκείνης ἐπιτυχίας, ἀνέμενον ὅτι συντόμως καὶ πολλαὶ ἄλλαι φρουραὶ θὰ ἔσπευδον νὰ μιμηθοῦν τὸ παράδειγμά των, ἡ δὲ Κυβέρνησις τῶν Ἀθηνῶν, πανικοβαλλομένη, θὰ παρῃτεῖτο καὶ ὅλα θὰ ἔβαινον πρὸς πλήρη κατίσχυσιν τῶν σκοπῶν τῆς συνωμοσίας.

Ἀλλ' αἱ ἐλπίδες των ἀπεδείχθησαν ἀβάσιμοι. Ἡ Κυβέρνησις ἀνησύχησε βεβαίως, ὡς ἦτο ἑπόμενον, ἀλλὰ κάθε ἄλλο παρὰ ἐπανικοβλήθη. Διετήρησε τὴν ψυχραιμίαν της καὶ ἔσπευσε νὰ λάβῃ ἀμέσως μέτρα διὰ νὰ καταπνίξῃ τὴν στάσιν καὶ ν' ἀποκαταστήσῃ τὴν τάξιν καὶ τὴν πειθαρχίαν.

Τὴν 3ην Φεβρουαρίου ἀπέστελλεν ἀτμοπλοικῶς στρατιωτικὴν δύναμιν ὑπὸ τὸν ἀντιστράτηγον Γενναῖον Κολοκοτρώνην, ἡ ὁποία καὶ ἀπεβιβάσθη εἰς Μύλους. Ὁ Κολοκοτρώνης ἔφερε καὶ ἐπιστολὰς πρὸς τὸν στρατηγὸν Τσόκρην, ἀπὸ φιλικά του πρόσωπα ἐν τῇ Κυβερνήσει, διὰ τῶν ὁποίων ἐκαλεῖτο οὗτος νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν ὁδὸν τοῦ καθήκοντος.

Τὰ ἀτμόπλοια, ποὺ μετέφερον τὸν στρατόν, ὑπέστησαν σφοδρὸν κανονιοβολισμὸν ἀπὸ τὰ πυροβολεῖα τῶν φρουρίων, ἀλλ' ἄνευ ζημιῶν. Συγχρόνως βουλευταὶ καὶ προσωπικότητες διαθέτουσαι κῦρος, κατῆλθον εἰς Πελοπόννησον διὰ νὰ προλάβουν ἄλλας στασιαστικὰς ἐκδηλώσεις. Ἀλλ' ἡ κυρία ἐκστρατευτικὴ δύναμις, ἡ ὁποία διετέθη πρὸς καταστολὴν τῆς στάσεως, ἀπετελεῖτο ἀπὸ δώδεκα λόχους πεζικοῦ καὶ πυροβολικοῦ καὶ δύο ἴλας ἱππικοῦ, ὑπὸ τὴν γενικὴν ἀρχηγίαν τοῦ στρατηγοῦ Χάν. Ἡ δύναμις αὐτὴ ἔφθασεν εἰς Κόρινθον τὴν 5ην Φεβρουαρίου. Ἐκεῖ ἀφίχθη

καὶ ὁ Βασιλεὺς Ὄθων. Τὸ στράτευμα παρετάχθη ἐνώπιόν του καὶ ὁ Βασιλεὺς τὸ προσεφώνησε μὲ τοὺς ἑξῆς λόγους :

«Στρατιῶται,

Μετὰ βαθείας λύπης ἐπληροφορήθην, ὅτι ἄνθρωποι, εἰς τοὺς ὁποίους δὲν θέλω νὰ δώσω πλέον τὸν ἔντιμον τίτλον τοῦ στρατιώτου, τὸν ὁποῖον φέρετε ὑμεῖς, ὅτι οἱ ἄνθρωποι οὗτοι, λέγω, στασιάσαντες ἐκηλίδωσαν τὴν στρατιωτικὴν τιμήν. Οἱ ἄνθρωποι οὗτοι ἐγένοντο ἄπιστοι εἰς τὸ Σύνταγμα καὶ εἰς τοὺς Νόμους, οἱ ὁποῖοι ἐπ' ἀγαθῷ καὶ σωτηρίᾳ τῆς πατρίδος ἐπιβάλλουν εἰς τὸν στρατιώτην, ὡς πρώτιστον καθῆκον του τὴν πίστιν καὶ ὑποταγὴν εἰς τὸν Βασιλέα του, τὸν ἀνώτατον ἄρχοντα τοῦ στρατοῦ. Καλέσας ὑμᾶς νὰ ἐπαναφέρητε εἰς ὑποταγὴν τοὺς ἀπιστήσαντας, σᾶς ἐνεπιστεύθην τὴν τιμὴν τοῦ Ἑλληνικοῦ στρατοῦ. Διὰ τῆς πίστεως καὶ τῆς ἀνδρείας σας θέλετε ἀποπλύνει τὴν κηλῖδα, ἣν ἐκεῖνοι ἀπεπειράθησαν νὰ προσάψωσιν εἰς τὴν τιμήν του. Μετ' ἀγαλλιάσεως σᾶς ἀναγγέλλω ὅτι ἅπας ὁ πιστός μου λαὸς προσφέρεται προθύμως νὰ συμπράξῃ μεθ' ὑμῶν, ἀγωνιζομένων ὑπὲρ τῶν καθεστώτων, τὰ ὁποῖα δικαίως θεωρεῖ ὡς τὴν ἀσφαλεστέραν ἐγγύησιν τῆς εὐημερίας αὐτοῦ ἐν τῷ παρόντι καὶ τῆς δόξης του ἐν τῷ μέλλοντι».

Οἱ ἀξιωματικοὶ καὶ στρατιῶται, ἐνστερνισθέντες τοὺς πατριωτικοὺς αὐτοὺς λόγους, ἐπευφήμησαν ἐνθουσιωδῶς τὸν Βασιλέα, ὁ ὁποῖος ἐν συνεχείᾳ ἀνεχώρησεν ἐπιστρέψας εἰς Ἀθήνας.

Τὸ κυβερνητικὸν στράτευμα ἔλαβεν ἀμέσως κατεύθυνσιν πρὸς τὸ Ἄργος. Ἐν τῷ μεταξὺ ὅμως εἶχεν σταλῇ ὑπὸ τῶν στασιαστῶν τοῦ Ναυπλίου ὁ ταγματάρχης Ζυμβρακάκης μὲ σημαντικὴν δύναμιν, διὰ νὰ ἐνισχύσῃ τὸ τμῆμα τῶν κινηματιῶν τὸ κατέχον τὰ Δερβενάκια. Ἀλλ' ὁ Ζυμβρακάκης ἠναγκάσθη νὰ ὑποχωρήσῃ πρὸ τοῦ ἐπερχομένου ὄγκου τοῦ κυβερνητικοῦ στρατοῦ καὶ ἔφθασεν εἰς Ἄργος, μὲ σχέδιον νὰ ὀχυρωθῇ εἰς τὴν πόλιν, μαζὶ μὲ τὸν στρατηγὸν Τσόκρην. Ὁ Τσόκρης ὅμως, ἐπηρεασθεὶς ἀπὸ τὰς ἐπιστολὰς ποὺ εἶχε λάβει ἤδη ἐξ Ἀθηνῶν, ἐνεθυμήθη τὸ καθῆκον του καὶ τὸν ὅρκον του πρὸς τὸν Βασιλέα καὶ εἶχεν ἀναχωρήσει ἀπὸ τὸ Ἄργος. Εὑρίσκετο δὲ εἰς τοὺς Μύλους, μαζὶ μὲ τὸν στρατηγὸν Γενναῖον Κολοκοτρώνην καὶ τὰς κυβερνητικὰς δυνάμεις.

Ὁ Ζυμβρακάκης, μένεα πνέων ἐναντίον τοῦ Τσόκρη, προέβη εἰς τὴν σύλληψιν ὅλων τῶν μελῶν τῆς οἰκογενείας τούτου καὶ τὸν ειδοποίησε νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς Ἄργος, ἄλλως δὲν ἠγγυᾶτο διὰ τὴν ἀσφάλειαν τῆς ζωῆς τῶν συλληφθέντων υἱῶν καὶ συγγενῶν του.

Ὁ Τσόκρης, πρὸ τῆς ἀπειλῆς αὐτῆς, ἠναγκάσθη νὰ ἐπιστρέψῃ τὸ μεσονύκτιον τῆς 5ης Φεβρουαρίου εἰς Ἄργος. Ἐκεῖ συνελήφθη ἀμέσως καὶ ἀπεστάλη εἰς Ναύπλιον, ὅπου ὁ ἀρχηγὸς τῆς στάσεως διέταξε τὴν κράτησίν του εἰς τὰς φυλακὰς τῆς Ἀκροναυπλίας.

Οἱ ἐν Ἄργει ἐπὶ κεφαλῆς τῶν στασιαστικῶν τμημάτων Χ. Ζυμβρακάκης καὶ Δ. Γρίβας ἀπεφάσισαν ἀρχικῶς νὰ ὀχυρωθοῦν εἰς τὴν πόλιν, διὰ ν' ἀποκρούσουν τὸ ἐπερχόμενον κυβερνητικὸν στράτευμα. Ἀλλὰ ταχέως ἤλλαξαν γνώμην. Πρῶτον, διότι ἐμειονέκτουν αἰσθητῶς ἔναντι τῶν ἀντιπάλων των καὶ δεύτερον, διότι ἀντελήφθησαν ὅτι τὰ πνεύματα τῶν Ἀργείων εἶχον ἤδη μεταστραφῆ, λόγω τῆς συλλήψεως τοῦ Τσόκρη. Κατόπιν τούτου ἐγκατέλειψαν τὴν ἀρχικὴν των ἀπόφασιν, καὶ τὴν πρωΐαν τῆς 6ης Φεβρουαρίου ἀνεχώρησαν ἐσπευσμένως ἀπὸ τὸ Ἄργος, ὁδεύοντες πρὸς Ναύπλιον, ἐνῶ ἐξ ἀντιθέτου πλευρᾶς εἰσήρχοντο εἰς τὴν πόλιν τὰ κυβερνητικὰ στρατεύματα ὑπὸ τὸν στρατηγὸν Χάν. Οἱ ὑποχωροῦντες στασιασταί, ἀντήλλαξαν μερικοὺς πυροβολισμοὺς μεταξὺ τῶν ὀπισθοφυλακῶν των καὶ τῶν προφυλακῶν τοῦ κυβερνητικοῦ στρατοῦ, ἀλλ' ἄνευ σοβαροῦ ἀποτελέσματος. Συγχρόνως ἔσπευδεν εἰς βοήθειάν των ὁ ἐκ τῶν ἀρχηγῶν τῆς στάσεως Κορωναῖος μὲ δύο οὐλαμοὺς ἑτοίμους νὰ δώσουν μάχην. Μετ' ὀλίγον ὅμως ὑπεχώρησαν καὶ αὐτοὶ εἰς Ναύπλιον, χωρὶς νὰ πραγματοποιήσουν τὴν πρόθεσίν των.

Τὴν ἰδίαν νύκτα, τὰ κυβερνητικὰ τμήματα ἀνενόχλητα κατέλαβον τὴν Τίρυνθα, ἔνθα ἐστρατοπέδευσαν. Ἐν τῷ μεταξὺ οἱ ἐπαναστάται ὠχυρώθησαν κατεσπευσμένως ἐντὸς καὶ πέριξ τοῦ Ναυπλίου τοποθετήσαντες τμῆμα ἐκ 300 ἀνδρῶν, εἰς τὸ χωρίον Ἄρεια, ὁπόθεν διήρχετο τὸ σύστημα ὑδρεύσεως τῆς πόλεως, 200 εἰς τοὺς ἔναντι λοφίσκους καὶ τὸν Προφήτην Ἠλίαν καὶ 100 εἰς τὸν μύλον Ταμπακοπούλου. Ἐπὶ τοῦ λόφου τοῦ Προφήτου Ἠλία ἐγκατέστησαν καὶ πυροβόλα. Ὁ Π. Κορωναῖος δὲ ὠχυρώθη μὲ ἱκανὴν δύναμιν εἰς τὴν Πρόνοιαν, ἀποτελῶν τὴν δευτέραν γραμμὴν τῆς ἀμύνης.

Η ΠΡΟΚΗΡΥΞΙΣ ΤΟΥ ΟΘΩΝΟΣ

Τὰ πράγματα ὡς ἐφαίνετο δὲν ἐξειλίσσοντο εὐνοϊκῶς διὰ τοὺς στασιαστάς. Ἐνῶ μόλις τρεῖς ἡμέρας προηγουμένως προεξώφλουν οὗτοι τὴν ταχειαν καὶ ἀναίμακτον ἴσως ἐπιτυχίαν των, ἤδη ἔβλεπον ὅτι τὰ βασιλικὰ στρατεύματα, ἐξορμήσαντα ταχύτατα καὶ μὲ ἀποφασιστικότητα, τοὺς εἶχον πολιορκήσει εἰς τὸ «ἄντρον» των. Ἡ ἀναμέτρησις πλέον ἦτο ἐκ τῶν προτέρων καταδικασμένη. Ἡ ἄμυνα ἀμφίβολος. Τί ἀπέμενεν ἤδη εἰς αὐτούς ; Πρὸ τῆς ἀμηχανίας καὶ τοῦ ἀδιεξόδου των ἐσκέφθησαν ὅτι μόνον μία ὁδὸς ὑπῆρχεν : Αἱ ξέναι Δυνάμεις.

Πρὸς τοῦτο συνῆλθον εἰς συμβούλιον οἱ στρατιωτικοὶ ἡγέται τῆς στάσεως ὡς καὶ «ἡ διοικητικὴ ἐπιτροπή» καὶ ἀπεφάσισαν πρὸ πάσης ἄλλης ἐνεργείας νὰ ἀπευθυνθοῦν δι' ὑπομνήματός των πρὸς τοὺς ἐν Ἀθήναις Πρεσβευτὰς τῶν τριῶν μεγάλων Δυνάμεων καὶ νὰ τοὺς ἐκθέσουν τὰς ἀφορμὰς καὶ τοὺς σκοποὺς τοῦ κινήματος. Ὄντως συνετάχθη ἀμέσως

μία λεπτομερής έκθεσις καὶ ἐπεδόθη εἰς τοὺς ἐν Ναυπλίῳ προξενικοὺς ἀντιπροσώπους Γαλλίας καὶ Αὐστρίας, διὰ νὰ τὴν διαβιβάσουν εἰς Ἀθήνας.

Διά τῆς ἐν λόγῳ ἐκθέσεως οἱ στασιασταὶ ἐδικαιολόγουν τὸ κίνημά των, ἐπαναλαμβάνοντες τοὺς περὶ παραβάσεως τοῦ συντάγματος ἰσχυρισμούς των. Ἐπίσης διετύπωναν τὰς γνωστὰς ἀξιώσεις των καὶ ἐβεβαίωναν ὅτι δὲν ἀπεσκόπουν εἰς προσβολὴν τῆς μοναρχικῆς καὶ συνταγματικῆς τάξεως, ἐδήλουν δὲ ὅτι ἡ στάσις δὲν ἀντέκειτο εἰς τὴν ἐν τῇ Ἀνατολῇ τηρουμένην πολιτικὴν ἐκ μέρους τῶν μεγάλων Δυνάμεων.

Τί ἐπεδίωκον οἱ στασιασταὶ τοῦ Ναυπλίου μὲ τὸ ἔγγραφον ἐκεῖνο πρὸς τοὺς Πρεσβευτάς ; Ἡ ὀρθὴ ἐξήγησις εἶναι ὅτι, βλέποντες τὴν ἀποτυχίαν τῆς ἐξεγέρσεώς των, ἤθελον νὰ ἐξασφαλίσουν τὴν μεσολάβησίν των διὰ τὴν λύσιν τῆς κρίσεως.

Ἐν τῷ μεταξὺ τμήματα τοῦ κυβερνητικοῦ στρατοῦ ἐκ τοῦ συγκεντρωθέντος εἰς Τίρυνθα, ἐνισχυθέντα διὰ πυροβολικοῦ, τὸ ὁποῖον εἶχεν ἀφιχθῆ εἰς Μύλους, ἤρχισαν τὴν πρωίαν τῆς 8ης Φεβρουαρίου συντονισμένην ἐπίθεσιν ἐναντίον τῶν θέσεων τῶν στασιαστῶν εἰς τὴν Ἄρειαν, τὸν Προφήτην Ἠλίαν καὶ τὸν μύλον Ταμπακοπούλου. Καὶ κατέλαβον μέν, κατόπιν τριώρου σκληρᾶς μάχης, τὴν Ἄρειαν καὶ ἄλλα τινὰ σημεῖα, ἀλλὰ μετ᾽ ὀλίγον ἠναγκάσθησαν νὰ ὑποχωρήσουν, διότι ἐβάλλοντο συνεχῶς ἀπὸ τὰ πυροβολεῖα τῶν φρουρίων καὶ ὑπέστησαν ἰσχυρὰν ἀντεπίθεσιν ἀπὸ ἄλλα στασιαστικὰ τμήματα, τῶν ὁποίων ἡγεῖτο ὁ Μίχου. Κατὰ τὰς συμπλοκὰς ἐκείνας ἐφονεύθησαν ἀρκετοὶ ἀξιωματικοὶ καὶ ὁπλῖται ἑκατέρωθεν.

Δέον νὰ σημειωθῇ ὅτι ἡ στάσις εἶχε περιορισθῆ πλέον μόνον εἰς τὸ Ναύπλιον. Διότι εἰς τὸ Ἄργος καὶ τὴν Τρίπολιν εἶχε κατασταλῆ οὐχὶ διὰ πολεμικῶν ἐπιχειρήσεων, ἀλλὰ διὰ τῆς πειθοῦς καὶ τῆς φρονήσεως.

Κατὰ τὰς ἑπομένας ἡμέρας αἱ μάχαι συνεχίσθησαν ἀπὸ ἀμφοτέρας τὰς πλευρὰς μὲ ἐναλλασσόμενον οὐχὶ σοβαρὸν ἀποτέλεσμα.

Τὴν 17ην Φεβρουαρίου ὁ Βασιλεὺς ἀπηύθυνε τὴν ἑξῆς προκήρυξιν πρὸς τὸν Ἑλληνικὸν λαόν, τὴν ὁποίαν ὑπέγραφε καὶ τὸ ὑπουργικὸν συμβούλιον ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ Γ. Κουντουριώτη :

«Ἕλληνες,

»Συμβὰν ἀξιοθρήνητον διετάραξε τὴν ἡσυχίαν τοῦ Κράτους καὶ κατεπίκρανε τὴν καρδίαν μου. Ἄνθρωποί τινες εἰς τοὺς ὁποίους εἶχον ἐμπιστευθῆ τὴν φύλαξιν τῆς ἀσφαλείας τοῦ τόπου καὶ τῆς ἰσχύος τῶν νόμων αὐτοῦ καὶ τῶν ὁποίων τὴν πίστιν ἠγγυῶντο ἡ ἱερότης τοῦ ὅρκου καὶ τὸ ἀμόλυντον τῆς στρατιωτικῆς τιμῆς, ἀθετήσαντες καὶ τιμὴν καὶ ὅρκον καὶ πλανήσαντες τοὺς ὑπ᾽ αὐτούς, ὕψωσαν τὴν σημαίαν τῆς ἀποστασίας ἐπὶ τοῦ φρουρίου Ναυπλίας, προκαλοῦντες εἰς τὴν φίλην ἡμῶν πα-

τρίδα τὰ δεινὰ τῆς στυγερωτέρας ὅλων τῶν ἀναρχιῶν, τῆς στρατιωτικῆς ἀκολασίας.

»Πρὸς περιστολὴν τοῦ κακοῦ καὶ ματαίωσιν τῶν ὀλεθρίων τῶν ἀποστατῶν σχεδίων, ἡ Κυβέρνησις Μου ἔλαβεν ἤδη τὴν ἀπαιτουμένην πρόνοιαν, καὶ ἐπειδὴ ἠσθάνθη βαθύτερον τὴν γενομένην εἰς τὰς σημαίας ὕβριν, παρὰ τὸν καθ' ὅλον τὸ λοιπὸν Κράτος στερεὸν καὶ ἀκλόνητον εἰς τὰ καθήκοντα αὐτοῦ διαμείναντα, καὶ τὰ αἰσθήματα αὐτοῦ ταῦτα διὰ συγκινητικῶν δηλώσεων διατρανώσαντα πιστὸν Μου στρατόν, αἱ ἐπαρκεῖς στρατιωτικαὶ δυνάμεις, αἱ ταχέως συγκεντρωθεῖσαι περὶ τὸ εἰρημένον φρούριον, ὅπου μόνον περιωρίσθη τὸ ἀποστατικὸν κίνημα, οὐδεμίαν ἀφήνουσιν ἀμφιβολίαν, ὅτι ἐντὸς ὀλίγου οἱ στασιασταὶ θέλουσι παραδοθῆ εἰς τὴν ἐξουσίαν τῶν Νόμων. Ὅ,τι κατὰ τὴν λυπηρὰν ταύτην περίστασιν ἠδυνήθη ἰδίως νὰ μὲ παρηγορήσῃ εἶναι βεβαίως, ὦ Ἕλληνες, ἡ ὁμόφωνος ἀποδοκιμασία, τὴν ὁποίαν τὸ ἀπονενοημένον τοῦτο κίνημα παρ' Ὑμῖν συνήντησεν, εἶναι ἡ ἀγανάκτησις, τὴν ὁποίαν διήγειρεν εἰς τὰς ψυχὰς ὅλων ὑμῶν, εἶναι ἡ πρόθυμος συνδρομή, τὴν ὁποίαν πανταχόθεν προσενέγκατε ὑπὲρ τῶν Νόμων καὶ κατὰ τῆς αναρχίας. Αἰσθάνομαι λοιπὸν τὴν ἀνάγκην νὰ Σᾶς εὐχαριστήσω ἐγκαρδίως, νὰ ἐπαινέσω δημοσίᾳ τὴν φιλοπατρίαν Σας καὶ νὰ δηλώσω τὴν ὁποίαν αἰσθάνομαι ὑψηλοφροσύνην, βασιλεύων τοιούτου λαοῦ.

»Ἕλληνες, ἐμμένετε εἰς τὰ φρονήματα ταῦτα, τὰ γενναῖα, τὰ ἐθνικά, τὰ ἄξια Ὑμῶν φρονήματα, περιστοιχίσατε ἐν ἀμοιβαίᾳ πίστει καὶ ἀγάπῃ τὸν Θρόνον, μετὰ τοῦ ὁποίου Σᾶς συνδέουσιν ἀδιαρρήκτως οἱ ὅρκοι τοῦ 1833 καὶ 1844, καὶ τὸν ὁποῖον ἡ κοινὴ συνείδησις ἀναγνωρίζει ὡς τὴν ἀσφαλεστέραν ἐγγύησιν τοῦ ἐθνισμοῦ Σας καὶ τῶν πόθων Σας, και εστὲ βέβαιοι ὅτι ὁ Βασιλεὺς Ὑμῶν, ὑπὲρ τῆς ἰσχύος τῶν νόμων πρὸς μόνον τὸ καλὸν τοῦ λαοῦ ἀγρυπνῶν, συναισθάνεται ὅτι εἶναι πατὴρ ὅλων τῶν Ἑλλήνων, καὶ ὅτι ἡ τοῦ πατρὸς φιλοστοργία τὰς μὲν ἀγαθὰς πράξεις ἀνταμείβει μετὰ χαρᾶς, λυπεῖται δὲ τιμωροῦσα τὰς κακὰς καὶ τὴν τιμωρίαν ταύτην μέχρι τῶν τελευταίων ὁρίων τοῦ κοινοῦ συμφέροντος περιστέλλει».

ΟΙ ΣΤΑΣΙΑΤΑΙ ΗΤΤΩΝΤΑΙ

Ἐν τῷ μεταξύ, ὁ κυβερνητικὸς στρατός, ἀποφασισμένος νὰ ἐκκαθαρίσῃ τὴν κατάστασιν, ἐξαπέλυσε γενικὴν ἐπίθεσιν ἐναντίον τῶν στασιαστῶν τὰς πρωινὰς ὥρας τῆς 9ης Φεβρουαρίου. Ὁ ἀγὼν ὑπῆρξε πεισματώδης. Τὴν ἑσπέραν τῆς ἰδίας ἡμέρας αἱ τάξεις τῶν ἐπαναστατῶν ὑπέστησαν ἕνα ἠθικὸν κλονισμόν, διότι ὁ ὑπολοχαγὸς Γουργούρης μὲ τὸ τμῆμα του προσεχώρησεν εἰς τὸ κυβερνητικὸν στράτευμα, τὸ ὁποῖον καὶ κατέλαβε τὴν Ἄρειαν. Ἐκεῖ μεταξὺ τῶν φονευθέντων ἦτο καὶ ὁ ἀνθυπολοχαγὸς

τῶν στασιαστῶν Σπυρίδων Δυοβουνιώτης, ὁ ὁποῖος ἐμάχετο μὲ ἡρωισμὸν ἀδίκως ἀναλωθέντα εἰς ἐμφύλιον πόλεμον. Ἐν συνεχείᾳ αἱ κυβερνητικαὶ δυνάμεις ἐξετόπισαν τοὺς κινηματίας καὶ ἀπὸ τὴν Πρόνοιαν τὴν ὁποίαν ἐπίσης κατέλαβον. Κατὰ τὴν μάχην αὐτὴν συνελήφθη αἰχμάλωτος καὶ ὁ ἀντισυνταγματάρχης Π. Κορωναῖος, ὁ ὁποῖος ἔφερε διαμπερὲς τραῦμα.

Δύο καίριαι θέσεις τῶν ἐπαναστατῶν εἶχον ἤδη περιέλθει εἰς χεῖρας τῶν κυβερνητικῶν, ἀλλὰ τὰ πυροβολεῖα τοῦ Προφήτου Ἠλία καὶ τοῦ μύλου Ταμπακοπούλου ἐξηκολούθουν νὰ βάλλουν. Τέλος, ὅμως, περὶ τὴν 9ην νυκτερινὴν οἱ ἐκεῖ ἀμυνόμενοι στασιασταί, ἀπολέσαντες πᾶσαν ἐλπίδα, ἐγκατέλειψαν τὰς θέσεις των καὶ κατέφυγον εἰς Ναύπλιον.

Πνεῦμα ἀπογνώσεως εἶχε καταλάβει πλέον ἅπαντας τοὺς στασιαστάς. Ἀλλὰ καὶ οἱ κάτοικοι τοῦ Ναυπλίου ἤρχισαν νὰ ἐκφράζουν δυσφορίαν ἐναντίον των, λόγῳ πολλῶν καταπιεστικῶν μέτρων ποὺ ἔλαβον οἱ κινηματίαι καὶ ἰδίως συνεπείᾳ τῶν δύο ὑποχρεωτικῶν ἐράνων πρὸς συλλογὴν χρημάτων διὰ τὰς ἀνάγκας τῆς ἐπαναστάσεως.

Ἤδη οἱ στασιασταὶ εὑρίσκοντο στενῶς πολιορκημένοι ἐντὸς τῆς πόλεως, ἀπὸ οὐδαμοῦ δὲ ἠδύναντο νὰ λάβουν βοήθειαν. Παρὰ ταῦτα ὅμως τὴν 1ην Μαρτίου, ἔδωσαν τὴν τελευταίαν καὶ πεισματωδεστέραν μάχην, κατὰ τὴν ὁποίαν ὑπέστησαν μεγάλας ἀπωλείας εἰς νεκρούς, τραυματίας καὶ αἰχμαλώτους. Αἱ κυβερνητικαὶ δυνάμεις προχωρήσασαι, κατέλαβον ὅλα τὰ ὀχυρὰ τῶν ἀντιπάλων καὶ ἐκυρίευσαν ὅλα τὰ πυροβόλα καὶ πυρομαχικά των. Ἡ ἧττα τῶν στασιαστῶν ἦτο πλέον ὁριστική. Δὲν ἀπέμενεν ἤδη δι' αὐτοὺς παρὰ ἡ σύναψις ἀνακωχῆς ἢ ἡ παράδοσις.

Πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτόν, ὁ ἀρχηγὸς τῶν στασιαστῶν Α. Μίχου συνεκρότησε συμβούλιον, κατὰ τὸ ὁποῖον προέτεινε νὰ συνταχθῇ αἴτησις πρὸς τὸν Βασιλέα μὲ τὸ αἴτημα τῆς γενικῆς ἀμνηστίας. Τὴν αἴτησιν ὑπέγραψαν πάντες οἱ στρατιωτικοὶ καὶ πολιτικοὶ ἡγέται τῆς στάσεως πλὴν τῶν Γρίβα, Μάνου, Κατσιγιάννη, Σμόλεντς, Πραΐδου καὶ τοῦ ἐφέτου Πετμεζᾶ, οἱ ὁποῖοι κατόπιν ζωηρᾶς λογομαχίας, ἀπεσύρθησαν τοῦ συμβουλίου.

Ἀκολούθως ἀπεσταλμένοι τῶν στασιαστῶν παρέδωσαν τὴν αἴτησιν εἰς τὸν στρατηγὸν Χάν, ἀπὸ τὸν ὁποῖον ἐζήτουν πενθήμερον ἀνακωχήν, μέχρις ὅτου ἔλθῃ ἡ ἀπάντησις τοῦ Βασιλέως. Ὁ στρατηγὸς Χὰν ἐδέχθη νὰ διαβιβάσῃ τὸ αἴτημα τῶν ἐπαναστατῶν εἰς τὸν Βασιλέα καὶ τὴν κυβέρνησιν καὶ τοὺς ὑπεσχέθη τὴν πενθήμερον ἀνακωχήν.

Τὴν 8ην Μαρτίου, ἐλήφθη ἡ ἀναφερομένη ἀπάντησις, ἡ ὁποία εἶχεν ὡς ἑξῆς :

«Ἡ Α.Μ. ὁ Βασιλεὺς λαβὼν ὑπ' ὄψιν τὴν περὶ ἀμνηστίας αἴτησιν τῶν τε πολιτῶν καὶ ἀξιωματικῶν τῆς φρουρᾶς Ναυπλίας, διορίζει πλη-

ρεξουσίους του τὸν ἀντιστράτηγον Γ. Κολοκοτρώνην, τὸν ὑποστράτηγον Χὰν καὶ τὸν νομάρχην Ἀργολίδος Γεωργαντᾶν ἵνα διαπραγματευθῶσι περὶ τῆς ὑποταγῆς τῆς πόλεως καὶ τῆς παραδόσεως τῶν φρουρίων».

Εὐθὺς ὡς ἐγνωστοποιήθη ἡ ἀπάντησις τοῦ Βασιλέως εἰς τοὺς στασιαστὰς συνῆλθον οὗτοι εἰς νέον συμβούλιον, εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ ἀντισυνταγματάρχου Α. Μίχου, εἰς τὸ ὁποῖον ἔλαβον μέρος ὅλοι οἱ ἀξιωματικοὶ τῆς φρουρᾶς, πλὴν τῶν διαφωνησάντων, ἡ διοικητικὴ ἐπιτροπὴ καὶ πολλοὶ πρόκριτοι τῆς πόλεως. Τὸ συμβούλιον ὥρισεν ἐπιτροπὴν τὴν ὁποίαν ἐξουσιοδότησε βάσει τῶν ληφθεισῶν ἀποφάσεων νὰ μεταβῇ εἰς Τίρυνθα, διὰ νὰ διεξαγάγῃ μετὰ τοῦ στρατηγοῦ Χὰν διαπραγματεύσεις. Τὴν ἐπιτροπὴν αὐτὴν ἀπετέλουν οἱ ταγματάρχαι Ζυμβρακάκης καὶ Μπότσαρης, ὁ λοχαγὸς Συνοδινός, ὁ δικηγόρος Κ. Φαρμακόπουλος καὶ οἱ Γ. Ἰατροῦ καὶ Μ. Κοτσονόπουλος.

Αἱ ἐντολαί ὅμως τὰς ὁποίας εἶχεν ἡ ἐπιτροπή, δὲν περιελάμβανον προτάσεις ἡττηθέντων, ἀλλὰ ἀπαιτήσεις ἀνθρώπων ποὺ δὲν εἶχον πλήρη τὴν συναίσθησιν τῆς ἥττης των. Ἐζήτουν, δηλαδή, οἱ ἐπαναστάται : α) Νὰ χορηγηθῇ ἡ ἀμνηστία ὄχι μόνον εἰς τοὺς μετασχόντας τῆς στάσεως Ναυπλίου, ἀλλὰ καὶ εἰς πάντα ἄλλον οπουδήποτε τῆς Ἑλλάδος εὑρισκόμενον, ὁ ὁποῖος θὰ ἀπεκαλύπτετο ὅτι ἦτο μεμυημένος εἰς τὸ κίνημα, β) Νὰ κοινοποιηθῇ τὸ Διάταγμα τῆς ἀμνηστίας καὶ τῆς χάριτος καὶ διὰ τοὺς ἐξελθόντας τῶν φυλακῶν πολιτικοὺς καὶ στρατιωτικοὺς καταδίκους καὶ ὑποδίκους προ τῆς παραδόσεως τῆς πόλεως.

Ἐπίσης ἐζήτησαν τὴν ἄμεσον παραίτησιν τῆς Κυβερνήσεως καὶ τὴν χορήγησιν τῆς ἀμνηστίας, ὑπὸ νέας διορισθησομένης ὑπὸ τοῦ Βασιλέως, προσωρινῆς Κυβερνήσεως πρὸς διενέργειαν ἐκλογῶν.

Ὁ στρατηγὸς Χάν, ὅταν τὴν 10ην Μαρτίου παρουσιάσθη ἐνώπιόν του ἡ ἐν λόγῳ ἐπιτροπὴ τῶν στασιαστῶν, ἀπήντησεν ὅτι ἡ ἐντολὴ τὴν ὁποίαν εἶχεν, ἦτο νὰ διαπραγματευθῇ τὴν ὑποταγὴν τῆς πόλεως καὶ τὴν παράδοσιν τῆς φρουρᾶς. Διεβεβαίωσε δὲ τοὺς ἀπεσταλμένους τῶν κινηματιῶν ὅτι ἡ ἀμνηστία ἐχορηγήθη ἤδη, ἀλλὰ τὸ Διάταγμα δὲν θὰ κοινοποιηθῇ παρὰ μετὰ τὴν παράδοσιν τῆς πόλεως.

Ἡ ἐπιτροπὴ ὅμως ἐπέμενεν εἰς τὰς ἀπόψεις της προβάλλουσα τὸ ἐπιχείρημα ὅτι ἡ ἄμεσος χορήγησις τῆς ἀμνηστίας θὰ εἰχεν ὡς αποτέλεσμα νὰ μετριάσῃ τὴν ἐπιρροὴν τοῦ διαφωνήσαντος Γρίβα, ὁ ὁποῖος κατεῖχε τὸ Παλαμῆδι μὲ ἰσχυρὰν στρατιωτικὴν δύναμιν.

Κατόπιν τῆς δηλώσεως αὐτῆς ὁ στρατηγὸς Χὰν διέκοψε τὰς διαπραγματεύσεις διὰ νὰ ζητήσῃ νέας ἐντολὰς παρὰ τοῦ Βασιλέως καὶ τῆς Κυβερνήσεως. Ἀκολούθως δὲ ἡ ἐπιτροπὴ ἐπέστρεψεν εἰς τὸ Ναύπλιον ἄπρακτος.

Ἡ κατάστασις αὐτὴ τῆς ἐκκρεμότητος καὶ τῆς ἀναμονῆς, διήρκεσεν

ἀρκετὰς ἡμέρας. Διότι ἡ ἀπάντησις τοῦ Βασιλέως ἐβράδυνε. Κατὰ τὰς ἡμέρας αὐτὰς δέ, μέγα μέρος τῶν στασιαστῶν, επηρεαζόμενον ἀπὸ τὸν ἀδιάλλακτον Γρίβαν καὶ ἀπὸ ἀνευθύνους φήμας ὅτι καὶ ἄλλαι φρουραὶ ἦσαν ἕτοιμαι νὰ στασιάσουν, ἀνεθάρρησαν. Ἀκόμη δὲ καὶ αὐτὸς ὁ Α. Μίχου, ὁ ὁποῖος εἶχε προτείνει τὴν αἴτησιν ἀμνηστίας, εἰδοποίησε τὸν στρατηγὸν Χάν, ὅτι ἐὰν δὲν δοθῇ ἐντὸς τῆς ἡμέρας σαφὴς ἀπάντησις εἰς τὰς προτάσεις του θὰ ἐπανήρχιζον αἱ ἐχθροπραξίαι.

ΟΙ ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΑΙ ΕΠΕΚΑΛΕΣΘΗΣΑΝ ΤΗΝ ΕΠΕΜΒΑΣΙΝ ΤΩΝ ΞΕΝΩΝ ΔΥΝΑΜΕΩΝ

Ὁ ἀρχηγὸς τῶν κυβερνητικῶν στρατευμάτων δὲν ἔλαβε βεβαίως ὑπ' ὄψιν του τὴν ἀπειλὴν τῶν στασιαστῶν. Ἀλλὰ τὴν ἑπομένην 16ην Μαρτίου 1862, ὁ ἀρχηγὸς τῆς στάσεως Α. Μίχου, δι' ἡμερησίας διαταγῆς του πρὸς τοὺς στασιαστάς, ἔθετε τέρμα εἰς τὴν ἀνακωχὴν καὶ ἐκήρυττε τὴν ἔναρξιν τῶν ἐχθροπραξιῶν, ἐπιρρίπτων τὴν εὐθύνην εἰς τὴν Κυβέρνησιν. Ἰδοὺ τὸ κείμενον τῆς διαταγῆς αὐτῆς, ἥτις γέμει ἀναληθειῶν καὶ εἶναι χαρακτηριστικὴ τῆς νοοτροπίας τῶν ἐπαναστατῶν :

«Γενναῖε στρατὲ καὶ πατριωτικοὶ πολῖται καὶ κάτοικοι τοῦ Ναυπλίου καὶ τῶν προαστείων. Ἐπὶ ἱκανὰς ἡμέρας διὰ δολίων καὶ αντεθνικῶν παραστάσεων οἱ ἐλθόντες νὰ πνίξωσι τὸ εὐγενὲς αἴσθημα τῆς ἐλευθερίας ἐνέπαιξαν τὴν πολεμικὴν ἀνοχὴν μας, ἀπὸ ἀνακωχῆς εἰς ἀνακωχήν, τὸν καιρὸν ἐξαγοράζοντες. Ἤδη ὅμως ἐδείχθη ἡ προδοτικὴ διάθεσίς των, τὴν ὁποίαν χρεωστοῦμεν, τηροῦντες τὸν ὅρκον μας, νὰ πολεμήσωμεν, διότι ἡ ἐπιτροπή, τὴν ὁποίαν ἐπέμψαμεν κατ' ἐπίμονον αἴτησιν αὐτῶν, ἀνήγγειλε πρὸς ἀγαλλίασιν ὅλων ἡμῶν, ὅτι αἱ περὶ ἀμνηστίας καὶ συμβιβασμοῦ προτάσεις ἦσαν ἀντεθνικαί.

»Ἑτοιμασθῶμεν λοιπὸν ἅπαξάπαντες οἱ γνήσιοι Ἕλληνες καὶ πατριῶται νὰ περαιώσωμεν ἀνδρείως τὸ ἱερὸν ἔργον, τὸ ὁποῖον μὲ τὰς εὐλογίας τῶν σκιῶν τῶν ὑπὲρ πατρίδος πεσόντων ἀδελφῶν καὶ πατέρων μας ἠρχίσαμεν, τηροῦντες ἕκαστος τὴν τάξιν του μετὰ τῆς ἀπαιτουμένης πειθαρχίας. Πρῶτος δ' ἐγώ, ὁ λαβὼν τὴν τιμὴν νὰ ἐκλεγῶ ἀρχηγὸς τοῦ πατριωτικοῦ κινήματος, θέλω προσφέρει εἰς θυσίαν τὴν ὕπαρξίν μου πρὸς εὐόδωσιν αὐτοῦ, καὶ τὸ χυθὲν καὶ χυθησόμενον αἷμα ἄς στρέψῃ εἰς τὰς κεφαλὰς τῶν αἰτίων τῆς ἀδικουμένης πατρίδος μας».

Συγχρόνως οἱ κινηματίαι ποὺ εἶχον ἀποδεχθῆ πρότερον τὴν αἴτησιν περὶ ἀμνηστίας, συνεφιλιώθησαν μὲ τὸν ἀδιάλλακτον Γρίβαν καὶ ἀπὸ κοινοῦ προέβησαν εἰς ἐνίσχυσιν τῶν οχυρώσεων των. Τὴν πρωὶαν τῆς 18ης Μαρτίου ἤρχισεν ὑπὸ τῶν ἐπαναστατῶν ἔντονος κανονιοβολισμὸς ἐναντίον τῶν κυβερνητικῶν θέσεων, ἀλλὰ χωρὶς νὰ λάβουν οὗτοι ἀπάν-

τησιν. Μόνον τὴν ἐπομένην τὰ κυβερνητικὰ στρατεύματα ἀπήντησαν διὰ πυκνῶν πυροβολισμῶν, ἐνῶ ἀπεσταλμένος τοῦ στρατηγοῦ Χὰν εἰδοποίει δι' ἐγγράφου του τὸν ὑποπρόξενον τῆς Γαλλίας ὅτι, ἐὰν συνεχίζετο ὁ κανονιοβολισμὸς τῶν κινηματιῶν, θὰ ἠναγκάζετο νὰ κανονιοβολήσῃ τὴν πόλιν.

Πρὸ τοῦ κινδύνου αὐτοῦ ὁ Μίχου προσέφυγε καὶ πάλιν εἰς τοὺς Πρεσβευτὰς τῶν τριῶν μεγάλων Δυνάμεων, διὰ τῶν ἐν Ναυπλίῳ προξενικῶν ἀντιπροσώπων των καί, ἐν ὄψει ἐπιδεινώσεως τῶν πραγμάτων, ἐζήτησε τὴν μεσολάβησίν των, ὥστε νὰ παρασχεθοῦν τὰ μέσα καὶ ἀναχωρήσῃ ἀπὸ τὴν πόλιν ὁ ἄμαχος πληθυσμός. Τὴν ἰδίαν αἴτησιν ὑπέβαλεν ὁ Μίχου καὶ πρὸς τὸν στρατηγόν Χάν, ζητῶν νέαν ἀνακωχὴν μέχρις ὅτου πραγματοποιηθῇ ἡ ἀπομάκρυνσις τῶν γυναικοπαίδων. Ὁ στρατηγὸς ἐν συνεννοήσει καὶ μετὰ τοῦ Γενναίου Κολοκοτρώνη ἀπεδέχθη τὴν αἴτησιν καὶ ἐχορήγησε νέαν ἀνακωχήν. Κατόπιν συνεννοήσεων δὲ τοῦ ὑπουργοῦ τῶν Στρατιωτικῶν Δ. Μπότσαρη, κατέπλευσαν τὴν πρωίαν τῆς 24ης Μαρτίου εἰς τὸν λιμένα τοῦ Ναυπλίου δύο ἀτμόπλοια: ἕνα ἀγγλικὸν καὶ ἕνα γαλλικὸν διὰ νὰ παραλάβουν τὸν ἄμαχον πληθυσμόν.

Ἐπίσης τὴν ἰδίαν ἡμέραν ἐκοινοποιήθη καὶ ἡ χορήγησις ἀμνηστίας εἰς τοὺς κινηματίας καὶ χάριτος εἰς τοὺς ὑποδίκους καὶ καταδίκους. Τὸ Διάταγμα ἀνέγραψεν ἡ «Γενικὴ Ἐφημερίς», ἀρκετὰ ἀντίτυπα τῆς ὁποίας ἀπεστάλησαν εἰς Ναύπλιον. Τῆς ἀμνηστίας ὅμως ἐξῃροῦντο 19 στρατιωτικοὶ καὶ πολῖται, οἱ ὁποῖοι ἐχαρακτηρίσθησαν ὡς ἀρχηγοί τῆς ἐπαναστάσεως.

Τότε ὁ ἀρχηγὸς τοῦ κινήματος Α. Μίχου συνεκάλεσε τὴν αὐτὴν ἑσπέραν τοὺς ἀξιωματικοὺς τῆς φρουρᾶς καὶ τοὺς ἀνέγνωσε τὸ Βασιλικὸν Διάταγμα, τὸ ὁποῖον εἶχεν ὡς ἑξῆς :

«Λαβόντες ὑπ' ὄψιν τὴν εἰς ἡμᾶς ἀπευθυνθεῖσαν παράκλησιν τῶν κατοίκων Ναυπλίας, καὶ ἐπιθυμοῦντες νὰ προφυλάξωμεν, εἰ δυνατόν, τὴν πόλιν ταύτην ἐκ τῶν δεινῶν τῆς ἐκπορθήσεως καὶ νὰ δώσωμεν οὕτω νέα δείγματα τῆς βασιλικῆς ἡμῶν εὐσπλαγχνίας, ἐπὶ τῇ προτάσει τοῦ ἡμετέρου Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου, ἀποφασίζομεν : Α'. Εἰς ἅπαντας τοὺς ἐνόχους ἐσχάτης προδοσίας καὶ στάσεως κατασταθέντας στρατιωτικοὺς τε καὶ πολιτικούς, τοὺς ἤδη ἐντὸς τῶν τειχῶν τῆς πόλεως, ἢ τῶν φρουρίων Ναυπλίας εὑρισκομένους, ἐξαιρέσει τῶν κατωτέρω ὀνομαστὶ ἀναφερομένων προσώπων, ἀπονέμομεν ἀμνηστίαν διὰ τὰ εἰρημένα ἐγκλήματα τῆς ἐσχάτης προδοσίας καὶ στάσεως καὶ τὰ μετ' αὐτῶν συναφῆ, ὑπὸ τὸν ὅρον ὅτι ἡ ρηθεῖσα πόλις καὶ τὰ φρούρια θέλουσι παραδοθῇ εἰς τὴν ἐξουσίαν ἡμῶν.

Β'. Ἐξαιροῦνται τῆς ἀμνηστίας οἱ ἑξῆς : α' Στρατιωτικοί : Δημήτριος Τσόκρης, Ἀρτέμης Μίχου, Λουδοβῖκος Στέλβαχ, Δημήτριος

Βότσαρης, Χαράλαμπος Ζυμβρακάκης, Δημήτριος Γρίβας, Χρῆστος Κατσικογιάννης, Διονύσιος Τριτάκης, Χρῆστος Γρίβας, Θρασύβουλος Μάνος, 'Αλέξανδρος Πραΐδης καὶ Νικόλαος Σμόλεντς. β'. Πολιτικοί: Γ.Α. Πετμεζᾶς, Π.Α. Μαυρομιχάλης, Κωνσταντῖνος 'Αντωνόπουλος, Γρηγόριος Δημητριάδης, 'Ιωάννης Παπαζαφειρόπουλος, Σπ. Ν. Ζαβιτσάνος καὶ Γ. Φραγκιᾶς.

Γ'. 'Επιφυλασσόμεθα νὰ ἐπεκτείνωμεν τὴν βασιλικὴν ἡμῶν συγκατάβασιν καὶ εἰς ἐκείνους ἐκ τῶν τῆς ἀμνηστίας, ὡς ἀνωτέρω, ἐξαιρουμένων, οἵτινες διὰ τῶν ἐνεργειῶν αὐτῶν ὑπὲρ ἀποκαταστάσεως τῆς νομίμου τάξεως ἤθελον φανῆ ἄξιοι τῆς συγκαταβάσεως ταύτης».

Παρὰ τὴν ὡς ἄνω διὰ τοῦ Διατάγματος ἐκδήλωσιν τῆς Βασιλικῆς καὶ Κυβερνητικῆς ἐπιεικείας, οἱ στασιασταὶ δὲν ἐθεώρουν ἑαυτοὺς ἱκανοποιημένους. Εἰς τὸ συνελθὸν δὲ συμβούλιον αὐτῶν ὁ ταγματάρχης Ι. Μανωλάκης ὑπεστήριξε μετὰ φανατισμοῦ ὅτι οἱ ἀξιωματικοὶ τῆς φρουρᾶς ἐκήρυξαν ἀπαράδεκτον τὴν ἀποδοχὴν τῆς ἀμνηστίας, ἐφ' ὅσον ἐξῃροῦντο ταύτης 19 στρατιωτικοὶ καὶ πολιτικοὶ στασιασταί. 'Ακολούθως δὲ συνέταξαν πρωτόκολλον, τὸ ὁποῖον ὑπέγραψαν ἅπαντες καὶ διὰ τοῦ ὁποίου ἐζήτουν ἢ τὴν γενίκευσιν εἰς ὅλους ἀνεξαιρέτως τῆς ἀμνηστίας, ἢ τὴν χορήγησιν ἐπίσης εἰς ὅλους τοὺς ἀξιωματικοὺς τῆς φρουρᾶς τῶν μέσων, διὰ νὰ φύγουν ἐξ 'Ελλάδος μετὰ τῶν μὴ ἀμνηστευομένων.

Τὰ ξένα πλοῖα, ἀφοῦ παρέμεινον ἄπρακτα ἐπὶ διήμερον εἰς τὸν λιμένα τοῦ Ναυπλίου, ἀπέπλευσαν. Οἱ κάτοικοι τῆς πόλεως ὅμως δυσαρέστως ἤκουσαν τὴν ἀπόφασιν αὐτὴν τῶν στασιαστῶν, ἡ ὁποία διέλυε τὰς ἐλπίδας των διὰ τὴν ἀποκατάστασιν τῆς ἠρεμίας καὶ τῆς τάξεως. 'Εφοβοῦντο ἤδη νέαν ἐπανάληψιν τῶν ἐχθροπραξιῶν, οἱ δὲ φόβοι των ἐνετάθησαν ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι οἱ στασιασταὶ ἐπέβαλον καὶ τρίτον ἔρανον μεταξὺ τῶν Ναυπλιέων διὰ ποσὸν ἤδη 150.000 δραχμῶν, διότι ἐστεροῦντο χρημάτων.

Εἶχεν οὕτω δημιουργηθῆ μία κατάστασις ἐκνευρισμοῦ καὶ ἀγωνίας τὴν ὁποίαν καθίστα πλέον ἀνησυχητικὴν τὸ πεῖσμα τοῦ ἐν Παλαμηδίῳ ἑδρεύοντος Γρίβα ὁ ὁποῖος, παρὰ τὴν ἀνακωχήν, ἐξηκολούθει νὰ διενεργῇ ἐναντίον τῶν κυβερνητικῶν δυνάμεων σποραδικὸν κανονιοβολισμόν. 'Επανειλημμένα διαβήματα νὰ μεταπεισθοῦν οἱ ἀδιάλλακτοι, ἀπέτυχον.

Ο ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΕΧΟΡΗΓΗΣΕΝ ΑΜΝΗΣΤΙΑΝ

Περὶ τὰ τέλη Μαρτίου, οἱ στασιασταὶ ἀπεφάσισαν νὰ ζητήσουν καὶ πάλιν τὴν ἄδειαν νὰ ἐξέλθουν πρῶτον αἱ οἰκογένειαι τῶν στρατιωτικῶν καὶ ἐν συνεχείᾳ ὅλος σχεδὸν ὁ ἄμαχος πληθυσμὸς τῆς πόλεως. 'Ακολούθως δὲ θὰ ἤρχιζαν αἱ ἐχθροπραξίαι. 'Ο στρατηγὸς Χὰν ἀπεδέχθη καὶ

τὴν αἴτησιν αὐτήν, ἐχορήγησε νέαν ἀνακωχήν καὶ ὑπεσχέθη καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς ἐξόδου, τὴν προστασίαν του εἰς τὰς μελλούσας νὰ ἐξέλθουν οἰκογενειας.

Ἡ ἔξοδος ἐπραγματοποιήθη ἐσπευσμένως δι' ἁμαξῶν καὶ ὑποζυγίων. Ἀπετέλει δὲ μία ἐκτάκτως θλιβερὰν εικόνα ἡ ομαδικὴ ἐκείνη ἀναχώρησις ἑκατοντάδων οἰκογενειῶν - γυναικῶν, παιδίων καὶ γερόντων- ποὺ ἐγκατέλειπον τὸ Ναύπλιον. Ἡ πόλις ἐξεκενώθη καὶ δὲν ἔβλεπε κανεὶς εἰς αὐτὴν παρὰ μόνον στρατιωτικοὺς καὶ ελαχίστους ἐνόπλους πολίτας νὰ κυκλοφοροῦν. Ὅλα ἐδείκνυον ὅτι, λόγω τῆς ἐπιμονῆς τῶν στασιαστῶν εἰς τοὺς ἀπαραδέκτους ὅρους των, ἐπέκειτο νέος ἀγών, μὲ καταστρεπτικὰς διὰ τὴν πόλιν συνεπείας. Αἱ ἐχθροπραξίαι ἦσαν ἤδη ἐπὶ θύραις.

Ἐν τούτοις ὅμως τὴν τελευταίαν στιγμὴν οἱ στασιασταί, ἀναλογισθέντες προφανῶς τὸ μάταιον τῆς περαιτέρω ἀντιστάσεως καὶ τὸν ἀναπόφευκτον ὄλεθρον ποὺ τοὺς ἀνέμενεν, ἀπεφάσισαν ν' ἀποδεχθοῦν τὴν ἀμνηστίαν ὅπως τοὺς προσεφέρετο. Οἱ ἐξαιρούμενοι δὲ αὐτῆς ν' ἀναχωρήσουν μακρὰν τῆς Ἑλλάδος. Ὁ μόνος διαφωνήσας, ἦτο καὶ πάλιν ὁ Γρίβας, μὲ ὀλίγους ἀξιωματικοὺς ποὺ τοῦ παρέμενον πιστοί.

Ὁ ἀρχηγὸς Ἀρτέμιος Μίχου, ὅμως, ἐν ἀγνοίᾳ τῶν διαφωνούντων, διεβίβασε σχετικὴν αἴτησιν πρὸς τοὺς ἐν Ἀθήναις Πρεσβευτὰς τῶν τριῶν Δυνάμεων, παρακαλῶν αὐτοὺς ὅπως διευκολύνουν τὴν ἀναχώρησιν εἰς τὸν Ἐξωτερικὸν τῶν ἐξαιρεθέντων τῆς ἀμνηστίας, διαθέτοντες τα πρὸς τοῦτο μεταφορικὰ μέσα. Οἱ Πρέσβεις ἔκαμαν δεκτὴν τὴν αἴτησιν καὶ ἐζήτησαν νὰ τοὺς ἀποσταλῇ πρωτόκολλον μὲ τὰς ὑπογραφὰς και τῶν 19 μὴ ἀμνηστευομένων. Τὸ πρωτόκολλον συνετάχθη, ὑπεγράφη καὶ ἀπεστάλη αὐθημερὸν εἰς Ἀθήνας. Οἱ στασιασταὶ ἀπέδιδον ἐν αὐτῷ τὴν εὐθύνην διὰ τὴν ἀποτυχίαν τοῦ κινήματος εἰς τὸ Ἔθνος, διὰ τὸ ὁποῖον ἔγραφον : «ἄν καὶ ἐκινήθη ἠθικῶς, δὲν ὑπεστήριξεν ὅμως καὶ διὰ τῶν ὅπλων τὴν ἐπανάστασιν». Καὶ κατέληγον ὡς ἑξῆς : «Ὑποβάλλομεν ἡμᾶς αὐτοὺς εἰς ἐγκατάλειψιν τοῦ πατρώου ἐδάφους, ἀναχωροῦντες εἰς τὴν Ἀλλοδαπὴν μεθ' ὅλων ἐκείνων, ὅσοι ἐκ τῶν ἐνταῦθα θέλουν μᾶς ἀκολουθήσει ».

Αὐτὴν τὴν φορὰν ἠναγκάσθη νὰ ὑποκύψῃ εἰς τὴν γενικὴν αὐτὴν ἀπόφασιν καὶ ὁ Δημ. Γρίβας. Θέλων ὅμως, νὰ διαχωρίσῃ τὴν θέσιν του, ὑπέγραψεν οὗτος ἰδιαιτέραν δήλωσιν, εἰς τὴν ὁποίαν ἐφαίνετο σαφῶς ἡ ὑπέρμετρος ἀδιαλλαξία του καὶ ἡ εμπάθειά του : «Ἐγκαταλειφθεὶς παρὰ πάντων τῶν συναδέλφων μου, ἔγραφεν, ἀναγκάζομαι νὰ καταδικάσω ἐμαυτὸν εἰς ἀειφυγίαν καί, αἰσχυνόμενος τοῦ λοιποῦ ν' ἀποκαλοῦμαι Ἕλλην, ἀπὸ τοῦδε παραιτοῦμαι τῆς Ἑλληνικῆς ἐθνικότητος. Δημ. Γρίβας».

Τὸ ὡς ἄνω πρωτόκολλον, τὸ ὁποῖον παρεδόθη εἰς τοὺς προξενικους

ἀντιπροσώπους ἐν Ναυπλίῳ, οἱ ὁποῖοι διεβίβασαν τηλεφωνικῶς τὸ περιεχόμενόν του εἰς τοὺς ἐν Ἀθήναις Πρεσβευτάς, ἀνεκοινώθη παρ' αὐτῶν εἰς τὴν Κυβέρνησιν καὶ τὸν στρατηγὸν Χάν.

Τὴν πρωίαν τῆς 7ης Ἀπριλίου δύο ἀτμόπλοια: ἓν ἀγγλικὸν καὶ ἓν γαλλικόν, ὁ «Κάστωρ» καὶ ὁ «Πελεκάν», εἰσέπλευσαν εἰς τὸν λιμένα τοῦ Ναυπλίου διὰ νὰ παραλάβουν τοὺς ἐκ τῶν πρωταγωνιστῶν τῆς στάσεως. Ἀλλὰ ἡ ἀναχώρησίς των δὲν ἐπρόκειτο νὰ γίνῃ ἄνευ ἐπεισοδίων. Συνέβη καὶ ἐδῶ ὅ,τι συνήθως εἰς τὰς περιπτώσεις τῶν καταρρεύσεων, ὅταν οἱ μέχρι πρό τινος συμμαχηταί, ὑποπτευόμενοι οἱ μὲν τοὺς δέ, στρέφωνται ἐναντίον ἀλλήλων, διότι ὑπερισχύουν πλέον τὰ ἀτομικὰ συναισθήματα.

Ἡ εἴδησις ὅτι οἱ ἡγηθέντες τοῦ κινήματος ἀξιωματικοὶ καὶ πολῖται, οἱ μὴ τυχόντες ἀμνηστίας καὶ ἀρκετοὶ ἄλλοι, ἐπρόκειτο νὰ ἀναχωρήσουν εἰς τὸ Ἐξωτερικόν, προεκάλεσε σάλον καὶ ἀναβρασμὸν εἰς τὴν φρουρὰν τοῦ Ναυπλίου. Ὁ Γρίβας μετὰ τῶν ἀξιωματικῶν του, εἶχεν ἐγκαίρως κατέλθει εἰς τὴν πόλιν, χωρὶς ὅμως νὰ εἰδοποιήσῃ τὴν φρουρὰν τοῦ Παλαμηδίου ὅτι ἐπρόκειτο ν' ἀναχωρήσῃ. Συγχρόνως ἡ φρουρὰ τῆς πόλεως ἐξηγέρθη. Οἱ ὑπαξιωματικοὶ ἐσχεδίαζον νὰ ἐμποδίσουν τὴν ἀναχώρησιν τῶν ἀξιωματικῶν. Ἡ δὲ εἴδησις, μεταδοθεῖσα καὶ εἰς τὰ στασιαστικὰ τμήματα τῆς Ἀκροναυπλίας καὶ τοῦ Παλαμηδίου, ἐξήγειρε τοὺς ἐγκαταλειπομένους. Στρατιῶται καὶ ὑπαξιωματικοὶ ἐξετράπησαν τότε εἰς ὕβρεις ἐναντίον τῶν ἀξιωματικῶν των, ἐν συνεχείᾳ δὲ ἐρρίπτοντο πυκνοὶ πυροβολισμοὶ εἰς διάφορα σημεῖα τῆς πόλεως καὶ ἀπὸ τὰ φρούρια.

Τὴν ἀγανάκτησιν τῶν στρατιωτῶν διηρμήνευσεν ἐπιτροπὴ ὑπαξιωματικῶν, ἡ ὁποία παρουσιάσθη εἰς τὸν Α. Μίχου καὶ τὸν παρεκάλεσε νὰ ἀναβάλῃ τὴν ἀναχώρησίν του μετὰ τῶν ἀξιωματικῶν δι' ὀλίγας ἡμέρας, διότι εἶχον θετικὰς πληροφορίας ὅτι στάσεις ἐπρόκειτο νὰ ἐκδηλωθοῦν συντόμως καὶ εἰς ἄλλας πόλεις τῆς Ἑλλάδος, ὁπότε τὰ πράγματα θὰ ἐλάμβανον ἄλλην τροπήν. Ὁ ἀρχιστασιαστὴς ὅμως ἦτο ἀμετάπειστος. Εἶπεν εἰς τοὺς ὑπαξιωματικοὺς τῆς ἐπιτροπῆς ὅτι πᾶσα ἀντίστασις θὰ ἦτο πλέον ματαία καὶ συνέστησεν εἰς αὐτοὺς νὰ ἐπιστρέψωσιν εἰς τοὺς στρατῶνας καὶ νὰ καθησυχάσουν τοὺς ἄνδρας των. Ἐκεῖνοι πεισθέντες κατ' ἀνάγκην εἰς τοὺς λόγους τοῦ μέχρι τῆς στιγμῆς ἐκείνης ἀρχηγοῦ των, μετέβησαν διὰ νὰ ἐκτελέσουν τὴν διαταγήν του. Ἀλλὰ αἱ συστάσεις τὰς ὁποίας διεβίβασαν εἰς τοὺς ἄνδρας των ἔφερον ἀντίθετα ἀποτελέσματα. Οἱ στρατιῶται, οἱ ὁποῖοι εἶχον παρασυρθῆ ὡς ἐνεργούμενα εἰς μίαν αἱματηρὰν στάσιν, χωρὶς νὰ κατανοοῦν τὸν σκοπὸν της, ἐξηγέρθησαν ἀκόμη περισσότερον, καί, πλήρεις ἀγανακτήσεως, κατηγόρουν τοὺς ἀρχηγούς των ἐπὶ προδοσίᾳ. Ἐξεδήλωσαν δὲ διαθέσεις νὰ παρεμποδίσουν βιαίως τὴν ἀναχώρησιν ὅλων τῶν ἀξιωματικῶν.

Καὶ οἱ μὲν στασιασταὶ πολῖται, οἱ ἐξαιρεθέντες τῆς ἀμνηστίας, Γ. Πετμεζᾶς, Π. Μαυρομιχάλης, Κ. Ἀντωνόπουλος, Ι. Παπαζαφειρόπουλος καὶ Γρ. Δημητριάδης εἶχον ἐπιβιβασθῆ εγκαίρως ἐπὶ τοῦ αγγλικοῦ ἀτμοπλοίου, ἐνῶ οἱ Σ. Ζαβιτσᾶνος καὶ Φραγκιᾶς ἐπὶ τοῦ γαλλικοῦ. Ἀλλὰ διὰ τοὺς στρατιωτικοὺς οὔτε εὔκολος, οὔτε ἀκίνδυνος διεγράφετο ἤδη ἡ ἀναχώρησις.

ΟΙ ΣΤΑΣΙΑΣΤΑΙ ΜΑΧΟΝΤΑΙ ΕΝΑΝΤΙΟΝ ΑΛΛΗΛΩΝ

Ἐναντίον τοῦ ἀρχηγοῦ Μίχου εἶχε στηθῆ ἐνέδρα ὑπὸ ἐξηγριωμένων στρατιωτῶν, οἱ ὁποῖοι ἐσκόπουν νὰ τὸν φονεύσουν. Ἡ πληροφορία αὐτὴ ἠνάγκασε τὸν ἀρχηγὸν τῆς στάσεως, ὁ ὁποῖος εἶχεν ἀποφασίσει ν' ἀποχαιρετήσῃ τὴν φρουρὰν πρὶν ἀναχωρήσῃ, νὰ ἐγκαταλείψῃ αὐτὴν τὴν σκέψιν καὶ νὰ ἐπιβιβασθῇ μετὰ μυρίων προφυλάξεων, καὶ μάλιστα μετημφιεσμένος, τοῦ ἀγγλικοῦ σκάφους.

Ὅταν μετ' ὀλίγον ὅμως ἐκοινολογήθη ἡ ἐπιβίβασις τοῦ Α. Μίχου, ἡ ἀγανάκτησις τῶν στρατιωτῶν ἔφθασεν εἰς τὸ κατακόρυφον καὶ οἱ πυροβολισμοὶ εἰς τὴν πόλιν ἐπυκνώθησαν. Ματαίως οἱ εναπομείναντες ὀλίγοι ἀξιωματικοὶ διέτρεχον τὸ Ναύπλιον ἀπὸ τῆς μιᾶς ἄκρας ἕως τὴν ἄλλην προσπαθοῦντες διὰ τῆς πειθοῦς νὰ καθησυχάσουν τοὺς ἐξεγερθέντας στρατιώτας. Οὗτοι ἦσαν ἀμετάπειστοι, τὸν δὲ ὑπίλαρχον Τριτάκην, ἐπιχειρήσαντα ν' ἀνέλθῃ εἰς Παλαμῆδι, τὸν ὑπεδέχθησαν μὲ πυροβολισμοὺς καὶ τὸν ὑπεχρέωσαν νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν πόλιν. Ἀκολούθως οἱ στρατιῶται κατελθόντες εἰς τὴν προκυμαίαν ἐκραύγαζον στεντορείως, καλοῦντες τὸν ἀρχηγὸν των Μίχου νὰ ἀποβιβασθῇ τοῦ πλοίου. Ἐζήτουν δὲ ἢ νὰ ματαιωθῇ ἡ ἀναχώρησις ἢ νὰ ἐπιβιβασθῇ μαζὶ μὲ τοὺς ἀξιωματικοὺς καὶ ὅλη ἡ δύναμις τῶν στασιαστικῶν τμημάτων. Οἱ ἀξιωματικοὶ τοὺς ἀπήντων ὅτι τὰ πλοῖα εἶχον ἐντολὴν νὰ παραλάβουν μόνον τοὺς ἀμνηστευθέντας καὶ ὅτι δὲν ἦτο δυνατὸν κατόπιν τούτου, ἀλλὰ καὶ λόγῳ ἐλλείψεως χώρου, νὰ παραλάβουν ὅλον τὸν στρατόν.

Ἀλλὰ ποῖος ἦτο δυνατὸν νὰ πεισθῇ ἔστω καὶ εἰς μίαν τοιαύτην λογικὴν ἀπάντησιν ; Ἡ ἔξαψις τῶν πνευμάτων καὶ ἡ ἐπικρατοῦσα ἀναταραχὴ ἦσαν ὑπεράνω συστάσεων καὶ συμβουλῶν. Οἱ ἐγκαταλειπόμενοι ἀπὸ τους ἀξιωματικούς των στρατιῶται ἦσαν ἀποφασισμένοι, ἐὰν δὲν εἰσηκούοντο αἱ ἀπαιτήσεις των, νὰ ἐμποδίσουν ὁπωσδήποτε τὸν ἀπόπλουν τῶν πλοίων.

Εχρησιμοποιήθη ὅμως ἕνα ἐπιτήδειον τέχνασμα, τὸ ὁποῖον παρεπλάνησε τοὺς ἐξεγερθέντας. Ὁ ὑπολοχαγὸς Κ. Γραμματικόπουλος, ἐπὶ κεφαλῆς τῶν ἑξήκοντα ἀνδρῶν του, ἐκκινήσας διὰ λέμβων ἐκ τοῦ φρουρίου Μποῦρτζι, επεβιβάσθη τοῦ ἀγγλικοῦ ἀτμοπλοίου, χωρὶς οὐδεμίαν ἀντίρ-

ρησιν ἐκ μέρους τοῦ πλοιάρχου, ἢ τῶν ἐν αὐτῷ ἐπιβιβασθέντων ἤδη στασιαστῶν ἀξιωματικῶν. Ὅταν εἶδον τοῦτο οἱ ἐν ἐξεγέρσει διατελοῦντες στρατιῶται, ἐπίστευσαν ὅτι τὸ αἴτημά των ἔγινε δεκτὸν καὶ ὅτι θὰ ἐπεβιβάζοντο μετ' ὀλίγον ὅλοι. Κατόπιν τούτου ἡ ἔξαψις ἐκόπασεν, οἱ πυροβολισμοὶ ἐσταμάτησαν καὶ αὐτομάτως ἐπεκράτησε ἡσυχία κατὰ τὰς ἑσπερινὰς ὥρας εἰς τὴν πόλιν. Τῆς ἡσυχίας αὐτῆς ἐπωφεληθέντες οἱ στασιασταὶ ἀξιωματικοὶ ἤρχισαν νὰ ἐπιβιβάζωνται εἰς τὰ πλοῖα, εἰς τὰ ὁποῖα μάλιστα διεπεραιώθησαν εὐχερῶς καὶ οἱ μουσικοὶ τῶν δύο ταγμάτων, ὡς ἂν ἡ μουσικὴ νὰ ἔλειπε ἀπὸ τὴν ἄδοξον καὶ θλιβερὰν ἐκείνην ἀναχώρησιν.

Οἱ ἐπιβιβασθέντες στρατιωτικοὶ καὶ πολιτικοὶ στασιασταὶ ἀνῆλθον ἐν συνόλῳ εἰς τὸν ἀριθμὸν τῶν τριακοσίων. Καὶ τὴν 8ην πρωινὴν τῆς 8ης Ἀπριλίου, τὰ δύο πλοῖα ὅλως αἰφνιδίως ἀπέπλευσαν διὰ Σμύρνην. Τότε μόνον ἀντελήφθησαν οἱ ὑπαξιωματικοὶ καὶ οἱ στρατιῶται ὅτι ἔπεσαν θύματα τῆς εὐπιστίας των. Πολλοὶ ἐξ αὐτῶν κατῆλθον εἰς τὸν λιμένα καὶ ἐφωνάσκουν, ὑβρίζοντες τοὺς ἀξιωματικούς των, οἱ ὁποῖοι τοὺς ἐγκατέλειψαν. Ἡ τάξις καὶ ἡ ἀσφάλεια ἠπειλοῦντο ἐκ νέου νὰ διασαλευθοῦν. Ἀλλ' ἡ ἀπειλὴ αὐτὴ καίτοι ἦτο προφανής, μετὰ τρίωρον ἔπαυσεν ὁλοσχερῶς ὑφισταμένη, διότι τὴν 11ην πρωινὴν εἰσήρχετο εἰς τὴν πόλιν ὁ κυβερνητικὸς στρατὸς ὑπὸ τοὺς στρατηγοὺς Χὰν καὶ Κολοκοτρώνην ἀποτελῶν ἐγγύησιν τοῦ νόμου καὶ τῆς ὁμαλῆς ἀποκαταστάσεως τῶν πραγμάτων.

Τὴν παράδοσιν τῆς πόλεως εἶχεν ἀναθέσει, πρὸ τῆς ἀναχωρήσεώς του, ὁ ἀρχηγὸς τῆς στάσεως Α. Μίχου εἰς τοὺς ταγματάρχας Θ. Κυδωνάκην καὶ Ι. Μανωλάκην, οἱ ὁποῖοι καὶ ἦλθον πρὸς τοῦτο εἰς ἐπαφὴν μὲ τὸν στρατηγὸν Χάν. Ὁ ἀρχηγὸς τῶν κυβερνητικῶν στρατευμάτων διέταξεν ὅπως τὴν 12ην μεσημβρινήν, μετὰ παρέλευσιν δηλαδὴ μιᾶς ὥρας ἀπὸ τῆς ἀφίξεώς του, ὅλη ἡ στασιάσασα φρουρὰ τοῦ Ναυπλίου μὲ τοὺς ἀξιωματικούς της νὰ εὑρίσκεται εἰς τὰς πύλας τῆς πόλεως, εἰς τὴν πλατεῖαν Στρατιωτικῶν Γυμνασίων. Ἐκεῖ ἔγινεν ἡ παράδοσις. Ἐν συνεχείᾳ δὲ τὰ παραδοθέντα τμήματα ὡδηγήθησαν εἰς Τίρυνθα. Ὁ κυβερνητικὸς στρατὸς κατέλαβε τότε τὴν πόλιν καὶ τὰ φρούριά της, χωρὶς νὰ σημειωθῇ οὐδὲν πλέον ἐπεισόδιον.

Τοιουτοτρόπως διὰ τῆς δυνάμεως τῶν ὅπλων καὶ του δικαίου, ἀλλὰ καὶ διὰ τῆς μεγαλοψυχίας τοῦ Ὄθωνος, ἔληξεν ἡ Ναυπλιακὴ στάσις, ἡ ὁποία ἐστοίχισεν ἀρκετὸν ἑλληνικὸν αἷμα. Ἡ στάσις, ὅμως, τοῦ Ναυπλίου δὲν ἦτο μεμονωμένη. Ὅπως καὶ ἐν ἀρχῇ ἐσημειώθη, ἐπρόκειτο περὶ γενικωτέρας συνωμοσίας, ἡ κεφαλὴ τῆς ὁποίας εὑρίσκετο εἰς Ἀθήνας, εἶχε δὲ διακλαδώσεις εἰς ἀρκετὰς φρουρὰς τῆς χώρας.

Καὶ ἐκ παραλλήλου μὲ τὴν ἔκρηξιν τοῦ κινήματος εἰς Ναύπλιον καὶ τῶν ἀμέσως κατασταλέντων εἰς Ἄργος καὶ εἰς Τρίπολιν, ἐξεδηλώθησαν

καὶ ἄλλαι στάσεις ἢ μᾶλλον ἀπόπειραι στάσεων, εἰς Μεγαλόπολιν, Καλάμας, Γύθειον, Νεόκαστρον, Νέαν 'Επίδαυρον, Πάτρας, Ναύπακτον καὶ εἰς τὴν 'Ακαρνανίαν ὑπὸ τὸν ρέποντα εἰς τὰς ἀνταρσίας Θεόδ. Γρίβαν. Αὗται ὅμως ἦσαν μικρᾶς ἐκτάσεως καὶ κατεπνίγησαν ταχέως καὶ εὐχερῶς. Σοβαρᾶς μορφῆς στάσις ὑπῆρξεν ἡ σχεδὸν συγχρόνως μὲ τὴν Ναυπλιακὴν ἐκραγεῖσα εἰς Σύρον καὶ Κύθνον, περὶ τῆς ὁποίας θὰ γίνῃ λόγος ἐν συνεχείᾳ.

'Εν τῷ μεταξὺ οἱ ἀναχωρήσαντες 300 στασιασταὶ στρατιωτικοὶ καὶ πολῖται, μὲ τὰ δύο πλοῖα μετεφέρθησαν καὶ ἀπεβιβάσθησαν εἰς Σμύρνην. Ἡ μοῖρα τῶν περισσοτέρων ὑπῆρξεν ὄντως πικρά, ὅπως ὅλων σχεδὸν ἐκείνων ποὺ ὑψώνουν τὰ ὅπλα ἐναντίον τῆς Πατρίδος καὶ τοῦ Βασιλέως καὶ φεύγουν ἡττημένοι ζητοῦντες καταφύγιον εἰς ξένην γῆν. Οἱ στασιασταὶ τοῦ Ναυπλίου ἔμειναν ἐπὶ ἀρκετὰς ἑβδομάδας ἐν περιορισμῷ εἰς τὸ λοιμοκαθαρτήριον τῆς Σμύρνης, λαμβάνοντες πενιχρὸν συσσίτιον. Ὅταν ἀφέθησαν ἐλεύθεροι ἀπὸ τὸ λοιμοκαθαρτήριον, εὗρον μετὰ δυσκολίας στέγην καὶ περίθαλψιν εἰς διάφορα φιλανθρωπικὰ καταστήματα, καὶ ἔζων δι' ἐράνων μεταξὺ τῶν ἐκεῖ ἑλληνικῶν καὶ ἰταλικῶν οἰκογενειῶν. 'Αργότερον δὲ οἱ περισσότεροι ἤρχισαν νὰ φεύγουν πρὸς διαφόρους πόλεις τῆς Τουρκίας καὶ ἄλλων χωρῶν. Ἄλλοι εἰς Κωνσταντινούπολιν, Προῦσαν καὶ Θεσσαλονίκην, ἄλλοι εἰς Νεάπολιν καὶ Μασσαλίαν καὶ ἄλλοι εἰς Ρουμανίαν, ὅπου ὑπῆρχον ἑλληνικαὶ παροικίαι διὰ νὰ τοὺς προσφέρουν ἄσυλον. Μερικοί, καταληφθέντες ὑπὸ νοσταλγίας, ἀλλὰ καὶ μεταμελείας διὰ τὰς πράξεις των, ἐπέστρεψαν εἰς τὴν 'Ελλάδα χωρὶς νὰ ὑποστοῦν καμμίαν δίωξιν.

ΑΙ ΣΤΑΣΕΙΣ ΣΥΡΟΥ, ΚΥΘΝΟΥ ΚΑΙ ΘΗΡΑΣ

Αἱ ἐπαναστατικαὶ ἐκδηλώσεις τῆς Σύρου καὶ Κύθνου, εὑρίσκοντο εἰς τὰ πλαίσια τῆς μεγάλης συνωμοσίας ποὺ εἶχε ἐξυφανθῆ ἐν μυστικότητι εἰς τὴν Πρωτεύουσαν καὶ διακλαδωθῆ εἰς διαφόρους ἐπαρχιακὰς φρουράς. Ἡ ἀποκάλυψις τῶν ἐν 'Αθήναις συνωμοτῶν ἔγινεν ἀπὸ τὰς κατασχεθείσας τὴν 1ην Φεβρουαρίου 1862 ἐπιστολὰς τῶν ἐν Ναυπλίῳ κινηματιῶν. Ἡ Κυβέρνησις, διὰ νὰ προλάβῃ στασιαστικὴν ἐκδήλωσιν καὶ εἰς τὴν Πρωτεύουσαν, διέταξεν ἀμέσως τὴν σύλληψιν τῶν συνωμοτῶν καὶ τὸν ἐκτοπισμὸν αὐτῶν εἰς τὰς νήσους. Μεταξὺ τῶν συλληφθέντων ἦσαν οἱ Δημ. Καλλιφρονᾶς, 'Αθ. Πετσάλης καὶ ὁ υἱός του, οἱ ἀδελφοὶ Δεληγεώργη, ὁ ὁπλαρχηγὸς Χρόνης Μπαϊδέκης καὶ ἀρκετοὶ ἄλλοι. Οἱ Δημ. Καλλιφρονᾶς, 'Αθ. Πετσάλης, 'Επαμεινώνδας Δεληγεώργης, Κ. Καλαμίδας, Ν. Καλλισπέρης, 'Οδ. 'Ιάλεμος, Δ. 'Αθανασίου, 'Αγ. Σκαρβέλης καὶ μερικοὶ ἄλλοι, κριθέντες ὡς πλέον ἐπικίνδυνοι, ἀπεστάλησαν

διὰ τῆς κορβέτας «᾿Αμαλία» εἰς Κύθνον, ὅπου ἐτέθησαν ὑπὸ περιορισμὸν εἰς τὸ κτίριον τῶν λουτρῶν, τὴν 18ην Φεβρουαρίου 1862.

῎Εναρξιν τῆς νέας στάσεως, ἐνῷ συνέβαινον τὰ ἐν Ναυπλίῳ γεγονότα, ἔκαμεν εἰς τὴν Σῦρον ὁ ὑπολογαγὸς Νικόλαος Λεωτσάκος, ὁ ὁποῖος ἀνῆκεν εἰς τὴν ἐκεῖ ἑδρεύουσαν μονάδα πεζικοῦ. ῾Ο ἐν λόγῳ ἀξιωματικός, Μανιάτης τὴν καταγωγήν, εἶχε διακριθῆ διὰ τὴν ἡρωικὴν δρᾶσιν του, ὡς λοχίας κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τῆς Θεσσαλίας, ὅπου ὑπηρέτησεν ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ στρατηγοῦ Χατζηπέτρου. Μόνον δὲ εἰς τὴν ζωηρότητα τοῦ χαρακτῆρος του καὶ τὴν εὐπιστίαν του ὀφείλει τις ν' ἀποδώσῃ τὸ ὅτι παρεσύρθη εἰς τὴν ἀνταρσίαν ἐκείνην, κατὰ τὴν ὁποίαν καὶ ἐφονεύθη.

῾Ο Λεωτσάκος, τὴν 28ην Φεβρουαρίου, ἐπὶ κεφαλῆς τριάκοντα στρατιωτῶν μὲ ἕνα ἀνθυπολοχαγὸν καὶ μερικοὺς πολίτας, ἐκήρυξε τὴν ἐπανάστασιν εἰς τὴν Σῦρον. Εὐθὺς ὡς ἔδωσε τὸ σύνθημα τῆς ἀνταρσίας, ἐξῆλθον οὗτοι εἰς τὴν πόλιν μὲ ζητωκραυγὰς καὶ πυροβολισμοὺς εἰς τὸν ἀέρα, ἀφοῦ προηγουμένως ἐμερίμνησαν νὰ ἀχρηστεύσουν τὸ τηλεγραφικὸν καλώδιον, διὰ νὰ διακοπῇ ἡ ἐπικοινωνία μὲ τὴν Πρωτεύουσαν.

᾿Αλλ' ὁ ἐκεῖ νομάρχης Λ. ᾿Αλεξανδρόπουλος, δὲν ἔμεινε μὲ ἐσταυρωμένας τὰς χεῖρας. ῎Εσπευσεν ἀμέσως εἰς ῎Ανω Σῦρον ὅπου ἐπεστράτευσε καὶ ἐξώπλισε ἀρκετοὺς πολίτας καὶ ἐπὶ πλέον κατώρθωσε νὰ εἰδοποιήσῃ ἐγκαίρως τὴν Κυβέρνησιν. Συνέπεσε τὴν ἰδίαν ἡμέραν νὰ διέρχεται ἐκ Σύρου τὸ αὐστριακὸν ἀτμόπλοιον τῆς γραμμῆς, μὲ κατεύθυνσιν τὸν Πειραιᾶ καὶ δι' αὐτοῦ ἀπέστειλε τὴν εἴδησιν εἰς τὰς ᾿Αθήνας, τὴν ἰδίαν νύκτα. ῾Η Κυβέρνησις, παρ' ὅλον ὅτι ἦτο ἀπησχολημένη μὲ τὰ ἐν Ναυπλίῳ διαδραματιζόμενα, ἔλαβεν αὐθωρεὶ τὰ ἐπιβαλλόμενα μέτρα. ᾿Απέστειλεν μὲ τὴν πολεμικὴν κορβέταν «᾿Αμαλία» ἕνα λόχον στρατοῦ, μὲ διοικητὴν τὸν λοχαγὸν Δ. Τσῖρον, καὶ ἀξιωματικοὺς τὸν ὑπολοχαγὸν Δ. Χρυσοβέργην καὶ τὸν ἀνθυπολοχαγὸν Δ. Παπαδάκην, τὸν ἀνθυπομοίραρχον Φώτο-Βάσον καὶ τὸν ἀνθυπολοχαγὸν τῆς φάλαγγος Τόλιαν ὡς καὶ 60 Μακεδόνας στρατιώτας.

᾿Εν τῷ μεταξὺ οἱ στασιασταὶ τῆς Σύρου κατέσχον ἐπαναστατικῷ δικαιώματι τὰ ἐν τῷ λιμένι ἀτμόπλοια «῎Οθων» καὶ «Καρτερία» καὶ ἀπέστειλαν τὸ τελευταῖον εἰς Τῆνον διὰ νὰ παρασύρουν τὴν ἐκεῖ εὑρισκομένην μικρὰν στρατιωτικὴν δύναμιν. ᾿Αλλ', οἱ ἀπεσταλμένοι τῶν στασιαστῶν ἐπέστρεψαν ἄνευ ἀποτελέσματος, διότι τὸ ἐν Τήνῳ στρατιωτικὸν ἀπόσπασμα ἠρνήθη νὰ προσχωρήσῃ εἰς τὴν στάσιν, παραμεῖναν πιστὸν εἰς τὸν Βασιλέα καὶ τὴν Κυβέρνησιν.

Τὸ σχέδιον τῶν στασιαστῶν ἦτο τὸ ἑξῆς : Νὰ πλεύσουν εἰς Κύθνον, ν' ἀπελευθερώσουν τοὺς ἐκεῖ κρατουμένους συνωμότας, νὰ μεταβοῦν κατόπιν εἰς Χαλκίδα, ὅπου οἱ ἐκεῖ μεμυημένοι ἀξιωματικοὶ θὰ ἐστασίαζον ἐπίσης καὶ ὅλοι ὁμοῦ νὰ ἐκστρατεύσουν κατὰ τῶν ᾿Αθηνῶν, διὰ νὰ ἐπι-

βάλουν, όπως επίστευον, τὰ αἰτήματά των. Πρὸς εφαρμογὴν του επαναστατικοῦ αὐτοῦ σχεδίου ἐθεώρησαν ἐπάναγκες ὡς πρώτην ἐκδήλωσιν νὰ παραλάβουν τὰ χρήματα τοῦ δημοσίου ταμείου . . . Μεθ' ὃ ἐπεβιβάσθησαν τῆς «Καρτερίας» καὶ ἀπέπλευσαν διὰ Κύθνον. Ἐπέπρωτο, ὅμως, ἐκεῖ νὰ ναυαγήσουν τὰ σχέδιά των καὶ μάλιστα κατὰ τρόπον αἱματηρόν.

Οἱ στασιασταὶ δὲν ἐγνώριζον ὅτι ἡ Κυβέρνησις εἶχεν ἤδη εἰδοποιηθῆ καὶ εἶχε κινητοποιήσει στρατιωτικὴν δύναμιν ἐναντίον των. Πολὺ ἐξεπλάγησαν δὲ ὅταν, περὶ τὴν μεσημβρίαν τῆς 1ης Μαρτίου καθ' ἣν στιγμὴν προσήγγιζον εἰς Κύθνον, εἶδον τὴν «Ἀμαλίαν» πλέουσαν πρὸς τὰ ἐκεῖ. Ἀνήσυχοι οἱ στασιασταὶ ἀνῆλθον εἰς τὸ κατάστρωμα καὶ συνεζήτουν περὶ τοῦ πρακτέου ἐν ταραχῇ. Ὁ πλοίαρχος τῆς «Καρτερίας» Ὀρλώφ συνέστησεν εἰς τοὺς ἐπὶ τοῦ καταστρώματος στασιαστὰς νὰ κατέλθουν εἰς τὸ εσωτερικὸν τοῦ πλοίου. Ἀλλ' ὁ Λεωτσάκος, παρασυρόμενος ἀπὸ τὸν ορμητικὸν χαρακτῆρα του, διέταξε τὸν πλοίαρχον νὰ ἐπιτεθῇ ἐναντίον τῆς «Ἀμαλίας» κραυγάζων : «Ἀπάνω τους»! Ὁ πλοίαρχος ὅμως τοῦ ἀπήντησεν ὅτι τοῦτο ἦτο παραφροσύνη. Διότι καὶ μικρὰ ὀπὴ ἐὰν ἐγίνετο εἰς τὸ σκάφος του, ἀπὸ τυχὸν πυροβολισμοὺς τῶν ἀντιπάλων, θὰ ἐβυθίζετο συντόμως.

Τότε πολλοὶ ἤρχισαν νὰ φωνάζουν : «Στὴν ξηρά, στὴν ξηρά». Τὴν στιγμὴν ἐκείνην δὲ ἠκούσθη καὶ ὁ πρῶτος κανονιοβολισμὸς ἀπὸ τὴν «Ἀμαλίαν» ἡ ὁποία ἔπλεεν ἤδη εἰς ἀπόστασιν μόλις ἑνὸς μιλίου ἀπὸ τὴν «Καρτερίαν». Ἡ βασιλικὴ κορβέτα ἦτο βεβαίως ἰσχυροτέρα καὶ ταχυτέρα τοῦ μικροῦ ἐκείνου επιβατηγοῦ σκάφους. Συνεπῶς δὲν ὑπῆρχεν ἄλλη διέξοδος διὰ νὰ σωθῇ ἀπὸ τὴν καταβύθισιν, εἰμὴ νὰ καταφύγῃ αμέσως εἰς τὸν πλησιέστερον ὅρμον. Τοῦτο καὶ ἔπραξεν ὁ πλοίαρχος Ὀρλώφ, ὁ ὁποῖος ὡδήγησε τὸ πλοῖον του εἰς τὸν ορμίσκον τῆς Ἁγίας Εἰρήνης. Ἐκεῖ ἀπεβιβάσθησαν ἐν τάχει οἱ στασιασταί, σύροντες καὶ μικρὸν πυροβόλον, τὸ ὁποῖον καὶ ἐτοποθέτησαν εἰς ἐπίκαιρον θέσιν, διὰ νὰ βάλῃ ἐναντίον τῆς «Ἀμαλίας».

Εὐθὺς μετὰ τὴν ἀποβίβασίν των ἔσπευσαν ν' ἀπελευθερώσουν τοὺς κρατουμένους συνωμότας καὶ ἀκολούθως ὅλοι ὁμοῦ ἀνῆλθον εἰς ἕνα πλησίον ὕψωμα, διὰ νὰ παρακολουθήσουν τὰς κινήσεις τοῦ κυβερνητικοῦ σκάφους.

Ἡ βασιλικὴ κορβέτα ἐν τῷ μεταξὺ εἶχεν ἀνακόψει τὸν πλοῦν της εἰς μικρὰν ἀπόστασιν ἀπὸ τῆς ξηρᾶς. Ἀμέσως τότε ἤρχισεν ἡ ἀποβίβασις διὰ λέμβων τῶν στρατιωτικῶν δυνάμεων, ἐνῷ συγχρόνως ἐρρίπτοντο βολαὶ πυροβόλου. Ὁ Λεωτσάκος, βλέπων τὴν κατεύθυνσιν ποὺ ἐλάμβανον οἱ ἀποβιβαζόμενοι στρατιῶται, ἔτρεξε μὲ τοὺς οπαδούς του πρὸς τὸν ἄνωθεν τοῦ ὅρμου λόφον, διὰ νὰ τὸν καταλάβῃ καὶ νὰ παρεμποδίσῃ τὰς κυβερνητικὰς δυνάμεις νὰ κατέλθουν ἐκεῖθεν πρὸς τὴν ἠγκυροβολημένην

«Καρτερίαν». Τότε όμως, προέβη εις μίαν δυσμενή διαπίστωσιν διά την έκβασιν του αγώνος. Πέριξ του ευρίσκοντο μόνον οι απελευθερωθέντες εξόριστοι Σκαρβέλης, Μωραϊτίνης, Ιάλεμος και Μητσάκης και ολίγοι από τους στρατιώτας του. Οι περισσότεροι εξ αυτών είχον εγκαίρως διασκορπισθή, φοβηθέντες δικαίως την καταφανή υπεροχήν του κυβερνητικού στρατού. Και πράγματι εντός ημισείας ώρας, 180 τακτικοί στρατιώται και 30 Μακεδόνες, είχον παραταχθή εις απόστασιν πεντακοσίων μέτρων από των στασιαστών. Ο Λεωτσάκος ματαίως εκάλει τους στρατιώτας του να προσέλθουν. Εκτός από 18 πού τον ηκολούθησαν, οι άλλοι είχον κρυβή εις το εσωτερικόν της νήσου. Τότε ο Λεωτσάκος και όσοι έμειναν μαζί του, άφησαν τον λόφον πού κατείχον και επλησίασαν εις απόστασιν βολής τυφεκίου τας κυβερνητικάς μονάδας. Εκεί ωχυρώθησαν εις ένα μικρόν εκ λίθων προπέτασμα, το οποίον κατεσκεύασαν προχείρως. Αλλά δεν εστάθμισαν καλώς την κατάστασιν, ούτε αντελήφθησαν την δεινήν θέσιν των, ενώ ήτο εύκολον, έστω και την τελευταίαν ώραν, να ίδουν την βεβαίαν ήτταν των και να σκεφθούν ότι ελληνικόν ήτο το αίμα πού θα εχύνετο και από τας δύο πλευράς. Διότι ελπίς κατισχύσεως ή διαφυγής, ουδεμία υπήρχεν. Αλλά δεν το έπραξαν από λόγους εγωισμού και υπεροψίας. Από λόγους ίσως σκοπίμου ηρωοποιήσεώς των.

ΟΙ ΑΡΧΗΓΟΙ ΤΩΝ ΣΤΑΣΙΑΣΤΩΝ ΕΦΟΝΕΥΘΗΣΑΝ

Η μάχη ήρχισεν περί την 3.30′ μ.μ. Η ανταλλαγή πυρών διήρκεσεν περί την ημίσειαν περίπου ώραν, χωρίς αποτέλεσμα. Και τούτο διότι αι κυβερνητικαί δυνάμεις, ελπίζουσαι ακόμη εις παράδοσιν των στασιαστών δεν εξήλθον από τα χαρακώματά των, αλλ' ούτε και οι στασιασταί εκινήθησαν.

Ο Λεωτσάκος ητοίμαζεν ήδη τους άνδρας του δι' επίθεσιν με εφ' όπλου λόγχην, ευθύς ως οι τακτικοί στρατιώται θα εξήρχοντο από τα χαρακώματά των. Αλλά την στιγμήν εκείνην, ένα τμήμα χωροφυλακής, το οποίον είχεν ήδη προχωρήσει εις τα νώτα των στασιαστών, τους επετέθη αιφνιδιαστικώς. Και εντός ολίγων λεπτών έπιπτον νεκροί οι αρχηγοί της στάσεως Λεωτσάκος, Σκαρβέλης και Μωραϊτίνης. Οι άλλοι έσπευσαν αμέσως να παραδοθούν. Ο διοικητής του κυβερνητικού στρατού λοχαγός Τσίρος, ανεκοίνωσεν τότε προς τους στρατιώτας στασιαστάς να τον ακολουθήσουν. Μετ' ολίγον παρεδόθησαν άνευ επεισοδίου τινός και οι στασιασταί, πού ευρίσκοντο εις την έναντι του λόφου ακτήν με το πυροβόλον. Ο λοχαγός Τσίρος κατόπιν, χωρίς να παραστή ανάγκη να χρησιμοποιήση βίαν, κατέλαβε και την «Καρτερίαν».

Αὐτὸ τὸ σύντομον τέλος εἶχον αἱ στάσεις τῆς Σύρου καὶ τῆς Κύθνου μὲ θύματα τρεῖς Ἕλληνας, ἀξίους ἀσφαλῶς καλυτέρας τύχης.

Μετὰ τὴν ραγδαίαν καταστολὴν τῆς στάσεως, ἡ «Ἀμαλία» καὶ ἡ «Καρτερία» μὲ τὸν στρατὸν καὶ τοὺς συλληφθέντας αἰχμαλώτους, κατέπλευσαν εἰς Σῦρον. Καὶ ἐκεῖθεν οἱ ἐξόριστοι συνωμόται μετεφέρθησαν εἰς Μύκονον, ἐγκλεισθέντες εἰς τὴν Μονὴν τῆς Τουρλιανῆς. Ἀλλὰ δὲν ἔμειναν ἐκεῖ, παρὰ μόνον δύο μῆνας -μέχρι τῆς 12ης Μαΐου-ὁπότε ἐπέστρεψαν κατόπιν χορηγηθείσης ἀμνηστίας εἰς Ἀθήνας. Διότι καὶ πάλιν ὁ Βασιλεὺς καὶ ἡ Κυβέρνησις ἐπέδειξαν γενναιόφρονα αἰσθήματα.

***

Καθ' ὃν χρόνον ὅμως ὁ λοχαγὸς Τσῖρος εὑρίσκετο εἰς Σῦρον καὶ εὐθὺς μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν τῶν Ἀρχῶν, διετάχθη νὰ μεταβῇ μετὰ τῆς δυνάμεώς του εἰς τὴν νῆσον Θήραν, ὅπου οἱ ἐκεῖ ἐκτοπισμένοι συνωμόται Ι. Ζυμβρακάκης, Ἀρ. Κανάρης καὶ Μ. Ἀντώνοβιτς ἐκήρυξαν στάσιν καταλύσαντες τὴν νόμιμον διοίκησιν. Ὁ Τσῖρος ἐπιβιβασθεὶς μετὰ τῶν ἀνδρῶν τοῦ λόχου του ἐπὶ τοῦ ἀτμοπλοίου «Ὄθων» ἔσπευσεν εἰς τὴν Θήραν διὰ νὰ ἐπιβάλῃ τὴν τάξιν. Οἱ κάτοικοι τῆς νήσου δὲν προέβαλον οὐδεμίαν ἀντίστασιν καὶ μᾶλλον εὐφροσύνως ὑπεδέχθησαν τὰς ἀποβιβασθείσας κυβερνητικὰς δυνάμεις.

Ἐν τῷ μεταξὺ οἱ στασιάσαντες εἰς Θήραν ἀξιωματικοί, ἀντιληφθέντες ὅτι πᾶσα ἀπόπειρα πρὸς ἄμυναν θὰ ἦτο πλέον ματαία, κατέφυγον εἰς τὸ ἐκεῖ ρωσικὸν προξενεῖον καὶ ἐζήτησαν ἄσυλον. Τὴν ἐπομένην ὅμως ὁ ὑποπρόξενος ἔλαβε τηλεγραφικὴν διαταγὴν ἀπὸ τὴν ρωσικὴν πρεσβείαν τῶν Ἀθηνῶν νὰ παραδώσῃ τοὺς στασιαστὰς εἰς τὰς νομίμους ἀρχάς. Κατόπιν τούτου παρέλαβεν αὐτοὺς ὁ λοχαγὸς Τσῖρος καὶ τοὺς ἐπεβίβασεν εἰς τὸν «Ὄθωνα», ὁ ὁποῖος ἀπέπλευσε ἐκ Θήρας, ἐπιστρέφων εἰς Σῦρον.

Ἡ Κυβέρνησις, ἐλπίζουσα ὅτι διὰ τῆς πολιτικῆς τῆς συγγνώμης θὰ ἐτίθετο τέρμα εἰς τὰς συνωμοσίας καὶ τὰ κινήματα καὶ ὅτι ἡ χώρα θὰ ἐπανεύρισκε τὴν ἡσυχίαν της, ἐξέδωσεν νέον Διάταγμα περὶ ἀμνηστίας, τὸ ὁποῖον περιελάμβανεν ὅλους τοὺς μέχρι τότε λαβόντας μέρος εἰς ἀνταρσίας, πλὴν ὡρισμένων ἐπικινδύνων καὶ ἀμετανοήτων ἀρχιστασιαστῶν. Τὸ Διάταγμα, ἐκδοθὲν τὴν 30ην Ἀπριλίου 1862, εἶχεν ὡς ἑξῆς :

«...Ἔχοντες ὑπ' ὄψιν τὸ ἀπὸ 8ης Μαρτίου ἐ.ἔ. ἡμέτερον Διάταγμα περὶ τῶν ἐνόχων ἐσχάτης προδοσίας καὶ στάσεως κατασταθέντων, τῶν ἐντὸς τῆς πόλεως καὶ τῶν φρουρίων Ναυπλίας εὑρεθέντων καὶ ἐπιθυμοῦντες, μετὰ τὴν ἐντελῆ κατάπαυσιν τῆς στάσεως καὶ πλήρη ἀποκατάστασιν τῆς ἰσχύος τῶν νόμων, νὰ ἐπεκτείνωμεν τὸ βασιλικὸν ἡμῶν ἔλεος ὅσον ἐνεστιν εὐρύτερον καὶ ἐπὶ τῶν λοιπῶν ἡμῶν ὑπηκόων, τῶν εἰς τα αὐτα ἐγκλή-

ματα ὑποπεσόντων, ἐπὶ τῇ προτάσει τοῦ ἡμετέρου Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου, ἀποφασίζομεν τὰ ἑξῆς:

Α'. Ἀπονέμομεν ἀμνηστίαν εἰς ἅπαντας τοὺς οποιδήποτε τοῦ Κράτους κατασταθέντας ἐνόχους ἐσχάτης προδοσίας καὶ στάσεως διά τε τὰ εγκλήματα ταῦτα καὶ τὰ μετ' αὐτῶν συναφῆ.

Β'. Ἐξαιροῦνται τῆς ἀμνηστίας οἱ ἑξῆς: α'. Στρατιωτικοί: Πάνος Κορωναῖος, Ἰω. Ζυμβρακάκης καὶ Ν. Μακρῆς. β'. Πολιτικοί: Λεωνίδας Βούλγαρης, Ἀριστ. Τσάτσος, Ἰωάννης Παλαιολόγος, Βασίλειος Ὀρλώφ, Νικόλαος Βαρβαρῆγος Φ. Χαλκιόπουλος, Α. Γούδας, Γιαννάκος Ἔγγελης καὶ Σπυρίδων Κατσικοστάθης.

Γ'. Οἱ ἔνοχοι καταστάντες τοῦ εγκλήματος τῆς ἀπελευθερώσεως φυλακισμένων, ἢ τοῦ τῆς λιποταξίας, δὲν ἀπαλλάττονται τῶν ὑπὸ τοῦ νόμου διὰ τὰ εγκλήματα ταῦτα ἐπιβαλλομένων ποινῶν, οὐδὲ περιλαμβάνει ἡ ἀμνηστία τοὺς τελεσιδίκως καταδικασθέντας δι' ἔγκλημα ἐσχάτης προδοσίας ἢ στάσεως.

Δ'. Τὸ ἀπὸ 8ης Μαρτίου ἐ. ἔ. περὶ ἀμνηστίας ἡμέτερον Διάταγμα διατηρεῖ καθ' ὅλα τὴν ἰσχύν του. Οἱ ἡμέτεροι ἐπὶ τῆς Δικαιοσύνης καὶ ἐπὶ τῶν Στρατιωτικῶν ὑπουργοὶ θέλουν δημοσιεύσει καὶ ἐκτελέσει τὸ παρὸν Διάταγμα».

Διὰ τοῦ ἀνωτέρω Διατάγματος ἠμνηστεύθησαν ὅλοι σχεδὸν οἱ συνωμόται, ἐξῆλθον τῶν φυλακῶν οἱ πολιτικοὶ κρατούμενοι καὶ ἐπέστρεψαν οἱ ἐξόριστοι. Ἀλλὰ ἡ ἐλπίς, ἡ στηριχθεῖσα εἰς τὴν πολιτικὴν τῆς μεγαλοψυχίας, συντόμως ἀπεδείχθη ματαία. Διότι τὸ συνωμοτικὸν πνεῦμα, τοῦ ὁποίου ἦτο ἀμέτοχος ὁ λαός, εἶχε βαθυτέρας ρίζας. Εἶχε διαβρώσει πολιτικολογοῦντας στρατιωτικούς, φιλοδόξους πολιτικοὺς καὶ μεγάλην μερίδα τῆς «χρυσῆς νεολαίας», ρέπουσαν πρὸς εὐκόλους ἐνθουσιασμοὺς καὶ ὡλοκληρώθη κατὰ τὴν στάσιν τῆς 10ης Ὀκτωβρίου 1862, ἡ ὁποία κατέληξεν εἰς τὴν ἐκθρόνισιν τοῦ Ὄθωνος καὶ τῆς Ἀμαλίας, ὅταν ἐπέστρεφον ἀπὸ μίαν ἀνὰ τὴν Ἑλλάδα περιοδείαν των, κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ λαὸς εἶχε διατρανώσει τὰ θερμότερα αἰσθήματα ἀγάπης καὶ ἀφοσιώσεως πρὸς αὐτούς. Ἀλλὰ περὶ τῆς τελευταίας αὐτῆς στάσεως θ' ἀσχοληθῶ ἐν συνεχείᾳ εἰς ἰδιαίτερον κεφάλαιον τοῦ βιβλίου.

Α. Σ. ΣΚΑΝΔΑΜΗ

Η ΤΡΙΑΚΟΝΤΑΕΤΙΑ ΤΗΣ ΒΑΣΙΛΕΙΑΣ ΤΟΥ ΟΘΩΝΟΣ

ΑΘΗΝΑΙ - 1961

ΣΕΛΙΔΕΣ
ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ
ΚΑΙ ΚΡΙΤΙΚΗΣ

ΑΝΔΡΕΑ ΣΠ. ΣΚΑΝΔΑΜΗ

ΣΕΛΙΔΕΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΚΑΙ ΚΡΙΤΙΚΗΣ

Η ΤΡΙΑΚΟΝΤΑΕΤΙΑ ΤΗΣ ΒΑΣΙΛΕΙΑΣ ΤΟΥ ΟΘΩΝΟΣ 1832 – 1862

ΤΟΜΟΣ ΠΡΩΤΟΣ - ΜΕΡΟΣ ΙΙ
ΑΘΗΝΑΙ
1961

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η΄

Ο ΣΤΡΑΤΟΣ, ΤΟ ΝΑΥΤΙΚΟΝ ΚΑΙ Η ΧΩΡΟΦΥΛΑΚΗ ΑΠΟ ΤΗΣ ΣΥΣΤΑΣΕΩΣ ΤΩΝ ΜΕΧΡΙ ΤΟΥ 1862

ΤΑ ΠΡΩΤΑ βήματα τοῦ τακτικοῦ Ἑλληνικοῦ στρατοῦ τὰ ὡραματίσθη ἀρχικῶς ὁ ἐθνομάρτυς Ρήγας Φεραῖος κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς προεπαναστατικῆς ἐποχῆς. Πράγματι ὁ ἀθάνατος ἐκ Βελεστίνου ψάλτης τῆς Ἑλληνικῆς ἐλευθερίας ἦτο ὁ πρῶτος ποὺ συνέλαβε τὴν ἰδέαν τῆς συγκροτήσεως Ἑλληνικοῦ στρατοῦ, καὶ ἐφαντάσθη τὴν ἰδιόρρυθμον στολήν του, ὡς καὶ τὸν ὁπλισμόν του. Πρὶν ἀκόμη ἐκραγῇ ἡ Ἐπανάστασις, ὁ φιλόπατρις ποιητὴς ἐξετύπωσεν εἰς τὴν Βιέννην καὶ ἐκυκλοφόρησε κρυφίως ἕνα εἶδος στρατιωτικοῦ κανονισμοῦ, ὁ ὁποῖος ἦτο ὁ πρῶτος ποὺ συνετάχθη ἀπὸ Ἕλληνα. Μεταξὺ ἄλλων ὁ κανονισμὸς ἐκεῖνος ἀνέγραφε καὶ τὰ ἑξῆς :

«... Ὅλοι οἱ Ἕλληνες στρατιῶται φοροῦν εἰς τὸ κεφάλι περικεφαλαίαν. Ὅλοι ἔχουν μίαν μπαγιονέτταν, τὴν ὁποίαν φοροῦν εἰς τὴν μέσην των ὡσὰν χατζάρι καὶ ἐν καιρῷ ἀνάγκης ἢ παρατάξεως τὴν περνοῦν εἰς τὸ τουφέκι των. Τὸ φόρεμα τῶν Ἑλλήνων στρατιωτῶν εἶναι τὸ ἡρωικὸν μαῦρον ἀντερί, ἄσπρον ὑποκάμισον καὶ κόκκινα χολέβια ἢ κάλτζαις...».

Ἀλλὰ δὲν ἦτο πεπρωμένον νὰ ἴδῃ ὁ Φεραῖος πραγματοποιούμενον τὸ ὄνειρόν του ἐκεῖνο, τῆς συγκροτήσεως δηλαδὴ τοῦ πρώτου Ἑλληνικοῦ στρατοῦ.

Ὀλίγα ἔτη μετὰ τὸν ἡρωικὸν θάνατόν του, κατηρτίσθη πράγματι τὸ πρῶτον σῶμα τακτικοῦ στρατοῦ, ὁ περίφημος Ἱερὸς Λόχος, ὁ ὁποῖος ὡς γνωστὸν ἔπεσεν ἐνδόξως ἀγωνιζόμενος εἰς τὴν μάχην τοῦ Δραγατσανίου. Τὸ σῶμα ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ἀπετελεῖτο ἀπὸ νεαροὺς Ἕλληνας σπουδαστάς, ἔφερε στολὴν σχετικὴν μὲ τὴν ἐν χρήσει τότε τοῦ γερμανικοῦ στρατοῦ. Ἦτο μαύρη μὲ παχέα βρανδεμβούργια σειρήτια εἰς τὸ ἐπιστήθιον καὶ μὲ ὄρθιον ἄνευ γείσου κράνος. Τὸ κράνος ἔφερεν ἐπ' αὐτοῦ κεντημένον ἓν κρανίον, στηριζόμενον ἐπὶ δύο ὀστῶν χιαστὶ τοποθετημένων, τὸ χαρακτηριστικὸν ἔμβλημα τῶν Ἱερολοχιτῶν, τὸ ὁποῖον ἐσήμαινε : «Νίκη ἢ θάνατος».

Ὁ θεμελιωτὴς ὅμως τοῦ Ἑλληνικοῦ στρατοῦ ἦτο ὁ Δημήτριος Ὑψηλάντης, ὁ ὁποῖος τὸν Ἰούνιον τοῦ 1825 ἀνεκηρύχθη ἀρχιστράτηγος τῶν εἰς τὸ στρατόπεδον τῶν Βερβένων συγκεντρωμένων Ἑλλήνων καὶ ἐξέδωκε προκήρυξιν περὶ συστάσεως τακτικοῦ στρατιωτικοῦ σώματος. Τὸ πρῶτον δὲ σῶμα συνεκροτήθη εἰς τὰς Καλάμας. Ἀπετελέσθη ἐκ τριῶν λόχων συνολικῆς δυνάμεως 250 ἀνδρῶν, ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Ἰταλοῦ συνταγματάρχου Βαλέστρα. Ἡ στολή των ἀπετελεῖτο ἀπὸ ἓν εἶδος «μπλούζας» ἐξ ἐρέας, σκελέας βαμβακερᾶς καὶ μικροῦ πηληκίου, ἁπάντων μελανῶν. Ὁ ὁπλισμός των δὲ καὶ ἡ ἀποσκευή των ἦσαν ἓν λογχοφόρον τυφέκιον καὶ μία πυριτοθήκη.

Ἐν συνεχείᾳ, ὁ Γάλλος συνταγματάρχης Βουτιέ, κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς πολιορκίας τῆς Τριπόλεως, ὠργάνωσεν ἓν μικρὸν σῶμα πυροβολικοῦ διὰ νὰ ματαιώσῃ τὴν μελετωμένην ἀπόβασιν τοῦ ἐχθροῦ εἰς Καλάμας.

Ἀργότερον, ὁ Ἀλέξ. Μαυροκορδάτος ἀνεσυγκρότησε τὸν τακτικὸν Ἑλληνικὸν στρατὸν μὲ τὴν βοήθειαν τοῦ Ἰταλοῦ συνταγματάρχου Ταρέλλε. Τὸ σῶμα ἐκεῖνο ἀπετελέσθη ἀπὸ 550 ἄνδρας. Διηρέθη δὲ εἰς δύο τάγματα πεζικοῦ, εἰς τὰ ὁποῖα καὶ ἐδόθησαν αἱ πρῶται κυανόλευκοι σημαῖαι. Ἐπίσης ὠργανώθη καὶ εἷς λόχος πυροβολικοῦ. Συμφώνως δὲ μὲ ἐγκριθὲν ψήφισμα τῆς προσωρινῆς Κυβερνήσεως, ἀπεφασίσθη νὰ παραχωρηθοῦν εἰς ἕκαστον στρατιώτην ἀντὶ μισθοῦ, μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς Ἑλλάδος, τόσα στρέμματα καλλιεργησίμου γῆς, ὅσοι θὰ ἦσαν καὶ οἱ μῆνες τῆς ὑπηρεσίας του εἰς τὸ στράτευμα.

Εἰς τὴν δύναμιν τοῦ τακτικοῦ Ἑλληνικοῦ στρατοῦ ἐπεφυλάσσετο ἡ ἡρωικὴ καταστροφὴ κατὰ τὴν μάχην τοῦ Πέτα. Ἐκεῖ ἠγωνίσθη ἐκ τοῦ συστάδην καὶ ἄνευ «ταμπουρίων». Ἀτυχῶς τὸ σῶμα ἐκεῖνο ἐγκατελείφθη κατὰ τὴν πλέον κρίσιμον στιγμὴν τοῦ ἀγῶνος ὑπὸ πάντων τῶν ἀτάκτων Ἑλλήνων πολεμιστῶν, ἐνῷ συνέχιζε μὲ ἀπαράμιλλον γενναιότητα ἐπὶ ὥρας νὰ μάχεται τῇ βοηθείᾳ ὀλίγων φιλελλήνων ἀγωνιστῶν, διανοῖγον δίοδον διὰ τῆς λόγχης. Ἀλλ' ἦτο μοιραῖον νὰ καλύψῃ τὰς ἀκρωρείας τοῦ Πέτα διὰ τῶν πτωμάτων τοῦ πλείστου τῶν ἀνδρῶν του. Κατεσυνετρίβη, μὲν ἀλλ' οὐδεὶς ᾐχμαλωτίσθη, αἱ δὲ δύο τετιμημέναι σημαῖαι του, διάτρητοι ἀπὸ τὰς ἐχθρικὰς σφαίρας καὶ αἱματοβαφεῖς, περιεσώθησαν μετ' ὀλίγων ἀνδρείων κατὰ τὴν εἰς Λαγκάδα ὑποχώρησιν. Αἱ σημαῖαι ἐκεῖναι ἐφέροντο ὑπὸ τοῦ τακτικοῦ στρατοῦ καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τοῦ Ἀγῶνος, μετὰ δὲ τὴν ἄφιξιν τοῦ Βασιλέως Ὄθωνος ἐφυλάσσοντο εὐλαβῶς, ὡς ἔνδοξα κειμήλια, εἰς τὴν ὁπλοθήκην τῆς Ἀκροναυπλίας. Σήμερον εὑρίσκονται εἰς τὸ Ἐθνικὸν μουσεῖον.

Ἐν συνεχείᾳ, ὅτε ἦτο πρόεδρος τῆς προσωρινῆς ἐν Ναυπλίῳ Κυβερνήσεως ὁ Γ. Κουντουριώτης, ἐγένετο τὸ 1824 νέα προσπάθεια ἀναδιορ-

γανώσεως τοῦ τακτικοῦ στρατοῦ ὑπὸ τοῦ συνταγματάρχου Π. Ροδίου. Ἡ στολὴ τῶν στρατιωτῶν ἐκείνων ἀπετελεῖτο ἀπὸ ἕν εἶδος γιλέκου, ἀπὸ μία κοντὴν φουστανέλλαν καὶ ἕν ἐρυθρόν φέσιον. Ἐδόθη ἐπίσης εἰς τοὺς στρατιώτας λινοστολή, ὑπόδησις, καθημερινὸν σιτηρέσιον, τριακόσια δράμια ἄρτος και ὁ μισθός των ὡρίσθη εἰς ἕν «δίστηλον» κατὰ μῆνα.

Η ΔΡΑΣΙΣ ΤΟΥ ΚΑΡΟΛΟΥ ΦΑΒΙΕΡΟΥ

Ἀλλ' ἡ σοβαρωτέρα προσπάθεια κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς Ἐπαναστάσεως, ἡ ὁποία κατεβλήθη διὰ τὴν συγκρότησιν τακτικοῦ στρατοῦ, ὠφείλετο εἰς τον Γάλλον φιλέλληνα συνταγματάρχην Καρ. Φαβιέρον, ὁ ὁποῖος τὴν 5ην Ὀκτωβρίου 1825 εἰσῆλθε μὲ τὸ ἐπιτελεῖον του εἰς τὰς Ἀθήνας, ἀκολουθούμενος ἀπὸ δύο τάγματα πεζικοῦ, ἕν τάγμα πυροβολικοῦ καὶ μίαν ἴλην ἱππικοῦ. Προηγεῖτο δὲ καὶ ἡ πρώτη συσταθεῖσα ἐν Ἑλλάδι στρατιωτικὴ μουσική, ὑπὸ τὸν ἀρχιμουσικὸν Μάγγελ.

ΚΑΡΟΛΟΣ ΦΑΒΙΕΡΟΣ

Οἱ κάτοικοι τῶν Ἀθηνῶν ὑπεδέχθησαν μὲ ἐνθουσιασμὸν καὶ συγκίνησιν τὸ τακτικὸν ἐκεῖνο σῶμα τοῦ Ἑλληνικοῦ στρατοῦ καὶ ἡμιλλῶντο ποῖος πρῶτος νὰ προσφέρῃ στέγην εἰς τοὺς βαθμοφόρους του. Οἱ στρατιῶται κατέλυσαν εἰς διαφόρους οἰκίας καὶ κυρίως τουρκικάς, τὰς ὁποίας ἐπέταξαν διὰ τὸν σκοπὸν αὐτόν. Τὴν 19ην Ὀκτωβρίου του 1825 ὁ Φαβιέρος ἐξέδωσε τὴν πρώτην του προκήρυξιν πρὸς τὸν στρατόν, ἡ ὁποία συνετάχθη ἀπὸ τὸν Γεώργιον Γεννάδιον καὶ ἐτοιχοκολλήθη εἰς διάφορα σημεῖα τῆς πόλεως. Η προκήρυξις ἐκείνη ἀπετέλει τρόπον τινὰ ἕν εἶδος οργανισμοῦ τοῦ Ἑλληνικοῦ στρατοῦ καὶ μεταξὺ ἄλλων ἀνέφερε καὶ τὰ ἑξῆς:

«...Κάθε στρατιώτης τοῦ πεζικοῦ εὐθὺς ὡς ἔμβῃ εἰς το σῶμα λαμβάνει ἐνδυμασίαν μὲν ἕν «μιτάνι» τζόχινον ἄσπρον, δύο βρακιὰ πάνινα ἄσπρα, διὰ τὸ καλοκαῖρι, ἕν τζόχινον διὰ τὸν χειμῶνα, ἕν φέσιον κόκκινον, μία ζώνην γαλάζιαν, ἕν ζευγάρι παπούτσια, ἕν ζευγάρι κάλτζαις, μίαν κάπαν, ἕν λουρὶ διὰ νὰ βαστᾷ τὴν κάπαν εἰς τὸν ὦμον, ἕν τυφέκιον

μὲ λόγχην, ἕν ζευγάρι μπαλάσκες, τροφὴν 300 δράμια ψωμὶ τὴν ἡμέραν, 15 λεπτὰ σιτηρέσιον πληρωνόμενα καθ' ἡμέραν, διὰ νὰ ἔχῃ τὸ κρέας του κτλ. Μισθὸν δὲ 16 γρόσια τὸν μῆνα, τὰ ὁποῖα θὰ πληρώνεται κάθε δέκα ἡμέρας κατ' ἀναλογίαν. Οἱ δεκανεῖς, ὑπαξιωματικοὶ καὶ ἀξιωματικοί, θὰ λαμβάνουν πληρωμὴν κατὰ τὸν βαθμόν των.

»Τὸ πρώτιστον καὶ κυριώτερον χρέος τῶν στρατιωτῶν εἶναι ἡ ὑπακοὴ εἰς τοὺς ἀνωτέρους των. Αὐτὸ φέρει εἰς αὐτοὺς τὴν ὑπεράσπισιν καὶ τὴν ἀξίωσιν τῶν ἀνωτέρων των, καὶ μήτε ἔχουν τὴν ἄδεια ἢ καὶ νὰ κτυπήσουν ἢ νὰ ὑβρίσουν κανένα. Διωρισμένη (καθωρισμένη) τιμωρία εἰς τοὺς στρατιώτας εἶναι ἡ φυλακὴ καὶ ἡ ἐξορία ἀπὸ τὸ σῶμα, ὅταν ἤθελε φερθοῦν ἀχρεῖα. Χάρισμα δὲ εἰς ἐκείνους ὅπου φέρονται καλά, εἶναι ἡ ὑπόληψις τῶν ἀρχηγῶν καὶ οἱ προβιβασμοί. Κάθε στρατιώτης ἠμπορεῖ νὰ γίνεται μὲ τὴν προκοπὴν του δεκανέας, ὑπαξιωματικός, ἀξιωματικός, χωρὶς τοῦτο νὰ γίνεται ἀπὸ τὴν ἀρέσκειαν τοῦ δεῖνα ἢ τοῦ δεινός. Χαίρει ἀκόμη μεγάλην ἐλευθερίαν, ὅταν κάμνῃ καλὰ τὰ χρέη του, μήτε ἔχει ἀνάγκη κανενὸς ἄλλου φροντίδα, παρὰ μόνον τοῦ ἰδίου ἑαυτοῦ...».

Ἤδη ὑπὸ τὴν νέαν του ὀργάνωσιν ὁ τακτικὸς στρατὸς ἠγωνίσθη ἡρωικῶς εἰς Τρίπολιν, Κάρυστον, Χαϊδάρι, Ναύπακτον, Χῖον καὶ ἀλλαχοῦ. Ἀλλ' ἡ πλέον σημαντικὴ στρατιωτικὴ ἐπιχείρησις τοῦ τακτικοῦ στρατοῦ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἦτο ἡ τῆς 29ης πρὸς τὴν 30ὴν Νοεμβρίου 1826 εἴσοδος αὐτοῦ εἰς τὴν Ἀκρόπολιν. Οἱ ἐν αὐτῇ πολιορκημένοι Ἕλληνες ἐψυχορράγουν ἐν μέσῳ τοῦ φοβεροῦ κλοιοῦ πυρὸς καὶ σιδήρου, διὰ τοῦ ὁποίου τοὺς εἶχον περιζώσει αἱ στρατιαὶ τοῦ Κιουταχῆ.

Ὑπῆρξεν ὄντως δραματικὴ εἰς μεγαλεῖον καὶ ἡρωισμὸν ἡ πορεία πεντακοσίων Ἑλλήνων στρατιωτῶν, οἱ ὁποῖοι ἐκκινήσαντες ἐκ Φαλήρου, κομίζοντες ἕκαστος ἐπὶ τῶν ὤμων του σάκκον πυρίτιδος ἐκ δέκα ὀκάδων, διὰ νὰ τὸν μεταφέρουν εἰς τὴν Ἀκρόπολιν, ἐβάλλοντο ἀκαταπαύστως ἀπὸ τὰ ἐχθρικὰ πυροβολεῖα τῶν λόφων τοῦ Φιλοπάππου καὶ τοῦ τῶν Μουσῶν καὶ ἀπὸ τὰ ἀναρίθμητα καριοφίλια τῶν Τουρκαλβανῶν. Τὸν θάνατον δὲ πάντων καθίστα ἀναπότρεπτον καὶ ἡ ἀνάφλεξις καὶ ἑνὸς μόνου σάκκου πυρίτιδος ἐκ τῶν φερομένων εἰς τοὺς ὤμους των.

Καὶ ὅμως, οἱ πρῶτοι ἐκεῖνοι Ἕλληνες στρατιῶται τοῦ τακτικοῦ σώματος, ἐξηκολούθουν τὴν πορείαν των ἀνοίγοντες δίοδον διὰ μέσου τῶν ἐχθρῶν μὲ τὰς λόγχας ἀνὰ χεῖρας. Καὶ τέλος, πανταχόθεν βαλλόμενοι κατώρθωσαν νὰ εἰσέλθουν εἰς τὴν Ἀκρόπολιν, ἀφοῦ οἱ περισσότεροι, ἐξ αὐτῶν εἶχον πέσει ἡρωικῶς κατὰ τὴν τραγικὴν ἀνάβασιν εἰς τὸν Ἱερὸν Βράχον, διὰ νὰ προασπίσουν τὴν προγονικὴν αἴγλην καὶ νὰ σώσουν τοὺς ἀμυνομένους Ἕλληνας ἀπὸ τὴν σφαγὴν τοῦ Κιουταχῆ.

Ὁ Εὐαγγελίδης γράφει σχετικῶς :[1] «...Ὁ τακτικὸς ἐν Ἑλλάδι στρατὸς διωργανώθη καὶ ηὐξήθη ὑπὸ τοῦ Φαβιέρου καὶ προσήνεγκε τῇ πατρίδι ἐξόχους καὶ πολυτίμους ὑπηρεσίας. Μάρτυς δὲ τῶν ὑπηρεσιῶν αὐτοῦ εἰσὶν αἱ Ἀθῆναι καὶ ἰδίως ἡ ἀθάνατος καὶ ἡρωικὴ πρᾶξις τῆς εἰσόδου αὐτοῦ μετὰ πυρίτιδος εἰς τὴν στενῶς πολιορκουμένην Ἀκρόπολιν ».

Ο ΣΤΡΑΤΟΣ ΕΠΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑ

Ἐν συνεχείᾳ συστηματικὴ ἐργασία πρὸς διοργάνωσιν τακτικοῦ στρατοῦ ἤρχισεν ἐπὶ Ι. Καποδίστρια. Εὐθὺς μετὰ τὴν ἄφιξίν του τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1828, ὁ πρῶτος Κυβερνήτης τῆς Ἑλλάδος ἔθεσεν ὡς κύριον ὅρον τοῦ προγράμματός του τὴν στρατιωτικὴν ἀνασυγκρότησιν τοῦ Κράτους. Ἡ χώρα τὴν περίοδον ἐκείνην ἐσπαράσσετο ἀπὸ τὴν πάλην τῶν ἀντιμαχομένων πολιτικοστρατιωτικῶν μερίδων καὶ τῶν προσωπικῶν φιλοδοξιῶν. Ἡ ἀναρχία ἐπλανᾶτο παντοῦ, ἐνῶ τὸ τακτικὸν σῶμα στρατοῦ, ἡ μόνη ἐγγύησις τάξεως, εἶχεν ἀποσταλῆ μετὰ τοῦ ἀρχηγοῦ του εἰς τὴν τελευταίαν ἐκστρατείαν τοῦ Ἀγῶνος, ἐν Χίῳ. Ἀλλ' ὁ ἀριθμὸς τοῦ τακτικοῦ στρατοῦ ἦτο ἀνεπαρκὴς διὰ νὰ ἐπιβάλῃ τὴν τάξιν εἰς τὴν χώραν ἀφ' ἑνὸς καὶ ἀφ' ἑτέρου διὰ νὰ χρησιμοποιηθῇ πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῶν τμημάτων—καὶ αὐτὰ ἦσαν τὰ περισσότερα—τῆς Πατρίδος, τὰ ὁποῖα εὑρίσκοντο ὑπὸ τὸν ζυγὸν τῶν Τούρκων καὶ τὴν βάναυσον διάθεσιν τῶν Αἰγυπτίων.

Ἐν τῷ μεταξὺ τὴν ἄνοιξιν τοῦ ἰδίου ἔτους 1828 ἐπέστρεψε τὸ ὑπὸ τὸν Φαβιέρον τακτικὸν σῶμα ἀπὸ τὴν Χίον, ὁ ἀρχηγὸς ὅμως αὐτοῦ διεφώνησε μὲ τὸν Κυβερνήτην ὡς πρὸς τὸ πρόγραμμα αὐτοῦ πρὸς ὀργάνωσιν τακτικοῦ στρατοῦ καὶ ὑπέβαλε τὴν παραίτησίν του, ἀναχωρήσας μετ' ὀλίγον διὰ Γαλλίαν. Εἰς ἀντικατάστασίν του ὁ Κυβερνήτης διώρισε τὸν Βαυαρὸν συνταγματάρχην Κάρολον Ἕιντεκ, ὁ ὁποῖος ἀργότερον διετέλεσεν μέλος τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἀντιβασιλείας τοῦ Ὄθωνος. Ὁ Ἕιντεκ ὅμως ὑστέρει εἰς ὀργανωτικὰ στρατιωτικὰ προσόντα ἀπὸ τὸν προκάτοχόν του Φαβιέρον καὶ ἡ ἀπόδοσίς του ὑπῆρξε μᾶλλον ἀνεπαρκής, δι' ὃ καὶ μετ' ἔπειτα ἐτοποθετήθη ὡς διευθυντὴς τῆς ἐπιμελητείας τοῦ στρατοῦ.

Ὁ Καποδίστριας σκεφθεὶς πολιτικώτατα προέβη τὸ πρῶτον εἰς τὴν ὀργάνωσιν τῶν ἀτάκτων στρατευμάτων, θεωρήσας τοῦτο ὡς πλέον ἀναγκαῖον. Οἱ ἄτακτοι πολεμισταὶ ἦσαν ὁρμητικοὶ καὶ θαρραλέοι, ἀλλὰ δὲν ἔπαυον νὰ ἀποτελοῦν ἕνα συρφετόν, ὁ ὁποῖος ἐσύρετο ὑπὸ τῶν «καπεταναίων» του τῆδε κακεῖσε, διὰ νὰ εὑρίσκῃ μὲ τὴν ἰσχὺν τῶν

---

1. Τρ. Εὐαγγελίδη : Ἱστορία τοῦ Ὄθωνος σ. 761.

ὅπλων ἱκανοποίησιν τῶν ἀναγκῶν ἐκ τῶν «ἐπιτοπίων πόρων», δηλαδὴ ἐκ τοῦ δυστυχοῦς πληθυσμοῦ τῶν ἑλληνικῶν χωρίων. Ὁ Καποδίστριας διὰ διατάγματός του συνεκρότησε τὰ ἄτακτα σώματα εἰς χιλιαρχίας. Ἀργότερον, τῇ εἰσηγήσει τοῦ στρατηγοῦ ἤδη Π. Ροδίου, αἱ χιλιαρχίαι μετεσχηματίσθησαν εἰς 20 ἐλαφρὰ τάγματα, κατ' ἀπομίμησιν τοῦ τακτικοῦ στρατοῦ. Ὁ οὕτω δημιουργούμενος νέος στρατὸς συνετηρεῖτο ἐκ τῆς ἀποστελλομένης πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτὸν ὑπὸ τῆς Γαλλικῆς Κυβερνήσεως οἰκονομικῆς βοηθείας καὶ δι' ἓν διάστημα δὲν ἠκούοντο διαμαρτυρίαι τῶν στρατιωτῶν, ὡς συνέβαινε κατὰ τὸ παρελθόν, ὅτε ἐζήτουν παρὰ τῆς Κυβερνήσεως τοὺς χρεωστουμένους εἰς αὐτοὺς μισθούς των. Μετ' οὐ πολὺ ὅμως παρητήθη ὁ Ἔιντεκ καὶ ἀντ' αὐτοῦ διωρίσθη ὁ Γάλλος ταξίαρχος Κάμηλος Τρεζέλ, πρώην ὑπαρχηγὸς τοῦ ἐπιτελείου τοῦ γαλλικοῦ ἐκστρατευτικοῦ σώματος ἐν Πελοποννήσῳ. Οὗτος ἀνέλαβε τὰ καθήκοντα τοῦ Γενικοῦ Διευθυντοῦ τοῦ τακτικοῦ στρατοῦ τὴν 22αν Ἰουλίου 1829, προαχθεὶς ὑπὸ τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως εἰς τὸν βαθμὸν τοῦ ὑποστρατήγου. Μετὰ τὴν ἐν Γαλλίᾳ ὅμως ἐπανάστασιν τοῦ Ἰουλίου τοῦ 1830 καὶ τὴν ἐκθρόνισιν τοῦ Βασιλέως Καρόλου τοῦ 10ου, ἐδημιουργήθη δύσκολος ἐν Ἑλλάδι κατάστασις, διότι ὁ Καποδίστριας ἐθεωρεῖτο εὐνοούμενος τοῦ ἐκδιωχθέντος Βασιλέως. Ἐν συνεχείᾳ διεκόπη ἡ γαλλικὴ οἰκονομικὴ βοήθεια καὶ κατόπιν τούτου ἔπαυσε καὶ ἡ μισθοδοσία τοῦ Ἑλληνικοῦ στρατοῦ. Ἐπηκολούθησεν ἡ ἀναχώρησις τῶν Γάλλων ὀργανωτῶν καὶ ἡ μοιραία ἀποτυχία τῶν φιλοτίμων προσπαθειῶν τοῦ Κυβερνήτου εἰς τὸν στρατιωτικὸν τομέα, ἡ ὁποία ὀλίγον βραδύτερον ὡλοκληρώθη μετὰ τὴν δολοφονίαν τούτου.

Παρὰ τὰς προσπαθείας συγκρατήσεως τῆς τάξεως ἐπῆλθε πλήρης ἀναρχία ἐν τῇ χώρᾳ. Τῆς διαλύσεως τῶν πάντων δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ διαφύγῃ καὶ ὁ τακτικὸς στρατός, μὲ ἀποτέλεσμα οἱ στρατιῶται νὰ ἐγκαταλείψουν τὰς τάξεις των καὶ νὰ προσέρχωνται πρὸς κατάταξιν εἰς τὰ ἐπανεμφανισθέντα ἔνοπλα στίφη τῶν ἀτάκτων. Δύο ἦσαν ἤδη αἱ ἀντιμαχόμεναι στρατιωτικοπολιτικαὶ μερίδες: Ἡ τῶν «Κυβερνητικῶν» ὑπὸ τὸν Αὐγουστῖνον Καποδίστριαν καὶ ἡ τῶν «Συνταγματικῶν» ὑπὸ τὸν Ι. Κωλέττην καὶ τὸν στρατηγὸν Γρίβαν.

Κατὰ τὸν ἐπακολουθήσαντα ἐμφύλιον πόλεμον τοῦ 1832 ἐνίκησαν οἱ «Συνταγματικοί». Ἐν τῷ μεταξὺ ὅμως ὁ τακτικὸς στρατὸς εὑρίσκετο ἐν ἀποσυνθέσει, οἱ στρατιῶται, τακτικοὶ καὶ ἄτακτοι, ἠσχολοῦντο πλέον μὲ λεηλασίας, διαρπαγὰς καὶ καταδυνάστευσιν τοῦ πληθυσμοῦ. Γενικῶς κατὰ τὴν περίοδον τοῦ Καποδίστρια καὶ μέχρι τῆς ἀφίξεως τοῦ Βασιλέως Ὄθωνος, ἔχει νὰ παρατηρήσῃ τις ὅτι ὅλη ἡ προσπάθεια τῆς στρατιωτικῆς ὀργανώσεως τοῦ Κράτους προσέκοπτεν ἄλλοτε μὲν εἰς τὴν οἰκο-

νομικὴν δυσπραγίαν της χώρας, ἄλλοτε δὲ εἰς τὰ προσωπικὰ ζητήματα, τὰ ὁποῖα ἤγειρον οἱ διάφοροι «ἀξιωματικοὶ» τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Ἐπὶ πλέον δὲ ἡ προσπάθεια ἐκείνη πολλάκις ἀνεκόπτετο καὶ ἀπὸ τὴν κυριαρχοῦσαν μεταξὺ τῶν στρατιωτῶν ἐν γένει ἔλλειψιν πάσης ἐπιθυμίας πρὸς πειθαρχίαν, ἕνεκα τῆς μακραίωνος ἀνυπαρξίας ἐθνικῆς κρατικῆς ἐξουσίας.

Τέλος, ἕνας ἀκόμη σημαντικὸς λόγος, ὁ ὁποῖος ἐπέδρασεν εἰς τὴν ἀποτυχίαν τῆς ὀργανώσεως τακτικοῦ στρατοῦ ἦτο καὶ ἡ. . . ἀνυποληψία αὐτοῦ ἐν τῇ κοινῇ γνώμῃ, ἡ ὁποία κυρίως ἐτρέφετο διὰ τῶν ἐνεργειῶν τῶν διαφόρων καπεταναίων, οἱ ὁποῖοι ἔβλεπον δι' αὐτοῦ νὰ περιορίζωνται τὰ δικαιώματά των καὶ ἡ ἀνεξαρτησία των, κυρίως δὲ ἡ ροπή των εἰς τὸ «πλιάτσικο». Τοιουτοτρόπως εἶχε δημιουργηθῆ μία ὀξεῖα ἀντίθεσις μεταξὺ τακτικῶν καὶ ἀτάκτων, ἡ ὁποία ἐματαίωνε πᾶσαν ἐποικοδομητικὴν ἐργασίαν πρὸς τὴν κατεύθυνσιν τῆς ἐφαρμογῆς τοῦ στρατιωτικοῦ προγράμματος τοῦ Κράτους, ὅπως κυρίως τὸ εἶχε συλλάβει διὰ τῆς συνταχθείσης σχετικῆς νομοθεσίας ὁ Καποδίστριας καὶ ὅπως ἐπεχείρησαν νὰ τὸ βελτιώσουν καὶ νὰ τὸ ἐκτελέσουν οἱ ἑκάστοτε ξένοι στρατιωτικοί, εἰς τοὺς ὁποίους λόγῳ εἰδικότητος καὶ πείρας ἀνετίθετο ἡ ὀργάνωσις τοῦ τακτικοῦ Ἑλληνικοῦ στρατοῦ.

Τὴν χαρακτηριστικωτέραν ἴσως εἰκόνα τῆς ἐπικρατούσης ἀντιθέσεως μεταξὺ τακτικῶν καὶ ἀτάκτων στρατευμάτων, τὴν παρέχει ὁ ἀγωνιστὴς τοῦ 21 Νικόλαος Κασομούλης εἰς τὸ βιβλίον του «Ἐνθυμήματα Στρατιωτικὰ» εἰς τὸ ὁποῖον περιγράφει μίαν συγκέντρωσιν, ἡ ὁποία ἔγινε τὸν Φεβρουάριον τοῦ 1830 εἰς τὸ ἀρχαῖον θέατρον τοῦ Ἄργους καὶ κατὰ τὴν ὁποίαν ὡμίλησεν εἰς τοὺς ἀτάκτους ὁ Γάλλος ἀρχηγὸς τοῦ τακτικοῦ στρατοῦ ταξίαρχος Ζεράρ, ὁ ὁποῖος ἀντικατέστησε τὸν ἀποχωρήσαντα ὑποστράτηγον Τρεζέλ: «Παρ' ὅλον ὅτι —ὁ Ζεράρ τοὺς ἐτόνισεν— «εἶναι ἐντροπὴ νὰ ἀντιτίθενται πρὸς τὸν «τακτικὸν» οἱ ἀπόγονοι τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, ποὺ εἰσήγαγον πρῶτοι τὴν τάξιν, οἱ στρατιῶται ἐφώναζον: «Ἐγὼ δὲν γίνομαι τακτικὸς καὶ ὅποιος θέλει ἂς γίνῃ...». Ἡ συνάθροισις μετεβλήθη μᾶλλον εἰς ὀχλαγωγίαν καὶ ὁ Ζεράρ, ἀφοῦ εἶδεν ὅτι δὲν εἰσηκούετο πλέον, ἀνεχώρησε μὲ ὅλους τοὺς ἀξιωματικούς του. Ὅταν δὲ ἀπεμακρύνθη περὶ τὰ 300 μέτρα ἕνας ὑπαξιωματικὸς ἐφώναξε στεντορείως πρὸς τοὺς πέριξ του συγκεντρωμένους ἀτάκτους:

—Ἀνάθεμα ὅποιος γίνῃ τακτικὸς ἀπὸ μᾶς!..

Καὶ ἔρριψε μία πέτραν. Ὡς ἐκ συνθήματος τότε—προσθέτει ὁ Κασομούλης—«ρίπτοντες ὅλοι ἀνὰ μίαν πέτραν ἐσχημάτισαν ἕνα σωρὸν ἀπὸ λίθους ἀναθέματος».

Η ΟΡΓΑΝΩΣΙΣ ΤΟΥ ΣΤΡΑΤΟΥ ΕΠΙ ΑΝΤΙΒΑΣΙΛΕΙΑΣ

Ἐθεώρησα ἀπαραίτητον ν' ἀναφερθῶ ἔστω καὶ ἐν περιλήψει εἰς τὰς προσπαθείας, αἱ ὁποῖαι κατεβλήθησαν ἀπὸ τῆς προεπαναστατικῆς περιόδου, κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ ἱεροῦ Ἀγῶνος, τὴν Καποδιστριακὴν ἐποχὴν καὶ τὴν μετ' αὐτήν, πρὸς διοργάνωσιν τακτικοῦ στρατοῦ, διὰ νὰ δοθῇ πλέον ἐμφανὴς ἡ εἰκὼν τῆς στρατιωτικῆς καταστάσεως, τὴν ὁποίαν εὗρεν ἐν τῇ χώρᾳ ὁ Ὄθων καὶ ἡ Ἀντιβασιλεία. Ἐν τούτοις ὅμως ἐπεβάλλετο ὅπως, ἔστω καὶ μέσα ἀπὸ τὴν στρατιωτικὴν ἐκείνην ἀναρχίαν, δημιουργηθῇ ἡ στρατιωτικὴ τάξις—ὁ νέος στρατὸς τοῦ Βασιλείου τῆς Ἑλλάδος. Ἕνας στρατὸς καλῶς ὠργανωμένος, πειθαρχικὸς καὶ μὲ ἐπίγνωσιν τῆς ἀποστολῆς του.

Ἡ διοργάνωσις τακτικοῦ στρατοῦ ὑπῆρξεν ὄντως μία ἀπὸ τὰς πρώτας καὶ βασικὰς φροντίδας τῆς Ἀντιβασιλείας. Εἰς τὸν Ἑλληνικὸν στρατὸν ἔβλεπεν ὁ Ὄθων καὶ οἱ Ἀντιβασιλεῖς τὴν ἐγγύησιν τῆς ἐσωτερικῆς καὶ ἐξωτερικῆς ἀσφαλείας τῆς χώρας. Καὶ ἐπὶ πλέον ὁ στρατὸς θὰ ἦτο τὸ ὄργανον ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον μίαν ἡμέραν θὰ ἐχρησιμοποιεῖτο διὰ τὴν ὁλοκλήρωσιν τῆς ἐθνικῆς ἀποκαταστάσεως. Οὕτως ἀντελαμβάνοντο τὸν σκοπὸν τῆς δημιουργίας τοῦ στρατοῦ τῆς Ἑλλάδος οἱ ξένοι. Ἀλλ' οἱ Ἕλληνες, ἀτυχῶς, ὡς ἀπέδειξαν τὰ πράγματα εἶχον διαφορετικὴν γνώμην καὶ παρενέβαλλον μύρια προσκόμματα διὰ νὰ μὴ πραγματοποιηθῇ ἡ ὀρθὴ καὶ ἐπιβεβλημένη ἐκείνη μέριμνα περὶ συστάσεως ἐξ ὑπαρχῆς Ἑλληνικοῦ τακτικοῦ στρατοῦ, βάσει τῶν νομοθετικῶν διαταγμάτων τῆς Ἀντιβασιλείας.

Εἰς προηγούμενον κεφάλαιον τοῦ βιβλίου αὐτοῦ, ἔγινε διὰ μακρῶν μνεία τῶν δυσχερειῶν, τὰς ὁποίας συνήντησεν ἡ Ἀντιβασιλεία, ὅταν ἐπεχείρησε νὰ ἐφαρμόσῃ τὸ στρατιωτικὸν πρόγραμμα τῆς χώρας. Ἐν πάσῃ περιπτώσει ὑπομιμνήσκεται ὅτι συγκεκροτημένη στρατιωτικὴ δύναμις εἶχεν ἀφιχθῆ εἰς τὸ Ναύπλιον μαζὶ μὲ τὸν Βασιλέα Ὄθωνα, ἀποτελουμένη ἀπὸ 3.500 Βαυαροὺς ἀξιωματικούς, ὑπαξιωματικοὺς καὶ στρατιώτας. Τὸ σῶμα τοῦτο ἐνισχύθη ὀλίγον βραδύτερον καὶ μὲ δεύτερον σῶμα. Τὰ δύο αὐτὰ βαυαρικὰ σώματα κατενέμοντο εἰς 8 τάγματα πεζικοῦ, 8 ἴλας ἱππικοῦ, 4 λόχους πυροβολικοῦ, μίαν πυροβολαρχίαν καὶ ἕνα λόχον τεχνιτῶν. Ἦσαν καλῶς ὠργανωμένα στρατεύματα καὶ ἔμελλον νὰ χρησιμοποιηθοῦν κυρίως διὰ τὴν ὀργάνωσιν καὶ τὴν ἐκπαίδευσιν τοῦ Ἑλληνικοῦ στρατοῦ. Παραλλήλως αἱ Βαυαρικαὶ δυνάμεις ἀπησχολοῦντο καὶ μὲ τὴν ἀποκατάστασιν τῆς ἐσωτερικῆς τάξεως, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον προεκάλεσεν αἰσθήματα δυσφορίας ὄχι μόνον μεταξὺ μεγάλης μερίδος τοῦ λαοῦ, ἀλλὰ πολὺ περισσότερον εἰς τὰς τάξεις τῶν Ἑλλήνων στρατιωτικῶν, ποὺ ἐνόμιζον ὅτι ἐθίγετο ἡ εθνική των φιλοτιμία.

Τὴν δυσφορίαν ἐπηύξανε καὶ τὸ γεγονὸς ὅτι τὸ ἥμισυ τοῦ προϋπολογισμοῦ τοῦ ὑπουργείου Στρατιωτικῶν, ἀπερροφᾶτο διὰ τὴν συντήρησιν τοῦ βαυαρικοῦ στρατοῦ. Ἀλλά, ἐὰν ἀπομακρυνθῇ κανεὶς ἀπὸ τὴν νοοτροπίαν καὶ τὴν ψυχολογίαν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, θὰ κρίνῃ ὅτι δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἐγίνετο ἄλλως. Ἐπίσης δὲν πρέπει νὰ ἀγνοηθῇ τὸ γεγονὸς ὅτι αἱ βαυαρικαὶ δυνάμεις ἦσαν προσωρινῶς εγκατεστημέναι εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ ὅτι θὰ ἀπεχώρουν εὐθὺς ὡς θὰ ἐξεπλήρωνον τὸ ἔργον των καὶ ὅτε θὰ συνεκροτεῖτο ἀξιόλογος Ἑλληνικὸς στρατός, εἰς τὸν ὁποῖον θὰ ἠδύνατο πλέον νὰ στηριχθῇ τὸ νεαρὸν Ἑλληνικὸν κράτος. Καὶ ἀκριβῶς αὐτοῦ τοῦ ἔργου ἐπελήφθη ἀμέσως ἡ Ἀντιβασιλεία. Πρώτη δὲ ἐνέργεια αὐτῆς ὑπῆρξεν ἡ διάλυσις τοῦ ολιγαρίθμου τακτικοῦ στρατοῦ, ποὺ εἶχε διασωθῇ ἀπὸ τὴν ἀποσύνθεσιν. Συγχρόνως διετάσσετο και ἡ διάλυσις τῶν ἀτάκτων σωμάτων. Παραλλήλως ὅμως, ἡ Ἀντιβασιλεία ἔλαβε καὶ τὰ πρῶτα ἀπαραίτητα μέτρα διὰ τὴν διοργάνωσιν νέου τακτικοῦ στρατοῦ, ποὺ θ' ἀπετέλει τὴν βάσιν διὰ τὸν στρατὸν τῆς αὔριον.

Οὕτω προέβη εἰς τὴν ὀργάνωσιν δέκα οκτὼ ταγμάτων πεζικοῦ, ἐκ τῶν ὁποίων τὰ δέκα «ελαφροῦ» πεζικοῦ καὶ τὰ ὀκτὼ «βαρέος». Φυσικῷ τῷ λόγῳ ἡ ἐπάνδρωσις τῶν ταγμάτων αὐτῶν δὲν ἠδύνατο νὰ γίνῃ παρὰ μὲ αξιωματικοὺς καὶ ὁπλίτας τοῦ παλαιοῦ τακτικοῦ καὶ τῶν ἀτάκτων σωμάτων, οἱ ὁποῖοι καὶ ἐκλήθησαν νὰ καταταγοῦν. Ἀλλὰ εἰς τοὺς ἄνδρας τῶν ἀτάκτων σωμάτων, τὸ πρᾶγμα δὲν ἦτο αρεστόν. Συνηθισμένοι εἰς τὴν ασυδοσίαν, ἰδίως οἱ αρχηγοὶ αὐτῶν, δὲν ἐφαίνοντο διατεθειμένοι νὰ ὑπαχθοῦν εἰς τὴν αὐστηρὰν πειθαρχίαν τοῦ τακτικοῦ στρατοῦ. Ἐπὶ πλέον δὲ εδυστρόπουν καὶ διὰ τὴν ὑποχρέωσιν νὰ φέρουν στρατιωτικὴν στολὴν εὐρωπαϊκοῦ τύπου, τὰ «φράγκικα» ὅπως τὴν ἀπεκάλουν.

Ἐπὶ τοῦ σημείου αὐτοῦ εἶναι ἀπαραίτητον νὰ γίνῃ μία διευκρίνησις, ὅσον αφορᾶ τὰς αἰτιάσεις ποὺ ἠκούσθησαν καὶ ἐγράφησαν εναντίον τῆς Ἀντιβασιλείας, διὰ τὸ ληφθὲν ὑπ' αὐτῆς μέτρον τῆς διαλύσεως τοῦ στρατοῦ, ὡς ἐπίσης καὶ διὰ τὴν ἀπαράδεκτον καὶ ἀντεθνικὴν στάσιν, τὴν ὁποίαν ἐτήρησαν ἔναντι τοῦ Κράτους τὰ σώματα τῶν ἀτάκτων πολεμιστῶν.

Η Ἀντιβασιλεία, διὰ νὰ κάμψῃ την δυσφορίαν τῶν ἀτάκτων ὅπως καταταγοῦν εἰς τὰ δι' αὐτοὺς προοριζόμενα δέκα τάγματα «ελαφροῦ» πεζικοῦ, ἢ τάγματα κυνηγῶν, ἐξέδωκε Διάταγμα ὑπὸ ημερομηνίαν 2/14 Μαρτίου 1833 διὰ τοῦ ὁποίου καθώρισεν ἀντὶ τῆς στρατιωτικῆς στολῆς, τὴν φουστανέλλαν καὶ τὸ ερυθρὸν φέσι. Ἐπίσης μετέβαλεν ἐπὶ τὸ ἁπλούστερον τὸν τρόπον τῆς στρατιωτικῆς ἐκπαιδεύσεως, εἰδικῶς διὰ τοὺς ἀτάκτους τῶν ἐν λόγῳ ταγμάτων, ὥστε νὰ προσελκύσῃ τού-

τους ὅπως προσέλθουν πρὸς κατάταξιν καὶ συγχρόνως νὰ ἐξουδετερώσῃ τὰς διαμαρτυρίας των καὶ τὴν ἄρνησίν των, αἱ ὁποῖαι προήρχοντο συνεπεια τῆς στολῆς καὶ τῆς αὐστηρᾶς καὶ κοπιώδους στρατιωτικῆς ἐκπαιδεύσεως. Βεβαίως καὶ τὰ τάγματα ταῦτα τῶν κυνηγῶν, ὅπως καὶ τὰ στρατεύματα τῆς γραμμῆς, δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ μὴ ὑπαχθοῦν εἰς τοὺς γενικοὺς κανονισμοὺς πειθαρχίας καὶ τὰς στρατιωτικὰς ποινικὰς διατάξεις.

Ἐπὶ τοῦ προκειμένου εἶναι πολὺ χαρακτηριστικὰ αὐτὰ τὰ ὁποῖα ἔγραψεν ὁ ἐκ τῶν Ἀντιβασιλέων Γ. Λ. Μάουρερ εἰς τὸ βιβλίον του σχετικῶς μὲ τοὺς ἀτάκτους :[1] « Εἶχε παρασχεθῆ, ἔγραφε, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον εἰς μεταγενεστέραν ἐποχὴν ἀθελήτως ἢ σκοπίμως ἐλησμονήθη, εἰς τὰ «παλληκάρια»—διότι ἀπὸ αὐτὰ ἀπετελοῦντο τὰ ἄτακτα στρατεύματα—εἶχε λέγω, παρασχεθῆ ἄρτος καὶ μαζὶ μὲ αὐτὸν ἡ ἐθνική των ἐνδυμασία. Κατὰ ταῦτα, ἡ αἰτία, διὰ τὴν ὁποίαν δὲν ἀνελάμβανον ὑπηρεσίαν, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἔκειτο εἰς τὴν ἔλλειψιν τῆς φουστανέλλας, ὡς προσεπάθησαν βραδύτερον κατὰ πλάνην ἢ ἠθελημένως νὰ διαδώσουν. Ἔκειτο μᾶλλον εἰς κάτι ἄλλο, εἰς τὴν ἀγάπην πρὸς τὴν ἀδέσμευτον ἐλευθερίαν. Οἱ ἀρχηγοὶ ἰδίως τῶν ἀτάκτων δὲν ἤθελον οὐδενὸς εἴδους περιορισμὸν καὶ ὡς ἐκ τούτου οὔτε πειθαρχίαν ».

Κατόπιν τούτου ἡ ἵδρυσις τῶν ἐν λόγῳ ταγμάτων δὲν ἐπετεύχθη. Πράγματι ὁ λόγος, διὰ τὸν ὁποῖον τὸ πλεῖστον τῶν ἀτάκτων σωμάτων προετίμησαν ἀντὶ τῆς κατατάξεώς των εἰς τὸν στρατὸν νὰ μείνουν ἐκτὸς αὐτοῦ καὶ ἐν συνεχείᾳ νὰ τραποῦν εἰς τὸν ληστρικὸν βίον, ἦτο ὅτι εἶχον ἐθισθῆ εἰς ἄλλου εἴδους στρατιωτικὴν ζωήν, μὲ πρωτοβουλίαν, ἀνεξαρτησίαν καὶ μειωμένην συναίσθησιν εὐθύνης.

Ἐν πάσῃ περιπτώσει, διὰ ν' ἀνακοπῇ τὸ κῦμα τῶν καταφευγόντων εἰς τὰ ὄρη ὁπλαρχηγῶν μὲ τὰ «παλληκάρια» των, ὁ Βασιλεὺς Ὄθων ἅμα τῇ ἐνηλικιώσει του εἶχε τὴν πρωτοβουλίαν τῆς συστάσεως δύο ἐφεδρικῶν βοηθητικῶν σωμάτων. Ταῦτα ἦσαν : «Ὁ Λόχος τῶν Ἀπομάχων», εἰς τὸν ὁποῖον κατετάσσοντο οἱ στρατιῶται καὶ ἀξιωματικοὶ τῶν διαλυθέντων ἀτάκτων σωμάτων καὶ ἡ «Βασιλικὴ Φάλαγξ», διὰ τοὺς παλαιοὺς ὁπλαρχηγούς. Τὰ μέλη αὐτῶν τῶν σωμάτων δὲν προωρίζοντο διὰ στρατιωτικὰ ἔργα, ἀλλὰ ἐχρησιμοποιοῦντο εἰς ὑπηρεσίας τοῦ δημοσίου. Ἐλάμβανον ὅμως τὸν ἴδιον μισθὸν μὲ τοὺς ἐν ἐνεργείᾳ συναδέλφους των, οἱ δὲ παλαιοὶ ὁπλαρχηγοί, οἱ ἀποτελέσαντες τὴν «Βασιλικὴν Φάλαγγα» ἔλαβον ἅπαντες βαθμοὺς καὶ μισθοὺς ἀξιωματικῶν, πλὴν ἐκείνων ποὺ προετίμησαν ἀργότερον νὰ παραιτηθοῦν καὶ ν' ἀποζημιωθοῦν μὲ ἐθνικὰς γαίας.

1 Γ. Λ. Μάουρερ : Ὁ Ἑλληνικὸς Λαὸς τ. Β' σ. 70

Διὰ τὴν ἐκπαίδευσιν τοῦ νέου στρατοῦ, ἐχρησιμοποιήθησαν τὰ βαυαρικὰ στρατεύματα. Εἰς κάθε ἑλληνικὸν τάγμα πεζικοῦ, προσεκολλήθησαν ἀνὰ δύο λόχοι Βαυαρῶν, ἀξιωματικοὶ καὶ ὁπλῖται οἱ ὁποῖοι ἀνέλαβον τὴν ὀργάνωσιν τῶν ἑλληνικῶν δυνάμεων κατὰ τὰ πρότυπα τοῦ εὐρωπαϊκοῦ στρατοῦ. Ἡ Ἀντιβασιλεία ἐπροχώρει ὄντως μὲ γοργὸν ρυθμὸν εἰς τὸ ὀργανωτικὸν ἔργον της. Παραλλήλως μὲ τὴν σύστασιν τῶν ὀκτὼ ταγμάτων πεζικοῦ, κατήρτισε ἕν σύνταγμα ἱππικοῦ, τὸ ὁποῖον ἀπετελεῖτο ἀπὸ ἓξ ἴλας, ἕνα τάγμα πυροβολικοῦ, τὸ ὁποῖον ἐσχηματίσθη ἀπὸ ἓξ λόχους πυροβολητῶν καὶ ἕνα λόχον τεχνιτῶν καὶ τέλος τὸ μηχανικόν, τὸ ὁποῖον ἀπετελέσθη ἀπὸ δύο λόχους σκαπανέων.

Τὰ πυροβόλα ἦσαν ἐλάχιστα κατὰ τὰ πρῶτα ἐκεῖνα ἔτη τῆς βασιλείας τοῦ Ὄθωνος καὶ ἡ ἐκπαίδευσις τῶν πυροβολητῶν μᾶλλον ἐλλιπής. Τὸ δὲ μηχανικὸν διετέθη διὰ τὴν κατασκευὴν δημοσίων ἔργων —ὁδῶν καὶ γεφυρῶν—τῶν ὁποίων εἶχεν ἐπιτακτικὴν ἀνάγκην ἡ ἐρειπωμένη χώρα. Ἀπὸ ἀπόψεως ὁπλισμοῦ, αἱ σχηματισθεῖσαι μονάδες τοῦ Ἑλληνικοῦ στρατοῦ, ὄχι μόνον παρουσίαζον σοβαρὰ κενά, ἀλλὰ καὶ τὴν ἔλλειψιν ἑνιαίου τύπου ὅπλων. Ἐχρησιμοποιήθησαν ἀρχικῶς τὰ ὑπάρχοντα ὅπλα, διότι τὰ οἰκονομικὰ μέσα τοῦ νεοπαγοῦς Ἑλληνικοῦ Βασιλείου δὲν ἐπέτρεπον ἀκόμη τὴν προμήθειαν νέου, ἐπαρκοῦς καὶ συγχρόνου, διὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, ὁπλισμοῦ.

***

Ὁ νεαρὸς Βασιλεύς, ὁ ὁποῖος ἐνεφορεῖτο ἀπὸ τὴν φιλοδοξίαν νὰ ἴδῃ τὴν χώραν, εἰς τὴν ὁποίαν ἐκλήθη νὰ βασιλεύσῃ, ἱκανὴν νὰ ἐπιχειρήσῃ ἐπὶ τῶν ἡμερῶν του τὴν ἐξόρμησιν πρὸς τὰ μεγάλα της πεπρωμένα, ἔδειξε ἐξαιρετικὸν ἐνδιαφέρον διὰ τὴν δημιουργίαν στρατοῦ. Καὶ ἡ Ἀντιβασιλεία, παρὰ τὰς ἀντιξοότητας καὶ τὰ ἐμπόδια, ἀλλὰ καὶ τὰς ἀντιδράσεις, τὰς ὁποίας συνήντα,συνέχιζε τὸ ἔργον της μὲ σύστημα.Μετερρύθμισε τὴν ἐπὶ Καποδίστρια συσταθεῖσαν Γραμματείαν τῶν Στρατιωτικῶν, τὴν ὁποίαν διήρεσεν εἰς δύο τμήματα : Τμῆμα Προσωπικοῦ καὶ τμῆμα τῆς Στρατιωτικῆς Δικαιοσύνης. Συνέστησε τὸν θεσμὸν τοῦ Γενικοῦ Ἐπιθεωρητοῦ τοῦ Στρατοῦ, ὁ ὁποῖος εἶχε τὴν εὐθύνην τῆς ἐκπαιδεύσεως τοῦ στρατεύματος, ἀργότερον δὲ (1834) καθιέρωσε τὸν θεσμὸν τοῦ «Νομοεπιθεωρητοῦ», θέσιν τὴν ὁποίαν κατελάμβανεν ἀξιωματικὸς μὲ βαθμὸν συνταγματάρχου. Καθῆκον τοῦ Νομοεπιθεωρητοῦ ἦτο νὰ ἐκτελῇ τὰς διαταγὰς τοῦ Γενικοῦ Ἐπιθεωρητοῦ, τὰς ἀφορώσας τὸ πρόγραμμα ἐκπαιδεύσεως τοῦ στρατοῦ εἰς κάθε νομόν. Συνέστησεν ἀκόμη τὸν θεσμὸν τοῦ σώματος «Γενικῶν Ἐπιτελῶν». Τὸ σῶμα τοῦτο εἶχεν ὡς ἀποστολὴν ν' ἀσχολῆται μὲ ὅλα ἐν γένει τὰ στρατιωτικὰ θέματα, διὰ τοῦτο δὲ καὶ ἔγινεν εἰδικὴ ἐπιλογὴ τῶν ἀξιωματικῶν ποὺ ἐτοπο-

θετήθησαν εἰς αὐτό. Ἐπελέγησαν 6 ἀξιωματικοὶ διαθέτοντες πεῖραν καὶ μόρφωσιν. Καὶ κατὰ τὰ ἐπακολουθήσαντα ἔτη, εἰς τὸ σῶμα Γενικῶν Ἐπιτελῶν ἐτοποθετοῦντο πάντοτε ἀπόφοιτοι τῆς Σχολῆς τῶν Εὐελπίδων, οἱ ὁποῖοι ἔπρεπε, πλὴν τῶν ἄλλων προσόντων, νὰ εἶναι καὶ γλωσσομαθεῖς.

Ἄλλαι πράξεις τῆς Ἀντιβασιλείας, ἀποβλέπουσαι εἰς τὴν ρύθμισιν τῶν στρατιωτικῶν πραγμάτων, ἦσαν: Ὁ κανονισμὸς τῆς μισθοδοσίας ἀξιωματικῶν καὶ ὁπλιτῶν. Ὁ μισθὸς τοῦ συνταγματάρχου ἦτο 440 δραχμαὶ καὶ τοῦ ἀνθυπολοχαγοῦ 100. Ἐπίσης ἡ καθιέρωσις τῆς στολῆς ἀξιωματικῶν καὶ στρατιωτῶν, κατ' ἀπομίμησιν τῆς βαυαρικῆς ὡς καὶ τοῦ ἐθνοσήμου.

Η ΙΔΡΥΣΙΣ ΤΗΣ ΣΧΟΛΗΣ ΤΩΝ ΕΥΕΛΠΙΔΩΝ

Ἐπίσης μεταξὺ τῶν μέτρων, τὰ ὁποῖα ἐλήφθησαν διὰ νὰ τεθοῦν αἱ βάσεις τῆς ὀργανώσεως τοῦ στρατεύματος, ἰδιαιτέρα προσπάθεια κατεβλήθη διὰ ν' ἀποκτήσῃ ὁ νέος στρατὸς μορφωμένους ἀξιωματικούς, τῶν ὁποίων ἡ ἔλλειψις ἦτο καταφανής. Οἱ ἀξιωματικοὶ τοῦ στρατεύματος προήρχοντο βεβαίως ὅλοι ἀπὸ τοὺς ἀγωνιστὰς τοῦ 21, οἱ ὁποῖοι εἶχον μὲν ἀποκτήσει τοὺς βαθμούς των εἰς τὰ πεδία τῶν μαχῶν, ἀλλὰ ἀπὸ ἀπόψεως ἐπαγγελματικῆς μορφώσεως ἐμειονέκτουν αἰσθητῶς. Πολλοὶ ἦσαν ἐντελῶς ἀγράμματοι, πρᾶγμα ἀπαράδεκτον διὰ τακτικὸν στρατόν. Οἱ μόνοι μορφωμένοι ἀξιωματικοί, ἦσαν οἱ ξένοι φιλέλληνες, ποὺ παρέμειναν καὶ μετὰ τὴν Ἐπανάστασιν καὶ οἱ ὁποῖοι εἶχον σπουδάσει τὴν στρατιωτικὴν ἐπιστήμην εἰς ξένας σχολάς.

Κατόπιν τούτου ἐπεβάλλετο νὰ δημιουργηθῇ ἕνα φυτώριον νέων μορφωμένων ἀξιωματικῶν, οἱ ὁποῖοι θὰ ἀπετέλουν τὰ στελέχη τοῦ τακτικοῦ στρατοῦ τῆς ἀναγεννημένης Ἑλλάδος. Ὁ πρῶτος πυρὴν πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ σκοποῦ αὐτοῦ ἐνεφανίσθη εἰς τὸ Ναύπλιον τὴν 1ην Ἰουλίου 1828 μὲ τὴν σύστασιν ἑνὸς «Λόχου Γυμνάσεως Εὐελπίδων» ὑπὸ τὴν διοίκησιν τοῦ Ἰταλοῦ λοχαγοῦ Ρωμύλου ντὲ Σαλτέλλι καὶ τὴν ἐποπτείαν τοῦ Βαυαροῦ συνταγματάρχου Ἕϋντεκ. Τὴν 18ην Ἰουλίου ὁ Ἕιντεκ ἀπέστειλεν εἰς τὸν Καποδίστριαν μίαν ἐπιστολὴν εἰς τὴν ὁποίαν ἀνεφέροντο σχετικῶς τὰ ἑξῆς :

«Κατόπιν τῶν διαταγῶν τῆς Ὑμετέρας Ἐξοχότητος πρὸς σύστασιν ἑνὸς ἱδρύματος διὰ τὴν στρατιωτικὴν καὶ τὴν ἐπιστημονικὴν ἐκπαίδευσιν νέων, καλῶν οἰκογενειῶν, οἱ ὁποῖοι μίαν ἡμέραν θὰ κατετάσσοντο εἰς τὸν στρατὸν ὡς ἀξιωματικοὶ καὶ μετὰ τὴν ἄφιξιν τοῦ κ. Ντὲ Σαλτέλλι, τὸν ὁποῖον ἡ Ἐξοχότης σας ὠνόμασεν ὡς ἀξιωματικὸν ἐκπαιδευτήν, ἔχομεν δεχθῆ μέχρι σήμερον τοὺς ἑξῆς μαθητάς : Σ. Καλλισγοῦρον,

ετῶν 21 ἐκ Κερκύρας, Σ. Λυκούδην ἐτῶν 22 ἐκ Κερκύρας, Χ. Μελίγκαν, ἐτῶν 22 ἐκ Πελοποννήσου, Δ. Σιλιβέργον ἐτῶν 22 ἐκ Ζάρας, Θ. Βιτάλην ἐτῶν 17 ἐκ Τεργέστης, Κ. Γουίστ ἐτῶν 22 ἐκ Ζάρας καὶ Β. Σαπουντζάκην ἐτῶν 16 ἐκ Κρήτης».

Αὐτοὶ ὑπῆρξαν οἱ πρῶτοι μαθηταὶ τῆς ὑποτυπώδους ἐκείνης Σχολῆς τῶν Εὐελπίδων, ἐκ τῶν ὁποίων ὅμως μόνον ὁ Σαπουντζάκης συνέχισε κανονικῶς τὰς σπουδάς του καὶ ἐξῆλθεν ἀξιωματικὸς τὸ 1831.

Οἱ πρῶτοι μῆνες τῆς λειτουργίας τοῦ λόχου Εὐελπίδων. ἦσαν πολὺ δύσκολοι. Καὶ τοῦτο διότι ἐσημειώθη δυσπιστία καὶ ἀντιπάθεια πρὸς αὐτὸν ἐκ μέρους τῶν γηραιῶν ὁπλαρχηγῶν, οἱ ὁποῖοι δὲν συνίστων εἰς τὰ τέκνα των νὰ καταταγοῦν. Ἐν τούτοις ὁ Καποδίστριας δὲν ἀπεγοητεύθη. Παρὰ τὸ ὅτι ἡ ἐπιθυμία του, ὅπως προσελκύσῃ εἰς τὴν Σχολὴν τοὺς υἱοὺς τῶν παλαιῶν ἀγωνιστῶν καὶ τῶν προκρίτων. δὲν εὗρε τὴν ἀναμενομένην ἀπήχησιν, συνέχισε τὴν προσπάθειάν του μὲ θερμὸν ζῆλον, διότι ἐπίστευεν εἰς την ἀνάγκην τῆς δημιουργίας εκπαιδευτῶν ἀξιωματικῶν.

Ἕξ μῆνας ἀργότερον, τὴν 21ην Δεκεμβρίου 1828 ὁ Κυβερνήτης ἐξέδωσε τὸ ἱστορικὸν ἐκεῖνο διάταγμα: «Συσταίνεται λόχος γυμνάσεως ὑπὸ τὸ ὄνομα, Λόχος Εὐελπίδων... Οἱ διδάσκοντες ἀξιωματικοὶ θέλουν διδάσκει, πρὸ πάντων καὶ εἰς πᾶσαν περίστασιν, εἰς τοὺς μαθητάς των τὴν ἀρετὴν καὶ τὴν μετὰ λόγου πειθαρχίαν... Ὅστις τῶν Εὐελπίδων θέλει ἀποβληθῇ ἐπὶ λόγῳ διαγωγῆς ἀτίμου, ἀμελείας, ἀναξιότητος, ἢ ἀνυποταξίας, χάνει κάθε δικαίωμα νὰ καταταχθῇ ἀξιωματικὸς ἢ ὑπαξιωματικὸς εἰς τὸ τακτικὸν...».

Τοιουτοτρόπως ἡ νεοϊδρυθεῖσα Σχολὴ ἐλάμβανε πλέον ἐπίσημον μορφὴν καὶ οὕτω ἤρχισε νὰ ἑδραιοῦται ἡ ἀποστολή της εἰς τὴν κοινὴν συνείδησιν. Ἐν τούτοις αἱ δυσκολίαι δὲν εἶχον ἀκόμη ὑπερνικηθῆ. Ὁ Ἔιντεκ ἔγραψεν εἰς τὰ ἀπομνημονεύματά του τὰ ἑξῆς χαρακτηριστικὰ τῶν δυσχερειῶν, τὰς ὁποίας ἀντιμετώπισεν ἡ Σχολὴ εἰς τὰ πρῶτα της βήματα:

«...Ὁ κόμης Καποδίστριας περὶ πολλοῦ ποιούμενος τὸ ἵδρυμα τοῦτο ἔδωκεν εἰς αὐτὸ τὸ ὄνομα τῶν Εὐελπίδων. Κατ' ἀρχὰς οὐδεὶς τῶν προκρίτων ἤθελε νὰ εἰσαγάγῃ τὸν υἱόν του εἰς τὴν στρατιωτικὴν σχολὴν καὶ μάλιστα ἠναγκαζόμην νὰ πληρώνω τοὺς γονεῖς καὶ νὰ ἀποπέμπω πολλοὺς παῖδας μὴ θέλοντας νὰ ὦσιν εὔτακτοι. Ἡ ζωηρὰ ὅμως καὶ ὑγιὴς ὄψις τῶν παίδων καὶ ἡ κομψὴ στολὴ αὐτῶν, προσείλκυσαν γρήγορα τὸ ἐνδιαφέρον ὑπὲρ αὐτῆς ...».

Εἶναι ἐνδιαφέρον νὰ σημειωθῇ ὅτι ὁ τίτλος «Εὔελπις» δὲν ἀποτελεῖ μετάφρασιν ὅρου ἀνήκοντος εἰς ξένην γλῶσσαν. Εἶναι καθαρῶς ἑλληνικός, ὅσον καὶ ἐπιτυχὴς καὶ ἐδόθη τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ Καποδίστρια ἐν τῇ ἐπιθυμίᾳ του ὅπως δηλώσῃ εἰς τοὺς Πανέλληνας ὅτι πρέπει νὰ στηρίζουν τὰς ἐλπίδας των διὰ τὸ μεγαλεῖον καὶ τὴν δόξαν τῆς Πατρίδος εἰς τοὺς

μαθητὰς τῆς ἀρτισυστάτης ἐκείνης στρατιωτικῆς Σχολῆς τῶν Εὐελπίδων. Ἡ μέριμνα καὶ ἡ στοργὴ τοῦ Κυβερνήτου διὰ τὴν πρόοδον τῆς Σχολῆς ὑπῆρξαν μέγισται. Ἐπεσκέπτετο κατὰ συχνὰ διαστήματα τὴν Σχολὴν καὶ παρηκολούθει τὰ μαθήματα, κάμνων διαρκῶς συστάσεις τόσον πρὸς τοὺς ἐκπαιδευτάς, ὅσον καὶ πρὸς τοὺς μαθητὰς εἰς τρόπον ὥστε νὰ ἐξασφαλισθῇ ἡ εὐδόκιμος ἀπόδοσις αὐτῆς.

Ἐν συνεχείᾳ διὰ τὴν καλυτέραν λειτουργίαν τῆς Σχολῆς τὴν 12ην Ἰανουαρίου 1829 ὁ Καποδίστριας προέβη εἰς τὸν διορισμὸν ὡς διοικητοῦ αὐτῆς τοῦ Γάλλου λοχαγοῦ τοῦ πυροβολικοῦ Πωτιέ, ὁ ὁποῖος διέμενεν εἰς Ναύπλιον καὶ ἀνῆκεν εἰς τὸ ἐκστρατευτικὸν σῶμα τοῦ Μαιζῶνος. Ὁ Πωτιέ, κατόπιν παρακλήσεως τοῦ Κυβερνήτου, εἶχε συντάξει καὶ ὑποβάλει εἰς αὐτὸν ἀπὸ τοῦ Δεκεμβρίου τοῦ 1828 ἕνα λεπτομερῆ ὀργανισμὸν λειτουργίας τῆς Σχολῆς, ἀποτελούμενον ἀπὸ 109 ἄρθρα καὶ ὁ ὁποῖος εἶχε γίνει ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ ὀργανισμοῦ τῆς Πολυτεχνικῆς Σχολῆς τῶν Παρισίων, τῆς ὁποίας ἦτο ἀπόφοιτος ὁ Πωτιέ. Ὁ Καποδίστριας ἐμελέτησε τὸν ὀργανισμὸν ἐκεῖνον καὶ τελικῶς τὸν ἐπεκύρωσε δι᾽ εἰδικῆς πράξεως, ἐνῷ συγχρόνως προήγαγε τὸν Πωτιὲ εἰς ἀντισυνταγματάρχην καὶ τὸν διώρισε διοικητὴν τῆς Σχολῆς.

Εἶναι χαρακτηριστικὴ ἐν προκειμένῳ μία ἐπιστολὴ τοῦ Καποδίστρια πρὸς τὸν Πωτιέ, ἡ ὁποία φέρει ἡμερομηνίαν 12 Ἰανουαρίου 1829, ἡμέραν καθ᾽ ἣν ἐδημοσιεύθη ὁ διορισμὸς τοῦ τελευταίου. Ἐν αὐτῇ μεταξὺ ἄλλων ὁ Κυβερνήτης ἔγραφε καὶ τὰ ἑξῆς: «... Ἡ Κυβέρνησις εὐαρεστεῖται νὰ σὲ ἀποδείξῃ τὸ πόσον τιμᾶ τὰ φῶτα σου καὶ τὴν ὁποίαν ἔχει διάθεσιν νὰ τὰ μεταχειρισθῇς εἰς ὄφελος τῆς Ἑλλάδος ... Ἀναθέτουσα εἰς σὲ τὴν διεύθυνσιν τοῦ σχολείου τούτου, σοῦ δίδει καὶ βαθμὸν ἀνάλογον μὲ τὰ ὁποῖα ἀναλαμβάνῃς καθήκοντα. Ἐκπληρῶν ταῦτα μὲ τὸν διαστέλλοντά σε ἔμφρονα ζῆλον, θέλεις ἀναμφιβόλως δικαιώσει τὴν ἐμπιστοσύνην τῆς Κυβερνήσεως καὶ τὰς προσδοκίας τοῦ Ἔθνους».

Πράγματι ὁ Πωτιὲ ἐδικαίωσε πλήρως τὰς ἐλπίδας, τὰς ὁποίας ἐστήριξεν εἰς αὐτὸν ὁ Καποδίστριας καὶ κατὰ τὸ διάστημα τῆς τριετίας (1829—1831) καθ᾽ ὃ διετέλεσεν διοικητὴς τῆς Σχολῆς, αὕτη ἐσημείωσεν ἐν τῇ λειτουργίᾳ της αἰσθητὴν βελτίωσιν.

Μετὰ τὴν δολοφονίαν τοῦ Κυβερνήτου καὶ τὴν ἀποχώρησιν τοῦ Πωτιὲ μετὰ τῶν λοιπῶν Γάλλων ἀξιωματικῶν διὰ τὴν πατρίδα των, ἡ Σχολὴ ἐστερήθη ἐπί τινα διάστημα διοικητοῦ. Μετ᾽ ὀλίγον ὅμως κατ᾽ εὐτυχῆ σύμπτωσιν ἡ προσωρινὴ Κυβέρνησις διώρισε διοικητὴν τῆς Σχολῆς τὸν παλαιὸν φιλέλληνα καὶ ἀγωνιστὴν τοῦ ἱεροῦ πολέμου τῆς Ἑλλάδος Σάξωνα Ἐδουάρδον Ράϊνεκ, ὁ ὁποῖος κατώρθωσε νὰ σώσῃ τὴν Σχολὴν ἀπὸ τὴν δίνην τῆς ἀναρχίας, ἡ ὁποία ἐδημιουργήθη μετὰ τὴν δολοφονίαν τοῦ Καποδίστρια καὶ μέχρι τῆς ἐλεύσεως τοῦ Ὄθωνος. Ὁ Ράϊνεκ διε-

τέλεσε διοικητὴς τῆς Σχολῆς ἀπὸ τῆς 20ῆς 'Απριλίου 1832 μέχρι τῆς 30ῆς Δεκεμβρίου 1840. Κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο ἡ Σχολὴ ἐγνώρισε σταθερὰν πρόοδον.

'Ο Ράϊνεκ κατώρθωσε νὰ ἐμφυσήσῃ πνεῦμα αὐστηρᾶς πειθαρχίας καὶ συνείδησιν εὐθύνης εἰς τοὺς μαθητάς, εἰς τοιοῦτον δὲ βαθμόν, ὥστε ἡ Σχολὴ διετηρήθη ἀμόλυντος μέσα εἰς τὴν τρικυμίαν τῶν πολιτικῶν παθῶν καὶ τῆς ἐμφυλίου διαμάχης. Δι' αὐτὸν τὸν λόγον καὶ ἡ 'Αντιβασιλεία ἐμερίμνησε διὰ τὴν βελτίωσίν της καὶ τὴν εὐρυτέραν της ὀργάνωσιν. Πρὸς τοῦτο συνέταξε τὸν νέον ὀργανισμὸν τῆς Σχολῆς, ὁ ὁποῖος καὶ ἐδημοσιεύθη τὴν 19ην Φεβρουαρίου 1834 καὶ ὁ ὁποῖος μετωνόμασε τὸν «Λόχον Γυμνάσεως Εὐελπίδων» εἰς «Στρατιωτικὴν Σχολὴν τῶν Εὐελπίδων» ὀνομασίαν ποὺ διατηρεῖ καὶ μέχρι σήμερον. Διὰ τοῦ ὀργανισμοῦ αὐτοῦ, ὡρίσθη ἡ ἐκπαίδευσις τῶν μαθητῶν εἰς ὀκτὼ ἔτη, διαιρούμενα εἰς δύο τετραετεῖς περιόδους: Τὴν προπαιδευτικήν, σκοπὸς τῆς ὁποίας ἦτο νὰ δώσῃ εἰς τοὺς μαθητὰς τὰ στοιχεῖα τῆς γενικῆς σχολικῆς μορφώσεως καὶ τὴν ἐκπαιδευτικήν, ἡ ὁποία περιελάμβανε τὴν στρατιωτικὴν κατάρτισιν. 'Ο αὐτὸς κανονισμὸς καθώριζε τὴν ἡλικίαν τῶν εἰσαγομένων μαθητῶν, τὴν ἐσωτερικὴν λειτουργίαν τῆς Σχολῆς, τὸν ἀριθμὸν τῶν μαθητῶν (προβλεπόμεναι θέσεις 140) καὶ τὰ μαθήματα, τὰ ὁποῖα θὰ ἐδιδάσκοντο, ὡς καὶ τὴν νέαν στολὴν τῶν Εὐελπίδων.

'Ο κανονισμὸς ὥριζεν ἐπίσης, ὅτι πεντήκοντα θέσεις μαθητῶν θὰ παρείχοντο δωρεάν, δηλαδὴ δαπάναις τοῦ Κράτους, εἰς τοὺς υἱοὺς πτωχῶν ἀγωνιστῶν, ὑπαλλήλων καὶ ἄλλων προσώπων ποὺ εἶχον προσφερει σημαντικὰς ὑπηρεσίας εἰς τὸ Ἔθνος. Διὰ τοὺς ἄλλους μαθητάς, τὰ δίδακτρα εἶχον καθορισθῆ εἰς 250–1000 δρχ. ἀναλόγως τῆς οἰκονομικῆς των δυνατότητος ἐτησίως. 'Η εἰσαγωγὴ τῶν μαθητῶν, δὲν ἐγίνετο δι' ἐξετάσεων, ὅπως ὡρίσθη ἀργότερον, ἀλλὰ δι' ἀποφάσεως τοῦ Ὄθωνος, ὁ ὁποῖος προσωπικῶς ἐμερίμνα, ὅπως οἱ μέλλοντες νὰ εἰσαχθοῦν εἰς τὴν Σχολὴν μαθηταὶ συγκεντρώνουν τὰ ἀπαιτούμενα προσόντα.

'Η Σχολὴ ἐλειτούργησεν εἰς τὸ Ναύπλιον μέχρι τοῦ 'Απριλίου τοῦ 1834, ὁπότε ἔγινεν ἡ μεταφορά της εἰς Αἴγιναν, ἔνθα ἐγκατεστάθη εἰς τὸ κτίριον τοῦ 'Ορφανοτροφείου ποὺ εἶχεν ἱδρύσει ὁ Καποδίστριας, ἀφοῦ προηγουμένως διερρυθμίσθη τοῦτο κατὰ τὸν καλύτερον δυνατὸν τρόπον.

Τότε δὲ ἐλλείψει ἰδίας Σχολῆς διὰ τὸν καταρτισμὸν ἀξιωματικῶν τοῦ Ναυτικοῦ, ἀπεφασίσθη νὰ εἰσαχθοῦν καὶ 15 μαθηταὶ προοριζόμενοι εἰδικῶς διὰ τὸν στόλον. 'Αλλ' ἐκτὸς ἀπὸ τὸν υἱὸν τοῦ ἐνδόξου πυρπολητοῦ Πιπίνου, οὐδεὶς μαθητὴς διεξεδίκησε μίαν ἀπὸ τὰς ὑπολοίπους 14 θέσεις, διότι τὰ δίδακτρα ἐθεωρήθησαν ὑπερβολικὰ διὰ τὰς πενομένας οἰκογενείας τῶν ναυτικῶν. Κατόπιν τούτου τὸ ὑπουργεῖον Ναυτικῶν ἀπεφάσισε νὰ καταβάλῃ τὸ Κράτος τὰ δίδακτρα, ὁπότε ὁ ἀριθμὸς τῶν μαθητῶν

συνεπληρώθη μὲ υἱοὺς ἡρώων τῶν ναυτικῶν ἀγώνων τῆς Ἑλλάδος.

Ἄξιον ἐνδιαφέροντος εἶναι διὰ τὴν ἐποχήν του, τὸ πρόγραμμα τῶν μαθημάτων της Σχολῆς τῶν Εὐελπίδων. Τοῦτο καταρτισθὲν ἐπὶ τῇ βάσει τῶν Εὐρωπαϊκῶν στρατιωτικῶν σχολῶν, δὲν ἀπέβλεπε μόνον εἰς τὸ νὰ παρασκευάσῃ ἁπλῶς εἰς τὴν Σχολὴν καλῶς κατηρτισμένους εἰς τὴν στρατιωτικὴν ἐπιστήμην ἀξιωματικούς, ἀλλὰ καὶ εἰς ἕνα ἐξ ἴσου χρήσιμον σκοπόν: Νὰ δώσῃ εἰς τοὺς νέους ἀξιωματικοὺς καὶ εὐρυτέραν μόρφωσιν, ἀκόμη δὲ καὶ κοινωνικήν.

Τὸ πρόγραμμα τῆς διδακτέας ὕλης περιελάμβανε τὰ ἑξῆς μαθήματα: Εἰς τὰς πρώτας τέσσαρας προπαρασκευαστικὰς τάξεις τῆς Σχολῆς[1] ἐδιδάσκετο ἡ νεωτέρα καὶ ἡ ἀρχαία ἑλληνικὴ γλῶσσα, ὡς καὶ ἡ γερμανικὴ καὶ ἡ γαλλική. Ἐπίσης θρησκευτικά, γεωγραφία, ἱστορία τῆς Ἑλλάδος, μαθηματικά, ἰχνογραφία, γυμναστική, ξιφασκία, χορὸς καὶ κολύμβησις. Εἰς τὰς ὑπολοίπους δὲ τέσσαρας στρατιωτικὰς τάξεις ἐδιδάσκοντο: Γεωμετρία, σχεδίασμα κτιρίων καὶ μηχανῶν, στατικὴ καὶ μηχανική, ὁπλογνωσία, ὀχυρωτική, πυροβολική, μόνιμος ὀχυρωτική, ἐπίθεσις κατὰ φρουρίων καὶ ὑπεράσπισις αὐτῶν, ὑπονομευτική, τακτική, ἀναγνωρίσεις καὶ στρατιωτικὴ περιγραφὴ τμήματος ἐδάφους, σχεδιαγράφισις θέσεων καὶ περιοχῶν, ἐπίσης σχεδιαγράφησις ὀρέων καὶ ὀχυρῶν θέσεων, οἰκοδομικὴ καὶ σχέδιον, ὁδοποιία καὶ γεφυροποιΐα, ἀρχαία καὶ νέα ἑλληνική, γερμανικὴ καὶ γαλλικὴ γλῶσσα, θρησκευτικά, λογική, φιλοσοφία, φυσικὴ καὶ χημεία, χορός, ξιφασκία, ὁπλασκία, γυμναστική, κολύμβησις, ἱππασία καὶ ἅλμα.

Οἱ μαθηταὶ μετὰ τὴν λῆξιν τῆς φοιτήσεώς των ἔπρεπε νὰ ἦσαν ἀπολύτως ἱκανοὶ διὰ νὰ χρησιμοποιηθοῦν καὶ ὡς ἀξιωματικοὶ τοῦ μηχανικοῦ ἢ τοῦ πυροβολικοῦ. Δι' ὃ ὅσοι ἐξ αὐτῶν ἐπεθύμουν τοῦτο ὑπεχρεοῦντο νὰ διδάσκωνται περισσοτέρας ὥρας μαθηματικά, φυσικὴν καὶ χημείαν. Ἐπίσης οἱ μαθηταὶ τῶν προπαρασκευαστικῶν τάξεων εἰς τὸ τέλος τῆς φοιτήσεώς των ὑφίσταντο ἐξετάσεις διὰ νὰ εἰσέλθουν εἰς τὰς τάξεις τῆς εἰδικῆς στρατιωτικῆς μορφώσεως, ἐὰν δὲ ἀπετύγχανον εἰς αὐτὰς θὰ ἐξήρχοντο ὁριστικῶς τῆς Σχολῆς. Ὁμοίως καὶ οἱ μαθηταὶ τοῦ δευτέρου τμήματος ὑφίσταντο ἐξετάσεις πρὶν εἰσέλθουν εἰς τὰς τάξεις τοῦ στρατοῦ ὡς δόκιμοι ἀξιωματικοὶ καὶ ἐν συνεχείᾳ μετὰ παρέλευσιν ἔτους ὠνομάζοντο ἀνθυπολοχαγοί. Οἱ μαθηταὶ τῆς Σχολῆς καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς φοιτήσεώς των ἔφερον πάντοτε στρατιωτικὴν στολήν, ἐξάρτυσιν καὶ ὁπλισμόν, ἡ διαβίωσίς των δὲ ἐν αὐτῇ διείπετο ἀπὸ τοὺς κανόνας τῆς

---

1. Οἱ εἰσερχόμενοι τὸ πρῶτον εἰς τὴν Σχολὴν ἔπρεπε νὰ εἶχον συμπεπληρωμένον τὸ 12ον ἔτος τῆς ἡλικίας των καὶ νὰ εἶχον ἀπολυτήριον δημοτικοῦ σχολείου.

πλέον αὐστηρᾶς στρατιωτικῆς πειθαρχίας. Ὁμολογουμένως δὲ οἱ ἀποφοιτήσαντες ἐκ τῆς Σχολῆς Εὐελπίδων πρῶτοι Ἕλληνες ἀξιωματικοὶ ἦσαν ἄριστα κατηρτισμένοι. Ἦσαν κάτοχοι μιᾶς εὐρυτάτης στρατιωτικῆς ἐπιστημονικῆς μορφώσεως καὶ ἐπὶ πλέον ἔγραφον καὶ ὡμίλουν ἀπταίστως δύο γλώσσας: τὴν γερμανικὴν καὶ τὴν γαλλικήν. Ὅσοι δὲ ἐξ αὐτῶν ὡς ἀριστεύσαντες ἀπεστέλλοντο δαπάναις τοῦ Κράτους δι' ἀνωτέρας σπουδὰς εἰς τὰς στρατιωτικὰς Σχολὰς τῆς Γερμανίας ἢ τῆς Γαλλίας, προεκάλουν εὐλόγως τὴν ἐκτίμησιν καὶ τὸν θαυμασμὸν τῶν ξένων καθηγητῶν καὶ τῶν συμφοιτητῶν των.

Οἱ πρῶτοι διδάξαντες εἰς τὴν Σχολὴν τῶν Εὐελπίδων ἦσαν οἱ πλέον εὐπαίδευτοι Γερμανοὶ καὶ Γάλλοι ἀξιωματικοί, πλαισιωμένοι ἀπὸ μορφωμένους Ἕλληνας συναδέλφους των.

Ἡ Σχολὴ τῶν Εὐελπίδων ἔμεινεν εἰς τὴν Αἴγιναν μέχρι τοῦ Αὐγούστου τοῦ 1837. Κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο, τῶν τριῶν καὶ ἡμίσεος ἐτῶν, ὁ ἀριθμὸς τῶν προβλεπομένων μαθητῶν δὲν συνεπληρώθη. Εἶχον ἐγγραφῆ μόνον 80, ἀπὸ αὐτοὺς δὲ ἐξῆλθον τρεῖς σειραὶ ἀξιωματικῶν. Ἡ ὁρκωμοσία τῶν νέων ἀξιωματικῶν προσελάμβανε πάντοτε πανηγυρικὸν χαρακτῆρα. Ὁ Βασιλεὺς Ὄθων μὲ φανερὰν συγκίνησιν παρέδιδε τὰ ξίφη εἰς αὐτοὺς καὶ μὲ τοὺς ἐμπνευσμένους λόγους του ἐζωντάνευε τοὺς ἐθνικοὺς πόθους ποὺ ἐθέρμαινον τὴν καρδίαν τους.

Τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ Ὄθωνος διὰ τὴν Σχολὴν τῶν Εὐελπίδων ἦτο πράγματι ἐξαιρετικόν. Ὁ Βασιλεὺς παρηκολούθει τὴν λειτουργίαν της μέχρι καὶ τῆς ἐλαχίστης λεπτομερείας. Συχνὰ μετέβαινεν εἰς Αἴγιναν καὶ ἐνήργει ἐπιθεωρήσεις, παρίστατο εἰς τὰς παραδόσεις τῶν μαθημάτων, ἤλεγχε τὰ ἔξοδα, πολλάκις δὲ ἐξήταζε καὶ ὁ ἴδιος τοὺς Εὐέλπιδας, διὰ νὰ διαπιστώση τὰς προόδους των. Ὅταν τὸν Αὔγουστον τοῦ 1837 ἡ Σχολὴ μετεφέρθη εἰς τὸν Πειραιᾶ – ὅπου καὶ ἐλειτούργησεν ἔκτοτε ἐπὶ πεντηκονταετίαν—αἱ ἐπισκέψεις τοῦ Ὄθωνος ἐγένοντο τακτικώτεραι. Ἐνίοτε δὲ τὸν Βασιλέα συνώδευε καὶ ἡ Ἀμαλία.

Ὁ Ὄθων ἐφλέγετο ἀπὸ τὴν ἐπιθυμίαν νὰ ἴδη τὸν Ἑλληνικὸν στρατὸν στελεχωμένον μὲ ἱκανοὺς ἀξιωματικούς. Ἡ Σχολὴ ὅμως, ἡ ὁποία εἶχεν ἀρχίσει νὰ ἐπιτελῇ ἀρκετὰ καλῶς τὸ ἔργον της ὑπὸ τὸν Ράϊνεκ, ὀλίγα ἔτη βραδύτερον δὲν ἀνταπεκρίνετο πλήρως πρὸς τὸν σκοπόν της. Εἰσεχώρησεν ἐν αὐτῇ κάποιο πνεῦμα παραμελήσεως, ὄχι μόνον ἐκ μέρους τῶν μαθητῶν, ἀλλὰ ἀκόμη καὶ ἐκ μέρους μερικῶν καθηγητῶν. Ἐπίσης ἡ ὀκταετία τῶν σπουδῶν ποὺ εἶχεν ὁρισθῆ μὲ τὸν ἀρχικὸν κανονισμόν, δὲν ἐτηρεῖτο πάντοτε, διότι τὰ προπαιδευτικὰ μαθήματα οἱ μαθηταὶ ἐλάμβανον εἰς ἄλλα σχολεῖα. Ἡ κατάστασις αὐτὴ εὐλόγως ἀνησύχησε τὸν Ὄθωνα, ὁ ὁποῖος ἔσπευσε νὰ λάβη μέτρα πρὸς διόρθωσιν τῶν κακῶς κειμένων. Καὶ τὸ ἐπέτυχεν.

Τὸν Ράϊνεκ τὴν 1/1/1841 διεδέχθη ὡς διευθυντὴς τῆς Σχολῆς ὁ ἀντισυνταγματάρχης Σπῦρος Μίλιος, ὁ ὁποῖος καὶ διετήρησε τὴν θέσιν αὐτὴν ἐπὶ τετραετίαν. Ἀξιωματικὸς μεγάλης μορφώσεως, ἀπόφοιτος ἰταλικῆς στρατιωτικῆς σχολῆς, μετασχὼν εἰς τὸν ἱερὸν Ἀγῶνα, ὅπου ἔδειξε λαμπρὰν δρᾶσιν, ἐκρίθη οὗτος ὡς τὸ καταλληλότερον πρόσωπον διὰ νὰ καταστήσῃ τὴν Σχολὴν ἀνταξίαν τοῦ προορισμοῦ της. Καὶ τὸ κατώρθωσε πράγματι. Ἐντὸς βραχυτάτου χρόνου ἐπέβαλεν αὐστηρὰν πειθαρχίαν, πλήρη ἐφαρμογὴν τοῦ κανονισμοῦ, ἐξεκαθάρισε τὰς τάξεις τῶν μαθητῶν ἀπὸ στοιχεῖα τινὰ ἀκατάλληλα διὰ τὴν στρατιωτικὴν σταδιοδρομίαν, ἔθεσε τέρμα εἰς ἐμφανισθείσας, ἔστω καὶ σποραδικῶς, πολιτικὰς ἐπεμβάσεις, συνέταξε κανονισμὸν ἐσωτερικῆς ὑπηρεσίας τῆς Σχολῆς, ἀκόμη δὲ ἔλαβε πρόνοιαν καὶ διὰ τὴν διαγωγὴν τῶν μαθητῶν ἐκτὸς τῆς Σχολῆς.

Ἡ διοίκησις τοῦ Σπύρου Μίλιου θὰ ἠδύνατο νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς μία ἀπὸ τὰς λαμπροτέρας ποὺ ἐγνώρισεν ἡ Σχολὴ τῶν Εὐελπίδων, διήρκεσε δὲ αὐτὴ μέχρι τοῦ 1843. Ἀπὸ τῆς νυκτὸς ὅμως τῆς 2ας πρὸς τὴν 3ην Σεπτεμβρίου τοῦ ἰδίου ἔτους τὰ πράγματα ἤλλαξαν ἄρδην. Ὁ Σπῦρος Μίλιος, ὁ ὁποῖος ἐπὶ ἔτη ἐδίδασκε τὴν πειθαρχίαν καὶ εἶχε τηρήσει τὴν Σχολὴν μακρὰν πάσης πολιτικῆς ἀναμίξεως, ὁ ἴδιος αὐτὸς ἀξιωματικὸς ἔδωσε τὸ παράδειγμα τῆς ἐξεγέρσεως εἰς τοὺς μαθητάς, τοὺς ὁποίους παρέσυρεν εἰς τὸ νὰ γίνουν ἐπιλήσμονες τοῦ καθήκοντός των καὶ νὰ ἐγείρουν τὰ ὅπλα ἐναντίον τοῦ νομίμου καθεστῶτος, ζητήσαντες τὴν κατάλυσίν του. Ἡ ἐνέργεια ἐκείνη τοῦ διοικητοῦ τῆς Σχολῆς ὑπῆρξε καταδικαστέα καὶ ἠμαύρωσεν ὅλην τὴν προτέραν ἔξοχον δρᾶσιν του.

Διὰ τοῦ διαβήματός του ἐκείνου ἔσπειρεν ἔκτοτε τὸν σπόρον τῆς ἀναμίξεως τῶν μαθητῶν τῆς Σχολῆς εἰς τὴν πολιτικὴν ζωὴν τῆς χώρας ἐπὶ σειρὰν ἐτῶν. Τὸ πνεῦμα τῆς πειθαρχίας ἐξέλιπε πλέον καὶ παρέστη ἀνάγκη νὰ καταβληθοῦν ἐπίμοχθοι προσπάθειαι, ἰδίως ἐπὶ Βασιλείας Γεωργίου τοῦ Α', διὰ νὰ ἐπανεύρῃ ἡ Σχολὴ τὸν προορισμόν της. Ὁ Σπῦρος Μίλιος ἐξηκολούθησε νὰ ἀσκῇ τὰ καθήκοντα τοῦ διοικητοῦ τῆς Σχολῆς καὶ μετὰ τὴν Σεπτεμβριανὴν μεταβολήν, ἀποχωρήσας τὸν Ἰούνιον τοῦ 1844, ὅτε καὶ προήχθη εἰς ὑποστράτηγον. Τὸν ἀντικατέστησεν ὁ ἀντισυνταγματάρχης Γ. Καρατζᾶς, ὁ ὁποῖος ὅμως παρὰ τὰς ἐνδελεχεῖς φροντίδας του δὲν κατώρθωσε νὰ ἐπαναφέρῃ τὴν Σχολὴν εἰς τὴν ἀρχικήν της αἴγλην.

Μία θλιβερὰ συνέπεια τῆς ἐπελθούσης καταπτώσεως τῆς Σχολῆς, ἦτο ἡ στάσις ποὺ ἐσημειώθη ἐν αὐτῇ τὴν νύκτα τῆς 11ης Ἀπριλίου 1846. Οἱ μαθηταὶ κατέλαβον πυροβολοῦντες τὸ κτίριον τῆς Σχολῆς καὶ τὸ διοικητήριον, ὠχυρώθησαν καὶ ὑπέβαλον «παράπονα» στρεφόμενα ἐναντίον τοῦ διοικητοῦ καὶ τῶν ἀξιωματικῶν των, ἰσχυριζόμενοι ὅτι ἦσαν ὑπεράγαν

αὐστηροὶ εἰς τὴν πειθαρχίαν καὶ ὅτι διὰ τῶν περιοριστικῶν διαταγῶν των τοὺς κατεπίεζον.

Μετὰ τὴν καταστολὴν τῆς στάσεως, ἡ Σχολὴ διελύθη προσωρινῶς διὰ τοῦ Β.Δ. τῆς 16ης Μαΐου 1846. Ἐπανασυνεστήθη ὅμως μετὰ παρέλευσιν ἑνὸς ἔτους. Διοικητὴς ὡρίσθη καὶ πάλιν ὁ Καρατζᾶς, ὁ ὁποῖος ἔμεινεν εἰς τὴν θέσιν αὐτὴν μέχρι τοῦ 1862, ὁπότε, μετὰ τὴν ἐκθρόνισιν τοῦ Ὄθωνος, τὸν ἀπεμάκρυνεν ἡ ἐπανάστασις, θεωρήσασα αὐτὸν ὡς ἀφωσιωμένον εἰς τὸν Βασιλέα.

Ὁ Καρατζᾶς ὑπῆρξε πράγματι ἐξαίρετος ἀξιωματικός, μὲ ὑψηλὸν ἦθος καὶ μόρφωσιν εὐρυτάτην. Ἐν τούτοις παρὰ τὴν ἀκεραιότητα τοῦ χαρακτῆρος του καὶ τὴν συνεχῆ μέριμνάν του, ὅπως διατηρήσῃ τὴν Σχολὴν μακρὰν τῆς πολιτικῆς, τελικῶς δὲν τὸ ἐπέτυχε πλήρως. Αἱ ρίζαι τοῦ ἐπαναστατικοῦ διαβήματος τοῦ Σπύρου Μίλιου δὲν κατέστη δυνατὸν νὰ ἐξαλειφθοῦν. Ἀπόδειξις τούτου ὑπῆρξε τὸ γεγονὸς ὅτι ὅταν ἤρχισαν νὰ ἐκδηλοῦνται διάφορα ἀντιοθωνικὰ κινήματα, ἰδίως ἀπὸ τοῦ Φεβρουαρίου τοῦ 1862 καὶ ἐντεῦθεν, δὲν ἔμειναν ἀμέτοχοι εἰς αὐτὰ καὶ οἱ μαθηταὶ τῆς Σχολῆς τῶν Εὐελπίδων[1]. Τὰ ἀντιοθωνικὰ κηρύγματα εἶχον εὕρει καὶ μεταξὺ αὐτῶν ἰσχυρὰν ἀπήχησιν. Οἱ μαθηταὶ διηρέθησαν εἰς οθωνικοὺς καὶ ἀντιοθωνικούς, εὐνόητον δὲ ἦτο ὅτι, ὑπὸ τοιαύτας συνθήκας, ἡ Σχολὴ νὰ μὴ δύναται νὰ ἐκπληρώσῃ τὸν σκοπόν της. Διότι καὶ τὸ διδακτικὸν προσωπικὸν καὶ οἱ λοιποὶ ἀξιωματικοὶ εἶχον προσβληθῆ ἀπὸ τὸ μίασμα τῆς διαιρέσεως καὶ τῆς πολιτικολογίας. Οὐσιαστικῶς ἡ Σχολὴ εὑρίσκετο ἐν παραλυσίᾳ, ἡ ὁποία ἐνετάθη τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1862, κατὰ τὴν ἔξωσιν τοῦ Ὄθωνος.

Ἐν τούτοις μετὰ παρέλευσιν διετίας περίπου ἡ Σχολὴ ἐπανεῦρε τὸν δρόμον της καὶ ἀναδιωργανώθη ἐπὶ καλυτέρων βάσεων, κατὰ τὴν περίοδον τῆς βασιλείας Γεωργίου τοῦ Α', διὰ νὰ ἀποτελέσῃ ἔκτοτε ἓν ἀληθὲς κόσμημα, ἀκτινοβολοῦν τὴν λαμπροτέραν ἔκφρασιν τῆς στρατιωτικῆς ἀρετῆς τοῦ Ἕλληνος ἀξιωματικοῦ.

ΑΡΙΣΤΟΝ ΥΠΗΡΞΕΝ ΑΝΕΚΑΘΕΝ ΤΟ ΕΜΨΥΧΟΝ ΥΛΙΚΟΝ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΣΤΡΑΤΟΥ

Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ τακτικὸς Ἑλληνικὸς στρατὸς εἶχε πλέον τελείως ἀνασυγκροτηθῆ καὶ ἀπετελεῖτο ἐξ ὁλοκλήρου ἀπὸ ὁμοεθνεῖς, διότι

1. Δέον νὰ σημειωθῇ ὅτι λόγῳ τῆς κατοχῆς τοῦ Πειραιῶς ὑπὸ τῶν Ἀγγλογάλλων κατὰ τὸν Κριμαϊκὸν πόλεμον, ἡ Σχολὴ μετεφέρθη τὸν Ἰούνιον τοῦ 1854 εἰς Ἀθήνας, εἰς τὸ ἐν Πεντέλῃ μέγαρον τῆς Δουκίσσης τῆς Πλακεντίας, ὅπου παρέμεινε μέχρι τοῦ 1857. Ἐν συνεχείᾳ ἐπανῆλθεν εἰς Πειραιᾶ ἔνθα ἐλειτούργησε μέχρι τοῦ 1894, ὁπότε ἐγκατεστάθη μονίμως εἰς τὰ ἐν Ἀθήναις κτίρια αὐτῆς τὰ ἀνεγερθέντα δαπάναις τοῦ ἐθνικοῦ εὐεργέτου Γ. Ἀβέρωφ.

οἱ Βαυαροὶ εἶχον ἤδη ἅπαντες ἀποχωρήσει ἀπὸ τὰς τάξεις του. Ἡ ἐκπαίδευσίς του ἦτο συνεχής, ἡ πειθαρχία του ὑποδειγματική, ἐξετέλει δὲ εὐόρκως τὸ καθῆκον του, ἄνευ οὐδεμιᾶς ἀναμίξεως εἰς τὴν πολιτικήν. Τὴν εἰκόνα αὐτὴν ἔδιδεν ὁ νεοσύστατος στρατὸς τῆς Ἑλλάδος μέχρι τοῦ Σεπτεμβρίου τοῦ 1843, ὁπότε ἐδέχθη τὸ φθοροποιὸν μίασμα διὰ τῆς συμμετοχῆς του εἰς τὴν συντελεσθεῖσαν πολιτικὴν μεταβολήν. Ἔκτοτε δὲ ἔγινε συνήθεια οἱ ἀνώτεροι, ἀλλὰ καὶ κατώτεροι ἀξιωματικοὶ τοῦ στρατοῦ νὰ ἀναμιγνύωνται ἐνεργῶς εἰς τὰ τῆς πολιτικῆς καὶ πολλάκις νὰ πρωτοστατοῦν εἰς τὰ διάφορα ἐπαναστατικὰ κινήματα, ποὺ ἐσημειώθησαν κατὰ τὴν περίοδον τῆς Βασιλείας τοῦ Ὄθωνος. Ὅπως συνέβη κατὰ τὴν Ναυπλιακὴν ἐπανάστασιν καὶ κατὰ τὰς στάσεις τῆς Σύρου, Κύθνου, Ἀκαρνανίας καὶ Ἀθηνῶν.

Ἐν πάσῃ περιπτώσει καὶ ἀνεξαρτήτως τῶν μεμονωμένων φαινομένων ἀπειθαρχίας καὶ ἐπιορκίας ὡρισμένων στελεχῶν τοῦ στρατεύματος, ποὺ ἐσημειώθησαν κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, πρέπει νὰ ὁμολογηθῇ ὅτι ὁ Ἑλληνικὸς στρατὸς κατὰ τὸ διάστημα τῆς πρώτης τριακονταετίας ἀπὸ τῆς συστάσεώς του ἐπετέλεσε σημαντικὰς προόδους. Ὑπῆρχον πλέον εἰς τὰς τάξεις του μορφωμένοι ἀξιωματικοί, πεπαιδευμένοι ἡγήτορες καὶ κατεβάλλοντο προσπάθειαι ὅπως ὁ στρατὸς ἀποκτήσῃ ὅλα τὰ ἀπαιτούμενα μέσα καὶ κυρίως σύγχρονον ὁπλισμὸν διὰ νὰ δυνηθῇ νὰ ἀνταποκριθῇ εἰς τὴν ἀποστολήν του. Ἡ ἔφεσις πρὸς δημιουργίαν ἑνὸς καλυτέρου στρατιωτικοῦ μέλλοντος τῆς Ἑλλάδος, δὲν ἔλειπεν ἀπὸ οὐδένα ἀξιωματικόν, ὑπαξιωματικὸν καὶ ἁπλοῦν στρατιώτην ἀκόμη. Ἀλλὰ ἡ πραγματοποίησις αὐτῆς τῆς ἐπιδιώξεως μὲ τὸν πανεθνικὸν χαρακτῆρα δὲν κατέστη δυνατή, συνεπείᾳ ἐσωτερικῶν καὶ ἐξωτερικῶν αἰτίων.

Αἱ ἑκάστοτε Ἑλληνικαὶ Κυβερνήσεις εἶχον εἰς τὸ πρόγραμμά των τὴν βελτίωσιν τοῦ στρατοῦ καὶ εἰς πολεμικὰ μέσα καὶ εἰς ἀριθμὸν ἀνδρῶν. Τὸ αὐτὸ ἐπεδίωκε καὶ ὁ Ὄθων, διότι ἐγνώριζεν ὅτι μόνον δι' ἑνὸς ἀρτίως ἐξωπλισμένου καὶ ἀριθμητικῶς ηὐξημένου στρατοῦ θὰ ἐπραγματοποίει τὴν ἐθνικὴν ἐκείνην ἐξόρμησιν πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῶν ὑποδούλων Ἑλλήνων. Ἐγνώριζεν ὅτι ἡ μεγάλη Ἰδέα διὰ νὰ λάβῃ τὴν πρακτικήν της μορφὴν ἐχρειάζετο ἕνα καλῶς ὠργανωμένον στρατόν, μὲ ἄφθονον πολεμικὸν ὑλικόν, δυνάμενον νὰ παρατάξῃ πολυαρίθμους σχηματισμοὺς ἀνδρῶν. Οὕτω μόνον ἡ Ἑλλὰς θὰ καθίστατο ἰσχυρὰ καὶ ἱκανὴ ν' ἀντιμετωπίσῃ ἐπιτυχῶς τὸ ἐνδεχόμενον ἑνὸς πολέμου. Ἑνὸς ἐθνικοῦ ἀπελευθερωτικοῦ πολέμου.

Αἱ προθέσεις ὅμως αὗται τοῦ Βασιλέως, τὰς ὁποίας συνεμμερίζοντο πάντοτε αἱ κατὰ καιροὺς Κυβερνήσεις, δὲν καθίστατο δυνατὸν νὰ ὑπερβοῦν τὰ ὅρια τῶν προθέσεων. Τοῦτο ὠφείλετο ἀποκλειστικῶς εἰς τὰς ἐπεμβάσεις τῶν ξένων, ἰδίως τῆς Ἀγγλίας καὶ τῆς Γαλλίας, αἱ ὁποῖαι

δὲν ἐπεθύμουν, οὔτε τὴν αὔξησιν τοῦ Ἑλληνικοῦ στρατοῦ, οὔτε τὸν πλήρη αὐτοῦ ἐξοπλισμόν. Ἐὰν ἔστεργον εἰς τὴν ἱκανοποίησιν τῶν συχνὰ ὑποβαλλομένων αὐταῖς σχετικῶν αἰτήσεων τῶν Ἑλληνικῶν Κυβερνήσεων, ἦτο προφανὲς ὅτι θὰ εὑρίσκοντο μίαν ἡμέραν πρὸ ἀληθῶν ἐκπλήξεων. Ἐγνώριζον τὰ ὄνειρα καὶ τοὺς πόθους τοῦ Βασιλέως καὶ τοῦ λαοῦ, ἐγνώριζον ἐπίσης καλῶς τὴν φλογερὰν ψυχὴν τῶν Ἑλλήνων πολεμιστῶν, τὴν μαχητικήν των δεινότητα καὶ τὸ ἀκμαῖον ἐθνικὸν φρόνημά των. Ἀλλ' ἐπίστευον ἀκραδάντως ὅτι ἀντὶ πάσης θυσίας ὤφειλον νὰ προστατεύσουν τὴν ἀκεραιότητα τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας...

Ἐδῶ ἀκριβῶς δέον νὰ τοποθετηθοῦν αἱ εὐθῦναι τοῦ ὅτι ἡ Ἑλλὰς δὲν κατώρθωσε ν' ἀποκτήσῃ, ὄχι μόνον κατὰ τὴν τριακονταετῆ περίοδον τῆς Βασιλείας τοῦ Ὄθωνος, ἀλλὰ καὶ μετ' αὐτήν, ἀξιόμαχον στρατιωτικὴν δύναμιν, ἱκανὴν νὰ πραγματοποιήσῃ τὰς ἐθνικὰς ἀπαιτήσεις καὶ νὰ προασπίσῃ τὰ δίκαια συμφέροντα τῆς χώρας, τὰ ὁποῖα ἐτέλουν ὑπὸ συνεχῆ διωγμὸν ἐκ μέρους τῆς ὁμόρου Ἐπικρατείας.

Τὸ ἔμψυχον ὑλικὸν τοῦ Ἑλληνικοῦ στρατοῦ ἦτο ἄριστον. Καὶ τὴν πολύτιμον ἀξίαν τούτου οὔτε φίλοι οὔτε ἐχθροὶ τῆς Ἑλλάδος ἠμφισβήτησαν ποτέ. Ἀλλὰ τὸ γεγονὸς τοῦτο, αὐτὸ καθ' ἑαυτό, δὲν ἦτο πάντοτε ἀρκετὸν διὰ τὴν ἱκανοποίησιν τῶν ἐθνικῶν δικαίων. Ἐχρειάζοντο καὶ τὰ ὑλικὰ μέσα. Ἀλλ' ἔστω, ἀκόμη καὶ εἰς τὴν περίπτωσιν τῆς ἐλλείψεως ἢ τῆς ἀνεπαρκείας τούτων, ἀπῃτεῖτο ἀναμφιβόλως ἂν ὄχι ἡ συνδρομὴ τοὐλάχιστον ἡ οὐδετερότης τῶν συμμάχων. Ἡ Ἑλλὰς ὅμως τῶν χρόνων ἐκείνων δὲν καθίστατο δυνατὸν οὔτε καὶ αὐτὴν νὰ ἐξασφαλίσῃ. Συνεπῶς, ἐὰν ὁ Ἑλληνικὸς στρατὸς ἐπὶ Ὄθωνος δὲν ἦτο ἐφάμιλλος τῶν στρατῶν τῆς Εὐρώπης, εἰς τοῦτο δὲν θὰ ἠδύνατό τις νὰ ᾐτιᾶτο, οὔτε τὸν Βασιλέα, οὔτε καὶ τὰς ἑκάστοτε Κυβερνήσεις. Αἱ εὐθῦναι δέον ὅπως ἀποδοθοῦν εἰς τὰς «προστατίδας» τῆς Ἑλλάδος Δυνάμεις.

ΤΟ ΠΟΛΕΜΙΚΟΝ ΝΑΥΤΙΚΟΝ ΚΑΤΑ ΤΑ ΕΤΗ 1832-1862

ΟΤΑΝ ἦλθεν ὁ Ὄθων εἰς τὴν Ἑλλάδα, εὗρε τὸ ναυτικὸν αὐτῆς, ὅπως καὶ ὅλον τὸ Κράτος, εἰς κατάστασιν διαλύσεως καί, σχεδόν, ἀνυπαρξίας. Ὁ Ἑλληνικὸς στόλος ἀπηρτίζετο ἀπὸ μερικὰ παλαιὰ πλοῖα, φορτωμένα πληγὰς καὶ δόξαν ἀπὸ τὸν ἀπελευθερωτικὸν Ἀγῶνα, κατὰ τὸν ὁποῖον, μὲ ὀλίγα πυροβόλα καὶ μὲ τὴν γενναίαν ψυχὴν τῶν ναυτικῶν τῆς Ἐπαναστάσεως, εἶχον ἀντιμετωπίσει καὶ κατατροπώσει τοὺς κραταιοὺς στόλους τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας. Τὰ ἐν λόγῳ πλοῖα μόλις ἀνήρχοντο εἰς τὸν ἀριθμὸν 27, ἐκ τῶν ὁποίων τὰ 25 ἱστιοφόρα καὶ δύο, ἡ «Καρτερία» – ἥτις ἔλαβε μέρος εἰς τὸν Ἀγῶνα, ὑπὸ τὸν Ἄστιγγα – καὶ ὁ «Ἑρμῆς», ἀτμοκίνητα. Ἤδη ὅμως ἦσαν ἄχρηστα. Ἀρκετὰ ἀπὸ τὰ πλοῖα αὐτὰ ἦσαν ἰδιοκτησία ναυμάχων τῆς Ἐπαναστάσεως καὶ ἐπωλήθησαν εἰς τὸ Κράτος. Ὑπῆρχον ἀκόμη καὶ περὶ τὰ 20 ἄλλα πλοῖα, μικρᾶς χωρητικότητος, τὰ ὁποῖα, ὅμως, λόγῳ παλαιότητος, ἐξετέθησαν εἰς πώλησιν διὰ δημοπρασίας, ἀλλὰ χωρὶς νὰ κατορθώσουν νὰ εὕρουν ἀγοραστάς.

Ἀλλὰ καὶ τῶν πλοίων ἐκείνων τὰ ὁποῖα ἔμειναν ἐν ὑπηρεσίᾳ, ὡς πυρὴν τοῦ μελλοντικοῦ ναυτικοῦ τῆς Ἑλλάδος, ἡ κατάστασις δὲν ἦτο καλυτέρα. Ἐπὶ πολὺν καιρὸν παραμένοντα χωρὶς ἐπισκευὰς καὶ συντήρησιν, εἶχον ὑποστῆ τὴν φθορὰν τοῦ χρόνου καὶ τῆς χρήσεως, ὁ δὲ ὁπλισμός των ἦτο ἐλλιπής. Καὶ αὐτὴ μὲν ἦτο ἡ κατάστασις τοῦ στόλου ἀπὸ ἀπόψεως σκαφῶν καὶ ὑλικοῦ.

Ἀλλὰ καὶ ἀπὸ ἀπόψεως προσωπικοῦ καὶ διοικήσεως, ἡ εἰκὼν ἦτο ἀνάλογος. Τὸ προσωπικὸν τοῦ στόλου ἀπετελεῖτο ἀπὸ τοὺς ἐμπειρικοὺς ναυτικοὺς τοῦ Ἀγῶνος, οἱ ὁποῖοι, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ναυτικὴν καὶ πολεμικήν των πεῖραν καὶ τὴν ἀναμφισβήτητον ἀνδρείαν των, δὲν εἶχον ἄλλα προσόντα, κατάλληλα διὰ τὴν ὀργάνωσιν καὶ τὴν διοίκησιν ἑνὸς κρατικοῦ πλέον στόλου, ὁ ὁποῖος ἀπῄτει μόρφωσιν, πειθαρχίαν καὶ ὀργανωτικὸν πνεῦμα.

Οἱ βαθμοὶ εἶχον χορηγηθῆ ἀπὸ τὴν Κυβέρνησιν Καποδίστρια, ἀναλόγως τῆς προσφορᾶς ἑνὸς ἑκάστου εἰς τὸν Ἀγῶνα. Ἑπόμενον ἦτο νὰ εἶχον διαπραχθῆ καὶ ἀδικίαι, πολὺ περισσότερον ἂν ληφθῆ ὑπ' ὄψιν ὅτι αἱ μὲν θέσεις ἦσαν ὀλίγαι, αἱ δὲ ἀπαιτήσεις πολλαί. Ἀλλὰ καὶ κριτήρια ἀσφαλῆ

δὲν ὑπῆρχον, λόγω τῆς μεταξὺ τῶν ἀγωνιστῶν ἀντιζηλίας καὶ τῶν προσωπικῶν παθῶν. Συνεπείᾳ τούτου ἐδημιουργήθησαν πολλαὶ δυσαρέσκειαι. Διὰ νὰ δοθῇ μία ἰδέα τῆς μορφώσεως τοῦ προσωπικοῦ τοῦ πρώτου βασιλικοῦ στόλου τῆς Ἑλλάδος, ἀρκεῖ νὰ σημειωθῇ ὅτι πολλοὶ ἀξιωματικοὶ ἦσαν ἐντελῶς ἀγράμματοι.

Μὲ αὐτὸ τὸ ὑλικόν, ὅμως, καὶ μὲ αὐτὸ τὸ προσωπικόν, ἔπρεπε νὰ δημιουργηθῇ στόλος μὲ στοιχειώδη ἔστω ὀργάνωσιν. Καὶ πρώτη ἐνέργεια τῆς Ἀντιβασιλείας τοῦ Ὄθωνος, ὑπῆρξεν ἡ σύστασις μιᾶς ναυτικῆς ἐξεταστικῆς ἐπιτροπῆς, ἡ ὁποία ἀνεθεώρησε τοὺς δοθέντας ἐπὶ Καποδίστρια βαθμοὺς καὶ προέβη εἰς ἀνακατατάξεις, εἰς διαθεσιμότητας καὶ εἰς συνταξιοδοτήσεις.

Ὅσοι ἔμειναν εἰς τὴν ἐνεργὸν ὑπηρεσίαν ἀπετέλεσαν τὸ πρσωπικὸν τοῦ νεοτεύκτου Ἑλληνικοῦ ναυτικοῦ. Ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ στόλου ἐτέθη, εἰς ἀναγνώρισιν τῶν ὑπηρεσιῶν του, ἀλλὰ καὶ τῶν ἱκανοτήτων του, ὁ ναύαρχος Ἀνδρέας Μιαούλης, μὲ τὸν τίτλον τοῦ «Διευθυντοῦ τοῦ Ναυτικοῦ». Εὐθὺς κατόπιν ἤρχοντο τέσσαρες πλοίαρχοι β' τάξεως : Ὁ πυρπολητὴς Κωνσταντῖνος Κανάρης, ὁ Ἀντώνιος Κριεζῆς, ὁ Ἀνδρέας Πιπῖνος καὶ ὁ Θεοφάνης Μουλᾶς. Ἠκολούθουν τρεῖς πλοίαρχοι γ' τάξεως : ὁ Ι. Λαλεχός, ὁ Δ. Παπανικολῆς καὶ ὁ Ι. Ζάκας καὶ εἵποντο οἱ ἄλλοι κατώτεροι ἀξιωματικοί, ὑπαξιωματικοὶ καὶ ναῦται.

Ἡ δύναμις τοῦ ναυτικοῦ, μετὰ τὴν κρίσιν τῆς ἐπιτροπῆς, ἀνῆλθεν εἰς 902 ἄνδρας, ἐκ τῶν ὁποίων οἱ 191 ἐτοποθετήθησαν εἰς τὸν Ναύσταθμον τοῦ Πόρου. Πρέπει νὰ σημειωθῇ ὅτι εἰς τὴν ὀργάνωσιν τοῦ πρώτου ναυτικοῦ τῆς ἀπελευθερωθείσης Ἑλλάδος συμμετέσχον καὶ ἀρκετοὶ φιλέλληνες, Γάλλοι, Ἄγγλοι, Γερμανοί, περισσότεροι δὲ Βαυαροὶ ἀξιωματικοί, οἵτινες συνώδευσαν τὸν Ὄθωνα εἰς τὴν Ἑλλάδα. Οἱ ξένοι αὐτοὶ ἐχρησιμοποιήθησαν κυρίως εἰς τεχνικὰς ὑπηρεσίας τοῦ ναυτικοῦ, λόγω τῶν ειδικῶν γνώσεών των.

Ἀνάλογος πρὸς τὴν κατάστασιν τοῦ ναυτικοῦ, ἦτο καὶ ἡ τοῦ Ναυστάθμου, ὁ ὁποῖος εὑρίσκετο εἰς τὸν Πόρον. Αἱ ὑποτυπώδεις καὶ ἀρχέγονοι ἐγκαταστάσεις του, μόνον κατ' ὄνομα ἠδύναντο νὰ χαρακτηρισθοῦν ὡς Ναύσταθμος. Κατόπιν τούτου ταχέως κατεβλήθησαν ἐπίμονοι προσπάθειαι διὰ τὴν βελτίωσιν τούτου καὶ πράγματι ἐντὸς μικροῦ σχετικῶς διαστήματος, ἐπετεύχθη νὰ ἐξασφαλισθῇ ἡ δυνατότης, ὄχι μόνον ἐπισκευαὶ τῶν ὑπαρχόντων πλοίων νὰ γίνωνται ἐκεῖ, ἀλλ' ἀκόμη καὶ ναυπηγήσεις. Τὸ πρῶτον πλοῖον ποὺ ἐναυπηγήθη κατὰ τὸ 1833, ἦτο ἡ κανονιοφόρος, «Μιαούλης» χωρητικότητος 43 τόννων, ἠκολούθησε δὲ ἡ ναυπήγησις 12 ἄλλων κανονιοφόρων. Κατὰ τὸ 1834, ἐναυπηγήθησαν δύο ἀκόμη μικρὰ σκάφη, τὸ «Γλαῦκος» καὶ τὸ «Ναυτῖλος». Ἐπίσης τὸ ἴδιον ἔτος, ὁ στόλος ἐνισχύθη μὲ τρία βρίκια, τὰ ὁποῖα ἠγόρασε τὸ Κρά-

τος ἀπὸ τοὺς ἰδιοκτήτας των. Αὐτὰ ἦσαν τὰ σκάφη «Ἄρης» τοῦ Α. Μιαούλη, «Ἡρακλῆς» τοῦ Ν. Βώκου καὶ «Νέλσων» τοῦ Δ. Παπανικολῆ.

Πρόγραμμα πολεμικῆς δράσεως τοῦ στόλου δὲν διεφαίνετο τὴν ἐποχὴν ἐκείνην. Τὸ νεαρὸν Ἑλληνικὸν Κράτος, ἐρειπωμένον ἀπὸ τὸν ἱερὸν Ἀγῶνα καὶ τὸν τριετῆ ἐμφύλιον πόλεμον, εἶχεν ἀνάγκην πρῶτον νὰ ὀργανωθῇ, νὰ ἐγκαταστήσῃ ἀρχάς, νὰ ἐπιβάλῃ τὸν νόμον καὶ ν' ἀποκαταστήσῃ τὴν τάξιν καὶ τὴν ἀσφάλειαν. Ἐπίσης ἔπρεπε ἐκ τῶν πρώτων νὰ ἐνεργηθῇ ἡ δίωξις τῆς λῃστείας εἰς τὴν ξηρὰν καὶ ἡ δίωξις τῆς πειρατείας εἰς τὴν θάλασσαν, ποὺ ἐλυμαίνοντο τὴν χώραν. Εἰς τὸ τελευταῖον αὐτὸ ἔργον ἀπησχολήθη κυρίως ὁ στόλος, ἐνῷ συγχρόνως ἐχρησιμοποιεῖτο καὶ διὰ τὴν μεταφορὰν ταχυδρομείου, στρατοῦ, ὑπαλλήλων κλπ.

Ἡ δίωξις τῆς πειρατείας δὲν ἦτο εὔκολος ὑπόθεσις. Διότι οἱ πειραταί, ἐπιδιδόμενοι κυρίως εἰς τὸ ἐπικερδὲς λαθρεμπόριον, ἦσαν πολλοὶ καὶ καλῶς ὠργανωμένοι. Διέθετον ἀκόμη καὶ στολίσκους ἐξωπλισμένων σκαφῶν καὶ εἶχον πεῖραν, γενναιότητα καὶ τόλμην ἀξίαν καλυτέρου προορισμοῦ. Ἡ θρασύτης των δὲ εἶχε φθάσει εἰς τοιοῦτον σημεῖον ὥστε τὸν Μάρτιον τοῦ 1835 κατώρθωσαν νὰ συλλάβουν τὸ πολεμικὸν σκάφος «Σάμος», ποὺ ἦτο ἐλλιμενισμένον εἰς ἕνα ὅρμον τῶν βορείων Σποράδων καὶ νὰ αἰχμαλωτίσουν ὁλόκληρον τὸ πλήρωμά του. Οἱ πειραταὶ δὲν ἔκαμνον ἐθνικὰς διακρίσεις εἰς τὴν δρᾶσιν των. Ἐλυμαίνοντο καὶ τὰ ἑλληνικὰ καὶ τὰ τουρκικὰ παράλια. Καὶ παρέστη ἀνάγκη νὰ γίνῃ Ἑλληνοτουρκικὴ ναυτικὴ συμφωνία διὰ τὴν καταπολέμησίν των. Βάσει αὐτῆς δύο ἑλληνικαὶ κανονιοφόροι κατέπλευσαν εἰς Θεσσαλονίκην καὶ παρέμειναν εἰς τὸν Θερμαϊκὸν ἐπὶ δύο ἔτη. Ἀποτέλεσμα τῆς δράσεως τῶν ἑλληνικῶν αὐτῶν πολεμικῶν ὑπῆρξεν ἡ ὁλοσχερὴς σχεδὸν ἐξάλειψις τῆς πειρατείας ἀπὸ τὰς θαλάσσας ἐκείνας.

Κατὰ τὸ 1834, πολλὰ πλοῖα τοῦ στόλου ἐχρησιμοποιήθησαν διὰ τὴν μεταφορὰν τῶν Ἀρχείων τοῦ Κράτους ἀπὸ τὸ Ναύπλιον εἰς τὰς Ἀθήνας, τὴν νέαν πρωτεύουσαν τοῦ Ἑλληνικοῦ Βασιλείου. Ἓν ἔτος δὲ ἀργότερον—τὴν 11ην Ἰουνίου 1835—τὸ Ἑλληνικὸν ναυτικόν, ἀλλὰ καὶ ἡ Ἑλλὰς ὁλόκληρος, ἐθρήνησαν τὸν θάνατον τοῦ ἡρωικοῦ ναυμάχου τοῦ Ἀγῶνος Ἀνδρέα Μιαούλη.

ΤΟ ΕΝΔΙΑΦΕΡΟΝ ΤΟΥ ΟΘΩΝΟΣ ΔΙΑ ΤΟΝ ΣΤΟΛΟΝ

Μὲ τὸν ἔνθερμον ζῆλον του καὶ τὸν πόθον νὰ ἴδῃ τὸ Ἑλληνικὸν ναυτικὸν ἰσχυρὸν καὶ ἄξιον ἑνὸς Κράτους, τοῦ ὁποίου ἡ ὕπαρξις καὶ ἡ πρόοδος ἦσαν ἀπὸ ἀρχαιοτάτων χρόνων συνδεδεμέναι μὲ τὴν θάλασσαν, ὁ Βασιλεὺς Ὄθων ἔστρεψε τὸ ἐνδιαφέρον του εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς πρὸς αὐτὴν τὴν κατεύθυνσιν. Ὁ στόλος ἔπρεπε νὰ ἐνισχυθῇ μὲ νέα πλοῖα καὶ ἱκανὸν

προσωπικόν. 'Ο ἴδιος παρηκολούθει προσωπικῶς τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ προγράμματος ναυπηγήσεων, καίτοι πολλάκις τοῦτο προσέκρουεν εἰς τὴν οἰκονομικὴν ἀδυναμίαν τοῦ πτωχοῦ 'Ελληνικοῦ Κράτους. Παρ' ὅλα ταῦτα, ὅμως, αἱ ναυπηγήσεις συνεχίζοντο. Τὸ 1836, προσετίθεντο εἰς τὴν δύναμιν τοῦ στόλου τρία νέα σκάφη. Δύο γολέττες, ἡ «Ματθίλδη» καὶ ἡ «Ναυπλία» καὶ μία κορβέτα, ἡ «'Αμαλία». Τὸ αὐτὸ ἔτος καθειλκύσθη καὶ ἄλλη μικρὰ γολέττα, ἡ ὁποία ἀργότερον ὠνομάσθη «Μεθώνη». Τὸ πλοῖον τοῦτο διετέθη ἀποκλειστικῶς εἰς τὴν ἐξυπηρέτησιν τῆς ταχυδρομικῆς συγκοινωνίας.

'Εν τῷ μεταξὺ εἰς τὴν Εὐρώπην ἐκυριάρχει πλέον ἡ ἐποχὴ τοῦ ἀτμοῦ, καὶ τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ 'Ελληνικοῦ Κράτους ἐστράφη πρὸς αὐτὴν τὴν κατεύθυνσιν. 'Η 'Ελλὰς εἶχεν ἤδη δύο ἀτμοκίνητα μικρὰ σκάφη, τὸν «'Ερμῆ» καὶ τὴν «Καρτερίαν», τὰ ὁποῖα, ὅμως, εἶχον περιπέσει εἰς ἀχρηστίαν. Κατόπιν τούτου ἀπεφασίσθη ἡ ναυπήγησις ἀτμοκινήτου σκάφους εἰς τὸν Ναύσταθμον τοῦ Πόρου, τὴν ναυπήγησιν δὲ ἀνέλαβεν ὁ Γεώργιος Τομπάζης, ὁ ὁποῖος εἶχεν ἐπιστρέψει εἰς τὴν 'Ελλάδα ἀπὸ τὴν 'Αγγλίαν, ὅπου εἶχε σπουδάσει τὴν ναυπηγικήν. 'Ο Τομπάζης, ἀνέλαβε μὲ ἐνθουσιασμὸν τὸ ἔργον του καὶ τὸν 'Απρίλιον τοῦ 1837 καθειλκύετο τὸ πρῶτον 'Ελληνικῆς κατασκευῆς ἀτμόπλοιον, ὀνομασθὲν «Μαξιμιλιανὸς». Ἦτο τὸ ὄνομα τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Ὄθωνος διαδόχου τῆς Βαυαρίας.

'Η πρώτη ἐκείνη ναυπηγικὴ ἐπιτυχία ἐνεθάρρυνε τὸν Ὄθωνα εἰς τὴν συνέχισιν τῆς προσπαθείας. Καὶ τὸν 'Οκτώβριον τοῦ ἰδίου ἔτους καθειλκύσθη δεύτερον σκάφος: ὁ «Ὄθων». Μετὰ ἤρχισεν ἡ ναυπήγησις καὶ τρίτου, εἰς τὸ ὁποῖον ἐδόθη τὸ ὄνομα «Λουδοβῖκος» πρὸς τιμὴν τοῦ πατρὸς τοῦ Ὄθωνος. 'Ο «Λουδοβῖκος» εἶχε χωρητικότητα χιλίων τόννων, ἦτο δηλαδὴ τὸ μεγαλύτερον ἑλληνικὸν πλοῖον[1]. Καὶ ἀκριβῶς διὰ τὸν λόγον αὐτόν, ἐπειδὴ τὰ ἔξοδα κινήσεώς του ἦσαν σημαντικά, ὁ «Λουδοβῖκος» παρέμεινεν ἐν ἀκινησίᾳ εἰς τὸν Ναύσταθμον ἀπὸ τοῦ Σεπτεμβρίου τοῦ 1838, ὅτε καθειλκύσθη. 'Επετεύχθη δὲ ὁ ἐξοπλισμὸς τοῦ σκάφους μετὰ ἑπταετίαν τὸ 1845.

Τοιουτοτρόπως εἰς διάστημα μιᾶς δεκαετίας, ὁ 'Ελληνικὸς στόλος, παρὰ τὰ πενιχρὰ οἰκονομικὰ μέσα τοῦ Κράτους, ἐσημείωσεν ἀξιόλογον πρόοδον. 'Ο ἀριθμὸς τῶν σκαφῶν ηὐξήθη, αἱ ἐγκαταστάσεις τοῦ Ναυστάθμου ἐβελτιώθησαν καὶ τὸ πνεῦμα τῆς τάξεως καὶ τῆς πειθαρχίας ἀποκατεστάθη. Τὸ ναυτικὸν δαιμόνιον τῆς φυλῆς ἐθαυματούργησε καὶ τὰ ἐπιτεύγματά του ἦσαν τοιαῦτα, ὥστε προεκάλεσαν τὰς ἀνησυχίας τῶν Τούρ-

---

1. Τὰ ἐν 'Ελλάδι κατασκευαζόμενα πλοῖα ἔφερον μηχανὰς καὶ διάφορα ναυτικὰ ἐξαρτήματα ἀγγλικῆς προελεύσεως.

κων, οἱ ὁποῖοι, ἂν καὶ διέθετον κολοσσιαίαν ναυτικὴν ὑπεροπλίαν, ἐφοβοῦντο τὰς ὀλίγας καὶ ἐλαφρὰς θαλασσίας δυνάμεις τῆς Ἑλλάδος.

Μία συνοπτικὴ εἰκὼν τῆς καταστάσεως τοῦ στόλου κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1842-ἤτοι ἐννέα ἔτη μετὰ τὴν ἔλευσιν τοῦ Ὄθωνος-δίδει τοὺς ἑξῆς ἀριθμούς :

Πλοῖα –μεγάλα καὶ μικρά– ἐν ὅλῳ 34. Ἐκ τούτων, τρία ἀτμόπλοια, ὁ «Μαξιμιλιανός» (τόννων 180) ὁ «Ὄθων» (τόννων 430) καὶ ὁ «Λουδοβῖκος» (τόννων 1000). Σύνολον τόννων : 6074. Πυροβόλα : 121. Ἀξιωματικοί : 75. Ὑπαξιωματικοί : 86. Ναῦται : 661. Σύνολον προσωπικοῦ : 822.

Οἱ ἀριθμοὶ αὐτοὶ ἀξιωματικῶν, ὑπαξιωματικῶν καὶ ναυτῶν, περιελάμβανον το προσωπικὸν ποὺ ὑπηρέτει ἐπὶ τῶν πλοίων. Ὑπῆρχον ὅμως καὶ ἕτεροι 227 ἄνδρες ποὺ ὑπηρέτουν εἰς τὸν Ναύσταθμον καὶ τὰς ναυτικὰς ὑπηρεσίας τῆς ξηρᾶς, οὕτω δὲ ὁ ἀριθμὸς τοῦ συνόλου τοῦ προσωπικοῦ κατὰ τὸ ἔτος ἐκεῖνο ἀνήρχετο εἰς 1049.

Πρέπει ὅμως νὰ σημειωθῇ ἰδιαιτέρως ὅτι ἀπὸ τὰ ἀναφερθέντα ἀνωτέρω 33 πλοῖα, μόνον 6 ἦσαν ἐκ τῶν 27 ποὺ εὗρεν ὁ Ὄθων, ὅταν ἦλθεν εἰς τὴν Ἑλλάδα. Τὰ ἄλλα ἦσαν καινουργῆ σκάφη, ναυπηγηθέντα καὶ ἐξοπλισθέντα εἰς τὸ Νεώριον τοῦ Πόρου. Ἐπρόκειτο δηλαδὴ περὶ ναυπηγικοῦ κατορθώματος ἀνταξίου τῶν ναυτικῶν παραδόσεων τοῦ Ἔθνους, ἐὰν ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ἡ ἔλλειψις ἱκανῶν τεχνικῶν μέσων καὶ καταλλήλου προσωπικοῦ. Ψυχὴ δὲ τοῦ θαύματος ἐκείνου ὑπῆρξεν, ὁμολογουμένως, ὁ ναυπηγὸς Γεώργιος Τομπάζης, ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν τοῦ ὁποίου ἐξετελέσθη τὸ πρῶτον ναυπηγικὸν πρόγραμμα τοῦ Κράτους.

Η ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΙΣ ΤΩΝ ΠΛΗΡΩΜΑΤΩΝ

Αὐτὴ ἦτο ἡ κατάστασις τοῦ στόλου μέχρι τοῦ 1842, ἐνῷ παραλλήλως ἤρχιζε μία συστηματικὴ ἐργασία διὰ τὴν στοιχειώδη πολεμικὴν ἐκπαίδευσιν τῶν πληρωμάτων, κατὰ τὰ πρότυπα τοῦ ναυτικοῦ τῶν ξένων κρατῶν. Ἔργον δύσκολον, διότι ἔλειπον οἱ κατηρτισμένοι ἀξιωματικοὶ ποὺ θὰ ἐδίδασκον. Κατόπιν τούτου ἐπεβάλλετο νὰ δημιουργηθῇ ἕνα φυτώριον ἀπὸ ἱκανὰ καὶ μορφωμένα στελέχη διὰ νὰ χρησιμοποιηθοῦν διὰ τὴν κατάρτισιν τοῦ ἐμψύχου ὑλικοῦ. Ἡ σχετικὴ προσπάθεια ἐξεδηλώθη πρὸς δύο κατευθύνσεις. Πρώτη ἦτο ἡ ἀποστολὴ εἰς τὴν Στρατιωτικὴν Σχολὴν Εὐελπίδων τῆς Αἰγίνης μερικῶν μαθητῶν ὅπως ἐκπαιδευθοῦν εἰς τὴν χρῆσιν τῶν ὅπλων. Δευτέρα, ἡ ἀποστολὴ εἰς Εὐρώπην ἀρκετῶν νέων, διὰ νὰ μορφωθοῦν εἰς τὰς ξένας ναυτικὰς σχολάς. Οὕτως ἀπεστάλησαν εἰς Ἀγγλίαν, οἱ Δημ. Σαχτούρης, Ἀλέξανδρος Καμελᾶς, Ἐμμ. Τομπάζης, Ἀθαν. Μιαούλης καὶ Νικόλαος Μιαούλης. Εἰς Γαλλίαν,

οἱ Δ. Σαχίνης, Ν. Δομεστίνης καὶ Ν. Βελτάκης. Εἰς Γαλλίαν ἐπίσης ἐξεπαιδεύετο μὲ ἰδικά του ἔξοδα καὶ ὁ Λεωνίδας Παλάσκας.

Ἐκ παραλλήλου, ὅμως, καὶ διὰ τὸν καταρτισμὸν μορφωμένου προσωπικοῦ διὰ τὸν ἐμπορικὸν στόλον εἶχε ληφθῇ σοβαρὰ μέριμνα. Ἀπὸ τοῦ 1837 ἐδιδάσκοντο ὑπὸ εἰδικῶν καθηγητῶν εἰς τὰ «Ἑλληνικὰ» σχολεῖα Σύρου, Ναυπλίου καὶ κατόπιν καὶ τῆς Ὕδρας, ναυτικὰ μαθήματα, εἰς τοὺς ἐπιθυμοῦντας νὰ ὑπηρετήσουν εἰς τὸ πολεμικὸν ἢ τὸ ἐμπορικὸν ναυτικόν. Ἀλλ' ὁ ἀριθμὸς τῶν μαθητῶν ἦτο μικρός. Κυρίως οἱ νέοι, οἵτινες ἐπεθύμουν ν' ἀκολουθήσουν τὸ ναυτικὸν ἐπάγγελμα, ἐξεπαιδεύοντο ἐντὸς τῶν πολεμικῶν ἢ ἐμπορικῶν πλοίων, λαμβάνοντες μᾶλλον πρακτικὴν μόρφωσιν. Διὰ τοῦ τρόπου αὐτοῦ πολλοὶ ἐξειλίχθησαν εἰς καλοὺς ναυτικούς, καίτοι ὑστέρουν καταφανῶς εἰς θεωρητικὴν μόρφωσιν.

Εἶναι χαρακτηριστικὴ ἐν προκειμένῳ μία ἀναφορὰ τοῦ πλοιάρχου Θ. Μουλᾶ ὑπὸ ἡμερομηνίαν 7 Μαρτίου 1839 πρὸς τὸ Βασιλικὸν Ναυτικὸν Διευθυντήριον, εἰς τὴν ὁποίαν ἐτόνιζεν ὅτι «δὲν δύναται νὰ τηρήσῃ ἡμερολόγιον τοῦ σκάφους ἐλλείψει ἀξιωματικοῦ γνωρίζοντος γραφήν». Βεβαίως ἡ περίπτωσις ἐκείνη δὲν ἀπετέλει τὸν κανόνα, ὁπωσδήποτε ὅμως τὸ πλεῖστον τῶν Ἑλλήνων ναυτικῶν ὑστέρει εἰς γραμματικὰς γνώσεις, ἡ δὲ ἐμπειρία των δὲν ἦτο ἱκανὴ ν' ἀντιμετωπίσῃ τὰς ἀπαιτήσεις ἑνὸς συγχρόνου, διὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, ναυτικοῦ.

Ἐλλείψει Σχολῆς Ναυτικῶν Δοκίμων, ἡ ὁποία ἱδρύθη ἐν Ἑλλάδι μετὰ εἴκοσι περίπου ἔτη ἀπὸ τῆς ἐξώσεως τοῦ Ὄθωνος, ἡ κατάρτισις τῶν Ἑλλήνων ἀξιωματικῶν τοῦ ναυτικοῦ ἦτο μοιραῖον νὰ μὴ εἶναι ἐπαρκὴς παρὰ τὰς ἑκάστοτε καταβαλλομένας προσπαθείας, ὅπως αὐξηθῇ ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐν τῷ ἐξωτερικῷ ἐκπαιδευομένων καὶ τῶν ἐν τῷ ἐσωτερικῷ φροντίδων διὰ τὴν ἔστω καὶ στοιχειώδη- ἐκτὸς τῆς πρακτικῆς- θεωρητικήν των μόρφωσιν. Σὺν τοῖς ἄλλοις πρέπει νὰ ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ὅτι ὑπῆρχον ἀρκετοὶ ναυτικοί, οἵτινες δὲν ἔστεργον νὰ ἀκολουθήσουν μαθήματα καὶ νὰ αὐξήσουν τὰς γνώσεις των ἀκόμη καὶ μὲ μίαν ἐκλαϊκευμένην ἐπιστημονικὴν ἐκπαίδευσιν. Ὄντως ἐνεφανίσθησαν πλεῖσται ὅσαι ἀντιδράσεις ἐπὶ τοῦ κεφαλαίου αὐτοῦ, τὰς ὁποίας δὲν καθίστατο πάντοτε δυνατὸν νὰ ἐξουδετερώσουν οἱ ἰθύνοντες τοῦ ναυτικοῦ. Κατόπιν τούτου ἡ Ἀντιβασιλεία, ὁ Ὄθων καὶ αἱ μετέπειτα Κυβερνήσεις, κατέβαλον ἐπιμόνους φροντίδας διὰ ν' ἀποβάλουν τὴν καθυστερημένην ἐκείνην νοοτροπίαν ποὺ ἐκληρονόμησεν εἰς τοὺς ἀξιωματικούς, κατὰ τὸ πλεῖστον, ὁ κατὰ θάλασσαν ἀγὼν τῆς Ἐπαναστάσεως.

Διὰ νὰ δοθῇ μία ἰδέα τῆς πεισματώδους ἐμμονῆς εἰς τὰ παλαιά, δέον νὰ σημειωθῇ καὶ ὁ πολυετὴς ἀγὼν ποὺ ἐχρειάσθη διὰ νὰ καθιερωθῇ ἑνιαία στολὴ διὰ τὸ προσωπικὸν τοῦ στόλου. Παρ' ὅλον ὅτι ἀπὸ τοῦ 1833 εἶχεν ἐκδοθῇ τὸ σχετικὸν Διάταγμα, ἐπὶ πολλὰ ἀκόμη ἔτη ἀξιωματικοὶ

καὶ ναῦται ἐξηκολούθουν νὰ φέρουν τὰς τοπικὰς νησιωτικάς των ἐνδυμασίας. Ἀρκετοὶ ἔφερον φέσια καὶ βράκας καὶ ἄλλοι πολιτικὰς ἐνδυμασίας, ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ δὲ ἐδέχοντο νὰ βάλουν «φράγκικα» διότι τοῦτο τὸ ἐθεώρουν ὡς προσβλητικόν. Μόλις μετὰ δεκαετίαν κατωρθώθη νὰ ἀποκατασταθῇ ἡ ὁμοιομορφία τῆς ἐξωτερικῆς ἐνδυμασίας εἰς τὸ Ναυτικόν· ἀλλὰ καὶ πάλιν μὲ ἀρκετὰ κρούσματα ἀπειθαρχίας. Ἐναντίον τοῦ πνεύματος τούτου, ὡς καὶ πολλῶν ἄλλων ἀντιξοοτήτων, ἠγωνίσθησαν ὁ Ὄθων καὶ αἱ ἑκάστοτε Κυβερνήσεις, διὰ νὰ συγχρονισθῇ τὸ πρῶτον μετεπαναστατικὸν Πολεμικὸν Ναυτικὸν τῆς Ἑλλάδος.

***

Κατὰ τὴν περίοδον τῆς δευτέρας δεκαετίας τῆς βασιλείας τοῦ Ὄθωνος ὁ ναυπηγικὸς ὀργασμὸς ἐκόπασε καὶ ὡς νὰ μὴ ἔφθανεν αὐτὸ ἐσημειώθη ἐπὶ πλέον καὶ ἀριθμητικὴ ἐλάττωσις τῶν σκαφῶν τοῦ στολου. Ἕνδεκα πλοῖα διελύθησαν λόγῳ ἀκαταλληλότητος, ἐνῷ δύο ναυάγια ἐμείωσαν ἀκόμη περισσότερον τὴν δύναμιν τοῦ ναυτικοῦ. Ἡ ὅλη δὲ ἐργασία εἰς τὸ Νεώριον τοῦ Πόρου, περιωρίσθη εἰς ἐπισκευὰς τῶν ὑπαρχόντων πλοίων καὶ εἰς μετασχηματισμοὺς ἄλλων. Ἡ μόνη ναυπηγικὴ ἀπόδοσις ὑπῆρξεν ἡ κατασκευὴ τεσσάρων κανονιοφόρων λέμβων.

Παραλλήλως ὅμως ἐδεικνύετο ζωηρὸν ἐνδιαφέρον διὰ τὴν θεωρητικὴν κατάρτισιν νέων ἀξιωματικῶν, ὥστε ν' ἀντικατασταθοῦν οἱ παλαιοί. Οὕτως, ἐκτὸς ἐκείνων οἵτινες ἐσπούδαζον ἤδη εἰς ξένας ναυτικὰς σχολάς, ἀπεστάλησαν εἰς Γαλλίαν καὶ ἄλλοι. Τὸ πλεῖστον ἐξ αὐτῶν μετέβη εἰς Τουλὼν καὶ ἐτοποθετήθη εἰς διάφορα γαλλικὰ πολεμικὰ σκάφη, ὅπου ἐξεπαιδεύθη ἐπὶ διετίαν. Ἀρκετοὶ δὲ μετὰ τὴν ἐπιστροφήν των ἀνέλαβον ὑπηρεσίαν ὡς δόκιμοι α' τάξεως ἐπὶ τοῦ σκάφους «Λουδοβῖκος».

Αὐταὶ αἱ ἀποστολαὶ μαθητῶν ἀξιωματικῶν εἰς τὸ ἐξωτερικόν, ὑπῆρξαν φωτειναὶ ἐνέργειαι διὰ τὴν πρόοδον τοῦ ναυτικοῦ. Ἐπίσης ἐσημειώθη τότε καὶ ἓν ἄλλο σημαντικὸν γεγονός : Ἡ ἀξιοποίησις τῆς κορβέτας «Λουδοβῖκος». Τὸ σκάφος ἐκεῖνο ναυπηγηθὲν εἰς τὸν Ναύσταθμον δὲν εἶχε τεθῇ ἐν ὑπηρεσίᾳ ἐπὶ ὁλόκληρον ἑπταετίαν. Καὶ τοῦτο διότι ἦτο σκάφος ἀρκετὰ μεγάλο διὰ τὸ ἐλαφρὸν Ἑλληνικὸν ναυτικόν. Ὁ ἐξοπλισμός του καὶ ἡ εἰσαγωγή του εἰς τὴν ἐνεργὸν ὑπηρεσίαν, θὰ ἐστοίχιζεν ἀρκετά. Ἐξ ἄλλου δὲν ὑπῆρχον ἀκόμη ἐπαρκεῖς μορφωμένοι ἀξιωματικοὶ διὰ νὰ τὸ ἐπανδρώσουν. Ἐν τούτοις, ἦλθεν ἡ ὥρα του. Κατὰ τὸ 1845 ἡ Κυβέρνησις ἀπεφάσισε καὶ ἐπραγματοποίησεν ἐπὶ τέλους τὸν ἐξοπλισμόν του, ὁλοκληρωθέντα ἐντὸς συντόμου χρονικοῦ διαστήματος. Πρόθεσις τῆς Κυβερνήσεως ἦτο νὰ καταστήσῃ τὸν «Λουδοβῖκον» πολεμικὸν σκάφος ἐφάμιλλον τῶν εὐρωπαϊκῶν πλοίων, κυρίως δὲ ἀπὸ ἀπο-

ψεως έκπαιδευμένου πληρώματος. Δι' αὐτὸν τὸν λόγον ἔγινεν αὐστηρὰ ἐπιλογὴ ἀξιωματικῶν καὶ ναυτῶν, ὥστε νὰ τοποθετηθοῦν ἐπ' αὐτοῦ οἱ καλύτεροι καὶ ἱκανώτεροι. Καὶ πράγματι οἱ περισσότεροι ἐκ τῶν ἀξιωματικῶν ποὺ εἶχον ἐκπαιδευθῆ εἰς τὸ ἐξωτερικόν, ὅπως οἱ Κουμελᾶς, Σαχτούρης, Πιπῖνος, Σταματέλλος, Κοκκονέλης, Λάσκαρης καὶ ἄλλοι ἀπήρτισαν τὸ ἐπιτελεῖόν του. Κυβερνήτης ὡρίσθη ὁ πλοίαρχος Ραφαὴλ, ἐκ τῶν λαμπρῶν ναυτικῶν του 'Αγῶνος, ὕπαρχος δὲ ὁ ὑποπλοίαρχος Λεωνίδας Παλάσκας, ἐξαίρετος ἐπίσης ἀξιωματικός, τὸ ὄνομα τοῦ ὁποίου συνεδέθη ἐν συνεχείᾳ μὲ τὴν ἐν γένει πρόοδον τοῦ 'Ελληνικοῦ ναυτικοῦ. 'Εκπαιδευθεὶς οὗτος εἰς γαλλικὰ πολεμικὰ σκάφη, εἶχε διακριθῆ διὰ τὴν ἐπιτυχῆ ἐπίδοσίν του εἰς τὴν ναυτικὴν ἐπιστήμην καὶ εἶχεν ἀποσπάσει τὴν ἐκτίμησιν τῶν Γάλλων ναυάρχων. 'Ο Παλάσκας, διὰ τὴν ἐποχήν του, ἦτο ὁ συγχρονισμένος ἀξιωματικός, ὁ ὁποῖος εἰσήγαγε νέας μεθόδους διοικήσεως συμφώνως πρὸς ἐκείνας αἱ ὁποῖαι ἐφηρμόζοντο εἰς τοὺς στόλους τῶν εὐρωπαϊκῶν κρατῶν.

ΝΕΟΝ ΠΝΕΥΜΑ ΔΙΟΙΚΗΣΕΩΣ ΤΟΥ ΣΤΟΛΟΥ

Κατόπιν τούτου ἦτο ἀναπόφευκτος ἡ σύγκρουσις τοῦ νέου πνεύματος μὲ τὸ παλαιόν, τὸ ὁποῖον ἐξεπροσώπει ὁ κυβερνήτης τοῦ «Λουδοβίκου» πλοίαρχος Ραφαήλ, ἄνθρωπος αὐταρχικός, ποὺ ἐπέμενε νὰ διοικῇ τὸ σκάφος μὲ τὰς παλαιὰς παραδόσεις. 'Η σύγκρουσις σὺν τῷ χρόνῳ ἔλαβεν εὐρυτέρας διαστάσεις, ὥστε ἠναγκάσθη τὸ ὑπουργεῖον Ναυτικῶν, τὸ ὁποῖον ἔβλεπε καθαρώτερα τὰ πράγματα, ν' ἀπευθύνῃ ειδικὴν διαταγὴν πρὸς τὸν κυβερνήτην τοῦ «Λουδοβίκου». 'Η σημασία τῆς διαταγῆς ἐκείνης ἦτο ἱστορική, ἔφερε δὲ τὴν ὑπογραφὴν τοῦ τότε ὑπουργοῦ τῶν Ναυτικῶν Κωνσταντίνου Κανάρη. Δι' αὐτῆς ἀπεδείκνυε τὸ ὑπουργεῖον ὅτι εἶχεν ἀποδεχθῆ τὸ νέον πνεῦμα ποὺ εἰσηγήθη ὁ Λ. Παλάσκας καὶ βάσει αὐτοῦ ἐχάραττε τὰς γραμμὰς ποὺ θὰ ἠκολούθει εἰς τὸ ἑξῆς τὸ 'Ελληνικὸν ναυτικόν.

'Η διαταγὴ ἐκείνη, ὑπὸ ἡμερομηνίαν 9 'Ιουλίου 1846, ἀνεγνώριζεν ὅτι ἡ ἀνωτάτη ἀρχὴ τοῦ πλοίου ἀνῆκεν εἰς τὸν «διευθυντὴν»-κυβερνήτην-καὶ καθώριζε σαφῶς τὰ δικαιώματα καὶ τὰς ὑποχρεώσεις τούτου. 'Εν συνεχείᾳ ὅμως περιώριζε τὰ πρῶτα κυρίως εἰς ὅ,τι ἀφεώρα τὴν ἐπικοινωνίαν τοῦ κυβερνήτου μὲ τὸ πλήρωμα. Αἱ διαταγαί του εἰς τὸ ἑξῆς θὰ μετεδίδοντο εἰς τὸ πλήρωμα διὰ τοῦ β' ἀξιωματικοῦ - τοῦ Παλάσκα-καὶ τῶν ἄλλων ἀξιωματικῶν. 'Η διεύθυνσις τῶν γυμνασίων καὶ ἡ ἐν γένει ἐκπαίδευσις τῶν δοκίμων ἀνετίθετο ἐπίσης εἰς τὸν Παλάσκαν, εἰς τὸν ὁποῖον, ἐτονίζετο εἰς τὴν διαταγήν, «οὐδὲν κώλυμα ἔπρεπε νὰ παρεμβάλῃ ὁ κυβερνήτης. Δὲν ἐννοοῦμεν ὅμως ποτὲ ν' ἀναδείξωμεν ἐν τῷ πλοίῳ τινὰ ὑπέρτερον ὑμῶν καὶ κρείττονα».

«Ἡ τεχνικὴ τῆς πορείας διεύθυνσις, ἐτονίζετο ἐν συνεχείᾳ εἰς τὴν διαταγήν, καὶ ἡ εἰς πᾶσαν στιγμὴν ἀνεύρεσις τῆς στάσεως τοῦ πλοίου, ἐν γένει δὲ ὅλοι οἱ τὸν πλοῦν ἀφορῶντες ὑπολογισμοί, ανατίθενται εἰς τὸν ὑποπλοίαρχον Λ. Παλάσκαν, ἂν οὗτος δὲ ὡς ἐκ τῆς θέσεώς του καὶ τῆς ὑπηρεσίας του δὲν ἐπαρκῇ, ταῦτα πάντα ἀνατίθενται εἰς τὸν ὑποπλοίαρχον Α. Κουμελᾶν, ἐπιτηροῦντος τοῦ ὑποπλοιάρχου Λ. Παλάσκα».

ΛΕΩΝΙΔΑΣ ΠΑΛΑΣΚΑΣ

Ἀλλὰ καὶ ἄλλα σημεῖα τῆς διαταγῆς ἐκείνης εἶχον ἐνδιαφέρον, ὡς ἀναφερόμενα εἰς τὸν τρόπον κατὰ τὸν ὁποῖον ἔπρεπε τοῦ λοιποῦ νὰ ἐπεβάλλετο ἡ πειθαρχία: «Φροντίσατε νὰ ἐγκατασταθῇ εἰς τὸ πλήρωμα ἡ τάξις καὶ ἡ πειθαρχία, πρὸς ἐπιτυχίαν δὲ τούτου μὴ λησμονήσετε ὅτι εἶναι προτιμητέα ἡ ἑκούσιος ὑπακοὴ τῆς ἀκουσίου καὶ βεβιασμένης. Προσπαθήσατε δὲ νὰ ἄρξητε ὑποκινοῦντες τὴν φιλοτιμίαν καὶ τὸν ζῆλον τῶν ναυτῶν, διότι μόνη ἡ ὑπέρμετρος τῶν ποινῶν αὐστηρότης δὲν καθιστᾶ τοὺς στρατοὺς ζηλωτὰς καὶ πειθηνίους, τοὐναντίον μάλιστα, ἡ κατάχρησις τῶν τιμωριῶν καὶ τὸν τιμωροῦντα ἐξασθενεῖ καὶ τὸν τιμωρούμενον παροξύνει. Ἐμποιήσατε δὲ εἰς τὰς ψυχὰς τοῦ πληρώματος όχι τὸν φόβον, ἀλλὰ τὸ αἴσθημα τοῦ καθήκοντος».

Καὶ ἡ διαταγὴ κατέληγε μὲ τὴν ὑπόδειξιν τῆς μεγάλης ἀποστολῆς τὴν ὁποίαν εἶχε τάξει εἰς τὸν «Λουδοβῖκον» ἡ Κυβέρνησις:

«Ἀπαιτοῦμεν δὲ παρ' ὑμῶν, ὥστε ἐντὸς ὀλίγου νὰ μὴ διαφέρῃ ὁ «Λουδοβῖκος» οὐδὲ κατὰ μικρόν, οὐδὲ κατ' ἐλάχιστον ἀπὸ τῶν εὐρωπαϊκῶν πολεμικῶν πλοίων. Τὰ εὐρωπαϊκὰ πλοῖα δὲ εἶναι ὁ ὅρος τῆς συγκρίσεως πρὸς ὃν πρέπει ἀκαταπαύστως ν' ἀτενίζητε».

Τὸ νέον πνεῦμα διοικήσεως καὶ ἐπιβολῆς τῆς πειθαρχίας, διετυποῦτο κατὰ τρόπον ὑποδειγματικὸν καὶ εἰς ἄλλην διαταγήν, ἡ ὁποία ἐτόνιζεν. Ἐπιθυμοῦμεν νὰ γνωρίσωσιν οἱ ἐπὶ τοῦ πλοίου ἀξιωματικοὶ ὅτι δὲν ἄρχουσι δούλων, ἀλλ' ὅτι ελευθέρων πολιτῶν ἡγοῦνται. Διὰ τοῦτο ἀπαγο-

ρεύονται αὐστηρῶς αἱ ὕβρεις, αἱ πληγαὶ καὶ πᾶσα ἄλλη κακὴ τοῦ πληρώματος μεταχείρισις, διότι ὄχι μόνον τὰ τοιαῦτα δὲν συντελοῦσιν εἰς καλὴν τῶν ναυτῶν κυβέρνησιν, ἀλλὰ τοὐναντίον μάλιστα ἐρεθίζουσι καὶ ἐξαγριοῦσι τὸ πλήρωμα, ἀρκεῖ δὲ ἡ ἐξουσία τὴν ὁποίαν ὁ ἀξιωματικὸς δυνάμει τοῦ νόμου ἔχει καὶ διὰ ταύτης ἄς φροντίση νὰ παιδαγωγήση καὶ νὰ πειθαρχήση τὸ πλήρωμα».

Διὰ ν' ἀποκτήση πρακτικὴν πεῖραν τὸ πλήρωμα καὶ νὰ ἐκπαιδευθῇ εἰς τὰ νέα ὅπλα τοῦ σκάφους, τὸν Μάρτιον τοῦ 1846 διετάσσετο ὁ «Λουδοβῖκος» νὰ ἐκτελέση μακρὸν πλοῦν, μέχρι καὶ τῶν παραλίων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. «Ἀπαιτοῦμεν-ἐτόνιζεν ἡ σχετικὴ διαταγὴ - νὰ γυμνασθῇ οὕτω τὸ ὑφ' ὑμᾶς πλήρωμα, ὥστε ἐν βραχυτάτω χρονικῷ διαστήματι νὰ παρατάσσεται ὡς ἐπὶ ναυμαχίαν, νὰ ναυμαχῇ τεχνικῶς καὶ εὐστόχως».

Ὁ «Λουδοβῖκος» ὅμως δὲν ἐχρησιμοποιεῖτο μόνον ὡς ὑποδειγματικὸν Ἑλληνικὸν πολεμικὸν πλοῖον, ἀλλὰ καὶ ὡς πρώτη Ναυτικὴ Σχολὴ τῆς Ἑλλάδος, μὲ τὴν ὀνομασίαν «Ναυτικὸν Παιδευτήριον». Τοῦτο συνεστήθη διὰ τοῦ Βασιλικοῦ Διατάγματος τῆς 11ης Ἰουλίου 1846. Ἡ διεύθυνσίς του ἀνετέθη εἰς τὸν ὑποπλοίαρχον Λ. Παλάσκαν, αἱ δὲ παραδόσεις τῶν μαθημάτων εἰς τοὺς ἐπὶ τοῦ σκάφους ἐπιτελικοὺς ἀξιωματικούς.

Πολλαὶ ἐλπίδες ἐστηρίχθησαν εἰς τὴν Σχολὴν ἐκείνην, ἀλλὰ δὲν ἐπραγματοποιήθησαν. Ἡ διαρκὴς ἀντιδικία μεταξὺ τοῦ κυβερνήτου Ραφαὴλ καὶ τοῦ ὑποπλοιάρχου Παλάσκα- δύο ἀξιωματικῶν μὲ ἐντελῶς διαφορετικὴν νοοτροπίαν - εἶχον ὡς μοιραίαν συνέπειαν νὰ σημειωθοῦν κρούσματα ἀπειθαρχίας μεταξὺ τῶν μαθητῶν, συχναὶ διακοπαὶ τῶν μαθημάτων καὶ τέλος τὸ 1847- τὴν ἀποχώρησιν τοῦ ὑποπλοιάρχου Παλάσκα ἀπὸ τὴν διεύθυνσιν τῆς Σχολῆς, ἡ ὁποία καὶ ἐπέφερε τὴν οὐσιαστικὴν διάλυσιν αὐτῆς. Ἡ διαμάχη παλαιῶν καὶ νέων ἀξιωματικῶν εἶχεν ἀτυχῶς διαλυτικὰς ἐπιδράσεις διὰ τὸν στόλον τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἦτο ἀναπόφευκτον, ἂν ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ὁ τότε πείσμων καὶ ἀτομικιστικὸς χαρακτὴρ τῶν θαλασσινῶν ἡρώων τοῦ Ἀγῶνος.

Η ΔΟΚΙΜΑΣΙΑ ΤΟΥ ΝΑΥΤΙΚΟΥ

Τὸ 1850, εἶναι τὸ ἔτος τῆς μεγάλης δοκιμασίας διὰ τὴν Ἑλλάδα καὶ τὸ ναυτικόν της. Συνεπείᾳ τοῦ γνωστοῦ ἐπεισοδίου εἰς βάρος τοῦ ἀγγλικῆς ὑπηκοότητος ἑβραίου Πατσιφίκου, ἡ βρεταννικὴ κυβέρνησις διέταξε τὸν ναυτικὸν ἀποκλεισμὸν τῆς Ἑλλάδος. Μετ' ὀλίγον ἰσχυρὰ μοῖρα ἀγγλικοῦ στόλου ὑπὸ τὸν ναύαρχον Πάρκερ, ἠγκυροβόλησεν εἰς Πειραιᾶ καὶ Σαλαμῖνα. Τὸ σχετικὸν τελεσίγραφον ἐπεδόθη εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Κυβέρνησιν τὴν 5ην Ἰανουαρίου 1850, αὐθημερὸν δὲ ἐκηρύχθη ὁ ἀποκλεισμὸς τῶν παραλίων καὶ διετάχθη ἡ κατάσχεσις τῶν ἑλληνικῶν πλοίων.

Τὴν 7ην Ἰανουαρίου συνελήφθησαν ὑπὸ τῶν Ἄγγλων ἔξωθι τοῦ Πειραιῶς ὁ «Ὄθων» καὶ ὁ «Κάστωρ» κατόπιν ἀπειλῆς βιαίας καταλήψεώς των. Εἰς δὲ τὸν Ναύσταθμον τὴν ἰδίαν ἡμέραν κατεσχέθη ἡ κανονιοφόρος «Τσαμαδός». Τὴν 17ην Ἰανουαρίου, Ἄγγλοι ναῦται εἶχον πλέον καταλάβει ὅλα τὰ ἐν Πειραιεῖ ἐλλιμενισμένα ἑλληνικὰ πλοῖα. Τὸ αὐτὸ συνέβη εἰς τὴν Σῦρον, τὰς Πάτρας, τὰς Σπέτσας καὶ ἀλλαχοῦ.

Ὁ ἀποκλεισμὸς ἔληξε τὴν 15ην Ἀπριλίου 1850 μὲ ἀποδοχὴν τῶν ἀγγλικῶν ὅρων. Ἡ μικρὰ Ἑλλὰς ὑπέκυψεν εἰς τὰς ἀδίκους ἀπαιτήσεις της τότε θαλασσοκρατείρας, διότι δὲν ἠδύνατο νὰ πράξῃ ἄλλως. Ὁ ἀποκλεισμὸς ἐκεῖνος ἐστοίχισε πολὺ καὶ εἰς τὸ ἐμπόριον καὶ εἰς τὴν ναυτιλίαν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ πολεμικὸν ναυτικὸν τῆς χώρας, διότι τὰ καταληφθέντα ὑπὸ τῶν Ἄγγλων σκάφη ὑπέστησαν μεγάλας φθοράς. Ἐπίσης οἱ πειραταί, οἱ ὁποῖοι δὲν εἶχον ἐξαλειφθῇ ἐντελῶς, ἤρχισαν πάλιν νὰ λυμαίνωνται τὰς ἑλληνικὰς θαλάσσας, μὲ ταυτόχρονον δρᾶσιν τῶν ληστῶν εἰς τὴν ξηράν. Διὰ τὴν δίωξιν τῆς πειρατείας, διέθεσεν ἡ Κυβέρνησις πέντε πολεμικὰ σκάφη, τὰ ὁποῖα ἔφθαναν μέχρι τῶν τουρκικῶν παραλίων, διότι οἱ πειραταὶ εὕρισκον εἰς τὰς Μικρασιατικὰς ἀκτὰς ἀσφαλῆ κρησφύγετα καὶ ὁρμητήρια. Οὕτως ἐπετεύχθη μετά τινας μῆνας ἡ πειρατεία νὰ ἐξοντωθῇ ἀπὸ τὰ ἑλληνικὰ ὕδατα.

Διὰ νὰ συμπληρωθῇ τὸ ἐνεργητικὸν τῆς δευτέρας δεκαετίας τοῦ Ὄθωνος εἰς τὸν ναυτικὸν τομέα, πρέπει νὰ ἐξαρθῇ ἓν ἔργον ἰδιαιτέρας σημασίας διὰ τὴν ὅλην ναυτικὴν ὀργάνωσιν τῆς Ἑλλάδος : Ἡ ἵδρυσις τοῦ νέου Ναυστάθμου εἰς τὸν Πόρον, διότι ὁ παλαιὸς ἀπὸ ἐτῶν ἦτο ἕνα σύνολον ἑτοιμορρόπων κτιρίων. Διὰ τὸν νέον Ναύσταθμον, προεβλέπετο ὁλόκληρον συγκρότημα κτιρίων. Ἐλλείψει ὅμως ἐπαρκῶν μέσων, δὲν κατωρθώθη νὰ οἰκοδομηθῇ παρὰ μόνον ἕν. Ἡ θεμελίωσίς του ἔγινε τὸ 1843, ἐπερατώθη δὲ ἡ κατασκευή του τὸν Ἰούνιον τοῦ 1849. Εἰς τὸ κτίριον ἐκεῖνο ἐστεγάζοντο ἐπὶ σειρὰν ἐτῶν τὰ γραφεῖα τοῦ Κεντρικοῦ Γυμναστηρίου Πόρου.

Ἡ κατάστασις τοῦ Ἑλληνικοῦ Πολεμικοῦ Στόλου κατα τὰ τέλη τοῦ 1853 ἔδιδε την ἑξῆς ἀριθμητικὴν εἰκόνα :

Πλοῖα : 24. Σύνολον τόννων : 2849. Πυροβόλα : 95. Ἀξιωματικοὶ 54. Ὑπαξιωματικοὶ 80. Ναῦται 614.

Μία ἁπλῆ σύγκρισις μὲ τὸν πίνακα τοῦ 1842, ἀποδεικνύει τὴν πτῶσιν τοῦ ναυτικοῦ κατὰ τὴν περίοδον 1842—1853. Ὀλιγώτερα πλοῖα, ὀλιγώτερα πυροβόλα, ὀλιγώτεροι ἀξιωματικοὶ καὶ ναῦται. Παρα τὰς σποραδικὰς προσπαθείας πού εἶχον καταβληθῇ ἀπὸ μερικοὺς ἐμπνευσμένους ἀξιωματικούς, τὸ πνεῦμα τοῦ μαρασμοῦ εἶχεν ἐπικρατήσει. Ἀλλ' εὐτυχῶς ὄχι διὰ μακρὸν διάστημα.

Κατὰ τὴν περίοδον τοῦ Κριμαϊκοῦ πολέμου, ὅπου ἡ ἐπέμβασις τῶν δυτικῶν Δυνάμεων ἀνέκοψε τὴν ἐθνικὴν ἐξόρμησιν, ἐπὶ κεφαλῆς τῆς ὁποίας εἶχε τεθῆ ὁ Βασιλεὺς Ὄθων πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῶν ὑποδούλων Ἑλλήνων τῆς Θεσσαλίας καὶ Ἠπείρου, συνέβη τὸ ἑλληνικὸν πολεμικὸν σκάφος «Κόχραν», νὰ εὑρεθῇ εἰς τὰ ὕδατα τοῦ Ἀμβρακικοῦ. Τὴν περίοδον ἐκείνην διεξήγοντο ἐπιχειρήσεις εἰς τὰ σύνορα ἐκ μέρους ἐθελοντικῶν στρατιωτικῶν σωμάτων ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν Ἑλλήνων ἀξιωματικῶν. Καὶ τὸ πολεμικὸν τοῦ Ἑλληνικοῦ στόλου ἐθεώρησε χρέος του νὰ ὑποστηρίξῃ διὰ τῶν πυροβόλων του τὴν προέλασιν τῶν ἔστω καὶ ἀνεπισήμων ἑλληνικῶν δυνάμεων εἰς τὴν τουρκοκρατουμένην Ἤπειρον. Δὲν κατέστη δυνατὸν ὅμως νὰ συνεχίσῃ τὴν δρᾶσιν του, διότι διετάχθη νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν βάσιν του διὰ νὰ κατασχεθῇ καὶ αὐτὸ ὀλίγον ἀργότερον, τὸν Μάιον τοῦ 1854, ἀπὸ τὰς ἀγγλογαλλικὰς δυνάμεις κατοχῆς τῆς Ἑλλάδος.

Τὴν ἰδίαν ἐποχὴν γαλλικὰ καὶ ἀγγλικὰ πλοῖα, περιπολοῦντα εἰς τὰς ἑλληνικὰς θαλάσσας, συνέλαβον τὸ ἀτμόπλοιον «Ὄθων» εἰς τὸν ὅρμον τῆς Στυλίδος καὶ τὸ ὡδήγησαν εἰς Χαλκίδα. Συνελήφθησαν ἐπίσης τέσσαρα πολεμικὰ εἰς τὸν λιμένα τοῦ Πειραιῶς. Ἀργότερον τῇ ἐπεμβάσει τοῦ ἀγγλοφίλου Ἀλ. Μαυροκορδάτου, ὅστις ἦτο πρωθυπουργὸς τότε, ἐπετεύχθη κατόπιν διαπραγματεύσεων τὰ ἐν λόγῳ πλοῖα ν' ἀποδοθοῦν εἰς τὸ Κράτος καὶ ν' ἀπελευθερωθοῦν τὰ αἰχμαλωτισθέντα πληρώματά των. Ἡ ἐλευθεροπλοΐα ἀποκατεστάθη καὶ πάλιν. Ἀλλ' ἦτο ἐλευθεροπλοΐα τυπικῆς σημασίας, ἐφ' ὅσον οἱ ξένοι στρατοὶ καὶ στόλοι κατεῖχον τὴν χώραν.

Αἱ ἀνθελληνικαὶ ἐνέργειαι τῶν «συμμαχικῶν» στόλων, ἐπεξετάθησαν ἀκόμη καὶ εἰς τὴν Ἀδριατικήν, ὅπου ἀγγλικὴ φρεγάτα περιεπόλει διὰ νὰ συλλαβῃ τρία νέα ἑλληνικὰ πλοῖα, ποὺ ἐπρόκειτο τότε ν' ἀφιχθοῦν εἰς τὴν Ἑλλάδα, διὰ νὰ ἐνισχύσουν τὸν στόλον της. Τὰ πλοῖα ἐκεῖνα-μία κορβέτα καὶ δύο βρίκια-ἐξωπλισμένα, δὲν εἶχον παραγγελθῆ ὑπὸ τοῦ Ἑλληνικοῦ κράτους. Ἦσαν ρωσικὰ καί, κατὰ τὰς παραμονὰς τοῦ Κριμαϊκοῦ πολέμου – Φεβρουάριος τοῦ 1854 -, εὑρέθησαν εἰς Τεργέστην. Ἐὰν ἀπέπλεον ἐκεῖθεν διὰ νὰ ἐπιστρέψουν εἰς Ρωσίαν, ἐκινδύνευον νὰ συλληφθοῦν ἀπὸ τοὺς στόλους τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Ἀγγλίας. Κατόπιν τούτου ἡ ρωσικὴ κυβέρνησις ἔκρινεν ὅτι ἡ πλέον πρακτικὴ λύσις δι' αὐτήν, θὰ ἦτο ἡ πώλησις τῶν τριῶν σκαφῶν. Διὰ τὴν ἀγοράν των ἐνδιεφέρθη ἡ Ἑλλάς. Ὁ ἐν Τεργέστῃ Ἕλλην πρόξενος προέβη εἰς τὰς σχετικὰς διαπραγματεύσεις καὶ τελικῶς τὰ ἐν λόγῳ τρία πλοῖα ἠγοράσθησαν τὸν Μάρτιον τοῦ 1854, τοὺς ἐδόθησαν δὲ τὰ ὀνόματα «Ἀριάδνη», «Ὀρφεύς» καὶ «Περσεύς». Ἀμέσως τότε ἑλληνικὰ πληρώματα ἀπεστάλησαν εἰς Τεργέστην καὶ ἐπήνδρωσαν τὰ σκάφη, τὰ ὁποῖα ἀπέπλευσαν περὶ τὰ μέσα Ἀπριλίου τοῦ 1854 διὰ νὰ ἔλθουν εἰς τὴν Ἑλλάδα.

Διὰ νὰ ἐμποδίσουν ὅμως τὴν ἐνίσχυσιν τοῦ Ἑλληνικοῦ στόλου μὲ τὰ τρία αὐτὰ πολεμικὰ πλοῖα, ἀγγλικὰ καὶ γαλλικὰ σκάφη ἐνήργουν περιπολίας εἰς τὴν Ἀδριατικὴν καὶ τὸ Ἰόνιον μὲ τὸν σκοπὸν νὰ τὰ συλλάβουν. Καὶ δὲν κατώρθωσαν μὲν τοῦτο, ἐπέτυχον ὅμως κάτι ἄλλο: Ἡ ἀγγλικὴ φρεγάτα «Ἀδάμας» συνήντησε τὰ τρία ἑλληνικὰ πλέον σκάφη παρὰ τὰς Δαλματικὰς ἀκτὰς καὶ τὰ ὑπεχρέωσε νὰ εἰσέλθουν εἰς τὸν αὐστριακὸν λιμένα τῆς Γαβρούζης, ὅπου οἱ αὐστριακοὶ τὰ ἀφώπλισαν. Ἐκεῖ παρέμειναν μέχρι τοῦ Ὀκτωβρίου τοῦ 1854. Τὰ πληρώματα, πλὴν ἐλαχίστων ἀνδρῶν, ποὺ ἔμειναν διὰ τὴν φύλαξίν των, ἐπανῆλθον εἰς τὴν Ἑλλάδα.

Κατόπιν πολλῶν διαβημάτων καὶ ἐγγυήσεων ἐκ μέρους τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως οἱ Ἄγγλοι καὶ οἱ Γάλλοι ἔδωσαν ἐπὶ τέλους τὴν ἄδειαν ὅπως τα τρια πολεμικὰ πλεύσουν εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἐνῶ ἡ αὐστριακὴ κυβέρνησις ἐπέτρεπε τὴν ἐπανατοποθέτησιν τοῦ ἀφαιρεθέντος ἐν τῷ μεταξὺ ὁπλισμοῦ των. Μετ' ὀλίγον ἔφθασαν ἐκεῖ διὰ τοῦ πολεμικοῦ «Ὄθων» τὰ πληρώματα καὶ τὰ τρία σκάφη, μετὰ τὴν περιπέτειαν ἐκείνην, ἀπέπλευσαν διὰ τὴν Ἑλλάδα.

Ἐξ αὐτῶν ἡ κορβέτα «Ἀριάδνη»,—τὸ μεγαλύτερον ἐκ τῶν τριῶν σκαφῶν- ἐξεπλήρωσε τὸν προορισμόν της καὶ ἔμεινεν ἐπὶ μακρὸν εἰς τὴν ἐνεργὸν ὑπηρεσίαν τοῦ Ἑλληνικοῦ στόλου, τὰ δύο βρίκια, ὅμως, εἶχον ἄδοξον κατάληξιν καὶ τοῦτο διότι εὑρέθησαν εἰς ἀθλίαν κατάστασιν, ἐχρησιμοποιήθησαν δὲ ὡς πλωτὰ νοσοκομεῖα κατὰ τὴν ἐπιδημίαν τῆς χολέρας ποὺ ἐμάστισε τας Ἀθήνας τὸ 1854-1855 καὶ ἐφθάρησαν εἰς τοιοῦτον βαθμὸν ὥστε οὔτε ἐπισκευὴν ἐπεδέχοντο πλέον.

Κατὰ τὸ ἔτος 1855 ἐσημειώθη καὶ διὰ τὴν Ἑλλάδα μία ἀποφασιστικὴ στροφὴ πρὸς τὸν ἀτμόν. Δὲν ἐγένοντο βεβαίως παραγγελίαι μεγάλων σκαφῶν, διότι τὰ οἰκονομικὰ τοῦ Κράτους δὲν ἐπέτρεπον παρομοίας δαπάνας, ἀλλ' ἀντιθέτως ἐπέβαλλον αὐστηρὰς οἰκονομίας. Ἐκ τοῦ λόγου τούτου, ἄλλως τε, ἐτέθη ἐν παροπλισμῷ τὸ σκάφος «Λουδοβῖκος» καὶ ἀπελύθησαν οἱ περισσότεροι ἄνδρες τοῦ πληρώματός του.

Καὶ ὅμως ἐπεβάλλετο βαθμιαίως ν' ἀντικατασταθοῦν ὅλα τὰ πλοῖα τοῦ στόλου δι' ἀτμοκινήτων σκαφῶν. Οὕτω κατόπιν προτάσεως τοῦ ὑπουργοῦ τῶν Ναυτικῶν Ἀθ. Μιαούλη ἡ Κυβέρνησις προέβη εἰς τὴν παραγγελίαν τεσσάρων πλοίων τύπου ἀτμοημιολιῶν, μήκους 110 ποδῶν ἕκαστον καὶ ἐκτοπίσματος 220 τόννων. Ἡ ἐπίβλεψις δὲ τῆς κατασκευῆς των ἀνετέθη εἰς τὸν πλοίαρχον Γ. Τομπάζην, ὡς εἰδικὸν εἰς τὴν ναυπηγικήν. Κατὰ σύστασιν τούτου τὰ πλοῖα αὐτά, τὰ ὁποῖα θὰ ἐναυπηγοῦντο εις ἀγγλικὰ ναυπηγεῖα, παρηγγέλθησαν σιδηρᾶ καὶ ὄχι ἐκ ξύλου. Εἰς τὰς τέσσαρας ἀτμοημιολίας ἐδόθησαν τὰ ὀνόματα «Πανόπη», «Ἀφρόεσσα», «Πληξαύρα» καὶ «Σφενδόνη». Πρῶτον ἐξ αὐτῶν ἐναυπηγήθη ἡ «Πανόπη», κυβερνήτης δὲ αὐτῆς ὡρίσθη ὁ πλωτάρχης Ἐμ. Μιαούλης καὶ δεύτερος

ἀξιωματικὸς ὁ ἀνθυποπλοίαρχος 'Εμ. Καταρᾶς. Τὸ πλήρωμα τοῦ σκάφους κατηρτίσθη εἰς τὴν Ὕδραν καὶ ἀνεχώρησεν εἰς 'Αγγλίαν διὰ νὰ παραλάβῃ τὸ πλοῖον. Ἡ «Πανόπη» ἀπέπλευσεν ἀπὸ τὴν Γλασκώβην τὴν 3ην Δεκεμβρίου 1856, ἀλλ' εἶχε τὴν ἀτυχίαν νὰ μὴ φθάσῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα. Καταληφθεῖσα ὑπὸ σφοδρᾶς τρικυμίας εἰς τὸν 'Ατλαντικόν, ἐξώκειλεν εἰς τὰ βορειοδυτικὰ παράλια τῆς Ἱσπανίας τὴν 14ην Δεκεμβρίου 1856. Ὁλόκληρον τὸ πλήρωμα διεσώθη. Τὸ σκάφος εἶχε καθήσει ἐπὶ τῆς ἄμμου καὶ κατόπιν ἐντολῆς τοῦ ὑπουργείου Ναυτικῶν ἤρχισαν αἱ ἐργασίαι διὰ τὴν ἀνέλκυσίν του, αἱ ὁποῖαι ἔβαινον καλῶς ἐπὶ δεκαήμερον. 'Αλλὰ τὴν τελευταίαν ἡμέραν, ἐσημειώθη αἰφνιδίως ἰσχυρὰ τρικυμία καὶ τὸ σκάφος, παρασυρθὲν ὑπὸ τῶν κυμάτων, συνετρίβη ἐπὶ τῶν βράχων. Αὐτὸ ὑπῆρξε τὸ πρόωρον τέλος τῆς «Πανόπης», τὸ ὁποῖον ὅμως δὲν ἐζημίωσε τὸ Ἑλληνικὸν δημόσιον. Διότι τὸ πλοῖον ἦτο ἠσφαλισμένον ἀντὶ 5000 λιρῶν, μὲ τὸ ποσὸν δὲ τοῦτο παρηγγέλθη ἄλλο ὅμοιον σκάφος, μὲ τὸ αὐτὸ ὄνομα.

Τὸν 'Ιούνιον τοῦ 1857, κατέπλευσαν εἰς τὴν Ἑλλάδα δύο ἀκόμη ἀτμοημιολίαι ἡ «Σφενδόνη» καὶ ἡ «Πληξαύρα», καὶ τὸν Αὔγουστον τοῦ ἰδίου ἔτους ἡ «'Αφρόεσσα». 'Εν συνεχείᾳ τὸν Μάϊον τοῦ 1858 ἀπεφασίσθη ἡ ναυπήγησις τριῶν ἀκόμη ἀτμοημιολιῶν μεγαλυτέρων διαστάσεων. Εἰς τὴν μίαν ἐδόθη τὸ ὄνομα τῆς ναυαγησάσης «Πανόπης», αἱ ἄλλαι δύο δὲ ὠνομάσθησαν «Πάραλος» καὶ «Σαλαμινία». Τὴν 31ην Δεκεμβρίου 1858, ἡ «Πανόπη» κατέπλευσεν εἰς τὸν Πόρον, ἠκολούθησεν ἡ «Σαλαμινία», τὸν Μάρτιον τοῦ 1859 καὶ ἡ «Πάραλος» τὸν 'Απρίλιον τοῦ αὐτοῦ ἔτους. Μετὰ τὴν ἄφιξιν τῶν ἐλαφρῶν ἀλλὰ συγχρονισμένων τούτων πλοίων, αἱ παλαιαὶ ἡμιολίαι ἐτέθησαν ἐν παροπλισμῷ. Καὶ ναὶ μὲν αἱ ἐν λόγῳ ἀτμοημιολίαι δὲν ἠδύναντο νὰ ὑπολογισθοῦν ὡς μαχητικαὶ μονάδες τοῦ ἰσχνοῦ Ἑλληνικοῦ στόλου, ἀπετέλεσαν ὅμως ἐλπιδοφόρον γεγονός, διότι ἐνεκαινίαζον μίαν νέαν περίοδον ναυπηγήσεων πρὸς ἐνίσχυσιν τοῦ πολεμικοῦ Ναυτικοῦ.

Ἄλλο ναυτικὸν γεγονός, γενικωτέρας σημασίας κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, ἦτο ἡ ἀνάπτυξις τῶν θαλασσίων συγκοινωνιῶν, ἡ ὁποία ἀπήλλαξε τὸν στόλον ἀπὸ τὰς μεταφορικὰς ἀσχολίας του. Εἰς τὸ ἑξῆς, μόνον εἰς ἐξαιρετικὰς περιπτώσεις διετίθεντο πλοῖα τοῦ στόλου διὰ τὸν σκοπὸν αὐτόν.

Διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τῶν ἀκτοπλοϊκῶν συγκοινωνιῶν, ἡ Κυβέρνησις ἔδειξεν ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον. 'Απὸ τοῦ 1855 εἶχεν ἀποστείλει τὸν ναυπηγὸν πλοίαρχον Γ. Τομπάζην εἰς Εὐρώπην διὰ νὰ παραγγείλῃ πλοῖα, προοριζόμενα διὰ τὴν ἐξυπηρέτησιν τῶν ταχυδρομικῶν συγκοινωνιῶν. Πέντε ἦσαν αὐτὰ τὰ ἀτμόπλοια : Τὸ «Πανελλήνιον», ἡ «Ὕδρα», ἡ «Καρτερία», ὁ «Βασιλεὺς Ὄθων» καὶ ἡ «Βασίλισσα τῆς Ἑλλάδος». Τὰ πλοῖα

ταῦτα παρεχωρήθησαν κατὰ τὸ 1857 εἰς τὴν συσταθεῖσαν τὸ πρῶτον 'Ελληνικὴν 'Ακτοπλοΐαν, ἡ ὁποία ἔτυχε πολλαπλῆς ἐνισχύσεως ἐκ μέρους τοῦ Κράτους.

* * *

Κατὰ τὴν περίοδον τῆς τρίτης δεκαετίας τοῦ "Οθωνος, κατὰ τὴν ὁποίαν ἐσημειώθησαν ἀξιόλογα βήματα ναυτικῆς προόδου, πρέπει νὰ τονισθῇ καὶ ἡ καθιέρωσις τοῦ ἐπισήμου ναυτικοῦ ὀνοματολογίου, τὸ ὁποῖον συνέταξαν κατὰ τὴν διετίαν 1856—1858 ὁ Λ. Παλάσκας, ὁ Α. Καμελᾶς καὶ ὁ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου 'Αθηνῶν Φιλ. 'Ιωάννου. Τὸ ναυτικὸν ὀνοματολόγιον τὸ ὁποῖον κατὰ τὸ μεγαλύτερον αὐτοῦ μέρος ἰσχύει καὶ σήμερον-εἶχε καταστῇ ἀπαραίτητον διότι ὁ ἀτμὸς καὶ ὁ νέος ὁπλισμὸς τῶν πλοίων, ἐπέβαλον νέας ὀνομασίας καὶ τεχνικοὺς ὅρους, ἐπὶ πλέον δὲ ἔπρεπε ν' ἀντικατασταθῇ τὸ παλαιόν, τὸ ὁποῖον ἦτο μία βαβυλωνία ἀπὸ ἰταλικάς, τουρκικὰς καὶ ὀλίγας ἑλληνικὰς ὀνομασίας. Τὸ νέον ὀνοματολόγιον δὲν ἐπεβλήθη ἀμέσως, διότι ἦτο δύσκολον νὰ ἐξαλειφθοῦν καθιερωμέναι γλωσσικαὶ συνήθειαι. Σὺν τῷ χρόνῳ ὅμως ἐπεκράτησε πλήρως.

Η ΝΑΥΠΗΓΗΣΙΣ ΤΟΥ ΣΚΑΦΟΥΣ «ΑΜΑΛΙΑ»

Κατὰ τὸ 1858 ἔγινεν ἡ ἐκκαθάρισις τοῦ σώματος τῶν ὑπαξιωματικῶν τοῦ Ναυτικοῦ. 'Απεστρατεύθησαν τὰ παλαιὰ καὶ ἀκατάλληλα στοιχεῖα καὶ συνεστήθησαν δύο τάξεις ὑπαξιωματικῶν, οἱ μάχιμοι καὶ οἱ ἄμαχοι. Εἰς τὴν πρώτην ὑπήχθησαν οἱ ὑπαξιωματικοὶ οἱ ἐκτελοῦντες μαχίμους ὑπηρεσίας, εἰς τὴν δευτέραν οἱ μηχανικοὶ καὶ οἱ ξυλουργοί. 'Εκ τῶν 85 ὑπαξιωματικῶν ποὺ ὑπηρέτουν εἰς τὸν στόλον, ἀπεστρατεύθησαν οἱ 35 καὶ ἀπέμειναν 50. Τὰ δὲ πληρώματα κατηρτίζοντο πλέον ἀπὸ ἐθελοντὰς ναύτας ποὺ κατετάσσοντο διὰ τετραετῆ θητείαν.

Τὸ σημαντικώτερον γεγονὸς ποὺ ἐσημειώθη κατὰ τὴν τελευταίαν 'Οθωνικὴν περίοδον, ἀπὸ τοῦ 1859 μέχρι τοῦ 1862, ἦτο ἡ κατασκευὴ τοῦ ἀτμοδρόμωνος «'Αμαλία»: ἑνὸς ἀξιολόγου σκάφους, τὸ ὁποῖον προσέφερε πολλὰς ὑπηρεσίας εἰς τὸ πολεμικὸν Ναυτικόν. 'Η «'Αμαλία» ἦτο τὸ πρῶτον μεγάλο πλοῖον ποὺ ἀπέκτησεν ἡ 'Ελλάς. 'Η ναυπήγησίς του ἔγινεν εἰς ἀγγλικὰ ναυπηγεῖα, τὰ ἀρχικά του δὲ σχέδια, τὰ διαγράφοντα τὰς διαστάσεις, τὸν ὁπλισμόν, τὴν χωρητικότητα καὶ τὰς τεχνικὰς λεπτομερείας τοῦ σκάφους, κατηρτίσθησαν ἀπὸ τὸν τότε γενικὸν γραμματέα τοῦ ὑπουργείου Ναυτικῶν πλοίαρχον Λεωνίδαν Παλάσκαν. 'Η ἀξία τῆς ναυπηγήσεως καὶ τοῦ ὁπλισμοῦ τοῦ πλοίου ἀνῆλθον εἰς τὸ ποσὸν τῶν 48.006 λιρῶν. Διὰ τοῦ Διατάγματος τῆς 30ης Αὐγούστου τοῦ 1859 ὡρί-

ζετο ὅπως «ὁ ἐν Ἀγγλίᾳ ναυπηγούμενος ἀτμοδρόμων, φέρῃ τὸ ὄνομα τῆς προσφιλεστάτης Συμβίας τοῦ Βασιλέως Ἀμαλίας». Ἡ προτομή της δὲ θὰ ἐτοποθετεῖτο εἰς τὸ ἀκρόπρωρον τοῦ σκάφους.

Διὰ τὴν καλυτέραν παρακολούθησιν τῶν ἐργασιῶν καὶ τὴν ἐπιτάχυνσιν τῆς ναυπηγήσεως ἀπεστάλη εἰς Ἀγγλίαν ὁ Λ. Παλάσκας. Τέλος τὴν 3ην Δεκεμβρίου 1860 ἐπραγματοποιήθη ἡ καθέλκυσις τῆς «Ἀμαλίας» εἰς τὸν Τάμεσιν. Ἐπηκολούθησεν ἡ τοποθέτησις τῶν μηχανῶν καὶ τῶν λεβήτων, ἡ ὁποία ἐπερατώθη τὸν Ἰούλιον τοῦ 1861. Καὶ τὴν 23ην Ὀκτωβρίου τοῦ ἰδίου ἔτους, τὸ ἐξαίρετον ἐκεῖνο σκάφος, μὲ κυβερνήτην τὸν Λ. Παλάσκαν καὶ μὲ πλήρωμα 70 περίπου ὑπαξιωματικῶν καὶ ναυτῶν ἐκ τῶν καλυτέρων τοῦ στόλου, κατέπλευσεν εἰς τὸν Ναύσταθμον τοῦ Πόρου. Ὀλίγας ἡμέρας κατόπιν ἡ «Ἀμαλία» μεθωρμίσθη εἰς Πειραιᾶ, ὅπου πλήθη λαοῦ κατήρχοντο διὰ νὰ τὸ ἐπισκεφθοῦν καὶ νὰ τὸ θαυμάσουν.

Ἡ «Ἀμαλία» ἦτο ἓν ἀπὸ τὰ καλύτερα καὶ κομψότερα πολεμικὰ σκάφη, ἐφάμιλλον καθ' ὅλα τῶν σκαφῶν τῶν εὐρωπαϊκῶν στόλων. Εἶχεν ἐκτόπισμα 1654 τόννων, μῆκος 200 ποδῶν, καὶ ἀνέπτυσσε ταχύτητα 11 ½ κόμβων, ἡ ὁποία ἐθεωρεῖτο σημαντικὴ διὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην.

Μετὰ τὴν ἔξωσιν τοῦ Ὄθωνος, ἡ «Ἀμαλία» ἤλλαξεν ὄνομα. Ἡ ἐπαναστατικὴ Κυβέρνησις τῆς ἔδωσε τὸ ὄνομα «Ἑλλάς», ἐχρησίμευε δὲ ἔκτοτε ἐπὶ πολλὰς δεκαετίας ὡς ἐκπαιδευτικὸν σκάφος, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἐξεπαιδεύοντο οἱ δόκιμοι. Ἡ «Ἑλλὰς» ἐπραγματοποίησε πολλὰ ἐπιτυχῆ ταξίδια εἰς ἀνοικτὰς θαλάσσας.

Ἐνῷ ὅμως ὁ στόλος ἐνισχύετο μὲ τὸ μεγάλο αὐτὸ σκάφος, ἀπεσύροντο τῆς ἐνεργοῦ ὑπηρεσίας τὰ παλαιά, τὰ κινούμενα δι' ἱστίων. Ὁ ἀτμός, ἡ νέα κινητήριος δύναμις, τὰ ἔθετε πλέον εἰς τὸ περιθώριον. Ἐκ παραλλήλου, κατεβλήθησαν προσπάθειαι καὶ διὰ τὸν πλουτισμὸν τῶν συνεργείων τοῦ Ναυστάθμου μὲ σύγχρονα τεχνικὰ μέσα.

***

Κατὰ τὸ 1860 ἐδόθη εἰς τὸν Ἑλληνικὸν στόλον ἡ εὐκαιρία δράσεως εἰς ξένα ὕδατα. Τὸν Ἀπρίλιον τοῦ ἔτους ἐκείνου, τῇ ὑποκινήσει τῶν Τούρκων, διεδραματίσθησαν ἀντιχριστιανικὰ αἱματηρὰ γεγονότα εἰς τὴν Συρίαν. Φανατισμέναι μουσουλμανικαὶ ὀρδαὶ προέβησαν εἰς ἀγρίας σφαγὰς τῶν Μαρωνιτῶν Χριστιανῶν εἰς Βηρυτὸν καὶ ἀλλαχοῦ. Τὰ δραματικὰ ἐκεῖνα γεγονότα, συνεκίνησαν βαθύτατα τὴν κοινὴν γνώμην τῆς Ἑλλάδος, διότι εἰς τὴν Συρίαν ὑπῆρχε πολυάριθμον Ἑλληνικὸν στοιχεῖον, τὸ ὁποῖον διετέλει ἐν πανικῷ καὶ ἐφοβεῖτο ἐπέκτασιν τῶν θηριωδιῶν καὶ εἰς βάρος του. Ὑπὸ τὸ κράτος τῆς συγκινήσεως ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις ἀπεφάσισε, κατὰ τὰς πρώτας ἡμέρας τοῦ Ἰουνίου, νὰ ἀποστείλῃ δύο πολεμικὰ πλοῖα διὰ τὴν προστασίαν τῶν ἐκεῖ ὁμογενῶν. Οὕτω κατέπλευσαν εἰς Βηρυτὸν ἡ «Ἀφρόεσσα» καὶ ἡ «Σαλαμινία», ἕνα μῆνα ἀργότερον δὲ ἡ

«Πανόπη» καὶ ἡ «Ἀριάδνη». Μετὰ ἀπεστάλησαν ἀκόμη δύο πλοῖα ἡ «Πάραλος» μὲ φορτίον τροφίμων καὶ ἡ «Ἀθηνᾶ», τῆς ὁποίας ἐπέβαινον καὶ ἰατροὶ διὰ τὴν περίθαλψιν τῶν θυμάτων.

Ἡ γαλλικὴ κυβέρνησις ἀπέστειλε τότε εἰς τὴν Συρίαν σῶμα ἐκ δώδεκα χιλιάδων Γάλλων στρατιωτῶν, τὸ ὁποῖον ἀποκατέστησε τὴν τάξιν. Καὶ τὰ ἑλληνικὰ πλοῖα–τὰ ὁποῖα εἶχον ἤδη μεταφέρει εἰς Ἑλλάδα περὶ τοὺς 100 ὁμογενεῖς– ἀνεκλήθησαν, ἀφοῦ ἐξεδήλωσαν τὴν παρουσίαν των διὰ τὴν προστασίαν τῶν ἐκεῖ Ἑλλήνων καὶ ἀνεπτέρωσαν τὸ ἠθικὸν τούτων· Πράγματι ἡ ἀποστολὴ τῶν ἑλληνικῶν πολεμικῶν πλοίων εἰς Βηρυτὸν ὑπῆρξε μία ἀπὸ τὰς ναυτικὰς ἐκείνας ἐμφανίσεις, αἱ ὁποῖαι ἐτίμησαν τὸ Κράτος, ἑδραίωσαν τὸ κῦρος του καὶ ἐνέπνευσαν πίστιν καὶ αὐτοπεποίθησιν εἰς τὸν λαόν.

Ἡ τελευταία περίοδος τῆς βασιλείας τοῦ Ὄθωνος, ἦτο περίοδος ταραχῶν καὶ κινημάτων, τὰ ὁποῖα τελικῶς ἐπέφερον τὴν ἔξωσιν τῶν Βασιλέων. Πρέπει ὅμως νὰ σημειωθῇ ὅτι εἰς τὰ κινήματα ἐκεῖνα τὸ Ναυτικὸν ὄχι μόνον ἔμεινεν ἀμέτοχον, ἀλλὰ ἔδρασε ἐπιτυχῶς εἰς τὴν καταστολήν των. Μετὰ τὴν ἔξωσιν τοῦ Ὄθωνος καὶ τῆς Ἀμαλίας ἡ ἐπαναστατικὴ Κυβέρνησις, ὑπὸ τὸ κράτος ὀξυτάτου φανατισμοῦ, προέβη ἀκόμη καὶ εἰς τὴν μετονομασίαν τῶν πλοίων. Οὕτως ἡ «Ἀμαλία» μετωνομάσθη «Ἑλλάς», ὁ «Ὄθων» «Ἀθηνᾶ», ὁ «Λουδοβῖκος» «Μεσολόγγιον», ἡ «Σφενδόνη» «Ναύπλιον», ἡ «Πανόπη» «Σῦρος», ἡ «Ναυπλία» «Κύθνος», ἡ «Ἀριάδνη» «Πάτραι» καὶ ὁ «Λέων» «Βόνιτσα». Ἦσαν τὰ ὀνόματα τῶν πόλεων, εἰς τὰς ὁποίας εἶχον ἐκδηλωθῇ κατὰ καιροὺς ἐπαναστατικὰ κινήματα.

Αὐτὴ ὑπῆρξεν, ἐν γενικαῖς γραμμαῖς, ἡ ἱστορία τοῦ Ναυτικοῦ κατὰ τὰς τρεῖς δεκαετηρίδας τοῦ Ὄθωνος. Μία ἐναλλαγὴ ἀνόδου καὶ πτώσεως, δημιουργικοῦ πνεύματος καὶ μαρασμοῦ, προόδου καὶ καθυστερήσεων. Παρ' ὅλας ὅμως τὰς ἀντιξοότητας, τὰ ἐμπόδια, τὰς ἀντιδράσεις καὶ τὰς ὀλεθρίας διαλυτικὰς ἐπεμβάσεις τῆς πολιτικῆς καὶ τῶν ξένων Δυνάμεων, ὑπῆρξεν ἀναμφισβήτητος ἡ προσπάθεια ἥτις κατεβλήθη ὑπὸ τοῦ Ὄθωνος πρὸς ἐνίσχυσιν τοῦ πολεμικοῦ Ναυτικοῦ, διὰ νὰ καταστῇ τοῦτο ἀντάξιον τῶν ἐλπίδων τοῦ Ἔθνους. Τὸ ἔργον τοῦτο ἦτο βεβαίως ἐξαιρετικῶς δύσκολον διὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, ἂν ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ποῖον στόλον καὶ ποῖον ἔμψυχον ὑλικὸν εἶχεν ἡ Ἑλλὰς μετὰ τὸν ἀπελευθερωτικὸν Ἀγῶνα. Εἰς τὸ βαρὺ τοῦτο ἔργον, συμπαραστάται τοῦ Ὄθωνος ἐτάχθησαν μερικοὶ φωτισμένοι καὶ εὐσυνείδητοι Ἕλληνες ἀξιωματικοὶ τοῦ Ναυτικοῦ, οἱ ὁποῖοι θερμαινόμενοι ἀπὸ τὸν ζῆλον τοῦ Βασιλέως, ἔθεσαν τὰς βάσεις τῆς ἐξελίξεως καὶ τῆς προόδου τοῦ ἐθνικοῦ στόλου, ὁ ὁποῖος, ὅταν ἐπέστη ὁ χρόνος, ἐθαυματούργησε καὶ ἔγραψεν εἰς τὴν ναυτικὴν ἱστορίαν τῆς Ἑλλάδος νέας σελίδας δόξης καὶ τιμῆς.

Η ΣΥΓΚΡΟΤΗΣΙΣ ΤΟΥ ΣΩΜΑΤΟΣ ΧΩΡΟΦΥΛΑΚΗΣ

ΠΕΝΤΕ μῆνας μετὰ τὴν ἄφιξιν τοῦ Βασιλέως Ὄθωνος εἰς τὴν Ἑλλάδα συνεστήθη τὸ Σῶμα τῆς Χωροφυλακῆς εἰς τὸ ὁποῖον προσῆλθον πρὸς κατάταξιν ἄνδρες, οἵτινες, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, εἶχον διατελέσει πολεμισταὶ τῶν ἀτάκτων σωμάτων κατὰ τὸν Ἀγῶνα τῆς ἀπελευθερώσεως. Μεταξὺ αὐτῶν ἦσαν καὶ ἀρκετοὶ ὁπλαρχηγοί.

Ἡ σύστασις τῆς Χωροφυλακῆς δὲν ὑπηγορεύθη ἀποκλειστικῶς ἀπὸ τὴν ἀνάγκην τῆς ἀστυνομεύσεως τοῦ Κράτους, διότι εἶχεν ἤδη ἱδρυθῆ καὶ ἐλειτούργει πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτὸν ἡ κατὰ τόπους δημοτικὴ ἀστυνομία [1]. Ὁ λόγος ὁ ὁποῖος ὤθησε τὴν Ἀντιβασιλείαν εἰς τὴν δημιουργίαν ἑνὸς νέου σώματος στρατιωτικοῦ χαρακτῆρος, μὲ εὐρυτέραν ὅμως ἀποστολὴν ἀποσκοποῦσαν εἰς τὴν παγίωσιν τῆς δημοσίας τάξεως καὶ ἀσφαλείας, δέον ὅπως ἀναζητηθῇ εἰς τὰ ἑξῆς δύο κεφαλαιώδη διὰ τὸ ἀρτισύστατον Κράτος θέματα. Πρῶτον: Μετὰ τὴν διάλυσιν τοῦ στρατοῦ «τακτικοῦ» καὶ «ἀτάκτου» οἱ ἄνδρες, ἰδίως τοῦ τελευταίου, δὲν ἠθέλησαν νὰ καταταγοῦν εἰς τὰ ἱδρυθέντα νέα ἑλληνικὰ τάγματα, διότι ἀπεστρέφοντο τὴν αὐστηρὰν στρατιωτικὴν πειθαρχίαν καὶ τὴν εὐρωπαϊκὴν στολήν, προετίμησαν δὲ πολλοὶ ἐξ αὐτῶν νὰ τραποῦν εἰς τὸν ληστρικὸν βίον, διότι ἦσαν εἰθισμένοι εἰς τὴν ἀσυδοσίαν καὶ τὴν ἀναρχίαν καὶ ἐπὶ πλέον ἐστεροῦντο οἱουδήποτε βιοποριστικοῦ ἐπαγγέλματος.

Καίτοι τὸ μέτρον τῆς διαλύσεως τοῦ στρατοῦ ὑπῆρξεν ὀρθὸν—ὡς ἀναγράφεται ἐκτενῶς εἰς προηγούμενον κεφάλαιον τοῦ βιβλίου-, ἐν τούτοις προεκάλεσε πλείστας διαμαρτυρίας καὶ οἱ ἄνδρες τῶν ἀτάκτων σωμάτων, κυρίως, κατεφέροντο ἐναντίον τῆς Ἀντιβασιλείας, παρὰ τὴν ειδικὴν μέριμναν ἥτις ἐλήφθη δι' αὐτούς, βάσει ὡρισμένων νομοθετημάτων. Πολλοὶ

---

1. Μερικοὶ ἱστορικοὶ ἠμφισβήτησαν τοῦτο, ὑποστηρίξαντες ὅτι ἡ Δημοτικὴ Ἀστυνομία ἱδρύθη ἀργότερον διὰ τοῦ Διατάγματος τῆς 27ης Δεκεμβρίου 1833. Τὸ ἀκριβὲς εἶναι, ὡς ἀναγράφει καὶ ὁ ἐκ τῶν Ἀντιβασιλέων Γ. Μάουρερ εἰς τὸ βιβλίον του «Ἑλληνικὸς Λαός», τόμος Β', σελὶς 122, ὅτι ἡ Δημοτικὴ Ἀστυνομία, ἡ καλουμένη καὶ ἀστυνομία πολεοδομικὴ καὶ καθαριότητος, ἱδρύθη διὰ τοῦ ἀπὸ 6/18 Μαρτίου 1833 Διατάγματος, δημοσιευθέντος εἰς τὸ ὑπ' ἀριθμὸν 19 φύλλον τῆς Ἐφημερίδος τῆς Κυβερνήσεως. Ἤτοι προηγήθη τῆς ἱδρύσεως τῆς Χωροφυλακῆς κατὰ τρεῖς μῆνας. Ὅσον ἀφορᾷ τὸ Διάταγμα τῆς 27-12-1833, τοῦτο ἀφεώρα τροποποίησιν τοῦ προμνησθέντος ὡς ἀνωτέρω Διατάγματος καὶ ἀπεσκόπει εἰς τὴν συμπλήρωσιν καὶ βελτίωσιν τούτου.

ἦσαν ἐκεῖνοι, οἵτινες ἀνῆλθον εἰς τὰ ὄρη καὶ συνεκρότησαν ληστρικὰς συμμορίας ἐπὶ τῷ σκοπῷ νὰ ἐκβιάσουν τὴν Κυβέρνησιν διὰ περισσοτέρας ὑπὲρ αὐτῶν παραχωρήσεις, διὰ νὰ συκοφαντήσουν τὴν Ἀντιβασιλείαν καὶ τὸν Ὄθωνα καὶ νὰ ἐπιδοθοῦν εἰς διαφόρους στασιαστικὰς ἐκδηλώσεις, ἀπειλοῦντες τοὺς φιλησύχους χωρικοὺς καὶ διαρπάζοντες τὰ ὑπάρχοντά των. Κατόπιν τῆς τροπῆς αὐτῆς τῶν πραγμάτων ὁ ἀτυχὴς λαὸς τῆς ὑπαίθρου ὑπέφερε τὰ πάνδεινα μαστιζόμενος ἀπὸ τὴν ληστείαν, ἡ ὁποία εἶχε καταστῆ, ἐν διαστήματι ὀλίγων μηνῶν, ἐχθρὸς ὑπολογίσιμος διὰ τὸ Κράτος. Δεύτερον: Ἄμεσον καθῆκον της ἡ Ἀντιβασιλεία ἐθεώρησεν ἀφ' ἑνὸς μέν, κατὰ ἕνα τρόπον, νὰ ἐξουδετερώσῃ τὰς διαμαρτυρίας τῶν ἀπολυθέντων στρατιωτῶν, οἱ ὁποῖοι δεν ἐδέχοντο νὰ ὑπηρετήσουν εἰς τὸν νέον στρατὸν καὶ ἀφ' ἑτέρου νὰ λάβῃ μέτρα πρὸς καταστολὴν τῆς ληστείας, ἡ ὁποία ἐλυμαίνετο τὰς πόλεις καὶ τὴν ὕπαιθρον.

Πρὸς ἀντιμετώπισιν τῆς δυσχεροῦς αὐτῆς καταστάσεως ἡ Ἀντιβασιλεία ἐσκέφθη ὅπως συστήσῃ ἓν εἰδικὸν σῶμα, εἰς τὸ ὁποῖον νὰ κατατάξῃ τοὺς ἀτάκτους, κατὰ πρῶτον λόγον, καὶ νὰ τὸ χρησιμοποιήσῃ πρὸς καταπολέμησιν τῆς ληστείας. Πράγματι ὑπὸ ἡμερομηνίαν 20 Μαΐου / 1 Ἰουνίου 1833, ἐξεδόθη Διάταγμα δημοσιευθὲν εἰς τὸ ὑπ' ἀριθμὸν 21, σελὶς 149, φύλλον τῆς Ἐφημερίδος τῆς Κυβερνήσεως, διὰ τοῦ ὁποίου συνιστᾶτο τὸ Σῶμα τῆς Χωροφυλακῆς. Ἡ ἀποστολὴ τοῦ Σώματος καθωρίζετο ὑπὸ τοῦ πρώτου ἄρθρου τοῦ Διατάγματος, τὸ ὁποῖον εἶχεν ὡς ἑξῆς.

«Συσταίνεται Χωροφυλακή, προορισμὸν ἔχουσα νὰ στερεώνῃ καὶ διαφυλάττῃ τὴν κοινὴν ἀσφάλειαν, ἐπιτηροῦσα μὲ ἄγρυπνον ὄμμα εἰς τὸ νὰ προλαμβάνεται πᾶσα διάταραξις τῆς κοινῆς ἡσυχίας καὶ νὰ ἐμποδίζεται πᾶσα ἐγκληματικὴ ἐπιχείρησις καὶ παρεμβαίνουσα μὲ δραστηριότητα καὶ ταχύτητα πρὸς ἀνακάλυψιν καὶ σύλληψιν τῶν κακούργων, ὁσάκις ἤθελε διαπραχθῇ ἔγκλημά τι. Χρέος τῆς ἰδίας εἶναι νὰ διατηρῇ τὴν ἰσχὺν τῶν νόμων καθ' ὅλην τὴν περιφέρειαν (ἔκτασιν) τοῦ Κράτους εἰς τὰ στρατόπεδα καὶ τὸν στρατόν».

Διὰ τοῦ ἄρθρου τούτου διεγράφοντο σαφῶς τὰ καθήκοντα τῆς Χωροφυλακῆς, τὰ ὁποῖα ἦσαν ὄχι μόνον σημαντικά, ἀλλὰ πρωταρχικῆς σημασίας διὰ τὴν εὔρυθμον λειτουργίαν τοῦ ἐννόμου Κράτους. Τὴν ἐποχὴν ἐκείνην τῶν παντοίων δυσχερειῶν καὶ ἀντιξοοτήτων καὶ τῶν ἐπιτακτικῶν προβλημάτων, ποὺ συνέθετον τὴν εἰκόνα τοῦ ἐπιμόχθου ἔργου τῆς θεμελιώσεως τῶν κρατικῶν, διοικητικῶν καὶ κοινωνικῶν λειτουργιῶν ἐν Ἑλλάδι, ἀπετέλει ἀνάγκην ἐθνικὴν καὶ ἐπείγουσαν ἡ παγίωσις τῆς τάξεως καὶ ἀσφαλείας.

Εἰς μίαν χώραν, ὡς ἦτο τότε ἡ Ἑλλάς, εἰς τὴν ὁποίαν σχεδὸν ὅλοι οἱ πολῖται ὡπλοφόρουν καὶ αἱ παραμικραὶ διαφοραί των ἐλύοντο διὰ τοῦ «δικαίου» τοῦ ἰσχυροτέρου καὶ εἰς τὴν ὁποίαν οἱ λησταὶ ἐκυκλοφόρουν

ἐλευθέρως καὶ εἰς τὰς πόλεις ἀκόμη, τρομοκρατοῦντες τὸν πληθυσμὸν καὶ λεηλατοῦντες τὰ πάντα, ἐκαλεῖτο ἡ Χωροφυλακὴ νὰ ἐπιτελέση ἆθλον ἡράκλειον. Ἐκαλεῖτο νὰ ἐπωμισθῇ βαρυτάτας εὐθύνας καὶ νὰ ἀνταποκριθῇ εἰς καθήκοντα ὑψίστης ἐθνικῆς καὶ κοινωνικῆς σημασίας. Τὸ ἔργον τοῦ Σώματος τούτου διεγράφετο ὡς ἑξῆς εἰς τὴν συνέχειαν τοῦ Διατάγματος τῆς συστάσεώς του :

«α' Ἡ δι' ἀποσπασμάτων ἀνὰ τὴν ὕπαιθρον καταδίωξις τῆς ληστείας, τῶν φυγοδίκων καὶ τῶν λοιπῶν ἐχόντων δοσοληψίας μὲ τὴν δικαιοσύνην. β' Ἡ στρατονομικὴ ὑπηρεσία, ἡ ὁποία συνίσταται εἰς τὴν παρακολούθησιν τοῦ στρατοῦ καὶ τὴν τήρησιν τῆς τάξεως εἰς τὰ μετόπισθεν αὐτοῦ, ἰδίως ὅταν οὗτος κινητοποιῆται καὶ διεξάγῃ στρατιωτικὰς ἐπιχειρήσεις καὶ γ' ἡ ἐκτέλεσις διαφόρων ἄλλων συναφῶν ὑπηρεσιῶν, ἐχουσῶν σχέσιν με τὴν δημοσίαν ἀσφάλειαν καὶ τὴν κοινὴν ἡσυχίαν...».

Διὰ ν' ἀνταποκριθοῦν εἰς τὰ καθήκοντά των οἱ ἄνδρες τοῦ νέου Σώματος διέθετον τὰ ἑξῆς προσόντα : τὴν ἐγνωσμένην εὐψυχίαν των καὶ τὴν πολεμικήν των πεῖραν. Διότι ὄντως ἀπὸ τῆς συστάσεώς της ἡ Χωροφυλακὴ περιέλαβεν εἰς τὰς τάξεις της ἄριστον ἔμψυχον ὑλικόν, τὸ ὁποῖον ἀπεδείχθη πράγματι κατάλληλον διὰ τὸν σκοπὸν ὃν ἐτάχθη νὰ ἐξυπηρετήσῃ. Μετὰ παρέλευσιν ὀλίγου χρόνου τὸ νέον Σῶμα ἀπέσπασε τὴν ἐμπιστοσύνην τοῦ λαοῦ καὶ ἀπέκτησε μέγα κῦρος καὶ ἠθικὴν ἐπιβολήν.

Ὁ Τρύφων Εὐαγγελίδης ἔγραψεν εἰς τὴν Ἱστορίαν του σχετικῶς τὰ ἑξῆς :[1] «... Πρὸς τοὺς χωροφύλακας ἐδόθη πλείων μισθὸς καὶ ὡραιοτέρα στολὴ ἢ πρὸς τὸν λοιπὸν στρατόν. Αἱ ἐξαίρετοι ὑπηρεσίαι ἃς παρέσχον οὗτοι ὑπὲρ τῆς τάξεως ἐν Ἑλλάδι, ὑπὸ τὴν διοίκησιν τοῦ ἐξαιρέτου φιλέλληνος Γκραγιάρ, κατέδειξε πόσον φρονίμως ἔπραξεν ἡ Ἀντιβασιλεία χρησιμοποιήσασα τὴν ἀδιαπαιδαγώγητον δύναμιν τῶν παλληκαριῶν ἐκείνων ὑπὲρ τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους...».

Πράγματι ἡ Ἀντιβασιλεία καθώρισε τὴν στολὴν τῶν χωροφυλάκων περισσότερον ἐντυπωσιακὴν ἀπὸ τὴν τοῦ στρατοῦ καὶ ἐμερίμνησεν ὥστε ὁ ὁπλισμός των ν' ἀποτελεσθῇ ἐξ ὁλοκλήρου ἀπὸ γαλλικὰ ἐλαφρὰ τυφέκια μετὰ ξιφολόγχης. Ὁ δὲ μισθὸς αὐτῶν ἦτο μᾶλλον ἱκανοποιητικός. Ἡ δύναμις τοῦ Σώματος ὡρίσθη ἐν ἀρχῇ ὡς ἀκολούθως : 1 Ἀρχηγός, 10 μοίραρχοι, 24 ὑπομοίραρχοι, 1 «καταλυματίας», 103 ἐνωμοτάρχαι καὶ 920 χωροφύλακες, ἐκ τῶν ὁποίων 120 ἔφιπποι καὶ 800 πεζοί.

Διὰ τοῦ Διατάγματος προεβλέπετο ἡ κατάταξις 1200 ἀνδρῶν πρὸς συγκρότησιν τοῦ Σώματος τῆς Χωροφυλακῆς. Ὁ ἀριθμὸς αὐτὸς συνεπληρώθη ἐν συνεχείᾳ. Ἐν τούτοις ἡ δύναμις ὑφίστατο διαρκῶς αὐξομειώσεις συνεπείᾳ ἀπωλειῶν ἐν τῇ ἐκτελέσει τοῦ καθήκοντος τῶν ἀνδρῶν ἢ ἀποστρατειῶν αὐτῶν λόγῳ ὁρίου ἡλικίας.

1. Τρ. Εὐαγγελίδη : Ἱστορία τοῦ Ὄθωνος σ. 47.

Ἕδρα τοῦ Ἀρχηγείου τῆς Χωροφυλακῆς ὡρίσθη τὸ Ναύπλιον, ὡς πρωτεύουσα τοῦ Κράτους. Ἕδραι τῶν μοιράρχων ἦσαν αἱ πρωτεύουσαι τῶν νομῶν. Οἱ ὁπλῖται διηρέθησαν εἰς ἐνωμοτίας, ἑκάστη τῶν ὁποίων εἶχε δύναμιν ἐκ 10 ἀνδρῶν. Ἡνοῦντο δὲ ὑπὸ τὴν διοίκησιν ἑνὸς ὑπομοιράρχου ἀνὰ 4 ἕως 7 ἐνωμοτίαι καὶ τὸ σύνολον αὐτῶν ἀπετέλει τὴν δύναμιν μιᾶς μοίρας ἑδρευούσης εἰς ἕκαστον νομόν. Τοιουτοτρόπως ἡ δύναμις ἑκάστης μοίρας ἀνήρχετο εἰς 60 περίπου ἄνδρας, μὲ στελέχη 3 ἀξιωματικοὺς καὶ 10 ὑπαξιωματικούς.

Ἡ δύναμις ὅμως αὕτη τῆς Χωροφυλακῆς ἦτο ὅλως ἀνεπαρκὴς διὰ νὰ ἀνταποκριθῇ πλήρως εἰς τὸν προορισμόν της. Ὁ πληθυσμὸς ὁλοκλήρου τῆς χώρας ἀνήρχετο τότε εἰς ἑπτακοσίας περίπου χιλιάδας καὶ ἀπετελεῖτο κυρίως ἀπὸ ἀνθρώπους, οἱ ὁποῖοι δὲν εἶχον συνηθίσει νὰ ζοῦν ὑπὸ καθεστὼς εὐνομίας καὶ ὑπακοῆς εἰς τὰς Ἀρχάς. Ἐὰν προστεθῇ δὲ καὶ ἡ ὑφισταμένη μάστιξ τῆς λῃστείας, δύναταί τις εὐκόλως νὰ ἐννοήσῃ πόσον γιγάντιον καὶ πόσον δυσχερὲς ἦτο τὸ ἔργον τὸ ὁποῖον ἀνελάμβανε τὸ νεοσύστατον Σῶμα τῆς Χωροφυλακῆς. Παρὰ ταῦτα οἱ ἄνδρες του ἐπεδόθησαν μετὰ ζήλου εἰς τὰ καθήκοντά των διὰ νὰ φανοῦν, ὅπως καὶ ἐφάνησαν, ἄξιοι τῆς ἐντολῆς ποὺ τοὺς ἀνέθεσεν ἡ πολιτεία.

ΑΝΤΙΔΡΑΣΕΙΣ ΚΑΙ ΔΥΣΧΕΡΕΙΑΙ

Ἂς μὴ νομισθῇ ὅμως ὅτι ἡ Ἀντιβασιλεία δὲν συνήντησε πλεῖστα ὅσα ἐμπόδια μέχρις ὅτου ἐπιτύχῃ τὴν συγκρότησιν τοῦ Σώματος. Πολλοὶ ὑπῆρξαν οἱ παράγοντες, συνεπείᾳ τῶν ὁποίων ἐδυσχεραίνετο τὸ ἔργον της. Ἀπητήθη δὲ ἀληθὴς ἀγὼν διὰ νὰ πεισθοῦν ἐπὶ τέλους οἱ «ἄτακτοι» νὰ καταταγοῦν εἰς τὴν Χωροφυλακήν. Ἀκόμη οὔτε ἡ ὡραία καὶ ἐπιβλητικὴ στολὴ τοῦ Σώματος, οὔτε ὁ ἱκανοποιητικὸς μισθός, οὔτε αἱ διάφοροι ἄλλαι εὐεργετικαὶ διατάξεις τῶν σχετικῶν νομοθετικῶν Διαταγμάτων, ἦσαν ἱκανὰ νὰ τοὺς προσελκύσουν πρὸς κατάταξιν εἰς τὸ ἀρτισύστατον Σῶμα. Ὁ ἔρως των πρὸς τὴν ἀσύδοτον ἐλευθερίαν ἦτο ὑπεράνω ὅλων. Ἰδοὺ τί ἀκριβῶς ἔγραψεν ἐπ' αὐτοῦ ὁ Μάουρερ:[1] «...Μόνον ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος γνωρίζει καλῶς καὶ ἐπακριβῶς τοὺς Ἕλληνας καὶ τὰ κόμματά των εἶναι εἰς θέσιν νὰ ἐκτιμήσῃ δεόντως ὑπὸ ποίας ἀντιλήψεις ἤρχισεν ἡ στρατολογία καὶ κατὰ ποίων δυσχερειῶν εἴχομεν ν' ἀντιπαλαίσωμεν κατ' αὐτήν. Διότι εἰς τὰς συνήθως ἐν Ἑλλάδι συναντωμένας κατὰ τὴν λῆψιν παντὸς μέτρου δυσχερείας, προσετίθεντο ἐν προκειμένῳ καὶ τὰ ἀντιτιθέμενα εἰς τοῦτο συμφέροντα τῶν ἄλλοτε ἀρχηγῶν τῶν παλληκαριῶν. Αὐτοὶ ἦσαν ἀνέκαθεν ἀντίθετοι πάσης τάξεως καὶ παντὸς κα-

1. Γ. Λ. Μάουρερ: ὁ Ἑλληνικὸς Λαὸς τ. Β', σ. 221.

νόνος, συνεπῶς, κατὰ τοσούτω μᾶλλον, κατὰ πάσης ὀργανώσεως ἑνὸς Σώματος, τοῦ ὁποίου ὁ κύριος προορισμὸς ἦτο ἡ τήρησις τῆς τάξεως. Ἔκαμαν λοιπὸν ὅ,τι τοὺς ἦτο δυνατὸν διὰ νὰ ματαιώσουν τὴν ἵδρυσιν τοῦ Σώματος τούτου. Οἱ παλαιοὶ ἀρχηγοί των ἔδιδον ὑποσχέσεις εἰς τὰ παλληκάρια, διέσπειρον παντοειδεῖς ψευδεῖς πληροφορίας καὶ εἰδήσεις καὶ ἀπέδιδον εἰς τὴν Κυβέρνησιν τὰς πλέον ἀθεμίτους προθέσεις. Ἐν τούτοις ἡ συγκρότησις τοῦ Σώματος ἐπροχώρει, κατ' ἀρχὰς βραδέως, ἀργότερον ὅμως ταχύτερον [1]».

Πράγματι σὺν τῷ χρόνῳ ἐκάμφθησαν αἱ ἀντιδράσεις καὶ τόσον οἱ πολεμισταὶ τῶν ἀτάκτων σωμάτων, ὅσον καὶ μία μερὶς τῶν ἀρχηγῶν των, ἀντελήφθησαν ὅτι ἡ κατάταξίς των εἰς τὴν Χωροφυλακὴν δὲν ἀπετέλει μόνον προσωπικόν των συμφέρον, ἀλλὰ καὶ πατριωτικὸν τοιοῦτον. Κατόπιν τούτου προσῆλθον ἀρκετοὶ ὁπλαρχηγοί, ἐκ τῶν ὁποίων οἱ πλέον ἐπίλεκτοι κατετάγησαν ὡς ἀξιωματικοί, ἕτεροι δὲ ὡς ἐνωμοτάρχαι καὶ οἱ ἁπλοῖ στρατιῶται ὡς χωροφύλακες.

Μεταξὺ τῶν διακεκριμένων ὁπλαρχηγῶν, οἵτινες διετέλεσαν οἱ πρῶτοι ἀξιωματικοὶ τοῦ Σώματος, δέον ν' ἀναφερθοῦν τὰ ὀνόματα τῶν Δημητρίου Δεληγιώργη- πατρὸς τοῦ μετέπειτα Πρωθυπουργοῦ Ἐπαμεινώνδα Δεληγιώργη- τοῦ Γεωργίου Ζαλοκώστα, τοῦ κατόπιν ἐξαιρέτου ποιητοῦ, τοῦ Ν. Πετμεζᾶ, τοῦ Ἀντωνίου Μαυρομιχάλη, τοῦ Κωνσταντίνου Βλαχοπούλου, τοῦ Ν. Ζαλοκώστα, τοῦ Γ. Κλεώπα, τοῦ Ν. Φιλαρέτου, τοῦ Ἰωάννου Μέξη, τοῦ Δ. Δραγώνα, τοῦ Ἰωάννου Βελέτζα, τοῦ Μιχαὴλ Γρίβα, τοῦ Δημ. Τσίκου, τοῦ Ι. Γούτση, τοῦ Γ. Πετσάλη, τοῦ Δ. Κουτσογιαννοπούλου, τοῦ Μιχαὴλ Σισίνη, τοῦ Ἠλία Πανᾶ, τοῦ Γεωργίου Βοινέσκου καὶ ἄλλων ὁπλαρχηγῶν διακριθέντων εἰς τὰ πεδία τῶν μαχῶν τοῦ Ἱεροῦ Ἀγῶνος. Αὐτοὶ ἀπετέλεσαν τοὺς πρώτους μοιράρχους καὶ ὑπομοιράρχους τῆς Χωροφυλακῆς.

Πρῶτος Ἀρχηγὸς τοῦ Σώματος διωρίσθη ὁ στρατηγὸς Φραγκῖσκος Γκραγιάρ, Γάλλος φιλέλλην διακριθεὶς κατὰ τὸν ἀγῶνα τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως. Διὰ τὴν ἐν γένει ρύθμισιν τῆς ὑπηρεσίας τοῦ Σώματος ἐξεδόθη πλήρης κανονισμὸς ἐκ 200 περίπου ἄρθρων, εἰς τὰ ὁποῖα ἀνεφέροντο λεπτομερῶς τὰ καθήκοντα καὶ αἱ ὑποχρεώσεις ἀξιωματικῶν καὶ ὁπλιτῶν. Τὴν πλέον χαρακτηριστικὴν εἰκόνα τῆς ὑπηρεσιακῆς ἀποδόσεως τῆς Χωροφυλακῆς κατὰ τὰ πρῶτα αὐτῆς βήματα, τὴν παρέχει εἰς τὸ βιβλίον του ὁ ἐκ τῶν διακριθέντων μελῶν τοῦ συμβουλίου τῆς Ἀντιβασιλείας Γεώργιος Μάουρερ, ὅστις ἔγραφε τὰ ἑξῆς :

«...Περὶ τοῦ τρόπου κατὰ τὸν ὁποῖον οἱ ἄνδρες τῆς Χωροφυλακῆς ἐξετέλουν τὴν ὑπηρεσίαν των ὑπάρχει μία καὶ μόνον ὁμόφωνος γνώμη :

---

1. Γ. Λ. Μάουρερ, Ὁ Ἑλληνικὸς Λαός, τ. Β', σ. 222.

Ἐξεπλήρωσαν μὲ τὴν μεγαλυτέραν ἀκρίβειαν καὶ ἀφοσίωσιν, ὡς ἂν παλαιοὶ χωροφύλακες ἐν Γερμανίᾳ ἢ Γαλλίᾳ, τὰ ἀνατεθέντα εἰς αὐτοὺς ὑπηρεσιακὰ ἔργα καὶ τὰς δοθείσας εἰς αὐτοὺς εἰδικὰς ἐμπιστευτικὰς ἐντολάς. Πράγματι δέ, συνεχίζει ὁ Μάουρερ, ἦτο ἐκπληκτικὸν νὰ βλέπῃ τις ἐκείνους οἱ ὁποῖοι πρὸ τῆς ἀφίξεως τοῦ Βασιλέως καὶ τῆς Ἀντιβασιλείας, ἀλλὰ καὶ μετά, ἐτάρασσαν καὶ ἐδῄωναν τὴν χώραν, νὰ τηροῦν τώρα εἰς τὴν αὐτὴν χώραν τὴν τάξιν μὲ ἀπαράμιλλον σταθερότητα. Καὶ τοῦτο μὲ ἀποφασιστικότητα καὶ διάρκειαν, τὴν ὁποίαν σπανίως βλέπει τις καὶ εἰς αὐτὰς τὰς πλέον ἀνεπτυγμένας καὶ ἄριστα ὠργανωμένας χώρας. Διὰ τοῦτο ἐνεπιστευόμεθα εἰς αὐτοὺς πάντοτε τὰς πλέον σημαντικὰς ἀποστολάς. Οὕτω μεταξὺ ἄλλων τὴν σύλληψιν τοῦ Θ. Κολοκοτρώνη καὶ τῶν ἄλλων στρατιωτικῶν ἀρχηγῶν τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 1834. Ἐπίσης τὴν φρούρησιν τῶν συνόρων πρὸς τὴν Τουρκίαν, ὅπου ἱδρύσαμεν εἰς ὡρισμένα σημεῖα τῆς Ἑλληνοτουρκικῆς μεθορίου σταθμοὺς Χωροφυλακῆς».

Ἡ πρώτη ἐπέμβασις τῆς Χωροφυλακῆς ἐσημειώθη κατὰ τὴν ἐξέγερσιν τῆς Μάνης τοῦ 1834, πρὸς καταστολὴν τῆς ὁποίας προσέφερεν αὕτη σημαντικὰς ὑπηρεσίας. Δὲν συμμετέσχεν ἐνόπλως εἰς τὰς ἐπιχειρήσεις τοῦ Βαυαρικοῦ στρατοῦ, ἀλλὰ ἡ συμπαράστασίς της κατὰ τὴν διάρκειαν αὐτῶν ὑπῆρξε πολύτιμος, δράσασα καταλλήλως μεταξὺ τοῦ πληθυσμοῦ.

Η ΔΡΑΣΙΣ ΤΗΣ ΧΩΡΟΦΥΛΑΚΗΣ

Κατὰ τὸ ἔτος 1834 ὑπῆρχον ἐν δράσει εἰς τὴν Πελοπόννησον πλεῖσται λῃστοσυμμορίαι, ἡ δὲ Χωροφυλακὴ εὑρίσκετο εἰς ἀδιάκοπον κίνησιν κατανεμημένη εἰς ἀποσπάσματα δυνάμεως μιᾶς ἢ δύο ἐνωμοτιῶν ἕκαστον. Παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι οἱ κάτοικοι τῆς ὑπαίθρου εἴτε ἀπὸ φόβον ἀντιποίνων, εἴτε ἀπὸ σεβασμὸν πρὸς τὰς κακῶς ἐννοουμένας «παραδόσεις», δὲν ἐβοήθουν τὰς δυνάμεις τῆς Χωροφυλακῆς εἰς τὴν καταδιωκτικήν των προσπάθειαν, ἐν τούτοις πρέπει νὰ ὁμολογηθῇ ὅτι τὸ Σῶμα τοῦτο συνετέλεσε τὰ μέγιστα εἰς τὸν περιορισμὸν τῆς λῃστείας.

Παντοῦ καὶ πάντοτε αἱ ἀνὰ τὴν χώραν διάσπαρτοι δυνάμεις τῆς Χωροφυλακῆς ἐξετέλουν πιστῶς καὶ εὐόρκως τὸ καθῆκον των καὶ ἐθυσιάζοντο διὰ νὰ φέρουν εἰς πέρας τὴν ἀποστολήν των. Οἱ ἀγῶνες αὐτοὶ εἶχον συχνὰ θύματα, διότι οἱ χωροφύλακες δὲν ὑπῆρξαν ποτὲ φειδωλοὶ εἰς πράξεις ἡρωισμοῦ καὶ αὐταπαρνήσεως. Δι' ὃ καὶ ἓν ἔτος ἀκριβῶς ἀπὸ τῆς ἱδρύσεως τῆς Χωροφυλακῆς, ἡ πολιτεία προέβη εἰς ἔμπρακτον ἀναγνώρισιν τῶν ὑπηρεσιῶν της. Ὁ Ὄθων διὰ τοῦ ἀπὸ 4/17 Ἰουνίου 1834 Διατάγματος παρέσχεν εἰδικὴν πρόσθετον ἀμοιβὴν εἰς τοὺς ὁπλίτας τοῦ Σώματος. Τὸ ἐν λόγῳ Βασιλικὸν Διάταγμα ἀνέφερε μεταξὺ ἄλλων καὶ τὰ ἑξῆς:

«...Διὰ νὰ ἀνταμείψωμεν τὰς προτέρας ἐκδουλεύσεις τῶν εἰς τὸ Σῶμα

τῆς Χωροφυλακῆς κατατεταγμένων ὑπαξιωματικῶν καὶ στρατιωτῶν καὶ διὰ νὰ δώσωμεν δείγματα τῆς εὐχαριστήσεώς μας διὰ τὰς μέχρι τοῦδε ὑπηρεσίας των, διατάσσομεν: Οἱ ἔγγαμοι ὑπαξιωματικοὶ καὶ στρατιῶται τοῦ Σώματος τούτου, οἵτινες ὑπηρέτησαν ἐντίμως κατὰ τον ὑπὲρ τῆς ανεξαρτησίας Ἀγῶνα, κατετάχθησαν δὲ μέχρι τῆς 31ης Μαΐου τοῦ τρέχοντος ἔτους καὶ ἔδειξαν ἤδη καὶ καλὴν διαγωγήν, θέλουν λάβει πλησίον τῶν ἐπισταθμεύσεών των ἢ εἰς τὰ μέρη εκεῖνα εἰς τὰ ὁποῖα διατρίβουν αἱ οἰκογένειαί των, πρὸς τὸ παρὸν δύο στρέμματα ακαλλιεργήτου, πλὴν ἐργασίμου γῆς ἐκ τῶν ἐθνικῶν, διὰ νὰ ἐγείρωσιν οἶκον καὶ καλλιεργήσωσι κῆπον πρὸς ἐνοίκησιν τῶν οἰκογενειῶν των. Τὴν αὐτὴν ἀπολαβὴν θέλουν ἔχει καὶ οἱ χηρεύσαντες διὰ τὰ τέκνα των».

***

Αἱ πολιτικαὶ ἀνωμαλίαι καὶ ἡ ληστρικὴ δρᾶσις ἐν Ἑλλάδι, κατὰ τὰ ἐπακολουθήσαντα ετη, εἶχον καταστῆ μόνιμος οὕτως εἰπεῖν κατάστασις. Ἰδίως εἰς τὴν Δυτικὴν Ἑλλάδα πολυάριθμοι ληστοσυμμορίαι περιεφέροντο εἰς τὰς πόλεις καὶ τὰ χωρία, προβαίνουσαι εἰς ἁρπαγὰς καὶ ἐμπρησμούς. Τὰ ἀλλεπάλληλα αὐτὰ κρούσματα ὑπῆρξαν ὁ προάγγελος τῆς στάσεως ποὺ ἐξεδηλώθη κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1836 πλησίον τοῦ Μεσολογγίου. Ἐναντίον τῶν στασιαστῶν ἐκινήθησαν μικτὰ τμήματα στρατοῦ καὶ Χωροφυλακῆς ὑπὸ τὸν ἀντισυνταγματάρχην Γ. Τσόγκαν καὶ ἐπέτυχον ν' ἀπαλλάξουν τὴν περιφέρειαν ἀπὸ τὴν στασιαστικὴν πίεσιν. Ἐν συνεχείᾳ ὅμως οἱ στασιασταί, ἐνισχυθέντες καὶ ἀπὸ διαφόρους ληστρικὰς συμμορίας τῆς περιοχῆς τῶν Ἀγράφων, ἔθεσαν εἰς ἀδιάκοπον κίνησιν τὰ ἀποσπάσματα τῆς Χωροφυλακῆς, τὰ ὁποῖα κατόπιν ἀποφασιστικῆς ἐφόδου, τὴν ὁποίαν ἐνήργησαν, ἐξεδίωξαν τοὺς λησταντάρτας καὶ τοὺς ἠνάγκασαν νὰ ὑποχωρήσουν ἐν διαλύσει πρὸς τὴν Λοκρίδα. Ἀκολούθως διετέθησαν πρὸς ἐκκαθάρισιν καὶ τῆς ἐπαρχίας αὐτῆς νέα ἀποσπάσματα Χωροφυλακῆς, τὰ ὁποῖα, κατόπιν ἐπανειλημμένων συμπλοκῶν μὲ τοὺς ληστάς, κατώρθωσαν νὰ τοὺς ἐξουδετερώσουν. Κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ ἀγῶνος αὐτοῦ εἶχε νέα θύματα ἡ Χωροφυλακή, πολὺ περισσότερα ὅμως εἶχον οἱ λησταί.

Εἶναι χαρακτηριστικὸν ἓν ἀπόσπασμα ἀπὸ περιγραφὴν μιᾶς συμπλοκῆς, τὸ ὁποῖον μεταφέρω ἀπὸ τὸ βιβλίον «Οἱ Ἐθνικοὶ ἀγῶνες τῶν Ἑλλήνων», ἔχον οὕτως :[1] «Εἰς συμπλοκὴν παρὰ τὸ Χρυσόν, ἡ ὁποία διήρκεσεν ὁλόκληρον εἰκοσιτετράωρον, ἐφονεύθη εἰς μίαν στιγμὴν ὁμηρικῆς πάλης ὁ ἐνωμοτάρχης Παναγιώτης Χολέβας, ἐτραυματίσθησαν δὲ σοβαρῶς οἱ χωροφύλακες Γεώργιος Κάρτσωνας καὶ Πέτρος Ντουγαλῆς.

---

1. Γ. καὶ Κ. Ταρσατοπούλου : Οἱ ἐθνικοὶ ἀγῶνες τῶν Ἑλλήνων. (1827—1949) τεῦχος Α'. σ. 96.

Ὁ ἐνωμοτάρχης, μαχόμενος ἐπὶ κεφαλῆς τῆς ἐνωμοτίας του, δὲν ἔπαυσε νὰ παρορμᾷ τοὺς ἄνδρας του κραυγάζων μὲ τὴν στεντορείαν του φωνήν: «Ἀπάνω τους παλληκάρια, γιὰ τὴν Πατρίδα, γιὰ τὸν Βασιλιᾶ». Ἐξαντλήσας δὲ καὶ τὴν τελευταίαν του σφαῖραν, ἐξώρμησε ἐναντίον μπουλουκίου ληστανταρτῶν μὲ γυμνὸν γιαταγάνι, τὸ ὁποῖον ἐπῆρε ἀπὸ τὸ πλευρὸν ἑνὸς φονευθέντος λησταντάρτου καὶ ἀφοῦ ἐφόνευσε τρεῖς, ἔπεσεν ἔπειτα ἀπὸ κτύπημα πελωρίας ἀλβανικῆς μαχαίρας εἰς τὴν ράχιν.

»Βαθύτατα συγκινηθεὶς ἀπὸ τὴν ὑποδειγματικὴν αὐτοθυσίαν τοῦ ἐνωμοτάρχου ὁ Βασιλεὺς Ὄθων, εὐθὺς ὡς ἔλαβε γνῶσιν, διέταξε τὸν ἔπαρχον νὰ λάβῃ ὅλα τὰ μέτρα διὰ τὴν οἰκονομικὴν ἀσφάλισιν τῆς οἰκογενείας του, βραδύτερον δὲ ἔδωσεν ἐντολὴν νὰ προσληφθῇ ὁ υἱός του εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῶν Ἀνακτόρων».

Ἀπὸ τοῦ 1836 καὶ ἐντεῦθεν ἤρχισε μία νέα περίοδος σκληρῶν ἀγώνων τῆς χωροφυλακῆς, διὰ τὴν ἀποκατάστασιν τῆς δημοσίας τάξεως εἰς τὴν χώραν, ἡ ὁποία συνεκλονίζετο διαρκῶς ἀπὸ τὰ ἀλλεπάλληλα στασιαστικὰ κινήματα καὶ τὰς ληστρικὰς ἐπιθέσεις. Παρὰ δὲ τὴν ἀνεπάρκειαν τῆς δυνάμεώς της καὶ παρὰ τοὺς ἐκτάκτως δυσμενεῖς ὅρους ὑπὸ τοὺς ὁποίους ἐξετέλει τὰ καθήκοντά της, ἐφάνη ἀξία τοῦ προορισμοῦ της, ἐδικαίωσε πλήρως τὰς προσδοκίας τῆς πολιτείας καὶ ἀπέσπασεν ἀνεπιφύλακτον τὴν ἐκτίμησιν καὶ ἐμπιστοσύνην τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ.

Ἐννοεῖται ὅτι ἡ Χωροφυλακὴ ἀπὸ τῆς συστάσεώς της δὲν ὑπῆρξεν ἄμοιρος τῶν πολιτικῶν ἐπεμβάσεων, τόσον εἰς τὰ τῆς διοικήσεώς της, ὅσον ἐνίοτε καὶ εἰς τὰ ἔργα της. Ἐν τούτοις ἡ ἀφοσίωσις καὶ ἡ πίστις τῶν ἀνδρῶν της πρὸς τὸν Βασιλέα καὶ τὸ καθῆκον, ἔμειναν ἀκλόνητοι καὶ ἀναλλοίωτοι εἰς τὴν συνείδησιν ὅλων, διὰ ν' ἀποτελέσουν ἱερὰν παράδοσιν, ἡ ὁποία ὡς σκυτάλη παραδίδεται ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεὰν διὰ νὰ κοσμῇ καὶ λαμπρύνῃ τὴν ἱστορικὴν σταδιοδρομίαν τοῦ Σώματος.

***

Τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1836, μετὰ τὴν παραίτησιν τοῦ τότε ἀρχηγοῦ τῆς Χωροφυλακῆς Γερμανοῦ Φιλέλληνος Μαξ. Ρόσνερ, ὁ πατὴρ τοῦ ὁποίου εἶχε φονευθῇ κατὰ τὰς ἐπιχειρήσεις τοῦ Μεσολογγίου τὸ 1825, ἐγεννήθη ζήτημα διορισμοῦ νέου ἀρχηγοῦ. Τὸ θέμα περιῆλθεν εἰς τὴν δημοσιότητα, ἡ δὲ ἐφημερὶς «Ἀθηνᾶ» εἰς τὸ φύλλον της τῆς 21ης Ὀκτωβρίου ἔγραφε τὰ ἑξῆς:

«Ἡ ἀντικατάστασις τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς Χωροφυλακῆς πρέπει νὰ γίνῃ μὲ σύνεσιν. Συγγενικαὶ προσπάθειαι ὑπουργῶν καὶ κολακεῖαι θέλουν πολιορκήσῃ τὸν διευθύνοντα τὸ ὑπουργικὸν συμβούλιον. Δὲν τὸ κρύπτομεν ὅτι εἶναι λυπηρὸν νὰ τίθενται εἰς τὴν αὐτὴν πλάστιγγα τὰ προτερήματα τοῦ κ. Σκαρλάτου Σούτσου, ὅσον μεγάλα καὶ ἂν ὑποτεθῶσι, διὰ τὴν

αρχηγίαν Σώματος συγκροτημένου κατά μέγα μέρος από παλαιούς άγωνιστάς, μέ τά πολύτιμα δικαιώματα τοῦ πολύ περισσότερον άξιοτίμου καί άναξιοπαθοῦντος Π. Ροδίου... Ἡ ἐκλογή τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς Χωροφυλακῆς δέν πρέπει νομίζομεν νά ταλαντεύεται μεταξύ Σούτσου καί Ροδίου, άλλά μεταξύ Ροδίου, Μαυρομιχάλη, Τζαβέλλα κλπ».

Ὁ θόρυβος πέριξ τοῦ διορισμοῦ τοῦ ἀρχηγοῦ, μέσω τῶν ἐφημερίδων τῆς ἐποχῆς, ἐγίνετο διαρκῶς ὀξύτερος. Ἀνεφέροντο δέ ὀνόματα διαφόρων ἀνωτάτων στρατιωτικῶν, διά τούς ὁποίους ἐλέγετο ὅτι οἱ μέν ἦσαν εὐνοούμενοι τῆς Ἀντιβασιλείας, οἱ δέ τῆς Κυβερνήσεως ἤ τοῦ ὑπουργοῦ τῶν Στρατιωτικῶν. Κατόπιν τούτου παρεκλήθη ὑπό τῆς Ἀντιβασιλείας ὁ Ρόσνερ ν' ἀποσύρῃ τήν παραίτησίν του καί ν' ἀναλάβῃ ἐκ νέου τά καθήκοντα τοῦ ἀρχηγοῦ τοῦ Σώματος διά νά κοπάσῃ ὁ θόρυβος. Οὕτω καί ἔγινεν. Ἀλλ' ὁ τύπος καί οἱ πολιτικοί δέν ἦτο ἡ πρώτη φορά κατά τήν ὁποίαν ἐπενέβαινον ὁσάκις ἐτίθετο ζήτημα ἀντικαταστάσεως τοῦ προσώπου τοῦ ἀρχηγοῦ. Τό αὐτό συνέβη μετά τινα ἔτη, ὅτε καί πάλιν προέκυψε τό ἴδιον ζήτημα καί ἐν συνεχείᾳ καί ἔκτοτε-διατί νά ἀποκρυβῇ-τό ἴδιον περίπου συμβαίνει καί ἐπί τῶν ἡμερῶν μας. Ἡ ἀρχή εἶχε γίνει ἀπό τοῦ 1836 καί αἱ ρίζαι της φαίνεται ὑπῆρξαν τοιαῦται, ὥστε δέν πρόκειται νά ἐξαλειφθοῦν...

Ὁ Μαξ. Ρόσνερ παρέμεινεν ἐν συνόλῳ εἰς τήν ἀρχηγίαν τοῦ Σώματος ἐπί μίαν ἑπταετίαν. Ἐν συνεχείᾳ δέ τήν 14ην Σεπτεμβρίου 1841 τόν διεδέχθη ὁ πρῶτος Ἕλλην ἀρχηγός τῆς Χωροφυλακῆς, ὁ ἀντισυνταγματάρχης Κ. Βλαχόπουλος.

Ἐν τῷ μεταξύ αἱ δυνάμεις τῆς Χωροφυλακῆς συνέχιζον τούς ἀγῶνας των ἐναντίον τῶν διαρκῶς ἐμφανιζομένων εἰς διαφόρους περιοχάς τῆς χώρας ληστρικῶν συμμοριῶν. Ἡ καταδίωξίς των ὑπῆρξεν ἀπηνής, συνεχής καί πολυαίμακτος. Ἀλλ' ἡ ἐξάλειψις τοῦ κακοῦ ἦτο ὄντως δυσχερής. Ἡ δύναμις δέ τῆς Χωροφυλακῆς πάντοτε ἀνεπαρκής, διότι τά οἰκονομικά μέσα τοῦ Κράτους δέν ἐπέτρεπον τήν αὔξησιν τῶν ἀνδρῶν της, καίτοι τοῦτο ἦτο ἐπάναγκες. Ἐκ τοῦ λόγου τούτου δέν καθίστατο δυνατόν πάντοτε νά ἐπιβληθῇ αὕτη καί νά ἐξοντώσῃ τάς πολυαρίθμους συμμορίας, ἐπί κεφαλῆς τῶν ὁποίων εὑρίσκοντο σκληροτράχηλοι καί αἱμοσταγεῖς ἀρχιλησταί. Ἐν τούτοις εἰς πλείστας ὅσας περιπτώσεις χάρις εἰς τόν ἡρωισμόν καί τήν αὐτοθυσίαν τῶν χωροφυλάκων, οἵτινες παρεδειγματίζοντο ὑπό τῶν ἀξιωματικῶν των καί ἡμιλλῶντο εἰς ἀντοχήν καί γενναιότητα, συνετελέσθησαν θαύματα. Πολλαί ληστροκρατούμεναι περιοχαί ἀπηλλάγησαν τῆς φοβερᾶς ἐκείνης μάστιγος, ἐνῷ εἰς ἄλλας περιωρίσθη κατά πολύ ἡ δρᾶσις τῶν ληστῶν. Συγχρόνως ἡ Κυβέρνησις ἐλάμβανε σειράν μέτρων πρός καταστολήν τῆς ληστείας. Τά δικαστήρια ἐπέβαλλον αὐστηράς ποινάς, αἱ δέ εἰς θάνατον καταδικαστικαί ἀποφάσεις

εναντίον τῶν κακούργων ἦσαν συχναί. Ἡ λαιμητόμος μετεφέρετο ἑκάστοτε ἀπὸ τὸ Ναύπλιον εἰς διαφόρους πόλεις ἢ χωρία, ἔνθα ἐγίνοντο εκτελέσεις ληστῶν ἐν δημοσίᾳ συγκεντρώσει.

Ἐπίσης μεταξὺ τῶν κυβερνητικῶν μέτρων ἐθεσπίσθη τότε τὸ πρῶτον ἐν Ἑλλάδι τὸ μέτρον τῆς ἐκτοπίσεως τῶν ὑπόπτων δι' ἀπόκρυψιν ἢ τροφοδότησιν ληστῶν. Τὸ σχετικὸν Διάταγμα ἐξεδόθη τὴν 16/28 Σεπτεμβρίου 1839, ὑπῆρξε δὲ ἀρκετὰ συντελεστικὸν εἰς τὴν καταστολὴν τῆς ληστείας, ἔστω καὶ προσωρινῶς. Ἐκ τῶν ἄρθρων τοῦ Διατάγματος τούτου θὰ παραθέσω ἐν περιλήψει τὸ Γ', ὡς τὸ πλέον χαρακτηριστικόν:

«...Ὡς ὕποπτοι τῶν εἰρημένων ἐγκλημάτων-δηλαδὴ τῆς ἀποκρύψεως ἢ τροφοδοσίας ληστῶν, ἢ ἀποδοχῆς χρημάτων, ἢ πραγμάτων προερχομένων ἐκ ληστείας-θεωροῦνται ἐκεῖνοι, οἵτινες μὲν εἶναι ἐστιγματισμένοι ἀπὸ τὴν κοινὴν φήμην καὶ ἀπὸ τοὺς συμπολίτας των ὡς τοιοῦτοι, ἀλλὰ δὲν ὑπάρχουν ἀρκεταὶ ἐνδείξεις τῆς ἐνοχῆς των διὰ νὰ καταδιωχθῶσι δικαστικῶς». Περαιτέρω ἀνεφέρετο ὅτι αἱ ἐκτοπίσεις θὰ ἐνηργοῦντο βάσει ὀνομαστικοῦ καταλόγου τῶν ὑπόπτων, ἐπικυρωμένου ἀπὸ τὰς κατὰ τόπους διοικήσεις τῆς Χωροφυλακῆς καὶ ὑποβληθησομένου εἰς τὴν ἐπὶ τῶν Ἐσωτερικῶν Γραμματείαν, παρὰ τῇ ὁποίᾳ ἥδρευεν ἁρμοδία πρὸς τοῦτο ἐπιτροπή, δυναμένη νὰ λαμβάνῃ σχετικὰς ἀποφάσεις. (Δηλαδή, συνέβαινε καὶ τότε κάτι παρόμοιον, ποὺ ἰσχύει καὶ σήμερον). Ἐπίσης δι' ἕκαστον ὑποψήφιον πρὸς ἐκτόπισιν συνετάσσετο ἀτομικὸς φάκελλος περιέχων δήλωσιν τοῦ ἁρμοδίου ἀξιωματικοῦ Χωροφυλακῆς, εἰς τὴν ὁποίαν ἀνεφέροντο οἱ σημαντικώτεροι λόγοι ἐπὶ τῶν ὁποίων ἐστηρίζετο ἡ ὑποψία τῆς συνεργασίας του μετὰ ληστῶν.

Τέλος, διὰ τοῦ ἰδίου Διατάγματος, προεβλέπετο ὅτι καὶ μετὰ τὴν ἀπόφασιν τῆς ἐκτοπίσεως τοῦ ὑπόπτου, ἠδύνατο νὰ μὴ ἐκτελεσθῇ αὕτη εἰς περίπτωσιν καθ' ἣν ὁ ὑπὸ ἐκτόπισιν ἐντὸς δύο ἑβδομάδων ἤθελε καταδείξει τὸ κρησφύγετον τῶν ληστῶν ἢ ἤθελε δώσει πληροφορίας περὶ τῶν κινήσεών των, δυναμένας νὰ ὁδηγήσουν τὰς Ἀρχὰς εἰς καταδίωξιν ἢ σύλληψίν των. Τὸ μέτρον τοῦτο, παρὰ τὸ ὅτι προεκάλεσε ποικίλα σχόλια, ἀπεδείκνυε τὴν ἀπόφασιν τῆς Κυβερνήσεως ὅπως ἐξαλείψῃ διὰ παντὸς τρόπου τὴν ἐθνικὴν συμφορὰν τῆς ληστείας. Ἤρχετο δὲ εἰς συμπλήρωσιν ετέρου Διατάγματος ἐκδοθέντος τὴν 12ην Νοεμβρίου 1838 «περὶ ἐκτοπίσεως τῶν συγγενῶν τῶν ληστῶν».

Συγχρόνως συνεκροτήθησαν εἰς ὁλόκληρον τὴν Πελοπόννησον ἀρκετὰ ἀποσπάσματα ἐξ ἀνδρῶν τῆς Χωροφυλακῆς συνολικῆς δυνάμεως τριακοσίων περίπου ὁπλιτῶν, τὰ ὁποῖα ἐτέθησαν ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ ἡρωικοῦ μοιράρχου Γ. Τζήνου. Τοιουτοτρόπως ἡ καταδίωξις τῶν ληστῶν ἔλαβε τὴν μορφὴν ὠργανωμένης εκστρατείας, ἡ ὁποία ἀπέδωσεν ἄριστα αποτελέσματα. Πράγματι μετά τινας μῆνας ἐσημειώθη μία αἰσθητὴ ὕφεσις

εἰς τὴν δρᾶσιν τῶν ληστοσυμμοριῶν καθ' ὅλην τὴν Πελοπόννησον. Ἐπίσης ἐνηργήθησαν πολλαὶ συλλήψεις ὑπόπτων, οἵτινες ἐξετοπίσθησαν μακρὰν τοῦ τόπου διαμονῆς των.

Κατὰ τὰς λαβούσας χώραν ἀλληλοδιαδόχους συμπλοκὰς τῶν αποσπασμάτων μετὰ τῶν ληστῶν ἐφονεύθησαν ἢ ἐτραυματίσθησαν αρκετοί ἐξ αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν χωροφυλάκων τὰ θύματα δὲ ἦσαν ὀλίγα. Παραλλήλως ὅμως ἡ Χωροφυλακὴ εἶχε πράγματι σημειώσει μίαν σημαντικὴν ἐπιτυχίαν, ἡ ὁποία κατεδείχθη διὰ τῆς ἐκκαθαρίσεως τῆς Πελοποννήσου ἀπὸ τὸ μίασμα τῆς ληστείας. Τοῦτο ἐπετεύχθη κυρίως χάρις εἰς τὸ ἐπικρατοῦν πνεῦμα αὐστηρᾶς προσηλώσεως εἰς τὸ καθῆκον μεταξὺ τῶν ἀξιωματικῶν καὶ ὁπλιτῶν τῆς Χωροφυλακῆς καὶ χάρις εἰς τὴν ἀκατάβλητον ἀγωνιστικήν των διάθεσιν. Ἐπὶ πλέον ἐνισχύετο ἡ Χωροφυλακὴ εἰς τὸ ἐπίμοχθον ἔργον της καὶ ἀπὸ τὴν συμπαράστασιν τῆς κοινῆς γνώμης καὶ τοῦ τύπου.

Ἐπὶ τοῦ προκειμένου εἶναι χαρακτηριστικὸν τὸ ἑξῆς ἀνέκδοτον : Περὶ τὰ τέλη τοῦ ἔτους 1839 ὁ φρούραρχος Μεσολογγίου, φέρων ἐνδυμασίαν χωρικοῦ, μεθ' ἑνὸς φίλου του ἰατροῦ, εἶχον ἐξέλθει εἰς κυνήγιον κατὰ παράβασιν ὑφισταμένων διαταγῶν, αἱ ὁποῖαι ἀπηγόρευον πᾶσαν κίνησιν εἰς τὴν ὕπαιθρον μεμονωμένων ἐνόπλων. Εἰς μίαν ἐρημικὴν καὶ δασώδη τοποθεσίαν οἱ δύο ὡς ἄνω μανιώδεις κυνηγοί ἐκάθηντο ἐπί τινος βράχου, τελοῦντες ἐν ἀναμονῇ διελεύσεως θηράματος. Εἰς αὐτὴν τὴν στάσιν τοὺς συνήντησεν εἷς χωροφύλαξ, ὅστις συνωδεύετο ὑπὸ ἑνὸς ἐθνοφύλακος καὶ ἐνήργει περιπολίαν διὰ τὴν ἀνακάλυψιν καὶ σύλληψιν ἐνόπλων. Πλησιάσας αὐτοὺς ὁ χωροφύλαξ τοὺς ἠρώτησε ποῖοι ἦσαν καὶ διατὶ ὁπλοφοροῦν. Ὁ φρούραρχος τοῦ ἐδήλωσε τὴν ταυτότητά του, ὡς καὶ τὴν τοῦ ἰατροῦ. Ἀλλ' ὁ χωροφύλαξ φαίνεται ὅτι δὲν ἐπείσθη εἰς τὰς ἐξηγήσεις τοῦ φρουράρχου καὶ τοῦ ἀπήντησεν :

— Ἡ διαταγὴ δὲν λέει ἐξὸν ἀπὸ τὸν φρούραρχον καὶ ἀπὸ τὸν κὺρ γιατρό. Κοπιᾶστε μαζί μου.

Καὶ ἀμέσως τοὺς ἀφήρεσε τὰ ὅπλα, τὰ ὁποῖα σημειωτέον δὲν ἦσαν κυνηγετικά· τὰ ἀνήρτησεν ἐπὶ τοῦ ὤμου του καὶ προτείνων τὸ ἰδικόν του ὅπλον ἔθεσεν ἀμφοτέρους ἐμπρός, ὁδηγήσας αὐτοὺς εἰς τὴν πόλιν. Ὅταν ἔφθασαν εἰς τὸ Μεσολόγγιον διῆλθον πρὸ τῶν στρατώνων, ὁπότε ὁ φρούραρχος ἐφώναξε στεντορείως: «Ἡ φρουρὰ εἰς τὰ ὅπλα». Οἱ στρατιῶται ἐξελθόντες πάραυτα εἰς τὴν ὁδὸν ἀνεγνώρισαν τὸν φρούραρχον, ὁ ὁποῖος τοὺς διέταξε νὰ συλλάβουν τὸν χωροφύλακα καὶ νὰ τὸν κλείσουν εἰς τὰς φυλακάς. Τὸ περιστατικὸν αὐτὸ ἐγνώσθη εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ ἐσχολιάσθη ἀπὸ τὰς ἐφημερίδας δυσμενέστατα διὰ τὸν φρούραρχον, ἐξήρθη δὲ ἡ πιστὴ ἐκτέλεσις τοῦ καθήκοντος ὑπὸ τοῦ χωροφύλακος.

Ἐπίσης ἀπὸ τὰς ἐφημερίδας της ἐποχῆς ἐκείνης παρέχονται πολλαὶ

πληροφορίαι περὶ μιᾶς περιπετειώδους ἐξορμήσεως τῶν ἀποσπασμάτων τῆς Χωροφυλακῆς εἰς τὰ πέριξ τῶν Ἀθηνῶν πρὸς σύλληψιν τῶν αἱμοσταγῶν ληστῶν Μπίμπιση καὶ Τρακάδα, τοὺς ὁποίους ὁ τύπος ὠνόμαζε «νέους προκρούστας τῆς Ἀττικῆς».

Ἀλλὰ καὶ εἰδικώτερον ἡ κατάστασις τῆς δημοσίας ἀσφαλείας ἐντὸς τῶν Ἀθηνῶν εὑρίσκετο εἰς δυσάρεστον σημεῖον. Ἡ Χωροφυλακή, μὴ ἔχουσα ἀστυνομικὴν ἁρμοδιότητα, εὑρίσκετο ἐν ἀδυναμίᾳ ν' ἀντιδράσῃ εἰς τὴν κατάστασιν ἐκείνην. Περιωρίζετο εἰς τὴν ἐκτέλεσιν ειδικῶν καθηκόντων, ὡς ἡ ἀσφάλεια δημοσίων καταστημάτων, ἡ παράστασις εἰς τὰ δικαστήρια, ἡ ἀσφάλεια ὑψηλῶν προσώπων κ.λ.π. Ἐπὶ πλέον εἰς τὴν ὕπαιθρον, ἐκτὸς τοῦ κυρίου ἔργου της τῆς καταδιώξεως τῆς ληστείας, εἶχον ἀνατεθῆ εἰς τὴν Χωροφυλακὴν καὶ καθήκοντα Δασοφυλακῆς καὶ Ἀγροφυλακῆς.

Τὸν Δεκέμβριον τοῦ 1840, ἐπειδὴ εἶχον αὐξηθῆ λίαν ἐπικινδύνως τὰ διαπραττόμενα ἀδικήματα εἰς τὰς Ἀθήνας—αἱ κλοπαί, οἱ ἐμπρησμοί, αἱ ἀπαγωγαὶ καὶ οἱ φόνοι δὲν ἔλειπον ἀπὸ οὐδὲν εἰκοσιτετράωρον—ἡ δημοτικὴ δὲ ἀστυνομία ἦτο ἀνεπαρκής, ἡ Κυβέρνησις ὑπὸ τὴν πίεσιν τῆς κοινῆς γνώμης ἀνέθεσε τὴν ἄμεσον ἐπίβλεψιν τῆς ἀστυνομεύσεως τῶν Ἀθηνῶν εἰς τὸν δραστήριον μοίραρχον Τζῆνον. Τότε ἐπίσης ὡρίσθη καὶ ὁ μοίραρχος Κουτσογιαννόπουλος ὡς ἀνώτερος ἐπόπτης ἀσφαλείας δι' ὁλόκληρον τὸν νομὸν Ἀττικῆς.

Τὸ ἀποτέλεσμα ἐκ τῶν ἐνεργειῶν αὐτῶν ὑπῆρξε λίαν ἱκανοποιητικὸν πρὸς γενικὴν ἀγαλλίασιν τῶν Ἀθηναίων, οἱ ὁποῖοι εἶχον τρομοκρατηθῆ ἀπὸ τὰς ἀλλεπαλλήλους ἐγκληματικὰς πράξεις τῶν κακοποιῶν στοιχείων, ποὺ εἶχον συρρεύσει εἰς τὴν Πρωτεύουσαν. Δέον νὰ σημειωθῇ ὅτι κατὰ τὴν περίοδον ἐκείνην, ἡ ὁποία ὑπῆρξε βραχυτάτη, ἦτο ἡ πρώτη φορὰ καθ' ἣν ἡ Χωροφυλακὴ ἀνελάμβανε, σὺν τοῖς ἄλλοις, καὶ καθαρῶς ἀστυνομικὰ καθήκοντα. Καὶ ἔπρεπεν ἔκτοτε νὰ παρέλθουν δεκάδες ἐτῶν διὰ νὰ πεισθῇ τὸ Κράτος ὅτι ἡ Χωροφυλακὴ ἦτο κατάλληλος πρὸς ἀστυνόμευσιν τῆς χώρας. Οὕτω μόλις τὸ 1893 τὸ πρῶτον ἀνετέθη διὰ νόμου εἰς τὴν Χωροφυλακὴν ἡ ἄσκησις ἀστυνομικῶν καθηκόντων, ἀλλὰ καὶ τότε μόνον εἰς τὴν ὕπαιθρον. Τὸ 1906, ἐπὶ δευτέρας πρωθυπουργίας τοῦ Θεοτόκη, ἐψηφίσθη νόμος εἰς τὴν Βουλὴν δυνάμει τοῦ ὁποίου ἡ ἀστυνομικὴ ὑπηρεσία ὅλου τοῦ Κράτους ἀνετίθετο εἰς τὴν Χωροφυλακήν. Καὶ ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἤρξατο πράγματι μία νέα περίοδος προόδου καὶ ἐξελίξεως τοῦ Σώματος ἐπὶ συγχρονισμένων βάσεων, τόσον ἀπὸ ἀπόψεως ἐκπαιδεύσεως, ὅσον καὶ ὑπηρεσιακῆς ἀποδόσεως.

Η ΧΩΡΟΦΥΛΑΚΗ ΥΠΗΡΞΕ ΠΑΝΤΟΤΕ ΠΙΣΤΗ ΕΙΣ ΤΗΝ ΠΑΤΡΙΔΑ ΚΑΙ ΤΟΝ ΒΑΣΙΛΕΑ

Καὶ ἐνῷ ὁ ἀγὼν τῆς Χωροφυλακῆς συνεχίζετο σκληρὸς καὶ ἀπηνὴς πρὸς καταστολὴν τῆς ληστείας ἐν τῇ χώρᾳ, ἐξερράγη ἐν Ἀθήναις ἡ ἐπανάστασις τῆς 3ης Σεπτεμβρίου 1843. Ἡ Χωροφυλακὴ ἦτο τὸ μόνον ἔνοπλον στρατιωτικὸν Σῶμα, τὸ ὁποῖον δὲν μετέσχεν εἰς τὴν ἐπανάστασιν, παρέμεινε δὲ μέχρι τῆς τελευταίας στιγμῆς πιστὸν εἰς τὸν ὅρκον, τὸν ὁποῖον εἶχε δώσει εἰς τὸν Βασιλέα.

Οἱ ἐπαναστάται γνωρίζοντες τὴν ἀφοσίωσιν τῶν ἀνδρῶν τῆς Χωροφυλακῆς εἰς τὸ νόμιμον καθεστὼς καὶ ὅτι ἦτο δύσκολον νὰ ἀνεύρωσι μεταξὺ αὐτῶν ἐπιόρκους, δὲν ἐπεχείρησαν νὰ τοὺς προσεταιρισθοῦν καὶ νὰ τοὺς μυήσουν εἰς τὰ συνωμοτικά των σχέδια. Ἀντιθέτως ἐλάμβανον μυρίας προφυλάξεις ἵνα μὴ ὑποπέσουν αἱ μυστικαί των ἐνέργειαι εἰς τὴν ἀντίληψιν τῶν ὀργάνων τῆς Χωροφυλακῆς, ὁπότε δὲν θὰ διέφευγον τὴν σύλληψιν καὶ οὕτω θὰ διελύετο ἀσφαλῶς ἡ συνωμοσία. Παρὰ τὰς προφυλάξεις των ὅμως οἱ στασιασταὶ ἐγένοντο ἐγκαίρως ἀντιληπτοὶ ὑπὸ ἑνὸς ἀξιωματικοῦ τῆς Χωροφυλακῆς, ὁ ὁποῖος ἔσπευσε νὰ ἐνημερώσῃ τὴν Κυβέρνησιν καὶ τὴν Αὐλὴν τοῦ Ὄθωνος περὶ τοῦ παρασκευαζομένου ἐπαναστατικοῦ κινήματος. Καὶ ἦτο τόσον λεπτομερὴς ἡ ἐνημέρωσις, ὥστε εἰς τὸ ὑποβληθὲν ἁρμοδίως δελτίον πληροφοριῶν τοῦ μοιράρχου ἐκείνου ἀνεφέροντο τὰ περισσότερα ὀνόματα τῶν στασιαστῶν, ὡς καὶ ἡ ἡμέρα ἢ μᾶλλον ἡ νὺξ καὶ ἡ ὥρα, καθ' ἣν ἐπρόκειτο νὰ ἐκραγῇ τὸ κίνημα.

Ἀλλ' ἡ Κυβέρνησις δὲν ἐκινήθη ἐγκαίρως, θεωρήσασα ὡς ὑπερβολικὰ τὰ ἀναφερθέντα εἰς αὐτὴν ὑπὸ τοῦ ἀξιωματικοῦ ἐκείνου- ἐπρόκειτο περὶ τοῦ μοιράρχου Α. Καραγιαννοπούλου- καὶ δὲν ἔσπευσε νὰ λάβῃ ἀμέσως τὰ ἐνδεικνυόμενα μέτρα, ὁπότε ἀσφαλῶς ἡ στάσις θὰ ἐματαιοῦτο, ἐφ' ὅσον θὰ συνελαμβάνοντο οἱ πρωτεργάται της στρατιωτικοὶ καὶ πολιτικοί.

Ἐν πάσῃ περιπτώσει τὰ μοναδικὰ θύματα τῆς ἐπαναστάσεως τῆς 3ης Σεπτεμβρίου ἦσαν ὁ φονευθεὶς ἐνωμοτάρχης, ὀνόματι Ζ. Μπασδέκης καὶ δύο χωροφύλακες ποὺ ἐτραυματίσθησαν πλησίον τοῦ στρατιωτικοῦ νοσοκομείου, παρὰ τὴν σημερινὴν συνοικίαν Μακρυγιάννη, ἔνθα εὑρίσκετο ἡ οἰκία τοῦ ἐκ τῶν ἀρχηγῶν τῆς στάσεως στρατηγοῦ Ι. Μακρυγιάννη. Κατὰ τὴν ἰδίαν νύκτα τοῦ κινήματος ὁ μοίραρχος Καραγιαννόπουλος, ἐπὶ κεφαλῆς εὐαρίθμων ἐφίππων χωροφυλάκων, ἔσπευσε νὰ ἐμποδίσῃ τοὺς πολίτας ὅπως ἀνέλθωσι τὴν ὁδὸν Ἑρμοῦ καὶ κατευθυνθῶσιν εἰς τὴν πλατεῖαν τῶν Ἀνακτόρων, ὅπου εἶχε συγκεντρωθῇ ὁ στρατός. Ἡ ἐνέργεια ὅμως αὕτη τοῦ μοιράρχου περιῆλθεν ἐγκαίρως εἰς γνῶσιν τοῦ στρατιωτικοῦ ἀρχηγοῦ τῆς ἐπαναστάσεως συνταγματάρχου Δ.

Καλλέργη, ὁ ὁποῖος ἔσπευσεν εἰς τὴν ὁδὸν Ἑρμοῦ ἐπὶ κεφαλῆς ἴλης ἱππικοῦ καί, κατόπιν σθεναρᾶς ἀντιστάσεως, ἐπέτυχε τὴν σύλληψιν τοῦ μοιράρχου, τὸν ὁποῖον διέταξε καὶ ὡδήγησαν εἰς τὰς φυλακὰς ὑπὸ αὐστηρὰν συνοδείαν.

***

Ἤδη, ὑπὸ τὸ νέον καθεστὼς τῆς συνταγματικῆς Μοναρχίας, ἡ Χωροφυλακὴ συνέχισε μὲ τὴν ἰδίαν πίστιν καὶ τὸν αὐτὸν ζῆλον τὴν ἐκτέλεσιν τῶν καθηκόντων της. Ὁ Ὄθων εἶχε συγκινηθῆ πράγματι ἀπὸ τὴν ἐπιδειχθεῖσαν πρὸς αὐτὸν ἀφοσίωσιν τῶν ἀνδρῶν τῆς Χωροφυλακῆς καὶ εἰς τὴν ὑπὸ ἡμερομηνίαν 16 Σεπτεμβρίου 1843 ἐπιστολήν του πρὸς τὸν πατέρα του Βασιλέα Λουδοβῖκον, ἀνέγραφε μεταξὺ ἄλλων καὶ τὰ ἑξῆς[1]:

«...Ἐλυπήθην πολὺ διὰ τὸν φόνον ἑνὸς γενναίου καὶ ἀφωσιωμένου ἐνωμοτάρχου ὀνόματι Ζ. Μπασδέκη ὑπὸ τῶν στασιαστῶν. Ὑπῆρξε τὸ μόνον θῦμα τῆς μεταβολῆς τοῦ πολιτεύματος. Συνέστησα εἰς τὸν ὑπουργὸν τῶν Στρατιωτικῶν νὰ τὸν προαγάγῃ εἰς τὸν βαθμὸν τοῦ ἀνθυπομοιράρχου διὰ νὰ λάβῃ μεγαλυτέραν σύνταξιν ἡ σύζυγός του. Μοῦ ὑπεσχέθη ὅτι θὰ ὑποβάλῃ συντόμως τὸ σχετικὸν Διάταγμα πρὸς ὑπογραφήν. Μὲ ἐπληροφόρησε δὲ ὅτι ἡ Κυβέρνησις ἑτοιμάζει καὶ ἄλλα Διατάγματα προαγωγῶν ἀξιωματικῶν καὶ ὁπλιτῶν διαφόρων ὅπλων καὶ Σωμάτων, οἱ ὁποῖοι συνέβαλον εἰς τὴν ἐπιτυχίαν τῆς ἐπαναστάσεως. Ὁποία εἰρωνεία τῆς τύχης. Θὰ ὑπογράψω συγχρόνως τὸ Διάταγμα τοῦ ἐνωμοτάρχου, ὅστις ἀντέδρασεν εἰς τὴν μεταβολὴν καὶ παρέμεινε πιστὸς εἰς τὸν ὅρκον του πρὸς τὸ νόμιμον καθεστώς, μαζὶ μὲ τὰ Διατάγματα ἐκείνων ποὺ ἐστασίασαν καὶ ἐφάνησαν ἐπίορκοι... Ὅσον ἀφορᾶ τὸ ἄρρεν τέκνον τοῦ φονευθέντος, ἡλικίας 12 ἐτῶν, τὸ εἰσήγαγον εἰς τὴν σχολὴν τῶν Εὐελπίδων διὰ νὰ σπουδάσῃ δαπάναις μου.

»Ὁλόκληρος ἡ Χωροφυλακὴ ἐστάθη πιστὴ παρὰ τὸ πλευρόν μου. Ἴσως ἐὰν ἐλάμβανον ἐγκαίρως σοβαρῶς ὑπ' ὄψιν τὰς ὑποδείξεις της νὰ ἀπεφεύγοντο τὰ δραματικὰ γεγονότα τῆς 3ης Σεπτεμβρίου, ὁπότε θὰ ἐδοκίμαζον ὀλιγωτέρας θλίψεις καὶ πικρίας...».

Εἰς τὰς γραμμὰς τῆς σημαντικῆς αὐτῆς ἐπιστολῆς τοῦ Βασιλέως Ὄθωνος, ἥτις ἔρχεται τὸ πρῶτον εἰς τὸ φῶς τῆς δημοσιότητος, διαφαίνεται ἡ μεγάλη καὶ εἰλικρινὴς ἀγάπη τοῦ ἀτυχοῦς ἐκείνου ἐστεμμένου πρὸς τὸ Σῶμα τῆς Χωροφυλακῆς καὶ συγχρόνως ἡ μεταμέλειά του διότι δὲν ἔδωσε τὴν δέουσαν προσοχὴν εἰς τὰς πληροφορίας ποὺ τοῦ διεβιβάσθησαν καὶ αἵτινες ἐπεβεβαιώθησαν καθ' ὅλα. Καὶ ἐπειδὴ ἦτο πρόσφατος ἀκόμη ἡ ἀλλαγὴ τοῦ καθεστῶτος, δὲν ἦτο δυνατὸν ὁ Ὄθων νὰ μὴ ὁμο-

1. Ἡ ἐν λόγῳ ἐπιστολὴ προέρχεται ἀπὸ τοὺς Μπάουερ καὶ Μπόλιτο.

λογήση εἰς τὸν πατέρα του τὴν πικρίαν ποὺ τὸν ἐπότισαν οἱ ἐπαναστάται, ἀναγκάσαντες αὐτὸν νὰ ἐνδώση ἄκων εἰς τὴν παραχώρησιν τοῦ Συντάγματος.

Τέσσαρα ἔτη ἀργότερον, τὸν Μάιον τοῦ 1847, ἐψηφίσθη εἰς τὴν Βουλὴν νέος νόμος περὶ ἀναδιοργανώσεως τοῦ Σώματος τῆς Χωροφυλακῆς καὶ περὶ αὐξήσεως τῆς δυνάμεώς του κατὰ διακοσίους ἄνδρας. Τότε ἡ δύναμις ἀξιωματικῶν καὶ ὁπλιτῶν ἀνήρχετο εἰς 1400. Ἐπηκολούθησαν τὰ Διατάγματα τοῦ Σεπτεμβρίου 1852 καὶ τοῦ Μαίου 1859, τὰ ὁποῖα προέβλεπον ὡρισμένας βελτιώσεις εἰς τὴν ὀργάνωσιν τοῦ Σώματος.

Ἀλλ' ἐάν, ἀπὸ ἀπόψεως νόμων και Διαταγμάτων, δὲν ἠγνοήθη ἀπὸ τοὺς ἑκάστοτε διοικοῦντας τὴν ἐποχὴν ἐκείνην τὸ Κράτος, ἡ Χωροφυλακή, πρέπει νὰ ὁμολογηθῇ ὅτι ἠγνοήθη ἀπὸ ἀπόψεως οὐσιαστικοῦ ἐνδιαφέροντος διὰ τὴν πρόοδον και τὴν ἐξέλιξίν της. Οἱ κατὰ καιροὺς ψηφιζόμενοι νόμοι περιωρίζοντο κατὰ κανόνα εἰς τὴν αὐξομείωσιν τῆς δυνάμεως τοῦ Σώματος, εἰς τὴν ἵδρυσιν ἢ κατάργησιν τῶν διαφόρων ὑπηρεσιῶν του καὶ εἰς ἄλλα δευτερευούσης σημασίας ζητήματα, ἐνῶ συγχρόνως οὐδὲν μέτρον ἐλαμβάνετο διὰ τὴν μόρφωσιν καὶ ἐκπαίδευσιν τῶν ἀνδρῶν, διὰ τὴν καλυτέρευσιν τῶν βιοτικῶν των συνθηκῶν, διὰ τὴν ἐξασφάλισιν αὐτῶν ἀπὸ τῶν συνεχῶν μεταθέσεων καὶ τῶν παρεμβάσεων τοῦ κομματισμοῦ.

Ἐκ τοῦ λόγου τούτου αἱ ἀλλεπάλληλοι τροποποιήσεις τοῦ ὀργανισμοῦ τοῦ Σώματος ἦσαν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἄσκοποι, ὑπηγορεύοντο μόνον ἀπὸ τὸ κομματικὸν συμφέρον καὶ δὲν ἐξυπηρέτουν οὐσιαστικῶς ὑπηρεσιακὰς ἀνάγκας. Μόνον ἐπὶ Κυβερνήσεως Ἀθανασίου Μιαούλη, τὸ 1861, ἀντελήφθη ἡ πολιτεία ὅτι ἦτο ἐπάναγκες νὰ στρέψῃ τὴν προσοχήν της πρὸς τὸν ἀπαραίτητον τομέα τῆς ἐκπαιδεύσεως τῶν ἀνδρῶν τῆς Χωροφυλακῆς, εἰς τρόπον ὥστε νὰ ἐπιτευχθῇ ἡ κατάρτισις μορφωμένων στελεχῶν τοῦ Σώματος. Πρὸς τοῦτο ἐξεδόθη τὸ ἀπὸ 20ῆς Σεπτεμβρίου 1861 Διάταγμα, διὰ τοῦ ὁποίου προεβλέπετο ἡ ἵδρυσις Σχολείου Χωροφυλακῆς, περιλαμβάνοντος δύο ἐκπαιδευτικὰ τμήματα, ἐξ ὧν τὸ πρῶτον προωρίζετο διὰ τοὺς χωροφύλακας, τὸ δὲ δεύτερον διὰ τοὺς ὑπαξιωματικούς. Τὸ Διάταγμα τοῦτο φέρει τὴν ὑπογραφὴν τῆς Βασιλίσσης Ἀμαλίας, ὡς ἀσκούσης τότε τὰ καθήκοντα τῆς Ἀντιβασιλείας, λόγω ἀπουσίας τοῦ Ὄθωνος εἰς τὸ Μόναχον.

Ἐπίσης κατηρτίσθη καὶ τὸ ἐκπαιδευτικὸν πρόγραμμα ἀμφοτέρων τῶν τμημάτων, τὸ ὁποῖον μεταξὺ ἄλλων περιελάμβανε διὰ τὸ δεύτερον τμῆμα καὶ τὰ ἑξῆς μαθήματα: Ἑλληνικά, μαθηματικά, ἑρμηνείαν τοῦ κανονισμοῦ τῆς ὑπηρεσίας τοῦ Σώματος, σύνταξιν ἀναφορῶν καὶ ἐκθέσεων καὶ σύστημα διεξαγωγῆς ἀνακρίσεως.

Διὰ τοὺς χωροφύλακας τὰ μαθήματα κυρίως περιωρίζοντο εἰς τὴν ἐκμάθησιν ἀναγνώσεως καὶ γραφῆς, εἰς τὴν ἁπλῆν ἀριθμητικὴν καὶ εἰς τὸν τρόπον τῆς ἐκτελέσεως τῶν ὑπηρεσιακῶν καθηκόντων των. Εἰς ἀμφότερα τὰ τμήματα ἐδιδάσκοντο στρατιωτικαὶ ἀσκήσεις πεζικοῦ καὶ ἱππικοῦ.

Ἀπὸ τῆς ὑπογραφῆς τοῦ ἱδρυτικοῦ Διατάγματος τοῦ Σχολείου Χωροφυλακῆς,ἀπητήθη μακρὸς χρόνος μέχρις ὅτου καταστῇ δυνατὴ ἡ λειτουργία τούτου. Καίτοι εἶχον τὰ πάντα προβλεφθῆ καὶ προετοιμασθῆ εἰς ὅλας των τὰς λεπτομερείας ἐν τούτοις τὰ μεσολαβήσαντα γεγονότα δὲν ἐπέτρεψαν νὰ τεθῇ εἰς λειτουργίαν, τὸ Σχολεῖον, κυρίως ἐκ τοῦ λόγου ὅτι οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ θὰ προήρχοντο ἐκ τῶν ἤδη ὑπηρετούντων εἰς τὸ Σῶμα ὁπλιτῶν, οἱ ὁποῖοι ἔπρεπε νὰ ἐγκαταλείψουν τὰς ὑπηρεσίας των ἐπὶ ἓν ἔτος, διὰ νὰ μετεκπαιδευθοῦν. Τοῦτο ὅμως συνεπήγετο τὴν μείωσιν τῆς δυνάμεως τῶν κατὰ τόπους ὑπηρεσιῶν Χωροφυλακῆς, μὲ ἄμεσον ἀποτέλεσμα - ἐὰν βεβαίως ἐπραγματοποιεῖτο- νὰ ἀναθαρρήσουν οἱ λησταὶ καὶ γενικώτερον νὰ σημειωθῇ σοβαρὸς ἀντίκτυπος ἐπὶ τῆς δημοσίας ἀσφαλείας. Διότι, ὡς εἶχον τὰ πράγματα, ἡ δύναμις τῶν ὑπηρεσιῶν ἦτο ἀνεπαρκής, πολλῷ μᾶλλον ἐὰν ἀντὶ νὰ αὐξηθῇ ἐμειοῦτο διὰ τῆς ἀποσπάσεως τῶν ὁπλιτῶν εἰς τὸ Σχολεῖον πρὸς μετεκπαίδευσιν. Ἐπὶ πλέον ἀπὸ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1862 ὁλόκληρος σχεδὸν ἡ Ἑλλὰς συνεκλονίζετο ἀπὸ ἕνα κῦμα ἐπαναστατικῶν ἐκδηλώσεων, αἱ ὁποῖαι τελικῶς τὴν 10ην Ὀκτωβρίου προεκάλεσαν τὴν ἐκθρόνισιν τῶν πρώτων Βασιλέων.

Αἱ ἀλλεπάλληλοι στασιαστικαὶ ταραχαὶ καὶ αἱ κινητοποιήσεις τοῦ στρατοῦ καὶ τῆς χωροφυλακῆς πρὸς καταστολήν των, δὲν ἐπέτρεπον εἰς τοὺς ὁπλίτας τοῦ Σώματος ν' ἀπομακρυνθοῦν τῶν ὑπηρεσιῶν των καὶ συνεπείᾳ τούτου δὲν ἐλειτούργησε τότε τὸ σχολεῖον. Τὸ σχετικὸν Διάταγμα βεβαίως ὑφίστατο, ἀλλ' ἔκτοτε παρῆλθε μία δεκαετία περίπου μέχρις ὅτου τεθῇ τοῦτο εἰς ἐφαρμογήν.

Ἀπὸ τοῦ Φεβρουαρίου τοῦ 1862, ὅτε ἐξερράγη ἡ μεγάλη Ναυπλιακὴ ἐπανάστασις καὶ ἐντεῦθεν, μέχρι τῆς ἐκθρονίσεως τοῦ Ὄθωνος, οἱ ἄνδρες τῆς Χωροφυλακῆς εὑρίσκοντο διαρκῶς μὲ τὰ ὅπλα ἀνὰ χεῖρας ἀγωνιζόμενοι πρὸς ἐπιβολὴν τοῦ νόμου καὶ τῆς τάξεως ἐν τῇ χώρᾳ.

Καίτοι πολλάκις εὑρέθησαν ἐν μέσῳ ἰσχυροῦ κλοιοῦ ἐξ ἐπαναστατῶν, παρὰ τῶν ὁποίων ἐβάλλοντο καὶ ἀπεδεκατίζοντο, ἐν τούτοις οὐδὲ ἐπὶ στιγμὴν ἐσκέφθησαν νὰ ἐγκαταλείψωσι τὸν ἀγῶνα. Εἰς τὰς προσκλήσεις τῶν στασιαστῶν νὰ παραδοθοῦν ἀπήντων ὅτι μόνον τὰ πτώματά των θὰ παρεδίδοντο. Οὐδὲ εἷς χωροφύλαξ εὑρέθη νὰ ὀλιγοψυχήσῃ ἢ νὰ φανῇ ἐπιλήσμων τοῦ ὅρκου πίστεως πρὸς τὴν Πατρίδα καὶ τὸν Βασιλέα. Οὐδὲ εἷς ἀπὸ τοὺς ἡρωικοὺς ἐκείνους ἄνδρας τῆς Χωροφυλακῆς τοῦ 1862, τοὺς ἀπαιδεύτους, ἀλλὰ τραχεῖς καὶ γενναίους, παρεσύρθη εἰς συνωμοτικὰς ἐνεργείας ἐναντίον τοῦ Ὄθωνος. Πράγματι ὁλόκληρος ἡ

δύναμις τῆς πρώτης ἐκείνης Χωροφυλακῆς παρέμεινεν ὑπόδειγμα ἀφοσιώσεως πρὸς τοὺς Βασιλεῖς καθ' ὅλην τὴν τριακονταετῆ βασιλείαν των.

Ἀλλὰ καὶ μετ' αὐτήν, κατὰ τὴν ταραχώδη περίοδον τῆς μεσοβασιλείας καὶ ἐν συνεχείᾳ μέχρι τῶν ἡμερῶν μας, ὁ ἁγνὸς πατριωτισμὸς τῶν ἀνδρῶν τῆς Χωροφυλακῆς ἤρθη πολλάκις ἕως τὸ δραματικὸν μεγαλεῖον τῆς αὐτοθυσίας.

Εἶναι γεγονὸς ὅτι ὁ Ὄθων ἀνεγνώριζε πλήρως τὰ εἰλικρινῆ αὐτὰ αἰσθήματα τῶν ὀργάνων τῆς Χωροφυλακῆς πρὸς τὸ πρόσωπόν του. Τόσον δὲ ἐν Ἑλλάδι, ὅσον ἀκόμη καὶ κατὰ τὰ ἔτη τῆς ἐξορίας του, ἐξεφράζετο πάντοτε μετὰ θαυμασμοῦ καὶ ἀγάπης διὰ τὸ Σῶμα τῆς Χωροφυλακῆς.

Κρίνω ἀπαραίτητον ν' ἀναφερθῶ δι' ὀλίγων εἰς μερικὰ ἀπὸ τὰ πλέον σημαντικὰ γεγονότα τῆς ἀνωμάλου ἐκείνης περιόδου τῶν δέκα πρώτων μηνῶν τοῦ 1862, τὰ ὁποῖα ἔχουν ἐπισφραγισθῆ μὲ λαμπρὰ δείγματα ἡρωισμοῦ τῶν ἀνδρῶν τῆς Χωροφυλακῆς: Μετὰ τὴν κήρυξιν τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ Ναυπλίου, ἡ πρώτη πόλις ἡ ὁποία προσεχώρησεν εἰς τὴν ἐξέγερσιν ἦτο τὸ Ἄργος. Ἐκεῖ οἱ ἐπαναστάται διεκήρυξαν κατὰ τὴν διάρκειαν γεύματος, περὶ τὰς ἀρχὰς Ἀπριλίου τοῦ 1862, τὰς στασιαστικὰς προθέσεις των καὶ ἐξεφράσθησαν ἀνευλαβῶς διὰ τὸν Ὄθωνα, ὁρκισθέντες ὅτι θὰ ἐπεδίωκον πάσῃ θυσίᾳ τὴν ἐκθρόνισιν τοῦ «τυράννου». Ὅταν ὀλίγον ἀργότερα ἐπαναστατικὰ στρατιωτικὰ τμήματα, ἐκκινήσαντα ἐκ Ναυπλίου, ἀφίχθησαν εἰς τὸ Ἄργος διὰ νὰ ἑνωθοῦν μὲ τὴν ἐκεῖ φρουράν, συνήντησαν τὴν ἔμμονον ἀντίστασιν τῶν ἀνδρῶν τῆς διοικήσεως χωροφυλακῆς, οἱ ὁποῖοι ἠρνήθησαν νὰ συμμετάσχουν εἰς τὴν ἐναντίον τοῦ Βασιλέως καὶ τῆς Κυβερνήσεως στάσιν. Ὁ ἡρωικὸς μοίραρχος Γ. Βαρβέτας ἐπολιορκήθη τότε μετὰ τῆς δυνάμεώς του ἐκ 3 ὑπαξιωματικῶν καὶ 12 χωροφυλάκων εἰς τὸ οἴκημα τῆς διοικήσεως Χωροφυλακῆς, ὑπὸ δύο λόχων ἐπαναστατικοῦ στρατοῦ μὲ ἐπὶ κεφαλῆς τὸν ταγματάρχην πεζικοῦ Ν. Παναγιωτόπουλον. Προσκληθεὶς ἐν συνεχείᾳ ὑπὸ τούτου ὅπως παραδοθῇ μετὰ τῶν ἀνδρῶν του, πρὸς ἀποφυγὴν ἀσκόπου αἱματοχυσίας, ὁ μοίραρχος Βαρβέτας ἠρνήθη. Ἐκραύγασε δὲ μὲ ὅλην του τὴν δύναμιν πρὸς τοὺς πολιορκητάς:

—Ἡ Χωροφυλακὴ δὲν παραδίδεται. Θὰ ἀγωνισθῶμεν καὶ θὰ πέσωμεν ὅλοι. Δὲν θὰ προδώσωμεν τὸν ὅρκον μας. Ζήτω ὁ Ὄθων!..

Οἱ ἐπαναστάται ἤρχισαν τότε πυκνὸν πῦρ ἐναντίον τῶν ἀμυνομένων χωροφυλάκων, οἱ ὁποῖοι ἀπήντησαν μετὰ θάρρους καὶ πείσματος. Ἡ σύρραξις διήρκεσεν ἐπὶ μίαν περίπου ὥραν. Τὸ οἴκημα τῶν πολιορκημένων εἶχε μεταβληθῆ σχεδὸν εἰς ἐρείπια ἀπὸ τὰ πυρὰ τῶν ἐπαναστατῶν. Ἀλλ' οἱ χωροφύλακες ἐξηκολούθουν νὰ μάχωνται μέχρι πλήρους ἐξαντλήσεως τῶν πυρομαχικῶν των. Ἐν τῷ μεταξὺ ὅμως τὸ πῦρ τῶν ἀντιπάλων ἐνετάθη μὲ ἀποτέλεσμα νὰ φονευθοῦν ἅπαντες οἱ πολιορκημένοι. Μόνον ὁ μοίραρχος ἐπέζη εἰσέτι καὶ ἐξηκολούθει τὸν ἀπέλπιδα ἀγῶνα κεκα-

λυμμένος ὄπισθεν ἑνὸς κρημνισμένου τοίχου τοῦ οἰκήματος. Μετὰ δὲ τὴν ἐξάντλησιν καὶ τοῦ τελευταίου φυσιγγίου του ἐξώρμησεν ἐκ τοῦ ὀχυροῦ του ἔχων ὑψωμένην τὴν σπάθην του καὶ ἐπέπεσε μετὰ λύσσης ἐναντίον τῶν ἐπαναστατῶν. Ἐντὸς ὀλίγου ὅμως συνελήφθη ζῶν καὶ κατεκρεουργήθη κατὰ τρόπον ἀπάνθρωπον καὶ εἰδεχθῆ εἰς «μύρια τεμάχια», ὡς ἀνέγραψε χρονικογράφος τῆς ἐποχῆς.

Ἄλλος ἐπίσης μοναδικὸς ἡρωισμὸς τῆς Χωροφυλακῆς, τῆς ἀμέσως μετ' ἔπειτα περιόδου, ὑπῆρξε καὶ ὁ ἑξῆς :

Τὸν Ἰούνιον τοῦ 1863, ὡς ἀνέγραψεν ὁ Μιλτ. Χατζόπουλος εἰς τὸ ἱστορικὸν ἐκεῖνο λεύκωμα τῶν Ὀλυμπιακῶν ἀγώνων τοῦ 1897, μαινόμενον πλῆθος ὁπλοφορούντων στασιαστῶν καὶ στρατιωτῶν ἐξώρμησεν ὅπως καταλάβῃ τὸ κατάστημα τῆς Ἐθνικῆς Τραπέζης διὰ νὰ διαρπάσῃ τὰ ἐν αὐτῇ χρήματα καὶ τιμαλφῆ. Τὴν Τράπεζαν ὅμως ἐφρούρουν εἷς ἐνωμοτάρχης ἐπὶ κεφαλῆς τεσσαράκοντα χωροφυλάκων. Οὗτοι εἶχον κλείσει τὰς θύρας τοῦ καταστήματος καὶ εἶχον ὀχυρωθῆ ὄπισθεν τῶν παραθύρων διὰ ν' ἀμυνθοῦν. Τὸ πλῆθος ἔξωθεν τῆς Τραπέζης ἐθορύβει δαιμονιωδῶς καὶ ἐπυροβόλει. Φωναὶ ἠκούοντο συνεχῶς :

— Παραδοθῆτε γιατὶ θὰ σᾶς κάψουμε...

Ἀλλ' οἱ χωροφύλακες φρουροί, πιστοὶ φύλακες τῆς τιμῆς καὶ τοῦ καθήκοντος, ἀντέστησαν γενναίως εἰς τὴν λυσσαλέαν ἐκείνην ἐπιδρομὴν τῶν ἐνόπλων στιφῶν, ἀνοίξαντες φονικὸν πῦρ ἐναντίον των. Ἡ μάχη διήρκεσε πλέον τῆς ὥρας, κατὰ τὸ διάστημα τῆς ὁποίας ἐφονεύθησαν ἀρκετοὶ ἐκ τῶν χωροφυλάκων ὡς καὶ ὁ ἐνωμοτάρχης. Τὸ χυθὲν αἷμα των ἔβαψεν ὁλόκληρον τὸ κτίριον, ἐπὶ μακρὸν δὲ διάστημα κατόπιν ἐσώζοντο καταφανῆ ἐπὶ τῶν ἐσωτερικῶν τοίχων τῆς Τραπέζης τὰ ἴχνη τῆς ἀφθόνου ἐκείνης αἱματοχυσίας.

Ἀποτέλεσμα ὅμως τῆς ἡρωικῆς θυσίας τοῦ ἐνωμοτάρχου καὶ τῶν ὑπ' αὐτὸν χωροφυλάκων, οἱ ὁποῖοι διὰ τῆς σθεναρᾶς καὶ ἀπεγνωσμένης ἀντιστάσεώς των, ἐτήρησαν μακρὰν τῆς Τραπέζης τοὺς ἅρπαγας καὶ ἐγκληματίας στασιαστάς, ἦτο τὰ χρήματα νὰ διασωθοῦν, διότι τὴν τελευταίαν στιγμὴν κατέφθασαν ἰσχυραὶ δυνάμεις στρατοῦ, αἱ ὁποῖαι διέλυσαν τὰ ἔνοπλα πλήθη τῶν κακοποιῶν καὶ ἀνέλαβον τὴν φρούρησιν τῆς Τραπέζης.

***

Αὐτὴ εἶναι, ἐν πάσῃ δυνατῇ συντομίᾳ, ἡ ἱστορία τῶν πρώτων τριάκοντα ἐτῶν τῆς ἡρωικῆς σταδιοδρομίας τῆς Χωροφυλακῆς. Μία ἱστορία εἰς τὴν ὁποίαν κυριαρχεῖ τὸ μαχητικὸν πνεῦμα, ἡ γενναιότης καὶ ἡ πίστις τῶν ἀνδρῶν τοῦ σώματος εἰς τὴν ἔννοιαν τοῦ δικαίου καὶ τοῦ νόμου.

Αὗται αἱ ἀρχαὶ κατέστησαν τὴν Χωροφυλακὴν ἀπὸ τῆς συστάσεώς της τὸ θεμέλιον τῆς δημοσίας ἀσφαλείας τῆς χώρας καὶ τὸ προπύργιον τῆς ἐσωτερικῆς ὁμαλότητος καὶ εὐρυθμίας. Καὶ αἱ ἀρχαὶ αὗται ἐτηρήθησαν καὶ τηροῦνται μετὰ θρησκευτικῆς εὐλαβείας μέχρι σήμερον, ἐπὶ 128 ἔτη, ὁπότε τὸ ἡρωικὸν σῶμα τῆς Βασιλικῆς Χωροφυλακῆς, χάρις εἰς τοὺς ἀπαραμίλλους ἀγῶνας του, ἐπαξίως περιβάλλεται μὲ τὸν φωτοστέφανον τῆς ἐθνικῆς εὐγνωμοσύνης.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ΄

ΚΟΜΜΑΤΑ ΚΑΙ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΙΣ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΟΘΩΝΙΚΗΝ ΒΑΣΙΛΕΙΑΝ

Η ΒΑΣΙΛΕΙΑ τοῦ Ὄθωνος εἶναι συνδεδεμένη μὲ τὰ πρῶτα στάδια τοῦ ἐλευθέρου πολιτικοῦ βίου τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος. Διὰ νὰ κατανοηθῇ ἡ ἱστορικὴ σημασία τοῦ μεγάλου αὐτοῦ γεγονότος, ὀφείλει νὰ ἀνατρέξῃ τις εἰς πολὺ παλαιοτέρας ἐποχάς. Ἡ ἀναδρομὴ αὐτὴ εἶναι χρήσιμος κατὰ τοῦτο: Θὰ ὑπενθυμίσῃ ὅτι ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς—ὅπως καὶ οἱ ἄλλοι λαοὶ ἐπίσης-ἐκυβερνῶντο κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους μὲ πολὺ διαφορετικὰ συστήματα ἀπὸ ἐκεῖνα ποὺ διεμορφώθησαν, ἰδίως μετὰ τὴν γαλλικὴν ἐπανάστασιν. Ἀπόλυτοι μονάρχαι διοικοῦσαν ἐπὶ μακροὺς αἰῶνας τοὺς λαοὺς καὶ ἐρρύθμιζον τὰς τύχας των, μὲ ὑποτελεῖς ἐκπροσώπους τοὺς τοπικοὺς ἡγεμόνας ἢ φεουδάρχας. Καὶ ὑπῆρχον μὲν ἰσχυραὶ πολιτικαὶ προσωπικότητες, αἱ ὁποῖαι κατίσχυον τῶν ἀντιπάλων των καὶ ἤσκουν ἐξουσίαν, ἀλλὰ πάντοτε ὑπὸ τὴν σκέπην καὶ τὴν εὔνοιαν τῶν Βασιλέων καὶ ὡς σύμβουλοι αὐτῶν, ἢ ἐκπρόσωποι τῆς θελήσεώς των, ὅπου τὸ δικαίωμα τοῦτο τοὺς παρείχετο.

Ἡ ἄνοδος εἰς τὰ μεγάλα κρατικὰ ἀξιώματα κατωρθοῦτο ἄλλοτε διὰ τῆς προσωπικῆς ἀξίας, ἄλλοτε διὰ τῆς εὐνοίας ἢ καὶ διὰ τεχνασμάτων, οὐχὶ σπανίως δὲ καὶ διὰ δολοφονίας τῶν ἀντιπάλων. Σημαντικὸν ρόλον ἐπίσης ἔπαιζε καὶ ἡ Ἐκκλησία, τῆς ὁποίας ἡ ἐπιρροὴ ἦτο μεγίστη.

Οἱ λαοὶ δὲν εἶχον δικαίωμα νὰ ἐκφράσουν γνώμην. Τὰ πρῶτα σπέρματα τοῦ κοινοβουλευτισμοῦ ἀνεφάνησαν εἰς τὴν Ἀγγλίαν. Ὡρισμέναι τάξεις κατ᾽ ἀρχάς, εὐρύτεραι κατόπιν, ἀπέκτησαν τὸ δικαίωμα τῆς ἐκπροσωπήσεως καὶ τῆς ἀναμίξεως εἰς τὰ κοινά. Καὶ ἀργότερον, μετὰ τὴν γαλλικὴν ἐπανάστασιν, ἡ πολιτικὴ ζωὴ τῶν κρατῶν τῆς Εὐρώπης ἤρχισε ν᾽ ἀναπτύσσεται ὡς αὐτοτελὴς κίνησις, ἀποβλέπουσα εἰς τὸ ν᾽ ἀποσπασθῇ, ὅσον τὸ δυνατὸν περισσότερον, ἀπὸ τὴν ἀπόλυτον ἐξάρτησιν τῶν ηγεμόνων, τῶν ὁποίων, ἀντιθέτως, περιωρίζετο βαθμιαίως ἡ ἐξουσία.

Εἰς αὐτὴν τὴν μεταβατικὴν περίοδον τῆς πολιτικῆς ζωῆς τῆς Εὐρώπης, ἐξερράγη ἡ Ἑλληνικὴ Ἐπανάστασις. Καὶ αἱ πρῶται κινήσεις πολιτικοῦ περιεχομένου καὶ αἱ πρῶται φανατικαὶ διαμάχαι εσημειω-

θησαν ἐνῷ ἀκόμη ὁ κατακτητὴς εὑρίσκετο ἐντὸς τῆς Ἑλλάδος, ὁ δὲ Ἰμπραὴμ κατεῖχε καὶ ἐδῄωνεν ὁλόκληρον τὴν Πελοπόννησον, ἐκτὸς τοῦ Ναυπλίου καὶ τῆς Ἐπιδαύρου.

Διὰ νὰ φθάσουν οἱ λαοὶ τῆς Εὐρώπης εἰς τὰ πρῶτα στάδια τοῦ κοινοβουλευτικοῦ πολιτεύματος καὶ αὐτὰ λίαν περιωρισμένα, ἐχρειάσθησαν αἰῶνες ἐθνικῆς ἐλευθερίας, κατὰ τοὺς ὁποίους καὶ ἡ συνείδησις τῶν μορφωμένων τοὐλάχιστον τάξεων ἀνεπτύσσετο καὶ ἐξαιρετικαὶ προσωπικότητες ἀνεφαίνοντο καὶ τὰ πνεύματα ἐκαλλιεργοῦντο καὶ αἱ πολιτικαὶ ἰδέαι διεσπείροντο καὶ συνεζητοῦντο καί, γενικῶς, τὸ μέσον πνευματικὸν ἐπίπεδον τῶν λαῶν ἀνήρχετο.

Εἰς τὴν Ἑλλάδα δὲν ὑπῆρχον τοιοῦτοι προκαταρκτικοὶ παράγοντες. Πῶς θὰ ἦτο ἄλλωστε δυνατὸν ν' ἀναπτυχθοῦν ὑπὸ τὸ καθεστὼς τῆς δουλείας τριῶν καὶ ἡμίσεως αἰώνων, ὅταν ἡ σπάθη τοῦ δυνάστου ἀπετέλει τὴν μόνην ἐξουσίαν, ἀλλὰ καὶ ὁ λαὸς ἦτο βυθισμένος εἰς τὸ πυκνότερον σκότος τῆς ἀμαθείας ;

Τὸ συμπέρασμα αὐτῆς τῆς ἀναγκαίας ἀναδρομῆς εἶναι ὅτι ὁ Ἑλληνικὸς λαός, ἐν τῷ συνόλῳ του, ἦτο πνευματικῶς καὶ ψυχικῶς ἀνώριμος διὰ ν' ἀσκήσῃ πλήρη πολιτικὰ δικαιώματα, ἀπαιτοῦντα προηγουμένως βαθμιαίαν καλλιέργειαν. Πλήρης πολιτικὴ ἐλευθερία ἐσήμαινε διὰ τὴν Ἑλλάδα νέαν ὑποδούλωσιν. Ἐσήμαινεν ἀναρχίαν, ἀσυδοσίαν, διάλυσιν τῶν πάντων. Κάτι παρόμοιον ἄλλωστε διεπιστώθη κατὰ τοὺς ἐπακολουθήσαντας σφοδροὺς πολιτικοὺς ἀγῶνας, ἀκόμη καὶ μετὰ τὴν χορήγησιν τοῦ Συντάγματος κατὰ τὸ 1843, ἀγῶνας κατὰ τοὺς ὁποίους οἱ Ἕλληνες ἐμάχοντο μεταξύ των μὲ τὴν αὐτὴν σκληρότητα μὲ τὴν ὁποίαν ἐπολέμησαν καὶ τοὺς Τούρκους. Ἀγῶνας κατὰ τοὺς ὁποίους, οἱ πρωτοστατήσαντες εἰς τὴν ἔξωσιν τοῦ Ὄθωνος πολιτικοί, οἱ ἐκθρονίσαντες τὸν πρῶτον Βασιλέα ὡς δεσμεύοντα τὰς πολιτικὰς ἐλευθερίας, δὲν ὠρρώδησαν πρὸ οὐδενὸς θεμιτοῦ καὶ ἀθεμίτου μέσου διὰ τὴν ἐπικράτησίν των, ἐκβιάζοντες ἐν παντὶ τὴν ἔκφρασιν τῆς δῆθεν ἐλευθέρας θελήσεως τοῦ λαοῦ.

Βεβαίως κατὰ τὴν περίοδον τῆς τουρκοκρατίας, δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ὑπάρξουν πολιτικαὶ προσωπικότητες. Καὶ τοῦτο διότι ἡ κυρία διεκδίκησις τοῦ ὑποδούλου Ἑλληνισμοῦ ἦτο ἡ ἐθνική του ἀπελευθέρωσις. Πρὸς αὐτὸν τὸν σκοπὸν ἔπρεπε νὰ τείνουν καὶ ἔτειναν κατὰ τὸ πλεῖστον ὅλαι αἱ προσπάθειαι. Ὑπῆρχον ὅμως ἐπιφανῆ πρόσωπα τὰ ὁποῖα ἤσκουν ἐπιρροὴν ἐπὶ τοῦ πλήθους. Καὶ ταυτα ἦσαν οἱ ἡρωικοὶ πρωταγωνισταὶ τοῦ Ἀρματωλισμοῦ καὶ τῆς Κλεφτουριᾶς, οἱ τοπικοὶ ἄρχοντες καὶ ἀρχηγοὶ μεγάλων οἰκογενειῶν –λόγῳ περιουσίας κυρίως– καὶ οἱ ἡγέται τῆς Ἐκκλησίας. Ἀπὸ αὐτοὺς προῆλθον κατόπιν οἱ θρυλικοὶ ἀγωνισταὶ τοῦ 21, οἱ ὁποῖοι κατέκτησαν μὲ τὴν στρατηγικήν των ἰδιοφυΐαν καὶ τὴν προσωπικήν των γενναιότητα τὴν δόξαν καὶ τὴν ἀθανασίαν. Καὶ αὐτὰ ἦσαν τὰ

πρόσωπα ἐκεῖνα πού ἡγήθησαν τῶν πρώτων πολιτικῶν ἀγώνων, πρὶν ἀκόμη ἐπιτευχθῇ ἡ ἀνεξαρτησία τοῦ ἀπελευθερωθέντος τμήματος τῆς Ἑλλάδος. Αὐτοὶ ἔγιναν ἀρχηγοὶ τῶν πολιτικῶν φατριῶν καὶ συγχρόνως ἐμπνευσταὶ φανατικοῦ μίσους καὶ ἡγέται τῶν εμφυλίων πολέμων.

Προσωπικαὶ διαφοραί, φιλοδοξίαι, ἐγωισμοί, οἰκονομικὰ συμφέροντα, ἐχώριζον τοὺς ἐπὶ κεφαλῆς τῶν πολιτικῶν μερίδων. Ἡ φωνὴ τῆς λογικῆς καὶ τῆς σωφροσύνης, ὁσάκις ἠκούετο, κατεπνίγετο ὡς ψίθυρος ἐν μέσῳ θορύβου. Διότι ὑπῆρξαν καὶ ἄνδρες μὲ κρίσιν, μὲ ὀρθοφροσύνην καὶ μετριοπάθειαν. Ἀλλὰ εἰς τὰς στιγμὰς τῆς ἐξάψεως τῶν πολιτικῶν καὶ προσωπικῶν παθῶν ποῖος τοὺς ἐλάμβανεν ὑπ' ὄψιν ;

Εἰς τὴν δημιουργίαν τοῦ πολιτικοῦ ἐκείνου ἡφαιστείου, μὲ τὰς πολλαπλᾶς εκρήξεις, όχι μικρὸν ρόλον ἔπαιζαν καὶ ἡ ἔμφυτος φιλοπρωτία τοῦ Ἕλληνος καὶ ὁ ἀτομικιστικός του χαρακτήρ. Εἰς ὅλους δὲ αὐτοὺς τοὺς παράγοντας πρέπει νὰ προστεθῇ καὶ ὁ οὐσιωδέστερος: Αἱ ἐπεμβάσεις τῶν ξένων. Δηλαδὴ τῶν τριῶν μεγάλων Δυνάμεων τῆς ἐποχῆς. Ἡ Ἀγγλία, ἡ Ρωσία καὶ ἡ Γαλλία, ἐπιδιώκουσαι ἑκάστη τὴν ἑδραίωσιν τῆς ἰδικῆς της ἐπιρροῆς ἐπὶ τῆς Ἑλλάδος, ὑπεκίνουν τοὺς πολιτικοὺς ἀρχηγούς, ἀνεμόχλευον τὰ πάθη, ἐδημιούργουν ζητήματα διὰ νὰ τὰ ἐκμεταλλευθοῦν καὶ καθίστων ὄργανα τῶν ἐπιδιώξεών των τὰ κόμματα.

Οὐδεὶς βεβαίως δικαιοῦται ν' ἀρνηθῇ τὸν πατριωτισμὸν τῶν πολιτικῶν ἀνδρῶν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ὅπως δὲν εἶναι δυνατὸν ν' ἀρνηθῇ καὶ τὰ ἐλαττώματά των. Οἱ ἡγέται τῶν διαφόρων πολιτικῶν παρατάξεων, ἐπίστευον ὅτι, ἀκολουθοῦντες τὴν πολιτικὴν αὐτῆς ἢ ἐκείνης τῆς Δυνάμεως, ἐξυπηρέτουν τὰ συμφέροντα καὶ τὰς βλέψεις τῆς Ἑλλάδος. Συχνά ὅμως διεψεύδοντο καὶ ἀνεγνώριζον μὲ πικρίαν τὸ σφάλμα των. Ἀλλὰ ἀτυχῶς ἡ ἱστορία ἐπανελαμβάνετο μὲ ἄλλα πρόσωπα...

Αἱ ὑποκινήσεις τῶν τριῶν μεγάλων Δυνάμεων καὶ αἱ διαφοραὶ ἀντιλήψεων ἐπὶ τοῦ θέματος πρὸς ποίαν ἐξ αὐτῶν ἔπρεπε νὰ κλίνῃ ἡ Ἑλλάς, ἐδημιούργησαν τρεῖς κυρίας πολιτικὰς μερίδας, ἑκάστη τῶν ὁποίων καὶ ἔλαβε τὸ ἀνάλογον ὄνομα. Οὕτω, τὰ τρία κόμματα ὠνομάσθησαν «ἀγγλικόν», «γαλλικὸν» καὶ «ρωσικόν». Καὶ αὐτὴ ἡ ὀνομασία εἶχε δοθῇ εἰς τὰ κόμματα πρὶν ἀκόμη ἔλθῃ ὁ Ὄθων εἰς τὴν Ἑλλάδα.

ΤΑ ΚΟΜΜΑΤΑ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΙΝ

Νομίζω ὅμως ὅτι εἶναι ἀπαραίτητον νὰ προηγηθῇ μία σύντομος ἐπισκόπησις εἰς τὰ πολιτικὰ πράγματα τῆς χώρας κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ ἐπαναστατικοῦ Ἀγῶνος.

Πρώτη πολιτικὴ ἐκδήλωσις τῆς ἐπαναστατημένης Ἑλλάδος, ὑπῆρξεν ἡ Α' Ἐθνικὴ Συνέλευσις τῆς Ἐπιδαύρου, ἡ ὁποία μὲ τὸ ψήφισμα

της 1ης Ἰανουαρίου 1822, ἐκήρυξε την πολιτικὴν ὕπαρξιν καὶ ἀνεξαρτησίαν τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους καὶ συνέταξε τὸν πρῶτον καταστατικὸν χάρτην, ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ ὁποίου θὰ ἐκυβερνᾶτο ἡ χώρα. Ἀλλὰ εἰς τὴν Συνέλευσιν ἐκείνην ἀνεφάνησαν καὶ αἱ πρῶται σοβαραὶ διχογνωμίαι, αἱ ὁποῖαι ἔμελλον νὰ ἔχουν δραματικωτέραν συνέχειαν, ὡς καὶ ὁ διαχωρισμὸς τῶν «πληρεξουσίων» εἰς δύο μερίδας : Εἰς τὸ κόμμα τῶν «πολεμικῶν», τοῦ ὁποίου ἡγοῦντο ὁ Θεόδωρος Κολοκοτρώνης καὶ ὁ Δημ. Ὑψηλάντης καὶ εἰς τὸ κόμμα τῶν «πολιτικῶν» μὲ ἡγέτην τὸν Ἀλέξανδρον Μαυροκορδᾶτον. Τὸ κόμμα τοῦτο ὠνομάσθη χαρακτηριστικῶς καὶ κόμμα τῶν «καλαμαράδων». Τοῦτο δέ, λόγῳ τῆς ἱκανότητος καὶ εὐφυΐας τοῦ ἀρχηγοῦ του, κατώρθωσε καὶ νὰ κατισχύσῃ εἰς τὴν Συνέλευσιν τῆς Ἐπιδαύρου καὶ νὰ δώσῃ τὴν πρώτην Κυβέρνησιν. Ὁ Δημ. Ὑψηλάντης περιωρίσθη εἰς τὸν τίτλον τοῦ Προέδρου τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως.

Ἡ Κυβέρνησις ἐκείνη, ἀντιμετωπίζουσα ὄχι μόνον τῶν ἀντιπάλων της τὴν πολεμικήν, ἀλλὰ καὶ ἐνδοκομματικὰς διενέξεις, λόγῳ μὴ ἱκανοποιήσεως τῶν φιλοδοξιῶν ὅλων καὶ μὴ εὑρίσκουσα μόνιμον ἕδραν διὰ νὰ ἐγκατασταθῇ καὶ ν' ἀσκήσῃ ἐξουσίαν, περιπλανωμένη δὲ ἀπὸ πόλεως εἰς πόλιν, εὑρέθη εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ συγκαλέσῃ δευτέραν Ἐθνοσυνέλευσιν. Αὕτη συνῆλθεν εἰς τὸ Ἄστρος τὴν 29ην Μαρτίου 1823. Ἐπρόκειτο εἰς τὴν πραγματικότητα οὐχὶ περὶ Ἐθνοσυνελεύσεως, ἀλλὰ περὶ συνονθυλεύματος 265 «πληρεξουσίων». Ὁ ἐκπληκτικὸς αὐτὸς ἀριθμὸς τῶν συνελθόντων ὠφείλετο εἰς τὸ γεγονός, ὡς ἀνέγραψε καὶ ὁ Νικ. Δραγούμης εἰς τὰς «Ἱστορικὰς Ἀναμνήσεις» του, ὅτι «δὲν ὑπῆρχε νόμος περὶ ἐκλογῆς, οἱ δὲ φέροντες ἀποδείξεις πληρεξουσιότητος, ἦσαν τριπλάσιοι καὶ τετραπλάσιοι τοῦ ἀπαιτουμένου ἀριθμοῦ».

Τὸ πλῆθος ἐκεῖνο τῶν πληρεξουσίων διηρέθη εὐθὺς ἀμέσως εἰς δύο ἐχθρικὰ στρατόπεδα, ἀγρυπνοῦντα ἡμέραν καὶ νύκτα καὶ ἕτοιμα νὰ συμπλακοῦν ἀνὰ πᾶσαν στιγμήν. Τὸ ἓν ἐκ τῶν στρατοπέδων εἶχεν ἐπὶ κεφαλῆς τὸν Πέτρον Μαυρομιχάλην, ἦτο δὲ παράταξις ἀποτελουμένη ἀπὸ πολιτικούς, προκρίτους καὶ μερικοὺς ὁπλαρχηγούς. Τὸ ἄλλο τῶν «πολεμικῶν» εἶχεν ἡγέτην τὸν Θεόδωρον Κολοκοτρώνην καὶ ἀπετελεῖτο κυρίως ἀπὸ στρατιωτικούς. Εὐτυχῶς τότε ἡ συμπλοκὴ ἀπεφεύχθη. Ἐπεκτράτησεν ἡ τακτικὴ τοῦ συμβιβασμοῦ. Οὕτω κατωρθώθη νὰ ὑπογραφῇ, μετά τινας τροποποιήσεις, τὸ Σύνταγμα τῆς Ἐπιδαύρου καὶ νὰ ψηφισθῇ ὁ πρῶτος ἐκλογικὸς νόμος, ὁ καθιερώνων τὴν ἔμμεσον ἐκλογήν. Κατὰ τὸν νόμον τοῦτον, ἑκάστη ἐπαρχία ἀριθμοῦσα πληθυσμὸν μέχρις 25 χιλιάδων, ἐξέλεγεν ἕνα «παραστάτην», ἄνω δὲ τοῦ ἀριθμοῦ τούτου δύο. Ἡ ἐκλογὴ τούτων ἐγίνετο εἰς τὴν πρωτεύουσαν ἑκάστης ἐπαρχίας ἀπὸ ἐκπροσώπους τῶν χωρίων, ἐπὶ τούτῳ συνερχομένους. Οἱ «παρα-

στάται» –βουλευταί– ἔπρεπε νὰ εἶναι ἡλικίας 25 ἐτῶν καὶ ἄνω καὶ νὰ ἔχουν κτηματικὴν περιουσίαν.

Καὶ εἰς τὴν Ἐθνικὴν Συνέλευσιν τοῦ Ἄστρους ἐπεκράτησε τὸ κόμμα τῶν πολιτικῶν καὶ ἀπὸ αὐτὸ κατηρτίσθη καὶ πάλιν ἡ Κυβέρνησις. Ἀλλὰ οἱ «πολεμικοί», βαρέως φέροντες τὸν παραγκωνισμόν των ἀπὸ τοὺς «καλαμαράδες» ἐσκέφθησαν ν' ἀνατρέψουν τὰς ἀποφάσεις τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως διὰ παντὸς μέσου. Κατόπιν τούτου ἀπεφάσισαν τὴν σύγκλησιν ἑτέρας Συνελεύσεως, ἀλλ' ἐν τῷ μεταξὺ ἐπῆλθε νέος συμβιβασμός, διὰ τῆς προσφορᾶς τῆς ἀντιπροεδρίας τοῦ Ἐκτελεστικοῦ εἰς τὸν Θεόδωρον Κολοκοτρώνην. Ὁ Κολοκοτρώνης ὅμως, ἀντιληφθεὶς ἐγκαίρως ὅτι ὁ ρόλος του δὲν ἦτο οὐσιαστικός, παρῃτήθη. Τὰ πνεύματα ὠξύνθησαν καὶ πάλιν. Ἐδημιουργήθη δὲ βαθεῖα ἀντίθεσις μεταξὺ Βουλευτικοῦ καὶ Ἐκτελεστικοῦ. Ἡ ρῆξις ἦτο ἐπὶ θύραις. Καὶ ἡ ἀφορμὴ ἐδόθη διὰ τῆς παύσεως, τὴν 24ην Σεπτεμβρίου 1823, ὑπὸ τῆς Βουλῆς τοῦ ὑπουργοῦ τῶν Οἰκονομικῶν Χαρ. Περρούκα, διότι, παρὰ τὸ σχετικὸν ἄρθρον τοῦ Συντάγματος, οὗτος ἐπέβαλε τὸ μονοπώλιον τοῦ ἅλατος. Τὸ Ἐκτελεστικὸν δὲν ἀπεδέχθη τὴν παῦσιν τοῦ ὑπουργοῦ, διότι ἡ ἀπόφασις δὲν ἐλήφθη ἀπὸ τὰ ἀπαιτούμενα δύο τρίτα τῶν πληρεξουσίων. Παραλλήλως ὅμως, συνέβαινον καὶ ἄλλα γεγονότα. Αἱ οἰκογένειαι Δεληγιάννη καὶ Πλαπούτα τοῦ κόμματος τῶν πολιτικῶν ἀμφότεραι, περιῆλθον εἰς ἔνοπλον ρῆξιν. Τὸ Ἐκτελεστικὸν ἀπέστειλε τότε εἰς Ἄκοβον τῆς Γορτυνίας τὸ μέλος αὐτοῦ Ἀνδρέαν Μεταξᾶν, διὰ νὰ συμβιβάσῃ τὰς ἀντιμαχομένας οἰκογενείας, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον τελικῶς ἐπετεύχθη.

Ἡ πλειοψηφία τῆς Βουλῆς ὅμως, συνελθοῦσα εἰς Ἄργος, καθήρεσε τὸν Ἀνδρέαν Μεταξᾶν, διότι ἡ ἀποστολή του ἔγινεν ἄνευ τῆς ἐγκρίσεώς της καὶ ἐξέλεξεν ἀντ' αὐτοῦ τὸν Ἰωάννην Κωλέττην. Ἀλλὰ τὸ Ἐκτελεστικὸν δὲν ἀπεδέχθη τὰς ἀποφάσεις τῆς Βουλῆς καὶ ἐξαπέστειλε στρατιωτικὰς δυνάμεις εἰς Ἄργος διὰ νὰ τὴν διαλύσουν. Κατόπιν τούτου οἱ βουλευταὶ διέφυγον εἰς Κρανίδι, ὅπου καὶ συνῆλθον τὴν 6ην Ἰανουαρίου 1824, καθήρεσαν τὸ Ἐκτελεστικὸν καὶ ἐξέλεξαν νέον, μὲ πρόεδρον τὸν Γεώργιον Κουντουριώτην καὶ μέλη τοὺς Παναγ. Μπότασην, Νικόλαον Λόντον, Ἀνδρέαν Ζαΐμην καὶ Ἰωάννην Κωλέττην. Τὰ καθαιρεθέντα μέλη τοῦ Ἐκτελεστικοῦ μετέβησαν τότε εἰς Τρίπολιν καὶ προεκήρυξαν νέας ἐκλογάς. Καὶ τοιουτοτρόπως ἡ μὴ ἀκόμη ἀπελευθερωθεῖσα Ἑλλάς, ἀπέκτα δύο Κυβερνήσεις καὶ δύο Βουλάς.

Κατὰ τὴν ἐπακολουθήσασαν, μοιραίως, ἐμφύλιον σύγκρουσιν, ὑπερίσχυσεν ἡ νέα Κυβέρνησις, ἡ στηριζομένη εἰς τὴν παράταξιν τῶν «πολιτικῶν». Ἀλλὰ καὶ τὸ κόμμα τοῦτο διεσπάσθη συντόμως λόγῳ προσωπικῶν ἀντιθέσεων. Ἐν τῷ μεταξὺ ἔγιναν μερικαὶ ἀνακατατάξεις ἀπὸ τοῦ ἑνὸς κόμματος εἰς τὸ ἄλλο καὶ διεξήχθησαν συμφιλιωτικαὶ συνεννοήσεις

μεταξὺ χθεσινῶν ἀντιπάλων, ὅπως τῶν 'Ανδρέα Ζαΐμη καὶ 'Ανδρέα Λόντου μὲ τὸν Θεόδωρον Κολοκοτρώνην. Ἤδη ὅμως ἠπειλεῖτο καὶ πάλιν ἔνοπλος ρῆξις, ἡ ὁποία τελικῶς καὶ ἐπραγματοποιήθη μετὰ τὴν β' σύνοδον τῆς 'Εθνικῆς Συνελεύσεως τὴν 3ην 'Οκτωβρίου 1824, κατὰ τὴν ὁποίαν ὑπερίσχυσαν οἱ ἐκ τῶν πολιτικῶν Κουντουριώτης καὶ Κωλέττης. 'Αλλ' ἀμέσως σχεδὸν ἐσημειώθη νέα περιπλοκὴ πλέον ἐπικίνδυνος. Οἱ 'Ανδρέας Ζαΐμης, 'Ανδρέας Λόντος καὶ Θεόδωρος Κολοκοτρώνης ἀπεφάσισαν νὰ λάβουν τὰ ὅπλα ἐναντίον τῆς Κυβερνήσεως, κηρύσσοντες τὴν Πελοπόννησον ἀνεξάρτητον ἀπὸ τὴν λοιπὴν 'Ελλάδα. Συνεπείᾳ τούτου ἐπηκολούθησε νέα ἐμφύλιος σύγκρουσις, κατὰ τὴν ὁποίαν πρὸ τῆς Τριπόλεως ἐφονεύθη καὶ ὁ υἱὸς τοῦ Θεοδώρου Κολοκοτρώνη, Πάνος. 'Εν συνεχείᾳ, μετὰ τὴν ἐπικράτησιν τῶν πολιτικῶν, ἐφυλακίσθη εἰς Ὕδραν ὁ Θ. Κολοκοτρώνης.

'Ολίγας ἡμέρας κατόπιν, ὁ 'Ιμπραὴμ ἀπεβιβάσθη εἰς Πελοπόννησον, σκορπίζων τὸ πῦρ καὶ τὸν θάνατον. Οἱ διηρημένοι Ἕλληνες, ἐνώπιον τοῦ κοινοῦ κινδύνου, ἐπανεῦρον τὸν ἑαυτόν των. 'Η Κυβέρνησις ἐχορήγησεν ἀμνηστίαν εἰς τοὺς ἀντιπάλους της καὶ ἀνέθεσε τὴν ἀρχιστρατηγίαν εἰς τὸν Θεόδωρον Κολοκοτρώνην. 'Ενώπιον τοῦ ἐχθροῦ, ὁ πολιτικὸς ἀνταγωνισμὸς περιέπεσεν, ἔστω καὶ προσωρινῶς, εἰς νάρκην.

Η ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ ΤΩΝ ΞΕΝΟΦΡΟΝΩΝ ΚΟΜΜΑΤΩΝ

'Η ἔξαψις τῶν πολιτικῶν παθῶν καὶ ἡ μάχη τῆς ἐπικρατήσεως τῶν ἀρχηγῶν τῶν κομμάτων ἐπανεμφανίσθησαν κατὰ τὴν Γ' 'Εθνικὴν Συνέλευσιν τῆς 'Επιδαύρου, τὴν συνελθοῦσαν τὴν 6ην 'Απριλίου 1826. Εἶχε σοβαρώτατα θέματα διὰ ν' ἀσχοληθῇ καὶ νὰ λάβῃ ἀποφάσεις ἡ Συνέλευσις ἐκείνη. Καὶ ὅμως τὸ ἀποτέλεσμα τῶν ἐν αὐτῇ συζητήσεων ἦτο κυρίως ἡ δημιουργία τῶν τριῶν μεγάλων πολιτικῶν μερίδων, αἱ ὁποῖαι ἔλαβον ἔκτοτε τὸ ὄνομα «ἀγγλικόν», «γαλλικὸν» καὶ «ρωσικὸν» κόμμα καὶ πέριξ τῶν ὁποίων περιεστράφη ἡ πολιτικὴ ζωὴ τοῦ τόπου καθ' ὅλην τὴν Βασιλείαν τοῦ Ὄθωνος[1].

Εἰς τὴν Συνέλευσιν ἐκείνην ἐξελέγη ἑνδεκαμελὴς ἐπιτροπὴ διὰ νὰ κυβερνήσῃ τὴν χώραν, μέχρι τοῦ Σεπτεμβρίου τοῦ 1826, ὁπότε ἡ Συνέ-

---

1. Οἱ ἀνήκοντες εἰς τὸ ρωσικὸν κόμμα εἶχον ἀποκληθῆ καὶ «Ναπαῖοι» ἐκ τοῦ ὀνόματος τοῦ Νάπα, ὁ ὁποῖος ἦτο φανατικὸς ρωσόφιλος. Οἱ τοῦ ἀγγλικοῦ κόμματος «Μπαρλαῖοι» ἀπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Μπάρλα, φανατικοῦ ἐπίσης ἀγγλόφρονος καὶ τοῦ γαλλικοῦ κόμματος «Μοσχομαγκῖται» ἀπὸ τὸν παλαιὸν ὀπαδὸν τοῦ Κωλέττη Μόσχον καὶ ἀπὸ τὴν λέξιν «Μάγκα» ἥτις ἐσήμαινε δεκαρχία. 'Επίσης τὸ γαλλικὸν κόμμα ὠνομάζετο καὶ κόμμα τῆς φουστανέλλας, λόγῳ τοῦ ὅτι ὁ ἀρχηγός του ἔφερε πάντοτε τὸ ἐθνικὸν ἔνδυμα.

λευσις θὰ συνήρχετο εἰς νέαν Σύνοδον. Ἐπεκράτησε δὲ τότε ἡ μερὶς τῶν Κολοκοτρώνη, Λόντου καὶ Ἀνδρέα Ζαΐμη, ὁ ὁποῖος καὶ ἐξελέγη πρόεδρος τῆς Ἐπιτροπῆς. Ἀπὸ τοπικιστικῆς ἀπόψεως ἡ νίκη ἀνῆκεν εἰς τοὺς Πελοποννησίους, οἵτινες σφοδρῶς ἀντεστρατεύοντο τοὺς Στερεοελλαδίτας. Καὶ αὐτὸς ὁ διαχωρισμός- ἡ αμοιβαία ἐχθρότης θὰ ἠδύνατο νὰ εἴπῃ τις- ἐξεδηλώθη εἰς τὴν νέαν σύνοδον της Γ' Ἐθνικῆς Συνελεύσεως, πού συνῆλθεν ἔπειτα ἀπὸ πολλὰς ἀναβολὰς καὶ διαφωνίας, ὡς πρὸς τὸν τόπον τῆς συγκλήσεώς της, τὴν 19ην Μαρτίου 1827 εἰς τὴν Τροιζῆνα. Τελικῶς ὅμως επεκράτησαν ψυχραιμότεραι σκέψεις καὶ ἀπεφεύχθησαν ἔνοπλοι συγκρούσεις.

Ἡ ἐν Τροιζῆνι Συνέλευσις ἐψήφισε τὸ νέον Σύνταγμα τῆς χώρας καὶ, τὴν 2αν Ἀπριλίου 1827, ἐξέλεξε τὸν Ἰωάννην Καποδίστριαν Κυβερνήτην τῆς Ἑλλάδος διὰ μίαν ἑπταετίαν. Ἡ ἔλευσις τοῦ Καποδίστρια εἰς τὴν χώραν, ὅστις ἐθεωρήθη ὡς ἐκπρόσωπος τῆς ρωσικῆς πολιτικῆς, ἐνέβαλεν εις ἀνησυχίας τὰς ἄλλας δύο μεγάλας Δυνάμεις, αἱ ὁποῖαι διέβλεπον ὅτι ἡ ρωσικὴ ἐπίδρασις θὰ ἑδραιοῦτο καὶ θὰ ἐλάμβανεν ἔκτασιν. Ἡ αντίδρασίς των δὲ ἐξεδηλώθη διὰ τῆς ἐνισχύσεως τῶν δύο ἄλλων κομμάτων : Τοῦ αγγλικοῦ, τοῦ ὁποίου ἡγεῖτο ὁ Ἀλέξανδρος Μαυροκορδᾶτος, καὶ τοῦ γαλλικοῦ, τοῦ ὁποίου αρχηγὸς ἦτο ὁ Ι. Κωλέττης. Ἡγέτης τοῦ ρωσικοῦ κόμματος ἦτο ὁ Θ. Κολοκοτρώνης.

Ἐντὸς ολίγου σχετικῶς χρονικοῦ διαστήματος ἡ κομματικὴ πάλη ἐκορυφώθη. Ἐγεννήθησαν δυσαρέσκειαι καὶ ἐξεδηλώθησαν αἰτιάσεις ἐναντίον τοῦ Καποδίστρια. Ἡ ἀντίδρασις ἐναντίον τοῦ Κυβερνήτου διενηργεῖτο κυρίως ἐκ μέρους τοῦ αγγλικοῦ κόμματος. Ἡ κατάστασις ὁσημέραι ὠξύνετο καὶ τὰ κομματικὰ μίση, ὑποδαυλιζόμενα ἀπὸ τὰς ξενικὰς επεμβάσεις, ἐξέφανον τέλος τὴν δολοφονίαν τοῦ Καποδίστρια.

Ἐν συνεχεία ἐξελέγη τριμελὴς διοικητικὴ ἐπιτροπὴ διὰ νὰ κυβερνήσῃ τὴν χώραν μέχρι τῆς συγκλήσεως νέας Συνελεύσεως. Ἡ ἐπιτροπὴ ἀπετελέσθη ἀπὸ τὸν Αὐγουστῖνον Καποδίστριαν, τὸν Θεόδωρον Κολοκοτρώνην καὶ τὸν Ἰωάννην Κωλέττην. Ἀργότερον, εἰς τὴν Δ' Ἐθνικὴν Συνέλευσιν τοῦ Ἄργους, ὁ Κολοκοτρώνης ἐπέβαλεν ὡς κυβερνήτην τὸν Αὐγ. Καποδίστριαν.

Τοῦτο ὅμως προεκάλεσεν ἔντονον τὴν ἀντίδρασιν τῆς ἀντιπολιτεύσεως, συνησπισμένης πλέον ἐναντίον τοῦ Αὐγουστίνου Καποδίστρια καὶ τοῦ ρωσικοῦ κόμματος. Τὰ δύο κόμματα, αγγλικὸν καὶ γαλλικόν, ἐνεφανίσθησαν ὡς μια παράταξις ὑπὸ τὸν τίτλον «Κόμμα τῶν Συνταγματικῶν». Ἐντὸς ολίγου δε ἐκήρυξαν ἐπανάστασιν, ὑπὸ τὴν ηγεσίαν τοῦ Κωλέττη, εναντίον τοῦ Αὐγουστίνου. Ἡ ἐπανάστασις ἐπεκράτησε. Καὶ ὁ Αὐγουστῖνος παρῃτήθη τὴν 29ην Μαρτίου 1832. Τῇ ἐπεμβάσει τῶν πρεσβευτῶν τῶν μεγάλων Δυνάμεων, ἐσχηματίσθη προσωρινὴ διοικητικὴ ἐπι-

τροπή, ἡ ὁποία ὅμως λόγῳ πλειοψηφίας εἰς αὐτὴν ἐκπροσώπων τοῦ ρωσικοῦ κόμματος ηὐξήθη εἰς ἑπταμελῆ, ἀποτελεσθεῖσα ἐκ τῶν Γ. Κουντουριώτου, Α. Ζαΐμη, Ι. Κωλέττη, Δ. Ὑψηλάντη, Α. Μεταξᾶ, Δ. Πλαπούτα καὶ Κωσταντ. Μπότσαρη. Ἡ ἐπιτροπὴ αὕτη θὰ ἐξετέλει χρέη ἀνωτάτης ἀρχῆς μέχρι τῆς ἐλεύσεως τοῦ Βασιλέως. Παραλλήλως δὲ ἐσχηματίσθη καὶ Κυβέρνησις ἀπὸ τὸν Σπ. Τρικούπην, ὅστις ἦτο καὶ ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν, τὸν Γ. Ζωγράφον τῶν Στρατιωτικῶν, τὸν Ἀλ. Μαυροκορδᾶτον τῶν Οἰκονομικῶν, τὸν Δ. Βούλγαρην τῶν Ναυτικῶν, τὸν Δ. Χρηστίδην τῶν Ἐσωτερικῶν, τὸν Χ. Κληνάρην τῆς Δικαιοσύνης καὶ τὸν Ι. Ρίζον Νερουλὸν τῆς Παιδείας.

Τὴν 26ην Ἰουλίου 1832 κληθεῖσα ἡ Δ' τῶν Ἑλλήνων Ἐθνικὴ Συνέλευσις ἐπανέλαβε τὰς ἐργασίας της εἰς τὴν Πρόνοιαν τοῦ Ναυπλίου, ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ Πανούτσου Νοταρᾶ. Αὕτη προέβη εἰς τὴν ἐπικύρωσιν τῆς ἐκλογῆς τοῦ Ὄθωνος ὡς Βασιλέως, τὴν ὁποίαν εἶχε ἤδη ψηφίσει ἡ Γερουσία τὴν 26ην Ἀπριλίου. Ἐν συνεχείᾳ ἡ Ἐθνοσυνέλευσις συνεκρότησεν ἐπιτροπὴν διὰ τὸν καταρτισμὸν Συντάγματος. Αὐστηρὰ διακοίνωσις ὅμως τῶν τριῶν πρεσβευτῶν τῶν μεγάλων Δυνάμεων ἐκάλεσε τὴν Συνέλευσιν νὰ διακόψῃ τὸ ἔργον της, μὲ τὴν αἰτιολογίαν ὅτι τοῦτο δὲν ἠδύνατο νὰ συνεχισθῇ ἄνευ τῆς συνδρομῆς τῆς Βασιλικῆς ἐξουσίας.

Ἡ Συνέλευσις ἠρνήθη ν' ἀποδεχθῇ τὰς ἀξιώσεις τῶν πρεσβευτῶν καὶ ἐπεχείρησε νὰ συνεχίσῃ τὸ ἔργον της, παρὰ τὴν ἀποχώρησιν τοῦ ἀρχηγοῦ τοῦ ἀγγλικοῦ κόμματος. Ἀλλ' ἡ διάλυσίς της ἐπῆλθε μετ' ὀλίγον, τὴν 10ην Αὐγούστου 1832, καὶ μάλιστα κατὰ τρόπον βίαιον, διὰ τῆς συλλήψεως ὑπὸ στρατιωτικῶν τοῦ προέδρου αὐτῆς Π. Νοταρᾶ καὶ μερικῶν πληρεξουσίων, ἐνῷ οἱ λοιποὶ ἀπεχώρησαν. Πολιτικὴ συνέπεια τῆς διαλύσεως τῆς Συνελεύσεως, ἦτο καὶ ἡ διάλυσις τοῦ κόμματος τῶν «Συνταγματικῶν», τὸ ὁποῖον εἶχε συντεθῆ ὑπὸ τῶν δύο μερίδων, τῆς ἀγγλικῆς καὶ τῆς γαλλικῆς, διὰ τὴν ἐπιτυχίαν τῶν κοινῶν ἐπί τι διάστημα ἐπιδιώξεών των.

***

Ἀπὸ τῆς διαλύσεως τῆς ἐν Προνοίᾳ Ἐθνοσυνελεύσεως, μέχρι τῆς ἀφίξεως τοῦ Ὄθωνος, ἐπεκράτησεν εἰς τὴν χώραν πλήρης ἀναρχία. Ἡ Ἐθνοσυνέλευσις εἶχε διαλυθῆ. Ἡ Γερουσία εἶχε προηγουμένως καταργηθῆ ὑπ' αὐτῆς. Ἡ διοικητικὴ ἐπιτροπὴ εἶχε διασπασθῆ. Ἀλλὰ καὶ ἡ Κυβέρνησις ἐσπαράσσετο ἀπὸ ἐσωτερικὰς διαφοράς. Οὕτως οἱ ὁπλαρχηγοὶ κατέστησαν οὐσιαστικῶς κύριοι ὁλοκλήρων περιφερειῶν, φορολογοῦντες τοὺς κατοίκους, δικάζοντες καὶ καταδικάζοντες, ἐνῷ οἱ στρατιῶται ἐλεηλάτουν τὸν πληθυσμόν.

Τέλος τῇ μεσολαβήσει τοῦ Θεοδώρου Κολοκοτρώνη ἀνασυνεστήθη ἡ Γερουσία, ἡ ὁποία καὶ ἐπεκύρωσε τὴν ἐκλογὴν τριμελοῦς ἐπιτροπῆς, ἀπὸ τὸν Κωλέττην, τὸν Ζαίμην καὶ τὸν Μεταξᾶν, διὰ νὰ διοικήσῃ τὴν χώραν μέχρι τῆς ἀφίξεως τοῦ Βασιλέως. Ἀλλὰ τὸ γαλλικὸν κόμμα, βλέπον ὅτι ὁ ἡγέτης αὐτοῦ Ι. Κωλέττης εὑρίσκετο ἐν μειοψηφίᾳ ἔναντι τῶν ἄλλων, ἠρνήθη ν' ἀποδεχθῇ τὰς πράξεις τῆς Γερουσίας. Ἐπῆλθε τότε νέα ἀναταραχή, ἡ ὁποία ἐνετάθη μὲ τὴν σύλληψιν τοῦ προέδρου τῆς Γερουσίας Τσαμαδοῦ. Οἱ πολιτικοὶ ἀρχηγοὶ ἐμαίνοντο ἐναντίον ἀλλήλων. Οἱ οπαδοί των ἐτέλουν ἐν ἀναβρασμῷ. Τὰ πνεύματα ἦσαν ἐν ἐξάψει καὶ τὰ κομματικὰ πάθη ἔφθανον μέχρις ἐξοντώσεως τῶν ἀντιπάλων.

Κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο τῆς πλήρους ἐξαρθρώσεως τῶν πάντων ὁ ταλαιπωρημένος καὶ ἐξουθενωμένος ἀπὸ τὸν Ἀγῶνα τῆς ἀνεξαρτησίας καὶ τὰς ἐμφυλίους διαμάχας λαός, πενόμενος καὶ ἀδικούμενος ὑπὸ πάντων, ἀνέμενεν ἐναγωνίως τὸν Βασιλέα Ὄθωνα ὡς ἐγγύησιν τάξεως, εὐνομίας καὶ ὁμαλότητος, ὡς τέρμα τῶν δεινῶν του καὶ ὡς ἀφετηρίαν μιᾶς καλυτέρας ζωῆς.

Αὐταὶ ἦσαν αἱ πολιτικαὶ συνθῆκαι τὰς ὁποίας εὗρεν ὁ Ὄθων ὅταν ἦλθεν εἰς τὴν Ἑλλάδα.

Τὴν κατάστασιν αὐτὴν ἐγνώριζον ἡ Ἀντιβασιλεία καὶ ὁ Ὄθων δεδομένου ὅτι εἶχον πλήρως ἐνημερωθῇ κατὰ τὸ οκτάμηνον διάστημα τὸ ὁποῖον προηγήθη τῆς ἐλεύσεώς των. Εἰς δὲ τὴν προκήρυξιν τὴν ὁποίαν ἐξέδωσε κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς ἀφίξεώς του ὁ Βασιλεύς, μὲ τὰς ὑπογραφὰς τῶν μελῶν τῆς Ἀντιβασιλείας, ὑπῆρχε σαφὴς ὑπαινιγμὸς ἀναφερόμενος εἰς τὰς πολιτικὰς διαμάχας καὶ συγχρόνως θερμὴ ἔκκλησις ὅπως λησμονηθοῦν αὗται «... Μὲ πλήρη πεποίθησιν - ἐτονίζετο εἰς τὴν προκήρυξιν–ἀποτείνω τὴν φωνήν μου πρὸς ἐσᾶς Ἕλληνες καὶ ζητῶ ν' ἀφιερώσητε μοναδικῶς εἰς τὸ ἑξῆς ἐν ἀδελφικῇ ἀγάπῃ τὰς δυνάμεις σας ἐκ συμφώνου μὲ ἐμὲ εἰς τὸ κοινὸν καλὸν καὶ μὴ στέρξητε ποτὲ ν' ἀφανισθῶσιν, ἐν τῷ μέσῳ τῶν σπασμῶν καὶ τῶν σπαραγμῶν τῶν ἐμφυλίων διχονοιῶν καὶ τῆς ἀναρχίας, τὰ ἀγαθὰ ὅσα ἀπεκτήσατε διὰ τῆς ἀνδρείας σας...».

Δυστυχῶς, ἡ πατριωτικὴ ἔκκλησις τοῦ Ὄθωνος δὲν εἰσηκούσθη. Ὁ χαρακτὴρ τῶν Ἑλλήνων δὲν ἦτο δυνατὸν ν' ἀλλάξῃ καὶ συνήθειαι ἀποκτηθεῖσαι εἰς τὸν στίβον αἱματηρῶν πολιτικῶν ἀγώνων, δὲν κατέστη δυνατὸν νὰ ἐγκαταλειφθοῦν. Τοσούτῳ μᾶλλον, καθ' ὅσον καὶ αἱ μεγάλαι Δυνάμεις ὑπεδαύλιζον τὰ πολιτικὰ πάθη, ἀποβλέπουσα ἑκάστη πρὸς ἴδια συμφέροντα καὶ ἰδίους σκοπούς.

ΤΑ ΚΟΜΜΑΤΑ ΕΠΙ ΑΝΤΙΒΑΣΙΛΕΙΑΣ

Κατὰ τὴν πρώτην περίοδον τῆς βασιλείας τοῦ Ὄθωνος, ἤτοι ἀπὸ τῆς ἀφίξεώς του μέχρι τῆς ἐνηλικιώσεώς του τὴν 20ὴν Μαΐου 1835, διάστημα κατὰ τὸ ὁποῖον ἐκυβέρνα ἡ Ἀντιβασιλεία, δὲν ἐσημειώθη ἀξιόλογος πολιτικὴ δρᾶσις. Δυσαρέσκειαι πολλαί, βεβαίως, ὑπῆρχον καὶ ἐδημιουργοῦντο, διότι καὶ αἱ ἀπαιτήσεις πάσης φύσεως, ἦσαν πολλαὶ καὶ δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἱκανοποιηθοῦν. Ἀλλ' ἡ Ἀντιβασιλεία συνέχιζε τὸ ἔργον της, διὰ τὴν διοργάνωσιν τοῦ Κράτους, διὰ τὸν καταρτισμὸν συγχρονισμένου τακτικοῦ στρατοῦ καὶ διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς οἰκονομικῆς ζωῆς τοῦ τόπου. Διεπράχθησαν βεβαίως καὶ σφάλματα κατὰ τὴν περίοδον ἐκείνην. Ἀλλὰ τοῦτο ἦτο ἀναπόφευκτον, δεδομένου ὅτι ἡ Ἀντιβασιλεία εἶχε ν' ἀντιμετωπίση ποικίλας ἀντιδράσεις, διαβολὰς καὶ ἐμπόδια. Ἀλλὰ καὶ διότι οἱ ἀποτελοῦντες τὴν Ἀντιβασιλείαν ἄνδρες ἦσαν ἄνθρωποι μὲ διαφορετικὴν παίδευσιν καὶ νοοτροπίαν καὶ μὲ ἀντιλήψεις σχηματισθείσας εἰς Εὐρωπαϊκὸν περιβάλλον. Αὐτὴ δὲ ἡ διαφορὰ ψυχοσυνθέσεως καὶ τρόπου σκέψεως, φυσικὸν ἦτο νὰ ὁδηγήση εἰς παρεξηγήσεις καὶ σφάλματα.

Ἀνεξαρτήτως τούτου, τὰ πολιτικὰ πράγματα τοῦ τόπου δὲν παρουσίασαν ὕφεσιν. Τὰ μίση μεταξὺ τῶν ἀρχηγῶν τῶν κομμάτων ὑφίσταντο, ἄλλοτε ἐμφανῆ καὶ ἄλλοτε κεκαλυμμένα. Παρὰ τὴν ἀπόλυτον ἄσκησιν τῆς ἐξουσίας ὑπὸ τῆς Ἀντιβασιλείας, καθ' ὅλον τὸ τριετὲς διάστημα τῆς διακυβερνήσεώς της, τὰ τρία κόμματα, ἀγγλικόν, γαλλικὸν καὶ ρωσικόν, δὲν ἔπαυσαν ραδιουργοῦντα καὶ ἀλληλομαχόμενα, ὑποκινούμενα εἰς τὰς ἐνεργείας των ταύτας πάντοτε ὑπὸ τῶν ξένων πρεσβευτῶν. Ἀκόμη καὶ μέλη τῆς Ἀντιβασιλείας ἐπιστεύετο –καὶ ἦτο ἀληθὲς– ὅτι ἀπέκλινον πρὸς τὴν μίαν ἢ τὴν ἄλλην πολιτικὴν μερίδα. Πάντως γεγονὸς εἶναι ὅτι τὸ ρωσικὸν κόμμα διετέλει τότε ἐν μειονεκτικῇ θέσει ἔναντι τῶν ἄλλων δύο.

Η Ἀντιβασιλεία, εὐθὺς μετὰ τὴν ἄφιξίν της, διετήρησεν ἐπὶ δίμηνον εἰς τὴν Ἀρχὴν τὸ Ὑπουργεῖον Σπυρίδωνος Τρικούπη, κατόπιν δὲ προέβη εἰς τὸν ἀνασχηματισμὸν τούτου. Οὐσιαστικῶς ὅμως τὴν ἐξουσίαν ἤσκει τὸ Συμβούλιον τῆς Ἀντιβασιλείας, μὲ ἐπὶ κεφαλῆς τον πρόεδρον αὐτοῦ κόμητα Ἄρμανσπεργκ. Μετὰ τὴν ἐνηλικίωσίν του ὁ Ὄθων, ἐπιθυμῶν νὰ διατηρήση ἀνεξαρτησίαν ἔναντι τῶν κομμάτων, διώρισε τὸν Ἄρμανσπεργκ ἀρχικαγκελλάριον- πρωθυπουργόν, οὗτος δὲ ἀπεμάκρυνε τον Ι. Κωλέττην καὶ τὸν Ἀλ. Μαυροκορδᾶτον ἐξ Ἑλλάδος, τοποθετήσας αὐτοὺς ὡς πρεσβευτὰς εἰς Παρισίους καὶ Μόναχον. Τοιουτοτρόπως οἱ ἡγέται τῶν δύο κομμάτων, ἀγγλικοῦ καὶ γαλλικοῦ, εἶχον στερηθῆ τῆς δυνατότητος ν' ἀναμοχλεύσουν ἐκ νέου τὰ πολιτικὰ πάθη.

Συγχρόνως ὁ Βασιλεὺς Ὄθων προέβη εἰς τὴν ἑξῆς σημαντικὴν πο-

λιτικὴν πρᾶξιν : Συνέστησε τὸ «Συμβούλιον τῆς 'Επικρατείας», εἰς τὸ ὁποῖον διώρισεν ἐπιφανεῖς ἄνδρας ἐκ τοῦ πολιτικοῦ καὶ στρατιωτικοῦ κόσμου. Αἱ ἀποφάσεις τοῦ Συμβουλίου εἶχον συμβουλευτικὴν ἀξίαν διὰ τὸν Βασιλέα, ἀλλ' ἡ καθιέρωσις τοῦ θεσμοῦ τούτου ἦτο ἀρκετὴ διὰ νὰ δείξῃ τὰς ἀγαθὰς προθέσεις, ἀπὸ τὰς ὁποίας ἐνεφορεῖτο ὁ Ὄθων ὅσον ἀφορᾷ τὸν τρόπον τῆς διοικήσεως τῆς χώρας. Πρόεδρος τοῦ Συμβουλίου διωρίσθη ὁ Γεώργιος Κουντουριώτης.

'Αλλ' ἂν οὕτως ἱκανοποιήθησαν ἀρκεταὶ φιλοδοξίαι ἀγωνιστῶν καὶ πολιτικῶν, ὑπῆρξαν πολὺ περισσότεροι ἐκεῖνοι ποὺ παρεμερίσθησαν. Κατόπιν τούτου ἤρχισε καὶ ἐναντίον τοῦ Συμβουλίου 'Επικρατείας σφοδρὰ ἀντίδρασις, παραλλήλως δὲ καὶ ἡ πρώτη κίνησις διὰ τὴν χορήγησιν Συντάγματος. Ἡ μῆνις πάντων τῶν δυσηρεστημένων ἐστρέφετο κυρίως κατὰ τοῦ Ἄρμανσπεργκ, ἐναντίον τοῦ ὁποίου ἔβαλλον καὶ αἱ ἐφημερίδες τῆς ἀντιπολιτεύσεως. Τὴν θέσιν τοῦ Ἄρμανσπεργκ ἐκλόνισαν ἐπίσης καὶ αἱ ἀλλεπάλληλοι στάσεις, ποὺ ἐξεδηλώθησαν κατὰ τὸ 1836. Καὶ ὁ Ὄθων, ἐπανερχόμενος ἐξ Εὐρώπης, μετὰ ἐννεάμηνον ἀπουσίαν, κατὰ τὴν ὁποίαν καὶ ἐτέλεσε τοὺς γάμους του, προέβη εἰς τὴν παῦσιν του. Τὸν Ἄρμανσπεργκ ἀντ κατέστησεν ὁ Ρούντχαρτ, ἀλλὰ καὶ ἐναντίον τούτου ἡ ἀντιπολίτευσις ἐξαπέλυσε συστηματικὴν ἐπίθεσιν, μὲ τὴν καταγγελίαν ὅτι ἦτο ὄργανον τῆς «αὐστριακῆς πολιτικῆς». Τὴν νέαν αὐτὴν ἐπίθεσιν εἰς τὴν ὁποίαν μετεῖχε καὶ τὸ γαλλικὸν κόμμα, κατηύθυνε κυρίως τὸ ἀγγλικὸν διὰ τοῦ Ἄγγλου πρεσβευτοῦ Λάϊονς, ὁ ὁποῖος εἶχε μεταβάλει τὴν 'Αγγλικὴν Πρεσβείαν εἰς κέντρον ὅλων τῶν δυσηρεστημένων. 'Απὸ ἐκεῖ προήρχοντο καὶ τὰ κηρύγματα περὶ Συντάγματος καὶ λαϊκῶν ἐλευθεριῶν, τὰ ὁποῖα οἱ Ἄγγλοι διωχέτευον ὁσάκις ἐπεθύμουν νὰ δημιουργήσουν ἀνωμαλίας εἰς τὴν χώραν. Ἡ συνεχὴς αὐτὴ ἀντίδρασις, ἡ ἐμπνεομένη ὑπὸ τοῦ Λάϊονς, ὑπέσκαπτε συστηματικῶς τὴν θέσιν τοῦ Ρούντχαρτ, ὁ ὁποῖος μετὰ δεκάμηνον διάστημα ἀπὸ τῆς ἀφίξεώς του παρητήθη τῆς πρωθυπουργίας.

Ὁ Ὄθων δὲν διώρισε νέον πρωθυπουργόν. 'Απεφάσισε νὰ προεδρεύῃ ὁ ἴδιος τοῦ ὑπουργικοῦ Συμβουλίου, ἐν ἀπουσίᾳ του δέ, ὡς καθώριζε τὸ σχετικὸν Διάταγμα, θὰ τὸν ἀντικαθίστων εἰς τὴν προεδρίαν ὁ πρόεδρος τοῦ Συμβουλίου 'Επικρατείας Γ. Κουντουριώτης, ἢ ὁ ἀντιπρόεδρος τούτου 'Ανδρέας Ζαΐμης.

Ἡ ἀντιπολίτευσις ὅμως δὲν ἱκανοποιήθη. Συνέχισε τὴν δρᾶσιν της, μὲ κύριον αἴτημα τὴν χορήγησιν Συντάγματος. Τὰ νήματα τῆς ἀντιπολιτευτικῆς δράσεως ἐκινοῦντο ἀπὸ τὸ Λονδῖνον, ὁ δὲ λόρδος Πάλμερστον δὲν ἔπαυεν ἐκδηλώνων ὄχι ἁπλῶς ἐπιθυμίας, ἀλλ' ἀξιώσεις διὰ τὴν παροχὴν συνταγματικῶν μεταρρυθμίσεων, διότι ἐπίστευεν ὅτι ἡ ἀποδοχὴ τούτων θ' ἀπέβαινε πρὸς ὄφελος τῆς ἀγγλικῆς πολιτικῆς.

Ἐνώπιον τῆς κρισιμότητος τῆς καταστάσεως καὶ διὰ νὰ κατασιγάσῃ τὰ ἐν ἐξεγέρσει πνεύματα ὁ Ὄθων ἔκρινεν, ὅτι ἐπεβάλλετο ν' ἀναθέσῃ τὴν πρωθυπουργίαν εἰς τὸν Ἀλέξανδρον Μαυροκορδᾶτον, πρεσβευτὴν τότε ἐν Λονδίνῳ. Εἰς τοῦτο σύμφωνος ἦτο καὶ ἡ Γαλλία, ἡ ὁποία ἐφρόνει ὅτι κατὰ τὰς κρισίμους ἐκείνας περιστάσεις ὁ Μαυροκορδᾶτος θ'ἀπετύγχανε. Συνεπῶς, θὰ ἐμειοῦτο καὶ τὸ ἀγγλικὸν κόμμα. Ἐπιστρέφων εἰς Ἑλλάδα, ὁ Μαυροκορδᾶτος συνηντήθη εἰς Παρισίους, ἔνθα παρέμεινε ἐπί τινας ἡμέρας, μὲ τὸν Γάλλον πρωθυπουργὸν Γκυζῶ καὶ μὲ τὸν ἐκεῖ Ἕλληνα πρεσβευτὴν Ἰωάννην Κωλέττην, ἀρχηγὸν τοῦ γαλλικοῦ κόμματος.

Ὁ Μαυροκορδᾶτος ἔφθασεν εἰς Ἀθήναις τὴν 31ην Μαΐου 1841 καὶ ἐσχημάτισε Κυβέρνησιν τὴν 24ην Ἰουνίου. Ἡ νέα Κυβέρνησις συνεκροτήθη ὡς ἑξῆς : Ἀλεξ. Μαυροκορδᾶτος, Πρωθυπουργὸς καὶ ὑπουργὸς τῶν Ἐσωτερικῶν, Δ. Χρηστίδης-τοῦ γαλλικοῦ κόμματος-τῶν Ἐξωτερικῶν, Σ. Βαλέττας τῶν Ἐκκλησιαστικῶν, Λ. Μελᾶς τῆς Δικαιοσύνης, Α. Κριεζῆς τῶν Ναυτικῶν, Τισσαμενὸς τῶν Οἰκονομικῶν καὶ Α. Μεταξᾶς- τοῦ ρωσικοῦ κόμματος- τῶν Στρατιωτικῶν. Ἡ Κυβέρνησις συμπεριελάμβανεν ἐκπροσώπους καὶ τῶν τριῶν κομμάτων. Ἀλλὰ δὲν κατώρθωσε νὰ ἐπιζήσῃ ἐπὶ μακρὸν αὕτη. Μετὰ ἕνα καὶ ἥμισυ μῆνα παρῃτήθη, χωρὶς οὐδὲν νὰ πραγματοποιήσῃ καὶ ὁ Ὄθων ἀνέλαβε καὶ πάλιν τὴν Προεδρίαν τῆς Κυβερνήσεως. Ἐν αὐτῇ, ἐκ τῶν παλαιῶν ὑπουργῶν παρέμειναν μόνον ὁ Α. Κριεζῆς καὶ ὁ Δ. Χρηστίδης, ὅστις καὶ ἀνέλαβε τὸ ὑπουργεῖον Ἐσωτερικῶν. Μέλη τῆς νέας Κυβερνήσεως διωρίσθησαν ὁ Ι. Ρῖζος, ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν, ὁ Γ. Ράλλης τῆς Δικαιοσύνης καὶ ὁ Ἀλ. Βλαχόπουλος τῶν Στρατιωτικῶν. Ἐν ἀπουσίᾳ τοῦ Ὄθωνος προήδρευε τοῦ ὑπουργικοῦ Συμβουλίου ὁ Α. Κριεζῆς, ὁ ὁποῖος ἐθεωρεῖτο ἐκ τῶν πλέον ἀφωσιωμένων εἰς τὸν Βασιλέα.

Μὲ τὴν Κυβέρνησιν ἐκείνην ὁ Ὄθων διώκησε τὴν χώραν μέχρι τῆς 3ης Σεπτεμβρίου 1843. Ἦτο δὲ μία περίοδος πλήρης ἀνησυχιῶν καὶ ταραχῶν. Διότι ἡ Ἀγγλία, βαρέως φέρουσα τὴν σύντομον ἀποχώρησιν τοῦ Μαυροκορδάτου ἀπὸ τὴν πρωθυπουργίαν, ἐξαπέλυσεν ἔντονον διαβρωτικὴν ἐπίθεσιν, ἀποβλέπουσαν εἰς τὴν ὀργάνωσιν τῆς στάσεως τῆς 3ης Σεπτεμβρίου, εἰς τὴν ὁποίαν ἔλαβον μέρος καὶ τὰ τρία κόμματα, συνεργαζόμενα, ἀλλὰ καὶ ἀλληλοϋποβλεπόμενα, ἀκριβῶς ὅπως καὶ αἱ ἐμπνεύστριαί των μεγάλαι Δυνάμεις.

Πολιτικὴ ἀστάθεια, ἐσωτερικαὶ ἀναταραχαί, ὀξύτης εἰς τοὺς κομματικοὺς ἀγῶνας, καὶ συνεχεῖς ἀφανεῖς καὶ ἐμφανεῖς ἐπεμβάσεις τῶν μεγάλων Δυνάμεων, ἀπετέλεσαν τὰ κύρια χαρακτηριστικὰ τῆς συνταγματικῆς περιόδου τῆς βασιλείας τοῦ Ὄθωνος. Ἄξιον δὲ ἰδιαιτέρας σημειώσεως εἶναι τὸ γεγονὸς ὅτι αὐτοί, οἱ ὁποῖοι πρωτηγωνίστησαν εἰς τὴν ἐπιβολὴν

τοῦ Συντάγματος, ἐν ὀνόματι δῆθεν τῶν λαϊκῶν ἐλευθεριῶν, ὅταν εὑρίσκοντο εἰς τὴν ἐξουσίαν, ἀλλὰ καὶ ἐκτὸς αὐτῆς, ἐπέδειξαν τὴν ἐσχάτην περιφρόνησιν πρὸς τὴν λαϊκὴν θέλησιν, μετερχόμενοι πᾶν μέσον, καὶ τὴν ὠμὴν βίαν ἀκόμη, διὰ νὰ νοθεύσουν τὸ φρόνημα τοῦ λαοῦ καὶ νὰ ἐκβιάσουν τὸ ἀποτέλεσμα τῶν ἑκάστοτε ἐκλογῶν. Καὶ τὸ περίεργον εἶναι ὅτι οἱ δημιουργοὶ αὐτῆς τῆς καταστάσεως, οἱ ἀρχηγοὶ τῶν κομμάτων, ἐπέρριπτον πάντοτε τὰς εὐθύνας ἐξ ὁλοκλήρου εἰς τὸν Ὄθωνα, τὸν ὁποῖον διαρκῶς ᾐτιῶντο ὅτι δῆθεν παρεβίαζε τὸ Σύνταγμα.

ΤΑ ΚΟΜΜΑΤΑ ΕΠΙ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΗΣ ΜΟΝΑΡΧΙΑΣ

Ἐν συνόλῳ, κατὰ τὴν 19ετῆ συνταγματικὴν περίοδον, ἐκυβέρνησαν ἀλληλοδιαδόχως τὴν χώραν δώδεκα Κυβερνήσεις καὶ ἐξελέγησαν ἑπτὰ Βουλαί. Πρώτη Κυβέρνησις, μετὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1843, ἦτο ἡ ὑπὸ τὸν ἀρχηγὸν τοῦ ρωσικοῦ κόμματος Ἀνδρέαν Μεταξᾶν, εἰς τὴν ὁποίαν ἔλαβον μέρος καὶ ἐκπρόσωποι τῶν ἄλλων κομμάτων. Ὀλίγας ἑβδομάδας βραδύτερον μετέσχον ὁ Ἰωάννης Κωλέττης καὶ ὁ Ἀλέξανδρος Μαυροκορδᾶτος, ὡς ὑπουργοὶ ἄνευ χαρτοφυλακίου, διὰ νὰ δώσουν περισσότερον κῦρος εἰς τὴν Κυβέρνησιν. Ἀμφότεροι ἦλθον εἰς Ἀθήνας εἰδικῶς πρὸς τοῦτο, ὁ μὲν Κωλέττης ἐκ Παρισίων, ὁ δὲ Μαυροκορδᾶτος ἐκ Κωνσταντινουπόλεως.

Πρῶτον μέλημα τῆς Κυβερνήσεως ἐκείνης ἦτο νὰ συγκαλέσῃ τὴν Ἐθνοσυνέλευσιν, ἡ ὁποία καὶ ἤρχισε τὰς ἐργασίας της τὴν 8ην Νοεμβρίου 1843. Τὸ κύριον ἔργον τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως ἦτο νὰ ψηφίσῃ τὸ Σύνταγμα, τὸ ὁποῖον καὶ ἐδημοσιεύθη τὴν 18ην Μαρτίου 1844. Ἡ Συνέλευσις ἐψήφισε καὶ τὸν πρῶτον «συνταγματικὸν» ἐκλογικὸν νόμον, ὁ ὁποῖος ἔθετεν ὡρισμένους περιορισμοὺς εἰς τὴν ἐξάσκησιν τοῦ δικαιώματος τῆς ψήφου. Τὸ δικαίωμα τοῦτο εἶχον μόνον οἱ ἔχοντες συμπληρώσει τὸ 25ον ἔτος τῆς ἡλικίας των καὶ κατέχοντες ἰδιοκτησίαν ἢ ἐξασκοῦντες ἐπάγγελμα ἢ ἀνεξάρτητον ἐπιτήδευμα. Ἀκόμη στενώτερα περιοριστικὰ ὅρια καθωρίζοντο διὰ τοὺς ἐκλεξίμους, οἱ ὁποῖοι ἔπρεπε νὰ εἶχον συμπληρώσει τὸ τριακοστὸν ἔτος καὶ νὰ κατεῖχον ἰδιοκτησίαν ἀξίας τουλάχιστον 10 χιλιάδων δραχμῶν, ποσὸν σεβαστὸν διὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην. Ἀλλ' ἡ καθολικὴ ψηφοφορία, ὅπως ἔχει γενικευθῆ σήμερον, δὲν ὑπῆρχε τότε ὄχι μόνον εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἀλλ' οὔτε καὶ εἰς τὰ Εὐρωπαϊκὰ κράτη ἀκόμη. Ἄλλο χαρακτηριστικὸν τοῦ ἐκλογικοῦ νόμου ἦτο ἡ διάρκεια τῶν ἐκλογῶν, ἡ ὁποία καθωρίζετο ὀκταήμερος, ἀλλ' ἡ ὁποία δὲν ἦτο σύγχρονος δι' ὅλην τὴν χώραν. Ἀκριβῶς δὲ ἡ ἐλαστικότης εἰς τὰ χρονικὰ περιθώρια τῶν ἐκλογῶν, καθίστα εὐχερεῖς καὶ τὰς ἐπεμβάσεις καὶ τὰς νοθείας.

Ἐν πάσῃ περιπτώσει, ἡ ψήφισις τοῦ Συντάγματος ἐγένετο χαρμοσύνως δεκτὴ ἀπὸ τὸ πλεῖστον τοῦ λαοῦ, ὁ ὁποῖος, βαυκαλιζόμενος ἀπὸ τὰς ὑποσχέσεις τῶν πολιτικῶν, εἶχε στηρίξει πολλὰς ἐλπίδας εἰς τὴν πολιτειακὴν μεταβολήν. Πολὺ ταχέως ὅμως ὁ ἐνθουσιασμὸς ἐσβέσθη καὶ ἀνεφάνη ἡ σκληρὰ πραγματικότης. Καὶ τοῦτο διότι ἤρχιζε πλέον ἡ εὐτελεστέρα κομματικὴ συναλλαγή.Κατὰ χιλιάδας συνέρρεον οἱ θεσιθῆραι ἀπὸ πάσης ἑλληνικῆς γωνίας. Πληρεξούσιοι ὑπέβαλλον μακροὺς καταλόγους ἀπαιτήσεων ὑπὲρ συγγενῶν, φίλων καὶ ὀπαδῶν. Τότε δὲ ἐτέθησαν καὶ αἱ πρῶται βάσεις τῆς ρουσφετολογίας, ἡ ὁποία ἔκτοτε ἀπέβη ἀληθὴς μάστιξ τῆς πολιτικῆς, ἀλλὰ καὶ τῆς ἐν γένει ζωῆς τοῦ τόπου.

***

Μετὰ τὴν ψήφισιν τοῦ Συντάγματος, ἐσχηματίσθη τὴν 30ὴν Νοεμβρίου ἡ πρώτη συνταγματικὴ Κυβέρνησις ὑπὸ τὸν Ἀλέξανδρον Μαυροκορδᾶτον. Παρ' ὅλον δὲ ὅτι εἶχον γίνει προτάσεις συνεργασίας καὶ εἰς τὸν Κωλέττην, οὗτος ἠρνήθη, ὑποσχεθεὶς ὅμως ὑποστήριξιν εἰς τὸν ἀρχηγὸν τοῦ ἀγγλικοῦ κόμματος. Ἀλλὰ τὸ ρωσικὸν κόμμα, ὑπὸ τὸν Ἀνδρέαν Μεταξᾶν, ἔβλεπε μὲ δυσμενὲς ὄμμα τὴν νέαν κυβέρνησιν, τὴν ὁποίαν ὑπεστήριζεν ἡ ἀγγλικὴ πολιτική. Καὶ ἤρχισεν ἔντονον ἀγῶνα ἐναντίον της. Ὁ Μεταξᾶς ἵδρυσε καὶ μυστικήν, δῆθεν δημοκρατικήν, ἑταιρίαν, μὲ τὸ ἔμβλημα : «Ἐθνικότης, ὀρθοδοξία, ἀνεξαρτησία ἀπὸ πάσης ἐξωτερικῆς ἐπηρείας». Τὸ ρωσικὸν κόμμα ἐν συνεχείᾳ διωργάνωσε καὶ τὰς αἱματηρὰς ταραχὰς τῆς 1ης Ἰουνίου 1844 εἰς τὴν πρωτεύουσαν.

Ἀλλὰ καὶ ὁ Κωλέττης, ἀπρακτῶν καὶ τηρῶν ἐφεκτικὴν στάσιν κατ' ἀρχάς, δὲν ἐβράδυνε νὰ στραφῇ καὶ ἐκεῖνος κατὰ τοῦ Μαυροκορδάτου καί, συγκεντρώσας ἐνόπλους ὀπαδούς του ἀπὸ τὴν Ἤπειρον, τὴν Θεσσαλίαν καὶ τὴν Μακεδονίαν, ἐξαπέλυσε τὰς βιαίας διαδηλώσεις τῆς 11ης Ἰουνίου, μὲ τὸ σύνθημα : «Θάνατος εἰς τὸν Μαυροκορδᾶτον», τὸν ὁποῖον ἐκατηγόρει ὅτι ἐπρόδιδε τὴν πατρίδα εἰς τοὺς Ἄγγλους...

Ὑπὸ τοιαύτας συνθήκας διενηργήθησαν αἱ πρῶται βουλευτικαὶ ἐκλογαί, αἱ ὁποῖαι, λόγῳ τῶν ταραχῶν, καίτοι εἶχον ὁρισθῇ ἀρχικῶς διὰ τὴν 27ην Ἰουλίου, ἀνεβλήθησαν διὰ τὴν 30ὴν καὶ τελικῶς διεξήχθησαν τὴν 3ην Αὐγούστου. Θὰ πρέπει δὲ νὰ τονισθῇ ὅτι αἱ πρῶται ἐκεῖναι ἐκλογαὶ ἦσαν αἱ μόναι αἱ ὁποῖαι ἔγιναν μὲ ἀμεροληψίαν ἐκ μέρους τῆς Κυβερνήσεως. Καὶ ἀπόδειξις τούτου ἦτο τὸ γεγονὸς ὅτι κατὰ τὰς ἐκλογὰς ἐκείνας, παρὰ τὰς κατηγορίας περὶ ἐπεμβάσεων καὶ νοθείας, ποὺ ἐξετοξεύοντο ἐναντίον τοῦ Μαυροκορδάτου, ἡ ἀντιπολίτευσις ἐξῆλθε πανίσχυρος. Δι' ὃ καὶ ὁ Μαυροκορδᾶτος παρῃτήθη τὴν 4ην Αὐγούστου 1844, πρὶν ἀκόμη συνέλθῃ ἡ Βουλή.

Ὁ θριαμβευτὴς τῶν ἐκλογῶν Ἰωάννης Κωλέττης ἐσχημάτισε τὴν

νέαν Κυβέρνησιν την 6ην Αὐγούστου 1844, εἰς τὴν ὁποίαν ἐκάλεσε νὰ μετάσχῃ καὶ τὸ ρωσικὸν κόμμα, διὰ τοῦ ἀρχηγοῦ του Ἀνδρέα Μεταξᾶ. Πρωθυπουργός, ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν καὶ προσωρινῶς τῶν Ἐσωτερικῶν καὶ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν ἦτο ὁ Ἰωάννης Κωλέττης, τῶν Οἰκονομικῶν καὶ προσωρινῶς τῶν Ναυτικῶν ὁ Ἀνδρέας Μεταξᾶς, τῆς Δικαιοσύνης ὁ Ζ. Βάλβης καὶ τῶν Στρατιωτικῶν ὁ Κιτσος Τζαβέλλας. Τὴν ἑπομένην, 7ην Αὐγούστου, ἡ νέα Κυβέρνησις ἀπηύθυνε προκήρυξιν πρὸς τὸν λαόν, πρὸς τὸν ὁποῖον ἔδιδεν ἀφειδῶς ὑποσχέσεις εὐνομίας, χρηστῆς διοικήσεως καὶ ἀμεροληψίας. Ἰδοὺ τὸ κείμενον τῆς ἱστορικῆς ἐκείνης προκηρύξεως:

«Αἱ περιστάσεις τοῦ τόπου εἶναι δειναί, εἶναι κρίσιμοι, ἀλλὰ θαρροῦντες εἰς τὴν θείαν Πρόνοιαν, ἥτις ἀείποτε μᾶς ἐξέτεινε χεῖραν ἀρωγόν, θαρροῦντες εἰς τὸν πατριωτισμόν, τὸν ὁποῖον καὶ εἰς τὴν ἐποχὴν ταύτην ἐδείξατε, θαρροῦντες τέλος πάντων εἰς τὸν φιλόνομον χαρακτῆρα τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ καὶ εἰς τὴν ὁποίαν ἔχει τάσιν πρὸς τὴν εἰρηνικὴν ἀνάπτυξιν καὶ πρόοδον τῆς κοινωνίας, ἀπεδέχθημεν τὴν βασιλικὴν ἐντολήν. Σκοπὸν πλάγιον μηδένα ἔχοντες ἐξηγούμεθα θαρραλέως καὶ εἰλικρινῶς τὸν ὁποῖον μέλλομεν νὰ τρέξωμεν δρόμον. Ἀποστρεφόμεθα τὴν ἀποκλειστικότητα. Δικαιοσύνη καὶ ἀμεροληψία εἶναι τὸ σύνθημά μας. Ἀκρίβεια θρησκευτικὴ εἰς τὴν ἐφαρμογὴν τοῦ πολυτίμου Συντάγματός μας καὶ τῶν ἐν ἰσχύϊ νόμων. Προτίμησις θυσιῶν, ἀγώνων, ἀμέμπτου διαγωγῆς, συνάμα καὶ ἱκανότητος εἰς τὰς δημοσίας θέσεις. Βράβευσις τῆς ἀρετῆς καὶ καταδίωξις τῆς κακίας. Οἰκονομία ὅσον ἐνδέχεται αὐστηρὰ εἰς τὰ πάντα. Ἔχοντες εἰς τὸ φρόνημα ἡμῶν ταῦτα καὶ αἴσθημα βοηθὸν τὴν ἐμπιστοσύνην τοῦ Βασιλέως καὶ ἐνίσχυσιν τὴν ὁμόνοιαν καὶ τὴν συνδρομήν σας, ἔστε βέβαιοι, συμπολῖται, ὅτι μὲ τὴν βοήθειαν τοῦ Ὑψίστου, θέλομεν καταβάλει πᾶσαν προσπάθειαν ὑπὲρ τῆς κοινῆς εὐημερίας σας, ἔχοντες πάντοτε ὡς προσφιλέστατον καὶ οὐσιωδέστατον ἀντικείμενον τῶν διαπράξεών μας τὴν λαμπρότητα καὶ ἐνίσχυσιν τοῦ συνταγματικοῦ θρόνου τοῦ σεβαστοῦ ἡμῶν Βασιλέως Ὄθωνος. Πρώτιστον δὲ ἔργον θέλει εἶσθαι ἡ ὅσον ἔνεστι ταχυτέρα ἔναρξις τῶν Βουλῶν ἀπεχουσῶν πάσης ἐπεμβάσεως εἰς τὰς μήπω περαιωθείσας βουλευτικὰς ἐκλογάς».

Τὸ κυβερνητικὸν αὐτὸ πρόγραμμα, τὸ ὁποῖον ἐξετίθετο ἐν τῇ προκηρύξει, ἐνεποίησε βαθεῖαν ἐντύπωσιν εἰς τὸν λαὸν καὶ ἀνεπτέρωσε τὰς ἐλπίδας του διὰ μίαν καλυτέραν αὔριον. Ἕνα μῆνα ἀργότερον ὅμως τὰ πνεύματα μετεστράφησαν ἄρδην καὶ τὸν ἐνθουσιασμὸν διεδέχθη ἡ πλέον στυγνὴ ἀπογοήτευσις.

Ὅταν ἐπερατώθησαν αἱ ἐκλογαί, συνῆλθεν ἐπὶ τέλους ἡ Βουλὴ τὴν 7ην Σεπτεμβρίου 1844. Καὶ ἀπὸ ἐκεῖ ἤρχισεν ἡ πρώτη διάψευσις τῶν ὑψηλῶν ἐπαγγελιῶν τῆς πρώτης κοινοβουλευτικῆς Κυβερνήσεως τῆς χω-

ρας, περὶ «ἀμεροληψίας», «δικαιοσύνης» καὶ «ἐφαρμογῆς τοῦ πολυτίμου Συντάγματος». Διότι, ἂν καὶ νικήτρια τῶν ἐκλογῶν, ἡ Κυβέρνησις ἔθεσεν ὡς πρώτιστον σκοπὸν νὰ ἐκδιώξῃ τῆς Βουλῆς ὅσον ἠδύνατο περισσοτέρους βουλευτὰς τοῦ Μαυροκορδάτου. Τοῦτο δὲ τὸ ἐπέτυχεν εὐχερῶς διὰ τῆς ἀκυρώσεως μὲ οἱανδήποτε πρόφασιν τῆς ἐκλογῆς τῶν ἀντιπάλων της. Κατώρθωσεν οὕτως ἡ Κυβέρνησις νὰ ἐκβάλῃ περὶ τοὺς τεσσαράκοντα βουλευτάς, τῶν ὁποίων ἠκυρώθη ἡ ἐκλογή, δὲν ἐδίστασε δὲ καὶ τὸν Μαυροκορδᾶτον ν' ἀπομακρύνῃ τῆς Βουλῆς, ἂν καὶ οὗτος εἶχεν ἐκλεγῆ εἰς τρεῖς ἐκλογικὰς περιφερείας καὶ ὑπὸ τοῦ Πανεπιστημίου [1].

Ἡ ἔναρξις τῶν ἐργασιῶν τῆς πρώτης Ἑλληνικῆς βουλευτικῆς συνόδου, εἰς τὴν ὁποίαν παρέστησαν καὶ τὰ μέλη τῆς Γερουσίας, προσέλαβεν ἐκτάκτως πανηγυρικὸν χαρακτῆρα, ὁ δὲ βασιλεὺς Ὄθων ἀνέγνωσε τὸν κάτωθι λόγον:

«Κύριοι Βουλευταὶ καὶ κύριοι Γερουσιασταί,

» Διὰ τῆς συνδρομῆς τοῦ θρόνου καὶ τοῦ Ἔθνους ἐθεμελιώθη τὸ Σύνταγμα. Διὰ τῆς αὐτῆς συνδρομῆς ἐπίσης εἰλικρινῶς καὶ νομίμως θέλουν ἀναπτυχθῆ προοδευτικῶς καὶ ζωογονηθῆ ἐπὶ τὸ κρεῖττον αἱ θεσμοθεσίαι μας. Εἴθε καὶ ἡ Θεία Πρόνοια νὰ φανῇ ἀρωγὸς καὶ ἀντιλήπτωρ εἰς τὰς κοινὰς ταύτας προσπαθείας καὶ ἐνεργείας μας.

» Αἱ μεταξὺ τῶν ξένων Δυνάμεων σχέσεις μου εἶναι φιλικώταται καὶ αἰσθάνομαι ἐνδόμυχον χαρὰν τοῦ νὰ σᾶς ἀναγγείλω τοῦτο, ἀλλ' ὀφείλομεν ἰδιαιτέραν εὐγνωμοσύνην πρὸς ἐκείνας, αἵτινες θερμότερον ἐνισχύσασαι τοὺς ἀγῶνας μας, ὑπεστήριξαν πραγματικῶς καὶ διατελοῦσιν ὑποστηρίζουσαι καὶ προστατεύουσαι τὴν ἀνεξαρτησίαν ἡμῶν.

» Τὸ Ὑπουργεῖον μου θέλει σᾶς παρουσιάσει τὴν ὀργανικὴν ἐν γένει καὶ οἰκονομικὴν τοῦ Κράτους κατάστασιν καὶ ἔχον ὑπ' ὄψει πόσον αὐστηρὰ οἰκονομία εἶναι ἀναγκαία, θέλει σᾶς ζητήσει τὰ πρὸς τὴν ἐνέργειαν τῆς δημοσίου ὑπηρεσίας καὶ τὴν δι' ὠφελίμων ἐργασιῶν προετοιμασίαν τοῦ μέλλοντός μας, ἀνάλογα μέσα.

» Τὰ δικαιώματα τοῦ ἐνδόξου παρελθόντος, δὲν θέλουσι παντάπασι παραμεληθῆ. Θέλει ἐπίσης ἐπιστήσει τὴν προσοχήν μας τῆς ἱερᾶς θρησκείας ἡ λαμπρότης, ὁ διὰ τῶν καταλληλοτέρων νομοσχεδίων, ὅσον ἔνεστιν, ἀκριβὴς διοργανισμὸς καὶ ἡ κραταίωσις αὐτῆς καὶ τῆς δημοσίας ἀσφαλείας ἡ ἀνάπτυξις, προσέτι δὲ καὶ ἡ τελειοποίησις καὶ βελτίωσις τοῦ στρατοῦ τοῦ προωρισμένου διὰ τὴν ἀσφάλειαν τοῦ Κράτους καὶ ἀκριβῆ τῶν νόμων ἐκτέλεσιν. Ἔργον ὑμῶν εἶναι, κύριοι, νὰ συνδράμητε τὴν Κυβέρνησίν μου διὰ τῆς ἐγκρίσεως τῶν τοιούτων δικαίων μέσων νὰ μὴ

---

1. Κατόπιν Νομοθετικοῦ Διατάγματος ἐξέλεγον τότε ἴδιον βουλευτὴν οἱ καθηγηταὶ τοῦ Πανεπιστημίου.

ἀπαντήσῃ κατὰ τὴν διεύθυνσιν τῶν γενικῶν πραγμάτων τοῦ Κράτους προσκόμματα ἐπιζήμια καὶ εἰς ἰδιωτικὰ καὶ εἰς τὰ γενικὰ συμφέροντα.

» Νομοσχέδια, ὅσον ἔνεστιν, ἱκανὰ νὰ ἐγγυῶνται διὰ τῆς ἐλευθερίας ἁπάντων τὴν ἀσφάλειαν ἑνὸς ἑκάστου, νὰ προαγάγωσιν εἰς τὴν σημαίαν μας τὴν ἐμπιστοσύνην ἐκείνην, τῆς ὁποίας εἴμεθα ἄξιοι, νὰ εὐκολύνωσι τὴν γεωργίαν, τὴν βιομηχανίαν, τὸ ἐμπόριον καὶ τὴν ναυτιλίαν μας θέλουσι καθυποβληθῇ εἰς τὰς ἐμβριθεῖς σκέψεις παρὰ τοῦ Ὑπουργείου μου. Ἡ ἁπλοποίησις τῆς νομοθεσίας καὶ ἡ μὲ τὴν τοῦ Ἔθνους κατάστασιν μᾶλλον συνᾴδουσα τροποποίησις αὐτῆς, θέλει γίνει ἀντικείμενον τῆς πρώτης ταύτης συνόδου.

» Πιστεύσατέ με, κύριοι, ὅτι αἰσθάνομαι μεγίστην πατριωτικὴν συντριβὴν κατὰ τὴν ἐπίσημον ταύτην ἡμέραν, συλλογιζόμενος πόσον σοβαρὰ εἶναι τὰ ἀντικείμενα ἐπὶ τῶν ὁποίων θέλομεν ἐνασχοληθῆ καὶ πόσην σημαντικὴν ἐπιρροὴν θέλουν ἔχει εἰς τὰ μεγάλα συμφέροντα τῆς Ἑλλάδος αἱ ἀποφάσεις τῆς πρώτης ταύτης συνόδου.

» Ἂς φιλοτιμηθῶμεν λοιπὸν διὰ τῆς εἰλικρινοῦς συμπράξεως καὶ διὰ τῆς φρονήσεώς μας νὰ διατηρηθῇ καὶ νὰ βελτιωθῇ ὅ,τι ἀπεκτήθη διὰ τῶν λαμπρῶν ἀνδραγαθημάτων σας καὶ διὰ τῶν σημαντικῶν θυσιῶν σας. Ἂς φιλοτιμηθῶμεν νὰ ἐξαλείψωμεν πάσας τὰς ἀναμνήσεις λυπηρῶν τινων καὶ δυσαρέστων διατρεξάντων, ἂς μὴ μείνῃ ἄλλο ἴχνος αὐτῶν παρὰ ἡ ἅμιλλα, ἡ πατριωτικὴ καὶ ἀξιέπαινος ἅμιλλα τοῦ νὰ πράξωμεν τὰ καλά, καὶ μὲ τὴν ἀκράδαντον θέλησιν τοῦ εἰς τοῦτο ἐμμένειν, ἂς εἰσέλθωμεν εἰς τὴν εὐθεῖαν καὶ τακτικὴν ὁδόν, ἥτις μόνη θέλει φέρει τὴν φίλην ἡμῶν πατρίδα εἰς τὴν ἐπιθυμητὴν εὐδαιμονίαν καὶ δόξαν.

» Αὕτη εἶναι ἡ ἐνδόμυχος καὶ διακαὴς εὐχὴ τῆς καρδίας μου καὶ ὅλη ἡ ζωή μου θέλει εἶσθαι ἀφιερωμένη εἰς τὴν ὑπεράσπισιν τῶν ἐλευθεριῶν μας καὶ εἰς τὴν προαγωγὴν καὶ εὐημερίαν τοῦ Ἔθνους, δι᾽ ὃ καὶ πρὸς τὴν ὑψηλὴν ταύτην ἐντολὴν ἀπαιτῶ τὴν συνδρομήν σας καὶ πάντες ὁμοθυμαδὸν ἂς ἐπικαλεσθῶσιν τὴν ἐξ ὕψους ἀντίληψιν.

» Κηρύττω τὴν ἔναρξιν τῆς Βουλευτικῆς Συνόδου ἐνεστῶτος ἔτους».

Εὐθὺς ἀμέσως ἡ Βουλὴ ἐψήφισε τὸν κανονισμὸν καὶ ἐπεδόθη εἰς τὸν ἔλεγχον τῆς ἐκλογῆς τῶν βουλευτῶν, μετὰ τὸ πέρας τῆς ὁποίας οἱ ἐν τῷ Κοινοβουλίῳ φίλοι τοῦ Μαυροκορδάτου περιωρίσθησαν εἰς δώδεκα! Ἀποτέλεσμα τῆς προώρου ἐπιβολῆς τοῦ κοινοβουλευτισμοῦ ἐν Ἑλλάδι, ἦτο ὅτι ἐπεκράτησεν ἀπόλυτος κομματικὴ ἀσυδοσία, ἡ δὲ συναλλαγή, ἡ παρανομία καὶ ἡ διαφθορὰ ἀνεπτύχθησαν εἰς ἀπίθανα ὅρια. Ὁ λαὸς δέ, ἐν ὀνόματι τοῦ ὁποίου ἐγένετο ἡ μεταβολή, ὑφίστατο συνεχῆ καταπίεσιν ὑπὸ τῶν κυβερνητικῶν ὀργάνων καὶ τῶν βουλευτῶν.

Ἡ Κυβέρνησις Κωλέττη, παρὰ τὴν ἀγγλικὴν ἐχθρότητα καὶ τὸν ἀγῶνα τὸν ὁποῖον ἀνέλαβεν ἡ ἀντιπολίτευσις ἐναντίον της καὶ τὰς στά-

σεις ποὺ ἀντιμετώπισεν, ἔμεινεν εἰς τὴν ἀρχὴν μὲ μερικὰς μεταβολὰς εἰς τὰ πρόσωπα τῶν ὑπουργῶν ἐπὶ τριετίαν, μέχρι τῶν νέων ἐκλογῶν, αἱ ὁποῖαι ὡρίσθησαν διὰ τὴν 10ην 'Ιουλίου 1847.

Καθ' ὅλον τὸ διαρρεῦσαν διάστημα τῆς διακυβερνήσεως τῆς χώρας ὑπὸ τὸν Ι. Κωλέττη οὐδὲν σχεδὸν ἄξιον λόγου ἐπίτευγμα συνετελέσθη, τεῖνον εἰς τὴν ἀνόρθωσιν καὶ πρόοδον τῆς χώρας. 'Εν τούτοις, χάρις εἰς τὴν φαυλοκρατικήν του ἐπιδεξιότητα καὶ κατὰ τὰς διεξαχθείσας νέας ἐκλογάς, ὁ Κωλέττης ἐσημείωσε νέον θρίαμβον ἐξασφαλίσας συντριπτικὴν πλειοψηφίαν. 'Αλλὰ δὲν ἔζησε διὰ ν' ἀπολαύσῃ τοὺς καρποὺς τῆς νίκης του. Ἕνα καὶ ἥμισυ μῆνα μετὰ τὰς ἐκλογὰς τὴν 31ην Αὐγούστου 1847, ἀπεβίωσεν.

ΣΥΝΕΧΗΣ ΕΝΑΛΛΑΓΗ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΝ

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Κωλέττη, ἐπισυβάντα εἰς δυσκόλους ἐθνικὰς περιστάσεις, ὁ Ὄθων διετήρησε τὴν αὐτὴν σύνθεσιν τῆς κυβερνήσεως ἀναθέσας τὴν πρωθυπουργίαν εἰς τὸν ὑπουργὸν τῶν Στρατιωτικῶν Κίτσον Τζαβέλλαν. Λόγῳ ὅμως τῆς δυσμενοῦς διὰ τὴν Ἑλλάδα ρυθμίσεως τοῦ ζητήματος, τὸ ὁποῖον ἐδημιουργήθη ἐκ τῆς δικαιολογημένως αὐστηρᾶς στάσεως τοῦ Βασιλέως ἔναντι τοῦ πρεσβευτοῦ τῆς Τουρκίας Μουσούρου, ἡ Κυβέρνησις Τζαβέλλα παρητήθη τὴν 7ην Μαρτίου 1848. Ὁ Ὄθων ἐκάλεσε τότε εἰς τὴν 'Αρχὴν τὸν Γεώργιον Κουντουριώτην, ὁ ὁποῖος καὶ κατήρτισε Κυβέρνησιν μὲ πρόσωπα ἀνήκοντα εἰς ὅλας τὰς πολιτικὰς παρατάξεις. 'Αλλὰ οὔτε τὸ Ὑπουργεῖον τοῦτο παρέμεινεν ἐπὶ πολὺ εἰς τὴν ἐξουσίαν. Οὕτω τὴν 15ην 'Οκτωβρίου 1848 ὁ Ὄθων ἀνέθεσε τὴν Κυβέρνησιν εἰς τὸν ναύαρχον Κωνσταντῖνον Κανάρην, ἡ ὁποία πάλιν, διαρκῶς ἀνασχηματιζομένη, ἔδωσε τὴν θέσιν της μετὰ 14 μῆνας, τὴν 22αν Δεκεμβρίου 1849, εἰς τὸν 'Αντώνιον Κριεζῆν.

Τὸ Ὑπουργεῖον τοῦτο διενήργησε καὶ τὰς ἐκλογὰς του Σεπτεμβρίου 1850, αἱ ὁποῖαι διεξήχθησαν μὲ σχετικὴν ὁμαλότητα καὶ ἀμεροληψίαν. Τὰ ἀποτελέσματα ἦσαν περίπου τὰ αὐτά, ὅπως καὶ τῶν προηγουμένων ἐκλογῶν, ὡς ἐκ τούτου δὲ παρέμεινεν ἡ αὐτὴ Κυβέρνησις εἰς τὴν 'Αρχὴν ἡ ὁποία διενήργησε καὶ τὰς ἐκλογὰς τοῦ 1853, καὶ οὕτω διήνυσε τετραετῆ βίον, μέ μερικοὺς ἀνασχηματισμούς, μέχρι τῶν μέσων Μαΐου 1854. 'Επὶ τῆς Κυβερνήσεως ταύτης ὠργανώθη κατὰ τὸ ἔτος ἐκεῖνο καὶ ἡ ἐπανάστασις τῆς 'Ηπειροθεσσαλίας, ἡ ὁποία ἐνεθουσίασε σύμπαντα τὸν Ἑλληνικὸν λαόν, ὁ ὁποῖος ἐπίστευσεν ὅτι ἤρχιζε μία νέα ἐθνικὴ ἐξόρμησις διὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν ὅλων τῶν Ἑλλήνων. 'Αλλ' ἡ ἐνεργὸς ἐπέμβασις τῶν μεγάλων Δυνάμεων καὶ ἡ κατάληψις τοῦ Πειραιῶς ὑπὸ τοῦ στόλου των, ἠνάγκασαν τὸν Ὄθωνα- ἕτοιμον νὰ διαβῇ τὰ σύνορα- νὰ ὑποχωρήσῃ,

νὰ κηρύξῃ τὴν οὐδετερότητα τῆς Ἑλλάδος εἰς τὸν πόλεμον τῆς Ἀνατολῆς καὶ συγχρόνως νὰ παύσῃ τὴν Κυβέρνησιν Α. Κριεζῆ.

Τὴν 16ην Μαΐου 1854 ἐσχηματίσθη νέα Κυβέρνησις, ὑπὸ τὸν Ἀλέξανδρον Μαυροκορδᾶτον, ἡ ὁποία καὶ ἀπεκλήθη «Ὑπουργεῖον τῆς Κατοχῆς». Τὸ Ὑπουργεῖον Μαυροκορδάτου δὲν ἠδύνατο παρὰ νὰ προσαρμόσῃ τὴν πολιτικήν του πρὸς τὰς ἐπιταγὰς τῆς Ἀγγλίας καὶ τῆς Γαλλίας, διετηρήθη δὲ εἰς τὴν Ἀρχὴν μέχρι τῆς 28ης Σεπτεμβρίου 1855. Ὁ Μαυροκορδᾶτος παρητήθη λόγῳ δημιουργηθέντος κοινωνικοῦ ἐπεισοδίου μὲ ἥρωα τὸν τότε ὑπουργὸν τῶν Στρατιωτικῶν Δημ. Καλλέργην. Καὶ διὰ πρώτην φορὰν ἐκλήθη νὰ σχηματίσῃ Κυβέρνησιν ὁ Δημήτριος Βούλγαρης, ἐκ τῶν πολιτικῶν οἱ ὁποῖοι ἀνεφάνησαν μετὰ τὴν Ἐπανάστασιν τοῦ 21. Διότι ἕως τότε ἡ Ἀρχὴ ἀνετίθετο εἰς ἄνδρας διαπρέψαντας, εἴτε ὡς πολιτικοί, εἴτε ὡς στρατιωτικοί, κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ ἀπελευθερωτικοῦ Ἀγῶνος. Ὁ Βούλγαρης διεξήγαγε τὰς ἐκλογὰς τοῦ 1856 διὰ τὰς ὁποίας δικαίως ἐκατηγορήθη διὰ καταφώρους ἐπεμβάσεις. Διετηρήθη ὅμως εἰς τὴν ἐξουσίαν μέχρι τῆς 13ης Νοεμβρίου 1857, ὁπότε, παραιτηθεὶς λόγῳ διαφωνιῶν του μὲ τὸν Βασιλέα, ἀντικατεστάθη ἀπὸ τὸν Ἀθανάσιον Μιαούλην.

Ἐπὶ Κυβερνήσεως Βούλγαρη ἔληξε καὶ ἡ στρατιωτικὴ κατοχὴ τῆς Ἑλλάδος, ἡ ὁποία, διὰ νὰ ἐπαληθεύσῃ τὸ ρητὸν «οὐδὲν κακὸν ἀμιγὲς καλοῦ» εἶχε καὶ ἓν ἀγαθὸν διὰ τὴν πολιτικὴν ζωὴν τοῦ τόπου: Ὅτι συνετέλεσεν εἰς τὴν ἀφύπνισιν τῶν Ἑλλήνων, οἱ ὁποῖοι ἐθεραπεύθησαν ἀπὸ τὴν φανατικήν των προσήλωσιν εἰς τὰς τρεῖς μεγάλας Δυνάμεις καὶ τὴν διαίρεσίν των εἰς τρεῖς μερίδας. Ἀγγλικόν, γαλλικὸν καὶ ρωσικὸν κόμμα, δὲν ὑπῆρχον πλέον. Ἡ σκληρὰ καὶ ἄδικος στάσις τῶν μεγάλων Δυνάμεων, ἔθεσεν ἐπιτάφιον πλάκα ἐπὶ τῶν τριῶν κομμάτων. Ἡ πολιτικὴ ζωὴ τοῦ τόπου ἀνενεώθη καὶ προσέλαβε νέαν μορφὴν καὶ νέας κατευθύνσεις μὲ τὴν ἐμφάνισιν καὶ νέων προσώπων ἐπὶ τῆς πολιτικῆς σκηνῆς, ὅπως τοῦ Ἀλεξάνδρου Κουμουνδούρου, τοῦ Θρ. Ζαΐμη τοῦ Ἐπαμεινώνδα Δεληγεώργη καὶ ἄλλων.

Ἡ Κυβέρνησις Μιαούλη, στενῶς συνεργαζομένη μετὰ τοῦ Ὄθωνος, ἀνέπτυξεν εὐρὺ δημιουργικὸν πρόγραμμα κατὰ τὴν διετῆ ὑπ' αὐτῆς διακυβέρνησιν τῆς χώρας. Πρόγραμμα ἀναπτύξεως τῶν πλουτοπαραγωγικῶν πηγῶν τοῦ τόπου, ἐκτελέσεως δημοσίων ἔργων καὶ ρυθμίσεως τῶν οἰκονομικῶν τοῦ Κράτους. Ἡ ἐσωτερικὴ σχετικὴ ὁμαλότης, ἡ ὁποία διήρκεσε μέχρι τοῦ 1859 ὑπεβοήθουν τὴν Κυβέρνησιν εἰς τὴν ἐφαρμογὴν τοῦ προγράμματός της. Ἡ ἀντιπολίτευσις ὅμως, ἡ ὁποία μέχρι τοῦ 1859 εἶχεν ὑποστείλει τὴν σημαίαν της, ἤρχισε καὶ πάλιν ν' ἀναπτύσσῃ δρᾶσιν κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1859, ἐξ ἀφορμῆς, κυρίως, τοῦ πολέμου μεταξὺ τῆς Αὐστρίας καὶ τῶν ἰταλικῶν κρατιδίων, εἰς τὸν ὁποῖον εἶχεν

ἐπέμβει καὶ ἡ Γαλλία τοῦ Ναπολέοντος Γ' παρὰ τὸ πλευρὸν τῶν τελευταίων.

Ἡ ἀντιπολίτευσις εὗρε τότε τὴν εὐκαιρίαν νὰ ἐξαπολύσῃ νέαν εκστρατείαν συκοφαντίας κατὰ τοῦ Βασιλεως, τὸν ὁποῖον ἐκατηγόρει ὡς δῆθεν εὐνοοῦντα τὴν Αὐστρίαν. Αἱ ἄδικοι αὐταὶ κατηγορίαι διετυπώθησαν καὶ ἐντὸς τῆς Βουλῆς. Καὶ πότε ; Ὅταν αἱ μεγάλαι Δυνάμεις καὶ ἡ Αὐστρία πρὸ παντός, εἶχον ζωηρὰς ἀνησυχίας ὅτι ἡ Ἑλλὰς θὰ επωφελεῖτο καὶ τῆς νέας Εὐρωπαϊκῆς ἀναταραχῆς, διὰ νὰ ἐξορμήσῃ πρὸς πραγμάτωσιν τῶν ἐθνικῶν της σκοπῶν. Δὲν ἔλειψαν δὲ καὶ ἔντονα διαβήματα τῶν πρεσβευτῶν τῶν τριῶν Δυνάμεων - Ἀγγλίας, Γαλλίας καὶ Ρωσίας- πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν Κυβέρνησιν, συνιστώντων αὐστηρὰν οὐδετερότητα καὶ ἀποχὴν ἀπὸ πάσης φιλοπολέμου ἐκδηλώσεως.

Τὰ πνεύματα ὅμως εἶχον καὶ πάλιν ὀξυνθῆ εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ἰδίως δὲ τῆς σπουδαζούσης νεολαίας, εὐσυγκινήτου πάντοτε εἰς ἐπαναστατικὰ κηρύγματα. Ἡ νεολαία, μὴ δυναμένη νὰ γνωρίζῃ τὰ διπλωματικὰ παρασκήνια καὶ τὰς ἐπικρατούσας συνθήκας, οὔτε νὰ σκέπτεται τοὺς γενικωτέρους κινδύνους, ἐζήτει ἄμεσον πολεμικὴν δρᾶσιν, μὲ τὴν εὐκαιρίαν τῆς ἐκδηλώσεως ἀντιοθωμανικῆς ἐξεγέρσεως εἰς Βοσνίαν, Ἐρζεγοβίνην καὶ Μαυροβούνιον. Καὶ εἶχεν ὡς σύμβολον τῶν αἰτημάτων της τὸν γέροντα ναύαρχον Κωνσταντῖνον Κανάρην, τὸν ὁποῖον καὶ ἐκάλεσε τελικῶς ὁ Ὄθων νὰ σχηματίσῃ Κυβέρνησιν. Ἀλλ' ὁ Κανάρης εὑρέθη εἰς ἀδυναμίαν νὰ καταρτίσῃ Κυβέρνησιν ἀπὸ ἰσχυρὰς προσωπικότητας διαθετούσας κῦρος, καὶ κατόπιν τούτου ἠναγκάσθη νὰ καταθέσῃ τὴν ἐντολήν.

Οὕτω τὴν 29ην Μαΐου 1859 ἐσχημάτισε πάλιν Κυβέρνησιν ὁ Α. Μιαούλης ὁ ὁποῖος καὶ διετηρήθη εἰς τὴν Ἀρχὴν μέχρι τῆς 26ης Μαΐου 1862. Ἡ Κυβέρνησις Μιαούλη ἐνήργησε καὶ τὰς ἐκλογὰς τοῦ 1859, ὡς καὶ τὰς ἐκλογὰς τοῦ 1860.

Ἡ νέα περίοδος τῆς Κυβερνήσεως Μιαούλη, ὑπῆρξε τεταραγμένη, διότι ἡ ἀντιπολίτευσις, τόσον εἰς τὴν Βουλήν, ὅσον καὶ εἰς τὴν Γερουσίαν, ἐγίνετο σφοδροτέρα. Κέντρα ἀντιπολιτεύσεως συνιστῶντο παντοῦ καὶ ἡ ἔξαψις τῆς ἐνθουσιώδους νεολαίας ἐνετείνετο. Ἐδημιουργήθησαν τὰ Σκιαδικά. Συνωμοσίαι δὲ ἐξυφαίνοντο εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ ἐξετείνοντο εἰς τὰς ἐπαρχίας. Την 6ην Σεπτεμβρίου 1861 ὁ φοιτητὴς Ἀριστείδης Δόσιος προέβη εἰς δολοφονικὴν ἀπόπειραν ἐναντίον τῆς Ἀμαλίας. Ἐν συνεχείᾳ ἐξεδηλώθησαν αἱ στάσεις Ναυπλίου καὶ Κύθνου. Καί, ἐν ὄψει τῆς νέας κρισίμου καταστάσεως πού ἐδημιουργήθη, ὁ Ὄθων ἐκάλεσεν ἐκ νέου τὸν Κανάρη καὶ ἀνέθεσεν εἰς αὐτὸν τὸν σχηματισμὸν Κυβερνήσεως. Ὁ γηραιὸς ναύαρχος ὅμως, συναντήσας κατὰ τὰς διαπραγματεύσεις του μὲ τοὺς πολιτικοὺς ἄνδρας σοβαρὰ ἐμπόδια, κατήρτισε κυβέρνησιν, ἡ ὁποία κατὰ τὴν γνώμην τοῦ βασιλέως θὰ καθί-

στατο ἀδύνατον ν' ἀνταποκριθῇ εἰς τὰς δεινὰς ἐκείνας περιστάσεις λόγω τῆς ἀσθενοῦς συνθέσεώς της. Κατόπιν τούτου ὁ Ὄθων ἦρε τὴν ἐντολὴν ἀπὸ τὸν Κανάρην. Ἐν συνεχείᾳ ἐκάλεσε τὸν Ἰωάννην - Γενναῖον Κολοκοτρώνην, ὁ ὁποῖος ἐπέτυχεν ὄντως νὰ σχηματίσῃ τὴν ὑπὸ τὴν ἑξῆς σύνθεσιν Κυβέρνησιν: Ι. Κολοκοτρώνης πρωθυπουργὸς καὶ ὑπουργὸς τῶν Ἐσωτερικῶν, Ν. Θεοχάρης τῶν Ἐξωτερικῶν, Εὐστ. Ἠλιόπουλος (ἀρεοπαγίτης) τῆς Δικαιοσύνης, Δ. Χατζῖσκος τῶν Ἐκκλησιαστικῶν, Δ. Λεβίδης (διευθυντὴς τοῦ Γεν. Λογιστηρίου) τῶν Οἰκονομικῶν, Σπῦρος Μίλιος τῶν Στρατιωτικῶν, Ν. Μέξης τῶν Ναυτικῶν. Ὀλίγας ἡμέρας ἀργότερον ἡ Κυβέρνησις ἀνεσχηματίσθη διὰ τῆς ἀναθέσεως τοῦ ὑπουργείου τῶν Ἐξωτερικῶν εἰς τὸν Ν. Δραγούμην καὶ τῶν Οἰκονομικῶν, ἀντὶ τοῦ Λεβίδη, εἰς τὸν Π. Βάρβογλην. Εὐθὺς μετὰ τὴν ὁρκωμοσίαν τῆς νέας Κυβερνήσεως ὁ Ὄθων ἀπηύθυνε πρὸς τὰ μέλη της συντομον, ἀλλὰ μεστὴν ἐννοιῶν προσλαλιὰν εἰς τὸ περιεχόμενον τῆς ὁποίας συνωψίζετο ὅλη ἡ πατριωτική του σκέψις. Ἰδοὺ αὕτη:

« Πεποιθὼς εἰς τὸν πατριωτισμόν σας, Σᾶς ἐκάλεσα, κύριοι, εἰς τὴν ἐξουσίαν καὶ προσδοκῶ παρ' ὑμῶν νὰ βαδίσητε ἀπαρεγκλιτως ὁδὸν συνταγματικήν, ἀποβλέποντες εἰς τὴν εὐημερίαν καὶ τὴν δόξαν τοῦ Ἔθνους· τοιαύτη ὑπάρχει ἡ σταθερὰ ἐπιθυμία Μου.

» Ἐπιθυμῶ προσέτι νὰ Μοὶ καθυποβάλητε ὅσον τάχος τὸ περὶ Ἐθνοφυλακῆς Νομοσχέδιον, ἕνεκα τοῦ ὁποίου συνεκάλεσα ἐκτάκτως τὰ Βουλευτικὰ Σώματα, καθὼς καὶ Νομοσχέδιον ἐξασφαλίζον κατὰ τὸν συντελεστικώτερον τρόπον τὴν ἐλευθέραν ἐξάσκησιν τοῦ ἐκλογικοῦ δικαιώματος τῶν πολιτῶν».

Ἀλλὰ καὶ ἡ προκήρυξις τὴν ὁποίαν ἀπηύθυνε τὴν 27ην Μαΐου 1862 ἡ Κυβέρνησις τοῦ Ι. Κολοκοτρώνη πρὸς τὸν Ἑλληνικὸν λαόν, παρέμεινεν ὡς ἱστορικὸν κείμενον, τὸ ὁποῖον ἔχει πάντοτε τὴν θέσιν του καὶ τὸ ὁποῖον ἀξίζει νὰ μεταφερθῇ ὁλόκληρον εἰς αὐτὰς τὰς σελίδας:

«Συμπολῖται,

» Κληθέντες ὑπὸ τῆς Α.Μ. τοῦ σεβαστοῦ ἡμῶν Βασιλέως εἰς τὴν διεύθυνσιν τῶν πραγμάτων τῆς πατρίδος, δὲν ἐδιστάσαμεν νὰ ἐνδώσωμεν, καίτοι ἐν πλήρει διατελοῦντες γνώσει τῶν δυσχερειῶν τῶν παρουσῶν περιστάσεων. Συναισθανόμεθα ὁποίαν καὶ πόσην ἀναλαμβάνομεν ἀπέναντι τοῦ ἡγεμόνος καὶ τῆς πατρίδος εὐθύνην, ἀλλὰ πεποίθαμεν, ὅτι θέλομεν δυνηθῇ νὰ ὑπερβάλωμεν τὰς δυσχερείας καὶ φανῶμεν χρήσιμοι τῇ πατρίδι, ἔχοντες ἀρχὴν ἀμετάτρεπτον, σέβας θρησκευτικὸν πρὸς τοὺς νόμους καὶ εὐθύτητα περὶ τὴν ἐφαρμογήν των. Τοσούτῳ δὲ μᾶλλον ἐνισχύθημεν, ὅσῳ σαφέστερον διεδήλωσεν ἡμῖν ὁ Ἡγεμὼν τὴν θέλησίν του διὰ τῆς προσλαλιᾶς Αὐτοῦ.

» 'Ο θεμελιώδης νόμος καθιέρωσε τὰ δικαιώματα τοῦ λαοῦ, διέγραψε δὲ καὶ τὰ τῆς ἐκτελεστικῆς ἀρχῆς. Τὸ ἀμοιβαῖον πρὸς ταῦτα σέβας εἶναι ἡ ἀσφαλεστέρα ἐγγύησις περὶ τῆς ἁρμονίας τῆς ἀποτελούσης τὴν βάσιν τοῦ συνταγματικοῦ πολιτεύματος. 'Η ἐλευθερία τῆς ψήφου, κατὰ τὰς ἐκλογάς, ἐν γένει εἶναι ἐκ τῶν ἱερωτέρων τοῦ πολίτου δικαιωμάτων. Συναισθανόμεθα δέ, ὅτι καὶ τὸ ἡμέτερον καθῆκον καὶ τὸ συμφέρον τῇ πατρίδι, ἐπιτάττουσι νὰ δοθῇ πᾶσα νόμιμος καὶ πάντῃ ἀνεπηρέαστος εὐρύτης εἰς τὴν ἐλευθερίαν ταύτην διὰ τῆς ἐννόμου ἐξασφαλίσεως αὐτῆς ἀπὸ πάσης ἀμέσου ἢ ἐμμέσου παραβιάσεως.

» 'Αναγνωρίζοντες πληρέστατα τὴν εὐεργετικὴν τοῦ τύπου ἐπιρροὴν ἐπὶ τῆς διευθύνσεως τῶν πραγμάτων τῆς πατρίδος, ὅταν μένῃ ἐντὸς τῶν ἐξασφαλιζόντων τὴν ἐλευθεροτυπίαν ὁρίων τοῦ νόμου, ἰδιάζουσαν θέλομεν καταβάλει μέριμναν, ἵνα τὰ τῆς δημοσιογραφίας τηρῶνται ἀνέπαφα καὶ κατὰ τῶν παρεκτροπῶν ταύτης γένηται χρῆσις τῶν διαγραφομένων μέτρων ὑπὸ τοῦ νόμου, ἐν πάσῃ εὐθύτητι ἑρμηνευομένου, διότι ἡ αὐστηρότης μὴ ἐρειδομένη ἐπὶ τῆς εὐθύτητος εἶναι αὐθαιρεσία τοῦ ἰσχυροῦ κατὰ τοῦ ἀσθενοῦς. Τοιαῦτα περὶ τύπου πρεσβεύοντες, εὐελπιζόμεθα, ὅτι ἡ δημοσιογραφία, ἐλευθέρως συζητοῦσα τὰς ὑπουργικὰς πράξεις θέλει περιορίζεσθαι ἐντὸς τῶν νομίμων ὁρίων ἔχουσα ὑπ' ὄψιν, ὅτι ἡ ἀκολασία τοῦ τύπου καὶ αὐτὴν ταύτην ζημιοῖ καὶ τὰ ἐθνικὰ συμφέροντα βλάπτει. Τὸ πρὸς τὴν ἀτομικὴν ἐλευθερίαν καὶ πρὸς τὴν ἰδιοκτησίαν σέβας εἶναι ὄντως πρώτιστον καθῆκον τῶν κυβερνώντων καὶ ἱερὰ τὰ δικαιώματα ταῦτα ἐκήρυξεν ὁ θεμελιώδης νόμος. Ὅθεν ἀόκνως θέλομεν ἐπαγρυπνῇ πρὸς ἐξασφάλισιν αὐτῶν ἀπὸ πάσης ἐκνόμου ἐνεργείας.

» 'Αναντίρρητόν ἐστιν, ὅτι διὰ τῆς πλήρους τῶν Βουλευτικῶν Σωμάτων ἀνεξαρτησίας, παγιοῦται ἡ τοσοῦτον ἀναγκαία μεταξὺ τοῦ λαοῦ καὶ τῆς Κυβερνήσεως σύμπνοια, ἐν δὲ τῇ πληρεστατῃ τῆς δικαστικῆς ἀρχῆς ἀνεξαρτησία ἐνυπάρχει ἡ ἀσφαλεστέρα τοῦ πολιτου ἐγγύησις. Τῆς ἀνεξαρτησίας ταύτης ὑπὸ τοῦ θεμελιώδους νόμου καθιερωθείσης, καὶ ἁμάρτημα μέγα κρίνοντες τὴν ἐλαχίστην ἄμεσον ἢ ἔμμεσον παραβίασιν, πᾶσαν θέλομεν καταβάλει προσπάθειαν, ἵνα ἐκλείψῃ καὶ ἡ ἐλαχίστη ἀφορμὴ παρεξηγήσεως τῆς διαγραφείσης εἰς τὴν πολιτικὴν ἡμῶν πορείαν εὐθύτητος. Αἱ περιστάσεις, ἐν γένει, τοῦ κόσμου, ἰδίως τὸ ἐθνικὸν ἡμῶν συμφέρον, ἀπαιτοῦσι νὰ καταπαύσωσιν οἱ ἐρεθισμοὶ καὶ ἐπικρατήσῃ ἁρμονία. Διότι ἐὰν πάντοτε ἡ ὁμόνοια συντελῇ εἰς τὴν εὐημερίαν τῶν ἐθνῶν ἔτι μᾶλλον ἀναγκαιοτέρα καθίσταται αὕτη παρ' ἡμῖν σήμερον. Βαθέως δὲ συναισθανόμενοι τὴν ἐντολὴν ἡμῶν, πᾶσαν θέλομεν καταβαλει προς τὴν ἐκπλήρωσίν της προσπάθειαν. Δεχθέντες τὰς ὑπουργικὰς ἕδρας συναισθανόμεθα πληρέστατα τὴν ὁποίαν τὸ σύνταγμα ἐπιβάλλει εὐθύνην τῶν ὑπουργικῶν πράξεων ἐπὶ μόνων τῶν συμβούλων τοῦ στέμματος,

καθιεροῦν διὰ τοῦ ἄρθρου 22 ἀρχὴν σεβαστὴν καὶ σωτηρίαν, ἐξασφαλίζουσαν τὴν εὐημερίαν καὶ τὴν ὕπαρξιν τῆς πατρίδος.

» Ἀνακεφαλαιοῦντες δὲ τάς, ἐν ὀλίγοις, διαγραφείσας γενικὰς ἀρχὰς τῆς πολιτικῆς ἡμῶν πορείας, διακηρύττομεν, ὅτι ὁ πόθος ἡμῶν, ἀπὸ τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ ὁποίου οὐδὲν θέλει μᾶς ἀποτρέψει, εἶναι νὰ σεβασθῶμεν παντοῦ καὶ πάντοτε μετὰ θρησκευτικῆς εὐλαβείας τοὺς νόμους τοῦ Κράτους, καὶ νὰ καταστήσωμεν τὸν συνταγματικὸν ἡμῶν χάρτην σεβαστὸν πρὸς πάντας, δίδοντες ἡμεῖς πρῶτοι τὸ παράδειγμα τοῦ σεβασμοῦ αὐτοῦ κατὰ τὴν ἐφαρμογήν του, καὶ τῆς εὐθύτητος εἰς τὰς σχέσεις ἡμῶν πρὸς τὴν πολιτείαν ἐν γένει καὶ πρὸς τοὺς πολίτας ἰδίως. Ἀναδεχόμενοι δὲ μετὰ θάρρους τὴν διεύθυνσιν τῶν πραγμάτων τοῦ Κράτους εὑρίσκομεν ἐν τῇ σταθερᾷ ἡμῶν ἀποφάσει τοῦ νὰ ἐμμείνωμεν πιστοὶ εἰς τὰς πανδήμους ταύτας ὑποσχέσεις μας, ἐχέγγυα ἐπιτυχίας, εὐελπιζόμεθα δέ, ὅτι ὁ λαὸς θέλει προθυμοποιηθῇ νὰ ἐνισχύσῃ ἐπιθυμοῦντας νὰ πράξωμεν ὅ,τι κρίνομεν συμφέρον αὐτῷ».

Ἡ Κυβέρνησις τοῦ Ι. Κολοκοτρώνη ὑπῆρξεν ἡ τελευταία τῆς Βασιλείας τοῦ Ὄθωνος. Ἀντιμετωπίσασα τεταραγμένας ἐσωτερικὰς περιστάσεις καὶ ἀγωνισθεῖσα, ὅσον ἠδύνατο καλύτερον διὰ νὰ περιφρουρήσῃ τὸ καθεστὼς τῆς χώρας, κατελύθη μοιραίως καὶ αὐτὴ τὴν 10ην Ὀκτωβρίου 1862, μαζὶ μὲ τὴν πρώτην Δυναστείαν. Καὶ ἤρχισε διὰ τὴν Ἑλλάδα μία νέα περίοδος πολιτικῶν ἀγώνων, κατὰ τὴν ὁποίαν πρωτηγωνίστησαν οἱ πολιτικοί, οἱ ὁποῖοι εἶχον ἀναφανῇ κατὰ τὴν τελευταίαν δεκαετίαν τῆς Ὀθωνικῆς Βασιλείας.

ΟΙ ΑΡΧΗΓΟΙ ΤΩΝ ΚΟΜΜΑΤΩΝ

Τὰ προηγηθέντα ἀποτελοῦν μία γενικὴν ἱστορικὴν σύνοψιν τῆς δράσεως τῶν πολιτικῶν κομμάτων κατὰ τὴν Βασιλείαν τοῦ Ὄθωνος, ὡς καὶ τῶν κυβερνητικῶν ἐναλλαγῶν, αἱ ὁποῖαι ἐσημειώθησαν κατὰ τὴν περίοδον ἐκείνην κατὰ τὴν ὁποίαν οὐσιαστικῶς συνεστήθη καὶ ἑδραιώθη τὸ Ἑλληνικὸν Κράτος. Κατὰ τὸ μεγαλύτερον μέρος τῆς περιόδου ἐκείνης τρεῖς ἦσαν αἱ μερίδες, αἱ ὁποῖαι διεχειρίσθησαν τὴν Ἀρχήν, ἄλλοτε μόναι καὶ ἄλλοτε ἐν συνεργασίᾳ, ἡ ὁποία σχεδὸν ποτὲ δὲν ηὐδοκίμησε, λόγῳ τῆς ἀντιθέσεως προγραμμάτων καὶ κατευθύνσεων καὶ λόγῳ τῆς συγκρούσεως ἰσχυρῶν προσωπικῶν φιλοδοξιῶν καὶ τῆς φυλαρχίας τῶν πολιτευομένων. Αἱ τρεῖς αὗται μερίδες ἦσαν τὰ κόμματα τὰ ὀνομασθέντα ἀγγλικόν, γαλλικὸν καὶ ρωσικόν.

Ἐπὶ τοῦ σημείου αὐτοῦ ὅμως, εἶναι ἀναγκαῖα μία διευκρίνησις: Ὁ χαρακτηρισμὸς «ἀγγλικόν», «γαλλικὸν» καὶ «ρωσικὸν» κόμμα, εἰς τὴν πραγματικότητα ἐσήμαινε τὸν προσανατολισμὸν ἑκάστης μερίδος

πρὸς αὐτὴν ἢ ἐκείνην τὴν μεγάλην Δύναμιν, ἀπὸ τὴν ὑποστήριξιν τῆς ὁποίας ἀνέμενε τὴν εὐόδωσιν τῶν ἑλληνικῶν συμφερόντων, τὴν προστασίαν τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ τὴν ὁλοκλήρωσιν τῶν ἐθνικῶν ἰδεωδῶν. Τὰ μικρὰ κράτη δὲν δύνανται πάντοτε ν' ἀκολουθοῦν ἐντελῶς ἀνεξάρτητον πολιτικήν. Τοῦτο δὲ ἴσχυε πολὺ περισσότερον τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, διὰ τὸ νεοπαγὲς Ἑλληνικὸν Κράτος, τὸ ὁποῖον, ἄνευ τῆς ξένης βοηθείας, ἰδίως δὲ τῆς οἰκονομικῆς, δὲν ἦτο δυνατόν, ὄχι νὰ εὐημερήσῃ, ἀλλ' οὔτε νὰ ζήσῃ κάν. Ἡ οἰκονομικὴ δὲ προστασία, οὐδέποτε παρέχεται ἄνευ τῆς ἀντιπαροχῆς καὶ πολιτικῶν ἀνταλλαγμάτων. Δι' ἓν μόνον πρᾶγμα θὰ ἠμποροῦσε κανεὶς νὰ ψέξῃ τοὺς ἀρχηγοὺς τῶν τριῶν κομμάτων. Ὅτι ἐπίστευσαν βαθύτατα ὅτι αἱ ξέναι Δυνάμεις θὰ παρεῖχον ὑποστήριξιν καὶ συμβουλάς, κινούμεναι ἀπὸ συναισθηματικοὺς λόγους καὶ δὲν κατενόησαν ἐγκαίρως ὅτι ὁ συναισθηματισμὸς εἶναι ἄγνωστος εἰς τὴν διεθνῆ πολιτικήν, τὴν ὁποίαν διέπουν καὶ καθορίζουν τὰ ψυχρὰ συμφέροντα καὶ μόνον. Τοῦτο βεβαίως διεπίστωσαν καὶ ἀνεγνώρισαν μετὰ πικρίας βραδύτερον, ὅταν αἱ σκληραὶ ἐπεμβάσεις καὶ ἐνέργειαι τῶν μεγάλων Δυνάμεων, εἰς κρισίμους περιστάσεις τοῦ Ἔθνους, διέψευσαν καὶ συνέτριψαν ἐλπίδας, συμπαθείας καὶ αἰσθήματα.

Εἰς μίαν τοιαύτην περίπτωσιν, ὀλίγα ἔτη μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ι. Κωλέττη, συνέβη τὸ ἑξῆς χαρακτηριστικὸν γεγονός :

Μερικοὶ φανατικοὶ γαλλόφιλοι, βλέποντες ὅτι τὸ κόμμα των ἐστερεῖτο ἀρχηγοῦ καὶ συνεπῶς καὶ ἀναλόγου κύρους καὶ ὅτι μοιραίως θὰ ὡδηγεῖτο εἰς διάλυσιν, ἐσκέφθησαν νὰ ἀπευθυνθοῦν εἰς τὸν στρατηγὸν Δ. Καλλέργην καὶ νὰ τοῦ προσφέρουν τὴν ἀρχηγίαν τούτου. Ἡ συσταθεῖσα ἐπιτροπὴ τοῦ κόμματος κατὰ τὴν συνάντησίν της μετὰ τοῦ Καλλέργη τοῦ εἶπε τὰ ἑξῆς : «Τὸ γαλλικὸν κόμμα εἶναι πολυάριθμον καὶ ἔχει ἀναμφισβήτητα δικαιώματα εἰς τὴν διακυβέρνησιν τῆς χώρας, ἐν τοσούτῳ παραμελεῖται καὶ παραγκωνίζεται, διότι δὲν ἔχει ἀρχηγόν. Πιστεύομεν ὅτι ὑμεῖς, στρατηγὲ εἶσθε, ὁ ἐνδεδειγμένος ν' ἀναλάβητε τὴν ἀρχηγίαν τούτου ἐπ' ἀγαθῷ τῆς πατρίδος . . .».

Ὁ Καλλέργης, ὅσον καὶ ἂν ἦτο δεδηλωμένος φίλος τῆς Γαλλίας, δὲν ἐνεθουσιάσθη ἀπὸ τὴν προσφορὰν αὐτήν. Κατόπιν τῆς τροπῆς, τὴν ὁποίαν εἶχον λάβει τὰ πολιτικὰ πράγματα καὶ τῆς κρισίμου καταστάσεως ἐν γένει εἰς τὴν ὁποίαν εἶχε περιέλθει ἡ χώρα ἐξ αἰτίας τῆς ἀνθελληνικῆς στάσεως, ὡς ὑπεστήριζε, τῶν μεγάλων Δυνάμεων, εἰς τὰς ὁποίας εἶχον προσκολληθῆ διὰ νὰ ἐξυπηρετοῦν τὴν πολιτικήν των τὰ τρία ἐν Ἑλλάδι κόμματα, δὲν ἔτρεφε πλέον καμμίαν συμπάθειαν πρὸς οὐδεμίαν ἐξ αὐτῶν. Εἰς τὰς συζητήσεις του δὲ δὲν ἀπέκρυπτεν ὅτι ἡ ἀσκουμένη μονόπλευρος ἐξωτερικὴ πολιτικὴ ὑπὸ ἑνὸς ἑκάστου τῶν ξενοφρόνων κομμάτων προσήνεγκε σοβαρὰς ζημίας εἰς τὸ Ἔθνος. Ἐν πάσῃ περιπτώσει εἰς

τὴν πρότασιν τῆς 'Επιτροπῆς ἀπήντησεν ὁ Καλλέργης ὡς ἑξῆς:[1]

«Σᾶς εὐγνωμονῶ, κύριοι, διὰ τὴν οποίαν μὲ κάμνετε τιμήν, ἀλλ' εγώ δὲν δύναμαι οὔτε καὶ θεωρῶ ἑαυτὸν ικανὸν νὰ διοικήσω τὸ λεγόμενον γαλλικὸν κόμμα. Ἄλλωστε ἐπειδή, ὡς μοὶ λέγετε, πρόκειται περὶ γαλλικοῦ κόμματος, νομίζω, ὅτι πρέπει ν' ἀποταθῆτε εἰς τὸν κύριον Πρέσβυν τῆς Γαλλίας. Αὐτὸς εἶναι φυσικὸς αρχηγὸς τοῦ γαλλικοῦ κόμματος. Αὐτὸς καὶ μόνος γνωρίζει τὶ θέλει ἡ Γαλλία καί, επομένως, τί συμφέρει εἰς το γαλλικὸν κόμμα...».

'Η ἀπάντησις αὐτη τοῦ Καλλέργη ἐνεῖχεν αρκετὴν ειρωνείαν. Δι' αὐτῆς ἐπεδίωκε νὰ παρουσιάση τὸν ἑαυτόν του ὅτι ἦτο δῆθεν αμέτοχος εἰς τὰς δολοπλοκίας τῶν κομμάτων, ὡς νὰ μὴ εἶχε ποτὲ συμμετάσχει εἰς αὐτάς, ὡς νὰ μὴ ἔζη εἰς τὸν τόπον αὐτόν, καὶ ὡς νὰ μὴ ἐγνώριζον τὰ μέλη τῆς επιτροπῆς τοῦ ἐν διαλύσει γαλλικοῦ κόμματος, τὰς μηχανορραφίας του μετὰ τοῦ ἄλλοτε πρεσβευτοῦ τῆς Γαλλίας Πισκατόρυ κατὰ τὸ 1843. 'Αλλ' ὅπως συμβαίνει συχνά, οἱ ἀναμιγνυόμενοι εἰς τὰ κοινὰ λησμονοῦν εὐκόλως τὴν δρᾶσιν τοῦ παρελθόντος των, ὅταν αὕτη ἀποδειχθῆ ἐκ τῶν ὑστέρων ὅτι ἦτο πεπλανημένη καὶ ἤρχετο ἀντίθετος πρὸς τὸ δημόσιον αἴσθημα. Εἶναι καὶ αὐτὸς ἕνας τρόπος-ἴσως ὁ χειρότερος-πρὸς ἐξιλέωσιν τῶν ἀνομημάτων μερικῶν πολιτικῶν, ὁ ὁποῖος ὅμως, διὰ νὰ ἔχῃ επιτυχῆ ἀπόδοσιν, ἔχει ἀνάγκην τῆς εὐπιστίας καὶ ἀφελείας τῶν λαϊκῶν τάξεων. Καὶ τὰ ερείσματα αὐτὰ ὑφίσταντο, ἰδίως, τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, ἐν ἀφθονίᾳ παρὰ τῷ λαῷ. Δι' αὐτό, ὅταν μετ' ὀλίγας ἡμέρας ἡ 'Επιτροπὴ ἐγνωστοποίησε τὴν ἀπάντησιν τοῦ Καλλέργη εἰς εὐρὺ κύκλον οπαδῶν της προεκλήθη τοιαύτη ἐντύπωσις, ὥστε πολλοὶ ἦσαν ἐκεῖνοι, οἵτινες μετέβησαν εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ στρατηγοῦ διὰ νὰ τὸν συγχαροῦν. Καὶ ὁ Καλλέργης ὑπερηφάνως ἐδέχετο τὰ συγχαρητήρια, τονίζων συγχρόνως ὅτι «εἶναι καιρὸς πλέον τὰ τρία κόμματα νὰ παύσουν νὰ εἶναι πράκτορες τῶν ξένων συμφερόντων».

'Αλλ' ἦσαν πράγματι οἱ Ἕλληνες ἀρχηγοὶ τῶν τριῶν πολιτικῶν κομμάτων πράκτορες τῶν ξένων ; Καὶ μάλιστα ἑκούσιοι, ὡς ἄφηνε νὰ ἐννοηθῆ ὁ Καλλέργης; Θὰ ἦτο ἴσως σφάλμα νὰ υιοθετηση τις ἕνα τοιοῦτον ἀφορισμόν. 'Αλλ' ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ποῖον ἦτο τὸ «πιστεύω» τῶν ἀρχηγῶν τῶν κομμάτων τῆς εποχῆς ἐκείνης ;

Τὸ «ἀγγλικὸν» κόμμα ἐπίστευεν ὅτι ἡ 'Αγγλία, ἀκούουσα τοὺς τριγμοὺς τῆς 'Οθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας, θὰ ἤλλαζε, προϊόντος τοῦ χρόνου, τὴν πατροπαράδοτον φιλοοθωμανικήν της πολιτικὴν καὶ θὰ ἔβλεπεν ὅτι ἡ δημιουργία ἑνὸς ἰσχυροῦ 'Ελληνικοῦ Κράτους θὰ ἐξυπηρέτει καλύτερον τοὺς σκοπούς της εἰς τὴν 'Ανατολικὴν Μεσόγειον. Παραλλήλως δε

---

1. 'Αρχεῖα τῆς ἐν Ρεθύμνῳ οἰκογενείας Δ. Καλλέργη.

ἐπιστεύετο ὅτι, ἄνευ τῆς ἀγγλικῆς οἰκονομικῆς βοηθείας, τὸ Ἑλληνικὸν Βασίλειον δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ ὀρθοποδήσῃ.

Τὸ «γαλλικὸν» κόμμα ἐβάσιζε τὴν πολιτικήν του καὶ τὰς ἐλπίδας του εἰς τὸν ἀγγλογαλλικὸν ἀνταγωνισμόν. Ἂς μὴ λησμονῆται δὲ ὅτι ἡ Γαλλία τότε ἦτο Κράτος εὑρισκόμενον εἰς ἀκμὴν καὶ ἦτο ἐξ ἐκείνων τὰ ὁποῖα ἔπαιζον ρόλον πρωταγωνιστοῦ εἰς τὸν ὁρίζοντα τῆς διεθνοῦς πολιτικῆς. Τὸ δὲ «ρωσικὸν» κόμμα ἐβαυκαλίζετο ὑπὸ τῆς αὐταπάτης ὅτι ἡ Ρωσία, λόγῳ τῆς κοινῆς θρησκευτικῆς πίστεως, ἐμφανιζομένη πάντοτε ὡς προστάτις τῶν δυναστευομένων ὀρθοδόξων χριστιανικῶν λαῶν, θὰ ἦτο καὶ ὁ μέγας καὶ ἀνυστερόβουλος συμπαραστάτης τῶν ἐθνικῶν ὁραματισμῶν τῶν Ἑλλήνων.

Αὗται ἐν συνόψει ἦσαν αἱ ἀντιλήψεις τῶν ἡγετῶν καὶ τῶν ὀπαδῶν τῶν τριῶν ἐκείνων κομμάτων. Αἱ ἀντιλήψεις ὅμως αὐταὶ εἶναι ἱκαναὶ νὰ χαρακτηρίσουν τούτους ὡς πράκτορας τῶν συμφερόντων τῶν ξένων Δυνάμεων ; Ἀτυχῶς, μέχρις ἑνὸς σημείου, ναί. Διότι ἡ πολιτικὴ τῶν κομμάτων κατὰ τὸ πλεῖστον ἐταυτίζετο κατ' ἀνάγκην μὲ τὴν πολιτικὴν καὶ τὰς ἐπιδιώξεις τῶν Δυνάμεων ἐν τῇ Ἀνατολῇ. Πολιτικὴν ἡ ὁποία βεβαίως ἦτο ἀναντίρρητον ὅτι εὑρίσκετο εἰς ἄκραν ἀντίθεσιν μὲ τὰς ἐθνικὰς βλέψεις τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ. Τοῦτο, ὅσον καὶ ἂν ἤθελον νὰ τὸ ἀγνοοῦν, ἴσως πρὸς ἴδιον ὄφελος, οἱ ἀρχηγοὶ τῶν κομμάτων δὲν ἠδύναντο πλέον νὰ τὸ παραγνωρίσουν. Διότι ἐδημιουργήθησαν γεγονότα καὶ παρεσχέθησαν ἁπταὶ μαρτυρίαι, αἱ ὁποῖαι ἀπέδειξαν καταφανῶς καὶ εἰς τοὺς ἀφελεστέρους ἀκόμη, ὅτι «οἱ ξένοι ἦσαν πάντοτε ξένοι». Καὶ ἐδῶ ἀκριβῶς ἔγκειται ὁ πατριωτισμὸς τῶν Ἑλλήνων πολιτικῶν. Ἔσπευσαν ἀμέσως αὐτοὶ οἱ ἴδιοι νὰ ἀποκηρύξουν τὴν πολιτικὴν τὴν ὁποίαν ἠκολούθουν. Ἡ στάσις τῶν μεγάλων Δυνάμεων ὑπῆρξε τόσον στυγνή, ὥστε οὐδὲν ἄλλο ἀπέμενεν εἰμὴ ἡ ἀποστροφὴ ἀπὸ αὐτάς. Καὶ αὐτὸ ἔγινεν, ἔστω καὶ ἀργά. Ἀλλ' ἡ ἐν συνεχείᾳ μετά τινα ἔτη ἐξέλιξις τῶν πραγμάτων δὲν ἐπέτρεψεν, ἀτυχῶς, ὥστε ἡ ἀποστροφὴ ἐκείνη νὰ γίνῃ ὁριστική.

Πρέπει ἐπίσης νὰ σημειωθῇ ὅτι καὶ εἰς τὴν ἐσωτερικὴν πολιτικήν των, τὰ τρία κόμματα, ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὴν ἐξωτερικήν, εἶχον οὐσιώδεις διαφοράς. Τὸ μὲν ἀγγλικόν, ὑπὸ τὸν Μαυροκορδᾶτον ἐπίστευε βεβαίως, εἰς τὴν μεγάλην Ἰδέαν, κοινὴν πίστιν ὅλου τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἀλλά, ὡς ἀπαραίτητον προϋπόθεσιν διὰ τὴν πραγματοποίησίν της, ἐθεώρει τὴν ὕπαρξιν καλῶς συγκεκροτημένου Κράτους, μὲ σταθερὰν καὶ καλῶς ἀνεπτυγμένην ἐθνικὴν οἰκονομίαν. Τὰ στοιχεῖα αὐτὰ ἀπετέλουν βεβαίως ἀσφαλῆ βάσιν διὰ μελλοντικὰς ἐξορμήσεις. Συνεπῶς, ἕως ὅτου ἐπιτευχθοῦν αὐταὶ αἱ προϋποθέσεις, αἱ ὁποῖαι ἀπήτουν χρόνον, κόπους καὶ συνεχεῖς προσπαθείας, ἡ Ἑλλὰς θὰ ὤφειλε ν' ἀποφύγῃ πᾶσαν προστριβὴν μὲ τὴν Τουρκίαν, μὲ τὴν ὁποίαν ἔπρεπε νὰ διατηρῇ εἰρηνικὰς σχέσεις.

'Αντιθέτως το γαλλικόν κόμμα, ὑπὸ τὸν Κωλέττην, ἐθεώρει τὸ συσταθὲν μικρὸν Ἑλληνικὸν Κράτος, ὡς πρῶτον προσωρινὸν σταθμὸν τῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ 21. Διὰ τὸ γαλλικὸν κόμμα, εἷς καὶ μόνος ἔπρεπε νὰ εἶναι ὁ σκοπὸς καὶ ἡ καθημερινὴ σκέψις τῶν ἐλευθέρων Ἑλλήνων : Ἡ μεγάλη Ἰδέα. Οὔτε φιλικαὶ σχέσεις, οὔτε ειρηνικὴ συμβίωσις, ἔστω καὶ προσωρινή, μὲ τὴν Τουρκίαν. Ἀλλὰ ἡ ἐπιζήτησις εὐκαιριῶν διὰ τὴν δημιουργίαν πραγμάτων εἰς τὴν Ὀθωμανικὴν Αὐτοκρατορίαν. Ὡς ἐκ τούτου, αἱ προσπάθειαι διὰ τὴν διοργάνωσιν συγχρονισμένου κράτους ἤρχοντο εἰς ἥσσονα μοῖραν. Ἡ πολιτικὴ τῆς μεγάλης Ἰδέας ἐνέπνεε καὶ ἐνεθουσίαζεν ἅπαντα τὸν Ἑλληνισμόν, ἐλεύθερον καὶ ὑπόδουλον, καὶ ἡ ταύτισίς της μὲ τὴν πολιτικὴν τοῦ γαλλικοῦ κόμματος, ἐξησφάλιζε τὴν ἐξαιρετικὴν δημοτικότητα, τῆς ὁποίας ἀπελάμβανεν ὁ Ἰωάννης Κωλέττης.

Τὸ ρωσικὸν κόμμα, τέλος, ἐπίστευεν εἰς τὴν συμπαράστασιν τῆς Ρωσίας. Ἦτο κόμμα μὲ συντηρητικὰς ἀρχὰς καὶ δὲν εἶχε μεγάλην ἐπιρροὴν εἰς τὰς λαϊκὰς μάζας, αἱ ὁποῖαι παρασύρονται συνήθως ἀπὸ τὰ δημαγωγικὰ συνθήματα. Χαρακτηριστικὸν τοῦ συντηρητικοῦ πνεύματος ὑπὸ τοῦ ὁποίου τὸ ρωσικὸν κόμμα ἐνεφορεῖτο, ἦτο καὶ τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ ἐκ τῶν ἡγετῶν αὐτοῦ Θεόδωρος Κολοκοτρώνης, ἄνθρωπος μὲ σαφῆ ἀντίληψιν τῆς πραγματικότητος, ἐξεδηλώθη εναντίον τῆς παροχῆς Συντάγματος, διότι ἐθεώρει ἀνώριμον πολιτικῶς τὸν Ἑλληνικὸν λαόν. Ἡ ἀδυναμία ὅμως τοῦ ρωσικοῦ κόμματος ν' ἀποκτήσῃ εὐρυτέραν λαϊκὴν βάσιν ὠφείλετο καὶ εἰς ἕνα ἄλλον λόγον : Ὅτι ἐστερεῖτο ἡγετικῆς πολιτικῆς προσωπικότητος, ἱκανῆς νὰ συναρπάσῃ καὶ νὰ παρασύρῃ τὰ πλήθη.

Κατὰ τὴν περίοδον τῆς Βασιλείας τοῦ Ὄθωνος, δύο ἦσαν αἱ μεγάλαι ἡγετικαὶ φυσιογνωμίαι, αἱ ὁποῖαι ἐκυριάρχησαν τῆς πολιτικῆς σκηνῆς : Ὁ Ἀλέξανδρος Μαυροκορδᾶτος καὶ ὁ Ἰωάννης Κωλέττης. Ἀμφότεροι εἶχον ἀναμφισβήτητα προσόντα πολιτικοῦ ἀρχηγοῦ καὶ ἱκανότητας ὑπεράνω τοῦ κοινοῦ μέτρου. Οἱ ἄλλοι πολιτικοὶ θὰ πρέπει νὰ τεθοῦν εἰς δευτέραν μοῖραν. Ἔπαιξαν ὅμως ρόλον εἰς τὰ ἑλληνικὰ πράγματα, μεγάλον ἢ μικρόν, κατὰ τὰς περιστάσεις καὶ τὰς δυνάμεις του ἕκαστος καὶ προσεπάθησαν, κατὰ τὴν ταραχώδη περίοδον τῆς πρώτης Δυναστείας, νὰ ὑπηρετήσουν ὅσον ἠδύναντο καλύτερον τὸ Ἔθνος καὶ τὸν Βασιλέα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ι΄

ΟΙ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΟΙ ΠΡΩΘΥΠΟΥΡΓΟΙ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟΝ 1843-1862

ΚΑΤΑ ΤΗΝ δεκαεννεαετῆ συνταγματικὴν περίοδον τῆς Βασιλείας τοῦ Ὄθωνος, δέκα ὑπῆρξαν οἱ Ἕλληνες πρωθυπουργοὶ ποὺ ἐκυβέρνησαν τὴν Ἑλλάδα. Οἱ περισσότεροι ἐξ αὐτῶν ἀνῆκον εἰς τὴν γενεὰν τῶν πολιτικῶν καὶ στρατιωτικῶν ἡγετῶν τοῦ μεγάλου ἀπελευθερωτικοῦ Ἀγῶνος καὶ εἶχον διακριθῇ εἰς τὰ πεδία τῶν μαχῶν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν πολιτικὴν σκηνὴν τῆς χώρας ἀπὸ τὴν προεπαναστατικὴν ἀκόμη περίοδον. Ἦσαν ὅλοι ἄνδρες ἐγνωσμένου πατριωτισμοῦ καὶ ἀναμφισβητήτου γενναιότητος. Μερικοὶ δὲ ἐξ αὐτῶν εἶχον καὶ ἐπιστημονικὴν κατάρτισιν κτηθεῖσαν κατόπιν σπουδῶν εἰς τὰ Πανεπιστήμια τῆς Ἀλλοδαπῆς.

Οἱ δέκα πρῶτοι Ἕλληνες πρωθυπουργοί, οἵτινες διηύθυνον τὰς τύχας τῆς χώρας κατὰ τὴν Ὀθωνικὴν συνταγματικὴν βασιλείαν, ὑπῆρξαν οἱ θεμελιωταὶ τοῦ κοινοβουλευτικοῦ πολιτεύματος ἐν Ἑλλάδι. Οὗτοι ἦσαν κατὰ σειρὰν ἀνόδου των εἰς τὴν ἐξουσίαν οἱ ἑξῆς: Ἀνδρ. Μεταξᾶς, Ἀλ. Μαυροκορδᾶτος, Ἰω. Κωλέττης, Κίτσος Τζαβέλλας, Γ. Κουντουριώτης, Κ. Κανάρης, Ἀντ. Κριεζῆς, Δ. Βούλγαρης, Ἀθ. Μιαούλης καὶ Ἰω. Κολοκοτρώνης.

Μεταξὺ αὐτῶν ὅμως δύο μόνον ὑπῆρξαν αἱ δεσπόζουσαι πολιτικαὶ φυσιογνωμίαι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης: Ὁ Ἀλ. Μαυροκορδᾶτος καὶ ὁ Ἰω. Κωλέττης. Οὗτοι διεκρίθησαν διὰ τὴν εὐρυτάτην μόρφωσίν των καὶ τὴν πολιτικὴν δεξιότητά των. Ἐν τούτοις τὸ ἔργον των ὡς Πρωθυπουργῶν δὲν ὑπῆρξεν ἐξαιρετικῶς σημαντικόν, κυρίως λόγῳ τῶν κατ' ἐξοχὴν δυσμενῶν συνθηκῶν ὑπὸ τὰς ὁποίας ἤσκησαν τὴν ἐξουσίαν. Ἀνεξαρτήτως τοῦ ὅτι οἱ δύο οὗτοι πολιτικοὶ ἄνδρες εἶχον ἀντιθέτους προγραμματικὰς κατευθύνσεις καὶ καταφανεῖς διαφορὰς χαρακτῆρος, ψυχοσυνθέσεως καὶ νοοτροπίας, πρέπει νὰ ὁμολογηθῇ ὅτι ἐὰν αἱ πρωθυπουργίαι των ἦσαν μεγαλυτέρας διαρκείας καὶ παρὰ τὰς ἀντιξοότητας τὰς ὁποίας συνήντησαν, θὰ προσέφερον ἀμφότεροι πολυτίμους ὑπηρεσίας εἰς τὸ Ἔθνος, τὸ ὁποῖον εἴπερ ποτε ἄλλοτε εἶχε τότε ἀνάγκην ἐπιβλητικῶν προσωπικοτήτων καὶ δυναμικῶν κυβερνητῶν.

Τὰ ἀνωτέρω ἂς μὴ νομισθῇ ὅτι ἔχουν σκοπὸν νὰ μειώσουν τὸν πατριωτισμὸν καὶ τὰς δυνατότητας τῶν ὑπολοίπων ἐκ τῶν Πρωθυπουργῶν τῆς περιόδου ἐκείνης. Διότι οὐδεὶς δύναται ν' ἀμφισβητήσῃ τὰς ὑπηρεσίας

των εἰς τὸν τόπον καὶ τὴν ἐν γένει δημιουργικὴν αὐτῶν ἔφεσιν, ἡ ὁποία τοὺς διέκρινεν. Ἀλλ' εἴτε διότι ἡ πρωθυπουργία των ἦτο βραχύβιος, εἴτε διότι αἱ περιστάσεις ὑπῆρξαν ἐξαιρετικῶς κρίσιμοι, δὲν κατέστη δυνατὸν νὰ ἀποδώσουν σοβαρὸν ἔργον ἐπὶ τοῦ πολιτικοῦ τομέως. Δὲν ἦτο ἄλλωστε εὔκολον νὰ ἐξαρθοῦν εἰς τὰ αὐτὰ ὕψη προσφορᾶς εἰς τὰ ὁποῖα εἶχον φθάσει κατὰ τὰ ἔτη τῆς Ἐπαναστάσεως, ὅπου ὡς ἔνδοξοι ναυμάχοι ἢ ἡρωικοὶ ὁπλαρχηγοί, ἔδωσαν ὅλην τὴν γενναίαν ψυχήν των καὶ τὸ αἷμα των, διὰ νὰ θεμελιωθῇ τὸ οἰκοδόμημα τῆς ἐλευθερίας καὶ ἀνεξαρτησίας τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους.

Αὐταὶ αἱ σύντομοι γενικότητες ἔχουν ἴσως τὴν θέσιν των ὡς προοίμιον τοῦ κεφαλαίου τῶν πρώτων δέκα Ἑλλήνων συνταγματικῶν πρωθυπουργῶν. Ἀλλὰ ἡ ἐν συνεχείᾳ, ἔστω καὶ ἐν περιλήψει, σκιαγράφησις ἑνὸς ἑκάστου, θὰ δώσῃ τὴν εὐκαιρίαν νὰ σχηματίσῃ τις ἰδίαν γνώμην περὶ τοῦ μέτρου τῆς σταθμίσεως τῶν ἡγετικῶν ἐκείνων μορφῶν, ὡς καὶ τῶν γεγονότων τῆς περιόδου ἐντὸς τῆς ὁποίας ἔζησαν καὶ ἔδρασαν.

ΑΝΔΡΕΑΣ Π. ΜΕΤΑΞΑΣ

Πρῶτος συνταγματικὸς πρωθυπουργὸς τοῦ Ὄθωνος ὑπῆρξεν ὁ Ἀνδρέας Μεταξᾶς. Οὗτος ἔγινε πρόεδρος τοῦ Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου ὀλίγα λεπτὰ τῆς ὥρας μετὰ τὴν ὑπογραφὴν ὑπὸ τοῦ Βασιλέως τοῦ Διατάγματος περὶ χορηγήσεως τοῦ Συντάγματος καὶ ὅταν ἀκόμη ὁ ἐπαναστατικὸς στρατὸς καὶ τὸ πλῆθος εὑρίσκοντο εἰς τὴν πλατεῖαν τῶν Ἀνακτόρων διὰ νὰ ἐπιβάλουν τὰς «συνταγματικὰς» θελήσεις των εἰς τὸν Ὄθωνα.

Τὸν Μεταξᾶν ἐξέλεξε πρωθυπουργὸν τὸ Συμβούλιον Ἐπικρατείας, τὸ ὁποῖον συνῆλθεν ἐκτάκτως τὰς μεταμεσονυκτίους ὥρας τῆς 2ας πρὸς τὴν 3ην Σεπτεμβρίου 1843. Ὁ Μεταξᾶς παρὰ τὴν ἀνώμαλον πρωθυπουργοποίησίν του, ὑπῆρξε σώφρων, ἔντιμος καὶ μετριοπαθὴς πολιτικός. Τὸν διέκρινε πράγματι ἁγνὸς πατριωτισμός, ἀνωτερότης ἤθους καὶ παρρησία γνώμης. Τὸ παρελθόν του ἦτο ἄψογον. Καὶ ἡ δρᾶσις του, ἰδίως κατὰ τὰ ἔτη τῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ 21, ὑπῆρξεν ὄντως ἐξαίρετος. Συχνὰ δὲ συνέβη κατὰ τὰς ἐσωτερικὰς διαμάχας τῆς ταραχώδους ἐπαναστατικῆς περιόδου, ὄχι μόνον νὰ μὴ παρασυρθῇ ἀπὸ ἀκρότητας καὶ φανατισμούς, ἀλλὰ διὰ τῆς συνετῆς ἐπεμβάσεώς του νὰ ἐπιτύχῃ τὴν συνδιαλλαγὴν τῶν ἀντιμαχομένων μερίδων καὶ ν' ἀποτρέψῃ τὸν κίνδυνον ἀλληλοσπαραγμοῦ.

Ὁ Ἀνδρέας Μεταξᾶς δὲν ἦτο μόνον πολιτικός. Πρὶν ἀναμιχθῇ εἰς τὴν πολιτικήν, διεκρίθη ὡς ἀγωνιστὴς εἰς τὰ πεδία τῶν μαχῶν. Ἐκ τῶν πρώτων εἶχε σπεύσει ἀπὸ τὴν γενέτειράν του Κεφαλληνίαν νὰ λάβῃ μέρος εἰς

τὸν 'Αγῶνα. Τὰ δὲ στρατιωτικὰ καὶ διοικητικὰ προσόντα ποὺ ἐπέδειξε, τοῦ προσέδωσαν ἀναμφισβήτητον κῦρος, ὥστε ἀργότερον ὁ Καποδίστριας εἰς αὐτὸν ἀνέθεσε τὴν διοργάνωσιν τοῦ στρατεύματος, διορίσας αὐτὸν ὡς ὑπουργὸν τῶν Στρατιωτικῶν τοῦ νέου Ἑλληνικοῦ Κράτους.

ΑΝΔΡΕΑΣ ΜΕΤΑΞΑΣ

Ὁ 'Ανδρέας Μεταξᾶς ἐγεννήθη τὸ ἔτος 1790 εἰς 'Αργοστόλιον τῆς Κεφαλληνίας. Ἦτο δευτερότοκος υἱὸς τοῦ Πέτρου Μεταξᾶ καὶ τῆς Βιολέττας, τὸ γένος Λοβέρδου. Ὁ 'Ανδρέας Μεταξᾶς ἐσπούδασε νομικὰ καὶ κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς σταδιοδρομίας του, ἤσκει τὴν δικηγορίαν εἰς τὴν ἰδιαιτέραν του πατρίδα. Οἱ βιογράφοι του ὅμως, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ ὁ Α. Γούδας, ἠμφισβήτησαν τοῦτο καὶ ἔγραψαν ὅτι ἦτο μετριας μορφώσεως. Ἄλλοι πάλιν ὡμίλησαν περὶ σπουδῶν του εἰς τὰ νομικά, χωρὶς ὅμως ν' ἀναφέρουν εἰς ποῖον Πανεπιστήμιον τὰς ἠκολούθησε καὶ πότε. 'Εν τούτοις εἶναι γεγονὸς ὅτι ἤσκει τὴν δικηγορίαν ἐνώπιον τῶν κατωτέρων δικαστηρίων τῆς Κεφαλληνίας μᾶλλον ὡς δικολάβος.

Τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, ὡς γνωστόν, τὰ Ἑπτάνησα διετέλουν ὑπὸ τὴν 'Αγγλικὴν κυριαρχίαν. Καὶ ὁ Μεταξᾶς ἦτο ὥριμος ἄνδρας πλέον, ἡλικίας 31 ἐτῶν, ὅταν ἀπὸ τὴν Ἁγίαν Λαύραν ἐδόθη τὸ σύνθημα τῆς 'Εθνεγερσίας. 'Απὸ την στιγμὴν ἐκείνην οὗτος, ὅπως καὶ ὁ ἀδελφός του 'Αναστάσιος, ἔλαβον τὴν ἀπόφασιν νὰ τρέξουν καὶ νὰ ταχθοῦν ὑπὸ τὰς σημαίας τοῦ ἱεροῦ 'Αγῶνος. Κατήρτισαν ἐντὸς ὀλίγων ἡμερῶν Σῶμα ἐκ τετρακοσίων Κεφαλλήνων, τὸ ὁποῖον ἐπιβιβασθὲν λάθρα πλοιαρίων, διεπεραιώθη εἰς τὴν Κυλλήνην, ἕνα καὶ ἥμισυ μῆνα μετὰ τὴν ἔκρηξιν τῆς 'Επαναστάσεως. Τὸ Σῶμα εἶχεν ἐπὶ κεφαλῆς τὸν 'Ανδρέαν Μεταξᾶν καὶ τὸν ἐξάδελφόν του Κωνσταντῖνον. Προηγήθη δὲ ἀληθὴς φιλονεικία μεταξὺ τῶν δύο ἀδελφῶν, διότι ὁ πρεσβύτερος, ὁ 'Αναστάσιος, ἐπέμενε νὰ ἡγηθῇ αὐτὸς τοῦ Σώματος διὰ τὴν Πελοπόννησον, ὁ δὲ 'Ανδρέας, ὡς νεώτερος, νὰ παραμείνῃ ἐν Κεφαλληνίᾳ πλησίον τῆς οἰκογενείας του.

'Αλλ' ὁ 'Ανδρέας ἐπέμενε μετὰ πείσματος καὶ ἐὰν δὲν ἐπενέβαινον οἱ ψυχραιμότεροι ἐκ τῶν συγγενῶν των, οἱ δύο ἀδελφοὶ θὰ συνεπλέκοντο περὶ τοῦ ποιος θὰ ἤρχετο πρῶτος νὰ πολεμήση ὑπὲρ τῆς ἀπελευθερώσεως τῆς κοινῆς Πατρίδος. 'Εν τούτοις, ἐὰν πρὸς στιγμὴν ἠναγκάσθη νὰ ὑποχωρήση ὁ 'Αναστάσιος,χάριν τοῦ θερμοαίμου νεωτέρου ἀδελφοῦ του, αὐτὸ δὲν τὸν ἠμπόδισεν ὀλίγον βραδύτερον νὰ καταρτίση νέον Σῶμα 'Επτανησίων ἐθελοντῶν καὶ νὰ ἔλθη εἰς τὴν Πελοπόννησον ν' ἀγωνισθῇ διὰ τὴν ἱερὰν ὑπόθεσιν τῆς ἐλευθερίας.

Εὐθὺς ὡς ἀνεχώρησαν οἱ ἀδελφοὶ 'Ανδρέας καὶ 'Αναστάσιος Μεταξᾶς, ὡς καὶ ὁ ἐξάδελφός των Κωνσταντῖνος ἐκ Κεφαλληνίας, διὰ νὰ μετάσχουν τοῦ 'Ελληνικοῦ 'Αγῶνος, ἡ 'Ιόνιος Βουλὴ ἐπεκήρυξεν αὐτούς, μετὰ τῶν κυριωτέρων ὀπαδῶν των, ἤτοι τοῦ Σ. Πανᾶ, τοῦ Γ. Φωκᾶ, τοῦ Ι. Σαμπρίκου καὶ τοῦ Π. Στούρζα, χαρακτηρίσασα τούτους ὡς ἐγκληματίας. Τοὺς ἀπέστειλε δὲ ἐν συνεχείᾳ κλῆσιν ὅπως ἐπανέλθουν εἰς τὴν νῆσον διὰ νὰ δικασθοῦν ὡς παραβάται τῆς οὐδετερότητος, τὴν ὁποίαν ὤφειλον νὰ ἐτήρουν ὡς Ἄγγλοι ὑπήκοοι, ἐπὶ ἀπειλῇ ἰσοβίου ἐξορίας καὶ δημεύσεως της περιουσίας των. 'Η 'Ιόνιος Βουλή, ἡ ὁποία ἐπεκύρωσε τὴν ἀπόφασιν αὐτὴν καὶ ἀκολούθως ἐνήργησε τὴν δήμευσιν ὁλοκλήρου τῆς περιουσίας τῆς οἰκογενείας Πέτρου Μεταξᾶ καὶ τῶν λοιπῶν ἀγωνιστῶν, προέβη εἰς τὸ διάβημά της αὐτὸ κατόπιν ἀξιώσεως τοῦ μισέλληνος Βρεταννοῦ ἁρμοστοῦ τῆς 'Επτανήσου Μαίτλαντ.

Η ΜΑΧΗ ΤΟΥ ΛΑΛΑ

Τὸ βάπτισμα τοῦ πυρὸς ἔλαβεν ὁ 'Ανδρέας Μεταξᾶς κατὰ τὴν πολιορκίαν τοῦ Λάλα, εἰς τὴν ὁποίαν πλὴν τῶν ἄλλων 'Ελληνικῶν Σωμάτων, ἔλαβον μέρος καὶ πολλοὶ 'Επτανήσιοι.

Εἰς τὰς σφοδρὰς μάχας αἱ ὁποῖαι ἔγιναν εἰς τὴν δύσβατον καὶ ὀρεινὴν ἐκείνην περιοχὴν τοῦ χωρίου, εὑρισκομένου ἀνατολικῶς τοῦ Πύργου 'Ηλείας, καὶ τὴν ὁποίαν κατεῖχον οἱ Τουρκαλβανοί, ὁ 'Ανδρέας Μεταξᾶς ἐπέδειξεν ἡρωισμόν, καρτερίαν καὶ ἔξοχον στρατιωτικὴν ἰδιοφυΐαν. 'Εκεῖ δὲ ἐδέχθη διαμπερὲς τραῦμα εἰς τὴν χεῖρα, τοῦ ὁποίου τὴν παραμείνασαν οὐλὴν ἐθεώρει ὁ Μεταξᾶς ὡς τὸν μεγαλύτερον τιμητικὸν τίτλον, τὸν ὁποῖον ἀπέκτησεν εἰς τὴν ζωήν του.

'Η ἐπιτυχὴς ἔκβασις τῆς ἐπιχειρήσεως ἐκείνης ὠφείλετο κυρίως εἰς τὸ σθένος καὶ τὴν ἐπιμονὴν τοῦ Α. Μεταξᾶ. Μετὰ τὸν ἔνδοξον θάνατον ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης τοῦ ἐκ τῶν ἀρχηγῶν τῶν Πελοποννησίων ἀγωνιστῶν Γεωργίου Πλαπούτα, ἐπῆλθε κάποια σύγχυσις εἰς τὰς τάξεις των, μέχρι τοῦ σημείου ὥστε ὁ ἐκ Καλαβρύτων ὁπλαρχηγὸς Α. Φωτήλας καὶ ὁ ἐξ 'Ολυμπίας Κ. Ζαφειρόπουλος νὰ προτείνουν ὅπως ἀποχωρήσουν ἐκ

τοῦ Λάλα. Τοῦτο ὅμως ἀπέκρουσε πεισμόνως ὁ Μεταξᾶς, καταχρίνας τὴν πρόθεσιν τῶν ἀνωτέρω, πρὸς τοὺς ὁποίους κατὰ τὸν Ι. Φιλήμωνα ἀπήντησεν ὡς ἑξῆς :

«...Ὁ λόγος τὸν ὁποῖον ὀφείλομεν νὰ δώσωμεν μίαν ἡμέραν εἰς τοὺς μεγάλους ἀρχηγοὺς τοῦ Ἔθνους, μᾶς ὑποχρεώνει νὰ μὴ παρασαλεύσωμεν ἀπὸ τὰς θέσεις μας. Ἡμεῖς δὲν βλέπομεν τὸν κίνδυνον, ὥστε ν' ἀναγκασθῶμεν ν' ἀποχωρήσωμεν καὶ χρεωστοῦμεν νὰ σᾶς εἴπωμεν ὅτι καὶ ἂν σεῖς ἀποχωρήσητε, οἱ Ἑπτανήσιοι θὰ μείνωμεν εἰς τὰς θέσεις μας καὶ θὰ πολεμήσωμεν μέχρι καὶ τοῦ τελευταίου...».

Κατόπιν τῆς στάσεως αὐτῆς τοῦ Μεταξᾶ τὰ πνεύματα μετεστράφησαν ἀμέσως. Κατὰ τὴν ἐπακολουθήσασαν δὲ μάχην οἱ Τουρκοαλβανοὶ ἀπεδεκατίσθησαν ἐνῶ ἄλλοι συνελήφθησαν αἰχμάλωτοι. Ὁ ἀγὼν εἶχε κριθῆ ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων. Εἶναι γνωστὸν ἐπίσης ὅτι ἡ νίκη τοῦ Λάλα ἦτο μία ἀπὸ τὰς πρώτας νίκας τῆς Ἐπαναστάσεως, ἡ ὁποία ἐνεθάρρυνε καὶ ἐνεθουσίασε τοὺς ἐπαναστατημένους Ἕλληνας.

Ἀργότερον, τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1822, ὁ Ἀνδρέας Μεταξᾶς ὡρίσθη μαζὶ μὲ τὸν Παλαιῶν Πατρῶν Γερμανὸν καὶ τὸν Γεωργάκην Μαυρομιχάλην μέλος τῆς τριμελοῦς ἐπιτροπῆς, ἡ ὁποία ἀπεστάλη ἀπὸ τὴν προσωρινὴν Κυβέρνησιν εἰς Βερόναν τῆς Ἰταλίας, διὰ νὰ ἐπιδώσῃ δύο ἐπιστολὰς εἰς τὴν ἐκεῖ συνελθοῦσαν διάσκεψιν τῶν Κρατῶν τῆς Ἱερᾶς Συμμαχίας. Ἡ ἐπιτροπὴ ὅμως δὲν κατώρθωσε νὰ φθάσῃ εἰς τὸν προορισμόν της καὶ ἐπέστρεψεν ἄπρακτος, διότι ὁ Πάπας ἀπηγόρευσε τὴν διέλευσιν της ἐκ τοῦ Παπικοῦ Κράτους.

Ἀπολαμβάνων τῆς γενικῆς ἐκτιμήσεως ὁ Ἀνδρέας Μεταξᾶς ἐξελέγη μέλος τῆς Β' Ἐθνικῆς Συνελεύσεως καὶ ἐν συνεχείᾳ καὶ τοῦ Νομοτελεστικοῦ. Ἐμεσολάβησεν ὅμως ὁ ἐμφύλιος πόλεμος, ὁ ὁποῖος, μαζὶ μὲ τὸν Κολοκοτρώνην, παρέσυρε καὶ αὐτόν. Τὸν καθήρεσεν ἡ Συνέλευσις ἡ συνελθοῦσα εἰς Κρανίδιον, ὅπως καὶ τὰ ἄλλα μέλη τοῦ Νομοτελεστικοῦ.

Λόγῳ χαρακτῆρος καὶ ἤθους, ὁ Ἀνδρέας Μεταξᾶς δύναται νὰ λεχθῆ ὅτι μᾶλλον δὲν μετέσχεν εἰς τὰς ἐμφυλίους διαμάχας, αἱ ὁποῖαι ὀλίγον ἔλειψε νὰ στοιχίσουν τὸν ὄλεθρον εἰς τὸ Ἔθνος. Ἀπεσύρθη προσωρινῶς ἀπὸ τὸν στίβον τῶν φανατικῶν πολιτικῶν ἀγώνων, γνωρίζων ὅτι κάποτε θὰ ἤρχετο ἡ ἡμέρα ποὺ θὰ ἐζητοῦντο αἱ ὑπηρεσίαι του. Καὶ ἦλθε πράγματι αὐτὴ τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 1828, ὅταν ὁ Καποδίστριας τοῦ ἀνέθεσε τὴν διεύθυνσιν τοῦ φροντιστηρίου ἐπὶ τῶν στρατιωτικῶν, δηλαδὴ τὸν διώρισε ὑπουργὸν τῶν Στρατιωτικῶν.

Ἦτο μέγα, ἀλλὰ καὶ δύσκολον τὸ ἔργον του. Διότι ἀπὸ τοὺς μέχρι χθὲς ἀτάκτους ἀγωνιστάς, ἔπρεπε νὰ δημιουργηθῆ τακτικὸν στράτευμα, μὲ ὀργάνωσιν, κανονισμοὺς καὶ πειθαρχίαν. Εἰς τὴν ἀποστολὴν αὐτήν, ὑπῆρξεν αὐστηρός, ἀλλὰ καὶ δίκαιος. Ἐμερίμνησεν ἰδίως διὰ τὴν τακτικὴν

πληρωμὴν τῆς μισθοδοσίας τοῦ στρατεύματος, ἡ ὁποία καθυστερεῖτο. Ἐξ ἄλλου δὲν ἐδίστασε νὰ παραπέμψῃ εἰς τὸ στρατοδικεῖον τοὺς πρωταιτίους ζωηρῶν εκδηλώσεων εἰς τὸ στρατόπεδον τῆς Φανερωμένης, ἐκ μέρους τῶν ἀνδρῶν τῆς δ' χιλιαρχίας, οἱ ὁποῖοι ἐζήτησαν κατ' ἀντιπειθαρχικὸν τρόπον τοὺς καθυστερημένους μισθοὺς των.

Μετὰ την ἔλευσιν τοῦ Ὄθωνος, ὁ Ἀνδρέας Μεταξᾶς διωρίσθη ἀρχικῶς νομάρχης Λακωνίας. Κατόπιν ἀπεστάλη πρεσβευτὴς εἰς Μαδρίτην, ὅπου καὶ παρέμεινε μέχρι τοῦ 1839, ὁπότε κατηργήθη ἡ ἐν λόγῳ πρεσβεία. Ἐπανελθὼν εἰς τὰς Ἀθήνας συνηντήθη μὲ τοὺς παλαιοὺς ὀπαδούς του, τοὺς ἀνήκοντας εἰς τὸ ρωσικὸν κόμμα, ὡς καὶ μετὰ τοῦ Θ. Κολοκοτρώνη, ὁ ὁποῖος ἦτο ἀρχηγὸς τούτου. Ἔκτοτε δε ὁ στρατάρχης τῆς Πελοποννήσου ἐθεώρει τον Μεταξᾶν ὡς διάδοχόν του εἰς τὴν ἀρχηγίαν τοῦ κόμματος, γεγονὸς τὸ ὁποῖον ἐπραγματοποιήθη ὅταν μετά τινα ἔτη ἀπεβίωσεν ὁ Θ. Κολοκοτρώνης.

Ἐν συνεχείᾳ διωρίσθη σύμβουλος τῆς Ἐπικρατείας. Ὅταν δὲ τὸ 1841 ὁ Ἀλ. Μαυροκορδᾶτος ἔλαβεν εντολὴν παρὰ τοῦ Βασιλέως νὰ σχηματίσῃ Κυβέρνησιν, ἀνέθεσεν οὗτος εἰς τὸν Μεταξᾶν τὸ ὑπουργεῖον τῶν Στρατιωτικῶν. «...Μὴ ἔχων δὲ στρατιωτικόν τινα βαθμόν, ἔγραψεν ὁ Ἀναστ. Γούδας[1] προσεκάλεσεν εἰς κύκλον ἅπαντας τοὺς ἀνωτέρους ἀξιωματικοὺς καὶ τοὺς εἶπεν: «Ἀγνοῶ ἂν δέχεσθε νὰ σᾶς διοικήσῃ ἀνὴρ τοιοῦτον μόνον στρατιωτικὸν βαθμὸν ἔχων» και ἔδειξε τὴν τετραυματισμένην χεῖραν του, ἅπαντες δέ, συσφίξαντες αὐτὴν καὶ ἀσπασάμενοι περιπαθῶς, ἀνεβόησαν: «εἴθε ἅπαντες οἱ διοικήσαντες τὸν Ἑλληνικὸν στρατὸν τοιούτους μόνον βαθμοὺς καὶ τοιοῦτον πατριωτισμὸν νὰ ἔχωσιν».

Ἀλλὰ τρεῖς μῆνας ἀργότερον ὁ Μαυροκορδᾶτος παρητήθη, ὁ δὲ Μεταξᾶς παρέμεινεν ἐπί τι διάστημα ὡς ὑπουργὸς τῶν Στρατιωτικῶν καὶ κατόπιν παρητήθη και αὐτός. Ἔκτοτε και μέχρι τῆς νυκτὸς τῆς 2ας Σεπτεμβρίου 1843, ὅτε ἔγινε Πρωθυπουργός, συνωμότει ἐναντίον τοῦ καθεστῶτος, ἐν συνεργασίᾳ μετὰ τοῦ Ι. Μακρυγιάννη, τοῦ Α. Λόντου, τοῦ Α. Σούτσου καὶ λοιπῶν πρωτεργατῶν τῆς πολιτειακῆς μεταβολῆς.

ΣΥΝΩΜΟΤΗΣ ΚΑΙ ΑΡΧΗΓΟΣ ΤΟΥ ΡΩΣΙΚΟΥ ΚΟΜΜΑΤΟΣ

Ὁ Μεταξᾶς, ἀρχηγὸς πλέον τοῦ ρωσικοῦ κόμματος, ἤρχετο εἰς συχνὰς συνεννοήσεις μετὰ τοῦ πρεσβευτοῦ τῆς Ρωσίας Κατακάζυ, ἀλλὰ καὶ μετὰ τῶν ἄλλων ἰθυνόντων τοῦ αγγλικοῦ καὶ γαλλικοῦ κόμματος,

1. Α. Γούδα: «Βίοι Παράλληλοι» τ. Ζ'. σ. 148.

μετὰ τῶν ὁποίων συνειργάζετο διὰ τὴν κατάρτισιν τῶν συνωμοτικῶν σχεδίων, πρὸς ἀνατροπὴν τοῦ νομίμου πολιτεύματος. Ὁ παλαιὸς ἀγωνιστὴς εἰς τὴν μάχην τοῦ Λάλα, εἶχεν ἤδη λησμονήσει τὸν ἑαυτόν του καὶ εἶχε καταστῆ τυφλὸν ὄργανον τοῦ πρέσβεως τῆς Ρωσίας, πιστεύων ὅτι ἐξυπηρετῶν τοὺς σκοποὺς τούτου, θὰ εὐηργέτει τὴν πατρίδα του, διὰ τῆς ἐγκαθιδρύσεως τοῦ συνταγματικοῦ πολιτεύματος. Εἶχε δὲ μετὰ τοιούτου φανατισμοῦ ἐπιδοθῆ εἰς τὴν προπαρασκευὴν τῆς ἐξεγέρσεως ἐκείνης, ὥστε οὐδεμία πλέον ἐκ τῶν ἐνεργειῶν του ἐκείνων ἐνεθύμιζε τὸν Μεταξᾶν μὲ τὰς συντηρητικὰς ἀρχὰς καὶ τὸ κατευναστικὸν πνεῦμα. Τὴν περίοδον ἐκείνην οἱ δύο πολιτικοὶ ἀρχηγοὶ Ἀλ. Μαυροκορδᾶτος καὶ Ι. Κωλέττης, εὑρίσκοντο εἰς τὸ ἐξωτερικὸν ὡς πρεσβευταὶ τῆς Ἑλλάδος, καὶ συνεπεία τούτου ὁ Μεταξᾶς ἦτο ὁ μόνος ἀρχηγὸς κόμματος, ὅστις παρέμενεν εἰς Ἀθήνας. Ἐκ τοῦ λόγου τούτου εἶχε καταστῆ ἰθύνων νοῦς τῆς ἐπαναστάσεως, δι' ὃ καὶ εὐθὺς μετὰ τὴν ἐπικράτησίν της ἀνέλαβε τὴν προεδρίαν τῆς Κυβερνήσεως.

Ἡ πρώτη ἐνέργεια τῆς Κυβερνήσεως Μεταξᾶ ἦτο ἡ διεξαγωγὴ ἐκλογῶν διὰ τὴν ἀνάδειξιν τῆς Α' Ἐθνικῆς Συνελεύσεως. Αἱ ἐκλογαὶ ἐκεῖναι ὑπῆρξαν ἴσως αἱ μόναι, κατὰ τὰς ὁποίας ἐξεδηλώθη ἀνόθευτος ἡ λαϊκὴ θέλησις. Ἡ ἐναρκτήριος συνεδρίασις τῆς Συνελεύσεως ἔγινε τὴν 8ην Νοεμβρίου 1843 εἰς τὴν μεγάλην αἴθουσαν τελετῶν τῶν Ἀνακτόρων. Τὸ προεδρεῖον τῆς Συνελεύσεως κατόπιν ψηφοφορίας ἀπηρτίσθη ἀπὸ τοὺς Π. Νοταρᾶν πρόεδρον, Α. Μαυροκορδᾶτον, Α. Μεταξᾶν, Ι. Κωλέττην καὶ Α. Λόντον ἀντιπροέδρους. Οἱ συνελθόντες πληρεξούσιοι ἀνήρχοντο εἰς 223. Ἐν συνεχείᾳ ἐξελέγη ἐπιτροπὴ ἐξ 21 μελῶν πρὸς σύνταξιν τοῦ σχεδίου τοῦ Συντάγματος, τὸ ὁποῖον τελικῶς ἐψηφίσθη τὴν 27ην Φεβρουαρίου 1844, ἐτέθη δὲ ἐν ἰσχύϊ τὴν 4ην Μαρτίου. Ἀκολούθως ἡ Συνέλευσις ἐψήφισε νόμον περὶ ἐκλογῆς βουλευτῶν καὶ μετὰ τὴν ὁρκωμοσίαν τοῦ Ὄθωνος ὡς συνταγματικοῦ Βασιλέως ἐκηρύχθησαν λήξασαι αἱ ἐργασίαι της τὴν 18ην Μαρτίου 1844.

Ὀλίγον πρὸ τῆς λήξεως τῶν ἐργασιῶν τῆς Συνελεύσεως ὁ Μεταξᾶς ἐθεώρησε σκόπιμον νὰ ὑποβάλῃ τὴν παραίτησίν του ἀπὸ τὴν προεδρίαν τῆς Κυβερνήσεως. Ὁ Ὄθων τὴν ἔκαμεν ἀποδεκτὴν καὶ ἀνέθεσε προσωρινῶς ταύτην εἰς τὸν Κ. Κανάρην, ὁπότε τὴν 30ην Μαρτίου ὡρκίσθη πρωθυπουργὸς ὁ Α. Μαυροκορδᾶτος. Ὁ Μαυροκορδᾶτος καίτοι ἐξετίμα τὸν Μεταξᾶν ἤδη δὲν τὸν προσέλαβεν ὡς μέλος τῆς Κυβερνήσεώς του. Κατόπιν τούτου ὁ Κεφαλλὴν πολιτικὸς ἐχολώθη καὶ ἐντὸς μικροῦ χρονικοῦ διαστήματος καὶ κατόπιν συνεννοήσεων μετὰ τοῦ Κωλέττη, ἐτάχθη εἰς τὴν ἀντιπολίτευσιν καὶ συνέπραξεν εἰς τὴν πτῶσιν τοῦ πρώτου ἐκείνου συνταγματικοῦ Ὑπουργείου.

Ἀναλαβὼν μετὰ τὸν Μαυροκορδᾶτον τὴν πρωθυπουργίαν ὁ Ι. Κω-

λέττης ἀνέθεσεν εἰς τὸν Μεταξᾶν τὸ ὑπουργεῖον τῶν Οἰκονομικῶν. Ἀλλ' ἐνῶ κατ' ἀρχὰς ἡ συνεργασία Κωλέττη - Μεταξᾶ ἐφαίνετο εἰλικρινής, ολίγον βραδύτερον ὁ τελευταῖος παρητήθη καὶ ἐτάχθη καὶ πάλιν εἰς τὴν ἀντιπολίτευσιν. Μετὰ τὸ ἐπεισόδιον Πατσιφίκου καὶ τὰ ἐπακολουθήσαντα «Παρκερικά», ὁ Μεταξᾶς ἐστάλη ὡς πρέσβυς εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἐπέστρεψεν εἰς τὰς Ἀθήνας μετὰ τὴν κήρυξιν τοῦ Κριμαϊκοῦ πολέμου.

Τότε ὁ Μεταξᾶς ὡς ἀρχηγὸς τοῦ ρωσικοῦ κόμματος ἐτάχθη μετὰ τῆς μεγάλης ἐκείνης μερίδος τοῦ Ἔθνους, ἥτις εἶχεν ἐπὶ κεφαλῆς τοὺς Βασιλεῖς, διὰ τὴν πραγματοποίησιν τῆς μεγάλης Ἰδέας. Ἦτο καὶ αὐτὸς εἷς ἐξ ἐκείνων οἱ ὁποῖοι ὄχι μόνον ηὔχοντο, ἀλλ' ἐπίστευον εἰς τὴν νίκην τῆς Ρωσίας. Ἀργότερον ὅμως, ὅταν αἱ δύο δυτικαὶ Δυνάμεις ἠπείλησαν τὴν Ἑλλάδα μὲ τὴν λῆψιν μέτρων βίας ἐναντίον της, ἅτινα καὶ ἔλαβον, ἡ σωφροσύνη τοῦ Μεταξᾶ τὸν ὡδήγησεν ἐν ὥρα νυκτὸς εἰς τὰ Ἀνάκτορα διὰ νὰ πείση τὸν Ὄθωνα ὅπως παραιτηθῆ τοῦ σχεδίου του νὰ εἰσβάλῃ ἐπὶ κεφαλῆς ἀτάκτων Σωμάτων εἰς τὴν Θεσσαλίαν. Καὶ ἡ πειστικότης του ἦτο τοιαύτη, ὥστε ἐκλόνισε τὸν Βασιλέα, ὁ ὁποῖος ἔλαβε σοβαρῶς ὑπ' ὄψιν τοὺς λόγους τοῦ Μεταξᾶ, ἐκθέσαντος πρὸς αὐτὸν τοὺς ἀναποτρέπτους κινδύνους εἰς τοὺς ὁποίους θὰ περιήρχετο ἡ Ἑλλὰς εἰς περίπτωσιν πραγματοποιήσεως τοῦ διαβήματος τῆς πρὸς τὰ σύνορα ἐξορμήσεως.

Ἤδη τὰ ἐπακολουθήσαντα θλιβερὰ γεγονότα τῆς κατοχῆς εὗρον τὸν Μεταξᾶν ἰδιωτεύοντα. Κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1860, ὅτε διεξήγετο σφοδρὰ ἀντιπολίτευσις ἐναντίον τῆς Κυβερνήσεως Ἀθ. Μιαούλη, ἀλλὰ καὶ τοῦ Βασιλέως, ὁ Ὄθων ἐσκέφθη πρὸς κατευνασμὸν τῶν πνευμάτων ν' ἀναθέσῃ τὸν σχηματισμὸν Κυβερνήσεως εἰς ἕνα ἐκ τῶν ἀντιπολιτευομένων τὴν Κυβέρνησιν πολιτικῶν ἀρχηγῶν. Πρὸς τοῦτο ἐκάλεσε τὸν Μεταξᾶν τὸν ὁποῖον ἐθεώρει μετριοπαθέστερον καὶ τοῦ ἔδωσε τὴν ἐντολὴν σχηματισμοῦ Κυβερνήσεως. Ὁ Μεταξᾶς ἐδέχθη καὶ τὴν ἐπομένην ἐπαρουσίασεν εἰς τὸν Ὄθωνα τὸν κατάλογον μὲ τὰ ὀνόματα τῶν ὑποψηφίων ὑπουργῶν. Ὅταν ὁ Βασιλεὺς ἀνέγνωσε ταῦτα ἐδυσφόρησε κάπως καὶ εἶπεν εἰς τὸν Μεταξᾶν :

— Πῶς νὰ διορίσω ὅλους αὐτοὺς τοὺς κυρίους ὑπουργούς ;

Ἡ ἐρώτησις αὕτη τοῦ Ὄθωνος ἐξηγεῖτο ἐκ τοῦ ὅτι εἰς τὸν κατάλογον τῶν ὑπουργησίμων ὑπῆρχον μόνον τὰ ὀνόματα τῶν κορυφαίων τῆς ἀντιπολιτεύσεως, οἱ περισσότεροι δὲ ἦσαν γνωστοὶ διὰ τὰ ἀντιδυναστικά των φρονήματα, τὰ ὁποῖα διεκήρυττον δημοσίᾳ, φθάνοντες μέχρι ταπεινῶν ὕβρεων ἐναντίον τῶν Βασιλέων. Ἀλλ' ὁ Κεφαλλὴν πολιτικὸς εἶχε πρόχειρον τὴν ἀπάντησιν :[1]

---

1. Α. Γούδα : «Βίοι παράλληλοι» τ. Ζ' σ. 154.

— «Μεγαλειότατε, εἶπε μετὰ παρρησίας, μόνον διὰ τοῦ τρόπου τούτου φρονῶ ὅτι δύναταί τις νὰ ἀποσοβήσῃ τοὺς κινδύνους. Διότι ἂν μὲν εὐδοκιμήσῃ τοιοῦτον Ὑπουργεῖον, οὐδὲν λυσιτελέστερον τῇ τε Πατρίδι καὶ τῷ Θρόνῳ νὰ ἐξυπηρετῶνται ὑπὸ τοιούτων ὑπουργῶν. Ἂν δὲ ἀποτύχωσι θέλουσι συντριβῆ καὶ παύσει νὰ δημοκοπῶσιν».

Ἡ ἀπάντησις ὁμολογουμένως ἦτο πολιτικωτάτη καὶ εὐφυής. Ἀλλ' ὁ Ὄθων δὲν ἠθέλησε νὰ υἱοθετήσῃ τὰς σκέψεις καὶ τὰς συστάσεις αὐτὰς τοῦ Μεταξᾶ. Ἴσως διότι εὕρισκε ταύτας τολμηράς, ἴσως διότι τὰς ἐθεώρει ριψοκινδύνους, ἔκρινεν ὅτι ἦτο φρονιμώτερον ν' ἀποποιηθῇ καὶ νὰ ἀποσύρῃ τὴν ἐντολήν. Πιθανὸν τοῦτο νὰ ἦτο σφάλμα τοῦ Βασιλέως, διότι δὲν ἀπεκλείετο ἡ κατάστασις νὰ ἐξελίσσετο διαφορετικῶς. Ἐν τούτοις τίποτε δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ λεχθῇ μετὰ βεβαιότητος πέραν τοῦ ὅτι ἡ πρότασις τοῦ Μεταξᾶ ἀπετέλει ἕνα πειραματισμὸν μὲ ἀστάθμητα ἀποτελέσματα.

Αὐτὴ ἡ ἐνέργεια ἦτο ἡ καὶ τελευταία ἐμφάνισις τοῦ Μεταξᾶ ἐπὶ τῆς πολιτικῆς σκηνῆς τῆς χώρας. Μετά τινας μῆνας, τὴν 8ην Σεπτεμβρίου τοῦ 1860, ἀπεβίωσεν εἰς ἡλικίαν 70 ἐτῶν. Καθ' ὅλην τὴν σταδιοδρομίαν του ὁ Α. Μεταξᾶς ὑπηρέτησε τὴν πατρίδα μὲ πλήρη ἐπίγνωσιν τῆς εὐθύνης του, μὲ προσωπικὴν ἐντιμότητα καὶ μὲ ἀκραιφνῆ πατριωτισμόν. Βεβαίως δεν ἀνεδείχθη εἰς ἐξαιρετικὴν πολιτικὴν διάνοιαν μὲ μεγάλας συλλήψεις, οὔτε εἰς ἐθνικὸν ἡγέτην μὲ πλουσίαν δρᾶσιν καὶ ἱστορικὴν ἀκτινοβολίαν. Αἱ ἀρεταὶ καὶ τὰ ἐλαττώματά του δὲν ὑπερέβησαν τὴν κοινὴν στάθμην.

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ Ν. ΜΑΥΡΟΚΟΡΔΑΤΟΣ

Ὁ δημόσιος βίος, στρατιωτικὸς καὶ πολιτικός, τοῦ Ἀλεξάνδρου Μαυροκορδάτου συνεδέθη ἀρρήκτως μὲ ὁλόκληρον σχεδὸν τὴν πολιτικὴν ἱστορίαν τοῦ Ἔθνους ἀπὸ τὴν προπαρασκευὴν τῆς Ἐπαναστάσεως μέχρι τῆς ἀναρρήσεως τοῦ Γεωργίου Α' εἰς τὸν θρόνον τῆς Ἑλλάδος. Κατὰ τὸ μεσολαβῆσαν διάστημα τῶν πεντήκοντα τριῶν ἐτῶν, ἤτοι ἀπὸ τοῦ 1812 ἕως τὸ 1865, ὁ Φαναριώτης πολιτικὸς ἀνέπτυξε πλουσίαν δρᾶσιν καὶ ἐπέδειξε σπανίας ἱκανότητας, αἱ ὁποῖαι τὸν ἔφερον εἰς τὴν πρώτην βαθμίδα τῶν μεγάλων φυσιογνωμιῶν τῆς ἱστορίας τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος.

Γόνος τῆς διακριθείσης οἰκογενείας τῶν Μαυροκορδάτων, ἡ ὁποία κατεῖχε περιβλέπτους θέσεις εἰς τὴν Ὀθωμανικὴν Αὐτοκρατορίαν— μεγάλοι διερμηνεῖς, ἡγεμόνες κλπ.—ὁ Ἀλέξανδρος Μαυροκορδᾶτος, ὑπῆρξεν εἷς ἀπὸ τοὺς δύο κυρίους πρωταγωνιστὰς τῆς Ἑλληνικῆς πολιτικῆς σκηνῆς ἐπὶ τῆς Βασιλείας τοῦ Ὄθωνος. Αὐτὸς καὶ ὁ Ἰωάννης Κωλέττης ἐνεφανίσθησαν ὡς ἐξέχουσαι πολιτικαὶ μορφαὶ ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῆς Ἐπαναστάσεως ἀκόμη. Δι' ὃ καὶ ἐπεβλήθησαν καὶ πέριξ αὐτῶν ἐδημιουργήθησαν τὰ ἰσχυρὰ πολιτικὰ ρεύματα, τῶν ὁποίων ἡγήθησαν ὁ Μαυ-

ροκορδᾶτος μέχρι τῆς ἡμέρας, κατὰ τὴν όποίαν ἀπεσύρθη τῆς πολιτικῆς καὶ ὁ Ἰ. Κωλέττης μέχρι τοῦ προώρου θανάτου του. Καὶ οἱ δύο, πλὴν τῆς πολιτικῆς, εἶχον καὶ πολεμικὴν δρασιν ἀξιόλογον. Καὶ οἱ δυο διεπνέοντο ἀπὸ βαθὺν πατριωτισμὸν καὶ ἀπὸ τὸν πόθον τῆς ἀποκαταστάσεως τοῦ Ἑλληνισμοῦ εἰς τὰ ἐθνολογικά του πλαίσια. Ἐπεδίωξαν όμως τὴν πραγματοποίησιν τοῦ σκοποῦ των αὐτοῦ μὲ διαφορετικὰ κριτήρια ἕκαστος καὶ μὲ ἐντελῶς ἀντίθετον προοπτικήν.

Ὁ Μαυροκορδᾶτος ἔδιδε προτεραιότητα, όπως καὶ εις ἄλλας σελιδας σημειοῦται, εἰς τὴν συγκρότησιν συγχρονισμένου καὶ καλῶς ὠργανωμένου Κράτους, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν εὐρωπαϊκῶν προτύπων, το όποιον θα ἦτο εἰς θέσιν νὰ ἐξορμήσῃ μόνον ὅταν ὁ χρόνος θὰ ἐκρίνετο κατάλληλος διὰ τὴν ὁλοκλήρωσιν τῶν ἐθνικῶν ἰδεωδῶν. Ἕως ὅτου όμως ἐπιτευχθῇ τοῦτο ἐχρειάζετο περίοδος εἰρήνης μὲ τὴν Τουρκίαν ἀντὶ πάσης θυσίας. Ἐπίστευε δὲ ὅτι τὸ συμφέρον τῆς Ἑλλάδος ἦτο νὰ εὑρίσκεται παρὰ τὸ πλευρὸν τῆς Ἀγγλίας, διὰ τοῦτο καὶ τὸ κόμμα του ἀπεκαλεῖτο «αγγλικόν». Ἡ μεγάλη Βρεταννία εἰς ὅλας σχεδὸν τὰς περιστάσεις ἔδειξε τὴν εὔνοιάν της πρὸς τὸν Μαυροκορδᾶτον. Ἡ ἐν γένει φιλοτουρκικὴ στάσις της όμως καὶ αἱ σκληραὶ ἑκάστοτε ἐπεμβάσεις της, αἱ όποιαι προεκάλουν τὴν πικρίαν τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ, ἔγιναν ἀφορμαὶ ὥστε ὁ Μαυροκορδᾶτος, καίτοι ἐκτιμώμενος διὰ τὸν πολιτικόν του νοῦν, ν' ἀποκτήσῃ μεν κῦρος, όχι ὅμως καὶ δημοτικότητα. Ἄλλως τε ὁ Μαυροκορδᾶτος οὐδέποτε ἐκολάκευσε τὰ πλήθη.

Ἀντιθέτως, ὁ Κωλέττης, καλλιεργήσας τὴν μεγάλην Ἰδέαν, ὡς δυναμένην νὰ πραγματοποιηθῇ ταχέως, αὐτὴν κυρίως ἔθετεν ὡς πολιτικόν του πρόγραμμα, θίγων τὴν πλέον εὐαίσθητον χορδὴν τῶν Ἑλλήνων. Καὶ δι' αὐτὸ ἔγινε δημοφιλής. Ἀλλ' όχι μόνον δι' αὐτό. Ὁ Κωλέττης ἦτο ἐπι πλέον ὁ τύπος τοῦ λαικοῦ πολιτικοῦ, τοῦ «δημαγωγοῦ». Πάντοτε φιλομειδής, ἐγκάρδιος, εὐφυολόγος, ἐκολάκευε τὰς ἀδυναμίας τοῦ πλήθους καὶ τῶν ἀτόμων καὶ διένειμεν ἀφειδῶς ὑποσχέσεις, τὰς όποίας βεβαιως δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ τηρήσῃ. Ἤσκει ἐν τούτοις προσωπικὴν γοητειαν ἀκαταμάχητον.

Ὁ Μαυροκορδᾶτος ἦτο ὁ τύπος τοῦ σοβαροῦ πολιτικοῦ. Νοῦς συγκεκροτημένος, μόρφωσις βαθυτάτη, ἀντίληψις οξεῖα, διπλωματικὴ δεξιότης οὐχὶ τυχαία. Ἐν τούτοις οἱ ἀντίπαλοί του τὸν κατηγορουν ὡς μηχανορράφον καὶ ραδιοῦργον. Καὶ μηχανορράφος μέν, ὑπὸ τὴν στενὴν ἔννοιαν τῆς λέξεως, δὲν ὑπῆρξεν. Ἐν τῇ ἐξυπηρετήσει ὅμως τῆς πολιτικῆς του, μετεχειρίσθη καὶ πλαγίους δρόμους, οι όποιοι ἐκρίθησαν μὲ τὸ μέτρον τῆς ὑπερβολῆς ὑπὸ τῶν ἀντιπάλων του. Οὐδεὶς δὲ δύναται ν ἀμφισβητήσῃ ότι κάθε του πρᾶξιν ἐνέπνεεν ἡ ἐπιθυμία νὰ ἐξυπηρετήσῃ τὴν ὑπόθεσιν τῆς πατρίδος του.

Ἐν συνόψει ἠμπορεῖ τις νὰ εἴπῃ ὅτι, ὁ μὲν Κωλέττης ὡμίλει εἰς τὴν καρδίαν τῶν Ἑλλήνων, ὁ δὲ Μαυροκορδάτος εἰς τὸν νοῦν. Συμβαίνει ὅμως συχνὰ ἡ καρδία νὰ ἀκούῃ εὐκολώτερον...

***

Ὁ Ἀλ. Μαυροκορδᾶτος ἐγεννήθη τὸ 1791 εἰς Κωνσταντινούπολιν. Ἦτο υἱὸς τοῦ Νικολάου Μαυροκορδάτου καὶ τῆς Σμαράγδας, κόρης τοῦ Νικολάου Καρατζᾶ, ἡγεμόνος τῆς Βλαχίας. Εἶχε καὶ ἀδελφήν, τὴν Αἰκατερίνην, ἡ ὁποία ἀργότερον ἐνυμφεύθη τὸν Σπυρίδωνα Τρικούπην. Ὁ πατήρ του ἐμερίμνησεν ὥστε ὁ Ἀλέξανδρος νὰ λάβῃ λαμπρὰν μόρφωσιν. Εἰς νεαρὰν ἡλικίαν ἀκόμη κατεῖχε τελείως τέσσαρας ξένας γλώσσας, τὴν ἀγγλικήν, τὴν γαλλικήν, τὴν ἰταλικὴν καὶ τὴν τουρκικήν. Τὴν μόρφωσίν του συνεπλήρωσεν εἰς Ἰταλίαν, ὅπου ἐσπούδασε καὶ τὴν στρατιωτικὴν τέχνην, ἰδίως δὲ τὴν ὀχυρωματικὴν καὶ τὴν πολιορκητικήν.

ΑΛ. ΜΑΥΡΟΚΟΡΔΑΤΟΣ

Τὸ πολιτικόν του στάδιον ἤρχισεν εἰς Βλαχίαν, ὅπου τὸν ἐκάλεσεν ὁ θεῖος του Ἰωάννης Καρατζᾶς, ἡγεμὼν αὐτῆς τῆς χώρας καὶ τὸν διώρισε γραμματέα του καὶ ἐν συνεχείᾳ πρόεδρον τοῦ ὑπουργικοῦ συμβουλίου. Ἐκεῖ ἔμεινεν ὁ Μαυροκορδᾶτος ἓξ ἔτη ἀπὸ τὸ 1812 μέχρι τοῦ 1818. Ὅταν ὁ Ἰωάννης Καρατζᾶς περιέπεσεν εἰς τὴν δυσμένειαν τοῦ Σουλτάνου καὶ κατέφυγεν εἰς Αὐστρίαν, μετὰ δὲ εἰς Ἑλβετίαν, τὸν ἠκολούθησε καὶ ὁ Ἀλέξανδρος. Μετά τινα χρόνον ὅμως ἐγκατεστάθη οὗτος εἰς Πίζαν τῆς Ἰταλίας, ὅπου ἐσπούδασε τὴν ἰατρικήν, παραλλήλως δὲ παρηκολούθει καὶ στρατιωτικὰ μαθήματα.

Εἰς την Πίζαν εὑρισκόμενος, κατ' ἄλλους μὲν ἐμυήθη ὑπὸ τοῦ Γαλάτη ἀρχικῶς καὶ τοῦ Τσακάλωφ ἀργότερον εἰς την Φιλικὴν Ἑταιρίαν καὶ ἔγινε μάλιστα μέλος τῆς Ἀνωτατης Ἀρχῆς, κατ' ἄλλους ὅμως ὄχι. Τοῦτο ἴσως εἶναι καὶ τὸ πιθανώτερον, διότι ὁ Μαυροκορδᾶτος ἠσπάζετο

τὰς ἰδέας ἐκείνων καὶ ἰδίως τοῦ Κοραῆ, οἱ ὁποῖοι ἐφρόνουν ὅτι ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς δὲν ἦτο ἀκόμη ὥριμος δι'ἐπανάστασιν καὶ ὅτι ἔπρεπε προηγουμένως νὰ φωτισθῇ πνευματικῶς τὸ Ἔθνος καὶ κατόπιν νὰ ἐξεγερθῇ καὶ νὰ ἀπαιτήσῃ τὴν ἐλευθερίαν του.

Ὅταν ὅμως ἐξερράγη ἡ Ἐπανάστασις, ὁ Μαυροκορδᾶτος ἔσπευσεν ἐκ τῶν πρώτων νὰ προσφέρῃ ὁλόκληρον τὸν ἑαυτόν του εἰς τὸν Ἀγῶνα. Χρησιμοποιῶν ἰσχυρὰς φιλίας τὰς ὁποίας εἶχε συνάψει εἰς τὸ ἐξωτερικόν, συνέλεξε χρήματα καὶ πολεμικὸν ὑλικὸν καὶ συνεκέντρωσε περὶ αὐτὸν πολλοὺς ἐνθουσιώδεις Ἕλληνας τῆς ἀλλοδαπῆς καὶ ἀρκετοὺς φιλέλληνας, Ἰταλούς, Αὐστριακοὺς καὶ Ἄγγλους. Καὶ τρεῖς μῆνας μετὰ τὴν ἔκρηξιν τῆς Ἐπαναστάσεως, τὴν 24ην Ἰουλίου 1821, ἀπεβιβάσθη μετ' αὐτῶν εἰς Μεσολόγγιον, ἀφοῦ ἐν τῷ μεταξὺ ἐκινδύνευσε νὰ συλληφθῇ αἰχμάλωτος ἀπὸ τοὺς Τούρκους πλησίον τῶν Πατρῶν.

Ἀπὸ τὰς πρώτας ἡμέρας κατενόησεν ὅτι ὁ Ἀγὼν δὲν ἠδύνατο νὰ εὐοδωθῇ χωρὶς ἑνιαίαν πολιτικὴν διεύθυνσιν. Κατόπιν τούτου ἔσπευσε νὰ συνεννοηθῇ μὲ τοὺς ἐν Πελοποννήσῳ ἀρχηγοὺς τῆς Ἐπαναστάσεως, καὶ ἰδίως μὲ τὸν Δημήτριον Ὑψηλάντην. Ἀποτέλεσμα τῶν συνεννοήσεων ἐκείνων ἦτο ἡ ἀνάληψις παρ' αὐτοῦ τῆς διοργανώσεως τῆς Δυτικῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος, ἐνῷ ἡ τῆς Ἀνατολικῆς ἀνετέθη εἰς τὸν ἐπίσης Φαναριώτην φίλον του Θεόδωρον Νέγρην.

Εὑρισκόμενος εἰς Μεσολόγγιον ὁ Μαυροκορδᾶτος προέβη εἰς τὴν σύνταξιν τοῦ καταστατικοῦ χάρτου τοῦ πρώτου Ἑλληνικοῦ πολιτεύματος, τὸν ὁποῖον ἐψήφισεν ἡ συνελθοῦσα ἐκεῖ τὴν 4ην Νοεμβρίου 1821 «Συνέλευσις τῆς Δυτικῆς Χέρσου Ἑλλάδος», εἰς τὴν ὁποιαν ἔλαβον μέρος τριάκοντα ἀντιπρόσωποι τῆς Αἰτωλίας, τῆς Ἀκαρνανίας, τῆς Δυτικῆς Λοκρίδος καὶ τῶν ἐπαναστατημένων περιοχῶν τῆς Ἠπείρου. Ἡ Συνέλευσις ἐκείνη τὸν διώρισε καὶ πρόεδρον τῆς Γερουσίας—θεσμὸς τὸν ὁποῖον ὥριζεν ὁ πρῶτος καταστατικὸς χάρτης. Ἔκτοτε ὁ Μαυροκορδᾶτος εἰργάζετο νυχθημερὸν καθοδηγῶν, κατευθύνων καὶ ἀσχολούμενος μὲ τὴν στρατιωτικὴν ὀργάνωσιν τοῦ Ἀγῶνος εἰς τὴν Δυτικὴν Στερεὰν Ἑλλάδα, ἀλλὰ καὶ μὲ τὴν πολιτικὴν καὶ διπλωματικὴν πλευρὰν τούτου. Ἡ φήμη του ὡς ἀνδρὸς ἱκανοῦ καὶ εὐρυμαθοῦς, διεδόθη ταχέως καθ' ὅλην τὴν ἐπαναστατημένην χώραν καὶ τοῦ ἐξησφάλισε τεράστιον προσωπικὸν κῦρος.

ΠΡΟΕΔΡΟΣ ΤΟΥ ΕΚΤΕΛΕΣΤΙΚΟΥ

Κατόπιν, ἡ Ἐθνικὴ Συνέλευσις τῆς Ἐπιδαύρου, ἡ συνελθοῦσα τὴν 20ὴν Δεκεμβρίου, τὸν ὥρισε πρόεδρόν της. Καὶ ἐν συνεχείᾳ τὴν 15ην Ἰανουαρίου 1822 πρόεδρον τοῦ Ἐκτελεστικοῦ, δηλαδὴ τὸν ἀνεβίβασεν εἰς τὸ ἀνώτατον ἀξίωμα, ποὺ προεβλέπετο ἀπὸ τὸ πρῶτον Ἑλληνικὸν Σύνταγμα.

Εἰς τὴν οὐσίαν ὁ Μαυροκορδᾶτος ἀνελάμβανε διὰ πρώτην φορὰν Κυβερνήτης τῆς Ἑλλάδος.

Ἀπὸ τῆς πρώτης ἡμέρας τῆς ἀναλήψεως τῶν ὑψηλῶν καθηκόντων του ὁ Μαυροκορδᾶτος ἀνέπτυξε λαμπρὰν δρᾶσιν. Μεταξὺ τῶν πολυτίμων ὑπηρεσιῶν, τὰς ὁποίας προσέφερε τότε εἰς τὸ ἀγωνιζόμενον Ἔθνος, εἶναι καὶ ἡ ἑξῆς : Διεκήρυξε μεταξὺ ἄλλων ἀπὸ τοῦ Μαρτίου τοῦ 1822 τὴν Ἑλληνικότητα τῆς Βορείου Ἠπείρου, καθορίσας μέχρι τοῦ Δυρραχίου τὰς Ἑλληνικὰς διεκδικήσεις. Εἶναι ἀξιομνημόνευτον ἐν προκειμένῳ ἕνα ἐπίσημον ἔγγραφον ἀνέκδοτον μέχρι σήμερον, τὸ ὁποῖον συνέταξε καὶ ὑπέγραψεν ὁ Ἀλ. Μαυροκορδᾶτος ὡς πρόεδρος τῆς προσωρινῆς διοικήσεως τῆς Ἑλλάδος καὶ τὸ ὁποῖον ἀπέστειλεν εἰς τοὺς ὑπουργοὺς τῶν ἐξωτερικῶν τῶν τριῶν μεγάλων Δυνάμεων: Ἀγγλίας, Γαλλίας καὶ Ρωσίας. Ἰδοὺ τὸ κείμενον τοῦ ἱστορικοῦ αὐτοῦ ἐγγράφου : [1]

«...Τὸ Ἑλληνικὸν Ἔθνος πολεμεῖ κατὰ τῆς τυραννίας αὐθόρμητον. Τὰ δίκαιά του εἶναι γνωστὰ καὶ ἀναντίρρητα. Δὲν ζητεῖ ἄλλο εἰμὴ νὰ παύσῃ τὴν ἀδικίαν μὲ μεγάλας θυσίας, νὰ ὠφεληθῇ, χωρὶς νὰ βλάψῃ καμμίαν κοινωνίαν ἀνθρώπων δικαίων. Καθεὶς γνωρίζει τὰ δικαιώματά του, γνωρίζει καὶ τὰ χρέη του. Ἐκήρυξεν ὅτι θέλει τὴν ἀνεξαρτησίαν του καὶ ἐσύστησε διοίκησιν κεντρικήν, ὄργανον νὰ ὑπερασπίζεται τὰ πρῶτα καὶ νὰ ἐκτελῇ ἀκριβῶς τὰ δεύτερα. Καὶ ἐπειδὴ ἡ διοίκησις διὰ νὰ ἐπιτύχῃ τὸν ἱερὸν τοῦτον σκοπόν, πρέπει νὰ ἀφαιρῇ παντοιοτρόπως ἀπὸ τὸν ἐχθρὸν τῆς Ἑλλάδος ὅλα τὰ μέσα τῆς ἀντιστάσεως, κηρύσσει ὅθεν σήμερον κατὰ τὸ δίκαιον τῶν Ἐθνῶν καὶ τῆς Εὐρώπης εἰς κατάστασιν ἀποκλεισμοῦ ὅλα τὰ παράλια μέρη τὰ κατακρατούμενα εἰσέτι ἀπὸ τὸν ἐχθρόν, τόσον εἰς Ἤπειρον, ὅσον καὶ εἰς Πελοπόννησον, Εὔβοιαν καὶ Θεσσαλίαν, ἀπὸ Ἐπιδάμνου, Δυρραχίου ἕως Τορώνης, Χαλκιδικῆς, τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Θράκης.

»Ἐν Κορίνθῳ 13 Μαρτίου 1822.

»Ὁ Πρόεδρος τοῦ Ἐκτελεστικοῦ
Α. Μαυροκορδᾶτος».

Δύο περίπου μῆνας ἀργότερον, τὴν 11ην Μαΐου 1822, ἀνελάμβανεν ὁ Μαυροκορδᾶτος καὶ καθήκοντα στρατιωτικοῦ ἡγήτορος. Τὸ βουλευτικὸν τοῦ ἀνέθεσε τὴν ἡγεσίαν τῆς ἐκστρατείας ἐναντίον τῶν Τούρκων εἰς τὴν Δυτικὴν Στερεὰν Ἑλλάδα, ἡ ὁποία ἠπειλεῖτο μὲ κάθοδον τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ, ἐλευθέρου πλέον μετὰ τὴν συντριβὴν τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ. Κατόπιν τούτου μετέβη εἰς Μεσολόγγιον καὶ ἐπεδόθη μετὰ ζήλου εἰς τὴν διοργάνωσιν στρατιωτικῆς δυνάμεως. Συνεκρότησε τὸ πρῶτον τακτικὸν

---

1. Γενικὰ Κρατικὰ Ἀρχεῖα. Ἔτος 1822 «Προσωρινὴ Διοίκησις τῆς Ἑλλάδος».

ελληνικὸν σύνταγμα, διορίσας διοικητὴν αὐτοῦ τὸν φιλέλληνα Ἰταλὸν συνταγματάρχην Ταρέλλα. Ἐπίσης κατήρτισεν ἓν σῶμα Ἑπτανησίων ἐθελοντῶν ὑπὸ τὸν Σπῦρον Πανᾶν, ἓν σῶμα Πελοποννησίων ὑπὸ τὸν Γενναῖον Κολοκοτρώνην, τμῆμα Σουλιωτῶν ὑπὸ τὸν Μᾶρκον Μπότσαρην καὶ τμῆμα ἐξ ἑκατὸν τριάκοντα Φιλελλήνων. Συγχρόνως ἀπέστειλε καὶ ἐνίσχυσιν ἐξ ἑπτακοσίων ἀνδρῶν εἰς τοὺς πολιορκουμένους Σουλιώτας, ὑπὸ τὸν Κυριακούλην Μαυρομιχάλην. Ὁ κύριος σκοπὸς τῆς ἐπιχειρήσεως, ἄλλως τε, ἦτο ἡ παροχὴ βοηθείας εἰς τοὺς Σουλιώτας, οἱ ὁποῖοι ἀπησχόλουν τὸν μεγαλύτερον ὄγκον τῶν τουρκικῶν στρατευμάτων.

Ἡ ὅλη αὐτὴ στρατιωτικὴ κινητοποίησις ἀπετέλει τὸν πρόλογον τῆς ἐπακολουθησάσης μάχης τοῦ Πέτα, ἡ ὁποία εἶχε τὴν γνωστὴν θλιβερὰν ἔκβασιν. Ὁ Μαυροκορδᾶτος, ἐπὶ κεφαλῆς δύο χιλιάδων ἀνδρῶν, μὲ ἐπιτελάρχην τὸν Γερμανὸν φιλέλληνα στρατηγὸν Νόρμαν καὶ πλήρης ἐμπιστοσύνης εἰς τὰς ἰδίας στρατιωτικάς του ἱκανότητας, αἱ ὁποῖαι ὅμως ἦσαν μικρότεραι τῶν πολιτικῶν, προήλασε πρὸς Ἄρταν καὶ ἐστρατοπέδευσεν εἰς Κομπότι. Ὁ ὁπλαρχηγὸς τῆς περιφερείας αὐτῆς Γῶγος, κατεῖχε μὲ χιλίους ἄνδρας του τὸ χωρίον Πέτα, εἰς τὴν ἀριστερὰν ὄχθην τοῦ Ἀράχθου. Μὲ αὐτὸν συνεννοήθη ὁ Μαυροκορδᾶτος διὰ νὰ ἐνεργήσουν ἀπὸ κοινοῦ.

Αἱ ἐπιχειρήσεις ἤρχισαν μὲ ἰσχυρὰν ἐπίθεσιν τῶν Τούρκων ἐναντίον τῶν θέσεων τῶν Ἑλλήνων εἰς τὸ Κομπότι, τὰς ὁποίας ὑπερήσπιζε μὲ τὰς δυνάμεις του ὁ Νόρμαν. Ἡ ἐπίθεσις ἀπεκρούσθη ἄνευ σοβαρῶν ἀπωλειῶν. Ἀκολούθως ὁ Νόρμαν ἐπροχώρησε πρὸς τὸ Πέτα, ἀφήνων μικρὰν δύναμιν εἰς Κομπότι. Ἡ ἐνέργεια ἐκείνη ἦτο μία ἐπιτυχία τῶν ἑλληνικῶν τμημάτων, τὴν ὁποίαν ὅμως διεδέχθησαν ἀλλεπάλληλοι ἀποτυχίαι, ὀφειλόμεναι κυρίως εἰς τὸν ὁπλαρχηγὸν Γῶγον, ὅστις ἐξ ἀντιπαθείας πρὸς τοὺς Σουλιώτας, ἐπρόδωσε τὴν ἐπιχείρησιν τοῦ Μάρκου Μπότσαρη, ὁ ὁποῖος ἐσκόπει νὰ διεισδύσῃ εἰς τὸ πολιορκούμενον Σοῦλι. Οἱ Τοῦρκοι, εἰδοποιηθέντες ἐγκαίρως, εἶχον καταλάβει θέσεις ἐνέδρας καὶ ὁ Μπότσαρης ἠναγκάσθη νὰ ὑποχωρήσῃ, ἀφοῦ ὑπέστη σημαντικὰς ἀπωλείας.

Ἠκολούθησεν ἡ ἐπιχείρησις τοῦ σώματος τῶν Ἑπτανησίων καὶ τῶν Φιλελλήνων πρὸς τὴν ὁδὸν Ἄρτης-Ἰωαννίνων, ἡ ὁποία ὅμως εἶχε τὴν ἰδίαν τύχην. Ἐν συνεχείᾳ ἐσημειώθη ἡ ἀποχώρησις τοῦ Γενναίου Κολοκοτρώνη μὲ τοὺς ὑπ' αὐτὸν ἄνδρας.

Ἐν τῷ μεταξὺ τὴν 16ην Ἰουλίου ἐξεδηλώθη ἡ μεγάλη ἐπίθεσις τοῦ Κιουταχῆ, ἡ ὁποία καὶ κατέληξεν εἰς συντριβὴν τῶν Ἑλλήνων. Ἡ δυσμενὴς ἐξέλιξις τῆς μάχης ἐκείνης, ὠφείλετο κατὰ μέγα μέρος εἰς τὴν ὕποπτον στάσιν τοῦ Γώγου, ὁ ὁποῖος ὄχι μόνον ἐγκατέλειψε τὰς θέσεις του, ἀλλὰ καὶ διηυκόλυνε διὰ τῆς προδοσίας του τὸν ἐχθρόν. Ἐφονεύθησαν τότε τετρακόσιοι Ἕλληνες καὶ πεντήκοντα ὀκτὼ φιλέλληνες, με-

ταξὺ τῶν ὁποίων ἦτο καὶ ὁ συνταγματάρχης Ταρέλλα. Ἐπίσης ὁ στρατηγὸς Νορμαν ἐτραυματίσθη σοβαρῶς. Ἀκολούθως ἐδέχθησαν ἕτερον πλῆγμα οἱ Μανιᾶται, οἱ ὁποῖοι εἶχον ἀποβιβασθῆ εἰς τὴν Σπλάγκα, ὅπου ἐφονεύθη καὶ ὁ ἀρχηγός των Κυριακούλης Μαυρομιχάλης. Οἱ περισσότεροι ἐκ τῶν ἐπιζησάντων τῆς μάχης τοῦ Πέτα, ἐπέστρεψαν εἰς Μεσολόγγιον. Μεταξὺ δ' αὐτῶν ἦτο καὶ ὁ Μαυροκορδᾶτος.

Ἡ ἧττα εἰς τὴν μάχην τοῦ Πέτα δὲν ἐστοίχισε μόνον μεγάλας ἀπωλείας εἰς τὸ Ἑλληνικὸν στράτευμα. Εἶχε καὶ τὰς ἑξῆς δύο σοβαρὰς συνεπείας: Τὴν συνθηκολόγησιν τῶν Σουλιωτῶν, οἱ ὁποῖοι κατόπιν συμφωνίας μὲ τοὺς Τουρκαλβανοὺς ἀνεχώρησαν διὰ τὰ Ἑπτάνησα, καὶ τὴν ἀκάθεκτον κάθοδον τοῦ Κιουταχῆ καὶ τοῦ Ὀμὲρ Βρυώνη εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ Μεσολογγίου ἐπὶ κεφαλῆς 11.000 ἀνδρῶν.

ΕΙΣ ΤΗΝ Α' ΠΟΛΙΟΡΚΙΑΝ ΤΟΥ ΜΕΣΟΛΟΓΓΙΟΥ

Τὴν 6ην Νοεμβρίου 1822 ἤρχισεν ἡ πρώτη πολιορκία τῆς ἡρωικῆς πόλεως τοῦ Μεσολογγίου, ἡ ὁποία διέθετε τότε φρουρὰν 600 μόνον ἀνδρῶν.

Ὁ Μαυροκορδᾶτος, καίτοι ἀπέτυχεν εἰς τὴν πρώτην ἐκστρατείαν του, δεν εχασεν οὔτε τὸ θάρρος του, οὔτε τὴν ἀποφασιστικότητά του. Ἐπεδόθη ἀμέσως εἰς τὴν ὀργάνωσιν τῆς ἀμύνης τῆς πόλεως καὶ διεκήρυξεν ὅτι δὲν θὰ ἔφευγεν ἀπὸ τὸ πολιορκούμενον Μεσολόγγιον, ἐφ' ὅσον καὶ εἰς μόνον θὰ ἦτο πρόθυμος νὰ μείνῃ εἰς αὐτό. Καὶ ἐτήρησε τὸν λόγον του. Χρησιμοποιήσας τὴν διπλωματικήν του δεξιότητα, προσεποιήθη, διὰ νὰ κερδίσῃ χρόνον, ὅτι ἐδέχετο διαπραγματεύσεις μετὰ τῶν Τούρκων διὰ τὴν παράδοσιν τῆς πόλεως, αλλα τὰς παρείλκυε μὲ διαφόρους προφάσεις, διότι ετελει ἐν αναμονῇ τῶν ἐνισχύσεων, τὰς ὁποίας εἶχε ζητήσει ἐπειγόντως. Καὶ ὅταν ἔφθασαν αἱ στρατιωτικαὶ ενισχύσεις ἀπὸ τὴν Πελοπόννησον, ὡς καὶ ἑπτὰ πλοῖα μὲ πολεμεφόδια καὶ τρόφιμα, ἔθεσε τέρμα εἰς τὰς διαπραγματεύσεις καὶ εἰδοποίησε τὸν Ὀμὲρ Βρυώνη, ποὺ ἐπολιόρκει τὸ Μεσολόγγιον, ότι ἡ πόλις θὰ ἠμύνετο.

Ὁ Τοῦρκος ἀρχιστράτηγος ἀντελήφθη τὸ παιγνίδιον τοῦ Μαυροκορδάτου, ἀλλ' ἦτο πλέον ἀργά. Εὐθὺς ὅμως ἔλαβε τὴν ἀπόφασιν νὰ ἐνεργήσῃ γενικὴν εφοδον καὶ κατένειμε τὰ στρατεύματά του εἰς ἐπικαίρους θέσεις. Ὥρισε τὴν ἡμέραν τῶν Χριστουγέννων διὰ τὴν ἐπίθεσιν, ὑπολογίζων ὅτι οἱ ἄνδρες τῆς φρουρᾶς θὰ εἶχον ἀπορροφηθῆ ἀπὸ τὸν πανηγυρισμὸν τῆς ἑορτῆς. Καὶ ἴσως ἡ ἐλπίς του νὰ μὴ διεψεύδετο, ἐὰν δὲν εὑρίσκετο ὁ ἐξ Ἰωαννίνων Ἕλλην Ἰωάννης Γούναρης, ὁ ὁποῖος τελῶν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ Ὀμὲρ Βρυώνη καὶ πληροφορηθεὶς εγκαίρως τὴν ἡμέραν τῆς επιθεσεως, εδραπέτευσε καὶ διεμήνυσε τὸ μυστικὸν εἰς τοὺς πολιορκημένους. Κατόπιν τούτου ἡ φρουρὰ τοῦ Μεσολογγίου, ἥτις ἀπετελεῖτο

ἀπὸ 2.500 ἄνδρας, ὑπεδέχθη μὲ πυκνὰ πυρὰ τὰς ἐφόδους τῶν στρατευμάτων τοῦ 'Ομὲρ Βρυώνη, εἰς τὰ ὁποῖα ἐπεφύλαξε πραγματικὴν πανωλεθρίαν. 'Ο Τοῦρκος ἀρχιστράτηγος, μένεα πνέων δια τὴν αποτυχίαν τῆς ἐπιθέσεως, ἠναγκάσθη νὰ παραιτηθῇ τῆς περαιτέρω πολιορκίας καὶ ἐγκαταλείπων ἄφθονον πολεμικὸν ὑλικόν, ἐπανῆλθεν εἰς τὴν 'Αρταν, ἐκδικηθεὶς τὴν ἧτταν του μὲ τὴν σφαγὴν τῆς οἰκογενείας τοῦ 'Ιωάννου Γούναρη, ἀποτελουμένης ἀπὸ τὴν σύζυγόν του καὶ τὰ δύο τέκνα του.

"Ηδη τὸ Μεσολόγγιον εἶχεν ἀναπνεύσει. 'Ο Μαυροκορδᾶτος μὲ τὸν Μπότσαρην εἶχον ἐκδικηθῇ τὴν ἧτταν τοῦ Πέτα. 'Η Δυτικὴ 'Ελλὰς ἦτο ἀπηλλαγμένη ἀπὸ τὸν ἐχθρόν. Τὸ "Εθνος διὰ τῶν ἀντιπροσώπων του ἀνεγνώρισε τὰς προσφερθείσας ὑπὸ τοῦ Μαυροκορδάτου ὑπηρεσίας καὶ τὴν 31ην 'Ιανουαρίου 1823 τὸ Βουλευτικὸν ἐκήρυττε «τὸν πρόεδρον τοῦ 'Εκτελεστικοῦ Πρίγκιπα 'Αλέξανδρον Μαυροκορδᾶτον ἄξιον τῆς εὐγνωμοσύνης τοῦ "Εθνους». Καὶ ὅταν μετὰ δίμηνον, τὴν 29ην Μαρτίου, μετέβη ὁ Μαυροκορδᾶτος εἰς τὸ "Αστρος διὰ νὰ μετάσχῃ τῆς Β' 'Εθνικῆς Συνελεύσεως, τὰ μέλη αὐτῆς «ἀπῆλθον δύο ὥρας μακρὰν ἵνα ὑποδεχθῶσι καὶ χαιρετήσωσιν αὐτόν...».

'Εν συνεχείᾳ ὅμως ἐξεδηλώθη ἡ ἐσωτερικὴ κρίσις λόγῳ τῶν ἀντιθέσεων τῶν δημιουργηθεισῶν μεταξὺ τῶν δύο κομματικῶν παρατάξεων, τῆς μερίδος τῶν «πολεμικῶν», τὴν ὁποίαν ἀπετέλουν οἱ στρατιωτικοὶ ἀρχηγοὶ καὶ τῆς μερίδος τῶν «πολιτικῶν», ἡ ὁποία ἀπηρτίζετο κυρίως ἀπὸ Φαναριώτας καὶ κοτζαμπάσηδες καὶ εἰς τὴν ὁποίαν ἀνῆκε καὶ ὁ Μαυροκορδᾶτος.

'Εν τούτοις ἡ Συνέλευσις τοῦ "Αστρους ἐντὸς δέκα πέντε ἡμερῶν ἐπετέλεσεν ἀξιόλογον νομοθετικὸν ἔργον. 'Επεκύρωσε τὸ Σύνταγμα τῆς 'Επιδαύρου, ἀνεγνώρισεν εἰς τὴν Κυβέρνησιν τὸ δικαίωμα νὰ διορίζῃ τοὺς στρατηγούς, ἐψήφισε νόμον περὶ ἐκλογῆς βουλευτῶν, διεκανόνισε τὸ ζήτημα τῆς ἀποζημιώσεως τῶν τριῶν νήσων, "Υδρας, Σπετσῶν καὶ Ψαρῶν, καὶ ἀπεφάσισε τὴν σύναψιν ἐξωτερικοῦ δανείου πρὸς ἀντιμετώπισιν τῶν ἀναγκῶν τῆς 'Επαναστάσεως. Τέλος ἐξέλεξε νέα μέλη τοῦ 'Εκτελεστικοῦ, τὸ ὁποῖον ἀπετέλεσαν οἱ ἑξῆς : Πρόεδρος ὁ Πετρόμπεης Μαυρομιχάλης καὶ μέλη οἱ Χαραλάμπης, Ζαΐμης καὶ Μεταξᾶς. Διὰ τὴν πέμπτην θέσιν ὑπεδείχθη ὁ Θεόδωρος Κολοκοτρώνης, ὁ ὁποῖος ὅμως τὴν ἠρνήθη, λόγῳ τῆς πολεμικῆς, ἡ ὁποία ἠσκήθη εἰς τὴν Συνέλευσιν ἐναντίον του, ἀπεχώρησε δὲ αὐτῆς πρὸ τῆς λήξεως ἀκόμη τῶν ἐργασιῶν της. 'Αλλὰ μετέσχεν ὀλίγον βραδύτερον, ἀναθεωρήσας τὴν ἀπόφασιν του, ὡς ἀντιπρόεδρος αὐτοῦ. 'Ο Μαυροκορδᾶτος δὲ ἐξελέγη ἀρχιγραμματεὺς τοῦ 'Εκτελεστικοῦ.

Μετὰ τρίμηνον περίπου, τὴν 20ὴν 'Ιουλίου 1823, ἐξελέγη οὗτος καὶ πρόεδρος τῆς Βουλῆς. 'Αλλὰ μόνον ἐπὶ διήμερον διετήρησεν αὐτὸ τὸ

αξίωμα. Ἠναγκάσθη νὰ παραιτηθῇ, λόγῳ ἀντιθέσεώς του μὲ τὰ μέλη τοῦ Ἐκτελεστικοῦ καὶ κυρίως μὲ τὸν Θ. Κολοκοτρώνην, ὁ ὁποῖος ἦτο τότε παντοδύναμος. Ἀκολούθως κατέφυγεν εἰς τὴν Ὕδραν, ὅπου ἐκεῖ τὸ περιβαλλον ἦτο μᾶλλον φιλικὸν πρὸς αὐτόν.

ΕΙΣ ΜΕΣΟΛΟΓΓΙΟΝ, ΣΦΑΚΤΗΡΙΑΝ ΚΑΙ ΝΑΥΠΛΙΟΝ

Ἐπηκολούθησεν ὁ πρῶτος ἐμφύλιος πόλεμος, κατὰ τὸν ὁποῖον ὁ Μαυροκορδᾶτος παρέμεινεν ἀμέτοχος. Καὶ μᾶλλον διὰ ν' ἀποφύγῃ τὴν ἀνάμιξίν του καὶ μὲ τὴν ἐπιθυμίαν νὰ προσφέρῃ τὰς ὑπηρεσίας του ἀπὸ ἄλλης θέσεως, εἰς τὴν ὑπόθεσιν τοῦ Ἀγῶνος, ἀπεδέχθη πρόσκλησιν τῶν ἐν Μεσολογγίῳ, διὰ ν' ἀναλάβῃ τὴν διεύθυνσιν τῶν πραγμάτων τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος. Οἱ Μεσολογγῖται δὲν εἶχον λησμονήσει τὸν ἄνδρα, ὁ ὁποῖος εἶχε σώσει τὴν πόλιν των κατὰ τὴν πρώτην πολιορκίαν. Ἐπέπρωτο ὅμως εις τὸν Μαυροκορδᾶτον νὰ ὀργανώσῃ και ἐκ δευτέρου τὴν ἄμυναν τοῦ Μεσολογγίου, δεδομένου ὅτι διεφαίνετο λίαν προσεχὴς καὶ νέα πολιορκία τῆς πόλεως, ἔτι στενωτέρα τῆς πρώτης.

Ἔφθασεν εἰς Μεσολόγγιον τὴν 30ὴν Δεκεμβρίου τοῦ 1823 καὶ παρέμεινε μέχρι τοῦ Ἀπριλίου τοῦ 1825. Καθ' ὅλον αὐτὸ τὸ διάστημα, λόγῳ τοῦ ὅτι κατὰ τὸ1824 οὐδεμία ἀξιόλογος πολεμικὴ προσπάθεια τῶν Ὀθωμανῶν ἐσημειώθη εἰς τὴν Δυτικὴν Ἑλλάδα, ἐπεδόθη εἰς τὴν διοικητικὴν καὶ στρατιωτικὴν ὀργάνωσιν τοῦ Μεσολογγίου καὶ τῆς περιοχῆς. Ὀρθῶς δὲ ὁ Παπαρρηγόπουλος τονίζει εἰς τὴν ἱστορίαν του ὅτι : «... Ἡ τιμὴ τῆς ἡρωικῆς ἀντιστάσεως, τὴν ὁποίαν ἀντέταξε κατὰ τὴν τελευταίαν του πολιορκίαν τὸ Μεσολόγγιον, ἀνήκει κατὰ ἓν μέρος εἰς τὸνΜαυροκορδᾶτον». Ἂς σημειωθῇ δὲ ὅτι δὲν μετέσχεν ἐνεργῶς ὁ Μαυροκορδᾶτος τῆς δευτέρας πολιορκίας τοῦ Μεσολογγίου.

Ἐν συνεχείᾳ ἡ ἀπόβασις τοῦ Ἰμπραὴμ εἰς τὴν Πελοπόννησον ἠνάγκασε τὸν Μαυροκορδᾶτον νὰ ἐγκαταλείψῃ τὸ Μεσολόγγιον, ὑπείκων εἰς τὰς ἀλλεπαλλήλους προσκλήσεις τοῦ νέου προέδρου τοῦ Ἐκτελεστικοῦ Γ. Κουντουριώτη, ὅπως ἔλθῃ εἰς τὴν Πελοπόννησον διὰ νὰ λάβῃ μέρος εἰς τὸν κρίσιμον ἐκεῖνον ἀγῶνα πού ἤρχισε καὶ ἀπὸ τὸν ὁποῖον ἐξηρτᾶτο ἡ τύχη τῆς Ἐπαναστάσεως.

Τὴν ἀρχηγίαν τῶν Ἑλληνικῶν στρατευμάτων, τὰ ὁποια θ' ἀντιμετώπιζον τὸν συγκεκροτημένον στρατὸν τοῦ Αἰγυπτίου στρατηγοῦ, εἶχεν ἀναλάβει ὁ ἴδιος ὁ Κουντουριώτης, ὁ ὁποῖος ἤθελε παρὰ τὸ πλευρόν του ὡς σύμβουλον τὸν Μαυροκορδᾶτον. Αἱ Ἑλληνικαὶ δυνάμεις ὅμως δὲν ἐπέτυχον νὰ ἀναχαιτίσουν τὸν Ἰμπραήμ. Ὑπέστησαν δεινὴν ἧτταν, παρὰ τὴν πολίχνην Κρόμμυον, ἥτις ἔκειτο πλησίον τοῦ Ἰσθμοῦ τῆς Κορίνθου, παρὰ τὸ σημερινὸν χωρίον Ἅγιοι Θεόδωροι.

Ἐπηκολούθησε καὶ δευτέρα μάχη παρὰ τὴν Σφακτηρίαν, ὅπου ὁ πολιορκῶν τὸ Ναυαρῖνον Αἰγυπτιακὸς στόλος ἐνήργησεν ἀπόβασιν. Δύναμις χιλίων ἀνδρῶν ἐρρίφθη εἰς τὸν ἀγῶνα ἐκεῖνον ἐναντίον τῶν Αἰγυπτιακῶν στρατευμάτων, ἀλλὰ καίτοι ἡρωικῶς ἀγωνισθεῖσα, ὑπέστη συντριπτικὴν ἧτταν, βαλλομένη ἀπὸ ξηρᾶς καὶ ἀπὸ θαλάσσης. Ἐκ τῶν χιλίων Ἑλλήνων ἀγωνιστῶν ἐφονεύθησαν 350, μεταξὺ τῶν ὁποίων ὁ Ἀναγνωσταρᾶς, ὁ Σαχίνης, ὁ Τσαμαδὸς καὶ ὁ Ἰταλὸς φιλέλλην κόμης Σανταρόζα, 200 συνελήφθησαν αἰχμάλωτοι καὶ οἱ λοιποὶ διέφυγον. Ὁ Μαυροκορδάτος διεσώθη ἐπιβὰς τῆς λέμβου τοῦ πάρωνος «Ἄρης», ἡ ὁποία εἶχε σταλῆ ἀπὸ τὸ ἑλληνικὸν πλοῖον διὰ νὰ παραλαβῃ τὸν πλοίαρχόν του Ἀναστάσιον Τσαμαδόν, ἐξελθόντα μεθ' ἑνὸς πυροβόλου καὶ ὀλίγων ἀνδρῶν τοῦ πληρώματός του, εἰς ἐνίσχυσιν τῶν ἀγωνιζομένων εις τὴν Σφακτηρίαν. Ὁ Τσαμαδός, ὅμως, εἶχε φονευθῆ. Ὁ Μαυροκορδᾶτος κατώρθωσε, καίτοι βαλλόμενος διὰ βροχῆς σφαιρῶν, νὰ φθάσῃ εἰς τὸν «Ἄρη», ὅπου κολυμβῶν ἔφθασεν μετ' ὀλίγον καὶ ὁ πλοίαρχος Σαχτούρης. Ὁ «Ἄρης» καίτοι εἶχε στερηθῆ τοῦ κυβερνήτου του, κατώρθωσε νὰ διέλθῃ διὰ μέσου 34 Αἰγυπτιακῶν σκαφῶν, τὰ ὁποῖα ματαίως προσεπάθησαν νὰ ἐμποδίσουν τὴν πορείαν του, μὲ τὰ διασταυρούμενα πυρὰ τῶν πυροβόλων των, καὶ νὰ ἐξέλθῃ εἰς τὸ πέλαγος, μὲ μικρὰς ἀπωλείας. Σχετικῶς μὲ τὸ ναυτικὸν τοῦτο κατόρθωμα τῶν Ἑλλήνων, ὁ Μέντελσων Μπαρτόλντυ ἔγραψεν εἰς τὴν ἱστορίαν του τὰ ἑξῆς :

«...Ὁ Μαυροκορδᾶτος εἶχε συνεχῶς ἕτοιμον το πιστόλιον του διὰ ν' αὐτοκτονήσῃ, ὥστε νὰ μὴ πέσῃ ζῶν εἰς χεῖρας τοῦ ἐχθροῦ. Χάρις ὅμως εἰς τὸν ἡρωισμὸν καὶ τὴν δεξιοτεχνίαν τοῦ πληρώματός του, ὁ «Ἄρης» κατώρθωσε νὰ διασχίσῃ τὸν Αἰγυπτιακὸν στόλον καὶ νὰ εὑρεθῇ εἰς τὸ ἀνοικτὸν πέλαγος μὲ ἀπωλείας δύο νεκροὺς καὶ ἑπτὰ τραυματίας...».

Τὴν περίοδον ἐκείνην ἡ Ἑλληνικὴ Ἐπανάστασις ἐκινδύνευε. Τα Ἑλληνικὰ στρατεύματα, μὲ τὸν ἐλαφρὸν ὁπλισμόν των, δεν ἠδύναντο ν' ἀντιταχθοῦν εἰς τὰς ἀρτίως συγκεκροτημένας τακτικὰς μονάδας στρατοῦ καὶ τὰ πυροβόλα τοῦ Ἰμπραήμ. Παρὰ δὲ τὰς τοπικὰς ἐπιτυχίας τοῦ Θεοδώρου Κολοκοτρώνη, ὁ ὁποῖος προεκάλει μεγάλας, ἀλλ' ὄχι καὶ ἀποφασιστικάς, ζημίας εἰς τὸν εἰσβολέα, ἦτο φανερὸν ὅτι σοβαρὰ ἐλπὶς νὰ ἡττηθῇ καὶ νὰ ἐκδιωχθῇ οὗτος δὲν ὑπῆρχε, δεδομένου μάλιστα ὅτι αἱ γραμμαὶ τοῦ ἀνεφοδιασμοῦ του ἐλειτούργουν κανονικῶς.

Ὁ Ἰμπραὴμ εἶχε φθάσει εἰς τὰ πρόθυρα τοῦ Ναυπλίου, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἐν ἀπελπισίᾳ εὑρίσκετο ἀποκεκλεισμένη ἡ Κυβέρνησις. Μία καὶ μόνη ὁδὸς σωτηρίας ὑπῆρχεν : Ἡ ἐξωτερικὴ ἐπέμβασις. Ἡ Ἀγγλία εἶχεν ἀποδεχθῆ νὰ μεσολαβήσῃ, ἀλλ' ὑπὸ τὴν προϋπόθεσιν ὅτι ἡ Ἑλλὰς θὰ παρέμενεν ὑποτελὴς εἰς τὸν Σουλτᾶνον. Ἀπέμενεν ἡ Γαλλία, διότι ἡ Ρωσία εὑρίσκετο μακρὰν καὶ μόνον αἱ δύο δυτικαὶ Δυνάμεις εἶχον

ναυτικούς έκπροσώπους είς τά ελληνικά ύδατα. 'Αλλ' ή Γαλλία, ή όποία άρχικώς είχε δείξει εύμενεῖς διαθέσεις είς τήν πρότασιν ὅπως άναγορευθῆ βασιλεύς τῆς 'Ελλάδος ό δευτερότοκος υἱός τοῦ δουκός τῆς Αὐρηλίας δούξ τοῦ Νεμούρ–λύσιν πρός τήν όποίαν άπέκλινε τό Νομοθετικόν-δέν έδέχθη τελικῶς, διότι έφοβεῖτο τήν άναπόφευκτον άντίδρασιν τῶν ἄλλων Δυνάμεων.

Η ΕΛΛΑΣ ΕΖΗΤΗΣΕ ΤΗΝ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΝ ΤΗΣ ΑΓΓΛΙΑΣ

Κατόπιν τούτου δέν ὑπῆρχεν ἄλλη όδός σωτηρίας, παρά ή προσφυγή είς τήν άγγλικήν προστασίαν, πρός τήν όποίαν άπό καιροῦ άπέβλεπεν ό Μαυροκορδᾶτος, ἱδρυτής τοῦ άγγλικοῦ κόμματος. 'Η πολιτική τοῦ Μαυροκορδάτου έβασίζετο είς τήν ἑξῆς διπλωματικήν σκέψιν : 'Εφ' ὅσον ό κύριος σκοπός τῆς 'Αγγλίας ἦτο πάντοτε ό άποκλεισμός τῆς Ρωσίας νά κατέλθῃ είς τήν Μεσόγειον καί έφ' ὅσον τό στήριγμα αὐτῆς τῆς πολιτικῆς, ή 'Οθωμανική Αὐτοκρατορία, ἔβαινε πρός μοιραίαν διάλυσιν, ή 'Ελλάς θά ἠδύνατο ν' άναλάβῃ αὐτόν τόν ρόλον. Τάς σκέψεις αὐτάς ό Μαυροκορδᾶτος εἶχε διατυπώσει άπό τοῦ 1819, είς ειδικόν ὑπόμνημα τό όποῖον άπέστειλεν έκ Πίζης, ἔνθα εὑρίσκετο τότε, είς τό Λονδῖνον. Καί ὑπῆρξε συνεπής πρός τήν πολιτικήν πού εἶχε χαράξει. Ἤδη έδίδετο ή εὐκαιρία νά τήν θέσῃ είς έφαρμογήν, πείθων καί τούς άντιπάλους του, τοῦ ρωσικοῦ καί γαλλικοῦ κόμματος, νά τήν άποδεχθοῦν. 'Εξ ἄλλου δέν έχρειάζετο είς τήν τόσον κρίσιμον έκείνην περίοδον ή πειθώ τῶν λόγων. 'Υπῆρχεν ή πειθώ τῶν πραγμάτων.

Οὕτως, ὑπό ήμερομηνίαν 24ην 'Ιουλίου 1824, συνετάχθη τό γνωστόν ψήφισμα, ὑπογραφέν καί άπό τόν άρχηγόν τοῦ ρωσικοῦ κόμματος Θ.Κολοκοτρώνην καί άπό ὅλους σχεδόν τούς πολιτικούς καί στρατιωτικούς ήγέτας τῆς Πελοποννήσου καί τῶν νήσων, διά τοῦ όποίου έζητεῖτο ή 'Αγγλική προστασία. Είς τό ψήφισμα έκεῖνο, τό όποῖον ἔφερε χιλιάδας ὑπογραφῶν, άφοῦ, έν εἴδει αἰτιολογικοῦ σημειώματος, έξιστοροῦντο ό 'Ελληνικός 'Αγών, διά τήν άνεξαρτησίαν τοῦ Ἔθνους καί τά ἕως τότε γεγονότα, τά όποῖα ὡδήγουν ἤδη είς τήν διαφαινομένην καταστροφήν, περιεῖχε τήν άπόφασιν ὅτι, πρῶτον : «...Τό 'Ελληνικόν Ἔθνος δυνάμει τῆς παρούσης πράξεως θέτει έκουσίως τήν ἱεράν παρακαταθήκην τῆς ἑαυτοῦ έλευθερίας, έθνικῆς άνεξαρτησίας καί πολιτικῆς του ὑπάρξεως, ὑπό τήν μοναδικήν ὑπεράσπισιν τῆς Μεγάλης Βρεταννίας». Καί δεύτερον : «'Η παροῦσα πρᾶξις νά διευθυνθῇ είς τήν Κυβέρνησιν τῆς Αὐτοῦ Βρεταννικῆς Μεγαλειότητος».

Τό ψήφισμα τοῦτο εὗρεν, ὡς ἦτο έπόμενον, μερικάς άντιδράσεις μεταξύ ολίγων έκ τῶν άντιφρονούντων, έν οἷς καί οἱ Ι. Κωλέττης, Δ.

Ὑψηλάντης, Γ. Κουντουριώτης καὶ Ι. Γκούρας, διεμαρτυρήθη δὲ καὶ ὁ Γάλλος φιλέλλην στρατηγὸς Ρός. Ἀλλὰ αἱ ἀντιγνωμίαι κατεπνίγησαν πρὸ τῆς γενικῆς ἐπιδοκιμασίας τῆς πράξεως ἐκείνης, ἐφ' ὅσον οὐδεμία ἄλλη ἐλπὶς διεφαίνετο εἰς τὸν ορίζοντα. Τὸ ψήφισμα ὑπέγραψεν ὡς ἁπλοῦς ἰδιώτης ὁ Ἀλ. Μαυροκορδᾶτος, ὁ ὁποῖος συγχρόνως, ἀπέστειλε καὶ ἐπιστολὴν πρὸς τὸν Γεώργιον Κάνιγγ, ὑπουργὸν τῶν Ἐξωτερικῶν τότε τῆς Ἀγγλίας, εἰς τὴν ὁποίαν ἐξέθετε τὰ ἐπιχειρήματα τὰ συνηγοροῦντα ὑπὲρ τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς Ἑλλάδος.

«...Ἡ ἀνεξαρτησία αὕτη, ἔγραφεν, εἶναι ὁ μόνος τρόπος τοῦ νὰ ἱδρυθῇ ὁ φραγμός, ὃν ἀπαιτεῖ ἡ σωτηρία τῆς Εὐρώπης κατὰ τῆς κολοσσιαίας ρωσικῆς δυνάμεως. Ἄλλοτε τὸ Ὀσμανικὸν κράτος ἀπετέλει τὸν φραγμὸν ἐκεῖνον, ἀλλ' ἡ παροῦσα τῶν Ἑλλήνων πάλη κατ' αὐτοῦ ἀπέδειξεν ἀποχρώντως ὅτι τὸ Ὀσμανικὸν κράτος δὲν δύναται τοῦ λοιποῦ νὰ ἐκπληρώσῃ τὴν ἐντολὴν ταύτην. Καὶ ἐπειδὴ οἱ Ἕλληνες, εἰ καὶ τοσοῦτον ἔτι εὐάριθμοι, ἀνεδείχθησαν ἱκανοὶ ν' ἀνθέξωσιν εἰς αὐτό, δῆλον ὅτι ἡ Πρόνοια ἀναθέτει τὸ ἔργον εἰς αὐτοὺς καὶ ὅτι ἡ Εὐρώπη δύναται ν' ἀναπαυθῇ ἐπ' αὐτῶν καὶ ἐπὶ τῆς Ἑλλάδος, ἐλευθέρας καὶ ἀνεξαρτήτου γινομένης.

»Ἡ ὑμετέρα ἐξοχότης θέλει συμφωνήσει μετ' ἐμοῦ ὅτι ἡ Ὀσμανικὴ Πύλη, συμπυκνωθεῖσα ἐν Ἀσίᾳ καὶ μὴ παύσασα τοῦ νὰ ἐξασθενῆται ὑπό τε τῶν ἀδιακόπων στάσεων τῶν Ἑλλήνων καὶ τῆς ἀπαραιτήτου συντηρήσεως στρατιωτικῶν δυνάμεων ἐν Ἑλλάδι (ἧς ἡ ὑπογραφὴ οὐδέποτε ὑπῆρξεν ἀποτέλεσμα συνθήκης τινὸς ἢ πράξεως οἱασδήποτε, δυναμένης νὰ νομιμοποιήσῃ τὴν τουρκικὴν κυριαρχίαν) θέλει προσλάβει δύναμιν πλείονα τῆς παρούσης καὶ ὅτι ἡ Ἑλλὰς θέλει ἀποβῇ, θᾶττον ἢ βράδιον, ἡ φυσικὴ τῆς Πύλης σύμμαχος, ἅμα ἡ τελευταία αὕτη γνωρίσῃ κάλλιον τὰ συμφέροντα αὐτῆς. Ἐντεῦθεν δὲ Ἀγγλία, Πύλη καὶ Ἑλλὰς δὲν θέλουσιν ἀποτελῇ εἰ μὴ μίαν οὕτως εἰπεῖν Δύναμιν κατέναντι τῆς Ρωσίας καὶ ὡς ἐκ τῆς ἑνώσεως ταύτης, ἡ Ἀγγλία θέλει προσλάβει μείζονα πάσης ἄλλης ἐγγύησιν κατὰ τῶν ἀποπειρῶν, ὅσας ἡ Ρωσία καὶ ἄλλη οἱαδήποτε ἐν Εὐρώπῃ Δύναμις, θέλουσι μετ' οὐ πολύ, βεβαίως, ἐπιχειρήσει ἵνα βλάψωσι τὴν ἀγγλικὴν κυριαρχίαν καὶ ἐμπορίαν ἐν τῇ Ἰνδικῇ. Ἑνὶ λόγῳ, εἶμαι πεπεισμένος ὅτι ἡ σωτηρία τῆς Εὐρώπης καὶ τὸ συμφέρον τῆς Ἀγγλίας ἀπαιτοῦσι τὴν ἐν Ἑλλάδι ἵδρυσιν κράτους ἀνεξαρτήτου καὶ κυβερνήσεως ἰσχυρᾶς...».

Αἱ ἀπόψεις αὗται τοῦ Μαυροκορδάτου περιεῖχον ὅλην τὴν διπλωματικὴν ὀξυδέρκειαν τοῦ Φαναριώτου πολιτικοῦ. Ὁ προσανατολισμός του ἦτο βεβαίως μονολιθικός, ἀλλὰ οὕτως ἐπίστευεν ὅτι θὰ ἠδύνατο νὰ ἐξυπηρετήσῃ καλύτερον τὴν Πατρίδα κατὰ τὰς δεινὰς ἐκείνας περιστάσεις. Θὰ ἐρωτηθῇ, βεβαίως, κατὰ πόσον ἡ πολιτικὴ τὴν ὁποίαν ὑπεστήριζεν ὁ Μαυροκορδᾶτος ἦτο πολιτικὴ καθαρῶς ὑποκειμενική, ἢ ἔτεινεν

εἰς τὴν ἐξυπηρέτησιν τῶν πραγματικῶν συμφερόντων τοῦ Ἔθνους; Ὁ ἀντικειμενικῶς ἐξετάζων τὰ πράγματα, ὀφείλει νὰ παραδεχθῇ ὅτι αἱ ἀπόψεις τοῦ Μαυροκορδάτου ἦσαν αἱ μόναι ἐνδεδειγμέναι διὰ τὴν ἀντιμετώπισιν τοῦ ἀδιεξόδου εἰς τὸ ὁποῖον εἶχε περιέλθει τότε ἡ Ἑλλάς. Δὲν ἦτο ἁπλῶς ἡ καλυτέρα λύσις. Ἦτο ἡ μόνη ὑπὸ τὰς δραματικὰς ἐκείνας συνθήκας, ὅτε, μετὰ ἑπταετεῖς ἡρωικοὺς ἀγῶνας, μὲ δραματικὰς ἐναλλαγάς, ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς εἶχε φθάσει πλέον εἰς τὸ σημεῖον τῆς ἐσχάτης ἐξαντλήσεως καὶ τῆς ἀδυναμίας νὰ συνεχίσῃ τὴν πάλην. Ὑπὸ τὴν προϋπόθεσιν, πάντοτε, ὅτι αἱ ὑποβληθεῖσαι προτάσεις, θὰ ἐγίνοντο δεκταὶ ὑπὸ τοῦ Ἀγγλικοῦ Ἀνακτοβουλίου.

Ἐν τούτοις ὑπάρχει καὶ ἡ ἄλλη ὄψις τοῦ νομίσματος, καίτοι ἐν τῇ οὐσίᾳ δὲν ἠδύνατο αὕτη νὰ χρησιμοποιηθῇ ὡς λύσις τοῦ Ἑλληνικοῦ ζητήματος. Ἀλλὰ δὲν δύναται καὶ ν' ἀγνοηθῇ καὶ νὰ μὴ τεθῇ ὑπὸ τὰ κριτήρια μιᾶς ἐξ ἀντικειμένου παρατηρήσεως. Δὲν ἐνδιαφέρει ποίαν στάσιν θὰ ἐτήρει ἡ Ρωσία ἐνώπιον τοῦ ἐνδεχομένου τῆς παροχῆς τῶν ἐγγυήσεων της Ἀγγλικῆς προστασίας, τῆς αἰτουμένης βάσει τοῦ σχεδίου τοῦ Μαυροκορδάτου. Ἐνδιαφέρει ὅμως νὰ γνωσθοῦν αἱ ἀπόψεις καὶ ἡ θέσις τῆς Ρωσίας ἔναντι τοῦ Ἑλληνικοῦ ζητήματος.

Ὡς ὀρθόδοξος Δύναμις ἡ Ρωσία ἐπεθύμει νὰ προστατεύσῃ τοὺς Ἕλληνας ὡς χριστιανούς, δὲν ἐτόλμα ὅμως νὰ τοὺς βοηθήσῃ ὡς ἐπαναστάτας. Ἀλλ' ὑπάρχει τὸ προηγούμενον θὰ εἴπῃ τις, τὸ ὁποῖον ὁμιλεῖ περὶ τοῦ ἀντιθέτου. Δηλαδὴ ἡ ἐξέγερσις, τὴν ὁποίαν ἐδημιούργησε κατὰ τὸ 1770 ὁ Ἀλέξιος Ὀρλὼφ ἐν Πελοποννήσῳ. Τὰ γεγονότα ὅμως ἀπέδειξαν ὅτι ἡ ἐνέργεια ἐκείνη, ἐπὶ Αὐτοκρατείρας Αἰκατερίνης, δὲν ἀπέβλεπεν εἰς τὴν πραγματικότητα ὅπως βοηθήσῃ τοὺς Ἕλληνας πρὸς ἀποτίναξιν τοῦ τουρκικοῦ ζυγοῦ. Ἀπετέλει ἁπλῶς μίαν φάσιν τοῦ διεξαγομένου ρωσοτουρκικοῦ πολέμου, μεταφερθεῖσαν εἰς τὰ ἑλληνικὰ ὕδατα, ἡ ὁποία ἄλλωστε εἶχε τὰ πλέον ὀδυνηρὰ ἀποτελέσματα εἰς βάρος τῶν Ἑλλήνων, οἵτινες ἐπίστευσαν ὅτι ἀληθῶς ἐνδιεφέρετο ἡ Ρωσία διὰ τὴν ἀπόκτησιν τῆς ἐλευθερίας των καὶ ἐξηγέρθησαν. Τὸ τόλμημα αὐτὸ τῶν Ἑλλήνων, τὸ ὁποῖον ὠφείλετο εἰς τὰς ἀφειδῶς δοθείσας ὑπὸ τῆς Ρωσίας ὑποσχέσεις περὶ βοηθείας των, ἐξέθεσεν αὐτοὺς εἰς τὰ τρομερὰ ἀντίποινα τῶν Τούρκων. Διότι ἡ ἐπανάστασις ἐκείνη ἦτο τελείως ἀνοργάνωτος, μὲ ἀνεπαρκέστατα ὑλικὰ μέσα καὶ καταδικασμένη ἐκ τῶν προτέρων εἰς ἀποτυχίαν. Τοῦτο ἀσφαλῶς τὸ ἐγνώριζεν ὅτι θὰ συνέβαινεν ἡ Ρωσία, ἀλλ' ὀλίγον ἐνδιεφέρετο διὰ τὴν τύχην τῶν Ἑλλήνων. Τῆς ἤρκει ὅτι διὰ τῆς ἐνεργείας της ἐκείνης εἶχε καταφέρει ἓν σοβαρώτατον πλῆγμα εἰς τὸν Ὀθωμανικὸν στόλον.

Ἐν συνεχείᾳ, διὰ τῆς συνθήκης τοῦ Καϊναρτζὶ τοῦ 1772, ἡ Ρωσία ἀπέκτησε διεθνῶς τὸ δικαίωμα τῆς ἐπεμβάσεως ὑπὲρ τῶν ὀρθοδόξων τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας, εἶχε δηλαδὴ οὕτως εἰπεῖν καὶ τοὺς Ἕλ-

ληνας ὑπὸ τὴν προστασίαν της. Ἀλλ' ἀκριβῶς διὰ τὸν λόγον αὐτόν, ἐὰν ἡ Ρωσία ἀπεδέχετο τυχὸν τὸ νέον καθεστὼς εἰς τὸ Αἰγαῖον, διὰ τοῦ ὁποίου θὰ ἐνισχύοντο αἱ ἐλευθερίαι τῶν Ἑλλήνων ἐντὸς τῶν πλαισίων τοῦ Ὀθωμανικοῦ κράτους, δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ δεχθῇ ὅπως οἱ Ἕλληνες ἐξέλθουν ἐκ τοῦ πλαισίου τούτου, διότι θὰ ἐξέφευγον ταυτοχρόνως καὶ ἀπὸ τὴν ρωσικὴν προστασίαν. Ἐπὶ τῶν ἀνεξαρτήτων Ἑλλήνων ἔπαυεν αὐτομάτως ὑφισταμένη ἡ προστασία τοῦ Τσάρου. Ἑπομένως δυσκόλως ἡ Ρωσία, ἂν μὴ οὐδόλως, θὰ ἔστεργεν εἰς τὴν ἵδρυσιν Ἑλληνικοῦ ἀνεξαρτήτου κράτους.

Τοῦτο, ἀτυχῶς, δὲν εἶχον ἀντιληφθῆ ἀρκετοὶ Ἕλληνες τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Εἰς τὸ λάθος αὐτό, εἰς τὸ ὁποῖον ὑπέπεσαν καὶ πλεῖστοι στρατιωτικοὶ καὶ πολιτικοὶ ἡγέται τοῦ 21, δὲν ὑπέπεσεν ὁ Μαυροκορδᾶτος. Ἡ διπλωματικὴ ὀξύνοια καὶ διορατικότης του τὸν εἶχον καταστήσει ἱκανὸν ν' ἀντιληφθῇ ἐγκαίρως τὰς ἀντιφάσεις τῆς ρωσικῆς πολιτικῆς καὶ διὰ τὸν λόγον τοῦτον ἐστράφη πρὸς τὴν Ἀγγλίαν. Αἱ διατυπωθεῖσαι ὑπ' αὐτοῦ ἐν τῷ ψηφίσματι ἀπόψεις κάθε ἄλλο βεβαίως παρὰ ἠδύναντο νὰ δυσαρεστήσουν τὴν Μεγάλην Βρεταννίαν. Ἀντιθέτως, ὑπῆρχον πολλαὶ ἐλπίδες, ἂν μὴ ἡ βεβαιότης, ὅτι ἤθελον ἐπισύρει ἰδιαιτέρως τὴν προσοχὴν τῆς ἀγγλικῆς πολιτικῆς.

Η ΑΠΑΝΤΗΣΙΣ ΤΗΣ ΑΓΓΛΙΑΣ

Ἐν πάσῃ περιπτώσει, τὸ ψήφισμα ἐξουσιοδοτήθη νὰ μεταφέρῃ εἰς τὸ Λονδῖνον ὁ Δημήτριος Μιαούλης. Οὗτος ἀφίχθη εἰς τὴν Ἀγγλικὴν πρωτεύουσαν, ἀλλ' ἠρνήθη νὰ τὸν δεχθῇ ὁ Κάνιγγ, διὰ λόγους διπλωματικοὺς ἀπέναντι τῆς Τουρκίας. Τὸ ψήφισμα ὅμως παρελήφθη ὑπὸ τῆς ἁρμοδίας ὑπηρεσίας τοῦ ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν τῆς Μεγάλης Βρεταννίας. Τὴν 13ην Ὀκτωβρίου 1825 ὁ Κάνιγγ ἀπήντησε δι' ἐγγράφου του ὑπογεγραμμένου παρὰ τοῦ ἰδίου ἐπὶ τοῦ ψηφίσματος, τὸ ὁποῖον ἀπηύθυνε πρὸς τὸν Ἀνδρέαν Μιαούλην καὶ τὸν Θεόδωρον Κολοκοτρώνην, ὡς ἐκπροσώπους τοῦ Ἔθνους, διότι τὸ ψήφισμα δὲν ἦτο πρᾶξις κυβερνητική, ἀλλ' ἀπόφασις τοῦ λαοῦ. Εἰς τὴν ἀπάντησιν μεταξὺ ἄλλων ἐτονίζοντο καὶ τὰ ἑξῆς :

«...Ἐὰν ἡ Ἀγγλία ἀπεδέχετο τὴν ὑποβαλλομένην πρότασιν, θὰ ἔπρεπε νὰ κηρύξῃ τὸν πόλεμον κατὰ τῆς Τουρκίας, καὶ νὰ μὴ καταθέσῃ τὰ ὅπλα, εἰμὴ ἐὰν ἐπετυγχάνετο ἡ ἀνεξαρτησία τῆς Ἑλλάδος. Ἀλλὰ τοῦτο θὰ ἦτο ἀνήκουστον...».

Ἡ ἄρνησις αὐτὴ περιελαμβάνετο εἰς το πρῶτον μέρος τῆς ἀπαντήσεως, διετυπώθη δὲ κατὰ τρόπον ὥστε νὰ μὴ δυσαρεστηθῇ ἡ Πύλη. Οὐσιαστικῶς ὁ Κάνιγγ, δύναταί τις νὰ εἴπῃ, ὅτι εἶχεν ὁ ἴδιος ἐμμέσως

προκαλέσει τὴν αἴτησιν προστασίας καὶ δὲν ἠδύνατο βεβαίως νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν προσφοράν. Δι' ὃ καὶ εἰς τὴν συνέχειαν τοῦ ἐγγράφου του ἐδήλωνεν ὅτι :

«. . . Ἡ Ἀγγλία εὐχαρίστως θέλει δράξει πᾶσαν εὐκαιρίαν ἣν ἡ τύχη τοῦ πολέμου καὶ αἱ ἀμοιβαῖαι ἐχθροπραξίαι ἤθελον παράσχῃ αὐτῇ, ἵνα συντελέσῃ εἰς τὸ νὰ λάβῃ τέλος ὁ πολυαίμακτος αὐτὸς ἀγὼν διὰ τῆς μεσολαβήσεώς της καὶ διὰ συνθήκης διατηρούσης ἀπρόσβλητα τὰ συμφέροντα καὶ τὴν τιμὴν ἀμφοτέρων τῶν μερῶν. . .»

Ἴσως θὰ ἔλεγε τις ὅτι ὁ Κάνιγγ ἀπεδέχετο τὴν αἴτησιν, ἀλλὰ κατὰ τρόπον ὥστε νὰ μὴ ἀναλάβῃ ὑποχρεώσεις ἀπέναντι τῶν Ἑλλήνων. Ἐν συνεχεία, διορίσας τὸν ἀνεψιόν του Στράτφορντ Κάνιγγ πρεσβευτὴν εἰς Κωνσταντινούπολιν, τοῦ ἀνέθεσε νὰ μεταβῇ, διερχόμενος ἐξ Ἑλλάδος, εἰς τὴν Ὕδραν καὶ νὰ προέλθῃ εἰς σχετικὰς διαπραγματεύσεις μὲ τὸν ἐκεῖ εὑρισκόμενον τότε Μαυροκορδᾶτον. Ὁ Στράτφορντ Κάνιγγ ἐξετέλεσε τὴν ἐντολὴν καὶ ἀφίχθη εἰς Ὕδραν τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1826, ὅπου καὶ συνηντήθη μὲ τὸν Μαυροκορδᾶτον. Τὸ τί διημείφθη ὅμως μεταξύ των δὲν ἔγινε γνωστόν.

Ἡ αἴτησις πρὸς ἐξασφάλισιν τῆς Ἀγγλικῆς προστασίας μόνον τύποις εἶχεν ἴσως ἱκανοποιηθῆ. Ἐν τῇ οὐσίᾳ ἡ προστασία αὕτη οὐδέποτε ἐπραγματοποιήθη, ὁσάκις δὲ τυχὸν ἐξεδηλώθη πρόθεσις ἐκ μέρους τῆς Μεγάλης Βρεταννίας νὰ εὐεργετηθῇ ἡ Ἑλλάς, ταύτην προεκάλεσε μόνον ἡ ἐξέλιξις τῶν διεθνῶν γεγονότων, τὰ ὁποῖα δὲν ἠδύνατο ὡς ἐκ τῶν συμφερόντων της ν' ἀγνοήσῃ ἡ Ἀγγλία. Καὶ τοῦτο,διότι ἡ ἀγγλικὴ πολιτικὴ ἐρρυθμίζετο κατὰ πρῶτον λόγον εἰς τὴν Ἀνατολὴν ἀπὸ τὴν δρᾶσιν καὶ τὰς ἐνεργείας τῆς Ρωσίας. Ὁσάκις ἡ Ρωσία ἐξεδήλωνε κάποιον ἐνδιαφέρον διὰ τὰ ἑλληνικὰ πράγματα, ἡ Ἀγγλία τὸ ἐξουδετέρωνε τάχιστα διὰ τῶν ἑξῆς μέσων :

Δι' ἀορίστων ὑποσχέσεων προστασίας ἢ χορηγήσεως δανείου καὶ ἄλλοτε δι' ἀπειλῶν, τρομοκρατίας ἢ δι' ἐπεμβάσεως τοῦ στόλου της, ἀναλόγως τῶν περιστάσεων καὶ τῶν γεγονότων. Αὐτὸ ἔπραξε καὶ κατὰ το 1826 διὰ τοῦ ἀγγλοφίλου Μαυροκορδάτου, διὰ ν' ἀτονήσῃ τυχὸν νέαν ἐπέμβασιν τῆς ρωσικῆς πολιτικῆς ἐν Ἑλλάδι, δεδομένου ὅτι οἱ ἐν τῇ Συνελεύσει ρωσόφιλοι πολιτικοὶ καὶ στρατιωτικοὶ ἀρχηγοὶ εἶχον προτείνει ὅπως παρομοία αἴτησις προστασίας ἀπευθυνθῇ ἀντὶ τῆς Ἀγγλίας εἰς τὴν Ρωσίαν.

Ἐν πάσῃ περιπτώσει τὰ πράγματα ἠκολούθουν ἤδη τὸν δρόμον των. Ὀλίγον βραδύτερον, τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 1826, ἡ Γ' Ἐθνικὴ Συνέλευσις τῆς Ἐπιδαύρου, διώρισε δύο ἐπιτροπάς, τὴν μίαν διοικητικήν, διὰ τὴν διεύθυνσιν τῶν κυβερνητικῶν πραγμάτων καὶ τὴν ἄλλην, την « Ἐπιτροπὴν Συνελεύσεως», διὰ νὰ διαπραγματευθῇ μὲ τὸν Στράτφορντ Κάνιγγ καὶ τὴν

Ὀθωμανικὴν κυβέρνησιν τὸν προταθέντα συμβιβασμόν. Εἰς τὴν δευτέραν αὐτὴν ἐπιτροπήν, ἔπρεπεν αὐτοδικαίως νὰ συμμετέχῃ καὶ ὁ Μαυροκορδᾶτος, εἰς τὸν ὁποῖον ἄλλως τε καὶ ὠφείλετο ἡ ἀγγλικὴ μεσολάβησις. Ἦτο, ἐξ ἄλλου, ὁ ἱκανώτερος πάντων νὰ συζητήσῃ τοὺς ὅρους καὶ νὰ χειρισθῇ τὴν πολιτικήν, τὴν ὁποίαν ἐκεῖνος ἐχάραξεν. Ἐν τούτοις ὅμως, εἰς τὰς κρισίμους ἐκείνας ἡμέρας, κατὰ τὰς ὁποίας διεκυβεύετο ἡ τύχη τοῦ Ἔθνους, ἐκυριάρχησαν καὶ πάλιν τὰ πολιτικὰ καὶ προσωπικὰ πάθη καὶ ὁ Μαυροκορδᾶτος ἀπεκλείσθη ἀπὸ ἀμφοτέρας τὰς ἐπιτροπάς. Ὁ δὲ ἀποκλεισμός του ἔγινε μὲ μίαν ἀπόφασιν, ἡ ὁποία ὥριζεν ὅτι καὶ εἰς τὰς δύο ἐπιτροπὰς «θὰ διορισθοῦν ἄνθρωποι, οἱ ὁποῖοι νὰ ἔχωσι τὰς οἰκογενείας των ἐντὸς τῆς Ἑλλάδος καὶ νὰ ἔχωσι καὶ ἀκίνητα κτήματα». Ὁ Μαυροκορδᾶτος οὐδεμίαν τῶν δύο αὐτῶν προϋποθέσεων εἶχεν.

Ἐν τῷ μεταξύ, ἡ ἀναμενομένη ἀγγλικὴ μεσολάβησις, ἐνεθάρρυνε τὸ κατεπτοημένον Ἔθνος εἰς τὴν ἀντίστασίν του κατὰ τοῦ Ἰμπραήμ. Ἀλλὰ παραλλήλως, ἐκίνησε τὸ ἐνδιαφέρον καὶ τῶν δύο ἄλλων μεγάλων Δυνάμεων, τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Ρωσίας, αἱ ὁποῖαι δὲν ἔβλεπον εὐχαρίστως τὸ ἐνδεχόμενον νὰ λυθῇ ἡ Ἑλληνικὴ ὑπόθεσις ἐκ μόνης τῆς ἀγγλικῆς πρωτοβουλίας. Καὶ ἀπὸ τὸ κοινὸν αὐτὸ ἐνδιαφέρον, προέκυψαν ἡ ναυμαχία τοῦ Ναυαρίνου, κατὰ τὴν ὁποίαν κατεστράφη ὁ Αἰγυπτιακὸς στόλος, καὶ τὸ πρωτόκολλον τοῦ 1827, διὰ τοῦ ὁποίου ἀνεγνωρίζετο ἡ αὐτονομία τῆς Ἑλλάδος. Συνεπῶς ἡ αἴτησις προστασίας τῆς Ἀγγλίας ἐν τῇ πραγματικότητι τὸ μόνον ἀποτέλεσμα τὸ ὁποῖον εἶχεν ἦτο νὰ δημιουργήσῃ τὴν ἅμιλλαν μεταξὺ τῶν ἄλλων Δυνάμεων πρὸς εὕρεσιν λύσεως τοῦ Ἑλληνικοῦ προβλήματος, οὕτως ὥστε νὰ ἐξουδετερωθῇ ἡ τυχὸν ἐπέμβασις μόνης τῆς Ἀγγλίας.

Διὰ τὸν λόγον αὐτὸν καὶ μόνον δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς λίαν ἐπιτυχὴς ἡ ἐνέργεια τοῦ Μαυροκορδάτου, ἥτις προεκάλεσε τὰς διπλωματικὰς ζυμώσεις τῶν ξένων Δυνάμεων, αἱ ὁποῖαι κατέληξαν εἰς τὴν ἐκ συμφώνου ἀναγνώρισιν τῆς Ἑλλάδος ὡς αὐτονόμου. Ὀρθῶς δὲ Γάλλος ἱστορικὸς ἐχαρακτήρισε ταύτην ὡς «πυρπολικὸν νέας φύσεως τὸ ὁποῖον ἠπείλει νὰ θέσῃ πῦρ εἰς ὅλην τὴν Εὐρώπην».

***

Μετὰ τὴν ἔλευσιν τοῦ Καποδίστρια εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὁ Μαυροκορδᾶτος εἶχε κάθε λόγον νὰ ἐλπίζῃ ὅτι οὗτος θὰ τὸν ἐχρησιμοποίει καὶ μάλιστα εἰς ἐξέχουσαν διοικητικὴν θέσιν. Ἀλλ' ὁ Κυβερνήτης σχεδὸν τὸν ἠγνόησεν, εἴτε διότι τὸν ἐθεώρει ὡς ἐκπρόσωπον τῆς ἀγγλικῆς πολιτικῆς, εἴτε διότι οἱ πολιτικοί του προσανατολισμοὶ καὶ ὁ τρόπος τοῦ διοικεῖν, ἦσαν διάφοροι τῶν ἰδικῶν του καὶ συνεπῶς ἡ σύγκρουσις θὰ ἦτο ἀναπόφευκτος. Τοῦτο ὅμως ἐξώθησε τὸν Μαυροκορδᾶτον – ὁ ὁποῖος

εἶχε νυμφευθῆ ἐν τῷ μεταξὺ τὴν Χαρίκλειαν Ἀργυροπούλου – εἰς τὴν ἀντιπολίτευσιν, πυρὴν τῆς ὁποίας ἦσαν οἱ δυσηρεστημένοι μὲ τὸν Καποδίστριαν Ὑδραῖοι. Ἐπίσης ἄλλοι ἀδιάλλακτοι ἀντίπαλοι τοῦ Κυβερνήτου καὶ ἡγέται τοῦ ἀντιπολιτευτικοῦ ἀγῶνος ἐναντίον τούτου, ἦσαν ὁ Σπυρίδων Τρικούπης, ὁ Μιαούλης, ὁ Ζωγράφος, οἱ ἀδελφοὶ Κουντουριώτη καὶ Μαυρομιχάλη, ὁ Τομπάζης, κλπ.. Ὡς ἦτο ἑπόμενον δέ, ἡ προσχώρησις καὶ τοῦ Μαυροκορδάτου εἰς αὐτοὺς ἐγένετο ἐνθουσιωδῶς δεκτή.

Σχετικῶς ὑπεστηρίχθη ἀπό τινας ἱστορικοὺς ὅτι ὁ Μαυροκορδᾶτος, ἀναλαμβάνων ἡγετικὸν ρόλον εἰς την ἀντιπολίτευσιν, ἠκολούθει ἀγγλικὰς συμβουλάς. Διότι ἡ Ἀγγλία, φοβουμένη τὴν ἑδραίωσιν τῆς ρωσικῆς ἐν Ἑλλάδι πολιτικῆς, τῆς ὁποίας φορέα ἐθεώρει τὸν Καποδίστριαν, ἐπεδίωκε τὴν παντὶ τρόπῳ ἀπομάκρυνσιν τούτου. Ἡ ἔξαψις τῶν πνευμάτων ὡδήγησεν εἰς τὴν δολοφονίαν τοῦ Κυβερνήτου, εἰς τὴν ὁποίαν ὁ Μαυροκορδᾶτος δὲν ἀνεμίχθη, καίτοι συνέτεινεν εἰς τὴν διόγκωσιν τῆς ἀντιπολιτεύσεως καὶ τῆς ἐν γένει δυσαρεσκείας τῶν παραγκωνισθέντων πολιτικῶν καὶ στρατιωτικῶν ἐναντίον τοῦ Καποδίστρια.

***

Δύο μῆνας μετὰ τὴν ἔλευσιν τοῦ Ὄθωνος, ἀνασχηματισθέντος τοῦ Ὑπουργείου Σπυρίδωνος Τρικούπη, ἡ Ἀντιβασιλεία ἀνέθεσεν εἰς τὸν Μαυροκορδᾶτον τὸ ὑπουργεῖον τῶν Οἰκονομικῶν. Τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 1833 ὁ Σπυρίδων Τρικούπης εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἦλθεν εἰς ἀντίθεσιν μὲ τὴν Ἀντιβασιλείαν, ἡ ὁποία ἐξεδηλώθη ἐντονωτέρα μετὰ τὴν σύλληψιν τοῦ Θ. Κολοκοτρώνη, εἰς τὴν ὁποίαν εἶχε συνεργήσει καὶ ὁ Ι. Κωλέττης. Συνεπείᾳ τῆς ἀντιθέσεως ταύτης, ὁ Τρικούπης παρητήθη καὶ ἀπεστάλη πρέσβυς εἰς Ἀγγλίαν. Τὸν διεδέχθη ὁ Μαυροκορδᾶτος, ὁ ὁποῖος ἀνέλαβε καὶ τὰ ὑπουργεῖα τῶν Ἐξωτερικῶν καὶ τῶν Ναυτικῶν, ἐνῷ ὁ Ἰωάννης Κωλέττης παρέμεινεν εἰς τὸ ὑπουργεῖον Ἐσωτερικῶν. Οὐσιαστικῶς ἐπρόκειτο περὶ ἀνασχηματισμοῦ τοῦ παλαιοῦ Ὑπουργείου ὑπὸ νέον Πρόεδρον καί τινας νέους ὑπουργούς. Ἀλλὰ δὲν ἔμεινεν ἐπὶ πολὺ εἰς τὴν πρωθυπουργίαν ὁ Μαυροκορδᾶτος. Καὶ αὐτὸς ἦλθεν εἰς ὀξυτάτην ἀντίθεσιν μὲ τὴν Ἀντιβασιλείαν, τὴν πολιτικὴν τῆς ὁποίας ἐθεώρει ἀνεδαφικὴν διὰ τὸν τόπον. Τὴν 31ην Μαΐου 1834 ἀπεχώρησε. Καὶ ἡ Ἀντιβασιλεία, ἡ ὁποία δὲν ἤθελε νὰ ἔχῃ πλησίον της ἰσχυροὺς πολιτικοὺς ἄνδρας, οἱ ὁποῖοι θὰ προεκάλουν προσκόμματα εἰς τὸν ἔργον της, ὅπως ἐκείνη τὸ ἀντελαμβάνετο, ἀπεμάκρυνε καὶ τὸν Μαυροκορδᾶτον ἐξ Ἑλλάδος. Τὸν διώρισε πρεσβευτὴν εἰς τὰς Αὐλὰς τῆς Πρωσσίας καὶ τῆς Βαυαρίας, ὅπως ἄλλωστε τὸ 1835, διὰ τοὺς αὐτοὺς λόγους, ἀπεστάλη πρεσβευτὴς εἰς Παρισίους καὶ ὁ Κωλέττης. Ὀλίγον χρόνον βραδύτερον, ὁ Μαυροκορ-

δᾶτος μετετέθη εἰς τὴν πρεσβείαν τοῦ Λονδίνου. ἀπὸ τὴν ὁποίαν καὶ μετεκλήθη περὶ τὸ τέλος τοῦ 1840 διὰ νὰ σχηματίσῃ Κυβέρνησιν.

Η ΑΝΤΙΘΕΣΙΣ ΤΟΥ ΜΑΥΡΟΚΟΡΔΑΤΟΥ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΟΘΩΝΑ

Ἡ ἐσωτερικὴ κατάστασις ἦτο λίαν ἀνώμαλος τὴν περίοδον ἐκείνην. Εἶχεν ἤδη ἀρχίσει νὰ προσλαμβάνῃ ζωηρὸν χαρακτῆρα ἡ κίνησις διὰ τὴν χορήγησιν Συντάγματος, ἐπρωτοστάτει δὲ εἰς αὐτὴν κυρίως τὸ ἀγγλικὸν κόμμα. Ἡ Ἀγγλία, πιέζουσα τὴν Ἑλλάδα δι' ἀλλεπαλλήλων ἐγγράφων εἰς αὐστηρὸν τόνον πρὸς πληρωμὴν τῶν τοκοχρεωλυσίων τοῦ δανείου τῶν 60.000.000 φράγκων-ὅπλον τὸ ὁποῖον μετεχειρίζετο ὁσάκις αἱ Ἑλληνικαὶ Κυβερνήσεις δὲν ἐτύγχανον τῆς ἀρεσκείας της-εὐχαρίστως θὰ ἔβλεπε πρωθυπουργὸν φίλα φρονοῦντα πρὸς αὐτήν. Ἀλλὰ καὶ ἡ Γαλλικὴ Κυβέρνησις συνεβούλευσε τὸν Ὄθωνα νὰ καλέσῃ τὸν Μαυροκορδᾶτον, ἐξ ἄλλων σκέψεων ὁρμωμένη. Ὑπελόγιζε, δηλαδή, ἡ Γαλλία, ὅτι ἐρχομένου τοῦ Μαυροκορδάτου εἰς τὴν ἐξουσίαν, δύο τινὰ θὰ συνέβαινον : Ἢ θὰ ἔπαυον αἱ ὀξύταται ἀντιπολιτευτικαὶ κινήσεις μὲ τὸ ἔμβλημα τῶν συνταγματικῶν ἐλευθεριῶν, ποὺ ὑπεκινοῦντο ἀπὸ τὴν Ἀγγλίαν, διὰ νὰ ὑπάρχῃ συνεχὴς ἀναταραχή, ἐφ' ὅσον φίλος αὐτῆς θὰ ἦτο εἰς τὴν Ἀρχήν, ἢ θ' ἀπετύγχανεν ὁ Μαυροκορδᾶτος κατὰ τὴν κρίσιμον ἐκείνην περίοδον, διότι εἶχεν ἐκραγῇ καὶ ἡ Κρητικὴ ἐπανάστασις,ὁπότε τὸ ἀγγλικὸν κόμμα θὰ ἐξετίθετο εἰς τὴν κοινὴν γνώμην.

Ὁ Μαυροκορδᾶτος, κατὰ τὴν καθοδόν του εἰς τὴν Ἑλλάδα, διῆλθε πρῶτον ἐκ Παρισίων, ἔνθα παρέμεινε ἐπί τινας ἑβδομάδας καθ' ἃς εἶχεν ἐπανειλημμένας συναντήσεις μὲ τὸν Γάλλον πρωθυπουργὸν Γκυζὼ καὶ τὸν πρεσβευτὴν Ἰωάννην Κωλέττην, ἀρχηγὸν τοῦ γαλλικοῦ κόμματος. Εἰς τὰς Ἀθήνας ἀφίχθη τὴν 31ην Μαΐου 1841 καὶ ἤρχισεν ἀμέσως συνεννοήσεις μὲ τὸν Ὄθωνα, διὰ τὰς προϋποθέσεις ὑπὸ τὰς ὁποίας θ' ἀνελάμβανε τὴν πρωθυπουργίαν. Ἐζήτει δέ :

1) Νὰ δοθῇ εἰς τὸ Συμβούλιον τῆς Ἐπικρατείας ψῆφος ὁριστικὴ ἐπὶ τῶν οἰκονομικῶν καὶ ἰδίως τῶν φορολογικῶν διατάξεων. 2) Νὰ διαλυθῇ τὸ Ἀνακτοβούλιον. 3) Νὰ ἐνεργῶσιν ἀνεξαρτήτως οἱ ὑπουργοὶ καὶ νὰ ὑπόκεινται εἰς εὐθύνας. 4) Νὰ ἔχῃ τακτικὸν πρόεδρον τὸ Ὑπουργικὸν Συμβούλιον καὶ ἡ Κυβέρνησις νὰ καταρτίζεται ἄνευ τῆς ἐπεμβάσεως τοῦ Βασιλέως. 5) Νὰ διορισθῇ Ἕλλην ὑπουργὸς τῶν Στρατιωτικῶν καὶ 6) Νὰ ἀναχωρήσωσι βαθμηδὸν οἱ Βαυαροί.

Αἱ διαπραγματεύσεις διήρκεσαν ἐπὶ ἀρκετὰς ἡμέρας, διότι ὁ Ὄθων ἀντιμετώπιζε προτάσεις, αἱ ὁποῖαι ἀνέτρεπον ἄρδην τὸ ἕως τότε σύστημα διακυβερνήσεως τῆς χώρας. Τέλος, ὅμως, ἐπετεύχθη συμβιβαστικὴ λύσις. Ὁ Βασιλεὺς ἀπεδέχθη ὡρισμένους ὅρους τοῦ Μαυροκορδάτου, ὁ

όποιος ύπεχώρησεν εις άλλους καί τέλος έσχημάτισε Κυβέρνησιν τήν 24ην 'Ιουνίου 1841. Ή Κυβέρνησις αύτη άπηρτίσθη άπό πρόσωπα άνήκοντα καί εις τά άλλα κόμματα, ώς ό Α. Μεταξάς τοΰ ρωσικοΰ, εις τόν όποιον άνετέθη τό ύπουργεΐον τών Στρατιωτικών καί ό Δ. Χρηστίδης τοΰ γαλλικού, έπιτετραμμένος τότε έν Κωνσταντινουπόλει, ό όποιος άνέλαβε τό ύπουργεΐον 'Εξωτερικών. "Αλλα μέλη τής Κυβερνήσεως εκείνης, ή όποία ύπήρξεν ή μόνη έπί άπολύτου Μοναρχίας μέ "Ελληνα Πρωθυπουργόν, ήσαν ό Α. Κριεζής τών Ναυτικών, ό Λ. Μελάς τής Δικαιοσύνης, ό Τισαμενός τών Οικονομικών καί ό Σ. Βαλέτας τής Παιδείας.

'Αλλ' ή πρωθυπουργία τοΰ Μαυροκορδάτου δέν διήρκεσεν έπί πολύ. "Ενα καί ήμισυ μήνα άργότερον, τήν 10ην Αύγούστου 1841, ό Μαυροκορδάτος έλθών εις διαφωνίαν μέ τόν "Οθωνα, ύπέβαλε την παραίτησίν του, έπικαλούμενος «τό άσυμβίβαστον ύπουργοΰ μή έχοντος τήν έμπιστοσύνην τοΰ Βασιλέως» καί τό γεγονός ότι «ή κυβερνητική ύπηρεσία διατρέχει τόν κίνδυνον έντελοΰς παραλυσίας».

'Ο "Οθων έδέχθη τήν παραίτησιν, άλλ' εις τό σχετικόν Διάταγμα άνεγράφετο ότι ύπεβλήθη αύτη «διά λόγους ύγείας». Τοΰτο έκαμε τόν Μαυροκορδάτον νά διαμαρτυρηθή έντόνως δι' έπιστολής του, έν τή όποία άνέγραφεν ότι δέν παρητήθη διά λόγους ύγείας, άλλά «διά σοβαράν πολιτικήν αιτίαν». Τέλος έξέφραζε τρόπον τινά τήν πικρίαν του, διότι εις τό Διάταγμα δέν συμπεριελαμβάνετο ή κατά συνήθειαν άναφερομένη έκφρασις τής Βασιλικής εύαρεσκείας πρός τόν παραιτηθέντα.

'Αλλά ποιοι ήσαν οι σοβαροί πολιτικοί λόγοι, οίτινες ήνάγκασαν τόν Μαυροκορδάτον νά παραιτηθή ; Κατ' άρχήν ούτοι εύρίσκονται εις τάς άντιπροτάσεις τοΰ Βασιλέως εις τάς προτάσεις τούτου, τάς όποίας ούτος δέν άπεδέχθη. Αί άντιπροτάσεις αύται ήσαν αί έξής : 1) Νά προεδρεύη ό Πρωθυπουργός τοΰ 'Υπουργικού Συμβουλίου, μόνον έάν ειδοποιηθή ό Βασιλεύς νά προεδρεύση καί δέν άπαντήση εντός 24 ωρών. 2) Νά μή άποφασίζη τό Συμβούλιον 'Επικρατείας, άλλά νά γνωμοδοτη έρωτώμενον συμβουλευτικώς. 3) Ν' άναβληθή ή άντικατάστασις τοΰ Σμάλτς (ύπουργοΰ τών Στρατιωτικών) έπί έν έτος, καί 4) Νά καταργηθή μέν τό έκ Βαυαρών 'Ανακτοβούλιον, άλλά νά συσταθή άντ' αύτοΰ τό ιδιαίτερον γραφεΐον τοΰ Βασιλέως.

Αί βασιλικαί αύται άπόψεις καθίστων φανερόν ότι ό "Οθων δέν έστεργε νά προβή εις ούδεμίαν σχεδόν μεταρρύθμισιν τοΰ καθεστώτος τής άπολύτου Μοναρχίας καί έπί πλέον ότι ό Βασιλεύς δέν είχε τήν πολιτικήν έκείνην όσφρησιν διά ν' άντιληφθή ότι ή κοινή γνώμη εύαρέστως θά έδέχετο τάς μικράς έκείνας παραχωρήσεις τής Μοναρχίας, άτινας ύπεδείκνυεν ό Μαυροκορδάτος. Τοΰτο άσφαλώς ύπήρξε σφάλμα τοΰ "Οθωνος, τό όποιον όχι μόνον δέν κατώρθωσεν έν συνεχεία νά έπανορθώση, άλλ'

ἀντιθέτως, παρασυρόμενος ἀπὸ τὰς ὑποδείξεις κακῶν συμβούλων, Ἑλλήνων ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ἐτήρησε στάσιν ἄκαμπτον, μὲ ἀποτέλεσμα ἡ κατάστασις νὰ ἐπιδεινωθῇ καὶ νὰ δώσῃ τὴν εὐκαιρίαν εἰς τὴν ἀντιπολίτευσιν νὰ ἐργασθῇ ἐντονώτερον διὰ τὴν κατάλυσιν τῆς Μοναρχίας, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον μετὰ διετίαν ἐπετεύχθη διὰ τῆς στάσεως τῆς 3ης Σεπτεμβρίου 1843.

Μεταξὺ ἐκείνων οἵτινες ἐσχολίασαν δυσμενῶς τὴν «ἀνυπακοὴν» τοῦ Μαυροκορδάτου εἰς τὰς βασιλικὰς ἀντιπροτάσεις, ἦτο καὶ ὁ ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν Χρηστίδης, ὁ ὁποῖος εἶπε τὴν ἑξῆς φράσιν: «Τί ἐνόμισεν ὁ Μαυροκορδᾶτος, ὅτι δὲν ὑπάρχουν ἄλλοι ἄνθρωποι μετ' αὐτόν ; ». Καὶ ἄλλοι μὲν ἄνθρωποι ἀσφαλῶς ὑπῆρχον, ἀλλὰ ὡς ὁ Μαυροκορδᾶτος ἦσαν τότε μᾶλλον σπάνιοι.

Πολλὰ ἔχουσι γραφῇ διὰ τὰς προτάσεις ἐκείνας τοῦ Μαυροκορδάτου πρὸς τὸν Βασιλέα. Ὅλοι δὲ οἱ ἱστορικοί, ἄνευ ἐξαιρέσεως, δικαιώνουν τὸν Φαναριώτην πολιτικὸν καὶ μέμφονται, ἄλλοι περισσότερον καὶ ἄλλοι ὀλιγώτερον, τὸν Ὄθωνα, διότι τὰς ἀπέρριψεν. Αἱ κρίσεις των ἔχουν βεβαίως ὀρθολογιστικὴν βάσιν. Ἓν ὅμως σημεῖον δὲν ἔτυχε παρ' αὐτῶν ποιᾶς τινος, ἀναγκαίας κατ' ἐμέ, διευκρινήσεως : Ὅτι ὁ ἀπώτερος σκοπός τοῦ Μαυροκορδάτου ἀπέβλεπεν εἰς τὸ νὰ μεταβάλῃ τὴν ἀπόλυτον Μοναρχίαν βαθμιαίως εἰς συνταγματικὴν τοιαύτην, εἴτε διότι προσωπικῶς ἐφρόνει ὅτι οὕτως ἐπεβάλλετο νὰ συμβῇ πρὸς ἐξυπηρέτησιν τῆς ὁμαλῆς ἐξελίξεως τῶν πολιτικῶν πραγμάτων ἐν τῇ χώρᾳ, εἴτε διότι, ὡς ἀρχηγὸς τοῦ ἀγγλικοῦ κόμματος, ἦτο ὑποχρεωμένος ν' ἀσκῇ τὴν εὐάρεστον εἰς τὴν Ἀγγλίαν πολιτικήν, σχετικῶς μὲ τὴν παραχώρησιν Συντάγματος εἰς τὴν Ἑλλάδα.

Τὸ ὅτι δέ, ἐὰν τυχὸν αἱ προτάσεις του ἐγίνοντο δεκταί, θὰ ἐματαίωνον ἢ θὰ ἀνέβαλλον δι' ἄγνωστον χρονικὸν διάστημα τὴν ἐπανάστασιν τῆς 3ης Σεπτεμβρίου, δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ἀσφαλές. Πρῶτον, διότι αἱ προτάσεις του αὐταὶ καθ' ἑαυτὰς ἀπετέλουν ἓν σταθερὸν βῆμα πρὸς τὸ συνταγματικὸν πολίτευμα, τὸ ὁποῖον, ἔστω καὶ ἂν ἐπραγματοποίει ὁ Ὄθων, θὰ τοῦ ἦτο δυσχερὲς νὰ προχωρήσῃ πέραν τούτου καὶ δεύτερον, διότι, ἐὰν ἱκανοποιοῦντο αἱ προτάσεις ἐκεῖναι τοῦ Μαυροκορδάτου, τί τὸν ἠμπόδιζε μετά τινα χρόνον νὰ ἐπανέλθῃ καὶ νὰ ὑποβάλῃ νέας, περισσότερον δεσμευτικὰς τῆς Μοναρχίας, ὁπότε ἀσφαλῶς ὁ Ὄθων θὰ τὰς ἀπέρριπτε, μὲ ἀποτέλεσμα πάλιν τὴν ἐπανάστασιν τῆς 3ης Σεπτεμβρίου, ἡ ὁποία τὸ πολὺ νὰ ἤλλαζεν ἴσως ἡμερομηνίαν ἐκδηλώσεως; Καὶ τοῦτο διότι ὁ Βασιλεὺς ἦτο ἀντίθετος πρὸς παραχώρησιν τότε συνταγματικῶν ἐλευθεριῶν, θεωρῶν ἀνώριμον τὸν Ἑλληνικὸν λαόν, ὅπως καὶ πράγματι ἦτο, νὰ δεχθῇ τὸ πολίτευμα ἐκεῖνο.

Ἴσως, ὡς ἐγράφη, νὰ εἶχε κατὰ νοῦν τὴν ἐν καιρῷ χορήγησιν ὡρι-

σμένων πολιτειακῶν μεταρρυθμίσεων, ἴσως ἀκόμη νὰ ἔφθανε καὶ εἰς τὴν χορήγησιν ἑνὸς αὐστηρῶς συντηρητικοῦ Συντάγματος, ἀλλὰ μετὰ πάροδον χρόνου τινὸς καὶ οὐχὶ τότε.

ΤΟ ΠΕΡΙΦΗΜΟΝ ΠΡΑΚΤΙΚΟΝ ΤΟΥ 1841.

Τί ἐπεζήτει, συγκεκριμένως, ὁ Μαυροκορδᾶτος παρὰ τοῦ Ὄθωνος; Τὸ ἀναφέρει ὁ ἴδιος εἰς ἔγγραφόν του, τὸ ὁποῖον ἔμεινε γνωστὸν ὡς «Πρακτικὸν τῆς 27ης Ἰουλίου 1841», καὶ τὸ ὁποῖον ἔθεσεν ὑπ' ὄψιν τοῦ συγκληθέντος τῇ προτάσει του Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου, κατὰ τὴν ὡς ἄνω ἡμερομηνίαν. Τὸ πρακτικὸν τοῦτο ἐθεωρήθη ὡς ἓν ἐκ τῶν σημαντικωτέρων ἐγγράφων τῆς νεωτέρας πολιτικῆς ἱστορίας τοῦ τόπου, διότι ἀποτελεῖ τρόπον τινὰ σχέδιον πολιτικῆς μεταρρυθμίσεως, τὸ ὁποῖον ἐὰν ἐτίθετο εἰς ἐφαρμογήν, θὰ μετέβαλλεν οὐσιωδῶς τὴν πορείαν τοῦ καθεστῶτος. Τὸ πρακτικὸν ἔφερε τὸν ἑξῆς τίτλον:

« Ἔκθεσις τῶν γενικῶν ἀρχῶν τοῦ κυβερνητικοῦ συστήματος».

Ἤρχιζε δὲ ὡς ἑξῆς:

«Ἡ Κυβέρνησις τῆς Ἑλλάδος εἶναι μοναρχικὴ συγκερασμένη. Εἰς τὴν συγκερασμένην μοναρχίαν ἡ ἰσχὺς τῶν νόμων πρέπει νὰ εἶναι πλήρης, οὐδὲ δύναται νὰ ὑπάρξῃ δύναμις ὁποιαδήποτε παραβιάζουσα αὐτούς. Διὰ νὰ μὴ δύναται ἡ ἐξουσία νὰ παραβιάσῃ τοὺς νόμους ἀπαιτεῖται πραγματικὴ εὐθύνη τῶν ὑπουργῶν, διότι τὸ πρόσωπον τοῦ Βασιλέως πρέπει νὰ ἦναι πάντοτε ἱερὸν καὶ ἀνεύθυνον. Διὰ νὰ ἠμπορῇ δικαίως νὰ ἐπιβληθῇ εὐθύνη πραγματικὴ εἰς τοὺς ὑπουργούς, ἀπαιτεῖται αἱ πράξεις ὅλαι τῆς Κυβερνήσεως ἢ νὰ πηγάζωσιν ἐκ τῶν προτάσεων τῶν ὑπουργῶν, ἢ νὰ γνωρίζωνται καὶ γίνωνται δεκταὶ ἀπὸ αὐτοὺς διὰ τῆς συγκαταθέσεως καὶ τῆς προσυπογραφῆς αὐτῶν. Καὶ εἰς τὴν μίαν δὲ καὶ εἰς τὴν ἄλλην περίστασιν, νὰ ἐνεργῶνται δι' αὐτῶν μόνων.

»Ἐκ τούτου πηγάζει ὅτι μεταξὺ Ὑπουργείου καὶ Βασιλέως, δὲν ἠμπορεῖ νὰ ὑπάρχῃ μεσότοιχόν τι, ὅτι τὰ ἀρχεῖα τῶν ὑπουργείων εἶναι τὰ ἀρχεῖα τοῦ Βασιλέως καὶ ὅτι ἡ ἐμπιστοσύνη τοῦ Βασιλέως πρὸς τοὺς ὑπουργούς του πρέπει νὰ ἦναι πλήρης. Ἂν ὁ Βασιλεὺς δὲν ἔχῃ ἐμπιστοσύνην εἰς τὸ ὅλον τοῦ Ὑπουργείου ἢ εἰς μέρος τῶν ὑπουργῶν, ἀντικαταστήνει αὐτοὺς δι' ἄλλων τῆς ἐμπιστοσύνης του. Ἂν ὅλον τὸ Ὑπουργεῖον ἢ ἓν ἢ περισσότερα ἄτομα ἐκ τῶν ὑπουργῶν δὲν νομίζωσιν ὅτι ἠμποροῦν ν' ἀναδεχθῶσιν ἐν συνειδήσει τὴν εὐθύνην πράξεως ἢ πράξεων τῆς Κυβερνήσεως, παραιτοῦνται.

»Παρὰ τὴν πραγματικὴν εὐθύνην τῶν ὑπουργῶν ἡ μοναρχικὴ ἐξουσία εἰς τὴν Ἑλλάδα εἶναι συγκερασμένη κυριώτερον διὰ τῶν ἀκολούθων: Διὰ τῆς πραγματικῆς καὶ ἐντελοῦς ἀνεξαρτησίας τῶν δικαστηρίων καὶ

κιὰ τοῦ συστήματος τῶν ὁρκωτῶν. Διὰ τοῦ Δημοτικοῦ συστήματος καὶ τῶν περὶ δήμων καὶ ἐπαρχιακῶν συμβουλίων νόμων. Διὰ τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας τροπολογουμένου προσηκόντως τοῦ καταστατικοῦ τοῦ Συμβουλίου τούτου ὀργανικοῦ Διατάγματος. Καὶ τέλος διὰ τῶν λοιπῶν ὀργανικῶν νόμων καὶ Διαταγμάτων. Τὸ σέβας πρὸς τοὺς καθεστῶτας νόμους ἐκ μέρους τῆς ἐξουσίας, ἡ ἀνάπτυξις καὶ ἡ ἀκριβὴς προσαρμογή, αὐτῶν τῶν νόμων, ἡ ἐξασφάλισις τῆς προσωπικῆς ἐλευθερίας, τῆς ζωῆς, τῆς τιμῆς καὶ τῆς ἰδιοκτησίας τῶν πολιτῶν, εἶναι τὰ πρώτιστα συστατικὰ τῆς συγκερασμένης Μοναρχίας.

»Ἡ Κυβέρνησις διὰ νὰ ἦναι ἰσχυρὰ πρέπει νὰ ἦναι ἐθνική. Ὁ θρόνος πρέπει νὰ περιστοιχίζεται, νὰ ἀγαπᾶται, νὰ εὐλογῆται καὶ νὰ ὑποστηρίζεται ἀπὸ τὸ ὅλον ἢ ἀπὸ τὸ μέγιστον μέρος τοῦ Ἔθνους. Εἰς τοῦτο πρέπει νὰ συντρέξωσιν ἡ δικαιοσύνη καὶ ἡ ἀχώριστος σύντροφος αὐτῆς ἀμεροληψία ἐκ μέρους τῆς Κυβερνήσεως. Ἡ Κυβέρνησις, οὔτε ἀρχηγὸς κόμματος ἠμπορεῖ νὰ ἦναι, χωρὶς νὰ βλάψῃ αὐτὴ ἑαυτήν, οὔτε εἰς τὴν συνείδησιν τῶν ἀνθρώπων ἔχει νὰ ἐμβατεύσῃ. Ἐξετάζει τὰς πράξεις, προτιμᾷ τὴν ἱκανότητα καὶ τιμιότητα, προσέχει ν' ἀποφεύγῃ ὅ,τι δύναται νὰ προξενήσῃ δίκαια ἐθνικὰ παράπονα. Ἡ Κυβέρνησις πρέπει νὰ στήσῃ κυρίως τὴν προσοχήν της εἰς τὰ τῆς Θρησκείας καὶ τῆς δημοσίας ἐκπαιδεύσεως, ἀλλὰ περὶ τούτου θέλουν ἐκτεθῇ τὰ δέοντα ἀπὸ τὸν ἁρμόδιον γραμματέα κτλ.».

Τὸ πρακτικὸν τοῦτο, ὁ κ. Τ. Ν. Πιπινέλης εἰς τὸ βιβλίον του: «Ἡ Μοναρχία ἐν Ἑλλάδι» ἐχαρακτήρισεν ὡς τεῖνον νὰ ὀργανώσῃ τὴν Μοναρχίαν, ἡ ὁποία βεβαίως εἶχεν ἀνάγκην ὀργανώσεως, ὁ δὲ Ι. Κορδᾶτος εἰς τὴν ἱστορίαν του δέχεται ὅτι τὸ περιεχόμενον τοῦ πρακτικοῦ ἐκείνου, ἤνοιγε τὴν ὁδὸν πρὸς τὸ συνταγματικὸν πολίτευμα καὶ ἱκανοποιεῖ τοὺς κυριωτέρους πόθους τοῦ λαοῦ.

Ἐν πάσῃ περιπτώσει ἡ μὴ υἱοθέτησις ὑπὸ τοῦ Ὄθωνος τῶν προτάσεων αὐτῶν τοῦ Μαυροκορδάτου, εἶναι γεγονὸς ὅτι ἐζημίωσε τὸν θρόνον καὶ ἔρριψε τὴν χώραν εἰς τὴν δίνην νέων πολιτικῶν περιπλοκῶν. Ἦτο ἀσφαλῶς μία ἀποφασιστικὴ στιγμὴ διὰ τὴν Βασιλείαν τοῦ Ὄθωνος τὸ σχέδιον Μαυροκορδάτου, ὡς ἐτόνισεν εἰς σχετικὸν ἄρθρον του καὶ ὁ καθηγητὴς τοῦ Διοικητικοῦ Δικαίου καὶ Σύμβουλος τῆς Ἐπικρατείας κ. Μ. Δ. Στασινόπουλος, ἡ ὁποία προσέφερεν εἰς τὸν Βασιλέα τὴν εὐκαιρίαν νὰ σώσῃ τὸ καθεστώς του.

Ὁ Μαυροκορδᾶτος ἀποχωρῶν τῆς Κυβερνήσεως ἐδήλωσεν ὅτι διετέλει πλήρους ἀφοσιώσεως πρὸς τὸν Βασιλέα καὶ ὅτι τὸ μέλλον θὰ ἀπεδείκνυε τὴν ὀρθότητα τῶν ἰδεῶν του. Ὀλίγον μετὰ τὴν ἀποχώρησίν του, λόγῳ τῆς πενίας του προσεφέρθη εἰς τὸν Μαυροκορδᾶτον μηνιαία σύνταξις ἐξ 600 δραχμῶν, ἀλλ' οὗτος δὲν τὴν ἐδέχθη.

Μετά τινας ἡμέρας, τὴν 31ην Αὐγούστου, ἔγραψε μακρὰν ἐπιστολὴν πρὸς τὸν φίλον του Εὐνάρδον, πλήρη θλίψεως διὰ τὰ συμβάντα, ἀλλὰ χωρὶς αἴσθημα μνησικακίας. Μεταξὺ ἄλλων ἐτόνιζε τὰ ἑξῆς : «Νομίζω ὅτι ἔπραξα τὸ καθῆκον μου ὑποβάλλων εἰς τὴν Α.Μ. ὅτι οἱ ἄνθρωποι οὐδὲν ἀξίζουσι καὶ ὅτι τὰ συστήματα ἀξίζουσι τὸ πᾶν. Ὁ Θεὸς νὰ δώση ἡ μεγάλη αὐτὴ αλήθεια νὰ ἐννοηθῆ ὑπὸ τοῦ Βασιλέως. Διατηρῶ ολόκληρον τὴν ἀφοσίωσίν μου πρὸς τὸν τόπον καὶ τὸν Βασιλέα μου. Ἐννοῶ πᾶν εἶδος Κυβερνήσεως, ἀκόμη καὶ τὴν ἀπόλυτον Μοναρχίαν, ἀλλὰ ὑπὸ ὡρισμένας προϋποθέσεις ἀπαραιτήτους, αἱ ὁποῖαι δὲν συμπίπτουσιν ἐδῶ. Δὲν ἐννοῶ ποσῶς μίαν Κυβέρνησιν ἄνευ οὐδενὸς συστήματος καὶ βαδίζουσαν εἰς τὴν τύχην...».

Ἐπὶ τούτοις ολίγον βραδύτερον ὁ Εὐνάρδος, γράφων πρὸς τὸν Λουδοβῖκον ἐπὶ τῶν ἐν Ἑλλάδι γεγονότων, ὑπεγράμμισεν αὐτῷ τὰ ἑξῆς : «. . . Ἡ Ἑλλὰς εἶναι τὸ Ἔθνος τὸ πλέον κατάλληλον διὰ νὰ κυβερνᾶται μοναρχικῶς, διότι ὑπῆρξεν ὑπὸ τὴν τυραννίαν τῶν μουσουλμάνων, ἀλλὰ πρέπει νὰ κυβερνᾶται. . .».

Ἡ ἐπιγραμματικὴ αὐτη φράσις τοῦ Ἑλβετοῦ φιλέλληνος Εὐνάρδου ἀπετέλει ὄντως μίαν αλήθειαν, τὴν ὁποίαν ἐπεβεβαίωσε πλήρως ἡ ἱστορία τοῦ τόπου αὐτοῦ. Εἰς τὴν ἄγνοιαν δὲ τῆς ἀληθείας αὐτῆς θὰ ἠδύνατο ν' ἀναζητηθοῦν τὰ σπέρματα τῆς καταλύσεως τῆς ἀπολύτου Μοναρχίας τοῦ Ὄθωνος. Ἡ Μοναρχία ἐκείνη θὰ ἀπέβαινεν ἴσως ἡ μοναδικὴ σωτηρία τῆς Ἑλλάδος, ἐὰν ὁ Ὄθων τῆς ἔδιδε τὴν κατάλληλον ἐκείνην μορφήν, ἥτις προσεδίαζε περισσότερον πρὸς τὸν ἑλληνικὸν χαρακτῆρα.

Ἐπίσης μέγα σφάλμα τοῦ Ὄθωνος ὑπῆρξεν ἡ ζωηρὰ ἐπιθυμία του νὰ συγκεντρώνη ἐπ' αὐτοῦ, χωρὶς τοῦτο νὰ εἶναι ἀναγκαῖον, ἕνα τεράστιον φόρτον ἐργασίας, διὰ τὴν διεκπεραίωσιν τῆς ὁποίας οὐδεμία μεγαλοφυΐα θὰ ἐπήρκει. Πολλῷ μᾶλλον, ἂν ληφθῆ ὑπ' ὄψιν, ὅτι ὁ Ὄθων δὲν εἶχε δώσει δείγματα μεγαλοφυοῦς Βασιλέως, εἰμὴ μόνον τὸ κοινὸν μέτρον τοῦ συνετοῦ ἀνθρώπου, τοῦ μετὰ φρονήσεως. πειθαρχίας καὶ ἐργατικότητος ρυθμίζοντος τὴν ἀποστολήν του.

Ἀνέπτυξα περισσότερον τὴν ἑρμηνείαν τῶν ἰδεῶν τοῦ Μαυροκορδάτου, διότι, ἀνεξαρτήτως τῆς πολιτικῆς σκοπιμότητος τὴν ὁποίαν περιεῖχον, εἶναι ἀναμφισβήτητον ὅτι, ἐὰν ἐφηρμόζοντο, θ' ἀπετέλουν σοβαρὸν σταθμὸν εἰς τὴν ὅλην διαμόρφωσιν τῆς πολιτικῆς ζωῆς τῆς χώρας. Ὑπῆρξε δὲ ἀτύχημα διότι δὲν ἔτυχον αὗται τῆς δεούσης προσοχῆς.

Η ΑΤΥΧΗΣ ΠΡΩΘΥΠΟΥΡΓΙΑ ΤΟΥ ΜΑΥΡΟΚΟΡΔΑΤΟΥ

Ἐν συνεχείᾳ, τὸν παραιτηθέντα Πρωθυπουργὸν ἠκολούθησαν ἐλάχιστοι ὑπουργοί, οἱ ὁποῖοι καὶ ἀντικατεστάθησαν. Ἡ νέα Κυβέρνησις ἐστηρίζετο κυρίως εἰς τὸν Δ. Χρηστίδην, ὑπουργὸν τῶν Ἐξωτερικῶν

καὶ τὸν Ἰακωβάκην Ρίζον, ὑπουργὸν τῶν Ἐσωτερικῶν. Τὴν προεδρίαν τοῦ Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου τὴν ἀνέλαβεν ὁ Ὄθων καὶ τὴν διετήρησε μέχρι τῆς ἐπαναστάσεως τῆς 3ης Σεπτεμβρίου.

Ἐν τῷ μεταξύ, παρὰ τὴν ἀντίθεσίν του πρὸς τὴν πολιτικὴν τοῦ Μαυροκορδάτου, ὀλίγον χρόνον μετὰ τὴν παραίτησιν τοῦ τελευταίου, ὁ Χρηστίδης ἔσπευσεν ὡς ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν νὰ τοῦ ἀναθέσῃ τὴν πρεσβείαν Κωνσταντινουπόλεως. Ἀλλὰ τόσον ἡ παραίτησις τοῦ Μαυροκορδάτου, ὅσον καὶ ἡ ἀπομάκρυνσις αὐτοῦ ἐξ Ἑλλάδος, προεκάλεσαν, ὡς ἀνεμένετο, τὴν δυσαρέσκειαν τῆς Ἀγγλίας, ἡ ὁποία διὰ τοῦ ἐν Ἀθήναις πρεσβευτοῦ της Λάιονς ὑπεδαύλισεν ἐκ νέου τὴν ἐπί τι χρονικὸν διάστημα ἀνασταλεῖσαν κίνησιν ὑπὲρ τοῦ Συντάγματος, εἰς τὴν ὁποίαν ἤδη μετεῖχε μετὰ τοῦ ἀγγλικοῦ καὶ τὸ γαλλικὸν κόμμα. Τέλος προσετέθη καὶ τὸ ρωσικὸν κόμμα εἰς τὴν ὅλην συνωμοτικὴν ὀργάνωσιν τῆς Σεπτεμβριανῆς στάσεως, ἡ ὁποία τελικῶς, λόγῳ τῆς συμμετοχῆς τοῦ στρατοῦ ὑπὸ τὸν Δ. Καλλέργην, ἐπεκράτησε πλήρως.

Ἡ νέα Κυβέρνησις, ἡ ὁποία ἀνέλαβε τὴν ἀρχὴν μετὰ τὴν ἐπανάστασιν, ἔσπευσε νὰ μετακαλέσῃ τὸν Μαυροκορδᾶτον ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ τὸν Κωλέττην ἀπὸ τοὺς Παρισίους, προκειμένου νὰ προβῇ εἰς τὴν ἐκλογὴν τῶν ἀντιπροσώπων τῆς μετ' ὀλίγον συγκληθείσης Ἐθνικῆς Συνελεύσεως. Ἦτο πρόδηλον, ὅτι χωρὶς τὴν παρουσίαν τῶν δύο τούτων πολιτικῶν φυσιογνωμιῶν, τὸ ἔργον τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως, ἡ ὁποία ἔπρεπε νὰ συντάξῃ τὸν Καταστατικὸν Χάρτην τῆς χώρας, θὰ ἦτο ἐλλιπές. Ἀλλὰ ἡ μετάκλησίς των δὲν ἔγινεν ἐν ὁμοφωνίᾳ. Πολιτικοί τινες, δευτέρας σειρᾶς, κατανοοῦντες ὅτι ἡ ἄφιξις τῶν δύο ἐξεχόντων πολιτικῶν θὰ ἐσκίαζε τὰς προσωπικάς των φιλοδοξίας, ἀντέδρασαν σφοδρῶς καὶ ἠγωνίσθησαν πεισμόνως νὰ τὴν ματαιώσουν. Ἀλλ' ἠναγκάσθησαν ἐν τέλει νὰ ὑποχωρήσουν, φοβούμενοι καὶ τὴν λαϊκὴν ἀγανάκτησιν.

Ἡ Ἐθνοσυνέλευσις, εὐθὺς ἅμα τῇ συγκλήσει της, προέβη εἰς τὴν ἐκλογὴν τοῦ Προεδρείου της. Πρόεδρος ἐξελέγη ὁ ὑπέργηρως Πανοῦτσος Νοταρᾶς καὶ ἀντιπρόεδροι ὁ Ἀλέξανδρος Μαυροκορδᾶτος, ὁ Ἰ. Κωλέττης, ὁ Ἀνδρέας Μεταξᾶς καὶ ὁ Ἀνδρέας Λόντος. Διὰ τῆς πείρας του, τῆς εὐθυκρισίας του καὶ τοῦ κύρους του ὁ Μαυροκορδᾶτος συνετέλεσε κατὰ πολὺ εἰς τὸ νὰ περατώσῃ ἡ Ἐθνοσυνέλευσις τὸ ἔργον της, τὸ ὁποῖον κυρίως συνίστατο εἰς τὴν σύνταξιν καὶ τὴν ψήφισιν τοῦ πρώτου Ἑλληνικοῦ Συντάγματος. Ἔπειτα ἀπὸ πεντάμηνον ἐργασίαν, ἡ Ἐθνοσυνέλευσις διελύθη τὴν 18ην Μαρτίου 1844. Καὶ ἀπέμενε πλέον νὰ σχηματισθῇ ἡ πρώτη Συνταγματικὴ Κυβέρνησις, ἡ ὁποία θὰ διεδέχετο τὸ Ὑπουργεῖον Κανάρη. Ὁ Ὄθων ἐκάλεσε τὸν Μαυροκορδᾶτον καὶ τὸν Κωλέττην, ἵνα ἀπὸ κοινοῦ καταρτίσουν τὴν νέαν Κυβέρνησιν. Οἱ δύο ἡγέται ὅμως, διε-

φώνησαν εἰς τὴν κατανομὴν τῶν ὑπουργείων καὶ κατέθεσαν τὴν ἐντολήν. Ἐκλήθη τότε ὁ Λόντος, ὁ ὁποῖος ὅμως ἠρνήθη καὶ ὑπέδειξε τὸν Μαυροκορδᾶτον ὡς τὸν καταλληλότερον πάντων. Καὶ ὁ Κωλέττης ἐπίσης συνέστησεν εἰς τὸν Μαυροκορδᾶτον ν' ἀποδεχθῇ μόνος τὴν ἐντολήν, ὑποσχεθεὶς τὴν ὑποστήριξίν του.

Ἀπέστειλε δὲ εἰς αὐτὸν καὶ τὴν ἑξῆς ἐπιστολὴν διὰ νὰ τὸν ἐνθαρρύνῃ εἰς τὴν ἀνάληψιν τῆς ἐξουσίας :[1].

«Ἀδελφέ μου,

»Ἡ τελευταία ἀπόφασίς μου εἶναι νὰ εἶμαι ἐκτός. Εἰς τοῦτο μὲ ὑποχρεοῖ τὸ πλάκωμα καὶ τὰ ὅσα ἐδιδάχθην κατὰ τὰς δέκα πέντε ταύτας ἡμέρας. Ἐκτός, θέλει εἶμαι ὠφελιμώτερος· καὶ σύ, ἐντὸς ὢν μόνος, θέλει εἶσαι ὠφελιμώτερος. Ἦτο ἐπάναγκες νὰ γίνῃ δοκίμιον τοῦ ὁμοιομόρφου· φαινομενικῶς τίθεται αὐτὸ εἰς ἐνέργειαν· δὲν ἐλπίζω κακὰ ἀποτελέσματα. Ἐγὼ καὶ ἐκτὸς ὤν, καὶ μετὰ τὰ ὅσα διέτρεξαν, τῶν ὁποίων τὴν φύσιν δὲν ἠδυνήθην μήτε ἠθέλησα νὰ ἀνακαλύψω, θέλει εἶμαι ὁ αὐτός. Τοιοῦτον εἶναι τὸ ἰδίωμά μου. Ὅταν σ' ἀνταμώσω θέλει σὲ εἰπῶ πλατύτερα στοματικῶς περὶ τούτου. Ἐν τοσούτῳ σ' εὔχομαι ἐπίδοσιν, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἐπιθυμῶ ἐγκαρδίως.

»Ὁ ἀδελφὸς
Ἰω. Κωλέττης».

Ἀλλ' ὁ Ἠπειρώτης πολιτικὸς δὲν ἦτο εἰλικρινής. Ἡ ἐπιθυμία του δὲν ἦτο ν' ἀναλάβῃ τὴν πρωθυπουργίαν ὁ Μαυροκορδᾶτος, ἀλλ' αὐτός.

Ὁ Φαναριώτης διπλωμάτης διετήρει ἀκόμη ἐνδοιασμούς. Ἐγνώριζε τὸν ἀσταθῆ χαρακτῆρα τοῦ Κωλέττη καὶ δὲν ἠδύνατο νὰ δώσῃ πίστιν οὔτε εἰς τοὺς λόγους του, οὔτε εἰς τὰ γραπτά του. Ἡ ἄρνησις τούτου νὰ συνεργασθῇ μαζί του, ἐὰν δὲν ἦτο παγὶς διὰ τὸν Μαυροκορδᾶτον, ἦτο ὁπωσδήποτε ὕποπτος. Τὰ ἐπακολουθήσαντα ἄλλωστε γεγονότα ὡμίλουν σαφῶς διὰ τὴν καιροσκοπικὴν πολιτικὴν τοῦ Κωλέττη. Ἐπὶ πλέον εἶναι ἀποκαλυπτικὸν σχετικὸν ἀπόσπασμα ἐκ τῶν «Ἀπομνημονευμάτων» τοῦ Γκιζώ, τὸ ὁποῖον ἀναφέρει καὶ ὁ Δραγούμης[2] ὅσον ἀφορᾶ εἰς τοὺς λόγους, οἱ ὁποῖοι ἠνάγκασαν τὸν Κωλέττην νὰ μὴ συνεργασθῇ μὲ τὸν Μαυροκορδᾶτον :

«... Ὁ Κωλέττης, γράφει ὁ Γκιζώ, οὔτε νὰ κατατριβῇ ἤθελε γινόμενος ὑπουργὸς κατὰ τὴν πρώτην δοκιμασίαν τοῦ Συντάγματος, οὔτε νὰ συμμαχήσῃ εἰλικρινῶς καὶ ἐπὶ μακρὸν μετὰ τοῦ Μαυροκορδάτου, πελάτου ὄντος τῆς Ἀγγλίας, τῆς μᾶλλον πάσης ἄλλης Δυνάμεως εὐνοου-

---

1. Ν. Δραγούμη : Ἱστορικαὶ Ἀναμνήσεις, τ. Β' σ. 90.
2. Ν. Δραγούμη : Ἱστορικαὶ Ἀναμνήσεις, τ. Β' σ. 95.

σης τὴν Τουρκίαν καὶ ἐναντίας τοῦ μεγαλείου τῆς Ἑλλάδος... Ἐπειδὴ δὲ οὗτος—ἐννοεῖ τὸν Μαυροκορδᾶτον—ἐδίσταζε πολὺ νὰ ἀναλάβῃ μόνος τὴν ἐξουσίαν, ἐρωτήσας τὸν Πισκατόρην ἂν θὰ συνέτρεχεν αὐτῷ ἡ γαλλικὴ πρεσβεία, ἐβεβαιώθη περὶ τούτου...».

Ἀλλ' οὔτε ἡ γαλλικὴ πρεσβεία ὑπῆρξεν εἰλικρινὴς πρὸς τὴν βεβαίωσιν ὅτι θὰ παράσχῃ τὴν συνδρομήν της πρὸς τὸν Μαυροκορδᾶτον. Ἐξ ἄλλου εἰς μακρὰν ἐπιστολὴν τοῦ Κωλέττη ἀνεφέροντο ὄχι μόνον αἱ δικαιολογίαι του διὰ τὴν ἄρνησιν τῆς συμπράξεώς του μετὰ τῆς Κυβερνήσεως Μαυροκορδάτου, ἀλλὰ καὶ αἱ γνῶμαι του ὡς πρὸς τὸν σχηματισμὸν τοῦ πρώτου συνταγματικοῦ Ὑπουργείου. Ἡ ἐπιστολὴ αὕτη περιέχεται ἐπίσης εἰς τὰς «Ἱστορικὰς Ἀναμνήσεις» τοῦ Ν. Δραγούμη, καὶ εἰς τὴν ἰδίαν σελίδα 95. Ἔχει δὲ ὡς ἑξῆς :

«... Το νέον Ὑπουργεῖον ἔχει ν' ἀγωνισθῇ πρὸς ἰσχυρότερον ἐχθρόν, (τὸν παραιτηθέντα Μεταξᾶν), ὅστις πιθανὸν ν' ἀναθερμάνῃ ἐπιτηδείως τὸ μῖσος τοῦ λαοῦ κατὰ τῶν Φαναριωτῶν, οὕς, ὀρθῶς ἢ μή, κατακρίνουσιν οἱ πολλοὶ ὡς ἐργάτας πάντων τῶν δεινῶν, ὅσα ἐνέσκηψαν ἐπὶ τῆς παρελθούσης διοικήσεως εἰς τὸ Ἔθνος. Ἄρα τὸ ὑπουργεῖον πρέπει νὰ ἔχῃ ἰσχὺν ἀποχρῶσαν ἵνα εὐστοχήσῃ περὶ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν ἔργων αὐτοῦ. Καὶ δὲν δειλιῶ μὲν ν' ἀναλάβω τὸ φορτίον τοῦτο, ἀλλὰ θέλω νὰ φέρω αὐτὸ εὐγενῶς, θέλω νὰ ἔχω πάσας τὰς δυνατὰς ἐγγυήσεις τῆς ἐπιτυχίας. Καὶ ὅπως ἐπιτύχω πρέπει νὰ μὲ συνδράμωσιν ἄνδρες ἀφωσιωμένοι εἰς ἐμέ, διότι, ἂν ἡ διοίκησις δὲν ζωογονῆται ὑπὸ μιᾶς μόνης ψυχῆς, ἀδύνατος ἡ αἰσία ἔκβασις. Ἐπειδὴ δὲ τὸ ζήτημα ἔστι σπουδαιότατον, δὲν ἐνδίδω κατ' οὐδέν, διότι πρόκειται περὶ τῆς σωτηρίας τῆς πατρίδος μου. Καὶ θεωρῶ μὲν ἐμαυτὸν ἱκανὸν νὰ σώσω αὐτήν, ἀλλὰ χρεία καὶ τρόπον· δι' ὅ, ἀποφασισμένος ὢν νὰ μὴ παρεκκλίνω ἀπὸ τῆς πορείας μου, εἰς οὐδεμίαν παραχώρησιν ἐπιβλαβῆ εἰς τὸν τόπον θὰ ἐνέδιδον χάριν τοῦ Λάϊονς, τοῦ Πισκατόρυ ἢ τοῦ Μαυροκορδάτου. Ἢ πρέπει νὰ ἐπιτύχω ἢ πρέπει νὰ μὴ ἐπιχειρήσω τὸ ἔργον τῆς ἀναγεννήσεως. Δὲν ἀρνοῦμαι πρὸς τὸν Μαυροκορδᾶτον τὴν σύμπραξίν μου. Προθύμως μάλιστα παραχωρῶ αὐτῷ καὶ τὴν προεδρίαν. Ἀλλ' ἀπαραίτητον θεωρῶ νὰ κρατήσω ἐγὼ τὰ ὑπουργεῖα τῆς ἐνεργείας. Κατὰ τοῦτον μόνον τὸν τρόπον θὰ φανῶ ὠφέλιμος εἰς τὰ συμφέροντα τῆς Ἑλλάδος, τοῦ Βασιλέως καὶ τῆς ἐν τῇ Ἀνατολῇ γαλλικῆς πολιτικῆς. Καὶ εἰ μέν, διὰ λόγους πολιτικούς, δὲν κατορθώσω νὰ συστήσω ὁμογενὲς Ὑπουργεῖον, θ' ἀποχωρήσω, εἰ δὲ ἐξ ἐναντίας προσλάβω πρόσωπα δραστήρια ἀνήκοντα εἰς ἐμέ, ἐγγυῶμαι ὑπὲρ τοῦ μέλλοντος, ἂν μόνον μὴ μ' ἐγκαταλείψῃ ἡ Γαλλία».

Εἰς τὴν ὡς ἄνω ἐπιστολὴν τοῦ Κωλέττη κατοπτρίζονται σαφῶς, ἐκτὸς τῶν λόγων τῆς ἀποχῆς του ἐκ τῆς Κυβερνήσεως Μαυροκορδάτου,

καὶ αἱ πολιτικαί του ἰδέαι, τὸ κομματικόν του «πιστεύω» καὶ ὁ τρόπος διὰ τοῦ ὁποίου ἔμελλεν ἐν συνεχεία νὰ κυβερνήση τὴν χώραν. Τρόπος βεβαίως ἥκιστα ἐπωφελὴς διὰ τὸ νεοσύστατον Κράτος.

Ἐν πάσῃ περιπτώσει παρὰ τὰς δυσχερείας, τὰς ὁποίας συνήντα ὁ Μαυροκορδᾶτος εἰς τὸν σχηματισμὸν τῆς Κυβερνήσεώς του, δὲν κατέθεσε τὰ ὅπλα. Ἐπροχώρησεν εἰς τὰς συνεννοήσεις του καὶ τὴν 30ὴν Μαρτίου 1844 ἐνεφάνισε πρὸς ὁρκωμοσίαν τὴν Κυβέρνησίν του, ἐναντίον τῆς ὁποίας τὸ ρωσικὸν κόμμα, ὑπὸ τὸν Ἀνδρ. Μεταξᾶν, ἤρχισεν εὐθὺς ἀμέσως ὀξὺν ἀντιπολιτευτικὸν ἀγῶνα, ἐξ ἀφορμῆς τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ζητήματος. Εἰς τὴν Κυβέρνησιν τοῦ Μαυροκορδάτου, ἥτις ἐν συνεχεία διεξήγαγε καὶ τὰς πρώτας βουλευτικὰς ἐκλογάς, μετεῖχον καὶ οἱ Σπ. Τρικούπης ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν, Ἀνδρ. Λόντος ἐπὶ τῶν Ἐσωτερικῶν καὶ Π. Ρόδιος ἐπὶ τῶν Στρατιωτικῶν.

Ὁ Μαυροκορδᾶτος εἶχε πράγματι λαμπρὸν πρόγραμμα ἐσωτερικῆς διοργανώσεως τοῦ Κράτους νὰ ἐφαρμόσῃ. Ἀλλ' ἡ ἀντίδρασις τοῦ ρωσικοῦ κόμματος, εἰς τὴν ὁποίαν μετέσχεν ὀλίγον βραδύτερον καὶ τὸ ὑπὸ τὸν Κωλέττην γαλλικὸν κόμμα, δὲν τοῦ ἔδωσεν οὔτε καιρόν, οὔτε τὴν δυνατότητα νὰ θέσῃ εἰς ἐκτέλεσιν τὰ σχέδιά του.

Ἡ ἀντιπολίτευσις κατηγορεῖ τὸν Μαυροκορδᾶτον ὡς τυφλὸν ὄργανον τῆς Ἀγγλίας. Εἶναι ἀληθὲς δὲ ὅτι πολλοὶ παράγοντες καὶ ὀπαδοὶ τοῦ κόμματός του, διαπνεόμενοι ἀπὸ μῖσος κατὰ τῆς Ρωσίας καὶ ἄμετρον φιλοαγγλισμόν, ἐδιδον τροφὴν εἰς τὴν ἀντιπολίτευσιν, ἡ ὁποία ὡς ὑπεύθυνον τῶν λόγων καὶ τῶν πράξεων ἐκείνων ἐθεώρει τὸν Μαυροκορδᾶτον. Παραλλήλως ἐξερράγη ἡ στάσις τοῦ Γρίβα εἰς Αἰτωλοακαρνανίαν, ἐνῶ ἔνοπλα συλλαλητήρια συνεκροτοῦντο εἰς πλείστας πόλεις. Εἰς τὰς Ἀθήνας ἐξ ἄλλου ὁ κομματικὸς ἀνταγωνισμὸς εἶχε προσλάβει ὀξυτάτην μορφήν.

Ἐν τῷ μεταξύ, διεξήγοντο αἱ ἐκλογαὶ εἰς τὰς ἐπαρχίας, ὑπὸ τὴν βίαν καὶ τὴν τρομοκρατίαν καὶ τὰς καλπονοθεύσεις, ὄχι τῆς Κυβερνήσεως, ἀλλὰ τῆς ἀντιπολιτεύσεως... Τὸ κῦρος τοῦ Μαυροκορδάτου, λόγῳ καὶ τῆς ἐναντίον του πολεμικῆς τοῦ τύπου, εἶχε μειωθῆ. Εὑρεθεὶς οὕτως ἐν μέσῳ μιᾶς πρωτοφανοῦς καὶ ἀπαραδέκτου καταστάσεως, τὴν 4ην Αὐγούστου, ἔπειτα καὶ ἀπὸ τὰς βιαίας σκηνάς, ποὺ εἶχον λάβει χώραν εἰς τὴν Πρωτεύουσαν τὴν προηγουμένην, ἡ Κυβέρνησις ὑπέβαλε τὴν παραίτησίν της. Ἐκλήθη τότε εἰς τὴν πρωθυπουργίαν ὁ Κωλέττης, ὁ ὁποῖος, ἄλλως τε, ἦτο καὶ ὁ θριαμβευτὴς τῶν ἐκλογῶν.

***

«Κακὴ μοῖρα», τονίζουν ἱστορικοί τινες, κατεδίωκε πάντοτε τὸν Μαυροκορδᾶτον. Ἀλλὰ δὲν ἦτο κακὴ μοῖρα. Ἦτο ἴσως ἐσφαλμένη καὶ ἀνεδα-

φικὴ ἐκτίμησις προσώπων καὶ πραγμάτων ἐκ μέρους του. Ὁ Φαναριώτης πολιτικὸς ἐφιλοδόξει νὰ κυβερνήση τὴν Ἑλλάδα μὲ τὰ εὐρωπαϊκὰ δεδομένα. Νὰ ἐπιβάλη τὸν σεβασμὸν πρὸς τοὺς νόμους καὶ τὸ Σύνταγμα, νὰ ἀποκαταστήση διοίκησιν ἄψογον, νὰ διοργανώση τὸ ἐμπόριον, τὴν βιομηχανίαν, τὴν ναυτιλίαν, νὰ διενεργήση ἐκλογὰς γνησίας καὶ ἀδιαβλήτους. Ἀλλ' οὔτε ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς ἦτο ὥριμος πνευματικῶς ν' ἀποδεχθῇ παρόμοιον πρόγραμμα, οὔτε οἱ πολιτευόμενοι,–κατατριβόμενοι εἰς προσωπικὰς ἔριδας, ἐπιδιώκοντες διὰ παντὸς μέσου τὴν ἐξουσίαν καὶ στερούμενοι μορφώσεως–ἦσαν εἰς θέσιν ν' ἀντιληφθοῦν τὸ γενικώτερον συμφέρον τοῦ Κράτους. Ἐπὶ πλέον δὲ καὶ αὐτὸ τὸ κόμμα τοῦ Μαυροκορδάτου, ἂν καὶ διέθετεν ὀλίγα ἀξιόλογα καὶ ἀνωτέρου ἤθους στελέχη, ἀπετελεῖτο καὶ αὐτὸ κατὰ τὸ πλεῖστον ἀπὸ πολιτευομένους οὐδόλως διαφέροντας ἀπὸ τοὺς συναδέλφους των τῶν ἄλλων κομμάτων.

Ἰδοὺ διατὶ ὁ Μαυροκορδᾶτος δὲν ἠδυνήθη ν' ἀποδώση ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἐπεθύμει καὶ ἐφιλοδόξει. Κατόπιν τούτου ἔπρεπεν ἄραγε νὰ προβῇ εἰς παραχωρήσεις καὶ νὰ εὐθυγραμμισθῇ μὲ τοὺς ἄλλους πολιτικούς ; Ἀλλὰ τότε δὲν θὰ ἦτο ὁ Μαυροκορδᾶτος. Ἐπέμεινεν εἰς τὴν «χίμαιραν» τὴν ὁποίαν ἐδίωκεν, ἀλλ' ὑπῆρξε συνεπὴς πρὸς τὸν ἑαυτόν του.

Εἶναι χαρακτηριστικὸν ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἓν ἀπόσπασμα ἀπὸ τὰ «Ἀπομνημονεύματα» τοῦ Γκιζώ, ὁ ὁποῖος δικαιώνει ἐν πολλοῖς τὴν πολιτικὴν τοῦ Μαυροκορδάτου καὶ παρέχει ἀκριβῆ εἰκόνα τῆς κρατούσης τότε πολιτικῆς καταστάσεως ἐν τῇ χώρα :

«... Ὁ μακρόθεν παρατηρῶν, ἔγραφεν ὁ Γάλλος διπλωμάτης, τὰ γινόμενα ἐν Ἑλλάδι καὶ φυσικὴν καὶ ἀναπόδραστον ἂν θεωρήση τὴν πτῶσιν τοῦ Ὑπουργείου δὲν θὰ διστάση νὰ ὁμολογήση ὀλίγον τιμώσας τούς τε ἀντιπάλους αὐτοῦ καὶ τὴν Ἑλλάδα τὰς κατὰ Μαυροκορδάτου ἐνεργείας. Ἡ κατ' αὐτοῦ ἀγανάκτησις, αἱ φωνασκίαι, αἱ καταγγελίαι, ἡ δίψα τῆς ἐκδικήσεως, φαίνονται εἰς ἄκρον ὑπερβολικαί, καρπὸς παθῶν καὶ προσωπικῶν συμφερόντων· διότι ὁ Μαυροκορδᾶτος οὐδεμίαν πρᾶξιν μεγάλην καὶ πασιφανῶς ἐνόχου ἢ κακῆς πολιτικῆς ἔπραξεν, οὔτε τὸν Βασιλέα, οὔτε τὸ σύνταγμα ἐδολιεύθη· ἡ δὲ πτῶσις αὐτοῦ οὔτε ἔκ τινος ἀληθῶς ἐθνικοῦ συμφέροντος, οὔτε ἐκ μεγάλου κινδύνου προέκυψεν, ἀλλ' ἐξ ἀντιζηλιῶν καὶ φατριαστικῶν ἀξιώσεων.

»Διατί ὁ Κωλέττης ἀπεποιήθη νὰ συμπράξη μετ' αὐτοῦ ; Διότι προετίμησε νὰ δοκιμάση ἄλλος τὸ συνταγματικὸν ψιμύθιον καὶ νὰ ἐνεργήση τὰς ἐκλογάς. Καὶ ἴσως μὲν οἱ ὑπολογισμοὶ τοῦ Κωλέττη ὑπῆρξαν ἐπιτήδειοι, ἀλλ' οὔτε τοῦ Μαυροκορδάτου ἡ δεξιότης ὑπῆρξεν ἀξιοθαύμαστος. Δι' αὐτὸ δὲ τοῦτο, οὔτε ἡ περὶ τῶν αἰτίων τῆς πτώσεως τοῦ Ὑπουργείου γνώμη, οὔτε ἡ περὶ τοῦ διαδόχου φαίνεται ἀξία μεί ζονος εὐμενείας...».

Αὐταὶ ὑπῆρξαν αἱ περὶ Μαυροκορδάτου κρίσεις τοῦ Γκιζώ, ὡς καὶ περὶ τῆς ἐν γένει καταστάσεως τῶν πολιτικῶν πραγμάτων της Ἑλλάδος. Αἱ γνῶμαι αὗται τοῦ μεγάλου Γάλλου πολιτικοῦ ἐὰν δὲν περιποιοῦν τιμὴν εἰς τοὺς Ἕλληνας τῆς ἐποχῆς ἐκείνης καὶ τοὺς πολιτικούς των ἡγέτας, ἐν τούτοις δὲν ἀπέχουν τῆς ἀληθείας.

Πολὺ ὀρθῶς δὲ ἔγραψεν ἐπὶ τῶν τεκταινομένων τότε ἐν Ἑλλάδι, ὁ Ν. Δραγούμης [1] ὁ ὁποῖος ἔζησε τὰ γεγονότα ἀπὸ ἰθυνούσης σκοπιᾶς καὶ ὁ ὁποῖος ὑπῆρξε κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον ἀμερόληπτος εἰς τὰς κρίσεις του. Ἰδοὺ μία χαρακτηριστικὴ παράγραφος ἀπὸ τὰς «Ἀναμνήσεις» του ἔχουσα σχέσιν μὲ τὸν ρόλον τοῦ τύπου κατὰ τὴν περίοδον ἐκείνην καὶ τὴν πτῶσιν τῆς Κυβερνήσεως Μαυροκορδάτου :

«...Αἰσχύνεται δέ τις ἀληθῶς ὑπὲρ ἁπάντων τῶν Ἑλλήνων, ἀναγινώσκων τὰς ἐφημερίδας τῶν τότε χρόνων, διαδιδούσας μετ' ἀκαθέκτου λύσσης τὰ κακοήθη καὶ ἀναιδῆ ἐκεῖνα. Ναὶ μὲν τὴν ἀντιπολίτευσιν τρέφει ἡ ὑπερβολή, ἀλλὰ καὶ ἡ ὑπερβολὴ ἔχει ὅρια. Καὶ ἂν τῷ ὄντι ἡ ἀντιπολίτευσις μάχεται, ὡς ἀξιοῖ, ὑπὲρ τῆς ἐθνικῆς εὐκλείας, ἀντενεργεῖ βεβαίως εἰς ἑαυτὴν ἐκτραχηλιζομένη ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε νὰ μὴ βλέπῃ ὅτι τὴν ἐθνικὴν εὔκλειαν ἀποτελοῦσιν ἄνδρες οἷοι οἱ ὑπουργοὶ τῆς 30ῆς Μαρτίου, καὶ ὅτι, ἐκφαυλίζουσα αὐτούς, συνεκφαυλίζει καὶ τὸ Ἔθνος...».

Ὁ Κωλέττης, ὁ ὁποῖος ἦρε θρίαμβον εἰς τὰς ἐκλογάς, δὲν ἠρκέσθη εἰς τὸν ἀριθμὸν τῶν βουλευτῶν τοῦ κόμματός του, οἱ ὁποῖοι εἰσῆλθον εἰς τὴν Βουλήν. Ἀλλ' ἐθεώρησε σκόπιμον νὰ προβῇ εἰς τὴν συμπλήρωσιν τῆς νίκης του διὰ τῆς μεθόδου τῆς ἀκυρώσεως τοῦ ἀποτελέσματος τῶν ἐκλογῶν εἰς ὡρισμένας περιφερείας ἐπὶ τῇ βάσει σαθρῶν δικαιολογιῶν. Τοιουτοτρόπως ἀπεδίωξε τῆς Βουλῆς τοὺς πλείστους ἐκ τῶν ἐκλεγέντων ἀντιπάλων του, δὲν ἐφείσθη δὲ οὔτε καὶ αὐτοῦ τοῦ ἰδίου τοῦ Μαυροκορδάτου, τοῦ ὁποίου τὴν ἐκλογὴν ἠκύρωσε, καίτοι οὗτος εἶχεν ἀναδειχθῆ εἰς τρεῖς βουλευτικὰς περιφερείας. Ὁ Κωλέττης διὰ τῆς φαύλου αὐτῆς τακτικῆς του ἐπεδίωκε νὰ μὴ ἔχῃ εἰς τὴν Βουλὴν ἰσχυροὺς ἀντιπάλους. Καὶ πράγματι τὸ ἐπέτυχεν.

Ἀποξενωθεὶς τῆς κοινοβουλευτικῆς ζωῆς ὁ Μαυροκορδᾶτος διωρίσθη πρεσβευτὴς εἰς Παρισίους. Ὅταν ἐξερράγη ὁ Κριμαϊκὸς πόλεμος, ὁ ὁποῖος ἀνεπτέρωσε τὰς ἐλπίδας τοῦ Ἔθνους διὰ τὴν ὁλοκλήρωσιν τῆς ἀποκαταστάσεώς του, ἔσπευσεν οὗτος πρῶτος νὰ συστήσῃ εἰς τὸν Ὄθωνα ὅπως ἀπόσχῃ ἀπὸ πάσης ἐνεργείας, ἡ ὁποία θὰ ἐξελαμβάνετο ὅτι ἡ Ἑλλὰς ἐτάσσετο παρὰ τὸ πλευρὸν τῆς Ρωσίας. Τὰ αὐτὰ συνίστων ἐν συνεχείᾳ καὶ ὁ Σπυρίδων Τρικούπης ἀπὸ τὸ Λονδῖνον καὶ ὁ Α. Μεταξᾶς

1. Ν. Δραγούμη : Ἱστορικαὶ Ἀναμνήσεις, τ. Β' σ. 98.

ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολιν. Αἱ συστάσεις αὐται ἦσαν, βεβαίως, προϊὸν ψυχρᾶς σκέψεως καὶ βάσιμοι ἀπὸ λογικῆς ἀπόψεως. Ἀλλὰ δὲν ἦσαν σύμφωνοι πρὸς τὸ ἐθνικὸν αἴσθημα. Διότι ποῖος ἠδύνατο νὰ συγκρατήση τότε τὴν ἐξεγερθεῖσαν ἐθνικὴν συνείδησιν καὶ νὰ τὴν καταδικάση εἰς νάρκην, ὅταν τὰ πράγματα, μὲ τὴν θερμὴν λογικὴν τῆς καρδίας κρινόμενα, παρουσιάζοντο ὡς μοναδικὴ εὐκαιρία διὰ τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν ἰδεωδῶν της Φυλῆς ; Ἡ κατάληξις τῆς ἐπαναστάσεως τῆς Ἠπειροθεσσαλίας ἀπέδειξεν ὅτι οἱ πολιτικοὶ οἱ συμβουλεύσαντες τὴν ὁδὸν τῆς ἀπραξίας εἶχον δίκαιον. Ἀλλ' ἡ ἱστορία ἔχει ἀποδείξει ὅτι καὶ αἱ καταπνιγόμεναι ἐξεγέρσεις καὶ τὰ ἐνθουσιώδη ἐθνικὰ κινήματα, ἔστω καὶ ὑπὸ δυσμενεῖς ὅρους ἐκδηλούμενα καὶ ἀσχέτως τῆς ἀπολήξεώς των, χρειάζονται διὰ τὴν τόνωσιν τῶν ἐθνικῶν ἐπιδιώξεων καὶ ὡς προοίμιον ἔστω τῆς τελικῆς ἐξορμήσεως.

Ἡ Ἀγγλία καὶ ἡ Γαλλία ὑπεχρέωσαν ἐν τέλει τὸν Ὄθωνα νὰ διατάξη τὴν καταστολὴν τῆς ἐπαναστάσεως καὶ νὰ διακηρύξη τὴν οὐδετερότητα τῆς Ἑλλάδος, ἐνῷ ἀγγλικὰ καὶ γαλλικὰ στρατεύματα ἀπεβιβάζοντο εἰς τὸν Πειραιᾶ. Ἡ τότε Κυβέρνησις Κριεζῆ ἐπαύθη. Εἶχεν ἔλθει καὶ πάλιν ἡ ὥρα του Μαυροκορδάτου, ὁ ὁποῖος καὶ μετεκλήθη ἀμέσως ἐκ Παρισίων. Καὶ τὴν 16ην Μαΐου 1854 ἐσχημάτιζεν οὗτος Κυβέρνησιν. Μέλη ταύτης ἦσαν ὁ Ρήγας Παλαμήδης τῶν Ἐσωτερικῶν, ὁ Δημ. Καλλέργης τῶν Στρατιωτικῶν, ὁ Γ. Ψύλλας τῶν Ἐκκλησιαστικῶν, ὁ Π. Ἀργυρόπουλος τῶν Ἐξωτερικῶν, ὁ Π. Καλλιγᾶς τῆς Δικαιοσύνης καὶ ὁ Κ. Κανάρης τῶν Ναυτικῶν. Τὸ ὑπουργεῖον Οἰκονομικῶν τὸ διηύθυνεν ὁ ἴδιος ὁ Μαυροκορδᾶτος. Μέχρι τῆς ἐπανόδου του ὅμως ἐκ Παρισίων καὶ τῆς ἀναλήψεως τῶν καθηκόντων του τὸν ἀνεπλήρωσεν ὁ Κ. Κανάρης. Ἡ Κυβέρνησις αὐτή, εἰς τὴν ὁποίαν ἐξεπροσωπεῖτο καὶ ἡ γαλλικὴ ἐπιρροή, διὰ τοῦ Καλλέργη, ἀπεκλήθη «Ὑπουργεῖον τῆς Κατοχῆς» καὶ διετηρήθη εἰς τὴν ἐξουσίαν μέχρι τῆς 28ης Σεπτεμβρίου 1855.

Εἶχεν ἤδη ὁ Μαυροκορδᾶτος ν' ἀντιμετωπίση ἔργον δυσχερές, ἀπὸ ἐσωτερικῆς κυρίως ἀπόψεως, διότι ἡ ἐξωτερικὴ πολιτικὴ τῆς χώρας, ἦτο ἐκ τῶν περιστάσεων προδιαγεγραμμένη. Ἐκ τῶν πρώτων ἐπιδιώξεων τῆς νέας Κυβερνήσεως ἦτο ἡ ἀποκατάστασις τῶν διακοπεισῶν Ἑλληνοτουρκικῶν σχέσεων. Ἐν συνεχείᾳ προέβη εἰς τὴν διάλυσιν τῶν ἀτάκτων σωμάτων, ποὺ εἶχον καταρτισθῆ διὰ νὰ εἰσβάλουν εἰς Ἤπειρον καὶ Θεσσαλίαν καὶ εἶχον μετατραπῆ εἰς ληστρικὰς συμμορίας. Ἐπίσης ἐρρύθμισε τὰ ζητήματα τῆς κατοχῆς κατὰ τρόπον ὅσον ἠδύνατο ὀλιγώτερον ἐπαχθῆ διὰ τὸν τόπον. Ἐπὶ πλέον ἀντιμετώπισε καὶ τὴν ἐπιδημίαν τῆς χολέρας, ποὺ εἶχον φέρει τὰ στρατεύματα κατοχῆς καὶ ἡ ὁποία ἠρήμωσε σχεδὸν τὰς Ἀθήνας καὶ τὸν Πειραιᾶ. Ὡς πρὸς τὰς σχέσεις τῆς Ἑλλάδος μὲ τοὺς ἀντιπροσώπους τῶν δυτικῶν Δυνάμεων πρέπει νὰ ὑπογραμ-

μισθῇ ὅτι ὁ Μαυροκορδᾶτος καὶ ἡ Κυβέρνησίς του ἐτήρησαν στάσιν καθ' ὅλα ἀξιοπρεπῆ καὶ ὑπερήφανον, ἀνταξίαν τῶν παραδόσεων τῆς φυλῆς.

Ἐν τούτοις τὸ κυβερνητικὸν ἔργον ἐχώλαινεν. Αἱ συνθῆκαι ἦσαν τοιαῦται ὥστε ὁ Μαυροκορδᾶτος ἀντελήφθη ὅτι ἡ ἐπὶ πλέον παραμονὴ του ἐν τῇ Κυβερνήσει δὲν ἠδύνατο νὰ ὠφελήσῃ τὸν τόπον, δεδομένου ὅτι ἡ ἐφαρμογὴ τοῦ προοδευτικοῦ προγράμματος του καθίστατο ἀνέφικτος λόγω τῶν ἐσωτερικῶν καὶ ἐξωτερικῶν ἀντιξοοτήτων. Εἶχε πεισθῇ ὅτι εἰς τὸ σημεῖον εἰς τὸ ὁποῖον εἶχον περιέλθει τὰ πράγματα δὲν ἠμποροῦσε νὰ δημιουργηθῇ ομαλὸς συνταγματικὸς βίος εἰς τὴν Ἑλλάδα, δι' ὃ καὶ ἐσκέπτετο, διὰ τρίτην ἤδη φοράν, νὰ ὑποβάλῃ τὴν παραίτησίν του. Ἐπεζήτει θὰ ἔλεγέ τις τὴν κατάλληλον εὐκαιρίαν διὰ νὰ προβῇ εἰς τὸ διάβημά του αὐτό. Κατὰ τὰς συνεργασίας του μὲ τὸν Βασιλέα δὲν προέκυπτον πλέον διαφωνίαι. Ὁ Ὄθων, ἔστω καὶ κάπως ἀργά, εἶχε πεισθῇ ὅτι ὁ Μαυροκορδᾶτος ἦτο ἴσως ὁ μοναδικὸς Ἕλλην πολιτικὸς μὲ κατάρτισιν σοβαράν, μὲ ἦθος καὶ μὲ ἀναμφισβητήτους ἱκανότητας εἰς τὸ διοικεῖν.

ΤΟ ΕΠΕΙΣΟΔΙΟΝ ΚΑΛΛΕΡΓΗ

Τέλος ἡ ἐπιζητουμένη ἀφορμὴ παραιτήσεως τῆς Κυβερνήσεως Μαυροκορδάτου, δὲν ἐβράδυνε νὰ ἐμφανισθῇ. Τὴν ἔδωσε τὸ γνωστὸν ἐπεισόδιον μὲ ἥρωα τὸν Δ. Καλλέργην, ὑπουργὸν τῶν Στρατιωτικῶν, ὁ ὁποῖος προσέβαλε μὲ τὴν στάσιν του τὴν Βασίλισσαν λόγω τοῦ ὅτι αὕτη ἀπηγόρευσε την εἴσοδον εἰς τὰ Ἀνάκτορα μιᾶς κυρίας προστατευομένης τοῦ στρατηγοῦ. Ὁ Ὄθων τότε ἐκάλεσε τὸν Μαυροκορδᾶτον καὶ ἠξίωσε τὴν ἀπομάκρυνσιν τοῦ Καλλέργη ἀπὸ τὴν Κυβέρνησιν. Ἀλλ' ὁ Πρωθυπουργὸς ἠρνήθη τοῦτο ἀνενδότως. Ἐπειδὴ ὅμως ὁ Βασιλεὺς ἐπέμενεν, ὁ Μαυροκορδᾶτος ὑπέβαλε τὴν παραίτησιν του τὴν 27ην Σεπτεμβρίου 1855, ἡ ὁποία ἔγινεν ἀμέσως δεκτή. Συγχρόνως παρῃτήθησαν ὅλα σχεδὸν τὰ μέλη τῆς Κυβερνήσεως καὶ μετὰ διήμερον, τὴν 29ην Σεπτεμβρίου, ἐσχημάτισε νέαν Κυβέρνησιν ὁ Δημ. Βούλγαρης.

Τὸ ἐπεισόδιον Καλλέργη ἠδύνατο βεβαίως εὐχερῶς νὰ διευθετηθῇ διὰ τῆς ἀποπομπῆς τοῦ ἀσεβήσαντος πρὸς τὴν Βασίλισσαν ὑπουργοῦ. Ἀλλ' ὁ Μαυροκορδᾶτος δὲν ἠθέλησε ν' ἀκολουθήσῃ τὴν ὁδὸν αὐτήν, καίτοι ἦτο ἡ ἐνδεδειγμένη. Παραιτούμενος δέ, ἐπεδείκνυε μὲν ἀλληλεγγύην πρὸς τὸν ὑπουργόν του, ἀλλὰ συγχρόνως ὑπεδήλωνεν ὅτι οὗτος καλῶς ἔπραξε, τρόπον τινά, ἀσεβήσας πρὸς τὴν Βασίλισσαν. Ὁμολογουμένως ἡ στάσις του ἐκείνη δὲν δύναται νὰ ἐγγραφῇ εἰς τὸ ἐνεργητικὸν τοῦ Μαυροκορδάτου. Διὰ τὴν ἱκανοποίησιν προσωπικῶν του βλέψεων, ἠδιαφόρησεν εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν τῆς λογικῆς καὶ δικαίας ὑποδείξεως ἢ ἀπαιτήσεως τοῦ Βασιλέως, ἐπὶ πλέον ἐξέθεσεν ἑαυτὸν ὡς στερούμενον εὐπρε-

πείας έναντι της Βασιλίσσης καὶ τέλος ἐγκατέλειψε τὴν θέσιν του εἰς κρισίμους στιγμὰς διὰ τὴν χώραν.

Ἀκολούθως ὁ Μαυροκορδᾶτος ἀπεσύρθη καὶ ἀπὸ τὴν πολιτικὴν καὶ κατέφυγεν εἰς τὸ ἐν Αἰγίνῃ κτῆμα του διὰ νὰ ἐφησυχάσῃ, δεδομένου ὅτι εἶχεν ἐν τῷ μεταξὺ τυφλωθῆ λόγῳ σοβαρᾶς παθήσεως τῶν ὀφθαλμῶν του. Δι' ὃ καὶ δὲν ἀνεμίχθη πλέον οὔτε εἰς τὰ ἐπακολουθήσαντα πολιτικὰ καὶ στασιαστικὰ γεγονότα, οὔτε ἔλαβε μέρος εἰς τὴν ἔξωσιν τοῦ Ὄθωνος. Ἡ παραίτησις ὅμως τούτου καὶ τῆς Κυβερνήσεώς του, ἐὰν ἐν Ἑλλάδι δὲν ἐσημείωσεν ἀναταραχήν, εἰς τὸ ἐξωτερικὸν εἶχε δυσμενῆ ἀπήχησιν, ἰδίως προσωπικῶς διὰ τὸν Μαυροκορδᾶτον. Ὁ Πάλμερστον δυσηρεστήθη σφόδρα ἐναντίον του. Ὅταν δὲ μετά τινας ἡμέρας συνηντήθη μὲ τὸν Ἕλληνα πρεσβευτὴν εἰς τὸ Λονδῖνον τοῦ εἶπε σχετικῶς τὰ ἑξῆς :

«...Δὲν ἀνέμενον τοιοῦτον χειρισμὸν τῆς καταστάσεως ἐκ μέρους τοῦ Μαυροκορδάτου. Ἀφοῦ μὲ τόσην βοήθειαν ποὺ τοῦ παρέσχον δὲν ἠθέλησε καὶ δὲν ἐπέμενε νὰ πράξῃ ὅ,τι αὐτὸς ἐνόμιζεν ἀπαραίτητον διὰ τὴν εὐημερίαν τῆς Ἑλλάδος, ἀποσύρω τὴν ἐμπιστοσύνην μου ἀπὸ αὐτόν. Ποίαν σημασίαν θὰ εἶχεν ἐὰν ἐξεδίωκε τὸν Καλλέργην ; Οὐδεμία ψυχρότης θὰ ἐπήρχετο μεταξὺ Ἀγγλίας καὶ Γαλλίας καί, ἐὰν ἀκόμη ἐπήρχετο, ἦτο ἰδική μου ὑπόθεσις νὰ τὴν διαλύσω ».

Κατόπιν τῶν ἀπόψεων αὐτῶν τοῦ Πάλμερστον δύναται νὰ λεχθῇ ὅτι την στάσιν ἐκείνην τοῦ Μαυροκορδάτου ἔναντι τοῦ Ὄθωνος, τὴν ὁποίαν ἐξεδήλωσε διὰ τῆς παραιτήσεως αὐτοῦ καὶ τῆς Κυβερνήσεως του, δὲν τὴν ἐνέκρινον οὔτε οἱ φίλοι του, οὔτε οἱ ἐχθροί του, οἱ ὁποῖοι τὸν κατηγόρησαν ὅτι ἐγκατέλειψε τὴν θέσιν του εἰς στιγμάς, καθ'ἅς εἶχεν ἀνάγκην ἡ Πατρὶς τῶν ὑπηρεσιῶν του.

Ἐγράφη ὅτι διὰ τῆς τελευταίας ἐκείνης παραιτήσεώς του ὁ Μαυροκορδᾶτος ἐπεθύμει μᾶλλον νὰ καρπωθῇ προσωπικὰ κομματικὰ ὀφέλη. Τοῦτο δὲ εἶναι ἀκριβές, διότι ἔκτοτε ἐπὶ μακρὸν ἰδιώτευσε, μὴ ἀναμιχθεὶς εἰς οὐδεμίαν πολιτικὴν κίνησιν. Οἱ λόγοι τῆς παραιτήσεώς του δέον ν' ἀναζητηθοῦν, ἀφ' ἑνὸς μὲν εἰς τὴν ὑφισταμένην πάντοτε ἀντίθεσίν του πρὸς τὸν Ὄθωνα, μὲ τὴν πολιτικὴν τοῦ ὁποίου οὐδέποτε συνεφώνησε καὶ ἀφ' ἑτέρου, διότι εἶχε πεισθῆ πλέον ὅτι οὐδεμία θετικὴ ὑπηρεσία ἠδύνατο νὰ προσφέρῃ εἰς τὸ Ἔθνος τὴν περίοδον ἐκείνην, καθ' ἣν ἡ Ἑλλὰς διετέλει ὑπὸ τὴν κατοχὴν τῶν δυτικῶν Δυνάμεων. Ὅ,τι ὑπ' αὐτοῦ ἐξηρτᾶτο εἶχεν ἤδη συντελεσθῆ, κυρίως δὲ ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἀποκατάστασιν τῶν διπλωματικῶν σχέσεων τῆς Ἑλλάδος μὲ τὴν Τουρκίαν καὶ τὰς μεγάλας Δυνάμεις. Πέραν τούτου ἡ συμβολή του διὰ τὴν ἀναδημιουργίαν τοῦ Κράτους δὲν ὑπῆρξεν ἐκείνη, τὴν ὁποίαν ὁ Μαυροκορδᾶτος ἐπεδίωκε νὰ πραγματοποιήσῃ, λόγῳ τῶν κατ' ἐξοχὴν δυσχερῶν συνθηκῶν τῆς περιόδου τῆς πρωθυπουργίας του.

Τοῦτο ἀπετέλει ἀσφαλῶς τὴν πλέον εὐλογοφανῆ αἰτίαν διὰ νὰ προκαλέσῃ τὰ αἰσθήματα τῆς πικρίας καὶ τῆς ἀπογοητεύσεως, ἅτινα ὄντως ὤθησαν τὸν ἱκανὸν ἐκεῖνον πολιτικὸν ἄνδρα ν' ἀπομακρυνθῇ τῆς Ἐξουσίας, ἀφοῦ δὲν καθίστατο δυνατὸν νὰ ὑπηρετήσῃ τὸ Ἔθνος συμφώνως μὲ τὰς ἀρχάς του, αἱ ὁποῖαι εἶχον ὡς γνώμονα τὴν πολιτικὴν καὶ κοινωνικὴν ἀνόρθωσιν τῆς χώρας.

Ἐν τούτοις, καίτοι ἔζη μακρὰν τῶν Ἀθηνῶν ὡς ἰδιώτης, ἀποζῶν ἀπὸ τὴν μικρὰν σύνταξιν, ἥτις τοῦ ἐχορηγήθη ὑπὸ τοῦ Κράτους καὶ ἦτο γέρων καὶ τυφλὸς πλέον ὄχι μόνον δὲν εἶχε λησμονηθῆ, ἀλλ' ἐξελέγη ἐκ τῶν πρώτων, χωρὶς νὰ τὸ ἐπιδιώξῃ μέλος τῆς Β' Συντακτικῆς Ἐθνοσυνελεύσεως τῆς συνελθούσης ἐν Ἀθήναις τῇ 10ῃ Δεκεμβρίου 1864. Σπανίως, ὅμως, μετέβαινεν εἰς τὰς συνεδριάσεις της. Ὄχι μόνον διότι ἡ πάθησις τῶν ὀφθαλμῶν του τοῦ εἶχε στερήσει τὸ φῶς, ἀλλὰ καὶ διότι, ἀνὴρ ὅπως ὁ Μαυροκορδᾶτος, ὁ ὁποῖος ἐφιλοδόξησε ν' ἀποκαταστήσῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα κοινοβουλευτικὴν ζωὴν εὐπρεπῆ καὶ κοσμίαν, δὲν ἠδύνατο νὰ παρακολουθῇ τὰς ἀντεγκλήσεις καὶ τὰς ὕβρεις, αἱ ὁποῖαι ἐξετοξεύοντο εἰς τὴν αἴθουσαν τῆς Βουλῆς, καὶ τὸ ἐν γένει χαμηλὸν ἐπίπεδον τῶν συζητήσεων. Κάποτε δέ, παρευρεθεὶς εἰς συνεδρίασίν τινα, κατὰ τὴν ὁποίαν ἀντηλλάσσοντο βαρύταται φράσεις μεταξὺ δύο πληρεξουσίων, διηρμήνευσεν ὅλην τὴν ἀπογοήτευσίν του, εἰπὼν εἰς ἕνα ἐκ τῶν πλησίον του καθημένων πληρεξουσίων τὰ ἑξῆς: «Λυποῦμαι μὲν διότι ἡ Θεία Πρόνοια μοῦ ἀφήρεσε τὴν ὅρασιν. Ἀλλ' ἂν ἤθελε μοὶ ἀφαιρέσει συνάμα καὶ τὴν ἀκοήν, δὲν ἤθελον ἀντιληφθῆ τὴν σημερινὴν ἀσχημίαν τῆς πατρίδος μου».

ΤΟ ΘΑΡΡΟΣ ΚΑΙ Η ΑΚΑΜΨΙΑ ΤΟΥ ΜΑΥΡΟΚΟΡΔΑΤΟΥ

Ὁ Μαυροκορδᾶτος ἀπέθανεν εἰς Αἴγιναν τὴν 6ην Αὐγούστου τοῦ 1865, εἰς ἡλικίαν 74 ἐτῶν, εὐτυχήσας νὰ ζήσῃ τὴν προσάρτησιν τῶν Ἰονίων νήσων εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ὁ θάνατός του ἐπροξένησε βαθεῖαν θλῖψιν. Τὴν θλῖψιν ἐκείνην, ποὺ συνοδεύει τοὺς μεγάλους ἄνδρας, ὅταν, πρὸ τοῦ τάφου των, λησμονοῦνται τὰ μίση καὶ τὰ πάθη καὶ προβάλλῃ τὸ ἔργον καὶ ἡ ἀξία τοῦ ἀπερχομένου. Ἀπέθανε δὲ πτωχός. Ἡ Ἑλληνικὴ ἱστορία τῆς Ἐπαναστάσεως καὶ τῶν μετέπειτα χρόνων, ἔχει φυλάξει ἐξαιρετικὴν θέσιν εἰς τὸν Ἀλέξανδρον Μαυροκορδᾶτον, ὁ ὁποῖος εἶχε τὴν θέλησιν νὰ δημιουργήσῃ τὸ Ἑλληνικὸν Κράτος ἐφάμιλλον εἰς πολιτισμὸν τῶν Εὐρωπαϊκῶν, ἀλλά, οὔτε αἱ περιστάσεις, οὔτε ὁ χαρακτὴρ τῶν Ἑλλήνων τοῦ τὸ ἐπέτρεψαν.

Τέλος αἱ κρίσεις καὶ αἱ γνῶμαι περὶ τοῦ ἀνδρὸς καὶ τοῦ ἔργου του εἶναι διηρημέναι. Οἱ σύγχρονοί του δὲν ἔκριναν τὸν Μαυροκορδᾶτον πάντοτε μὲ ἀμεροληψίαν. Οἱ ξένοι ἱστορικοὶ κατὰ τὸ πλεῖστον τὸν ἔκριναν μὲ

αὐστηρότητα καὶ αἱ περὶ αὐτοῦ γνῶμαι των δὲν ὑπῆρξαν ἄμοιροι ὑπερβολῶν καὶ ἀναληθειῶν. Μεταξὺ αὐτῶν ὁ Αὐστριακὸς διπλωμάτης Ὄστεν Πρόκες, ἔγραψε μὲ ἐμφανῆ ἐμπάθειαν τὰ ἑξῆς :[1]

«. . . .Φαναριώτης καθ' ὅλην τὴν κυριολεξίαν. Εἰς τὴν Εὐρώπην ἐξετιμᾶτο ἄλλοτε πάρα πολὺ καὶ ἄλλοτε ἐλάχιστα. Ἄνθρωπος γνώσεων, ἐπιμελής, συνήθους εὐρωπαικῆς ἀνατροφῆς, ἀσυνήθους δραστηριότητος, πανοῦργος, ὁρμητικός, ἀλλὰ συγχρόνως ὑποχωρητικὸς καὶ πάντοτε καχύποπτος. Ὑπερεῖχε κατὰ πολὺ ὅλων τῶν ἐπὶ τῆς ἑλληνικῆς πολιτικῆς σκηνῆς προσώπων. Εἶχε πλήρη ἐπίγνωσιν τῶν ἀναγκῶν τῆς χώρας του. Ἔφερεν εὐρωπαικὰ ἐνδύματα, τὰ ὁποῖα δὲν ἤρεσαν εἰς τοὺς Ἕλληνας. Εὐχάριστον καὶ ἐπιβλητικὸν παρουσιαστικόν. Οὐδὲν τὸ στρατιωτικόν. Ἡ δραστηριότης του συχνὰ κατεσπαταλᾶτο εἰς μικροπράγματα. Ὅλοι οἱ Ἕλληνες ἦσαν ἐχθροί του καὶ μόνον ἡ μεγάλη ἀνάγκη τῆς Πατρίδος συνετέλεσεν, ὥστε νὰ τεθῇ οὗτος ἐπὶ κεφαλῆς τῶν πραγμάτων. Ἐπεζήτησε νὰ συνδεθῇ μὲ ὅλας τὰς ξένας Κυβερνήσεις, ἀλλὰ τελικῶς ἀπεφάνθη ὑπὲρ τῆς ἀγγλοφίλου πολιτικῆς, χρησιμοποιήσας αὐτὴν ἐν ἀρχῇ ὡς μέσον, διὰ νὰ στερεοποιηθῇ ἡ θέσις του. Κατείχετο πάντοτε ὑπὸ τῆς ἰδέας νὰ ἐπιβληθῇ ὡς δικτάτωρ, ἀλλὰ δὲν τοῦ ἐπέτρεψαν τοῦτο τὰ μέσα. Ἀφοῦ ἔφερεν εἰς πέρας τὸ ἔγγραφον ὑποταγῆς τῆς Ἑλλάδος εἰς τὴν Ἀγγλίαν (1825), ἐπετέθη κατὰ τοῦ γαλλοφίλου κόμματος μὲ εὔτολμον δύναμιν, ὁμοίαν τῆς ὁποίας μέχρι σήμερον δὲν ἐπέδειξεν οὐδεὶς πολιτικὸς εἰς τὴν χώραν του. Ὁ Μαυροκορδᾶτος ἵδρυσε τὸ τακτικὸν στράτευμα. Ἀλλὰ αἱ καταστροφαὶ τῆς Καρύστου, ἡ πτῶσις τοῦ Μεσολογγίου καὶ τὸ ἀναποφάσιστον τῆς ἀγγλικῆς κυβερνήσεως ἀνέτρεψαν τὰς ἐλπίδας του. Ὁ διορισμὸς τοῦ κόμητος Καποδίστρια ὑπῆρξε τὸ πλέον εὐαίσθητον κτύπημα, ποὺ κατεφέρθη κατ' αὐτοῦ. Ὁ Μαυροκορδᾶτος συνετάχθη μὲ τὸν Χάμιλτον καὶ ἡ ἐπακολουθήσασα συνθήκη τοῦ Λονδίνου παρουσίαζε τὴν πατρίδα του τοὐλάχιστον σωθεῖσαν. Ὁ Μαυροκορδᾶτος ἔζη μὲ πολὺ ὀλίγα χρήματα. Ἡ κατηγορία, ὅτι ἐπλούτησεν, εἶναι ψευδής. Μᾶλλον ἐδαπάνησεν ὁλόκληρον τὴν περιουσίαν του. . .».

Ὑπῆρξαν ὅμως καὶ ἄλλοι ξένοι, οἱ ὁποῖοι δὲν ἀπέκρυψαν τὸν θαυμασμόν των διὰ τὸν Ἕλληνα πολιτικὸν καὶ διπλωμάτην. Ἰδιαιτέρως ὁ μεγάλος πολιτικὸς καὶ ἱστορικὸς Γκιζώ, καίτοι ὁ Μαυροκορδᾶτος ὡς ἀρχηγὸς τοῦ ἀγγλικοῦ κόμματος πολλάκις εἶχεν ἔλθει εἰς ἀντίθεσιν μὲ τὴν ἀσκουμένην ἐν Ἑλλάδι πολιτικὴν τῆς Γαλλίας, ἔγραψε περὶ αὐτοῦ τὰ ἑξῆς :[2]

1 Ἀπὸ τὸ ἀνέκδοτον ἡμερολόγιον τοῦ Ὄστεν—Πρόκες. Κρατικὰ ἀρχεῖα τῆς Βιέννης.

2. Ὑπουργεῖον Ἐξωτερικῶν τῆς Γαλλίας. Ἀνέκδοτα ἔγγραφα Φραγκίσκου Γκιζώ

«. . Ὁ Μαυροκορδᾶτος ἦτο δίκαιος καὶ ἄξιος ἀνήρ. Εἶχε μεγάλην διαχειριστικὴν καὶ διπλωματικὴν δραστηριότητα, εἰλικρινῆ πατριωτισμόν, ἀναμφισβήτητον τιμιότητα. Οὐδὲν μέγα καὶ εὐκρινὲς πολιτικὸν σφάλμα διέπραξε. Δὲν ἐπρόδωσε οὔτε τὸν Βασιλέα, οὔτε τὸ Σύνταγμα, οὔτε τὰ συμφέροντα τοῦ Ἔθνους. Οὐδεὶς κίνδυνος τούτων ὅλων προεκάλεσε τὴν πτῶσιν του, ἀλλὰ μόνον αἱ ἀντιλήψεις τῶν κομμάτων, καὶ αἱ προσωπικαὶ ἀντιπάθειαι τοῦ Ὄθωνος καὶ πολλῶν συναγωνιστῶν του. . .».

Πράγματι, ὁ σημερινὸς ἀμερόληπτος κριτὴς προσώπων καὶ πραγμάτων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης θὰ συμφωνήσῃ μὲ τὰς ὡς ἄνω κρίσεις τοῦ Γκιζώ, αἱ ὁποῖαι ὑπογραμμίζουν τὰς πεποιθήσεις, τὸ θάρρος καὶ τὴν ακαμψίαν τῶν ἀρχῶν τοῦ Ἀλ. Μαυροκορδάτου, αἱ ὁποῖαι τον διέκρινον καθ' ὅλην τὴν πολιτικὴν σταδιοδρομίαν του.

ΙΩΑΝΝΗΣ ΚΩΛΕΤΤΗΣ

Ὁ Ἠπειρώτης ἀγωνιστὴς καὶ πολιτικὸς Ἰωάννης Κωλέττης ὑπῆρξεν ἀνέκαθεν ὁ ἀντίπους τοῦ συντηρητικοῦ Φαναριώτου πολιτικοῦ Ἀλεξάνδρου Μαυροκορδάτου. Ὁ τελευταῖος, ἔχει γραφῆ [1], ὅτι «ἐδυσπίστει ἀκόμη ἐὰν τὸ Ἔθνος ἦτο ἱκανὸν νὰ διεκδικήσῃ τὴν ἐθνικήν του κληρονομίαν, ἐθεώρει δὲ φενάκην διὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην τὴν μεγάλην Ἰδέαν». Ὁ τόπος, διεκήρυττεν, ὅτι εἶχεν ἀνάγκην ἀπὸ εἰρήνην καὶ ὄχι ἀπὸ πόλεμον, ἀπὸ ἡσυχίαν καὶ ἀνάπτυξιν τῶν παραγωγικῶν του δυνάμεων. Ὁ Κωλέττης ἀντιθέτως ἐφρόνει ὅτι ἡ Ἑλλὰς ἦτο ἀδύνατον νὰ ζήσῃ, νὰ ὀργανωθῇ καὶ ν' ἀναπτυχθῇ ἐντὸς τῶν ἀσφυκτικῶν ὁρίων πού τῆς εἶχον ἐπιβληθῆ καὶ ὅτι ὤφειλε ν' ἀγωνισθῇ διὰ νὰ τὰ διευρύνῃ. Ἐκεῖνο πού ὁ Μαυροκορδᾶτος ἔθετεν ὡς προϋπόθεσιν, ὁ Κωλέττης τὸ ἐτοποθέτει ὡς ἐπίλογον.

Ὁ πολυπράγμων Ἠπειρώτης ἐπίστευε, θὰ ἔλεγέ τις, ὅτι ἦτο προτιμότερον ἡ Ἑλλὰς νὰ διεκινδύνευε τὰ πάντα, ἀκόμη καὶ ἕνα «πήδημα εἰς τὸ κενόν», παρὰ νὰ ἐσύρετο ἀπὸ τὴν μοῖραν της καὶ νὰ διετέλει συνεχῶς ἑτοιμοθάνατος. Αὐτὴ ἦτο ἡ κεντρικὴ καὶ ἔμμονος ἰδέα τοῦ Κωλέττη. Εἶναι δὲ χαρακτηριστικὴ τῆς πίστεώς του αὐτῆς ἡ ἑξῆς φράσις, τὴν ὁποίαν μετὰ παρρησίας ἀπηύθυνεν εἰς τὸν Ὄθωνα, ὅταν ἐκλήθη μετὰ τὴν Σεπτεμβριανὴν ἐπανάστασιν νὰ ἐπιστρέψῃ ἐκ Παρισίων εἰς την Ἑλλάδα :

«Ἦλθα νὰ πράξω μετὰ τῆς Μεγαλειότητός σου, ὅ,τι μέγα δυνηθῶ ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων. Ἐλπίζω τὰ ὀστᾶ μου νὰ ἐνταφιασθοῦν ὅπου καὶ τῶν πατέρων μου, εἰς τὴν Ἤπειρον».

---

1. Φ. Μιχαλοπούλου : Ἰωάννης Κωλέττης. Ἐφημερὶς «Ἔθνος» 7-9-1947

Δηλαδὴ εὐθὺς μετὰ τὴν ἐπιστροφήν του ἐτόνισεν εἰς τὸν 'Ανώτατον Ἄρχοντα ὅτι ὁ μοναδικός του σκοπὸς θὰ ἦτο ἡ ἐπέκτασις τῶν συνόρων τῆς Ἑλλάδος καὶ ἡ ἀπελευθέρωσις τῶν ὑποδούλων Ἑλλήνων.

Ὁ Κωλέττης κατείχετο ὑπὸ μιᾶς περιέργου ψυχοσυνθέσεως. Εἶχεν ὡς ἄνθρωπος καὶ ὡς πολιτικὸς πολλὰ ἐλαττώματα, κυρίως δὲ τὸ ἀδίστακτον εἰς τὴν ἐκλογὴν τῶν μέσων, μὲ τὰ ὁποῖα ἐπεδίωκε τὴν πολιτικήν του ἐπικράτησιν. Ἐπίσης τὴν ἀνοχὴν ἔναντι τῶν παρανομούντων φίλων του καὶ τὴν φιλοχρηματίαν. Εἶχεν ὅμως καὶ ὅλα τὰ προτερήματα τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς: Προσωπικὴν γενναιότητα, εὐστροφίαν πνεύματος, ὀξυτάτην ἀντίληψιν, τόλμην, ὀργανωτικὰς ἱκανότητας, φαντασίαν καὶ καλωσύνην ψυχῆς. Ὅλα αὐτὰ τὰ στοιχεῖα τοῦ χαρακτῆρος του, καὶ τῆς ἰδιοσυγκρασίας του καὶ τὰ μὲν καὶ τὰ δέ, τὰ ἔθεσεν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν δύο ἀποκλειστικῶν ἐπιδιώξεων, αἵτινες κατεῖχον τὴν διάνοιαν του: Τὴν σύντομον—ὅπως ἰσχυρίζετο—ὁλοκλήρωσιν τῆς ἐθνικῆς ἀποκαταστάσεως καὶ τὴν κυριαρχίαν του ἐπὶ τῆς πολιτικῆς σκηνῆς τῆς χώρας. Τελικῶς ὅμως οὔτε τὴν μίαν, οὔτε τὴν ἄλλην ἐπραγματοποίησε. Καὶ ἡ μὲν ἐπιδίωξις τῆς μεγάλης Ἰδέας ἐπὶ ολοκλήρους δεκαετηρίδας, ὡς ἐκ τῶν πραγμάτων, ἦτο ἀνέφικτος, ἡ δὲ περαιτέρω πολιτική του ἐπικράτησις διεκόπη λόγω τοῦ θανάτου του.

ΙΩΑΝΝΗΣ ΚΩΛΕΤΤΗΣ

***

Ὁ Κωλέττης ἐγεννήθη εἰς τὸ χωρίον Σιρακον τῆς Ἠπείρου. Ἡ ακριβὴς ἡμερομηνία τῆς γεννήσεώς του δὲν εἶναι γνωστή. Πάντως ἀναφέρεται εἰς τὰ τέλη τοῦ 1773 ἢ εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ 1774. Τὰ πρῶτα γράμματα ἔμαθεν εἰς τὸ Σιρακον, ἀπὸ τὸν ἱερέα τοῦ χωρίου. Κατόπιν μετέβη εἰς Καλαρρύτες, ὅπου ἐμαθήτευσε, διδαχθεὶς ἀπὸ τὸν ἑλληνιστὴν διδάσκαλον Παπαγεώργην καί, εἰς νεαρὰν ἡλικίαν, μετέβη εἰς Ἰωάννινα διὰ νὰ ἐπιδοθῇ εἰς τὸ ἐμπόριον. Ἀρχικῶς προσελήφθη

εἰς τὸ κατάστημα τοῦ Κ. Δήμα. Εἰς τὰ Ἰωάννινα ἔζη ὁ θεῖος του Γεώργιος Τουρτούρης, προεστώς, μεγαλέμπορος καὶ μυστικοσύμβουλος τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ, ὁ ὁποῖος συντόμως διέκρινε τὴν εὐφυΐαν καὶ τὴν φιλομάθειαν τοῦ ἀνεψιοῦ του καὶ τὸν εἰσήγαγεν εἰς τὴν περίφημον σχολὴν Ψαλίδα, διὰ νὰ συνεχίσῃ τὰς σπουδάς του.

ΣΥΓΓΡΑΦΕΥΣ ΤΗΣ «ΝΟΜΑΡΧΙΑΣ» ΚΑΙ ΙΑΤΡΟΣ ΤΟΥ ΑΛΗ ΠΑΣΑ

Ἀργότερον ὁ Ψαλίδας συνέστησε τὸν Κωλέττην εἰς τὸν Ἀλῆ Πασᾶ, τὸν ὁποῖον ἔπεισεν ὅπως σπουδάσῃ δαπάναις του ἰατρὸν τὸν νεαρὸν Ἠπειρώτην. Ὁ τύραννος τῆς Ἠπείρου ἀπεδέχθη τὴν πρότασιν καὶ μετὰ τὰς σπουδάς του προσέλαβε τὸν Κωλέττην ὡς ἰδιαίτερον ἰατρὸν τῆς Αὐλῆς του. Ἐν τούτοις μερικοὶ ἱστορικοὶ ἔγραψαν ὅτι ὁ θεῖος του Γ. Τουρτούρης ἀπέστειλε τὸν Κωλέττην δι' ἰδίων του ἐξόδων εἰς τὴν Πάδοβαν τῆς Ἰταλίας τὸ 1803, διὰ νὰ σπουδάσῃ. Γεγονὸς πάντως εἶναι ὅτι ὁ Κωλέττης παρέμεινε δέκα περίπου ἔτη εἰς τὴν Ἰταλίαν, ὅπου ἐπεράτωσε τὰς σπουδάς του καὶ ἐπέστρεψεν εἰς τὰ Ἰωάννινα, ἔνθα προσελήφθη ἀρχικῶς ὡς ἰατρὸς τοῦ υἱοῦ τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ, Μουχτάρ.

Εἰς τὴν Ἰταλίαν ὁ Κωλέττης ἐγνωρίσθη καὶ συνῆψε στενὴν φιλίαν μὲ τὸν Θεόφιλον Καΐρην, ὁ ὁποῖος ἐσπούδαζε φυσικομαθηματικά. Ἐπίσης τὴν ἰδίαν περίοδον μετέβη εἰς τὴν Τεργέστην, την Πίζαν καὶ τὸ Λιβόρνον. Ἐκεῖ ἐγνωρίσθη μὲ τὸν τολμηρὸν Ἐθναπόστολον Ρήγαν Φεραῖον, ὁ ὁποῖος τὸν ἐμύησεν εἰς τοὺς ἐπαναστατικοὺς σκοποὺς διὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς πατρίδος, ὡς καὶ εἰς τὴν πολιτικὴν τῆς μεγάλης Ἰδέας, τὴν ὁποίαν ὁ Κωλέττης ἠσπάσθη ἔκτοτε καὶ ἔγινεν εἷς ἐκ τῶν πλέον φανατικῶν ὀπαδῶν της.

Κατὰ τὸ 1806 ὁ Κωλέττης ἐξέδωσε τὴν πρώτην ἐπιστημονικὴν ἐργασίαν του, ἥτις ἔφερε τὸν τίτλον: «Ἰδέα γενικὴ περί τινων ἰδιοτήτων τῶν σωμάτων καὶ περὶ τῆς φύσεως καὶ τῶν ἰδιοτήτων τοῦ θερμαντικοῦ», ἐν Λιβόρνῳ ἐκ τῆς τυπογραφίας Θ. Μάζι. Τὸ ἴδιον ἔτος ἐκυκλοφόρησεν ἀνωνύμως καὶ τὸ περισπούδαστον ἐκεῖνο βιβλίον, εἰς τὸ ὁποῖον τόσα ἐνδιαφέροντα ζητήματα ἀναπτύσσονται καὶ τοῦ ὁποίου μέχρι σήμερον συζητεῖται ἡ πατρότης. Πρόκειται περὶ τῆς «Ἑλληνικῆς Νομαρχίας, ἤτοι λόγου περὶ ἐλευθερίας, παρὰ ἀνωνύμου, τοῦ Ἕλληνος, ἐν Ἰταλίᾳ 1806». Πολλοὶ ἠμφισβήτησαν ὅτι ἡ «Νομαρχία» εἶναι ἔργον τοῦ Κωλέττη. Μερικοὶ δὲ ἔγραψαν ὅτι συγγραφεὺς τούτου εἶναι ὁ Σπ. Σπάχος. Οἱ ὑποστηρίζοντες τὴν ἄποψιν ὅτι ἡ «Νομαρχία» ἐγράφη ὑπὸ τοῦ Κωλέττη τονίζουν ὅτι τὸ βιβλίον αὐτὸ ἔχει τὸ ἴδιον γλωσσικὸν

ἰδίωμα καὶ τὰ ἴδια τυπογραφικὰ στοιχεῖα ποὺ εἶχε καὶ τὸ προηγούμενον ἐνυπόγραφον ἐπιστημονικὸν ἔργον τοῦ Κωλέττη. Ἐπίσης ὅτι ὁ συγγραφεὺς ἑνὸς τοιούτου ἔργου ἔπρεπε νὰ ἦτο πλήρως ἐνήμερος τῆς ὑφισταμένης ἐν Ἠπείρῳ καταστάσεως καὶ ὅτι ὁ Κωλέττης ἦτο ὁ πλέον ἐνδεδειγμένος διὰ νὰ τὴν ἀποδώσῃ, διότι εἶχε ζήσει ἐκεῖ καὶ εἶχε γνωρίσει τὸν Ἀλῆ Πασᾶ καὶ τὰς κακουργίας του. Ἐν πάσῃ περιπτώσει αἱ γνῶμαι διίστανται καὶ οὐδεὶς μετὰ βεβαιότητος δύναται νὰ ὑποστηρίξῃ ὅτι ὄντως ἡ «Νομαρχία» ἐγράφη ὑπὸ τοῦ Κωλέττη, ὡς ἐπίσης καὶ τὸ ἕτερον βιβλίον τὸ φέρον τὸν τίτλον: «Δοκίμιον περὶ πατριωτισμοῦ πρὸς τοὺς κατοίκους τῶν Ἰονικῶν Ἑπτανήσων», τὸ ὁποῖον ἀπεδόθη καὶ αὐτὸ εἰς τὸν Κωλέττην.

Κατὰ τὰ ἔτη τῶν σπουδῶν του εἰς Ἰταλίαν καὶ συγκεκριμένως τὸ θέρος τοῦ 1810, ὡς ἔγραψεν ὁ Α. Σοῦτσος[1], ὁ Κωλέττης «συνέστησε πρῶτος τῶν Ἑλλήνων μετὰ τοῦ Φωσκόλου, θεράποντος τῶν μουσῶν, ἑταιρίαν μυστικήν, ὑπὲρ ἀπελευθερώσεως τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους διὰ τῶν Γάλλων, τὴν προστασίαν τῶν ὁποίων ἐθεώρει καὶ κατόπιν κατὰ τὴν ἐπαναστατικὴν καὶ μετεπαναστατικὴν περίοδον περισσότερον ἀνιδιοτελῆ τῶν ἄλλων προστασιῶν ρωσικῆς καὶ ἀγγλικῆς». Καὶ πράγματι ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἔμεινε πιστὸς εἰς τὴν ἰδέαν ὅτι ἡ ἀπελευθέρωσις καὶ ἡ πολιτικὴ ἀποκατάστασις τῆς Ἑλλάδος, μόνον μὲ τὴν βοήθειαν τῆς Γαλλίας ἠδύνατο νὰ πραγματοποιηθῇ.

Τὴν ἄνοιξιν τοῦ 1813 ὁ Κωλέττης ἐπέστρεψεν εἰς τὰ Ἰωάννινα συνοδευόμενος ἀπὸ τὴν φήμην τοῦ ἀριστεύσαντος ἐπιστήμονος ἰατροῦ. Ἀλλὰ εἰς τὰς ἀποσκευάς του δὲν ἔφερε μόνον τὰ ἰατρικά του βιβλία. Ἐκόμιζε καὶ πολλὰ φυλλάδια μὲ τὰ πατριωτικὰ ποιήματα τοῦ Ῥήγα Φεραίου, ὡς καὶ κιβώτια περιέχοντα πολλὰ ἀντίτυπα τοῦ βιβλίου «Νομαρχία», τὰ ὁποῖα διένεμε κρυφίως εἰς τοὺς Ἕλληνας τῶν Ἰωαννίνων. Ἓν ἀπὸ αὐτὰ περιῆλθεν εἰς χεῖρας τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ, ὁ ὁποῖος κατελήφθη ἐξ ὀργῆς καὶ ἐκάλεσε τὸν θεῖον τοῦ Κωλέττη Τουρτούρην, διὰ νὰ τοῦ τὸ ἐπιδείξῃ. Ὁ Τουρτούρης διέψευσεν ὅτι τὰ ἀντίτυπα ἐκεῖνα τὰ διένειμεν ὁ ἀνεψιός του. Ἀναχωρήσας δὲ ἐκεῖθεν μετέβη εἰς τὴν οἰκίαν του, ὅπου μαζὶ μὲ τὸν Κωλέττην τὴν ἰδίαν νύκτα ἔκαυσαν ὅσα βιβλία εἶχον ἀπομείνει.

Ὀλίγον ἀργότερον ὁ Κωλέττης προσελήφθη ὡς προσωπικὸς ἰατρὸς τοῦ υἱοῦ τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ, ὁ ὁποῖος μετά τινα χρόνον ἐφονεύθη. Τότε τὸν προσέλαβεν ὡς ἰδιαίτερον ἰατρόν του ὁ ἴδιος ὁ τύραννος τῆς Ἠπείρου. Μετά τινα ὅμως ἔτη ἐπῆλθεν ἡ ρῆξις τοῦ Ἀλῆ μὲ τὸν Σουλτᾶνον,

1. Α. Σούτσου: Λόγος εκφωνηθεὶς ἐπὶ τοῦ τάφου τοῦ Κωλέττη τὴν α' Σεπτεμβρίου 1847. σ. 4.

οπότε ο Κωλέττης έπεισε τον σατράπην ότι θα ήτο συμφερώτερον δι' εκείνον να του επέτρεπε να εξέλθη του φρουρίου των Ιωαννίνων, διά να προλάβη δήθεν τους Έλληνας να μη στραφούν εναντίον του, αλλά να συμμαχήσουν μαζί του εναντίον των σουλτανικών στρατευμάτων. Η πειστικότης με την οποίαν ωμίλησεν ο Κωλέττης προς τον Αλή, απέδειξε τον μετέπειτα πολιτικόν πονηρότερον του τυράννου. Ο Αλής έδωσεν ό,τι του εζήτησεν ο Κωλέττης διά να εφαρμόση το σχέδιον του —χρήματα και τρόφιμα—βέβαιος ότι οι χριστιανοί θα τον υπερήσπιζον εις την κρίσιμον εκείνην περίστασιν. Αλλ' ηπατήθη. Την ιδίαν νύκτα της εξόδου του από το φρούριον ο Κωλέττης, διανείμας τα τρόφιμα και κρατήσας δι' εαυτόν τα χρήματα του Αλή, μετημφιέσθη εις χωρικόν και εδραπέτευσεν εις την γενέτειράν του το Σιράκον.

Εν τω μεταξύ, δέον να σημειωθή ότι από του έτους 1819, ο Κωλέττης είχε μυηθή εις την Φιλικήν Εταιρίαν. Τον Ιούλιον δε του 1821 μαζί με τον γενναίον οπλαρχηγόν Ράγκον, εκήρυξε την επανάστασιν εις το Σιράκον και τους Καλαρρύταις. Η επανάστασις εκείνη απέτυχε, διότι ήτο ανοργάνωτος και ο Κωλέττης, κινδυνεύων να συλληφθή, εγκατέλειψε την Ήπειρον και κατήλθεν εις Μεσολόγγιον, πλησίον του μελλοντικού πολιτικού αντιπάλου του Αλεξάνδρου Μαυροκορδάτου.

Η ΕΙΣΟΔΟΣ ΤΟΥ ΚΩΛΕΤΤΗ ΕΙΣ ΤΗΝ ΠΟΛΙΤΙΚΗΝ

Από της εποχής εκείνης ήρχισεν η νέα σταδιοδρομία του Κωλέττη, η πολιτική. Η μακροχρόνιος παραμονή του πλησίον του Αλή Πασά, τον είχε διδάξει τας μακιαβελικάς μεθόδους του τυράννου, αλλά και η επικοινωνία του με τον Ρήγα Φεραίον και αι επαφαί του με τους κορυφαίους της Φιλικής Εταιρίας, τον είχον καταστήσει ένθερμον πατριώτην και σημαιοφόρον της μεγάλης Ιδέας του Ελληνισμού.

Έπειτα από μικράν παραμονήν εις Μεσολόγγιον, διεπεραιώθη εις Πελοπόννησον και έλαβε μέρος εις την Α' Εθνικήν Συνέλευσιν της Επιδαύρου, ως πληρεξούσιος των επαρχιών της Ηπείρου. Εκεί εξεφώνησε τον πρώτον του λόγον, ο οποίος προεκάλεσεν εξαιρετικήν εντύπωσιν εις όλους τους πληρεξουσίους, αμέσως δε επεβλήθη με την πολιτικήν του περίνοιαν και την μόρφωσίν του. Ολίγας ημέρας βραδύτερον, ο Κωλέττης διωρίσθη υπουργός των Εσωτερικών και προσωρινώς των Στρατιωτικών.

Την περίοδον ακριβώς εκείνην του εδόθη η ευκαιρία να επιδείξη την εξαιρετικήν ευφυΐαν του, χάρις εις την οποίαν κατώρθωσε ν' απομακρύνη τον τουρκικόν στόλον, ο οποίος έπλεεν εις Ναύπλιον διά να εφοδιάση τους πολιορκημένους εκεί Τούρκους. Ο αρχηγός γαλ-

λικῆς μοίρας, ἡ ὁποία εὑρίσκετο εἰς τὰ ὕδατα τοῦ Ἀργολικοῦ, εἰδοποίησε τὴν Ἑλληνικὴν Κυβέρνησιν ὅτι ἰσχυρὸς τουρκικὸς στόλος θὰ κατέπλεε συντόμως εἰς Ναύπλιον. Ὁ Κωλέττης ἔσπευσε τότε νὰ ἀνέλθῃ ἐπὶ τῆς γαλλικῆς ναυαρχίδος καὶ νὰ θέσῃ εἰς ἐφαρμογὴν τὸ ἑξῆς τέχνασμα : Ὁ Γάλλος ναύαρχος τοῦ ἀνεκοίνωσε την εἴδησιν και τοῦ συνέστησεν ὑποταγὴν εἰς τοὺς Τούρκους, διότι τὰ ὀλίγα καὶ μικρὰ ελληνικὰ σκάφη δὲν θὰ ἠδύναντο ν' ἀντιπαραταχθοῦν εἰς τὴν μεγάλην τουρκικὴν ναυτικὴν δύναμιν. Ὁ Κωλέττης τοῦ ἀπήντησεν ὅτι ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις ἐγνώριζε τὸ πρᾶγμα. Καὶ προσέθεσεν ὅτι τὰ ἑλληνικὰ πολεμικὰ δὲν θὰ ἀντετάσσοντο μὲν εἰς τὰ τουρκικά, ἀλλ' ὅτι ὑπῆρχον ἕτοιμα τριάκοντα πέντε πυρπολικά, τὰ ὁποῖα θὰ ἐπυρπόλουν τὰ τουρκικὰ σκάφη. Αὐτὰ τὰ πυρπολικά, βεβαίως, δὲν ὑπῆρχον, εἰμὴ μόνον εἰς τὴν φαντασίαν τοῦ Κωλέττη. Ἀλλὰ τὸ τέχνασμα ἐπέτυχεν. Ὁ Γάλλος ναύαρχος κατέστησε γνωστὴν τὴν ἀπειλὴν εἰς τὸν Τοῦρκον συνάδελφόν του καὶ ἐκεῖνος, πρὸ τοῦ κινδύνου, τὸν ὁποῖον θ' ἀντιμετώπιζεν ἐκ τῶν πολυαρίθμων ἑλληνικῶν πυρπολικῶν, ἀνέκρουσε πρύμναν, ἐναύλωσε δὲ δύο αὐστριακὰ σκάφη, τὰ ὁποῖα ἐχρησιμοποίησε διὰ τὴν μεταφορὰν σημαντικῆς ποσότητος σίτου καὶ τὴν παράδοσιν τούτου εἰς τοὺς ἐν Ναυπλίῳ πολιορκημένους Τούρκους. Τὰ δύο ὅμως αὐτὰ πλοῖα τὰ συνέλαβον οἱ Ἕλληνες, κατόπιν διαταγῆς τοῦ Κωλέττη καὶ ἀφοῦ τοὺς ἀφήρεσαν τὸ φορτίον τοῦ σίτου, τὰ ἄφησαν ἐλεύθερα.

***

Ὑπουργὸς ὢν ὁ Κωλέττης, δὲν περιωρίζετο εἰς τὰ πολιτικά του μόνον καθήκοντα. Καὶ εἰς τὰ πολεμικὰ ἔργα ἐλάμβανε μέρος, ὁσάκις ἡ ἀνάγκη τὸ ἐκάλει. Οὕτω μετὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ Δράμαλη ἐτέθη ἐπὶ κεφαλῆς τῆς ἐναντίον τῶν Τούρκων ἐκστρατείας εἰς Εὔβοιαν, τὴν ὁποίαν καὶ ἔφερεν εἰς πέρας. Τὸ ἄστρον τοῦ Κωλέττη ἀνήρχετο συνεχῶς. Τὸν Νοέμβριον τοῦ 1823 ἐξελέγη μέλος τοῦ Ἐκτελεστικοῦ. Κατὰ τὴν διάρκειαν δὲ τῶν δύο ἐμφυλίων πολέμων αὐτὸς ἔγινεν ὁ οὐσιαστικὸς ἀρχηγὸς τῶν κυβερνητικῶν στρατευμάτων, τὰ ὁποῖα καὶ κατέπνιξαν τὰς στάσεις. Περὶ τῆς δράσεώς του αὐτῆς ὡμίλησεν ὁ ἴδιος εἰς ἐπιστολήν, τὴν ὁποίαν ἀπέστειλεν εἰς τὸν ἐν Ζακύνθῳ εὑρισκόμενον θεῖον του Τουρτούρην ὑπὸ ἡμερομηνίαν 11ην Ἰανουαρίου 1825. Τὴν ἐπιστολὴν αὐτήν, τῆς ὁποίας παραθέτω τὸ κείμενον, ἔγραψεν ὁ Κωλέττης ἐκ Δημητσάνης :

«Θεῖε μου ἀξιοσέβαστε !

»Εἰς ὅσα γράμματα μ' ἔγραψες δὲν ἀπεκρίθην, ἐπειδὴ ἤμουν ἄρρωστος, καὶ βαρέως· οἱ νόμοι καὶ ἡ Διοίκησις μας ἐκινδύνευσαν καὶ ἐφέτος ἀπὸ τοὺς ἀντάρτας τοσοῦτον, ὥστε ἐβιάσθην ὁ ἴδιος εἰς τὴν πρώ-

την του ἀπελθόντος μηνὸς νὰ ἐκστρατεύσω ἐπὶ κεφαλῆς ἱκανῶν διοικητικῶν στρατευμάτων ἐναντίον τῶν ἀνταρτῶν, τοὺς ὁποίους, μόλις ἐβγῆκα ἀπο τὸ Ναύπλιον, ἐτρόμαζα, καὶ προχωρῶν εἰς Κόρινθον, Βοστίτσαν καὶ Καλάβρυτα καὶ ἐνταῦθα, κατετρόπωσα, διεσκόρπισα καὶ ἐπελάγωσα· καὶ μὲ αὐτὸν τὸν τρόπον ἐσώθησαν οἱ ἱεροί μας νόμοι, ἐστερεώθη ἔτι μᾶλλον ἡ Διοίκησίς μας καὶ τὸ ἐσωτερικὸν τῆς Πελοποννήσου διηυθετήθη, καὶ ἐλπίζοντες καλὰ ἀποτελέσματα... Τὸν Ἀνδρέαν Ζαΐμην, πατέρα του καὶ ἀδελφόν του, τὸν Ἀνδρέαν Λόντον, Μιχαὴλ Σισίνην καὶ Νικήταν τοὺς ὑπεχρέωσα νὰ διαβῶσιν εἰς Μεσολόγγιον, ὅπου ἐσυλήφθησαν, καὶ γλίγωρα ἔρχονται εἰς τὴν ἐξουσίαν τῶν νόμων· τὸν δὲ γέρο–Σισίνην καὶ Καλαμογδάρτην σοῦ τοὺς ἔστειλα αὐτοῦ· τὸν Χρύσανθον Σισίνην καὶ τὸν Ἰωάννην Νοταρᾶν τοὺς ἔστειλα εἰς Ναύπλιον εἰς τὴν ἐξουσίαν τῶν νόμων· εἰς τὸ Ναύπλιον ἔστειλα καὶ τὸν Γεροκολοκοτρώνην. Μόνον οἱ Ντεληγιανναῖοι ἐγλύτωσαν ἕως τώρα ἀπὸ τὰς χεῖρας μου, ἀλλ' ἐλπίζω καὶ αὐτοὺς ἐντὸς ὀλίγων ἡμερῶν νὰ στείλω εἰς Ναύπλιον. Οἱ στρατηγοὶ καὶ οἱ ἀξιωματικοί, τοὺς ὁποίους ἔχω ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν μου, εἶναι οἱ ἀκόλουθοι : ὁ Γκούρας, Κατσικογιάννης, Ρούκης. Κριεζιώτης, Εὐμορφόπουλος, Ποριώτης, Δημήτριος Δικαίου, Καρατάσσος, Γάτζος, Ντουμπιώτης. Μπῆκος, Καραϊσκάκης, Τζαβέλλας, Δρᾶκος, Βέϊκος, Ζέρβας, Κοσμᾶς, Δυοβουνιώτης, Νᾶκος Πανουργιᾶς, Μητσοκοντογιάννης, Δῆμος Σκαλτσᾶς, Γεωργάκης, Βαλτινός, Γιολδάσης, Ἀνδρέας Ἴσκου, Μακρυγιάννης καὶ λοιποί. Ὅλοι τοῦτοι οἱ ἀξιωματικοὶ ἔδειξαν ἄκραν ὑπακοὴν εἰς τῆς Διοικήσεως τὰς διαταγάς, καὶ μεγίστην προθυμίαν εἰς τὸ νὰ ὑπερασπισθῶσι τοὺς νόμους· μὲ τοιούτους γενναίους ἀξιωματικοὺς καὶ μὲ τοὺς ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν των Ἕλληνας ἐλπίζω νὰ πολιορκήσω ἐντὸς ὀλίγων ἡμερῶν τὸ φρούριον τῶν Π. Πατρῶν καὶ νὰ τὸ κυριεύσω ἕως τέλη Φεβρουαρίου, καὶ κατὰ τὰς 15 Μαρτίου νὰ ἐκστρατεύσω εἰς τὴν χέρσον Ἑλλάδα, ἂν ἡ Σεβαστή μας Διοίκησις μοὶ δώσῃ τὴν ἄδειαν. Εἰς κανένα ἀπὸ ὅσα μοῦ ἔγραψες γράμματα δὲν ἠμπορῶ νὰ σοὶ ἀποκριθῶ, ἐπειδὴ δὲν τὰ ἔχω ἐδῶ· μετὰ 15 ἡμέρας ἐλπίζω νὰ ἦμαι εἰς Γαστούνην μὲ ὅλα τὰ ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν μου γενναῖα στρατιωτικὰ τάγματα, καὶ ἐκεῖθεν θέλω σοὶ γράψω· ἐντεῦθεν θέλω ἀπεράσω εἰς Φανάρι, Ἀρκαδίαν καὶ Μυστρᾶν διὰ νὰ διευθετήσω καὶ ταύτας τὰς ἐπαρχίας, καὶ ὕστερον θέλω κατέβω εἰς Γαστούνην.

»Ἀσπάζομαι τὴν θείαν μου· σοῦ γράφω μὲ βίαν· εὐχήσου τὰ διαβήματά μου, καὶ ὑγίαινε.

»Ὁ ἀνεψιός σου
Ἰωάννης Κωλέττης»

Κατόπιν ὁ Κωλέττης ἀνέλαβεν ἄλλην ἐκστρατείαν. Μετέβη εἰς Σκόπελον, Σκίαθον καὶ Βόρειον Εὔβοιαν, ἔνθα συνεκέντρωσε στρατεύματα διὰ νὰ ἐπιτεθῇ ἐκ τῶν νώτων ἐναντίον τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ, ποὺ εὑρίσκετο εἰς την 'Αττικοβοιωτίαν καὶ ν' ἀποκόψῃ τὸν ἐφοδιασμόν του. 'Εστρατολόγησε πράγματι 1500 ἄνδρας και τοὺς διήρεσεν εἰς δύο σώματα ὑπὸ τοὺς ὁπλαρχηγοὺς Καρατάσσον καὶ Γάντζον. 'Αλλ' ὁ Καρατάσσος διεφώνησεν, ὡς πρὸς τὸ σχέδιον τῆς ἐπιθέσεως καὶ ἀπεσύρθη. 'Ο Κωλέττης τότε ἀπεβιβάσθη εἰς 'Αταλάντην μὲ τὸ ὑπὸ τὸν Γάντζον ἕτερον σῶμα καὶ ἐπετέθη ἀμέσως ἐναντίον τῶν Τούρκων, οἱ ὁποιοι ἐφύλασσον τὰς ἐκεῖ στρατιωτικὰς ἀποθήκας. Οἱ Τοῦρκοι ὅμως, λαβόντες ἐγκαίρως ἰσχυρὰς ἐνισχύσεις, ἀπέκρουσαν τὸ 'Ελληνικὸν σῶμα και τελικῶς τὸ ἠνάγκασαν εἰς ἀποχώρησιν. 'Η ἀποτυχία του ἐκείνη δὲν τὸν ἀπεθάρρυνεν. 'Αντιθέτως συνέχισε τὰς προσπαθείας του ὡς μέλος τοῦ 'Εκτελεστικοῦ, διὰ νὰ περιορίσῃ τὴν ἐπικρατοῦσαν σφοδρὰν διαμάχην μεταξὺ τῶν κοτζαμπάσηδων καὶ τῶν ὁπλαρχηγῶν τῶν ἀτάκτων σωμάτων.

'Εν τῷ μεταξὺ ὄχι μόνον εἶχεν ἐπιβληθῇ ὡς πολιτικός, ἀλλ' εἶχεν ἀναγνωρισθῇ καὶ ὡς ἀρχηγὸς τοῦ γαλλικοῦ κόμματος. 'Από τότε δὲ εἶχεν ἔλθει εἰς ἐπανειλημμένας προστριβὰς μὲ τὸν Μαυροκορδᾶτον, κυρίως ὅμως με τὸν Θ. Κολοκοτρώνην, λόγω τῆς ὑφισταμένης ψυχρότητος μεταξὺ Ρουμελιωτῶν και Πελοποννησίων.

ΑΙ ΠΡΩΤΑΙ ΡΑΔΙΟΥΡΓΙΑΙ

"Οταν ἦλθεν εἰς τὴν 'Ελλάδα ὁ Καποδίστριας, ὁ Κωλέττης ἐτέθη μετὰ προθυμίας εἰς τὴν διάθεσιν τοῦ Κυβερνήτου. 'Αλλ' ἐκεῖνος δὲν ἐθεώρησε σκόπιμον νὰ τὸν χρησιμοποιήσῃ ἀμέσως εἰς ἔργα ἀντάξια τῶν δυνατοτήτων του. Τὸν διώρισε ὑγειονόμον εἰς Σπέτσας καὶ Ὕδραν, διότι εἶχον ἐκδηλωθῇ ἐκεῖ τότε ἀρκετὰ κρούσματα πανώλους. Κατόπιν ὅμως τὸν ἀπέστειλεν ὡς "Εκτακτον 'Επίτροπον εἰς τὴν Σάμον, ἡ ὁποία ἐθεωρεῖτο ἀκόμη τμῆμα τῆς ἐπαναστατημένης 'Ελλάδος. [1]

Εἰς τὴν Σάμον ἐπεκράτει ἀναρχία συνεπεία ἐμφυλίων ἐρίδων. 'Ο Κωλέττης ἀποκατέστησε συντόμως τὴν τάξιν καί, κατὰ τὸ ὀλίγον σχετικῶς διάστημα ποὺ ἔμεινεν εἰς τὴν νῆσον, ἐπεδόθη εἰς τὴν ἐκτέλεσιν διαφόρων δημοσίων ἔργων. 'Επίσης ἵδρυσε καὶ δημοτικὰ σχολεῖα. 'Από τὴν Σάμον ἀνεχώρησεν ὅταν ἡ νῆσος διεγράφη ἀπὸ τὰ ὅρια

---

1. 'Υπάρχουν ἱστορικαὶ πηγαί, αἱ ὁποῖαι ἀναφέρουν ὅτι ἡ ἀποστολὴ τοῦ Κωλέττη εἰς Ὕδραν, Σπέτσας καὶ Σάμον, ἦτο μᾶλλον μία εὔσχημος ἀπομάκρυνσις τούτου, κατόπιν διαβολῶν ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν τοῦ 'Ηπειρώτου πολιτικοῦ εἰς τὸν Καποδίστριαν.

τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους. Ἐπιστρέψας εἰς Ναύπλιον, ὁ Καποδίστριας τὸν διώρισε μέλος τοῦ «Πανελληνίου» καί, κατόπιν, ὑπουργὸν τῶν πολεμικῶν ὑπουργείων. Ὁ Κωλέττης καίτοι ἐπίστευεν, ὅτι ὁ Καποδίστριας εἶχεν ὑποπέσει εἰς ὡρισμένα διοικητικῆς φύσεως σφάλματα, συνεπείᾳ τῶν ὁποίων εἶχον προκληθῆ αἰτιάσεις, ἀδικίαι καὶ μίση, ἐν τούτοις δὲν ἐξεδήλωσεν οὐδεμίαν πρὸς αὐτὸν διαφωνίαν. Καὶ τοῦτο διότι διέβλεπεν ὅτι, παρὰ τὰ τυχὸν μειονεκτήματα τῆς διακυβερνήσεώς του, ὁ Καποδίστριας ἦτο ὁ ἰσχυρὸς ἐκεῖνος ἀνήρ, ὁ ὁποῖος ἐχρειάζετο εἰς τὰς περιστάσεις ἐκείνας καὶ ὅτι τὴν ἀπομάκρυνσίν του θὰ διεδέχετο χάος. Διὰ τοὺς λόγους αὐτοὺς ἠρνήθη νὰ μετάσχῃ εἰς τὴν συνωμοσίαν ποὺ ἐξυφαίνετο καὶ ἡ ὁποία κατέληξεν εἰς τὴν δολοφονίαν τοῦ Κυβερνήτου.

Ἐν συνεχείᾳ, εἰς τὴν ὁρισθεῖσαν τριμελῆ ἐπιτροπήν, ἡ ὁποία ἀνέλαβε τὴν ἀρχήν, μετὰ τὴν δολοφονίαν τοῦ Καποδίστρια, μετέσχε καὶ ὁ Κωλέττης. Ἐπειδὴ ὅμως ὁ Θ. Κολοκοτρώνης ἐπέβαλε τὸν Αὐγουστῖνον Καποδίστριαν ὡς Κυβερνήτην, εἰς ἀντικατάστασιν τοῦ ἀδελφοῦ του, τοῦ ὁποίου ὅμως οὔτε τὸ κῦρος, οὔτε τὴν ἱστορίαν, οὔτε τὴν ἱκανότητα εἶχεν, ὁ Κωλέττης δυσηρεστήθη εἰς τοιοῦτον βαθμόν, ὥστε προέβη εἰς τὴν κήρυξιν ἐπαναστάσεως, κατόπιν τῆς ὁποίας ἠναγκάσθη ὁ Αὐγουστῖνος νὰ παραιτηθῇ καὶ ν' ἀναχωρήσῃ ἀπὸ τὸ Ναύπλιον. Τὴν 10ην Ἀπριλίου 1832 ἐπὶ κεφαλῆς τῶν ἐπαναστατικῶν στρατευμάτων, δηλαδὴ ἐνόπλων Ρουμελιωτῶν ἐκ τῶν ἀτάκτων σωμάτων, εἰσῆλθεν ὁ Κωλέττης «νικητὴς» εἰς τὸ Ναύπλιον. Ἐν συνεχείᾳ ἐξελέγη μέλος τῆς ἑπταμελοῦς κυβερνητικῆς ἐπιτροπῆς, ἡ ὁποία καὶ ὑπεδέχθη, ὡς ἀνωτάτη ἀρχή, τὸν πρῶτον Βασιλέα τῆς Ἑλλάδος.

Ἐπὶ Ἀντιβασιλείας, ὁ Κωλέττης διωρίσθη κατ' ἀρχὰς ὡς ὑπουργὸς τῶν Ναυτικῶν, κατόπιν δὲ τῶν Ἐσωτερικῶν.

Τὴν περίοδον ἐκείνην ἐνηργήθη ἡ σύλληψις τοῦ Θ. Κολοκοτρώνη, εἰς τὴν ὁποίαν δὲν ὑπῆρξεν ἀμέτοχος ὁ Κωλέττης. Εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ ἀρχιστρατήγου τῆς Πελοποννήσου διέβλεπεν ὁ Ἠπειρώτης ἐκεῖνος ἕνα ἐπικίνδυνον πολιτικὸν ἀντίπαλον, διὰ τὸ μέλλον κυρίως. Ἡ ἀντίθεσίς του ἄλλωστε μὲ τὸν Κολοκοτρώνην προϋπῆρχε καὶ ἦτο γνωστή. Ἤδη, ἐδίδετο εἰς τὸν Κωλέττην μία εὐκαιρία νὰ κορέσῃ τὸ πάθος του ἐναντίον τοῦ «Γέρου» καὶ νὰ τὸν ἐξουδετερώσῃ ἅπαξ διὰ παντός. Δι' αὐτὸ ἐτάχθη ἀμέσως ὑπὲρ τῆς εἰς θάνατον καταδίκης τοῦ Κολοκοτρώνη καὶ ἐχρησιμοποίησε τὰ πλέον ἀθέμιτα μέσα διὰ νὰ ἐπιτύχῃ τοῦ σκοποῦ του.

«Φανερά, ἔγραψεν ὁ Σπῦρος Μελᾶς [1], ὁ Κωλέττης μὲ ἐγκύ-

1. Σπύρου Μελᾶ: Ὁ Γέρος τοῦ Μοριᾶ. τ. Β' σ. 484.

κλιους προσκαλοῦσε τοὺς νομάρχες νὰ βροῦν μ' ὅλα τὰ μέσα τοὺς ἀνθρώπους ποὺ θὰ μαρτυροῦσαν κατὰ τοῦ Κολοκοτρώνη καὶ τοῦ Πλαπούτα».

Ἐπίσης ἦτο ἀληθὲς ὅτι ὁ Κωλέττης ἐπρωτοστάτησε καὶ ἐκ τοῦ ἀφανοῦς, πλησίον τῶν μελῶν τῆς Ἀντιβασιλείας, ραδιουργῶν τὸν Κολοκοτρώνην καὶ διαβάλλων αὐτὸν κατὰ τρόπον ὥστε νὰ ἐπιτύχῃ μαζὶ μὲ τὴν καταδίωξίν του, τὴν ὁποίαν ἐθεώρει βεβαίαν καὶ τὴν ἄμεσον ἐκτέλεσιν τοῦ «Γέρου». Ἀλλὰ τελικῶς δὲν ἐπέτυχε τὴν τελευταίαν. Δι' αὐτὸ ἀργότερον ἔλεγεν ἐν ἀγανακτήσει.

—Ἂν τὸν σκότωναν τότε, ἀντὶ νὰ τὸν φυλακίσουν, δὲν θὰ τὸν εἴχαμε τώρα νὰ μᾶς κάνῃ αὐτά.

Ὁ Σπ. Τρικούπης ποὺ ἦτο τότε Πρωθυπουργός, ὁ Πραίδης καὶ ὁ Ψύλλας ποὺ ἦσαν ὑπουργοί, ὑπέβαλον τὰς παραιτήσεις των καὶ κατέκριναν τὴν ἀπαράδεκτον στάσιν τοῦ Κωλέττη εἰς τὴν ὑπόθεσιν τοῦ Κολοκοτρώνη. Ἐν συνεχείᾳ τὴν πρωθυπουργίαν ἀνέλαβεν ὁ Μαυροκορδᾶτος, ὁ ὁποῖος φαίνεται ὅτι ἐνέκρινε τὴν δίωξιν τοῦ Κολοκοτρώνη ἀπὸ πολιτικὴν ἐμπάθειαν, ταυτίσας τὴν γνώμην του μὲ τὴν τοῦ ἀγγλοφίλου Ἄρμανσπεργκ. Ὀλίγον ἀργότερον ὅμως ὁ ἴδιος ὁ Ἄρμανσπεργκ ἀπεμάκρυνε τὸν Φαναριώτην τῆς πρωθυπουργίας, θεωρήσας τοῦτον ὅτι ὑπενόμευε τὸ ἔργον του καὶ ἀνέθεσεν εἰς τὸν Κωλέττην τὰ καθήκοντα τοῦ προεδρεύοντος τοῦ Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου. Εἰς τὴν θέσιν αὐτὴν ὁ Κωλέττης παρέμεινε μέχρι τῆς ἐνηλικιώσεως τοῦ Ὄθωνος. Πολλοὶ ἐπίστευον τότε ὅτι ὁ ἐνηλικιωθεὶς Βασιλεὺς αὐτὸν θὰ ὥριζε Πρωθυπουργὸν τῆς χώρας. Ἀλλ' ὁ Ὄθων, ἐντὸς ὀλίγου, τὸν ἀπέστειλεν ὡς πρεσβευτὴν τῆς Ἑλλάδος εἰς Παρισίους. Ἦτο ἡ ἐνέργεια αὕτη μία εὔσχημος ἀπομάκρυνσις τοῦ Ἠπειρώτου πολιτικοῦ, ἡ ὁποία ἐπροξένησεν ἔκπληξιν καὶ ἡ ὁποία ὠφείλετο εἰς τὴν ἐπιρροήν, ἐπὶ τοῦ νεαροῦ ἀκόμη Βασιλέως, τῶν μελῶν τῆς Ἀντιβασιλείας καὶ ἰδίως τοῦ Ἄρμανσπεργκ, ὁ ὁποῖος καὶ ἀνέλαβε τὴν πρωθυπουργίαν. Ὁ Κωλέττης ἐδίστασεν ἀρχικῶς ν' ἀποδεχθῇ τὴν θέσιν πρεσβευτοῦ, ἡ ὁποία ἔθετε τροχοπέδην εἰς τὸ πολιτικόν του μέλλον καὶ ἄφηνεν ὀρφανὸν τὸ κόμμα του. Ἀλλ' ὑπερίσχυσεν ὁ πατριωτισμὸς καὶ ἡ πεποίθησις, ὅτι, καὶ ὡς πρεσβευτὴς εἰς μίαν χώραν, πρὸς τὴν ὁποίαν ἔτρεφεν εἰλικρινῆ θαυμασμόν, θὰ ἠδύνατο νὰ φανῇ ὠφέλιμος εἰς τὴν Πατρίδα.

Ο ΦΟΥΣΤΑΝΕΛΛΟΦΟΡΟΣ ΠΡΕΣΒΥΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Ἡ ὀκταετὴς παραμονὴ τοῦ Κωλέττη εἰς τὴν γαλλικὴν πρωτεύουσαν, ἄφησε πράγματι ἐποχήν. Ὄχι μόνον τὸ γόητρόν του ὡς ἀγωνιστοῦ τοῦ 21, ἡ φουστανέλλα τὴν ὁποίαν ὑπερηφάνως ἔφερε, καὶ ἡ προσωπική του γοητεία, ἀλλὰ καὶ οἱ ἐν γένει τρόποι του κατέκτησαν τὴν

παρισινὴν κοινωνίαν καὶ συνέτειναν εἰς τὴν τόνωσιν τοῦ φιλελληνικοῦ ρεύματος. Πολλοὺς φίλους ἀπέκτησεν εἰς Παρισίους ὁ Κωλέττης, ἐπιφανέστερος τῶν ὁποίων ὑπῆρξεν ὁ πρωθυπουργὸς Γκιζώ, ἡ ἰσχυροτέρα προσωπικότης τῆς Γαλλίας τοῦ Λουδοβίκου Φιλίππου. Αἱ δεξιώσεις ποὺ ὠργάνωνεν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν πρεσβείαν, ἐσημειοῦντο ὡς γεγονότα εἰς τὴν κοσμικὴν ζωὴν τῶν Παρισίων. Εἰς αὐτὰς τὰς δεξιώσεις ὁ Κωλέττης ἔδιδε καθαρῶς ἑλληνικὸν χαρακτῆρα. Θὰ ἠδύνατο κανεὶς νὰ εἴπῃ ὅτι μετέφερε μίαν γωνίαν τῆς ὑπαίθρου Ἑλλάδος εἰς τὴν καρδίαν τῆς Γαλλίας. Αἱ δεξιώσεις ἐδίδοντο εἰς τον κῆπον τῆς πρεσβείας, ὅπου ἐψήνοντο ὀβελίαι καὶ «κοκορέτσι» καὶ ἐχορεύοντο ἑλληνικοὶ χοροί, τοὺς ὁποίους ὁ ἴδιος ὁ φουστανελλοφόρος Κωλέττης ἔσυρε συνοδεία λαϊκῶν ὀργάνων καὶ δημοτικῶν τραγουδιῶν.

«...Ὅταν διὰ πρώτην φορὰν ἐνεφανίσθη ὁ Κωλέττης εἰς τὰς ὁδοὺς τῶν Παρισίων, ἔγραψεν ὁ Ν. Πατσέλης,[1] προυκάλεσε κατάπληξιν. Ὅλοι ἐσταμάτων διὰ νὰ τὸν θαυμάσουν. Ἐπιδεικτικῶς δὲ ὁ ἴδιος περιεφέρετο πεζῇ ἀκολουθούμενος ἀπὸ φουστανελλοφόρους Ρουμελιώτας ἢ εἰς τέθριππον ἅμαξαν ποὺ ἐσύρετο ἀπὸ λευκοὺς ἵππους προκαλῶν οὕτω τὴν περιέργειαν καὶ τὴν προσοχὴν ὅλων. Ὅλοι παρετήρουν τὸ κατακόκκινο φέσι τοῦ Ἕλληνος πρεσβευτοῦ μὲ τὴν μεταξωτὴν φούνταν, τὴν κάτασπρην φουστανέλλαν καὶ τὸν παρεκάλουν νὰ τοὺς διηγηθῇ ἀναμνήσεις ἀπὸ τὰς μάχας τοῦ Ἀγῶνος ἢ ἀνέκδοτα τοῦ βίου του...».

Ἰδοὺ πῶς περιέγραψεν ὁ ἴδιος ὁ Κωλέττης εἰς ἐπιστολήν του τὴν παρουσίαν του εἰς μίαν συγκέντρωσιν ὅπου εἶχε κληθῆ ἀπὸ τὸν Πρωθυπουργὸν Φρ. Γκιζώ:[2] «...Ἐπῆγα, ἀλλὰ καθὼς ἤνοιξαν αἱ θύραις καὶ ὁ ὑπηρέτης ἀνήγγειλεν: ὁ Πρεσβευτὴς τῆς Ἑλλάδος, ὑψώθη ἡ καρδία μου ἴσα μὲ ταῖς κορυφαῖς τοῦ Παρνασσοῦ ἀπὸ τὴν χαράν μου. Δὲν διέκρινα ἂν ἤμουν βυθισμένος εἰς ὄνειρον εὐτυχισμένου ἢ ἂν εὑρισκόμην τῷ ὄντι εἰς τὴν λαμπόβολην αἴθουσαν μεταξὺ τόσων ἀντιπροσώπων τῶν πολιτισμένων ἐθνῶν καὶ ἐπισήμων ἀνδρῶν τῆς Γαλλίας. Κάποιοι μὲ ἐσυγχαίροντο, ἄλλοι μὲ ἐρωτοῦσαν διὰ τὰ ἀνδραγαθήματα τοῦ Ἀγῶνος, ἄλλος ἐθαύμαζε τὸ ὑπερήφανον φόρεμά μου...».

Ὅπως ἦτο ἑπόμενον ὁ Κωλέττης, παρὰ τὴν προχωρημένην του ἡλικίαν, μὲ τὴν ἀρρενωπήν του ἐμφάνισιν, τὴν αἴγλην τοῦ παρελθόντος του καὶ τὸ σπινθηροβόλον πνεῦμα του, συνεκίνησε καὶ γυναικείας καρδίας εἰς Παρισίους... Μεταξὺ δὲ αὐτῶν την μαρκησίαν Πυζερόν, μὲ τὴν ὁποίαν συνῆψε μακρὸν καὶ σταθερὸν σύνδεσμον, καρπὸς τοῦ

1. Ν. Πατσέλη: Πολιτικοὶ ἄνδρες τῆς Ἠπείρου, σ. 29.
2. Φ. Μιχαλοπούλου: «Ν. Ἑστία» 15-11-1957.

ὁποίου ὑπῆρξεν ἡ κατὰ τὸ 1839 γεννηθεῖσα καὶ ἀναγνωρισθεῖσα ὡς νόμιμον τέκνον του θυγάτηρ.

Ὁ Κωλέττης ἔδωσεν εὐρύτερον περιεχόμενον εἰς τὴν ἐν Γαλλίᾳ ἀποστολήν του. Δὲν ἐφρόντιζε μόνον διὰ τὴν διπλωματικὴν ἐκπροσώπησιν τῆς Ἑλλάδος καὶ τὴν πρόοδον τῶν ἑλληνικῶν ζητημάτων, ἀλλὰ ἐδείκνυε πατρικὴν στοργὴν καὶ διὰ τοὺς συμπατριώτας νέους ποὺ ἐσπούδαζον εἰς Παρισίους καὶ διὰ κάθε Ἕλληνα ποὺ εὑρίσκετο ἐκεῖ.

Ὁ Κωλέττης παρέμεινεν εἰς τὴν Γαλλικὴν πρωτεύουσαν μέχρι τοῦ Σεπτεμβρίου τοῦ 1843. Ἡ συσταθεῖσα μετὰ τὴν ἐπιβολὴν τοῦ Συντάγματος Κυβέρνησις Μεταξᾶ, τὸν προσεκάλεσε νὰ ἔλθῃ εἰς τὰς Ἀθήνας, ὅπως καὶ τὸν Ἀλ. Μαυροκορδᾶτον ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολιν, προκειμένου νὰ μετάσχουν εἰς τὴν μέλλουσαν νὰ συγκληθῇ νέαν Ἐθνοσυνέλευσιν. Ἀμφότεροι ἐξελέγησαν ἀντιπρόεδροι αὐτῆς, ὅπως καὶ ὁ Ἀνδρέας Λόντος καὶ ὁ Ἀνδρέας Μεταξᾶς, πρόεδρος δὲ ὁ Πανοῦτσος Νοταρᾶς.

Ο ΠΡΩΤΟΣ ΔΙΧΑΣΜΟΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ
ΟΙ ΑΥΤΟΧΘΟΝΕΣ ΚΑΙ ΟΙ ΕΤΕΡΟΧΘΟΝΕΣ

Μετὰ τὴν ἐπίσημον ἔναρξιν τῶν ἐργασιῶν τῆς Α' Ἐθνοσυνελεύσεως τοῦ 1843, συνεχίσθησαν ἐπὶ ἀρκετὰς ἡμέρας αἱ συνεδριάσεις αὐτῆς, αἱ ὁποῖαι ἀπέβλεπον, ὡς εἶπεν ὁ Μαυροκορδᾶτος, εἰς τὸ «νὰ κατοχυρώσουν συνταγματικῶς τὰς ἐλευθερίας τοῦ Ἕλληνος πολίτου». Ἐξ ὅλων ὅμως τῶν συνεδριάσεων τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως ἐκείνης, μία ὑπῆρξεν ἡ πλέον ταραχώδης. Αὐτὴ ἦτο ἡ πέμπτη, καθ' ἣν ἤρχισεν ἡ συζήτησις τοῦ ἄρθρου 3 τοῦ ὑπὸ ψήφισιν Συντάγματος «περὶ τοῦ Δημοσίου Δικαίου τῶν Ἑλλήνων». Ἡ θύελλα ἐξερράγη εὐθὺς ὡς ὁ πληρεξούσιος τῆς Τριπόλεως Ρήγας Παλαμήδης ἀνέγνωσε καὶ κατέθεσεν εἰς τὸ προεδρεῖον μίαν ἐμπρηστικὴν ἀναφοράν, ἡ ὁποία ἔφερε περὶ τὰς 2.600 ὑπογραφὰς Ἀθηναίων, Πελοποννησίων, Ρουμελιωτῶν καὶ νησιωτῶν, διὰ τῆς ὁποίας ἐζητεῖτο ν' ἀπολυθοῦν ἀπὸ τὰς δημοσίας ὑπηρεσίας ὅλοι οἱ Ἕλληνες οἱ ἐλθόντες μετὰ τὸ 1827 εἰς τὴν Ἑλλάδα.

«. . . Δὲν ἀνεχόμεθα, ἐτονίζετο εἰς τὴν ἀπίστευτον ἐκείνην ἀναφοράν, νὰ κατέχουν τὰς δημοσίας θέσεις ἄνθρωποι, οἵτινες ἐπὶ τοῦ Ἱεροῦ Ἀγῶνος, μακρὰν τῆς Πατρίδος μας εὑρισκόμενοι, ἐθεωροῦσαν μὲ ὄμμα ἀναλγησίας τὴν καταστροφὴν τῶν πόλεων μας, τῶν περιουσιῶν μας, τὰς σφαγὰς τῶν πατέρων μας . . . ἐλθόντες δὲ ἐνταῦθα μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν τῶν ἑλληνικῶν πραγμάτων ἥρπασαν τὰ πολυτιμότερα δικαιώματά μας καὶ ἔγιναν τὰ τυφλὰ ὄργανα τοῦ καταχθονίου συστήματος. . . ».

Τὸ «καταχθόνιον» δὲ σύστημα ἦτο ἡ ἀπολυταρχία τῆς Βασιλείας τοῦ Ὄθωνος. Ὁ Παλαμήδης ὑπεστήριξε τὴν ἀναφορὰν αὐτὴν μετὰ τοιούτου φανατισμοῦ, ὥστε προεκάλεσεν ὀξυτάτην διαμάχην μεταξὺ τῶν πληρεξουσίων. Καὶ τοῦτο διότι ἐὰν τυχὸν αὕτη ἐψηφίζετο—ὅπως ἀτυχῶς ἐψηφίσθη—θὰ εἶχεν ὡς ἀποτέλεσμα τὴν διαίρεσιν τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Διὰ λόγους κυρίως στενοῦ κομματικοῦ ἢ προσωπικοῦ συμφέροντος, ὡρισμένοι πληρεξούσιοι—μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ διακεκριμένοι ὁπλαρχηγοὶ τοῦ 21—ὑπεστήριξαν τὸν διχασμὸν τῶν Ἑλλήνων εἰς «αὐτόχθονας» καὶ «ἑτερόχθονας». Καὶ αὐτόχθονες μέν, ἐχαρακτηρίζοντο οἱ Ἕλληνες, οἱ ὁποῖοι κατώκουν εἰς τὸ ἐλεύθερον Ἑλληνικὸν Κράτος καὶ οἱ ὁποῖοι θὰ εἶχον ὅλα τὰ δικαιώματα τοῦ πολίτου, «ἑτερόχθονες» δέ, ὅσοι προήρχοντο ἀπὸ τὴν ἀλλοδαπὴν ἢ ἀπὸ τὰς ὑποδούλους ἑλληνικὰς περιοχὰς καὶ ἐγκατεστάθησαν εἰς τὴν Ἑλλάδα μετὰ τὸ 1828. Συνέβαινε δὲ οἱ μὲν ἑτερόχθονες νὰ ἔχουν μορφωθῆ εἰς τὰ ξένα Πανεπιστήμια, νὰ εἶναι γλωσσομαθεῖς καὶ ν' ἀποτελοῦν, οὕτως εἰπεῖν, τὴν ἀριστοκρατίαν τοῦ πνεύματος, οἱ αὐτόχθονες δέ, ἦσαν βεβαίως γενναῖοι πολεμισταί, ἀλλ' ἐντελῶς ἀγράμματοι, μὴ γνωρίζοντες οὐδεμίαν ἄλλην τέχνην πλὴν τοῦ πολέμου. Καὶ ἐφ' ὅσον μὲν διήρκει ὁ Ἀγὼν εἶχε καλῶς, ὅταν ὅμως ἐπῆλθε τὸ τέλος τοῦ πολέμου δὲν ἦσαν ἱκανοὶ νὰ χρησιμοποιηθοῦν εἰς οὐδεμίαν διοικητικὴν ὑπηρεσίαν τοῦ Κράτους, διότι ἐστεροῦντο τελείως τῶν ἀπαραιτήτων γραμματικῶν γνώσεων. Ἐκ τοῦ λόγου τούτου δικαιολογημένως κατεῖχον τὰς πολιτικὰς θέσεις οἱ ἑτερόχθονες—ἰδίως Φαναριῶται—ὡς ἐγγράμματοι καὶ γενικῶς εὐπαίδευτοι, τῶν ὁποίων εἶχεν ἐπιτακτικὴν ἀνάγκην τὸ νεοσύστατον Κράτος.

Ἀλλ' οἱ αὐτόχθονες τοὺς ἐμίσουν. Τοὺς ἀπεκάλουν χλευαστικῶς «καλαμαράδες», δηλαδὴ κατ' αὐτοὺς ἦσαν σχεδὸν ἄχρηστοι!... Δι' ὃ καὶ ὁ στρατηγὸς Ι. Μακρυγιάννης, ὁ ὁποῖος διεδέχθη εἰς τὸ βῆμα τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως τὴν Ρήγαν Παλαμήδην, ἐτόνισε στεντορείως:

«...Ἂν εἶναι νὰ μείνουμε ἐμεῖς νηστικοί, ἂς πάῃ στο διάολο ἡ λευτεριά! Ἔφαγαν αὐτοί. Τώρα ἂς φᾶμε κι' ἐμεῖς... Λίγοι ἀγωνιστήκαμε, μὰ στὸν καρπὸ ἐπλάκωσαν πολλοί...».

Εἰς τοὺς λόγους αὐτοὺς τοῦ Μακρυγιάννη διακόσιοι τουλάχιστον πληρεξούσιοι ἠγέρθησαν τῶν θέσεών των ζητωκραυγάζοντες τὸν γηραιὸν στρατηγόν, θορυβοῦντες καὶ ὑβρίζοντες τοὺς «ἑτερόχθονας». Ἡ συνεδρίασις ἔλαβε πλέον ἐπικίνδυνον ὀξύτητα. Τὴν ἱστορικὴν ἐκείνην ὥραν συνετελεῖτο ἡ ὀλεθρία τομὴ τοῦ ἐθνικοῦ σώματος: Ἡ διαίρεσις, ὁ διχασμὸς τῶν Ἑλλήνων. Εἶναι δὲ περίεργον πῶς ὁ Καρολίδης εἰς τὴν ἱστορίαν του φέρεται μᾶλλον υἱοθετῶν τὴν φθοροποιὸν ἐκείνην «διχοστασίαν», γράφων μεταξὺ ἄλλων καὶ τὰ ἑξῆς:

«...Μεγάλην δυσφορίαν ᾐσθάνοντο οἱ ἐγχώριοι οἰκήτορες τῶν συνι-

στωσῶν τὸ Κράτος χωρῶν (δηλαδὴ ἐπαρχιῶν) οἱ ἐπιζῶντες ἐκ τῆς γενεᾶς τῶν ἀγωνιστῶν, βλέποντες τοὺς μετὰ τὸ τέλος τοῦ Ἀγῶνος ἀκινδύνως, ἐν πάσῃ εἰρήνῃ καὶ ἀσφαλείᾳ ἐκ πάσης γωνίας τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Εὐρώπης σπεύσαντας εἰς τὸ ἐλεύθερον Κράτος καὶ διὰ φαινομένης ἢ καὶ τῆς ὑπερτέρας ἐξωτερικῆς παιδεύσεως καταλαβόντας καὶ καταλαμβάνοντας διηνεκῶς τὰ πλεῖστα τῶν δημοσίων ὑπουργημάτων, ἐφέροντο πρὸς τοὺς ἀγωνιστὰς καὶ πρὸς ἀγωνιστῶν παῖδας μετὰ τῆς ὑπεροψίας ἐκείνης καὶ ἀγερωχίας, ἥτις εἶναι λίαν συνήθης εἰς τὴν γραφειοκρατικὴν ὑπαλληλίαν τοῦ Ἑλληνικοῦ Βασιλείου...».

Ἐπὶ τοῦ προκειμένου, τοποθετῶν ὀρθῶς τὰ πράγματα, ἔγραψε ὁ Φ. Μιχαλόπουλος τὰ ἑξῆς : [1] «...Ἀπορεῖ κανεὶς πῶς βρέθηκαν πολιτικοὶ ἄνδρες, ποὺ πῆραν μέρος στὴ μεγάλη Ἐπανάστασι, ὅπως ὁ Πλαπούτας, ὁ Δεληγιάννης, ὁ Περούκας, αὐτὸς ὁ Μακρυγιάννης, ὁ Ρήγας Παλαμήδης, ὁ Θ. Γρίβας καὶ ἄλλοι, ποὺ ἐτόλμησαν μέσα σ' αὐτὴ τὴν Ἐθνοσυνέλευσι τοῦ 1843, νὰ χωρίσουν τὸν ἕνα, τὸν ἀδιάσπαστο κι' ἑνιαῖο Ἑλληνισμὸ ἀπὸ τῆς Κερκύρας μέχρι τῆς Τραπεζοῦντος, κι' ἀπὸ τοῦ Μοναστηρίου μέχρι τῆς Κρήτης, σ' ἐλεύθερο κι' ὑπόδουλο...».

Πράγματι, ἡ πρότασις τῶν ἀγωνιστῶν ἰσοδυνάμει μὲ πολιτικὴν καταδίκην τοῦ ὑποδούλου Ἑλληνισμοῦ. Ἰσοδυνάμει μὲ προδοσίαν ἐναντίον τῆς ἑνότητος τοῦ Ἔθνους. Καὶ δυστυχῶς τὸ πρᾶγμα δὲν κατέστη δυνατὸν νὰ ἀποσοβηθῇ. Εἰς τὴν Συνέλευσιν ἐκείνην, εἰς τὴν ὁποίαν μετεῖχον ὁ Μαυροκορδᾶτος, ὁ Κωλέττης, ὁ Περραιβὸς καὶ πολλοὶ ἄλλοι «ἑτερόχθονες» πατριῶται, οἵτινες εἶχον κλείσει εἰς τὴν ψυχήν των τὴν μεγάλην παράδοσιν τοῦ Ἔθνους, μετὰ θλίψεως παρηκολούθουν τὴν ἐξέλιξιν τῶν συζητήσεων. Ἔλαβον βεβαίως τὸν λόγον πολλοὶ ρήτορες, διὰ νὰ ἐκφράσουν τὴν πικρίαν καὶ τὴν ἀγανάκτησίν των ἐναντίον τῆς προτάσεως ἐκείνης. Ἡ ἀγόρευσις ὅμως τοῦ Κωλέττη ὑπῆρξεν ὄντως μνημειώδης. Ἦτο μία ἀπὸ τὰς ἀγορεύσεις ἐκείνας, αἱ ὁποῖαι χαρακτηρίζονται ὡς ἱστορικαί, λόγῳ πατριωτικῶν διδαγμάτων καὶ ἐθνικῆς ἀξιοπρεπείας : [2]

«Φρίττω, ἀνέκραξεν, ἐνθυμούμενος τὴν ἡμέραν ἐκείνην καθ' ἣν ἐδώκαμεν τὸν ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας τῆς πατρίδος ὅρκον, καθ' ἣν ὡρκίσθημεν τὰ πάντα, καὶ αὐτὴν τὴν ζωήν μας νὰ προσφέρωμεν εἰς τὸν βωμὸν τῆς πατρίδος. Πόσον πρέπει νὰ συναισθανθῶμεν τὸ βάρος τοῦ ὅρκου τούτου κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην, καθ' ἣν συνήλθομεν ἵνα συντάξωμεν τὸ Σύνταγμα, τὸ εὐαγγέλιον τοῦτο τῆς πολιτικῆς ἡμῶν ὑπάρξεως. Διὰ τὴν γεωγραφικὴν αὐτῆς θέσιν ἡ Ἑλλὰς εἶναι τὸ κέντρον τῆς Εὐρώπης.

---

1. Φ. Μιχαλοπούλου : Ἄρθρον περὶ Ι. Κωλέττη εἰς ἐφ. «Ἔθνος» 27-9-1947.
2. Πρακτικὰ τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως τῆς Γ' Σεπτεμβρίου 1843, σ. 190.

Ἱσταμένη καὶ ἔχουσα ἐκ μὲν δεξιῶν τὴν Ἀνατολήν, ἐξ ἀριστερῶν δὲ τὴν Δύσιν, προώρισται νὰ φωτίσῃ διὰ τῆς ἀναγεννήσεως αὐτῆς τὴν Ἀνατολὴν ὡς διὰ τῆς πτώσεως αὐτῆς ἐφώτισε τὴν Δύσιν. Ἐν τῷ πνεύματι τοῦ ὅρκου τούτου καὶ τῆς μεγάλης ταύτης ἰδέας, εἶδον πάντοτε τοὺς πληρεξουσίους τοῦ Ἔθνους νὰ συνέρχωνται διὰ νὰ ἀποφασίσουν οὐχὶ πλέον περὶ τῆς τύχης τῆς Ἑλλάδος, ἀλλ' ὁλοκλήρου τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους. Πόσον ἐπεθύμουν νὰ ἦσαν παρόντες σήμερον οἱ Γερμανοί, οἱ Ζαΐμαι, οἱ Κολοκοτρῶναι, οἱ τῶν ἄλλοτε ἐθνικῶν συνελεύσεων πληρεξούσιοι καὶ αὐτοὶ οἱ δραξάμενοι τὰ ὅπλα ἔτι ἐπὶ τῷ γενικῷ τούτῳ σκοπῷ διὰ νὰ συνομολογήσωσι μετ' ἐμοῦ πόσον ἐμακρύνθημεν τῆς μεγάλης ἐκείνης καὶ εὐρυτάτης τῆς πατρίδος ἰδέας, τὴν ὁποίαν εἰς αὐτὸ τοῦ Ρήγα τὸ τραγούδι εἴδομεν κατὰ πρῶτον ἐκπεφρασμένην:

«Μαυροβουνιοῦ καπλάνια
Ἀγράφων σταυραετοί,
Ὀλύμπου τὰ ξεφτέρια,
γινῆτε μιὰ ψυχή!».

»Ἐν ἑνὶ καὶ μόνῳ τότε πνεύματι ἡνωμένοι, ἠδελφωμένοι διὰ τοῦ ἱεροῦ ἐκείνου ὅρκου, ὅσοι εἴχομεν τὸ ἐπώνυμον Ἕλληνες, ἐκερδίσαμεν μέρος τοῦ ὅλου σκοποῦ· νῦν δὲ ἐνασχολούμεθα εἰς ματαίας διακρίσεις Ἑλλήνων καὶ Ἑλλήνων, χριστιανῶν καὶ χριστιανῶν, ἡμεῖς, οἵτινες φέροντες εἰς τὴν μίαν χεῖρα τὴν σημαίαν τῆς θρησκείας καὶ εἰς τὴν ἄλλην τὴν τῆς ἐλευθερίας ἐκοπιάσαμεν ἐπὶ πολυετίαν διὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν ὅλων ἐν γένει τῶν ὁμοδόξων χριστιανῶν. Παρόμοιον ὅρκον καὶ πρὸ ὀλίγου ἡμεῖς αὐτοὶ ἐδώσαμεν πανδήμως. Ἐκ τούτων τῶν ἀρχῶν ὁρμώμενος, θέλω ἐκφράσει τὴν ἰδίαν μου γνώμην ἐπὶ τοῦ προκειμένου, ὡς καὶ πρὸ ὀλίγων ἡμερῶν ἐξέφρασα ἐπὶ τοῦ τῆς θρησκείας ἀντικειμένου σύμφωνον γνώμην, κειμένην εἰς τὰ ἀρχεῖα ἑνὸς τῶν ὑπουργείων. Ἐκ τῶν δύο τούτων γνωμῶν γίνεται κατάδηλος ἡ ἀδιάκοπος φροντίς μου τοῦ νὰ εἶμαι πιστὸς εἰς τὸν ὅρκον, καὶ εἰς τὸν ἀνέκαθεν τεθέντα πολιτικὸν σκοπόν. Καὶ ὑμεῖς βεβαίως τὸ αὐτὸ φρόνημα ἔχετε, τὸ αὐτὸ ἐπιθυμεῖτε, διότι ἕκαστος ἡμῶν ἔχει ἐν ἑαυτῷ τὴν ἰδέαν τῆς λαμπρᾶς τοῦ Ἑλληνικῆς καταγωγῆς. Πᾶς τις ἐξ ὑμῶν αἰσθάνεται, πρὸς τί ἡ Συνέλευσις αὕτη συνεκροτήθη ἐν Ἀθήναις, ὧν τὴν λαμπρότητα, τὸ μεγαλεῖον καὶ τὰ ἀμίμητα ἀριστουργήματα αἰῶνες ἐθαύμασαν, καὶ θαυμάζουσιν. Αἱ Ἀθῆναι, καὶ σύμπασα ἡ Ἑλλὰς διῃρημένη τὸ πάλαι καθέκαστα, καὶ εἰς ἰδιαίτερα κράτη ἔπεσε, καὶ πεσοῦσα ἐφώτισε τὸν κόσμον.

»Ὁποίας ἄρα γε ἐλπίδας παρέχει σήμερον ἀναγεννηθεῖσα ἡ Ἑλλάς, καὶ ἡνωμένη εἰς ἓν κράτος, εἰς ἕνα σκοπόν, εἰς μίαν δύναμιν, εἰς μίαν

θρησκείαν, εἰς ἓν τέλος Σύνταγμα, τὸ ὁποῖον τώρα ἀπεργαζόμεθα. Σήμερον οὐδεὶς Ἕλλην τὴν καρδίαν δύναται νὰ παρουσιασθῇ μὲ εὐτελεῖς ἰδέας, ἐνῶ ἔχει κατὰ νοῦν, μάλιστα, ὅτι ἡ Εὐρώπη, ἅμα ἤκουσε τὴν κλαγγὴν τῶν ὅπλων τῆς Ἑλλάδος, ἠλεκτρίσθη, καὶ ἔδραμεν εἰς βοήθειαν της διὰ νὰ σώσῃ τὴν πηγὴν αὐτήν, ἐκ τῶν ναμάτων τῆς ὁποίας αὐτὴ ἐφωτίσθη. Οἱ λαοὶ τῆς Δύσεως ἠσθάνθησαν τὰ παθήματα ἡμῶν, ἐπεθύμησαν τὴν ἐλευθερίαν μας, καὶ τὴν ἐπιθυμίαν αὐτῶν ἠσπάσθησαν ὡς ἰδίαν αἱ Κυβερνήσεις των, πολυτρόπως συντελέσασαι εἰς τὸν σκοπόν μας. Ὁ ὑπὲρ ἡμῶν ἐνθουσιασμὸς τοῦ Εὐρωπαικοῦ κόσμου εἶναι ἀπερίγραπτος καὶ δὲν δύναταί τις νὰ λάβῃ ἰδέαν αὐτοῦ, εἰμὴ ἂν ἴδῃ αὐτόν. Εἰς Παλέρμον κατοικοῦν Ἕλληνες ἕως 16.000 οἵτινες κατῴκησαν ἐκεῖ πρὸ αἰῶνος, φεύγοντες τὴν δουλείαν. Οὗτοι κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς Ἀναστάσεως ἀναβαίνουσιν εἰς ὄρος, καὶ ἐκεῖθεν πρὸς τὴν Ἑλλάδα ἀποβλέποντες, τελοῦσι τὴν Ἀνάστασιν. Τούτων ἡ καρδία πάλλει, ἐπιθυμούντων τὴν μεθ' ἡμῶν ἕνωσιν, καὶ ἡμεῖς νὰ τοὺς νομίσωμεν ὡς μὴ Ἕλληνας, διότι δὲν ἐδυνήθησαν νὰ συναγωνισθῶσι μεθ' ἡμῶν ; Αἱ Εὐρωπαϊκαὶ Δυνάμεις ἔτειναν εἰς ἡμᾶς ἀρωγὸν χεῖρα, ὅτε ἤμεθα, ἂν ὄχι ἐγγὺς τοῦ νὰ καταποντισθῶμεν, διότι ἔτι οἱ ἀνδρεῖοι Πελοποννήσιοι ἀπέκτεινον ἀνηλεῶς τοὺς ἐχθροὺς τοὺς περιτρέχοντας τὴν Πελοπόννησον, εἰς δυσχερεστάτην ὅμως θέσιν.

»Ὡρκίσθημεν λοιπὸν ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας τῶν ὁμοδόξων χριστιανῶν καὶ ὅλων τῶν Ἑλλήνων. ἀλλὰ διάφορα περιστατικὰ περιώρισαν ἡμᾶς εἰς ὡρισμένην ἔκτασιν. Πρωτόκολλα τῶν τριῶν Δυνάμεων ἔδωκαν ἡμῖν μὲν τὴν ἀνεξαρτησίαν, εἰς δὲ τοὺς ἐκτὸς τῆς Ἑλλάδος μείναντας ἀδελφούς, τοὺς ἐπίσης μεθ' ἡμῶν ἀγωνισαμένους τὸν ἱερὸν ἀγῶνα, τὸ δικαίωμα τῆς μεταναστεύσεως εἰς τὴν Ἑλλάδα. Οἱ ἀδελφοὶ οὗτοι ἔλαβον τὰ ὅπλα, ἠγωνίσθησαν καὶ ἐμόχθησαν ἐπὶ πολυετίαν, οὐ μόνον κατὰ τὰς ἐπαρχίας τῆς Ἑλλάδος, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν Εὐρωπαϊκὴν Τουρκίαν καὶ Ἀσίαν. διότι καὶ ἐκεῖ τὸ ᾆσμα τοῦ Ρήγα ἠκούσθη· εἰς τὰ Δερβένια, ὅπου μυριάδες ἐχθρῶν ἠφανίσθησαν ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Πελοποννησίου ἀρχηγοῦ, ὅπου ὁ Νικήτας ἔλαβε τὸ τοῦ Τουρκοφάγου ἐπώνυμον, ἐκεῖ καὶ ὁ Χατζῆ Χρῆστος ἀνδρείως ἐπολέμησε μετὰ τῶν ὑπὸ τὰς ὁδηγίας του Μακεδόνων, καὶ συνετέλεσε τὰ μέγιστα εἰς τὴν καταστροφὴν τῶν πολεμίων.

»Ταῦτα τὰ κατορθώματα δὲν ἐλάνθασαν τὴν Εὐρώπην, καὶ διὰ τοῦτο αἱ Δυνάμεις ἔδωκαν τὸ δικαίωμα τῆς μεταναστεύσεως εἰς τὰς ἀπολειφθείσας ἐκτὸς τῆς Ἑλλάδος ἐπαρχίας. Τούτων οὕτως ἐχόντων, δυνάμεθα νὰ θέσωμεν διάκρισίν τινα, τίς ἔστιν Ἕλλην ; καὶ τίς οὐκ ἔστιν Ἕλλην ; τίς πρέπει νὰ ἔχῃ πολιτικὰ δικαιώματα, καὶ τίς οὔ ; Ἡμεῖς νὰ πράξωμεν τοῦτο, οἵτινες ὁρκισθέντες κατὰ τὰς Ἐθνικὰς

Συνελεύσεις, ἐκηρύξαμεν, ὅτι Ἕλληνες εἶναι πάντες οἱ πιστεύοντες εἰς Χριστόν, καὶ τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν πάτριον ἔχοντες, τοῦτο δὲ διὰ καταχρήσεις γενομένας εἰς τὴν διανομὴν ὑπουργημάτων ; Τὰς καταχρήσεις συνομολογῶ κἀγώ, ἀλλὰ ταύτας δὲν δυνάμεθα νὰ ἐμποδίσωμεν του λοιποῦ, καὶ χωρὶς νὰ συζητήσωμεν τίνες ἔχουσι δικαίωμα ; Ἐρωτῶ, οἱ ἐγγεγραμμένοι εἰς τὸν κατάλογον της Φιλικῆς Ἑταιρίας, ὀμόσαντες τὸν αὐτὸν τῆς ἐλευθερίας ὅρκον, καὶ τὸν αὐχένα των θέσαντες ὑπὸ τὴν σπάθην τοῦ δυνάστου εἰσίν, ἢ οὐκ εἰσὶν Ἕλληνες ; Τί ἔπεισαν ἡμᾶς νὰ κηρύξωμεν τὴν ἕνωσιν τῶν ἐκκλησιῶν ; ἀναγιγνώσκω εἰς ὅλων τὰς καρδίας τὴν ἀπάντησιν, τὸ μέγα πρόβλημα, ὅτι ἠθελήσατε νὰ εἶσθε συνδεδεμένοι εἰς ἓν σῶμα. Πῶς ἡ πρᾶξις αὕτη δύναται νὰ συμβιβασθῇ μὲ τὴν σημερινὴν ἐξέτασιν τῶν πολιτικῶν δικαιωμάτων, τὴν ὁποιαν ἕνεκα καταχρήσεων ὑπαλληλίας ζητεῖτε νὰ κάμητε; ἔκλαυσα πρὸ ὀλίγου ἰδὼν τὴν σύζυγον καὶ τὸν υἱὸν τοῦ Γεωργίου Ὀλυμπιώτου, τοῦ θύματος τούτου τῆς ἑλληνικῆς Παλιγγενεσίας, ὅστις μεθ' ὅλων τῶν ὑπὸ τὰς ὁδηγίας του ἀνδρείων πολεμιστῶν ἔπεσε μαχόμενος. Καὶ τοῦ υἱοῦ τούτου τὰ πολιτικὰ δικαιώματα θέλουν ἀμφισβητηθῇ ; Ἓν μόνον ἐκ τῶν ἀπείρων παραδειγμάτων. Πῶς λοιπὸν εἰς τὸ Σύνταγμα, εἰς τὸ αἰώνιον τοῦτο Εὐαγγέλιον τῆς πολιτικῆς μας ὑπάρξεως θέλομεν θέσει τοιαῦτα ἄρθρα ; Τί θέλομεν ἀποδείξει εἰς τὰς εὐεργέτιδας Δυνάμεις, αἵτινες μᾶς ἤνοιξαν τὸν δρόμον, εἰποῦσαι, αὐτὰ εἰσὶ τὰ ὅριά σας· ἡμεῖς θέλομεν κλείσει αὐτὸν εἰς τοὺς ὁμογενεῖς ; Νὰ δεχθῶμεν ἐν μέρει τὰ πρωτόκολλα, καθ' ὅσον μᾶς ἀρέσκουσι, καὶ τὰ ἄλλα ν' ἀπορρίψωμεν ; Ἐπὶ τῆς σημερινῆς συζητήσεως χαίρουσι πάντως τινές, τὸ αἰσθάνεσθε, διὸ τὸ σιωπῶ, διότι ὁμιλῶ πρὸς Ἕλληνας πληρεξουσίους, τῶν ὁποίων τὰ εὐγενῆ αἰσθήματα μοὶ εἶναι γνωστά. Ἡ ἱερὰ θρησκεία κρατεῖ ἡμᾶς ἡνωμένους ἀλλήλοις, ἡ ἐλευθερία θέλει μᾶς χωρίσει ; Ἡ ἐν Ἀθήναις γεννηθεῖσα ἐλευθερία νὰ γίνῃ αἴτιος τῆς διαιρέσεως εἰς αὐτὰς τὰς Ἀθήνας, ὥστε νὰ εἴπωμεν , ὅτι θέλομεν αὐτὴν ἀποκλειστικῶς δι' ἡμᾶς αὐτούς ; ἀντὶ νὰ λάβωμεν, ὡς καὶ ἄλλοτε, ὅτε ἀφ' ἑνὸς μὲν μέρους οἱ στρατιῶται, ἀφ' ἑτέρου δ' οἱ ἀρχιερεῖς ἐχώρουν εἰς τὸν ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας πόλεμον, ἀντὶ νὰ λάβωμεν λέγω τὰς δύο ταύτας σημαίας τῆς θρησκείας καὶ τῆς ἐλευθερίας, θέλομεν θέσει σήμερον περιορισμοὺς ἐλευθερίας εἰς τὸ Σύνταγμα ; Τί θέλουσιν εἰπεῖ οἱ μεταγενέστεροι δι' ἡμᾶς, ὅταν ἴδωσι τὸ τοιοῦτον Σύνταγμα ; Ὅτι ὁ λαὸς εἶναι τεθλιμμένος διὰ τὰς καταχρήσεις, εἶναι βέβαιον, ἀλλὰ τὰ γενναῖα αἰσθήματα αὐτοῦ τὰ γνωρίζομεν πάντες. Καὶ ἄλλοτε εἴδομεν αὐτὸν πεινῶντα καὶ γυμνητεύοντα, ἀλλ' ὅμως ἅμα ἠκούετο λόγος περὶ κινδύνου καὶ ἐλευθερίας τῆς πατρίδος ὥρμουσε πάλιν ἀκαθέκτως εἰς τοὺς πολέμους. Τοιοῦτος ἦτο καὶ εἶναι ὁ Ἑλ-

ληνικὸς λαός, καὶ διὰ τοῦτο διεπράχθη τὸ μέγα τῆς Ἑλληνικῆς δόξης ἔργον. Αἱ σημεριναὶ συζητήσεις περιστρέφονται εἰς σφαλερὸν κύκλον, καὶ τοῦτο ἐπιμαρτυρεῖ ἡ πληθὺς τῶν παρουσιασθεισῶν τροπολογιῶν. Ἠξεύρομεν πόσους κατοίκους ἔχομεν ἐντὸς τοῦ Βασιλείου τῆς Ἑλλάδος· αἱ κατὰ τὴν Τουρκίαν Ἑλληνικαὶ πρεσβεῖαι ἔχουσι πόνους καὶ μόχθους καθ' ἑκάστην εἰς τὸ νὰ προστατεύωσι τοὺς Ἕλληνας ὁμοθρήσκους. Ἀλλὰ τοῦ λοιποῦ πῶς θέλουσι δυνηθῆ νὰ ὑπερασπίσωσιν αὐτούς, τῶν ὁποίων τὰ πολιτικὰ δικαιώματα ἀμφισβητοῦνται, οἵτινες δὲν κρίνονται πλέον Ἕλληνες ; Ἀλλ' ἡ Ἑλληνικὴ Συνέλευσις δὲν θέλει καταντήσει ποτὲ εἰς τοῦτο. Διατὶ λοιπὸν νὰ κατατρίβωμεν εἰς μάτην τὸν πολύτιμον χρόνον ; Οἱ ἐντολεῖς ἡμῶν περιμένουσι τὸ Σύνταγμα νὰ ἴδωσιν. Οἱ δὲ ἐκτὸς ἡμῶν λαοὶ ἀτενίζουσι πρὸς ἡμᾶς τὰ ὄμματα, διὰ νὰ μάθωσι τὸ περὶ αὐτῶν φρόνημά τους· λυπηρὸν λοιπὸν τὸ νὰ διατρίβωμεν εἰς γενεαλογίας. Τὴν κατάχρησιν πρέπει νὰ προσβάλωμεν καὶ νὰ ἀποσκορακίσωμεν διὰ τὸ μέλλον, ἀλλ' εἰς τὸ Σύνταγμα δὲν πρέπει νὰ τεθῶσι στοιχεῖα παθῶν καὶ διαιρέσεων. Καταχρήσεις ἔγιναν ἐπὶ δεκαετίαν, ἀλλ' αὐταὶ αὗται προεκάλεσαν τὴν παῦσιν των κατ' ἐκείνην τὴν ἡμέραν, καθ' ἣν παιανιζούσης τῆς μουσικῆς, μετέστη τὸ ἔθνος εἰς τὴν ἐθνικὴν ὁδόν. Ἡ Κυβέρνησις τοῦ λοιποῦ θέλει σύγκειται ἐξ ὑμῶν αὐτῶν· ὑπουργεῖα ἐξ ὑμῶν, Βουλευταὶ καὶ Γερουσιασταὶ ἐξ ὑμῶν. Δὲν εἶναι φόβος λοιπὸν μήπως συμβῶσι τοῦ λοιποῦ αἱ αὐταὶ καταχρήσεις. καὶ ἐὰν τυχὸν συμβῇ κατάχρησίς τις, ἡ Βουλὴ ἀμέσως ἐνίσταται, καὶ φέρει τὴν κατάπαυσίν της. Ἀλλ' ὅμως ἱκανοποίησίς τις εἶναι καλὸν νὰ δοθῇ καὶ σήμερον, πλὴν ἂς γίνῃ αὕτη διὰ ψηφίσματος, κελεύοντος τὴν ἐκκάθαρσιν τῆς ὑπαλληλίας, χωρὶς νὰ τεθῇ τι περὶ τούτου εἰς τὸ Σύνταγμα, τὸ ὁποῖον πρέπει, ἁγνὸν τῶν τοιούτων κηλίδων, νὰ μὴ περιέχῃ, εἰμὴ γενικῶς τὰ τοῦ πολίτου Ἕλληνος δικαιώματα· αὕτη εἶναι ἡ γνώμη μου, τὴν ὁποίαν νομίζω σύμφωνον μὲ τὸν ὅρκον, τὸν ὁποῖον ἔδωκα, μὲ τὰ αἰσθήματά μου, μὲ τὰς ἐπιθυμίας τῶν ὁμοδόξων χριστιανῶν καὶ Ἑλλήνων, μὲ τὰς προσδοκίας τῶν ξένων δυνάμεων, καὶ μὲ τὸ μέλλον τῆς Ἑλλάδος».

Ὁ Κωλέττης κατήγαγε πράγματι ἀληθῆ θρίαμβον διὰ τῆς ἀγορεύσεώς του αὐτῆς κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην, «τὴν ὡραιοτέραν τῆς ζωῆς του» ὡς τὴν ἐχαρακτήριζεν ὁ ἴδιος. Ὁ δὲ Γ. Τερτσέτης, ὁ ὁποῖος παρευρίσκετο εἰς τὴν συνεδρίασιν ἐκείνην καὶ τὸν ἤκουσεν, ἔγραψε τὰ ἑξῆς : «. . . Κατὰ τὴν ὁμιλίαν του ὁ Κωλέττης μὲ εὐγλωττίαν ἀνδρὸς ἀρχαίου Ἕλληνος ἢ Ρωμαίου ρήτορος ὡμίλησε περὶ πατρίδος καὶ ἐθνικῆς τιμῆς καὶ δόξης. Ἤμουν ἕνας ἐκ τῶν ἀκροατῶν του. Δὲν παίρναμε την ἀναπνοήν μας διὰ νὰ τὸν ἀκούσωμεν καὶ ἐξεμυστήρευσεν εἰς

τὸ ἀκροατήριόν του τὸ ὡραιότερον προνόμιον τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου, τὴν ἔνθεον ἔμπνευσιν...».

Μετὰ τὸ τέλος τῆς ὁμιλίας του ὁ Κωλέττης, ὁ ὁποῖος εἶχε συγκινήσει καὶ ἐνθουσιάσει τὸ ἀκροατήριόν του, ἐχειροκροτήθη ζωηρῶς ἀπὸ τοὺς περισσοτέρους τῶν πληρεξουσίων. Τὰ πράγματα ἀρχικῶς θὰ ἐνόμιζέ τις ὅτι μετεστράφησαν. Ἀλλ' ὅταν ἐκόπασεν ὁ ἐνθουσιασμός, οἱ «αὐτοχθονισταὶ» ἐπανῆλθον δριμύτεροι εἰς τὴν σκληράν των ἀπόφασιν τῆς διαιρέσεως τῶν Ἑλλήνων. Καὶ δὲν ἀνεγράφη μὲν εἰς τὸ Σύνταγμα σχετικὴ διάταξις, ἀλλὰ κατώρθωσαν λόγῳ τῆς πλειοψηφίας τὴν ὁποίαν εἶχον, νὰ ἐγκριθῇ τὸ Β' ψήφισμα της Ἐθνοσυνελεύσεως, κατὰ τὸ ὁποῖον ἐθεωρήθησαν ὡς «ἰθαγενεῖς» ἔχοντες τὰ προσόντα τοῦ πολίτου μόνον «οἱ μέχρι τέλους τοῦ 1827 ἀγωνισθέντες ἐν Ἑλλάδι καὶ διαμείναντες ἐν αὐτῇ μέχρι τοῦ αὐτοῦ ἔτους, πρὸς δὲ καὶ οἱ λαβόντες στρατιωτικῶς καὶ ἀποδεδειγμένως μέρος εἰς τὰς μετὰ ταῦτα, ἤτοι μέχρι τοῦ 1829, κατὰ ξηρὰν καὶ θάλασσαν γενομένας μάχας».[1]

Ὅλοι οἱ ἄλλοι ἀπεκλείοντο καὶ ἐπαύοντο ὅσοι κατεῖχον θέσεις καὶ μὴ ἔχοντες τὰ προβλεπόμενα ὑπὸ τοῦ ψηφίσματος προσόντα. Ὄντως μετά τινας ἡμέρας ἤρχισαν ὁμαδικαὶ ἀπολύσεις ἀπὸ τὰς δημοσίας ὑπηρεσίας ὅλων τῶν ἑτεροχθόνων. Μεταξὺ αὐτῶν ἦσαν ὁ Εἰσαγγελεὺς τοῦ Ἀρείου Πάγου Δ. Σοῦτσος, οἱ Ἀρεοπαγῖται Κρασσᾶς καὶ Λεονταράκης, ὁ Πρόεδρος Ἐφετῶν, ἀρκετοὶ ἐφέται, διπλωματικοὶ ὑπάλληλοι, ὡς καὶ πολλοὶ διευθυνταὶ καὶ τμηματάρχαι ὑπουργείων. Εἰς τὸν κατάλογον τῶν ἀπολυθέντων τμηματαρχῶν τοῦ ὑπουργείου Δικαιοσύνης ὑπῆρχε καὶ τὸ ὄνομα τοῦ Κωνσταντίνου Παπαρρηγοπούλου, τοῦ μετέπειτα μεγάλου ἱστορικοῦ τοῦ Ἔθνους.

Ἀλλ' αἱ συνέπειαι τοῦ ψηφίσματος ἐκείνου δὲν περιωρίζοντο εἰς τὰς ἐνεργηθείσας ἀπολύσεις. Ὑπῆρξαν περισσότερον ὀδυνηραί. Ἐδημιούργησαν ἕνα ψυχολογικὸν χάσμα μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων, οἱ ὁποῖοι κατῴκουν εἰς τὴν ἀπελευθερωθεῖσαν χώραν καὶ ἐκείνων, οἱ ὁποῖοι παρέμενον εἰς τὰς ὑπὸ τὸν τουρκικὸν ζυγὸν Ἑλληνικὰς περιοχάς. Καὶ αὐτὴ ἡ φοβερὰ διάκρισις διετηρήθη ἀτυχῶς ἐπὶ πολλὰς δεκαετηρίδας, πρὸς ζημίαν πάντοτε τῶν ἐθνικῶν συμφερόντων.

Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΩΝ ΥΠΟΣΧΕΣΕΩΝ

Μετὰ τὴν παραίτησιν τῆς Κυβερνήσεως Ἀλ. Μαυροκορδάτου, τὴν 6ην Αὐγούστου τοῦ 1844, ὁ Ὄθων ἐκάλεσε τὸν Κωλέττην καὶ τοῦ ἀνέθεσε τὴν πρωθυπουργίαν. Ὁ Ἠπειρώτης πολιτικὸς ἦτο τότε εἰς ἡλικίαν

1. Πρακτικὰ Ἐθνοσυνελεύσεως Γ' Σεπτεμβρίου 1843 σ. 721.

71 ετών, άλλ' άρκετά θαλερός, διά ν' άποδυθῇ εἰς νέους άγώνας. Κατήρτισε «συμμαχικὴν» Κυβέρνησιν, ἀπὸ τὸ γαλλικὸν κόμμα, τοῦ ὁποίου ἡγεῖτο ὁ ἴδιος, καὶ ἀπὸ τὸ ρωσικόν, τοῦ ὁποίου ἡγεῖτο ὁ Α. Μεταξᾶς. Ἐθεώρησε δὲ σκόπιμον νὰ κρατήσῃ δι' ἑαυτὸν καὶ τὰ ὑπουργεῖα Ἐσωτερικῶν, Ἐξωτερικῶν καὶ Παιδείας. Τὴν ἐπομένην τῆς ὁρκωμοσίας του ἀπηύθυνε προκήρυξιν πρὸς τὸν Ἑλληνικὸν λαόν, τῆς ὁποίας τὸ περιεχόμενον ἐκρίθη ὡς λίαν φιλειρηνικὸν καὶ συντηρητικόν.

Ἐν αὐτῇ διετυποῦντο αἱ βασικαὶ ἀρχαὶ τοῦ προγράμματός του ὡς ἑξῆς:

«Αἱ περιστάσεις τοῦ τόπου, ἐτόνιζεν ὁ Κωλέττης, εἶναι δειναί, εἶναι κρίσιμοι, ἀλλὰ θαρροῦντες εἰς τὴν θείαν Πρόνοιαν, ἥτις ἀείποτε μᾶς ἐξέτεινε χεῖρα ἀρωγόν, θαρροῦντες εἰς τὸν πατριωτισμόν, τὸν ὁποῖον καὶ εἰς τὴν ἐποχὴν ταύτην ἐδείξατε, θαρροῦντες τέλος πάντων εἰς τὸν φιλόνομον χαρακτῆρα τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ καὶ εἰς τὴν ὁποίαν ἔχει τάσιν πρὸς τὴν εἰρηνικὴν ἀνάπτυξιν καὶ πρόοδον τῆς κοινωνίας ἀπεδέχθημεν τὴν βασιλικὴν ἐντολήν. Σκοπὸν πλάγιον μηδένα ἔχοντες ἐξηγούμεθα θαρραλέως καὶ εἰλικρινῶς τὸν ὁποῖον μέλλομεν νὰ τρέξωμεν δρόμον. Ἀποστρεφόμεθα τὴν ἀποκλειστικότητα. Δικαιοσύνη καὶ ἀμεροληψία εἶναι τὸ σύνθημά μας. Ἀκρίβεια θρησκευτικὴ εἰς τὴν ἐφαρμογὴν τοῦ πολυτίμου Συντάγματός μας καὶ τῶν ἐν ἰσχύϊ νόμων. Προτίμησις θυσιῶν, ἀγώνων, ἀμέμπτου διαγωγῆς συνάμα καὶ ἱκανότητος εἰς τὰς δημοσίας θέσεις. Βράβευσις τῆς ἀρετῆς καὶ καταδίωξις τῆς κακίας. Οἰκονομία ὅσον ἐνδέχεται αὐστηρὰ εἰς τὰ πάντα. Ἔχοντες εἰς τὸ φρόνημα ἡμῶν ταῦτα καὶ αἴσθημα βοηθὸν τὴν ἐμπιστοσύνην τοῦ Βασιλέως καὶ ἐνίσχυσιν τὴν ὁμόνοιαν καὶ τὴν συνδρομήν σας, ἐστὲ βέβαιοι συμπολῖται, ὅτι μὲ τὴν βοήθειαν τοῦ Ὑψίστου, θέλομεν καταβάλει πᾶσαν προσπάθειαν ὑπὲρ τῆς κοινῆς εὐημερίας σας, ἔχοντες πάντοτε ὡς προσφιλέστατον καὶ οὐσιωδέστατον ἀντικείμενον τῶν πράξεών μας τὴν λαμπρότητα καὶ ἐνίσχυσιν τοῦ συνταγματικοῦ θρόνου τοῦ σεβαστοῦ ἡμῶν Βασιλέως Ὄθωνος. Πρώτιστον δὲ ἔργον θέλει εἶσθαι ἡ ὅσον ἔνεστι ταχυτέρα ἔναρξις τῶν Βουλῶν ἀπεχουσῶν πάσης ἐπεμβάσεως εἰς τὰς μήπω περαιωθείσας βουλευτικὰς ἐκλογάς».

Αἱ ὑποσχέσεις αἱ ὁποῖαι ἄνευ φειδοῦς ἐδίδοντο διὰ τῆς προκηρύξεως αὐτῆς πρὸς τον λαόν, ὡς συμβαίνει συνήθως, δὲν ἐπρόκειτο κατὰ τὸ μέγιστον μέρος αὐτῶν, ἂν μὴ καθολοκληρίαν, νὰ ἐκπληρωθοῦν ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως τοῦ Ι. Κωλέττη. Ἐπίσης πρέπει νὰ σημειωθῇ ὅτι ὄχι μόνον ἀπὸ ἀπόψεως γραμματικῆς ὑστέρει ἡ προκήρυξις, ἀλλὰ δὲν ἦτο καὶ ἄμοιρος πλείστων σολοικισμῶν. Ὁ Κωλέττης δὲν ἦτο εἰς θέσιν νὰ χειρισθῇ τὴν καθαρεύουσαν, ἐλέγετο δὲ ὅτι ὡμίλει μὲ μεγαλυτέραν εὐχέρειαν τὴν γαλλικὴν γλῶσσαν.

'Εν πάσῃ περιπτώσει γεγονὸς ἦτο ὅτι ἡ πολιτικὴ τῆς Κυβερνήσεώς του ἀπέβλεπεν εἰς τὴν ἐνίσχυσιν τοῦ θρόνου, διότι ἐθεώρει τὸν θεσμὸν τῆς Βασιλείας ἀναγκαῖον διὰ τὴν Ἑλλάδα. Ἐπίσης ἐκαλλιέργησεν εἰς τὰς ψυχὰς τοῦ Ὄθωνος καὶ τῆς Ἀμαλίας τὸ ὄνειρον τῆς μεγάλης Ἰδέας, τῆς ἰδέας τῆς συντόμου ἀπελευθερώσεως τῶν ὑποδούλων Ἑλλήνων. Καὶ ἔκτοτε οἱ Βασιλεῖς ἔγιναν οἱ πλέον φανατικοὶ ὀπαδοὶ καὶ πρωτεργάται τῆς μεγαλοιδεατικῆς πολιτικῆς, ἡ ὁποία ὡς ἔγραψεν ἄγγλος συγγραφεύς, «ἐχαρακτήριζε τὴν βασιλείαν τοῦ Ὄθωνος μὲ τὴν ζωηρὰν καὶ ἐπικίνδυνον λάμψιν της».

ΠΩΣ ΔΙΕΞΗΓΟΝΤΟ ΑΙ ΒΟΥΛΕΥΤΙΚΑΙ ΕΚΛΟΓΑΙ

Κατὰ τὰ τέλη Αὐγούστου διεξήχθησαν ἐκλογαί, αἱ ὁποῖαι κατὰ τὸ ἐπικρατοῦν τότε σύστημα, διήρκεσαν ἀρκετὰς ἡμέρας. Εἰς τὰς ἐκλογὰς ἐκείνας ἦρε πραγματικὸν θρίαμβον ὁ Κωλέττης καθ' ὅλην τὴν χώραν. Αὐτὸς δὲ προσωπικῶς εἰς τὰς Ἀθήνας ἐπὶ 3.000 ψήφων, συνεκέντρωσε τὰς 2.429. Ἀλλ' εἰς τὸν θρίαμβόν του ἐκεῖνον, κατὰ πολὺ συνέβαλε καὶ ὁ τρόπος, κατὰ τὸν ὁποῖον ἐγένοντο αἱ ἐκλογαί. Ὁ Κωλέττης καὶ οἱ φίλοι του ἐχρησιμοποίησαν ὅλα τὰ μέσα: τὴν πειθώ, τὰς ἀπειλάς, τὴν βίαν, τὰς ἀνατροπὰς τῶν καλπῶν καὶ τὴν πλαστογράφησιν τῶν ψηφοδελτίων ἀκόμη, προκειμένου νὰ ἐπιτύχουν τὴν μεγάλην πλειοψηφίαν ποὺ ἐπεδίωκον. Ὁ Κωλέττης συνήθως δὲν εἶχεν ἐνδοιασμοὺς ὡς πρὸς τὰ μέσα τῆς ἐπιτυχίας.

Μίαν χαρακτηριστικὴν εἰκόνα περὶ τοῦ τρόπου, κατὰ τὸν ὁποῖον διεξήχθησαν αἱ ἐκλογαὶ ἐκεῖναι, ἔδωσεν ὁ Ν. Δραγούμης, ὁ ὁποῖος διετέλεσε γενικὸς διευθυντὴς τοῦ ὑπουργείου Ἐσωτερικῶν, γράφων τὰ ἑξῆς εἰς τὰς «Ἀναμνήσεις» του: «Καὶ αὐταὶ αἱ λέξεις ἤλλαξαν σημασίαν. Ἡ μὲν παραβίασις τῶν καλπῶν ὠνομάσθη συστολὴ τῶν σανίδων, αἱ δὲ σαπουνοκασσέλαι καὶ τὰ σακκούλια κάλπαι· ἡ λύμανσις τῶν σφραγίδων τυχαία σύντριψις... καὶ οἱ ἀπόβλητοι τοῦ λαοῦ ἐκλεκτοὶ αὐτοῦ».

Ἀλλὰ καὶ χωρὶς αὐτὰς τὰς μεθόδους ὁ Κωλέττης θὰ ἐκέρδιζε τὰς ἐκλογὰς—μὲ ὀλιγωτέραν πλειοψηφίαν—διότι εἶχε τὸ λαϊκὸν ρεῦμα ὑπὲρ αὐτοῦ.

Ὡς νὰ μὴ τοῦ ἤρκει δὲ ἡ ὀγκώδης πλειοψηφία ποὺ συνεκέντρωσε, δὲν ἐδίστασε, στηριζόμενος εἰς αὐτὴν τὴν πλειοψηφίαν, νὰ ἐκμηδενίσῃ τὴν ὀλίγην δύναμιν τῶν ἀντιπάλων του, ἀκυρώνων μὲ τὰ πλέον αὐθαίρετα κριτήρια τὴν ἐκλογὴν τῶν ὀλίγων βουλευτῶν τῆς ἀντιπολιτεύσεως. Ἐξεδιώχθησαν οὕτω 40 βουλευταὶ τῆς ἀντιπολιτεύσεως, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ ὁ Ἀλ. Μαυροκορδᾶτος, καίτοι εἶχεν ἐκλεγῆ εἰς τρεῖς

εκλογικάς περιφερείας. Τὴν πρᾶξιν ταύτην τοῦ Κωλέττη σχολιάζων ὁ Τρ. Εὐαγγελίδης[1] ἔγραψε τὰ ἑξῆς:

«...Οὕτω λοιπὸν ἀπεδείχθη διὰ χιλιοστὴν φοράν, ὅτι ἡ ενστικτος πρὸς τὸ ελεύθερον κλίσις λαοῦ τινος, δὲν συντελεῖ παντάπασι προς τὴν καρποφόρον τῶν συνταγματικῶν ἐλευθεριῶν καλλιέργειαν, ἐὰν ὁ λαὸς οὗτος δὲν είναι κοινωνικῶς ἀνατεθραμμένος ὡς δεῖ. Τὰ πρακτικὰ τῆς Βουλῆς της πρώτης ἐκείνης περιόδου εἰσὶ μεστὰ παντοίων ἐκλογικῶν παρακρουσμάτων, ἐν οἷς τὸ θράσος ἁνθαμιλλᾶται πρὸς τὸ ψεῦδος καὶ τὸν ἐθνοκτόνον κομματισμόν...».

Η Κυβέρνησις τοῦ Κωλέττη παρέμεινεν ἐπὶ τρία συνεχῆ ἔτη εἰς τὴν Ἀρχήν, λόγω της ἐμπιστοσύνης, τῆς οποίας ἀπελάμβανεν ὁ Ἠπειρώτης πολιτικὸς ἐκ μέρους τοῦ Ὄθωνος, ἀλλὰ καὶ τῆς μεγάλης του εὐφυίας, διὰ τῆς όποιας ἐπετύγχανε νὰ ἐξευρίσκῃ λύσεις εἰς δύσκολα προβλήματα τῆς χώρας. Κατὰ τὸν Οὐΐλιαμ Μύλλερ ἡ μακρὰ πρωθυπουργία τοῦ Κωλέττη «ὠφείλετο καὶ εἰς τὴν δεξιότητα καὶ τὴν εὐστοχίαν, μὲ τὰς όποιας μετεχειρίζετο τοὺς ἀνθρώπους». Ὅσον ἀφορᾶ τὴν εμπιστοσύνην τοῦ Ὄθωνος πρὸς αὐτόν, αὕτη προήρχετο μᾶλλον ἀπὸ τὴν δυσπιστίαν, τὴν όποιαν ἔτρεφεν ὁ Βασιλεὺς πρὸς τὴν Ἀγγλίαν, τῆς οποίας ἐγνώριζε τὴν φιλότουρκον πολιτικήν. Ἐνῶ ὁ Κωλέττης, φίλος τῆς Γαλλίας καὶ τοῦ τότε πρωθυπουργοῦ Γκιζώ, εἶχεν ὑψώσει ὡς σημαίαν τοῦ πολιτικοῦ προγράμματος του τὴν πολιτικὴν τῆς μεγάλης Ἰδέας, ἡ ὁποία περισσότερον παντὸς ἄλλου ἐσαγήνευε τὸν Ὄθωνα. Ἐπίσης καὶ εἷς εἰσέτι λόγος συνηγορῶν ὑπὲρ τῆς ἐμπιστοσύνης τοῦ Βασιλέως πρὸς τὸν Πρωθυπουργόν του ἦτο καὶ τὸ ὅτι ὁ Γκιζώ, τὰς κατευθύνσεις τοῦ οποίου ἠκολούθει τυφλῶς ὁ Κωλέττης, ἦτο κεκηρυγμένος ὑπὲρ τῆς διατηρήσεως τῆς Δυναστείας τοῦ Ὄθωνος, ὁ ὁποῖος ουτω συνέδεε την ἀσφάλειαν τοῦ θρόνου του μὲ τὴν παρουσίαν εἰς τὴν Κυβέρνησιν τοῦ ἀρχηγοῦ τοῦ γαλλικοῦ κόμματος.

Ἐπὶ πλέον ἡ διατήρησις ἐπὶ μακρὸν τῆς ἐξουσίας ὑπὸ τοῦ Κωλέττη ὠφείλετο κατα τὸν Ν. Πατσέλην[2] εἰς «μερικὰ χαρίσματα, ἀπόρροια τῆς ἐπαφῆς του μὲ τὴν πασαλίδικην σχολὴν τῆς πολιτικῆς. Ἦσαν δε ταῦτα: Ψυχραιμία, αταραξία πνεύματος, προσποιητὴ εὐπιστία, οὐδέποτε ὀργιζόμενος, οὐδένα κακολογῶν. Μὲ μειδιάματα ἀπήντα και εἰς ὅσους τοῦ ἐπετίθεντο προσωπικῶς, προσαγορεύων τὸν καθαπτόμενον «αγαπητε» προσθέτων ὅτι, «αγαπητὸν καλῶ τὸν κύριον διότι εἶναι Ἕλλην, ἐμοὶ δὲ αγαπητοὶ εἰσὶ πάντες οἱ Ἕλληνες».

---

1. Τρ. Εὐαγγελίδη: Ἱστορία τοῦ Ὄθωνος. σ. 302.
2. Ν. Πατσέλη: Πολιτικοὶ ἄνδρες τῆς Ἠπείρου. σ. 30.

Καθ' ὅλον το διάστημα τῆς διακυβερνήσεώς του ὁ Ι. Κωλέττης ἤσκησε τὴν ἐξουσίαν μὲ σταθερότητα μέν, ἀλλα και μὲ τὴν μέθοδον τοῦ «πολιτικαντισμοῦ», τὴν οποίαν ἀνήγαγεν εἰς απίθανα ὅρια ὁ ὀξύνους εκεῖνος πολιτικός, ὁ ὁποῖος ἐπίστευεν ὅτι τίποτε δὲν συντελεῖ περισσότερον εἰς τὴν ἑδραίωσιν ἑνὸς πολιτευτοῦ, ὅσον ἡ ἄνευ φειδοῦς διανομὴ ὑποσχέσεων. Ἐφρόνει, δηλαδή, ὅτι ὁ πολιτικὸς ὠφελεῖται ὄχι ὅταν ἐκτελῇ ὅσα ὑπόσχεται, ἀλλ' ὅταν ἐπαρκῶς ὑπόσχεται. «Προσφερομένη θέσις, ἔλεγεν ὁ ἴδιος, κάμνει ἕναν ἀχάριστον καὶ εἴκοσι ἐχθρούς!...». Συνεπῶς κατ' αὐτὸν ὁ πολιτικὸς ὠφελεῖτο μόνον ὅταν ὑπέσχετο καὶ ἐζημιοῦτο ὅταν ἐξετέλει τὰς ὑποσχέσεις του!..

Ο ΤΡΟΠΟΣ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΕΥΕΣΘΑΙ ΤΟΥ ΚΩΛΕΤΤΗ

Παραστατικωτάτην εἰκόνα, τῶν σχετικῶν Κωλεττικῶν μεθόδων παρέχει ὁ Ν. Δραγούμης, ὁ ὁποῖος ἔγραψε τὰ ἑξῆς:[1]

«...Ἐν τῇ παρὰ τὸν ναὸν τοῦ Ὀλυμπίου Διὸς οἰκίᾳ αὐτοῦ ἔβλεπες ἀπὸ βαθέος ὄρθρου σειρὰν ἐξηπλωμένων φουστανελλοφόρων, ἀπὸ τῶν προθύρων, τῶν βαθμίδων τῆς κλίμακος καὶ τῶν προδόμων μέχρι τῆς θύρας τοῦ ὑπουργικοῦ κοιτῶνος. Τοσούτῳ δὲ πυκνὸς ἦν ὁ σωρός, ὥστε ὁ ἀναβαίνων ἢ καταβαίνων ἐταλαντεύετο ποῦ νὰ πατήσῃ. Εἰσερχόμενος δὲ εἰς τὴν αἴθουσαν εὕρισκες τὸν Πρωθυπουργὸν ἐκμυζῶντα ὄρθιον μακρὰν καπνοσύριγγα καὶ μεθ' ὑπομονῆς ἀκροώμενον τὸν ζητοῦντα θέσιν, σύνταξιν, παράσημον ἤ τι τοιοῦτον. Ἀπέτεινε δὲ πρὸς πάντας, σοβαρῶς μὲν κατὰ τὸ εἰωθός, ἱλαρῶς ὅμως τὴν πανομοιότυπον ταύτην ἀπάντησιν: «Ἔχεις δίκαιον ἀγαπητέ. Ἐγὼ γνωρίζω κάλλιστα καὶ τὰς πατρικὰς καὶ τὰς προσωπικάς σου ὑπηρεσίας καὶ τὰ δικαιώματα τῆς οἰκογενειας σου. Ἔσο ἥσυχος. Θὰ λάβω ὑπ' ὄψιν τὴν αιτησίν σου καὶ θὰ σ' εὐχαριστήσω». Σημειωτέον δὲ—συνεχίζει ὁ Δραγούμης—ὅτι πολλάκις, ὁ αἰτῶν οὔτε πατέρα ἔσχεν ὑπηρετήσαντα, οὔτε οἰκογένειαν ἀπαιτήσασαν δικαιώματα. Ἀλλὰ τοσαύτη πειθὼ ἐπέτρεπεν εἰς τὴν βραχεῖαν ἀπόκρισιν τοῦ ὑπουργοῦ, ὥστε πάντες ἀνεχώρουν πιστεύοντες ὅτι τὸ δίπλωμα ἢ τὰ χρήματα ἔκειντο ἀσφαλῆ ἐν τῷ θυλακίῳ ἢ ὅτι τὸ παράσημον ἔστιλβε λαμπρὸν περὶ τὸν τράχηλον ἢ τὸ στῆθος αὐτῶν...».

Καὶ περαιτέρω:

«...Ἐλθέ, εἰπέ μοί ποτε ὁ στρατηγὸς Θ. Γρίβας, ἀφηγεῖται ὁ Δραγούμης, ἐλθὲ νὰ ἴδῃς τί θὰ κάμω αὐτὸν τὸν ψεύτακαν. Εἰκοσάκις μ' ἐγέλασε· θὰ τὸν λούσω πατόκορφα καὶ δὲν θὰ τὸν χαιρετήσω πλέον».

1. Ν. Δραγούμη: Ἱστορικαὶ Ἀναμνήσεις. τ. Β' σ. 123.

Καί, μεστὸς ὀργῆς, εἰσῆλθεν εἰς τὸν θάλαμον τοῦ Πρωθυπουργοῦ. Ὅτε δὲ ἐξῆλθεν, ἰδών με : «Μ' ἐγέλασε πάλιν», ἀνεφώνησεν.

—Τον ὕβρισες δυνατά ; ἠρώτησα ὑπομειδιῶν.

—Μ' ἔπιασε μὲ τὰ γλυκὰ λόγια, ἀπεκρίθη καὶ εἶμαι βέβαιος ὅτι οὔτε λέξιν ἀληθινὴν μὲ εἶπε.

»Καὶ ταῦτα ἐπανελαμβάνοντο καθ' ἑκάστην μέχρι τῆς τρίτης ἢ τετάρτης ὥρας μετὰ μεσημβρίαν, ὅτε μετέβαινεν εἰς τὸ ἐπὶ τῶν Ἐσωτερικῶν ὑπουργεῖον. Ἀλλὰ καὶ ἐνταῦθα περιέμενεν αὐτὸν πλῆθος πολύ· ἐπειδὴ δ' ἔσπευδε πρὸς τὸ γραφεῖον, ὁ μὲν ἔδιδεν ἀναφοράν, ὁ δὲ ἐσφενδόνιζε τινα λέξιν. Ἅμα δὲ εἰσερχόμενος εἰς τὸ δωμάτιον, ὅλως κατάκοπος, διότι καὶ δι' ὅλης σχεδὸν τῆς νυκτὸς ἐγίνετο ὅ,τι καὶ τὴν ἡμέραν, ἔπιπτε μᾶλλον ἢ ἐκάθητο ἐπὶ ἀνακλίντρου· εἰς δὲ τῶν κλητήρων προσέφερεν αὐτῷ καφὲν καὶ τσιμποῦκι καὶ ἕτερος μ' ἐκάλει ἵνα ἐργασθῶ μετὰ τοῦ ὑπουργοῦ. Μόλις ἔβλεπέ με φέροντα σωρείαν ἐγγράφων ἔλεγέ μοι : «Κάθησε καὶ ἀνάγνωθι». Καὶ τὸ μὲν ποτὸν ἔμενεν ἄθικτον ἐπὶ τῆς τραπέζης, ὁ δὲ σωλὴν ἔπιπτεν ἀπὸ τῆς δεξιᾶς καὶ ἐπὶ τῶν βεβαρημένων αὐτοῦ βλεφάρων, ἐπεκάθητο βαθὺς ὕπνος.

»Καὶ κατ' ἀρχὰς μέν, νομίζων ἀναγκαῖον νὰ συζητήσω ὑποθέσεις τινάς, διέκοπτον τὴν ἀνάγνωσιν· ἐκεῖνος δὲ αἰσθανόμενος τὴν διακοπήν : «Ἐξηκολούθει», ὑπεσύριζεν. Ἀλλ' ἀφυπνιζόμενος μετὰ τὸ τέλος τῆς ἀναγνώσεως, ὑπέγραφεν ἀνεξετάστως τὰ ἔγγραφα καί, μετὰ τὴν ὑπογραφήν :

— Φέρε καὶ ἐκεῖνα, ἔλεγέ μοι· διατί ἔβαλες αὐτὰ χωριστά ;

— Διότι πρέπει νὰ ἀκούσετε ἐξυπνος τὸ περιεχόμενον.

»Ἀπέβλεπον δὲ τὰ ἔγγραφα ταῦτα εἰς πρόσωπα περὶ ὧν οὐδεμίαν εὐθύνην ἤθελον ν' ἀναλαμβάνω. Περὶ τὴν συζήτησιν ὅμως νόμων ἢ καὶ ἁπλῶς διοικητικῶν διατάξεων ἦτο πάντῃ ἀνίκανος καὶ διὰ τοῦτο προκειμένων νομοσχεδίων ἐν ταῖς Βουλαῖς, ἀπεφαίνετο σχεδὸν πάντοτε διὰ τῶν ἀορίστων τούτων λέξεων: «ἡ θέσις τῶν πραγμάτων καὶ ἡ φύσις τῶν περιστάσεων ὑπηγόρευσαν τοὺς ὅρους αὐτῶν. . .».

***

Ἡ Βουλὴ πολλάκις ἠγανάκτει διὰ τὴν στάσιν τοῦ Κωλέττη, ὁ ὁποῖος, καίτοι ἐκράτει δι' ἑαυτὸν τρία ἢ τέσσαρα ὑπουργεῖα, σπανίως ἐνεφανίζετο ἐν αὐτῇ. Συνέβαινε δὲ ὄχι μόνον οἱ βουλευταὶ τῆς ἀντιπολιτεύσεως νὰ εἶναι δυσηρεστημένοι ἀπὸ τὴν τακτικήν του αὐτήν, ἀλλὰ καὶ οἱ βουλευταὶ τῆς συμπολιτεύσεως προέβαινον συχνὰ εἰς διαμαρτυρίας καὶ ἐκάκιζον τὴν συμπεριφοράν του ἔναντι των. Ὁ Κωλέττης ὅμως οὐδόλως τοὺς ἐλάμβανεν ὑπ' ὄψιν. Ἐνδιεφέρετο κυρίως νὰ ἔχῃ τὴν ἐμπιστοσύνην τοῦ Βασιλέως. Ὅταν δὲ ἀπέκτα αὐτὴν ἠδια-

φόρει διὰ τὴν ἐμπιστοσύνην τῆς Βουλῆς. Κάποτε ὁ γραμματεὺς τῆς γαλλικῆς πρεσβείας τοῦ ἐξέφρασε τὸν φόβον μήπως ἡ Βουλὴ ἄρη τὴν ἐμπιστοσύνην της ἀπὸ τὴν Κυβέρνησιν. Καὶ ὁ Κωλέττης τοῦ ἀπήντησεν : «Ἀλλ' ἐγὼ δὲν αἴρω τὴν πρὸς αὐτὴν ἐμπιστοσύνην μου».

Ἡ περίοδος κατὰ τὴν ὁποίαν ἐκυβέρνα τὴν Ἑλλάδα ὁ Ἰω. Κωλέττης ἐχαρακτηρίσθη, ἀπὸ ὅλους σχεδὸν τοὺς ἱστορικούς, ὡς περίοδος κομματικῆς φαυλότητος καὶ ἀχαλινώτου φατριασμοῦ. Ἀνώνυμος χρονικογράφος τῆς ἐποχῆς ἔγραψε σχετικῶς τὰ ἑξῆς : «. . . Πάντες οἱ εἰς τὸν οἶκον τοῦ Πρωθυπουργοῦ μεταβαίνοντες ἐλάμβανον ἀναλογικῶς ἐπιχορηγήσεις μικρὰς καὶ ὑποσχέσεις μεγάλας, οὐδὲν δὲ ἐλάμβανον οἱ μακρὰν τῆς φιλίας τοῦ Κωλέττη καὶ τῆς αὐλῆς του εὑρισκόμενοι».

Πλέον ὀξὺς εἰς τοὺς χαρακτηρισμούς του ἐπὶ τῆς γενικωτέρας πολιτικῆς ζωῆς τοῦ Κωλέττη, ὑπῆρξεν ὁ Ἐπ. Μαλαινος[1] ὁ ὁποῖος ἔγραψε τὰ ἑξῆς : «Τὸ παρελθὸν τοῦ Κωλέττη ἦτο σκοτεινόν. Ὑπακούων εἰς προσωπικὸν πάθος ἐξώντωσε τὸν Ὀδυσσέα Ἀνδροῦτσον. Ἐπεδίωξεν εἰς δύο περιστάσεις μετ' ἀνενδότου πείσματος τὸν θάνατον τοῦ μεγάλου ἀρχηγοῦ τῆς Πελοποννήσου, τοῦ Κολοκοτρώνη. Ἦτο ὑπὸ ἠθικὴν ἔποψιν ἀδιάφορος μέχρι κυνισμοῦ. Δὲν ἦτο κἂν ἀνώτερος χρημάτων. Εἰσῆλθεν εἰς τὴν δημοσίαν ζωὴν πτωχὸς καὶ κατῆλθεν εἰς τὸν τάφον πάμπλουτος. Ὅπως ἀποδεικνύουν αἱ ἀγορεύσεις του, ἡ πολιτική του μόρφωσις ἦτο μηδαμινή... Εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ συνταγματικοῦ βίου, τὴν στιγμὴν ἀκριβῶς ποὺ ἐπρόκειτο νὰ διαμορφωθοῦν τὰ πολιτικὰ ἤθη τοῦ τόπου, κατέλαβε τὴν ἐξουσίαν καὶ ἔδωσε τὸ παράδειγμα τῆς φαυλότητος καὶ τῆς ἠθικῆς ἀναισθησίας. Ὑπῆρξε τὸ πρόσωπον τοῦ ἀναλγήτου κομματάρχου, ποὺ θυσιάζει τὰ πάντα εἰς τὸ κόμμα του. Δὲν ἐφείδετο οὔτε τῆς ἐθνικῆς ἀξιοπρεπείας, τὴν ὁποίαν διαρκῶς ἐκακοποίει εἰς τὸ κατῶφλι τῆς γαλλικῆς πρεσβείας. . . Ὁ Κωλέττης τὴν μὲν «μεγάλην Ἰδέαν» ἐχρησιμοποίει διὰ νὰ φενακίζῃ τὰ πλήθη, τὴν δὲ προστασίαν τῆς Γαλλίας, τὴν ὁποίαν ἐξησφάλιζε διὰ παντοίων ἐξευτελισμῶν τοῦ Κράτους, διὰ νὰ νέμεται τὴν ἐξουσίαν. . .».

ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑΙ ΕΞΟΜΟΛΟΓΗΣΕΙΣ ΤΟΥ ΚΩΛΕΤΤΗ

Εἰς τὰς προηγουμένας σελίδας, εἰς τὰς ὁποίας περιελήφθη ἡ σκιαγράφησις τοῦ Ἀλεξάνδρου Μαυροκορδάτου, ἐξετέθησαν αἱ βασικαὶ διαφοραὶ τῶν ἀντιλήψεων, αἱ ὁποῖαι ἐχώριζον τοὺς δύο πολιτικοὺς ἄνδρας. Πολὺ ἐναργέστερον ὅμως καὶ μὲ θαυμαστὴν σαφήνειαν, τὰς ἐξέθεσεν ὁ ἴδιος ὁ Κωλέττης, τὴν ἡμέραν ποὺ διεδέχθη τὸν Μαυροκορ-

1. Ἐπ. Μάλαινου : Ἱστορία τῶν ξενικῶν ἐπεμβάσεων, τ. Α' σ. 44.

δᾶτον εἰς τὴν πρωθυπουργίαν, πρὸς τὸν Ν. Δραγούμην. Οὕτως, ὡς ἀφηγεῖται ὁ Δραγούμης[1], φέρεται ὁ Κωλέττης εἰπὼν πρὸς αὐτὸν τὰ ἑξῆς :

«...Δὲν ἀγνοεῖς, ὅτι ὡς πρὸς τὸ Σύνταγμα φρονῶ, ὅ,τι καὶ ὁ Μαυροκορδᾶτος· ὡς καὶ αὐτός, οὕτω καὶ ἐγὼ νομίζω ὅτι, ἀφοῦ ἅπαξ ἔγινε δεκτόν, πρέπει νὰ ἐφαρμοσθῇ· διαφωνοῦμεν μόνον ὡς πρὸς τὸν τρόπον τῆς ἐφαρμογῆς. Ἐκ τῆς τελευταίας διαγωγῆς τοῦ προκατόχου μου συμπεραίνω, ὅτι διατρίψαντες καὶ οἱ δύο τόσα ἔτη εἰς τὴν Εὐρώπην, αὐτὸς μὲν ἐλησμόνησε τὴν Ἑλλάδα, ἐγὼ δὲ ἐδιδάχθην νὰ ἐννοῶ αὐτὴν κάλλιον ἢ πρότερον. Ὁ Μαυροκορδᾶτος ἐξέλαβε τὴν Ἑλλάδα Εὐρώπην καὶ ἀπόδειξις ἡ σύνταξις τοῦ ὑπουργείου τῆς 30ῆς Μαρτίου. Εἶδες πῶς συνέταξεν αὐτό. Ἔστρεψε τὸ βλέμμα περὶ τὴν αἴθουσαν αὐτοῦ καί, ἰδὼν ἀνθρώπους φοροῦντας βελάδας, ὁμιλοῦντας ἀγγλικὰ καὶ γαλλικὰ εἶπε : «Ἰδοὺ τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος καὶ κατ' αὐτὸ γεννηθήτω τὸ Ὑπουργεῖον μου». Πλήν, ἀγαπητέ, τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος δὲν εἶναι τὸ συνερχόμενον εἰς τὴν αἴθουσαν τοῦ Μαυροκαρδάτου, ἀλλὰ τὸ συνερχόμενον εἰς τὴν τοῦ Κωλέττου· τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος οὔτε βελάδας φορεῖ, οὔτε γαλλικὰ ἢ ἀγγλικὰ ὁμιλεῖ· φορεῖ φουστανέλλας, ὁμιλεῖ ἐνίοτε καὶ ἀλβανικὰ καὶ κουτσοβλάχικα καὶ σώζει τὰ ἤθη τῆς τυραννίας, τὰ ὁποῖα δὲν θὰ ἐξαλειφθῶσι διὰ μιᾶς · διότι, ὅσον καὶ ἂν φωνάζωσιν οἱ λογιώτατοι, τὰ ἔθνη δὲν αὐτοσχεδιάζονται. Ἐκ τούτου λοιπὸν τοῦ ἔθνους, ἐκ τοῦ ἔθνους τῆς αἰθούσης μου, ἔπρεπε νὰ λάβῃ ὑπουργούς. Ἀλλὰ ἐνδέχεται νὰ μ' ἐρωτήσῃς :

— Σύ, Κωλέττη, τί προτιμᾷς ; τὴν αἴθουσάν σου ἢ τὴν αἴθουσαν τοῦ Μαυροκορδάτου ;

— Τὴν αἴθουσαν τοῦ Μαυροκορδάτου, θὰ σὲ ἀποκριθῶ παρευθύς. Τοῦτο εἶπον καὶ εἰς τὴν Γαλλίαν πρὸς πολλοὺς καὶ πρὸς τὸν Ντυβερζιέρ, ὅστις καθ' ὑπαγόρευσίν μου ἔγραψεν ὅτι οἱ περὶ τὸν ἀρχηγὸν τῆς ἀγγλικῆς μερίδος, ἀποτελοῦσιν ὁμάδα διακεκριμένων ἀνδρῶν. Πλὴν ἐρωτῶ καὶ ἐγὼ σέ :

— Τί πρόκειται νὰ κυβερνηθῇ, ἡ ὁμὰς ἢ τὸ ἔθνος ;

»Ἂν πρόκειται νὰ κυβερνηθῇ τὸ ἔθνος, πρέπει νὰ ἔχῃ καὶ κυβέρνησιν ἐθνικήν, ἥτις πρὸ πάντων νὰ μὴ ἀλλάσσῃ συχνὰ πυκνά, ἀλλὰ νὰ διαρκῇ, διότι τὸ διαρκεῖν εἶναι ἴσον πρὸς τὸ κυβερνᾶν. Καί, ἵνα ἡ ἐθνικὴ καὶ μὴ μεταβάλλεται συνεχῶς, πρέπει νὰ ἐξέρχεται ἐκ τῶν σπλάγχνων τοῦ ἔθνους. Μήπως νομίζεις ὅτι δὲν ἔχω καὶ ἐγὼ τὴν ἱκανότητα καὶ τὴν συνείδησιν τοῦ διακρίνειν τὸ καλὸν ἀπὸ τοῦ κακοῦ, τὸν πεπαιδευμένον ἀπὸ τοῦ ἀπαιδεύτου, τὸν τίμιον ἀπὸ τοῦ ἀτίμου ;

1. Ν. Δραγούμη : Ἱστορικαὶ Ἀναμνήσεις, τ. Β' σ. 103.

Ἔχω, κύριε, καὶ τὴν μίαν καὶ τὴν ἄλλην, διότι καὶ πατὴρ χριστιανὸς με ἐγέννησε καὶ ἐπιστήμην ἐσπούδασα καὶ τὴν Εὐρώπην ἐθαύμασα και τὴν ὑπόληψίν μου ἀγαπῶ. Βεβαίως προτιμῶ νὰ ἔχω σέ, τὸν Σιμον, τον Ἀργυρόπουλον καὶ ἄλλους τοιούτους συναδέλφους· πλήν, καὶ φωστῆρες ἐμπειρίας καὶ χρηστότητος ἂν ὑποτεθῆτε, ἔχετε τὴν δύναμιν νὰ ὑποστηρίξετε τὴν κυβέρνησίν μου; Οὔτε μίαν ψῆφον διαθέτετε. Καί, ἂν εἰς ὅλα τὰ συνταγματικὰ κράτη αἱ ἀριθμητικαὶ ψῆφοι εἶναι ἀναγκαῖαι, εἰς τὴν Ἑλλάδα, μὴ ἐκτιμῶσαν ἔτι τὴν προσωπικὴν ἀξίαν, εἶναι ἀπαραίτητοι. Τὴν ἀλήθειαν ταύτην φανερὰν καὶ εἰς τυφλόν, δὲν εἶδον οἱ ἑτερόχθονες λογιώτατοι καὶ διὰ τοῦτο, οὐ μόνον ἐβγάλετε τὰ ματιά σας μὲ τὰς ἰδίας σας χεῖρας, ἀλλὰ καὶ τὴν πατρίδα ἐζημιώσατε. Ὁ ἐπιδέξιος ὅμως κυβερνήτης, μεταχειρίζεται οὕτω πως τὰ στοιχεῖα, ἅτινα δίδει εἰς αὐτὸν ὁ τόπος, ὥστε τὰ μὲν νὰ βελτιώσῃ, τὰ δε ἀνεπίδεκτα βελτιώσεως νὰ συντρίψῃ ἐντός τινων ἐτῶν καὶ τότε νὰ ἔλθετε οἱ διακεκριμένοι ἄνδρες τοῦ Μαυροκορδάτου καὶ νὰ εὐεργετήσητε τὴν πατρίδα. Ἔσο βέβαιος, ἀγαπητέ, ὅτι, ἂν καὶ πάλιν κληθεὶς συγκροτήσῃ ὅμοιον Ὑπουργεῖον καὶ πάλιν θὰ πέσῃ.. ».

Ἐξ ὅλης αὐτῆς τῆς ἀφηγήσεως θὰ ἠδύνατο τις νὰ συμπεράνῃ ὅτι ὁ Κωλέττης ἦτο πολιτικὸς ἀπολύτως προσγειωμένος πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν πραγματικότητα. Καὶ ἴσως ἡ ἐμμονή του εἰς τὴν φουστανέλλαν-ἐνῶ οἱ τῆς ἀντιπάλου παρατάξεως προετίμων τὰ «φράγκικα»—ν' ἀπετέλει συμβολισμὸν τῆς πολιτικῆς του. Μὲ τοιαύτας ἀρχάς, τὰς ὁποίας ἐπρέσβευεν ὁ Κωλέττης καὶ μὲ τὴν ἐν γένει «λαοπλάνον»—θὰ ἔλεγέ τις—τακτικήν του, ἔγινεν ἀφορμὴ νὰ λάβῃ διαστάσεις ἡ πολιτικὴ διαφθορὰ εἰς τον τόπον.

Ἐπ' αὐτοῦ πλέον κατηγορηματικὸς ὑπῆρξεν ὁ Γ. Σ. Φραγκούδης[1] ὁ ὁποῖος ἔγραψε: «...τὸ «ρουσφέτι» ἤρχισε τότε νὰ καλλιεργῆται εἰς μεγάλας ἐκτάσεις, ὥστε νὰ μὴ μείνῃ οὔτε ἱερὸν οὔτε ὅσιον. Οἱ «φίλοι» ἐλάμβανον θέσεις, ἐπιχορηγήσεις, τιμάς, ἢ δὲν ἐπλήρωναν φόρους. Οἱ ἀντίθετοι κατεδιώκοντο... Τὸ χείριστον δέ, ὅτι ὁ Κωλέττης ὑπῆρξεν ὁ εἰσηγητὴς τῆς ὀλεθρίας πολιτικῆς τοῦ ψευδο-πατριωτισμοῦ...».

Ἐν τούτοις ὅμως, κατὰ τὴν τριετῆ διακυβέρνησιν τῆς χώρας ὑπὸ τοῦ Κωλέττη, ἐπετελέσθη καὶ θετικὸν ἔργον.

Προέβη οὗτος εἰς νέαν διοικητικὴν ὀργάνωσιν τοῦ Κράτους καὶ ἐπανέφερε τὸν ἐπὶ Ἀντιβασιλείας νόμον, καθ' ὃν ἡ χώρα διηρεῖτο εἰς 10 νομοὺς καὶ 49 ἐπαρχίας, κατεπολέμησεν ἐπιτυχῶς τὴν ἀνθοῦσαν λῃστείαν, διὰ τῆς ἐξοντώσεως πολλῶν λῃστῶν καὶ διὰ τῆς χορηγήσεως

1. Γ. Σ. Φραγκούδη: Τὸ Ρωμαίϊκο, σ. 37.

αμνηστίας εἰς ὅσους ὑπέσχοντο ὅτι θὰ ἐπανέλθουν εἰς τὸν νόμιμον βίον. Παραλλήλως κατήρτισε τοὺς ὀργανισμοὺς τῶν ὑπουργείων καὶ προέβη εἰς τὴν πλήρη ὀργάνωσιν τῆς Αὐτοκεφάλου Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος. Ἐπίσης κατέθεσεν εἰς τὴν Βουλὴν νομοσχέδια περὶ ἐκτελέσεως δημοσίων ἔργων, μερικὰ τῶν ὁποίων καὶ ἐτέθησαν εἰς ἐφαρμογήν.

Ἡ ἀπόδοσις, βεβαίως, μιᾶς τριετοῦς Κυβερνήσεως ὑπὸ ἄνδρα ἰσχυρόν, δὲν ἦτο ὅσον ἔπρεπε πλουσία. Ἀλλ' ὁ Κωλέττης εἶχεν ἐκτὸς τῆς ἐσωτερικῆς ἀντιπολιτεύσεως ν' ἀντιπαλαίσῃ καὶ μὲ τὴν ἀπροσχημάτιστον πλέον ἐχθρότητα τῆς Ἀγγλίας, ἡ ὁποία τον ἐθεώρει ὄργανον τῆς γαλλικῆς πολιτικῆς. Ὁ ἀνταγωνισμὸς τῶν δύο κρατῶν εἶχε φθάσει εἰς τοιοῦτον σημεῖον ὀξύτητος, ὥστε αἱ σχέσεις μεταξὺ τῶν δύο ἐν Ἀθήναις πρεσβευτῶν εἶχον σχεδὸν τελείως διακοπῆ. Ἀντεπροσώπευον δὲ τὰς δύο Δυνάμεις, δύο δυναμικοὶ καὶ ἱκανοὶ πρεσβευταί: ὁ πρώην πλοίαρχος Λάϊονς τὴν Ἀγγλίαν καὶ ὁ Πισκατόρυ τὴν Γαλλίαν. Καὶ ὁ μὲν Πισκατόρυ κατ' ἐντολὴν τοῦ Γάλλου πρωθυπουργοῦ Γκιζώ, ἐπιστηθίου φίλου τοῦ Κωλέττη, ἔπραττε τὸ πᾶν διὰ νὰ ὑποστηρίξῃ τὸν Ἕλληνα Πρωθυπουργὸν καὶ τὴν πολιτικήν του, ὁ δὲ Λάϊονς, κυριολεκτικῶς μαινόμενος διὰ τὴν πτῶσιν τοῦ Μαυροκορδάτου, σφοδρὸν διεξῆγε κατὰ τοῦ ἀντικαταστάτου του ἀγῶνα. Καὶ τὸ προσφιλὲς ὅπλον τῆς Ἀγγλίας, ὁσάκις ἔβλεπε τὴν ἐν Ἑλλάδι ἐπιρροήν της μειουμένην, ἦτο ἡ ἀπαίτησις διὰ τὴν καταβολὴν τῶν τοκοχρεωλυσίων τοῦ δανείου τῶν 60 ἑκατομμυρίων φράγκων.

Προέβαλλε δὲ καὶ τὴν ἀπειλὴν πρὸς τὸν Κωλέττην—διὰ τῆς διακοινώσεως τῆς 23ης Μαρτίου 1845—ὅτι, ἐὰν δὲν ἤθελον τηρηθῇ αἱ δοθεῖσαι εἰς τὸν Ἄγγλον πρεσβευτὴν ὑποσχέσεις, «ἤθελεν ἀναγκασθῇ ἡ Ἀγγλικὴ Κυβέρνησις νὰ προσφύγῃ εἰς τὰ ἀναγκαῖα ἐκεῖνα μέτρα, διὰ τῶν ὁποίων μόνον ἠδύνατο νὰ ἐπιτευχθῇ ἡ ἐξασφάλισις τῶν συμφερόντων αὐτῆς».

ΤΟ ΕΠΕΙΣΟΔΙΟΝ ΜΟΥΣΟΥΡΟΥ

Τὴν ἀγγλικὴν ἐχθρότητα ὑπεβοήθει διὰ παντὸς τρόπου καὶ ἡ παράταξις τῆς ἀντιπολιτεύσεως, ἡ ὁποία ὄχι μόνον διὰ τοῦ τύπου λυσσωδῶς ἐπετίθετο κατὰ τῆς Κυβερνήσεως, ἀλλὰ καὶ στασιαστικὰ κινήματα ὑπέθαλπε, τὰ ὁποῖα ὅμως ὁ Κωλέττης κατώρθωνε νὰ καταστέλλῃ. Ἀλλὰ καὶ ἡ Τουρκία, γνωρίζουσα τὰς περὶ μεγάλης Ἰδέας ἀντιλήψεις τοῦ Κωλέττη, διετέλει ἐν ἀνησυχίᾳ. Αἱ μεταξὺ τῶν δύο Κρατῶν σχέσεις εἶχον μᾶλλον ψυχρανθῆ. Καὶ ὡς ἀποκορύφωμα τῆς ψυχρότητος, ἦλθε τὸ ἐπεισόδιον Κ. Μουσούρου, τὸ ὁποῖον ἐπὶ πολὺ χρόνον ἐκράτησεν

ἐν διεγέρσει τὴν κοινὴν γνώμην καὶ τὸ ὁποῖον ἐξεμεταλλεύθη ἡ Τουρκία διὰ νὰ ταπεινώσῃ τὴν Ἑλλάδα.

Ὁ Μουσοῦρος ἦτο Ἕλλην, γόνος βυζαντινῆς οἰκογενειας ἐγκατασταθείσης μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, εἰς Κρήτην. Εἶχεν ἀφοσιωθῆ ὅμως ψυχῇ τε καὶ σώματι εἰς τὴν Τουρκίαν, περὶ τὰ τέλη δὲ τοῦ βίου του, ἔλαβε καὶ τὸν τίτλον τοῦ Πασᾶ. Ἦτο ἄνθρωπος μεγάλης μορφώσεως, ἀλλὰ φανατικὸς μισέλλην. Ἤδη οὗτος εἶχε διορισθῆ πρεσβευτὴς τῆς Τουρκίας εἰς τὰς Ἀθήνας.

Τὴν 11ην Ἰανουαρίου τοῦ 1847, ὁ ὑπασπιστὴς τοῦ Ὄθωνος Τσάμης Καρατάσος, εἷς ἐκ τῶν γενναίων αγωνιστῶν τῆς ἐπαναστάσεως ἐν Μακεδονίᾳ, ἐζήτησε θεώρησιν τοῦ διαβατηρίου του, διὰ νὰ μεταβῇ εἰς Κωνσταντινούπολιν. Ὁ Μουσοῦρος ὅμως τοῦ ἀπήντησεν ὅτι δὲν ἠδύνατο νὰ τοῦ ἐπικυρώσῃ τὸ διαβατήριον, διότι τὸ ὄνομά του περιείχετο εἰς τὸν κατάλογον τῶν προσώπων, εἰς τὰ ὁποια δὲν ἐπετρέπετο ἡ μετάβασις εἰς τὴν Τουρκίαν, ἐπειδὴ εἶχον ἀναμιχθῆ εἰς τὴν ἀπόπειραν ἐπαναστατικῆς ἐξεγέρσεως κατὰ τὸ 1841 εἰς τὸ Ἅγιον Ὄρος καὶ τὴν Μακεδονίαν. Τὴν ἐπομένην ὁ Μουσοῦρος, προβλέπων τὴν δημιουργίαν ζητήματος ἐκ τῆς ἀρνήσεώς του, ἔσπευσεν εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Κωλέττη διὰ νὰ παράσχῃ ἐξηγήσεις. Δὲν εὗρεν ὅμως ἐκεῖ τὸν Πρωθυπουργὸν καὶ διὰ τοῦτο ἔστειλε τὸν γραμματέα του, ὁ ὁποῖος κατώρθωσε νὰ τὸν συναντήσῃ καὶ νὰ τοῦ διαβιβάσῃ τὰς ἀναγκαίας ἐξηγήσεις, προσθέσας ὅτι θὰ ἐζητεῖτο ἡ ἔγκρισις τῆς Τουρκικῆς Κυβερνήσεως διὰ τὴν περίπτωσιν ἐκεινην. Ὁ Καρατάσος ὅμως εἶχεν ἐν τῷ μεταξὺ καταστήσει γνωστὴν εἰς τὸν Βασιλέα τὴν ἄρνησιν τοῦ Τούρκου πρεσβευτοῦ. Ἀλλ' ὁ Κωλέττης, ἴσως ἐκ λόγων σκοπιμότητος, δὲν ἔσπευσε νὰ ἐνημερώσῃ τὸν Βασιλέα μὲ τὸ ἐν συνεχείᾳ διάβημα τοῦ Μουσούρου. Ὁ Ὄθων διατελῶν ἐν ἀγνοίᾳ τούτου καὶ ὠργισμένος ἐκ τῆς συμπεριφορᾶς τοῦ πρεσβευτοῦ, κατὰ τὸν χορὸν τῶν Ἀνακτόρων τῆς ἐπομένης 13ης Ἰανουαρίου, εἰς τὸν ὁποῖον εἶχε κληθῆ καὶ παρίστατο καὶ ὁ Μουσοῦρος, ἐπλησίασεν αὐτὸν καὶ τοῦ εἶπε γαλλιστί :

— Ἤλπιζα, Κύριε, ὅτι ὁ Βασιλεὺς τῆς Ἑλλάδος ἦτο ἄξιος μεγαλυτέρου σεβασμοῦ ἐκ μέρους ὑμῶν. Καὶ τοῦ ἔστρεψε τὰ νῶτα.

Τὴν ἰδίαν προσβολὴν ἔκαμεν εἰς τὸν Τοῦρκον πρεσβευτὴν καὶ ἡ Βασίλισσα Ἀμαλία, ἡ ὁποία συνώδευε τὸν Ὄθωνα. Κατόπιν τούτου ὁ Μουσοῦρος, ζητήσας τὴν συμβουλὴν καὶ τοῦ παρισταμένου Ἄγγλου πρεσβευτοῦ Λάιονς, ὡς πρυτάνεως τοῦ διπλωματικοῦ σώματος, ἀπεχώρησε τοῦ ἀνακτορικοῦ χοροῦ μὲ ὅλους τοὺς ἀνωτέρους ὑπαλλήλους τῆς πρεσβείας του.

Ἐπηκολούθησεν ανταλλαγὴ διακοινώσεων καὶ ἐπίδοσις τελεσιγράφων πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν Κυβέρνησιν, διὰ τῶν ὁποιων ἡ Τουρκία

ἠξίου ὅπως ἐντὸς τριῶν ἡμερῶν ὁ Κωλέττης μεταβῇ αὐτοπροσώπως εἰς τὴν τουρκικὴν πρεσβείαν καὶ ἐκφράση τὴν λύπην του διὰ τὸ ἐπεισόδιον. Ὁ Κωλέττης ὅμως ἠρνήθη. Κατόπιν τούτο ὁ Κ. Μουσοῦρος ἀνεκλήθη εἰς Κωνσταντινούπολιν. Ἐν συνεχείᾳ τὴν 3ην Μαρτίου, μετὰ τὸ ναυάγιον τῶν συνδιαλλακτικῶν προσπαθειῶν ποὺ κατέβαλεν ἡ Γαλλία πρὸς λύσιν της διαφορᾶς, ἀνεχώρει καὶ ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει πρεσβευτὴς της Ἑλλάδος Ἀργυρόπουλος. Αἱ διπλωματικαὶ σχέσεις τῶν δύο χωρῶν διεκόπησαν.

Ἐν προκειμένῳ εἶναι χαρακτηριστικὴ μία φράσις τοῦ Μέττερνιχ, ἡ ὁποία περιλαμβάνεται εἰς ἀνέκδοτον ἔγγραφον τούτου πρὸς τὸν ἐν Ἀθήναις Αὐστριακὸν διπλωμάτην [1]: «...Ἡ ὑπόθεσις τοῦ ἀποχωρήσαντος ἐξ Ἑλλάδος πρεσβευτοῦ της Τουρκίας Μουσούρου εἶναι πολιτικὸν παίγνιον της Ἀγγλίας. Αὐτουργὸς της ὑποθέσεως πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὁ Λάϊονς, ὅστις ἐνήργησε κατ' ἐντολὴν τοῦ Πάλμερστον». Τὸ ἐπεισόδιον Μουσούρου κατέστη πράγματι τὸ κύριον θέμα, τὸ ὁποῖον ἀπησχόλει ἐπὶ μῆνας τὴν ἑλληνικὴν κοινὴν γνώμην καὶ τὸν τύπον, τὸ ἐξεμεταλλεύθη δὲ καὶ ἡ ἀντιπολίτευσις, ἡ ὁποία ἐνέτεινε τὸν ἀγῶνα της ἐναντίον τοῦ Κωλέττη, ὁ ὁποῖος προέβη εἰς ἀνασχηματισμὸν της Κυβερνήσεώς του καὶ μετά τινα χρόνον, τὴν 14ην Ἀπριλίου 1847, ἀνεκοίνωσεν εἰς τὴν Βουλὴν τὸ διάταγμα της διαλύσεώς της.

Ὁ Κωλέττης ἐτήρησε, φαινομενικῶς τοὐλάχιστον, ἀξιοπρεπεστάτην στάσιν καὶ σύμφωνον μὲ τὸ ἐθνικὸν αἴσθημα εἰς τὴν περίπτωσιν τοῦ ἐπεισοδίου μὲ τὸν Μουσοῦρον. Ἀντιμετώπισε τὸ ζήτημα μὲ απάθειαν καὶ ψυχραιμίαν καὶ δὲν ἐνέδωσεν εἰς τὰς συστάσεις τῶν ξένων πρεσβευτῶν, οἱ ὁποῖοι ἐπεδίωκον τὴν λύσιν του διὰ τῆς ταπεινώσεως τοῦ Ἕλληνος Πρωθυπουργοῦ ἔναντι τοῦ Τούρκου διπλωμάτου. Τὴν λύσιν αὐτὴν κυρίως ἐπεδίωκεν ἡ Ἀγγλία διὰ τοῦ Λάϊονς, ἀλλ' ὁ Κωλέττης τὴν ἀπέρριψεν ἀποβλέπων ὅπως ἱκανοποιήσῃ τοιουτοτρόπως τὸ κοινὸν αἴσθημα, διὰ νὰ καρπωθῇ πολιτικὰ ὀφέλη.

Αἱ νέαι ἐκλογαὶ ὡρίσθησαν διὰ τὸν Ἰούλιον. Ἐν τῷ μεταξὺ ὅμως, ἡ θέσις τοῦ Κωλέττη καθίστατο δυσχερεστέρα. Καὶ τοῦτο διότι ἡ Ἀγγλία ἐπέδιδεν ἀλλεπαλλήλους διακοινώσεις, ζητοῦσα τὰ τοκοχρεωλύσια τοῦ δανείου, ἐνῷ ὁ Θ. Γρίβας καὶ ὁ Κριεζώτης, πρώην φίλοι τοῦ Κωλέττη, παραιτηθέντες ἀπὸ τὰς στρατιωτικάς των θέσεις, ἐτάχθησαν μὲ τὴν ἀντιπολίτευσιν καὶ συγχρόνως ἐνήργησαν σοβαρὰς στάσεις, ὁ μὲν εἰς Ἀκαρνανίαν, ὁ δὲ εἰς Χαλκίδα. Ὁ Κωλέττης ὅμως ἐπέτυχεν ἐντὸς μικροῦ χρονικοῦ διαστήματος νὰ καταστείλῃ ἀμφοτέρας τὰς στάσεις.

Ὑπὸ τοιαύτας συνθήκας διεξήχθησαν αἱ ἐκλογαί, κατὰ τὰς ὁποίας

1. Κρατικὰ Ἀρχεῖα τῆς Βιέννης. τ. Ἑλλὰς φ. 114.

ἐχρησιμοποιήθησαν καὶ πάλιν πιεστικαὶ μέθοδοι ἐκ μέρους τῶν κυβερνώντων. Ἀπέληξαν δὲ εἰς πανηγυρικὸν θρίαμβον τοῦ Κωλέττη, ὁ ὁποῖος καὶ χωρὶς τὴν χρῆσιν νοθείας, ὁπωσδήποτε θὰ ἐκέρδιζε τὰς ἐκλογάς. Διότι ὁ Ἕλλην Πρωθυπουργός, λόγω τῆς στάσεώς του εἰς τὸ ἐπεισόδιον Μουσούρου, εἶχεν ἀποκτήσει μεγίστην δημοτικότητα παρὰ τῷ λαῷ.

«Ο ΘΕΟΣ ΣΥΜΜΕΤΕΧΕΙ ΤΗΣ ΘΛΙΨΕΩΣ ΗΜΩΝ»

Ἀλλ' ὁ Ι. Κωλέττης δὲν ἔζησε διὰ νὰ χαρῇ τὸν νέον του θρίαμβον. Ὀλίγον μετὰ τὴν σύγκλησιν τῆς Βουλῆς κατέπεσε κλινήρης, προσβληθεὶς ἀπὸ κρίσιν νεφρίτιδος, ἀπὸ τὴν ὁποίαν ἔπασχεν ἀπὸ δεκαμήνου. Κατὰ τὴν δεκατετραήμερον διάρκειαν τῆς ἀσθενείας του, ὁ Κωλέττης ἔγινεν ἀντικείμενον συγκινητικῶν ἐκδηλώσεων. Καθημερινῶς τὸν ἐπεσκέπτοντο οἱ Βασιλεῖς καὶ αἱ ἐπιφανεῖς προσωπικότητες τοῦ Ἔθνους, ἐνῷ πλήθη λαοῦ διήρχοντο ἀπὸ τὸν οἶκον του, παρὰ τὰς Στήλας τοῦ Ὀλυμπίου Διός, διὰ νὰ πληροφορηθοῦν τὴν πορείαν τῆς ἀσθενείας του. Παρὰ τὴν κρίσιμον κατάστασίν του καὶ ἐνῷ ἐβάδιζε πρὸς τὸν θάνατον, συνωμίλει πάντοτε μὲ τοὺς ἐπισκέπτας του διὰ τὸ μέλλον τῆς Ἑλλάδος, διὰ τὰς τύχας τοῦ ὑποδούλου Ἑλληνισμοῦ καὶ διὰ τὴν πραγμάτωσιν τῶν ἐθνικῶν ἰδεωδῶν. Τὴν νύκτα τῆς 31ης Αὐγούστου πρὸς τὴν 1ην Σεπτεμβρίου, καταληφθεὶς ὑπὸ ὑψηλοῦ πυρετοῦ, ἐξέπνευσε, τραγουδῶν μὲ ὅσην τοῦ εἶχεν ἀπομείνει φωνήν, ἕνα ἠπειρωτικὸν ᾆσμα. Δι' ὃ καὶ ὁ χρονικογράφος τῆς ἐποχῆς ἔγραψεν :

«...Ἔκλεισε τὰ μάτια του μὲ τὸ ὅραμα τῆς μεγάλης Ἰδέας, ἐνῷ μέσα στὸ παραλήρημα τοῦ πυρετοῦ, τὰ χείλη του σιγόψαλαν ἀργά, ξεψυχισμένα, ἕνα τραγοῦδι κλέφτικο, τραγοῦδι τῆς Ἠπείρου».

Ὁ θάνατος τοῦ Ι. Κωλέττη ἐβύθισεν εἰς πένθος ὅλην τὴν Ἑλλάδα καὶ ὅμως οἱ ὀπαδοὶ τῆς ἀντιπολιτεύσεως δὲν τὸν ἐσεβάσθησαν οὔτε καὶ νεκρόν. Τὸν ἐθρήνησαν δὲ περισσότερον οἱ ὑπόδουλοι Ἕλληνες, ὑπὲρ τῶν ὁποίων ἐπιστεύετο ὅτι ἐπεδείκνυε ζωηρὸν ἐνδιαφέρον. Τὸν ἔκλαυσαν ἀκόμη καὶ οἱ Ἀλβανοί, οἱ ὁποῖοι τὸν ἠγάπων καὶ μὲ τοὺς ὁποίους εἶχε συνεργασθῆ διὰ τὴν ἀποτίναξιν τοῦ ὀθωμανικοῦ ζυγοῦ.

Περισσότερον ἀπὸ ὅλους, ὅμως, ἔκλαυσε τὸν Κωλέττην ὁ Βασιλεὺς Ὄθων, ὁ ὁποῖος εἰς τὸ πρόσωπόν του ἔχασε τὸν πιστότερον παραστάτην τοῦ θρόνου του. Ὁ Βασιλεύς, πράγματι, ἐξετίμα ἰδιαιτέρως τὸν Ἠπειρώτην πολιτικόν.

Εἶναι χαρακτηριστικὸν τὸ ἑξῆς ἀπόσπασμα ἀπὸ ἐπίσημον ἔκθεσιν[1] συνταχθεῖσαν ὑπὸ τοῦ ἐν Ἀθήναις Γάλλου πρεσβευτοῦ Πισκα-

---

1. Ὑπουργεῖον Ἐξωτερικῶν τῆς Γαλλίας : Διπλωματικὰ Ἀρχεῖα, τ. 45, φ. 287.

τόρυ πρὸς τὸν Πρωθυπουργὸν Γκιζώ, καὶ ἀναφερομένην εἰς τὰς τελευταίας πρὸ τοῦ θανάτου στιγμὰς τοῦ Κωλέττη :

«...Ὁ Κωλέττης πνέει τὰ λοίσθια. Εἰς ἐκεῖνον ὅστις θὰ παρευρεθῇ εἰς τὰς τελευταίας στιγμὰς τῆς ζωῆς του, ὁ θάνατος τοῦ ἀνδρὸς θ' ἀποτελῇ μέρος τῆς δόξης τοῦ ἀγαθοῦ τούτου καὶ μεγάλου πολίτου. Οὐδὲν ἀπώλεσεν ἐκ τῆς δυνάμεως καὶ τῆς ἠρεμίας του. Ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τῆς ἀσθενείας συνεζήτει περὶ αὐτῆς καὶ ἐθεώρει ταύτην ἀνίατον. Ἂν καὶ ἦτο πεπεισμένος ὅτι τὰ φάρμακα δὲν θὰ ἦσαν ἀποτελεσματικά, ἐδέχετο ταῦτα ἐκ τῆς χειρὸς τῶν φίλων του. Καθ' ἑκάστην ὁ Βασιλεὺς ἐπεσκέπτετο αὐτόν. Εἴτε διότι ὁ Ἄναξ δὲν εἶχε το θαρρος, είτε διότι δὲν ἐπίστευεν ὅτι ὁ κίνδυνος ἦτο ἐπικείμενος ἡ Α. Μεγαλειότης ἐβράδυνε πολὺ νὰ ζητήσῃ τὰς τελευταίας συμβουλὰς ἀνδρός, οὗ τὴν ἀπώλειαν ᾐσθάνετο βαθύτατα. Χθὲς προσπαθῶν νὰ συγκρατήσῃ τὰ δάκρυά του ἠθέλησε νὰ συνομιλήσῃ διὰ τελευταίαν φοράν. Ὁ Κωλέττης με εκάλεσε —συνεχίζει ὁ Πισκατόρυ ἐν τῇ ἐκθέσει του—νὰ στηρίξω αὐτὸν διὰ νὰ καθήσῃ ἐπὶ τῆς κλίνης του. Ἀλλ' αἱ δυνάμεις εἶχον ἐγκαταλείψει τοῦτον καὶ λαμβάνων τὴν χεῖρα τοῦ Βασιλέως εἶπε : «Μεγαλειότατε, εἶχον πολλὰ νὰ εἴπω εἰς την Ὑμετέραν Μεγαλειότητα. Ἀλλὰ δὲν δύναμαι πλέον νὰ πράξω τοῦτο. Ἴσως ἐπιτρέψῃ ὁ Θεὸς νὰ ἔχω αὔριον πρὸς τοῦτο τὴν δύναμιν». Μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ Βασιλέως στρέψας τοὺς ὀφθαλμοὺς πρὸς ἐμὲ μοῦ εἶπε : «Καὶ εἰς ὑμᾶς φίλε μου εἶχον πολλὰ νὰ εἴπω, ἀλλὰ μοῦ εἶναι ἀδύνατον. Εὐχαριστήσατε τὸν Βασιλέα ἡμῶν καὶ τὴν Βασίλισσαν διὰ τὴν ἀγαθότητα δι' ἧς μὲ ἐτίμησαν. Ὁμιλήσατε περὶ ἐμοῦ εἰς τοὺς ἐν Γαλλίᾳ φίλους μου. Ἀποχαιρετήσατε ἐκ μέρους μου τὸν κ. Γκιζὼ καὶ τὸν κ. Εὐνάρδον. Ἐν τῷ μέτρῳ τοῦ δυνατοῦ ἠκολούθησα τὰς συμβουλὰς αὐτῶν. Πρέπει νὰ εἶναι εὐχαριστημένοι ἀπὸ ἐμέ. Τοῦτο θὰ ηὐχαρίστει ἐμέ. Ἀλλ' ἐγκαταλείπω τὴν χώραν μου πολὺ ἀσθενῆ. Τὸ ἔργον μου δὲν ἐτελείωσε. Διατί ὁ Βασιλεὺς δὲν ἠθέλησε νὰ μὲ ἐκτιμήσῃ πρὸ δώδεκα ἐτῶν ; Σήμερον θὰ ἀπέθνησκον ἥσυχος. Δὲν δύναμαι περισσότερον νὰ ὁμιλήσω. Κατακλίνατέ με πάλιν. Θὰ ἤθελα νὰ κοιμηθῶ...».

Τὴν ἕκτην πρωινὴν τῆς 1ης Σεπτεμβρίου 1847 ὁ Κωλέττης ἔπαυσε νὰ ζῇ.

Τὴν θλῖψιν τοῦ Ἔθνους διηρμήνευσεν ὁ Ὄθων, ὁ ὁποῖος ἐξέδωσεν εὐθὺς μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Κωλέττη τὸ ἑξῆς Βασιλικὸν Διάταγμα :

«Μαθόντες μὲ ἄκραν τῆς ψυχῆς ἡμῶν θλῖψιν τὸν θάνατον τοῦ ὑπὲρ πατρίδος τοσοῦτον ἐνδόξως ἀγωνισθέντος, τοῦ περινουστάτου καὶ εἰς τὸν θρόνον Ἡμῶν πιστοτάτας καὶ ἐξόχους ὑπηρεσίας προσενεγκόντος προέδρου τοῦ Ἡμετέρου Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου καὶ ὑπουργοῦ ἐπὶ τοῦ Βασιλικοῦ Οἴκου καὶ τῶν Ἐξωτερικῶν Ἰωάννου Κωλέττη,

διατάττομεν νὰ πενθοφορήσωσιν ὅλοι οἱ στρατιῶται καὶ πολιτικοὶ ὑπάλληλοι ἐπὶ πέντε ἡμέρας.

»Τὸ Ἡμέτερον Ὑπουργικὸν Συμβούλιον θέλει διατάξει τὰ πρὸς δημοσίευσιν καὶ ἐκτέλεσιν τοῦ παρόντος Διατάγματος».

***

Ἡ κηδεία τοῦ Κωλέττη ὑπῆρξε μεγαλοπρεπής, ἀποτελέσασα πραγματικὸν λαϊκὸν προσκύνημα. Οἱ ὀπαδοί του ἔκλαιον, ὁ δὲ Γάλλος πρεσβευτὴς Πισκατόρυ[1] «ἐθρήνει δίκην παιδός», ὡς ἔγραψαν οἱ χρονικογράφοι τῆς ἐποχῆς. Ὁ Πρωθυπουργὸς τῆς Γαλλίας Γκιζώ, γράφων περὶ τοῦ Κωλέττη, ὀλίγον μετὰ τὸν θάνατόν του, τὸν κατέτασσεν εἰς τὴν χορείαν τῶν μεγάλων ἀνδρῶν τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος. Κατὰ τὴν κηδείαν του ἐξεφώνησαν λόγους καὶ τὸν ἐξύμνησαν οἱ ῥήτορες Νεόφυτος Βάμβας, ἀρχιμανδρίτης, Ῥήγας Παλαμήδης καὶ Παν. Σοῦτσος, ἐπρόκειτο δὲ νὰ ἐκφωνηθῇ καὶ τέταρτος ἐπιτάφιος λόγος ὑπὸ τοῦ Γ. Τερτσέτη, ἀλλὰ λόγῳ τῆς πιπτούσης ῥαγδαίας βροχῆς δὲν κατέστη τοῦτο δυνατόν. Χιλιάδες λαοῦ ἠκολούθησαν τὴν σορὸν τοῦ Κωλέττη μέχρι τοῦ χείλους τοῦ τάφου. Αἱ βρονταὶ δὲ καὶ αἱ ἀστραπαὶ ἀνεμιγνύοντο μὲ τὸν κρότον τῶν ῥιπτομένων τιμητικῶν βολῶν. Τότε ἡ Βασίλισσα Ἀμαλία, ἥτις ἠκολούθησε τὴν ἐκφορὰν μέχρι τοῦ νεκροταφείου, ἠκούσθη λέγουσα τὰ ἑξῆς, ὡς ἀνέγραψεν ὁ Πισκατόρυ:

— Ὁ Θεὸς συμμετέχει τῆς θλίψεως ἡμῶν. Ἀπέθανε πρὸ μικροῦ ἕνας ἄνθρωπος μεγάλης ἀξίας.

Ἐν τούτοις οἱ πολιτικοὶ ἀντίπαλοι τοῦ Κωλέττη καὶ πρὸ τοῦ τάφου του ἀκόμη, δὲν ἀπέκρυπτον τὸν πολιτικὸν φανατισμὸν καὶ τὴν ἐμπάθειαν ποὺ ἔτρεφον δι' αὐτόν, ἔφθασαν δὲ μέχρι τοῦ σημείου νὰ γράψουν τὴν ἐπομένην εἰς τὰς ἐφημερίδας των ὑβριστικὰ ἐναντίον του ἄρθρα ὡς καὶ σατυρικὰ ἐπιγράμματα.

Μεταξὺ ἄλλων ἡ ἐφημερὶς «Αἰὼν» τῆς 6ης Σεπτεμβρίου ἔγραψε τὰ ἑξῆς: «...Προσωπικοὶ καὶ πολιτικοὶ φίλοι τοῦ Κωλέττου οἱ κύριοι Παλαμήδης καὶ Σοῦτσος, ὤφειλον νὰ σιωπήσωσιν ἐὰν ἠγάπων εἰλικρινῶς τὸν Κωλέττην· ὤφειλον κἂν νὰ εἴπωσι τὰ μικρὰ προτερήματα καὶ τὰ μεγάλα ἐλαττώματα αὐτοῦ, ἐπικαλούμενοι τὴν περὶ τῶν δευ-

---

1. Μὲ τὸν Πισκατόρυ, ὅτε οὗτος εὑρίσκετο εἰς Πελοπόννησον, ὁ Κωλέττης εἶχε γνωρισθῆ καὶ συνδεθῆ διὰ θερμῆς φιλίας, κατὰ τὸ πέμπτον ἔτος τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως. Ἡ φιλία αὕτη συνεχίσθη καὶ κατὰ τὰ ἔτη 1835–1843, ὅτε ὁ Κωλέττης ἦτο πρεσβευτὴς τῆς Ἑλλάδος ἐν Παρισίοις καὶ κατόπιν ἀπὸ τοῦ 1843–1847, ὅτε ὁ μὲν Πισκατόρυ εἶχε διορισθῆ πρεσβευτὴς τῆς Γαλλίας ἐν Ἑλλάδι, ὁ δὲ Κωλέττης ἦτο πρωθυπουργός.

τέρων ἐξιλέωσιν τοῦ κοινοῦ τῆς Ἑλλάδος, οὐχὶ δὲ νὰ ὑβρίσωσι τοῦτον δι' ἐπαίνων καὶ τιμῶν παρ' ἀξίαν...».

Παραλλήλως τὴν ἰδίαν ἡμέραν ἡ ἐν Ἀθήναις γαλλόφωνος ἐφημερὶς «Ἀγγελιαφόρος» ἀνέγραψε τὰ ἑξῆς: «...Πολὺ ἀπέχομεν τῆς ἀκριβοῦς περιγραφῆς τῆς μεγάλης αὐτῆς πενθίμου τελετῆς. Οὐδεὶς λόγος θὰ ἦτο ἱκανὸς νὰ παραστήσῃ τὸ πένθος, τὸ δάκρυ ἑνὸς λαοῦ ὁλοκλήρου, τὴν τάξιν ποὺ ἐπεκράτει εἰς τὸ ἄπειρον ἐκεῖνο πλῆθος καὶ τὸν ὑψηλὸν αἰσθηματικὸν χαρακτῆρα τῆς πενθίμου ἐκείνης ἡμέρας. Πρέπει νὰ ἔχει ἴδῃ κανεὶς ὅπως ἡμεῖς συσπειρωμένας τὰς ἡλικίας, τοὺς κοινωνικοὺς βαθμοὺς καὶ τὰς κοινωνικὰς καταστάσεις εἰς κοινὸν πένθος. Ὁλόκληρον τὴν πόλιν βυθιζομένην εἰς γενικὴν θλῖψιν... Τὸ κενὸν ποὺ ἀφήνει εἶναι ἄπειρον καὶ ἡ πεποίθησις αὐτὴ προσθέτει ἀκόμη μίαν πικρίαν εἰς τὴν λύπην ποὺ προέρχεται ἀπὸ τὴν μεγάλην αὐτὴν ἀπώλειαν...».

Αὐταὶ αἱ δύο νεκρολογίαι, μὲ περιεχόμενον ἐκ διαμέτρου ἀντίθετον, εἶναι ἱκαναὶ νὰ χαρακτηρίσουν τὰ κοχλάζοντα πάθη καὶ μίση, τὰ ὁποῖα οὔτε πρὸ τοῦ τάφου ἐκάμπτοντο τὴν ἐποχὴν ἐκείνην. Εἶναι δυνατὸν ἆρα γε ν' ἀποδοθῇ αὐτὴ ἡ ἔντονος ἀντίθεσις σκέψεων καὶ ἐκφράσεων εἰς τὸ ὅτι ὁ Ι. Κωλέττης ὑπῆρξεν εἷς ἐκ τῶν ἐξαιρέτων ἐκείνων πολιτικῶν ἀνδρῶν, οἱ ὁποῖοι προκαλοῦν αἰσθήματα ἀγάπης καὶ ἀφοσιώσεως καὶ συγχρόνως μίση θανάσιμα; Εἶναι ἴσως δύσκολον καὶ σήμερον ἀκόμη νὰ δώσῃ κανεὶς μίαν ἀντικειμενικὴν ἀπάντησιν. Κατ' ἀντιδιαστολὴν μόνον θὰ ἠδύνατο νὰ ὑποστηριχθῇ ὅτι ἕνας πολιτικός, ὁ ὁποῖος κατὰ τὴν σταδιοδρομίαν του ἀπέκτησε φανατικοὺς φίλους καὶ φανατικοὺς ἐχθρούς, ἐὰν δὲν ὑπῆρξε μέγας, ὑπερέβη ὅμως ἀναμφισβήτητα τὰ ὅρια τοῦ μετρίου. Αὐτὴ ἴσως εἶναι ἡ πλέον ἀμερόληπτος ἱστορικὴ τοποθέτησις τοῦ Κωλέττη. Διότι ὁ εὐφυέστατος ἐκεῖνος Ἠπειρώτης εἶχε βεβαίως, ὅπως ὅλοι οἱ πολιτικοὶ καὶ ὅλοι οἱ ἄνθρωποι, ἐλαττώματα. Ἀλλ' εἶχε καὶ προτερήματα μεγάλα: Τὴν φιλοπατρίαν, τὴν πίστιν εἰς τὸ μεγαλεῖον τοῦ Ἔθνους, τὴν ἀγχίνοιαν, τὴν ἀνεξικακίαν καὶ τὴν γνῶσιν τῆς λαϊκῆς ψυχῆς.

ΚΡΙΣΕΙΣ ΚΑΙ ΓΝΩΜΑΙ ΠΕΡΙ ΚΩΛΕΤΤΗ

Ἐγράφη ὅτι ὁ Μαυροκορδᾶτος ἔπρεπε νὰ προηγηθῇ τοῦ Κωλέττη, ὁ δὲ Κωλέττης ν' ἀναλάβῃ τὴν ἐξουσίαν ἔπειτα ἀπὸ μακρὰν πρωθυπουργίαν τοῦ Μαυροκορδάτου. Ἡ παρατήρησις εἶναι ἴσως ὀρθή. Ἀλλ' ἡ μοῖρα τῆς Ἑλλάδος δὲν ἠθέλησε νὰ συμβοῦν οὕτω τὰ πράγματα. Δὲν δύναται βεβαίως τις νὰ συμπεράνῃ τί ἠδύνατο νὰ συμβῇ ἐὰν διήνυε καὶ ἑτέραν τριετίαν εἰς τὴν πρωθυπουργίαν ὁ Κωλέττης. Γεγονὸς ὅμως

εἶναι ὅτι ἡ πολιτικὴ τῆς Γαλλίας μετεστράφη ἔναντι τῆς Ἑλλάδος μετὰ τὴν καθαίρεσιν τοῦ Λουδοβίκου Φιλίππου καὶ τὴν ἐξορίαν τοῦ Γκιζώ. Ἡ Γαλλία ἔκτοτε ἔθεσε τὴν Τουρκίαν ὑπὸ τὴν ἄμεσον προστασίαν της, εὐθυγραμμίσασα εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο πλήρως τὴν πολιτικήν της μετὰ τῆς Ἀγγλίας. Εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτήν, ποίαν στάσιν θὰ ἐτήρει ἄρα γε ὁ Κωλέττης ὡς Πρωθυπουργὸς τῆς Ἑλλάδος καὶ ἀρχηγὸς τοῦ γαλλικοῦ κόμματος; Ἀλλὰ καὶ ἐν συνεχείᾳ, κατὰ τὸν Κριμαϊκὸν πόλεμον, ποῖον ρόλον θὰ διεδραμάτιζεν ἐὰν τυχὸν εὑρίσκετο εἰς τὴν Ἀρχὴν ἢ καὶ ἐκτὸς αὐτῆς; Εἶναι δύο μεγάλα ἐρωτηματικά, τὰ ὁποῖα θὰ παραμείνουν ἄνευ ἀπαντήσεως. Ὁ θάνατος τοῦ Κωλέττη ἦλθε πρὶν προφθάσῃ νὰ δείξῃ οὗτος τί ἀκριβῶς διενοεῖτο καὶ τί ἠδύνατο νὰ πράξῃ. Ὁ λαὸς βεβαίως ἐπίστευεν εἰς τὴν ἐθνικὴν πολιτικήν του καὶ τὸν ἐνίσχυε διὰ τῆς ψήφου του ν' ἀνέλθῃ εἰς τὴν ἐξουσίαν διὰ νὰ τὴν πραγματοποιήσῃ. Δι' αὐτὸ καὶ ἀπὸ τὰς ἐκλογὰς τοῦ 1847 ἐξῆλθεν ὁ Κωλέττης παντοδύναμος. Καὶ ἀσφαλῶς διεγράφετο ἐνώπιόν του ἡ εὐκαιρία νὰ ἐφαρμόσῃ τὸ ἐθνικόν του πρόγραμμα ἐκμεταλλευόμενος τὰς διαιρέσεις τῶν μεγάλων Δυνάμεων, τὴν τότε εὐμένειαν τῆς Γαλλίας ἔναντι τῆς Ἑλλάδος, ὡς καὶ τὴν διακοπὴν τῶν Ἑλληνοτουρκικῶν σχέσεων. Ἀλλ' ὁ Κωλέττης ἀπέθανε, μαζί του δὲ κατῆλθεν εἰς τὸν τάφον καὶ τὸ μυστικὸν τῆς μελλοντικῆς του δράσεως.

Διὰ τὴν καλυτέραν κατανόησιν τῆς προσωπικότητος τοῦ Ἰωάννου Κωλέττη θὰ τελειώσω τὴν σύντομον σκιαγραφίαν αὐτοῦ, παραθέτων μερικὰ ἀποσπάσματα ἐκ τῶν ὅσων περὶ αὐτοῦ ἔγραψαν κατὰ καιροὺς μερικοὶ ἐξέχοντες Ἕλληνες καὶ ξένοι φίλοι καὶ ἐχθροὶ τούτου.

Ὁ Βαρῶνος Θ. Πισκατόρυ, τέως πρέσβυς τῆς Γαλλίας εἰς Ἀθήνας, τὸν Αὔγουστον τοῦ 1855, ἰδιωτεύων εἰς Παρισίους, ἔγραφεν εἰς τὸν Ἄμπερ, φίλον του δημοσιολόγον, ὁ ὁποῖος τοῦ ἐζήτει μερικὰ στοιχεῖα περὶ τοῦ Ι. Κωλέττη, τὰ ἑξῆς:[1]

«...Ὁ Κωλέττης ὑπῆρξεν ἡ τελειοτέρα μορφὴ τῆς πατρίδος αὐτοῦ, ἣν ἐλάτρευε καὶ δι' ἣν εἶδον αὐτὸν νὰ χύνῃ θερμὰ δάκρυα, καθ' ἣν στιγμὴν ἐξέπνεεν... Εἰς τὴν σκέψιν του ἐκυριάρχει ἡ προτίμησις πρὸς ὅ,τι ἐν τῇ χώρᾳ του ἦτο ὡπλισμένον καὶ ἀγριωπόν. Ἐπίστευεν ὅτι διὰ τῶν ὅπλων καὶ οὐχὶ μὲ τὰς πέννας, διὰ τῶν φουστανελλῶν καὶ οὐχὶ μὲ εὐρωπαϊκὰ ἐνδύματα θὰ ἀπηλευθέρωνεν ἡμέραν τινὰ ἅπασαν τὴν Ἑλλάδα...

» Ἦτο διάνοια ὀλίγον χιμαιρική. Ἀνέμενε πάντοτε τὴν στιγμὴν καθ' ἣν θὰ ἔρριπτε τὴν χώραν του, ἀνοργάνωτον εἰσέτι, εἰς νέας περιπετείας.

1. Η. Γεωργίου: Πισκατόρυ περὶ Ι. Κωλέττη. Ἐκ τοῦ ἀρχείου τοῦ Πισκατόρυ. σ. 5.

Τί άρα γε θά είχε πράξει άν έζη ; Δέν θά ήτο δυνατόν νά προβλέψω τούτο. Ότε οί Άγγλοι ήλθον νά άποκλείσωσι τόν Πειραιά θά παρέσυρε βεβαίως τόν Βασιλέα μακράν τών Άθηνών. Ότε οί Γάλλοι ήλθον νά καταλάβωσι τόν Πειραιά... δέν θά ήτο δυνατόν νά είπω τό ίδιον καί προτιμώ νά μή σκεφθώ τούτο...».

Επίσης ό Πισκατόρυ έγραφε πρός τόν Γκιζώ, ότε κατά τό 1847 κατέπλευσαν είς Πειραιά άγγλικά σκάφη ύπό τόν ναύαρχον Πάρκερ τά έξής :[1] « Ό Κωλέττης είναι έτοιμος διά πάντα κίνδυνον, λαβών τήν άπόφασιν ν' άντισταθή. Ό Κωλέττης καί ή χώρα του θ' άντισταθώσι μετ' επιμονής. Ή Βασίλισσα άνέκραξε : «Θέλουσι νά έξασθενήσωσι τήν Ελλάδα, νά ταπεινώσωσιν αύτήν είς τήν Ευρώπην. Δέν πρέπει νά ύποχωρήσωμεν». Ό Κωλέττης κατέστη πρωταγωνιστής τής εθνικής τιμής. Ό Βασιλεύς λέγει, ότι θά άνέλθωμεν μετ' αύτού είς τά όρη μεταξύ τών παλληκαριών».

Έν τούτοις είς έτερον έγγραφόν του ό ίδιος ό Πισκατόρυ πρός τόν Γκιζώ έγραφε τ' άκόλουθα : «...Ή έπιτηδειότης τού Κωλέττη είναι κάπως ύπερβολική. Τήν μεταχειρίζεται δέ κατά τόν ίδιον τρόπον καί πρός τά «παλληκάρια» καί πρός τούς φρακοφόρους. Αί ίδέαι του είναι συγκεχυμέναι καί έχει πολλήν φαντασίαν. Όλίγον ένδιαφέρεται περί τής τάξεως καί τρέφει μεγάλην καταφρόνησιν πρός τά ήθικά προσόντα τών άνθρώπων, τούς όποίους χρησιμοποιεί ή προσελκύει πρός έαυτόν...».

Τέλος, άπό γαλλικής πλευράς ένέχει ίδιαιτέραν σημασίαν ή γνώμη τού Γκιζώ περί Κωλέττη. Ούτω, μετά τόν θάνατον τού Ήπειρώτου πολιτικού, έγραψε μεταξύ άλλων καί τά έξής : «...Ή Ελλάς άπώλεσε τόν ένδοξότατον τών επιζώντων πολεμιστών τών κατακτησάντων τήν άνεξαρτησίαν της, τόν μόνον άναδειχθέντα έξοχον πολιτικόν...». Άλλ' ύπήρξε πράγματι «ένδοξότατος πολεμιστής» καί «έξοχος πολιτικός» ό Κωλέττης ; Ή γράφων ταύτα περί αύτού ό Γκιζώ έτέλει έν καταφανεί πλάνη; Θά εύρίσκετό τις ίσως πλησιέστερον πρός τήν άλήθειαν έάν παρεδέχετο τό δεύτερον. Άληθώς ή κρίσις αύτη τού Γκιζώ είναι άπόρροια πιθανώς ήθελημένης πλάνης αύτού.

ΗΤΟ ΦΕΝΑΚΗ Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΟΥ ΤΗΣ ΜΕΓΑΛΗΣ ΙΔΕΑΣ ;

Πολλά έγράφησαν έξ άλλου διά τήν άσκησιν τής μεγαλοιδεατικής πολιτικής έκ μέρους τού Ι. Κωλέττη. Τό όρθότερον θά ήτο ίσως έάν έγράφετο άπλώς περί προθέσεως αύτού όπως άσκηση τοιαύτην πολιτικήν. Διεκήρυττε βεβαίως πρός πάσαν κατεύθυνσιν ταύτην, άλλ' ούδέποτε έσκέφθη σοβαρώς νά τήν θέση είς έφαρμογήν. Καί ή θεωρία άπέχει

1. Ύπουργείον Έξωτερικών της Γαλλίας : Διπλωματικά Άρχεία. τ. 43. σ.107.

συνήθως πολύ από την πράξιν. Ὑπῆρχεν ὅμως καὶ ἕνας ἄλλος λόγος, ὁ ὁποῖος τὸν ἠμπόδιζε νὰ προβῇ καὶ εἰς τὴν ἐλαχίστην ἔστω ἀπόπειραν μεγαλοϊδεατικῆς ἐξορμήσεως. Ὁ λόγος, τὸν ὁποῖον εἶχε δώσει ἐγγράφως εἰς τὸν Γκιζώ, ὅτι θὰ ἀπεῖχε πάσης ἐχθρικῆς ἐνεργείας ἐναντίον της Τουρκίας. Εἶναι πράγματι ἐξαιρετικῶς ἐνδιαφέρουσαι αἱ ἐπιστολαὶ αἱ ἀνταλλαγεῖσαι μεταξὺ Κωλέττη καὶ Γκιζώ, τὸ περιεχόμενον τῶν ὁποίων εἶναι ὄντως ἀποκαρδιωτικόν, διότι καταρρίπτεται τὸ προσωπεῖον τοῦ μεγαλοϊδεατισμοῦ, τὸ ὁποῖον τόσον ἐπιδεικτικῶς ἔφερεν ὁ Κωλέττης, ἀποβλέπων μόνον καὶ μόνον εἰς τὸ πολιτικόν του συμφέρον. Ἰδοὺ τὰ κείμενα τῶν ἱστορικῶν αὐτῶν ἐπιστολῶν, αἱ ὁποῖαι εὑρίσκονται ἐν πρωτοτύπῳ εἰς τὰ οἰκεῖα ἀρχεῖα τοῦ ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν τῆς Γαλλίας. Ἐν ἀρχῇ ὁ Γάλλος ὑπουργὸς ἔδιδε συμβουλὰς πρὸς τὸν Κωλέττην ἀναγομένας εἰς τὴν ἐσωτερικὴν πολιτικὴν καὶ ἀκολούθως ἐτόνιζε τὰ ἑξῆς:

«...Εἶσθε πολὺ ἀπησχολημένος—ἔγραφεν ὁ Γκιζὼ ὑπὸ ἡμερομηνίαν 20/8/1844, δηλαδὴ ὀλίγας ἡμέρας πρὶν ἀναλάβῃ τὴν πρωθυπουργίαν ὁ Κωλέττης—περὶ τοῦ μέλλοντος τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς καὶ εὐλόγως. Γνωρίζω ποίαν θέσιν κατέχει εἰς την σκέψιν σας καὶ τὴν πολιτείαν σας τὸ μέλλον τῆς φυλῆς αὐτῆς. Πιστεύω καὶ ἐγὼ ὅπως καὶ σεῖς καὶ σχεδὸν ὅσον καὶ σεῖς εἰς τὸ μέλλον αὐτό. Ἀλλὰ μὴ πλανᾶσθε· δὲν θὰ ἔλθῃ αὔριον. Εἶναι πολὺ μακράν: Δὲν ἠξεύρω. Γνωρίζω μόνον ὅτι δὲν εἶναι πολὺ πλησίον. Νὰ θεωρῆτε δὲ τοῦτο βέβαιον. Ἡ Εὐρώπη—καὶ ὅταν λέγω Εὐρώπη ἐννοῶ καὶ τὴν καλὴν καὶ τὴν κακὴν εὐρωπαϊκὴν πολιτικήν, τοὺς φίλους σας καὶ τοὺς ἐχθρούς σας—ἡ Εὐρώπη δὲν θέλει τὴν προσεχῆ πτῶσιν τοῦ Ὀθωμανικοῦ Κράτους. Ἡ Εὐρώπη θὰ πράξῃ πᾶν τὸ δυνατὸν διὰ νὰ ἐπιβραδύνῃ τὴν πτῶσιν αὐτὴν καὶ τὰς συνεπείας της. Καὶ ἂν κανεὶς νομίσῃ ὅτι σεῖς ἐργάζεσθε διὰ νὰ τὴν ἐπιταχύνετε, ἐνῶ ἡ Εὐρώπη θέλει νὰ τὴν ἀναβάλῃ, ἡ πολιτικὴ τῆς Εὐρώπης θὰ στραφῇ ἐναντίον σας καὶ οἱ καλύτεροι ἀπὸ τοὺς φίλους σας τίποτε δὲν θὰ ἠμπορέσουν νὰ κάμουν ὑπὲρ ὑμῶν. Δὲν θέλω νὰ περιπέσητε εἰς καμμίαν πλάνην ὡς πρὸς τοῦτο. Ἡ Εὐρώπη ἔχει λάβει ἀπόφασιν σταθερὰν καὶ ἡ Ἑλλὰς δὲν θὰ ἐκβιάσῃ τὰς χεῖρας τῆς Εὐρώπης. Δὲν ζητῶ νὰ καταπνίξετε τὰ αἰσθήματα ποὺ σᾶς ἐμπνέουν. Ζητῶ μόνον νὰ μὴ ἐνεργοῦν τὰ αἰσθήματα αὐτὰ παρακαίρως. Διότι κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον οὔτε τιμήν, οὔτε ὠφέλειαν θὰ σᾶς προσπορίσουν. Πιστεύσατε εἰς ἐμέ. Ἐπιστήσατε τὴν προσοχήν σας εἰς τὴν ἐσωτερικὴν διοίκησιν τῆς Ἑλλάδος, διὰ νὰ τὴν καταστήσετε κράτος κυβερνώμενον καλῶς ἐσωτερικῶς καὶ ἀδιαφιλονίκητον εἰς τὸ ἐξωτερικόν. Τοῦτο εἶναι τὸ μόνον δυνατὸν σήμερον καὶ τὸ μόνον ἀποτελεσματικὸν διὰ τὴν παρασκευὴν τοῦ μέλλοντος...».

Ὁ Κωλέττης εἰς τὰς ἀνωτέρω σαφεῖς ὑποδείξεις τοῦ Γκιζὼ ἀπήντησεν ὡς ἑξῆς τὴν 12/9/1844 :

«...Μὲ λύπην εἶδον ὅτι φοβεῖσθε μήπως ἐπὶ τῆς Κυβερνήσεώς μου γίνῃ κίνημα ἐναντίον τῶν ὀθωμανικῶν συνόρων. Θεωρῶ καθῆκον μου νὰ διαλύσω τοὺς φόβους σας αὐτούς. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι πάντοτε ἐνόμισα καὶ νομίζω καὶ τώρα ἀκόμη ὅτι τὰ σύνορα τῆς Ἑλλάδος δὲν ἀποτελοῦνται ἀπὸ τὴν Ὄθρυν καὶ ὅτι δεσμὸς ἱερὸς συνέδεε καὶ συνδέει τὰς ὑπὸ τὴν Τουρκίαν ἐπαρχίας πρὸς τὰς ἐπαρχίας ἐκείνας ποὺ εἶχον τὴν εὐτυχίαν νὰ κηρυχθοῦν ἀνεξάρτητοι. Ὁ προορισμὸς τῆς Ἑλλάδος εἶναι εὐρύτερος τοῦ ὁρισθέντος διὰ τοῦ πρωτοκόλλου. Αὐτὴ εἶναι ἡ πίστις μου. Ἀλλὰ ποτὲ δὲν διενοήθην ὅτι ὁ προορισμὸς αὐτός, ἔπρεπε νὰ ἐκπληρωθῇ δι' εἰσβολῆς εἰς το Ὀθωμανικὸν κράτος ἢ δι' ἐνόπλου προσηλυτισμοῦ. Θὰ ἔλθῃ ἡμέρα κατὰ τὴν ὁποίαν μόνη ἡ δύναμις τῶν πραγμάτων θὰ πράξῃ ὅ,τι ἡμεῖς δὲν ἠμποροῦμεν σήμερον νὰ πράξωμεν ἄνευ ἀνατροπῆς γενικῆς δυναμένης νὰ παρασύρῃ τὸ Βασίλειον τῆς Ἑλλάδος. Εἶμαι συνεπῶς θιασώτης τοῦ καθεστῶτος. Διὰ τοῦτο, ἀμέσως μετὰ τὴν εἰσοδόν μου εἰς τὴν Κυβέρνησιν, ἠγωνίσθην σοβαρῶς νὰ θέσω χαλινὸν εἰς τὴν παράφορον ὁρμὴν τῶν ὀλίγον συνετῶν καὶ τῶν ὀλίγον προβλεπτικῶν πνευμάτων, τῶν ἐπιθυμούντων νὰ ὠθήσουν τὴν Κυβέρνησιν εἰς δρόμον ἐπικίνδυνον καὶ ἀντεθνικόν. Τὰ μέτρα τὰ ὁποῖα ἔλαβον εἶχον ἀποτελέσματα πολὺ εὐτυχῆ. Αἱ σχέσεις μεταξὺ τῶν Ἑλληνικῶν καὶ τῶν Ὀθωμανικῶν ἀρχῶν τῶν συνόρων εἶναι ἐντελῶς φιλικαὶ καὶ αἱ ἀρχαὶ αὗται βοηθοῦνται ἀμοιβαίως. Σᾶς διακηρύττω, σεβαστέ μου φίλε, ὅτι, ἐφ' ὅσον θὰ εἶμαι πρωθυπουργὸς ἡ Τουρκία δὲν θὰ ἔχῃ κανένα φόβον ἐκ μέρους μας. Θεωρῶ κάθε κίνημα ἐναντίον τῶν γειτονικῶν συνόρων ὡς ἥκιστα πολιτικὸν καὶ πολὺ ἐπικίνδυνον. Τοῦτο σᾶς εἶπον πολλάκις εἰς Παρισίους, τοῦτο σᾶς γράφω καὶ ἀπὸ τὰς Ἀθήνας...».

Συνεπῶς τὸ διατυμπανιζόμενον πρόγραμμα τοῦ μεγαλοϊδεατισμοῦ ὑπὸ τοῦ Κωλέττη, δὲν ἦτο τίποτε ἄλλο παρὰ ἕνα εὐφυὲς τέχνασμα διὰ νὰ πυκνώσῃ τὰς τάξεις τῶν ὀπαδῶν τοῦ κόμματός του, πρᾶγμα ἄλλωστε τὸ ὁποῖον ἐπέτυχε. Πρέπει δὲ νὰ ὁμολογηθῇ ὅτι ἦτο ἴσως ἡ πρώτη φορὰ κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ Κωλέττης ἐτήρησε πιστῶς τὴν ὑπόσχεσιν ποὺ ἔδωσεν εἰς τὸν Γκιζώ, ὅταν ἐβεβαίωνε τοῦτον ὅτι ἐθεώρει κάθε κίνημα ἐναντίον τῆς Τουρκίας ὄχι μόνον ἐπικίνδυνον, ἀλλὰ καὶ ἀντεθνικόν !..

Καὶ ὅμως ὅλοι οἱ Ἕλληνες τῆς ἐποχῆς του ἐγνώρισαν τὸν Κωλέττην ὡς «κοπτόμενον» κυριολεκτικῶς διὰ τὴν πραγμάτωσιν τῆς μεγάλης Ἰδέας. Ὅτι βεβαίως ἐπίστευεν εἰς αὐτήν, ὅπως ἄλλωστε ὅλοι οἱ Ἕλληνες, εἶναι ἀναμφισβήτητον. Ἀλλ' οτι ἐπεχείρησε ποτὲ νὰ θέσῃ εἰς

εφαρμογήν ένα ρεαλιστικόν πρόγραμμα πρὸς τὴν κατεύθυνσιν αὐτήν, ἀρχίζων ἀπὸ τὴν εὔρυθμον λειτουργίαν τῆς κρατικῆς μηχανῆς, οὐδεὶς δύναται νὰ ὑποστηρίξῃ παρόμοιόν τι.

Ἤδη θὰ παραθέσω ἐν περιλήψει τὰς γνώμας καὶ τὰς κρίσεις περὶ Κωλέττη, ὅπως τὰς ἔγραψεν εἰς τὰς ἰδιαιτέρας σημειώσεις του ὁ Αὐστριακὸς διπλωμάτης Πρόκες Ὄστεν[1], αἱ ὁποῖαι ἔρχονται διὰ πρώτην φορὰν εἰς φῶς :

«...Ἰωάννης Κωλέττης : Ἰατρὸς τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ. Τὸ 1825 ἦτο εις ἐκ τῶν πέντε ποὺ εἶχον εἰς χεῖρας των τὴν ἐξουσίαν ἐν Ἑλλάδι. Μεταξὺ τῶν ἐν Ναυπλίῳ ἦτο κατὰ πολὺ ἱκανώτερος. Ἡ ψυχὴ τῶν Ρουμελιωτῶν. Ἐχθρὸς τοῦ Κολοκοτρώνη καὶ τοῦ Μαυροκορδάτου. Ἀκόμη καὶ μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων ὑπερεῖχεν ὡς ραδιοῦργος, πρᾶγμα ποὺ δηλοῖ πολλά. Ἐμφάνισις ἐπιβλητική, εὐφράδεια καὶ ψύχραιμος ἀπιστία. Κανεὶς ἄλλος δὲν εἶχεν ὅπως αὐτὸς τὸ δῶρον τῆς ἠρέμου εὐθυμίας καὶ τὴν δύναμιν νὰ ἀσκῇ ἐπιρροὴν ἐπὶ τοῦ λαοῦ... Ὁ Κωλέττης διεξάγει τὰς ὑποθέσεις τοῦ Κράτους κατὰ τὸν τουρκικὸν τρόπον καὶ πράττει ἴσως καλῶς. Φλυαρεῖ ἀπὸ πρωίας μέχρι τῆς ἑσπέρας, πάντοτε ἐγκάρδιος καὶ προσηνής. Γνωρίζει πῶς ν' ἀποπέμψῃ τοὺς προσερχομένους ἱκανοποιημένους ἢ τοὐλάχιστον ἐλπιδοφόρους. Οὐδέποτε ὑπόσχεται τι γραπτῶς. Τοῦτο ἀποφεύγει συστηματικῶς. Εἶναι ἐπιφυλακτικὸς ὅπου πρέπει καὶ συνετὸς προκειμένου νὰ ὑπερασπίσῃ τὰς συμφέροντά του...».

Αἱ κρίσεις αὗται τοῦ Πρόκες, καίτοι αὐστηραὶ εἰς τινα σημεῖα, ἐν πολλοῖς δὲν ἀφίστανται τῆς πραγματικότητος, ὡς πρὸς τὴν συμπεριφορὰν τοῦ Κωλέττη.

Καὶ ἤδη, ὡς κατακλεῖδα τοῦ κεφαλαίου τούτου, θὰ παραθέσω τὰς γνώμας ἑνὸς συγχρόνου τοῦ Κωλέττη ἱστορικοῦ: τοῦ Ἐπ. Κυριακίδη, ὁ ὁποῖος ἐν τῇ προσπαθείᾳ του νὰ ἐξυμνήσῃ τὸν Ἠπειρώτην πολιτικὸν ἐξήντλησε, θὰ ἔλεγέ τις, ὅλον τὸ λεξιλόγιον τῶν συναισθηματικῶν του διαθέσεων πρὸς αὐτόν. Ἰδοὺ τί ἔγραψεν :[2]

«...Ἡ μεγάλη Ἰδέα, ἧς τὴν σημαίαν ἀνεπέτασεν ὁ Κωλέττης, συμπαρασύρων ὄπισθεν αὐτοῦ ἐλευθέρους τε καὶ δούλους Ἕλληνας, οὐδαμῶς ἦτο, ὡς ἠθέλησαν νὰ παραστήσωσιν οἱ τούτου ἐχθροί, ἀλωπεκῆ πρὸς δημιουργίαν δημοτικότητος. Ἦτο πόθος αὐτοῦ ζωηρός, διηνεκής, ἀκαταγώνιστος· ἦτο σημαία, ἣν ἐγειρόμενος τὴν πρωίαν ἠσπάζετο καὶ τὴν ὁποίαν περιτυλισσόμενος ἐκοιμᾶτο τὴν νύκτα, ἵνα ριφθῇ εἰς

1. Κρατικὰ Ἀρχεῖα τῆς Βιέννης. Διπλωματικὰ ἔγγραφα τ. 18 φ 45
2 Ἐπ. Κυριακίδη : Ἱστορία τοῦ Συγχρόνου Ἑλληνισμοῦ. τ. Α' σ. 566.

ἡδέα ὄνειρα περὶ τοῦ μέλλοντος ἐθνικοῦ μεγαλείου. Ἡ διάνοια αὐτοῦ ἀπερροφᾶτο ἅπασα ἐκ τῆς διηνεκοῦς ταύτης σκέψεως, εἰς ταύτην δ' ἐθυσίαζε τὰ πάντα· καὶ πολύτιμον χρόνον καὶ φροντίδας ἐσωτερικοῦ διοργανισμοῦ καὶ κοινοβουλευτικοὺς ἀγῶνας. Ἥκιστα ἐπεζήτει ρητορικοὺς θριάμβους ἀπὸ τοῦ βήματος τῆς Βουλῆς, καίτοι ὁ λόγος αὐτοῦ ἀτημέλητος ἀλλὰ δριμὺς κατὰ τῶν ἐχθρῶν, ἐπαγωγὸς καὶ ἑλκύων, ἠδύνατο πολλοὺς νὰ παράσχῃ αὐτῷ, εἰ ἐπεζήτει τοιούτους θριάμβους. Ἐμπεφορημένος πνεύματος γενικοῦ, φιλοδοξίας ἀνωτέρας Ὑπουργικοῦ ἑδωλίου ἐπεδίωξε τὴν ἀρχὴν οὐχὶ πρὸς ἱκανοποίησιν ἐφημέρου ἐγωισμοῦ, οὐχὶ πρὸς θεραπείαν μικρᾶς καὶ χαμαιζήλου φιλαρχίας, ἀλλὰ πρὸς ἐκτέλεσιν μεγάλων ἱστορικῶν πράξεων, πρὸς τὴν δημιουργίαν ἐθνικοῦ μεγαλείου, καὶ διῆλθε τον βίον ἅπαντα ὁ Κωλέττης οἱονεὶ ἀπερροφημένος ὑπὸ τῆς ἰδέας ταύτης, ὀλιγώτερον μεριμνῶν περι τῶν ἐσωτερικῶν πραγμάτων. Θέλων νὰ ἐξυψώσῃ τῆς βασιλείας τὸ καταπεσὸν γόητρον καὶ χάριν τοῦ γενικοῦ σκοποῦ νὰ ἐπιτύχῃ ἐγκατάστασιν κυβερνήσεως μακροβίου, πολλὰς ἐποιήσατο θυσίας συγκρατῶν τοὺς βουλευτὰς εις τὰς τάξεις αὐτοῦ δι' ὑποσχέσεων καὶ παροχῶν. Ἦτο ἀκαταγώνιστος ἐν τῇ τέχνῃ τοῦ συνδυάζειν τὰ συμφέροντα, τὰ μᾶλλον ἀντίθετα καὶ ἱκανοποιεῖν τὰς ἀδυναμίας τῶν ἀνθρώπων. Ἐγίνωσκε, κατὰ βάθος, καὶ τὰς ἀρετὰς τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ καὶ τὰ ἐλαττώματα τῶν πλείστων πολιτευομένων, ἐφέρετο δὲ πάντοτε συμφώνως πρὸς τὰς περιστάσεις, ἀπαράμιλλος ἐν τῷ ἠλεκτρίζειν καὶ παρασύρειν τὰ πλήθη καὶ κατευνάζειν τὰς ἀπαιτήσεις τῶν ὀπαδῶν αὐτοῦ. Ταχὺς τὴν ἀντίληψιν και δραστηριώτατος, ὑπέμενε τὰς βραδύτητας τοῦ Βασιλέως Ὄθωνος καὶ ἐνέπνευσεν αὐτῷ ἀνωτέρας φιλοδοξίας, εὑρὼν ἄριστον ἐν τούτῳ συνεπίκουρον τὸ φιλόδοξον πνεῦμα τῆς βασιλίσσης Ἀμαλιας.

»Ἔχων γραμματέα ἰδιαίτερον τὸν Νικόλαον Καλλισπέρην, εἰς ὃν καὶ ἰδιαιτέρας ἀποστολὰς ἀνέθηκεν, εἶτα δὲ ἐπί τινα χρόνον τὸν Γεώργιον Παράσχον, τὸν δόκιμον ποιητήν, νεαρὸν ἔτι ὄντα, μόλις ταχὺ βλέμμα ἔρριπτεν εἰς τὰ τῆς ὑπογραφῆς αὐτοῦ χρήζοντα ἔγγραφα, ἀδυνατῶν νὰ συγκεντρώσῃ το πνεῦμα αὐτοῦ εἰς τὰ μικρά, οὐδεμίαν ἀποδίδων σημασίαν εἰς τὰς λεπτομερείας τῆς τρεχούσης ὑπηρεσίας.

»Ὀνειροπόλος τοῦ ἐθνικοῦ μεγαλείου, πλειότερον ἠρέσκετο νὰ συνομιλῇ μετ' ἐκείνων, οἵτινες παρεῖχον αὐτῷ πληροφορίας περὶ τῶν μεγάλων ζητημάτων, περὶ τῶν σχεδίων τοῦ μέλλοντος, περὶ τῶν πόθων τοῦ λαοῦ. Πολλάκις δέ, καὶ ὅτε ὑπέγραφεν ἔτι τὰ πρὸ αὐτοῦ ἔγγραφα, διέκοπτε τὴν ἐργασίαν ταύτην, ἵνα συνομιλήσῃ μετὰ τοῦ γραμματέως περὶ τοῦ ποθητοῦ αὐτῷ ἀντικειμένου, ὅπερ ἐπλήρου καὶ τὴν διάνοιαν καὶ την καρδίαν αὐτοῦ. . ».

Πράγματι ὁ Κωλέττης εἶχε πλουσίαν φαντασίαν, ἐστερεῖτο ὅμως

πρακτικοῦ καὶ θετικοῦ πνεύματος. Δι' αὐτὸ ὅσοι τὸν ἔκριναν μονοπλεύρως, ὡς ὀνειροπόλον τῆς μεγάλης 'Ιδέας, τὸν ὠνόμασαν μέγαν πολιτικὸν ἄνδρα. Καὶ ἡ γνώμη αὐτὴ τὸν συνοδεύει ἐν πολλοῖς καὶ μέχρι σήμερον ἀκόμη.

Τὸ ὅτι ὁ 'Αλ. Μαυροκορδᾶτος ὑπερεῖχε τοῦ Κωλέττη, τοῦτο εἶναι ἀναμφισβήτητον. 'Επίσης τὸ ὅτι ὁ Κωλέττης ὑπερεῖχε ὅλων σχεδὸν τῶν ἔπειτα ἀπὸ αὐτὸν πρωθυπουργῶν ἐπὶ "Οθωνος, εἶναι ἀληθές. Καὶ αὐτὸ ἀκριβῶς ἀπετέλεσε τοὺς λόγους διὰ νὰ θεωρηθῇ ἀπὸ ὡρισμένους ἱστορικοὺς ὡς μέγας πολιτικός. Καὶ ὅμως δὲν θὰ ἦτο μακρὰν τῆς πραγματικότητος ἐκεῖνος, ὁ ὁποῖος θὰ ὑπεστήριζεν ὅτι εἶχεν ὅλας τὰς δυνατότητας ὁ εὐφυὴς 'Ηπειρώτης διὰ νὰ γίνῃ πράγματι μέγας πολιτικός. 'Εν τούτοις προετίμησεν, ἴσως χάριν τῶν προσωπικῶν του συμφερόντων καὶ παρὰ τὰς φιλοδοξίας του, νὰ τὸν κρίνῃ μίαν ἡμέραν ἡ ἀδέκαστος ἱστορία ἁπλῶς ὡς πολιτικὴν προσωπικότητα ἐφημέρου ἀκτινοβολίας.

ΚΙΤΣΟΣ ΤΖΑΒΕΛΛΑΣ

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Κωλέττη, ὁ "Οθων ἔκρινεν ὅτι ἐπεβάλλετο νὰ τεθῇ ἐπὶ κεφαλῆς τῆς Κυβερνήσεως πρόσωπον μὴ προερχόμενον ἀπὸ τὸν ἐρίζοντα πολιτικὸν κόσμον, ἀλλὰ ἀνὴρ μὲ κῦρος καὶ ἐπιβολήν. Αἱ συνθῆκαι ἦσαν κρίσιμοι. 'Η πρωθυπουργία τοῦ Κωλέττη εἶχε δημιουργήσει ἕνα χάος εἰς τὰ ἐσωτερικὰ καὶ ἐξωτερικὰ πράγματα τῆς χώρας, τὸ ὁποῖον ἡ ἐπιδεξιότης τοῦ ἐκλιπόντος 'Ηπειρώτου πολιτικοῦ κατώρθωνε νὰ ἐπισκιάζῃ, εἰς τρόπον ὥστε νὰ μὴ καθίσταται τοῦτο πάντοτε ἐμφανές.

Τὸ γεγονὸς ὅμως αὐτό, καθ' ὅλα δυσάρεστον, δὲν ἦτο εὔκολον ν' ἀντιμετωπισθῇ ἀπὸ πρόσωπον στερούμενον τῆς ἀπαραιτήτου πολιτικῆς καὶ διπλωματικῆς πείρας, ὅπως ἦτο ὁ κληθεὶς ὑπὸ τοῦ Βασιλέως νὰ διαδεχθῇ τὸν Κωλέττην στρατηγὸς Κῖτσος Τζαβέλλας.

Οὗτος εἶχε μὲν διατελέσει ὑπουργὸς τῶν Στρατιωτικῶν τῆς προηγουμένης Κυβερνήσεως, ἀλλὰ τοῦτο δὲν ἦτο ἀρκετὸν διὰ νὰ θεωρηθῇ ὡς δεῖγμα ἱκανότητος πρὸς ἀνάληψιν τῶν καθηκόντων τοῦ Πρωθυπουργοῦ καὶ μάλιστα ὑπὸ τὰς περιστάσεις ἐκείνας, αἱ ὁποῖαι κάθε ἄλλο παρὰ εὐχάριστοι ἦσαν.

'Ο "Οθων ἦτο ἐν γνώσει βεβαίως τῶν προσόντων τοῦ Τζαβέλλα, ὅσον καὶ τῆς ἀνεπαρκείας του, ὅπως ἀνταποκριθῇ εἰς τὰς ἀπαιτήσεις τῆς Πρωθυπουργίας. 'Εν τούτοις δὲν ἐδίστασε νὰ λάβῃ τὴν ἀπόφασίν του αὐτήν, διὰ νὰ ἀποφευχθῇ ἡ διάλυσις τῆς Βουλῆς καὶ ὁ σάλος νέων ἐκλογῶν. "Ηλπιζεν ὅτι τοιουτοτρόπως θὰ ἐδίδετο μία διέξοδος εἰς τὰς κομματικὰς ἔριδας καὶ ὅτι ἡ ἀντιπολίτευσις δὲν θὰ εἶχε λόγους

δυσαρεσκείας. Ἡ πρόθεσις τοῦ Ὄθωνος ὡς πρὸς τὸ πρῶτον σημεῖον, τῆς μὴ διαλύσεως τῆς Βουλῆς, ἦτο ὀρθή, ἀλλ' ὡς πρὸς τὸ δεύτερον, τῆς ἀποφυγῆς ἀπὸ τοῦ νὰ δυσαρεστηθῇ ἡ ἀντιπολίτευσις, ἦτο ἀτυχής. Διότι, ὄχι μόνον οἱ πολιτικοὶ ἀρχηγοὶ ὅλων τῶν κομμάτων ἐστράφησαν ἐναντίον τῆς Κυβερνήσεως Τζαβέλλα, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ νέος Πρωθυπουργός, λόγω τῆς ἀκαταλληλότητός του, ἐδημιούργησε πλεῖστα ὅσα ζητήματα ἱκανὰ νὰ προκαλέσουν τὴν μῆνιν τῆς ἀντιπολιτεύσεως ἐναντίον αὐτοῦ καὶ περισσότερον ἐναντίον τοῦ Ὄθωνος, ὅστις τὸν ἐξέλεξεν.

Ὁ Κῖτσος Τζαβέλλας ἦτο δευτερότοκος υἱὸς τοῦ Φώτου Τζαβέλλα καὶ ἐγγονὸς τοῦ Λάμπρου Τζαβέλλα, ἀνῆκε δὲ εἰς τὴν χορείαν τῶν θρυλικῶν ἐκείνων ἡρώων, οἱ ὁποῖοι ἔγραψαν τὴν ἱστορίαν των μὲ τὸ ξίφος των. Ἐγεννήθη ὑπὸ τὴν ὀσμὴν τῆς πυρίτιδος τὸ 1801, ὅταν τὸ Σοῦλι εὑρίσκετο εἰς ἄγριον πόλεμον μὲ τὸν Ἀλῆ Πασᾶν. Καὶ βρέφος ἀκόμη, ἠκολούθησε τοὺς ἐκπατρισθέντας Σουλιώτας εἰς Πάργαν καὶ Κέρκυραν. Ὀκτὼ ἐτῶν ἦτο ὅταν ὁ πατήρ του, ἑκατόνταρχος τῆς ἐκεῖ Ἑλληνικῆς λεγεῶνος, ἐδηλητηριάσθη ὑπὸ πράκτορος τοῦ Ἀλῆ, τὴν 12ην Νοεμβρίου 1809. Ζῶν τὴν πικρὰν μοῖραν τῆς ἐξορίας, δὲν ἔμαθε γράμματα. Μόλις ἐγνώριζε νὰ χαράσσῃ τὴν ὑπογραφήν του καὶ ὀλίγας λέξεις.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρός του μετέβη εἰς τὴν Ἰταλίαν. Καὶ ἐκεῖ τὸν εὗρε τὸ ἄγγελμα τῆς Ἐπαναστάσεως. Ἦτο τότε εἰκοσαετής. Καὶ ἔσπευσε νὰ προσφέρῃ τὸν ἑαυτόν του εἰς τὴν πατρίδα, ἡ ὁποία εἶχεν ἀποδυθῇ εἰς τὸν μεγάλον Ἀγῶνα τῆς ἀνεξαρτησίας της.

Ὁ Κῖτσος Τζαβέλλας ἦτο βραχύσωμος, νευρώδης, ὁρμητικός. Τὸ θάρρος του ἦτο ἀπαράμιλλον καὶ ἡ γενναιότης του ἠλέκτριζε τοὺς συμπολεμιστάς του κατὰ τὰς μάχας. Ἀντιμετώπιζε καὶ τὸν σοβαρώτερον κίνδυνον μὲ ψυχραιμίαν, ἀποφασιστικότητα καὶ μὲ πίστιν εἰς τὸν Θεὸν καὶ τὴν Πατρίδα. Ἔλαβε μέρος εἰς πολλὰς μάχας καὶ ἐπέδειξε τὰς ἐμφύτους καὶ θαυμαστὰς πολεμικὰς ἱκανότητας τῶν Σουλιωτῶν.

Κατὰ πρῶτον ἐπολέμησεν εἰς τὸ Μεσολόγγιον, τὸ φθινόπωρον τοῦ 1822, ἐν συνεχείᾳ εἰς τὸ Καρπενήσιον, ὅπου ἔπεσεν ὁ Μᾶρκος Μπότσαρης. Τὸ ἐπόμενον ἔτος ἔλαβε μέρος εἰς τὴν μάχην τῆς Καλλιακούδας, ὅπου, μετὰ τὸν ἡρωικὸν θάνατον τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς οἰκογενείας Ζυγούρη Τζαβέλλα, οἱ Σουλιῶται ἀγωνισταὶ ἀνεγνώρισαν ὡς ἀρχηγόν των τὸν διακριθέντα κατ' αὐτὴν Κῖτσον Τζαβέλλαν.

Ἀκολούθως, κατὰ τὴν δοθεῖσαν σκληρὰν μάχην τῆς Ἄμπλιανης,

τὴν 13ην Ἰουλίου τοῦ 1824, ὁ Κῖτσος Τζαβέλλας ἐπολέμησε τόσον ἀνδρείως ὥστε ὠνομάσθη «ὁ ἥρως της Ἄμπλιανης», διότι ἡ νίκη ὠφείλετο κατὰ τὸ πλεῖστον εἰς αὐτόν. Τὰ «Ἑλληνικὰ Χρονικά», ἡ ἐφημερὶς τοῦ Μεσολογγίου ἔγραψε τότε τὰ ἑξῆς :

ΚΙΤΣΟΣ ΤΖΑΒΕΛΛΑΣ

«. . . Οἱ πάντες καὶ κράζουν καὶ γράφουν ὅτι ὁ ἀκαταμάχητος Στρατηγὸς Κῖτσος Τζαβέλλας διέπρεψεν ἐξαιρέτως πως, διότι οὗτος πρῶτος μετὰ δέκα περίπου ὡρῶν συνεχῆ μάχην σαλπίσας, ἐξῆλθε τῶν προχωμάτων του καὶ μὲ τὸ ξίφος εἰς τὴν δεξιὰν ἐφώρμησε κατὰ τοῦ ἐχθροῦ, ὅστις ἀμέσως ἐτράπη εἰς φυγήν...».

Εὐθὺς κατόπιν τὸν ἐκάλεσεν, ὡς καὶ ἄλλους Σουλιώτας, ἡ Κυβέρνησις εἰς τὴν Πελοπόννησον. Ἐκεῖ ἔλαβε μέρος εἰς την μάχην τοῦ Κρομμυδίου, τὰ «Ἑλληνικὰ Χρονικὰ» δὲ ἔγραψαν σχετικῶς τὰ ἑξῆς :

«. . . Ἡ μάχη αὕτη, ἂν καὶ ἀπέβη ἐν μέρει ἐπιζήμιος εἰς τὸ μέρος μας, ἐν γένει ὅμως ἐδόξασεν ἐπισημα τὰ ὀνόματα τῶν στρατηγῶν Χατζῆ–Χρήστου, Κ. Τζαβέλλα, Κ. Μπότσαρη καὶ Α. Τούσα . . .».

Ἀκολούθως οἱ πολιορκημένοι τοῦ Μεσολογγίου ἐκάλεσαν τοὺς Σουλιώτας εἰς βοήθειαν. Μεταξὺ τῶν πρώτων ἔσπευσεν ἐκεῖ ὁ Κιτσος Τζαβελλας, διὰ νὰ γράψῃ μίαν νέαν σελίδα δόξης. Ἦτο τὸ σπουδαιότερον τῶν κατορθωμάτων του, κατὰ τὸ ὁποῖον ἡ προσωπική του ἀνδρεία, ἡ στρατηγική του ἰδιοφυΐα καὶ ἡ ἡγετική του ἱκανότης ἔφθασαν εἰς τὸ ἀποκορύφωμά των, κατὰ τὴν ἄμυναν τῆς Κλεισόβης, τῆς μικρᾶς πρὸ τοῦ Μεσολογγίου νησῖδος.

Ἀπὸ τοῦ Μαρτίου τοῦ 1826 τὸ Μεσολόγγιον διήρχετο τραγικὰς στιγμάς. Τὰ στρατεύματα τοῦ Κιουταχῆ καὶ τοῦ Ἰμπραὴμ περιέζωνον στενῶς τὴν μαρτυρικὴν πόλιν, ἡ φρουρὰ καὶ οἱ κάτοικοι τῆς ὁποιας ἐξηντλημένοι ἀπὸ τὰς στερήσεις, τὴν πεῖναν καὶ τὰς ἀσθενείας, ἐξηκολούθουν ν' ἀμύνωνται μὲ τὴν καταπληκτικήν των εὐψυχίαν καὶ μὲ τὴν ἐλπίδα τῆς βοηθείας ἢ τοῦ θαύματος...

Ο ΘΡΥΛΙΚΟΣ ΗΡΩΣ ΤΗΣ ΚΛΕΙΣΟΒΗΣ

Η Κλείσοβα ἦτο ἡ μόνη νησὶς εἰς τὴν λιμνοθάλασσαν, τὴν ὁποίαν κατεῖχεν ἀκόμη τὸ Μεσολόγγιον. Ἡ ὀχύρωσίς της ἦτο σχεδὸν ἀνύπαρκτος. Δὲν ὑπῆρχε παρὰ εἷς ὑποτυπώδης προμαχὼν ἀπὸ χῶμα καὶ μία μικρὰ ἐκκλησία, ποὺ εἶχε μεταβληθῆ εἰς ἀποθήκην πυρομαχικῶν. Ἡ δὲ φρουρὰ ποὺ ὑπερήσπιζεν αὐτὴν τὴν θέσιν, μόλις συνεποσοῦτο εἰς 150 ἄνδρας. Εὔκολος λεία διὰ τὰ πυκνὰ στίφη τοῦ Κιουταχῆ καὶ τὰ συγχρονισμένα—διὰ τὴν ἐποχήν των—στρατεύματα τοῦ Ἰμπραήμ.

Φρούραρχος τῆς Κλεισόβης ἦτο ὁ Χριστόδουλος Χατζηπέτρου, ὁ ὁποῖος ὅμως, λόγῳ ἀσθενείας, εἶχε μεταβῆ εἰς Μεσολόγγιον. «Τὴν ἡμέραν τοῦ Εὐαγγελισμοῦ, τὴν 25ην Μαρτίου 1826, τὴν χαραυγήν, ὅπως ἔγραψεν ὁ Ν. Κασομούλης εἰς τὰ «Ἐνθυμήματα Στρατιωτικά», βλέπομεν τὴν ἀτμόσφαιράν μας σκεπασμένην ἀπὸ μίαν πυκνὴν ἀναθυμίασιν, λεπτὴν μέν, πλὴν πολλὰ σκοτεινὴν καὶ τοιαύτην, ὥστε μόλις ἀπὸ τὸν ἀνεμόμυλον ἐδιακρίναμεν τὰς οἰκίας ἀντίκρυ εἰς τὸ Μεσολόγγι. Ὅλη ἡ φρουρὰ ἤρχισε νὰ λέγῃ ὅτι τὸ φαινόμενον εἶναι οἰωνὸς μεγάλης αἱματοχυσίας, καὶ ἐνῷ ἐσυμπεραίναμεν ὁ καθεὶς τοῦτο, ἔξαφνα ἀκούγομεν ἀπέναντί μας πάταγον κωπῶν διὰ θαλάσσης καὶ κρότον ὡσὰν ὕδατος ρέοντος ἀπὸ καταρράκτας, ἐρχόμενον ἀπὸ τὸ μέρος τῆς ξηρᾶς. Ἀμέσως ὑποθέσαμεν ὅτι τὸ κίνημα εἶναι καθ' ἡμῶν. Μὴ βλέποντες ὅμως τὴν διεύθυνσίν των, ἀπὸ τὰς ἀναθυμιάσεις, ἀνέβημεν εἰς τὸν μύλον, ἐκλείσαμεν τὴν πόρταν, ἑτοιμάσθημεν. Ὅλοι ὑπόθεσαν ὅτι τὸ κίνημα ἦτον κατὰ τοῦ μύλου. Εὐθὺς τρέχει ὡς ἀετὸς ὁ Κῖτσος Τζαβέλλας μὲ τὴν βοήθειαν. (Ἐννοεῖ τὸ μικρὸν σῶμα ἐκ Σουλιωτῶν τοῦ ὁποίου ἦτο διοικητής). Μόλις ἔφθασαν, καὶ ἄρχισε νὰ ξανοίγῃ ὁ τόπος. Βλέπομεν τότε ἀπὸ τὰ δύο μέρη νὰ κινοῦνται οἱ ἐχθροὶ κατὰ τῆς Κλείσοβας.

»Ὁ φρούραρχος τῆς Κλείσοβας Χριστόδουλος Χατζηπέτρου, πάσχων πρὸ δύο ἡμερῶν ἀπὸ ρευματικὸν πόνον εἰς τὴν πλάτην, εὑρέθη εἰς Μεσολόγγι ἀσθενής... Δὲν χάνει καιρὸν ὁ Τζαβέλλας, ἐμβαίνει μόνος του εἰς ἓν πλοιάριον μὲ ἄλλους δύο, τοὺς Κώσταν Στράτην καὶ Στέφον καὶ ἓξ ἄλλους ἀκόμη εἰς ἄλλα δύο πλοιάρια ὅπου ἦτον ἐκεῖ, τρέχει —οἱ ἐχθροὶ ἀπὸ τὸ ἓν μέρος καὶ τὸ ἄλλον, αὐτὸς εἰς τὸ μέσον—μόλις ἐμβῆκε μέσα, ἐνέπνευσεν ὅλο τὸ θάρρος εἰς τὰ παληκάργια ἐκεῖνα. Ἐνῷ οἱ Τοῦρκοι εἶχαν φθάσει τίρα πιστολιᾶς καὶ ἐμβῆκαν εἰς τὴν θάλασσαν νὰ ὁρμήσουν, τοὺς ἄφησαν ἕως ὅτου πλησίασαν ἕως 20 βήματα, καὶ τότε ἄρχισαν νὰ τοὺς πυροβολοῦν μὲ ἀκατάπαυστον πῦρ γύρωθεν οἱ ἐπὶ τῆς νήσου . . ».

Τὴν ἐπίθεσιν ἐνήργησεν αὐτοπροσώπως ὁ Κιουταχῆς μὲ ἑκατον-

τάδας Τουρκαλβανῶν, οἵτινες ἐπέβαινον ἐπὶ ἀναριθμήτων ἀβαθῶν πλοιαρίων. Ἡ φρουρὰ ἄφησε τὸν ἐχθρὸν ν' ἀποβιβασθῇ εἰς τὴν νῆσον καὶ κατόπιν ἤρχισε τὴν ἀπόκρουσιν. Τὸ πρῶτον κῦμα τῶν ἀποβιβασθέντων ἀπεδεκατίσθη. Πανικόβλητοι οἱ ἐναπομείναντες κατέφυγον ἀτάκτως εἰς τὰ πλοιάρια. Ἀλλ' ἀμέσως σχεδὸν νέα κύματα Τουρκαλβανῶν ἀπεβιβάσθησαν διὰ νὰ λάβουν τὴν ἰδίαν τύχην. Ἐπὶ ἓξ ὥρας ἐνήργει λυσσαλέας ἐπιθέσεις ὁ Κιουταχῆς, κατὰ τὸ διάστημα τῶν ὁποίων ἀπώλεσε τοὺς καλυτέρους ἄνδρας του, χωρὶς οὐδὲν ἀποτέλεσμα νὰ ἐπιτύχῃ. Καὶ ὅταν ἐτραυματίσθη πλέον καὶ ὁ ἴδιος, διέταξε τὰ στρατεύματά του ν' ἀποσυρθοῦν.

Ὅταν κατησχυμένος ἐπέστρεψε μετ' ὀλίγον εἰς Μεσολόγγιον ὁ Κιουταχῆς, ἐκλείσθη εἰς τὴν σκηνήν του διὰ νὰ περιποιηθῇ τὸ τραῦμα του. Ἐκεῖ, ἐπιχαίρων διὰ τὴν ἀποτυχίαν του, τὸν ἐπεσκέφθη ὁ Ἰμπραήμ καὶ τὸν ἠρώτησε πόσοι ἦσαν οἱ ὑπερασπισταὶ τῆς νήσου. Τὸν διαμειφθέντα διάλογον μεταξὺ τῶν δύο ἀρχηγῶν τὸν μετέφερεν ὡς ἑξῆς ὁ Κασομούλης :

«Πόσοι εἶναι δὲν ἠξεύρω—τοῦ ἀπήντησεν ὁ Τοῦρκος πασᾶς— ἠξεύρω ὅμως, ὅτι εἶναι δουφέκι γερὸν καὶ βαστοῦν ἀκόμη, μ' ὅλον ὅπου τρὶς ὥρμησα καὶ εἶναι 6 ὥραις ἕως τώρα ὅπου ἀδιακόπως τοὺς πολεμοῦν οἱ μείναντες.

—Μὲ δίδεις τὴν ἄδειαν λοιπόν, λέγει ὁ Ἰμπραήμ, νὰ πέμψω ἀπὸ τὸ στράτευμά μου ;

—Ὦ ἀδελφέ, τοῦ ἀπαντᾶ ὁ Κιουταχῆς, δουλειὰ νὰ γίνῃ εἰς τὸ Δουβλέτι, οἱ ἐχθροί μας νὰ χαθοῦν καὶ ἢ τὸ ἓν στράτευμα νικήσῃ ἢ τὸ ἄλλο, τὸ ἴδιον εἶναι, φθάνει ἡ Κλείσοβα νὰ κυριευθῇ. Καὶ μὲ κάμνεις χάριν μάλιστα, διὰ νὰ ἐκδικηθῶ, διότι βλέπεις ὅτι ἐπληγώθην καὶ ὁ ἴδιος καὶ τίποτες δὲν ἔκαμα».

Ὁ Ἰμπραὴμ ἐτέθη τότε ἐπὶ κεφαλῆς τριῶν συνταγμάτων ἐξ Ἀράβων πολεμιστῶν, ἤτοι περίπου τριῶν χιλιάδων ἀνδρῶν καὶ ἐξώρμησε διὰ νὰ κυριεύσῃ τὴν Κλείσοβα, τὴν ὁποίαν ἐξηκολούθουν νὰ ὑπερασπίζωνται οἱ ὑπὸ τὸν Κῖτσον Τζαβέλλαν 150 Ἕλληνες ἀγωνισταί. Ἀλλὰ καὶ τὰ στρατεύματα τοῦ Αἰγυπτίου στρατηγοῦ ἡ ἰδία καὶ χειροτέρα τύχη τὰ ἀνέμενε. Τρεῖς ἀλλεπαλλήλους ἐπιθέσεις ἐπεχείρησε καὶ ὁ Ἰμπραὴμ μὲ μοναδικὸν ἀποτέλεσμα ν' ἀπολέσῃ πεντακοσίους ἄνδρας, ἐκ τῶν ὁποίων ἄλλοι ἐφονεύθησαν, ἄλλοι ἐπνίγησαν καὶ ἄλλοι ἐτραυματίσθησαν. Μεταξὺ τῶν φονευθέντων ἦτο καὶ ὁ γαμβρός του Χουσεὶν μπέης, ὁ ὁποῖος ἐπλήρωσε ἐκεῖ τὴν καταστροφὴν τῆς Κάσου, τὴν ὁποίαν εἶχε πρό τινος πυρπολήσει.

«... Ἡ μυθικὴ ἐκείνη μάχη, ἀνέγραψεν ὁ στρατηγὸς Δημ. Νότη

Μπότσαρης [1], διήρκεσεν ἐπὶ δέκα τρεῖς ολοκλήρους ὥρας. Συνεχῶς δὲ ἐπανελαμβάνετο ὁρμητικωτέρα ἡ πάλη. Ἡ θάλασσα κοκκινίζει ἀπὸ τὸ αἷμα. Τὸν Χουσεὶν μπέην φονεύει ὁ ἀνδρεῖος Σωτηρόπουλος. Ἐχθρικὴ σφαῖρα θραύει τὸ ξίφος τοῦ Κίτσου, ὁ ὁποῖος, λέων μεταξὺ λεόντων, θαύματα ἀνδρείας ἐπιδεικνύει καὶ ρίπτεται καὶ ἐντὸς τῆς θαλάσσης καταδιώκων τὸν συντριβέντα ἐχθρόν. 1000 περίπου πτώματα ἐμετρήθησαν εἰς τὴν θάλασσαν, ἀλλὰ ἡ Κλείσοβα ἐσώθη καὶ ἡ χαιρεκακία τοῦ Ἰμπραὴμ μετεβλήθη εἰς ἀπόγνωσιν».

***

Καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς φονικῆς μάχης, ἡ φρουρὰ τοῦ Μεσολογγίου παρηκολούθει ἀπὸ μακρὰν μὲ ἀγωνίαν τὸν διεξαγόμενον τιτάνειον ἀγῶνα μιᾶς δρακὸς ἡρώων μὲ τὰ ἀναρίθμητα πλήθη τῶν Τουρκαλβανῶν καὶ τῶν Αἰγυπτίων. Καὶ ὅταν μετὰ τὸ θριαμβευτικὸν τέλος της ὁ Κῖτσος Τζαβέλλας, ἀργὰ τὴν νύκτα, ἐπέστρεψεν εἰς Μεσολόγγιον οἱ ἄνδρες τῆς φρουρᾶς ὑπεδέχθησαν μὲ συγκινητικὰς ἐκδηλώσεις ἐνθουσιασμοῦ τὸν νικητὴν τῆς μάχης τῆς Κλεισόβης. Διηγούμενος τὰς λεπτομερείας τῆς μάχης ὁ Τζαβέλλας πρὸς τοὺς ἀρχηγοὺς τῶν σωμάτων τῆς φρουρᾶς τοὺς εἶπε σὺν τοῖς ἄλλοις καὶ τὰ ἑξῆς : «Δὲν ἦτο δυνατόν, οὔτε ἤλπιζα νὰ γλυτώσωμεν, παρὰ ἡ Παναγία βοήθησε, τὴν ὁποίαν τρὶς παρεκάλεσα μὲ κλάματα νὰ μᾶς σώσῃ». Τὴν ἐπομένην ὁ Τζαβέλλας μετέβη εἰς τὴν ἐκκλησίαν διὰ νὰ προσκυνήσῃ καὶ διὰ νὰ καταθέσῃ ἐκεῖ τὸ τεμαχισμένον ξίφος του. «Μόνον ὁ Θεὸς μὲ ἀξίωσε τοιαύτης χάριτος» ἔλεγεν εἰς τοὺς Μεσολογγίτας πολεμιστάς. Εἰς τὸ Μεσολόγγιον παρέμεινε μὲ τὸ ὑπ' αὐτὸν σῶμα τῶν Σουλιωτῶν μέχρι τῆς τελευταίας ἡμέρας τῆς πολιορκίας.

Κατὰ τὴν ἔξοδον εἶχε τεθῆ ἐπὶ κεφαλῆς τῆς κεντρικῆς φάλαγγος καὶ κατώρθωσεν, ἀνοίγων δρόμον μὲ τὸ ξίφος του, νὰ διασπάσῃ τὰ στίφη τῶν πολιορκητῶν καὶ νὰ διασωθῆ, μὲ ὑπερχιλίους Σουλιώτας εἰς τὰ Σάλωνα. Κατὰ τὰς κρισίμους ἐκείνας ὥρας ὁ Τζαβέλλας ἔζησε καὶ μίαν οἰκογενειακὴν περιπέτειαν. Εἶχεν ἐν τῷ μεταξὺ τελέσει τοὺς γάμους του μὲ ὡραίαν κόρην ἐξ Ἀγρινίου, ὀνόματι Βασιλικὴν καὶ εἶχε γίνει πρὸ ὀλίγου πατήρ. Κατὰ τὴν νύκτα τῆς ἐξόδου παρέδωσε τὸ βρέφος, τὸ ὁποῖον ἔφερε τὸ ὄνομα Δημήτριος, εἰς ἐμπιστόν του διὰ νὰ τὸ σώσῃ, αὐτὸς δὲ μετὰ τῆς συζύγου του—καὶ οὐχὶ ἐρωμένης ἢ μνηστῆς, ὅπως ἔγραψαν μερικοὶ—ἐρρίφθη εἰς τὸν ἀγῶνα.

Τοῦρκος ἀξιωματικὸς σκοπεύσας τὴν σύζυγόν του παρ' ὀλίγον νὰ τὴν ἐφόνευεν, ἐὰν ὁ Τζαβέλλας ταχύτερος τούτου δὲν τὸν ἔρριπτεν

1. Δ.Ν. Μπότσαρη : Το Σοῦλι καὶ οἱ Τζαβελλαῖοι. σ. 80.

νεκρόν. Παραλαβὼν δὲ τὸν ἵππον τοῦ φονευθέντος, ὡς ἀνέγραψεν ὁ Μπότσαρης, ἵππευσεν ἐπ' αὐτοῦ ἡ εὔσωμος Βασιλικὴ καὶ μετ' αὐτῆς ὁ Κῖτσος «προστατεύουσα ἅμα διὰ τοῦ σώματός της τὸν βραχύσωμον, ἡρωικὸν σύζυγον». Τὸ τέκνον του ὅμως καὶ οἱ συνοδεύοντες αὐτὸ ἠχμαλωτίσθησαν ὑπὸ τῶν Τουρκαλβανῶν. Ἔπειτα ἀπὸ μερικὰ ἔτη ὁ μικρὸς Δημήτριος ἀπηλευθερώθη καὶ ἦλθεν εἰς τὸ Ναύπλιον ἔνθα ἔμεινεν ὀλίγον διάστημα. Ἀλλὰ κατόπιν ἐξηφανίσθη μυστηριωδῶς καὶ οὐδέποτε πλέον τὸν ἐπανεῦρεν ὁ πατήρ του. Ἐν τῷ μεταξὺ τοιαύτην αἴγλην εἶχεν ἀποκτήσει ὁ Τζαβέλλας, ὥστε ὅταν ἀνεμένετο ὁ Κόχραν, ἀπετέλεσε μετὰ τῶν Θ. Κολοκοτρώνη, Νότη Μπότσαρη, Κ. Κανάρη και Α. Μεταξᾶ, μέλος τῆς Ἐπιτροπῆς, ἡ ὁποία κατηρτίσθη διὰ τὴν ὑποδοχὴν τοῦ Ἄγγλου ναυάρχου καὶ τὴν ἐν συνεχείᾳ συνεργασίαν μετ' αὐτοῦ.

Κατὰ τὸ 1827, ὁ Κῖτσος Τζαβέλλας ἠνδραγάθει ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Καραϊσκάκη κατὰ τὴν μάχην τοῦ Φαλήρου, ὅπου ἐκινδύνευσε νὰ σφαγῇ ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν, ὅταν παρασπόνδως οἱ Ἕλληνες προέβησαν εἰς σφαγὴν Τούρκων.

Επι τέλους ἓν μέρος τῆς Ἑλλάδος ἠλευθερώθη καὶ ἦλθεν ὡς Κυβερνήτης ὁ Ι. Καποδίστριας.

Εἰς ἀναγνώρισιν τῶν ὑπηρεσιῶν του καὶ τῆς στρατιωτικῆς του ἀξίας, ὁ Καποδίστριας τὸν ὠνόμασε χιλίαρχον. Δέον νὰ σημειωθῇ ὅτι ὁ Τζαβέλλας μετὰ τοῦ Κολοκοτρώνη εἶχον πρωτοστατήσει εἰς τὴν ἐκλογὴν τοῦ Κυβερνήτου. Καὶ ὁ Τζαβέλλας ἔμεινε πιστὸς καὶ ἀφωσιωμένος εἰς τὸν Καποδίστριαν ὄχι μόνον διότι τον ἐσέβετο, ἀλλὰ κυρίως ἀπο συναίσθησιν πειθαρχίας. Καθ' ὅλην τὴν ζωήν του καὶ τὴν σταδιοδρομίαν του, ὁ Σουλιώτης ὁπλαρχηγὸς πάντοτε ὑπηρέτησε πιστῶς τας νομίμους ἀρχὰς τοῦ Κράτους. Οὕτω μετὰ τὴν δολοφονίαν του Καποδίστρια ὁ Τζαβέλλας ἐτάχθη παρὰ τὸ πλευρὸν τοῦ ἀδελφοῦ του Αὐγουστίνου καὶ ἐναντίον τοῦ Κωλέττη καὶ τῶν ὁμοϊδεατῶν του, ποὺ εἶχον στασιάσει. Ἐξεστράτευσε δὲ μὲ τὰ κυβερνητικὰ στρατεύματα, ἐπὶ κεφαλῆς τῆς χιλιαρχίας του, ἐναντίον τῶν στασιαστῶν ποὺ εἶχον συγκεντρωθῆ εἰς τὴν Βοστίτσαν. Ἐκεῖ, ὅμως, ἔλαβεν ἐντολὴν νὰ μεταβῇ εἰς Πάτρας καὶ ν' ἀναλάβῃ τὴν διοίκησιν τῆς πόλεως, ἡ ὁποία ἠπειλεῖτο μὲ κατάληψιν ὑπὸ τῶν Γάλλων. Πράγματι δὲ ἠμπόδισε τὴν εἴσοδον τῶν γαλλικῶν στρατευμάτων, τονίσας εἰς τὸν Γάλλον διοικητὴν ὅτι ἡ Κυβερνητικὴ Ἐπιτροπή, ἡ συγκροτηθεῖσα μετὰ τὴν παραίτησιν τοῦ Αὐγουστίνου, ἦτο παράνομος. Οἱ Γάλλοι δὲν ἐπέμειναν νὰ εἰσέλθουν εἰς τὴν πόλιν καὶ αἱ Πάτραι, καθὼς καὶ τὰ φρούρια Ρίου καὶ Ἀντιρρίου παρέμειναν εἰς τὴν ἐξουσίαν τοῦ Τζαβέλλα μέχρι τῆς ἐλεύσεως τοῦ Ὄθωνος.

Παρεξήγησις, ὀφειλομένη εἰς τὴν ὄξυνσιν τῶν πνευμάτων κατὰ τὴν περίοδον τῆς Ἀντιβασιλείας, τῇ ὑποδείξει ἀτυχῶς Ἑλλήνων, ἔφερεν εἰς τὴν φυλακὴν τὸν Κῖτσον Τζαβέλλαν, μὲ τὴν κατηγορίαν τῆς συμμετοχῆς του εἰς ἀντικαθεστωτικὰς ἐνεργείας, μαζὶ μὲ τὸν Κολοκοτρώνην καὶ τὸν Πλαπούταν. Ἐν τούτοις ὁ Τζαβέλλας δὲν ἐδικάσθη ἀλλ' ἐκρατήθη ἐπί τι χρονικὸν διάστημα ὡς ὑπόδικος εἰς τὰς φυλακάς. Τὸ ὅτι δὲν ἤχθη εἰς τὸ δικαστήριον ὡς κατηγορούμενος ὠφείλετο μᾶλλον εἰς τὸ ὅτι τὸ Σοῦλι δὲν ἦτο ἐλεύθερον καὶ ἡ τυχὸν καταδίκη τοῦ Τζαβέλλα θὰ εἶχε δυσμενῆ ἀπήχησιν. Δι' ὃ καὶ ἀπεφυλακίσθη ἄνευ δίκης.

Η ΜΕΤΡΙΟΦΡΟΣΥΝΗ ΤΟΥ ΤΖΑΒΕΛΛΑ

Ὅταν ὀλίγον βραδύτερον ἐνηλικιώθη ὁ Ὄθων, προήγαγε τὸν Τζαβέλλαν εἰς ὑποστράτηγον καὶ τοῦ ἔδειξε τὴν ἐκτίμησίν του, προσλαβὼν αὐτὸν ὡς ὑπασπιστήν του. Κατὰ τὸ 1844, ὅτε ἐσχημάτισεν ὁ Κωλέττης κυβέρνησιν, τῇ ἐπιμονῇ τούτου καὶ τοῦ Βασιλέως, ὁ Τζαβέλλας ἐδέχθη τὸ ὑπουργεῖον τῶν Στρατιωτικῶν, προαχθεὶς εἰς τὸν βαθμὸν τοῦ ἀντιστρατήγου. Διωρίσθη δὲ καὶ Γερουσιαστής.

Ἐπὶ τοῦ προκειμένου εἶναι χαρακτηριστικὴ ἡ μετριοφροσύνη τὴν ὁποίαν ἐπέδειξεν ὁ Τζαβέλλας κατὰ τὰς διαπραγματεύσεις, αἱ ὁποῖαι ἔγιναν προκειμένου νὰ τοῦ ἀνατεθῇ ὑπουργικὸν χαρτοφυλάκιον. Εἰς τὴν σχηματισθεῖσαν τότε Κυβέρνησιν Κωλέττη μετεῖχε καὶ ὁ Α. Μεταξᾶς, ὁ τελευταῖος δέ, καίτοι φίλος τοῦ Τζαβέλλα, συνέστησεν εἰς τὸν Βασιλέα νὰ μὴ ἐγκρίνῃ τὴν ὑπουργοποίησιν τοῦ Σουλιώτη στρατηγοῦ, διότι οὗτος ἐστερεῖτο παντελῶς γραμματικῶν γνώσεων. Ὁ Ὄθων ὅμως τοῦ ἀπήντησεν ὅτι:[1] «ἡ Πατρὶς δὲν ἔχει τόσην ἀνάγκην ἐγγραμμάτων, ὅσην ἀφωσιωμένων καὶ γενναίων ἀνδρῶν, δι' αὐτὸ—προσέθεσε—μεταβῆτε εἰς τὸν Τζαβέλλαν καὶ πείσατε αὐτὸν ν' ἀναλάβῃ τὸ ὑπουργεῖον. Θὰ εὕρῃ ἐκεῖ ἀρκετοὺς ἐγγραμμάτους ὑπαλλήλους, οἱ ὁποῖοι θὰ τὸν βοηθήσουν εἰς τὸ ἔργον του.

Ὅταν ὁ Μεταξᾶς διεβίβασε τὴν βασιλικὴν ἐντολὴν εἰς τὸν Τζαβέλλαν, οὗτος τὸν ἠρώτησε :

—Σεῖς τί φρονεῖτε περὶ τούτου ;

—Νὰ δεχθῆτε, ἀπήντησεν ὁ Μεταξᾶς. Δὲν σᾶς ἀπαλλάσσει οὔτε ἡ μετριοφροσύνη σας, οὔτε ἡ ἀγραμματοσύνη σας, τὴν ὁποίαν καὶ ἐγὼ ἐπρότεινα. Ἄλλως θὰ ὑποπέσητε εἰς τὴν βασιλικὴν δυσμένειαν.

—Κρῖμα, προσέθεσεν ὁ Τζαβέλλας, ἐφρόνουν ὅτι ὡς πολιτικὸς

---

1. Α. Γούδα : Βίοι Παράλληλοι, τ. Η'. σ. 229

ἀρχηγὸς τοῦ κόμματός μας, ὤφειλες νὰ μὲ ἀποτρέψῃς τοῦ νὰ δεχθῶ ἔργα πέραν τῶν γνώσεών μου.

—Ἀλλ' ὅταν ὁ Βασιλεὺς ἐπιμένῃ, ἀπαλλασσόμεθα ἀμφότεροι πάσης εὐθύνης.

Κατόπιν τῆς διαβεβαιώσεως αὐτῆς ὁ Τζαβέλλας ἀπήντησεν ὡς ἑξῆς εἰς τον Μεταξᾶν :

—Πάει καλὰ κύρ Κοντε, ἀλλὰ μήτε ἐγώ, μήτε τοῦ λόγου σου ἔχουμε τὴν εὐθύνη.

Ἐν συνεχεία ὁ Τζαβέλλας ὡρκίσθη ὑπουργὸς τῶν Στρατιωτικῶν καὶ κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ὑπουργίας του ἤσκησεν εὐσυνειδήτως τὰ καθήκοντα του, κατὰ τρόπον ὥστε δὲν εὑρέθη εἰς τὴν ἀνάγκην οὔτε καὶ ἡ ἀντιπολίτευσις νὰ προβῇ εἰς διαμαρτυρίας ἐναντίον του. Πράγματι ὁ Σουλιώτης ἀγωνιστὴς ἐπέδειξε τότε ἱκανὰ διοικητικὰ προσόντα καὶ εἰργάσθη μετὰ ζήλου διὰ τὴν ἰσχυροποίησιν τοῦ Ἑλληνικοῦ στρατοῦ. Ἐγράφη δὲ ὅτι «ὡς ὑπουργὸς ὑπῆρξε πρότυπον μετριοφροσύνης καὶ πολιτικῆς πίστεως, ἡ ἐργατικότης του δὲ ἀνεπλήρωνε τὴν πλημμελῆ μόρφωσίν του».

Ἐπίσης ὁ Τζαβέλλας διετέλεσε συγχρόνως ἐπί τι διάστημα, καίτοι ἀγράμματος, ἀναπληρωτὴς τοῦ ὑπουργοῦ τῆς Παιδείας.

* * *

Μεταξὺ τῶν ἄλλων προσπαθειῶν του, ὡς ὑπουργὸς τῶν Στρατιωτικῶν, ὁ Τζαβέλλας ἐπέτυχε ν' ἀποφευχθῇ ἡ μονομαχία, ἡ ὁποία ἐπρόκειτο νὰ γίνῃ μεταξὺ τοῦ Δ. Καλλέργη καὶ τοῦ Θ. Γρίβα, ἐξ ἀφορμῆς μιᾶς ὑβριστικῆς ἐπιστολῆς τοῦ πρώτου, δημοσιευθείσης εἰς τὴν ἐφημερίδα «Ἐλπὶς» τῆς 14/5/1845 καὶ θιγούσης τὸν δεύτερον[1].

Πρὸς ματαίωσιν τῆς μονομαχίας ἐκείνης ἐπενέβη κατ' ἀρχὰς ὁ Βασιλεὺς Ὄθων, ἀναθέσας εἰς τὸ Ὑπουργικὸν Συμβούλιον ἵνα ἐπιληφθῇ τῆς ὑποθέσεως. Το τελευταῖον τοῦτο ἀνέθεσε τὴν λύσιν τῆς διαφορᾶς εἰς τὸν Τζαβέλλαν, ὡς ἁρμόδιον ὑπουργὸν ἐπὶ τῶν Στρατιωτικῶν. Κατόπιν τούτου συνεκροτήθη ἐπίσημον Συμβούλιον τιμῆς, τὸ ὁποῖον ἐξέδωσεν ἀπόφασιν στρεφομένην ἐναντίον τοῦ Γρίβα. Ὁ Τζαβέλλας ὅμως, μὴ ἐπιθυμῶν νὰ θίξῃ οὐδένα ἐκ τῶν ἀντιπάλων, δὲν ἐκοινοποίησε τὴν ἀπόφασιν, ἀλλ' ἐξέδωσεν ἰδικήν του διὰ τῆς ὁποίας ἐπέβαλε ποινὴν δεκαημέρου περιορισμοῦ εἰς τον Γρίβαν καὶ δεκαπενθημέρου εἰς τον Καλλέργην, προφανῶς διότι οὗτος δὲν διέκειτο φιλικῶς πρὸς τὴν Κυβέρνησιν Κωλέττη. Τοιουτοτρόπως περιεσώθησαν τὰ προσχήματα, ἡ φιλοτιμία καὶ τὰ πάντα καὶ ἐξηκολούθουν ὁ μὲν Γρίβας νὰ

1. Δ. Γατοπούλου : Αἱ Μονομαχίαι ἐν Ἑλλάδι σ. 93.

παραμένη Γενικός Ἐπιθεωρητής τοῦ Στρατοῦ, ὁ δὲ Καλλέργης ὑπασπιστής τοῦ Ὄθωνος.

Βραδύτερον ὅμως ὁ Τζαβέλλας ἦλθεν εἰς προσωπικὴν σύγκρουσιν μὲ τὸν Καλλέργην, πρὸς τὸν ὁποῖον ἐκοινοποίησε διαταγήν, συμφώνως πρὸς τὴν ὁποίαν τὸν ἀπήλλασσεν ἀπὸ τὰ καθήκοντα τοῦ ὑπασπιστοῦ τοῦ Βασιλέως καὶ τὸν ἐτοποθέτει ἐπιθεωρητὴν τοῦ Στρατοῦ τῆς Πελοποννήσου μὲ ἕδραν τὴν Τρίπολιν. Ὁ Καλλέργης παρήγγειλε τότε εἰς τὸν ὑπουργὸν ὅτι θὰ ἀνεχώρει ἀπὸ τὰς Ἀθήνας διὰ τὴν νέαν του θέσιν ὄχι ἐντὸς 24 ὡρῶν, ὡς ἀνέγραφεν ἡ διαταγή, ἀλλ' εὐθὺς ὡς ἐτακτοποίει τὰς ἀτομικάς του ὑποθέσεις. Ὁ Τζαβέλλας ὠργίσθη καὶ τοῦ διεβίβασε προφορικὴν διαταγήν, ὅπως ἀναχωρήση ἐντὸς 4 ὡρῶν, ἄλλως θὰ τὸν ἀπεμάκρυνεν ἀπὸ τὰς Ἀθήνας βιαίως. Ὁ Καλλέργης τότε μετέβη ὁ ἴδιος εἰς τὸ ὑπουργεῖον Στρατιωτικῶν καὶ εἰσῆλθεν εἰς τὸ γραφεῖον τοῦ ὑπουργοῦ. Ὁ Τζαβέλλας ὅταν τὸν εἶδε τοῦ εἶπεν εἰς αὐστηρὸν ὕφος:

—Τί σκοπεύετε νὰ κάμετε;

—Θὰ ἰδῶ τί θὰ κάμω, ὅταν ἔλθη ἡ χωροφυλακή σας καὶ βάλη εἰς ἐνέργειαν τὰ μέτρα σας.

Καὶ ἀπεχώρησε χωρὶς νὰ χαιρετίση τὸν ὑπουργόν. Ἐν συνεχείᾳ ὁ Καλλέργης ἐζήτησε παρὰ τοῦ Βασιλέως νὰ τοῦ χορηγηθῇ μηνιαία ἄδεια διὰ νὰ μεταβῇ εἰς τὸ ἐξωτερικόν. Ἡ ἄδεια τοῦ ἐχορηγήθη, ἀλλὰ καίτοι εἶχον παρέλθει ἔκτοτε ἀρκεταὶ ἡμέραι, ἡ ἀναχώρησίς του δὲν ἐπραγματοποιεῖτο. Κατόπιν τούτου ὁ Τζαβέλλας ἐξέδωσε διαταγὴν βιαίας ἀπομακρύνσεως τοῦ στρατηγοῦ Καλλέργη ἀπὸ τὴν Πρωτεύουσαν. Εὐθὺς ὅμως ὡς ἐπληροφορήθη τοῦτο ὁ τελευταῖος ἔσπευσεν αὐθημερὸν νὰ ἐπιβιβασθῇ ἀγγλικοῦ πλοίου εἰς Πειραιᾶ, διὰ τοῦ ὁποίου ἀνεχώρησεν εἰς Ἰταλίαν καὶ ἐκεῖθεν μετέβη εἰς Ἀγγλίαν.

***

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Κωλέττη, ὁ Ὄθων ἐξέλεξε τὸν Τζαβέλλαν ὡς ἀντικαταστάτην του. Ἡ νέα Κυβέρνησις ἀπετέλει μᾶλλον συνέχειαν τῆς προηγουμένης, ἐν αὐτῇ δὲ ἐγένοντο αἱ ἑξῆς μεταβολαί. Ὁ Τζαβέλλας ἐκτὸς τῆς πρωθυπουργίας διετήρησε καὶ τὸ ὑπουργεῖον Στρατιωτικῶν, τὸ δὲ Ἐξωτερικῶν, τὸ ὁποῖον διηύθυνεν ὁ Κωλέττης, ἀνετέθη εἰς τὸν μέχρι τότε ὑπουργὸν τῆς Παιδείας Γλαράκην, ἐνῶ τὸ ὑπουργεῖον Παιδείας ἀνετέθη προσωρινῶς εἰς τὸν ὑπουργὸν Ἐσωτερικῶν Ρήγαν Παλαμήδην. Ἤδη ἡ νέα Κυβέρνησις διέφερεν ἀπὸ τὴν προηγουμένην ἐκ τοῦ ὅτι αὕτη δὲν ἐπηρεάζετο ἀπὸ τὴν γαλλικὴν πρεσβείαν, ὅπως ἐπὶ Κωλέττη, διότι ὁ ἤδη ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν ἐτήρει μίαν αὐτοτέλειαν καὶ αὐτενέργειαν εἰς τὴν ἄσκησιν τῆς ἐξω-

τερικῆς πολιτικῆς, μὴ δεχόμενος νὰ ἱκανοποιῇ τὰς ἑκάστοτε ὑποδείξεις τῶν ξένων, πλὴν ἐκείνων, τὰς ὁποίας ἔκρινεν ὅτι ἐξυπηρέτουν τὰ ἐθνικὰ συμφέροντα. 'Αλλ' αὗται ἦσαν μᾶλλον σπάνιαι.

'Η Κυβέρνησις Τζαβέλλα ἀνελάμβανε τὴν ἀρχὴν εἰς μίαν ἐποχὴν ὅπου ἡ ἀσφάλεια καὶ ἡ ἡσυχία τῆς χώρας εἶχον δεινῶς διασαλευθῆ. Καθ' ὅλον δὲ ἐκεῖνο τὸ ἑξάμηνον διάστημα τοῦ βίου της ἡ κατάστασις τοῦ τόπου ἐσωτερικῶς καὶ ἐξωτερικῶς ἦτο ταραχώδης. 'Εσωτερικῶς μὲν ἕνεκα τῶν διαφόρων στάσεων, αἱ ὁποῖαι διεδέχοντο ἀλλήλας, ἐξωτερικῶς δὲ ἕνεκα τοῦ ἐπεισοδίου Μουσούρου, τὸ ὁποῖον εἶχε προκαλέσει τὴν διακοπὴν τῶν διπλωματικῶν σχέσεων μεταξὺ τῆς 'Ελλάδος καὶ τῆς 'Οθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας.

'Ολίγον μετὰ τὴν ἐπὶ Κωλέττη καταστολὴν τῶν στάσεων τοῦ Θ Γρίβα καὶ τοῦ Κριεζώτου, τοῦ μὲν εἰς τὴν Αἰτωλοακαρνανίαν, τοῦ δὲ εἰς τὴν Εὔβοιαν, ἐξερράγη ἡ στάσις τῆς Ναυπακτίας ὑπὸ τὸν συνταγματάρχην Φαρμάκην καὶ τὸν ταγματάρχην Μαυρογιάννην. Εἰς βοήθειαν δὲ τούτων ἔσπευσαν οἱ ἐπίσης στασιάσαντες εἰς Φθιώτιδα ἀντισυνταγματάρχαι Παπακώστας καὶ Βελέντζας καὶ ὁ ταγματάρχης Μπαλατσός.

Περὶ τὰ τέλη Νοεμβρίου 1847 ὁ Τζαβέλλας, χάρις εἰς τὰς δραστηρίους ἐνεργείας του, ἐπέτυχε νὰ καταστείλῃ ἀμφοτέρας τὰς στάσεις. 'Εκ τῶν στασιαστῶν ὁ Φαρμάκης καὶ ὁ Μαυρογιάννης παρεδόθησαν εἰς τὰς ἀρχάς, οἱ δὲ στασιασταὶ τῆς Φθιώτιδος κατέφυγον εἰς τὴν Τουρκίαν.

'Ολίγον βραδύτερον ἐξερράγη ἡ στάσις τοῦ λοχαγοῦ Μερεντίτη εἰς τὰς Πάτρας, ἡ ὁποία ἐπίσης κατεπνίγη, ἀφοῦ προηγουμένως ὁ ἀρχηγός της ἐλήστευσε τὸ ἐκεῖ ὑποκατάστημα τῆς 'Εθνικῆς Τραπέζης καὶ ἔλαβε 100 περίπου χιλιάδας δραχμὰς ὡς «λύτρα» ἐκ τῶν προκρίτων τῆς πόλεως.

'Εν τῷ μεταξύ, κατόπιν πολλῶν διαπραγματεύσεων, ἐλύθη ἡ διαφορὰ ἡ προκύψασα ἐκ τοῦ ἐπεισοδίου Μουσούρου, τῇ μεσολαβήσει ἀρχικῶς τοῦ Μέττερνιχ καὶ ἐν συνεχείᾳ τοῦ Τσάρου, ὁ ὁποῖος ὅμως ἐδικαίωσε τὴν Πύλην. Η 'Ελλὰς ἠναγκάσθη νὰ δεχθῇ τὴν λύσιν ἐκείνην, διότι δὲν ἠδύνατο νὰ πράξῃ ἄλλως.

ΑΙ ΔΙΕΝΕΞΕΙΣ ΕΛΛΑΔΟΣ ΚΑΙ ΑΓΓΛΙΑΣ

'Εν συνεχείᾳ ὅμως προέκυψαν νέαι διπλωματικαὶ περιπλοκαὶ ἐξ ἀφορμῆς τῶν ἀξιώσεων τῆς 'Αγγλικῆς Κυβερνήσεως, ἡ ὁποία ἤσκει οἰκονομικὴν πίεσιν ἐπὶ τῆς 'Ελλάδος. 'Ο Κωλέττης ὀλίγον πρὸ τοῦ θανάτου του, δι' ἐπιστολῆς του πρὸς τὸν Λάιονς, ὑπέβαλε προτάσεις περιεχούσας νέους ὅρους πρὸς ἀπότισιν τῶν ὀφειλομένων ἐκ τοῦ δανείου

τῶν 60 ἑκατομμυρίων τοκοχρεωλυσίων. Αἱ προτάσεις αὗται ἐκρίθησαν ὡς ἀπαράδεκτοι ἀπὸ τὸν Πάλμερστον, ὁ δὲ Λάϊονς ἀπαντῶν εἰς τὴν ἐπιστολήν, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Κωλέττη, ἐτόνιζε μεταξὺ ἄλλων τὰ ἑξῆς :[1]

«...Ἡ Ἀγγλία ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ ἀξιώσῃ τὴν πληρωμὴν τοῦ τοκοχρεωλυσίου προ πάσης ἄλλης δαπάνης καὶ ὅτι ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις, διαθέτουσα τὰ ἔσοδα τοῦ Κράτους διὰ τὴν συντήρησιν τῶν ὑπηρεσιῶν καὶ προτείνουσα τὴν πληρωμὴν τῶν ὀφειλῶν της ἐκ τοῦ ἀνεπαρκοῦς λόγῳ τῶν καταχρήσεων ὑπολοίπου, παρεβίαζε τὴν σχετικὴν συνθήκην».

Μετά τινας ἡμέρας ὁ Λάϊονς ἀπηύθυνε νέαν ἐπιστολήν, διὰ τῆς ὁποίας ἀπῄτει τὴν ἄμεσον ἐξόφλησιν τοῦ τόκου καὶ τοῦ χρεωλυσίου τῆς δευτέρας ἑξαμηνίας τοῦ 1847. Κατόπιν τούτου ἡ Κυβέρνησις Τζαβέλλα ἠναγκάσθη νὰ προβῇ εἰς ἐκποίησιν 500 μετοχῶν τῆς Ἐθνικῆς Τραπέζης, διὰ τοῦ τιμήματος τῶν ὁποίων ἱκανοποίησε τὴν ἀγγλικὴν ἀπαίτησιν.

Ἀλλ' αἱ ἀφορμαὶ τῶν μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ Ἀγγλίας προστριβῶν καὶ διενέξεων δὲν εἶχον οὔτε ἀρχὴν οὔτε τέλος, δι' ὃ καὶ προέκυψαν νέαι. Τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 1847 ὁ ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν Γλαράκης ἀπηύθυνεν ἐπιστολὴν πρὸς τὸν Λάϊονς, διὰ τῆς ὁποίας ἐξέφραζε τὰς διαμαρτυρίας τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως συνεπείᾳ τῆς διαγωγῆς τοῦ ἐν Πρεβέζῃ Ἄγγλου προξένου, ὁ ὁποῖος παρέσχε τὴν προστασίαν του εἰς τὸν στασιαστὴν Θεοδ. Γρίβαν, ὅστις, καίτοι διωκόμενος ὑπὸ τοῦ κυβερνητικοῦ στρατοῦ, ἐφυγαδεύθη δι' ἀγγλικοῦ πλοίου εἰς Μάλταν καὶ οὕτω διέφυγε τὴν σύλληψιν. Ἐπὶ πλέον δέ, διαμένων ἤδη εἰς τὸ τουρκικὸν ἔδαφος, προητοίμαζε νέαν εἰσβολὴν εἰς τὴν Ἑλλάδα. Τὴν ἐπιστολὴν ταύτην διεβίβασεν ὁ Λάϊονς εἰς τὸν Πάλμερστον, ὁ ὁποῖος ἀπήντησεν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Κυβέρνησιν δι' ἐπισήμου διακοινώσεως ὑπὸ ἡμερομηνίαν 18 Ὀκτωβρίου 1847. Εἰς τὴν διακοίνωσιν ἐκείνην περιείχετο ἐν ἀρχῇ ἡ ὁμολογία τῆς Βρεταννικῆς Κυβερνήσεως ὅτι «ἔδειξε πράγματι αὕτη μικρὰν συμπάθειαν πρὸς τὸν Γρίβαν, διότι οὗτος ὑπῆρξε θῦμα ἀδικίας καὶ τυραννίας». Ἐν συνεχείᾳ ὅμως διετυποῦντο βίαιαι καὶ ὑβριστικαὶ φράσεις ἐναντίον τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως ὡς ἀκολούθως : «Τὸ ὑφιστάμενον σύστημα ἀνομίας καὶ διαφθορᾶς, βίας, ἀδικίας καὶ τυραννίας καταπιέζει καὶ ἐρεθίζει τὸν Ἑλληνικὸν λαὸν πανταχοῦ, ἔνθα ἡ ἐνέργεια τοῦ συστήματος τούτου γίνεται αἰσθητή. Τὸ σύστημα τοῦτο κατὰ φυσικὴν ἀκολουθίαν προκαλεῖ φανερὰν ἐπανάστασιν». Ἡ διακοίνωσις συνεχίζετο εἰς τὸν αὐτὸν

---

1. Ἐπ. Μάλαινου : Ἱστορία τῶν ξενικῶν ἐπεμβάσεων, τ. Α', σ. 408.

ὑβριστικὸν τόνον καὶ τέλος περιεῖχε καὶ σαφῆ ὑπαινιγμὸν περὶ τῆς γαλλικῆς ἐπιρροῆς ἐν Ἑλλάδι, ἡ ὁποία ἐχαρακτηρίζετο ὡς ὀλεθρία.

Ἡ Κυβέρνησις Τζαβέλλα ἀπήντησεν εἰς ἔντονον ὕφος εἰς τὴν ἀγγλικὴν διακοίνωσιν, τὴν 17ην Νοεμβρίου 1847, εἰς τὴν ὁποίαν μεταξὺ ἄλλων ἐτονίζοντο καὶ τὰ ἑξῆς:[1]

«...Ὁ λόρδος Πάλμερστον ἐξηκόντισε κατὰ τῆς Κυβερνήσεως δεινοτάτας κατηγορίας, τραχυτάτας κατ' οὐσίαν καὶ κατὰ τύπους, πάσας ὅμως διαψευδομένας ὑπὸ τῶν πραγμάτων. Ἀλλ' ἀφοῦ πολλάκις εἰς μάτην ἠγωνίσθημεν νὰ μεταπείσωμεν τὴν Ἀγγλικὴν Κυβέρνησιν, ἀποδεικνύεται προφανῶς ὅτι πᾶσα συζήτησις εἶναι ἀνωφελής. Καὶ διὰ τοῦτο ὁ Βασιλεὺς ἀπεφάσισε νὰ προβῇ εἰς ἔκκλησιν διὰ τὴν μαρτυρίαν τῶν Κυβερνήσεων, αἱ ὁποῖαι ἔχουν πληροφορίας περὶ τῶν ἑλληνικῶν πραγμάτων. Ὡς πρὸς δὲ τὴν συμπάθειαν, τὴν ὁποίαν ὁ λόρδος Πάλμερστον θεωρεῖ ὀφειλομένην πρὸς ἀνθρώπους, οἱ ὁποῖοι λόγῳ τῶν ἐγκληματικῶν των πράξεων ἠναγκάσθησαν νὰ καταφύγουν εἰς τὴν ἀλλοδαπὴν καὶ ὡς πρὸς τὴν ἐνθάρρυνσιν, τὴν ὁποίαν θὰ εὕρουν οἱ ἀντάρται, οὐδεὶς ἠμπορεῖ νὰ ἀρνηθῇ ὅτι πάντα ταῦτα δημιουργοῦν μέγαν καὶ ἀπροσδόκητον κίνδυνον διὰ τὴν Κυβέρνησιν τοῦ Βασιλέως τῆς Ἑλλάδος...».

Ἀκολούθως ὁ ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν Γλαράκης, ἐν συνεννοήσει μετὰ τοῦ Τζαβέλλα, τῇ ἐγκρίσει καὶ τοῦ Βασιλέως, ἀπηύθυνεν ἀντίγραφα τῆς διακοινώσεως τοῦ Πάλμερστον καὶ τῆς πρὸς αὐτὸν ἀπαντήσεως, πρὸς ὅλους τοὺς ἐν Ἀθήναις Πρεσβευτάς, συνοδεύσας αὐτὰ δι' ἐκκλήσεως, εἰς τὴν ὁποίαν ἐτονίζοντο καὶ τὰ ἑξῆς: «...Ὁ λόρδος Πάλμερστον ἐξηκόντισεν ἐναντίον μας κατηγορίας δεινοτάτας, ὁμοίας πρὸς τὰς ὁποίας οὐδέποτε οὐδεμία Κυβέρνησις ἀπηύθυνε πρὸς ἄλλην Κυβέρνησιν...».

Περαιτέρω, ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις ἐπεκαλεῖτο τὴν μαρτυρίαν τῶν ξένων Κυβερνήσεων περὶ τῶν ἐν Ἑλλάδι πραγμάτων καὶ ἐζήτει ἐν τέλει «δικαιοσύνην καθ' ὃν χρόνον ἡ Ἑλλὰς περιεστοιχίζετο ὑπὸ μεγάλων δυσχερειῶν».

Ἡ ὑβριστικὴ διακοίνωσις τοῦ Πάλμερστον περιῆλθεν εἰς τὴν δημοσιότητα μέσῳ τῆς ἐγκυκλίου διαμαρτυρίας τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως καὶ προεκάλεσε τὴν ἀγανάκτησιν τῆς εὐρωπαϊκῆς κοινῆς γνώμης. Ἀκόμη καὶ ἡ ἐφημερὶς «Τάϊμς» τοῦ Λονδίνου κατέκρινε τὴν ἀσυνήθη ἐκείνην συμπεριφορὰν τῆς Ἀγγλικῆς Κυβερνήσεως. «Ἡ διακοίνωσις – ἔγραφε σὺν τοῖς ἄλλοις – εἶναι ἄμεσος πρόκλησις πρὸς ἐπανάστασιν. Ἐντρεπόμεθα ἀναλογιζόμενοι ὅτι τοιούτου τρόπου ἀλαζονικοῦ καὶ ἀπρεπῶν φράσεων, ἔγινεν ὑπέρμετρος χρῆσις πρὸς τὸ νεώτερον καὶ τὸ

1. Ἀρχεῖα ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν τῆς Ἑλλάδος.

ἀσθενέστερον εὐρωπαϊκὸν κράτος. Εἶναι ἀφόρητον τὸ δημόσιον ἔγγραφον νὰ περιέχῃ φράσεις ἀγοραίας. Οὐδεὶς ἀμφιβάλλει ὅτι ἂν ὁ Πάλμερστον ἀπηύθυνεν ὁμοίαν διακοίνωσιν εἰς ἄλλο ἔθνος ἰσχυρότερον, ὁ πρεσβευτής του θὰ ἐλάμβανε τὰ διαβατήριά του ἐντὸς ὡρῶν. Ὁ Πάλμερστον διὰ τρόπου λίαν ἀδίκου ἔπεισε τὸν Βασιλέα Ὄθωνα νὰ θεωρήσῃ τὴν Ἀγγλίαν ὡς προσωπικόν του ἐχθρόν».

Η ΠΤΩΣΙΣ ΤΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ ΤΖΑΒΕΛΛΑ

Εἰς αὐτὸ τὸ ὀξύτατον σημεῖον εἶχον φθάσει αἱ σχέσεις μεταξὺ τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Ἀγγλίας, ὅτε μετά τινα χρόνον ἐξερράγη ἡ γαλλικὴ ἐπανάστασις, ἡ ὁποία κατέλυσε τὸ καθεστὼς τοῦ Λουδοβίκου Φιλίππου καὶ συμπαρέσυρε καὶ τὸν πρωθυπουργὸν Γκιζώ.

Τὰ ἐπαναστατικὰ ἐκεῖνα γεγονότα, τὰ ὁποῖα κατέληξαν εἰς τὴν ἀνακήρυξιν τῆς Γαλλικῆς Δημοκρατίας, εἶχον ἀντίκτυπον καὶ εἰς τὴν χώραν μας. Ἔγιναν μάλιστα καὶ μερικαὶ διαδηλώσεις εἰς τὰς Ἀθήνας, κατὰ τὰς ὁποίας θερμόαιμοι φοιτηταὶ ἐζητωκραύγασαν ὑπὲρ τῆς ἐγκαθιδρύσεως Δημοκρατίας καὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα. Παρ' ὅτι αἱ διαδηλώσεις ἐκεῖναι ἐστεροῦντο σοβαρότητος καὶ διελύθησαν εὐχερῶς ὑπὸ τῆς ἀστυνομίας, ἐν τούτοις ἐσημειώθη ποιά τις συνωμοτικὴ κίνησις, ἀποβλέπουσα εἰς τὴν μεταβολὴν τοῦ πολιτεύματος.

Λίαν χαρακτηριστικῶς ἔδωσε τὴν σχετικὴν εἰκόνα εἰς τὰ «Απομνημονεύματά» του ὁ Ι. Μακρυγιάννης, ὁ ὁποῖος ἔγραψε τὰ ἑξῆς :

« Ὅταν ἔγινεν ἡ Δημοκρατία τῆς Γαλλίας καὶ πῆραν φωτιὰ καὶ τὰ ἄλλα μέρη τῆς Εὐρώπης, ἤρχισαν κι' ἐδῶ τὰ κόμματα καὶ αἱ φατρίες καὶ κατεξοχὴ τὸ παρτίδι τοῦ Κωλέττη (Τζαβέλλα–Γλαράκη). Αὐτὸ τὸ σύστημα τῆς δημοκρατίας δὲν τὸ θέλομεν οἱ τίμιοι ἄνθρωποι, ὅτι τὸ γευτήκαμεν κι' αὐτό. Πῆραν μπούγιον οἱ ἄνθρωποι ἐδῶ, γύρω σ' αὐτὸ τὸ σύστημα, ἐνεργοῦνε ἀπάνου εἰς αὐτὰ καὶ νὰ κινηθοῦνε νὰ πᾶνε νὰ πάρουν καὶ τὴν Κωνσταντινούπολι. Ἔρχονται πολλοὶ τοιοῦτοι εἰς τὸ σπίτι μου καὶ μὲ ζητοῦν κ' ἐμένα σύντροφόν τους καὶ νὰ συμπράξωμεν. Τοὺς ἔλεγα: «Αὐτὸ τὸ σύστημα ὅπου τό'χαμε καὶ πρῶτα, τὶ καρπὸν μᾶς ἔφερε καὶ ποῦ καταντήσαμε, φαίνεται... Πρέπει νὰ περιμένωμεν νὰ ἰδοῦμεν αὐτηνὴ ἡ φωτιὰ τῆς Εὐρώπης ποῦ θὰ καταντήσῃ καὶ τότε τηράζομεν καὶ διὰ τὰ ἔξω». Καὶ τὶ ἄνθρωποι μ' ἔλεγαν αὐτά : Ἄνθρωποι προκομμένοι. Τότε ἀπελπίστηκα καὶ εἶπα: εἶναι ὀργὴ Θεοῦ νὰ χαθοῦμε. Πάγω εἰς τὸ κονάκι τοῦ Μεταξᾶ καὶ εἶπα νὰ στείλῃ νὰ ρθῇ ὁ Μαυροκορδᾶτος. Ἦρθε ὁ Μαυροκορδᾶτος. Τοὺς λέγω : «Ἀδελφοὶ ἡ Πατρίδα χάνεται». Μοῦ λένε: «Τὸ βλέπομε, τὶ νὰ κάνωμεν ὅπου τῶν ἀνθρώπων τὰ κεφάλια ἄναψαν ὁλονῶν»; Ἐμεῖς σὰν θέλομεν, τὰ σβήνομεν καὶ ἡσυχάζουν-

'Εσὺ Μαυροκορδᾶτε, νὰ στείλῃς νὰ φωνάξῃς τὸν τάδε (καμιὰ δεκαριὰ) κι' ἐσὺ Μεταξᾶ, τὸ ἴδιο κι' ἐγώ, τὸ ἴδιο καὶ κάθε τίμιος πατριώτης καὶ νὰ μιλοῦμεν ὅλοι μίαν γλῶσσαν, νὰ τοὺς παρηγοροῦμεν καὶ νὰ τοὺς λέμε: «Ἑτοιμαζόμαστε ὁλοένα, ὅμως χρειάζεται μυστικότης ὅσο νὰ ἑτοιμασθοῦμεν καὶ νὰ ἴδοῦμε καὶ στὴν Εὐρώπη πῶς θὰ ἀποκαταστήσουν αὐτὰ τὰ κινήματά της... Κι' ἔτσι ἀκολουθήσαμεν, κ' ἔσβησε ἡ μεγάλη φωτιά, ἡ ἀνόητη, ὁποῦρθε εἰς τὸ κεφάλι μας...».

***

Περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ Μαρτίου 1848, ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῶν ἐξωτερικῶν ἀλλὰ καὶ τῶν ἐσωτερικῶν γεγονότων, ὁ Ὄθων ἐθεώρησε καλὸν νὰ προβῇ εἰς ἀλλαγὴν τῆς Κυβερνήσεως. Ἡ ἀφορμὴ ἐδόθη διὰ τῆς ἀρνήσεως τοῦ Βασιλέως ὅπως ἐγκρίνῃ τὸν διορισμὸν δέκα πέντε νέων γερουσιαστῶν, τοὺς ὁποίους ἐπρότεινεν ὁ Τζαβέλλας καὶ διὰ τοὺς ὁποίους ἡ Βουλὴ εἶχε δώσει τὴν συγκατάθεσίν της. Κατόπιν τούτου ὁ Σουλιώτης στρατηγὸς ὑπέβαλε τὴν παραίτησιν του, ἡ ὁποία ἔγινεν ἀμέσως δεκτή. Τότε μόνον ὁ Τζαβέλλας ἀντελήφθη ὅτι ἡ ἄρνησις τοῦ Ὄθωνος εἰς τὰς προτάσεις του περὶ τῶν νέων γερουσιαστῶν ἦτο σκόπιμος, ἀποβλέπουσα ὅπως τὸν ἐξαναγκάσῃ εἰς παραίτησιν.

Δικαιώνων, τρόπον τινά, τὴν ἐνέργειαν αὐτὴν τοῦ Βασιλέως, ὁ Ν. Δραγούμης ἔγραψεν εἰς τὰς «Ἱστορικὰς Ἀναμνήσεις» του τὰ ἑξῆς: «...Ἐν τῷ παγκοσμίῳ ἐκείνῳ κλύδωνι τῷ καταποντίζοντι θρόνους καὶ ἀναβιβάζοντι δημοκρατίας, ὑπουργεῖον διευθυνόμενον ὑπὸ ἀνδρὸς γενναίου μὲν κατὰ τὰς μάχας, ὅλως δὲ ἀγραμμάτου καὶ ἀμαθεστάτου περὶ τὴν κυβέρνησιν τοῦ σκαφιδίου, ἀδύνατον ἦτο νὰ μὴ ναυαγήσῃ συμπαρασῦρον καὶ τὴν δημοσίαν τάξιν».

Ἐπίσης εἰς τὴν προκληθεῖσαν παρὰ τοῦ Ὄθωνος παραίτησιν τῆς Κυβερνήσεως Τζαβέλλα συνέτειναν καὶ αἱ ἐπεμβάσεις τῶν ἀντιπροσώπων τῆς Ἀγγλίας καὶ Γαλλίας. Οὕτως ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἄγγλος πρεσβευτὴς Στάτφορντ Κάνιγγ, κατόπιν ἐντολῆς τοῦ Πάλμερστον, ἀφίχθη εἰς Ἀθήνας διὰ νὰ συμβουλεύσῃ τὸν Βασιλέα ὅτι «καθῆκον αὐτοῦ ἦτο νὰ ἐγκαταστήσῃ ὑπουργεῖον ἰσχυρὸν ἀπὸ τοὺς ἐξέχοντας πολιτικοὺς ἄνδρας τῆς χώρας καὶ ὅτι ὤφειλε νὰ ἱκανοποιήσῃ τὰς ἀπαιτήσεις τῆς Ἀγγλικῆς Κυβερνήσεως».

Ὁ δὲ Τουβενέλ, ὅστις διεδέχθη τὸν ἐν Ἀθήναις Γάλλον πρεσβευτὴν Πισκατόρυ ἀπὸ τοῦ Ἰουνίου τοῦ 1847, ἐξέφρασε τὴν γνώμην τόσον εἰς τὴν Κυβέρνησίν του, ὅσον καὶ πρὸς τὸν Ὄθωνα ὅτι: «Οὐδεὶς τῶν φίλων τοῦ Κωλέττη θὰ ἠδύνατο νὰ τὸν ἀντικαταστήσῃ, οὐδὲ θὰ ἦτο ἄξιος τῆς ἐνεργοῦ ὑποστηρίξεως τῆς Γαλλίας καὶ τῶν ἀντιπροσώπων της».

Ἐν συνεχείᾳ ὁ Βασιλεὺς ἀνέθεσε τὴν ἐντολὴν σχηματισμοῦ Κυβερνήσεως εἰς τον Γ. Κουντουριώτην, ὁ ὁποῖος ὡρκίσθη τὴν 8ην Μαρτίου 1848. Ὁ Τζαβέλλας ἔγινεν ἐκ νέου ὑπουργὸς τῶν Στρατιωτικῶν ἐπὶ Κυβερνήσεως Κ. Κανάρη τὴν 17ην Ἀπριλίου 1849. Κατὰ τὴν ὑπουργίαν του ἐκείνην ὁ Σουλιώτης ἀγωνιστὴς κατέβαλε προσπαθείας ὅπως ὀργανώσῃ τὰς στρατιωτικὰς δυνάμεις τῆς χώρας, διὰ ν' ἀμυνθοῦν ἐνδεχομένως ἐναντίον τῶν Ἄγγλων, ποὺ ἡτοιμάζοντο διὰ τὸν ναυτικὸν ἀποκλεισμὸν τῆς Ἑλλάδος ἐξ ἀφορμῆς τοῦ ἐπεισοδίου Πατσιφίκου. Ἀλλ' ἡ προσπάθεια ἐκείνη ἐναυάγησε πρὶν τεθῇ εἰς πραγματοποίησιν.

Μετὰ τὴν παραίτησιν τῆς Κυβερνήσεως Κανάρη, ὁ Τζαβέλλας δὲν ἐδέχθη ὑπουργικὸν χαρτοφυλάκιον, καίτοι τοῦ προσεφέρθη, εἰς τὴν νέαν Κυβέρνησιν Α. Κριεζῆ. Προθύμως ὅμως ἀπεδέχθη ὅταν ἀργότερον τοῦ ἐζητήθη νὰ μεταβῇ εἰς Ναύπλιον ὡς φρούραρχος τῆς πόλεως καὶ ἀρχηγὸς τῶν στρατευμάτων τῆς Ἀργολίδος. Ἡ κατ' ἐπανάληψιν ἀνάθεσις εἰς τὸν Τζαβέλλαν τοῦ ὑπουργείου τῶν Στρατιωτικῶν, δὲν ἦτο συμπτωματικὴ ὡς καὶ ἡ ἀποστολή του εἰς τὴν Ἀργολίδα. Ὁ Ὄθων ἔζη μὲ ἕνα σκοπόν: Τὴν ὁλοκλήρωσιν τῆς ἐθνικῆς ἀποκαταστάσεως μὲ πόλεμον ἐναντίον τῆς Τουρκίας. Διὰ τὴν πραγματοποίησιν τοῦ σκοποῦ τούτου ἐχρειάζετο, πλὴν τῶν εὐνοϊκῶν συνθηκῶν, ἰσχυρὰ στρατιωτικὴ προσωπικότης. Ὁ Τζαβέλλας ἐκρίθη ὑπὸ τοῦ Βασιλέως ὡς το ἐνδεδειγμένον πρόσωπον διὰ ν' ἀναλάβῃ τὸ ἔργον τοῦτο. Ἄλλωστε ὁ γενναῖος Σουλιώτης στρατηγὸς δὲν ἦτο μόνον ἀφωσιωμένος εἰς τον Βασιλέα, ἀλλὰ συνεμερίζετο πλήρως τοὺς πόθους και τὰς ἐπιδιώξεις τούτου.

Καὶ ὡς εὐκαιρία διὰ νὰ τεθῇ ὁ στρατὸς ἐν δράσει, ἐθεωρήθη ἡ κήρυξις τοῦ Ρωσσοτουρκικοῦ πολέμου τοῦ 1854. Οἱ Βασιλεῖς ἀνέθεσαν τὴν ἀρχηγίαν τῆς μυστικῆς στρατολογίας τοῦ πληθυσμοῦ εἰς τὸν Τζαβέλλαν, ὁ ὁποῖος ἐδέχθη προθύμως τὴν ἐμπιστευτικὴν αὐτὴν ἀποστολήν, ἡ ὁποία τόσον ἀνταπεκρίνετο πρὸς τοὺς μυχίους πόθους του. Καὶ μετ' ὀλίγον ἀνεχώρησεν ἐξ Ἀθηνῶν συνοδευόμενος ἀπὸ μικρὰν ομάδα φίλων του, παλαιῶν ἀγωνιστῶν, και ἔφθασεν εἰς Μεσολόγγιον, ὅπου ἐγκατεστάθη προσωρινῶς, ἐπιδοθεὶς εἰς τὴν ὀργάνωσιν τῆς ἐκστρατείας διὰ τὴν ἐξόρμησιν πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῆς Ἠπείρου.

Δὲν κατέστη ὅμως δυνατον νὰ συγκροτηθῇ ἱκανὸν στράτευμα, διότι ἡ Ἑλλὰς δὲν ἠδύνατο νὰ κατέλθῃ ἐκ τοῦ ἐμφανοῦς εἰς τὸν ἀγῶνα, καὶ μόνον ἀνεπισήμως διεξῆγε σποραδικῶς στρατιωτικὰς ἐπιχειρήσεις. Ὀρθῶς δὲ ἀνέγραψεν εἰς τὸ βιβλίον του ὁ Δημ. Ν. Μπότσαρης τὰ ἑξῆς:[1] «. . . Πολεμικὴ προπαρασκευὴ δὲν ὑπῆρχε καμμία καὶ μόνον

1. Δημ. Ν. Μπότσαρη: Το Σούλι καὶ οἱ Τζαβελλαῖοι σ. 33.

οἱ φωνασκοὶ τῶν Ἀθηνῶν ἦσαν βέβαιοι ὅτι ἀπὸ τὸν θόρυβόν των ἡ Τουρκία θὰ κατέπιπτεν ὅπως τὰ τείχη τῆς Ἱεριχοῦς ὑπὸ τοὺς ἤχους τῶν σαλπίγγων».

Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Ὄθων πιεζόμενος πανταχόθεν, ἠναγκάζετο νὰ διαβιβάζῃ οδηγίας πρὸς τὸν Τζαβέλλαν, συμφώνως πρὸς τὰς ὁποίας τὴν μίαν ἡμέραν διετάσσετο οὗτος νὰ δράσῃ καὶ τὴν ἑπομένην νὰ τελῇ ἐν ἀναμονῇ νέων διαταγῶν. Παραλλήλως ὅμως ἀρκετοὶ ἀξιωματικοὶ εἰσέβαλον αὐτοβούλως εἰς τὴν Τουρκίαν καὶ ἔδρασαν ἐν ἀρχῇ ἱκανοποιητικῶς. Ἀλλ' ἐνέσκηψε δριμύτατος χειμών, ὁ ὁποῖος παρέλυσε τὰς μεμονωμένας ἐκείνας κινήσεις. Καθ' ὅλον αὐτὸ τὸ διάστημα ὁ Τζαβέλλας πειθαρχῶν εἰς τὰς διαταγὰς τοῦ Βασιλέως δὲν ἠδύνατο νὰ κινηθῇ ὡς ἐπεθύμει. Τέλος ἡ δυναμικὴ ἐπέμβασις τῆς Ἀγγλίας καὶ τῆς Γαλλίας ἐματαίωσεν ὁριστικῶς τὴν εκστρατείαν ἐκείνην. Ἡ θλῖψις δὲ τὴν ὁποίαν ἐδοκίμασεν ὁ Τζαβέλλας ἀπὸ τὴν διάψευσιν τῶν ἐλπίδων του, ὑπῆρξε τὸ κύκνειον ᾆσμα τοῦ ἥρωος τῆς Κλεισόβης.

Καταβληθεὶς ὑπὸ του μαρασμοῦ ἀπεβίωσε τὸ ἑπόμενον ἔτος, τὴν 9ην Μαρτίου 1855, εἰς ἡλικίαν μόλις 54 ἐτῶν. Ὁ Τζαβέλλας ὑπῆρξε πράγματι γενναῖος στρατιώτης, ὑπηρετήσας μετὰ πίστεως τὴν Πατρίδα καὶ τὸν Βασιλέα. ὡς πολιτικὸς δὲ δύο εἶχε κύρια προσόντα : τὴν εντιμότητα καὶ τὴν ἀνιδιοτέλειαν. Εἰς τὸν τάφον κατῆλθε πάμπτωχος, διότι καὶ τὴν ἀνεπαρκῆ σύνταξίν του ἐδαπάνα δι' εθνικοὺς σκοπούς.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΚΟΥΝΤΟΥΡΙΩΤΗΣ

Ἡ σχηματισθεῖσα Κυβέρνησις Γ. Κουντουριώτη, μετὰ τὴν παραίτησιν τοῦ Κ. Τζαβέλλα, ἀπετέλει τρόπον τινὰ μίαν διέξοδον εἰς τὴν δημιουργηθεῖσαν πολιτικὴν κρίσιν, ἀλλ' ἀσφαλῶς ὄχι τὴν καλυτέραν διὰ τὰς περιστάσεις ἐκείνας. Ὁ Βασιλεὺς Ὄθων κατείχετο ὑπὸ τῆς ἐμμονου ἰδέας ὅτι δὲν συνέφερεν εἰς τὸν τόπον νὰ προβῇ εἰς διάλυσιν τῆς Βουλῆς καὶ εἰς διενέργειαν ἐκλογῶν. Ἐγνώριζεν ἀπὸ τὸ πρόσφατον παρελθὸν ὅτι μία τοιαύτη ἐνέργεια, ἐνῷ οὐδὲν τὸ οὐσιῶδες εἶχε νὰ προσθέσῃ εἰς τὴν βελτίωσιν τῆς καταστάσεως, παραλλήλως θὰ ἐδημιούργει νέαν ἔξαψιν τῶν κομματικῶν παθῶν, ἀληθῆ σάλον καὶ ταραχάς, αἱ ὁποῖαι θὰ ἐδυσχέραινον τὰ πράγματα. Προετίμα νὰ διορίσῃ ὁ ἴδιος τὴν νέαν Κυβέρνησιν, ἡ ὁποία μόνον εἰς περίπτωσιν, καθ' ἣν δὲν θὰ ἐτύγχανε τῆς ἐμπιστοσύνης τῆς Βουλῆς, θὰ προήρχετο εἰς τὴν ἀπόφασιν τῆς διεξαγωγῆς νέων ἐκλογῶν.

Ἀκολουθῶν τὴν γραμμὴν αὐτὴν ἐκάλεσεν εἰς τὰ Ἀνάκτορα ἀλληλοδιαδόχως δύο ἀπὸ τοὺς μετριοπαθεστέρους παράγοντας τοῦ ἀγγλικοῦ κόμματος : τὸν Γ. Κουντουριώτην καὶ τὸν Σπ. Τρικούπην, εἰς τοὺς

όποίους προσέφερεν τὴν πρωθυπουργίαν. Καὶ ὁ μὲν Γ. Κουντουριώτης ἠρνήθη ν' ἀποδεχθῇ τὴν ἐντολήν, εἰπὼν ὅτι ἔκρινεν ὡς καταλληλοτέρους ἀπὸ αὐτὸν τὸν Μαυροκορδᾶτον ἢ τὸν Μεταξᾶν. Ὁ δὲ Σπ. Τρικούπης ἀπήντησεν ὅτι θὰ ἐδέχετο τὴν ἐντολήν, ὑπὸ τὸν ὅρον τῆς διαλύσεως τῆς Βουλῆς καὶ τῆς προκηρύξεως νέων ἐκλογῶν. Ἐν συνεχείᾳ ὁ Ὄθων, βλέπων ὅτι αἱ προσπάθειαί του, ὅσον ἀφορᾷ τοὺς προαναφερθέντας ἀπετύγχανον, ἐκάλεσεν ἐναλλὰξ τοὺς δύο ἀρχηγοὺς τῆς ἀντιπολιτεύσεως, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ ὡς ἀπὸ συμφώνου προέβαλον ὡς ἀπαραίτητον ὅρον τὴν διεξαγωγὴν ἐκλογῶν. Ὁ Βασιλεὺς ὅμως δὲν ἠννόει να ὑποχωρήσῃ ἀπὸ τὴν τεθεῖσαν ὡς ἀρχὴν δι' αὐτόν, δηλονότι τὴν ἀποφυγὴν τῆς διαλύσεως τῆς Βουλῆς. Κατόπιν τούτου ἐκάλεσεν ἐκ δευτέρου τὸν Κουντουριώτην καὶ ἀσκήσας πίεσιν ἐπ' αὐτοῦ, τὸν ἔπεισεν ὅπως δεχθῇ τὴν ἐντολὴν σχηματισμοῦ Κυβερνήσεως ὑπὸ τὴν προεδρίαν του.

Ὁ Ὑδραῖος ναυτικός, ὅταν ὁ Ὄθων τοῦ ἐτόνισεν, ὅτι τοῦτο ἀπῄτει τὸ συμφέρον τοῦ Ἔθνους, ἔπαυσε πλέον νὰ ἔχῃ ἀντιρρήσεις καὶ ἔσπευσε νὰ τοῦ ὑποβάλῃ τὸν κατάλογον τῶν νέων ὑπουργῶν. Ὁμολογουμένως ὅμως ἐκοπίασεν ἀρκετὰ μέχρις ὅτου δυνηθῇ νὰ καταρτίσῃ τὴν σύνθεσιν τῆς Κυβερνήσεώς του, διότι οὐδεὶς ἀπὸ τὰ στελέχη τοῦ ἀγγλικοῦ ἢ τοῦ ρωσικοῦ κόμματος ἐδέχετο χαρτοφυλάκιον, ὁ ἴδιος δὲ εἶχε πλέον ἀπομονωθῇ ἀπὸ τὸ κόμμα τοῦ Μαυροκορδάτου, ὡς μὴ πειθαρχήσας εἰς αὐτό, ἀφοῦ ἐνέδωσεν εἰς τὸν σχηματισμὸν Κυβερνήσεως συμφώνως μὲ τὰς θελήσεις τοῦ Βασιλέως.

Ἡ Κυβέρνησις Κουντουριώτη δὲν παρέμεινεν εἰμὴ ὀλίγους μῆνας εἰς τὴν Ἀρχὴν καὶ φυσικὸν ἦτο οὐδὲν ἀξιόλογον ἔργον νὰ ἐπιτελέσῃ. Πολλοὶ ἔγραψαν ὅτι εἰς τοῦτο συνέτεινεν ἀφ' ἑνὸς μὲν ἡ ἀκαταλληλότης τοῦ Πρωθυπουργοῦ καὶ ἀφ' ἑτέρου αἱ διαρκεῖς ἐπεμβάσεις τοῦ Ὄθωνος, ὁ ὁποῖος παρὰ τὴν φαινομενικὴν ὑποστήριξιν, τὴν ὁποίαν παρεῖχε πρὸς τὴν Κυβέρνησιν, δὲν ἐνέκρινε τὰ παρ' αὐτῆς ἑκάστοτε λαμβανόμενα μέτρα. Διὰ νὰ εἶναί τις δίκαιος δὲν δύναται ν' ἀποδώσῃ ἀποκλειστικῶς καὶ μόνον εἰς αὐτὰς τὰς αἰτίας τὴν ἀποτυχίαν τῆς Κυβερνήσεως Κουντουριώτη. Πρωταρχικὸς παράγων τῆς πτώσεως της ὑπῆρξεν ἡ ἐχθρικὴ πρὸς αὐτὴν στάσις τῆς ἀγγλικῆς πολιτικῆς καὶ ὁ σφοδρὸς ἐναντίον της ἀγὼν τῆς ἀντιπολιτεύσεως.

ΑΠΟ ΤΗΝ ΥΔΡΑΝ ΕΙΣ ΤΑ ΚΟΥΝΤΟΥΡΑ

Ὁ Γεώργιος Κουντουριώτης ὑπῆρξε μία ἀπὸ τὰς ἐξεχούσας φυσιογνωμίας τῆς Ἐπαναστατικῆς καὶ μετεπαναστατικῆς Ἑλλάδος. Ἐκεῖνο δὲ ποὺ ἐτίμα ἰδιαιτέρως αὐτόν, ὡς καὶ τὸν ἀδελφόν του Λάζαρον, ἦτο τὸ ὅτι ὅλην σχεδὸν τὴν κολοσσιαίαν περιουσίαν των, ἀποκτηθεῖσαν ἀπὸ τὰς ναυτικὰς ἐπιχειρήσεις των, τὴν διέθεσαν ὑπὲρ εὐοδώσεως τοῦ ἱεροῦ Ἀγῶνος.

Τὸ ὄνομα Κουντουριώτης δὲν εἶναι τὸ πραγματικὸν τῆς οἰκογενείας. Εἶναι ἐπίκτητον. Εἶναι ἀπὸ τὰ ὀνόματα ποὺ δημιουργοῦν αἱ περιστάσεις ἢ μερικὰ ἀποφασιστικὰ γεγονότα εἰς τὸν βίον τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἀντικαθιστοῦν ἐκ συνηθείας πλέον τὸ πατρογονικόν. Τὸ ὄνομα Κουντουριώτης δὲν προήρχετο ἀπὸ ἄλλον ἄνθρωπον, οὕτως ὀνομαζόμενον, ὅπως συμβαίνει συνήθως, ἀλλὰ ἀπὸ τὸ χωρίον Κούντουρα τῆς Μεγαρίδος.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΚΟΥΝΤΟΥΡΙΩΤΗΣ

Τὸ πατρογονικὸν ὄνομα τῆς οἰκογενειας ἦτο Ζέρβας. Ὁ πάππος τοῦ ἱστορουμένου ὠνομάζετο Γεώργιος Ζέρβας, κατήγετο δὲ ἐκ Κρανιδίου, ἀργότερον ὅμως ἐγκατεστάθη εἰς τὴν Ὕδραν. Ἀπὸ νεαρωτάτης ἡλικίας ὁ Γεώργιος Ζέρβας ἔμεινεν ὀρφανὸς ἐκ πατρός, εἷς δὲ στενὸς φίλος τῆς οἰκογενείας, καταγόμενος ἀπὸ τὰ Κούντουρα τῆς Μεγαρίδος, ὁ ὁποῖος ἦτο εὔπορος καὶ ἄτεκνος, τὸν ἐζήτησε νὰ τὸν πάρῃ μαζί του καὶ νὰ τὸν υἱοθετήσῃ. Ἡ ἐν χηρείᾳ μήτηρ του, εὑρισκομένη εἰς ἔνδειαν, ἔδωσε τὴν συγκατάθεσίν της καὶ ὁ μικρὸς ἀνεχώρησε διὰ τὰ Κούντουρα. Ἀργότερον ὅμως, ὅταν ἀπέθανεν ὁ πρεσβύτερος ἀδελφός του, ἡ χήρα ἠθέλησε νὰ ἐπιστρέψῃ ὁ υἱός της εἰς τὴν Ὕδραν. Ὁ θετὸς πατήρ του δὲν ἔφερεν ἀντίρρησιν καὶ ὁ Γεώργιος, ἔφηβος πλέον, ἐπανέκαμψεν εἰς τὴν νῆσον. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἦτο ἐνδεδυμένος μὲ τὴν περιβολὴν ποὺ ἔφερον οἱ κάτοικοι τῶν Κουντούρων, οἱ Ὑδραῖοι τὸν ἔλεγον πλέον Κουντουριώτην. Καὶ αὐτὸ τὸ ὄνομα ἐξετόπισε τὸ παλαιόν. Καὶ ἀφοῦ ἐπεκράτησεν, αὐτὸ φυσικὰ ἔφερε καὶ ὁ ἐγγονὸς τούτου, Γεώργιος Κουντουριώτης, δευτερότοκος υἱὸς τοῦ Ἀνδρέα Κουντουριώτη, ὁ ὁποῖος εἶχε συνάψει γάμον μὲ τὴν θυγατέρα τοῦ πλουσιωτάτου Ὑδραίου Λαζάρου Κοκκίνη. Πρεσβύτερος υἱὸς ἦτο ὁ Λάζαρος, γεννηθεὶς τὸ 1769. Ὁ Γεώργιος ἐγεννήθη τὸ 1782. Αὐτὰ ἦσαν τὰ μόνα ἄρρενα τέκνα τοῦ Ἀνδρέα Κουντουριώτη, ὁ ὁποῖος εἶχε καὶ τέσσαρας θυγατέρας.

Ὁ γάμος τοῦ Ἀνδρέα Κουντουριώτη, ἦτο καὶ ἡ ἀρχὴ τῆς δημιουργίας τῆς μεγάλης περιουσίας τῶν Κουντουριωταίων. Διότι ὁ πενθερός του Ἀνδρέας Κοκκίνης ἦτο ἐκ τῶν εὐπορωτέρων Ὑδραίων.

Ἦτο μόλις 16 ἐτῶν ὁ Γεώργιος Κουντουριώτης ὅταν ἔχασε τὸν πατέρα του. Τὸν ἐφόνευσεν ἕνας Ὑδραῖος, ἐντὸς τῆς οἰκίας του καὶ ἀκριβῶς τὴν ἡμέραν κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ οἰκογένεια ἐπανηγύριζε τὸν γάμον τοῦ Λαζάρου. Ὁ δράστης ἐπρόκειτο νὰ φονεύσῃ ἕνα μουσικὸν καὶ ἐπειδὴ ὁ Ἀνδρέας Κουντουριώτης τὸν ἠμπόδισεν, ἐφόνευσεν αὐτόν. Χαρακτηριστικὸν δὲ τῆς μεγαθυμίας τῶν Κουντουριωταίων εἶναι τὸ γεγονὸς ὅτι ἀργότερον, ὅταν ὁ δραπετεύσας ἀπὸ τὴν Ὕδραν φονεὺς τοῦ πατρός των ἐπανῆλθεν εἰς τὴν νῆσον, ἀντὶ νὰ τὸν τιμωρήσουν, τὸν συνέτρεξαν. Αὐτὰ τὰ ἀνώτερα αἰσθήματα διέκρινον πάντοτε τοὺς δύο ἀδελφούς, ἡ μεταξὺ τῶν ὁποίων ἀγάπη ὑπῆρξε παροιμιώδης.

Οἱ Κουντουριῶται ἀνέπτυξαν μεγάλην ἐμπορικὴν δραστηριότητα, ἡ δὲ πίστις των ἦτο ἀκλόνητος καὶ εἰς τὰ ἐμπορικὰ κέντρα τοῦ ἐξωτερικοῦ. Αἱ ἐπιχειρήσεις των τοὺς προσεκόμισαν τεράστια κέρδη. Αἱ «στέρναι» τοῦ οἴκου των ἦσαν πλήρεις ἀπὸ χρυσᾶ νομίσματα.

Καὶ ὅταν ἐξερράγη ἡ Ἐπανάστασις, τὰ τρία τέταρτα αὐτοῦ τοῦ θησαυροῦ, τὰ διέθεσαν μὲ προθυμίαν εἰς τὸν ἀγῶνα τοῦ Ἔθνους.

Κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς Ἐπαναστάσεως ἐζήτησεν ἡ προσωρινὴ Κυβέρνησις νὰ συμπεριλάβῃ ὡς μέλος της καὶ τὸν Λάζαρον Κουντουριώτην. Τοῦ ἐδίδοντο ἐπίζηλοι τίτλοι καὶ ἀξιώματα. Ὁ Λάζαρος ὅμως τὰ ἠρνήθη, οὐδέποτε δὲ σχεδὸν ἐγκατέλειψε τὴν Ὕδραν. Ἀλλ' ὑπέδειξε τὸν ἀδελφόν του Γεώργιον Κουντουριώτην, ὁ ὁποῖος καὶ ἐξελέγη Πρόεδρος τοῦ Ἐκτελεστικοῦ, οὐσιαστικῶς δηλαδὴ Κυβερνήτης τῆς Ἑλλάδος.

Ἐν τούτοις ὁ Γ. Κουντουριώτης δὲν εἶχε τὰς ἱκανότητας δι' ἓν τόσον ὑψηλὸν ἀξίωμα. Τὰ μόνα του προσόντα ἦσαν ἡ ἐξαίρετος ἐντιμότης του καὶ ἡ βαθυτάτη ἀφοσίωσίς του εἰς τὴν ἐθνικὴν ὑπόθεσιν. Εἶναι χαρακτηριστικὸν ἐπὶ τοῦ προκειμένου τὸ ἑξῆς ἀνέκδοτον :

Ὅταν ὁ φιλέλλην στρατηγὸς Χὰν ἦλθε τὸ 1823 εἰς τὸ Ναύπλιον, ἐζήτησε νὰ παρουσιασθῇ εἰς τὸν Πρόεδρον τοῦ Ἐκτελεστικοῦ. Τὸν εἰσήγαγον εἰς τὴν οἰκίαν εἰς τὴν ὁποίαν ἔμενεν ὁ Κουντουριώτης, καὶ τὸν εὗρε καθήμενον εἰς τὸ δάπεδον, ἐπάνω εἰς ἓν τεμάχιον ἐγχωρίου τάπητος. Ὁ Χὰν ἤρχισε τότε ὄρθιος νὰ τοῦ ὁμιλῇ μὲ ἐνθουσιασμὸν διὰ τὸν ἀγῶνα τῆς Ἑλλάδος καὶ διὰ τὴν ἐπιθυμίαν του νὰ πολεμήσῃ καὶ αὐτὸς διὰ τὴν ἀπελευθέρωσίν της. Ὁ Κουντουριώτης, ὁ ὁποῖος βεβαίως δὲν ἐγνώριζεν οὐδεμίαν ξένην γλῶσσαν, τὸν ἤκουεν ἀτάραχος ἀπὸ τὴν θέσιν του καὶ ὅταν ὁ Χάν, μετὰ ἀπὸ ἀρκετὴν ὥραν διέκοψε τὴν ὁμιλίαν του, ὁ Ὑδραῖος, ὁ ὁποῖος φυσικὰ οὐδὲν εἶχεν ἐννοήσει ἀπὸ ὅ,τι

τοῦ ἔλεγεν ὁ φιλέλλην, ἤγειρε τὴν χεῖρα του καὶ τοῦ ἔδειξε τὸν εἰς τὸ ἄκρον τῆς αἰθούσης ἱστάμενον 'Αλ. Μαυροκορδᾶτον, ἐνῶ τοῦ ἔλεγεν ελληνιστί :

—Μίλα σ' αὐτόν !...

'Ο Χὰν ἀντελήφθη τὴν ὑπόδειξιν καὶ ἐπλησίασε πρὸς τὸ μέρος τοῦ γλωσσομαθοῦς Φαναριώτου, μετὰ τοῦ ὁποίου ὡμίλησε διὰ μακρῶν. Εἰς τὸ τέλος τὸν ἠρώτησε μὲ ἀπορίαν δεικνύων τὸν Κουντουριώτην :

—Διατί ἐκλέγετε τοιούτους ἀνθρώπους νὰ σᾶς κυβερνοῦν ;

Καὶ ὁ Μαυροκορδᾶτος τοῦ ἔδωσε τὴν ἑξῆς ἀπάντησιν :

—Διότι αὐτοὺς σέβονται οἱ στρατιῶται καὶ διότι αὐτοὶ ἔδωσαν τὰ χρήματά των διὰ τὸν 'Αγῶνα !...

ΠΛΟΙΑΡΧΟΣ ΔΙΩΡΙΣΘΗ ΑΡΧΙΣΤΡΑΤΗΓΟΣ

'Ο Γ. Κουντουριώτης ὡς πρόεδρος τοῦ 'Εκτελεστικοῦ ἀντιμετώπισε δυσχερεῖς περιστάσεις : 'Εμφυλίους πολέμους, τὴν ἐπιδρομὴν τοῦ 'Ιμπραὴμ καὶ τὴν πτῶσιν τοῦ Μεσολογγίου. Τὰς ἀντιμετώπισεν ὅλας μὲ θάρρος, μὲ πατριωτισμὸν καὶ συναίσθησιν καθήκοντος. Διέπραξε βεβαίως καὶ σφάλματα, ἓν ἐκ τῶν ὁποίων ἐθεωρήθη καὶ ὁ διορισμὸς ὡς ἀρχιστρατήγου τῶν κυβερνητικῶν στρατευμάτων τοῦ 'Υδραίου πλοιάρχου Σκούρτη. 'Ο Α. Γούδας ὅμως ἐθεώρησε δικαιολογημένον τὸν διορισμὸν αὐτόν, δι' ὃ καὶ ἔγραψεν εἰς τὸ βιβλίον του τὰ ἑξῆς :[1]

«...'Αλλ' ἦτο ἄρα γε δυνατὸν νὰ εὕρῃ ὁ Κουντουριώτης καταλληλότερον ἀρχιστράτηγον, καθ' ἣν ἐποχὴν τὰ μίση καὶ αἱ ἐπιτόπιαι ἀντιζηλίαι ἦσαν δυστυχῶς εἰς τὸν ὕψιστον βαθμὸν ἐξημμένα ; 'Εὰν μὲν διώριζε Πελοποννήσιον, βεβαίως δὲν ἤθελον ὑπαχθῇ ὑπ' αὐτὸν οἱ Στερεοελλαδῖται· ἴσως δὲ καὶ ἤθελον ἀντιπράξει. 'Εὰν δὲ διώριζε Στερεοελλαδίτην, ἤθελον μετέλθει τὰ αὐτὰ οἱ Πελοποννήσιοι· πιθανὸν μάλιστα ἦτο νὰ ἐξήπτοντο τότε τοσοῦτον τὰ ἐπιτόπια μίση, ὥστε νὰ ἐγεννᾶτο καὶ ἐμφύλιος πόλεμος. Μόνον τοὺς νησιώτας καὶ κατ' ἐξοχὴν τοὺς 'Υδραίους δὲν ἠδύναντο νὰ φθονήσωσι τότε οἱ λοιποὶ τῆς ξηρᾶς ὁπλαρχηγοί· πρὸς ἀποφυγὴν λοιπὸν μεγαλυτέρων δεινῶν ἠναγκάσθη ὁ Κουντουριώτης νὰ διορίσῃ ἀρχιστράτηγον τῆς ξηρᾶς ναυτικὸν ἄνδρα».

'Εν πάσῃ περιπτώσει ὁ συλλογισμὸς τοῦ Γούδα δὲν στερεῖται βάσεως. 'Ως εἶχον τότε τὰ πράγματα ὁ διορισμὸς τοῦ Σκούρτη ἀπετέλει λύσιν τοῦ προβλήματος, ἀποβλέπουσαν κυρίως εἰς τὸν κατευνασμὸν τῶν πνευμάτων καὶ τὴν ἀποφυγὴν ὀξυτέρας διαμάχης μεταξὺ τῶν ὑποψηφίων Πελοποννησίων καὶ Στερεοελλαδιτῶν ἀρχιστρατήγων. 'Από

1. Α. Γούδα : Βίοι Παράλληλοι τ. Ε' σ. ?0.

αὐτὰς τὰς σκέψεις ὡρμήθη ὁ Κουντουριώτης εἰς τον διορισμὸν ἐκεῖνον, καίτοι ἐγνώριζεν ὅτι ὁ Σκούρτης δὲν ἦτο ὁ ἐνδεδειγμένος διὰ τὴν θέσιν αὐτήν. Ἴσως δὲ ἔλλειψις ἐμπιστοσύνης πρὸς τὰς στρατηγικὰς ἱκανότητας τοῦ Σκούρτη ἠνάγκασε τὸν Κουντουριώτην νὰ ἠγηθῇ ὁ ἴδιος τῆς πρώτης ἐκστρατείας κατὰ τοῦ Ἰμπραήμ. Ὁ Κασομούλης μὲ σκωπτικὸν πνεῦμα περιέγραψε τὴν ἀναχώρησιν τοῦ Προέδρου τοῦ Ἐκτελεστικοῦ, θέλων νὰ δείξῃ μὲ τὰς ὑπερβολὰς τὰς ὁποίας παρέθεσε τὴν ἀκαταλληλότητα τοῦ Κουντουριώτη διὰ μίαν πολεμικὴν δρᾶσιν εἰς τὴν ξηράν :[1]

«...Τὴν στιγμὴν ὅπου ἔβγαινεν ἀπὸ τὸ Ναύπλιον—ἔγραφε—τὸν ἀπήντησα εἰς τὸν δρόμον. Μὲ τὸν τρόπον ὅπου ἐξήρχετο, μόλις ἀνεγνώριζεν ὁ θεατὴς τον ἄνδρα. Ἀσυνήθιστος ἱππεύς, τὸν βαστοῦσαν δύο ἀραπάδες, αἰχμάλωτοι ἱπποκόμοι, νὰ μὴ πέσῃ ἀπὸ τὸ περίφημον ἄλογον, τὸ ὁποῖον κατεῖχεν, καὶ εἰς τὸ ὁποῖον δύσκολα ἐβαστοῦνταν ὁ πλέον καλύτερος ἱππεύς. Κατόπιν τὸν ἀκολουθοῦσαν πέντε—ἕξ Ὑδραῖοι ἀπὸ ἐκείνους οἱ ὁποῖοι ἔχαιρον τὰ πιστὰ πλησίον του καὶ ἐφύλαττον καὶ τὸ χρηματικόν. Σκεπασμένος τὴν κεφαλὴν μὲ τὴν κουκούλαν τοῦ ταλαγανιοῦ του... ἔτρεχεν ὡς ταχυδρόμος. Κανένα χαρακτηριστικὸν προεδρικόν, ἀξιοπρεπὲς διὰ τὸ Ἑλληνικὸν Ἔθνος, δὲν ἐφανέρωνε τὴν ἐκστρατείαν του τὴν τόσον ἐπίσημον, οὔτε καὶ καμμίαν ἐντύπωσιν στρατιωτικὴν δὲν ἔκαμε τὸ κίνημά του. Ἕνα τέταρτον τῆς ὥρας ἐπέρασε τρέχοντας αὐτὸς πρὸς τὸ Ἄργος, ἀπὸ τὸν δρόμον τοῦ Κιοσχίου, καὶ τότε μόλις ἄρχισαν νὰ πυροβολοῦν ἀπὸ τὸν προμαχῶνα τῆς ξηρᾶς διὰ τὸ καλόν του κατευόδιον. Τὸ ἑσπέρας εἰς τὰς 16 Μαρτίου ἔφθασεν εἰς τὸ Ἄργος, καὶ τὴν αὐγὴν ἐμάθαμεν ὅτι τὰ ἐκεῖ στρατεύματα ζητοῦσαν τοὺς μισθούς των, καὶ τότε μόνον νὰ κινήσουν, ὅπου καὶ ὑπεσχέθη νὰ τοὺς πληρώσῃ εἰς Τριπολιτζάν, ὅπου καὶ ξεκίνησε καὶ ἔφθασε 19 Μαρτίου. Ὁ Κος Μαυροκορδᾶτος τὸν ἠκολούθησε καὶ ὡς γραμματεὺς καὶ ὡς Μέντωρ. Τί νὰ κάμῃ ; Ἔτζι τον κατεδίκασε ἡ τύχη...».

Τελικῶς ὁ Κουντουριώτης δὲν ἔλαβε μέρος εἰς τὴν ἐκστρατείαν ἐκείνην, διότι ἀπὸ τὴν Τρίπολιν μετέβη εἰς Καλάμας καὶ ἐκεῖθεν εἰς Ναύπλιον. Τὰ ἀποτελέσματα τῶν στρατιωτικῶν ἐκείνων ἐπιχειρήσεων ἐναντίον τοῦ Ἰμπραὴμ ἦσαν ὀδυνηρὰ διὰ τὰ ἑλληνικὰ στρατεύματα καὶ τοῦτο ὄχι μόνον ἐπειδὴ ἔπταιεν ὁ ἀρχιστράτηγος, ἀλλὰ διότι αἱ διαιρέσεις καὶ αἱ διχόνοιαι μεταξὺ τῶν ὁπλαρχηγῶν εἶχον φθάσει εἰς ὀξύτατον σημεῖον.

---

1. Ν. Κασομούλη : Ἐνθυμήματα Στρατιωτικά. τ. Β' σ. 65.

ΣΥΝΩΜΟΤΗΣ – ΥΠΟΥΡΓΟΣ – ΚΑΙ ΠΡΩΘΥΠΟΥΡΓΟΣ

Εἰς τὴν Προεδρίαν τοῦ Ἐκτελεστικοῦ ὁ Γ. Κουντουριώτης ἔμεινε μέχρι τῆς πτώσεως τοῦ Μεσολογγίου, ὁπότε παρεχώρησε τὴν θέσιν του εἰς τὸν Ἀνδρέαν Ζαΐμην.

Ὅταν ἦλθεν ὁ Καποδίστριας, τὸν διώρισε μέλος τοῦ Πανελληνίου καὶ γερουσιαστήν. Ἐν τούτοις, ὅμως, ὁ Κουντουριώτης—ὅπως καὶ ὁ ἀδελφός του — δὲν διέκειτο συμπαθῶς πρὸς τὸν Κυβερνήτην. Ἡ Ὕδρα, ὡς γνωστόν, ἦτο τὸ κέντρον τῆς ἐναντίον τοῦ Καποδίστρια ἀντιπολιτεύσεως. Ἐκεῖ ὠργανώθη ἡ ἀντικαποδιστριακὴ κίνησις, εἰς τὴν ἡγεσίαν τῆς ὁποίας μετεῖχον καὶ οἱ δύο Κουντουριῶται.

Ὁ Γεώργιος Κουντουριώτης μετὰ τὴν δολοφονίαν τοῦ Κυβερνήτου καὶ την παραίτησιν τοῦ ἀδελφοῦ του Αὐγουστίνου ποὺ τὸν διεδέχθη, ὡρκίσθη μέλος τῆς ἑπταμελοῦς ἐπιτροπῆς, ἡ ὁποία θὰ διοικοῦσε τὴν χώραν μέχρι τῆς ἐλεύσεως τοῦ Ὄθωνος. Ἐν συνεχείᾳ ὁ Ὄθων διώρισε τὸν Κουντουριώτην Πρόεδρον τοῦ Συμβουλίου Ἐπικρατείας, τοῦ ἀνετέθη δέ, κατὰ το 1837— μετὰ τὴν παραίτησιν τοῦ Ρούντχαρτ — διὰ Διατάγματος καὶ ἡ προεδρία τοῦ Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου, ἐν ἀπουσίᾳ τοῦ Βασιλέως.

Ὁ Κουντουριώτης ἔλαβε μέρος καὶ εἰς τὴν συνωμοτικὴν κίνησιν τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1843. Ὑπῆρξε δὲ μέλος τῆς Ἐπιτροπῆς, ἡ ὁποία ἐπέδωκεν εἰς τὸν Ὄθωνα τὸ ψήφισμα τοῦ Συμβουλίου Ἐπικρατείας, διὰ τοῦ ὁποίου ἐξεφράζετο ἡ εὐχὴ τῆς χορηγήσεως τοῦ Συντάγματος.

Βραδύτερον, ὅταν ὁ Μαυροκορδᾶτος ἐσχημάτισε τὴν πρώτην Κυβέρνησιν του, διώρισε τὸν Γ. Κουντουριώτην, μετὰ τοῦ ὁποίου συνεδέετο στενῶς ἀπὸ τὴν ἐποχὴν τῆς Ἐπαναστάσεως, γερουσιαστήν. Καὶ ἡ Γερουσία τὸν ἐξέλεξε Πρόεδρόν της. Κατὰ τὸν Μάρτιον τοῦ 1848, παραιτηθείσης τῆς Κυβερνήσεως Τζαβέλλα, ὁ Ὄθων τοῦ ἀνέθεσε τὴν πρωθυπουργίαν. Ἡ Κυβέρνησις Κουντουριώτη ἀπετελέσθη ἀπὸ τὰ ἑξῆς μέλη: Τὸν Λυκοῦργον Κρεστενίτην ὡς ὑπουργὸν τῆς Δικαιοσύνης, τὸν Π. Ρόδιον τῶν Στρατιωτικῶν, τὸν Β. Χριστακόπουλον τῶν Οἰκονομικῶν, τὸν Ἀναστ. Μαυρομιχάλην τῆς Παιδείας καὶ τὸν Δρόσον Μανσόλαν τῶν Ἐξωτερικῶν. Ἐκτὸς τῆς Πρωθυπουργίας ὁ Κουντουριώτης διετήρησε δι' ἑαυτὸν καὶ τὸ ὑπουργεῖον Ναυτικῶν.

Παρὰ τὰ μέτρα τὰ ὁποῖα ἔλαβεν ἡ Κυβέρνησις πρὸς κατευνασμὸν τῶν πνευμάτων, διὰ τῆς χορηγήσεως ἀμνηστίας εἰς πλείστους στασιαστάς, ἀπὸ τὰς πρώτας ἡμέρας τῆς ἀνόδου της εἰς τὴν ἐξουσίαν ἐξεδηλώθησαν νέα ἐπαναστατικὰ κινήματα εἰς Φθιώτιδα, Φωκίδα, Πελοπόννησον, ὡς καὶ εἰς τὰς παραμεθορίους περιοχάς. Οἱ ἀρχηγοὶ τῶν κινημάτων ἐκείνων, οἱ ὁποῖοι δὲν ἦσαν ἄλλοι, παρὰ οἱ γνωστοὶ στασιασταὶ Βελέντζας,

Παπακώστας, Λύκος, Ρέντης, Περρωτής κ.λ.π. ἐνεφανίζοντο ὡς ἀγωνιζόμενοι ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας καὶ ὡς ἀνταποκρινόμενοι δῆθεν εἰς τὴν γενικὴν ἀπελευθερωτικὴν ἐξέγερσιν τὴν σημειωθεῖσαν τότε εἰς τὴν Εὐρώπην. Εἰς τὴν πραγματικότητα ὅμως τὰ κινήματα ἐκεῖνα ὠφείλοντο εἰς προσωπικὰς ἐπιδιώξεις, εἰς ὑποκινήσεις τῶν παραμεριζομένων ἀρχηγῶν τῶν κομμάτων καὶ εἰς ἐνθαρρύνσεις τῶν ξένων.

Ἡ δημιουργηθεῖσα εἰς τὴν Ἑλλάδα συνεπείᾳ τῶν κινημάτων ἐκείνων κατάστασις, ἐν συναρτήσει πρὸς τὴν ἐκδηλωθεῖσαν κατὰ τὴν ἰδίαν περίοδον ἀνὰ τὴν Εὐρώπην ἐπαναστατικὴν κίνησιν, προεκάλεσε τὰς ἀνησυχίας καὶ τοῦ Τσάρου Νικολάου, ὁ ὁποῖος ἔδωσεν αὐστηρὰς ἐντολὰς εἰς τὸν ἐν Ἀθήναις ἐπιτετραμμένον του ὀνόματι Περσιάνην, ὅπως ἀντιδράσῃ διὰ παντὸς τρόπου κατὰ τῶν ἐπαναστατικῶν τάσεων. Πρὸς τοῦτο ὁ Περσιάνης ἐκοινοποίησεν ἐγκύκλιον πρὸς τοὺς ἀνὰ τὴν Ἑλλάδα προξένους τῆς Ρωσίας εἰς τὴν ὁποίαν μεταξὺ ἄλλων ἐτόνιζε τὰ ἑξῆς :

«. . . Ἡ πολιτικὴ ὕπαρξις τῆς Ἑλλάδος εἶναι συνδεδεμένη μὲ τὴν Μοναρχίαν καὶ ὅτι ἐὰν ἡ μοναρχικὴ τάξις παραβιασθῇ, ἡ χώρα θὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν κατάστασιν εἰς τὴν ὁποίαν εὑρίσκετο πρὸ τῆς ἀποκαταστάσεώς της εἰς κράτος ἀνεξάρτητον. . .».

Ἐν πάσῃ περιπτώσει, χάρις εἰς τὴν ἄμεσον κινητοποίησιν τοῦ στρατοῦ, τὰ κινήματα ἐκεῖνα κατεστάλησαν ἐντὸς συντόμου σχετικῶς διαστήματος καὶ τὸν Μάϊον τοῦ 1848 ἡ τάξις εἶχεν ἀποκατασταθῆ. Ἐν τούτοις, λόγῳ τῶν ξενικῶν ἐπεμβάσεων καὶ ἰδίως τῆς ἐχθρικῆς στάσεως τοῦ Λάϊονς, ὁ ὁποῖος ὑπεδαύλιζε συνεχῶς τὸν ἀγῶνα τῆς ἀντιπολιτεύσεως, ἐδημιουργήθη νέα πολιτικὴ κρίσις καὶ ἡ Κυβέρνησις Κουντουριώτη, τὸν Ἰούνιον τοῦ ἰδίου ἔτους, ἠναγκάσθη νὰ ὑποβάλῃ εἰς τὸν Βασιλέα τὴν παραίτησίν της. Ἀλλά, ἀποτυχούσης τῆς προσπαθείας νὰ σχηματίσῃ Κυβέρνησιν ὁ Σπ. Τρικούπης, ὁ Κουντουριώτης ἐκλήθη καὶ πάλιν εἰς τὴν πρωθυπουργίαν καὶ ἀνεσχημάτισε τὴν Κυβέρνησιν του, εἰς τὴν ὁποίαν αὐτὴν τὴν φορὰν προσέλαβεν ὑπουργοὺς καὶ ἀπὸ τὰς τρεῖς κομματικὰς μερίδας.

Εἰς τὴν ἀνασχηματισθεῖσαν Κυβέρνησιν μετεῖχον οἱ Κ. Κολοκοτρώνης, ὡς ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν, Μπενιζέλος Ροῦφος τῶν Ἐσωτερικῶν, Τ. Μαγγίνας τῶν Οἰκονομικῶν καὶ Γ. Α. Ράλλης τῆς Δικαιοσύνης. Καίτοι εἰς τὴν νέαν σύνθεσιν τῆς Κυβερνήσεως ἀντιπροσωπεύοντο ὅλα τὰ κόμματα, ἐν τούτοις δὲν ἔγινεν αὕτη εὐμενῶς δεκτὴ οὔτε εἰς τὴν Βουλήν, οὔτε εἰς τὴν Γερουσίαν. Πανταχόθεν ἠκούοντο διαμαρτυρίαι, ὁπότε τὴν 12ην Ὀκτωβρίου λόγῳ τῆς ἀποχωρήσεως τῶν ὑπουργῶν Ροδίου καὶ Ρούφου, ὁ Κουντουριώτης ἠναγκάσθη νὰ ὑποβάλῃ τὴν παραίτησιν ὁλοκλήρου τῆς Κυβερνήσεως.

Δέκα έτη βραδύτερον—τὸν Μάρτιον τοῦ 1858—ὁ Γεώργιος Κουντουριώτης ἀπέθανεν εἰς τὴν Ὕδραν, εἰς ἡλικίαν 76 ἐτῶν.

Ὁ Ὄθων ἐξετίμα ἰδιαιτέρως τὸν Κουντουριώτην διὰ τὴν ἄδολον φιλοπατρίαν του, τὴν ἄκραν εντιμότητά του καὶ τὴν αγαθήν του πρόθεσιν, ὅπως προσφέρῃ τὰς ὑπηρεσίας του εἰς τὴν χώραν, όχι ὡς πολιτικός. ἐνδιαφερόμενος διὰ κομματικὰ οφέλη, ἀλλ' ὡς Ἕλλην, ἀποβλέπων εἰς τὸ συμφέρον τῆς πατρίδος καὶ μόνον. Τὰ εἰλικρινῆ αἰσθήματα τοῦ Ὄθωνος πρὸς τὸν Κουντουριώτην διεγράφοντο καὶ εἰς τὸ Διάταγμα, τὸ ὁποῖον ἐξέδωσεν ἐπὶ τῷ θανάτῳ του, διὰ τοῦ ὁποίου τοῦ ἀπενέμετο ὁ Μεγαλόσταυρος τοῦ Σωτῆρος.

Ἐν αὐτῷ ὡρίζετο ὅτι : «. . . ὁ ἀπονεμηθεὶς εἰς τὸν Γεώργιον Κουντουριώτην Μεγαλόσταυρος τοῦ Ἡμετέρου Βασιλικοῦ Τάγματος τοῦ Σωτῆρος μένει ἐν τῇ οἰκογενεία αὐτοῦ, ὡς διηνεκὲς δεῖγμα τῆς πρὸς τὸν διάσημον τοῦτον ἄνδρα ἰδιαζούσης ἡμῶν ὑπολήψεως καὶ τιμῆς καὶ ὡς κειμήλιον ὑπενθυμίζον εἰς τοὺς απογόνους αὐτοῦ τὰς πρὸς τὴν πατρίδα ἐξόχους αὐτοῦ ἐκδηλώσεις».

Ὁ Γ. Κουντουριώτης βεβαίως δὲν ὑπῆρξε πολιτικός. Ἦτο ἄνθρωπος μετριωτάτης μορφώσεως, αἱ δὲ πρὸς τὴν Πατρίδα ὑπηρεσίαι του ἦσαν ἀποκλειστικῶς σχεδὸν οἰκονομικῆς μορφῆς. Ἀσφαλῶς αἱ ὑπηρεσίαι του αὗται ὑπῆρξαν πολλάκις ὑψίστης σημασίας καὶ ἀνώτεραι τῶν πολεμικῶν καὶ μάλιστα κατὰ τὰς περιστάσεις ἐκείνας, καθ' ἃς ἡ χώρα ἐμαστίζετο ἀπὸ βαθεῖαν οἰκονομικὴν καχεξίαν. Δι' ὃ καὶ ὁ Ἀμερικανὸς συγγραφεὺς Χόου ἔγραψε περὶ αὐτοῦ τὰ ἑξῆς : «. . . Ὁ Πρόεδρος τοῦ Ἐκτελεστικοῦ Κουντουριώτης ἦτο ὁ πλουσιώτερος τῆς Ὕδρας, εἰς τὰ πλούτη του δὲ ὤφειλε καὶ τὴν εκλογήν του εἰς τὸ ἀξίωμα τοῦτο· ὁ Κουντουριώτης ἦτο γνωστότατος ὡς ἔμπορος καὶ εἷλκυε τὸ σέβας ἁπάντων διὰ τὴν τιμιότητά του. Τὸ ὄνομά του ἐνίσχυσε τὴν πίστιν τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως εἰς τὸ ἐξωτερικόν».

Ἀπὸ τοῦ σημείου ὅμως αὐτοῦ μέχρι τοῦ νὰ κληθῇ νὰ κυβερνήσῃ τὸν τόπον εἰς μίαν περίοδον ανωμαλιῶν, πολιτικῆς ἀσταθείας καὶ ἐξωτερικῶν περιπλοκῶν, ἀσφαλῶς ὑπῆρχε μεγάλη διαφορά. Ἐν τούτοις ἃς μὴ νομισθῇ οτι ἐὰν ὁ Βασιλεὺς ἀνέθετε τὸν σχηματισμὸν εἰς ἕνα ἐκ τῶν πολιτικῶν αρχηγῶν ἡ κατάστασις θὰ ἐξειλίσσετο κατ' ἄλλον τρόπον. Ἢ ὅτι δὲν θὰ ἐξεδηλοῦντο ἐπαναστατικὰ κινήματα, ὡς καὶ ὅτι αἱ ἐπεμβάσεις τῶν ξένων θὰ ἦσαν ἠπιώτεραι. Οὐδεὶς δύναται νὰ ὑποστηρίξῃ κάτι παρόμοιον. Τὸ ἀσφαλέστερον ολων εἶναι ὅτι θὰ ἔβαινον τὰ πράγματα ἐν μέσῳ τῶν ἰδίων δυσχερειῶν καὶ τῶν ἰδίων αντιξοοτήτων, προκαλουμένων κατὰ τὸ πλεῖστον ἀπὸ τὰς αὐθαιρεσίας τῶν κομμάτων καὶ τὴν στάσιν τοῦ Ἄγγλου πρεσβευτοῦ Λάιονς. Συγκεκριμένως ὁ τελευταῖος, ἀπὸ τὰς πρώτας ἡμέρας τῆς ἀναλήψεως τῆς Ἀρχῆς ὑπὸ τῆς

Κυβερνήσεως Κουντουριώτη, ἀπέστειλεν ἐμπιστευτικὴν ἔκθεσιν πρὸς τὸν Πάλμερστον, ὑπὸ ἡμερομηνίαν 29 Μαρτίου 1848, ἐν τῇ ὁποίᾳ ἐβεβαίου ὡς λίαν προσεχῆ τὴν πτῶσιν τῆς Κυβερνήσεως, χαρακτηρίζων αὐτὴν ὡς ἀνίκανον νὰ διαχειρισθῇ τὰ κοινά. Ἐπὶ πλέον δὲ ἔγραφε μεταξὺ ἄλλων καὶ τὰ ἑξῆς:[1] «... Ἀπὸ τὰς ἀρχὰς ἤδη κατέστη γνωστὸν ὅτι ἡ Κυβέρνησις λόγῳ τῆς συνθέσεώς της δὲν ἠδύνατο νὰ ἔχῃ ἐλευθερίαν δράσεως. Καὶ τοῦτο διότι τὰ μέτρα τὰ ὁποῖα διεκήρυξεν ὅτι θὰ λάβῃ πρὸς ἀλλαγὴν τοῦ ἀπὸ τετραετίας ἰσχύοντος συστήματος τὰ ἀπέρριψεν ὁ Βασιλεύς. Πληροφοροῦμαι ὅτι οἱ ὑπουργοὶ εἶναι διατεθειμένοι νὰ παραιτηθοῦν, ἐὰν ὁ Βασιλεὺς ἐξακολουθήσῃ ν' ἀπορρίπτῃ τὰς ἀποφάσεις των καὶ ὅτι θὰ προβοῦν εἰς ἔκκλησιν πρὸς τὰς Δυνάμεις, ζητοῦντες τὴν ἐπέμβασίν των». Ὑπὸ αὐτὸ τὸ κλῖμα τῶν σκευωριῶν καὶ τῶν διπλωματικῶν ραδιουργιῶν ἦτο ἑπόμενον νὰ ἀνεμένετο σύντομος ἡ πτῶσις τῆς Κυβερνήσεως Κουντουριώτη, ὅπως καὶ συνέβη, μετὰ παρέλευσιν ἐν συνόλῳ ἑπτὰ μηνῶν, κατὰ τοὺς ὁποίους ὁ Ὑδραῖος πρόκριτος ἠγωνίζετο ἀπεγνωσμένως νὰ συμβιβάσῃ τὰ διεστῶτα.

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΚΑΝΑΡΗΣ

Ὅταν ἦτο εἷς ἁπλοῦς ναύτης, ὁ Κωνσταντῖνος Κανάρης καὶ ἐπάλαιε μὲ τὰς τρικυμίας τῆς Μεσογείου καὶ τοῦ Εὐξείνου, ἀσφαλῶς δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ φαντασθῇ ποτὲ οὔτε τὴν δόξαν, ποὺ θὰ τὸν ἐκάλυπτεν ὀλίγα ἔτη ἀργότερον, οὔτε ὅτι μετὰ τὸν ἀπελευθερωτικὸν Ἀγῶνα θὰ ἐγίνετο ἑπτάκις Πρωθυπουργὸς τῆς Ἑλλάδος. Ὁ Κανάρης ὑπῆρξεν ἀπὸ τοὺς ἐκλεκτοὺς ἐκείνους τῆς μοίρας, οἱ ὁποῖοι εἶναι προικισμένοι μὲ ἀδάμαστον θάρρος, μὲ ὑπεράνθρωπον τόλμην, μὲ ἰσχυρὰν θέλησιν, ἀλλὰ καὶ μὲ ἠρεμίαν πνεύματος καὶ ψυχῆς. Ἀπὸ τοὺς ἐκλεκτοὺς ἐκείνους, ποὺ ἡ μοῖρα τοὺς προορίζει διὰ μεγάλα κατορθώματα καὶ τοὺς ἐπιφυλάσσει τὴν ἀθανασίαν. Διότι τὸ ὄνομα τοῦ Κωνσταντίνου Κανάρη δὲν ἔμεινε μόνον εἰς τὰ πλαίσια τοῦ ἀπελευθερωτικοῦ Ἀγῶνος τοῦ 1821, ὅπως τόσων ἄλλων ἡρώων, ἀλλ' ἔγινε πανευρωπαϊκὸς θρῦλος.

Ἡ ἀνδρεία του καὶ αἱ ἐκπληκτικαὶ ἡρωικαὶ πράξεις του, ἐνέπνευσαν συγγραφεῖς, ποιητὰς καὶ ζωγράφους καὶ συνεκίνησαν τὰς ψυχὰς ὅλων τῶν ἐλευθέρων ἀνθρώπων. Ἡ αἴγλη τοῦ Κανάρη ἤστραψεν ὡς ἥλιος εἰς ὅλην τὴν Εὐρώπην, καὶ ἔγινε τὸ σύμβολον τῆς φιλελληνικῆς κινήσεως. Ἡ Ἑλληνικὴ ἱστορία δὲν ἔχει νὰ ἐπιδείξῃ πολλὰς μορφάς, ὡς τοῦ Ψαριανοῦ πυρπολητοῦ. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ὁ ναυτικὸς ἀγὼν τῆς ἐπαναστατημένης Ἑλλάδος ἀπηθανάτισεν ἀρκετοὺς ἥρωας, ἀλλ' ἐν μέσῳ ὅλων ἡ δρᾶσις τοῦ Κανάρη ὑπερέχει. Εἶναι τὸ πρότυπον.

1. Ἀρχεῖα Ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν τῆς Ἀγγλίας τ. Ἑλλὰς φ. 142.

Ὅταν τὴν νύκτα τῆς 6ης πρὸς τὴν 7ην Ἰουνίου τοῦ 1822, ἥτις ἦτο ἡ τελευταία νὺξ τοῦ ραμαζανίου, ἐπυρπόλει ἔξωθι τοῦ λιμένος τῆς Χίου τὴν τουρκικὴν ναυαρχίδα τοῦ Καρᾶ–Ἀλῆ μεταβάλλων αὐτὴν εἰς πυροτέχνημα, ὁ ἥρως τῶν Ψαρῶν ἔγραφε μὲ πύρινα γράμματα τὴν ἐνδοξοτέραν σελίδα τῆς ζωῆς του. Καὶ συγχρόνως ἐχάριζε μίαν πρώτου μεγέθους νίκην εἰς τὸν ἱερὸν Ἀγῶνα τῆς Πατρίδος. Τὸ κατόρθωμά του ἐκεῖνο δὲν ἦτο εἷς ἁπλοῦς ἡρωισμός. Δὲν ἦτο ἓν παράδειγμα γενναιότητος. Ἦτο εἷς θρίαμβος ἀπὸ ἐκείνους ποὺ διαιωνίζει ἡ ἱστορία. Ἦτο μία πρᾶξις τὴν ὁποίαν ἐθαύμασεν ὅλος ὁ πολιτισμένος κόσμος. Ἦτο τὸ ἀποκορύφωμα τῆς ἀνθρωπίνης αὐταπαρνήσεως καὶ τῆς φιλοπάτριδος εὐτολμίας. Ἦτο ἓν ἀπὸ τὰ σημαντικὰ ἐκεῖνα γεγονότα, ποὺ καθώριζαν τὴν ἀποστολὴν τῆς φυλῆς καὶ ὑπεδείκνυον τὴν ἱστορικήν της πορείαν. Δύο χιλιάδες πεντακόσιοι Τοῦρκοι, ναῦται καὶ ἀξιωματικοί, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ ὁ αἱμοσταγὴς ναύαρχος Καρᾶ Ἀλῆς, ἐφονεύθησαν ἢ ἐπνίγησαν ἀπὸ τὸ ἀπίστευτον ἐκεῖνο ἐγχείρημα τοῦ Κανάρη εἰς τὴν Χίον.

Αὐτὸς ὑπῆρξεν ὁ ἀπολογισμὸς τοῦ ἀνδραγαθήματος τοῦ Ψαριανοῦ πυρπολητοῦ. Ὀρθῶς δὲ ἐγράφη ὅτι οὐδενὸς ἄλλου ἐπιτεύγματος εἶχεν ἀνάγκην ὁ Κανάρης, διὰ νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν χορείαν τῶν ἀθανάτων ἀνδρῶν τῆς Ἐνθικῆς μας ἱστορίας. Ἄλλωστε οὐδὲν ἄλλο ἀπὸ τὰ μετέπειτα ἡρωικὰ κατορθώματά του ἐθαυμάσθη περισσότερον ἐκείνου, τὸ ὁποῖον παρέμεινεν ὡς τὸ φωτεινότερον μετέωρον εἰς τὸν ἀστερισμὸν τῆς ἐπικῆς ζωῆς τοῦ Κανάρη. «Ἡ ἀνδρεία του, ἔγραψεν ὁ Φίνλεϋ, δὲν προεκάλεσε τὸν φθόνον, διότι ἦτο ἀσύγκριτος».

ΟΙ ΝΑΥΤΙΚΟΙ ΑΘΛΟΙ ΣΥΝΕΧΙΖΟΝΤΑΙ

Εἰς τὴν ναυτικὴν δρᾶσιν τοῦ Κανάρη προσετέθη μετ' ὀλίγον δεύτερον τρόπαιον, εἰς τὰ ὕδατα μεταξὺ Τενέδου καὶ Τρῳάδος, ὅπου χάρις εἰς εὐφυὲς τέχνασμά του ἐπέτυχε νὰ πλευρίσῃ τὴν ναυαρχίδα τοῦ Καρᾶ Μεχμὲτ καὶ νὰ τὴν πυρπολήσῃ. Τὸ τουρκικὸν σκάφος, εὐθὺς ὡς μετεδόθη τὸ πῦρ εἰς τὴν πυριτιδαποθήκην του, ἀνετινάχθη εἰς τὸν ἀέρα μαζὶ μὲ τοὺς ἐπ' αὐτοῦ ὀκτακοσίους ναύτας καὶ ἀξιωματικούς, ἐκ τῶν ὁποίων μόνον πέντε διεσώθησαν. Κατόπιν τῆς δευτέρας αὐτῆς ἐπιτυχίας τοῦ Κανάρη, ἡ φήμη του, ὡς τοῦ πλέον γενναίου πυρπολητοῦ, εἶχε τρομοκρατήσει τοὺς Ὀθωμανούς, οἱ ὁποῖοι τὸν ὠνόμασαν «δαίμονα τοῦ Αἰγαίου». Παραλλήλως οἱ Ἕλληνες ἐπανηγύριζον καὶ τὸν νέον ναυτικὸν θρίαμβον τοῦ Κανάρη, τοῦ ὁποίου τὸ ὄνομα ἀπετέλει πλέον τὸ ἡρωικώτερον σύμβολον τῆς ἐπαναστατημένης Ἑλλάδος.

Ἐπηκολούθησαν ὅμως μετά τινα χρόνον καὶ ἄλλοι ἄθλοι, μεταξὺ τῶν ὁποίων οἱ κυριώτεροι ἦσαν ἡ πυρπόλησις ὑπὸ τοῦ Κανάρη τῆς φρε-

γατας τοῦ Χοσρὲφ πασᾶ εἰς τὰ ὕδατα τῆς Σάμου καὶ ἐν συνεχείᾳ εἰς Μυτιλήνην ἡ πυρπόλησις ἑτέρου τουρκικοῦ σκάφους. Τὸν Ἰούλιον τοῦ 1825 ὁ Ψαριανὸς πυρπολητὴς ὥπλισε τὴν ψυχήν του διὰ νέον μεγαλύτερον ἆθλον: Νὰ καύσῃ τὸν Αἰγυπτιακὸν στόλον εἰς τὸν λιμένα τῆς Ἀλεξανδρείας, πρὶν ἀποπλεύσῃ οὗτος διὰ νὰ μεταφέρῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα στρατόν, πολεμεφόδια, καὶ τρόφιμα εἰς τοὺς Ὀθωμανούς. Τὸ τολμηρὸν ἐκεῖνο σχέδιον ἀτυχῶς λόγῳ τῆς ἐναντιότητος τοῦ ἀνέμου δὲν κατέστη δυνατὸν νὰ πραγματοποιηθῇ. Τὸ ὅτι ὅμως ἐγένετο σοβαρὰ ἀπόπειρα ἐφαρμογῆς του εἶναι ἀρκετὸν διὰ νὰ προστεθῇ εἰς τοὺς ἄθλους τοῦ Ψαριανοῦ πυρπολητοῦ.

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΚΑΝΑΡΗΣ

Ἤδη παραθέτω τὴν ἔκθεσιν τὴν ὁποίαν ὑπέβαλε εἰς τὴν Κυβέρνησιν ὁ Κανάρης καὶ εἰς τὴν ὁποίαν περιέγραφεν ὁ ἴδιος ὅλας τὰς λεπτομερείας τῆς ἐπιχειρήσεως ἐκείνης.

«... Ἤμεθα, ἔγραφε, τρία πυρφόρα καὶ δύο πολεμικὰ πλοῖα, ὁ «Θεμιστοκλῆς» ὑπὸ κυβερνήτην τὸν Ἐμμανουὴλ Τομπάζην καὶ ὁ «Ἐπαμεινώνδας» ὑπὸ τὸν Ἀντώνιον Κριεζῆν, συνώδευον τὰ πυρφόρα, διὰ νὰ λάβωσι μεθ' ἑαυτῶν τοὺς ἐν τοῖς πυρφόροις ναύτας, ἀφοῦ ταῦτα τὰ ἀνάψωμεν. Τὴν 23ην Ἰουλίου ἀπεπλεύσαμεν ἀπὸ τὸν λιμένα τῆς Ὕδρας καὶ βοηθούμενοι ἀπὸ οὔριον ἄνεμον, εἴδομεν μακρόθεν τῇ 29ῃ περὶ τὰ ξημερώματα τὸ παράλιον τῆς Αἰγύπτου, ἑπτὰ μίλια ἀπὸ τὸ Ἀρὰπ-Κουλέ. Παρευθὺς διευθύναμεν τὸν πλοῦν μας πρὸς δυσμὰς διὰ νὰ μὴ μᾶς γνωρίσουν ἀπὸ τὴν Ἀλεξάνδρειαν. Περὶ τὰς 2 ὥρας (τὸ πρωὶ) ἔκραξεν ὁ Τομπάζης ἐμὲ καὶ τοὺς λοιποὺς δύο κυβερνήτας τῶν πυρφόρων καὶ τὸν κυβερνήτην τοῦ «Ἐπαμεινώνδα» καὶ ἀφοῦ συνεβουλεύθημεν ἱκανόν τινα καιρὸν καὶ ἐλάβομεν τὰς ἀναγκαίας διαταγάς, ἐπέστρεψεν ἕκαστος ἡμῶν εἰς τὸ πλοῖον του καὶ περὶ τὴν 3ην τῆς ἡμέρας διευθύναμεν τὸν πλοῦν μας πρὸς τὴν Ἀλεξάνδρειαν. Εἰς τὰς 6 ἐφθάσαμεν εἰς τὸ στόμιον τοῦ λιμένος καὶ ἐπειδὴ τὸ ἰδικόν μου πλοῖον ἔπλεε ταχύ-

τερον ἀπὸ τὰ ἄλλα, ἐμβῆκα ἐγὼ πρότερος εἰς τὸν λιμένα. Εἴχομεν συμφωνήσει ὅμως νὰ προσμείνωμεν ὁ εἰς τὸν ἄλλον. Διὰ τοῦτο ἐγὼ ἐσταμάτησα τὸ πλοῖον μου. Ἐν τοσούτῳ δὲ ὁ πιλότος μοὶ ἔκαμε διάφορα σημεῖα νὰ τὸν ἀκολουθήσω ([1]), οὗτος πλέων μὲ τὴν βάρκαν του πρός με ἦλθεν εἰς τὸ πλοῖον μου, ἐκόψαμεν ἀμέσως τὸ σχοινίον τοῦ πλοίου του διὰ νὰ μὴ γνωρισθῶμεν ἀπὸ τοὺς ἐν αὐτῷ Ἄραβας καὶ ὅταν ὁ πιλότος ἤθελε νὰ ριφθῇ ἀπὸ τὸ πλοῖον μας εἰς τὴν θάλασσαν τον ἐσυλλάβαμεν καὶ τὸν ἐβάλαμεν εἰς φύλαξιν.

»Εἶχον περάσει πλέον 4 ὧρες, ἀφ' ὅτου ἐπρόσμενα τὰ ἄλλα πυρφόρα, ὅταν παρὰ πᾶσαν ἐλπίδα εἶδα τὸ ἕνα νὰ στρέφῃ πρὸς τὸ πέλαγος. Τὸ ἄλλο δὲν εἶχε πλησιάσει διόλου, ἀλλ' ἐσταμάτησε πολλὰ μακρὰν τοῦ λιμένος. Ὅταν τελευταῖον εἶδον ὅτι ἔκλειεν ἡ ἡμέρα καὶ ὅτι αἱ ἐλπίδες μας ἐματαιώθησαν, ἡπλώσαμεν πάλιν περὶ τὰς 10 τὰ πανιὰ τοῦ πλοίου καὶ διευθύναμεν τὸν πλοῦν μας πρὸς τὸν ἐχθρικὸν στόλον.

»Εἰς τὰς 11 ἤμεθα ἀρκετὰ πλησίον τῶν Αἰγυπτίων, ἔχοντες εἰς τὰς χεῖρας δάδας ἐκ πίσσης, διὰ νὰ ἐκτελέσωμεν τὸ σχέδιον μας· ὅταν μὲ ἀνεκδιήγητον τῆς καρδιᾶς μου πόνον εἶδον τὸν ἄνεμον νὰ ἀλλάζῃ καὶ νὰ μᾶς ἀπομακρύνῃ ἀπὸ τὸν ἐχθρικὸν στόλον. Ἀλλὰ καὶ οἱ ἐχθροί, ὕποπτοι γενόμενοι διὰ τὰ πολυειδῆ κινήματά μας, ἑτοιμάζονταιν ἤδη νὰ μᾶς κυνηγήσωσιν, ὅθεν ἀνάψαμεν τὸ πυρφόρον μας, ἐπηδήσαμεν εἰς τὸ ἄλλο πλοιάριον καὶ διευθύνθημεν πρὸς τὸ τοῦ λιμένος στόμιον.

»Ἐξελθόντες δὲ τοῦ λιμένος κατεφύγαμεν εἰς τὰ πολεμικὰ πλοῖα μας, τὰ ὁποῖα μᾶς ἐπρόσμεναν. Πολεμικὸν πλοῖον αἰγύπτιον ἐστάλη πρὸς καταδίωξίν μας. Ἐπειδὴ καθ' ὅλην τὴν νύκτα ἐβλέπομεν τοῦτο τὸ βρίκιον, εἶπον εἰς τὸν κυβερνήτην Τομπάζην ὅτι αὐτὴ εἶναι ἡ ἁρμοδιωτέρα στιγμὴ τοῦ νὰ ἐπιστρέψωμεν εἰς τὸν λιμένα τῆς Ἀλεξανδρείας καὶ νὰ καύσωμεν τὸν ἐχθρόν, ὅστις θέλει εἶσθαι διόλου ἄφροντις, ὑποστηριζόμενος εἰς τὴν φύλαξιν τοῦ βρικίου. «Οἱ ναῦτες μας καὶ ἐγὼ—τῷ εἶπον—ἀπεφασίσαμεν νὰ ἐπιστρέψωμεν αὔριον πολλὰ πρωὶ εἰς τὸν λιμένα τῆς Ἀλεξανδρείας ἐὰν μᾶς δώσῃς ἓν τῶν δύο λοιπῶν πυρφόρων καὶ ἐλπίζομεν νὰ εὐτυχήσωμεν». Ἀλλ' αἱ ἐκτενεῖς μου δεήσεις δὲν ὠφέλησαν τίποτε, ἐπὶ προφάσει τάχα νὰ μὴ ριψοκινδυνεύσω ἐκ νέου· δὲν ἀγνοῶ ὅμως τὴν ἀληθῆ αἰτίαν, δι' ἣν δὲν εἰσηκούσθην.

»Ἐν Ναυπλίῳ τῇ 5 Σεπτεμβρίου 1825.

Κ. Κανάρης»

---

1. Δέον νὰ σημειωθῇ ὅτι οὐδὲν ἐκ τῶν ἑλληνικῶν πλοίων ἔφερεν ἑλληνικὴν σημαίαν, ἀλλ' ἅπαντα ξένην διὰ νὰ παραπλανήσουν τὸν ἐχθρόν.

Ὁ Ψαριανὸς ἥρως ἦτο ἀπαρηγόρητος διὰ τὴν ἀποτυχίαν τῆς ἐπιχειρήσεώς του ἐκείνης, τὴν ὁποίαν κατὰ ἓν μέρος ἐπέρριπτεν εἰς τὸ τοπικιστικὸν πάθος τῶν Ὑδραίων ναυτικῶν ἐναντίον τῶν Ψαριανῶν. Ὁ ἴδιος ὁ Κανάρης ἐξέφρασε τὴν πικρίαν, ποὺ ἐδοκίμασε τότε, εἰς τὸν πιστὸν φίλον του Νικόδημον—τὸν μετέπειτα ναύαρχον—ἐξ αἰτίας τοῦ Τομπάζη καὶ τοῦ Κριεζῆ. Παρὰ ταῦτα, εὐθὺς ὡς ἐγνώσθη τὸ τόλμημα ἐκεῖνο, προεκάλεσε τὸν θαυμασμὸν τῶν ξένων καὶ ἰδίως τοῦ Γάλλου ναυάρχου Ντερινύ.

Ἐν τούτοις μερικοὶ ξένοι–Ἄγγλοι κυρίως–ἐμέμφθησαν τὸν Κανάρην, διότι καὶ διὰ τὴν ἐκτέλεσιν τῆς ἐπιθέσεώς του ἐκείνης ἔθεσε ξένην σημαίαν εἰς τὸ πλοῖον του. Τὴν ὑπεράσπισιν τοῦ Ψαριανοῦ πυρπολητοῦ ἀνέλαβεν αὐτοβούλως ὁ Ζουριὲν ντε λὰ Γκραβιέρ, ὁ ὁποῖος ἀπήντησε καταλλήλως εἰς τοὺς ἐπικριτάς του, τονίσας ὅτι ἡ ἐνέργεια ἐκείνη τοῦ Ψαριανοῦ ἥρωος δὲν ἀπηγορεύετο ἀπὸ τὰ διεθνῆ νόμιμα.

Ἡ δρᾶσις τοῦ Κανάρη συνεχίσθη κατόπιν παρὰ τὸ πλευρὸν τοῦ ἀρχηγοῦ τοῦ στόλου ναυάρχου Α. Μιαούλη εἰς Μεσολόγγιον, Πάτρας, Νάξον, Σάμον καὶ ἀλλαχοῦ, ὅπου ἔλαβε μέρος ἄλλοτε εἰς ναυτικὰς ἐπιχειρήσεις καὶ ἄλλοτε εἰς μεταφορὰς πολεμεφοδίων καὶ τροφίμων διὰ τοὺς ἀγωνιστὰς τῆς ξηρᾶς. Τὸν Μάϊον τοῦ 1826 ἡ Κυβέρνησις ἀνέθεσεν εἰς τὸν Κανάρην τὴν παραλαβὴν τῆς νέας πολεμικῆς φρεγάτας «Ἑλλάς», ἡ ὁποία ἦτο ἓν ἀπὸ τὰ καλύτερα καὶ ταχύτερα πλοῖα τῆς ἐποχῆς. Ἀκολούθως τὸν Μάρτιον τοῦ 1827, ὅταν ὁ λόρδος Κόχραν ἀνέλαβεν εἰς τὸν Πόρον τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Ἑλληνικοῦ στόλου, ὁ Κανάρης ὑπήχθη εἰς τὰς διαταγάς του, ἀποσπάσας συντόμως, τὴν ἐκτίμησιν καὶ τὸν θαυμασμὸν τοῦ Ἄγγλου ναυάρχου.

ΠΙΣΤΟΣ ΣΥΝΕΡΓΑΤΗΣ ΤΟΥ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑ

Ὅταν ὅμως ὁ ἱερὸς Ἀγὼν ἔληξεν, ὁ Κανάρης δὲν ἐπανεπαύθη εἰς τὰς δάφνας του. Ἀντιθέτως ἔθεσεν ἐκ νέου τὸν ἑαυτόν του εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς Πατρίδος. Ἔγινεν εἷς ἐκ τῶν πιστῶν συνεργατῶν τοῦ Ι. Καποδίστρια, τὸν ὁποῖον ἐθεώρει ὡς σωτῆρα τῆς Ἑλλάδος. Διὰ τὸν Κανάρην ὁ Κυβερνήτης ἦτο ὁ ἄνθρωπος, ὁ ὁποῖος ἐχρειάζετο τὴν κρίσιμον ἐκείνην ὥραν, διὰ νὰ θεμελιώσῃ τὸ κράτος τοῦ νόμου ἐπάνω εἰς τὰ καπνίζοντα ἐρείπια τοῦ πολέμου καὶ νὰ ἐπιβάλῃ τὴν τάξιν καὶ τὴν πειθαρχίαν. Δι' αὐτὸ ἐπίστευεν ὅτι ὤφειλον ὅλοι οἱ Ἕλληνες νὰ λησμονήσουν τὰ πάθη καὶ τὰ μίση ποὺ τοὺς ἐχώριζον, νὰ ὁμονοήσουν καὶ νὰ τηρήσουν ὑπακοὴν πρὸς τὸν Καποδίστριαν, διὰ νὰ καταστῇ δυνατὸν νὰ ὀρθοποδήσῃ ὁ τόπος.

Μὲ αὐτὰς τὰς πεποιθήσεις ὁ Ψαριανὸς ἀγωνιστὴς ἐτέθη εἰς τὴν

διάθεσιν τοῦ Κυβερνήτου, δεχθεὶς νὰ ὑπηρετήσῃ ἀρχικῶς μὲν ὡς διοικητὴς τοῦ φρουρίου τῆς Μονεμβασίας, μετέπειτα δὲ ὡς ἀρχηγὸς τῆς μοίρας τοῦ βορείου Αἰγαίου. Ἀρχηγὸς τῆς μοίρας τοῦ νοτίου Αἰγαίου διωρίσθη ὁ Α. Μιαούλης. Εἰς ἀμφοτέρους δὲ ὁ Καποδίστριας ἐκοινοποίησε διαταγὴν «ὅπως καταβάλουν δραστηρίαν ἐνέργειαν πρὸς ἐξάλειψιν τοῦ ὀνείδους τῆς πειρατείας».

Ὁ Κανάρης ἤρχισε τὸ ἔργον του ἀπὸ τὸν Σαρωνικόν, ὅπου ἐντὸς μικροῦ χρονικοῦ διαστήματος ἔφερεν εἰς πέρας τὴν ἀποστολήν του. Κατόπιν ἔπλευσεν εἰς τὸν Εὐβοϊκόν, τὰς Σποράδας, τὸν Παγασητικόν, καταδιώκων ἡμέραν καὶ νύκτα τὰ πειρατικὰ πλοῖα, ἄλλα τῶν ὁποίων ἐβύθιζε καὶ ἄλλα ἠχμαλώτιζε. Τὸ αὐτὸ ἔπραττε καὶ ὁ Μιαούλης εἰς τὰς Κυκλάδας. Καὶ τὴν ἄνοιξιν τοῦ 1829 ἡ θάλασσα τῆς μικρᾶς Ἑλλάδος εἶχεν ἐλευθερωθῆ ἀπὸ τοὺς πειρατάς, ἐνῷ παραλλήλως ἐπαγιοῦτο ἡ ἀσφάλεια τῶν ναυτιλλομένων.

***

Δύο ἔτη ἀργότερον ὅμως τὰ πράγματα ἤλλαξαν. Οἱ δύο ναυτικοὶ ἥρωες, ὁ Κανάρης καὶ ὁ Μιαούλης, οἱ ὁποῖοι ἐπὶ τόσα ἔτη εἶχον ἀντιμετωπίσει τὸν ἴδιον ἐχθρόν, ποὺ εἶχον πολεμήσει μαζὶ ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας τῆς Πατρίδος καὶ ποὺ συνεδέοντο μὲ σεβασμὸν καὶ ἀγάπην, εὑρέθησαν ἀντίπαλοι εἰς ἕνα νέον πόλεμον: τὸν ἐμφύλιον. Ἡ Ὕδρα ἐτάχθη ἀπ' ἀρχῆς σχεδὸν κατὰ τοῦ Καποδίστρια καὶ κατόπιν ὕψωσε τὴν σημαίαν τῆς ἀνταρσίας ἐναντίον τοῦ καθεστῶτος. Τὴν Ὕδραν ἠκολούθησεν ἡ Σῦρος, ἐν τῇ ὁποίᾳ ἐξεδηλώθη ἡ πρώτη στάσις. Ὁ Κυβερνήτης ἀπεφάσισε νὰ λάβῃ αὐστηρὰ μέτρα ἐναντίον τῶν στασιαστῶν καὶ διέταξε τὸν στόλον νὰ πλεύσῃ εἰς τὴν Σῦρον πρὸς καταστολὴν τοῦ κινήματος. Οἱ Ὑδραῖοι ὅμως εὐθὺς ὡς ἐπληροφορήθησαν τὴν διαταγὴν αὐτὴν ἀνέθεσαν εἰς τὸν Μιαούλην νὰ ματαιώσῃ τὴν ἐκτέλεσίν της μὲ πᾶσαν θυσίαν. Τὴν νύκτα τῆς 14ης πρὸς τὴν 15ην Ἰουλίου 1831, ὁ Ὑδραῖος ναύαρχος συνοδευόμενος ἀπὸ τὸν Α. Κριεζῆν καὶ τὸν Α. Μαυροκορδᾶτον, ὡς καὶ ἀπὸ ἀριθμὸν ναυτῶν ἔφθασεν εἰς τὸν Πόρον, κατέλαβε τὸν Ναύσταθμον καὶ τὸν στόλον καὶ ὕψωσε τὸ σῆμα του ἐπὶ τῆς φρεγάτας «Ἑλλάς». Κατόπιν διέταξεν ὅλα τὰ σκάφη νὰ πλεύσουν εἰς τὴν Ὕδραν.

Ἀλλ' εἰς τὰς διαταγὰς τοῦ ναυάρχου μία κορβέττα δὲν ὑπήκουσεν. Ἦσαν αἱ «Σπέτσαι», τῆς ὁποίας κυβερνήτης ἦτο ὁ Κανάρης. Ὁ Ψαριανὸς ἥρως εἶχε μείνει πιστὸς εἰς τὸν Κυβερνήτην καὶ τοῦ ἦτο ἀδύνατον νὰ προσχωρήσῃ εἰς τὴν ἀνταρσίαν. Ὁ Μιαούλης προσεπάθησε τότε νὰ τὸν πείσῃ ὅτι ἡ θέσις του ἦτο νὰ ὑπάγῃ μαζί του. Ὁ Κανάρης ὅμως ἦτο ἀκλόνητος εἰς τὰς πεποιθήσεις του. Δύο ὥρας διήρκεσεν ἡ δραματικὴ ἐκείνη συζήτησις μεταξὺ ναυάρχου καὶ πυρπολητοῦ εἰς τὴν φρεγάταν

«'Ελλάς», όπου είχε κληθῆ ὁ τελευταῖος. 'Αλλ' ὁ Ψαριανὸς ἦτο ἀμετάπειστος. Ὅταν δὲ ὁ Κανάρης ἐγκατέλειψε τὸ σκάφος ὁ Μιαούλης διέταξε τὴν σύλληψίν του.

Ὁ Παπαρρηγόπουλος ἀνέγραψε σχετικῶς μὲ τὸ ἐπεισόδιον ἐκεῖνο τὰ ἑξῆς : «... Ὁ δὲ Καποδίστριας, θέλων νὰ θέσῃ τέρμα εἰς τὴν κατάστασιν ἐκείνην, διέταξε τὸν Κωνσταντῖνον Κανάρην, ὅστις ἦν ὑπὲρ τοῦ Κυβερνήτου, ἵνα ἐξοπλίσῃ τὸν στόλον. 'Αλλ' ὁ 'Ανδρέας Μιαούλης μαθὼν τοῦτο ἀναχωρεῖ ἐξ Ὕδρας μετὰ διακοσίων ἐπιλέκτων ναυτῶν καὶ ἐπιπεσὼν αἰφνιδίως εἰς Πόρον τὴν 15ην 'Ιουλίου 1831, καταλαμβάνει τὸν Ναύσταθμον, πλοῖα τινὰ καὶ τ ν ἀτμήρη φρεγάταν «'Ελλὰς» εἰς ἣν ὕψωσε τὴν σημαίαν του, ἀποχωρήσαντος τοῦ Κ. Κανάρη, ὅστις παρεῖχε δεῖγμα μεγίστης αὐταπαρνήσεως, ἵνα μὴ ρεύσῃ ἀδίκως ἀδελφικὸν αἷμα...».

Οὕτως ὁ Μιαούλης ἔγινε κύριος τοῦ στόλου καὶ ἐν συνεχείᾳ, μὴ ὑπακούσας εἰς τὰς διαταγὰς τοῦ Ρώσου ναυάρχου, ὁ ὁποῖος ἐστάλη ὑπὸ τοῦ Κυβερνήτου διὰ νὰ καταστείλῃ τὴν ἀνταρσίαν, ὁ Ὑδραῖος ναύαρχος δὲν ἐδίστασε νὰ σπιλώσῃ τὴν ἔνδοξον ἱστορίαν του μεταβάλλων εἰς παρανάλωμα τοῦ πυρὸς δύο ἑλληνικὰ πλοῖα, ἐκ τῶν ὁποίων τὸ ἓν ἦτο ἡ νεότευκτος φρεγάτα «'Ελλάς».

Μετὰ τὴν δολοφονίαν τοῦ Καποδίστρια, ὁ Κανάρης βαρυπενθῶν ἀπεσύρθη εἰς τὴν Σῦρον, ἔνθα καὶ περέμεινε μέχρι τῆς ἐλεύσεως τοῦ Ὄθωνος, χωρὶς νὰ λάβῃ μέρος εἰς τὸν προηγηθέντα ἐμφύλιον πόλεμον. 'Απὸ ἐκεῖ τὸν ἐκάλεσεν εἰς τὸν Ναύπλιον ἡ 'Αντιβασιλεία, ἡ ὁποία τοῦ ἀπένειμε τὸν βαθμὸν τοῦ πλοιάρχου. Ὁ βαθμὸς ὅμως αὐτὸς φαίνεται ὅτι δὲν ἱκανοποίησε τὸν Κανάρην, καὶ ἐκ τούτου συμπεραίνεται ὅτι οὗτος εὐθὺς ἀμέσως ἐτάχθη εἰς τὴν χορείαν τῶν δυσηρεστημένων ἔναντι τοῦ νέου καθεστῶτος. Τὰ αἰσθήματά του δὲ αὐτὰ δὲν μετεβλήθησαν, ἀκόμη καὶ ὅταν ὁ Ὄθων τὸ 1843 τοῦ ἀπένειμε τὸν βαθμὸν τοῦ ὑποναυάρχου. Ὁ Κανάρης ἐξηκολούθησε νὰ μὴ διάκειται συμπαθῶς πρὸς τὸν Βασιλέα. Τίποτε τὸ σοβαρὸν δὲν ἐμεσολάβησεν, ὥστε ὁ Κανάρης νὰ δικαιολογῆται διὰ τὴν ψυχρὰν ἀρχικῶς καὶ ἐχθρικὴν κατόπιν στάσιν τὴν ὁποίαν ἐτήρησεν ἔναντι τοῦ Ὄθωνος. Μερικοὶ ἀπέδωσαν τὴν συμπεριφορὰν ἐκείνην τοῦ Κ. Κανάρη εἰς λόγους δυσαρεσκείας, προκληθείσης κυρίως ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους τοῦ ἀμέσου περιβάλλοντος τοῦ Βασιλέως, οἱ ὁποῖοι λόγῳ τοῦ ἡρωικοῦ παρελθόντος τοῦ Ψαριανοῦ, ἐθεώρουν τοῦτον ἐπικίνδυνον. Ἄλλοι ἐπίσης ἔγραψαν ὅτι ὑπῆρξε θῦμα τῆς ρωσοφίλου πολιτικῆς του καὶ ἄλλοι τέλος ὅτι, λόγῳ τῆς πλημμελοῦς μορφώσεώς του, ἤγετο καὶ ἐφέρετο ἀπὸ ἐπιτηδείους πολιτευομένους, οἱ ὁποῖοι τὸν ἐξώθουν εἰς διαφόρους ἀντιδυναστικὰς ἐνεργείας, διὰ νὰ καρπωθοῦν οὗτοι πολιτικὰ ὀφέλη. 'Εν πάσῃ περιπτώσει γεγονὸς ἦτο

ότι ὁ Κανάρης, εὐθὺς μετὰ τὴν ἄφιξιν τοῦ Ὄθωνος, ἐτάχθη εἰς τὰς τάξεις τῶν ἀντιπολιτευομένων τὸ καθεστὼς καὶ τὸν Βασιλέα.

Ἐν ἀρχῇ ἀνετέθη εἰς τον Κανάρην ἡ διεύθυνσις τῆς μοίρας τῶν «Δυτικῶν παραλίων». Τον Μάρτιον τοῦ 1837 μετετέθη εἰς τὴν ἀρχηγίαν της «Ἀνατολικῆς μοίρας» καὶ μετὰ τέσσαρα ἔτη διωρίσθη ἀρχηγος καὶ τῶν δύο μοιρῶν, αἱ ὁποῖαι ἡνώθησαν εἰς μίαν, τοῦ ἐδόθη δὲ ὁ τίτλος : «Διοικητὴς τῆς ναυτικῆς μοίρας τοῦ Βασιλείου». Καθ' ὅλα αὐτὰ τὰ ἔτη ὁ Κανάρης εἰργάσθη ἐντατικῶς διὰ ν' ἀπαλλάξῃ τὰς ἑλληνικὰς θαλάσσας ἀπὸ τὴν μάστιγα τῆς πειρατείας, ἡ ὁποια λόγῳ τῶν μεσολαβησάντων γεγονότων, ειχεν ἐκ νέου ἐμφανισθῇ. Χάρις εἰς τὰς ἐπιτυχεις ἐνεργείας του διωρίσθη ἐν συνεχεία εἰς τὴν θέσιν τοῦ Γενικοῦ Διευθυντοῦ τοῦ Ναυστάθμου. Ἀπὸ τῆς θέσεως αὐτῆς ὁ Κανάρης ἀνέπτυξε σοβαρὰν δρασιν, παρὰ τὰ γλίσχρα οἰκονομικὰ μέσα, συμβαλὼν ἐπιτυχῶς εἰς τὴν ἀναδιοργάνωσιν τοῦ πολεμικοῦ στολου.

Ἐκεῖ τὸν ευρεν ἡ ἐπανάστασις τῆς 3ης Σεπτεμβρίου 1843 εἰς τὴν ὁποίαν μετέσχεν ἐκ τῶν πρώτων, καὶ παρέσχε τὰς ὑπηρεσίας του πρὸς ἐπιτυχίαν τῆς πολιτειακῆς μεταβολῆς.

Η ΕΙΣΟΔΟΣ ΤΟΥ ΚΑΝΑΡΗ ΕΙΣ ΤΗΝ ΠΟΛΙΤΙΚΗΝ

Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ὁ Κανάρης εἰσήρχετο πλέον εἰς τον στίβον τῆς πολιτικῆς. Εἰς τὴν πρώτην συνταγματικὴν Κυβέρνησιν τοῦ Α. Μεταξᾶ ἀνέλαβε τὸ ὑπουργειον Ναυτικῶν καὶ μετέσχεν εἰς τὴν συγκληθεῖσαν Ἐθνοσυνέλευσιν διὰ τὴν σύνταξιν καὶ ψήφισιν τοῦ Συνταγματος. Δὲν εἰχε βεβαίως τὴν μόρφωσιν ποὺ ἀπήτουν τὰ ἀνώτατα ἐκεῖνα ἀξιώματα. Μόρφωσιν ἄλλωστε τῆς ὁποίας ἐστεροῦντο καὶ ἄλλοι ἐπιφανεις Ἕλληνες, καταλαβόντες ὑψηλὰς θέσεις, εἰς ἀναγνώρισιν τῆς ἀξίας των καὶ τῆς συμβολῆς των εἰς τὸν Ἀγῶνα. Εἰχεν ὅμως ὁ Κανάρης τὴν πεῖραν, τὴν γνῶσιν, τὸν ζῆλον νὰ προσφέρῃ ὅ,τι ἠδύνατο εἰς τὴν Πατριδα καὶ πρὸ παντὸς τὸ τεράστιον κῦρος του, ποὺ δὲν εἰχεν οὐδεὶς ἄλλος.

Παρέμεινεν ὑπουργὸς τῶν Ναυτικῶν μέχρι τῆς 12ης Φεβρουαριου 1844, ὁπότε ὁ Πρωθυπουργὸς Α. Μεταξᾶς παρητήθη διὰ λόγους κοινοβουλευτικῆς εὐθιξίας. Τότε ὁ Ὄθων ἀνέθεσε προσωρινῶς εἰς τον Κανάρην τὴν προεδρίαν τῆς Κυβερνήσεως. Ἦτο ἡ πρώτη του πρωθυπουργία, τὴν ὁποίαν διετήρησεν ἐπὶ 46 ἡμέρας μέχρι τῆς 30ῆς Μαρτίου 1844, ὅτε Πρωθυπουργὸς ἀνέλαβεν ὁ Ἀλεξ. Μαυροκορδᾶτος. Τὸν Δεκέμβριον τοῦ 1844, ἔγινε καὶ πάλιν ὑπουργὸς τῶν Ναυτικῶν εἰς τὴν Κυβέρνησιν Ι. Κωλέττη καὶ παρέμεινεν ἕως τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 1847, ἀντικατασταθεὶς κατὰ τὸν ἀνασχηματισμὸν αὐτῆς ἀπὸ τὸν Δημ. Βούλγαρην.

'Εν συνεχεία μετὰ τὴν παραίτησιν τῆς Κυβερνήσεως Γ. Κουντουριώτη, ὁ Ὄθων ἀνέθεσε τὸν σχηματισμὸν τῆς νέας Κυβερνήσεως εἰς τὸν Κανάρην. Τὴν Κυβέρνησιν αὐτήν, ἡ ὁποία ὡρκίσθη τὴν 15ην 'Οκτωβρίου 1848, ἀπετέλουν οἱ ἑξῆς: Πρωθυπουργὸς καὶ ὑπουργὸς τῶν Ναυτικῶν Κ. Κανάρης, 'Εσωτερικῶν Α. Λόντος, 'Εξωτερικῶν Κ.Θ. Κολοκοτρώνης, Στρατιωτικῶν 'Αναστ. Μαυρομιχάλης, Δικαιοσύνης Γ.Α. Ράλλης, Οἰκονομικῶν Δ.Γ. Βούλγαρης, Παιδείας Δ. Καλλιφρονᾶς. Οὕτως εἰς τὴν Κυβέρνησιν ἐκείνην μετεῖχον πολιτικοί, ἀνήκοντες καὶ εἰς τὰς δύο κομματικὰς μερίδας: τὴν γαλλικὴν καὶ τὴν ρωσικήν.

'Από τῆς ἀνόδου της εἰς τὴν 'Αρχήν, ἡ Κυβέρνησις Κανάρη ἔθεσεν εἰς εφαρμογὴν εὐρύτατον πρόγραμμα, τὸ ὁποῖον ἀπέδωσεν ἀξιόλογον ἔργον. Μεταξὺ τῶν ἄλλων ἐλήφθη ἰδιαιτέρα μέριμνα διὰ τὴν ἀναδιοργάνωσιν τοῦ στρατοῦ καὶ τοῦ ναυτικοῦ καὶ τὴν ἀνάπτυξιν τῶν πλουτοπαραγωγικῶν πηγῶν τῆς χώρας. Τὸ 'Υπουργεῖον Κανάρη παρέμεινεν εἰς τὴν 'Αρχήν, μὲ ἐπανειλημμένους ἀνασχηματισμούς, μέχρι τῆς 12ης Δεκεμβρίου 1849, ὁπότε τὸ διεδέχθη ἡ Κυβέρνησις 'Αντ. Κριεζῆ.

'Η ἐπακολουθήσασα περίοδος τῆς τετραετίας 1850—1854 ὑπῆρξε πολυτάραχος. 'Η μία πολιτικὴ περιπέτεια διεδέχετο τὴν ἄλλην, ἡ μεγαλυτέρα δὲ ὅλων ἦτο ἡ ἐξ αφορμῆς τοῦ Κριμαϊκοῦ πολέμου δημιουργηθεῖσα ἐκτάκτως δυσχερὴς κατάστασις διὰ τὴν 'Ελλάδα. 'Ο Κανάρης καίτοι ρωσόφιλος, ἐτάχθη μὲ τὸ μέρος τῶν συντηρητικῶν, οἱ ὁποῖοι ἦσαν ὑπὲρ τῆς οὐδετερότητος τῆς χώρας κατὰ τὴν σύρραξιν ἐκείνην, ἐν ἀντιθέσει μὲ τὸν Ὄθωνα καὶ μὲ ὡρισμένα μέλη τῆς Κυβερνήσεως, ποὺ εἶχον ταχθῆ ὑπὲρ τῆς ἀμέσου, ἔστω καὶ ἀνεπισήμως, πολεμικῆς δράσεως τῆς 'Ελλάδος. Τὰς ἀνησυχίας του ὁ Κανάρης ἐξεδήλωσε εἰς μίαν συνεδρίασιν τῆς Γερουσίας—ἦτο ἀπὸ πολλοῦ γερουσιαστής— καθ' ἣν διεξήχθησαν μακραὶ συζητήσεις περὶ τοῦ πρακτέου, ὅσον ἀφορᾶ τὴν στάσιν τῆς 'Ελλάδος ἔναντι τοῦ πολέμου ἐκείνου. 'Ο Ψαριανὸς ναύαρχος ἠκούσθη εἰς μίαν στιγμὴν λέγων, ὡς ἀνέγραψεν εἰς τὰ «'Απομνημονεύματά» του καὶ ὁ παριστάμενος κατὰ τὴν συνεδρίασιν ὑπουργὸς τῆς Δικαιοσύνης Σπ. Πήλικας: [1]

—Τρέμω, κύριοι Γερουσιασταί, διὰ τοὺς κινδύνους ποὺ βλέπω νὰ περικυκλώνουν τὸ κράτος...

'Ο Πρωθυπουργὸς Κριεζῆς ἔσπευσε νὰ τὸν διακόψη:

—'Απόρησα, ν' ἀκούσω ἀπὸ τὸν γενναῖον Κανάρην πὼς τρέμει.

Καὶ ὁ ναύαρχος μὲ ἑτοιμότητα τοῦ ἀπήντησεν ὡς ἑξῆς:

—Τρέμω τώρα, γιὰ νὰ μὴ τρέμω ὕστερα...

Κατὰ τὴν ἐν συνεχεία σχηματισθεῖσαν τὴν 19ην Μαΐου 1854 Κυβέρ-

1. Σπ. Πήλικα: 'Απομνημονεύματα. σ. 161.

νησιν Α. Μαυροκορδάτου, ὁ Κανάρης ἀνέλαβε καὶ πάλιν τὸ ὑπουργεῖον Ναυτικῶν. Ὅταν περὶ τὰ τέλη τοῦ ἰδίου ἔτους ἔγινεν ἀνασχηματισμὸς τῆς Κυβερνήσεως, ὁ Μαυροκορδᾶτος ἐκτὸς τῆς Πρωθυπουργίας εἶχεν ἀναλάβει καὶ τὸ ὑπουργεῖον Ἐξωτερικῶν. Ἐν συνεχείᾳ δὲ μετέβη εἰς Παρισίους πρὸς διεξαγωγὴν συνεννοήσεων μετὰ τῆς Γαλλικῆς Κυβερνήσεως, παρὰ τῆς ὁποίας ἐζήτησε τὸν τερματισμὸν τῆς Κατοχῆς, δεδομένου ὅτι καὶ μετὰ τὴν λῆξιν τοῦ Κριμαϊκοῦ πολέμου τὰ ξένα στρατεύματα δὲν εἶχον ἐγκαταλείψει τὴν Ἑλλάδα. Κατὰ τὸ διάστημα τῆς ἀπουσίας του, ὁ Μαυροκορδᾶτος ἐξέλεξεν ὡς ἀναπληρωτήν του εἰς τὴν προεδρίαν τῆς Κυβερνήσεως τὸν Κανάρην, λόγῳ κύρους καὶ πρεσβειων. Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Δ. Καλλέργης, ὁ ὁποῖος ἦτο καὶ τότε ὑπουργὸς τῶν Στρατιωτικῶν, ἄνθρωπος παράφορος, τολμητίας καὶ τῶν ἄκρων, προέβαινεν εἰς συνωμοτικὰς ἐνεργείας μεταξὺ τῶν ἀξιωματικῶν καὶ ἰδιαιτέρως μεταξὺ ἐκείνων, οἵτινες πρό τινος εἶχον ἐπιστρέψει ἐκ Θεσσαλίας καὶ Ἠπείρου, διὰ νὰ ἐπιτύχῃ πραξικοπηματικῶς τὴν κατάλυσιν τῆς Βασιλείας τοῦ Ὄθωνος. Ὁ Καλλέργης ἦτο ἤδη εις ἐξ ἐκείνων, οἵτινες ἐθεώρουν τὴν στάσιν τοῦ Βασιλέως κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ Κριμαϊκοῦ πολέμου ὡς «προδοτικήν». Λησμονήσας δὲ τὰς κατ' ἐπανάληψιν δοθείσας διαβεβαιώσεις του δημοσίᾳ, ἀλλὰ καὶ προσωπικῶς πρὸς τὸν Ὄθωνα, περὶ τῆς πίστεως καὶ ἀφοσιώσεώς του εἰς τὸν θρόνον, ἐπεδίωκεν ἤδη τὴν δι' ἐπαναστάσεως τοῦ στρατοῦ ἔξωσιν τοῦ Βασιλέως. Εἰς τοὺς σκοτεινοὺς σκοπούς του ὁ στρατηγὸς ἐμύησεν εὐχερῶς καὶ τὸν Κανάρην ἀναπληρωτὴν τοῦ Πρωθυπουργοῦ, ὁ ὁποῖος ἀνέκαθεν διέκειτο δυσμενῶς πρὸς τὸν Ὄθωνα. Ὁ Καλλέργης διὰ νὰ κάμψῃ ἐνδεχομένας ἐπιφυλάξεις τοῦ ναυάρχου, τὸν διεβεβαίωσεν ὅτι ἡ θέλησις τῶν μεγάλων Δυνάμεων καὶ τὸ συμφέρον τοῦ Ἔθνους ἦτο ἡ ἐκθρόνισις τῶν Βασιλέων. Ὁ Κανάρης ἐπείσθη καὶ τοῦ ὑπεσχέθη την συμμετοχήν του εἰς τὴν συνωμοτικὴν κίνησιν. Οἱ ἀξιωματικοί, ὅμως, Παπακώστας καὶ Καρατάσος, τοὺς ὁποίους προσεπάθησε νὰ μυήσῃ εἰς τὰ σχέδιά του ὁ Καλλεργης, ἔσπευσαν εἰς τὸν Ν. Δραγούμην καὶ τὸν ἐπληροφόρησαν περὶ τῶν τεκταινομένων. Ὁ Δραγούμης μετέβη εὐθὺς εἰς τὸν Κανάρην καὶ τοῦ ἐξήγησε λεπτομερῶς τοὺς λόγους, βάσει τῶν ὁποίων ἔπρεπε διὰ παντὸς μέσου ν' ἀποτραπῇ ἓν τοιοῦτον πραξικόπημα καὶ οὐδὲν νὰ ἐπιχειρηθῇ πρὸ τῆς ἐπανόδου τοῦ Πρωθυπουργοῦ.

Ὁ ναύαρχος ὅμως ἔφερεν ἀντιρρήσεις καὶ εἶπεν εἰς τὸν Δραγούμην ὅτι «δὲν θὰ ἔπρεπε νὰ ματαιωθῇ ἡ ἐφαρμογὴ τοῦ ἐπαναστατικοῦ σχεδίου ἐνῷ, τοῦ ἐτόνισε, κατὰ τὸν Καλλέργην, ἡ Γαλλία καὶ Ἀγγλία σωτηρίαν τῆς Ἑλλάδος ἐθεώρουν τὴν ἀποχώρησιν ἡγεμόνος ὁδηγήσαντος τὸν τόπον εἰς κρημνόν». «Ἐάν, ἔγραψεν ὁ Δραγούμης εἰς τὰς «Ἀναμνή-

σεις » του,[1] τοιαύτη ἡ θέλησις τῶν δύο Δυνάμεων, ἄς περιμείνωμεν τὸν Πρωθυπουργὸν καὶ οὗτος γινώσκων ἀκριβέστερον τοὺς σκοποὺς αὐτῶν, θὰ καθοδηγήσῃ ἡμᾶς πολὺ κάλλιον τοῦ στρατηγοῦ». «Ἔχεις δίκαιον εἶπέ μοι ὁ Ναύαρχος». Ἐν συνεχεία προσέθεσεν ὁ Δραγούμης ὅτι τὸν ἐπεσκέφθη ὁ Καλλέργης καὶ τοῦ ἐζήτησεν ἐξηγήσεις, διατὶ ἀντέπραττεν εἰς τὴν θέλησιν τῶν δύο Δυνάμεων. Ἀλλ' οὗτος τοῦ ἀπήντησεν ὡς ἑξῆς: «Ἐὰν τοιαύτην ἔχωσι τὴν θέλησιν εὔκολον καὶ νὰ μεταβάλωσιν αὐτὴν εἰς πρᾶγμα. Ἰδού, στρατὸς ἀρκετὸς ἐν Πειραιεῖ, ἄς στείλωσι νὰ ἐξώσωσι καὶ Βασιλέα καὶ Βασίλισσαν, τίς θὰ ἐμποδίσῃ αὐτούς; «Βέβαια, ἀνταπήντησεν ὁ Καλλέργης, οὐδεὶς θὰ ἐμποδίσῃ αὐτούς, ἀλλὰ θέλουσι νὰ γίνῃ ἡ ἔξωσις διὰ τοῦ Ἔθνους». Λυποῦμαι, ἀνεφώνησα, στρατηγέ, ὅτι σ' ἐξέφυγε τοιαύτη φράσις.. ».

***

Ἀξιομνημόνευτος εἶναι ἡ στάσις, τὴν ὁποίαν ἐτήρησεν ἐνώπιον τῶν σκευωριῶν αὐτῶν ὁ Μαυροκορδᾶτος, εὐθὺς ἅμα τῇ ἐπανόδῳ του ἐκ Παρισίων. Πληροφορηθεὶς τὰ ἀνωτέρω ἔσπευσε νὰ καλέσῃ παρ' αὐτῷ τοὺς ἀναμεμιγμένους εἰς τὴν συνωμοτικὴν κίνησιν στρατιωτικοὺς καὶ πολιτικούς, πρὸς τοὺς ὁποίους ὡμίλησεν εἰς ἔντονον ὕφος, τονίσας τὰ ἑξῆς, κατὰ τὸν Δραγούμην:

«Ἐὰν τυφλώττετε εἰς βαθμὸν μὴ ἐπιτρέποντα νὰ ἴδετε ὅτι τὴν ὥραν ταύτην χαίνει ὄπισθεν τοῦ Ὄθωνος ἀχανὲς βάραθρον, εἰς ὅ, καταλυομένου τοῦ βασιλικοῦ φραγμοῦ, κινδυνεύει νὰ ἐμπέσῃ καὶ ἡ Πατρίς, παρακαλῶ νὰ ἐξηγηθῆτε σαφῶς, διότι τὸ κατ' ἐμέ, δὲν προσέφερα τινὰς ὑπηρεσίας εἰς τὴν Πατρίδα μου, ἵνα συντελέσω σήμερον εἰς τὴν ἀπώλειαν αὐτῆς· ἀναχωρῶ εὐθὺς καὶ ἐπανέρχομαι εἰς τὴν Γαλλίαν».

Καὶ ἐν συνεχείᾳ προσθέτει ὁ Δραγούμης: «Καὶ οὕτως ἔσωσεν αὖθις τὴν Βασιλείαν καὶ μετ' αὐτῆς τὴν κινδυνεύουσαν Πατρίδα. Ὁ δὲ ναύαρχος Κανάρης, καλέσας με ἐκ νέου: «Σ' εὐχαριστῶ, ἀπὸ καρδίας» εἶπέ μοι, ὅτι δὲν μὲ ἀφῆκας νὰ παρασυρθῶ καὶ νὰ βλάψω καιρίως τον τόπον μου».

Καὶ ὅμως, ἦτο μοιραῖον φαίνεται, μετὰ παρέλευσιν ὀλίγων ἐτῶν, νὰ παρασυρθῇ πράγματι ὁ γηραιὸς καὶ ἔνδοξος ναύαρχος καὶ νὰ ἡγηθῇ μάλιστα τῆς κινήσεως πρὸς ἐκθρόνισιν τοῦ Βασιλέως. Εἰς τὴν ἐνέργειάν του ἐκείνην τὸν ὤθησαν κατ' ἀρχὴν προσωπικοὶ λόγοι δυσαρεσκείας ἔναντι τοῦ Ὄθωνος, τοὺς ὁποίους ἐκάλυψεν ὑπὸ τὸν δημαγωγικὸν μανδύαν τῆς σωτηρίας τῆς Πατρίδος, ἡ ὁποία δῆθεν ὡδηγεῖτο εἰς τὸν ὄλεθρον ὑπὸ τοῦ Βασιλέως...

---

1. Ν. Δραγούμη: Ἱστορικαὶ Ἀναμνήσεις τ. Β'. σ. 191.

Ἐν πάσῃ περιπτώσει, κατὰ τον ἐπακολουθήσαντα ἀνασχηματισμὸν τῆς Κυβερνήσεως Μαυροκορδάτου τὴν 28ην Νοεμβρίου 1854, ὁ Κανάρης ἀπηλλάγη τῶν καθηκόντων του ὡς ὑπουργοῦ τῶν Ναυτικῶν καὶ ἐν συνεχείᾳ, μετὰ τρίμηνον, ἡ ἰδία τύχη ἀνέμενε καὶ τὸν Καλλέργην. Ἤδη ὁ ναύαρχος καὶ ὁ στρατηγὸς συνειργάσθησαν ἐπί τι διάστημα καὶ διεξήγαγον κοινὸν ἀντιπολιτευτικὸν ἀγῶνα ἐναντίον τῆς Κυβερνήσεως Μαυροκορδάτου, ἡ ὁποία τελικῶς μετά τινας μῆνας, τὴν 29ην Σεπτεμβρίου 1855, παρητήθη, ὅτε ἐκλήθη εἰς τὴν πρωθυπουργίαν ὁ Δ. Γ. Βούλγαρης.

ΗΓΕΤΗΣ ΤΗΣ ΑΝΤΙΠΟΛΙΤΕΥΣΕΩΣ

Ἐπὶ μιαν ὁλόκληρον πενταετίαν ὁ Κανάρης εὑρισκόμενος μακρὰν τῆς ἀρχῆς ἀνεδείχθη εἰς μοναδικὴν ἡγετικὴν φυσιογνωμίαν τῆς ἀντιπολιτεύσεως και ειδικώτερον κατέστη εἰς ἐκ τῶν πλέον φανατικῶν ἀντιοθωνικῶν. Εἰς τὴν ἐν τῇ Κυψέλῃ οἰκίαν του, ἥτις σώζεται μέχρι σήμερον, συνεκεντροῦντο οἱ ὀπαδοὶ τοῦ ἀντικυβερνητικοῦ καὶ ἀντιδυναστικοῦ ἀγῶνος καὶ ἀντήλλασσον τὰς σκέψεις των, προσχεδιάζοντες ἔντονον καὶ ἀποφασιστικὴν δρᾶσιν πρὸς πραγματοποίησιν τῆς ἐξώσεως του Ὄθωνος.

Ἡ ἄλλοτε σφοδρῶς ἀντιοθωνικὴ ἐφημερὶς «Ἐλπὶς» τοῦ Κ. Λεβίδη, ἡ ὁποία πρό τινος εἶχε μεταβάλει πολιτικὴν γραμμὴν καὶ ὑπεστήριζε μετὰ παρρησίας τὴν Κυβέρνησιν τοῦ Ἀθ. Μιαούλη, ἔγραφε σχετικῶς τὰ ἑξῆς :

«. . . Τί δὲ νὰ εἴπωμεν περὶ τοῦ κ. Κανάρη ; Κακὴ μοῖρα τοῦ ἐνέπνευσε την ἰδέαν να ριφθῇ εἰς τὰ πολιτικά. Πάντη ἀπαίδευτος, οὐδὲ τὴν ἐλαχίστην ἔχων κυβερνητικὴν ἱκανότητα, ἐξ ἀνάγκης ἔπρεπε νὰ πέσῃ εἰς χεῖρας τῶν ραδιούργων, οἵτινες τὸ ὄνομά του ἔχοντες σημαίαν εἰς μύρια τὸν ἔρριψαν σφάλματα !. . . Ὁ Κανάρης λησμονεῖ πάντοτε ὅτι αἱ πρὸς αὐτὸν περιποιήσεις τῶν ξένων δὲν ἀποβλέπουσιν εἰς τον ἀναμιγνυόμενον εἰς τὰ πολιτικὰ νάνον Κανάρην, ἀλλ' εἰς τὸν ἔνδοξον ἄνδρα τῆς ἱστορίας, ναυτικὸν Κανάρην. . . Ἂν ὁ κ. Κανάρης ἀπέκτησεν ἀναμφισβήτητα δικαιώματα εἰς τὴν εὐγνωμοσύνην τοῦ Ἔθνους, δὲν ἕπεται βεβαίως ὅτι το Ἔθνος ἐπλάσθη διὰ τὸν Κανάρην καὶ ὅτι ὁ θρόνος, ὁ ἔχων καθῆκον οὐρανόθεν καὶ δυνάμει ἐθνικῆς ἐντολῆς νὰ κυβερνᾷ τον τόπον, πρεπει νὰ καταστῇ ὄργανον τῶν ἀπονενοημένων ἀνθρώπων τῆς ἀναρχίας, εἰς τοὺς ὁποίους ὁ κ. Κανάρης παρεδόθη καλῇ τῇ πίστει. . .».

Ἐν τούτοις ἦτο γεγονὸς ὅτι ἡ μεγαλυτέρα μερὶς τοῦ λαοῦ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἀπέβλεπε μετὰ τυφλῆς ἐμπιστοσύνης εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ Κανάρη καὶ ἡ νεολαία κυρίως, μὲ τὰς ἐπαναστατικὰς τάσεις της, δὲν ἐπεζήτει ἄλλον Πρωθυπουργόν, εἰμὴ τὸν ἔνδοξον ναύαρχον.

Ὁ Ἐπ. Κυριακίδης ἔγραφε σχετικῶς ἐν τῇ ἱστορίᾳ του τὰ ἑξῆς: «. . . Ὁ ἀτρόμητος τῶν Ψαρῶν ἥρως ἐδείκνυε γενναίαν ἐν τῇ ἀντιπολιτεύσει ψυχήν, οὐδαμῶς ὀκνῶν ν' ἀναλάβῃ σὺν τῇ νεολαίᾳ καὶ παρὰ τὴν προβεβηκυῖαν ἡλικίαν του τοὺς μεγίστους τῶν κινδύνων καὶ θυσιάσῃ ἑαυτὸν προκειμένου περὶ τῆς δόξης τῆς Πατρίδος . . .».

***

Τότε ἀκριβῶς, περὶ τὰ μέσα τοῦ 1860, ὅτε πρόεδρος τῆς Κυβερνήσεως καὶ ὑπουργὸς τῶν Ναυτικῶν ἦτο ὁ Ἀθ. Μιαούλης, ὑπεβλήθη εἰς τὴν Βουλὴν νομοσχέδιον, διὰ τοῦ ὁποίου καθωρίζοντο οἱ βαθμοὶ τῶν κατὰ θάλασσαν στρατιωτικῶν, προεβλέπετο δὲ εἰς μόνον ἀντιναύαρχος. Εἰς τὸν βαθμὸν αὐτὸν ἐλήφθη ἀπόφασις ὅπως προαχθῇ ὁ Α. Κριεζῆς. Ματαίως πρὸ τῆς ἐπικυρώσεως τοῦ νομοσχεδίου κατεβλήθησαν ἐνέργειαι ἀποσκοποῦσαι ὅπως ψηφισθῇ καὶ δεύτερος ἀντιναύαρχος, δεδομένου ὅτι δύο ἦσαν οἱ ἐπιζῶντες ἐκ τῶν ναυμάχων τοῦ Ἀγῶνος: Ὁ Κανάρης καὶ ὁ Κριεζῆς, οἱ ὁποῖοι ἐξ ἀρχῆς σχεδὸν εἶχον λάβει τὸν αὐτὸν βαθμὸν καὶ ἔκτοτε προήγοντο εἰς τοὺς ἑπομένους συγχρόνως, καίτοι ὁ Κριεζῆς ἦτο ἀρχαιότερος. Ἡ Κυβέρνησις ὅμως, ἀπὸ καθαρῶς ἀντιπολιτευτικὰ κριτήρια κινουμένη, προέβλεψεν ἐπὶ τούτῳ ἐν τῷ νομοσχεδίῳ μίαν θέσιν ἀντιναυάρχου, εἰς τρόπον ὥστε ν' ἀποκλείσῃ τὸν Κανάρην καὶ νὰ προαγάγῃ τὸν προσκείμενον φιλικῶς πρὸς αὐτὴν Α. Κριεζῆν.

Ὁ Ν. Δραγούμης, σὺν τοῖς ἄλλοις, ἔγραψε σχετικῶς τὰ ἑξῆς: [1] «. . . Ἀλλ' ὁ ὑπουργὸς παριδὼν τὰς εὐλόγους παρατηρήσεις καὶ τὸ δίκαιον, προεχειρήσατο ἀντιναύαρχον μόνον τὸν Κριεζῆν· ὁ δὲ Κανάρης ἀποθέμενος εὐθὺς καὶ βαθμὸν καὶ στολὴν καὶ μισθὸν καὶ πᾶν ἀξίωμα, ἐπανῆλθεν εἰς τὸν ἰδιωτικὸν βίον καὶ οὕτω προσετέθη δωρεὰν νέον φλογερὸν ἔναυσμα εἰς τὸν κατὰ τῆς ἐξουσίας πόλεμον . . .».

Ἡ ἀπόφασις ἐκείνη τῆς παραιτήσεως τοῦ Κανάρη ἐκ παντὸς ἀξιώματος—πλὴν τοῦ γερουσιαστοῦ—εἶχε σοβαρὰν ἀπήχησιν παρὰ τῇ κοινῇ γνώμῃ, ὤξυνε δὲ ἔτι πλέον τὸν ἀντιπολιτευτικὸν ἀγῶνα. Ἡ Κυβέρνησις ἀσφαλῶς ἀντελήφθη ὅτι διὰ τῆς ἐχθρικῆς μᾶλλον στάσεως της ἔναντι τοῦ Κανάρη, ἔρριπτεν ἔλαιον εἰς τὴν πυρὰν καὶ ηὔξανε τὰς παρεμβαλλομένας εἰς τὸ ἔργον της δυσχερείας, ἐνῷ ἡ ἐναντίον τοῦ Ὄθωνος πολεμικὴ καθίστατο σφοδροτέρα. Κατόπιν τούτου μετὰ παρέλευσιν ὀλίγων μηνῶν, ἐπ' εὐκαιρίᾳ τοῦ ἑορτασμοῦ τῆς ἐθνικῆς ἐπετείου, τὴν 25ην Μαρτίου 1861, ὁ Βασιλεὺς ὑπέγραψε Διάταγμα διὰ τοῦ ὁποίου προήγοντο εἰς τὸν βαθμὸν τοῦ ἀντιστρατήγου οἱ Γ. Κολοκοτρώνης,

1. Ν. Δραγούμη: Ἱστορικαὶ Ἀναμνήσεις. τ. Β'. σ. 201.

Α. Βλαχόπουλος, Δ. Πλαπούτας καὶ Κ. Δεληγιάννης, ὁ δὲ Κανάρης εἰς ἀντιναύαρχον. Ὀλίγας ἡμέρας πρὸ τῆς δημοσιεύσεως τοῦ Διατάγματος ὁ Γ. Κολοκοτρώνης μετέβη εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Κανάρη, διὰ νὰ τοῦ ἀνακοινώσῃ τὴν εἴδησιν τῆς προαγωγῆς του, ἡ ὁποία ἐγένετο τῇ πρωτοβουλίᾳ τοῦ Βασιλέως.

— Εὐχαριστῶ τὴν Μεγαλειότητά του ποὺ μὲ θυμήθηκεν, ἀπήντησεν ὁ Κανάρης, ἀλλά δὲν θέλω τίποτα. Καλὰ εἶμαι καὶ ἔτσι.

Ἐν τούτοις τὸ Διάταγμα ἐδημοσιεύθη καὶ δι' αὐτοῦ προεβλέπετο ἐκτὸς τῆς προαγωγῆς καὶ ἰσόβιος μηνιαία σύνταξις ἐκ διακοσίων δραχμῶν διὰ τὰς ὑπηρεσίας τοῦ Κανάρη κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ ἀπελευθερωτικοῦ Ἀγῶνος, ἐκτὸς βεβαίως τοῦ μισθοῦ τὸν ὁποῖον θὰ ἐλάμβανε ὡς ἀντιναύαρχος καὶ τοῦ ἑτέρου ὡς γερουσιαστής. Ἀλλ' ὁ πείσμων Ψαριανὸς δὲν ἐθεώρησε σκόπιμον νὰ δεχθῇ οὔτε τὴν προαγωγήν, οὔτε τὴν σύνταξιν. Δὲν ἐπεθύμει τὴν συμφιλίωσιν μὲ τὸν Ὄθωνα, πολλῷ δὲ μᾶλλον μὲ τὴν Κυβέρνησιν. Ἐλέχθη ὅτι οἱ φίλοι του τὸν ἐξώθησαν εἰς τὰ ἄκρα, διὰ νὰ ἐκμεταλλευθοῦν ἐν καιρῷ πολιτικῶς τὴν ἄρνησίν του ἐκείνην, ἡ ὁποία προσεφέρετο ὡς κάλλιστον δημαγωγικὸν ὅπλον.

Οὕτως ὁ Κανάρης, εὐθὺς ὡς ἔλαβε γνῶσιν τοῦ δημοσιευθέντος εἰς τὴν «Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως» Διατάγματος τῆς προαγωγῆς του, ἀπέστειλεν ἐπιστολὴν πρὸς τὸν Πρωθυπουργὸν Ἀθ. Μιαούλην, ἐν τῇ ὁποίᾳ μεταξὺ ἄλλων ἐτόνιζεν :

«. . . ὡς ἔχουν τὰ πράγματα τῆς πολιτείας δὲν ἐπιθυμῶ οὔτε προαγωγήν, οὔτε ἀμοιβὴν ὑλικὴν οἱανδήποτε . . .».

Ἡ ἐνέργεια αὐτὴ τοῦ Κανάρη ἔλαβεν εὐρεῖαν δημοσιότητα καὶ ἐσχολιάσθη εἰς τὰς στήλας τοῦ ἀντιπολιτευομένου τύπου ὡς «χειρονομία γενναιοφροσύνης». Ὁ Καρολίδης δὲ ἔγραψε τὰ ἑξῆς :[1]

«. . Τὸ γεγονὸς τοῦτο ἀνήγαγε τὸν Κανάρην πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν τοῦ κοινοῦ εἰς ἀνέφικτον ἠθικὸν ὕψος πολιτικοῦ φιλοπάτριδος καὶ ἀφιλοκερδοῦς, περιφρονητοῦ παντὸς ἐξωτερικοῦ μεγαλείου . . .».

Καὶ ἀφιλοκερδὴς μὲν ἦτο πράγματι ὁ Κανάρης. Ἀλλὰ πῶς δύναται νὰ ἐξηγηθῇ τὸ γεγονὸς ὅτι, ἐνῶ ἄλλοτε εἶχε δώσει ὄντως δείγματα μετριοφροσύνης, ἤδη ἐνεφανίζετο μᾶλλον ὡς ζηλωτὴς τῆς ἐπιδείξεως, τὴν ὁποίαν ἐκάλυπτε διὰ τῆς ἐσκεμμένης ἀποποιήσεως τῆς προαγωγῆς του καὶ τῆς μὴ παραδοχῆς τῆς απονομῆς συντάξεως ; Ἴσως ἡ τοιαύτη συμπεριφορά του νὰ ἦτο σύμφωνος μὲ τὰς πολιτικὰς φιλοδοξίας τοῦ γηραιοῦ Ψαριανοῦ, ὁπωσδήποτε ὅμως ὁ χαρακτήρ του εἶχεν ὑποστῇ τὰς ἀλλοιώσεις ἐκείνας, αἱ ὁποῖαι πολλάκις ὑπῆρξαν ἀναπόφευκτοι εἰς τοὺς ἡγέτας τῶν κομμάτων, οἱ ὁποῖοι μοιραίως παρασύρονται ἀπὸ

1. Π. Καρολίδη : Σύγχρονος Ἱστορία τῶν Ἑλλήνων τ. Ε΄. σ. 213.

τὸ πάθος τῆς πολιτικῆς καὶ τῆς φιλαρχίας. Καὶ ὁ Κανάρης ἀσφαλῶς δὲν ἦτο ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους ποὺ θ' ἀπετέλουν τὴν ἐξαίρεσιν τοῦ κανόνος.

Ἐν πάσῃ περιπτώσει, διὰ τῆς στάσεως του ἐκείνης, ἐπέτυχε τὸ ἀποτέλεσμα τὸ ὁποῖον ἐπεζήτει: Ἐνεθουσίασε τοὺς ὀπαδούς του καὶ περισσότερον τὴν νεολαίαν τῆς ἐποχῆς, ἡ ὁποία κατέστησε πλέον μοναδικὸν σύμβολον τῶν ἀγώνων της τὸν Κανάρην. Τότε, οἱ φοιτηταὶ κυρίως, συνέστησαν μίαν ἐπιτροπήν, ἡ ὁποία διενήργησεν ἔρανον, μὲ τὸ προϊὸν τοῦ ὁποίου ἐφιλοτεχνήθη εἰς χρυσοῦς στέφανος ἐκ φύλλων δάφνης διὰ νὰ προσφερθῇ εἰς τὸν Κανάρην, ὡς «ἔπαθλον» τῆς ἀρνήσεώς του νὰ δεχθῇ τὴν προαγωγήν. Ἀλλ' ὁ Ψαριανὸς ἥρως δὲν ἐδέχθη τὸν βαρύτιμον στέφανον, θεωρήσας ὅτι ἡ προσφορὰ ἐκείνη δὲν ἦτο σύμφωνος μὲ τὰς ἀρχάς του. Κατόπιν τούτου οἱ φοιτηταὶ τοῦ ἐδώρησαν ἓν πολυσέλιδον λεύκωμα, τὸ ὁποῖον περιεῖχεν ἐκτὸς ἀπὸ ἀναριθμήτους ὑπογραφὰς πολιτῶν, διάφορα ἄσματα καὶ κρίσεις Ἑλλήνων καὶ ξένων, αἱ ὁποῖαι εἶχον γραφῇ διὰ τὸν Κανάρην κατὰ τὴν περίοδον καθ' ἣν οὗτος κατήγαγε τοὺς ναυτικοὺς ἄθλους του. Τὸ λεύκωμα ἦτο ἀφιερωμένον εἰς τὸν «Πολίτην Κ. Κανάρην», ἔφερε δὲ ὡς ἐπιγραφὴν τὸ 107ον ἄρθρον τοῦ Συντάγματος: «Ἡ τήρησις τοῦ Συντάγματος ἀφιεροῦται εἰς τὸν πατριωτισμὸν τῶν Ἑλλήνων». Ἀρκετὰ χαρακτηριστικὴ τῆς ἐπικρατούσης ἐξάψεως πνευμάτων εἶναι καὶ ἡ ἑξῆς περικοπὴ ἀπὸ τὰς «Ἀναμνήσεις» τοῦ Δραγούμη:[1]

«... Εἴδωλον δὲ τῆς κοινῆς γνώμης ἦν ἀπὸ τριῶν ἐτῶν ὁ ναύαρχος Κανάρης. Αἱ ἐφημερίδες, οἱ φοιτηταὶ τοῦ Πανεπιστημίου καὶ τῶν λοιπῶν σχολείων, οἱ κατατρίβοντες τὰς ἡμέρας ἐν τοῖς καφεπωλείοις, οἱ θαμίζοντες ἐπὶ τὰς πλατείας, οἱ πλανώμενοι εἰς τὰς ἀγυιάς, μόνον ἱκανὸν νὰ ἀναβαπτίσῃ καὶ σώσῃ τὴν νοσοῦσαν Ἑλλάδα ἐδακτυλοδείκτουν τὸν ἔνδοξον πυρπολητήν. Μήπως, ἐδογμάτιζον, ὁ κρατήσας μετὰ τοσαύτης τόλμης καὶ δεξιότητος τὸ πηδάλιον πλοίου πῦρ πνέοντος καὶ θάνατον ἐρευγομένου, δὲν δύναται νὰ κρατήσῃ μετὰ τῶν αὐτῶν ἀρετῶν καὶ τὸ τῆς πολιτείας; Ὅπως κατέκαιε τὰ σκάφη τοῦ ἐχθροῦ, κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον θὰ καύσῃ καὶ τὸ Σύστημα...».

***

Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα, ὅτε τὴν 17ην Ὀκτωβρίου 1861 ἐπέστρεψεν ὁ Ὄθων ἐκ Μονάχου. Ἀλλ' ἡ πολιτικὴ κατάστασις ἡμέρα τῇ ἡμέρα ἔβαινεν ἐπὶ τὰ χείρω. Ἡ ἀντιπολίτευσις, ἐν συνεννοήσει καὶ μὲ τοὺς ἐν Ἀθήναις πρεσβευτὰς τῶν μεγάλων Δυνάμεων, ἐμαίνετο κυριολεκτικῶς

1. Ν. Δραγούμη: Ἱστορικαὶ Ἀναμνήσεις τ. Β'. σ. 209.

ἐναντίον τῆς Κυβερνήσεως τοῦ 'Αθ. Μιαούλη, ἐπιδιώκουσα διὰ παντὸς μέσου τὴν πτῶσιν της. Περὶ τὰς ἀρχὰς 'Ιανουαρίου τοῦ 1861 ὁ Πρωθυπουργὸς ἠσθένησε καὶ ὁ Βασιλεὺς διώρισεν ἀναπληρωτήν του τὸν ὑπουργὸν τῶν 'Εξωτερικῶν 'Ανδρ. Κουντουριώτην, υἱὸν τοῦ Γ. Κουντουριώτη. Μετά τινας ἡμέρας ὅμως ὁ "Οθων, ὑπείκων εἰς τὴν λαϊκὴν θέλησιν, ἐκάλεσεν εἰς τὰ 'Ανάκτορα τὸν Κανάρην καὶ τὸν ἠρώτησεν ἐὰν ἐδέχετο νὰ σχηματίσῃ Κυβέρνησιν. 'Ο Κανάρης παρεκάλεσε τὸν Βασιλέα νὰ τοῦ χορηγήσῃ πίστωσιν χρόνου δύο ἡμερῶν διὰ νὰ σκεφθῇ ὡριμώτερον καὶ κατόπιν νὰ δώσῃ τὴν ἀπάντησίν του. 'Ο "Οθων συνεφώνησε. Καὶ μετὰ διήμερον «ὁ μόνος, κατὰ τὸν Καρολίδην, ὑπὸ τῆς κοινῆς γνώμης ἐνδεικνυόμενος καὶ ἐπιζητούμενος Πρωθυπουργὸς» ἀνῆλθεν εἰς τὰ 'Ανάκτορα καὶ ἐνεχείρισεν εἰς τὸν Βασιλέα μακρὸν ὑπόμνημα εἰς τὸ ὁποῖον περιελαμβάνοντο οἱ «ὅροι», ὑπὸ τοὺς ὁποίους καὶ μόνον θὰ ἐδέχετο ν' ἀναλάβῃ τὴν Πρωθυπουργίαν. 'Ο "Οθων ἀνέγνωσε μετὰ προσοχῆς τὸ ὑπόμνημα τοῦ Κανάρη—τὸ ὁποῖον εἶχε συνταχθῇ ἀπὸ τοὺς φίλους του Αθ. Πετσάλην καὶ Π. Σοῦτσον, γνωστοὺς ἀντιοθωνικούς—καὶ ἀκολούθως τοῦ ἀπήντησεν ὅτι ἐδέχετο τὰς προτάσεις του, προσθέσας ὅπως ἐντὸς 24 ὡρῶν τοῦ ὑποβάλῃ τὸν κατάλογον τῶν ὑπουργῶν.

Τὸ περιεχόμενον τοῦ ὑπομνήματος περιελάμβανεν ἐννέα προτάσεις, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἦσαν καὶ αἱ ἑξῆς: Τοὺς ὑπουργοὺς θὰ ὑπεδείκνυεν ὁ πρόεδρος τῆς Κυβερνήσεως καὶ οὐχὶ τὰ 'Ανάκτορα. Οἱ ὑπουργοὶ δὲν θὰ ἐνήργουν κατ' ἐντολὴν τοῦ Βασιλέως, ἀλλ' ὑπὸ ἰδίαν εὐθύνην. Τὴν κατάργησιν τοῦ 'Ανακτοβουλίου. Τὸν διορισμὸν νέων γερουσιαστῶν, τοὺς ὁποίους θὰ ὑπεδείκνυεν ἡ Κυβέρνησις καὶ ὄχι ὁ Βασιλεύς. Τὴν διεξαγωγὴν γνησίων καὶ ἐλευθέρων ἐκλογῶν. Τὴν συγκρότησιν 'Εθνοφυλακῆς. Τὴν κατάργησιν τῶν περὶ τύπου νόμων, οἱ ὁποῖοι ἐθεωροῦντο ὡς ἀνελεύθεροι, κ.λ.π.

'Ο Κανάρης παρέμεινεν ἐπὶ δίωρον πλησίον τοῦ Βασιλέως καὶ ἐφαίνετο ἱκανοποιημένος ἐκ τῆς μετ' αὐτοῦ συνεργασίας του. 'Εν τῷ μεταξύ, ὡς ἀνέγραψεν ὁ 'Επ. Κυριακίδης,[1] «ἄπειρον ἐν τῇ πλατείᾳ Συντάγματος συνωθεῖτο πλῆθος, ὅπερ ἐξερράγη εἰς ζητωκραυγὰς ἅμ' ὡς εἶδεν ἐπανακάμπτοντα αὐτόν. 'Ο γηραιὸς ναύαρχος εἰς ἄκρον συγκεκινημένος προέβαλεν ἀπὸ τῆς θυρίδος τῆς ἁμάξης καὶ εἶπεν: «'Αδελφοὶ συμπολῖται, ἐτελείωσαν τὰ δεινά σας. 'Ο ἡγεμὼν μοῦ δίδει ὅσα τοῦ ἐζήτησα καὶ προλαμβάνει τὴν προθυμίαν μου, ἀπευθύνατε λοιπὸν τὰς επευφημίας σας πρὸς τὸν Βασιλέα καὶ ὄχι πρὸς ἐμέ, διατηρήσατε πρὸ παντὸς ἄλλου τὴν εὐταξίαν».

»'Αλλ' ὁ καταρτισμὸς τοῦ ὑπουργείου – συνεχίζει ὁ Κυριακίδης – ἦτο

1. 'Επ. Κυριακίδη: 'Ιστορία τοῦ Συγχρόνου 'Ελληνισμοῦ, τ. Α', σ. 183.

δυσχερέστατος, διότι οἱ ὑπὲρ τῶν ἐλευθεριῶν δῆθεν τοῦ λαοῦ κοπτόμενοι διεξεδίκουν μετὰ λύσσης τὸ ὑπουργικὸν χαρτοφυλάκιον καὶ ἦσαν ἕτοιμοι νὰ μεταβληθοῦν εἰς ἀντιπολιτευομένους τοῦ ἰδίου αὐτῶν κόμματος, εἰς περίπτωσιν καθ' ἣν δὲν ἤθελον συμμετάσχει τοῦ νέου Ὑπουργείου. Οὕτως ὁ Δημήτριος Βούλγαρης δὲν ἐπεζήτησε μίαν θέσιν δι' ἑαυτόν, ἀλλὰ προέβαλεν ἀξιώσεις ὑπὲρ τῶν φίλων του, τοῦ Μαγγίνα καὶ τοῦ Πλατῆ καὶ μίαν διὰ τὸν γαμβρόν του Νικολόπουλον. Ὁ Θρασύβουλος Ζαΐμης, πρὸς ὃν ἀπετάθη ὁμοίως ὁ Κανάρης, ἐδέχθη ὑπουργικὸν χαρτοφυλάκιον, ἀλλ' ὑπὸ τὸν ὅρον τῆς συμμετοχῆς τοῦ Χρηστίδου, τοῦ Σπυρομίλιου, καὶ τοῦ Ε. Δεληγεώργη, ἢ τοῦ Κεχαγιᾶ. Ὁ Δημήτριος Καλλιφρονᾶς, ὁ ὁποῖος ἦτο ὁ πρὸ πολλοῦ ὑποψήφιος τῆς Κυβερνήσεως διὰ τὴν προεδρικὴν θέσιν τῆς Βουλῆς ἐκείνης, μεταστὰς εἰς τὰς τῆς ἀντιπολιτεύσεως τάξεις κατὰ τὰς βουλευτικὰς ἐκλογὰς καὶ ἀπολαύων ἕνεκα τούτου δημοτικότητος, ἐδέχθη ἄνευ ὅρων τὸ ὑπουργεῖον τῶν Ἐσωτερικῶν ἢ καὶ τὸ τῆς Ἐκπαιδεύσεως. Τέλος οἱ ἀδελφοὶ Ἀναστάσιος καὶ Δημήτριος Μαυρομιχάλη ἐδήλωσαν ὅτι προθύμως δέχονται ὑπουργικὸν χαρτοφυλάκιον, οὐδένα ὅρον ἐπιβάλλουσι καὶ ἐν ἀνάγκῃ ὑποχωροῦσιν, ἐὰν διὰ τούτου ἤθελε δυσκολυνθῇ ὁ καταρτισμὸς τοῦ Ὑπουργείου.

»Αἱ ὀγκώδεις ἀπαιτήσεις προήρχοντο ἑπομένως παρὰ τῶν Βούλγαρη, Ζαΐμη καὶ Χρηστίδη, ὁ δὲ Κανάρης, ἐπειγόμενος νὰ καταρτίσῃ ὑπουργεῖον ἐντὸς τῆς ταχθείσης αὐτῷ προθεσμίας τῶν εἴκοσι καὶ τεσσάρων ὡρῶν, μεταβὰς εἰς τὰ Ἀνάκτορα ὑπέβαλε τῷ Βασιλεῖ τὸν ἑξῆς ὑπουργικὸν κατάλογον : Κ. Κανάρης Πρωθυπουργὸς καὶ ἐπὶ τῶν Ναυτικῶν, Α. Μαυρομιχάλης ἐπὶ τῶν Στρατιωτικῶν, Δ. Καλλιφρονᾶς ἐπὶ τῶν Ἐσωτερικῶν, Π. Σοῦτσος ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν, Μ. Σχινᾶς ἐπὶ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Ἐκπαιδεύσεως, Λ. Πετσάλης ἐπὶ τῆς Δικαιοσύνης. Ἀφέθη δὲ κενή, πρὸς συμπλήρωσιν μετὰ ταῦτα, ἡ θέσις ὑπουργοῦ τῶν Οἰκονομικῶν. Ὁ Κανάρης ἠρώτησε τὸν Βασιλέα ἐάν, σκεφθεὶς ὡριμώτερον ἀπεδέξατο τὰς ἐν τῷ ὑποβληθέντι αὐτῷ ὑπομνήματι διατυπωθείσας ἰδέας, δηλώσαντος δὲ τούτου καταφατικῶς, ἐπέδωκεν αὐτῷ τον κατάλογον. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Βασιλεὺς οὐδεμίαν ἐπέφερεν ἀντίρρησιν, ὁ Κανάρης ἀπῆλθε τῶν Ἀνακτόρων».

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΑΙ ΡΑΔΙΟΥΡΓΙΑΙ ΤΩΝ ΔΥΝΑΜΕΩΝ

Οὕτως, ἐνῷ τὰ πράγματα ἔβαινον καλῶς καὶ παρὰ πάντων σχεδὸν ἐπιστεύετο ὅτι συντόμως θὰ ἐπήρχετο ἡ ἐπιδιωκομένη ἀλλαγὴ εἰς τὰ τῆς πολιτείας, τὴν ἑπομένην 13ην Ἰανουαρίου 1861, ἡ κατάστασις ἔλαβε διάφορον τροπήν. Τί ἐμεσολάβησεν ὥστε νὰ ματαιωθῇ ἡ «λύσις

Κανάρη; Ὁ συνάδελφος κ. Γ. Ροῦσσος ἔδωσε τὴν ἑξῆς ἐξήγησιν:[1] «...Δυνάμεις σκοτεινὲς εἶχαν κινητοποιηθῆ γιὰ νὰ ὑπονομεύσουν τὴν «λύσιν Κανάρη», τὴν μόνην ποὺ μποροῦσε νὰ προλάβῃ τὴν ἐπερχομένη επαναστατικὴ θύελλα. Μιὰ ἀπ' αὐτὲς τὶς δυνάμεις τῶν παρασκηνίων ἦταν καὶ οἱ πρεσβευταὶ τῶν μεγάλων Εὐρωπαϊκῶν κρατῶν, ἐκείνων τουλάχιστον ποὺ εἶχαν ἀποφασίσει πιὰ τὴν ἐκθρόνισιν τοῦ Ὄθωνος... Τὰ τρία Ἀνακτοβούλια τῶν Μεγάλων αὐτῶν Δυνάμεων εἶχαν συμφέρον νὰ μὴ δημιουργηθῇ μία λαοφιλὴς κυβέρνησις, ἡ ὁποία θὰ ἐστήριζε, ἀσφαλῶς, τὸν ἑτοιμόρροπον θρόνον. Διότι, ἁπλούστατα, οἱ τότε τρεῖς Μεγάλαι δυνάμεις εἶχαν προδικάσει τὴν τύχην τῆς βαυαρικῆς δυναστείας. Ἐπεδίωκαν τὴν κατάλυσίν της διὰ νὰ βάλουν εἰς τὴν θέσιν της μίαν ἄλλην δυναστείαν, ποὺ φυσικὰ ἤλπιζαν—ἡ καθεμία χωριστά—ὅτι θὰ ἐξυπηρετοῦσε εὐπειθέστατα τὶς δικές της διπλωματικὲς ἐπιδιώξεις, στὴν περιοχὴ τοῦ Αἰγαίου.

»Ἡ μέθοδος ποὺ ἀκολούθησαν οἱ ξένοι πρεσβευταὶ διὰ νὰ τορπιλλίσουν τὴν «λύσιν Κανάρη» ἦταν παλαιὰ καὶ δοκιμασμένη. Ὑπεδαύλισαν τὴν φιλαρχία τῶν ἄλλων ἡγετῶν τῆς ἀντιπολιτεύσεως πρὸς τοὺς ὁποίους φαίνεται ὅτι ἔδωσαν ὑποσχέσεις γιὰ μιὰ μελλοντικὴ προώθησί των πρὸς τὴν ἐξουσία. Δὲν ἐγνώσθησαν βέβαια οἱ λεπτομέρειες τῶν παρασκηνιακῶν αὐτῶν διαπραγματεύσεων, ἡ στάσις ὅμως ποὺ ἐτήρησαν ἀπέναντι τοῦ Ναυάρχου, ἀποδεικνύει ὅτι, οἱ τρεῖς διπλωμάται εἶχαν κεντρίσει εὔστοχα τὸ φιλόπρωτο πάθος των. Καὶ ἔτσι ἐνεφανίσθη τοῦτο τὸ ὀξύμωρο: Ὁ Βούλγαρης, ὁ Ζαΐμης καὶ ὁ Χρηστίδης ποὺ μέχρι τῆς στιγμῆς ἐβάδιζαν εἰς τὴν ἀντιπολιτευτικὴ πορεία τους μὲ τὸ λάβαρον Κανάρης, νὰ ἀρνοῦνται τώρα νὰ ταχθοῦν ὑπὸ τὴν κυβερνητικὴ σημαίαν τοῦ θρυλικοῦ ἥρωος. Ἄλλος τοῦ ζητοῦσε τὰ μισὰ ὑπουργεια γιὰ νὰ συμμετάσχῃ, ἄλλος τοῦ ἐπρότεινε ὡς ὑπουργοὺς τοὺς κομματικοὺς ὑποτελεῖς του, ἀρνούμενος ὅμως νὰ συμμερισθῇ προσωπικῶς τὶς εὐθῦνες τῆς ἐξουσίας, καὶ ἄλλος ἀπαντοῦσε, ὑποκριτικώτατα, ὅτι ἤθελε νὰ ἀφήσῃ εἰς τὸν Ναύαρχον ὁλόκληρη τὴν τιμή... νὰ σώσῃ τὴν χώραν. Φυσικὰ ὁ Κανάρης, ὁσοδήποτε ἀμάθευτος κι' ἂν ἦταν ἀπὸ ὅλα τοῦτα τὰ τερτίπια τῆς μικροπολιτικῆς, ἀντελήφθη τὶ ἐσήμαιναν αὐτὲς οἱ ὑπεκφυγές. Ἀηδίασε, ἀλλὰ δὲν μίλησε...».

Ἀποτέλεσμα ὅλων ἐκείνων τῶν παρασκηνιακῶν ἐνεργειῶν ἦτο ἡ παραπλάνησις τοῦ Βασιλέως, ὁ ὁποῖος τὰς ἀπογευματινὰς ὥρας τῆς ἰδίας ἡμέρας ἀπέστειλε εἰς τὸν Κανάρην – ὁ ὁποῖος ἀνέμενεν ἀπὸ στιγμῆς εἰς στιγμὴν νὰ κληθῇ εἰς τὰ Ἀνάκτορα διὰ τὴν ὁρκωμοσίαν τῆς Κυβερνήσεώς του – τὴν ἑξῆς ἐπιστολήν: «Φρονῶν ὅτι ὁ ὑπουργικὸς συνδυασμὸς

1. Γ. Ρούσσου: Ὁ Μπουρλοτιέρης. Ἐφ. «Βῆμα» 11-10-1959.

τὸν ὁποῖον χθὲς μὲ ὑποβάλατε, δὲν ἀνταποκρίνεται εἰς τὰς ἀνάγκας τῆς Πατρίδος, σᾶς εὐχαριστῶ διὰ τοὺς ὁποίους κατεβάλατε κόπους καὶ σᾶς ἀπαλλάττω τῆς περαιτέρω φροντίδος».

Τὸ ναυάγιον τῶν διαπραγματεύσεων διὰ τὴν συγκρότησιν Κυβερνήσεως Κανάρη, πρέπει νὰ ὁμολογηθῇ ὅτι ὑπῆρξεν ἓν ἀπὸ τὰ σοβαρὰ πολιτικὰ σφάλματα τοῦ Ὄθωνος κατὰ τὴν περίοδον τῆς τριακονταετοῦς Βασιλείας του. Τοῦτο ἀπεδείχθη ἀπὸ τὴν ἐπακολουθήσασαν ἐξέλιξιν τῶν πραγμάτων, τὰ ὁποῖα ἔβαινον πλέον μὲ ταχὺ ρυθμὸν πρὸς τὴν ἐκθρόνισιν τοῦ Βασιλέως. Τὴν γνώμην αὐτὴν διετύπωσαν ὅλοι οἱ σύγχρονοι,ἀλλὰ καὶ οἱ μεταγενέστεροι ἱστορικοί, μηδὲ τοῦ Καρολίδη ἐξαιρουμένου, ὅστις ἔγραψεν εἰς τὴν ἱστορίαν του τὰ ἑξῆς: «....Μέγα σφάλμα τοῦ Βασιλέως ἦτο ν' ἀποχωρισθῇ κατὰ τὴν κρίσιμον αὐτὴν στιγμὴν ἀπὸ τὸν Κανάρην, ὅστις ἐξεπροσώπει ἐν ἑαυτῷ δύναμιν ἠθικὴν πανελλήνιον, δυναμένην νὰ ἀντιμετωπίσῃ μέχρι τινὸς τὴν ἐξεγειρομένην ἐναντίον τοῦ καθεστῶτος χώραν. Ἀτυχῶς ὁ Βασιλεὺς δὲν εὐνόησε τοῦτο καὶ ἀφέθη εἰς τὴν διάκρισιν τῆς τυφλῆς τῶν πραγμάτων φορᾶς...».

Ἐν τούτοις εἶναι ἀναμφισβήτητον γεγονὸς ὅτι ἡ ἄρνησις τοῦ Ὄθωνος ὅπως ἀναθέσῃ τὴν Πρωθυπουργίαν εἰς τὸν Κανάρην, ὠφείλετο κατὰ μέγα μέρος ἀφ' ἑνὸς μὲν εἰς τὰς δολίας ἐπεμβάσεις τῶν ξένων δυνάμεων καὶ ἀφ' ἑτέρου εἰς τὴν ἀχαλίνωτον πολιτικὴν ἐμπάθειαν τῶν ἡγετῶν τῶν κομμάτων, οἱ ὁποῖοι δὲν ἐδέχοντο νὰ συνεργασθοῦν εἰς μίαν Κυβέρνησιν ὑπὸ τὸν Κανάρην, ἥτις θὰ εἶχε τρόπον τινὰ «οἰκουμενικὸν» χαρακτῆρα. Ἀλλ' ἀκόμη καὶ εἰς περίπτωσιν καθ' ἣν ὁ Βασιλεὺς ἠγνόει τὰς ὑποδείξεις καὶ τὰς ἐνεργείας τῶν πρεσβευτῶν, ὡς καὶ τὰς σκευωρίας τῶν πολιτικῶν καὶ προέβαινεν εἰς τὴν ὁρκωμοσίαν τῆς Κυβερνήσεως Κανάρη, ἔστω καὶ μὲ τὴν ἀσθενῆ ἐκείνην σύνθεσίν της, θὰ ἠδύνατο τις νὰ βεβαιώσῃ ὅτι τὰ πράγματα θὰ μετεβάλλοντο ἄρδην καὶ ὅτι δὲν θὰ ἐπηκολούθει ἡ ἔξωσις τοῦ Βασιλέως;

Θὰ ἦτο ὅλως παρακεκινδυνευμένον νὰ ὑποστηρίξῃ τὶς μίαν τοιαύτην ἄποψιν. Ἄλλωστε καὶ ὁ Καρολίδης πολὺ ὀρθῶς ἐτόνισεν ὅτι ἡ Κυβέρνησις Κανάρη θὰ ἠδύνατο ν' ἀντιμετωπίσῃ μέχρι τινὸς τὴν κυοφορουμένην ἐξέγερσιν. Ἑπομένως μόνον ὡς λύσις ἐμβαλωματική, προσωρινοῦ χαρακτῆρος, ἡ ὁποία θὰ ἀνέστελλε ἐπί τι διάστημα τὴν ἐκδήλωσιν τῆς ἐπαναστατικῆς ἐξεγέρσεως, θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ χρησιμεύσῃ ἡ μὴ ἀνελθοῦσα εἰς τὴν ἐξουσίαν Κυβέρνησις ἐκείνη.

Τὴν διευκρίνισιν αὐτὴν ἐθεώρησα ὡς ἀναγκαίαν διὰ νὰ μὴ παραβλεφθῇ τὸ γεγονὸς ὅτι, ἡ φορὰ τῶν πραγμάτων ἦτο τοιαύτη, ὥστε, οἱαδήποτε Κυβέρνησις, δὲν θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ τὴν ἀνακόψῃ. Οὔτε συνεπῶς καὶ ἡ Κυβέρνησις Κανάρη, ἐὰν ἀνελάμβανε τὴν Ἀρχήν, θὰ ἠδύνατο τις νὰ ὑποστηρίξῃ ὅτι ὡς πανάκεια θὰ ἐθεράπευε τὴν βαθέως νοσοῦσαν

πολιτικὴν κατάστασιν. Τὸ πιθανώτερον ἐπίτευγμά της θὰ ἦτο ἴσως τὸ ὅτι θὰ ἀπεμάκρυνεν ἐπί τι διάστημα τὴν πραγματοποίησιν τῆς ἐξώσεως.

Ἀλλ' ἔστω καὶ ὑπὸ τὰς ὡς ἄνω ἀκόμη προϋποθέσεις, ὁ Ὄθων ἀσφαλῶς ἔπρεπε ν' ἀναθέσῃ εἰς τὸν Κανάρην τὴν διακυβέρνησιν τῆς χώρας, ἀκόμη καὶ ἂν ἔκρινεν ὡς ἀμφίβολον τὴν μέλλουσαν νὰ προκύψῃ ὠφέλειαν εἰς το Ἔθνος καὶ τὸν Θρόνον. Ἔπραξεν ἀτυχῶς τὸ ἀντίθετον καὶ οὕτως ἐπετάχυνεν ἴσως τὴν ἔξωσίν του, μὲ συνέπειαν ἡ Ἑλλὰς νὰ ὑποστῇ μίαν νέαν δραματικὴν δοκιμασίαν.

***

Ἀκολούθως, ἀναρρώσας ἐκ τῆς ἀσθενείας του, ὁ Ἀθ. Μιαούλης ἀνέλαβεν ἐκ νέου τὰ καθήκοντά του, διατηρήσας τὴν πρωθυπουργίαν μέχρι τοῦ Μαιου 1862. Ἐν τῷ μεταξὺ ἔλαβε χώραν ἡ αἱματηρὰ ἐπανάστασις τοῦ Ναυπλίου, ὡς καὶ ἄλλαι μικροτέρας ἐκτάσεως ἐξεγέρσεις εἰς Τρίπολιν, Ἄργος , Κυπαρισσίαν καὶ Κυκλάδας. Ἡ Κυβέρνησις ἐκινήθη δραστηρίως πρὸς καταστολὴν τῶν στάσεων αὐτῶν καὶ ἐπέτυχε τοῦ σκοποῦ της. Ἐν τῇ οὐσίᾳ ὅμως ἡ κατάπνιξις τῶν ἐπαναστατικῶν ἐκδηλώσεων δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ πραγματοποιηθῇ πλήρως. Εἰς τὴν Πρωτεύουσαν καὶ τὰς ἐπαρχίας ὑπῆρχον ἀρκεταὶ ἑστίαι περιέχουσαι ἄσβεστον τὸ πῦρ τῶν στασιαστικῶν ἐξεγέρσεων. Διετέλουν δὲ οἱ ἐν αὐταῖς συνωμόται ἐν ἀναμονῇ τοῦ συνθήματος διὰ νὰ δράσουν. Ὁ Κανάρης κατὰ τὴν περίοδον ἐκείνην εἶχεν ἀναδειχθῇ ὡς εἷς ἐκ τῶν σημαντικωτέρων ηγετῶν τοῦ ἀντιδυναστικοῦ ἀγῶνος. Ὁ Ψαριανὸς ἥρως ἐπίστευε μετὰ πεποιθήσεως ὅτι ὁ ἀγὼν οὗτος θὰ ἀπέβαινε πρὸς τὸ καλὸν τοῦ Ἔθνους.

Τοιουτοτρόπως, ἑπτὰ μῆνας μετὰ τὴν καταστολὴν τῆς Ναυπλιακῆς ἐπαναστάσεως, ὁ Θ. Γρίβας ἐκήρυξε στάσιν εἰς τὴν Αἰτωλοακαρνανίαν. Ἠκολούθησαν ἐπαναστατικαὶ ἐκδηλώσεις εἰς Ἠλείαν, Ἀχαΐαν, Κόρινθον καὶ τελικῶς εἰς τὰς Ἀθήνας τὴν νύκτα τῆς 10ης πρὸς τὴν 11ην Ὀκτωβρίου 1862. Ἀποτέλεσμα δὲ τῆς ἐπαναστάσεως αὐτῆς εἰς τὴν Πρωτεύουσαν ἦτο ὡς γνωστὸν ἡ κατάλυσις τῆς Βασιλείας τοῦ Ὄθωνος.

Η ΜΕΤΑΜΕΛΕΙΑ ΤΟΥ Κ. ΚΑΝΑΡΗ ΔΙΑ ΤΗΝ ΑΝΤΙΟΘΩΝΙΚΗΝ ΔΡΑΣΙΝ ΤΟΥ

Τὴν διοίκησιν τοῦ Κράτους ἀνέλαβε τότε προσωρινὴ Κυβέρνησις ἀπαρτισθεῖσα ἀπὸ τοὺς Δ. Βούλγαρην, Κ. Κανάρην καὶ Μπενιζέλον Ροῦφον. Ἡ περίοδος ἐκείνη ἦτο κεκορεσμένη ἀπὸ τὰ ἐμφύλια πάθη καὶ μίση. Ἀπὸ τὴν ἀναρχίαν, ἥτις ἦτο συνέπεια τῆς ἐπαναστάσεως καὶ ἡ ὁποία τελικῶς εἶχεν ὡς μοιραῖον ἐπακόλουθον τὴν ἀπροκάλυπτον σύγκρουσιν μεταξὺ Βούλγαρη καὶ Κανάρη. Λόγοι χαρακτῆρος καὶ ἰδιοσυγ-

κρασίας, ἡ φιλαρχία καὶ αἱ τοπικιστικαὶ ἀντιζηλίαι, ὡδήγησαν τοὺς δύο ἐκείνους ἄνδρας τοὺς κρατοῦντας εἰς χεῖρας των τὴν ὑπερτάτην ἐξουσίαν τοῦ Κράτους, εἰς πλήρη διάστασιν. Τὴν 21ην Ἰανουαρίου 1863 συνεκροτήθη Ἐθνικὴ Συνέλευσις, ἐνώπιον τῆς ὁποίας παρουσιάσθη ἡ προσωρινὴ Κυβέρνησις διὰ νὰ καταθέσῃ τὴν ἐξουσίαν. Κατόπιν ἠκολούθησεν ἡ ἐκλογὴ τριμελοῦς ἐπιτροπῆς ἥτις θὰ ἐκυβέρνα τὴν χώραν μέχρι τῆς ἀφίξεως τοῦ νέου ἡγεμόνος. Τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ψηφοφορίας προεκάλεσεν ἔκπληξιν εἰς τοὺς πληρεξουσίους. Ὁ Κανάρης δὲν εἶχε λάβει τὴν ἀπόλυτον πλειοψηφίαν. Ἐπὶ 215 ψηφισάντων, ὁ Βούλγαρης ἔλαβεν 151 ψήφους, ὁ Ροῦφος 114, ὁ Κανάρης 90, ὁ Γρίβας 58 καὶ οἱ λοιποὶ ὑποψήφιοι μικροτέρους ἀριθμούς. Ἐδημιουργήθη ἀληθὴς σάλος εἰς τὴν Συνέλευσιν καὶ τελικῶς ἀπεκαλύφθη ὅτι ὁ Βούλγαρης εἶχε κρυφίως πολεμήσει τὸν Κανάρην διὰ νὰ μὴ ἐκλεγῇ μέλος τῆς Κυβερνητικῆς Ἐπιτροπῆς. Ἠκολούθησε δευτέρα ψηφοφορία κατὰ τὴν ὁποίαν ἐπὶ 190 ψηφισάντων ὁ Κανάρης ἔλαβεν 162 ψήφους. Παρὰ τὸ ἀποτέλεσμα αὐτὸ ὁ ἥρως τῶν Ψαρῶν ὑπέβαλεν εἰς τὸ Προεδρεῖον τοῦ Σώματος τὴν παραίτησίν του. Ἀλλ' ἡ Συνέλευσις ἠρνήθη νὰ τὴν ἀποδεχθῇ. Κατόπιν τούτου τὴν 2αν Φεβρουαρίου ὡρκίσθη ἡ τριανδρία Βούλγαρη, Κανάρη, Ρούφου.

Κατὰ τὴν συγκρότησιν ὅμως τῆς προσωρινῆς Κυβερνήσεως, ὁ Βούλγαρης διένειμεν ὅλα σχεδὸν τὰ ὑπουργεῖα εἰς τοὺς φίλους του. Ὁ Κανάρης διεμαρτυρήθη διὰ τὴν αὐθαιρεσίαν ἐκείνην, ἀλλ' ὁ Δ. Βούλγαρης δὲν ἠννόει νὰ παραιτηθῇ τῶν σχεδίων του. Οὕτω, μετὰ παρέλευσιν πέντε ἡμερῶν ἀπὸ τῆς ὁρκωμοσίας του, τὴν 7ην Φεβρουαρίου, ὁ Κανάρης παρῃτήθη. Ὁ Βούλγαρης ἔδρεπε πλέον τοὺς καρποὺς τῆς φιλαρχίας καὶ τοῦ πείσματός του. Ἤδη ὅμως ὁ ἐμφύλιος σπαραγμὸς καὶ ἡ ἀναρχία συνεκλόνιζον τὴν Ἑλλάδα. Οἱ ὀπαδοὶ τοῦ Κανάρη, μετὰ τῶν ὁποίων συνέπραττε καὶ ὁ παράφορος Δ. Γρίβας καὶ οἱ ὁποῖοι ἐκαλοῦντο «ὀρεινοί» ἦλθον εἰς αἱματηρὰς συγκρούσεις μὲ τοὺς ὀπαδοὺς τοῦ Βούλγαρη, οἱ ὁποῖοι ἀπεκαλοῦντο «πεδινοί». Ἀπὸ αὐτὸν τὸν ἀλληλοσπαραγμὸν ὁ Κανάρης προσωπικῶς παρέμεινε μακράν. Ἐν τούτοις ὑπῆρξεν εἷς ἐκ τῶν ἐμμέσων ὑπευθύνων τοῦ ἀδελφοκτόνου ἐκείνου κινήματος.

Ἐν τῷ μεταξύ, ὀλίγας ἡμέρας μετὰ τὴν ἔξωσιν τοῦ Ὄθωνος, συνεκροτήθη ἐπιτροπή, τῆς ὁποίας ἔργον ἦτο ἡ μελέτη τῆς προσωπικῆς ἀλληλογραφίας τοῦ Ὄθωνος μετὰ τοῦ πατρός του, ὡς καὶ μετ' ἄλλων ἐπισήμων προσωπικοτήτων διαφόρων κρατῶν. Ἡ ἐπιτροπὴ ἐκείνη συνεστήθη μὲ ἀποκλειστικὸν σκοπὸν ὅπως φέρῃ εἰς φῶς τὰ ὑποτιθέμενα ἐπιβαρυντικὰ στοιχεῖα ἐναντίον τοῦ Ὄθωνος ἐκ τῶν ὁποίων θὰ προέκυπτεν ἡ «προδοσία» τῶν ἐθνικῶν συμφερόντων ὑπὸ τοῦ Βασιλέως. Ἀλλ' ἐκ τῆς μελέτης τῶν ἀπορρήτων ἐκείνων ἐπιστολῶν προέκυψεν ἀκριβῶς τὸ ἀντίθετον, ὡς ἀναγράφω διὰ μακρῶν εἰς ἕτερον ἐν συνεχείᾳ

κεφάλαιον τοῦ βιβλίου τούτου. Ἀπεδείχθη δηλαδὴ πόσον πατριώτης ἦτο ὁ Ὄθων καὶ πόσην ἀγάπην ἔτρεφε διὰ τὴν Ἑλλάδα καὶ τὸν λαόν της.

Κατόπιν τῆς ἀποκαλύψεως αὐτῆς, τῆς τόσον ἀδιαβλήτου, ὁ Κανάρης ὑπῆρξεν εἷς ἐκ τῶν πρώτων ἐξ ὅσων μετεμελήθησαν – καὶ ἦσαν οὗτοι πολλοί – διότι εἰργάσθησαν διὰ τὴν ἔξωσιν τοῦ Ὄθωνος. Ὡς ἔντιμος ἄνθρωπος ᾐσθάνθη βαθύτατα εἰς τὴν συνειδησίν του πόσον εἶχε παρεξηγήσει καὶ πόσον εἶχεν ἀδικήσει τὸν Ὄθωνα. Καὶ δὲν ἐδίστασε νὰ διακηρύξῃ τὴν μεταμέλειάν του, διότι συνείργησεν εἰς τὴν ἐκθρόνισιν του. ἐν συναρτήσει μάλιστα μὲ τὴν πικρίαν τὴν ὁποίαν ἐδοκίμασεν ἀπὸ τὰ γεγονότα ποὺ ἠκολούθησαν τὴν ἔξωσιν τοῦ Ὄθωνος.

Αἱ ἐμφύλιοι διαμάχαι καὶ αἱ αἱματηραὶ συρράξεις ἐτραυμάτιζον τὴν ἁγνὴν ἑλληνικὴν ψυχὴν τοῦ Κανάρη. Ἐν τούτοις δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ καὶ ὡς ἀνεύθυνος τῶν δραματικῶν συμβάντων τῆς μεταπολιτεύσεως. Ἐν πάσῃ περιπτώσει κατόπιν τῆς δημιουργηθείσης ἐκείνης ἀνωμάλου καταστάσεως προετίμησε ν' ἀποσυρθῇ ὡς ἰδιώτης πλέον εἰς τὴν ἐν Κυψέλῃ οἰκίαν του, ἔνθα δὲν ἐδέχετο εἰμὴ ἐλαχίστους ἐκ τῶν φίλων του πρὸς τοὺς ὁποίους ὡμίλει διὰ τὴν ἀπερισκεψίαν καὶ τὸ σφάλμα του νὰ συνεργήσῃ εἰς τὴν ἐκθρόνισιν τοῦ Ὄθωνος. Ἀλλ' ἦτο ἀργὰ πλέον...

***

Μετὰ τὴν ἀναγόρευσιν τοῦ πρίγκιπος τῆς Δανίας Γεωργίου, ὡς Βασιλέως τῆς Ἑλλάδος, ἡ Β' Συντακτικὴ Συνέλευσις ἐξέλεξε τριμελῆ ἐπιτροπὴν ὅπως μεταβῇ εἰς Κοπεγχάγην καὶ προσφέρῃ ἐν ὀνόματι τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους τὸ στέμμα εἰς τὸν νέον Βασιλέα. Ἡ ἐπιτροπὴ ἐκείνη ἀπετελέσθη ἀπὸ τὸν Κανάρην, ὡς ἐκπρόσωπον τῶν νήσων, τὸν Θρ. Ζαΐμην τῆς Πελοποννήσου καὶ τὸν Δημ. Γρίβαν τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος. Λόγω τοῦ ὅτι ὁ Κανάρης εἶχε παραιτηθῆ ἐκ τοῦ βαθμοῦ τοῦ ναυάρχου τὸν ὁποῖον ἔφερε, ἐπροτάθη ἀπὸ ὡρισμένους πληρεξουσίους εἰς τὴν Συνέλευσιν, ὅπως δοθῇ εἰς τὸν Ψαριανὸν ἥρωα ὁ βαθμὸς τοῦ ἀντιναυάρχου, δεδομένου ὅτι οὗτος εἶχεν ἤδη ἐκλεγῇ διὰ μίαν τόσον ἐπίσημον ἀποστολὴν καὶ ἐπὶ πλέον ἦτο γνωστὸς εἰς τὸ ἐξωτερικὸν ὡς ναύαρχος καὶ οὐχὶ ὡς ἁπλοῦς πολίτης ὡς ἦτο τότε. Καίτοι ἡ πρότασις αὐτὴ ἦτο λογικὴ καὶ δικαία, ἡ Συνέλευσις, πρωτοστατούντων τοῦ Βούλγαρη καὶ τῶν φίλων του, δὲν τοῦ ἀπένειμε τὸν βαθμὸν αὐτόν, μὲ τὴν δικαιολογίαν ὅτι τὸ Σῶμα δὲν εἶχε δικαίωμα ἀπονομῆς στρατιωτικῶν βαθμῶν.

Κατόπιν τούτου ἡ ἐπιτροπὴ μὲ ἐπὶ κεφαλῆς τὸν Κανάρην, ὡς πολίτην μὲ τὴν ἰδιότητα τοῦ πληρεξουσίου, ἀνεχώρησε τὴν 13ην Ἀπριλίου 1863 διὰ Κοπεγχάγην. Ἐκεῖ ἐν ἐπισήμῳ τελετῇ ὁ γηραιὸς Ψαριανὸς προσεφώνησε τὸν νέον Βασιλέα Γεώργιον Α' καταλήξας μὲ τὴν συγκινητικὴν ἐκείνην δήλωσιν: «Τὸ ἐπ' ἐμοί, Μεγαλειότατε, ἀρκετὰ ἔζησα ὥστε νὰ δύ

ναμαι νὰ ἐπαναλάβω κατὰ τὴν ἡμέραν ταύτην τοὺς λόγους τοῦ Συμεῶνος: «Νυν ἀπολύοις τόν δοῦλόν σου Δέσποτα!».

Ὁ Κανάρης ἔγινεν εἰς τὴν Κοπεγχάγην το ἀντικείμενον τοῦ γενικοῦ ἐνδιαφέροντος, ἐπισήμων και λαοῦ. Ἡ φήμη του εἶχε πρό πολλοῦ δημιουργήση θρῦλον πέριξ τοῦ ὀνόματός του. Αἱ ἐφημερίδες ἐδημοσίευσαν τὴν εἰκόνα του καὶ ὑπενθύμιζον τὰ μεγάλα του κατορθώματα. Ὅλοι ἤθελον νὰ ἰδουν τὸν ἡρωικὸν πυρπολητὴν.

«...Ἐπὶ τέλους ἀφίκοντο οἱ ὡραῖοι Ἕλληνες-ἔγραφεν ὁ ἀνταποκριτὴς τῆς «Εὐρώπης», ἐφημερίδος τῆς Φρανκφούρτης.-Τὶ μεγαλοπρεπὴς γέρων, ὁ ναύαρχος Κανάρης. Τὶ ὡραῖον μέτωπον γηραιοῦ ναύτου. Ἰδοὺ ὁ περίφημος πυρπολητὴς τῶν Ψαρῶν, ὁ τελευταῖος ἐπιζῶν πρόμαχος τοῦ 1821. Καλῶς ἔπραξαν οἱ Ἕλληνες ἀποστείλαντες τον ἔνδοξον αὐτὸν θαλασσινὸν ἄνδρα. Ἡ σεβαστὴ αὐτη κεφαλὴ θ' ἀφήσῃ μεγάλας ἀναμνήσεις εἰς τὴν καρδίαν τῶν Δανῶν».

Ο ΚΑΝΑΡΗΣ ΗΛΘΕΝ ΕΙΣ ΡΗΞΙΝ ΚΑΙ ΜΕ ΤΟΝ ΒΑΣΙΛΕΑ ΓΕΩΡΓΙΟΝ Α'

Κατὰ τὴν ἐπακολουθήσασαν ἐμφύλιον σύρραξιν τοῦ 1863 τὴν επονομασθεῖσαν τὰ «Ἰουνιακά», ὁ Κανάρης ἐδέχθη ἓν σκληρὸν πλῆγμα. Ὁ υἱός του ὑπολοχαγὸς Ἀριστείδης Κανάρης, ὁ ὁποῖος ἦτο φρούραρχος τῶν Ἀνακτόρων, ἐφονεύθη εἰς μίαν συμπλοκὴν παρὰ τὴν λεωφόρον Ἡρώδου τοῦ Ἀττικοῦ.

Μετὰ τὴν ἄφιξιν τοῦ Βασιλέως Γεωργίου Α' ὁ Κανάρης ἐξηκολούθησε νὰ προσφέρῃ τὰς ὑπηρεσίας του εἰς τὸ Ἔθνος, παρὰ τὴν γηραιὰν ἡλικίαν του. Ἐκλήθη παρὰ τοῦ Βασιλέως νὰ σχηματίσῃ Κυβέρνησιν μετὰ τὴν παραίτησιν τοῦ Δημ. Βούλγαρη τὴν 5ην Μαρτίου 1864. Ἀλλ' ἡ πρωθυπουργία του διήρκεσε μόνον ἐπὶ ἕνα μῆνα καὶ πέντε ἡμέρας. Παρητήθη τὴν 10ην Ἀπριλίου 1864. Τὴν 26ην Ἰουλίου ὁ Κανάρης ἦτο καὶ πάλιν Πρωθυπουργός, μέχρι τῆς 1ης Μαρτίου 1865, ὁπότε τὸν διεδέχθη ὁ Ἀλέξανδρος Κουμουνδοῦρος.

Κατὰ τὸ διάστημα τῆς πρωθυπουργίας ἐκείνης τοῦ Κανάρη, ἐψηφίσθη ὑπὸ τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως τὸ νέον σύνταγμα τοῦ 1864. Ἀλλ' ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Ψαριανὸς ἥρως εἶχεν ἔλθει εἰς σύγκρουσιν μὲ τὸν Βασιλέα Γεώργιον Α' ἐξ αἰτίας κυρίως τοῦ Δανοῦ συμβούλου τοῦ Βασιλέως κόμητος Σπόνεκ. Ὁ Κανάρης εἶχε ζητήσει ἐπιμόνως ἀπὸ τὸν Γεώργιον τὴν ἄμεσον ἀπομάκρυνσιν τοῦ Σπόνεκ, ἐναντίον τοῦ ὁποίου εἶχον ἐγερθῆ πλεῖσται ὅσαι διαμαρτυρίαι τοῦ λαοῦ, διὰ τὴν αὐθαίρετον ἀνάμιξιν τούτου εἰς τὴν διακυβέρνησιν τῆς χώρας. Ὁ Βασιλεὺς ὅμως ἠρνήθη νὰ ἱκανοποιήσῃ τὸ αἴτημα τοῦ Κανάρη, δι' ὃ καὶ ὁ τελευταῖος ὑπέβαλε τὴν παραίτησιν ὁλοκλήρου τῆς Κυβερνήσεώς του.

Ὁ Κανάρης τότε ἀπεσύρθη ἐκ νέου εἰς τὴν οἰκίαν του καὶ ἰδιώτευεν, ἀσχολούμενος μὲ τὸν κῆπον του καὶ μὲ τὸ ἐλαιοτριβεῖον του, τὸ ὁποῖον εἶχεν ἐγκαταστήσει πλησίον τῆς οἰκίας του. Λόγω δὲ τῆς βαθυτάτης πρὸς τὰ θεῖα εὐσεβείας του, ἀνήγειρεν ἐξ ἰδίων του μίαν μικρὰν ἐκκλησίαν εἰς μνήμην τῶν Δώδεκα Ἀποστόλων, ἡ ὁποία σώζεται καὶ σήμερον εἰς τὴν Κυψέλην. Ἄνωθεν τῆς θύρας της φέρει πάντα τὴν ἐπιγραφήν: «Οἱ κτήτορες Κ. Κανάρης καὶ Δ. Κανάρη τῇ Γ' Αὐγούστου ΑΩΟΓ». Ἐγγὺς καὶ ἑκατέρωθεν τῆς εἰσόδου τῆς ἐκκλησίας εἶναι ἀναγεγραμμέναι αἱ ἱστορικαὶ ἡμερομηνίαι τῶν ἡρωικῶν κατορθωμάτων τοῦ πυρπολητοῦ. Ἐπὶ τῆς δεξιᾶς πλευρᾶς τοῦ ναοῦ ἀναγράφεται: «Χίος 6—7 Ἰουνίου 1822». «Μυτιλήνη 29 Μαΐου 1828». «Σάμος 3 Αὐγούστου 1824». Ἐπὶ δὲ τῆς ἀριστερᾶς: «Τένεδος 10 Νοεμβρίου 1822». «Τρίκερι 1824». «Ἀλεξάνδρεια 29 Ἰουλίου 1825».

Φαίνεται μᾶλλον ὅτι αἱ ἡμερομηνίαι αὗται ἐγράφησαν ἀργότερον, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ἥρωος Κανάρη διότι εἶναι ἐν πολλοῖς λανθασμέναι. Ὡς εἶναι γνωστὸν ἀπὸ τὴν ἱστορίαν τῆς Ἐπαναστάσεως, τὸ κατόρθωμα τῆς Σάμου ἔγινεν εἰς τὰς 5 καὶ οὐχὶ εἰς τὰς 3 Αὐγούστου 1824. Τῆς Τενέδου εἰς τὰς 28 Ὀκτωβρίου 1822 καὶ οὐχὶ εἰς τὰς 10 Νοεμβρίου. Ἡ ναυμαχία εἰς τὸ Τρίκερι δὲν ἐδόθη τὸ 1824, ἀλλὰ τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1823.

Η ΤΕΛΕΥΤΑΙΑ ΠΡΩΘΥΠΟΥΡΓΙΑ ΤΟΥ ΚΑΝΑΡΗ

Ἐν πάσῃ περιπτώσει τὸ πεπρωμένον τοῦ Κανάρη δὲν ἦτο ν' ἀποθάνῃ ὡς ἰδιώτης, ἀλλ' ὡς Πρωθυπουργὸς τῆς Ἑλλάδος καὶ μάλιστα δι' ἑβδόμην φοράν. Δέκα τρία ἔτη εἶχον παρέλθει ἀπὸ τῆς ἡμέρας τῆς παραιτήσεως τῆς Κυβερνήσεώς του, λόγω τῆς διαφωνίας του μὲ τὸν Βασιλέα Γεώργιον Α', ὅταν τὴν 26ην Μαΐου 1877, εἰς ἡλικίαν 87 ἐτῶν, ἐκλήθη δι' ὑστάτην φορὰν ὑπὸ τοῦ Βασιλέως ὁ Κανάρης ν' ἀναλάβῃ τὴν προεδρίαν τῆς πρώτης ἐν Ἑλλάδι Οἰκουμενικῆς Κυβερνήσεως. Ἦτο τότε ὁ μόνος ἐπιζῶν ἐκ τῶν μεγάλων ναυμάχων τοῦ ἱεροῦ Ἀγῶνος, διὰ τὸν ὁποῖον ἔγραψε σχετικῶς ὁ Ν. Δραγούμης τὰ ἑξῆς:

«... Ἥρως, οὐχὶ προασκηθεὶς διὰ μαχῶν κλεπτικῶν καὶ κατὰ θάλασσαν στρατηγημάτων καὶ συγκρούσεων, ἀλλ' ὡς ἡ Ἀθηνᾶ γεννηθεὶς πάνοπλος, πρεσβύτης μὲν τὴν ἡλικίαν, ἄκαμπτος ὅμως τὴν φιλοπατρίαν καὶ ἀλύμαντον φέρων ἐπὶ τοῦ προσώπου τὴν σφραγίδα τῆς ἀρχαίας τόλμης, ὁμοιάζει πρὸς ὑψίκορμον δρῦν ἐν μέσῳ ἠρημωμένου δάσους, ἧς τὴν θαλερὰν κορυφὴν δὲν κατώρθωσε νὰ μαράνῃ ὁ χρόνος ...».

Τὰ μέλη τῆς νέας, ἀλλὰ καὶ τῆς τελευταίας Κυβερνήσεως Κανάρη, ἀπετελοῦντο ἀπὸ τὰς πλέον ἐξεχούσας πολιτικὰς προσωπικότητας, τὰς ὁποίας διέθετε τότε ἡ Ἑλλάς. Μεταξὺ αὐτῶν ἦσαν τέσσαρες πρώη'

Πρωθυπουργοί: Ὁ Ἀλέξ. Κουμουνδοῦρος, ὁ Ἐπ. Δεληγιώργης, ὁ Θ. Ζαΐμης καὶ ὁ Χαρ. Τρικούπης. Τὸ Ἔθνος διήρχετο καὶ τότε κρισίμους ὥρας. Τὰ πολιτικὰ πάθη εὑρίσκοντο εἰς ἔντασιν. Κομματικαὶ ἀντιζηλίαι, μικροφιλοδοξίαι καὶ συμφέροντα, εἶχον ὡς ἀποτέλεσμα ὥστε ἐντὸς ὀλίγου χρονικοῦ διαστήματος τρεῖς Κυβερνήσεις νὰ διαδεχθοῦν ἡ μία τὴν ἄλλην. Ἡ κοινὴ γνώμη ἐζήτει ἕνα πολιτικὸν ἀρχηγόν, ὁ ὁποῖος θὰ ἠδύνατο νὰ ἐπιβληθῇ εἰς ὅλα τὰ κόμματα καὶ νὰ σχηματίσῃ σταθερὰν Κυβέρνησιν. Καὶ ὡς ἐνδεδειγμένος ἐκρίθη ὁ Κανάρης, ὁ ὁποῖος κατώρθωσε νὰ κατευνάσῃ τὰς ἀντιθέσεις τῶν ἀρχηγῶν τῶν κομμάτων καὶ νὰ συνενώσῃ αὐτοὺς πέριξ του, ὅπως ἀπήτει ἡ ἀνάγκη τῶν πραγμάτων.

Ἐν τῷ μεταξὺ τὰ Βαλκάνια εὑρίσκοντο εἰς μεγάλην ἀναταραχήν. Ἡ Ρωσία εἶχε κηρύξει τὸν πόλεμον ἐναντίον τῆς Τουρκίας. Ἡ Ρουμανία, ἡ ὁποία εἶχε πρό τινος κατασταθῆ ἀνεξάρτητος ἡγεμονία, εἰσήρχετο καὶ αὐτὴ εἰς τὸν πόλεμον παρὰ τὸ πλευρὸν τῆς Ρωσίας. Αἱ ἐπαρχίαι τῆς Γιουγκοσλαυίας, Βοσνία καὶ Ἐρζεγοβίνη, εἶχον ἐπαναστατήσει. Ἐν συνεχείᾳ ἐπανεστάτησε καὶ ἡ Βουλγαρία. Ἡ Τουρκία ἔπνιξεν εἰς τὸ αἷμα τὰς ἐπαναστατικὰς αὐτὰς ἐκδηλώσεις ἐν ἀρχῇ, ἀλλ' ἐν συνεχείᾳ ὁ ρωσικὸς ὄγκος ἐξουδετέρωσε τὰς Ὀθωμανικὰς ἐπιθέσεις.

Εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐπεκράτει μέγας ἀναβρασμὸς τῶν πνευμάτων καὶ μεγάλη μερὶς τοῦ λαοῦ εἶχε κηρυχθῆ ὑπὲρ τῆς ἀμέσου δράσεως ἐναντίον τῆς Τουρκίας, πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῶν ὑποδούλων Ἑλλήνων τῆς Θεσσαλίας καὶ Ἠπείρου. Τὰ ἴδια διεκήρυττον καὶ ὡρισμένοι Ἕλληνες πολιτικοὶ ὅπως ὁ Ἀλέξ. Κουμουνδοῦρος καὶ ὁ Ἐπ. Δεληγεώργης. Ὁ Κανάρης ἦτο καὶ αὐτὸς ὑπὲρ τοῦ πολέμου ἐναντίον τῆς Τουρκίας, ἀλλ' ὡς Πρωθυπουργὸς ἐθεώρει πρέπον νὰ τηρῇ ἐπιφυλακτικότητα καὶ νὰ μὴ προβαίνῃ εἰς φιλοπολέμους ἐκδηλώσεις. Ἐκ τοῦ λόγου τούτου, παρὰ τὰς προκληθείσας ἐν τῇ Κυβερνήσει διαφωνίας, οὐδεὶς ἐπεχείρησε ν' ἀντιπολιτευθῇ τὸν Κανάρην. Ὁ δὲ Καρολίδης ἔγραψε σχετικῶς :[1] «. . . ἡ ἑνότης τοῦ Ὑπουργείου διετηρεῖτο διὰ τῆς πρωθυπουργίας τοῦ ναυάρχου Κανάρη καὶ τῆς ἠθικῆς γοητείας τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ. . . .». Καὶ ὁ Ἐπ. Κυριακίδης ἐπίσης ἐτόνισεν εἰς τὴν ἱστορίαν του τὰ ἑξῆς : «. . . Ἡ Κυβέρνησις προυχώρει εἰς τὸ ἔργον της μετ' ἐξαιρετικῆς συμπνοίας. Ὅλοι οἱ ὑπουργοὶ εἰργάζοντο δραστηρίως, εἰς ὅλους δὲ τοὺς Ἕλληνας ὑπῆρχεν ἡ γνώμη ὅτι διὰ τῆς Κυβερνήσεως αὐτῆς τὰ πάντα ἐφαίνοντο προχωροῦντα πρὸς τὴν λύσιν τὴν ὁποίαν ηὔχετο τὸ Ἔθνος. . .».

Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Ρωσοτουρκικὸς πόλεμος εἶχε φθάσει εἰς ὀξύτατον σημεῖον. Ἡ Ρωσία διὰ διακοινώσεώς της ἐζήτησεν ἀπὸ τὴν Σερβίαν, τὴν Ρουμανίαν καὶ τὴν Ἑλλάδα νὰ κηρύξουν ἐπισήμως τὸν πόλεμον

---

1. Π. Καρολίδη : τ. Ε'. σ. 241.

ἐναντίον τῆς Τουρκίας καὶ ν' ἀγωνισθοῦν παρὰ τὸ πλευρόν της ἐναντίον τοῦ κοινοῦ ἐχθροῦ τῆς 'Ορθοδοξίας. Ὑπέσχετο δὲ μετὰ τὴν νίκην, ὅπως ἕκαστον ἐκ τῶν ὡς ἄνω Βαλκανικῶν Κρατῶν προσαρτήσῃ τὰς ἀνηκούσας ἐθνολογικῶς εἰς αὐτὸ περιοχάς, αἱ ὁποῖαι κατείχοντο ἤδη ὑπὸ τῆς 'Οθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας. Ἡ Σερβία καὶ ἡ Ρουμανία ἀπεδέχθησαν τὰς ρωσικὰς προτάσεις, ἡ Ἑλλὰς ὅμως τὰς ἀπέρριψε, προτιμήσασα νὰ ὑπακούσῃ εἰς τὰς ἐντολὰς τῆς φιλοτούρκου 'Αγγλίας. 'Εκ τοῦ λόγου τούτου καὶ μόνου ἐτήρησεν ἡ Κυβέρνησις οὐδετερότητα κατὰ τὴν Ρωσοτουρκικὴν ἐκείνην σύρραξιν τοῦ 1877.

Καίτοι αἱ γνῶμαι τῶν πολιτικῶν ἀρχηγῶν, οἱ ὁποῖοι μετεῖχον τῆς Κυβερνήσεως Κανάρη, εἶχον διχασθῆ ἐπὶ τοῦ σημείου αὐτοῦ, ἐν τούτοις τελικῶς ἐπεκράτησεν ἡ ἄποψις τοῦ Χαριλ. Τρικούπη, ὁ ὁποῖος ὑπεστήριξε σθεναρῶς τὴν περὶ οὐδετερότητος στάσιν τῆς Ἑλλάδος.

Δεν ἦτο βεβαίως καὶ τότε ἡ χώρα εἰς θέσιν νὰ προβῇ εἰς σοβαρὰς πολεμικὰς ἐπιχειρήσεις, λόγῳ τῆς ἀνεπαρκοῦς ὀργανώσεως τοῦ στρατοῦ καὶ τοῦ ναυτικοῦ της καὶ τοῦ ἐλλιποῦς ἐξοπλισμοῦ αὐτῶν. Ὁ ἐνθουσιασμὸς ὅμως παρὰ τῇ κοινῇ γνώμῃ ἦτο μέγας καὶ τὸ φιλοπόλεμον πνεῦμα ἐφλόγιζε τὰς ψυχὰς τοῦ λαοῦ, ὁ ὁποῖος ἐθεώρει τὸν πόλεμον ἐκεῖνον ὡς μοναδικὴν εὐκαιρίαν, διὰ τὴν ὁλοκλήρωσιν τῆς ἐθνικῆς ἀποκαταστάσεως. 'Αλλ' οἱ μετέχοντες τῆς Κυβερνήσεως ἀγγλόφιλοι ὑπουργοὶ ἦσαν περισσότερον δυναμικοὶ ἀπὸ τοὺς ἄλλους συναδέλφους των καὶ ἐπὶ πλέον εἶχον σύμφωνον μὲ τὰς πεποιθήσεις των καὶ τὴν γνώμην τοῦ Βασιλέως Γεωργίου Α', ὁ ὁποῖος, συμφώνως καὶ μὲ τὰς Βρεταννικὰς συστάσεις αἱ ὁποῖαι ὑπεβλήθησαν προσωπικῶς πρὸς αὐτόν, ἦτο ὑπὲρ τῆς Ἑλληνικῆς οὐδετερότητος.

Ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἕλλην πρέσβυς 'Ανδρέας Κουντουριώτης, ἐπὶ τῇ βάσει ἐντολῶν ἐξ 'Αθηνῶν, διεβεβαίου τὸν ἐκεῖ Ἄγγλον πρέσβυν ὅτι «ἡ Ἑλλὰς οὐδὲν συμφέρον ἔχει νὰ διαταράξῃ τὴν Τουρκίαν κατὰ τὸν πρὸς τὴν Ρωσίαν πόλεμον αὐτῆς». Εἶναι δὲ χαρακτηριστικὴ ἐν προκειμένῳ ἡ φράσις τοῦ 'Επ. Κυριακίδη, ὁ ὁποῖος ἔγραψεν εἰς τὴν ἱστορίαν του : [1] «...Ὅσα ἔλεγεν ἡ 'Αγγλία ἐν 'Αθήναις ἵνα ἑκάστοτε συγκρατῇ τὸν Ἑλληνισμόν, ἐπὶ τοσοῦτον συνεζυμώθησαν μετὰ τῶν ἐγκεφάλων Ἑλλήνων τινῶν πολιτευομένων, ὥστε κατήντησεν Ἕλληνες ὑπουργοὶ νὰ λέγωσι πρῶτοι εἰς τοὺς Ἄγγλους ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον αὐτοὶ προυτίθεντο νὰ συμβουλεύσωσιν».

Εν πάσῃ περιπτώσει δέον νὰ σημειωθῇ ὅτι ἐκ τῶν μελῶν τῆς Κυβερνήσεως ὁ Κανάρης, ὁ Κουμουνδοῦρος, ἀκόμη δὲ καὶ ὁ Δεληγεώργης, μετὰ δυσφορίας ἐδέχοντο τὴν οὐδετερότητα τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τὸν Ρωσο-

---

1. Επ. Κυριακίδη : Ἱστορία τοῦ Συγχρόνου Ἑλληνισμοῦ τ. Β'. σ. 564.

τουρκικὸν ἐκεῖνον πόλεμον. Καὶ εἰς τὰς ἰδιαιτέρας συζητήσεις των ὡμολόγουν ὅτι, παρὰ τὰς πεποιθήσεις των, ἠναγκάζοντο νὰ πειθαρχοῦν μὲ τοὺς λοιποὺς συναδέλφους των, διὰ νὰ μὴ διασπασθῇ ἡ συνοχὴ τῆς Κυβερνήσεως.

ΑΝΑΖΗ Ο ΠΑΛΑΙΟΣ ΠΥΡΠΟΛΗΤΗΣ

Ἐν τούτοις κατὰ τοὺς πρώτους μῆνας τοῦ πολέμου συνέβη ἓν ἀπροσδόκητον γεγονὸς εἰς τὸν λιμένα τῆς Κερκύρας, τὸ ὁποῖον συνετέλεσεν ὥστε διὰ μίαν στιγμὴν ὁ Κανάρης νὰ ἐνθυμηθῇ τὸν παλαιὸν πυρπολητὴν καὶ νὰ παραμερίσῃ ὅλα τὰ περὶ οὐδετερότητος προσχήματα. Ἐπρόκειτο περὶ τοῦ ἑξῆς :

Ἓν αὐστριακὸν ἀτμόπλοιον ἀπεβίβασεν εἰς τὴν Κέρκυραν μέγαν ἀριθμὸν κιβωτίων πλήρη πολεμεφοδίων, τὰ ὁποῖα προωρίζοντο διὰ τὴν Τουρκίαν. Τὸ γεγονὸς τοῦτο πληροφορηθεῖσα ἡ Ρωσικὴ Κυβέρνησις ἀπήτησε συμφώνως μὲ τὰ διεθνῆ νόμιμα νὰ μὴ παραδώσῃ ἡ Ἑλλὰς εἰς τοὺς Τούρκους τὸ εἰς τὸ ἔδαφός της εὑρισκόμενον πολεμικὸν ὑλικόν. Η Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις ἐθεώρησε δίκαιον καὶ νόμιμον τὸ ρωσικὸν αἴτημα καὶ ἀπήντησεν ὅτι δὲν πρόκειται νὰ παραδώσῃ τὰ πολεμεφόδια εἰς τὴν Τουρκίαν. Παραλλήλως ὅμως ἡ Τουρκικὴ Κυβέρνησις ἀπέστειλεν ἀπειλητικὸν ἔγγραφον εἰς τὴν Ἑλληνικὴν διὰ τοῦ ὁποίου τῆς ἐγνώριζεν ὅτι ἐντὸς ὀλίγων ἡμερῶν θὰ ἀπέστελλεν ἓν πολεμικὸν σκάφος εἰς τὴν Κέρκυραν διὰ νὰ παραλάβῃ τὰ ἀνήκοντα εἰς αὐτὴν πολεμεφόδια. Ὁ Κανάρης εὐθὺς ὡς ἔλαβε γνῶσιν τοῦ τουρκικοῦ ἐγγράφου ἐξεμάνη. Ἡ μορφή του συνωφρυώθη, οἱ ὀφθαλμοί του ἤστραψαν καὶ διέταξεν εὐθὺς νὰ ἀποπλεύσουν εἰς Κέρκυραν τὰ πολεμικὰ πλοῖα «Βασιλεὺς Γεώργιος» καὶ «Βασίλισσα Ὄλγα». Συγχρόνως δὲ εἰδοποίησε τοὺς πρέσβεις τῶν οὐδετέρων κρατῶν διὰ τὴν ἐνέργειαν του αὐτήν.

Ὅταν μετ' ὀλίγον ὁ ὑπασπιστής του τοῦ προσεκόμισε πρὸς ὑπογραφὴν τὴν σχετικὴν διαταγὴν τοῦ ἀπόπλου τῶν δύο πολεμικῶν σκαφῶν, ὁ Κανάρης ὁ ὁποῖος ἦτο καὶ ὑπουργὸς τῶν Ναυτικῶν, τοῦ εἶπεν εἰς ἔντονον ὕφος :

– Γράψε κάτω ἀπὸ τὴ διαταγὴ νὰ μὴ γυρίσουν πίσω ἂν δὲν βουλιάξουν τὸ τούρκικο ! . .

– Κύριε Ναύαρχε, τοῦ ἀπήντησε μὲ ἔκπληξιν ὁ ὑπασπιστής του, αὐτὰ δὲν γράφονται εἰς τὰ ἐπίσημα ἔγγραφα.

– Νὰ κάνῃς αὐτὸ ποὺ σοῦ λέω ἐγώ, ἦτο ἡ ἀπάντησις τοῦ Κανάρη, ὁ ὁποῖος εἶχε γίνει ἔξω φρενῶν.

Ἐχρειάσθη νὰ ἐπέμβουν οἱ ὑπουργοὶ διὰ νὰ πείσουν τελικὰ τὸν γηραιὸν ναύαρχον καὶ Πρωθυπουργὸν ὅτι δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ συμπεριληφθῇ ἡ φράσις τὴν ὁποίαν ἤθελεν εἰς τὸ ἔγγραφον ἐκεῖνο. Ἐδόθη ὅμως προφο-

ρικῶς παρὰ τοῦ Κανάρη ρητὴ διαταγὴ πρὸς τοὺς κυβερνήτας τῶν δύο πολεμικῶν πλοίων, ὅπως εἰς περίπτωσιν καθ' ἣν ἐμφανισθῇ τουρκικὸν πολεμικὸν εἰς τὴν Κέρκυραν, νὰ τὸ βυθίσουν. Ἡ Τουρκία ὅμως ἔκρινε σκόπιμον ν' ἀναιρέσῃ τὴν ἀπειλὴν καὶ οὕτω δὲν ἀπέστειλε πολεμικὸν πλοῖον εἰς τὴν Κέρκυραν. Μετά τινας ἡμέρας ἓν αὐστριακὸν φορτηγὸν σκάφος τοῦ Λόϋντ ἔπλευσεν εἰς τὴν Κέρκυραν, παρέλαβε τὰ πυρομαχικὰ καὶ τὰ μετέφερεν εἰς Τεργέστην.

***

Δύο μῆνας περίπου διήρκεσεν ἡ τελευταία Πρωθυπουργία τοῦ Κανάρη. Τὴν νύκτα τῆς 1ης πρὸς τὴν 2αν Σεπτεμβρίου 1877 ἀπεβίωσεν ἀπὸ ἡμιπληγίαν ὁ ἥρως τῶν Ψαρῶν. Τὸ Ἔθνος ἐπένθησε τὴν ἀπώλειάν του καὶ ὁ λαὸς σύσσωμος ἠκολούθησε τὴν ἐκφοράν του.

Παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ Κανάρης διετέλεσεν ἑπτάκις Πρωθυπουργὸς δὲν ἦτο καὶ οὔτε δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς πολιτικὴ προσωπικότης. Ὑπῆρξε καὶ ἔμεινεν εἰς τὴν Ἱστορίαν ὡς ἕνας ἀπὸ τοὺς γενναίους καὶ ἡρωικοὺς ναυμάχους τοῦ 1821. Εἰς τὰ μεγάλα δὲ ναυτικά του κατορθώματα ὀφείλει τὴν ἀθάνατον δόξαν του.[1]

ΑΝΤΩΝΙΟΣ ΚΡΙΕΖΗΣ

Παρ' ὅλον ὅτι διετέλεσεν ἐπὶ ἔτη ὑπουργὸς ὡς καὶ Πρωθυπουργὸς ἐπὶ μίαν πενταετίαν, 1849–1854, ὁ Ἀντώνιος Κριεζῆς δὲν ἦτο πολιτικός. Ὁ Ν. Δραγούμης δὲ ἔγραψε χαρακτηριστικῶς τὰ ἑξῆς δι' αὐτόν: «... Δὲν ἔτυχε τῆς ἀγωγῆς τῆς ἁρμοζούσης εἰς ἄνδρα διευθύνοντα σύμπασαν τὴν ἐσωτερικὴν καὶ ἐξωτερικὴν πολιτικὴν τῆς χώρας...». Ἀλλὰ καὶ ὁ ἴδιος ὁ Α. Κριεζῆς δὲν ἀπέκρυπτεν ὅτι ἐστερεῖτο τῶν ἀπαραιτήτων ἐκείνων προσόντων, τὰ ὁποῖα ἐπεβάλλετο νὰ ἔχῃ ὡς δημόσιος ἀνήρ. Ὅταν τὸ πρῶτον ἔγινεν ὑπουργὸς τῶν Ναυτικῶν τὸ 1836 εἶπε τὰ ἑξῆς εἰς στενὸν φίλον του: «Δὲν ἀγνοεῖς ὅτι καὶ γράμματα δὲν ξεύρω καὶ πεῖραν δὲν ἔχω, ἀφοῦ διὰ πρώτην φορὰν ἀναλαμβάνω διαχείρισιν δημοσίων. Ἔχω ὅμως πολλὴν φιλοτιμίαν».

Ὁ Ἀντώνιος Κριεζῆς προήρχετο ὡς γνωστὸν ἀπὸ τὸν ναυτικὸν κλάδον, ἀπὸ τὰς τάξεις τῶν ἡρωικῶν ἐκείνων ἀγωνιστῶν, ποὺ πρωταγωνίστησαν κατὰ τὴν Ἐπανάστασιν καὶ ἐτίμησαν τὴν ναυτικὴν Ἑλλάδα.

---

1. Ὀλίγον πρὸ τῆς ταφῆς του, ὁ ἰατρὸς Ζωχιὸς ἀφήρεσε τὴν καρδίαν τοῦ ἥρωος τὴν ὁποίαν διετήρησεν ἐντὸς ὑαλίνης θήκης, μετ' ἔπειτα δὲ ἐναπετέθη αὕτη ἐντὸς χαλκίνης ληκύθου ἐπὶ τῆς ὁποίας ἐχαράχθη ἡ φράσις: «Χαῖρε καρδία ναυάρχου Κανάρη». Ἡ λήκυθος αὕτη εὑρίσκετο ἄλλοτε εἰς τὸ γραφεῖον τοῦ ὑπουργοῦ τῶν Ναυτικῶν, ἤδη ὅμως φυλάσσεται ὡς ἱερὸν κειμήλιον εἰς τὸ Ἐθνικὸν Μουσεῖον.

Ὁ Ὄθων ἔτρεφε πρὸς αὐτὸν ἰδιαιτέραν ἐκτίμησιν καὶ τὸν περιέβαλλε πάντοτε μὲ τὴν ἀπόλυτον ἐμπιστοσύνην του, τῆς ὁποίας ἐφάνη καθ' ὅλα ἄξιος. Διότι ὁ Κριεζῆς ὑπῆρξε πράγματι εἷς ἐκ τῶν πλέον ἀφωσιωμένων φίλων τοῦ Βασιλέως καὶ παρέμεινε πιστὸς εἰς αὐτὸν μέχρι τοῦ θανάτου του.

Μόρφωσιν βεβαίως δὲν εἶχεν ὁ Κριεζῆς, εἶχεν ὅμως πρακτικὸν νοῦν, ἐνθουσιασμὸν δι' ὅ,τι ἀνελάμβανε, πνεῦμα ὀργανωτικὸν καὶ ἀντίληψιν τοῦ καθήκοντος.

Γεννηθεὶς εἰς τὴν Ὕδραν τὸ ἔτος 1797, ἠκολούθησεν ἀπὸ μικρᾶς ἡλικίας τὴν θαλασσινὴν παράδοσιν τῆς οἰκογενείας του καὶ τῆς νήσου. Τὰ πλοῖα τῆς Ὕδρας διέσχιζον τότε ὅλας τὰς θαλάσσας, δεδομένου ὅτι δι' αὐτῶν διεξήγετο μέγα μέρος τοῦ διαμετακομιστικοῦ ἐμπορίου. Συνέβαινε δὲ συχνὰ ν' ἀντιμετωπίζουν τὰς ἐπιθέσεις τῶν πειρατῶν, οἱ ὁποῖοι ἐλυμαίνοντο τὴν Μεσόγειον. Εἰς μίαν τοιαύτην σύγκρουσιν μὲ ἀλγερινοὺς πειρατάς, ὁ Ἀντώνιος Κριεζῆς—μόλις δεκαπενταετής—συνελήφθη μαζὶ μὲ τὸν ἀδελφόν του καὶ ἔμεινεν αἰχμάλωτος των ἐπὶ τρία ἔτη. Ἀπελευθερωθείς, συνέχισε τὴν ναυτικὴν ζωήν του, μέχρις ὅτου ἐξερράγη ἡ Ἐπανάστασις τοῦ 1821. Τότε τὰ ἐμπορικὰ πλοῖα τῆς Ὕδρας μετετράπησαν εἰς πολεμικὰ διὰ ν' ἀποβοῦν ὁ φόβος καὶ ὁ τρόμος τοῦ τουρκοαιγυπτιακοῦ στόλου. Καὶ οἱ ειρηνικοὶ ναυτικοὶ τῆς νήσου μετεβλήθησαν εἰς ἡρωικοὺς ναυμάχους, οἱ ὁποῖοι μὲ τοὺς ἄθλους των προεκάλεσαν τὸν παγκόσμιον θαυμασμόν.

Ὁ Ἀντώνιος Κριεζῆς ἔλαβε μέρος εἰς ὅλας τὰς ναυμαχίας τοῦ Ἀγῶνος καὶ διεκρίθη διὰ τὸ θάρρος του, τὸν ἡρωισμόν του, ἀλλὰ καὶ τὴν ἱκανότητά του εἰς τὴν ναυτικὴν τέχνην. Ὅταν ἔληξεν ὁ πόλεμος ὑπὲρ τῆς Ἀνεξαρτησίας, ὁ Ἀντώνιος Κριεζῆς ἦτο ἤδη μία ἐξέχουσα ναυτικὴ φυσιογνωμία. Ἀργότερον ὅμως, παρεσύρθη καὶ αὐτὸς μαζὶ μὲ τοὺς ἄλλους Ὑδραίους εἰς τὴν ἐναντίον τοῦ Καποδίστρια ἀντιπολίτευσιν καὶ ἠκολούθησε τὸν ναύαρχον Μιαούλην εἰς τὴν κατάληψιν τοῦ στόλου εἰς τὸν Πόρον, κατὰ τὴν ρῆξιν τούτου μὲ τὸν Κυβερνήτην.

Ἔχει γραφῆ ὅτι ὁ Κριεζῆς ἐξ ἀλληλεγγύης μᾶλλον ἠκολούθησε τὸν Μιαούλην εἰς τὴν στασιαστικήν του ἐκείνην ἐνέργειαν καὶ ἀκόμη ὅτι ἦτο τελείως ἀντίθετος εἰς τὴν καταστροφὴν τῶν πλοίων «Ἑλλὰς» καὶ «Ὕδρα» τὴν ὁποίαν διέπραξεν ὁ Μιαούλης, διὰ νὰ μὴ τὰ παραδώσῃ εἰς τὸ νόμιμον καθεστὼς τῆς χώρας. Ὁ Κριεζῆς εἶχε τότε προτείνει νὰ προβοῦν εἰς τὴν προσωρινὴν ἀχρήστευσιν τῶν πλοίων, διὰ τῆς ἀφαιρέσεως ὡρισμένων ἐξαρτημάτων των, ὡς τοῦ πηδαλίου κ.λ.π. ποτὲ ὅμως εἰς τὴν καταστροφήν των. Ὅταν συνετελέσθη, παρὰ τὰς ἀντιρρήσεις του, τὸ ἀπονενοημένον ἐκεῖνο διάβημα τοῦ Μιαούλη, ὁ Κριεζῆς ἐθλίβη βαθύτατα καὶ ἔκτοτε ἠρνήθη νὰ μετάσχῃ οἱασδήποτε συνωμοσίας ἐναντίον τοῦ καθεστῶτος. Ἐθεώρει πάντοτε ὅτι ὁ φανατισμὸς τῶν παθῶν,

ὁ ὁποῖος εἶχεν ὡς συνέπειαν τὰς ἐμφυλίους συγκρούσεις, ἦτο λίαν καταστρεπτικὸς διὰ τὴν ἀναγεννωμένην χώραν. Ἦσαν δὲ δι' αὐτὸν τελείως ἀπαράδεκτοι οἱαιδήποτε ἐπαναστάσεις καὶ διαμάχαι μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων, τοὺς ὁποίους ἤθελεν ἡνωμένους καὶ οὐχὶ ἐρίζοντας.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ ΚΡΙΕΖΗΣ

Ἐπὶ Ἀντιβασιλείας ὁ Ἀντώνιος Κριεζῆς ἔλαβε τὸν βαθμὸν πλοιάρχου β' τάξεως καὶ διωρίσθη διοικητὴς τῆς ναυτικῆς μοίρας τοῦ Αἰγαίου. Ἐν συνεχείᾳ προήχθη εἰς πλοίαρχον α' τάξεως.

Μετὰ τὴν ἐνηλικίωσιν τοῦ Ὄθωνος καὶ ἐπὶ Πρωθυπουργίας τοῦ Ἄρμανσπεργκ, χάρις εἰς τὰ διοικητικά του προσόντα, τοῦ ἀνετέθη τὸ ὑπουργεῖον τῶν Ναυτικῶν, τὴν 13ην Φεβρουαρίου 1836. Τὸ ἔργον τὸ ὁποῖον ἐπωμίσθη, ἦτο βαρὺ καὶ δυσχερές. Ἔπρεπε ν' αναδιοργανώση ἐκ τοῦ μηδενὸς σχεδόν, τον ναυτικὸν καὶ ἐμπορικὸν στόλον τῆς χώρας, ἐπὶ νέων βάσεων πλέον. Καὶ πράγματι κατώρθωσε κατὰ μέγα μέρος νὰ φέρῃ εἰς πέρας τὴν ἀποστολήν του, κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν ἑπτὰ καὶ ἡμίσεως ἐτῶν, ποὺ παρέμεινεν ὑπουργός. Ἡ ὀργάνωσις τοῦ Ναυστάθμου, ἡ δημιουργία τεχνικῶν ὑπηρεσιῶν, ὁ ἐφοδιασμὸς τοῦ στόλου μὲ ὑλικόν, ἡ ναυπήγησις πολλῶν νέων σκαφῶν, ὡς καὶ τῶν δύο πρώτων ἀτμοπλοίων, τὰ ὁποῖα ἀπετέλεσαν τὰς βάσεις τοῦ πρώτου πολεμικοῦ ναυτικοῦ, ὑπῆρξαν ἰδικόν του ἔργον. Ἀλλὰ καὶ ἡ σύνταξις τῆς πρώτης ναυτικῆς νομοθεσίας καὶ τῶν κανονισμῶν, ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τῆς ὑπουργίας του συνετελέσθησαν.

Ἐπὶ πλέον ὁ Ἀντώνιος Κριεζῆς, ἀντιλαμβανόμενος ὅτι ἡ Ἑλλὰς δὲν θὰ ἠδύνατο ν' ἀποκτήσῃ ἀξιόλογον καὶ συγχρονισμένον στόλον μὲ τὸ ὕπαρχον τότε ἔμψυχον ὑλικόν, τὸ ὁποῖον πρακτικὴν μόνον κατάρτισιν εἶχεν, εἰσηγήθη τὴν ἀποστολὴν ἀρκετῶν νέων ἐκ τῶν νήσων εἰς τὴν Γαλλίαν καὶ Ἀγγλίαν, διὰ νὰ σπουδάσουν τὴν ναυτικὴν ἐπιστήμην εἰς τὰς ἐκεῖ Σχολάς. Χάρις εἰς τὸ εὔστοχον ἐκεῖνο μέτρον ἡ Ἑλλὰς ἀπέκτησε τοὺς πρώτους μορφωμένους ἀξιωματικοὺς τοῦ ναυτικοῦ, οἱ ὁποῖοι ἀπετέλεσαν το φυτώριον τῆς ἀναπτύξεως τοῦ σώματος τούτου. Δι' ὁ

θὰ ἠδύνατο νὰ εἴπῃ τις ὅτι ὁ 'Αντώνιος Κριεζῆς ὑπῆρξεν ὁ δημιουργὸς τοῦ ναυτικοῦ τῆς μεταπελευθερωτικῆς Ἑλλάδος, ὁ ὁποῖος ἔθεσε τὰς ὀργανωτικὰς ἐκείνας βάσεις, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἐστηρίχθη, ἀνεπτύχθη καὶ ἐθαυματούργησεν.

***

Ὁ Κριεζῆς ἦτο ἄνθρωπος ἀφωσιωμένος εἰς τὸ καθῆκον, αὐστηρός, ἀλλὰ καὶ δίκαιος ἀπέναντι ὅλων. Δὲν τοῦ ἔλειπε δὲ οὔτε ἡ πεῖρα, οὔτε ἡ γνῶσις τῆς ἀνθρωπίνης ψυχολογίας. Τοῦτο κυρίως ἀπέδειξεν ὅταν τὸν 'Απρίλιον τοῦ 1838 ἐξερράγη ἡ στάσις τῶν Ὑδραίων, οἱ ὁποῖοι εἶχον σφοδρὰ παράπονα ἐναντίον τοῦ Κράτους, διότι δὲν τοὺς κατέβαλλε τὰς δαπάνας εἰς τὰς ὁποίας εἶχον ὑποβληθῆ κατὰ τὸν 'Αγῶνα καὶ ἐπὶ πλέον, διότι δὲν ἤθελον νὰ ὑπαχθοῦν εἰς τὸν γενικὸν περὶ στρατολογίας νόμον. Εἰς τὴν ἐξέγερσιν ἐκείνην ὤθησε τοὺς Ὑδραίους καὶ ἡ μεγάλη ἔνδεια εἰς τὴν ὁποίαν εἶχε περιέλθει ἡ νῆσος, λόγω τῆς παρακμῆς τοῦ ἐμπορικοῦ της ναυτικοῦ, ἀλλὰ καὶ λόγω τῶν ραδιουργιῶν τοῦ Ἄγγλου πρεσβευτοῦ Λάϊονς, ποὺ εἶχε μεταβῆ εἰς Ὕδραν μὲ τὸ πρόσχημα νὰ διανείμῃ βοηθήματα εἰς τὰ θύματα τοῦ ἐπισυμβάντος τότε σεισμοῦ.

Ἡ ἐξέγερσις εἶχε λάβει ἀνησυχητικὰς διαστάσεις, ἡ δὲ Κυβέρνησις ἀνέθεσεν εἰς τὸν Κριεζῆν νὰ τὴν καταστείλῃ, ἔστω καὶ διὰ τῆς χρήσεως βίας. 'Αποστολὴ βεβαίως δυσάρεστος δι' ἕνα πρόκριτον τῆς Ὕδρας. Τὴν ἀνέλαβεν ὅμως καὶ τὴν ἐχειρίσθη μὲ λεπτότητα. 'Αφοῦ ἔφθασεν εἰς τὴν νῆσον μὲ ἰσχυρὰν στρατιωτικὴν δύναμιν, ἔταξεν εἰς τοὺς στασιάσαντας συμπατριώτας του προθεσμίαν νὰ ὑποταχθοῦν. Καὶ ὅταν ἐκεῖνοι ἠρνήθησαν, δὲν προσέφυγεν εἰς τὴν βίαν, κατὰ τὰς διαταγὰς ποὺ εἶχε. Προετίμησε τὴν ὁδὸν τῆς πειθοῦς, διὰ νὰ μὴ χυθῇ ἀδελφικὸν αἷμα. 'Εχρειάσθη νὰ καταβάλῃ προσπαθείας ἐπὶ ἕνα καὶ πλέον μῆνα, ἀλλὰ τελικῶς ἐπέτυχε τὸν σκοπόν του. 'Επιστρέψας δέ, μετὰ τὴν ἐπιτυχίαν τῆς ἀποστολῆς του, ὑπέβαλεν εἰς τὸν Βασιλέα λεπτομερὲς ὑπόμνημα, εἰς τὸ ὁποῖον ἐξέθετε τοὺς λόγους τῆς τακτικῆς ποὺ ἠκολούθησεν, ἐξηγῶν συγχρόνως καὶ τὰ αἴτια τῆς στάσεως, τὰ ὁποῖα ἀπέδιδεν εἰς τὴν «πτωχείαν, τοὺς γογγυσμούς, τὴν ἄγνοιαν, τὴν κακοβουλίαν καὶ εἰς τὴν παραμόρφωσιν τῆς ἐννοίας τῶν διατάξεων τοῦ νόμου».

'Ολίγον βραδύτερον—κατὰ τὸ 1841—ὁ Ὄθων, ὁ ὁποῖος προήδρευε τότε τοῦ ὑπουργικοῦ συμβουλίου, ὥρισε τὸν 'Αντώνιον Κριεζῆν ἀντικαταστάτην του, τόσον ὅταν τυχὸν δὲν παρίστατο ὁ ἴδιος, ὅσον καὶ κατὰ τὴν ἀπουσίαν του εἰς τὸ ἐξωτερικόν. Ὅταν ἀργότερον ἐξερράγη ἡ ἐπανάστασις τῆς 3ης Σεπτεμβρίου 1843, ὁ Κριεζῆς εὑρέθη προεδρεύων τῆς Κυβερνήσεως, ἦτο δὲ ἀντίθετος πρὸς τὴν χορήγησιν συντάγματος, τοὐλάχιστον κατὰ τὴν περίοδον ἐκείνην. Ἂν καὶ εἶχεν ἐγκαίρως λάβει γνῶσιν τῶν συνωμοτικῶν ἐνεργειῶν τῶν ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ κινήματος, ἐν τούτοις

δὲν ἔδωσε πίστιν εἰς αὐτάς, οὔτε ἐπίσης ἐφαντάσθη τὴν ραγδαίαν ἐξέλιξιν τῶν γεγονότων, τὰ ὁποῖα ἠνάγκασαν τὸν Βασιλέα νὰ δεχθῇ τὰς ἀξιώσεις τῶν ἐπαναστατῶν.

Ἔβλεπε πόσον ἦτο ἀδιάφορος ὁ λαὸς εἰς τοιούτου εἴδους ἐπιδιώξεις καὶ ἐπίστευεν ὅτι δὲν θὰ καθίστατο δυνατὸν νὰ πραγματοποιηθοῦν αὗται ἐξ ὑφαρπαγῆς. Τοῦ ἔλειπε τὸ πολιτικὸν αἰσθητήριον καὶ ἡ ἱκανότης νὰ σταθμίσῃ τὴν ἐπιρροὴν προσώπων εἰς τὴν δημιουργίαν γεγονότων, οὐχὶ συμφώνως πρὸς τὴν θέλησιν τοῦ λαοῦ, ἀλλ' ἐκ μέρους τῶν ὀλίγων ὅσον καὶ παραφόρων ἀνδρῶν. Εἰς τὴν προεδρίαν τῆς Κυβερνήσεως τὸν διεδέχθη τότε ὁ Ἀνδρέας Μεταξᾶς.

***

Μετὰ ἓξ ἔτη, τὸν Δεκέμβριον τοῦ 1849, ὁ Ἀντώνιος Κριεζῆς ἐκλήθη ὑπὸ τοῦ Βασιλέως νὰ σχηματίσῃ Κυβέρνησιν, μετὰ τὴν παραίτησιν τῆς Κυβερνήσεως Κ. Κανάρη. Ὁ Κριεζῆς ἀνελάμβανε τὴν Πρωθυπουργίαν εἰς ἐξαιρετικῶς κρισίμους στιγμάς. Ἐν τούτοις, θὰ ἔλεγέ τις, ὅτι ἐφάνη ἄξιος τῶν περιστάσεων. Κατὰ τὴν δημιουργίαν τοῦ ἐπεισοδίου Πατσιφίκου ἀντιμετώπισε μὲ σθένος καὶ παρρησίαν τὰς παραλόγους ἀγγλικὰς ἀξιώσεις, καίτοι τελικῶς ἡ Ἑλλὰς ἠναγκάσθη νὰ ὑποκύψῃ εἰς τὰς ἔξωθεν ἀπειλάς. Ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸν ἀποκλεισμὸν τῶν ἑλληνικῶν παραλίων ὑπὸ τοῦ ἀγγλικοῦ στόλου, ἐτήρησεν ὑψηλόφρονα συμπεριφοράν. Δὲν ἐδειλίασεν, οὐδὲ ἐνέδωσεν εἰς τὰς ἐκβιαστικὰς προσπαθείας τῶν ξένων.

Ἡ ἀξιοπρεπὴς καὶ θαρραλέα ἐκείνη στάσις, τὴν ὁποίαν ἐτήρησεν ὁ Ἀντώνιος Κριεζῆς ἀπέναντι τῆς Ἀγγλίας, τοῦ ἐξησφάλισε μεγάλην δημοτικότητα εἰς τὸν λαόν. Ἐν συνεχείᾳ ἐπὶ τῆς ἰδικῆς του Κυβερνήσεως ὠργανώθη καὶ ἡ ἐπαναστατικὴ ἐξέγερσις τῆς Ἠπειροθεσσαλίας καὶ Μακεδονίας, κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1854, μὲ τὴν εὐκαιρίαν τοῦ Κριμαϊκοῦ πολέμου. Θερμὸς καὶ ἐνθουσιώδης θιασώτης τῆς μεγάλης Ἰδέας ὁ Ἀντώνιος Κριεζῆς ἐστάθη παρὰ τὸ πλευρὸν τοῦ Ὄθωνος καὶ τῆς Ἀμαλίας κατὰ τὴν περίοδον ἐκείνην τῆς ἀποτυχούσης, λόγῳ τῆς ἐπεμβάσεως τῆς Ἀγγλίας καὶ τῆς Γαλλίας, ἐθνικῆς ἐξορμήσεως. Ὅταν δέ, τὴν 12ην Μαρτίου 1854, οἱ πρεσβευταὶ τῶν δύο δυτικῶν Δυνάμεων, αἱ ὁποῖαι εἶχον συμμαχήσει μὲ τὴν Τουρκίαν, ἀπήτησαν μεταξὺ τῶν ἄλλων ἀξιώσεων καὶ τὴν παραίτησιν τῆς Κυβερνήσεώς του, ὁ Κριεζῆς ἐδήλωσεν εἰς τὸ Ὑπουργικὸν Συμβούλιον τὸ ὁποῖον συνεζήτει τὴν ἰταμὴν ἐκείνην διακοίνωσιν :[1] «Ὄχι δὲν παραιτοῦμαι. Δὲν κάνω τὸ χατῆρι τῶν ἀτίμων».

Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἡ Κυβέρνησις Κριεζῆ εὑρέθη πλέον εἰς τὴν ἀναπόδραστον ἀνάγκην νὰ παραιτηθῇ, εὐθὺς μετὰ τὴν κατάληψιν τοῦ Πει-

---

1. Σπ. Πηλικα : Ἀπομνημονεύματα. σ. 177.

ραιῶς ἀπὸ τὰς ἀγγλογαλλικὰς ναυτικὰς δυνάμεις. Ἦτο ἡ τελευταία του Πρωθυπουργία, τὴν ὁποίαν ἐπεσφράγισεν ὁ πατριωτικὸς καὶ ὁ ὑπερήφανος χαρακτὴρ τοῦ Ὑδραίου ναυμάχου.

Εἰς ἀμοιβὴν τῶν ὑπηρεσιῶν του, προήχθη εἰς ἀντιναύαρχον, κατὰ τὸ 1857 καὶ ἐν συνεχείᾳ εἰς γενικὸν ἐπιθεωρητὴν τοῦ στόλου. Ἀπὸ τῆς θέσεως ἐκείνης ἀφιέρωσεν ὅλας του τὰς προσπαθείας διὰ τὴν ἀναδιοργάνωσιν τοῦ πολεμικοῦ ναυτικοῦ. Ἀπέθανεν εἰς ἡλικίαν 68 ἐτῶν, τὸ 1865.

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΒΟΥΛΓΑΡΗΣ

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Κωλέττη καὶ τὴν ἀποχώρησιν ἀπὸ τὴν ἐνεργὸν πολιτικὴν τοῦ Μαυροκορδάτου, ἡ ἰσχυρὰ φυσιογνωμία ἡ ὁποία προεβλήθη καὶ ἐδέσποσεν ἐπὶ μακρὰν περίοδον εἰς τὴν πολιτικὴν σκηνὴν τῆς χώρας–ἰδίως ἐπὶ Βασιλέως Γεωργίου Α'–ἦτο ὁ Δημήτριος Γεωργίου Βούλγαρης, ὁ ἐπονομαζόμενος «Τζουμπές», λόγω τῆς οὕτως ἀποκαλουμένης καλύπτρας τῆς κεφαλῆς του.

Ὁ Βούλγαρης ὑπῆρξεν εἷς ἐκ τῶν πλέον αὐταρχικῶν πολιτικῶν τοὺς ὁποίους ἐγνώρισεν ὁ τόπος. Ἦτο πείσμων, ἰσχυρογνώμων καὶ ἠρέσκετο νὰ κυβερνᾷ κατὰ τρόπον δικτατορικόν, παραβλέπων τοὺς συνταγματικοὺς θεσμοὺς καὶ ἀδιαφορῶν διὰ τὰ μέσα τὰ ὁποῖα ἐχρησιμοποίει–κατὰ τὸ πλεῖστον μὴ θεμιτά– πρὸς ἐπιδίωξιν τῶν ἰδιοτελῶν σκοπῶν του καὶ πρὸς ἱκανοποίησιν τῆς φιλαρχίας του. Ἡ αὐθαιρεσία, ἡ φαυλότης, ἡ περιφρόνησις πολλάκις πάσης ἐννοίας ἠθικῆς καὶ δικαίου, ἀπετέλεσαν τὰ κύρια χαρακτηριστικὰ τῆς πολιτικῆς σταδιοδρομίας τοῦ ἀδιστάκτου ἐκείνου Ὑδραίου, ὁ ὁποῖος περὶ τὰς δυσμὰς τοῦ βίου του ἐκλήθη ὑπὸ τῆς Δικαιοσύνης νὰ δώσῃ λόγον τῶν πράξεών του.

Μία ἀπὸ τὰς παρανόμους ἐκδηλώσεις τῆς πολυταράχου πολιτείας τοῦ Βούλγαρη ἐνεφανίζετο συνήθως ἐν ὅλῃ τῇ μεγαλοπρεπείᾳ της, ὁσάκις ἡ Κυβέρνησις τούτου διεξήγαγε βουλευτικὰς ἐκλογάς. Τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ψηφοφορίας ἦτο πάντοτε ὑπὲρ αὐτοῦ, λόγῳ τῶν καλπονοθεύσεων καὶ λοιπῶν μέτρων ἀνομίας καὶ βίας τὰ ὁποῖα ἐλάμβανε, μέσω τῶν ὀπαδῶν του, ἀλλὰ καὶ τῶν κρατικῶν ὀργάνων ἀκόμη. Ὁ Βούλγαρης ἄφησεν ἐποχὴν διὰ τὰς πραξικοπηματικὰς ἐπεμβάσεις του εἰς τὰ τῆς πολιτείας καὶ διὰ τὴν τρομοκρατίαν τὴν ὁποίαν ἐξαπέλυεν ἑκάστοτε διὰ τῶν προληπτικῶν, δῆθεν, ἀστυνομικῶν μέτρων, τὰ ὁποῖα ἐλάμβανεν ἀποβλέπων εἰς τὴν ἐξόντωσιν τῶν πολιτικῶν ἀντιπάλων του.

Ἰδιαιτέραν μόρφωσιν δὲν εἶχεν, οὐδὲ ἀξιόλογον πολιτικὴν δρᾶσιν ἀνέπτυξε, καίτοι διετέλεσε ἑξάκις Πρωθυπουργὸς τῆς Ἑλλάδος. Διέθετεν ὅμως εὐφυΐαν, ἑτοιμότητα λόγου, ἰσχυρὰν θέλησιν, δεσποτικὴν συμπεριφορὰν ἐγγίζουσαν τὰ ὅρια τῆς σκαιότητος καὶ πεῖσμα πρωτοφανοῦς ὀξύτητος.

Ὁ Δημ. Βούλγαρης ἐγεννήθη εἰς τὴν Ὕδραν τὸ 1801. Τὸ πολιτικόν του στάδιον ἤρχισεν ἀπὸ νεαρᾶς ἡλικίας, μετασχὼν ὡς πληρεξούσιος Ὕδρας εἰς τὰς Ἐθνικὰς Συνελεύσεις τῆς Ἐπιδαύρου, τῆς Τροιζῆνος, καὶ τοῦ Ἄργους. Ἦτο δὲ οπαδὸς τοῦ Κωλέττη. Μετὰ τὴν παραίτησιν τοῦ Αὐγουστίνου Καποδίστρια ὡρίσθη μέλος τῆς προσωρινῆς Κυβερνήσεως καὶ του ἀνετέθη τὸ ὑπουργεῖον Ναυτικῶν. Τὸ αὐτὸ ὑπουργεῖον κατεῖχε καὶ κατὰ τὴν περίοδον τῆς πρωθυπουργίας τοῦ Κωλέττη, ὅταν ὁ τελευταῖος ἀνεσχημάτισε τὴν Κυβέρνησίν του κατὰ τὸ 1847, ὡς ἐπίσης καὶ εἰς τὴν Κυβέρνησιν τοῦ Κίτσου Τζαβέλλα. Εἰς τὴν Κυβέρνησιν τοῦ Κ. Κανάρη, τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1848, ἀνέλαβεν ὁ Βούλγαρης τὸ ὑπουργεῖον τῶν Οἰκονομικῶν. Εἶχε δὲ διορισθῆ καὶ γερουσιαστής. Καίτοι μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἡ πολιτική του σταδιοδρομία ἦτο μᾶλλον περιωρισμένης μορφῆς, ἐν τούτοις διεφάνησαν ὁ ἰσχυρὸς χαρακτήρ του, ἡ δύναμις τῆς ἐπιβολῆς ποὺ ἐξήσκει καὶ αἱ εὐρύτεραι πολιτικαὶ φιλοδοξίαι του. Ὁ Βούλγαρης ἤθελε νὰ ἱδρύσῃ ἰδικόν του κόμμα καὶ ἐπανειλημμένως ἐπεδίωξε τοῦτο, ἰδίως μετὰ τὸ 1849, χωρὶς ὅμως νὰ τὸ ἐπιτύχῃ.

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΒΟΥΛΓΑΡΗΣ

Τὴν εὐκαιρίαν διὰ τὴν ἀνάδειξίν του τὸ πρῶτον εἰς τὸ ὑπουργικὸν ἀξίωμα, τοῦ προσέφερε τὸ ἐπεισόδιον Καλλέργη, κατὰ τὸ 1856, συνεπείᾳ τοῦ ὁποίου παρητήθη ἡ Κυβέρνησις Ἀλ. Μαυροκορδάτου. Τὸ ἐπεισόδιον ἐκεῖνο, ὠφείλετο εἰς τὴν ἐπιμονὴν τοῦ ὑπουργοῦ τῶν Στρατιωτικῶν στρατηγοῦ Δημ. Καλλέργη, ὅπως γίνῃ δεκτὴ εἰς τὰ Ἀνάκτορα μία διαζευγμένη κυρία μετὰ τῆς ὁποίας διεδίδετο ὅτι ὁ στρατηγὸς εἶχεν ἰδιαίτερον δεσμόν. Ὁ Ὄθων καὶ ἡ Ἀμαλία ἠρνήθησαν νὰ ἱκανοποιήσουν τὴν παράλογον ἐκείνην ἀξίωσιν. Ὁ Καλλέργης τότε ἐρεθισθεὶς ἀπηύθυνε πρὸς τὴν Βασίλισσαν μίαν ἐπιστολὴν εἰς τὴν ὁποίαν μεταξὺ ἄλλων ἐτόνιζεν ὅτι ὅταν εὑρίσκετο οὗτος εἰς τὸ Λονδῖνον ὑπερήσπισε τὴν τιμὴν τῆς Βασιλίσσης, ἡ ὁποία ἤδη ἐφέρετο κακῶς πρὸς τὴν κυρίαν ἐκείνην. Ὅπως ἦτο ἑπόμενον

ἡ ἀπρεπεστάτη ἐπιστολὴ τοῦ ὑπουργοῦ προεκάλεσε τὴν δικαίαν ὀργὴν τῶν Βασιλέων. Ὁ Μαυροκορδᾶτος προσεπάθησε νὰ εὕρῃ συμβιβαστικὴν λύσιν. Ἐν τῷ μεταξὺ ὅμως ἡ ἐπιστολὴ ἐκείνη ἐδημοσιεύθη εἰς γαλλικὴν ἐφημερίδα. Τὸ πρᾶγμα δὲν ἐπέτρεπε πλέον συμβιβασμόν. Ὁ Ὄθων ἠξίωσε τὴν ἀποπομπὴν ἐκ τῆς Κυβερνήσεως τοῦ ἀνοικείως φερθέντος Καλλέργη. Ὁ Μαυροκορδᾶτος ὅμως δὲν ἠθέλησε νὰ ἱκανοποιήσῃ τὴν δικαιολογημένην αὐτὴν ἀπαίτησιν τοῦ Βασιλέως, ἀλλὰ προετίμησε νὰ ὑποβάλῃ τὴν παραίτησιν ὁλοκλήρου τῆς Κυβερνήσεώς του.

Μετά τινας ἡμέρας ὁ Ὄθων συναντηθεὶς μὲ τοὺς πρεσβευτὰς τῆς Ἀγγλίας καὶ τῆς Γαλλίας τοὺς εἶπε τὰ ἑξῆς : «Λυποῦμαι πολὺ διότι εὑρίσκομαι εἰς τὴν ἀνάγκην ὅπως σᾶς ὁμιλήσω ἐπὶ μιᾶς δυσαρέστου ὑποθέσεως. Γνωρίζετε ἀναμφιβόλως, ὅτι ἐκ σεβασμοῦ πρὸς τὰς Κυβερνήσεις σας, ἔπραξα ὅ,τι μοὶ ἦτο δυνατὸν ἵνα εὑρίσκωμαι εἰς καλὰς σχέσεις μὲ τὸν στρατηγὸν Καλλέργην· τὸν μετεχειριζόμην μὲ ἐπιείκειαν, μὲ καλωσύνην. Εὑρισκόμεθα ὑπὸ τοιαύτας συνθήκας, ὅταν ἔλαβον γνῶσιν μιᾶς ἐπιστολῆς γεγραμμένης ὑπὸ τοῦ ὑπουργοῦ μου τῶν Στρατιωτικῶν, ἐπιστολῆς ἡ ὁποία δὲν ἔχει μεγάλην ἀξίαν, αὐτὴ καθ' ἑαυτήν, ἀλλ' ἥτις ἔκτοτε προσβάλλει τὴν τιμήν μου. Γνωρίζετε τί ὀφείλει ἕκαστος εἰς τὴν τιμήν. Ἔκτοτε ἠννόησα, ὅτι ὁ στρατηγὸς Καλλέργης δὲν ἠδύνατο πλέον νὰ μείνῃ ὑπουργός μου».

Ἐν συνεχείᾳ ὁ Ὄθων ἀπετάθη πρὸς τὸν ἐν Λονδίνῳ πρεσβευτὴν Σπυρίδωνα Τρικούπην, διὰ ν' ἀναλάβῃ τὴν προεδρίαν νέας Κυβερνήσεως. Ὁ Τρικούπης ὅμως ἠρνήθη. Εἶχεν ἔλθει ἡ ἡμέρα τοῦ Δημητρίου Βούλγαρη. Ὁ Ὄθων τὸν ἐκάλεσε καὶ τὴν 29ην Σεπτεμβρίου 1855, ὁ Ὑδραῖος πολιτικὸς ἐσχημάτισε Κυβέρνησιν, εἰς τὴν ὁποίαν διετήρησε δι' ἑαυτὸν καὶ τὸ ὑπουργεῖον Ἐσωτερικῶν. Τὰ ἄλλα μέλη ἦσαν : Ὁ Σπ. Τρικούπης τῶν Ἐξωτερικῶν, Μ. Ποτλῆς τῆς Δικαιοσύνης καὶ τῆς Παιδείας, Ν. Σιλήβεργος τῶν Οἰκονομικῶν, Λ. Σμόλεντς τῶν Στρατιωτικῶν καὶ Ἀθ. Μιαούλης τῶν Ναυτικῶν. Μετ' ὀλίγον ἐγένοντο ὡρισμέναι μεταβολαί. Τὴν 5ην Ὀκτωβρίου διωρίζετο εἰς τὸ ὑπουργεῖον τῶν Οἰκονομικῶν ὁ Α. Κοντόσταυλος ἀντὶ τοῦ Α. Σιλήβεργου καὶ ὁ Χ. Χριστόπουλος ἀντὶ τοῦ Μ. Ποτλῆ εἰς τὸ ὑπουργεῖον Παιδείας. Τὴν 14ην Φεβρουαρίου 1856 ὁ Ἀλ. Ραγκαβῆς ἀνέλαβε τὸ ὑπουργεῖον Ἐξωτερικῶν καὶ τῆς Δικαιοσύνης ὁ Μ. Σκαλιστήρης. Τὴν 2αν δὲ Ἰουλίου ὁ Ἀλ. Κουμουνδοῦρος ἀνέλαβε τὸ ὑπουργεῖον τῶν Οἰκονομικῶν, ἀντὶ τοῦ Α. Κοντοσταύλου.

Ἡ Κυβέρνησις Βούλγαρη ἔμεινεν εἰς τὴν ἐξουσίαν ὑπὲρ τὰ δύο ἔτη, μέχρι τῆς 13ης Νοεμβρίου 1857. Κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο ἐπετέλεσε τὸ ἑξῆς ἔργον: Ἐπέτυχεν ἐν μέρει τὴν ἀνόρθωσιν τῆς ἐθνικῆς οἰκονομίας, ἀποκατέστησε τὴν ἐσωτερικὴν τάξιν, ἐψήφισε νόμον διὰ τὴν κατασκευὴν τοῦ σιδηροδρόμου Ἀθηνῶν – Πειραιῶς, ἐμερίμνησε διὰ τὸν φωτισμὸν

τῆς Πρωτευούσης μὲ φωταέριον, προώθησε τὴν ναυτιλίαν, διὰ τῆς ἱδρύσεως τῆς πρώτης ἑλληνικῆς ἀτμοπλοικῆς εταιρίας καὶ γενικῶς ἐπέδειξεν ἐνδιαφέρον διὰ τὴν πρόοδον τῆς χώρας.

Εἰς τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ ἔργου της συνέτεινε κατὰ πολὺ καὶ τὸ γεγονὸς ὅτι ελῆξεν ὁ Κριμαϊκὸς πόλεμος, ἀποκατεστάθη ἡ εἰρήνη εἰς τὴν Ἀνατολικὴν Μεσόγειον καὶ ἐτερματίσθη καὶ ἡ ἀγγλογαλλικὴ κατοχὴ εἰς τὴν Ἑλλάδα. Μαζὶ δὲ μὲ τὴν λῆξιν τῆς κατοχῆς διεκόπησαν καὶ οἱ ἀνταγωνισμοὶ τῶν κομματικῶν μερίδων τῆς χώρας, διότι ἔπαυσαν νὰ ὑφίστανται τὰ ξενόφρονα κόμματα, ἀγγλικόν, γαλλικὸν καὶ ρωσικόν. Ἔκτοτε ἤρχισαν νέαι ζυμώσεις καὶ ἡ πολιτικὴ ζωὴ τῆς χώρας ἔλαβε νέας κατευθύνσεις.

Ἡ Κυβέρνησις Βούλγαρη διεξήγαγε καὶ τὰς ἐκλογὰς τοῦ 1856. Αἱ ἐκλογαὶ ἐκεῖναι ἦσαν ἀπὸ τὰς χειροτέρας καὶ πλέον διαβλητὰς ποὺ ἔγιναν ποτὲ εἰς τὸ Ἑλληνικὸν Κράτος. Ὁ Βούλγαρης, ἀδίστακτος ὅπως ἦτο, μετεχειρίσθη πᾶν μέσον διὰ νὰ τὰς κερδήσῃ. Καὶ τὰς ἐκέρδησε, ἀδιαφορῶν διὰ τὰς σφοδρὰς κατηγορίας ποὺ τοῦ ἀπηύθυνον οἱ ἀντιπολιτευόμενοι καὶ τὰς ὁποίας δὲν ἐδίστασεν ἀργότερον νὰ παραδεχθῇ ὡς ἀληθεῖς!..

***

Μὲ τὸν Βασιλέα Ὄθωνα, ὁ ὁποῖος προήδρευε συχνὰ τοῦ Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου, ὁ Βούλγαρης ἦλθεν ἐπανειλημμένως εἰς προστριβάς. Ἰσχυρογνώμων καὶ αὐταρχικῆς ἰδιοσυγκρασίας ὡς ἦτο, ἤθελε πάντοτε νὰ ἐπιβάλλῃ τὴν γνώμην του. Τοῦτο ὡδήγησεν εἰς ὀξυτάτην διάστασιν μεταξὺ Βασιλέως καὶ αὐτοῦ, εἰς σημεῖον ὥστε ὁ Βούλγαρης ὑπέβαλε τὴν παραίτησίν του τὴν 13ην Νοεμβρίου 1857, πιστεύων ὅμως ὅτι ὁ Ὄθων δὲν θὰ τὴν ἀπεδέχετο. Ἀλλ' ὁ Βασιλεύς, ὁ ὁποῖος ἀνέμενεν εὐκαιρίαν διὰ ν' ἀπαλλαγῇ ἀπὸ τὸν διαρκῶς ἐρίζοντα Βούλγαρην, ἔκαμε δεκτὴν τὴν παραίτησίν του καὶ τὴν ἰδίαν ἡμέραν ἐκάλεσε τὸν μέχρι τότε ὑπουργὸν τῶν Ναυτικῶν Ἀθαν. Μιαούλην, εἰς τὸν ὁποῖον ἀνέθεσε τὴν Πρωθυπουργίαν. Εἰς τὴν Κυβέρνησιν Μιαούλη διετηρήθησαν οἱ παλαιοὶ ὑπουργοὶ ἐκτὸς τοῦ ὑπουργοῦ τῆς Δικαιοσύνης Μ. Σχαλιστήρη, ὅστις ὑπῆρξεν ὁ μόνος ὁ ὁποῖος ἠκολούθησε τὸν παραιτηθέντα Πρωθυπουργόν.

Ὁ Δημ. Βούλγαρης ἔγινεν ἔκτοτε φανατικὸς ἀντιοθωνικὸς καὶ πρωτηγωνίστησεν εἰς ὅλας τὰς συνωμοσίας ποὺ ἐστρέφοντο ἐναντίον τοῦ Ὄθωνος. Ἦτο μᾶλλον συντηρητικῶν ἀρχῶν, ἀλλὰ καθ' ὅλην ἐν γένει τὴν πολιτείαν του καὶ ἰδίως κατὰ τὰς νόθους ἐκλογὰς ποὺ διεξήγαγεν, εἶχεν ἀποδείξει ὅτι πολὺ ὀλίγον ἐσέβετο τὸν κοινοβουλευτισμὸν καὶ τὰ δικαιώματα τοῦ ἐλευθέρου πολίτου. Καὶ ἐν συνεχείᾳ δὲν ἐδίστασε νὰ μεταβληθῇ εἰς διαπρύσιον κήρυκα τῶν φιλελευθέρων δῆθεν ἰδεῶν, διὰ νὰ συγκεντρώσῃ περὶ αὐτὸν τὴν ἀντιοθωνικὴν κίνησιν καὶ νὰ ἡγηθῇ τελικῶς τῆς ἐπαναστάσεως, ἡ ὁποία κατέληξεν εἰς τὴν ἔξωσιν τοῦ Βασιλέως.

Τοιουτοτρόπως ἡ δημοτικότης τοῦ Βούλγαρη εἶχεν ἐπιβληθῆ εἰς εὐρυτάτας λαϊκὰς μάζας καὶ κυρίως ἀνεγνωρίσθη οὗτος ὡς ἀρχηγὸς μεταξὺ ἐκείνων οἵτινες ἔλαβον μέρος εἰς τὴν ἀντιδυναστικὴν συνωμοσίαν. Μόνον ὁ Ἐπαμεινώνδας Δεληγιώργης ἀντέδρα εἰς τὴν ἀρχηγίαν του καὶ ἔλεγεν ὅτι δὲν ἠδύνατο νὰ δεχθῆ ὡς ἀρχηγόν του τὸν «σατράπην τῆς Ὕδρας» καὶ ὅτι ἐθεώρει ἀπρεπὲς νὰ ἄρχη τῆς φιλελευθέρας νεολαίας ἀνὴρ «τυραννικὰ φρονῶν καὶ τσουμπέδες φορῶν». Διὰ τοῦτο ὁ Δεληγεώργης ἐνήργει διὰ ν' ἀφαιρεθῆ ἡ ἀρχηγία ἀπὸ τὸν Βούλγαρην. Αἱ ἐνέργειαί του ὅμως συντόμως ἐναυάγησαν. Καὶ τελικῶς ἠναγκάσθη νὰ τὸν ἀναγνωρίση καὶ ἐκεῖνος ὡς ἀρχηγόν.

Ὁ Βούλγαρης ὑπῆρξεν εἷς ἐκ τῶν κυρίων ἀρχηγῶν τῆς ἐπαναστάσεως τῆς 10ης Ὀκτωβρίου 1862, ἡ ὁποία εἶχεν ὡς ἀποτέλεσμα τὴν ἔξωσιν τοῦ Ὄθωνος. Ἐν συνεχείᾳ, εἰς τὴν τριμελῆ προσωρινὴν Κυβέρνησιν, ἡ ὁποία ἐσχηματίσθη ἀπὸ τοὺς Βούλγαρην, Κανάρην καὶ Ροῦφον διὰ νὰ κυβερνήση τὴν χώραν ὡς ἀνωτάτη ἀρχή, μέχρι τῆς συγκλήσεως τῆς νέας Ἐθνικῆς Συνελεύσεως, ὁ Βούλγαρης ἀνέλαβε τὴν προεδρίαν. Κατὰ τὴν συμπλήρωσιν δὲ τῶν ὑπουργείων ἐμερίμνησεν ὅπως τοποθετήση φίλους του εἰς αὐτά, ὑπουργοποιήσας ἀκόμη καὶ τὸν ἐπὶ θυγατρὶ γαμβρόν του Νικολόπουλον, τὸν ὁποῖον διώρισεν ὑπουργὸν τῶν Ἐκκλησιαστικῶν. Εἰδικῶς διὰ τὴν ἱκανοποίησιν τῆς προσωπικῆς του ἐκείνης ἐπιδιώξεως, χάριν τοῦ συγγενοῦς του, ἐδιχοτόμησε τὸ ἑνιαῖον ἕως τότε ὑπουργεῖον Ἐκκλησιαστικῶν καὶ Παιδείας, διὰ νὰ καταστῆ δυνατὴ καὶ ἡ ὑπουργοποίησις τοῦ Δεληγεώργη, ὁ ὁποῖος ἀνέλαβε τὸ δεύτερον.

Ἐπηκολούθησεν ἡ σύνοδος τῆς Β´ Ἐθνικῆς Συνελεύσεως, ἡ ὁποία ἀπεφάσισε τὴν διατήρησιν τῆς ὡς ἄνω προσωρινῆς Κυβερνήσεως. Ἀλλὰ πολὺ συντόμως ὁ Βούλγαρης, παρασύρας μὲ τὸ μέρος του καὶ τὸν Ροῦφον, ἦλθεν εἰς ρῆξιν μὲ τὸν Κανάρην κατὰ τὴν συζήτησιν τοῦ θέματος τῆς ἐπιλογῆς τῶν νέων ὑπουργῶν. Ὁ Κανάρης κατόπιν τούτου παρητήθη.

Ἐν συνεχείᾳ, τὴν νύκτα τῆς 8ης Φεβρουαρίου 1863, ἐστασίασε τμῆμα τῆς φρουρᾶς Ἀθηνῶν καὶ ἤγειρε τὰ ὅπλα ἐναντίον τῆς προσωρινῆς Κυβερνήσεως, τῆς διανδρίας Βούλγαρη – Ρούφου, μὲ ἄμεσον συνέπειαν τὴν παραίτησιν ἀμφοτέρων. Ἠκολούθησε πλήρης ἀναρχία μὲ ἀποτέλεσμα τὰς ἐμφυλίους συρράξεις μεταξὺ τῶν λεγομένων «πεδινῶν» καὶ «ὀρεινῶν», δηλαδὴ τῶν ὀπαδῶν τοῦ Βούλγαρη καὶ τοῦ Κανάρη. Τέλος ἡ Β´ Ἐθνικὴ Συνέλευσις ἀνέλαβεν ἡ ἰδία τὴν Ἐκτελεστικὴν ἐξουσίαν, τὴν ὁποίαν ἤσκει διὰ τοῦ προεδρεύοντος ἀντιπροέδρου της Α. Μωραϊτίνη, ὥρισε δὲ ὡς Πρωθυπουργὸν τὸν Ζ. Βάλβην.

Ὡς συνέβη καὶ μὲ ἄλλους πολιτικοὺς ἄνδρας τῆς Ὀθωνικῆς περιόδου, τοιουτοτρόπως καὶ ὁ Βούλγαρης ἀπὸ φανατικὸς ἀντιοθωνικὸς

μετεβλήθη μετὰ τὴν ἔξωσιν τοῦ πρώτου Βασιλέως εἰς ὑμνητὴν τούτου. Ἐπεδίωξε μάλιστα διὰ παντὸς τρόπου ν' ἀναλάβῃ αὐτὸς τὴν ἡγεσίαν τῆς κινήσεως, ἡ ὁποία ἐσημειώθη τότε ἐν Ἀθήναις, πρὸς ἐπαναφορὰν τοῦ Ὄθωνος εἰς τὸν θρόνον. Οἱ Ὀθωνικοὶ ὅμως, γνωρίζοντες τὸν ἀσταθῆ χαρακτῆρα του καὶ τὴν καιροσκόπον διάθεσίν του, ὑπῆρξαν ἐπιφυλακτικοὶ καὶ τελικῶς ἠρνήθησαν νὰ τὸν δεχθοῦν εἰς τοὺς κόλπους των. Ἐν πάσῃ περιπτώσει, ὅταν μετὰ παρέλευσιν ὀλίγου καιροῦ ἡ κίνησις ἐκείνη διελύθη, ὁ Βούλγαρης διὰ νὰ φανῇ εὐάρεστος εἰς τὸν Βασιλέα Γεώργιον Α' ἤρχισεν ἐκ νέου νὰ καταφέρεται ἐναντίον τοῦ Ὄθωνος.

Εἶναι καὶ τὸ περιστατικὸν αὐτό, τὸ ὁποῖον ἀναφέρει καὶ ὁ Α. Κλεομένης, ἐνδεικτικὸν τοῦ παλιμβούλου καὶ ἀσταθμήτου χαρακτῆρος τοῦ Ὑδραίου ἐκείνου πολιτικοῦ.

Δὲν θὰ ἐπεκταθῶ εἰς τὴν ἐπὶ Βασιλέως Γεωργίου τοῦ Α' δρᾶσιν τοῦ Δημητρίου Βούλγαρη. Θὰ σημειώσω ὅμως τοὺς κυριωτέρους σταθμοὺς τῆς πολιτικῆς του σταδιοδρομίας, μετὰ τὸ 1863. Ὁ Δημήτριος Βούλγαρης ἐσχημάτισε τὴν πρώτην Κυβέρνησιν τὴν 25ην Ὀκτωβρίου 1863 ἐπὶ τῆς δευτέρας Δυναστείας, διότι ἐθεωρεῖτο ὡς ὁ ἰσχυρότερος πολιτικὸς ἀνὴρ τῆς ἐποχῆς. Ἐξέλεξε δὲ ὡς ὑπουργοὺς τοὺς πλέον προσωπικοὺς φίλους του, οἱ ὁποῖοι ἦσαν φανατικῶς προσηλωμένοι εἰς αὐτόν. Ἀλλ' εὐθὺς ἀμέσως ἐξαπελύθη σφοδρὰ ἐπίθεσις τῆς ἀντιπολιτεύσεως ἐναντίον τῆς Κυβερνήσεως, ἡ ὁποία κατηγορεῖτο ὅτι ἠδιαφόρει διὰ τὰ γενικὰ συμφέροντα τῆς χώρας καὶ ἠσχολεῖτο μόνον μὲ τὰ κομματικά.

Κατὰ σύστασιν τοῦ Βασιλέως Γεωργίου Α' ὁ Βούλγαρης παρητήθη τὸν Μάρτιον τοῦ 1864. Τὸ 1865 τοῦ ἀνετέθη καὶ πάλιν ἡ Πρωθυπουργία, τὴν ὁποίαν ὅμως ἐκράτησε μόνον ἐπὶ τριήμερον. Τὴν 9ην Ἰουνίου 1866, ἐσχημάτισε καὶ πάλιν Κυβέρνησιν, ἡ ὁποία ἐξηναγκάσθη καὶ αὐτὴ εἰς παραίτησιν τὸν Δεκέμβριον τοῦ ἰδίου ἔτους, μετὰ τὸ ὁλοκαύτωμα τοῦ Ἀρκαδίου.

Τετάρτην Κυβέρνησιν κατήρτισεν ὁ Βούλγαρης τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1868 καὶ διεξήγαγεν ἐκλογὰς κατὰ τὸν προσφιλῆ εἰς αὐτὸν φαυλοκρατικὸν τρόπον. Ἀκολουθῶν τὸ παλαιὸν παράδειγμα τοῦ ἄλλοτε ἀρχηγοῦ του Ι. Κωλέττη, ὁ Βούλγαρης ἐξεμηδένισε τὴν ἀντιπολίτευσιν, διὰ τῆς μεθόδου τῆς ἀκυρώσεως τῆς ἐκλογῆς τῶν ἐπιτυχόντων ἀντιπάλων του. Ἔφθασε δὲ μέχρι τοῦ σημείου ν' ἀποκλείσῃ ἀπὸ τὴν Βουλὴν τὸν Ἀλ. Κουμουνδοῦρον, τὸν Χαρίλαον Τρικούπην, τὸν Κωνσταντῖνον Λομβάρδον καὶ ἄλλους.

Τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1869 ὁ Βούλγαρης, ἐνώπιον νέας λαϊκῆς ἐναντίον του κατακραυγῆς, συνεπείᾳ κυρίως τοῦ Κρητικοῦ ζητήματος, ἠναγκάσθη νὰ παραιτηθῇ. Ὁ Ὑδραῖος πολιτικὸς δύο φορὰς ἀκόμη ἀνέλαβε τὴν Πρω-

θυπουργίαν : Τὴν μίαν τὸν Δεκέμβριον τοῦ 1871, ἐν συνεργασίᾳ μὲ τὸν Κουμουνδοῦρον μέχρι τοῦ Ἰουλίου τοῦ 1872 καὶ τὴν ἄλλην τὸν Φεβρουάριον τοῦ 1874. Ἦτο ἡ τελευταία Πρωθυπουργία τοῦ Δημητρίου Βούλγαρη. Διότι, κατὰ τὸ ἔτος ἐκεῖνο ἐδημοσιεύθη τὸ ἱστορικὸν ἄρθρον τοῦ Χαριλάου Τρικούπη «Τίς πταίει», τὸ ὁποῖον προεκάλεσε σάλον εἰς τὴν πολιτικὴν ζωὴν τοῦ τόπου. Ἐδημιουργήθησαν ἐν συνεχείᾳ τὰ «Στηλιτικὰ» ὀλίγον κατόπιν δὲ ἔγινεν ἡ συνταρακτικὴ ἀποκάλυψις ὅτι δύο ὑπουργοί, ὁ Βλασσόπουλος καὶ ὁ Νικολόπουλος – γαμβρὸς τοῦ Πρωθυπουργοῦ – εἶχον δωροδοκηθῆ διὰ νὰ ἐπιτύχουν τὴν χειροτονίαν δύο φίλων των ὡς Μητροπολιτῶν. Τοῦτο ὑπῆρξε τὸ τελευταῖον καὶ ἀποφασιστικὸν πλῆγμα, ὄχι μόνον διὰ τὴν Κυβέρνησιν, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν ὅλην σταδιοδρομίαν πλέον τοῦ Βούλγαρη, ὁ ὁποῖος ἐθεωρήθη συνυπεύθυνος τῶν ατασθαλιῶν τῶν ὑπουργῶν του καὶ ἐκλήθη ὑπὸ τῆς δικαιοσύνης νὰ δώσῃ λόγον τῶν πράξεών του. Καίτοι τελικῶς ἀπηλλάγη διὰ βουλεύματος πάσης κατηγορίας, ἐν τούτοις δὲν ἔπαυσε νὰ τελῇ ὑπὸ τὸ βάρος τῶν πολιτικῶν καὶ ἠθικῶν αὐτῶν πληγμάτων. Κατόπιν τῶν γεγονότων τούτων ὁ Δημήτριος Βούλγαρης ἀπεσύρθη ὁριστικῶς ἔκτοτε τῆς πολιτικῆς καί, δύο ἔτη βραδύτερον, τὸ 1877, ἀπέθανεν εἰς ἡλικίαν 70 ἐτῶν.

ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ ΜΙΑΟΥΛΗΣ

Ὁ Ἀθανάσιος Μιαούλης ἦτο ὁ τέταρτος υἱὸς τοῦ Ὑδραίου ναυάρχου Ἀνδρέα Μιαούλη. Ἐγεννήθη τὸ 1815. Οἱ ἄλλοι τρεῖς ἀδελφοί του, οἱ μεγαλύτεροι, Δημήτριος, Ἀντώνιος καὶ Ἰωάννης, οἱ ὁποῖοι εἶχον πολεμήσει ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ πατρός των κατὰ τὴν Ἐπανάστασιν, ἀπέθανον νέοι, 39 ἐτῶν ὁ πρῶτος, 36 ὁ δεύτερος καὶ 27 ὁ τρίτος, κατὰ τὰ ἔτη 1835, 1836 καὶ 1839.

Τὴν ναυτικὴν οἰκογενειακὴν παράδοσιν ἠκολούθησε καὶ ὁ Ἀθανάσιος, ὁ ὁποῖος, λόγῳ τῆς μικρᾶς κατὰ τὸν ἱερὸν Ἀγῶνα ἡλικίας του, δὲν ἔλαβε μέρος εἰς τὴν θρυλικὴν δρᾶσιν τοῦ Ἑλληνικοῦ ναυτικοῦ, εἰργάσθη ὅμως διὰ τὴν ἀναδιοργάνωσίν του ὅταν ἡ Ἑλλὰς κατέστη κράτος ἐλεύθερον. Νέος, ἐστάλη διὰ νὰ σπουδάσῃ εἰς Μόναχον καὶ Λονδῖνον καὶ ἀπέκτησε λαμπρὰν ναυτικήν, ἀλλὰ καὶ γενικὴν μόρφωσιν. Ὑπῆρξεν εἷς ἐκ τῶν ἀρίστων ἀξιωματικῶν τοῦ ναυτικοῦ μας. Δι' αὐτὸ καὶ τοῦ ἀνετέθη δὶς τὸ ὑπουργεῖον Ναυτικῶν, εἰς τὸ ὁποῖον ἐσημείωσεν ἐξαιρετικὴν ἀπόδοσιν. Φύσει πειθαρχικὸς καὶ πιστὸς εἰς τὸν Βασιλέα δὲν εἶχε πολιτικὰς φιλοδοξίας. Ἀλλὰ δὲν ἠρνήθη ν' ἀναλάβῃ καὶ τὰς εὐθύνας τῆς Κυβερνήσεως, ὅταν ὁ Ὄθων τοῦ ἀνέθεσε, τὴν 13ην Νοεμβρίου 1857, νὰ διαδεχθῇ τὸν παραιτηθέντα Δημήτριον Βούλγαρην. Ὁ Ἀθ. Μιαούλης, ὁ ὁποῖος ἦτο τότε 42 ἐτῶν, ἐδέχθη τὴν ἐντολὴν καὶ ἐσχημάτισε Κυβέρνησιν ἀπὸ πρό-

σωπα τὰ ὁποῖα ἐθεωροῦντο ἱκανά, ἀνεξαρτήτως τῆς κομματικῆς προελεύσεώς των.

Ἡ Κυβέρνησίς του κατηρτίσθη ὡς ἑξῆς : Α. Μιαούλης Πρωθυπουργὸς καὶ ὑπουργὸς τῶν Ναυτικῶν, Α. Σμόλεντς τῶν Στρατιωτικῶν, Χ. Χριστόπουλος τῶν Ἐκκλησιαστικῶν, Ἀλ. Ραγκαβῆς τῶν Ἐξωτερικῶν, Α. Κουμουνδοῦρος τῶν Οἰκονομικῶν, Γ. Α. Ράλλης τῆς Δικαιοσύνης καὶ Κ. Προβελέγγιος τῶν Ἐσωτερικῶν.

Δύο μῆνας μετὰ τὴν ἄνοδον εἰς τὴν ἐξουσίαν τῆς Κυβερνήσεως Ἀθ. Μιαούλη συνέπεσαν αἱ ἑορταὶ τοῦ πανηγυρισμοῦ τῆς 25ετηρίδος τῆς Βασιλείας τοῦ Ὄθωνος. Ὑπῆρξεν ὁμολογουμένως πάνδημος ὁ συναγερμὸς κατὰ τὰς ἡμέρας ἐκείνας, καθ' ἃς ἐξεδηλώθησαν κατὰ τὸν πλέον αὐθόρμητον καὶ ζωηρὸν τρόπον τὰ αἰσθήματα τῆς λαικῆς λατρείας καὶ ἀφοσιώσεως πρὸς τοὺς Βασιλεῖς.

Ἀλλὰ δὲν εἶχε μόνον μὲ ἑορτὰς ν' ἀσχοληθῆ ἡ Κυβέρνησις Ἀθανασίου Μιαούλη. Ὀλίγας ἡμέρας μετὰ τὴν λῆξιν τῶν πανηγυρισμῶν, τὴν 9ην Φεβρουαρίου 1858, ἡ Κόρινθος ἐπλήγη ἀπὸ ἰσχυροὺς σεισμούς, μὲ ἀρκετὰ θύματα καὶ μεγάλας καταστροφάς. Ἡ Κυβέρνησις ἀντιμετώπισεν ἐπιτυχῶς τὸ πρόβλημα τῆς περιθάλψεως τῶν σεισμοπαθῶν καὶ τῆς ἀνοικοδομήσεως τῆς πόλεως. Τὰ οἰκονομικὰ μέσα τοῦ Κράτους δεν ἦσαν βεβαίως τοιαῦτα, ὥστε ν' ἀνταποκριθοῦν πλήρως πρὸς τὰς ἀνάγκας ποὺ ἐδημιούργησαν οἱ σεισμοί. Κατόπιν τούτου, ἔγινε προσφυγὴ εἰς τὰ πατριωτικὰ αἰσθήματα τῶν ἀποδήμων Ἑλλήνων καὶ συνελέγησαν σημαντικὰ ποσά, μὲ τὰ ὁποῖα καὶ ἐπραγματοποιήθη κατὰ μέγα μέρος ἡ ἀποκατάστασις τῆς σεισμοπαθοῦς πόλεως.

Μὲ τὴν Κυβέρνησιν Μιαούλη ὁ Ὄθων συνειργάζετο στενῶς καὶ ἀπροσκόπτως. Ὑπῆρχε πλήρης σύμπνοια μεταξὺ Βασιλέως καὶ Πρωθυπουργοῦ, ἡ ὁποία εἶχε γενικώτερα ἀγαθὰ ἀποτελέσματα. Τὸ κῦρος τῆς Βασιλείας ἑδραιοῦτο εἰς τὴν συνείδησιν τοῦ λαοῦ καὶ ηὔξανεν ἡ πρὸς τὸν Ὄθωνα καὶ τὴν Ἀμαλίαν ἀγάπη του, ἥτις παντοιοτρόπως ἐξεδηλοῦτο. Ἡ Κυβέρνησις δέ, στηριζομένη εἰς τὴν ἐμπιστοσύνην τοῦ Βασιλέως ἀφ' ἑνὸς καὶ ἀπηλλαγμένη ἀφ' ἑτέρου ἀπὸ κομματικὰς ἐπιρροὰς καὶ προσωπικὰ συμφέροντα, ἀφωσιώθη εἰς τὴν εἰρηνικήν της ἀποστολήν, στρέψασα τὴν προσοχήν της εἰς τὴν ἐκτέλεσιν δημοσίων ἔργων, εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων, εἰς τὴν διοργάνωσιν τῶν δημοσίων ὑπηρεσιῶν καὶ εἰς τὴν ἐξυγίανσιν τῶν οἰκονομικῶν τοῦ τόπου. Εἰς τὸ τελευταῖον τοῦτο συνετέλεσε κυρίως ὁ ὑπουργὸς τῶν Οἰκονομικῶν Ἀλέξανδρος Κουμουνδοῦρος, ὁ ὁποῖος κατεῖχε τὸ ὑπουργεῖον Οἰκονομικῶν καὶ ἐπὶ Κυβερνήσεως Βούλγαρη. Ὁ Κουμουνδοῦρος ἦτο ἐκ τῶν νέων πολιτικῶν, ποὺ ἀνεφάνησαν κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, ὅταν οἱ παλαιοὶ ἐκ τῆς Ἐπαναστάσεως προερχόμενοι πολιτικοὶ ἄνδρες, ἐγκατέλειπον, λόγω

γήρατος, τὴν δρᾶσιν των καὶ ἀπεσύροντο τῆς πολιτικῆς σκηνῆς.

Μεταξὺ τῶν ἀξιολογωτέρων ἔργων ποὺ ἐπετέλεσεν ἡ Κυβέρνησις Μιαούλη ἦτο τὸ πέρας τῆς κατασκευῆς τῆς γεφύρας τοῦ πορθμοῦ τοῦ Εὐρίπου, ἡ ἐγκατάστασις τοῦ πρώτου ὑποβρυχίου τηλεγραφικοῦ καλωδίου μεταξὺ Πειραιῶς – Κωνσταντινουπόλεως, ἐκεῖθεν δὲ ἐξησφαλίσθη ἡ τηλεγραφικὴ ἐπικοινωνία τῆς Ἑλλάδος μὲ τὴν Εὐρώπην καὶ συγχρόνως μὲ τὰς νήσους. Ἐν συνεχείᾳ ἐγένετο ἡ ἔναρξις διαπραγματεύσεων μὲ Ἄγγλους ἐπιχειρηματίας διὰ τὴν ἀποξήρανσιν τῆς λίμνης Κωπαΐδος καὶ ἐπετεύχθη ἡ ἀγορὰ τριῶν βυθοκόρων διὰ τὴν ἐκβάθυνσιν τῶν λιμένων τοῦ Κράτους, συνεπληρώθη δὲ καὶ ἐπεξετάθη τὸ δεύτερον δίκτυον τοῦ δι᾽ ἀεριόφωτος φωτισμοῦ τῆς Πρωτευούσης. Τέλος ἐπετελέσθησαν καὶ ἄλλα τινὰ κοινωφελῆ ἔργα τῶν ὁποίων εἶχεν ἀνάγκην ἡ χώρα.

ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ ΜΙΑΟΥΛΗΣ

Δυστυχῶς ὅμως, σπανίως παρουσιάζοντο εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐπαρκεῖς χρονικαὶ περίοδοι, ὥστε νὰ δίδεται ἡ εὐκαιρία εἰς Κυβερνήσεις ἐπιδιωκούσας θετικὸν ἔργον, νὰ φέρουν τοῦτο εἰς πέρας. Πάντοτε ἐνεφανίζοντο περιπλοκαί, ἄλλοτε ἐκ τοῦ ἐσωτερικοῦ καὶ συχνὰ ἀπὸ ἐξωτερικὰ γεγονότα, σχέσιν ἔχοντα μὲ τὴν Ἑλλάδα. Καὶ τὸ δημιουργικὸν ἔργον τῆς Κυβερνήσεως Μιαούλη, τὸ ὁποῖον ὑπὸ τόσον αἰσίους οἰωνοὺς εἶχεν ἀρχίσει, ἀνεκόπη ἐξ ἀφορμῆς τοῦ ἐκραγέντος κατὰ τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 1859 πολέμου Γαλλίας καὶ Πεδεμοντίου ἐναντίον τῆς Αὐστρίας. Ὁ ἀγὼν οὗτος ἦτο δίκαιος. Τὰ ἰταλικὰ κρατίδια ἠγωνίζοντο ν᾽ ἀποτινάξουν τὸν ζυγὸν τῆς Αὐστρίας καὶ ν᾽ ἀποκτήσουν τὴν ἐλευθερίαν των καὶ τὴν ἑνότητά των. Φυσικὸν ἦτο, ὡς ἐκ τοῦ χαρακτῆρος του καὶ τοῦ προσφάτου πολεμικοῦ παρελθόντος του, ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς νὰ συμπαθῇ ἐνθέρμως τὸν ἀγῶνα τῶν Ἰταλῶν καὶ νὰ πανηγυρίζῃ τὰς νίκας αὐτῶν καὶ τῶν Γάλλων.

* *

Ἀλλ᾽ ἡ ἐναντίον τοῦ Ὄθωνος ἀντιπολίτευσις εὗρε καὶ εἰς αὐτὰ τὰ

γεγονότα τὴν εὐκαιρίαν νὰ προβῇ εἰς ἀντιδυναστικὰς ἐνεργείας, μεταχειριζομένη τὸ μέσον τῆς συκοφαντίας. Διέδιδε δηλαδή, ὅτι ὁ Ὄθων, ὄχι μόνον συνεπάθει τοὺς Αὐστριακούς, ἀλλ' ἦτο καὶ ὄργανον τῆς Αὐστρίας. Αἱ κακόβουλοι αὗται διαδόσεις, εὕρισκον εὐήκοα ὦτα μεταξὺ τῆς νεολαίας καὶ διαφόρων ταραχοποιῶν στοιχείων. Οὕτως, ὁσάκις ἀνηγγέλλοντο νῖκαι τῶν Ἰταλῶν καὶ τῶν Γάλλων, ἐπανηγυρίζοντο πομπωδῶς εἰς Ἀθήνας. Ἀλλὰ οἱ πανηγυρισμοὶ ἐκεῖνοι προσελάμβανον, θὰ ἔλεγέ τις, μᾶλλον ἀντιοθωνικὸν χαρακτῆρα. Τὰ πράγματα ἡμέρα τῇ ἡμέρα ὠξύνοντο, δὲν ἔλειψαν δὲ ἀκόμη καὶ μερικοὶ ὑπαινιγμοὶ τῆς ἀντιπολιτεύσεως καὶ εἰς τὴν Βουλήν. Ἡ ἀντιπολίτευσις ἐγνώριζε βεβαίως τὴν ἀλήθειαν, ἀλλ' οὐδενὸς μέσου ἐφείδετο, προκειμένου νὰ ὑπονομεύσῃ τὴν Βασιλείαν. Καὶ εὑρέθη ἀντιπολιτευόμενος βουλευτής, ὁ ὁποῖος εἰς σχετικὴν μὲ τὸν πόλεμον ἐκεῖνον ἀγόρευσίν του προσῆψεν ἀπροκαλύπτως τὴν κατηγορίαν ἐναντίον τοῦ Ὄθωνος ὡς φιλικῶς, δῆθεν, διακειμένου πρὸς τὴν Αὐστρίαν. Ἕτερος δὲ βουλευτὴς ἔφθασε μέχρι τοῦ σημείου νὰ ὑποβάλῃ καὶ ἐπερώτησιν εἰς τὴν Βουλὴν «ἐὰν ἔχηται ἀληθείας τὸ διαδοθὲν ὅτι ἡ Κυβέρνησις, συμφώνως πρὸς αἴτησιν τινα Τεργεσταίων ἐμπόρων, ἐσκόπει νὰ καλύψῃ δι' Ἑλληνικῆς σημαίας πλοῖα αὐστριακὰ καὶ ἂν εἶναι ἀληθὲς ὅτι ἡ Αὐστρία ἠγγυήθη εἰς τὴν Τουρκίαν, ὅτι ἡ Ἑλλὰς εἰς οὐδὲν κίνημα θέλει κατ' αὐτῆς προβῇ».

Τὸ πρῶτον σημεῖον τῆς ἐπερωτήσεως ἦτο ἀληθὲς μόνον κατὰ τοῦτο : Ὅτι πράγματι Τεργεσταῖοι ἔμποροι εἶχον ὑποβάλει σχετικὴν αἴτησιν, τὴν ὁποίαν ἡ Κυβέρνησις εἶχεν ἀπορρίψει κατηγορηματικῶς. Τὸ δεύτερον μέρος τῆς ἐπερωτήσεως ὅμως, ἦτο ἐξ ὁλοκλήρου ἀναληθὲς καὶ κακόβουλον. Διότι οὐδεμία σχετικὴ διαπραγμάτευσις τοιαύτης μορφῆς ἦτο δυνατὸν νὰ εἶχε διεξαχθῇ μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ Αὐστρίας. Καὶ τοῦτο διότι ἡ Αὐστρία, ἐμπλακεῖσα εἰς μίαν σκληρὰν πάλην μὲ τοὺς ὑπ' αὐτὴν Ἰταλικοὺς πληθυσμοὺς καὶ τὴν Γαλλίαν, κάθε ἄλλο παρὰ μὲ τὴν ἀσφάλειαν τῆς Τουρκίας ἦτο δυνατὸν νὰ ἠσχολεῖτο. Ἐπὶ πλέον κατεδείχθη ἀργότερον πόσον ἀσύστατος ἦτο ἕνας τοιοῦτος ἰσχυρισμὸς τῆς ἀντιπολιτεύσεως, δεδομένου ὅτι κατὰ τὸ 1862, ὁ Ὄθων προῆλθεν εἰς μυστικὰς διαπραγματεύσεις μὲ τοὺς ἐν Ἰταλίᾳ ἀρχηγοὺς τῆς ἐπαναστασεως καὶ μὲ τὸν Βασιλέα Βίκτωρα Ἐμμανουήλ, ὅπως ἐξασφαλισθῇ ἡ ἐνίσχυσις, ἠθικὴ καὶ ὑλική, τῆς Ἰταλίας, εἰς περίπτωσιν ἐπιθέσεως τῆς Ἑλλάδος ἐναντίον τῆς Τουρκίας, πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῶν Ἑλληνικῶν πληθυσμῶν τῆς Θεσσαλίας καὶ Ἠπείρου.

Ἐν τούτοις, ἡ συκοφαντικὴ ἐκστρατεία τῆς ἀντιπολιτεύσεως συνεχίζετο, διὰ νὰ καταλήξῃ εἰς δυσάρεστα διὰ τὴν Ἑλλάδα ἀποτελέσματα.

Καὶ πρῶτον ἐδημιούργησεν ὑποψίας εἰς Παρισίους καὶ Λονδῖνον ὅτι οἱ ἐν Ἀθήναις ἔτρεφον σχέδια ἐπιθετικὰ ἐναντίον τῆς Τουρκίας. Τοῦτο

δέ, ἐνῶ ὁ Ὄθων καὶ ἡ Κυβέρνησίς του ἐθεωροῦντο ὑπὸ τῶν ἀντιπολιτευομένων ὡς φιλοαυστριακοί. Ἄμεσος συνέπεια τῶν διαδόσεων ἐκείνων ὑπῆρξεν ἡ ἀνησυχία τῶν τριῶν μεγάλων Δυνάμεων, αἱ ὁποῖαι διὰ τῶν ἐν Ἀθήναις πρεσβευτῶν των προέβησαν εἰς ἔντονα διαβήματα παρὰ τῇ Ἑλληνικῇ Κυβερνήσει, συνιστῶσαι τὴν πλήρη οὐδετερότητα τῆς Ἑλλάδος καὶ τὴν ἀποφυγὴν πάσης ἐνεργείας ἐναντίον τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας. Ἐκ μέρους τῆς Ρωσίας, μάλιστα, παρομοίας συμβουλὰς ἔδωσε καὶ ὁ μέγας δοὺξ Κωνσταντῖνος, ὁ ὁποῖος εὑρίσκετο τότε εἰς τὰς Ἀθήνας. Παραλλήλως καὶ ὁ ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν τῆς Γαλλίας κόμης Βαλέφκυ ἐκάλεσε τὸν ἐν Παρισίοις πρεσβευτὴν τῆς Ἑλλάδος, πρὸς τὸν ὁποῖον, ἀφοῦ ὡμίλησε περὶ φιλοπολέμων σχεδίων τοῦ Ὄθωνος καὶ τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως, τοῦ ἐζήτησε διαβεβαιώσεις περὶ τοῦ ἀντιθέτου.

Κατὰ τὴν σχετικὴν συζήτησιν, ἡ ὁποία διεξήχθη εἰς τὴν Βουλὴν ἐν τεταμένῃ ἀτμοσφαίρᾳ, τὴν 14ην Μαΐου 1859, ὁ ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν Ἀλ. Ραγκαβῆς εἶπεν ὅτι, «ὑπὸ τὴν ἄσκησιν τόσων ἐντόνων πιέσεων, ἐκ μέρους τῶν Δυνάμεων, αἱ ὁποῖαι συνετέλεσαν εἰς τὴν Ἐθνικὴν ἀπελευθέρωσιν, τὸ καθῆκον τῆς Ἑλλάδος ἦτο νὰ διατηρήσῃ τὴν ὑποδεικνυομένην οὐδετερότητα καὶ νὰ μὴ ἐπιχειρήσῃ ἐπιδρομὴν εἰς τὰς ὁμόρους περιοχάς, ἐπωφελουμένη τῶν ἐν Σερβίᾳ, Ἐρζεγοβίνῃ καὶ Μαυροβουνίῳ ταραχῶν».

Αὐτὴν τὴν πολιτικὴν ὑπηγόρευεν ὄντως ἡ λογικὴ τῶν πραγμάτων. Καὶ ἡ μὲν ἐν τῇ Βουλῇ ἀντιπολίτευσις δὲν ἐπέμεινε πλέον εἰς τὰς κατηγορίας της, ἀλλ' ὁ ἔξαλλος ἀντιπολιτευόμενος τύπος, συνέχισε τὰς ἐπιθέσεις του, χαρακτηρίζων τὴν τακτικὴν τῆς Κυβερνήσεως ὡς προδοτικὴν τῶν ἐθνικῶν βλέψεων.

Ἡ ἐπίσημος Ἑλλὰς ὅμως ἦτο ἠναγκασμένη νὰ τηρήσῃ αὐστηρὰν οὐδετερότητα. Ἐν τούτοις ὁ λαός, τοῦ ὁποίου αἱ συμπάθειαι ἦσαν μὲ τὸ μέρος τῶν ἀγωνιζομένων Ἰταλῶν, δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ πράξῃ τὸ ἴδιον. Αἱ φιλοιταλικαὶ ἐκδηλώσεις ἦσαν ζωηρόταται, ἀρκετοὶ δὲ Ἕλληνες ὑπείκοντες εἰς τὴν παρόρμησιν τῶν αἰσθημάτων των, μετέβησαν ὡς ἐθελονταὶ εἰς Ἰταλίαν, διὰ ν' ἀγωνισθοῦν ὑπὲρ τῆς ἰταλικῆς ἐλευθερίας. Ἰδιαιτέρως ἐκδηλωτικὴ ὑπῆρξεν ἡ πάντοτε ἐνθουσιώδης Ἀθηναϊκὴ νεολαία, ἡ ὁποία προέβαλε καὶ τὸ αἴτημα τῆς ἀλλαγῆς Πρωθυπουργοῦ. Ὡς τοιοῦτος δὲ ὑπεδεικνύετο ὁ γηραιὸς πυρπολητὴς Κωνσταντῖνος Κανάρης, ὁ ὁποῖος, παρὰ τὴν ἡλικίαν του, συνεμερίζετο τὰ αἰσθήματα τῶν ἀνευθύνων πατριωτῶν καὶ δὲν ἐδίσταζε ν' ἀποδοκιμάζῃ ἐντόνως τὴν κυβερνητικὴν πολιτικήν. Ἐφαίνετο μάλιστα διατεθειμένος ν' ἀναλάβῃ τὴν ἡγεσίαν τῆς νεολαίας καὶ ν' ἀντιμετωπίσῃ τοὺς κινδύνους νέων ἐθνικῶν περιπετειῶν.

Εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτήν, ἡ μετρημένη εἰς τὰς ἐνεργείας της Κυβέρνησις Ἀθ. Μιαούλη, διέπραξεν ἓν σφάλμα, τὸ ὁποῖον καὶ τὴν θέσιν της ἐδυσχέρανε καὶ τὴν ἔξαψιν τῶν πνευμάτων παρώξυνε. Προκειμένου νὰ καθιερωθῇ ἡ θέσις ἀντιναυάρχου, ὑπέβαλε νόμον εἰς τὴν Βουλὴν καὶ προήγαγεν εἰς τὸν βαθμὸν αὐτὸν τὸν Ἀντ. Κριεζῆν. Τοῦτο δέ, παρ' ὅλον ὅτι εἶχον γίνει σχετικαὶ ὑποδείξεις εἰς τὴν Κυβέρνησιν ὅτι, θέσεις ἀντιναυαρχων ἔπρεπε νὰ ὁρισθοῦν δύο, ὥστε τὴν μίαν νὰ καταλάβῃ ὁ Κωνσταντῖνος Κανάρης καὶ τὴν ἑτέραν ὁ Α. Κριεζῆς διὰ νὰ μὴ δημιουργηθοῦν ἀδικίαι καὶ ζητήματα. Ἴσην μεταχείρισιν τῶν δύο ναυάρχων εἶχε προτείνει καὶ ὁ Ἀλ. Μαυροκορδᾶτος εἰς ἔκθεσιν του κατὰ τὸ 1834, ἐν τῇ ὁποία, ἀναφέρων τὴν δρᾶσιν ἀμφοτέρων, ὑπεδείκνυεν ὅτι ἔπρεπε νὰ βαθμολογηθοῦν με το αὐτὸ ἀξίωμα, μὲ προβάδισμα πάντοτε τοῦ Κανάρη, τοῦ ὁποίου τὸ ὄνομα εἶχε κατακτήσει παγκόσμιον φήμην. Ἀλλ' ἡ Κυβερνησις ἀτυχῶς δεν εἰσήκουσε τὰς λογικὰς ἐκείνας ὑποδείξεις και ἡ αστοχος ἐνέργειά της, ἡ ὁποία ἐστρέφετο προσωπικῶς κατὰ τοῦ Κανάρη, προεκαλεσεν, ὡς ἦτο επόμενον, δυσάρεστον ἐντύπωσιν καὶ ἐπίκρανε τὸν γηραιὸν πυρπολητήν, ὁ ὁποιος παρητήθη πάσης τιμῆς, ἀξιώματος καὶ μισθοῦ καὶ παρέμεινεν ὡς ἁπλοῦς ἰδιώτης.

Μοιραῖον ἐπακόλουθον τοῦ γεγονότος ἐκείνου ἦτο ὅτι, ὁ μὲν Κανάρης κατέστη τὸ ἴνδαλμα τῆς νεολαίας, ἡ δὲ Κυβέρνησις εὑρέθη εἰς τὴν ἀνάγκην να παραιτηθῇ. Ὁ Ὄθων τοτε ἐκάλεσε τὸν Α. Μεταξᾶν, ὁ ὁποῖος ὅμως ἠρνήθη νὰ δεχθῇ τὴν ἐντολὴν σχηματισμοῦ Κυβερνήσεως. Ἐνώπιον τῆς συνεχῶς ἐπιδεινουμένης καταστάσεως καὶ ἄλλης λύσεως μὴ ὑπαρχούσης ὁ Βασιλεὺς ἀνέθεσεν ἐκ νέου τὸν σχηματισμὸν Κυβερνήσεως εἰς τὸν παραιτηθεντα Ἀθανάσιον Μιαούλην. Τὸ νέον Ὑπουργεῖον κατηρτίσθη τὴν 29ην Μαΐου 1859 ὡς ἑξῆς : Α. Μιαούλης Πρωθυπουργὸς καὶ ὑπουργὸς τῶν Ναυτικῶν, Γ. Κουντουριώτης τῶν Ἐξωτερικῶν, Ρήγας Παλαμήδης τῶν Ἐσωτερικῶν, Θ. Ζαίμης τῶν Ἐκκλησιαστικῶν, Σπυρομίλιος τῶν Στρατιωτικῶν, Α. Κουμουνδοῦρος τῶν Οἰκονομικῶν, Δ. Ράλλης της Δικαιοσύνης. Ἀργότερον ὅμως ἐγένοντο μερικαὶ ὑπουργικαὶ μεταβολαί : Ὑπουργὸς τῶν Στρατιωτικῶν διωρίσθη ὁ Δ. Μπότσαρης, ἀντὶ τοῦ Σπυρομιλιου, ὁ Α. Κουντουριώτης τῶν Ἐσωτερικῶν, ἀντὶ τοῦ Ρήγα Παλαμήδη, και ὁ Μ. Ποτλῆς τῆς Δικαιοσύνης ἀντὶ τοῦ Δ. Ράλλη. Ἐν συνεχεία παραιτηθέντος τοῦ Θρ. Ζαιμη ἀντικατεστάθη οὗτος ὑπὸ τοῦ Λ. Κρεσταινίτη, καὶ ὁ Ἀλ. Κουμουνδοῦρος τῶν Οἰκονομικῶν, ὑπὸ τοῦ Ε. Σίμου. Ἀργότερον παραιτηθέντος καὶ του Κρεσταινίτη, ἀντικατεστάθη οὗτος ὑπὸ τοῦ Ν. Παπαλεξοπούλου καὶ παραιτηθέντος μετέπειτα καὶ αὐτοῦ διωρίσθη ὁ Χ. Χριστόπουλος.

Αἱ ἀλλεπάλληλοι αὐται μεταβολαί, ἐδείκνυον ὅτι ἡ δευτέρα Κυβέρνησις Μιαούλη δεν εἶχε σύμπνοιαν. Ἡ δὲ ἔλλειψις συμπνοίας, ἐσήμαινε

καὶ ἔλλειψιν σταθερότητος. Ἡ γενομένη εἰς τὸν Κανάρην ἀδικία, ἔφερε τοῦτον εἰς τὴν πρώτην γραμμὴν τῆς ἀντιπολιτεύσεως καὶ τῆς ἐναντίον τοῦ Ὄθωνος πολεμικῆς. Τὰ ἐπακολουθήσαντα «σκιαδικὰ» εδραίωσαν ἔτι πλέον τὸν Κανάρην ὡς σύμβολον τῆς φοιτητικῆς νεολαίας καὶ τοῦ ἀντιδυναστικοῦ ἀγῶνος.

***

Ἐν τῷ μεταξὺ αἱ ἐκλογαί, παρ' ὅλον ὅτι εἶχον διεξαχθῆ μὲ ἀμεροληψίαν κατὰ τοὺς μῆνας Αὔγουστον, Σεπτέμβριον καὶ Ὀκτώβριον τοῦ 1859, δὲν εἶχον συντελέσει εἰς τὴν μείωσιν τῆς ἐξάψεως τῶν πνευμάτων. Ἡ ἀντιπολίτευσις δὲν περιωρίζετο ν' ἀσκῇ τὴν πολεμικήν της εἰς τὰ καθιερωμένα κοινοβουλευτικὰ πλαίσια. Ἡ κίνησις τῶν δυσηρεστημένων προσελάμβανε τὴν μορφὴν συνωμοσιῶν, ποὺ διωργανοῦντο εἰς τὴν Πρωτεύουσαν καὶ διαφόρους ἐπαρχιακὰς πόλεις. Δημοσιογράφοι ἀντιδυναστικοὶ ἐξύβριζον τὸν Ὄθωνα διὰ τολμηρῶν καὶ ἀδίκων χαρακτηρισμῶν. Εἰς τὰς γραμμὰς τῆς ἀντιπολιτεύσεως εἶχον προσχωρήσει ἤδη ὁ Θρ. Ζαΐμης καὶ ὁ Ἀλ. Κουμουνδοῦρος. Ὁ πρῶτος εἶχεν ἐκλεγῆ πρόεδρος τῆς Βουλῆς τὴν 11ην Νοεμβρίου 1860, λαβὼν 60 ψήφους, παρ' ὅλον ὅτι ἡ Κυβέρνησις ὑπεστήριζε τὸν Δημ. Καλλιφρονᾶν, ὁ ὁποῖος συνεκέντρωσε μόνον 46. Ἦτο καὶ αὐτὸ δεῖγμα τῶν καιρῶν ποὺ ἐπήρχοντο. Ὁ Ὄθων διέλυσε τὴν Βουλὴν τὴν 15ην Νοεμβρίου 1860 ἡ ὁποία μόλις 16 ἡμέρας διήρκεσε, καὶ προεκήρυξε νέας ἐκλογάς, τὰς ὁποίας διενήργησε καὶ πάλιν ἡ Κυβέρνησις Μιαούλη, ἀλλ' ὄχι μὲ τὸ πνεῦμα τῆς ἀμεροληψίας τῶν προηγουμένων. Τοιουτοτρόπως ἀπεκλείσθησαν ἀπὸ τὴν νέαν Βουλὴν ὁ Θρ. Ζαΐμης, ὁ Ρήγας Παλαμήδης, ὁ Ἀλ. Κουμουνδοῦρος, ὁ Ἐπ. Δεληγεώργης καὶ ἄλλοι πολιτικοὶ ἐκ τῶν ἀντικυβερνητικῶν.

Ἡ ἀντιδυναστικὴ κίνησις ὁσημέραι διωγκοῦτο, διὰ νὰ ἐκδηλωθῇ καὶ μὲ τὴν δολοφονικὴν κατὰ τῆς Ἀμαλίας ἀπόπειραν, ὑπὸ τοῦ φοιτητοῦ τῆς νομικῆς Ἀριστ. Δοσίου, τὴν ἑσπέραν τῆς 6ης Σεπτεμβρίου 1861. Χαρακτηριστικὸν τῆς ὀξύτητος τῶν πνευμάτων ἦτο καὶ τὸ γεγονὸς ὅτι, ἐκτὸς τοῦ Κανάρη καὶ τοῦ Χρηστίδη, οἱ ὁποῖοι ἀπεδοκίμασαν τὴν εγκληματικὴν ἐκείνην πρᾶξιν, οἱ λοιποὶ ἀρχηγοὶ τῆς ἀντιπολιτεύσεως ὄχι μόνον δὲν ἐξεδήλωσαν οὔτε τυπικῶς κἂν τὴν ἀπέχθειάν των, ἀλλὰ σχεδὸν τὴν ἐπεδοκίμασαν, ἀποκαλέσαντες τὸν Δόσιον «τυραννοκτόνον !».

Οἱ νέοι σεισμοὶ ποὺ ἔπληξαν τὴν Κόρινθον, τὸ Καλαμάκι, τὸ Αἴγιον, τὰς Πάτρας, τὸ Γαλαξείδιον καὶ τὴν Ἰτέαν πρὸς τὸ τέλος τοῦ 1861, προσέθεσαν νέας δυσχερείας εἰς τὴν Κυβέρνησιν, ἡ ὁποία εἶχεν ἤδη χάσει τὸ κῦρος της καὶ τὴν ἐπιβολήν της. Συγχρόνως ἡ ἀπὸ καιροῦ ὠργανωμένη ἀντιδυναστικὴ συνωμοσία προσελάμβανεν ἤδη καὶ τὴν δυναμικήν της μορφήν. Τὴν 1ην Φεβρουαρίου 1862, ἐξερράγη ἡ στάσις τῆς φρουρᾶς

τοῦ Ναυπλίου, ἡ ὁποία καὶ κατεστάλη μετὰ δίμηνον. Συγχρόνως σχεδὸν ἐξεδηλώθησαν καὶ τὰ στασιαστικὰ γεγονότα τῆς Σύρου καὶ Κύθνου ὑπὸ τοὺς Λεωτσάκον, Σκαρβέλην καὶ Μωραϊτίνην.

Ἦτο φανερὸν πλέον ὅτι ἡ Κυβέρνησις 'Αθ. Μιαούλη δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ διατηρηθῇ εἰς τὴν 'Αρχήν. 'Ο Ὄθων ἐκάλεσε τότε τὸν Κωνσταντῖνον Κανάρην, ὁ ὁποῖος ἀπεδέχθη τὴν ἐντολήν. 'Αλλ' ὁ κατάλογος τῶν ὑπουργῶν που ὑπέβαλε, περιελάμβανε πρόσωπα τὰ ὁποῖα καὶ αὐτοὶ ἀκόμη οἱ θερμότεροι φίλοι τοῦ ἡρωικοῦ ναυάρχου, εὗρον ὅτι ἐστεροῦντο ἱκανότητος, πείρας καὶ πολιτικῆς συνέσεως. Δι' ὃ καὶ ὁ Ὄθων δι' ἐπιστολῆς του ἀπέσυρε τὴν ἐντολὴν ἀπὸ τὸν Κανάρην καὶ ἐκάλεσε τὴν ἰδίαν ἡμέραν τῆς 26ης Μαΐου τὸν Ἰωάννην – Γενναῖον Κολοκοτρώνην, ὁ ὁποῖος τὴν ἐπομένην ἐσχημάτισε τὴν τελευταίαν Κυβέρνησιν τῆς 'Οθωνικῆς Βασιλείας.

'Ο 'Αθανάσιος Μιαούλης, δὲν ὑπῆρξεν ἀσφαλῶς Πρωθυπουργὸς μὲ εὐρείας πολιτικὰς ἱκανότητας. Δὲν ἦτο, ἄλλως τε, πολιτικός. 'Υπηρέτησεν ὅμως τὸν Βασιλέα καὶ τὴν Πατρίδα μὲ πίστιν, ἀφοσίωσιν καὶ ἀγαθὴν πρόθεσιν καὶ μάλιστα εἰς περιστάσεις δυσχερεῖς. 'Επὶ τῆς Κυβερνήσεώς του δὲ συνετελέσθησαν ἀρκετὰ ἔργα κοινῆς ὠφελείας, παρὰ τὰς ἀντιξοότητας τὰς ὁποίας ἀντιμετώπισεν. 'Ο 'Αθ. Μιαούλης ἀπέθανεν εἰς ἡλικίαν μόλις 52 ἐτῶν, τὸ 1867.

ΙΩΑΝΝΗΣ-ΓΕΝΝΑΙΟΣ Θ. ΚΟΛΟΚΟΤΡΩΝΗΣ

'Αντάξιος υἱὸς τοῦ ἀρχιστρατήγου τῆς Πελοποννήσου Θεοδώρου Κολοκοτρώνη ὁ 'Ιωάννης, ὁ ἐπονομασθεὶς Γενναῖος, λόγω τῆς ἐξαιρετικῆς ἀνδρείας του, ὑπῆρξεν ὁ τελευταῖος Πρωθυπουργὸς τοῦ Ὄθωνος. Ἕως τότε οὐδέποτε εἶχεν ἀναμιχθῆ εἰς τὴν πολιτικήν. Ἦτο σεμνός, ἔντιμος καὶ ἀκεραίου χαρακτῆρος, ἀπὸ νεαρᾶς δὲ ἡλικίας εἶχεν ἀκολουθήσει τὸ στρατιωτικὸν στάδιον.

'Ο 'Ιωάννης Κολοκοτρώνης εἶχε γεννηθῆ εἰς τὴν Ζάκυνθον τὸ 1804. 'Εκεῖ ἐξέμαθεν ὀλίγα γράμματα ἀπὸ τον ἱερέα Δανιὴλ καὶ εἰς ἡλικίαν μόλις 17 ἐτῶν, τὸν 'Απρίλιον τοῦ 1821, ἦλθε μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ του Πάνου εἰς τὴν Πελοπόννησον διὰ νὰ συμπολεμήσῃ μετὰ τοῦ πατρός του ἐναντίον τῶν Τούρκων. 'Απὸ τὰς πρώτας μάχας, εἰς τὰς ὁποίας ἔλαβε μέρος, ὁ 'Ιωάννης ἐπέδειξε πολεμικὰ προσόντα καὶ γενναιότητα ὑποδειγματικήν. ἔκτοτε δὲ ἀπέσπασε τὸν θαυμασμὸν τοῦ ἀγωνιζομένου λαοῦ, παρὰ τοῦ ὁποίου ἀπεκλήθη Γενναῖος καὶ τὸ προσωνύμιον αὐτὸ ἀντικατέστησε τὸ βαπτιστικόν του. Ἔλαβε μέρος παρὰ τὸ πλευρὸν τοῦ πατρός του εἰς τὴν μάχην τοῦ Βαλτετσίου, κατὰ δὲ τὴν πολιορκίαν τῆς Τριπόλεως συνεπολέμησε μετὰ τοῦ ἐξαδέλφου του Νικήτα Σταματελοπούλου -Τουρκοφάγου. 'Επίσης συνεπολέμησε μετὰ τοῦ Δημ. 'Υψηλάντου παρὰ

τὴν Κόρινθον, ἐν συνεχείᾳ δὲ μετέσχεν ἐπὶ κεφαλῆς μικροῦ σώματος κατὰ τὴν μάχην τῆς 'Ακροκορίνθου. Διορισθεὶς σωματάρχης ἔλαβε μέρος εἰς τὴν πολιορκίαν τῶν Πατρῶν, ἔνθα ἠνδραγάθησε κατὰ τὰς μάχας τῆς 2ας καὶ 9ης Μαρτίου 1822. 'Ακολούθως ἠγωνίσθη κατὰ τῶν εἰσβολέων τοῦ Δράμαλη διακριθεὶς κατὰ τὴν μάχην τῶν Βασιλικῶν τῆς Κορίνθου «ὅπου ἔδειξε περισσότερον ζῆλον καὶ στρατιωτικὴν φρόνησιν». Συνέβαλεν ἐπίσης εἰς τὴν πτῶσιν τοῦ Ναυπλίου.

ΙΩΑΝΝΗΣ - ΓΕΝΝΑΙΟΣ ΚΟΛΟΚΟΤΡΩΝΗΣ

Προαχθεὶς εἰς ἀνωτέρους στρατιωτικοὺς βαθμούς, λόγῳ τῆς μαχητικῆς ἱκανότητος καὶ τῆς ἡρωικῆς του δράσεως, ἐπολέμησεν εἰς τὴν Τραμπάλαν, εἰς τὸν 'Αχλαδόκαμπον καὶ τὰ Τρίκορφα. 'Απὸ τῆς ἐμφανίσεως τοῦ 'Ιμπραὴμ μέχρι τῆς ἀναχωρήσεως τούτου τὸ 1828, ὁ Γενναῖος Κολοκοτρώνης, οὐδ' ἐπὶ στιγμὴν ἔπαυσεν ἀγωνιζόμενος ἐναντίον τῶν Τουρκοαιγυπτίων, τῶν ὁποίων εἶχε γίνει τὸ φόβητρον. Ὁ δὲ Φωτάκος εἰς τὴν ἱστορίαν του ἔγραψε περὶ αὐτοῦ τὴν ἑξῆς ἐπιγραμματικὴν φράσιν : «'Ετίμησε τὸν πατέρα του καὶ ἐφάνη γνήσιος υἱός του».

Μετὰ τὴν λῆξιν τοῦ ἀγῶνος ἐτάχθη μετὰ πίστεως καὶ ἀφοσιώσεως εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ Κυβερνήτου Καποδίστρια. Ἐπὶ 'Αντιβασιλείας ὅμως ἐδιώχθη, ὡς καὶ ὁ πατήρ του καὶ ἔμεινεν ἐπί τι διάστημα εἰς τὰς φυλακάς, ἀπεφυλακίσθη δὲ ἄνευ δίκης.

Τὸ 1835 τοῦ ἐδόθη ὁ βαθμὸς τοῦ συνταγματάρχου καὶ ἐν συνεχείᾳ προσελήφθη ὑπασπιστὴς τοῦ Βασιλέως Ὄθωνος, διατηρήσας ἐπὶ σειρὰν ἐτῶν τὸ ἀξίωμα τοῦτο. Προαχθεὶς εἰς τὸν βαθμὸν τοῦ ὑποστρατήγου τὸ 1841, προσελήφθη μετὰ διετίαν σταυλάρχης τοῦ Ὄθωνος, διωρίσθη δὲ καὶ γερουσιαστής.

Κατὰ τὰ ἔτη 1843, 1848 καὶ 1852, κατέστειλε τὰ ἐκραγέντα εἰς διαφόρους πόλεις τοῦ Κράτους ἐπαναστατικὰ κινήματα, τέλος δὲ περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1862 συμμετέσχε μετὰ τοῦ στρατηγοῦ Χὰν εἰς τὴν καταστολὴν τῆς Ναυπλιακῆς ἐπαναστάσεως. Τὸν Μάϊον τοῦ ἰδίου ἔτους ὁ

Ὄθων ἐκάλεσε τὸν Γενναῖον Κολοκοτρώνην νὰ σχηματίσῃ Κυβέρνησιν, μετὰ τὴν παραίτησιν τοῦ Ἀθ. Μιαούλη.

* * *

Αἱ περιστάσεις κατὰ τὴν περίοδον ἐκείνην ἦσαν ἐκτάκτως δυσχερεῖς. Ἐσωτερικῶς μεν ἐπεκράτει αναταραχὴ καὶ ἐξυφαίνοντο συνωμοσιαι. Ἐξωτερικῶς δε ειχεν ἐντόνως ἐκδηλωθῆ ἡ ἐχθρότης τῆς Γαλλίας και τῆς Ρωσιας, ἀλλὰ καὶ ἰσχυρὰ πίεσις ἐκ μέρους τῆς Ἀγγλίας, ἡ όποια ἐφρόνει ὅτι ἡ Ἑλλὰς ἡτοιμάζετο ενδεχομένως δι' ἐπιθετικὰς ενεργειας ἐναντίον τῆς Τουρκίας. Ὁ Ἄγγλος ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν λόρδος Ρωσσελ, ἀπέστειλε τότε ὡς ἐκπρόσωπόν του εἰς Ἀθήνας, τὸν Ἔλλιοτ, με τὴν ἐντολὴν νὰ ζητήσῃ τὴν ἄμεσον αλλαγὴν τῆς Κυβερνήσεως Αθ. Μιαούλη, τὴν διάλυσιν τῆς Βουλῆς καὶ τὴν διενέργειαν νέων ἐκλογῶν. Ἡ μικρὰ και ανισχυρος Ἑλλὰς δὲν ἦτο βεβαίως εἰς θέσιν νὰ αντιδραση εἰς τὰς πιεσεις τῆς Ἀγγλίας, ἀπὸ τὴν οποίαν ἐξηρτᾶτο καὶ οἰκονομικῶς. Ἐπὶ πλέον δὲ εἶχον αρχίσει καὶ αἱ διαπραγματεύσεις διὰ τὴν ἐκχώρησιν τῆς Ἑπτανήσου.

Ὁ Ὄθων ἠναγκάσθη νὰ ὑποχωρήσῃ, ἀλλὰ μόνον ὡς πρὸς τὸ πρῶτον μερος τῶν αγγλικῶν ἀξιώσεων: Εἰς τὴν ἀλλαγὴν τῆς Κυβερνήσεως. Καὶ ἐξέλεξεν ὡς καταλληλότερον πρόσωπον τὸν Γενναῖον Κολοκοτρώνην, τὸν ὁποῖον και ἐκάλεσε διὰ νὰ τοῦ δώσῃ τὴν ἐντολήν. Ὁ ηρωικὸς αγωνιστής, εχων ἐπιγνωσιν τῶν ἱκανοτήτων του, διετύπωσε τὰς ἐπιφυλάξεις του πρὸς τὸν Βασιλέα, προσπαθήσας νὰ πείσῃ αὐτὸν ὅτι κατὰ τὴν γνώμην του δὲν ἦτο ἐνδεδειγμένος διὰ τὸ πρῶτον πολιτικὸν ἀξίωμα τῆς χώρας, ὡς στερούμενος πολιτικῆς πείρας. Ἀλλ' αἱ συνεταὶ ἐκεῖναι ἀντιρρήσεις τοῦ Κολοκοτρώνη δὲν κατέστη δυνατὸν νὰ μεταπείσουν τὸν Ὄθωνα, ὁ ὁποῖος ἐπέμενεν εἰς τὴν ἀπόφασίν του, ὅπως ὁ Γενναιος ἀναλάβῃ τὴν Πρωθυπουργίαν. Καὶ τελικῶς τὴν 26ην Μαΐου 1862, ἐσχημάτισε Κυβερνησιν ὁ Κολοκοτρώνης διατηρήσας δι' ἑαυτὸν καὶ τὸ Ὑπουργεῖον Ἐσωτερικῶν.

Ἦτο μια Κυβερνησις ποὺ ἀπετελέσθη πράγματι ἀπὸ ικανὰ πρόσωπα. Ἀλλ' αἱ περιστάσεις ἦσαν ἀνώτεραι τῶν δυνάμεων της. Τὰ ἐσωτερικὰ πραγματα τῆς χώρας ἐξηκολούθουν νὰ εὑρίσκωνται εἰς αναταραχήν, ἡ δὲ Κυβερνησις αντιμετώπιζε τὴν λυσσώδη ἀντίδρασιν τῆς ἀντιπολιτεύσεως. Ὡς εκ τούτου, ὁ Γενναιος Κολοκοτρώνης ἰδὼν ὅτι δὲν ἠδύνατο νὰ προσφέρῃ θετικας ὑπηρεσιας εἰς τὸ Κράτος, ὅτι ἡ εἰρήνευσις τῶν πνευμάτων ἦτο δυσχερὴς ὑπὸ τὰς συνθήκας ἐκείνας καὶ οτι ὁ ρόλος του ὡς Πρωθυπουργοῦ δὲν καθίστατο επωφελής, ὡς ἐπεθύμει, προῆλθεν εἰς τὴν ἀπόφασιν νὰ ὑποβάλῃ τὴν παραίτησίν του εἰς τὸν Βασιλέα.

Ε... σχετικην επιστολήν του, τὴν όποιαν ἀπηύθυνε πρὸς τὸν Ὄθωνα

τὴν 5ην Ἰουλίου 1862, μεταξὺ ἄλλων ἐτόνισε τὰ ἑξῆς :[1] «Ὑπακούσας εἰς τὰς διαταγὰς τῆς Υ.Μ. ἀπεδέχθην τὸν σχηματισμὸν Ὑπουργείου, νομίζων ὅτι ἠδυνάμην νὰ φανῶ ὁπωσοῦν ὠφέλιμος εἰς τὸν Βασιλέα μου καὶ τὴν πατρίδα.

»Ἀλλ' ὡς παρατηρῶ, δὲν ἐπέτυχον τοῦτο, διότι ἡ κοινωνία οὔτε τὰ πράγματα, οὔτε τὴν ἀγαθὴν διάθεσιν τῆς Υ.Μ. καὶ μετὰ τόσας ἀποδείξεις ἐκτιμᾶ, οὔτε τὴν ἰδικήν μου καλὴν θέλησιν.

«Ἀνεχαιτίσθησαν ὁπωσοῦν δι' ὀλίγον διάστημα χρόνου, ἀλλ' ἤδη ἐπανῆλθον εἰς τὸ πρὸ τῆς 26ης Μαΐου σημεῖον, ὥστε ἤθελον προδώσει τὸ καθῆκον μου, ἐὰν δὲν ἤθελον κάμη γνωστὸν εἰς την Υ.Μ. την ἀληθῆ κατάστασιν τῶν πραγμάτων καὶ δὲν ἔσπευδον νὰ συστήσω εἰς τὴν ὑψηλὴν φρόνησιν Αὐτῆς τὴν ἀνάγκην σχηματισμοῦ Ὑπουργείου, ὑφ' οἱονδήποτε ἄλλον ἤθελεν ἐγκρίνει, διότι ὁ ὑποφαινόμενος ἀδυνατῶ νὰ φέρω περαιτέρω τὸ βαρὺ φορτίον τοῦ Πρωθυπουργοῦ, ἐπειδὴ συναισθάνομαι ὅτι μετὰ βεβαιότητος θὰ βλάψω καὶ τὴν Υ.Μ. καὶ τὴν πατρίδα.

»Εὐαρεστηθῆτε λοιπὸν Μεγαλειότατε νὰ λάβητε, ὅσον οἷόν τε ταχιον, τὴν προσήκουσαν περὶ νέου Πρωθυπουργοῦ μέριμναν. Ἡ δὲ ἰδική μου πίστις πρὸς τὴν Υ.Μ. καὶ ἡ ἀγάπη μου πρὸς τὰ ἀληθῆ τῆς πατρίδος συμφέροντα θέλουσι μένει ἀναλλοίωτα».

Ὁ Ὄθων δὲν ἐδέχθη τὴν παραίτησιν, εἰς τὴν ὁποίαν ὅμως ὁ Κολοκοτρώνης ἐπανῆλθε δύο περίπου μῆνας βραδύτερον—τὴν 13ην Σεπτεμβρίου— ἀποστείλας πρὸς τον Βασιλέα τὴν κάτωθι ἐπιστολήν : «Λαμβάνω τὴν τιμὴν νὰ ἐπαναλάβω και διὰ τῆς παρούσης μου ὅ,τι καὶ κατὰ τον μῆνα Ἰούλιον ἀνέφερον εὐσεβάστως εἰς τὴν Υ.Μ. τουτέστιν, ὅτι δὲν θεωρῶ ἐμαυτὸν ἱκανὸν καὶ κατάλληλον νὰ ὑπηρετήσω τὸν θρόνον καὶ τὴν πατρίδα, ὡς Πρωθυπουργός.

«Ἐπομένως, μὴ ἀνεχόμενος ἐν γνώσει τῆς ἀκαταλληλότητός μου νὰ γίνω παραίτιος κακοῦ, καθικετεύω τὴν Υ.Μ. νὰ σκεφθῇ καὶ ἀποφασίσῃ συντόμως περὶ ἄλλου προσώπου, δυναμένου νὰ φέρῃ τὸ δι' ἐμὲ βαρὺ φορτίον τοῦ Πρωθυπουργοῦ καὶ ν' ἀνταποκριθῇ εἰς τὰς σημερινὰς περιστασεις τῆς Ἐπικρατείας καὶ τῆς ὑπηρεσίας.

»Ἡ ἰδική μου πρὸς τὴν Υ.Μ. ἀφοσίωσις καὶ εἰλικρινὴς λατρεια δὲν θέλει κατ' ἐλάχιστον ἐλαττωθῇ καὶ πιστεύω ὅτι ἔσομαι χρησιμώτερος εἰς τε τὴν Υ.Μ. και τὴν πατρίδα».

Ἀλλ' οὔτε καὶ αὐτὴν τὴν παραίτησιν ἀπεδέχθη ὁ Βασιλεύς. Εις ειδικὴν δὲ συνεδρίασιν τοῦ Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου, τῆς ὁποιας προήδρευσεν ὁ Ὄθων, εἶπεν εἰς τοὺς ὑπουργοὺς τὰ ἑξῆς :

«Ἐὰν θέλετε νὰ μ' ἐγκαταλείψετε, εἶσθε κύριοι· ἀλλ' ἐγὼ ἔχω νὰ δώ-

---

1. Ν. Δραγούμη: Ἱστορικαὶ Ἀναμνήσεις τ. Β΄. σ. 234—235.

σω λόγον πρός τε τὸν Θεὸν καὶ πρὸς τὰς Δυνάμεις περὶ τοῦ τρόπου καθ' ὃν κυβερνῶ τὸν τόπον τοῦτον. Καὶ ἐπειδὴ ἐκ πείρας ἀπέκτησα τὴν πεποίθησιν ὅτι ἐπὶ τοῦ παρόντος πᾶς ἄλλος φέρει τὴν γενικὴν παράλυσιν, ἡ συνείδησίς μου δὲν μοῦ ἐπιτρέπει νὰ ἐνδώσω. Δὲν ἀγνοῶ ὅτι καὶ νὰ μὲ δολοφονήσουν ἑτοιμάζονται καὶ τὴν γερουσιαστικὴν οἰκίαν ἐν ᾗ ὀκτὼ πολιτικοὶ ἄνδρες συγκροτοῦσι διαβούλια κατὰ τῆς ζωῆς μου νὰ ὀνομάσω· ὀφείλω ὅμως νὰ πίω πλῆρες τὸ δοθέν μοι ποτήριον· ὀφείλω νὰ ἐκπληρώσω μέχρι τέλους τὸ πρὸς τὴν Ἑλλάδα καθῆκον».

Ἡ συγκινητικὴ αὐτὴ ἔκκλησις τοῦ Ὄθωνος εἶχε τὸ ἀποτέλεσμα ποὺ ἀνέμενεν. Ὁ Κολοκοτρώνης καὶ οἱ ὑπουργοὶ παρέμειναν εἰς τὰς θέσεις των, παρ' ὅλον ὅτι ἐγνώριζον πόσον θολαὶ θὰ ἦσαν αἱ ἡμέραι ποὺ θὰ ἠκολούθουν. Δὲν ἤθελον νὰ ἐγκαταλείψουν τὸν Βασιλέα εἰς τὰς τόσον κρισίμους ἐκείνας στιγμάς, ὅτε μάλιστα ὁ ἴδιος ὁ Ὄθων ἔδιδε τὸ παράδειγμα τῆς πίστεως καὶ τῆς ἐμμονῆς εἰς τὸ καθῆκον ἔναντι τῆς Πατρίδος, ὑπὲρ τῆς ὁποίας δὲν ὑπελόγιζεν οὔτε τὸν θρόνον, οὔτε τὴν ζωήν του.

Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα, ὅτε, τὴν μεσημβρίαν τῆς 1ης Ὀκτωβρίου 1862, οἱ Βασιλεῖς μετὰ τῆς ἀκολουθίας των κατῆλθον εἰς τὸν Πειραιᾶ διὰ νὰ ἐπιβιβασθοῦν τοῦ ἀτμοδρόμωνος «Ἀμαλία», προκειμένου ν' ἀναχωρήσουν διὰ πολυήμερον περιοδείαν εἰς ὁλόκληρον σχεδὸν τὴν Ἑλλάδα. Τὸ πρόγραμμα τῆς περιοδείας περιελάμβανε τὰς ἑξῆς νήσους καὶ πόλεις, τὰς ὁποίας θὰ ἐπεσκέπτοντο οἱ Βασιλεῖς διὰ νὰ ἐπικοινωνήσουν ἀπ' εὐθείας μὲ τὸν λαὸν καὶ νὰ σφυγμομετρήσουν τὴν κοινὴν γνώμην.

Πρῶτον θὰ ἐπεσκέπτοντο τὴν Ὕδραν καὶ ἐν συνεχεία τὰς Σπέτσας, μετὰ τὸ Ἄστρος, τὸ Γύθειον, τὸ Λιμένιον, τὰς Καλάμας, τὴν Πύλον, τὴν Κυπαρισσίαν, τὸ Κατάκωλον, τὸν Πύργον, τὸν Ἀστακόν, τὸν Μύτικα, τὴν Βόνιτσαν, τὴν Ἀμφιλοχίαν, τὸ Ἀγρίνιον, τὸ Αἰτωλικόν, τὸ Μεσολόγγιον, τὰς Πάτρας, τὴν Ναύπακτον, τὸ Αἴγιον, τὴν Ἰτέαν καὶ τὴν Ἄμφισσαν.

Κατὰ τὴν ἀναχώρησιν τῶν Βασιλέων κατῆλθεν εἰς Πειραιᾶ, διὰ νὰ κατευοδώσῃ αὐτούς, ὁλόκληρος ἡ Κυβέρνησις, ὁ δὲ λαός, συγκεντρωθεὶς εἰς τὴν προκυμαίαν, προέβη εἰς ζωηρὰς ἐπευφημίας. Καὶ ὅμως ἐπέπρωτο νὰ μὴ ἀποβιβασθοῦν πλέον οἱ Βασιλεῖς εἰς τὸν Πειραιᾶ, ὁ λαὸς τοῦ ὁποίου, ὁ ἴδιος ἐκεῖνος λαὸς ποὺ τοὺς εἶχε ζητωκραυγάσει ἐνθουσιωδῶς ἀναχωροῦντας ὀλίγας ἡμέρας πρότερον, εἶχεν ἐπαναστατήσει καὶ τοῖς ἠρνήθη τὴν ἔξοδον ἐκ τοῦ πλοίου ὅτε ἐπέστρεφον!...

***

Ἀπὸ τὰς πρώτας ἡμέρας τῆς ἀναχωρήσεως ἐξ Ἀθηνῶν τοῦ Ὄθωνος καὶ τῆς Ἀμαλίας, ἐξερράγη ἡ στάσις τῆς φρουρᾶς Βονίτσης, τῇ ὑποκινήσει τοῦ Θ. Γρίβα. Ἐν συνεχεία ἐξεδηλώθησαν καὶ ἄλλαι στασιαστικαὶ

κινήσεις εἰς Πάτρας και ἀλλαχοῦ. Ἡ Κυβέρνησις ἔσπευσε νὰ λάβῃ τὰ κατάλληλα μέτρα, κινητοποιήσασα στρατιωτικὰς δυνάμεις, πανταχοῦ ὅπου ἐπεβάλλετο διὰ νὰ καταστείλῃ τὰς στάσεις. Ἐν τῇ προσπαθείᾳ της ὅμως ὅπως ἐπιτύχῃ τοῦτο, δὲν κατέστη δυνατὸν ν' ἀντιληφθῇ ἐγκαίρως οὔτε τὸ μέγεθος, οὔτε τὰς συνεπείας τῆς προετοιμαζομένης ἐπαναστάσεως εἰς τὴν πρωτεύουσαν. Ὅτε δὲ ἐξερράγη αὕτη, τὴν 10ην Ὀκτωβρίου, ἡ κατάστασις εἶχε πλέον ἐκφύγει τῶν χειρῶν της.

Ὁ Γενναῖος Κολοκοτρώνης δὲν παρητήθη, ἀλλὰ καθηρέθη ἀπὸ τοὺς ἐπὶ κεφαλῆς τῆς στάσεως, μαζὶ μὲ ὅλα τὰ μέλη τῆς Κυβερνήσεώς του. Ἐν συνεχείᾳ ἀνεχώρησεν, ὡς αὐτοεξόριστος, εἰς Ἰταλίαν, ἔνθα παρέμεινεν ἐπὶ ἓν ἔτος. Ἐπιστρέψας εἰς τὰς Ἀθήνας διωρίσθη ἀργότερον ὑπὸ τοῦ Βασιλέως Γεωργίου Α' πρόεδρος τῆς ἐπιτροπῆς τοῦ Ἀγῶνος.

Ἔχει γραφῆ ὅτι ὁ Γενναῖος Κολοκοτρώνης, διὰ τῆς ἀδρανοῦς στάσεώς του κατὰ τὰς ἡμέρας ἐκείνας τοῦ Ὀκτωβρίου 1862, ἐνεθάρρυνεν ἀκουσίως τοὺς ἐπαναστάτας εἰς τὴν ἐπιτυχίαν τῶν ἐπιδιώξεών των. Τοῦτο εἶναι μᾶλλον ἀκριβές, καίτοι ὁ Γεν. Κολοκοτρώνης, καθ' ὅλην τὴν σταδιοδρομίαν του, ὑπῆρξεν ἔντιμος καὶ πειθαρχικὸς στρατιώτης καὶ ἡ πρὸς τὸν Βασιλέα ἀφοσίωσίς του ἦτο εἰλικρινής.

Δὲν ὑπῆρξε βεβαίως πολιτικός, ἐν τούτοις, κατὰ τὴν ὀλιγόμηνον περίοδον, κατὰ τὴν ὁποίαν διετέλεσε Πρωθυπουργός, ἐχειρίσθη τὴν ἐξουσίαν μὲ ἀνωτέραν ἀντίληψιν τοῦ καθήκοντος, μὲ πλήρη ἐπίγνωσιν τῶν δυσχερῶν συνθηκῶν, ὑπὸ τὰς ὁποίας διετέλει ἡ χώρα καὶ μὲ τὴν ἐπιδίωξιν ν' ἀποκαταστήσῃ τὴν τάξιν καὶ τὴν ὁμαλότητα. Καὶ ἡ μοῖρα ἠθέλησεν, αὐτός, ὁ πιστὸς φίλος τοῦ Ὄθωνος, νὰ εἶναι καὶ ὁ τελευταῖος Πρωθυπουργός του.

Προφανῶς καθ' ὑπαγόρευσιν τοῦ Γενναίου Κολοκοτρώνη ἔχουν ἐκδοθῆ διάφορα βιβλία. Μεταξὺ αὐτῶν εἶναι: «Ἑλληνικὰ ὑπομνήματα, ἀφορῶντα τὴν Ἑλληνικὴν Ἐπανάστασιν μέχρι τοῦ 1827» Ἀθῆναι 1856. Ἐπίσης «Διάφορα ἔγγραφα καὶ ἐπιστολαὶ ἐκ τῆς συλλογῆς τοῦ ὑποστρατήγου Γενναίου Κολοκοτρώνη, ἀφορῶντα τὰς κατὰ τὸ 1828 μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ Κυβερνήτου συμβάσας εἰς τὴν Ἑλλάδα ἀνωμαλίας καὶ ἀναρχίας». Τέλος κατέλιπεν οὗτος καὶ χειρόγραφον αὐτοβιογραφίαν. Ὁ Γενναῖος ἀπέθανεν εἰς τὰς Ἀθήνας τὸν Μάϊον τοῦ 1868, εἰς ἡλικίαν 64 ἐτῶν.

ΜΕΡΙΚΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΑΠΟ ΤΑ ΠΡΩΤΑ ΒΗΜΑΤΑ ΤΗΣ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗΣ ΖΩΗΣ ΤΗΣ ΧΩΡΑΣ

Αὐτή, ἐν πάσῃ συντομίᾳ, ὑπῆρξεν ἡ δρᾶσις καὶ ἡ πολιτεία τῶν δέκα συνταγματικῶν Πρωθυπουργῶν κατὰ τὴν Ὀθωνικὴν περίοδον. Ἡ κριτικὴ ὅμως τοῦ ἔργου, τὸ ὁποῖον ἐπετέλεσαν ὡς πολιτικοὶ ἡγέται, ἀσφαλῶς, δὲν δύναται νὰ τοὺς προσφέρῃ τὴν ἠθικὴν ἐπιβράβευσιν τῆς χρηστῆς

διοικήσεως. Τὸ σφάλλειν εἶναι βεβαίως ἀνθρώπινον. Ἀλλ' ἀπὸ τοῦ σημείου αὐτοῦ μέχρι τοῦ σημείου τῆς ἐπιδειχθείσης παρ' ὅλων σχεδὸν αδιαφορίας, διὰ τὴν κοινωνικὴν καὶ πολιτικὴν ἀνέλιξιν τοῦ Κράτους καὶ τοῦ λαοῦ, ὑπάρχει ἓν βάραθρον, τὸ ὁποῖον εἶναι πεπληρωμένον μὲ τὰ πλέον ταπεινὰ καὶ ἰδιοτελῆ κομματικὰ πάθη. Αὐτὸ τὸ καθεστὼς καθιέρωσαν, ἄλλος περισσότερον καὶ ἄλλος ὀλιγώτερον, οἱ δέκα Ἕλληνες Πρωθυπουργοὶ τῆς συνταγματικῆς Βασιλείας τοῦ Ὄθωνος.

Καὶ πράγματι, εἶναι λυπηρὸν τὸ γεγονός, ὅτι τὰ πρῶτα βήματα τῆς κοινοβουλευτικῆς ζωῆς τοῦ τόπου συνδέονται μὲ τὴν ἄσκησιν μιᾶς απαραδέκτου πολιτικῆς ἀγωγῆς, ἡ ὁποία εἶχεν ὡς ἄμεσον συνέπειαν τὴν διαφθοράν, τὴν βίαν καὶ τὴν ἐξόντωσιν τῶν κομματικῶν ἀντιπάλων διὰ παντὸς θεμιτοῦ καὶ ἀθεμίτου μέσου. Οἱ πολιτικοὶ ἀρχηγοὶ τοῦ νεοπαγοῦς Κράτους ἐφλέγοντο ὑπὸ τῆς φιλαρχίας εἰς τοιοῦτον βαθμόν, ὥστε ἀπροσχηματίστως προέβαινον εἰς παντοειδεῖς παρανομίας, προκειμένου νὰ ἐπιτύχουν τοῦ σκοποῦ των : Τῆς ἀνόδου εἰς τὴν ἐξουσίαν.

Ἓν ἀκόμη γεγονός, τὸ ὁποῖον ἀπετέλει τὴν αἰτίαν τόσων ἀτασθαλιῶν, ὑπῆρξεν ἡ σκοπίμως καλλιεργηθεῖσα σύγχυσις ἰδεῶν καὶ ἀντιλήψεων, ὅσον ἀφορᾶ τὴν ἔννοιαν τῆς πολιτικῆς ἐλευθερίας. Διὰ τοὺς τότε ἡγέτας τῶν κομμάτων, ἀλλὰ καὶ διὰ τὸ πλεῖστον τοῦ λαοῦ, ἡ συνταγματικὴ ἐλευθερία ἦτο ταυτόσημος μὲ τὴν ἀσυδοσίαν. Αὐτὴ ἀτυχῶς ἦτο ἡ ἐπικρατοῦσα γνώμη. Ὅτι, δηλαδή, μετὰ τὴν παραχώρησιν τοῦ συντάγματος, οὐδεὶς περιορισμός, ὁσονδήποτε καὶ ἂν ἦτο ἐπιβεβλημένος, καὶ οὐδεμία ἔννομος πειθαρχία ἦσαν νοητά. Δι' ὃ καὶ ἡ ἀποχαλίνωσις εἰς ὅλους τοὺς τομεῖς τῆς κρατικῆς μηχανῆς καὶ ἐν γένει τῆς λειτουργίας τοῦ συνταγματικοῦ καθεστῶτος εὗρε πρόσφορον ἔδαφος διὰ ν' ἀναπτυχθῇ καὶ νὰ ἐπικρατήσῃ. Ἡ νοικοκυρευμένη διοίκησις, ἡ ἐπιβολὴ ἐνδεδειγμένων μέτρων καὶ αἱ τυχὸν ἑκάστοτε προσπάθειαι, αἱ τείνουσαι πρὸς δημιουργίαν μιᾶς καλυτέρας αὔριον, ἐὰν δὲν ἦσαν ἀνεπιθύμητοι, ἦσαν ὁπωσδήποτε καταδικασμέναι εἰς ἀποτυχίαν.

Μὲ αὐτὰς τὰς ἀντιλήψεις, ἐκ μέρους τῶν περισσοτέρων τῶν πολιτευομένων καὶ τῆς πλειοψηφίας τοῦ ἀπειθάρχου λαοῦ, ἦτο μοιραῖον τὰ πολιτικὰ ἤθη νὰ διαμορφωθοῦν κατὰ τρόπον μὴ ἐξασφαλίζοντα μίαν σταθερὰν διακυβέρνησιν τῆς χώρας. Ἀπὸ αὐτὴν τὴν γενεσιουργὸν αἰτίαν ἐκκινοῦν αἱ δυσχέρειαι, αἱ ἐπαναστάσεις καὶ ὅλα τὰ δεινά, τὰ ὁποῖα ὑπέστη ἡ Ἑλλάς, κατὰ τὴν πολιτικὴν καὶ κοινωνικήν της πορείαν ἐπὶ τῆς συνταγματικῆς Βασιλείας τοῦ Ὄθωνος.

Ἐπάνω δὲ εἰς τὸ σαθρὸν αὐτὸ πολιτικὸν οἰκοδόμημα, ἐπεσωρεύθησαν αἱ ἐπιρροαί, αἱ ἀπειλαί, οἱ ἐκβιασμοί, οἱ ἀποκλεισμοὶ καὶ ἡ κατοχὴ τῶν ξένων Δυνάμεων, διὰ νὰ ὁλοκληρώσουν τὴν εἰκόνα τῆς παρακμῆς καὶ τῆς παραλυσίας, τὴν ὁποίαν ἐνεφάνιζεν ἡ χώρα ἀπ' ἄκρου εἰς ἄκρον.

Ὑπὸ τοιαύτας συνθήκας εἶναι ἀπορίας ἄξιον πῶς δὲν ἐπῆλθεν ἐνωρίτερον ἡ κατάρρευσις τοῦ θρόνου. Διότι ἦτο φυσικὸν ἡ πολιτικὴ ἀναρχία καὶ ἡ κομματικὴ κραιπάλη νὰ ὁδηγήσουν κατὰ κρημνῶν τὴν χώραν, νὰ παρασύρουν τὸν θρόνον καὶ νὰ εκμηδενίσουν πᾶσαν δημιουργίαν καὶ πρόοδον.

Κρίνων τις σήμερον τὸ ἔργον τῶν δέκα ἐκείνων πολιτικῶν ἀνδρῶν, μὲ τὴν ἀντικειμενικότητα, τὴν ὁποίαν παρέχει ἡ μακρὰ χρονικὴ ἀπόστασις, ἀλλὰ καὶ ἡ καλὴ πίστις, δὲν δύναται νὰ τοὺς καταλογίσῃ ὅτι ἐστεροῦντο φιλοπατρίας. Ἀλλ' ἐπίσης δὲν δύναται νὰ μὴ παραδεχθῇ ὅτι ἐστεροῦντο παιδεύσεως–ἐξαιρέσει δύο ἢ τριῶν–καὶ εἰδικῆς πολιτικῆς πείρας, συνεπείᾳ τούτου δέ, παρεσύροντο εὐκόλως εἰς πράξεις ἀντιθέτους πρὸς τὸ κοινὸν συμφέρον. Ἀλλ' εἴτε ἐγγράμματοι, εἴτε ἀγράμματοι ἦσαν οἱ Πρωθυπουργοὶ ἐκεῖνοι, τὸ ἀποτέλεσμα τῆς πολιτείας των δὲν ἔχει νὰ ἐπιδείξῃ μεγάλας διαφοράς. Καὶ οἱ μὲν καὶ οἱ δὲ εἶχον γίνει ὄργανα τῶν ξενικῶν ἐπιρροῶν καὶ ἐξυπηρέτουν τὰς κεκαλυμμένας ἀνθελληνικὰς βλέψεις τῶν μεγάλων Δυνάμεων, χωρὶς νὰ ἔχουν ἴσως συνείδησιν ὅτι οὕτω πράττοντες κατεβαράθρωνον τὴν χώραν των.

Αἱ περισσότεραι κυβερνητικαὶ αὐθαιρεσίαι εἶχον τὴν πηγήν των εἰς τὰς ἐπεμβάσεις, ἐμφανεῖς ἢ μή, τῆς ἀγγλικῆς καὶ γαλλικῆς διπλωματίας. Ἡ ἀνάρρησις εἰς τὴν ἀρχὴν τῶν πολιτικῶν ἀρχηγῶν, ἔπρεπε νὰ ἔχῃ ὡς ἀπαραίτητον προϋπόθεσιν τὴν ἱκανοποίησιν τῶν βλέψεων καὶ τῶν συμφερόντων τῆς μιᾶς ἢ τῆς ἄλλης μεγάλης Δυνάμεως.

Ἐπὶ τοῦ προκειμένου εἶναι λίαν χαρακτηριστικὴ μία φράσις τοῦ Ἀλεξ. Κουμουνδούρου, τὴν ὁποίαν περιέλαβεν εἰς ἀγόρευσίν του ἐν τῇ Γερουσίᾳ. κατὰ τὴν συνεδρίασιν αὐτῆς τῆς 23ης Νοεμβρίου 1859 :

«. . .Τόσον μεγάλην κατάπτωσιν, εἶπεν, ἔχουν ὑποστῆ τὰ κόμματα, ὥστε εἷς ἐκ τῶν πολιτικῶν ἀρχηγῶν μοῦ ἔλεγεν ὅτι ἠδύνατο νὰ φέρῃ καὶ βουλευτὰς βεδουίνους . . .».

Περισσότερον ὅμως ὀξὺς εἶναι ὁ χαρακτηρισμὸς τῶν Κυβερνήσεων τῆς Ὀθωνικῆς περιόδου. τὸν ὁποῖον περιέλαβεν εἰς προκήρυξίν της μία εὐάριθμος μερὶς ἀξιωματικῶν τῆς φρουρᾶς Ἀθηνῶν, ἥτις ἐδημοσιεύθη εἰς τὸ φύλλον τῆς ἐφημερίδος «Φῶς» τῆς 14ης Μαΐου 1863. Ἐν αὐτῇ μεταξὺ ἄλλων ἀνεγράφοντο καὶ τὰ ἑξῆς :

«. . .Ἐρχόμεθα νὰ καταδηλώσωμεν τοῖς πᾶσι ὅτι αἱ περιστάσεις ἀπέδειξαν ὅτι ταῦτα πάντα–ἠννόουν τὰ δεινὰ τῆς Πατρίδος–προέρχονται ἕνεκεν τῶν αἰσχρῶν καὶ ἄτιμων μέσων, ἅτινα αἱ κατὰ καιροὺς Κυβερνήσεις μετεχειρίσθησαν πρὸς ἐπίτευξιν τῶν χαμερπῶν σκοπῶν των . . .». Ἡ προκήρυξις κατέληγε μὲ τὴν φράσιν, ὅτι αἱ Κυβερνήσεις ἐκεῖναι ἐστεροῦντο πατριωτισμοῦ καὶ οἱ ἀρχηγοί των ἦσαν ἰδιοτελεῖς.

Ἀσφαλῶς ἡ προκήρυξις περιεῖχεν ὑπερβολάς, διότι, ὡς ἐκ τῶν ὑστέρων διεπιστώθη, αἱ Κυβερνήσεις ἐκεῖναι δὲν ἦσαν ἀποκλειστι-

κῶς αἱ χειρότεραι ἀπὸ ὅσας ἐν συνεχείᾳ ἐγνώρισεν ἡ Ἑλλάς.

Ἐν πάσῃ περιπτώσει, γεγονὸς εἶναι ὅτι εἶχον τεθῆ εἰς δευτέραν μοῖραν ἢ ἠγνοοῦντο παντελῶς αἱ ἀνάγκαι καὶ αἱ προσδοκίαι τοῦ Ἔθνους, λόγῳ τῶν ἀκαταπαύστων κομματικῶν ἐρίδων καὶ τῶν ἐκ διαφόρων σημείων ἀντιδράσεων πρὸς πᾶσαν δημιουργικὴν ἐργασίαν.

Ἔπταιον συνεπῶς οἱ πολιτικοὶ συλλήβδην, διὰ τὴν ἀθεράπευτον ἐκείνην καχεξίαν, τὴν ὁποίαν ἐνεφάνιζον ὅλοι οἱ τομεῖς τῆς κρατικῆς διαρθρώσεως τῆς χώρας κατὰ τὴν περίοδον ἐκείνην; Ἀναμφισβητήτως ἡ ἐνοχή των ὑπῆρξε πρόδηλος. Καὶ ὅμως τόσον ἐκεῖνοι, ὅσον καὶ οἱ πλεῖστοι τῶν ἱστορικῶν, ὄχι μόνον ἐν πολλοῖς δικαιώνουν τὴν ἀνερμάτιστον πολιτείαν των, ἀλλὰ τὰς εὐθύνας διὰ τὸ κατάντημα εἰς τὸ ὁποῖον εἶχε περιέλθει ἡ Ἑλλάς, ἐξ αἰτίας των, τὰς ἀποδίδουν εἰς τὸν ἀτυχῆ ἐκεῖνον Βασιλέα, φθάσαντες ἀκόμη μέχρι τῆς τερατώδους σκέψεως νὰ τὸν θεωροῦν ὡς προδότην καὶ στραγγαλιστὴν τῶν ἐθνικῶν πόθων.

Ὁ τύπος τῆς ἑκάστοτε ἀντιπολιτεύσεως, ὁ τύπος ὁ ὁποῖος ἐστερεῖτο χαλινοῦ, ὁ ὁποῖος ἦτο ἐλεύθερος νὰ ὑβρίζῃ τοὺς πάντας καὶ τὰ πάντα, ὑπῆρξεν ὁ σημαιοφόρος τῆς φθορᾶς καὶ τῆς ἀντιδράσεως. Σπανίως θὰ συναντήσῃ τις ἐλαστικωτέραν συνείδησιν, ἀπὸ τὴν συνείδησιν τῶν δημοσιογράφων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, οἱ ὁποῖοι οὐδεμίαν πολιτικὴν σταθερότητα εἶχον εἰς τὴν ἄσκησιν τοῦ ὑψηλοῦ των λειτουργήματος. Ἐφημερίδες, αἱ ὁποῖαι ἀνῆκον εἰς τὴν ἀντιπολίτευσιν, ἦτο σύνηθες φαινόμενον νὰ μεταλλάζουν τακτικὴν καὶ νὰ γίνωνται κυβερνητικαί. Καὶ ἀντιθέτως.

Ἐν μέσῳ λοιπὸν αὐτῆς τῆς ἀτμοσφαίρας, πολιτικῆς καὶ δημοσιογραφικῆς, ἐπάλαιεν ὁ Ὄθων ἐν τῇ ἀπεγνωσμένῃ προσπαθείᾳ του νὰ ἀνοίξῃ μίαν δίοδον φωτεινήν, ἐπάνω ἀπὸ τὰ μελανὰ νέφη τῆς ὀργιαζούσης κομματικῆς ἀσυδοσίας. Ἀλλ' ἡ πάλη ἦτο ἄνισος. Καὶ ὁ ἀθλητὴς ἔπεσεν εἰς τὴν κονίστραν πρὶν λήξῃ ὁ ἀγών. Αὐτὴ ὑπῆρξεν ἡ μοῖρα του.

Καὶ οἱ πολιτικοί; Ὅσοι ἐξ αὐτῶν ἐπέζησαν, μετὰ τὴν ἔξωσιν τοῦ Ὄθωνος καὶ διεχειρίσθησαν τὰ κοινά, συνέχισαν τὸ φθοροποιὸν ἔργον των. Ἀλλὰ καὶ οἱ μετ' αὐτοὺς ἐλθόντες, οἱ πλεῖστοι τοὐλάχιστον, δὲν ἀπεμακρύνθησαν τῆς πεπατημένης, ἀναδειχθέντες ἀντάξιοι κληρονόμοι τῶν προηγηθέντων. Ἔκτοτε δὲ παρῆλθον ἀρκεταὶ δεκαετηρίδες διὰ ν' ἀνέλθῃ ἡ στάθμη τῶν πολιτικῶν ἠθῶν τῆς χώρας καὶ διὰ νὰ πραγματοποιηθοῦν ἐν μέρει οἱ ἐθνικοὶ ὁραματισμοί. Διότι εἶναι γνωστὸν ὅτι αἱ ἐθνικαὶ προσδοκίαι, διὰ τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν ὁποίων ἰσχυρίζοντο ὅτι ἠγωνίζοντο οἱ Ὀθωνικοὶ Πρωθυπουργοί, πραγματοποιοῦνται μόνον ὅταν ὑπάρχουν ἰσχυραὶ Κυβερνήσεις, δυνάμεναι νὰ ἐμπνεύσουν πίστιν καὶ ὁμόνοιαν παρὰ τῷ λαῷ, διὰ τῆς χρηστῆς διοικήσεως τῶν δημοσίων πραγμάτων. Τοιαύτας Κυβερνήσεις ὅμως δὲν ἔχει νὰ ἐπιδείξῃ ἡ περίοδος τῶν εἴκοσι ἐτῶν τῆς συνταγματικῆς Βασιλείας τοῦ Ὄθωνος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΑ'

Η ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΙΣ ΤΗΣ 10ης ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ 1862

ΔΕΚΑΔΕΣ επαναστάσεων, ανταρσιών καὶ κινημάτων εἶχον ἐκδηλωθῆ καὶ εἶχον κατασταλῆ διὰ τῶν ὅπλων, καθ'ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς 'Οθωνικῆς περιόδου. Καὶ τὰ ἀποτελέσματα ὅλων ἐκείνων τῶν ἀναταραχῶν ἦσαν πάντοτε εἰς βάρος τῆς ἐθνικῆς προόδου, εἰς βάρος τῆς ὁμαλῆς λειτουργίας τοῦ πολιτεύματος, ἐνῶ ἐνίοτε διεκυβεύετο καὶ αὐτὴ ἀκόμη ἡ ἐλευθερία καὶ ἡ ἀνεξαρτησία τῆς 'Ελλάδος.

Παρὰ ταῦτα ὅμως, συνεπεία τῶν ἐσωτερικῶν ἀνωμαλιῶν, τὰς ὁποίας προεκάλουν ἄνθρωποι παράφοροι καὶ τολμητίαι, ἐμπαθεῖς καὶ ἀλαζόνες, ἔχοντες μειωμένην συνείδησιν εὐθύνης, αἱ συνωμοσίαι, ἄλλοτε φανεραὶ καὶ ἄλλοτε κρύφιοι, δὲν ἔπαυσαν ποτὲ ν' ἀποτελοῦν τὸ κύριον ἔργον τῶν ἐκτὸς τῆς ἀρχῆς εὑρισκομένων πολιτικῶν. Εἶχε γίνει πλέον συνήθεια, θὰ ἔλεγέ τις, νὰ ἐμφανίζωνται ἑκάστοτε ὡς «σωτῆρες» τῆς πατρίδος ἐκεῖνοι οἱ ὁποῖοι ἤγειρον τὰ ὅπλα ἐναντίον της! Αἱ ἀφορμαὶ ἦσαν γνωσταί: 'Η κακοδαιμονία τῆς χώρας ἐξ αἰτίας τοῦ Ὄθωνος! Ἔπρεπε, δηλαδή, ὁ Βασιλεὺς νὰ γίνῃ τὸ ἐξιλαστήριον θῦμα καὶ νὰ ἄρῃ τὰς ἀνομίας τοῦ πολιτικοῦ κόσμου, διὰ νὰ βελτιωθῆ ἡ κατάστασις...

Αὐτὴ ἀτυχῶς ὑπῆρξεν ἡ νοοτροπία τῶν ὀλίγων ἐκείνων ταραξιῶν, οἱ ὁποῖοι διὰ τῶν πράξεων των τόσα δεινὰ ἐπεσώρευσαν εἰς τὴν χώραν. Οἱ κυβερνῶντες δὲ ἑκάστοτε τὸ Κράτος, ἀντὶ νὰ ἔχουν ἐπιδοθῆ εἰς τὴν ἐκπολιτιστικὴν καὶ κοινωνικὴν ἐξέλιξιν αὐτοῦ, ἐπάλαιον συνεχῶς διὰ ν' ἀποκαταστήσουν τὴν δημοσίαν τάξιν καὶ ἀσφάλειαν, ἡ ὁποία διεσαλεύετο διαρκῶς ἀπὸ τοὺς στασιαστάς.

'Αλλ' ἂν αἱ μέχρι τοῦ 'Οκτωβρίου 1862 ἐπαναστάσεις, ἐπετεύχθη νὰ κατασταλοῦν, ἐπέπρωτο ἡ τῆς 10ης τοῦ ὡς ἄνω μηνός, ἥτις ὑπῆρξε καὶ ἡ τελευταία τῆς 'Οθωνικῆς περιόδου, νὰ ἐπικρατήσῃ, μὲ ἀποτέλεσμα τὴν ἔξωσιν τῶν Βασιλέων καὶ τὴν ἐπακολουθήσασαν ἐπ' ἀρκετὸν αἱματηρὰν ἀναταραχὴν κατὰ τὸ διάστημα τῆς Μεσοβασιλείας.

Θὰ ἔλεγέ τις ὅτι πολλὰ γεγονότα, ἠθελημένα καὶ μή, μοιραῖα καὶ ἀναπόφευκτα, συνέκλινον τότε εἰς τὴν δημιουργίαν τοῦ κλίματος ἐκείνου, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἐκινήθησαν οἱ ἐπαναστάται διὰ νὰ ἐπιτύχουν τοῦ σκοποῦ των. Ἐγράφη ὅτι ἡ ἐπανάστασις ἐκείνη ὠφείλετο εἰς δύο δυναμικοὺς ἀνθρώπους : Τὸν αὐταρχικὸν καὶ φαῦλον Ὑδραῖον πολιτικὸν Δ. Βούλγαρην καὶ τὸν γνωστὸν στασιαστὴν στρατηγὸν Θ. Γρίβαν, τοῦ ὁποίου ἡ φιλοχρηματία καὶ ἡ τάσις πρὸς ἁρπαγὴν ὑπῆρξαν παροιμιώδεις. Ἀλλὰ συνήθως αἱ πάσης φύσεως ἐπαναστάσεις ὀφείλονται εἰς δύο ἢ τρεῖς μαχητικοὺς ἄνδρας, οἱ ὁποῖοι δι' ἠχηρῶν ἐπαγγελιῶν καὶ ἀπραγματοποιήτων ὑποσχέσεων, παρασύρουν εἰς παρανόμους ἐνεργείας μερίδα τοῦ στρατοῦ καὶ τοῦ λαοῦ, πρὸς ἐπίτευξιν τῶν ἰδιοτελῶν ἐπιδιώξεών των.

Εἰς τὴν προκειμένην ὅμως περίπτωσιν, ἐκτὸς τῶν δύο ὡς ἄνω πρωταγωνιστῶν τῆς στάσεως τοῦ Ὀκτωβρίου, συνετέλεσαν καὶ ἄλλοι παράγοντες πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ σκοποῦ. Ἡ ἐπανάστασις, δηλαδή, ὠφείλετο περισσότερον εἰς τὴν προηγηθεῖσαν ἀπὸ μακροῦ διάδοσιν καὶ καλλιέργειαν διαφόρων ἀσυστάτων συνθημάτων εἰς βάρος τοῦ Ὄθωνος καὶ τῆς Ἀμαλίας, εἰς τοὺς ὁποίους ἀπεδίδετο ἐξ ὁλοκλήρου ἡ κακοδαιμονία τῆς χώρας. Ἡ ἔκρηξίς της ὑπῆρξε ζήτημα τύχης καὶ τόλμης, τὸ περιεχόμενόν της ὅμως εἶχεν ὀργανωθῆ κατὰ τρόπον ἀπαράμιλλον ἐν τῷ ἐσωτερικῷ καὶ ἐξωτερικῷ. Ἐὰν δὲ δὲν ἐξεδηλοῦτο τότε, ἀρχικῶς διὰ τοῦ Γρίβα καὶ κατόπιν διὰ τοῦ Δεληγεώργη καὶ τοῦ Βούλγαρη, θὰ ἐξεδηλοῦτο ὁπωσδήποτε μίαν ἡμέραν καὶ οὐδεὶς δύναται νὰ γνωρίζῃ ὑπὸ ποίας συνθήκας καὶ μὲ πόσα θύματα.

Ἤδη ὅμως, ὅπως ἡ ἐπανάστασις τῆς 3ης Σεπτεμβρίου 1843, οὕτω καὶ ἡ τῆς 10ης Ὀκτωβρίου 1862, ὑπῆρξεν ἀναίμακτος. Ἐκτὸς τοῦ φόνου τοῦ ἐνωμοτάρχου Βασδέκη εἰς τὴν πρώτην καὶ τοῦ ἰλάρχου Καραγιαννοπούλου, φρουράρχου τοῦ Πειραιῶς, εἰς τὴν δευτέραν, οὐδὲν ἄλλο θῦμα ἐσημειώθη.

Ἀλλὰ τίνι τρόπῳ καὶ ἐκ ποίας ἀφορμῆς ἤρχισεν ἡ ὀργάνωσις τῆς ἐπαναστάσεως ἐκείνης; Τὸν τρόπον θὰ τὸν εὕρωμεν εἰς τὸν ἀδίστακτον τύπον, εἰς τὴν προφορικὴν καὶ γραπτὴν προπαγάνδαν τῶν ἀντιδυναστικῶν ἰδεῶν, τόσον εἰς τὴν ἐλευθέραν Ἑλλάδα, ὅσον καὶ εἰς τὴν ὑπόδουλον. Εἰς τὴν τελευταίαν μάλιστα ὑπῆρξε περισσότερον ἔντονον τὸ μένος ἐναντίον τοῦ Ὄθωνος καὶ τῆς Ἀμαλίας, διότι αἱ ἀσύδοτοι καὶ συκοφαντικαὶ γραφίδες τῶν λογίων ἦσαν τελείως ἐλεύθεραι εἰς τὴν διενέργειαν τῆς ἐξοντωτικῆς πολεμικῆς των κατὰ τῶν Βασιλέων. Διὰ τοῦ τρόπου αὐτοῦ οἱ δυσηρεστημένοι, ἢ οἱ εὐλόγως διωχθέντες κατόπιν παραβάσεων τῶν νόμων καὶ καταφυγόντες εἰς τὴν ξένην, εὕρισκον ὡς μοναδικὴν διέξοδον διὰ νὰ κορέσουν τὰ προσωπικά των πάθη τὴν ἀχαλίνωτον καταφορὰν των ἐναντίον τῆς Δυναστείας, εἰς τὴν ὁποίαν προσῆπτον τὰς πλέον ἀπι-

θάνους καὶ ἀναιδεῖς κατηγορίας. Μία ἀπὸ τὰς ἕδρας τοῦ ἀντιοθωνικοῦ ἀγῶνος ἦτο ἡ Κωνσταντινούπολις, ἀπὸ τὴν ὁποίαν μερικοὶ «εὐφυεῖς» Ἕλληνες τυχοδιῶκται ἐξετόξευον συχνὰ ἐν εἴδει φυλλαδίων, ἀνωνύμων ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ἀκατονομάστους ρύπους ἐναντίον τῶν Βασιλέων.

Μετὰ ἤρχετο ἡ Σμύρνη, ἔνθα εἶχε δημιουργηθῆ ἄλλη φωλεὰ ἀγυρτῶν, οἱ ὁποῖοι ἠσχολοῦντο μὲ τὴν κατασυκοφάντησιν τοῦ Ὄθωνος. Αἱ τουρκικαὶ ἀρχαὶ παρηκολούθουν χαιρεκάκως τὸ πλῆθος ἐκεῖνο τῆς ἐντύπου ἑλληνικῆς λιβελλογραφίας, τὴν ὁποίαν ἐπέτρεπον νὰ κυκλοφορῇ ἐλευθέρως παντοῦ. Ἄλλωστε οἱ Ὀθωμανοὶ εἶχον λόγους νὰ μισοῦν τὸν μεγαλοιδεάτην Βασιλέα τῆς Ἑλλάδος καὶ εὐχαρίστως θὰ ἔβλεπον τὴν ἀπομάκρυνσίν του ἐκ τοῦ θρόνου.

Ἐπὶ πλέον ἄλλη ἀντιοθωνικὴ ἑστία εἶχεν ἐγκατασταθῆ εἰς τὸ Λονδῖνον. Ἐκεῖ ὁ Στέφανος Ξένος ἐξέδιδε τὴν ἐφημερίδα «Βρεταννικὸς Ἀστήρ», ἀπὸ τῶν στηλῶν τῆς ὁποίας ἐδημοσίευε μαχητικὰ ἄρθρα ἐναντίον τοῦ ἐν Ἀθήναις καθεστῶτος καὶ ἔδιδε τὸ σύνθημα τῆς ἀνατροπῆς τοῦ θρόνου εἰς ὅλας τὰς ἑλληνικὰς παροικίας τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης. Ὁ «Βρεταννικὸς Ἀστὴρ» ἐκυκλοφόρει εὐρέως καὶ πολλάκις ἀπεστέλλετο δωρεὰν εἰς τὰς ἑλληνικὰς κοινότητας, τὰς ἐκκλησίας καὶ τὰ σχολεῖα, διὰ νὰ μυηθοῦν οἱ ἁπανταχοῦ τῆς Εὐρώπης Ἕλληνες εἰς τὸν ἀντιοθωνικὸν ἀγῶνα ὑπὲρ τῆς δῆθεν σωτηρίας τῆς ἀναξιοπαθούσης Πατρίδος!..

Ἐπίσης ἄλλο ἀντιδυναστικὸν στρατηγεῖον εἶχεν ἐγκατασταθῆ εἰς τὴν Τεργέστην μὲ ἐπὶ κεφαλῆς τοὺς ἀδελφοὺς Ἀναστάσιον καὶ Ἀλέξανδρον Βυζαντίου, οἱ ὁποῖοι ἐξέδιδον τὴν περίφημον ἐφημερίδα «Ἡμέρα», ἀπὸ τὰς στήλας τῆς ὁποίας ἐξετόξευον δηλητηριώδη βέλη ἐναντίον τοῦ «τυράννου τῶν Ἀθηνῶν» ὡς ἀπεκάλουν τὸν Ὄθωνα. Εὐθὺς δὲ μετὰ τὴν ἔξωσιν τοῦ Ὄθωνος, ὡς ἐπινίκιον παιᾶνα τοῦ ἀγῶνος των, ὁ ἐκ τῶν ἀδελφῶν Ἀναστάσιος Βυζάντιος ἔγραψεν ἐνυπόγραφον ἄρθρον εἰς τὴν ἐφημερίδα του μὲ τίτλον : «Ἦσαν καὶ δὲν εἶναι πλέον ...». Μεταξὺ δὲ ἄλλων ἀνεγράφετο καὶ ἡ ἑξῆς φράσις : «Εἰς τὰ χείλη πάντων βλέπομεν ἐπανθοῦν ἓν καὶ τὸ αὐτὸ μειδίαμα καὶ τὸν ἕνα νεύοντα ἱλαρῶς πρὸς τὸν ἕτερον καὶ συνθλιβομένας τὰς χεῖρας, ὡς ἐν ἱερᾷ πανηγύρει–ἐπειδὴ ἔπεσεν ὁ Ὄθων–θὰ χαιρετήσῃ καὶ πάλιν τὴν Ἑλλάδα ὁ ἥλιος τῆς Τροιζῆνος καὶ τῆς Ἐπιδαύρου ... Διὰ τῆς χειρὸς τοῦ Κανάρη ηὐλόγησε τὸ ἐπιχείρημα (τὴν ἐπανάστασιν) ὁ Ἀγὼν καὶ τὸ Γῆρας ...».

***

Ἡ πλέον ὅμως πυρακτωμένη ἑστία ἀντιδράσεως εὑρίσκετο εἰς τὰς Ἀθήνας, καὶ ἐξ αὐτῆς ἐξεπέμποντο διαρκῶς ἐμπρηστικαὶ ὗλαι ἐναντίον τοῦ Βασιλέως. Αἱ αἰτιάσεις ἦσαν πολυειδεῖς καὶ ποικίλαι : Ἔπταιε, δῆθεν, τὸ παντοδύναμον Ἀνακτοβούλιον τοῦ Ὄθωνος, τὸ ὁποῖον

διώριζε καὶ ἔπαυε τὰς Κυβερνήσεις. Ἔπταιεν ὁ Βασιλεύς, διότι, ὡς ἰσχυρίζοντο, εἶχε μεταβληθῆ εἰς κομματάρχην, ὅστις εἶχε τὴν δύναμιν νὰ διορίζῃ σχεδὸν τοὺς βουλευτὰς καὶ ὁ ὁποῖος εἶχε διχάσει τοὺς Ἕλληνας εἰς ἀφωσιωμένους εἰς τὸν θρόνον, πρὸς τοὺς ὁποίους προσέφερε διαφόρους ἠθικὰς καὶ ὑλικὰς παροχὰς καὶ εἰς ἀσπόνδους ἐχθροὺς τοῦ θρόνου, τοὺς ὁποίους κατεδίωκεν ἀπηνῶς. Ἦτο ἀκόμη, ἔλεγον οἱ δυσηρεστημένοι πολιτευόμενοι, ὁ Ὄθων τὸ ὑπ' ἀριθμὸν ἕνα ἐμπόδιον διὰ τὴν ἱκανοποίησιν τῶν ἐθνικῶν διεκδικήσεων!.. Ἦτο ἐπίσης οὗτος ὄργανον τῆς Αὐστρίας καὶ ἐξετέλει τὰς ἐντολὰς τοῦ μισέλληνος Μέττερνιχ, δι' ὃ καὶ ἐπρόδιδε τὰς ἰδανικὰ τοῦ Ἔθνους! Φλογερὸς δὲ πατριώτης ἐθεωρεῖτο πᾶς ἀντιοθωνικός, διότι ἐπεδίωκε τὴν ἐκθρόνισιν τοῦ Βασιλέως ... προδότου.

Η «ΧΡΥΣΗ ΝΕΟΛΑΙΑ»

Ἡ ἀπίθανος αὕτη συρροὴ τῶν αἰτιάσεων ἐναντίον τοῦ Ὄθωνος εὕρισκε φορέα, διαδοσίαν καὶ ἑρμηνευτὴν τὴν περίφημον χρυσῆν νεολαίαν, ἐπὶ κεφαλῆς τῆς ὁποίας ἦσαν ὁ Ἐπ. Δεληγεώργης, ὁ Καμπᾶς, ὁ Ὀδυσσεὺς Ἰάλεμος, ὁ Ἀχιλλεὺς Παράσχος, ὁ Δημοσθένης Στάϊκος, ὁ Ἄγης Κλεομένης, ὁ Ἀριστείδης Δόσιος καὶ ἄλλοι τινές, οἱ ὁποῖοι «εἶχον τὰς κεφαλὰς πλήρεις ἐκ τῶν ἐπαναστατικῶν γεγονότων τῆς Γαλλίας». Οἱ ἐπικίνδυνοι αὐτοὶ νέοι μὲ τὰς ἐξάλλους ἰδέας, ἐφοίτουν εἰσέτι εἰς τὸ Πανεπιστήμιον, ἐνῶ ἄλλοι μόλις εἶχον ἐξέλθει τούτου, ὡς πτυχιοῦχοι τῆς Νομικῆς. Καὶ ὀρθῶς ἐγράφη ἀπὸ παλαιὸν ἱστορικὸν ὅτι τὴν ἔξωσιν τοῦ Ὄθωνος προητοίμασεν «ἡ πληθὺς τῶν δικηγόρων, οἱ ὁποῖοι ἐξῆλθον ἐκ τῆς Νομικῆς Σχολῆς κατὰ τὴν δεκαετίαν 1850-1860».

Ἡ νεολαία τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἐτέλει ἐν συνεχεῖ ἐπαναστατικῷ πυρετῷ καὶ ἀνεμάσσει τὰ συνθήματα τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως. Ἦτο δὲ τόσον ἐξημμένα τὰ νεανικὰ πνεύματα, ὥστε ὁ ἐκ τῶν ἡγετῶν τῆς ἀκαδημαϊκῆς νεολαίας Ἀναστάσιος Βυζάντιος ἔγραψεν ἀργότερον περὶ αὐτῆς μεταξὺ ἄλλων καὶ τὰ ἑξῆς :

«... Ἐρρίφθη διὰ μιᾶς εἰς τὴν πολιτικὴν παλαίστραν ἡ νεολαία διὰ νὰ γίνῃ ἡ ἀφετηρία τῆς μεταπολιτεύσεως τοῦ 1862, ὥστε οἱ μεταγενέστεροι θὰ διστάσουν νὰ πιστεύσουν ὅτι ὁ θρόνος, ἀνιδρυθεὶς ὡς ἐκ θαύματος διὰ τοῦ αἵματος χιλιάδων ἡρώων, ἀνετράπη ὑπὸ τῆς ἀλογίστου ὁρμῆς παιδίων ... Καὶ ὅμως τότε οἱ ὅροι τῆς ἡλικίας ἀντεστράφησαν. Οἱ πρεσβύτεροι ἐγένοντο ὄργανα τῶν νεωτέρων καὶ ἡ πεῖρα θεραπαινὶς τοῦ ἐνθουσιασμοῦ. Ἡ ἱστορία ἀπεμνημόνευσε μόνα τὰ ὀνόματα καὶ τὰ ἔργα τῶν ἐπὶ σκηνῆς προπαγανδιστῶν. Ἀλλὰ πόσα νήματα ἐκίνησαν ἐκ τῶν παρασκηνίων χεῖρες ἀφανεῖς καὶ ἄγνωστοι! ».

Ἐν τούτοις ὅλοι οἱ ἀναφερθέντες ἐχθροὶ τοῦ Ὄθωνος καὶ ὑβρισταὶ

αὐτοῦ καὶ συνωμόται πρὸς ἀνατροπὴν τοῦ καθεστῶτος, μετὰ τινα χρόνον ἀπὸ τῆς ἐξώσεως τῶν Βασιλέων, μετεμελήθησαν πικρῶς. Ἡ πεῖρα τῆς ζωῆς, τὰ μεσολαβήσαντα γεγονότα, ἡ ἀπογοήτευσις καὶ ἡ διάψευσις τῶν ἐλπίδων των ἐκ τῆς ἐπελθούσης μεταβολῆς καὶ πρὸ παντὸς αἱ καταφανεῖς ἀποδείξεις περὶ τοῦ ειλικρινοῦς πατριωτισμοῦ του Ὄθωνος, αἱ ὁποῖαι ἦλθον εἰς φῶς καὶ ἐκ τῆς ἀναγνωσθείσης ὑπὸ τῆς ἐπαναστατικῆς ἐπιτροπῆς ἀπορρήτου ἀλληλογραφίας τοῦ Βασιλέως, ἐδημιούργησαν εἰς τοὺς περισσοτέρους τύψεις συνειδήσεως καὶ προεκάλεσαν τὴν μετάνοιαν αὐτῶν.

Οἱ ἄλλοτε ἐπιτελεῖς τοῦ ἀντιοθωνικοῦ ἀγῶνος μετεβλήθησαν κατόπιν εἰς ὑμνητὰς τοῦ ἐξορίστου Βασιλέως. Οἱ ἴδιοι ἐκεῖνοι, οἱ ὁποῖοι διὰ τῆς γραφίδος των εἶχον ἐξαπολύσει φοβερούς μύδρους συκοφαντίας– ἄλλοι συνεπεία παρεξηγήσεων καὶ ἄλλοι δι' ἰδιοτελεῖς σκοπούς–ἐναντίον τοῦ Ὄθωνος, ἐνεγκωμίαζον ἤδη τὰς ἀρετάς του καὶ τὸν ἁγνὸν πατριωτισμόν του.

Ὁ Βυζάντιος, ὁ Παράσχος, ὁ Ἰάλεμος, ὁ Κλεομένης, ἀκόμη καὶ αὐτὸς ὁ Βούλγαρης καὶ ὁ Κανάρης κατηρῶντο ἑαυτούς, διότι εἶχον πέσει θύματα τῶν ξένων Δυνάμεων καὶ διὰ τῆς ἄφρονος ἐνεργείας των εἶχον ζημιώσει τὴν Πατρίδα. Ἀλλ' ἡ μεταμέλεια ἔρχεται συνήθως κατόπιν ἑορτῆς, καίτοι δὲν δύναταί τις βεβαίως νὰ παραγνωρίση τὴν ἠθικήν της ἀξίαν. Ἐν προκειμένω ὅμως τὰ γεγονότα ἦσαν ἀνεπανόρθωτα. Ὁ παρεξηγημένος Βασιλεὺς ἦτο μακρὰν τῆς Ἑλλάδος πλέον καὶ ἡ ἐπάνοδός του ἦτο καθ' ὅλα ἀνέφικτος.

ΕΝΩΠΙΟΝ ΤΟΥ ΠΕΠΡΩΜΕΝΟΥ

Ἐγράφη [1] ὅτι «τὰ ἐπαναστατικὰ κινήματα τοῦ Φεβρουαρίου 1862, ἦσαν ἡ ἀρχὴ τοῦ τέλους καὶ ὅτι ἐὰν ὁ Ὄθων ἀντελαμβάνετο τὴν σημασίαν των θὰ ἠμποροῦσεν ἴσως, καλῶς πολιτευόμενος, νὰ προλάβη, τὴν ἀνατροπήν του. Δὲν τὸ ἀντελήφθη ὅμως». Τοῦτο κατ' ἐμὲ δὲν εἶναι ὀρθόν. Διότι ὁ Βασιλεὺς καὶ τὴν σημασίαν τῶν κινημάτων ἐγνώριζε καὶ πλήρη ἀντίληψιν εἶχε τῶν τεκταινομένων ὑπὸ τῶν συνωμοτῶν. Ἐν τούτοις, δὲν ἠθέλησε ν' ἀντιδράση. Δὲν ἠθέλησε νὰ ἐναντιωθῇ πρὸς τὴν μοῖραν του. Θὰ ἔλεγέ τις, ὅτι, τρόπον τινά, εἶχεν ἐξοικειωθῆ μὲ τὴν ἰδέαν ὅτι κάποιαν ἡμέραν – σύντομον ἢ ἀπωτέραν– θὰ ἠκολούθει τὴν ὁδὸν τῆς ἐξορίας. Ὁ Ὄθων ἦτο ἐνήμερος τῆς ψυχολογίας τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ, ὁ ὁποῖος εἶναι ὑπερβολικὰ εὔπιστος εἰς τὰς διαβολὰς καὶ ὑπερβολικὰ ἀφε-

1. Γρ. Δαφνῆ: Πολιτικαὶ Ἐπαναστάσεις εἰς τὴν Ἑλλάδα, σειρὰ ἄρθρων εἰς τὴν ἐφημερίδα «Ἐμπρὸς» 1955.

λής, ὥστε νὰ πίπτῃ θῦμα τῶν ἐπιτηδείων ἐκμεταλλευτῶν τῶν αἰσθημάτων του.

Ἐγνώριζεν ἀκόμη ὁ Βασιλεὺς ὅτι ὁ λαός, τὸ μεγαλύτερον τοὐλάχιστον μέρος τοῦ λαοῦ, τὸν ἠγάπα εἰλικρινῶς. Ἐπίσης δὲν τοῦ διέφευγεν ὅτι εἶχεν ἐχθρούς, τοὺς ὀλίγους δηλαδὴ ἐκείνους θερμοαίμους καὶ αὐταρχικοὺς πολιτευτάς, οἱ ὁποῖοι δὲν ἐφείδοντο οὐδενὸς μέσου διὰ νὰ βάλουν ἐναντίον του. Τέλος, δὲν ὑπετίμα τὰς δυνάμεις των καὶ δὲν ὠλιγώρησε ποτὲ ὅταν εὑρέθη ἐνώπιον τῆς παραφόρου ὁρμητικότητος τῶν ἀντιπάλων του.

Τί ἔπραξεν ὅμως διὰ νὰ τοὺς ἀντιμετωπίσῃ ; Εἰς ποίας ἐνεργείας προέβη διὰ νὰ ἐξουδετερώσῃ τὴν μῆνιν τῶν ἐχθρῶν του ; Πῶς ἀντιμετώπισε μίαν κατάστασιν τεταμένην καὶ ἐκρηκτικήν ; Ἡ ἀπάντησις εἰς τὰ ἐρωτήματα αὐτὰ θὰ πρέπει ἴσως νὰ περιληφθῇ εἰς τὰ ἑξῆς : Μὲ τὸ βαθὺ αἴσθημα τῆς βασιλικῆς του ἀξιοπρεπείας. Μὲ τὴν ὑψηλόφρονα συνείδησιν τοῦ ἀνθρώπου ποὺ ἔχει ἐπιτελέσει μὲ πίστιν καὶ ἀφοσίωσιν τὸ καθῆκον του. Ἀκόμη μὲ τὴν ἀντίληψιν τῆς Θεόθεν ἀποστολῆς του νὰ βασιλεύσῃ μὲ ἀγαθότητα καὶ δικαιοσύνην. Δὲν ἀντιμετώπισε τὴν κατάστασιν μὲ ρεαλισμὸν καὶ πρακτικὰ μέτρα. Δὲν εἶχεν ὅσον ἔπρεπε προσγειωθῇ εἰς τὴν πραγματικότητα. Καὶ πολλάκις ἀπέδειξεν ὅτι ἐστερεῖτο τῆς ἀπαιτουμένης δραστηριότητος, ποὺ ἐπεβάλλετο ν' ἀσκήσῃ διὰ νὰ ἐξουδετερώσῃ τὴν πνιγηρὰν ἀτμόσφαιραν τῶν Ἑλληνικῶν πραγμάτων.

Ὡς ἀπόδειξις τῆς νοοτροπίας του αὐτῆς δέον νὰ θεωρηθῇ καὶ τὸ ὅτι παρὰ τὰς συστάσεις τῶν ὑπουργῶν του νὰ μὴ ἐπιχειρήσῃ τὴν περιοδείαν του –τὴν τελευταίαν– εἰς τὴν Πελοπόννησον, τὰς νήσους καὶ τὴν Στερεάν, ἠρνήθη ν' ἀποδεχθῇ αὐτάς. Ἤθελε νὰ ἔλθῃ ὁ ἴδιος εἰς προσωπικὴν ἐπικοινωνίαν μὲ τὸν λαὸν τῆς ἐπαρχιακῆς Ἑλλάδος. Νὰ σφυγμομετρήσῃ τὰς διαθέσεις του ἔναντί του. Νὰ διαπιστώσῃ ἐκ τῆς ἐπαφῆς του μὲ τὰς λαϊκὰς τάξεις ποῖον πνεῦμα ἐπεκράτει. Ν' ἀκούσῃ ἴσως παράπονα. Νὰ δεχθῇ αἰτήσεις. Ν' ἀντιληφθῇ ἰδίοις ὄμμασι τὰς ἀνάγκας καὶ τὰ προβλήματα τοῦ λαοῦ καὶ τῆς ὑπαίθρου χώρας. Νὰ συγκεντρώσῃ στοιχεῖα περὶ ὅλων ὅσων θὰ ὑπέπιπτον εἰς τὴν ἀντίληψίν του καὶ περὶ ὅλων ὅσων θὰ τοῦ εἰσηγοῦντο αἱ τοπικαὶ ἀρχαὶ καὶ ὁ λαὸς ἀκόμη.

Μὲ αὐτὴν τὴν προοπτικὴν ἀνεχώρησεν ἐξ Ἀθηνῶν τὴν ἑσπέραν τῆς 1ης Ὀκτωβρίου 1862. Δὲν ἠγνόει ὅτι ἄφηνεν ὄπισθέν του ἕνα λέβητα πλήρη ὑδρατμῶν, ὁ ὁποῖος ὑπέκειτο ἀπὸ στιγμῆς εἰς στιγμὴν εἰς ἔκρηξιν. Οὔτε ἠγνόει ὅτι ἡ Κυβέρνησίς του ἐστερεῖτο τῆς ἱκανότητος ἐκείνης, τὴν ὁποίαν ἀπήτουν αἱ κρίσιμοι περιστάσεις, εἰς τρόπον ὥστε νὰ δύναται νὰ καταπνίξῃ ἐνδεχομένην ἐπαναστατικὴν ἐκδήλωσιν.

Καὶ ὅμως εἶχε τὴν γενναιότητα ν' ἀντιμετωπίσῃ στῆθος μὲ στῆθος

τὸ πεπρωμένον του, οἱονδήποτε καὶ ἂν ἦτο. Μόνον τὴν ἀξιοπρέπειάν του ἦτο διατεθειμένος νὰ ὑπερασπίσῃ, ἐὰν ἐθίγετο, μὲ οἱανδήποτε θυσίαν. Και ἀνεχώρησε διὰ τὴν ἀνὰ τὰς πόλεις καὶ τὰ χωρία τῆς Ἑλλάδος περιοδείαν του.

Ἰδού, ὅμως, τί ἐμεσολάβησε καὶ τί διημείφθη ὀλίγον πρὸ τῆς ἀναχωρήσεως τοῦ Βασιλέως :

Μερικοὶ ἐκ τῶν ὑπουργῶν τῆς Κυβερνήσεως Γενναίου Κολοκοτρώνη, ἥτις εὑρίσκετο τότε εἰς τὴν Ἀρχήν, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ ὁ ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν Ν. Δραγούμης, προσεπάθουν νὰ πείσουν τὸν Ὄθωνα ὅπως ἀναβάλῃ τὴν εἰς τὰς ἐπαρχίας περιοδείαν του δι' εὐθετώτερον χρόνον. Διότι ναὶ μὲν εἶχε κοπάσει ὁ σάλος ἐκ τῶν προσφάτων ἐπαναστατικῶν κινημάτων, ἀλλ' ἐν τῷ μεταξύ, ἐπειδὴ ἡ Κυβέρνησις ἦτο ἀδιαλείπτως ἀπησχολημένη μὲ τὴν καταστολήν των, δὲν ἠδυνήθη νὰ πράξῃ τι τὸ ἐπωφελὲς διὰ τὸ κοινόν, ὡς ἡ λῆψις ὡρισμένων μέτρων, τὰ ὁποῖα ἐκρίνοντο ἀπαραίτητα διὰ τὴν βελτίωσιν τῶν συνθηκῶν, ὑπὸ τὰς ὁποίας διεβίουν οἱ κάτοικοι ἰδίως τῶν ἐπαρχιῶν. Ὑπεστηρίχθη δηλαδὴ εἰς τὸν Βασιλέα ὅτι θὰ ἦτο προτιμότερον νὰ ἐνεργήσῃ τὴν περιοδείαν του μετὰ τὴν ἐκδήλωσιν τοῦ Κυβερνητικοῦ ἐνδιαφέροντος ὑπὲρ τοῦ λαοῦ, διότι ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ, θὰ ἦτο περισσότερον δημοφιλὴς ὅτε θὰ εὑρίσκετο ἐν μέσῳ αὐτοῦ.

«...Καὶ ἐξηγήθησαν μὲν ταῦτα διὰ μακρῶν πρὸς τὸν Βασιλέα, ἔγραψεν ὁ Νικ. Δραγούμης,[1] ἀλλ' οἱ ὑπουργοὶ διεφώνουν, ὑπὲρ αὐτοὺς δ' ἐξανίστατο ἀμετάπειστος ἡ καρτερόθυμος Βασίλισσα, ἣν εἶχε ἐμπλήσσει ἀγαλλιάσεως ἡ πρό τινων ἡμερῶν γενομένη αὐτῇ τε καὶ τῷ Βασιλεῖ ὑποδοχὴ ἐν Μεγάροις. Ἐπειδὴ δ' ἐπέμενον ἀναμιμνήσκων πρὸς τοῖς ἄλλοις τὰς ἐνεργείας τῶν ἐν τῇ Πρωτευούσῃ ἀντιπάλων τῆς ἐξουσίας καὶ τὴν ἀκατανόητον μέθην τὴν διαταράττουσαν τὰς φρένας πάντων. «Ὁμολόγησον, εἶπέ μοι ὁ Βασιλεύς, μετὰ λόγους διαθρύπτοντας τὴν φιλοτιμίαν, ὁμολόγησον ὅτι δύο τῶν συναδέλφων σου, ὁ Γενναῖος (ὁ Πρωθυπουργὸς Γεν. Κολοκοτρώνης) καὶ ὁ Σπυρομίλιος (ὑπουργὸς τῶν Στρατιωτικῶν), ἔχουσι πεῖραν πλείονα τῆς σῆς καὶ αὐτοὶ μὲ συμβουλεύουσι νὰ μὴ ὀπισθοδρομήσω». Μάτην δὲ παρέστησα ὅτι καὶ ἀντιπολιτευόμενοι ἐκ τῶν μετριοπαθῶν, οἷος ὁ Ρήγας Παλαμήδης, μέμφονται τῷ Ὑπουργείῳ ἐπιτρέποντι τῷ Βασιλεῖ ν' ἀποδημήσῃ, ἀλλ' ἡ ἀπόφασις ἦν ἀμετάθετος».

Ἐν τῷ μεταξύ, ὡς ἀφηγεῖται ὁ Δραγούμης, ὁ δημοσιογράφος Ἀναστ. Παπαζαφειρόπουλος ἦλθεν ἐπὶ τούτῳ ἐκ Τριπόλεως εἰς Ἀθήνας διὰ νὰ τὸν συναντήσῃ καὶ νὰ τοῦ διαβιβάσῃ τὴν πληροφορίαν περὶ ὑφισταμένης

1. Ν. Δραγούμη: Ἱστορικαὶ Ἀναμνήσεις. τ. Β΄. σ. 237.

συνωμοσίας κατὰ τοῦ Βασιλέως, ἀποσκοπούσης εἰς τὴν δολοφονίαν τούτου καὶ μάλιστα, εἰς καθορισθὲν ἤδη σημεῖον ἐπὶ τῆς ὁδοῦ μεταξὺ Σπάρτης καὶ Καλαμῶν. Καὶ ὁ Παπαζαφειρόπουλος προσέθεσε: «Σὲ διαβεβαιῶ ὅτι ὁ Βασιλεὺς κινδυνεύει, μετ' αὐτοῦ δὲ καὶ ὁ τόπος». Ἐν συνεχείᾳ ἀξιωματικὸς τῆς χωροφυλακῆς ὑπέβαλεν ἐμπιστευτικὴν ἀναφορὰν εἰς τὸν ὑπουργὸν τῶν Ἐσωτερικῶν ἐν τῇ ὁποίᾳ ἀνέφερεν ὅτι «εὐθὺς μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ Βασιλέως θὰ ἐξεδηλοῦτο ἐπανάστασις, ἡ ὁποία θὰ ἐπεδίωκε τὴν ἀνατροπὴν τοῦ θρόνου καὶ τὴν ἔξωσιν τοῦ Ἄνακτος».

«... Ἀλλὰ καὶ πάντα ταῦτα ἤκουσεν ἀπαθῶς ὁ Βασιλεύς, ἀνέγραψεν ὁ Δραγούμης, ἢ μὴ θέλων νὰ πεισθῇ ὅτι κατὰ τὸ ἔθος αὐτῶν οἱ συνωμόται, μετὰ πᾶσαν ματαιωθεῖσαν πρώτην ἀπόπειραν, καταφεύγουσι καὶ εἰς δευτέραν καὶ εἰς τρίτην, ἕως οὗ ἐπιτύχωσιν ἢ πεπεισμένος ὢν ὅτι οὐδὲ Κλωθὼ ἂν ἔτι ἀνακλώσειεν, οὐδὲ Ἄτροπος μετατρέψειε τὰ πεπρωμένα...Ἀλλὰ καὶ ὁ Πρωθυπουργὸς τὴν παραμονὴν τῆς ἀποδημίας, ἔδωκεν αὐτῷ πρὸς ἀνάγνωσιν ἐπιστολὴν ἐκ Βονίτσης περιγράφουσαν ἀκριβέστατα, ὅπως μετὰ ταῦτα συνέβη, τὴν σχεδιασθεῖσαν πορείαν τῆς ἀποστασίας. Ἐπέμπετο δὲ ἡ ἐπιστολὴ παρὰ συνωμότου προδίδοντος τὴν συνωμοσίαν, ἣν καὶ πρότερον ἐγίγνωσκεν ἡ Κυβέρνησις, καθὼς καὶ τὸ ποσὸν τῶν εἰς τὴν δυτικὴν Ἑλλάδα σταλέντων χρημάτων καὶ τὰς συνεχεῖς ἀνταποκρίσεις...».

Ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον ἔχει ἐν προκειμένῳ μία προφητικὴ ἀληθῶς φράσις τοῦ Βασιλέως πρὸς τὸν Δραγούμην. Κατὰ τὴν 1ην Ὀκτωβρίου, ἡ ὁποία εἶχεν ὁρισθῇ ὡς ἡμέρα ἀναχωρήσεως τοῦ Βασιλικοῦ ζεύγους, ὁ Βασιλεὺς ἐδέχθη εἰς τὰ Ἀνάκτορα ἀλληλοδιαδόχως ἕκαστον τῶν ὑπουργῶν καὶ συνειργάσθη μετ' αὐτῶν ἐπὶ διαφόρων ὑπηρεσιακῶν θεμάτων. Τελευταῖος προσῆλθεν εἰς τὸν Βασιλέα ὁ Δραγούμης, προκειμένου νὰ τὸν ἐνημερώσῃ ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν θεμάτων, χωρὶς ὅμως νὰ παραλείψῃ δι' ὑστάτην φορὰν νὰ διατυπώσῃ τοὺς φόβους του δι' ἐνδεχομένας κινήσεις τῶν συνωμοτῶν εἰς Ἀθήνας, ἐν ἀπουσίᾳ τῶν Βασιλέων. Ὁ Ὄθων τὸν ἤκουε μᾶλλον σκεπτικός, ἀλλὰ μὴ ἔχων οὐδεμίαν διάθεσιν νὰ μεταβάλῃ γνώμην, ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ προγράμματος τῆς περιοδείας.

«...Ἡ ὥρα ἦτο προκεχωρημένη, ἔγραψεν ὁ Δραγούμης,[1] πολλάκις δὲ ἀνηγγέλθη ὅτι τὸ γεῦμα ἦν ἕτοιμον καὶ ἡ Βασίλισσα προέτρεπέ με νὰ ἀναχωρήσω. Ἀλλ' ὁ Βασιλεὺς δὲν μοὶ ἔδιδε τὴν ἄδειαν. Ἀνέγνων, εἶπέ μοι πρὸς τοῖς ἄλλοις μειδιῶν, εἴς τινας ἐφημερίδας ὅτι, κατὰ τὴν ἐπικρατοῦσαν δοξασίαν μεταξὺ τοῦ λαοῦ, ἀπαίσιον θεωρεῖται νὰ βασιλεύῃ ὁ ἡγεμὼν πέραν τῶν τριάκοντα ἐτῶν. Τὰ τριάκοντα μου ἔτη ἐτελείωσαν».

Ἀλλ' οὐδεμία ἐφημερὶς τῆς ἐποχῆς ἐκείνης εἶχεν ἀναγράψει μίαν τοιαύτην δοξασίαν. Εἰς τὰς ἐφημερίδας τῆς ἀντιπολιτεύσεως ἰδίως, τὰς

1. Ν. Δραγούμη: Ἱστορικαὶ Ἀναμνήσεις. τ. Β' σελ. 239.

όποίας ήρεύνησα μετά προσοχής, ούτε πρό, ούτε μετά τήν έξωσιν, εύρον παρόμοιον άφορισμόν. Βρίθουν βεβαίως πλείστων όσων υπαινιγμών έναντίον τού "Οθωνος καί μάλιστα μερικοί είναι βαρυτάτης μορφής, άλλά περί τού ότι είναι άπαίσιον νά βασιλεύση ήγεμών τις πέραν τών τριάκοντα ετών, εις ούδεμίαν έφημερίδα άνεγράφετο. Τούτο δηλοί ότι ό "Οθων τό είχε πιθανώς ό ίδιος φαντασθή. Ή άκόμη ότι είχε κουρασθή πλέον κατόπιν τών συνεχών εσωτερικών καί εξωτερικών άντιδράσεων νά βασιλεύη εις ένα τόπον, τού όποίου μία μερίς τού λαού τόν είχε τόσον παρεξηγήσει, τόσον πικράνει, τόσον δυσαρεστήσει.

Είναι πράγματι εξόχως δραματική ή περιγραφή υπό τού Δραγούμη τής άναχωρήσεως τού Βασιλικού ζεύγους καί άξίζει νά τήν μεταφέρω εδώ :

«. . . Κατέβημεν δέ μετά τούτο εις Πειραιά οί ύπουργοί, ίνα προπέμψωμεν τούς Βασιλείς μέλλοντας ν' άποπλεύσωσι τήν 10ην ώραν. Ή νύξ ήτο σκοτεινή, ούδ' άστήρ έσπινθήριζεν έπί τό στερέωμα. Τό ψύχος δριμύ καί ριγηλόν, ή σιγή βαθεία άνά πάσαν τήν πόλιν, ούδ' υπό λεπτής ζεφύρου πνοής, ούδ' ύπ' άσθενούς φλοίσβου κύματος εταράττετο, ώμοίαζε πρός τήν νηνεμίαν τήν προμηνύουσαν χαλεπήν θύελλαν. Μόνοι οί μαθηταί τής στρατιωτικής σχολής ίσταντο τεταγμένοι περί τήν άποβάθραν πρός τιμήν τών άποδημούντων, άλλά καί αύτοί άκίνητοι ώς άγάλματα· ή όψις αύτών έν μέσω τών φανών έφαίνετο επεξηγούσα άχαρι φρόνημα. Μετ' ολίγον ήκούσθησαν μακράν άνευφημίαι, έξερχόμεναι έκ χειλέων νεανικών, καί είδομεν πρός δεξιάν προτρεχούσας τής βασιλικής άμάξης δάδας βεγγαλικάς, ών αί πελιδναί φλόγες άνεκάλουν εις τήν φαντασίαν πομπήν νεκρικήν. «Φρίττω», έψιθύρισεν ό παρ' εμέ επί τής Δικαιοσύνης ύπουργός, ενώ καί τού γράφοντος αί τρίχες άνωρθούντο. . . ».

ΕΝ ΜΕΣΩ ΤΟΥ ΕΝΘΟΥΣΙΩΝΤΟΣ ΛΑΟΥ

Μετά τινας ώρας ό άτμοδρόμων «'Αμαλία», υπό κυβερνήτην τον Λ. Παλάσκαν, φέρων τό βασιλικόν ζεύγος μετά τής άκολουθίας του, ήνοίγετο εις τό πέλαγος. «...Ό καιρός ήν λαμπρότατος, έγραψεν εις τά άπομνημονεύματά του ό Παλάσκας, [1] τής 7 πρωίας άνεκωχεύσαμεν ενώπιον τής "Υδρας· τή 11 κατέναντι τών Σπετσών· τή 4 εσπέρας ήγκυροβολήσαμεν εις "Αστρος, άντίπεραν τού 'Αργολικού κόλπου, 9 μίλλια νοτίως τού Ναυπλίου. Αί Α. Α. Μ. Μ. κατέβησαν εις τήν ξηράν έκασταχού, καί έκάστοτε ό λαός ένθουσιωδώς επευφήμει καί αύθορμήτως μάλιστα· έν Γυθείω

1. Λ. Παλάσκας : Τά συμβάντα τού 'Οκτωβρίου 1862 έπί τού βασιλικού άτμοδρόμωνος «'Αμαλία». σ. 8.

τῇ επαύριον επίσης καὶ ἐν Σπάρτῃ, ὅπου ἀνέβησαν ἔφιπποι παρὰ τὸν Εὐρώταν, τὸ αὐτὸ πάλιν συνέβη. Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ ἀτμοδρόμων, περιπλεύσας τὴν Λακωνικὴν χερσόνησον, κατῆρεν εἰς Καλάμας, ὅπου προσέμεινε τοὺς Βασιλεῖς· οὗτοι δὲ ὑπερέβησαν τὸν Ταΰγετον διὰ τοῦ ἀγριωποῦ αὐλῶνος τῆς Λαγκάδας. Παντοῦ δὲ καθ' ὁδὸν ὡς ἐν θριάμβῳ ἦλθον· ἐν Καλάμαις μάλιστα καὶ εἰς πεῖσμα τῶν ἐκεῖ δικηγόρων, ὑποβαλόντων τῷ Βασιλεῖ ἀναφοράν τινα καταχριτικὴν τῆς Κυβερνήσεως του, ὁ λαὸς συνωθεῖτο μετ' ἀκράτου ἐνθουσιασμοῦ ἀνευφημῶν τὰς Α. Α. Μ. Μ. καὶ ἐκδηλώνων τοιουτοτρόπως ζωηρὰν τὴν κατ' ἐκείνων ἀποδοκιμασίαν του.

»Πώποτε ἀπὸ τῆς πρώτης ἀφίξεώς του εἰς τὴν Ἑλλάδα τὸ Βασιλικὸν ζεῦγος δὲν ἔτυχε τοιαύτης διαπύρου ὑποδοχῆς. Ἡ Βασίλισσα μάλιστα τὸ ὡμολόγει ρητῶς καὶ ἐξίστατο ἀπὸ χαρᾶς καὶ θαυμασμοῦ. Ὅ,τι καὶ ἂν εἶπον αἱ τότε ἐφημερίδες, αἱ ἐκδηλώσεις ἐκεῖναι οὐκ ἦσαν ἐκ παραγγέλματος ἔργα τῆς ἀστυνομίας, καθότι οἱ οὕτως ἐνθουσιῶντες ἦσαν ἄνθρωποι τοῦ ἀληθινοῦ λαοῦ πολυπληθέστατοι· ἐγὼ δὲ αὐτόπτης, εἶδον ἐν ταῖς περιστάσεσι ταύταις τὰς πολιτικὰς Ἀρχὰς πολὺ ἀπορούσας τότε ἐπὶ τῷ περιέργῳ τούτῳ φαινομένῳ...».

***

Ἐν τῷ μεταξὺ ὅμως καὶ καθ' ἣν στιγμὴν οἱ Βασιλεῖς εἰς τὴν Καλαμάταν ἐδέχοντο μετ' ἀγαλλιάσεως τὰς θερμὰς λαϊκὰς ἐκδηλώσεις, εἶχεν ἐκραγῆ ἀπὸ τῆς 4ης Ὀκτωβρίου ἐπανάστασις εἰς τὴν Βόνιτσαν τῆς Ἀκαρνανίας ὑπὸ τοῦ Θ. Γρίβα. Τὴν ἀναγγελίαν ταύτης ἐπληροφορήθη τηλεγραφικῶς μέσῳ Τριπόλεως ὁ Βασιλεὺς εἰς τὰς 8 τοῦ ἰδίου μηνός, ὅτε εὑρίσκετο εἰς Καλαμάταν. Τὴν μεσημβρίαν τῆς ἐπομένης κατέπλευσεν εἰς τὸν λιμένα τῆς Καλαμάτας ἡ ἀτμοβάρις «Πάραλος» ἥτις ἐστάλη ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως προκειμένου νὰ φέρῃ εἰς τὸν Βασιλέα ἐπείγοντα ἔγγραφα τοῦ Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου. Τὴν ἑσπέραν τῆς ἰδίας ἡμέρας ἡ «Πάραλος» ἀπέπλευσε μὲ προορισμὸν τὴν Ἀκαρνανίαν. Ἐπὶ τοῦ σκάφους δὲ ἐπεβιβάσθη καὶ ὁ ὑπασπιστὴς τοῦ Βασιλέως συνταγματάρχης Ἀναστ. Βαλτινός, ἐπιφορτισθεὶς παρὰ τοῦ Ὄθωνος νὰ ἐνεργήσῃ πᾶν ὅ,τι ἠδύνατο πρὸς ἀντιμετώπισιν τῆς καταστάσεως.

Τὴν πρωΐαν τῆς 10ης Ὀκτωβρίου κατέπλευσαν εἰς Καλαμάταν δύο ἀτμόπλοια τῆς Ἑλληνικῆς ἀκτοπλοΐκῆς Ἑταιρίας, ἡ «Ὕδρα» καὶ τὸ «Ὁμόνοια», μεταφέροντα 700 ἄνδρας ἐκ τῆς φρουρᾶς Ἀθηνῶν, μὲ ἐπὶ κεφαλῆς τὸν συνταγματάρχην Τριαντάφυλλον Λαζαρέτου, φρούραρχον Ἀθηνῶν, ὅστις ἤρχετο διὰ νὰ λάβῃ διαταγὰς παρὰ τοῦ Βασιλέως πρὸς ἀντιμετώπισιν τῆς ἐν τῷ μεταξὺ ἐπεκταθείσης στάσεως τοῦ Γρίβα εἰς ὁλόκληρον τὴν Ἀκαρνανίαν. Ἐπὶ τοῦ ἑνὸς δ' ἐκ τῶν πλοίων εἶχεν ἐπιβιβασθῆ καὶ ὁ ὑπουργὸς τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδεύσεως Δ. Χατζῆσκος, ὡς

απεσταλμένος τῆς Κυβερνήσεως, διὰ νὰ ἐνημερώσῃ τὸν Βασιλέα ἐπὶ τῆς καταστάσεως.

«Παρὰ πᾶσαν προσδοκίαν, ἔγραψεν ὁ Εὐαγγελίδης,[1] ὁ Βασιλεὺς διέταξεν αὐθημερὸν τὸν ἀπόπλουν τῶν πλοίων, ἅτινα μετέφερον τὸν στρατόν». Πράγματι ταῦτα ἀνεχώρησαν εἰς Πάτρας μετὰ τοῦ φρουράρχου. Ὅταν ὅμως ἠγκυροβόλησαν εἰς τὸν λιμένα τῶν Πατρῶν, οἱ στρατιῶται ἀμφοτέρων τῶν πλοίων, κατόπιν μυστικῆς συνεννοήσεως, ἔχοντες ἐπὶ κεφαλῆς τοὺς ὑπαξιωματικούς των, ἐπανεστάτησαν. Συνέλαβον ὅλους τοὺς ἀξιωματικούς των, ὡς καὶ τὸν ὑπουργὸν καὶ τοὺς ἔθεσαν ὑπὸ κράτησιν ἐπὶ τῶν πλοίων. Ὅλοι δὲ οἱ ἄλλοι στρατιῶται καὶ ὑπαξιωματικοὶ ἀπεβιβάσθησαν εἰς Πάτρας καὶ ἡνώθησαν μετὰ τῶν ἐκεῖ ἐπαναστατῶν».

Τὴν ἐξήγησιν τοῦ ἀποκαρδιωτικοῦ αὐτοῦ φαινομένου ἔδωσεν ὡς ἑξῆς ὁ Παλάσκας:[2] «... Ἀληθῶς δὲ ἡ καθόλου εὐορκία καὶ πίστις τοῦ κατὰ γῆν στρατοῦ ἦν κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην λίαν ἀμφίβολος, οὐχὶ ἐκ πταίσματος τῶν ἀξιωματικῶν, ἀλλ' ἕνεκα τῆς ὑπερισχυούσης ἐπιρροῆς τῶν ὑπαξιωματικῶν, τοὺς ὁποίους οἱ συνωμόται προσοικειωθέντες, εἶχον εὐκόλως διαφθείρει, ὑποσχόμενοι νὰ τοὺς προβιβάσωσιν εἰς ἀξιωματικούς...».

* * *

Ὁ Ὄθων ἀνέγνωσε τὰ ἀποσταλέντα αὐτῷ ἔγγραφα τοῦ Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου, τὰ περιέχοντα τὴν εἴδησιν τῆς ἀνταρσίας, ὡς καὶ τοὺς διατυπουμένους εἰς αὐτὰ φόβους τῆς Κυβερνήσεως μὴ τυχὸν ἡ ἐπανάστασις ἐξεδηλοῦτο καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Πρωτευούσῃ.

Ὁ Βασιλεὺς ὅμως καὶ μετὰ τὴν ἐνημέρωσίν του ἐπὶ τῶν δυσαρέστων ἐκείνων συμβάντων, ἐξηκολούθει νὰ μένῃ ἀτάραχος καὶ ψυχρός.

Ἡ στάσις του ἐκείνη ἐξένισεν εὐλόγως, πρὸ τῆς ἀναχωρήσεώς του, τὸν ἀγωνιῶντα ὑπουργὸν Χατζῆσκον, ὁ ὁποῖος εὑρέθη ἐν ἀμηχανίᾳ. Ἐν τούτοις ὁ Ὄθων εἰς οὐδένα ἀνεκοίνωσε τὴν εἴδησιν τῶν ἐπαναστατικῶν γεγονότων. Οὔτε ἀκόμη καὶ εἰς τὸν κυβερνήτην τοῦ σκάφους, ὁ ὁποῖος ἦτο εἰλικρινῶς ἀφωσιωμένος εἰς αὐτόν. Ἐπὶ πλέον, διὰ νὰ μὴ δώσῃ ὑπονοίας ὅτι κάτι ἔκτακτον καὶ σοβαρὸν συνέβαινε, δὲν διέταξεν οὐδὲ κατὰ τὴν κρίσιμον ἐκείνην στιγμὴν τὴν ματαίωσιν τοῦ προγράμματος τῆς περιοδείας, ἀλλ' ἀντιθέτως ἐνέδωσε προθύμως εἰς παράκλησιν τοῦ στρατηγοῦ Ἀντωνίου Μαυρομιχάλη, ὅπως μεταβῶσιν εἰς Λιμένιον τῆς Δυτικῆς Μάνης. Πράγματι, ὁ ἀτμοδρόμων προσωρμίσθη ἐκεῖ καὶ οἱ Βασιλεῖς

1. Τρ. Εὐαγγελίδη: Ἱστορία τοῦ Ὄθωνος. σ. 692.
2. Λ. Παλάσκα: Τὰ συμβάντα τοῦ Ὀκτωβρίου 1862. σ. 7.

ἀπεβιβάσθησαν εἰς τὴν ξηράν, τυχόντες ἐνθουσιώδους ὑποδοχῆς ἀπὸ τὰ συρρεύσαντα πλήθη καὶ ἐκ τῶν πέριξ χωρίων, τὰ ὁποῖα τοὺς ἐξήτωκραύγασαν ζωηρῶς.

Η ΕΠΑΝΟΔΟΣ ΕΙΣ ΠΕΙΡΑΙΑ

Ἦτο ἤδη ἡ 10η ἑσπερινὴ τῆς 10ης Ὀκτωβρίου, ὅτε ὁ Βασιλεύς, εὐθὺς μετὰ τὸν ἀπόπλουν τοῦ σκάφους ἐκ Λιμενίου, ἐκάλεσε τὸν Παλάσκαν καὶ τοῦ ἀνεκοίνωσεν ὑπὸ εχεμύθειαν τὰ τῆς ἐπαναστάσεως, διατάξας συγχρόνως αὐτὸν νὰ πλεύσῃ εἰς Πειραιᾶ.

Εἶναι, θὰ ἔλεγέ τις, ἀνεξήγητος ἡ στάσις τὴν ὁποίαν ἐτήρησεν ὁ Ὄθων ἔναντι τῶν συμβάντων τοῦ Ὀκτωβρίου. Ὑπῆρξεν ἄρα γε στάσις μοιρολατρική; Στάσις ἠθελημένη παρὰ τοῦ Ἡγεμόνος; Καὶ πῶς εἶχε τὴν δύναμιν μετὰ τοιαύτης ψυχραιμίας ν' ἀντιμετωπίσῃ μίαν τόσον κρίσιμον κατάστασιν, αὐτὸς ὁ ὁποῖος ἄλλοτε, κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τῆς 3ης Σεπτεμβρίου, ἔφθασε χάριν τῆς σωτηρίας τοῦ θρόνου του νὰ ἐκφράσῃ καὶ τὴν εὐαρέσκειάν του πρὸς τοὺς στασιαστάς; Ἡ ἐξήγησις εἶναι μία: Ὁ Ὄθων τὸ εἶχεν ἤδη ἀνακοινώσει εἰς τὸν Ν. Δραγούμην: «Τὰ τριάκοντα ἔτη τῆς βασιλείας μου συνεπληρώθησαν». Εἶχε πράγματι κουρασθῆ ἀπὸ τὰς συνεχεῖς ἀναταραχάς, τὰς διαβολὰς καὶ τὴν ἀδιακόπως ἐκδηλουμένην ἐχθρότητα τῶν Δυνάμεων ἔναντί του καὶ ἔναντι τῆς Ἑλλάδος; Ἴσως νὰ ἐσκέφθη οὕτω. Καὶ ἴσως νὰ ἤθελε νὰ δώσῃ μίαν ὁριστικὴν λύσιν εἰς τὴν ἀτέρμονα ἐκείνην διελκυστίνδα τοῦ ψυχικοῦ του μαρτυρίου, ἡ ὁποία, ἐξ αἰτίας καὶ τῆς ἐλλείψεως διαδόχου, καθίστα τὴν ζωήν του δραματικήν. Ἦτο προτιμοτέρα ἡ πτῶσις του κατὰ τρόπον ἀξιοπρεπῆ, ἀπὸ τὴν διαρκῆ του ἄμυναν ἐναντίον ἐχθρῶν καὶ φίλων. Ἦτο μία διέξοδος καὶ αὐτό. Ἡ χειροτέρα ἴσως, ἡ ὁποία ὅμως θὰ ἔθετε τέρμα εἰς τὰ ἀγωνιώδη ἡμερονύκτια τῆς Βασιλείας του, τὰ ὁποῖα, κατὰ τὸ τελευταῖον ἐκεῖνο ἔτος 1862, εἶχον γίνει πράγματι ἐφιαλτικά.

Νομίζω ὅτι ἡ ἄποψις αὕτη εὐσταθεῖ περισσότερον πάσης ἄλλης, διότι ἐπαληθεύεται καὶ ἀπὸ τὰ ἐπακολουθήσαντα γεγονότα τῶν δύο εἰσέτι ἡμερῶν, κατὰ τὰς ὁποίας ὁ Ὄθων παρέμεινεν ἐπὶ τοῦ σκάφους, ἔξωθι τοῦ λιμένος τοῦ Πειραιῶς. Ἐπὶ πλέον δὲ καὶ ἀπὸ δύο ἐπιγραμματικὰς φράσεις, τὰς ὁποίας ἀπηύθυνεν εἰς τοὺς πέριξ του, ὀλίγον πρὶν ἐγκαταλείψῃ διὰ παντὸς τὰ ἑλληνικὰ ὕδατα, καὶ ὀλίγον πρὶν οἱ ὀφθαλμοί του ἀτενίσουν διὰ τελευταίαν φορὰν τὴν γῆν καὶ τὸ φῶς τῆς Ἑλλάδος. Θὰ ἀναφερθῶ ἐν συνεχείᾳ εἰς αὐτάς. Ἐν τῷ μεταξὺ τί συνέβαινεν εἰς Βόνιτσαν;

Ἐκεῖ, ἐν πλήρει ἀνέσει ὁ «στασιάρχης», ὡς ἀπεκλήθη ὁ Θ. Γρίβας, ὕψωσε τὴν 4ην Ὀκτωβρίου τὴν σημαίαν τῆς ἐπαναστάσεως, ἡ προετοιμασία τῆς ὁποίας ἦτο τοιαύτη, ὥστε ἐντὸς τεσσάρων ἡμερῶν ἐπανεστά-

τησαν τὸ Μεσολόγγιον, τὸ Ἀγρίνιον καὶ ὁλόκληρος ἡ Αἰτωλοακαρνανία, αἱ Πάτραι, τὸ Αἴγιον, ἡ Κόρινθος καὶ τὰ Μέγαρα.

Οἰκονομικοὶ χορηγοὶ τῆς ἐπαναστάσεως ἦσαν οἱ προύχοντες Μπενιζέλος Ροῦφος, γνωστὸς πολιτευτὴς τῶν Πατρῶν καὶ ὁ ἔμπορος Παν. Χαλκιόπουλος, οἱ ὁποῖοι ἀπέστειλον ἐν συνόλῳ εἰς τὸν Γρίβαν περὶ τὰς 30.000 δραχμάς. Ἄνευ τῆς χρηματικῆς αὐτῆς ἐνισχύσεως θὰ καθίστατο ἀδύνατος ἡ ἐκδήλωσις τῆς ἐπαναστάσεως, διότι ὁ Γρίβας εἶχε δηλώσει ρητῶς πρὸς τοὺς ἐν Ἀθήναις συνωμότας ὅτι ἐὰν δὲν λάβῃ ἐγκαίρως τὰ χρήματα δὲν ἐπρόκειτο νὰ κινηθῇ. Δι' ὃ καὶ ἔσπευσαν οἱ ἀνωτέρω νὰ ἐπιχορηγήσουν ἐξ ἰδίων των τὸ κίνημα, ἡ ἐπιτυχία τοῦ ὁποίου ὑπῆρξε πλήρης εἰς τὰς ὡς ἄνω περιοχάς, ἐκ τῶν ὁποίων μόνον εἰς τὴν Ἀκαρνανίαν ὁ Γρίβας εἶχε στρατολογήσει περίπου 7 χιλιάδας ἄνδρας. Ἄμεσοι συνεργάται τοῦ Γρίβα ἦσαν εἰς τὴν Βόνιτσαν ὁ Στάϊκος καὶ ὁ Τσόγκας, εἰς τὸ Μεσολόγγιον ὁ Ἀθ. Ροντήρης καὶ εἰς τὴν Ἀμφιλοχίαν ὁ Π. Λεωτσάκος, ἀδελφὸς τοῦ φονευθέντος στασιαστοῦ εἰς τὴν Κύθνον.

ΜΠΕΝΙΖΕΛΟΣ ΡΟΥΦΟΣ

Η ΚΥΒΕΡΝΗΣΙΣ ΥΠΝΩΤΤΕΙ

Ἡ εἴδησις τῆς ἐπαναστάσεως εἰς τὴν Βόνιτσαν ἐγνωστοποιήθη εἰς Ἀθήνας τὴν 6ην Ὀκτωβρίου καὶ ἡ Κυβέρνησις ἐν προφανεῖ ἀνησυχίᾳ ἤρχισε λαμβάνουσα μέτρα πρὸς καταστολήν της. Οὕτως ἀπέστειλε τὸν στρατηγὸν Χατζῆ Πέτρον μὲ ἰσχυρὰς δυνάμεις στρατοῦ εἰς Φθιώτιδα καὶ τὸν ταγματάρχην τοῦ Πυροβολικοῦ Ι. Κλίμακα εἰς τὴν Παρνασσίδα. Ἐπίσης τὸν φρούραρχον Ἀθηνῶν Τρ. Λαζαρέτον εἰς Δυτικὴν Ρούμελην. Εἰς τοὺς στρατηγοὺς Γ. Μαμούρην καὶ Ἀντων. Μαυρομιχάλην ἀνέθεσε νὰ προβοῦν εἰς στρατολογίαν τῶν χωρικῶν τῆς Ἀττικῆς, χορηγήσασα εἰς αὐτοὺς καὶ τὰ ἀνάλογα οἰκονομικὰ μέσα. Συγχρόνως τὸ Ὑπουργι-

κὸν Συμβούλιον εἶχεν ἐπανειλημμένας συνεδριάσεις καὶ συσκέψεις πρὸς ἀντιμετώπισιν τῆς καταστάσεως, δεδομένου ὅτι ὑπῆρχον πληροφορίαι περὶ ἐκδηλώσεως τῆς ἐπαναστάσεως καὶ ἐν Ἀθήναις.

Κατὰ μίαν ἀπὸ τὰς συνεδριάσεις αὐτὰς συνεζητήθησαν δύο προτάσεις. «Καὶ κατὰ μὲν τὴν πρώτην, γράφει ὁ Δραγούμης,[1] ὁ περιοδεύων Βασιλεὺς ὤφειλε νὰ μείνῃ ὅπου τῆς Πελοποννήσου εὑρίσκετο ἢ νὰ μεταβῇ εἰς Ναύπλιον, οὗτινος ἡ φρουρὰ διετέλει οὖσα, κατὰ τὰς διαβεβαιώσεις τῶν ἐπὶ τῶν Ἐσωτερικῶν καὶ τῶν Στρατιωτικῶν ὑπουργῶν, πιστὴ εἰς τὰ καθεστῶτα. Καὶ περὶ τῆς ἐν Ἀθήναις δὲ ὁμοίαν πεποίθησιν ἐξέφραζεν ὁ δεύτερος αὐτῶν, λέγων μετὰ σπουδῆς, ὁσάκις τὶς τῶν συναδέλφων ἡρμήνευεν ὑποψίαν. «Τὸν ἑαυτόν σας νὰ προσέχετε· ἀπὸ τὸν στρατὸν ὅμως μὴ φοβεῖσθε τὸ παραμικρόν». Κατὰ δὲ τὴν ἑτέραν, ἐθεωρεῖτο προτιμότερον νὰ μεταβῇ (ὁ ὑπουργὸς τῶν Στρατιωτικῶν) ἀνυπερθέτως εἰς Μεσολόγγιον καὶ ὀνομάσῃ ὑπασπιστὴν (τοῦ Βασιλέως) τὸν ἀρχιστασιώτην, κατὰ μίμησιν τοῦ Κυβερνήτου, ὅστις, ἵνα καταβιβάσῃ αὐτὸν δυστροποῦντα ἀπὸ τοῦ Παλαμηδίου τὸ 1828, ἐκάλεσε σωματοφύλακα, νὰ ἐπιχορηγήσῃ δὲ καὶ δαψιλὲς ποσὸν ἀργυρίου, οὗτινος, ὡς γνωστόν, ἐκεῖνος ἠρᾶτο περιπαθῶς. Ἐπικαλούμενος δὲ ὁ ταῦτα προτείνων τὰ παραδείγματα προηγουμένων ἀνταρσιῶν, ὅτε ἀνυψοῦτο μὲν σημαία ἐξαστράπτουσα περιανθῆ χρώματα ἐλευθερίας, ἀφιλοκερδείας, χρηστότητος, ἐκαλύπτετο ὅμως δι' αὐτῆς λόφος ἰδιοτελείας, κακοηθείας καὶ ἁρπαγῆς, ἠξίου ὅτι θὰ κατεβάλλετο ἐν ἀκαρεῖ ἡ ἀποστασία. Τότε δὲ θὰ συνέβαινε κάτι περίεργον, ὃ ἔστιν ὁ ὑποσχεθεὶς νὰ εἰσελάσῃ τροπαιοῦχος εἰς τὴν Πρωτεύουσαν πρὸς ἐκθρόνισιν τοῦ βασιλέως, θὰ εἰσήρχετο τοὐναντίον καλπάζων ὑπερηφάνως παρὰ τὴν πλευρὰν αὐτοῦ. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἐξενίκησεν ἡ πρώτη γνώμη, ἀπεστάλη κομιστὴς αὐτῆς πρὸς τὸν Βασιλέα ὁ ὑπουργὸς Δ. Χατζίσκος».

Κατ' ἄλλην ἐν συνεχείᾳ σύσκεψιν τοῦ Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου, ἐζήτησεν ὅπως εἰσαχθῇ εἰς τὴν αἴθουσαν τῆς συνεδριάσεως ὁ μοίραρχος Ἀντ. Δχλωνᾶς, ὁ ὁποῖος ἐν προφανεῖ ταραχῇ ἀπευθυνόμενος πρὸς τοὺς ὑπουργοὺς εἶπεν: «Ἐὰν κύριοι σκοπῆτε νὰ καταστείλετε τὴν στάσιν εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐπιτρέψητε τὴν σύλληψιν τῶν πρώτων συνωμοτῶν».

Πρὶν ἀπαντήσουν οἱ ἁρμόδιοι ὑπουργοὶ ἐπὶ τῶν Ἐσωτερικῶν καὶ ἐπὶ τῶν Στρατιωτικῶν, ἔλαβε τὸν λόγον ὁ Πρωθυπουργὸς Γεν. Κολοκοτρώνης, ὁ ὁποῖος ἐτόνισεν: «Ἐὰν δὲν ἀθετήσῃ ὁ στρατὸς τοὺς ὅρκους, ἡ σύλληψις εἶναι περιττή, οὐδὲν τολμώντων ἄνευ αὐτοῦ τῶν πολιτῶν, ἐὰν δὲ τοὐναντίον, καὶ πάλιν ἀνωφελής, διότι καὶ θὰ ἐκτραχύνῃ τὴν ἀποστασίαν, ἐξάπτουσα τὴν ἐκδίκησιν».

1. Ν. Δραγούμη: Ἱστορικαὶ Ἀναμνήσεις. τ. Β' σ. 241.

Τοιουτοτρόπως δὲν ἔγιναν συλλήψεις οὔτε τὴν 6ην, οὔτε τὴν 7ην καὶ τὴν 8ην Ὀκτωβρίου. Τὴν 9ην ὅμως, εἰς ἑτέραν συνεδρίασιν τοῦ Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου, οἱ ὑπουργοὶ Ἐσωτερικῶν καὶ Δικαιοσύνης προέτεινον τὴν ἄμεσον σύλληψιν τοῦ Βούλγαρη, τοῦ Δεληγεώργη καὶ τοῦ Ζαΐμη, οἱ ὁποῖοι, κατὰ τὰς ἰδιαιτέρας πληροφορίας των, ἐφέροντο ὡς πρωτεργάται τῆς συνωμοσίας εἰς τὴν Πρωτεύουσαν.

Ἀλλ' ὁ Πρωθυπουργὸς ἀπέκρουσε τὴν πρότασιν καὶ μάλιστα φέρεται ὅτι εἶπε τὰ ἑξῆς: [1] «Δυναστεία ἀπολέσασα τὴν ἀγάπην τοῦ λαοῦ δὲν πρέπει νὰ ὑποστηρίζεται ἐν Ἑλλάδι διὰ τῆς βίας». Παρ' ὅτι οὐδεὶς ἄλλος συγγραφεὺς ἀνέγραψε τὴν ὡς ἄνω ἀπάντησιν τοῦ Κολοκοτρώνη, δὲν ἀποκλείεται νὰ εἶναι ὄντως ἀληθής. Ἀσφαλῶς ὅμως τὰ περισσότερα μέλη τοῦ Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου δὲν τὴν ἀνέμενον, διότι δὲν ἐθεώρουν τὸν Πρωθυπουργὸν ἡττοπαθῆ, οὔτε ἔθετον ἐν ἀμφιβόλῳ τὰ αἰσθήματα ἀφοσιώσεως αὐτοῦ πρὸς τὸν Βασιλέα.

Ἐγράφη πάντως ὅτι ἡ ἐν γένει στάσις τοῦ Πρωθυπουργοῦ ἔναντι τῶν ἐπὶ θύραις ἐπαναστατικῶν γεγονότων δὲν ἦτο οἵα ἔπρεπε. Τοῦτο ἀπεδόθη ἀπὸ μερικοὺς ἱστορικοὺς ὅτι ὠφείλετο εἰς τὸ ὅτι ὁ Ὄθων δὲν ἱκανοποίησε τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ Κολοκοτρώνη, ὅπως τὸν ἀπαλλάξῃ τῶν πρωθυπουργικῶν καθηκόντων του, κατόπιν τῆς δὶς ὑποβληθείσης αὐτῷ παραιτήσεώς του καὶ ὅτι συνεπεία τούτου εἶχεν οὗτος δυσαρεστηθῆ. Ἡ ἐξήγησις αὕτη εἶναι μᾶλλον πιθανή. Καίτοι αἱ τυχὸν προσωπικαὶ αἰτιάσεις δὲν θὰ ἔπρεπε νὰ ἔχουν θέσιν, κατὰ τὰς κρισίμους ἐκείνας στιγμάς, καθ' ἃς ἡ πατρὶς εὑρίσκετο ἐν κινδύνῳ, ἐν τούτοις οὐδεὶς ἀνέμενεν ὅτι ὁ Γεν. Κολοκοτρώνης, θὰ ἦτο ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους ἐκείνους ποὺ ὀλιγωροῦν ἢ γίνονται ἐπιλήσμονες τοῦ ὅρκου των. Ἡ ἀναφερθεῖσα φράσις του, παρ' ὅτι δὲν ἀπέδιδε τὴν πραγματικότητα, θὰ ἐδικαιολογεῖτο κάπως λόγῳ τοῦ χαρακτῆρος του, ὁ ὁποῖος ἦτο ἀντίθετος πρὸς τὰς ἀδελφοκτόνους συγκρούσεις, πολλῷ δὲ μᾶλλον ὅταν ὁ ἴδιος ἐπίστευεν ὅτι ἡ ἐπανάστασις ἐκείνη εἶχε βαθυτέρας τὰς ρίζας καὶ ὅτι τὰ ληφθησόμενα βίαια κατασταλτικὰ μέτρα, δὲν θὰ ἦσαν ἱκανὰ νὰ ματαιώσουν τὴν ἐπικράτησίν της.

Ὁ Ἐπ. Κυριακίδης [2] ἔγραφε σχετικῶς τὰ ἑξῆς: «...Ὁ Γ. Κολοκοτρώνης ἐκ πεποιθήσεως ἐφρόνει τὴν πτῶσιν τοῦ Βασιλέως Ὄθωνος ἄφευκτον ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε περιττὴν ἐθεώρει πᾶσαν ἐνέργειαν πρὸς ἀποτροπὴν αὐτῆς καὶ ὡς ἓν μόνον ἀποτέλεσμα δυναμένην νὰ ἔχῃ: τὴν ἄδικον χύσιν αἵματος ἀδελφικοῦ. Τοῦτο ἐξηγεῖ τὴν χαλαρότητα, τὴν ὀλιγωρίαν, τὴν ὑπναλέαν ἀδιαφορίαν τοῦ Ὑπουργείου ἐκείνου κατὰ τὰς

1. Τρύφ. Εὐαγγελίδη: Ἱστορία τοῦ Ὄθωνος. σ. 695.
2. Ἐπ. Κ. Κυριακίδη: Ἱστορία τοῦ Συγχρόνου Ἑλληνισμοῦ. τ. Β' σ. 170.

κρισίμους ἡμέρας· ἀναμφιβόλως δὲ ἐὰν τοῖς πράγμασι διετελουν οἱ ἄνδρες τοῦ προκατόχου Ὑπουργείου, οἱ στασιασταὶ τῆς 10 Ὀκτωβρίου δὲν ἤθελον δρέψει δάφνας κρυπτόμενοι...».

Ἐν πάσῃ περιπτώσει ἡ Κυβέρνησις δύναται νὰ λεχθῇ ὅτι ἐτήρησε μᾶλλον στάσιν ἀδρανείας ἐνώπιον τῶν ἐπερχομένων γεγονότων. Διότι δὲν ἐπέδειξε τὴν ἀμείλικτον ἐκείνην αὐστηρότητα, ἡ ὁποία πάντοτε ἐνδείκνυται εἰς παρομοίας περιστάσεις, ἤτοι τὴν ἄμεσον καὶ διὰ σκληρῶν εἰσέτι μέτρων ἐκμηδένισιν πάσης ἐνεργείας ἐκ μέρους τῶν ἐπαναστατῶν, τοὺς ὁποίους κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον ἐγνώριζεν. Μόνον τὴν πρωίαν τῆς 10ης Ὀκτωβρίου—τὴν δωδεκάτην δηλαδὴ ὥραν παρετηρήθη ὄντως μία ζωηρὰ κίνησις εἰς τοὺς κόλπους τῆς Κυβερνήσεως, ὡς καὶ εἰς ὅλας ἐν γένει τὰς πολιτικάς, στρατιωτικὰς καὶ ἀστυνομικὰς ἀρχὰς τῆς Πρωτευούσης. Τὴν ἡμέραν ἐκείνην διενηργήθησαν ἀθρόαι συλλήψεις μεταξὺ τῶν μεμυημένων εἰς τὴν ἐπανάστασιν, ὡς τοῦ Δ. Δεληγεώργη, τοῦ Δ. Καλλοῦ, τοῦ Ὀδ. Ἰαλέμου, τοῦ Νικολαΐδη, τοῦ Ἀγ. Κλεομένη, τοῦ Χαρατζάρη καὶ εἴκοσι εἰσέτι πολιτῶν, οἱ ὁποῖοι ἐθεωροῦντο ὕποπτοι. Τελικῶς δὲ ἀπεφασίσθη καὶ ἡ σύλληψις τοῦ Βούλγαρη, ὁ ὁποῖος ὅμως πληροφορηθεὶς τοῦτο ἐκρύβη εἰς φιλικήν του οἰκίαν.

Τὰς πρώτας ἀπογευματινὰς ὥρας τῆς ἰδίας ἡμέρας ὁ ὑπουργὸς τῶν Στρατιωτικῶν Σπύρος–Μίλιος διέταξε τὸν ἀρχηγὸν τοῦ πεδινοῦ πυροβολικοῦ Στ. Πετμεζᾶν νὰ παραλάβῃ τοὺς ἄνδρας του καὶ τὰ πυροβόλα καὶ νὰ τὰ παρατάξῃ ἔμπροσθεν τῶν Ἀνακτόρων. Ἐπίσης ὁ διευθυντὴς τῆς ἀστυνομίας Βακάλογλου συνεκέντρωσεν 600 χωροφύλακας ἀπὸ τοὺς ἀστυνομικοὺς σταθμοὺς τῆς Ἀττικῆς καὶ τους κατένειμε καταλλήλως ἐντὸς καὶ ἐκτος τῶν Ἀνακτόρων, ὑπὸ τὰς ὁδηγίας τοῦ στρατηγοῦ Χαν πρὸς φρούρησιν αὐτῶν.

Ἐν συνεχείᾳ διετάχθη ἡ μετακίνησις ὡρισμένων στρατιωτικῶν τμημάτων καὶ ἐγκατεστάθησαν φρουροὶ εἰς τὰς οἰκίας περίξ τοῦ ὑπουργείου Στρατιωτικῶν. Ἐπίσης διὰ λόγους ἀσφαλείας, ἡ Κυβέρνησις προέβη εἰς τὴν μεταφορὰν τῶν χρημάτων τοῦ δημοσίου ταμείου εἰς τὰ Ἀνάκτορα. Ἐτοποθέτησε δὲ ἰσχυρὰν φρουρὰν ἐκ χωροφυλάκων εἰς τὴν Ἐθνικὴν Τράπεζαν, φοβουμένη ἐνδεχομένας ἁρπαγὰς καὶ λεηλασίας παρὰ τῶν ἐπαναστατῶν. Τέλος ἀνετέθη εἰς τὸν ὑπουργὸν τῶν Ἐξωτερικῶν Ν. Δραγούμην, ὅπως ἐπικοινωνήσῃ προσωπικῶς μὲ τοὺς πρέσβευτας τῶν τριῶν μεγάλων Δυνάμεων προκειμένου νὰ βολιδοσκοπήσῃ τὰς διαθέσεις των. Ἀπο τὰς ἐπαφὰς ὅμως τὰς ὁποίας εἶχεν οὗτος μετ᾽ αὐτῶν, κατέστη φανερὸν ὅτι καὶ οἱ τρεῖς ἐκπρόσωποι τῶν ξένων Κρατῶν διέκειντο μᾶλλον συμπαθῶς πρὸς τὴν ἐπανάστασιν. Καὶ ὁ μὲν Γάλλος πρέσβυς Βουρὲ ἀπηξίωσε νὰ δεχθῇ τὸν Δραγούμην προσποιηθεὶς ἀσθένειαν, ὁ Ἄγγλος Σκάρλετ δὲν ἀπέκρυψε τὴν δυσαρέσκειάν του πρὸς τὸν Ὄθωνα, καίτοι

προσέθεσεν ὅτι «κακῶς φέρονται πρὸς τὸν Βασιλέα», ὁ δὲ Ρῶσος Μπλουντὼφ ἔδειξε μᾶλλον τὴν εὐμένειάν του διὰ τὰ γεγονότα.

Ἐν τούτοις τὰ ληφθέντα μέτρα ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως θὰ ἠδύναντο νὰ χαρακτηρισθῶσι μᾶλλον ὡς χλιαρά, ἢ τουλάχιστον ὅτι δὲν ἦσαν ἀνάλογα μὲ τὰς περιστάσεις. Αἱ σπασμωδικαὶ κινήσεις τῶν ἁρμοδίων ἀρχῶν τὰς τελευταίας ὥρας δὲν ἦτο δυνατὸν ν' ἀπέβαινον ἀποφασιστικαὶ εἰς τρόπον ὥστε νὰ ἠγόνουν πᾶσαν ἀπόπειραν ἐπαναστατικῆς ἐκδηλώσεως.

Εἶχον ἄραγε ἐχθροὶ καὶ φίλοι τοῦ Βασιλέως συνενωθῆ εἰς μίαν σιωπηρὰν συμφωνίαν προδοσίας ἔναντί του; Ἢ εἶχον πεισθῆ οἱ Κυβερνῶντες ὅτι πᾶσα ἀντίστασις θὰ ἦτο ματαία καὶ δὲν θὰ εἶχεν ὡς ἀποτέλεσμα εἰμὴ τὸν ἐμφύλιον σπαραγμόν; Αἱ ὑποθέσεις εἶναι ἐπικίνδυνοι. Κατὰ κύριον βεβαίως λόγον τὴν εὐθύνην φέρει ἀκεραίαν ὁ Πρωθυπουργός, τοῦ ὁποίου ἡ στάσις δὲν ἦτο ἀσφαλῶς ἡ ἐνδεδειγμένη ἐνώπιον τῆς ἀνταρσίας. Τὰ κείμενα ὁμιλοῦν καλύτερον ἐν προκειμένῳ. Εἰς ἐπικρίσεις τοῦ Δραγούμη διὰ τὴν στάσιν ἐκείνην τοῦ Κολοκοτρώνη, τὰς ὁποίας διετύπωσεν οὗτος μετὰ τὴν ἔξωσιν τοῦ Ὄθωνος, ἔλαβε τὴν ἑξῆς ἀπάντησιν παρὰ τοῦ τέως Πρωθυπουργοῦ τῆς τελευταίας Ὀθωνικῆς περιόδου :[1]

«. . . Οὐ μόνον ματαία, ἀλλὰ καὶ ὀλεθρία θ' ἀπέβαινεν ἡ ἀντίστασις, διότι οἱ λαοὶ τῶν ἐπαρχιῶν δὲν ἠνείχοντο πλέον τὸν Ὄθωνα, καθ' ὃ ἐτερόθρησκον. Πλὴν τούτου, σὺ πρὸ πάντων γινώσκεις ὅτι, θεωρῶν ἐμαυτὸν ἀδέξιον διευθυντὴν τοῦ σκάφους μεταξὺ σκοπέλων και τρικυμιῶν, πολλάκις καὶ διὰ ζώσης καὶ ἐγγράφως κατέδειξα τὴν ἀνάγκην προσκλήσεως ἄλλου εἰς τὴν ἐξουσίαν, ἀλλὰ τὶ νὰ πράξω ἀφοῦ καὶ Βασιλεὺς καὶ Βασίλισσα ἐπέμενον, ἐγὼ δὲ ἐσεβόμην καὶ ἠγάπων ἀμφοτέρους καὶ ὡς στρατιώτης καθῆκον εἶχον νὰ ὑπακούω;».

Αὐταὶ ἦσαν αἱ πεποιθήσεις τοῦ Κολοκοτρώνη. Καὶ ὅταν τις ἔχῃ τοιοῦτον φρόνημα περὶ τῆς ἀποστολῆς καὶ τῶν καθηκόντων του, εἶναι φυσικὸν νὰ ἐνεργῇ συμφώνως μὲ τὰς προσωπικάς του ἀντιλήψεις, ἀδιάφορον ἂν αὗται δύνανται νὰ ὠφελήσουν ἢ νὰ βλάψουν τὸ Ἔθνος.

ΟΙ ΣΤΑΣΙΑΣΤΑΙ ΕΝ ΔΡΑΣΕΙ

Διὰ τὴν ἐπικράτησιν τῆς ἐπαναστάσεως εἰς τὰς Ἀθήνας, ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος εἰργάσθη περισσότερον ὅλων ἦτο ὁ Ἐπ. Δεληγεώργης. Εἰργάσθη μετὰ φανατισμοῦ, διαθέσας τὸν ἑαυτόν του ψυχῇ τε καὶ σώματι, ὅπως ἐπιτύχῃ τὴν ἀνατροπὴν τοῦ θρόνου. Τὰ μέσα τὰ ὁποῖα διέθετε πρὸς τοῦτο ἦσαν τὰ μᾶλλον ἀποτελεσματικά : Ρητορικὴν δεινότητα οὐχὶ τυχοῦσαν, γραφίδα σθεναράν, νεότητα μαχητικήν. Τὰ προσόντα αὐτὰ τον ἔφερον

1. Ν. Δραγούμη : Ἱστορικαὶ Ἀναμνήσεις. τ. Β' σ. 246.

ἐπὶ κεφαλῆς τῆς ἀκαδημαϊκῆς νεολαίας, ἡ ὁποία ἐν τῷ προσώπῳ του εἶχεν εὕρει τὸν ἰδεώδη ἡγέτην. Ἓν χαρακτηριστικὸν τῆς παραφόρου διεξαγωγῆς τοῦ ἀντιοθωνικοῦ ἀγῶνος ὑπὸ τοῦ Δεληγεώργη ἀνευρίσκεται εἰς τὸ κατηγορητήριον, τὸ ὁποῖον διετύπωσεν οὗτος ἐναντίον τοῦ Ὄθωνος, τὸ ἐμπρηστικὸν κείμενον τοῦ ὁποίου τὸ μεταφέρω ἀπὸ τὰς σελίδας τοῦ «Πολιτικοῦ Ἡμερολογίου» του :

ΕΠ. ΔΕΛΗΓΕΩΡΓΗΣ

«... Νοθεύει -ὁ Ὄθων- καὶ ἐκβιάζει τὴν θέλησιν τοῦ λαοῦ κατὰ τὰς δημοτικὰς καὶ βουλευτικὰς ἐκλογάς, ὅπως αὐθαιρέτως κυβερνᾷ, ἀποξενώσας ἅμα τὸ ἔθνος πάσης εἰς τὰ δημόσια μετοχῆς, ἐνῷ συγχρόνως εἰς αὐτὸ ἐπιρρίπτει τὸ ὄνειδος τῆς ἀποτυχίας τοῦ συνταγματικοῦ πολιτεύματος, κλέπτων ἐν ταὐτῷ καὶ συκοφαντῶν τὸν ἑλληνικὸν λαόν... Διαφθείρει τὸν λαόν, δόσας τὴν ἄδειαν πρὸς τὸ ἐγκληματεῖν κατὰ τὴν ἐνέργειαν τῶν δημοτικῶν καὶ βουλευτικῶν ἐκλογῶν. Ἀπεμόνωσε τὴν Βουλήν, ἐνέσπειρε τὴν ἀδιαφορίαν πρὸς τὴν ἐθνικὴν ἀντιπροσωπείαν καὶ ἐστέρησε τὸ κοινοβούλιον πάσης εἰδικότητος. Κατασυνέτριψε πάσας τὰς ἐθνικὰς δυνάμεις, δι' ὧν τὸ ἔθνος ἀνεπήδησεν ὡς ἥρως ἐκ τοῦ σκότους τῆς δουλείας. Διέλυσε πάντα δεσμὸν μετὰ τῆς μεγάλης Ἑλλάδος. Κατέστησε τὴν Ἑλλάδα παλαίστραν τῶν εὐρωπαϊκῶν συμφερόντων. Ἀποσυνέθεσε τὸ Ἔθνος διὰ τῆς διαιρέσεως. Ἀπερρόφησε πᾶσαν συνταγματικὴν δύναμιν καὶ ἐγένετο διὰ τῆς καταστροφῆς τῶν συνταγματικῶν θεσμῶν ἀπόλυτος Μονάρχης. Φανερῶς ἐπανέστη κατὰ τῶν καθεστώτων, συνωμόσας κατὰ τῆς Βουλῆς τοῦ 1860 καὶ διαλύσας αὐτὴν μόνον καὶ μόνον διότι ἐτόλμησεν ἡ πλειοψηφία αὐτῆς ν' ἀρνηθῇ τὴν ὑποταγὴν εἰς τὴν αὐθαίρετον θέλησίν του...».

Μὲ αὐτὰς τὰς τερατώδεις ἀναληθείας καὶ τὰ χονδροειδῆ ψεύδη προσείλκυεν ὀπαδοὺς ὁ ἐκ Μεσολογγίου πολιτικός, ὁ ὁποῖος εἶχε καταστῆ τὸ ἴνδαλμα τῆς νεολαίας τῆς ἐποχῆς ἐκείνης καὶ ὁ ὁποῖος ἐχρησιμοποίησε πάντα δόλον καὶ ἀπάτην διὰ νὰ ἐπιτύχῃ τοῦ σκοποῦ του : Τῆς ἐξω-

σεως τοῦ Βασιλέως, μὲ τὰ δραματικὰ διὰ τὸ Ἔθνος ἐπακόλουθα.

Καθ' ἣν στιγμὴν ἡ Κυβέρνησις ἐλάμβανε τὰ ὑποτυπώδη ἐκεῖνα μέτρα, τὰ ὁποῖα κάθε ἄλλο παρὰ ἀποφασιστικὰ ἦσαν πρὸς ἀντιμετώπισιν τῆς κρισιμωτάτης καταστάσεως, εἰς τὴν ὁποίαν εἶχε περιέλθει ἡ χώρα, τὰς πρώτας ἑσπερινὰς ὥρας τῆς ἰδίας ἡμέρας – τῆς 10ης Ὀκτωβρίου–ἐξερράγη ἡ ἐπανάστασις εἰς Ἀθήνας καὶ ἐντὸς ὀλίγου ἐπεκράτησε πλήρως. Εἶναι πράγματι πολὺ χαρακτηριστικαὶ αἱ λεπτομέρειαι τῆς ἐκδηλώσεώς της καὶ ἡ ἐν γένει πορεία αὐτῆς καὶ ἀξίζει τὸν κόπον νὰ παραθέσω μερικὰ οὐσιώδη περιστατικά, μεταφέρων ταῦτα ἀπὸ τὰς πλέον ἐγκύρους πηγὰς τῆς ἐποχῆς ἐκείνης καὶ μετέπειτα.

ΜΙΑ ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΜΑΡΤΥΡΙΑ

Κατὰ τὸ 1934 ὁ εἰς ἡλικίαν 86 ἐτῶν θαλερὸς πρεσβύτης τῶν Ἀθηνῶν Νικόλαος Δ. Λεβίδης,[1] τὸν ὁποῖον ἐγνώρισα εἰς τὴν ἐν Κηφισιᾷ οἰκίαν του, ὑπῆρξεν ὁ μόνος ἴσως ἐπιζῶν τότε, ἐξ ἐκείνων, οἱ ὁποῖοι παρηκολούθησαν ἐκ τοῦ σύνεγγυς τὰ ἐπαναστατικὰ συμβάντα τῆς 10ης Ὀκτωβρίου 1862. Ὁ Λεβίδης ἦτο τότε 14 ἐτῶν καὶ παρὰ τὸ νεαρὸν τῆς ἡλικίας του, ὑπῆρξεν αὐτόπτης μάρτυς τῶν γεγονότων ἐκείνων. Ὁ πατήρ του Δημήτριος εἶχε λάβει ἐνεργὸν μέρος τόσον κατὰ τὰς προηγηθείσας συνωμοτικὰς συσκέψεις, ὅσον καὶ κατὰ τὰς ἐπαναστατικὰς ἡμέρας. Ὁ μακαρίτης ἤδη Νικόλαος Λεβίδης, μοῦ ἐξεμυστηρεύθη ἐνδιαφέροντα πράγματα καὶ ἐθεώρησα καλὸν νὰ κρατήσω τότε ὑπὸ σημείωσιν τὴν ἀφήγησίν του, μετὰ τὸ τέλος τῆς ὁποίας τοῦ τὴν ἀνέγνωσα καὶ τὸν παρεκάλεσα νὰ μοῦ τὴν ὑπογράψῃ. Οὕτω σήμερον εἶμαι εἰς θέσιν νὰ τὴν παραθέσω ὁλόκληρον.

Μοῦ ἐτόνισε λοιπόν, μεταξὺ ἄλλων, ὅτι ὁ πατήρ του μετεμελήθη ἀργότερον διὰ τὴν ἀσύνετον ἐκείνην συμμετοχήν του εἰς τὸ κίνημα τῆς 10ης Ὀκτωβρίου, τοῦ ὁποίου ἀποκλειστικὸς σκοπὸς ἦτο ἡ ἔξωσις τοῦ Ὄθωνος, ἡ ὁποία καὶ ἐπετεύχθη.

«. . . Εἰς τὴν ἡλικίαν εἰς τὴν ὁποίαν εὑρισκόμην τότε, προσέθεσε, δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἔχω ἀποκρυσταλλώσει γνώμην ἐὰν καλῶς ἢ κακῶς κατεφέροντο ἐναντίον τοῦ Ὄθωνος, καίτοι ἐν τῇ οἰκίᾳ μας συνεκεντροῦντο συχνὰ πολέμιοι τοῦ Βασιλέως καὶ ἤκουον ἐκ στόματος τόσον ἐκείνων ὅσον καὶ τοῦ πατρός μου σωρείαν διαμαρτυριῶν καὶ προπηλακισμῶν κατὰ τοῦ Ὄθωνος καὶ τῆς Ἀμαλίας. Ἀργότερον ὅμως, λόγω τῆς μεταστροφῆς, ἡ ὁποία ἐπῆλθεν εἰς τὰ πνεύματα πολλῶν τέως ἀντιπάλων τῶν Βασιλέων, ἀντελήφθην ὅτι τὸ ἄδικον εὑρίσκετο μᾶλλον μὲ

1. Ὁ Ν. Λεβίδης διετέλεσεν ἐπὶ Βασιλέως Γεωργίου Α' ὑπουργός· ἐπὶ μίαν δεκαετίαν δὲ ἐξελέγετο βουλευτὴς Ἀθηνῶν.

τὸ μέρος των, χωρὶς νὰ θέλω νὰ εἴπω βεβαίως ὅτι ὁ Ὄθων ἦτο ἀπηλλαγμένος σφαλμάτων. Σὺν τῷ χρόνῳ ἡ ἡλικία μου καὶ ἡ πεῖρα τῆς ζωῆς, μοῦ ἔδωσαν τὸ μέτρον τῆς κρίσεως τῶν γεγονότων ἐκείνων τῆς νεανικῆς ἐποχῆς μου καὶ ὁμολογῶ ὅτι εἰς τὴν συνείδησίν μου ὁ Ὄθων κατέχει ἤδη τὴν θέσιν τοῦ τιμίου, ἐναρέτου καὶ ἀγαθοῦ ἀνδρός, ὁ ὁποῖος ἠγάπησε τὴν Ἑλλάδα περισσότερον ἀπὸ τὴν γενέτειράν του».

Ἀκολούθως ὁ Ν. Λεβίδης μοῦ προσέθεσεν ὅτι πρὸ ὀλίγων ἡμερῶν εἶχε ἀποστείλει ἐπιστολὴν εἰς τὸν μακαρίτην ἐπίσης σήμερον Δ. Πετρακάκον, συγγραφέα τῆς Κοινοβουλευτικῆς Ἱστορίας, ὁ ὁποῖος τὸν παρεκάλεσε νὰ τοῦ διευκρινήσῃ ἐὰν τὸ ψήφισμα τῆς ἐπαναστάσεως, τὸ ὁποῖον διετύπωσεν ὁ Δεληγεώργης ἐγράφη ἐπὶ τηλεβόλου ἢ ἐπὶ τραπέζης. Ὄντως ὁ Πετρακάκος περιέλαβε ὁλόκληρον τὸ κείμενον τῆς ἀπαντητικῆς ἐπιστολῆς τοῦ Λεβίδη εἰς τὸν πρῶτον τόμον τῆς ἱστορίας του καὶ εἰς τὰς σελίδας 16, 17, καὶ 18. Ἐκ τῆς ἐπιστολῆς αὐτῆς μεταφέρω τὰ κύρια σημεῖα:

«...Ἀπαντῶ: οὐχὶ ἐπὶ τηλεβόλου, ἀλλὰ ἐπὶ τραπέζης [1]. Τὸ «ἐπὶ τηλεβόλου» ἐγράφη ποιητικῇ ἀδείᾳ ὑπὸ ἱστοριοσυγγραφέων τῶν νεωτέρων τούτων χρόνων, εὐρέως κυκλοφορήσαν καὶ παραδόξως πιστευθέν, ἴσως διότι μετέχει δραματικότητος. Ὅτι δὲ ἐγράφη ἐπὶ τραπέζης βεβαιῶ οὐχὶ ἐγώ, ἀλλ' αὐτὸς ὁ ἀείμνηστος Ἐπαμεινώνδας Δεληγεώργης. Ἡ ἐπανάστασις τῆς 10ης Ὀκτωβρίου τοῦ 1862 ἔτους ἤρξατο τῇ ὥρᾳ 10ῃ τῆς νυκτός, δι' αἰφνιδίων τουφεκοβολισμῶν ἐνιαχοῦ τῆς πόλεως, κυρίως δὲ περὶ τὸν στρατῶνα τοῦ πυροβολικοῦ καὶ ἐν ταῖς συνοικίαις Ψυρῆ καὶ Πλάκας. Ἐνθυμοῦμαι ἄριστα τὰ γεγονότα, ἀντιληφθεὶς αὐτὰ μάλιστα προσωπικῶς, ἅτε τοῦ πατρός μου μετέχοντος τῆς συνωμοσίας, τῆς δὲ οἰκίας ἡμῶν οὔσης καὶ τὴν νύκτα ἐκείνην κέντρον τῶν ἐπαναστατῶν...».

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἐπ. Δεληγεώργη ἡ οἰκογένεια αὐτοῦ ἐξέδωσε τὸ 1896 ἐν τμῆμα τῶν ἀπομνημονευμάτων του ὑπὸ τὸν τίτλον: «Πολιτικὰ Ἡμερολόγια» - μέρος πρῶτον 1859-1862. Εἰς τὸν τόμον τοῦτον καὶ εἰς τὴν σελίδα 73 ἀναγράφονται τὰ ἑξῆς:

«...Τὴν 10ην Ὀκτωβρίου 1862. Ἡ ἐπανάστασις. Παπαδιαμαντόπουλος ταγματάρχης πυροβολικοῦ, ὁ ἐπικεφαλῆς τοῦ κινήματος». Καὶ ἐν συνεχείᾳ: «... Τὴν 3ην μετὰ τὸ μεσονύκτιον μ' ἐκάλεσεν εἰς τὸν στρατῶνα τοῦ πυροβολικοῦ - ἐννοεῖ τὸν Δημ. Παπαδιαμαντόπουλον. Ἐκεῖ οὐδεὶς τῶν πολιτικῶν. Μοὶ εἶπεν ὅτι πρόεδρον ἀπεφάσισαν Βούλγαρην, μέλος δ' ἐμὲ καὶ νὰ εὕρωμεν καὶ τρίτον. Ἦλθον Βούλγαρης, Ζαΐμης, Μαυρομιχάλης, Κουμουνδοῦρος, Αὐγερινός, Νικολόπουλος,

1. Δέον νὰ σημειωθῇ ὅτι μερικοὶ ἱστορικοὶ ἔγραψαν ὅτι ὁ Δεληγεώργης «εθεσε προ αὐτοῦ τύμπανον» ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἔγραψε τὸ ψήφισμα.

Διαμαντόπουλος. Ὁ Μαυρομιχάλης μοὶ εἶπε νὰ ὑπαγορεύσω, ὁ Ἠλίας ἐκάθησε γραφεύς. Ὑπηγόρευσα τὸ ψήφισμα τοῦ Ἔθνους».

«... Ἄρα, συμπεραίνει ὁ Ν. Λεβίδης, εἰς τὴν πρὸς τὸν Πετρακάκον ἐπιστολήν του, καθ' ἃ αὐτὸς ὁ Δεληγεώργης βεβαιοῖ, τὸ ψήφισμα–πρόκειται περὶ τοῦ πρώτου σχεδίου, καὶ οὐχὶ τοῦ ὁριστικοῦ ψηφίσματος–δὲν ἔγραψεν ὁ Δεληγεώργης, ἀλλ' ὁ Ἠλίας, ὅστις ἐκάθησε γραφεύς, τοῦ Δεληγεώργη ὑπαγορεύοντος. Ταῦτα δὲ ἐτελοῦντο ἐν τῇ αἰθούσῃ τοῦ πυροβολικοῦ, ἐν ᾗ βεβαίως δὲν ὑπῆρχε τηλεβόλον».

ΤΟ ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΙΚΟΝ ΨΗΦΙΣΜΑ

Τὸ Ψήφισμα τὸ ὁποῖον ὑπηγόρευσεν ὁ Δεληγεώργης εἶχεν οὕτω :

«Ψήφισμα τοῦ λαοῦ

»Ὁ λαὸς τῆς Πρωτευούσης λαβὼν τὰ ὅπλα πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῆς πατρίδος ἀπὸ τῆς ἀσεβοῦς βασιλείας τοῦ Ὄθωνος, ὅπως ἔπραξαν καὶ αἱ λοιπαὶ τῆς Ἑλλάδος ἐπαρχίαι, ἀφοῦ ἐτελέσθη ἡ μετὰ τοῦ ἐν τῇ Πρωτευούσῃ ἑδρεύοντος στρατοῦ συμφιλίωσις καὶ συνδιαλλαγὴ κατὰ τὴν νύκτα ἐκείνην.

Ψηφίζει

»Ἡ βασιλεία τοῦ Ὄθωνος καὶ ἡ ἀντιβασιλεία τῆς συζύγου αὐτοῦ Ἀμαλίας καταλύεται. Ἡ διαδοχὴ τοῦ οἴκου τῶν Βιττελσβαχιδῶν καταργεῖται. Ἀμφοτέρων ἡ περιουσία δημεύεται. Ἡ Κυβέρνησις τῆς πατρίδος ἐμπιστεύεται εἰς προσωρινὴν Κυβέρνησιν συγκειμένην ἐκ τῶν πολιτῶν [1]... Ἡ Βουλὴ καὶ ἡ Γερουσία καταργοῦνται.

»Διατηρεῖται δὲ ἡ συνταγματικὴ Μοναρχία ὡς τὸ αἰώνιον πολίτευμα τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους καὶ συγκαλεῖται συνέλευσις συντακτική, ὅπως ἀναθεωρήσῃ τὸ ὑπάρχον σύνταγμα καὶ ἐκλέξῃ τὸν ἡγεμόνα τῆς Ἑλλάδος».

Τὸ σχέδιον ὅμως τοῦτο τοῦ ψηφίσματος, τὸ καθ' ὑπαγόρευσιν γραφέν, τελικῶς δὲν ἐνεκρίθη ὑπὸ τῶν παρισταμένων, ἴσως διότι ἔκαμνε λόγον περὶ δημεύσεως τῆς προσωπικῆς περιουσίας τῶν Βασιλέων, πρᾶγμα διὰ τὸ ὁποῖον ἠγέρθησαν φαίνεται διαφωνίαι μεταξὺ τῶν ἐπαναστατῶν.

Ὁ Δεληγεώργης εἰς τὴν σελίδα 74 τοῦ «Πολιτικοῦ Ἡμερολογίου» του ἔγραψε σχετικῶς τὰ ἑξῆς : «Ἀντίστασιν εὗρον παρὰ πολλῶν καὶ τοῦ Βούλγαρη, διὰ τὴν ρητὴν κατάργησιν τῆς Βασιλείας τοῦ Ὄθωνος». Καὶ ἐν συνεχείᾳ προσέθεσεν : «Ἀντέστησαν ἐπίσης εἰς τὸν διορισμὸν τοῦ Ρούφου». Πράγματι ὁ Μπενιζέλος Ροῦφος εὑρίσκετο κατὰ τὴν νύκτα ἐκείνην εἰσέτι εἰς Πάτρας, ὅπου εἶχε τεθῇ ἐπὶ κεφαλῆς τῆς ἐκεῖ ἐπα-

---

1. Εἰς τὸ πρωτότυπον τοῦ κειμένου δὲν ὑπάρχουν τὰ ὀνόματα τῶν πολιτῶν, ἀντὶ αὐτῶν δὲ τέσσαρες στίξεις, προφανῶς διὰ νὰ συμπληρωθοῦν ἀργότερον.

ναστάσεως. Παρ' ὅτι δὲ ὑπῆρξε πρωτεργάτης αὐτῆς καὶ παρ' ὅτι διέθεσε καὶ σημαντικὰ χρηματικὰ ποσὰ ἐκ τῆς ἰδιαιτέρας περιουσίας του, διὰ νὰ ἐπιτύχῃ τὴν συμμετοχὴν τοῦ Γρίβα, ὅστις πρῶτος ἐκινήθη εἰς τὴν Ἀκαρνανίαν, ἐν τούτοις, ἡ φιλαρχία τοῦ Βούλγαρη τὸν ἠγνόησεν, ἀφοῦ προηγουμένως τὸν ἐξεμεταλλεύθη καὶ ἐν συνεχείᾳ δὲν τὸν περιέλαβεν εἰς τὴν Κυβέρνησίν του. Τὸ ἴδιον ἔπραξε καὶ ἔναντι τοῦ Κανάρη, τὸν ὁποῖον, ἐνῷ ἀρχικῶς ἐξελιπάρει νὰ συμμετάσχῃ εἰς τὴν ἐξέγερσιν ἐναντίον τοῦ Ὄθωνος, κατόπιν τὸν ἠγνόησε.

Ἤδη μετὰ τὴν ἀπόρριψιν τοῦ ὡς ἄνω ψηφίσματος καὶ ἐνῷ ἅπαντες εὑρίσκοντο εἰσέτι εἰς τὴν αἴθουσαν τοῦ στρατῶνος τοῦ πυροβολικοῦ, ὁ Ἐπ. Δεληγεώργης συνέταξεν ἰδιοχείρως τὸ ἀκόλουθον ψήφισμα :

«Τὰ δεινὰ τῆς πατρίδος ἔπαυσαν. Ἅπασαι αἱ ἐπαρχίαι καὶ ἡ Πρωτεύουσα συνενωθεῖσαι μετὰ τοῦ στρατοῦ ἔθεσαν τέρμα εἰς αὐτά. Ὡς κοινὴ δὲ ἀπόφασις τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους ὁλοκλήρου, κηρύττεται καὶ ψηφίζεται :

»Ἡ Βασιλεία τοῦ Ὄθωνος καταργεῖται.

»Ἡ ἀντιβασιλεία τῆς Ἀμαλίας καταργεῖται.

»Προσωρινὴ Κυβέρνησις συνιστᾶται ὅπως κυβερνήσῃ τὸ Κράτος μέχρι συγκαλέσεως τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως, συγκειμένη ἐκ τῶν ἑξῆς πολιτῶν :

»Δημητρίου Βούλγαρη, προέδρου· Κωνσταντίνου Κανάρη, Μπενιζέλου Ρούφου.

»Ἐθνικὴ Συντακτικὴ Συνέλευσις συγκαλεῖται ἀμέσως πρὸς σύνταξιν τῆς Πολιτείας καὶ ἐκλογὴν Ἡγεμόνος.

»Ζήτω τὸ Ἔθνος. Ζήτω ἡ Πατρίς.

»Ἐγένετο ἐν Ἀθήναις ἐν ἔτει σωτηρίῳ 1862, ἐν μηνὶ Ὀκτωβρίῳ καὶ δεκάτῃ αὐτοῦ».

***

«Τὰ δεινὰ τῆς Πατρίδος ἔπαυσαν», διεκήρυττον διὰ τοῦ ψηφίσματος οἱ ἀρχηγοὶ τῆς Ὀκτωβριανῆς ἐπαναστάσεως. Ἀλλὰ πῶς ἔπαυσαν; Διὰ τῆς ἀνατροπῆς τοῦ θρόνου καὶ τῆς καταλύσεως τῆς Δυναστείας ; Διὰ τοῦ τρόπου αὐτοῦ θὰ ἐσώζετο ἡ Πατρίς ; Ἀσφαλῶς ὄχι. Ἀλλὰ διὰ τοῦ τρόπου αὐτοῦ θὰ ἐσῴζοντο οἱ πολιτικοὶ καὶ οἱ ἐπαναστάται. Ὁ λαὸς ὅμως ἔπρεπε νὰ πιστεύῃ ὅτι ὅλα τὰ δεινὰ κατὰ τῆς Πατρίδος ἐξεπορεύοντο ἀπὸ τὸ Στέμμα. Τούτου δὲ ἀνατρεπομένου, τὰ πάντα θὰ ἔβαινον καλῶς.

Ἀλλὰ τόσον οἱ πολιτικοὶ ποὺ διεκήρυττον αὐτὰς τὰς μωρίας, ὅσον καὶ ὁ λαός, ἓν μέγα μέρος τοῦ λαοῦ, ποὺ τὰς ἐπίστευσεν, ἀντελήφθησαν καὶ οἱ πρῶτοι καὶ οἱ δεύτεροι, ὅτι ἠπατήθησαν. Καὶ οἱ μὲν πολιτικοὶ ἐν γνώσει των βεβαίως ἐψεύδοντο ἀποβλέποντες εἰς καθαρῶς ἰδιοτελεῖς

σκοπούς, ὁ δὲ λαός, ποὺ ἐν τῇ ἀφελείᾳ του τοὺς ἠκολούθησε, μετενόησεν εὐθὺς ὡς διεπίστωσεν ἐξ αὐτῶν τῶν γεγονότων, ὅτι διὰ τὴν κακοδαιμονίαν τῆς χώρας δὲν ἔπταιεν ὁ Ὄθων, ἀλλ' οἱ πολιτικοί, μὲ τὰς ἀντιθέσεις των, τὴν φιλαυτίαν των, τὰ συμφέροντα των καὶ τὰς ἐν γένει παρανόμους ἐνεργείας των, διὰ νὰ ἐπιτύχουν διὰ παντὸς τρόπου τὴν ἄνοδόν των εἰς τὴν Ἀρχήν.

Ἄρα τὰ δεινὰ τῆς Πατρίδος δὲν εἶχον τὴν προέλευσίν των ἐκ τοῦ Στέμματος, ἀλλ' ἦσαν μᾶλλον δημιουργήματα τῶν ἀστόχων, ἐπιζημίων καὶ ἐνίοτε ἀντεθνικῶν ἐνεργειῶν τῶν πολιτικῶν ἡγετῶν τῆς χώρας. Ἀπόδειξις ὅτι αὐτὸς οὗτος ὁ Ἐπ. Δεληγεώργης, ὁ ἀποδόσας τὰ «δεινὰ» εἰς τὴν Βασιλείαν τοῦ Ὄθωνος, εὑρέθη ἀντιμέτωπος καὶ τῆς δευτέρας Δυναστείας, τὴν ὁποίαν ἐμέμφετο ὅτι θὰ ἐπέφερε νέα δεινά, ἕνα μόλις μῆνα μετὰ τὴν ἐγκατάστασιν αὐτῆς ἐν Ἑλλάδι καὶ ὅτε διήρκουν αἱ ἐργασίαι τῆς Β' Ἐθνικῆς Συνελεύσεως.

Τὸ αὐτὸ συνέβη καὶ μὲ τὸν Δ. Βούλγαρην, ὁ ὁποῖος ἐμέμφετο τὸν Ὄθωνα διὰ τὴν δῆθεν ἀπολυταρχίαν του, ὀλίγον δὲ κατόπιν ἐπεζήτει τὴν ἐπαναφορὰν τούτου εἰς τὸν θρόνον καὶ ἐν συνεχείᾳ, ἀργότερον, προέβη εἰς πραξικόπημα ἐναντίον τοῦ συνταγματικοῦ πολιτεύματος καὶ κατεδικάσθη ὑπὸ τοῦ λαοῦ εἰς πολιτικὸν θάνατον.

Ἀλλὰ καὶ τὸ τρίτον μέλος τῆς ἐπαναστατικῆς Κυβερνήσεως, ὁ Κ. Κανάρης, τὴν πέμπτην μόλις ἡμέραν μετὰ ἀπὸ τὴν ἀνατροπὴν τῆς πρώτης Δυναστείας, ὅτε ἔλαβε γνῶσιν τοῦ περιεχομένου τῆς κατασχεθείσης προσωπικῆς ἀλληλογραφίας τοῦ Ὄθωνος, ᾐσθάνθη βαθεῖαν τὴν μεταμέλειαν, διὰ τὴν συμμετοχήν του εἰς τὴν Ὀκτωβριανὴν ἐπανάστασιν. Καὶ τοῦτο, διότι εἰς τὰς ἐπιστολὰς ἐκείνας τοῦ ἐκπτώτου Βασιλέως, διεφαίνετο ζωηρῶς ἡ ἐθνικὴ αὐτοῦ ἐργασία ὑπὲρ τῶν συμφερόντων τῆς Πατρίδος. Περιεσώθη δὲ ἔκτοτε ἡ ἐπιγραμματικὴ αὐτὴ φράσις τὴν ὁποίαν ἐξεστόμισε τότε ὁ Κανάρης:[1] «Ἐβγάλαμε τὰ μάτια μας καὶ τὰ μάτια τοῦ Ἔθνους», ἡ ὁποία θὰ ἠδύνατο ν' ἀποδοθῇ εἰς τὴν εἰλικρίνειαν, ἥτις διέκρινε τὸν γηραιὸν ψαριανὸν πυρπολητήν.

Ο ΚΑΤΑΡΤΙΣΜΟΣ ΚΑΙ Η ΠΡΟΚΗΡΥΞΙΣ ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΙΚΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ

Ἐν πάσῃ περιπτώσει τὸ ἐπαναστατικὸν ἐκεῖνο ψήφισμα, ἀναγνωσθὲν ὑπὸ τοῦ Δεληγεώργη, ἐνεκρίθη ὑπὸ τῶν συγκεντρωθέντων ἐν τῷ μεταξὺ ἡγετῶν τῆς ἐπαναστάσεως, καὶ ἐθεωρήθη ὡς ὁριστικόν. Ὑπεγράφη δὲ ὑπὸ 25 ἐξ αὐτῶν ἐν οἷς οἱ Δ. Βούλγαρης, Δ. Παπαδιαμαντόπουλος, Δ. Καλλιφρονᾶς, Ἐπ. Δεληγεώργης, Δ. Πατρινός, Δ. Τριγγέτας, Ι. Μπαμπάκος, Ὀδ. Ἀγγελινίδης, Σ. Γ. Μαχρῆς, Χρύσ. Ζεϊνης,

1. Μερικοὶ ἱστορικοὶ ὑπεστήριξαν ὅτι τὴν φράσιν αὐτὴν τὴν ἐξεστόμισεν ὁ Γ. Πετιμεζᾶς.

Δ. Δρόσος, Λ. Γούδας, Κολοσούκας, Ν. Περόγλου, Γ.Δ. Νικολαΐδης, Β. Νικολόπουλος, Π. Λεγᾶς, Π. Μαυρομιχάλης, καὶ Σωτ. Πετμεζᾶς. Τῶν ὑπολοίπων ἓξ αἱ ὑπογραφαὶ ἦσαν δυσανάγνωστοι. Τὸ ψήφισμα δὲν ὑπέγραψαν, ἄγνωστον διὰ ποῖον λόγον, οἱ Ἀλ. Κουμουνδοῦρος, Θρ. Ζαΐμης καὶ Ἀνδρ. Αὐγερινός. Ἐκ τῶν τριῶν τούτων, οἱ δύο πρῶτοι τὴν ἐπομένην ὡρκίσθησαν ὡς ὑπουργοί.

Ἀμέσως μετὰ τὴν ὑπογραφὴν τοῦ ψηφίσματος, ὁ Βούλγαρης ἐπεβιβάσθη τῆς ἁμάξης του καὶ συνοδευόμενος ὑπὸ πλήθους κόσμου κατηυθύνθη εἰς τὰ γραφεῖα τῆς Γερουσίας εὑρισκόμενα εἰς τὸ κτίριον τοῦ Πανεπιστημίου, ὅπου ἐπεδόθη εἰς τὸν καταρτισμὸν τῆς Κυβερνήσεως του ὑπὸ τὴν ἑξῆς σύνθεσιν : Θρ. Ζαΐμης, ὑπουργὸς τῶν Ἐσωτερικῶν, Ἐπ. Δεληγεώργης τῆς Παιδείας, Τ. Μαγγίνας τῶν Οἰκονομικῶν, Ἀλ. Κουμουνδοῦρος τῆς Δικαιοσύνης, Δ. Μαυρομιχάλης τῶν Στρατιωτικῶν, Α. Διαμαντόπουλος τῶν Ἐξωτερικῶν, Δ. Καλλιφρονᾶς τῶν Ναυτικῶν καὶ Β. Νικολόπουλος τῶν Ἐκκλησιαστικῶν. Πρόεδρος τοῦ ὑπουργικοῦ συμβουλίου ἐξελέγη ὁ Δ. Βούλγαρης.

Σχετικῶς μὲ τὴν συγκρότησιν τῆς ἐπαναστατικῆς Κυβερνήσεως, ὁ Ἐπ. Δεληγεώργης ἔγραψε τὰ ἑξῆς εἰς τὰ «Ἀπομνημονεύματά» του :

«. . . Συνήχθημεν εἰς τὴν Γερουσίαν. Ἐκεῖ ὁ Κανάρης ἀπεχώρησεν [1]. Ὁ Βούλγαρης ἐσχημάτισε τὸ Ὑπουργεῖον, ὁ δὲ Ζαΐμης τῷ παρουσίασε κατάλογον. Ἐμὲ ὁ Βούλγαρης ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ ἤθελεν (ὡς ὑπουργόν). Ἀπεχώρησα. Ἔγινεν ὀχλαγωγία. Εἰσῆλθον ὡς ὑπουργὸς Παιδείας, ἀφοῦ πρῶτον μ' ἐγέλασαν, δόντες ἀντ' ἐμοῦ τοῦ Διαμαντοπούλου τὸ ὑπουργεῖον τῶν Ἐξωτερικῶν. . .».

Εἰρήσθω ὅτι ὁ Βούλγαρης εἶχεν ὄντως ὑποσχεθῆ τὸ ὑπουργεῖον τοῦτο εἰς τὸν Δεληγεώργην, ἀλλ' ἀνήρεσε τὴν ὑπόσχεσίν του, διότι ἀπὸ τῆς πρώτης νυκτὸς τῆς ἐπαναστάσεως ἤθελε νὰ τὸν ἀπομακρύνῃ, θεωρῶν αὐτὸν ἐπικίνδυνον, ὡς ἀνώτερόν του πνευματικῶς καὶ ὡς ἡγέτην τῆς νεολαίας.

Εὐθὺς μετὰ τὸν καταρτισμὸν τῆς ἐπαναστατικῆς Κυβερνήσεως, ὁ Δ. Βούλγαρης ἐκάλεσε παρ' αὐτῷ τὸν τμηματάρχην τοῦ τηλεγραφείου Α. Μανσόλαν καὶ τοῦ ἔδωσεν ἐντολὴν νὰ μεταβιβάσῃ εἰς ὅλας τὰς πρωτευούσας τῶν νομῶν καὶ τῶν ἐπαρχιῶν, πρὸς ἐνημέρωσιν τῶν νομαρχῶν καὶ τῶν δημάρχων καὶ δι' αὐτῶν τοῦ λαοῦ, τὴν ἑξῆς σύντομον προκήρυξιν :

«Ὡς Πρόεδρος τῆς προσωρινῆς Κυβερνήσεως πρὸς τοὺς Ἕλληνας!
»Αἱ εὐχαὶ τοῦ Ἔθνους εἰσηκούσθησαν. Θεία συνάρσει λαὸς καὶ στρατὸς ὁμοφώνως τὴν δυναστείαν τοῦ Ὄθωνος κατέλυσαν καὶ συνέστησαν προ-

---

1. Προφανῶς διαφωνήσας μὲ τον Βούλγαρην, ὁ ὁποῖος λόγῳ τῆς αὐταρχικότητός του ἐφέρετο δικτατορικῶς.

σωρινὴν Κυβέρνησιν ἐκ τῶν πολιτῶν Δ.Γ. Βούλγαρη, Κ. Κανάρη καὶ Β. Ρούφου».

Δέον νὰ σημειωθῇ ὅτι ὁ μὲν Ροῦφος εὑρίσκετο εἰσέτι εἰς Πάτρας, ὁ δὲ Κανάρης, παρ' ὅτι συνηγόρησεν εἰς τὴν ἐπανάστασιν, δὲν εἶχεν ἀκόμη ἀποδεχθῇ τὴν ἐκλογήν, διατηρῶν ἐπιφυλάξεις ὡς πρὸς τὸν Βούλγαρην, τὸν ὁποῖον ἐθεώρει «ταπεινὸν φαυλοκράτην». Κατόπιν τούτου ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τῆς ἐπικρατήσεως τῆς ἐπαναστάσεως, ἀλλὰ καὶ μετέπειτα, οὐσιαστικῶς ὁ Βούλγαρης ἤσκει μόνος τὰ καθήκοντα τῆς προσωρινῆς Κυβερνήσεως κατὰ τρόπον δικτατορικόν.

Ἀκολούθως ὁ Ὑδραῖος πολιτικὸς ἐκάλεσεν εἰς τὰ γραφεῖα τῆς Γερουσίας τὸν Μητροπολίτην Ἀθηνῶν Θεόφιλον διὰ νὰ ὁρκίσῃ τὴν νέαν Κυβέρνησιν. Καὶ πρῶτον μὲν τοῦ ὑπέδειξε νὰ ὁρκίσῃ αὐτὸν ὡς πρόεδρον τῆς Κυβερνήσεως καὶ ἐν συνεχείᾳ δι' ἄλλου πρακτικοῦ τὰ μέλη αὐτῆς. Τὸ πρακτικὸν τῆς ὁρκωμοσίας τοῦ Βούλγαρη ἔχει οὕτω :

«Ἐν Ἀθήναις σήμερον τὴν ἑνδεκάτην Ὀκτωβρίου τοῦ χιλιοστοῦ ὀκτακοσιοστοῦ ἑξηκοστοῦ δευτέρου ἔτους, ἡμέραν τῆς ἑβδομάδος Πέμπτην καὶ ὥραν ἐνάτην καὶ ἡμίσειαν π.μ. ἐν τῇ αἰθούσῃ τοῦ ἑλληνικοῦ Πανεπιστημίου, ἐνώπιον ἐμοῦ τοῦ Μητροπολίτου Ἀθηνῶν καὶ προέδρου τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἑλλάδος, ἐμφανισθεὶς ὁ κύριος Δημήτριος Βούλγαρης, πρόεδρος τῆς προσωρινῆς Κυβερνήσεως, ὡρκίσθη ἐπὶ τοῦ Ἱεροῦ Εὐαγγελίου, παρόντος τοῦ περιεστῶτος λαοῦ, τὸν ἑξῆς ὅρκον :

«Ὁρκίζομαι πίστιν πρὸς τὴν Πατρίδα καὶ νὰ διαχειρισθῶ τὴν διαπιστευθεῖσάν μοι Ἀρχὴν πρὸς τὸ συμφέρον τοῦ Ἔθνους». Ἐπὶ τούτῳ συνετάχθη ἡ παροῦσα πρᾶξις, ἥτις, ἀναγνωσθεῖσα εὐκρινῶς καὶ μεγαλοφώνως, ὑπεγράφη παρ' ἡμῶν.

»Ὁ Μητροπολίτης Ἀθηνῶν καὶ πρόεδρος τῆς Ἱερᾶς Συνόδου
† Ἀθηνῶν Θεόφιλος

» Ὁ Πρόεδρος τῆς Προσωρινῆς Κυβερνήσεως
Δημήτριος Βούλγαρης».

ΑΥΘΕΝΤΙΚΑΙ ΠΕΡΙΓΡΑΦΑΙ ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ

Ἀλλ' ἂς ἐπανέλθω εἰς τὴν κατὰ σειρὰν ἐξιστόρησιν τῶν δραματικῶν ἐπαναστατικῶν γεγονότων τῆς 10ης Ὀκτωβρίου. Κατὰ τὸν Δραγούμην, ὁ πρῶτος κρότος πυροβόλου ἠκούσθη περὶ τὴν 8ην καὶ 1/2 ὥραν τῆς ἑσπέρας. Ἀλλ' εὐθὺς ἀμέσως ἠκολούθησεν ἡσυχία, ἡ ὁποία διήρκεσεν ἐπὶ μίαν ὥραν καὶ πλέον. Μετὰ τὴν πάροδον δὲ τοῦ χρονικοῦ τούτου διαστήματος «συνετάραξαν τὴν πόλιν συμμιγεῖς κρότοι πυροβό-

λων». Ὥστε, οὐσιαστικῶς, ἡ ἐπανάστασις εἰς τὰς Ἀθήνας ἐξερράγη περὶ τὴν 10ην νυκτερινὴν της 10ης Ὀκτωβρίου.

Τὸ πρῶτον στρατιωτικὸν τμῆμα, τὸ ὁποῖον ἐκινήθη, ἦτο τὸ ορειβατικὸν πυροβολικόν. Κατόπιν δὲ καὶ ὀλίγον πρὸ τοῦ μεσονυκτίου, ἐπανεστάτησαν οἱ σκαπανεῖς, οἱ ὁποῖοι ἀφοῦ ἀφώπλισαν τὸν διοικητήν των Μάνον, ἐξῆλθον εἰς τὰς ὁδοὺς πυροβολοῦντες καὶ φωνάζοντες: «Ζήτω ἡ ἐπανάστασις». Με τοὺς σκαπανεῖς ἡνώθησαν διάφορα στρατιωτικὰ τμήματα τῆς Πρωτευούσης, ὡς καὶ πολλοὶ πολῖται. Στρατιῶται καὶ πολῖται, πυροβολοῦντες, ἔσπευσαν πρὸς τὰ Ἀνάκτορα, τὰ ὁποῖα καὶ κατέλαβον. Διὰ νὰ ἀποφευχθῇ δὲ λεηλασία αὐτῶν ὑπὸ τοῦ ἐξάλλου ὄχλου ἐσχηματίσθη ἐπιτροπὴ ἐκ τῶν Ν. Σαριπόλου, Κ. Δοσίου, Ε. Κεχαγιᾶ, Π. Καλλιγᾶ, Α. Σούτσου καὶ Δ. Τριγγέτα, ἡ ὁποία ἀνέλαβε νὰ διαφυλάξῃ τὸ ἰδιαίτερον ταμεῖον καὶ τὴν κινητὴν περιουσίαν τῶν Βασιλέων. Η ἐπιτροπὴ ἐσφράγισε τὸ ἰδιαίτερον γραφεῖον τοῦ Ὄθωνος καὶ ἔθεσε προ αὐτοῦ φρουράν. Ὁ ἐκ τῶν ἐπαναστατῶν ὅμως Ὄθων Μακρυγιάννης, πέμπτος υἱὸς τοῦ στρατηγοῦ Ι. Μακρυγιάννη, ἐπρόλαβεν ἐν τῷ μεταξὺ ν' ἀφαιρέσῃ τὸ χρυσοῦν στέμμα ἀπὸ τὸν θρόνον τοῦ Ὄθωνος καὶ νὰ τὸ φέρῃ εἰς τὸν πατέρα του ὡς λάφυρον !..

Μετὰ τὴν κατάληψιν τῶν ἀνακτόρων, στρατὸς καὶ λαος κατηυθύνθη πρὸς τὸν στρατῶνα τοῦ πυροβολικοῦ, ὅπου εἶχον ἤδη συγκεντρωθῇ οἱ ἀρχηγοὶ τῆς ἐπαναστάσεως, καὶ ἔνθα συνετάγη τὸ προαναφερθὲν ψήφισμα.

Ἀξιομνημόνευτος εἶναι ἡ περιγραφὴ τῆς ἐνάρξεως της ἐπαναστάσεως ἐν Ἀθήναις, ὅπως τὴν περιέλαβεν εἰς τὸ ἡμερολόγιόν του ὁ Μαρῖνος Παπαδόπουλος Βρεττός, ἔχουσα ὡς ἑξῆς: «... Ἐν τῇ ἑσπέρα τῆς 10/22 Οκτωβρίου ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν εἶχεν ὄψιν ζοφερὰν καὶ μυστηριώδη. Σκότος περιεκάλυπτεν αὐτήν, ἐπειδὴ τὸ ἀεριόφως, διὰ βλάβην ἐπισυμβᾶσαν ἐν τῇ μεγάλῃ αὐτοῦ ἀποθήκῃ, οὐκ ἐφώτιζεν αὐτήν. Πολυάριθμοι δὲ συναθροίσεις συνεκροτοῦντο ἐν ταῖς ὁδοῖς καὶ ἰδίως ἐν τῇ πρὸς τὰ Ἀνάκτορα φερούσῃ. φρουρουμένη τότε ὑπὸ ἑνὸς λόχου της γραμμῆς καὶ πολλῶν χωροφυλάκων. Αἱ συναθροίσεις ἐκεῖναι περιήρχοντο ἐν σιωπῇ καὶ ὡμίλουν ἐν ταπεινῇ τῇ φωνῇ, περικαλυπτόμεναι δὲ ὑπὸ τοῦ σκότους καὶ ἀποσκιαζόμεναι, ἄνευ ταραχῆς ἢ θορύβου, ὡμοίαζον πρὸς φαντάσματα.

»Περὶ τὴν 10ην ὅμως ὥραν αἱ συναθροίσεις ἐκεῖναι ἐγένοντο πλείονες καὶ θορυβώδεις καὶ ἐδόθη διαταγὴ εἰς τὸν στρατὸν νὰ διασκορπίσῃ αὐτάς. Αἱ κυριώτεραι ὁδοὶ καὶ ἡ πρὸ τῶν Ἀνακτόρων πλατεῖα κατελήφθησαν ὑπὸ τοῦ στρατοῦ, ἀλλ' ὁ λαὸς ὑπεδέχθη τὸν στρατόν, κραυγάζων: «Ζήτω τὸ Ἔθνος! Ζήτω ὁ στρατός!» Καὶ ἐντεῦθεν οἱ στρατιῶται καὶ οἱ ἀξιωματικοὶ ἔμενον διστάζοντες καὶ διαποροῦντες περὶ τοῦ πρακτέου.

»Ἐν τουτῳ δὲ ὁ ἐπὶ τῶν Στρατιωτικῶν ὑπουργὸς ἀπῆλθε πρὸς τὸν

στρατῶνα τοῦ πυροβολικοῦ, ὅπως ἀναζητήσῃ τὸν ἀρχηγὸν τοῦ ἐπιλέκτου τούτου σώματος, ἀλλ' ἐκεῖ ὑπεδέχθησαν αὐτὸν κραυγάζοντες: «Ζήτω τὸ Ἔθνος!» Καὶ ὁ ὑπουργὸς τάχιστα κατενόησεν ὅτι τὸ πᾶν ἀπώλετο καὶ ἀνωφελὴς ἦν πᾶσα διὰ τῆς βίας ἀντίκρουσις.

»Τὸ σῶμα τῶν πυροσβεστῶν, ὅπερ ἦν τὸ μάλιστα μεμυημένον εἰς τὰ τῆς ἐπαναστάσεως, ἐξελθὸν τοῦ ἰδίου αὐτοῦ στρατῶνος, διέτρεχε τὴν πόλιν κραυγάζον: «Ζήτω τὸ Ἔθνος!». Τὰ δὲ ἄλλα τοῦ στρατοῦ σώματα ἀνταπεκρίνοντο δι' ὁμοίων ζητωκραυγημάτων, κενοῦντα εἰς τὸν ἀέρα τὰ πυροβόλα των καὶ συγχρόνως ἄλλα στρατεύματα καὶ μέγα μέρος τοῦ λαοῦ συνήχθησαν ἐν τῇ μεγάλῃ πλατείᾳ Λουδοβίκου, ἐνώπιον τοῦ στρατῶνος τοῦ πυροβολικοῦ...».

***

Πλέον ὅμως χαρακτηριστικὴ περιγραφὴ τῆς ὅλης καταστάσεως, ὡς ἐνεφανίσθη αὕτη κατὰ τὴν ἐπαναστατικὴν ἐκείνην νύκτα, ἀλλὰ καὶ μετ' αὐτήν, εἶναι ἡ τοῦ ὑπουργοῦ τῶν Ἐξωτερικῶν Ν. Δραγούμη, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ ἕνα ἀπὸ τὰ ὄντως ἀκριβῆ ἱστορικὰ κείμενα, ἀπὸ ὅσα ἐγράφησαν διὰ τὰ γεγονότα τῆς 10ης Ὀκτωβρίου 1862. Ἰδοὺ αὕτη :[1]

«...Οἱ δὲ ὑπουργοὶ συνεδριάζοντες ἐν τῷ γραφείῳ τῶν Στρατιωτικῶν, οὐ μακρὰν τῶν Ἀνακτόρων, ἐλάμβανον ἀλλεπαλλήλους ἀνυπογράφους νουθεσίας, μαρτυρούσας τὸν τρόμον τῶν συνωμοτῶν. «Ἄφες πᾶσαν ἀντίστασιν, ἐλέγετο ἔν τινι τῶν ἐπιστολῶν πρὸς τὸν ἐπὶ τῶν Στρατιωτικῶν ὑπουργόν, ἄφες πᾶσαν ἀντίστασιν καὶ ἐλθὲ μεθ' ἡμῶν, ἵνα ἀποκτήσῃς δόξαν, σὺ ὁ μέχρι τοῦδε βιώσας ἀδόξως». Ἦσαν δὲ οἱ παρόντες ὑπουργοὶ πέντε, τοῦ μὲν ἐπὶ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν προεξαποσταλέντος εἰς τὸν Βασιλέα, τοῦ δὲ ἐπὶ τῶν Ναυτικῶν ἀσθενοῦντος.

»Περὶ δὲ τὴν 8 καὶ 1/2 ὥραν τῆς ἑσπέρας, γενικῆς οὔσης τῆς ἠρεμίας καὶ σκοτεινῆς τῆς νυκτός, ἀντήχησε κρότος πυροβόλου, μεθ' ὃν ἐπῆλθεν ἡ πρώτη σιγή. Καὶ τότε ὁ ἐπὶ τῶν Στρατιωτικῶν ὑπουργὸς φέρων στολὴν καὶ ξίφος, καταβάς, ἵππευσε καί, συνοδευόμενος ὑπὸ ἐφίππων χωροφυλάκων, εἰσῆλθεν εἰς τὴν πόλιν· ἡμεῖς δὲ ἐνομίσαμεν ὅτι ἀπήρχετο ἵνα καλέσῃ τὴν διοίκησιν τοῦ στρατοῦ. Ἀλλὰ πολὺ δὲν παρῆλθε καὶ ἀξιωματικοὶ εἰσερχόμενοι, εἷς μετὰ τὸν ἄλλον, δρομαῖοι, κατήγγελλον ἐχθρικὰς πράξεις τῆς φρουρᾶς καὶ ἐζήτουν ὁδηγίας. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ἔδιδε τοιαύτας, ἀσυναρτήτους μᾶλλον, ὁ Πρωθυπουργός· ὅτε δέ τις ὑποβαλὼν εἶπεν ὅτι, διοικοῦντος τοῦ ἐπὶ τῶν Στρατιωτικῶν τὴν φρουράν, ἄτοποι καὶ ἀντιφατικαὶ θὰ ἦσαν αἱ διαταγαί, ἀνεστάλησαν μέν, ηὐξήθη ὅμως

1. Ν. Δραγούμη: Ἱστορικαὶ Ἀναμνήσεις. τ. Β' σ. 246.

ἡ συρροὴ καὶ ἡ τύρβη. Ἐν τοσούτῳ ἡ πόλις ἐσίγησεν ὥραν ὁλόκληρον, ὁ δ' ἐπὶ τῶν Στρατιωτικῶν, ἐπανελθὼν φαιδρός, ἐδήλωσεν ὅτι, πλὴν τινὸς βιβλιοπώλου ἀτακτήσαντος, ἐπεκράτει πανταχοῦ ἡσυχία καὶ ὠνόμασε τὰ μέρη ὅσα ἐπεσκέφθη.

»Περὶ δὲ τοῦ στρατῶνος τοῦ πυροβολικοῦ, ἠρώτησα αὐτόν, οὐδὲν εἶπας. «Mal» (κακῶς) ὑπετονθόρισε γαλλιστί. Καὶ μετ' ὀλίγον συνετάραξαν τὴν πόλιν συμμιγεῖς κρότοι πυροβόλων· στρατὸς δὲ συναθροισθεὶς πρὸ τῶν Ἀνακτόρων καὶ κατὰ τὴν πλατεῖαν τοῦ Συντάγματος, ἐπυροβόλει ἀθρόως· αἱ σφαῖραι ἐσύριζον καὶ αὗται ὡς μαινάδες, πολλαὶ δέ, συντρίψασαι τὰς ὑάλους τῆς γαλλικῆς σχολῆς καὶ τῆς οἰκίας τοῦ Ρώσου πρέσβεως, ἔπεσαν ἐν αὐταῖς. Καὶ τότε ὁ ἐπὶ τῶν Στρατιωτικῶν ὑπουργός, στραφεὶς πρὸς τὸν λοχαγὸν Γεράσιμον Μεταξᾶν, ὀνομασθέντα πρότερον φρούραρχον τῆς συνοικίας:

»Εἰμί, εἶπεν ἐντόνως, στρατιώτης καὶ ὡς στρατιώτης θ' ἀποθάνω· οὐδεὶς θ' ἀναβῇ ἐνταῦθα ζῶν· φρόντισον ν' ἀσφαλισθῇ καλῶς ἡ οἰκία». Εἰ μὲν διατάττεις ὡς ὑπουργός, εἶπεν ὁ προλαλήσας, δὲν ἔχεις τὸ δικαίωμα πρὶν ἢ λάβῃς καὶ τῶν συναδέλφων σου τὴν γνώμην, εἰ δέ, ὡς στρατηγός, ὕπαγε εἰς τὸν στρατόν». Ἐπειδὴ δὲ ἐπαναλαβὼν μετὰ μικρὸν τὰ αὐτά, ἤκουσε καὶ αὖθις τὴν αὐτὴν παρατήρησιν, μετέβη εἰς παρακείμενον δωμάτιον καὶ πεσὼν κοιμήσατο «χάλκεον ὕπνον» μέχρι πρωίας. Ἐμιμήθη δὲ αὐτὸν καὶ ὁ Πρωθυπουργός. Οἱ δὲ τρεῖς ἄλλοι, ἤτοι ὁ ἐπὶ τῶν Οἰκονομικῶν Π. Βάρβογλης, ὁ ἐπὶ τῆς Δικαιοσύνης Εὐστ. Ἡλιόπουλος καὶ ὁ γράφων—δηλαδὴ ὁ Δραγούμης—διετέλουν ἀγρυπνοῦντες καὶ ἐκκωφούμενοι.

»Τὴν δὲ δευτέραν ὥραν μετὰ τὸ μεσονύκτιον, ἀναβάς τις ἀνήγγειλεν ὅτι ἐπὶ ράκους χάρτου ὑπεγράφη ὑπὸ ἑπτὰ μεγάλων καὶ μικρῶν, ὀνομαστῶν καὶ ἀκατονομάστων, ἡ καθαίρεσις τῶν Βασιλέων καὶ ὅτι ηὐτοχειροτονήθησαν τρεῖς κυβερνῆται. Καὶ εὐθὺς ἀνεμνήσθη ὁ γράφων ταῦτα τῆς φρίκης τοῦ συναδέλφου καὶ τῆς φρίκης αὐτοῦ κατὰ τὴν ἑσπέραν τῆς 10ης Ὀκτωβρίου. Ἀλλὰ καὶ φωνὴ ἐφάνη θρηνωδοῦσα καὶ λέγουσα: «Καθὼς ἔρρευσαν χαρμόσυνα τὰ δάκρυά σου, ὅτε πρῶτος ὑπεδέχθης τὸν Βασιλέα, οὕτω θὰ ρεύσωσι καὶ σήμερον θολερὰ ὅμως καὶ πολύστονα, ὅτε προπέμπεις αὐτὸν τελευταῖος» καὶ ἐξελθὼν εἰς τὴν ἐξέδραν ἔκλαυσεν. Οὕτω δέ:

«Ἐν μιᾷ νυκτὶ καὶ μόνῃ
ἀντιστάσεως μὴ οὔσης,
ἔθραυσαν ἀρειμανίως
τοὺς φανοὺς τῆς πρωτευούσης».

ὡς εὐφυέστατα διηγήθη τις ἐμμέτρως, τὸ ἡρωικὸν ἀνδραγάθημα τοῦ Ὀκτωβρίου, κατελύθησαν βασιλεία καὶ δυναστεία, οὐχὶ ἡττηθείσης, ἀλλ'

ἀποποιηθείσης τῆς ἐξουσίας νὰ πεισθῇ ὅτι ἡ μετριοπάθεια κατὰ πάντα τὰ μεγάλα ζητήματα ἀποβαίνει ἐπὶ τέλους ὀλεθρία. Τῶν δὲ ὑπουργῶν μεταβάντων εἰς τὸ ἀπέναντι κατάλυμα τοῦ προέδρου, οἱ φυλάττοντες τὰς πέριξ οἰκίας, ἀναζυγώσαντες εὐθὺς τὰς θύρας, ἔτειναν φιλίαν τὴν δεξιὰν πρὸς τοὺς ἀποστάντας στρατιώτας, ἡ τέως ἐπίφοβος ὁδὸς κατεκλύσθη καὶ ὡς ἀνεμοστρόφος καταιγὶς συνετάραξαν τὸν οὐρανὸν νιφάδες κρότων πυροβόλων. Πυκνὸς δ' ἐχύθη τότε, ἀλλὰ τότε μόνον, εἰς τὰς πλατείας καὶ τὰς ρύμας ὁ ἀσύνετος ὄχλος, τὸ κωφὸν τοῦτο καὶ ἄλαλον γερόντιον τοῦ ποιητοῦ, κραυγάζοντες, κροτοβολοῦντες καὶ ἀσέμνως ἐξονειδίζοντες τοὺς βασιλεῖς· πολλοὶ δὲ ἐκ τῶν πρὸ μιᾶς ἡμέρας σαινόντων πρὸ τῶν ὑπουργῶν καὶ γονυπετούντων πρὸ τῶν ἡγεμόνων, ἐκπηδήσαντες εἰς τὰς ὁδούς, ἐπεδείκνυον θριαμβευτικῶς ἐρυθρὰς ταινίας ἐπὶ τοῦ στήθους, ὡς σημεῖον συμμετοχῆς καὶ ἀφάτου ἀγαλλιάσεως.

» Ἀλλὰ καὶ τὸ Πανεπιστήμιον, ἡ φωτοβόλος αὕτη ἑστία τῆς σοφίας καὶ τῆς ἠθικῆς, ἔσπευσε νὰ συγχαρῇ μετὰ κόμπου τοὺς ἀποστάτας ἐκείνους, ὧν τὴν καρδίαν καὶ τὸν νοῦν εἶχε διαπλάσει ἡ εὐεργέτις αὐτοῦ διδασκαλία. Καὶ ἡ ἱερὰ δὲ Σύνοδος, ἐν τῇ εὐαγγελικῇ αὐτῆς μακροθυμίᾳ, ἀνέμελψε χοροστατοῦσα: «Δῶμεν δόξαν τῷ Ὑψίστῳ, ὅστις κηδόμενος τοῦ λαοῦ τῆς Ἑλλάδος, τοῦ ὑπὲρ πίστεως καὶ πατρίδος ἀγωνισαμένου, ἐξέτεινε τὴν δεξιὰν αὐτοῦ καὶ ἐνίσχυσεν αὖθις αὐτὸν ἵνα ἐν μιᾷ ψυχῇ καὶ καρδίᾳ κατορθώσῃ ἀναιμωτὶ τὸ μέγα καὶ ἔνδοξον ἔργον τῆς 10ης τοῦ ἐνεστῶτος μηνός».

»Μετά τινα χρόνον καὶ ἄλλα ἔμμετρα καὶ πεζὰ ἐνεπλέχθησαν λοιδοροῦντα τὸ παρελθὸν καὶ ἀποθεοῦντα τὴν στάσιν, ὑπ' αὐτῶν ἐκείνων, οἵτινες χθὲς ἔτι εὐλογοῦντες τὸν Ὄθωνα, ἐμακάριζον τὴν Ἑλλάδα, τοιούτου ἡγεμόνος ἀξιωθεῖσαν. Καὶ οὕτως οἱ ἐνθερμότατοι φίλοι τοῦ Βασιλέως, οἱ ὑπὲρ πάντα ἄλλον τιμηθέντες καὶ εὐεργετηθέντες ὑπ' αὐτοῦ, μετεμορφώθησαν ὡς ἐκ μηχανῆς εἰς διώκτας. Ἀσυνειδησία δέ, χαμέρπεια, κολακεία καὶ ὑπουλότης, ἀναίδεια καὶ δουλοφροσύνη διασχίσασαι ἀποτόμως τὸ ψευδὲς προσωπεῖον τῆς ἀφοσιώσεως, ἀνεβλάστησαν ἐν ἀκαρεῖ. Πλὴν φεῦ! Ὅσῳ φιλοσοφικῶς καὶ ἂν συγκαταβαίνων τις θεωρεῖ τὸ ἀγενὲς τῶν τοιούτων χαρακτήρων, ὅσον οἶκτον καὶ ἂν αἰσθάνεται πρὸς τὰ ἐλεεινὰ ταῦτα ὄντα, βέβαιον ὅτι ἡ ἀγανάκτησις ἐξεγείρεται ἀδυσώπητος καὶ καταθλίβεται ἡ καρδία...».

Τὴν εἰκόνα τῆς Πρωτευούσης κατὰ τὴν ταραχώδη νύκτα τῆς Ὀκτωβριανῆς επαναστάσεως συμπληρώνει ὁ Φίνλεϋ ἐν τῇ ἱστορίᾳ του ὡς ἑξῆς:

«... Οἱ πρώην ὑπουργοὶ τοῦ Βασιλέως Ὄθωνος—ἐννοεῖ τὸν Βούλγαρην, Κανάρην καὶ Ροῦφον— καὶ ὁμάδες ὀλίγων πατριωτῶν ἐξηνάγκαζον τὰ μέλη τῆς Κυβερνήσεως καὶ τὰς τοπικὰς ἀρχὰς νὰ ζητήσουν καταφύγιον εἰς κρύπτας. Τριμελὴς κυβέρνησις καὶ ὑπουργεῖον ἀπὸ ὀκτὼ μέλη

περιεβλήθησαν τὴν ἐκτελεστικὴν ἐξουσίαν. Πολλοὶ τῶν προεχόντων ἐπαναστατῶν ἐπρομηθεύοντο ὅπλα καὶ ἐφόδια διὰ νὰ τὰ διανείμουν εἰς τοὺς ἀφωσιωμένους κομματικούς των φίλους. Τὰ οἰνοπωλεῖα ἐπληροῦντο ἀπὸ ἄτομα, ἐκ τῶν ὁποίων μερικὰ ἔφερον στρατιωτικὴν στολήν, ἄλλα δὲ ἁπλᾶς ἐνδυμασίας καὶ ἔπιναν μὲ ἐπαναστάτας, οἱ ὁποῖοι ἐτραγουδοῦσαν ὠρυόμενοι ἐπαναστατικὰ ᾄσματα καὶ ἐπυροβόλουν μὲ ὅπλα πλήρη κωνικῶν σφαιρῶν, πρὸς κάθε περίοπτον σημεῖον. Ἠνοίχθησαν αἱ φυλακαὶ βιαίως καὶ ἀπελύθησαν οἱ κακοῦργοι...».

Ὅπως συνέβη καὶ κατὰ τὴν ἐπικρατήσασαν ἐπανάστασιν τῆς 3ης Σεπτεμβρίου, οὕτω καὶ κατὰ τὴν 10ην Ὀκτωβρίου, μεταξὺ τῶν πρώτων μελημάτων τῶν ἐπαναστατῶν ὑπῆρξεν ἡ «ἐπαναστατικῷ δικαίῳ» ἀποφυλάκισις ὅλων τῶν κρατουμένων διὰ πολιτικὰ ἀδικήματα, ἀλλὰ καὶ δι' ἀδικήματα τοῦ κοινοῦ ποινικοῦ νόμου. Βαρυποινῖται κατάδικοι δι' ἐγκληματικὰς πράξεις, ὡς καὶ ὑπόδικοι,διὰ διαφόρους ἀξιοποίνους ἐνεργείας, ἀπηλευθερώθησαν καὶ ἠμνηστεύθησαν, λαβόντες ἄφεσιν ἁμαρτιῶν. Ὅλοι δὲ οἱ ἀποφυλακισθέντες ἐκ τῶν πρώτων ἔσπευσαν νὰ πυκνώσουν τὰς φάλαγγας τῶν ἐπαναστατῶν, οἱ περισσότεροι, βεβαίως, οὐχὶ ἐξ ἰδεολογίας, ἀλλὰ διὰ νὰ συνεχίσουν τὸ παράνομον στάδιόν των. Δι' ὃ κατὰ τὴν ἰδίαν ἐκείνην νύκτα—τῆς 10ης Ὀκτωβρίου—συνέβησαν πλεῖσται ὅσαι κλοπαὶ εἰς διάφορα καταστήματα καὶ οἰκίας. Συνελήφθησαν δὲ ὑπὸ στρατιωτῶν καὶ πολιτῶν περὶ τοὺς δώδεκα κλέπται, καθ' ἣν στιγμὴν ἄλλοι διερρήγνυον καταστήματα τῆς ὁδοῦ Ἑρμοῦ καὶ ἄλλοι εἰσελθόντες εἰς ἄλλα, ἀνεχώρουν συναποκομίζοντες τὰ κλοπιμαῖα.

Δὲν ἠνοίχθησαν δὲ μόνον αἱ φυλακαὶ τῶν Ἀθηνῶν, ἀλλὰ καὶ τῶν Πατρῶν καὶ τῆς Σύρου καὶ τοῦ Ἀγρινίου καὶ ἄλλων πόλεων, αἱ ὁποῖαι ἐκ τῶν πρώτων εἶχον ἐπαναστατήσει. Ἀργότερον ἔγινε μακρὰ συζήτησις εἰς τὴν Βουλὴν ἐπὶ τοῦ θέματος τῆς ἀποφυλακίσεως τῶν καταδίκων καὶ ἐζητήθησαν εὐθῦναι ἀπὸ ἐκείνους, οἱ ὁποῖοι προέβησαν εἰς τὴν ἄστοχον, ὅσον καὶ σοβαρωτάτην αὐτὴν πρᾶξιν. Ἐλέχθη δὲ ὅτι ὁ λαὸς ὡς κυρίαρχος εἶχε τὸ νόμιμον δικαίωμα νὰ χορηγήσῃ ἀμνηστίαν εἰς ὅλους τοὺς κρατουμένους εἰς τὰς φυλακάς!.. Τελικῶς ἡ Κυβέρνησις ἠναγκάσθη νὰ ἐκδώσῃ διάταγμα ἀμνηστίας, διὰ τοὺς πολιτικοὺς καταδίκους, ὡς καὶ ἕτερον διὰ τοῦ ὁποίου προσεκάλει τοὺς καταδίκους δι' ἐγκληματικὰς πράξεις, ὅπως ἐντὸς ὡρισμένης προθεσμίας ἐπανέλθουν εἰς τὰς φυλακάς, ἄλλως θὰ ἐλαμβάνοντο ἐναντίον των αὐστηρὰ μέτρα. Ὡς ἦτο ὅμως ἑπόμενον οὐδεὶς κατάδικος ἐπανῆλθεν.

Σχετικῶς μὲ τὰς διαπραχθείσας κλοπάς, ὁ Φίνλεϋ ἔγραψε τὰ ἑξῆς:

«... Ἐλεηλατήθησαν τότε ὀλίγα καταστήματα καὶ ὀλίγοι πολῖται ἐτραυματίσθησαν ἀπὸ τοὺς πυροβολισμούς, ἐνῶ ἕνα ἢ δύο ἀκόμη ἄτομα ἐδολοφονήθησαν διὰ λόγους προσωπικοῦ μίσους. Ἐλεηλατήθησαν ἐπίσης

ἀπὸ τὸν ὄχλον μερικαὶ οἰκίαι Γερμανῶν καὶ ἓν ἀγγλικὸν ὡρολογοποιεῖον. Το χειρότερον ὅμως ἦτο, ὅτι διηρπάγησαν ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς φύλακας ἀνεκτίμητοι ἀρχαιότητες ἀπὸ τὴν συλλογὴν τῆς Ἀκροπόλεως. Τὸ πολύτιμον ἀγγεῖον τῆς Τεγέας, ποὺ περιέγραψεν ὁ Ρός, ἐκλάπη ἀπὸ τὸ μουσεῖον καὶ ἠγοράσθη ἀπὸ τὸν πρόξενον κ. Μέρλιν, ἀποδόσαντα αὐτὸ κατόπιν εἰς τὴν Ἀρχαιολογικὴν Ἑταιρίαν. Ἄλλοι, ὅμως, πρόξενοι, ποὺ ἠγόρασαν ἐπίσης κλαπείσας ἀρχαιότητας, δὲν ὑπῆρξαν τόσον εὐσυνείδητοι καὶ ἡ Ἑλλὰς ἀπώλεσεν ἓν ἢ δύο θαυμάσια ἔργα τέχνης, ποὺ ἐπωλοῦντο εἰς τὰς ὁδούς. Πήλινον ἀγγεῖον μεγάλης σπουδαιότητος ἠγοράσθη ἀπὸ Ἕλληνα ἀξιωματικόν, ὁ ὁποῖος τὸ ἐδώρησεν ἔπειτα εἰς τὸν Βασιλέα Γεώργιον. Ἀλλ' ἐπ' ἀρκετὸν ἀκόμη χρόνον ἐπωλοῦντο εἰς τὰς ὁδοὺς πολύτιμοι ἀρχαιότητες, ἀπὸ ἐκείνας ποὺ ἐκλάπησαν τότε ἀπὸ τὴν Ἀκρόπολιν».

Τέλος δὲν στεροῦνται ἐνδιαφέροντος καὶ αὐτὰ τὰ ὀλίγα, τὰ ὁποῖα ἔγραψεν ὁ ἱστορικὸς τοῦ ἑλληνικοῦ θεάτρου Ν. Λάσκαρης διὰ τὴν νύκτα τῆς 10ης πρὸς τὴν 11ην Ὀκτωβρίου :

«... Ἐδίδετο, ἔγραψεν εἰς τὴν ἱστορίαν του, τὴν ἑσπέραν ἐκείνην τὸ ἰταλικὸν μελόδραμα «Ἐλιξήριον τοῦ Ἔρωτος». Κατὰ τὴν δευτέραν πρᾶξιν, ἐνῶ οἱ θεαταὶ παρηκολούθουν ἀπολαυστικῶς τὸ ἆσμα τῆς πριμαντόνας Παλόττα, συνεχεῖς εἰς τὴν ὁδὸν πυροβολισμοὶ ἐτάραζον τὴν ἡσυχίαν αὐτῶν καὶ μόλις μετὰ παρέλευσιν λεπτῶν τινων, ὅτε ἐνεφανίσθησαν εἰς τὴν θύραν τοῦ θεάτρου ἀστυνομικοὶ κλητῆρες ἐμποδίζοντες τὴν ἔξοδον αὐτῶν, ἔμαθον ὅτι ἐξερράγη ἐπανάστασις ἐν τῇ πόλει καὶ ὅτι ὁ Βασιλεὺς Ὄθων ἐξεθρονίσθη. Ὡς ἦν ἑπόμενον, ἡ παράστασις διεκόπη, ἀλλὰ μετ' ὀλίγον, ὑψωθείσης τῆς αὐλαίας, ἐνεφανίσθη ἐπὶ τῆς σκηνῆς ὁλόκληρος ὁ ἰταλικὸς θίασος μετὰ τοῦ χοροῦ καὶ ἔψαλεν ἐν μέσῳ ἀκρατήτου ἐνθουσιασμοῦ τὸν Ἐθνικὸν Ὕμνον. Οὕτως ἡ κατάλυσις τῆς Δυναστείας τοῦ Βασιλέως ἑωρτάσθη τὸ πρῶτον ὑπὸ ... Ἰταλῶν ἠθοποιῶν».

***

Ἡ ἐπανάστασις εἶχε πλήρως ἐπικρατήσει εἰς τὴν Πρωτεύουσαν καὶ τὸν Πειραιᾶ, ὡς καὶ εἰς τινας ἄλλας πόλεις τῆς Χώρας. Ἐπεκράτησε δὲ ἄνευ ἀντιστάσεως, διότι οὐδεμία σοβαρὰ κίνησις ἐσημειώθη πρὸς καταστολήν της. Οὐδὲν ἐμπόδιον συνήντησαν οἱ ἐπαναστάται, προκειμένου νὰ ἐπιβληθοῦν. Εἶναι περίεργος πράγματι ἡ στάσις τὴν ὁποίαν ἐτήρησαν αἱ ἀρχαί, ἡ νόμιμος Κυβέρνησις καὶ ὁ στρατός. Ποῦ ὠφείλετο μία τοιαύτη ἡττοπάθεια; Ποῦ ἦσαν οἱ ἀφωσιωμένοι ἐκεῖνοι φίλοι τοῦ Βασιλέως, οἱ ὁποῖοι τόσον εἶχον εὐεργετηθῇ ὑπ' αὐτοῦ; Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει τί πρέπει ἄραγε νὰ ὑποθέσῃ τις ; Ὅτι, δηλαδή, οἱ πάντες, καὶ οἱ πέτρες ἀκόμη, κατὰ τὴν λαϊκὴν ἔκφρασιν, ἤθελον τὴν ἐκθρόνισιν τοῦ Ὄθωνος; Ἀσφαλῶς ὄχι. Διότι ὄχι μόνον τότε ὑπῆρξαν πολλοί,

ἐκεῖνοι, οἱ ὁποῖοι ἠγάπων τοὺς Βασιλεῖς, ἀλλὰ τὸ παράδοξον εἶναι ὅτι καὶ μετὰ τὴν ἔξωσιν ἔγιναν ἔτι πλείονες οἱ νοσταλγοῦντες τὴν Βασιλείαν τοῦ Ὄθωνος. Συνεπῶς ποῦ πρέπει ν' ἀποδοθῇ ἡ ἐντὸς ελαχίστων ὡρῶν ἐπικράτησις τῶν ἐπαναστατῶν;

Εἰς τὴν ελλειψιν δραστηριότητος κατ' ἀρχὴν ἐκ μέρους τῆς Κυβερνήσεως Γεν. Κολοκοτρώνη καί, εἰδικώτερον, ἐκ μέρους αὐτοῦ τοῦ ἰδίου τοῦ Πρωθυπουργοῦ. Ὅταν ὑπνώττῃ ἡ κεφαλὴ τῆς ἐξουσίας ἀδύνατον εἶναι νὰ ζητηθῶσιν εὐθῦναι ἀπὸ τὰ λοιπὰ όργανα αὐτῆς, διότι ἐπέδειξαν ἀμέλειαν ἢ ολιγωρίαν. Ἡ στάσις τοῦ Ὀκτωβρίου δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ ἐπικρατήσῃ ἐὰν ἐγρηγόρει ἡ Κυβέρνησις. Διότι καὶ δύναμιν εἶχεν εἰς χεῖρας της καὶ τὰ συνωμοτικὰ σχέδια τῶν ἐπαναστατῶν εἶχον εγκαίρως περιέλθει εἰς γνῶσιν της. Δὲν θὰ ἦτο δέ τις ἐκτὸς τῆς πραγματικότητος ἐὰν ὑπεστήριζεν ὅτι κατὰ ἕνα τρόπον, ἀκούσιον ἔστω, ἡ Κυβέρνησις συνέπραξεν εἰς τὴν ἐπανάστασιν. Συνέπραξεν ἀρνητικῶς, ἀλλ' ἡ ἄρνησις της ὡς ἐξεδηλώθη, ἀπέβη ἐπ' ὠφελείᾳ τῶν ἐπαναστατῶν. Καὶ εἶναι γνωστὸν ὅτι αἱ τοιαύτης μορφῆς ἐπαναστάσεις δὲν χρειάζονται παρὰ δύο ἢ τρεῖς θερμοαίμους καὶ μαχητικοὺς ἄνδρας διὰ νὰ ἐκδηλωθοῦν. Τὰ μετέπειτα ἐπέρχονται μόνα των. Ὁ στρατὸς συνήθως ὑπακούει εἰς τοὺς ἰσχυροὺς καὶ ὁ λαὸς παρασύρεται εὐκόλως καὶ μάλιστα πολλάκις μὲ ἐνθουσιασμόν, δύναταί τις νὰ εἴπῃ, μετέχει εἰς παρομοίας περιστάσεις. Αἱ θῦραι τῶν φυλακῶν παραβιάζονται μὲ τὸν πρῶτον πυροβολισμὸν καὶ ἐν ἀκαρεῖ τὰ πάντα ἔχουν συντελεσθῇ, ὅταν βεβαίως το ἔννομον καθεστὼς νίπτῃ τὰς χεῖρας του καὶ δίδῃ τὸ παράδειγμα τῆς παραλυσίας καὶ τῆς ανευθυνότητος.

Αὐτοὶ νομίζω ὅτι ὑπῆρξαν οἱ παράγοντες, οἱ όποιοι συνετελεσαν εἰς τὴν κατίσχυσιν τῆς ἐπαναστάσεως εκείνης, με τὰς δραματικὰς συνεπειας διὰ τὸ Ἔθνος καὶ τὸν λαόν.

ΤΑ ΨΕΥΔΗ ΤΩΝ ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΩΝ

Τὴν 11ην πρωινὴν τῆς 11ης Ὀκτωβρίου, ἡ ὑπὸ τὸν Βούλγαρην προσωρινὴ Κυβέρνησις ἐξέδωσε καὶ ἐκυκλοφόρησε τὴν ἑξῆς προκήρυξιν:

«Συμπολῖται,

»Σύστημα πολιτικῆς, ταπεινῶνον τὴν ἐθνικὴν ἀξίαν, ἐπάγον δε τὴν κατάπτωσιν τῶν ἠθῶν, σύστημα κυβερνήσεως ἀθετῆσαν τὸ πρὸς τοὺς νόμους τῆς Ἐπικρατειας καὶ τὰς συνειδήσεις τῶν πολιτῶν σέβας, εἵπετο νὰ διεγείρῃ καθ' ἑαυτοῦ τὰς πεποιθήσεις τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους, καὶ νὰ ὠθήσῃ αὐτὸ εἰς ἐπανάστασιν. Διὰ τοῦτο πρὸ μικροῦ πλεῖσται ἐπαρχίαι επεχείρησαν τὸ μέγα τοῦτο ἔργον, καὶ ἤδη πᾶσαι σχεδὸν αἱ ἐπαρχίαι τοῦ Κράτους ἐγερθεῖσαι, κατέλυσαν τὰς ὑφισταμένας ἀρχάς· ὑποστηριχθεῖσαι δὲ

ὑπὸ τοῦ εὐγενοῦς καὶ γενναίου στρατοῦ, κατέστησαν τοπικὰς διοικήσεις.

»Ἡ αὐτὴ ἀνάγκη καὶ ὁ αὐτὸς πόθος ἤγειραν κατὰ τὴν νύκτα τῆς χθὲς πρὸς τὴν σήμερον καὶ τὸν λαὸν τῆς Πρωτευούσης ὅστις, ἐφάμιλλος κατὰ τὸν πατριωτισμὸν πρὸς τὸν λαὸν τῶν ἐπαρχιῶν, ἐπεζήτησε τὴν κατάλυσιν τῆς καθεστώσης τάξεως· ὁ δὲ στρατός, πιστὸς θεματοφύλαξ τῆς πρὸς πίστωσιν τῶν ὅρκων καὶ κύρωσιν τῶν νόμων ἀποτεθειμένης αὐτῷ ὑπὸ τοῦ Ἔθνους παρακαταθήκης, ἄξιος τοῦ ὀνόματος τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ, τὸ ὁποῖον κοσμεῖ αὐτόν, ὑπεστήριξε τὴν ἐπιχείρησιν τοῦ λαοῦ, καὶ οὕτω, τῇ κοινῇ συμπράξει αὐτῶν, κατελύθη ἡ καθεστῶσα τάξις, κηρυχθέντος ἐκπτώτου τοῦ Θρόνου τῆς Ἑλλάδος τοῦ ἐπ' αὐτοῦ καθημένου, καταργηθέντων δὲ καὶ τῶν πρὸς τὴν ἀντιβασιλείαν δικαιωμάτων τῆς συζύγου αὐτοῦ, κατεστάθη δὲ προσωρινὴ κυβέρνησις, ἀποτελουμένη ὑπὸ τῶν κυρίων Δ.Γ. Βούλγαρη προέδρου, Κ. Κανάρη καὶ Β. Ρούφου.

»Ὁ πρόεδρος τῆς νέας κυβερνήσεως ἐσχημάτισεν ἑπομένως ὑπουργεῖον ἐκ τῶν κυρίων Τ. Μαγγίνα ἐπὶ τῶν Οἰκονομικῶν, Θ.Α. Ζαΐμη ἐπὶ τῶν Ἐσωτερικῶν, Ἀλεξ. Κουμουνδούρου ἐπὶ τῆς Δικαιοσύνης, Δημ. Μαυρομιχάλη ἐπὶ τῶν Στρατιωτικῶν, Ἐπ. Δεληγεώργη ἐπὶ τῆς Ἐκπαιδεύσεως Δημ. Καλλιφρονᾶ ἐπὶ τῶν Ναυτικῶν, Β. Νικολοπούλου ἐπὶ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ Λ. Διαμαντοπούλου ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν.

»Ἡ ἐντολή, τὴν ὁποίαν ἡ προσωρινὴ Κυβέρνησις ἔλαβεν ὑπὸ τοῦ λαοῦ καὶ τοῦ στρατοῦ, εἶναι νὰ τηρήσῃ τὸ συνταγματικὸν πολίτευμα, νὰ μαρτυρήσῃ πάντοτε ἀπαραμείωτον τὸ σέβας καὶ τὴν εὐγνωμοσύνην τῆς Ἑλλάδος πρὸς τὰς τρεῖς εὐεργέτιδας Δυνάμεις, νὰ διατηρήσῃ δὲ ἀκμαίας τὰς φιλικὰς σχέσεις τῆς Ἐπικρατείας μεθ' ὅλων τῶν ἄλλων Ἐπικρατειῶν, νὰ συγκαλέσῃ τάχιστα τὴν Ἐθνικὴν Συνέλευσιν καὶ νὰ διατηρήσῃ κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο τὴν τάξιν καὶ τὴν ἡσυχίαν, ἐκτελοῦσα τοὺς νόμους τῆς Ἐπικρατείας. Τὸ καθῆκον δὲ τοῦτο θέλομεν ἐκπληρώσει, κύριοι, μετὰ πάσης πίστεως καὶ προθυμίας, ἕτοιμοι νὰ καταθέσωμεν τὴν ἀρχὴν εἰς τὴν συγκροτηθησομένην Συνέλευσιν.

»Ἵνα ὅμως ἐπιτελεσθῇ τὸ μέγα τοῦτο καὶ ἱερὸν ἔργον, ἀπαιτεῖται νὰ διατηρηθῇ ὁ πατριωτισμὸς ὅλων· τὸν πατριωτισμὸν λοιπὸν ὑμῶν ἐπικαλούμεθα, κύριοι, καὶ προσδοκῶμεν παρ' ὑμῶν οὐ μόνον τὴν τήρησιν τῆς τάξεως καὶ ἡσυχίας, ἀλλὰ καὶ τὴν αὐταπάρνησιν ἐκείνην, ἥτις διέκρινε πάντοτε τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος ἐν τοῖς κρισίμοις καιροῖς τοῦ παρελθόντος, οὕτω δὲ ἐλπίζομεν ὅτι ἡ κραταιὰ χεὶρ τοῦ Ὑψίστου, ἥτις οὐδέποτε ἐγκατέλιπε τὴν Πατρίδα, θέλει ἐνισχύσει τὰς ἀσθενεῖς μέν, ἀλλὰ εἰλικρινεῖς προσπαθείας ἡμῶν, καὶ θέλει εὐλογήσει τὸ νέον τοῦτο ἔργον, παγιοῦσα τὴν νέαν τάξιν τῶν πραγμάτων πρὸς δόξαν τοῦ ἑλληνικοῦ ὀνόματος».

Ὀλίγας ὥρας μετὰ τὴν κυκλοφορίαν τῆς ὡς ἄνω προκηρύξεως, μετεδόθη εἰς Ἀθήνας ἡ εἴδησις ὅτι κατέπλευσεν εἰς τὰ ὕδατα τοῦ Πειραιῶς ὁ ἀτμοδρόμων «Ἀμαλία» φέρων τοὺς Βασιλεῖς.

«...Ἦν δὲ σταθερὰ μεσημβρία τῆς Πέμπτης, 11 Ὀκτωβρίου 1862, γράφει ὁ Παλάσκας[1] ὅτε ἀφικόμεθα κατὰ τὸ Φάληρον, προσπλέοντες ὁλοτελῶς ἐπὶ τὸν Πειραιᾶ. Οἱ ἀξιωματικοὶ καὶ ναῦται ἦσαν ἅπαντες ἐν τάξει ἀγκυροβολίας, ὁ δ' Αὐλάρχης, ὑποστράτηγος Νοταρᾶς, μοὶ εἶχεν ἄρτι ἐγχειρίσει ἓν γράμμα του πρὸς τὸ ἐν Πειραιεῖ τηλεγραφεῖον, ἐπιδοτέον ἅμα τῇ ἐκεῖ ἀφίξει μου, ἵνα κατέλθωσιν ἀμέσως ἐξ Ἀθηνῶν αἱ ἅμαξαι καὶ τὰ σκευοφορεῖα τῆς Αὐλῆς. Ἡ Βασίλισσα ὅμως δὲν εἶχε τὴν αὐτὴν πεποίθησιν τοῦ Αὐλάρχου, καὶ ἴσως τοῦ Βασιλέως αὐτοῦ, διότι, ὡς ἠτένιζον ἐγὼ πρὸς τὰς Ἀθήνας διὰ τοῦ διοφθάλμου τηλεσκοπίου, πλησιάσασα μὲ ἠρώτησε μετ' ἀγωνίας ἐὰν ἔβλεπόν τι. Προσέθηκε δὲ ἀδημονοῦσα: «Ἔχω προαίσθησίν τινα ὅτι ἐπανάστασις ἐγένετο ἐν Ἀθήναις ταύτην τὴν νύκτα». Ἦν δ' ὠχροτάτη, ταῦτα λέγουσα καὶ οἱ ὀφθαλμοί της ἐμαρτύρουν ἀγρυπνίαν καὶ δάκρυα. Εἰς τὴν ἐκφώνησιν ταύτην συγκινηθεὶς καὶ ἐγώ, ἔκρινα εὔλογον νὰ παρατηρήσω εὐσεβάστως μὲν ἀλλὰ βεβηκότως ὅτι, ἐὰν αἱ εἰδήσεις, αἱ κομισθεῖσαι μὲ τὸ τελευταῖον εἰς Λιμένιον ὑπὸ τῆς «Ἀφροέσσης» ταχυδρομεῖον, ἦσαν ἱκαναὶ νὰ στηρίξωσι τοιαύτην σοβαρὰν ὑπόνοιαν, τῇ ἀληθείᾳ ἐθεώρουν ἀσύγγνωστον τὴν σιωπὴν τοῦ Βασιλέως, οὐδὲν κοινώσαντος πρὸς τοσούτους συμπλέοντας πιστούς του καὶ ἀφωσιωμένους, μὴ συγκαλοῦντος δὲ ἡμᾶς ἤδη εἰς συμβούλιον, ἵνα λάβωμεν εὐθὺς ἐν τῇ δεινῇ ταύτῃ ὥρᾳ πάντα τ' ἀναγκαῖα τῆς φρονήσεως καὶ ἀσφαλείας μέτρα· «ἐγκαίρως ἔσται πάντοτε» ἀντεῖπεν ἀναστενάξασα ἡ Βασίλισσα, «ἀλλ' ἀφικώμεθα πρῶτον».

Ἐκ τῆς ἀφηγήσεως ταύτης τοῦ Παλάσκα προκύπτει ὅτι οὐδεὶς ἴσως εἰς τὸ πλοῖον ἐκτὸς τοῦ Ὄθωνος ἐγνώριζε τὴν ἔκτασιν τῶν επαναστατικῶν γεγονότων καὶ δὴ εἰς αὐτὰς τὰς Ἀθήνας καὶ τὸν Πειραιᾶ. Ἡ σιγὴ τοῦ Βασιλέως ἐπὶ τῶν τεκταινομένων, τὴν ὁποίαν ἐτήρησε καὶ εἰς αὐτοὺς ἀκόμη τοὺς πλέον ἀφωσιωμένους αὐλικούς του, δὲν ἀποτελεῖ μυστήριον. Ἀντιθέτως ἀποδεικνύει ὅτι δὲν ἤθελε νὰ ζητήσῃ τὰς γνώμας των, δὲν ἤθελε νὰ ἐπηρεασθῇ ἀπὸ τὰς ἀντιλήψεις καὶ τὰς συστάσεις των. Ἐπεθύμει ἡ ἀπόφασίς του ἐπὶ τῆς διαμορφωθείσης καταστάσεως νὰ ἀπορρέῃ ἀποκλειστικῶς ἀπὸ τὸν ἴδιον, ἄνευ τῶν συμβουλῶν καὶ τῶν ὑποδείξεων, ὄχι μόνον τῶν αὐλικῶν του, ἀλλ' ἴσως οὐδὲ

1. Λ. Παλάσκα: Τὰ συμβάντα τοῦ Ὀκτωβρίου 1862. σ. 14–15.

καὶ τῆς συζύγου του, τῆς Βασιλίσσης 'Αμαλίας, ἡ ὁποία ἐλέγετο καὶ ἦτο μᾶλλον ἀληθές, ὅτι ἦτο πάντοτε ἐνήμερος ἐπὶ ὅλων ὅσων εἶχον σχέσιν μὲ τὴν διοίκησιν τοῦ Κράτους.

Ἤδη ὅμως ὁ Ὄθων, ἴσως διὰ πρώτην φοράν, δὲν τὴν ἐνημέρωσεν ἐπακριβῶς τουλάχιστον μὲ τὰ συμβάντα. Δι' ὃ καὶ ἡ 'Αμαλία ἀργότερον αἰφνιδιάσθη ὅταν ἔμαθε τὰ τῆς ἐπαναστάσεως, καὶ ἠθέλησε μὲ κάθε τρόπον ν' ἀντιδράση. 'Αλλ' ὁ Βασιλεὺς τὴν ἀφώπλισεν ἀπὸ πᾶσαν, ὡς ἔλεγε, περιττὴν ἐνέργειαν.

«...Τῇ ὥρα ἐκείνῃ, γράφει ὁ Παλάσκας, τετελεσμένη πλέον ἦν ἡ ἐπανάστασις ἐν 'Αθήναις. Τὰ περὶ ἐκπτώσεως τοῦ Βασιλέως καὶ τῆς Βασιλίσσης ψηφίσματα εἶχον ἐκ πρωίας ἀνακηρυχθῆ, ὡσαύτως δε καὶ ὁ σχηματισμὸς τῆς προσωρινῆς Κυβερνήσεως, τὴν δὲ περὶ τούτου εἴδησιν ἐλάμβανεν ὁ ἐν Πειραιεῖ ἐπὶ τῆς γαλλικῆς φρεγάδος «Ζηνοβίας» ὑποναύαρχος Τουσάρ, ταὐτοχρόνως σχεδὸν μὲ τὴν ἀγγελίαν ὅτι ἀνεφαίνετο προσπλέων ὁ ἑλληνικὸς ἀτμοδρόμων. Καίπερ ὑποφέρων τὸν ἕνα πόδα ὁ ναύαρχος ἔκρινε δέον, ἵνα αὐτοπροσώπως εἰδοποιήση τὸν Βασιλέα. 'Ενεδύθη λοιπὸν ἀμέσως τὴν στολήν του καὶ ἐξέδραμεν ἐπὶ λέμβου εἰς προϋπάντησίν μας, ἀναγκασθέντες οὕτω ν' ἀνακωχεύσωμεν ἔξωθεν τοῦ Πειραιῶς, ἀλλ' ἤδη πλησιέστατα. Οἱ Βασιλεῖς τὸν ἐδέχθησαν εὐθὺς ἐν τῇ μεγάλῃ ἐξέδρα τοῦ πυροβολείου καὶ ἔμαθον παρ' αὐτοῦ τὰ καταπληκτικὰ τῆς νυκτὸς συμβάντα. Καταβὰς ὀλίγα λεπτὰ ὕστερον ἵνα ζητήσω διαταγάς, εὗρον τοὺς Βασιλεῖς ὀρθοὺς παρὰ τῷ ναυάρχῳ καθημένῳ. 'Η Βασίλισσα ἔκλαιεν, ὁ δὲ Βασιλεὺς ἐκράτει ἀνὰ χεῖρας καὶ ἀνεγίγνωσκε τὴν κομισθεῖσαν Αὐτῷ γαλλικὴν καὶ μολυβδόγραπτον μετάφρασιν τῆς ἐπαναστατικῆς προκηρύξεως. Χωρὶς νὰ ἀπαντήση εἰς τὴν αἴτησίν μου, μὲ ἠρώτησεν ἀμέσως γαλλιστὶ ἐὰν εἶχον ἐμπιστοσύνην εἰς τὸ πλήρωμα.

«Μεγαλειότατε, ἀπήντησα πεποιθότως, μὴ ἀνησυχῆτε περὶ τούτου· ἀλλ' ἀνάγκη ν' ἀπομακρυνθῶμεν ὡς τάχιστα, ἐκτὸς ὄψεως καὶ ἀκοῆς τῶν ἤδη καθ' ἡμῶν ἀλαλαζόντων ἔξωθεν ἀνταρτῶν, καθὼς καὶ τῶν ἐν Πειραιεῖ 'Ελληνικῶν πλοίων, πάντων ἐστολισμένων μὲ σημαίας ἐπαναστατικάς, ἅπερ εἰσὶν ἀμφότερα πράγματα ἀχρεῖα διὰ ναύτας, ὅσον καὶ ἂν ὦσι πιστοί».

Επηκολούθησεν ὀλιγόλεπτος σιγή. 'Ο Βασιλεὺς ἦτο σύννους καὶ ἐφαίνετο βυθισμένος εἰς σκέψεις.

Η ΕΠΕΜΒΑΣΙΣ ΤΗΣ ΑΜΑΛΙΑΣ

Εἰς μίαν στιγμὴν ὅμως ἡ Βασίλισσα ἐξέσπασεν ἀποτόμως. Τὰ δάκρυα της ἔπαυσαν καὶ τὸ βλέμμα της ἔγινε τραχύ. Διέκοψε τὴν σιω-

πὴν καὶ κτυπήσασα τὸν πόδα ζωηρῶς ἀνέκραξε μὲ ἀποφασιστικὸν τόνον τὰ ἑξῆς, ὡς ἔγραψεν ὁ Παλάσκας :[1]

«Λοιπόν, Ὄθων, ἄφες τοὺς διπλωμάτας σου, οἵτινες θὰ σὲ προδώσωσιν ἅπαντες καὶ πίστευσόν μοι· μὴ κατατρίβωμεν τὸν πολύτιμον χρόνον ἐνταῦθα, ἀλλ' ἐπιστρέψωμεν ὡς τάχιστα εἰς Καλάμας ἢ κάλλιον εἰς Λιμένιον· ἐκεῖ ἀποβαίνομεν εἰς τὴν γῆν, ἀποστέλλομεν τὸν ἀτμοδρόμωνα νὰ ἐπαναφέρῃ τῶν δύο ἀτμοπλοίων ἐκείνων τὸν στρατὸν[2] καὶ νὰ συνάξῃ τὰ ἄλλα πολεμικὰ πλοῖα πιστὰ διαμένοντα πάντα· συγκαλοῦμεν εἰς τὴν Μάνην τότε ἅπαντας τοὺς φίλους μας καὶ ἀναμένομεν ἐκεῖ τὸ συμβησόμενον».

»Ὁ Βασιλεὺς ὅμως ἐδίσταζε. Τότε ὁ Γάλλος ναύαρχος εὐσεβάστως ἀντιπαρετήρησεν, ὅτι ἀπῃτοῦντο 15 ὧραι τοὐλάχιστον πρὶν ἢ μεταβῶμεν διὰ τοῦ ἀτμοδρόμωνος εἰς Λιμένιον ἢ Καλάμας, ὅτι ἡ εἴδησις τῆς Ἀθηναϊκῆς ἐπαναστάσεως διαδοθεῖσα πανταχόθεν ἀφ' ἑσπέρας ἤθελεν ἀφιχθῇ τηλεγραφικῶς εἰς Τρίπολιν καὶ ἐκεῖθεν εἰς Καλάμας καὶ εἰς Λιμένιον πιθανῶς πρὸ τοῦ ἀτμοδρόμωνος καὶ τῶν Λ.Α.Μ.Μ. αἵτινες θὰ εὕρωσιν ἐκεῖ τὸν τόπον ὅλον ἀνάστατον καὶ ἐχθρικόν, καίπερ τυχοῦσαι ἀρτίως παρ' αὐτοῦ θριαμβευτικῆς τῇ ἀληθείᾳ ὑποδοχῆς. Δυστυχῶς εἶδον ἄλλοτε παρόμοια θεάματα, προσέθεσεν ὁ Γάλλος ναύαρχος, καὶ ὁμολογῶ ὅτι ἐξεπλάγην ἐπὶ ταῖς ταχείαις μεταβολαῖς τῆς κοινῆς γνώμης μᾶλλον ἢ ἐπὶ ταῖς ἐπαναστάσεσιν αὐταῖς».

Κατὰ τὸν Παλάσκαν ἡ παρατήρησις αὕτη τοῦ Τουσὰρ ἦτο ὀρθή. «Ἐὰν ὅμως, τονίζει εἰς τὸ βιβλίον του, εἴχομεν ἐκκινήσει εὐθὺς τότε κατὰ τὴν θαρραλέαν προτροπὴν τῆς Βασιλίσσης, ἠθέλομεν νομίζω πεισθῆ κατὰ τὸν πλοῦν νὰ καθορμισθῶμεν οὐχὶ εἰς Λιμένιον, ἢ Καλάμας, ἀλλὰ προτιμότερον εἰς Γύθειον, 12 μόνον ὥρας ἀπέχον κατὰ θάλασσαν ἐκ τοῦ Πειραιῶς, πολὺ δὲ πρὶν τῆς ἐκεῖ διαδόσεως τῶν ἐν Ἀθήναις συμβάντων. Ἐκεῖ, ἐν Γυθείῳ, διέμενε τότε ὁ συνταγματάρχης Πετροπουλάκης, εἰς τὴν ἀφοσίωσιν καὶ ἐπιρροὴν τοῦ ὁποίου δικαίως ἐνεπιστεύοντο οἱ Βασιλεῖς. Γνωστόν, δὲ ὅτι ὁ γενναῖος οὗτος, συναγαγὼν ἔπειτα ὁλόκληρον στρατόν, ἠρνήθη ἐπὶ πολλοὺς μῆνας ν' ἀναγνωρίσῃ τὴν μεταβολήν, καίπερ παρ' οὐδενὸς τῶν ἔξω παρακινηθεὶς πώποτε...».

Οἱ ὑπολογισμοὶ τοῦ κυβερνήτου τῆς «Ἀμαλίας» ἦσαν μᾶλλον θετικοί. Ὑπῆρχεν ἀσφαλῶς ἔδαφος κατάλληλον τόσον εἰς Γύθειον,

---

1. Λ. Παλάσκα : Τὰ συμβάντα τοῦ Ὀκτωβρίου 1862. σ. 17.

2. Ἡ Ἀμαλία ἠγνόει προφανῶς ὅτι τὸ ὑπὸ τὸν Τρ. Λαζαρέτον στρατιωτικὸν τμῆμα τῶν 700 ἀνδρῶν εἶχε προσχωρήσει εἰς τοὺς ἐπαναστάτας ὅταν ἔφθασεν εἰς Πάτρας.

όσον καὶ ἀλλαχοῦ, διὰ νὰ ὀργανωθῇ μία ἀντεπανάστασις ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν ἀφωσιωμένων εἰς τὸν Ὄθωνα στρατιωτικῶν καὶ πολιτικῶν. Ὑπῆρχον περιθώρια, διὰ τὴν πραγματοποίησιν μιᾶς τοιαύτης ἐπιδιώξεως ἔστω καὶ τὴν δωδεκάτην ὥραν, ἐὰν ἐλαμβάνοντο ἄμεσοι αποφάσεις, ἐὰν ὑπῆρχεν ἰσχυρὰ θέλησις νὰ μὴ ὑποκύψουν αμαχητὶ οἱ Βασιλεις εἰς τὰ κελεύσματα τῆς επαναστατικῆς Κυβερνήσεως, οὔτε νὰ λάβουν ὑπ' ὄψιν των τὰ νόθα ψηφίσματα τοῦ λαοῦ, τὰ συνταχθέντα ὑπὸ τοῦ Δεληγεώργη.

Εἰς μίαν τοιαύτην περίπτωσιν ὅμως θὰ ἔρρεεν ἀσφαλῶς Ἑλληνικὸν αἷμα, θὰ ἐβυθίζετο ἡ Ἑλλὰς εἰς πένθος και θὰ ἐστήριζε τὸν θρόνον της ἡ Δυναστεία εἰς τὴν ἰσχὺν τῶν οπλων, ἐὰν βεβαίως ἐπεκράτει ἡ Ὀθωνικὴ ἀντεπανάστασις. Ἀλλὰ πάντα ταῦτα ἦσαν ξένα πρὸς τὴν ἰδιοσυγκρασίαν τοῦ Βασιλέως. Ἡ ἀγαθότης του καὶ ἡ πλήρης ἀφοσίωσίς του πρὸς τὸ Ἔθνος καὶ τὸν λαόν, δὲν τοῦ ἐπέτρεψαν νὰ παρασυρθῇ ἀπὸ τὰς ὑποδείξεις τῆς Βασιλίσσης ἢ τοὺς ὑπολογισμοὺς τοῦ Παλάσκα. Προετίμησε ν' ἀκολουθήσῃ τὸ μοιραῖον, νὰ ὑποταχθῇ εἰς τὴν θέλησιν τῆς παρανόμου Κυβερνήσεως· καὶ τοῦ ἤρκει νὰ αἰσθάνεται, μαζὶ με τὴν εὔλογον πικρίαν τὴν ἱκανοποίησιν ὅτι ἐξ αἰτίας του δὲν εχύθη οὐδὲ σταγὼν Ἑλληνικοῦ αἵματος. Δι' ὃ καὶ ἐξηκολούθει νὰ σκέπτεται. Δὲν ὡμίλει καὶ ἐφαίνετο οἱονὶ ξένος προς τὰ πέριξ του ἐκρηκτικὰ γεγονότα. Η μόνη ἐπιθυμία του ὑπῆρξεν ὅπως ἔλθῃ εἰς ἐπαφὴν και συνδιαλεχθῇ μετα τοῦ διπλωματικοῦ σώματος. Ἤθελε νὰ πληροφορηθῇ ἐκ στόματος αὐτῶν τῶν ἰδίων τῶν ἐκπροσώπων τῶν μεγάλων Δυνάμεων τὰς ἀντιλήψεις τῶν Κυβερνήσεων των, ν' ἀκούσῃ τὰς συμβουλάς των, να ζητήσῃ ἴσως τὴν γνώμην των περὶ τοῦ πρακτέου. Ποτὲ ὅμως δεν θὰ ἦτο διατεθειμένος νὰ στηριχθῇ εἰς τὰς λόγχας τῶν ξένων, διὰ νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν εἰς τὸν θρόνον παραμονήν του. Ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ ἐσκέπτετο νὰ ἐναντιωθῇ εἰς τὴν ἐκφρασθεῖσαν θέλησιν τοῦ λαοῦ καὶ τοῦ στρατοῦ, ἔστω καὶ ἂν ὁ τρόπος τῆς ἐκφράσεως αὐτῆς, ἦτο ἀποτέλεσμα βιας, παρανομίας καὶ ἰδιοτελείας ἐκείνων, οἱ ὁποῖοι ἡγήθησαν τῆς ἐπαναστάσεως,

ΑΙ ΡΕΥΣΤΑΙ ΣΥΝΕΙΔΗΣΕΙΣ

Ἐν τῷ μεταξὺ ἀνῆλθον εἰς τὸν ἀτμοδρόμωνα ὁ λιμενάρχης Πειραιῶς Λ. Βαδὲν καὶ ὁ ὑγιειονόμος Δελαγραμμάτικας, ἀπὸ τοὺς ὁποίους ὁ Ὄθων ἔλαβε συμπληρωματικὰς πληροφορίας περὶ τῆς ἐκτάσεως τῆς επαναστάσεως. Εὐθὺς μετὰ τὴν αναχώρησιν τῶν ανωτέρω προσῆλθεν ὁ πρέσβυς τῆς Γαλλίας Βουρέ, φέρων πολιτικὴν ἐνδυμασίαν. Οὗτος εἰσήχθη ἀμέσως εἰς τὸ διαμέρισμα τοῦ Βασιλέως μετὰ τοῦ ὁποίου συνωμίλησεν ἐπ' ἀρκετόν.

Κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο, ἦλθεν εἰς τὸ σκάφος ἐκ νέου ὁ λιμενάρχης Πειραιῶς, συνοδευόμενος ὑπὸ δύο ἀξιωματικῶν τοῦ Βασιλικοῦ Ναυτικοῦ ἐν μεγάλῃ στολῇ. Οὗτοι ἦσαν ὁ ἀντιπλοίαρχος Δ. Σαχτούρης καὶ ὁ ἀνθυποπλοίαρχος Δ. Κριεζῆς. Ἐξ αὐτῶν ὁ μὲν πρῶτος εἶχε διατελέσει γενικὸς γραμματεὺς τοῦ ὑπουργείου Ναυτικῶν ἐπὶ Κυβερνήσεως Ἀθ. Μιαούλη, κατὰ δὲ τὰ Ναυπλιακὰ ἐξ ὑπερβολικοῦ ζήλου πρὸς τὸ καθεστὼς τῆς Βασιλείας τοῦ Ὄθωνος ἐζήτησε νὰ ἡγηθῇ στρατιωτικοῦ τμήματος ἐναντίον τῶν ἐπαναστατῶν. Πράγματι ὡδήγησεν ἐπιτυχῶς καὶ αὐτοπροσώπως ἓν τμῆμα στρατοῦ κατὰ τῶν στασιαστῶν, τοὺς ὁποίους ἠνάγκασε νὰ ἐγκαταλείψουν τὰς θέσεις των. Ὁ ἴδιος οὗτος ἀξιωματικός, ὅστις ἔτυχε τότε καὶ προαγωγῆς διὰ τὴν ὡς ἄνω ἀποφασιστικήν του ἐνέργειαν, εἶχεν ἤδη προσχωρήσει εἰς τὴν ἐπανάστασιν τοῦ Ὀκτωβρίου καὶ τὴν πρωίαν ἐκείνην ἐζήτησε παρὰ τοῦ ὑπουργοῦ τῶν Ναυτικῶν τῆς ἐπαναστατικῆς Κυβερνήσεως Δ. Καλλιφρονᾶ νὰ τοῦ ἀνατεθῇ ἡ κυβέρνησις τοῦ ἀτμοδρόμωνος «Ἀμαλία». Ὁ Καλλιφρονᾶς ἐδέχθη τὴν πρότασιν τοῦ Σαχτούρη καὶ ἔσπευσε νὰ ἐκδώσῃ καὶ σχετικὴν διαταγήν.

Ὁ ἀπώτερος ὅμως σκοπὸς ἀμφοτέρων ἀπέβλεπεν ὅπως οὗτοι αἰχμαλωτίσουν τὸν Ὄθωνα ἐντὸς τοῦ σκάφους, εἰς τρόπον ὥστε ν' ἀτονήσουν πᾶσαν τυχὸν ἐνέργειαν αὐτοῦ, εἰς περίπτωσιν καθ' ἣν δὲν ὑπέκυπτεν εἰς τὰς περὶ ἐξώσεώς του ἀποφάσεις τῆς ἐπαναστάσεως.
«... Τοιαύτη διαταγὴ ἐν τοιαύτῃ ὥρα—γράφει ὁ Παλάσκας—προδήλως συνεταυτίζετο πρὸς διαταγὴν συλλήψεως τῶν Βασιλέων».

Ὁ ἕτερος τῶν ἀξιωματικῶν, ἦτο ὁ υἱὸς τοῦ ἀντιναυάρχου καὶ γερουσιαστοῦ Ἀντ. Κριεζῆ, ὅστις διετέλεσε Πρωθυπουργὸς καὶ Αὐλάρχης τοῦ Ὄθωνος ἐπὶ μίαν εἰκοσαετίαν. Ἤδη ὁ υἱός του Δημ. Κριεζῆς, ὁ ὁποῖος μέχρι της χθὲς ἦτο ὑπασπιστὴς τοῦ ὑπουργοῦ τῶν Ναυτικῶν τῆς Κυβερνήσεως τοῦ Γενναίου Κολοκοτρώνη, τὴν πρωίαν τῆς ἡμέρας ἐκείνης—11ης Ὀκτωβρίου—προσχωρήσας εἰς τὴν ἐπανάστασιν ἐδέχθη προθύμως νὰ προσφέρῃ τὰς ὑπηρεσίας του ἀπὸ τῆς ἰδίας θέσεως ὡς ὑπασπιστὴς τοῦ ὑπουργοῦ Δ. Καλλιφρονᾶ.

«... Λυπηρότατον ὅμως—γράφει ὁ Παλάσκας—καθότι οἱ δύο αὐτοὶ κύριοι, παρεκτὸς τῶν εὐεργεσιῶν, τὰς ὁποίας ἡ Βασιλεία τοῦ Ὄθωνος εἶχε δαψιλεύσει εἰς τὰς οἰκογενείας των, εἶχον εὐεργετηθῆ καὶ προσωπικῶς, ὁ μὲν ἐκπαιδευθεὶς ἐν Μονάχῳ, (ὁ Δ. Σαχτούρης) δαπάναις αὐτοῦ τοῦ Βασιλέως Λουδοβίκου, ὁ δὲ (Δ. Κριεζῆς) ὅστις διετέλεσε ναυτικὸς ἀκόλουθος τῆς Ἑλληνικῆς πρεσβείας Παρισίων, (καὶ ὁ ὁποῖος λόγῳ πολυδαπάνου καὶ ἐκλύτου ζωῆς εἶχε δημιουργήσει χρέη, τὰ ὁποῖα μὴ δυνάμενος νὰ ἐξοφλήσῃ ἐνεκλείσθη ἀπὸ τοὺς δανειστάς του εἰς τὰς φυλακάς), ἄρτι ἐξελθὼν τῶν φυλακῶν ἐν

Παρισίοις δυνάμει πέντε χιλιάδων δραχμῶν τοῦ ἐν Ἀθήναις Ἀνακτορικοῦ Ταμείου, ἐξοφλήσαντος οὕτω τὰ ἐν Γαλλίᾳ χρέη του».

ΕΝΑΣ ΔΡΑΜΑΤΙΚΟΣ ΔΙΑΛΟΓΟΣ

Ὁ Παλάσκας, εἰσελθὼν εἰς τὸ βασιλικὸν διαμέρισμα ἔνθα ὁ Ὄθων συνωμίλει μετὰ τοῦ Γάλλου πρέσβεως, ἀνήγγειλεν αὐτῷ τὴν ἄφιξιν τῶν ὡς ἄνω δύο ἀξιωματικῶν ἀπεσταλμένων τῆς Κυβερνήσεως. «Ἐπειδὴ δέ, γράφει,[1] οὐδεμίαν ἐλάμβανον ἀπάντησιν περὶ τοῦ πρακτέου, ταλαντευομένου φύσει τοῦ Βασιλέως μεταξὺ τῆς ἐπιθυμίας νὰ μάθῃ, ἐὰν ἐκόμιζον οἱ ἐρχόμενοι πρότασίν τινα τῶν ἐπαναστατῶν, ὡς καὶ τοῦ κινδύνου, ὃν ἔτρεχε δεχόμενος αὐτοὺς ἔνδον. Μόνη ἡ ἰδέα αὕτη, ὅτι ἔμελλον οἱ κύριοι οὗτοι νὰ ἔλθωσιν εἰς συνάφειαν μετὰ τοῦ πληρώματος καὶ τῶν ἀξιωματικῶν μου, φυσικῶς μὲ κατετάραττεν· ἀναλογιζόμενος δέ, ὅτι ἤδη ἐπέβαινον τοῦ πλοίου, ἀνεπήδησα εἰς τὸ κατάστρωμα, εγκαίρως τῇ ἀληθείᾳ, καθότι ἐκεῖνοι μὲν ἦσαν αὐτοῦ ἄρτι ἀναβάντες τὴν κλίμακα, οἱ δὲ ἀξιωματικοί μου προσήρχοντο ἤδη ὁμιλήσοντες αὐτοῖς».

»Καὶ τότε διεξήχθη ὁ ἑξῆς δραματικὸς διάλογος μεταξὺ τοῦ πιστοῦ εἰς τὸν Βασιλέα κυβερνήτου τῆς «Ἀμαλίας» καὶ τῶν δύο ἀπεσταλμένων τῆς ἐπαναστάσεως ἀξιωματικῶν ὡς γράφει ὁ Παλάσκας :

«—Τί θέλετε κύριοι ;

»Μόνος ὁ κ. Κριεζῆς ἀπεκρίθη, τείνων μοι χαρτίον τι.

—Κομίζομεν ὑμῖν διαταγήν.

—Τίνος ;

—Τῆς νέας Κυβερνήσεως.

—Ἔχων ἔνδον τὸν Βασιλέα, οὐδενὸς ἔχω νὰ λάβω διαταγήν· παρακαλῶ δὲ ν' ἀναχωρήσητε ἀμέσως !

—Ἀλλ' εἶναι ἔγγραφον ἰδιαίτερον πρὸς ὑμᾶς.

—Δότε λοιπόν· ὁ Βασιλεὺς ὅμως θὰ τὸ ἀνοίξῃ· ὑμεῖς δὲ ἀπέλθετε ! Παρακαλῶ εὐθύς !

»Καὶ ταῦτα εἰπών, ἐφώναξα τῷ ὑπάρχῳ μου κ. Κουτσούκω, ἱσταμένῳ τότε παρὰ τῇ εἰσόδῳ, ὅπως καλέσῃ την κομίσασαν αὐτοὺς λέμβον νὰ παραλάβῃ.

»Τότε ὁ κ. Σαχτούρης, κάτωχρος, εἶπεν, ἀνοίξας πρῶτον ἤδη το στόμα, ἐξηλλοιωμένῃ δὲ τῇ φωνῇ :

—Λοιπὸν μᾶς διώκεις ;

---

1. Λ. Παλάσκα : Τὰ συμβάντα τοῦ Ὀκτωβρίου 1862, σ. 21.

—Πολὺ τὸ λυποῦμαι, ἀλλ' ἐννοεῖτε, ὅτι καιρὸς φιλοφρονήσεων δὲν εἶναι τώρα.

»'Εκ τοῦ ἤθους μου φαίνεται ὅτι ὁ κύριος οὗτος ἔκρινε φρόνιμον νὰ μὴ ἐπιμείνῃ πλέον, ἀλλὰ κατέβη εὐθὺς ἀπερχόμενος μετὰ τοῦ κ. Κριεζῆ καὶ τοῦ κ. Βαδέ· οὗτος δὲ μὲ ἀπεχαιρέτησεν ἐπ' ὀλίγον βραδύνας καὶ διαμαρτυρηθείς, ὅτι κατ' οὐδὲν εἰς τὴν οἰκτρὰν ταύτην ὑπόθεσιν ἐνείχετο, ἀναγκασθεὶς —ἔλεγεν ὑπ' ἐκείνων ἐνώπιον πλήθους ἐνόπλου καθ' ἣν στιγμὴν ἐκ τοῦ ἀτμοδρόμωνος ἐπανήρχετο ἔξω... ».

Τοιουτοτρόπως ἔληξεν ἡ ἀποστολὴ τῶν Δ. Σαχτούρη καὶ Δ. Κριεζῆ, ἀποτυχούσης τῆς ἀποπείρας, ὅπως τεθῇ τὸ βασιλικὸν πλοῖον ὑπὸ τὰς διαταγὰς τῆς ἐπαναστατικῆς Κυβερνήσεως.

«'Η δὲ ὑπουργικὴ διαταγὴ—συνεχίζει ὁ Παλάσκας—ἣν ἀπεσφράγισα καὶ ἀνέγνων μετὰ τὴν ἀναχώρησίν των καὶ ἐπέδωκα εὐθὺς τῇ Α.Μ. ἀληθῶς ἐπεγράφετο πρὸς ἐμὲ ὀνομαστί, ἐφ' ἁπλοῦ ὅμως χάρτου, ἄνευ ἐπισήμου φακέλλου ἢ ἐντύπου κεφαλίδος, οὔτε σφραγίσεως οἱασδήποτε· ἀπροσυπόγραπτος δὲ καὶ ἀπρωτοκόλλητος, ἔλεγεν οὕτω :

«Τὸ ἐπὶ τῶν Ναυτικῶν 'Υπουργεῖον.

»Πρὸς τὸν Πλωτάρχην κύριον Α. Παλάσκαν.

μέχρι τοῦδε κυβερνήτην τοῦ ἀτμοδρόμωνος «'Αμαλία».

»Κοινοποιοῦμεν ὑμῖν, ὅτι διὰ τοῦ θεσπίσματος τῆς προσωρινῆς Κυβερνήσεως ἀπελύθητε τῆς θέσεως τοῦ Κυβερνήτου τοῦ 'Εθνικοῦ 'Ατμοδρόμωνος «'Αμαλία», διωρίσθη δὲ εἰς τὴν θέσιν ὑμῶν ὁ κύριος Δημήτριος Σαχτούρης 'Αντιπλοίαρχος, πρὸς ὃν θέλετε ἀμέσως παραδώσει τὴν Κυβέρνησιν τοῦ πλοίου.

»'Εν 'Αθήναις τῇ 11ῃ 'Οκτωρβίου 1862

»'Ο 'Υπουργὸς τῶν Ναυτικῶν

Δ. Καλλιφρονᾶς»

»'Ο Βασιλεὺς μὲ ηὐχαρίστησε ζωηρῶς διὰ τὴν ἔντονον ταύτην πρᾶξιν· ὁ δὲ κ. Βουρέ, ὅστις ἔμενεν εἰσέτι παρ' Αὐτῷ, ἐξέφρασε τὸν θαυμασμόν του ἀνακράξας. «Εὖγε Κύριε! τὸν Βασιλέα σας ἐσώσατε !».

ΑΙ ΠΡΩΤΑΙ ΑΠΟΦΑΣΕΙΣ ΤΩΝ ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΩΝ

'Εν τῷ μεταξὺ εἰς τὰ ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ γραφεῖα τῆς Γερουσίας συνεδρίαζον τὰ μέλη τῆς πρό τινος ὁρκισθείσης ἐπαναστατικῆς Κυβερνήσεως. Κατὰ τὰς συνεδριάσεις αὐτὰς ἐλαμβάνοντο διάφοροι ἀποφάσεις ἐπειγούσης φύσεως, ἐν αἷς συμφώνως καὶ μὲ σχετικὸν ἐπίσημον πρακτικὸν καὶ αἱ ἀκόλουθοι :

1) Νὰ διορισθῇ διευθυντὴς τῆς Ἀστυνομίας Ἀθηνῶν καὶ Πειραιῶς ὁ Ἀναστ. Καλός.

2) Νὰ διορισθῇ κυβερνήτης τοῦ ἀτμοδρόμωνος «Ἀμαλία», ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἐπέβαινον εἰσέτι οἱ Βασιλεῖς, ὁ ἀντιπλοίαρχος Δ. Σαχτούρης εἰς ἀντικατάστασιν τοῦ Λ. Παλάσκα.

3) Νὰ μεταβῇ εἰς τὸν Πειραιᾶ ὁ ὑπουργὸς τῶν Ναυτικῶν Δ. Καλλιφρονᾶς καί, συνοδευόμενος ὑπὸ τοῦ Δημάρχου καὶ τοῦ Προέδρου τοῦ Δημοτικοῦ Συμβουλίου Πειραιῶς καὶ τοῦ ὑπασπιστοῦ του ἀνθυποπλοιάρχου Κριεζῆ, νὰ ἀνέλθῃ ἐπὶ τοῦ ἀτμοδρόμωνος «Ἀμαλία» καὶ νὰ ἀναγγείλῃ εἰς τὸν Βασιλέα Ὄθωνα τὴν γενομένην μεταπολίτευσιν.

4) Νὰ διορισθῇ ὁ ταγματάρχης τοῦ Μηχανικοῦ Δ. Τριγγέτας διοικητὴς τῶν Ἀνακτόρων καὶ ὅλων τῶν παραρτημάτων, δηλαδὴ ἱπποστασίων, πύργου Λιοσίων, φαρμακείου καὶ λαχανοκήπων, ὁ ὁποῖος καὶ θὰ ἐφρόντιζε διὰ τὴν σφράγισιν ὅλων τῶν δωματίων τῶν Ἀνακτόρων.

5) Νὰ ἐπιτραπῇ εἰς τὴν Μεγάλην Κυρίαν τῶν Τιμῶν «νὰ ἀπέλθῃ τῶν Ἀνακτόρων μετὰ τῶν ἀνηκόντων αὐτῇ πραγμάτων» ἱκανοποιουμένης σχετικῆς αἰτήσεως τοῦ πρέσβεως τῆς Βαυαρίας.

6) Νὰ ἐρωτηθοῦν οἱ πρέσβεις ἐὰν ἐπιθυμοῦν νὰ τοὺς δοθῇ φρουρά· ἐστάλη δὲ αὐθωρεὶ πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ὁ ἀξιωματικὸς τοῦ πυροβολικοῦ κ. Μαγγίνας.

7) Νὰ δοθῶσι δραχ. 100 ἐκ τοῦ Κεντρικοῦ Ταμείου «εἰς τοὺς παρουσιασθέντας νέους Γκιών, Μαντζούνην καὶ λοιποὺς δι' ἔξοδα μεταβάσεώς των εἰς Πειραιᾶ. Ἐστάλη δὲ πρὸς τοῦτο διαταγὴ πρὸς τὸν Κεντρικὸν Ταμίαν».

Ὡς προκύπτει ἐκ τῆς ἑβδόμης παραγράφου τοῦ ὑπὸ ἡμερομηνίαν 11ης Ὀκτωβρίου πρακτικοῦ τοῦ Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου, ἡ ὀργάνωσις τῆς συγκεντρώσεως τῶν Ἀθηναίων εἰς τὸν Πειραιᾶ εἶχεν ἀνατεθῇ εἰς τοὺς ἄνω ἀναφερθέντας νέους, οἱ ὁποῖοι καὶ μὲν ἐν ἀρχῇ ἔλαβον πρὸς τοῦτο 100 δραχμάς, ἀλλ' ἐν συνεχείᾳ, ὡς ἐμφαίνεται ἀπὸ ἕτερον πρακτικὸν ὑπογραφὲν τὴν ἐπομένην, οὗτοι ἔλαβον πολὺ περισσότερα. Τὸ διατεθὲν πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτὸν ἐκ μέρους τῆς ἐπαναστατικῆς Κυβερνήσεως χρηματικὸν ποσὸν ἐκ τοῦ δημοσίου ταμείου ὑπερέβαινε τὰς 1.500 δραχμὰς τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Ἐπὶ πλέον ἡ ἀστυνομία Πειραιῶς διετάχθη ὅπως πείσῃ τοὺς ἑστιάτορας ν' ἀνοίξουν τὰ καταστήματά των, ἅτινα ἐκ φόβου ταραχῶν καὶ ἁρπαγῶν εἶχον κλείσει, προκειμένου νὰ παρασχεθῇ φαγητὸν εἰς τοὺς ἀθρόως κατελθόντας εἰς Πειραιᾶ Ἀθηναίους, οἵτινες παρέμειναν ἐκεῖ μέχρις ὅτου ἀπέπλευσε τὸ σκάφος τὸ φέρον τοὺς Βασιλεῖς. Συνεπῶς ἡ κάθοδος εἰς τὸν Πειραιᾶ ἑκατοντάδων λαοῦ δὲν ἦτο αὐθόρμητος, ἀλλ' ὠργανώθη ἐκ τοῦ φόβου

τῆς Κυβερνήσεως μὴ τυχὸν οἱ Βασιλεῖς ἀπεφάσιζον ν' ἀποβιβασθοῦν εἰς τὴν ξηράν. Οἱ ἐγκάθετοι, δηλαδή, ἐκεῖνοι τῶν ἡγετῶν τῆς ἐπαναστάσεως, εἶχον ἐντολὴν νὰ παρεμποδίσουν πάσῃ θυσίᾳ τὴν ἀποβίβασιν, διότι ὑπῆρχεν ἡ πιθανότης εἰς περίπτωσιν καθ' ἣν ὁ Ὄθων ἐξήρχετο τοῦ σκάφους καὶ εὑρίσκετο ἐν μέσῳ τοῦ ὀλιγαρίθμου τότε λαοῦ τοῦ Πειραιῶς, τὰ πνεύματα νὰ μετεστρέφοντο ὑπὲρ αὐτοῦ, ὁπότε ἡ ἐπανάστασις διέτρεχε κίνδυνον ν' ἀνατραπῇ. Διὰ τὸν λόγον αὐτὸν οἱ ἀποσταλέντες, ὅπως θὰ ἐλέγοντο σήμερον «μπράβοι» τῆς Κυβερνήσεως, ἦσαν κατὰ τὸ πλεῖστον ὡπλισμένοι καὶ ἐπεδίωκον νὰ τρομοκρατήσουν τοὺς φιλησύχους κατοίκους τοῦ ἐπινείου, δι' ἀσκόπων πυροβολισμῶν, δημιουργοῦντες ἀτμόσφαιραν φόβου καὶ πανικοῦ.

Ἐπὶ πλέον δὲ ὅστις δὲν ἐζητωκραύγαζε μετ' αὐτῶν τὴν ἐπανάστασιν, ἐθεωρεῖτο ὕποπτος καὶ ἢ ἐδέρετο ἢ συνελαμβάνετο καὶ ἐνεκλείετο εἰς τὰς φυλακάς.

Η ΤΡΑΓΙΚΗ ΔΟΛΟΦΟΝΙΑ ΕΝΟΣ ΙΛΑΡΧΟΥ

Δὲν ἔλειψαν βεβαίως τὰ ἐπεισόδια, αἱ μικροσυμπλοκαὶ καὶ οἱ τραυματισμοί. Ἀκόμη διεπράχθησαν καὶ φόνοι, ὡς εἰς τὴν περίπτωσιν τοῦ ἰλάρχου Καραγιαννοπούλου. Περὶ αὐτοῦ δὲ γράφει σχετικῶς ὁ Παλάσκας[1] ὅτι «ἐσφάγη τραγικώτατα», ὑπὸ τὰς ἑξῆς συνθήκας:

«...Ὁ ἴλαρχος Καραγιαννόπουλος, φρούραρχος ὢν τοῦ Πειραιῶς, ὅπου καὶ ἀξιόλογον κατέλιπε μνήμην εἰς τοὺς ἀξιωματικοὺς μάλιστα τῶν ξένων πολεμικῶν πλοίων, οἵτινες καθημερινὰς εἶχον μετ' αὐτοῦ σχέσεις, ἐγκαταλειφθεὶς τὴν πρωίαν ταύτην ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν του, εἶχε καταφύγει φρονίμως εἰς τὴν γαλλικὴν ναυαρχίδα «Ζηνοβίαν». Ἐνταῦθα εἶχε προγευθῇ μετὰ τοῦ ναυάρχου Τουσάρ, παρακινήσαντος αὐτὸν νὰ μὴ καταβῇ πλέον ἔξω, ἀλλ' ἅμα τῇ ἀγγελίᾳ τῆς ἐμφανίσεως τοῦ ἀτμοδρόμωνος ὁ φιλότιμος ἴλαρχος, πᾶσαν ἀποβαλὼν περίσκεψιν, λάθρα ἐξῆλθε διὰ πορθμείου, πιθανῶς διανοούμενος νὰ ἐνεργήσῃ τι ὑπὲρ τῆς δημοσίας τάξεως· ἀλλὰ τότε ἤδη ὀχλαγωγία τις τῶν οἰνοπλήκτων στρατιωτῶν, μέρος μὲν ἐξ Ἀθηνῶν καταβάντων, μέρος δὲ ἐκ Σύρου κομισθέντων ὑπό τινος ἀτμοπλοίου τῆς Ἑλληνικῆς Ἑταιρίας, διέτρεχε τὰς ἀγυιὰς τοῦ Πειραιῶς, πυροβολοῦσα καὶ κραυγάζουσα. Ὁ Καραγιαννόπουλος γνωρισθεὶς καὶ προσβληθεὶς παρὰ τῇ κρηπῖδι κατώρθωσε γενναίως ἀμυνόμενος, νὰ εἰσπηδήσῃ ἐντὸς πορθμείου τινὸς καὶ ν' ἀπομακρυνθῇ· ἀλλὰ πυροβολησάντων ἐκείνων, οἱ μὲν δύο κωπηλάται του φοβηθέντες ἀνεπήδησαν εἰς τὴν θάλασσαν, αὐτὸς

1. Λ. Παλάσκα: Τὰ συμβάντα τοῦ Ὀκτωβρίου 1862, σ. 23.

δὲ πληγωθεὶς συνελήφθη καθ' ἣν στιγμὴν γαλλικαὶ λέμβοι ἀπεστέλλοντο ἤδη ἐκ τῆς φρεγάδος πρὸς σωτηρίαν του. Τραυματισθεὶς δὲ πάλιν ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν κατελογχίσθη ἐντὸς τῆς ἁμάξης, ἥτις τὸν ἐκόμιζεν ἡμιθανῆ εἰς τὸ θεραπευτήριον τοῦ στρατιωτικοῦ σχολείου».

Ἐν τούτοις ὑπάρχει καὶ ἄλλη περιγραφὴ τῶν συνθηκῶν ὑπὸ τὰς ὁποίας ἐφονεύθη ὁ Καραγιαννόπουλος. Ἐγράφη, δηλαδή, ὅτι οὗτος ἀφοῦ ἐπεσκέφθη τοὺς Βασιλεῖς ἐπὶ τῆς «Ἀμαλίας», καὶ τοὺς ἐνημέρωσε μὲ τὴν ἐπικρατοῦσαν κατάστασιν, ἀπεχώρησε κατευθυνθεὶς διὰ λέμβου εἰς τὴν παραλίαν τοῦ Πειραιῶς. Ἐκεῖ ὅταν ἐπλησίαζεν εἰς τὴν ἀκτὴν τὸν ἀνεγνώρισε τὸ συγκεντρωμένον πλῆθος καὶ τὸν ὑπεδέχθη μὲ τὰς κραυγάς : «Ζήτω τὸ Ἔθνος» «Κάτω ὁ τύραννος». Ὁ ἴλαρχος ὅμως ἀδιαφορῶν διὰ τὰς κραυγὰς τοῦ ἐν ἐξάψει διατελοῦντος ὄχλου ἀντεφώνησε στεντορίως : «Ζήτω ὁ Βασιλεύς». Ἀλλὰ τὴν ἰδίαν στιγμὴν ἀδέσποτος σφαῖρα τὸν εὗρεν εἰς τὴν κεφαλὴν καὶ τὸν ἔρριψε νεκρὸν ἐντὸς τῆς λέμβου. Παρ' ὅτι διαφέρει εἰς πολλὰ σημεῖα ἡ περιγραφὴ τοῦ φόνου τοῦ Καραγιαννοπούλου, γεγονὸς εἶναι ὅτι οὗτος ἐφονεύθη τὴν ἡμέραν ἐκείνην ἀπὸ τοὺς στασιαστάς, ἐπειδὴ δὲν προσεχώρησεν εἰς αὐτοὺς καὶ ἐξηκολούθει νὰ παραμένῃ πιστὸς εἰς τὸν Ὄθωνα. Ἐπὶ πλέον εὐθὺς ὡς ἐγνώσθη ὁ φόνος τούτου προεκάλεσεν εὔλογον θλῖψιν καὶ ἀνησυχίαν εἰς τοὺς εὑρισκομένους εἰς τὸν ἀτμοδρόμωνα ἐπισήμους καὶ μή.

Ὁ Παλάσκας ὡς ὑπεύθυνος κυβερνήτης τοῦ σκάφους ἔκρινε τότε σκόπιμον νὰ ζητήσῃ ἀπὸ τὸν Βασιλέα ὅπως ὁδηγήσῃ τὴν «Ἀμαλίαν» εἰς ἀπόστασίν τινα ἀπὸ τοῦ λιμένος—δύο τουλάχιστον μίλλια—διότι ἦτο ἐνδεχόμενον τὸ ἔξαλλον ἐκεῖνο πλῆθος, οἰστρηλατούμενον ὑπὸ τῶν ἐπὶ κεφαλῆς τῆς ἐπαναστάσεως, νὰ ἐπεβιβάζετο λέμβων ἢ ἄλλων πλωτῶν μέσων καὶ νὰ ἐνήργει ἐπίθεσιν ἐναντίον τοῦ ἀτμοδρόμωνος. Ὁ Παλάσκας βεβαίως δὲν ἐφοβεῖτο τὸν ἀγῶνα, οὔτε θὰ ἠδύνατο νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς ἡττοπαθής. Ἀλλ' ἀνελογίζετο τὰς εὐθύνας του ἔναντι τοῦ Βασιλέως, τὸν ὁποῖον ἔπρεπε νὰ προστατεύσῃ ἀντὶ πάσης θυσίας. Καὶ ἐκ δευτέρου οὐδεὶς ἦτο δυνατὸν νὰ γνωρίζῃ ποῖαι θὰ ἦσαν αἱ συνέπειαι εἰς περίπτωσιν καθ' ἣν διενηργεῖτο τυχὸν ἐπίθεσις καὶ ἠναγκάζετο ὁ ἀτμοδρόμων ν' ἀνοίξῃ πῦρ.

Ο ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΑΝΑΜΕΝΕΙ ΕΝ ΣΙΩΠΗ

Ὁ Ὄθων εἰς τὰς ὑποδείξεις αὐτὰς τοῦ Παλάσκα ἐφάνη διστακτικός, μὴ δόσας οὐδεμίαν ἀπάντησιν. Ἐν συνεχείᾳ δέ, θέλων πιθανῶς νὰ διαπιστώσῃ κατὰ πόσον θὰ ἠδύνατο νὰ προσδοκᾷ τὴν συνδρομὴν τοῦ Γάλλου ναυάρχου Τουσὰρ εἰς περίπτωσιν, καθ' ἣν διέτρεχε κίνδυνον ἐκ τῶν ἐπαναστατῶν, ἠρώτησε τοῦτον ἐὰν ἐθεώρει προτιμό-

τερον νὰ καταπλεύσῃ ὁ ἀτμοδρόμων εἰς Πειραιᾶ καὶ νὰ προσορμισθῇ ἐπὶ τὸ ἀσφαλέστερον μεταξὺ τῆς ἐκεῖ γαλλικῆς ναυαρχίδος «Ζηνοβίας» καί τινος ἀγγλικοῦ πολεμικοῦ σκάφους, τὸ ὁποῖον ἦτο πλησίον ἠγκυροβολημένον.

Ὁ Τουσὰρ δὲν ἔδωσεν οὔτε ἀρνητικήν, οὔτε καταφατικὴν ἀπάντησιν, ἀλλ' ἀπεκρίθη ὡς ἑξῆς: «Μεγαλειότατε, ἐρωτήσατε τὸν κυβερνήτην Παλάσκαν, ἐὰν στέργῃ νὰ καταπλεύσῃ ἐντὸς τοῦ λιμένος τοῦ Πειραιῶς». Ὁ Παλάσκας παρετήρησε τότε ὅτι ἡ γνώμη του ἦτο νὰ ἀπομακρυνθοῦν ἐκ τοῦ λιμένος, οὐχὶ δι' ἄλλον τινὰ λόγον, ἀλλὰ διότι «ἤθελον ἀναγκασθῇ αἱ Α.Α.Μ.Μ. νὰ καταφύγωσιν εἰς τὸ κῦτος τοῦ πλοίου, καθότι ἐκ τῆς γῆς πάντοθεν περικειμένης, λίαν ἐνδεχόμενον ἦν τινὲς ἀντάρται νὰ πυροβολήσωσι δι' ὧν εἶχον ἤδη ῥαβδωτῶν ὅπλων κατὰ τῶν παραθύρων».

Δηλαδὴ ὁ ἀφωσιωμένος ἐκεῖνος ἀξιωματικός, προδήλως ἀνησυχῶν διὰ τὴν ἐξέλιξιν τῶν γεγονότων, ἐφοβεῖτο ὅτι εἰς περίπτωσιν καθ' ἣν τὸ σκάφος του προσήγγιζεν εἰς τὴν ἀποβάθραν, οἱ Βασιλεῖς θὰ ἦσαν ὁπωσδήποτε ἐκτεθειμένοι εἰς τοὺς ἐκ τῆς ξηρᾶς πυροβολισμοὺς τοῦ ἐπαναστατικοῦ πλήθους. Ὁ Ὄθων ἠννόησε βεβαίως τὴν ὀρθότητα τῆς παρατηρήσεως τοῦ Παλάσκα, ἀλλὰ δὲν ἀπήντησεν ὅτι συμφωνεῖ μαζί του. Ἀντελαμβάνετο πόσον ἄσκοπον ἦτο νὰ εἰσπλεύσῃ ἡ «Ἀμαλία» εἰς τὸν λιμένα, ὡς καὶ ποῖον κίνδυνον θὰ διέτρεχεν εἰς περίπτωσιν, καθ' ἣν ὑφίστατο τὸ σκάφος γενικωτέραν διὰ πυροβόλων ἐπίθεσιν ἐκ τῆς ξηρᾶς. Ἀλλ' ἐσιώπησε.

Τότε ὁ ναύαρχος Τουσὰρ ἐθεώρησε σκόπιμον νὰ δώσῃ μία πλέον σαφῆ ἐξήγησιν διὰ νὰ πεισθῇ ὁ Βασιλεὺς ὅτι ὁ τυχὸν εἴσπλους εἰς τὸν λιμένα, θὰ εἶχε καὶ ἄλλας τινὰς συνεπείας, αἱ ὁποῖαι θὰ ἔπρεπε νὰ ἀποφευχθοῦν. Δι' ὃ καὶ εἶπεν εἰς τὸν Ὄθωνα τὰ ἑξῆς, ὡς γράφει ὁ Παλάσκας:

«Ὀφείλω ταπεινοφρόνως νὰ παρατηρήσω τῇ Ὑμετέρᾳ Μεγαλειότητι ὅτι, συμφώνως ταῖς ἀνέκαθεν δοθείσαις ἡμῖν ὁδηγίαις διὰ τὰς τοιαύτας συγκυρίας, ἤθελον περιπέσει μετὰ πλείστης μου λύπης εἰς τὸ ἀδύνατον ν' ἀποδώσω εἰς τὴν ἐπὶ τοῦ ἱστοῦ τοῦ πλοίου τούτου κυματίζουσαν σημαίαν τῆς ὑμετέρας Μεγαλειότητος εἰσερχομένης εἰς Πειραιᾶ, τὰς βασιλικὰς τιμάς, καὶ γὰρ μᾶς ἀπαγορεύεται ῥητῶς πᾶσα πρᾶξις ὁμοιάζουσα πρὸς ἀνάμιξίν τινα εἰς τὰ συμβαίνοντα ἐν τοῖς ξένοις Κράτεσιν. Ὁ διὰ πυροβόλων χαιρετισμός, καθὼς καὶ αἱ ἀπὸ τῶν κεραιῶν ζητωκραυγαὶ τῶν πληρωμάτων, ἤθελον θεωρηθῇ εὐλόγως —ἀλγῶ ταῦτα λέγων— ὡς διαμαρτυρήσεις κατὰ τῶν ἐν τῇ γῇ πραττομένων».

Ἡ ἀπάντησις αὕτη τοῦ Τουσὰρ ἦτο μὲν μία εὔσχημος δικαιολο-

γία, πλὴν ὅμως ἀπὸ νομικῆς ἀπόψεως ὀρθή. Διότι πράγματι, ἡ μὴ ἀπόδοσις τιμῶν εἰς τὴν βασιλικὴν σημαίαν ἐκ μέρους ξένων πολεμικῶν—ἀσφαλέστατα δὲ καὶ τὸ ἐκεῖ ναυλοχοῦν ἀγγλικὸν σκάφος τὴν ἰδίαν θὰ ἐτήρει στάσιν—δὲν ἦτο δυνατὸν παρὰ νὰ ἡρμηνεύετο ὑπὸ τοῦ συγκεντρωμένου εἰς τὴν ἀκτὴν ἐνόπλου πλήθους, ὡς ἀναγνώρισις καὶ ἐπιδοκιμασία ἐκ μέρους τῶν ξένων Δυνάμεων τῆς ἐπαναστάσεως. Κατόπιν τούτου οἱ Βασιλεῖς συγκατένευσαν ἐν σιωπῇ νὰ μὴ πραγματοποιηθῇ ὁ εἴσπλους εἰς τὸν λιμένα, χωρὶς ὅμως νὰ δώσουν συγχρόνως καὶ ἐντολὴν ὅπως ἀπομακρυνθῇ ἐκεῖθεν τὸ σκάφος.

ΑΙ ΣΥΜΒΟΥΛΑΙ ΤΩΝ ΞΕΝΩΝ ΠΡΕΣΒΕΥΤΩΝ

Ἀπὸ τὰς πρώτας ἑσπερινὰς ὥρας τῆς ἰδίας ἡμέρας, 11ης Ὀκτωβρίου, ἤρχισεν ἡ προσέλευσις τῶν μελῶν τοῦ διπλωματικοῦ σώματος, τὰ ὁποῖα ἐγένοντο ἀλληλοδιαδόχως δεκτὰ ὑπὸ τοῦ Βασιλέως. Οὕτως ἐκ τῶν πρώτων ἀνῆλθεν εἰς τὸν ἀτμοδρόμωνα, ὁ ὁποῖος ἐξηκολούθει νὰ παραμένῃ εἰς τὸν προλιμένα, ὁ πρέσβυς τῆς Ἀγγλίας Σκάρλετ καὶ ἀκολούθως οἱ πρέσβεις τῆς Ρωσίας κόμης Μπλαντώφ, τῆς Ἰταλίας κόμης Μαμιάνι, τῆς Αὐστρίας βαρῶνος Τέστας, τῆς Τουρκίας μπέης Φωτιάδης, τῆς Πρωσσίας κόμης Καίσερλιγκ, τῆς Σουηδίας βαρῶνος Ἔϊντενσταμ καὶ τῆς Βαυαρίας κόμης Χόμπες.[1] Ἅπαντες οἱ πρεσβευταὶ ἔφερον μεγάλην στολήν, ἐκτὸς τοῦ τῆς Ἀγγλίας, ὁ ὁποῖος ἔφερεν πολιτικὴν περιβολήν.

Κατὰ τὰς διεξαχθείσας μετὰ τοῦ Ὄθωνος συζητήσεις μεθ' ἑνὸς ἑκάστου τῶν ξένων διπλωματῶν κατ' ἰδίαν, ὁ Βασιλεὺς δὲν ἐπεζήτησε παρ' αὐτῶν ὅπως ἔλθουν εἰς συνεννοήσεις μετὰ τῶν ἐπαναστατῶν καὶ μεσολαβήσουν πρὸς διευθέτησιν τῆς καταστάσεως, ἵνα οὕτω τύχῃ ποιᾶς τινος ἱκανοποιήσεως, ἡ ὁποία θὰ παρεῖχεν ἴσως εἰς τὸν Ἄνακτα τὴν ἐγγύησιν τῆς ἐν καιρῷ ἐπανόδου του εἰς τὸν θρόνον. Οὔτε ἐπίσης τὴν ἔνοπλον συνδρομὴν αὐτῶν—τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Ἀγγλίας—διὰ νὰ ἐξουδετερώσῃ τὰ ἐπαναστατικὰ στοιχεῖα καὶ τοὺς ἡγέτας αὐτῶν. Οὔτε ὑπέδειξεν εἰς αὐτοὺς ἀκόμη καὶ τὴν τυπικὴν ὑπογραφὴν πρωτοκόλλου, ἐπὶ τῶν λόγων οἱ ὁποῖοι ἐξετέθησαν ὑπὸ τῶν Πρεσβευτῶν καὶ συνεπεία τῶν ὁποίων ἔπρεπε νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν Ἑλλάδα. Δὲν τοὺς ἐζήτησεν οὐδεμίαν βοήθειαν, ἁπλῶς μόνον τὴν γνώμην των περὶ τοῦ πρακτέου, εἰς τρόπον ὥστε ἡ ἀπόφασις τοῦ Βασιλέως περὶ τῆς περαιτέρω στάσεως αὐτοῦ, νὰ μὴ εἶναι ξένη πρὸς τὰς συμβουλὰς καὶ τὰς συστάσεις τῶν ἐκπροσώπων τῶν μεγάλων Δυνάμεων.

1. Ὁ Πρέσβυς τῆς Γαλλίας Βουρὲ εἶχε προηγηθῇ καὶ εἶχεν ἀναχωρήσει ἐν τῷ μεταξύ.

Εἶναι περίεργος ἐν προκειμένῳ ἡ ἀπόλυτος σύμπτωσις γνωμῶν ὅλων τῶν πρεσβευτῶν, ὅπως ἀναχωρήσῃ ἀμέσως ὁ Βασιλεύς, ἐγκαταλείπων τὸν θρόνον του. Τοῦ συνέστησαν δηλαδὴ ὅτι ἔπρεπεν ἐξ ἀνάγκης νὰ ὑποκύψῃ εἰς τὰς ἀποφάσεις τῆς ἐπαναστατικῆς Κυβερνήσεως καὶ τὸν ἐβεβαίωσαν ὅτι «σύσσωμον ἐξανέστη κατ' αὐτοῦ τὸ Ἑλληνικὸν Ἔθνος καὶ ὅτι οὐδεὶς ἀπέμεινε πλέον φίλος Αὐτοῦ ἢ ὑπέρμαχος». Ἀκόμη καὶ ὁ πρέσβυς τῆς Βαυαρίας ἦτο σύμφωνος μὲ τὰς ὡς ἄνω ἀντιλήψεις τῶν λοιπῶν συναδέλφων του—ἴσως νὰ εἶχε τοιαύτας ἐντολὰς ἐκ μέρους τῆς Κυβερνήσεώς του—καὶ τύποις μόνον ἐτήρησεν ἔναντι τοῦ Βασιλέως στάσιν ὅτι συνεμερίζετο τὴν πικρίαν του κατὰ τὰς περιστάσεις ἐκείνας, καθ' ἃς ὑπερίσχυε τὸ «δίκαιον» τῶν ἐπαναστατῶν, τῇ συγκαταθέσει ὅλων τῶν νομιμοφρόνων καὶ συντηρητικῶν Κρατῶν τῆς Εὐρώπης.

Ὡς αἰτίαν τῶν ὡς ἄνω συστάσεων καὶ διαβεβαιώσεων, τὰς ὁποίας παρέσχον πρὸς τον Οθωνα οἱ πρεσβευταί, ὁ Παλάσκας ἐθεώρησε τὰ ἑξῆς:[1]

«...Μὴ ξενιζώμεθα δὲ περὶ τούτου, διότι βεβαίως εἰς τὰ ὄμματα τῶν ξένων, τὸν χαρακτῆρα μας ὀλίγιστα σπουδαζόντων καὶ γινωσκόντων, ἡ φυσιογνωμία τῆς Πρωτευούσης τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις ἐδικαιολόγει τὴν τοιαύτην αὐτῶν ἐπιπόλαιον κρίσιν».

Νομίζω ὅμως ὅτι δὲν πρόκειται περὶ ἐπιπολαίας κρίσεως ἐκ μέρους τῶν ξένων διπλωματῶν καὶ ἰδίως τῶν ἐκπροσώπων τῶν τριῶν μεγάλων Δυνάμεων. Πρόκειται περὶ ἐσκεμμένης ὑποδείξεως, διὰ τὴν ὁποίαν εὑρέθησαν προητοιμασμένοι ἐκ συμφώνου ἅπαντες, ὅπως ὁ Ὄθων ἐγκαταλείψῃ τον θρόνον του. Διὰ τὰς Δυνάμεις, δηλαδή, ἡ ἐπανάστασις τοῦ Βούλγαρη καὶ τοῦ Δεληγεώργη, τὴν ὁποίαν ὑποχθονίως ἐνίσχυσαν, ἦτο ὁ ἀπὸ μηχανῆς θεός, διὰ νὰ πραγματοποιηθῇ ἄνευ τῆς ἐκ τοῦ ἐμφανοῦς ἐπεμβάσεώς των ἡ ἔξωσις τοῦ Ὄθωνος, τὴν ὁποίαν ἀπὸ μακροῦ ἐπεδίωκον νὰ πραγματοποιήσουν, ἄλλοτε ἡ μία τῶν Δυνάμεων μόνη, ἄλλοτε ἀπὸ κοινοῦ αἱ δυτικαὶ ἐξ αὐτῶν, καὶ τελευταίως ὁμοῦ καὶ αἱ τρεις. Τὸ ὅτι εἶχον ἤδη συναποφασίσει τὴν κατάλυσιν τῆς Ὀθωνικῆς Δυναστείας αἱ μεγάλαι Δυνάμεις, δύναται εὐκόλως νὰ κατανοηθῇ δεδομένου ὅτι ἦτο φυσικὸν ὁ Ὄθων νὰ μὴ δύναται πάντοτε νὰ ἱκανοποιῇ τὰς ἀξιώσεις των καὶ τὰ ἀλληλοσυγκρουόμενα συμφέροντα μιᾶς ἑκάστης εἰς βάρος τῆς Ἑλλάδος. Τελικῶς δέ, παρὰ τὰς προσπαθειας του, ὅπως ἀποφύγῃ τὰς ὀξύτητας, δὲν ἦτο δυνατὸν παρὰ νὰ ἐκδηλωθῇ εὐλόγως ἡ δυσαρέσκεια τῶν Δυνάμεων ἐναντίον του καὶ

1. Δ. Παλάσκα: Τὰ συμβάντα τοῦ Ὀκτωβρίου 1862, σ. 27

κυρίως νὰ ἐπαληθεύσῃ ἡ ἀπειλὴ τοῦ τέως ἐν Ἀθήναις Ἄγγλου πρέσβεως, ὁ ὁποῖος ἐξ ἀφορμῆς τῆς ὑπὸ τοῦ Ὄθωνος ἀσκουμένης ἐθνικῆς πολιτικῆς ἐν Ἑλλάδι, ἐξεφράσθη οὕτω:

«Μὲ ἀγγλικὸν πλοῖον ἦλθε τὸ πρῶτον ὁ Βασιλεὺς Ὄθων εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ μὲ ἀγγλικὸν θὰ ἀναχωρήσῃ διὰ παντὸς ἐξ αὐτῆς».

Ἐπίσης τὸ λεχθὲν ὑπὸ τῶν πρέσβεων εἰς τὸν Βασιλέα ὅτι οὐδένα φίλον εἶχεν οὗτος μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων, ἦτο ἀναληθές. Διότι, παρὰ τὴν ἐξ ἰδιοτελείας ἀποστασίαν ἑνὸς ἀριθμοῦ τέως ἀφωσιωμένων φίλων τοῦ Ὄθωνος, παρέμενον ἀκόμη πολλοὶ Ἕλληνες πιστοὶ εἰς αὐτὸν καὶ μάλιστα οὗτοι ἦσαν πρόθυμοι ν' ἀγωνισθοῦν καὶ τότε καὶ μετά, διὰ τὴν ἐπάνοδον εἰς τὸν θρόνον του. Ἀνεξαρτήτως τοῦ ὅτι ὁ Βασιλεὺς δὲν ἔκαμε χρῆσιν τῶν αἰσθημάτων των καὶ τῶν ἀγωνιστικῶν διαθέσεων των, ἦτο γεγονός, ὅτι τόσον μεταξὺ τοῦ στρατοῦ, ὅσον καὶ μεταξὺ τῶν πολιτῶν, πολλοὶ ἦσαν ἐκεῖνοι οἱ ὁποῖοι δὲν μετέσχον τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ Ὀκτωβρίου.

Ο ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΕΙΣ ΤΟΝ ΟΡΜΟΝ ΤΗΣ ΣΑΛΑΜΙΝΟΣ

Ἐν πάσῃ περιπτώσει μετὰ τὴν λῆξιν τῶν συνεντεύξεων τοῦ Ὄθωνος μετὰ τῶν πρεσβευτῶν καὶ τὴν ἀποχώρησιν τούτων, ἐκτὸς τοῦ τῆς Ἀγγλίας καὶ Βαυαρίας, καὶ ἀφοῦ πλέον ὁ Βασιλεὺς ἐπείσθη, ὡς ἐπεθύμει, περὶ τῶν διαθέσεων αὐτῶν ἔναντί του, ἐκάλεσε τὸν Παλάσκαν καὶ τοῦ ἔδωσε διαταγὰς ὅπως ὁ ἀτμοδρόμων μεθορμισθῇ παρὰ τὰ ὕδατα τῆς Σαλαμῖνος. Ὁ Κυβερνήτης τῆς «Ἀμαλίας» θέλων νὰ προκαλέσῃ τιμητικὴν συνοδείαν ἐκ μέρους των ξένων—«ὑπεκρίθην φόβον τινά—ὡς ἔγραψεν ὁ ἴδιος—βεβαίως ἀνύπαρκτον, μήπως μᾶς ἐπιτεθῶσιν ὑπὸ νύκτα ἐν Σαλαμῖνι οἱ ἐπαναστάται»—ἐπέτυχεν ὅπως ὁ Γάλλος ναύαρχος διαθέσῃ πρὸς ἀσφάλειαν τοῦ Βασιλέως ἓν μικρὸν σκάφος, τὸ «Ἔλαφος», ὁ δὲ Ἄγγλος πρέσβυς τὸν ἀτμοδρόμωνα «Σκύλλα». Ἀμφότερα τὰ σκάφη ταῦτα ἐξέπλευσαν ἐκ Πειραιῶς μαζὶ μὲ τὴν «Ἀμαλίαν» περὶ τὴν 8ην ἑσπερινὴν καὶ ἔφθασαν μετὰ μίαν περίπου ὥραν εἰς τὸν ὅρμον τῆς Σαλαμῖνος, ἔνθα ἠγκυροβόλησαν μεταξὺ Ψυτταλείας καὶ Κυνοσούρας. Συγχρόνως σχεδὸν κατέπλευσεν ἐκεῖ καὶ ἡ «Ἀφρόεσσα», ἡ ὁποία ἠκολούθει τὸν βασιλικὸν ἀτμοδρόμωνα, ἀλλ' εἶχε καθυστερήσει «ὡς ἐκ τοῦ βιαίου καὶ ἐναντίου ἀνέμου». Ἐν τῷ μεταξὺ ὀλίγον πρὶν τοῦ ἀπόπλου τῆς «Ἀμαλίας» ἐκ Πειραιῶς «ἡ μεγάλη Κυρία ἐπὶ τῶν Τιμῶν Βαρώνη Πλούσκωφ—ὡς ἔγραψεν ὁ Παλάσκας—κατῆλθεν ἐξ Ἀθηνῶν εἰς Πειραιᾶ καὶ διεπεραιώθη εἰς τὴν «Ἀμαλίαν» τὴν ἑσπέραν ταύτην, σώσασα διὰ θαυμασίας εὐψυχίας καὶ παραστήματος ἐξαιρέτου, τὰ πολυτελῆ κειμήλια καὶ τὴν ἰδιαιτέραν ἀλληλογρα-

φίαν τῆς Βασιλίσσης. Ὁ κ. Βουρὲ ἀναβὰς εἰς Ἀθήνας τὴν παρέλαβεν εἰς τὴν ἅμαξάν του, ἐφ' ἧς ἐκυμάτιζεν ἡ γαλλικὴ σημαία. Χάρις τῇ προστασίᾳ ταύτῃ, διῆλθον ἀνενοχλήτως τὰς ἐπι τῆς ὁδοῦ καὶ ἐν ταῖς ἀγυιαῖς ἐνόπλους ὀχλαγωγίας».

Περὶ τὴν 9ην νυκτερινὴν παρετέθη δεῖπνον εἰς τὴν πρύμνην τοῦ καταστρώματος τοῦ σκάφους εἰς τὸ ὁποῖον παρεκάθησαν καὶ οἱ πρεσβευταὶ τῆς Ἀγγλίας καὶ Βαυαρίας. Ἦτο τὸ τελευταῖον δεῖπνον τοῦ Ὄθωνος εἰς τὰ ἑλληνικὰ ὕδατα καὶ ἦτο πένθιμον καὶ σιωπηλόν. Ἡ Ἀμαλία ἰδίως. ἡ ὁποία διεκρίνετο διὰ τὴν ὁμιλητικότητά της, δὲν ἤνοιξεν οὐδεμίαν συζήτησιν, ἀλλ' ἐφαίνετο ἐν τῇ σιωπῇ της ἡ τρικυμία, ἡ ὁποία εἶχεν ἐκσπάσει εἰς τὸν νοῦν καὶ τὴν καρδίαν της.

Κατὰ τὴν 11ην ἀνεχώρησαν ἀπὸ τὸν ἑλληνικὸν ἀτμοδρόμωνα οἱ πρεσβευταὶ καὶ οἱ Βασιλεῖς ἀπεσύρθησαν διὰ νὰ κατακλιθοῦν εἰς τοὺς θαλάμους των. Ὁ Ὄθων διήρχετο τὴν μεγαλυτέραν ἀγωνίαν τῆς ζωῆς του, δι' ὃ καὶ δὲν ἠδύνατο νὰ κοιμηθῇ. Ἤθελε νὰ μείνῃ μόνος. Καὶ παρέμεινε πλέον τῆς ὥρας εἰς τὸν θάλαμόν του ἄγρυπνος. Εἶχε περιπέσει εἰς μεγάλην συλλογήν. Ἀνελογίζετο τὰ πάντα. Καὶ ἦσαν τόσον πολλὰ αὐτὰ ποὺ εἶχε νὰ σκεφθῇ καὶ νὰ κρίνῃ κατὰ τὰς ὥρας ἐκείνας τῆς τελευταίας δραματικῆς νυκτὸς εἰς τὴν Ἑλλάδα.

Ἡ φθινοπωρινὴ μεταμεσονύκτιος εὐδία τὸν ἔφερεν ἐπὶ τοῦ καταστρώματος, ἔνθα περιεπάτησεν ἐπ' ἀρκετόν, βυθισμένος εἰς θλιβερὰς σκέψεις. «Τὴν νύκτα ἐκείνην,- γράφει ὁ Παλάσκας,- ἠγρύπνησα καὶ ἐγώ, ἔχων νὰ λάβω πάσας τὰς ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει δυνατὰς προφυλάξεις. Βοηθούμενος ὑπὸ τοῦ ὑπάρχου μου Κουτσούκου κατεβιβάσαμεν καὶ ἐκλειδώσαμεν ἐντὸς τῆς πυριτοθήκης ἅπαντα τὰ ἐν τῷ πυροβολείῳ συνήθως κείμενα φορητὰ ὅπλα. Μετὰ ταῦτα παρεθέσαμεν ἐν τῷ ἰδιαιτέρῳ θαλάμῳ μου ἐπὶ τῆς κλίνης δεκαπέντε πιστόλια γεγεμισμένα πρὸς ὁπλισμὸν πάσης ἐν δέοντι τῆς βασιλικῆς ἀκολουθίας... Αἱ τοιαῦται προφυλάξεις, αἱ ὑπαγορευόμεναι μᾶλλον ὑπὸ τοῦ καθήκοντος ἢ ἐκ βασίμου ὑποψίας, μᾶς ἐξησφάλιζον βέβαια κατὰ παντὸς σωματικοῦ κινδύνου, ἀλλ' ἐπεθύμουν, ὡς εἰκός, νὰ βεβαιωθῶ τί διενοοῦντο οἱ ναῦται μου, ὅπως προλάβω ἴσως διαδήλωσίν τινα καὶ πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἐφώδευσα μόνος ἐν τῷ σκότει, ἀπέστειλα δὲ καὶ τοὺς ἄλλους πρὸς ἐφοδείαν μυστικὴν ἁπανταχόσε τοῦ πλοίου. Οὕτως ἐπείσθην, ὅτι οὐδὲν εἴχομεν ἐπὶ τοῦ παρόντος νὰ φοβηθῶμεν ἐκ μέρους τοῦ καθ' ἑαυτὸ πληρώματος, οὐκέτι κατανοήσαντος τὴν σπουδαιότητα τῶν ἐν γῇ συμβεβηκότων... Οὐχ ἧττον, τῇ ἐπαύριον πρωίαν, ἅμα τοῦ Βασιλέως κωδωνίσαντος ἐπὶ τὸν ὑπηρέτην του, εἰσῆλθον ἐγώ, ἐξέθηκα τὰ ληφθέντα

διὰ νυκτὸς ἀσφαλιστικὰ μέτρα, ἐζήτησα δὲ τὴν ἄδειαν ν' ἀποβιβάσω εἰς τὴν γῆν τοὺς τρεῖς [1] ἕνεκα τῶν ὁποίων ὁπωσοῦν ἀνησυχοῦμεν... 'Αλλ' ὁ Βασιλεὺς ἠρνήθη τοῦτο παντελῶς, λέγων ὅτι ἦν τοῦτο περιττόν. Τὸν παρεκάλεσα τότε, ὅπως ὁμιλήσῃ αὐτὸς πρὸς τὸ πλήρωμα ἢ τοὐλάχιστον πρὸς τὸ ἐπιτελεῖον μου, ὅπως ἀσφαλίσῃ καὶ ἐμπεδώσῃ τὴν πίστιν αὐτῶν... 'Αλλὰ πάλιν ἠρνήθη ὁ Βασιλεὺς τοιοῦτον τί νὰ πράξῃ ἐν τῷ παρόντι. 'Εφαίνετο δὲ ἐκ τῆς νυκτερινῆς σκέψεως ἤδη ἀπελπισθεὶς τῶν πραγμάτων. «Οὐδὲν θέλω—ἀπεκρίθη—νὰ πράξω ἢ νὰ εἴπω αὐτοῖς μήπως ἐκληφθῇ ποτὲ ὡς ἀπόπειρα ὅπως ἐπηρεάσω τὴν γνώμην των». Προσεῖπε δὲ ἰδὼν τὴν πρὸς τὰς λέξεις ταύτας ἐκδηλουμένην ἀδημονίαν μου: «Δὲν σᾶς ἀπαγορεύω ὅμως νὰ ὁμιλήσητε ὑμεῖς πρὸς τοὺς ἀξιωματικούς σας, ἀλλ' ἔστω ἐκ μέρους σας μόνον οὐδόλως δὲ ἐπ' ὀνόματί μου».

»'Ενῶ δ' ἔλεγε ταῦτα ὁ Βασιλεύς, ἐθαύμαζον ἐγὼ τὸ θαρραλέον τοῦ ἤθους του. Τὸ πρόσωπον αὐτοῦ, καίπερ ἀγρυπνήσαντος ὅλην τὴν νύκτα, οὐδεμίαν ἐνέφαινεν ἀθυμίαν ἢ κατάπληξιν, ἡ δὲ φωνή του, συνήθως διστάζουσα καὶ ὡς ἀποροῦσα, οὐδόλως ἐτραύλιζε πλέον. Καίπερ κατανοήσας ἔκτοτε, ὅτι ἀπόφασιν εἶχεν ἐκ τοῦ πλοίου ν' ἀναχωρήσῃ, συνεκάλεσα εἰς τὰ δωμάτιά μου ἅπαντας τοὺς ἀξιωματικοὺς καὶ δοκίμους τοῦ πλοίου. Διὰ βραχέων ἐκθέσας αὐτοῖς τὰ γεγονότα, προσεπάθησα νὰ ἐξηγήσω ὅτι δι' αὐτούς, ὑπηρετοῦντας σήμερον ἐπὶ πλοίου φέροντος τὰς Αὐτῶν Μεγαλειότητας, τὸ στρατιωτικὸν καθῆκον ἦν ἀσυγκρίτως ὑψηλότερον καὶ δεινότερον, παρὰ διὰ τοὺς ἐν γῇ ἢ ἐπὶ τῶν ἄλλων πλοίων τυγχάνοντας συναδέλφους των. 'Ο Βασιλεὺς ἦν ὡς ξενιζόμενος ἐν τῷ μέσῳ ἡμῶν. Πρὶν ἢ τοῦ πλοίου ἐσχάτως ἐπιβῇ, ἠδύνατο κατὰ τὸ δοκοῦν αὐτῷ νὰ μεταβάλῃ ἢ τροποποιήσῃ τὸ προσωπικόν, μὴ πράξας δὲ τοῦτο, εἶχε δηλώσει ἄρα σιωπηλῶς τὴν ἐμπιστοσύνην του πρὸς ἕνα ἕκαστον ἐξ ἡμῶν, ἐπομένως οἱονδήποτε ἂν εἴχομεν ἕκαστος πολιτικὸν φρόνημα καὶ ὁπωσδήποτε ἐὰν ἔμελλον νὰ καταλήξωσι τὰ γινόμενα σήμερον, ἡ διαταγή μας ὑπῆρξεν ἤδη ἀπαρεγκλίτως διαγεγραμμένη, ὁ δ' ἐλάχιστος ἡμῶν δισταγμὸς ἔμελλεν ὑπὸ τῆς αὐστηρᾶς ἱστορίας νὰ χαρακτηρισθῇ μίαν ἡμέραν ὡς προδοσία.

»'Η προσλαλιὰ αὕτη ἔφερε τὸ προσδοκώμενον ἀποτέλεσμα: ἅπαντες συγκινηθέντες ζωηρότατα διεμαρτύροντο καὶ ὤμνυον ὅτι δὲν ἤθελον ἀναδεχθῇ πώποτε, μηδεὶς νὰ ἀσεβήσῃ πρὸς τὰ βασιλικὰ πρόσωπα. Τὴν ὑπόσχεσιν ταύτην ἀληθῶς οὐδεὶς ἐξ αὐτῶν ἠθέτησεν, οὔτε οἱ δυσμενέστεροι ἐκεῖνοι τρεῖς, οὓς καὶ προεῖπον...».

1. 'Από όλους τοὺς ἄνδρας τοῦ πληρώματος τῆς «'Αμαλίας»-ἀξιωματικοὺς καὶ ναύτας-μόνον τρεῖς ἦσαν, κατὰ τὸν Παλάσκαν, ὕποπτοι διὰ τὰ φρονήματα των ἐναντι τοῦ Βασιλέως.

Ο ΟΘΩΝ ΕΓΚΑΤΑΛΕΙΠΕΙ ΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Εἶχεν ἤδη ἀνατείλει ἡ 12η Ὀκτωβρίου. Περὶ τὴν 10ην πρωινὴν ἀνῆλθον εἰς τὸν ἀτμοδρόμωνα οἱ πρεσβευταὶ Ἀγγλίας καὶ Βαυαρίας πρὸς τοὺς ὁποίους ὁ Ὄθων ἀνεκοίνωσε τὸ πρῶτον τὴν ὁριστικὴν ἀπόφασίν του, ὅπως ἀναχωρήση ἐξ Ἑλλάδος. Διηυκρίνισε δὲ ὅτι δὲν ἐπεθύμει νὰ παρατείνη πλέον τὴν παραμονήν του ἐνταῦθα, διότι τοῦτο θὰ ἐγίνετο ἀφορμὴ ἐμφυλίου πολέμου, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἠδύνατο νὰ ἀποφευχθῇ μὲ τὴν ἀποχήν του ἀπὸ πᾶσαν ἐνέργειαν, ἥτις θὰ ἐθεωρεῖτο ὅτι ἀποβλέπει δι' αὐτῆς νὰ ἐπανέλθη εἰς τὸν θρόνον του.

Ὁ πρέσβυς τῆς Ἀγγλίας ἐπροθυμοποιήθη τότε ν' ἀναφέρη πρὸς τὸν Βασιλέα ὅτι ἐτίθετο εἰς τὴν διάθεσίν του τὸ ἀτμόπλοιον τῆς βρεταννικῆς μοίρας «Σκύλλα» προκειμένου νὰ τὸν μεταφέρη, μετὰ τῆς ἀκολουθίας του, ὅπου ἤθελεν ν' ἀποβιβασθῇ. Ὁ Ὄθων ἐδέχθη τὴν προσφορὰν καὶ ἐκάλεσε τὸν Παλάσκαν, ὅπως ἐπιληφθῇ τὰ τῆς μεταφορᾶς τῶν ἀποσκευῶν του εἰς τὸ ἀγγλικὸν πλοῖον καὶ καθορίση τὴν ὥραν τῆς ἀναχωρήσεως περὶ τὴν μεσημβρίαν τῆς ἰδίας ἡμέρας.

Ὁ κυβερνήτης τῆς «Ἀμαλίας» ἐφάνη ὅτι δυσαρέστως ἤκουσε τὴν ἀπόφασιν τοῦ Ὄθωνος περὶ ἀναχωρήσεώς του ἐξ Ἑλλάδος καὶ ἔτι πλέον ὅτι θὰ ἐχρησιμοποιεῖτο πρὸς τοῦτο ἀγγλικὸν πλοῖον. Ἔλαβε δὲ τὸ θάρρος, παρουσία τῶν πρεσβευτῶν, νὰ μεταπείση τὸν Βασιλέα, ὑποδεικνύων εἰς αὐτὸν ὅτι δὲν ἔπρεπε νὰ ἐγκαταλείψη τὸν ἑλληνικὸν ἀτμοδρόμωνα, ὁ ὁποῖος ἦτο ἰσχυρὸν πλοῖον καὶ ὅτι ἠδύνατο νὰ βασισθῇ εἰς τὴν ἀφοσίωσιν τοῦ πληρώματος, ἀλλὰ καὶ ἐν γένει εἰς τὸ Ναυτικόν, τὸ ὁποῖον δὲν μετέσχε τῆς ἐπαναστάσεως καὶ νὰ διεκδικήση τὸν θρόνον του. Τοῦ ὑπενθύμισε τοὺς πιστοὺς εἰς αὐτὸν Μανιάτας, πρὸς τοὺς ὁποίους ἠδύνατο νὰ καταφύγῃ μὲ τὴν βεβαιότητα ὅτι μετ' ἐνθουσιασμοῦ θὰ ἐγίνετο δεκτὸς καὶ τέλος ἐπεκαλέσθη τὸ ἄγνωστον αὔριον μὲ τὰ ἐνδεχόμενά του, τὰ ὁποῖα ἠδύναντο νὰ εἶναι εὐνοϊκὰ διὰ τὴν Δυναστείαν του.

Ὁ Ὄθων ὅμως ἦτο ἀμετάπειστος. Ἡ ἀπόφασίς του ἦτο ἀνέκκλητος. «Οὐδόλως ἤκουε τὰ τοιαῦτα—γράφει ὁ Παλάσκας—καὶ μὲ διέκοψε πολλάκις, λέγων, ὅτι ἐκ τῶν συχνῶν ἐπαναστάσεων ἀπηύδησε πλέον. «Ἐβαρύνθην—προσεῖπεν αὐτολεξεὶ—ἐνόσω πατῶ τὸ Ἑλληνικὸν ἔδαφος, οἱ Ἕλληνες δὲν θὰ ἐννοήσουν ποτέ, ὅτι οὐδόλως πταίω ἐγὼ εἰς ὅσα μὲ κατηγοροῦν».

Ἐν ὑποσημειώσει δὲ [1] ὁ Παλάσκας προσέθεσε τὰ ἑξῆς, διὰ

1. Λ. Παλάσκα: Τὰ συμβάντα τοῦ Ὀκτωβρίου 1862. σ. 33.

νὰ δικαιολογήσῃ τὴν ἐπιμονήν του ἐπὶ τῆς ἀπόψεώς του ὅπως ματαιώσῃ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ Βασιλέως.

«...Ἡ τόλμη αὕτη, γράφει, ἑνὸς ἁπλοῦ πλοιάρχου παραινοῦντος, συμβουλεύοντος ἐστεμμένην κεφαλήν, ἐλπίζω νὰ τύχῃ ἐνταῦθα ἧς ἔτυχεν ἐπιεικοῦς τότε συγγνώμης, διὰ τὸν λόγον ὅτι παρὰ τῷ Βασιλεῖ οὐδεὶς παρῆν ἀληθὴς πολιτικὸς ἀνήρ. Ἡ ἀλλαγὴ τοῦ Ὑπουργείου Μιαούλη, μετὰ τὰ Ναυπλιακά, εἶχεν ἀτυχῶς φέρει εἰς τὰ πράγματα ἀνθρώπους τὸ πλεῖστον ἀνικάνους, ἤτοι ἀνεπαρκεῖς πρὸς τὰς δεινὰς ταύτας περιστάσεις, καίπερ ἀναντιρρήτως ἐντίμους».

Ἐν συνεχείᾳ ὁ Παλάσκας προέτεινεν εἰς τὸν Βασιλέα ὅπως ἀποδεχθῇ τὴν παράκλησίν του νὰ μὴ ἐπιβιβασθῇ ἀμέσως εἰς τὸ ἀγγλικὸν πλοῖον, ἀλλὰ νὰ παραμείνῃ ἐπὶ τῆς «Ἀμαλίας» καὶ νὰ μεταφερθῇ εἰς τὴν Βενετίαν ἢ ὅπου ἀλλοῦ ἐπεθύμει. Καὶ τοῦτο προσέθεσε διότι εἶναι πιθανὸν ἡ φυγή του ἀπὸ τὸ ἑλληνικὸν πλοῖον νὰ παρεξηγηθῇ καὶ νὰ θεωρηθῇ ὅτι ὀφείλεται εἰς ἔλλειψιν ἐμπιστοσύνης πρὸς τοὺς ἀξιωματικοὺς καὶ ναύτας τοῦ πληρώματος. Ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν πρότασιν αὐτὴν ὁ Ὄθων προέβαλε κατηγορηματικὴν ἄρνησιν, ἀπαντήσας ὡς ἑξῆς: «Θέλω ἐξάπαντος νὰ ἀποδώσω τὸν ἀτμοδρόμωνα εἰς τὸ Ἔθνος».

Ἀκολούθως ἐκλήθη ἐπὶ τῆς «Ἀμαλίας» ὁ κυβερνήτης τοῦ σκάφους «Ἀφρόεσσα» ὑποπλοίαρχος Σταματέλος, ὁ ὁποῖος διετάχθη νὰ καταπλεύσῃ εἰς Πειραιᾶ καὶ ν' ἀναγνωρίσῃ τὴν νέαν Κυβέρνησιν, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἐξετέλεσεν οὗτος ἀμέσως, ἀποχαιρετήσας μετὰ δακρύων τοὺς Βασιλεῖς. Κατόπιν ὁ Ὄθων ἐκάλεσε παρ' αὐτῷ ἐν προφανεῖ συγκινήσει ἕνα ἕκαστον τῆς ἀκολουθίας του: Τὸν αὐλάρχην Νοταρᾶν, τὸν ὑπασπιστήν του ἐπίλαρχον Δράκον, τοὺς διαγγελεῖς του λοχαγοὺς Κ. Ρώμαν, Σ. Καραισκάκην καὶ τοὺς ὑπολοχαγοὺς Ε. Χατζῆ-Πέτρον, καὶ Βάσσον, τὸν ἀρχίατρον Λίντερμαγερ, τὸν τέως ὑπουργὸν Δ. Χατζῖσκον καὶ τὰς Κυρίας ἐπὶ τῶν Τιμῶν Ἀσπασίαν Καρμπούνη καὶ Μαρίαν Γρίβα. Ὁ Ὄθων μὲ τὴν πάντοτε διακρίνουσαν αὐτὸν εὐπροσηγορίαν καὶ αβρότητα τοὺς εἶπεν ὅτι εἶναι ἐλεύθεροι καὶ τοὺς συνέστησε νὰ λάβουν ὑπ' ὄψιν των μόνον τὸ προσωπικόν των συμφέρον καὶ νὰ ἐκλέξουν οὕτως, ἂν θὰ τὸν ἠκολούθουν ἢ θὰ παρέμενον εἰς τὴν Ἑλλάδα.

Ἐκτὸς τοῦ διαγγελέως ὑπολοχαγοῦ Τ. Βάσσου, ὁ ὁποῖος προετίμησε νὰ μὴ ἀκολουθήσῃ τὸν Βασιλέα, ὅλοι οἱ ἄλλοι ἠρνήθησαν νὰ τὸν ἐγκαταλείψουν. Ἐπίσης ὁ Ὄθων ἠρώτησε καὶ τὸν Παλάσκαν ἐὰν ἐδέχετο νὰ παραμείνῃ πλησίον του ὡς ὑπασπιστής του, ὁ κυβερνήτης δὲ τῆς «Ἀμαλίας» ἀπεδέχθη τὴν βασιλικὴν πρότασιν μετὰ συγκινήσεως καὶ χαρᾶς.

Ἀκολούθως διετάχθη ἡ μεταφορὰ τῶν ἀποσκευῶν τῶν Βασιλέων εἰς τὸ ἀγγλικὸν ἀτμόπλοιον, κατὰ τὴν μεσημβρίαν δέ, ἔπειτα ἀπὸ

ἓν μελαγχολικὸν γεῦμα εἰς τὴν πρύμνην τῆς «Ἀμαλίας», ἡτοιμάσθη ἡ βασιλικὴ λέμβος διὰ τὴν διαπεραίωσιν τοῦ Βασιλικοῦ ζεύγους ἐπὶ τῆς «Σκύλλας». Ἐν συνεχείᾳ ὅλον τὸ πλήρωμα τοῦ ἑλληνικοῦ ἀτμοδρόμωνος παρετάχθη σιωπηλὸν εἰς τὸ κατάστρωμα, ἐκτὸς τῶν πυροβολητῶν, οἱ ὁποῖοι εὑρίσκοντο εἰς τὰς θέσεις των, ὅπως ἐνεργήσουν τὸν νενομισμένον χαιρετισμὸν ἐξ 21 κανονιοβολισμῶν.

Πρώτη ἀνῆλθεν ἐκ τῆς αἰθούσης τοῦ σκάφους ἡ Βασίλισσα, φέρουσα ταξιδιωτικὴν ἐνδυμασίαν καὶ ἐπροχώρησε πρὸς τὴν κλίμακα. «Ἐκεῖ, γράφει ὁ Παλάσκας,[1] οἱ ἀξιωματικοὶ τοῦ πλοίου, πάντες ἐν στολῇ πρώτῃ, ἐφίλησαν τὴν χεῖρα Της. Τινὲς μάλιστα ἔκλαιον. Ἀπεχαιρέτησε διὰ νεύματος χωρὶς νὰ προφέρῃ λέξιν, καί, ἐρειδομένη ἐπ' ἐμοῦ, κατῆλθε τὴν ἐξωτερικὴν κλίμακα καὶ ἐκάθησεν ἐν τῇ λέμβῳ. Ὁ δὲ Βασιλεύς, φορῶν τὴν ἐθνικὴν ἐνδυμασίαν, προέβη κατόπιν· ἔτεινεν εἰς ἕνα ἕκαστον τῶν ἀξιωματικῶν τὴν δεξιάν Του, ἣν ἅπαντες αὐθορμήτως ἐφίλησαν καὶ ἀποχαιρετήσας ἐν κύκλῳ διὰ στρατιωτικοῦ σχήματος πρὶν ἢ κατέλθῃ πρὸς τὴν λέμβον, εἶπε γεγονυίᾳ τῇ φωνῇ τὰς ἁπλᾶς ταύτας λέξεις :

—Εὔχομαι νὰ εὐτυχήσῃ ἡ Ἑλλάς !..

»Μεθ' ὃ κατέβη βραδέως τὴν ἐξωτερικὴν κλίμακα, κρατῶν ἐπὶ τῶν ὀφθαλμῶν τὸ ἄκρον τῆς φουστανέλλας Του. Ἐπὶ τῆς πρύμνης τῆς βασιλικῆς λέμβου, παρ' αὐτὸν τὸν οἴακα, ἐστάθην ἐγώ, συμφώνως τῷ ναυτικῷ κανονισμῷ τῷ παραγγέλλοντι νὰ οἰακίσῃ ὁ κυβερνήτης αὐτός, ὅταν συνοδεύῃ τὸν Βασιλέα. Ἡ λέμβος διηυθύνθη μεγαλοπρεπῶς βραδυποροῦσα καὶ κύκλον μέγαν ἐκτρέχουσα ἐξεπίτηδες, ὅπως ἐν τῷ διαστήματι, βραχεῖ ὄντι, προφθάσουν ἀμφότερα τὰ πλοῖα νὰ ἐκτελέσωσι τὸν διὰ πυροβόλων χαιρετισμόν, ἐνῷ ἐκ τοῦ ἑνὸς εἰς τὸ ἄλλο διεπλέομεν».

Ὁ χαιρετισμὸς οὗτος ἐκ τοῦ ἑλληνικοῦ πλοίου, προσέθεσεν ὁ Παλάσκας, «ἐξετελέσθη μετὰ πάσης ἀκριβείας, ἐν εὐσεβάστῳ δὲ σιωπῇ». Τοὺς Βασιλεῖς ὑπεδέχθησαν ἐπὶ τῆς «Σκύλλας» οἱ Ἄγγλοι μὲ ὅλας τὰς προσηκούσας τιμάς. Ὁ πρέσβυς Σκάρλετ, καὶ οἱ γραμματεῖς τῆς πρεσβείας ἔφερον μεγάλην στολήν, ἡ δὲ θυγάτηρ τοῦ Πρέσβεως, νεᾶνις 18έτις, ἔφερε κλειστὴν μέλαιναν περιβολὴν εἰς ἔνδειξιν πένθους.

Ἐν συνεχείᾳ μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τῶν Βρεταννῶν διπλωματῶν, οἱ μὲν Βασιλεῖς κατῆλθον εἰς τὰς ὁρισθείσας δι' αὐτοὺς αἰθούσας τοῦ σκάφους, ὁ δὲ Παλάσκας ἔγραψεν εἰς τὸν ὕπαρχον τοῦ ἀτμοδρόμωνος «Ἀμαλία» τὴν ἀκόλουθον διαταγήν, τὴν ὁποίαν ἀπέστειλε πρὸς αὐτὸν δι' Ἄγγλου ἀξιωματικοῦ:

1. Λ. Παλάσκα : Τὰ συμβάντα τοῦ Ὀκτωβρίου 1862, σ. 36.

«Κατὰ διαταγὴν τοῦ Βασιλέως μένω μετ' Αὐτοῦ. Ἑπομένως ἀναλάβατε τὴν κυβέρνησιν τοῦ ἀτμοδρόμωνος καὶ καταπλεύσατε εἰς Πειραιᾶ, ὅθεν θέλετε ζητήσει ἀμέσως τὰς διαταγὰς τῆς προσωρινῆς Κυβερνήσεως.

»'Εν ὅρμῳ Σαλαμῖνος 12 'Οκτωβρίῳ 1862.

'Ο Κυβερνήτης Λ. Παλάσκας».

'Ο ὕπαρχος τῆς «'Αμαλίας» μετὰ τὴν λῆψιν τῆς ὡς ἄνω διαταγῆς ἀπέστειλεν ἕνα ἀξιωματικὸν τοῦ σκάφους εἰς Πειραιᾶ διὰ νὰ ἐπικοινωνήσῃ μὲ τὰς ἀρχὰς καὶ ζητήσῃ ὁδηγίας περὶ τοῦ πρακτέου. 'Από πρωίας ὅμως εὑρίσκετο εἰς τὸ ἐν Πειραιεῖ Τελωνεῖον ὁ ὑπουργὸς τῶν Ναυτικῶν Δ. Καλλιφρονᾶς, ἐπὶ κεφαλῆς 500 περίπου ἀνδρῶν, κυρίως νέων, πολλοὶ τῶν ὁποίων ἔφερον ὅπλα. Πληροφορηθεὶς παρὰ τοῦ ἀποβιβασθέντος ἐκεῖ ὑποπλοιάρχου τοῦ ἑλληνικοῦ ἀτμοδρόμωνος Γ. Κριεμάδη τὴν ἐπιβίβασιν τοῦ Ὄθωνος ἐπὶ τοῦ ἀγγλικοῦ πλοίου, ὡς καὶ τὴν ἐπικειμένην ἀναχώρησιν αὐτοῦ ἐξ Ἑλλάδος, ἔδωσεν ἐντολὴν ὅπως τὸ θορυβοῦν ἐκεῖνο πλῆθος ἐπιβιβασθῇ μετ' αὐτοῦ εἰς τὴν «'Αφρόεσσαν» μὲ κατεύθυνσιν πρὸς τὴν Σαλαμῖνα.

Οὕτω, τὴν 3ην ἀπογευματινὴν προσήγγισαν τὸν ἀτμοδρόμωνα «'Αμαλία», ὅπου ἀνῆλθεν ὁ Καλλιφρονᾶς καὶ ἐγκατέστησε τὸν νέον κυβερνήτην τοῦ σκάφους Δ. Σαχτούρην. Μαζί του ἐπεβιβάσθη καὶ κατέκλυσε τὸ ἑλληνικὸν πλοῖον, ὅλον τὸ φωνασκοῦν ἐκεῖνο πλῆθος, τὸ ὁποῖον ἐκ τοῦ καταστρώματος ἠτένιζε διαρκῶς τὸν ἀγγλικὸν ἀτμοδρόμωνα καὶ προέβαινεν εἰς ἀποδοκιμασίας ἐναντίον τοῦ Βασιλέως.

'Ακολούθως ἡ «'Αμαλία» ἐτέθη εἰς κίνησιν, ἀλλ' ἀντὶ νὰ λάβῃ εὐθὺς κατεύθυνσιν πρὸς Πειραιᾶ, διέγραψε πρῶτον ἕνα μεγάλον κύκλον πέριξ τῆς «Σκύλλας» ἐν εἴδει θεαματικῆς ἐπιδείξεως τοῦ θριάμβου τῆς ἐπαναστάσεως. 'Ο Βασιλεὺς καὶ ἡ Βασίλισσα ἐκ τοῦ θαλάμου τοῦ ἀγγλικοῦ πλοίου, εἰς τὸν ὁποῖον εὑρίσκοντο κατ' ἐκείνην τὴν στιγμήν, ἐθεώρουν ἀφανεῖς καὶ ἐν σιωπῇ τὸ θλιβερὸν ἐκεῖνο θέαμα.

Μετ' ὀλίγον, καὶ παρὰ πᾶσαν προσδοκίαν, ἀφίχθη εἰς τὴν «Σκύλλαν» καὶ ὁ ὑπασπιστὴς τοῦ Βασιλέως συνταγματάρχης Α. Βαλτινός, ὁ ὁποῖος εἶχεν ἀποσταλῆ εἰς 'Ακαρνανίαν. 'Η μεταφορὰ τούτου ἔγινε διὰ τῆς «Παράλου», τῆς ὁποίας ὁ κυβερνήτης ἐθεώρησε χρέος του ὅπως πρὶν κατευθυνθῇ εἰς Πειραιᾶ καὶ τεθῇ ὑπὸ τὰς διαταγὰς τῆς προσωρινῆς κυβερνήσεως, ἀποδώσῃ ἐν ἀσφαλείᾳ εἰς τὸν Ὄθωνα τὸν ὑπασπιστήν του.

Η ΤΕΛΕΥΤΑΙΑ ΒΑΣΙΛΙΚΗ ΠΡΟΚΗΡΥΞΙΣ

'Ακολούθως ὁ Βασιλεὺς συνέταξε τὴν ἑξῆς προκήρυξιν πρὸς τον Ἑλληνικὸν λαόν, ἥτις ὑπῆρξε καὶ ἡ τελευταία τῆς Βασιλείας του, ἐνῷ ἀκόμη τὸ ἀγγλικὸν πλοῖον εὑρίσκετο εἰς τὴν Σαλαμῖνα :

«Έλληνες,

»Πεποιθώς ότι μεθ' όσα συνέβησαν εις τινα μέρη του Βασιλείου και ιδίως έν τη Πρωτευούση, ή κατά ταύτην την στιγμήν έν Ελλάδι διατριβή μου, θά έφερε τούς κατοίκους είς αίματηράς ταραχάς και σοβαράς δυσχερείας, άπεφάσισα νά έγκαταλείψω τόν τόπον, τόν όποίον άείποτε ήγάπησα και είσέτι άγαπώ, και είς την εύημερίαν του όποίου έπι μίαν τριακονταετίαν σχεδόν, ούτε φροντίδων, ούτε κόπων έφείσθην.

»Απέχων άπό πάσης έπιδείξεως, είχον πρό οφθαλμών μόνον τα άληθη της Ελλάδος συμφέροντα, ζητήσας παντί σθένει νά προαγάγω την ηθικήν και υλικήν άνάπτυξιν αύτης. Κατέβαλον ιδιαιτέραν σπουδήν είς την άμερόληπτον της δικαιοσύνης άπονομήν. Όσάκις όμως έπρόκειτο περί των κατά του προσώπου μου πολιτικών έγκλημάτων. μετηλθον άπεριόριστον έπιείκειαν και έλησμόνησα τά γενόμενα.

»Επιστρέφων είς την γην της γεννήσεώς μου, λυπεί με ή προσφιλής μου Ελλάς, ένεκα της νέας τροπης των πραγμάτων, δέομαι δέ του Παντοκράτορος Θεού νά καταπέμπη άείποτε την χάριν του είς τάς τύχας της Ελλάδος.

»Εξεδόθη έκ του λιμένος της Σαλαμίνος την 12 Όκτωβρίου 1862.

Ό θ ω ν».

Τό συγκινητικόν περιεχόμενον του διαγγέλματος αύτου, τό όποιον έπεσφράγισε την Όθωνικήν Βασιλείαν, ένέχει πράγματι υψίστην ίστορικήν σημασίαν διά τό Έθνος και τόν λαόν. Συνετάχθη καθ' υπαγόρευσιν μιάς άληθους έλληνικής καρδίας, ή όποία έπαλλεν είς τά στήθη του Όθωνος μέχρι της τελευταίας πνοής του. Δέν στερείται όμως και διπλωματικότητος. Διότι έν αύτω δέν γίνεται λόγος περί παραιτήσεως του Βασιλέως έκ του θρόνου, άλλ' άπλώς περί άναχωρήσεως αύτου έξ Ελλάδος. Άπό τό όλον όμως πνεύμα του διαγγέλματος, άφίεται νά έννοηθή ότι ούδεμίαν προσπάθειαν θά κατέβαλεν ό Όθων διά νά έπανακτήση τόν θρόνον του.

Επίσης ή διατύπωσις του διαγγέλματος περιέχει και σημεία τινά άπολογητικά τρόπον τινά της πολιτείας του Όθωνος κατά την τριακονταετή Βασιλείαν του, διά νά καταλήξη είς εύχάς πρός τόν Ύψιστον υπέρ της Ελλάδος. Και άπό της άπόψεως αύτης θά συνεπέρανέ τις ότι ή άπομάκρυνσις του Όθωνος έκ του θρόνου του, δέν διέφερεν ούσιαστικώς άπό την παραίτησιν τούτου άπό τά έπ' αύτου δικαιώματα του. Αύτό άλλωστε έπεδιώκετο και υπό της έπαναστατικής Κυβερνήσεως, ή όποία έν συνεχεία προέβη είς την κατάργησιν των δικαιωμάτων και άπό όλα τά μέλη της οίκογενείας του Όθωνος, τά όποία είχον ήδη, ώς έκ των σχετικών συνθηκών, νομίμως έπί της διαδοχής του έλληνικου θρόνου.

Τὴν 9ην ἑσπερινὴν τῆς 12ης Ὀκτωβρίου ἡ ἀγγλικὴ «Σκύλλα» φέρουσα τοὺς Βασιλεῖς καὶ ἡ συνοδεύουσα αὐτὴν γαλλικὴ «Ἔλαφος» ἀπέπλευσαν ἐκ Σαλαμῖνος, διὰ τὸ μοιραῖον ταξίδιον τῆς ἐπιστροφῆς τῶν ἐκπτώτων εἰς τὴν χώραν τῆς γενετείρας των.

«Ἡ γῆ τῆς Ἑλλάδος, ἔγραψεν ὁ Εὐαγγελίδης,[1] δὲν ἐδέχετο πλέον αὐτούς! Τὸ τελευταῖον ἐπὶ τῆς Ἑλληνικῆς γῆς πάτημα τῶν Βασιλέων ἔμεινεν ἀποτυπωμένον ἐν τοῖς βράχοις τῆς Μάνης. Τὸ χῶμα τῆς Ἀττικῆς καὶ ἰδίως τῶν Ἀθηνῶν, ἃς δεύτερος αὐτὸς Κάδμος ἀνέσυρεν ἐκ τῆς ἀφανείας καὶ τῆς ἀθλιότητος καὶ ἀνύψωσεν εἰς πόλιν εὐρωπαϊκήν, τὸ ἔδαφος τῆς πόλεως ταύτης, ἐν ᾗ ἀνὰ πᾶν βῆμα ἀπαντῶσι τὰ ἴχνη τῶν ἔργων αὐτοῦ, δὲν ἐδέχθη αὐτόν!».

Πρῶτος σταθμὸς τοῦ ἀγγλικοῦ πλοίου, τὸ ὁποῖον ἔφερεν εἰς τὸν μεσαῖον ἱστὸν τὴν ἑλληνικὴν σημαίαν μὲ τὰ βασιλικὰ ἐμβλήματα εἰς τὸ κέντρον τοῦ λευκοῦ σταυροῦ, ἦτο ὁ λιμὴν τῆς Κερκύρας. Ἐκεῖ παρέμεινεν ἐπί τινας ὥρας, τὴν πρωίαν τῆς 14ης Ὀκτωβρίου πρὸς ἐφοδιασμὸν γαιανθράκων· ὁ εὑρισκόμενος δὲ ἐν τῷ λιμένι ἀγγλικὸς στόλος ἀπέδωσε τὰς νενομισμένας διὰ πυροβόλων τιμὰς πρὸς τὴν βασιλικὴν σημαίαν τῆς Ἑλλάδος. Ὁ Ὄθων, κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς παραμονῆς του εἰς τὰ ὕδατα τῆς Κερκύρας, ἀπέστειλεν ἕνα ἐκ τῶν ὑπασπιστῶν του ὅπως ἐπιδώσῃ ἀνὰ ἓν ἀντίγραφον τοῦ πρὸς τοὺς Ἕλληνας διαγγέλματός του, εἰς τὰς ἐκδιδομένας ἐν τῇ νήσῳ ἑλληνικὰς ἐφημερίδας. Οὕτω τὴν ἑπομένην, 15ην Ὀκτωβρίου, εἶδε τὸ πρῶτον τὸ φῶς τῆς δημοσιότητος τὸ ὡς ἄνω Βασιλικὸν διάγγελμα. Μετὰ τριήμερον δὲ ἐδημοσιεύθη εἰς τὴν «Ἡμέραν» τῆς Τεργέστης καὶ ἀργότερον εἰς τὰς ἀθηναϊκὰς ἐφημερίδας.

Ἐν τῷ μεταξὺ συνεχίσθη ὁ πλοῦς καὶ τὴν 17ην οἱ Βασιλεῖς ἀπεβιβάσθησαν εἰς τὴν Βενετίαν, ἐκεῖθεν δὲ μετὰ τριήμερον ἔφθασαν εἰς τὸ Μόναχον. Ἀπὸ τὸν ὅρμον τῆς Σαλαμῖνος μέχρι τῆς ἀφίξεώς των εἰς τὸ Μόναχον, διέρρευσαν ὀκτὼ ἡμέραι. Μετὰ ὀκτάμηνον δὲ ἐκεῖ παραμονὴν ἐγκατεστάθησαν εἰς τὸ ἀνάκτορον τῆς Μπάμπεργκ ὅπου διῆλθον τὰ ὑπόλοιπα ἔτη τῆς ζωῆς των, μὲ ἀδιαλείπτους θλίψεις καὶ κυρίως μὲ τὴν ἀθεράπευτον νοσταλγίαν τῆς Ἑλλάδος.

Ὁ Ὄθων ἀπεβίωσε τὴν 26ην Ἰουνίου 1867, ἤτοι πέντε ἔτη περίπου μετὰ τὴν ἀπομάκρυνσίν του ἐξ Ἑλλάδος καὶ εἰς ἡλικίαν μόλις 52 ἐτῶν. Ἡ Ἀμαλία ἀπεβίωσεν τὴν 20ὴν Μαΐου 1875, ἤτοι ὀκτὼ ἔτη ἀργότερον τοῦ Ὄθωνος.

1. Τρ. Εὐαγγελίδη: Ἱστορία τοῦ Ὄθωνος. σ. 727.

Η ΣΤΑΣΙΣ ΤΩΝ ΜΕΓΑΛΩΝ ΔΥΝΑΜΕΩΝ ΕΝΑΝΤΙ ΤΗΣ ΠΤΩΣΕΩΣ ΤΟΥ ΟΘΩΝΟΣ

'Εγράφη ὅτι ἡ ἐπανάστασις τῆς 3ης Σεπτεμβρίου 1843 ἦτο ἀποτέλεσμα τῶν ἐνεργειῶν ὀλίγων πολιτευομένων, οἱ ὁποῖοι ἐκινήθησαν ἀπὸ ἰδιοτελῆ ἐλατήρια καὶ οὐχὶ διότι ἐπίστευον ὅτι ἡ χορήγησις Συντάγματος θὰ ἔσωζε τὴν 'Ελλάδα ἀπὸ τὰ δεινά της. Καὶ αὐτὸ πράγματι περιτράνως διεπιστώθη ἀπὸ τὰ ἐπακολουθήσαντα πολιτικὰ γεγονότα τῆς περιόδου τῆς συνταγματικῆς Βασιλείας τοῦ Ὄθωνος.

'Εγράφη ἐπίσης ὅτι ἡ ἐπανάστασις τῆς 10ης 'Οκτωβρίου 1862 ἦτο προϊὸν τῆς πλειονοψηφίας τοῦ 'Ελληνικοῦ λαοῦ, ὁ ὁποῖος ἐπεδίωξε καὶ ἐπέτυχε τὴν πτῶσιν τοῦ Ὄθωνος. Τοῦτο ἴσως εἶναι ἀληθές, ἐὰν ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ὅτι οἱ ὀλίγοι πολιτικοὶ ἄνδρες οἱ ὁποῖοι ἡγήθησαν τῆς ἐπαναστάσεως καὶ οἱ ὁποῖοι ἀναμφιβόλως ἐκινήθησαν ἀπὸ προσωπικὰ συμφέροντα, ἐπέτυχον νὰ καλλιεργήσουν τεχνηέντως καὶ ἐπὶ μακρὸν παρὰ τῇ εὐπίστῳ κοινῇ γνώμῃ τὴν ἰδέαν τῆς ἐκθρονίσεως τοῦ Ὄθωνος ὡς γεγονὸς ἐθνικὸν καὶ λαοσωτήριον.

'Επ' αὐτοῦ ὁ 'Επ. Κυριακίδης γράφει συμπερασματικῶς τὰ ἑξῆς :[1]

« Προσκρούει πρὸς τὴν ἀλήθειαν ὁ θέλων νὰ ἰσχυρισθῇ ὅτι ἡ πτῶσις τοῦ Βασιλέως Ὄθωνος ἐπῆλθεν ἐκ τῆς συμμαχίας μόνον πολιτικῶν τινων ἀνδρῶν πρὸς ἀνατροπὴν αὐτοῦ ».

Καὶ περαιτέρω ὁ ἴδιος διευκρινίζει ὡς ἑξῆς τὴν γνώμην του ταύτην :

« 'Αλλά, διότι ἐπῆλθεν ἐκ τῆς πλειονοψηφίας τοῦ 'Ελληνικοῦ λαοῦ, δεν ἕπεται πάλιν ἐκ τούτου ὅτι κέκτηται καὶ τὴν ἐπιδοκιμασίαν τῆς κρίσεως. Οἱ λαοὶ παραπλανῶνται, δίκην πλημμυρούντων ποταμῶν, ἐξέρχονται τῆς κοίτης των, συμπαρασύροντες παν τὸ προστυχόν. 'Η πτῶσις τοῦ Ὄθωνος ἦτο ἀποτέλεσμα πλημμύρας τινὸς τοῦ 'Ελληνικοῦ λαοῦ, ὅστις πλανηθείς, διεγερθείς, ἐξῆλθε τῆς κοίτης καὶ παρέσυρεν ἕνα θρόνον . . ».

Εἶναι πράγματι ὀρθὴ ἡ ἄποψις αὐτὴ καὶ ἀνταποκρίνεται πρὸς τὰ γεγονότα. 'Αναμφιβόλως δὲ ἀποτελεῖ ἓν ἀπὸ τὰ σοβαρώτερα αἴτια τῆς πτώσεως τοῦ Ὄθωνος. Διότι ἀσφαλῶς ὑπῆρξαν καὶ ἄλλα συμβάντα ἐξ ἴσου σοβαρὰ καὶ ἀποφασιστικὰ τῆς ἐκθρονίσεως τοῦ Βασιλέως. Καὶ αὐτὰ θὰ ἐξετασθοῦν ἐν συνεχείᾳ.

Ἤδη θὰ ἦτο ἐνδιαφέρον νὰ σημειωθῇ ποίαν στάσιν ἐτήρησαν ἔναντι τῶν ἀποτελεσμάτων τῆς 'Οκτωβριανῆς ἐπαναστάσεως αἱ «προστάτιδες» Δυνάμεις. Προέβλεψαν τὰ γεγονότα, τὰ ἐνίσχυσαν ἐκ τοῦ ἀφανοῦς, ἠδιαφόρησαν διὰ τὰς συνεπείας, αἰφνιδιάσθησαν ἀπὸ τὰ συμβάντα τῆς ἐπαναστάσεως ; Πῶς ἀντιμετώπισαν τὴν ὅλην κατάστασιν τῶν ἑλληνικῶν

---

1. 'Επ. Κυριακίδη : 'Ιστορία τοῦ Συγχρόνου 'Ελληνισμοῦ. τ. Β' σ. 18?.

πραγμάτων; Μὲ εὐμενὲς ἢ δυσμενὲς ὄμμα ἀντίκρυσαν τὴν ἔξωσιν τοῦ Ὄθωνος; Εἰς αὐτὰ τὰ ἐρωτήματα πρέπει νὰ δοθῇ μία ἀπάντησις, πριν εἰσέλθω εἰς λεπτομερείας σχετικῶς μὲ τὴν ἐξέλιξιν τῆς ἐπαναστάσεως καὶ τὰ σχόλια ἐπ᾽ αὐτῆς ἐκ μέρους τοῦ τύπου τῆς ἀντιπολιτεύσεως.

Κατ' ἀρχὴν καὶ ἐν εἴδει γενικότητος πρέπει νὰ σημειωθῇ ὅτι ἐκ μέρους τῶν τριῶν «προστατίδων» Δυνάμεων οὐδεμία διετυπώθη διαμαρτυρία διὰ τὴν ἐκθρόνισιν τοῦ Βασιλέως Ὄθωνος καὶ τὴν ἐν συνεχεία κατάλυσιν τῆς Βαυαρικῆς Δυναστείας, ἥτις εἶχεν ἀποκατασταθῆ ἐν Ἑλλάδι κατὰ τὰς διατάξεις τῆς συνθήκης τῆς 7ης Μαΐου 1832.

Ἐπὶ πλέον αἱ τρεις Δυνάμεις, κατ' εἰσήγησιν τῆς Βρεταννικῆς Κυβερνήσεως, τῆς ὁποίας Πρόεδρος ἦτο ὁ λόρδος Πάλμερστον, καίτοι δὲν προέβησαν εὐθὺς μετὰ τὴν ἐκθρόνισιν εἰς τὴν ἐπίσημον ἀναγνώρισιν τῆς ἐπαναστατικῆς Κυβερνήσεως τῆς Ἑλλάδος, διετήρησαν τοὺς πρεσβευτάς των ἐν Ἀθήναις καὶ ἔδωσαν ἐντολὰς εἰς αὐτοὺς νὰ ἐπικοινωνοῦν ἀνεπισήμως μετὰ τῆς Κυβερνήσεως.

Ἡ πολιτικὴ αὐτη, ἡ ὁποία ἐτηρήθη ὑπὸ τῶν Δυνάμεων ἔναντι τῆς χώρας μας, θὰ ἠδύνατο νὰ ἐξηγηθῇ ἀπο τοὺς ἑξῆς λόγους: Κατὰ πρῶτον ἡ πτῶσις τοῦ Ὄθωνος ἦτο φανερὸν ὅτι ἐξυπηρέτει κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον τὰ συμφέροντα καὶ τῶν τριῶν Δυνάμεων. Ὁ Ὄθων ἀντεστρατεύετο πάντοτε τὰ συμφέροντά των, διότι ταῦτα ἦσαν καθ' ὁλοκληρίαν ἀντίθετα τῶν ἐθνικῶν συμφερόντων τῆς Ἑλλάδος. Καὶ ὁ ἐκθρονισθεὶς Βασιλεὺς ἦτο φυσικὸν νὰ μὴ στέργῃ εἰς τὴν ἱκανοποίησιν τῶν συμφερόντων τῶν ξένων Δυνάμεων ἐπὶ ζημία τῆς χώρας του, τὴν ὁποίαν ὡραματίζετο μεγάλην καὶ ἰσχυράν. Συνεπῶς δὲν εἶχον λόγους νὰ ἐναντιωθοῦν, ἢ νὰ διαμαρτυρηθοῦν διὰ τὸ γεγονὸς τῆς πτώσεως τοῦ Ὄθωνος, τὸ ὁποῖον, θὰ ἠδύνατο νὰ εἴπῃ τις, μᾶλλον ἱκανοποίησιν ταῖς προσέφερεν.

Ἐξ ἄλλου οἱ φιλελεύθεροι, διὰ στόματος τοῦ Βρεταννοῦ ὑπουργοῦ τῶν Ἐξωτερικῶν Ρώσσελ, ἐδήλωσαν ὅτι ἡ Ἑλλάς, ἡ ὁποία εἶναι ἀνεξάρτητον ἔθνος «ἔχει τὸ δικαίωμα τῆς μεταβολῆς τῆς δυναστείας της διὰ καλοὺς καὶ ἱκανοὺς λόγους». Διὰ τὴν Ἀγγλίαν, δηλαδή, ἐκ τῆς ἐπισήμου αὐτῆς δηλώσεως, ἐμφαίνεται ὅτι δι' αὐτὴν ὑφίσταντο οἱ τοιούτου εἴδους λόγοι καὶ συνεπῶς δικαιολογημένως ἐπῆλθεν ἡ πτῶσις τοῦ Ὄθωνος. Ἐπὶ πλέον ἦτο γνωστὴ ἡ μακροχρόνιος ἐχθρότης τῆς Βρεταννικῆς Κυβερνήσεως πρὸς τὸν Ὄθωνα, ἡ ὁποία ἄλλωστε πλειστάκις ἐξεδηλώθη ὑπὸ μορφὴν ἀπειλῶν, ἐκβιασμῶν καὶ δραματικῶν ἐπεισοδίων τόσον ἐναντίον τοῦ Βασιλέως ὅσον καὶ τῆς Ἑλλάδος γενικώτερον. Ἤδη ἡ προσπάθεια, ἥτις ἀπὸ πολλοῦ κατεβάλλετο ὑπὸ τῆς Ἀγγλίας πρὸς ἀνατροπὴν τοῦ Ὄθωνος, ἐστέφετο τὴν φορὰν αὐτὴν ὑπὸ ἐπιτυχίας. διὰ τῶν χειρῶν τῶν ἰδίων τῶν ὑπηκόων του. Οὐδεμία, λοιπόν, ὑπῆρχεν ἀμφιβολία ὅτι ἡ μεγάλη Βρεταννία εὐαρέστως ἤκουσε τὴν πτῶσιν τοῦ Ὄθωνος.

Τὸ γεγονὸς αὐτὸ ἀπετέλει μίαν λύσιν εἰς πλεῖστα ὅσα προβλήματα τῆς Ἀγγλικῆς πολιτικῆς ἔναντι τῆς Ἑλλάδος. Ἤδη ἡ ἀπουσία τοῦ Ὄθωνος θὰ ἐδραίωνε κυριαρχικῶς τρόπον τινὰ τὴν ἐπιρροήν της ἐν Ἑλλάδι, ὅπως καὶ πράγματι συνέβη εὐθὺς μετὰ τὴν ἔξωσιν. Διὰ τοὺς λόγους αὐτοὺς ἡ Ἀγγλία δέον νὰ θεωρηθῇ ὅτι συνετέλεσεν ἐμμέσως εἰς τὴν πτῶσιν τοῦ Ὄθωνος, διὰ τὴν ὁποίαν ἄλλωστε ἀπὸ μακροῦ εἰργάζετο, διὰ τῶν ἐπισήμων ἐκπροσώπων της καὶ τῶν πρακτόρων της ἐν Ἀθήναις καὶ ταῖς ἐπαρχίαις.

Ἀλλ' ὑπάρχει ἐν προκειμένῳ καὶ μία ἀκόμη ἀδιάψευστος μαρτυρία, ἡ ὁποία ἐπιβεβαιοῖ τὴν ἐχθρότητα τὴν ὁποίαν ἔτρεφεν ἡ Βρεταννικὴ Κυβέρνησις πρὸς τὸν Ὄθωνα, ὡς καὶ τὰς διαθέσεις αὐτῆς ὅπως κηδεμονεύσῃ τὴν Ἑλλάδα εἰς τὸ ζήτημα τῆς ἀνευρέσεως νέου Βασιλέως. Ἡ μαρτυρία αὕτη εὑρίσκεται εἰς τὸ ὑπὸ ἡμερομηνίαν 6ης Νοεμβρίου 1862 ἐπίσημον ἔγγραφον, τὸ ὁποῖον ἀπέστειλεν ὁ Ἄγγλος ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν Ρώσσελ εἰς τὸν ἐν Ἀθήναις πρεσβευτὴν τῆς Ἀγγλίας Σκάρλετ, μὲ τὴν ἐντολὴν ὅπως ὁ τελευταῖος ἀνακοινώσῃ τὸ περιεχόμενον τοῦ ἐγγράφου τούτου καὶ εἰς τὸν Ἕλληνα ὑπουργὸν τῶν Ἐξωτερικῶν Διαμαντόπουλον. Ἰδοὺ τὸ ἀκριβὲς κείμενον:

« Κύριε,

» Ἔλαβον καὶ κατέθεσα ἐνώπιον τῆς Βασιλίσσης τὰ ἔγγραφα ὑμῶν τῆς 24ης καὶ 26ης Ὀκτωβρίου, ἀναγγέλλοντα τὴν ἐν Ἑλλάδι ἐκραγεῖσαν ἐπανάστασιν τὴν ἐπενεγκοῦσαν τὴν ἔξωσιν τοῦ Βασιλέως Ὄθωνος. Ἡ Κυβέρνησις τῆς Α. Μ. ἔμαθε τὰ συμβάντα ταῦτα ἄνευ ἐκπλήξεως. Ἡ Κυβέρνησις πρὸ πολλοῦ ᾤκτιρε τὴν τυφλὴν πολιτικήν, ἣν μετήρχετο ὁ Ὄθων, καὶ πρὸ πολλοῦ προεῖδεν ὅτι θᾶττον ἢ βράδιον ἔτεινεν εἰς τὴν ἐπελθοῦσαν νῦν καταστροφήν. Ἀλλ' ὁ ἀτυχὴς οὗτος ἡγεμὼν ἀπώλεσε τὸν θρόνον αὐτοῦ οὐχὶ δι' ἔλλειψιν ἀγαθῶν συμβουλῶν ἢ πολλῶν καὶ ἐπανειλημμένων παραινέσεων ἐκ μέρους τῆς μεγάλης Βρεταννίας. Ἐπὶ μακρὰν σειρὰν ἐτῶν ἡ Κυβέρνησις ἡ Βρεταννική, διὰ τῶν ἀλληλοδιαδόχων ἐν Ἀθήναις ἀντιπροσώπων αὐτῆς, τοῦ Ἐδμόνδου Λάϊονς, τοῦ Οὐάϊς καὶ τοῦ Ἔλλιοτ, προσεπάθησε νὰ πείσῃ τὸν Βασιλέα Ὄθωνα περὶ τῆς φύσεως τοῦ κυβερνητικοῦ συστήματος, ὅπερ μετήρχετο, καὶ περὶ τῆς ἀνάγκης τοῦ νὰ ἀσπασθῇ σύστημα καταλληλότερον διὰ νὰ ἀποκτήσῃ ὑπὲρ ἑαυτοῦ τὴν ἀγάπην καὶ τὴν ἐμπιστοσύνην τῶν ὑπηκόων αὐτοῦ καὶ προαγάγῃ τὴν εὐδαιμονίαν καὶ εὐημερίαν τῆς Ἑλλάδος.

» Αἱ προσπάθειαι τῆς Βρεταννικῆς Κυβερνήσεως ἀπέτυχον καὶ αἱ προρρήσεις αὐτῆς ἐπραγματώθησαν. Ἀφοῦ τὸ Βασίλειον τῆς Ἑλλάδος ἀνεγνωρίσθη διὰ τῶν συμβάσεων τοῦ 1832 κράτος ἀνεξάρτητον, ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς δικαιοῦται νὰ ποιήσηται χρῆσιν τῶν δικαιωμάτων τῆς ἐθνικῆς ἀνεξαρτησίας αὐτοῦ, ἓν δὲ τῶν δικαιωμάτων, ἅτινα ἀνήκουσιν εἰς ἔθνος

ανεξάρτητον καὶ ὧν τῆς χρήσεως πολλὰ παρέχει ἡ Εὐρωπαϊκὴ ἱστορία παραδείγματα, εἶναι ἡ ἀλλαγὴ τῆς κυβερνώσης αὐτὸ δυναστείας δι' εὔλογον καὶ ἀποχρῶσαν αἰτίαν. Ἡ δὲ Κυβέρνησις τῆς Βασιλίσσης δὲν δύναται νὰ ἀρνηθῇ ὅτι οἱ Ἕλληνες εἶχον εὔλογον καὶ ἀποχρῶσαν αἰτίαν δι' ὅπερ ἐποιήσαντο διάβημα, καὶ διὰ τοῦτο ἡ Κυβέρνησις τῆς Α. Μ. δὲν δύναται νὰ ἴδῃ τὸν λόγον, δι' ὃν οἱαδήποτε ἐξωτερικὴ δύναμις ἤθελεν ἐπεμβῇ ὅπως ἀπαιτήσῃ παρὰ τῶν Ἑλλήνων τὴν ἀνάκλησιν τῆς ἀποφάσεως αὐτῶν. Ἡ Κυβέρνησις τῆς Α.Μ. χαίρει βλέπουσα ὅτι ἡ ἐπανάστασις αὕτη ἐτελέσθη ἄνευ βίας ἢ ἀταξίας καὶ ἀληθῶς ἡ ὁμοφωνία, ἣν ἔδειξε κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος, εἶναι καθ' ἑαυτὴν ἀπόδειξις ὅτι ἡ ἐπενεγκοῦσα τὴν μεταβολὴν δυσαρέσκεια δὲν καθίσταται γενικὴ εἰς ἓν ἔθνος ἂν δὲν εἶναι εὔλογος.

»Τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος ἔχει νῦν νὰ ἐκπληρώσῃ σπουδαιότατον καθῆκον, ἔχει νὰ ἐκλέξῃ ἡγεμόνα μέλλοντα νὰ πληρώσῃ τὸν κενὸν θρόνον. Ἡ προσωρινὴ Κυβέρνησις μέλλει νὰ λάβῃ τὰ καταλληλότατα μέτρα πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον συγκαλοῦσα Ἐθνικὴν Συνέλευσιν. Ἡ Ἐθνικὴ Συνέλευσις ἡ συνελθοῦσα τῷ 1843 ἵνα συντάξῃ τὸ Σύνταγμα, ἐξεπλήρωσε τὸ καθῆκον αὐτῆς, ἐν τάξει, μετριοφροσύνῃ καὶ ὀρθῇ κρίσει. Ἐλπίζομεν ὅτι καὶ ἡ συγκληθησομένη Συνέλευσις θέλει διευθύνει τὰς διασκέψεις αὐτῆς κατὰ τρόπον ἀξιοπρεπῆ.

»Ἡ Κυβέρνησις τῆς Α. Μ. δὲν ἐπιθυμεῖ νὰ ἐπέμβῃ εἰς τὴν ὑπόθεσιν ταύτην,μηδὲ νὰ ἐπιδράσῃ τὴν οἱανδήποτε ἀπόφασιν τῶν Ἑλλήνων ὡς πρὸς τὴν ἐκλογὴν τοῦ μέλλοντος ἡγεμόνος, εἰμὴ μόνον ὑπομιμνήσκουσα αὐτοῖς ὅτι,διὰ τῶν συμφωνιῶν καὶ ὑποχρεώσεων τῶν συναφθεισῶν τῷ 1832 μεταξὺ Ἀγγλίας, Γαλλίας καὶ Ρωσίας, οὐδὲν πρόσωπον συνδεόμενον μετὰ τῶν βασιλικῶν καὶ αὐτοκρατορικῶν οἰκογενειῶν τῶν τριῶν Δυνάμεων δύναται ν' ἀναβῇ εἰς τον Ἑλληνικὸν θρόνον.

»Ἡ Κυβέρνησις τῆς Α. Μ. εἶδε μετὰ πολλῆς χαρᾶς τὴν ἐν τῇ προκηρύξει τῆς προσωρινῆς Κυβερνήσεως δήλωσιν, ὅτι ἡ ἐντολή, ἣν ἔλαβεν αὕτη παρὰ τοῦ λαοῦ καὶ τοῦ στρατοῦ, εἶναι νὰ διατηρήσῃ τὸ μοναρχικὸν πολίτευμα, νὰ δείξῃ τὸν ἀναλλοίωτον σεβασμὸν καὶ εὐγνωμοσύνην, ἣν πάντοτε διετήρησεν ἡ Ἑλλὰς πρὸς τὰς εὐεργέτιδας Δυνάμεις, νὰ διατηρήσῃ τὰς μετὰ τῶν ἄλλων Δυνάμεων φιλικὰς σχέσεις, νὰ συγκαλέσῃ εἰ δυνατὸν ταχέως τὴν Ἐθνικὴν Συνέλευσιν καὶ νὰ διατηρήσῃ κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο τὴν τάξιν καὶ τὴν ἡσυχίαν, διὰ τῆς λειτουργίας τῶν νόμων τοῦ κράτους.

»Ἐὰν ἡ προσωρινὴ Κυβέρνησις καὶ ἡ ταύτην διαδεχθησομένη μόνιμος ἐμμείνωσι μετὰ θρησκευτικῆς εὐλαβείας εἰς τὰς ἀρχὰς ταύτας, τὸ Βασίλειον τῆς Ἑλλάδος θέλει ἐξασφαλίσει ὑπὲρ ἑαυτοῦ τὴν εὔνοιαν καὶ τον σεβασμὸν πάντων τῶν λαῶν καὶ ἂν αἱ διασκέψεις ἄγωσιν εἰς συνετὴν καὶ

ορθὴν ἐκλογὴν ἡγεμόνος, ἡ εσωτερικὴ εὐημερία καὶ εὐδαιμονία τοῦ Ἑλληνικοῦ κράτους θέλουσι λάβει ἀνάπτυξιν, ἣν μέχρι νῦν δὲν ἠδύνατο νὰ ἐπιτύχῃ ἡ Ἑλλάς.

» Ἡ Μεγάλη Βρεταννία μετέσχεν ἐνεργῶς ἀρχῆθεν τῆς ἱδρύσεως τοῦ Ἑλληνικοῦ Βασιλείου, αἱ δὲ πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν φυλὴν συμπάθειαι τοῦ Βρεταννικοῦ λαοῦ ὑφίστανται ἀκμαῖαι καὶ ἡ Κυβέρνησις τῆς Βασιλίσσης θέλει ἀγρυπνῇ μετὰ βαθέος ἐνδιαφέροντος εἰς τὴν προοδευτικὴν βελτίωσιν εκείνην, ἣν ἐλπίζει ὅτι θέλει ἴδῃ πραγματοποιουμένην ὑπὲρ τῆς εὐδαιμονίας καὶ εὐημερίας τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ. Θέλετε ἀνακοινώσει τὸ ἔγγραφον τοῦτο εἰς τὸν κ. Διαμαντόπουλον.

Ρώσσελ».

Ὅσον ἀφορᾷ τὴν στάσιν τῆς Γαλλίας ἔναντι τῶν συμβάντων τοῦ Ὀκτωβρίου, αὕτη δὲν διέφερε κατὰ πολὺ ἐκείνης, τὴν ὁποίαν ἐτήρησεν ἡ Ἀγγλία. Ἐν προκειμένῳ ἦτο γνωστὸν ὅτι ὁ Βασιλεὺς Ὄθων δὲν ἦτο πρόσωπον ἀρεστὸν εἰς τὸν Αὐτοκράτορα Ναπολέοντα τὸν Γ' καὶ διὰ λόγους ἰδιωτικῆς φύσεως, ἀλλὰ καὶ διὰ γενικωτέρους τοιούτους ἔχοντας σχέσιν μὲ τὴν γαλλικὴν πολιτικὴν ἐν Ἑλλάδι. Ἑπομένως δύναται νὰ λεχθῇ ὅτι ὑφίστατο δυσαρέσκεια μεταξὺ τῆς ἐπισήμου Γαλλίας καὶ τοῦ Ὄθωνος, ἡ ὁποία πάντως δὲν ἐξικνεῖτο μέχρι ραδιουργιῶν καὶ συνωμοτικῶν ἐνεργειῶν πρὸς ἐπιδίωξιν τῆς πτώσεώς του, ὡς ἔπραττεν ἡ Ἀγγλία, ἀλλ' ὅτι, ἀφοῦ ἅπαξ ἐπῆλθεν αὕτη, μᾶλλον εὐαρέστως ἐγένετο δεκτή.

Τέλος, ὅσον ἀφορᾷ τὴν Ρωσίαν, ἡ ἔξωσις τοῦ Ὄθωνος δὲν προεκάλεσεν ἔκπληξιν. Οἱ Ρῶσοι ἐθεώρουν τὸν ἐκπεσόντα Βασιλέα ὡς θῦμα τῆς Ἀγγλικῆς πολιτικῆς καὶ ὡς στερούμενον τοῦ ψυχικοῦ σθένους διὰ νὰ ἀντιμετωπίσῃ δυναμικῶς τὰς ἑκάστοτε βρεταννικὰς ἀπειλάς.

Ἐπειδὴ δὲ ὁ Ὄθων δὲν ἔστεργεν εἰς τὴν ἱκανοποίησιν τῶν ρωσικῶν προτάσεων, αἱ ὁποῖαι κατ' ἐπανάληψιν τοῦ ἐγένοντο, ἐπὶ θεμάτων τὰ ὁποῖα κατὰ κύριον λόγον θὰ ἐξυπηρέτουν τὰς βλέψεις καὶ τὰ συμφέροντα τῆς Ρωσίας, ἦτο φυσικὸν νὰ τηρήσουν οἱ Ρῶσοι ἰθύνοντες στάσιν ἥκιστα συμπαθῆ ἐν προκειμένῳ. Ἐξ ἄλλου ὁ Τσάρος Ἀλέξανδρος ὁ Β', μετὰ τὴν πτῶσιν τοῦ Ὄθωνος, ἤλπιζεν εἰς τὴν διαδοχὴν τοῦ θρόνου τῆς Ἑλλάδος ὑπὸ ορθοδόξου ἡγεμόνος καὶ συγκεκριμένως ὑπὸ τοῦ ἀνεψιοῦ του ἐξ ἀδελφῆς Πρίγκιπος τοῦ Λάϊχτεμπεργκ Εὐγενίου. Ἐν πάσῃ περιπτώσει δὲν ἐξεδηλώθη ἐχθρότης ἐκ μέρους τῆς Ρωσίας μετὰ τὴν ἔξωσιν τοῦ Ὄθωνος, οὔτε πρὸς αὐτὸν προσωπικῶς, οὔτε πρὸς τὸν Βαυαρικὸν οἶκον, ὡς συνέβη μὲ ἄλλας Δυνάμεις. Ἐν ψυχρῷ ἀρχικῶς, ἀντιμετώπισε τὴν ἔξωσιν τοῦ Βασιλέως καὶ ἐν συνεχείᾳ ἡ ρωσικὴ στάσις ὑπῆρξεν ἠπιωτέρα ἔναντι τοῦ ἐξορίστου Ὄθωνος.

Τὸ συμπέρασμα εἶναι ὅτι οὐδεμία ἐκ τῶν τριῶν προστατίδων Δυνάμεων διεμαρτυρήθη ἢ ὑπερησπίσθη τὸν Ὄθωνα κατὰ τὰς στιγμὰς τῆς

πτώσεώς του, καίτοι αἱ ἴδιαι τὸν εἶχον ἐκλέξει, καὶ τοῦ εἶχον δώσει εὐλόγους ἐγγυήσεις περὶ σταθερότητος τοῦ θρόνου του, συμφώνως μὲ τὴν συνθήκην τοῦ 1832. Ἡ ἐξήγησις τῆς τηρηθείσης αὐτῆς στάσεως ἐκ μέρους τῶν Δυνάμεων εἶναι ἁπλῆ : Ὁ Ὄθων εἶχε τὸ σθένος νὰ μὴ γίνῃ ποτὲ τυφλὸν ὄργανον οὐδεμιᾶς ἐξ αὐτῶν, προτιμήσας καθ' ὅλην τὴν περίοδον τῆς Βασιλείας του ν' ἀκολουθήσῃ καθαρῶς ἐθνικὴν πολιτικήν, ἔστω καὶ μὲ θυσίαν τοῦ θρόνου του.

ΕΝ ΚΑΚΕΝΤΡΕΧΕΣ ΑΡΘΡΟΝ ΤΗΣ «ΑΘΗΝΑΣ»

Εἶναι λίαν χαρακτηριστικὴ τῆς ἀπροκαλύπτου ἐμπαθείας, ἡ ὁποία ἐχαρακτήριζε τὰς ἐφημερίδας τῆς ἀντιπολιτεύσεως τῆς ἐποχῆς, ἡ μακρὰ ἐπὶ τῆς καταστάσεως περιγραφὴ τῆς «Ἀθηνᾶς». Ὁ συντάκτης αὐτῆς Ἐμ. Ἀντωνιάδης, φανατικὸς ἀντιοθωνικός, ὁ ὁποῖος ἐπὶ σειρὰν ἐτῶν κατεπολέμησε τὸ περίφημον «σύστημα», ὅπως ἐλέγετο τότε τὸ καθεστώς, εὗρε μετὰ τὴν ἔξωσιν τοῦ Ὄθωνος ὅλην τὴν ἄνεσιν διὰ νὰ γράψῃ πύρινα ἄρθρα ἐναντίον τοῦ ἐκπτώτου Βασιλέως, τὰ ὁποῖα πολλάκις ἐξικνοῦντο μέχρι κακοηθείας καὶ χυδαιότητος.

Ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον, ἀπὸ ἀπόψεως γενικῆς ἀνασκοπήσεως τῶν γεγονότων τῶν τελευταίων ἐτῶν τῆς Ὀθωνικῆς Βασιλείας, ἀπὸ τῆς σκοπιᾶς τοῦ ἐθνοφθόρου ἀντιπολιτευτικοῦ ἀγῶνος, ἐνέχει τὸ ἄρθρον τῆς «Ἀθηνᾶς» τὸ δημοσιευθὲν εἰς τὸ φύλλον τῆς 20ης Ὀκτωβρίου 1862, τοῦ ὁποίου τὰ κύρια σημεῖα ἔχουν ὡς ἑξῆς :

«...Καὶ ἡ «Ἀθηνᾶ» ἐχαιρέτισε μετὰ μεγάλου ἐνθουσιασμοῦ τὴν πολιτικὴν μεταβολὴν τῆς 11ης Ὀκτωβρίου, ἥτις θέλει ἀναγραφῆ μὲ χρυσοῦς χαρακτῆρας εἰς τὰ χρονικὰ τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος. Ἡ μεταβολὴ αὕτη ἦτο ἀναγκαῖον συμπλήρωμα τῆς κατὰ τὴν 3ην Σεπτεμβρίου 1843 μεταπολιτεύσεως.

»Τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος, πρωτόπειρον εἰσέτι εἰς τὸν πολιτικὸν βίον, ἐνόμισεν, ὅτι συμβόλαιόν τι γινόμενον μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ ἡγεμόνος του, ἠδύνατο νὰ ἐξασφαλίσῃ τὰς ἐλευθερίας, τὸ παρὸν καὶ τὸ μέλλον του, ἀλλὰ δὲν ἐβράδυνε νὰ πεισθῇ ὅτι ἐπιπολαίως εἶχεν ἐκτιμήσει τὸν χαρακτῆρα ἐκείνου, μεθ' οὗ εἶχε συναλλαχθῆ. Τὰ πράγματα ἐντὸς ὀλίγου ἀπέδειξαν, ὅτι ἀτέλειαι σωματικαὶ καὶ ψυχικαί, ἐνισχυθεῖσαι ὑπὸ ἀνατροφῆς ἀναλόγου πρὸς τὴν φύσιν, δὲν ἠδύναντο νὰ μεταβληθῶσιν ἢ νὰ διορθωθῶσιν. Τὸ Ἔθνος, ἂν καὶ ἀνεγνώρισεν ἤδη πληρέστατα τὸ πολιτικὸν σφάλμα, εἰς τὸ ὁποῖον ὑπέπεσε κατὰ τὴν 3ην Σεπτεμβρίου, ἀλλ' ἀναλογιζόμενον τὰ δεινά, τὰ ὁποῖα ἠδύνατο νὰ ἐπιφέρῃ κίνημά τι κατὰ τῆς καταλύσεως τῆς δυναστείας τοῦ Ὄθωνος, ἐδίστασε νὰ ἐπιχειρήσῃ τὸ τοιοῦτον καὶ ἐπαλινδρόμει, ἀποφασίσαν ν' ἀναμείνῃ τὴν θεραπείαν τοῦ κακοῦ ἀπὸ τὸν χρόνον καὶ τὴν θείαν Πρόνοιαν.

»'Αλλ' ὁ Ὄθων ἐπροκάλει τὸ Ἔθνος πρὸς τοῦτο δι' ἀκαταπαύστων αὐθαιρέτων πράξεων, τεινουσῶν εἰς τὸν περιορισμὸν τῆς ἐλευθερίας τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους καὶ τὴν ἐξασφάλισιν ἑαυτοῦ ἀπὸ πάσης ἐπιθέσεως. Εἶναι γνωστοὶ οἱ Νόμοι, τοὺς ὁποίους ἐξέδωκεν ἀπὸ τὰ 1843 μέχρι σήμερον κατὰ τοῦ Τύπου, εἶναι γνωστὰ τὰ βίαια καὶ δόλια μέσα τὰ ὁποῖα μετεχειρίσθη κατὰ τὰς βουλευτικὰς ἐκλογὰς καὶ πρὸς περιορισμὸν τῆς ἐλευθερίας του λόγου ἀπὸ τῶν βημάτων τῆς Βουλῆς καὶ τῆς Γερουσίας, εἶναι γνωστὴ ἡ ἐπιμονὴ καὶ τὸ πεῖσμα του πρὸς διατήρησιν ὑπουργείων, κατασταθέντων μισητῶν διὰ τὴν δουλοφροσύνην καὶ τυφλὴν ὑπακοὴν αὐτῶν εἰς τὰ δεσποτικὰ προστάγματα. Ἡ φωνὴ τῆς κοινῆς γνώμης, αἱ διαδηλώσεις τοῦ Μαΐου παρά τε τῶν φοιτητῶν τοῦ Πανεπιστημίου, τοῦ Γυμνασίου καὶ λοιπῶν σχολείων, δὲν ἴσχυσαν εἰς τὸ νὰ μεταβάλωσι τὴν πορείαν του.

»Ἦλθε τέλος ὁ χρόνος τῆς ἐκλογῆς του Προέδρου τῆς Βουλῆς κατὰ τὸ 1860, ὅτε ἐντὸς τοῦ κόλπου αὐτῆς εὑρέθησαν ἄνδρες τινὲς φιλοπάτριδες καὶ τολμηροί, ἀποφασίσαντες νὰ θέσωσι μικρὸν τοὐλάχιστον φραγμὸν εἰς τὴν αὐθαιρεσίαν. Πλειονοψηφία ἐσχηματίσθη ὑπὲρ τῆς ἐκλογῆς ἑτέρου προσώπου, παρὰ τὸ προσδιορισθὲν ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως. Τοῦτο ἐθεωρήθη ὡς αὐθάδεια καὶ τόλμη, τὴν ὁποίαν οὐδόλως ἔπρεπε ν' ἀνεχθῇ τὸ πνεῦμα τοῦ δεσποτισμοῦ. Τὸ ἄμεσον ἐπακόλουθον τῆς ἐλευθεροφροσύνης ταύτης τῶν βουλευτῶν ἦτο ἡ διάλυσις τῆς Βουλῆς. Οὐδὲν θεμιτὸν καὶ ἀθέμιτον μέσον παρελείφθη κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην διὰ νὰ ἀποκλεισθοῦν οἱ πλειονοψηφήσαντες βουλευταὶ κατὰ τὴν ἐκλογὴν τοῦ προέδρου τῆς Βουλῆς, καὶ νὰ ἐκλεχθῶσι πρόσωπα τυφλὰ ὄργανα τῶν θελήσεων τῆς ἐξουσίας.

»Ἅμα ἐσχηματίσθη ἡ Βουλὴ αὕτη, γενικὴ φωνὴ ἐξηγέρθη διὰ τὴν παράνομον συγκρότησίν της, διὰ τὴν παῦσιν τοῦ γεννήτορος αὐτῆς ὑπουργείου Μιαούλη καὶ διὰ τὴν ἀντικατάστασίν της διὰ νέας Βουλῆς, ἐλευθέρως καὶ ἀνεπηρεάστως ἐκλεγμένης. Οὐδεμία προσοχὴ δίδεται εἰς τὴν ἐθνικὴν ταύτην φωνήν, ἀλλὰ τὸ Ὑπουργεῖον Μιαούλη διατάττεται νὰ ἐξακολουθῇ τὴν πορείαν του, περιφρονοῦν ἀπροκαλύπτως τὴν κοινὴν γνώμην. Ἡ κοινὴ γνώμη ἐξεγείρεται ὁρμητικωτέρα. Κατ' αὐτὴν τὴν περίστασιν νεανίας τις ἀποπειρᾶται βασιλοκτονίαν. Ὁ κίνδυνος οὗτος κατ' οὐδὲν σωφρονίζει. Συνωμοσία στρατιωτικὴ σχηματίζεται· ἀλλὰ προλαμβάνεται κατὰ τὴν στιγμὴν σχεδὸν τῆς ἐκτελέσεώς της καὶ ἡ ἀνακάλυψις τῆς συνωμοσίας ταύτης κατ' οὐδὲν σωφρονίζει. Ἡ κοινὴ γνώμη ἐπιμένει εἰς τὴν διόρθωσιν τοῦ κακοῦ καὶ τὴν παῦσιν τοῦ Ὑπουργείου Μιαούλη. Πρὸς ἱκανοποίησίν της προετοιμάζεται καὶ ἐπιτηδείως παίζεται ἡ κωμῳδία τοῦ σχηματισμοῦ τοῦ Ὑπουργείου Κανάρη, ὡς εἶχε παιχθῇ πρό τινος καιροῦ καὶ ἡ κωμῳδία τοῦ σχημα-

τισμοῦ ὑπουργείου Μεταξᾶ. Ἡ ἐπίνοια τῆς κωμωδίας ταύτης ἐθεωρήθη ὡς ἀριστούργημα. Ὁ λαὸς ταχέως ἀνακαλύπτει τὸν δόλον καὶ τὴν πανουργίαν. Ἀποτέλεσμα δὲ ἄμεσον ἐπέρχεται ἡ ἐπανάστασις τῆς πρώην πρωτευούσης τοῦ Κράτους, ἀλλὰ καὶ τὸ κίνημα τοῦτο κατ' οὐδὲν σωφρονίζει.

»Ἀντὶ συνδιαλλακτικῶν, λαμβάνονται μέτρα ἐπιθετικὰ πρὸς κατάπνιξιν τῆς ἐπαναστάσεως· τὸ ἀποτέλεσμα τῶν μέτρων τούτων εἶναι ἡ χύσις πολυτίμου ἀδελφικοῦ αἵματος καὶ ἡ κατανάλωσις πολλῶν ἑκατομμυρίων. Ἡ ἐπανάστασις καταβάλλεται. Ἡ βασιλικὴ ἀξιοπρέπεια, κατὰ τὴν γλῶσσαν τῶν ἀφωσιωμένων, ἱκανοποιεῖται· ἔγγραφα κυβερνητικὰ ἀπονέμουν εὐχαριστίας εἰς τὸν Λαὸν διὰ τὸ φιλειρηνικὸν πνεῦμά του καὶ τὴν ἀφοσίωσίν του εἰς τὴν τάξιν· καὶ ὅμως οὐδὲ κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην λαμβάνεται πρόνοια πρὸς ἱκανοποίησιν τῆς κοινῆς γνώμης. Ἀντὶ νὰ σχηματισθῇ Ὑπουργεῖον ἐκ τῶν εὐϋποληπτοτέρων ἀνδρῶν τῆς ἀντιπολιτεύσεως, ὅπερ μόνον ἠδύνατο νὰ φέρῃ θεραπείαν εἰς τὰ δεινὰ τοῦ τόπου, σχηματίζεται Ὑπουργεῖον, πρόεδρον ἔχον τὸν ἱπποστασιάρχην τῆς Αὐλῆς, πρώην τινὰ ὑπουργὸν ἐστιγματισμένον πολυειδῶς ὑπὸ τῆς κοινῆς γνώμης καὶ ἄλλα τινὰ ἀσήμαντα ὄντα καὶ ἐγνωσμένα ὡς τυφλὰ ὄργανα τῆς Αὐλῆς.

»Ὁ Ὄθων νομίζει ἢ ὑποκρίνεται, ὅτι διὰ τοῦ σχηματισμοῦ τοιούτου Ὑπουργείου ἐκπληροῖ τὰς εὐχὰς τοῦ Ἔθνους. Ὁ κόσμος γνωρίζει ὁποίας μηδαμινὰς καὶ μικρολόγους πράξεις ἔπραξε τὸ Ὑπουργεῖον τοῦτο ἀπέναντι τῶν ἀπαιτήσεων τῆς κοινῆς γνώμης, περὶ γενικῆς ἀμνηστίας καὶ περὶ διαλύσεως τῆς Βουλῆς. Ὅσα μέσα καὶ ἂν ἐτέθησαν εἰς ἐνέργειαν διὰ νὰ πεισθῇ ὁ Ὄθων νὰ ἐνδώσῃ τοὐλάχιστον εἰς τὰς δύο ταύτας ἀπαιτήσεις τῆς κοινῆς γνώμης, ἀπέβησαν ἀτελεσφόρητα. Τὸ ἔσω Ἑλληνικὸν Ἔθνος, ἀπελπισθὲν τελειωτικῶς καὶ ἐνισχυόμενον ἀπὸ τοὺς ἔξω ὁμογενεῖς, δυσανασχετοῦντας καὶ μὴ δυναμένους ν' ἀνέχωνται ἐπὶ πλέον τὴν ὕβριν καὶ τὸν ἐξευτελισμὸν τῆς Ἑλλάδος ἀπέναντι τῆς Εὐρώπης, ἀπεφάσισε νὰ ρίψῃ τὸν περὶ τῶν ὅλων κύβον.

»Ἡ ἀντιπολίτευσις εἰς τὰς προτέρας ἐνεργείας της πρὸς κατάλυσιν τοῦ δεσποτισμοῦ εἶχεν ἀποδειχθῇ εἰς πολλὰ ἀνεπιτηδεία καὶ ἀπρονόητος. Ὁδηγουμένη ἀπὸ τὰ μαθήματα τοῦ παρελθόντος, ὀργανίζει ἐπανάστασιν μετὰ πολλῆς ἐπιτηδειότητος καθ' ὅλον τὸ Κράτος, διὰ νὰ μὴ παρασταθῇ καὶ αὐτὴ ὡς ἐπανάστασις μερικὴ ἢ ἐπανάστασις τοῦ στρατῶνος, ὡς παρεστάθη ἡ τοῦ 1843.

»Ὑπουργεῖον χαρακτῆρος ἀσθενοῦς καὶ ἀνίκανον, ἐν τῷ μέσῳ τοιαύτης διοργανώσεως, νομίζει ὅτι ἐξησφάλισε τὴν εἰρήνην καὶ τὴν τάξιν καὶ ἐχαίρετο ἐπαναπαυόμενον εἰς τὰς δάφνας του, ἐνῷ ὁ κρατὴρ ὑπέκαιε καὶ ἡ ἔκρηξις ἦτο ἐγγύς. Ἦτο ἀστεῖον νὰ ἤκουέ τις κατὰ τὰς

παραμονὰς αὐτὰς τῆς πολιτικῆς μεταβολῆς, τὸν πρόεδρον τοῦ Ὑπουργείου, διηγούμενον τὰς περὶ πλήρους ἡσυχίας καὶ τάξεως πληροφορίας του, τὰς ὁποίας ἐξεπίτηδες ἴσως τινὲς τῷ διεβίβαζον δια νὰ τὸν ἀποκοιμίζωσιν. Ὀργανωθείσης, ὡς ἀνωτέρω ἐρρέθη, ἐπιτηδείως τῆς ἐπαναστάσεως εἰς τὸ Κράτος, τὸ πρῶτον σημεῖον αὐτῆς δίδεται εἰς τὸ φρούριον τῆς Βονίτσης, μεταδίδεται ἐν ἀκαρεῖ εἰς τὰς συνορευούσας ἐπαρχίας καὶ ἐν γένει καθ' ὅλον τὸν νομὸν τῆς Ἀκαρνανίας καὶ Αἰτωλίας, ἐκεῖθεν μεταβαίνει εἰς Πάτρας, ἀπὸ Πατρῶν μεταδίδεται εἰς Καλάβρυτα, Αἴγιον, Κορινθίαν καὶ Τρίπολιν.

»Τὰ περιστατικὰ ταῦτα ἀνοίγουν τοὺς ὀφθαλμοὺς τοῦ Ὑπουργείου καὶ βλέπει τὸ χάος ἀνεωγμένον καὶ ἕτοιμον νὰ τὸ καταπίῃ. Ἡ θέα τὸ καταπλήττει καὶ ἀμηχανεῖ περὶ τοῦ πρακτέου.

»Ἀλλ' ἂν καὶ ἡ ἐπανάστασις εἶχεν ἤδη ἐκταθῆ εἰς τόσας ἐπαρχίας τοῦ Κράτους—συνεχίζει ἡ «Ἀθηνᾶ»—ἡ ἔκβασις αὐτῆς ἐξηρτᾶτο κυρίως ἀπὸ τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ ἐν Ἀθήναις μελετηθέντος ἐπαναστατικοῦ κινήματος. Ὁ λαὸς τῆς Πρωτευούσης, ὑπὸ τὰς ὄψεις τοῦ ὁποίου διεδραματίζετο καθημερινῶς ἡ ἀφροσύνη καὶ ἰσχυρογνωμοσύνη τοῦ Ὄθωνος, ἦτο προητοιμασμένος εἰς τὸ νὰ καταφέρῃ καίριον κτύπημα κατα τῆς δυναστείας αὐτοῦ. Ἀλλ' οὔτε ὁ λαός, οὔτε ὁ στρατὸς εἶχε διοργανωθῆ δεόντως ὑπὸ τῶν ἁρμοδίων προσώπων, διότι μικραὶ μόνον ἐνέργειαι εἶχον γίνει παρὰ τῷ στρατῷ καὶ παρά τισι τῶν πολιτῶν, καὶ ἐπομένως τὸ κίνημα ἐκινδύνευσε μεγάλως ν' ἀποτύχῃ. Δύο πράγματα ὅμως κυρίως συνετέλεσαν εἰς τὴν ἐπιτυχίαν του· καὶ πρῶτον ἦτο ἡ κατὰ θείαν οἰκονομίαν συμβᾶσα κατὰ τὰς παραμονὰς τῆς ἐπαναστάσεως ἀποδημία τοῦ Ὄθωνος καὶ τῆς Ἀμαλίας ἐκ τῆς Πρωτευούσης τοῦ Κράτους πρὸς τὸν σκοπὸν περιοδείας εἰς τὰς ἐπαρχίας καὶ δεύτερον ἡ ἀνικανότης τοῦ Ὑπουργείου, διότι ἐὰν τοῦτο ἐλάμβανε τὸ μέτρον τοῦ νὰ διατάξῃ τὴν σύλληψιν τῶν ἀρχηγῶν τοῦ κινήματος, οἵτινες ἦσαν πάντες ὡς καὶ εἰς αὐτὸ γνωστοί, τὸ κίνημα βεβαίως ἀπετύγχανεν εἰς τὴν Πρωτεύουσαν, καὶ ὅταν ἡ ἐν τῇ Πρωτευούσῃ Κυβέρνησις ἔμενεν ὀρθία, δὲν ἠδύναντο βεβαίως νὰ λάβωσιν αἰσίαν ἔκβασιν καὶ τὰ ἐπαναστατικὰ κινήματα τῶν ἐπαρχιῶν.

»Τὴν ἰδέαν τῆς τελείας ἀνικανότητος τοῦ Ὑπουργείου πορίζεταί τις ἐκ τῆς παντελοῦς ἀπραξίας του κατὰ τὴν σπουδαίαν ταύτην περίστασιν· ἀλλὰ δύναταί τις νὰ ὑποθέσῃ (καὶ τοῦτο ἴσως πρὸς τιμὴν αὐτοῦ), ὅτι πεισθὲν ὅτι ἦτο πλέον ἀδύνατον νὰ διατηρηθῆ ἡ Δυναστεία τοῦ Ὄθωνος ἐν Ἑλλάδι καὶ ὅτι πᾶσα περαιτέρω ἐνέργεια πρὸς ὑποστήριξιν αὐτῆς ἀπέβαινε ματαία, καὶ δὲν ἠδύνατο νὰ φέρῃ ἄλλο ἀποτέλεσμα εἰμὴ τὴν ἀλληλοσφαγὴν τῶν Ἑλλήνων, ἀπεφάσισε νὰ μὴ ἐπιφέρῃ πλέον ἐμπόδιον εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ πεπρωμένου. Ἐκ τούτου ὠφε-

ληθέντες οἱ ἀρχηγοὶ τοῦ κινήματος κατέβαλον ὅσας ἠδύναντο νέας προσπαθείας τὴν νύκτα τῆς 9ης πρὸς τὴν 10ην πρὸς ἐξέγερσιν τοῦ στρατοῦ καὶ τοῦ λαοῦ καὶ ἀφοῦ πρὸς καιρὸν ἐφάνη ἀμφίβολον τὸ ἀποτέλεσμα τῶν προσπαθειῶν των, τέλος κατωρθώθη νὰ συνεννοηθῇ στρατὸς καὶ λαός, νὰ καταβληθῶσιν αἱ μικραὶ ἀντιστάσεις ἐκ μέρους τῆς χωροφυλακῆς καὶ τῶν ἄλλων στρατιωτικῶν, καὶ νὰ θριαμβεύσῃ τὸ κίνημα, συνταχθείσης τῆς περὶ καταλύσεως τῆς Δυναστείας τοῦ Ὄθωνος καὶ τῆς ἀντιβασιλείας τῆς Ἀμαλίας πράξεως ἐν τῷ στρατῶνι τοῦ πυροβολικοῦ, ὑπὸ τὸ ἀμυδρὸν φῶς στρατιωτικοῦ λυχναρίου, ὡς καὶ τῆς περὶ συστάσεως τῆς νέας κυβερνήσεως πράξεως, αἵτινες ἀνεκηρύχθησαν εἰς ἐπήκοον τοῦ περιεστῶτος στρατοῦ καὶ Λαοῦ καὶ ἀνευφημήθησαν ἐνθουσιωδῶς παρ' αὐτῶν.

»Τοιουτοτρόπως Βασιλεία τριάκοντα ἐτῶν, δαπανήσασα τοσαῦτα χρηματικὰ μέσα καὶ μεταχειρισθεῖσα θεμιτοὺς καὶ ἀθεμίτους τρόπους πρὸς ὑποστήριξιν ἑαυτῆς, ἔπεσεν ἐν ἀκαρεῖ, ὡς πίπτουν τὸ φθινόπωρον τὰ φύλλα τῶν δένδρων ὑπὸ τὴν μικροτέραν πνοὴν τοῦ ἀνέμου. Ἡ μεταβολὴ αὕτη ἐγένετο σχεδὸν ἀναίμακτος, διότι κατὰ τὴν νύκτα τῆς 10ης πρὸς τὴν 11ην Ὀκτωβρίου τρεῖς ἢ τέσσαρες ἐφονεύθησαν καὶ πέντε ἢ ἓξ ἐπληγώθησαν. Ἐξέπληξε δέ, ὅπως ἐγένετο, καὶ τοὺς Ἕλληνας αὐτούς, ἀλλὰ πρὸ πάντων τους Εὐρωπαίους, διότι τὰ χρονικὰ τοῦ ἀνθρωπίνου γένους δεν ἀναφέρουν κατάλυσιν Βασιλικῆς δυναστείας, γενομένην τόσον εὐχερῶς καὶ τόσον ἀναιμάκτως. Ἡ δὲ νεωτέρα Ἑλλὰς ἔχει νὰ σεμνύνεται διὰ τὸ γεγονὸς τοῦτο, τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖ ἓν τῶν λαμπροτέρων κατορθωμάτων τῆς ἱστορίας της. Μέγας ἔπαινος καὶ εὐγνωμοσύνη ὀφείλεται βεβαίως εἰς τοὺς διοργανώσαντας καὶ περαιώσαντας τοιοῦτον μέγα καὶ ἔνδοξον ἔργον· τὰ ὀνόματα αὐτῶν θέλουσιν ἀναγραφῇ εἰς τὰς δέλτους τῆς ἀθανασίας, ἐὰν δυνηθῶσι νὰ ἐκπληρώσωσι τὸν μέγαν σκοπόν, τὸν ὁποῖον προέθετο ἡ μεταπολίτευσις αὕτη».

ΤΑ ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΕΞΩΣΙΝ ΣΥΜΒΑΝΤΑ

Με αὐτὰς τὰς ὑπερβολὰς καὶ μὲ αὐτὰς τὰς ψευδολογίας διεξήγετο ἡ ἀντιπολιτευτικὴ μάχη, ἀκόμη καὶ μετὰ τὴν ἔξωσιν τῶν Βασιλέων ἀπὸ τοὺς ἐχθροὺς τῆς Δυναστείας, ἀλλὰ συγχρόνως καὶ ἐχθροὺς τοῦ Ἔθνους, τὸ ὁποῖον διὰ τῶν ἀφρόνων ἐνεργειῶν των οἱ ἐπαναστάται κυριολεκτικῶς κατεβαράθρωσαν. Τοῦτο ἄλλωστε μαρτυροῦν καὶ τὰ ἐπακολουθήσαντα δραματικὰ γεγονότα κατὰ τὴν περίοδον τῆς μεσοβασιλείας, ὅπου ἔρρευσεν ἄφθονον ἑλληνικὸν αἷμα εἰς τὸν βωμὸν τῆς φιλαρχίας καὶ τῆς ἐξαχρειώσεως τῶν πολιτικῶν καὶ στρατιωτικῶν ἡγητόρων τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ Ὀκτωβρίου. Κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ ἐμφυλίου ἐκείνου πο-

λέμου ἐφονεύθησαν περισσότεροι τῶν 200 Ἑλλήνων ἀπὸ ἑλληνικὰς χεῖρας καὶ πολλαπλάσιοι ἐτραυματίσθησαν. Ὀρθῶς δὲ ἀναγράφει εἰς τὴν ἱστορικὴν μελέτην του ὁ κ. Ἰωάννης Γ. Δημόπουλος [1] ὅτι «... Ἐνῶ πανηγυρικῶς ἐξηγγέλθη ὑπὸ τῶν ἐκθρονισάντων τὸν ἀτυχῆ Ὄθωνα, ὅτι μετὰ τὴν ἐκ τοῦ δῆθεν ζυγοῦ του ἀπαλλαγήν της ἡ Ἑλλὰς ἔμελλε ν' ἀναγεννηθῇ καὶ νὰ ἀκμάσῃ, ἡ τοιαύτη ἀναγέννησις καὶ ἡ πρὸς τὴν ἀκμὴν πορεία ἤρχισε παραδόξως συντελουμένη δι' ἀναρχίας, ληστοσυμμοριῶν, αἰσχρᾶς κομματικῆς συναλλαγῆς καὶ τελικῶς δεινοῦ ἐμφυλίου πολέμου ἐν μέσαις Ἀθήναις...».

Ἐν τούτοις δὲν εἶναι παράδοξος ἡ τροπὴ πρὸς τὴν ἀποχαλίνωσιν καὶ τὴν φαυλοκρατίαν, ποὺ ἔλαβον τὰ πράγματα μετὰ τὴν ἔξωσιν τοῦ Ὄθωνος. Ἦτο ἡ καθ' ὅλα φυσικὴ αὐτῶν ἐξέλιξις ἀπὸ τῆς στιγμῆς καθ' ἣν ἡ κατάστασις περιῆλθεν εἰς χεῖρας τῶν ἐπαναστατῶν. Τὸ ἀντίθετον ἐὰν συνέβαινε θὰ ἦτο παράδοξον. Ἐὰν δηλαδὴ τὴν ἀποχώρησιν τοῦ Βασιλέως ἠκολούθει περίοδος ἡσυχίας καὶ γαλήνης. Περίοδος πολιτικῆς σταθερότητος καὶ κοινωνικῆς δικαιοσύνης. Περίοδος προόδου καὶ εὐημερίας. Ἀλλὰ τοιοῦτον τι δὲν συνέβη, οὔτε ἦτο δυνατὸν νὰ συμβῇ, διότι τότε αἱ ψευδολόγοι ὑποσχέσεις τῆς ἀντιπολιτεύσεως καὶ αἱ δειναὶ κατὰ τοῦ Ὄθωνος συκοφαντίαι τῆς «Ἀθηνᾶς», θὰ ἔπαυον νὰ εἶναι μῦθοι. Διὰ τὴν ἀτυχίαν ὅμως τοῦ Ἔθνους καὶ πρὸς δόξαν τῆς Ὀκτωβριανῆς ἐπαναστάσεως, ἔμειναν μῦθοι καὶ τίποτε ἄλλο.

Ἡ πτῶσις τοῦ Ὄθωνος ὑπῆρξεν ἀποτέλεσμα τῆς σφοδρότητος τῶν πολιτικῶν καὶ κοινωνικῶν ρευμάτων, τὰ ὁποῖα ἐδημιουργήθησαν μετὰ τὴν μεγάλην ἐκείνην θύελλαν τῆς Ἐπαναστάσεως. Μετὰ ἀπὸ μίαν ἐθνικὴν τρικυμίαν, ἡ ὁποία διήρκεσεν ἐπὶ τέσσαρας περίπου αἰῶνας, ἀπῃτεῖτο νὰ παρέλθῃ χρόνος πολὺς μέχρις ὅτου καταστῇ δυνατὸν νὰ κατασταλάξωσιν αἱ ἰδέαι, αἱ σκέψεις καὶ αἱ πράξεις μιᾶς κοινωνίας καὶ δὴ κοινωνίας Ἑλλήνων.

Ὁ Ὄθων, κατὰ τὰ τελευταῖα ἰδίως ἔτη τῆς Βασιλείας του, εὑρέθη ἐν μέσῳ δύο ἀντιθέτων κοινωνικῶν ρευμάτων, τὰ ὁποῖα ὅμως εἶχον κοινὸν ἀντικειμενικὸν σκοπόν: Τὴν ἀνατροπὴν τοῦ θρόνου του. Ἐπρόκειτο περὶ τῆς ἀποχωρούσης ἐκ τῆς πολιτικῆς σκηνῆς τῆς χώρας γενεᾶς τῆς Ἐπαναστάσεως, ἡ ὁποία ἐξηκολούθει νὰ δρᾷ καὶ τῆς ἐπελθούσης ἤδη νέας γενεᾶς, ἡ ὁποία ἐνεπνέετο ἀπὸ νεωτεριστικὰς ἀρχὰς καὶ παρατολμους φιλοδοξίας. Τοιουτοτρόπως ὁ ἀτυχὴς Βασιλεὺς ἐβάλλετο ἐκ δύο ἀντιθέτων πλευρῶν καὶ ἐπάλαιεν ἀπεγνωσμένως ἵνα ἐπικρατήσῃ. Μέχρι τινὸς εἶχεν ἀντιστῇ, ἐφ' ὅσον τὸ ἀντιδραστικὸν ρεῦμα ἠκολούθει μίαν

---

1. Ι. Γ. Δημοπούλου: Αἱ Ἀθῆναι κατὰ τὴν μεσοβασιλείαν, σ. 1. Ἀνετυπώθη εἰς 100 ἀντίτυπα ἐκ τοῦ περιοδικοῦ «Τὰ Ἀθηναϊκά» 1959.

κατεύθυνσιν. Ἀπὸ τῆς στιγμῆς ὅμως ποὺ προσετέθη καὶ δευτέρα, ἡ θέσις του κατέστη αὐτόχρημα δυσχερὴς καὶ τελικῶς ἔπεσεν. Ἦτο πρόδηλον ὅτι ἡ πτῶσις τοῦ Ὄθωνος προῆλθε ἐκ μεγάλης μερίδος τοῦ λαοῦ-παραπλανηθέντος ὑπὸ τῶν πολιτικῶν κερδοσκόπων–δὲν ἦτο ὅμως ἀποτέλεσμα ἀρχῶν καὶ ἰδεῶν, ἀλλὰ προσωπικῶν συμφερόντων. Ἐὰν ὁ Ὄθων ἦτο τύραννος, ἐὰν ἐκυβέρνα δεσποτικῶς, ἐὰν ὁ θρόνος του ἐστηρίζετο εἰς τὰς λόγχας τῶν ἀφωσιωμένων εἰς αὐτόν, ἀναμφιβόλως ἡ ἐναντίον του ἐξέγερσις θὰ ἦτο δικαιολογημένη. Ἐπίσης ἐὰν οἱ ἀντιπολιτευόμενοι αὐτὸν εἶχον ὡς πρόθεσιν τὴν ἀνακήρυξιν δημοκρατίας μετὰ τὴν ἐκθρόνισιν τοῦ Ὄθωνος, τότε ἡ πτῶσις τοῦ Βασιλέως θὰ εἶχεν ἓν σοβαρὸν ἔρεισμα βασιζόμενον εἰς τὴν ἀπαίτησιν τοῦ λαοῦ πρὸς ἀλλαγὴν τοῦ πολιτεύματος. Ἀλλὰ τοιοῦτον τι δὲν συνέβη. Ἑπομένως δὲν ἔγινε πάλη μεταξὺ ἰδεολογικῶν ἀρχῶν ἢ πολιτικῶν συστημάτων, ἀλλὰ μεταξὺ προσώπων πολιτευομενων, τὰ ὁποῖα ἐπολέμησαν τὸ πρόσωπον τοῦ Βασιλέως καὶ ὄχι τὸν θεσμόν, καὶ ἐπέτυχον διὰ τῆς παραπλανήσεως τοῦ λαοῦ καὶ διὰ τῶν συκοφαντιῶν καὶ ραδιουργιῶν ἐναντίον τοῦ Ὄθωνος, νὰ δώσουν ἔστω καὶ κατ' εὐφημισμὸν κῦρος ἐθνικῆς θελήσεως εἰς τὴν ἔξωσίν του. Ἀπόδειξις ὅτι οἱ ἐπαναστάται ἐκινήθησαν ἀπὸ ἰδιοτελῆ ἐλατήρια ἐναντίον τοῦ Ὄθωνος, εἶναι τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ ἐκ τῶν ἡγετῶν τῆς στάσεως Δ. Βούλγαρης, ὁ ὁποῖος κατηγορεῖ ἐντόνως τὸν Βασιλέα ὅτι περεβίαζε τὸ σύνταγμα, αὐτὸς ὁ ἴδιος μετά τινα χρόνον παρώτρυνε τὸν Βασιλέα Γεώργιον τὸν Α' νὰ προβῇ εἰς τὴν κατάργησιν τοῦ Συντάγματος καὶ τὴν ἀνακήρυξιν τῆς ἀπολύτου Μοναρχίας.

Ἐπι πλέον, τὸ ὅτι ἡ πτῶσις τοῦ Ὄθωνος ὠφείλετο εἰς τὴν ἔξαψιν τῶν παθῶν καὶ τὴν ἱκανοποίησιν προσωπικῶν συμφερόντων μαρτυρεῖται καὶ ἀπὸ τὴν θλιβερὰν ἐπίδρασιν τῶν ἀποτελεσμάτων τῆς μεταπολιτεύσεως, τὰ ὁποῖα ἔρριψαν τὴν χώραν εἰς τὴν διαμάχην τῆς εὐτελεστέρας κομματικῆς συναλλαγῆς καὶ διέφθειραν πολιτικῶς καὶ κοινωνικῶς τον λαόν.

* * *

Ἐν πάσῃ περιπτώσει, μετὰ τετραήμερον ἀπὸ τῆς ἐξώσεως τοῦ Βασιλέως, τὴν μεσημβρίαν τῆς 14ης Ὀκτωβρίου, συνέρρευσαν κατόπιν κυβερνητικῆς προειδοποιήσεως χιλιάδες λαοῦ, ὡς καὶ ὁμάδες στρατιωτῶν εἰς τὴν πλατεῖαν Ὄθωνος, ἡ ὁποία ἔκτοτε μετωνομάσθη εἰς πλατεῖαν Ὁμονοίας, συμβολίζουσαν τὴν ἐπιτευχθεῖσαν τότε δῆθεν συμφιλίωσιν λαοῦ καὶ στρατοῦ. Ἐκεῖ προσῆλθον καὶ τὰ μέλη τῆς προσωρινῆς Κυβερνήσεως, ὡς καὶ ἅπασαι αἱ ἀρχαὶ τῆς Πρωτευούσης. Δὲν ἔλειψε δὲ καὶ

ὁ κλῆρος. Παρέστη ὁλόκληρος ἡ Ἱερὰ Σύνοδος, τὰ μέλη τῆς ὁποίας ἔφερον τὰ ἀρχιερατικά των ἄμφια.[1]

Ὁ Τρ. Εὐαγγελίδης[2] ἔγραψε σχετικῶς δηκτικώτατα τὰ ἑξῆς: «...Ἡ Ἱερὰ Σύνοδος «ἐν τῇ εὐαγγελικῇ αὐτῆς ἀρετῇ» προσέφερε τὰς δοξολογίας αὐτῆς ἀναμέλψασα: «Δῶμεν δόξας τῷ Ὑψίστῳ, ὅστις κηδόμενος τοῦ λαοῦ τῆς Ἑλλάδος, τοῦ ὑπὲρ πίστεως καὶ πατρίδος ἀγωνισαμένου, ἐξέτεινε την δεξιὰν αὐτοῦ καὶ ἐνίσχυσεν αὖθις αὐτὸν ἵνα ἐν μιᾷ ψυχῇ καὶ καρδίᾳ κατορθώσῃ ἀναιμωτὶ τὸ μέγα καὶ ἔνδοξον ἔργον τῆς 10ης τοῦ ἐνεστῶτος μηνός...»

Μετὰ τὴν δοξολογίαν ὁ πρόεδρος τῆς Κυβερνήσεως Δ. Βούλγαρης ἐξεφώνησε πομπώδη λόγον, ἀναβὰς ἐπὶ μικρᾶς τραπέζης, την ὁποίαν οἱ ὀργανωταὶ τῆς συγκεντρώσεως ἔσπευσαν ν' ἀναζητήσουν εἰς τὴν παρακειμένην οἰκίαν τοῦ φανατικοῦ Ὀθωνικοῦ Ἀθ. Λιδωρίκη. Ὁ Λιδωρίκης ἦτο πρώην γερουσιαστής, ὁ υἱός του δὲ Νικόλαος ὑπηρέτει τότε ὡς γραμματεὺς τῆς ἐν Βιέννῃ Ἑλληνικῆς πρεσβείας.

Εἶναι ἐξόχως χαρακτηριστικὴ ἡ σχετικὴ πρὸς τὴν χορήγησιν τῆς ἐν λόγῳ τραπέζης ἐπιστολή, τὴν ὁποίαν ἔγραψεν ἡ μήτηρ τοῦ Νικολάου Λιδωρίκη πρὸς αὐτόν. Ἰδοὺ αὕτη, ὡς ἀναφέρεται εἰς τὴν σελίδα 242 τοῦ βιβλίου «Σελίδες τινὲς τῆς ἱστορίας τοῦ Ὄθωνος», τὸ ὁποῖον ἐξέδωσεν ὁ Κάρολος Μπίκ.

«Υἱέ μου Νικόλαε,

»Ἐκάμαμε τὴ μία προκοπὴ στὸ 43, τώρα ἐκάμαμε καὶ τὴν ἄλλη τὴ μεγαλύτερη. Ἀπὸ τὸν Θεὸ νὰ τὄβρουν. Δὲν σκάζω διὰ τοὺς νέους, εἶναι παιδιὰ ἀστόχαστα, μὰ καὶ οἱ γέροι νὰ ξαναμωραθοῦν! Τὶ μεγάλη ὑπόληψι θἄχη ὁ Βούλγαρης, ὁ Χρηστίδης, ὁ Μαγγίνας, ὁ Ροῦφος καὶ οἱ ἄλλοι; Κάμανε τὸ λαὸ θηρίο, ἄς πᾶνε τώρα νὰ τὸν ξεθηριώσουν. Ἀπ' αὐτουνοὺς θ' ἀρχίσῃ νὰ τρώῃ.

»Γιὰ τὶς ἁμαρτίες μου εἶναι τὸ σπίτι ἐπάνω εἰς τὴν πλατεῖα τοῦ Ὄθωνος καὶ βλέπω ὅλη μέρα τὶς προκοπές τους. Ἐδῶ μαζεύτηκαν οἱ τρανοὶ κι' ὡρκίστηκαν καὶ μοῦ ζήτησαν κι' ἕνα τραπέζι γιὰ ν' ἀναβῇ ὁ Βούλγαρης νὰ μιλήσῃ. Τοὺς ἔδωσα ἕνα παληοτράπεζο τοῦ μαγειρειοῦ, ποὺ δὲν τοὺς ἄξιζε κι' αὐτό. Δὲν τοὖπα τοῦ πατέρα σου τίποτε, γιὰ νὰ μὴ βγῇ ἀπὸ τὸ παράθυρο καὶ τοὺς βρίσῃ, ξέρεις τὸν πατέρα σου, δὲν κατεβάζει τὸ φρύδι του!..».

---

1. Δέον νὰ σημειωθῇ ὅτι, κατόπιν διαταγῆς τῆς ἐπαναστατικῆς Κυβερνήσεως, ἀπὸ τῆς 11ης Ὀκτωβρίου ἡ Ἱερὰ Σύνοδος ἐκοινοποίησεν ἐγκύκλιον πρὸς ὅλους τοὺς ἱερεῖς, εἰς τὴν ὁποίαν ἐτόνιζε νὰ παύσουν τοῦ λοιποῦ νὰ μνημονεύουν τὰ ὀνόματα τῶν Βασιλέων καὶ ἀντ' αὐτῶν ν' ἀναπέμπουν εὐχὰς ὑπὲρ τῆς «Θεοστηρίκτου ἡμῶν Κυβερνήσεως».

2. Τρ. Εὐαγγελίδη: Ἱστορία τοῦ Ὄθωνος σ. 736.

Ἐπὶ τῆς τραπέζης αὐτῆς ἀνῆλθεν ὁ Βούλγαρης ὁ ὁποῖος ὡμίλησεν ὡς ἑξῆς:

«Συμπολῖται,

»Ἀφοῦ ὑμνήσαμεν τὸν Ὕψιστον, ὑπὸ τὴν σκέπην τοῦ ὁποίου ἐξετελέσθη ἐθνικὸν ἔργον, καὶ ὑπὸ τὴν σκέπην τοῦ ὁποίου θέλει ἐξασφαλισθῇ ἡ μέλλουσα εὐημερία τῆς Πατρίδος, εἶναι ἀνάγκη νὰ σᾶς ἀπευθύνω ὀλίγας συντόμους λέξεις, πεποιθὼς εἰς τὸν ἀκραιφνῆ πατριωτισμόν, ὅστις ἐχαρακτήρισε καὶ χαρακτηρίζει τὸν Ἕλληνα, καὶ συνδέει αὐτὸν μετὰ τοῦ ἐνδόξου παρελθόντος του.

»Συμπολῖται. Αἱ εὐχαὶ καὶ οἱ πόθοι τοῦ Ἔθνους ἐξεπληρώθησαν, ἡ ἐθνικὴ κυριαρχία ἀνέστη! Λαὸς καὶ στρατὸς εἰς ἓν ἑνωθέντες ἐν μιᾷ στιγμῇ, ἀνεδείχθησαν ἄξιοι τοῦ μεγάλου μέλλοντος των. Ἡ πρώην καθεστῶσα τάξις ἔπαυσεν ἀνεπιστρεπτί, καὶ νέα τάξις διεδέχθη αὐτήν, χρέος καὶ καθῆκον ἔχουσα τὴν εὐδαιμονίαν καὶ δόξαν τῆς Πατρίδος!

»Ὑπείκοντες εἰς τὴν ὁμόφωνον φωνὴν τοῦ λαοῦ καὶ τοῦ γενναίου στρατοῦ, ἀνεδέχθημεν ἀσμένως ὑψηλὴν ἐθνικὴν ἀποστολήν· καθῆκον ἔχομεν, ὅσον τάχος, νὰ συγκαλέσωμεν Ἐθνικὴν Συνέλευσιν, διὰ νὰ σκεφθῇ περὶ τῆς νέας Συνταγματικῆς Μοναρχίας. Διὰ νὰ φθάσωμεν δὲ αἰσιώτερον πρὸς τὸν ἐθνικὸν τοῦτον σκοπὸν εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐμψυχωθῇ ἡ τάξις, ἡ ἡσυχία, ἅτινα ἐξαρτῶνται ἐκ μόνου τοῦ ἀκραιφνοῦς πατριωτισμοῦ σας. Ἐπ αὐτοῦ ἐρειδόμενοι, προβαίνομεν μετὰ σπουδῆς νὰ ἐκπληρώσωμεν τὴν ἐθνικὴν ἐντολήν, ἣν ἀνεδέχθημεν.

»Πεποιθότες δὲ εἰς τὰ εὐγενῆ αἰσθήματα τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους, ἐλπίζομεν μὲ τὴν βοήθειαν τοῦ Ὑψίστου νὰ φανῶμεν ἄξιοι τῶν προσδοκιῶν του. Ἀναφερόμεθα, ἐπαναλαμβάνω, εἰς τὸν Πατριωτισμόν σας. Σᾶς συνιστῶ τὴν ἀμοιβαίαν ἀγάπην, τὴν ἀμοιβαίαν πίστιν, τὴν ὁμόνοιαν, τὴν ἀδελφότητα, καὶ ἐν γένει τὴν τήρησιν τῆς τάξεως, δι' ὧν τὰ ἔθνη εὐδαιμονοῦν.

»Ἡ πατρὶς σᾶς ἔδωκεν ὅπλα πρὸς ἀνάκτησιν τῶν δικαίων σας· λοιπὸν δὲν εἶναι πλέον ἀνάγκη νὰ φέρητε αὐτὰ εἰς χεῖρας, θὰ κάμετε δὲ χρῆσιν αὐτῶν τότε μόνον, ὅταν ἡ πατρὶς λάβῃ ἀνάγκην, ὅταν, λέγομεν, ἠχήσῃ ἡ σάλπιγξ πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς πατρίδος.

»Ἡ νέα Κυβέρνησις ἀφιεροῦται εἰς τὸν πατριωτισμόν σας, σᾶς συνιστᾶ τὴν τήρησιν τῆς ἀτομικῆς ἐλευθερίας ἑκάστου, τῆς τιμῆς, τῆς ἰδιοκτησίας του. Οὕτως ὁδεύοντες θέλομεν ἀποπερατώσει τὸ μέγα ἔργον, ὅπερ ἠρξάμεθα, θέλομεν διεγείρει ὑπὲρ ἡμῶν τὸν θαυμασμὸν τοῦ ἐξευγενισμένου κόσμου, καὶ τὴν ἀγάπην τῶν φίλων καὶ προστατίδων Δυνάμεων.

»Οὕτως ἐμμένοντες καὶ πρὸς τοῦτο καὶ μόνον ἐργαζόμενοι, ἂς ὀρ-

κισθῶμεν ἐπὶ τῆς πλατείας ταύτης, τῆς λαβούσης ἤδη τὸ ὡραῖον τῆς «Ὁμονοίας» ὄνομα καὶ ἂς εἴπη ἕκαστος ἡμῶν :

»Ὁρκίζομαι πίστιν εἰς τὴν Πατρίδα καὶ ὑπακοὴν εἰς τὰς ἐθνικὰς ἀποφάσεις».

Ὅλοι τότε ὕψωσαν τὴν δεξιὰν χεῖραν καὶ ἐπανέλαβον τὸν ὅρκον. Κατόπιν ἐξέσπασαν εἰς ζητωκραυγὰς ὑπὲρ τοῦ Ἔθνους καὶ τῆς Κυβερνήσεως. Ὁ αὐτόπτης ὅμως χρονικογράφος, ὁ ὁποῖος ἔγραψε τὰς εντυπώσεις του ἀπὸ τὴν συγκέντρωσιν ἐκείνην, συμφώνως μὲ τὰς προσωπικάς του διαθέσεις, προσέθεσεν ὅτι : «Ἡ ὁρκωμοσία αὕτη εἶχε τι τὸ κατανυκτικόν, θεοσεβὲς καὶ οὐράνιον...».

Εἰς τὴν πραγματικότητα βεβαίως οὐδὲν θεοσεβὲς καὶ οὐδὲν οὐράνιον εἶχε σχέσιν μὲ τὴν ὀχλαγωγικὴν ἐκείνην συγκέντρωσιν, τὰ μέλη τῆς ὁποίας ὀλίγας ἡμέρας ἀργότερον ἔδωσαν πλεῖστα ὅσα δείγματα τῆς ἐπιδεξιότητός των εἰς τὰς ἁρπαγάς, τὰς λεηλασίας, τοὺς ἐμπρησμοὺς καὶ εἰς τόσα ἄλλα ἀνοσιουργήματα, τὰ ὁποῖα ἔλαβον χώραν καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς ἀνωμάλου καὶ δραματικῆς ἐκείνης περιόδου. Ὅσον δ' ἀφορᾶ τὸ περιεχόμενον τῆς πομπώδους προσφωνήσεως τοῦ Βούλγαρη τὸ πλῆρες εὐοιώνων ὑποσχέσεων, τοῦτο ἔμεινε μετέωρον καὶ μακρὰν παντὸς ἴχνους πραγματοποιήσεως.

Η ΣΥΝΕΧΕΙΑ ΤΩΝ ΕΠΙΝΙΚΙΩΝ ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ

Ἐν συνεχείᾳ, μετὰ τριήμερον, τὴν 17ην Ὀκτωβρίου, συνῆλθε τὸ Δημοτικὸν Συμβούλιον Ἀθηνῶν καὶ ἐξέδωκε ψήφισμα διὰ τοῦ ὁποίου ἀνεκήρυττε τὴν ἐπελθοῦσαν μεταβολὴν «δικαίαν καὶ σωτήριον», ἐξυμνεῖτο δ' ἐν αὐτῷ ὁ πατριωτισμὸς τῶν πρωταγωνιστῶν αὐτῆς. Τὸ ψήφισμα τοῦτο φέρει τὰς ὑπογραφὰς τοῦ δημαρχοῦντος Ἐμμ. Κουτσικάρη, τοῦ προέδρου Ἰωάν. Ἀλ. Σούτσου καὶ τῶν συμβούλων Σ. Βενιζέλου, Α. Μπαλάνου, Κ. Βρυζάκη, Μ. Βουζίκη, Γ. Χριστοφῆ, Γ. Κωνσταντινίδη, Σταύρου Βλάχου, Β. Κρασσᾶ, Α. Πετράκη, Ν. Ζαχαρίτσα, Γ. Χατζηδημητρίου καὶ Γ. Β. Καραμάνου.

Τῆς ὑπογραφῆς τοῦ ἐν λόγῳ ψηφίσματος, ὡς ἔγραφεν ἡ ἐφημερὶς «Παλιγγενεσία» εἰς τὸ φύλλον τῆς 18ης Ὀκτωβρίου 1861, προηγήθη ὁμιλία τοῦ δημοτικοῦ συμβούλου Σταύρου Βλάχου,[1] ὁ ὁποῖος ἐξῆρε διὰ μακρῶν τὴν συντελεσθεῖσαν πολιτειακὴν μεταβολήν. Ὁ πανηγυρισμὸς τῆς ἐπιβληθείσης νέας καταστάσεως συνεχίσθη τὴν μεσημβρίαν

1. Ὁ Σταῦρος Βλάχος (1802–1864) ὑπῆρξεν Ἀθηναῖος ἀγωνιστὴς καὶ δημογέρων. Διετέλεσε δὲ καὶ ὑπουργὸς τῆς Παιδείας. Ἦτο πατὴρ τοῦ διαπρεποῦς λογίου καὶ ποιητοῦ Ἀγγέλου Βλάχου καὶ πάππος τοῦ ἱδρυτοῦ καὶ διευθυντοῦ τῆς ἐφημερίδος «Καθημερινή», διακεκριμένου δημοσιογράφου Γεωργ. Ἀγγ. Βλάχου.

της 21ης 'Οκτωβρίου είς τὸ πεδίον τοῦ "Αρεως. Τὰ ἐπινίκια τῆς ἐπαναστάσεως ἔλαβον πλέον ἐπίσημον μορφήν, διότι κατ' αὐτὰ παρέστησαν ἡ Ἱερὰ Σύνοδος, ἡ Κυβέρνησις, ὅλαι αἱ πολιτικαὶ καὶ στρατιωτικαὶ ἀρχαὶ τῆς Πρωτευούσης, μερικοὶ ἐκ τῶν πρεσβευτῶν, ὡς καὶ οἱ ἄνδρες ὅλων τῶν στρατιωτικῶν μονάδων.

Μετὰ τὴν δοξολογίαν ὁ στρατὸς ἔδωσεν ὅρκον πίστεως εἰς τὴν Κυβέρνησιν καὶ ἔλαβε τὰς νέας σημαίας του, ἐπὶ τῶν ὁποίων ὑπῆρχε μόνον ὁ σταυρὸς καὶ εἰς τὸ ἄκρον, πρὸς τὸν κοντόν, μία ἐρυθρὰ ἐπαναστατικὴ ταινία, ἡ ὁποία ἐσυμβόλιζε τὴν δῆθεν «ἐλευθερίαν» τὴν ὁποίαν ὑπέσχοντο οἱ ἐπαναστάται ὅτι θ' ἀπελάμβανε τοῦ λοιποῦ ὁ λαός. Τὰ βασιλικὰ ἐμβλήματα τοῦ Ὄθωνος εἶχον ἀφαιρεθῆ ἀπὸ τὰς σημαίας, ἀπὸ δὲ τὰς ἐπικεφαλίδας τῶν ἐπισήμων ἐγγράφων εἶχον διαγραφῆ δι' ἐρυθρᾶς μελάνης.

'Εν συνεχείᾳ ἔγινε παρέλασις τοῦ στρατοῦ πρὸ τῶν ἐπισήμων καὶ ἀκολούθως παρετέθη ἐπίσημον ἐν ὑπαίθρῳ γεῦμα, εἰς τὸ ὁποῖον παρεκάθησαν τὰ μέλη τῆς Ι. Συνόδου, τῆς Κυβερνήσεως, ὅλοι οἱ πολιτικοὶ καὶ στρατιωτικοὶ ἀρχηγοί, ὡς καὶ οἱ ἐξέχοντες ἀντιοθωνικοὶ παράγοντες. 'Επίσης διενεμήθη εἰς τοὺς στρατιώτας ἑορταστικὸν συσσίτιον μὲ ἄφθονα ἐδέσματα ὡς καὶ οἶνος. 'Επηκολούθησαν δὲ τοῦ γεύματος χοροὶ καὶ ᾄσματα τῶν στρατιωτῶν.

Κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ ἐπισήμου τούτου γεύματος ἔγιναν πλεῖσται ὅσαι προπόσεις ἐκ μέρους πολιτικῶν καὶ στρατιωτικῶν, ἀκόμη δὲ καὶ ὑπὸ συνοδικῶν ἀρχιερέων, διὰ τοὺς ὁποίους ὁ Καρολίδης ἔγραψεν ὅτι «ἐξεφώνησαν λόγους ἥκιστα ἱεροπρεπεῖς».

'Εκεῖνο ὅμως τὸ ὁποῖον, ὡς ἐγράφη, «κατεγοήτευσε τὰς καρδίας ἀπὸ ἐνθουσιασμὸν καὶ ψυχικὴν συγκίνησιν» ἦτο ἓν ποίημα, τὸ ὁποῖον συνέθεσε καὶ ἀπήγγειλε κατὰ τὸ γεῦμα ὁ Γεώργιος Παράσχος. Ἀπετελεῖτο ἀπὸ ἑπτὰ ἑξάστιχα ἓν τῶν ὁποίων ἦτο καὶ τὸ ἑξῆς:

«...'Αναπαύεσθε, ὦ τέκνα, τῶν μαχῶν καὶ τῶν κινδύνων,
Ὡς εἰς κεραυνὸν ἐπάνω κουρασμένος ἀετός,
Κι' ἐνῷ φεύγ' ἡ τυραννία εἰς τὴν θέαν σας μὲ θρῆνον,
Εἰς λιτὸν προβαίνει γεῦμα ὁ ἀνίκητος Στρατός.
Εἰς τιμὴν τοῦ 'Οκτωβρίου τὸ ποτῆρι ἂς κενώσῃ,
Κι' ἂς βοΐζῃ τὸ κανόνι κι' ἂς ἀστράπτῃ τὸ σπαθί...»

Τὸ ποίημα τοῦτο, τὸ ὁποῖον ἔτυχε τῆς πλήρους ἐπιδοκιμασίας τῶν ἐπαναστατῶν, οἱ ὁποῖοι ἐχειροκρότησαν ζωηρῶς τὸν Γ. Παράσχον, ἀπετέλεσε τὴν τελευταίαν ἐκδήλωσιν τοῦ πανηγυρισμοῦ τῆς 'Οκτωβριανῆς Κυβερνήσεως, διότι ἐν συνεχείᾳ ἠκολούθησαν ἄλλα γεγονότα,

τὰ ὁποῖα ἔδωσαν τέρμα εἰς τὰς ἑορταστικὰς δημηγορίας, πεζὰς καὶ ἐμμέτρους.

Μεταξὺ τῶν διαφόρων ἀποφάσεων, τὰς ὁποίας ἔλαβεν ἡ προσωρινὴ Κυβέρνησις ἀπὸ τῆς συστάσεώς της τὴν νύκτα τῆς 10ης πρὸς τὴν 11ην Ὀκτωβρίου μέχρι τῆς συγκλήσεως τῆς Β' Ἐθνικῆς Συνελεύσεως τὴν 10ην Δεκεμβρίου 1862, ἦσαν καὶ αἱ ἀκόλουθοι:

1) Ὁ καταρτισμὸς ἐθνοφυλακῆς. 2) Ἡ ἀμνήστευσις πάντων τῶν διὰ πολιτικὰ ἀδικήματα ὑποδίκων καὶ καταδίκων. 3) Ὁ διορισμός, ὡς στρατιωτικοῦ διοικητοῦ Ἀθηνῶν–Πειραιῶς, τοῦ Δημητρίου Ἰω. Παπαδιαμαντοπούλου, ταγματάρχου τοῦ πυροβολικοῦ. Εἰς τοῦτον ἐδόθη τὸ παρωνύμιον «Στρατόλαος» ἐπειδὴ κατὰ τὴν νύκτα τῆς 10ης Ὀκτωβρίου ἡγήθη δῆθεν τοῦ στρατοῦ καὶ τοῦ λαοῦ, ἐναντίον τοῦ Ὀθωνικοῦ καθεστῶτος. 4) Ὁ διορισμὸς τοῦ δικηγόρου Ἀναστ. Καλοῦ, ὡς διευθυντοῦ τῆς διοικητικῆς Ἀστυνομίας. Οὗτος κατήγετο ἐξ Ἠπείρου καὶ ἦτο εἷς ἐκ τῶν τελευταίως ἀθρόως ἀποφυλακισθέντων πολιτικῶν κρατουμένων. Δι' αὐτὸν ἡ σχετικὴ πρὸς τὴν 10ην Ὀκτωβρίου σάτυρα ἀφιέρωσε τὸ ἑξῆς δίστιχον :

«Ἡ δεκάτη Ὀκτωβρίου παραβαίνουσα τὸν Νόμον
ἀπ' τὸν Μενδρεσὲ τὸν πῆρε καὶ τὸν ἔκαμ' ἀστυνόμον».

Καὶ 5) Ἡ ἀποκατάστασις εἰς τὸν βαθμὸν τοῦ ὑποστρατήγου, τοῦ γηραιοῦ ἀγωνιστοῦ Ἰωάννη Μακρυγιάννη καὶ ἡ ἐν συνεχείᾳ εἰς ἀντιστράτηγον προαγωγή του. Ἐπίσης ἐχορηγήθησαν χαριστικαὶ συντάξεις εἰς μερικὰ πρόσωπα, τὰ ὁποῖα, ὑπετίθετο, ὅτι ἐδιώχθησαν ἐπὶ Ὄθωνος. ἔτυχον δὲ μικρᾶς ἀποζημιώσεως ὡρισμένοι ξένοι ὑπήκοοι, ἰδίως Γερμανοί, ὡς ὑποστάντες ζημίας κατὰ τὰς πρώτας ἡμέρας τῆς ἐπαναστάσεως. Πρὸς τούτοις ἐθεσπίσθη ἡ καθιέρωσις ὡς ἡμέρας ἐθνικῆς ἑορτῆς τῆς 11ης Ὀκτωβρίου, ἀλλὰ μετὰ διετίαν τὸ θέσπισμα τοῦτο ἠτόνησε καὶ σὺν τῷ χρόνῳ ἐλησμονήθη.

«Η ΣΑΤΥΡΑ ΤΗΣ 10ης ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ»

Ἐπὶ τοῦ προκειμένου εἶναι χαρακτηριστικοὶ οἱ στίχοι μιᾶς σατύρας ὑπὸ τὸν τίτλον : «Σάτυρα τῆς 10ης Ὀκτωβρίου», ἡ ὁποία ἐκυκλοφόρησε εὐρύτατα τότε, εἰς ἀπάντησιν τοῦ προαναφερθέντος ἐμμέτρου ἐγκωμίου τῆς ἐπαναστάσεως, τὸ ὁποῖον ἔγραψεν ὁ Γ. Παράσχος. Ἡ πατρότης τῆς σατύρας αὐτῆς ἀμφισβητεῖται ἀκόμη καὶ σήμερον. Οἱ ἱστορικοὶ Γ. Κρέμος, Τρ. Εὐαγγελίδης καὶ Δ. Δημόπουλος, τὴν ἀποδίδουν εἰς τὸν φανατικὸν ὀθωνικὸν Νικόλαον Μπύλλερ. Ὁ Δ. Καμπούρογλου καὶ ὁ Λ. Πάλλης ὑποστηρίζουν ὅτι ἐγράφη ὑπὸ τοῦ γνωστοῦ ὀθωνικοῦ Δ. Οἰκονομίδη ἐκ Κύπρου, ὁ ὁποῖος ἀργότερον

ἔγινεν ἀντιπρόεδρος τοῦ Ἐλεγκτικοῦ Συνεδρίου. Τὸ πιθανώτερον εἶναι ὅτι ἐγράφη ἴσως τῇ συνεργασίᾳ ἀμφοτέρων, λόγῳ τῶν κοινῶν φιλικῶν καὶ πολιτικῶν φρονημάτων ὑπὸ τῶν ὁποίων διεπνέοντο. Ὅσον ἀφορᾷ τὸν Μπύλλερ, οὗτος ἦτο Ἕλλην, τὸ πραγματικόν του δὲ ἐπώνυμον ἦτο Παυλόπουλος ἢ Παυλίδης, ἀλλὰ μετωνομάσθη εἰς Μπύλλερ ἐκ σεβασμοῦ καὶ εὐγνωμοσύνης πρός τινα Βαυαρὸν Μπύλλερ, ὁ ὁποῖος τὸν ἀνέθρεψε καὶ τὸν ἐξεπαίδευσεν. Οὗτος ἐξειλίχθη ἀργότερον εἰς σατυρικὸν ποιητὴν καὶ ἐξέδιδεν ἐν Ἀθήναις ἅπαξ τῆς ἑβδομάδος τὸ σατυρικὸν φύλλον «Τρακατρούκα». Ἐν πάσῃ περιπτώσει, ἡ ἀνωνύμως κυκλοφορήσασα ἔμμετρος καυστικὴ σάτυρα τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ Ὀκτωβρίου, ἐτοιχοκολλήθη εἰς τὰ κεντρικώτερα σημεῖα τῆς Πρωτευούσης καὶ ἐρρίφθη ὑπὸ τὰς ἐξωθύρας πλείστων οἰκιῶν, προεκάλεσε δὲ ποικίλα σχόλια. Τὸ περιεχόμενόν της δὲν δύναται νὰ δημοσιευθῇ ὁλόκληρον, διότι εἶναι δεινῶς ὑβριστικόν. Θὰ παραθέσω μόνον τοὺς ἠπιωτέρους τῶν στίχων της, οἱ ὁποῖοι ἀποτελοῦν ἱκανὸν δεῖγμα περὶ τοῦ ποῖοι θὰ εἶναι ἐκεῖνοι ποὺ παραλείπονται :

«Εἶχον παύσει οἱ ἀγῶνες τοῦ ἡρωικοῦ Ναυπλίου
τῶν ἡρώων ἀποδράντων διὰ ταχυπόρου πλοίου,
Καὶ τοῦ ἀρχηγοῦ Ἀρτέμη εἶχον μειωθῇ οἱ θρῆνοι
ἀφοῦ εὕρισκε στὸ πλοῖον ἄφθονα νὰ τρωγοπίνῃ.
Ἐξανέστησαν ἐπίσης νέοι ἥρωες, οἱ Χιῶται,
τοῦ Ἑρμοῦ τοῦ κερδαλαίου ἀρχαιόθεν θιασῶται.
Ἐν νυκτὶ ἐξεγερθέντες οἱ θρασύτεροι ὁπλῖται
ἄποικοί τινες ραγιάδες καὶ ξυπόλητοι πολῖται.
Ὡς τὸν Ξέρξην οἱ ἀρχαῖοι ὑπὸ τὸν Θεμιστοκλέα
κατετρόπωσαν καὶ οὗτοι τὸν ἀπόντα Βασιλέα.
Κι' ἔθραυσαν ἀρειμανίως, ἀντιστάσεως μὴ οὔσης,
ἐν μιᾷ νυκτὶ καὶ μόνῃ τοὺς φανοὺς τῆς πρωτευούσης [1].
Αἱ ἀγέλαι τῶν ἡρώων μὲ τὰς ἐρυθρὰς σημαίας
ἐπαιάνιζον στοὺς δρόμους ὕμνους τῆς ἐλευθερίας.
Καὶ ἐπέπιπτον ραγδαῖοι κατὰ τοῦ πτωχοῦ Μαλλίνα,
ὅστις ἔδιδε συντάξεις πεντακοσαριαῖς τὸν μῆνα.
Ἥρωες καὶ ἡρωίδες ἔπεσαν ἐπὶ τῆς λείας
καὶ κατέφαγαν συνάμα καὶ Ταμεῖα καὶ Ταμίας !
Ἔγιναν καὶ κυβερνῆται ὁ Κανάρης καὶ ὁ Ροῦφος
τῶν Ψαρῶν ὁ ποντομέδων κι' ὁ ἀχαϊκὸς ὁ μποῦφος !
Πρόεδρος δ' ἀνεκηρύχθη ὁ Ὑδραῖος μὲ τζουμπέδες

1. Τὸ δίστιχον αὐτὸ ἐξ ὅλου τοῦ ποιήματος, ἔγινε πασίγνωστον καὶ λέγεται ἀκόμη καὶ σήμερον εἰς φιλοπαίγμονας συζητήσεις.

για νὰ σέρνῃ ἀπὸ τὴ μύτη τοὺς δυὸ τούτους τζερεμέδες.
Κυκεὼν εἶναι τὰ πάντα· ἀποσύνθεσις τελεία.
τέτοια εἵπετο νὰ φέρῃ μία στάσις παναθλία !..».

***

Ἐν τῷ μεταξὺ ὅμως, ὅταν παρῆλθον οἱ ἐπινίκιοι πανηγυρισμοὶ τῶν ἐπαναστατῶν, τὸ πρῶτον σοβαρὸν πρόβλημα, τὸ ὁποῖον ἀντιμετώπισεν ἡ Κυβέρνησις, ἦτο ἡ ἐμφάνισις ποικιλομόρφου ἐγκληματικότητος. Πλῆθος κακοποιῶν στοιχείων περιεφέρετο ἀνὰ τὰς ὁδοὺς τῆς Πρωτευούσης ἡμέραν καὶ νύκτα, ἐπιδιδόμενον εἰς παντοειδεῖς παρανόμους πράξεις. Ἀνθρωποκτονίαι, λῃστεῖαι καὶ κλοπαὶ διενηργοῦντο καθημερινῶς σχεδόν, κατὰ τρόπον ὥστε ἡ τάξις καὶ ἡ ἀσφάλεια νὰ παρουσιάζουν εἰκόνα λίαν ἀνησυχητικήν. Ἡ νέα Κυβέρνησις ἐστερεῖτο ἤδη τῶν καταλλήλων ἀστυνομικῶν ὀργάνων, καθ' ὅσον ἔσπευσεν ἀπὸ τὰς πρώτας ἡμέρας τῆς ἐπαναστατικῷ δικαίῳ, ἀναλήψεως τῆς ἀρχῆς, ν' ἀπολύσῃ τὰ πλεῖστα ἐξ αὐτῶν μετὰ τῶν ἀξιωματικῶν των, διότι δὲν διέκειντο ταῦτα φιλικῶς πρὸς τὸ νέον καθεστώς.

Οὕτως, ἀφ' ἑνὸς μὲν αἱ ἀθρόαι ἀπολύσεις τῶν ἀντιφρονούντων ἀστυνομικῶν καὶ ἀφ' ἑτέρου ἡ δυσπιστία τῆς Κυβερνήσεως πρὸς τὴν Χωροφυλακὴν — δυσπιστία ἄλλωστε δικαιολογημένη, διότι τὸ Σῶμα τοῦτο ὄχι μόνον δὲν ἐστασίασε κατὰ τοῦ Ὄθωνος, ἀλλ' ὑπῆρξεν ὁ ὕστατος πρόμαχος αὐτοῦ—περιήγαγον τὴν Κυβέρνησιν εἰς δύσκολον θέσιν.

Ἡ κατάστασις ὁσημέραι ὠξύνετο. Κατόπιν τούτου οἱ Κυβερνῶντες ἠναγκάσθησαν νὰ προβοῦν εἰς ἐσπευσμένον ἐξοπλισμὸν σημαντικοῦ ἀριθμοῦ πολιτῶν, διὰ τὴν τήρησιν τῆς τάξεως καὶ τὴν καταστολὴν τῶν ἀδικημάτων. Διενεμήθησαν περὶ τὰ χίλια ὅπλα ἀπὸ τὰς ἀποθήκας τοῦ Δημοσίου εἰς διαφόρους γνωστοὺς ὡς φιλησύχους καὶ νομοταγεῖς πολίτας, οἱ ὁποῖοι διὰ συνεχῶν περιπολιῶν ἀνὰ τὴν πόλιν καὶ τὰς συνοικίας μὲ ἐπὶ κεφαλῆς ἀξιωματικοὺς τοῦ στρατοῦ, ἐπέτυχον νὰ παγιωθῇ ποιά τις στοιχειώδης τάξις εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ τὸν Πειραιᾶ. Τοιουτοτρόπως συνεστήθη τὸ Σῶμα τὸ ὁποῖον ἀπεκλήθη Πολιτοφυλακή, οἱ ὑπηρετοῦντες δὲ εἰς αὐτὸ πολιτοφύλακες. Συγχρόνως ἀναδιωργανώθη καὶ ἡ διὰ τοῦ Διατάγματος τῆς 12ης Ὀκτωβρίου συγκροτηθεῖσα Ἐθνοφυλακή, ἡ ὁποία ἀπετελεῖτο ἀποκλειστικῶς σχεδὸν ἀπὸ φοιτητὰς τοῦ Πανεπιστημίου καὶ ἡ ὁποία χάρις εἰς τὸν ζῆλον καὶ τον ἐνθουσιασμὸν τῶν ὀργάνων της, προσέφερεν ἀξιολόγους ὑπηρεσίας κατὰ τὰς ταραχώδεις ἐκείνας ἡμέρας.

Ἡ ἀρχηγία τῆς Ἐθνοφυλακῆς ἀνετέθη εἰς τὸν ἀντισυνταγματάρχην τοῦ πυροβολικοῦ Πάνον Κορωναῖον, τὴν κεντρικὴν δὲ ἐπιτροπὴν

αὐτῆς ἀπετέλουν ὁ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Νικόλαος Σαρίπολος, ὁ ἀνθυπολοχαγὸς πυροβολικοῦ Πάνος Θεοδ. Κολοκοτρώνης, ὁ Νικόλαος Ἀλεξ. Μαυροκορδᾶτος καὶ ὁ δικηγόρος Στυλ. Κολιᾶτσος. Μεταξὺ τῶν πρώτων οἵτινες ἔσπευσαν νὰ καταταχθοῦν εἰς τὴν Ἐθνοφυλακὴν ἦσαν καὶ οἱ Χαρίλαος Σπ. Τρικούπης καὶ Στέφανος Νικ. Δραγούμης. Ἐξ αὐτῶν ὁ μὲν πρῶτος, καίτοι εἶχε διατελέσει γραμματεὺς τῆς ἐν Λονδίνῳ Ἑλληνικῆς πρεσβείας, δὲν ἐδέχθη οὐδένα βαθμόν, ἀλλὰ κατετάχθη ὡς ἁπλοῦς ἐθνοφύλαξ, ὁ δὲ δεύτερος, ὡς ἐπιστήμων, ελαβε τὸν βαθμὸν τοῦ λοχαγοῦ.

ΟΙ ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΑΙ ΤΡΕΜΟΥΝ ΠΡΟ ΤΗΣ ΑΠΕΙΛΗΣ ΤΟΥ ΘΕΟΔΩΡΟΥ ΓΡΙΒΑ

Ἐν τῷ μεταξὺ διεδόθη εἰς τὰς Ἀθήνας ὅτι ὁ Θεοδ. Γρίβας ἐπὶ κεφαλῆς πέντε χιλιάδων ἀνδρῶν καὶ κατ' ἄλλους οκτώ, προετίθετο νὰ βαδίσῃ κατὰ τῆς Πρωτευούσης, ὅπως καταλύσῃ τὴν προσωρινὴν Κυβέρνησιν καὶ ἐγκαταστήσῃ ἰδίαν Ἀρχήν, μὲ σκοπὸν νὰ κυβερνήσῃ τὴν χώραν δικτατορικῶς. Γεγονὸς πάντως ἦτο ὅτι ὁ Γρίβας, ὁ ὁποῖος ἔδωσε τὸ σύνθημα τῆς ἐπαναστάσεως ἀπὸ τὴν Ἀκαρνανίαν, ὅταν ἐπληροφορήθη τὰ ἐν Ἀθήναις συμβάντα τῆς 10ης Ὀκτωβρίου καὶ ὅτι ἡ συγκροτηθεῖσα προσωρινὴ Κυβέρνησις τὸν ἠγνόησε, κατῆλθεν ἐξ Ἀγρινίου, ὅπου εἶχε στρατοπεδεύσει, εἰς Μεσολόγγιον, καὶ ἤρχισε τὴν προπαρασκευὴν τῆς ἐκστρατείας του. Ἐκεῖ ὠργάνωσε τὰς δυνάμεις του καὶ ἐγκατέστησεν ἰδίαν στρατιωτικὴν διοίκησιν καὶ ὄχι μόνον δὲν ἀνεγνώριζε τὴν προσωρινὴν Κυβέρνησιν, ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὰς προκηρύξεις του πρὸς τὸν λαόν, ἀλλ' ἔκαμνε καὶ σαφῆ μνείαν ἐν αὐταῖς ὅτι θὰ ἐξεστράτευεν ἐναντίον τῶν Ἀθηνῶν, διὰ νὰ τὴν διαλύσῃ καὶ ν' ἀναλάβῃ αὐτὸς τὴν Κυβέρνησιν τῆς χώρας, τοὐλάχιστον μέχρι τῆς συγκλήσεως Ἐθνικῆς Συνελεύσεως.

Εὐθὺς ὡς αἱ ἐν λόγῳ ἐπιδιώξεις τοῦ ἀρχιστασιαστοῦ Θ. Γρίβα ἐγνώσθησαν εἰς τὴν Πρωτεύουσαν, προεκάλεσαν σοβαρὰς ἀνησυχίας εἰς τοὺς κυβερνῶντας, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸν λαόν, ὁ ὁποῖος εἶχε πικρὰν πεῖραν παρομοίων περιστατικῶν. Ἰδιαιτέρως ὅμως ἀνησύχησεν ὁ Δ. Βούλγαρης, ὁ ὁποῖος καὶ ἔσπευσε νὰ καλέσῃ τὰ μέλη τῆς Κυβερνήσεως διὰ νὰ συσκεφθοῦν περὶ τοῦ πρακτέου. Ἐπειδὴ δὲ καθίστατο ἀδύνατον νὰ ἀντιμετωπισθῇ ὁ Θ. Γρίβας ἐνόπλως, ἀπεφασίσθη ὅπως ἡ Κυβέρνησις καταβάλῃ πᾶσαν προσπάθειαν καὶ προσεταιρισθῇ αὐτόν, διὰ τῆς παροχῆς γενναίας ὑλικῆς καὶ ἠθικῆς ἀμοιβῆς. Ἐπίσης ἀπεκλείσθη ἡ πρότασις τὴν ὁποίαν ὑπέβαλε σκοπίμως ὁ Κ. Κανάρης, διὰ νὰ ἐξουδετερώσῃ τὴν φιλαρχίαν τοῦ Βούλγαρη, ὅπως διορισθῇ ὁ Γρί-

βας ὡς τέταρτον μέλος τῆς Κυβερνήσεως. Τελικῶς κατόπιν πολλῶν συζητήσεων ἀπεφασίσθη :

α) Ν' ἀποσταλοῦν ἐκ τοῦ δημοσίου ταμείου 40.000 δραχμαὶ πρὸς τὸν Γρίβαν, διὰ νὰ ἱκανοποιηθῇ—ἐν τινι μέτρῳ—τὸ πάθος τῆς φιλοχρηματίας του, ὑπὸ τὸ πρόσχημα τῆς πληρωμῆς τῶν στρατιωτῶν του, οἵτινες ἔλαβον μέρος εἰς τὴν ἀνταρσίαν τῆς Βονίτσης. Τὸ ποσὸν τοῦτο ἦτο ἄσχετον πρὸς ἐκεῖνο ποὺ εἶχεν ἤδη σταλῆ πρὸς τὸν στασιαστὴν ἰδιωτικῶς ἀπὸ τοὺς ἐν Πάτραις ἀρχηγοὺς τῆς ἐπαναστάσεως Ροῦφον καὶ Ζαΐμην, τῇ συνδρομῇ τοῦ ἐμπόρου Χαλκιοπούλου, διὰ νὰ προβῇ οὗτος εἰς τὴν ἔναρξιν τῆς ἐν Ἀκαρνανίᾳ ἀνταρσίας.

β) Νὰ ἐπικυρωθῇ ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως τὸ ἀξίωμα τοῦ στρατάρχου, τὸ ὁποῖον ἐν τῷ μεταξὺ εἶχε προσδώσει εἰς τὸν ἑαυτόν του ὁ Γρίβας, ὡς ἀνεφέρετο εἰς τὰς πρὸς τὸν στρατὸν καὶ τὸν λαὸν διακηρύξεις του.

Τοιουτοτρόπως ἀπεστάλησαν πρὸς αὐτὸν καταλλήλως ἐξουσιοδοτημένοι ἐκ μέρους τῆς κυβερνώσης Τριανδρίας ὁ Μπ. Ροῦφος, προσωπικὸς φίλος καὶ συνεργάτης τοῦ Γρίβα, ἐκ τῶν ὑπουργῶν δὲ ὁ Ἐπ. Δεληγεώργης. Οὗτοι ἔφθασαν εἰς Μεσολόγγιον τὴν 23ην Ὀκτωβρίου, ἀλλ' εὗρον τὸν Θ. Γρίβαν κλινήρη καὶ βαρέως ἀσθενοῦντα. Ἡ δύσπνοια ἀπὸ τὴν ὁποίαν ἔπασχεν, εἶχε χειροτέρευσε καὶ ἐκ τῶν κακουχιῶν τῆς ἐκστρατείας του, ἀπὸ τὴν παρὰ τὴν Βόνιτσαν διαμονήν του μέχρι τοῦ Μεσολογγίου καί, κατόπιν τούτου, λόγῳ τῆς καταστάσεώς του, δὲν ἠδυνήθη νὰ δεχθῇ ἀμέσως τοὺς κυβερνητικοὺς ἀπεσταλμένους. Διέταξεν ὅμως νὰ τοὺς ἀποδοθοῦν μεγάλαι τιμαὶ καὶ νὰ τελοῦν οὗτοι ἐν ἀναμονῇ τῆς μετ' αὐτοῦ ἐνάρξεως συνομιλιῶν.

Ὁ Ροῦφος ὅμως, ὑποπτευθεὶς ὅτι πιθανὸν ὁ Γρίβας νὰ εἶχεν ἄλλα κατὰ νοῦν καὶ φοβηθεὶς παγίδα τινὰ τοῦ ἀρχιστασιαστοῦ, ἔσπευσε διὰ νὰ ἐξουδετερώσῃ τυχὸν ἐκδήλωσιν τῶν σκοτεινῶν του σχεδίων—ὅπως ἐφαντάζετο—ν' ἀποστείλῃ εἰς αὐτὸν τὰ χρήματα, ὡς καὶ τὴν ἑξῆς ἄκρως τιμητικήν, ἀλλὰ συγχρόνως καὶ ἀναξιοπρεπῆ διὰ τὴν Κυβέρνησιν ἐπιστολήν :

«Ἡ προσωρινὴ Κυβέρνησις πρὸς τὸν Στρατάρχην Θ. Γρίβαν.

»Ἡ κατάργησις τῆς Βασιλείας τοῦ Ὄθωνος, ἐπαναγαγοῦσα τὴν ἐξάσκησιν τῆς ἐθνικῆς κυριαρχίας, ἐπέτρεψε τῇ δικαιοσύνῃ νὰ ἐπανακάμψῃ εἰς τοὺς κόλπους τοῦ Ἔθνους, πρώτιστος δὲ πρᾶξις αὐτῆς ὑπῆρξε ν' ἀποδώσῃ εἰς τὸν γενναῖον ἀντιστράτηγον Θεόδ. Γρίβαν τιμὴν ἐξαιρετικήν, τὸν βαθμὸν τοῦ Στρατάρχου, τὸν ἀνώτατον στρατιωτικὸν βαθμὸν τῶν πεπολιτισμένων ἐθνῶν.

»Κύριε Στρατάρχα, ἐμίσησας ἀνέκαθεν τὸ φθοροποιὸν σύστημα, ὅπερ ἐπὶ βλάβῃ τῆς πολυπαθοῦς ἡμῶν Πατρίδος, διεῖπε τὴν τύχην

αὐτῆς, ἔλαβες πολλάκις τὰ ὅπλα, ὅπως βιάσῃς αὐτὸ νὰ τραπῇ πρὸς τὴν ὁδὸν τῆς τιμῆς καὶ τοῦ πατριωτισμοῦ καὶ ἐπὶ τῆς γενναιότητός σου στηριχθεῖσα, παρεσκευάσθη ἡ ἐπανάστασις τοῦ 'Οκτωβρίου, τῆς ὁποίας τὴν ἔνδοξον σημαίαν ὕψωσας πρῶτος. Ἡ ἀληθὴς φιλοπατρία εἶναι ἀνεκτίμητος, μόνη δὲ ἡ ἱστορία ἔχει τὴν δύναμιν ν' ἀποδώσῃ εἰς αὐτὴν τὸ ἁρμόζον παράσημον καὶ ἡ συνείδησις τοῦ Ἔθνους τὸ κῦρος αὐτῆς.

»Μεταβάντες ὡς ἔκτακτοι ἀπεσταλμένοι τῆς προσωρινῆς Κυβερνήσεως, ἀντιπροσωπευούσης προσωρινῶς τὴν ἐθνικὴν κυριαρχίαν, ὅπως συνδιαλεχθῶμεν μεθ' ὑμῶν περὶ τακτοποιήσεως τῶν ὑπαρχουσῶν ἕνεκα τῆς ἐπαναστάσεως ἀνωμαλιῶν, λυπούμεθα σφόδρα ὅτι ἡ ἀσθένεια σου ἠμπόδισε τὴν συνδιάλεξιν ταύτην, προβαίνοντες δὲ εἰς τὸ ἔργον τοῦτο διὰ τὸ κατεπεῖγον τῶν περιστάσεων, ἀφ' οὗ εἴδομεν ἐκ τοῦ σύνεγγυς τὰ πράγματα, θέλομεν σπεύσει, ἐπανερχόμενοι εἰς τὴν Πρωτεύουσαν τοῦ Βασιλείου, νὰ συστήσωμεν ἐπαξίως τοῦ πατριωτισμοῦ αὐτῶν τοὺς μεθ' ὑμᾶς συνεπαναστατήσαντας καί, συγκληθέντος τοῦ Ἔθνους εἰς συνέλευσιν, νὰ γίνωμεν πρὸς αὐτὴν διερμηνεῖς τῶν αἰσθημάτων καὶ τῶν πόθων τοῦ λαοῦ καὶ τοῦ στρατοῦ.

»Ἐγένετο ἐν Μεσολογγίῳ τὴν 23ην 'Οκτωβρίου 1862.

»Ὁ ἔκτακτος ἀπεσταλμένος τῆς προσωρινῆς Κυβερνήσεως, Ροῦφος.
»Μέλος τῆς προσωρινῆς Κυβερνήσεως, Ε. Δεληγεώργης, ὑπουργός».

Οὐδέποτε ἄλλοτε εἰς τὴν ἱστορίαν συναντᾶται τὸ παράδειγμα τοιαύτης ἐπιστολῆς, περιεχούσης τοσαύτας ταπεινὰς κολακείας ἐκ μέρους ἐκπροσώπων Κυβερνήσεως καὶ μάλιστα ἐπαναστατικῆς πρὸς ἕνα στασιαστήν. Τοῦτο βεβαίως ὠφείλετο εἰς τὰ αἰσθήματα τῆς φοβίας καὶ τοῦ πανικοῦ, ὑπὸ τῶν ὁποίων κατείχοντο οἱ κυβερνῶντες. Αἰσθήματα τὰ ὁποῖα εἶχον ἀπεμπολήσει πᾶν ἴχνος στοιχειώδους ἀξιοπρεπείας των καὶ τοὺς εἶχον φέρει εἰς τὸ κατάντημα– ἰδίως τὸν Ροῦφον καὶ τὸν Δεληγεώργην– ὥστε ν' ἀπευθύνωνται εἰς τὸν Γρίβαν μὲ τόσην δουλικότητα, ὡς νὰ διετέλουν ὑπὸ τὴν σκιὰν τῆς δαμοκλείου σπάθης του, ἑτοίμης νὰ ἐπιπέσῃ κατὰ τῶν κεφαλῶν των. Ἐὰν δὲ ἔγραφον οὕτω πρὸς αὐτόν, ὅτε εὑρίσκετο βαρύτατα ἀσθενὴς καὶ ἀπὸ στιγμῆς εἰς στιγμὴν ἀνεμένετο τὸ μοιραῖον, δύναταί τις νὰ φαντασθῇ κατὰ ποῖον τρόπον θὰ τοῦ συμπεριεφέροντο, ἐὰν ἦτο ὑγιὴς καὶ τοὺς ὑπεδέχετο μὲ τὸ ὑπεροπτικὸν ἐκεῖνο ὕφος τοῦ ἀλαζόνος, τὸ ὁποῖον ἀπετέλει τὸ κύριον χαρακτηριστικὸν γνώρισμα τοῦ ἀρχιεπαναστάτου τῆς Ἀκαρνανίας.

Ἀλλὰ τὸ ζήτημα εἶναι κατὰ πόσον ὁ Γρίβας θὰ ἠρκεῖτο εἰς τὰς κολακευτικὰς πομφόλυγας τῆς ἐπιστολῆς, αἱ ὁποῖαι πιθανὸν νὰ ἱκανοποιοῦν τὴν ἀμάθειαν καὶ τὴν φιλαυτίαν του, ἀλλ' οὐδεὶς γνωρίζει ἐὰν συγχρόνως εἶχον τὴν δύναμιν νὰ διαλύσουν καὶ τὰς παρατόλμους φιλο-

δοξίας του, ὅπως μόνος αὐτὸς κυβερνήσῃ τὸν τόπον. Εὐτυχῶς ὅμως διὰ τὴν προσωρινὴν Κυβέρνησιν τῆς τριανδρίας, τὰ πράγματα ἔλαβον ἀπροσδόκητον τροπήν, εἰς τρόπον ὥστε αὕτη ν' ἀπαλλαγῇ ὁριστικῶς τοῦ ἐπικινδύνου ἀντιζήλου της.

Τὴν ἑπομένην ἀπὸ τῆς ἐπιδόσεως τῆς ὡς εἴρηται ἐπιστολῆς, ὁ Θ. Γρίβας ἀπέθανεν. Ὁ θάνατος τὸν εὗρεν εἰς ἡλικίαν 65 ἐτῶν. Ἡ ἀπώλειά του ὑπῆρξεν ὄντως σωτήριος διὰ τὴν Κυβέρνησιν, διότι ἂν ἔζη καὶ ἔφθανεν, ὡς ἠπείλει, εἰς τὰς Ἀθήνας, μαινόμενος διὰ τὸν παραμερισμόν του ἀπὸ τοὺς ἐν τῇ Πρωτευούσῃ ἡγέτας τῆς ἐπαναστάσεως, εἶναι ἄγνωστον τὸ τί θὰ ἐπηκολούθει. Οὐδεὶς θὰ ἠδύνατο νὰ προβλέψῃ τὰς τυχὸν αἱματηρὰς συγκρούσεις, ὡς καὶ τὴν ὅλην ἐξέλιξιν τῆς καταστάσεως εἰς περίπτωσιν καθ' ἣν ἐνεφανίζετο ὁ Γρίβας ἐν μέσαις Ἀθήναις, ἐπὶ κεφαλῆς τῶν ὀρεσιβίων πολεμιστῶν του.

Τὸ περίεργον δὲ εἶναι ὅτι τόσον ἡ Κυβέρνησις, ὅσον καὶ οἱ Ὀθωνικοί, ἀνέπνευσαν ὡς νὰ κατείχοντο ὑπὸ ἄγχους ἐπὶ τῷ ἀγγέλματι τοῦ θανάτου τοῦ Θ. Γρίβα, καὶ τοῦτο διότι οἱ μὲν τὸν ἐφοβοῦντο, οἱ δὲ τὸν ἐμίσουν, ἐπειδὴ ὁ μεταστὰς στασιαστὴς ὑπῆρξε θανάσιμος ἐχθρὸς τοῦ Ὄθωνος, τελικῶς δὲ διὰ τῆς ἀνταρσίας του εἰς Βόνιτσαν εἶχε δώσει τὸ σύνθημα τῆς ἐξεγέρσεως ἐναντίον τοῦ Βασιλέως, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ πραγματοποιηθῇ ἡ ἔξωσίς του. Δι' αὐτὸν τὸν λόγον, φανατικὸς Ὀθωνικός, ὀλίγας ἡμέρας μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Γρίβα, ἔγραψεν ἀνωνύμως τὸ κάτωθι σατυρικὸν ποίημα, εἰς τὸ ὁποῖον δὲν ἠρκεῖτο εἰς τὴν ἱκανοποίησιν τῆς χαιρεκακίας του διὰ τὸν ἀποβιώσαντα, ἀλλ' ἐξέφραζε τρόπον τινὰ τὴν δυσφορίαν του, διότι δὲν ἠκολούθησε καὶ ὁ υἱός του Δ. Γρίβας τὸν πατέρα του εἰς τὸν τάφον! . . Ἰδοὺ οἱ στίχοι του:

«Αὐτοσχέδιος στρατάρχης ἡτοιμάζετο ὁ Γρίβας
νὰ κατέλθῃ εἰς Ἀθήνας, χαιρετῶν πρῶτον τὰς Θήβας,
Μὲ χιλίους Ἀκαρνάνας, μὲ σπαθὶ καὶ μὲ σκουτάρι,
πλὴν ηὐδόκησεν ἡ μοῖρα νἄρθῃ ὁ χάρος νὰ τὸν πάρῃ!
Αἰωνία του ἡ μνήμη! Γλύτωσαν ἀρνιὰ καὶ πῆτες,
ἐὰν θέλῃς δὲ ἀκόμη, ἀρκετὰ αὐτιὰ καὶ μύτες!
Κρῖμα ὅμως, εἰς τὸν τάφον νὰ κατέλθῃ μοναχός του
καὶ νὰ μὴν εἶναι σιμά του κι' ὁ μονάκριβος ὁ γυιός του!
Καὶ πλὰξ μία παμμεγέθης νὰ καλύψῃ τὰ ὀστᾶ των
μὲ ἐπιγραφὴν ἐπάνω: Πέθαναν μὲ τὰ σωστά των!».

ΠΡΟΚΗΡΥΞΙΣ ΕΚΛΟΓΩΝ ΚΑΙ ΔΙΕΞΑΓΩΓΗ ΔΗΜΟΨΗΦΙΣΜΑΤΟΣ

Λόγω τοῦ ἀπροόπτου θανάτου τοῦ Γρίβα, ἐπισυμβάντος τὴν κρίσιμον ἐκείνην στιγμήν, διεσπάρησαν διάφοροι ψευδολογίαι περὶ δῆθεν

δηλητηριάσεως αὐτοῦ ὑπὸ μυστικοῦ πράκτορος τῆς Κυβερνήσεως. Ἀλλ' οἱ μῦθοι αὐτοὶ διελύθησαν συντόμως καὶ ἡ ἐν Ἀθήναις Κυβερνῶσα τριανδρία συνέχισεν ἀνενόχλητος τὸ ἔργον της, προκηρύξασα ἐκλογὰς πληρεξουσίων διὰ τὴν Ἐθνοσυνέλευσιν, τὴν 24 Νοεμβρίου 1862.

Τὸ σχετικὸν διάταγμα τὸ ὁποῖον ἐξεδόθη τὴν 20ὴν τοῦ ἰδίου μηνὸς προέβλεπε τὴν ἀποστολὴν ἀντιπροσώπων εἰς τὴν Ἐθνοσυνέλευσιν καὶ ἐκ μέρους τῶν ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ ἑλληνικῶν πληθυσμῶν, οὕτως ὥστε νὰ δοθῇ πανελλήνιος χαρακτὴρ εἰς τὸ κυρίαρχον σῶμα. Ἡ διάρκεια τῆς διενεργείας τῶν ἐκλογῶν εἶχεν ὁρισθῆ τετραήμερος. Αὗται διεξήχθησαν ἐν μέσῳ πρωτοφανοῦς αὐθαιρεσίας, πλαστογραφήσεων καὶ καλπονοθεύσεων, διότι τὰ ἐν τῇ γενέσει των κόμματα κατέτεινον διὰ παντὸς τρόπου εἰς τὴν ἐπικράτησίν των. Συμφώνως μὲ τὸ «λαϊκὸν» ψήφισμα τῆς 10ης Ὀκτωβρίου, ἡ μέλλουσα νὰ προέλθῃ ἐκ τῶν ἐκλογῶν Ἐθνοσυνέλευσις, θὰ κατήρτιζε τὸν νέον καταστατικὸν χάρτην καὶ θὰ προέβαινεν εἰς τὴν ἐκλογὴν νέου Βασιλέως. Αἰφνιδίως ὅμως ἐξηγγέλθη ὅτι συγχρόνως μὲ τὰς ἐκλογὰς πρὸς ἀνάδειξιν πληρεξουσίων, θὰ διεξήγετο καὶ δημοψήφισμα πρὸς ἐκλογὴν Βασιλέως, τὸ ὁποῖον θὰ διήρκει ἐπὶ 10ήμερον. Ὡς δὲ ἐφημολογήθη τότε, γράφει ὁ Ἰω. Δημόπουλος, [1] «τοῦτο ἔγινε κατόπιν παρασκηνιακῆς ἀγγλικῆς ὑποδείξεως, τῆς ὁποίας ὅμως τὸ ἐλατήριον μόνον βραδύτερον ἐγνώσθη ἀπὸ τὰς ἐν τῇ ἀγγλικῇ βουλῇ διεξαχθείσας ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου μακρὰς συζητήσεις».

Τὸ ἀποτέλεσμα τῶν ἐκλογῶν ἀπέδωσεν ἐν συνόλῳ 327 πληρεξουσίους, ἐκ τῶν ὁποίων οἱ 288 προήρχοντο ἐκ τῆς ἐλευθέρας Ἑλλάδος καὶ 39 ἐκ τῶν ἑλληνικῶν παροικιῶν τοῦ ἐξωτερικοῦ.

Ἐν τῷ μεταξὺ εἶχεν ἀρχίσει ἡ διεξαγωγὴ τοῦ δημοψηφίσματος. Οὕτω, κατόπιν προσκλήσεως πρὸς τοὺς δημότας τοῦ δημάρχου Ἀθηναίων Ἐμμ. Κουτσικάρη, δημοσιευθείσης εἰς τὰς ἐφημερίδας, ἐκαλοῦντο οὗτοι ὅπως προσέρχωνται εἰς τὸ δημαρχιακὸν κατάστημα κατὰ τὰς ὥρας 9 π.μ. ἕως 4 μ.μ. ἐπὶ δεκαήμερον πρὸς ἐκλογὴν Ἡγεμόνος. Ἡ ἐφημερὶς «Παλιγγενεσία» εἰς τὸ φύλλον της τῆς 26ης Νοεμβρίου ἔγραψε σχετικῶς τὰ ἑξῆς:

«Ἀπὸ τοῦ Σαββάτου ἐγένετο ἡ ἔναρξις τῶν περὶ Βασιλέως ἐγγραφῶν τῶν πολιτῶν. Εἰς τὸ γραφεῖον τοῦ Δημαρχείου παρετέθησαν κατάλογοι ἵνα ἐγγράφωσιν οἱ προσερχόμενοι τὰ ὀνόματά των καὶ κατὰ σειρὰν τὸ ὄνομα τοῦ Βασιλέως, ὃν ἕκαστος θέλει. Τὸ Σάββατον πρωΐαν προσῆλθον καὶ ἐνεγράφησαν οἱ τὴν Ἱερὰν Σύνοδον συγκροτοῦντες ἀρχιερεῖς μετὰ τοῦ Γραμματέως καὶ τῶν ὑπαλλήλων τοῦ Γραφείου. Οἱ

---

1. Ι. Δημοπούλου: Αἱ Ἀθῆναι κατὰ τὴν Μεσοβασιλείαν, σ. 18.

πανιερώτατοι ἀρχιερεῖς, ἐγγράψαντες τὸ ὄνομα τοῦ Ἀλφρέδου ὡς βασιλέως τῶν Ἑλλήνων, ηὐχήθησαν ἐν κατανύξει εἰς τὸν Ὕψιστον Θεὸν ὑπὲρ τοῦ ὑποψηφίου τούτου, ὡς καὶ ὑπὲρ ὁμονοίας καὶ ἀγάπης τοῦ λαοῦ καὶ τοῦ μεγαλείου τῆς Πατρίδος. Μετὰ τοὺς ἀρχιερεῖς ἤρξαντο αἱ ἐγγραφαὶ τῶν πολιτῶν καὶ τὴν πρώτην ἡμέραν ἐνεγράφησαν περὶ τὰς δύο χιλιάδας...».

Τὴν ἐπομένην ἡ ἰδία ἐφημερὶς ἀνέγραψεν ὅτι: «... Χθὲς προσῆλθον πλείονες καὶ ἐνεγράφησαν, ἐν οἷς οἱ κ.κ. καθηγηταὶ τοῦ Πανεπιστημίου μεθ' ἁπάντων τῶν φοιτητῶν, τὸ ὅλον περὶ τὰς 2.500 πολιτῶν». Καὶ προσέθετεν ὅτι τῆς διεξαγωγῆς τοῦ δημοψηφίσματος ἐπόπτευεν ὁ δήμαρχος μετὰ τοῦ γραμματέως τοῦ δήμου Ἀλκ. Καμπᾶ καὶ ὅτι ἦτο ἀπερίγραπτος ἡ προθυμία τῶν πολιτῶν, μεθ' ἧς ἐν ἀσφυκτικῇ συρροῇ προσήρχοντο διὰ νὰ ἐγγράψουν τὸ ὄνομα τοῦ Ἀλφρέδου.

Ἐν τούτοις δὲν ἐνέγραφον μόνον τὸ ὄνομα τοῦ Ἀλφρέδου εἰς τοὺς δημοτικοὺς καταλόγους τοῦ δημοψηφίσματος καὶ τοῦτο, διότι ἦσαν καὶ ἄλλοι ὑποψήφιοι διὰ τὸν Ἑλληνικὸν θρόνον. Μεταξὺ αὐτῶν δὲν ἔλειπον τὰ ὀνόματα τεσσάρων Ρώσων Πριγκίπων, ἐκ τῶν ὁποίων ὁ ἰσχυρότερος ἦτο ὁ τοῦ Λάϊχτεμπεργ, δύο Γάλλων, ἑνὸς Ἰταλοῦ, ἑνὸς Σουηδοῦ, ὡς καὶ ἑνὸς Δανοῦ, ὁ ὁποῖος δὲν ἦτο ἄλλος ἀπὸ τὸν μετέπειτα Βασιλέα τῶν Ἑλλήνων Γεώργιον τὸν Α', ὑπὲρ τοῦ ὁποίου ὅμως τότε εἶχον ψηφίσει μόνον 6 Ἕλληνες! Τὰ ἀποτελέσματα τοῦ δημοψηφίσματος, καίτοι ἦσαν γνωστὰ ἐκ τῶν προτέρων, ἐβράδυνον νὰ ἐξαχθοῦν.

Ἐν τῷ μεταξὺ τὴν 20ὴν Δεκεμβρίου ἔγινε πανηγυρικῶς ἡ ἔναρξις τῶν ἐργασιῶν τῆς Β' Ἐθνικῆς Συνελεύσεως. προσωρινὸς δὲ πρόεδρος αὐτῆς ἐξελέγη ὡς πρεσβύτερος τῶν πληρεξουσίων ὁ Δημ. Κριεζῆς. Ἡ Συνέλευσις ἀπηρτίζετο ἤδη ἀπὸ διπλάσιον ἀριθμὸν πληρεξουσίων ἐν σχέσει πρὸς τοὺς βουλευτὰς τῆς συνήθους Βουλῆς. Οἱ πληρεξούσιοι ἐκεῖνοι ἦσαν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον νέοι, ἐστερημένοι πολιτικῆς πείρας. Πολυάριθμοι δὲ ἦσαν οἱ στρατιωτικοί, οἱ ὁποῖοι τὸ πρῶτον ἀνεμιγνύοντο εἰς τὴν πολιτικήν.

Ἀπὸ τὰς πρώτας ἡμέρας τῆς συνόδου, ἤρχισαν αἱ συζητήσεις περὶ τοῦ κανονισμοῦ τῶν ἐργασιῶν τῆς Συνελεύσεως, ἔγινεν ἡ λογοδοσία τῶν πράξεων τῶν ὑπουργῶν καὶ ἐν συνεχείᾳ, κατόπιν ψηφοφορίας, ἐξελέγη τὸ οριστικὸν προεδρεῖον, τὸ ὁποῖον ἀπετέλεσαν οἱ ἑξῆς πληρεξούσιοι: Πρόεδρος ὁ ἐκ Μεσολογγίου πολιτικὸς Ζαφείριος Ι. Βάλβης. Ἀντιπρόεδροι: οἱ Ἀριστ. Μωραϊτίνης, Σωτ. Λόντος, Διομ. Κυριακὸς καὶ Εὐθ. Κεχαγιᾶς. Γραμματεῖς: Οἱ Μιλτ. Κ. Κανάρης, Δημοσθ. Βρατσᾶνος, Σταμ. Μακρῆς καὶ Σ. Ζῶτος.

Ἀκολούθως ἡ προσωρινὴ Κυβέρνησις κατέθεσε τὴν ἐξουσίαν. Ἐπανεξελέγη ὅμως διὰ ψηφοφορίας ἡ ἰδία τριανδρία: Βούλγαρης, Ροῦφος,

Κανάρης. Κατὰ τὴν διεξαχθεῖσαν μυστικὴν ψηφοφορίαν μεταξὺ τῶν πληρεξουσίων τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως προέκυψε τὸ ἑξῆς ἀποτέλεσμα :

Ἐψήφισαν ἐν συνόλῳ 215. Ὁ Δημ. Βούλγαρης ἔλαβε 151 ψήφους, ὁ Μπενιζέλος Ροῦφος 114, ὁ Κωνστ. Κανάρης 90, ὁ Δημ. Θ. Γρίβας 58 καὶ ἄλλοι τινὲς συνεκέντρωσαν μικρὸν ἀριθμὸν ψήφων. Τοιουτοτρόπως κατ' ἀπόλυτον πλειοψηφίαν ἐξελέγοντο οἱ Βούλγαρης καὶ Ροῦφος, διότι ὁ Κανάρης ὑπελείφθη ψήφων. Ἐγένετο ὅμως καὶ δευτέρα ψηφοφορία. Κατ' αὐτὴν ἐπὶ συνόλου ψηφισάντων 192 ὁ Κανάρης ἔλαβεν 160 ψήφους, ἐν τούτοις ὅμως ὁ γηραιὸς ναύαρχος δι' ἐπιστολῆς του πρὸς τὸν Πρόεδρον τῆς Συνελεύσεως ἐδήλωσεν ὅτι, δὲν ἀπεδέχετο τὴν ἐκλογήν του. Ἀλλ' ἡ Συνέλευσις ἔκαμεν ἔκκλησιν, εἰς τὰ πατριωτικὰ αἰσθήματα τοῦ Κανάρη νὰ τὴν ἀποδεχθῇ καὶ τελικῶς οὗτος ἐδέχθη, δόσας μετὰ τῶν λοιπῶν δύο τὸν κεκανονισμένον ὅρκον. Ἤδη οἱ ἐκλεγέντες Κυβερνῆται περιεβάλλοντο μὲ ἐξουσίαν Ἀντιβασιλέων, ἐφ' ὅσον οὗτοι θὰ διώριζον τοὺς ὑπουργούς. Ἀλλ' ἀκριβῶς τὸ δικαίωμα αὐτὸ προεκάλεσεν ἀνυπερβλήτους δυσχερείας εἰς τὴν τριανδρίαν, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ μὴ ἐπιζήσῃ ἐπὶ μακρόν.

Η ΕΚΛΟΓΗ ΤΟΥ ΑΛΦΡΕΔΟΥ ΩΣ ΒΑΣΙΛΕΩΣ

Ἐν τῷ μεταξὺ ὅμως εἶχε περατωθῇ ἡ διαλογὴ τοῦ διεξαχθέντος τὸν Δεκέμβριον 1862 δημοψηφίσματος πρὸς ἐκλογὴν Βασιλέως. Κατ' αὐτὸ ἐπὶ 240.701 ψηφισάντων ὁ Ἄγγλος πρίγκιψ Ἀλφρέδος ἔλαβε 230.016 ψήφους. Πρῶτος δὲ ἐπιλαχὼν ἦτο ὁ Ρῶσος πρίγκιψ τοῦ Λάιχτεμπεργ συγκεντρώσας 2.400 ψήφους. Κατόπιν ἠκολούθουν τὰ ὀνόματα διαφόρων Γάλλων, Ἰταλῶν καὶ λοιπῶν Πριγκίπων, οἱ ὁποῖοι συνεκέντρωσαν μικρόν τινα ἀριθμὸν ψήφων.

Τὸ ἀποτέλεσμα τῆς παμψηφεὶ σχεδὸν ἐκλογῆς τοῦ Ἀλφρέδου ὡς Βασιλέως τῆς Ἑλλάδος, ἀνηγγέλθη ἐπισήμως ὑπὸ τοῦ πληρεξουσίου Ἀττικῆς Πάνου Κορωναίου κατὰ τὴν συνεδρίασιν τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως τῆς 22ας Ἰανουαρίου 1863 καὶ ἐγένετο μετ' ἐνθουσιασμοῦ δεκτόν. Προηγουμένως ὅμως ὁ πληρεξούσιος Φθιώτιδος Τιμ. Βάσσος ἀνέγνωσε ψήφισμα, διὰ τοῦ ὁποίου κατηργεῖτο ἡ Βασιλεία τοῦ Ὄθωνος, ἡ Ἀντιβασιλεία τῆς Ἀμαλίας, ὡς καὶ τὰ ἐπὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ θρόνου δικαιώματα τοῦ Βασιλικοῦ Οἴκου τῆς Βαυαρίας, ἐκηρύσσετο δὲ ὁ θρόνος τῆς Ἑλλάδος «ὡς διατελῶν πράγματι καὶ δικαίῳ ἐν χηρείᾳ, ἀπὸ τῆς 10ης Ὀκτωβρίου 1862».

Ἐν συνεχείᾳ ἠκολούθησεν ἡ ἀνάγνωσις ἑτέρου ψηφίσματος τῆς Συνελεύσεως, διὰ τοῦ ὁποίου ὁ πρίγκιψ Ἀλφρέδος, κυριαρχικῇ τοῦ Ἔθνους θελήσει, ἐξελέγετο συνταγματικὸς Βασιλεὺς τῶν Ἑλλήνων. Τὸ ψήφισμα τοῦτο, ὡς καὶ ἐκεῖνο διὰ τοῦ ὁποίου ἐκηρύσσετο ὁ Ὄθων ἔκπτωτος,

έγιναν δεκτά ύπό της Συνελεύσεως παμψηφεί δι' άναστάσεως. 'Ο λαός τών 'Αθηνών άπό της έπομένης, 23ης 'Ιανουαρίου 1863, ήρχισε τον πανηγυρισμόν τού μεγάλου γεγονότος της έκλογής τού νέου Βασιλέως. Διαδηλώσεις ένθουσιώντων πολιτών συνεκροτούντο καθημερινώς, κατά τάς όποίας οί διαδηλωταί έζητωκραύγαζον ύπέρ τού 'Αλφρέδου, ζητούντες όπως ούτος άφιχθή τό ταχύτερον είς τήν 'Ελλάδα.

'Αλλά καί ή λαϊκή μούσα έδωσεν, ώς ήτο φυσικόν, τό παρόν είς τάς θορυβώδεις έκείνας έκδηλώσεις. Μεταξύ τών πολλών άσμάτων ήσαν καί τά κατωτέρω δύο τετράστιχα τού Γεωργίου Σκόκου :

«...'Η δέ περικλεής 'Ελλάς μέ δάφνας έστεμμένη,
τόν νέον 'Ηγεμόνα της άσμένως, άναμένει.
Είς τήν άειθαλή της γήν τούς πόδας νά πατήση
τόν εύκλεέστατον τής γής λαόν νά διοικήση.

Τούς πόδας πρός 'Ανατολάς αύτού νά διευθύνη
τήν δύσβατον αύτήν όδόν, όπως έξομαλύνη.
Τόν τερατώδη δράκοντα μ' όρμήν νά καταβάλη
τό πορφυρούν καί εύοσμον χρυσούν μήλον νά λάβη...».

'Ο ένθουσιασμός τού λαού ήτο άπερίγραπτος διά τήν άπόκτησιν τού νέου Βασιλέως, τού όποίου είχεν έπιτακτικήν άνάγκην τό "Εθνος, διά νά συνεχίση τήν ίστορικήν του πορείαν. 'Αλλ' ή εύφρόσυνος διάθεσις τού κοινού δέν έμελλε νά παραταθή έπί πολύ. Μετ' όλίγας ήμέρας τά αίσθήματα τού ένθουσιασμού διεδέχοντο ή άπογοήτευσις καί ή πικρία· καί τούτο, διότι ό λαός ίσως νά μή έγνώριζε τά διπλωματικά παρασκήνια τής σκηνοθετηθείσης ύπό τής 'Αγγλίας έκλογής ώς Βασιλέως τού 'Αλφρέδου. "Οταν δέ τά έπληροφορήθη, άντελήφθη ότι είχε πέσει θύμα τής εύπιστίας καί τής άφελείας του. Θύμα τών έλπίδων του πρός τήν 'Αγγλίαν, ή πολιτική τής όποίας, ώς πρός τάς τύχας τής 'Ελλάδος, έξικνείτο είς άπιθάνους δολοπλοκίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΒ'

ΠΡΟΣ ΑΝΑΖΗΤΗΣΙΝ ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΕΙΝΑΙ ἀπαραίτητον ν' ἀναφερθῶ, ἔστω καὶ ἐν συντομίᾳ, τόσον εἰς τὰ προηγηθέντα, ὅσον καὶ εἰς τὰ μετὰ ἀπὸ τὸ ἀποτέλεσμα τοῦ πρώτου ἐκείνου ἐν Ἑλλάδι δημοψηφίσματος πρὸς ἐκλογὴν Βασιλέως, διὰ νὰ διαπιστωθῇ πλήρως τὸ διπλωματικὸν ζατρίκιον τῆς Βρεταννικῆς διπλωματίας ἔναντι τοῦ Ἔθνους καὶ τοῦ λαοῦ τῆς ἀτυχοῦς αὐτῆς χώρας. Εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ ὀφείλω νὰ κάμω μίαν παρένθεσιν.

Τὰ νέα στοιχεῖα, τὰ ὁποῖα ἐν συνεχείᾳ φέρω εἰς φῶς, ὀφείλονται κατὰ ἓν μέρος εἰς τὴν ἐκδοθεῖσαν ἐν Κοπεγχάγῃ τὸ 1959 ἱστορικὴν μελέτην τοῦ Δανοῦ συγγραφέως κ. Ἐρρίκου Μόλλερ ὑπὸ τὸν τίτλον: «Ἡ ὑποψηφιότης τοῦ Ἑλληνικοῦ θρόνου». [1]

Ἡ ἀποκαλυπτικὴ αὐτὴ μελέτη, ἀποτελουμένη ἀπὸ ἑξήκοντα περίπου σελίδας, ἔχει περιληφθῇ εἰς τὸ περιοδικὸν τῆς Δανικῆς Ἱστορικῆς Ἑνώσεως, σειρὰ 11η, τεῦχος 5ον. Ἐγράφη δὲ κυρίως ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἐπισήμων κρατικῶν ἀρχείων τῆς Δανίας καὶ περιέχει ἄγνωστα ἐν πολλοῖς ἐν Ἑλλάδι στοιχεῖα ἀναφερόμενα, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, εἰς τὰς διαπραγματεύσεις, αἱ ὁποῖαι διεξήχθησαν μεταξὺ τῆς Δανικῆς Αὐλῆς καὶ τοῦ ὑπουργείου τῶν Ἐξωτερικῶν τῆς Ἀγγλίας, διὰ τὴν ἀποδοχὴν τοῦ Ἑλληνικοῦ θρόνου ὑπὸ τοῦ Δανοῦ Πρίγκιπος Γουλιέλμου, τοῦ μετέπειτα Βασιλέως τῶν Ἑλλήνων Γεωργίου τοῦ Α'. Εἰς τὴν εἰσαγωγὴν τῆς μελέτης του αὐτῆς ὁ Δανὸς ἱστορικὸς ἀναφέρεται εἰς τὸ διεξαχθὲν δημοψήφισμα τοῦ Δεκεμβρίου 1862, ὡς καὶ εἰς τὴν ἐκλογὴν ὡς Βασιλέως τοῦ Ἀλφρέδου, περὶ τοῦ ὁποίου παρέχει ἐνδιαφερούσας πληροφορίας.

Ἐν ἀρχῇ σημειοῦται ὅτι ἀπὸ ἐτῶν ἡ Ἀγγλία κατέβαλε διὰ τῶν ἑκάστοτε διπλωματικῶν ἐκπροσώπων της ἐν Ἑλλάδι, ἀπεγνωσμένας προσπαθείας ὅπως χαλιναγωγήσῃ τὰς τάσεις καὶ τὰς ἐν γένει ἐνερ-

---

1. Τὴν ἐκ τῆς Δανικῆς μετάφρασιν τὴν ὀφείλω εἰς τὴν Α.Β.Υ. τὸν Πρίγκιπα Πέτρον.

γειας του Βασιλέως Όθωνος, αἱ ὁποῖαι ἀπέβλεπον εἰς τὴν ἐφαρμογὴν τῆς πολιτικῆς τῆς μεγάλης Ἰδέας, πρὸς ἀπελευθέρωσιν ἐκ τοῦ τουρκικοῦ ζυγοῦ τῶν ὑποδούλων Ἑλλήνων. Μάταιαι ὅμως ἀπέβησαν ὅλαι αἱ ἐν προκειμένῳ πρὸς τὸν Ὄθωνα Βρεταννικαὶ συμβουλαί, καὶ ἀπειλαὶ ἀκόμη διὰ λόγων ἢ δι' ἔργων. Οὐδὲν μέτρον καὶ οὐδεμία ἀπειλὴ κατέστη δυνατὸν ν' ἀποτρέψη τὸν μεγαλοϊδεάτην ἐκεῖνον Βασιλέα τοῦ μοναδικοῦ πλέον ὀνείρου του, τὸ ὁποῖον εἶχε γίνει δι' αὐτὸν ψύχωσις ἀθεράπευτος. Κατόπιν τούτου ἡ Ἀγγλία ἐχρησιμοποίησε τελικῶς τὰ ἑξῆς δύο τεχνάσματα, μὲ τὴν ἐλπίδα ὅτι ὁ Ὄθων θὰ ἔστεργε νὰ συμμορφωθῇ, οὕτως ἢ ἄλλως, μὲ τὰς θελήσεις της, αἱ ὁποῖαι βεβαίως ἦσαν ἐκ διαμέτρου ἀντίθετοι πρὸς τὰς ἐθνικὰς βλέψεις τῆς Ἑλλάδος. Καὶ πρῶτον περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1860 διέσπειρε διὰ τῶν πρακτόρων της–μεταξὺ τῶν ὁποίων ἦσαν καὶ Ἕλληνες–τὴν φήμην περὶ ἱδρύσεως καὶ δευτέρου Ἑλληνικοῦ Βασιλείου ὑπὸ τὸν δευτερότοκον υἱὸν τῆς Βασιλίσσης τῆς Ἀγγλίας Βικτωρίας Πρίγκιπα Ἀλφρέδον. Κατὰ τὰς ὑποβολιμαίας ἐκείνας διαδόσεις, τὸ μέλλον νὰ ἱδρυθῇ Ἑλληνικὸν Βασίλειον θὰ συνέκειτο ἐκ τῆς Ἑπτανήσου, τῆς Ἠπείρου, τῆς Θεσσαλίας καὶ τῆς Κρήτης. Αἱ περιοχαὶ αὗται ἤθελον δῆθεν παραχωρηθῇ ὑπὸ τῆς Πύλης τῇ ἀξιώσει τῆς Ἀγγλίας, ἔναντι χρηματικῆς ἀποζημιώσεως.

Τὴν ἄσκησιν τῆς ὑπόπτου αὐτῆς πολιτικῆς ὑπὸ τῆς Ἀγγλίας πρὸς δολίευσιν τῶν ἐθνικῶν πόθων τῶν Ἑλλήνων τὴν ἀναφέρουν καὶ ἄλλοι συγγραφεῖς ἰδικοί μας καὶ ξένοι.

Ἐν πάσῃ περιπτώσει αἱ φῆμαι αὗται περιεῖχον καὶ ἄλλα ψεύδη καὶ συγκεκριμένως, ὅτι μετὰ τὴν δημιουργίαν τοῦ νέου Βασιλείου θὰ ἀπεμακρύνετο δι' ἐξώσεως ὁ Ὄθων καὶ ὅτι τελικῶς θὰ ἡνοῦντο τὰ δύο Βασίλεια εἰς ἓν ὑπὸ τὸ σκῆπτρον τοῦ Ἀλφρέδου !..

Ὅταν ὀλίγον βραδύτερον ὁ Ἀλφρέδος ἐπεσκέφθη τὴν Κέρκυραν καὶ ἐν συνεχείᾳ τὰς Ἀθήνας, αἱ φῆμαι αὗται ἔλαβον μεγαλυτέρας διαστάσεις καὶ ἐσχολιάζοντο εὐρύτατα. Ὑπὸ πολλῶν δὲ εἶχον γίνει καὶ ἀπολύτως πιστευταί. Ὁ Ὄθων ἐπληροφορεῖτο πάντα ταῦτα, ἀλλ' οὐδόλως ἐφαίνετο ὅτι ἦσαν ἱκανὰ νὰ τὸν ἐμβάλουν εἰς ἀνησυχίας. Τὰ ἀντιπαρήρχετο μετὰ περιφρονήσεως, διότι ἐγνώριζεν ὅτι ὄπισθεν τῶν διπλωματικῶν ἐκείνων σκευωριῶν ἐκρύπτετο ἡ παραπλάνησις τῆς κοινῆς γνώμης ὑπὸ καὶ ὑπὲρ τῆς ἀγγλικῆς πολιτικῆς. Καὶ συγχρόνως ἡ ἄσκησις μιᾶς ἐντέχνου ἐναντίον του πολεμικῆς παρὰ τῆς Βρεταννικῆς Κυβερνήσεως, ἡ πρὸς αὐτὸν ἐχθρότης τῆς ὁποίας ἐξεδηλοῦτο ἤδη διὰ συνθημάτων, τὰ ὁποῖα εὕρισκον εὐκόλως ἀπήχησιν παρὰ τῷ λαῷ.

Τοιουτοτρόπως ὅμως οἱ Ἄγγλοι ἐπετύγχανον ν' αὐξήσουν εἰς ἐπικίνδυνον βαθμὸν τὴν ὑπάρχουσαν δυσαρέσκειαν πρὸς τὸν θρόνον μιᾶς με-

ρίδος πολιτῶν καὶ στρατιωτικῶν, οἱ ὁποῖοι, εἴτε ἀπὸ ἄγνοιαν, εἴτε ἠθελημένως, διέκειντο δυσμενῶς πρὸς τὸν Βασιλέα. Βεβαίως εἰς τοὺς συνετοὺς καὶ τοὺς ἐχέφρονας, οἱ βρεταννικοὶ οὗτοι μῦθοι περὶ ἱδρύσεως καὶ δευτέρου Ἑλληνικοῦ Βασιλείου, προεκάλουν μόνον τὴν θυμηδίαν.

Τὸ δεύτερον ἀγγλικὸν τέχνασμα ἦτο ἡ πρὸς τὸν Ὄθωνα δελεαστικὴ προσφορὰ τῆς Ἑπτανήσου, ὑπὸ τὸν ὅρον της ἀποχῆς τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ πάσης ἐνεργείας καὶ πάσης ἐπιθέσεως κατὰ τῆς Τουρκίας. Οἱ Ἄγγλοι ἐγνώριζον ἐκ τῶν προτέρων τὴν ἀπάντησιν τοῦ Ὄθωνος πρὸς τὰς προτάσεις των αὐτάς. Ἐγνώριζον ὅτι ὁ Βασιλεὺς δὲν θὰ ἔστεργε ποτὲ νὰ δεχθῇ ἕνα τοιοῦτον ὅρον. Περὶ αὐτοῦ ἦσαν ἀπολύτως βέβαιοι. Τοὺς ἐνδιέφερεν ὅμως νὰ φέρουν εἰς δύσκολον θέσιν τὸν Ὄθωνα καὶ ν' ἀκούσουν ἐκ στόματος τούτου τὴν ἀπόρριψιν τῆς προσαρτήσεως τῶν Ἰονίων Νήσων εἰς τὴν Ἑλλάδα. Τοῦτο ἦτο διὰ τοὺς Ἄγγλους ἓν ἰσχυρὸν ὅπλον πρὸς ἐπιτυχίαν τῆς ἐξογκώσεως τοῦ λαϊκοῦ ρεύματος ἐναντίον τοῦ Βασιλέως. Τοιουτοτρόπως δὲ ἐπετύγχανον αὐτὸ τὸ ὁποῖον ἐπεδίωκον : Νὰ καταστήσουν τὴν ἐκθρόνισιν τοῦ Ὄθωνος ἀσφαλῆ καὶ σύντομον.

Ὑπῆρξαν πράγματι σατανικαὶ ἐν τῇ πλοκῇ των ἀμφότεραι αἱ ἐνέργειαι τῆς Ἀγγλίας, δι' ὃ καὶ τὸ μοιραῖον ἀποτέλεσμα αὐτῶν ὑπῆρξε ταχύτερον ἀπὸ ὅ,τι ἤλπιζεν. Εἶναι λίαν χαρακτηριστικὴ διὰ τὰ γεγονότα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ἡ ἑξῆς φράσις ἀπὸ τὸ βιβλίον τοῦ Γ. Φιλαρέτου.[1]

«...Οἱ ἀντιπολιτευόμενοι τὸν Ὄθωνα, ἀκουσίως ἐγένοντο ὄργανα κακοβούλου ξενικῆς πολιτικῆς, διότι συνέπεσεν ἡ αὐτοφυὴς καὶ ἕνεκα ἐσωτερικῶν λόγων προελθοῦσα καὶ ἐξογκωθεῖσα ἀντιπολίτευσις νὰ ἐπιζητῇ ἀκριβῶς ἐκεῖνο, ὅπερ διακαῶς ἐπόθει ἡ Ἀγγλικὴ Κυβέρνησις, ἧς τὰ καταχθόνια σχέδια ἠδυνάτουν νὰ ἐκτιμήσωσι δεόντως οἱ τότε ἐν τῇ δράσει Ἕλληνες μετὰ πολλῆς τῆς εὐπιστίας νομίσαντες αὐτὴν φίλην τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἐνῶ αὕτη τὰ δεσμὰ τούτου κατειργάζετο ἔκτοτε...».

Τοιουτοτρόπως ἡ Ἀγγλία μετὰ τὴν ἔξωσιν τοῦ Ὄθωνος, εἰς τὴν ὁποίαν συνέβαλεν, ἐπωφελήθη τῆς δημιουργηθείσης ἐν Ἑλλάδι ἀνωμάλου καταστάσεως, διὰ νὰ ἐφαρμόσῃ τὸ ἀπὸ πολλοῦ καταρτισθὲν σχέδιόν της, ὅπως ἡ Ἑλλὰς προσδεθῇ εἰς τὸ ἅρμα τῆς Βρεταννικῆς πολιτικῆς καὶ καταστῇ θεραπαινὶς τῶν ἐπιδιώξεών της. Καὶ ὁμολογουμένως τὸ ἐπέτυχε. Χάρις εἰς τὴν ἐπιτηδειότητα, μετὰ τῆς ὁποίας εἰργάζοντο οἱ πράκτορες τῶν Ἄγγλων, ἐπετεύχθη ὁ σχηματισμὸς τοιούτου ρεύματος παρὰ τῷ λαῷ ὑπὲρ τῆς μεγάλης Βρεταννίας, ὥστε δὲν ἐβράδυνε τοῦτο νὰ λάβῃ τὴν ἀκατάσχετον φορὰν λαϊκοῦ χειμάρρου. Τὸ ἔδαφος διὰ μίαν τοιαύτην διπλωματικὴν ἐπιτυχίαν εἶχεν ἤδη καταλλήλως παρασκευασθῆ, διὰ τῶν ἀπὸ μακροῦ διαδόσεων περὶ τῆς ὑποψηφιότητος

1. Γ. Φιλαρέτου : Ξενοκρατία καὶ Βασιλεία ἐν Ἑλλάδι. σ. 132

τοῦ Ἀλφρέδου ὡς βασιλέως τῆς Ἑλλάδος καὶ διὰ τῆς χάριν αὐτοῦ προσαρτήσεως τῆς Ἑπτανήσου καὶ τῆς ἐπεκτάσεως ἀκόμη τῶν πρὸς βορρᾶν Ἑλληνικῶν ὁρίων. Διὰ τοῦ τρόπου αὐτοῦ ἡ Ἀγγλία θὰ ἐπεβράβευεν, οὕτως εἰπεῖν, τοὺς Ἕλληνας διὰ τὴν ἔξωσιν τοῦ Ὄθωνος, ἐνῷ συγχρόνως θὰ ἐνισχύετο ἰδιαιτέρως ἡ ἐν Ἑλλάδι ἐπιρροὴ τῆς πολιτικῆς της.

Τὸ σχέδιον ὅμως τοῦτο, καίτοι ἐξυπηρέτει καθ' ὅλα τοὺς ἰδιοτελεῖς σκοποὺς τοῦ Βρεταννικοῦ Ἀνακτοβουλίου, δὲν ἐπρόκειτο νὰ τύχῃ πραγματοποιήσεως διὰ πολλοὺς λόγους, ἀλλά, κυρίως, διότι ἡ Βασίλισσα Βικτωρία δὲν ἐπεθύμει ὅπως ὁ υἱός της στεφθῇ Βασιλεὺς τῆς Ἑλλάδος. Τοῦτο τὸ ἐγνώριζεν ἐκ τῶν προτέρων ἡ ἀγγλικὴ διπλωματία, ἀλλ' αὐτὸ δὲν τὴν ἠμπόδισε νὰ προχωρήσῃ εἰς τὸ προαναφερθὲν σχέδιον, ἔστω καὶ ὑπὸ μορφὴν πυροτεχνήματος, τὸ ὁποῖον φυσικὰ διελύθη, ἀφοῦ ἐπί τινας στιγμὰς ἐξέπεμψεν εἰς τὸν οὐρανὸν τῆς Ἑλλάδος τὰς πολυχρώμους καὶ θεαματικὰς λάμψεις του.

Ἡ φαντασμαγορικὴ αὐτὴ σκηνοθεσία ὠφείλετο εἰς τὸν Βρεταννὸν πρεσβευτὴν Σκάρλετ, ὁ ὁποῖος ἀπὸ τῆς ἑπομένης τῆς ἐξώσεως τοῦ Ὄθωνος, παρέσχε πολλὰς ἐλπίδας εἰς τοὺς Ἕλληνας, ἐπισήμους καὶ μή, περὶ μεγεθύνσεως τῆς Ἑλλάδος εἰς περίπτωσιν καθ' ἣν ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς ἐξέλεγεν ὡς Βασιλέα του τὸν Ἀλφρέδον. Τὸ δέλεαρ ἦτο ἀκαταγώνιστον καὶ ἡ πρότασις ἐκρίθη ὡς μοναδικὴ ἐκδήλωσις τῶν «εἰλικρινῶν» φιλελληνικῶν αἰσθημάτων τῆς Ἀγγλίας.

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΑΙ ΣΥΓΚΡΟΥΣΕΙΣ

Ἐντὸς βραχυτάτου χρόνου τόσον εἰς τὴν ἐλευθέραν, ὅσον καὶ εἰς τὴν ὑπόδουλον Ἑλλάδα, τὸ ὄνομα τοῦ Ἀλφρέδου ἔγινε δημοφιλέστατον. Εἰκόνες αὐτοῦ ἐκυκλοφόρουν εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ τὰς ἐπαρχίας καὶ ἀνηρτῶντο εἰς κεντρικὰ σημεῖα, καθημερινῶς δὲ ἐγίνοντο συγκεντρώσεις καὶ διαδηλώσεις εἰς τὰς ὁδούς, ὅπου ὁ λαὸς ἐξητωκραύγαζε μὲ ἐνθουσιασμὸν τὸν μέλλοντα Βασιλέα του. Ὁ Ἀλφρέδος εἶχε καταστῆ πλέον τὸ ἴνδαλμα ὅλων τῶν Ἑλλήνων. Ἐπίσης τὰ ὑπὲρ αὐτοῦ ψηφίσματα τῶν Συλλόγων τοῦ ἐσωτερικοῦ καὶ τῶν ἐν τῷ ἐξωτερικῷ Ἑλληνικῶν παροικιῶν διεδέχοντο ἀδιαλείπτως τὸ ἓν τὸ ἕτερον, τονίζοντα τὴν ἀνάγκην τῆς ταχυτέρας αὐτοῦ ἀφίξεως εἰς τὴν Ἑλλάδα.

Καὶ ὅμως ἦτο ἤδη ἐκ τῶν προτέρων γνωστὸν ὅτι ἡ ὑποψηφιότης τοῦ Ἀλφρέδου ἀντέκειτο ρητῶς πρὸς τὰς ὑφισταμένας συνθήκας καὶ πρὸς τὸ Ἑλληνικὸν σύνταγμα τοῦ 1844. Κατὰ τὸ ἄρθρον 4 τῆς συνθήκης τῆς 6ης Ἰουλίου 1827, τὸ ὁποῖον ἐπεβεβαιώθη καὶ διὰ τοῦ πρωτοκόλλου τῆς 3ης Φεβρουαρίου 1830, αἱ τρεῖς προστάτιδες Δυνάμεις ἀνελάμβανον ἀμοιβαίως τὴν ὑποχρέωσιν νὰ μὴ ἐπιδιώξουν ἐν Ἑλλάδι οὔτε τὴν αὐ-

ξησιν τοῦ ἐδάφους της, οὔτε τὴν ἀποκλειστικὴν μιᾶς ἑκάστης ἐπιρροήν, οὔτε τὴν ἀποδοχὴν τοῦ Ἑλληνικοῦ στέμματος ὑπὸ μέλους τῶν βασιλευόντων οἴκων των. Κατὰ δὲ τὸ ἄρθρον 40όν τοῦ Ἑλληνικοῦ συντάγματος ὁ διάδοχος τοῦ Ἑλληνικοῦ θρόνου ἔπρεπε νὰ πρεσβεύῃ τὸ δόγμα τῆς Ἀνατολικῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας.

Κατὰ ταῦτα ἡ ἐκλογὴ τοῦ πρίγκιπος Ἀλφρέδου ἀντεστρατεύετο πρὸς τὴν συνθήκην τῆς 6ης Ἰουλίου 1827, διότι ἦτο μέλος τῆς βασιλευούσης ἐν Ἀγγλίᾳ Δυναστείας, καὶ πρὸς τὸ Ἑλληνικὸν σύνταγμα, διότι ἦτο διαμαρτυρόμενος τὸ θρήσκευμα.

Παρ' ὅλα αὐτὰ ὅμως ἡ Ἀγγλικὴ Κυβέρνησις διὰ τοῦ ὑπουργοῦ της ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν Ρῶσσελ καὶ διὰ τοῦ ἐν Ἀθήναις πρεσβευτοῦ Σκάρλετ, παρεσκεύασε καταλλήλως τὴν Ἑλληνικὴν κοινὴν γνώμην, παραπλανήσασα αὐτὴν νὰ ἐμμείνῃ εἰς τὴν ἐκλογὴν ὡς Βασιλέως τοῦ Ἀλφρέδου. Ἡ Ἀγγλία βεβαίως οὕτω πράττουσα ἀπέβλεπεν εἰς τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ ἀρχικοῦ σκοποῦ της, δι' ὃ ὄχι μόνον δὲν παρημπόδισε τὰς ὑπὲρ τοῦ Ἀλφρέδου ἐκδηλώσεις τοῦ λαοῦ, ἀλλ' ἀντιθέτως ἐνεθάρρυνεν αὐτάς.

Ἐν τούτοις ἦτο ἐκτὸς πάσης συζητήσεως ὅτι ὁ δεσμευτικὸς ὅρος τῆς συνθήκης θὰ ἐτηρεῖτο ὁπωσδήποτε, ἔστω καὶ μετὰ τὴν διὰ τοῦ δημοψηφίσματος πανηγυρικὴν ἐκλογὴν τοῦ Ἀλφρέδου.

Περὶ τούτου ἡ Ἀγγλία ἦτο καθ' ὅλα βεβαία. Τὴν ἐνδιέφερον ὅμως αἱ ὑπὲρ αὐτῆς ἐκδηλώσεις ἐμπιστοσύνης τῶν Ἑλλήνων, εἰς τρόπον ὥστε νὰ καταστῇ ἐμφανὴς ἡ ἐπιρροή της ἐν Ἑλλάδι καὶ ἐπὶ πλέον νὰ δημιουργήσῃ τὰς προϋποθέσεις ἐκείνας, αἱ ὁποῖαι θὰ τῆς ἐπέτρεπον ν' ἀναλάβῃ ἀποκλειστικῶς τὸν ρόλον—ὡς νὰ ἦτο πρὸς τοῦτο ἐξουσιοδοτημένη— τῆς ἀνευρέσεως Βασιλέως διὰ τὸν Ἑλληνικὸν θρόνον, ὁ ὁποῖος νὰ τυγχάνῃ τῆς ἀπολύτου ἀρεσκείας της. Αὐτὸ ἀκριβῶς ἐπεδίωκε : Τὴν ἀνάληψιν δηλαδὴ πρωτοβουλίας ὅπως ἐπιβάλῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα Βασιλέα, ὁ ὁποῖος θὰ παρεδέχετο τοὺς ὅρους ὑπὸ τοὺς ὁποίους αὕτη θὰ ἐξυπηρέτει τὴν φιλότουρκον πολιτικήν της. Ἐκ τούτου δὲ συμπεραίνεται ὅτι ὅλαι αἱ φιλοαγγλικαὶ ἐν Ἀθήναις ἐκδηλώσεις ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Ἀλφρέδου, προεκλήθησαν ἐπὶ τῷ σκοπῷ ὅπως ἡ Ἀγγλία ἐκμεταλλευθῇ προσηκόντως τὴν εὐπιστίαν τῶν Ἑλλήνων, διὰ νὰ δεσμεύσῃ αὐτοὺς τρόπον τινὰ εἰς τὴν διεκδίκησιν τῶν ἐθνικῶν αἰτημάτων των. Ὀρθῶς δὲ ἔγραφεν ὁ Γ. Φιλάρετος ὅτι : [1]

«...Εἶναι ἐκτὸς πάσης ἀμφιβολίας, ὅτι ἡ Ἀγγλία διὰ τῆς ἐκλογῆς τοῦ Ἀλφρέδου βεβαίως δὲν ἐσχεδίαζε τὴν ἵδρυσιν μεγάλης Ἑλλάδος, ἀλλὰ τοὐναντίον ἐπεθύμει ταύτην ὡς περισταλτικὴν τῶν ἐθνικῶν πόθων τοῦ

---

1. Γ. Φιλαρέτου : Ξενοκρατία καὶ Βασιλεία ἐν Ἑλλάδι. σ. 138.

λαοῦ, ὡς παρέχουσαν αὐτῇ ἐξασφάλισιν ἀπὸ πάσης ἐπιθέσεως τῆς Ἑλλάδος κατὰ τῆς Τουρκίας... ».

Συγχρόνως ὅμως μὲ τὴν ὑποβολὴν τῆς ὑποψηφιότητος τοῦ Ἀλφρέδου, τὸ Ἀνακτοβούλιον τῆς Πετρουπόλεως προέτεινεν ὡς ὑποψήφιον τοῦ Ἑλληνικοῦ θρόνου τὸν Ρῶσον πρίγκιπα τοῦ Λάιχτεμπεργ Εὐγένιον. Ἀλλὰ καὶ ἡ ἐκλογὴ τούτου ἀντέκειτο πρὸς τὴν συνθήκην τῆς 6ης Ἰουλίου, διότι ἦτο μέλος τοῦ βασιλεύοντος οἴκου ἐν Ρωσίᾳ. Ἦτο ὅμως σύμφωνος μὲ τὸ 40ὸν ἄρθρον τοῦ Ἑλληνικοῦ συντάγματος, διότι ἦτο ὀρθόδοξος τὸ θρήσκευμα.

Ἐν τῷ μεταξὺ ἡ Γαλλία, καίτοι δὲν ὑπέδειξεν ἴδιον ὑποψήφιον, διέκειτο ὅμως συμπαθῶς πρὸς τὸν Ρῶσον Πρίγκιπα λόγῳ συγγενικοῦ δεσμοῦ, ἐν τούτοις ἐπειδὴ ἦτο βεβαία περὶ τῆς ἐκδηλωθείσης προτιμήσεως παρὰ τῇ Ἑλληνικῇ κοινῇ γνώμῃ ὑπὲρ τοῦ Ἀλφρέδου, διεμαρτυρήθη πρὸς τὸ Ἀνακτοβούλιον τοῦ Λονδίνου, ἀπευθύνασα διακοίνωσιν ἐν τῇ ὁποίᾳ μεταξὺ ἄλλων ἀνεγράφοντο καὶ τὰ ἑξῆς :

«...Ἡ ἀποκατάστασις Ἀγγλικῆς βασιλείας ἐν Ἑλλάδι ἤθελεν ἐπιφέρει σοβαρὰς τροποποιήσεις εἰς τὴν θέσιν τῶν Δυνάμεων ἐν τῇ Ἀνατολῇ. Ἓν τοιοῦτον γεγονὸς ἤθελεν ἀπειλήσῃ τὴν συνετὴν ἰσορροπίαν τὴν ὁποίαν αἱ τελευταῖαι συνθῆκαι προσπαθοῦσι νὰ ἐνισχύσωσι. Τὸ Ἀνακτοβούλιον τοῦ Λονδίνου ἤθελε παρασυρθῇ παρὰ τῆς ἰσχύος τῶν πραγμάτων νὰ ὑποστηρίξῃ τάσεις ἀντιθέτους πρὸς τὴν ἀκεραιότητα τῆς Τουρκίας. Τὸ ἀνατολικὸν ζήτημα ἠδύνατο νὰ ἐπαναρχίσῃ ὑπὸ διαφόρους ὅρους. Ἡ Αὐτοκρατορικὴ κυβέρνησις δὲν δύναται ἢ νὰ λάβῃ ὑπὸ σημείωσιν γεγονὸς τόσον σοβαρόν... ».

Ἀλλ' ἡ γαλλικὴ διπλωματία ἠστόχησεν εἰς τοὺς ὑπολογισμούς της. Διότι ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἐφοβεῖτο «περὶ ὑποστηρίξεως τάσεων ἀντιθέτων πρὸς τὴν ἀκεραιότητα τῆς Τουρκίας» ἀκριβῶς αὐτὸ τοῦτο ἐξησφαλίζετο διὰ τῆς τυχὸν ἐκλογῆς τοῦ Ἀλφρέδου ὡς Βασιλέως τῆς Ἑλλάδος.

Ἡ ἀγγλικὴ διπλωματία δὲν ἔλαβεν ὑπ' ὄψιν της οὔτε κἄν τὴν πρώτην φράσιν τῆς διακοινώσεως καθ' ἣν «ἡ ἀποκατάστασις Ἀγγλικῆς βασιλείας ἐν Ἑλλάδι ἤθελεν ἐπιφέρει σοβαρὰς τροποποιήσεις εἰς τὴν θέσιν τῶν Δυνάμεων ἐν τῇ Ἀνατολῇ». Καὶ τοῦτο διότι ἡ πρόθεσις τῆς Βρεταννικῆς Κυβερνήσεως δὲν ἦτο ὅπως ἀποσταλῇ ὁ Ἀλφρέδος ὡς Βασιλεὺς τῆς Ἑλλάδος φιλοδοξῶν τὴν ἰσχὺν καὶ τὸ μεγαλεῖον αὐτῆς, ἀλλ' ὡς Ἄγγλος ἁρμοστής, λαμβάνων ὁδηγίας ἐκ Λονδίνου. Ὁδηγίας περισταλτικὰς τῶν ἐθνικῶν πόθων τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ. Διὰ τοὺς λόγους τούτους ἡ Ἀγγλία ἐτήρησεν ἀρχικῶς σιγὴν εἰς τὴν γαλλικὴν διακοίνωσιν. Μετά τινας ἡμέρας ὅμως, περὶ τὰ τέλη Νοεμβρίου 1862, ἡ Γαλλικὴ Κυβέρνησις διὰ τοῦ ἐν Λονδίνῳ Πρεσβευτοῦ της, διεμήνυσεν εἰς τὸν Ἄγγλον ὑπουργὸν τῶν Ἐξωτερικῶν τὰ ἑξῆς :

«Ἡ Γαλλικὴ κοινὴ γνώμη ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ θὰ ἦτο διατεθειμένη νὰ ἴδῃ τὸν θρόνον τῆς Ἑλλάδος καταλαμβανόμενον ὑπὸ Ἄγγλου Πρίγκιπος. Ἡ Γαλλία ἀμφισβητεῖ εἰς τὴν Ἀγγλίαν τὸ δικαίωμα τῆς μονομεροῦς ἐπεμβάσεως ἐν Ἑλλάδι ἐναντίον πρὸς τὰς ὑφισταμένας συνθήκας. Ἐν ἐναντίᾳ περιπτώσει ἡ Γαλλία δὲν θὰ διστάσῃ νὰ ρίψῃ ἐπὶ τῆς πλάστιγγος ὅλον τὸ βάρος της, ἑτοίμη νὰ σύρῃ καὶ τὸ ξίφος, ἐὰν ἡ ἀνάγκη τὸ καλέσῃ».

Πρὸ τῆς ἀπειλητικῆς αὐτῆς στάσεως τῆς Γαλλικῆς Κυβερνήσεως ἡ Βρεταννικὴ Κυβέρνησις ἔσπευσε νὰ προβῇ εἰς τὴν ἑξῆς σαφῆ δήλωσιν:

«...Ὑποσχόμεθα νὰ μὴ δεχθῶμεν ὑπὲρ τοῦ Πρίγκιπος Ἀλφρέδου τὸν Ἑλληνικὸν θρόνον, ἐν περιπτώσει καθ' ἣν ὑπέσχετο τοῦτο καὶ ἡ Ρωσία ἀναφορικῶς μὲ τὸν Πρίγκιπα τοῦ Λάϊχτεμπεργ». Ἡ ἀγγλικὴ ἀπάντησις εἰς τὰ γαλλικὰ διαβήματα ἐκρίθη ἱκανοποιητική, καὶ ἡ Γαλλικὴ Κυβέρνησις προέβη ἀμέσως εἰς τὴν ἀποστολὴν σχετικῆς διακοινώσεως πρὸς τὴν Ρωσίαν.

Ἐν τῷ μεταξὺ ὅμως ὁ ἐν Ἀθήναις Γάλλος πρέσβυς ἐλάμβανεν ἐντολὴν τῆς Κυβερνήσεώς του, ὅπως ἀποφύγῃ νὰ ὑποστηρίξῃ τὴν ὑποψηφιότητα Ἄγγλου ἢ Ρώσου Πρίγκιπος διὰ τὸν θρόνον τῆς Ἑλλάδος. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἡ Γαλλικὴ Κυβέρνησις προέβαινεν εἰς τὰς ἑξῆς νέας ὁδηγίας πρὸς τὸν ἐν Ἀθήναις πρεσβευτήν της :

«Αἱ ἀπαγορευτικαὶ διατάξεις τῆς συνθήκης τῆς 6ης Ἰουλίου 1827 ἔχουσι τηρηθῆ μέχρι τοῦδε. Δὲν ἔχομεν οὐδένα λόγον νὰ παραβῶμεν αὐτὰς πρὸς ὄφελος Ἄγγλου Πρίγκιπος. Ἐὰν ὅμως ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς αὐθορμήτως καὶ διὰ λόγους ὑπαγορευομένους ὑπὸ τῆς θρησκείας του θελήσῃ νὰ ἐκλέξῃ τὸν Πρίγκιπα τοῦ Λάϊχτεμπεργ, δὲν σκεπτόμεθα νὰ ἐναντιωθῶμεν».

Ἐν τῷ μεταξὺ ἡ ἀπάντησις τῆς Ρωσικῆς Κυβερνήσεως εἰς τὴν Γαλλικὴν διακοίνωσιν ἦτο ὅτι συμφωνεῖ μὲ τὸ περιεχόμενον ταύτης, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν τήρησιν τοῦ ἄρθρου 3 τοῦ πρωτοκόλλου τῆς 3ης Φεβρουαρίου 1830, τὸ ἐξαιροῦν τοὺς πρίγκιπας τῶν τριῶν Δυνάμεων ἀπὸ τοῦ νὰ ἀνέλθωσιν εἰς τὸν Ἑλληνικὸν θρόνον. Ἡ ἀπάντησις αὕτη διεβιβάσθη καὶ εἰς τὴν Βρεταννικὴν Κυβέρνησιν, ἡ ὁποία ἐν συνεχείᾳ προῆλθεν εἰς συμφωνίαν μὲ τὴν Ρωσίαν, δυνάμει τῆς ὁποίας αἱ δύο Κυβερνήσεις ὑπεχρεοῦντο ἀμοιβαίως νὰ θεωρήσουν ἄκυρον τὴν ἐκλογὴν τοῦ Πρίγκιπος Ἀλφρέδου ἢ τοῦ Πρίγκιπος τοῦ Λάϊχτεμπεργ Εὐγενίου, ἐὰν ὁ εἷς ἐξ αὐτῶν ἤθελεν ἐκλεγῆ ὑπὸ τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ Βασιλεὺς τῆς Ἑλλάδος. Ἡ ἐν λόγῳ συμφωνία ἔγινεν εἰς τὰς 4 Δεκεμβρίου 1862. Ἀκολούθως δὲ οἱ ἐν Ἀθήναις Πρεσβευταὶ τῶν Δυνάμεων Σκάρλετ τῆς Ἀγγλίας, Μπλουντὼφ τῆς Ρωσίας καὶ Βουρὲ τῆς Γαλλίας, ἀνεκοίνωσαν εἰς τὸν Προεδρεύοντα τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως Δ. Βούλγαρην ὅτι αἱ Δυνάμεις κηρύττουσιν ἐν ἰσχύϊ τὸ πρωτόκολλον τῆς 3ης Φεβρουαρίου 1830 καὶ ἐπὶ πλέον ὅτι,

οὔτε ὁ Πρίγκιψ τοῦ Λάϊχτεμπεργ, οὔτε ὁ 'Αλφρέδος ἤθελον δεχθῇ τον 'Ελληνικὸν θρόνον ἐὰν ἐξελέγοντο ἵνα βασιλεύσωσι τῆς 'Ελλάδος.

***

Ὑπάρχει ὅμως καὶ μία ἄλλη πτυχὴ εἰς τὰ διπλωματικὰ αὐτὰ παρασκήνια πέριξ τῆς ἐκλογῆς τοῦ Βασιλέως τῆς 'Ελλάδος : 'Η ἀγγλικὴ διπλωματία, παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι ἐτέλει ἐν γνώσει τῶν ἐνθουσιωδῶν ἐκδηλώσεων τοῦ 'Ελληνικοῦ λαοῦ ὑπὲρ τοῦ ὑποψηφίου της Πρίγκιπος 'Αλφρέδου, ἐν τούτοις ἐφοβήθη ὅτι ὁ ὑπὸ τῆς Ρωσίας προταθεὶς ὀρθόδοξος Πρίγκιψ τοῦ Λάϊχτεμπεργ, λόγῳ τῆς ταυτότητος τοῦ θρησκεύματος, ἤθελε προσελκύσει τὴν πλειονοψηφίαν. 'Ενώπιον λοιπὸν μιᾶς ἐνδεχομένης ἐπιτυχίας τοῦ Ρώσου Πρίγκιπος ἀφ' ἑνὸς καὶ ἀφ' ἑτέρου τῆς ἐπιφυλακτικότητος, ἡ ὁποία τελικῶς ἔλαβε τὴν μορφὴν ἀρνήσεως, ἐκ μέρους τῆς Βασιλίσσης Βικτωρίας διὰ τὴν ἐκλογὴν τοῦ 'Αλφρέδου, ἔπεισαν τὴν Βρεταννικὴν Κυβέρνησιν ὅτι ἦτο προτιμότερον νὰ κηρυχθῇ ἐν ἰσχύϊ τὸ πρωτόκολλον τῆς ἐν Λονδίνῳ διασκέψεως, διὰ τοῦ ὁποίου ἐξαιροῦντο τῆς ἐκλογῆς Βασιλέως διὰ τὸν 'Ελληνικὸν θρόνον οἱ Πρίγκιπες τῶν βασιλευουσῶν οἰκογενειῶν τῆς 'Αγγλίας, Γαλλίας καὶ Ρωσίας.

Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα ὅτε τὴν 11ην Δεκεμβρίου τοῦ 1862 ἀφίχθη ἐκ δευτέρου εἰς 'Αθήνας ὡς ἔκτακτος ἀπεσταλμένος τῆς Βρεταννικῆς Κυβερνήσεως ὁ 'Ερρίκος Ἕλλιοτ. Σκοπὸς τῆς ἀποστολῆς τοῦ Ἄγγλου διπλωμάτου ἦτο : Πρῶτον, ὅπως καὶ μετὰ τὴν ἐξαίρεσιν τοῦ 'Αλφρέδου ὡς ὑποψηφίου Βασιλέως, τύχῃ τοὐλάχιστον ἡ μεγάλη Βρεταννία ἱκανοποιήσεως διὰ τῆς πανδήμου ἐκλογῆς, εἰ δυνατόν, τούτου κατὰ τὴν διεξαγωγὴν τοῦ δημοψηφίσματος. Δεύτερον, ὅπως μετὰ τὸ ἀναμενόμενον πανηγυρικὸν ἀποτέλεσμα τῆς ἐκλογῆς τοῦ 'Αλφρέδου ὡς Βασιλέως τῆς 'Ελλάδος, ἐκφράσῃ οὗτος πρὸς τὴν 'Ελληνικὴν Κυβέρνησιν τὴν εὐγνωμοσύνην τῆς Βασιλικῆς οἰκογενειας τῆς 'Αγγλίας ἀφ' ἑνὸς καὶ ἀφ' ἑτέρου, ὅπως ἀπορρίψῃ τὴν ἐκλογήν, ὡς μὴ δυναμένην νὰ πραγματοποιηθῇ, ἕνεκα τοῦ ὑπογραφέντος ἐν Λονδίνῳ πρωτοκόλλου παρὰ τῶν τριῶν Δυνάμεων.

'Ο Ἕλλιοτ ἐπίσης εὐθὺς ἅμα τῇ ἀφίξει του ὑπέβαλεν εἰς τὴν 'Ελληνικὴν Κυβέρνησιν ὑπόμνημα, διὰ τοῦ ὁποίου ἡ μεγάλη Βρεταννία ἐξεδήλου τὴν ἐπιθυμίαν αὐτῆς ὅπως, διὰ τῆς παραχωρήσεως τῆς 'Επτανήσου καταστήσῃ ἰσχυρότερον τὸ 'Ελληνικὸν Βασίλειον. «Δὲν παρέλειπεν ὅμως, ἔγραψεν ὁ Κ. Λεβίδης,[1] νὰ ὑποβάλῃ ὅρους ἀφαιροῦντας ἐκ τῆς προσαρτήσεως τὸν χαρακτῆρα πράξεως γενναιοφροσύνης ἢ δικαιοσύνης εἰς τὴν 'Ελλάδα ἐπὶ τῷ διττῷ σκοπῷ τῆς ἐκλογῆς ἡγεμόνος

1. Κ. Λεβίδη : Περὶ τοῦ Βασιλέως Ὄθωνος, σ. 109

αρεστοῦ τῷ Ἀνακτοβουλίῳ τοῦ Λονδίνου καὶ τῆς ἐγκαταλείψεως πάσης ἰδέας ἐπεκτάσεως τῶν ὁρίων ἐπὶ ζημία τῆς Τουρκίας».

Δικαίως δὲ μετά τινα χρόνον τοὺς ὅρους τούτους ἀπεκάλεσεν «ἀπαισίους» ἐντὸς τοῦ Ἀγγλικοῦ κοινοβουλίου ὁ βουλευτὴς Γρέγορυ.

Ἰδοὺ τὸ κείμενον τοῦ ἱστορικοῦ αὐτοῦ ὑπομνήματος τοῦ Ἔλλιοτ πρὸς τὴν προσωρινὴν Κυβέρνησιν τῆς Ἑλλάδος :

«Ἡ διακαεστέρα ἐπιθυμία τῆς Κυβερνήσεως τῆς Α. Μεγαλειότητος εἶναι νὰ συντελέσῃ εἰς τὴν εὐτυχίαν καὶ εὐδαιμονίαν τῆς Ἑλλάδος. Αἱ συνθῆκαι τοῦ 1827 καὶ 1832 ἀποτελοῦσιν ἀπόδειξιν τῆς ἐπιθυμίας ταύτης τῆς Μεγάλης Βρεταννίας. Ἡ προσωρινὴ Κυβέρνησις τῶν Ἑλλήνων διεκήρυξεν, εὐθὺς μετὰ τὴν ἐξ Ἑλλάδος ἀναχώρησιν τοῦ Βασιλέως Ὄθωνος, ὅτι ἀποστολὴν ἔχει νὰ διατηρήσῃ ἐν Ἑλλάδι τὴν συνταγματικὴν μοναρχίαν καὶ εἰρηνικὰς σχέσεις μετὰ τῶν ἄλλων κρατῶν.

»Ἐὰν ἡ νέα Συνέλευσις τῶν ἀντιπροσώπων τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους ἐμμείνῃ πιστὴ εἰς τὴν διακήρυξιν ταύτην, ἐὰν διατηρήσῃ τὸ συνταγματικὸν πολίτευμα, ἐὰν ἀπόσχῃ πάσης ἐπιθέσεως κατὰ τῶν γειτόνων κρατῶν καὶ ἐὰν ἐκλέξῃ βασιλέα, κατὰ τοῦ ὁποίου δὲν θὰ εἶναι δυνατὸν νὰ ἐγερθῶσιν εὔλογοι παρατηρήσεις, ἡ Κυβέρνησις τῆς Α.Μ. θὰ ἴδῃ ἐν τῇ διαγωγῇ ταύτῃ ὑπόσχεσιν μελλούσης ἐλευθερίας καὶ εὐδαιμονίας τῆς Ἑλλάδος. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει, ἵνα ἐνισχύσῃ τὴν Ἑλληνικὴν μοναρχίαν, προτίθεται ν' ἀναγγείλῃ εἰς τὴν γερουσίαν καὶ τοὺς ἀντιπροσώπους τῶν Ἰονίων νήσων τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ νὰ ἴδῃ τὰς νήσους ταύτας ἑνουμένας πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν μοναρχίαν, ἵνα σχηματίσωσι μετὰ τῆς Ἑλλάδος ἡνωμένον κράτος καί, ἐὰν ἡ ἀντιπροσωπεία τῶν Ἰονίων ἐξέφραζε τὴν αὐτὴν ἐπιθυμίαν, ἡ Α. Μεγαλειότης θὰ λάβῃ μέτρα ὅπως ἐπιτύχῃ τὴν συνδρομὴν τῶν Δυνάμεων, αἵτινες ἔλαβον μέρος εἰς τὴν συνθήκην, δι' ἧς αἱ Ἰόνιοι νῆσοι καὶ τὰ ἐξαρτήματα αὐτῶν ἐτέθησαν ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ Βρεταννικοῦ στέμματος ὡς κράτος χωριστόν. Κατὰ τὰς ἀνακοινώσεις τὰς ἀπευθυνθείσας ἀναφορικῶς μὲ τὸ ἀντικείμενον τοῦτο ὀφείλω νὰ φροντίσω, ἵνα καλῶς ἐννοηθῇ, ὅτι ἡ ἐκλογὴ Πρίγκιπος, ὅστις ἤθελεν εἶσθαι τὸ σύμβολον καὶ ὁ διεγέρτης ἐπαναστατικῶν ταραχῶν ἢ ἡ παραδοχὴ ἐπιθετικῆς πολιτικῆς ἀπέναντι τῆς Τουρκίας, θὰ παρακωλύσῃ τὴν ἐγκατάλειψιν τῆς προστασίας τῶν Ἰονίων νήσων ὑπὸ τῆς Α. Μεγαλειότητος. Ἡ κυβέρνησις τῆς Α. Μεγαλειότητος διατρέφει στερρὰν πεποίθησιν ὅτι ἡ Ἑλληνικὴ Ἐθνοσυνέλευσις θὰ ἐκλέξῃ, ὅπως βασιλεύσῃ τῆς Ἑλλάδος, πρίγκιπα ἐγγυώμενον θρησκευτικὸν σεβασμὸν πρὸς τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὰς συνταγματικὰς ἐλευθερίας καὶ εἰλικρινῆ ἔρωτα ὑπὲρ τῆς εἰρήνης. Πρίγκιψ τοιαῦτα κεκτημένος προσόντα ἔσται ὁ κατάλληλος, ἵνα ἐξασφαλίσῃ τὴν εὐτυχίαν τῆς

Ἑλλάδος καὶ θέλει τιμηθῇ διὰ τῆς φιλίας καὶ τῆς ἐμπιστοσύνης τῆς Α. Μεγαλειότητος τῆς Βασιλίσσης».

«...Αὐτὸ καὶ μόνον τὸ ἔγγραφον–ἔγραψεν ὁ Γ. Φιλάρετος[1]–ἀρκεῖ εἰς ἀπόδειξιν ὅτι τὸ ἀγγλικὸν πρόγραμμα–ἐν σχέσει μὲ τὸ βασίλειον τῆς Ἑλλάδος ἦν ἡ δέσμευσις τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ ἡ περιστολὴ πάσης προσπαθείας αὐτοῦ περὶ κρείσσονος τύχης. Κατὰ τὴν ἀγγλικὴν διπλωματίαν ἡ εὐημερία καὶ ἡ εὐτυχία τῆς Ἑλλάδος ἐξυπηρετεῖτο διὰ τῆς ἐσαεὶ ἐγκαταλείψεως τῶν ὑποδούλων Ἑλλήνων ὑπὸ τὸ τουρκικὸν σκῆπτρον, ὁ ἐγκλεισμὸς δ' αὐτῆς ἐν τοῖς στενοῖς ὁρίοις τοῦ παρόντος, ἡ λήθη τοῦ ἐνδόξου παρελθόντος καὶ ἡ ἀποσκοράκισις πάσης μερίμνης περὶ τοῦ μέλλοντος.

»Ἡ ἐπαγωγὸς προσφορὰ τῆς προσαρτήσεως τῆς Ἑπτανήσου, συνδυαζομένη καὶ μετὰ τῆς ἐλπίδος τῆς εὑρέσεως βασιλέως, ὃν τότε παρέστησεν ἀπαραίτητον ἡ ὡς ἐκ τῆς ἀρχομανίας ἡγετῶν τινων ἐσωτερικὴ ἀνωμαλία, ἅμα δὲ καὶ ἡ κούφη ἐλπὶς τῆς προστασίας τοῦ Ἑλληνισμοῦ ὑπὸ τῶν Ἄγγλων, ὡς πλανώμενοι τότε ἐπίστευον οἱ πολλοί, ἐμέθυσε τοὺς Ἕλληνας, οἵτινες ἀσυζητητὶ ἀσπασθέντες τὸ ἀγγλικὸν πρόγραμμα ἐνέπεσον εἰς τὴν διπλωματικὴν παγίδα. Ἡ τότε Ἀγγλικὴ Κυβέρνησις προσέφερεν εἰς τὸν Ἑλληνισμὸν ἐντὸς χρυσοῦ κυπέλλου δηλητήριον. Τὸ ὄνομα τοῦ Ἀλφρέδου ὡς ὑποψηφίου βασιλέως ἠλεκτρικῶς ἐνεφυτεύθη εἰς τὰς καρδίας τῆς μεγάλης πλειονοψηφίας τοῦ Ἔθνους. Πάντα τὰ λοιπὰ ἦσαν πλέον ζήτημα χρόνου».

Πράγματι ἐκ τοῦ σχετικοῦ ἀγγλικοῦ ὑπομνήματος διαφαίνονται καθαρῶς οἱ σκοποὶ τῆς Μεγάλης Βρεταννίας ἔναντι τῆς Ἑλλάδος. Ἡ κραταιὰ ἐκείνη Δύναμις ἀνελάμβανεν ἐκ τοῦ ἐμφανοῦς πλέον καθήκοντα κηδεμόνος, ὁ ὁποῖος, ἀντὶ νὰ προστατεύσῃ τὰ συμφέροντα τῆς μικρᾶς καὶ ἀνισχύρου αὐτῆς χώρας, μὲ ἔκδηλον ἀναλγησίαν κατέβαλε πᾶσαν προσπάθειαν διὰ νὰ τὰ στραγγαλίσῃ καὶ τὰ ἐξουθενώσῃ. Οὕτως ἐσκέπτετο καὶ οὕτως ἔπραττεν ἡ Ἀγγλία ἐν τῇ ἐνασκήσει τῆς «γενναιόφρονος» πολιτικῆς της ἔναντι τῆς Ἑλλάδος.

Ἐν τούτοις, παρὰ τὸ ἐμφανὲς τοῦτο γεγονός, πρέπει νὰ ὁμολογηθῇ ὅτι ἡ πλειονότης τοῦ λαοῦ ἦτο ἀγγλόφιλος. Καὶ ὄχι μόνον ὁ λαός, ἀλλὰ καὶ ἡ πολιτικὴ ἡγεσία τοῦ τόπου ἐξεδήλωνεν ἓν ἄνευ προηγουμένου φιλοαγγλικὸν παραλήρημα. Εἶναι περίεργον πῶς ἦτο δυνατὸν νὰ συμβιβάζωνται ἐν τῇ συνειδήσει τοῦ πολιτικοῦ κόσμου τὰ αἰσθήματα αὐτά, τὰ ὁποῖα εὑρίσκοντο ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸ ἐθνικὸν συμφέρον. Καὶ ὅμως ὑπῆρχε τοιαύτη ἐθελοτυφλία, ὥστε νὰ παραβλέπωνται τὰ πάντα καὶ

---

1. Γ. Φιλαρέτου: Ξενοκρατία καὶ Βασιλεία ἐν Ἑλλάδι, σ. 141.

νὰ προσφέρεται λιβανωτὸς εἰς τὴν Ἀγγλίαν, διὰ τὴν δῆθεν ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος στοργὴν αὐτῆς.

ΜΙΑ ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΓΟΡΕΥΣΙΣ ΤΟΥ ΣΠ. ΤΡΙΚΟΥΠΗ

Μίαν ἀπόδειξιν τούτου ἀποτελεῖ καὶ ἡ ἀξιομνημόνευτος ἀγόρευσις τοῦ πληρεξουσίου Σπ. Τρικούπη, ἡ ὁποία ἔγινε κατὰ τὴν συνεδρίασιν τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως τῆς 17ης Ἰανουαρίου 1863. Δέον νὰ σημειωθῇ ὅτι εἶχεν ἤδη γνωσθῇ τὸ πανηγυρικὸν ἀποτέλεσμα τοῦ δημοψηφίσματος ὑπὲρ τοῦ Ἀλφρέδου. Αἱ ἐπαμφοτερίζουσαι ἀπόψεις τοῦ γηραιοῦ ἐκ Μεσολογγίου πολιτικοῦ, ὡς τὰς διετύπωσεν εἰς τὴν ἀγόρευσίν του, θὰ ἔλεγε κανεὶς ὅτι ἀντεκατόπτριζον τὴν πάλην, ἡ ὁποία διεξήγετο εἰς τὴν συνείδησίν του, μεταξὺ τῆς ἀγγλοφιλίας του καὶ τῶν ἐθνικῶν συμφερόντων.

Τοιουτοτρόπως ἐν ἀρχῇ ὑπεστήριξεν ὅτι ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς ἦτο κυρίαρχος εἰς τὸν τόπον του καὶ ὅτι αἱ τρεῖς Δυνάμεις δὲν εἶχον οὐδὲν δικαίωμα διὰ νὰ τοῦ ὑποδείξουν ποῖον πρέπει νὰ ἐκλέξῃ Βασιλέα του. Ἐν συνεχείᾳ ὅμως προέβαινεν ἐν τῇ ρύμῃ τοῦ λόγου του εἰς ὕμνον ὑπὲρ τῆς Ἀγγλίας καὶ τοῦ ἐνδιαφέροντος αὐτῆς ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος, ὑπεγράμμιζε τὰς ἀρετὰς τοῦ ἐκλεγέντος ἤδη ὡς Βασιλέως Ἀλφρέδου καὶ κατέληγεν εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι εἶναι ἄστατος ἡ πολιτικὴ καὶ συνεπῶς –ἐτόνισε– «Κύριος οἶδε τί τέξεται ἡ ἐπιοῦσα».

Θὰ παραθέσω ὁλόκληρον τὴν ἀγόρευσιν τοῦ Σπ. Τρικούπη, διὰ νὰ καταδειχθῇ ἡ ὑπέρμετρος ἀγγλοφιλία του, τὴν ὁποίαν συνεμερίζετο καὶ ἡ μεγαλυτέρα μερὶς τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ, ὁ ὁποῖος ὅμως δὲν ἦτο εἰς θέσιν ν' ἀντιληφθῇ τὰς δολοπλοκίας τῆς βρεταννικῆς πολιτικῆς. Καὶ ὅμως εἶχε προσφάτους ἀποδείξεις τῶν πιεστικῶν καὶ αὐθαιρέτων ἐπεμβάσεων τῆς Ἀγγλίας εἰς τὰς ἐσωτερικὰς ὑποθέσεις τῆς Ἑλλάδος, ἐπεμβάσεις αἱ ὁποῖαι ἀπέβαινον πάντοτε εἰς βάρος τῶν ἐθνικῶν συμφερόντων καὶ ἐπὶ ζημίᾳ τῆς εὐημερίας του.

Ἰδοὺ τὸ κείμενον τῆς ἀγορεύσεως τοῦ Σ. Τρικούπη.[1]

«Κύριοι,

»Συνήλθομεν πανταχόθεν τῆς Ἑλλάδος καὶ ἐκ πάσης καθ' ὅλην τὴν οἰκουμένην παροικίας Ἑλληνικῆς, ἵνα συντάξωμεν ἐκ νέου τὴν πολιτείαν μας καὶ πληρώσωμεν ἀξιοπρεπῶς τὸν κενωθέντα Βασιλικὸν θρόνον. Ἀλλά, προτοῦ σκεφθῶμεν περὶ τούτου ἡμεῖς, ἐσκέφθη αὐτὸς ὁ λαὸς καὶ ὁ ἐντὸς καὶ ὁ ἐκτὸς τῆς Ἑλλάδος καὶ ὅλως αὐθορμήτως, ἀνεπηρέαστος, ὁμόθυμος καὶ ἐνθουσιῶν, ἐπρότεινε τὸ στέμμα τῆς Ἑλλάδος εἰς τὸν Βασι-

1. Κ. Μ. Γράψα: Ἑλληνικὴ Πολιτικὴ Ἐγκυκλοπαιδεία. Τεῦχος β', σ. 44-48.

λόπαιδα της 'Αγγλίας 'Αλφρέδον. Τὸ ἐπρόσφερε, Κύριοι, καθὼς ὅλοι γνωρίζομεν, δι' ἐπανειλημμένων καὶ πολυπληθῶν διαδηλώσεων, διὰ πράξεων Δημοτικῶν Συμβουλίων καὶ ἐπὶ τέλους διὰ καθολικῆς ὁμοθύμου ψηφοφορίας. 'Η ἐκλογή, Κύριοι, τοῦ 'Αλφρέδου, καθὼς ὅλοι γνωρίζομεν, δὲν εἶναι ὑποκίνημα ξένης πολιτικῆς, δὲν εἶναι ἔργον ξένης φατρίας, δὲν εἶναι ἀποκύημα διαφθορᾶς, εἶναι δὲν ἠξεύρω καὶ ἐγὼ πῶς νὰ τὴν χαρακτηρίσω, εἶναι μία λάμψις, ἥτις κατέβη ἄνωθεν διὰ μιᾶς εἰς τὰς καρδίας τῶν 'Ελλήνων. Πῶς τοῦτο, Κύριοι ; Πόθεν τοσαύτη καὶ τοιαύτη ὡς ἐξ ἐμπνεύσεως ὁμοφροσύνη ; Εὔληπτον, νομίζω, τὸ φαινόμενον καὶ εὐεξήγητον. 'Ο 'Ελληνικὸς λαός, ὑπερεπιθυμῶν νὰ πληρώσῃ τὸν κενωθέντα 'Ελληνικὸν θρόνον ὑπὸ Βασιλέως εἰλικρινῶς συνταγματικοῦ, ὡς τοιοῦτον ἐθεώρησε βεβαίως τὸν πρίγκιπα 'Αλφρέδον, ὡς ὑπὸ Σύνταγμα γεννηθέντα, τραφέντα, παιδευθέντα καὶ ἡλικιωθέντα. 'Αλλὰ δὲν συνέτρεξεν εἰς τοῦτο μόνον ὁ λόγος οὗτος, συνέτρεξαν καὶ ἄλλοι σοβαροὶ λόγοι. Συνέτρεξαν, Κύριοι, αἱ Βασιλικαί, αἱ ἰδιωτικαὶ καὶ χριστιανικαὶ ἀρεταί, δι' ὧν κοσμεῖται ὁ Βασιλικὸς οἶκος τῆς 'Αγγλίας καὶ ἐπαιδαγωγήθη ὁ νέος 'Αλφρέδος. Συνέτρεξε τὸ μεγαλεῖον τοῦ τόπου ἐκείνου, ἡ μονιμότης καὶ βαθεῖα σύνεσις τῶν καθεστώτων, ὁ χαρακτὴρ καὶ ἡ μεγαλοπραγμοσύνη τοῦ Ἔθνους ἐκείνου, ὁ κοινωνικὸς καὶ ἠθικὸς αὐτοῦ βίος, ἡ ἐν τῇ 'Ανατολῇ ὑπερέχουσα ἰσχύς του καὶ ἡ πασίγνωστος, ἀφ' ὅτου ἡ 'Ελλὰς ἐβασιλεύθη, ἐπιθυμία του τοῦ νὰ ἴδῃ ἀγνὸν ἐν 'Ελλάδι ὑπὸ μοναρχικὸν Σύνταγμα 'Ελληνισμόν. 'Ιδού, Κύριοι, τὰ αἴτια διὰ τὰ ὁποῖα ὁ Ἕλλην ἐπροτίμησε παντὸς ἄλλου ὡς Βασιλέα τὸν 'Αλφρέδον. 'Αλλὰ θὰ εὐοδωθοῦν αἱ εὐχαί του ; Κατά τινα διακοίνωσιν τῶν παρ' ἡμῖν Πρέσβεων τῶν τριῶν Δυνάμεων, παρεμβάλλονται ἀνυπέρβλητα προσκόμματα, κατὰ τὸ λέγειν τῶν εἰδότων, ἀνίκητα. 'Εὰν ὁ 'Αλφρέδος ἀπεποιεῖτο τὸ στέμμα τῆς 'Ελλάδος οἴκοθεν καὶ διὰ λόγους ἰδίους, ἡμεῖς ἀναμφιβόλως θὰ ἐλυπούμεθα λύπην βαθεῖαν, ἀλλὰ θὰ ἐσιωπῶμεν, ὡς μὴ δυνάμενοι νὰ διαφιλονικήσωμεν τὸ ἀδιαφιλονίκητον δικαίωμα τῆς ἀποφάσεώς του.

»'Αλλὰ δὲν ἔχει οὕτω, Κύριοι, καὶ ἐπειδὴ ἡ διπλωματία παρεμβαίνουσα δι' ἰδιοτελεῖς σκοπούς, θέλει νὰ ματαιώσῃ τὰς εὐχὰς τοῦ 'Ελληνικοῦ λαοῦ, νομίζω ὅτι χρεωστοῦμεν καὶ εἰς τὸν λαόν μας καὶ εἰς ἡμᾶς αὐτοὺς ὄχι μόνον ν' ἀνοίξωμεν τὸ στόμα μας, ἀλλὰ καὶ νὰ τὸ πλατύνωμεν.

» Ἂς ἐξετάσωμεν τώρα τὰ τῆς διπλωματικῆς διακοινώσεως :

»Πρὸ 32 ἐτῶν ἐγράφη πρωτόκολλον, δι' οὗ ἀποκλείονται τοῦ 'Ελληνικοῦ θρόνου οἱ συγγενεῖς τῶν τριῶν μεγάλων Δυνάμεων, ἐγράφη τὸ πρωτόκολλον τοῦτο, καθὼς καὶ πολλὰ ἄλλα, δηλαδὴ ὡς προπαρασκευαστικὴ συνθήκη· γενομένης δὲ τῆς συνθήκης, τὰ πρωτόκολλα, μηδενὸς ἐξαιρουμένου, ἔπεσαν εἰς ἀχρηστίαν καὶ εἰς λήθην. Πολλὰ τῶν πρωτοκόλλων τούτων μᾶς εἶχον κοινοποιηθῆ ἐν καιρῷ, ἀλλὰ τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος

πρωτοκολλον ποτὲ δὲν μᾶς ἐκοινοποιήθη, φανερὰ δὲ ἀντιφάσκει καὶ πρὸς ὅσα χθὲς αἱ τρεῖς Δυνάμεις μᾶς εἶπον. Χθὲς μᾶς εἶπον ὁμοφώνως αἱ τρεῖς Δυνάμεις ὅτι ἐσέβοντο τὴν ἀρχὴν τῆς μὴ ἐπεμβάσεως καὶ ὅτι εἴμεθα ἐλεύθεροι νὰ ἐκλέξωμεν Βασιλέα ὅποιον θέλομεν καὶ σήμερον μᾶς λέγουν τὸ ἐναντίον. Σήμερον μᾶς λέγουν διὰ τοῦ πρωτοκόλλου, ὅτι δὲν ἠμποροῦμεν νὰ ἐκλέξωμεν ὅποιον θέλομεν. Βλέπετε, Κύριοι, ὅτι παραδέχονται τὴν ἀρχὴν τῆς μὴ ἐπεμβάσεως, ἀλλὰ δὲν μᾶς ἀφήνουν νὰ οἰκονομήσωμεν τὰ καθ' ἡμᾶς, ὅπως ἡμεῖς θέλομεν. Τί λέγω ; Δὲν μᾶς ἀφήνουν νὰ πολιτευθῶμεν κατὰ τὴν ἀρχήν, τὴν ὁποίαν αἱ Δυνάμεις παρεδέχθησαν καὶ δὲν παύουσι λέγουσαι ὅτι παραδέχονται, τὴν ἀρχὴν τῆς μὴ ἐπεμβάσεως.

»Σημειωτέον, ὅτι τὸ πρωτόκολλον τοῦτο ἔγινε διὰ μίαν καὶ μόνην περίστασιν, τὴν τότε, ἔγινε, διότι ἡμεῖς οἱ Ἕλληνες ἐκαλέσαμεν τὰς Δυνάμεις εἰς ἐκλογὴν Βασιλέως, ἔγινε διότι ἡμεῖς ἤμεθα ὑπὸ τὴν κηδεμονίαν, ἐξερχόμενοι τοῦ χάους τῆς Ἐπαναστάσεως, ἔγινε διότι αἱ Δυνάμεις ἤθελον νὰ δείξωσιν ὅτι δὲν ἰδιοτέλουν, καὶ διὰ τοῦτο ἀπέκλεισαν τοῦ θρόνου τῆς Ἑλλάδος τοὺς συγγενεῖς τῶν τριῶν μεγάλων Δυνάμεων.

» Μέχρι τοῦδε τὰ πράγματα ἔχουν καλῶς, ἀλλ' ἡ σημερινὴ περίστασις, Κύριοι, εἶναι πάντη διάφορος. Σήμερον ἡμεῖς εἴμεθα ἀνεξάρτητοι, κυρίαρχοι, ἀπόλυτοι διαθέται καὶ διαχειρισταὶ τῆς περιουσίας μας. Οὐδεμίαν εἰς οὐδένα ἐδώκαμεν ἐκλογικὴν ἐντολήν, ἐκλέγομεν ἡμεῖς. Τὸ πρωτόκολλον καὶ πολιτικῶς καὶ νομικῶς θεωρούμενον εἶναι μηδέν, προσβάλλον διὰ τῶν ἐξαιρέσεων τὴν ἀπόλυτον κυριαρχίαν καὶ ἡ ἐντεῦθεν ἀπαγόρευσις εἶναι καὶ ἄκυρος καὶ ἄδικος.

» Εἶναι δὲ πασίγνωστον, Κύριοι, ὅτι καὶ αὐταὶ αἱ Δυνάμεις ἀμφέβαλλον περὶ τοῦ κύρους τοῦ πρωτοκόλλου καὶ συνηρωτῶντο, ἐὰν ἔζη ἢ ἀπέθανεν. Ἐξ ὅλων τούτων τῶν λόγων, Κύριοι, βλέπετε πόσον σαθρὰ εἶναι ἡ πρᾶξις αὕτη, ἀλλ' ὑπάρχουν καὶ ἄλλοι λόγοι οἱ ἀποδεικνύοντες ἔτι μᾶλλον τὸ σαθρὸν τῆς πράξεως ταύτης.

» Δύο συνθῆκαι, ὑπογραφεῖσαι παρὰ τῶν τριῶν Δυνάμεων ἐν ὀνόματι τῆς Ἁγίας καὶ ἀδιαιρέτου Τριάδος ὑπὲρ τῆς Βαυαρικῆς δυναστείας, ἐκάησαν, οὕτως εἰπεῖν, ἐν Ἀθήναις τὴν νύκτα της 10ης Ὀκτωβρίου πυροβολούντων τῶν Ἑλλήνων. Οὐδὲν ἐλέχθη περὶ αὐτῶν παρ' οὐδεμιᾶς τῶν τριῶν Δυνάμεων, καὶ εἶναι δίκαιον. Κύριοι, εἶναι λογικὸν νὰ ἀναζήσῃ ἐκ τῆς τέφρας τῶν συνθηκῶν ἓν πρωτόκολλον, ἐξάμβλωμα τῆς διπλωματικῆς ἀντιζηλίας; Ἀλλά, Κύριοι, ἀκούσατε τὴν καταδίκην αὐτοῦ τοῦ πρωτοκόλλου καὶ ἐκ στόματος τοῦ ἰδίου ὑπουργοῦ τοῦ Αὐτοκράτορος τῶν Γάλλων. ».

Ἐδῶ ὁ γραμματεὺς κ. Βρατσάνος ἀναγιγνώσκει τὰ ἑξῆς :

« Ὁμολογοῦμεν, λέγει ὁ ὑπουργὸς τοῦ Αὐτοκράτορος τῶν Γάλλων, ὁμολογοῦμεν ὅτι ὑπό τινα ὄψιν αἱ τότε καὶ νῦν περιστάσεις δὲν εἶναι

ὁλοτελῶς αἱ αὐταί. Κατὰ ρητὴν ἐντολὴν τῆς Ἑλλάδος ἐπετράπη εἰς τὰς Δυνάμεις νὰ διαθέσωσιν αὐταὶ τότε τὰ τοῦ στέμματος. Σήμερον οἱ Ἕλληνες ποιοῦν αὐτοὶ χρῆσιν τῆς κυριαρχίας των, ἡ δὲ Γαλλία, ἡ Ἀγγλία καὶ ἡ Ρωσία ἠδηνήθησαν νὰ παραδεχθῶσιν ἐξαιρέσεις τινάς, ὑποχρεούσας ἀλλήλας ἔτι καὶ νῦν, ἀλλὰ δὲν δύνανται ἴσως νὰ τὰς ἐπιβάλωσι σήμερον εἰς τοὺς Ἕλληνας, οὐδὲ διατείνομαι, ὅτι ὁ περισταλτικὸς ὅρος τοῦ πρωτοκόλλου εἶναι καὶ σήμερον ἐφηρμοσμένος».

»Σ. Τρικούπης : Ἀκούσατε, Κύριοι, τὶ λέγειὁ ὑπουργὸς τοῦ Αὐτοκράτορος τῶν Γάλλων ; Ἀκούσατε, Κύριοι, τὶ λέγει ὁ ὑπουργός ; Δὲν διατείνεται οὔτε αὐτός, ὅτι ὁ περισταλτικὸς οὗτος ὅρος εἶναι καὶ νῦν ἐφηρμοσμένος. Καὶ ὅμως, Κύριοι, ἐβάφη κάλαμος νὰ ἐφαρμοσθῇ ὁ μὴ ἐφαρμοστέος οὗτος ὅρος καὶ ἐβάφη κάλαμος νὰ πάθῃ μέγα πάθημα καὶ τὸ παρὸν καὶ τὸ μέλλον τῆς Ἑλλάδος καὶ νὰ καταπατηθῇ κατὰ πρώτην φορὰν ἡ παντοδύναμος καὶ ἀκαταμάχητος καθολικὴ ψηφοφορία. Θέλω, Κύριοι, τὴν καθολικὴν ψηφοφορίαν παντοδύναμον καὶ ἀκαταμάχητον, διότι αἱ καταπατοῦσαι αὐτὴν σήμερον Δυνάμεις ἔτεινον χθὲς γόνυ ἐνώπιον της. Αἱ πράξεις τῆς Βιλαφράγκας καὶ τοῦ Τουρίνου δὲν ἐξηλείφθησαν ἐνώπιον τῆς καθολικῆς ψηφοφορίας ; Ὁ θρόνος τῆς Νεαπόλεως καὶ τόσοι ἄλλοι θρόνοι τῆς Ἰταλίας δὲν ἔπεσαν ἐνώπιον τῆς καθολικῆς ψηφοφορίας ; Αἱ ἐπαρχίαι τοῦ Βασιλέως τῆς Σαρδηνίας, δὲν μετεποιήθησαν εἰς Γαλλικὰς ἐπαρχίας ; Ἡ συνθήκη τοῦ 1814 ἔτους ἀπέκλεισε διὰ παντὸς πάντα γόνον τῆς Ναπολεοντείου δυναστείας ἀπὸ παντὸς θρόνου, καὶ ὅμως ἡ καθολικὴ ψηφοφορία τῆς Γαλλίας ἀνεβίβασεν εἰς τὸν αὐτοκρατορικὸν θρόνον τοῦ Ναπολέοντος τὸν ἀνεψιόν του. Τὶ ἔκαμον αἱ Δυνάμεις ; Ἔκλινον τὴν κεφαλὴν καὶ ἔσχισαν ἰδίαις χερσὶ τὰς συνθήκας. Πρὸς Θεοῦ, διατὶ δὲν μετρούμεθα καὶ ἡμεῖς διὰ τοῦ αὐτοῦ μέτρου ; Διατὶ ἐν μόνῃ τῇ Ἑλλάδι καταπατεῖται ἡ ἀκαταμάχητος καὶ παντοδύναμος καθολικὴ ψηφοφορία ; Ἂν ἐρωτήσῃ τις, Κύριοι, τὴν λοξοδρομοῦσαν διπλωματίαν, θὰ ἀκούσῃ ὅτι φοβεῖται τὴν λύσιν τοῦ Ἀνατολικοῦ ζητήματος καὶ τὴν διατάραξιν τῆς πολιτικῆς ἰσορροπίας. Ὡς πρὸς τὸ πρῶτον ἂς μάθῃ ὅτι τὸ Ἀνατολικὸν ζήτημα θὰ λυθῇ, Θεοῦ εὐδοκοῦντος, ἀλλὰ δὲν θὰ λυθῇ οὔτε ὅταν αὐτὴ θέλῃ, οὔτε ὅπως αὐτὴ θέλῃ, ἀλλ' ὅπως θέλωμεν ἡμεῖς, ὅπως θέλομεν ἡμεῖς οἱ λαοὶ τῆς Ἀνατολῆς, καὶ ὅταν ἡμεῖς θέλωμεν (γενικαὶ καὶ ραγδαῖαι χειροκροτήσεις τῶν τε κ. κ. Πληρεξουσίων καὶ τοῦ ἀκροατηρίου). Καὶ θὰ λυθῇ, Κύριοι, δι' ἡμᾶς τοὺς λαοὺς τῆς Ἀνατολῆς καὶ ὄχι διὰ καμμίαν ἄλλην Δύναμιν. (καὶ πάλιν χειροκροτήσεις). Πῶς δὲ πρὸς τὴν πολιτικὴν ἰσορροπίαν ; Μήπως, Κύριοι, ἡ Ἑλλὰς θὰ γίνῃ παράρτημα τῆς Ἀγγλίας; Μήπως ἡ Ἀννοβερία εἶναι παράρτημα τῆς Ἀγγλίας, διότι βασιλεύει ἕνας Ἄγγλος ;

»Μήπως τὸ βασίλειον τῆς Ἀννοβερίας δὲν εἶναι ἀνεξάρτητον; Μήπως

δὲν ἔχει πολιτικὴν ἰδίαν ; Διὰ Βασίλειον, Κύριοι, το ὁποῖον εἶχε χθές, τέσσαρα ἑκατομμύρια ψυχῶν καὶ θὰ ἔχη αὔριον εἴκοσι τέσσαρα ἑκατομμύρια ψυχῶν, τὸ τῆς Ἰταλίας, δὲν θὰ πάθη ἡ πολιτικὴ ἰσορροπία καὶ θὰ πάθη, διότι θὰ φέρωμεν ἡμεῖς ἕνα πρίγκιπα διὰ Βασιλέα μας ; Ἀλλά, Κύριοι, ειμεθα μικροὶ καὶ ὡς μικροὶ ὀλιγωρούμεθα, ἀλλ' ἂς μάθη ἡ διπλωματία ὅτι μικροὶ δὲν εἶναι ὅσοι ἔχουν ὑπὲρ αὐτῶν τὴν ἀλήθειαν καὶ τὴν δικαιοσύνην (ραγδαῖαι χειροκροτήσεις). Διατί ; Διότι ἔχουν τὴν συμπάθειαν τῶν λαῶν καὶ την ἀντίληψιν τοῦ Ὑψίστου. Ὑπέλαμψε, Κύριοι, ἂν δὲν ἔλαμψεν εἰσέτι φαεινῶς, το φῶς τῆς ἀληθειας καὶ τῆς δικαιοσύνης εἰς μικροὺς καὶ μεγάλους, εἰς δούλους καὶ ἐλευθέρους. Παρέρχονται, παρέρχονται οἱ καιροί, καθ' οὓς ἐκυβερνῶντο οἱ λαοί, ὄχι κατὰ τὴν θέλησιν αὐτῶν, ἀλλὰ κατὰ τὰς ὀρέξεις τῶν κρατούντων. Ἡ ἱερὰ συμμαχία, ἡ λαοφθόρος ἐκείνη ἐρινύς, κατέβη ἤδη ἐμβρόντητος εἰς τὰ κατώτατα τῆς γῆς, καὶ ἡ παγκόσμιος συνείδησις ἐν τῇ δικαίᾳ αὐτῆς ὀργῇ ἔθεσεν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς της ἐπιτάφιον λίθον, τὸ ἀνάθεμα καὶ τὴν κατάραν. (ραγδαῖαι χειροκροτήσεις)».

«Πολλοὶ Πληρεξούσιοι : Ἀνάθεμα !».

«Σ. Τρικούπης : Τὸ δίκαιον τῶν λαῶν, τὸ ὀλιγωρούμενον δίκαιον τῶν λαῶν, λαμβάνει καθ' ἡμέραν τὸν φυσικόν του χαρακτῆρα καὶ ἀντικαθιστᾶ τὸ λεγόμενον θεῖον δίκαιον. Τοιαύτη, Κύριοι, εἶναι ἡ ἀναφαινομένη σήμερον νέα πολιτική, ἥτις ἐπ' ἀγαθῷ τῆς ἀνθρωπότητος, κρατυνομενη, εἶναι διὰ τοὺς λαοὺς ἄριστος οἰωνὸς τοῦ μέλλοντος.

»Ἔρχομαι τώρα, Κύριοι, εἰς τὸ κύριον ζήτημα τοῦ τί ποιητέον. Ὁ λαός μας ἐν τῷ κυριαρχικῷ αὐτοῦ δικαιώματι, ἀνεξαρτήτως πάσης συνθήκης, παντὸς πρωτοκόλλου καὶ παντὸς ἐπηρεασμοῦ, ἀνεγνώρισε τὸν Βασιλέα του· δὲν μένει λοιπὸν εἰς ἡμᾶς τοὺς ἐκτελεστὰς καὶ ὑπηρέτας της θελήσεως τοῦ λαοῦ, εἰ μὴ νὰ τακτοποιήσωμεν, νὰ μορφώσωμεν καὶ νὰ γνωστοποιήσωμεν ὅπου πρέπει τὰ γεγονότα. Εἶναι ἀληθές, δυστυχῶς, Κύριοι, ὅτι καθ' ὅλα τὰ ἀξιοπίστως γραφόμενα καὶ λεγόμενα, αἱ εὐχαί μας δὲν θὰ εὐοδωθοῦν, ἀλλ' οὐδὲν ἧττον ἡμεῖς χρεωστοῦμεν νὰ φέρωμεν εἰς πέρας τὸ μέγα ἔργον, τὸ ὁποῖον ἀνεδέχθη ὁ λαός, καὶ παρέδωκεν εἰς τὰς χεῖρας μας, εἰς ἀποπεράτωσιν.

»Ἄστατος, Κύριοι, εἶναι ἡ πολιτικὴ καὶ μάλιστα ἡ ἐπὶ τῶν ἡμερῶν μας. Δὲν μᾶς ἔλεγον χθὲς ὅτι ἡ ποθητὴ ἕνωσις τῶν ἀδελφῶν Ἑπτανησίων καὶ ἡμῶν ἦτο ἀδύνατος καὶ σήμερον ἐπισήμως μανθάνομεν ὅτι ἡ ἕνωσις αὕτη εἶναι βεβαία; Τίς οἶδε, Κύριοι, τὶς οἶδε τὶ τέξεται ἡ ἐπιοῦσα ; Καὶ οἱ Βέλγοι, Κύριοι, . . . ἀλλ' ὅπως καὶ ἂν εἶναι, ἐγὼ νομίζω, ὅτι καὶ ἂν δὲν εἰσακουσθῶσιν αἱ εὐχαί μας, ἡμεῖς πρέπει νὰ ἀποπερατώσωμεν τὸ ἔργον μας, καὶ νομίζω ὅτι ἐντεῦθεν πηγάζει μεγίστη ὠφέλεια εἰς ἡμᾶς. Καὶ οἱ Βέλγοι, Κύριοι, ἐπρόσφερον τὸ στέμμα εἰς τὸν δευτερότοκον υἱὸν

τοῦ Βασιλέως Φιλίππου, τὸν Δοῦκα τῆς Νεμούρ, καὶ διὰ λόγους ἀντιζηλίας ἀπέτυχον, καθὼς ἀποτυγχάνομεν καὶ ἡμεῖς, τώρα, ὅμως ἐφείλκυσαν εἰς εαυτοὺς τὴν συμπάθειαν καὶ τὴν ὑπόληψιν καὶ τῆς Γαλλικῆς Αὐλῆς, καὶ τοῦ Γαλλικοῦ ἔθνους.

»Ὅτι δὲ τὰ γενόμενα ἐπὶ καλῷ τῆς Ἑλλάδος ἔγιναν, ἔχομεν τρανὰς ἀποδείξεις, ἔχομεν τὴν ἐπίσημον ἀγγελίαν τῆς παραχωρήσεως τῆς Ἑπτανησίας πολιτείας, ἔχομεν τὸν βροντόφωνον τύπον τῆς Ἀγγλίας, θερμῶς ὑπὲρ ἡμῶν ἀγορεύοντα. Ἰδού, Κύριοι, καὶ λόγοι τινὲς τοῦ ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν ὑπουργοῦ τῆς Ἀγγλίας ἐν τῇ ἐγκυκλίῳ του περὶ Ἑλλάδος πρὸς τοὺς πρέσβεις τῆς Αὐλῆς του :

«Ἡ Ἀγγλικὴ Κυβέρνησις (λέγει ὁ Ὑπουργός), σεβομένη τὰ μετὰ τῶν ἄλλων δύο Δυνάμεων διατεταγμένα, ἀπεφάσισε μὲν μετὰ λύπης, νὰ μὴ δεχθῇ τὸ ὑπὸ τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους ὁμοφώνως προσενεχθὲν αὐτῇ στέμμα τῆς Ἑλλάδος, ἀλλὰ καὶ μετὰ τὴν ἀποποίησιν ταύτην οὐδόλως θὰ παύσῃ ἐνδιαφερομένη διὰ τὸ μέλλον τῆς ἀξιολόγου ταύτης φυλῆς».

«Ἀλλ' ἐκτὸς τούτου, βλέπομεν ἐν χαρᾷ καὶ ἀγαλλιάσει καὶ πράγματα περὶ ὧν καὶ φιλοτίμως καὶ ἐπωφελῶς καὶ σπουδαίως φροντίζει περὶ ἡμῶν ἡ Κυβέρνησις ἐν τοῖς παροῦσι δεινοῖς καιροῖς. Τελειώνω, Κύριοι, τὸν λόγον μου καὶ συνιστῶ θερμῶς εἰς τὴν παραδοχὴν τοῦ σεβαστοῦ τούτου Σώματος, ὅσα διαλαμβάνει τὸ τρίτον κεφάλαιον τοῦ κανονισμοῦ περὶ τῆς ἐκλογῆς τοῦ Βασιλέως. (ραγδαῖαι χειροκροτήσεις)».

Σχολιάζων τὴν ὡς ἄνω ἀγόρευσιν τοῦ Σπ. Τρικούπη, ὁ Ἐπ. Μάλαινος[1] ἔγραφε τὰ ἑξῆς : «Ὁ σκοπὸς τῶν στομφωδῶν, ἀλλὰ καὶ ὑποκριτικῶν τούτων δηλώσεων ἦτο προφανής : Ἐκρίθη ἀναγκαῖον νὰ ἐξαπατᾶται μέχρι τῆς τελευταίας στιγμῆς ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς διὰ νὰ ἐμφανίζεται ἡ Ἑλλὰς ὁλόκληρος ὡς καταληφθεῖσα ἀπὸ πυρετὸν ἀγγλομανίας καὶ νὰ ἀποτραπῇ οὕτω πᾶσα ἀνάμειξις τῶν δύο ἄλλων Δυνάμεων εἰς τὴν ἐκλογὴν τοῦ νέου Βασιλέως».

Η ΑΠΡΟΚΑΛΥΠΤΟΣ ΕΠΕΜΒΑΣΙΣ ΤΗΣ ΑΓΓΛΙΑΣ

Ἐν συνεχείᾳ, κατὰ τὴν συνεδρίασιν τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως τῆς 22ας Ἰανουαρίου 1863, ὁ στρατηγὸς καὶ πληρεξούσιος Π. Κορωναῖος ὡς μέλος τῆς ἐπιτροπῆς τῆς ὁρισθείσης ἐπὶ τῆς διαλογῆς τῆς ψηφοφορίας πρὸς ἐκλογὴν ἡγεμόνος, ἀνέγνωσε τὴν ἔκθεσιν αὐτῆς εἰς τὴν ὁποίαν περιείχοντο τὰ τελικὰ ἀποτελέσματα τοῦ δημοψηφίσματος, συμφώνως μὲ τὰ ὁποῖα ἐξελέγετο σχεδὸν διὰ παμψηφίας Βασιλεὺς τῆς Ἑλλάδος

1. Ἐπ. Μάλαινου : Ἱστορία τῶν ξενικῶν ἐπεμβάσεων. τ. Α' σ. 95.

ὁ Ἀλφρέδος. Ἀκολούθως ὁ Πρόεδρος τῆς Συνελεύσεως ἀνέγνωσε τὸ ἐπίσημον ψήφισμα περὶ ἀναγορεύσεως τοῦ Ἀλφρέδου ὡς Βασιλέως καὶ ἡ συνεδρίασις ἐλύθη ἐν μέσῳ χειροκροτημάτων καὶ επευφημιῶν.

Κατὰ τὴν ἐπακολουθήσασαν συνεδρίασιν τῆς 31ης Ἰανουαρίου 1863 ὁ ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν ὑπουργὸς ἀνέγνωσεν ἔγγραφον τοῦ ἐν Λονδίνῳ ἀντιπροσώπου τῆς Ἑλλάδος Χαρ. Τρικούπη, εἰς τὸ ὁποῖον περιείχετο καὶ τὸ κείμενον ἐγγράφου τοῦ λόρδου Ρώσσελ, διὰ τοῦ ὁποίου ἐδηλοῦτο ἡ ἄρνησις τῆς Ἀγγλικῆς Κυβερνήσεως πρὸς ἀποδοχὴν τοῦ Ἑλληνικοῦ θρόνου ὑπὲρ τοῦ Ἀλφρέδου. Ἐν τῷ ἐγγράφῳ ἐκείνῳ, μεταξὺ ἄλλων ὑπῆρχε καὶ ἡ ἑξῆς φράσις :

«...Ἡ Α. Μεγαλειότης ἡ Βασίλισσα τῆς Μεγάλης Βρεταννίας εἶναι ἠναγκασμένη ὑπὸ τῶν διπλωματικῶν ὑποχρεώσεων τοῦ στέμματος αὐτῆς καὶ ἄλλων σπουδαίων σκέψεων ν' ἀποποιηθῇ ἐκ μέρους καὶ ἐν ὀνόματι αὐτῆς τὴν διακεκριμένην ταύτην τιμήν...».

Ἐν συνεχείᾳ κατὰ τὴν ἰδίαν συνεδρίασιν ἀνεγνώσθη καὶ ἡ ἀπάντησις τοῦ ἐν Ἀθήναις ἀντιπροσώπου τῆς Ἀγγλίας Ἔλλιοτ εἰς τὸ ὑποβληθὲν πρὸς αὐτὸν ἔγγραφον τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως, διὰ τοῦ ὁποίου τοῦ ἐγνωρίζετο τὸ ὑπὲρ τοῦ Ἀλφρέδου πανηγυρικὸν ἀποτέλεσμα τοῦ δημοψηφίσματος. Ὁ Ἔλλιοτ μεταξὺ ἄλλων ἐν τῇ ἀπαντήσει του ἐτόνιζε τὰ ἑξῆς :

«...Ἡ ἄκρα ἐμπιστοσύνη, ἣν τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος αἰσθάνεται εἰς τὰς συνταγματικὰς ἀρχάς, αἵτινες ἀείποτε ὡδήγησαν τὴν Α.Μ. τὴν Βασίλισσαν, καὶ ἡ φυσικὴ προσδοκία, ὅτι ὁ υἱὸς αὐτῆς θὰ ἦτο κληρονόμος τῶν ἰδιοτήτων τῶν ἐπιφανῶν Αὐτοῦ γονέων, προυξένησαν ἀναμφιβόλως τὸν ἐνθουσιασμὸν τὸν τόσον αὐθορμήτως ἐκδηλωθέντα διὰ τὸ ὄνομα τῆς Α.Β.Υ.τοῦ βασιλόπαιδος Ἀλφρέδου. Ἀλλ' ὅμως αἱ τρεῖς προστάτιδες Δυνάμεις διεκήρυξαν, ὅτι τὸ πρωτόκολλον τῆς 3 Φεβρουαρίου 1830, ὅπερ ἀποκλείει τοῦ Ἑλληνικοῦ θρόνου τὰ μέλη τῶν ἐν ταῖς Ἐπικρατείαις αὐτῶν βασιλευουσῶν οἰκογενειῶν, διατελεῖ εἰσέτι ἐν ἰσχύϊ καὶ ἑπομένως εἰμὶ διατεταγμένος ν' ἀναγγείλω ὅτι ἡ Α.Β.Υ. ὁ βασιλόπαις Ἀλφρέδος δὲν δύναται οὔτε νὰ δεχθῇ, οὔτε νὰ φέρῃ τὸ στέμμα, ὅπερ τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος προσφέρει αὐτῷ σήμερον. Ἀλλ' αἱ ὁδηγίαι μου μοὶ ἐπιτάττουν πρὸ τῇ δηλώσει ταύτῃ νὰ ἐκφράσω τὴν διαβεβαίωσιν, ὅτι ἡ Α.Μ. μεγάλως ἐκτιμᾷ τὸ αὐθόρμητον τοῦτο δεῖγμα φιλίας καὶ ἐμπιστοσύνης, ὅπερ μετὰ τοιαύτης ὁμοψηφίας ὁ λαὸς παρέσχε καὶ ὅπερ ἠσφάλισεν εἰς τὸν λαὸν τοῦτον τὴν ζωηρὰν συμπάθειαν τοῦ Βρεταννικοῦ ἔθνους».

Ἐν συνεχείᾳ δὲ ἐτονίζοντο τὰ ἑξῆς εἰς τὸ ἀγγλικὸν ἔγγραφον :

«Οἱ πρίγκιπες οἱ παρέχοντες μείζονας ἐγγυήσεις ὑπὸ τὴν ἔποψιν ταύτην εἰσὶν ἐκεῖνοι, ὅσοι διὰ τῆς σταθερᾶς αὐτῶν ἐμμονῆς εἰς ἰδέας

φιλελευθέρας, ἐκτήσαντο φήμην ἐν Εὐρώπῃ καὶ ὡς πρὸς τοῦτο οὐδεὶς μᾶλλον τοῦ δουκὸς τοῦ Κοβούργου κέκτηται δικαιώματα εἰς τὸν κοινὸν σεβασμόν. Ἡ Α. Μεγαλειότης ἐλπίζει, ὅτι ἡ συμβουλὴ αὕτη, ἣν ὑποβάλλει, δὲν θὰ θεωρηθῇ παρὰ τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους ἄλλως ἢ ὡς ἀπόδειξις τοῦ περὶ πόσον ποιεῖται τὴν ἐμπιστοσύνην, ἣν τὸ ἔθνος τοῦτο ἀπέδειξεν εἰς την Βασιλικὴν οἰκογένειαν τῆς Ἀγγλίας καὶ εἰς τὰς ἀρχὰς τῆς πολιτικῆς ἐλευθερίας, ἐφ' ὧν αἱ θεσμοθεσίαι τῆς Μ. Βρεταννίας ἐρείδονται. Ἐπειδὴ δὲ ἀδύνατον εἶναι ὁ υἱὸς Αὐτῆς, ὁ βασιλόπαις Ἀλφρέδος, νὰ δεχθῇ τὸ στέμμα τῆς Ἑλλάδος, ἡ Α.Μ. φρονεῖ ὅτι παρέχει εἰς ἀμοιβὴν δεῖγμα ἐμπιστοσύνης ὑποβάλλουσα εἰς τὴν σκέψιν τῶν Ἑλλήνων τὸ ὄνομα ἡγεμόνος, ὅπερ ἕνεκα τῶν στενῶν δεσμῶν, δι' ὧν ἀπὸ πολλοῦ συνδέεται μετὰ τῆς Ἀγγλίας, δύναται νὰ ὑποτεθῇ, ὅτι ἔχει τινὰς τῶν οὐσιωδῶν ἰδιοτήτων, ἃς τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος φαίνεται ἐπιθυμοῦν νὰ εὕρῃ ἐν τῷ προσώπῳ ἐκείνου, ὃν θὰ ἐκλέξῃ ὡς ἡγεμόνα αὐτοῦ. Δυνάμεθα νὰ ἐλπίζωμεν μετὰ πεποιθήσεως, ὅτι, τὰ αἰσθήματα ἀμοιβαίας φιλίας καὶ ὑπολήψεως, τὰ ὁποῖα ἐσχάτως ἐγένοντο ἔκδηλα, θὰ ἐξακολουθήσωσιν ὑπάρχοντα ἐν ὅλῃ τῇ ἀκμῇ αὐτῶν μεταξὺ τῶν δύο ἐθνῶν». [1]

Μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν τῶν δύο τούτων ἐγγράφων, ὁ πρόεδρος τῆς προσωρινῆς Κυβερνήσεως Δ. Βούλγαρης προέβη εἰς μίαν δήλωσιν, ἡ ὁποία ἀπεγοήτευσε τοὺς πληρεξουσίους. Εἶπεν ὅτι εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ δηλώσῃ εἰς τὴν Συνέλευσιν τὰ ἑξῆς:

«Ὡς πρό τινος, προσέθεσε, μοὶ ἀνεκοίνωσεν ὁ σὲρ Ἐρρῖκος Ἔλλιοτ, κατόπιν τηλεγραφικῆς εἰδοποιήσεώς του παρὰ τῆς Ἀγγλικῆς Κυβερνήσεως, ὁ δοὺξ τοῦ Κοβούργου ἀποποιεῖται τὴν ἀποδοχὴν τοῦ προσφερθησομένου Ἑλληνικοῦ στέμματος, διὰ δυσκολίας τὰς ὁποίας ἀπαντᾷ εἰς ἄρθρον τοῦ συντάγματος τοῦ δουκάτου του, τὸ ὁποῖον ἀπαγορεύει τὴν παραδοχὴν ἄλλης ἡγεμονίας καὶ τοῦ ὁποίου τὴν ἀπάλειψιν, παρὰ τὰς ἐλπίδας του, δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐπιτύχῃ».

---

1. Παρὰ ταῦτα μετά τινας ἡμέρας προσῆλθεν εἰς τον Ἔλλιοτ πολυμελὴς ἐπιτροπὴ Ἀθηναίων μὲ ἐπὶ κεφαλῆς τοὺς Ἀναστ. Γούδαν καὶ Π. Κορωναῖον, ἡ ὁποία τὸν παρεκάλεσεν ὅπως εἰσηγηθῇ εἰς τὴν Βρεταννικὴν Κυβέρνησιν ν' ἀναθεωρήσῃ τὴν ἀπόφασίν της καὶ νὰ δεχθῇ ὅπως ὁ διὰ παμψηφίας ἐκλεγεὶς Ἀλφρέδος ἀνέλθῃ εἰς τὸν Ἑλληνικὸν θρόνον. Ὁ Ἔλλιοτ ἠρκέσθη νὰ ἐπαναλάβῃ τοὺς λόγους ἀποποιήσεως, τοὺς ὁποίους εἶχε γνωστοποιήσει ἐγγράφως πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν Κυβέρνησιν καὶ συνάμα νὰ συστήσῃ εἰς τὴν ἐπιτροπὴν σύνεσιν καὶ συμμόρφωσιν πρὸς τὰς Ἀγγλικὰς ἀποφάσεις. Εἰς παρατήρησιν δὲ τοῦ Κορωναίου ὅτι ὁ Ἀλφρέδος δέον νὰ ἔλθῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα διότι τὸν θέλει ὁ Ἑλληνικὸς λαός, ὁ Ἔλλιοτ ἀπεκρίθη μειδιῶν, ὅτι διὰ τὸν αὐτὸν λόγον δὲν πρέπει νὰ ἔλθῃ διότι δὲν θέλει τοῦτο ὁ Ἀγγλικὸς λαός!

'Αλλ' ἡ «ἀποποίησις» τοῦ στέμματος ὑπὸ τοῦ δουκὸς τοῦ Κοβούργου 'Ερνέστου, δὲν ὠφείλετο ἀποκλειστικῶς εἰς τὸ γεγονὸς αὐτό, τὸ ὁποῖον ἄλλωστε ἠδύνατο νὰ παρακαμφθῇ. 'Επὶ τοῦ θέματος τούτου μᾶς διεφώτισε πλήρως μετὰ παρέλευσιν εἴκοσιν ἓξ ἐτῶν ὁ ἴδιος ὁ δούξ, ὅταν περὶ τὰ τέλη τοῦ 1889, ἐξέδωκε τὸν Γ' τόμον τῶν ἀπομνημονευμάτων του. 'Εν αὐτῷ καὶ εἰς τὰς σελίδας 246 — 272 ἐκθέτει διὰ μακρῶν τοὺς λόγους, οἱ ὁποῖοι ἐβάρυνον εἰς τὴν μὴ ἀποδοχὴν τοῦ 'Ελληνικοῦ στέμματος ὑπὸ τούτου, καίτοι οὗτος ἐπεθύμει πράγματι νὰ γίνῃ Βασιλεὺς τῆς 'Ελλάδος.

'Ο κυριώτερος τῶν λόγων, ὁ ὁποῖος ἠνάγκασε τὸν δοῦκα ν' ἀρνηθῇ τελικῶς τὸ 'Ελληνικὸν στέμμα, εἶναι, ὡς ὁ ἴδιος ἀπεκάλυψε, τὸ ὅτι δὲν ἠθέλησε νὰ ὑποσχεθῇ εἰς τὴν 'Αγγλίαν—ἡ ὁποία ρητῶς τὸν ἐπίεζε πρὸς τοῦτο— ὅτι οὐδέποτε ὡς Βασιλεὺς τῆς 'Ελλάδος θὰ περιέλθῃ εἰς πόλεμον πρὸς τὴν Τουρκίαν. Βεβαίως ἡ ἀγγλικὴ διπλωματία δὲν ἀπεκάλυψε τὸν ἀληθῆ λόγον τῆς ἀρνήσεως νὰ δεχθῇ ὁ 'Ερνέστος τὸ 'Ελληνικὸν στέμμα, διότι θὰ προεκάλει ἀλγεινὴν ἐντύπωσιν εἰς τοὺς Ἕλληνας ἐλευθέρους καὶ ὑποδούλους. 'Εδικαιολόγησε δὲ τὴν ἄρνησιν ταύτην, δηλώσασα ὅτι ὁ δοὺξ ἐζήτησεν ὅπως διατηρῇ ταὐτοχρόνως καὶ τὸ στέμμα τοῦ δουκάτου τοῦ Κοβούργου.

Εἶναι πολὺ ἐνδιαφέρουσαι αἱ τριάκοντα περίπου σελίδες ἐκ τῶν ἀπομνημονευμάτων τοῦ 'Ερνέστου, αἱ ἀναφερόμεναι εἰς τὰ παρασκήνια τῆς ὑποψηφιότητός του, διὰ τὸν 'Ελληνικὸν θρόνον— ὁ ὁποῖος τοῦ προσεφέρθη δὶς ὑπὸ τῆς 'Αγγλίας καὶ δὶς οὗτος τὸν ἠρνήθη— διότι ἐν αὐταῖς ἀποκαλύπτονται αἱ πραγματικαὶ διαθέσεις τῆς ἀγγλικῆς πολιτικῆς ἔναντι τῆς 'Ελλάδος. 'Αποδεικνύεται δηλαδὴ ὅτι «ἡ 'Αγγλία ἐζήτει – ὡς ἀναγράφει καὶ ὁ Γ. Φιλάρετος– νὰ ἀποστείλῃ εἰς τὰς 'Αθήνας ἁρμοστὴν μεριμνῶντα περὶ τῶν ἀγγλικῶν συμφερόντων καὶ οὐχὶ Βασιλέα ἐργαζόμενον περὶ τῶν ἑλληνικῶν, περὶ τοῦ μεγαλείου καὶ τῆς δόξης τῆς χώρας εἰς τὴν ὁποίαν θὰ ἐβασίλευεν».

ΜΕΡΙΚΑΙ ΠΙΚΡΑΙ ΑΛΗΘΕΙΑΙ

'Ιδοὺ μερικὰ ἀποσπάσματα ἐκ τῶν ἀπομνημονευμάτων τοῦ 'Ερνέστου, πρὸς πλήρη διαφώτισιν τοῦ θέματος. 'Εν ἀρχῇ οὗτος ἀνατρέχει εἰς μίαν σύντομον ἀνασκόπησιν τῶν ἑλληνικῶν πραγμάτων καὶ ἀκολούθως προσθέτει :

«.. Δὲν προτίθεμαι νὰ ἐξετάσω τὰς ἀφορμὰς τῆς πτώσεως τῆς ἐν 'Ελλάδι Βαυαρικῆς Δυναστείας. 'Εν Μονάχῳ ἡ ἔξωσις τοῦ 'Οθωνος ἐθεωρήθη ὡς μεγάλη προσβολή, ὁ δὲ Βασιλεὺς Λουδοβῖκος διεῖδεν ἐν αὐτῇ τὴν ἀπώλειαν θέσεως, ἣν ἐκτήσατο ἐν νεανικῷ ἐνθουσιασμῷ ὑπὲρ τοῦ

οἴκου του δι' ἀνυπολογίστων θυσιῶν καὶ ἥτις ἐπλήρου αὐτὸν ἔκτοτε ἰδεώδους ὑπερηφανείας.

»'Εν τῇ κινήσει τῶν 'Ελλήνων ἤδη ἀπὸ τοῦ Κριμαϊκοῦ πολέμου ἀνεπτύχθη ἀναμφιβόλως ἐθνική τις ἰδέα, ἣν τὸ μικρὸν καὶ ἄπορον Κράτος δὲν ἠδυνήθη νὰ πραγματοποιήσῃ. 'Η διηνεκὴς ὑπὲρ αὐξήσεως τῶν ὁρίων κραυγὴ ἔδιδεν εἰς τὰς προστάτιδας Δυνάμεις πρόφασιν διηνεκοῦς ἀναμίξεως εἰς τὰ ἐσωτερικὰ τῆς χώρας πράγματα, ἡ ἐλαχίστη δὲ ἀνταρσία προσελάμβανε χαρακτῆρα διεθνοῦς περιπλοκῆς.

»'Η σφοδρὰ ἀπέχθεια τῶν πολιτικῶν τῆς 'Αγγλίας κύκλων κατὰ τῆς 'Ελληνικῆς Αὐλῆς, ἐπέτρεπε τῇ Τουρκικῇ πρεσβείᾳ νὰ ἐξυφαίνῃ παντοίας σκευωρίας, ἡ δὲ αὐστηρότης τῆς 'Αγγλικῆς διπλωματίας ὡς πρὸς τὰς προστατευομένας χώρας, ἐν αἷς ἵδρυσε θρόνους, δὲν ἐπραΰνετο, ὡς ἀλλαχοῦ, διὰ φιλικῶν σχέσεων τῶν δύο στεμμάτων. 'Η Κυβέρνησις τοῦ Ὄθωνος πολλὰ εἶχε βεβαίως τὰ τρωτά, ἀλλὰ καὶ αἱ βάσεις τοῦ 'Ελληνικοῦ Κράτους, ὡς ἀνιδρύθη ὑπὸ τῶν Δυνάμεων τῶν Εὐρωπαικῶν, ἦσαν ἀνεπαρκεῖς. 'Η κατάλυσις τῆς βασιλείας τοῦ Ὄθωνος ἐπεκύρου τὰς ἰδέας καὶ τὰς προρρήσεις τοῦ θείου μου Λεοπόλδου καὶ τοῦ πατρός μου, οἵτινες τὸν 'Ελληνικὸν θρόνον εἶχον ἀποποιηθῇ, προτάξαντες τοὺς ἐπενεγκόντας τὴν πτῶσιν τῆς Βαυαρικῆς Δυναστείας λόγους.

»Ἴσως μάλιστα ὁ πατήρ μου κατεδίκασεν ἔτι σαφέστερον ἢ ὁ θεῖος μου τοὺς ἐσωτερικοὺς καὶ τοὺς διεθνεῖς ὅρους τοῦ 'Ελληνικοῦ Βασιλείου πρὸ τριακονταετίας. Μία ὅλη γενεὰ κατετρίβη πρὸς ὑποστήριξιν Κράτους, ὅπερ ἀνιδρύθη ἢ ἔλασσον ἢ μεῖζον τοῦ δέοντος, ἄμοιρον δὲ πάντων τῶν μέσων ὑγιοῦς ἀναπτύξεως. Ζήτημα ἐγεννᾶτο μόνον ἐὰν αἱ μεγάλαι Εὐρωπαϊκαὶ Δυνάμεις, ἰδίως δὲ ἡ 'Αγγλία, ἐδιδάχθησαν τι ἐκ τοῦ μαθήματος.

»'Η πρόθεσις τῆς προσαρτήσεως τῶν 'Ιονίων νήσων ἐμαρτύρει ὅτι ἐπρόκειτο νὰ ἐπανορθωθῇ, ἐν μέρει, τὸ παλαιὸν σφάλμα. 'Η ἰδέα αὕτη ἀνεφύη ἐν τοῖς ἐπισήμοις κύκλοις τῆς 'Αγγλίας εὐθὺς μετὰ τὴν πτῶσιν τοῦ Βασιλέως Ὄθωνος, ἡ 'Επτάνησος δὲ ὡς προὶξ θὰ ἐπόριζε βεβαίως εἰς τὸν νέον τῆς 'Ελλάδος Βασιλέα ὁπωσοῦν ἔδαφος ἀσφαλές. 'Απέμενεν ὅμως πάντοτε ἡ ἀμφιβολία, ἐὰν τὸ 'Αγγλικὸν 'Ανακτοβούλιον ἐσκόπει εἰλικρινῶς νὰ καταστήσῃ αὐθύπαρκτον τὴν 'Ελληνικὴν Βασιλείαν.

»'Εν τῷ σταδίῳ τούτῳ διατελοῦντος τοῦ ζητήματος, προσηνέχθη μοι ἄνευ τῆς ἐλαχίστης γνώσεως ἢ προκαταρκτικῆς συνεννοήσεως τὸ 'Ελληνικὸν στέμμα, οἱονεὶ μοιραία κληρονομία τοῦ οἴκου τῶν Κοβούργων. Ἔτι δὲ πρὸ τοῦ τέλους τοῦ 1862 ἐτέθην πρὸ τοῦ σκληροῦ διλήμματος ἢ νὰ θυσιάσω ἐμαυτὸν ἢ ν' ἀποκρούσω διὰ παντὸς στέμμα ἐπανειλημμένως προσενεχθὲν εἰς τὸν ἡμέτερον οἶκον, προωρισμένον δὲ ἴσως διὰ μέγα μέλλον.

»Ἡ ἀπόφασις δὲν ἦτο εὔκολος, οὐδ' ἠδυνάμην νὰ συμμορφωθῶ πρὸς κούφους ὁρμάς. Εἶχον διέλθει τὸν βίον ἐν τῇ ἀνελίξει τῶν γερμανικῶν πραγμάτων, ἀκράδαντον δ' ἔτρεφον πεποίθησιν, ὅτι μετ' οὐ πολὺ θὰ ἐπληροῦτο ἡ τύχη τῆς ἡμετέρας πατρίδος καὶ βαρέως ἔφερον τὴν ἰδέαν, ὅτι, ἐὰν ἀνέτελλον κρείττονες ἡμέραι, ἐγὼ ἀτομικῶς θὰ ἔμενον ἀμέτοχος.

»'Αλλά, παρὰ πᾶσαν ἀτομικὴν θυσίαν, θὰ ἤμουν εὐδιάθετος ν' ἀναλάβω μεγάλην καὶ ἔντιμον πολιτικὴν ἀποστολὴν ἐάν, μετ' αὐστηρὸν ἔλεγχον, ἐπειθόμην, ὅτι ἐδημιουργήθησαν παρὰ τῶν Δυνάμεων ὅροι λυσιτελεστέρας ἐν Ἑλλάδι δράσεως.

»Καὶ ὁ ἐν Βρυξέλλαις θεῖος μου [1] εἶχε τηρήσει μέχρι τοῦ γήρατος του, ὡς ἦτο ἑπόμενον, σφοδρὰν συμπάθειαν πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν ὑπόθεσιν, ἡ νέα δὲ τῶν πραγμάτων τροπὴ ἐν Ἑλλάδι, ἐφάνη πληρώσασα αὐτὸν νεανικοῦ ἐνδιαφέροντος καὶ ἀνερρίπισε τὸν φιλελληνισμόν του. Καίτοι την ἐν Ἑλλάδι πολιτικὴν ἀνέλιξιν παρηκολούθει πάντοτε καὶ μέχρις ἐσχάτων καιρῶν μετὰ πολλῆς τῆς γνώσεως τῶν πραγμάτων, ἐξεπλάγη ὅμως ἐκ τῶν ἐσπευσμένων ἀποφάσεων τοῦ Βασιλέως Ὄθωνος.

»Ἅμα τῇ ἐκρήξει τῆς ἐπαναστάσεως, πολὺ ἀμφέβαλλεν ὅτι θὰ ἠδύνατο ν' ἀνθέξῃ ἐπὶ πλέον. Ἐν τούτοις τῇ 1η Δεκεμβρίου 1862 ἐφρόνει: «Ἡ ἑλληνικὴ ἱστορία ἐπερατώθη μετ' ἀκατανοήτου ταχύτητος, νῦν δὲ ἀποτελεῖ μεγάλην ἐνόχλησιν. Ἡ ἐπιθυμία τῆς ἀποκτήσεως τοῦ Ἀλφρέδου ἦτο εὐεξήγητος. Οἱ Ἕλληνες ἤλπιζον νὰ λάβωσιν, οὐ μόνον ἄφθονα ἀγγλικὰ χρήματα, ἀλλὰ καὶ τὰς Ἰονίους νήσους. Ἡ Ἀγγλία ὅμως θὰ περιήρχετο εἰς μεγάλας περιπλοκάς. Ἐὰν ὁ Οὐέλιγκτον καὶ ὁ Ἄβερδην δὲν ἔφθειρον ἐκ πείσματος τὴν ὑπόθεσιν, ἴσως θὰ ἐπετύγχανον. Τώρα τὸ πρᾶγμα εἶναι πολὺ δυσκολώτερον»..

»Ἡ ὑποψηφιότης τοῦ Ἀλφρέδου προσέκρουσε ταχέως εἰς ἀντιρρήσεις τῆς Ρωσίας, καίτοι δὲ ὁ θεῖος μου τὸν ἐνθουσιασμὸν τῶν Ἑλλήνων ἀπέδιδεν εἰς ὑλικοὺς λόγους ἀξιοσημείωτον ἦτο, ὅτι ἐν Ἑλλάδι δὲν κατωρθώθη νὰ σχηματισθῇ κόμμα ὑπέρ τοῦ Δουκὸς τοῦ Λάϊχτεμπεργ, εὐνοουμένου τῆς Ρωσίας καὶ Γαλλίας. Ἤδη τῇ 4η Δεκεμβρίου ἔμειναν ἐν Λονδίνῳ σύμφωνοι ὅπως ἀποκλείωνται τοῦ Ἑλληνικοῦ θρόνου οἱ πρίγκιπες πασῶν τῶν μεγάλων βασιλευουσῶν δυναστειῶν τῆς Ἀγγλίας, Γαλλίας καὶ Ρωσίας.

»Καὶ τὸ χείριστον, ὡς ἐκ τῆς στενοχωρίας εἰς ἣν περιῆλθεν ἡ Ἀγγλικὴ Κυβέρνησις, ἐπεθύμει νὰ ἀνιδρυθῇ νέα Βασιλικὴ Κυβέρνησις ἐν Ἑλλάδι μετ' ἄκρας σπουδῆς καὶ οἱονεὶ ἐν ριπῇ ὀφθαλμοῦ. Ἀλλ' οὐδεὶς πολιτικῶς σκεπτόμενος ἡγεμὼν ἦτο δυνατὸν νὰ ἀποδεχθῇ τὸ ἀκανθῶδες

1. Ἐννοεῖ τον Λεοπόλδον, τον Βασιλέα τοῦ Βελγίου, ὅστις, ὡς γνωστόν, ἦτο ἄλλοτε ὑποψήφιος τοῦ Ἑλληνικοῦ θρόνου.

στεμμα καὶ νὰ ἀποδυθῇ εἰς τὸ τόλμημα ἄνευ μελέτης καὶ ὅρων. Δὲν παρεῖχε λοιπὸν πολλὰς ἐλπίδας ἡ ἰδέα ν' ἀνέλθη ἐπὶ τοῦ θρόνου μετὰ τὸν ἀποκλεισμὸν τοῦ πρίγκιπος 'Αλφρέδου, ὁ ἐξάδελφος ἡμῶν, ὁ Βασιλεὺς Φερδινάνδος.[1]

»Βεβαίως ὁ ἀνήρ, ὅστις νεώτατος ἀνεδέξατο ἐξ ἴσου δυσχερῆ ἀποστολὴν ἐν Πορτογαλίᾳ, ἐπετέλεσε δὲ αὐτὴν λίαν εὐδοκίμως, ἦτο ἀναντιρρήτως παντὸς ἄλλου καταλληλότερος ὅπως ἀναβῇ ἐντίμως ἐπὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ θρόνου, ἀλλ' ἐξ ἰδίας πείρας ἐγίνωσκεν ὁ βασιλεὺς Φερδινάνδος πόσον ἀκροσφαλὴς εἶναι ἐν ξένῃ χώρᾳ ἡ θέσις ἡγεμόνος ἐξαρτωμένου ὑπὲρ τὸ δέον ἐκ τῆς 'Αγγλικῆς διπλωματίας. Ὑπῆρχε δὲ μάλιστα καὶ ἡ ὑπόνοια, ὅτι μέλη τινὰ τῆς 'Αγγλικῆς Κυβερνήσεως, μετὰ τὸν αἰφνίδιον θάνατον τοῦ βασιλέως Πέτρου, ἀσμένως θὰ ἔβλεπον ἀπομακρυνόμενον τῆς Λισαβῶνος ἔμπειρον καὶ οὐχὶ πάντοτε εὔκαμπτον σύμβουλον τῆς νέας Κυβερνήσεως.

»Ὁ Βασιλεὺς Φερδινάνδος τὴν ἐν Πορτογαλίᾳ ἡσυχίαν θὰ ἐπείθετο νὰ καταλίπῃ μόνον, ἐὰν ἐδίδοντο αὐτῷ ἀτοχρῶσαι ἐγγυήσεις ἀνεξαρτήτου ἐξουσίας. 'Αλλ' ἡ 'Αγγλικὴ Κυβέρνησις ἤθελε γοργὰς καὶ εὐπειθεῖς ἀποφάσεις καὶ ἐπεθύμει νὰ ἐγκαταστήσῃ ἐντὸς ὀλίγων ἑβδομάδων νέον ἐν 'Αθήναις βασιλέα, ὡς, ἀναχωροῦντος ἑνὸς τοπάρχου τῆς Βεγγάλης, ἐπέμπετο εὐθὺς ἕτερος.

»'Επὶ τοιούτοις ὅροις ὁ βασιλεὺς Φερδινάνδος ἀπεποιήθη ἐντονώτατα τὴν προσφοράν. «Θὰ σοὶ ἐνδιαφέρει νὰ μάθῃς, ἔγραψεν εἰς ἐμὲ ὁ Βασιλεὺς Λεοπόλδος τῇ 12/24 Δεκεμβρίου 1862, πῶς ἔχουσι τὰ κατὰ τὸν Φερδινάνδον. Ἡ ὑποψηφιότης αὕτη ἐπενοήθη ἐν 'Αγγλίᾳ, ἀλλ' ἐξ ἀρχῆς ἐφοβούμην ὅτι ὁ Φερδινάνδος δὲν θὰ ἐδέχετο. 'Εγώ, εἰς τὴν θέσιν του, θὰ ἐξησφάλιζον τὴν πρὸς τὴν Πορτογαλίαν σχέσιν καὶ θὰ ἐδεχόμην ὡσεὶ ἐπρόκειτο περὶ ἐνδιαφέροντος ταξιδίου, ἐπιφυλασσόμενος νὰ διορίσω ἀντικαταστάτην, ἐὰν ἡ ἐν Ἑλλάδι διαμονή μου ἀπέβαινε δυσάρεστος. Οὗτος εἶναι ὁ μόνος λογικὸς τρόπος τῆς δοκιμῆς. Εἰς ἐμὲ τῷ καιρῷ ἐκείνῳ εἶχον ἐπιφυλαχθῆ πᾶσαι αἱ πρὸς τὴν 'Αγγλίαν σχέσεις. Οἱ Πορτογάλοι ὤφειλον νὰ πράξωσι τὸ αὐτὸ ὑπὲρ τοῦ Φερδινάνδου. 'Αλλ' αὐτὸς δὲν ἤθελε, καίτοι ἡ 'Αγγλία ἐπέμενεν».

»Ὅτε ὁ Βασιλεὺς Λεοπόρδος μοὶ ἀνήγγελλε ταῦτα, οἱ ἐν Λονδίνῳ εἶχον ἤδη βιασθῆ νὰ ἐγκαταλείψωσι τὴν Πορτογαλικὴν ὑποψηφιότητα, συνέλαβον δὲ μετ' ἀστραπιαίας ταχύτητος ἄλλην ἰδέαν. Μετ'

1. Δεον νὰ σημειωθῇ ὅτι ὁ Πάλμερστον μετὰ τοῦ Ρώσσελ εἶχον προηγουμένως προτείνει τὸ Ἑλληνικὸν στέμμα εἰς τὸν Φερδινάνδον, ὁ ὁποῖος τὸ ἀπεποιήθη ἐπειδὴ οἱ ὅροι του δὲν ἐγένοντο δεκτοὶ ὑπὸ τοῦ 'Ανακτοβουλίου τοῦ Λονδίνου.

ὀλίγας ἡμέρας ἑρμηνεὺς αὐτῆς ἐγένετο αὐτὸς ὁ Λεοπόλδος ἐν ἐπιστολῇ, ἥτις ἐπρόκειτο νὰ ἐπιδράσῃ ἀτομικῶς ἐπ' ἐμοῦ, διότι αἴφνης εἶχον ἀνακηρυχθῇ ἐγὼ ὑποψήφιος τοῦ Ἑλληνικοῦ θρόνου.

»Ὁ Βασιλεὺς μοὶ ἔγραψε τὰ ἑξῆς :

«Λαέκεν 25η Δεκεμβρίου 1862.

»Ἀγαπητέ μοι Ἐρνέστε,

»Ἀφορμὴ τῆς παρούσης μου εἶναι τὰ Ἑλληνικὰ πράγματα. Κατ' ἀρχὰς ἐπέδρασεν ἐπὶ τῆς διαρρυθμίσεως αὐτῶν ὁ Οὐέλιγκτον καὶ ὁ Ἄβερδην, τὴν ὁλοσχερῆ δὲ αὐτῶν φθορὰν ἐπήνεγκον αἱ τότε ἰδέαι τοῦ Μέττερνιχ. Τὴν ὅλην ἀφήγησιν τῶν πραγμάτων θὰ εὕρῃς ἐν τῇ νεωτάτῃ Ἱστορίᾳ τοῦ Γερβίνου, ὅστις ἐν τῷ ΣΤ' τόμῳ ἔχει γράψει τὰ παραδοξότερα πράγματα. Ὁ δυστυχὴς Ὄθων εἶχε πραγματικῶς πολλὰ εὔλογα προσόντα.

»Ὡς εἶχεν ἀνιδρυθῇ ἡ Ἑλλὰς δὲν ἦτο κυβερνήσιμος. Διὰ τῆς προσαρτήσεως τῆς Ἑπτανήσου τὰ πράγματα θὰ ἐβελτιοῦντο ὁπωσοῦν, ἐὰν δὲ ἠδυνάμην νὰ γίνω εἴκοσι ἔτη νεώτερος, θὰ ἐδεχόμην τὸ ἔργον, διότι τὸ μέλλον εἶναι μέγα καὶ ἄνευ τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

»Οὐδεὶς θὰ ἦτο καταλληλότερος σοῦ, ὅπως ἐπιχειρήσῃ τι παραπλήσιον εὐθαρσῶς καὶ μετὰ ζήλου. Τὴν γνώμην ταύτην εἶχον ἀποφανθῇ πρότερον, ἀλλὰ νῦν μοὶ γράφει ὁ λόρδος Ρώσσελ ἐρωτῶν τι θὰ ἔλεγες σύ. Εὐαρεστήθητι νὰ μοὶ ἀνακοινώσῃς τί φρονεῖς. Ἡ μεγάλη ἐπιθυμία ἐν Ἀγγλίᾳ, ὡς φαίνεται δὲ καὶ ἐν Ἑλλάδι, εἶναι ὅπως ὁ μέλλων ἡγεμὼν ἀνήκῃ εἰς τὸν ἡμέτερον οἶκον. Δὲν εἶναι ὅμως ἀπορριπτέα καὶ ἡ ἰδέα νὰ διορθώσῃ τις ἐν Ἑλλάδι τὰ πράγματα, εἶτα δὲ ἀνεύρῃ ἀντικαταστάτην. Ὅπως καὶ ἂν ἔχῃ τὸ ζήτημα σὲ παρακαλῶ νὰ μοὶ ἐκφράσῃς τὰς ἰδέας σου. Θὰ περιμένω τὴν ἐπιστολήν σου ὅπως ἀπαντήσω εἰς τὸν Ρώσσελ. Εἰ δυνατὸν ὁ ὑποψήφιος πρέπει νὰ ἦναι διαμαρτυρόμενος.

»Τὸ νέον ἔτος εἶναι ἐπὶ θύραις, εὔχομαί σοί τε καὶ τῇ ἀγαθῇ Ἀλεξανδρίνῃ νὰ ᾖ εὐτυχές. Χαῖρε καὶ εὐαρεστήθητι νὰ μοὶ ἀπαντήσῃς, ἀγαπητέ μοι Ἐρνέστε.

»Ὁ πιστὸς γέρων θεῖος σου
Λεοπόλδος».

»Δὲν παρέλειψα νὰ ἀπαντήσω πρὸς τὸν θεῖον μου, ὡς ηὔχετο, ὅσον τάχιον· καὶ νῦν τὰς ἰδέας πρὸς τὴν ἐκπληκτικὴν ἐκείνην πρότασιν δὲν δύναμαι νὰ ἐκφράσω μετὰ μείζονος ἠρεμίας ἢ δι' ὧν τότε λέξεων :

«Εὐμενέστατε Θεῖε,

»Διὰ τὰς ἀγαπητὰς γραμμάς σου, ἃς χθὲς ἔλαβον τὴν πρωίαν, τὰ ἐγκάρδιά μου εὐχαριστήρια. Ἀλλὰ πρὸς τὸ παρὸν μοὶ εἶναι ἀδύνατον νὰ ἀπαντήσω ὁριστικῶς ναὶ ἢ οὔ, ὅπως γίνῃ ἔναρξις πραγματικῶν

διαπραγματεύσεων. Ὁ λόγος προφανής, διότι οὐδέποτε μοὶ ἐπῆλθεν ἡ ἰδέα ὅτι θὰ ἐκαλούμην ἐγὼ νὰ περάνω τὸν ἐν τῇ δυστυχεῖ χώρα κυκεῶνα καὶ ἀνιδρύσω νέον καὶ ἰσχυρὸν ἴσως Κράτος.

»Ἀπὸ τὸν θάνατον τοῦ δυστυχοῦς Ἀλμπέρτου [1] τὰς περὶ τῶν μεγάλων πολιτικῶν ζητημάτων πληροφορίας ἀρύομαι σχεδὸν μόνον ἐκ τῶν ἐφημερίδων, ἐνῶ πρότερον ἤμην ὡς ἔγγιστα ἐνήμερος καὶ ἠδυνάμην ἐνίοτε καὶ ν' ἀποφαίνωμαι γνώμην. Ἀγνοῶ λοιπὸν ὅλως πῶς ἔχουσι νῦν καὶ πῶς εἶχον ἐπ' ἐσχάτων τὰ ἑλληνικὰ πράγματα. Πρὶν ἢ λοιπὸν γράψω σοι ἀκριβές τι, σὲ παρακαλῶ ν' ἀπαντήσῃς εἴς τινας ἐρωτήσεις μου καὶ νὰ εὐαρεστηθῇς νὰ συντάξῃς βραχύ τι ὑπόμνημα, ἐπιτρέπον μοι νὰ κρίνω περὶ τῶν ἀληθῶν ἀφορμῶν τῶν καταστησασῶν τῷ Ὄθωνι ἀδύνατον τὴν ἐπὶ τοῦ θρόνου διαμονήν.

»Θὰ σᾶς ἠρώτων :

1. Πῶς σκέπτονται Ἀγγλία, Γαλλία, Ρωσία, Αὐστρία περὶ τοῦ μέλλοντος τῆς Ἑλλάδος;

2. Δύνανται νὰ ἑνωθῶσιν εἰς κοινήν τινα γνώμην;

3. Προτίθενται πράγματι νὰ καταστήσωσι βιώσιμον τὸ Κράτος δι' εὐρυτέρων συνόρων καὶ γενναιοτέρων χορηγιῶν ἢ θέλουσιν ἁπλῶς προσωρινὸν ἡγεμόνα ἵνα κωλύσωσι, τό γε νῦν ἔχον, τὴν ἀνακήρυξιν τῆς δημοκρατίας ;

4. Πῶς θὰ κανονισθοῦν αἱ σχέσεις πρὸς τὴν Πύλην;

5. Τὶς ἡ ἀληθὴς θέλησις τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ· ποῖα κόμματα ὑπάρχουν καὶ πῶς διακρίνονται ἀπ' ἀλλήλων;

6. Εἶναι δυναταὶ αἱ πρὸς οἱονδήποτε ἡγεμόνα διαπραγματεύσεις πρὶν ἢ παραιτηθῇ ὁ Ὄθων ;

»Πᾶσαι αὗται αἱ ἀπορίαι πρέπει νὰ ἐπιλυθῶσι πρὸ τῆς μορφώσεως ὁριστικῆς γνώμης.

»Νομίζω ὅτι ἐν Ἑλλάδι πλειότερον ἢ ἐν οἱαδήποτε ἄλλῃ χώρα, θεμελιώδης ὅρος εἶναι ἡ θέλησις σοβαροῦ ἀνδρὸς καὶ ἡ περὶ τὰ δημόσια πεῖρα. Συμφωνῶ δὲ μετὰ σοῦ, ὅτι εὐκταῖον εἶναι νὰ μὴ διαφύγῃ τὸν ἡμέτερον οἶκον ἡ εὐκαιρία τῆς ἐγκαταστάσεως ἐν χώρα, εἰς ἣν ἐπιφυλάσσεται ἴσως τὸ μέγιστον μέλλον.

»Συγχωρήσατέ με διὰ τὰς γραμμὰς ταύτας, ἀγαπητὲ θεῖε, ἀλλ' οὐδέποτε ἀπεδύθην ἀπερισκέπτως εἰς ἐγχείρημά τι, οὐδὲ ἀνέλαβον ὅ,τι δὲν ἠδυνάμην νὰ ἐπιτελέσω. Πρέπει νὰ ἀντιληφθῶ καλῶς, ὅπως δυνηθῶ νὰ κρίνω. Τότε θὰ διατυπώσω ἴσως προτάσεις ἀφορώσας καὶ τὸ ἄτομόν μου καὶ τὴν εὐδοκίμησιν τῆς ὑποθέσεως. Παραδέχομαι ὡς

---

1. Ἦτο ἀδελφός του καὶ σύζυγος τῆς Βασιλίσσης τῆς Ἀγγλίας.

δεδομένον, ότι μόνον σύ καὶ ὁ Ρώσσελ γνωρίζετε τὴν περὶ ἐμοῦ ἰδέαν. Ὁ μέλλων νὰ καταλάβῃ τὴν θέσιν ταύτην πρέπει νὰ ἐκλεγῇ μὲν ὑπὸ τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ, νὰ ἐγκριθῇ δὲ ὑπὸ τῶν μεγάλων Δυνάμεων.

»Ἐν Γόθα 3η Ἰανουαρίου 1863.

»Ὁ ἀνεψιός σου Ἐρνέστος».

»Ἐν τούτῳ τῷ μεταξὺ ὁ λόρδος Πάλμερστον, εἰς λίαν ἀξιοσημείωτον ὑπόμνημά του πρὸς τὴν Βασίλισσαν τῇ 2α Ἰανουαρίου, διετύπωσε καὶ ἠτιολόγησε τὴν ὑποψηφιότητά μου ἐπισήμως, ἔτυχε δὲ εὐθὺς τῆς συγκαταθέσεως τῆς Βασιλίσσης.

»Ὁ Πάλμερστον ἔλεγεν, ὅτι εἶχε μέγα συμφέρον νὰ ὑποθάλψῃ καὶ νὰ χρησιμοποιήσῃ τὴν εὐμενῆ πρὸς τὴν Ἀγγλίαν διάθεσιν τῶν Ἑλλήνων. Τὸ σπουδαῖον ἦτο ἡ εὕρεσις καταλλήλου ὑποψηφίου, διότι ἄλλως τὸ Βασίλειον θὰ ἐκινδύνευεν ἐξ ἀσυνέτων ἐξερεθισμῶν. Ἀλλ' οἱ ὅροι εὐπροσδέκτου ὑποψηφίου εἰς τὸν Ἑλληνικὸν θρόνον ἦσαν ποικίλοι. Ὁ ἐκλέξιμος ἔπρεπε νὰ μὴ διατελῇ οὔτε ἐξ αἵματος, οὔτε ἐξ ἀγχιστείας εἰς συγγενικὰς σχέσεις πρὸς τὴν Ἀγγλίαν, Γαλλίαν ἢ τὴν Ρωσίαν. Ἄλλως ἡ Αὐλὴ τῆς Ἑλλάδος θὰ καθίστατο κέντρον ραδιουργιῶν κατὰ τῆς Τουρκίας καὶ τῆς Αὐστρίας ἢ καὶ κατ' ἀμφοτέρων, συνάμα δὲ κέντρον ἐχθρότητος κατὰ τῶν ἀγγλικῶν συμφερόντων ἐν τῇ Μεσογείῳ Θαλάσσῃ. Ἕνεκεν τῶν λόγων τούτων ἦσαν ἀποκεκλεισμένοι καὶ ὁ πρίγκιψ τῆς Βάδης Γουλιέλμος καὶ ὁ δοὺξ τῆς Ὠμάλης.

»Ἐξ ἴσου δὲ ἀπεδοκίμαζεν ὁ Πάλμερστον τὴν ὑποψηφιότητα νεαροῦ καὶ ἀπείρου πρίγκιπος, ὅστις θὰ καθίστατο εὐκόλως ὄργανον ξένης ἐπιρροῆς. Ὁ ὑποψήφιος ἔπρεπε νὰ εἶναι ἀνὴρ ἔμπειρος περὶ τὴν διοίκησιν, νὰ πρεσβεύῃ φιλελεύθερα συνταγματικὰ δόγματα καὶ ὥριμος τὴν ἡλικίαν. Ὁ στενὸς αὐτοῦ σύνδεσμος πρὸς τὴν Ἀγγλίαν ἐθεωρεῖτο ὑπ' αὐτῶν τῶν Ἑλλήνων ὡς ὅρος τοσοῦτον ἀναγκαῖος, ὥστε τινὲς ἐξ αὐτῶν ἐξέφραζον καὶ τὴν μωρὰν γνώμην τῆς προσφορᾶς τοῦ Ἑλληνικοῦ στέμματος εἰς ἕνα οἱονδήποτε Ἄγγλον εὐπατρίδην, ἀφ' οὗ ὁ πρίγκιψ Ἀλφρέδος ἀπεκλείσθη.

» Ἕνεκεν πάντων τούτων τῶν λόγων, ὁ λόρδος Πάλμερστον ἐτελείωνε τὸ ὑπόμνημα ζητῶν παρὰ τῆς Ἀνάσσης τὴν ἄδειαν νὰ κηρύξῃ, ὅτι ὁ δοὺξ τοῦ Σὰξ Κοβούργου Ἐρνέστος ἦτο καὶ πρὸς τὴν Ἀγγλίαν καὶ πρὸς τὴν Ἑλλάδα ὁ ἄριστος τῶν ὑποψηφίων καὶ ὅτι ἂν ἐδέχετο τὴν προσφορὰν ἔπρεπε νὰ διατεθῶσιν ὑπὲρ αὐτοῦ οἱ Ἕλληνες.

» Δὲν παρεγνωρίζοντο ἐν Λονδίνῳ αἱ δυσχέρειαι, τὰς ὁποίας συνεπήγετο ὁ συνδυασμός, τὸ δὲ ζήτημα τῆς ἀμέσου διαδοχῆς του πρίγκιπος Ἀλφρέδου ἐν Κοβούργῳ ἐπραγματεύθη ὁ Πάλμερστον μετ' ἀξιεπαίνου εἰλικρινείας. Κατανοῶν, ὅτι δὲν ἠδυνάμην νὰ παραχωρήσω διὰ παντὸς τὰ

ἐν Γερμανίᾳ Βασιλικά μου δικαιώματα, ὁ Ἄγγλος ὑπουργὸς προέτεινε καὶ ἐν Γερμανίᾳ καὶ ἐν Ἑλλάδι προσωρινὰς λύσεις.

» Ἀλλ' ὅτι ἡ Ἀγγλικὴ Κυβέρνησις ὤφειλε νὰ περιβάλῃ τὸ Ἑλληνικὸν στέμμα δι' ἐγγυήσεων καθιστωσῶν τὴν ἀποδοχὴν αὐτοῦ δελεαστικὴν καὶ αἴσια ὑποσχομένην, περὶ τούτου οὐδὲν ἔλεγε τὸ ὑπόμνημα.

» Οὐχ ἧττον ἡ Βασίλισσα ἐξέφρασε γνώμην ὑπὲρ τοῦ σχεδίου τούτου εὐθὺς ἀμέσως. Ἡ ἀπάντησίς της ἀνεγνώριζε «τὴν μεγάλην δύναμιν τῶν Παλμερστονείων ἐπιχειρημάτων», ἐξέφραζε δὲ χαρὰν ἐπὶ τῇ εἰς συγγενῆ της ἐπιφυλασσομένῃ ὑψηλῇ ἀποστολῇ. Ἐν ἐπιστολῇ δὲ πρὸς τὸν Βασιλέα Λεοπόλδον ἐξεφράσθη γηθοσύνως περὶ τῆς δι' υἱοθετήσεως ἀνιδρύσεως νέου βασιλικοῦ κλάδου τοῦ οἴκου τῶν Κοβούργων ἐν Ἑλλάδι καὶ περὶ τῆς ἀμέσου ὑπὸ τοῦ υἱοῦ της Ἀλφρέδου κατοχῆς τοῦ ἐν Κοβούργῳ θρόνου.

» Ἀλλ' ἦτο φυσικόν, ὅτι ὁ θεῖος μου ἐπραγματεύετο τὸ πρᾶγμα πολιτικῶς, ἠννόει δὲ ἐκ τῶν προτέρων, ὅτι ἄνευ εὐαρέστου πρακτικῆς λύσεως ὁ ἀνεψιός του δὲν εἶχεν ἀρκοῦσαν φιλοδοξίαν ὅπως ἐπιδιώξῃ φάσμα βασιλικῆς εὐδαιμονίας ἐν τῇ Ἄπω Ἀνατολῇ. Προσεπάθησε λοιπὸν ν' ἀπαντήσῃ εἰς τὰ ἐρωτήματά μου ἐν ἐγγράφῳ, τὸ ὁποῖον καὶ νῦν κέκτηται γενικωτέρου πολιτικοῦ ἐνδιαφέροντος :

«Λαέκεν τῇ 4η Ἰανουαρίου 1863.

» Ἀγαπητέ μοι Ἐρνέστε,

» Ἡ ἰδέα περὶ Φερδινάνδου πραγματοποιήσιμος θὰ ἦτο μόνον, ἐὰν εἶχεν ὅλως ἀνεξάρτητον θέσιν ἐν Πορτογαλλίᾳ. Δὲν ἀπέρρευσεν ἐξ ἐμοῦ, διετυπώθη δ' ἐν Ἀγγλίᾳ. Ἐγὼ ὅτε ἠρωτήθην ἐξέφρασα γνώμην ὅτι σὺ ἦσο ἐκ πάσης ἀπόψεως ὁ καταλληλότατος. Ἀλλ' ἡ Βικτωρία εἶχεν ἤδη γράψει μετά τινος σπουδῆς πρὸς τὸν Φερδινάνδον καὶ ἐγὼ παρεκλήθην ὑπὸ τοῦ ὑπουργείου νὰ ὑποστηρίξω τὴν πρότασιν. Ἔπραξα τοῦτο τιμίως, συγχρόνως ὅμως δὲν ἀπέκρυψα αὐτῷ τὴν ἀλήθειαν.

» Τὴν ἀφορμὴν τῆς ἀνατροπῆς τοῦ Ὄθωνος ἔδωκαν μεταξὺ ἄλλων καὶ τὰ κατὰ Γαριβάλδην, ἀλλ' ἡ ὁλοσχερὴς αὐτοῦ ἐγκατάλειψις ἀποδεικνύει πόσον ἀδεξίως διεξήγαγον τὴν ὅλην ὑπόθεσιν οἱ Βαυαροί. Εὐθὺς ἀμέσως μετὰ τὴν ἐπανάστασιν ἐξεδηλώθη συμπαθὴς πρὸς τὴν Ἀγγλίαν ὁρμή, τῆς ὁποίας ἀπόρροια ὑπῆρξεν ἡ ἐκλογὴ τοῦ Ἀλφρέδου. Ὁ Ἀλφρέδος δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ δεχθῇ ἄνευ ποιᾶς τινος ὑποστάσεως καὶ ἡ ἐκλογὴ ἀπεκρούσθη.

» Ἀλλὰ τὸ ἀντίγραφον τοῦ ὑπομνήματος τοῦ Πάλμερστον ἀποδεικνύει πόσον ἐπιμένουσιν οἱ Ἕλληνες ζητοῦντες ἡγεμόνα συνδεδεμένον στενῶς πρὸς τὴν Ἀγγλίαν. Ἅμα ὡς ἀπεποιήθη ὁ Φερδινάνδος, τὸ Ἀγγλικὸν Ὑπουργεῖον καὶ ἡ Βικτωρία αὐτή, ἥτις κατ' ἀρχὰς δὲν συνεφώνει, ἐξ ἐνδιαφέροντος ὑπὲρ τοῦ Κοβούργου, ἐστράφησαν πρὸς σέ, ὁμολογῶ δὲ ὅτι τοῦτο μοὶ προξενεῖ μεγάλην χαράν.

» Μετὰ τὸν πρόλογον τοῦτον ἔρχομαι εἰς τὰ ἐρωτήματά σου:

1. Ἡ Γαλλία, μετὰ τὴν Ἀγγλίαν ὁ σπουδαιότερος παράγων, ἀφῆκεν ὅλως τὸ ζήτημα εἰς Ἀγγλικὰς χεῖρας. Ἡ Ρωσία θὰ προετίμα τὸν πρίγκιπα τοῦ Λάιχτεμπεργκ, προσεχώρησεν ὅμως ἐπίσης πρὸς τὴν Ἀγγλίαν. Ἡ Αὐστρία, ἥτις ὑπῆρξε συνένοχος εἰς τὴν ματαίωσιν τῆς ὑπὸ τοῦ Οὐέλιγκτον καὶ Ἄβερδην ὑποβληθείσης ὑποψηφιότητός μου, εὔχεται ἐπίσης νὰ ἐπικρατῇ ἐν Ἑλλάδι ἡ Ἀγγλικὴ ἐπιρροή, τοῦτο δὲ ἐν τῷ ἰδίῳ συμφέροντι, μάλιστα μετὰ τὴν τῶν Ἰονίων νήσων παραχώρησιν, ὧν ἡ σπουδαιότης εἶναι μεγάλη. Ἡ Πρωσσία καὶ τὰ λοιπὰ κράτη οὐδὲν θὰ ἔχωσι νὰ ἀντιτάξωσι κατὰ τῆς ἐκλογῆς σου. Καὶ εἰς αὐτοὺς τοὺς Τούρκους θὰ ἐμπνεύσῃς ἐμπιστοσύνην, καθ' ὃ ἀνεψιός μου.

2. Αἱ μετ' ἐμοῦ κατ' ἀρχὰς διαπραγματευθεῖσαι Δυνάμεις, ἤτοι ἡ Ἀγγλία, ἡ Γαλλία, καὶ ἡ Ρωσία, εἶναι οἱονεὶ βεβιασμέναι νὰ συμφωνήσωσιν ἕνεκεν τοῦ προγενεστέρου αὐτῶν πρωτοκόλλου. Ἡ Αὐστρία συνεφώνει ἐν πᾶσι πρὸς τὴν Ἀγγλίαν.

3. Ἡ παραχώρησις τῶν Ἰονίων νήσων εἶναι μέγα τι. Τὴν ἀνακήρυξιν τῆς Δημοκρατίας, οὔτε νὰ ἀκούσωσι θέλουσιν οἱ Ἄγγλοι, δὲν εἶναι δὲ καὶ αὐτοὶ οἱ Ἕλληνες δημοκρατικοί. Παραχωρήσεις ὑπὸ τῆς Πύλης δὲν πρέπει νὰ προσδοκῶνται πρὸς τὸ παρόν. Ἐν τοιαύτῃ ἐννοίᾳ, πρώτη ἔρχεται εἰς τὸν νοῦν ἡ Κρήτη, περὶ ἧς μοὶ ἔλεγε πάντοτε ὁ Ἄγγλος ναύαρχος Μάλκολμ: «Τὸ ὡραιότατον Βασίλειον τοῦ κόσμου σύμπαντος».

4. Αἱ ἄμεσοι σχέσεις πρὸς τὴν Πύλην ἄρισται, ὡς εἶπον πρὸ ὀλίγου. Σχεδὸν πάντες οἱ πράκτορες τῆς Πύλης εἶναι Ἕλληνες: ὁ Καλλίμαχος, ὁ Μουσοῦρος καὶ ἄλλοι.

5. Ἡ πραγματικὴ ἐπιθυμία τῶν Ἑλλήνων ἦτο ἀνέκαθεν νὰ ἔχωσιν ἡγεμόνα συνδεδεμένον πρὸς τὰς μεγάλας Δυνάμεις καὶ ἰδίως πρὸς τὴν Ἀγγλίαν. Τούτου ἕνεκεν οὐδέποτε ἤρεσεν αὐτοῖς ὁ Ὄθων. Εἶναι ἔξυπνοι καὶ ἡ ἰδέα τῆς εἰς Βαυαροὺς ὑποταγῆς οὐδὲν εἶχε τὸ δελεαστικόν. Ὁ χωρικὸς ἔβλεπε μόνον τὸν Βασιλέα, ἀλλ' οἱ πεπαιδευμένοι ἐγίνωσκον, ὅτι ὁ Βασιλεὺς ἵστατο μεμονωμένος καὶ ὅτι οὐδεμία μεγάλη Δύναμις ἐπροστάτευεν ἢ ὑπεστήριζε τὸν Ὄθωνα. Ἡ γνῶσις αὕτη ἀπέβη αὐτῷ μεγάλως ἐπιβλαβής.

6. Περὶ τῶν κομμάτων θὰ συλλέξω κατὰ μικρὸν ἀκριβεστέρας πληροφορίας. Ἓν δύναμαι νὰ εἴπω ἀπὸ τοῦδε ἐν καλῇ συνειδήσει, ὅτι παρ' Ἕλλησι τὸ ἐθνικὸν πνεῦμα εἶναι μᾶλλον ἀνεπτυγμένον ἢ παρὰ τοῖς πλείστοις λαοῖς. Ἡ Ρωσία δὲν ἔχει κερδίσει ἔδαφος. Ἐκδηλοῦται τοὐναντίον ροπὴ πρὸς τὴν Δύσιν.

7. Αἱ Δυνάμεις, αἱ κατ' ἀρχὰς προσενεγκοῦσαι τὸ στέμμα εἰς ἐμέ, νομίζουσιν ὅτι καὶ ἄνευ παραιτήσεως τοῦ Ὄθωνος δικαιοῦνται, ὡς ἐκ τῆς

φυγῆς του, νὰ ἀναγνωρίσωσι νέαν πραγμάτων κατάστασιν. Ἀλλ' ἴσως ἦτο προτιμότερον νὰ παρητεῖτο προηγουμένως ὁ Ὄθων.

» Ταῦτα ὡς πρὸς τὰ ἐρωτήματά σου. Νῦν θὰ σοὶ ἐκθέσω πῶς ἐγὼ ἀντιλαμβάνομαι τὴν ὅλην ὑπόθεσιν.

» α) Εἶσαι ἤδη ἡγεμὼν καὶ ἡγεμὼν πρέπει νὰ μείνῃς, μηδὲν θυσιάζων ἐκ τῆς ἐν Γερμανίᾳ θέσεώς σου. Πρέπει νὰ δύνασαι νὰ ἀποπέμψῃς σὺ τοὺς Ἕλληνας, οὐχὶ δὲ νὰ ἀποπέμψωσιν οὗτοι σέ. Ἀφοῦ οἱ ὑπερόπται Ἄγγλοι ἐχώνευσαν πέντε Βασιλεῖς, ὄντας συγχρόνως καὶ Βασιλεῖς τοῦ Ἀννοβέρου, πολλῷ εὐχερέστερον οἱ Ἕλληνες. Τρεῖς ἐκ τῶν Ἀννοβερινῶν διετέλουν καὶ εἰς σχέσιν ὑποτελείας πρὸς τὴν Γερμανικὴν αὐτοκρατορίαν.

»Ὁ Ἀλφρέδος δέον νὰ ἐγκατασταθῇ ἐν Κοβούργῳ, καὶ νὰ τηρήσῃ τὴν θέσιν, ἣν ὁ Γεώργιος Δ', ὁ πρίγκιψ Ἀντιβασιλεύς, ἐπὶ δέκα ἔτη εἶχεν.

»β) Περὶ τῆς καταστάσεως τῆς Ἑλλάδος θὰ συλλέξω πᾶσαν δυνατὴν πληροφορίαν. Σύμπασα σχεδὸν ἡ γῆ ἀνῆκε τοῖς Τούρκοις καὶ πρὸ τοῦ ἐπιβληθέντος τῷ Ὄθωνι συντάγματος, εἰς τὰς χεῖρας τῆς Βασιλικῆς Κυβερνήσεως. Νῦν ἀνήκει εἰς τὸ δημόσιον καὶ ἀποτελεῖται κατὰ τὸ πλεῖστον ἐκ καλλιεργησίμων ἐκτάσεων καὶ δασῶν.

»γ) Περὶ τῆς βασιλικῆς χορηγίας θὰ πληροφορηθῶ. Λέγεται ὅτι αἱ δημόσιαι πρόσοδοι ἀνέρχονται εἰς 25 περίπου ἑκατομμύρια φράγκων, θὰ ηὔξανον δὲ σπουδαίως ὑπὸ νοήμονα διαχείρισιν.

»δ) Κατ' ἀναλογίαν οἱ ἡμιανεπτυγμένοι Ἕλληνες εἶναι πλείονες τοῦ δέοντος, οὐχὶ δ' ἐπαρκεῖς οἱ γεωργοί. Ὁ Ἑλληνικὸς πληθυσμὸς ἀπεκρούσθη ὑπὸ τῶν Τούρκων εἰς τὰ ὀρεινά, τὰ ὀλιγώτερον εὔφορα διαμερίσματα.

»ε) Τὸ ἐμπόριον ἀνεπτύχθη ἤδη μεγάλως. Οἱ ναῦται ἀνέρχονται ἤδη εἰς 30.000, διεξάγουσι δὲ ὁλόκληρον τὸ ἐμπόριον ἐν τῷ Εὐξείνῳ, τῇ Μεσογείῳ καὶ τῇ Ἀδριατικῇ.

»ζ) Προϊόντων δὲν ὑπάρχει ἔλλειψις, ἐλλείπει ὅμως ἡ δεξιότης καὶ αἱ συγκοινωνίαι εἶναι ὅλως ἠμελημέναι.

»η) Εὐκταία θὰ ἦτο ἐξοχική τις διατριβή. Ἐγὼ εἶχα σκεφθῆ περὶ ἐπαύλεως ἐπὶ τῶν κλιτύων τοῦ Πεντελικοῦ, ἐν ὡραιοτάτῃ, καὶ ὑγιεινοτάτῃ θέσει ἐγγὺς τῶν Ἀθηνῶν.

»θ) Ὁ στρατὸς ἀξίζει πολύ. Ἐπαινεῖται ὅμως ἡ χωροφυλακὴ καὶ αὕτη θὰ εἶναι κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τὸ σπουδαιότερον ὅπλον.

»ι) Τὸ κλῖμα εἶναι, ὡς γνωστόν, κάλλιστον, δύναταί τις δὲ ὡς ἐκ τῶν ὑψηλῶν ὀρέων νὰ εὕρῃ τὴν ἀρεστὴν αὐτῷ θερμοκρασίαν.

»κ) Τὸ ἔχειν ἕνα καὶ μόνον γείτονα, τὸν Τοῦρκον, εἶναι σπουδαιότατον, ἀνοίγει δὲ αἰθρίας ἀπόψεις μέλλοντος.

»λ) Οἱ Ἕλληνες δὲν ὑπάρχουσι μόνον ἐν Ἑλλάδι, ἀλλὰ πανταχοῦ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Ἀγγλίᾳ καὶ Γαλλίᾳ. Τὸ ἐθνικὸν αἴσθημα τηροῦσι πάντες

ἰσχυρόν. Πρὸ 32 ἐτῶν ἐθεώρουν ἐμὲ ὡς ἡγεμόνα των, νῦν δὲ θὰ θεωρῶσι σέ. Ἡ κυβέρνησις τοῦ Ὄθωνος μετ' ἀπιστεύτου πολιτευομένη εὐηθείας, ἐδυσχέραινεν αὐτοὺς καὶ τὴν διατριβὴν καὶ τὰς συναλλαγὰς ἐν Ἑλλάδι.

»μ) Περὶ τῆς διοικήσεως θὰ σοὶ γράψω ἐκτενῶς· τὸ ἀρχαῖον σύστημα τῆς διοικήσεως τῶν Δήμων ὑπὸ Δημογερόντων ἦτο τὸ ἄριστον. Τὴν γνώμην μου ταύτην συνεμερίζετο εἷς τῶν ἱκανωτάτων Ἑλλήνων, ὁ Κωλέττης, θανὼν δυστυχῶς βραδύτερον.

»ν) Ὁ Μαυροκορδᾶτος λίαν ἀφωσιωμένος τῇ Ἀγγλίᾳ, ζῇ ἔτι. Θὰ προσπαθήσω νὰ σοὶ πορίσω κατάλογον τῶν ἀνδρῶν τούτων.

»ξ) Ἔγραψα ἤδη εἰς τὸν Ρώσσελ ὅτι πρέπει νὰ ἐμποδισθῇ ἡ ἀναθεώρησις τοῦ συντάγματος ἄνευ τῆς ἐγκρίσεως τοῦ νέου ἡγεμόνος. Τοῦτο εἶναι σπουδαιότατον. Λέγεται, ὅτι ὁ Ὄθων ἐπετύγχανε παρὰ τῶν βουλευτῶν πᾶν ὅ,τι ἤθελε.

»ο) Τὰ κατὰ τὴν διαδοχὴν δέον νὰ κανονισθῶσιν ὡς ὑπὸ τοῦ Ναπολέοντος καὶ νὰ ἐπιτραπῇ εἰς τὸν ἡγεμόνα, ἐν περιπτώσει ἐλλείψεως ἰδίων ἀπογόνων, ἡ υἱοθέτησις ἐξαρτωμένη ἐκ σοῦ.

»π) Ἡ θρησκεία ἦτο μᾶλλον πρόφασις, προταχθεῖσα ὑπὸ τῆς Ρωσίας. Ἀλλ' οἱ Ἕλληνες δὲν ἀγαπῶσι τοὺς καθολικούς. Τὸ καλὸν εἶναι νὰ παραμερισθῇ πρὸς τὸ παρὸν τὸ ζήτημα. Παρὰ σοῦ δὲν θὰ ζητηθῇ βεβαίως ἀλλαγὴ θρησκεύματος.

»ρ) Ὁποῖαι ἡμῶν αἱ τύχαι. Ὁ ἀγαπητὸς ἡμῶν Ἀλφρέδος ἐπεθύμει τόσον τὸν Βασιλικὸν τίτλον καὶ δὲν ἠδυνήθη νὰ τὸν ἀποκτήσῃ. Ὅτε ὁ Φερδινάνδος ἀνηγορεύθη Βασιλεύς, οἱ Ἄγγλοι ἔκριναν τὸ πρᾶγμα οὐχὶ πρέπον. Νῦν ὁ τίτλος οὗτος δίδεται εἰς σὲ μετὰ σταδίου πολλῷ λαμπροτέρου. Ἐὰν ζῶ τὸ προσεχὲς ἔτος, θὰ κατέλθω εἰς ἐπίσκεψίν σου καὶ θὰ φανῶ ἴσως χρήσιμος.

»σ) Ἐπειδὴ ζητεῖσαι, δὲν ζητεῖς, πρέπει νὰ ἐξασφαλίσῃς τὸν κύκλον τῆς ἐνεργείας σου.

»τ) Αἱ Δυνάμεις ἐγγυήθησαν τῷ 1831 τῇ αἰτήσει μου 60.000.000 φράγκων. Τὸ δάνειον τοῦτο θὰ ἠδύνατο ἴσως ν' ἀποσβεσθῇ ἀτόκως διὰ μικρῶν κατ' ἔτος χρεωλυσίων. Ἓν μέρος τῶν ἐθνικῶν γαιῶν χρησιμεύει ὡς ὑποθήκη. Θὰ προσπαθήσω νὰ κινήσω τὸ ζήτημα τοῦτο. Τὰ παλαιὰ δάνεια ἦσαν φενάκη ἀπαράμιλλος. Τράπεζα ὑπάρχει καὶ ἐργάζεται ἐπικερδῶς, διότι οἱ τόκοι ἦσαν ἁδροί.

»υ) Ἐπισυνάπτω ἀντίγραφον τοῦ ὑπομνήματος τοῦ Πάλμερστον πρὸς τὴν Βασίλισσαν, τὴν ἀπάντησιν αὐτῆς καὶ τὴν πρὸς τὸν Γερβῖνον ἐπανόρθωσίν μου, δι' ὅσα ἐσφαλμένως εἶπεν ἐν τῷ ΣΤ' τόμῳ τῆς Ἱστορίας του. Ἐὰν οἱ Ἄγγλοι παρεχώρουν ὡς ὅρια τὸν Βόλον καὶ τὴν Ἄρταν θὰ ἠχμαλωτευόμην.

»Συγγνώμην διὰ τὴν κακογραφίαν μου, πάσχω σοβαρῶς. Ἐξ Ἀγγλίας θὰ σὲ πιέσωσι νὰ εἴπῃς ταχέως ναὶ ἢ οὔ. Ἐλπίζω ὅτι αἱ ἰδέαι μου θὰ σοὶ ἀρέσωσι. Θὰ σοὶ χρησιμεύσω ὡς μεσίτης, ὡς φίλος σου εἶμαι ἤδη ἀπὸ πολλοῦ.

»Ὁ πάντοτε πιστὸς γέρων θεῖος σου
Λεοπόλδος».

»Αἱ ἀνακοινώσεις τοῦ θείου μου, παρὰ τὸ εὐμενὲς τῆς διαθέσεως, οὐδαμῶς μὲ εὐχαρίστησαν. Αἱ βουλαὶ τῆς Ἀγγλικῆς Κυβερνήσεως, ὧν ἑρμηνεὺς ἐγένετο ὁ Βασιλεὺς Λεοπόλδος, δὲν μοῦ ἐφάνησαν εὔλογοι, οὔτε ὡς πρὸς τὸ ἄτομόν μου, οὔτε ὡς πρὸς τὴν οὐσίαν. Πῶς ἐν τῇ αποσυνθέσει τοῦ Ἑλληνικοῦ στρατοῦ καὶ τῇ ἀπορίᾳ τοῦ ταμείου θὰ κατωρθοῦτο ν' ἀνιδρυθῇ ἐν Ἀθήναις λυσιτελὴς διοίκησις, δὲν ἐννόησα, ἀσαφὴς δὲ ἐφάνη μοι καὶ ἡ μέλλουσα πρὸς τὰ ἐν Γερμανίᾳ δουκᾶτα μου σχέσις.

»Ἐπρότεινον ν' ἀπέλθω εἰς Ἑλλάδα καὶ ν' ἀναλάβω τὴν διαχείρισιν, ἐπιφυλασσόμενος νὰ υἱοθετήσω ὡς μέλλοντα βασιλέα ἕνα τῶν πριγκίπων τοῦ ἡμετέρου οἴκου. Περιβεβλημένος πᾶν Βασιλικὸν δικαίωμα, ἔστεργον νὰ διεξαγάγω κυριαρχικῶς, ὡς Ἀντιβασιλεύς, τὴν διεύθυνσιν τῶν δήμων, ἕως οὗ ἐνηλικιωθῇ ὁ διάδοχος, νὰ μείνῃ δὲ ἐν τούτῳ τῷ μεταξὺ ἀναλλοίωτος ἡ ἐν Γερμανίᾳ θέσις μου. Τὰ δουκᾶτα θὰ ἐκυβέρνων κατὰ τοὺς ὑφισταμένους νόμους. πρὸς διευθέτησιν ὅμως τῶν Ἑλληνικῶν πραγμάτων, θὰ διετύπουν σειρὰν ὅρων, οὓς ὤφειλον ν' ἀποδεχθῶσιν αἱ μεγάλαι Δυνάμεις.

»Ἀλλ' ὁ θεῖος μου ἐφρόνει ὅτι μεγάλαι πρὸς τὴν Ἑλλάδα παραχωρήσεις, ἰδίᾳ δὲ ἐπεκτάσεις ὁρίων ἀναλώμασι τῆς Τουρκίας, ἦσαν πρὸς τὸ παρὸν ἀδύνατοι. Τὰς Δυνάμεις ἐδέσμευεν ἡ συνθήκη τῶν Παρισίων καὶ συνεπῶς ματαιοπονία θὰ ἦτο πᾶσα προσπάθεια τοιαύτης φύσεως. Εὐμενέστερον ἔκρινεν ὁ Βασιλεὺς τὰς ἀτομικάς μου ἀπαιτήσεις περὶ τηρήσεως τῆς ἐν Γερμανίᾳ θέσεως. Ὡς ὑποστήριξιν ἔφερε τὴν σχέσιν τῆς δυναστείας τοῦ Ἀννοβέρου πρὸς τὴν Ἀγγλίαν, ὑπεμίμνησκε δὲ ὅτι καὶ ὁ Γεώργιος Α' συνήθιζε νὰ λέγῃ : «Ἐὰν μὲ παραβασανίσωσι θ' ἀπέλθω εἰς Ἀννόβερον».

»Ἐν τούτοις ἐλήφθησαν τῇ 9ῃ Ἰανουαρίου (1863) αἱ ἀπαντήσεις τοῦ λόρδου Ρώσσελ εἰς τὰ ἐρωτήματά μου. Ἐβεβαίου ὅτι αἱ τρεῖς Δυνάμεις θὰ ἀνεγνώριζον ὡς Βασιλέα ἐκεῖνον, τὸν ὁποῖον ἤθελον ἐκλέξῃ οἱ Ἕλληνες καὶ ὅτι ἤρκει μόνη ἡ κατ' ἀρχὴν συναίνεσίς μου, ὅπως ἡ Ἀγγλία ἐπιτύχῃ νὰ ἐκλεγῶ ἐγώ. Ἀλλ' ὁ τύπος Ἀντιβασιλείας, καθ' ὃν ἤθελον νὰ ἀναλάβω τὴν Κυβέρνησιν, δὲν εὗρεν εὐμενὲς τὸ Ἀγγλικὸν Ἀνακτοβούλιον, φρονοῦν, ὅτι ἀπῃτεῖτο τὸ ταχύτερον ἡ δημιουργία τετελεσμένων γεγονότων.

»'Η λίαν περίεργος αὕτη σπουδὴ προκειμένου περὶ ζητήματος τόσον σοβαροῦ, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἔπρεπε νὰ ληφθοῦν ὑπ' ὄψει καὶ τὰ δικαιώματα τῆς Βαυαρίας καὶ τοῦ Βασιλέως Ὄθωνος, μὲ ἔκαμε νὰ πιστεύσω ὅτι ἐπεβάλλετο συνεννόησις διὰ ζώσης, συνεφώνησα δὲ περὶ συνεντεύξεως τῇ 18ῃ Ἰανουαρίου μετὰ τοῦ βασιλέως Λεοπόλδου, εἰς τὴν ὁποίαν ἔμελλε νὰ παραστῇ καὶ Ἄγγλος ἀπεσταλμένος, ὁ στρατηγὸς Γκρέϋ. Ὡς πρόφασις ἐχρησίμευσεν ἡ δυστυχῶς πράγματι σοβαρὰ νόσος τοῦ Βασιλέως, ἀπῆλθον δὲ εἰς Βρυξέλλας μετὰ τοῦ ὑπουργοῦ τοῦ Κοβούργου Σέεμπαχ καὶ τοῦ συμβούλου μου Σάμβερ.

»'Αλλὰ πρὶν ἢ ἀκόμη συγκροτηθῇ ἡ συνδιάσκεψις, τὸ ὅλον σχέδιον ἐγένετο δι' ἀνεξηγήτου ἀκριτομυθίας γνωστὸν δημοσίως, ἐνεποίησε δέ, ἰδίως ἐν Βαυαρίᾳ, ἀλγεινοτάτην ἐντύπωσιν.

»'Ο ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν της Βαυαρίας ἀπέστειλεν ἔγγραφον πρὸς τον ὑπουργόν μου Σέεμπαχ, ἐν τῷ ὁποίῳ μεταξὺ ἄλλων ἐτονίζοντο τὰ ἑξῆς:

«Εἶναι λυπηρὸν ἀληθῶς ὅτι οἱ ἐν Λονδίνῳ, παραβλέποντες τελείως τὰς συνθήκας καὶ ἰδιοτελῆ ἐπιδιώκοντες σχέδια, διενοήθησαν νὰ θέσωσιν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τοῦ δουκὸς Κυρίου σου τὸ ἀκανθῶδες Ἑλληνικὸν στέμμα, οὐδόλως συλλογισθέντες ἐὰν οἱ Ἕλληνες εἰς τοὺς ὁποίους παραχωρεῖται δῆθεν διὰ τοῦ δόγματος τῆς μὴ ἐπεμβάσεως πληρεστατη ἐλευθερία ἀποφάσεων, θὰ ἐδεικνύοντο εὐδιάθετοι νὰ δεχθῶσι παρὰ τῆς Ἀγγλίας, ἀφοῦ αὕτη ἀπέκρουσε τὴν ἐκλογὴν τοῦ πρίγκιπος Ἀλφρέδου, ἕτερον λόρδον ἁρμοστήν».

»'Εν τούτῳ τῷ μεταξὺ ἐγένετο ἡ συμφωνηθεῖσα ἐν Βρυξέλλαις συνδιάσκεψις. 'Ο θεῖος μου, παρὰ τὰς ἐπισωρευθείσας δυσχερείας, διέκειτο τόσον εὐμενῶς πρὸς τὸ ἐγχείρημα, ὥστε οὐδεμιᾶς ἐφείδετο προσπαθείας προκειμένου νὰ ἐπιτύχῃ ἡ μετὰ τοῦ ἀπεσταλμένου τῆς Ἀγγλικῆς Κυβερνήσεως συνεννόησις· δυσηρεστήθη δέ, διότι ὁ ὑπουργὸς Σέεμπαχ δὲν ἔτεινε χεῖρα ἀρωγὸν πρὸς μεταβολὴν τῶν ἐν Κοβούργῳ καὶ Γόθα δυναστικῶν νόμων, μὴ ἐπιτρεπόντων πρόσκαιρον παραίτησιν ὑπὲρ τοῦ πρίγκιπος Ἀλμπέρτου. 'Ο κ. Σέεμπαχ διηγεῖτο βραδύτερον συχνάκις, ὅτι παρ' ὀλίγον νὰ ἀπολέσῃ τὴν μεγάλην εὔνοιαν τῆς ὁποίας ἀπήλαυε παρὰ τοῦ Βασιλέως.

»'Εν τῇ ψυχῇ τοῦ θείου μου ἐφάνησαν ἀφυπνισθέντα διὰ μιᾶς ὅλα τὰ φιλελληνικὰ τῆς νεότητός του ὄνειρα.

»Δυστυχῶς ἡ Ἀγγλικὴ πολιτικὴ οὐδαμῶς ἐφάνη ἐνδοτικὴ πρὸς τας προτάσεις μου, τὰς ὁποίας ὁ λόρδος Ρώσσελ εἶχεν ἤδη καταπολεμήσει σφοδρῶς εἰς ὑπόμνημά του τῆς 15ης Ἰανουαρίου. Τὴν ἀξίωσίν μου, ὅπως αἱ μεγάλαι Δυνάμεις πείσωσιν εἰς παραίτησιν τὸν Βαυαρικὸν οἶκον, ἔκρινε περιττήν, διϊσχυρίζετο δὲ ὅτι :

«Τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος δὲν θὰ ἔβλεπεν εὐμενῶς ὑποψήφιον, ἀμφισβητοῦντα τὸ δικαίωμα τῆς Ἑλλάδος νὰ ἐξώσῃ τὸν Ὄθωνα, τὴν ἄρνησιν δὲ τούτου συνεπείγετο ὁ ὅρος ὅπως, ὡς προκαταρτικὸν βῆμα κατασταθῇ ἀναμφισβητήτως χηρεύων ὁ θρόνος διὰ τῆς τοῦ Ὄθωνος παραιτήσεως καὶ τῆς οἰκογενείας αὐτοῦ».

»Τὴν ὑπ' ἐμοῦ ποθουμένην ἐγκατάστασιν δι' ὁμοφώνου βουλεύματος τῶν μεγάλων Δυνάμεων ἔκρινεν ἀναγκαίαν μόνον καθ' ὅσον Ἀγγλία, Γαλλία καὶ Ρωσία εἶχον στέρξει, διὰ συνθήκης, τὸν ἀποκλεισμὸν τῶν μελῶν τῶν δυναστειῶν αὐτῶν. Ἄλλως τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος ἐκέκτητο ἀπαραμείωτον τὸ δικαίωμα νὰ ἐκλέγῃ Βασιλέα ὅντινα ἤθελε. Καὶ κατὰ τῆς ἀναδοχῆς ἀντιβασιλικῶν ἁπλῶς καθηκόντων, τὴν ὁποίαν ἐγὼ προέτεινα, ἐξεφράσθη ἐντόνως ὁ Ἄγγλος ὑπουργός, ἐπουσιώδη δὲ ἔκρινε τὸν ὅρον περὶ παροχῆς ὑλικῶν μέσων πρὸς ἀνίδρυσιν νέας τάξεως τῶν πραγμάτων.

»Τὴν 19ην Ἰανουαρίου ὁ Ἄγγλος ἀπεσταλμένος στρατηγὸς Γκρέϋ ὑπέβαλε δι' ὑπομνήματος τὸ πόρισμα τῆς συσκέψεως εἰς τὴν Βρεταννικὴν Κυβέρνησιν. Ἐν αὐτῷ ἐκτὸς τῶν ἄλλων ἀνέφερε καὶ τὰ ἑξῆς: «...Μεταξὺ τῶν ἐρωτημάτων, διὰ τὰ ὁποῖα ἀναμένει ἀπάντησιν ὁ δοὺξ Ἐρνέστος, πρὶν δεχθῇ τὸ Ἑλληνικὸν στέμμα, εἶναι καὶ τὰ κάτωθι: Πῶς φρονεῖ ἡ Ἀγγλικὴ Κυβέρνησις ὅτι ὁ μέλλων Βασιλεὺς τῆς Ἑλλάδος θὰ ἀντιμετωπίζῃ τὰ φλέγοντα προβλήματα, ὡς ἡ ἀνεπάρκεια τοῦ στρατοῦ, ἡ ἀνεπάρκεια τῶν πόρων τῆς χώρας καὶ τῆς ἐδαφικῆς ἐκτάσεως αὐτῆς καὶ τέλος ποία λύσις θὰ δοθῇ εἰς τὴν κακῶς κεχαραγμένην ὁροθετικὴν γραμμήν, ἡ ὁποία ἀποβαίνει πηγὴ διαρκοῦς καὶ ζωηρᾶς δυσαρεσκείας; Δύναται ἡ Ἀγγλικὴ Κυβέρνησις μόνη ἢ ἀπὸ κοινοῦ μετ' ἄλλων Δυνάμεων νὰ διατυπώσῃ προτάσεις ἢ νὰ παράσχῃ ἐγγυήσεις γεννώσας εὔλογον ἐλπίδα ὅτι ἡ θέσις τοῦ μέλλοντος Βασιλέως θὰ καταστῇ ἀνεκτή;

»Ὁ δοὺξ μοὶ εἶπε κατέληγεν εἰς τὸ ὑπόμνημά του ὁ Γκρέϋ, ὅτι πᾶς πρίγκιψ δέον νὰ λάβῃ εὐχαρίστους ἀπαντήσεις εἰς τὰ ἐρωτήματα ταῦτα πρὶν ἢ δεχθῇ θέσιν τοσοῦτον δυσχερῆ καὶ ἐπικίνδυνον».

»Ὅτε μετά τινας μῆνας ἀπῆλθον εἰς Λονδῖνον, ὁ Πάλμερστον μοῦ ὡμίλησε περὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ ζητήματος συμφώνως μὲ τὸ πνεῦμα τοῦ ὑπομνήματος τοῦ Ρώσσελ. Ἰσχυρίσθη ὅτι οἱ ὅροι μου δὲν ἦσαν πρακτικοὶ καὶ ἐξέφρασε λύπην, διότι δὲν ἠδυνήθη νὰ συνεννοηθῇ διὰ ζώσης μετ' ἐμοῦ πρὸ τῆς ἀποφάσεως. Ἀλλὰ τὴν θέσιν τοῦ Βασιλέως τῆς Ἑλλάδος ἀντελαμβάνετο κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε οὐδαμῶς μετεμελήθην ἐπὶ τῇ ματαιώσει τῆς ὑποψηφιότητός μου.

»Ὁ λόρδος Πάλμερστον πλὴν ἄλλων ἐφρόνει ὅτι ἡ συντήρησις στρατοῦ καὶ στόλου θ' ἀπέβαινεν ἐπιζήμιος καὶ ἐπιβλαβὴς διὰ τὴν Ἑλλάδα, διότι θὰ ἐνέβαλε τὸ κράτος εἰς περιπλοκάς, τὰς ὁποίας ὁ μέλλων Βα-

σιλεὺς δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ ἀντιμετωπίσῃ ἀκινδύνως κατ' οἶκον ἢ διεθνῶς. Ἡ Ἑλλὰς ἐχρειάζετο κυρίως, ἔλεγεν, ὡς μόνον ὅπλον τὴν χωροφυλακήν.

»Ἐξέφρασα ἀπορίαν πῶς συνίστα πρὸς τὴν Ἑλλάδα δόγμα, τὸ ὁποῖον κατεπολέμησε σφοδρότατα ὡς πρὸς τὴν Νεάπολιν καὶ τὸ ὁποῖον ἐχρησίμευσεν ὡς ἀφορμὴ τῆς πτώσεως τῶν Βουρβόνων. Ἡ διὰ χωροφυλάκων καὶ ἀστυνόμων Κυβέρνησις ἐξήγειρε τότε τὴν ἀποστροφὴν τῶν Ἄγγλων κατὰ τῶν Ἰταλικῶν Δυναστειῶν.

»Εἶναι ἀναμφισβήτητον ὅτι καὶ ὁ Πάλμερστον καὶ ὁ Ρῶσσελ, ὅτε ἀπέστειλαν τὸν στρατηγὸν Γκρέϋ εἰς Βρυξέλλας, εἶχον ἤδη ἀποφασίσει νὰ μὴ στέρξωσι πρὸς ἣν ἐγὼ ἐπρότεινα λύσιν τοῦ ζητήματος.

»Αἱ δηλώσεις μου πρὸς τὸν στρατηγὸν δὲν ἠδύναντο λοιπὸν νὰ ἐπιφέρωσιν ἄλλην συνέπειαν ἢ τὴν ἐγκατάλειψιν της ὑποψηφιότητός μου».

Εἰς τὴν συνέχειαν τῶν ἀπομνημονευμάτων του ὁ δοὺξ τοῦ Κουβούργου τονίζει τὰ ἑξῆς :

«Ἐν πάσῃ περιπτώσει, καθ' ὃν χρόνον ἠγέρθησαν σοβαραὶ ἀμφιβολίαι περὶ τῆς ἀποδοχῆς παρ' ἐμοῦ τοῦ Ἑλληνικοῦ στέμματος, τὸ Ἀνακτοβούλιον τοῦ Λονδίνου ἤρχισε νὰ ἐνεργῇ σχετικῶς πλησίον ἑτέρων ὑποψηφίων. Πρὸς τοῦτο ἀπετάθη πρὸς τοὺς Πρίγκιπας Λαΐνιγκεν καὶ Χομνλόε. Ἀλλ' ἐκ μέρους καὶ τῶν δύο ἦλθον ἀπαντήσεις ἀρνητικαί.

»Παρὰ ταῦτα, ὑπέθεσα ἐν ἀρχῇ ὅτι οἱ ὅροι μου δὲν ἐκρίνοντο ὅλως ἀπαράδεκτοι, καὶ τοῦτο τὸ συνεπέρανα ἐκ τοῦ ὅτι ἄνευ τῆς ελαχίστης συναινέσεώς μου ὁ λόρδος Ρῶσσελ ἀνήγγειλε μέσῳ τοῦ εἰς Ἀθήνας ἀπεσταλμένου του Ἑρρίκου Ἔλλιοτ πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν Κυβέρνησιν ὡς βεβαίαν τὴν ὑποψηφιότητά μου, ὑπὸ τὴν προϋπόθεσιν μόνον ὅτι ἐπιθυμῶ νὰ εἶμαι συγχρόνως καὶ δοὺξ τοῦ Κοβούργου.

»Ἡ ἀνακοίνωσις αὕτη ἔγινε πρὸς τὸν Πρόεδρον τῆς προσωρινῆς Κυβερνήσεως Δ. Βούλγαρην τὴν 27ην Ἰανουαρίου. Ἀλλὰ μετὰ ἑξαήμερον, τὴν 2αν Φεβρουαρίου, ἔλαβον ἀπάντησιν ἐκ μέρους τοῦ στρατηγοῦ Γκρέϋ, ἀναφορικῶς μὲ τὰ λεχθέντα εἰς τὴν σύσκεψιν τῶν Βρυξελλῶν, ἐν τῇ ὁποίᾳ διετύπου τὰς τελικὰς ἀπόψεις τῆς Βρεταννικῆς Κυβερνήσεως. Συμφώνως πρὸς αὐτὰς μεταξὺ ἄλλων μοὶ ἐδηλοῦντο καὶ τὰ ἑξῆς :

»Ὡς πρὸς τοὺς ὅρους μου περὶ τῶν Ἑλληνικῶν πραγμάτων, ἡ Αγγλία θὰ μὲ ὑπεστήριζε διὰ τῆς ἀμέσου ἐπιρροῆς της, ὡς καὶ διὰ τοῦ στόλου της ἐν τῇ Μεσογείῳ. Ἄμεσος χρηματικὴ ὑποστήριξις ἦτο ἀπολύτως ἀδύνατος, ἀδύνατος δὲ πρὸς τὸ παρὸν ἦτο καὶ ἡ ἐπέκτασις τῶν ὁρίων τῆς χώρας ἀναλώμασι τῆς Τουρκίας.

»Τὴν πρωΐαν τῆς ἰδίας ἡμέρας καθ' ἣν ἔλαβον τὸ ἔγγραφον τοῦ Γκρέϋ, τῷ ἀπέστειλα μακρὸν τηλεγράφημα, εἰς τὸ ὁποῖον ἐτόνιζα τὴν κατάπληξίν μου, διὰ τὰ ἄνευ τῆς συναινέσεώς μου διαβήματα τοῦ Ἔλλιοτ πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν Κυβέρνησιν, περὶ τῆς δῆθεν ἀποδοχῆς παρ' ἐμοῦ τοῦ στέμ-

ματος. Ἐπίσης ἐδήλουν ὅτι κατόπιν τῆς ἀπορρίψεως τῶν ὅρων μου ὑπὸ τοῦ Ἀγγλικοῦ Ἀνακτοβουλίου, δέον ὅπως θεωρηθῇ ματαία πᾶσα ἐλπὶς ἐπιτυχῶν διαπραγματεύσεων ἐν τῷ μέλλοντι καὶ ὅτι ἀπεποιούμην ὁριστικῶς τὸν Ἑλληνικὸν θρόνον, ὑφ' ἃς συνθήκας μοῦ τὸν προσέφερον οἱ Ἄγγλοι.

»Ἀλλ' οὐδείς, καθ' ὅσον παρετήρησα, διέγνωσε τοὺς οὐσιώδεις τῆς ἀποποιήσεώς μου λόγους, οἱ ὁποῖοι οὐδαμῶς διέφερον ἐκείνων οἵτινες εἰς τὰς αὐτὰς ἀποφάσεις ἤγαγον ἄλλοτε τὸν θεῖον μου καὶ βραδύτερον τὸν πατέρα μου. Ὅτι ἡ Ἀγγλία τοῦ ὅλου Ἑλληνικοῦ ζητήματος ἀντελαμβάνετο ὡς ἐὰν ἐπρόκειτο περὶ κράτους ὑποτελοῦς, ἐξεδηλώθη ἀπροκαλύπτως κατὰ τὰς διαπραγματεύσεις. Ἐξ ἀρχῆς λοιπὸν ὀλίγας ἔτρεφον ἐλπίδας ἐπιτυχίας εἰς τὰς διαπραγματεύσεις μου μὲ τοὺς Ἄγγλους πολιτικούς. Ἀλλὰ καὶ βραδύτερον ὁ λόρδος Πάλμερστον δὲν ἔπαυεν ἐπαναλαμβάνων, ὅτι ἐχρειάζετο εἰς τὴν Ἑλλάδα μόνον καλὴ χωροφυλακὴ καὶ ὅτι αἱ πρὸς συγκρότησιν στρατοῦ ἀπόπειραι ἔβλαπτον. Τὰς γνώμας του διέδωκε τοσοῦτον ἐπιτηδείως, ὥστε καὶ ὁ Αὐτοκράτωρ τῶν Γάλλων, τὸν ὁποῖον ἔτυχε νὰ ἴδω μετ' ὀλίγον, μὲ κατεμέμφθη φιλοφρόνως ὡς μὴ δεχθέντα ἐκ τῶν χειρῶν τῆς Ἀγγλίας τὸ εὔελπι στέμμα. Τὸ δελεαστικὸν ἐκεῖνο παράδειγμα παρεκίνησεν ἴσως τὸν Ναπολέοντα νὰ δημιουργήσῃ ἐν Μεξικῷ παραπλησίαν σχέσιν ὑποτελείας, τῆς ὁποίας τὰ ἀναλώματα ἀπέτισεν ὑλικῶς καὶ ἠθικῶς ἡ Γαλλία ἀσυγκρίτως ἀδρότερον ἢ ἡ Ἀγγλία.

»Ἐν Λαέκεν συνδιελέχθην πρὸς τὸν Βασιλέα Λεοπόλδον, περὶ τοῦ ἑλληνικοῦ ζητήματος, τὸ ὁποῖον τὸν ἐνδιέφερε τὰ μέγιστα καὶ τὸ ὁποῖον δὲν ἔληξε κατὰ τὰς εὐχάς του. Αἱ πληροφορίαι ὅμως, τὰς ὁποίας συνέλεξα εἰς Λονδῖνον ἦσαν τοιαῦται, ὥστε δὲν ἠδυνήθη ν' ἀρνηθῇ τὰ σφάλματα τοῦ Ἀγγλικοῦ Ὑπουργείου. Ἠναγκάσθη ἐπὶ τέλους νὰ ὁμολογήσῃ ὅτι αἱ ἰδέαι τῶν ἐπισήμων Βρεταννικῶν κύκλων δὲν μετεβλήθησαν οὐσιωδῶς ἀπὸ τῶν ἡμερῶν τοῦ Οὐέλλιγκτον καὶ τοῦ Ἄβερδην, καὶ ὅτι μόνον ἡ μέθοδος τοῦ Πάλμερστον ἦτο κατά τινας βαθμοὺς τραχυτέρα καὶ δεσποτικωτέρα. Κατάφωρος ἀντίφασις ἐφάνη καὶ εἰς τὸν θεῖον μου καὶ εἰς ἐμέ, ὅτι ὁ Πάλμερστον, ἐνῷ καὶ πρὸ μικροῦ ἀκόμη μοὶ εἶχεν εἴπει ἐν Λονδίνῳ, ὅτι ἡ Ἑλλὰς δὲν ἠδύνατο ποτε ν' ἀποκτήσῃ πολεμικὸν στόλον ἄνευ διηνεκοῦς κινδύνου τῆς εἰρήνης, συγχρόνως ἡτοιμάζετο νὰ ἐπεκτείνῃ κατὰ θάλασσαν τὸ Βασίλειον, ἵνα τοῦτο τηρήσῃ κατὰ ξηρὰν τὰ στενὰ αὐτοῦ ὅρια».

Ἀπὸ τὰ ὡς ἄνω ἀποσπάσματα ἐκ τῶν ἀπομνημονευμάτων τοῦ δουκὸς Ἐρνέστου, ἀποκαλύπτονται οἱ πραγματικοὶ λόγοι τῆς παραιτήσεως αὐτοῦ, ὡς ὑποψηφίου τοῦ Ἑλληνικοῦ θρόνου, τὸν ὁποῖον ὅμως τόσον αὐτὸς ὅσον καὶ ὁ θεῖος του Λεοπόλδος, ἐπόθουν ζωηρῶς. Καὶ εἶναι ὄντως λόγοι οὐσιαστικοί, διότι ἐὰν ἐπραγματοποιοῦντο οἱ ὅροι τοῦ Ἐρνέστου,

θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ εἴπῃ τις, ὅτι ἡ μοῖρα αὐτοῦ τοῦ τόπου ἴσως νὰ ἦτο διαφορετική. Ἡ Ἀγγλία ὅμως δὲν ἔστεργεν εἰς τὴν ἱκανοποίησιν τῶν ὅρων τοῦ Ἐρνέστου, διότι δὲν ἤθελε νὰ δημιουργηθοῦν περιστάσεις εὐμενεῖς διὰ τὸν Ἑλληνισμόν, καίτοι αὗται ἦσαν λίαν ἀπαραίτητοι διὰ τὴν ἀνεξαρτησίαν καὶ τὴν εὐημερίαν τοῦ Ἑλληνικοῦ Βασιλείου. Ἡ Ἀγγλία ἀτυχῶς ἐθεώρει τὴν Ἑλλάδα ὡς κράτος μᾶλλον ὑποτελές, εἰς τὸ ὁποῖον δὲν ἤθελε νὰ ἐπιτρέψῃ τὴν συγκρότησιν ἀξιομάχου στρατοῦ καὶ ἱκανοῦ πολεμικοῦ στόλου. Καὶ τοῦτο διότι ἡ ὕπαρξις πολεμικῶν δυνάμεων ἐν Ἑλλάδι, θ' ἀπετέλει μίαν διαρκῆ ἀπειλὴν διὰ τὴν Ἀνατολήν, μὲ συνεπείας κατὰ κύριον λόγον τὴν ἀπελευθέρωσιν ὅλων τῶν ὑποδούλων Ἑλλήνων καὶ τὴν ἀπομάκρυνσιν τῆς Τουρκίας ἀπὸ τὰ ἑλληνικὰ ἐδάφη, δηλαδὴ τὴν κατάτμησιν τῆς Τουρκικῆς ἀκεραιότητος, τὴν ὁποίαν ἡ Ἀγγλία ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ ἦτο διατεθειμένη ν' ἀνεχθῇ.

***

Ἐν συνεχείᾳ, κατὰ τὴν ἰδίαν συνεδρίασιν τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως, τῆς 31ης Ἰανουαρίου 1863, ἐλήφθη ἡ ἀπόφασις ὅπως τὸ ζήτημα τῆς ἐκλογῆς τοῦ νέου Βασιλέως συζητηθῇ εἰς ειδικὴν συνεδρίασιν. Πράγματι μετὰ παρέλευσιν εἴκοσιν ἡμερῶν, κατὰ τὴν συνεδρίασιν τῆς 20ης Φεβρουαρίου 1863, οἱ πληρεξούσιοι ἐπανέφερον τὸ ἐπίμαχον θέμα καὶ ἤρχισαν ἐπ' αὐτοῦ μακρὰς συζητήσεις. Οὕτω, κατὰ τὴν ἀγόρευσίν του ὁ Μ. Σχινᾶς ὑπεστήριξεν ὅτι τὸ ζήτημα τῆς εὑρέσεως Βασιλέως πρέπει νὰ ἐπιλυθῇ κατὰ τὸν ταχύτερον δυνατὸν τρόπον καὶ ὅτι ἡ ὑφισταμένη ἐκκρεμότης ἀποβαίνει πρὸς ζημίαν τοῦ Ἔθνους. Ἐν συνεχείᾳ ἐτόνισεν ὅτι εὐθὺς μετὰ τὴν πτῶσιν τοῦ Ὄθωνος, ἡ Ἀγγλία διεμήνυσε πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν Κυβέρνησιν ὅτι, εἰς περίπτωσιν καθ' ἣν ὁ μέλλων νὰ ἐκλεγῇ Βασιλεὺς τῆς Ἑλλάδος εἶναι ἀρεστὸς εἰς τὸ Βρεταννικὸν Ἀνακτοβούλιον, θὰ προβῇ αὕτη εἰς τὴν παραχώρησιν τῆς Ἑπτανήσου.

Ἡ Βρεταννικὴ αὕτη δήλωσις, λεχθεῖσα τὸ πρῶτον εἰς τὴν Ἐθνοσυνέλευσιν, προεκάλεσεν αἴσθησιν, διότι μέχρι τῆς στιγμῆς ἐκείνης εἰς ἐλαχίστους ἐκ τῶν πληρεξουσίων ἦσαν γνωσταὶ αἱ ἀνωτέρω προθέσεις τῆς Ἀγγλικῆς Κυβερνήσεως καὶ εὐλόγως ἠκούσθησαν πολλὰ σχόλια. Ἀρκετοὶ ἦσαν ἐκεῖνοι οἱ ὁποῖοι ἐτάχθησαν ἀνεπιφυλάκτως ὑπὲρ τῆς ἀγγλικῆς προτάσεως, ἀλλὰ δὲν ἦσαν ὀλίγοι καὶ ἐκεῖνοι οἱ ὁποῖοι διετύπωσαν διαμαρτυρίας διὰ τὸν τρόπον τῆς ἀπροκαλύπτου ἐπεμβάσεως τῆς Ἀγγλίας εἰς τὰ Ἑλληνικὰ πράγματα, τρόπον— ὡς ἐχαρακτήρισαν αὐτόν—δεσμευτικὸν τῆς ἐθνικῆς κυριαρχίας. Ὁ πληρεξούσιος Θ. Ἀφεντούλης εἶπεν ὅτι : «ἡ ἐξωτερικὴ πολιτικὴ περισφίγγει μέχρι πνιγμονῆς τὴν Πατρίδα μὲ δίκτυον σιδηροῦν». Ὁ Βλ. Βαλτινός, ὁμιλήσας διὰ μακρῶν ἐπὶ τοῦ ἰδίου θέματος, ἐτόνισε μεταξὺ ἄλλων καὶ τὰ ἑξῆς :

«Εἶναι ἀπαράδεκτος ἡ ἀξίωσις τῆς 'Αγγλίας, ἡ ὁποία μᾶς λέγει: Θέλετε Βασιλέα; 'Ιδοὺ ἡ 'Επτάνησος. Σᾶς τὴν προσφέρω, ἐὰν ἐκλέξετε Βασιλέα τῆς ἀρεσκείας μου. 'Αλλ' ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει, μᾶς θέτει εἰς δίλημμα, ἢ νὰ ἀρνηθῶμεν τὴν 'Επτάνησον, ἢ νὰ δεχθῶμεν ὁποιονδήποτε ἤθελε μᾶς προσφέρει ὡς Βασιλέα τῆς 'Ελλάδος».

'Ο πληρεξούσιος Τιμ. Βάσσος μεταξὺ ἄλλων ὑπεστήριξε τὴν ἑξῆς γνώμην: «Τὸ δικαίωμα τοῦ ἐκλέγειν τοὺς ἡγεμόνας εἰς τὸν 19ον αἰῶνα εἶναι δικαίωμα τῶν λαῶν, εἶναι ἀναφαίρετον δικαίωμα τοῦ πολίτου τοῦ αἰῶνος. Φρονῶ ὅτι οὐδεμία ἀπόφασις δύναται νὰ θεωρηθῇ δικαία, οὖσα ἐναντία τῆς καθολικῆς ψηφοφορίας. Ὅλαι αἱ Δυνάμεις ἔχουν μεγάλα καὶ σπουδαῖα συμφέροντα εἰς τὴν 'Ανατολήν. Ὅλοι γνωρίζουν ὅτι ὁ θρόνος τῆς 'Ελλάδος ἔχει μεγάλην ἐπιρροὴν εἰς τὰ πράγματα τῆς 'Ανατολῆς καὶ θέλουσιν εἶσθαι πολὺ ἀνόητοι, ἐὰν οὕτω δὲν ἐσκέπτοντο ἐπὶ τοῦ ζητήματος τούτου».

'Ο φανατικὸς ἀντιοθωνικὸς πληρεξούσιος 'Οδυσσεὺς 'Ιάλεμος κατέκρινε δριμύτατα τὴν πολιτικὴν τῆς 'Αγγλίας καὶ τὰς ἐπεμβάσεις της εἰς τὰ ἐσωτερικὰ τῆς 'Ελλάδος, τὴν ὁποίαν εἶπε «θέλει νὰ σύρῃ κατόπιν τοῦ ἅρματός της». Καταλήγων ἐτόνισεν ὅτι πρέπει ἀπὸ τὸ λεξικὸν τῆς πολιτικῆς ζωῆς τῆς 'Ελλάδος νὰ διαγραφῶσιν αἱ λέξεις «Προστάτιδες Δυνάμεις».

'Εν συνεχείᾳ, ὡμίλησαν ἐπὶ τοῦ θέματος καὶ ἄλλοι πληρεξούσιοι καὶ τέλος ἡ Συνέλευσις ἐψήφισε δι' ἀναστάσεως τὴν ἑξῆς πρότασιν, ἥτις ὑπεβλήθη ὑπὸ τοῦ 'Ιαλέμου: «Τὸ ζήτημα περὶ εὑρέσεως Βασιλέως τῆς 'Ελλάδος ἀνατίθεται εἰς τὰς ἡμιεπισήμους ἐνεργείας τῆς ὑπαρχούσης διπλωματικῆς 'Επιτροπῆς τῆς Συνελεύσεως, συμπραττούσης μετὰ τῆς Κυβερνήσεως καὶ καθυποβαλλούσης τὸ ἀποτέλεσμα τῶν ἐνεργειῶν της εἰς τὴν Συνέλευσιν, ὁσάκις ἤθελεν αὐτὴ τὸ ἀπαιτήσει». ('Εφημ. Συνελ. τ. Β' σ. 70).

'Η 'Επιτροπὴ αὕτη ἦτο τριμελής, ἡ δὲ Συνέλευσις, ἥτις ἀνέθεσεν εἰς αὐτὴν τὴν μέριμναν πρὸς λύσιν τοῦ ζητήματος τῆς ἐκλογῆς νέου Βασιλέως, προέβη εἰς τὴν ἀπόφασίν της αὐτὴν λόγῳ δυσπιστίας πρὸς τὰς ἐνεργείας τῶν Δυνάμεων, ἀλλὰ καὶ ἕνεκα τοῦ μεταξύ των ἀνταγωνισμοῦ. Ἤθελε δηλαδὴ ἡ Συνέλευσις νὰ συγκεντρώσῃ εἰς χεῖρας της τὴν ὑπόθεσιν τῆς ἐκλογῆς τοῦ νέου Βασιλέως, δεδομένου ὅτι αὐτὴ εἶχε ζωτικὴν σημασίαν διὰ τὴν τύχην τοῦ Ἔθνους. Παρὰ ταῦτα ἦτο ἀναμφισβήτητον γεγονὸς ὅτι ἡ 'Ελλὰς ἀφ' ἑαυτῆς δὲν ἠδύνατο νὰ λύσῃ τὸ ζήτημα τοῦτο. Συνεπῶς ἡ πρόθεσις τῆς Συνελεύσεως εἶχε μᾶλλον πλατωνικὸν χαρακτῆρα καὶ ἐξεδηλώθη μόνον δι' ἐντυπωσιακοὺς λόγους καὶ χάριν τοῦ γοήτρου αὐτῆς.

'Εν τῷ μεταξὺ τὸ 'Ελληνικὸν στέμμα, κατὰ τὴν ἀξιομνημόνευτον φράσιν τοῦ Ἄγγλου βουλευτοῦ Φίτζεραλντ, περιεφέρετο ἀνὰ τὴν Εὐρώπην «ἐκπλειστηριαζόμενον» ὑπὸ τῆς 'Αγγλικῆς Κυβερνήσεως, διὰ τῆς προσφορᾶς του εἰς τοὺς ἄρρενας βλαστοὺς πάσης δευτερευούσης Γερμανικῆς Αὐλῆς, «ἀπερρίπτετο δὲ ὑπὸ τῶν πειναλέων τούτων πριγκίπων», κατὰ τὴν φράσιν ἄλλου Ἄγγλου βουλευτοῦ, τοῦ Σμόλετ. Αἱ σχετικαὶ διαπραγματεύσεις διήρκεσαν ἐπ' ἀρκετόν. Ταύτας δὲ διεξῆγεν ἀποκλειστικῶς ἡ 'Αγγλία, ἡ ὁποία, διὰ τοῦ ἐπὶ τῶν 'Εξωτερικῶν ὑπουργοῦ της, ἀπηυθύνθη εἰς πλείστους δούκας, κόμητας καὶ πρίγκιπας, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἦσαν ὁ κόμης τοῦ Λαΐνιγκεν, ὁ αὐστριακὸς δοὺξ Μαξιμιλιανός, ὁ Πρίγκιψ τοῦ γερμανικοῦ δουκάτου Νασσάου Νικόλαος, ὁ Πρίγκιψ Χοενλόε καὶ ἄλλοι. 'Αλλ' αἱ διαπραγματεύσεις εἰς οὐδὲν ἀποτέλεσμα κατέληξαν. Καὶ τοῦτο διότι ἄλλοι ἐκ τῶν ὑποψηφίων ἠρνήθησαν τὸ στέμμα τῆς 'Ελλάδος, διότι δὲν συνεφώνουν εἰς τοὺς τιθεμένους ὅρους ὑπὸ τῆς 'Αγγλίας καὶ ἄλλοι διότι δὲν ἦσαν ἀρεστοὶ εἰς τὴν μίαν ἢ καὶ εἰς τὰς δύο ἐκ τῶν Δυνάμεων.

Χαρακτηριστικὸν τῆς σημειωθείσης ἐκκρεμότητος ἦτο καὶ τὸ κατωθι ἀπόσπασμα ἄρθρου τῆς ἐφημερίδος «Νέα 'Ημέρα» τῆς Τεργέστης, ἐν τῷ ὁποίῳ ἀντεκρούετο ἡ γνωστὴ φράσις τοῦ Ι. Κωλέττη : «Εἶδα πολλοὺς Βασιλεῖς ἄνευ θρόνου, ἀλλ' οὐδένα θρόνον ἄνευ Βασιλέως». Καὶ ἡ ἐφημερὶς προσέθετε : «Πράγματι αὐτή, ἡ ἔκτοτε ἱστορία τῆς 'Ελλάδος, ἀνεσκεύασε τὴν μυθικὴν πιθανῶς αὐτὴν ῥῆσιν. 'Επὶ μῆνας ὁ Πάλμερστον περιέφερε τὸ 'Ελληνικὸν στέμμα εἰς τὰ μικροσκοπικώτερα γερμανικὰ δουκάτα καὶ εὗρε κλειστὰς θύρας, εἰκονίζουσι δὲ τὰ γελοιογραφικὰ φύλλα τοὺς ὑποψηφίους κρυπτομένους ὑποκάτω κλινῶν ἢ ανακλίντρων ἐπὶ τῇ θέᾳ τοῦ φοβήτρου. 'Ενῷ ἡμεῖς ἐκραυγάζομεν : «Βασιλέα καὶ ἂς εἶναι κι' ἀπὸ ξύλο».

Ὄντως, πολλοὶ ἦσαν οἱ ἀφίκοροι 'Αθηναῖοι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, οἱ ὁποῖοι, γενόμενοι θύματα τῶν ἐξωτερικῶν ραδιουργιῶν, ἐθεώρουν τόσον ἐπείγουσαν καὶ ἀναγκαίαν τὴν ἀποστολὴν Βασιλέως εἰς 'Ελλάδα, ὥστε ἐζήτουν τοιοῦτον ἔστω καὶ ἀπὸ ξύλον. 'Ο Γ. Φιλάρετος, σχολιάζων τὸ ἐν λόγῳ ἄρθρον τῆς «Νέας 'Ημέρας» ἔγραψε τὰ ἑξῆς :[1] «'Αλλὰ παραλείπει ὁ ἔνθερμος τῆς Τεργέστης βασιλόφρων νὰ προσθέσῃ ὅτι τὸ 'Ελληνικὸν στέμμα ἦτο σίδηρος πεπυρακτωμένος, ὡς ἐκ τῶν απαισίων αγγλικῶν ὅρων καὶ ἐξ αὐτοῦ ἐπήγαζεν ὁ φόβος, διότι «τὰ μὲν πλούτη πολλοὶ ἐμίσησαν, τὴν δὲ δόξαν οὐδείς». 'Υπὸ ἄλλην δ' ἔννοιαν «Βασιλεὺς ἀπὸ ξύλον» θὰ ἦτο ἐπίσης ἀνώδυνος, ὅσον ἡ χαριτόβρυτος τῆς Μ. Βρεταννίας

1. Γ. Φιλαρέτου : Ξενοκρατία καὶ Βασιλεία ἐν 'Ελλάδι. σ. 179.

Ἄνασσα, ἥτις, καίπερ μὴ ξυλίνη, τυπικῶς κάθηται ἐπὶ τοῦ θρόνου, μὴ δυναμένη νὰ πράξῃ κακόν, οὐδόλως δὲ κωλυομένη νὰ πράττῃ τὸ ἀγαθόν. Οἱ δὲ «πειναλέοι πρίγκιπες» οἱ ἀποποιηθέντες τὸν Ἑλληνικὸν θρόνον βεβαίως, καὶ ἕνεκα τῆς πλουσίας ἐπιχορηγήσεως, δὲν θὰ ἠρνοῦντο, ἐὰν μὴ ἄλλος λόγος ὑπέρτερος δὲν ἐκώλυεν αὐτούς».

Ἡ Εὐρωπαϊκὴ διπλωματία εἶχε πράγματι χρεοκοπήσει εἰς τὸ ζήτημα τῆς ἐκλογῆς τοῦ νέου Βασιλέως τῆς Ἑλλάδος. Κατ' ἐπανάληψιν δὲ ἀνεγνώρισε τὴν ἀδυναμίαν της αὐτήν. Ἐν πάσῃ περιπτώσει, γεγονὸς ἦτο ὅτι ἡ ἐπελθοῦσα βραδύτης περὶ τὴν ἐκλογὴν τοῦ νέου Βασιλέως εἶχεν ἰσχυρὸν ἀντίκτυπον ἐν Ἑλλάδι ἀπὸ τῶν ἑξῆς δύο ἀπόψεων : α'. Ἐπηύξησε τὸν ἀνταγωνισμὸν τῶν κομμάτων πρὸς κατάληψιν τῆς ἀρχῆς καὶ β' παρέσχε στάδιον ἐνεργείας εἰς τὴν Βαυαρικὴν Αὐλήν, ὅπως διεκδικήσῃ τὰ δικαιώματά της ἐπὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ θρόνου, ἀπὸ τοῦ ὁποίου οὐδέποτε εἶχε παραιτηθῆ.

Καὶ ὡς πρὸς μὲν τὸ πρῶτον, ὁ κομματικὸς ἀνταγωνισμὸς ἐπέφερε τὴν διαίρεσιν καὶ τὴν διχόνοιαν μεταξὺ τῶν συγκροτηθεισῶν δύο φατριῶν, ἤτοι τῶν «Ὀρεινῶν» καὶ «Πεδινῶν», αἱ ὁποῖαι διεφιλονίκουν πρὸς ἀλλήλας τὴν ἐξουσίαν καὶ ἐμηχανεύοντο τὰ πάντα διὰ νὰ καταλάβουν τὴν ἀρχήν. Τέλος ἐπῆλθεν ἡ ἔνοπλος ρῆξις ἐν μέσαις Ἀθήναις, ἡ ὁποία δὲν ἦτο ἄμοιρος θυμάτων, νεκρῶν καὶ τραυματιῶν, ἑκατέρωθεν. Αἱ ἐμφύλιοι αὗται αἱματηραὶ σκηναὶ ἀπεκλήθησαν «Φεβρουαριανά», ἔληξαν δὲ κατόπιν ἐπελθόντος συμβιβασμοῦ, μετὰ τὴν πτῶσιν τοῦ Δ. Βούλγαρη καὶ τὰς ἀποφάσεις τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως, βάσει τῶν ὁποίων κατηρτίσθη νέα Κυβέρνησις, ὑπὸ τὴν Προεδρίαν τοῦ ἐκ Μεσολογγίου πολιτευτοῦ Ζηνοβίου Βάλβη.

Ὡς πρὸς τὸ δεύτερον δὲ θέμα, τὸ ὁποῖον ἐδημιούργησεν ἡ ὑφισταμένη ἐκκρεμότης περὶ τὸν Ἑλληνικὸν θρόνον, ἦτο ἡ ἐμφάνισις δύο πολιτικῶν μερίδων, αἱ ὁποῖαι ἀντηγωνίζοντο ὡς πρὸς τὸ πρόσωπον τοῦ ἐκλεγησομένου Βασιλέως. Ἡ πρώτη ἐξ αὐτῶν ἠρίθμει ὀλίγους σχετικῶς οπαδοὺς καὶ εἶχε κηρυχθῆ ὑπὲρ τῆς ἐκλογῆς τοῦ Ἰταλοῦ πρίγκιπος τοῦ Καρινιάν, ὁ ὁποῖος εἶχε προταθῆ ὑπὸ τοῦ ὑπουργοῦ τῶν Ἐξωτερικῶν τοῦ Βασιλείου τῆς Σαρδηνίας Μαμιάνι. Τελικῶς ὅμως αἱ μετ' αὐτοῦ μυστικαὶ διαπραγματεύσεις δὲν ἐτελεσφόρησαν, λόγω τῆς ἐπεμβάσεως τῆς Βρεταννικῆς Κυβερνήσεως. Συνεπείᾳ τοῦ διαβήματος τούτου ἡ ἐν Ἀθήναις Σαρδηνικὴ πρεσβεία ἠναγκάσθη νὰ προβῇ εἰς δημοσίαν δήλωσιν ὅτι ὁ πρίγκιψ τοῦ Καρινιὰν δὲν ἠδύνατο ν' ἀποδεχθῇ τὸ Ἑλληνικὸν στέμμα. Ἡ δήλωσις αὕτη, προϊὸν τῆς Ἀγγλικῆς διπλωματίας, ἦτο λακωνική, ἐν αὐτῇ δὲ δὲν ἀνεφέροντο οἱ λόγοι τῆς ἀποποιήσεως τοῦ Ἰταλοῦ Πρίγκιπος.

Ἡ δευτέρα μερὶς ἦτο πολυάριθμος καὶ ἀπηρτίζετο ἀπὸ πιστοὺς

'Οθωνικούς, οἱ ὁποῖοι ὑπεστηρίζοντο ὑπὸ τῶν πρεσβευτῶν τῆς Βαυαρίας, Αὐστρίας, ὡς καὶ τῆς Γαλλίας ἀκόμη. Οἱ ὀπαδοὶ τῆς μερίδος αὐτῆς εἶχον κηρυχθῆ ὑπὲρ τῆς παλινορθώσεως τῆς Βαυαρικῆς Δυναστείας. Ὁ σοβαρώτερος πυρὴν τῆς κινήσεως αὐτῆς εὑρίσκετο εἰς τὴν Πελοπόννησον καὶ κυρίως εἰς τὴν Μάνην, ἔνθα οἱ Μαυρομιχαλαῖοι διέθετον περὶ τοὺς 8.000 Μανιάτας. Κατὰ τὸ συνωμοτικόν των σχέδιον, ἐπρόκειτο νὰ ἡγηθοῦν ἀντεπαναστάσεως, νὰ διαλύσουν τὴν 'Εθνοσυνέλευσιν, νὰ καταργήσουν τὴν προσωρινὴν Κυβέρνησιν καὶ νὰ καταλάβουν τὴν ἐξουσίαν. 'Εν συνεχείᾳ δὲ νὰ ἐπαναφέρουν τὸν Ὄθωνα εἰς τὸν θρόνον του. Παραλλήλως, παρομοία κίνησις ἐσημειοῦτο καὶ ἐν 'Αθήναις καὶ Πειραιεῖ ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τοῦ Βαυαροῦ προξένου Μπερνάου. Πράκτορες τούτου, χρηματοδοτούμενοι ὑπὸ τῆς Βαυαρικῆς Πρεσβείας, εἶχον ἀποσταλῆ εἰς Κόρινθον, Πάτρας, Καλαμάταν, Τρίπολιν καὶ Πύργον, ἐνῶ ἄλλοι εὑρίσκοντο εἰς Λεβάδειαν, Λαμίαν καὶ Βόνιτσαν. Εἰς τὴν Λαμίαν μάλιστα εἶχεν ἱδρυθῆ καὶ «Φιλοοθωνικὸν κομιτᾶτον», σύλλογοι δὲ οθωνικῶν εἶχον συσταθῆ εἰς Πάτρας καὶ Λεβάδειαν.

Πρὶν ὅμως αἱ κινήσεις αὗται συντονισθοῦν καὶ ἐνῶ εὑρίσκοντο εἰσέτι εἰς τὸ στάδιον τῶν συνεννοήσεων καὶ τῶν προετοιμασιῶν, ἐπροδόθησαν εἰς τὴν Κυβέρνησιν, ἡ ὁποία διέταξε τον ἀντεισαγγελέα τῶν 'Εφετῶν Πέτρον Μαυρομιχάλην, ὅστις ἦτο εἷς ἐκ τῶν ἡγετῶν τῆς Ναυπλιακῆς ἐπαναστάσεως, νὰ προβῆ πάραυτα εἰς συλλήψεις καὶ ἀνακρίσεις, διὰ ν' ἀποκαλυφθῆ τὸ δίκτυον τῆς συνωμοσίας. Πράγματι ὁ Μαυρομιχάλης ἔσπευσεν ἐν ἀρχῇ νὰ συλλάβῃ τὸν Βαυαρὸν πρόξενον Μπερνάου καὶ νὰ τοῦ ἀπαγγείλῃ τὴν ἑξῆς κατηγορίαν : «Κατηγορεῖσαι ἤδη ὅτι ἀπὸ κοινοῦ συμφέροντος κινούμενος μετ' ἄλλων καὶ συνομολογήσαντες πρὸς ἀλλήλους ἀμοιβαίαν συνδρομήν, συναπεφασίσατε καὶ συνωμόσατε μετὰ τὴν 11ην 'Οκτωβρίου π.έ. ἐνταῦθα καὶ ἀλλαχοῦ, θέλοντες νὰ μεταβάλητε τὸ μετ' αὐτὴν πολίτευμα, τὴν καθιερωθεῖσαν τάξιν, καὶ τὰ περὶ διαδοχῆς τοῦ 'Ελληνικοῦ θρόνου ὑπὸ τῆς 'Εθνοσυνελεύσεως ἀποφασισθέντα. Τί ἀπολογεῖσαι ;».

Ὁ Μπερνάου, κληθεὶς εἰς ἀνάκρισιν, ἀπελογήθη εὐθαρσῶς καὶ ὡμολόγησε πράγματι ὅτι ἐνήργει ὑπὲρ τῆς Βαυαρικῆς δυναστείας διότι, ὡς εἶπεν, ἐθεώρει τοῦτο δικαίωμά του καὶ καθῆκον του. Συγχρόνως ὅμως ἀπεκάλυψε καὶ ὅλα σχεδὸν τὰ ὀνόματα τῶν συνεργατῶν του, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἦσαν ὁ στρατηγὸς Χριστόδουλος Χατζῆ-Πέτρος, ὁ Ρήγας Παλαμήδης, ὁ Κοσονᾶκος, ὁ Πεσλῆς, ὁ Χατζερῆς, ὁ Πιερράκος καὶ ἄλλοι. Κατόπιν τούτου ἡ Κυβέρνησις προέβη εἰς συλλήψεις πολλῶν φιλοοθωνικῶν καὶ ἄλλους μὲν ἐνέκλεισεν εἰς τὰς φυλακάς, ἄλλους δὲ ἐξώρισεν.

Αἱ συνωμοτικαὶ αὗται ἐνέργειαι τοῦ Μπερνάου καὶ τὰ ληφθέντα συνεπείᾳ τούτων Κυβερνητικὰ μέτρα, ἀπεκλήθησαν «Μπερναϊκὰ» καὶ οὕτως

ἔμειναν γνωστὰ εἰς τὴν ἱστορίαν. Ὑπῆρχον ὅμως, ἐκτὸς τῶν γνωστῶν ὀθωνικῶν, καὶ ἀρκετοὶ «κρυπτοοθωνικοί», μεταξὺ τῶν ὁποίων οἱ πλέον σημαίνοντες ἦσαν ὁ Δ. Βούλγαρης, μετὰ τὴν πτῶσιν τῆς Κυβερνήσεώς του, ὁ Π. Καλλιγᾶς, ὁ Θ. Δηλιγιάννης καὶ ἄλλοι. Ἀλλά, χάρις εἰς τὰ ραγδαῖα μέτρα τῆς Κυβερνήσεως, τὸ φιλοοθωνικὸν κίνημα ἐξηρθρώθη ἐν τῇ γενέσει του καὶ πᾶσα ἀνησυχία ἐξέλιπεν.

Ἐν συνεχείᾳ ἐπῆλθεν ἡ ἀναφερθεῖσα ρῆξις μεταξὺ Ὀρεινῶν καὶ Πεδινῶν καὶ ἀκολούθως, μετά τινας ἡμέρας, ἡ ἀγγλικὴ διπλωματία, κατόπιν συντόνων ἐνεργειῶν, ἐπέτυχε ν' ἀνεύρῃ τὸν μέλλοντα Βασιλέα τῆς Ἑλλάδος ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ νεαροῦ Δανοῦ Πρίγκιπος Γουλιέλμου Χριστιανοῦ-Φερδινάνδου-Ἀδόλφου-Γεωργίου, δευτεροτόκου υἱοῦ τοῦ Πρίγκιπος Χριστιανοῦ τῆς Δανίας. Ἡ Ἀγγλία, ὡς ἀνεμένετο ἄλλωστε, ἐθριάμβευσεν εἰς τὸ ζήτημα τῆς ἐκλογῆς τοῦ νέου Βασιλέως. Ἐπέβαλε τὴν θέλησίν της ὄχι μόνον εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς δύο ἄλλας Δυνάμεις. Ὑπελείπετο εἰσέτι νὰ ἐπιβάλῃ τὴν θέλησίν της καὶ εἰς τὴν Αὐλὴν τῆς Δανίας, ἡ ὁποία δὲν ἐπείγετο ν' ἀποδεχθῇ τὸ στέμμα τῆς Ἑλλάδος, ἀλλὰ ἐξήρτα τὴν ἀποδοχήν του ἀπὸ τὴν ἱκανοποίησιν ὡρισμένων ὅρων.

Ὅσον ἀφορᾷ ὅμως τὸ ἐνδιαφέρον περιεχόμενον τῶν ὅρων αὐτῶν καθὼς καὶ τὰς μακρὰς διαπραγματεύσεις μεταξὺ τῶν τριῶν Δυνάμεων καὶ τῆς Δανικῆς Αὐλῆς, αἱ ὁποῖαι κατέληξαν εἰς τὴν ἀναγόρευσιν τοῦ Γεωργίου ὡς Βασιλέως τῶν Ἑλλήνων, ταῦτα θέλω συμπεριλάβει ἐν λεπτομερείᾳ εἰς τὸν Β' τόμον τοῦ ἔργου μου, τὸ ὁποῖον θὰ ἀναφέρεται εἰς τὴν πεντηκονταετίαν τῆς Βασιλείας τοῦ Γεωργίου Α'.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΓ΄

ΤΟ ΕΡΓΟΝ ΤΗΣ ΤΡΙΑΚΟΝΤΑΕΤΟΥΣ ΒΑΣΙΛΕΙΑΣ ΤΟΥ ΟΘΩΝΟΣ

Ο ΧΑΡΑΚΤΗΡ καὶ ἡ ψυχοσύνθεσις τῶν κατοίκων τῆς ἱστορικῆς αὐτῆς γωνίας τῆς νοτιοανατολικῆς Εὐρώπης, παρουσιάζει ἕνα κρᾶμα μεγάλων προτερημάτων, ἀλλὰ καὶ ἐξ ἴσου μεγάλων ἐλαττωμάτων. Ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς εἶναι εὐφυής, φιλότιμος, ἐνθουσιώδης, φιλόπατρις. Ἀλλ' εἶναι ἐπίσης μεμψίμοιρος, εὐμετάβλητος, εὔπιστος καὶ παρασύρεται συχνὰ ἀπὸ τοὺς δημαγωγούς. Σπανίως, κατὰ τὴν μακραίωνα πορείαν τῆς ἱστορίας του, διέκρινεν ὁ λαὸς ὀρθῶς καὶ ἐνεπιστεύθη τὰς τύχας του εἰς ἱκανοὺς καὶ θετικοὺς ἄνδρας. Καὶ τοῦτο ὁσάκις συνέβη δὲν διήρκεσεν ἐπὶ πολύ. Διότι οἱ θετικοὶ καὶ σοβαροὶ πολιτικοὶ ἄνδρες, ὁμιλοῦν συνήθως μὲ εἰλικρίνειαν καὶ δὲν κολακεύουν τὰς ἀδυναμίας τοῦ πλήθους. Τὸ δὲ δημιουργικόν των ἔργον, προϋποθέτει θυσίας καὶ ὑπομονήν. Ἐνῶ οἱ ἔμποροι τῆς πολιτικῆς, οἱ ἀποβλέποντες εἰς τὴν ἱκανοποίησιν τῆς ἀρχομανίας των, ἢ ἰδιοτελῶν συμφερόντων, μεταχειρίζονται πάντα τὰ θεμιτὰ καὶ ἀθέμιτα μέσα διὰ νὰ παραπλανήσουν τὸν λαόν, μὲ σωρείαν ὑποσχέσεων, τὰς ὁποίας, ὡς εἴθισται, δὲν πρόκειται νὰ τηρήσουν.

Οἱ πρῶτοι, φείδονται τοῦ δημοσίου χρήματος, τὸ ὁποῖον προορίζουν δι' ἀποδοτικὰς δαπάνας, διὰ τὴν θεμελίωσιν ἔργων εὐρείας προοπτικῆς, τὰ ὁποῖα συντελοῦν εἰς τὴν γενικὴν κρατικὴν καὶ κοινωνικὴν πρόοδον. Οἱ δεύτεροι, μεταχειρίζονται τὸ δημόσιον χρῆμα διὰ νὰ ἐξυπηρετήσουν τὸ κόμμα μόνον καὶ νὰ ἑδραιωθοῦν εἰς τὴν ἐξουσίαν. Διὰ νὰ παρασύρουν δὲ τὰ πλήθη τῶν εὐπίστων χρησιμοποιοῦν εἰς βάρος τῶν ἀντιπάλων των τὸ ὅπλον τῆς συκοφαντίας, πρὸς τὴν ὁποίαν εὐήκοα πάντοτε τείνονται τὰ λαϊκὰ ὦτα.

Ἴδιον τοῦ λαοῦ μας εἶναι νὰ μὴ μένῃ ποτὲ εὐχαριστημένος ἀπὸ ὅ,τι πρὸς ὄφελός του ἔγινεν ἀπὸ τὰς ἑκάστοτε Κυβερνήσεις. Συχνὰ δὲ οὔτε κἂν φαίνεται διατεθειμένος ν' ἀναγνωρίσῃ τοῦτο. Πιστεύει πάντοτε ὅτι θὰ ἠμποροῦσαν νὰ γίνουν πολὺ περισσότερα, χωρὶς νὰ λαμβάνῃ ὑπ' ὄψιν του ὅτι τὰ ἐπιτευχθέντα εἶναι ἀνάλογα, ἐνίοτε δὲ καὶ κατὰ πολὺ ἀνώτερα τῶν δυνατοτήτων τὰς ὁποίας διαθέτει τὸ Κράτος, ἀλλὰ καὶ τῆς ἰδικῆς

του ὑλικῆς καὶ ἠθικῆς προσφορᾶς. Δὲν σκέπτεται ὅτι τὸ Κράτος ἀντλεῖ ἀπο τὸν λαὸν τὰς ὑλικὰς καὶ πνευματικάς του δυνάμεις, διὰ νὰ ὀρθοποδήση καὶ νὰ βαδίση τὸν δρόμον τῆς σταθερᾶς προόδου, ἡ δὲ πρόοδος δὲν ἐπιτυγχάνεται ὡς ἐκ θαύματος, ἀπὸ τῆς μιᾶς ἡμέρας εἰς τὴν ἄλλην, ὅπως δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ θερίση ὁ γεωργὸς τὴν ἐπομένην τῆς σπορᾶς. Ἡ πρόοδος ἀποτελεῖ ἔργον μακρᾶς πνοῆς, σοβαροῦ προγράμματος, καλῆς ὀργανώσεως καὶ συστηματικῆς ἐργασίας. Ποῖος ἄξιος ἡγέτης, λέγων αὐτὰς τὰς ἀληθείας, ἠμπορεῖ νὰ ἐλπίση ὅτι θὰ «γοητεύση» τὰ πλήθη ; Δὲν ἠμπορεῖ παρὰ νὰ συγκινήση μικρὰν μόνον μερίδα ὡρίμων πνευματικῶς πολιτῶν. Καὶ ἂν ὑποτεθῇ ὅτι ὁ ἄξιος αὐτὸς ἡγέτης, ὁ ἔχων πλήρη συνείδησιν τῆς μεγάλης ἀποστολῆς του, εὑρεθῇ εἰς τὴν Ἀρχήν, εἴτε λόγῳ προσωρινῆς ἀφυπνίσεως τοῦ λαοῦ, εἴτε λόγῳ ἄλλων συνθηκῶν καὶ δημιουργήση ἔργον θετικόν, θὰ προβάλουν ἀμέσως οἱ κακόπιστοι, διὰ νὰ μειώσουν τὴν σημασίαν του, νὰ κατηγορήσουν, νὰ ὑποσκάψουν καὶ νὰ διαλύσουν ἀκόμη καὶ τὰ ἐπιτευχθέντα.

Μία πρόχειρος φυλλομέτρησις τῶν ἐφημερίδων τῆς ἀντιπολιτεύσεως τῆς Ὀθωνικῆς ἐποχῆς, θὰ ἔπειθεν ἀσφαλῶς τοὺς ἀφελεῖς ἀναγνώστας ὅτι τίποτε δὲν ἔγινεν ἐπὶ τῆς Βασιλείας τοῦ Ὄθωνος. Ὅτι ἡ τριακονταετὴς ἐκείνη Βασιλεία δὲν ἦτο παρὰ μία τυραννία κενὴ δημιουργικοῦ ἔργου. Ἐντελῶς ἀντίθετος εἶναι ἡ ἀλήθεια. Ὁ σύγχρονος ἱστορικὸς εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ σταθῇ μὲ σεβασμὸν εἰς τὰς πρώτας ἐκείνας δεκαετηρίδας τοῦ ἐλευθέρου Βασιλείου τῆς Ἑλλάδος, διὰ νὰ διαπιστώση ὅτι τὸ ἔργον τῆς Ὀθωνικῆς τριακονταετίας ὑπῆρξεν ὄντως σημαντικόν, ἀξιόλογον καὶ ἀποδοτικόν. Προσλαμβάνει δὲ ἀκόμη μεγαλυτέραν σημασίαν, ἐὰν ληφθῇ ὑπ' ὄψιν τὸ γεγονὸς ὅτι τὸ ἔργον ἐκεῖνο ἀπετέλεσε τὸ θεμέλιον ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἐστηρίχθη ἡ ἐλευθέρα Ἑλλάς, διὰ νὰ φθάση εἰς τὸ σημεῖον ὅπου εὑρίσκεται σήμερον.

Τί ἦτο ἡ Ἑλλάς, ὅταν ὁ νεαρὸς καὶ ἐνθουσιώδης Πρίγκιψ Ὄθων ἀπεβιβάζετο εἰς τὸ Ναύπλιον ; Μία χώρα ἐρειπωμένη, καθημαγμένη, ποὺ ἀνέδιδεν ἀκόμη τοὺς καπνοὺς τοῦ ἑπταετοῦς ἐκπληκτικοῦ Ἀγῶνος. Πεῖνα, δυστυχία, ἀθλιότης. Λαὸς ἀμόρφωτος, ποὺ μόλις εἶχεν ἐξέλθει ἀπὸ τὸ βαθὺ σκότος στυγνῆς δουλείας 380 ἐτῶν. Μία χώρα ἡ ὁποία ἐσπαράσσετο ἀπὸ ἐμφυλίους διαμάχας, προσωπικὰ μίση, συγκρούσεις ἐγωιστικῶν συμφερόντων. Καὶ αὐτὴ ἡ χώρα τοῦ αἵματος καὶ τῶν ἐρειπίων, ἔπρεπε νὰ γίνη εὐνομούμενον κράτος, νὰ συγκαταλεχθῇ εἰς τὴν χορείαν τῶν πολιτισμένων κρατῶν τῆς Εὐρώπης καὶ νὰ χαράξη τὸν δρόμον τοῦ μέλλοντος της. Καὶ ὅμως τοῦτο ἀκριβῶς ἐπετεύχθη, παρ' ὅλα τὰ ἐμπόδια καὶ τὰς δυσχερείας, παρ' ὅλας τὰς ἀντιξοότητας τῶν περιστάσεων καὶ τὰς ξενικὰς ἐπεμβάσεις. Παρ' ὅλα τὰ κινήματα καὶ τὰς ἐπαναστάσεις καὶ παρὰ τὴν ἔλλειψιν μεγάλων πολιτικῶν φυσιογνωμιῶν.

ΕΝΑΣ ΣΥΝΟΠΤΙΚΟΣ ΑΠΟΛΟΓΙΣΜΟΣ

Ἡ τριακονταετία τῆς Βασιλείας τοῦ Ὄθωνος ὑπῆρξε πράγματι ἐξαιρετικῶς γόνιμος εἰς ἔργα, τὰ ὁποῖα καλύπτουν ὅλους τοὺς τομεῖς τῆς δημοσίας ζωῆς. Τὰ πάντα δὲ ἔγιναν ἐκ τοῦ μηδενός. Ὠργανώθη τακτικὸς στρατός, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ὀργανισμῶν τῶν ξένων στρατῶν, μὲ σύγχρονον διὰ τὴν ἐποχήν του ἐξοπλισμόν, μὲ πνεῦμα πειθαρχίας καὶ μὲ ἱκανοὺς ἀξιωματικούς. Παραλλήλως δὲ ὠργανώθη εὐρύτερον ἡ ἱδρυθεῖσα τὸ 1829 Σχολὴ Εὐελπίδων, ἡ ὁποία ἀπετέλεσε τὸ φυτώριον τῶν νέων στελεχῶν τοῦ στρατοῦ. Συγχρόνως ἐτέθησαν αἱ βάσεις τῆς δημιουργίας πολεμικοῦ ναυτικοῦ, ἀνταξίου τῶν ναυτικῶν παραδόσεων τῆς Ἑλλάδος. Παρηγγέλθησαν νέα πολεμικὰ πλοῖα, ἱδρύθη ὁ Ναύσταθμος τοῦ Πόρου, ἐν τῷ ὁποίῳ μόνον μέχρι τοῦ 1841 εἶχον κατασκευασθῆ 28 νέα πλοῖα διὰ τὸν ἐθνικὸν στόλον. Ἐπίσης ἀπεστάλησαν ἀρκετοὶ νέοι, ἀπόγονοι τῶν ναυμάχων τοῦ 21, εἰς τὴν Εὐρώπην διὰ νὰ καταρτισθοῦν εἰς τὴν ναυτικὴν ἐπιστήμην. Ὠργανώθη ἡ Χωροφυλακή, ἡ ὁποία ἀποκατέστησε τὴν τάξιν καὶ τὴν ἀσφάλειαν καὶ ἐπέβαλε τὸν σεβασμὸν εἰς τοὺς νόμους. Ὠργανώθη ἡ Δικαιοσύνη καὶ συνετάχθη πλήρης νομοθεσία, σημαντικὸν μέρος τῆς ὁποίας ἐξακολουθεῖ ἀκόμη καὶ σήμερον νὰ ἰσχύῃ. Τὸ φορολογικὸν χάος, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἐστέναζεν ὁ ἀγροτικὸς ἰδίως λαός, ἐξέλιπε σχεδὸν τελείως. Ἡ χώρα ἀπέκτησεν ὀρθολογιστικὸν φορολογικὸν σύστημα, μὲ τὸ ὁποῖον καὶ αἱ φορολογούμεναι τάξεις ἀνέπνευσαν καὶ τὰ ἔσοδα τοῦ Κράτους ηὐξήθησαν.

Ἐτέθησαν αἱ βάσεις τῆς πνευματικῆς ἀναπτύξεως τοῦ λαοῦ, διὰ τῆς ἱδρύσεως πολλῶν σχολείων, κατωτέρας καὶ μέσης ἐκπαιδεύσεως. Μέχρι τοῦ 1862 εἶχον ἱδρυθῆ καὶ ἐλειτούργουν κανονικῶς 12 Γυμνάσια εἰς ὅλην τὴν χώραν, 180 Ἑλληνικὰ Σχολεῖα καὶ 400 δημοτικά. Ἱδρύθησαν τὸ Πανεπιστήμιον καὶ ἡ Πανεπιστημιακὴ Βιβλιοθήκη, ἡ ὁποία συνεχωνεύθη ἀργότερον μὲ τὴν Ἐθνικήν, πλουτισθεῖσα μὲ χιλιάδας βιβλίων, οὕτως ὥστε, τὸ 1862, τὸ περιεχόμενόν της εἶχε φθάσει τοὺς 180 χιλιάδας τόμους.

Τὸ 1850 ὁ περίφημος κῆπος τοῦ Χασεκῆ ὑπήχθη εἰς τὸ Πανεπιστήμιον ὡς Βοτανικὸς κῆπος, διὰ τὴν πρακτικὴν μετεκπαίδευσιν τῶν φοιτητῶν τῆς Γεωπονικῆς. Ἐπίσης, τὸ 1852, ἱδρύθη Γεωργικὴ Σχολὴ εἰς Τίρυνθα, ὡς μέσης ἐκπαιδεύσεως Σχολή, ἐν τῇ ὁποίᾳ οἱ νέοι ἀγρόται ἐδιδάσκοντο τὰς συγχρόνους μεθόδους τῆς καλλιεργείας. Κατὰ τὸ ἴδιον ἔτος ἀνηγέρθη ὑπὸ τῆς «Φιλεκπαιδευτικῆς Ἑταιρίας» τὸ μέγαρον τοῦ Ἀρσακείου, παρὰ τὴν λεωφόρον Πανεπιστημίου. Τὸ 1860 τὸ Βαρβάκειον Λύκειον. Τὸ 1855 ἀναδιωργανώθη ριζικῶς ἡ Φαρμακευτικὴ Σχολὴ τοῦ Πανεπιστημίου καὶ ἱδρύθη καὶ ἡ Ἀστυκλινική, ὡς παράρτημα τῆς Ἰατρι-

κῆς Σχολῆς, εἰς τὴν ὁποίαν ἐχορηγοῦντο φάρμακα δωρεὰν καὶ παρείχετο πᾶσα ἰατρικὴ περίθαλψις εἰς τοὺς ἀπόρους. Τὸ 1854 ἤρχισε λειτουργοῦν τὸ 'Οφθαλμιατρεῖον, παρὰ τὴν λεωφόρον Πανεπιστημίου, τὸ ὁποῖον ἐχρησίμευε καὶ ὡς ὀφθαλμολογικὴ κλινικὴ τῆς 'Ιατρικῆς Σχολῆς. Τὸ 1844 ἱδρύθη ἡ ἐν 'Αθήναις Ριζάρειος 'Ιερατικὴ Σχολή, διὰ τὴν βελτίωσιν καὶ τὴν ἀνύψωσιν τοῦ Κλήρου. Διὰ τὸν αὐτὸν σκοπόν, τὸ 1856, ἱδρύθησαν καὶ ἕτεραι δύο ἱερατικαὶ Σχολαί, ἐξ ὧν ἡ μία εἰς Χαλκίδα καὶ ἡ ἄλλη εἰς Τρίπολιν.

Τὸ 1855 ἱδρύθη τὸ 'Αμαλιεῖον 'Ορφανοτροφεῖον καὶ τὸ 1856 τὸ 'Ορφανοτροφεῖον Χατζηκώνστα, παρὰ τὴν ὁδὸν Πειραιῶς. Τὸ ἴδιον ἔτος ἱδρύθη τὸ Νομισματικὸν Μουσεῖον καὶ τὸ Μουσεῖον 'Αρχαιοτήτων καὶ τὸ 1858 τὸ Φυσιογραφικὸν Μουσεῖον, ἐν τῷ ὁποίῳ ἐναπετέθησαν σημαντικὰ παλαιοντολογικὰ εὑρήματα, προελθόντα ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν παρὰ τὸ Πικέρμι 'Αττικῆς. Κατὰ τὰς δύο τελευταίας δεκαετηρίδας τῆς Βασιλείας τοῦ Ὄθωνος ἤρχισε τὸ πρῶτον ἐν 'Ελλάδι ἡ συστηματικὴ ἔρευνα καὶ μελέτη τῆς 'Αρχαιολογίας ὑπὸ 'Ελλήνων καὶ ξένων ἐπιστημόνων, ἰδίως Γάλλων, οἱ ὁποῖοι ἀπὸ τοῦ 1846 ἵδρυσαν καὶ 'Αρχαιολογικὴν Σχολήν. 'Η λειτουργία τῆς Σχολῆς αὐτῆς, εἰς τὴν ὁποίαν ἐμορφώθησαν οἱ πρῶτοι Ἕλληνες ἀρχαιολόγοι, πολλαπλῶς ἐξυπηρέτησε τὸν τόπον μας. Χάρις δὲ εἰς τὸ ἐπιστημονικὸν προσωπικόν της ἐνηργήθησαν ἀρκεταὶ ἀνασκαφαὶ εἰς διαφόρους ἀρχαιολογικοὺς χώρους καὶ ἦλθον εἰς φῶς πολλοὶ ἀρχαιολογικοὶ θησαυροί, οἱ πλεῖστοι τῶν ὁποίων κοσμοῦν σήμερον τὰ Μουσεῖα μας.

Τὸ 1859 κατετέθη ὁ θεμέλιος λίθος τοῦ κτιρίου τῆς 'Ακαδημίας 'Αθηνῶν, τὸ ὁποῖον ὅμως μόλις κατὰ τὸ 1886 ἀπεπερατώθη. 'Ιδρύθη ἡ 'Εθνικὴ Τράπεζα, αἱ ἐργασίαι τῆς ὁποίας ἤρχισαν τὸν 'Ιανουάριον τοῦ 1844. Τὸ ἴδιον ἔτος ἱδρύθη καὶ τὸ 'Αστεροσκοπεῖον 'Αθηνῶν. Τὸ 1843 συνεστήθη τὸ «Σχολεῖον τῶν Τεχνῶν», διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς Γλυπτικῆς, τῆς Ζωγραφικῆς, τῆς Χωρομετρίας, τῆς Χαλκογραφίας καὶ ὅλων ἐν γένει τῶν Καλῶν Τεχνῶν. 'Η ἐν λόγῳ Σχολὴ ἀπετέλεσε τὴν βάσιν τοῦ σημερινοῦ Πολυτεχνείου, ὁ θεμέλιος λίθος τοῦ ὁποίου ἐτέθη τὸ 1862. Κατὰ τὸ 1836 ἐτέθησαν τὰ θεμέλια τῶν παλαιῶν 'Ανακτόρων, τὰ ὁποῖα ἐκτίσθησαν ἐπὶ σχεδίων τοῦ Βαυαροῦ 'Αρχιτέκτονος Γκέρτνερ, ἐπερατώθησαν δὲ τὸ 1838. Τὰ παλαιὰ 'Ανάκτορα ᾠκοδομήθησαν κυρίως μὲ δαπάνας τοῦ Ὄθωνος καὶ τοῦ πατρός του Βασιλέως Λουδοβίκου, ὁ ὁποῖος καὶ ἔθεσε τὸν θεμέλιον λίθον. 'Ανηγέρθησαν ἐπίσης, κατὰ τὴν 'Οθωνικὴν περίοδον, ὁ ναὸς τοῦ «Εὐαγγελισμοῦ», ὁ ὁποῖος ἀργότερον ἔγινεν ἡ Μητρόπολις τῶν 'Αθηνῶν, τὸ Δημοτικὸν Νοσοκομεῖον ἡ « 'Ελπίς », τὸ Νομισματοκοπεῖον καὶ πολλὰ ἄλλα ἱδρύματα.

Δὲν πρέπει ἐπίσης νὰ παραλειφθῇ ἡ ἵδρυσις τοῦ Στρατιωτικοῦ Νοσο-

κομείου τὸ 1852, τὸ ὁποῖον ὅμως ὀλίγον μετὰ τὴν ἀποπεράτωσίν του ἀπετεφρώθη ἐκ πυρκαϊᾶς, ἀνοικοδομήθη ὅμως ἐκ νέου, βάσει ἑτέρου, κατὰ πολὺ βελτιωμένου, σχεδίου. Τὸ 1854 ἀνηγέρθη ὁ «Πύργος τῆς Βασιλίσσης» παρὰ τὰ Λιόσια, αἱ δὲ πέριξ αὐτοῦ τεράστιαι ἐκτάσεις γῆς ἀπεδόθησαν εἰς τὴν καλλιέργειαν. Ἐπίσης ᾠκοδομήθησαν ἐκεῖ μικρὰ κτίρια, ἀποθῆκαι καὶ λοιπαὶ ἐγκαταστάσεις, αἱ ὁποῖαι ἐχρησίμευον ὡς εἶδος προτύπου Γεωργικῆς Σχολῆς. Ἱδρύθη τὸ Ναυτικὸν Ἀπομαχικὸν Ταμεῖον, τοῦ ὁποίου ἡ ἀποστολὴ ὑπῆρξε λίαν εὐεργετικὴ διὰ τοὺς ναυτικοὺς ὅλης τῆς χώρας. Τὸ 1859 ἱδρύθη τὸ Δημοτικὸν Βρεφοκομεῖον, ὡς καὶ τὸ Ὠδεῖον Ἀθηνῶν, παρὰ τὴν ὁδὸν Πειραιῶς.

ΜΙΑ ΔΙΚΑΙΑ ΑΝΑΓΝΩΡΙΣΙΣ

Τόσον πλούσιον καὶ σημαντικὸν ὑπῆρξε τὸ ἐπιτευχθὲν ἔργον εἰς τὸν τομέα τῆς ἀνοικοδομήσεως κοινωφελῶν ἱδρυμάτων, ὥστε ἀκόμη καὶ σήμερον ὑφίστανται καὶ λειτουργοῦν ταῦτα διὰ νὰ ἐπισύρουν τὸν θαυμασμὸν παντὸς Ἕλληνος. Χαρακτηριστικὸν τῆς διαπιστώσεως αὐτῆς ἀποτελεῖ καὶ τὸ ἑξῆς ἀπόσπασμα ἀπὸ τὴν προσφώνησιν τῆς Α. Μ. τοῦ Βασιλέως Παύλου πρὸς τὸν πρίγκιπα τῆς Βαυαρικῆς Δυναστείας Μαξιμιλιανὸν κατὰ τὴν τελετὴν τῆς παραδόσεως τῶν ὑπ' αὐτοῦ «ἐμβλημάτων» τοῦ Ὄθωνος εἰς τὰ Ἀνάκτορα τῶν Ἀθηνῶν, τὴν 20ὴν Δεκεμβρίου 1959. Κατ' αὐτὴν εἶπεν ὁ Βασιλεύς:

«Ὅπως οἱ συμπατριῶται Σας δύνανται ν' ἀντικρύζουν καθ' ἑκάστην ἡμέραν τὰ οἰκοδομήματα, ἅτινα ὁ Βασιλεὺς Λουδοβῖκος Α' ἀνήγειρε βάσει κλασσικῶν προτύπων, οὕτω καὶ οἱ σημερινοὶ Ἕλληνες ἀποθαυμάζουν ἐν Ἀθήναις τὰ ὡραῖα κλασσικὰ οἰκοδομήματα, μὲ τὰ ὁποῖα ὁ Βασιλεὺς Ὄθων Α' καὶ οἱ συνοδεύσαντες Αὐτὸν Βαυαροὶ ἀρχιτέκτονες ἐκόσμησαν τὴν πόλιν τῶν Ἀθηνῶν».

Οἱ λόγοι οὗτοι τοῦ Ἄνακτος ἀποτελοῦν πράγματι μίαν δικαίαν ἀναγνώρισιν τοῦ ἐπιτελεσθέντος τότε λαμπροῦ οἰκοδομικοῦ ἔργου.

Ἐντατικὴ ἐξ ἄλλου προσπάθεια κατεβλήθη διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς γεωργίας. Εἰς διάστημα ἐλαχίστων ἐτῶν, αἱ πυρπολημέναι καὶ ἀκαλλιέργητοι ἐκτάσεις ἤλλαξαν ὄψιν. Ἑκατομμύρια δένδρων ἐφυτεύθησαν καὶ αἱ πεδιάδες τῆς Ἀττικῆς ἐπρασίνισαν ἀπὸ καρποφόρα δένδρα, σιτηρὰ καὶ ἀμπελῶνας. Διαρκῶς καὶ νέαι ἐκτάσεις ἀπεδίδοντο εἰς τὴν καλλιέργειαν, σύγχρονοι καλλιεργητικαὶ μέθοδοι εἰσήγοντο καὶ ὁ γεωργικὸς πλοῦτος ηὐξάνετο. Ἀλλὰ καὶ ὁ μόχθος τοῦ γεωργοῦ ἱκανοποιεῖτο, τοῦτο δὲ ἔδιδε ζωὴν καὶ εἰς τὸ ἐμπόριον. Μόνον κατὰ τὴν πρώτην δεκαετίαν τῆς Ὀθωνικῆς Βασιλείας, ἡ καλλιεργημένη ἔκτασις ηὐξήθη, κατά τινας μὲν κατὰ 2, κατ' ἄλλους δὲ κατὰ 5 ἑκατομμύρια στρέμματα. Ἀλλὰ

καὶ ὁ μικρότερος ἀριθμὸς ἐὰν ληφθῇ ὡς δεδομένον, δὲν παύει ἀπὸ τοῦ νὰ δίδῃ μίαν σαφῆ εἰκόνα τοῦ σημαντικοῦ ἔργου, τὸ ὁποῖον ἐπετελεῖτο εἰς τὸν γεωργικὸν τομέα. Τὸ 1862 αἱ καλλιεργημέναι ἐκτάσεις γῆς ἔφθασαν εἰς πολλὰ ἑκατομμύρια στρέμματα. Ἀποτέλεσμα δὲ τῆς ἀποδοτικῆς αὐτῆς προσπαθείας διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς γεωργίας ἦτο ὅτι ἀπὸ τοῦ 1832 ἕως τὸ 1862 ἐδεκαπλασιάσθη ἡ παραγωγὴ Κορινθιακῆς σταφίδος καὶ ηὐξήθη ἐπίσης σημαντικῶς ἡ παραγωγὴ ἐλαίου, τὸ ὁποῖον, χάρις εἰς τὴν τελειοποίησιν τῆς ἐκθλίψεως τῶν ἐλαιῶν καὶ τὴν ἀνωτέραν του ποιότητα, ἤρχισε νὰ κατακτᾷ καὶ τὴν διεθνῆ ἀγοράν. Ἐδεκαπλασιάσθη ἐπίσης ἡ παραγωγὴ μετάξης, χάρις εἰς τὴν φύτευσιν πολλῶν ἑκατοντάδων χιλιάδων μορεῶν, εἰς ἀντικατάστασιν ἐκείνων ποὺ ἐκάησαν ἀπὸ τὸν Ἰμπραήμ. Ἀξίζει δὲ νὰ σημειωθῇ ὅτι ἡ ἐξαγωγὴ μετάξης, μόνον κατὰ τὸ 1843, ἀπέδωσεν ἔσοδον 4 ἑκατομμυρίων δραχμῶν τῆς ἐποχῆς. Τὸ δὲ 1860 ἔφθασε τὰ 18 ἑκατομμύρια δραχμῶν.

Ἤρχισεν ἐπίσης τότε διὰ πρώτην φορὰν νὰ γίνεται καὶ ἐξαγωγὴ Ἑλληνικῶν οἴνων, οἱ ὁποῖοι ἦσαν ἄγνωστοι εἰς τὸ Ἐξωτερικόν. Αἱ ἀγοραὶ τῆς Γερμανίας καὶ Γαλλίας ἀκόμη ἐδείκνυον ἰδιαιτέραν προτίμησιν εἰς τοὺς οἴνους τῆς Ἑλλάδος καὶ ἐπρομηθεύοντο ἱκανὰς ποσότητας τούτων.

Ἐκ παραλλήλου πρὸς τὴν γεωργίαν, ἐξεδηλώθη γόνιμος μέριμνα εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς βιομηχανίας καὶ εἰς τὴν πρόοδον τοῦ ἐμπορίου, ἡ κίνησις τοῦ ὁποίου ἀπὸ 28.800.000 δραχμὰς τὸ 1833, ἔφθασεν εἰς τὰ 78.800.000 μόλις κατὰ τὸ 1841 καὶ ἔβαινε διαρκῶς πρὸς τὰ ἄνω. Τὸ 1860 ἔφθασε τὰ 250.000.000 δραχμάς.

Ἀλλὰ πολὺ περισσότερον ἐστράφη ἡ δημιουργικὴ προσπάθεια εἰς τὴν ἀναγέννησιν τῆς ἐμπορικῆς ναυτιλίας, τοῦ μεγάλου αὐτοῦ πλουτοπαραγωγικοῦ κλάδου τῆς Ἑλλάδος. Ἡ ἐμπορική μας ναυτιλία εἶχε σχεδὸν ἐκμηδενισθῇ κατὰ τὸν Ἀγῶνα, ὅτε ὅλα τὰ Ἑλληνικὰ ἐμπορικὰ πλοῖα εἶχον μετατραπῆ εἰς πολεμικά. Εἰς τὴν Ὕδραν, τὰς Σπέτσας, τὴν Ἄνδρον καὶ τὴν Σῦρον, ἤρχισαν ἀθρόαι ναυπηγήσεις καὶ συνεχῶς νέα πλοῖα ἐρρίπτοντο εἰς τὴν θάλασσαν. Διὰ νὰ δοθῇ μία εἰκὼν τοῦ ἀξιοθαυμάστου πράγματι ναυπηγικοῦ ἔργου τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ἀρκεῖ νὰ λεχθῇ ὅτι μόνον ἀπὸ τὰ ναυπηγεῖα τῆς Σύρου ἐξῆλθον, ἀπὸ τοῦ 1833 μέχρι τοῦ 1840, 613 νέα σκάφη. Ἡ Ἄνδρος εἶχεν ἀποκτήσει τόσον σημαντικὸν ἐμπορικὸν στόλον, ὥστε ἐζήτει ἀπὸ τὸ Κράτος τὰ τεχνικὰ μέσα διὰ νὰ κατασκευάσῃ σύγχρονον λιμένα, διὰ τὸν ὁποῖον ἡ νῆσος θὰ ἐδαπάνα 200 χιλιάδας δραχμῶν. Αἱ ἀπώλειαι τὰς ὁποίας εἶχον ὑποστῆ αἱ ναυτικαὶ νῆσοι εἰς πλοῖα, ὄχι μόνον ἀνεπληρώθησαν ταχέως, ἀλλὰ ηὐξήθη μεγάλως ὁ ἀριθμὸς τούτων. Τὸ ἐμπορικὸν ναυτικὸν τὸ 1859, συμφώνως με τοὺς ἐπισήμους ἀριθμοὺς τοὺς ὁποίους δίδουν τὰ ληξιαρχικὰ τοῦ Κράτους, περιελάμβανε 2.984 πλοῖα, χωρητικότητος ἐν συνόλῳ

374.480 τόννων. Τὰ πληρώματά του δὲ ἀπετελοῦντο ἀπὸ 23.918 ἄνδρας. Τὰ Ἑλληνικὰ ἐμπορικὰ πλοῖα διέσχιζον κατὰ ἑκατοντάδας τὴν Μεσόγειον καὶ τοὺς Ὠκεανοὺς καὶ μὲ τὰς προσόδους των ἔφερον τὴν εὐημερίαν εἰς τὰς νήσους. Ἐπίσης ἀξιόλογον πρόοδον εἶχε σημειώσει καὶ τὸ πολεμικὸν ναυτικόν, ὡς ἀνεφέρθη λεπτομερῶς εἰς ἄλλο κεφάλαιον τοῦ παρόντος ἔργου.

Συγχρόνως ὠργανοῦντο συνεχῶς καὶ ἐβελτιοῦντο αἱ ἐσωτερικαὶ συγκοινωνίαι, αἱ ὁποῖαι κυρίως ἐξυπηρετοῦντο διὰ τῆς θαλασσίας ὁδοῦ. Ἱδρύθη ἡ Ἑλληνικὴ Ἀκτοπλοϊκὴ Ἑταιρία καὶ ὑπεγράφησαν συμβάσεις μὲ ξένας ἀτμοπλοΐας διὰ τὴν συγκοινωνίαν τῆς Ἑλλάδος μὲ τὸ Ἐξωτερικόν. Ἐπίσης προσπάθειαι κατεβλήθησαν διὰ τὴν κατασκευὴν ὁδῶν, αἱ ὁποῖαι ἦσαν σχεδὸν ἀνύπαρκτοι εἰς τὴν χώραν. Κατεσκευάσθη ἐκ τῶν πρώτων ἡ ὁδὸς Ναυπλίου—Ἄργους κα ἐν συνεχείᾳ ἡ ὁδὸς Ἐλευσῖνος—Ἀθηνῶν. Ἡ περιοχὴ τῆς Πρωτευούσης ἀπέκτησεν ἀξιόλογον ὁδικὸν δίκτυον, ἡ δὲ ὁδὸς Ἀθηνῶν—Πειραιῶς ἐθεωρήθη ἐφάμιλλος τῶν καλυτέρων Εὐρωπαϊκῶν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης.

ΑΝΑΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ ΧΩΡΙΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΕΩΝ

Ἐδόθη εἰς τὸν τόπον δημοτικὴ αὐτοδιοίκησις, ἡ ὁποία παρέσχεν εὐρύτατα περιθώρια τοπικῆς πρωτοβουλίας καὶ ἔδωσεν αὐθύπαρκτον ζωὴν εἰς τὰς πόλεις καὶ τὴν ὕπαιθρον. Καὶ ἐνῷ ἡ ὕπαιθρος ἀνεγεννᾶτο ἐκ τῆς τέφρας τοῦ Ἀγῶνος καὶ ἡ γῆ, καλλιεργουμένη διαρκῶς ἐντατικώτερον, ἀπέδιδε συνεχῶς μεγαλυτέραν παραγωγήν, νέα χωρία ἐκτίζοντο καὶ ἀνεπτύσσοντο ἁλματωδῶς ὅλαι αἱ πόλεις τῆς Ἑλλάδος. Αἱ Πάτραι ἐπενταπλασιάσθησαν. Τὸ 1862 εἶχον 18.342 κατοίκους. Ὁ Πειραιεὺς 19.225. Ὁ Πύργος, ὁ ὁποῖος κατὰ τὴν Ἐπανάστασιν συνέκειτο ἀπὸ ἄθροισμα καλυβῶν, κατέστη πόλις καὶ σημαντικὸν ἐμπορικὸν καὶ ἐξαγωγικὸν κέντρον. Ἡ Κύμη προήχθη εἰς εὐημεροῦντα ἐμπορικὸν λιμένα, μὲ ναυτιλιακὴν κίνησιν πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ τὸν Εὔξεινον.

Ἐκτίσθησαν ὡς νέαι σχεδὸν πόλεις, αἱ Θῆβαι, ἡ Λεβάδεια, τὸ Μεσολόγγιον (κάτοικοι 6.059) ἡ Κόρινθος καὶ ἡ Σπάρτη μὲ κατοίκους 2.224. Ἡ Σῦρος ἔγινε τὸ σημαντικώτερον κέντρον ἐμπορίου, καὶ ἰδίως τῶν σιτηρῶν καὶ ἡ Ἑρμούπολις, ἡ ὁποία τὸ 1862 εἶχε 18.511 κατοίκους, προήχθη εἰς ἀνθοῦσαν ἐμπορικὴν καὶ βιομηχανικὴν πόλιν, ἡ ὁποία διετήρησε πρωτεύουσαν θέσιν μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ αἰῶνος μας. Ἡ Τρίπολις τὸ 1862 εἶχεν 7.562 κατοίκους, ἡ Καλαμάτα 6.822 καὶ τὸ Ναύπλιον 6.024, ἡ Λαμία 4.685 καὶ ἡ Χαλκὶς 4.585. Ὁλόκληρος ἡ Ἑλλὰς τὸ 1833 εἶχε περίπου 700.000 κατοίκους. Τὸ 1862 εἶχεν ὑπερβῆ τὸ 1.550.000. Ἐν τῷ

μεταξύ, νέαι οἰκίαι καὶ δημόσια κτίρια κατεσκευάζοντο συνεχῶς καὶ αἱ πόλεις ἀπέκτων οἰκονομικὴν καὶ κοινωνικὴν ζωήν.

Ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν, ἡ ὁποία ὡμοίαζε μᾶλλον μὲ χωρίον, ὅταν ὡρίσθη πρωτεύουσα τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους, παρουσίασεν εὐθὺς ἀπὸ τὰ πρῶτα ἔτη τεραστίαν ἀνάπτυξιν, εἰς σημεῖον ὥστε ὁ Πισκατόρυ, ὁ ὁποῖος περιηγήθη τὴν Ἑλλάδα κατὰ τὸ 1841, ἔγραψε τὰ ἑξῆς : «Κατεπλάγην βλέπων εἰς τὸν Πειραιᾶ μίαν πόλιν, ἐκεῖ ὅπου ἄλλοτε δὲν ὑπῆρχεν οὔτε μία οἰκία, καὶ τὰς Ἀθήνας μὲ πληθυσμὸν 26 χιλιάδων ψυχῶν, μὲ οἰκίας καλῶς κατεσκευασμένας καὶ κομψάς, ἐνῷ δὲν εἶχον ἀφήσει παρὰ ἐρείπια ». Αἱ Ἀθῆναι τὸ 1862 εἶχον πληθυσμὸν ὑπερβαίνοντα τὰς 45.500 ἀτόμων. Εἶχον καλὴν ρυμοτομίαν καὶ ἐκοσμοῦντο διὰ πυκνῶν δενδροστοιχιῶν. Συνεχὴς ἦτο ἡ μέριμνα τῆς Ἀμαλίας ἰδίως διὰ τὴν πρόοδον καὶ τὸν καλλωπισμὸν τῶν Ἀθηνῶν. Εἰς αὐτὴν ὀφείλεται ὁ Βασιλικὸς Κῆπος, αἱ φυτεῖαι τοῦ Βοτανικοῦ, αἱ φυτεῖαι τοῦ Κεραμεικοῦ, ὁ Κῆπος τῶν Μουσῶν, τὰ « Πευκάκια » καὶ τὸ μεγαλύτερον μέρος τοῦ πρασίνου, ποὺ καλύπτει τὴν περιοχὴν τῆς Πρωτευούσης.

Ὅπως ἦτο ἑπόμενον καὶ ἡ κοινωνικὴ καὶ πνευματικὴ ζωὴ ἐβάδιζε παραλλήλως καὶ ἀνεπτύσσετο. Πλούσιοι ὁμογενεῖς ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ τὸ Ἐξωτερικὸν ἐγκαθίσταντο εἰς τὴν Πρωτεύουσαν, ὅπου ἔκτιζον πολυτελεῖς οἰκίας καὶ ἔδιδον τὸν τόνον τῆς κοινωνικῆς προόδου. Συνεστήθησαν ἐπιστημονικὰ καὶ φιλολογικὰ σωματεῖα, ἱδρύθησαν τὰ πρῶτα τυπογραφεῖα καὶ ἤρχισαν νὰ ἐκδίδωνται βιβλία, περιοδικὰ καὶ πλῆθος ἐφημερίδων. Καρπὸς τῆς πνευματικῆς προόδου, ὑπῆρξεν ἡ ἔντονος φιλολογικὴ κίνησις τῆς ἐποχῆς, κατὰ τὴν ὁποίαν ἐξεδόθησαν πολλὰ λογοτεχνικὰ καὶ ἐπιστημονικὰ συγγράμματα.

Ἡ ἀνάπτυξις τοῦ ἐμπορίου καὶ πρὸς τὸ Ἐξωτερικόν, εἶχεν ὡς συνέπειαν τὴν ὑπογραφὴν ἐμπορικῶν καὶ ναυτιλιακῶν συνθηκῶν μὲ πλεῖστα Εὐρωπαϊκὰ κράτη. Ἐπίσης συνήφθησαν καὶ πολλαὶ ταχυδρομικαὶ συμβάσεις. Βεβαίως ἡ οἰκονομικὴ καὶ κοινωνικὴ πρόοδος ἡ ὁποία ἐσημειώθη εἰς τὸ νεοπαγὲς κράτος, ὠφείλετο, κατὰ σημαντικὸν μέρος, εἰς τὴν ἰδιωτικὴν πρωτοβουλίαν, ἡ ὁποία ἰδιαιτέρως διακρίνει την Ἑλληνικὴν φυλήν. Ἀλλά, διὰ νὰ καλλιεργηθῇ ἡ ἰδιωτικὴ πρωτοβουλία, νὰ δημιουργήσῃ καὶ ν' ἀποδώσῃ, χρειάζεται τὸ κατάλληλον ἔδαφος, τὸ ὁποῖον δὲν εἶναι ἄλλο παρὰ ἡ ἐξασφάλισις τῆς τάξεως, καὶ τῆς εὐνομίας, τοῦτο δὲ εἶναι ἔργον τοῦ Κράτους. Ἄνευ αὐτῶν τῶν προϋποθέσεων, ἡ ἰδιωτικὴ πρωτοβουλία δὲν δύναται νὰ δράσῃ. Καὶ τὰς προϋποθέσεις αὐτὰς προσεπάθησε νὰ ἐξασφαλίσῃ ἡ Βασιλεία τοῦ Ὄθωνος, ὅσον βεβαίως τοῦτο καθίστατο δυνατόν, μὲ τὸν τακτικὸν στρατὸν ποὺ ἐδημιούργησε, μὲ τὰς δυνάμεις ἀσφαλείας, μὲ τὸ ὀργανωτικὸν πνεῦμα, τὴν γνῶσιν καὶ τὴν πεῖραν ποὺ

ἔφερον οἱ ξένοι ὀργανωταί, στρατιωτικοί, νομικοί, οἰκονομολόγοι καὶ ἄλλοι ὑπάλληλοι.

Εἶναι ἐξ ἄλλου ἀξιοσημείωτον ν' ἀναφερθῇ ὅτι, κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς Βασιλείας τοῦ Ὄθωνος, εἶχεν ἐπέλθει ἰσοζύγιον εἰς τὸν κρατικὸν προϋπολογισμόν. Κατὰ τὸ 1862 δέ, ὅτε ὑπουργὸς τῶν Οἰκονομικῶν ἦτο ὁ Π. Βάρβογλης, ὁ προϋπολογισμὸς τοῦ 1861-1862 ἀνέγραφεν ἔσοδα μὲν 24.996.762, ἔξοδα δὲ 24.987.487, ἤτοι παρουσίαζε περίσσευμα ἐξ 9.275 δραχμῶν. Συγχρόνως τὸ δημόσιον Ταμεῖον εἶχεν εἰς ρευστὸν περὶ τὰ 6.000.000 δραχμῶν. Ἡ περίπτωσις αὐτὴ ἦτο ἀρκετὰ ἐνδεικτικὴ τῆς μελλοντικῆς εὐημερίας τοῦ Κράτους, ἐὰν βεβαίως δὲν ἀνεκόπτετο αὐτὴ ἀπὸ τὴν ἐπανάστασιν τῆς 10ης Ὀκτωβρίου 1862, ἥτις εἶχεν ὡς ἀποτέλεσμα τὴν ἐκθρόνισιν τοῦ Ὄθωνος καὶ ἐν ταυτῷ τὴν ἐπελθοῦσαν αναταραχήν, πολιτικὴν καὶ οἰκονομικήν, ἡ ὁποία μοιραίως ἐπέφερε πλεῖστα δεινὰ εἰς τὴν χώραν.

***

Ἐν πάσῃ περιπτώσει, διὰ νὰ ἐκτιμηθῇ ἔτι πλέον τὸ ἐξαίρετον ἔργον τὸ ὁποῖον ἐπετελέσθη ἐπὶ τῆς Βασιλείας τοῦ Ὄθωνος, θὰ παραθέσω ἓν ἀπόσπασμα ἀπὸ τὴν ἔκθεσιν τοῦ Γάλλου συνταγματάρχου Βουτιὲ πρὸς τὸν Γκιζώ, εἰς τὸν ὁποῖον μεταξὺ ἄλλων ἔγραφεν : «Εἶναι ἀδύνατον νὰ μὴ ἀναγνωρίσωμεν ὅτι οὐδεμία ἄλλη χώρα θὰ εἶχεν, ὑπὸ παρομοίας συνθήκας, δημιουργήσει καὶ ἀναπτύξει ἓν τόσον ἀξιοσημείωτον σύνολον δημοσίας ἐκπαιδεύσεως, μίαν ὁλόκληρον διοίκησιν, τελωνεῖα, δικαστήρια, μίαν ἀστυνομίαν αὐστηράν, ἕνα στρατὸν πειθαρχικόν, μίαν γεωργίαν ἐν προφανεῖ ὁδῷ ἀναπτύξεως καὶ μίαν ἐμπορικὴν ναυτιλίαν, τῆς ὁποίας ἡ ἀκτοπλοΐα ἐκμεταλλεύεται τὰς Τουρκικὰς ἀκτάς».

Τὸ ἐπιτευχθὲν ἐκεῖνο ἔργον, τὸ ὁποῖον ἀνέκυψεν ἐκ τοῦ χάους, θὰ ἦτο ἀξιοθαύμαστον καὶ ἂν ἐπετυγχάνετο ὑπὸ ὁμαλὰς συνθήκας. Ἀλλ' εἶναι ὄντως ἐκπληκτικὸν διότι ὅλα ὅσα ἀνεφέρθησαν ἔγιναν ὑπὸ περιστάσεις, ὄχι ἁπλῶς ἀντιξόους, ἀλλ' ὑπεράγαν δυσχερεῖς. Ὀξύτατα πολιτικὰ πάθη, φανεραὶ καὶ ὕπουλοι ἀντιδράσεις καὶ ἐπαναστάσεις, συχναὶ ἀλλαγαὶ Κυβερνήσεων (35 κατὰ τὴν διάρκειαν μιᾶς τριακονταετίας), δολοπλοκίαι καὶ μηχανορραφίαι τῶν ξένων, ξενικὴ κατοχὴ κατὰ τὸν Κριμαϊκὸν πόλεμον, ἀποκλεισμοὶ διὰ θαλάσσης, ὅλα αὐτὰ ἔθετον ἑκάστοτε δυναμίτιδα εἰς τὰ θεμέλια κάθε προσπαθείας. Ἀλλά, ἐκτὸς αὐτῶν, ὑφίστατο μία χρονία καὶ ἀνίατος οἰκονομικὴ δυσπραγία. Διότι οἱ ξένοι, κυρίως δὲ οἱ Ἄγγλοι, κατεπίεζον ἐκβιαστικῶς τὴν Ἑλλάδα, ἀρνούμενοι τὴν χορήγησιν δανείων, ἢ ἀπαιτοῦντες τὴν ἄμεσον ἐξόφλησιν τῶν χορηγηθέντων. Καί, ἐπὶ πλέον, σημαντικὸν μέρος τοῦ δημοσίου χρήματος ἐδαπανᾶτο ἑκάστοτε διὰ τὰς κινητοποιήσεις τῶν στρατιωτικῶν δυνάμεων, πρὸς καταστολὴν τῶν ἀλλεπαλλήλων στάσεων καὶ κινημάτων.

Οἱ ἐπικριταὶ τοῦ Ὄθωνος, κατὰ τὴν ἐποχὴν τοὐλάχιστον ἐκείνην, δὲν εὕρισκον ἱκανοποιητικὸν τὸ ἐπιτευχθὲν ἔργον, ἐπερίμενον περισσότερα. Καὶ πιθανῶς νὰ ἠδύνατο νὰ ἐπιτελεσθοῦν περισσότερα, ἐὰν ἐπεκράτουν ὁμαλαὶ συνθῆκαι. Ἀλλ' ἡ Ὀθωνικὴ Βασιλεία διῆλθε τὴν τριακονταετίαν της ὡς σκάφος πλέον ὑπὸ συνεχῆ καταιγίδα. Ἤδη, ὅτε εἴμεθα μακρὰν τῆς τεταραγμένης ἐκείνης περιόδου καὶ δυνάμεθα νὰ κρίνωμεν ἀντικειμενικῶς τὰ πράγματα, χωρὶς τὴν ἀχλὺν τῶν ἀμέσων ἐντυπώσεων, εἴμεθα ὑποχρεωμένοι ν' ἀναγνωρίσωμεν ὅτι ἡ τριακονταετία τοῦ Ὄθωνος ὑπῆρξε πλουσία εἰς δημιουργικότητα καὶ ἐπὶ πλέον, ὅτι κατ' αὐτὴν ἐτέθησαν αἱ στερεαὶ βάσεις, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἠνδρώθη καὶ ἐσταδιοδρόμησε τὸ Ἑλληνικὸν Κράτος. Πρέπει ἐπίσης ν' ἀναγνωρίσωμεν ὅτι, ἐνῷ ὁ λαὸς τῶν πόλεων παρεσύρετο ἀπὸ τοὺς ἐγωπαθεῖς πολιτικοὺς τῆς ἐποχῆς καὶ τὰς ξένας προπαγάνδας καὶ συμμετεῖχεν εἰς τὰς ἀντιδράσεις ἐναντίον τοῦ Βασιλέως, ἀντιθέτως, ὁ ἀγροτικὸς λαός, ἂν καὶ ἀμόρφωτος, εὑρέθη μακρὰν αὐτῶν τῶν ἐπιδράσεων. Ἁγνός, φιλότιμος, φίλεργος καὶ νομιμόφρων, ὁ ἀγροτικὸς πληθυσμός, ἀφωσιώθη εἰς τὴν καλλιέργειαν τῆς γῆς καὶ ἀνεδείχθη εἰς σημαντικὸν παράγοντα τῆς ἐξελίξεως καὶ τῆς προόδου τῆς χώρας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΔ'

Η ΠΡΟΣΩΠΙΚΗ ΑΛΛΗΛΟΓΡΑΦΙΑ ΤΟΥ ΟΘΩΝΟΣ ΜΕΤΑ ΤΟΥ ΛΟΥΔΟΒΙΚΟΥ

ΠΟΛΛΑ ἐγράφησαν καὶ ἐλέχθησαν κατὰ τὴν τελευταίαν ὀκταετίαν ἀναφορικῶς μὲ τὴν ἀπόρρητον ἀλληλογραφίαν τοῦ Βασιλέως Ὄθωνος μετὰ τοῦ πατρός του Βασιλέως τῆς Βαυαρίας Λουδοβίκου Α'. Πλῆθος ἐπιστολῶν, σχολίων καὶ ἄρθρων εἶδον τὸ φῶς τῆς δημοσιότητος, ἰδίως ἀπὸ τῶν στηλῶν τῆς ἐφημερίδος «Καθημερινή», μὲ θέμα πάντοτε τὴν ἔκδοσιν εἰς ἰδιαίτερον τόμον τῆς Βασιλικῆς αὐτῆς ἀλληλογραφίας, τῆς ὁποίας τὸ περιεχόμενον, ἐτονίζετο, εἶναι ἐξαιρετικοῦ ἐνδιαφέροντος. Ἄνθρωποι τῶν γραμμάτων, τῆς ἐπιστήμης καὶ πολιτικοί, ὕψωσαν τὴν φωνήν των ὅπως αἱ πρὸ ἑκατονταετίας καὶ πλέον γραφεῖσαι προσωπικαὶ ἐπιστολαὶ τῶν Βασιλέων ἐκείνων, ἔλθουν εἰς φῶς καὶ «γίνουν κτῆμα» τοῦ λαοῦ, διὰ ν' ἀποκατασταθῇ οὕτως ἔτι περισσότερον ἡ μνήμη τοῦ Ὄθωνος, ὁ ὁποῖος μὲ τόσην προσήλωσιν εἰς τὸ καθῆκον καὶ τόσον πατριωτισμὸν ὑπηρέτησε τὴν Ἑλλάδα, κατὰ τὰς τρεῖς δεκαετηρίδας τῆς βασιλείας του.

Κατὰ τὸ διαρρεῦσαν ὀκταετὲς τοῦτο διάστημα, χάρις εἰς τὴν ἐνίσχυσιν τῆς Ἐθνικῆς Τραπέζης [1], ἡ ὁποία ἐπέδειξεν ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον ἐπὶ τοῦ προκειμένου, ἔγιναν μερικαὶ ἐνέργειαι πρὸς ἐπιδίωξιν τοῦ σκοποῦ αὐτοῦ. Ἀτυχῶς ἡ καλὴ αὐτὴ προσπάθεια δὲν ἐτελεσφόρησε καί, ἐὰν δεν ἐναυάγησεν ἐντελῶς, «ἀπετελματώθη», ὡς ὀρθῶς ἐγράφη ὑπὸ τοῦ Κ. Σ. Παπαδοπούλου εἰς τὸ φύλλον τῆς «Καθημερινῆς» τῆς 2/8/1960. Καὶ δὲν ἐναυάγησε, διότι, ἀπὸ τῆς πλευρᾶς τοῦ Βασιλικοῦ Οἴκου τῆς Βαυαρίας, δὲν ἐμειώθη τὸ ἐνδιαφέρον ὅπως πραγματοποιηθῇ ἡ ἔκδοσις τῆς ἀλληλογραφίας. Καὶ τὸ ἐνδιαφέρον αὐτὸ δὲν περιωρίσθη εἰς ἠθικὴν μόνον ἐνίσχυσιν, ἀλλ' ἐπεξετάθη καὶ εἰς τὴν καταβολὴν σημαντικοῦ χρηματικοῦ ποσοῦ ἐκ μέρους τοῦ τότε Ἀρχηγοῦ τοῦ Βασιλικοῦ Οἴκου τῆς Βαυαρίας, τῆς Α.Β.Υ. τοῦ ἀειμνήστου Δουκὸς Ροῦππρεχτ, ὡς καὶ τοῦ σημερινοῦ διαδόχου τούτου Δουκὸς Ἄλμπρεχτ, ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ ὁποίου συνεχίζεται καὶ ἐπὶ τῶν ἡμερῶν μας ἡ φιλελληνικὴ παράδοσις τῶν Βίττελσμπαχ.

---

1. Εἰς τὴν ἵδρυσιν τῆς ὁποίας ὡς γνωστὸν ἐπρωτοστάτησεν ὁ Ὄθων.

Ἤδη ἔχει γίνει ἡ σχετικὴ προπαρασκευαστικὴ ἐργασία, ὡς ἡ ταξινόμησις καὶ ὁ ὑπομνηματισμὸς τῶν ἐπιστολῶν, ἡ ἐπιλογὴ αὐτῶν, ἡ αντιγραφὴ των ἐκ τοῦ πρωτοτύπου, καθὼς καὶ μέγα μέρος τῆς μεταφράσεώς των. Ἐν τούτοις ὑπολείπονται ἀκόμη πολλὰ διὰ τὴν ὁλοκλήρωσιν τῆς προσπαθείας: Τὸ κείμενον μιᾶς μακρᾶς κατατοπιστικῆς εἰσαγωγῆς, τὰ σχόλια καὶ αἱ ὑποσημειώσεις, ἡ πλήρης μετάφρασις τῆς ἀλληλογραφίας καὶ ὁ ἔλεγχος αὐτῆς καὶ τέλος ἡ ἔκδοσις τοῦ ἀρχειακοῦ τούτου ὑλικοῦ εἰς αὐτοτελῆ τόμον.

Η Α.Β.Υ. Ο ΔΟΥΞ ΑΛΜΠΡΕΧΤ

Ἤδη, πρὶν ἀναφερθῶ εἰς τὰς προσωπικὰς ἐνεργείας μου πλησίον τῶν ἐν Μονάχῳ ἐπισήμων, ὡς καὶ τῶν ἁρμοδίων προσώπων τοῦ Ἀπορρήτου Ἀρχείου τοῦ Βασιλικοῦ Οἴκου τῶν Βίττελσμπαχ, θὰ παραθέσω ἐν συντομίᾳ τὰ ἀφορῶντα εἰς τὸ ἱστορικὸν τῆς ἀλληλογραφίας τοῦ Ὄθωνος ἀπὸ τῆς ἀνευρέσεως καὶ κατασχέσεως αὐτῆς ὑπὸ τῶν ἐπαναστατῶν τῆς 10ης Ὀκτωβρίου 1862, μέχρι τῆς παραδόσεώς της εἰς τὸν Βασιλέα Γεώργιον τὸν Α΄ καὶ τὴν ἐν συνεχείᾳ ἀποστολήν της εἰς Βαυαρίαν.

ΑΙ ΣΥΖΗΤΗΣΕΙΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΕΘΝΟΣΥΝΕΛΕΥΣΙΝ ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΤΥΧΗΣ ΤΗΣ ΑΛΛΗΛΟΓΡΑΦΙΑΣ

Τὰς πρωινὰς ὥρας τῆς 11ης Ὀκτωβρίου 1862, κατόπιν ἐντολῆς τῆς ὑπὸ τὸν Δ. Βούλγαρην ἐπαναστατικῆς Κυβερνήσεως, οἱ ἀξιωματικοὶ Ἀγγελινίδης καὶ Βαρούχας, ἐπὶ κεφαλῆς μιᾶς διλοχίας σκαπανέων, κατέλα-

βον τὰ Ἀνάκτορα. Οἱ ἐντὸς αὐτῶν εὑρισκόμενοι στρατηγὸς Χὰν καὶ ναύαρχος Σαχίνης, ὡς καί τινες ἄλλοι ἀξιωματικοί, οὐδεμίαν ἀντεταξαν ἀντίστασιν, ἥτις ἄλλωστε θὰ ἦτο περιττή. Ἡ ἄνευ ἐπεισοδίων παράδοσις τῶν Ἀνακτόρων ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ Χάν, κατὰ τὸν Μαρῖνον Βρεττόν, (Ἐθνικὸν Ἡμερολόγιον 1896) ὠφείλετο εἰς διαταγὴν τοῦ ὑπουργοῦ τῶν Στρατιωτικῶν Σπύρου Μίλιου, τῆς τελευταίας ὑπὸ τὸν Γεν. Κολοκοτρώνην Ὀθωνικῆς Κυβερνήσεως, ὁ ὁποῖος τὰς πρώτας πρωινὰς ὥρας τῆς 11ης Ὀκτωβρίου εἰδοποίησε τοῦτον νὰ μὴ προβάλῃ οὐδεμίαν ἀντίστασιν. Ἡ ἐκ χωροφυλάκων φρουρὰ τῶν Ἀνακτόρων ἀφωπλίσθη καὶ ἐν συνεχείᾳ ἐτέθη ὑπὸ περιορισμὸν εἰς τοὺς στρατῶνας. Τὰς μεσημβρινὰς ὥρας τῆς ἰδίας ἡμέρας ἀπεστάλη ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως ὁ ταγματάρχης τοῦ μηχανικοῦ Δ. Τριγγέτας ὅπως ἀναλάβῃ τὴν φύλαξιν τῶν Ἀνακτόρων, διορισθεὶς φρούραρχος αὐτῶν. Σύγχρονως ἕτερος ἀξιωματικός, ὁ Ἐμμανουὴλ Καλλέργης, μετὰ τοῦ γραμματέως τοῦ Βασιλέως Ὄθωνος Βέντλαντ, προέβησαν εἰς τὴν σφράγισιν ὅλων τῶν δωματίων καὶ ἔθεσαν πρὸ τῶν θυρῶν αὐτῶν φρουρὰν ἐκ στρατιωτῶν.

Οἱ στασιασταὶ ἐπέδειξαν πράγματι σεβασμὸν πρὸς διαφύλαξιν τῶν ἐν τοῖς Ἀνακτόροις ἀντικειμένων καί, πλὴν ἐλαχίστων περιπτώσεων κατὰ τὰς ὁποίας ἀφῃρέθησαν ὑπό τινων θερμοαίμων ἐπαναστατῶν μερικὰ « ἐνθύμια », δὲν διενηργήθη λεηλασία ὑπὸ τὴν εὐρυτέραν της ἔννοιαν, δηλονότι τῆς διαρπαγῆς καὶ λαφυραγωγήσεως. Τοῦτο κυρίως ἀπεφεύχθη, διότι ἡ Κυβέρνησις ἔσπευσε νὰ σχηματίσῃ μίαν εἰδικὴν ἐπιτροπὴν ἐκ τῶν Ν. Σαριπόλου, Κ. Πικέρνη, Κ. Δοσίου, Ε. Κεχαγιᾶ, Π. Καλλιγᾶ καὶ Α. Σούτσου, ἡ ὁποία ἀνέλαβε τὴν διαφύλαξιν τοῦ ἰδιαιτέρου Ταμείου καὶ τῆς ἐν γένει κινητῆς περιουσίας τῶν Βασιλέων. Καὶ ὁμολογουμένως, χάρις εἰς τὰς φροντίδας τῶν μελῶν τῆς ἐπιτροπῆς αὐτῆς, ἔτυχον ἱκανῆς διασφαλίσεως ὅλα τὰ ἐν τοῖς Ἀνακτόροις ἀντικείμενα, ἐκτὸς ἐλαχίστων ἐξαιρέσεων κατὰ τὰς ὁποίας παρετηρήθησαν ἀταξίαι τινές, ὡς εἰς τὸ διαμέρισμα τῆς Κυρίας τῆς Τιμῆς τῆς Ἀμαλίας Μαρίας Γαρδικιώτη-Γρίβα, ἐν τῷ ὁποίῳ κατὰ τὴν φράσιν σχετικῆς ἐκθέσεως τῆς ἐποχῆς « ἡ κατάστασις αὐτοῦ ἀπέφαινε πρόδηλα ἴχνη τῆς διαπραχθείσης κλοπῆς ».

Ἐν πάσῃ περιπτώσει, συμφώνως μὲ τὴν ἐπίσημον ἔκθεσιν τῆς Στρατιωτικῆς Διοικήσεως τῶν Ἀνακτόρων ὑπὸ ἡμερομηνίαν 12ης Νοεμβρίου 1862, παρέχεται ἡ πληροφορία ὅτι : « ... Ἀποκλεισθεισῶν παραυτα τῶν ἔξωθεν εἰσόδων καὶ τεθέντων τῶν ἀναγκαίων σκοπῶν πρὸς παρεμπόδισιν τῆς μὲ τὸ ἐξωτερικὸν συγκοινωνίας... προέβημεν εἰς τὴν ἀπόκλεισιν καὶ μετ' ἐπιστασίας σφράγισιν τῶν θυρῶν ἁπάντων τῶν ἐν τοῖς Ἀνακτόροις θαλάμων, δωματίων καὶ καταστημάτων». Καὶ περαιτέρω : «Κατεβάλλετο καὶ ἐξακολουθεῖ καταβαλλομένη μεγίστη ἐπιμέλεια περὶ τὴν ἀνεύρεσιν ἐγγράφων καὶ ἀρχαιοτήτων συμφώνως πρὸς τὰς ὁδηγίας τῆς

προσωρινῆς Κυβερνήσεως. Τὰ ἀνακαλυπτόμενα ἔγγραφα ἐναποτίθενται εἰς κιβώτια, ἢ ἄλλα κατάλληλα δοχεῖα ἐπιμελῶς σφραγισμένα».

Ἐν συνεχείᾳ ἀναφέρεται εἰς τὴν ἔκθεσιν ὅτι τὰ σφραγισθέντα δωμάτια ἀπεσφραγίζοντο κατόπιν διαταγῶν τῆς προσωρινῆς Κυβερνήσεως, διὰ νὰ παραδοθοῦν ὡρισμένα ἀντικείμενα καὶ προσωπικὰ εἴδη ἀνήκοντα εἰς τοὺς Βασιλεῖς ἢ εἰς τοὺς αὐλικούς. Ὁ Ὄθων εἶχεν ὁρίσει ὀλίγον πρὸ τῆς αναχωρήσεώς του ἐξ Ἑλλάδος ὡς πληρεξούσιόν του τὸν ἐν Ἀθήναις πρέσβυν τῆς Βαυαρίας Χάπενς, παρουσίᾳ δὲ αὐτοῦ καὶ τοῦ ἰδιαιτέρου γραμματέως τοῦ Βασιλέως, ἀπεσφραγίζοντο τὰ δωμάτια. Εἰς ἑκάστην παράδοσιν ἀντικειμένων συνετάσσετο καὶ σχετικὸν πρωτόκολλον. Ἡ ἔκθεσις ἀναφέρει τὰ ἑξῆς ἐν προκειμένῳ :

«... Ἐκτὸς τοῦ εἰρημένου πρωτοκόλλου συντάσσεται δι' ἑκάστην παράδοσιν καὶ προσαρτᾶται τούτῳ ἔγγραφος πιστοποίησις τῶν ὑπαλλήλων τοῦ Αὐλαρχείου καὶ τῶν ἁρμοδίων ἐπιστατῶν καταστημάτων καὶ ὑπηρεσιῶν, δι' ἧς βεβαιοῦται ὅτι τὰ ἀποσφραγισθέντα δωμάτια ἢ καταστήματα εὑρέθησαν ἀπαραβίαστα καὶ τὰ ἐν αὐτοῖς πράγματα σῶα καὶ ἀνελλιπῆ καὶ εἰς ἣν ἦσαν κατάστασιν πρὸ τῆς 11ης τοῦ μηνὸς Ὀκτωβρίου, αἱ δὲ ὑπογραφαὶ τούτων ἐπικυροῦνται ὑπὸ τοῦ κυρίου Πρέσβεως τῆς Βαυαρίας».

Ἐξ ἄλλου, εἰς τὸν ἐμπιστευτικὸν κώδικα τῶν πεπραγμένων τῆς προσωρινῆς Κυβερνήσεως, γίνεται πολλάκις μνεία περὶ τῆς τύχης τῆς ἀλληλογραφίας τοῦ Ὄθωνος. Οὕτω κατὰ τὴν συνεδρίασιν τῆς 14ης Ὀκτωβρίου 1862 ἔγινε τὸ πρῶτον σχετικὴ συζήτησις. Κατ' αὐτὴν ὁ ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν Ἀθ. Διαμαντόπουλος ἀνέφερεν ὅτι ἐπεσκέφθη τὸν πρέσβυν τῆς Ἀγγλίας, ὁ ὁποῖος τοῦ ἀνεκοίνωσεν ὅτι ἔχει ἐντολὴν τοῦ Βασιλέως Ὄθωνος ὅπως ζητήσῃ τὰ εἰς αὐτὸν καὶ τὴν Βασίλισσαν ἀνήκοντα πράγματα ἐν τοῖς Ἀνακτόροις. Ὁ ὑπουργὸς εἰς ἀπάντησιν τοῦ εἶπεν ὅτι «... ἀγνοεῖ ποῖα εἶναι τὰ ζητούμενα πράγματα καὶ ὅτι ἐπιθυμεῖ νὰ λάβῃ σημείωσιν ὅπως σκεφθῇ καὶ δώσῃ ἀπάντησιν». Ἐν συνεχείᾳ ὁ Πρόεδρος τῆς προσωρινῆς Κυβερνήσεως Δ. Βούλγαρης κατὰ τὴν ἰδίαν συνεδρίασιν ἀνεκοίνωσε πρὸς τὰ μέλη τοῦ Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου, ὅτι τὸν ἐπεσκέφθη ὁ Πρέσβυς τῆς Βαυαρίας καὶ τοῦ εἶπεν ὅτι ἔχει πληρεξουσιότητα νὰ παραλάβῃ τὰ ἐν τοῖς δωματίοις τῶν Ἀνακτόρων πράγματα τοῦ Βασιλέως, τῆς Βασιλίσσης καὶ τοῦ κυρίου Βέντλαντ, ἐζήτησε δὲ τὴν ἄδειαν ὅπως παραλάβῃ ταῦτα ἐντὸς τῆς ἡμέρας. Ὁ Βούλγαρης τοῦ ἀπήντησεν ὅτι περὶ τούτου ὀφείλει νὰ συννενοηθῇ προηγουμένως μετὰ τῶν Ὑπουργῶν.

Μετὰ συζήτησιν ἀπεφασίσθη: «νὰ δοθῶσι τῷ κυρίῳ Πρέσβει τῆς Βαυαρίας τὰ ἐν τοῖς δωματίοις τῶν Ἀνακτόρων κινητὰ πράγματα, ἐκτὸς τῶν ἐγγράφων καὶ τῶν ἀρχαιοτήτων, διότι ταῦτα σχετίζονται μὲ τὴν διοίκησιν καὶ τὰ συμφέροντα τῆς Ἑλλάδος». Ἐπὶ τῆς ἀποφάσεως ταύτης

ἐμειγνήφησαν οἱ ἐκ τῶν ὑπουργῶν Ἐπ. Δεληγεώργης καὶ Δ. Καλλιφρονας, οἱ ὁποῖοι ὑπεστήριξαν ὅτι «μόνη ἡ Ἐθνοσυνέλευσις εἶναι ἁρμοδία νὰ ἀποφασίσῃ περὶ παντὸς ὅ,τι ἀφορᾷ τὴν περιουσίαν τοῦ Βασιλέως καὶ ἐξέφρασαν τὴν ἐπιθυμίαν νὰ σημειωθῇ ἡ γνώμη των αὐτὴ εἰς τὰ πρακτικά».

Ἐν συνεχείᾳ ὑπεβλήθη αἴτησις ἐκ μέρους τῶν Πρεσβευτῶν τῶν τριῶν Δυνάμεων πρὸς τὸν πρόεδρον τῆς προσωρινῆς Κυβερνήσεως, διὰ τῆς ὁποίας ἐζητεῖτο ἡ σφράγισις τῶν ἐγγράφων τοῦ Βασιλέως Ὄθωνος. Μετὰ συζήτησιν ἐν τῷ Ὑπουργικῷ Συμβουλίῳ ἀπεφασίσθη ὅπως δοθῇ ἀρνητικὴ ἀπάντησις εἰς τοὺς Πρεσβευτάς. Κατὰ τὴν συνεδρίασιν τῆς ἑπομένης, 18ης Ὀκτωβρίου, ἐπανασυνεζητήθη τὸ θέμα, διότι οἱ Πρεσβευταὶ προέβησαν καὶ εἰς ἕτερον διάβημα καθ' ὃ δὲν ἐζήτουν μόνον τὴν σφράγισιν τῶν ἐγγράφων, ἀλλὰ καὶ τὴν παράδοσιν αὐτῶν εἰς τον Ὄθωνα. Καὶ πάλιν ὅμως ἡ ἀπάντησις τοῦ Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου ἦτο ἀρνητική. Κατὰ τὴν ἰδίαν συνεδρίασιν ὁ ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν ἀνέφερεν ὅτι τὸν ἐπεσκέφθη ὁ Πρέσβυς τῆς Βαυαρίας, ὁ ὁποῖος διατείνεται ὅτι ἡ περιουσία τοῦ Βασιλέως Ὄθωνος δὲν εἶναι ἀρκετὰ ἐξησφαλισμένη, ὅτι πολλὰ πράγματα ἐκλάπησαν ἐκ τῶν Ἀνακτόρων καὶ ὅτι γίνεται χρῆσις τῶν βασιλικῶν ἵππων. Εἰς τὰς αἰτιάσεις αὐτὰς τοῦ Πρέσβεως ἐνετάλη παρὰ τοῦ Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου ὁ ἁρμόδιος ὑπουργός, ν' ἀπαντήσῃ ὅτι «αὗται δὲν ἔχονται ἀληθείας».

Φαίνεται ὅτι, παρὰ τὴν ληφθεῖσαν ἀπόφασιν, κατὰ τὴν συνεδρίασιν τοῦ Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου τῆς 14ης Ὀκτωβρίου, ὅπως παραδώσωσι τὰ κινητὰ πράγματα τῶν Βασιλέων εἰς τὸν Πρεσβευτὴν τῆς Βαυαρίας, δὲν παρεδόθησαν ταῦτα. Κατόπιν τούτου ἐπανῆλθε μὲ νέαν ἔγγραφον αἴτησιν ὁ Βαυαρὸς Πρέσβυς, ὁπότε κατὰ τὴν συνεδρίασιν τῆς 23ης Νοεμβρίου ἡ Κυβέρνησις ἀπεφάσισεν ὁριστικῶς πλέον νὰ προβῇ εἰς τὴν παράδοσιν τῶν ἐν τοῖς Ἀνακτόροις κινητῶν ἀντικειμένων, «ἐκτὸς τῶν ἐγγράφων καὶ τῶν ἀρχαιοτήτων».

Ἐν τῷ μεταξὺ ἡ ἀλληλογραφία τοῦ Βασιλέως ἐξηκολούθει νὰ φυλάσσεται εἰς ἓν δωμάτιον τῶν Ἀνακτόρων, ἔνθα εἶχον συγκεντρωθῆ ὅλα τὰ ἀνευρεθέντα ἔγγραφα, προφανῶς διὰ νὰ μελετηθοῦν ὑπὸ τῆς εἰδικῆς πρὸς τοῦτο ἐπιτροπῆς τῇ βοηθείᾳ γλωσσομαθῶν ὑπαλλήλων τοῦ ὑπουργείου τῶν Ἐξωτερικῶν.

Παραλλήλως μὲ τὰ διαβήματα τοῦ Πρεσβευτοῦ τῆς Βαυαρίας, τὴν 25ην Ἰανουαρίου 1863, ὁ ἐν Ἀθήναις Πρεσβευτὴς τῆς Ρωσίας ὑπέβαλε διακοίνωσιν πρὸς τὴν προσωρινὴν Κυβέρνησιν ἐν τῇ ὁποίᾳ ἐτόνιζεν ὅπως ἡ ἰδιαιτέρα ἀλληλογραφία τοῦ Βασιλέως Ὄθωνος παραδοθῇ εἰς τὸν πληρεξούσιον αὐτοῦ. «Πᾶσα ἐπιστολή - ἀνεφέρετο ἐν τῇ ρωσικῇ διακοινώσει – ἀνήκει εἰς ἐκεῖνον εἰς τὸν ὁποῖον διευθύνεται καὶ μετ' αὐτὸν εἰς τὸν ὑπογράφοντα. Ἡ ἀρχὴ αὐτὴ εἶναι τοσοῦτον ἀνεγνωρισμένη ἀπὸ ὅλα

τὰ πεπολιτισμένα κράτη, ὥστε μετὰ τὸν θάνατον μέλους τινὸς βασιλικῆς οἰκογενείας, σπεύδουν ν' ἀποδώσωσι διὰ τῶν πρεσβειῶν ὅλα τὰ ἔγγραφα τὰ ραφέντα ὑπὸ ξένων ἡγεμόνων ».

Μὲ τὴν ἀπάντησιν εἰς τὴν διακοίνωσιν ταύτην ἠσχολήθη ἡ ἐπὶ τῶν διπλωματικῶν σχέσεων ἐπιτροπὴ τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως, ἡ ὁποία ἀπετελεῖτο ἐκ τῶν Κ. Μελᾶ, Α. Ἰουστινιανοῦ, Δ. Σουλτάνη, Γ. Ρούφου, Θ. Ἀφεντούλη, Δ. Βούλγαρη, Βλ. Βαλτινοῦ καὶ Κ. Κανακάκη. Ἡ ἐπιτροπὴ συντάξασα τὸ κείμενον τῆς ἀπαντήσεως τὸ ὑπέβαλε πρὸς ἔγκρισιν εἰς τὴν Ἐθνοσυνέλευσιν. Ἐν αὐτῷ μεταξὺ ἄλλων περιελαμβάνοντο καὶ τὰ ἑξῆς : « ... Ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῇ ὑποθέσει ὅτι συνεπείᾳ διπλωματικοῦ ἐθίμου ἰσχύοντος εἰς ὅλας τὰς πεπολιτισμένας χώρας, ἅμα ἀποβιώσαντος μέλους τινὸς βασιλευούσης οἰκογενείας, ἅπασαι αἱ εἰς αὐτὸ ἀπευθυνθεῖσαι ἐπιστολαὶ ὑπὸ ξένων ἡγεμόνων ἐπιστρέφονται διὰ τῆς ἁρμοδίας πρεσβείας, τὸ ἔθιμον τοῦτο ἀποτελεῖ κανόνα εἰς οὐδεμίαν ὑποκείμενον ἐξαίρεσιν ; Φέρει ὑποχρεωτικὸν χαρακτῆρα ; Ἐφαρμόζεται καὶ εἰς ἡγεμόνα ζῶντα καὶ ἐκθρονισθέντα ; Ἐπεκτείνεται εἰς ὅλας τὰς περιστάσεις ; Ἐπικρατεῖ πανταχοῦ καὶ εἰς πᾶν εἶδος πολιτείας ; ».

Καὶ ἡ ἀπάντησις κατέληγεν εἰς τὴν ἀπόρριψιν τῆς διακοινώσεως. Καίτοι τὰ μέλη τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως ἐν πλειονοψηφίᾳ ἦσαν σύμφωνα μὲ τὰ ἐν τῇ ἀπαντήσει περιλαμβανόμενα, ἐν τούτοις δὲν ἐνέκριναν τὸ κείμενον αὐτῆς καὶ προετιμήθη νὰ μὴ ληφθῇ οὐδεμία ἀπόφασις σχετικῶς. Κατόπιν τούτου δὲν ἐστάλη ἀπάντησις εἰς τὸν Ρῶσον διπλωμάτην. Ἐν συνεχείᾳ ὑπεβλήθησαν εἰς τὴν Κυβέρνησιν καὶ ἕτεραι αἰτήσεις ὑπὸ τῶν πρεσβευτῶν Βαυαρίας, Αὐστρίας καὶ Πρωσσίας, διὰ τῶν ὁποίων ἐζητεῖτο ὅπως ἀποσταλῇ ἡ ἀλληλογραφία εἰς τὸν Ὄθωνα εἴτε μέσω αὐτῶν, εἴτε ἀπ' εὐθείας δι' εἰδικοῦ ἀπεσταλμένου. Ἀλλὰ καὶ πάλιν ἡ Κυβέρνησις ἐκώφευσεν.

ΤΑ ΠΕΡΙ ΥΠΕΞΑΙΡΕΣΕΩΣ ΕΠΙΣΤΟΛΩΝ

Κατὰ τὴν συνεδρίασιν τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως τῆς 16ης Φεβρουαρίου 1863, τὸ θέμα τῆς βασιλικῆς ἀλληλογραφίας ἐπανῆλθε πρὸς συζήτησιν. Μεταξὺ τῶν ἀγορητῶν ἦτο καὶ ὁ φανατικὸς ἀντιοθωνικὸς πληρεξούσιος Ὀδ. Ἰάλεμος, ὁ ὁποῖος προέβη εἰς τὴν ἑξῆς ὁμολογίαν, ἥτις εὐλόγως προεκάλεσε θόρυβον : «... Τὰ ἔγγραφα τῶν Βασιλέων, εἶπεν, ἔμειναν εἰς τὰ Ἀνάκτορα. Βεβαιωθῆτε ὅτι δὲν ἔχομεν τὴν βεβαιότητα ὅτι ὑπάρχουν ὅλα ». Καὶ περαιτέρω προσέθεσεν ὅτι : «τὰ ἔγγραφα δὲν εἶναι πλέον ἀκέραια, ἐξ αὐτῶν ὑπεξηρέθησαν... ».

Ἡ παρατήρησις αὐτὴ ἀποτελεῖ ἆραγε κατηγορίαν ἐναντίον ἐκείνων, οἱ ὁποῖοι εἶχον ἐπιφορτισθῆ μὲ τὴν διαφύλαξιν τῶν ἐν τοῖς Ἀνακτόροις ἀντικειμένων καὶ ἐγγράφων ἢ ἐλέχθη σκοπίμως διὰ νὰ καλυφθῇ ἡ διενερ-

γηθεῖσα τυχὸν ὑφαρπαγὴ ὡρισμένων ἐγγράφων, τὸ περιεχόμενον τῶν ὁποίων θὰ ἀπεγύμνωνε τοὺς ἐπαναστάτας παντὸς ἠθικοῦ ἐρείσματος, ὅσον ἀφορᾶ εἰς τὰ αἴτια καὶ τὰς ἐπιδιώξεις τῆς ἐπαναστάσεως ; Μᾶλλον τὸ δεύτερον θὰ πρέπει νὰ ὑποθέσῃ τὶς δεδομένου ὅτι, ὡς ἐκ τῶν ὑστέρων διεπιστώθη, δὲν παρεδόθη πλήρης ἡ ἀλληλογραφία τοῦ Ὄθωνος, ἀλλ' ἐξ αὐτῆς εἶχον πράγματι ἀφαιρεθῆ ὡρισμένα ἔγγραφα. Τόσον δὲ τὸ περιεχόμενον τῶν ἐγγράφων αὐτῶν, ὅσον καὶ οἱ κατακρατήσαντες αὐτά, παρέμειναν ἄγνωστοι. Ἐν πάσῃ περιπτώσει, εὐθὺς μετὰ τὴν ὡς ἄνω διατυπωθεῖσαν κατηγορίαν ὑπὸ τοῦ Ἰάλεμου, παρέσχε ρητὰς διαβεβαιώσεις περὶ τοῦ ἀντιθέτου ὁ Π. Καλλιγᾶς, τονίσας ὅτι : «τὰ ἔγγραφα ἐξησφαλίσθησαν ὅλα». Καὶ περαιτέρω : «δύναμαι νὰ βεβαιώσω ὅτι μέχρι τῆς στιγμῆς ταύτης τὰ ἔγγραφα ὅλα ὑπάρχουν ἐντὸς τῶν Ἀνακτόρων. Ἐννοεῖται κάλλιστα, Κύριοι, ὅτι ἡμεῖς εὑρισκόμεθα ὑπὸ βαρεῖαν εὐθύνην, ἀνήκοντες εἰς τὴν ἐπιτροπήν, ἥτις ἀκόμη δὲν διελύθη, καὶ θέλετε ἐκτιμήσῃ τὴν πρὸς ἀπαλλαγὴν ἐπιθυμίαν μας, διότι εἶναι ἀδύνατον νὰ φυλάσσωμεν ἡμέραν καὶ νύκτα τὰ δωμάτια. Παρακαλῶ τὴν Συνέλευσιν νὰ λάβῃ τὴν φροντίδα νὰ διατάξῃ τὸν τρόπον τῆς φυλάξεως αὐτῶν τῶν ἐγγράφων καὶ νὰ μᾶς ἀπαλλάξῃ τῆς βαρείας εὐθύνης».

Ἀλλά, παρὰ τὰς βεβαιώσεις τοῦ Καλλιγᾶ, ἡ κατηγορία τῆς ὑπεξαιρέσεως ὡρισμένων ἐγγράφων ἦτο γεγονός. Εἴτε ἐν γνώσει, εἴτε ἐν ἀγνοίᾳ τούτου, εἶχε γίνει ἡ διαρπαγὴ κατὰ τὸ μεσολαβῆσαν διάστημα ἀπὸ τῆς 11ης Ὀκτωβρίου 1862 μέχρι τῆς 16ης Φεβρουαρίου 1863 καὶ οὐδεὶς δύναται νὰ βεβαιώσῃ ἐὰν ἔγινε καὶ δευτέρα τοιαύτη μέχρι τῆς 27ης Νοεμβρίου τοῦ ἰδίου ἔτους, ὅτε τελικῶς παρεδόθη ἡ ἀλληλογραφία τοῦ Ὄθωνος εἰς τὸν Βασιλέα Γεώργιον τὸν Α'.

Τὰ περὶ ἀφαιρέσεως ὡρισμένων ἐπιστολῶν ἐκ τῆς Ὀθωνικῆς ἀλληλογραφίας παρ' ἐκείνων οἱ ὁποῖοι εἶχον πάντα λόγον νὰ μὴ γνωσθῇ τὸ περιεχόμενόν των, τὸ ὁποῖον ἀσφαλῶς θὰ ἦτο ἐπιβαρυντικὸν διὰ τὴν ὅλην πολιτείαν των ἔναντι τοῦ Βασιλέως, δὲν πρέπει νὰ θεωρηθοῦν ὅτι στηρίζονται εἰς εἰκασίας ἢ ὑποθέσεις. Ἀντιθέτως πρόκειται περὶ γεγονότος, τὸ ὁποῖον ἀποδεικνύεται ἐξ αὐτῶν τῶν πραγμάτων καὶ τὸ ὁποῖον ἔρχεται διὰ πρώτην φορὰν εἰς φῶς. Τοῦτο διαπιστοῦται ἐκ τοῦ ἑξῆς : Αἱ ἐπιστολαὶ τοῦ Ὄθωνος πρὸς τὸν Λουδοβῖκον, ὡς καὶ τοῦ Λουδοβίκου πρὸς τὸν Ὄθωνα, ἐκτὸς τῆς ἡμερομηνίας, τὴν ὁποίαν ἔφερον, ἑκάστη ἐξ αὐτῶν, εἰς τὸ ἄνω ἄκρον πρὸς τὰ ἀριστερὰ τῆς πρώτης σελίδος, ἔφερον καὶ ἀριθμόν, ὁ ὁποῖος ἐμνημονεύετο εἰς τὰς ἀπαντήσεις ἀμφοτέρων. Ὁσάκις δὲ σπανίως ἐκ παραδρομῆς εἴς τινα ἐπιστολὴν παρελείπετο, εἰς τὴν ἀμέσως ἀκόλουθον ἐζητεῖτο ἡ ἐπανόρθωσις τῆς παραλείψεως. Ἡ καθιερωμένη αὕτη ἀρχὴ κατὰ τὴν διεξαγωγὴν τῆς βασιλικῆς ἀλληλογραφίας εἶχε τὸν λόγον της. Ἀπέβλεπεν ὅπως, εἰς τὴν περίπτωσιν τυχὸν ἀπωλείας ἐπιστολῆς τινος, σχι

τόσον κατὰ τὴν ἐποχήν, καθ' ἣν ἐγράφοντο αὗται, ἀλλὰ κυρίως διὰ τὸ μέλλον, νὰ παρασχεθῇ εἰς τοὺς ἐρευνητὰς καὶ σχολιαστὰς τῆς βασιλικῆς ἀλληλογραφίας, ἡ εὐχέρεια νὰ ταξινομήσουν ταύτην βάσει τοῦ ἀριθμοῦ ἑκάστης ἐπιστολῆς.

Ἤδη ἰδοὺ τί διεπιστώθη ἀπὸ τὰς σχετικὰς ἐρεύνας μου εἰς τὰ Ἀρχεῖα τοῦ Μονάχου, ἔνθα φυλάσσεται ἡ ἱστορικὴ αὐτὴ ἀλληλογραφία. Ὅτι οἱ ἀριθμοὶ τῶν σωζομένων ἐπιστολῶν δὲν ἔχουν τὴν συνέχειάν των. Δηλαδὴ ὑπάρχουν κενά. Συμβαίνει π.χ. ἀπὸ τοῦ ἀριθμοῦ 80 νὰ φθάνωμεν εἰς τὸν ἀριθμὸν 84, χωρὶς νὰ ὑπάρχουν αἱ ἐπιστολαί, αἱ ὁποῖαι κατὰ φυσικὸν λόγον θὰ ἔπρεπε νὰ φέρουν τοὺς ἀριθμοὺς 81, 82, 83. Ἐξ αὐτοῦ, λοιπόν, συνάγεται τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ ἀποσταλεῖσα ἀλληλογραφία εἰς τὰ Ἀνάκτορα τῆς Μπάμπεργκ, ἔνθα διέμενε τότε ὁ Ὄθων, δὲν ἦτο πλήρης, ἀλλὰ μέρος ταύτης ὑπεξηρέθη πράγματι παρ' ἐκείνων οἱ ὁποῖοι εἶχον ἴσως συμφέρον νὰ μὴ ἔλθῃ ποτὲ εἰς φῶς τὸ περιεχόμενον ὡρισμένων ἐπιστολῶν. Ὑπάρχουν δὲ πολλαὶ ἐνδείξεις διὰ νὰ συμπεράνῃ τις εὐχερῶς ὅτι αἱ ἐξαφανισθεῖσαι ἐπιστολαί – ἐκτὸς τῶν διασωθεισῶν – θὰ ἐνεφάνιζον ἔτι πλέον τὸν Ὄθωνα ἐργασθέντα καὶ μοχθήσαντα ὑπὲρ τῆς εὐημερίας τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς ἐπεκτάσεως τῶν ἀσφυκτικῶν ὁρίων αὐτῆς, διότι οἱ μελετήσαντες τότε, ἔστω καὶ μέρος τῆς ἀλληλογραφίας Ἕλληνες ἐπαναστάται, εἶναι γνωστὸν ὅτι εὑρέθησαν πρὸ τοῦ διλήμματος: Νὰ ἐξαφανίσουν ὁλόκληρον τὴν ἀλληλογραφίαν ἢ νὰ δηλώσουν ὁριστικὴν ἄρνησιν ὅπως παραδώσουν ταύτην.

Εἶναι χαρακτηριστικαὶ ἐπὶ τοῦ προκειμένου μερικαὶ φράσεις τοῦ τότε φανατικοῦ ἀντιοθωνικοῦ Ἄγιδος Κλεομένους, ὁ ὁποῖος ἔζησεν ἐκ τοῦ σύνεγγυς τὰ γεγονότα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης καὶ ὁ ὁποῖος κατόπιν ὑπῆρξεν εἷς ἀπὸ τοὺς μεταμεληθέντας κατηγόρους τοῦ Ὄθωνος. Οὗτος, εἰς τὸ βιβλίον του περὶ τῶν πρώτων Βασιλέων, ἀναγράφει τὰ ἑξῆς σχετικῶς:[1]

«Ἐκ τῆς ἀναγνώσεως τῆς ἀλληλογραφίας ἐκείνης ἐπείσθησαν περὶ τῆς φιλοπατρίας του ἐν γένει καὶ τῶν ἐνεργειῶν του (τοῦ Ὄθωνος) διὰ τὴν ἐπανάστασιν τότε τῆς Ἠπείρου καὶ τῆς Ἀλβανίας. Καὶ διὰ τοῦτο ἓν τῶν μελῶν τῆς ἐπιτροπείας εἶπε τότε: «Ἂς καύσωμεν τὴν ἀλληλογραφίαν αὐτήν, διότι ἂν ὁ λαὸς λάβῃ γνῶσιν ταύτης θὰ καύσῃ ἡμᾶς». Ὁ δὲ Γεώργιος Πετιμεζᾶς, ἁγνὸς καὶ θερμὸς ἐπαναστάτης, εἶπεν: «Ἐβγάλαμε τὰ μάτια μας καὶ τὰ μάτια τοῦ Ἔθνους». Ἐπίσης ἐνδιαφέρον ἐπὶ τοῦ προκειμένου εἶναι καὶ τὸ ἑξῆς ἀπόσπασμα ἀπὸ τὸ βιβλίον τοῦ Οὐίλλιαμ Μίλλερ: «... Καὶ τὰ μὲν κινητὰ ὑπάρχοντα τοῦ Βασιλέως διεσώθησαν, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ἡ δὲ ἀλληλογραφία αὐτοῦ ἀπήχθη καὶ ἀνε-

1. Ἀγ. Κλεομένους: Περὶ τῶν πρώτων τῆς Ἑλλάδος Βασιλέων σ. 118.
2. Οὐίλλιαμ Μίλλερ: Ἡ Τουρκία καταρρέουσα. σ. 339.

γνώσθη ὑπὸ τῆς προσωρινῆς Κυβερνήσεως. Εὑρέθη δὲ ὅτι αἱ ἐπιστολαὶ τοῦ ἐκθρονισθέντος Βασιλέως ἦσαν μεσταὶ αἰσθημάτων ἀγάπης πρὸς τὴν Ἑλλάδα καὶ λέγεται ὅτι ὁ Κανάρης, ὅστις εἶχε πεισθῆ νὰ μετάσχῃ τῆς Κυβερνήσεως παρὰ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ θέλησιν, ἐδάκρυσεν ἀπὸ μεταμέλειαν ἐπὶ τῇ ἀναγνώσει αὐτῶν...».

Εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ νομίζω ὅτι πρέπει νὰ προβῶ εἰς μίαν διευκρίνησιν: Ὁ Ὄθων εἶχε τὴν συνήθειαν νὰ τηρῇ ἀντίγραφα ὅλων τῶν ἐπιστολῶν του, τόσον πρὸς τὸν πατέρα του Λουδοβῖκον, ὅσον καὶ πρὸς τοὺς Ἡγεμόνας τῶν ξένων χωρῶν, μετὰ τῶν ὁποίων ἐπεκοινώνει δι᾿ ἀλληλογραφίας. Τὸ ἀκριβέστερον μᾶλλον θὰ ἦτο ἐὰν ἐλέγετο ὅτι, πρὶν ἀπαντήσῃ εἰς οἱανδήποτε ἐπιστολὴν ἢ πρὶν ὁ ἴδιος γράψῃ διὰ νὰ ζητήσῃ τὴν συμβουλὴν τοῦ πατρός του ἐπί τινος σοβαροῦ θέματος, ἔχοντος σχέσιν μὲ τὴν πολιτικὴν ἢ οἰκονομικὴν ζωὴν τῆς Ἑλλάδος, διετύπωνε τὰς σκέψεις του πρῶτον ἐν σχεδίῳ, τὸ ὁποῖον κατόπιν ἐπεξειργάζετο, διαγράφων ἢ προσθέτων φράσεις καὶ τέλος ἀντέγραφε τοῦτο, μὲ τὴν βεβαιότητα ὅτι οὕτως ἀπεδίδοντο καλύτερον τὰ διανοήματά του. Συνεπῶς, λόγῳ τῆς συνηθείας του αὐτῆς, οἱ κατασχέσαντες καὶ μελετήσαντες τότε τὴν ἀλληλογραφίαν του, δὲν εὗρον μόνον τὰς πρὸς τὸν Ὄθωνα ἀποσταλείσας ἐπιστολὰς ἐκ μέρους τοῦ πατρός του καὶ διαφόρων ἄλλων, ἀλλὰ καὶ τὰ ἰδιοχείρως γραφέντα καὶ φυλαχθέντα ἀντίγραφα ἢ μᾶλλον σχέδια τῶν προσωπικῶν ἐπιστολῶν τοῦ Βασιλέως πρὸς τρίτους. Ἐκ τούτου ἄλλωστε ἐξηγεῖται σαφέστερον τὸ ἀναφερθὲν ὅτι ἐκ τῆς ἀναγνωσθείσης ἀλληλογραφίας του οἱ ἐπαναστάται «ἐπείσθησαν περὶ τῆς φιλοπατρίας τοῦ Ὄθωνος» καὶ τῶν ἐν γένει ἐθνικῶν ἐνεργειῶν του, αἱ ὁποῖαι κατώπτριζον τὴν ἀγάπην του πρὸς τὴν Ἑλλάδα καὶ τὸν λαόν της. Εἶχον δὲ τὴν γνώμην οἱ ἐπαναστάται ὅτι ἐὰν ἐξηφάνιζον, ὅπως καὶ ἐξηφάνισαν, ὡρισμένας ἐπιστολὰς (σχέδια) τοῦ Ὄθωνος, ἀλλὰ καὶ τὰς πρὸς αὐτὸν ἀπαντήσεις τοῦ πατρός του Λουδοβίκου, δὲν θὰ ἤρχετο εἰς φῶς τὸ πατριωτικὸν περιεχόμενόν των, τοὐλάχιστον κατὰ τὸ ἐγγὺς μέλλον. Καὶ οἱ ὑπολογισμοί των αὐτοὶ ἐπηλήθευσαν καὶ μάλιστα περισσότερον παρ᾿ ὅ,τι εἶχον ἐλπίσει. Διότι παρῆλθον πράγματι δεκαετηρίδες ὁλόκληροι διὰ νὰ δημοσιευθῇ ἔστω καὶ μέρος ἐκ τῶν ἐπιστολῶν ἐκείνων, αἱ ὁποῖαι ὑπογραμμίζουν τὰ ἀληθῆ πρὸς τὴν Ἑλλάδα αἰσθήματα, ὑπὸ τῶν ὁποίων ἐνεφορεῖτο ὁ Ὄθων.

ΑΙ ΑΓΟΡΕΥΣΕΙΣ ΤΩΝ ΥΠΟΥΡΓΩΝ Θ. ΔΗΛΙΓΙΑΝΝΗ ΚΑΙ Π. ΚΑΛΛΙΓΑ

Ἀλλ᾿ ἂς ἐπανέλθω εἰς τὴν κατὰ σειρὰν ἀφήγησιν τοῦ ἱστορικοῦ τῆς Βασιλικῆς ἀλληλογραφίας, ἡ τύχη τῆς ὁποίας παρέμεινεν ἐπ᾿ ἀρκετὸν μετέωρος.

Κατὰ τὴν συνεδρίασιν τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως τῆς 4ης Μαρτίου 1863, ἐπανελήφθη ἡ συζήτησις περὶ αὐτῆς καὶ ὁ ἐκ τῶν πληρεξουσίων Γ. Δαγρὲς ἐτόνισε μεταξὺ ἄλλων τὰ ἑξῆς: «Φρονῶ, κύριοι, ὅτι εἶναι καιρὸς

ἡ Συνέλευσις νὰ σκεφθῇ καὶ νὰ λάβῃ μέτρον περὶ τῆς ἀλληλογραφίας αὐτῆς, διὰ νὰ μάθωμεν καὶ ἡμεῖς καὶ ἡ Εὐρώπη τὶ ἐσκέπτετο αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος (ὁ Ὄθων) περὶ ἡμῶν». Ἀλλὰ καὶ πάλιν οὐδεμία σχετικὴ ἀπόφασις ἐλήφθη.

Μετὰ παρέλευσιν ἑνὸς καὶ πλέον μηνός, τὴν 13ην Ἀπριλίου 1863, ἐπανεφέρθη ἡ συζήτησις περὶ τῆς Βασιλικῆς ἀλληλογραφίας ἐν τῇ Ἐθνοσυνελεύσει. Κατὰ τὴν συνεδρίασιν ἐκείνην ὡμίλησαν ἀρκετοὶ πληρεξούσιοι, τονίσαντες τὴν ἀνάγκην ὅπως ἔλθῃ εἰς τὴν δημοσιότητα ἡ Βασιλικὴ ἀλληλογραφία διὰ νὰ διαφωτισθῇ ἡ κοινὴ γνώμη. Μεταξὺ τῶν ρητόρων ἦτο καὶ ὁ Γορτύνιος Θ. Δηλιγιάννης, ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν τότε, ὁ ὁποῖος ἐπολέμησε τὴν πρότασιν περὶ δημοσιεύσεως τῆς ἀλληλογραφίας, εἰπὼν ὅτι «οὐδέποτε θέλει στέρξει νὰ φέρῃ ἐνώπιον τῶν Εὐρωπαϊκῶν Δυνάμεων μίαν τοιαύτην ἀπόφασιν τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως». Καὶ ἐνῷ ἐχθροὶ καὶ πρώην φίλοι τοῦ Ὄθωνος εἶχον μεταβληθῆ εἰς δεινοὺς ὑβριστὰς τοῦ Βασιλέως καὶ ἐζήτουν νὰ περιέλθῃ εἰς γνῶσιν τοῦ λαοῦ ἡ «προδοτικὴ» ἀλληλογραφία τούτου, ὁ Δηλιγιάννης, διὰ μακρᾶς καὶ μαχητικῆς ἀγορεύσεώς του, ἀντέκρουσε τοὺς φωνασκοῦντας πληρεξουσίους, φθάσας ἀκόμη καὶ μέχρι παραιτήσεως ἀπὸ τῆς θέσεώς του ὡς ὑπουργοῦ, τὴν ὁποίαν μόλις πρό τινος καὶ διὰ πρώτην φορὰν εἶχε καταλάβει. «Ἡ διαγωγὴ αὐτή, νέου πολιτικοῦ ἀνδρός—ἔγραψε τὴν ἑπομένην ἡ ἐφημερὶς «Ἐλπίς»—τὸ πρῶτον ἤδη ἀναβάντος εἰς ὑπουργικὴν ἕδραν, μὴ διστάσαντος δὲ νὰ καταθέσῃ τὸ χαρτοφυλάκιόν του καὶ ἀπολέσῃ τὴν δημοτικότητά του, ὅπως ὑπερασπισθῇ μίαν ἀρχήν, ἐπέσυρε δικαίως ἐπὶ τοῦ ὑπουργοῦ τῶν Ἐξωτερικῶν τὴν ἐπιδοκιμασίαν καὶ τὴν ὑπόληψιν ὅλου τοῦ διπλωματικοῦ σώματος...».

Ἡ στάσις αὕτη τοῦ Θ. Δηλιγιάννη ἐπὶ τοῦ ζητήματος τῆς ἀλληλογραφίας τοῦ Ὄθωνος, κατέληξεν εἰς σημαντικὰ ἠθικὰ ὑπὲρ αὐτοῦ ὀφέλη. Ἐν πρώτοις ἡ Ἐθνοσυνέλευσις δὲν ἐδέχθη τὴν παραίτησίν του καὶ ἐκ δευτέρου ἐματαιώθη ἡ δημοσίευσις τῆς ἀλληλογραφίας, ληφθείσης ἀποφάσεως ὅπως ἀναγνωσθῇ αὕτη μόνον ὑπὸ τῆς συσταθείσης ἐπὶ τούτῳ ἐπιτροπῆς, ἐκηρύχθησαν δὲ τὰ κατασχεθέντα ἐν τοῖς Ἀνακτόροις ἔγγραφα ὡς «ἐθνικὴ ἰδιοκτησία».

Οἱ ἐπιζητοῦντες τὴν δημοσίευσιν τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Ὄθωνος, ἐγράφη ὅτι ὑπεκινοῦντο ὑπὸ τῆς Ἀγγλικῆς πρεσβείας, φρονούσης ὅτι ἤθελον ἀποκαλυφθῇ ἐνέργειαι ρωσικαί, ἐνοχοποιοῦσαι τὴν Δύναμιν ταύτην ἐνώπιον τῆς Εὐρώπης. Ὁ ἰσχυρισμὸς οὗτος δὲν εἶναι παράδοξος. Ἀλλ' ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ἐνδιέφερε κυρίως τοὺς ἀρνητὰς τοῦ Ὄθωνος, ἦτο νὰ γνωστοποιηθῇ ἡ δρᾶσις μερικῶν πολιτικῶν ἀνδρῶν, οἱ ὁποῖοι, ἐνῷ ἐπὶ μακρὸν εὑρίσκοντο εἰς ἀγαθωτάτας σχέσεις μετὰ τοῦ ἐξορίστου νῦν Βασιλέως καὶ εἶχον πολλαπλῶς παρ' αὐτοῦ εὐεργετηθῆ, ἤδη εἶχον μεταβληθῆ

εἰς δεινοὺς κατηγόρους του. Καὶ ἀκόμη ἀνέμενον ὅτι οὕτω θὰ ἐνεφανίζοντο αἱ ὑποτιθέμεναι « ραδιουργίαι » καὶ « προδοσίαι » τοῦ Ὄθωνος μετὰ τῆς Αὐστρίας. Καὶ ὅμως, ἐὰν ἐδημοσιεύετο τότε ἡ ἀλληλογραφία, δὲν ἤθελον ἀποκαλυφθῆ εἰμὴ μόνον αἱ ὑπὲρ τῆς μεγάλης Ἰδέας ἐνέργειαι τοῦ Ὄθωνος καὶ ἡ διαρκὴς αὐτοῦ μέριμνα ὑπὲρ τῆς εὐημερίας καὶ τῆς προόδου τῆς χώρας.

Ἀλλ' αἱ περιπέτειαι τῆς Ὀθωνικῆς ἀλληλογραφίας δὲν τελειώνουν εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο. Ὑπάρχει καὶ συνέχεια, ἡ ὁποία ἀξίζει νὰ προστεθῇ.

Μετὰ παρέλευσιν πέντε περίπου μηνῶν, κατὰ τὴν συνεδρίασιν τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως τῆς 16ης Σεπτεμβρίου 1863, διεξήχθη καὶ πάλιν μακρὰ συζήτησις διὰ τὴν τύχην τῆς ἀλληλογραφίας τοῦ Ὄθωνος, εἰς τρόπον ὥστε ὁλόκληρος ἡ ὡς ἄνω συνεδρίασις νὰ καταναλωθῇ μόνον μὲ τὸ θέμα τοῦτο. Κατ' αὐτὴν αἱ γνῶμαι τῶν πληρεξουσίων ἐδιχάσθησαν καὶ ἄλλοι μὲν ἐπέμενον εἰς τὴν δημοσίευσιν τῆς ἀλληλογραφίας, ἄλλοι δὲ ἀπέκρουον ταύτην.

Ἐν ἀρχῇ ὡμίλησεν ὁ πληρεξούσιος Γ. Πετιμεζᾶς, ὁ ὁποῖος ὑπερημμύνθη τῆς δημοσιεύσεως τῶν αὐλικῶν ἐγγράφων, τονίσας ὅτι δι' αὐτῶν « θέλουν καταδηλωθῆ εἰς τὴν κοινὴν γνώμην καὶ παραδοθῆ εἰς τὸ δικαστήριον τὸ πλῆθος ἐκείνων οἵτινες, περιστοιχίσαντες τὸν πεπτωκότα Ἡγεμόνα, διέφθειραν αὐτὸν καὶ δι' αὐτοῦ ἔφερον εἰς μαρασμὸν τὸ Ἔθνος . . . ».

Ὁ Ὀδ. Ἰάλεμος ὑπεστήριξεν ὅτι θεωρεῖ τὴν δημοσίευσιν τῆς ἀλληλογραφίας ὡς « ἓν ἐκ τῶν συντελεστικῶν μέσων πρὸς τιμωρίαν τοῦ παρελθόντος καὶ ἱκανοποίησιν τῆς ἐπαναστάσεως ». Καὶ περαιτέρω : « Ὀφείλει ἡ Συνέλευσις, ἐτόνισε, νὰ κατατάξῃ τὰ ἔγγραφα εἰς τρεῖς κατηγορίας. Εἰς διπλωματικὰ ἔγγραφα, παραδοτέα εἰς τὸν Βασιλέα Γεώργιον, εἰς οἰκογενειακὴν ἀλληλογραφίαν τοῦ πεσόντος, ἀποδοτέαν εἰς τὸν ἐκπεσόντα καὶ εἰς ἐσωτερικὰ ἔγγραφα, τῶν ὁποίων ἀπὸ τοῦδε ἀποφασίζει τὴν δημοσίευσιν ἡ Συνέλευσις ».

Ὁ πληρεξούσιος Λ. Καλὸς εἶπεν ὅτι διὰ λόγους ἐθνικοῦ συμφέροντος ἡ συζήτησις περὶ τῶν ἐν τοῖς Ἀνακτόροις ἐγγράφων ἀνεβλήθη κατ' ἐπανάληψιν, καίτοι ἡ ἐπανάστασις εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ κάμῃ οἱανδήποτε χρῆσιν τούτων. Καταλήγων δὲ ἐτόνισε : « Κηρύττομαι κατὰ πάσης δημοσιεύσεως ἥτις ἀφορᾶ τὸν ἰδιωτικὸν βίον. Πᾶν ὅ,τι σχετίζεται μὲ τὴν ἱστορίαν καὶ τὴν ἠθικὴν ρίψατέ το εἰς τὴν λήθην καὶ ἄφετε εἰς ἄλλην ἐποχὴν νὰ ἔλθῃ εἰς φῶς ἡ διαγωγὴ τοῦ ἐκπτώτου ».

Ἐν συνεχείᾳ, ἕτερος πληρεξούσιος, ὁ Βλ. Βαλτινός, ἐτόνισε τὰ ἑξῆς : « Συντάσσομαι ὑπὲρ τῆς ἰδέας νὰ δημοσιευθοῦν τὰ αἴσχη μας, ἵνα μάθῃ ὁ κόσμος, ὅτι πολλοὶ σήμερον καυχώμενοι ὅτι ἔλαβον τὴν σημαίαν τῆς ἐπαναστάσεως καὶ ζητοῦντες δικαιώματα ἐπαναστατικά, ἦσαν ἄλλοτε περισσότερον ὀθωνικοὶ καὶ ἀπ' αὐτὸν τὸν Ὄθωνα καὶ δὲν κατεδίωξαν ἴσως τὸν Ὄθωνα παρ' ὅταν δὲν ἠθέλησε νὰ θεραπεύσῃ τὰς ἰδιοτροπίας καὶ τὴν

φιλαρχίαν αὐτῶν. Προτείνω, λοιπόν, τὰ τῆς τρίτης κατηγορίας ἔγγραφα, οιαδήποτε καὶ ἂν εἶναι, νὰ δημοσιευθῶσι». Καταλήγων προσέθεσεν : « Ἤθελον εἶσθαι πολὺ κακὸς ἐὰν ἀπὸ τοῦδε ἔφερον πρότασιν, τὴν ὁποίαν ἐνδομύχως παραδέχομαι, νὰ καταδιωχθῶσι πολιτικῶς ὅλοι ὁπωσδήποτε ὅσοι εἶχαν ἀλληλογραφίαν μετὰ τοῦ Ὄθωνος».

Ἀπαντῶν εἰς τοὺς προλαλήσαντας ὁ νέος ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν Π. Καλλιγᾶς, εἶπε μεταξὺ ἄλλων τὰ ἑξῆς : « Λέγετε κύριοι, νὰ δημοσιευθοῦν ὅλα τὰ ἔγγραφα, ὅσα ἀνάγονται εἰς τὸ ἐσωτερικόν, τὴν ἐσωτερικὴν διοίκησιν. Ἐὰν δὲν λανθάνωμαι πολὺ εἰς τον ὑπολογισμόν, μοὶ φαίνεται ὅτι 200 τόμοι δὲν θέλουν ἐπαρκέσει εἰς αὐτὴν τὴν δημοσίευσιν καὶ οὔτε ἓν ἑκατομμύριον δραχμῶν. (θόρυβος). Λέγω λοιπὸν ὅτι εἶναι ἀδύνατον, διότι εἰργάσθην ὡς μέλος τῆς ἐπιτροπῆς καὶ γνωρίζω τὴν πληθὺν τῶν ἐγγράφων, λέγω ὅτι ὅταν πρόκειται νὰ δημοσιευθοῦν διακόσιοι τόμοι καὶ νὰ δαπανηθῇ ἓν τοὐλάχιστον ἑκατομμύριον, καὶ ἡ ἐπιτροπή, τὴν ὁποίαν θέλετε συγκροτήσει, νὰ ἐργασθῇ δέκα ἔτη διὰ νὰ ἐκτελέσῃ τὸ ἔργον, τότε εἶναι δίκαιον νὰ ἐρωτήσῃ τίς : ποῖον ἡ Συνέλευσις προετίθετο σκοπόν ; Σκοπὸν ἐθνικόν ; Διακωδωνίζεται καὶ ἐκφωνεῖται ὡς ἔργον μεγάλης φιλοτιμίας νὰ δειχθοῦν ὡς χαρακτῆρες, οἱ ὑπηρετήσαντες τὸν Ὄθωνα, νὰ φανοῦν ποῖοι εἶναι κίβδηλοι καὶ ποῖοι εἶναι γνήσιοι... ». Καὶ ὁ Π. Καλλιγᾶς, συνεχίσας διὰ μακρῶν τὴν ἀγόρευσίν του, ἀπέκρουσε τὴν δημοσίευσιν, ἡ ὁποία καὶ τελικῶς ἐματαιώθη.

Ἤδη, πρὶν προχωρήσω εἰς τὴν παράθεσιν καὶ ἄλλων ἀποσπασμάτων ἐκ τῶν πρακτικῶν τῆς συνεδριάσεως τῆς Συνελεύσεως τῆς 16ης Σεπτεμβρίου 1863, θεωρῶ σκόπιμον ν' ἀναφερθῶ εἰς τὴν ἑξῆς παρατήρησιν : Ὡς ἐμφαίνεται, ἐκεῖνοι οἱ ὁποῖοι μετὰ σθένους κατεπολέμησαν τὰς προτάσεις διαφόρων πληρεξουσίων ἐν τῇ Συνελεύσει, περὶ δημοσιεύσεως τῆς ἀλληλογραφίας τοῦ Ὄθωνος, ἦσαν κυρίως δύο : Οἱ γλωσσομαθεῖς ὑπουργοὶ τῶν Ἐξωτερικῶν, τῶν δύο ἐναλλὰξ Κυβερνήσεων, αἱ ὁποῖαι κατηρτίσθησαν κατὰ τὸ 1863, ὁ Θ. Δηλιγιάννης καὶ ὁ διαδεχθεὶς αὐτὸν Π. Καλλιγᾶς. Διατὶ ἄραγε μετὰ τόσου πείσματος ὁ πρῶτος, ὁ ὁποῖος ἔφθασε μέχρι παραιτήσεως καὶ ὁ δεύτερος διὰ τοῦ παραπλανητικοῦ ἐπιχειρήματος τῶν 200 τόμων, τῆς δαπάνης ἑνὸς ἑκατομμυρίου δραχμῶν καὶ τῆς δεκαετοῦς ἐργασίας, ἐπεδίωξαν νὰ ματαιωθῇ—καὶ τὸ ἐπέτυχον—ἡ δημοσίευσις τῆς Ὀθωνικῆς ἀλληλογραφίας ; Εἶναι ἓν ἐρώτημα, εἰς τὸ ὁποῖον πρέπει νὰ δοθῇ μία ἀπάντησις. Λόγοι καθαρῶς ἐθνικοῦ συμφέροντος ὑπηγόρευσαν τὴν ἐπιδίωξίν των ὅπως μὴ ἔλθῃ εἰς φῶς ἡ ἀλληλογραφία ; Ἦτο δηλαδὴ καλοπροαίρετος ὁ ἀγών των ἐπὶ τοῦ προκειμένου, διὰ νὰ μὴ γνωσθοῦν αἱ περὶ μεγάλης Ἰδέας ἐνέργειαι τοῦ Ὄθωνος καὶ δυσαρεστηθοῦν αἱ μεγάλαι Δυνάμεις ; Ἀλλ' αἱ Δυνάμεις ἐτέλουν ἐν γνώσει ὅλων τῶν προσπαθειῶν τοῦ Ὄθωνος πρὸς τὴν κατεύθυνσιν αὐτήν, δι' ὃ καὶ ἑκάστοτε

τὸν ἠπείλουν καὶ τὸν ἐξεβίαζον παντοιοτρόπως ὅπως παραιτηθῇ οὗτος πάσης σχετικῆς δράσεως. Μήπως ὅμως ἠγωνίζοντο οἱ δύο ὑπουργοὶ διὰ τὴν ἀπόκρυψιν τοῦ περιεχομένου τῆς ἀλληλογραφίας, ἀποβλέποντες εἰς τὸ νὰ μὴ δικαιωθῇ ἡ πολιτεία τοῦ Ὄθωνος καὶ προκληθῇ εὔλογος ἀναταραχὴ παρὰ τῷ λαῷ καὶ ἐπιβληθοῦν ἴσως κυρώσεις κατ' ἐκείνων, οἱ ὁποῖοι συνετέλεσαν εἰς τὴν ἐκθρόνισίν του; Οὐδένα ἐκ τῶν συλλογισμῶν αὐτῶν δύναταί τις νὰ ἐπικαλεσθῇ μετὰ βεβαιότητος, ἐὰν θέλῃ νὰ κρίνῃ τὰ γεγονότα μὲ πνεῦμα ἀμεροληψίας καὶ ἀντικειμενικότητος.

Καὶ ὅμως δὲν ὑπῆρξεν ἄμοιρος ὑστεροβουλίας ἡ στάσις ἀμφοτέρων τῶν ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν ὑπουργῶν τῶν ἀλληλοδιαδόχων Κυβερνήσεων τοῦ 1863. Διότι, τοῦ μὲν πρώτου ἡ θεαματικὴ ἐνώπιον τῆς Συνελεύσεως παραίτησις τοῦ προσεκόμισε πολιτικὰ ὀφέλη, καὶ ἐπέσυρε τὴν προσοχήν, ἂν μὴ τὸν θαυμασμὸν ὑπὲρ αὐτοῦ τοῦ διπλωματικοῦ σώματος, ἐνῷ παραλλήλως ἑδραιοῦτο ἡ φήμη του παρὰ τῷ λαῷ ὡς δυναμικοῦ πολιτικοῦ ἀνδρός, τοῦ δευτέρου δὲ ἡ ἀνακριβὴς ἐπιχειρηματολογία περὶ 200 τόμων κ.λ.π. ὠφείλετο εἰς τὸ γεγονός, ὅτι εἶχε καὶ προσωπικοὺς λόγους οὗτος νὰ μὴ ἔλθῃ εἰς φῶς ἡ ἀλληλογραφία, δι' αὐτὸ καὶ δὲν παρεδέχθη κατὰ τὴν ἀγόρευσίν του, ὅτι εἶναι « ἔργον μεγάλης φιλοτιμίας νὰ δειχθοῦν ὡς χαρακτῆρες », ὅσοι ὑπηρέτησαν καὶ εὐηργετήθησαν ἄλλοτε ὑπὸ τοῦ Ὄθωνος, διότι μεταξὺ αὐτῶν συγκατελέγετο καὶ ὁ ἴδιος.

Εἶναι ὅμως περίεργον τὸ ὅτι οὐδεὶς ἐκ τῶν πληρεξουσίων διεμαρτυρήθη διὰ τὸ χονδροειδὲς ἐπιχείρημα τῶν 200 τόμων, τοὺς ὁποίους δῆθεν ἀπήτει ἡ δημοσίευσις τῆς ἀλληλογραφίας τοῦ Ὄθωνος, δεδομένου ὅτι κατὰ πᾶσαν λογικὴν δὲν ἦτο δυνατὸν οὔτε νὰ ἔγραψεν ὁ ἴδιος, οὔτε νὰ ἐδέχθη τοιοῦτον ἀριθμὸν ἐπιστολῶν, αἱ σελίδες τῶν ὁποίων θὰ συνεποσοῦντο εἰς δεκάδας χιλιάδων.

Ἐν πάσῃ περιπτώσει πρέπει εὐλόγως νὰ ὑποθέσῃ τὶς ὅτι καὶ οἱ δύο ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν ὑπουργοὶ ἦσαν ἐνήμεροι ἑνὸς μέρους τοὐλάχιστον τῆς Ὀθωνικῆς ἀλληλογραφίας καὶ εἶχον προσωπικῶς πεισθῇ, ὅτι σκοπιμώτερον ἦτο νὰ μὴ περιέλθῃ αὕτη εἰς γνῶσιν τοῦ λαοῦ. Καὶ ἀκόμη ἴσως λόγοι τύψεως ἢ καὶ μεταμελείας νὰ ὑπηγόρευσαν, σὺν τοῖς ἄλλοις, τὴν ἄκαμπτον στάσιν των περὶ μὴ δημοσιεύσεως τῆς ἀλληλογραφίας.

Ἀλλ' ἂς ἐπανέλθω εἰς τὴν συνεδρίασιν τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως τῆς 16ης Σεπτεμβρίου, καθ' ἥν, μετὰ τὴν ἀγόρευσιν τοῦ Π. Καλλιγᾶ, ὡμίλησαν καὶ ἄλλοι ῥήτορες ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου. Μεταξὺ αὐτῶν ὁ πληρεξούσιος Ἡρ. Πετιμεζᾶς ἐτόνισεν ὅτι θεωρεῖ ἐπιβεβλημένην τὴν δημοσίευσιν τῆς ἀλληλογραφίας, παρὰ τὰ ἀντιθέτως λεχθέντα. Ὁ πληρεξούσιος Ν. Σαρίπολος ὡμίλησε μὲ ὀξύτητα γλώσσης, ταχθεὶς ἐναντίον τῆς δημοσιεύσεως τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Ὄθωνος, καὶ τονίσας μεταξὺ ἄλλων τὰ ἑξῆς:

« ... Δὲν ἀγαπῶ νὰ βλέπω αἴσχη. Ὅστις κατήσχυνε τὴν Πατρίδα

εφυγεν ἀνεπιστρεπτί. Δὲν θέλω νὰ ἴδω τίνες Ἕλληνες ὑπηρέτησαν τὴν μοχθηρίαν τοῦ πεπτωκότος καὶ πῶς ὑπηρέτησαν αὐτήν. Δυστυχῶς ἐν τοῖς ὑπερμάχοις τῆς ἀποσφραγίσεως, βλέπω τὰ τέκνα ἐκείνων, οἵτινες μετὰ πλείστης ἰάσεως ἐθεράπευσαν τὸν Ὄθωνα... ».

Η ΑΠΟΦΑΣΙΣ ΤΗΣ ΣΥΝΕΛΕΥΣΕΩΣ

Ἀκολούθως ὡμίλησεν ὁ ὑπουργὸς τῶν Ἐσωτερικῶν Ἀθ. Πετιμεζᾶς, ὁ ὁποῖος ἐτάχθη ὑπὲρ τῆς δημοσιεύσεως τῆς ἀλληλογραφίας, εἰπὼν ὅτι « οἱ λόγοι οἱ ὁποῖοι ὑπηγόρευσαν τὴν ἀνάγκην τῆς ἀποσφραγίσεως αὐτῆς ὑφίστανται καὶ σήμερον ». Ἐν συνεχείᾳ ὡμίλησαν καὶ ἄλλοι ρήτορες, οἱ πλεῖστοι τῶν ὁποίων ὑπεστήριξαν ὅπως συσταθῇ μία εἰδικὴ ἐπιτροπή, τὰ μέλη τῆς ὁποίας νὰ προβοῦν πρῶτον εἰς τὴν «ἀποσφράγισιν» καὶ μελέτην τῆς ἀλληλογραφίας καὶ κατόπιν νὰ ληφθῇ ἀπόφασις περὶ δημοσιεύσεως της ἢ μή. Ὄντως δὲ ἡ Συνέλευσις κατόπιν ἀποφάσεως προέβη εἰς τὸν διὰ κληρώσεως καθορισμὸν μιᾶς εἰκοσαμελοῦς ἐπιτροπῆς πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτόν, ἡ ὁποία ἀπηρτίζετο ἀπὸ τοὺς ἑξῆς : Θ. Ζαίμην, Μ. Καίρην, Π.Α. Μαυρομιχάλην, Σμολένσκην, Δ. Γιουρδῆν, Λ. Καλόν, Ἀθ. Πετσάλην, Κ. Θεοδώρου, Ἀντ. Μαυρομιχάλην, Ἀρ. Μωραϊτίνην, Δ. Ζῶτον, Σπ. Λογιωτατίδην, Γ. Βαλλιάνον, Ν. Νάζον, Ἀθ. Γ. Πετιμεζᾶν, Κ. Διοβουνιώτην, Π. Μανωλίδην, Π. Ρεβελάκην, Χρ. Κατσικογιάννην καὶ Γ. Χατζόπουλον.

Μετὰ δεκαήμερον, τὴν 27ην Νοεμβρίου, ἐπανελήφθη ἡ συζήτησις ἐπὶ τοῦ θέματος τῆς ἀλληλογραφίας εἰς τὴν Ἐθνοσυνέλευσιν, ὁπότε ὁ ἐκ τῶν μελῶν τῆς ἁρμοδίας ἐπιτροπῆς πληρεξούσιος Λ. Καλός, εἶπεν ὅτι « ἡ ἐπιτροπὴ συνῆλθεν, ἀλλὰ παρεμποδίσθη εἰς τὸ ἔργον της κατόπιν παραστάσεων τῶν πρεσβευτῶν Ἀγγλίας καὶ Γαλλίας, οἱ ὁποῖοι ἀπήτησαν νὰ μὴ προβῶμεν εἰς τὴν ἀποσφράγισιν καὶ κατάταξιν τῶν ἐγγράφων. Περαιτέρω ὁ Καλὸς ἐτόνισεν :

«Ἡ Ἐπιτροπή, ἔχουσα ὑπ' ὄψιν τὸ ἐθνικὸν συμφέρον καὶ ἀναγνωρίζουσα ὅτι ὀφείλομεν ἐν πάσῃ περιπτώσει νὰ ὑπακούωμεν εἰς ἀπαιτήσεις Δυνάμεων, πρὸς τὰς ὁποίας ἀνέκαθεν καὶ εἰς τὸ μέλλον θὰ ὀφείλωμεν σεβασμὸν καὶ εὐγνωμοσύνην, δὲν ἐνόμισε πρέπον νὰ προβῇ εἰς καμμίαν πρᾶξιν. Ἐλθόντος τοῦ Βασιλέως, ἡ ἐπιτροπὴ συνῆλθεν, ἐσκέφθη καὶ ἐθεώρησεν ὡς τὸ καταλληλότερον μέσον, ἵνα παύσουν ὅλαι αἱ ἀπαιτήσεις, αἱ ὁποῖαι ἠδύναντο νὰ γίνωσιν ἔξωθεν, νὰ ψηφίσῃ ἡ Συνέλευσις τὴν ἀκόλουθον πρότασιν :

«Ἡ ἐν Ἀθήναις Β' τῶν Ἑλλήνων Συνέλευσις

» ψηφίζει :

» Τὰ ἐν τοῖς Ἀνακτόροις κατασχεθέντα διὰ τῆς ἀπὸ 13ης Ἀπριλίου ἐ.ἔ. ἀποφάσεως αὐτῆς ἔγγραφα τοῦ πρώην Ἡγεμόνος, παραδίδει πρὸς τὴν Α.Μ. τὸν Βασιλέα τῶν Ἑλλήνων, πεποιθυῖα, ὅτι ἐξ αὐτῶν ὅσα ἀφορῶσι

τὴν δημοσίαν ὑπηρεσίαν, τὰς ὑποθέσεις καὶ τὰ συμφέροντα τοῦ Κράτους καὶ ἐν γένει τὸ ἐσωτερικὸν, θέλουσι διατηρηθῇ ἐν τοῖς Ἀνακτόροις καὶ ἀποτελέσῃ μέρος τοῦ Βασιλικοῦ Ἀρχείου».

» Πολλοὶ πληρεξούσιοι : Δὲν ὑπάρχει ἀντίρρησις.

» Πρόεδρος : Οἱ παραδεχόμενοι νὰ σηκωθῶσιν. (Ἐγείρονται ἅπαντες).

» Πρόεδρος : Ἡ Συνέλευσις παρεδέχθη».

Αὕτη ὑπῆρξεν ἡ τελευταία συζήτησις καὶ ἡ ὁριστικὴ ἀπόφασις τῆς Συνελεύσεως διὰ τὴν τύχην τῆς Ὀθωνικῆς ἀλληλογραφίας. Ἔκτοτε —ἀπὸ τὰ στοιχεῖα τὰ ὁποῖα ἔχω ὑπ' ὄψιν μου— δὲν ἐγνώσθη οὐδὲν περὶ αὐτῆς. Οὐδεμία σχετικὴ ἀνακοίνωσις ἐδημοσιεύθη καὶ οὐδεμία συζήτησις ἔγινεν ἐκ μέρους ἐπισήμων ἢ μή. Τὸ θέμα ἐρρίφθη εἰς τὴν λήθην καὶ οὐδένα ἀπησχόλησεν ἐπὶ σειρὰν δεκαετηρίδων. Ἐπίσης ἡ Αὐλὴ τοῦ Βασιλέως Γεωργίου Α' δὲν εἶναι γνωστὸν ἐὰν ἠρεύνησε τὴν ἀλληλογραφίαν καὶ κατέταξεν αὐτὴν εἰς δημόσια καὶ ἰδιωτικὰ ἔγγραφα. Οὔτε ἐπίσης κατέστη γνωστὸν ποῖα ἐξ αὐτῶν παρέμειναν εἰς τὰ Βασιλικὰ Ἀρχεῖα καὶ ποῖα παρεδόθησαν εἰς τὰ Κρατικά. Διότι συμβαίνει τὰ μὲν Βασιλικὰ Ἀρχεῖα, τὰ ὁποῖα ὑποτίθεται ὅτι ὑφίστανται, νὰ μὴ εἶναι προσιτά, τὰ δὲ Γενικὰ Ἀρχεῖα τοῦ Κράτους, παρὰ τὰς φιλοτίμους προσπαθείας τῶν ἐλαχίστων ὑπαλλήλων των, δὲν παρέχουν ἀκόμη εἰς τοὺς φιλίστορας ταξινομημένον τὸ ἱστορικὸν ὑλικὸν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης καὶ συνεπῶς ἡ ἔρευνα καὶ μελέτη εἰς τὰ Ἀρχεῖα αὐτὰ —κατὰ τὸ πλεῖστον— δὲν καθίσταται δυνατὴ οὐδὲ καὶ σήμερον.

Ἐν πάσῃ περιπτώσει, εἶναι γνωστὸν ὅτι ὁ ἐν Ἀθήναις πληρεξούσιος τοῦ Ὄθωνος πρεσβευτὴς τῆς Βαυαρίας ἦλθε κατ' ἐπανάληψιν εἰς συνεννοήσεις μετὰ τοῦ Βασιλέως Γεωργίου Α' καὶ ὅτι διεξήχθησαν διαπραγματεύσεις διὰ τὴν ἀγορὰν ὑπ' αὐτοῦ διαφόρων ἀντικειμένων καὶ ἐπίπλων τοῦ πρώην Βασιλέως. Δὲν εἶναι δυνατὸν δὲ κατὰ τὰς συναντήσεις του αὐτὰς ὁ πληρεξούσιος τοῦ Ὄθωνος νὰ μὴ ὡμίλησε καὶ περὶ τῆς παραδόσεως τῆς ἀλληλογραφίας, διὰ τὴν ὁποίαν εἶχεν εἰδικὴν ἐντολὴν τοῦ πρώην Ἡγεμόνος, ὅπως τοῦ τὴν ἀποστείλῃ.[1] Ἀλλ' ἐὰν ὁλόκληρος ἢ μέρος αὐτῆς παρεδόθη καὶ πότε, παραμένει ἀνεξακρίβωτον. Τὸ ὅτι ὅμως ἐστάλησαν ἐξ Ἀθηνῶν πολλοὶ φάκελλοι, περιέχοντες ἐπιστολὰς τοῦ Ὄθωνος, εἰς τὰ Ἀνάκτορα τῆς Μπάμπεργκ κατὰ τὸ διάστημα τῆς ἐκεῖ διαμονῆς τοῦ ἐξορίστου Βασιλέως, εἶναι γεγονὸς ἀναμφισβήτητον.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ὄθωνος καὶ τῆς Ἀμαλίας, ἡ μὲν ἀλληλογραφία

1. Δέον νὰ σημειωθῇ ὅτι ἡ ἀλληλογραφία τῆς Ἀμαλίας ἦτο ἤδη εἰς χεῖρας της, διότι εἶχεν ἐγκαίρως μεταφερθῇ, ἀρχικῶς εἰς τὴν Γαλλικὴν Πρεσβείαν ὑπὸ τῆς Κυρίας τῆς Τιμῆς Βαρώνης Πλούσκωφ, καὶ ἀκολούθως εἶχε παραδοθῇ εἰς τὴν Βασίλισσαν, ὅτε αὕτη εὑρίσκετο ἐπὶ τοῦ ἀτμοδρόμωνος «Ἀμαλία», ἔξωθι τοῦ λιμένος τοῦ Πειραιῶς.

τοῦ Βασιλέως παρελήφθη ἀπὸ τὰ Κρατικὰ 'Αρχεῖα τῆς Βαυαρίας καὶ ἐναπετέθη εἰς τὸ τμῆμα τοῦ 'Απορρήτου 'Αρχείου τοῦ Βασιλικοῦ Οἴκου τῶν Βιττελσμπαχ, τῆς δὲ Βασιλίσσης παρελήφθη ἀπὸ τὴν ειδικὴν ὑπηρεσίαν τοῦ Δουκάτου τοῦ "Ολντεμπουργκ καὶ διεφυλάχθη εἰς τὸ μυστικὸν ἀρχεῖον τῆς δουκικῆς οἰκογενείας. "Εκτοτε οὐδεὶς λόγος ἐγένετο περὶ τῆς προσωπικῆς ἀλληλογραφίας τῆς 'Αμαλίας. 'Εν τούτοις κατόπιν εἰδικῆς ἐρεύνης εἰς τὰ κρατικὰ ἀρχεῖα τοῦ "Ολντεμπουργκ διεπιστώθη τελευταίως ὅτι ὑπῆρχον ἐκεῖ δύο χιλιάδες περίπου ἐπιστολαὶ τῆς 'Αμαλίας, ἐκ τῶν ὁποίων ἄλλαι εἶναι ἰδικαί της καὶ ἄλλαι ἀπευθύνονται πρὸς αὐτὴν ἐκ μέρους τρίτων. Τῶν ἐπιστολῶν αὐτῶν ἤρχισεν ἐσχάτως ἡ μελέτη καὶ ἡ ταξινόμησις.

'Ο νῦν διευθυντὴς τοῦ 'Απορρήτου 'Αρχείου τῶν Βίττελσμπαχ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Μονάχου δόκτωρ Χὰνς Ράλλ, ὅσον καὶ ὁ προκάτοχός του, δὲν ἦσαν εἰς θέσιν νὰ γνωρίζουν, ἔστω καὶ κατὰ προσέγγισιν, τὴν ἡμερομηνίαν τῆς παραλαβῆς τῶν ἐπιστολῶν τοῦ "Οθωνος καὶ τοῦ Λουδοβίκου, ὡς καὶ τῶν λοιπῶν ἐγγράφων, τὰ ὁποῖα ἐμπεριέχονται εἰς τὴν Βασιλικὴν ἀλληλογραφίαν. 'Οφείλεται ὅμως ἔπαινος τόσον εἰς τὸν κ. Ραλλ, ὅσον καὶ εἰς τοὺς συνεργάτας του καὶ ἰδίως εἰς τὸν δόκτορα Μάγιερ, διὰ τὰς εργώδεις καὶ ἐνδελεχεῖς προσπαθειας των, ὅπως καταστήσουν τὸ 'Αρχεῖον τῶν Βασιλικῶν ἐγγράφων προσιτὸν εἰς τοὺς μελετητάς, πρὸς τοὺς ὁποίους μετὰ προθυμίας παρέχουν πᾶσαν σχετικὴν πληροφορίαν καὶ ἐξυπηρέτησιν. 'Αλλὰ περὶ τῆς σημερινῆς καταστάσεως τοῦ 'Απορρήτου 'Οθωνικοῦ 'Αρχείου, τῆς ἐκεῖ ἐργασίας μου καὶ τῶν ἐν γένει ἐντυπώσεών μου, θὰ ἀναφερθῶ ἐν συνεχεία.

ΟΙ ΑΣΧΟΛΗΘΕΝΤΕΣ ΜΕΧΡΙ ΣΗΜΕΡΟΝ ΜΕ ΤΗΝ ΑΛΛΗΛΟΓΡΑΦΙΑΝ ΤΟΥ ΟΘΩΝΟΣ

'Ο πρῶτος, ὁ ὁποῖος ἠσχολήθη διεξοδικῶς μὲ τὴν ἀλληλογραφίαν τοῦ "Οθωνος καὶ τοῦ Λουδοβίκου, εἶναι ὁ δόκτωρ Λουδοβῖκος Τρόστ, ὁ ὁποῖος διετέλεσε σύμβουλος Πρεσβείας καὶ 'Αρχειοφύλαξ τῶν ἀπορρήτων ἐγγράφων τοῦ Βαυαρικοῦ Κράτους, ὡς καὶ τοῦ Βασιλικοῦ Οἴκου τοῦ Βίττελσμπαχ. Οὗτος, κατόπιν πολυετῶν μελετῶν, ἐξέδωσε τὸ 1891 ἐν Μπάμπεργκ βιβλίον ὑπὸ τὸν τίτλον : «'Ο Βασιλεὺς Λουδοβῖκος ὁ Α' τῆς Βαυαρίας εἰς τὰς ἐπιστολάς του πρὸς τὸν υἱόν του τὸν Βασιλέα "Οθωνα τῆς 'Ελλάδος». Τὸ βιβλίον του αὐτό, ἀποτελούμενον ἀπὸ 214 σελίδας, περιέχει μίαν ἀξιόλογον καὶ ἐπιμεμελημένην ἐπιλογὴν τῆς Βασιλικῆς ἀλληλογραφίας, τὸ σημαντικώτερον μέρος τῆς ὁποίας ἦλθε τότε διὰ πρώτην φορὰν εἰς φῶς καὶ ἐσχολιάσθη εὐρύτατα ἀπὸ "Ελληνας καὶ ξένους ἱστορικούς. 'Εκ τῶν 'Ελλήνων ἱστορικῶν, ὁ πρῶτος ὁ ὁποῖος ἠσχολήθη μὲ τὸ ἐξαίρετον αὐτὸ βιβλίον καὶ μάλιστα κατὰ τὸ ἴδιον ἔτος τῆς ἐκδόσεώς του, ἦτο ὁ Σπ.

Λάμπρος, ὁ ὁποῖος ἐδημοσίευσεν εἰς τὸ περιοδικὸν «Παρνασσὸς» τοῦ ἔτους ἐκείνου (1891) μίαν περισπούδαστον κριτικὴν μελέτην του, ὑπὸ τὸν τίτλον: «Ἐκ τοῦ γραμματοφυλακίου τοῦ Βασιλέως Ὄθωνος». Ἰδιαιτέρως χαρακτηριστικαὶ εἶναι αἱ κάτωθι φράσεις ἐκ τῆς εἰσαγωγῆς τῆς μελέτης τοῦ Σπ. Λάμπρου.

«Τὸ Ἑλληνικὸν Ἔθνος ἐδίκασε καὶ κατεδίκασε τὸν πρῶτον τῆς νέας Ἑλλάδος Βασιλέα, ἐξῶσαν αὐτόν. Ἀλλ' ἡ Κλειὼ δὲν ἐξήνεγκεν ἀκόμη τὴν τελευταίαν αὐτῆς κρίσιν περὶ τοῦ Ἡγεμόνος, ὅστις θνήσκων ἐν τῇ πατρίᾳ γῇ, ἐθεώρει ἑαυτὸν ἐξόριστον καὶ ἀπέθανε μὲ τὸ ὄνομα τῆς Ἑλλάδος ἐπὶ τῶν χειλέων».

Ἐν συνεχείᾳ εἰς τὴν μελέτην του ὁ Σπ. Λάμπρος, θέλων νὰ ὑπογραμμίσῃ τὴν σπουδαιότητα τῆς Βασιλικῆς ἀλληλογραφίας ὡς πρὸς τὴν ἔρευναν τῆς ἐθνικῆς μας ἱστορίας, γράφει τὰ ἑξῆς:

«...Εἶναι ἀνάγκη νὰ γνωσθῶσιν ἐπακριβῶς τὰ κατὰ τὸν βίον τοῦ Βασιλέως καὶ τῆς Βασιλίσσης, νὰ μελετηθῶσιν αἱ πρὸς τοὺς οἰκείους σχέσεις αὐτῶν, ἡ ἐπὶ τοὺς περιστοιχίζοντας τὸν Βασίλειον Οἶκον ἐπίδρασις, τὸ πολιτικὸν πρόγραμμα τοῦ Ὄθωνος καὶ αἱ περὶ αὐτοῦ ἐνέργειαι, ὁ ἰδιωτικὸς καὶ οἰκογενειακὸς βίος τοῦ Βασιλέως .. Ἀλλὰ πλὴν τούτων ἐπιχέεται φῶς πολὺ καὶ ἐπὶ τὴν πολιτικὴν τῆς Βασιλείας τοῦ Ὄθωνος ἱστορίαν, ἰδίως δὲ γίνονται γνωσταὶ αἱ περὶ τοῦ προσήκοντος τῇ νεαρᾷ Ἑλλάδι πολιτεύματος συνεται γνῶμαι τοῦ Λουδοβίκου καὶ πολλὰ ἀποκαλύπτονται περὶ τῆς πολιτικῆς μεταβολῆς τοῦ 1843, τῶν πρὸς τὰς μεγάλας Δυνάμεις σχέσεων τῆς Ἑλλάδος καὶ τῶν πρὸς ἐπέκτασιν τοῦ Κράτους ἐνεργειῶν τοῦ Ἔθνους καὶ τοῦ Βασιλέως.

» Ἐπιφανῶς δὲ διαλάμπει ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς ἐκείναις καὶ ἡ ἐν ταῖς ἡμέραις ἐσωτερικῶν θυελλῶν πεποίθησις τοῦ Ἄνακτος ἐπὶ τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ ἰδίου καθήκοντος, ἡ κατὰ τὴν τέλεσιν τῶν ἐπὶ τῇ εἰκοσιπενταετηρίδι τοῦ 1858 ἑορτῶν αὐτόχρημα παιδικὴ ἀγαλλίασις τοῦ ἤδη μεσοκόπου Ἡγεμόνος καὶ ἡ τρυφερὰ αὐτοῦ συγκίνησις, ὅτι ἔβλεπε τὸν λαόν του ἐν εὐφημίαις περιστοιχίζοντα τὸν βασιλικόν του θρόνον...».

Ἐπίσης δώδεκα ἔτη ἀργότερον, τὸ 1903, ὁ Σπ. Λάμπρος ἐδημοσίευσεν εἰς τὴν ἐφημερίδα «Ἄστυ» καὶ ἑτέραν σχετικὴν μελέτην του ἐν τῇ ὁποίᾳ μεταξὺ ἄλλων ἔγραφεν: «Πολὺ μεγαλυτέραν σημασίαν θὰ εἶχε πάντως ἡ μελέτη τῶν ἐν τῷ ἰδιαιτέρῳ Ἀρχείῳ τοῦ ἐκπτώτου Βασιλέως ἀποκειμένων ἐγγράφων. Καὶ περιεσώθη μὲν τοῦτο, ἀλλὰ δὲν εἶναι ἀκόμη προσιτὸν .. μόνον μετὰ πάροδον ἐτῶν τινων θ' ἀνοιχθῇ εἰς τὸ κοινόν. Ἡ δὲ γνῶσις αὐτοῦ μέλλει πάντως πολλὰ τῶν κατὰ τὴν Βασιλείαν τοῦ Ὄθωνος πραγμάτων νὰ διαφωτίσῃ καὶ ἡ ἐξερεύνησις αὐτοῦ ἔσται ἀξία λόγου συμβολὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ Ἔθνους ἐν ταῖς ἡμέραις τῆς πρώτης Βασιλείας».

Αὐταὶ εἶναι αἱ ἀπόψεις ἑνὸς ἐκ τῶν μεγαλυτέρων ἱστορικῶν τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος, τοῦ Σπ. Λάμπρου, ὅσον ἀφορᾷ τὴν σπουδαιότητα τοῦ περιεχομένου τῆς ἀλληλογραφίας τοῦ Ὄθωνος μετὰ τοῦ Λουδοβίκου. Ἦτο δὲ ὁ πρῶτος Ἕλλην συγγραφεύς, ὁ ὁποῖος ἐπεσήμανε τοῦτο ἐξ ἀφορμῆς τοῦ ἐκδοθέντος ὑπὸ τοῦ Τρόστ σημαντικοῦ μέρους τῶν βασιλικῶν ἐπιστολῶν. Ἔκτοτε ὅμως παρῆλθον δεκάδες ἐτῶν, ἐμεσολάβησαν πολλὰ καὶ μεγάλα γεγονότα ἐν Ἑλλάδι καὶ διεθνῶς καὶ τὸ θέμα τῆς ἀλληλογραφίας τοῦ Ὄθωνος ἐλησμονήθη ὄχι μόνον ἀπὸ ἑλληνικῆς πλευρᾶς, ἀλλὰ καὶ γερμανικῆς. Οἱ ἐπακολουθήσαντες πόλεμοι καὶ αἱ καταστροφαὶ δὲν ἐσεβάσθησαν βεβαίως τὰ πολύτιμα ἐκεῖνα ἀρχεῖα ἐν Γερμανίᾳ, μέρος τῶν ὁποίων ἀπωλέσθη, συνεπείᾳ πυρκαϊῶν καὶ βομβαρδισμῶν. Πάντως, τὰ γερμανικὰ ἀρχεῖα, ὀλίγον μετὰ τὴν λῆξιν τοῦ Β' Παγκοσμίου πολέμου, ἀνασυνεστήθησαν ἐκ βάθρων καὶ ἄλλα μὲν ἐγκατεστάθησαν εἰς νέα μὲ συγχρονισμένας ἐγκαταστάσεις κτίρια, ἄλλα δὲ παρέμειναν εἰς τὰ παλαιά, τὰ ὁποῖα ἐπεσκευάσθησαν ριζικῶς.

Μεταξὺ τῶν ἀρχείων τούτων, μόλις κατὰ τὴν τελευταίαν δεκαετίαν ἐπεδείχθη ἓν ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον ἀπὸ γερμανικῆς καὶ ἑλληνικῆς πλευρᾶς, ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἔρευναν πρὸς διάσωσιν καὶ ἔκδοσιν εἰς τόμον τῆς ἀπορρήτου ἀλληλογραφίας τοῦ Ὄθωνος μετὰ τοῦ Λουδοβίκου. Καὶ πράγματι μέγα μέρος ταύτης ἔτυχεν ἤδη συστηματικῆς μελέτης καὶ φροντίδος ἐκ μέρους ειδικῶν Γερμανῶν ἐπιστημόνων, ἀλλὰ καὶ Ἑλλήνων ἱστορικῶν, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἦτο καὶ ὁ Δ. Πετρακάκος, ὁ γερμανομαθὴς καὶ φιλόπονος ἐκεῖνος ἐπιστήμων, περὶ τοῦ ὁποίου δέον νὰ σημειωθοῦν τὰ ἑξῆς :

Τὸ θέρος τοῦ 1937, ὁ τότε ἐπὶ τῶν Θρησκευμάτων καὶ Παιδείας ὑπουργὸς κ. Κ. Γεωργακόπουλος, — ὁ νῦν ἄξιος συνεχιστὴς τοῦ ἀνθρωπιστικοῦ ἔργου τοῦ Ἐρρίκου Ντυνὰν ἐν Ἑλλάδι— ἐγνώρισε δι' ἐγγράφου του εἰς τὸν τότε Βασιλικὸν Ἐπίτροπον παρὰ τῇ Ἱερᾷ Συνόδῳ Δ. Πετρακάκον, ὅτι τὸ Ὑπουργικὸν Συμβούλιον ἐνέκρινε τὴν αἴτησίν του, ὅπως δαπάναις τοῦ Κράτους μεταβῇ εἰς Μόναχον πρὸς ἔρευναν καὶ μελέτην τοῦ Ἀπορρήτου Ἀρχείου τοῦ Ὄθωνος. Ὄντως, ὁ Πετρακάκος, πρὸς πληρεστέραν συγγραφὴν τοῦ ἔργου του περὶ τῆς Κοινοβουλευτικῆς Ἱστορίας τῆς Ἑλλάδος, ἐπραγματοποίησε τὴν ἀποστολὴν αὐτὴν καὶ μάλιστα τὴν ἐπεξέτεινεν, ἐρευνήσας καὶ τὰ ἀρχεῖα τῆς Βιέννης. Ἦτο ὁ δεύτερος Ἕλλην, ὁ ὁποῖος ἠσχολήθη μὲ τὴν ἀλληλογραφίαν τοῦ Ὄθωνος καὶ ὁ μόνος, ὁ ὁποῖος ἐμελέτησεν ὅλους τοὺς φακέλλους αὐτῆς, οἱ ὁποῖοι ἦσαν τότε 92 τὸν ἀριθμόν. Βεβαίως, διὰ τὰ περὶ 200 τόμων τοῦ Π. Καλλιγᾶ, οἱ ὁποῖοι δῆθεν ἀπῃτοῦντο διὰ νὰ συμπεριληφθῇ τὸ σύνολον τῆς Ὀθωνικῆς ἀλληλογραφίας, δὲν δύναται νὰ γίνῃ λόγος. Πρῶτον, διότι ἀσφαλῶς ὁ ἀριθμὸς αὐτὸς εἶναι εἰς ἄκρον ὑπερβολικὸς καὶ δεύτερον,

διότι, καὶ ἂν ὑποτεθῇ ὅτι ὁ ὄγκος τῆς ἀρχικῶς ἀνευρεθείσης ἀλληλογραφίας ἦτο πράγματι σεβαστός, τὰ μεσολαβήσαντα ἔκτοτε μακρὰ ἔτη καὶ τὰ πολιτικὰ καὶ πολεμικὰ γεγονότα, εἶχον ὡς ἀναπόφευκτον συνέπειαν τὴν ἀπώλειαν καὶ τὰς καταστροφὰς μέρους ἢ ἐν ὅλω τῶν διαφόρων ἀρχείων, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ τῶν τοῦ Ὄθωνος καὶ τοῦ Λουδοβίκου. Ἂς προστεθῇ δὲ ὅτι, ἂν τὸ 1937 ἡ Ὀθωνικὴ ἀλληλογραφία ἀπετελεῖτο ἀπὸ 92 φακέλλους, ἤδη, μετὰ τὸν Β' Παγκόσμιον πόλεμον, ὁ ἀριθμὸς αὐτὸς ἔχει μειωθῇ κατὰ πολύ, ὡς θὰ διαπιστωθῇ εἰς τὴν συνέχειαν τοῦ κεφαλαίου αὐτοῦ, κατόπιν τῆς προσωπικῆς ἐρεύνης, τὴν ὁποίαν ἐνήργησα εἰς τὰ Ἀπόρρητα Ἀρχεῖα τοῦ Μονάχου.

Εἰς τὸ προαναφερθὲν τρίτομον ἔργον του ὁ Πετρακάκος περιέλαβε πλῆθος ἐπιστολῶν, ἐκθέσεων, φωτοτυπιῶν καὶ λοιπῶν ἐγγράφων ἐκ τῆς ἀλληλογραφίας τοῦ Ὄθωνος, τὰ ὁποῖα ἔχουν σχέσιν μὲ τὴν κοινοβουλευτικὴν κυρίως ἱστορίαν τῆς Ἑλλάδος. Ἓν σημαντικὸν λοιπὸν μέρος ἐκ τοῦ συνόλου τῆς ἀπορρήτου αὐτῆς ἀλληλογραφίας ἔχει ἔλθει ἤδη εἰς φῶς, χωρὶς ὅμως τοῦτο νὰ σημαίνῃ ὅτι δὲν ὑπάρχουν καὶ ἄλλαι ἐπιστολαί, πλεῖσται ὅσαι, μὴ ἐλθοῦσαι εἰσέτι εἰς τὴν δημοσιότητα.

Ἐπὶ πλέον, ὁ Πετρακάκος δὲν ἐχρησιμοποίησεν ὅλον τὸ συγκεντρωθὲν ὑπ' αὐτοῦ ἀνέκδοτον ὑλικὸν ἐκ τῶν Ἀρχείων τοῦ Μονάχου, διότι προετίθετο νὰ ἐκδώσῃ καὶ ἕτερον σχετικὸν ἔργον, μέρος τοῦ ὁποίου ἴσως εὑρίσκεται ἐν χειρογράφῳ εἰς χεῖρας τῶν κληρονόμων τούτου, διότι ἐν τῷ μεταξὺ τὸν εὗρεν ὁ θάνατος. Ἐπίσης ὁ Πετρακάκος, περὶ τὰ τέλη τοῦ 1945, παρέδωσε πρὸς δημοσίευσιν εἰς τὸν συνάδελφον κ. Κ. Βοβολίνην, ἐκδότην καὶ διευθυντὴν τότε τῆς ἀγωνιστικῆς ἐφημερίδος «Ἑλληνικὸν Αἷμα», ἐνδιαφερούσας ἀνεκδότους ἐκθέσεις περὶ τοῦ Ὄθωνος καὶ τῆς Ἀμαλίας, συνταχθείσας ὑπὸ τοῦ αὐλάρχου τοῦ Βασιλέως Π. Νοταρᾶ. Αἱ ἐκθέσεις αὗται δὲν ἐδημοσιεύθησαν κατὰ τὴν περίοδον ἐκείνην, ἤδη δὲ εὑρίσκονται εἰς τὰ ἀρχεῖα τοῦ «Μεγάλου Βιογραφικοῦ Λεξικοῦ» τοῦ ἐκδιδομένου ὑπὸ τῶν ἀδελφῶν Σπ. καὶ Κ. Βοβολίνη, μὴ χρησιμοποιηθεῖσαι εἰσέτι. Αὗται μοὶ παρεχωρήθησαν εὐγενῶς διὰ νὰ τὰς φέρω τὸ πρῶτον εἰς φῶς, ἀπὸ τὰς σελίδας τοῦ παρόντος βιβλίου.

Ἓν ἔτος μετὰ τὸν Πετρακάκον, τὸ 1938, τὸ Ἀρχεῖον τοῦ Ὄθωνος-Λουδοβίκου ἠρευνήθη καὶ ἐμελετήθη ὑπὸ δύο διακεκριμένων Ἄγγλων ἱστορικῶν, τοῦ Λεονάρδου Μπάουερ καὶ Γόρδωνος Μπόλιτο, οἱ ὁποῖοι τὸ 1939 ἐκυκλοφόρησαν τὸ ὑπὸ τὸν τίτλον : «Ὄθων ὁ Α' Βασιλεὺς τῆς Ἑλλάδος» ἀξιόλογον βιβλίον των, γραφὲν ἐπὶ τῇ βάσει τῶν Ἀρχείων τοῦ Λονδίνου καὶ τοῦ Μονάχου. Οἱ ἐν λόγῳ Ἄγγλοι συγγραφεῖς, κατόπιν ἀδείας τοῦ τότε ἀρχηγοῦ τοῦ Οἴκου τῶν Βίττελσμπαχ ἀειμνήστου πρίγκιπος Ρουππρεχτ, ἐμελέτησαν τὸ Ἀπόρρητον Ἀρχεῖον καὶ ἔλαβον ἐν ἀντιγράφῳ πολλὰς ἐπιστολὰς τοῦ Ὄθωνος καὶ τοῦ Λουδοβίκου, τὰς περισ-

σοτέρας τῶν ὁποίων ἐχρησιμοποίησαν εἰς τὸ ὡς ἄνω βιβλίον των. Παρέμεινεν ὅμως εἰς χεῖρας των ἀρκετὸν ἀρχειακὸν ὑλικόν, τὸ ὁποῖον δὲν ἐχρησιμοποίησαν, λόγῳ τοῦ περιωρισμένου ἀριθμοῦ τῶν σελίδων -265- τοῦ ἔργου των. Πληροφορηθεὶς τοῦτο ἐνήργησα, τῇ μεσολαβήσει φίλου μου καθηγητοῦ ἐν Λονδίνῳ καὶ μοὶ παρεχωρήθη τὸ μὴ χρησιμοποιηθὲν ὑπὸ τῶν Ἄγγλων ἀνέκδοτον ἀρχειακὸν ὑλικόν, τόσον ἐκ τῶν Ἀπορρήτων Ἀρχείων τοῦ Μονάχου, ὅσον καὶ ἐκ τῶν Βρεταννικῶν Ἀρχείων, προκειμένου νὰ τὸ συμπεριλάβω εἰς τὸ παρὸν ἔργον. Ἤδη ἀπὸ τὰς σελίδας αὐτὰς τοὺς ἐκφράζω καὶ πάλιν τὰς θερμὰς εὐχαριστίας μου, διὰ τὴν εὐγενῆ ταύτην προσφοράν των.

Ὑπάρχει ὅμως καὶ εἷς ἀκόμη Ἕλλην, τέως ὑπάλληλος τῆς Ἐθνικῆς Τραπέζης, ὁ κ. Ν. Μεσσηνέζης, ὁ ὁποῖος ἠσχολήθη μὲ τὴν συγκέντρωσιν καὶ τὴν εἰς τόμον ἔκδοσιν τῆς ἀλληλογραφίας τοῦ Ὄθωνος. Καὶ ὁμολογουμένως εἰργάσθη ἐπὶ μακρὸν πρὸς πραγματοποίησιν τῆς ἐπιδιώξεως αὐτῆς. Πρὸς τοῦτο μετέβη, ὡς ἀπεσταλμένος τῆς Τραπέζης, δεκάκις εἰς τὸ Μόναχον ἀπὸ τοῦ 1953 μέχρι τοῦ 1960. Ἀτυχῶς ἡ καλὴ αὐτὴ προσπάθεια τελικῶς δὲν ὡλοκληρώθη.

Κατὰ τὸ διαρρεῦσαν ὀκταετὲς διάστημα ἔγιναν βεβαίως ἀρκετά, ἀλλ' ὁ ἀναμενόμενος καρπὸς τῆς ἐργασίας αὐτῆς δὲν ἦλθε μέχρι τοῦδε εἰς φῶς. Πάντως δέον νὰ τονισθῇ ὅτι ἡ ἀποκλειστικότης τοῦ δικαιώματος τῆς ἐκδόσεως τῆς Βασιλικῆς ἀλληλογραφίας ἀνήκει ἐξ ὁλοκλήρου εἰς τὴν διεύθυνσιν τοῦ Ἀπορρήτου Ἀρχείου τοῦ Οἴκου τοῦ Βίττελσμπαχ, ἡ ὁποία διεύθυνσις, ὡς εἶμαι εἰς θέσιν νὰ γνωρίζω, εὐχαρίστως θὰ ἐδέχετο μίαν συνεργασίαν πνευματικῆς καὶ ὑλικῆς μορφῆς, ἡ ὁποία θὰ τῆς προσεφέρετο πρὸς πραγματοποίησιν τῆς ἐν λόγῳ ἐκδόσεως. Ἀλλ' ὑπὸ τὸν ὅρον ἡ συνεργασία αὕτη νὰ ἔχῃ τὸ στοιχεῖον τῆς σοβαρότητος, τῆς θετικότητος καὶ τῆς συνεπείας.

Η ΕΡΕΥΝΑ ΕΙΣ ΤΑ ΑΡΧΕΙΑ ΤΟΥ ΜΟΝΑΧΟΥ

Καὶ ἤδη θὰ ἔλθω εἰς τὰς ἰδικάς μου ἐνεργείας πρὸς ἀπόκτησιν, ἂν οὐχὶ βεβαίως τοῦ συνόλου, ἀλλὰ τοὐλάχιστον ἑνὸς πράγματι σημαντικοῦ μέρους τῆς ἀλληλογραφίας τοῦ Ὄθωνος. Κατ' ἀρχὴν ἠκολούθησα τὴν ἑξῆς ὁδόν: Ἐμελέτησα τὸ πολύτιμον ἔργον τοῦ Τρόστ, ἐν τῷ ὁποίῳ περιέχονται αἱ πλέον ἀξιόλογοι ἐπιστολαί, ἰδίως τοῦ Λουδοβίκου καὶ ἐν συνεχείᾳ τὸ βιβλίον τῶν Μπάουερ καὶ Μπόλιτο, τὸ ὁποῖον εἶναι ἐξ ἴσου σπουδαῖον, ἰδίως εἰς ὅ,τι ἀφορᾷ εἰς τὴν συγκέντρωσιν ἐπιστολῶν καὶ ἐγγράφων τῶν πρώτων Βασιλέων. Ἀκολούθως μοι ἀπεστάλησαν αἱ μὴ χρησιμοποιηθεῖσαι παρὰ τῶν ὡς ἄνω συγγραφέων βασιλικαὶ ἐπιστολαί. Κατόπιν προέβην εἰς ἔρευναν καὶ μελέτην τῶν ἐν Ἀθήναις ἐπισήμων[1] καὶ ἰδιωτι-

---

1. Ἀρχεῖα ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν. Γενικὰ Ἀρχεῖα Κράτους κλπ.

κῶν ἀρχείων, ἔνθα ἀνεῦρον μερικὰς ἐπιστολὰς τοῦ Ὄθωνος. Δὲν παρέλειψα νὰ ἐξετάσω τὰς ἐπιστολάς, τὰς ὁποίας περιλαμβάνει ὁ Δ. Πετρακάκος εἰς τὴν ἱστορίαν του, χρησιμοποιήσας ἐν μέρει καὶ τὰς ἀνεκδότους ἐκθέσεις, τὰς ὁποίας παρέλαβεν οὗτος ἐν ἀντιγράφῳ ἐκ τῶν Ἀπορρήτων Ἀρχείων τοῦ Μονάχου. Ἐπίσης ἐμελέτησα καὶ διεχώρισα τὰς ἐλαχίστας ἐκείνας ἐπιστολὰς τοῦ Ὄθωνος καὶ τοῦ Λουδοβίκου, αἱ ὁποῖαι περιλαμβάνονται εἰς τὰ ἔργα τῶν Κ. Παπαρρηγοπούλου, Π. Καρολίδη, Ε. Κυριακίδη, Τ. Εὐαγγελίδη, Π. Πιπινέλη, Δ. Γατοπούλου, Ι. Βλαχογιάννη καὶ ἄλλων.

Ο ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΧΑΝΣ ΡΑΛΛ

Τέλος, τον Μάϊον τοῦ 1959 μετέβην εἰς Μόναχον διὰ νὰ ναζητήσω εἰς τὴν κεντρικὴν πηγήν, τὰ Ἀπόρρητα Βασιλικὰ Ἀρχεῖα, ὡρισμένας ἐπιστολάς, τὰς ὁποίας δὲν εἶχον μέχρι τότε ἀποκτήσει βάσει τῶν ὡς ἄνω ἐνεργειῶν μου. Εἰς τὴν προσπάθειάν μου αὐτὴν μὲ ἐνίσχυσεν ἠθικῶς πρῶτον ὁ τότε γενικὸς διευθυντὴς τοῦ ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν κ. Π. Οἰκονόμου-Γκούρας, διὰ τοῦ ἐν Φραγκφούρτῃ Ἕλληνος Προξένου κ. Ι. Γιαννακάκη καὶ ἐν συνεχείᾳ μου παρέσχε τὴν πολύτιμον συμπαράστασίν του εἰς τὴν ἐργασίαν μου ἡ Α.Β.Υ. ὁ Πρίγκιψ Πέτρος, ὁ σοφὸς Ἕλλην ἐπιστήμων, τοῦ ὁποίου ἡ προσωπικότης ἔχει διεθνῶς ἐπιβληθῆ. Οὕτω, κατόπιν ἐπανειλημμένων ἐπαφῶν, τὰς ὁποίας εἶχον μετὰ τῶν ἐν Μονάχῳ αρμοδίων, μου ἐδόθη τέλος ἡ ἄδεια ὅπως μελετήσω τὸ Ἀπόρρητον Βασιλικὸν Ἀρχεῖον, καὶ ἐπὶ πλέον ὅπως μοῦ παρασχεθοῦν ἐν ἀντιγράφῳ ὡρισμέναι ἐπιστολαί, τὰς ὁποίας θὰ ἐπέλεγον. Ὑπὸ τοὺς ὅρους αὐτοὺς ἤρχισα τὴν ἐργασίαν μου, τῇ βοηθείᾳ τοῦ γερμανομαθοῦς δικηγόρου κ. Βασ. Κοντοπούλου, εἰς τὸν ὁποῖον ὀφείλω χάριτας, διὰ τοὺς κόπους εἰς τοὺς ὁποίους ἐπὶ ἡμέρας ὑπεβλήθη ὅλως ἀφιλοκερδῶς. Ἰδιαιτέρως ὅμως πρέπει νὰ τονίσω τὴν ἐξαίρετον ἐντύπωσιν, τὴν ὁποίαν ἀπεκόμισα ἀπὸ τὴν γνωριμίαν μου μὲ τὸν διευθυν-

τὴν τοῦ 'Απορρήτου Βασιλικοῦ 'Αρχείου κ. Χὰνς Ράλλ, καθηγητὴν τῆς μεσαιωνικῆς καὶ νεωτέρας ἱστορίας εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τοῦ Μονάχου. 'Ο κ. Ράλλ, ὁ ὁποῖος διακρίνεται διὰ τὸν φιλελληνισμόν του, μοῦ παρέσχε μὲ τὴν χαρακτηρίζουσαν αὐτὸν εὐγένειαν καὶ προθυμίαν πᾶσαν δυνατὴν διευκόλυνσιν πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ σκοποῦ μου. 'Εμελέτησα πράγματι ἐκεῖ ἓν πλῆθος ἐπιστολῶν, ἐκ τῶν ὁποίων ὅμως ὅπως διεπίστωσα εἶχον ἀρκετὰς ἤδη εἰς χεῖρας μου ἀπὸ τὰς πηγὰς τὰς ὁποίας προανέφερον. 'Υπῆρχον ὅμως καὶ ἄλλαι ἐπιστολαὶ ἄγνωστοι μέχρι σήμερον. 'Ωρισμένας ἐξ αὐτῶν αἱ ὁποῖαι εἶχον σχέσιν μὲ τὴν ἐθνικὴν καὶ πολιτικὴν ἱστορίαν τῆς χώρας μας, κατὰ τὴν περίοδον τῆς 'Οθωνικῆς Βασιλείας, ἐζήτησα νὰ παραλάβω ἐν ἀντιγράφῳ. Ὄντως δὲ ἡ ἁρμοδία ὑπηρεσία τῶν 'Αρχείων μοῦ ἐχορήγησεν ἀκριβῆ ἀντίγραφα ὅσων ἐπιστολῶν ἐξέλεξα.

Μετὰ τὸ πέρας τῆς ἐργασίας μου αὐτῆς, ὁ κ.Χ. Ράλλ ἐπροθυμοποιήθη νὰ μοῦ χορηγήσῃ καὶ τὴν κάτωθι βεβαίωσιν, τὴν ὁποίαν παραθέτω ἐν φωτοτυπίᾳ :

Bayerisches Hauptstaatsarchiv
Abt. Geheimes Hausarchiv

München 2,
Arcisstraße 12
[illegible] 58251-57

B e s t a t i g u n g

Der Unterzeichnete, Universitatsprofessor Dr.Hans Rall, Vorstand des Geheimen Hausarchivs bestatigt, daß Herr ANDREAS SKANDAMIS, Sekretar Seiner Koniglichen Hoheit des Prinzen Peter von Griechenland und historischer Schriftsteller, mit Erlaubnis Seiner Koniglichen Hoheit des Herzogs Albrecht von Bayern verschiedene Stücke des Briefwechsels zwischen Konig Otto von Griechenland und Konig Ludwig I. von Bayern eingesehen hat, der sich im Geheimen Hausarchiv befindet. Diese Arbeit fuhrte er mit Hilfe von Herrn Rechtsanwalt Dr.Contopoulos, der sich zur Zeit in München befindet, durch. Einige von Herrn Andreas SKANDAMIS ausgewahlte Briefe wurden ihm in Abschrift überlassen, damit er sie in seinem herauszugebenden Geschichtswerk unter dem Titel [illegible] einfugen kann.

Munchen,den 4.Juni 1959

Rall

Ἡ κατὰ λέξιν μετάφρασις τοῦ ἔναντι ἐν φωτοτυπίᾳ γερμανικοῦ κειμένου ἔχει ὡς ἑξῆς :

«Γενικὸν Κρατικὸν Ἀρχεῖον Βαυαρίας
Τμῆμα Ἀπορρήτου Ἀρχείου Βασιλικοῦ Οἴκου

Μόναχον 2,
Ἀρσισστράσσε 12

Βεβαίωσις

Ὁ ὑπογεγραμμένος καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Δόκτωρ Ράλλ, προϊστάμενος τοῦ Ἀπορρήτου Ἀρχείου τοῦ Βασιλικοῦ Οἴκου, βεβαιῶ ὅτι ὁ Κύριος ΑΝΔΡΕΑΣ ΣΚΑΝΔΑΜΗΣ, Γραμματεὺς τῆς Αὐτοῦ Βασιλικῆς Ὑψηλότητος τοῦ Πρίγκιπος Πέτρου τῆς Ἑλλάδος καὶ ἱστορικὸς Συγγραφεύς, ἀδείᾳ τῆς Αὐτοῦ Βασιλικῆς Ὑψηλότητος τοῦ Δουκὸς Ἄλμπρεχτ τῆς Βαυαρίας, ἐμελέτησε διάφορα κείμενα ἐκ τῆς ἀλληλογραφίας μεταξὺ τοῦ Βασιλέως Ὄθωνος τῆς Ἑλλάδος καὶ τοῦ Βασιλέως Λουδοβίκου του Α΄ τῆς Βαυαρίας, ἡ ὁποία εὑρίσκεται εἰς τὸ Ἀπόρρητον Ἀρχεῖον τοῦ Βασιλικοῦ Οἴκου. Τὴν ἐργασίαν ταύτην διεξήγαγε μὲ τὴν βοήθειαν τοῦ δικηγόρου Δόκτορος Κοντοπούλου, ὅστις ἐπὶ τοῦ παρόντος διαμένει εἰς Μόναχον. Μερικαὶ ἐπιστολαὶ ἐκλεγεῖσαι ὑπὸ τοῦ Κυρίου Ἀνδρέα ΣΚΑΝΔΑΜΗ τῷ παρεδόθησαν ἐν ἀντιγράφῳ διὰ νὰ τὰς συμπεριλάβῃ εἰς τὸ ἱστορικόν του ἔργον ὑπὸ τὸν τίτλον : «Ἡ τριακονταετία τῆς Βασιλείας τοῦ Ὄθωνος».

Μόναχον τῇ 4ῃ Ἰουνίου 1959».

(Σφραγὶς Γενικοῦ Κρατικοῦ Ἀρχείου Βαυαρίας.Τμῆμα Ἀπορρήτου Ἀρχείου Βασιλικοῦ Οἴκου. Ὑπογραφή : Ράλλ).

ΜΙΑ ΕΠΑΙΝΕΤΗ ΠΡΟΣΠΑΘΕΙΑ

Εἰς τὰ Ἀπόρρητα Βασιλικὰ Ἀρχεῖα τοῦ Μονάχου ἔχει γίνει ὁμολογουμένως μία λαμπρὰ ἐργασία χάρις εἰς τὸν ζῆλον καὶ τὴν ἐπαινετὴν προσπάθειαν διαπρεπῶν Γερμανῶν ἐπιστημόνων ὑπὸ τὴν ἄμεσον ἐπίβλεψιν τοῦ καθηγητοῦ κ. Ράλλ καὶ τοῦ πολυτίμου συνεργάτου τούτου δόκτορος Μάγιερ. Ἡ ἐργασία αὕτη συνίσταται εἰς τὴν ἀναζήτησιν, συγκέντρωσιν, κατάταξιν, ἀντιγραφήν, μελέτην, ἐπιλογὴν καὶ ὑπομνηματισμὸν ὁλοκλήρου τῆς Βασιλικῆς ἀλληλογραφίας, σημαντικὸν μέρος τῆς ὁποίας ἔχει ἤδη μεταφρασθῆ εἰς τὴν ἑλληνικὴν ὑπὸ τῆς ἐν Μονάχῳ ἐγκατεστημένης Ἑλληνίδος φιλολόγου κομίσσης Ἀλίκης φὸν Ρόον, τὸ γένος Μεταληνοῦ, τῇ συνεργασίᾳ τῆς ὑφηγητρίας τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Μονάχου, τῆς διδασκούσης ἐν αὐτῷ τὴν νεοελληνικὴν φιλολογίαν, κυρίας Μαρίας Μόζερ-Φίλτσου.

Η τελική επιδίωξις τῆς σοβαρᾶς ταύτης προσπαθείας εἶναι ἡ δίγλωσσος ἔκδοσις εἰς τόμον γερμανιστὶ καὶ ἑλληνιστί, κατὰ τὸν διπλωματικὸν λεγόμενον τρόπον, ὁλοκλήρου τῆς ἀλληλογραφίας. Ἤδη θὰ πρέπει νὰ σημειώσω ὅτι, ὡς μοὶ ἀνεκοίνωσεν ὁ κ. Ράλλ, ἡ ὁριστικὴ ἐπιλογὴ ἐκ τοῦ συνόλου τῆς ἀλληλογραφίας ἀριθμεῖ σήμερον τὰς ἑξῆς ἐπιστολάς: Πρῶτον: Τοῦ Ὄθωνος πρὸς τὸν Λουδοβῖκον ἀπὸ τοῦ 1821 μέχρι τοῦ 1867, αἱ ὁποῖαι ἀνέρχονται εἰς 795, τοῦ Λουδοβίκου πρὸς τὸν Ὄθωνα κατὰ τὸ αὐτὸ χρονικὸν διάστημα, ἀνερχόμεναι εἰς 408, ἤτοι σύνολον ἐπιστολῶν 1.203. Ἐπίσης ὑπάρχουν 100 περίπου ἐπιστολαὶ τῆς Ἀμαλίας πρὸς τὸν Λουδοβῖκον ὡς καὶ 200 τοῦ Βασιλέως τῆς Βαυαρίας Μαξιμιλιανοῦ Β΄ πρὸς τὸν Ὄθωνα. Αὕτη εἶναι ἐν τῷ συνόλῳ της ἡ ταξινομηθεῖσα ἐπιλογὴ ἐκ τῆς Βασιλικῆς ἀλληλογραφίας ὑπὸ τῆς διευθύνσεως τῶν Ἀπορρήτων Ἀρχείων τοῦ Οἴκου τῶν Βίττελσμπαχ. Δέον νὰ σημειωθῇ ὅμως ὅτι εἰς τὴν ἐν λόγῳ ἐπιλογὴν τῶν ἐπιστολῶν περιλαμβάνονται καὶ πλεῖσται ὅσαι, αἱ ὁποῖαι οὔτε ἐμμέσως, οὔτε ἀμέσως ἀφοροῦν τὴν Ἑλλάδα. Διὰ τὸν λόγον δὲ αὐτὸν εἶναι φυσικὸν νὰ μὴ ἅπτωνται καὶ τῶν σελίδων τῆς πολιτικῆς ἱστορίας, αἱ ὁποῖαι περιλαμβάνονται εἰς τὸ παρὸν ἔργον.

Ἐν πάσῃ περιπτώσει τὸ περιεχόμενον ἐν γένει τῶν ἐπιστολῶν τῶν ἐπιλεγεισῶν ὑπὸ τῶν ἁρμοδίων τοῦ ἐν Μονάχῳ Ἀρχείου, διαιρεῖται εἰς τρία μέρη: Πρῶτον τὰς καθαρῶς προσωπικὰς ἐπιστολὰς τῶν Βασιλέων, αἱ ὁποῖαι περιέχουν συμβουλὰς καὶ νουθεσίας συνήθεις μεταξὺ πατρὸς καὶ υἱοῦ, ὡς καὶ παρακλήσεις υἱοῦ πρὸς πατέρα, παρὰ τοῦ ὁποίου ζητεῖται ἡ γνώμη διὰ διάφορα θέματα, τὰ ὁποῖα ἀφοροῦν κυρίως τὴν ἰδιωτικὴν ζωὴν τούτου. Τὸ δεύτερον μέρος τῶν ἐπιστολῶν εἶναι ὅλαι οἰκογενειακοῦ περιεχομένου, δηλαδὴ περιλαμβάνονται ἐν αὐταῖς ὅλα τὰ γεγονότα, εὐχάριστα καὶ μή, ὡς ἀρραβῶνες, γάμοι, βαπτίσεις, θάνατοι κ.λ.π. τὰ ὁποῖα συνέβησαν μεταξὺ τῶν μελῶν καὶ τῶν συγγενῶν τῆς Βασιλικῆς Οἰκογενείας τῆς Βαυαρίας εἰς διάστημα 50 περίπου ἐτῶν. Τὸ τρίτον μέρος-τὸ πλέον ἐνδιαφέρον- εἶναι πολιτικοῦ περιεχομένου καὶ ἔχει σχέσιν μὲ τὴν ἐν Ἑλλάδι κατάστασιν τῶν πραγμάτων, τὴν ἐξέλιξιν τῶν ἐθνικῶν καὶ κυβερνητικῶν θεμάτων, τὴν στάσιν τοῦ Ὄθωνος ἔναντι τῶν μεγάλων Δυνάμεων, τὴν καθοδήγησιν τούτου ἐνώπιον τῶν ἐμφανιζομένων ἑκάστοτε κρισίμων διὰ τὸ Ἑλληνικὸν Ἔθνος περιπτώσεων, τὴν ἐνημέρωσιν τοῦ Ὄθωνος ἐπὶ τῆς διεθνοῦς πολιτικῆς ἔναντι τῆς Ἑλλάδος καὶ γενικῶς ἀναφέρεται εἰς διάφορα ἄλλα περιστατικά, τὰ ὁποῖα συνέβησαν εἰς τὴν χώραν κατὰ τὸ διάστημα τῆς τριακονταετοῦς Ὀθωνικῆς Βασιλείας.

Αἱ ἐπιστολαὶ τοῦ Ὄθωνος πρὸς τὸν Λουδοβῖκον εἶναι πολλάκις δυσνόητοι καὶ διακρίνονται διὰ τὴν κακογραφίαν των. Δι' αὐτὸ εἶναι καὶ ἄκρως δυσανάγνωστοι. Ὁ γραφικὸς χαρακτὴρ τοῦ Ὄθωνος ἦτο ἰδιότυ-

πος, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ συντακτικῆς καὶ γραμματικῆς ἀπόψεως, αἱ ἐπιστολαὶ τούτου παρουσιάζουν μίαν ἰδιορρυθμίαν εἰς τὴν διατύπωσίν των, ἡ ὁποία δυσχεραίνει τὴν ἀνάγνωσιν αὐτῶν καὶ ἔτι πλέον τὴν μετάφρασίν των εἰς τὴν ελληνικήν. Καὶ ἐπὶ τοῦ σημείου αὐτοῦ πρέπει νὰ τονισθῇ ὅτι ὁ δόκτωρ Μάγιερ, ὁ ὁποῖος μάλιστα εἰργάσθη ἀφιλοκερδῶς εἰς τὴν ἀντιγραφὴν καὶ ἐνίοτε εἰς τὴν ἀποκρυπτογράφησιν τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Ὄθωνος, ἐπετέλεσεν αληθῆ ἆθλον. Ἀντιθέτως αἱ ἐπιστολαὶ τοῦ Λουδοβίκου δὲν παρουσιάζουν τὰς ἰδίας δυσχερείας. Εἶναι καθαρώτεραι εἰς τὴν διατύπωσιν τῶν σκέψεων καὶ μᾶλλον εὐανάγνωστοι.

Ὁ Δρ ΜΑΓΙΕΡ

Τὸ πλέον χαρακτηριστικὸν ὅμως, τοῦ περιεχομένου ολοκλήρου τῆς ἀλληλογραφίας εἶναι τὸ ἰδιάζον ενδιαφέρον τοῦ Λουδοβίκου διὰ τὴν πρόοδον καὶ εὐημερίαν τῆς Ἑλλάδος καὶ ἡ ἀδιάκοπος αὐτοῦ φροντὶς καὶ μέριμνα ὅπως ὁ υἱός του ἐπιτύχῃ εἰς τὴν ἀποστολήν του. Ἡ πατρικὴ στοργὴ καὶ ἀγάπη τοῦ Λουδοβίκου πρὸς τὸν Ὄθωνα εἶναι διάχυτος εἰς ὅλας τας ἐπιστολὰς τοῦ Βασιλέως τῆς Βαυαρίας. Ἀλλὰ καὶ τὰ αἰσθήματα τοῦ σεβασμοῦ καὶ τῆς ἀφοσιώσεως τοῦ Ὄθωνος πρὸς τὸν πατέρα του κυριαρχοῦν ἐντόνως εἰς τὴν σκέψιν καὶ τὴν καρδίαν τοῦ υἱοῦ του καὶ ἐκδηλοῦνται εἰς τὰς ἐπιστολάς του κατὰ τρόπον συγκινητικόν.

Ἀρχικῶς εἶχον τὴν πρόθεσιν νὰ περιλάβω τὴν ἐπιλογὴν ἐκ τῶν ἐπιστολῶν τῆς Βασιλικῆς ἀλληλογραφίας, τὴν ὁποίαν ἐνήργησα, ἀποκλειστικῶς εἰς ἓν κεφάλαιον τοῦ βιβλίου τούτου. Κατὰ τὴν συγγραφὴν ὅμως τοῦ κειμένου τῶν πρόσθεν κεφαλαίων, διεπίστωσα ὅτι ἦτο ἀπαραίτητον εἰς ὡρισμένας περιπτώσεις νὰ παρεμβάλλω μερικὰς ἀνεκδότους ἐπιστολάς, αἱ ὁποῖαι ὄχι μόνον εἶχον τὴν θέσιν των, ἀλλὰ προσέδιδον πληρεστέραν σαφήνειαν εἰς τὰ ἀναφερόμενα γεγονότα τῆς ἐθνικῆς καὶ πολιτικῆς ἱστορίας τῆς χώρας. Ἤδη, αἱ ἐν συνεχείᾳ παρατιθέμεναι ἐπιστολαί, αἱ ὁποῖαι

μοὶ παρεχωρήθησαν προσωπικῶς ἐκ τοῦ ἐν Μονάχῳ Ἀπορρήτου Ἀρχείου τοῦ Οἴκου τῶν Βίττελσμπαχ, πρὸς διαχωρισμὸν ἀπὸ τὰς ἄλλας, θὰ σημειοῦνται, ἑκάστη ἐξ αὐτῶν, δι' ἀστερίσκου.

Ο ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΛΟΥΔΟΒΙΚΟΣ Α΄ ΤΗΣ ΒΑΥΑΡΙΑΣ

Θὰ τὸ ἐθεώρουν ὡς οὐσιώδη παράλειψιν ἐὰν δὲν ἀνεφερόμην, ἔστω καὶ ἐν πάσῃ συντομίᾳ, εἰς τὴν δρᾶσιν τοῦ ὀρθῶς ἐπονομασθέντος «Πρώτου Φιλέλληνος» Λουδοβίκου τοῦ Α΄ τῆς Βαυαρίας. Χωρὶς τὴν πρόθεσιν ν'ἀγνοήσω τὰς πολυτίμους ὑπηρεσίας,τὰς ὁποίας προσέφερεν εἰς τὴν ἀγωνιζομένην Ἑλλάδα ἡ ἐπίλεκτος στρατιὰ τῶν Φιλελλήνων τῶν χωρῶν τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Ἀμερικῆς, ἡ προσφορὰ τοῦ Λουδοβίκου ὁμολογουμένως ὑπερέχει, διότι συνδυάζει αὕτη τὸν πνευματικὸν καὶ τὸν ὑλικὸν χαρακτῆρα τῆς εὐεργεσίας κατὰ τὰ προεπαναστατικὰ ἔτη, κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ ἱεροῦ πολέμου καὶ μετ' αὐτόν. Δι' ὃ καὶ εἰς τὰς καρδίας τῶν Ἑλλήνων οἱ τίτλοι τιμῆς καὶ ἐθνικῆς εὐγνωμοσύνης πρὸς τὸν Λουδοβῖκον θὰ εἶναι αἰώνιοι.

Πολὺ χαρακτηριστικὴ εἶναι ἐν προκειμένῳ ἡ ἑξῆς φράσις τοῦ Α. Κλεομένους : [1] «Ὁ φιλελληνισμὸς τοῦ Λουδοβίκου δίδει τὴν ἰδέαν τοῦ ἀπείρου. Ἄλλως δὲν κατανοεῖται». Πράγματι ἀπὸ τοῦ 1818, ὅτε ἦτο ἐπίδοξος διάδοχος τοῦ θρόνου τῆς Βαυαρίας, ἤρχισε πρὸς κοινὴν ἔκπληξιν τῶν λαῶν τῆς Εὐρώπης, νὰ ὑμνῇ τὴν ὑπόδουλον Ἑλλάδα. Ἔγραφεν ἐνθουσιώδη ἄρθρα εἰς τὰς μεγαλυτέρας ἐφημερίδας τῆς ἐποχῆς καὶ ἔδιδε τὸ σύνθημα τῆς ἐξεγέρσεως τῶν Φιλελλήνων διὰ νὰ σπεύσουν πρὸς τὴν αἱματοποτισμένην χώραν, ἡ ὁποία ἠγωνίζετο ἐπὶ αἰῶνας διὰ τὴν ἐλευθερίαν της. Τὰ ποιήματα τοῦ Λουδοβίκου, ἔμμετρα καὶ πεζά, τὰ ὁποῖα πολλάκις ἀπήγγελλεν ὁ ἴδιος, ἀπετέλουν ἓν ἠχηρὸν σάλπισμα ὑπὲρ τῆς κατισχύσεως τοῦ ἀγῶνος τῆς Ἑλληνικῆς ἐθνεγερσίας. Ἓν ἔτος μετὰ τὴν Ἐπανάστασιν, αἱ εἰς χρῆμα προσφοραί του ηὐξήθησαν σημαντικῶς. Μέχρι τέλους δὲ τοῦ πολέμου εἶχεν ἀποστείλει ὁ Λουδοβῖκος εἰς τὴν Ἑλλάδα ὑπὲρ τὰς 500.000 φλωρινίων.

Πολὺ ὀρθῶς δὲ ὁ Χρ. Εὐαγγελᾶτος γράφει εἰς σχετικὴν μελέτην του : [2] «...Ὅταν τὸ Μεσολόγγι παλαίῃ καὶ προκαλῇ τὸν θαυμασμὸν τοῦ κόσμου, ὁ Λουδοβῖκος, ὁ Βασιλεὺς ποιητής, γράφει καὶ δημοσιεύει ἓν κατόπιν τοῦ ἄλλου ποιήματα, ὕμνους ὑπερόχους, διὰ τὴν ἱερὰν πόλιν τοῦ Μεσολογγίου καὶ δαπανᾷ ἐκ τοῦ ἰδιαιτέρου του ταμείου δύο εκατομμύρια φράγκων ὑπὲρ τοῦ Ἑλληνικοῦ ἀπελευθερωτικοῦ ἀγῶνος...».

1. Ἀγ. Κλεομένους : Περὶ τῶν πρώτων Βασιλέων τῆς Ἑλλάδος. σ. 111.
2. Χρ. Εὐαγγελάτου : Οἱ Φιλέλληνες. σ. 24.

Πράγματι ὁ Λουδοβῖκος παρηκολούθησε μὲ αγωνίαν τὰς τελευταίας ὥρας τῆς πολιορκίας τοῦ Μεσολογγίου. Καὶ ὅταν ἀνηγγέλθη ἡ πτῶσις του ἔγραψεν ἓν συγκινητικώτατον ποίημα τὸ ὁποῖον μετέφρασεν ὁ Σοφ. Καρύδης τὸ 1868 καὶ περιέλαβεν εἰς τὸ βιβλίον του: «Ὁ Ἐστεμμένος Τυρταῖος». Ἰδοὺ μερικοὶ στίχοι του:

«Ἔνδοξον εἶχες τὴν τύχην, ὡς καμμία ἄλλη πόλις!
Ποτὲ νίκη δὲν ὑπῆρξεν ὡς ἡ πτῶσις σου μεγάλη.
. . . .
Πρὸς τῶν οὐρανῶν τὰ ὕψη ἐτινάχθησαν καὶ οἶκοι
Καὶ τὰ ἔνδοξά σου τείχη ἐν θριάμβῳ τε καὶ νίκῃ.
Ὡς χορὸς μαρτύρων νέων, τὴν γῆν βλέπων ἀγερώχως
Εἰς τὸν οὐρανὸν πλανᾶται ὁ ἀτρόμητός σου λόχος.
. . . .
Ἔπεσες κ' ὑπὸ τὰ δύο συνετρίβη γόνατά σου,
Ὁ ἐχθρός σου, καὶ τὸ μέγα ἔδειξες ἀνάστημά σου.
Ὁ δὲ γδοῦπος σου καθ' ὅλην ἀντηχήσας τὴν Ἑλλάδα,
Ὅλων ὥπλισε τὰς χεῖρας μὲ τοῦ Ἄρεως τὴν δάδα».

Ἐπίσης, μεταξὺ τῶν πολλῶν ἄρθρων του ὁ Λουδοβῖκος ἐδημοσίευσε καὶ ἓν εἰς τὴν παγκοσμίου κύρους ἐφημερίδα «Παρατηρητής», ἐν τῷ ὁποίῳ ἔγραψε καὶ τὴν ἑξῆς φράσιν: «Ἀντὶ διάδοχος τοῦ θρόνου προετίμων νὰ ἤμην πολίτης Ἕλλην».

Ἐν τῷ μεταξὺ εἶχεν ἐπιδοθῆ εἰς τὴν ὀργάνωσιν ἐθελοντικῶν σωμάτων, τὰ ὁποῖα ἐφωδίαζε διὰ πολεμικοῦ ὑλικοῦ καὶ ἀπέστελλεν εἰς τὴν Ἑλλάδα, διὰ νὰ συμπολεμήσουν μὲ τοὺς Ἕλληνας ἐναντίον τῶν Ὀθωμανῶν. Ὅτε τὸ 1825 ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον τῆς Βαυαρίας αἱ φιλελληνικαὶ ἐκδηλώσεις του ἔγιναν ἐντονώτεραι. Νέαι χρηματικαὶ ἐνισχύσεις, ὁπλισμὸς καὶ λοιπὰ ἐφόδια ἀπεστέλλοντο ὑπ' αὐτοῦ εἰς τὴν Ἑλλάδα. Καὶ συγχρόνως διέθετεν ἕτερα χρηματικὰ ποσὰ διὰ τὴν ἐξαγορὰν Ἑλλήνων αἰχμαλώτων, διὰ τὴν χορήγησιν συντάξεων εἰς χήρας ἀγωνιστῶν, ὡς καὶ διὰ τὴν περίθαλψιν καὶ ἐκπαίδευσιν ἐν Μονάχῳ τέκνων φονευθέντων ἡρώων τοῦ Ἀγῶνος. Ἡ φιλάνθρωπος ὅμως αὐτὴ δρᾶσις του φαίνεται ὅτι προεκάλεσεν ἐν Μονάχῳ σχόλια εἰς βάρος του, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἠνάγκασε τὸν Λουδοβῖκον νὰ προβῇ περὶ τὰ τέλη τοῦ 1827 εἰς τὰς ἑξῆς δηλώσεις διὰ τοῦ τύπου: «Ὑπάρχουν ἄνθρωποι μεταξὺ ἡμῶν καὶ δὲν εἶναι οὗτοι ὀλίγοι, οἱ ὁποῖοι θὰ εὕρισκον ὅτι εἶναι τελείως πρέπον καὶ καλῶς ἐγένετο ἐὰν ἐδαπάνων μερικὰς χιλιάδας γκοῦλτεν πρὸς ἀγορὰν αραβικῶν ἵππων διὰ τοὺς βασιλικοὺς σταύλους, ἀλλ' οἱ ὁποῖοι ἐξανίστανται καὶ διαμαρτύρονται σήμερον, διότι ἀντ' αὐτῶν δαπανῶ διὰ νὰ ἐκπαιδεύσω Ἕλληνας. Ἀδιαφορῶ διὰ τὴν γνώμην των καὶ βαδίζω τὸν δρόμον μου». Τὸ ἴδιον ἔτος, εἰς ἐπιστολήν του ὑπὸ ἡμερο-

μηνίαν 24/4/1827 πρὸς τὸν Βαυαρὸν συνταγματάρχην Ἔϊντεκ, εὑρισκόμενον εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἔγραφε μεταξὺ ἄλλων καὶ τὰ ἑξῆς : «...Πιστεύω ὅτι ἡ Ἑλλὰς ἐσώθη. Μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς Γερμανίας ἀπὸ τὴν ἀναγκαστικὴν κυριαρχίαν τοῦ Ναπολέοντος, τίποτε ἄλλο δὲν ἐπεθύμουν τόσον πολύ, ὅσον νὰ ἴδω τὴν Ἑλλάδα ἐξερχομένην τοῦ Ἀγῶνος νικήτριαν...».

Ο ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΛΟΥΔΟΒΙΚΟΣ Α' ΤΗΣ ΒΑΥΑΡΙΑΣ

Τέλος, ὅταν πράγματι ἡ Ἑλλὰς ἔγινε κράτος ἐλεύθερον καὶ ἀνεγνωρίσθη ἐπισήμως ἡ ἀνεξαρτησία της ἀπὸ ὅλα τὰ κράτη τῆς Εὐρώπης καὶ ολίγον βραδύτερον, ὅταν αἱ μεγάλαι Δυνάμεις μὲ τὴν συγκατάθεσιν τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως, προσέφερον τὸ Ἑλληνικὸν στέμμα εἰς τὸν δευτερότοκον υἱόν του Ὄθωνα, ὁ Λουδοβῖκος ἀπὸ τὴν χαρὰν καὶ τὴν συγκίνησίν του ἔκλαιεν ὡς μικρὸν παιδίον.

Ἔκτοτε τὸ ἐνδιαφέρον του διὰ τὰ ἐν Ἑλλάδι ἔγινεν ἔτι περισσότερον ζωηρόν. Ἡ Ἑλλὰς καὶ ὁ Ὄθων ἀπετέλουν πλέον διὰ τὸν μεγάλον οραματιστὴν τῆς Ἑλληνικῆς Ἐλευθερίας τὴν διαρκῆ του μέριμναν, τὴν κυριωτέραν ἀπασχόλησίν του. Ἐπὶ τριάκοντα ολόκληρα ἔτη, ὡς εμφαινεται ἀπὸ τὰς ἐπιστολάς του, παρεῖχε συνεχῶς τὰς συμβουλάς του πρὸς τὸν υἱόν του, καὶ παρηκολούθει τὰς ἑκάστοτε ἐξελίξεις τῆς δημοσίας καὶ τῆς ἰδιωτικῆς ζωῆς του. Εἶχε συνυφάνει τὴν θερμὴν πατρικήν του αγάπην, μὲ τὴν αγάπην τῆς Ἑλλάδος καὶ ἐταύτιζε πλήρως τα αἰσθήματά του αὐτὰ μὲ τὴν εὐημερίαν καὶ τὴν πρόοδον τοῦ Βασιλέως καὶ τῆς χώρας του. Τὸ ἐνδιαφέρον του δὲ αὐτὸ ἐλάμβανεν ἔτι οὐσιαστικωτέραν μορφὴν διὰ τῶν συνεχῶν καὶ γενναιοδώρων προσφορῶν του, τόσον διὰ τὴν ἀνέγερσιν εὐαγῶν ἱδρυμάτων,[1] ὅσον καὶ μεμονωμένως, πρὸς Ἕλληνας, οἱ όποιοι κατέφευγον πρὸς αὐτὸν ζητοῦντες τὴν βοήθειάν του.

1. Ὡς συνέβη μὲ τὴν ἵδρυσιν τοῦ Πολιτικοῦ Νοσοκομείου, μὲ τὴν ἐκπαίδευσιν 82 Ἑλληνοπαίδων, μὲ την δωρηθεῖσαν ἐν Μονάχῳ ἐκκλησίαν πρὸς τοὺς ἐκεῖ

Ἰδιαιτέρως πρέπει νὰ σημειωθῇ ἡ κατὰ τὸν Δεκέμβριον τοῦ 1835 ἐπίσκεψις τοῦ Λουδοβίκου εἰς τὰς Ἀθήνας. Ἡ ἄφιξίς του ἔγινε δεκτὴ μετὰ μεγάλου ἐνθουσιασμοῦ ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων καὶ ὁλοκλήρου τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ, ὁ ὁποῖος δὲν ἐλησμόνει τὰ φλογερὰ αἰσθήματα τοῦ ἐμπνευσμένου Βασιλέως πρὸς τὴν Ἑλλάδα καὶ πρὸς τὰς ἀρχαιοελληνικὰς παραδόσεις. Εἶναι πολὺ χαρακτηριστικὴ ἐν προκειμένῳ ἡ ὀλιγόλογος προσφώνησις—μία ἐκ τῶν πολλῶν αἱ ὁποῖαι ἀπηυθύνθησαν πρὸς τὸν Βασιλέα τῆς Βαυαρίας—τοῦ ἀντιπροέδρου τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας Γεωργίου Κουντουριώτη :

«... Ὅταν Μεγαλειότατε, εἶπεν, ἐσιώπα ἡ Θεία Πρόνοια, ποὺ ἔμελλε νὰ ἀναστήσῃ τὴν Ἑλλάδα, ἡ φωνὴ τῆς Μεγαλειότητος σας ἠκούετο εἰς ὅλην τὴν Εὐρώπην ἠχηρὰ καὶ γενναία. Νεκρὰν τὴν ἔκλαυσες. Ἀναστηθεῖσαν τὴν περιέθαλψες μὲ τὴν βασιλικήν σου πορφύραν καὶ τὴν κατέταξες μεταξὺ τῶν τέκνων σου. Ὁ Θεὸς ἂς εὐλογήσῃ σήμερον τὸ περιφανὲς ἔργον σου».

Ἡ διαμονὴ τοῦ Λουδοβίκου εἰς τὰς Ἀθήνας διήρκεσεν ἐπὶ τρίμηνον, ἤτοι ἀπὸ τῆς 7ης Δεκεμβρίου 1835 μέχρι τῆς 16ης Μαρτίου 1836 καὶ συνεδέθη μεταξὺ τῶν ἄλλων καὶ μὲ τὴν ἱστορίαν τῆς ἀνεγέρσεως τοῦ πρώτου Ἀνακτόρου τῶν Ἀθηνῶν.

Ὁ ἀρχιτέκτων Σίγκελ εἶχε προτείνει ὅπως τὰ Ἀνάκτορα οἰκοδομηθοῦν ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως. Ὁ Ὄθων ὅμως ἐδέχθη μὲ πολλὴν ἐπιφύλαξιν τὴν πρότασιν ταύτην καὶ ἔσπευσε νὰ ζητήσῃ σχετικῶς τὴν γνώμην τοῦ πατρός του. Ὁ Λουδοβῖκος εἰς ἐπιστολήν του ὑπὸ ἡμερομηνίαν 15ην Αὐγούστου 1835 τοῦ ἔγραφε μεταξὺ ἄλλων: «... Ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως δὲν ἐπιτρέπονται οἰκοδομαί. Τὰ ἀθάνατα μνημεῖα τῆς ἐνδόξου ἀρχαιοελληνικῆς ἐποχῆς δὲν πρέπει καθόλου ν' ἀναμιχθοῦν μὲ νέα κτίρια. Τὰ Ἀνάκτορά σου πρέπει ν' ἀνεγείρῃς ἐπὶ θέσεως, εἰς τὴν ὁποίαν νὰ μὴ δύνανται νὰ φθάσουν αἱ ἀπὸ θαλάσσης βολαί. Ὁ Ἄρειος Πάγος καὶ ἡ Πνύκα πρέπει νὰ μείνουν ἄθικτοι, ὁ δὲ Παρθενὼν ν' ἀναστηλωθῇ ὅσω τὸ δυνατὸν καλύτερον...».

Ἡ πατρικὴ συμβουλὴ ἐτηρήθη καὶ ἐξελέγη τελικῶς ὡς χῶρος διὰ τὴν ἀνέγερσιν τῶν Ἀνακτόρων ὁ παρὰ τὸν λόφον τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου, ἔνθα ἤρχισαν αἱ προκαταρκτικαὶ ἐργασίαι. Ἡ τελετὴ δὲ τῆς θεμελιώσεως ἔγινε τὴν 26ην Ἰανουαρίου 1836 ὑπὸ τοῦ Βασιλέως τῆς Βαυαρίας, ὁ ὁποῖος μὲ δάκρυα εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐνηγκαλίσθη τὸν Ὄθωνα καὶ τὸν ἠσπάσθη ὑπὸ τὰ βλέμματα τοῦ συγκεκινημένου Ἀθηναϊκοῦ λαοῦ, ποὺ εἶχε συγκεντρωθῇ πέριξ τοῦ τόπου τῆς ἱστορικῆς τελετῆς.

Ἕλληνας, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ κόσμημα ἀρχιτεκτονικῆς καὶ σώζεται μέχρι σήμερον, ἀνήκουσα εἰς τὴν Ἑλληνικὴν κοινότητα, μὲ τὰς ἐπανειλημμένας δωρεάς του καὶ τὸ σεβαστὸν ποσὸν τοῦ δανείου, τὸ ὁποῖον ἐχορήγησε διὰ τὴν ἀνέγερσιν τῶν πρώτων Ἀνακτόρων τῶν Ἀθηνῶν.

'Αργότερον ὁ φλογερὸς αὐτὸς ἐστεμμένος φιλέλλην, εἰς ἀνάμνησιν τοῦ ὑπὲρ τῆς ἀνεξαρτησίας 'Αγῶνος τῶν 'Ελλήνων, ἀνήγειρεν ἐν Μονάχῳ λαμπρὸν καὶ μεγαλοπρεπὲς οἰκοδόμημα – μνημεῖον – κατ' ἀπομίμησιν τῶν προπυλαίων τῆς 'Ακροπόλεως, ἡ δαπάνη τοῦ ὁποίου ἀνῆλθεν εἰς 3.000.000 φράγκα. Τὸ ἀρχιτεκτονικὸν αὐτὸ ἔργον μὲ τοὺς δωρικοὺς καὶ ἰωνικοὺς κίονας ἤρχισε ν' ἀνεγείρεται κατὰ τὸ 1854 καὶ ἀπεπερατώθη τὸ 1862, ὀλίγον πρὸ τῆς πτώσεως τοῦ Ὄθωνος. Συγκεκριμένως ἡ ἐπίσημος τελετὴ τῶν ἀποκαλυπτηρίων τοῦ μνημείου ἔγινε τὴν 18ην Ὀκτωβρίου 1862, δύο δὲ ἡμέρας ἀργότερον ἔφθανεν ὁ Ὄθων ἐξόριστος εἰς τὸ Μόναχον.

Εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῶν στοῶν τοῦ μνημείου εἶναι κεχαραγμένα χρυσοῖς γράμμασι τὰ ὀνόματα τῶν κυριωτέρων ἐκκλησιαστικῶν καὶ στρατιωτικῶν ἀνδρῶν τοῦ 'Αγῶνος τοῦ 1821, ὡς καὶ 32 μεγάλων φιλελλήνων, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ τοῦ Λουδοβίκου. Εἰς τὰ ἀετώματα αὐτοῦ ὑπάρχουν καλλιτεχνικώταται ἀνάγλυφοι παραστάσεις. 'Επὶ τοῦ ἀριστεροῦ ἀετώματος ὑπάρχει συμβολικὴ εἰκὼν τοῦ ὑπὲρ τῆς 'Ελευθερίας 'Ελληνικοῦ 'Αγῶνος, ἐπὶ δὲ τοῦ δεξιοῦ παριστάνεται ἡ νέα πολιτειακὴ τάξις, ἥτις εἶχεν ἐγκαθιδρυθῆ ἐν 'Ελλάδι.

Κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς καταθέσεως τοῦ θεμελίου λίθου τοῦ μνημείου, τὸ ὁποῖον ἐφιλοτεχνήθη ἐπὶ τῇ βάσει σχεδίου τοῦ ἀρχιτέκτονος Κλέντσε, ὁ Λουδοβῖκος ἀπέστειλε μακρὰν ἐπιστολὴν πρὸς τὸν Ὄθωνα ὑπὸ ἡμερομηνίαν 25ην 'Απριλίου 1854, ἐν τῇ ὁποίᾳ μεταξὺ ἄλλων ἔγραφε τὰ ἑξῆς:

«... 'Επανέρχομαι ἄρτι ἀπὸ τὴν τελετὴν τῆς καταθέσεως τοῦ θεμελίου λίθου τῶν προπυλαίων, τὴν γενομένην ὑπὸ λαμπρὸν φῶς ἡλίου ἐν κυανῷ οὐρανῷ καὶ ἀέρι θερμῷ, πᾶσι τούτοις ἀξίοις τῆς 'Ελλάδος. 'Ετέλεσα ταύτην ἀθορύβως. 'Εν τῷ θεμελίῳ λίθῳ εὑρίσκονται ἡ ἰδική σου καὶ ἡ ἰδική μου εἰκών, ἀμφότεραι κεχαραγμέναι ἐπὶ πορσελάνης, ὡς καὶ τὰ χρυσᾶ νομίσματα, τὰ ὁποῖα μοῦ ἀπέστειλες κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος. Κατὰ τὴν τελετὴν ταύτην ἀπήγγειλα τὰ ἑξῆς : «Ἂς εἶναι τὰ προπύλαια αὐτὰ μνημεῖον τῆς εἰς τὸν 'Ελληνικὸν θρόνον ἀνόδου τοῦ ἀγαπητοῦ υἱοῦ μου Ὄθωνος, τὸν ὁποῖον περιβάλλει ἡ ἀγάπη τοῦ λαοῦ του, ἀγάπη τῆς ὁποίας κατέστη ἄξιος. 'Εκ τῶν μυχιαιτάτων τῆς καρδίας μου ἀνακράζω : «Εἴθε νὰ εὐδαιμονήσῃ ἡ 'Ελλάς».

'Η ἀγάπη τοῦ Λουδοβίκου πρὸς τὴν ἀρχαίαν, ὅσον καὶ πρὸς τὴν νεωτέραν 'Ελλάδα, τοῦ ἔδωσε τὴν ἔμπνευσιν νὰ ὀνομάσῃ μίαν αἴθουσαν τῶν 'Ανακτόρων τοῦ Μονάχου «'Ελληνικήν». 'Εν αὐτῇ δὲ ἐτοποθέτησε προτομὰς τῶν μεγάλων ἀνδρῶν τοῦ 'Αγῶνος τῆς 'Ελληνικῆς 'Ανεξαρτησίας, φιλοτεχνηθείσας ἐκ χαλκοῦ ἐπιχρυσωμένου. 'Επίσης ἵδρυσεν ἐν Μονάχῳ πλουσίαν πινακοθήκην, ἐν τῇ ὁποίᾳ μεταξὺ πολλῶν ἀριστουργημάτων τῆς τέχνης περιελαμβάνοντο καὶ ἐλαιογραφίαι, εἰκονίζουσαι ἱστορικὰς

τοποθεσίας τῆς Ἑλλάδος, εἰς τὰς ὁποίας διεξήχθησαν σημαντικαὶ μάχαι, ἰδίως κατὰ τὴν περίοδον τοῦ 1821. Τέλος, εἰς εἰδικὴν αἴθουσαν τῶν Ἀνακτόρων του, εἶχε συγκεντρώσει τὰς προσωπογραφίας τῶν ὡραιοτέρων γυναικῶν τοῦ κόσμου, μεταξὺ δὲ αὐτῶν ἦτο – καὶ ὑπάρχει ἀκόμη – καὶ ἡ προσωπογραφία της Ἑλληνίδος Κυρίας ἐπὶ τῶν Γιμῶν τῆς Ἀμαλίας Ρόζας Μπότσαρη, μὲ τὴν γραφικὴν Ἑλληνικὴν ἐνδυμασίαν.

Ὁ Λουδοβῖκος ᾐσθάνθη μεγάλην θλῖψιν διὰ τὰ ἐν Ἑλλάδι συμβάντα τῆς 10ης Ὀκτωβρίου 1862. Εὐθὺς ὡς ἔλαβε τὸ εἰς τὰς ἀκολούθους σελίδας παρατιθέμενον τηλεγράφημα τοῦ Ὄθωνος, διὰ τοῦ ὁποίου ὁ υἱός του τοῦ ἐγνώριζε τὴν ἀπομάκρυνσίν του ἐξ Ἑλλάδος, συνεπείᾳ τῆς ἐπαναστάσεως, ᾐσθάνθη ἀληθῆ συντριβήν. Περισσότερον ὅμως ἐστενοχωρήθη, διότι οἱ Ἕλληνες δὲν προσεκάλεσαν ἄλλον πρίγκιπα ἐκ τῆς οἰκογενείας του ν' ἀνέλθη εἰς τὸν θρόνον.

Ὀλίγον μετὰ τὴν πτῶσιν τοῦ Ὄθωνος καὶ ὅτε ἀκόμη τὸ πρώην Βασιλικὸν ζεῦγος τῆς Ἑλλάδος, ἐφιλοξενεῖτο εἰς τὰ Ἀνάκτορα τοῦ Μονάχου, ὁ Λουδοβῖκος μίαν ἡμέραν ἤνοιξε τὴν καρδίαν του πρὸς τὸν ὑπασπιστὴν τοῦ Ὄθωνος Βαλτινόν, εἰπὼν τὰ ἑξῆς :[1]

«Ἔχασα υἱούς, ἀδελφούς, ἀνεψιοὺς καὶ ἀνεψιὰς Βασιλίσσας καὶ δὲν μοῦ ἔκαμε τοιαύτην ἐντύπωσιν, ὅσην μοῦ ἔκαμεν ἡ ἐκθρόνισις τοῦ υἱοῦ μου Ὄθωνος καὶ πρὸ πάντων ἡ κατάλυσις τῆς δυναστείας μου. Ἐὰν οἱ Ἕλληνες ἔκριναν ὅτι ὁ Ὄθων ἔπταιεν, ἡ δυναστεία μου τί τοὺς ἔπταιεν; Ἔπραξα ἐγὼ κακόν τι εἰς τὴν Ἑλλάδα; Διατὶ δὲν ἄφηναν ν' ἀποθάνω πρότερον διὰ νὰ μὴ πίω τὸ πικρὸν τοῦτο ποτήριον; Κατὰ τὸ 1818, ἐθεωρήθην τρελλὸς παρ' ὅλης τῆς Εὐρώπης, διότι ἔψαλλον τὴν Ἑλλάδα ὡς σκιαμαχῶν ὑπὲρ ἔθνους μὴ ὑπάρχοντος. Ὅτε δὲ κατόπιν ἡ Ἑλλὰς ἐπανεστάτησε, ἐγὼ δὲ μετ' ἐνθουσιασμοῦ ὑπεστήριξα παντοιοτρόπως τὸν Ἀγῶνα ὅσον ἠδυνάμην, ἐγενόμην δυσάρεστος εἰς πάντας τοὺς ἡγεμόνας καὶ τοὺς μεγιστᾶνας τῆς Εὐρώπης ὁλοκλήρου, διότι μοῦ ἔλεγον : «Σὺ ἡγεμονόπαις καὶ μέλλων Βασιλεὺς νὰ ὑποστηρίζῃς κινήματα τῶν ἀναρχικῶν, οἵτινες ἐργάζονται κατὰ τῶν στεμμάτων; Εἶναι τοῦτο ὀρθόν, λογικόν;». Καὶ ὅμως ἐγὼ ἀπέναντι ὅλων αὐτῶν τῶν παρατηρήσεων ἐξηκολούθησα νὰ ὑποστηρίζω τὸν Ἀγῶνα τῆς Πατρίδος σας, εἰς ἀνταμοιβὴν δὲ οἱ Ἕλληνες, ὄχι μόνον ἐκθρονίζουν τὸν υἱόν μου, ἀλλὰ καταλύουν καὶ τὴν δυναστείαν».

Μετά τινα καιρὸν ὅμως ἡ γνώμη τοῦ Λουδοβίκου, ὡς πρὸς τὴν ἐκθρόνισιν τοῦ Ὄθωνος, ἔγινε μετριοπαθεστέρα. Ὁ φιλελληνισμός του εἶχεν ὑπερισχύσει τῶν προσωπικῶν συναισθημάτων του. Τοῦτο συνάγεται ἐκ τοῦ ἑξῆς γεγονότος :

1. Ἄγιδος Κλεομένους : Περὶ τῶν πρώτων τῆς Ἑλλάδος Βασιλέων. σ. 110.

Ὅταν ὁ ἀνεψιός του, ὁ Αὐτοκράτωρ Φραγκῖσκος Ἰωσήφ, μετέβη εἰς Παρισίους, ὁ Λουδοβῖκος, ὁ ὁποῖος διέμενε τότε εἰς τὴν Νίκαιαν, προσῆλθε διὰ νὰ τὸν ἐπισκεφθῇ. Εἰς τὸν προθάλαμον ὅμως τῶν Ἀνακτόρων συνήντησε τὸν Ἕλληνα πρεσβευτὴν ἐν Γαλλίᾳ Θ. Δηλιγιάννην, ὁ ὁποῖος ἀνέμενε νὰ γίνῃ δεκτὸς πρὸς ἀκρόασιν ὑπὸ τοῦ Αὐτοκράτορος. Ὁ Λουδοβῖκος τὸν ἐχαιρέτησε μὲ ἐγκαρδιότητα καὶ τὸν προσεκάλεσεν ὅπως συμφάγουν τὴν ἐπομένην εἰς τὸ ξενοδοχεῖον «Μπριστόλ». Ἰδοὺ πῶς ἀφηγήθη βραδύτερον τὴν συνομιλίαν, τὴν ὁποίαν εἶχεν ἔπειτα ἀπὸ τὸ γεῦμα, ὁ Δηλιγιάννης μετὰ τοῦ Λουδοβίκου[1], ὁ ὁποῖος ἐπέδειξε ζωηρὸν ἐνδιαφέρον διὰ τὰ Ἑλληνικὰ ζητήματα.

«Θὰ σᾶς εἴπω κάτι — εἶπεν εἰς τὸν Δηλιγιάννην — τὸ ὁποῖον ἴσως σᾶς φανῇ ἔκτροπον, διότι ἴσως ἀντιβαίνει πρὸς τὸ φίλτρον, τὸ ὁποῖον ἕκαστος πατὴρ πρέπει νὰ ἔχῃ πρὸς τὸ τέκνον του. Πρόκειται περὶ τῆς ἐντυπώσεως τῆς ἐξώσεως τοῦ υἱοῦ μου. Δὲν ἐσχημάτισα ἀκόμη ἀκριβῆ ἰδέαν ἂν κακῶς ἢ καλῶς ἔπραξαν οἱ Ἕλληνες ἐξώσαντες τὸν Βασιλέα των. Δι' αὐτὸ δὲν τοὺς ἀδικῶ. Ὑπῆρξα λάτρις τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος. Ὑπῆρξα ἐκ τῶν θερμοτέρων τοῦ Ἀγῶνος σας θαυμαστῶν. Δι' αὐτὸ καὶ ἀπέστειλα μὲ χαρὰν καὶ ὑπερηφάνειαν τὸν υἱόν μου νὰ συντελέσῃ εἰς τὴν παλινόρθωσιν τῆς ἐνδόξου ταύτης γῆς. Ὁ υἱός μου ἐξεδιώχθη ἐκ τῆς χώρας, ἐφ' ἧς ἐκλήθη νὰ βασιλεύσῃ. Ἆραγε ἔσφαλεν αὐτὸς εἰς τὴν διαχείρισιν τῆς ἐντολῆς ἣν περιεβλήθη ; Δὲν γνωρίζω ἀκριβῶς. Ἀλλ' ἐπίσης ἀγνοῶ ἂν οἱ Ἕλληνες ἔσφαλον ἐξώσαντες αὐτόν. Ἂν οὕτως ἔχει τὸ πρᾶγμα, δὲν θὰ παύσω οὐδ' ἐπὶ στιγμὴν ἀγαπῶν τὴν Ἑλλάδα. Καὶ σᾶς παρακαλῶ νὰ διακοινώσετε ἐκεῖ πέραν ὅτι ὁσάκις περίστασις τυγχάνει, δύνανται νὰ ἀποτείνωνται πάντοτε πρὸς ἐμέ, ἂς εἰναι δὲ βέβαιοι ὅτι θὰ πράξω πᾶν τὸ δυνατὸν νὰ εἶναι ὠφέλιμον εἰς τὴν χώραν σας».

«Αὐτά, καταλήγει ὁ Θ. Δηλιγιάννης, μοὶ εἶπεν ἔνδακρυς ὁ Βασιλεὺς Λουδοβῖκος ἐν Παρισίοις».

Καὶ πράγματι οὕτως ἐσκέπτετο καὶ οὕτως ὡμίλει ὁ μέγας ἐκεῖνος φιλέλλην, διὰ τὸν ὁποῖον ἔγραψεν ὁ Ζ. Παπαντωνίου «ὁ ἐστεμμένος ποιητὴς ποὺ ἐννοοῦσε τὸν φιλελληνισμὸν ἐπιμονήν, διάρκειαν καὶ πρᾶξιν».

Πρὶν ἀπὸ πολλὰ ἔτη ὁ Δῆμος Ἀθηναίων, ὡς ἐλαχίστην ἔνδειξιν εὐγνωμοσύνης πρὸς τὸν Λουδοβῖκον, ἔδωσε τὸ ὄνομά του εἰς μίαν πλατεῖαν τῆς Πρωτευούσης, ἥτις εὑρίσκεται ἔναντι τοῦ καταστήματος τῆς Ἐθνικῆς Τραπέζης, διὰ τὴν ἵδρυσιν τῆς ὁποίας ὁ Βαυαρὸς Βασιλεὺς προσέφερε τὴν ἠθικὴν καὶ ὑλικήν του ἐνίσχυσιν. Ἀλλὰ σήμερον ἡ πλατεῖα αὐτὴ φέρει ἄλλο ὄνομα. Εἴμεθα τόσον ἐπιλήσμονες καὶ τόσον ἀγνώμονες, πρὸς τὸν ψάλτην ἐκεῖνον τῆς ἐθνικῆς μας Παλιγγενεσίας; Ὄχι. Ἀλλὰ

1. Ι. Βλαχογιάννη : Ἱστορικὴ Ἀνθολογία σ. 338.

συμβαίνει ενίοτε νά είμεθα επιπόλαιοι καί αψίκοροι. 'Ο αισθηματισμός μας έχει εξάρσεις δυσθεορήτους, άλλά επίσης καί πτώσεις βαραθρώδεις. 'Η 'Ελληνική ιστορία όμως έχει άναγράψει ήδη είς τάς δέλτους της μέ χρυσά γράμματα τό όνομα τοῦ Λουδοβίκου καί, ἂν ὁ Δῆμος 'Αθηναίων επί τῶν ήμερῶν μας τό διέγραψε μέ μίαν αὐθαίρετον μονοκονδυλιάν, άπό τάς καρδίας τῶν 'Ελλήνων δέν θά διαγραφῇ ποτέ. 'Η 'Ελλάς έχει τοποθετήσει τόν Λουδοβῖκον τῆς Βαυαρίας είς τό πάνθεον τῆς έθνικῆς εὐγνωμοσύνης, μεταξύ τῶν μεγάλων εκείνων μορφῶν, τῶν οποίων ή ακτινοβολία είναι ανέσπερος.

ΑΙ ΠΡΩΤΑΙ ΕΠΙΣΤΟΛΑΙ ΤΟΥ ΛΟΥΔΟΒΙΚΟΥ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΟΘΩΝΑ

'Η πρώτη επιστολή τοῦ Λουδοβίκου πρός τον 'Όθωνα, όταν οὗτος ήτο επτά ετών, φέρει ήμερομηνίαν 21ην 'Ιανουαρίου 1822, καί ή τελευταία 17η 'Ιουνίου 1867. Τήν πρώτην επιστολήν μέ τήν ώς άνω ήμερομηνίαν ὁ Λουδοβῖκος τήν έγραψεν είς τόν υἱόν του επ' εὐκαιρία τῆς πρώτης εξομολογήσεως καί κοινωνίας τούτου, ώς συνηθίζεται είς τούς καθολικούς. "Εγραφεν : «'Αγαπητέ μου "Οθων, άπό εδῶ καί είς τό εξῆς πρέπει νά καταβάλλης πᾶσαν προσπάθειαν νά διορθώνης τά λάθη σου καί νά προοδεύης είς τό καλόν καί αγαθόν . . .». Τό 1830 έγραφεν εκ Νεαπόλεως ὁ Λουδοβῖκος είς τόν 15ετῆ "Οθωνα : « . . . Εἶμαι πολύ εὐχαριστημένος διότι σοῦ αρέσει νά μελετᾶς τόν "Ομηρον, τόν όποῖον καί εγώ εκ νέου αναγιγνώσκω τώρα. Αἱ σκηναί αἱ όποῖαι περιγράφονται είς τήν 'Οδύσσειαν εκτυλίσσονται είς τήν θάλασσαν αὐτήν τῆς Μεσογείου, είς τήν αντίπεραν όχθην τῆς 'Ιταλίας καί είς τό 'Ιόνιον . . . ». 'Επίσης είς ετέραν επιστολήν του ὁ Λουδοβῖκος έγραφεν πρός τόν υἱόν του : « . . καθημερινῶς κατα γενικόν κανόνα αναγιγνώσκω αρχαίους "Ελληνας συγγραφεῖς. Τήν περίοδον δέ αὐτήν καταγίνομαι μέ τήν μελέτην τοῦ Πλουτάρχου διά δευτέραν φοράν . . .».

'Ολίγον πριν άποβιβασθῇ ὁ Βασιλεύς "Οθων είς τό Ναύπλιον καί ενῶ ακόμη εὑρίσκετο επί τῆς αγγλικῆς φρεγάτας «Μαδαγασκάρη» ὁ κυβερνήτης τοῦ σκάφους πλοίαρχος 'Εντ. Λάιονς τοῦ ενεχείρισεν επιστολήν τοῦ πατρός του ὑπό ήμερομηνίαν 21ην Δεκεμβρίου 1832, εν τῇ όποία ὁ Λουδοβῖκος τοῦ έγραφε τόν εξῆς εγκάρδιον χαιρετισμόν : «Εὔχομαι τό ώς εὖ παρέστης είς σέ καί εὐτυχίαν είς τό Βασίλειόν σου. Εὔχομαι τό νέον έτος εὐτυχές είς τήν 'Ελλάδα. Εἴθε, πολυαγαπημένε μου "Οθων, νά ζήσης εκεῖ τουλάχιστον 50 έτη – άλλά καί αὐτά είναι ολίγα – καί πλουσίως νά δρέψης τούς καρπούς τούς οποίους φιλοπόνως έσπειρες. Σέ σκεπτόμεθα μέ πολλήν αγάπην, μέ αγάπην όμιλοῦμεν διά σέ, καλέ μου υἱέ, ὅλοι εδῶ..».

Μετά τινα χρόνον ὁ Λουδοβῖκος επληροφόρει τόν υἱόν του, δι' ετέ-

ρας ἐπιστολῆς, περὶ τοῦ πανηγυρικοῦ ἑορτασμοῦ ἐκ μέρους τοῦ Βαυαρικοῦ λαοῦ ἐπὶ τῇ ἀφίξει του εἰς τὴν Ἑλλάδα : «...Εὐτύχει! Αὐτὴ εἶναι ἡ εὐχὴ τοῦ πατρός σου καὶ τῶν Βαυαρῶν. Δὲν σὲ ἀγαποῦν μόνον οἱ Ἕλληνες καὶ οἱ Βαυαροὶ σὲ θεωροῦν ἰδικόν των καὶ ὑπ' αὐτῶν ἑωρτάσθη ἡ εὐτυχὴς ἄφιξίς σου εἰς τὴν Ἑλλάδα, τόσον ὑπὸ τῶν Χριστιανῶν, ὅσον καὶ ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων, εἰς ὁλόκληρον τὸ Βασίλειον. Ἔγιναν δοξολογίαι εἰς τὰς ἐκκλησίας διὰ σὲ καὶ διεξήχθησαν ἀθλητικοὶ ἀγῶνες ...».

Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Ὄθωνος πρὸς τὸν Λουδοβῖκον ὑπὸ ἡμερομηνίαν 6/3/1833 ἐν τῇ ὁποίᾳ μεταξὺ ἄλλων περιγράφει τὴν ὑποδοχὴν τῆς ὁποίας ἔτυχεν εἰς τὸ Ναύπλιον : «...Εἶναι ἀδύνατον νὰ σοῦ περιγράψω, ἀγαπητέ μοι πάτερ, πόσον μέγας ἦτο ὁ ἐνθουσιασμὸς τοῦ λαοῦ ἐπὶ τῇ ἐμφανίσει μου εἰς τὴν πόλιν.. Τάγμα Γάλλων στρατιωτῶν εἶχε παραταχθῆ πρὸ τῆς εἰσόδου τοῦ μικροῦ Ἀνακτόρου μου. Ὅταν εἰσῆλθον εἰς τὴν αἴθουσαν τοῦ θρόνου ἐχαιρέτησα διὰ χειραψίας τὴν ἀκολουθίαν μου, ἡ ὁποία ἀπετελεῖτο ἀπὸ ναυάρχους, πρεσβευτάς, Γάλλους στρατηγούς, Βαυαροὺς ἀξιωματικοὺς καὶ Ἕλληνας προύχοντας. Κατόπιν ἐξῆλθον δὶς εἰς τὸν ἐξώστην, ὅπου ἐπευφημήθην ζωηρῶς ὑπὸ τοῦ ἀναμένοντος λαοῦ... Τὸ ἀπόγευμα ἐνεδύθην πολιτικὴν περιβολὴν καὶ ἐπέστρεψα εἰς τὴν φρεγάταν «Μαδαγασκάρην». Τὴν ἑσπέραν ἐξῆλθον εἰς τὴν πόλιν, ἡ ὁποία εἶχε φωταγωγηθῆ. Συνωδευόμην ὑπὸ τῶν Ἀντιβασιλέων, τοῦ πλοιάρχου Λάϊονς καὶ ὑπὸ τῶν ὑπασπιστῶν μου. Ὁ λαὸς ἀμέσως μᾶς περιεκύκλωσεν εἰς τοιοῦτον βαθμόν, ὥστε οἱ Βαυαροὶ ἠναγκάσθησαν ν' ἀπωθοῦν τὸ πλῆθος. Εἷς Ἕλλην ἀξιωματικός, ἦτο τόσον μεθυσμένος, ὥστε ὄχι μόνον μὲ ἐζητωκραύγαζε συνεχῶς ἐρχόμενος ὄπισθέν μου, ἀλλὰ ἐκτύπα τὸν λαὸν διὰ νὰ παραμερίσῃ. Ὁ οἶνος φαίνεται ὅτι τὸν ἐβοήθει πολὺ κατὰ τὴν περίπτωσιν ἐκείνην, διότι ἔγινε πράγματι ἐπικίνδυνος ὅταν ἀνέσπασε τὴν εὐμεγέθη μάχαιράν του. Εὐθὺς ὅμως διετάχθη νὰ θέσῃ ταύτην εἰς τὴν θήκην της. Τὸ ἔπραξεν, ἀλλ' ἀμέσως ἤρχισε νὰ χρησιμοποιῇ τοὺς γρόνθους του. Εἶχε χάσει τὸ πηλήκιόν του, ἐχειρονόμει καὶ ἐφωνάσκει. Τέλος ἐφθάσαμεν εἰς τὴν πλατεῖαν τῶν Πλατάνων, ὅπου εἷς Ἄγγλος ναύτης ἔτρεχε πέριξ μας φωτίζων ἡμᾶς, καὶ τὰ εὐτυχῆ πρόσωπα τοῦ λαοῦ, τὰ ὁποῖα τόσον ἤξιζε νὰ παρατηρῇ τις. Αἱ ὁδοὶ ἦσαν πλήρεις λάκκων καὶ ἀνώμαλοι, ὥστε συχνὰ συνέβαινεν εἷς ἀπὸ τὴν ἀκολουθίαν μου νὰ πίπτῃ ἐντὸς αὐτῶν καὶ ἐντὸς μιᾶς στιγμῆς νὰ πίπτουν τρεῖς ἢ τέσσαρες ἄλλοι ἐπάνω του, διὰ νὰ τὸν ἀνασύρουν. Ἕλλην στρατηγὸς προσπαθῶν νὰ ὑποκλιθῇ ἐνώπιόν μου κατὰ τρόπον ἀδέξιον, ἔπεσε κατὰ γῆς καὶ «ἐπαρασημοφορήθη» μὲ τὰ χρώματα τοῦ Ἑλληνικοῦ ἐδάφους.

»Ἐπέστρεψα τὴν νύκτα εἰς τὸ Ἀνάκτορον, ἐνῷ τὸ πλῆθος ἀνέμενεν ἐκτός, ζητωκραυγάζον καὶ ἐπιθυμοῦν νὰ ἐξέλθω εἰς τὸν ἐξώστην. Ἐξῆλθον τρεῖς φορὰς καὶ ὁ λαὸς μὲ ἐπευφήμησεν. Ἐν τῷ μεταξὺ εἶχον τοπο-

θετηθῇ εἰς τὸν ἐξώστην δύο πελώριοι λυχνοστάται διὰ νὰ φωταγωγηθῇ ἡ σκηνή. Δὲν ἐκοιμήθην εἰς τὸ Ἀνάκτορον. Ἐπὶ πέντε νύκτας ἐκοιμώμουν ἐπὶ τῆς φρεγάτας μέχρις ὅτου ἑτοιμασθῇ τὸ ὑπνοδωμάτιόν μου . . . ».

Κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς Ἀντιβασιλείας καὶ μέχρι τῆς ἐνηλικιώσεως τοῦ Ὄθωνος, ὁ Βασιλεὺς Λουδοβῖκος εἰς τὰς πρὸς τὸν υἱόν του ἐπιστολὰς κατέβαλλε διαρκῆ προσπάθειαν ὅπως ἐμφυτεύσῃ καὶ ἀναπτύξῃ εἰς αὐτὸν ὅλας τὰς ἰδιότητας καὶ τὰ προσόντα, τὰ ὁποῖα ἀπαιτοῦνται δι᾽ ἕνα Βασιλέα, καθιστῶν συγχρόνως τὸν Ὄθωνα προσεκτικὸν καὶ συμβουλεύων αὐτὸν ὅπως ἀπαλλαγῇ παντὸς ὅ,τι εἰς τὸν χαρακτῆρα του θ᾽ ἀπετέλει ἐμπόδιον εἰς τὴν ἄσκησιν τῶν Βασιλικῶν του καθηκόντων.

Ὁ δεκαεπταετὴς Ὄθων, ἀνερχόμενος εἰς τὸν Ἑλληνικὸν θρόνον, παρὰ τὸ νεαρὸν τῆς ἡλικίας του, συνωδεύετο ὑπὸ ἰδιοτήτων καὶ προσόντων ἀπαραιτήτων εἰς τὴν ἀποστολήν του. Διεκρίνετο διὰ τὸ ὀξὺ πνεῦμα του, τὴν βαθεῖαν ἀντίληψιν τῶν πραγμάτων, τὴν μεγάλην σοβαρότητα του, τὴν ἐξαιρετικὴν εὐσυνειδησίαν του, τὴν καλωσύνην του, τὴν ἀδιάκοπον ἐργατικότητά του καὶ τὴν προσφορὰν ὁλοκλήρου τοῦ ἑαυτοῦ του μέχρις αὐτοθυσίας εἰς τὰ καθήκοντα τῆς ἀποστολῆς του. Ὁ πατήρ του, ὁ ὁποῖος ἐκ πείρας ἐγνώριζε τὰς ἀπαιτουμένας ἰδιότητας δι᾽ ἕνα Βασιλέα καὶ ὁ ὁποῖος ἐπίσης ἐγνώριζε τὸν χαρακτῆρα τοῦ υἱοῦ του, ὅταν προσωπικῶς παρηκολούθει τὴν ἀνατροφὴν καὶ διαπαιδαγώγησιν του ἐν Μονάχῳ, εἶχε προσέξει ὅτι μερικαὶ ἐκ τῶν ἰδιοτήτων καί τινα τῶν προσόντων τοῦ Ὄθωνος ἐξεδηλοῦντο κατὰ τρόπον ὑπερβολικὸν καὶ ἐλάμβανον κατεύθυνσιν, ἡ ὁποία ἠδύνατο νὰ μειώσῃ τὴν ἀπόδοσιν τοῦ ἔργου ἑνὸς Βασιλέως. Ἡ βαθύτης τῆς ἐξετάσεως τῶν πραγμάτων ὑπὸ τοῦ Ὄθωνος ὡδήγει εἰς σκεπτικισμόν. Ἡ ὀξύνοιά του μετεβάλλετο εἰς δογματισμόν, ἡ ὑπερβολικὴ εὐσυνειδησία του μετετρέπετο εἰς ἐπιφυλακτικότητα, ἡ ὁποία τὸν ἔκαμνε νὰ χάνεται εἰς ἀσημάντους λεπτομερείας καὶ νὰ μὴ ἐνεργῇ ταχέως. Ἡ σοβαρότης του ἐλάμβανε τὴν μορφὴν μελαγχολίας καὶ ἡ μεγάλη ἐργατικότης του ἔφθανε μέχρι τοῦ σημείου νὰ τὸν ἀποστερῇ καὶ τῆς ἀπαραιτήτου ἀκόμη ἀναπαύσεως, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον θὰ εἶχεν ὡς ἀποτέλεσμα – καὶ ὄντως εἶχε – τὴν ἐξασθένησιν τῶν δυνάμεών του καὶ τὴν ἀπειλὴν ὑποσκάψεως τῆς ὑγείας του.

Ἐνώπιον τῆς καταστάσεως αὐτῆς τοῦ υἱοῦ του, ὁ Λουδοβῖκος ἔσπευσεν ἀπὸ τὰς πρώτας ἡμέρας τῆς ἀφίξεως τοῦ Ὄθωνος εἰς τὴν Ἑλλάδα νὰ τοῦ παράσχῃ τὰς πατρικὰς συμβουλάς του καὶ νὰ προσπαθήσῃ διὰ τῶν συχνῶν ἐπιστολῶν του νὰ τὸν φέρῃ εἰς τὸν ὀρθὸν δρόμον: « . . . Μὴ κουράζεσαι πολύ, τοῦ ἔγραφε, καὶ μὴ ἐξακολουθῇς νὰ ἐργάζεσαι τόσον πολύ, ὅπως ἔκαμνες ἐδῶ τελευταίως, διότι θὰ ὑποστῇς ὑπερκόπωσιν. Ἐφάρμοζε τὸ «μηδὲν ἄγαν» εἰς τὴν ἐργασίαν σου . . . ». Αἱ αὐταὶ παραινέσεις τοῦ Λουδοβίκου ἀναφέρονται καὶ εἰς πλείστας ἄλλας ἐπιστολάς του.

Τὴν 13ην Φεβρουαρίου 1833 ἔγραφεν εἰς τὸν Ὄθωνα : «Πολυαγαπημένε μου υἱέ, μὴ ἐργάζεσαι πάρα πολύ. Ἄλλοι εἶναι ἐκεῖνοι οἱ ὁποῖοι ἔχουν ἀνάγκην παροτρύνσεως νὰ ἐργασθοῦν. Σὲ ὅμως πρέπει τις ν' ἀναχαιτίζῃ. Καθόρισε ὡρισμένας ὥρας διὰ κάθε ἐργασίαν. Σοῦ ὁμιλῶ ἐξ ἰδίας πείρας. Τὰ νεῦρα εὐκόλως ἐξασθενοῦν...».

Τὴν 2αν Ἰουλίου 1833 τοῦ ἔγραφεν : «Ἔσο φειδωλὸς εἰς τὰς δυνάμεις σου. Διαφύλασσε τὸν ἑαυτόν σου. Ἡ φύσις ἐκδικεῖται ὅταν ἀντιβαίνῃς τὰ ἐσκαμμένα. Τὸ κεφάλαιον τῶν δυνάμεών σου καὶ τὸ ἀπόθεμά των, δὲν πρέπει ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ νὰ ἐξαντληθοῦν». Τὴν 20ην Νοεμβρίου 1833 ὁ Λουδοβῖκος ἐπανέρχεται : «Τὴν ὑπερβολικὴν ἐξέτασιν ἑνὸς ζητήματος ἄφησέ την, ἀγαπητέ μου, σοῦ συνιστῶ ἐγώ, ποὺ γνωρίζεις πόσον εὐσυνειδήτως ἐξετάζω τὸ κάθε τί. Ἀλλ' ἡ ὑπερβολικὴ ἐξέτασις ἐμποδίζει τὴν δρᾶσιν καὶ δηλητηριάζει τὴν ζωήν...». Τὴν 28ην Δεκεμβρίου 1833 τοῦ ἔγραφε : «... Μὴ μελετᾷς τόσον πολὺ ἀγαπητέ μου. Δὲν ἔχεις μορφωθῆ διὰ νὰ ἐξελιχθῇς εἰς μέγαν θεωρητικὸν καὶ φιλόσοφον, ἀλλ' εἶσαι προετοιμασμένος διὰ νὰ δύνασαι νὰ ἐκπληρώσῃς τὰ Βασιλικά σου καθήκοντα. Αὐτὸ ἀναμένει ὁ λαός σου ἀπὸ σέ...».

Ἀλλ' ἡ ἐξέλιξις τῶν Ἑλληνικῶν πραγμάτων ἦτο τοιαύτη, ὥστε ὁ Ὄθων δὲν ἠδύνατο ἐκ χαρακτῆρος νὰ συμμορφωθῇ μὲ τὰς ὑποδείξεις τοῦ πατρός του. Τὰ ἀλλεπάλληλα ἐπαναστατικὰ γεγονότα καὶ αἱ παντοειδεῖς δυσχέρειαι, αἱ ὁποῖαι ἐνεφανίζοντο καθημερινῶς εἰς τὴν διακυβέρνησιν τῆς χώρας, ἡ ὁποία ἀνέθαλλε ἐκ τῶν ἐρειπίων καὶ τῆς τέφρας, ἠπείλουν ν' αὐξήσουν μᾶλλον τὰς ὡς ἄνω τάσεις τοῦ εἰκοσαετοῦς Ὄθωνος, ὁ ὁποῖος εἶχε βαθεῖαν ἐπίγνωσιν τῆς ὑψηλῆς ἀποστολῆς του καὶ ἐπὶ πλέον ηὐξημένον τὸ αἴσθημα τῆς εὐθύνης. Καλῶς πληροφορημένος ὁ Λουδοβῖκος περὶ τῶν δυσκολιῶν, τὰς ὁποίας ἀντιμετώπιζεν ὁ Ὄθων ἐν Ἑλλάδι, ἐθεώρησε καλὸν ὅπως καταστήσῃ τὰς παραινέσεις του περισσότερον ἐπιμόνους. Οὕτως, εἰς ἐπιστολήν του ὑπὸ ἡμερομηνίαν 13ην Σεπτεμβρίου 1834, τοῦ ἔγραφεν :

« Ἡ ψυχή σου ὑποφέρει. Ἄντλησε δυνάμεις, ἔχε θάρρος, ὑπερνίκησε τὸν φοβερὸν σκεπτικισμὸν καὶ τὴν ἀθεράπευτον ἀναποφασιστικότητά σου. Αὐτὸ ἐπιβάλλει τὸ καθῆκον σου. Αὐτὸ ἀκριβῶς ὅταν ἐπιτύχῃς ἀποτελεῖ τὴν εὐσυνείδητον ἀντιμετώπισιν τῶν πραγμάτων καὶ εἰς τοῦτο συνίσταται τὸ καθῆκον σου. Τὰ καθήκοντα ἑνὸς Βασιλέως δὲν δύνασαι ἄλλως νὰ τὰ ἐκτελέσῃς. Τὸ νὰ εἶσαι συνήθως μόνος εἰς οὐδὲν χρησιμεύει. Σοῦ ἐπαναλαμβάνω : Πρέπει νὰ ἐκλέξῃς ἕνα εὐχάριστον περιβάλλον. Σοῦ ὁμιλῶ ἐξ ἰδίας πείρας. Ἂν καὶ ἐξ ἰδιοσυγκρασίας ἀγαπῶ τὴν χαρὰν καὶ τὴν ζωήν, θὰ ἐβυθιζόμην καὶ ἐγὼ εἰς μελαγχολίαν ἐὰν κατεδίκαζα τὸν ἑαυτόν μου εἰς τὴν μόνωσιν, ἐὰν ἐστερούμην περιβάλλοντος εὐθύμου καὶ χαρίεντος...».

Τὴν 9ην Ἀπριλίου 1837 τοῦ ἔγραφεν : «... Ἐλπίζω ἤδη νὰ μὴ ἐργάζεσαι ὑπερβολικῶς ὅπως σὲ εἶδον νὰ κάνῃς δυστυχῶς καὶ νὰ μὴ ὑποβάλλῃς τὰ πάντα εἰς λεπτολόγον διαλεκτικήν. Εἴθε νὰ κατανοήσῃς τὴν μεγάλην ἀξίαν τοῦ χρόνου ...».

Φαίνεται ὅτι ὁ Ὄθων ἐπείσθη ἐπὶ τέλους ν' ἀκολουθήσῃ τὰς πατρικὰς παραινέσεις καὶ νὰ μεταβάλῃ τρόπον ἐνεργείας εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῶν καθηκόντων του. Ὁ Λουδοβῖκος εὐθὺς ὡς διεπίστωσε τὴν ἀλλαγὴν αὐτὴν τοῦ ἔγραψε τὰ ἑξῆς εἰς ἐπιστολήν του, ὑπὸ ἡμερομηνίαν 12ην Μαρτίου 1838 :

«Εὖγε! Εὖγε, πολυαγαπημένε μου Ὄθων. Σοῦ ἀπευθύνω αὐτὸν τὸν ἔπαινον, διότι πανταχόθεν πληροφοροῦμαι τὴν ἱκανότητά σου νὰ διευθύνῃς τὸ Κράτος, ἤδη ὅτε ἔλαβες τὰ ἡνία εἰς τὰς χεῖρας σου. Ἀπομένει ἀκόμη νὰ ὑπερνικήσῃς τὴν ἀναποφασιστικότητά σου. Μὴ χάνεσαι εἰς λεπτολογίας. Μὴ δαπανᾷς τὸν χρόνον σου εἰς ἀσήμαντα πράγματα καὶ μὴ ἐργάζεσαι πέραν τοῦ δέοντος...». Καὶ ἐν συνεχείᾳ, τὴν 22αν Ἀπριλίου 1838, τοῦ ἔγραφε : «... Σοῦ ἐκφράζω ἐπανειλημμένως τὴν χαράν μου, διότι ἀπέκτησες τὰ προσόντα ἑνὸς πραγματικοῦ Βασιλέως. Διότι συμπεριφέρεσαι ὡς αὐτοδύναμος μὲ πρωτοβουλίαν ἐνεργείας καὶ διότι διεκπεραιώνεις τὰς ὑποθέσεις τοῦ Κράτους ἐντὸς τοῦ πρέποντος χρονικοῦ διαστήματος...». Καὶ εἰς ἑτέραν ἐπιστολήν, τὴν 23ην Ἰουνίου 1838, ὁ Λουδοβῖκος τοῦ ἔγραφε :

«... Πόσον ἀγαλλιᾶται τὸ πνεῦμα καὶ ἡ καρδία μου, διότι βλέπω ὅτι ἀνέπτυξες τὰ προσόντα καὶ τὰς ἰδιότητας ἐκείνας, τὰς ὁποίας χρειάζεται εἷς ἀρχηγὸς Κράτους καὶ διότι φέρεις ἐπαξίως τὸ ὄνομα τοῦ Βασιλέως. Διότι δὲν ἀρκεῖ νὰ λέγεταί τις Βασιλεύς, ἀλλὰ πρέπει καὶ νὰ εἶναι. Ὅπως μανθάνω τοῦτο ἀναγνωρίζεται διὰ σὲ ἀκόμη καὶ εἰς Παρισίους καὶ Βιέννην ».

Κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1835 τὰ οἰκονομικὰ τῆς χώρας εἶχον περιέλθει εἰς κρίσιμον σημεῖον. Τὸ Ἐθνικὸν εἰσόδημα εἶχε κατέλθει εἰς ὀλιγώτερα τῶν 7 ἑκατομμυρίων δραχμῶν, ἐνῶ τὰ ἔξοδα ηὐξάνοντο συνεχῶς. Ἐκ τῶν 7 ἑκατομμυρίων, τὰ 3 διετίθεντο διὰ τὴν ἐξυπηρέτησιν τῶν δανείων, ὀλιγώτερα δὲ τῶν 4 ἑκατομμυρίων ἀπερροφῶντο ἀπὸ τὰς δαπάνας διοικήσεως τοῦ Κράτους. Ἐνώπιον τῆς δυσχεροῦς ταύτης καταστάσεως ὁ Λουδοβῖκος, διὰ νὰ ἔχῃ μίαν σαφῆ εἰκόνα τῶν Ἑλληνικῶν πραγμάτων, ἀπέστειλεν εἰς τὰς Ἀθήνας τὸν καθηγητὴν Θιέρς, ἵνα προβῇ ἐπιτοπίως εἰς μίαν γενικὴν οἰκονομικὴν μελέτην καὶ τοῦ ὑποβάλῃ σχετικὴν ἔκθεσιν μὲ τὰς παρατηρήσεις καὶ τὰ συμπεράσματά του. Πράγματι ὁ Θιὲρς ὑπέβαλεν εἰς τὸν Λουδοβῖκον ἓν ἐμπεριστατωμένον ὑπόμνημα, διὰ τοῦ ὁποίου συνίστα τὴν ἐφαρμογὴν αὐστηρῶν οἰκονομιῶν εἰς ὅλους τοὺς τομεῖς τῆς κρατικῆς διαρθρώσεως. Πρὸς ἐπιδίωξιν δὲ τοῦ σκοποῦ αὐτοῦ ὁ Θιὲρς

εἰσηγεῖτο τὴν ἄμεσον καὶ ὁμαδικὴν ἀπόλυσιν τῶν Εὐρωπαίων δημοσίων ὑπαλλήλων ἀπὸ ὅλους τοὺς κλάδους τῆς διοικήσεως καὶ ἐν συνεχείᾳ τὴν λῆψιν σειρᾶς οἰκονομολογικῶν μέτρων πρὸς βελτίωσιν τῆς καταστάσεως. Ἐπὶ τοῦ γνωμοδοτικοῦ τούτου ὑπομνήματος ὁ Λουδοβῖκος ἔγραψε τὰς κρίσεις του εἰς τὸν Ὄθωνα ἐν τῇ πρὸς αὐτὸν ἐπιστολῇ του τῆς 17ης Ἰανουαρίου 1835 :

«... Εἶναι ἀναγκαῖον, ἂν ὄχι ὅλα τὰ προτεινόμενα μέτρα, ἀλλὰ πάντως τὰ περισσότερα, ὅσα διὰ τοῦ ἐσωκλείστου ὑπομνήματος προτείνονται, νὰ ἐφαρμοσθοῦν, ἂν θέλῃ τις νὰ ἴδῃ ὑφισταμένην τὴν Ἑλλάδα. Ἐπανειλημμένως ἐπέμεινα ἐπὶ τῆς ἀνάγκης ὅπως ἁπλουστευθῇ τὸ σύστημα διοικήσεως. Ἀντὶ τούτου πληροφοροῦμαι ὅτι ἡ Ἑλλὰς τείνει νὰ ἐκβαυαρισθῇ ἢ νὰ ἐκγαλλισθῇ. Ἡ οἰκονομία τῆς χώρας πρέπει νὰ ἐξυγιανθῇ καὶ αἱ δημόσιαι δαπάναι νὰ περιορισθοῦν εἰς τὸ ἐλάχιστον. Δὲν ἀποτελοῦν αἱ κρίσεις μου αὗται μομφὴν κατὰ τοῦ προέδρου τῆς Ἀντιβασιλείας, ἀλλὰ πάντως στρέφονται αὗται κατὰ τῆς πλειονοψηφίας τῆς Ἀντιβασιλείας, μετὰ τῆς ὁποίας ὁ Πρόεδρος ἦλθεν εἰς σύγκρουσιν. Ἐὰν ὅμως τὰ πράγματα ἐξακολουθήσουν ὡς πρότερον καὶ ἂν δὲν ἐπέλθῃ βελτίωσις, ἂν τὸ κακὸν δὲν ἐκλείψῃ ἀπὸ τὰς ρίζας του, ἂν ἡ κρατικὴ οἰκονομία δὲν καταστῇ ἁπλῆ καὶ φειδωλὴ εἰς δαπάνας, ἂν τέλος δὲν γίνῃ καθαρῶς ἑλληνική, τότε μόνον θὰ μετέβαλλον τὴν καλὴν γνώμην, τὴν ὁποίαν ἔχω διὰ τὸν πρόεδρον τῆς Ἀντιβασιλείας καὶ θὰ ἀπέδιδον εἰς αὐτὸν βαρυτάτην εὐθύνην...».

Ἐπὶ τῇ προσεγγίσει τῆς ἐνηλικιώσεως τοῦ Ὄθωνος καὶ τῆς ἀναλήψεως ὑπ' αὐτοῦ τῶν Βασιλικῶν καθηκόντων, ὁ Λουδοβῖκος εἰς μακρὰν πρὸς αὐτὸν ἐπιστολήν του ὑπὸ ἡμερομηνίαν 5ην Ἀπριλίου 1835, διετύπωνεν ἐν αὐτῇ ἓν πλῆρες πρόγραμμα ἐσωτερικῆς διακυβερνήσεως τῆς χώρας. Ἡ πρώτη φράσις τῆς ἐπιστολῆς αὐτῆς, ἡ ὁποία φέρει ὑπογράμμισιν, εἶναι ἡ ἑξῆς : «Δὲν πρέπει οἱ Ἕλληνες νὰ ἐκβαυαρισθοῦν, ἀλλὰ πρέπει νὰ διακυβερνηθοῦν συμφώνως πρὸς τὸ Ἑλληνικὸν πνεῦμα, τὴν νοοτροπίαν, τὰ ἤθη καὶ τὰ ἔθιμά των». Καὶ ἐν συνεχείᾳ : «Οἱ ὑπουργοὶ ὄχι μόνον πρέπει νὰ εἶναι Ἕλληνες, ἀλλὰ καὶ ἡ ἐκτελεστικὴ ἐξουσία νὰ εὑρίσκεται πράγματι εἰς χεῖρας των. Ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ Βασιλικοῦ Ὑπουργείου θὰ ἔπρεπε νὰ τεθῇ εἷς πεπειραμένος ἄνθρωπος τῶν διοικητικῶν ὑποθέσεων, εἰς Γερμανός. (Καὶ ὡς ὁ ἐνδεδειγμένος ὑπεδείχθη παρὰ τοῦ Λουδοβίκου ὁ κόμης Ἄρμανσπεργκ). Τὰ οἰκονομικὰ δὲν θὰ ἔπρεπε νὰ εἶναι ἀποκλειστικὸς σκοπὸς τοῦ Κράτους, ἀλλὰ βάσις καὶ θεμέλιον. Ὅπως ἓν κτίριον, ἄνευ θεμελίων, δὲν δύναται νὰ ἵσταται ὄρθιον, τοιουτοτρόπως καὶ ἓν κράτος, ἄνευ αὐτῶν, δὲν δύναται νὰ ὀρθοποδήσῃ. Αἱ μεγαλύτεραι ταραχαὶ καὶ ἐπαναστάσεις προέρχονται ἀπὸ τὴν χαώδη οἰκονομικὴν κατάστασιν. Πρέπει νὰ καταβληθῇ πᾶσα προσπάθεια, ὅπως,

ἐντὸς τῶν προσεχῶν ἐτῶν ἐπιτευχθῇ ἡ ἰσοσκέλισις τοῦ κρατικοῦ προϋπολογισμοῦ. Μία ἀπὸ τὰς σημαντικωτέρας οἰκονομίας, ἡ ὁποία κατ' ἀνάγκην πρέπει νὰ γίνῃ, εἶναι ἡ ἀφορῶσα τὰς στρατιωτικὰς δαπάνας. Ὑπάρχουν ἤδη ἐκλεκτοὶ Ἕλληνες ἀξ ωματικοὶ καὶ στρατιῶτα, εἰς τρόπον ὥστε νὰ μὴ χρειάζωνται περισσότεροι. Ὁ στρατὸς δὲν πρέπει ν' ἀνήκῃ εἰς οὐδὲν κόμμα, ἀλλὰ νὰ εἶναι ἀφωσιωμένος πρὸς σέ. Τοῦτο ἀποτελεῖ ἓν ἐπιβεβλημένον μέτρον ἀπὸ πάσης ἀπόψεως. Καὶ οἰκονομίαι θὰ προέλθουν καὶ ἡ ἀγάπη τοῦ λαοῦ καὶ τοῦ στρατοῦ πρὸς τὸ πρόσωπόν σου θὰ ἐξασφαλισθῇ. Εἶναι ἀνάγκη ὅπως ἀπολύσῃς τὸ βραδύτερον ἐντὸς ἔτους ὁλόκληρον τὸ Γερμανικὸν πεζικόν, ἀφοῦ προηγουμένως μεριμνήσῃς οὕτως ὥστε νὰ μὴ γίνῃ ἀδικία τις ἐν προκειμένῳ.

»Ἡ διοίκησίς σου, ἐπαναλαμβάνω, πρέπει ν' ἀνταποκρίνεται πρὸς τὰς ἀνάγκας, πρὸς τὰ μέσα τῆς χώρας καὶ πρὸς τὰ ἤθη καὶ ἔθιμα τῶν κατοίκων. Ἀλλὰ πρὸ παντὸς ν' ἁπλοποιηθῇ. Ἐπιβάλλεται ἡ πλήρης ἀνακαίνισις τῆς διοικήσεως, συμφώνως μὲ τὸ ὑπόμνημα τοῦ Θιέρς. Δέον ὅπως συσταθῇ ὁ θεσμὸς τῆς Γερουσίας, τῆς ὁποίας τὰ ἄνευ μισθοῦ μέλη θὰ ὁρίζωνται ὑπὸ τοῦ Βασιλέως. Οἱ Ἕλληνες ἀκόμη δὲν εἶναι κατάλληλοι διὰ τὴν χορήγησιν Συντάγματος. Διότι ἂν γίνῃ τοῦτο θὰ ἤνοιγον διάπλατα αἱ θύραι διὰ νὰ ἐγκατασταθῇ ἡ ἐσωτερικὴ καὶ ἐξωτερικὴ προπέτεια καὶ αὐθάδεια. Ἐξ ἄλλου ἐλλείπουν ἀκόμη εἰς τὴν Ἑλλάδα τὰ κατάλληλα πρόσωπα, ὥστε νὰ καθίσταται δυνατὸν νὰ ἐπανδρωθοῦν δύο κοινοβούλια. Αἱ προερχόμεναι ἐκ τοῦ Συντάγματος συνέπειαι εἶναι ἀνεξιχνίαστοι καὶ ἀπρόβλεπτοι. Τόσον ἡ Ρωσία, ὅσον καὶ ἡ Αὐστρία θὰ ἦσαν ἀντίθετοι πρὸς χορήγησιν Συντάγματος καὶ ἡ ἀντίθεσίς των αὕτη θὰ ἐπέδρα πιθανῶς ὄχι μόνον εἰς τὸ νὰ παραμένῃ διαρκῶς μικρὰ ἡ Ἑλλάς, ἀλλὰ θὰ ἐτίθετο ἐν ἀμφιβόλῳ καὶ αὐτὴ ἡ ὕπαρξίς της.

»Θὰ ἦτο οὐσιῶδες ἐὰν ἡ Ἀντιβασιλεία προέβαινεν εἰς τὴν ἄρσιν τῆς ἐλευθεροτυπίας. Ἡ ἐλευθεροτυπία παραπλανᾷ πολλάκις τὴν κοινὴν γνώμην. Ὅ,τι ὑπὲρ τῆς Κυβερνήσεως δημοσιεύεται δὲν ἔχει τὴν αὐτὴν ἀπήχησιν μὲ ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον γράφεται ἐναντίον αὐτῆς. Πάντοτε κάτι απομένει. Θὰ ἦτο φρόνιμον ὅπως ἐπιτραπῇ εἰς τὰς Μονὰς νὰ δέχωνται νέους, διατεθειμένους ν' ἀκολουθήσουν τὴν μοναχικὴν ζωήν. Ἐπίσης πρέπει νὰ ἐπιστραφοῦν εἰς τὰς Μονὰς αἱ γαῖαι των καὶ τὰ περιουσιακά των στοιχεῖα. Ἐὰν ἐπ' αὐτοῦ ἔλθῃς εἰς ἀντίθεσιν μὲ τὸν Κόμητα Φὸν Ἄρμανσπεργκ νὰ μὴ ὑποχωρήσῃς, δεδομένου ὅτι σὺ εἶσαι ὁ Ἄρχων καὶ ὄχι αὐτός. Τὰ μέτρα ταῦτα θὰ ἔχουν ἀρίστην ἀπήχησιν παρὰ τῷ λαῷ, διότι σύ, εἷς Καθολικός, ἐτέθης μὲ τὸ μέρος τῶν Ἡγουμένων τῶν Ἑλληνορθοδόξων Μονῶν. Ἔχε ὑπ' ὄψιν σου ὅτι ἄνευ τῆς εἰσαγωγῆς εἰς τὰς Μονὰς νεαρῶν δοκίμων μοναχῶν, αὗται μοιραίως θὰ ἐκλείψουν. Ἐὰν ἀκολουθήσῃς τὰς συστάσεις μου θὰ φανῇς ὅτι ἐπανορθώνεις μίαν κακὴν πρᾶξιν

τῆς 'Αντιβασιλείας.Εἶναι τελείως ἀπαράδεκτον τὸ γεγονὸς ὅτι, ἐνῷ τὸν μοναστηριακὸν θεσμὸν ἐν Ἑλλάδι τὸν ἐσεβάσθησαν οἱ Μωαμεθανοί, ἤδη ἔρχεται μία Χριστιανικὴ Κυβέρνησις καὶ τὸν ἐξαφανίζει. Τοῦτο οὔτε δίκαιον εἶναι, οὔτε ἴδιον πολιτικοῦ ἀνδρός. 'Εξ ἄλλου πρέπει νὰ γνωρίζῃς ὅτι ἡ Ἑλλὰς εἶναι μία χώρα, ἡ ὁποία ἀπὸ αἰώνων ἔχει ζήσει ὑπὸ τὸν θεσμὸν τῆς κοινοτικῆς ζωῆς, δι' αὐτὸ εἶναι πρέπον ὅπως ἀναδιοργανωθῇ καὶ βελτιωθῇ ὁ θεσμὸς αὐτός...».

'Επ' εὐκαιρίᾳ τῆς ἐνηλικιώσεως τοῦ Ὄθωνος τὴν 1ην 'Ιουνίου 1835 ὁ Λουδοβῖκος τοῦ ἀπέστειλε συγχαρητήριον ἐπιστολήν, χωρὶς ὅμως νὰ παραλείψῃ καὶ τὰς πατρικάς του πρὸς αὐτὸν συμβουλάς. Τοῦ ἔγραφε: «...Πρέπει νὰ ἔχῃ τις ὑπ' ὄψιν του ὅτι τὸ καλὸν εἶναι ἐχθρὸς τοῦ βελτίστου, ὅτι μὲ τὸν ζυγὸν τοῦ χρυσοῦ τὸν ἀκριβῆ οὐδεὶς δύναται νὰ φθάσῃ εἰς προοδευτικὰ ἀποτελέσματα. Ὅ,τι σοῦ γράφω μὴ τὸ ἐκλάβῃς ὡς διδασκαλίαν, ἀλλ' ὡς τὰς ἀπόψεις ἑνὸς γηραιοῦ φιλέλληνος, ἑνὸς Πρίγκιπος, ὅστις μέχρι τοῦ 40οῦ ἔτους τῆς ἡλικίας του παρέμεινε πλησίον τοῦ θρόνου ὡς διάδοχος, τὸν ὁποῖον θρόνον κατέχει ἤδη ἀπὸ δεκαετίας καὶ τοιουτοτρόπως ἀπέκτησε μεγάλην πεῖραν. Εἶναι δὲ πράγματι ἐξόχως σπάνιον τὸ γεγονὸς ὅτι εἷς πατήρ, ζῶν εἰσέτι, βλέπει τὸν υἱόν του νὰ εἶναι Βασιλεύς, ὡς αὐτός. Καὶ δὲν δύναται ὁ πατὴρ αὐτὸς νὰ κατακριθῇ, διότι θέλει νὰ χρησιμοποιήσῃ τὴν κτηθεῖσαν πεῖραν του ὑπὲρ τοῦ υἱοῦ του καὶ ἐπ' ὠφελείᾳ τῆς χώρας του. Πολὺ ὀλίγοι Μονάρχαι ἀπολαμβάνουν τῆς ἀγάπης, τῆς ὁποίας σὺ ἀπολαμβάνεις παρὰ τοῦ λαοῦ σου καὶ εὔχομαι νὰ εἶσαι πάντοτε ἀγαπητός. Τὸ νὰ εἶναι τις ἀναδημιουργὸς καὶ ἀναμορφωτὴς μιᾶς χώρας εἶναι μέγα κατόρθωμα. Ὅταν ὅμως ἡ χώρα αὕτη εἶναι ἡ Ἑλλάς, τότε ἡ δόξα εἶναι λαμπροτέρα διὰ τὸν ἀναδημιουργόν της...».

Ο ΟΘΩΝ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΛΟΥΔΟΒΙΚΟΝ

Αἱ ἐργασίαι τῆς διαμορφώσεως τοῦ χώρου ποὺ εἶχε ἐπιλεγῆ πρὸς ἀνέγερσιν τῶν 'Ανακτόρων εἶχον περατωθῆ καὶ τὰ θεμέλια εἶχον τεθῆ. 'Αλλ' ἡ συνέχεια τῆς οἰκοδομήσεως καθίστατο προβληματική, ἐλλείψει νέας πιστώσεως. Εἰς τὸν κρατικὸν προϋπολογισμὸν τοῦ ἔτους 1836 εἶχεν ἀναγραφῆ πίστωσις ἐκ 500 χιλιάδων δραχμῶν διὰ τὰς ἐργασίας καὶ τὰ ὑλικὰ τῆς ἀνακτορικῆς οἰκοδομῆς, ἐπρόκειτο δὲ ἡ πίστωσις αὕτη νὰ ἐπαναληφθῇ καὶ εἰς τὸν προϋπολογισμὸν τοῦ 1837. Λόγω ὅμως οἰκονομικῶν δυσχερειῶν, παρὰ τὴν σχετικὴν πρότασιν τοῦ ὑπουργοῦ τῶν Οἰκονομικῶν, δὲν ἐνεκρίθη αὕτη ὑπὸ τοῦ Συμβουλίου τῆς 'Επικρατείας. Οὕτως αἱ ἐργασίαι δὲν θὰ καθίσταντο δυνατὸν νὰ συνεχισθοῦν. 'Ενώπιον τῆς καταστάσεως αὐτῆς, ὁ Ὄθων ἠναγκάσθη νὰ ζητήσῃ ἀπὸ τὸν πατέρα του τὴν σύναψιν προσωπικοῦ δανείου διὰ τὴν ἀποπεράτωσιν τῶν 'Ανακτόρων του. Δι' ὃ καὶ τὴν 18ην Φεβρουαρίου τοῦ 1837 ἔγραψε πρὸς τὸν Λουδοβῖκον τὴν ἑξῆς ἐπιστολήν:

«...'Αναγκάζομαι, ἀγαπητέ μοι πάτερ, νὰ ζητήσω ἀπὸ Ὑμᾶς ἔντοκον

δάνειον διὰ τὴν ἀποπεράτωσιν τῶν Ἀνακτόρων. Μοῦ χρειάζονται 1.670.000 φλωρίνια μὲ ἐπιτόκιον 3 ½ ἢ ἔστω καὶ 4 %. Ὡς ἐγγύησιν διὰ τὴν πληρωμὴν ἀφήνω τὴν Βαυαρικὴν ἐπιχορήγησίν μου. Ἂν δὲ ὑποτεθῇ ὅτι ἐν τῷ μεταξὺ θὰ ἀπέθνησκον, τότε οἱ διάδοχοί μου εἰς τὸν Ἑλληνικὸν θρόνον θὰ ὑποχρεωθοῦν νὰ καταβάλουν τὸ ὑπόλοιπον ποσὸν διὰ νὰ γίνουν κάτοχοι τῶν Ἀνακτόρων.

»Θὰ προετίμων ὅπως μηνιαίως μοῦ καταβάλλεται τὸ 1/24ον τοῦ ὅλου δανείου, ἤτοι 69.583 φλωρίνια, οὕτως ὥστε νὰ εἰσπράξω ἐντὸς δύο ἐτῶν τὸ ὅλον ποσόν. Ἀλλ' ἂν τὸ ποσὸν αὐτὸ θὰ ἐθεωρεῖτο δύσκολον νὰ μοὶ καταβληθῇ, τότε ἂς εἶναι ἡ μηνιαία καταβολὴ 35.000 φλωρίνια μέχρι τελικῆς συμπληρώσεως τοῦ αἰτουμένου συνολικοῦ ποσοῦ. Θὰ εἶναι ὅμως εὐκταῖον, ὅπως ἀκολούθως μοὶ καταβάλλεται μηνιαίως μεγαλύτερον ποσόν, πρὸς ἐξοικονόμησιν τῆς ἀνάγκης καταβολῆς τόκων ἐπὶ μακρὸν διάστημα.

» Η ταχεῖα ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἀπόφασις Ὑμῶν ἐπείγει, διότι ἄλλως θὰ εὑρεθῶ ὑποχρεωμένος ν' ἀναστείλω τὰς οἰκοδομικὰς ἐργασίας, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον θὰ ἦτο ἐπιζήμιον δι' ἐμὲ καὶ θὰ εἶχε δυσμενῆ ἀπήχησιν ἐπὶ τῆς δημοσίας γνώμης...».

Μετὰ τὴν λῆψιν τῆς ὡς ἄνω ἐπιστολῆς, ὁ Λουδοβῖκος ἔκρινεν ὅτι πράγματι αἱ οἰκονομικαὶ δυνάμεις τοῦ νεοσυστάτου Ἑλληνικοῦ Βασιλείου δὲν ἐπέτρεπον τὴν ἀνάληψιν τῆς δαπάνης τῆς ἀνεγέρσεως τοῦ Ἀνακτόρου τοῦ υἱοῦ του καὶ ἀπεφάσισε νὰ τὴν ἀναλάβῃ αὐτὸς διὰ τῆς χορηγήσεως τοῦ αἰτηθέντος δανείου, ἐν ἀγνοίᾳ ὅμως τῆς Βαυαρικῆς Κυβερνήσεως. Καὶ τοῦτο, διότι τὰ ἀποσταλέντα εἰς τὴν Ἑλλάδα χρήματα δὲν προήρχοντο ἀπὸ τὴν προσωπικὴν περιουσίαν τοῦ Λουδοβίκου, ἡ ὁποία κατὰ τὸ πλεῖστον ἦτο κτηματική, ἀλλ' ἀπὸ τὰ χρήματα τὰ ὁποῖα εἶχε προκαταβάλει ἡ Γαλλία εις τὴν Βαυαρίαν, βάσει τῆς συνθήκης τῆς Βιέννης, πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς ἐκτελέσεως ὀχυρωματικῶν ἔργων εἰς Γερμανσχάϊμ. Διὰ τοῦ τρόπου αὐτοῦ ἀντιμετωπίσθη πλήρως ἡ δαπάνη τῆς ἀνεγέρσεως τῶν Ἀνακτόρων, τὸ δὲ Ἑλληνικὸν δημόσιον ἀνέλαβε μόνον τὴν χορήγησιν ἀποζημιώσεων δι' ἀπαλλοτριώσεις μερικῶν γηπέδων, τὰ ὁποῖα ἐχρησιμοποιήθησαν διὰ τὴν ἀνακτορικὴν περιοχὴν καὶ κυρίως διὰ τὴν ἵδρυσιν τοῦ Βασιλικοῦ Κήπου.

Ἐν τῷ μεταξὺ αἱ σχέσεις τοῦ Ὄθωνος μετὰ τοῦ ἐν Ἀθήναις πρεσβευτοῦ τῆς Ἀγγλίας Λάϊονς—πρόκειται περὶ τοῦ πρώην κυβερνήτου τῆς φρεγάτας «Μαδαγασκάρη», ἡ ὁποία μετέφερε τὸν Ὄθωνα εἰς τὸ Ναύπλιον—εἶχον περιέλθει εἰς κρίσιμον σημεῖον. Ὁ Λάϊονς ἦτο ἐκ χαρακτῆρος αὐταρχικὸς καὶ ἀλαζών, ἤδη δὲ ὡς ἐκπρόσωπος τῆς Μεγάλης Βρεταννίας ἐν Ἑλλάδι, συμπεριεφέρετο κατὰ τρόπον ἐγωιστικὸν καὶ ὑπερφίαλον ἀκόμη καὶ ἔναντι τοῦ Ὄθωνος, τὸν ὁποῖον ἐθεώρει ὅτι διέκειτο περισσότερον φιλικῶς πρὸς τὴν Ρωσίαν καὶ Αὐστρίαν, παρὰ πρὸς

τὴν 'Αγγλίαν. Εἰς τὴν ὑπὸ ἡμερομηνίαν 13ην Νοεμβρίου 1837 ἐπιστολὴν τοῦ Ὄθωνος πρὸς τὸν Λουδοβῖκον, ἀνεφέροντο καὶ τὰ ἑξῆς: «Τὸ νὰ διατηρήσωμεν εὐμενεῖς σχέσεις μετὰ τῆς 'Αγγλίας ἀποκλείεται ἀπολύτως, ἐφ' ὅσον ὁ Λάϊονς ἐξακολουθεῖ νὰ εἶναι ὁ ἀπεσταλμένος αὐτῆς ἐν Ἑλλάδι...Μόνον μὲ ὑπομονὴν δύναται ὁ οχληρὸς αὐτὸς ξένος νὰ φθαρῆ, ὥστε ν' ἀναγκασθῆ ν' ἀποχωρήση. Μόνον ὅταν ἡ σημερινὴ δυσπιστία ἐκ μέρους τῆς 'Αγγλικῆς Κυβερνήσεως ἐξουδετερωθῆ καὶ ἡ ὑφισταμένη ἔντασις εἰς τὰς σχέσεις μεταξὺ τῶν δύο χωρῶν ὑποχωρήση, τότε θὰ δυνηθῶμεν νὰ λάβωμεν μέτρα πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτόν, δηλαδὴ τὴν ἀπομάκρυνσιν τοῦ Λάϊονς. Δυστυχῶς δὲν δύναμαι νὰ κάμω ἔκκλησιν πρὸς Σᾶς διὰ νὰ μὲ βοηθήσετε, διότι καὶ ἡ Βαυαρία προσβλέπεται μετὰ δυσπιστίας ὑπὸ τῆς 'Αγγλίας...».

'Ιδιαιτέρως χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ κάτωθι ἐπιστολή, ἥτις ὑπογράφεται ὑπὸ τῶν τριῶν ὑπασπιστῶν τοῦ Ὄθωνος καὶ ἥτις ὑπεβλήθη εἰς αὐτὸν τὴν 25ην 'Απριλίου/7ην Μαΐου 1839. 'Εν αὐτῇ περιέχονται ὑποδείξεις καὶ προτάσεις ἀξιοσημείωτοι σχετικῶς μὲ τὸν τρόπον τοῦ διοικεῖν ὑπὸ τοῦ Βασιλέως, ὅστις ἐπεζήτει νὰ συγκεντρώσῃ ὅλας τὰς ὑποθέσεις τοῦ Κράτους εἰς χεῖρας του. 'Η ἐπιστολὴ αὐτὴ εὑρίσκεται ἐν πρωτοτύπῳ εἰς τὰ ἐν Μονάχῳ 'Απόρρητα 'Αρχεῖα, φέρουσα τὸν ἀριθμὸν 204. 'Ιδοὺ τὸ κείμενον αὐτῆς :

«Πρὸς τὴν Ὑμετέραν Βασιλικὴν Μεγαλειότητα.

»Ἡ ἄκρα ἀφοσίωσις τῶν θεραπόντων τῆς Ὑμετέρας Βασιλικῆς Μεγαλειότητος ὡδήγησεν ἡμᾶς εἰς τὴν κοινὴν ταύτην ἀπόφασιν, ὡς καὶ ἡ ἐπίγνωσις τοῦ αἰσθήματος τοῦ πλήρους σεβασμοῦ ἡμῶν καὶ τὸ ἐκ τουτου ἀπορρέον καθῆκον ἔδωσε τὸ θάρρος εἰς ἡμᾶς ὅπως ἐκφράσωμεν μετα παρρησίας τὰς πεποιθήσεις μας. Μετ' ἀληθοῦς θαυμασμοῦ παριστάμεθα μάρτυρες τῆς ἀπροσμετρήτου θυσίας, μετα τῆς ὁποιας ἡ Ὑψηλὴ Προσωπικότης ἀφοσιοῦται ἀπὸ λίαν πρωὶ μέχρις ἀργὰ τὴν ἑσπέραν διὰ τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν καθηκόντων, τὰ ὁποῖα ἐπιβάλλει εἰς Αὐτὴν ἡ ἀποστολὴ τοῦ Ὑψηλοῦ καὶ δυσχεροῦς ἔργου. Συγχρόνως ὅμως καὶ μετὰ βαθυτάτης ἀνησυχίας παρατηροῦμεν οὐχὶ σπανίως ἤδη τὰς ἀναποφεύκτους συνεπείας μιᾶς ὑπερβολικῆς καὶ συνεχῶς ἐντεινομένης δράσεως καὶ δὲν δυνάμεθα ν' ἀποσιωπήσωμεν τοὺς φόβους ἡμῶν διὰ τὸ μέλλον. Δὲν δυνάμεθα, ἀλλ' οὔτε καὶ δικαιούμεθα ν' ἀποκρύψωμεν τῇ Ὑμετέρα Μεγαλειότητι, ὅτι αἱ συνέπειαι τόσων ὑπερμέτρων καταπονήσεων θὰ προκαλέσουν τὴν πρόωρον ἐξασθένησιν καὶ ἐν συνεχεια τὴν ἀπωλειαν τῆς νεανικῆς δροσερότητος καὶ ζωτικότητος Ὑμῶν, ἐὰν αὗται συνεχισθοῦν ἐπὶ μακρότερον χρόνον, ὁπότε θὰ ἦτο πολὺ ἀργα, ὅταν ἡ Ὑψηλὴ Προσωπικότης θὰ παρεπονεῖτο ὅτι ἐθυσίασεν εἰς τὴν μεθ' ὑπερβολικοῦ ζήλου ἐκπλήρωσιν τῶν καθηκόντων τῆς παρούσης στιγμῆς, ἐνῶ εἰς το

μελλον οὐχὶ ὀλιγώτεραι καὶ ἐπιτακτικώτεραι θ' ἀπαιτηθῶσι κοπιώδεις προσπάθειαι. Εἴμεθα μάλιστα ὑποχρεωμένοι μετὰ θλίψεως νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι παρὰ τὰς ἐξόχους προθέσεις, αἱ ὁποῖαι εἰς τὴν Υ.Μ. παρέχουσι πάντοτε νέαν δύναμιν ἵνα ἀντιμετωπίσῃ τὰς συνεπείας τῆς κοπώσεως καὶ τῆς ἐξαντλήσεως, ἡ προβλεπομένη ἐπιτυχία δὲν ἀνταποκρίνεται πρὸς τὰς θυσίας Αὐτῆς. Δηλαδὴ ἡ εὐγενεστάτη αὐτοθυσία τῆς Ὑμετέρας Μεγαλειότητος, ἵνα προλάβῃ τὰς ἐπιβραδύνσεις τῆς ὑπηρεσίας, ἔχει ὡς ἀποτέλεσμα τὴν καθυστέρησιν τῶν ἀποφάσεων τῆς Ὑψηλῆς Προσωπικότητος καὶ τὴν δημιουργίαν εἰς πλείστους στενοχωρίας καὶ παραπόνων, ὡς καὶ τὴν ἀπειλὴν τῆς ἀπωλείας τοῦ σεβασμοῦ καὶ τῆς ἐμπιστοσύνης ἐπ' Αὐτῆς.

»Τοιαῦτα παράπονα εἶναι ἔτι πλέον εὐνόητα καθ' ὅσον ἡ ἀναβολὴ τῶν Ὑψηλῶν ἀποφάσεων, συνεπάγεται ἀδράνειαν τῶν Ἀρχῶν καὶ τῶν ὑπαλλήλων, εἰς τοὺς ὁποίους ἐρείδεται ἡ ἐμπιστοσύνη τῆς Ὑμετέρας Μεγαλειότητος διὰ τὴν διεκπεραίωσιν τῶν ἀποφάσεων αὐτῶν. Τὸ ὅτι ἡ ἐπιβράδυνσις εἰς τὴν διεξαγωγὴν τῶν ὑποθέσεων ὀφείλεται ἀποκλειστικῶς εἰς τὴν πρόθεσιν τῆς Ὑμετέρας Μεγαλειότητος ὅπως πάντοτε πρὸ πάσης ἀποφάσεως προηγεῖται προσεκτικωτάτη καὶ εὐσυνείδητος ἐξέτασις αὐτῆς παρ' Ὑμῶν, τοῦτο δύνανται νὰ γνωρίζουν μόνον ὅσοι ἔχουν τὴν εὐτυχίαν ν' ἀνήκουν παρὰ τὸ πλευρὸν τῆς Ὑψηλῆς Προσωπικότητος... Ἡ Ὑμετέρα Μεγαλειότης δύναται καὶ ὀφείλει, περὶ τούτου εἴμεθα βαθύτατα πεπεισμένοι, νὰ μὴ παραιτηθῇ ἀπὸ τοῦ νὰ ἐμψυχώνῃ διαρκῶς καὶ περισσότερον τὸ σύνολον τοῦ κρατικοῦ ὀργανισμοῦ καὶ νὰ ἐπιφυλάττῃ δι' Ἑαυτὴν τὸν ἀνώτατον ἔλεγχον ὅλων τῶν ὑποθέσεων. Τολμῶμεν ἑπομένως νὰ ἐκφράσωμεν μετ' ἀπείρου σεβασμοῦ τὴν εὐχὴν ὅπως ἡ Υ.Μ. εὐδοκήσῃ νὰ ἐπιφορτίσῃ τὸ Ὑπουργικὸν Συμβούλιον μὲ τὴν ἐντολὴν τῆς διευρύνσεως τῶν ἁρμοδιοτήτων τῶν Ὑπουργείων καὶ τῶν εἰς ταῦτα ὑπαγομένων Ἀρχῶν, ὑπὸ τὸν ὅρον. ὅτι θὰ ληφθῇ φροντὶς ἑνὸς καθωρισμένου ἐλέγχου.

»Οὐχὶ σπανίως ἐλάβομεν τὴν εὐκαιρίαν νὰ προσέξωμεν τὴν φροντίδα μεθ' ἧς ἡ Υ.Μ. δὲν ἀποκάμει νὰ διεξέρχεται τὰ εἰς τὴν ἔγκρισιν Αὐτῆς ὑποβαλλόμενα Σχέδια Νόμων, Διαταγῶν κ.λ.π. καὶ νομίζομεν ὅτι σπανίως ἐξῆλθον τοῦ γραφείου τῆς Υ.Μ. τοιαῦτα Σχέδια χωρὶς νὰ ὑποστοῦν διορθώσεις ἐν ταῖς λεπτομερείαις. Ἀλλὰ τῶν πλεονεκτημάτων τούτων δὲν ὑπερισχύουν τὰ μειονεκτήματα τῶν ἐπιβραδύνσεων, αἱ ὁποῖαι κατ' ἀνάγκην θὰ λαμβάνουν χώραν ἀθελήτως κατὰ τὴν εἰς ὅλας τὰς λεπτομερείας τῆς συντάξεως μετὰ τόσης φροντίδος χωροῦσαν ἐπισκόπησιν; Καὶ ἡ εὐθύνη ἣν κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἡ Υ.Μ. ἡ Ἰδία ἀντὶ τῶν Ὑπουργῶν, συντακτῶν καὶ εἰσηγητῶν, εὐδοκεῖ ν' ἀναλάβῃ, δὲν ἀποσπᾶ αὐτὸ τοῦτο τὸ ἰσχυρότερον κίνητρον πρὸς εὐσυνείδητον προσοχὴν εἰς τὴν

διεξαγωγὴν τῆς ὑπηρεσίας των καὶ δὲν διακυβεύει ἀκόμη καὶ τὸ Ὑψηλὸν Βασιλικὸν κῦρος ; Ἀκριβῶς καὶ εἰς τοῦτο αἰσθανόμεθα ἡμᾶς ὑποχρεωμένους νὰ ἐκφράσωμεν τὴν πεποίθησίν μας ἄνευ ἐπιφυλάξεως, τὴν πεποίθησιν ὅτι ὁ ὑψηλὸς σκοπὸς τῆς Υ.Μ. ἤθελεν ἐπιτευχθῆ πληρέστερον καὶ ἀσφαλέστερον ἐὰν ἡ Αὐτῆς Ὑψηλὴ Προσωπικότης ηὐδόκει νὰ περιορισθῆ εἰς τὴν ἐξέτασιν τῶν κατευθυντηρίων βασικῶν ἀρχῶν τῶν Νόμων. Διαταγμάτων, προκηρύξεων καὶ ποικίλων ἄλλων Διαταγῶν, καὶ ἐπαφίετο διὰ τὰς λεπτομερείας τῆς ἐπεξεργασίας καὶ συντάξεως εἰς τὰς ἁρμοδίας Ἀρχὰς καὶ τοὺς ὑπαλλήλους. Ἡ ἐπίγνωσις ὅτι φέρουν πλήρη τὴν εὐθύνην, ἥτις ἀφορᾷ αὐτοὺς καὶ ἡ προσπάθεια νὰ κερδίσουν τὴν εὐμενῆ ἐμπιστοσύνην τῆς Υ.Μ. καὶ νὰ προφυλάξωσιν ἑαυτούς, ἤθελεν ἀνυψώσῃ τὸν πρὸς τὸ καθῆκον ζῆλον αὐτῶν καὶ τὴν πρὸς τὸ καθῆκον ἀφοσίωσιν.

»Ἀλλὰ καὶ ἂν ἡ Υ.Μ. εὐδοκήσῃ νὰ ἐπιφυλάξῃ δι' Ἑαυτὴν τὴν ὑψηλὴν δρᾶσιν, ἥτις θεωρεῖται ὡς μὴ μεταβιβάσιμος προνομία τοῦ Στέμματος, ἀκόμη καὶ τότε θὰ ἔφθανε πρὸς Ὑψηλὴν διεκπεραίωσιν σωρὸς ὑποθέσεων, αἵτινες μόνον μετὰ τὴν κατὰ τὸ δυνατὸν σκοπιμωτέραν ἀναδιοργάνωσιν τοῦ Βασιλικοῦ Γραφείου καὶ τῆς Γραμματείας θὰ εἶναι δυνατὸν νὰ τύχουν τῆς ἀπαιτουμένης ἐκ τῆς σχετικῆς σπουδαιότητός των καὶ τοῦ ἐπείγοντος αὐτῶν, ταχείας διεκπεραιώσεως. Πρὸ παντὸς θὰ ἦτο ἀναγκαῖον σχετικῶς μὲ ταῦτα ὁ διορισμὸς ἑνὸς Ἀρχηγοῦ τοῦ Β. Γραφείου καὶ τῆς Γραμματείας, ὅστις θὰ εἶχε τὴν ὑποχρέωσιν νὰ ἐλέγχῃ τὰς εἰσερχομένας ἀναφοράς, νὰ κατανείμῃ μεταξὺ τοῦ ὑπ' αὐτὸν ὑφισταμένου προσωπικοῦ τὰς προκαταρκτικὰς ἐργασίας καὶ νὰ φροντίζῃ ὥστε ἐν τῷ προσχεδίῳ διὰ τὴν Ὑψηλὴν ἀπόφασιν, σημειωθῇ ἡ κατάλληλος συνέχεια καὶ νὰ ὑποδεικνύῃ ὅ,τι θὰ ἐχρειάζετο τῆς ἀπαραιτήτου Ὑψηλῆς συγκαταθέσεως, ὅ,τι θὰ ἔχῃ ἀνάγκην πλέον ἐμπεριστατωμένης ἐρεύνης...

»Καθ' ἣν στιγμὴν εἴμεθα ἕτοιμοι νὰ ὑποβάλωμεν τῇ Ὑμετέρᾳ Μεγαλειότητι τὰς πλήρους σεβασμοῦ ἀπόψεις ἡμῶν, ἐσταθμίσαμεν ταύτας ἅπαξ ἔτι καὶ μετὰ ὡριμωτάτην σκέψιν θὰ ἐκατηγορούσαμεν ἑαυτοὺς ἐπὶ λησμοσύνῃ καθήκοντος καὶ ἐπὶ ἐλλείψει ἀφοσιώσεως ἐὰν ἐδέσποζον ἐπιφυλάξεις εἰς ὑπόθεσιν, ἥτις ἀφορᾷ τὴν ὑγιείαν τῆς Υ.Μ. καὶ τὴν εὐτυχίαν τοῦ Βασιλείου. Δὲν ἔχομεν δικαίωμα νὰ συγκαλύψωμεν εἰς τὴν Υ.Μ. τοὺς φόβους ἡμῶν, ἀλλ' οὔτε ἐπίσης τὴν ἀκλόνητον πεποίθησιν ὅτι ἡ ὑγιεία Αὐτῆς, ἡ εὐτυχία καὶ ἡ χαρά, ἡ μετὰ σεβασμοῦ ἀγάπη τῶν ὑπηκόων τῆς Υ.Μ. ὡς καὶ ἡ πραγμάτωσις τῶν σκοπῶν καὶ προθέσεων Αὐτῆς θὰ διασφαλισθῶσι τότε, ὅταν θὰ εἴμεθα ἀρκούντως εὐτυχεῖς νὰ κερδίσωμεν τὴν Ὑψηλὴν ἔγκρισιν τῶν πλήρων σεβασμοῦ προτάσεων ἡμῶν.

»Μετὰ τῶν ἐν τῇ παρούσῃ ἀναφορᾷ βασικῶν σκέψεων, διατελοῦμεν μετὰ βαθυτάτης καὶ πλήρους σεβασμοῦ ἀφοσιώσεως.

»Τῆς Ὑμετέρας Μεγαλειότητος πιστότατοι ὑπήκοοι καὶ εὐπειθέστατοι

Ἔς, συνταγματάρχης. Λεμάϊρ, ἀντισυνταγματάρχης, Χ. Α. Μπράντις.

»Ὑπασπισταὶ Α. Μεγαλειότητος τοῦ Βασιλέως».

Αἱ ὡς ἄνω ὑποδείξεις τῶν τριῶν ὑπασπιστῶν τοῦ Ὄθωνος ἦσαν πράγματι πολύτιμοι καὶ ἀσφαλῶς θὰ ἀπέβαινον λίαν εὐεργετικαὶ εἰς τὴν διεκπεραίωσιν τῶν κρατικῶν ὑποθέσεων. Ἀτυχῶς ὁ Ὄθων, λόγῳ χαρακτῆρος, δὲν ἠθέλησε νὰ τὰς υἱοθετήσῃ. Εἰς τοῦτο συνετέλεσεν ἡ ἔλλειψις ἐμπιστοσύνης, τὴν ὁποίαν ἠσθάνετο σχεδὸν πρὸς ὅλους ἐκείνους μετὰ τῶν ὁποίων συνειργάζετο, τόσον ἐν τῇ Κυβερνήσει, ὅσον καὶ ἐκτὸς αὐτῆς. Καὶ εἶναι γεγονὸς ὅτι εἶχε πρὸς τοῦτο πλείστας ὅσας ἀφορμάς, εἰς τρόπον ὥστε ἡ στάσις του αὐτὴ νὰ μὴ εἶναι πάντοτε ἀδικαιολόγητος. Ἀλλὰ ἀπὸ τοῦ σημείου αὐτοῦ μέχρι τῆς γενικεύσεως τοῦ θέματος καὶ τῆς συγκεντρώσεως εἰς χεῖρας του ὅλων τῶν ὑποθέσεων τοῦ Κράτους, ὑπάρχει ἀσφαλῶς σημαντικὴ διαφορά. Ἡ σχολαστικότης καὶ ἡ διερεύνησις ὅλων τῶν λεπτομερειῶν ἐπὶ οἱουδήποτε ζητήματος, ὑπῆρξαν τὰ ἀνίατα μειονεκτήματα τοῦ ἀτυχοῦς ἐκείνου Βασιλέως.

Αἱ σχέσεις τοῦ Ὄθωνος μετὰ τοῦ Αὐτοκρατορικοῦ Οἴκου τῆς Αὐστρίας ἦσαν ἄρισται καὶ ἐνίοτε, δύναταί τις νὰ εἴπῃ, εὐεργετικαὶ διὰ τὴν Ἑλλάδα. Ἡ κάτωθι ἐπιστολὴ τοῦ Ἀρχιδουκὸς Ἰωάννου τῆς Αὐστρίας, ὑπὸ ἡμερομηνίαν 15ην Ὀκτωβρίου 1839 πρὸς τὸν Ὄθωνα, εἶναι χαρακτηριστικὴ τῶν αἰσθημάτων τῆς Αὐστρίας πρὸς τὸν Βασιλέα τῆς Ἑλλάδος :

«...Λυποῦμαι διαπιστῶν πόσον ὀλίγον ἐξετιμήθησαν αἱ τόσαι Σας ὑπεράνθρωποι προσπάθειαι διὰ τὴν προαγωγὴν τῆς εὐημερίας τοῦ ὑπὸ τῆς Θείας Προνοίας ἐμπιστευθέντος εἰς Ὑμᾶς Ἑλληνικοῦ Ἔθνους. Σᾶς παρεδόθη μία χώρα ἔρημος, κατεστραμμένη, μὲ ἀποδεκατισμένον τὸν πληθυσμόν της, μὴ ἔχουσα οὐδένα πόρον. Κατόπιν τοῦ πολέμου διὰ τὴν ἀνεξαρτησίαν της, τὸ μόνον τὸ ὁποῖον τῆς ἀπέμενεν ἦτο ὁ οὐρανός, ἡ γῆ, καὶ ἕνας καλός, δυναμικός, ἂν καὶ σχεδὸν ἐξηγριωμένος λαός. Ὅταν ρίψῃ τις βλέμμα εἰς τὴν κατάστασιν αὐτὴν κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς ἀποβιβάσεως Σας. καὶ εἰς τὰς δυσκολίας τὰς ὁποίας εἴχατε νὰ ὑπερπηδήσητε κατὰ τὴν περίοδον τῆς Ἀντιβασιλείας,—ἡ ὁποία μᾶλλον σᾶς εἶχε δυσχεράνει παρὰ προλειάνει τὸ μέλλον,-καὶ παραβάλῃ τὸ παρελθὸν μὲ τὸ παρόν, καταλαμβάνεται ἀπὸ θαυμασμὸν διὰ τὸ πρόσωπόν Σας. Ἐπετελέσατε τὸ θαῦμα αὐτὸ διὰ τῆς ἐνεργητικότητός Σας, διὰ τῆς ἐπιμονῆς Σας, διὰ τῆς φειδοῦς. Ἐβελτιώσατε τὰ οἰκονομικὰ τῆς χώρας. Καὶ τί δὲν ἐπράξατε διὰ τὴν διοίκησιν, καὶ πόσον ἐπιτυχῶς ἀντιμετωπίσατε τὰς ἐξωτερικὰς σχέσεις! Ἐπίσης ἀπεκτήσατε τὴν ἐκτίμησιν καὶ τὴν ἀγάπην τοῦ λαοῦ Σας. Εἰς

Ὑμᾶς ἡ Θεία Πρόνοια ἐπεφύλαξε τὸν Λαὸν αὐτόν, ποὺ ἔλαμψε κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, νὰ τὸν ἐξυψώσητε καὶ νὰ συντελέσητε εἰς τὴν ἀναγέννησίν του».

Τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1842 ἐπεσκέφθη τὰς Ἀθήνας ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἄγγλος πρέσβυς Στράτφορτ Κάννιγκ. Οὗτος ἀφίχθη κατόπιν ἐμπιστευτικῆς ἀποστολῆς τοῦ Πάλμερστον διὰ νὰ ἐξετάσῃ τὰ Ἑλληνικὰ πράγματα, δι' ὃ καὶ ἦλθεν εἰς ἐπαφὴν μὲ τὸν Ὄθωνα καὶ τοὺς ἁρμοδίους παράγοντας. Ὁ Κάννιγκ ἐνημερώθη ἐφ' ὅλων τῶν θεμάτων καὶ ὑπέβαλεν εὐνοϊκὴν διὰ τὸν Βασιλέα καὶ τὴν Ἑλλάδα ἔκθεσιν εἰς τὸν Ἄγγλον Πρωθυπουργόν. Πληροφορηθεὶς τοῦτο ὁ Λουδοβῖκος ἔγραψεν εἰς τὸν υἱόν του ἐπιστολὴν ὑπὸ ἡμερομηνίαν 20ην Φεβρουαρίου 1842, ἐν τῇ ὁποίᾳ μεταξὺ ἄλλων ἐτόνιζε καὶ τὰ ἑξῆς:

«... Ὁ Κάννιγκ εἶναι εἷς ἀπὸ τοὺς ὀλίγους Ἄγγλους φιλέλληνας. Ἡ εἰς Ἀθήνας παραμονή του ὑπῆρξεν ἐπωφελὴς διὰ σὲ καὶ διὰ τὴν Ἑλλάδα. Ὅσον δὲ ἀφορᾷ σὲ προσωπικῶς, σοῦ προσέφερεν ἤδη συγκεκριμένας ὑπηρεσίας, ὡς πληροφοροῦμαι ἐκ Λονδίνου, διότι σοῦ ἀπέδωσε τὸ δίκαιον—πρᾶγμα τὸ ὁποῖον δὲν φαίνεται νὰ ἔκαμεν ὁ Σερ Ἔντμοντ Λάϊονς—καὶ ἐπὶ πλέον ἐπηρέασε τοὺς Ἄγγλους πολιτικοὺς ὅπως ἔχουν περὶ σοῦ καλὴν γνώμην...».

Ὁ Βασιλεὺς τῆς Πρωσσίας Φρειδερῖκος Γουλιέλμος[1] εἰς ἐπιστολήν του ὑπὸ ἡμερομηνίαν 13ην Ἀπριλίου 1843 πρὸς τὸν Λουδοβῖκον, ἐξεφράζετο οὕτω πως περὶ τοῦ Ὄθωνος:

«... Πρέπει νὰ γνωρίζῃς, ὅτι ἐγκαρδίως ἀγαπῶ τὸν Βασιλέα καὶ τὴν Ἑλλάδα του, καὶ ὅτι ὁ κ. Μπρασιὲ ντὲ Σιμὸν εἶναι εἷς τῶν καλλίστων μας διπλωματῶν. Αὐτὸς καὶ ὁ Μπράϋ ὑπῆρξαν οἱ μόνοι πραγματικοὶ φίλοι τοῦ τιμιωτάτου Ὄθωνος! Εἶμαι πλήρως πεπεισμένος ὅτι ἀμφότεροι συνεργαζόμενοι εἰς Ἀθήνας προσέφερον μεγίστας ὑπηρεσίας. Οἱ Πρέσβεις τῶν μεγάλων Δυνάμεων δὲν κάμνουν ἄλλο παρὰ νὰ ῥαδιουργοῦν, νὰ μεροληπτοῦν καὶ νὰ σχηματίζουν κόμματα. Φρικτὴ κατάστασις! Θὰ ἐπιθυμοῦσα νὰ σοῦ εἴπω ὅπως συστήσῃς εἰς τὸν Ὄθωνα μεγαλυτέραν ἀποφασιστικότητα. Φοβοῦμαι μήπως ἐπακολουθήσουν τὰ χείριστα, ἂν τὰ πράγματα ἐξακολουθοῦν οὕτω, καὶ μάλιστα ἂν δὲν ἐκλείψουν αἱ μηχανορραφίαι καὶ δὲν δοθοῦν εἰς τοὺς Τούρκους τὰ ἀναλογοῦντα ὡς ἀποζημίωσις. Παρακάλεσε τὸν Ὄθωνα ὅπως αἰσθανθῇ τὸ ἄλογον τὸν ἀναβάτην του, τὸν χαλινὸν καὶ τὸν πτερνιστῆρα! Διότι ὑπάρχει καὶ ἄλλος φόβος: τὸ ἄλογον νὰ ῥίψῃ τὸν ἀναβάτην!...».

Ἕνα καὶ πλέον μῆνα μετὰ τὴν ὑπογραφὴν τοῦ Βασιλικοῦ Διατάγματος περὶ χορηγήσεως τοῦ Συντάγματος εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὁ Ὄθων ἔγρα-

1. Οὗτος ἦτο γαμβρὸς τοῦ Λουδοβίκου. Ἡ ὡς ἄνω δὲ ἐπιστολὴ διεβιβάσθη εἰς τὸν Ὄθωνα ὑπὸ τοῦ πατρός του διὰ νὰ λάβῃ ὁ υἱός του γνῶσιν τοῦ περιεχομένου αὐτῆς.

ψεν εἰς τὸν πατέρα του τὴν ἀκόλουθον ἐπιστολήν, τὴν ὁποίαν παραθέτω ἐν φωτοτυπίᾳ:[1]

[illegible]

1. Ἡ ἀνέκδοτος αὕτη ἐπιστολὴ μοῦ παρεχωρήθη ἀπ' εὐθείας ὑπὸ τῆς Διευθύνσεως τοῦ Ἀπορρήτου Βασιλικοῦ Ἀρχείου τοῦ Μονάχου.

in die preußische und in die National-Versammlung zu führende Verhandlung erfolgt. Durch dieselbe ist für manchen [illegible] der Minister [illegible] Unabhängigkeit [illegible] haben, [illegible] durch eine entgegengesetzte Handlungsweise [illegible]

[illegible] würden, [illegible] wurde, [illegible] zu letzt [illegible] worden, [illegible] worden [illegible] günstiger Gelegenheit [illegible] der Minister, [illegible] die Zeit [illegible] Wirkung verlieren, sobald die [illegible] der Minister, [illegible] die [illegible] Minister [illegible] zu [illegible] hat man [illegible] dass die [illegible] Minister, die [illegible] würden? [illegible] eine [illegible] zu [illegible]

[illegible] in diesen [illegible]

[illegible] Hoffnung [illegible] werden sollten, [illegible] dass die Gesandten der [illegible] Minister [illegible] schon von Wien [illegible] worden [illegible] zu erklären, dass [illegible]

[illegible] Verfassung für nöthig halte im Interesse der [illegible] Führung zu schaffen beabsichtigt hätten, sich in diese Angelegenheit als in eine [illegible] Frage zu mischen. Zugleich [illegible] die [illegible] Grundzüge der Verfassung angeben.

[illegible]

der National-Versammlung an die Gesandten mitzutheilen [illegible] [illegible] für nöthig gehalten [illegible] von Seiten der [illegible] [illegible].

Auch hätten die Gesandten nöthigenfalls der [illegible] bemerklich zu machen, daß [illegible] einer [illegible] Verfassung [illegible] gemeinsame [illegible] [illegible] werden würde.

Die [illegible] Nationalversammlung hätte [illegible] in der [illegible] der [illegible] Anstalt [illegible] würde.

Die [illegible] Minister, [illegible] werde, bitte ich [illegible].

Mit der Gesinnung [illegible] [illegible]

Ihr

ergebenster [illegible]

[illegible]

[illegible] 25 [illegible] 67

6 Aug

Ἡ μετάφρασις τῆς ἐπιστολῆς αὐτῆς τοῦ Ὄθωνος ἔχει ὡς ἑξῆς :

«Πολυαγαπητέ μοι Πάτερ.

»Σπεύδω, ἀγαπητέ μοι πάτερ, νὰ Σᾶς ἐκφράσω τὰς υἱικάς μου εὐχαριστίας διὰ τὰς δύο στοργικάς Σας ἐπιστολὰς τῆς 18ης Ὀκτωβρίου. Βαθεῖαν χαρὰν μοι ἐπροξένησεν ἡ ἐπιδοκιμασία, ἣν ἐξεφράσατε διὰ τὴν πολιτείαν μου κατὰ τὴν 3/15 Σεπτεμβρίου. Συμφώνως πρὸς τὴν διαταγήν Σας ὁ κ. Φὸν Γκούστας μοι ἀνεκοίνωσε τὴν ἐν σχέσει πρὸς τὴν ἀποστολὴν τοῦ Φον Βάλλερσταιν δοθεῖσαν ἐντολὴν Ὑμῶν, ἥτις εἶναι μία νέα ἀπόδειξις τῆς πατρικῆς Σας μερίμνης. Θὰ ἐπεθύμουν ὅπως τὸ Σύνταγμα ἐπιτευχθῇ δι' ἐλευθέρας συμφωνίας μεταξὺ ἐμοῦ καὶ τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως καὶ δὴ ἄνευ ἐπισήμου συμπράξεως τῶν τριῶν προστατίδων Δυνάμεων. Θὰ ἠδύνατο ν' ἀποβῇ δι' ἐμὲ ἐπικίνδυνον ἂν ἤθελον ἀποδεχθῆ ἐνδεχομένην πρότασιν τῶν Δυνάμεων, ὅπως καθορίσω τὸ Σύνταγμα μετ' αὐτῶν, ἄνευ τῆς συναινέσεως τοῦ Ἔθνους. Τοῦτο θὰ ἔθιγε τὸ Ἔθνος, τοῦθ' ὅπερ θὰ εἶχε δι' ἐμὲ τοσούτῳ χειροτέρας συνεπείας ἐφ' ὅσον θὰ ἐθεώρουν ἐμέ, ὁ ὁποῖος τῇ 3/15 Σεπτεμβρίου ὑπεσχέθην νὰ συγκαλέσω τὴν Ἐθνοσυνέλευσιν ὡς παραβάτην τοῦ λόγου μου ἢ θὰ μοὶ ἀπέδιδον τὴν πρόθεσιν ὅτι τοὐλάχιστον ἤθελον νὰ πράξω τοῦτο. Πᾶσαν περιττὴν ἐπίσημον ἀνάμιξιν τῶν Δυνάμεων εἰς τὴν διαπραγμάτευσιν τὴν διεξακτέαν μεταξὺ ἐμοῦ καὶ τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως ἐν τῷ περὶ οὗ πρόκειται ζητήματι θεωρῶ ὡς ἐπιζημίαν, διότι αἱ Δυνάμεις ἀνεγνώρισαν τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς Ἑλλάδος. Ὡς ἐκ τούτου ἀντίθετος τακτικὴ μόνον ἐρεθισμὸν θὰ προὐκάλει, θὰ καθίστα δυσχερῆ μίαν καλῆς θελήσεως συμφωνίαν καὶ τελικῶς ἴσως διὰ καταναγκασμοῦ θὰ ἐπέβαλεν ἔργον, ὅπερ ἅτε ἀναγκαστικῶς ἐπιβληθὲν δὲν θὰ ἐθεωρεῖτο δεσμεῦον, θὰ ἠδύνατο δὲ οὕτω νὰ προκαλέσῃ νέαν ἀναταραχήν. Διότι τὸ βάρος τῶν Δυνάμεων, διὰ τοῦ ὁποίου τὸ Σύνταγμα τοῦτο θὰ ἐδημιουργεῖτο, θὰ ἠδύνατο σὺν τῷ χρόνῳ νὰ μειωθῇ εἰς ἀποτελεσματικότητα, ἅμα ὡς ἡ ἀντιζηλία, μεταξὺ τῶν Δυνάμεων, ἐν τῇ ἐπιδιώξει τῆς ἀποκτήσεως ἀποκλειστικῆς ἐπιρροῆς, θὰ ἦγε τὴν μίαν ἢ τὴν ἄλλην Δύναμιν εἰς τὸ νὰ εὔχηται μεταβολήν.

»Μήπως δὲν ἐπιστεύθη μεταξὺ τοῦ λαοῦ ὅτι αὐταὶ αὗται αἱ Δυνάμεις, αἱ ὁποῖαι μὲ ἐξέλεξαν διὰ τὸν Ἑλληνικὸν Θρόνον, ἤθελον ἤδη νὰ μὲ καταβιβάσουν ἐξ αὐτοῦ; Ἡ δυνατότης ὅπως δημιουργηθῇ ἓν λογικὸν Σύνταγμα, ἄνευ τῆς ἐπισήμου ταύτης ἀναμίξεως, ὑφίσταται. Πολλοὶ ἐξεφράσθησαν ἤδη ὑπὸ τὸ μετριοπαθὲς τοῦτο πνεῦμα.

»Διὰ τὴν περίπτωσιν ὅμως, καθ' ἣν ἡ ἐλπὶς αὕτη ἤθελε διαψευσθῇ θὰ ἦτο καλὸν ὅπως δοθοῦν εἰς τοὺς Πρέσβεις τῶν τριῶν ἢ πέντε μεγάλων Δυνάμεων ἀπὸ τοῦδε ὁδηγίαι, διὰ τῶν ὁποίων θὰ ἐντέλωνται, ὅπως, ἐν ἀνάγκῃ δηλώσουν εἰς ἐμὲ καὶ εἰς τὸ Ἔθνος ὅτι αἱ Κυβερνήσεις αὐτῶν

ἐθεώρουν ἀναγκαίαν τὴν δημιουργίαν Συντάγματος ἐγγυωμένου τὴν γαλήνην τῆς χώρας καὶ ὡς ἐκ τούτου νομίζουν ὅτι δικαιοῦνται να ἀναμιχθοῦν εἰς τὴν ὑπόθεσιν ταύτην, ὡς εἰς ζήτημα Εὐρωπαικόν, συγχρόνως δὲ θὰ ἔδει ἐπιπροσθέτως νὰ δηλωθοῦν αἱ θεμελιώδεις ἀρχαὶ τοῦ Συντάγματος.

»Ἐν πάσῃ περιπτώσει θὰ εἶναι καλὸν ὅπως, ἅμα τῇ ἐνάρξει τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως, οἱ Πρέσβεις ἐπιδράσουν διὰ καλῶν συμβουλῶν, ἐμφανίσουν δὲ ἐν ἀνάγκῃ ὡς δυνατὴν καὶ ἐπέμβασιν τῶν Δυνάμεων. Θὰ ἔδει δ' ἐπίσης ὅπως οἱ Πρέσβεις δώσουν εἰς τὸ Ἔθνος νὰ ἐννοήσῃ ὅτι καὶ ἂν ἔτι ἐγὼ δὲν ἐγκρίνω ἓν οὐχὶ κατάλληλον Σύνταγμα, δὲν θα ἔπρεπε διὰ τὸν λόγον τοῦτον νὰ θεωρηθῶ ὡς παραβὰς τὸν λόγον μου καὶ ἀπολέσας τὸν θρόνον. Ἀναβολὴν τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως θεωρῶ ὡς πλήρη κινδύνων, καθ' ὅσον θὰ καθιστάμην ὕποπτος, ὡς μυστικὸς αὐτουργὸς αὐτῆς.

»Τῆς ἀγαπητῆς μητρός μου, εἰς τὴν ὁποιαν θὰ γράψω κατ' αὐτάς, φιλῶ τὴν χεῖρα.

»Μετ' αἰσθημάτων βαθείας εὐγνωμοσύνης διατελῶ,

»Ὁ ἀφωσιωμένος σας Υἱός.

Ὄ θ ω ν

Ἀθῆναι τῇ 25ῃ Ὀκτωβρίου/6ῃ Νοεμβρίου 1843».

Ἐκ τῆς ὡς ἄνω ἐπιστολῆς ἀποδεικνύεται κατὰ τρόπον ἀναμφισβήτητον ὁ σεβασμὸς τοῦ Ὄθωνος πρὸς τὰ δικαιώματα τοῦ Ἔθνους, ὡς καὶ ἡ προσπάθεια αὐτοῦ ὅπως ἀποφύγῃ οἱανδήποτε ἀνάμιξιν τῶν ξένων Δυνάμεων εἰς τὰ ἐσωτερικὰ πράγματα τῆς Ἑλλάδος. Μόνον δὲ εἰς περίπτωσιν, καθ' ἣν τοῦτο καθίστατο ἀνέφικτον, ἔστεργε νὰ δεχθῇ ἀνάμιξιν τῶν Δυνάμεων εἰς τὸν καταρτισμὸν τοῦ Συντάγματος, ὑπὸ τύπον συμβουλῶν καὶ ἐν πλήρει ὁμοφωνίᾳ αὐτῶν. Πάντοτε ὅμως τῇ ἐγκρίσει τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως.

Ἐν τῷ μεταξὺ ἡ στάσις τοῦ Λάϊονς ἔναντι τοῦ Ὄθωνος ἐξηκολούθει νὰ εἶναι μᾶλλον ἐχθρικὴ καὶ ὁσημέραι προσελάμβανεν αὕτη ὀξυτέραν μορφήν. Ἡ δημιουργηθεῖσα δὲ διένεξις δὲν περιωρίζετο μόνον μεταξὺ Βασιλέως καὶ Πρεσβευτοῦ, ἀλλ' εἶχε γενικώτερον ἀντίκτυπον ἐπὶ τῶν σχέσεων τῶν δύο χωρῶν. Ἡ Ἀγγλία δὲν ἠρκεῖτο εἰς τὰς διαρκεῖς ἐπεμβάσεις της ἐπὶ τῶν ἐσωτερικῶν καὶ ἐξωτερικῶν ὑποθέσεων τῆς Ἑλλάδος, ἀλλ' ἐπέσειεν ἑκάστοτε τὴν ἀπειλὴν λήψεως ἀντιποίνων, λόγω καθυστερήσεως τῆς καταβολῆς ἐκ μέρους τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως τῶν τόκων καὶ χρεωλυσίων τοῦ δανείου τῶν 6 ἑκατομμυρίων φράγκων. Ὄντως ὁ Λάϊονς ἦτο ἐκεῖνος, ὁ ὁποῖος ἐξώθει τὰ πράγματα καὶ προεκάλει τὴν ἔντασιν τῶν σχέσεων μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ Ἀγγλίας. Αὐτὸν ἐθεώρει ὁ Ὄθων ὡς τὸν κακὸν δαίμονα τῆς χώρας καὶ δι' αὐτὸ ἐπεζήτει τὴν διὰ παντὸς τρόπου ἀπομάκρυνσίν του ἐξ Ἑλλάδος.

Πληροφορηθεὶς ὁ Ὄθων ὅτι ἡ Βασίλισσα Βικτωρία τῆς Ἀγγλίας θὰ ἐπεσκέπτετο λίαν προσεχῶς τὰ διάφορα Γερμανικὰ κράτη συνοδευομένη ὑπὸ τοῦ λόρδου Ἄμπερντιν, ὑπουργοῦ της ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν, ἔγραψεν εἰς τὸν πατέρα του τὴν ἑξῆς ἐπιστολὴν ὑπὸ ἡμερομηνίαν 10ην Αὐγούστου 1845 :

«... Λίαν εὐχαρίστως ἐπληροφορήθην ὅτι ἡ Βασίλισσα τῆς Ἀγγλίας θὰ ταξιδεύσῃ εἰς Γερμανίαν καὶ ὅτι θὰ διέλθῃ ἐκ Βύρτσμπουργκ. Ἐλπίζω λοιπὸν ὅτι δὲν θὰ Σᾶς εἶναι δύσκολον νὰ τὴν συναντήσετε...Πιθανὸν νὰ κερδηθῇ ἀπὸ την εὐγένειάν Σας, ἀγαπητέ μοι πάτερ, καὶ πιστεύσῃ εἰς τὴν ἐγγύησίν Σας περὶ τῶν φιλικῶν μου αἰσθημάτων πρὸς τὴν Ἀγγλίαν, καὶ ἀντιληφθῇ τὴν ἀνάγκην τῆς ἀνακλήσεως τοῦ Λάϊονς, χωρὶς νὰ διακυβεύσῃ τὴν σταδιοδρομίαν του. Οὐδεὶς δύναται νὰ ἀγνοήσῃ τοὺς κινδύνους τῶν σφοδροτάτων προκαταλήψεων τοῦ Λάϊονς, ὡς καὶ ὅτι οὐδεμία διαταγή, ἀκόμη καὶ ἂν αὐτὴ ἐδίδετο εἰς αὐτὸν ἀπὸ τὴν Κυβέρνησίν του, θὰ τὸν ἠμπόδιζε νὰ μηχανορραφῇ κρυφίως. Πιθανῶς Σεῖς ὁ ἴδιος θὰ γνωρίζετε ὅτι τελευταίως ὅταν ὡμίλει πρὸς τὸν ἐν Ἀθήναις Πρεσβευτήν Σας εἶπεν ὅτι : «ἂν ἡ Ἑλλὰς δὲν εἶναι ἱκανὴ νὰ πληρώσῃ τὰ ξένα δάνειά της, τοῦτο καταδεικνύει ὅτι ἡ χώρα α τη εἶναι πολὺ μικρά, ὥστε ν' ἀποτελῇ Μοναρχίαν...».

Συγχρόνως σχεδὸν ὁ Ὄθων ἐθεώρησε καλὸν νὰ γράψῃ ὑπὸ τὸ αὐτὸ πνεῦμα καὶ ἑτέραν ἐπιστολὴν ἀπευθυνθεῖσαν πρὸς τὸν θεῖον του Φρειδερῖκον Γουλιέλμον Δ' τῆς Πρωσσίας. Οὗτος ἀπήντησεν εἰς τὸν Ὄθωνα την 7ην Νοεμβρίου 1845 ὡς ἑξῆς : «...Τὴν ἐμπιστευτικήν Σας ἐπιστολὴν τὴν σχετικὴν μὲ τὸν Σὲρ Ἔντμοντ Λάϊονς καὶ τὰς σχέσεις του πρὸς τὴν Κυβερνησίν Σας ἔλαβον. Θὰ ἔπρεπεν ἐνωρίτερον νὰ σᾶς ἀπαντήσω, θεωρῶ δὲ μεγάλην ὑποχρέωσίν μου νὰ σᾶς κφράσω διὰ τὴν βραδεῖαν τα'την ἀπάντησιν συγγνώμην. Ἐλπίζω ἀκόμη ὅτι θὰ εἶμαι εἰς θέσιν νὰ Σᾶς μεταδώσω μίαν εὐχάριστον εἴδησιν σχετικῶς πρὸς τὴν πλήρη ἐκπλήρωσιν τῆς ἐπιθυμίας Σας. Τὴν ἀγαπητὴν καὶ πολύτιμον ἐπιστολήν Σας ἔλαβον πρὸ τῆς ἀναχωρήσεώς μου διὰ Χόλτζενφελς καὶ Μπροὺλ καὶ εὐθὺς ἀμέσως ἐπωφελήθην τῆς πρώτης εὐκαιρίας κατὰ τὴν ἄφιξιν τῆς Βασιλίσσης Βικτωρίας νὰ συζητήσω μαζί της παρουσία καὶ τοῦ λόρδου Ἄμπερντιν διὰ τὸ θέμα τοῦ Λάϊονς. Ἐπὶ ἑνὸς σημείου συνήντησα μικροτέραν ἀντιστασιν, ἀλλ' ἐπὶ ἑνὸς ἄλλου συνήντησα περισσοτέραν ἀπὸ ὅσην ἀνέμενον... Ὁ Ἄμπερντιν ἐφαίνετο πεπεισμένος ὡς πρὸς τὴν μὴ διπλωματικὴν συμπεριφορὰν καὶ τοὺς ἀναρμόστους τρόπους τοῦ Πρέσβεως. Ἀντιθέτως ὅμως ἦτο τόσον δυσηρεστημένος μὲ τὸν Γάλλον Πρέσβυν τὸν ἐμπεπιστευμένον παρὰ τῇ Αὐλῇ τῆς Μεγαλειότητός Σας, ὥστε ἐδήλωσε μὲ λύπην του: «Καὶ οἱ δύο θὰ ἔπρεπε νὰ ἐγκαταλείψουν τὰς Ἀθήνας ἢ οὐδεὶς ἐξ αὐτῶν». Παρ' ὅλας μου τὰς προσπαθειας δὲν κατώρθωσα νὰ ἐπιτύχω τίποτε πε-

ρισσότερον. Ἐπληροφόρησα τὸν Μέττερνιχ περὶ τῆς καταστάσεως εὐθὺς ὡς τὸν εἶδον. Ἐξέφρασεν οὗτος τὴν θερμήν του συμπάθειαν, πρᾶγμα ποὺ μὲ ἱκανοποίησε, καὶ ὑπεσχέθη ὅτι θὰ χρησιμοποιήσῃ ὅλην του τὴν ἐπιρροὴν ἐπὶ τοῦ Γκιζώ, διὰ ν' ἀνακληθῇ ὁ Πισκατόρυ. Αἱ προσπάθειαί του παρὰ τῷ Ἄμπερντιν εἶχον ἀκριβῶς τὸ ἴδιον ἀποτέλεσμα ὅπως καὶ αἱ ἰδικαί μου. Μέχρι τῆς στιγμῆς ὁ Γκιζὼ ἠρνήθη ἐπιμόνως ν' ἀνακαλέσῃ τὸν Πισκατόρυ. Ἀντιθέτως ὅμως ὁ Κόμης Ἄμπερντιν ὑπεσχέθη εἰς τὸν Μέττερνιχ τὴν ἀνάκλησιν[1] τοῦ Γκρίφφιθ. Ἀμφότεροι συνεφώνησαν ὅτι ὁ Γκρίφφιθ ἦτο ὁ κακὸς σύμβουλος τοῦ Λάιονς... Ἀλλ' ἐξακολουθεῖ πάντοτε νὰ παραμένῃ τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ Σερ Ἔντμοντ Λάιονς ἀποτελεῖ ἕνα γόνιμον ἀγρὸν διὰ τὴν σπορὰν καὶ τὴν καλλιέργειαν τοῦ Γκρίφφιθ καὶ ὅτι μὲ τὴν ἀνάκλησιν τοῦ Γκρίφφιθ ἡ γονιμότης τοῦ ἀγροῦ δὲν θὰ παύσῃ νὰ ὑφίσταται. Ἐν κατακλεῖδι θεωρῶ ὅτι αἱ προσπάθειαι τοῦ Πρίγκιπος Μέττερνιχ καὶ ἐμοῦ δὲν ὑπῆρξαν ἐντελῶς ἄνευ ἀποτελέσματος, ἀλλ' ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἐπετεύχθη μόλις ἀποτελεῖ τὸ τέταρτον τῶν ἐπιθυμιῶν τῆς Μεγαλειότητος Σας καὶ ἐμοῦ. Εἴθε νὰ ἐπιτύχωμεν ὅπως καὶ τὰ ἐλλείποντα τρία τέταρτα τῶν ἐπιθυμιῶν τῆς Μεγαλειότητός Σας πραγματοποιηθοῦν. Δὲν θὰ ἀφήσω οὐδεμίαν εὐκαιρίαν ἀχρησιμοποίητον ὅπως κατορθώσω κάτι τὸ καλὸν καὶ δίκαιον.

»Ἡ καρδία μου πάλλει διὰ Σᾶς, ἀγαπητότατε Βασιλεῦ καὶ ἀνεψιέ, καὶ διὰ τὸν εὐγενῆ λαὸν εἰς τὸν ὁποῖον Ὑμᾶς ὁ Θεὸς ἔθεσεν Ἀρχηγόν.

»Ὁ πιστὸς καὶ ἀφωσιωμένος Θεῖος καὶ ἀδελφὸς
Φρειδερῖκος Γουλιέλμος».

Εἰς ἀπάντησιν ἐπιστολῆς τῆς Ἀμαλίας πρὸς τὸν Λουβοδῖκον, οὗτος τῆς ἀπηύθυνε τὴν ἑξῆς ἐπιστολὴν τὴν 18ην Ἰανουαρίου 1846 :

«Ἀγαπητή μου Ἀμαλία.

»Ἐγκαρδίους εὐχαριστίας δι' ὅσα ἡ καρδία σου ἐκφράζει εἰς τὴν ἀπὸ 19ης Ὀκτωβρίου π.ἔ. ἐπιστολῆς σου, εἰς τὴν ὁποίαν θὰ εἶχον πρὸ πολλοῦ ἀπαντήσει ἐὰν δὲν ἐκωλυόμην ἀπὸ τὰς ὑποθέσεις μου. Σοῦ εὔχομαι καλύτερον τὸ νέον ἔτος ἀπὸ τὸ παλαιόν, καθὼς καὶ εἰς τὸν Ὄθωνα, ὁ ὁποῖος ἀπὸ τὰ γεγονότα τοῦ Σεπτεμβρίου καὶ ἐντεῦθεν ἐκέρδισε πολὺ εἰς τὴν γενικὴν ἐκτίμησιν τῆς Εὐρώπης.

»Ἤκουσα μεγάλους ἐπαίνους διὰ τὴν συμπεριφοράν σου κατὰ τὴν δημιουργηθεῖσαν ἤδη κατάστασιν, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον δὲν μὲ ἐξέπληξε, διότι γνωρίζω πόσον εἶσαι ὑπέροχος. Διήλθομεν ὡραῖα τὴν πρώτην τοῦ ἔτους, κατὰ τὴν ὁποίαν συνεκεντρώθησαν ὅλα τὰ μέλη τῆς οἰκογενείας μου. Μόνον ποὺ μὲ ἐχώριζεν ἡ θάλασσα ἀπὸ δύο ἀγαπητά μου τέκνα· ἀλλὰ ἐν πνεύματι καὶ ἐν διανοίᾳ ἤσασθε καὶ σεῖς παρόντες.

---

1. Γραμματεὺς τῆς ἐν Ἀθήναις Βρεταννικῆς Πρεσβείας.

»Δραστηρίως εἰργάσθην τελευταίως διὰ τὸν ἀγαπητὸν Ὄθωνα, καὶ μάλιστα οὐχὶ ἀνεπιτυχῶς.

»Ὁ Ρόττμαν, ὅστις ἐπλάσθη ζωγράφος διὰ τὴν φύσιν της Ἑλλάδος, ἀναχωρεῖ, διὰ νὰ ζωγραφίσῃ δι' ἐμὲ τοπία κ.λ.π. τῆς θελκτικῆς σας χώρας. Εἴκοσι τέσσερα ἐξ αὐτῶν θὰ κοσμήσουν τὴν αἴθουσαν τοῦ 'Ανακτόρου μου.

»Εὐτυχισμένον τὸ Νέον Ἔτος! Καὶ μὲ την εὐχὴν αὐτήν, ἀγαπητή μου 'Αμαλία, κλείω τὴν παροῦσαν μου.

»Ὁ ἀγαπῶν σε πατὴρ
Λουδοβῖκος».

Μία σαφὴς ἔνδειξις τῶν ἰδιαιτέρων αἰσθημάτων τοῦ Ὄθωνος πρὸς τὸν Κωλέττην περιέχεται εἰς τὴν ἀκόλουθον ἐπιστολὴν τοῦ Βασιλέως προς τὸν Μέττερνιχ ὑπὸ ἡμερομηνίαν 27ην 'Απριλίου 1846 :

«Πρίγκιψ Μου.

»Μετὰ χαρᾶς χρησιμοποιῶ πᾶσαν εὐκαιρίαν ὅπως ἐκφράσω εἰς τὴν 'Εκλαμπρότητά Σας τὰς εὐχαριστίας μου διὰ τὴν μέριμναν, τὴν ὁποίαν ἐπιδεικνύετε ὑπὲρ τῆς χώρας μου. Τοὺς καρποὺς τῆς μερίμνης αὐτῆς διαπιστοῖ ἡ συνεχὴς βελτίωσις τῶν ἐδῶ συνθηκῶν. Ἡ σημερινὴ Κυβέρνησίς μου πρὸς εὐτυχίαν της Ἑλλάδος ἀντιμετώπισεν ἐπιτυχῶς ὅλας τὰς θυέλλας, αἱ ὁποῖαι ἠπείλησαν αὐτήν. Λέγω πρὸς εὐτυχίαν τῆς Ἑλλάδος, διότι ἀμφιβάλλω πολὺ ἂν ἑτέρα Κυβέρνησις θὰ ἦτο εἰς θέσιν νὰ ἠξησφάλιζε τὴν ἡσυχίαν ἐν τῇ χώρα. Ἔχω ἐπίσης πάντα λόγον νὰ εἶμαι εὐχαριστημένος ἀπὸ τὴν πρὸς ἐμὲ ἀφοσίωσιν τοῦ Κωλέττη. Καὶ χαίρω ἀκόμη, διότι αὐτός, ὅστις κατὰ τὴν ἐποχὴν τῶν ἐσωτερικῶν ἀνωμαλιῶν, κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ 'Αγῶνος τῆς ἀνεξαρτησίας, διετέλει ἀρχηγὸς κόμματος μὴ πολιτευθεὶς καλῶς, ἤδη σκέπτεται μόνον πῶς ὁ θρόνος θ' ἀποκτήσῃ φίλους ἐξ ὅλων τῶν πολιτικῶν μερίδων, αὐτὸς δὲ πῶς νὰ θεμελιώσῃ ἰσχυρὰν Κυβέρνησιν.

»Ζωηρῶς ἐπὶ τούτοις θὰ ἐπεθύμουν ὅπως ἡ καταβολὴ τῶν τοκοχρεωλυσίων τοῦ ὑπὸ τῆς 'Αγγλίας, Γαλλίας καὶ Ρωσίας ἠγγυημένου δανείου καθορισθῇ ἅπαξ διὰ παντός, εἰς τρόπον ὥστε τόσον ἡ Κυβέρνησις, ὅσον καὶ ἡ χώρα νὰ μὴ στερηθῶσι τῶν ἀναγκαίων μέσων, τὰ ὁποῖα εἶναι ἀπαραίτητα διὰ τὴν ὑπόστασιν, τὴν ὑλικὴν ἀνάπτυξιν καὶ πρόοδον αὐτῆς. 'Ακόμη διὰ τῆς τακτοποιήσεως τοῦ δανείου θ' ἀφαιρεθῇ ἀπὸ τοὺς ἐχθροὺς τῆς τάξεως ἡ δυνατότης νὰ κρατοῦν ἐν ἀγωνίᾳ τὰ πνεύματα τοῦ λαοῦ, διότι ὡς ἔχει σήμερον τὸ ἐκκρεμὲς αὐτὸ θέμα δίδει ἀφορμὴν ὅπως ὑποκινηθῶσιν ἀσύγγνωστα διαβήματα διὰ τῆς ὑποθάλψεως μωροτάτων ἐλπίδων. Καλὸν θὰ ἦτο νὰ ἐφιστᾶτο ἡ προσοχὴ τῶν ἀναφερθεισῶν Κυβερνήσεων ἐπὶ τοῦ πόσον στενῶς συνδέεται τὸ ζήτημα τοῦτο μὲ τὴν διατήρησιν τῆς εἰρήνης ἐντὸς καὶ ἐκτὸς της χώρας. Παρακαλῶ λοιπὸν

ὅπως ἡ ὑπόθεσις αὕτη τύχῃ τῆς ἰδιαιτέρας μερίμνης τῆς Ἐκλαμπρότητός Σας. Δὲν δύναμαι νὰ κλείσω τὴν ἐπιστολὴν ταύτην πρὶν ἢ ἐκφράσω τὴν εὐαρέσκειάν μου διὰ τὴν πολιτείαν τοῦ Βαρώνου Πρόκες Φὸν Ὄστεν. Ἀποδεικνύεται οὗτος ὡς νουνεχὴς καὶ ἐνεργὸς διερμηνεὺς τῶν φιλικῶν αἰσθημάτων τῆς Αὐλῆς του.

»Ἐπαναλαμβάνω τὴν διαβεβαίωσιν τῆς ἐξαιρέτου ὑπολήψεως, μεθ' ἧς διατελῶ πρὸς τὴν Ἐκλαμπρότητά Σας.

Ὄθων».

ΕΠΙΣΤΟΛΑΙ ΑΛΜΠΕΡΤΟΥ ΚΑΙ ΠΑΛΜΕΡΣΤΟΝ

Ἀργότερον ὁ Ὄθων, λόγω τῆς ἐπιδεινώσεως τῶν σχέσεων Ἑλλάδος καὶ Ἀγγλίας, ἔγραψεν εἰς τὸν ἀδελφόν του Μαξιμιλιανόν, διάδοχον τοῦ θρόνου τῆς Βαυαρίας, διὰ νὰ ζητήσῃ τὴν μεσολάβησιν τοῦ συγγενοῦς των Πρίγκιπος Ἀλμπέρτου τοῦ Σὰξ Κοβούργου, συζύγου τῆς Βασιλισσης Βικτωρίας τῆς Ἀγγλίας. Πράγματι ὁ Μαξιμιλιανὸς ἔσπευσε νὰ ἱκανοποιήσῃ τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ ἀδελφοῦ του καὶ τὴν 25ην Αὐγούστου 1847 ἀπέστειλεν εἰς τὸν Ἀλμπέρτον μακρὰν ἐπιστολὴν ἐν τῇ ὁποίᾳ ἀφοῦ ἐξέθετε τὴν δύσκολον θέσιν, εἰς τὴν ὁποίαν εἶχε περιέλθει ὁ Ὄθων ἐξ αἰτίας τῶν ἐπεμβάσεων καὶ τῶν ραδιουργιῶν τοῦ Λάϊονς, ἐτόνιζε τὰ ἑξῆς:

«...Ἡ Ἀγγλικὴ Κυβέρνησις κατηγόρησε τὴν Ἑλλάδα ὅτι ἐρρίφθη εἰς τὰς ἀγκάλας τῆς Γαλλίας καὶ ὅτι ἡ Ἑλλὰς ὑποθάλπει κίνημα ἐναντίον τῆς Τουρκίας. Δύναμαι νὰ Σᾶς βεβαιώσω ὅτι ἡ εἰρήνη εἰς τὴν Ἀνατολὴν εἶναι τόσον ζωτικὴ διὰ τὴν Ἑλλάδα, ὅσον καὶ διὰ τὴν Ἀγγλίαν. Μία ρῆξις μὲ τὴν Πύλην θὰ ἐσήμαινε πιθανώτατα μὲ τὴν σημερινὴν ἄνισον ἀναλογίαν δυνάμεων τὴν γενικὴν καταστροφὴν τοῦ Ἑλληνικοῦ στοιχείου, τὸ ὁποῖον εὑρίσκεται διάσπαρτον ἀνὰ τὴν Τουρκίαν. Ἐξ ἄλλου ἐὰν εἶναι ἀληθὲς ὅτι ὁ Ὄθων καὶ ἡ Ἑλλὰς ἐρρίφθη εἰς τὴν ἀγκάλην τῆς Γαλλίας, τοῦτο συνέβη ὡς ἐκ τῆς φιλικῆς στάσεως τῆς Γαλλίας πρὸς τὴν Ἑλλάδα καὶ ἐπὶ πλέον, διότι ὁ Γάλλος Πρέσβυς ἐν Ἀθήναις δὲν ἐπεχείρησε ποτὲ νὰ θίξῃ τὴν ἀξιοπρέπειαν τοῦ Βασιλέως καὶ νὰ δυσχεράνῃ τὴν θέσιν τῆς χώρας του ὡς Εὐρωπαϊκοῦ κράτους, ὡς ἔπραξε κατ' ἐπανάληψιν ὁ Λάϊονς...Ἀλλ' ὁ ἀδελφός μου γνωρίζει καλῶς ὅτι ἡ Μεγάλη Βρεταννία δύναται νὰ ἐπιτελέσῃ πολλὰ διὰ τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς Ἑλλάδος καὶ ἐκτιμᾷ τοῦτο. Συνεπῶς ἡ εἰλικρινής του ἐπιθυμία εἶναι νὰ διατελῇ εἰς φιλικὰς σχέσεις μὲ τὴν Ἀγγλίαν».

Ὁ Μαξιμιλιανὸς ἐν συνεχείᾳ ἐξέφρασε τὴν ἐκτίμησίν του πρὸς τὸν Πρωθυπουργὸν Ι. Κωλέττην δι' ὅ,τι ἔπραττεν ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος καὶ διεξετραγώδει τὰς διαρκεῖς εἰς βάρος του ραδιουργίας, αἱ ὁποῖαι καθιστων ἀδύνατον τὴν ἐξέλιξιν τῆς χώρας, ἡ ὁποία διεκρίνετο διὰ τὰς ἀξιολόγους δυνατότητάς της, διὰ τὸ γόνιμον τοῦ ἐδάφους της καὶ διὰ τὴν ἐργατικότητα τῶν κατοίκων της. Ὑπέδειξεν ἐπίσης εἰς τὸν Ἀλμπέρτον ὅτι «α-

κόμη καὶ ὁ Βρεταννικὸς τύπος παρεδέχετο ὅτι οἱ Βρεταννοὶ ἐπίσημοι εἰς τὴν Ἑλλάδα κατέβαλον πᾶσαν δυνατὴν προσπάθειαν διὰ νὰ ἐνισχύσουν τὴν ἀνταρσίαν καὶ ὅτι μόνον ὅταν ὁ Λάϊονς καὶ ὁ Γκρίφφιθ ἀνακληθοῦν καὶ ἀντικατασταθοῦν θὰ ἦτο δυνατὸν αἱ ψευδεῖς ἀναφοραὶ περὶ Ἑλλάδος νὰ σταματήσουν. Διεπίστωσα ἐπιτοπίως ὅτι ἀμφότεροι οὗτοι οἱ Ἄγγλοι ἐπίσημοι ἦσαν σύμφωνοι μὲ τοὺς ἐχθροὺς τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως μέχρι τοιούτου σημείου, ὥστε μόνον διὰ τῆς ἀμέσου ἀνακλήσεώς των θὰ ἠδύναντο αἱ σχέσεις Μεγάλης Βρεταννίας καὶ Ἑλλάδος νὰ βελτιωθοῦν.

»Ἡ Ἑλλὰς διέρχεται σήμερον κρίσιμον περίοδον, περίοδον κινδύνου. Καὶ ὅμως ἡ Ἑλλὰς ἐνέχει σπουδαιοτάτην σημασίαν διὰ τὸν Εὐρωπαικὸν πολιτισμόν, ἡ δὲ Ἀγγλία ἀνεγνώρισε τοῦτο, βοηθήσασα τόσον εἰς τὴν ἵδρυσιν τοῦ Ἑλληνικοῦ Βασιλείου. Ἡ Ἑλλὰς οὐδέποτε θὰ ἠδύνατο νὰ καταστῇ ἐπικίνδυνος διὰ τὴν Ἀγγλίαν, ἀλλ' ἀντιθέτως ὡς θετὸν τέκνον τῆς Ἀγγλίας, τὸ ὁποῖον γνωρίζει νὰ ἐκτιμᾷ τὴν εὐεργεσίαν, θὰ ἠδύνατο νὰ καταστῇ ἓν ὠφελιμώτατον μέλος ἐπὶ τοῦ Πυλῶνος πρὸς τὴν Ἀνατολήν. Κάμνω ἔκκλησιν πρὸς τὰ συγγενικά Σας αἰσθήματα καὶ Σᾶς γράφω ἐξ ὀνόματος τοῦ ἀδελφοῦ μου, τοῦ ἐξαιρέτου αὐτοῦ ἀνθρώπου, τὸν ὁποῖον ἀγαπῶ πάρα πολύ. Ἔχετε καὶ Σεῖς ἕνα ἀδελφόν. τὸν ὁποῖον ἐπίσης ἀγαπᾶτε. Εὐελπιστῶν ἐπὶ τῶν εὐγενῶν γερμανικῶν αἰσθημάτων Σας, πιστεύω ὅτι θὰ εἶσθε διατεθειμένος νὰ χρησιμοποιήσητε τὴν ἐπιρροήν Σας ἐπὶ τῆς Βασιλίσσης καὶ τῶν Ὑπουργῶν της, ὅπως θέσητε τὸ ζήτημα τῆς Ἑλλάδος ὑπὸ διαφορετικὸν φῶς. Τότε μία νέα καλυτέρα περίοδος θ' ἀρχίσῃ διὰ τὴν Ἑλλάδα καὶ ἑκατομμύρια ἀνθρώπων θὰ εὐλογοῦν τὸ ὄνομά Σας...».

Ἡ ἀπάντησις τοῦ Πρίγκιπος Ἀλμπέρτου εἰς τὴν ὡς ἄνω ἐπιστολὴν τοῦ Μαξιμιλιανοῦ καθυστέρησεν ἐπὶ ἕνα περίπου μῆνα. Τοῦτο δὲν ὠφείλετο εἰς ἀμέλειαν τοῦ συζύγου τῆς Βικτωρίας, ἀλλ' εἰς τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ χρόνος οὗτος κατηναλώθη εἰς σχετικὰς ἐνεργείας τούτου πλησίον τῆς Βασιλίσσης καὶ τοῦ Πρωθυπουργοῦ λόρδου Πάλμερστον. Αἱ καταβληθεῖσαι πρὸς πᾶσαν κατεύθυνσιν προσπάθειαι τοῦ Ἀλμπέρτου ἐὰν δὲν εἶχον τὸ ἀναμενόμενον ἀποτέλεσμα, ἔδειξαν ὁπωσδήποτε τὸ ζωηρὸν ἐνδιαφέρον τούτου πρὸς βελτίωσιν τῆς ἐν Ἑλλάδι καταστάσεως καὶ ἐπὶ πλέον ὑπεχρέωσαν τὸν Πάλμερστον νὰ προβῇ εἰς τὴν σύνταξιν ἑνὸς μακροῦ ὑπομνήματος ἐν τῷ ὁποίῳ περιείχετο μία συνοπτικὴ ἀνασκόπησις τῆς Ἀγγλικῆς πολιτικῆς ἔναντι τῆς Ἑλλάδος, ὡς καὶ αἱ ἀφορμαὶ τῆς ὑφισταμένης ἐντάσεως εἰς τὰς σχέσεις μεταξὺ τῶν δύο χωρῶν. Παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι τὸ ὑπόμνημα τοῦτο ἦτο ἀπόρρητον καὶ συνετάχθη ἀποκλειστικῶς πρὸς ἐνημέρωσιν τῆς Βασιλίσσης τῆς Ἀγγλίας ἐπὶ τοῦ ὅλου Ἑλληνικοῦ θέματος, ὁ Ἀλμπέρτος τὸ μετέφρασεν ὁλόκληρον — περιελαμβάνετο εἰς 13 σελίδας— εἰς τὴν γερμανικὴν καὶ τὸ ἀπέστει-

λεν εἰς τὸν Μαξιμιλιανὸν καὶ ἐν συνεχείᾳ οὗτος εἰς τὸν Ὄθωνα.

Τόσον ἡ ὡς ἄνω ἐπιστολὴ τοῦ διαδόχου τῆς Βαυαρίας, ὅσον καὶ ἡ ἀπάντησις εἰς αὐτὴν τοῦ Ἀλμπέρτου, καθὼς καὶ τὸ ἀπόρρητον ὑπόμνημα τοῦ Πάλμερστον, μοὶ παρεσχέθησαν ὑπὸ τῶν Ἄγγλων συγγραφέων Μπάουερ καὶ Μπόλιτο. Ἡ πηγὴ τῆς προελεύσεως ὅλων τῶν ἀξιολόγων αὐτῶν ἐγγράφων θὰ εἶναι μᾶλλον τὸ Βασιλικὸν Ἀρχεῖον τοῦ Μονάχου, ἄλλως τὰ Ἀρχεῖα τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐξωτερικῶν τῆς Ἀγγλίας. Ἰδοὺ πρῶτον ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Ἀλμπέρτου πρὸς τὸν Μαξιμιλιανόν:

«Ὑψηλότατε.

»Ἔχω τὴν τιμὴν νὰ γνωρίσω Ὑμῖν τὴν λῆψιν τῆς ἀπὸ 25ης παρελθόντος μηνὸς ἐπιστολῆς Σας· θὰ ἐπεθύμουν δὲ νὰ ἐκφράσω πρὸς Ὑμᾶς τὰς ἐγκαρδιωτάτας εὐχαριστίας μου διὰ τὴν ἔνδειξιν τῆς ἐμπιστοσύνης, τὴν ὁποίαν μοῦ παρέχετε, ὁμιλοῦντες ἐν αὐτῇ τόσον ἐλευθέρως καὶ εἰλικρινῶς ἐπὶ ζητήματος, τὸ ὁποῖον συγκινεῖ τὴν καρδίαν τῆς Βασιλικῆς Σας Ὑψηλότητος καὶ ἐν σχέσει μὲ τὸ ὁποῖον ἡ Ἀγγλικὴ Κυβέρνησις φαίνεται νὰ τηρῇ στάσιν διεπομένην ἀπὸ προκατάληψιν καὶ παρεξήγησιν. Τίποτε δὲν θὰ μὲ καθίστα εὐτυχέστερον, παρὰ ἐὰν ἐγενόμην τὸ ὄργανον, διὰ τοῦ ὁποίου θὰ ἐπετυγχάνετο ἡ ἐκκαθάρισις τῶν ὑφισταμένων παρεξηγήσεων περὶ τῶν ἐν Ἑλλάδι πραγμάτων καὶ τοιουτοτρόπως νὰ συντελέσω εἰς τὴν διευθέτησιν τοῦ ὅλου ζητήματος, τὸ ὁποῖον τόσον βαρέως συνθλίβει αὐτὴν τὴν ὡραίαν χώραν. Μετὰ τὴν λῆψιν τῆς ἐπιστολῆς τῆς Ὑμετέρας Βασιλικῆς Ὑψηλότητος συνέταξα βάσει τοῦ περιεχομένου της μίαν ἔκθεσιν ἀγγλιστὶ ὑπὸ μορφὴν ὑπομνήματος καὶ παρεκάλεσα τὸν λόρδον Πάλμερστον νὰ τὴν ἐξετάσῃ λεπτομερῶς καὶ ἀντικειμενικῶς καὶ νὰ δώσῃ τὴν ἐπ' αὐτῆς γνώμην του, ἄνευ τῆς ἐλαχίστης ἐπιφυλάξεως. Ἔπραξε τοῦτο δι' ἐπιστολῆς του πρὸς ἐμέ, καί, διὰ λόγους εὐαναγνώστου ἀποδόσεως, Σᾶς ἀποστέλλω ἐσωκλείστως ἀντίγραφον αὐτῆς ἐν μεταφράσει. Ἡ Βασιλική Σας Ὑψηλότης θὰ συγχωρήσῃ τὸ μῆκος τῆς ἐπιστολῆς—ὑπομνήματος—καθὼς καὶ τὴν εἰλικρίνειαν τοῦ ὕφους, τὸ ὁποῖον δὲν ἦτο προωρισμένον διὰ τοὺς ἰδικούς Σας ὀφθαλμούς, ἀλλὰ πιστεύω ὅτι δὲν ὑπῆρχε καλύτερος τρόπος ν' ἀνταποκριθῶ πρὸς τὴν καλοκάγαθον ἐμπιστοσύνην Σας παρὰ προσπαθῶν νὰ δώσω εἰς Ὑμᾶς μίαν καθαρὰν καὶ βαθεῖαν ἀνταύγειαν τῶν ἐνδομύχων σκέψεων καὶ συναισθημάτων, τῶν σχετικῶν πρὸς τὴν Ἑλλάδα ἐκ μέρους τῆς Ἀγγλίας. Δεν ἔχω παρὰ ἐλάχιστα μόνον νὰ προσθέσω εἰς τὰ ὅσα γράφει ὁ λόρδος Πάλμερστον, καὶ κυρίως, ὅτι ἡ γνώμη του, ἡ ἐκφραζομένη εἰς τὴν ἐπιστολήν του, εἶναι ἡ γνώμη ὅλων τῶν Ἄγγλων πολιτικῶν, ἀσφαλῶς δὲ καὶ τοῦ Βρεταννικοῦ λαοῦ.

»Σχετικῶς πρὸς τὸν Λάιονς καὶ τὴν ἐπιμονήν μου ἐπὶ τῆς ἀνακλήσεώς του εἶμαι τῆς γνώμης, ὅτι ἡ Βασίλισσα διατρέχει τὸν κίνδυνον νὰ φανῇ

ὅτι οὔτε τὴν καλὴν θέλησιν εἶχε, οὔτε τὴν δύναμιν νὰ τὸν ἀνακαλέσῃ. Εἰς τὴν πραγματικότητα ὅμως οὐδεμία βάσις ὑπάρχει διὰ μίαν τοιαύτην ἐκδοχήν. Εἰς τὴν χώραν ταύτην (τὴν Ἀγγλίαν) ἡ δημοσία γνώμη θεωρεῖ ὅτι ὁ Λάϊονς ἐκπληροῖ δύο ἀποστολάς: Πρῶτον, εἶναι ὁ μόνος ἀντιπρόσωπος τῆς συνταγματικῆς ἐλευθερίας εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ δεύτερον, ὁ ἀκαταπόνητος προασπιστὴς ὅλων τῶν δικαιωμάτων καὶ τῶν ἀξιώσεων τῆς Μεγάλης Βρεταννίας ἔναντι τῆς Ἑλλάδος, ὡς καὶ τῶν δικαίων καὶ τῶν ἀξιώσεων τῶν Βρεταννῶν ὑπηκόων, ὡς ἀτόμων διαμενόντων εἰς τὴν χώραν ταύτην. Κατόπιν τῶν τελευταίων γεγονότων ἡ ἀνάκλησις τοῦ Λάϊονς δὲν θὰ ἐφαίνετο ὡς συνήθης διπλωματικὴ μετάθεσις, ἀλλὰ θὰ εἶχε τὴν μορφὴν ὅτι αὐτὴ θὰ ἀπετέλει τὴν νίκην τοῦ ἐν Ἑλλάδι Κυβερνητικοῦ συστήματος, τοῦ τόσον καταδικασθέντος ἐνταῦθα, καὶ ἐπὶ πλέον ἡ ἀνάκλησις αὐτὴ θὰ ἐξελαμβάνετο ὡς προσωπικὴ ἐνέργεια τῆς Βασιλίσσης, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν δημοσίαν γνώμην. Ἐπράξαμεν παρόμοιόν τι εἰς τὴν Πορτογαλίαν, ἀλλὰ εἰς τὴν περίπτωσιν ἐκείνην τοῦτο ἦτο τὸ μόνον δυνατὸν μέσον τῆς ἐπιρροῆς μας, τὴν ὁποίαν ἡ προσωπική μας σχέσις καὶ ἡ διαρκής μας ἀλληλογραφία μὲ τὴν Πορτογαλικὴν Βασιλικὴν οἰκογένειαν μᾶς ἐπέτρεπεν ἐπὶ τῶν ἐκεῖ συνθηκῶν. Ἤδη δὲ ἀντιμετωπίζομεν μεγίστας δυσκολίας, ἀφ' ἑνὸς μὲν ὅπως ἡ Βασίλισσα τῆς Πορτογαλίας τηρήσῃ τὰς πρὸς ἡμᾶς δοθείσας ὑποσχέσεις της, καὶ ἀφ' ἑτέρου ὅπως τὴν παρεμποδίσωμεν εἰς τὰς προσπαθείας της πρὸς ἀντισυνταγματικὴν δρᾶσιν.

»Συμφώνως πρὸς τὴν συνταγματικήν της θέσιν, ἡ Βασίλισσα Βικτωρία δὲν δύναται νὰ προσφέρῃ χεῖρα βοηθείας πρὸς ὑπονόμευσιν τῆς συνταγματικῆς ἐλευθερίας οἱασδήποτε ἄλλης χώρας, οὔτε δύναται νὰ λάβῃ τὸ μέρος τοῦ κ. Κωλέττη ἐναντίον τῶν Ὑπουργῶν της καὶ τοῦ Κοινοβουλίου της. Δὲν δύναται νὰ ὑποστηρίξῃ τὴν Γαλλικὴν ἐναντίον τῆς Ἀγγλικῆς πολιτικῆς, οὔτε τὴν πολιτικὴν τοῦ δυνάστου τῶν Βρεταννῶν ὑπηκόων, ἐναντίον τῶν ἰδικῶν της ὑπηκόων, οὔτε τὴν πολιτικὴν τοῦ χρεώστου ἐναντίον τοῦ δανειστοῦ, εἰς μίαν περίπτωσιν καθ' ἣν τὸ Βρεταννικὸν Ἔθνος δέον νὰ θεωρῆται πρῶτον. Πιστεύσατέ με ὅμως ὅτι λέγων ταῦτα, πρέπει νὰ γνωρίζετε ὅτι, παραβλέπουσα ἡ Βασίλισσα ὅλας αὐτὰς τὰς σκέψεις, δὲν ἀφήνει αὐτὴ οὐδεμίαν εὐκαιρίαν νὰ διαφεύγῃ, χωρὶς νὰ σχηματίζῃ καθαρὰν καὶ ἀνεξάρτητον γνώμην, σχετικῶς πρὸς τὰς συνθήκας ἐν Ἑλλάδι, καὶ χωρὶς νὰ ἐξασκῇ ἀκολούθως μετριοπαθῆ πολιτικὴν ἐπὶ τῶν Ὑπουργῶν της.

»Ἱκετεύσατε τὸν ἀδελφόν σας (τὸν Ὄθωνα) νὰ μὴ ἐπιτρέπῃ, ὅπως τὸ Λειτούργημά Του χρησιμοποιῆται ὑπὸ τοῦ Γάλλου Πρέσβεως διὰ νὰ ἐξυβρίζεται ἡ Ἀγγλία, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον συντελεῖ, ὥστε νὰ προκαλοῦνται ζητήματα εἰς βάρος τοῦ Βασιλέως καὶ τῆς ἀτυχοῦς χώρας Του.

Ἱκετεύσατε Αὐτὸν νὰ κατανοήση, ὅτι δὲν εἶναι ἀνάξιον δι' ἕνα μέγα ἔθνος νὰ λάβῃ ἀναγκαστικὰ μέτρα κατὰ μικροῦ καὶ πολιτικῶς ἄνευ πείρας κράτους. Τοῦτο δὲν δύναται ν' ἀποφευχθῇ ἂν ἐξακολουθήσῃ ἐπὶ μακρὸν ἡ ἰδία κατάστασις. Ἱκετεύσατε τον νὰ ἐργάζεται διὰ τὴν εἰρήνην καὶ τοιουτοτρόπως ν' ἀποκτήσῃ δι' Ἑαυτὸν ἀκρόασιν.

» Ἡ ὕβρις κατὰ τῆς Πύλης εἶναι αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν ἓν κακόν. Εἴθε ὁ Βασιλεύς, διὰ μιᾶς εὐγενοῦς καὶ δικαίας συζητήσεως τοῦ ζητήματος, νὰ μᾶς ἀπαλλάξῃ τῆς ἀνάγκης καὶ τῆς δυνατότητος τῶν διαρκῶς ἐπαυξανομένων δυσαρέστων λογομαχιῶν μαζί Του, ἐπὶ ἀσημάντων ἀξιώσεων ἐκ μέρους πιεζομένων Βρεταννῶν ὑπηκόων. Εἴθε Οὗτος νὰ μὴ ἐπιτρέπῃ ὅπως οἱ Ἕλληνες κλέπτωνται εἰς ἓν ἐλεύθερον κράτος, κατὰ τὴν διοίκησιν τῶν ἰδικῶν των ὑποθέσεων, ὅταν ἡ αὐτοδιοίκησις εἶναι ἠγγυημένη δι' αὐτοὺς ὑπὸ τοῦ Συντάγματος, πρᾶγμα ἄλλωστε τὸ ὁποῖον ἀπαιτεῖ τὸ πνεῦμα τῶν σημερινῶν χρόνων, διαρκῶς καὶ ἐπιβλητικώτερον μὲ τὴν πάροδον ἑκάστης ἡμέρας εἰς ὅλας ἀνεξαιρέτως τὰς χώρας. Ἡ Ὑμετέρα Ὑψηλότης θὰ μὲ πιστώσῃ μὲ τὸν ζῆλον, τὸν ὁποῖον ἐπιδεικνύω ἐπὶ τοῦ προκειμένου καὶ μὲ τὸ εἰλικρινὲς ἐνδιαφέρον μου, ὅπως ὑποβάλω αὐτὰς μου τὰς προτάσεις, διὰ τὴν βελτίωσιν τῆς φήμης καὶ τοῦ γοήτρου τοῦ Οἴκου Σας. Γράφων τὴν παροῦσαν ἐπιστολήν, ἔχω τὸ συναίσθημα, ὅτι εἶναι αὕτη ψυχρά, ἐν παραβολῇ πρὸς τὴν Ὑμετέραν. Πιθανῶς ἐν τούτῳ κεῖται μόνον ἡ οὐσιώδης ἀντίθεσις μεταξὺ ἀνθρωπίνων ὑποκειμενικῶν ἀδελφικῶν συναισθημάτων καὶ τῆς ἀναποφεύκτου τραχύτητος τῆς πολιτικῆς. Ἀλλ' ἐὰν οὐδεμία ἀντίστασις δύναται νὰ εὕρῃ θέσιν εἰς τὴν παροῦσαν μου ἐπιστολήν, ἔναντι τῶν διαμαρτυριῶν τοῦ λόρδου Πάλμερστον, ἡ καρδία μου συμμερίζεται πλήρως ὅλα Σας τὰ συναισθήματα διὰ τὴν Ἑλλάδα καθὼς καὶ διὰ τὸν Βασιλέα της. Ἡ μεγάλη μου ἐπιθυμία ἔγκειται εἰς τοῦτο : Ὅπως, μὲ τὸ νὰ κάμωμεν κάτι, ἢ καὶ χωρὶς νὰ κάμωμεν κάτι, πραγματοποιηθῇ ἡ ἀλλαγὴ ἐκείνη, ἡ ὁποία θὰ θέσῃ τέρμα εἰς τὴν παροῦσαν ὀδυνηρὰν κατάστασιν μεταξὺ Μεγάλης Βρεταννίας καὶ Ἑλλάδος, ὡς καὶ εἰς ὅλας τὰς ἐσωτερικὰς ταραχὰς καὶ προβλήματα τῆς τελευταίας. Με τὴν ἐγγύησιν ὅτι θὰ μὲ εὕρητε πάντοτε ἕτοιμον, ὅπως ἀνταποκριθῶ πρὸς τὴν ἐμπιστοσύνην Σας, ὡς ἐν προκειμένῳ, ὅπως καὶ ἐπὶ πάσης ἄλλης ὑποθέσεως, καὶ ὅτι ἐκ βάθους καρδίας θὰ Σᾶς προσφέρω τὴν χεῖρα μου εἰς κάθε περίπτωσιν, ἡ ὁποία θὰ ἀπῄτει τὰς ἡνωμένας μας προσπαθείας, διατελῶ,

» Καλοκαγαθώτατέ μου Κύριε τῆς Ὑμετέρας Βασιλικῆς Ὑψηλότητος πιστότατος Ἐξάδελφος καὶ Θεράπων

Ἀλμπέρτος».

» Ὄσμπορν, τῇ 3ῃ Σεπτεμβρίου 1847 ».

Ἤδη παραθέτω τὴν ἄκρως ἐνδιαφέρουσαν, διὰ τὰς ἀληθείας καὶ

ἀναληθείας της, ἀπολογητικὴν τρόπον τινὰ ἀναφορὰν τοῦ Πάλμερστον πρὸς τὸν Πρίγκιπα 'Αλμπέρτον, τὴν ὁποίαν ἐσώκλεισεν οὗτος εἰς τὴν ὡς ἄνω πρὸς τον Μαξιμιλιανὸν ἐπιστολήν του. Τὸ ὑπόμνημα τοῦτο ἀποτελεῖ κυρίως ἓν δριμύτατον κατηγορητήριον ἐναντίον τοῦ Κωλέττη, ἐνίοτε δὲ καὶ τοῦ Ὄθωνος. Ὁ Πάλμερστον ἐν αὐτῷ μεταξὺ ἄλλων διέψευδεν ὅτι ὑπῆρξαν κακὰ συναισθήματα μεταξὺ της Ἑλλάδος καὶ της 'Αγγλίας κατὰ τὸ διάστημα τῆς Κυβερνήσεως Πὴλ (1841 – 1846) προσέθεσε δὲ ὅτι ἡ ἱστορία ἀπέδειξε τὴν ἀνακρίβειαν τοῦ ἰσχυρισμοῦ αὐτοῦ, καὶ ὅτι τὸ νὰ ἀποδίδη κανεὶς τοιαῦτα δυσάρεστα αἰσθήματα καὶ εἰς τὴν παροῦσαν Κυβέρνησιν, καὶ ἰδίως εἰς αὐτὸν τὸν ἴδιον, θὰ συνεπήγετο πλήρη λήθην τοῦ παρελθόντος. Ὁ λόρδος Πάλμερστον ἔγραψεν ἀκολούθως τὰ ἑξῆς:

«...Κατὰ τὴν σύντομον Πρωθυπουργίαν τοῦ κ. Κάννιγκ, τῷ 1827, εἰς τὴν Κυβέρνησιν τοῦ ὁποίου διετέλουν καὶ ἐγὼ μέλος, συνήφθη ἡ συνθήκη ἐκείνου τοῦ ἔτους, ἡ ὁποία ἐξησφάλισε τὸν σχηματισμὸν τοῦ Βασιλείου τῆς Ἑλλάδος. Τὸ ζήτημα ἐξ ἄλλου τοῦ καθορισμοῦ της ἐκτάσεως τοῦ ἐδάφους τοῦ Βασιλείου, ἀπετέλεσε τῷ 1828 ἓν ἀπὸ τὰ πολλὰ σημεῖα τῶν διαφορῶν, αἱ ὁποῖαι ἐδημιουργήθησαν μεταξὺ τῶν κ.κ. Χάσκινσον, λόρδου Ντάντλεϋ, λόρδου Κλένεργκ, λόρδου Μέλμπουρν καὶ ἐμοῦ, ἀφ' ἑνός, καὶ τῶν ἄλλων μελῶν της Κυβερνήσεως τοῦ Δουκὸς τοῦ Γουέλλιγκτον ἀφ' ἑτέρου. Ἡμεῖς ὑπεστηρίξαμεν καὶ ἐπεμέναμεν εἰς τὴν διαχάραξιν της γραμμῆς Βόλου – Ἄρτας, ἐνῷ ἡ Κυβέρνησις τοῦ Γουέλλιγκτον ἐπεθύμει νὰ χαραχθῆ στενωτέρα συνοριακὴ γραμμή. Ὅταν ἀνῆλθον εἰς τὸ Ὑπουργεῖον τῶν 'Εξωτερικῶν, τῷ 1830, μὲ τὴν ἀνάληψιν τῆς 'Αρχῆς ὑπὸ τοῦ Πρωθυπουργοῦ λόρδου Γκρέϋ, ἓν ἀπὸ τὰ πρῶτα πράγματα, τὰ ὁποῖα ἐνήργησα ἦτο ν' ἀποστείλω τὸν Σὲρ Στράτφορτ Κάννιγκ εἰς τὴν Ἑλλάδα διὰ νὰ ἐπιτύχη τὰ σημερινὰ σύνορα Βόλου – Ἄρτας, ἀντὶ τῶν στενῶν συνόρων, τὰ ὁποῖα ἡ Κυβέρνησις τοῦ Δουκὸς τοῦ Γουέλλιγκτον εἶχε καθορίσει διὰ τοῦ Πρωτοκόλλου τοῦ Φεβρουαρίου τοῦ 1830. 'Εγὼ ἀφ' ἑτέρου ἤμην ἐκεῖνος, ὅστις κυρίως ὑπῆρξα τὸ ὄργανον διὰ νὰ πραγματοποιήσω ὅλα τὰ σχετικά, ὥστε νὰ ἐξασφαλισθῆ διὰ τὴν Ἑλλάδα ἡ ἐγγύησις τῶν τριῶν Δυνάμεων διὰ τὸ χορηγηθὲν εἰς αὐτὴν δάνειον. Ἤδη, σχετικῶς πρὸς τὴν προηγουμένην Κυβέρνησιν τοῦ Σὲρ Ροβέρτου Πήλ, βεβαιῶ μετ' ἐμπιστοσύνης ὅτι ἂν καὶ αὕτη ἦτο ἀρχικῶς ἀντίθετος πρὸς τὴν ἀνεξαρτησίαν καὶ τὸν χωρισμὸν τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τῆς Τουρκίας, διότι ἡ Κυβέρνησις ἐκείνη ἐσκέπτετο, ὅτι μία τοιαύτη περίπτωσις θὰ ἐξησθένει τὴν Τουρκίαν, (ἡ ὁποία εἶναι μία Δύναμις, τὴν ὁποίαν σταθερῶς ἔχει πρόγραμμα ἡ Μεγάλη Βρεταννία νὰ ὑποστηρίζη) πάντως, ἀφοῦ ἅπαξ ἡ Ἑλλὰς ἑδραιώθη ὡς χωριστὸν Βασίλειον, ἡ Κυβέρνησις τοῦ Πὴλ ᾐσθάνθη εἰλικρινεστάτην ἐπιθυμίαν νὰ προαγάγη τὴν εὐημερίαν της· ὅσον δ' ἀφορᾶ τὴν παροῦσαν Κυβέρνησιν, ὅλως ἰδιαιτέρως τονίζω ὅτι ὁλόκλη-

ρος ἡ κατὰ τὸ παρελθὸν πολιτική της, ἀλλὰ καὶ ἡ σημερινή, ἐμπνέονται ὑπὸ τῶν αὐτῶν αἰσθημάτων. Ἤδη ἔρχομαι εἰς ὅ,τι ἀφορᾷ τὸ Βασίλειον τῆς Ἑλλάδος καὶ τὸν Ἄνακτα αὐτῆς. Ἂς μοῦ ἐπιτραπῇ νὰ εἴπω ὅτι, (ὡς ἀποδεικνύεται ἀπὸ τὰ ἱστορικὰ γεγονότα), ὅταν ἀνῆλθον εἰς τὸ ὑπουργικὸν ἀξίωμα κατὰ Νοέμβριον τοῦ 1830, εὗρον τὴν συνδιάσκεψιν τῶν τριῶν Δυνάμεων τελοῦσαν ὑπὸ τὴν ἔκκλησιν τῆς Ἑλληνικῆς Ἐθνοσυνελεύσεως ὅπως ἐκλέξῃ Βασιλέα διὰ την Ἑλλάδα. Δὲν εἶχεν ὅμως εἰσέτι γίνει ἐκλογή. Ὁ ὑποψήφιος, περὶ τοῦ ὁποίου ἐγίνετο περισσότερος λόγος, ἦτο ὁ Πρίγκιψ Ὄθων τῆς Βαυαρίας, ὅστις ὑπεστηρίζετο ὑπὸ τῆς Ρωσίας, ἀλλ' ἀντετίθετο ἰσχυρῶς πρὸς τὸν διορισμόν του ἡ Γαλλία. Ἐγὼ ἤμην τότε ἐκεῖνος, ὁ ὁποῖος, ἐπωφελούμενος τῆς ἀνάγκης, τὴν ὁποίαν εἶχεν ἡ Γαλλία, ὅπως ὑποστηριχθῇ ὑπὸ τῆς Ἀγγλίας, ἔπεισα τὸν Πρίγκιπα Ταλλεϋρὰν καὶ μέσω αὐτοῦ τὴν Γαλλικὴν Κυβέρνησιν, νὰ παραιτηθοῦν τῶν ἀντιρρήσεών των σχετικῶς πρὸς τον Πρίγκιπα Ὄθωνα, ἀντιρρήσεων στηριζομένων ὄχι ἐπὶ προσωπικῆς ἐχθρότητος δι' αὐτόν, ἀλλ' ἐπὶ τῆς γενικῆς κακῆς θελήσεως, τὴν ὁποίαν κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἐξεδήλωνεν ἡ Γαλλικὴ Κυβέρνησις πρὸς τὴν Αὐλὴν τῆς Βαυαρίας.

»Ἐὰν λοιπὸν ἡ προηγουμένη καὶ ἡ παροῦσα Κυβέρνησις τῆς Ἀγγλίας ἀπεφάσισαν νὰ καταδικάσουν τὴν πορείαν τῆς πολιτικῆς τοῦ συστήματος Κυβερνήσεως τὴν ἀκολουθουμένην εἰς τὴν Ἑλλάδα ὑπὸ τοῦ κ. Κωλέττη, ἡ τοιαύτη ὑπὸ τῶν δύο τούτων Βρεταννικῶν Κυβερνήσεων καταδίκη τοῦ κ. Κωλέττη δὲν δύναται νὰ ἀποδοθῇ (ἂν καὶ σκιὰ ἀκόμη δικαιοσύνης ἐπρυτάνευεν ἐπὶ τοῦ προκειμένου) πρὸς κακὴν διάθεσιν αὐτῶν ἐναντίον τοῦ Βασιλέως. Ἀλλ' ἡ τοιαύτη στάσις της σημερινῆς Ἀγγλικῆς Κυβερνήσεως δέον νὰ ἐξηγηθῇ ὡς ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι ἀποδοκιμάζει αὐτὴ τὴν πολιτικὴν τοῦ κ. Κωλέττη. Εὐκολώτατα πράγματι δύναται κανεὶς νὰ κατανοήσῃ ὅτι ἐξυπηρετοῦνται κάλλιστα τὰ προσωπικὰ συμφέροντα τοῦ κ. Κωλέττη, ὅταν οὗτος κάμνῃ τὸν Βασιλέα Ὄθωνα καὶ τὴν Βαυαρικὴν Βασιλικὴν Οἰκογένειαν νὰ πιστεύῃ, ὅτι μέτρα ἐκ μέρους τῆς Ἀγγλικῆς Κυβερνήσεως, τὰ ὁποῖα προκαλοῦνται ἀποκλειστικῶς καὶ μόνον ἐκ τῆς κακῆς του διαγωγῆς, πηγάζουν ἀπὸ κακὴν θέλησιν δῆθεν πρὸς τὴν χώραν του ἢ πρὸς τὸν Ἄρχοντα αὐτῆς, διὰ τῆς σκοπίμου διαστρεβλώσεως ὑπ' αὐτοῦ τῶν γεγονότων. Αὐτὸ τὸ τέχνασμα δὲν τιμᾷ ἄνθρωπον κατέχοντα τὴν θέσιν, τὴν ὁποίαν κατέχει οὗτος. Τὸ πρὸς συζήτησιν ἐπομένως θέμα δὲν εἶναι τὸ ἐναντίον τίνος ἡ κακὴ θέλησις τῆς Βρεταννικῆς Κυβερνήσεως στρέφεται, διότι αὕτη στρέφεται προσωπικῶς ἐναντίον τοῦ κ. Κωλέττη καὶ ὄχι ἐναντίον τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους ἢ τοῦ Ἡγεμόνος του. Ἀλλὰ τὸ πρὸς συζήτησιν θέμα εἶναι, ἂν αὐτὴ ἡ καλὴ θέλησις ἢ κακὴ γνώμη, εἶναι καλῶς ἢ κακῶς τοποθετημένη, ἂν δηλαδὴ εἶναι δικαία ἢ ἄδικος· καὶ ἐπὶ τοῦ σημείου τούτου δὲν εἶναι ἄστοχον νὰ πα-

ρατηρήση τίς ότι ὁ λόρδος Ἄμπερντιν καὶ ἐγὼ ἔχομεν ἀντιθέτους γνώμας ἐπὶ πολλῶν ζητημάτων τῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς, ἀλλὰ πιστεύω ὅτι, ὅσον ἀφορᾷ τὴν Ἑλλάδα, σχεδὸν ἀπολύτως συμφωνοῦμεν. Ὅταν δὲ κανεὶς εὑρίσκῃ, ὅτι δύο ἄνθρωποι οἱ ὁποῖοι διαφωνοῦν ἐπὶ πολλῶν ζητημάτων συμπίπτει νὰ συμφωνοῦν ἐπὶ ἑνός, περὶ τοῦ ὁποίου μάλιστα οὐδὲν ἰδιαίτερον συμφέρον ἔχουν, ὅπως τὸ προαγάγουν τυχὸν ὠθούμενοι ἀπὸ ἐγωιστικὰ κίνητρα, ὑπὸ τοιαύτας συνθήκας συνάγεται τὸ δίκαιον συμπέρασμα ὅτι ἡ γνώμη των δύναται νὰ εἶναι κάτι, τὸ ὁποῖον ἑδράζεται ἐπὶ στερεᾶς θέσεως.

»Ἤδη ἡ κακὴ θέλησις τῆς Βρεταννικῆς Κυβερνήσεως κατὰ τοῦ κ. Κωλέττη καὶ ἡ περὶ αὐτοῦ δυσμενὴς γνώμη της, στηρίζονται ἐπὶ τοῦ γεγονότος ὅτι κυβερνᾷ τὴν Ἑλλάδα διὰ τῆς διαφθορᾶς, ἀνόμως, ἀσώτως, ἀντισυνταγματικῶς καὶ τυραννικῶς. Ἡ Ἀγγλία συνειργάσθη μὲ τὴν Αὐστρίαν καὶ τὴν Βαυαρίαν, ὅπως ἀποσπάσῃ τὴν Ἑλλάδα ἀπὸ τὴν Τουρκίαν καὶ ὅπως ἱδρύσῃ τὸ Ἑλληνικὸν Βασίλειον. Τοῦτο ἐγένετο, ὅπως τὸ Ἑλληνικὸν Ἔθνος, τὸ ὁποῖον εἶχε προκαλέσει τὴν συμπάθειαν παντὸς γενναίου ἀνθρώπου εἰς τὴν Εὐρώπην, διὰ τοῦ ἡρωικοῦ του Ἀγῶνος ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας, ἀπολαύσῃ τῆς ἐλευθερίας του αὐτῆς ἀσφαλῶς καὶ μονίμως, καὶ δυνηθῇ νὰ καταστῇ τοιουτοτρόπως εὐτυχὲς καὶ εὐημεροῦν. Εἷς Πρίγκιψ τῆς Βαυαρίας ἐξελέγη ὅπως εἶναι Βασιλεύς του, διότι ἐθεωρήθη σκόπιμον, ὅτι ὢν οὗτος τότε μόλις ἕνα «παλληκάρι» θὰ ἠδύνατο μεταβαίνων εἰς τὴν Ἑλλάδα ν' ἀνατραφῇ, ἀποκτῶν ταὐτοχρόνως καὶ τὴν συμπάθειαν τῶν μελλοντικῶν του ὑπηκόων, καὶ διότι, ἀνήκων εἰς Βασιλικὴν οἰκογένειαν Συνταγματικῆς Μοναρχίας, ἠλπίζετο ὅτι θὰ ἔφερε μεθ' ἑαυτοῦ νοῦν ἐμπεποτισμένον μὲ τὰ αὐτὰ συνταγματικὰ φρονήματα, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον θὰ τὸν ὡδήγει νὰ σέβεται τὰ δικαιώματα καὶ νὰ διατηρῇ τὰς ἐλευθερίας τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους. Ὅταν λοιπὸν ἡ Βρεταννικὴ Κυβέρνησις διαπιστώνει νὰ γίνεται κατάχρησις τῆς ἐμπιστοσύνης τοῦ Βασιλέως Ὄθωνος καὶ τὰ δίκαια δικαιώματα, τὰ ἀστικὰ καὶ πολιτικά, τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους νὰ καταπατῶνται ὑπὸ τοὺς πόδας τοῦ κ. Κωλέττη, εἶναι ἀδύνατον, ὅπως ἡ Βρεταννικὴ Κυβέρνησις μὴ προσβλέπῃ μὲ τὴν ἄκραν δυνατὴν δυσαρέσκειαν ἕνα Πρωθυπουργόν, ὅστις οὕτω ματαιώνει τὰς καλοκαγάθους καὶ γενναίας προθέσεις, μὲ τὰς ὁποίας ἡ Ἀγγλία ἀρχικῶς ἀνεμίχθη καὶ ἐξηκολούθησε πάντοτε ἔκτοτε νὰ ἀναμιγνύεται εἰς τὰς ὑποθέσεις τῆς Ἑλλάδος.

»Ἐὰν ἤθελον ἐρωτηθῇ εἰς τὶ ὁ κ. Κωλέττης συμπεριφέρεται κακῶς ; Θὰ ἐξηναγκαζόμην νὰ ἀπαντήσω : Εἰς κάθε πρᾶξιν του καὶ εἰς κάθε Ὑπουργεῖον τῆς Κυβερνήσεώς του. Ὁμοίως δὲ συμπεριφέρεται κακῶς ἔναντι τοῦ λαοῦ, τὸν ὁποῖον καταπιέζει, καὶ κατὰ τοῦ Ἄρχοντος, τὸν ὁποῖον τοιουτοτρόπως στερεῖ τῆς ἀγάπης καὶ τῆς ἐκτιμήσεως τοῦ λαοῦ.

Διότι διὰ τοῦ αὐτοῦ πανούργου τεχνάσματος, διὰ τοῦ ὁποίου προσπαθεῖ νὰ παρουσιάσῃ ὅτι, ἡ κατ' αὐτοῦ καὶ μόνον ἀποδοκιμασία, τὴν ὁποίαν αἰσθάνεται ἡ Βρεταννικὴ Κυβέρνησις, εἶναι δῆθεν κακὴ θέλησις στρεφομένη κατὰ τοῦ Ἔθνους καὶ κατὰ τοῦ Βασιλέως του, διὰ τοῦ αὐτοῦ ἀκριβῶς τεχνάσματος ὁδηγεῖ τὸ Ἔθνος εἰς τὸ νὰ πιστεύῃ, ὅτι ἡ καταπίεσις, τὴν ὁποίαν οὗτος ἀσκεῖ ἐπὶ τοῦ λαοῦ, προέρχεται ἀπὸ αὐτὸν τοῦτον τὸν Βασιλέα. Ἐὰν ἤθελον ἐρωτηθῆ ἐπὶ τίνος βάσεως στηρίζεται αὐτὴ ἡ δυσμενὴς γνώμη περὶ τοῦ κ. Κωλέττη καὶ ἀπὸ ποῦ πηγάζουν αἱ πληροφορίαι μου ; Ἀπαντῶ : Βασίζονται αὗται εἰς τὰς πληροφορίας, τὰς ὁποίας ἔλαβον ἀπὸ τὸν ἐν Ἀθήναις Πρέσβυν μας, ἀπὸ τοὺς Προξένους μας, τοὺς εἰς ἕκαστον μέρος τῆς Ἑλλάδος διαπεπιστευμένους, ἀπὸ κάθε Ἄγγλον ἐρχόμενον ἀπὸ διαφόρους λιμένας τῆς Μεσογείου, ἔνθα κάθε τί, τὸ ὁποῖον λαμβάνει χώραν εἰς τὴν Ἑλλάδα εἶναι γνωστόν, ἀπὸ τὴν Κυβέρνησιν τῶν Ἰονίων Νήσων, ἀπὸ τὰς εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐκδιδομένας ἐφημερίδας, ὡς καὶ ἀπὸ τὰ πρακτικὰ τῆς Ἑλληνικῆς Βουλῆς. Εἶμαι καλῶς ἐνημερωμένος, ὅτι οἱ Διπλωματικοὶ Πράκτορες μερικῶν ἐκ τῶν ἄλλων Δυνάμεων τῆς Εὐρώπης, οἱ ἐγκατεστημένοι εἰς τὰς Ἀθήνας, εἴτε δὲν λέγουν τίποτε περὶ τῶν λαμβανόντων χώραν γεγονότων, ἐπὶ τῶν ὁποίων αἱ γνῶμαι μας βασίζονται, ἢ δίδουν εἰς τὰς Αὐλάς των ἐκθέσεις ἀντιθέτου περιεχομένου. Ἀλλά, δυστυχῶς, ὑπάρχει ἐπὶ τοῦ παρόντος εἰς τὴν Εὐρώπην μέγα πολιτικὸν σχίσμα μεταξὺ ἀνθρώπων τοῦ λαοῦ καὶ ἀνθρώπων τῶν Κυβερνήσεων, τὸ ὁποῖον σχίσμα στρέφεται περὶ τὴν ἐρώτησιν : Ποῖον εἶναι προτιμότερον, Κυβέρνησις Συνταγματικὴ ἢ ἀπόλυτος Μοναρχία ; Καὶ ἐπειδὴ ὁ κ. Κωλέττης θεωρεῖται εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὡς ὁ πρωταθλητὴς τοῦ ἀπολυταρχικοῦ πολιτεύματος καὶ ἐπειδὴ τὸ κόμμα, τὸ ὁποῖον τοῦ ἀντιτίθεται, εἶναι γνωστὸν ὅτι ὑπεραμύνεται τοῦ συνταγματικοῦ πολιτεύματος, δὲν πρέπει κανεὶς νὰ ἐκπλήσσεται, ὅτι διπλωμάται εἰς τὴν Ἑλλάδα, οἱ ὁποῖοι διάκεινται συμπαθῶς πρὸς τὸ δόγμα τοῦ ὁποίου ὁ κ. Κωλέττης θεωρεῖται ὅτι εἶναι ὁ ἐκπρόσωπος, ἀντιμετωπίζουν μὲ ἐπιείκειαν, ἂν ὄχι μὲ εὔνοιαν, τὴν γενικὴν αὐτοῦ διαγωγήν. Καὶ ὅταν ἕνας Πρίγκιψ τῆς Ὑψηλῆς σειρᾶς καὶ περιωπῆς, ὡς εἶναι ὁ Διάδοχος Πρίγκιψ τῆς Βαυαρίας, ἐπισκέπτεται τὴν Ἑλλάδα, ἀμέσως περικυκλοῦται Οὗτος ὑπὸ προσώπων, τὰ ὁποῖα ἔχουν συμφέρον νὰ τὸν κρατοῦν μακρὰν τῆς γνώσεως τῆς ἀληθείας καὶ νὰ τὸν ἐμποδίζουν νὰ ἔχῃ μεγάλην ἐπικοινωνίαν μὲ τὰ πρόσωπα ἐκεῖνα ἐκ τῶν ὁποίων θὰ ἠδύνατο νὰ γνωσθῆ ἡ ἀλήθεια. Δὲν πρέπει λοιπὸν νὰ θεωρηθῆ ἐκπληκτικὸν ὅτι αἱ Αὐλαὶ τῆς Ρωσίας καὶ τῆς Γερμανίας γνωρίζουν τόσον ὀλίγα σχετικῶς πρὸς τὴν πραγματικὴν κατάστασιν τῆς Ἑλλάδος, καὶ ὅτι ὁ Διάδοχος τῆς Βαυαρίας, ἂν καὶ ἔχει κατ' ἐπανάληψιν ἐπισκεφθῆ τὴν χώραν ἐκείνην, δὲν κατώρθωσε νὰ ἔλθῃ εἰς ἐπαφὴν μὲ τὰς πηγὰς ἐκείνας, ἀπὸ τὰς ὁποίας ἠδύνατο νὰ

ἀρυσθῆ ἀκριβεῖς πληροφορίας. Ἐὰν εἰς τ' ἀνωτέρω προστεθῆ τὸ γεγονός, ὅτι ἡ Γαλλικὴ Κυβέρνησις διὰ τοῦτον ἢ δι' ἐκεῖνον τὸν λόγον, ἔχει συνταυτίσει ἑαυτὴν μὲ τὴν διατήρησιν τοῦ κ. Κωλέττη εἰς τὴν Ἀρχήν, καὶ προσπαθεῖ νὰ παρουσιάσῃ αὐτόν, ὑπὸ τὰ μᾶλλον εὐνοϊκὰ χρώματα, δύναται κανεὶς εὐκόλως νὰ ἐννοήσῃ ὅτι ὑπάρχει ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον θὰ ἠδύνατο νὰ ὀνομάσῃ τις μὲ τὰς λέξεις: Συνδυασμὸς τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ἠπειρωτικῆς Διπλωματίας, ὅπως ὑποστηρίξῃ τὸν κ. Κωλέττην καὶ καταρρίψῃ κάθε ἄλλον πολιτικόν, εἴτε Ἕλληνα, εἴτε ξένον, ὅστις θὰ ἀντεπολιτεύετο αὐτόν. Καὶ αὐτὸς εἶναι ὁ λόγος διὰ τὸν ὁποῖον ὁ Μαυροκορδᾶτος, ὁ Τρικούπης καὶ ἄλλοι πολιτικοὶ τοῦ φιλελευθέρου κόμματος, οἱ ὁποῖοι εἶναι, ἄνευ συζητήσεως, οἱ μᾶλλον φωτισμένοι καὶ πατριῶται ἄνδρες εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἔχουν παρουσιασθῆ ὡς ἄνθρωποι ὑποθάλποντες ἀντιλήψεις ἐπικινδύνους διὰ τὴν Μοναρχίαν καὶ ἐχθρικὰς διὰ τὸν Θρόνον.

»Ὁ Διάδοχος της Βαυαρίας πράγματι διακηρύσσει, ὅτι ὁ κ. Κωλέττης εἶναι ὁ μόνος ἄνθρωπος εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὅστις εἶναι ἱκανὸς νὰ διοικήσῃ αὐτήν. Ἐὰν ἡ γνώμη αὐτη ἐβασίζετο καλῶς, θὰ συνεπήγετο ἀναμφιβόλως τὴν σοβαρὰν καταδίκην τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους, δεδομένου μάλιστα ὅτι ὁ κ. Τρικούπης εἶναι πολὺ προχωρημένος εἰς τὴν ἡλικίαν καὶ ὄχι πολὺ καλὰ εἰς τὴν ὑγείαν του καὶ συνεπῶς θὰ παρουσίαζεν ἴσως πολὺ θλιβερὰς προσδοκιας διὰ τὴν μελλοντικὴν ὕπαρξιν τῆς χώρας. Ὁ ἰσχυρισμὸς αὐτὸς εἶναι τὸ σύνθημα εἰς τὴν Ἑλλάδα μεταξὺ τῶν ὑποστηρικτῶν τοῦ κ. Κωλέττη. Αὐτὸ ἀκριβῶς, λέξιν πρὸς λέξιν, εἶναι ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον μοῦ εἶπεν ὁ κ. Γκιζῶ εἰς Παρισίους τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 1846, καὶ αὐτὸ εἶναι ἐκεῖνο ἀκριβῶς, τὸ ὁποῖον μοῦ εἶπε λέξιν πρὸς λέξιν ὁ Κόμης Σαίντ-Ὠλαίρ εἰς τὸ Λονδίνον, τὴν ἄνοιξιν τοῦ ἔτους 1847. Δὲν συνεζήτησα τὸ πρᾶγμα με τὸν κ. Γκιζῶ, διότι τότε ἤμην ἁπλοῦς περιηγητής, ἀλλ' ἠρώτησα τὸν Κόμητα Σαίντ-Ὠλαίρ ἐκεῖνο τὸ ἔτος, συνομιλῶν μετ' αὐτοῦ ἐπισήμως, εἰς τί ὠφείλετο τὸ γεγονός, ὅτι ὁ κ. Κωλέττης κατὰ τὴν γνώμην του ἦτο ὁ μόνος ἄνθρωπος, ὁ ὁποῖος δύναται νὰ διοικήσῃ τὴν Ἑλλάδα καὶ ἡ ἀπάντησίς του ἦτο ἀξιοπαρατήρητος. Μοῦ εἶπεν ὅτι ἡ αἰτία ἔγκειται εἰς τὸ γεγονός, ὅτι ὁ κ. Κωλέττης εἶναι ὁ ἀρχηγὸς ὅλων τῶν ληστῶν τῆς Ἑλλάδος, ὅτι ἐφ' ὅσον εἶναι εἰς τὴν Ἀρχήν, τὸ συμφέρον του εἶναι νὰ κρατῇ ὅλους αὐτοὺς τοὺς συντρόφους του ἡσύχους, ἀλλὰ ὅτι, ἂν παρεμερίζετο τῆς Ἀρχῆς, θὰ ἐτίθετο ἐπὶ κεφαλῆς αὐτῶν, καὶ εἴτε θὰ ἤρχιζε σύστημα λαφυραγωγήσεως εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἢ θὰ ἔθετεν εἰς ἐφαρμογὴν συστηματικὰς ἐπιδρομὰς κατὰ τῆς Τουρκίας. Δὲν ὑπάρχει ἀνάγκη νὰ σχολιάσῃ κανεὶς αὐτὸν τὸν παράδοξον ἰσχυρισμόν, ὡς πρὸς τὰ προσόντα, τὰ ὁποῖα ἀπαιτοῦνται διὰ νὰ εἶναι κανεὶς Πρωθυπουργὸς μιᾶς χώρας, ἀλλὰ περιορίζομαι νὰ τονίσω ὅτι αἱ ἀνωτέρω παρατηρήσεις τοῦ Κόμητος Σαίντ-Ὠλαίρ συμφωνοῦν μὲ τοὺς ἰσχυρισμοὺς ἐκείνων, οἱ ὁποῖοι ἀντι-

τίθενται κατὰ τῆς Πρωθυπουργίας τοῦ κ. Κωλέττη, δι' αὐτὴν ταύτην τὴν αἰτίαν, δηλαδή, ὅτι εἶναι ὁ ἀρχηγὸς ὅλων τῶν ληστῶν καὶ κακούργων πάσης μορφῆς εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ ὅτι χρησιμοποιεῖ τὴν δύναμίν του πρὸς τὸν σκοπόν τῆς ὑπερασπίσεως αὐτῶν τῶν οπαδῶν του, ἐπιτρέπων εἰς αὐτοὺς νὰ διαπράττουν ἐλευθέρως παντὸς εἴδους ἐκβιασμοὺς καὶ κακοποιήσεις ἐναντίον τῶν φιλειρηνικῶν, ἐργατικῶν καὶ τιμίων συμπατριωτῶν των. Ἀλλ' ἡ ἀπάντησις, τὴν ὁποίαν ἔδωσα εἰς τὸν Κόμητα Σαίντ-Ωλαίρ, ἦτο ἐκείνη, ἡ ὁποία κατὰ φυσικὴν συνέπειαν ἔρχεται εἰς τὸν νοῦν κάθε ἀνθρώπου, ὅτι τὸ γεγονὸς αὐτὸ ἀποτελεῖ μίαν νέαν ἐπιχειρηματολογίαν. Δηλαδὴ ἕνας κλέπτης καὶ ληστὴς πρέπει νὰ γίνῃ Πρωθυπουργός, διὰ νὰ δύναται νὰ ἐξασκῇ τὸ ἐπάγγελμά του «εὐπρεπῶς», ἀφ' ὑψηλοῦ καὶ δημοσίᾳ δαπάνῃ. Ὡς πρὸς τὸν κίνδυνον, ὁ ὁποῖος θὰ προήρχετο ἐκ τῆς ἀπολύσεώς του, ἐγὼ τοὐλάχιστον δὲν βλέπω οὐδένα, διότι, ἂν ἐτρέπετο οὗτος πρὸς τὴν ληστείαν εἰς τὴν Ἑλλάδα θὰ ἐκρεμᾶτο καὶ ἂν ἐστρέφετο πρὸς τὴν λαφυραγωγίαν εἰς τὴν Τουρκίαν θὰ ἐτυφεκίζετο.

» Ἀλλὰ θὰ παρεκαλούμην ἴσως νὰ παραθέσω λεπτομερείας καὶ συγκεκριμένα στοιχεῖα καὶ νὰ εἴπω ποῖαι εἶναι αἱ κακαὶ πράξεις, διὰ τὰς ὁποίας κατηγορῶ τὸν κ. Κωλέττην. Ὁ κατάλογος εἶναι μακρὸς καὶ περιλαμβάνει σχεδὸν κάθε πρᾶξιν, τὴν ὁποίαν ἕνας Πρωθυπουργὸς ὀφείλει νὰ ἐκτελέσῃ. Ἀλλὰ θὰ μνημονεύσω μερικὰς ἀπὸ τὰς κυριωτέρας ἐξ αὐτῶν. Πρῶτον, ὁ κ. Κωλέττης ἔχει καθ' ὁλοκληρίαν ἐκμηδενίσει τὴν ἐλευθερίαν κατὰ τὴν διεξαγωγὴν τῶν ἐκλογῶν πρὸς ἀνάδειξιν τῶν μελῶν τῆς Βουλῆς καὶ ἑπομένως ἔχει κτυπήσει αὐτὴν ταύτην τὴν ρίζαν τῶν συνταγματικῶν ἐλευθεριῶν. Κάποτε, ἀφοῦ καθώρισε τὰς ἡμερομηνίας, κατὰ τὰς ὁποίας θὰ ἐλάμβανον χώραν αἱ ἐκλογαὶ εἰς τὰς διαφόρους περιοχὰς τοῦ Κράτους, διέταξε τὴν σύλληψιν καὶ φυλάκισιν, μὲ προσχήματα ἄδικα καὶ ἀβάσιμα, τῶν ὑποψηφίων βουλευτῶν τῶν προσκειμένων εἰς τὸ κόμμα τῶν φιλελευθέρων, ὡς καὶ ἄλλων τινῶν, οἱ ὁποῖοι διέκειντο ἐχθρικῶς πρὸς τὴν Κυβέρνησίν του. Τοὺς ἐκράτησε δὲ φυλακισμένους ἐπὶ τόσον χρονικὸν διάστημα, ὅσον ἦτο ἀρκετόν. ὥστε νὰ μὴ δυνηθοῦν οὗτοι νὰ ψηφοθηρήσουν ἢ νὰ ἐκλεγοῦν. Ἐπίσης κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον, μεταχειρίζεται τοὺς ἐκλογεῖς ἐκείνους, οἱ ὁποῖοι προτίθενται νὰ καταψηφίσουν τοὺς ἰδικούς του ὑποψηφίους. Ἐλέγχει τὴν ἐλευθέραν θέλησιν τῶν ἐκλογέων διὰ τῆς δυνάμεως ἢ διὰ τῆς ἀπάτης. διὰ τῆς ἁπλῆς παρουσίας ἢ καὶ διὰ τῶν λογχῶν τοῦ στρατοῦ, διὰ ψευδῶν καταλόγων, διὰ ψευδῶν ἀπολογισμῶν κατὰ τὴν ἀρίθμησιν τῶν ψήφων, καὶ τέλος διὰ ψευδοῦς ἀνακοινώσεως τῶν ἐκλογικῶν ἀποτελεσμάτων. Κατὰ τὴν ἀνάδειξιν τῆς τελευταίας Βουλῆς καὶ πρὶν ὁ κ. Κωλέττης ἀνέλθῃ εἰς τὴν Ἀρχήν, εἶχον ἐξαχθῆ τὰ ἀποτελέσματα μερικῶν ἐκλογικῶν περιφερειῶν, συμφώνως πρὸς τὰ ὁποῖα παρὰ τὴν βίαν καὶ τὰς διώξεις ἐξελέγοντο περὶ τοὺς τριάκοντα βουλευταί. οἱ ὁποῖοι ἦτ

γνωστὸν ὅτι ἀνῆκον εἰς τὴν ἀντιπολίτευσιν. Ἀμέσως τότε συνεκρότησεν ἐπιτροπήν, τὴν ὁποίαν ἀπήρτιζον προσωπικοί του φίλοι, τυφλὰ ὄργανα τῶν ἐπιδιώξεών του. Ἡ Ἐπιτροπὴ αὐτὴ συμφώνως πρὸς τὰς δοθείσας πρὸς τὰ μέλη της διαταγάς, ἐκήρυξε μὴ κανονικὴν καὶ δῆθεν παράνομον τὴν ἐκλογὴν ὅλων τῶν βουλευτῶν ἐκείνων, οἱ ὁποῖοι ἦτο γνωστὸν ὅτι ἀντεπολιτεύοντο τὸν κ. Κωλέττην καὶ ἀκολούθως, ἀφοῦ ἐξέλεξε πρόσωπα ἰδικά του εἰς τὴν θέσιν τῶν τόσον ἀδίκως ἐκδιωχθέντων, κατώρθωσε νὰ σχηματίσῃ Βουλὴν τελείως ἰδικήν του, ὡς ἐφαντάζετο, καὶ ἐπὶ τῆς ἐμπιστοσύνης τῆς ὁποίας θὰ ἠδύνατο νὰ στηρίζεται διὰ νὰ ἑδραιώσῃ καὶ προαγάγῃ τὸ σύστημα τῆς διαφθορᾶς, τῶν καταχρήσεων καὶ τῆς τυραννίας, τὸ ὁποῖον εἶχε τὴν πρόθεσιν νὰ ἀκολουθήσῃ, ὡς ἀρχηγὸς ὅλων τῶν ληστῶν τῆς Ἑλλάδος καὶ τὸ ὁποῖον ἴσως εἶναι τὸ μόνον σύστημα Κυβερνήσεως, τὸ ὁποῖον-καίτοι οἱ Γάλλοι πιστεύουν ὅτι τοῦτο ἀφορᾷ τὴν προτέραν του ζωὴν καὶ πολιτείαν- τοιούτου εἴδους ἄνθρωποι δύνανται νὰ ἐφαρμόσουν. Ἀφοῦ κατέλαβεν οὕτω τὴν ἐξουσίαν ὡδήγησε τὰ πράγματα πολὺ πρὸς τὰ ἄκρα. Ἡ κατάθλιψις, τὴν ὁποίαν ἐπέβαλεν εἰς τὸν λαὸν ἦτο μεγίστη· αἱ ὑπερβασίαι τὰς ὁποίας ἐπέτρεψεν εἰς τοὺς ληστάς του νὰ διαπράττουν ἦσαν πολυαριθμόταται καὶ σκληρόταται, ἡ διαφθορά, τὴν ὁποίαν ἐφήρμοζεν ἦτο πασίγνωστος· καὶ ἐντὸς μερικῶν ἐτῶν ἡ ἀγανάκτησις ἦτο τόσον μεγάλη, ὥστε εὑρέθη κατ' ἐπανάληψιν μειοψηφῶν ἐπὶ ζητημάτων, ἀφορώντων την προσωπικὴν διαγωγήν του καὶ την συνοχὴν τῆς Κυβερνήσεως, ἀκόμη καὶ εἰς τὴν βουλὴν ἐκείνην, ἐκ τῆς ὁποίας ἐξεδίωξε κάθε ἀντιπολιτευόμενον καὶ ἡ ὁποία ἐν ἀρχῇ περιελάμβανε μόνον τοὺς ἀφωσιωμένους του ὀπαδούς. Μεγάλη καὶ κατάφωρος πρέπει νὰ ὑπῆρξεν ἡ κακὴ ἐν γένει συμπεριφορά του, διότι μετέβαλεν εἰς ἐχθρούς του ἕνα πλῆθος ἀνθρώπων, οἱ ὁποῖοι πρὸ τριετίας ὑπῆρξαν φανατικοὶ ὑποστηρικταί του. Καὶ εὑρέθησαν ἄνθρωποι, οἱ ὁποῖοι ἐνῶ δὲν εἶχον τίποτε νὰ κερδίσουν, διεκύβευον τὸ πᾶν προκειμένου ν' ἀντιταχθοῦν εἰς τὰς μεθόδους διαφθορᾶς ποὺ ἠκολούθει οὗτος, καίτοι ἐγνώριζον ὅτι τυφλῶς ὑπεστηρίζετο ὑπὸ τῆς Αὐλῆς, παρὰ τῆς ὁποίας ἀπελάμβανε πλήρους εὐνοίας καὶ προστασίας, ὅτι ἦτο τὸ τέκνον τῆς Γαλλίας, ὅτι ἦτο τὸ εὐνοούμενον ὄργανον τῆς Αὐστρίας καὶ ὅτι ἡ Ρωσία τοῦ ἐσυγχώρησε τὰς παραβάσεις του, λαμβάνουσα ὑπ' ὄψιν τὴν ἐχθρότητά του πρὸς την συνταγματικὴν Κυβέρνησιν. Ἡ μόνη ὑποστήριξις, την ὁποίαν θὰ ἠδύναντο ἐνδεχομένως ν' ἀναμένουν οἱ ἄνθρωποι ἐκεῖνοι, οἱ ὁποῖοι ἐστρέφοντο ἤδη ἐναντίον τοῦ κ. Κωλέττη, ἦτο ἡ ὑπὸ τῆς Ἀγγλικῆς Κυβερνήσεως παρεχομένη εἰς αὐτούς, οἱ ὁποῖοι οὐδὲν ἐνεργὸν μέρος ἔλαβον καὶ οὐδὲν μέτρον ἠδύναντο νὰ λάβουν εἰς τὰς ἐσωτερικὰς ὑποθέσεις τῆς Ἑλλάδος. Οὗτοι ἀνῆκον εἰς τὸ Πατριωτικὸν Κόμμα, τὸ ὁποῖον ἐξεπροσώπουν ὁ Μαυροκορδᾶτος, ὁ Τρικούπης καὶ ἄλλοι, οἱ ὁποῖοι ἤδη ...ν τελείως ἀνίσχυροι, διότι εἶχον κατασυντριβῆ καὶ καταπατηθῆ ὑπὸ

τῆς αὐθαιρέτου δυνάμεως τῆς 'Εκτελεστικῆς 'Εξουσίας.

»'Εν τούτοις τὸ πνεῦμα τῶν βουλευτῶν ἐξηγέρθη ὑπεράνω ὅλων αὐτῶν τῶν ἀποθαρρυντικῶν δυσκολιῶν καὶ ὡρισμένοι ἐξ αὐτῶν δὲν ἀπεῖχον πολὺ ἀπὸ τοῦ νὰ κατηγοροῦν δημοσίᾳ τὰ μέλη τῆς Κυβερνήσεως. 'Η συνταγματικὴ καὶ νόμιμος ὁδός, τὴν ὁποίαν θὰ ὤφειλε νὰ εἶχεν ἀκολουθήσει ὁ κ. Κωλέττης, ἦτο ἡ κατάθεσις τῆς 'Αρχῆς. 'Η Βουλὴ καὶ ἡ χώρα ἦσαν πλέον ἐναντίον του. Δὲν ἠδύνατο ὅμως νὰ διαλύσῃ τὴν Βουλὴν νομίμως καὶ νὰ συγκαλέσῃ ἄλλην, διότι οἱ φόροι δὲν εἶχον ψηφισθῆ, οὔτε θὰ ἠδύνατο νομίμως νὰ ἐξακολουθήσῃ κυβερνῶν τὴν χώραν κατὰ τὸ ἐνδιάμεσον διάστημα τῆς διαλύσεως τῆς Βουλῆς καὶ τῆς ἐκλογῆς ἄλλης τοιαύτης. 'Αλλ' ὁ Νόμος καὶ τὸ Σύνταγμα οὐδέποτε συνεκράτησαν τὸν κ. Κωλέττην. Συμφώνως λοιπὸν πρὸς τὰς ἀρχάς του, διέλυσε τὴν ἀντιπολιτευομένην αὐτὸν Βουλήν, ἐξηκολούθησε κυβερνῶν τὴν χώραν παρὰ τὸν Νόμον, καὶ ἐτέθη ἐπὶ τὸ ἔργον μὲ ἐπηυξημένην βίαν καὶ καταχρήσεις, ὅπως ἀποκτήσῃ τὸν ἔλεγχον καὶ νοθεύσῃ τὰς ἐκλογὰς καὶ κλείσῃ τὴν θύραν εἰς κάθε μέλος, τὸ ὁποῖον θὰ ἠδύνατο νὰ τοῦ ἀντιπολιτευθῇ, ἀποβλέπων εἰς τὴν ἀνάδειξιν ἰδικῆς του νέας Βουλῆς. 'Επέτυχεν εἰς τὴν προσπάθειάν του αὐτὴν καὶ τὰ ἀποτελέσματα τῶν ἐκλογῶν τοῦ ἔδωσαν καὶ πάλιν τὴν πλειοψηφίαν, καὶ ἐκάλυψε καὶ πάλιν τὴν 'Ελλάδα μὲ τὴν ἀπόδειξιν τῆς ἀληθείας ἐπὶ τῶν κατηγοριῶν ἀνομίας καὶ διαφθορᾶς, αἱ ὁποῖαι τόσον συχνὰ ἐξετοξεύοντο ἐναντίον του. Παρέμενε πλέον νὰ ἴδωμεν πόσον ταχέως τὸ πασίγνωστον τῆς κακῆς διαγωγῆς του θὰ ἐξηνάγκαζεν ἀκόμη καὶ αὐτὴν τὴν Βουλὴν νὰ ἐκδηλώσῃ τὴν ἀποδοκιμασίαν της διὰ τῆς ψήφου της. Τοῦτο θὰ ἐγίνετο ὅταν ὅλαι αἱ κακουργίαι, αἱ ὁποῖαι συνώδευον τὴν τελευταίαν ἐκλογήν του ἤθελον καταστῆ γνωσταί, ὡς καὶ αἱ τραγικαὶ συνέπειαι, τὰς ὁποίας αἱ κακουργίαι αὗται προυξένησαν. Εἰς μίαν τοιαύτην περίπτωσιν, θὰ ἦτο πραγματικῶς δύσκολον, ἀκόμη καὶ διὰ τὴν «σκηνοθετηθεῖσαν» Βουλήν, νὰ δώσῃ ἐγκριτικὴν ἀπόφασιν. 'Ο Νόμος καὶ τὸ Σύνταγμα εἶχον παραβιασθῆ διὰ νὰ ἐπιτευχθῇ μία πλειοψηφία. Αὐτὰ ἦσαν τὰ κύρια χαρακτηριστικὰ τοῦ ἐξαχρειωμένου συστήματος τῆς Κυβερνήσεως Κωλέττη, σχετικῶς πρὸς τὸ ὁποῖον ὅμως δὲν θὰ ἔπρεπε κανεὶς νὰ παραλείψῃ, ὅτι ὁ Βασιλεὺς ἔλαβε τὴν συμβουλὴν ἀπὸ τοὺς ὑπουργούς του νὰ ἐπιδείξῃ προσωπικὴν εὔνοιαν πρὸς ἀνθρώπους τοῦ χειρίστου χαρακτῆρος, οἱ ὁποῖοι εἶναι μισητοὶ εἰς τὸ Ἔθνος, ὅπως π.χ. ὁ Τζῖνος, ὁ ἀξιωματικὸς τῆς Χωροφυλακῆς, ὁ ὁποῖος ἦτο γνωστὸς διὰ τὰς μεθόδους κτηνώδους βίας, τὰς ὁποίας ἐφήρμοζεν, ὡς καὶ ὁ Κλεομένης, ἕνας ἄνθρωπος, ὁ ὁποῖος ὡρισμένως ὑπῆρξε δολοφόνος τοῦ ἐσχάτου εἴδους καὶ ὁ ὁποῖος ἐγκατέλειψε τὴν χώραν διὰ ν' ἀποφύγῃ τὰ κατ' αὐτοῦ δικαστικὰ μέτρα. Καὶ εἶναι γνωστόν, ὅτι τὴν περίοδον ἐκείνην ὁ Βασιλεὺς καὶ ἡ Βασίλισσα τῆς 'Ελλάδος παρε-

πονέθησαν ότι είχον ένα Πρωθυπουργόν (δηλ. τον Κωλέττην), όστις επεβλήθη εις αυτούς υπό της Γαλλίας και ο οποίος, εν συμπράξει με τον Γάλλον Πρόξενον κ. Ριουζού επραγματοποίησε την διαφυγήν του δολοφόνου Κλεομένους, και τούτο όπως ο Πρωθυπουργός ούτος μη παραστή εις την δίκην και καταδίκην ανθρώπου, τον οποίον είχεν ήδη υιοθετήσει.

»Δεν υπάρχει ανάγκη να παρατηρήση τις πόσον οδυνηρά είναι η εντύπωσις η δημιουργουμένη εις τον Ελληνικόν λαόν, όταν βλέπη τον Άνακτά του ν' απομακρύνη και εξορίζη μακράν των Αθηνών, όλους εκείνους τους Έλληνας, οι οποίοι είναι γνωστοί διά την ακεραιότητα του χαρακτήρος των και τον πατριωτισμόν των και να προσλαμβάνη και έχη εις το περιβάλλον του ανθρώπους της αισχίστης φήμης, οι οποίοι επέβαλον επί των συμπατριωτών των αναριθμήτους απανθρωπίας και μαρτύρια και οι οποίοι υπήρξαν δολοφόνοι διά χρηματικούς λόγους.

»Σχετικώς προς τας σχέσεις της χώρας με το εξωτερικόν, ο κ. Κωλέττης φαίνεται ότι είχεν υπ' όψιν του τρεις αντικειμενικούς σκοπούς: Επίθεσιν εναντίον της Τουρκίας. Υποταγήν απέναντι της Γαλλίας. Ύβρεις εναντίον της Αγγλίας. Η υποταγή του Κωλέττη απέναντι της Γαλλίας, είναι πασίγνωστος και καταφανεστάτη. Έχει ακόμη διακηρυχθή και υπ' αυτής της Γαλλικής Κυβερνήσεως, ώστε κανείς σήμερον δεν δύναται να διαψεύση τούτο.

»Ο Πρίγκηψ Διάδοχος της Βαυαρίας λέγει ότι ο Βασιλεύς της Ελλάδος και ο Πρωθυπουργός του, ο κ. Κωλέττης, αποδίδουν μεγίστην σημασίαν και σπουδαιότητα εις την φιλίαν με την Αγγλίαν. Δεν έχω την ελαχίστην αμφιβολίαν, ότι τούτο έχει λεχθή εις τον Πρίγκηπα Διάδοχον της Βαυαρίας, ότι όμως πράγματι τίθεται υπ' αυτών εις εφαρμογήν η φιλία αύτη, αδυνατώ να το πιστεύσω, ή τουλάχιστον, θα έλεγον, μεταχειρίζονται παράδοξον τρόπον διά να το αποδείξουν. Από μιας απόψεως ο ισχυρισμός των δύναται να είναι αληθής, δηλαδή, θα ήσαν ευτυχείς να έχουν την φιλίαν της Αγγλίας, αρκεί να την είχον συμφώνως προς τους ιδικούς των όρους, δηλαδή χωρίς να κάμουν ό,τι θα έπρεπε να κάμουν διά να την εξασφαλίσουν και διά να την αξίζουν. Αλλ' εάν αποδίδουν μεγάλην αξίαν εις την φιλίαν της Αγγλίας, τότε είναι μεγάλη ατυχία διότι ωδηγήθησαν υπό της ιδικής των ορμής και ωθήθησαν υπό των συμβουλών της Γαλλίας να συμπεριφέρωνται κατά τοιούτον τρόπον, τόσον όσον αφορά τα εσωτερικά ζητήματα, όσον και τα εξωτερικά, ώστε να καθιστούν την τοιαύτην φιλίαν ανέφικτον σήμερον, εκτός εάν εξ ολοκλήρου μεταστραφούν αι απόψεις των και αλλάξουν τακτικήν.

»Έχω ήδη εξηγήσει τους λόγους, οι οποίοι ωδήγησαν την Αγγλικήν Κυβέρνησιν να σκέπτεται, ότι ο Βασιλεύς Όθων, ενεργών υπό την επήρειαν των συμβουλών του κ. Κωλέττη, δεν ετήρησε την πίστιν του προς

τὰς Δυνάμεις ἐκείνας, αἱ ὁποῖαι τὸν ἔθεσαν ἐπὶ τοῦ θρόνου καὶ δὲν ἐκυβέρνησε τὴν Ἑλλάδα πρὸς εὐτυχίαν της καὶ εὐημερίαν της, ἀλλὰ πρὸς τὴν ἐξαθλίωσίν της καὶ τὴν πενίαν της.

»Μερικοὶ κάτοικοι τῶν Ἰονίων Νήσων προσεκλήθησαν εἰς τὸ Τελωνεῖον ἑνὸς Ἑλληνικοῦ λιμένος ὑπὸ ἀνθρώπων, τῶν ὁποίων ἡ ἐμφάνισις ἐδείκνυεν ὅτι ἐπρόκειτο περὶ τελωνειακῶν ὑπαλλήλων, καὶ ὅταν οἱ κάτοικοι αὐτοὶ εἰσῆλθον εἰς τὸ Τελωνεῖον εὑρέθησαν ἐνώπιον μερικῶν ἀπὸ τοὺς ληστὰς τοῦ κ. Κωλέττη, οἱ ὁποῖοι εἴτε χρησιμοποιοῦντες βίαν, εἴτε τῇ συνενοχῇ τούτου, κατεῖχον τὸ Τελωνεῖον, καὶ οἱ ἀναφερθέντες κάτοικοι τῶν Ἰονίων Νήσων ἐδάρησαν καὶ ἐληστεύθησαν ἐντὸς αὐτοῦ. Δὲν ὑπάρχει οὐδεμία ἀμφιβολία, ὅτι ἡ Βρεταννικὴ Κυβέρνησις θὰ ἠδύνατο νὰ ἐπιβάλῃ τὴν σχετικὴν ἀποζημίωσιν, καὶ δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι ἡ ὑπ' αὐτῆς συναίσθησις τοῦ καθήκοντος θὰ τὴν ἀναγκάσῃ νὰ μεταχειρισθῇ τὰ ἐνδυκνυόμενα μέτρα, εἰς περίπτωσιν, κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ πειθὼ θὰ ἀπετύγχανεν. Ἡ Βρεταννικὴ Κυβέρνησις δὲν δύναται – ἂν εἶναι συνεπὴς πρὸς τὸ καθῆκον της– νὰ ἐπιτρέψῃ εἰς τὸ Βρεταννικὸν Ἔθνος νὰ φορολογῆται πρὸς τὸν σκοπὸν ὅπως διατηρηθῇ ἓν σύστημα διαφθορᾶς καὶ λαφυραγωγήσεως εἰς τὴν Ἑλλάδα.

»Ἀλλ' ἡ Βασιλικὴ Σας Ὑψηλότης θὰ ἔχῃ ἤδη διαπιστώσει ἀπὸ ὅσα ἔχω δηλώσει, ὅτι τὰ αἰσθήματα καὶ ἡ διαγωγὴ τῆς Βρεταννικῆς Κυβερνήσεως ἔναντι τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως δὲν δύνανται νὰ μεταβληθοῦν διὰ τῆς ἀλλαγῆς τοῦ Βρεταννοῦ Πρεσβευτοῦ καὶ τοῦ Γραμματέως τῆς Πρεσβείας καὶ τῶν Προξενικῶν Πρακτόρων εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ἀλλὰ δύνανται ν' ἀλλαγοῦν διὰ τῆς ἀλλαγῆς τῆς συμπεριφορᾶς, τόσον τῆς ἀφορώσης τὰ ἐσωτερικὰ ζητήματα, ὅσον καὶ τὰ ἐξωτερικά, τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως. Εἶμαι ἀπηλπισμένος ὡς πρὸς τὴν δυνατότητα τῆς τοιαύτης ἀλλαγῆς, ἐφ' ὅσον ὁ κ. Κωλέττης εἶναι Πρωθυπουργός. Καὶ τοῦτο διότι δὲν τὸν θεωρῶ ὡς τὸν μόνον κατάλληλον ἄνθρωπον, ἀλλ' ὡς ἕνα ἀπὸ τοὺς μᾶλλον ἀνικάνους ἀνθρώπους διὰ τὴν διακυβέρνησιν τῆς Ἑλλάδος. Ὁμοίως δὲ ἀρχίζω ν' ἀπελπίζωμαι, ὅτι θὰ ἴδω καμμίαν ἀλλαγὴν τῶν ὑπουργῶν εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἐκτὸς ἐὰν ἡ λαϊκὴ ἀγανάκτησις καταστῇ τόσον δυνατή, ὥστε νὰ ὑπερνικήσῃ τὸ καθεστὼς τῆς διαφθορᾶς καὶ τοῦ τρόμου, διὰ τοῦ ὁποίου ὁ κ. Κωλέττης κρατεῖται εἰς τὴν Ἀρχήν. Τὸ μόνον πρᾶγμα, τὸ ὁποῖον ἐπιθυμῶ νὰ ἐλπίζω, εἶναι ὅτι ὅταν τοῦτο ἤθελε συμβῇ, νὰ μὴ ἀποβῇ εἰς βάρος τοῦ Βασιλέως, ὁ ὁποῖος τόσον στενῶς ἔχει συνδέσει τὴν ἰδικήν του θέσιν ἐπὶ τοῦ θρόνου μὲ τὴν διατήρησιν εἰς τὴν Πρωθυπουργίαν τοῦ κ. Κωλέττη, ὥστε ἡ ἐκδίωξις τοῦ Πρωθυπουργοῦ νὰ μὴ παρασύρῃ καὶ τὴν δυναστείαν».

Καταλήγων ὁ Πάλμερστον ἐζήτει συγγνώμην παρὰ τοῦ Πρίγκιπος Ἀλμπέρτου διὰ τὴν συνοπτικότητα τοῦ ὑπομνήματος, προσθέσας ὅτι

ἐὰν εὑρίσκετο εἰς τὸ Λονδῖνον καὶ εἶχεν ὑπ' ὄψιν του τὰ ἔγγραφα τὰ σχετικὰ μὲ τὴν ἐν προκειμένῳ ὑπόθεσιν, θὰ ἠδύνατο νὰ δώσῃ τὴν γνώμην του ἐν πλήρει λεπτομερείᾳ.

Ὀλίγον πρὶν ὁ Πρίγκιψ Ἀλμπέρτος γράψῃ τὴν ῥηθεῖσαν ἐπιστολήν του πρὸς τὸν Πρίγκιπα Μαξιμιλιανόν, εἰς τὴν ὁποίαν ἐσώκλεισε καὶ τὸ ὡς ἄνω ὑπόμνημα τοῦ Πάλμερστον, ὁ Κωλέττης ἀπέθανεν. Ὅσον ἀφορᾶ δὲ τοὺς φόβους τῆς Γαλλικῆς Κυβερνήσεως ὅτι ὁ θάνατός του θὰ προεκάλει τὴν ἀναρχίαν εἰς τὴν Ἑλλάδα, οὗτοι διεψεύσθησαν ἐκ τῶν πραγμάτων. Μετὰ παρέλευσιν δὲ ἑνὸς μηνὸς ὁ γραμματεὺς τῆς ἐν Ἀθήναις Γαλλικῆς Πρεσβείας Τουβενέλ, ἔγραφε τὰ ἑξῆς: «Δὲν γίνεται μεγαλύτερος λόγος περὶ τοῦ «Μεγάλου Ἀνδρος» ἀπὸ ὅσον θὰ ἐγίνετο ἐπὶ τῷ θανάτῳ μιᾶς κατσίκας».

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Κωλέττη ἀπεκαλύφθη ὅτι οὗτος εἶχε πράγματι καταχρασθῆ σημαντικὰ χρηματικὰ ποσὰ ἐκ τοῦ δημοσίου Ταμείου καὶ κατόπιν τούτου ἡ νέα Κυβέρνησις, ὑπὸ τὸν στρατηγὸν Κ. Τζαβέλλαν, προέβη εἰς τὴν δήμευσιν ὁλοκλήρου τῆς περιουσίας τοῦ ἀποβιώσαντος Πρωθυπουργοῦ, εἰς τρόπον ὥστε νὰ καλυφθῇ ἔστω καὶ μέρος τῶν χρημάτων, τὰ ὁποῖα εἶχεν ἰδιοποιηθῆ. Ἐν τῷ μεταξὺ ἔλαβον χώραν ἀνταρσίαι καὶ στάσεις εἰς διαφόρους περιοχὰς τῆς χώρας καὶ κατέστη φανερὸν ὅτι αὗται ηὐνοήθησαν ὑπὸ τῶν κατὰ τόπους Ἄγγλων προξένων. Ὁ Ὄθων κατηγόρησε τότε ἐκ νέου τὸν Λάϊονς, ὡς ὑποκινητὴν τῶν ἀνταρσιῶν καὶ ὅτι ἐχορήγει τὴν προστασίαν τῆς ἀγγλικῆς σημαίας διὰ νὰ ἐξασφαλισθῇ ἡ φυγάδευσις λῃστῶν καὶ στασιαστῶν.

Ο ΤΣΑΡΟΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΟΘΩΝΑ

Ὀλίγους μῆνας μετὰ τὸ ἐπεισόδιον Μουσούρου καὶ ὅτε αἱ σχέσεις μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ Τουρκίας δὲν εἶχον εἰσέτι ἀποκατασταθῆ, ὁ Ὄθων ἔγραψεν ἐπιστολὴν πρὸς τὸν Τσάρον Νικόλαον δι' ἧς ἐπεκαλεῖτο τὴν συνδρομὴν τούτου πρὸς διευθέτησιν τοῦ ζητήματος. Ἐν αὐτῇ ἐπίσης ὁ Ὄθων ἀνεφέρετο διὰ μακρῶν ἐπὶ τῆς ἐσωτερικῆς καὶ ἐξωτερικῆς πολιτικῆς τῆς Ἑλλάδος πρὸς ἐνημέρωσιν τοῦ Τσάρου, παρὰ τοῦ ὁποίου ἐν τέλει ἐζήτει ὅπως μεσολαβήσῃ παρὰ ταῖς Αὐλαῖς τῶν μεγάλων Δυνάμεων διὰ τὴν ρύθμισιν τῶν ὑφισταμένων ἐκκρεμῶν Ἑλληνικῶν ζητημάτων. Ὁ Τσάρος ἀπήντησε εἰς τὸν Ὄθωνα διὰ τῆς ἀκολούθου ἐπιστολῆς του ὑπὸ ἡμερομηνίαν 18ην Ὀκτωβρίου 1847 :

«Κύριε Ἀδελφέ μου.

»...Τὴν ἐπιστολήν Σας καθυπαγόρευσεν ἡ ἐμπιστοσύνη Σας πρὸς ἐμέ, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἐκτιμῶ τὰ μέγιστα. Ἡ Υ.Μ. μοὶ ἐκθέτει ἐν αὐτῇ ὅλας τὰς στενοχωρίας τῆς θέσεώς Της. Ὄντως ἡ κατάστασις αὕτη εἶναι βαρεῖα. Συμφωνῶ εἰλικρινέστατα. Ἀλλὰ νομίζω ὅτι ἡ προηγουμένη Κυβέρνησις τῆς Υ.Μ. δὲν προσεπάθησε διὰ παντὸς τρόπου νὰ τὴν ἀπο-

τρέψη, οὔτε ἔδωσε μεγάλην προσοχὴν εἰς ὅσας συμβουλὰς ἡ ἰδική μου Κυβέρνησις της παρέσχε κατ' ἐπανάληψιν.

»'Εθεώρησα πάντοτε οὐσιῶδες ὅτι, ἡ 'Ελλάς, λόγῳ τῆς λεπτῆς θέσεως, εἰς τὴν ὁποίαν εὑρίσκεται, ἔπρεπε νὰ ἐτήρει, ὅσον ἠδύνατο περισσότερον, πολιτικὴν ἀποφυγῆς δυσαρεσκειῶν πρὸς τὴν 'Υψηλὴν Πύλην καὶ τὴν 'Αγγλίαν. Ἦτο ὁ μόνος τρόπος διὰ νὰ μὴ δημιουργηθῇ ἡ ἔντασις τῶν σχέσεων μεταξὺ τῶν δύο αὐτῶν Δυνάμεων καὶ τῆς 'Ελλάδος. 'Ως πρὸς τὴν Πύλην κατανοῶ τὰς μεγάλας δυσχερείας, αἱ ὁποῖαι τελευταίως προσετέθησαν εἰς τὰς ἤδη ὑπαρχούσας. Δι' ὃ καὶ σήμερον ἔτι δὲν φρονῶ ὅτι τὸ νὰ ἐκφράσῃ τὴν λύπην της ἡ 'Ελλὰς διὰ τὴν παρεξήγησιν, ἥτις κατέληξεν εἰς τὴν ἀναχώρησιν τοῦ 'Οθωμανοῦ Πρέσβεως, θὰ παρέκαμπτε τὴν μείωσιν τὴν ὁποίαν θὰ ὑφίστατο. Τὸ σφάλμα τῆς προηγουμένης Κυβερνήσεως 'Υμῶν εἶναι ὅτι μετεσχημάτισε τὴν διένεξιν αὐτὴν εἰς ὑπόθεσιν ἀποκλειστικῶς προσωπικὴν τῆς Υ.Μ. Ἤδη νομίζω ὅτι ἡ διάδοχος Κυβέρνησις δύναται ν' ἁπλουστεύσῃ τὴν διαφορὰν αὐτήν, ἐπικαλουμένη τὸ δόγμα τῆς εὐθύνης τῶν Κυβερνήσεων διὰ τὰ ὑπ' αὐτῶν πεπραγμένα.

»'Ως πρὸς τὴν 'Αγγλίαν δέ, ἀφ' ἧς ἡ ὑπὸ τοῦ Κωλέττη Κυβέρνησις ἐξέλιπεν (λόγῳ τοῦ θανάτου του) ἡ νέα Κυβέρνησις θὰ ἦτο συνετόν, τὸ πιστεύω, νὰ ἐπωφεληθῇ αὐτῆς τῆς εὐκαιρίας διὰ νὰ ἐπιδιώξῃ τὴν βελτίωσιν τῶν σχέσεων τῆς 'Ελλάδος πρὸς τὴν Δύναμιν ταύτην... 'Ο ἐν Λονδίνῳ Πρέσβυς μου κατέβαλε τὸν τελευταῖον καιρὸν προσπαθειας πρὸς τὸν σκοπὸν ὅπως κατευνάσῃ τὴν 'Αγγλικὴν Κυβέρνησιν εἰς τὰς διαθέσεις αὐτῆς ἔναντι τῆς 'Ελλάδος. 'Αλλὰ νομίζω ὅτι εἶναι ἀνάγκη νὰ βοηθήσῃ πρὸς τοῦτο καὶ ἡ Υ.Μ. διὰ τῆς Κυβερνήσεώς της, ὑποδεικνύουσα εἰς αὐτὴν τὴν ὁδὸν τῆς συμφιλιώσεως καὶ τὴν ἀποφυγὴν τῶν εὐθιξιῶν.

»'Ανεξαρτήτως ὅμως τῶν ἐξωτερικῶν αὐτῶν δυσχερειῶν ἡ Υ.Μ. μοι ὁμιλεῖ καὶ περὶ τῶν ἐν τῷ ἐσωτερικῷ τοιούτων. 'Η γνώμη μου περὶ τοῦ προσφορωτέρου τρόπου ὅπως ἐξομαλύνῃ ταύτας εἶναι ἀπὸ πολλοῦ γνωστὴ τῇ Υ.Μ. Κατ' ἐμὲ ἡ κυριωτέρα προϋπόθεσις πρὸς ἐπιδίωξιν τῆς ἐσωτερικῆς γαλήνης τῆς 'Ελλάδος δύναται νὰ εὑρεθῇ εἰς τὴν πλήρη ταύτισιν τῆς θρησκευτικῆς λατρείας μεταξὺ λαοῦ καὶ Βασιλέως. Αὐτὸς ὁ ὅρος δυστυχῶς δὲν ἐξεπληρώθη. 'Η ὑπάρχουσα δὲ ἀνησυχία εἰς τὰ πράγματα οὐδόλως θὰ καταπαύσῃ ἐφ' ὅσον τὸ θέμα τοῦτο δὲν διευθετηθῇ καὶ ἐπὶ πλέον ἐφ' ὅσον ἡ ἐνδεχομένη διαδοχὴ τῆς Υ.Μ. δὲν ἔχει ὁριστικῶς ρυθμισθῇ καὶ δὴ κατὰ τρόπον παρέχοντα εἰς τοὺς ὑπηκόους Αὐτῆς τὴν πλήρη βεβαιότητα τὴν ὁποίαν ποθοῦσιν ὡς πρὸς τὸ ἀκολουθητέον θρήσκευμα τοῦ διαδόχου.

»Λόγῳ τοῦ ὅτι τόσον φιλικῶς ὡμίλησε πρὸς ἐμὲ ἡ Υ.Μ. μοὶ ἐπε-

βάλλετο νὰ μὴ ἀποκρύψω Αὐτῇ οὐδεμίαν ἐκ τῶν γνωμῶν μου περὶ τῶν μέσων τῆς θεραπείας καὶ ἐθεώρησα ὅτι δὲν θὰ ἀνωμολόγουν καλύτερον τὴν πρὸς ἐμὲ ἐμπιστοσύνην Αὐτῆς εἰμὴ ἀποκρινόμενος μεθ' ὅσης καὶ Αὕτη μοὶ ὡμίλησεν εἰλικρινείας.

»Καὶ μὲ τὰ αἰσθήματα ταῦτα Τῆς ἀπευθύνω τὴν διαβεβαίωσιν τοῦ ἐνδιαφέροντος καὶ τῆς σταθερᾶς φιλίας μεθ' ἧς διατελῶ.

»Κύριε 'Αδελφὲ τῆς Υ.Μ. ὁ Καλὸς 'Αδελφὸς
Νικόλαος».

'Ενδιαφέρουσα ἐν προκειμένῳ εἶναι μία ἐμπιστευτικὴ ἐπιστολὴ τοῦ ἐν 'Αθήναις Πρεσβευτοῦ τῆς Αὐστρίας πρὸς τὸν Μέττερνιχ. 'Ο Αὐστριακὸς Πρέσβυς φαίνεται ὅτι ἔλαβε γνῶσιν τῆς ὡς ἄνω ἐπιστολῆς, ἀντίγραφον τῆς ὁποίας ἀπέστειλεν ὁ Τσάρος εἰς τὸν ἐν 'Αθήναις ἀντιπρόσωπόν του πρὸς ἐνημερωσίν του. 'Εν αὐτῇ ὑπὸ ἡμερομηνίαν 5ην Δεκεμβρίου 1847 ἀναγράφονται μεταξὺ ἄλλων καὶ τὰ ἑξῆς:

«...Πολὺ βαθέως ἐπλήγωσε τὸν Βασιλέα ἡ ἀπὸ τῆς Πετρουπόλεως γενομένη ἀνακοίνωσις τῆς ἐντελῶς προσωπικῆς καὶ ἰδιοχείρου ἐπιστολῆς τοῦ Τσάρου, τὴν ὁποίαν εἰς οὐδένα, οὐδὲ εἰς αὐτὸν τὸν πατέρα του ἔκαμε γνωστὴν ὁ Ὄθων, πρὸς τὸν Περσιάνι (τὸν ἐν 'Αθήναις Ρῶσον Πρέσβυν) τὸν ταπεινὸν ὑπηρέτην τοῦ Λάϊονς. 'Επίσης πολὺ ἐλύπησε τὸν Βασιλέα ἡ ἄνευ λόγου διατυπωθεῖσα παράγραφος εἰς τὴν ἀπάντησιν τοῦ Τσάρου, ἥτις ἀναφέρεται εἰς τὸ ζήτημα τῆς θρησκείας καὶ τῆς διαδοχῆς καὶ ἡ ὁποία ἐὰν πέσῃ εἰς χεῖρας τῶν φιλορθοδόξων δύναται ν' ἀνάψῃ πυρκαϊὰν εἰς τὴν χώραν.

»Ἡ ἐπιστολὴ αὐτὴ τοῦ Αὐτοκράτορος, κρινομένη εὐρύτερον, μοὶ φαίνεται ὅτι ἀποτελεῖ ἀπόδειξιν τῆς καταδίκης τοῦ Βασιλέως Ὄθωνος...».

Περὶ τὰ τέλη τοῦ 1847 ἀνεκλήθη ὁ ἐν 'Αθήναις Γάλλος πρέσβυς Πισκατόρυ καὶ ὁ Πρίγκιψ 'Αλμπέρτος εὗρε τὴν εὐκαιρίαν τὴν 30ὴν Δεκεμβρίου 1847 νὰ γράψῃ καὶ πάλιν εἰς τὸν Πάλμερστον ἐκφράζων τὴν γνώμην ὅτι: «ἀπὸ πολλὰς ἀπόψεις πρέπει ἤδη νὰ κριθῇ ὡς κατάλληλος ἡ στιγμή, ὅπως ἀχθοῦν αἱ ἑλληνικαὶ δυσχέρειαι ὑπὸ ποίαν τινα ἱκανοποιητικὴν λύσιν. 'Ο θάνατος τοῦ Κωλέττη καὶ ἡ ἀνάκλησις τοῦ Πισκατόρυ εἶναι λίαν εὐτυχεῖς περιστάσεις. Ἤδη ἡ μόνη ἐναπομείνασα δυσκολία εἶναι ἡ παραμονὴ τοῦ Λάϊονς ἐν 'Αθήναις. Δὲν νομίζω ὅτι τὸ πρόσωπον ἑνὸς διπλωματικοῦ ἀντιπροσώπου θὰ πρέπει νὰ παρεμβάλλεται ὡς ἐμπόδιον πρὸς διακανονισμὸν σπουδαίων πολιτικῶν συμφερόντων μεταξὺ τῶν δύο χωρῶν. Οὔτε νομίζω ὅτι ὁ προσωπικὸς θρίαμβος τοῦ Λάϊονς εἰς βάρος τοῦ Βασιλέως Ὄθωνος δύναται ν' ἀποτελέσῃ ἀντικείμενον πολιτικῆς δι' ἡμᾶς. Ἡ ἀπομάκρυνσις τοῦ Λάϊονς θὰ ἦτο ὠφέλιμος εἰς τὴν Ἑλλάδα, εἰς ἡμᾶς, ἀλλὰ καὶ εἰς αὐτὸν τὸν ἴδιον. 'Η μαρτυρία σας κατὰ τοῦ Κωλέττη ἀπεδείχθη τώρα μᾶλλον ἀληθής, ἀλλ' ἡ γνώμη σας περὶ τοῦ

Βασιλέως Όθωνος έβασίζετο έπι αναφορών προερχομένων έκ κακής πηγής. Είθε ή γνώμη σας αύτη νά μή μας παραπλανήση και είς τό μέλλον δια τό πρόσωπον του Βασιλέως. Ύποθέτω ότι είς ιστορικός, επιθυμών είς τό μελλον νά γράψη αληθή και αμερόληπτον ιστορίαν περί Ελλαδος, εάν θα ειχεν ενώπιόν του τάς αναφοράς του Σερ Έντ. Λάϊονς, θά έλεγεν : «Έχομεν ενώπιον μας έξαιρετικώς ενδιαφέροντα έγγραφα. άλλ' επιβάλλεται όπως προσέξωμεν ίνα μή έμπιστευθώμεν αποκλειστικώς εις αυτά, χωρίς νά παραβάλωμεν ταύτα μέ τήν μαρτυρίαν άλλων πηγών, διότι αναμφιβολως τά έγγραφα ταύτα έγράφησαν υπό τήν έμπνευσιν προσωπικού παθους καί σφοδρού κομματικού φανατισμού».

Παρά τάς προσπαθειας αυτάς, ό Πάλμερστον έμεινεν ανεπηρέαστος είς τάς γνώμας του, τόσον όσον αφορά τήν χρησιμότητα τής παραμονής του Λάϊονς έν Αθήναις, όσον καί περί του Όθωνος, τόν όποιον έθεώρει ήδη, μετα τήν πτώσιν τής Ιουλιανής Μοναρχίας έν Γαλλία, ώς αποκλειστικόν όργανον τής Ρωσίας καί τής Αυστρίας.

Ο Βασιλευς Λουδοβίκος, ένα μήνα πρό τής καταθέσεως υπ' αυτού του στέμματος τής Βαυαρίας, εγραψε τήν έξής επιστολήν πρός τήν Αμαλίαν, υπό ήμερομηνίαν 27ην Φεβρουαρίου 1848 :

«Αγαπητή Αμαλία.

»Δέξου τας έκ τής καρδίας μου ευχαριστίας διά τάς ευχάς σου επί τω Νέω Έτει, καί διαβίβασε καί είς τόν Όθωνα τάς ευχαριστίας μου διά τάς ταυτοχρόνως αποσταλείσας ευχάς του. Συγχωρήσατέ με διά τήν καθυστέρησιν. Κατά τάς πρώτας στιγμάς του παρόντος έτους αί σκέψεις μας έστράφησαν πρός σάς. Καλώς ήρχισε τό νέον έτος διά τήν Ελλάδα και δια τόν θρόνον· είθε ούτω νά προχωρήση καί πάντοτε επι τό καλύτερον τά πράγματα νά βαδίζουν. Μου κάμνει τόσην ευχαρίστησιν και τόσον καλον, ακούων και βλέπων τόν Όθωνα ανυψούμενον είς τήν γενικήν εκτίμησιν· του αξίζει, είναι είς ευγενής άνθρωπος. Σκέπτεσαι νά συναντηθώμεν; Το ίδιον καί εγώ σκέπτομαι. Πόσον ωραία θά είναι όταν συναντηθώμεν! Θά ήδυναντο τά δύο μου Έλληνόπουλα νά δώσουν χαράν είς τήν οικίαν μου μέ τήν παρουσίαν των. Πρό δεκαετίας ευρέθην είς τας Αθήνας. Πόσον δύσκολον μου ήτο νά σάς αποχωρισθώ ! Φαίνεται παράξενον! Είναι όμως ή αλήθεια, ότι, άν καί ειχον τήν βεβαιότητα ότι θά έβλεπον πάλιν τόν Όθωνα μετά μερικούς μήνας, ό αποχωρισμός μου από αυτόν είς τάς Αθήνας, μου εφάνη σκληρότερος παρά οταν ανεχώρει τό πρώτον εκ Μονάχου διά τόν εκεί νέον προορισμόν του. Εύρε μίαν οδηγόν τής ζωής του, καί ταυτοχρόνως μίαν Βασίλισσαν είς τό πρόσωπόν σου ό Όθων, καλυτέραν τής οποίας δέν θά ήδύνατο ν' αποκτήση. Πρέπει νά θεωρώνται ευτυχείς οί τρείς μου έγγαμοι υιοί, οί

όποῖοι εὗρον τὰς συζύγους ἐκείνας, αἱ ὁποῖαι τόσον τοὺς ἁρμόζουν.

»Σὲ καὶ τὸν Ὄθωνα ἀσπάζομαι,

Ὁ ἀγαπῶν σε πατὴρ
Λουδοβῖκος».

Κατόπιν λαϊκῆς ἐξεγέρσεως, ἡ ὁποία ἔλαβε χώραν ἐν Μονάχῳ, ἐξ αἰτίας τῆς ὑπερβολικῆς εὐνοίας, ἡ ὁποία ἐξεδηλώθη ἐκ μέρους τοῦ Βασιλέως Λουδοβίκου πρὸς τὴν φίλην του Ἱσπανίδα χορεύτριαν Λόλαν Μοντέζ, ἐθεώρησεν οὗτος ὅτι εἶχε καθῆκον νὰ παραιτηθῇ τοῦ θρόνου ὑπὲρ τοῦ υἱοῦ του Μαξιμιλιανοῦ. Ὀλίγας ἡμέρας μετὰ τὴν παραίτησίν του, τὴν 28ην Μαρτίου 1848, ὁ Λουδοβῖκος ἔγραψεν εἰς τὸν Ὄθωνα: «... Ὑπῆρξα πάντοτε συνεπὴς καὶ πιστὸς εἰς τὸν λόγον μου. Πάντοτε ἔλεγον ὅτι οὐδέποτε θὰ συγκατετιθέμην νὰ εἶμαι Βασιλεὺς κατὰ τὴν Ἀγγλικὴν ἔννοιαν τῆς λέξεως...

»Ἡ ἐπανάστασις ἐπέτυχεν. Ὁ θρόνος μου ἐξηφανίσθη, οὐδεὶς μὲ ἐπλησίασε διὰ νὰ μοῦ ζητήσῃ ὅπως καταθέσω τὸ στέμμα. Οὐδεὶς ἐγνώριζε τὰς ἀποφάσεις μου, οὔτε καὶ εἷς ἔστω ἐκ τῶν ὑπουργῶν μου. Ἔφθασεν ὅμως ἡ 19η Μαρτίου, αὐτὴ ἡ φοβερὰ ἡμέρα διὰ τὸ Βερολῖνον. Τὴν ἰδίαν ἐκείνην ἡμέραν συνεκάλεσα ὅλους τοὺς ἐνήλικας Πρίγκηπας τοῦ Οἴκου μου, διὰ νὰ τοὺς ἐνημερώσω σχετικῶς πρὸς τὴν ἀπόφασίν μου. Ἔπραξα τοῦτο κατόπιν ἀληθοῦς μάχης μὲ τὸν ἑαυτόν μου. Ἡ σκηνὴ ἦτο λίαν συγκινητικὴ καὶ συγκλονιστική. Ἤκουσα λυγμούς, και εἶδον νὰ ρέουν ἄφθονα δάκρυα ἀπὸ τὰ μέλη τῆς Οἰκογενείας μου. Ὁ Μὰξ ἐγονυπέτησεν ἐνώπιον μου καὶ ἐζήτησε τὴν εὐλογίαν μου. Οὐδέποτε μοῦ ἐφάνη περισσότερον ἀφελής, ὡς ἓν μικρὸν παιδίον εἰμὴ ὅτε ἔγινε Βασιλεύς.... Οἱ ἄνθρωποι ἔκλαιον εἰς τὰς ὁδούς, ὅτε κατέστη γνωστὸν ὅτι εἶχον παραιτηθῆ. Εἶμαι σήμερον τὸ συμπαθέστερον πρόσωπον εἰς τὸ Μόναχον, ἂν καὶ ὑπῆρξεν εὐχαρίστησις δι' ἐμὲ τὸ Βασιλεύειν.

»Ζητῶ ἀπὸ σέ, ἀγαπητέ μου υἱέ, ἐκ βάθους καρδίας, νὰ προβῇς εἰς καλὴν συνεννόησιν μὲ τὴν Ἀγγλίαν, διότι τοῦτο ὑπὸ τὰς παρούσας συνθήκας εἶναι ἀπολύτως ἀναγκαῖον. Ὁ πατήρ σου κάθηται ἤδη μεταξὺ δύο θρόνων, ἐπὶ τῶν ὁποίων εὑρίσκονται οἱ ἀγαπητοί του υἱοί...».

Μετὰ τὴν κατάθεσιν τοῦ στέμματος ὑπὸ τοῦ Λουδοβίκου, ἡ Βαυαρικὴ Κυβέρνησις ἐξηνάγκασε τὸν πρώην Βασιλέα ὅπως καταβάλῃ ἐξ ἰδίων του τὸ χρηματικὸν ποσόν, τὸ ὁποῖον εἶχε δανείσει οὗτος εἰς τὴν Ἑλλάδα μέσω τοῦ Ὄθωνος, διὰ τὴν ἀνέγερσιν τῶν Ἀνακτόρων τῶν Ἀθηνῶν τὸ 1838. Ματαίως ὁ Λουδοβῖκος παρεκάλει τὸν υἱόν του δι' ἐπανειλημμένων συγκινητικῶν ἐπιστολῶν ὅπως καταβληθοῦν ἐκ μέρους τῆς Ἑλλάδος τοὐλάχιστον οἱ τόκοι τοῦ δανείου, εἰς περίπτωσιν ἀδυναμίας ἐξοφλήσεως τούτου.

Τὴν 20ὴν Φεβρουαρίου 1849 ἔγραφεν εἰς τὸν Ὄθωνα :

«...Ὁ υἱός μου Βασιλεὺς καὶ ἡ Κυβέρνησίς του μὲ πιέζουσι ν' ἀποδώσω τὸ δάνειον εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον ἐκ τῆς ἰδίας μου περιουσίας. Ἐάν τοῦτο γίνῃ θὰ ματαιωθῇ ἡ ἐν τῇ διαθήκῃ μου πρόθεσις ὅπως τὰς οἰκονομίας μου κληροδοτήσω εἰς τοὺς δύο νεωτέρους υἱούς μου, καταλίπω δε τὴν επικαρπίαν τοῦ κληροδοτήματος εἰς τὴν μητέρα των. Ὄθων εἶσαι ἀγαθὸς υἱὸς καὶ ἀδελφός· ἀνάγκη λοιπὸν νὰ φροντίσῃς ὅπως ἡ Ἑλλὰς ἐκπληρώσῃ τὰς διὰ συμβάσεως ἀναληφθείσας ὑποχρεώσεις καὶ ἀποδώσῃ τὰ δανεισθέντα αὐτῇ χρήματα. Ἐφ' ὅσον ἦσο ἀπόλυτος Μονάρχης ἐγένετο το δάνειον, κατόρθωσε νῦν τοὐλάχιστον νὰ τὸ ἀναγνωρίσῃ ἡ Βουλὴ καὶ νὰ καταβληθῶσιν οἱ καθυστερούμενοι καὶ τρέχοντες τόκοι, ἐὰν μὴ τὸ κεφάλαιον. Εἶμαι πνιγμένος. Θὰ ἦτο σκληρὸν ἀφοῦ αἱ πρόσοδοί μου ἐμειώθησαν τόσον, μετὰ τὴν κατάθεσιν τοῦ στέμματος, νὰ ὑφίσταντο ἔτι μείζονα μείωσιν καὶ νὰ ἀπέβαινεν εἰς ἐμὲ ἀδύνατον νὰ μεριμνήσω περὶ τῶν νεωτέρων ἀδελφῶν σου καὶ τῆς μητρός σου...».

Τὰ οἰκονομικὰ ὅμως τῆς Ἑλλάδος εἶχον περιέλθει εἰς τοιοῦτον κρίσιμον σημεῖον, ὥστε οὐδὲ συζήτησις ἠδύνατο νὰ γίνῃ περὶ ἀποσβέσεως οὐχὶ βεβαίως τοῦ δανείου, ἀλλ' οὐδὲ καὶ μέρους ἐκ τῶν ὀφειλομένων τόκων. Ἀρκεῖ νὰ σημειωθῇ ὅτι ὁ κρατικὸς προϋπολογισμὸς τοῦ ἔτους ἐκείνου παρουσίαζεν ἔλλειμμα ἐκ δύο ἑκατομμυρίων δραχμῶν. Καὶ ὁ Ὄθων, κατόπιν τῆς ὑφισταμένης ἐν Ἑλλάδι οἰκονομικῆς δυσχερείας, ἀπήντησεν εἰς τον πατέρα του ὅτι: «μετὰ λύπης του οὐδὲν δύναται νὰ πράξῃ ἐπὶ τοῦ παρόντος».

Μετὰ δίμηνον, την 10ην Ἀπριλίου 1849, ὁ Λουδοβῖκος ἐπανῆλθεν ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ θέματος δι' ἑτέρας ἐπιστολῆς του πρὸς τὸν Ὄθωνα, ἐν τῇ ὁποίᾳ τοῦ ἔγραφε :

«...Κατὰ τὴν συνεδρίασιν τοῦ Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου, τὴν ὁποίαν συνεκάλεσεν ὁ Βασιλεὺς Μαξιμιλιανός, ὁ ἀδελφός σου, ἔγινε συζήτησις πρὸς διακανονισμὸν τοῦ πρὸς τὴν Ἑλλάδα δανείου ἐκ τῶν χρημάτων τῶν ὀχυρωματικῶν ἔργων. Κατ' αὐτὴν οὐδεὶς ἤνοιξε τὸ στόμα του ὑπὲρ ἐμοῦ. Οὐδεὶς με ὑπερήσπισεν. Ἤδη ἀπαιτεῖται ἀπὸ τὴν Βουλὴν ὅπως πληρώσω ἐξ ἰδίων μου τὸ κεφάλαιον τοῦ δανείου μετὰ τῶν τόκων. Μόνον μία φωνὴ ἐξ Ἑλλάδος ἠκούσθη, ὑποστηρίζουσά με ἐκ τῶν στηλῶν τῆς «Ἐφημερίδος τῆς Αὐγούστης». Ἀπὸ τὴν Βαυαρίαν ὅμως οὐδεμία ἠκούσθη. Τὶ λυπηρὸν τοῦτο ! Καὶ νὰ σκέπτεταί τις ὅτι ἐγὼ εἶμαι ἐκεῖνος, ὁ ὁποῖος, εὑρὼν τὰ οἰκονομικὰ τῆς Βαυαρίας εἰς ἀθλιεστάτην κατάστασιν, κατέλιπον ταῦτα ἀνθηρότατα, ἀφοῦ ἠλάττωσα ἐπαισθητῶς τοὺς φόρους καὶ ἐδαπάνησα τόσα χρήματα διὰ τὴν ἐκτέλεσιν μεγάλων δημοσίων ἔργων.

»Μερικάς ημέρας προ της ενάρξεως των εργασιών της Βουλής, ο υπουργός των Οικονομικών της Βαυαρίας απηύθυνεν επιστολήν απρεπεστάτου περιεχομένου πρός τον Βασιλέα Μαξιμιλιανόν, εν τη οποία ετόνιζεν ότι ουδ' επί μίαν ημέραν ήτο πλέον δυνατόν ν' αναβληθή η απόδοσις του δανείου, διότι εν εναντία περιπτώσει ο κίνδυνος θα ήτο μέγιστος. Κατόπιν τούτου ηναγκάσθην να πληρώσω ολόκληρον το ποσόν του δανείου εξ 1.529.333 γκούλντεν, εκ του ιδίου μου ταμείου διά τα χρέη της Ελλάδος. Τοιουτοτρόπως απεγυμνώθην από το μεγαλύτερον μέρος των κεφαλαίων μου. Τουλάχιστον προσπάθησε, αφού η Ελλάς δεν δύναται να μου αποσβέση το κεφάλαιον, να μου καταβάλη τους τόκους...».

Παρά την καλήν όμως θέλησιν του Όθωνος, ούτε την πληρωμήν του χρέους, ούτε των τόκων κατέστη δυνατόν να πραγματοποιήση η Ελλάς. Το δάνειον εκείνο εθεωρείτο μάλλον ανεπίσημον και δεν ανεγράφετο εις τον κρατικόν προϋπολογισμόν.

Η εξόφλησις του χρέους τούτου έγινε μετά τον θάνατον του Όθωνος και του Λουδοβίκου και τούτο διότι ουδεμία Ελληνική Κυβέρνησις ανεγνώρισε το δάνειον αυτό, καίτοι ήτο γεγονός ότι χάρις εις αυτό είχον οικοδομηθή τα Ανάκτορα των Αθηνών. Ουδέποτε δέ, ίσως, θα εξωφλείτο, εάν δεν εξηναγκάζετο πρός τούτο η Ελλάς υπό του Πρίγκιπος Βίσμαρκ, ο οποίος εξήρτησεν, ούτως ειπείν, κατά την σύνοδον του Βερολινείου συνεδρίου το 18.8, την προσάρτησιν της Θεσσαλίας εις την Ελλάδα εκ της πληρωμής του δανείου τούτου.

* * *

Εις επανειλημμένας επιστολάς του ο Λουδοβίκος πρός τον Όθωνα εκφράζεται δι' εντόνων χαρακτηρισμών εναντίον του Πάλμερστον και του Λάϊονς, και ιδίως διά την σκανδαλώδη ανάμιξιν του τελευταίου εις τας εσωτερικάς υποθέσεις της Ελλάδος. Εις αυτόν, κατά μέγα μέρος, επιρρίπτει ο Λουδοβίκος τας εκάστοτε στάσεις και ταραχάς· πλήρης δε αγανακτήσεως υπομιμνήσκει εις επιστολήν του το ότι ετόλμησεν ο Λάϊονς ν' απειλήση τον Όθωνα ότι τον αναμένει η τύχη του Καρόλου του Ι' και του Δον Μιγκουέλ. Και προσθέτει : «Είμαι σφοδρώς αγανακτισμένος εκ της αναισχύντου και αυθάδους συμπεριφοράς του Λάϊονς, ήτις προσβάλλει την Βασιλικήν αξιοπρέπειαν και την ανεξαρτησίαν της Ελλάδος». Επίσης αργότερον έγραφε διά τον Πάλμερστον : «Ομιλεί περί του Βασιλέως Όθωνος, ως εάν επρόκειτο περί ενός Άγγλο-Ινδού νεοπλούτου».

Εν τω μεταξύ ο Λάϊονς είχε δηλώσει, υπό εμπιστευτικόν δήθεν χαρακτήρα, τα εξής, όσον αφορά τας γνώμας της Βρεταννικής Κυβερνήσεως περί Ελλάδος : «Μία Ελλάς, είπε, πραγματικώς ανεξάρτητος, είναι κάτι το οποίον μόνον εις μωρός θα ηδύνατο να φαντασθή. Η

Ἑλλὰς εἶναι, εἴτε Ρωσική, εἴτε Ἀγγλική. Ἀλλ' ἐφ' ὅσον δὲν πρέπει νὰ εἶναι Ρωσική, κατ' ἀνάγκην πρέπει νὰ εἶναι Ἀγγλική».

Ὅταν τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1850 ὁ Βρεταννικὸς στόλος κατέπλευσεν εἰς τὸν κόλπον τῆς Σαλαμῖνος καὶ ἐν συνεχείᾳ ὁ ναύαρχος Πάρκερ ἐνήργησε τὸν ἀποκλεισμὸν τοῦ λιμένος Πειραιῶς ἐξ ἀφορμῆς τοῦ ἀσημάντου ἐπεισοδίου εἰς βάρος τοῦ Ἄγγλου ὑπηκόου Πατσιφίκου καὶ τινων ἄλλων ἄνευ σημασίας παραπόνων τῆς Ἀγγλικῆς Κυβερνήσεως, ὁ Λουδοβῖκος, πλήρης ὀργῆς διὰ τὰ ληφθέντα ἄδικα καὶ καταθλιπτικὰ μέτρα τῆς Ἀγγλίας ἐναντίον τῆς Ἑλλάδος, ἔγραψεν εἰς τὸν Ὄθωνα μακρὰν ἐπιστολὴν ὑπὸ ἡμερομηνίαν 5ην Φεβρουαρίου 1850, ἐν τῇ ὁποίᾳ σὺν τοῖς ἄλλοις ἐτόνιζε :

«...Τοῦτο μόνον σοῦ γράφω, ἀγαπητὲ Ὄθων, καὶ τοῦτο διὰ νὰ γνωρίζῃς πόσον εἶμαι καταγανακτισμένος μὲ τὴν στάσιν τοῦ Πάλμερστον. Φαίνεται ὡς ἐὰν νὰ θέλῃ πόλεμον, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον θὰ προήγαγε σημαντικώτατα τὰ συμφέροντα τῶν Ἄγγλων ἐμπόρων καὶ βιομηχάνων. Μὲ κατέλαβεν ἀφάνταστος θυμὸς διὰ τὴν κακομεταχείρισιν, τὴν ὁποίαν ὑπέστης τόσον σὺ ὅσον καὶ ἡ Ἑλλὰς κατόπιν τῶν διαταγῶν του. Ἂν ἐτύγχανε κατὰ τὰς ἡμέρας αὐτὰς νὰ μου ἐζήτει ἀκρόασιν ὁ ἐνταῦθα Ἄγγλος Πρέσβυς, δὲν θὰ ἠδυνάμην νὰ συγκρατηθῶ καὶ θὰ τοῦ τὰ «ἔψαλλα» ὅπως ἔπρεπεν...».

Μετὰ τὸ τέλος τῆς τραγωδίας, τὴν ὁποιαν ὑπέστη ἡ Ἑλλὰς λόγῳ τῆς ἀδικαιολογήτου συμπεριφορᾶς τῆς Ἀγγλίας, ὁ Λουδοβῖκος, συμπάσχων μὲ τοὺς Ἕλληνας, ἔγραψεν εἰς τὸν Ὄθωνα εἰς τὴν ὑπὸ ἡμερομηνίαν 30ην Μαΐου 1850 ἐπιστολήν του μεταξὺ ἄλλων καὶ τὰ ἑξῆς:

«...Δὲν εἶναι ἡ Μεγάλη Βρεταννία, ἡ ὁποία ἀπέδειξε διὰ τῶν πράξεών της ἑαυτὴν οὐχὶ μεγάλην, ἀλλ' ἡ μικρὰ Ἑλλὰς εἶναι ἐκείνη ἡ ὁποία ἐκέρδησε τὴν νίκην εἰς τὰ ὄμματα ὅλου τοῦ κόσμου, χάρις εἰς τὴν μεγαλοφροσύνην μὲ τὴν ὁποίαν συμπεριεφέρθη: Ὁ Βασιλεύς της καὶ ὁ λαός της. Ἡ περιωπή, τὸ γόητρον καὶ ἡ ὑπόληψις, τὴν ὁποίαν ἐκέρδησεν, ἀξίζουν μυρίας φορὰς περισσότερον ἀπὸ τὰς δραχμὰς τὰς ὁποίας ὑπεχρεώθη νὰ πληρώσῃ».

Πράγματι ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς καὶ ὁ Βασιλεὺς Ὄθων, περισσότερον ἡνωμένοι ἀπὸ κάθε ἄλλην φορὰν ἐνώπιον τῆς ἐχθρικῆς ἐκδηλώσεως τῆς Ἀγγλίας, συμπεριεφέρθησαν ἀξιοπρεπῶς καὶ ὅτε ἀκόμη ὁ ἀποκλεισμὸς ἐπεξετάθη εἰς τοὺς λιμένας τῆς Σύρου καὶ τῶν Πατρῶν. Οἱ ἀξιωματικοὶ τῆς φρουρᾶς τῶν Ἀθηνῶν προσεφέρθησαν νὰ ἐκχωρήσουν τὸν μισθόν των διὰ τὴν ἐκκαθάρισιν τῶν Βρεταννικῶν ἀξιώσεων καὶ πολλοὶ ἰδιῶται ἔθεσαν τὴν περιουσίαν καὶ τὰ κτήματά των εἰς τὴν διάθεσιν τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως. Ἐξ ἄλλου τὸ διπλωματικὸν Σῶμα ὁμοφώνως ἐνεθάρρυνε τὸν Ὄθωνα εἰς τὴν παθητικὴν ἀντίστασίν του ἐναντίον τῆς Ἀγγλικῆς βίας. Ὁλόκληρος δὲ ἡ Εὐρώπη, οἱ πολιτικοὶ καὶ ὁ τύπος της, ἔπλεξαν τὸ

ἐγκώμιον τῆς Ἑλλάδος καὶ τοῦ Ὄθωνος, διὰ τὴν ἄψογον στάσιν των κατὰ τοὺς δυσκόλους ἐκείνους μῆνας. Χαρακτηριστικὴ ἐν προκειμένῳ εἶναι ἡ ἀκόλουθος ἐπιστολὴ τοῦ Τσάρου Νικολάου, ὑπὸ ἡμερομηνίαν 30ὴν Μαΐου 1850, τὴν ὁποιαν ἀπηύθυνεν εἰς τὸν Ὄθωνα :

«Κύριε Ἀδελφέ μου.

»...Ἡ Μεγαλειότης Σας δύναται εὐκόλως νὰ φαντασθῇ τὰ συναισθήματά μου, ἐξ ἀφορμῆς τῆς ἀξιοθρηνήτου στροφῆς, τὴν ὁποίαν ἔλαβεν ἡ διένεξίς Σας μὲ τὴν Ἀγγλίαν. Εὐθὺς ὡς ἔλαβον γνῶσιν τῶν γεγονότων, ὁ ἀντιπρόσωπός μου εἰς τὸ Λονδῖνον ἔσπευσε νὰ διαμαρτυρηθῇ ἐναντίον τῆς νέας ταύτης καταφυγῆς εἰς τὴν βίαν ἐκ μέρους τῆς Μεγάλης Βρεταννίας καὶ δὲν ἔχασα χρόνον ἐπικυρῶν τὴν πρᾶξιν του. Θὰ ἐπεθύμουν νὰ ὑπεστήριζα τὴν Ἑλληνικὴν ὑπόθεσιν κατὰ ἀποτελεσματικώτερον τρόπον, ἀλλ' ἡ ἀπόστασις καὶ αἱ περιστάσεις μοῦ τὸ καθιστοῦν δύσκολον. Ἐὰν θὰ ἔθετον τὸ ζήτημα τοῦτο κατὰ διαφορετικὸν τρόπον καὶ ἐπὶ τῇ βάσει τῶν εἰς τὴν διάθεσίν μου μέσων, θὰ ἐξέθετα τὸν κόσμον εἰς τὸν κίνδυνον γενικῆς ἀναφλέξεως, καὶ θὰ παρεβίαζα αὐτὰς ταύτας τὰς ἀρχάς, τὰς ὁποίας ὑπεστήριζα. Πάντως ἔκαμα τὴν φωνὴν τῆς ἀμερολήπτου ἀληθείας νὰ γίνῃ ἠχηρὰ καὶ ἡ Εὐρώπη δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ παραγνωρίσῃ τὴν ἀληθῆ μου γνώμην. Ὅσον ἀφορᾷ τὴν Μεγαλειότητά Σας, ἂν κατὰ τὴν τελευταίαν στιγμὴν ἀπεδέχθητε τοὺς ὅρους, οἱ ὁποῖοι ἐπεβλήθησαν ἐφ' Ὑμῶν, ὑπεχωρήσατε ἁπλῶς εἰς τὴν βίαν. Κάμνοντες δὲ τοῦτο, δὲν ἔχετε ἀπαρνηθῇ τὴν νόμιμον διαδικασίαν, τὴν ἀνήκουσαν εἰς κάθε ἀνεξάρτητον Ἄρχοντα. Τὸ θάρρος καὶ ἡ ἀξιοπρέπεια, τὴν ὁποίαν ἐπεδείξατε, Σᾶς ἔδωσαν τὸ δικαίωμα νὰ κερδήσετε τὴν ἐκτίμησιν ὅλου τοῦ κόσμου, καθὼς καὶ τὴν ἀγάπην τοῦ Λαοῦ Σας. Καὶ ἴσως ἡ ἐπικίνδυνος αὕτη κρίσις, ἡ ὁποία θὰ ἠδύνατο νὰ εἶχε κλονίσει τὸν θρόνον Σας, ἔχει ἰσχυροποιήσει αὐτόν, δημιουργήσασα ἕνα ἐπιπρόσθετον δεσμὸν μεταξὺ τοῦ Βασιλέως καὶ τῶν ὑπηκόων του. Ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἀπομένει εἶναι ἡ θεραπεία τῶν πληγῶν τῆς χώρας καὶ ἡ ἐπανόρθωσις τῶν ἀπωλειῶν, τὰς ὁποίας τὰ τελευταῖα γεγονότα προὐκάλεσαν εἰς τὸ Ἑλληνικὸν ἐμπόριον. Ἡ Μεγαλειότης Σας δύναται νὰ βασίζεται ἐπὶ τῆς προσωπικῆς μου μερίμνης, ὅπως ἐλαφρύνω, ἐπὶ μίαν χρονικὴν περίοδον, τὸ χρηματικὸν βάρος, τὸ ὁποῖον τὰ οἰκονομικὰ τῆς χώρας Σας ὑπέστησαν.

»Ἐπὶ τούτοις παρέχω Ὑμῖν μετὰ μείζονος ἐγκαρδιότητος τὴν διαβεβαίωσιν περὶ τῆς ὑψηλῆς τιμῆς καὶ τῆς ἀναλλοιώτου φιλίας, μεθ' ἧς διατελῶ.

» Κύριε Ἀδελφέ μου, τῆς Υ.Μ. ὁ καλὸς Ἀδελφὸς

Νικόλαος».

Τὴν 19ην Ἰουνίου 1850 ὁ Βασιλεὺς Ὄθων ἀπήντησεν ὡς ἑξῆς εἰς τὴν ὡς ἄνω ἐπιστολὴν τοῦ Τσάρου :

«Κύριε 'Αδελφέ μου.

» 'Η επιστολή, την οποίαν ή Υ.Μ. ευηρεστήθη νά μοί γράψη τήν 30ήν Μαΐου, μοί έπροξένησε τήν μεγαλυτέραν ευχαρίστησιν. Τά αισθήματα υπό τών οποίων παρεκινήθη νά μοί γράψη, καθ'ήν στιγμήν επληροφορείτο τήν θλιβεράν λύσιν τής διενέξεώς μου μετά τής 'Αγγλίας, οί πρός εμέ καί τόν λαόν μου φιλόφρονες λόγοι, τούς οποίους ή επιστολή αύτη περιελάμβανε, μέ συνεκίνησαν βαθέως καί μέ επαρηγόρησαν. Ευθύς ώς εδημιουργήθησαν τά κρίσιμα ταύτα γεγονότα,ή Υ.Μ. εξεδήλωσε τήν υψηλήν Της εύνοιαν πρός τό ζήτημά μου,επίσης δέ ευηρεστήθη καί μέ τήν λήξιν τής υποθέσεως αυτής νά υποστηρίξη τά δίκαιά μου, κυρούσα τήν διαμαρτυρίαν, τήν οποίαν διετύπωσεν ό έν Λονδίνω πρεσβευτής Αυτής. Σπεύδω διά τούτο νά εκφράσω Ύμίν τάς ευχαριστίας μου, καθώς καί διά τό νέον περίλαμπρον δείγμα τής φιλίας, τό όποιον μοί παρέχει αγγέλλουσα είς εμέ τήν απόφασιν Αυτής όπως ελαφρύνη επί χρόνον τινά τόν φόρτον τόν βαρύνοντα τά οικονομικά τής 'Ελλάδος.

» "Εμπλεως ευγνωμοσύνης βαθυτάτης, προσφέρω τή Υ.Μ. καί αύθις τήν διαβεβαίωσιν τής υψηλής τιμής καί στοργής αναλλοιώτου μεθ' ών διατελώ.

» Κύριε 'Αδελφέ μου, τής Υ.Μ. ό καλός 'Αδελφός

"Οθων».

Δέον νά σημειωθή ότι,παρά τήν υπόσχεσιν τού Τσάρου περί παροχής οικονομικής βοηθείας υπ' αυτού είς τήν 'Ελλάδα καί παρά τάς έκ τών προτέρων ευχαριστίας τού "Οθωνος πρός αυτόν, ή ρωσική Αυτοκρατορική υπόσχεσις έμεινεν απλώς υπόσχεσις καί ουδέν πέραν ταύτης.'Εν τούτοις αί «αγαθαί» φιλοφρονήσεις καί υποσχέσεις τού Τσάρου πρός τόν "Οθωνα—πάντοτε άνευ ουσιαστικού περιεχομένου—ήσαν συχναί. Ούτως, επ' ευκαιρία τής χειραφετήσεως τής 'Εκκλησίας τής 'Ελλάδος έκ τού Οικουμενικού Πατριαρχείου καί τήν έκδοσιν τού επί τούτω Τόμου, ό "Οθων έσπευσε δι' επιστολής του ν' αναγγείλη τό γεγονός αυτό είς τόν Τσάρον ό όποιος τού απήντησε διά τής ακολούθου επιστολής, υπό ημερομηνίαν 9ην Δεκεμβρίου 1850:

«Κύριε 'Αδελφέ μου.

» Μετ' αληθούς ευχαριστήσεως έλαβον διά χειρών τού αρχιμανδρίτου Μιχαήλ τήν επιστολήν, διά τής οποίας ή Υ.Μ. μοί αναγγέλλει τήν κανονικήν αναγνώρισιν τής 'Ελληνικής 'Εκκλησίας καί τής Συνόδου αυτής παρά τού Οικουμενικού Πατριαρχικού θρόνου τής Κωνσταντινουπόλεως.

» Μέ κατηυχαρίστησε, καθώς καί τήν Υ.Μ., τό γεγονός τούτο τό ανταποκρινόμενον απολύτως πρός τούς πόθους τού λαού Αυτής καί πληρούν συγχρόνως μίαν τών πνευματικών του αναγκών, τών πλέον δεδικαιολογημένων, καθόσον αποκαθιστά τήν ενότητα καί τάς ευαγγελικάς αδελφικάς

σχέσεις μεταξὺ τῆς Ἐκκλησίας του καὶ τῶν ἄλλων σεβασμίων ἑδρῶν τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Ρωσίας.

» Ἦτο δι' ἐμὲ ἰδιαιτέρως εὐάρεστον νὰ μάθω ὅτι αἱ ὁδηγίαι μου πρὸς τὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει πρέσβυν μου συνέβαλον εἰς τὸ εὐτυχὲς τουτο ἀποτέλεσμα, διὰ τὸ ὁποῖον ἡ περισσὴ φροντὶς τῆς Υ.Μ. προπαρεσκεύασε τοσουτω τὰ μέσα.

» Προσφέρων Αὐτῇ ἐπὶ τούτοις τὰ εἰλικρινῆ μου συγχαρητήρια, Τὴν παρακαλῶ νὰ δεχθῇ μετ' αὐτῶν τὴν διαβεβαίωσίν μου περὶ τῆς ἄκρας πρὸς Αὐτὴν τιμῆς καὶ τῆς ἀναλλοιώτου στοργῆς, μεθ' ἧς διατελῶ.

» Κύριε Ἀδελφέ μου, τῆς Υ.Μ. ὁ καλὸς Ἀδελφὸς

Νικόλαος».

Κατὰ τὴν διάρκειαν καθ' ἣν ἡ Ἀμαλία ἦτο Ἀντιβασίλισσα-πεντάκις διετέλεσε τοιαύτη ἐν ἀπουσίᾳ τοῦ Ὄθωνος-ὁ Λουδοβῖκος τῆς ἀπηύθυνε τὴν ἑξῆς ἐπιστολὴν ὑπὸ ἡμερομηνίαν 15 Φεβρουαρίου 1851:

«Ἀγαπητή μου Ἀμαλία.

»Δέξου τὰς ἐγκαρδίους μου εὐχαριστίας διὰ τὰς εὐχάς σου ἐπὶ τῇ ἑορτῇ μου, αἱ ὁποῖαι εἶχον ὅλην τὴν πρὸς ἐμὲ ἀγάπην σου. Καὶ ἤδη σοῦ γράφω τὰ νέα μας σχετικῶς μὲ τὴν ἐδῶ ἄφιξιν τοῦ Ὄθωνος. Εὑρεθεὶς οὗτος ἐν μέσῳ τόσων συγγενῶν του ἦτο κατασυγκεκινημένος. Δὲν θὰ σοῦ περιγράψω τὴν σκηνὴν τῆς συναντήσεώς μας, ἔπειτα ἀπὸ χωρισμὸν 14 1/2 ἐτῶν. Δύνασαι μόνη σου νὰ φαντασθῇς τὴν συγκίνησιν ὅλων μας. Ὁ ἥλιος σήμερον εἶναι ὑπέροχος. Ὁ Ὄθων εἶναι κατενθουσιασμένος, εὑρισκόμενος ἐν μέσῳ τῶν ἀδελφῶν καὶ συγγενῶν του. Παρ' ὅλην ὅμως τὴν χαράν μας, βαθύτατα αἰσθανόμεθα τὴν ἀπουσίαν σου. Ἔμεινες μόνη εἰς τὰς Ἀθήνας, χωρὶς τὸν Ὄθωνά σου. Ἀλλ' εἰς οὐδενὸς ἄλλου τὰς χεῖρας τὰ ἡνία τοῦ Κράτους ἠδύναντο νὰ εἶναι καλύτερον καὶ ἀσφαλέστερον. Ἔχεις γεννηθῇ διὰ νὰ εἶσαι Βασίλισσα.

»Δέξου τὴν ἔκφρασιν τῶν πατρικῶν μου αἰσθημάτων.

» Ὁ ἀγαπῶν σὲ πατὴρ

Λουδοβῖκος».

ΣΥΝΕΧΕΙΑ ΕΠΙΣΤΟΛΩΝ ΛΟΥΔΟΒΙΚΟΥ–ΟΘΩΝΟΣ

Ἤδη θὰ παραθέσω αὐτουσίας, κατὰ τὸ πλεῖστον, ὡρισμένας ἐπιστολὰς ἐκ τῆς Βασιλικῆς ἀλληλογραφίας, τὰς ὁποίας μοὶ ἐχορήγησεν ἀπ' εὐθείας ἡ Διεύθυνσις τοῦ ἐν Μονάχῳ Ἀπορρήτου Ἀρχείου τοῦ Οἴκου τῶν Βίττελσμπαχ καὶ αἱ ὁποῖαι,πρὸς διάκρισιν ἐκ τῶν ὑπολοίπων,θὰ συνοδεύωνται ὑπὸ ἀστερίσκου. Καίτοι εἰς τὸ πρωτότυπον ἑκάστης ἐπιστολῆς ἡ ἡμερομηνία εὑρίσκεται εἰς τὸ τέλος της,ἤδη τὴν προτάσσω διὰ λόγους ὁμοιομορφίας. Εἰς τὴν ἀκόλουθον ἐπιστολὴν ἡ πλέον σημαντικὴ φράσις τοῦ Ὄθωνος ἀναφέρεται εἰς τὴν ἐλπίδα καὶ τὴν πίστιν τούτου ἀκόμη καὶ κατὰ τὸ ἔτος 1853, ὅτι θὰ ἀπέκτα τέκνα. Τοῦτο ἐπιβεβαιοῖ, διὰ μίαν φορὰν ἀκό-

μη, τὴν ὑφισταμένην πληρότητα τῆς συζυγικῆς ζωῆς τοῦ πρώτου Βασιλικοῦ ζεύγους τῆς Ἑλλάδος καὶ διαψεύδει κατὰ τρόπον αὐθεντικὸν ὅλα ὅσα κατὰ καιροὺς ἐγράφησαν περὶ τοῦ ἀντιθέτου. Ἰδοὺ ἡ ἐπιστολή:

«Ἀθῆναι τῇ 6η/18η Μαρτίου 1853

»Ἀγαπητὲ μοι Πάτερ.*

»Πρὸ ολίγων ἡμερων ἔλαβον τὴν ὑπ' ἀριθ. 260 ἐπιστολήν Σας, διὰ τὴν ὁποίαν δεχθῆτε τὰς εὐχαριστίας μου, ὡς καὶ διὰ τὴν ὑπ' ἀριθ. 259. Τὴν ἐσώκλειστον εἰς τὴν ὑπ' ἀριθ. 260 ἐπιστολήν Σας, τὴν προοριζομένην διὰ τὴν Ἀμαλίαν, ἐπέδωσα ἀμέσως. Αὕτη ἐγνώριζεν ἤδη τὸν θάνατον τοῦ ὑπερβολικῶς ὑπ' αὐτῆς ἀγαπωμένου πατρός της, ἀπὸ τῆς 8ης Μαρτίου (νέα ἡμερομηνία) διὰ τοῦ τηλεγραφήματος, τοῦ σταλέντος εἰς τὴν Τεργέστην καὶ δι' οὗ διεβιβάζετο ἡ πένθιμος αὕτη εἴδησις. Δύνασθε νὰ φαντασθῆτε πόσον ἡ εἴδησις αὕτη τὴν συνεκλόνισεν. Ἀλλ' ἤδη ὑποφέρει τὸν ψυχικὸν αὐτὸν πόνον καὶ τραῦμα μὲ ἠρεμίαν καὶ καρτερίαν, ἂν καὶ ἡ καρδία της εἶναι πληγωμένη ἀκόμη. Τὸ γεγονὸς τὴν κατέβαλε καὶ σωματικῶς. Χθὲς κατόπιν συγκαταθέσεως καὶ τοῦ ἰατροῦ, ἔκαμε διὰ πρώτην φορὰν πάλιν περίπατον ἔφιππος, διότι ἐξαιρετικὰ τὴν ὠφελεῖ ἡ ἱππασία.

»Σᾶς εὐχαριστῶ διὰ τὴν ἐκφραζομένην εἰς ἐμὲ ἐπιθυμίαν, ὅπως ὁ μικρὸς Ἡρακλῆς θὰ ἠδύνατο νὰ γίνῃ υἱός μου. Ἐλπίζω ὅμως ὅτι ὁ Θεὸς θὰ μοῦ δώσῃ τέκνα, καὶ οὕτως ἡ καλή μου Ἀμαλία θ' ἀναπληρώσῃ τὴν πρὸς τὸν μακαρίτην πατέρα της ἀγάπην, μὲ τὴν πρὸς τὰ τέκνα της τοιαύτην.

»Ὁ Μάρτιος μᾶς ἔφερεν ἐδῶ χειμερινὸν ἀέρα, καίτοι ἀπὸ μερικῶν ἡμερῶν αἱ θερμαὶ ἀκτῖνες τοῦ ἡλίου διεκδικοῦν τὰ δικαιώματα των. Εἰς τοὺς κάμπους κυματίζει τὸ πράσινον γοητευτικῶς. Πολλὰ δένδρα ἤρχισαν ν' ἀνθίζουν καὶ ἄλλα νὰ καλύπτωνται μὲ νέα φύλλα. Ὁ οὐρανὸς εἶναι καθαρός, ἀλλ' ὁ ἥλιος δὲν δίδει ἀκόμη πλήρη τὴν εὐλογίαν του.

»Ἀγαπητέ μοι Πάτερ πόσον θὰ ἤθελον ν' ἀντλήσω ἀπὸ τὸν θησαυρὸν τῆς πείρας Σας, ἀπὸ τὸν πλοῦτον τῶν σκέψεων Σας, ἀπὸ τὴν πληρότητα τῆς δυνάμεώς Σας, κατὰ τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν καθηκόντων μου. Πᾶσα ὑπόδειξίς Σας, πᾶσα σύστασίς Σας, πᾶσα παρατήρησίς Σας καὶ ἐπίσπασις τῆς προσοχῆς μου διὰ τυχὸν λάθη μου, θὰ μοῦ εἶναι εὐπροσδεκτόταται.

»Διατελῶ μὲ υἱκὴν ἀφοσίωσιν καὶ στοργὴν

»Ὁ ἀφωσιωμένος Σας υἱὸς

Ὄθων».

«Ἀθῆναι τῇ 7η/19η Ἰουνίου 1853.

»Ἀγαπητέ μοι Πάτερ.*

»Μοῦ λείπει ὁ χρόνος, ὅπως γράψω καθὼς πρέπει ἐπιστολήν. Ἀλλὰ διὰ νὰ μὴ ἀφήσω ἀναπαντήτους τὰς δύο ἤδη ληφθείσας ἐπιστολάς Σας

τῆς 16ης Μαΐου καὶ 1ης Ἰουνίου, αἱ ὁποῖαι μὲ κατηυχαρίστησαν, θεωρῶ καθῆκον μου τοὐλάχιστον νὰ Σᾶς γράψω δύο εὐχαριστηρίους γραμμάς, διὰ νὰ προφθάσω τὸ σήμερον ἀναχωροῦν ἀτμόπλοιον, καὶ δὴ διὰ τὰς εὐχάς Σας ἐπ' εὐκαιρία τῶν γενεθλίων μου. Δυστυχῶς πρέπει νὰ προσθέσω, ὅτι δὲν δύναμαι πρὸς τὸ παρὸν ν' ἀναχωρήσω διὰ τὴν Γερμανίαν. Ἴσως τοῦτο νὰ μοῦ εἶναι δυνατὸν κατὰ τὸ φθινόπωρον. Ἡ ὑγεία μου, δόξα τω Θεῷ, είναι τόσον καλή, ὥστε νὰ μὴ χρειάζωμαι λουτροθεραπείαν εἰς τὴν Κάρλσμπαντ. Ἄλλωστε αἱ ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἐπικρατοῦσαι συνθῆκαι εἶναι τοιαῦται, ὥστε νὰ μὴ δύναμαι νὰ ἐγκαταλείψω τὴν θέσιν μου. Τὰ τελευταῖα γεγονότα ἠρέθισαν τὰς μεγάλας Δυνάμεις μέχρι σημείου ὥστε διὰ νὰ τὰς καθησυχάσω εἶμαι ὑποχρεωμένος νὰ μένω ἐδῶ. Ἀλλὰ εἶναι ἄραγε ἐπιδεκτικαὶ τῆς φωνῆς τῆς λογικῆς;

»Ἀσπάζομαι τὴν χεῖρα Σας, καθὼς καὶ τῆς Μητρός μου. Καὶ διατελῶ

»Ὁ ἀφωσιωμένος υἱός Σας

Ὄθων».

«Ἐν Μπέρχτεσγκάντεν τῇ 13ῃ Ἰουλίου 1853.

»Ἀγαπητέ μοι Ὄθων.*

»Ἡ ἀβεβαιότης ἂν θὰ δυνηθῇς νὰ ἔλθῃς μὲ στενοχωρεῖ, ἀλλὰ βλέπω ὅτι ἡ σημερινὴ κατάστασις τῆς Ἀνατολῆς δὲν σοῦ ἐπιτρέπει νὰ ἔλθῃς, ἐγκαταλείπων τὴν Ἑλλάδα. Εὐχαριστοῦμαι ὅμως ἀφ' ἑτέρου πληροφορούμενος ὅτι ἡ ὑγεία σου εἶναι ἀρίστη. (Ἀκολουθοῦν οἰκογενειακαὶ ἀνακοινώσεις).

»Σὲ σφίγγω νοερῶς εἰς τὴν ἀγκάλην μου, μέχρις ὅτου δυνηθῶ καὶ πραγματικῶς νὰ πράξω τοῦτο.

»Ὁ ἀγαπῶν σε πατὴρ

Λουδοβῖκος».

«Ἐν Μπερχτεσγκάντεν τῇ 14ῃ Ἰουλίου 1853

»Ἀγαπητέ μοι Ὄθων.*

»Ὁσονδήποτε καὶ ἂν λυποῦμαι, διότι δὲν δύναμαι νὰ σὲ σφίξω εἰς τὴν ἀγκάλην μου σήμερον, ἐπ' εὐκαιρία τῶν γενεθλίων σου, πάντως εὑρίσκω φυσικὸν ὅτι, λόγω τῆς ἀβεβαιότητος ἂν πλησιάζῃ ἡ εἰρήνη ἢ ὁ πόλεμος εἰς τὴν χώραν σου, κρίνεις φρόνιμον νὰ παραμείνῃς εἰς αὐτήν· (Ἀκολουθοῦν οἰκογενειακαὶ ἀνακοινώσεις).

»Μὴ λησμονῇς νὰ διαβιβάσῃς τὰ δέοντα εἰς τὴν Ἀμαλίαν.

»Ὁ ἀφωσιωμένος εἰς σὲ Πατὴρ

Λουδοβῖκος».

«Ἀθῆναι τῇ 17ῃ /29ῃ Ἰουλίου 1853.

«Ἀγαπητέ μοι Πάτερ.*

»Θερμὰς εὐχαριστίας διὰ τὴν ὑπ' ἀριθ. 265 ἀγαπητὴν ἐπιστολήν Σας, τὴν ὁποίαν ἔλαβον προχθές. Πόσον μὲ εὐχαριστεῖ ἡ πληροφορία ὅτι

πρὸ τῆς ταχυδρομήσεως τῆς ἐπιστολῆς αὐτῆς ἐκεῖθεν, ἀποκατεστάθη ἡ ὑγεία τῆς ἀγαπητῆς μου μητρός.

»Ἡ Ἀμαλία, ἡ ὁποία εὑρίσκεται καὶ πάλιν πλησίον μου ἀπὸ τῆς 5/19 τρέχοντος μηνός, Σᾶς φιλεῖ τὴν χεῖρα. Λυπεῖται πολὺ διότι κατὰ τὸ ἐφετεινόν της ταξίδιον εἰς τὴν Γερμανίαν δὲν κατώρθωσε νὰ σᾶς ἴδῃ· Δὲν δύναμαι νὰ ἐννοήσω τον λόγον, διὰ τον ὁποῖον σκέπτεσθε τόσον ἐνωρὶς νὰ ἐπιστρέψητε εἰς το Μόναχον.

»Σήμερον τὴν πρωίαν πνέει δροσερὸς ἄνεμος, ἀφοῦ τελευταίως ὑπεφέραμεν πολὺ ἀπὸ τὴν ζέστην. Τὸ θερμόμετρον ἀνῆλθεν εἰς 32 βαθμοὺς ὑπὸ σκιάν· καὶ ἐπιπροσθέτως εἴχομεν τὸν φλογερόν, τὸν ξηραίνοντα τὰ πάντα ἄνεμον. Τὴν ἑσπέραν ἐπιβάλλεται νὰ τὴν διέρχεταί τις εἰς τὸ ὕπαιθρον. Μέχρι τῆς 11ης μ.μ. μένομεν εἰς τον κῆπον...

»Ἡ κατάστασις ἐδῶ εἶναι εἰς ὕψιστον βαθμὸν τεταμένη, λόγω τῆς Ρωσοτουρκικῆς διαμάχης. Νομίζω ὅτι τὸ πρᾶγμα θὰ καταλήξῃ εἰς πόλεμον ἢ τοὐλάχιστον καὶ ἂν ἀκόμη ἀποφευχθῇ ὁ πόλεμος, ἡ ἡσυχία δὲν θὰ ἐξασφαλισθῇ. Καὶ τοῦτο διότι ὁ φανατισμὸς τῶν Τούρκων ἔχει φθάσει εἰς τοιοῦτον σημεῖον ὥστε ὁ Σουλτάνος νὰ φοβῆται τὸν εἰρηνικὸν διακανονισμὸν τοῦ ζητήματος δι' ὑποχωρήσεων, διότι τοῦτο θὰ ἠδύνατο νὰ ἔχῃ δι' αὐτὸν ὀλεθρίας συνεπείας. Προσπαθῶ νὰ καθησυχάσω τὰ πνεύματα τῶν πιστῶν μου ὑπηκόων, νὰ κατασιγάσω τὰ πάθη καὶ νὰ καταστήσω σεβαστὴν τὴν φωνὴν τῆς λογικῆς. Ἀλλὰ ταὐτοχρόνως εἶμαι πεπεισμένος, ὅτι ἡ Θεία Πρόνοια ἔχει ἀποφασίσει τὴν μεγέθυνσιν τῆς Ἑλλάδος.

»Διατελῶ, ἀγαπητέ μοι Πάτερ, ὁ ἀφωσιωμένος Σας καὶ μὲ ἀπόλυτον σεβασμὸν υἱός Σας

Ὄθων».

«Ἀθῆναι τῇ 11η/23η Σεπτεμβρίου 1853.

»Ἀγαπητέ μοι Πάτερ.*

»Ὁ ετεροθαλὴς ἀδελφὸς τοῦ θαλαμηπόλου μου Ξάφερ Ντοὺρρ, στιλβωτής, μὲ παρεκάλεσε νὰ τὸν ἀποστείλω πρὸς Ὑμᾶς, ἀγαπητέ μοι Πάτερ, διὰ νὰ εὐδοκήσητε νὰ τὸν διορίσητε ὡς ἐπιστάτην εἰς τὴν Βαυαρίαν ἢ εἰς τὴν νέαν Πινακοθήκην. Ἀπὸ πολλοῦ χρόνου γνωρίζω, ὅτι ὁ Ντοὺρρ ἐφοβεῖτο μήπως κριθῇ συνταξιοῦχος, ἐπειδὴ ἡ ὑγεία του ἔχει ἐπηρεασθῇ καὶ δὲν συμβιβάζεται αὕτη μὲ τὸ ἐπάγγελμα τοῦ στιλβωτοῦ. Ἄλλωσ-
ιόχωρος οἰκονομική του θέσις ἐπειγόντως ἀπαιτεῖ καλυτέρευσιν τῶν ἀποδοχῶν του. Εἶναι πατὴρ 4 τέκνων, ἐν ἀναμονῇ πέμπτου.

»Ὁ καιρός-ἡ θερμοκρασία δηλαδὴ-εἶναι ἤδη εὐχάριστος καὶ ὅ,τι χρειάζεται ἐδῶ. Ἀπὸ σήμερον ἡ ὥρα τοῦ δείπνου ὡρίσθη ἀντὶ τῆς 4 1/2 ἡ 7 1/2. Τοιουτοτρόπως θὰ δυνάμεθα νὰ μεταβαίνωμεν ἐνωρίτερον εἰς ἱππασίαν. Αἱ πρῶται φθινοπωριναὶ βροχαὶ μᾶς ἐπεσκέφθησαν. Εἰς τὸν

ουρανον ενεφανίσθησαν νέφη. Ὁ πολιτικὸς ὅμως οὐρανὸς ἔχει καλυφθῆ ἀπὸ περισσότερα νέφη. Κατόπιν τῆς πληροφορίας, ὅτι ὁ Αὐτοκράτωρ τῆς Ρωσίας δὲν θὰ ἀποδεχθῆ τὰς γενομένας ἀλλαγὰς ἐπὶ τῆς γνωστῆς διακοινώσεως ὑπὸ τῆς Ὑψηλῆς Πύλης, αὕτη ηὔξησε τὰς πολεμικάς της προετοιμασίας, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον σημαίνει ὅτι ἡ Τουρκία δὲν θὰ ὑποχωρήσῃ. Ἐδῶ ἐπικρατεῖ ἐκ παραλλήλου ἐνθουσιασμὸς καὶ φρόνησις. Ὁ λαὸς ἀναμένει τὴν ἐξέλιξιν των γεγονότων. Ἀλλὰ καιρὸς νὰ σταματήσω.

»Παραμένω πάντοτε στοργικῶς, ἀγαπῶν Ὑμᾶς, ἀγαπητέ μοι Πάτερ.

»Ὁ ἀφωσιωμένος Σας υἱὸς

Ὄθων».

Κατόπιν διαφόρων οἰκογενειακῶν ἀνακοινώσεων, ὁ Βασιλεὺς Λουδοβῖκος ἔγραφεν :

«Μόναχον, 14η Ὀκτωβρίου 1853.

»... Ὅταν πρὸ ἐτῶν ἦλθον πρὸς σέ, εἰς τὰς Ἀθήνας, ἐπὶ μιᾶς θριαμβευτικῆς ἀψῖδος ἀνεγράφετο, ὅτι ἐκρίθην ἄξιος τῆς ονομασίας : «Ο ΠΡΩΤΟΣ ΤΩΝ ΦΙΛΕΛΛΗΝΩΝ». Καὶ ἐπειδὴ εἶμαι ΑΛΗΘΗΣ ΦΙΛΕΛΛΗΝ εκφραζω τὴν εὐχήν, ὅπως ἡ Ἀνατολικὴ ἀναταραχὴ ἐξελιχθῆ ὅσον τὸ δυνατον εὐνοϊκώτερον διὰ τὴν Ἑλλάδα. (Ἀκολουθοῦν ἀνακοινώσεις σχετικαὶ μὲ οἰκοδομικὰς ἐργασίας κ.λ.π.).

» Μὴ λησμονήσῃς νὰ διαβιβάσῃς τὰ δέοντα εἰς τὴν Ἀμαλίαν.

» Σὲ ἐναγκαλίζομαι νοερῶς καὶ σὲ ἀσπάζομαι, ὁ Πατήρ σου

Λουδοβῖκος».

Εἶναι λίαν χαρακτηριστικὴ ἡ ἀκόλουθος ἐπιστολὴ τοῦ Ὄθωνος ὅσον ἀφορᾶ εἰς τὴν πίστιν του πρὸς τὴν μεγάλην Ἰδέαν τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ἦτο τόσον φλογερὸν τὸ πάθος, του ὅπως ἐπιτύχῃ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῶν ὑποδούλων Ἑλλήνων καὶ ἐπεκτείνῃ τὰ ὅρια τοῦ Ἑλληνικοῦ Βασιλείου, ὥστε ἐπίστευεν ἀκόμη καὶ εἰς αὐτὰς τὰς προφητείας τοῦ «Ἀγαθαγγέλου» καὶ ὡραματίζετο τὸν ἑαυτόν του ὡς φυσικὸν διάδοχον τοῦ τελευταίου Αὐτοκράτορος τοῦ Βυζαντίου. Ὑπὸ τῶν ἰδίων αἰσθημάτων ἐκυριαρχεῖτο καὶ ἡ Βασίλισσα Ἀμαλία, ἡ ὁποία ἐνίοτε ἦτο περισσότερον ἐκδηλωτικὴ εἰς τὰς ἐκφράσεις της, ἔναντι ἰδίως τῶν ξένων διπλωματῶν, πρὸς τοὺς ὁποίους ὡμίλει ἀπεριφράστως διὰ τὰ ζητήματα τῆς Ἀνατολῆς, συμφώνως μὲ τὰς Ἑλληνικὰς προσδοκίας, αἱ ὁποῖαι ἐνέπνεον τὸν νοῦν καὶ τὴν καρδίαν της. Ἰδοὺ ἡ σχετικὴ ἐπιστολή :

«Ἀθῆναι τῇ 27η Νοεμβρίου /8η Δεκεμβρίου 1853.

»Ἀγαπητέ μοι Πάτερ.*

»Μόλις σήμερον κατορθώνω νὰ Σᾶς εὐχαριστήσω διὰ τὴν ὑπ' ἀριθ. 268 ἐπιστολήν Σας, εἰς τὴν ὁποίαν, ἐν τῇ ἰδιότητί Σας τοῦ ΠΡΩΤΟΥ ΦΙΛΕΛΛΗΝΟΣ, διακηρύσσετε τὸ ζωηρὸν ἐνδιαφέρον Σας, ὅσον ἀφορᾶ τὴν σύγχρονον Ἀνατολικὴν ἀναταραχήν. Πρὸ ὀλίγων ἡμερῶν εἶπεν εἷς γέρων Ἠπειρώτης, ὅστις ἀποδίδει μεγάλην σημασίαν εἰς ἓν

προφητικὸν βιβλίον : «Ὁ Ἀγαθάγγελος», ὅτι ἡμεῖς ἐντὸς ἑνὸς ἔτους θὰ εὑρισκώμεθα εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἂν αὐτὸ το βιβλίον ὁρίζῃ χρόνον ἢ ὄχι, δὲν γνωρίζω. Πάντως μοῦ εἶναι γνωστόν, ὅτι ἐκ σχετικῆς περικοπῆς πηγάζει, ὅτι εἷς Βαυαρὸς πρόκειται νὰ βασιλεύσῃ ἐκεῖ. Συμφώνως πρὸς τὴν μέχρι σήμερον ἐξέλιξιν τῶν γεγονότων, θὰ πρέπει τις νὰ πιστεύῃ ὅτι πραγματικῶς ἡ Θεία Πρόνοια ἔχει ἐκλέξει διὰ τὴν ἐπαλήθευσιν τῆς προφητείας ταύτης τὴν σημερινὴν στιγμήν. Ἡ Ἑλλὰς ποσῶς δεν εἶναι ἡ αἰτία τῆς σημερινῆς ἀναταραχῆς. Δὲν γνωρίζω ἂν ἠκούσατε ὅτι ὁ ἐν Βουκουρεστίῳ Ρῶσος πρόξενος, εἶπε πρὸς τοὺς ἐπισκεφθέντας αὐτὸν μετὰ τὴν ἀνακοίνωσιν τῆς ὑπὸ τῆς Ρωσίας κηρύξεως πολέμου, ὅτι ἡ Ρωσία διεξάγει ἤδη θρησκευτικὸν καὶ ὄχι κατακτητικὸν πόλεμον.

»Ὅταν τελευταίως ὁ πρώην πρέσβυς τῆς Γαλλίας εἰς Κωνσταντινούπολιν κ. Λὰ Κοὺρ διῆλθεν ἐντεῦθεν, ἤκουσε τὴν Ἀμαλίαν, ἡ ὁποία ἐπὶ τῶν ζητημάτων αὐτῶν «δὲν βάζει γάντια», νὰ τοῦ λέγῃ «ὀρθὰ κοφτά», ὅτι ἡ Θεία Πρόνοια θὰ λύσῃ τὸ Ἀνατολικὸν Ζήτημα, ὡς ἀνωτέρω ἐμνημόνευσα· ὅτι περὶ τούτου δὲν ὑπάρχει οὐδὲ ἡ ἐλαχίστη ἀμφιβολία, δεδομένου μάλιστα ὅτι αἱ Δυνάμεις, αἱ καταβάλλουσαι προσπαθείας ἐναντίον τῆς λύσεως ταύτης, χρησιμοποιοῦνται ὑπὸ τῆς Θείας Προνοίας ὡς ὄργανα τῶν βουλήσεων Της· προσέθεσε δε ἡ Ἀμαλία ὅτι λυπεῖται διότι, ἐνῶ θὰ ἔπρεπε μὲ τὴν θέλησίν των αἱ Δυνάμεις νὰ συμπράξουν μὲ τὴν Θείαν Πρόνοιαν, θὰ συμβάλλουν εἰς τὴν πραγματοποίησιν τῆς Θείας Βουλῆς παρὰ τὴν θέλησίν των.

»Ἀσπάζομαι τὴν χεῖρα τῆς ἀγαπητῆς μου Μητρὸς μετὰ σεβασμοῦ καὶ υἱικῆς ἀγάπης.

»Ὁ ἀφωσιωμένος Σας υἱὸς

Ὄθων».

«Ἀθῆναι τῇ 29ῃ Ἰανουαρίου/10ῃ Φεβρουαρίου 1854.

»Ἀγαπητέ μοι Πάτερ, *

»Ὁσονδήποτε καὶ ἂν ὁ χρόνος μου εἶναι κατειλημμένος ἀπὸ ὑποθέσεις, θὰ κατελόγιζα κατὰ τοῦ ἑαυτοῦ μου παράβασιν τῶν πρὸς Ὑμᾶς καθηκόντων μου, ἂν δὲν Σᾶς ἐνημέρωνον μὲ τὸ σήμερον ἀναχωροῦν ταχυδρομεῖον ἐπὶ τῶν γεγονότων, ποὺ ἔλαβον χώραν τελευταίως εἰς τὴν γειτονίαν μας, Σᾶς, ἀγαπητέ μοι Πάτερ Σᾶς, εἰς τον ὁποῖον ἐδόθη ὁ χαρακτηρισμός : «ὁ πρῶτος Φιλέλλην».

»Πρὸ ὀλίγων ἡμερῶν ἐλάβομεν τὴν εἴδησιν τῆς ἐνόπλου ἐξεγέρσεως τῶν Χριστιανῶν τῆς Ἠπείρου, πλησίον τῶν συνόρων μας. Ἡ εἴδησις μᾶς κατέπληξεν. Οἱ ἐπιβληθέντες βαρύτατοι φόροι, τοὺς ὁποίους ἀδυνατοῦν τελείως νὰ καταβάλουν οἱ Ἠπειρῶται, τὰ μαρτύρια καὶ αἱ καταπιέσεις, τὰς ὁποίας ὑφίστανται ἐκ μέρους τῶν Τούρκων Διοικητῶν

τῶν συνόρων, ὡδήγησαν τοὺς χριστιανοὺς κατοίκους εἰς ἀπελπισίαν καὶ ἀπόγνωσιν, οὕτως ὥστε προσέφυγον εἰς τὰ ὅπλα, εἰς μίαν ἐποχήν, κατὰ τὴν ὁποίαν αἱ δυσμενεῖς καιρικαὶ συνθῆκαι καθιστοῦν ἀδύνατον τὴν εἰσβολὴν τῶν Ρώσων. Ἦτο δὲ επόμενον, ὅτι οἱ Ἠπειρῶται δὲν θὰ ἄφηνον ἀχρησιμοποίητον τὴν στιγμὴν ταύτην, διότι ἀπὸ πολλοῦ ἔτρεφον τὴν ἐπιθυμίαν ν' ἀποτινάξουν τὸν τουρκικὸν ζυγὸν καὶ νὰ ενωθοῦν μὲ τὴν Ἑλλάδα.

»Ἐξ ἄλλου ἂν ἡ περίοδος αὕτη δὲν εἶναι ἡ κατάλληλος, λόγῳ τῶν χειμερινῶν συνθηκῶν ἀπὸ μιᾶς ἀπόψεως, ἔχει ἀπὸ ἄλλης πλευρᾶς τὸ πλεονέκτημα, διότι ἀποδεικνύει εἰς τὰς ἐχθρικῶς διακειμένας πρὸς τὴν Ρωσίαν Δυνάμεις, ὅτι τὸ κίνημα τοῦτο δὲν προέρχεται ἀπὸ τοὺς Ρώσους. Ἡ μέχρι σήμερον ἐξέλιξις τῆς μάχης ἀπεδείχθη εὐνοϊκὴ διὰ τοὺς ἐπαναστατήσαντας χριστιανούς. Ἓν χωρίον καὶ μία ὠχυρωμένη Μονὴ ἔνθα εἶχον συγκεντρωθῆ οἱ ἄνδρες τῶν παραμεθορίων στρατώνων, κατελήφθησαν ὑπὸ τῶν ἐπαναστατῶν ἐξ εφόδου. Ἤδη πολιορκεῖται τὸ ὀχυρὸν τῆς Ἄρτας, καθημερινῶς δὲ αὐξάνει ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐπαναστατῶν. Ἀπερίγραπτος εἶναι ὁ ενθουσιασμός, ὁ ὁποῖος ἔχει καταλάβει τοὺς κατοίκους τοῦ Ἑλληνικοῦ Βασιλείου. Εἴμεθα ἠναγκασμένοι καθημερινῶς νὰ καταστέλλωμεν κάθε τοιαύτην ἐκδήλωσιν, ἡ ὁποία ὅμως ἀποτελεῖ τὴν ἔκφρασιν τῶν κυριαρχούντων συναισθημάτων. Δὲν δυνάμεθα βεβαίως νὰ ἐμποδίσωμεν πολλούς, οἱ ὁποῖοι κατάγονται ἀπὸ ἐκεῖνα τὰ μέρη τῆς Ἠπείρου καὶ οἱ ὁποῖοι σπεύδουν νὰ βοηθήσουν τοὺς πολεμοῦντας ἀδελφούς των πέραν τῶν Ἑλληνικῶν συνόρων.

»Ἀλλὰ πρέπει νὰ κλείσω τὴν ἐπιστολήν μου, διότι ἀναχωρεῖ τὸ ταχυδρομεῖον. Εὐχαριστῶν Ὑμᾶς διὰ τὰς ὑπ' ἀριθμοὺς 270 καὶ 271 ἀγαπητάς μοι ἐπιστολάς Σας, καὶ κατασπαζόμενος τὴν χεῖρα τῆς σεβαστῆς μου μητρός, διατελῶ ὁ ἀφωσιωμένος Σας υἱός.

Ὄθων».

Τὴν ἰδίαν περίπου περίοδον ὁ Ὄθων ἔγραψεν ἑτέραν ἐπιστολὴν πρὸς τον ἀδελφόν του Βασιλέα Μαξιμιλιανόν, εἰς τὸν ὁποῖον ἐτόνιζεν ὅτι : «Ἡ Θεία Πρόνοια εἶχεν ἀποφασίσει τὴν ἐπέκτασιν της Ἑλλάδος». Ἐν συνεχεία τοῦ ὑπεδείκνυε τὴν ἀνάγκην τῆς ἀντικαταστάσεως τῶν πεπαλαιωμένων ελληνικῶν ὅπλων διὰ καινουργῶν καὶ τον παρεκάλει ὅπως μεριμνήση, ὥστε ἀνεπισήμως ἡ Ἑλλὰς νὰ ἐφοδιασθῇ ἐκ Βαυαρίας μὲ σύγχρονα ὅπλα.

Ὁ Μαξιμιλιανὸς δι' ἐπιστολῆς του πρὸς τὸν Ὄθωνα ἀπεδοκίμασε τὴν πρόθεσιν τούτου ὅπως ἐπιτεθῇ ἐναντίον της Τουρκίας καὶ τοῦ ἐτόνισεν ὅτι δεν δύναται ν' ἀνταποκριθῇ εἰς τὴν αἴτησίν του περὶ ἀποστολῆς ὅπλων.

Ὁ Ὄθων ὅμως προέβη καὶ εἰς νέαν ἔκκλησιν πρὸς τὸν ἀδελφόν του λέγων ὅτι : «Εἶναι καθῆκον τῶν Χριστιανῶν τῆς Εὐρώπης νὰ πολεμήσουν

παρὰ τὸ πλευρὸν τῶν ὁμοθρήσκων των, οἱ ὁποῖοι καταπιέζονται ὑπὸ τῆς 'Ημισελήνου». Συνεχίζων δὲ τοῦ ὑπέσχετο ὅτι, παρὰ τὰς οἰκονομικὰς δυσχερείας τῆς χώρας του, εἰς περίπτωσιν κατὰ τὴν ὁποίαν ἐδέχετο νὰ τὸν ἐνισχύση διὰ τῆς προμηθείας πολεμικοῦ ὑλικοῦ, θὰ ἦτο εἰς θέσιν ν' ἀντιμετωπίση τὴν πληρωμὴν τούτων διὰ τῶν χρημάτων, τὰ ὁποῖα θὰ συνέλεγεν ἐξ ἐράνων μεταξὺ 'Ελλήνων τοῦ 'Εξωτερικοῦ. Τέλος ὁ Ὄθων ὑπεμίμνησκεν εἰς τὸν Μαξιμιλιανὸν τὴν ὑφισταμένην συνθήκην μεταξὺ Βαυαρίας καὶ 'Ελλάδος καὶ τὸν ἐβεβαίωνεν ὅτι: «ἡ φιλικὴ αὕτη πρᾶξις ἐκ μέρους τῆς Βαυαρίας θὰ εἶχεν ἀρίστην ἀπήχησιν εἰς τοὺς 'Ελληνας». Τελικῶς ὅμως δὲν ἐπείσθη ὁ Μαξιμιλιανὸς ὅπως προβῇ εἰς σχετικὴν ἐνέργειαν, δεδομένου μάλιστα ὅτι τὰ γεγονότα τὸν προέλαβον μὲ τὴν ἐνεργηθεῖσαν ὑπὸ τῶν «συμμάχων» κατοχὴν τῆς 'Ελλάδος.

Κατὰ τὰς παραμονὰς τῆς δράσεως τῶν Βρεταννικῶν καὶ Γαλλικῶν στρατευμάτων ἐν 'Ελλάδι, ὁ Ὄθων ἔγραψε τὴν ἀκόλουθον ἐπιστολὴν πρὸς τὸν πατέρα του:

«'Αθῆναι τῇ 2α/14η 'Απριλίου 1854.

»'Αγαπητέ μοι Πάτερ.*

»'Αρκετὸς χρόνος παρῆλθεν ἢ ἀκριβέστερον ἐπέταξεν, ἀφ' ὅτου Σᾶς ἀπέστειλα τὴν τελευταίαν μου ἐπιστολήν. Δὲν πρέπει ὅμως ν' ἀμφιβάλλητε ὅτι ἡ ἀργοπορία μου αὐτὴ νὰ Σᾶς γράψω ὀφείλεται ἀποκλειστικῶς εἰς τὰς πολλὰς ὑποθέσεις καὶ φροντίδας μου. Ὅλην μου τὴν προσοχὴν την ἀπορροφᾶ ἡ στάσις τῶν Δυτικῶν Δυνάμεων. Μέχρι σήμερον ὅλαι αἱ προσπάθειαι, τὰς ὁποίας κατέβαλον διὰ νὰ μεταβάλουν γνώμην, παραμένουν ἄκαρποι. Ὅπως συνέβη εἰς τὸν πρῶτον ἀπελευθερωτικὸν 'Ελληνικὸν 'Αγῶνα, ὁ χρόνος μόνον θὰ τὰς φέρῃ εἰς τὴν ἀντικειμενικὴν στάθμισιν τῶν πραγμάτων. Ἂς ἐλπίσωμεν, ὅτι αἱ Δυνάμεις αὗται δὲν θὰ «τραβήξουν πολὺ τὸ σχοινὶ», διότι ὑπάρχει φόβος νὰ προκαλέσουν τὸ ἀντίθετον ἀποτέλεσμα.

»'Ενῶ μέχρι σήμερον ἠρκοῦντο νὰ ἐκτοξεύουν ἀπειλὰς γενικοῦ χαρακτῆρος, ἐδέχθημεν κατ' αὐτὰς μίαν συγκεκριμένην ἀνακοίνωσίν των, διὰ τῆς ὁποίας μᾶς ἐγνώριζον ὅτι δὲν θὰ ἐπέτρεπον τοῦ λοιποῦ τὸν ἀνεμπόδιστον διάπλουν πλοίων, τὰ ὁποῖα θὰ μετέφερον πολεμεφόδια ἢ ἄνδρας, φέροντας ὅπλα. Καὶ κατὰ τὴν αὐτὴν ἡμέραν—πριν δὲ ἀκόμη λάβωμεν τὸ κείμενον τῆς ἐν λόγω ἀνακοινώσεως—κατέλαβον ἓν πλοῖον μας, τὸ ὁποῖον ἔπλεεν ἀπὸ ἑνὸς 'Ελληνικοῦ λιμένος εἰς ἕτερον 'Ελληνικὸν λιμένα, μεταφέρον πολεμεφόδια καὶ ἰατρικὸν ὑλικὸν τῆς 'Ελληνικῆς Κυβερνήσεως. Εὐθὺς προέβησαν εἰς κατάσχεσιν τοῦ φορτίου καὶ ἐν συνεχείᾳ τὸ ἔρριψαν εἰς τὴν θάλασσαν. Θὰ διαμαρτυρηθῶμεν βεβαίως. 'Αλλὰ συνέβη καὶ τοῦτο ἐπὶ πλέον. 'Ο ἀξιωματικός, ὁ συνοδεύων τὰ πολεμεφόδια, ὑποπτευόμενος κακόν, διέπραξε τὸ σφάλμα εἰς τὴν ἐρώτησιν τῶν

Βρεταννῶν τὴν σχετικὴν μὲ τὸ περιεχόμενον τοῦ φορτίου τοῦ πλοίου, νὰ συγκαλύψῃ τὴν ἀλήθειαν.

»Τὰ πρὸ ὀλίγου χρόνου ἀνακοινωθέντα μέτρα ἐκ μέρους τῶν συμμάχων—τα ὁποῖα ὅμως δὲν ἔλαβον ἀκόμη πρακτικὴν ἐφαρμογήν—συνίστανται εἰς τὴν κατάληψιν ὅλων τῶν ἐμπορικῶν πλοίων, καθὼς καὶ εἰς τὴν κατοχὴν τῆς χώρας μέχρι τῶν συνόρων. Ἐν τούτοις, ἐπειδὴ οὗτοι ἐπείγονται, ὅπως ἀποστείλουν στρατεύματα εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, καὶ ὑπολείπονται πολὺ ἀπὸ τοῦ νὰ διαθέτουν τὸν πρὸς τοῦτο ἀπαιτούμενον ἀριθμόν, δὲν φαίνεται πολὺ πιθανὸν ὅτι θὰ πραγματοποιηθῇ ἡ κατοχὴ τῆς Ἑλλάδος μὲ στρατεύματα ξηρᾶς. Πάντως δὲν θὰ καταλάβουν τὴν χώραν μονίμως.

»Ἤδη ὅσον ἀφορᾷ ἐμέ, ὁ λαὸς εἶναι μὲ τὸ μέρος μου. Διότι καὶ ἐγὼ ἔχω συνταυτίσει τὰς τύχας μου μὲ τὸν λαόν μου. Μὲ ἐπιμονήν, διὰ νὰ μεταχειρισθῶ μίαν ἰδικήν Σας ἔκφρασιν, ἀγαπητέ μοι Πάτερ, καὶ μὲ τὴν βοήθειαν τοῦ Θεοῦ, θὰ τὰ «βγάλωμεν πέρα». Εἶμαι περὶ τούτου πεπεισμένος. Ἡ ἐπανάστασις εἰς τὴν Ἤπειρον ἔχει πολὺ προχωρήσει. Μέχρι σήμερον τὰ ὅπλα τῶν χριστιανῶν ἐστέφθησαν πάντοτε ὑπὸ τῆς νίκης.

»Ἐνῶ πρὸ ὀλίγων ἡμερῶν εἴχομεν ζέστην, αἰφνιδίως ὁ καιρὸς μετεβλήθη εἰς ψυχρόν. Γενικῶς εἴχομεν ἕνα βραδυποροῦντα, ἀλλ' ἀρκετὰ δυνατὸν χειμῶνα. Μίαν καλὴν πρωίαν ἡ πεδιὰς τῆς Ἀττικῆς ἐκαλύφθη ὑπὸ χιόνος, ἡ ὁποία ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας παρέμεινε μέχρι τῶν προπόδων τοῦ Ὑμηττοῦ. Εὐχαριστῶν Ὑμᾶς διὰ τὴν καλοκάγαθον ἐπιστολήν Σας ὑπ' ἀριθ. 272, κατασπάζομαι τὴν χεῖρα Σας καὶ τὴν τῆς σεβαστῆς μου Μητρός. Μὲ τὴν καρδίαν μου πλήρη ἀπὸ ἀγάπην διατελῶ,

»Ὁ ἀφωσιωμένος Σας υἱὸς

Ὄθων».

Ὁ Λουδοβῖκος παρηκολούθει τὰ ἐν Ἑλλάδι ἐκεῖνα γεγονότα μὲ ζωηρὸν ἐνδιαφέρον. Ἀντελαμβάνετο τὰς σοβαρὰς δυσχερείας τοῦ Ὄθωνος καὶ συμμετεῖχε τῆς ἀγωνίας του. Τοῦ ἔγραφε: «Γνωρίζω ὅτι εὑρίσκεσαι εἰς πολὺ δύσκολον θέσιν. Εἰς ἐξαιρετικῶς ἐπικίνδυνον θέσιν».

Ἐν τῷ μεταξύ, τὴν 30ὴν Μαΐου 1854, ἐπραγματοποιήθη ἡ κατάληψις τοῦ Πειραιῶς ὑπὸ τοῦ συμμαχικοῦ στόλου καὶ ἐπηκολούθησεν ἡ ἀποβίβασις τῶν Γαλλικῶν στρατευμάτων κατοχῆς. Κατόπιν τούτου ὁ Ὄθων ἐξηναγκάσθη νὰ διακηρύξῃ ὅτι ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις θὰ παραμείνῃ αὐστηρῶς οὐδετέρα κατὰ τὸν Ρωσοτουρκικὸν ἐκεῖνον πόλεμον.

Τὴν 3ην Ἰουνίου 1854 ἔγραφεν εἰς τὸν πατέρα του τὰ ἑξῆς:

«Ἀγαπητέ μοι Πάτερ.*

»Τὴν παραμονὴν τῶν γενεθλίων μου ἔλαβον τὴν ἐπιστολήν Σας ὑπ' ἀριθ. 274, τὴν τόσον καθυποχρεωτικήν. Ἀφοῦ Σᾶς εὐχαριστήσω ἐκ βάθους καρδίας διὰ τὴν εἰς τὴν ἐπιστολὴν αὐτὴν περιεχομένην εὐχήν

Σας, ἐκφράζω ἐπιπροσθέτως τὰς κάπως καθυστερημένας εὐχαριστίας μου διὰ τὴν ὑπ' ἀριθ. 273 ἐπιστολήν Σας καὶ διὰ τὰς εὐλογίας τὰς ἐκφρασθείσας ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς καταθέσεως τοῦ θεμελίου λίθου τῶν Προπυλαίων τοῦ Μονάχου. Ποῖος ἐπεξειργάσθη τὸ σχέδιον τοῦ κτιρίου; Ὡρισμένως ὁ Κλέντζε.

»Τὰ γεγονότα τὰ ὁποῖα συνέβησαν ἐδῶ κατὰ τὸ τελευταῖον διάστημα, θὰ Σᾶς εἶναι ἤδη γνωστὰ κατὰ τὴν λῆψιν τῆς παρούσης μου. Ἠκολούθησα τὴν ὀρθὴν ὁδόν, καὶ ἐπέμεινα τοῦτο πράττων μέχρις ὅτου πᾶσα περαιτέρω ἀντίστασις ὄχι μόνον ἀνωφελὴς ἦτο, ἀλλὰ καὶ ἐπιζημία. Θὰ προετίμων ἀναμφιβόλως ἀντὶ νὰ ὑποχωρήσω εἰς τὴν ὑπεροχὴν τῆς δυνάμεως, νὰ ριφθῶ κατὰ τῆς Τουρκίας, καὶ μὲ «παλληκαριὰν» νὰ φέρω εἰς πέρας καὶ νὰ ἐπιτύχω τὸν σκοπόν, τον ὁποιον προέθεσα. Ἀλλὰ περιστοιχιζόμενος ἀπὸ πᾶσαν πλευρὰν ἀπὸ ἐχθρούς, καὶ στερούμενος τῶν μέσων διὰ τὴν διεξαγωγὴν πολέμου, ἐθεώρησα ὡς καθῆκον μου νὰ ὑποχωρήσω. Δυσκόλως ἐγὼ ὑποχωρῶ, ὅταν ἐπιχειρῆται διὰ τῆς ἀναιδείας καὶ διὰ τῆς καταπιέσεως ἡ ἐκχώρησις ἑνὸς πράγματος. Ὑπάρχει ὅμως ἐπὶ τοῦ προκειμένου δι' ἐμὲ ἡ παρηγορία, ὅτι ἐδῶ συμμερίζονται ὅλοι τὴν γνώμην, ὅτι δὲν ἠδυνάμην ἄλλως νὰ συμπεριφερθῶ καὶ νὰ πράξω.

»Ἂν τὸ κίνημα εἰς τὴν Θεσσαλίαν καὶ τὴν Μακεδονίαν, παρὰ τὰς δυσκολίας, τὰς ὁποίας ἀντιτάσσουν αἱ Δυτικαὶ Δυνάμεις, θὰ διατηρηθῇ, δὲν δύναμαι ἀκόμη νὰ γνωρίζω. Ἡ Γερμανία ὅμως θὰ ὤφειλε νὰ τηρήσῃ ἄλλην στάσιν, ἀπὸ ἐκείνην τὴν ὁποίαν ἐτήρησαν ὡρισμένα Γερμανικὰ κράτη (ἐννοεῖ κυρίως τὴν Αὐστρίαν). Ὁλόκληρος ἡ Γερμανία θὰ ὤφειλε νὰ τρέφῃ τὰ αὐτὰ αἰσθήματα μὲ τὰ ὁποια διαπνέεσθε Σεῖς, ἀγαπητέ μοι Πάτερ, τὰ Ἑλληνο–Γερμανικά. Πράγματι δὲ συμπίπτουν τὰ συμφέροντα καὶ συναισθήματα Ἑλλάδος καὶ Γερμανίας. Σήμερον, ὁπότε ἀναχωρεῖ ταχυδρομεῖον, δὲν δύναμαι παρὰ μόνον αὐτὴν τὴν ἐπιστολὴν νὰ ἀποπερατώσω. Κατασπαζόμενος τὴν χεῖρα Σας, καθὼς καὶ τὴν χεῖρα τῆς Μητρός μου, διατελῶ μὲ υἱικὸν σεβασμὸν καὶ ἀγάπην.

Ὁ ἀφωσιωμένος Σας υἱὸς

Ὁμοιότυπον ὑπογραφῆς τοῦ Ὄθωνος

Ἑξ ἡμέρας ἀργότερον ὁ Ὄθων ἔγραψεν αὐτὴν τὴν ὀλιγόλογον ἐπιστολὴν εἰς τὸν Λουδοβῖκον :

«Μετὰ τὴν ὑπογραφὴν τῶν συνθηκῶν περὶ οὐδετερότητος τῆς Ἑλλάδος, θὰ δυνηθῶ ν' ἀναπαυθῶ ἔπειτα ἀπὸ τὸν φόρτον τῆς ἐργασίας, ἡ ὁποία προέκυψε κυρίως ἀπὸ τὴν δυσμενῆ πολιτικὴν τῶν Δυτικῶν Δυνάμεων. Ἡ τοιαύτη δὲ ὑπερκόπωσις—ὡς εἶναι εὐνόητον—εἶχε τὸν ἀντίκτυπόν της ἐπὶ τῆς ὑγείας μου».

Τὴν 23ην Μαΐου/4ην Ἰουνίου 1854, ὁ Βασιλεὺς τῆς Πρωσσίας ἔγραψεν εἰς τὸν Βασιλέα τῆς Βαυαρίας Μαξιμιλιανὸν τὴν ἀκόλουθον ἐπιστολήν, ἐκφράζων τὴν ἀγανάκτησίν του διὰ τὴν αὐθαίρετον δρᾶσιν τῆς Μεγάλης Βρεταννίας καὶ τῆς Γαλλίας κατὰ τοῦ Ἑλληνικοῦ Βασιλείου καὶ τοῦ ἀνεψιοῦ του Βασιλέως Ὄθωνος :

«Φίλτατέ μοι Βασιλεῦ Μάξ.*

»Πρέπει νὰ λάβῃς ὑπ' ὄψιν σου τὴν κατάστασίν μου, ἡ ὁποία ὁμοιάζει μὲ τὴν κατάστασιν ἑνὸς λαγωοῦ καταδιωκομένου ὑπὸ σκύλων, καὶ νὰ μὲ συγχωρήσῃς ἂν ἀπαντῶ τόσον περιληπτικῶς εἰς τὴν ἀγαπητὴν καὶ ἐνδιαφέρουσαν ἐπιστολήν, τὴν ὁποίαν μοῦ ἔστειλες μέσω τοῦ Ντονιζέ. Χωρὶς οὐδεμίαν ἀμφιβολίαν ἡ διατήρησις τοῦ Ἑλληνικοῦ Βασιλείου ζωηρότατα μὲ ἐνδιαφέρει καὶ περισσότερον ἀπὸ ὅλους τοὺς Βασιλεῖς τῆς Εὐρώπης, μετὰ φυσικὰ ἀπὸ Σὲ καὶ τὸν Βασιλέα Πατέρα σου. Ἐλπίζω ὅτι θὰ ἐνεργήσω εἰς τὴν Βιέννην κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε ὁ πρῶτος ὅρος τῆς συνθήκης συμμαχίας καὶ ἐπιμαχίας, ἡ ὁποία θὰ συναφθῇ, νὰ συνίσταται εἰς τὴν ματαίωσιν τῶν ἀπαισίων σχεδίων τῶν προστατίδων Δυνάμεων, διὰ τῆς προτάξεως τοῦ ἠθικοῦ μας βέτο. Διότι ἡμεῖς διακηρύσσομεν ὅτι : Καὶ ἂν ἀκόμη δὲν θὰ ἠδυνάμεθα μὲ ὅπλα νὰ ἀντιμετωπίσωμεν τὰ παράνομα πραξικοπήματα τῶν Δυτικῶν Δυνάμεων εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἡμεῖς οὐδέποτε θὰ ἀνεγνωρίζαμεν ἢ θὰ συγκατατιθέμεθα : 1) Ὅπως καταστραφῇ ἓν Κράτος, τὸ ὁποῖον ἔχουν δημιουργήσει τρεῖς, ἀπὸ δύο μόνον. Καὶ 2) Ἐφ' ὅσον τὸ δημιούργημα τοῦτο τῶν τριῶν ἔχει ἤδη εἰσέλθει εἰς τὴν Εὐρωπαϊκὴν Κρατικὴν Οἰκογένειαν, ἡμεῖς κατὰ συνέπειαν καὶ ἀπὸ ταύτης ἀκόμη τῆς ἀπόψεως, μόνον τὴν ὑπὸ ὅλων τῶν Εὐρωπαϊκῶν Κρατῶν ἀποφασιζομένην διάλυσιν τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους θὰ ἀνεγνωρίζαμεν. Ἀλλ' ἡμεῖς ἐκ τῶν προτέρων θὰ βεβαιώσωμεν ὅτι εἰς μίαν τοιαύτην πρᾶξιν δὲν θὰ ἠδυνάμεθα νὰ δώσωμεν τὴν συγκατάθεσίν μας. Αὐτὴ εἶναι ἡ πρότασίς μου. Ἂν ὅμως ἔχῃς, φίλτατέ μου Μάξ, ἄλλην προσφυεστέραν πρότασιν, μὴ παραλείψῃς τάχιστα νὰ μου τὴν γνωστοποιήσῃς...».

Καὶ περαιτέρω : «Ἐφ' ὅσον θὰ συμμετάσχουν εἰς τὴν συνθήκην συμμαχίας καὶ ἐπιμαχίας τὰ μεγαλύτερα Γερμανικὰ Κράτη, ἡ τοιαύτη συμμετοχή των θὰ ἐλάμβανε χώραν ἐν τῇ πλήρει βεβαιότητι, ὅτι οὔτε ἡ

Πρωσσία, οὔτε ἡ Αὐστρία θὰ ἀπεφάσιζον καθ' οἱονδήποτε τρόπον νὰ ἐνεργήσουν, ὥστε νὰ ἐξοργισθῇ ἡ Ρωσία. Δεδομένου δὲ ὅτι τὰ Γερμανικὰ Κράτη θὰ συμμετεῖχον ὑπὸ τὸν ἀναπόφευκτον τοῦτον ὅρον, δὲν διαφεύγει οὐδενὸς ἐξ αὐτῶν τὴν προσοχήν, ὅτι οἱ κίνδυνοι οἱ ὁποῖοι θὰ ἠδύναντο ν' ἀπειλήσουν τὴν συνθήκην ταύτην δὲν θὰ ἦσαν οἱ μόνοι.

»'Επὶ τούτοις Σὲ κατασπάζομαι ἐγκαρδίως Σὲ τὸν ἀγαπητόν μου Βασιλέα Μάξ. 'Ιδικός σου, ὁ πιστὸς καὶ ἀφωσιωμένος Φίλος καὶ Θεῖος

Φρειδερῖκος Γουλιέλμος».

« 'Αθῆναι τῇ 15η / 27η 'Ιουλίου 1854.

»'Αγαπητέ μοι Πάτερ.*

»Θερμοτάτας εὐχαριστίας διὰ τὴν συμμετοχήν Σας εἰς τὰς θλίψεις μου, ὡς διεπίστωσα ἐκ τῆς ἐπιστολῆς Σας τῆς 22ας 'Ιουνίου.

»Σήμερον κατέφθασεν ἐνταῦθα ὁ Μαυροκορδᾶτος, ὁ ἀπὸ πάσης πλευρᾶς ἐνθέρμως ἀναμενόμενος. 'Αναμένω ἀπὸ αὐτὸν ὅτι θὰ προκύψῃ καλὸν δι' ἐμέ. Μοῦ εἶχεν ἤδη γράψει ἐκ Παρισίων ὅτι δὲν θὰ ἤθελε νὰ ἐπωμισθῇ τὰς εὐθύνας τῆς Πρωθυπουργίας, ἂν ὅμως θὰ τοῦ ἐπεβάλλετο τοῦτο, τότε θὰ ἔπρεπε νὰ συνομιλήσῃ μαζί μου καὶ νὰ τοῦ δοθοῦν ὡρισμέναι ἐξηγήσεις... Ἤδη εἶχον μακρὰν συνέντευξιν μαζί του. Μὲ παρεκάλεσε διὰ δύο—τρεῖς ἡμέρας νὰ τὸν ἀφήσω ἐλεύθερον ἀπὸ πᾶσαν ἐργασίαν, διὰ νὰ τοῦ δοθῇ ὁ χρόνος νὰ ἔλθῃ εἰς ἐπαφὴν μὲ τοὺς ἐδῶ φίλους του διὰ νὰ κατατοπισθῇ καὶ ἐνημερωθῇ ἐπὶ τῆς καταστάσεως.

»Ἦτο καιρὸς νὰ ἔλθῃ. Γενικῶς ἡ διαχείρισις τῶν πραγμάτων πᾶν ἄλλο ἢ καλή εἶναι. Τελευταίως δὲ σχεδὸν ἀπροκαλύπτως ὁ Καλλέργης ἐξεφράσθη δυσμενῶς ἐναντίον μου.

»'Εξ ἄλλου ὁ Γάλλος πρέσβυς εἶχε τὸ θράσος νὰ ἐπισκεφθῇ εἰς τὰς φυλακὰς μερικοὺς συντάκτας ἐφημερίδων, οἱ ὁποῖοι ἐφυλακίσθησαν διότι ἐδημοσίευσαν ἄρθρα, διὰ τῶν ὁποίων ἐζήτουν νὰ μὲ ἐξαναγκάσουν εἰς παραίτησιν καὶ νὰ ἐξεγείρουν ἐναντίον μου τὸν λαόν. Ὅταν ὁ φύλαξ τῶν φυλακῶν δὲν τοῦ ἐπέτρεψε νὰ εἰσέλθῃ, ἀφῆκε τὸ ἐπισκεπτήριόν του διὰ νὰ δοθῇ εἰς τοὺς ἐγκλείστους καὶ ἀπῆλθε.

»Τὰ Γαλλικὰ στρατεύματα μετέδωσαν εἰς τὸν λαὸν τοῦ Πειραιῶς τὴν χολέραν. Μέχρι σήμερον χάριτι Θεία, ἂν καὶ τὸ κακὸν ἐξέσπασε πρὸ τριῶν περίπου ἑβδομάδων, δὲν ἐπεξετάθη εἰσέτι ἡ ἀσθένεια. 'Εσημειώθησαν μόνον μερικὰ κρούσματα, μεταξὺ τῶν κατοίκων τοῦ λιμένος. Καταβάλλομεν κάθε δυνατὴν προσπάθειαν νὰ ἐμποδίσωμεν τὴν ἐξάπλωσιν τῆς νόσου εἰς τὴν Πρωτεύουσαν καὶ εἰς τὰ λοιπὰ μέρη τῆς χώρας.

»Κατασπάζομαι τὴν χεῖρα τῆς ἀγαπητῆς μου Μητρός. Εἰς τοὺς λοιποὺς συγγενεῖς διαβιβάσατε τὴν ἔκφρασιν τῆς ἀγάπης μου.

»Διατελῶ μὲ ἀγάπην καὶ σεβασμόν, ὁ ἀφωσιωμένος Σας υἱός

Ὄθων».

'Ατυχῶς ἐπέπρωτο ὀλίγον ἀργότερον ἡ ἐπάρατος νόσος ὄχι μόνον νὰ ἐξαπλωθῇ εἰς ὁλόκληρον τὸν Πειραιᾶ, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς 'Αθήνας καὶ τὴν Σῦρον. Τὰ θύματα τῆς χολέρας τοῦ 1854 ἀνῆλθον εἰς πολλὰς χιλιάδας. Μόνον εἰς τὴν Πρωτεύουσαν ὑπερέβησαν τὰς τέσσαρας χιλιάδας.

Μετὰ παρέλευσιν ἑνὸς μηνὸς ὁ Ὄθων ἔγραφεν εἰς τὸν πατέρα του περὶ τοῦ Μαυροκορδάτου, Πρωθυπουργοῦ ἤδη, τὰ ἑξῆς, εἰς ἐπιστολήν του ὑπὸ ἡμερομηνίαν 13ην/25ην Αὐγούστου 1854 :

«... Εἶμαι πολὺ εὐχαριστημένος ἀπὸ τὰς διαθέσεις καὶ τὰς προθέσεις τοῦ Μαυροκορδάτου. Ὁ ἴδιος ὅμως δὲν εἶναι ποσῶς εὐχαριστημένος ἀπὸ μερικοὺς ἀπὸ τοὺς συναδέλφους του (ὑπουργοὺς) μὲ τοὺς ὁποίους ἄλλωστε καὶ ἐγὼ δὲν εἶμαι εὐχαριστημένος. 'Εν πάσῃ περιπτώσει αἱ ἐξωτερικαὶ ἐπεμβάσεις καὶ αἱ προσωπικαὶ εὐθιξίαι τὸν ἠμπόδισαν μέχρι στιγμῆς νὰ τοὺς ἀπομακρύνῃ ἀπὸ τὴν Κυβέρνησιν. 'Ελπίζω ὅμως ὅτι θὰ κατορθώσῃ νὰ παραμερίσῃ τὰς δυσκολίας ταύτας καὶ μάλιστα ταχέως, δεδομένου ὅτι περιβάλλεται μὲ τὴν ἐμπιστοσύνην τῆς 'Αγγλικῆς καὶ Γαλλικῆς Κυβερνήσεως. Ἡ προκλητικότης καὶ ἡ ἐρεθιστικότης τοῦ ἐνταῦθα Γάλλου πρέσβεως καὶ τῶν στρατευμάτων κατοχῆς, τὰ ὁποῖα διατελοῦν ὑπὸ τὰς διαταγάς του, ἐπιβάλλουν σύνεσιν.

»Κατασπαζόμενος τὰς ἀδελφάς μου καὶ τὴν χεῖρα τῆς σεβαστῆς μου Μητρός, διατελῶ μὲ σεβασμόν, ἀφοσίωσιν καὶ ἀγάπην, ὁ υἱός Σας

Ὄθων».

Μίαν παραστατικὴν εἰκόνα τῆς ἐπικρατούσης δεινῆς καταστάσεως ἐν Ἑλλάδι κατὰ τὴν περίοδον τῆς 'Αγγλογαλλικῆς Κατοχῆς, δίδει μὲ ἀκρίβειαν ὁ Ὄθων εἰς τὴν ἀκόλουθον ἐπιστολήν του πρὸς τὸν ἐξάδελφόν του Αὐτοκράτορα τῆς Αὐστρίας Φραγκῖσκον 'Ιωσήφ :

'Αθῆναι τῇ 1ῃ/13ῃ Σεπτεμβρίου 1854.

«'Αγαπητέ μοι ἐξάδελφε.

»Ἡ θλιβερὰ κατάστασις τῆς χώρας μου μὲ ἐξαναγκάζει νὰ Σοῦ γράψω τὴν παροῦσαν. Θὰ Σοῦ εἶναι ἀναμφιβόλως γνωστὸν ὅτι, τῇ ἀπαιτήσει τῶν Δυτικῶν Δυνάμεων, προσεκάλεσα ἐκ Λονδίνου τὸν πρέσβυν Μαυροκορδᾶτον διὰ νὰ τοῦ ἐμπιστευθῶ τὴν Πρωθυπουργίαν. Οὗτος ἀπό τινων μηνῶν κυβερνᾷ τὴν χώραν. Δεδομένου δὲ ὅτι εἶναι ἄξιος καὶ ἱκανὸς πολιτικός, μὲ ὅλην μου τὴν ψυχὴν τὸν διηυκόλυνα εἰς τὸ ἔργον του καὶ τὸν περιέβαλα μὲ τὴν πλήρη ἐμπιστοσύνην μου. 'Αλλὰ καὶ ὁλόκληρος ἡ χώρα τὸν ἐκτιμᾷ. Δὲν κατώρθωσεν ὅμως μέχρι σήμερον ν' ἀνταποκριθῇ πρὸς τὰς ἐλπίδας, τὰς ὁποίας ἐστηρίξαμεν ἐπ' αὐτοῦ. Δὲν ἠδυνήθη οὔτε εἰς ἑαυτόν, οὔτε εἰς τοὺς ἄλλους νὰ ἐπαρκέσῃ. Ἡ κατάστασις τῆς Ἑλλάδος ἀτυχῶς ἀντὶ νὰ βελτιοῦται, διαρκῶς χειροτερεύει. Τὸ αἰσθάνεται καὶ ὁ ἴδιος, ἀλλὰ δὲν δύναται νὰ τὴν βελτιώσῃ. Ἡ ξενικὴ ἐπέμβασις

εἰς τὰ ἐσωτερικὰ τῆς χώρας, ἡ ὁποία βασίζεται εἰς τὴν ἰσχὺν τῶν ἐγγὺς τῆς Πρωτευούσης σταθμευόντων ξένων στρατευμάτων, τὸν παρεμποδίζει εἰς τὰς ἐνεργείας του.

»Παραλείπω νὰ Σοῦ ἀναφέρω ὅλας τὰς ἀξιοθρηνήτους ἐν προκειμένω λεπτομερείας, καθὼς καὶ τὰς καταβληθείσας προσπαθείας ὅπως ἀνατρέψουν τὸν θρόνον μου... Ἀλλὰ ὡς νὰ μὴ ἤρκουν τὰ δεινὰ αὐτά, ἐνεφανίσθη καὶ ἡ χολέρα, ἡ ὁποία εὑρίσκει διαρκῶς τροφὴν νὰ ἐξαπλοῦται περισσότερον εἰς τὴν χώραν, διὰ τῆς ἀποστολῆς νέων στρατευμάτων πρὸς ἀντικατάστασιν τῶν προσβληθέντων ἤδη ὑπὸ τῆς νόσου ἀνδρῶν. Ἡ θραῦσις τῆς ἐπικαταράτου αὐτῆς ἀσθενείας παρεμποδίζει τὴν λειτουργίαν τῆς συγκοινωνίας μεταξὺ δύο ἐκ τῶν κυριωτέρων ἐμπορικῶν πόλεων τῆς χώρας μου καὶ τοιουτοτρόπως ἐλαττώνονται αἱ εἰσπράξεις τῶν ἰδιωτῶν καὶ τοῦ Κράτους. Τὰ ἀπαιτούμενα ἐξ ἄλλου ὑγιεινομικὰ μέτρα ἐπαυξάνουν τὸ βάρος τῶν κρατικῶν καὶ βασιλικῶν φροντίδων. Τὰ ξενικὰ στρατεύματα ἐξηπλώθησαν περαιτέρω καὶ κατέστησαν δυσχερῆ τὴν εἰσαγωγὴν τροφίμων εἰς τὴν Πρωτεύουσαν· καὶ ὅπως διὰ θαλάσσης ὑφίσταται ἀποκλεισμός, τοιουτοτρόπως ἐπεξετάθη οὗτος ἤδη καὶ διὰ ξηρᾶς. Τὰ στρατεύματα τῆς κατοχῆς ἀπειλοῦν ἤδη καὶ τὴν Πρωτεύουσαν, ἔνθα ταῦτα πρόκειται νὰ ἐγκατασταθοῦν. Καὶ τοῦτο εἰς στιγμὴν καθ' ἣν δὲν ὑπάρχει ἀνάγκη παρατάσεως τῆς κατοχῆς τῆς Ἑλλάδος ὑπὸ τῶν Ἀγγλο—Γάλλων.

»Ἔδωσα, ὅπως Σοῦ εἶναι γνωστόν, τὴν ὑπόσχεσιν οὐδετερότητος τῆς Ἑλλάδος. Προσεκάλεσα τὸν Μαυροκορδᾶτον, ὅπως μοῦ ἐζήτησαν αἱ Δυνάμεις, ν' ἀναλάβῃ τὴν Πρωθυπουργίαν. Οὗτος χαίρει τῆς ἐμπιστοσύνης καὶ ἐμοῦ καὶ τῶν Δυτικῶν Δυνάμεων. Αἱ κινήσεις ἐναντίον τῶν Τούρκων εἰς τὰ σύνορα κατεστάλησαν ἤδη ἀπὸ μακροῦ. Συνεπῶς ἡ παραμονὴ τῶν στρατευμάτων αὐτῶν ὄχι μόνον δὲν εἶναι ἀναγκαία, ἀλλά, κατὰ τὴν γνώμην καὶ τοῦ Μαυροκορδάτου, εἶναι αὕτη καὶ ἐπιβλαβής.

»Ἀντιλαμβάνεσαι μὲ πόσας δυσκολίας εἶναι συνδεδεμένη ἡ παράτασις τῆς κατοχῆς. Καὶ προστρέχω εἰς τὴν μεσολάβησίν σου διὰ τὴν ἄρσιν τῆς κατοχῆς, καθ' ὅσον τὰ διαβήματα τοῦ Μαυροκορδάτου παρὰ τῇ Γαλλικῇ Κυβερνήσει, ὅπως λάβωμεν ἐλευθερίαν κινήσεων, δὲν ἔφερον τὸ ποθούμενον ἀποτέλεσμα. Σὲ παρακαλῶ λοιπόν, ὅπως, πρὸς τὸ συμφέρον τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς Ἑλλάδος, λάβῃς θέσιν καὶ διακηρύξῃς, ὅτι εἶναι καιρὸς νὰ τεθῇ πλέον τέρμα εἰς τὴν κατοχήν, ἀφοῦ ἄλλωστε αὐτὸ ἀπαιτεῖ καὶ τὸ συμφέρον τῶν στρατευμάτων, τὰ ὁποῖα ἀπειλοῦνται ἀπὸ τὴν κακοκαιρίαν τοῦ χειμῶνος, ἀπὸ τὴν ἀσθένειαν καὶ ἀπὸ τὴν ἀνυπαρξίαν μέσων πρὸς θεραπείαν καὶ διαχείμανσιν αὐτῶν. Δέον λοιπὸν ὅπως ταῦτα μεταφερθοῦν ἀλλαχοῦ. Ἐννοεῖται ὅτι τοῦτο ὑπὸ τὰς παρούσας συνθήκας οὐχὶ ἄνευ παντοειδῶν ἐναντιώσεων θὰ καταστῇ δυνατὸν νὰ πραγματοποιηθῇ.

»Μὲ τὴν παράκλησιν ὅπως ἐκφράσητε πρὸς τὴν Αὐτοκράτειραν τὰς φιλικὰς προσρήσεις μου διατελῶ, ἀγαπητὲ ἐξάδελφε, μὲ τὸ συναίσθημα τῆς βαθυτάτης φιλίας.

» Ὁ πιστός Σου Ἐξάδελφος
Ὄθων».

Ἡ ἀπάντησις τοῦ Φραγκίσκου Ἰωσὴφ εἰς τὴν ὡς ἄνω ἐπιστολὴν τοῦ Ὄθωνος, ἡ ὁποία φέρει ἡμερομηνίαν 30ην Σεπτεμβρίου 1854, ἔχει ὡς ἀκολούθως εἰς τὰ κυριώτερα σημεῖα της :

«Ἀγαπητέ μοι Ἐξάδελφε.

» Εἰς τὴν ἀπὸ 1ης τρέχοντος ἐπιστολήν Σου περιγράφεις τὰ δεινὰ τῆς χώρας Σου, τὰ ὁποῖα ἐνέσκηψαν συνεπείᾳ τῆς Ἀγγλο–Γαλλικῆς κατοχῆς. Δὲν θὰ παραλείψω νὰ ἐνεργήσω δραστηρίως παρὰ τῇ Γαλλικῇ Αὐλῇ, ὡς αἰσθανθῶ ὅτι δύναμαι νὰ πράξω τοῦτο μὲ ἐλπίδας ἐπιτυχίας. Ἀλλὰ διερωτῶμαι ἀφ' ἑτέρου ἐὰν ἡ εὔθετος στιγμὴ ἔφθασε. Διότι ἀκριβῶς ἤδη αἱ θαλάσσιαι δυνάμεις κάμνουν εἰς τὴν Σεβαστούπολιν τὰς ὑστάτας προσπαθείας των διὰ νὰ καταφέρουν καίριον πλῆγμα εἰς τὸν Εὔξεινον Πόντον κατὰ τῆς Ρωσίας, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον θὰ κρίνῃ τὴν τύχην τῆς ἐκεῖ ἐκστρατείας. Ἀνωφελὴς θὰ εἶναι ὡς ἐκ τούτου κάθε προσπάθεια ἀπαλλαγῆς τῆς Ἑλλάδος καὶ τῶν ἀκτῶν της ἀπὸ τὸν ἀποκλεισμὸν καὶ τὰ στρατεύματα τῶν Δυτικῶν Δυνάμεων. Ἀλλὰ διερωτῶμαι: Ἆραγε ἡ ἀποχώρησις αὕτη θὰ εἶναι συμφέρουσα καὶ διὰ Σὲ τὸν ἴδιον καὶ τὴν Ἑλλάδα, ἢ μήπως αὕτη ἐπαυξήσῃ τὰ δεινὰ καὶ χειροτερεύσῃ τὴν κατάστασιν ; Πῶς θὰ δυνηθῇς ἐν μιᾷ τοιαύτῃ περιπτώσει νὰ χαλιναγωγήσῃς τοὺς πολεμοχαρεῖς ἐκείνους, οἱ ὁποῖοι προεκάλεσαν τὴν κατοχήν; Καὶ δὲν ὑπάρχει φόβος ὅπως, μετὰ τὴν ἀποχώρησιν τῶν στρατευμάτων κατοχῆς, αἱ θερμαὶ ἐκεῖναι κεφαλαὶ προσφύγουν καὶ πάλιν εἰς τὰ ὅπλα καὶ ὑπερβοῦν τὰ σύνορα; Τοῦτο νομίζω θὰ σοῦ ἐδημιούργει ἐπιπροσθέτους φροντίδας, ἐπίσης δὲ καὶ ἐσωτερικὰς ταραχάς.

»Αὐτὰ νὰ τὰ ἐκλάβῃς ὡς ἀπόδειξιν τῆς φροντίδος καὶ μερίμνης μου διὰ τὸ καλὸν τῆς Ἑλλάδος καὶ δι' Ἐσὲ τὸν ἴδιον.

» Ὁ πιστός σου Ἐξάδελφος
Φραγκῖσκος Ἰωσήφ».

Εἰς ἐπιστολήν του ὁ Ὄθων πρὸς τὸν πατέρα του ὑπὸ ἡμερομηνίαν 12ην/24ην Νοεμβρίου τοῦ ἐγνώριζε τὰ ἑξῆς :

«Ἀγαπητέ μοι Πάτερ.*

»Πρὸ ὀλίγων ἡμερῶν ἔφθασεν ἐδῶ ὁ νέος Πρῶσσος πρέσβυς Κόμης Γκόλτζ. Ἐλυπήθημεν διὰ τὴν ἀπομάκρυνσιν τοῦ προκατόχου του, τοῦ Βαρώνου Τίλε. Οὗτος προήχθη καὶ μετετέθη εἰς τὴν Ρώμην. Μᾶς προσέφερε πράγματι σημαντικὰς ὑπηρεσίας. Ἦτο εἷς ἱπποτικοῦ χαρακτῆρος, ἁγνὸς Γερμανός. Ἀλλὰ καὶ ὁ διάδοχός του μοῦ φαίνεται ὅτι εἶναι

εἷς σώφρων καὶ εὐνοικῶς διατεθειμένος ἄνθρωπος. Γνωρίζετε πολὺ καλὰ πόσον εἶναι φιλικὰ τὰ αἰσθήματα τοῦ Βασιλέως της Πρωσσίας διὰ τὸ πρόσωπόν μου καὶ διὰ τὴν Ἑλλάδα. Ἀπό τινος χρόνου καὶ ἡ Αὐστρία ἐνταῦθα ἀντιπροσωπεύεται πολὺ καλὰ ἀπὸ τὸν Σύμβουλον Πρεσβείας Βαρῶνον Βάλτερ, ὁ ὁποῖος εἶναι εἷς ἱκανὸς διπλωμάτης καὶ μὲ καλὰς προθέσεις. Προσωπικῶς ὁ Αὐτοκράτωρ τὸν ἐξέλεξε καὶ μοῦ προσέφερε τοιουτοτρόπως σημαντικὴν φιλικὴν ὑπηρεσίαν. Καλὸν ὅμως εἶναι νὰ μὴ γίνῃ λόγος περὶ τούτου παρουσία της Κυρίας φὸν Ντόνμπεργκς, διότι οὗτος ἀντικατέστησεν ἕνα ἐξάδελφόν της. Καὶ ὁ ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν τῆς Αὐστρίας ὁ Κόμης Μπουὸλ δεικνύει καλὰς διαθέσεις διὰ τὴν Ἑλλάδα. Ὁ Μαυροκορδᾶτος εἶναι εἰλικρινὴς καὶ καλῶς διατεθειμένος. Ὑπάρχει ὁμοίως ἐλπίς, ὅπως ταχέως καταστῇ εἰς αὐτὸν δυνατὸν νὰ προσλάβῃ πλησίον του καλυτέρους ὑπουργούς. Ἡ χολέρα κατὰ τὰς τελευταίας ἡμέρας ηὐξήθη, ἴσως λόγω τοῦ ὅτι, κατὰ τὰς ἑορτασίμους αὐτὰς ἡμέρας, παρετηρήθη κατάχρησις εἰς τὸ φαγητόν, παρὰ τὸ λιτοδίαιτον τῶν Ἑλλήνων, τὸ τόσον ἄξιον θαυμασμοῦ. Εἴμεθα, δόξα τῷ Θεῷ, ὑγιεῖς καὶ ἀκολουθοῦμεν τὰς ὑποδείξεις τῶν ἰατρῶν.

» Ἡ Ἀμαλία Σᾶς φιλεῖ τὴν χεῖρα. Διαβιβάσατε τοὺς ἀσπασμούς μου εἰς τὰς ἀδελφάς μου καὶ εἰς τὸν Λούη. Μὲ εγκάρδιον ἀγάπην καὶ σεβασμόν.

» Ὁ ἀφωσιωμένος Σας υἱὸς
Ὄθων».

Ἐν τῇ ἰδίᾳ ἐπιστολῇ καὶ ὡς ὑστερόγραφον, ἀναγράφονται τὰ ἑξῆς:

«Ἡ νέα Κυρία τῆς Τιμῆς, ἡ Δεσποινὶς Ἀσπασία Καρβούνη, ἀνέλαβε ἤδη τὰ καθήκοντά της. Εἶναι μία μικρά, ὡραία κόρη, ἂν καὶ τὸ πρόσωπόν της εἶναι κάπως πλατύ. Τὸ χρῶμα τοῦ προσώπου της καὶ τῶν ὀφθαλμῶν της εἶναι τελείως νότια, ἔχει μίαν ἔκφρασιν εἰλικρινῆ, πλήρη εὐφυΐας καὶ εἶναι 17 ἐτῶν».

Περὶ τὸ τέλος τοῦ ἔτους 1854 ἡ σύζυγος τοῦ Λουδοβίκου Βασίλισσα Θηρεσία ἀπεβίωσεν αἰφνιδίως εἰς τὸ Μόναχον. Ἦτο τὸ πρῶτον πένθος, τὸ ὁποῖον ἔπληξε τὴν Βασιλικὴν Οἰκογένειαν τῆς Βαυαρίας. Ὁ Ὄθων, οἱ ἀδελφοί του καὶ αἱ ἀδελφαί του ἐλυπήθησαν βαθύτατα. Ἀλλὰ περισσότερον ὅλων ἦτο ἀπαρηγόρητος καὶ συντετριμμένος ὁ Λουδοβίκος, ὁ ὑποτιθέμενος «ἄπιστος» σύζυγος. Ἕνα μῆνα μετὰ τὸν θάνατον τῆς Θηρεσίας, ὁ νεώτερος ἐκ τῶν ἀδελφῶν τοῦ Ὄθωνος Ἄνταλμπερτ, τοῦ ἔγραφε τὰ ἑξῆς :

«... Ἡ ὑγεία τοῦ ἀγαπητοῦ μας Πατρὸς τόσον ἐκλονίσθη κατόπιν τῆς ἀδοκήτου ἀπωλείας τῆς ἀειμνήστου μητρός μας, ὥστε συχνὰ οὗτος ὑφίσταται αἰφνιδίας λιποθυμίας, ἐκ τῶν ὁποίων ὅτε συνέρχεται περιπίπτει εἰς μελαγχολίαν. Εἶναι πολὺ ἀδύνατος ἤδη. Ἐν τούτοις ἡ δύναμις

τῆς θελήσεώς του ἐλπίζομεν ὅτι θὰ κατανικήση τὴν σωματικήν του ἀδυναμίαν...».

Τὴν 17ην/29ην Δεκεμβρίου 1854 ὁ Ὄθων ἔγραψεν εἰς τὸν πατέρα του τὴν ἀκόλουθον ἐπιστολήν :

« Ἀγαπητέ μοι Πάτερ.*

» Αὐτὴν τὴν φορὰν δὲν χρησιμοποιῶ ἐπιστολόχαρτον μὲ μαῦρον πένθιμον πλαίσιον, διότι ἡ σημερινή μου ἐπιστολὴ θὰ Σᾶς φέρῃ τὰς ἐκ βάθους ψυχῆς εὐχάς μου διὰ τὸ Νέον Ἔτος. Εἴθε τὸ Νέον Ἔτος νὰ Σᾶς φερῃ μόνον εὐτυχίαν καὶ μάλιστα ὅσον τὸ δυνατὸν ἀφθονωτέραν. Τὸ βαινον ἤδη πρὸς τὸ τέλος του τρέχον ἔτος μᾶς ἔφερε μίαν τόσον μεγάλην ἀπώλειαν, περιέλαβεν εἰς τοὺς κόλπους του ἕνα τόσον μέγα διὰ τὴν Οἰκογένειάν μας πένθος, ὥστε μὲ τὴν εἴσοδον τοῦ Νέου Ἔτους νὰ μὴ δυνάμεθα ἀκόμη ν' ἀπομακρύνωμεν τὴν θλιβερὰν ἀνάμνησιν τῆς ἀπωλείας. Παρὰ τὴν φοβερὰν μας λύπην καὶ τὸν πόνον, ἔχομεν καθῆκον νὰ ἐκπληρώσωμεν ἀνακαλοῦντες εἰς τὴν μνήμην μας τὴν ἀποβιώσασαν. Καὶ αὐτὸς εἶναι ὁ λόγος διὰ τὸν ὁποῖον θίγω εἰς τὴν παροῦσαν μου τὸ θλιβερὸν αὐτὸ σημεῖον. Εἴθε ὁ Θεὸς νὰ Σᾶς ἐνδυναμώνῃ, ἀγαπητέ μοι Πάτερ, ὥστε καὶ εἰς τὸ μέλλον μὲ ὑποταγὴν εἰς τὴν Θείαν Βούλησιν, νὰ ὑποφέρητε τὴν φοβερὰν ἀπώλειαν, ἡ ὁποία ἔπληξε καὶ Σᾶς, ἀλλὰ ταὐτοχρόνως καὶ ὅλους ἡμᾶς. Εἴθε ὁ Παντοδύναμος νὰ Σᾶς δίδῃ παρηγορίαν καὶ ἀνακούφισιν, διότι μόνον Αὐτὸς δύναται νὰ πράξῃ τοῦτο.

» Τὸ τελευταῖον ταχυδρομεῖον μᾶς ἔφερε τὴν εἴδησιν τῆς ἀσθενείας Σας, ἀλλὰ συγχρόνως καὶ τῆς ταχείας ἀναρρώσεώς Σας. Εὐχαριστῶ τὸν Θεόν, διότι ἡ ἀσθένειά Σας εἶχε παροδικὸν χαρακτῆρα καὶ διότι ἔλαβον πρῶτον γνῶσιν τῆς ἀναρρώσεώς Σας καὶ κατόπιν ὅτι εἴχατε ἀσθενήσει. Σᾶς εὐχαριστῶ θερμῶς διὰ τὴν ἀπὸ 7ης Δεκεμβρίου ἐπιστολήν Σας. Ἡ πρότασίς Σας, ὅπως τὰ ζῶα τῆς μακαρίτισσας συζύγου Σας καὶ μητρός μας, τὰ ὁποῖα ἄλλωστε σπανίως ἔβλεπε, δέον νὰ διατεθοῦν, μοῦ φαίνεται ὀρθή. Δὲν ὑπάρχει ἀνάγκη νὰ δώσουν οἱ κληρονόμοι καὶ τὴν τυπικήν των ἐπὶ τοῦ προκειμένου συγκατάθεσιν, διότι ἡ τελευταία παράγραφος τῆς διαθήκης λέγει ὅτι τὰ μὴ ἀναφερόμενα εἰς αὐτὴν ἀντικείμενα δευτερευούσης ἀξίας ἀνήκουν εἰς τὰς ἀδελφάς, ἐγὼ δὲ ἤδη ἔχω δώσει πληρεξουσιότητα εἰς τὸν Λὰ Ρὸσχ νὰ πράξῃ πᾶν ὅ,τι ἐπιβάλλεται διὰ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν ὅρων τῆς διαθήκης τῆς μητρός.

» Ἡ ἐσωτερικὴ κατάστασις ἐν Ἑλλάδι ἔχει βελτιωθῆ, ἂν καὶ βεβαίως πολλὰ ἀκόμη ὑπολείπονται νὰ γίνουν. Ἀκόμη καὶ αἱ μετὰ τοῦ ἐξωτερικοῦ σχέσεις μας ἔχουν καταστῆ φιλικώτεραι. Ἀλλὰ μοῦ ἔχουν «κοπῆ τὰ πτερά». Δὲν μοῦ ὑπολείπεται ἄλλο, εἰμὴ νὰ παρακολουθῶ τὶ κάμνουν οἱ ἄλλοι.

» Ἴσως τὰ πράγματα νὰ διαμορφωθοῦν κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε

αἱ Μεγάλαι Δυνάμεις νὰ κατανοήσουν, ὅτι ὁ καλύτερος τρόπος τοῦ διακανονισμοῦ τῆς αἱματηρᾶς διαταραχῆς εἶναι ἡ ἐκπλήρωσις τῆς επιθυμίας τοῦ χριστιανικοῦ πληθυσμοῦ τῆς 'Οθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας. 'Αλλὰ νομίζω ὅτι θὰ γίνῃ ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ὁ Θεὸς θέλει, καὶ εἴθε ἐκεῖνο καὶ μόνον νὰ γίνῃ. Εἰς περίπτωσιν ὅμως καθ' ἣν ἡ ἐξέλιξις τοῦ δράματος καταλήξει ὡς ανωτέρω ἐμνήσθην, τότε ἐκεῖνος, ὁ ὁποῖος θὰ εὐχαριστηθῇ περισσότερον, ἀσφαλῶς θὰ εἶσθε Σεῖς ἀγαπητέ μοι Πάτερ. Εἷς βουλευτὴς τελευταίως, ὁμιλῶν διὰ Σᾶς, ἀλλὰ συγχρόνως καὶ ἐναντίον μου, διεκήρυξεν ὅτι εἶσθε ὁ περισσότερον φιλέλλην Βασιλεὺς τῆς Εὐρώπης.

»Διατελῶ πάντοτε μὲ ἀκλόνητον σεβασμὸν καὶ ἀφοσίωσιν πρὸς 'Υμᾶς, πάτερ μου.

»'Ο υἱός Σας

"Οθων».

'Ιδοὺ καὶ μία, οὕτως εἰπεῖν δεισιδαίμων, ἐπιστολὴ τοῦ"Οθωνος πρὸς τὸν Λουδοβῖκον ὑπὸ ἡμερομηνίαν 31ην Δεκεμβρίου/12ην 'Ιανουαρίου 1854:

«'Αγαπητέ μοι Πάτερ.*

»Τὸ τελευταῖον ταχυδρομεῖον μᾶς ἔφερεν ἀνησυχητικὰς καὶ λυπηρὰς εἰδήσεις σχετικῶς μὲ τὴν ὑγείαν Σας. 'Αλλὰ τὰ τελευταίως ληφθέντα τηλεγραφήματα ὁμιλοῦν περὶ ἐπελθούσης βελτιώσεως αὐτῆς. Εἴθε αἱ γραμμαί μου αὗται νὰ Σᾶς εὕρουν ὑγιᾶ.

»Μὲ τὴν σημερινὴν ἡμέραν, κατὰ τὸ παλαιον ἡμερολόγιον, λήγει τὸ ἔτος 1854. 'Επὶ τῇ εὐκαιρίᾳ ταύτῃ ἀναμιμνήσκομαι τὴν πρώτην ἡμέραν, δηλαδὴ τὴν Πρωτοχρονιὰν αὐτοῦ τοῦ ἔτους, καὶ εὑρίσκω ὅτι τὰ σημεῖα τῆς φύσεως, τὰ ὁποῖα ἐνεφανίσθησαν κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην εἰς τὸν οὐρανόν, ἐνεφανίσθησαν ὁμοίως καὶ εἰς τὸν πολιτικὸν οὐρανόν. Πράγματι, ὅταν τὴν πρώτην τοῦ ἔτους–ὅπως συνήθως–μετέβην εἰς τὸν ναὸν τῆς 'Αγίας Εἰρήνης διὰ νὰ παρακολουθήσω τὴν λειτουργίαν, καθ' ὁδὸν ἤστραπτε καὶ ἐβρόντα. Καὶ μάλιστα κατὰ τὴν τελετὴν ἡ βροχὴ ἔπιπτε κατὰ σύμπτωσιν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς μου, ἐνῷ οἱ ἄλλοι χῶροι τῆς 'Εκκλησίας, ἐπροστατεύοντο ἀπὸ τὴν στέγην της. Κατόπιν τούτου, ἐκεῖ ἔνθα ἐγὼ ἱστάμην ὀρθός, ἐνώπιον τοῦ καθίσματος τοῦ θρόνου, εὑρέθην ὑποχρεωμένος νὰ ὑποχωρήσω κατὰ ἓν βῆμα, χωρὶς ὅμως ν' ἀναγκασθῶ νὰ κατέλθω ἀπὸ τὸν θρόνον. Τὸ ἴδιον πράγματι συνέβη καὶ ἀπὸ πολιτικῆς ἀπόψεως. Τρικυμιῶδες ὑπῆρξε τὸ ἔτος 1854. Κατ' αὐτὸ ὑπεχρεώθην νὰ κάμω ἓν βῆμα πρὸς τὰ ὀπίσω. 'Υπεχρεώθην νὰ παραδεχθῶ, ὅπως μοῦ ἐπιβληθῇ Κυβέρνησις, τὴν ὁποίαν δὲν ἠδυνάμην ν' ἀποπέμψω, ἡ ὁποία ἀνέλαβε τὴν 'Αρχὴν καὶ ὑπεδείκνυε τὴν ἀκολουθητέαν πολιτικήν, καὶ ἐξετέλει τὰ ἀποφασιζόμενα. 'Εγὼ δὲ ὤφειλον νὰ δίδω τὴν ἐπίνευσιν καὶ συγκατάθεσίν μου εἰς πᾶσαν πρότασιν. 'Εκιν-

δύνευα καὶ αὐτὸν ἀκόμη τὸν θρόνον μου ν ἀπολέσω. Ἐν τούτοις μὲ τὴν Δύναμιν τοῦ Θεοῦ δὲν ἀπεσπάσθη ἀπὸ ἐμὲ ἐκεῖνο, διὰ τὸ ὁποῖον εἶχον κληθῆ καὶ εἶμαι καὶ πάλιν εἰς θέσιν νὰ κάμω χρῆσιν ὅλων τῶν Βασιλικῶν μου δικαιωμάτων. Ἐπὶ πλέον αἱ μετὰ τοῦ ἐξωτερικοῦ σχέσεις μας ἐβελτιώθησαν.

»Ἤδη ὅσον ἀφορᾷ αὐτὸν τοῦτον τὸν Ἑλληνικὸν λαόν, τὰ λαβόντα χώραν γεγονότα, τὰ ὁποῖα ἔθεσαν ἐν κινδύνῳ τὸν θρόνον καὶ ἐμέ, κατόπιν τῆς ἐπεμβάσεως τῶν ξένων Δυνάμεων, αὐτὰ τὰ ἴδια γεγονότα συνετέλεσαν ὥστε νὰ συνδέσουν τον Ἑλληνικὸν λαὸν στενώτερον μὲ ἐμέ, ἀπὸ κάθε ἄλλην ἐποχήν. Οἱ Ἕλληνες, πράγματι, ἐξεδήλωσαν τὴν εὐγνωμοσύνην των πρὸς ἐμὲ πασιδήλως, συμπάσχοντες μὲ ἐμὲ καὶ λησμονοῦντες διὰ τῆς συμπαθείας ταύτης τὰ δεινά, τὰ ὁποῖα ἐδοκίμασαν.

»Ἡ Ἀμαλία ἀσπάζεται τὴν χεῖρα Σας. Δεχθῆτε τὴν ἔκφρασιν τῆς απεριορίστου ἀγάπης καὶ τοῦ σεβασμοῦ μου. Ὁ υἱός Σας

Ὄθων».

Τὴν 4ην/16ην Φεβρουαρίου 1855 ὁ Ὄθων ἔγραφεν εἰς τὸν Λουδοβῖκον: «Ἀγαπητέ μοι Πάτερ.*

»Μὲ τὸ τελευταῖον ταχυδρομικὸν ἀτμόπλοιον, τὸ ἀποπλεῦσαν ἐκ Τεργέστης, ἔφθασεν ἐδῶ ὁ συνταγματάρχης Φέντερ, τὴν 27ην Ἰανουαρίου/8ην Φεβρουαρίου. Εὐθὺς ἅμα τῇ εἰς Πειραιᾶ ἀφίξει του, μοῦ ἀπέστειλε μὲ ὀλίγας γραμμάς του, τηλεγράφημα, τὸ ὁποῖον περιεῖχε χαιρετισμοὺς ἀπὸ Ὑμᾶς καὶ ἀπὸ ἄλλους συγγενεῖς. Σᾶς εὐχαριστῶ διὰ τῆς παρούσης θερμῶς διὰ τὰς εὐχάς Σας. Τὸ ταχυδρομεῖον, ποὺ ἐπρόκειτο προχθὲς νὰ φθάσῃ, καθυστερεῖ λόγῳ τῆς σφοδρᾶς τρικυμίας. Εὔχομαι εἰς τὸν Θεόν, ὅπως μᾶς φέρει εὐχαρίστους εἰδήσεις περὶ τῆς ὑγείας Σας, ὡς συνέβη καὶ μὲ τὸ τελευταῖον ταχυδρομεῖον. Ὅπως συμβαίνει καὶ εἰς τὴν Γερμανίαν, οὕτω καὶ ἐδῶ γενικὸν εἶναι τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ περὶ τῆς ὑγείας Σας. Καὶ δὲν ὑπάρχει ἀνάγκη νὰ τονίσω πόσον τοῦτο μὲ εὐχαριστεῖ, ὅπως ἄλλωστε εὐχαριστεῖ καὶ Ὑμᾶς, ἀγαπητέ μοι Πάτερ. Μαζὶ μὲ τὸν συνταγματάρχην Φέντερ ἔφθασεν ἐδῶ καὶ ὁ Γάλλος πρέσβυς Μερσιέ, ἀλλὰ δὲν τὸν εἶδον μέχρι τῆς στιγμῆς, διότι δὲν ἔχει ἀκόμη τὴν πρεσβευτικὴν στολήν του καὶ δι' αὐτὸ δὲν ἐζήτησεν ἀκρόασιν. Φαίνεται ὅτι ἡ ἄφθονος χιὼν ἠμπόδισε νὰ φθάσουν αἱ ἀποσκευαί του ἐγκαίρως ἐκ Τεργέστης. Πληροφοροῦμαι ὅτι ὁ νέος αὐτὸς πρέσβυς εἶναι καλὸς ἄνθρωπος καὶ ἐδήλωσεν ὅτι δὲν ἐπιθυμεῖ ν' ἀναμιχθῇ εἰς τὰς ἐσωτερικὰς ὑποθέσεις τοῦ Κράτους. Ὁ προγενέστερός του ἔπραττεν ὅλως τὸ ἀντίθετον.

»Αὐτὴν ἀκριβῶς τὴν στιγμὴν λαμβάνω τὴν ἀπὸ τὴν Τεργέστην καταφθάσασαν ἀλληλογραφίαν καὶ δοξάζω τὸν Θεὸν διὰ τὰς καλὰς εἰδήσεις περὶ τῆς βελτιώσεως τῆς ὑγείας Σας, ποὺ μοῦ φέρει ἡ ἐκ

Νάρμσταντ ἀπὸ τῆς 8ης Φεβρουαρίου ἐπιστολή. Αὐτὴν τὴν εὐχάριστον εἴδησιν ἀπέστειλα ἀμέσως εἰς τὸν Βασιλικὸν Κῆπον, ὅπου ἡ Ἀμαλία κάμνει τὴν καθημερινήν της ἐπιθεώρησιν, ὡς ἡ «Βασίλισσα τῶν Ἀνθέων». Ἡ ἡμέρα εἶναι θαυμασία· ἀπό τινος χρόνου μᾶς ἔχει ἤδη ἀφήσει τὸ ψῦχος καὶ μάλιστα ὁ ἥλιος ἔκαιε κατὰ τὰς μεταμεσημβρινὰς ὥρας.

»Ὁ Αὐτοκράτωρ τῶν Γάλλων ἐξεφράσθη λίαν φιλικῶς δι' ἐμὲ καὶ διὰ τὴν Ἑλλάδα, ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς ἐμφανίσεως ἐνώπιον αὐτοῦ τοῦ ἰδιαιτέρου μου γραμματέως Βέντλαντ. Ὁ Κλάρεντον ἔγραψεν ἐμπιστευτικῶς πρό τινος εἰς τὸν ἐδῶ Ἄγγλον πρέσβυν τὰ ἀκόλουθα : «Εὔχομαι ὅπως ὁ Ὄθων μᾶς ἐπιτρέψῃ νὰ εἴμεθα φίλοι του καὶ οὐδέποτε θὰ ἔχῃ τὴν ἐλαχίστην αἰτίαν νὰ μετανοήσῃ ἕνεκα τούτου». Βλέπετε ἐκ τούτων, ὅτι αἱ σχέσεις μας μὲ τὸ ἐξωτερικὸν ἔχουν βελτιωθῆ.

»Αἱ Ἀπόκρεω πλησιάζουν τώρα πρὸς τὸ τέλος των. Τὸ Σάββατον καὶ τὴν Κυριακὴν τῶν δύο τελευταίων ἑβδομάδων ἔβλεπέ τις εἰς τὰς ὁδοὺς πλήθη λαοῦ ἑορτάζοντος. Ὅσον εὐτελεῖς εἶναι αἱ ἀμφιέσεις τῶν μετημφιεσμένων, τόσον μεγαλυτέρα εἶναι ἡ εὐθυμία καὶ ἡ εὐχαρίστησις τῶν θεατῶν. Δὲν ἐδώσαμεν χορὸν αὐτὸ τὸ ἔτος· μόλις ἄλλωστε πρὸ ὀλίγου ἐτελείωσε τὸ πένθος, ποὺ ἐτήρησεν ἡ Αὐλὴ ἐπὶ τῷ θανάτῳ τῆς ἀλησμονήτου μητρός μου. Ἄλλωστε αἱ πολιτικαὶ συνθῆκαι εἶναι τοιαῦται, ὥστε νὰ μὴ δύναται κανεὶς νὰ ἔχῃ διάθεσιν διὰ χοροὺς καὶ διασκεδάσεις.

»Ἡ Ἀμαλία καὶ ἐγὼ κατασπαζόμεθα τὴν χεῖρα Σας. Μὲ τὴν ἀγάπην καὶ σεβασμόν μου ἀπεριορίστως, ὁ υἱός Σας

Ὄθων».

Τὴν 11ην/23ην Μαρτίου 1855 ὁ Ὄθων ἀπέστειλεν εἰς τὸν πατέρα του τὴν ἀκόλουθον ἐνδιαφέρουσαν ἐπιστολήν :

«Ἀγαπητέ μοι Πάτερ.*

»Τὸ τελευταῖον ταχυδρομεῖον μοῦ ἔφερε τὴν καλοκάγαθον ἐπιστολήν Σας τῆς 3ης Μαρτίου, ὑπ' ἀριθμὸν 282. Σᾶς εὐχαριστῶ ἐγκαρδίως διὰ ταύτην. Καλῶς ἐμαντεύσατε, ὅτι ἡ ἀπὸ 16ης Φεβρουαρίου σταλεῖσα Ὑμῖν ἐπιστολή μου ἔφερε τὸν ἀριθμὸν 100, τὸν ὁποῖον φαίνεται ὅτι ἐξ ἀπροσεξίας δὲν ἔγραψα ἀρκετὰ ἐμφανῶς. Πόσον εὐχαριστοῦμαι πληροφορούμενος ὅτι ἠγέρθητε ἀπὸ τὴν κλίνην, ὅτι μετέβητε εἰς περίπατον, ὅτι αἰσθάνεσθε τὸν ἑαυτόν Σας ὑγιᾶ. Τὸ πρὸς Νότον μελετώμενον ταξίδιόν Σας θὰ ἔχῃ εὐεργετικὴν ὅπως πάντοτε ἐπίδρασιν ἐπὶ τῆς ὑγείας Σας. Ἀπὸ πολλοῦ ἀπολαμβάνομεν καλὸν καιρόν. Τόσον καίει ὁ ἥλιος, ὥστε πριν ἀπὸ τὰς 4 μ.μ. δὲν δυνάμεθα νὰ ἐξέλθωμεν, χωρὶς νὰ αἰσθανώμεθα ἑαυτοὺς ἐνοχλουμένους ἀπὸ τὰς καυστικὰς ἀκτῖνας του. Ὅταν τις φθάσῃ εἰς τὸν Βασιλικὸν Κῆπον, αἰσθάνεται ἀμέσως τὴν διάθεσιν νὰ

ἀναπνεύσῃ καὶ ὀσφρανθῇ τὸ θαυμάσιον ἄρωμα τοῦ φυτοῦ ρεζέτα. Εἰς τους πέριξ κήπους ἀπὸ πολλοῦ ἔχουν ἀνθίσει αἱ ἀμυγδαλιές. Οἱ ἀγροὶ εἶναι καταπράσινοι.

» Ἀλλὰ καιρὸς νὰ στρέψω τὸ βλέμμα ἀπὸ τὰ θαύματα τῆς φύσεως πρὸς τὴν πλευρὰν τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς: Γενικὴν θλῖψιν προὐκάλεσεν ἡ εἴδησις τοῦ θανάτου τοῦ Αὐτοκράτορος Νικολάου. Ἐν τῷ προσώπῳ του ἔβλεπε τις τὸν ὑπερασπιστὴν τῆς Χριστιανοσύνης καὶ ὅλοι ἦσαν πεπεισμένοι, ὅτι οὗτος θὰ ἐφρόντιζε καὶ διὰ τὴν μεγέθυνσιν τοῦ Ἑλληνικοῦ Βασιλείου. Η Χριστιανικὴ Ἀνατολή, ἐν τῇ οποία τόσον εἶναι ἀνεπτυγμένον τὸ χριστιανικὸν συναίσθημα, δὲν δύναται νὰ κατανοήσῃ τὴν πολιτικὴν θεωρίαν τῆς συμμαχίας τῆς Δύσεως μὲ τοὺς Τούρκους. Ὁμοίως οἱ Ἕλληνες γνωρίζουν πολὺ καλῶς τοὺς Τούρκους, ὥστε δὲν περιμένουν πολλὰ ἀπο τὸν τρόπον, μὲ τὸν ὁποιον πρὸσπαθοῦν οἱ Δυτικοὶ νὰ ὠφελήσουν δῆθεν τοὺς χριστιανικοὺς πληθυσμοὺς τῆς Τουρκίας. Ἄλλωστε οἱ Ἕλληνες εἶναι Ἕλληνες καὶ ὄχι Ρῶσοι καὶ ὡς φίλον θεωροῦν ἐκεῖνον ὁ ὁποῖος ἀποδεικνύεται πράγματι φίλος. Πόσον εὐγνωμόνως ἐπὶ παραδείγματι ἀνεγνώρισεν ἡ Ἑλλὰς τὰς προσπαθειας τοῦ Αὐτοκράτορος τῆς Αὐστρίας διὰ τὸ Μαυροβούνιον κατὰ τὸ 1854. Καὶ τώρα ἀκόμη ἡ Αὐστριακὴ Κυβέρνησις ἀσπάζεται τὸν ἀγῶνα τῶν εἰς τὸ Πριγκιπᾶτον τοῦ Δουνάβεως (Ρουμανίαν) εὑρισκομένων Ἑλλήνων. Κινήσεις ἐναντίον τῆς οὐδετερότητος ἐκ μερους τῆς Ἑλλάδος δεν πρέπει κανεὶς νὰ φοβῆται ὅτι θὰ γίνουν. Οἱ Ἕλληνες ειναι αρκετὰ εὐφυεῖς, ὥστε ν'ἀντιλαμβάνωνται τὴν ἀφροσύνην τοιούτων ἐπιχειρήσεων, ἀφοῦ πολλαὶ Εὐρωπαϊκαὶ μεγάλαι Δυνάμεις ἀντετάχθησαν εἰς τοῦτο. Εἴμεθα τώρα οἱ ἤρεμοι παρατηρηταὶ τῆς περαιτέρω ἐξελίξεως. Εἶναι δυνατὸν ὅτι ἐκ μέρους τῆς Αὐστρίας καὶ τῆς Γερμανίας θα λεχθῇ εὐνοικὴ λέξις ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος, καὶ ὅτι τὴν εὐνοικὴν ταύτην ὑποστήριξιν τῆς χώρας μου θὰ προκαλέσουν τὰ ἐξελισσόμενα γεγονότα.

» Προχθὲς ἀπέθανεν ὁ στρατηγὸς-ὑπασπιστής μου-Κῖτσος Τζαβέλλας, ὁ ἥρως τῆς Κλεισόβης. Ἀπεβίωσεν ἐξ αἰτίας φυματιώσεως. Φοβοῦμαι μήπως ὁ πιστός μου Γαρδικιώτης Γρίβας, ὁ ἄλλοτε Σταυλάρχης μου, τὸν ἀκολουθήσῃ ταχέως εἰς τὸν τάφον. Πρὸ μερικῶν ἡμερῶν ἐπεσκέφθην τον βαρεως ἀσθενοῦντα Γρίβαν καὶ ὅταν τοῦ ὡμίλησα περὶ τοῦ μελετωμένου ταξιδίου Σας, μοῦ ἀπήντησεν ὅτι θὰ Σᾶς ὠφελήσῃ.

» Τελευταίως ἐπληροφορήθην ὅτι ἡ κουνιάδα μου Αὐγούστα ἐπιθυμεῖ μὲ ὅλην της τὴν ψυχὴν νὰ ἔχῃ τὴν ἐλαιογραφίαν, ἡ ὁποία ἀνήκει εἰς τοὺς κληρονόμους τῆς ἀειμνήστου μητρός μου, καὶ ἡ ὁποία εἰκονίζει τὸν Λοῦτπολντ ἔφιππον. Θὰ ἐξουσιοδοτήσω τὸν Λὰ Ρὸζ νὰ δώσῃ εἰς τὴν Αὐγούσταν τὴν ἐλαιογραφίαν αὐτήν, ἐκτὸς ἂν Σεῖς ἐπιθυμῆτε νὰ τὴν κρατήσετε.

» Πρὸ ὀλίγου χρόνου ἡ Αὐλή μου ηὐξήθη, ἢ καλύτερον συνεπληρώθη,

δι' ἑνὸς ἀκόμη μέλους. Διώρισα τὸν ἀντισυνταγματάρχην Βαλτινὸν ἀνώτατον ὑπασπιστήν, τὸν ταγματάρχην Μπότσαρην, αὐτὸν τὸν ὁποῖον Σεῖς ἐπετρέψατε νὰ ἐκπαιδευθῇ εἰς τὸ Βαυαρικὸν Σῶμα Εὐελπίδων, ὡς προσωπικὸν ὑπασπιστήν μου καὶ τὸν ταγματάρχην Χὰν-τὸν Ἑλβετὸν Φιλέλληνα-ὡς ἐπίτιμον ὑπασπιστήν. Ὁ Μπότσαρης, ὅστις προηγουμένως ἀπὸ ἐσφαλμένας πολιτικὰς ἀντιλήψεις, ὅπως φαίνεται, εἶχε παραπλανηθῆ, διαπνέεται τώρα ἀπὸ τὰ κάλλιστα τῶν αἰσθημάτων καὶ ὁπωσδήποτε πρόκειται περὶ καλοῦ ἀνθρώπου. Αἱ δύο νέαι Κυρίαι τῆς Τιμῆς τῆς Ἀμαλίας εἶναι ἡ Δεσποινὶς Ἑλένη Τσαμαδοῦ ἀπὸ τὴν Ὕδραν καὶ ἡ Ἀσπασία Καρβούνη, τῆς ὁποίας ὁ πατὴρ ὁμοίως ἐξεπαιδεύθη εἰς τὸ Βαυαρικὸν Σῶμα τῶν Εὐελπίδων. Ἀμφότεραι φοροῦν τὸ ἐθνικὸν ἔνδυμα. Ἡ πρώτη ἔχει μεγαλύτερον τοῦ συνήθους ἀνάστημα, ἔχει ὡραῖον παρουσιαστικόν, καὶ ὡραίους ὀφθαλμούς, κατὰ τὰ ἄλλα ὅμως δὲν τὴν θεωρῶ καλλονήν. Ἡ δεσποινὶς Καρβούνη εἶναι κάπως μικρὴ καὶ ὡραία, διὰ νὰ τὴν πειράζω τῆς ἔδωσα τὸ προσωνύμιον «Καρβουνιάρα» λόγῳ τοῦ χρώματός της. Οἱ καταμέλανοι ὀφθαλμοί της ἔρχονται εἰς πλήρη ἀντίθεσιν με την λευκότητα τοῦ προσώπου της. Ἀλλὰ τὸ ὅλον της παρουσιαστικὸν ἐμφανίζει ἀκόμη μίαν πολὺ νεαρὰν κόρην.

»Ἡ Ἀμαλία καὶ ἐγὼ Σᾶς φιλοῦμεν τὴν χεῖρα. Μὲ τὴν ἀγάπην, τὸν σεβασμόν μου καὶ τὴν ἀφοσίωσίν μου ἀπεριορίστως, ὁ υἱός Σας

Ὄθων».

Ὁ μετέχων εἰς τὴν Κυβέρνησιν Μαυροκορδάτου ὡς ὑπουργὸς τῶν Στρατιωτικῶν Δ. Καλλέργης ἐραδιούργει συνεχῶς ἐναντίον τοῦ Ὄθωνος, πλησίον τοῦ ἐν Ἀθήναις Γάλλου πρέσβεως. Ὁ Βασιλεὺς ἐπληροφορεῖτο τὰς ἐνεργείας αὐτὰς τοῦ ὑπουργοῦ του, ἀλλὰ δὲν ἠδύνατο ν'ἀμυνθῇ ἐναντίον τῶν κατηγοριῶν, τὰς ὁποίας ὁ Καλλέργης ἐξετόξευεν ἐναντίον τοῦ προσώπου του καὶ ἐναντίον τοῦ προσώπου τῆς Βασιλίσσης. Καὶ ὑπέμενε καρτερικῶς τὴν ἐξέλιξιν τῶν γεγονότων, εἰς τρόπον ὥστε ἐν δεδομένῃ εὐκαιρίᾳ ν'ἀπαλλαγῇ τῶν ὑπηρεσιῶν τοῦ συκοφάντου ὑπουργοῦ του. Καὶ ἡ εὐκαιρία αὕτη δὲν ἐβράδυνεν ἐπὶ πολύ. Ἡ ἀπομάκρυνσις τοῦ Καλλέργη δεν ἐζητήθη ἐν ἀρχῇ ὑπὸ τοῦ Ὄθωνος, ἀλλ' ὑπ' αὐτῶν τῶν ἰδίων τῶν Γάλλων, οἱ ὁποῖοι διεπίστωσαν τὰς ψευδολογίας του καὶ τὸν ἐγκατέλειψαν. Ἰδοὺ ἡ σχετικὴ ἐπιστολὴ τοῦ Ὄθωνος πρὸς τὸν πατέρα του ὑπὸ ἡμερομηνίαν 16ην/28ην Σεπτεμβρίου 1855 :

«Ἀγαπητέ μοι Πάτερ.*

»Δεχθῆτε τὰς εὐχαριστίας μου διὰ τὴν ἀπὸ 23ης Αὐγούστου ἐπιστολήν Σας. Σᾶς εὐχαριστῶ περαιτέρω διὰ τὴν συμμετοχήν σας εἰς τὴν λύπην μας κατόπιν τῆς ἀδίκου συμπεριφορᾶς ἐναντίον μας τοῦ Καλλέργη. Σήμερον ἀναμένει ὁ Γάλλος πρέσβυς νεωτέρας ὁδηγίας σχετικῶς μὲ τὴν ἀλλαγὴν τοῦ ὑπουργοῦ τῶν Στρατιωτικῶν. Πόσον προσεπάθησα περὶ

τῆς μὴ παρατάσεως τῆς ἐν προκειμένῳ ὑποθέσεως, θὰ ἔχετε ἤδη πληροφορηθῆ. Ἐν πάσῃ περιπτώσει καὶ κατὰ τὴν παροῦσαν περίπτωσιν ἀπεδείχθη καταφανῶς ἡ ἀπεριόριστος-θὰ ἠδύνατό τις νὰ εἴπῃ-ἀφοσίωσις πρὸς τὸ πρόσωπον μου ἐκ μέρους τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ. Ἐν τῷ μεταξὺ ἔκρινα ἐπιβεβλημένον νὰ διακόψω τὰς συνεδριάσεις τῆς Βουλῆς καὶ πρὸς τοῦτο κατέστησα γνωστὸν εἰς τὴν Κυβέρνησιν τὴν ἐπιθυμίαν μου αὐτήν. Ἡ πρότασίς μου ἔγινε δεκτή, διότι ἀπέβλεπεν ὅπως μὴ δυσαρεστηθοῦν οἱ ἐνταῦθα ἀντιπρόσωποι τῶν Δυτικῶν Δυνάμεων ἀπὸ τὰς ἀναποφεύκτους δριμυτάτας ἀγορεύσεις ἐν τῇ Βουλῇ ἐναντίον τῆς ἀκολουθουμένης ὑπ' αὐτῶν πολιτικῆς.

»Ἀπὸ ἀσφαλῆ πηγήν, ἀπὸ ἓν πρόσωπον φιλικῶς προσκείμενον πρὸς τὰς Δυτικὰς Δυνάμεις, ἐπληροφορήθην ὅτι ἡ κατάληψις τοῦ νοτίου μέρους τῆς Σεβαστουπόλεως τῇ βοηθείᾳ τῶν συμμαχικῶν στρατευμάτων, ὑπὸ τῶν Τούρκων, διὰ τοὺς ὁποίους δῆθεν κατ' ἀρχὰς διεξήγετο ὁ πόλεμος, δὲν ἐδημιούργησεν οὐδὲ ἴχνος χαρᾶς. Φοβοῦνται ἴσως τὴν αὐθάδειαν τῶν φίλων των.

»Ἡ Ἀμαλία καὶ ἐγὼ κατασπαζόμεθα τὴν χεῖρα Σας. Ὁ ἀφωσιωμένος καὶ ὑπεραγαπῶν Σας υἱὸς

Ὄθων».

Ἐν ὑστερογράφῳ δὲ ἀναγράφονται τὰ ἑξῆς :

«Ἔλαβον τὰς ἐπιστολὰς ἐκ Φραγκφούρτης. Ἐκ μέρους τοῦ ἐνταῦθα Πρέσβεως δὲν ἔχω λάβει ἀκόμη οὐδεμίαν ἀνακοίνωσιν, ἀλλὰ συμφώνως πρὸς ἐπιστολὴν τοῦ ἐντεταλμένου μὲ τὰς ὑποθέσεις τῆς Χώρας μου εἰς Παρισίους, καταφαίνεται ὅτι δὲν προβάλλεται πλέον οὐδεμία δυσκολία διὰ τὴν ἀπομάκρυνσιν τοῦ Καλλέργη ἀπὸ τὴν Κυβέρνησιν.

Ὄθων».

Ἐν τούτοις, μετὰ τὸ προσβλητικὸν διὰ τοὺς Βασιλεῖς ἐπεισόδιον, τὸ ὁποῖον ἐδημιούργησεν ὁ Καλλέργης-ἀναφέρεται τοῦτο διὰ μακρῶν εἰς ἑτέρας σελίδας τοῦ παρόντος βιβλίου-ὁ Ὄθων ἠναγκάσθη νὰ ζητήσῃ ἀπὸ τὸν Μαυροκορδᾶτον ὅπως τὸν ἀπομακρύνῃ ἀπὸ τὴν Κυβέρνησιν. Καὶ ὄντως τοῦτο ἐπραγματοποιήθη, ἀλλ' ὄχι μόνον ὡς πρὸς τὸν Καλλέργην. Ὁ Μαυροκορδᾶτος ἐτέθη ἀλληλέγγυος μὲ τὸν ὑπουργόν του καὶ ὑπέβαλεν εἰς τὸν Βασιλέα τὴν παραίτησιν ὁλοκλήρου τῆς Κυβερνήσεως. Ὁ Ὄθων δὲ τὴν ἔκαμεν ἀμέσως ἀποδεκτήν. Ἰδοὺ πῶς ἀναφέρει οὗτος εἰς σχετικὴν ἐπιστολήν του τὰ γεγονότα αὐτὰ εἰς τὸν πατέρα του, ὑπὸ ἡμερομηνίαν 14ην/26ην Ὀκτωβρίου 1955 :

«Ἀγαπητέ μοι Πάτερ.*

»Καὶ μὲ τὸ τελευταῖον ταχυδρομεῖον ἐπεθύμουν νὰ Σᾶς γράψω, ἀλλὰ ἔλλειψις χρόνου μὲ παρημπόδισεν. Ἡ θλιβερὰ ἐπέτειος τῆς σημερινῆς ἡμέρας μὲ βυθίζει εἰς βαθυτάτην λύπην διὰ τὴν ἀναντικατάστατον ἀπω-

λειαν, πού μᾶς ἔπληξε προ ἑνὸς ἔτους. Ἄχ, πόσον θὰ ὑποφέρετε, προσφιλέστατέ μοι Πάτερ σήμερον. Μία παράδοξος σύμπτωσις συνετέλεσεν ὥστε ἀκριβῶς σήμερον νὰ φθάσῃ εἰς χεῖρας μου ἡ ὑπὸ τῆς δεσποινίδος Νέπλε γραφεῖσα βιογραφία τῆς ἀειμνήστου μητρός μου.

»Βεβαίως θὰ εἶσθε ἐν τῷ μεταξὺ ἐνημερωμένος περὶ τῶν κυβερνητικῶν μεταβολῶν, αἱ ὁποῖαι συνέβησαν ἐδῶ τελευταίως. Ἀφοῦ ἤμην ὑποχρεωμένος, παρὰ τὴν θέλησίν μου, ν' ἀναμένω εἰς μάτην τὴν ἀποπομπὴν τοῦ Καλλέργη ἐκ τῆς Κυβερνήσεως ἐλπίζων ὅτι ἐπὶ τοῦ προκειμένου θὰ ἐξεφράζοντο αἱ Δυτικαὶ Δυνάμεις, εὑρέθην τέλος ἠναγκασμένος ἐγὼ ὁ ἴδιος νὰ πράξω τοῦτο καὶ μάλιστα κατὰ τρόπον μὴ φιλικόν. Ἐπειδὴ δὲ ολόκληρος ἡ Κυβέρνησις μοὶ ὑπέβαλε τὴν παραίτησίν της, ὁ Μαυροκορδᾶτος διισχυρίσθη, ὅτι ἡ παραμονή του πλέον εἰς τὴν Κυβέρνησιν θὰ ἦτο μᾶλλον ἐπιζημια διὰ τὴν Χώραν, διότι ἡ Γαλλία θὰ διέκειτο ἐχθρικῶς πρὸς αὐτὸν εἰς περίπτωσιν ἀπομακρύνσεως μόνον τοῦ Καλλέργη. Ἐπίσης ἐθεώρει τὴν κατάστασιν τῶν πραγμάτων, λόγω τῆς ὑποτιθεμένης δυσμενείας τῶν Δυτικῶν Δυνάμεων, ὡς ἀφόρητον. Δεδομένου ὅτι ὅλοι οἱ ὑπουργοὶ ἠκολούθησαν τὸ παράδειγμα τοῦ Πρωθυπουργοῦ καὶ ὑπέβαλον τὰς παραιτήσεις των, εὑρέθην ἠναγκασμένος νὰ σχηματίσω νέαν Κυβέρνησιν. Ὄντως ἦτο δύσκολος ὁ σχηματισμὸς νέας Κυβερνήσεως ὑφ' ὅλας τὰς ἀπόψεις, τὰς ὁποίας βεβαίως ἔπρεπε νὰ σταθμίσω, ἀλλὰ χάριτι θεία ἐσχηματίσθη μία ἐξαιρετικὴ Κυβέρνησις.

»Αἱ ἐκ Λονδίνου καὶ Παρισίων ἀνακοινώσεις, εἶναι καλύτεραι ἀπὸ ὅσον θὰ ἠδύνατο κανεὶς ν' ἀναμένῃ ἀπὸ τὰς ἐνταῦθα Πρεσβείας των, αἱ ὁποῖαι ἐδείκνυον σημεῖα δυστροπίας, καίτοι ἀποφεύγω, ὅσον τοῦτο μοῦ εἶναι δυνατόν, πᾶν ὅ,τι θὰ ἠδύνατο νὰ δυσαρεστήσῃ τοὺς ἐδῶ Πρέσβεις. Ἀντιθέτως μάλιστα προσπαθῶ πάντοτε νὰ τοὺς εὐχαριστήσω. Ἐγκαρδίως Σᾶς εὐχαριστῶ διὰ τὰς ὑπ' ἀριθ. 290 καὶ 291 ἐπιστολάς Σας καὶ διὰ τὰς εἰς αὐτὰς εὐχάς Σας ἐπὶ τῇ ὀνομαστικῇ ἑορτῇ μου. Τὴν πρώτην ἔλαβον κατὰ τὴν ἡμέραν τοῦ σχηματισμοῦ τῆς νέας Κυβερνήσεως.

»Ἡ Ἀμαλία Σᾶς ἀσπάζεται τὴν χεῖρα. Μὲ τὴν ἀγάπην καὶ τὸν σεβασμόν μου ἀπεριορίστως.

»Ὁ ἀφωσιωμένος Σας υἱὸς
Ὄθων».

Τὴν 16ην/28ην Μαρτίου 1855 ὁ Ὄθων ἀπέστειλε τὴν ἀκόλουθον ἐπιστολὴν πρὸς τὸν Λουδοβῖκον :

« Ἀγαπητέ μοι Πάτερ.*

» Θερμοτάτας εὐχαριστίας διὰ τὴν ὑπ' ἀριθ. 295 ἐπιστολήν Σας τὴν τόσον πλουσίαν εἰς ἀνακοινώσεις καὶ περιεχόμενον. Ἀπαντῶν ἀρχίζω μὲ μίαν ἀνακοίνωσιν, ἥτις μὲ ἀφορᾷ. Βεβαίως δὲν εἶναι πρέπον οὔτε ἐπαινετὸν ν' ἀρχίζῃ κανεὶς μὲ τὸν ἑαυτόν του, ἀλλ' ἐπείγομαι νὰ Σᾶς ανα-

κοινώσω, ὅτι τὸ θέρος τοῦτο σκέπτομαι νὰ ταξιδεύσω εἰς τὴν Γερμανίαν (συμπεριλαμβανομένης καὶ τῆς Βοημίας). Μὲ ἄλλους λόγους θ' απομακρυνθῶ ἀκόμη περισσότερον ἀπὸ τὰς Θερμοπύλας ἀπὸ ὅσον ἤδη εἶμαι ἀπομεμακρυσμένος καὶ θὰ μεταβῶ εἰς τὰς θέρμας της Κάρλσμπανλντ. Προτίθεμαι ὅπως ἐγκαταλείψω τὸν Πειραιᾶ περὶ τὰ μέσα 'Ιουνίου (νέα ἡμερομηνία) καὶ περὶ τὰ τέλη τοῦ 'Ιουλίου θὰ ἔχω τελειώσει την ἐκεῖ λουτροθεραπείαν μου, θὰ τακτοποιήσω δὲ τὰ τῆς ἐπιστροφῆς μου κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε νὰ ἐπιστρέψω ἐδῶ πρὸς τὸ τέλος Σεπτεμβρίου. Πόσον χαίρομαι, ποὺ θὰ Σᾶς ἐπανίδω. Εἴθε ὁ Θεὸς νὰ δώσῃ νὰ Σᾶς εὕρω ὑγιᾶ καὶ χαρούμενον. 'Ο χειμὼν ὑπῆρξεν ἐδῶ γλυκύς. Μόνον ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν ειχομεν μερικὰς ψυχρὰς ἡμέρας.

» Οἱ ἀπεσταλμένοι τῶν Δυτικῶν Δυνάμεων ἐξακολουθοῦν «de nous fair' la mine» (νὰ σκυθρωπάζουν, νὰ δεικνύουν δυσαρέσκειαν) – συγγνώμην διότι ἀναγκάζομαι ἐδῶ νὰ χρησιμοποιήσω γαλλικὴν φράσιν – αἰτία εἶναι πάντοτε ἡ ἰδία. Τὸ ὅτι οὐδεὶς ἐκ τῶν ὑπηκόων μου συμπεριεφέρθη ἀπρεπῶς ἔναντί μου. 'Εν τούτοις οὐδεμία προσπάθειά μας κατώρθωσε νὰ τοὺς μεταπείσῃ ν' ἀλλάξουν γνώμην. Τείνει κανεὶς νὰ πιστεύσῃ, ὅτι ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον προσπαθοῦν νὰ κάμουν εἶναι νὰ μᾶς ἀποσπάσουν ἀπὸ τὴν Δύσιν καὶ νὰ μᾶς κάμουν νὰ στραφῶμεν πρὸς τὴν 'Ανατολήν. 'Ο Αὐτοκράτωρ τῆς Γαλλίας καὶ ὁ ἐπὶ τῶν 'Εξωτερικῶν ὑπουργός του δείκνυνται φιλικώτεροι πρὸς ἐμὲ ἀπὸ τὸν ἐδῶ Πρέσβυν των.

» Τελευταίως περιέπεσεν εἰς μελαγχολίαν ὁ διευθυντὴς τῆς ἐδῶ Γαλλικῆς Σχολῆς καὶ ἀπεφάσισεν ὅπως ἐκτελέσῃ τὴν πρόθεσίν του ν' αὐτοκτονήσῃ, ριφθεὶς εἰς τὴν θάλασσαν. 'Αλλὰ διεσώθη. Τρὶς ἀπεπειράθη νὰ πνιγῇ, ἀλλ' ἀπεφεύχθη τοῦτο. Ἤδη ἔχει τάσεις ὅπως κρημνισθῇ ἀπὸ ἕνα ἐξώστην... ».

» 'Αμφότεροι : ἡ 'Αμαλία καὶ ἐγὼ Σᾶς κατασπαζόμεθα την χεῖρα.

» 'Ο ἀφωσιωμένος καὶ ὑπεραγαπῶν Σας υἱὸς
Ὄθων ».

Τὴν 1ην/13ην Μαΐου 1857 ὁ Ὄθων ἔγραφεν εἰς τὸν Λουδοβῖκον,ἀφοῦ ἐν ἀρχῇ τὸν ηὐχαρίστει διὰ τὴν ἐπιστολήν του καὶ ἐν συνεχείᾳ ἀνεφέρετο εἰς διαφόρους οἰκογενειακὰς ἀνακοινώσεις, τὰ ἑξῆς :*

«...Σήμερον τὸ ἀπόγευμα,ἔχων μαζί μου καὶ την 'Αμαλίαν, κατέθεσα τον θεμέλιον λίθον τοῦ ὀνομαζομένου Βαρβακείου Λυκείου, εἰς τὸ ὁποῖον ἐπίσης θὰ διδάσκωνται μαθήματα καὶ Ναυτικῶν 'Επιστημῶν. 'Ο 'Ιωάννης Βαρβάκης, ὁ ὁποῖος κατήγετο ἀπὸ τὰ Ψαρὰ καὶ ἀπεβίωσε πρὸ ἀρκετῶν ἐτῶν, ἐδώρισε πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτὸν 1.000.000 περίπου δραχμῶν, δηλαδὴ 1.000.000 χαρτινων ρουβλίων. Τὸ κεφάλαιον τοῦτο ἐν τῷ μεταξὺ ἐδιπλασιάσθη. 'Ο Κάλχος, ὅστις ἐσπούδασεν εἰς τὸ Μόναχον τὴν ἀρχιτεκτονικήν, συνέταξε τὸ σχέδιον τοῦ κτιρίου. 'Επίσης ἓν ὡραῖον

κτίριον, τὸ ὁποῖον βαίνει πρὸς ἀποπεράτωσιν εἶναι ὁ νέος Μητροπολιτικὸς Ναός, Βυζαντινοῦ ρυθμοῦ.

» Τὴν πρώτην Μαΐου τὴν ἑωρτάσαμεν ὡς ἀκολούθως : Ἀνεχωρήσαμεν ἔφιπποι, συνοδευόμενοι ἀπὸ τὰς Κυρίας τῆς Τιμῆς καὶ τοὺς Κυρίους τῆς Ὑπηρεσίας, εἰς τὰς 6 τὴν πρωίαν καὶ ἐφθάσαμεν εἰς τὴν ἐξοχήν. Ἐκεῖ ἐπήραμε τὸ πρωινόν μας πλησίον μιᾶς οἰκίας καὶ ὑπὸ τὴν σκιὰν τῶν δένδρων τοῦ κήπου. Ὁ ἥλιος ἔκαιε, ἀλλ' ὁ ἀὴρ ἦτο δροσερός.

» Πρό τινος μὲ ἐλύπησεν ἡ Γερουσία. Πολλοὶ Γερουσιασταὶ ἐχρησιμοποίησαν, δυστυχῶς, τὴν μονιμότητα των (διότι ἔχουν διορισθῆ ὡς τοιοῦτοι ἰσοβίως) ὄχι ὅπως ἔπρεπε. Τὰ προσωπικὰ συμφέροντα, ἀτυχῶς, ἀσκοῦν ἐπ' αὐτῶν μεγάλην ἐπίδρασιν, οὕτως ὥστε οὗτοι μᾶλλον βλάπτουν, παρὰ ὠφελοῦν τὸν τόπον. Πολὺ καλύτερον βαίνουν τὰ πράγματα εἰς τὴν Βουλήν.

» Τῇ 21η Ἀπριλίου/3η Μαΐου.

» Ἕως ἐδῶ ἔφθασα τὴν παρελθοῦσαν Κυριακήν, σήμερον 8. Μὴ γνωρίζων πότε τὸ ἀτμόπλοιον διὰ τὴν Ἰταλίαν ἀναχωρεῖ, δὲν ἐταχυδρόμησα τὴν ἐπιστολήν μου. Θὰ ἐπεθύμουν, ἀγαπητέ μοι Πάτερ, νὰ εἶχον τὰς ἀπόψεις Σας σχετικῶς μὲ τὴν συγκρότησιν τῆς Γερουσίας τῆς Ἑλλάδος καὶ τὰς ἐπ' αὐτῆς γνώμας Σας. Δηλαδή : ἂν θὰ ἦτο προτιμότερον ἓν Κοινοβούλιον καὶ ὄχι δύο. Ἢ πῶς νομίζετε ὅτι ἡ Γερουσία θὰ πρέπει νὰ σχηματισθῇ. Ἀπὸ ἀνθρώπους ποίας κοινωνικῆς τάξεως ; Θὰ ἔπρεπε νὰ διορίζωνται τὰ μέλη της κατὰ ἓν ποσοστὸν ἀπὸ τὸν Βασιλέα - καὶ ἐπὶ ἕνα ὡρισμένον χρονικὸν διάστημα - καὶ κατὰ ἓν ποσοστὸν ἀπὸ τὸν λαόν ; (τὸ ποσοστὸν δὲ τοῦτο νὰ εἶναι τριπλάσιον τοῦ ὑπὸ τοῦ Βασιλέως ὁριζομένου). Εἰς ποίας κοινωνικὰς τάξεις θὰ πρέπει ν' ἀνήκουν ; Ἐξ ἑκάστης δὲ τάξεως δέον ὁ Βασιλεὺς νὰ ὁρίζῃ ἀνὰ ἕνα ; Τὸ δικαίωμα διαλύσεως τῆς Γερουσίας νὰ ἐπαφίεται εἰς τὸν Βασιλέα ;

» Τῇ 28η Ἀπριλίου/10η Μαΐου.

» Τελειώνω τὴν παροῦσαν ἐπιστολὴν σήμερον, ἡμέραν ἀναχωρήσεως ταχυδρομείου, κατασπαζόμενος τὴν τιμίαν Σας χεῖρα.

» Ὁ ὑπεραγαπῶν Σας υἱὸς
Ὄθων ».

Τὴν 5ην/17ην Μαΐου 1856 ὁ Ὄθων ἔγραφε πρὸς τον Λουδοβῖκον, (ἐν ἀρχῇ παρατίθενται εὐχαριστίαι διὰ τὰς ἐπιστολὰς τοῦ πατρός του, ὁ ὁποῖος τὸν προσεκάλει εἰς τὸ Μόναχον καὶ ἀκολουθοῦν οἰκογενειακαὶ ἀνακοινώσεις), τὰ ἑξῆς : *

«...Αἱ λῃστεῖαι ἐν Ἑλλάδι ὑπεχώρησαν κατὰ πολύ, ἡ καταδίωξις ὅμως τῶν λῃστῶν συνεχίζεται καθημερινῶς κατὰ τρόπον ἀποτελεσματικόν.

'Εξανέστην, άναγιγνώσκων τό πρωτόκολλον τῆς Συνεδριάσεως τῶν Παρισίων τῆς 8ης 'Απριλίου 1856, ἀφ' ἑνὸς μὲν λόγῳ τῆς καθολοκληρίαν ψευδοῦς ἐκθέσεως, ἐπὶ τῆς ὁποίας ἐβασίσθησαν αἱ δηλώσεις τῶν ὑπουργῶν τόσον τῆς Γαλλίας, ὅσον καὶ τῆς 'Αγγλίας καὶ ἀφ' ἑτέρου διὰ τὴν κατὰ παράβασιν τῶν ἀνθρωπίνων δικαίων ἀνάμιξιν αὐτῶν εἰς τὰς ἐσωτερικὰς ὑποθέσεις τῆς 'Ελλάδος, ἐνῷ ταὐτοχρόνως αἱ Δυτικαὶ Δυνάμεις φείδονται τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς 'Υψηλῆς Πύλης, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον θέτει ἐν κινδύνῳ τὴν ζωὴν καὶ περιουσίαν τόσων Χριστιανῶν...».

Κατὰ τὴν ἀπουσίαν τοῦ Ὄθωνος πρὸς λουτροθεραπείαν εἰς Γερμανίαν, ἡ 'Αμαλία, ἥτις ἤσκει τὰ καθήκοντα τῆς 'Αντιβασιλίσσης, ἔγραψε πρὸς τον σύζυγόν της την ἀκόλουθον ἐνδιαφέρουσαν ἐπιστολὴν ἐξ 'Αθηνῶν ὑπὸ ἡμερομηνίαν 22αν Σεπτεμβρίου 1856 :

« Πολυαγαπητέ μου Ὄθων.

»Ἔχω ἤδη τέσσαρας λίαν προσφιλεῖς ἐπιστολὰς ἀπὸ τὸν Ὄθωνά μου. Χιλίους ἐναγκαλισμοὺς διὰ τοῦτο. Ὁ Βέντλαντ ἦλθε καὶ μοῦ ἔφερεν ἐπὶ τέλους τὰς ὑπ' ἀριθ. 25, 32 καὶ 33 ἐπιστολάς σου, ἐκ τῶν ὁποίων μόνον μία ἐκ Σάλτσμπουργκ. Δόξα τῷ Θεῷ, ὅτι εἶσαι καλὰ καὶ εὐχαριστημένος. Σήμερον εὑρίσκεσαι εἰς τὸ Μόναχον καὶ δεξιοῦσαι τὸ νέον συζυγικὸν ζεῦγος. Δόξα τῷ Θεῷ ἔχω ἄριστα εἰς τὴν ὑγείαν μου καὶ δὲν γνωρίζω νεώτερόν τι νὰ σοῦ ἀνακοινώσω. 'Ησυχία βασιλεύει πανταχοῦ. Οἱ λησταὶ εὑρίσκονται βεβαίως ἐπὶ τουρκικοῦ ἐδάφους ἀνενόχλητοι· οὐδεὶς ἐκτελεῖ τὴν συνθήκην. Φοβοῦνται ὅμως τοὺς ἰδικούς μας ἀνθρώπους, οἵτινες ἐκτελοῦν ὅλοι τὸ καθῆκον των. Αἱ Βουλαὶ ἐργάζονται λίαν ἐπιμελῶς. Ὁ Βέντλαντ ὅταν ἠρωτήθη εἶπεν ὅτι φέρει πολλοὺς χαιρετισμοὺς τοῦ Βασιλέως πρὸς τὸν πρόεδρον καὶ τὰ μέλη τῆς Κυβερνήσεως καὶ οὕτως ἡ κυκλοφορήσασα διάδοσις περὶ ἀλλαγῆς 'Υπουργείου διελύθη.

» Αἱ ψευδολογίαι τοῦ Καλλέργη καὶ τῶν ὁμοίων του εἶναι μυθώδεις. Προχθὲς τὴν νύκτα Γάλλος φρουρὸς ἐφόνευσεν εἰς τὸν Πειραιᾶ Ἕλληνα ταγματάρχην, ὁ ὁποῖος δὲν ἀπήντησεν εἰς τὸ στρατιωτικὸν σύνθημα. Εἶναι τρομερόν.

» 'Αφοῦ μετὰ μεγάλης προσοχῆς ἀνέγνωσα τὰς ἐπιστολάς σου, ἐκάλεσα τὸν Φέντερ, ὅστις εἶχε διαταγήν σου νὰ μοῦ ὁμιλήσῃ σχετικῶς εὐθὺς ὡς τὸν ἠρώτων. Πράγματι μοῦ ἀνέφερε τὰς ὁδηγίας σου διὰ τοὺς τρεῖς πρεσβευτάς, τὰς ἀφορώσας τὸ ἐμπιστευτικὸν ἐρώτημα, αἱ ὁποῖαι ἦσαν καλῶς καὶ εὐστόχως γεγραμμέναι, ὡμιλοῦσαν ὅμως μόνον περὶ τῆς ἐπεκτάσεως τῶν συνόρων.

» Ὁ καύσων εἶναι φρικώδης. Δειπνοῦμεν τὴν ἑσπέραν πάντοτε εἰς τὸ μωσαικὸν καὶ ἐκεῖ μὲ ἔξωμον ἐσθῆτα. Ὁ Καλλέργης ἦλθεν ὑβρίζων, προσηνέχθη δὲ προσθέτως πολὺ κακῶς ἀφοῦ καὶ μετὰ τὴν ἀπόλυσίν του

ἐξηκολούθει νὰ ἐκδίδῃ διαταγάς. Ὁ Μπράσχμαν, ὁ ὁποῖος ἐταξίδευσε μαζί του, διηγεῖτο ἐξωφρενικὰ πράγματα, ἐχαρακτήριζε δὲ αὐτὸν ὡς ἀγύρτην καὶ συγχρόνως ὡς ῥυπαρὸν ἄνθρωπον. Πράγματι ὁ Καλλέργης ἐγελοιοποιήθη καὶ περιεφρονήθη εἰς μέγιστον βαθμόν.

» Χαίρω πολὺ διότι ἀπέφυγες τὸν καύσωνα αὐτόν. Εἶναι τρομερόν, τὸ ἔδαφος εἶναι ὡς τέφρα. Ὅταν ἐπιβιβασθῇς εἰς τὴν Τεργέστην τηλεγράφησον ἵνα τὸ γνωρίζωμεν ἐκ τῶν προτέρων.

» Ὅσον ἀφορᾷ τὸν Φέντερ, θὰ ὤφειλε πράγματι ὁ Μὰξ ν' ἀπέβλεπε πρὸς ἄλλον πρέσβυν. Οὗτος δὲν ἐννοεῖ τὴν θέσιν του καὶ εἶναι τρομερὰ ακατάλληλος, ὠμός, χυδαῖος. Ὑπέφερα πολὺ μαζί του καίτοι ὑπῆρξα ἤρεμος καὶ ὑπομονητική. Ἀλλὰ φθάνει. Ἀντὶ βοηθείας εἶναι ἐμπόδιον. Ὁ Βασιλεὺς τῆς Βαυαρίας πρέπει νὰ ἔχῃ ἀξιοπρεπῆ ἀντιπρόσωπον, ὁ ὁποῖος νὰ δύναται νὰ συνεννοῆται καὶ μετὰ τῶν ἄλλων πρεσβευτῶν.

» Θὰ ἔγραφον προθύμως σήμερον εἰς τὴν Μαρίαν, ἀλλὰ στεροῦμαι χρόνου. Τὴν παρακαλῶ νὰ ἐνεργήσῃ ἐξ ὀνόματός μου διὰ προμηθείας τινὰς λόγῳ τῶν ἐπικειμένων Χριστουγέννων. Θέλω νὰ κλείσω διὰ σήμερον τὴν ἐπιστολήν μου διότι εἶναι ἀργὰ καὶ κάμνει πολλὴν ζέστην. Συγγνώμην διὰ τὸ σύντομον αὐτῆς. Ἀλλ' εἶμαι τόσον ἀπησχολημένη καὶ κατάκοπος, λόγῳ ἀτυχῶς καὶ τῶν προσεχῶν ἐκλογῶν. Ἀλλὰ καλύτερον νὰ κοπιάσω τώρα διὰ σέ, ὥστε νὰ ἔχῃς ἡσυχίαν καὶ ἀνακούφισιν ὅταν ἔλθῃς. Ἀλλὰ μοῦ πηγαίνει πολύ.

» Ὑγίαινε χιλιάκις. Σὲ ἐναγκαλίζομαι θερμῶς. Τοῦ πατρὸς φιλῶ τὴν χεῖρα.

» Τὸ αἰωνίως πιστὸν θῆλυ τοῦ ἀγγέλου μου Ὄθωνος.

Ἀμαλία».

Ἡ ἀκόλουθος ἐπιστολὴ τοῦ Ὄθωνος δὲν φέρει ἡμερομηνίαν, παραλειφθεῖσαν ἀσφαλῶς ἐξ ἀβλεψίας. Ἀλλ' εἰς τὸ ἄνω μέρος αὐτῆς ἐν τῷ πρωτοτύπῳ, ὁ Λουδοβῖκος, πρὸς τὸν ὁποῖον ἀπηυθύνετο, ἔγραψεν ἰδιοχείρως : «Ἐλήφθη τὴν 27ην Ἰουνίου 1857 ». Ἰδοὺ τὸ κείμενον τῆς ἐπιστολῆς :

« Ἀγαπητέ μοι Πάτερ. *

» Τὸ τελευταῖον ταχυδρομεῖον μοῦ ἔφερε τὴν πολύτιμον ἐπιστολήν Σας τῆς 25ης Μαΐου, μὲ τὰς εὐπροσδέκτους εὐχάς Σας διὰ τὰ γενέθλιά μου. Ἡ ἀπὸ 1ης/13ης Μαΐου ἰδική μου ἐλπίζω νὰ ἔχῃ φθάσει εἰς Ὑμᾶς ἀκριβῶς ὅταν ἀπεστείλατε τὴν ὡς ἄνω μνησθεῖσαν ἐπιστολήν Σας.

» Ἐχρησιμοποίησα τὴν ἡμέραν τῶν γενεθλίων μου διὰ νὰ ἐκδράμω εἰς τὴν ἀκτήν. Μετέβημεν εἰς τὸν Πόρον. Εἰς τὰς 6 τὴν πρωΐαν

ἀνεχωρήσαμεν ἀπὸ τὰς Ἀθήνας μὲ πολυάριθμον ἀκολουθίαν, ἡ ὁποία συμπεριελάμβανε τὸν Φέντερ καὶ τὸν Φάμπερ, καθὼς καὶ ὡραίας νεάνιδας, καὶ κυρίως μίαν ἀδελφὴν τῆς Κυρίας τῆς Τιμῆς Λιδωρίκη, τὴν Πολυξένην Λιδωρίκη, καὶ μίαν ἀνεψιὰν τοῦ διαγγελέως μου Μουρούζη, τὴν Ζενάϊδα Μουρούζη. Εἴχομεν ἐπίσης καὶ τὰς τρεῖς Κυρίας τῆς Τιμῆς τῆς Ἀμαλίας, αἱ ὁποῖαι πρέπει νὰ συγκαταλέγωνται μεταξὺ τῶν ὡραιοτέρων γυναικῶν τῶν Ἀθηνῶν. Τρεῖς ὥρας διήρκεσεν ὁ θαλάσσιος διάπλους, κατὰ τὸν ὁποῖον οἱ πλεῖστοι τῆς ἀκολουθίας μας ὑπέστησαν ναυτίασιν, καθὼς καὶ ἐγὼ ἐπί τινα λεπτά. Εἰς ἕνα κῆπον, κάτωθεν μιᾶς πελωρίας συκῆς, ἡ ὁποία κατὰ τὰς διαστάσεις θὰ παρεβάλλετο μὲ μίαν φιλύραν, ἐπήραμεν τὸ πρωινόν μας καὶ διεσκεδάσαμεν μὲ κοινωνικὰ παιγνίδια. Παρεκάθησαν εἰς τὴν τράπεζαν περὶ τὰ 40 πρόσωπα καὶ θὰ ἠδύναντο νὰ καθήσουν ἄλλα τόσα. Τὴν μεσημβρινήν μας τράπεζαν τὴν ἐτοποθετήσαμεν ἐπὶ ἑνὸς ὑψώματος μὲ θαυμασίαν θέαν πρὸς τὸ δάσος τῶν λεμονεῶν. Τὸ δάσος αὐτὸ περιελάμβανε 16.000 λεμονεῶν, πρὸ τοῦ δριμυτάτου χειμῶνος τοῦ 1849/50. Τότε πλεῖστα τῶν δένδρων ἐξερριζώθησαν καὶ ἄλλα ἐκόπησαν ἀπὸ τὸν σφοδρὸν ἄνεμον. Ἀλλ' αἱ ἀναφυάδες ἐβλάστησαν πλουσιώταται ἀπὸ τὸν ὑπολειφθέντα κορμὸν ἢ ἀπὸ τὰς ρίζας τῶν δένδρων καὶ ἔχουν ἤδη φθάσει εἰς σημαντικὸν μέγεθος. Ἄνθη καὶ καρποὶ ἐστόλιζαν τὰς λεμονέας. Ὅταν ἐπεβιβάσθημεν τοῦ πλοίου ἡ νὺξ εἶχε προχωρήσει. Ἡ πανσέληνος κατηύγαζε τὰ πάντα. Κατὰ τὴν ἐπιστροφήν μας ὅμως ὀλίγον ἔλειψε νὰ ἐπιπέσωμεν ἐπὶ δύο μικρῶν ἱστιοφόρων, ποὺ ἔπλεον χωρὶς φανούς. Ἀλλ' ἀπεφεύχθη τὸ δυστύχημα διὰ ταχυτάτου ἑλιγμοῦ. Προσπαθοῦντες νὰ μὴ ἐπιπέσωμεν ἐπὶ τοῦ ἑνός, ὀλίγον ἔλειψε νὰ προσκρούσωμεν ἐπὶ τοῦ ἄλλου. Κατωρθώσαμεν ὅμως ἀσφαλῶς νὰ διέλθωμεν μέσῳ ἀμφοτέρων δι' ἐπιτυχοῦς οἰακοστροφίας. Οὐδέποτε διῆλθον εἰς τὴν Ἑλλάδα τόσον ὀλίγον θερμὴν ἄνοιξιν, ὅσον ἐφέτος.

» Ἡ Ἀμαλία ἐπεθύμει νὰ Σᾶς εὐχαριστήσῃ διὰ τοῦ σημερινοῦ ταχυδρομείου διὰ τὴν ἐπιστολήν Σας, ποὺ τῆς ἐστείλατε ἀπὸ τὸ Παλέρμον, ἀλλ' εἶναι κρυολογημένη ἀπὸ τὴν κακοκαιρίαν καὶ ἀνέβαλε τὴν ἀπάντησίν της. Ἤδη Σᾶς κατασπάζεται τὴν χεῖρα, ἐπιφυλασσομένη καὶ προσωπικῶς νὰ τὸ κάμῃ κατὰ τὸ μελετώμενον ταξίδιόν της εἰς Γερμανίαν. Δὲν δύναται ὅμως ἀκόμη ἐπακριβῶς νὰ καθορίσῃ τὴν ἡμερομηνίαν. Ὁ Κολοκοτρώνης, ἐν ταὐτῷ Στρατηγὸς καὶ Γερουσιαστής, θὰ ταξιδεύσῃ ἐνδεχομένως καὶ αὐτὸς εἰς Γερμανίαν. Δυστυχῶς ἡ στάσις του ὡς γερουσιαστοῦ τελευταίως δὲν ἦτο καλή, ἤσκησε δὲ σφοδρὰν ἀντιπολίτευσιν ἐναντίον τοῦ Πρωθυπουργοῦ μου.

» Κατασπαζόμενος τὴν ἀγαπητήν Σας χεῖρα, διατελῶ μὲ τὴν ἀπεριόριστον ἀγάπην μου καὶ τὸν σεβασμόν μου.

»Ὁ υἱός Σας

Ὄθων ».

Τὴν ἀκόλουθον σημαντικὴν ἐπιστολὴν πρὸς τὸν Ὄθωνα ἔγραψεν ὁ Λουδοβῖκος ἀπὸ τὸ Ἀσκανιάνο, ἔνθα εὑρίσκετο, τὴν 15ην Ἰουνίου 1857.

« Ἀγαπητέ μοι Ὄθων. *

» Ἔπειτα ἀπὸ ὀλίγας ὥρας, ἀφ' ὅτου σοῦ εἶχον γράψει τὴν τελευταίαν μου ἐπιστολήν, ἔλαβον τὴν ἰδικήν σου. Ἐπιθυμοῦσες ἐν αὐτῇ νὰ ἔχῃς τὴν γνώμην μου ὡς πρὸς τὴν διάρκειαν τοῦ Γερουσιαστικοῦ ἀξιώματος. Μὲ εὐχαριστεῖ ἡ ἐμπιστοσύνη σου εἰς τὴν κρίσιν μου ἐπὶ παρομοίων θεμάτων. Καὶ σοῦ ἐκθέτω τὴν γνώμην μου ἐπὶ τοῦ σοβαροῦ αὐτοῦ θέματος. Ἡ ἀριστοκρατία ἔχει τὴν μεγαλυτέραν διάρκειαν, ὅπως ἀποδεικνύει ἡ ἱστορία τῆς Σπάρτης καὶ τῆς Βενετίας, καὶ αὐτὸ εἶναι ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον συμβαίνει σήμερον μὲ τοὺς Συντηρητικοὺς εἰς τὴν Ἀγγλίαν, ὡς καὶ εἰς ἄλλα κράτη, ἔνθα σήμερον μιμοῦνται τὸ πολιτικὸν αὐτὸ σύστημα καὶ θεσμόν. Ἐκεῖνο ποὺ προσδίδει τὴν σταθερότητα εἶναι ὅπως, ὄχι μόνον τὸ Ἄνω, ἀλλὰ καὶ τὸ Κάτω Κοινοβούλιον συνίσταται κατὰ τὴν μεγάλην του πλειοψηφίαν ἀπὸ τὴν ἀριστοκρατίαν. Ἐν τούτοις ὅμως ὁ θεσμὸς οὗτος ἔχει ἐξασθενήσει διὰ τῆς ἀναμορφώσεως, ἂν δὲ ἐξακολουθήσῃ περαιτέρω ἡ ἀναμόρφωσις ἐπὶ τὸ δημοκρατικώτερον, πρέπει νὰ ἀναμένῃ ἡ Ἀγγλία, ὅτι τὰ πράγματα θὰ ἐξελιχθοῦν ὅπως ἐξειλίχθησαν καὶ εἰς τοὺς μιμητάς της ἐκείνους, οἱ ὁποῖοι φυτεύουν ἐπὶ χαλαρᾶς ἄμμου, καὶ εἰς τοὺς ὁποίους λείπει ἡ κατάλληλος προετοιμασία ἢ αἱ ἀπαιτούμεναι προϋποθέσεις, δηλαδὴ ἐλλείπει ἡ ἀριστοκρατία. Θὰ ἔπρεπε μία Γερουσία νὰ ἀπαρτίζεται ἀπὸ γαιοκτήμονας ἐκ κληρονομίας, ἐπειδὴ ὅμως εἰς τὴν Ἑλλάδα σήμερον δὲν ὑπάρχει ἡ τάξις αὕτη, ἡ μᾶλλον ἁρμόζουσα λύσις θὰ ἦτο, ὅπως ἡ Γερουσία ἀπηρτίζετο πρὸς τὸ παρὸν ἀπὸ πρόσωπα ἐκλεγόμενα ὑπὸ τοῦ Βασιλέως, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον θὰ ἐξύψωνε τὴν ἐπιρροὴν τοῦ Στέμματος. Ἀλλὰ τοῦτο θὰ πρέπει νὰ γίνῃ διὰ τοῦ ὑπὸ τοῦ Συντάγματος προσδιοριζομένου τρόπου καὶ οὐδέποτε διὰ πραξικοπήματος. Ἔχεις ἄλλωστε δώσει τὸν ὅρκον σου ἐπὶ τοῦ Συντάγματος.

» Ὅταν αἱ πληρωμαὶ τοῦ δανείου πρὸς τὰς τρεις προστάτιδας Δυνάμεις καθορισθοῦν καὶ σὲ βοηθήσῃ ἡ Κυβέρνησίς σου (καὶ ὡρισμένως θὰ σὲ βοηθήσῃ, διότι καὶ ἂν ὑποτεθῇ ὅτι δὲν θὰ εἶχε τοιαύτην διάθεσιν, ἀπὸ σὲ ἐξαρτᾶται νὰ σχηματίσῃς τὴν κατάλληλον Κυβέρνησιν), τότε θὰ εἶναι ἡ κατάλληλος στιγμή, ὅπως καὶ εἰς ἐμὲ ἀποδοθῇ δικαιοσύνη, ἐν σχέσει πρὸς τὸ πρὸς ἐμὲ χρέος τῆς Ἑλλάδος. Οὔτε πρὸς στιγμὴν ἀμφιβάλλω περὶ τῆς ἰδικῆς σου καλῆς θελήσεως, ἀγαπητέ μοι Ὄθων. Περὶ ταύ-

της εἶμαι πλήρως πεπεισμένος. Διότι σὺ ὁ ἴδιος τὸ παρελθὸν ἔτος, ὅταν εἶχον τὴν εὐχαρίστησιν νὰ σὲ ἔχω κοντά μου, ἔθιξες τὸ ζήτημα. Φρόντισε μόνον ὅπως μὴ βασισθῇς εἰς ἀστρολογικὰς γνωματεύσεις, περὶ τοῦ πότε δηλαδὴ θὰ εἶναι ἡ κατάλληλος στιγμὴ τῆς πληρωμῆς. Κάθε στιγμὴ εἶναι κατάλληλος διὰ τὴν πληρωμὴν ἑνὸς ἱεροῦ χρέους. Δὲν πρόκειται νὰ ζητήσῃς τὴν συγκατάθεσιν τῆς Κυβερνήσεώς σου ἐπὶ νέας προτάσεως. Πρόκειται περὶ παλαιᾶς, περὶ ληξιπροθέσμου ὑποχρεώσεως, καὶ δὲν πρέπει νὰ ἐξακολουθῇ νὰ ὑφίσταται ἡ ἀδικία (δὲν θέλω ν' ἀναφέρω κατὰ τοῦ Πατρὸς τοῦ Βασιλέως) κατὰ ἑνὸς παλαιοτάτου Φιλέλληνος, ὅστις τόσα προσέφερε διὰ τὸν ἀπελευθερωτικὸν 'Αγῶνα τῆς 'Ελλάδος, χωρὶς ν' ἀποβλέπῃ εἰς ἴδιον συμφέρον, ἀλλὰ διότι διεκαίετο ἐκ τῆς ἐπιθυμίας νὰ ἴδῃ ταύτην ἐλευθέραν. Σοῦ εἶναι γνωσταὶ αἱ τόσαι μου διὰ τὴν 'Ελλάδα θυσίαι. Μήπως δὲν καθυστέρησα τὴν Βασιλικὴν οἰκοδομὴν ἐπὶ ἓν ἔτος διὰ νὰ βοηθήσω τὴν 'Ελλάδα ; ».

('Ακολουθοῦν ἀνακοινώσεις σχετικαὶ μὲ τὸ ταξίδιον τοῦ Βασιλέως Λουδοβίκου).

'Εν συνεχείᾳ ὁ Ὄθων ἐζήτησε τὴν γνώμην τοῦ πατρός του διὰ μελλοντικὴν τυχὸν τροποποίησιν τοῦ Συντάγματος, διὰ τῆς ἀκολούθου ἐμπιστευτικῆς ἐπιστολῆς του :

«'Εν Κηφισιᾷ τῇ 6η/18η 'Ιουλίου 1857.

» 'Αγαπητέ μοι Πάτερ. *

» Εἰς τὴν ὑπ' ἀριθ. 307 ὑποχρεωτικωτάτην ἐπιστολήν Σας ἐσκεπτόμην νὰ Σᾶς ἀπαντήσω διὰ τοῦ παρελθόντος ταχυδρομείου, ἀλλὰ πρὸς μεγίστην μου λύπην μοῦ ἐστάθη ἀδύνατον. Σᾶς ἀπαντῶ ἤδη ἀπὸ τὴν Κηφισιάν, εἰς τὴν ὁποίαν εὑρίσκομαι ἀπὸ τῆς 30ῆς 'Ιουνίου/12ης 'Ιουλίου. Αὕτη εὑρίσκεται ὑψηλὰ καὶ ὁ ἀὴρ ἐδῶ εἶναι κατὰ πολὺ εὐαρεστότερος τῶν 'Αθηνῶν. 'Επίσης ἐδῶ δὲν ὑποφέρω ἀπὸ τὴν ζέστην. Μίαν ἡμέραν μάλιστα, λόγῳ πτώσεως βροχῆς, ὁ καιρὸς ἔγινε ψυχρὸς μέχρι τοιούτου βαθμοῦ, ὥστε ὑπεχρεώθην νὰ κλείσω τὰ παράθυρα, ὄχι πρὸς παρεμπόδισιν τῆς ζέστης, ἀλλὰ διὰ νὰ προφυλαχθῶ ἀπὸ τὸ ψῦχος.

» Τὰς θερμοτάτας μου περαιτέρω εὐχαριστίας διὰ τὰς ἀπόψεις καὶ γνώμας, ποὺ μοῦ ἐδώσατε σχετικῶς πρὸς τὸν θεσμὸν τῆς Γερουσίας. Πραξικόπημα οὐδέποτε θ' ἀντιμετωπίσω νὰ κάμω. Μάλιστα πρό τινος μίαν σχετικὴν πρότασιν τοῦ Καλλέργη περὶ πραξικοπήματος τὴν ἀπέρριψα ἀσυζητητί. 'Η ἐπιθυμία μου εἶναι ὅπως τελειοποιήσω, ὅσον τὸ δυνατὸν περισσότερον, τὰς γνώσεις μου ἐπὶ τῶν ζητημάτων τῆς Πολιτείας καὶ τοῦ Συντάγματος, ὥστε νὰ εἶμαι προητοιμασμένος, ὅταν ἐνδεχομένως δημιουργηθοῦν αἱ ἀπαραίτητοι προϋποθέσεις νὰ προβῶ εἰς τροποποιήσεις τοῦ Συντάγματος διὰ τῆς νομίμου ὁδοῦ. Σᾶς παρακαλῶ ὡς ἐκ τούτου, ἂν δὲν ὑπερβαίνω τὰ ὅρια τῆς κοσμιότητος, νὰ εὐαρεστηθῆτε νὰ μὲ ἐνη-

μερώσητε περὶ τῶν τροποποιήσεων, τὰς ὁποίας θὰ πρέπει νὰ περιλαμβάνῃ τὸ Σύνταγμα, τὸ ὁποῖον Ὑμεῖς θὰ ἐθεωρούσατε ὡς τὸ καταλληλότερον διὰ τὴν Ἑλλάδα. Πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτὸν θὰ ἐπεθύμουν, ὅπως μοῦ δώσητε ἐν γενικαῖς γραμμαῖς τὰς θεμελιώδεις ἀρχάς, καὶ ὅπως ὑποβληθῆτε εἰς τὸν κόπον καὶ διεξέλθητε τὸ κείμενον τοῦ ἤδη ὑφισταμένου Συντάγματος–ἔχει μεταφρασθῆ εἰς τὴν γαλλικήν– καὶ μοῦ ὑποδείξητε τὰς ἀλλαγάς, παραλείψεις, τροποποιήσεις καὶ προσθέσεις, τὰς ὁποίας θὰ ἐθεωρούσατε ὡς ἐπιθυμητάς. Θὰ Σᾶς ἤμην διττῶς εὐγνώμων, ἂν ἠθέλατε, ἔστω καὶ διὰ βραχέων, νὰ μοῦ ὑποδείξητε καὶ τὰς αἰτίας τῶν ἀλλαγῶν. Τὸ κύριον μέλημα καὶ καθῆκον ἑνὸς Συντάγματος εἶναι, φυσικά, νὰ καθορίζῃ τὰς διαφόρους κρατικὰς ἐξουσίας μετὰ τῶν ἁρμοδιοτήτων καὶ λοιπῶν δικαιωμάτων διὰ τὴν ἐξασφάλισιν τῆς ἀναγκαιούσης ἀνεξαρτησίας ἀπ' ἀλλήλων. Ἓν ἐπιπρόσθετον ζήτημα εἶναι ποῖαι ἐκ τῶν ἐν προκειμένῳ διατάξεων εἰς τὸ μέλλον θὰ ὤφειλον νὰ τροποποιηθοῦν ἐκ συμφώνου μεταξὺ τοῦ Βασιλέως καὶ τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως καὶ ποῖαι μόνον μέσῳ τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας. Ἐπὶ τούτοις δὲν θὰ ἐπεθύμουν, ὅπως πληροφορηθῇ τις ὅτι ἀπασχολοῦμαι μὲ τὸ συνταγματικὸν ζήτημα. Τέλος παρακαλῶ, ὅπως συγχωρήσητε τὴν ἀδιακρισίαν μου ταύτην, ὑπαγορευομένην ὑπὸ τῆς σπουδαιότητος τοῦ πράγματος καὶ ὑπὸ τῆς ἐμπιστοσύνης, τὴν ὁποίαν ἔχω τόσον ἐπὶ τῆς πείρας Σας, ὅσον καὶ ἐπὶ τῆς κρίσεώς Σας.

» Κατασπαζόμενος τὴν χεῖρα τόσον Ὑμῶν, ὅσον καὶ τῆς Θείας Αὐτοκρατείρας, διατελῶ μὲ τὴν ἀπεριόριστον ἀγάπην μου καὶ σεβασμόν μου, ὁ υἱός Σας

Ὄθων».

Ὁ Λουδοβῖκος μετὰ εἰκοσαήμερον ἀπήντησεν εἰς τὴν ὡς ἄνω ἐπιστολὴν τοῦ Ὄθωνος διὰ τοῦ ἑξῆς ἀξιοσημειώτου ὑπομνήματος ἐκ τοῦ τόπου ἔνθα παρεθέριζε :

«Λεοπόλντακρον 8η Αὐγούστου 1857.

»Ἀγαπητέ μοι Ὄθων. *

»Διὰ νὰ ἐκπληρώσω τὴν ἐπιθυμίαν σου, τὴν ἐκφραζομένην εἰς τὴν τελευταίαν σου ἐπιστολήν, διέταξα νὰ μοῦ ἀποσταλῇ ἐκ Μονάχου τὸ Σύνταγμα τῆς Ἑλλάδος. Καὶ τοῦτο διὰ νὰ σοῦ γράψω ποῖαι ἀλλαγαὶ μοῦ φαίνονται ἐπιθυμηταί, μὲ τὴν συγκατάθεσιν ὅμως τῶν Ἐθνικῶν Ἀντιπροσωπιῶν. Συμπεριεφέρθης ὡς δίκαιος ἄνθρωπος καὶ χριστιανός, ἀπορρίπτων τὴν πρότασιν τοῦ Καλλέργη, ὅπως διὰ πραξικοπήματος ἐκμηδενίσῃς μέρος τῶν Συνταγματικῶν Διατάξεων, τῶν ὁποίων τὸν σεβασμὸν δι' ἐπισήμου ὅρκου ἔχεις ἀναλάβει. Δέον νὰ ὑποβληθοῦν αἱ σχετικαὶ προτάσεις περὶ ἀλλαγῆς τοῦ Συντάγματος μόνον εἰς περίπτωσιν ἐγκρίσεώς των, τοὐλάχιστον τῶν σπουδαιοτέρων ἐξ αὐτῶν, ὑπὸ τῆς Βουλῆς.

» Περὶ Θρησκείας

»Ἂν καὶ εἰς τὴν σχετικὴν διάταξιν θὰ ἔπρεπε νὰ γίνουν ἐπιθυμηταὶ ἀλλαγαί, νομίζω ὅτι αὗται δὲν θὰ εἶναι ἐφικταὶ ἐπὶ μακρὸν ἀκόμη χρονικὸν διάστημα». [1]

»Περὶ τοῦ δημοσίου δικαίου τῶν Ἑλλήνων.

» Ἄρθρον 14.

»Θὰ ἦτο ἐπιθυμητόν, ὅπως ἐξῃρεῖτο ἀπὸ τὴν ἐλευθεροτυπίαν, ὅ,τι ἀφεώρα την πολιτικήν, ὅπως συνέβη μὲ τὴν περίπτωσιν τοῦ Συντάγματος της Βαυαρίας, τὸ ὁποῖον ἐχορηγήθη τῷ 1818. Τόσον ὅσον ἀφορᾷ τὴν εσωτερικήν, ὅσον και τὴν ἐξωτερικὴν πολιτικήν. Ἡ ζημία, τὴν ὁποίαν προκαλεῖ ἡ ἀχαλίνωτος ἐλευθεροτυπία, ἡ ἐκφυλιζομένη εἰς ἐλευθεροαυθάδειαν, εἶναι γνωστοτατη, ὥστε νὰ μὴ ὑπάρχῃ ἀνάγκη ἐπεξηγήσεων. Παραμένει πάντοτε ἀδιάσειστον τὸ ρητὸν τοῦ Μπωμαρσαὶ εἰς τὸν Φιγκαρό του: «Συκοφαντῆτε, συκοφαντῆτε. Πάντα, κάτι θὰ ἀπομείνῃ». Ἡ ἀνασκευὴ ἢ ἡ διάψευσις δὲν δύναται νὰ ἐκμηδενίσῃ τὴν συκοφαντίαν. Τὸ νὰ κατορθωθῇ εἰς την Ἑλληνικὴν Ἐθνικὴν Ἀντιπροσωπίαν ἡ ἐπιψήφισις αὐτῆς τῆς τροπολογίας θὰ ἦτο μᾶλλον ἀνεπίτευκτον, δι' ὃ ἀποτελεῖ μόνον εὐσεβῆ πόθον. Ἀλλ' ἐνδεχομένως θὰ ἠδύνατο νὰ ψηφισθῇ πρότασις, προβλέπουσα σοβαρὰς χρηματικὰς ἐγγυήσεις παρὰ πασῶν τῶν ἐφημερίδων, περιοδικῶν, φύλλων καὶ ἐντύπων, τὰς ὁποίας θὰ ὤφειλον νὰ καταθέσουν διὰ νὰ λάβουν ἄδειαν ἐκδόσεως. Ἐνδεχομένως ἡ Βουλὴ θὰ ἐψήφιζε πρότασιν, προβλέπουσαν τὴν διακοπὴν ἐπί τι χρονικὸν διάστημα ἢ καὶ διὰ παντός, ἑνὸς ἐντύπου, τὸ ὁποῖον δὲν θὰ συνεμορφοῦτο κατόπιν προειδοποιήσεως διὰ τρίτην φοράν». [2]

» Ἄρθρον 16.

»Ὅταν εἰς τὰ ἰδιωτικὰ σχολεῖα λαμβάνῃ χώραν διδασκαλία ἐπιβλαβής, νὰ χορηγηθῇ εἰς τὴν Κυβέρνησιν τὸ δικαίωμα, ὅπως κλείῃ τὰ ἱδρύ-

---

1. Εἶναι ὄντως περίεργος ἡ φράσις αὐτὴ τοῦ Λουδοβίκου, ἡ ὁποία κάμνει λόγον περὶ πιθανῶν ἀλλαγῶν εἰς τὰ τῆς θρησκείας τῶν Ἑλλήνων. Μόνον εις καθ' ὑπερβολὴν φανατικὸς εἰς τὴν θρησκείαν του—και ἐν προκειμένῳ εἰς τὸν καθολικισμὸν—θὰ ἠδύνατο ἔστω καὶ νὰ διανοηθῇ τὴν ἄκρως ἐπισφαλῆ πιθανότητα τυχὸν ἀλλαγῆς εἰς τὸ τυπικὸν τῆς Ἑλληνικῆς ὀρθοδόξου πίστεως. Και ὅμως ὁ Λουδοβῖκος δὲν διεκρίνετο ἐπὶ θρησκευτικῷ φανατισμῷ. Ἡ πρότασίς του συνεπῶς, καίτοι ὑπὸ τοῦ ἰδίου ἀπεσύρετο, θεωρεῖται μᾶλλον ἀνεξήγητος.

2. Ἡ γνώμη αὐτὴ τοῦ Λουδοβίκου περὶ τύπου, ὅσον καὶ ἂν κρίνεται δεσμευτικὴ τῆς ἐλευθεροτυπίας, θὰ ἔλεγέ τις ὅτι εἶχε τὴν θέσιν της, ἰδίως διὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην τῆς ἀχαλινώτου δημοσιογραφικῆς αὐθαδείας, ἡ ὁποία κατὰ κανόνα ἀπέβαινεν ἐπιβλαβὴς εἰς τὰ ἐθνικὰ συμφέροντα.

ματα ταῦτα, κατόπιν προηγηθείσης ἐπανειλημμένης προειδοποιήσεως ἄνευ ἀποτελέσματος. Διότι ἐνῷ ἀπαγορεύεται ἡ πώλησις παντὸς δηλητηρίου, δὲν πρέπει νὰ ἐπιτρέπεται ἡ διάδοσις ψυχικοῦ ὑπολανθάνοντος δηλητηρίου». [1]

» Ἄρθρον 37.

» Αἱ ἐτησίως ἐπαναλαμβανόμεναι Βουλαὶ προκαλοῦν εἰς τὰς Ἐθνοσυνελεύσεις σχεδὸν ἀδιαλείπτους συνεδριάσεις, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ὄχι μόνον στοιχίζει πολὺ εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον, ἀλλὰ περαιτέρω συντελεῖ εἰς τὸ νὰ χωλαίνῃ ἡ διοίκησις. Τὸ νὰ εἶναι ὑποχρεωμένοι οἱ ὑπουργοὶ νὰ φροντίζουν ταὐτοχρόνως τὰς ὑποθέσεις τῆς Βουλῆς καὶ τῆς Διοικήσεως, τοῦτο ὑπερβαίνει τὰς ἀνθρωπίνους δυνάμεις. Πρέπει νὰ καταβληθῇ προσπάθεια διὰ νὰ ἐπιτευχθῇ ὅπως ἡ Ἐθνοσυνέλευσις συγκαλῆται κάθε τρία ἢ τὸ ὀλιγώτερον κάθε δύο ἔτη. Ἀλλ' ὁ Βασιλεὺς δέον νὰ ἔχῃ τὸ δικαίωμα νὰ τὴν συγκαλῇ συχνότερον.

» Ἄρθρον 42.

» Ἡ Βασιλικὴ ἐπιχορήγησις πρέπει νὰ εἶναι συνεχὴς καὶ οὐχὶ δι' ὡρισμένον χρονικὸν διάστημα. Νὰ καταβάλλεται δηλαδὴ αὕτη ἐφ' ὅρου ζωῆς. Θὰ ἦτο ἐπιβεβλημένον τοῦτο διὰ τὴν κατοχύρωσιν τοῦ θρόνου. Το ἔτος 1834 ἡ πρότασις αὕτη ἐψηφίσθη ὑπὸ τῆς Βουλῆς εἰς τὴν Βαυαρίαν. Θὰ ἦτο καλὸν ἂν ἐγίνετο ἀποδεκτὴ καὶ ὑπὸ τῆς Ἑλλάδος κατὰ τὸ Βαυαρικὸν ὑπόδειγμα, ἡ τροποποίησις αὕτη εἰς τὸ Σύνταγμα καὶ ἡ αὐτούσιος ἀποδοχὴ τῆς ἐν προκειμένῳ Βαυαρικῆς συνταγματικῆς φρασεολογίας.

» Ἄρθρον 44.

» Δὲν εἶναι ἀρκετόν, ὅπως ἡ Ἀντιβασιλεία καθορισθῇ μόνον διὰ τὸ παρόν. Πρέπει ἅπαξ διὰ παντὸς νὰ διακανονισθῇ. Νὰ μὴ ἀφεθῇ δὲ εἰς τὰ Κοινοβούλια ὁ διακανονισμός, ὅταν ἐμφανισθῇ ἡ περίπτωσις, διότι τοῦτο θὰ ἦτο μειονεκτικὸν διὰ τὸν θρόνον.

» Ἄρθρον 47.

» Ἡ συμβουλή μου εἶναι ὅπως τὸ ἄρθρον τοῦτο κλείῃ μὲ τὴν λέξιν: «Τὴν Χριστιανικὴν θρησκείαν». Ἑπομένως νὰ παραλειφθῇ ἡ φράσις: «Τὴν θρησκείαν τῆς Ἀνατολικῆς Ὀρθοδόξου τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας». Γνωρίζουν καλῶς οἱ Ἕλληνες ὅτι δὲν ὑπάρχει ἐπὶ τοῦ προκειμένου οὐδεμία

1. Ἡ ὀρθοτάτη αὕτη παρατήρησις τοῦ Λουδοβίκου ἀσφαλῶς εἶχε τὴν θέσιν της νὰ προστεθῇ ὡς συμπλήρωσις τοῦ σχετικοῦ ἄρθρου τοῦ Συντάγματος. Τοῦτο ἔγινεν ἀργότερον ἐπὶ Βασιλέως Γεωργίου τοῦ Α', τῷ 1864.

διαφορά, μὲ τὸ νὰ ἔχουν ἤδη ἀπὸ μιᾶς εἰκοσιπενταετίας ἕνα Καθολικὸν Βασιλέα».[1]

» Ἄρθρον 53.

» Δέον ἡ ἀλλαγὴ ὅπως γίνῃ συμφώνως πρὸς τὸ ἄρθρον 30. Καλὸν θὰ ἦτο ὅπως αἱ βουλευτικαὶ ἐκλογαὶ λαμβάνουν χώραν ἀνὰ τριετίαν. Ἐπίσης καὶ ὁ προϋπολογισμὸς τοῦ Κράτους νὰ ορίζεται διὰ μίαν τριετίαν. Ἂν συμβῇ νὰ καθορισθοῦν αἱ ἐκλογαὶ ὅπως διεξάγωνται ἀνὰ διετίαν, καὶ ὁ προϋπολογισμὸς πρέπει ν' ἀκολουθῇ τὸ αὐτὸ χρονικὸν διάστημα.

» Περὶ Γερουσίας

» Ἡ γνώμη μου, ἡ σχετικὴ μὲ τὴν Γερουσίαν, ἔχει ἤδη ἐκτεθῇ εἰς τὴν προηγουμένην μου ἐπιστολήν. Θὰ ἦτο ἐπιθυμητὸν νὰ προστεθῇ ὅτι εἰς περίπτωσιν διορισμοῦ τῶν μελῶν αὐτῆς ἐπὶ ὡρισμένον χρονικὸν διάστημα, νὰ παρέχεται εἰς τὸν Βασιλέα τὸ δικαίωμα ὅπως παρατείνῃ τὸ διάστημα τοῦτο κατὰ βούλησιν. Ὅσον ἀφορᾷ τὰς κοινωνικὰς τάξεις, ἐκ τῶν ὁποίων θὰ ἔδει νὰ ἐκλέγωνται οἱ γερουσιασταί, θὰ πρέπει νὰ προστεθῇ καὶ ἡ κατηγορία τῶν γαιοκτημόνων, οἱ ὁποῖοι κατέχουν ἕνα ὡρισμένον ἀριθμὸν στρεμμάτων, τοῦ ἀριθμοῦ αὐτῶν καθοριζομένου καταλλήλως.

» Περὶ Δικαιοσύνης

» Ἡ διὰ λόγου καὶ ἐπ' ἀκροατηρίῳ διεξαγωγὴ τῶν δικῶν, ὄχι δι' ἐνόρκου δικαστηρίου, εἶναι περισσότερον ἐπιθυμητή. Τὸ ἔνορκον δικαστήριον ἔχει τὸ μειονέκτημα νὰ εἶναι πολὺ αὐστηρόν, τόσον διὰ τὰς ἀστικάς, ὅσον καὶ διὰ τὰς ποινικὰς παραβάσεις. Ἐπίσης συμβαίνει τοῦτο νὰ ἐπηρεάζεται ἀπὸ τὰ κόμματα ἢ καὶ ἀπὸ τὸν φόβον ἀντιποίνων. Εἶναι ὅμως πολὺ ἀμφίβολον ἂν εἰς τὴν Ἑλλάδα θὰ καταργηθῇ ποτὲ τὸ ορκωτὸν δικαστήριον. Τὸ μόνον ἴσως τὸ ὁποῖον δέον νὰ ἐπιτευχθῇ εἶναι ὅπως τὰ ἀδικήματα τοῦ Τύπου ἀφαιρεθοῦν τῆς δικαιοδοσίας τῶν

1. Ὁ Λουδοβῖκος διὰ τῆς παρατηρήσεως του αὐτῆς ἐπανέρχεται και πάλιν εἰς τὰ τῆς θρησκείας τῶν Ἑλλήνων, ἀγνοῶν προφανῶς ὅτι τὸ θέμα τοῦτο εἶναι κατ' ἐξοχὴν λεπτὸν καὶ συνεπάγεται σοβαρωτάτους κινδύνους, εἰς περίπτωσιν καθ' ἣν διανοηθῇ τις νὰ τὸ θίξῃ, εἰς βάρος τῆς παραδεδεγμένης πίστεως. Καὶ εἶναι ἀπορίας ἄξιον πῶς ὁ Βασιλεὺς τῆς Βαυαρίας τόσον ἀστόχως ἀναφέρεται εἰς τοιοῦτον ζήτημα διὰ τὸ ὁποῖον οὐδεὶς Ἕλλην ἦτο καὶ εἶναι διατεθειμένος νὰ συζητήσῃ. Τὸ ἄρθρον 47 τοῦ Συντάγματος ἀναφέρει : «Πᾶς διάδοχος τοῦ Ἑλληνικοῦ Θρόνου ἀπαιτεῖται νὰ πρεσβεύῃ τὴν θρησκείαν τῆς Ἀνατολικῆς Ὀρθοδόξου τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας». Ὁ Λουδοβῖκος διὰ τῆς προτεινομένης τροποποιήσεως τοῦ ἄρθρου τούτου ἐπεδίωκεν ὅπως ὁ διάδοχος τοῦ θρόνου εἶναι Χριστιανός, ἀνεξαρτήτως τοῦ δόγματος εἰς τὸ ὁποῖον θὰ ἀνῆκεν, ἐὰν δηλαδὴ τυχὸν ἦτο καθολικός, διαμαρτυρόμενος κλπ. Καὶ τοῦτο διότι εἰς περίπτωσιν ἀτεκνίας τοῦ Ὄθωνος καὶ ἀνόδου εἰς τὸν Ἑλληνικὸν Θρόνον τοῦ δευτέρου υἱοῦ τοῦ Λουδοβίκου, Λουϊτπόλδου, ὅστις ἦτο καθολικός, νὰ μὴ ὑποχρεωθῇ οὗτος νὰ ἀσπασθῇ τὴν ορθοδοξίαν. Ἀλλὰ μία τοιαύτη τροποποίησις ἦτο τελείως ἀνέφικτος καὶ ἀπαράδεκτος παρ' οἱασδήποτε Ἑλληνικῆς Ἐθνοσυνελεύσεως.

όρκωτῶν δικαστηρίων. 'Εὰν γίνῃ τοῦτο θὰ συνετελεῖτο μία σημαντικὴ πρόοδος.

»"Αρθρον 99.

» Δὲν θὰ ἔπρεπε νὰ χορηγηθοῦν εἰς τὸν "Ελληνα Βασιλέα ὀλιγώτερα δικαιώματα ἀπὸ τὰ χορηγούμενα εἰς τὰς ἄλλας Συνταγματικας χώρας, ὅπως π.χ. εἰς τὴν Μεγάλην Βρεταννίαν, σχετικῶς πρὸς τὰς κατὰ ξηραν καὶ θάλασσαν ἐνόπλους δυνάμεις. Θὰ πρέπει ἡ σχετικὴ τροποποίησις νὰ γίνῃ καὶ νὰ παραμερισθοῦν οἱ ἐν προκειμένῳ περιορισμοί.

»Εἶμαι εὐχαριστημένος "Οθων, διὰ τὴν χορηγουμένην εἰς ἐμὲ ἐμπιστοσύνην σου, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον διεπίστωσα ὅτι δὲν συμβαίνει καὶ εἰς τὰ ἄλλα μου τέκνα, τοὐλάχιστον σχετικῶς μὲ τὰς ἀποφάσεις των.

»Φρόντισε ὅπως ἡ ἀπὸ 29ης 'Ιουνίου ἐπιστολή μου, ἡ ἀπευθυνομένη πρὸς τὴν ἀγαπητὴν 'Αμαλίαν, φθάσῃ εἰς τὰς 'Αθήνας πρὸ τῆς ἀναχωρήσεώς της. Μήπως ἔχει ἤδη ἀποσταλῆ; Τὴν 5ην τρέχοντος μηνὸς ἔγραψα εἰς "Ολντενμπουργκ, ὅταν αὐτη ἔλθῃ καὶ δὲν εὕρῃ εἰς τὸ Μόναχον τὸν Μάξ, νὰ ἔλθῃ καὶ νὰ μείνῃ κοντά μου εἰς τὸ 'Ανάκτορον τῶν Βίττελσμπαχ, εἰς τὸ ὁποῖον καὶ πάλιν θα εὑρίσκωμαι τὴν 1ην Σεπτεμβρίου.

»'Ο πατήρ σου σὲ ἐναγκαλίζεται νοερῶς.

Λουδοβῖκος».

Τὴν 14ην /26ην Σεπτεμβρίου 1857 ἔγραψεν ὁ "Οθων ἐκ Κηφισιᾶς, ἔνθα διέμενεν εἰσέτι, τὴν ἀκόλουθον ἐπιστολὴν εἰς τὸν Λουδοβῖκον.

«'Αγαπητέ μοι Πάτερ. *

»Τὴν παρελθοῦσαν Τετάρτην 11ην/23ην Σεπτεμβρίου μετὰ τὸ μεσονύκτιον ἐπιστρέφων ἐκ τοῦ θεάτρου εὗρον τὴν προσφιλεστάτην μου ἐπιστολήν Σας. Φαίνεται ὅτι ἔφθασεν εἰς τὴν Τεργέστην ἀκριβῶς πρὸ τῆς ἀναχωρήσεως ἐκεῖθεν τοῦ προτελευταίου ταχυδρομικοῦ ἀτμοπλοίου. Διὰ τὴν ράβδον, τὴν ὁποίαν ἐφιλοτέχνησεν εἷς ποιμήν, δὲν πρόκειται τίποτε νὰ πληρωθῆ. 'Ο Νοταρᾶς εἶχε τὴν ἰδέαν νὰ Σᾶς ἀποστείλῃ τὴν ράβδον αὐτὴν ὡς δῶρον καὶ ἐνθύμιον· αὐτὸς καὶ τὴν παρήγγειλε. Καὶ ἐφρόντισα ἤδη νὰ ἐκφράσω πρὸς αὐτὸν τὰς εὐχαριστίας Σας.

» Μετὰ παρέλευσιν πολλοῦ χρόνου, διὰ πρώτην φορὰν ἔπαιξε τὸ θέατρον 'Ελληνικὸν ἔργον. 'Η παράστασις ἐν τῷ συνόλῳ της ὑπῆρξε καλή. Μᾶς λείπουν ὅμως θεατρικὰ ἔργα πρωτότυπα εἰς τὴν νεοελληνικήν. Τὰ ὑπάρχοντα εἶναι κατάλληλα μᾶλλον δι' ἀνάγνωσιν καὶ οὐχὶ δι' ἀνέβασμα ἐπὶ σκηνῆς. Αἱ ἠθοποιοὶ ἦσαν ὅλαι ὡραῖαι. 'Η μία ἐξ αὐτῶν εἶναι Γερμανίς, ἡ ὁποία ἔχει γεννηθῆ ἐδῶ.

»Πανάθλιος εἶναι ἐφέτος ὁ καιρὸς εἰς τὴν 'Ελλάδα. "Εν μέρος τῆς κορινθιακῆς σταφίδος κατεστράφη ἀπὸ τὴν βροχήν. Τὸ ψῦχος ἤρχισεν

ἤδη νὰ γίνεται αἰσθητόν. 'Αλλ' ὁ πληρῶν τὴν καρδίαν μὲ χαρὰν ἥλιος τῆς 'Ελλάδος δὲν διαψεύδει συνήθως τὰς ἐπ' αὐτοῦ ἐλπίδας μου.

»Πρὸ ὀλίγων ἡμερῶν ἀφίχθη ὁ νέος διοικητὴς τοῦ Γαλλικοῦ στόλου. 'Ο μέχρι σήμερον διοικητής, μᾶς ἐγκατέλειψε. Καλοὶ λόγοι λέγονται διὰ τὸν νέον 'Αντιναύαρχον, καθὼς καὶ διὰ τὸν ἐσχάτως διορισθέντα ἐδῶ Γάλλον Πρέσβυν.

»Προτίθεμαι νὰ μεταβῶ μέχρι Πατρῶν πρὸς ὑποδοχὴν τῆς 'Αμαλίας. Εἴμεθα σήμερον κάτοχοι πολλῶν μικρῶν πλοίων, κατασκευασθέντων εἰς 'Αγγλικὰ ναυπηγεῖα.

»Μὲ τὴν ἀπεριόριστον ἀγάπην μου καὶ τὸν σεβασμόν μου, ὁ υἱός Σας

"Οθων».

'Εν συνεχείᾳ ὁ "Οθων, εἰς τὸ κάτω μέρος τῆς ἐπιστολῆς του αὐτῆς καὶ μετὰ τὴν ὑπογραφήν του, ἔγραφε: «Στρέψατε παρακαλῶ τὸ φύλλον». Καὶ εἰς τὴν ἑπομένην σελίδα ἐζήτει τὴν γνώμην τοῦ πατρός του ἐπὶ τοῦ ἑξῆς θέματος:

«Μήπως εἴσθε τῆς γνώμης, ὅτι εἰς χώρας, ὅπως ἡ Γαλλία, ἡ 'Ελλὰς καὶ ἄλλαι παρόμοιαι χῶραι, δὲν θὰ ἔπρεπε νὰ ὑπάρχουν δύο Κοινοβούλια; 'Αλλὰ εἰς περίπτωσιν καθ' ἣν καὶ ἓν μόνον Κοινοβούλιον θὰ ἦτο πολὺ ἐπικίνδυνον, μήπως τότε θὰ ἦτο καλύτερον νὰ ὁρίσῃ τὶς ὅπως οἱ μέλλοντες νὰ ἐκλεγοῦν βουλευταὶ προέρχωνται ἀπὸ διαφόρους κοινωνικὰς τάξεις, ἢ μήπως θὰ ἦτο προτιμότερον ὅπως ἐκλέγωνται οὗτοι κατὰ κεφαλὴν καὶ κατὰ περιοχὴν ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἐπαγγελματικῆς κατηγορίας ἢ κατὰ κατηγορίας συμφερόντων, εἰς τὰς ὁποίας θὰ ἀνήκουν; Καὶ ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει, πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτὸν εἰς ποῖα εἴδη ἀπὸ ἀπόψεως ἐπαγγελμάτων καὶ συμφερόντων θὰ ἔδει νὰ γίνῃ ἡ κατανομή, ὥστε νὰ κατοχυροῦται τὸ "Εθνος, ὅτι μόνον αἱ ἐθνωφελεῖς προτάσεις θὰ ψηφίζωνται;».

Εἰς ἀπάντησιν τῆς ὡς ἄνω ἐπιστολῆς τοῦ "Οθωνος ὁ Λουδοβῖκος τοῦ ἔγραψεν ἐκ Μονάχου τὴν 12ην 'Οκτωβρίου 1857 τὰ ἑξῆς:

«'Αγαπητέ μοι "Οθων. *

»Τὴν παροῦσαν μου θὰ σοῦ κομίσῃ ἡ ἀγαπητή μας 'Αμαλία, ποὺ συμπεριεφέρθη κατὰ τὴν παραμονήν της πλησίον μου ὡσὰν γνήσιον τέκνον μου, ἐδῶ εἰς τὰ 'Ανάκτορα τῶν Βίττελσμπαχ.

»"Οσον ἀφορᾶ τὴν ἐρώτησίν σου, ἂν θὰ ἦτο συμφερώτερον διὰ τὴν 'Ελλάδα, ὅπως ὑπάρχῃ ἓν μόνον Κοινοβούλιον, σοῦ ἀπαντῶ, ὅτι θὰ ἦτο συμφερώτερος ὁ θεσμὸς τῶν δύο Κοινοβουλίων, ὑπὸ τὴν προϋπόθεσιν ὅμως, ὅπως ἡ Γερουσία διαπνέεται ἀπὸ συντηρητικὰς ἰδέας καὶ ἀρχάς, δεδομένου ὅτι αὕτη θὰ ἐχρησίμευεν ὡς ἀνασχετικὸς θεσμὸς εἰς

περιπτώσεις ὑπερβασιῶν τῆς Βουλῆς. Ἴσως ὅμως αἱ ἰδιαίτεραι συνθῆκαι τῆς Ἑλλάδος ν' ἀπαιτοῦν τὴν ὕπαρξιν μιᾶς μόνον Βουλῆς.

»Εὐχάριστα εἶναι τὰ ὅσα μοῦ γράφεις διὰ τὸ Ἑλληνικὸν θέατρον. Ὅσον ἀφορᾶ τὰ καθ' ἡμᾶς, θὰ σοῦ τὰ διηγηθῇ ἡ Ἀμαλία».

Ἐν συνεχείᾳ ὁ Λουδοβῖκος ἀνεφέρετο εἰς ἑτέραν ἐπιστολὴν τοῦ Ὄθωνος, ἐν τῇ ὁποίᾳ ἐγίνετο λόγος περὶ τοῦ γνωστοῦ δανείου τοῦ Βασιλέως τῆς Βαυαρίας πρὸς τὴν Ἑλλάδα καὶ ἔγραφε τὰ ἑξῆς :

«Συμμερίζομαι καὶ ἐγὼ τὴν γνώμην σου : ὅτι δηλαδὴ δέον πρῶτον νὰ τακτοποιηθῇ ἡ ὑπόθεσις τοῦ δανείου τῶν προστατίδων Δυνάμεων καὶ κατόπιν νὰ ἔλθῃ ἡ σειρὰ τοῦ διακανονισμοῦ τοῦ πρὸς ἐμὲ χρέους της Ἑλλάδος. Τὸ νὰ διακανονισθῇ τὸ ἰδικόν μου λαβεῖν ταὐτοχρόνως μὲ τὰς προστάτιδας Δυνάμεις, θὰ ἦτο ὀλέθριον καὶ ἡ Ἀγγλία θὰ δυσηρεστεῖτο τότε μαζί μου. Πῶς ἐπὶ τοῦ προκειμένου θὰ διέκειτο ἡ Γαλλία, εἶναι πολὺ ἀμφίβολον. Ἴσως ἡ Ρωσία μόνη νὰ διέκειτο εὐνοϊκῶς. Προσπάθησε λοιπὸν ὅσον τὸ δυνατὸν ταχύτερον νὰ καταλήξῃς εἰς συμφωνίαν ἐπὶ τοῦ προκειμένου μὲ τὰς τρεῖς Δυνάμεις. Τοῦτο πρέπει νὰ γίνῃ πρῶτον καὶ ἀκολούθως–ἀλλ' ἄνευ ἀναβολῆς–φρόντισε διὰ τὸν διακανονισμὸν τῶν πρὸς ἐμὲ ὀφειλομένων ὑπὸ τῆς Ἑλλάδος. Πρὸς ἐμέ, ποὺ τόσα ἔπραξα δι' αὐτήν. Πρέπει καὶ πάλιν νὰ τονίσω ὅτι ἀνέβαλον ἐπὶ ἓν ἔτος τὴν οἰκοδόμησιν τοῦ Βασιλικοῦ μου κτιρίου, τὸ ὁποῖον θὰ ἐχρησίμευεν ὡς κατοικία μου, διὰ νὰ βοηθήσω τὴν Ἑλλάδα κατὰ τὸν Ἀγῶνα της διὰ τὴν ἀπελευθέρωσίν της. Βασίζομαι ἐπὶ τῆς υἱκῆς σου καρδίας διὰ τὸν διακανονισμὸν αὐτῆς τῆς ὑποθέσεως.

»Σὲ ἐναγκαλίζεται ὁ ὑπεραγαπῶν σε πατὴρ

Λουδοβῖκος».

Κατὰ τὴν ἔναρξιν τῆς δευτέρας συνόδου τῆς Βουλῆς καὶ κατὰ τὴν συνεδρίασιν αὐτῆς τῆς 27ης Νοεμβρίου 1857, ὁ πρόεδρος αὐτῆς Δ. Βουδούρης προσεφώνησε τὸν παριστάμενον Βασιλέα Ὄθωνα, ἀναφερθεὶς εἰς τὸν ἑορτασμὸν τοῦ ἰωβηλαίου τούτου. Ὁ Ὄθων ἀπήντησεν ὡς ἑξῆς : [1]

«Ἡ κατὰ τὴν σημερινὴν ἡμέραν γενομένη ἔκφρασις τῆς πρὸς ἐμὲ καὶ τὴν Βασίλισσαν ἀφοσιώσεως τῆς Βουλῆς, μοὶ εἶναι τοσούτῳ μᾶλλον εὐάρεστος, καθ' ὅσον πρὸ εἰκοσιπενταετίας, τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ, ἀφήσας τὸν τόπον τῆς γεννήσεώς μου, ἀφιέρωσα πάσας τὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς μου εἰς τὴν εὐημερίαν τοῦ Ἔθνους. Ἡ δὲ πρὸς τὴν Κυβέρνησιν ὑποστήριξις ἔσται παραγωγὸς ἔργων ὠφελίμων εἰς τὴν κοινὴν ἡμῶν πατρίδα».

---

1. Ἡ ἀντιφώνησις αὐτὴ τοῦ Ὄθωνος εὑρίσκεται ἐν πρωτοτύπῳ εἰς τὰ Ἀπόρρητα Βασιλικὰ Ἀρχεῖα τοῦ Μονάχου. Εἶναι γραμμένη εἰς τὴν ἑλληνικὴν ἰδιοχείρως ὑπὸ τοῦ Βασιλέως καὶ φέρει ἀριθμὸν 205.

Ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ τῆς συμπληρώσεως 25ετίας ἀπὸ τῆς ἀναρρήσεως εἰς τὸν Ἑλληνικὸν θρόνον τοῦ Ὄθωνος, ὁ Λουδοβῖκος ὡς ἀντιπρόσωπος τῆς οἰκογενείας του πρὸς συμμετοχὴν εἰς τὸν Πανελλήνιον εορτασμὸν τοῦ γεγονότος τούτου, ἀπέστειλεν εἰς Ἀθήνας τὸν νεώτερον υἱόν του Ἄνταλμπερτ, ὁ ὁποῖος ἐνεχείρισεν εἰς τὸν Ὄθωνα ἐπιστολὴν τοῦ πατρός του ὑπὸ ἡμερομηνίαν 17ην Ἰανουαρίου 1858. Ὁ Λουδοβῖκος μεταξὺ ἄλλων ἔγραφε τὰ ἑξῆς :

«...Τὴν ἡμέραν αὐτήν, πρὸ 25ετίας, ἐπάτησες τὸ ἔδαφος τῆς Ἑλλάδος. Εἴθε νὰ βασιλεύσῃς εὐτυχὴς τοὐλάχιστον ἄλλα 25 ἔτη. Κατώρθωσες κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο ν' ἀποκτήσῃς τὸν μεγαλύτερον ἔπαινον, τὸν ὁποῖον θὰ ἠδύνασο ἐπὶ τῆς γῆς νὰ λάβῃς. Τὴν ἀγάπην, δηλαδή, τοῦ Λαοῦ σου. Σοῦ ἀξίζει ὁ ἔπαινος αὐτός. Τὸν ἐκέρδισες διὰ τῆς αὐτοθυσίας σου, τὴν ὁποίαν τόσον εὐγενῶς προσέφερες ὑπὲρ τῶν ὑπηκόων σου. Πολλὰ δι' αὐτοὺς ἔπραξες. Πολλὰ δι' αὐτοὺς ὑπέφερες...».

Ἐπίσης μεταξὺ τῶν πρώτων ἐστεμμένων, οἱ ὁποῖοι συνεχάρησαν τὸν Ὄθωνα ἐπὶ τῇ 25ετηρίδι του, ἦτο καὶ ὁ Αὐτοκράτωρ Φραγκῖσκος Ἰωσήφ, ὁ ὁποῖος τοῦ ἀπέστειλεν ἐκ Βιέννης τὴν ἀκόλουθον ἐπιστολὴν ὑπὸ ἡμερομηνίαν 13ην Ἰανουαρίου 1858 :

«Ἀγαπητὲ Ἐξάδελφε.

»Οὐδεμία χώρα ὑπάρχει, ἡ ὁποία πρέπει νὰ εἶναι εὐγνώμων πρὸς τὸν Βασιλέα της περισσότερον τῆς Ἑλλάδος ! Ἀφ' ὅτου ἀνέλαβες εἰς χεῖρας σου τὰ ἡνία τοῦ Κράτους, ἔπρεπε ὅλα νὰ δημιουργηθοῦν ἐκ νέου, ἐν μέσῳ ἀφαντάστων δυσχερειῶν καὶ τῆς συστηματικῆς κωλυσιεργίας τῶν ξένων. Ἀλλὰ καὶ μεγαλυτέρα πρέπει νὰ εἶναι ἡ ἱκανοποίησίς σου, διότι παρ' ὅλα αὐτὰ τὰ ἐμπόδια, κατώρθωσες τόσα νὰ κάμῃς διὰ τὴν εὐημερίαν τῆς χώρας σου, προσδόσας καὶ εἰς τὰς μετὰ τοῦ ἐξωτερικοῦ σχέσεις αὐτῆς ἱκανοποιητικὴν μορφήν.

»Ἡ Αὐτοκράτειρα ἀποστέλλει τὰ θερμά της συγχαρητήρια εἰς τὴν Βασίλισσαν Ἀμαλίαν. Μένε πεπεισμένος περὶ τῆς εἰλικρινοῦς μου πρὸς Σὲ φιλίας.

Ὁ πιστός Σου ἐξάδελφος
Φραγκῖσκος Ἰωσήφ».

Ὁ Ὄθων ἀπήντησεν εἰς τὴν ὡς ἄνω ἐπιστολὴν ὡς ἀκολούθως, παραλείψας ἐξ ἀβλεψίας νὰ θέσῃ ἡμερομηνίαν :

«Ἀγαπητέ μοι Ἐξάδελφε.

»Τὴν ἀπὸ 13ην Ἰανουαρίου ἐπιστολήν Σου ἔλαβον καὶ ἀπαντῶ μόλις σήμερον, διὰ νὰ Σοῦ κομίσῃ τὴν παροῦσαν μου ἰδιοχείρως ὁ σήμερον ἀναχωρῶν Κόμης Φὸν Πάαρ.

» Εἴθε καὶ Σὺ νὰ χαρῇς τὴν ἀργυρᾶν καὶ τὴν χρυσῆν ἐπέτειον τῆς εἰς τον θρόνον ἀναρρήσεώς Σου. Ἡ καλωσύνη Σου, ὅπως θέσῃς εἰς τὴν διάθεσιν τοῦ ἀδελφοῦ μου Ἄνταλμπερτ ἐν ἀτμόπλοιον, μοὶ παρέσχε τὴν εὐτυχίαν νὰ ἔχω πλησίον μου ἐκείνας τὰς ἡμέρας ἕνα τῶν ἀδελφῶν μου. Σοῦ εἶμαι εὐγνώμων διὰ τὴν ἀποστολὴν τοῦ Κόμητος Πάαρ, ὁ ὁποῖος, ὡς πληροφοροῦμαι, παρέσχεν ἤδη εἰς τοὺς ὑπηκόους μου, τοὺς κατοικοῦντας εἰς τὰ παραδουνάβια πριγκιπᾶτα, σχετικὴν βοήθειαν.

» Εἰς τὴν Αὐτοκράτειραν παρακαλῶ νὰ διαβιβάσητε τὰς εὐχαριστίας μου καθὼς καὶ τῆς συζύγου μου διὰ τὰ συγχαρητήριά της.

»Ὁ πιστός Σου Ἐξάδελφος

Ὄθων».

Ἐπίσης ὁ τότε Αὐτοκράτωρ τοῦ Μεξικοῦ, Ἀρχιδοὺξ Φερδινάνδος Μάξ, ἀπέστειλεν εἰς τὸν Ὄθωνα τὴν ἀκόλουθον συγχαρητήριον ἐπιστολὴν ὑπο ἡμερομηνίαν 22αν Ἰανουαρίου 1858:

«Ἀγαπητὲ Ἐξάδελφε.

» Ἐπὶ τῇ τόσῳ σπουδαίᾳ καὶ εὐτυχεῖ ἡμέρᾳ, ὅπως ἡ 6η Φεβρουαρίου, ἡ ὁποία ἔδωσεν εἰς την Ἑλλάδα τὸν ἀγαπητόν της Βασιλέα καὶ τὴν ἀναγέννησίν της, ἂς μοὶ ἐπιτραπῇ, τῷ εὐγνωμονοῦντι λάτρει τῆς Ἑλλάδος, πιστὸν συγγενῆ καὶ ἐγκαρδίως ἀφωσιωμένον φίλον, ἀπὸ τὴν μακρυνὴν καὶ ὑπερπόντιον χώραν μου, νὰ Σοῦ ἀπευθύνω τὰ εἰλικρινῆ καὶ θερμά μου συγχαρητήρια, τὰ προερχόμενα ἀπο τὰ βάθη τῆς ψυχῆς μου. Ὀλίγοι Βασιλεις ἀπολαμβάνουν ἀπο τὸν λαόν των τόσης ἀγάπης, ὅσης Σύ. Ἀλησμόνητοι θὰ παραμείνουν εἰς τὴν μνήμην μου αἱ ἡμέραι, καθ' ἃς μὲ ἐφιλοξένησες κατὰ τὴν ἐν Ἑλλάδι παραμονήν μου.

Ὁ ἐκ καρδίας λάτρις σου

Φερδινάνδος».

Ἰδοὺ καὶ μία χαρακτηριστικὴ ἐπιστολὴ τοῦ Ὄθωνος, ἐν τῇ ὁποίᾳ οὗτος περιέγραφεν ἐν πάσῃ εἰλικρινείᾳ τὰ συναισθήματα, τὰ ὁποῖα τον κατεῖχον κατὰ τὰς ἡμέρας τοῦ ἑορτασμοῦ τοῦ ἰωβηλαίου του. Τὴν ἐπιστολὴν αὐτὴν τὴν ἀπέστειλεν ἐξ Ἀθηνῶν, ὑπο ἡμερομηνίαν 4ης/16ης Φεβρουαρίου 1858, προς τὴν Βασίλισσαν τῆς Βαυαρίας Μαρίαν, σύζυγον τοῦ ἀδελφοῦ του Βασιλέως Μαξιμιλιανοῦ. Ἐν αὐτῇ ἔγραφεν:

«Ἀγαπητή μου καὶ καλὴ Μαρία.

» Ἀπὸ ἀρκετῶν ἡμερῶν ἔχαιρον διότι θὰ σοῦ ἔγραφον διὰ τὴν 25ην Ἰανουαρίου /6ην Φεβρουαρίου. Ἐπὶ τέλους σήμερον πραγματοποιῶ τοῦτο. Ὑπῆρξε δι'ἐμὲ μία ἡμέρα χαρᾶς καὶ συγκινήσεως, διότι μὲ περιέβαλε παντοχόθεν ἡ ἀγάπη κατὰ τὴν ἡμέραν ταύτην. Ἀρχικῶς οὐδόλως ἐφαντάσθην ὡς τόσον χαρμόσυνον τὴν ἡμέραν αὐτήν. Ἐνόμιζον ὅτι δι' ἐμὲ θ' ἀπέβαινεν ἡμέρα θλίψεως, ἡμέρα, κατὰ τὴν ὁποίαν θὰ ᾐσθανόμην

τὸν ἑαυτόν μου πονοῦντα, δεδομένου ὅτι πολλὰ πράγματα ἦσαν ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα δὲν εἶχον γίνει, ὅπως θὰ ἐπεθύμουν νὰ εἶχον συντελεσθῆ. Ἀργότερον ὅμως ἡ ἰδέα αὕτη ὑπεχώρησε καὶ ἔγινα περισσότερον ἥσυχος. Ἐν τούτοις προσέβλεπον τὸν ἑαυτόν μου ὡς ἕνα κεκοσμημένον ἀμνόν, ὁ ὁποῖος ὡδηγεῖτο πρὸς θυσίαν, ἐνῶ ἐσυρόμην προηγουμένως εἰς ἑορτήν, ἡ ὁποία δι' ἐμὲ πᾶν ἄλλο ἢ ἑορτὴ ἠδύνατο νὰ θεωρηθῇ.

» Μὲ ἀπεριγράπτους σωματικοὺς πόνους συνεπλήρωσα τὴν 25ετῆ ταύτην περίοδον. Ὑπῆρξεν αὕτη δι' ἐμὲ ἓν εἶδος ἐπαγγελματικοῦ ταξιδίου, κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ ὁποίου ἐνέγραψα πολλὰς θλίψεις.

» Μετέβην εἰς τὴν Χαλκίδα διὰ νὰ παραστῶ εἰς τὰ ἐγκαίνια τῆς διανοίξεως τοῦ πορθμοῦ τοῦ Εὐρίπου. Ἐκεῖ ἅμα τῇ ἀφίξει μου ἤρχισε νὰ πίπτῃ ραγδαία βροχή, ἥτις διεπέρασε τὰ ἐνδύματά μου. Ὁλόκληρον τὴν ἡμέραν καὶ τὴν νύκτα τὰς διῆλθον εἰς δωμάτιον ἄνευ θερμάνσεως, ἐνῶ ἐμαίνετο ἡ χιονοθύελλα. Τὴν ἐπομένην, λόγῳ τῆς ὀρθοστασίας κατὰ τὴν τελετὴν καὶ τοῦ πνέοντος ψυχροῦ ἀνέμου, ᾐσθάνθην ὀξὺ ρευματικὸν πυρετὸν καὶ ἰσχυρὰν νευραλγίαν τῆς κεφαλῆς. Τὴν νύκτα τῆς δευτέρας ἡμέρας οἱ πόνοι ὑπεχώρησαν. Ἀλλ' ὤφειλον νὰ ἐγερθῶ λίαν πρωῒ διὰ τὸ ταξίδιον τῆς ἐπιστροφῆς. Ἡ ἡμέρα, εὐτυχῶς, ἦτο ὡραία, ὁ παγερὸς ἄνεμος εἶχε κοπάσει, ἀλλὰ παντοῦ ἡ χιὼν ἐκάλυπτε τὸ ἔδαφος. Λόγῳ ὅμως τῆς αἰσθητῶς ἐναλλασσομένης θερμοκρασίας κατὰ τὴν ἐπιστροφήν μου εἰς τὰς Ἀθήνας, ἐξεδηλώθησαν οἱ πόνοι δριμύτεροι.

» Ἤδη εἶχον ἀρχίσει αἱ προετοιμασίαι διὰ τὸν ἑορτασμόν, ὁ εἷς δὲ μετὰ τὸν ἄλλον ἤρχοντο διὰ νὰ μὲ συγχαροῦν. Ἔπρεπε νὰ τοὺς δέχωμαι, νὰ πηγαίνω εἰς τὴν τράπεζαν. Εὐτυχῶς κατὰ τὰς στιγμὰς ἐκείνας εἶχον γίνει ἐντελῶς καλά. Ἐν τούτοις, λόγῳ τῆς ἀλλαγῆς τῆς θερμοκρασίας καὶ τῆς ἀλλαγῆς τῶν ἐνδυμάτων μου, ᾐσθάνθην ἐν τέλει κόπωσιν καὶ ἐξάντλησιν. Ἀκόμη καὶ κατὰ τὴν παραμονὴν τῆς ἑορτῆς ὑπέφερα κατὰ τὸ δεῖπνον, λόγῳ τῆς πιέσεως τῆς στρατιωτικῆς στολῆς καὶ ὑπέστην σοβαρὸν οἴδημα. Ἐνόμιζον ὅτι δὲν θὰ ἠδυνάμην τὴν ἐπομένην νὰ παραστῶ εἰς τὴν τελετήν. Εὐτυχῶς διηυθέτησα κατὰ τοιοῦτον τρόπον τὴν στολήν μου ὥστε ὁ φόβος οὗτος ἐξέλιπε καὶ τὴν πρωΐαν ἤμην τελείως καλά. Ἠσθανόμην ὅμως μίαν βαθυτάτην συγκίνησιν. Ὅτε ἀνῆλθον ἐπὶ τῆς ἁμάξης διὰ νὰ μεταβῶ εἰς τὴν ἐκκλησίαν, εἶδον ὅλα ὅσα μὲ περιέβαλλον νὰ ἔχουν τὴν σφραγῖδα τοῦ ἑορταστικοῦ γεγονότος, τότε ᾐσθάνθην τὰ δάκρυα ἕτοιμα νὰ πλημμυρίσουν τοὺς ὀφθαλμούς μου καὶ κατέβαλα μεγάλην προσπάθειαν, ἀνοιγοκλείσας τὰ βλέφαρά μου διὰ νὰ τὰ συγκρατήσω. Τοῦτο βεβαίως δὲν ἦτο κατάστασις ὀδυνηρᾶς διαθέσεως. Ἦτο συγκίνησις. Ὁ ἐσωτερικός μου κόσμος ἦτο ἤδη ἥσυχος. Ἤμην εὐχαριστημένος ἀπὸ τὴν χαρὰν καὶ τὴν ἀγαλλίασιν, μὲ τὰς ὁποίας μὲ ὑπεδέχετο τὸ πλῆθος καὶ οἱ ἄνθρωποι

μεμονωμένως. Σημειωτέον ότι τὴν προηγουμένην νύκτα εἶχον ἐργασθῆ μέχρι τῆς μιᾶς μετὰ μεσονύκτιον.

» Τὴν ἡμέραν τῆς 25ης Ἰανουαρίου/6ης Φεβρουαρίου τὴν διῆλθον μὲ περιποιήσεις, ἐργασίαν, ἐπισκέψεις καὶ κατὰ τὸ διάστημα τῆς ἡμέρας καὶ κατὰ τὸ διάστημα τῆς νυκτός — τὸ τελευταῖον διὰ νὰ ἰδῶ τὴν φωταγώγησιν τῆς πόλεως. Τὴν ἑσπέραν ἐδόθη χορὸς εἰς τὰ Ἀνάκτορα. Ἐγὼ ὅμως δὲν ἐχόρευσα, οὐδὲ παρέμεινα μέχρι τέλους. Τὰς ἐπομένας ἡμέρας ἔλαβον χώραν διάφοροι ἄλλαι ἑορταστικαὶ ἐκδηλώσεις....

Ὄθων».

ΜΙΑ ΑΠΟΦΑΣΙΣ ΤΟΥ ΔΗΜΟΥ ΑΘΗΝΑΙΩΝ ΠΕΡΙ ΑΝΔΡΙΑΝΤΟΣ ΤΟΥ ΟΘΩΝΟΣ

Τὴν 1ην Δεκεμβρίου 1859 τὸ Δημοτικὸν Συμβούλιον Ἀθηναίων ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ δημάρχου Ι.Α. Σκούφου ἐψήφισεν ὁμοφώνως: «... εἰς αἰδίον μνήμην τῆς ἐν τῇ πόλει γενομένης εὐεργεσίας καὶ εἰς δεῖγμα ἐπίσημον τῆς ἀενάου εὐγνωμοσύνης αὐτῆς, ἀνεγεῖραι ἐκ λευκοῦ πεντελησίου μαρμάρου ἀνδριάντα τῷ Μεγαλειοτάτῳ Βασιλεῖ Ὄθωνι, τῷ πρώτῳ ἀνακαινιστῇ καὶ εὐεργέτῃ αὐτῆς καὶ στῆσαι αὐτὸν ἐν τῇ πλατείᾳ Ὄθωνος...» Τὸ ψήφισμα τοῦτο ἐπεδόθη ὑπὸ τοῦ δημαρχιακοῦ Σώματος εἰς τὸν Βασιλέα, ὁ ὁποῖος ἐκτὸς τῶν προφορικῶν εὐχαριστιῶν, τὰς ὁποίας ἐξέφρασε πρὸς τὸ Δημοτικὸν Συμβούλιον, ἀπηύθυνεν εἰς αὐτὸ καὶ τὴν ἀκόλουθον ἐπιστολήν:

«Μετὰ πλείστης εὐχαριστήσεως μανθάνω παρ' ὑμῶν ὅτι ὁ Δῆμος τῶν Ἀθηναίων Μοὶ ἀνεγείρει ἀνδριάντα ἐπὶ τῆς ὁμωνύμου Μου πλατείας. Τὸ δεῖγμα τοῦτο τῆς πρὸς Ἐμὲ ἀφοσιώσεως καὶ ἀγάπης αὐτοῦ εἶναι εἰς τὴν καρδίαν μου λίαν εὐφρόσυνον. Χαίρω δὲ ὅτι διὰ τῆς ἀνεγέρσεως ἀνδριάντος θέλω διαμένει διὰ παντὸς ἐν εἰκόνι ἐν τῷ μέσῳ τῶν κατοίκων τῆς ἀγαπητῆς Μοι ταύτης καὶ κλεινῆς πόλεως.

Ὄθων».

Ἀτυχῶς ἡ ἀπόφασις αὕτη τοῦ Δημοτικοῦ Συμβουλίου δὲν ἐπραγματοποιήθη, καίτοι, ὡς ἐμφαίνεται ἀπὸ τὰ πρακτικὰ τοῦ Δήμου, εἶχε δι' ἐράνου συγκεντρωθῆ ὁλόκληρον τὸ ἀπαιτούμενον χρηματικὸν ποσόν. Τὰ μεσολαβήσαντα πολιτικὰ γεγονότα δὲν ἐπέτρεψαν νὰ γίνῃ πλέον οὔτε κἂν λόγος περὶ ἀνδριάντος τοῦ Ὄθωνος καὶ φυσικὰ ἡ ἀπόφασις ἐκείνη τοῦ Δήμου Ἀθηναίων ἠτόνησεν ἔκτοτε. Ἐπηκολούθησεν ἡ ἔξωσις τοῦ Ὄθωνος, ἡ μετονομασία τῆς ὁμωνύμου του πλατείας, εἰς πλατεῖαν «Ὁμονοίας», καὶ τέλος ἡ λήθη, ἡ ὁποία εἰς παρομοίας περιπτώσεις ρίπτει τὸν ἀδιαπέραστον πέπλον της ἐπὶ προσώπων καὶ πραγμάτων. Ἀλλὰ ποτὲ δὲν εἶναι ἀργὰ κατὰ τὴν λαϊκὴν ρῆσιν... Ἴσως ὁ σημερινὸς δήμαρχος κ. Ἀγ-

γελος Ἰσουκαλᾶς να θελήση ὅπως συνδέση τὴν ἐν τῷ Δήμῳ πολιτείαν του μὲ ἓν ἔργον, τὸ ὁποῖον ὀφείλει ἡ πόλις αὕτη πρὸς τὸν πρῶτον Βασιλέα τῆς Ἑλλάδος, τὸν ὁποῖον ὁ τότε δήμαρχός της ἀπεκάλεσεν ἀνακαινιστὴν καὶ εὐεργέτην της. Ὁ ἀνδριὰς τοῦ Ὄθωνος, φέροντος τὴν γραφικὴν ἑλληνικὴν φουστανέλλαν, θὰ κοσμήση ἀσφαλῶς τὴν Πρωτεύουσαν καὶ θὰ ἀποτελέση ὡς ἀνέφερε τὸ ψήφισμα τοῦ 1859: «...ἀΐδιον μνήμην τῆς τῇ πόλει γενομένης εὐεργεσιας» ὑπὸ τοῦ ἀειμνήστου ἐκείνου Βασιλέως.

Ἤδη παραθέτω τὴν τελευταίαν διαταγὴν τοῦ Ὄθωνος, τὴν ὁποίαν ἔγραψεν ἰδιοχείρως εἰς τὴν ἑλληνικήν, ὅτε εὑρίσκετο εἰς Καλάμας κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς περιοδείας του—τῆς τελευταίας— ἀνὰ τὰς πόλεις τῆς δυτικῆς Πελοποννήσου. Ἡ διαταγὴ αὕτη ἀπεστάλη εἰς ἀπάντησιν ὑποβληθείσης ἐκθέσεως τῆς ὑπὸ τὸν Γενναῖον Κολοκοτρώνην Κυβερνήσεως περὶ τῆς ἐν Βονίτσῃ ἐκραγείσης ἐπαναστάσεως ἐκ μέρους τοῦ Θ. Γρίβα. Ἰδοὺ τὸ ἐν φωτοτυπίᾳ κείμενον αὐτῆς:

«Κύριε Πρωθυπουργέ. Ἔλαβον τὴν ἀπὸ 7 Ὀκτωβρ. ἔκθεσίν Σας περὶ τῶν ἐν Βονίτσῃ συμβάντων. Ἐγκρίνω τὰ παρ' ὑμῶν ληφθέντα μέτρα. Σᾶς γνωστοποιῶ ὅτι ἀπέστειλα τὸν ὑπασπιστήν μου Συνταγματάρχην Βαλτινὸν εἰς τὴν δυτικὴν Ἑλλάδα, ἵνα συντελέσῃ μετὰ τῶν ἐκεῖσε Ἀρχῶν εἰς τὴν ἀποκατάστασιν τῆς δημοσίας τάξεως. Θέλετε τηλεγραφικῶς εἰδοποιήσει τὰς ἀρχὰς καὶ τοὺς διοικητὰς τῶν στρατ. σωμάτων περὶ τῆς ἀποστολῆς ταύτης, ἵνα συνεννοηθῶσι δεόντως μετ' αὐτοῦ. Πρὸς τούτοις θέλετε ἐφοδιάσει αὐτὸν μὲ τὴν ἀπαιτουμένην πληρεξουσιότητα καὶ τὰ χρηματικὰ μέσα πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ σκοποῦ.

»Καλάμαι 8 Ὀκτωβρίου 1862.

Ὄθων».

Μετὰ πέντε ἡμέρας, ἤτοι τὴν 13ην Ὀκτωβρίου, ὁ Ὄθων ἀπέστειλεν εἰς Μόναχον τὸ ἀκόλουθον τηλεγράφημα πρὸς τὸν πατέρα του:

« Ἕνεκεν ἐπαναστάσεως, ἐπιχειρηθείσης ὑπὸ στρατιωτικῶν, ἐγένετο Κυβέρνησις, ἥτις μὲ ἐκήρυξεν ἔκπτωτον, ἀλλ' ἐντέχεται τοῦ μοναρχικοῦ ἀξιώματος καὶ συγκαλεῖ Ἐθνοσυνέλευσιν. Μὴ παραιτούμενος, κατέλιπον ἐν τῷ μεταξὺ τὴν Ἑλλάδα. Ὄθων».

Ὁ Βασιλεὺς Λουδοβῖκος δὲν ἀμφέβαλλε ποτὲ διὰ τὴν ἀγάπην καὶ τὴν πίστιν τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ πρὸς τὸν Ὄθωνα, ἀπέδιδε δὲ τὴν ἐκθρόνισίν του εἰς τοὺς πολιτικοὺς ἐκείνους, τοὺς ὁποίους, ὡς ἔλεγε, διέφθειρεν ὁ δυτικὸς πολιτισμός. Εἰς ἐπιστολήν του πρὸς τὸν υἱόν του, ὑπὸ ἡμερομηνίαν 27ην Ἀπριλίου 1863, ἤγουν ἓξ μῆνας μετὰ τὴν ἔξωσίν του, ἔγραφε μεταξὺ ἄλλων καὶ τὰ ἑξῆς :

«... Δὲν εἶναι ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς ἐκεῖνος, ὁ ὁποῖος ἔκαμε την ἐπανάστασιν, ἀλλ' οἱ δῆθεν πολιτισμένοι νεώτεροι ἄνθρωποι τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης, οἱ ὁποῖοι ἔλαβον ἐκ τῆς Ἑλλάδος τὰ φῶτα. Καὶ ποια κατάστασις ἐπηκολούθησε ! Τί ἀποτροπιασμὸς!..».

Η ΤΕΛΕΥΤΑΙΑ ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΤΟΥ ΟΘΩΝΟΣ

Καὶ ἤδη παραθέτω τὴν τελευταίαν ἐπιστολὴν τοῦ Ὄθωνος τὴν ὁποιαν ἔγραψεν ἑπτὰ μῆνας πρὸ τοῦ θανάτου του πρὸς τὸν φίλον, τὸν διδάξαντα αὐτὸν την ἑλληνικὴν, μετέπειτα δὲ καθηγητὴν τοῦ Πανεπιστημίου καὶ γερουσιαστήν, Φίλιππον Ἰωάννου. Εἰς τὴν λίαν σημαντικὴν αὐτὴν ἐπιστολὴν ὁ Ὄθων ἀνοίγει την καρδίαν του εἰς τον μετ' αὐτοῦ ἀλληλογραφοῦντα τακτικῶς ἐξαίρετον φίλον του, οὕτως ὥστε καὶ διὰ μίαν ἀκόμη φορὰν νὰ ἐκδηλώσῃ τὴν ἀναλλοίωτον ἀγάπην του πρὸς τὴν Ἑλλάδα καὶ τὸν λαόν της. Ἡ περὶ ἧς ὁ λόγος συγκινητική, ὅσον καὶ ἄκρως ἐνδιαφέρουσα ἐπιστολή, ἐγράφη ἐκ τοῦ τόπου τῆς ἐξορίας τοῦ Ὄθωνος, τὴν πόλιν Μπάμπεργκ, την 1ην/13ην Ἰανουαρίου 1866. Ἰδοὺ το κείμενον αὐτῆς :

«Ἀγαπητέ μοι καθηγητὰ κ. Φίλιππε Ἰωάννου. Τὸ Ἑλληνικὸν Νέον Ἔτος πιστεύω ὅτι δὲν δύναμαι ὅπως ἑορτάσω καλύτερον ἢ εὐχαριστῶν διὰ τὰς ἐγκαρδίους ἐπιστολὰς ἑνὸς Ἕλληνος διακεκριμένου ἀνθρώπου καὶ διανοουμένου. Ἡ συμμετοχὴ τὴν ὁποίαν μοῦ ἐξεφράσατε εἰς τὰ πολλὰ ὀδυνηρὰ οἰκογενειακὰ γεγονότα. τὰ ὁποῖα μὲ ἔπληξαν, μοῦ ἦτο παρήγορος· οὐχὶ δὲ ὀλιγώτερον τιμῶσιν ὑμᾶς τὰ αἰσθήματα, εἰς τὰ ὁποια εὑρεῖαν παρέσχετε ἔκφρασιν εἰς τὰ ὑμέτερα «Φιλολογικὰ Πάρεργα». Ἡ γλῶσσα εἶναι τόσον κλασσική, ὥστε πιστεύει τις ὅτι ἀκούει ἕνα τὸν προγόνων σας αὐτῶν ὁμιλοῦντα.

»Μετὰ τῶν εὐχαριστιῶν μου διὰ τὴν εὐπρόσδεκτον ταύτην ἐπιστολήν, συνδέω τὰ ἐγκάρδιά μου συγχαρητήρια ἐπὶ τῷ νέῳ ἔτει. Ἡ εὐχή μου αὕτη ἐπεκτείνεται ἐπὶ πάντων τῶν ὑμετέρων συμπατριωτῶν, ἐφ' ὅλης τῆς πολυπαθοῦς Ἑλλάδος. Τὰ γεγονότα τοῦ ἔτους 1862 δὲν ἀπεξένωσαν τὴν καρδίαν μου ἀπὸ τῆς χώρας ταύτης. Γνωρίζω πολὺ καλῶς ὁποῖον μέρος δέον ν' ἀποδοθῇ εἰς τὴν τότε κατάστασιν.

»Εὑρισκόμην εἰς τὴν δυσχερῆ θέσιν ἢ νὰ ἀφήσω τὴν Ἑλλάδα να ὑποφέρῃ συνεπεία τῶν ἐλλείψεων τοῦ τότε πολιτεύματος ἢ νὰ καταστήσω

ταύτας άβλαβεῖς διὰ τῆς ἐπιβολῆς τῆς προσωπικῆς ἐπιρροῆς μου. Ἐμφορούμενος ὑπὸ τῆς ἐπιθυμίας ὅπως τηρήσω πιστῶς τὸ Σύνταγμα ἐπὶ τοῦ ὁποίου ὡρκίσθην, καίτοι ἐπιβεβλημένον μοι δι' ἐπαναστάσεως καὶ συγχρόνως παρὰ τὰς ἐλλείψεις τούτου, νὰ γνωρίζω τὴν Ἑλλάδα εὐτυχῆ, προετίμησα τὸ τελευταῖον. Ἐγνώριζον καλῶς ὅτι διὰ τοῦ τρόπου τούτου ἔβλαπτον προσωπικῶς τὸν ἑαυτόν μου καὶ ἐν τῇ πραγματικότητι περιῆλθον ἐκ τούτου εἰς ψευδῆ θέσιν· πρᾶγμα τὸ ὁποῖον εἶχεν ὡς συνέπειαν ὅτι καὶ τίμιοι, εὐμενῶς δὲ εἰς ἐμὲ προσκείμενοι, ἄνδρες καὶ νεανίαι ἐπλανήθησαν περὶ ἐμοῦ, παρ' ὅλην δὲ τὴν τὰ μάλα εὐσυνείδητον τοῦ πολιτεύματος τήρησιν μὲ ἐθεώρησαν ἀντιδρῶντα πρὸς αὐτό. Ἐπὶ πλέον τὸν ἀγαθὸν καὶ φιλοπάτριδα Ἑλληνικὸν λαὸν ἐξηπάτησαν ὡς πρὸς ἄλλα τινὰ ἀκόμη καὶ ὡς πρὸς ἐμὲ καὶ ὡς ἐπίσης πρὸς τὰ πλεονεκτήματα, ἅτινα θὰ ἐκαρποῦτο μετὰ τὴν ἀπομάκρυνσίν μου ἡ χώρα. Ὅπως εἶπον : Ἡ καρδία μου δὲν ἀπεξενώθη τῆς Ἑλλάδος καὶ εὔχομαι αὐτῇ τὰς καλυτέρας εὐλογίας τοῦ οὐρανοῦ.

»Ἡ Βασίλισσα σᾶς χαιρετᾷ φιλοφρόνως. Ἐπαναλαμβάνω τὰς εὐχάς μου ἐπὶ τῷ νέῳ ἔτει καὶ βεβαιῶν ὑμᾶς, ἀγαπητέ μοι καθηγητά, περὶ τῆς ἰδιαιτέρας ἐκτιμήσεως καὶ εὐμενείας μου.

Διατελῶ φίλος ὑμῖν

Ὄθων».

ΑΙ ΑΝΑΦΟΡΑΙ ΤΟΥ ΑΥΛΑΡΧΟΥ Π. ΝΟΤΑΡΑ ΔΙΑ ΤΗΝ ΖΩΗΝ ΤΟΥ ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΟΘΩΝΟΣ

Ἤδη θὰ τελειώσω τὸ κεφάλαιον τὸ ἀφορῶν τὴν ἐπιλογὴν αὐτὴν ἐκ τῆς Βασιλικῆς ἀλληλογραφίας, παραθέτων μερικὰ ἀποσπάσματα ἀπὸ τὰς ἀνεκδότους ἐκθέσεις—ἀναφορὰς τοῦ αὐλάρχου τοῦ Ὄθωνος Π. Νοταρᾶ, ὁ ὁποῖος, συνοδεύων πάντοτε τὸν Βασιλέα εἰς τὰ ταξίδιά του ἐν τῷ ἐσωτερικῷ καὶ ἐξωτερικῷ, ὑπέβαλλεν εἰς τὴν Ἀμαλίαν κατ' ἐντολήν της ἐν λεπτομερές, ὡς θὰ ἐλέγομεν σήμερον, «ρεπορτάζ» ἐφ' ὅλων τῶν κινήσεων τοῦ Ὄθωνος, ἀλλὰ καὶ τῶν συμβαινόντων τὴν ἐποχὴν ἐκείνην. Τὸ αὐτὸ ἐγίνετο καὶ ὅτε ἡ Ἀμαλία εὑρίσκετο ἐκτὸς τῆς Ἑλλάδος. Ὁ Νοταρᾶς ἦτο ὑποχρεωμένος νὰ ἐνημερώνῃ αὐτὴν διὰ συχνῶν ἀναφορῶν του, περὶ τοῦ Ὄθωνος καὶ τοῦ περιβάλλοντός του, περὶ τῶν ἀνθρώπων, μετὰ τῶν ὁποίων ἤρχετο εἰς ἐπαφήν, περὶ τῶν συνομιλιῶν του καὶ περὶ πάσης λεπτομερείας, ἡ ὁποία θὰ εἶχε σχέσιν μὲ τὴν ζωὴν τοῦ Βασιλέως. Τοιουτοτρόπως αἱ ἀναφοραὶ αὗται, αἱ ὁποῖαι εὑρίσκονται ἐν πρωτοτύπῳ εἰς τὰ Ἀπόρρητα Βασιλικὰ Ἀρχεῖα ἐν Μονάχῳ, θὰ ἠδύνατο νὰ χαρακτηρισθῶσιν ὡς ἓν εἶδος «ἐμμέσου» ἀλληλογραφίας μεταξὺ τοῦ Βασιλικοῦ ζεύγους. Διὰ τὸν λόγον αὐτὸν δὲν στεροῦνται ἐνδιαφέροντος.

Αἱ ἀναφοραὶ αὗται παρελήφθησαν ἐν ἀντιγράφῳ ὑπὸ τοῦ Πετρακά-

κου καὶ ἀκολούθως οὗτος τὰς παρέδωσεν εἰς τὸν κ. Κ. Βοβολίνην, ὁ ὁποῖος καὶ τὰς ἔθεσεν ὑπ' ὄψιν μου. Καίτοι τὸ περιεχόμενόν των ἐκφεύγει κατὰ τὸ πλεῖστον τοῦ θέματος τοῦ παρόντος ἔργου, οὐχ ἧττον ὅμως, ὡρισμέναι περικοπαὶ αὐτῶν ἀναφέρονται εἰς γενικώτερα ἐθνικὰ καὶ πολιτικὰ ζητήματα. Τοιουτοτρόπως ἐξ αὐτῶν παρέχεται ἡ πληροφορία ὅτι κατὰ τὴν διέλευσιν τοῦ Ὄθωνος ἐκ Βιέννης τὸν Ἰούνιον τοῦ 1856 συνέπεσε νὰ καταλύσῃ εἰς τὸ ἴδιον ξενοδοχεῖον, ἔνθα διέμενεν ὁ Βασιλεὺς καὶ ὁ Μέγας Βεζύρης τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας. Ὁ Νοταρᾶς δὲ γράφει ἐπ' αὐτοῦ τὰ ἑξῆς πρὸς τὴν Ἀμαλίαν: «... Οὐ πολὺ μετὰ τὴν ἐνταῦθα ἄφιξίν μας, ἀφίχθη καὶ ὁ Μέγας Βεζύρης τῆς Τουρκίας ἐπιστρέφων ἐκ Παρισίων καὶ κατέλυσεν εἰς τὸ αὐτὸ ξενοδοχεῖον. Οὗτος προσῆλθεν εἰς ἐμὲ παρακαλέσας με ὅπως δυνηθῇ νὰ παρουσιασθῇ εἰς τὴν Α.Μ. ἐπιθυμῶν μόνον νὰ προσφέρῃ τὰ σεβάσματά του. Ἡ Α.Μ. εὐηρεστήθη νὰ δεχθῇ αὐτὸν καὶ ἐπὶ τῇ ταπεινῇ μου προτάσει νὰ τὸν προσκαλέσῃ καὶ εἰς τὸ γεῦμα, εἰς τὸ ὁποῖον εἶχεν ἤδη προσκληθῇ καὶ ὁ Ἀρχιδοὺξ Ἰωάννης μετὰ τῆς συζύγου του. Τὴν ἐπομένην ἡ Α. Μ. ἔσχεν ἰδιαιτέραν συνομιλίαν μὲ τὸν Μέγαν Βεζύρην, ἐπὶ τοῦ περιεχομένου τῆς ὁποίας οὐδὲν γνωρίζω...».

Κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς λουτροθεραπείας τοῦ Βασιλέως εἰς τὴν Κάρσμπαντ, τὸν Ἰούλιον τοῦ 1856, συμφώνως πρὸς σχετικὴν ἀναφορὰν τοῦ Νοταρᾶ πρὸς τὴν Βασίλισσαν «...παρουσιάσθη εἰς τὴν Α.Μ. Γάλλος τις ὀνόματι Μπαγκίρς, ὁ ὁποῖος ἀνέφερεν εἰς τὸν Βασιλέα ὅτι περιμένεται ἡ Μεγαλειότης του εἰς Γαλλίαν. Ἡ Α.Μ. ἀπήντησεν εἰς τοῦτον ἄνευ οριστικότητος· ὁ δὲ κύριος αὐτὸς προσέθεσεν εἰς τὸν Κύριον Μουρούζην, ὅτι καθ' ἃ γνωρίζει ἔκ τινος ὑπασπιστοῦ τοῦ Ναπολέοντος, συγγενοῦς του, ἡ Α.Μ. ἂν ἀποφασίσῃ νὰ μεταβῇ εἰς Παρισίους θὰ τύχῃ μεγάλων δεξιώσεων ἐκ μέρους τοῦ Αὐτοκράτορος τῶν Γάλλων. Ἐκ τῶν λόγων ἐν γένει τοῦ Κυρίου τούτου δύναταί τις νὰ συμπεράνῃ ὅτι ὁ Ναπολέων ἐξέφρασε τὴν ἐπιθυμίαν νὰ μεταβῇ ὁ Βασιλεύς μας εἰς Γαλλίαν... Τέλος καὶ ἕτερος Γάλλος, φίλος προσωπικὸς τοῦ Αὐτοκράτορος, συνωμίλησεν ἐπὶ τοῦ ἰδίου θέματος μετὰ τοῦ Μπότσαρη καὶ τοῦ ἐτόνισεν ὅτι αἱ πρὸς τὸν Ναπολέοντα ἐξηγήσεις καὶ παραστάσεις τῶν Ἑλληνικῶν πραγμάτων δὲν ἦσαν τόσον εἰλικρινεῖς καὶ ὡς ἐκ τούτου προέκυψαν τὰ δυσάρεστα γεγονότα. Τέλος προσέθεσεν ὅτι ὁ Αὐτοκράτωρ ἔχει ὅλην τὴν καλὴν διάθεσιν ὑπὲρ τῆς εὐημερίας τοῦ τε Βασιλέως καὶ τῆς Ἑλλάδος...».

Εἰς ἑτέραν ἀναφορὰν τοῦ αὐτοῦ μηνὸς Ἰουλίου 1856—ὁ Νοταρᾶς συνέτασσε τοιαύτας ἀναφορὰς ἀνὰ τριήμερον ἢ τετραήμερον—περιλαμβάνονται καὶ τὰ ἑξῆς πρὸς ἐνημέρωσιν τῆς Βασιλίσσης: «Λουτρὰ Καρόλου 16 Ἰουλίου. Ἡμέρα Σάββατον, ὥρα 3.30' μ.μ. Μεγαλειοτάτη. Ἀξιοθαύμαστος τῷ ὄντι ἡ ἐνέργεια τῶν ἐνταῦθα ἰαματικῶν ὑδάτων ἐπὶ τῆς ὑγείας τῆς Α.Μ. Ἡ σωματική τε καὶ ἠθικὴ τοῦ Βασιλέως κατάστασις ἀπερί-

γραπτο βελτίωσιν ἤδη ἔλαβεν, ἐν τῷ βραχεῖ τούτῳ διαστήματι τῆς χρήσεως αὐτῶν. Ἐπὶ τοῦ προσώπου τοῦ Βασιλέως ποσῶς δὲν ἀνεφάνη εἰδικὸν χρῶμα, ὡς κατὰ τὸ 1852, ἀλλ' ἡ ὄψις του διετηρήθη ἡ αὐτὴ καὶ μάλιστα τὸ χρῶμα τοῦ προσώπου Του ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν γίνεται ζωηρότερον. Περὶ τὴν 8ην μ.μ. ἡ Α.Μ. μετέβη εἰς τὸν χορὸν δοθέντα ἐν τῷ «Κουρσαάλ».Ἐχόρευσε πέντε χορούς, τουτέστι δύο βαλς καὶ τρεῖς γαλλικούς, μὲ διαφόρους Κυρίας πάσης ἐνταῦθα ἀντιπροσωπευομένης ἐθνικότητος, μεταξὺ δὲ τούτων καὶ τὴν σύζυγον τοῦ ἐνταῦθα διατρίβοντος Κυρίου Π. Τζιτζίνα, προξένου τῆς Ἑλλάδος ἐν Ὀδησσῷ. Εἰς τὸν χορὸν παρέμεινεν ἡ Α.Μ. ἐπὶ δίωρον, τὴν 10ην δὲ ἐπέστρεψεν εἰς τὴν οἰκίαν Του...».

Ἐκ τῆς πολίχνης Πόστχοφ ὁ Νοταρᾶς ἔγραφεν εἰς ἀναφοράν του ὑπὸ ἡμερομηνίαν 22αν Ἰουλίου σὺν τοῖς ἄλλοις καὶ τὰ ἑξῆς: «... Περὶ τῶν γενομένων παρουσιάσεων δὲν δύναμαι πλέον ν'ἀναφέρω τῇ Μεγαλειότητί Σας λεπτομερῶς, καθότι ἔχασα τὸν λογαριασμόν μου, μὴ γνωρίζων πλέον οὔτε ποῖος παρουσιάζει, οὔτε ποῖος παρουσιάζεται, ὅπως καθημερινῶς οὕτω καὶ χθὲς συνέβη. Μεταξὺ ἄλλων κυριῶν παρουσιάσθη ἐδῶ καὶ μία Πολωνίς, ἀφιχθεῖσα χθές, περὶ τῆς ὡραιότητος τῆς ὁποίας πολλὰ γράφουσιν αἱ ἐφημερίδες. Φαίνεται ὅμως ὅτι οἱ ἀρθρογράφοι αὐτοὶ πληρωνόμενοι συντάσσουσιν ὅ,τι τοῖς ὑπαγορευθῇ, χωρὶς νὰ λαμβάνωσι προηγουμένως θετικὰς πληροφορίας, καθότι ἡ ὡραιότης αὕτη, κατὰ τὴν ἐμὴν τοὐλάχιστον ἰδέαν, εἶναι πολὺ μακρὰν τῶν περιγραφῶν...».

ΑΝΑΦΟΡΑΙ ΤΟΥ ΝΟΤΑΡΑ ΕΞ ΑΘΗΝΩΝ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΑΜΑΛΙΑΝ

Κατὰ τὴν ἀπουσίαν τῆς Ἀμαλίας εἰς τὸ ἐξωτερικόν, ὁ Νοταρᾶς ἀπέστελλεν εἰς αὐτὴν ἀναφορὰς ἐξ Ἀθηνῶν, εἰς τὰς ὁποίας περιέγραφε τὴν δημοσίαν καὶ ἰδιωτικὴν ζωὴν τοῦ Ὄθωνος ἐν πάσῃ λεπτομερείᾳ πρὸς πλήρη ἐνημέρωσιν τῆς Βασιλίσσης. Οὕτω τὴν 13ην/25ην Ἰουλίου τοῦ 1857 ὁ Αὐλάρχης τοῦ Βασιλέως ἔγραψεν ἐκ Κηφισιᾶς, ἔνθα παρεθέριζεν ὁ Ὄθων,μεταξὺ ἄλλων καὶ τὰ ἑξῆς,ἅτινα ἀποτελοῦν μία χαρακτηριστικὴν εἰκόνα τῆς κοσμικῆς ζωῆς τῆς ἐποχῆς ἐκείνης: «... Μετὰ τὸ γεῦμα, εἰς τὰς 6.30' ἐβγῆκεν ὁ Βασιλεὺς εἰς τὸν Πλάτανον—ὅστις σώζεται μέχρι σήμερον εἰς τὴν πλατεῖαν τῆς Κηφισιᾶς—ὅπου ἤρχισεν ἡ μουσικὴ νὰ παιανίζῃ.Ἔμεινε δὲ ἐκεῖ ἕως τὰς 8.30' ὅπου εὑρίσκοντο, ἀπὸ τὰς Ἀθήνας ἐλθόντες, ὁ κ. Μουρούζης μετὰ τῆς ἀνεψιᾶς του, ὁ κ.Ζαΐμης μετὰ τῆς συζύγου του, ὁ γαμβρὸς τοῦ κ. Μουρούζη μετὰ τῆς συζύγου καὶ τῆς κόρης του, ὁ διοικητὴς τῆς Τραπέζης μετὰ τῆς ἀνεψιᾶς του, ὁ κ. Ἀντωνόπουλος μετὰ τῆς θυγατρὸς τοῦ γαμβροῦ του Κεχαγιᾶ, οἱ ἀδελφοὶ Βασιλείου, ὁ Ράλλης, ὁ Παπαρρηγόπουλος καθηγητής, ἡ κ. Βαλτινοῦ μετὰ τῆς κ. Γκινάκα, ὁ Ι. Βουδούρης μετὰ τῆς συζύγου του καὶ οἱ ἐν Κηφισιᾷ διαμένοντες Χαλίλ-

μενης, Σταθουδάκης, Ραγκαβῆς, Μαυρογορδᾶτος μετὰ τῶν συζύγων των ἅπαντες, ὡς καί μερικοὶ ἀξιωματικοὶ καὶ Κυρίαι. Ὑπῆρχεν ἀρκετὴ συγκέντρωσις, ὥστε ἡ Α.Μ. ὁ Βασιλεὺς διεσκέδασε καλὰ αὐτὰς τὰς δύο ὥρας, περιφερόμενος καὶ καθήμενος καὶ ὁμιλῶν μὲ ὅλους. Μετὰ τὰς 8.30 ἔκαμε μικρὸν περίπατον μέχρι τὸ σπίτι τοῦ Οἰκονομίδη καὶ πάλιν ἐπιστρέψας διῆλθε καὶ ἔμεινεν ὀλίγα λεπτὰ πλησίον τῆς μουσικῆς. Ἔπειτα δὲ μετέβη εἰς τὸ σπίτι καὶ κατέβη εἰς τὸν κῆπον. Ἐδῶ γενικὴ ἐπικρατεῖ ἡσυχία. Εἰς κανὲν μέρος, οὔτε κἂν εἰς τὰ ὅρια τὰ Τουρκικὰ ἀναφαίνεται ληστής. Ἐφέτος ὁ θερισμὸς ἤρχισεν ἐνωρίς. Καταντᾶ πλέον ἔλλειψις χειρῶν διὰ τὴν συγκομιδὴν καὶ μεγάλη δυσκολία διὰ τὸ ἀλώνισμα. Αἱ σταφίδες παντοῦ διατηροῦνται καλῶς καὶ ἀπὸ τῆς 20 μέχρι τῆς 25 θὰ εἶναι παντοῦ τρύγος».

Τὴν 1ην Αὐγούστου 1857 ὁ Νοταρᾶς ἔγραφεν: «... Ἔλαβε χώραν καὶ δεύτερον Ὑπουργικὸν Συμβούλιον, διαρκέσαν δύο ὥρας περίπου, περὶ δανείου τοῦ Γερουσιαστοῦ κ. Παπαπολίτου, παρόντος καὶ αὐτοῦ καὶ μετὰ πολλὰς συζητήσεις ἀπεφασίσθη, ὅτι δὲν ἦτον δυνατὸν ἄνευ νόμου νὰ γίνῃ... Τὰ ἀμπέλια τῶν Ἀθηνῶν καὶ τὰ τῆς Αἰγίνης προσεβλήθησαν περισσότερον παρὰ ἄλλων μερῶν... Ἀσθένειαι ἐπικρατοῦσιν εἰς τὰ μικρὰ παιδία καὶ θάνατοι ὡς ποτὲ ἄλλοτε. Ἡ εὐλογία (ἡ νόσος) ἐξακολουθεῖ σποράδην. Σήμερον εἰς διαφόρους συνοικίας ἐνυπάρχουν 23 κρούσματα. Χθὲς ἀπεβίωσαν τρεῖς...Τὴν 6.30΄ ἡ Α.Μ. ἐξῆλθεν εἰς τὴν μουσικὴν εἰς τὸν Πλάτανον, ὅπου συνήχθη ὁ αὐτὸς κόσμος, ὡς πάντοτε. Προσθήκη μόνον τῆς Κυρίας Ρώμα. Ὁ Βασιλεὺς συνωμίλησεν, ἐκάθησεν εἰς διάφορα μέρη καὶ περὶ τὰς 8.30΄ ἀνεχώρησε... Περὶ ληστείας οὔτε λόγος. Ἐντὸς τῶν Ἀθηνῶν δὲν βλέπει τις τίποτε ἄλλο, εἰμὴ μίαν κίνησιν νυχθημερὸν μὲ κατεύθυνσιν τὴν θάλασσαν. Αἱ ἅμαξαι παρακλητικῶς καὶ μὲ προτιμήσεις ἐξακολουθοῦν διὰ μὲν τὸ Φάληρον νὰ λαμβάνουσιν 9 δραχμάς, διὰ τὸν Πειραιᾶ 11, αἱ διὰ τὴν Κηφισιὰν δραχμὰς 20...Ἀπανταχοῦ εἰς τὸ κράτος ἐπικρατεῖ ἡσυχία... Πολὺς λόγος κατ' αὐτὰς γίνεται ὅτι ἠρραβωνίσθη ἡ κ. Ἑλένη Τσαμαδοῦ μετὰ τοῦ υἱοῦ τοῦ Δημητρίου Θεοδωράκη ἢ Μπιγκίνη, ἰατροῦ διαμένοντος εἰς Ὕδραν... Περὶ θεάτρου ἀκόμη δὲν ἀπεφασίσθη τίποτε. Ἀλλὰ φαίνεται νέα μεταβολὴ τῆς θέσεως. Σκοπεύεται νὰ γίνῃ πρὸς τὸ μέρος τῆς Ἐθνικῆς Τραπέζης...».

Τέλος εἰς ἑτέραν του ἀναφοράν, τοῦ μηνὸς Σεπτεμβρίου 1857, ὁ Νοταρᾶς πληροφορεῖ τὴν Βασίλισσαν περὶ τῶν ἑξῆς : «... Εἰς τὰς 7 ἀκριβῶς ἡ Α.Μ. ἐπῆγεν εἰς τὸ θέατρον ὅπου ἐδόθη ἡ παράστασις τοῦ ἔργου «Ραδιουργία καὶ Ἔρως» τοῦ Σίλλερ, μεταφρασμένου εἰς τὴν διάλεκτόν μας. Ἡ παράστασις πραγματικῶς ἐπέτυχε διὰ πρώτην φοράν... Ἡ «Σφενδόνη» μεταφέρει σήμερον ὁλόκληρον τὸ Ὑπουργικὸν Συμβούλιον εἰς τὸν Πόρον μετὰ πολλῶν προσκεκλημένων, ἵνα περάσωσιν ὅλην τὴν ἡμέραν εἰς τὸ Μοναστῆρι τοῦ Πόρου καὶ τὸ βράδυ νὰ ἐπιστρέψουν... Ὁ ὑπουργὸς τῶν

Οἰκονομικῶν ἐλθὼν μετὰ τὴν λῆξιν τῆς ἀδείας του, πολλὰς δυσαρεσκείας ἐξέφρασε περὶ ὅλων ἐν γένει τῶν 'Αρχῶν, ὅτι κανεὶς δὲν κήδεται τοῦ συμφέροντος τῆς Κυβερνήσεως, ἀλλ'ὅπως θέλει διοικεῖ,εἰς τὸν κλάδον του. ...Οἱ Τοῦρκοι εἶναι ἀναμφίβολον ὅτι κινοῦν πάντα λίθον πρὸς διατάραξιν τῆς ἡσυχίας τοῦ Κράτους Σας, ἀλλὰ βεβαίως θὰ μείνουν ἀπατημένοι.. Οἱ φοίνικες ἔφθασαν χθὲς καὶ σήμερον ἔστειλα τὰς ἁμάξας νὰ τοὺς φέρουν ἐπάνω. Τοὺς ὀκτὼ ἐξ αὐτῶν θὰ τοὺς φυτεύσωμεν εἰς τὸν Βασιλικὸν Κῆπον μέσα εἰς τὰς θέσεις, τὰς ὁποίας κατὰ τὸ λέγειν τοῦ Σμίθ (ἀρχικηπουροῦ) ἔχει ὁρίσει ἡ 'Υμετέρα Μεγαλειότης. [1] Τοὺς ἄλλους δὲ τέσσαρας θὰ μεταφέρωμεν εἰς τὴν «'Επτάλοφον» (τὸν παρὰ τὰ Λιόσια Πύργον τῆς Βασιλίσσης) ἔνθα θὰ τοὺς φυτεύσωμεν ἐπίσης εἰς τὰς προκαθορισθείσας παρ' 'Υμῶν θέσεις...».

'Αλλ'αἱ ἀναφοραὶ τοῦ Νοταρᾶ ἀνέρχονται εἰς σημαντικὸν ἀριθμόν, αἱ ἤδη δὲ καταχωρισθεῖσαι περικοπαὶ μερικῶν ἐξ αὐτῶν, δίδουν ἁπλῶς μίαν ἰδέαν σχετικῶς μὲ τὴν ποικιλίαν τῶν θεμάτων, εἰς τὰ ὁποῖα ἀναφέρονται αὗται καὶ τῶν ὁποίων ἰδιαιτέρως ἐνδιεφέρετο ἡ Βασίλισσα 'Αμαλία νὰ λαμβάνῃ γνῶσιν.

* * *

'Η πρόσθεν περιληφθεῖσα ἐπιλογὴ ἐκ τῆς Βασιλικῆς ἀλληλογραφίας, δίδει νομίζω τὴν ἀπάντησιν εἰς τὴν ἄρνησιν τῆς προσωρινῆς Κυβερνήσεως περὶ δημοσιεύσεώς της. 'Η κατασχεθεῖσα ὑπὸ τῶν ἐπαναστατῶν καὶ ἐν πολλοῖς μελετηθεῖσα ἀλληλογραφία, δὲν ἔδιδεν εἰς αὐτοὺς ὅπλα ἐποικοδομητικὰ τῆς ταπεινῆς κατηγορίας, τὴν ὁποίαν ἐξετόξευσαν κατὰ τοῦ ἐκθρονισθέντος Βασιλέως, περὶ δῆθεν προδοσίας ὑπ' αὐτοῦ τῶν ἐθνικῶν συμφερόντων. 'Αντιθέτως ἀπεδείχθη—ὡς ἦτο ἑπόμενον ἄλλωστε ν' ἀποδειχθῇ—ὅτι ἡ ἐμπιστευτικὴ ἀλληλογραφία τοῦ "Οθωνος περιεῖχεν ὅλα τὰ στοιχεῖα, βάσει τῶν ὁποίων κατεφαίνετο ἡ ἐθνικωτάτη αὐτοῦ ἐργασία. 'Αλλ' οἱ ἐπαναστάται δὲν εἶχον οὔτε τὴν εἰλικρίνειαν, οὔτε τὴν γενναιότητα νὰ τὸ ὁμολογήσουν. 'Ενώπιον δὲ τοῦ ἀδιεξόδου, εἰς τὸ ὁποῖον περιῆλθον, μίαν εὗρον ὡς τὴν πλέον ἐνδεδειγμένην λύσιν : Τὴν διὰ παντὸς τρόπου ἀπόκρυψιν τῆς ἀλληλογραφίας. 'Η προστατευτικὴ δὲ αὕτη ἀπόκρυψις διήρκεσεν ἐπὶ μακρόν, μὲ ἀποτέλεσμα, οἱ μετασχόντες εἰς τὴν ἀνατροπὴν τῆς 'Οθωνικῆς Βασιλείας νὰ μεταμεληθοῦν διὰ τὰς πράξεις των, καὶ οἱ μεταγενέστεροι νὰ στερηθοῦν ἐπ' ἀρκετὸν τῶν ἀδιαβλήτων ἐκείνων στοιχείων, τὰ ὁποῖα ἐφώτιζον τὰς ἐναρέτους καὶ πατριωτικὰς προσπαθείας, τὰς ὁποίας ἐπὶ μίαν τριακονταετίαν κατέβαλλεν ἀδιαλείπτως ὁ "Οθων ὑπὲρ τῆς 'Ελλάδος καὶ τοῦ λαοῦ της.

1. Οἱ φοίνικες οὗτοι εἶναι αὐτοί, οἵτινες σῴζονται μέχρι σήμερον παρὰ τὴν εἴσοδον τοῦ Βασιλικοῦ κήπου καὶ διακρίνονται διὰ τὸ τεράστιον ὕψος των.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΕ

ΚΡΙΣΕΙΣ ΚΑΙ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

ΕΓΡΑΦΗ ὅτι ἡ ἱστορία δὲν μᾶς ἔδωσεν ἀκόμη τὴν ὁριστικὴν κρίσιν της διὰ τὸν Ὄθωνα καὶ τὴν Ἀμαλίαν, μολονότι παρῆλθεν εἷς ολόκληρος αἰών —διὰ τὴν ἀκρίβειαν 99 ἔτη καὶ δύο μῆνες μέχρι τοῦ Δεκεμβρίου 1961—ἀπὸ της ἐκπτώσεως τῆς πρώτης Δυναστείας. Τοῦτο δὲν εἶναι ἐξ ολοκλήρου ἀληθές. Τὰ τελευταῖα ἰδίως ἔτη ἐξεδόθησαν ἀρκετὰ βιβλία ὑπὸ διαφόρων συγγραφέων, οἱ ὁποῖοι—ἀνεξαρτήτως τῆς σοβαρότητος ἢ μὴ τῶν ἔργων των—ἢ ἐπαναλαμβάνουν τὰς ἤδη γνωστάς, ὅσον και ἐλλιπεῖς ἢ μεροληπτικὰς κρίσεις τῶν παλαιοτέρων ἢ καταφέρονται μετὰ βιαιότητος, ἐνίοτε δὲ και χυδαιότητος, ἐναντίον τῆς δημοσίας καὶ ἰδιωτικῆς ζωῆς τῶν πρώτων Βασιλέων. Και ὅσον ἀφορᾶ εἰς τὰς πρώτας κρίσεις, τὰς ἀνωρίμους, τὰς ἀσαφεῖς, ἐλλιπεῖς καὶ μεροληπτικὰς ὑπάρχει τὸ ἐλαφρυντικόν, ὅτι οἱ συγγραφεῖς των ἐστεροῦντο τοῦ ἀπαραιτήτου ἀρχειακοῦ ὑλικοῦ καὶ κυρίως τοῦ ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ εὑρισκομένου, τὸ ὁποῖον θὰ τοὺς κατετόπιζε, θὰ τοὺς διεφώτιζε καὶ θὰ διέλυε τὰς τυχὸν ἀπορίας των ἐπὶ γεγονότων καὶ προσώπων τὰ ὁποῖα πρωτηγωνίστησαν ἐπὶ τῆς σκηνῆς τῆς πολιτικῆς ἱστορίας τοῦ τόπου. Ἀλλὰ διὰ τοὺς συγχρόνους δὲν δύναται νὰ λεχθῇ τὸ ἴδιον. Τὰ ξένα ἀρχεῖα εἶναι πλέον προσιτὰ εἰς τοὺς ἐρευνητὰς καὶ δὲν χρειάζεται παρὰ ἡ ἐπιβεβλημένη ευσυνειδησία και ἡ καλὴ πίστις, ποὺ πρέπει νὰ διακρίνουν τοὺς ἀσχολουμένους μὲ τὰ ἱστορικὰ θέματα, διὰ νὰ καταλήξῃ τις εἰς ἀμερολήπτους καὶ ἀντικειμενικὰς κρίσεις.

Ἀτυχῶς εἰς τὸν τόπον μας συνέβη ἀκριβῶς τὸ ἀντίθετον. Ἐκ τῶν νεωτέρων συγγραφέων, ἄλλοι μὲν ἠγνόησαν τὰ ὑπάρχοντα διαφωτιστικὰ ἀρχεῖα, ἄλλοι δέ, ὅσοι τυχὸν τὰ ἐχρησιμοποίησαν καὶ ἠρύσθησαν ἐξ αὐτῶν ὑλικόν, τὰ ἔκριναν κακοπίστως καὶ κακοβούλως, φθάσαντες μάλιστα μέχρι τοῦ σημείου νὰ προσάψουν εἰς τὸν ἀτυχήσαντα Βασιλέα ἀκόμη καὶ τὴν βαρυτάτην κατηγορίαν τοῦ προδότου. Δηλαδή, αὐτο τὸ ὁποῖον δὲν ἐτόλμησαν οὔτε αὐτοὶ οἱ ἐπαναστάται, οἱ ἐργασθέντες διὰ τὴν ἐκθρόνισιν τοῦ Ὄθωνος, νὰ ἰσχυρισθοῦν ἐκ τοῦ εμφανοῦς τότε—ἀλλ' ἀντιθέτως, μετὰ παρέλευσιν ἐλαχίστου χρονικοῦ διαστήματος, μετεμελήθησαν πικρῶς διὰ τὴν πρᾶξιν των ἐκείνην—ἔρχονται ὡρισμένοι συγγραφεῖς

–ελάχιστοι–σήμερον, μετὰ πάροδον ἑνὸς ὁλοκλήρου αἰῶνος, νὰ διακηρύξουν κατὰ τρόπον ἀσεβῆ καὶ χυδαῖον : «Ὁ Ὄθων ἦτο προδότης τῶν ἐθνικῶν συμφερόντων!». Πρέπει νὰ εἶναι τις τυφλὸς ἢ νὰ προσποιῆται τὸν τυφλὸν διὰ νὰ ἰσχυρισθῇ ὅτι ἐνυπάρχει ἔστω καὶ εἷς κόκκος ἀληθείας εἰς τὴν τερατώδη αὐτὴν κατηγορίαν. Καὶ ὅμως ἐγράφη αὕτη, οὐχὶ ἐλαφρᾷ τῇ συνειδήσει, ἀλλ' ἐν πλήρει γνώσει τῆς ἀναληθείας καὶ ἐν πλήρει προθέσει τῆς κακοποιήσεως αὐθεντικῶν κειμένων, τὰ ὁποῖα ἀποδεικνύουν ἀκριβῶς τὸ ἀντίθετον. Ἀκόμη καὶ οἱ σύγχρονοι τοῦ Ὄθωνος, οἱ ὁποῖοι ἔζων ἐν μέσῳ τῆς φλογερᾶς ἀτμοσφαίρας τῶν παραφόρων παθῶν, οἱ ὁποῖοι ἤγοντο καὶ ἐφέροντο ἀπὸ φανατικὰ μίση καὶ ἀπιθάνους παραλογισμούς, ἀκόμη καὶ αὐτοὶ δὲν τοῦ ἠρνήθησαν τὴν ἄδολον καὶ ἄπειρον ἀγάπην του διὰ τὴν Ἑλλάδα. Ἰδίως ὀλίγον μετὰ τὴν ἔκπτωσίν του, οὐδεὶς ἠμφισβήτησε τὸν βαθύτατον πατριωτισμὸν τοῦ Ὄθωνος, τὴν χαλκέντερον φιλοπονίαν του, τὴν ἀπίστευτον εὐσυνειδησίαν του. Οὐδεὶς ἐκ τῶν συγχρόνων καὶ μεταγενεστέρων συγγραφέων—ἐκτὸς δύο ἢ τριῶν νεωτέρων—ἐσκέφθη νὰ θέσῃ ἐν ἀμφιβόλῳ τὰς ἐγνωσμένας αὐτὰς ἀρετὰς τοῦ πρώτου Βασιλέως.

Ἀκόμη εἶναι χαρακτηριστικὸν τῆς μεγαλοφροσύνης καὶ τῆς προσηλώσεως τοῦ Ὄθωνος εἰς τὴν τάξιν καὶ τὸ ἑξῆς ἀνέκδοτον, τὸ ὁποῖον ἀναφέρει ὁ Ἄγ. Κλεομένης:[1] Ὀλίγας ἡμέρας μετὰ τὴν ἄφιξιν τοῦ Ὄθωνος εἰς τὸ Μόναχον—περὶ τὴν 18ην Ὀκτωβρίου 1862—ὁ διαγγελεύς του Εὐθ. Χατζηπέτρος κατεφέρθη ἐναντίον τοῦ ἡγέτου τῆς ἐπαναστάσεως Δ. Βούλγαρη. Ὁ Ὄθων τὸν ἤκουσε καὶ στραφεὶς πρὸς αὐτὸν τοῦ εἶπεν : «Ὄχι, κύριε Χατζηπέτρε, ὄχι. Εἰς τὸν Βούλγαρην ὀφείλεται εὐγνωμοσύνη διότι συνεκράτησε τὴν τάξιν κατὰ τὴν ἑσπέραν τῆς 10ης Ὀκτωβρίου !». Πρὸ ὀκτὼ μόλις ἡμερῶν ὁ Βούλγαρης τὸν εἶχεν ἐκθρονίσει καὶ αὐτὸς τὸν ἔκρινεν ἄξιον εὐγνωμοσύνης διότι συνεκράτησε τὴν τάξιν!..

Πρέπει ὅμως νὰ ὁμολογηθῇ ὅτι ἡ καλοκαγαθία τοῦ Ὄθωνος ἦτο συνυφασμένη μετ' ἀβουλίας καὶ διστακτικότητος. Ὅτι ἐστερεῖτο ἀποφασιστικότητος, καὶ τέλος, ἐνῷ εἰς ὡρισμένας περιπτώσεις ἐμειονέκτει ἐν τῇ ἐξουσίᾳ, λόγῳ χαρακτῆρος, ἐπέδειξε περισσὴν ἀνωτερότητα ἐν τῇ ἐκπτώσει καὶ τῇ ἐξορίᾳ του. Δὲν δύναται νὰ λεχθῇ ὅτι ὁ Ὄθων ἐπέτυχε πλήρως ὡς Ἡγεμὼν τοῦ λαοῦ αὐτοῦ, ὁ ὁποῖος τότε μόλις ἀνεγεννᾶτο ἐκ τῆς τέφρας του. Ἀλλ' ἡ ἀποτυχία του δὲν βαρύνει ἐξ ὁλοκλήρου τὸν Βασιλέα, ὁ ὁποῖος ἐνεφορεῖτο πράγματι ὑπὸ ἀρίστων προθέσεων καὶ ἀπὸ εἰλικρινῆ ἀγάπην πρὸς τὴν νέαν του πατρίδα. Ἡ ἀποτυχία του ὠφείλετο

1. Ἄγιδος Κλεομένους : Περὶ τῶν πρώτων τῆς Ἑλλάδος Βασιλέων. σ. 106.

κυρίως εἰς τὰς δικαίας ἢ ἀδίκους αἰτιάσεις τῶν Ἑλλήνων ἐναντίον του, αἱ ὁποῖαι διεσταυροῦντο μὲ τὰ συμφέροντα καὶ τὰς ἐπιρροὰς τῶν μεγάλων Δυνάμεων. Ἡ στέρησις διαδόχου ὑπῆρξεν ἐπίσης μέγα μειονέκτημα διὰ τὴν ἑδραίωσιν τῆς πρώτης Δυναστείας. Ἀλλ' ὁ κυριώτερος συντελεστὴς τῆς πτώσεως δέον ὅπως ἀναζητηθῇ εἰς τὰς ἀθρόας ὑποσχέσεις, αἱ ὁποῖαι ἐδόθησαν ὑπὸ τῆς Ἀγγλικῆς διπλωματίας εἰς τοὺς κορυφαίους τῆς ἐπαναστάσεως τῆς 10ης Ὀκτωβρίου 1862 καὶ εἰς τὰς ἄφρονας παρορμήσεις τῆς πανεπιστημιακῆς νεότητος, ἡ ὁποία συνέδεσε τὴν πολιτειακὴν μεταβολὴν μὲ τὴν ἐκπλήρωσιν ἀπραγματοποιήτων ὀνείρων. Ἡ ἐπιρροὴ τῆς Ἀγγλικῆς πολιτικῆς ἠσκήθη κυρίως ἀπὸ τῆς ἐπομένης τῆς ἐπαναστάσεως. Ἐὰν ὁ Πρωθυπουργὸς τῆς Ἀγγλίας λόρδος Πάλμερστον δὲν ἀνελάμβανεν ἐκ τοῦ ἐμφανοῦς τὴν ὑποστήριξιν τῆς Μεταπολιτεύσεως καὶ δὲν ἔρριπτεν ὡς δέλεαρ τὴν ἕνωσιν τῆς Ἑπτανήσου καὶ δὲν ἤρχιζεν ἀναζητῶν νέον Βασιλέα, προσφέρων τὸ Ἑλληνικὸν στέμμα ἀπὸ Αὐλῆς εἰς Αὐλήν, ἡ κινδυνώδης ἐπίτασις τῆς ἀναρχίας θὰ ἐπέφερε ταχέως, ὡς μοιραίαν ἀνάγκην, τὴν παλινόρθωσιν τῆς Βαυαρικῆς Δυναστείας. Ἀλλὰ τὰ γεγονότα, ὡς ἐξειλίχθησαν, δὲν ἦτο δυνατὸν ν' ἀκολουθήσουν τὴν κατεύθυνσιν αὐτήν. Ἡ Βασιλεία τοῦ Ὄθωνος εἶχε πλέον λήξει ὁριστικῶς.

Θὰ ἔλεγέ τις ὅτι εἶναι ἴσως ἀνεξήγητον αὐτό, τὸ ὁποῖον ἠκολούθησε τὴν πτῶσιν τοῦ πρώτου Βασιλέως καὶ τὸ ὁποῖον ἔχει σχέσιν μὲ αὐτοὺς τούτους, οἱ ὁποῖοι εἰργάσθησαν πρὸς πραγματοποίησιν αὐτῆς. Πρόκειται περὶ τοῦ φαινομένου τῆς μεταμελείας ἁπάντων σχεδὸν τῶν ἐχθρῶν καὶ κατηγόρων τοῦ Ὄθωνος, οἱ ὁποῖοι ἐξεδήλωσαν ταύτην προφορικῶς καὶ ἐγγράφως, εἴτε εἰς ἀγορεύσεις των ἐν τῇ Βουλῇ, εἴτε εἰς ἐπιστολάς των, εἴτε εἰς τὰ ἀπομνημονεύματά των, εἴτε εἰς ἄρθρα των εἰς ἐφημερίδας, εἴτε ἀκόμη καὶ εἰς ποιήματα, τὴν λογοτεχνικὴν ἀξίαν τῶν ὁποίων ἐσεβάσθη ὁ χρόνος. Θὰ παραθέσω μερικὰ ὀνόματα, ἀρχὴν κάμνων ἀπὸ αὐτὸν τὸν ἀρχιεπαναστάτην Δ. Βούλγαρην, τὸν Ἐπ. Δεληγιώργην, τὸν Ὀδ. Ἰάλεμον, τὸν Γ. Πετιμεζᾶν, τὸν Ἀλ. Βυζάντιον, τὸν Ν. Περόγλου, τὸν Ἀριστομένην Βαλέταν, τὸν Χρ. Κατσικογιάννην, τὸν Ἄγ. Κλεομένους, τὸν Ἀχ. Παράσχον καὶ πλῆθος ἄλλων μαχητικῶν κατηγόρων τοῦ Ὄθωνος, οἱ ὁποῖοι μετεβλήθησαν ἀργότερον εἰς ὑμνητὰς τῶν ἀρετῶν του.

Ἰδιαιτέρως χαρακτηριστικὰ ἐν προκειμένῳ εἶναι τὰ ὅσα ἀναφέρει σχετικῶς εἰς τὸ βιβλίον του «Ἀποκαλυφθήτω Ἀλήθεια»[1] ὁ διατελέσας βουλευτὴς Λ. Βούλγαρης, ἀδελφὸς τοῦ Δ. Βούλγαρη: «...Μετὰ τὴν ἔξωσιν—γράφει—τοῦ μεγαθύμου Βασιλέως Ὄθωνος, λαβὼν ἐντο-

---

1. Λ. Βούλγαρης: Ἀποκαλυφθήτω Ἀλήθεια. Ἀθῆναι 1878. σ. 22.

λὴν ὅπως μεταβῶ εἰς Τουρῖνον πρὸς ἀντάμωσιν τοῦ τότε πρωθυπουργοῦ τῆς Ἰταλίας Παζολίνι, οὗτος καὶ ἅπαντες οἱ ἐκεῖ εὑρισκόμενοι μεγάλοι ἄνδρες, οὓς ἐγὼ ἐκ τοῦ σύνεγγυς εἶδον καὶ ἤκουσα, μᾶς ἐλυποῦντο διότι ἐγενόμεθα, ἔλεγον, αἴτιοι ἐνταφιασμοῦ τῆς Ἑλλάδος. Οἱ ἄνδρες ἐκεῖνοι, θέλοντες φαίνεται νὰ ἐπιβεβαιώσωσι τὰ ὑποδεικνυόμενα δι' ἃ ἐγὼ ἀμφέβαλλον, ἐπέδειξάν μοι τὰς προκαταρκτικὰς συνθήκας τοῦ αειμνήστου Ὄθωνος μετὰ τοῦ ἀνακτοβουλίου τοῦ Τουρίνου καὶ τὰς ἐν αὐταῖς διαγραφομένας ὠφελείας τῆς Ἑλλάδος ἐν κατευοδώσει τοῦ ἀνατολικοῦ ζητήματος. Τότε εἶπον ἐν ἐμαυτῷ: κατεπροδόθημεν... Κατὰ τὸ 1864 μετέβην εἰς Βελιγράδιον ὅπου καὶ ὁ αὐτόθι πρωθυπουργὸς Ἠλίας Γκαρασανίν, ὡς ἐκ συνθήματος, εὐηρεστήθη νὰ μοὶ ἀναγνώσῃ τὴν συνθήκην, ἣν εἶχε συνάψει μετὰ τῆς Σερβίας ὁ σοφὸς Ὄθων. Διὰ τῆς συνθήκης ταύτης ἐδίδετο τῇ Ἑλλάδι ἡ πρωτοβουλία ἐν Ἀνατολῇ, τῆς Σερβίας, τῆς Ρουμανίας καὶ τοῦ Μαυροβουνίου τιθεμένων ὑπὸ τὴν πολιτικὴν ἀρχηγίαν τοῦ ἀνακτοβουλίου τῶν Ἀθηνῶν, πρὸς δὲ καὶ Ἕλλην ἀρχηγὸς ἔμελλε ν' ἄρχῃ ἐπὶ τῶν στρατιωτικῶν κινήσεων. Τὰ ὅρια τῆς Ἑλλάδος προδιεγράφοντο ἐν τῇ συνθήκῃ ἐκείνῃ μέχρι τοῦ Αἵμου. Δάκνων δὲ τὰ χείλη καὶ συσφίγγων τὰς χεῖρας ἐν ἐκείνῃ τῇ ὥρᾳ ἐσίγων, διότι δὲν εἶχον καὶ λόγους ἀπολογίας, αἰσθανόμενος τὴν ἐνοχήν μου. Ἀπῆλθον ἔνδακρυς διαλογιζόμενος μετάνοιαν...».

Καὶ περαιτέρω, κατὰ τὴν συνεδρίασιν τῆς Βουλῆς τῆς 26ης Ἰουνίου τοῦ 1873, ὁ Βούλγαρης εἰς μακρὰν ἀγόρευσίν του εἶπε καὶ τὰ ἑξῆς: «...Εἶμαι ἐκ τῶν πρώτων ἐπαναστατῶν κατὰ τῆς παρελθούσης δυναστείας τοῦ Ὄθωνος, ἴσως ἔκαμα ὅ,τι οὐδεὶς ἄλλος ἔκαμεν. Ἐτέθην εἰς τὰς φυλακας, ἀκόμη ἔχω πληγὰς ἀπὸ τὰς ἁλύσους, μὲ τὰς ὁποίας μὲ περιέβαλον... Σήμερον κλαίω, κύριοι, διότι ἔπεσεν ἡ δυναστεία ἐκείνη, κλαίω διότι ἔφυγεν ὁ Ὄθων καὶ λέγω ὅτι ἡ Ἑλλὰς ἔχασε πολύ, διότι ἐδιώχθη καὶ ἀπέθανεν ὁ Ὄθων μακρὰν ἡμῶν....».

Ὁ φανατικὸς ἀντιοθωνικὸς Ἄγ. Κλεομένης οὕτω πως ἐκφράζει τὴν μεταμέλειάν του εἰς τὸ βιβλίον του: ¹ «...Ὁ βουλόμενος ἂς ἀποδώσῃ ὁσασδήποτε καὶ οἱασδήποτε θέλει ἐλλείψεις εἰς τὸν Ὄθωνα. Ἀλλ' αὐτὴ ἡ ἄνευ ὁρίου ἀφοσίωσίς του πρὸς τὴν Ἑλλάδα εἶναι ἱκανὴ νὰ καλύψῃ πάσας τὰς ἐλλείψεις του καὶ ν' ἀφήσῃ μάλιστα περίσσευμα τοσοῦτον, ὥστε μετὰ συντριβῆς ψυχικῆς νὰ μεταμεληθῇ τις καὶ νὰ ζητήσῃ συγνώμην, ἐὰν ποτὲ παρεσύρθη ὁπωσδήποτε εἰς τὸν κατ' αὐτοῦ ἀγῶνα, ἔστω καὶ ἂν ἁπλῶς ἐπόθησε τὴν ἔξωσίν του...». Εἰς τὴν προτελευταίαν δὲ σελίδα τοῦ βιβλίου του, 123, ὁ Ἄγ. Κλεομένης προσθέτει : «... Γνω-

---

1. Ἄγ. Κλεομένους : Περὶ τῶν πρώτων τῆς Ἑλλάδος Βασιλέων. σ 114.

ρίζω δὲ καὶ πολλοὺς ἄλλους ἐκ τῶν ἐπαναστατῶν τοῦ 1862, οἵτινες βασανίζονται νυχθημερόν, δακνόμενοι ὑπὸ τοῦ ἐλέγχου τοῦ συνειδότος, τὸ δῆγμα τοῦ ὁποίου εἶναι ὀδυνηρότερον ἀπὸ τὸ δῆγμα τοῦ ὄφεως, διότι τοῦτο μὲν πληγώνει καὶ δηλητηριάζει τὸ σῶμα, ἐκεῖνο δὲ τὴν ψυχήν !...».

Ἕτερος ἀντιοθωνικός, ὁ μαχητικὸς πολιτικὸς ἀρθρογράφος Ἀναστ. Βυζάντιος, ἐπὶ τῷ θανάτῳ τοῦ Ὄθωνος, τὴν 14ην Ἰουλίου 1867 ἔγραψεν ὄντως ἐν ἐμπνευσμένον ἄρθρον, εἰς τὸ ὁποῖον μεταξὺ ἄλλων ἐτόνιζεν: «...Δὲν ἐξελάμβανεν ὁ Ὄθων τὸ Βασιλεύειν ὡς ἐπιτήδευμα βίου, ἀλλ' ὡς καθῆκον ἱερὸν εἰς ὃ ἐθυσίαζε καὶ ἀνάπαυσιν καὶ ὑγείαν. Τὸ μεγαλεῖον τῆς Ἑλλάδος ἦτο τὸ διηνεκὲς αὐτοῦ ὄνειρον, ὄνειρον ὁδηγοῦν αὐτὸν πολλάκις εἰς ἀκαίρους καὶ παιδαριώδεις ἐνθουσιασμούς. Ὑπῆρξαν στιγμαί, καθ' ἃς ὁ Βασιλεὺς Ὄθων ἦτο ὁ δημοκρατικώτερος τῶν Βασιλέων τῆς Εὐρώπης. Ἀλλ' ἔπνευσε βιαία πνοὴ καὶ κατέπεσε σύμπασα ἐκείνη ἡ ὡραία σκηνογραφία καὶ ὁ ἀτυχὴς Ἡγεμὼν ὤφθη φεύγων ἐν καιρῷ νυκτός, ὠχρὸς καὶ ἐρρυτιδωμένος ἐκ τῆς γῆς ἐκείνης, ἣν ἐπάτησεν ἄλλοτε ἀκμαῖος ἐξ ἐλπίδων καὶ νεότητος, ἐκ τῆς γῆς, ἣν εὗρε πλήρη ἐρειπίων, ἐρημίας καὶ ἀπογνώσεως καὶ ἣν ἀφῆκεν εὐθαλῆ, ἔμπλεων ζωῆς, εὐημεροῦσαν. Ἡ ἀξιοπρέπεια τῆς πτώσεως ἐξήλεγξε τότε πρῶτον τὸν Ὄθωνα ἀληθῆ Βασιλέα. Αὐτὸς ὁ μηδὲν σχεδὸν ἔχων καισαρικὸν πλεονέκτημα, ἔπεσεν εὐσχήμως ὡς ὁ Καῖσαρ. Οὐδέποτε ἐξέφυγε ἀπὸ τὰ χείλη του πικρὰ μομφὴ κατὰ τῆς Ἑλλάδος. Ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Ἀριστείδου ἡ Ἑλλὰς δὲν εἶδεν ἕτερον ἐξόριστον, εὐχόμενον παρὰ τὰ πρόθυρα τῆς πόλεως, νὰ μὴ ἐπέλθωσι ποτὲ τοιαῦται συμφοραὶ κατὰ τῆς πατρίδος...».

Ἓν ἀκόμη ἀψευδὲς δεῖγμα τῆς μεταμελείας, τὴν ὁποίαν ἠσθάνθησαν οἱ πολέμιοι τοῦ Ὄθωνος ἐπὶ τῇ ἐξώσει του, ἐνυπάρχει εἰς τὸ περίφημον ἐλεγεῖον τοῦ ποιητοῦ Ἀχ. Παράσχου. Ὁ Παράσχος ὑπῆρξεν εἷς ἐκ τῶν πλέον φανατικῶν κατηγόρων τοῦ ἐκπεσόντος Βασιλέως, ἀλλὰ καὶ οὗτος ἀνεγνώρισε τὴν πλάνην του καὶ μετενόησεν, ἐπὶ τῷ θανάτῳ δὲ τοῦ Ὄθωνος ἔγραψε τὸ γνωστὸν ἐλεγεῖον του, τὸ πρῶτον ἑξάστιχον τοῦ ὁποίου ἔχω ἤδη παραθέσει εἰς τὰς πρόσθεν σελίδας. Ἤδη θὰ μεταφέρω ἐδῶ τοὺς τελευταίους στίχους του :

«...Ναί ! φέρετε τὸ λείψανον τὸ παραπονεμένον
εἰς τὴν ὡραίαν Ἀττικήν, δι' ἣν ἐπόνει τόσον,
μνημεῖον σκάψετ' εὐσεβὲς εἰς χῶρον ἀνθισμένον
τοῦ κυανοῦ μας οὐρανοῦ νὰ δέχεται τὴν δρόσον.
Τρεῖς πήχεις δότε κ' εἰς αὐτὸν εἰς τὰ βασίλειά του
νὰ μὴ πλανᾶτ' ἐξόριστος ἀκόμη κ' ἡ σκιά του...
Καὶ θέσατέ τον μεταξὺ τῶν πρώτων τοῦ Ἀγῶνος·
αὐτὸς ἂς μὴ τοῦ ἁρπαγῇ τοὐλάχιστον ὁ θρόνος».

Παρῆλθον ἔκτοτε πολλαὶ δεκαετηρίδες, ἐγράφησαν ἄπειρα ἄρθρα καὶ σχόλια εἰς ἐφημερίδας καὶ περιοδικά, ἀλλ' ἡ Πανελλήνιος εὐχὴ τῆς μετακομιδῆς τῶν ὀστῶν τῶν πρώτων Βασιλέων καὶ τῆς ταφῆς αὐτῶν εἰς τὴν Ἀττικὴν γῆν δὲν ἐπραγματοποιήθη εἰσέτι. Κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη αἱ στῆλαι ἰδίως τῆς «Καθημερινῆς» ἐφιλοξένησαν πλείστας ὅσας ἐπιστολὰς ἐκπροσώπων τῆς ἐπιστήμης, τῶν γραμμάτων καὶ τῆς πολιτικῆς, αἰτούντων τὴν ἐπαναφορὰν τῶν σορῶν τοῦ Ὄθωνος καὶ τῆς Ἀμαλίας ἐκ Μονάχου καὶ τὴν ἀνέγερσιν ἀνδριάντων αὐτῶν ἐν τῇ Πρωτευούσῃ τοῦ Κράτους, ὑπὲρ τῆς προόδου καὶ τῆς ἐξελίξεως τῆς ὁποίας τόσον ἐμόχθησαν οἱ πρῶτοι Βασιλεῖς καὶ κυρίως τόσον βαθέως ἠγάπησαν. Ἀλλ' ἡ ἐπιβεβλημένη αὐτὴ ἐκδήλωσις τῆς ἐθνικῆς εὐγνωμοσύνης δὲν ἔλαβεν ἀκόμη τὴν οὐσιαστικὴν μορφήν της.

Θὰ παραθέσω μερικὰ ὀνόματα τῶν προσώπων ἐκείνων, τὰ ὁποῖα πρωτοστατοῦν εἰς τὴν φιλοοθωνικὴν κίνησιν τῶν ἡμερῶν μας, εὐχόμενος ὅπως αἱ προσπάθειαί των—αἱ ὁποῖαι εἶναι καὶ πρέπει νὰ εἶναι προσπάθειαι ὅλων τῶν Ἑλλήνων—ἐνταθοῦν ἔτι πλέον καὶ ἀποδώσουν τὸ ἐπιθυμητὸν ἀποτέλεσμα : Οἱ τέως ὑπουργοὶ Π. Πιπινέλης, Κ. Μανιαδάκης καὶ Θ. Τουρκοβασίλης, οἱ δικηγόροι Γ. Δημακόπουλος, Τ. Γέροντας, Σ. Κάσδαγλης, οἱ Ι. Σερπιέρης, Ἀλεξ. Μπενάκης, Χρ. Ζαλοκώστας, Ἀπ. Μέρμηγκας, Π. Φλῶρος, Ν. Μεσσηνέζης, Σπ. Ἀργυρός, Βησ. Σκαλαῖος, Μαρία Καρατζᾶ, Δ. Σκουζές, Ἀγγ. Ἀθ. Κλεισιούνης, Κ.Σ. Παπαδόπουλος καὶ ἓν πλῆθος ἀκόμη παλαιῶν Ἀθηναίων, οἱ ὁποῖοι μὲ ἀγαλλίασιν ψυχῆς καὶ μὲ ἀληθῆ εὐλάβειαν θὰ ἠτένιζον τοὺς ἀνδριάντας τῶν πρώτων Βασιλέων, φερόντων τὰς ἐθνικὰς ἐνδυμασίας, εἰς μίαν γωνίαν, φερ' εἰπεῖν, τοῦ Βασιλικοῦ Κήπου.

Εἶναι παρήγορον ὅτι ἡ κίνησις αὐτή, ὡς εἶμαι εἰς θέσιν νὰ γνωρίζω, τυγχάνει τοῦ ὑψηλοῦ ἐνδιαφέροντος καὶ τῆς εὐνοίας τῆς Α.Μ. τοῦ Βασιλέως Παύλου καὶ δὲν μένει παρὰ νὰ υἱοθετηθῇ καὶ ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως, οὕτως ὥστε νὰ διενεργηθῇ εἷς Πανελλήνιος ἔρανος, διὰ τὴν κάλυψιν τῆς δαπάνης τῆς κατασκευῆς τῶν ἀνδριάντων τοῦ Ὄθωνος καὶ τῆς Ἀμαλίας.

Εἶναι ἐνδιαφέρον ἐν προκειμένῳ τὸ ἀκόλουθον ἀπόσπασμα ἀπὸ ἐπιστολὴν τοῦ Ἀλ. Ραγκαβῆ, πρεσβευτοῦ τῆς Ἑλλάδος εἰς Βερολῖνον τὸ 1882, ἀπευθυνθεῖσαν πρὸς τὸν Βασιλέα Γεώργιον Α΄. Ἡ ἐπιστολὴ αὐτὴ φέρει ἡμερομηνίαν 4ην/16ην Φεβρουαρίου 1882 καὶ μεταξὺ ἄλλων ἀναφέρει τὰ ἑξῆς: «...Πρὶν ἀπὸ ἀρκετὰ ἔτη, Μεγαλειότατε, ἐτόλμησα νὰ ὑποβάλω τῇ Υ.Μ. τὴν γνώμην ὅτι θὰ ἦτο καλὸν ὅπως ζητηθοῦν τὰ ὀστᾶ τοῦ Βασιλέως Ὄθωνος καὶ ἐνταφιασθοῦν εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ἡ Μεγαλειότης Σας μοῦ ἀπήντησε τότε ὅτι δὲν ἦτο καιρὸς ἀκόμη... Σήμερον νομίζω ὅτι εἶναι ὁ κατάλληλος καιρός, ὅπως ἀναλάβῃ ἡ Μεγαλειότης

Σας τὸ ζήτημα τοῦτο καὶ μέσω τῆς Κυβερνήσεως ζητηθοῦν ἀπὸ τὴν Βαυαρίαν τὰ λείψανα τῶν Ὄθωνος καὶ τῆς Ἀμαλίας...». Ἀτυχῶς οὔτε τότε—τὸ 1882—ἐδόθη ἡ πρέπουσα συνέχεια εἰς τὴν ὑπόθεσιν αὐτὴν καὶ τὸ θέμα ἐλησμονήθη. Ἔκτοτε κατὰ διάφορα χρονικὰ διαστήματα ἐπανεμφανίζεται, ἀλλὰ διὰ νὰ λησμονηθῇ καὶ πάλιν... Ἂς εὐχηθῶμεν ἤδη, ὅτε τὸ 1962 συμπληροῦται ἑκατονταετία ἀπὸ τῆς ἐξώσεως τοῦ Ὄθωνος, ὅπως αἱ σχετικαὶ ἐνέργειαι εὐοδωθοῦν καὶ ἀποδώσουν τὸν ὀφειλόμενον φόρον τιμῆς καὶ εὐγνωμοσύνης τοῦ Ἔθνους πρὸς τοὺς πρώτους μας Βασιλεῖς.

* * *

Οἱ ἐχθροὶ τοῦ Ὄθωνος, ὀλίγοι ἢ πολλοί, κατὰ τὴν περίοδον τῆς Βασιλείας του, εἶναι γεγονὸς ὅτι ἐδοκίμασαν τὴν ἐκ τῶν ὑστέρων μεταμέλειαν. Τοῦτο εἶναι βεβαίως πρὸς τιμήν των, διότι ἔστω καὶ ἀργὰ ἀνεγνώρισαν τὴν πλάνην των. Ἀλλ' ἂν οἱ πρώην πολέμιοι ὡμίλουν καὶ ἔγραφον ὡς ἐν τοῖς προηγουμένοις ἀνέφερον, πῶς θὰ ἔπρεπε νὰ ἐκφράζωνται οἱ φίλοι τοῦ Ὄθωνος ; Εἶναι ὄντως ἄπειροι οἱ ὕμνοι, οἱ ὁποῖοι ἐγράφησαν κατὰ καιροὺς ὑπὲρ τοῦ ἐκπεσόντος Βασιλέως. Δὲν πρόκειται ὅμως νὰ τοὺς παραθέσω, διότι δὲν ὑπάρχει «χρεία μαρτύρων». Ἐν τούτοις δὲν θὰ παραλείψω ἕνα πράγματι ἐπιτυχῆ ὅσον καὶ ἐπιγραμματικὸν χαρακτηρισμὸν τοῦ Ὄθωνος ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ καὶ ἐν συνεχείᾳ βουλευτοῦ Οἰτύλου Κ. Κουμουνδούρου, ὅστις ἐν τῇ Βουλῇ τοῦ 1879 εἰς σχετικήν του ἀγόρευσιν εἶπε τὴν ἑξῆς φράσιν :

«... Ὁ Ὄθων ἦτο Βασιλεὺς εἰς τὸ ὕψος τῆς θέσεώς του, ἀνώτερος χρημάτων καὶ ἐξόχου φιλοπατρίας». Ἐπίσης μίαν ἀντικειμενικὴν κρίσιν περὶ τοῦ Ὄθωνος περιέλαβεν εἰς τὸ βιβλίον του ὁ Οὐίλλιαμ Μίλλερ[1] ὅστις ἔγραφε τὰ ἑξῆς : «... Ὅτι ὁ Ὄθων ὑπῆρξε μέγας Ἡγεμὼν οὐδεὶς δύναται νὰ ἰσχυρισθῇ, ἀλλ' ὅτι ἦτο κακὸς ἀνήρ, οὐδ' ὁ χείριστος τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ θὰ ἠδύνατο νὰ βεβαιώσῃ. Τὰ σφάλματα αὐτοῦ ὑπῆρξαν σφάλματα χαρακτῆρος ἀσθενοῦς καὶ σχολαστικοῦ, ἐξαντλουμένου περὶ τὰς λεπτομερείας καὶ ἀνικάνου νὰ προβῇ εἰς ἀποφάσεις ταχείας· ἡ δὲ ἀτυχία αὐτοῦ ὑπῆρξεν, ὅτι δὲν εἶχε διάδοχον. Ἂν εἶχε κυβερνήσει τὴν χώραν αὐτοῦ ὀλιγώτερον καὶ εἶχεν εὐλογηθῇ δι' ἀπογόνων θὰ ἦτο δυνατὸν ὅπως οἱ γόνοι αὐτοῦ κάθηνται ἀκόμη ἐπὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ θρόνου. Ἀλλ' ὁ χρόνος ἔτι μᾶλλον κατέδειξε σαφῶς τὴν θερμὴν αὐτοῦ, καίτοι εἰς τινας περιστάσεις ἀσύνετον, φιλοπατρίαν. Ἀκόμη καὶ κατ' αὐτὴν τὴν διαμονὴν αὐτοῦ ὡς ἐξορίστου ἐν Μπάμπεργκ ἔνθα ἀπέθανε τὸ 1867, ἐξηκολούθει νὰ φέρῃ τὴν ἑλληνικὴν ἐνδυμασίαν καὶ νὰ ἐνδιαφέρεται περὶ τῶν τυχῶν τῆς Ἑλλάδος...».

1. Οὐίλλιαμ Μίλλερ : Ἡ Τουρκία καταρρέουσα. σ. 341.

Ἤδη θὰ προσθέσω ἓν ἐξαιρετικοῦ ἐνδιαφέροντος ἀπόσπασμα ἀπὸ μακρὰν ἀγόρευσιν τοῦ βουλευτοῦ Δ. Χατζίσκου ἐν τῇ Βουλῇ τοῦ 1870.

Ὁ Βασιλεὺς Ὄθων εἰς ἡλικίαν 38 ἐτῶν

Ὁ Χατζίσκος, ὡς ἀνεφέρθη, συνώδευσε τὸν Ὄθωνα ἐν τῇ ἐξορίᾳ, ἦτο δὲ τότε ὑπουργὸς τῆς Παιδείας τῆς τελευταίας Ὀθωνικῆς Κυβερνήσεως τοῦ Γενναίου Κολοκοτρώνη. Ἰδοὺ τί ἀνέφερεν εἰς τὸ Κοινοβούλιον μεταξὺ ἄλλων :

«...Τὶ δὲ ἤκουσα νὰ λέγῃ ὁ Βασιλεὺς Ὄθων, ὡς ἀπευθυνόμενος εἰς τὸν Γεώργιον ; Τὶ ἀντελήφθην ; Τὶ ἔμαθον ; Ἀκούσατε κύριοι, ἀκούσατέ τα μετὰ προσοχῆς σᾶς παρακαλῶ : Γεώργιε, ἔλεγεν ὁ Ὄθων, ἡ θεία Πρόνοια, αἱ εὐεργέτιδες τῆς Ἑλλάδος Δυνάμεις, αὐτὸ τὸ ἀγαπητόν μας Ἔθνος, Σὲ ἐκάλεσε διάδοχον τοῦ Ἑλληνικοῦ θρόνου. Ἐγώ, Γεώργιε, ἐπὶ τριάκοντα ἔτη ἐξεπλήρωσα πατρικῶς τὰ βασιλικά μου καθήκοντα, ἔχω τὴν συνείδησιν μου ἀναπαυμένην καὶ ἐλευθέραν, μὲ τὴν παρατήρησιν πάντοτε ὅτι οὐδεὶς ἀναμάρτητος ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ καὶ μὲ τὴν ἄλλην παρατήρησιν : Ὁ ἀναμάρτητος βαλέτω τὸν λίθον ! ...Ἐφώτισα, Γεώργιε, τὴν Ἑλλάδα καὶ ἄκραν τινὰ τῆς Ἀνατολῆς, καθόσον αἱ δυνάμεις τοῦ Κράτους τὸ ἐπέτρεπον καὶ ἡ πνευματικὴ κατάστασις τῆς ἐποχῆς τὸ ἐσυγχώρει. Εἴθε Σύ, Γεώργιε, νὰ φωτίσῃς μὲ καθαρώτερον φῶς ἅπασαν τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν Ἀνατολήν. Γεώργιε, φώτιζε μὲ ἑλληνικὸν φῶς τὰ ἑλληνικὰ ἐδάφη, ἀλλὰ καὶ καθάριζε αὐτὰ διὰ τοῦ νόμου πάντοτε ἀπὸ τὰς ἀκάνθας καὶ τριβόλους ὅταν καὶ ὅπου τὰς συναντήσῃς. Γεώργιε, ἡ ἐπιείκεια εἶναι, ναί, δῶρον βασιλικὸν καὶ κάμνε χρῆσιν αὐτῆς, ἀλλὰ ἡ πέραν τοῦ δέοντος ἐπιείκεια εἶναι ἔργον μᾶλλον τῶν πνευματικῶν. Γιεώργιε, τὸ ὄνειρόν μου ἦτο ἡ Μεγάλη Ἑλλάς, εἴθε σὺ νὰ τὸ πραγματοποιήσῃς. Ἄκουσον καὶ ταῦτα. Οἱ Ἕλληνες, οἱ ἀγαπητοί μας Ἕλληνες, εἶναι φιλοβασιλικοί, ἀγαποῦν τὸν Βασιλέα των μεθ' ὅλης τῆς ψυχῆς, καρδίας καὶ διανοίας, ἀλλ' ἀγαποῦν ἐπίσης καὶ τὸ πολίτευμά των, τὴν ἰσχὺν τῶν νόμων των καὶ τὴν ἔγκαιρον, ἀμερόληπτον καὶ ἀνεπηρέαστον ἀπονομὴν τῆς δικαιοσύνης, μεθ' ὅλης τῆς ψυχῆς, καρδίας καὶ διανοίας. Μὴ δίδεις, Γεώργιε, πολλὴν ἀκρόασιν εἰς αὐλοκόλακας καὶ κακοὺς ὑπουργούς, διότι οἱ τοιοῦτοι ἐνῷ ἠξεύρουν νὰ παρανομοῦν καὶ νὰ φατριάζουν, ὅταν ἀπομακρύνωνται ἀπὸ τὰ πράγματα ἔχουν τὴν ἐπιτηδειότητα νὰ ρίπτουν τὰ σφάλματά των εἰς σέ...».

»Αὐτὰ ἔλεγε, κύριοι, ὁ ἀείμνηστος Ὄθων».

Εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ κρίνω ἀπαραίτητον νὰ κάμω μίαν ἐπιβεβλημένην διευκρίνησιν : Τὰ ὡς ἄνω λεχθέντα ὑπὸ τοῦ Δημ. Χατζίσκου δὲν ἀπετέλουν μονόλογον τοῦ ἐν ἐξορίᾳ Ὄθωνος, ἀπευθυνομένου πρὸς τὸν Βασιλέα Γεώργιον Α', ἀλλ' ἀπετέλουν ἀπόσπασμα ἐμπιστευτικῆς καὶ ἄκρως ἀπορρήτου ἐπιστολῆς τοῦ πρώην Βασιλέως πρὸς τὸν ἐπὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ θρόνου ἤδη εὑρισκόμενον εἰκοσαετῆ περίπου Δανὸν πρίγκιπα. Τοῦτο τὸ ἐγνώριζεν ὁ Χατζίσκος, διότι τοῦ τὸ εἶχεν ἐκμυστηρευθῆ ὁ Ὄθων, μὲ τὴν ἐπιφύλαξιν νὰ μὴ κάμῃ χρῆσιν τοῦ γεγονότος αὐτοῦ, ἀλλ' ἁπλῶς νὰ λάβῃ γνῶσιν, ἀναγ-γνώσκων τὸ περιεχόμενον τῆς ἐπιστολῆς καὶ νὰ τοῦ εἴπῃ τὴν γνώμην του, ἤτοι ἐὰν ἦτο σύμφωνος μὲ τὰς ἐν αὐτῷ ὑποδείξεις καὶ ἐὰν ἔπρεπε νὰ σταλῇ ἡ ἐπιστολὴ αὔτη εἰς τὸν Βασιλέα Γε-

ώργιον Α'. Ὁ Χατζίσκος, όχι μόνον ἐμελέτησε καὶ ἐνέκρινε πλήρως τὰ ἐν τῇ ἐπιστολῇ περιλαμβανόμενα, ἀλλ' ἐκράτησε καὶ ἀντίγραφον ταύτης. Ἐτήρησεν ὅμως τὴν ὑπόσχεσίν του καὶ δὲν ἀπεκάλυψεν εἰς τὴν ἐν τῇ Βουλῇ ἀγόρευσίν του, ὅτι τὰ ὅσα ἔλεγεν ὅτι εἶπεν ὁ Ὄθων, ἀπετέλουν ἀπόσπασμα ἀπὸ προσωπικὴν ἐπιστολὴν τοῦ Βασιλέως πρὸς τὸν Γεώργιον. Τὸ γεγονὸς τοῦτο τὸ ἐπληροφορήθην ἀπὸ τὸν ἔγγονον τοῦ Χατζίσκου Δημήτριον, ἀξιωματικὸν τοῦ πολεμικοῦ ναυτικοῦ, ὅστις διετέλεσε καὶ κυβερνήτης τοῦ ἀντιτορπιλλικοῦ «Νίκη» κατὰ τὴν ἐκστρατείαν εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, ἔνθα ὑπεστήριξε τὰ ὀπισθοχωρήσαντα τμήματα τοῦ στρατοῦ μας. Ὁ ἀποβιώσας ἤδη Δ. Χατζίσκος μοῦ ὡμολόγησεν ὅτι ὁ πάππος του πολλάκις τοῦ ὡμίλει περὶ τοῦ Ὄθωνος καὶ ἰδιαιτέρως περὶ τοῦ περιεχομένου τῆς ἀπορρήτου ἐκείνης ἐπιστολῆς του πρὸς τὸν Βασιλέα Γεώργιον, τῆς ὁποίας ἐτήρει εἰς τὸ ἀρχεῖον του πλῆρες ἀντίγραφον. Ἀτυχῶς δὲν κατέστη δυνατὸν ν' ἀνεύρω τὰ ἀρχεῖα τῆς ἐκ Φθιώτιδος οἰκογενείας Χατζίσκου, τὰ ὁποῖα φαίνεται ὅτι, μὲ τὴν πάροδον τοῦ χρόνου καὶ τὰ μεσολαβήσαντα γεγονότα, κατεστράφησαν. Ἀνεζήτησα ὅμως τὴν σημαντικὴν αὐτὴν ἐπιστολὴν εἰς τὰ Ἀπόρρητα Ἀρχεῖα τοῦ Μονάχου, δεδομένου ὅτι ὁ Ὄθων ἐτήρει ἀντίγραφα ὅλων σχεδὸν τῶν ἐπιστολῶν του, ἀλλ' οὔτε καὶ ἐκεῖ ἀνευρέθη. Τὸ μόνον πιθανόν, ἂν μὴ βέβαιον, εἶναι ὅτι τὸ πρωτότυπον τῆς ἐπιστολῆς ταύτης θὰ εὑρίσκεται μεταξὺ τῶν προσωπικῶν ἐγγράφων καὶ ἐπιστολῶν τοῦ ἀειμνήστου Βασιλέως Γεωργίου Α', τὸ ἰδιαίτερον ἀρχεῖον τοῦ ὁποίου δὲν ἔχει ἔλθει μέχρι τοῦδε εἰς φῶς.

Τὰ ὡς ἄνω, ἅτινα ἀπεκάλυψε διὰ τῆς ἀγορεύσεώς του ὁ Χατζίσκος, εἶναι ὄντως βαρυσήμαντα καὶ ἐνέχουν μεγάλην σπουδαιότητα. Θὰ ὑπεστήριζα ὅτι ἀποτελοῦν μίαν αὐτοκριτικὴν τοῦ Ὄθωνος καὶ τῆς πολιτείας του, μίαν, τρόπον τινά, ἀπολογητικὴν ἢ μᾶλλον ἐπεξηγηματικὴν ὅσον καὶ ἐπιγραμματικὴν ἀφήγησιν τῶν πεπραγμένων του, ἐν συνδυασμῷ μὲ τὴν κατάστασιν, ἥτις ἐπεκράτει κατὰ τὴν περίοδον τῆς Βασιλείας του ἐν Ἑλλάδι.

Πέραν ὅμως τούτου, τὸ περιεχόμενον τῆς Ὀθωνείου αὐτῆς ἐπιστολῆς, τὸ περιληφθὲν εἰς τὴν ἀγόρευσιν τοῦ Χατζίσκου, ἀποτελεῖ τὴν ἀσφαλεστέραν εἰκόνα τῆς βαθυτάτης ἀγάπης τοῦ Βασιλέως πρὸς τὴν Ἑλλάδα καὶ καταδεικνύει κατὰ τρόπον ἀνάγλυφον ὄχι μόνον τὰ πραγματικά του αἰσθήματα, ἀλλὰ καὶ τὴν ὀρθοτάτην ἀντίληψίν του, ὅσον ἀφορᾷ τὰς διαθέσεις καὶ τὰς προθέσεις τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ, ἀλλὰ καὶ τῶν πολιτικῶν ἀνδρῶν τῆς χώρας ἔναντι τοῦ Βασιλέως καὶ τοῦ πολιτειακοῦ θεσμοῦ. Πρέπει ἀκόμη νὰ προσθέσω καὶ τοῦτο: Ὅτι ἡ ἐπιστολὴ αὕτη τοῦ Ὄθωνος πρὸς τὸν Γεώργιον Α', ἀπομένει ὡς ὑπέροχον δίδαγμα διὰ τοὺς ἐπιγιγνομένους, διότι αἱ σοφαὶ ὑποθῆκαι, αἵτινες περιέχονται εἰς αὐτὴν

εἶναι τοιαύτης σημασίας, ὥστε νὰ μὴ δύναταί τις ν' ἀρνηθῇ τὴν ἀξίαν των καὶ νὰ μὴ ἐπιτρέπεται νὰ τὰς ἀγνοήσῃ. Καὶ τοῦτο διότι τὸ ἀπέριττον καὶ λακωνικὸν κείμενον τῆς ἐπιστολῆς ταύτης εἶναι καρπὸς ὥριμος μιᾶς πείρας τριάκοντα ἐτῶν ἐπὶ προσώπων καὶ γεγονότων τῆς πολιτικῆς μας ζωῆς τῆς ἐποχῆς ἐκείνης καὶ ἀκόμη διότι διερμηνεύει τὸν εἰλικρινῆ πόνον ἐκ τῶν μαθημάτων καὶ σφαλμάτων, τὰ ὁποῖα συνέβησαν κατὰ τὴν πορείαν τῆς πρώτης Δυναστικῆς περιόδου εἰς τὴν Ἑλλάδα. Κατόπιν τούτων νομίζω ὅτι ἡ ἐπιστολὴ αὕτη δὲν ἀνήκει μόνον εἰς τὸν πρὸς ὃν ἀπηυθύνθη, ἀνήκει εἰς τὸ Ἔθνος, ὑπὸ τὴν μορφὴν ἱερᾶς ὑποθήκης τούτου.

Συνεχίζων ὁ Χατζίσκος τὴν ἐν τῇ Βουλῇ ἀγόρευσίν του κατέληξεν ὡς ἑξῆς :

«...Θὰ ἠθέλατε, κύριοι, βεβαίως, ν'ἀκούσητε καὶ τὰς τελευταίας ὀλίγας λέξεις τοῦ Βασιλέως, τὸ παραλήρημά του πρὸ τοῦ θανάτου του. Ἐπικαλοῦμαι, δι' αὐτὰ τὰ ὁποῖα θὰ σᾶς εἴπω, τὴν μαρτυρίαν τοῦ ἐντίμου στρατηγοῦ Νοταρᾶ, τὴν μαρτυρίαν τοῦ ἐντίμου ταγματάρχου καὶ νῦν ὑποφρουράρχου Ἀθηνῶν Κ. Δράκου, τοῦ ἐντίμου λοχαγοῦ καὶ πρώην βουλευτοῦ Καραισκάκη.

»Ἔβλεπε φαίνεται ὁ Ὄθων, κατὰ τὰς τελευταίας στιγμὰς τῆς ζωῆς του, στάσεις εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ ἐφώναζε μὲ διακεκομμένην φωνὴν θανάτου: « Μὴ Ἕλληνες στάσεις! Νὰ ὑποστηρίξωμεν τὸν Γεώργιον, νὰ μὴ χάσωμεν τὴν Κρήτην». Καὶ μετ' ὀλίγας στιγμὰς συνελθὼν καὶ ἀνοίξας τοὺς ὀφθαλμούς του εἶδε περὶ ἑαυτὸν τὴν τεθλιμμένην Βασίλισσαν δακρυρροοῦσαν. «Ἀμαλία μὴ λυπῆσαι, εἶπε, δὲν ἀποθνήσκω, ἀλλὰ καὶ ἐὰν ἀποθάνω νὰ μὲ ἐνδύσητε τὸ ἑλληνικὸν φόρεμα καὶ νὰ θέσητε ἐπὶ τῆς νεκρικῆς κλίνης μου τὴν ἑλληνικὴν σπάθην». Μετ' ὀλίγον δὲ ἀπεδήμησεν εἰς Κύριον».

Ὁ ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν τῆς τελευταίας Ὀθωνικῆς Κυβερνήσεως Ν. Δραγούμης, εἰς τὰς «Ἀναμνήσεις» του, γράφει τὴν ἑξῆς ἐν εἴδει συμπεράσματος φράσιν περὶ τῆς πολιτείας τοῦ Ὄθωνος :
«...Ἀλλ' οὔτε προδότης, οὔτε ἀνίκανος, οὔτε βλὰξ ὑπῆρξεν ὁ Βασιλεὺς Ὄθων, ἡ δὲ ἀνάπτυξις τῶν δύο αὐτῶν ἐλαττωμάτων, τοῦ ἐφεκτικοῦ, λέγω, καὶ τοῦ δυσπίστου, ὀφείλεται εἰς ἡμᾶς αὐτούς...». Ἐπίσης ὁ συγγραφεὺς τοῦ βιβλίου ἡ «Κρίσις» Ι. Σπηλιωτάκης γράφει σχετικῶς τὰ ἑξῆς : «...Ὁ Βασιλεὺς Ὄθων εἶχεν ἐπιστημονικωτάτην παιδείαν, αὐστηροτάτην ἠθικήν, δεξιὸν νοῦν, ἔκτακτον ὀξύνοιαν καὶ μεγάλην φιλοπονίαν· ἦτο φιλοδίκαιος καὶ εὐγενέστατος εἰς τοὺς τρόπους. Ἐσπούδασε καὶ ἔμαθεν ἐν ταῖς ἐλαχίσταις λεπτομερείαις αὐτῶν τὰς ἀνάγκας καὶ τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ Κράτους καὶ τοὺς χαρακτῆρας πάντων τῶν πολιτευομένων. Τοὺς νόμους καὶ τοὺς κανονισμοὺς πασῶν τῶν ὑπη-

Αἱ σαρκοφάγοι τοῦ Ὄθωνος καὶ τῆς Ἀμαλίας, αἱ ὁποῖαι φυλάσσονται εἰς τὸν ὑπόγειον θάλαμον τῆς ἐκκλησίας τῶν Θεατίνων ἐν Μονάχῳ, ἔνθα ὑπάρχουν τὰ σκηνώματα καὶ ἄλλων μελῶν τῆς Βασιλικῆς Οἰκογενείας τῶν Βιττελσμπαχ. Ἡ σαρκοφάγος τοῦ Ὄθωνος εἶναι κεκαλυμμένη μὲ τὴν Ἑλληνικὴν σημαίαν, τὴν ὁποίαν προσέφερεν ὁ Δῆμος Ναυπλιέων τὸ 1952, πρωτοβουλίᾳ καὶ φροντίδι τοῦ ἐκλεκτοῦ Ναυπλιώτου συγγραφέως κ. Ἀγγ. Ἀθ. Κλεωπούλη. Ἐπίσης παρὰ τοῦ ἰδίου ἀπεστάλη πολυτελὴς λήκυθος μὲ χῶμα ἑλληνικὸν ἀπὸ τὸν τόπον τῆς ἀποβιβάσεως τοῦ Ὄθωνος ἐν Ναυπλίῳ.

ρεσιῶν κάλλιον ἐγνώριζεν, οὐ μόνον αὐτῶν τῶν ὑπουργῶν, ἀλλὰ καὶ αὐτῶν τῶν ειδικῶν ὑπαλλήλων. Ἐπι 22 ἔτη ἐργασθεὶς ἐν τῷ ὑπουργείῳ τῶν Ἐξωτερικῶν, ὅπερ ὡς ἐκ τῆς ὑπηρεσίας του εὑρίσκεται εἰς ἐγγυτάτην ἐπαφὴν μὲ τὴν Βασιλείαν, λαβὼν καί τινας εὐκαιρίας νὰ ἐργασθῶ ἀπ' εὐθείας μετ' αὐτοῦ, ἐσχημάτισα τὴν γνώμην ὅτι ἦτο ὁ καλύτερος τῆς Ἑλλάδος διπλωμάτης καὶ ὅτι κατειχε τὴν διπλωματικὴν εθιμοτυπίαν καὶ λεπτότητα ὅσον ὀλίγοι καὶ ἐξ αὐτῶν τῶν Εὐρωπαίων διπλωματῶν. Ἐλαττώματα αὐτοῦ διέγνων δύο : Πρῶτον μὲν ὅτι ὁ νοῦς αὐτοῦ καίτοι θεωρητικός, ἐσκοτίζετο προσκολλώμενος ὅσον δὲν ἔπρεπεν εἰς τὰς τελευταίας λεπτομερειας καί, συγχέων τὰς ἰδέας του, τὸν ἐστέρει της ἀναγκαίας πρωτοβουλίας καὶ ἑτοιμότητος ἐν ταῖς κρισίμοις περιστάσεσι, δεύτερον δὲ ὅτι ἦτο φιλύποπτος καὶ δύσπιστος, ὅπερ ἠλάττωσε κατὰ πολὺ τὸν ἀριθμὸν τῶν φίλων του καὶ τὸν ἐστέρησε πολλάκις τῶν ειλικρινῶν αὐτῶν συμβουλῶν. Ἴσως δὲ τὸ ἐλάττωμα τοῦτο ἀπέκτησεν ἐξ ἡμῶν, οἵτινες, κακολογοῦντες ἀλλήλους, ἀπεσπῶμεν ἀπὸ τὸν νοῦν του τὴν ἀξιοπιστίαν...».

Δὲν θὰ προσθέσω ἄλλας κρίσεις ἱστορικῶν καὶ πολιτικῶν προσώπων περὶ τοῦ Ὄθωνος, αἱ ὁποῖαι εἶδον τὸ φῶς κατὰ καιροὺς καὶ τοῦτο διότι εἶναι πάρα πολλαὶ καὶ ὅλαι σχεδὸν συμπίπτουν εἰς ἀπόδοσιν ἐπαίνων ὑπὲρ αὐτοῦ καὶ τοῦ ἔργου του.

Ἀπὸ ἐπισήμου ἑλληνικῆς πλευρᾶς πρέπει μόνον νὰ προστεθῇ ἡ ἑξῆς ἐκδήλωσις πρὸς τὴν μνήμην τοῦ πρώτου Βασιλέως καὶ μάλιστα εις εποχήν, καθ' ἣν ἴσχυεν ἐν Ἑλλάδι τὸ δημοκρατικὸν πολίτευμα. Ἐπὶ τῇ συμπληρώσει εκατονταετίας ἀπὸ τῆς ἀναχωρήσεως ἐκ Μονάχου τοῦ Ὄθωνος, τὴν 7ην Δεκεμβρίου 1932, ὁ Πρόεδρος τῆς Ἑλληνικῆς Δημοκρατιας Ἀλεξ. Ζαιμης ἀπένειμε τὸν Ἑλληνικὸν Μεγαλόσταυρον εἰς τὸν πρίγκιπα Ρουππρεχτ τῆς Βαυαρίας, ἀπόγονον τοῦ Βασιλικοῦ Οἴκου τοῦ Βίττελσμπαχ, καὶ ἀπέστειλεν εἰς αὐτὸν τὸ ἑξῆς τηλεγράφημα :

« Ἐπ' εὐκαιρία συμπληρώσεως ἑκατονταετίας ἀπὸ τῆς ἀναχωρησεως ἐκ Μονάχου τῆς Α.Μ. Ὄθωνος τοῦ Α', πρώτου Βασιλέως τῆς Ἑλλάδος, παρακαλῶ τὴν Υ.Β.Υ. νὰ δεχθῇ τὴν εἰλικρινῆ ἔκφρασιν τῆς εὐγνώμονος ἀναμνήσεως,τὴν ὁποιαν ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς εὐλαβῶς διατηρεῖ διὰ τὴν οικογένειαν τῶν Βίττελσμπαχ καὶ τὴν εὐγενῆ μορφὴν τοῦ πρώτου ἡμῶν Ἄνακτος, ὅστις ἀφιέρωσε τὴν ζωήν του εἰς τὸ νὰ θέση τὰς βάσεις τοῦ σχηματισμοῦ καὶ τῆς συγκροτήσεως τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους και εις την ἀνάπτυξιν τῶν ὅρων τῆς ζωῆς τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ, τὸν ὁποῖον ἠγάπησε περισσότερον ἀκόμη καὶ ἀπὸ τὸν λαὸν τῆς γενετείρας του».

Ἤδη πρέπει νὰ προστεθῇ καὶ ἡ τελευταία ἐνέργεια ἀπὸ Ὑψηλῆς Ἑλληνικῆς πλευρᾶς πλησίον τῆς Α.Β.Υ. τοῦ Δουκὸς Ἄλμπρεχτ τῆς Βαυαρίας, χάρις εἰς τὴν ὁποίαν παρεδόθησαν πρὸ διετίας περίπου εἰς την

Α.Μ.τὸν Βασιλέα Παῦλον τὰ ὀνομασθέντα ὡς «ἐμβλήματα» τοῦ Ὄθωνος, ἤτοι τὸ στέμμα, τὸ σκῆπτρον καὶ τὸ ξίφος τούτου. Ἂς θεωρηθῇ ἡ πρᾶξις αὕτη ὡς μία εὐοίωνος ἀρχὴ οὕτως ὥστε, ἐπὶ τῇ συμπληρώσει εκατονταετίας ἀπὸ τῆς ἐξώσεως τοῦ Ὄθωνος, τὴν 10ην Ὀκτωβρίου 1962, νὰ ἔχουν λήξει ἐν τῷ μεταξὺ αἱ δέουσαι ἐνέργειαι, αἱ ὁποῖαι θὰ ἔχουν ὡς ἀποτέλεσμα τὴν μεταφορὰν τῶν ὀστῶν τῶν ἀειμνήστων πρώτων τῆς Ἑλλάδος Βασιλέων εἰς τὴν Ἀττικὴν γῆν. Τοῦτο ἀποτελεῖ ἐπιβεβλημένον χρέος τῆς χώρας καὶ τοῦ λαοῦ καὶ ὀφειλομένην τιμὴν πρὸς τὴν μνήμην ἐκείνων, οἱ ὁποῖοι ἠνάλωσαν τὰ καλύτερα ἔτη τῆς ζωῆς των εις τὸν τόπον αὐτόν. Ἡ πρωτοβουλία ἀνήκει ἐν προκειμένῳ εις τὸ ἐπίσημον κράτος, τοῦ ὁποίου ἀσφαλῶς τὰ σχετικὰ διαβήματα θὰ εὕρισκον εὐνοϊκὴν ἀπήχησιν εἰς τοὺς ἐν Μονάχῳ ἀπογόνους τοῦ Βασιλικοῦ Οἴκου τῶν Βίττελσμπαχ καὶ πανηγυρικὴν δικαίωσιν ἐκ μέρους τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ.

Καὶ ἐν κατακλεῖδι : Πιστεύω ὅτι ἡ ἱστορία δύναται σήμερον νὰ εἴπῃ τὰς τελευταίας λέξεις της περὶ τοῦ Ὄθωνος καὶ τῆς πολιτείας του. Ὁ πρῶτος Βασιλεὺς τῆς Ἑλλάδος ἀσφαλῶς δὲν ὑπῆρξε μέγας, οὔτε σοφός. Ὑπῆρξεν ὅμως ἀναμφισβητήτως φιλόπατρις, Ἑλληνολάτρις, ἁγνὸς καὶ ἀνιδιοτελής. Δὲν ἐζημίωσε τὸν τόπον. Ἐνεφορεῖτο ἀπὸ ἀρίστας προθέσεις καὶ εἰργάσθη ὑπερανθρώπως ὑπὲρ τῆς προόδου καὶ τοῦ μεγαλείου τῆς χώρας του. Εἰς τὰς προσπαθείας του αὐτὰς ὁμολογουμένως δὲν ἐπέτυχε πλήρως. Ἐν τῷ μέτρῳ τῶν δυνατοτήτων του καὶ ἐν συγκρίσει μὲ τὸν λαόν, τοῦ ὁποίου τὰ πάσης μορφῆς μειονεκτήματα ἦσαν πολλάκις ὑπέρτερα τῶν ἀρετῶν του καὶ μὲ τὴν χώραν τὴν ὁποίαν εὗρεν ἐξαθλιωμένην ἀπὸ ἀπόψεως οἰκονομικῆς, κοινωνικῆς καὶ πνευματικῆς, ἤσκησε τὸ Ὑψηλόν του λειτούργημα μετ' ἄκρας εὐσυνειδησίας καὶ μὲ ὑπερτάτην ἐπίγνωσιν εὐθύνης. Ἦτο μοιραῖον ὅμως νὰ ὑποπέσῃ εἰς σφάλματα. Ἀλλὰ τὸ σφάλλειν εἶναι ἀνθρώπινον. Οὔτε, ἄλλωστε, ἦτο δυνατὸν νὰ παραμείνῃ ἀλάθητος ἐν μέσῳ μιᾶς καταστάσεως, ἡ ὁποία εἶχεν ἀπορρεύσει μέσα ἀπὸ τὰ καπνίζοντα ἐρείπια τῆς Ἐπαναστάσεως, τῶν ἐμφυλίων ἐρίδων καὶ πολέμων, οἱ ὁποῖοι ἐπὶ τῆς Βασιλείας του ἔλαβον τὴν μορφὴν ἀλλεπαλλήλων ταραχῶν, κινημάτων καὶ στάσεων.

Ἔχουν παρέλθει ἤδη ἑκατὸν περίπου ἔτη ἀπὸ τῆς ἐξώσεως τοῦ Ὄθωνος. Τὰ πάθη καὶ τὰ ἐλατήρια, τὰ ὁποῖα ἔφερον μέχρι τοῦ δραματικοῦ τέρματος τὴν πρώτην Δυναστείαν, δὲν ὑφίστανται πλέον οὔτε ὡς ἀνάμνησις. Τὸ Ἔθνος ἀνεπηρέαστον σήμερον ἀπὸ πᾶσαν προκατάληψιν διατηρεῖ ἐν τῇ συνειδήσει του τὴν ἠθικὴν φυσιογνωμίαν τοῦ πρώτου Βασιλέως του ὡς Ἡγεμόνος στοργικοῦ καὶ ὡς καλοῦ πατριώτου. Δὲν λησμονεῖ ὅτι ἐπὶ τῆς Βασιλείας του ἤρχισε νὰ διαπλάττεται ἡ νέα Ἑλληνικὴ κοινωνία, ὡς αὕτη ὑφίσταται, διότι τότε ἐτέθησαν αἱ πρῶται ρίζαι τῆς

μετέπειτα ἐξελίξεώς της. Ἐπίσης ἡ ἐπίδρασις τῆς Ὀθωνικῆς Βασιλείας συνέτεινε τὰ μέγιστα ἐπὶ τῆς διαμορφώσεως τῆς νεοελληνικῆς πολιτείας, καὶ τῆς πνευματικῆς ἀναπτύξεως τοῦ λαοῦ. Παρ' ὅλα δὲ τὰ σφάλματα καὶ τὰς πλάνας ἡ ἐπίδρασις αὕτη ὑπῆρξεν ἀσφαλῶς λίαν εὐεργετικὴ εἰς τὴν πρόοδον καὶ τὴν ἀνέλιξιν τοῦ Κράτους καὶ τοῦ λαοῦ. Ἑπομένως τὸ Ἑλληνικὸν Ἔθνος ἵσταται πρὸ ἑνὸς Βασιλέως, ὁ ὁποῖος ἐφιλοδόξει νὰ φανῇ ὅσον τὸ δυνατὸν ὠφελιμώτερος εἰς τὸν τόπον αὐτόν, ὁ ὁποῖος ὑπελείπετο ὅλων καὶ εἶχεν ἀνάγκην ὅλων.

Ἀπὸ τῆς ἀπόψεως ταύτης δύναται νὰ κριθῇ ἡ πολιτεία τοῦ πρώτου Βασιλέως τῆς Ἑλλάδος, ὡς πολιτεία πραγματικοῦ Ἀναμορφωτοῦ. Τον τίτλον αὐτὸν δὲν θὰ τοῦ τὸν ἀρνηθῇ ποτὲ ἡ ἱστορία καὶ θὰ τὸν ἐπικυρώνῃ ἡ Ἀλήθεια εἰς τὸν αἰῶνα.

ΤΕΛΟΣ ΤΟΥ Α' ΤΟΜΟΥ

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ ΚΑΙ ΠΗΓΑΙ

ΑΛΕΞΑΝΔΡΗ Κ.: Αἱ ναυτικαὶ ἐπιχειρήσεις τοῦ ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας ἀγῶνος, Ἀθῆναι, 1930.

ΑΛΙΜΠΕΡΤΗ ΣΩΤΗΡΙΑ: Ἀμαλία, ἡ Βασίλισσα τῆς Ἑλλάδος. Ἀθῆναι, 1916.

ΑΜΠΟΥ ΕΝΤ.: Ἡ σύγχρονος Ἑλλάς. Ἀθῆναι, 1895.

ΑΝΑΓΝΩΣΤΟΠΟΥΛΟΥ Κ.: Ἐπιστροφὴ εἰς τὸν Ἑλληνισμόν. Ἀθῆναι 1959.

ΑΝΔΡΕΑΔΗ ΑΝ.: Ὁ Ὄθων καὶ ἡ Ἀμαλία εἰς τὸ Βάμβεργ. Περ. «Ν. Ἑστία». Ἀθῆναι, 1933.

» »: Ἱστορία τῶν ἐθνικῶν δανείων. Ἀθῆναι, 1904.

ΑΝΝΙΝΟΥ ΜΠ.: Ἱστορικὰ σημειώματα. Ἀθῆναι, 1925.

» »: Χρονικὰ τῆς Βασιλείας τοῦ Ὄθωνος. Ἀθῆναι, 1898.

ΑΝΤΩΝΑΚΕΑ Ν.: Φαυλοκρατία. Τόμοι 3. Ἀθῆναι, 1950.

ΑΝΤΩΝΟΠΟΥΛΟΥ ΣΤ.: Συνθῆκαι Λονδίνου–Ἀθηνῶν–Βουκουρεστίου. Ἀθῆναι, 1928.

ΑΝΩΝΥΜΟΥ: Ἑλληνισμὸς ἢ Ρωσισμός; Ἀθῆναι, 1854.

»: Ἑλληνικὴ Νομαρχία. ἐκδ. 2α. Ἐπιμ. Ν. Τωμαδάκη. Ἀθῆναι, 1948.

»: Ὁ βασιλεὺς Ὄθων. Ἱστορικὸν ἐράνισμα. Ἀθῆναι, 1917.

ΑΡΓΥΡΟΠΟΥΛΟΥ Θ.: Εἷς βασιλεὺς ἐλέῳ Θεοῦ. Κέρκυρα, 1862.

ΑΡΓΥΡΟΠΟΥΛΟΥ ΠΕΡ.: Ἀλέξανδρος Μαυροκορδᾶτος. Ἀθῆναι 1931.

» »: Ἡ δημοτικὴ διοίκησις ἐν Ἑλλάδι. Ἀθῆναι, 1933.

ΑΣΠΡΕΑ Γ.: Πολιτικὴ Ἱστορία Νεωτέρας Ἑλλάδος. Τόμοι 3. Ἀθῆναι 1930.

ΑΥΤΟΠΤΟΥ: Ἱστορία τῆς ἐξώσεως τοῦ Ὄθωνος. Ἀθῆναι, 1888.

ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΥ Α.: Τὰ ἑλληνικὰ στρατεύματα τοῦ 1821. Ἀθῆναι, 1878.

ΒΙΚΕΛΑ Δ.: Ἡ Ἑλλὰς πρὸ τοῦ 21. Ἀθῆναι, 1884.

ΒΙΛΜΕΝΟΥ Μ.: Ἱστορικὸν δοκίμιον τῆς καταστάσεως τῶν Ἑλλήνων ἀπὸ τῆς Ἁλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως μέχρι τῆς Ἐθνικῆς αὐτῶν Ἐπαναστάσεως. Ἀθῆναι, 1856.

ΒΛΑΧΟΓΙΑΝΝΗ Ι.: Ἱστορικὴ Ἀνθολογία. Ἀθῆναι, 1927.

ΒΛΑΧΟΥ Ν.: Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος. Ἀθῆναι, 1948.

ΒΟΒΟΛΙΝΗ Κ. καὶ ΣΠ.: Μέγα Ἑλληνικὸν Βιογραφικὸν Λεξικόν.

ΒΟΒΟΛΙΝΗ Κ.: Ὁ «Παρνασσὸς» εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς Μεγάλης Ἰδέας. Ἀθῆναι, 1959.

ΒΟΥΛΓΑΡΗ Α. Λ.: Ἀποκαλυφθήτω Ἀλήθεια. Ἀθῆναι, 1878.

ΒΟΥΛΓΑΡΗ Ν. Τ.: Τὸ Βασίλειον τῆς Ἑλλάδος καὶ ἡ Ἑλληνικὴ ὁλομέλεια. Κέρκυρα, 1862.

ΒΟΥΤΙΕ: 'Απομνημονεύματα (Μετάφρασις Γ. Τσουκαλᾶ). 'Αθῆναι, 1957.

ΒΡΑΤΣΑΝΟΥ Δ.: 'Η Ἱστορία τῶν ἐν 'Ελλάδι ἐπαναστάσεων. 'Αθῆναι, 1936.

ΒΡΕΤΤΟΥ Μ.: "Οθων Α' Βασιλεὺς τῆς 'Ελλάδος. 'Εθν. 'Ημερ. 1869.

ΒΥΖΑΝΤΙΟΥ ΧΡ.: 'Ιστορία τοῦ τακτικοῦ στρατοῦ τῆς 'Ελλάδος ἀπὸ τῆς πρώτης συστάσεώς του κατὰ τὸ 1821 μέχρι τοῦ 1832. 'Αθῆναι, 1835.

ΒΩΚΟΥ Γ.: 'Η Κατοχή. 'Αθῆναι, 1905.

ΓΑΤΟΠΟΥΛΟΥ Δ.: 'Ιωάννης Καποδίστριας. 'Αθῆναι, 1932.

» Αἱ μονομαχίαι ἐν 'Ελλάδι. 'Αθῆναι, 1938.

» 'Η 'Ιστορία τῆς 'Αθηναϊκῆς κοινωνίας. 'Αθῆναι, 1942.

» Τὰ 100 ελληνικὰ χρόνια. 'Αθῆναι, 1930.

ΓΕΡΑΚΑΡΗ Ν.: Σελίδες ἐκ τῆς συγχρόνου Ἱστορίας. 'Αθῆναι, 1936.

ΓΕΡΒΙΝΟΥ: 'Ιστορία τῆς 'Επαναστάσεως καὶ 'Αναγεννήσεως τῆς 'Ελλάδος. (Μετ. Ι. Περβάνογλου), τόμοι Α'–Ζ' 'Αθῆναι. 1869–1876.

ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΑΝΤ.: Πολιτικὸν κάτοπτρον. 'Αθῆναι, 1920.

ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΗΛ.: 'Ο Πισκατόρυ περὶ Ι. Κωλέττη. 'Αθῆναι. 1959.

ΓΚΙΖΩ Μ.: 'Αναμνήσεις. τόμοι 8. Παρίσιοι 1859.

ΓΟΡΔΩΝΟΣ Θ.: 'Ιστορία τῆς 'Ελληνικῆς 'Επαναστάσεως (Μετ. Κασιμάτη). 'Αθῆναι, 1848.

ΓΟΥΔΑ ΑΝΑΣΤ.: 'Υπόμνημα δεύτερον πρὸς τὰς προστατίδας τῆς 'Ελλάδος Δυνάμεις. Κέρκυρα, 1862.

» » Βίοι παράλληλοι τῶν ἐπὶ τῆς ἀναγεννήσεως τῆς 'Ελλάδος διαπρεψάντων ἀνδρῶν. Τόμοι 8. 'Αθῆναι, 1871–1875.

ΓΡΑΨΑ Κ. Μ.: 'Ελληνικὴ Πολιτικὴ 'Εγκυκλοπαιδεια. 'Αθῆναι, 1947.

ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΕΜΜ.: 'Ο πυρπολητὴς Κανάρης. 'Αθῆναι, 1940.

ΔΑΣΚΑΛΑΚΗ Γ.: 'Ελληνικὴ συνταγματικὴ Ἱστορία. 'Αθῆναι, 1947.

ΔΑΦΝΗ ΓΡ.: 26 "Ελληνες πρωθυπουργοί. Εἰς ἐφημ. «'Εμπρός», 'Αθῆναι, 1955.

» » Πολιτικαὶ ἐπαναστάσεις εἰς τὴν 'Ελλάδα. Εἰς ἐφημ. «'Εμπρός», 'Αθῆναι, 1958.

ΔΕΛΗΓΙΩΡΓΗ ΕΠ.: Λόγοι πολιτικοί. 'Αθῆναι, 1880.

» » Πολιτικὰ 'Ημερολόγια (Σημειώσεις καὶ 'Επιστολαί). Μέρος πρῶτον 1859–1862. 'Αθῆναι, 1896.

ΔΕΣΠΟΤΟΠΟΥΛΟΥ Α.: 'Ιστορία τῆς Νεωτέρας 'Ελλάδος. 'Αθῆναι, 1932.

ΔΕΦΝΕΡ Μ.: Τὸ 'Ανατολικὸν Ζήτημα καὶ ἡ Μεγάλη 'Ελληνικὴ 'Ιδέα ὡς λύσις αὐτοῦ. 'Αθῆναι, 1878.

ΔΗΜΑΚΟΠΟΥΛΟΥ Γ.: 'Ιστορία τῆς ἐπιμελητειακῆς μερίμνης ἐν τῷ 'Ελληνικῷ στρατῷ 1821–1950 (ἀνέκδοτος).

ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΥ Ν.: "Οθωνος μνημόσυνον. 'Αθῆναι, 1932.

ΔΡΑΓΟΥΜΗ Ν.: 'Ιστορικαὶ ἀναμνήσεις, τόμ. 2 (ἔκδοσις 3η) 'Αθῆναι, 1925.

ΕΠΙΣΤΟΛΑΙ Ι. ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑ. Τόμ. 4. 1841–1843. 'Εκδ. Ε.Α. Μπετάν, (μετάφρασις Μ. Γ. Σχινᾶ). 'Αθῆναι, 1845.

ΕΥΑΓΓΕΛΑΤΟΥ ΧΡ.: Οἱ Φιλέλληνες. 'Αθῆναι, 1938.

ΕΥΑΓΓΕΛΙΔΗ ΤΡ.: 'Ιστορία τοῦ "Οθωνος. 'Αθῆναι, 1893.
ΖΑΝΟΣΙ Φ. Ε.: 'Η Αὐστρία καὶ αἱ ἀρχαὶ τοῦ Βασιλείου τῆς 'Ελλάδος. Τόμ. 2. Βιέννη, 1959.
ΖΕΒΓΟΥ Ι.: Σύντομη Μελέτη τῆς Νεοελληνικῆς 'Ιστορίας. 'Αθῆναι, 1945.
ΖΗΝΟΠΟΥΛΟΥ Γ.: 'Η 'Ελληνικὴ Νομοθεσία ἀπὸ τοῦ 1833 μέχρι τοῦ 1875. 'Αθῆναι, 1875.
ΖΗΣΗ ΣΩΤ.: Τὰ ἅπαντα τοῦ Συνταγματικοῦ "Ελληνος. 'Αθῆναι, 1848.
ΗΛΙΟΠΟΥΛΟΥ Δ.: 'Ιωάννης Κωλέττης. 'Αθῆναι, 1858.
ΘΕΙΡΣΧΙΟΥ ΕΡ.: Συνοπτικὴ 'Ιστορία τῆς 'Ελληνικῆς 'Επαναστάσεως (Μετ. Ν. Βουτυρᾶ). 'Αθῆναι, 1879.
ΘΕΟΔΩΡΟΠΟΥΛΟΥ Θ.: 'Ιστορία τῆς ἑλληνικῆς ἀστυνομίας. 'Αθῆναι, 1955.
ΘΕΟΤΟΚΗ Σ. Μ.: 'Αλληλογραφία Ι. Καποδίστρια – Ι. 'Εϋνάρδου. Τεύχη Α–Β. 'Αθῆναι, 1929–1930.
ΘΕΟΦΑΝΙΔΟΥ Ι.: 'Ιστορία τοῦ 'Ελληνικοῦ Ναυτικοῦ 1824–1826. 'Αθῆναι, 1932.
ΘΩΜΑΙΔΗ Γ.: 'Ιστορία τοῦ "Οθωνος. 'Αθῆναι, 1895.
ΙΔΑΜΠΕΡΤ ΓΚΑΣΤΟΝ: 'Η 'Ελληνικὴ 'Ανεξαρτησία καὶ ἡ Εὐρώπη. Παρίσιοι, 1900.
ΙΔΡΩΜΕΝΟΥ Α.: 'Ιω. Καποδίστριας Κυβερνήτης τῆς 'Ελλάδος. 'Αθῆναι, 1900.
ΚΑΛΕΒΡΑ Π.: 'Η Ρωσοφοβία καὶ ὁ Πανσλαυισμός. 'Αθῆναι, 1860.
» Πολιτικὸς βίος τοῦ ἀοιδήμου Ι. Καποδίστρια Κυβερνήτου τῆς 'Ελλάδος. 'Αθῆναι, 1873.
ΚΑΜΠΟΥΡΟΓΛΟΥ Δ.: 'Απομνημονεύματα μιᾶς μακρᾶς ζωῆς. 'Αθῆναι, 1934.
» Θεόδωρος Γρίβας. 'Αθῆναι, 1896.
» 'Εκλογὴ καὶ ἄφιξις Βασιλέως Γεωργίου Α'. 'Αθῆναι, 1905.
ΚΑΝΔΗΛΩΡΟΥ Τ.: 'Η δίκη τοῦ Κολοκοτρώνη. 'Αθῆναι, 1906.
ΚΑΡΟΛΙΔΗ Π.: Σύγχρονος Ιστορία τῶν 'Ελλήνων καὶ τῶν λοιπῶν λαῶν τῆς 'Ανατολῆς. Τόμ. 7. 'Αθῆναι, 1922.
ΚΑΡΥΔΗ ΣΟΦ.: 'Ο 'Εστεμμένος Τυρταῖος. 'Αθῆναι, 1868.
ΚΑΣΟΜΟΥΛΗ Ν.: 'Ενθυμήματα Στρατιωτικά. Τόμ. 3. 'Αθῆναι, 1842.
ΚΑΣΣΑΡΝΤ ΓΚ.: Οἱ "Ελληνες καὶ ὁ βασιλεὺς "Οθων. 'Αθῆναι, 1861.
ΚΛΕΟΜΕΝΟΥΣ ΑΓ.: Περὶ τῶν πρώτων τῆς 'Ελλάδος Βασιλέων "Οθωνο καὶ 'Αμαλίας. 'Αθῆναι, 1904.
ΚΟΛΟΚΟΤΡΩΝΗ Θ.: Διήγησις τῶν συμβάντων τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς. 1770–1846.. 'Αθῆναι, 1901.
ΚΟΛΟΚΟΤΡΩΝΗ Γ. Θ.: Αἱ τελευταῖαι ἡμέραι τοῦ Βασιλέως "Οθωνος. 'Αθῆναι, 1881.
ΚΟΛΟΚΟΤΡΩΝΗ Θ. Ι.: 'Ελληνικὰ ὑπομνήματα. 'Αθῆναι, 1856.
» 'Απομνημονεύματα. 'Εκδ. Γ. Τσουκαλᾶ. 'Αθῆναι, 1955.
ΚΟΡΔΑΤΟΥ Ι.: 'Ιστορία τῆς νεώτερης 'Ελλάδας. Τόμ. 5. 'Αθῆναι, 1958.

ΚΟΥΓΕΑ ΣΩΚΡ.: Ἡ διαθήκη τῶν ἐκ τῶν φονέων τοῦ Καποδίστρια Γεωργίου Μαυρομιχάλη. Εἰς «Πελοποννησιακὰ» σελ. 347–377. Ἀθῆναι, 1956.

ΚΟΥΛΟΥΡΙΩΤΗ Δ.: Ἡ Ἑλλὰς ὑπὸ τὸν Βασιλέα Ὄθωνα. Ἀθῆναι, 1869.

ΚΡΕΜΟΥ Γ.: Νεωτάτη Γενικὴ Ἱστορία. Ἀθῆναι, 1890.

ΚΡΙΕΖΗ ΑΛΕΞ.: Ἀπομνημονεύματα. Ἔκδ. Γ. Τσουκαλᾶ. Ἀθῆναι, 1956.

ΚΤΕΝΙΑΔΗ Ν.: Ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς Χωροφυλακῆς. Ἀθῆναι, 1948.

ΚΥΡΙΑΚΙΔΗ ΕΠ.: Ἱστορία τοῦ Συγχρόνου Ἑλληνισμοῦ. Τομ. 2. Ἀθῆναι, 1892–1894.

ΚΩΣΤΑΡΙΔΗ Γ.: Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος. Ἀθῆναι, 1903.

ΛΑΜΠΙΚΗ Δ.: Σελίδες διπλωματικῆς ἱστορίας. Ἀθῆναι, 1915.

» »: Τὰ 100 χρόνια τοῦ Δήμου Ἀθηναίων. Ἀθῆναι, 1938.

ΛΑΜΠΡΙΝΙΔΗ Μ.: Ἡ Ναυπλία. Ἔκδ. Ἀγγ. Κλεισιούνη. Ἀθῆναι, 1950.

ΛΑΜΠΡΟΥ ΣΠ.: Λόγοι καὶ ἄρθρα. Ἀθῆναι, 1902.

» »: Μικταὶ Σελίδες. Ἀθῆναι, 1903.

ΛΑΣΚΑΡΙ Σ.: Ὁ Φιλελληνισμὸς ἐν Γερμανίᾳ κατὰ την Ἑλληνικὴν Ἐπανάστασιν. Ἀθῆναι, 1930.

ΛΕΒΙΔΗ Κ. Ν.: Λέξεις τινὲς περὶ τῆς Ἑλλάδος καὶ τοῦ τέως Βασιλέως Ὄθωνος ἀπευθυνόμεναι εἰς τὴν κοινὴν γνώμην τοῦ πολιτισμένου κόσμου. Παρίσιοι, 1869.

» »: Ἡ Ἑλλὰς καὶ ὁ Βασιλεὺς Ὄθων ἐνώπιον τῆς Εὐρώπης. Παρίσιοι, 1862.

» »: Ἡ Κυβέρνησις καὶ ἡ διοίκησις εἰς τὴν Ἑλλάδα. Βρυξέλλαι, 1863.

» »: Ἡ ἑλληνικὴ φυλὴ καὶ ἡ Δύσις. Ἀθῆναι, 1856.

ΛΙΑΚΟΠΟΥΛΟΥ Η.: Δάνεια ἐθνικά. Ἀθῆναι, 1893.

ΛΙΒΙΓΚΣΤΟΝ Ρ.: Τὸ Ἑλληνικὸν πνεῦμα. Ἀθῆναι, 1950.

ΛΟΥΡΟΥ Κ. Ν.: Ἀνέκδοτα ἔγγραφα σχετικῶς μὲ τὴν ατεκνίαν τῶν Βασιλέων Ὄθωνος καὶ Ἀμαλίας. Ἀθῆναι, 1958.

ΛΥΚΟΥΔΗ ΕΜΜ.: Τὸ κατάστημα τῆς Ἐθνικῆς Τραπέζης ἀμυνόμενον φρούριον. Ἀθῆναι, 1926.

ΜΑΓΕΡ Κ.: Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Τύπου. Ἀθῆναι, 1960.

ΜΑΖΑΡΑΚΗ ΠΕΡ.: Ἀνδρέας Μεταξᾶς. Ἀθῆναι, 1931.

ΜΑΚΡΥΓΙΑΝΝΗ Ι.: Ἀπομνημονεύματα. Τόμ. 2. Ἀθῆναι, 1907.

ΜΑΛΑΚΗ ΣΤ.: Ἀπομνημονεύματα ἐπὶ τῆς Συγχρόνου Ἱστορίας Ἀθῆναι, 1895.

ΜΑΛΕΝΟΥ Μ.: Ἱστορία τῶν ξενικῶν ἐπεμβάσεων. Τόμ. 3. Ἀθῆναι, 1955–1960.

ΜΑΜΟΥΚΑ ΑΝΔΡ.: Τὰ κατὰ τὴν Ἀναγέννησιν τῆς Ἑλλάδος, ἤτοι συλλογὴ κ.λ.π. Τόμ. 11. Πειραιεὺς–Ἀθῆναι, 1837–1852.

ΜΑΝΣΟΛΑ Α.: Πολιτειακαὶ πληροφορίαι περὶ Ἑλλάδος. Ἀθῆναι, 1867.

ΜΕΛΑ ΣΠ.: Ὁ Γέρος τοῦ Μωριᾶ. Ἀθῆναι, 1931.

ΜΕΝΤΕΛ.–ΜΠΑΡΤΟΛΝΤΥ: Ἡ Διοίκησις τοῦ Βασιλέως Ὄθωνος καὶ ἡ πτῶσις του. Λειψία, 1869.

ΜΕΝΤΕΛ.–ΜΠΑΡΤΟΛΝΤΥ : Ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως. (Μετ. Ἀγγ. Βλάχου). Τόμ. 2. Ἀθῆναι, 1876.
ΜΕΛΕΤΟΠΟΥΛΟΥ Χ. Δ. : Ἡ Εὐρωπαικὴ διπλωματία ἐν Ἑλλάδι. Ἀθῆναι, 1889.
ΜΙΑΟΥΛΗ ΑΝΤ. : Βίος Π. Κριεζῆ. Ἀθῆναι, 1877.
ΜΠΑΟΥΕΡ Λ.–ΜΠΟΛΙΤΟ Γ. : Ὄθων ὁ πρῶτος Βασιλεὺς τῶν Ἑλλήνων. Λονδῖνον, 1939.
ΜΠΑΣΤΙΑ Κ. : Ὁ Παπουλάκος. Νέα Ὑόρκη, 1951.
ΜΟΛΛΕΡ ΕΡ. : Ἡ ὑποψηφιότης τοῦ Ἑλληνικοῦ Θρόνου. Κοπεγχάγη, 1959.
ΜΠΟΤΣΑΡΗ ΔΗΜ. : Τὸ Σοῦλι καὶ οἱ Τζαβελαῖοι. Ἀθῆναι, 1941.
ΜΥΛΛΕΡ ΟΥ·Ι·Λ. : Ἡ Τουρκία καταρρέουσα. (Μετ. Σπ. Λάμπρου). Ἀθῆναι, 1914.
ΝΕΕΖΕΡ ΧΡ. : Ἀπομνημονεύματα τῶν πρώτων ἐτῶν τῆς ἱδρύσεως τοῦ Ἑλληνικοῦ Βασιλείου. Ἀθῆναι, 1937.
ΝΟΡΔΕΝΦΛΥΧΤ Ι. : Ἐπιστολαί. Μετάφρ. Κ. Τσαουσοπούλου. (Δελτίον Ἐθνολογικῆς Ἑταιρίας τῆς Ἑλλάδος. Τόμος 8ος). Ἀθῆναι, 1927.
ΝΤΡΙΩ Ε.–ΛΕΡΙΤΙΕ Μ. : Διπλωματικὴ Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος. Τόμ. 2. Παρίσιοι, 1925.
ΞΕΝΟΥ ΣΤ. : Ἡ κιβδηλία. Τεργέστη, 1859.
ΠΑΛΑΣΚΑ ΛΕΩΝ. : Τὰ συμβάντα τοῦ Ὀκτωβρίου 1862. Ἀθῆναι, 1882.
ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ Π. : Πολιτικὰ σύμμικτα. Ἀθῆναι, 1896.
ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ ΧΡΥΣ. : Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος. Ἀθῆναι, 1920.
ΠΑΠΑΗΛΙΟΠΟΥΛΟΥ Κ. : Σελίδες τινὲς τῆς ἱστορίας τοῦ Βασιλέως Ὄθωνος. Ἀθῆναι, 1898.
ΠΑΠΑΜΙΧΑΛΟΠΟΥΛΟΥ Ν. : Παρὰ τὸν τάφον τοῦ βασιλέως Ὄθωνος. Λειψία, 1883.
ΠΑΠΑΝΤΩΝΙΟΥ ΖΑΧ. : Ὄθων. Ἀθῆναι, 1934.
ΠΑΠΑΡΡΗΓΟΠΟΥΛΟΥ Κ. : Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους. Τόμ. 7. Ἀθῆναι, 1925.
ΠΑΣΧΑΛΗ Δ. : Θεόφιλος Καΐρης. Ἀθῆναι, 1928.
ΠΑΤΣΕΛΗ Ν. Β. : Οἱ πολιτικοὶ ἄνδρες τῆς Ἠπείρου. Ἀθῆναι, 1959.
ΠΕΤΡΑΚΑΚΟΥ Δ. : Κοινοβουλευτικὴ Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος. Τόμ. 3. Ἀθῆναι, 1935–1948.
ΠΗΛΙΚΑ ΣΠ. : Ἀπομνημονεύματα. Ἀθῆναι, 1893.
ΠΙΠΙΝΕΛΗ Π. : Ἡ Μοναρχία ἐν Ἑλλάδι. 1833–1843. Ἀθῆναι, 1932.
» Πολιτικὴ Ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως. Παρίσιοι, 1928.
ΠΟΥΛΟΥ Ι. : Ἡ ἐπανάστασις τῆς 3ης Σεπτεμβρίου 1843. (Δελτίον Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρίας τῆς Ἑλλάδος. σ. 223–260). Ἀθῆναι, 1956.
ΠΡΑΚΤΙΚΑ : 30μελοῦς ἐπιτροπῆς τῶν Ἑλλήνων Κωνσταντινουπόλεως. Κέρκυρα, 1861.
ΠΡΟΚΕΣ ΟΣΤΕΝ : Ἱστορία τῶν Ἑλλήνων κατὰ τοῦ Ὀθωμανικοῦ κράτους. Τόμ. 2. (Μετ. Ἐμ. Ἀντωνιάδου). Ἀθῆναι, 1862.
ΡΑΓΚΑΒΗ ΑΛΕΞ. : Ἀπομνημονεύματα. Τόμ. 4. Ἀθῆναι, 1939.
ΡΑΔΟΥ Κ. : Περὶ τὸ στέμμα τῆς Ἑλλάδος. Ἡ ἀπόπειρα τῶν Ὀρλεανιδῶν (1825–1826). Ἀθῆναι, 1917.

ΡΟΥΣΟΥ Γ. : 'Ο Μπουρλοτιέρης. 'Εφημ. «Βῆμα». 'Αθῆναι 1959.
ΣΑΘΑ Κ. : 'Η Τουρκοκρατουμενη 'Ελλάς. 'Αθῆναι, 1869
ΣΑΡΙΠΟΛΟΥ Ν. : Αὐτόγραφα σημειώματα. 'Αθῆναι, 1895.
ΣΕΠΠ Ι. : Οἱ Βαυαροὶ ἐν 'Ελλάδι. Μοναχον, 1882.
ΣΚΑΝΔΑΜΗ Α. : Δώδεκα μορφὲς τοῦ 21. 'Αθῆναι, 1940.
ΣΟΥΡΜΕΛΗ ΔΙΟΝ. : 'Ιστορία τῶν 'Αθηνῶν. 'Αθῆναι, 1853.
ΣΟΥΤΣΟΥ ΑΛ. : 'Η μεταβολὴ τῆς 3ης Σεπτεμβρίου. 'Αθῆναι, 1844.
ΣΠΗΛΙΑΔΗ Ν. : 'Απομνημονεύματα περὶ τῆς 'Ελληνικῆς 'Επαναστάσεως. Τόμ. 3. 'Αθῆναι, 1857.
ΣΠΗΛΙΩΤΑΚΗ Τ. Α. : 'Η κρίσις . 'Αθῆναι, 1847.
ΣΤΑΜΑΤΟΠΟΥΛΟΥ Τ. : 'Ανδρέας Λόντος. 'Αθῆναι, 1960.
ΣΤΑΣΙΝΟΠΟΥΛΟΥ ΕΠ. : 'Ο στρατὸς τῆς πρώτης εκατονταετίας. 'Αθῆναι, 1935.
ΣΤΑΥΡΟΠΟΥΛΟΥ Α. : Πορτραῖτα ηρώων. 'Αθῆναι, 1945.
ΣΩΦΡΟΝΙΑΔΗ Γ. : Ὄθων – 'Αμαλία. 'Αθῆναι, 1895.
ΤΑΚΕΡΜΑΝ ΚΑΡ. : Οἱ 'Ελληνες τῆς σήμερον. (Μετ. 'Αντ. Ζυγομαλᾶ). 'Αθῆναι, 1877.
ΤΕΜΠΕΡΛΥ Η. Β. : 'Η εξωτερικὴ πολιτικὴ τοῦ Κάννιγκ. 1820–1827. Καΐμπριτς, 1923.
ΤΟΥΒΕΝΕΛ Ε. : 'Η 'Ελλὰς τοῦ Βασιλέως Ὄθωνος, Παρίσιοι, 1890.
ΤΡΙΚΟΥΠΗ ΣΠ. : 'Ιστορία τῆς 'Ελληνικῆς 'Επαναστάσεως. Τόμοι 4. 'Αθῆναι, 1925.
ΤΡΟΣΤ Λ. : 'Επιστολαὶ Λουδοβίκου πρὸς Ὄθωνα. Μπάμπεργκ, 1891.
ΤΣΟΚΟΠΟΥΛΟΥ Γ. : 'Η Βασίλισσα 'Αμαλία. 'Αθῆναι, 1904.
ΤΣΟΥΔΕΡΟΥ ΕΜΜ. : Διπλωματικὰ ἔγγραφα. 'Αθῆναι, 1948.
ΦΑΡΜΑΚΙΔΗ ΘΕΟΚΛ. : 'Απολογία. 'Αθῆναι, 1840.
» » 'Ο συνοδικὸς τόμος ἢ περὶ αληθείας. 'Αθῆναι. 1853.
ΦΙΛΑΡΕΤΟΥ Γ. : Ξενοκρατία και Βασιλεία ἐν 'Ελλάδι. 'Αθῆναι, 1897.
ΦΙΛΑΡΕΤΟΥ Γ.–ΛΥΚΟΥΔΗ Ε. : Τὸ Σύνταγμα τῆς 'Ελλάδος. 'Αθῆναι, 1888.
ΦΡΑΓΚΟΥΔΗ Γ. : Τὸ 'Ελληνικὸν ἔθνος πρὸς τους φιλελευθέρους λαοὺς τοῦ κόσμου. 'Αθῆναι, 1924.
» Τὸ Ρωμέϊκο. 'Αθῆναι, 1925.
ΦΩΚΑ Δ. : Χρονικὰ τοῦ 'Ελληνικοῦ Β. Ναυτικοῦ. 1833–1873. 'Αθῆναι, 1923.
ΦΩΤΑΚΟΥ–ΧΡΥΣΑΝΘΟΠΟΥΛΟΥ : 'Απομνημονεύματα περὶ τῆς 'Ελληνικῆς 'Επαναστάσεως. 'Εκδ. Φιλ. Χρονικῶν. 'Αθῆναι, 1960.
ΦΩΤΙΑΔΗ Δ. : Κανάρης. 'Αθῆναι, 1960.
ΦΩΤΙΑΔΗ ΕΥΑΓΓ. : 'Ελληνικά. 'Αθῆναι, 1950.
ΧΑΝΝΟΥΣΗ Μ. : 'Αμαλία. 'Αθῆναι, 1958.

ΑΡΧΕΙΑΚΑΙ ΠΗΓΑΙ

Γενικὰ 'Αρχεῖα του Κράτους. 'Απόρρητα Βασιλικὰ 'Αρχεῖα τοῦ Οἴκου τῶν Βιττελσμπαχ ἐν Μονάχῳ. 'Αρχεῖα υπουργείων τῶν 'Εξωτερικῶν 'Ελλάδος, Λονδίνου, Παρισίων, Βιέννης. Κρατικὴ Βιβλιοθήκη τοῦ Ὄλντεμπουργκ και τῆς Μπάμπεργκ.

'Αρχεῖα Βουλῆς τῶν Ἑλλήνων. Βιβλιοθῆκαι : 'Εθνική, Βουλῆς, Μπενάκειος, Γεννάδιος καὶ Ἱστορικῆς καὶ 'Εθνολογικῆς Ἑταιρείας. 'Ιδιωτικὰ 'Αρχεῖα : Δημ. Ν. Μπότσαρη, Δ. Καλλέργη, Κ. Ρέντη, Δ. Περρωτῆ, Θ. Πετραλιᾶ, Γ. Λαδᾶ. Ἡμερολόγια : Μ. Βρεττοῦ, Μεγάλης Ἑλλάδος, Ἑλληνικὸν Ἔτος. Περιοδικά: «Ἑστία»,«Ν. Ἑστία», «Ἁρμονία», «Χρυσαλλίς», «Πανδώρα», «Παρνασσός» κ.λ.π. 'Εφημερίδες : τῶν Συζητήσεων τῆς Βουλῆς, τῆς Κυβερνήσεως, «Αἰών», «Παλιγγενεσία», «'Αλήθεια», «Ἐλπίς», κ.λ.π.

Τέλος ὀφείλω νὰ μνημονεύσω τους ἐνισχύσαντάς με εἰς τὸ ἔργον μου διὰ τῆς ἠθικῆς των συμπαραστάσεως κατὰ τὰς ἱστοριοδιφικὰς ἐρευνας μου εἰς τὰ ἀρχεῖα τῆς 'Αλλοδαπῆς, ὡς καὶ ἐν Ἑλλάδι. Καὶ πρῶτον αναφέρω τὴν Α.Β.Υ. τον Πρίγκιπα Πέτρον, τον τέως ὑπουργὸν κ. Κ. Μανιαδάκην, τον Πρέσβυν κ. Π. Οἰκονόμου—Γκούραν, τὸν διπλωματικὸν κ. Ι. Μοσχόπουλον, τὸν διευθυντὴν τῆς 'Εθνικῆς Βιβλιοθήκης κ. Εὐάγγ. Φωτιάδην καὶ τὸν διευθυντὴν τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Βουλῆς κ. Ἄλκην Προβατᾶν.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'

ΑΡΜΑΝΣΠΕΡΓΚ ΚΑΙ ΡΟΥΝΤΧΑΡΤ ΠΡΩΘΥΠΟΥΡΓΟΙ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'

Η ΜΕΓΑΛΗ ΙΔΕΑ ΚΑΙ Ο ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΟΘΩΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε'

Ο ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΤΥΠΟΣ ΕΠΙ ΟΘΩΝΟΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΤ'

ΑΜΑΛΙΑ: Η ΒΑΣΙΛΙΣΣΑ ΚΑΙ Η ΓΥΝΑΙΚΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ΄

ΣΤΑΣΕΙΣ ΚΑΙ ΚΙΝΗΜΑΤΑ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΒΑΣΙΛΕΙΑΝ ΤΟΥ ΟΘΩΝΟΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η'

Ο ΣΤΡΑΤΟΣ, ΤΟ ΝΑΥΤΙΚΟΝ ΚΑΙ Η ΧΩΡΟΦΥΛΑΚΗ ΑΠΟ ΤΗΣ ΣΥΣΤΑΣΕΩΣ ΤΩΝ ΜΕΧΡΙ ΤΟΥ 1862

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ'

ΚΟΜΜΑΤΑ ΚΑΙ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΙΣ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΟΘΩΝΙΚΗΝ ΒΑΣΙΛΕΙΑΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ι'

ΟΙ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΟΙ ΠΡΩΘΥΠΟΥΡΓΟΙ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟΝ 1843-1862

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΑ'

Η ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΙΣ ΤΗΣ 10ης ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ 1862

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΒ'

ΠΡΟΣ ΑΝΑΖΗΤΗΣΙΝ ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΓ'

ΤΟ ΕΡΓΟΝ ΤΗΣ ΤΡΙΑΚΟΝΤΑΕΤΟΥΣ ΒΑΣΙΛΕΙΑΣ ΤΟΥ ΟΘΩΝΟΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΔ'

Η ΠΡΟΣΩΠΙΚΗ ΑΛΛΗΛΟΓΡΑΦΙΑ ΤΟΥ ΟΘΩΝΟΣ
ΜΕΤΑ ΤΟΥ ΠΑΤΡΟΣ ΤΟΥ ΛΟΥΔΟΒΙΚΟΥ

ΕΙΚΟΝΕΣ ΚΑΙ ΟΜΟΙΟΤΥΠΑ

— *Τὰ σκίτσα τοῦ βιβλίου ἐφιλοτεχνήθησαν ὑπὸ τοῦ καλλιτέχνου κ. ΝΙΚΟΥ ΑΤΖΑΡΙΤΗ*

— *Τὸ κλισὲ πυρογραφίας τοῦ ἐξωφύλλου ὀφείλεται εἰς τὸν χαράκτην κ. Ι. Π. ΚΑΡΑΓΙΑΝΝΗΝ*